

ગુજરાતી સાહિત્યકોશ

ખંડ : ૨

અર્વાચીન કાળ

ગુજરાતી સાહિત્યકોશ

ખંડ : બે

અર્વાચીનકાળ

મુખ્ય સંપાદક

ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળા

સંપાદકો

રમણ સોની
(૧૯૮૪-૧૯૮૫)

રમેશ ર. દવે
(૧૯૮૫-૧૯૯૦)

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ
અમદાવાદ

GUJARATI SÄHITYA KOSH
(Encyclopedia of Gujarati Literature)
Edited by Chandrakant Topiwala
Published by
Gujarati Sahitya Parishad
Ashram Road, Ahmedabad 380 009

© ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

પ્રથમ આવૃત્તિ, ૧૯૯૦ : પ્રત ૨,૦૦૦

પ્રકાશક : પ્રકાશ ન. શાહ
મંત્રી, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ
ગોવર્ધન-ભવન, આશ્રમ માર્ગ
અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૯

આરસો રૂપિયા
Rs. 400

ગુજરાત રાજ્ય, ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીની આર્થિક સહાય દ્વારા પ્રકાશિત

મુદ્રક : ગોવિંદભાઈ બી. પટેલ
સંભવ પ્રિન્ટરી, મિરજાપુર, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

संपादन-तंत्र

मुख्य संपादक : अंद्रकान्त टोपीवाणा

संपादको : रमणु सोनी (१९८४-१९८५)
रमेश र. दवे (१९८५-१९९०)

मुख्य सहायको : जयंत गाडीत
निरंजना वेरा
कौशिक प्रहलद
दुर्धन त्रिवेदी

सहायको : भारीन महेता
पारुल मांकड
परेश नायक
अरुण त्रिवेदी
डीर्तिहा नेशी
मृदुला मात्रावाडिया

विशेष सहाय : निरंजना देसाई

અનુક્રમણિકા

૧. સલાહકાર સમિતિ	૩
૨. ગુજરાતી સાહિત્યકોશની યોજના	૬
૩. સંપાદકીય	૮
૪. અધિકરણલેખકો	૧૧
૫. મહત્વના સંદર્ભ ગ્રંથોની સૂચિ	૧૪
૬. કોશસામગ્રી	૧-૬૪૦
૭. પરિશિષ્ટ	૬૪૧

સલાહકાર સમિતિ

૧. શ્રી વિપ્લવપ્રસાદ ત્રિવેદી (અધ્યક્ષ)
૨. શ્રી નગીન્દ્રાસ પારેખ (કાર્યકારી અધ્યક્ષ)
૩. સ્વ. ઉમાશંકર જોશી
૪. સ્વ. અનંતરાય રાયળ
૫. શ્રી હરિવલ્લભ ભાયાળી
૬. શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી
૭. શ્રી ભાગીલાલ સાંડેસરા
૮. શ્રી યશવન્ત શુક્લ
૯. સ્વ. સુરેશ ડ. જોષી
૧૦. શ્રી નિરંજન ભગત
૧૧. શ્રી ઉપેન્દ્ર પંડ્યા
૧૨. શ્રી જયન્ત પાઠક
૧૩. શ્રી ઉશનસ્
૧૪. શ્રી રમાનુજાલ જોશી
૧૫. શ્રી સિતાંશુ યશશંદ્ર

આમંત્રિત :

૧. શ્રી ચી. ના. પટેલ
૨. શ્રી ધીરુભાઈ કાકર
૩. શ્રી મોહનભાઈ પટેલ
૪. સ્વ. જે. બી. સેન્ડિલ
૫. શ્રી એન. બી. વ્યાસ
૬. શ્રી હનુ યાજ્ઞિક

આ ઉપરાંત સને ૧૯૮૦થી ૧૯૮૯
દરમિયાન ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના
હોદ્દાદારો :

પ્રમુખ :

શ્રી મનુભાઈ પંચાળી, 'દર્શક'

ઉપપ્રમુખ :

સ્વ. ઈશ્વર પેટલીકર
શ્રી હીરુબહેન પાઠક
સ્વ. શિવકુમાર જોષી
શ્રી અમૃતલાલ યાજ્ઞિક

મંત્રીઓ/કોપાધ્યક્ષ :

શ્રી રઘુવીર ચૌધરી
શ્રી પિનાકિન્ દાકોર
શ્રી કુમારપાળ દેસાઈ
શ્રી મફત ઓઝા
શ્રી ધીરુબહેન પટેલ
શ્રી પ્રફુલ્લ ભારતીય
શ્રી હેમન્ત દેસાઈ
શ્રી ભોળાભાઈ પટેલ
શ્રી પ્રિયકાન્ત પરીખ
શ્રી નરોત્તમ પલાણુ
શ્રી વર્ષા અડાલજી
શ્રી યિમનલાલ ત્રિવેદી

નિયામક :

ચંદ્રકાન્ત ટોળીવાળા

ગુજરાતી-સાહિત્યકોશની યોજના

ગુજરાતી સાહિત્યને સર્વાંગી પરિચય આપના આ કોશ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના એક કાર્યક્રમના નવમી ફેઝરૂપ છે. આ પ્રકાશન અપૂર્વ ભલે ન હોય, અનન્ય તે છે જ.

આ સંકલ્પ કેમ કરીને ચિદ્ર થયે એના કેટલોક વિગતો પણ ઐતિહાસિક સંદર્ભમાં મોંઘપાત્ર છે.

શ્રી રઘુવીર ચૌધરી પરિષદમંત્રી હતા ત્યારે એમણે ગુજરાત સરકાર સરકાર સાથે કરેલા પત્રવ્યવહારમાં મોંઘપત્રું છે તેમ અને ૧૯૭૯ના જૂનની ૨૨મી તારીખે સ્વ. ઉમાશંકર જોશી, શ્રી યશવન્ત શુક્લ, સ્વ. ઈશ્વર પેટલોદર અને શ્રી પિનાકિન્ દાકેર સાથે એમણે તે વખતના મુખ્યપ્રધાન શ્રી બાબુભાઈ જયભાઈ પટેલ સમક્ષ આ યોજના રજૂ કરી. શિક્ષણ-મંત્રી શ્રી નવલભાઈ શાહ અને નાણામંત્રી શ્રી દિનેશભાઈ શાહ શ્રી બાબુભાઈ પટેલની સંમતિને અમલમાં મૂકી અને નવ માસની ટૂંકી મુદતમાં સાહિત્યકોશની યોજના શરૂ થઈ.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની કાર્યવાહક સમિતિએ નિયુક્ત કરેલી વરણી સમિતિએ સાહિત્યકોશના સંપાદનની મુખ્ય જવાબદારી ઉપાડવા માટે નવી પેઢીના સંનિષ્ઠ અભ્યાસીઓને નિમંત્રણ આપવા કરાવ્યું. તે પ્રમાણે તા. ૮-૧૨-૧૯૭૯ના પત્રથી શ્રી જયંત કોઠારીને મુખ્ય સંપાદક તરીકે અને શ્રી ચંદ્રકાન્ત શેઠને સહસંપાદક તરીકે સેવાઓ આપવા નિમંત્રણ પાઠવ્યાં. એમની સંમતિઓ જી. એલ. એસ. ગર્લે કોલેજ અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠે એમની સેવાઓ વિષય પર આપીને પરિષદને ઉપકૃત કરી છે.

સાહિત્યકોશનું કામ શરૂ કર્યું ત્યારે અંદાજ એવો હતો કે સંપાદનનું કામ પાંચેક વર્ષની મુદતમાં પૂરું થઈ જશે. પરંતુ શ્રી જયંત કોઠારીનાં જાન અને ચીવટને કારણે સંપાદનમાં સંશોધનવૃત્તિ બળી. યોજનામાં એક નવું પરિમાણ ઉમેરાયું. તેથી મુદત બેવડાઈ. એમણે કોશના સહકાર્યકરો સાથે ગ્રંથાલયો અને ગ્રંથભંડારોની મુલાકાત લઈ, જ્યાં શક્ય હતું ત્યાં દસ્તાવેજો પણ તપાસી અને પૂર્વે થયેલાં આ પ્રકારનાં સંપાદનકાર્યોની દુરસ્તી પણ કરી. શ્રી જયંત કોઠારીએ સઠા ચાર વર્ષ પછી માનાહ મુખ્ય સંપાદક તરીકે સેવાઓ આપી. શ્રી ચંદ્રકાન્ત શેઠને માથે શ્રી ક. લા. સ્વાધ્યાયમંદિરના નિયામકની જવાબદારી આવતાં એમનો કાર્યભાર શ્રી રમણ સોનીએ સંભાળ્યો. શ્રી કોઠારી તા. ૩૦-૬-૧૯૮૭થી સાહિત્યકોશના સંપાદનકાર્યમાંથી મુક્ત થયા ત્યારે શ્રી જયંત જાડેન સાહિત્યકોશના બીજા ભાગ સાથે સંકળાયેલા હતા. એમણે શ્રી જયંત કોઠારીના ઉત્તરાધિકારી તરીકે સ્વનુલ્ય કાર્ય કર્યું છે. શ્રી રમેશ દવે પણ આ યોજના સાથે અસંભાળથી સંકળાયેલા રહ્યા છે. શ્રી ચંદ્રકાન્ત દોષીવાળાએ શ્રી ક. લા. સ્વાધ્યાય-મંદિરના નિયામક થવાની સાથે સમગ્ર કોશયોજનાની વહીવટી જવાબદારી ઉપાડી લીધી. પોતાના સંપાદન લેટગ કોશનો બીજો-ત્રીજો ભાગ નિયત સમયમાં પૂરો થાય એ માટે તેઓ કૃતસંકલ્પ હતા.

આ બીજા ખંડનાં કર્તાઓ તેમ જ કૃતિઓનાં પાંચસો પચાસ જેટલાં અધિકરણ અગાઉથી તૈયાર હતાં. શ્રી ચંદ્રકાન્ત દોષીવાળા મુખ્ય સંપાદક તરીકે અધિકરણોની સંખ્યા નવેક હજાર સુધી લઈ ગયા. સંપાદન ઉપરાંત મુદ્રણનું કામ પણ એમની દેખરેખ નીચે થયું. સંપાદક તરીકે એમને શ્રી રમણ સોની અને શ્રી રમેશ દ. દવેનો સહયોગ સાંપડ્યો છે. પરિષદ આ ત્રણેય વિદ્વાનોની સેવાઓની કદર કરે છે.

આરંભિક વર્ષોમાં કોશની સલાહકાર સમિતિના સભ્યોએ કિવરોના કિવરો આપ્યા છે. સ્વ. ઉમાશંકર જોશી, શ્રી હરિવલ્લભ ભાયાળી, શ્રી નયીનદાસ પારેખ અને શ્રી યશવન્ત શુક્લની

સેવાઓ અવિસ્મરણીય રહેશે. જરૂર ઊભી થાય ત્યાં શ્રી ચી. ના. પટેલ પાસેથી પણ માર્ગદર્શન મળતું.

સંકલ્પ કર્યો ત્યારે સાહિત્યકોશની ૧,૧૦૦ નકલ છાપવાની ગણતરી હતી. પરંતુ પરિષદના એક ટ્રસ્ટી શ્રી એચ. એમ. પટેલની સલાહથી ૨,૦૦૦ નકલ છાપવાનું મધ્યસ્થ સમિતિએ સૂચવ્યું. કાગળ પાછળ અગાઉથી રોકાણ કરવું કે કેમ એ એક પ્રશ્ન હતો. પણ એ જોખમ ફાયદાકારક ઠરે એટલી હદે પછીનાં વર્ષોમાં કાગળના ભાવ વધ્યા છે. કોશ માટેનો આ ખાસ કાગળ તો એની ગુણવત્તા નક્કી કરીને તૈયાર કરાવેલો છે. અન્યથા કોશનું નિર્માણખર્ચ ઘણું વધી જત.

ગુજરાત રાજ્ય સરકાર આ યોજના માટે પંચોતેર ટકા અનુદાનની શરતે વધુમાં વધુ દસ લાખ રૂપિયા આપશે એવો આદેશ હતો. તદનુસાર ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીના મહામાત્ર શ્રી હસુ યાજ્ઞિકે આ યોજનામાં સતત રસ દાખવી વહીવટી સુગમતા કરી આપી છે, એની નોંધ લેતાં આભારની લાગણી જાહે છે.

ગુજરાત અને ગુજરાત બહાર વસતા સમગ્ર ગુજરાતી સમાજનો આવકાર આ સાહિત્ય-કોશને મળશે એવી આશા છે.

તા. ૨૫-૫-૧૯૯૦

ગેહવર્ધન-ભવન
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ
અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૯

પ્રિયકાન્ત પરીખ
વિનાયક રાવળ
મંત્રીઓ
નરોત્તમ પલાણ
પ્રકાશ ન. શાહ

સંપાદકીય

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે હાથ ધરેલા 'ગુજરાતી સાહિત્યકોશ'નો ખંડ ૧ મધ્યકાળ અંગેનો છે; તે આ ખંડ ૨ અર્વાચીનકાળને લગતો છે. ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યનાં અધ્યયન અને અધ્યાપનનો યુનિવર્સિટીઓમાં જે રીતે વિસ્તાર થયો છે એ જોતાં ગુજરાતી લલિતસાહિત્યવિષયક સામગ્રી એક સ્થાન પર સાહિત્યના અભ્યાસીઓને ઉપલબ્ધ થાય, ગુજરાતી લેખકો અને કૃતિઓનો પરિચય મળે, ગુજરાતી સાહિત્યનો વિકાસ અને એની ગતિનો આલેખ ઊભો થાય, ગુજરાતી સાહિત્યના વ્યાપનો ખ્યાલ આવે અને એની વૈયક્તિકતા તેમ જ વિશિષ્ટતાનો આગ્રહ મળે એ માટે એક બૃહદ્કાય સંદર્ભગ્રંથ આવશ્યક હતો. આ કોશ એરા સંકલ્પનું પરિણામ છે.

આ અર્વાચીન-ખંડ ૨, ૧૮૫૦ થી ૧૯૫૦ વચ્ચે જન્મેલા કર્તાઓ અને એમની કૃતિઓને સમાવે છે. કવિતા, ટૂંકીવાર્તા, એકાંકી, નવલકથા, નાટક, નિબંધ, ચરિત્રકથા, પ્રવાસકથા, વિવેચન વગેરે લલિત-સાહિત્યના પ્રકારોમાં થયેલું કોઈ પણ કાર્ય સ્વરનિરપેક્ષ અને સૃષ્ટિનિરપેક્ષ રહીને એકસાથે સંગ્રહી લેવાનો અહીં સર્વગ્રાહી પ્રયત્ન છે. જર્જરિત અને છૂટીછવાઈ પડેલી અનેક પુસ્તકસૂચિઓ અને લેખકસૂચિઓનો વ્યાપક ઉપયોગ કરતી વેળાએ વર્ગન નહીં પરંતુ સમાવેશને અહીં નિયમ ગણ્યો છે; એ રીતે જોઈએ તો આ કોશ સંદર્ભગ્રંથ તો છે, પણ સાથે સાથે સમસ્ત અર્વાચીન ગુજરાતી લેખકોની શક્ય એટલી સર્વાશ્વેથી સૂચિ આપતો માહિતીગ્રંથ પણ છે. અર્વાચીનકાળમાં ગુજરાતી સાહિત્યના વિવિધ પ્રકારોમાં પ્રદાન કરનારા લગભગ બધા જ કર્તાઓનું પ્રતિનિધિત્વ એ રીતે અહીં ઊપસે છે.

કર્તાઓ અને કૃતિઓ મળીને એકંદરે ૯,૦૦૦ જેટલાં અધિકરણો અહીં અકારાદિકમમાં સંચાદિત થયાં છે. અલબત્ત, આ કોશ હોવાથી અધિકરણલેખન માટે પૂર્વપ્રકાશિત ગ્રંથોની વિપુલ સામગ્રી પહેલાં સંગૃહીત થાય, એ સામગ્રીમાંથી નિદામણ અને કાટકાટ દ્વારા વિવેકપૂર્વક સંચયન થાય, સંચયન પામેલી સામગ્રી શ્રમપૂર્વક સંશોધિત થાય, યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં એનો સંક્ષેપ થાય અને સંક્ષેપ પામેલી સામગ્રી અંતે નિશ્ચિત કરેલી વ્યવસ્થામાં સંકલિત થઈ સંપાદનમાં દાખલ થાય. એવો ઉપક્રમ સહજ છે. સામગ્રીના સંદર્ભમાં ઉપયોગિતા, ચોકસાઈ, સ્વપ્રદતા જેવી બાબતોને પણ અવગણી ન શકાય. સાથે સાથે કોશના અધિકરણની નેમ મૌલિકતા દલીલબાજી, કે વિશેષ તરફ-દારીની નહિ, પણ વિશેષણવાચકો અને શ્રેષ્ઠતાવાચકો વિન્તા હકીકતોના સમતુલ્ય વિવરણની તેમ જ પ્રાથમિક પરિચયાત્મક ભૂમિકાની જ હોઈ શકે. આ કોશ આવાં અનેક પરિપ્રેક્ષ્યો લઈને ચાલ્યો છે.

કોશનાં અધિકરણો જે તબક્કે તૈયાર થયાં છે. પહેલે તબક્કે બહારના નિષ્ણાતો દ્વારા તેમ જ સંસ્થાના પોતાના નિયુક્ત અધિકૃતવર્ગ દ્વારા. બીજે તબક્કે માત્ર સંસ્થાના પોતાના નિયુક્ત અધિકૃત વર્ગ દ્વારા જ. અધિકરણલેખનનો વિપુલ શક્તિ બીજે તબક્કે પૂરો થયો છે. કર્તા પરનાં અધિકરણો ત્રણ વર્ગમાં વહેંચી શકાયે: મહત્વના કર્તાઓ પર થયેલું વિસ્તૃત અધિકરણ; કર્તાની જીવનસામગ્રીના અભાવમાં એની કૃતિઓ પર વિવરણ કરતું મધ્યમ અધિકરણ અને માત્ર કર્તાનામ અને એની કૃતિઓ દર્શાવતું અત્યંત સંક્ષિપ્ત અધિકરણ. અધિકરણો અંગેનાં કેટલાંક વિશિષ્ટ ગૃહીતો નીચે પ્રમાણે છે:

૧. ૧૯૫૦ પહેલાં જન્મેલા કર્તાઓ અંગે જ અહીં અધિકરણો છે. ક્યારેક માહિતીના અભાવમાં આ રેખા ઉલ્લાંઘાઈ હોય તો તે અપવાદરૂપ હશે.
૨. કર્તાની આટક પર અધિકરણ મુકાયું છે; જ્યાં આટક પ્રાપ્ય નથી બની ત્યાં કર્તાના નામ પર અધિકરણ મુકાયું છે. કર્તા તખલ્લુસથી પ્રસિદ્ધ હોય તોપણ કર્તાના મૂળ નામ પર જ અધિકરણ મુકાયું છે. જેમ કે, લુહાર ત્રિભોવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ, 'સુન્દરમ્'; અને કોશમાં

વર્ણવાર યોજનામાં 'સુન્દરમ્'ને પ્રવેશ આપી ત્યાં પ્રતિનિર્દેશ મુકાયો છે. જેમ કે, સુન્દરમ્ : જુઓ, લુહાર ત્રિભુવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ.

૩. અગત્યનાં તખલ્લુસો માટે જ પ્રતિનિર્દેશ દર્શાવ્યો છે. જ્યાં મૂળ નામ ગ્રાપ્ય નથી અન્યું ત્યાં અધિકરણ તખલ્લુસ પર જ રાખ્યું છે. વળી, તખલ્લુસ 'હર્ષદ પટેલ' હોય તો 'હર્ષદ પટેલ' તરીકે પ્રવેશ આપ્યો છે, 'પટેલ હર્ષદ' તરીકે નહિ.
૪. દિલ્ગત કર્તાઓમાં જેમની જન્મતારીખ કે મૃત્યુતારીખ મળી શકી નથી ત્યાં (-) ડેશનો ઉપયોગ કર્યો છે.
૫. કોશ માટે વિદ્યમાન કર્તાઓ પાસેથી માહિતીપત્રક દ્વારા વીગતો મેળવીને એમનાં અધિકરણ તૈયાર થયાં છે. આ સંદર્ભમાં પાકિસ્તાન, અમેરિકા અને ઈંગ્લેન્ડ વસતા કર્તાઓનો પણ સંપર્ક સાધવામાં આવ્યો છે.
૬. અધિકરણમાં પહેલાં કર્તાપરિચય અને પછી એની કૃતિઓનાં જૂથવાર નિર્દેશવિવરણ આપ્યાં છે. મહત્વના લેખકોની ૧૯૮૯ સુધીની રચનાઓને લક્ષમાં લીધી છે.
૭. માત્ર અનુવાદો કે માત્ર સંપાદનગ્રંથો જેના નામ પર હોય એવા કર્તા પર અધિકરણ કર્યું નથી. છતાં અપવાદ-સ્થાનો રાખ્યાં છે.
૮. લલિતસાહિત્યનાં પુસ્તકો સાથે કર્તાઓએ મહત્વનાં લલિતનર પુસ્તકો લખ્યાં હોય તો એનો વિવેકપૂર્વક મર્યાદિત રીતે સમાવેશ કર્યો છે.
૯. પ્રત્યેક અધિકરણને અંતે સંદર્ભસામગ્રી કે સંદર્ભગ્રંથોનો નિર્દેશ કર્યો નથી. એમ કરવા જતાં આકારણ પુનરુક્તિઓ અને આક્ષરસંખ્યા વધી જવાનો સંભવ ઊભો થાત.

આ કોશમાં કર્તા-અધિકરણો ઉપરાંત કૃતિ-અધિકરણો છે. કૃતિ-અધિકરણોમાં મહત્વનાં પુસ્તકો પરનાં અધિકરણો તો હોય જ, પરંતુ મહત્વનાં પુસ્તકોમાં પહેલી નોંધપાત્ર ગુજરાતી સર્જકકૃતિઓ પર પણ વૈયક્તિક અધિકરણો સમાવ્યાં છે. જેમ કે, 'ગંગાત્રી' જેવા મહત્વના કાવ્યસંગ્રહ પર તો અધિકરણ હોય જ, પણ એમાંની 'બળતાં પાણી' જેવી નોંધપાત્ર કાવ્યકૃતિ પર પણ અધિકરણ હોય. એ રીતે નોંધપાત્ર કાવ્યરચનાઓ, એકાંકીઓ, ટૂંકીવાર્તાઓ, નિબંધો પરનાં અધિકરણો અહીં સામેલ કર્યાં છે. ગુજરાતી કથાસાહિત્યનાં મહત્વનાં પાત્રો પર પણ અધિકરણ મુકાયું છે. જેમ કે, 'માનવીની ભવાઈ'નો કાળુ કે 'જેર તો પીધાં છે જાણી જાણી'ના જોપાળખાયા. પુસ્તકો પરનાં અધિકરણોમાં સાલ, લેખક અને સારને મુખ્ય અંગ ગણ્યાં છે; ત્યારે વૈયક્તિક કૃતિઓ પરનાં અધિકરણોમાં કૃતિના લેખકનો નિર્દેશ અને કૃતિ અંગેનું સાસવિવેચન કરેલું છે. આમ, આ કોશના સમાયોજનમાં કર્તા અને પુસ્તકો અંગેના બે ઘટક ઉપરાંત કાવ્ય, એકાંકી, ટૂંકીવાર્તા, નિબંધ અને ચરિત્રના બીજા પાંચ ઘટકોને પ્રવેશ આપાયો છે.

આ પ્રકારની કોશની વિસ્તીર્ણ પરિચોજના પૂરી કરવામાં રહેલી કેટલીક મર્યાદાઓ તરફ ધ્યાન ખેંચવું જરૂરી છે. માનવશક્તિ, અર્થબિંબ અને સમયમર્યાદાને લક્ષમાં રાખી એક-એક પુસ્તકની ચકાસણી શક્ય નથી બની. ઉપરાંત સર્વાશ્લેષી ગુજરાતી કર્તાસૂચિ અને ગ્રંથસૂચિના અભાવમાં જુદી જુદી અપૂર્ણ અને ક્યારેક અશાસ્ત્રીય સૂચિઓનો તેમ જ કર્તાઓએ ભરેલાં માહિતીપત્રકોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો છે. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૬૫થી ૩૦ જૂન ૧૯૬૭ પર્યંતની કોપીરાઈટ યાદી પહેલાંની પીલ જે. બી.ની ગ્રંથસૂચિ પણ અનેક જાહેરાત કરવા છતાં અને પ્રયત્ન પછી પણ હાથ ચડી નથી. ક્યારેક મૂલશ્રોત ન મળતાં બીજા-ત્રીજા આધારથી ચલાવવું પડ્યું છે. પ્રજાની ઉદાસીન ઈતિહાસ-ગૃહિતિને કારણે પ્રમાણભૂત સામગ્રીનો અલુધા અભાવ વર્તાયો છે. ક્યારેક તો સામગ્રી જ જળવાયેલી નથી. એકના એક લેખકની એકાધિક જન્મસાલ કે મૃત્યુસાલ નોંધાયેલી હોય, એક પુસ્તકની અનેક સાલ મળી આવે, એક પુસ્તક અન્ય શીર્ષકથી યા ખોટા શીર્ષકથી નોંધાયું હોય અને ખોટા સાહિત્ય-

પ્રકારમાં મુકાવું હોય, એક લેખકનાં પુસ્તકો અન્ય લેખકના નામે ચઢી ગયાં હોય, એક લેખક અનેક નામે લખતો હોય—આવી અરાજકતા વચ્ચે મૂળ સ્ત્રોત પાસે જઈ જાતપાસથી સંશોધન કરવું એ આદર્શ ગતિ છે, પરંતુ એ સર્વથા શક્ય ન બનતાં સમાધાનનો માર્ગ સ્વીકારી શક્ય એટલી દુરસ્તી કરી છે. આ પછી પણ આવા સર્વોત્કર્ષ કોશમાં જે ત્રુટિઓ અને સ્ખલનો રહે એની આખરી જવાબદારી તેો મુખ્ય સંપાદકને શિરે જ રહે.

આ કોશની રચનામાં કેટલીય સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓનો ફાળો સીધો રહ્યો છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના કોપીરાઈટ ગ્રંથાલયે અને ભો. જે. વિદ્યાભવનના ગ્રંથાલયે કીમતી સહાય પહોંચાડી છે; તેો સર્વશ્રી મધુસૂદન પારોખ, અચ્યુત યાજ્ઞિક અને પ્રકાશ વેગટે એમની અંગત સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવા દેવાની ઉદારતા દાખવી છે. બહારના નિપણાત અધિકરણલેખકોના સહકાર વગર આ કાર્ય અલ્પાણું રહ્યું હોત. સંજ્ઞવ પ્રેસનો સહકાર અને ખાસ તેો શ્રી જોઈતારામ પટેલ જેવા સાહિત્યવિદ પૂરૂવાચકની સમજનો અને ચીવટનો લાભ કોશને શક્ય એટલી શુદ્ધ વાચના બક્ષી શક્યો છે, એ આનંદની વાત છે. આ સિવાય જ્ઞાત-અજ્ઞાત સાધનો દ્વારા જવાબ-જવાબી સહાય મળી છે એ માટે સાહિત્યકોશ સૌનો જ્ઞાણી છે.

અંતમાં, આ કોશ દ્વારા ગુજરાતી લલિતસાહિત્યવિષયક સામગ્રીનું સંરક્ષણ થયે અને એનો સુગમ પ્રસાર થયે તેો કોશની એ સાર્થકતા હશે.

અમદાવાદ,
તા. ૨૫-૫-૧૯૯૦

ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળા

અધિકરણ-લેખકો

અ.દે.	અશ્વિન દેસાઈ વિવેચક. અધ્યાપક, પટેલ રમણ બ્રાધર્સ ઍન્ડ પટેલ જી. આર. કોમર્સ કોલેજ, બારડોલી	ચં.વ્યા.	ચં. પૂ. વ્યાસ વિવેચક. આચાર્ય, આર્ટ્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજ, દાહોદ
અ.રા.	અનંતરાય રાવળ વિવેચક. ગુજરાત સમ્રચના ભૂતપૂર્વ ભાષાનિયામક અને ગુજરાત યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતક ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ.	ચં.શે.	ચંદ્રકાન્ત શેઠ કવિ, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ
અ.યા.	અમૃતલાલ યાજ્ઞિક વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક અને આચાર્ય, મીઠીબાઈ કોલેજ, વિલેપાર્વે, મુંબઈ	જ.કો.	જયંત કોઠારી વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, જી. એલ. એસ. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદ
ઉ.પં.	ઉપેન્દ્ર પંડ્યા વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, ભાયાસાહિત્ય ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ	જ.ગા.	જયંત ગાડીત નવલકથાકાર, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ક. લા. સ્વાધ્યાય મંદિર, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ
ઉશ.	નટવરલાલ પંડ્યા, 'ઉશનસ્' કવિ, વિવેચક. નિવૃત્ત આચાર્ય, શ્રીમતી જી. પી. શ્રોફ આર્ટ્સ કોલેજ, વલસાડ	જ.ત્રિ.	જયેન્દ્ર ત્રિવેદી વિવેચક. નિવૃત્ત આચાર્ય, મહિલા કોલેજ, ભાવનગર
ક.જ.	કનુભાઈ જાની વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ	જ.પં.	જયંત પંડ્યા વિવેચક. અંગ્રેજીના નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, ભક્ત વલ્લભ ઘોળા આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદ
કાં.આ.	કાંતિલાલ આચાર્ય વિવેચક. નિવૃત્ત આચાર્ય, મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાદ	જ.મેા.	જયંત મોઢા કવિ. કોમ્યુનિટી ઍર્ગેનાઈઝર, યુ. સી. ડી. વિભાગ, પોરબંદર
કિ.સો.	કિશોરસિંહ સોલંકી નવલકથાકાર, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજ, મહુધા	નૃ.પા.	નૃપિત પારેખ વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ ઍન્ડ સાયન્સ કોલેજ, યાટણ
કી.જે.	કીર્તિદા જોશી પ્રાધ્યાપક, શ્રી સદ્ગુણા સી. યુ. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદ	દ.વ્યા.	દક્ષા વ્યાસ વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજ, વ્યારા
કૃ.ક.	કૃષ્ણકાન્ત કડકિયા વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, સાબરમતી આર્ટ્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદ	દી.મ.	દીપક મહેતા વિવેચક. કલ્ચરલ અફેર્સ સ્પેશ્યાલિસ્ટ. યુ. એસ. ઈન્ફર્મેશન સર્વિસ, મુંબઈ
કૌ.બ્ર.	કૌશિક બ્રહ્મભટ્ટ કવિ. સંદર્ભ સહાયક, ક. લા. સ્વાધ્યાયમંદિર, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ. પછીથી કોપી- રાઈટર, નવનીતલાલ ઍન્ડ કંપની, અમદાવાદ	ધ.મા.	ધર્મેન્દ્ર માસ્તર, 'મધુરમ્' કવિ, વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, સી. બી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાદ
ચં.ટો.	ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળા કવિ, વિવેચક. નિયામક, ક. લા. સ્વાધ્યાયમંદિર, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ	ધી.ઠા.	ધીરુભાઈ ઠાકર વિવેચક. નિવૃત્ત આચાર્ય, આર્ટ્સ કોલેજ, મોડાસા; સંપાદક, ગુજરાતી વિશ્વકોશ, અમદાવાદ
		ધી.મ.	ધીરેન્દ્ર મહેતા કવિ, નવલકથાકાર, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, રામજી સ્વજી લાલન કોલેજ, ભુજ
		ન.પ.	નરોત્તમ પલાણ વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, પટેલ કોલેજ, ભાયાવદર

ન.રા. નવિન શવળ
કવિ, વિવેચક. અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક, બી. ડી. આર્ટ્સ
કોલેજ, અમદાવાદ

નિ.વો. નિરંજના વેશ
વિવેચક. સંદર્ભ સહાયક, ક. લા. સ્વાધ્યાય મંદિર,
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ; સંશોધન સહાયક, ગુજરાત
વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

પ.ના. પરેશ નાયક
નવલકથાકાર, વિવેચક. પર/૪૯૮, ગ્રીનપાર્ક એપાર્ટ-
મેન્ટ્સ, નારણપુરા, અમદાવાદ

પા.માં. પારુલ માંડલ
સંશોધન સહાયક, લા. ટ. ભારતીય વિદ્યાભવન,
અમદાવાદ

યુ.ભ. પુષ્પા ભટ્ટ
સંપાદક. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ,
કપડવંજ

પ્ર.તે. પ્રભાશંકર તેરૈયા
વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, ભાષાસાહિત્ય ભવન,
સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

પ્ર.દ. પ્રવીણ દરજી
કવિ, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ
કોલેજ, લુણાવાડા

પ્ર.પ. પ્રમોદકુમાર પટેલ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, અનુસ્નાતક ગુજરાતી વિભાગ,
સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભવિદ્યાનગર

પ્ર.બ્ર. પ્રસાદ બ્રહ્મભટ્ટ
વિવેચક, નવલકથાકાર. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ, ઈડર

પ્ર.મ. પ્રફુલ્લ મહેતા
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, એચ. કે. આર્ટ્સ કોલેજ,
અમદાવાદ

બ.જા. બલવંત જાની
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ભાષાસાહિત્ય ભવન, સૌરાષ્ટ્ર
યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

બ.દ. બટુક દલ્વીયા
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ગવર્નમેન્ટ આર્ટ્સ કોલેજ,
સુરેન્દ્રનગર

બ.પ. બહેચરભાઈ પટેલ
નવલકથાકાર, વિવેચક. આચાર્ય, આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ, વિરમગામ

બા.મ. બાશીન મહેતા
કવિ, નવલકથાકાર. નહેરુ ફાઉન્ડેશન, અમદાવાદ

બ.ભ. ભરત ભટ્ટ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, લોકભારતી ગ્રામ વિદ્યાપીઠ,
સણોસરા

બા.જા. ભાનુમતી જાની
નવલકથાકાર. પ્રાધ્યાપક, એમ. પી. આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદ

ભૂ.શુ. ભૂપેન્દ્ર સુરતી
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, નવયુગ આર્ટ્સ કોલેજ, સુરત

મ.પ. મણિલાલ પટેલ
કવિ, નવલકથાકાર, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, અનુસ્નાતક
ગુજરાતી વિભાગ, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી,
વલ્લભવિદ્યાનગર

મ.પા. મંજુસુદન પારેખ
હાસ્યનિબંધકાર, વિવેચક. નિવૃત્ત અધ્યાપક, એચ. કે.
આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદ

મ.સ. મનસુખ સલા
વિવેચક. આચાર્ય, લોકભારતી ગ્રામ વિદ્યાપીઠ, સણોસરા

મૃ.મા. મૃદુલા માત્રાવાડિયા
સંદર્ભ સહાયક, ક. લા. સ્વાધ્યાય મંદિર, ગુજરાતી
સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ

મો.પ. મોતીભાઈ પટેલ
વિવેચક. આચાર્ય, બી. એડ. કોલેજ, સુરેન્દ્રનગર

મો.શે. મોહમ્મદ શેખ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, સાબરકાંઠા આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ, પ્રાંનિજ

યા.દ. યાસીન દલાલ
પત્રકાર. પ્રાધ્યાપક, એ. ડી. શેઠ પત્રકારત્વ ભવન,
સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

ર.ઠા. રવીન્દ્ર ઠાકોર
વિવેચક. નિવૃત્ત આચાર્ય, શ્રીમતી સદ્ગુણ સી. યુ.
આર્ટ્સ કોલેજ ફોર ગર્લ્સ, અમદાવાદ

ર.ત્રિ. રમેશ ત્રિવેદી
વાર્તાકાર. સુપરવાઈઝર, શ્રીમતી એસ. એમ. ખમાર
ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલ, કડી

ર.દ. રસિકભાઈ દવે
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ભાષાસાહિત્ય ભવન, સૌરાષ્ટ્ર
યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

ર.પા. રમણ પાઠક
વાર્તાકાર, વિવેચક. નિવૃત્ત અધ્યાપક, આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ, ચીખલી

૨.મ.શુ. રમેશ મ. શુક્લ
વિવેચક. ડિરેક્ટર, ઓકેડેમિક સ્ટાફ કોલેજ, સૌરાષ્ટ્ર
યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

૨.૨.૬. રમેશ ર. દવે
નવલકથાકાર, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ક. લા. સ્વાધ્યાય
મંદિર, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ

૨.૩ા. રસિક શાહ
વિવેચક. બી/૬, ફ્લેટ નં. ૨૪, ખીરાનગર,
સાન્તાક્રુઝ (વેસ્ટ), મુંબઈ ૪૦૦ ૦૫૪

૨.શુ. રવિકાન્ત શુક્લ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ,
વ્યાસ

૨ા.ના. રાજેન્દ્ર નાણાવટી
વિવેચક. સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક અને અધ્યક્ષ, સંસ્કૃત
વિભાગ, મહારાજ સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી, વડોદરા

૨ા.વ્યા. રાજેશ વ્યાસ
કવિ. કોપી ચર્ચેટર, અમદાવાદ

લ.દે. લલકુમાર દેસાઈ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ગુજરાતી વિભાગ, મહારાજ
સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી, વડોદરા

વિ.આ. વિનોદ અધ્વર્યુ
વિવેચક. નિવૃત્ત આચાર્ય, આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ,
બાલાશિનોર

વિ.જે. વિનોદ જોશી
કવિ, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ભાષાસાહિત્ય ભવન,
ભાવનગર યુનિવર્સિટી, ભાવનગર

શ.ઓ. શશિન્ ઓઝા
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ફર્ગ્યુસન કોલેજ, પૂના

શિ.પં. શિરીષ ખંચાલ
વિવેચક, નવલકથાકાર. પ્રાધ્યાપક, ગુજરાતી વિભાગ,
મહારાજ સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી, વડોદરા

સ.ડ. સતીશ ડણાક
કવિ, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ખેલવડ કોલેજ, સુરત

સ.વ્યા. સતીશ વ્યાસ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ભાષાસાહિત્ય ભવન, ગુજરાત
યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

સુ.મ્હે. સુસ્મિતા મ્હેડ
વિવેચક. નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક, નવગુજરાત આર્ટ્સ કોલેજ,
અમદાવાદ

હ.ત્રિ. હર્ષવદન ત્રિવેદી
સંદર્ભ સહાયક, ક. લા. સ્વાધ્યાય મંદિર, ગુજરાતી
સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ

હ.શા. હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી
વિવેચક, સંશોધક. નિવૃત્ત અધ્યાપક, ભા. જી.
વિદ્યાભવન, અમદાવાદ

હિ.ભ. હિમાંશુ ભટ્ટ
વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ભાષા સાહિત્ય ભવન, સૌરાષ્ટ્ર
યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

હે.દે. હેમન્ત દેસાઈ
કવિ, વિવેચક. પ્રાધ્યાપક, ભાષાસાહિત્ય ભવન, સૌરાષ્ટ્ર
યુનિવર્સિટી, રાજકોટ

મહત્વના સંદર્ભગ્રંથોની સૂચિ

- અર્વાચીન કવિતા (સુન્દરમ્)
- અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની વિકાસરેખા (ધીરુભાઈ ઠાકર)
- આધુનિક કવિતાપ્રવાહ (ન્યૂનત પાઠક)
- આત્મકથા : સ્વરૂપ અને વિકાસ (ડૉ. રસીલા કડિયા)
- આપણાં ત્રીકરિઓ (કુલ્હીન ક. વેરા)
- આપણું વિવેચનસાહિત્ય (હીરા ક. મહેતા)
- એકાંકી : સ્વરૂપ અને વિકાસ (મફતલાલ ભાવસાર)
- એન એન્સાઈક્લોપીડિયા ઓવ ઈન્ડિયન લિટરેચર (ગંગારામ ગર્ગ)
- એન એન્સાઈક્લોપીડિયા ઓવ ઈન્ડિયન લિટરેચર - વો. ૧, ૨, ૩ (અમરેશ દત્તા)
- ક્રેટિવોગ ઓવ બુક્સ પ્રિન્ટેડ ઈન ધ બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી : ૧૮૯૬થી ૧૮૩૭
- ક્રેટિવોગ ઓવ નોટેવ પબ્લિકેશન્સ ઈન ધ બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી આપ ટુ ૩૧ ડિસેમ્બર ૧૮૬૪ (એલેક્ઝેન્ડર ગ્રાંટ)
- ક્રેટિવોગ ઓવ મરાઠી એન્ડ ગુજરાતી પ્રિન્ટેડ બુક્સ ઈન ધ લાઈબ્રેરી ઓવ ધ બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ (લે. એફ. બ્લુમહાર્ટ)
- કોપીરાઈટ ગ્રંથસૂચિ : ઈ.સ. ૧૯૦૦ પહેલાં પ્રકાશિત થયેલાં પુસ્તકો
- ક્ષરાક્ષર (ધીરુ પરીખ)
- ખંડકાવ્ય : સ્વરૂપ અને વિકાસ (ચિનુ મોદી)
- ગત શતકનું સાહિત્ય (વિજયરાય ક. વૈદ્ય)
- ગુજરાત વર્નાક્યુલર લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકોની યાદી - ભા. ૧
- ગુજરાત સાહિત્યસભાની કાર્યવાહી : ૧૯૩૩, '૩૪, '૩૫, '૩૬, '૩૭, '૩૮, '૩૯, '૪૦, '૪૧, '૪૨, '૪૩, '૪૪, '૪૫, '૪૬, '૪૭, '૪૮, '૪૯, '૫૦, '૫૧, '૫૨, '૫૩, '૫૪, '૫૫, '૫૬, '૫૭, '૫૮, '૫૯, '૬૦, '૬૧, '૬૨, '૬૩, '૬૪, '૬૫, '૬૬, '૬૭, '૬૮, '૬૯
- ગુજરાતના નાગરોનું ફૂરસી ભાષા અને સાહિત્યનું ખેડાણ (છિટ્ટુભાઈ ર. નાયક)
- ગુજરાતના સારસ્વતો (કે. કા. શાસ્ત્રી)
- ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો - ભા. ૧ (મણિશંકર ગોવિંદજી વૈદ્યશાસ્ત્રી)
- ગુજરાતી ગ્રંથસૂચિ (કિંકુભાઈ ર. દેસાઈ)
- ગુજરાતી તપલ્લુસો (ત્રિભુવન વીરજીભાઈ હેમાણી)
- ગુજરાતી નવલકથા (રઘુવીર ચૌધરી, રાધેશ્યામ શર્મા)
- ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ (મહેશ ચોકસી)
- ગુજરાતી બાલસાહિત્ય
- ગુજરાતી સાહિત્યકાર પરિચયકોશ (રતિલાલ સાં. નાયક)
- ગુજરાતી સાહિત્યની વિકાસરેખા (વિજયરાય ક. વૈદ્ય)
- ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (ઉમાશંકર જૈશી, અનંતરાય રાવળ, યશવંત શુક્લ, ચિમનલાલ ત્રિવેદી)
- ગુજરાતી અધ્યાપકોનો માહિતીકોશ (વિનાયક રાવળ, બળવંત જાની, મનહર મોદી)
- ગૂર્જર સાક્ષર જ્યન્તીઓ
- ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર - ભા. ૧-૧૧ (હીરાલાલ ત્રિ. પારેખ)
- ગ્રામ પુસ્તકાલય ગ્રંથસૂચિ (કિંકુભાઈ ર. દેસાઈ)
- ચરિત્રસાહિત્ય : સ્વરૂપ અને વિકાસ (ઉપેન્દ્ર ભટ્ટ)

- ચંદ્રકાન્ત બક્ષીથી ફેરો (સુમન શાહ)
- છેલા બે દાયકા : ચાર કવિ (ચિત્રુ મોદી)
- જ્ઞાનકોશ [પરિચયગ્રંથ] (ચુનીલાલ પ્ર. બારોટ)
- ધ ઈન્ડિયન નેશનલ ટ્રિબિયુઓગ્રાફી : ૧૯૫૭, '૫૮, '૫૯, '૬૦, '૬૧, '૬૨, '૬૩, '૬૪, '૬૫, '૬૬, '૭૧, '૭૨, '૭૩, '૭૪, '૭૫, '૭૬, '૭૭, '૭૮
- ધ એન્સાઈકલોપીડિયા ઓવ ઈન્ડિયા (ઉન્ની શોલબર્ગ)
- નંદશંકરથી ઉમાશંકર (ધીરેન્દ્ર મહેતા)
- નિબંધ : સ્વરૂપ અને વિકાસ (પ્રવીણ દરજી)
- પારસી સાહિત્યનો ઇતિહાસ (નોશાકરી પીલાં)
- બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ (ગિજુભાઈ બધેકા)
- ટ્રિબિયુઓગ્રાફી ઓવ ઈન્ડિયન લિટરેચર (બી. એસ. કેશવન, વી. વાય. કુલકર્ણી)
- ટ્રિબિયુઓગ્રાફી ઓવ સ્ટેજબલ પ્લેઝ ઈન ઈન્ડિયન લેંગ્વેજિઝ - ભા. ૧-૨ (ચન્દ્રવદન મહેતા)
- ત્રુચિવર્ધક પુસ્તકાલય ગ્રંથનામાવલી - ભા. ૧
- ભારતીય સાહિત્યકોશ (નગેન્દ્ર)
- રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ (બી. એસ. કેશવન, કુંજબાલા કાપડીઆ)
- શબ્દલોકના યાત્રી (રમણલાલ જોશી)
- સર્જક સેતુ (અશોક 'ચંચલ')
- સંપદા (લક્ષ્મણ પીંગળશીભાઈ ગઢવી)
- સાહીના સાહિત્યનું દિગ્દર્શન (ડાહ્યાભાઈ દેસાસરી)
- સિરોર ગુજરાતી કવયિત્રીઓ : ૧૯૬૦-૧૯૮૨ (ગીતા પરીખ)
- સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામના લડાઈયા - ભા. ૧-૨
- સ્વાતંત્ર્યોત્તર ગુજરાતી કવિતા (દક્ષા વ્યાસ)
- હૂ ઈઝ હૂ
- હૃદયમાં પરેલી છબીઓ - ભા. ૧-૨ (ઉમાશંકર જોશી)

ગુજરાતી સાહિત્યકોશ

ખંડ : બે

અર્વાચીનકાળ

ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

અ : જુઓ, જ્ઞેશી ગૌરીશંકર ગાવર્ધનરામ.

અ વોકેબ્યુલરી ઈંગ્લિશ એન્ડ ગુજરાતી (૧૮૨૨) : ગુજરાતી ભાષાનો જૂનામાં જૂનો શબ્દકોશ. એના સંપાદકનું નામ મળતું નથી, પણ એના મુદ્રક ફ્રેડ્રીક મર્ઝબાનજી છે. કુલ ૨૦૮ પૃષ્ઠસંખ્યા ધરાવતા આ કોશમાં ૨,૫૧૨ જેટલી શબ્દસંખ્યા છે. એમાં 'ખાંદાએની એટલે ઈશવરની બાબત', 'ખંખંદું જાનવરોની બાબત' વગેરે બાબતો પર જુદા જુદા વિભાગો છે.

અં.ટા.

અકેલા : સરળ પણ સબળ વાણીમાં રચાયેલાં રાષ્ટ્રનકિતપ્રેરક, લયબદ્ધ અને ગેપ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કૂલ અને અંગારે' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

અક્કડ ત્રિજ્ઞસ્તનદાસ જમનાદાસ : 'ચુનીલાલ ઘેલાભાઈ શાહનું જીવનગુતાંત' (૧૯૨૫), 'ગુજરાતના ઇતિહાસના સહેલા પાકો' (૧૯૩૫), 'અંકલાં એકલાં' (૧૯૩૭) તથા 'આપણા દેશનો સરળ ઇતિહાસ' (૧૯૪૯) વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વા.

અક્કડ લતા : બાળકો માટે પ્રેરાણુરૂપ બની રહે તેવી પુસ્તિકા 'ભારત જયોત—ખંડિત જવાહરલાલ નહેરુ' (૧૯૬૪)નાં કર્તા.

નિ.વા.

અક્કડ વલ્લભદાસ જમનાદાસ (૧૮-૨-૧૯૦૪) : ચરિત્રકાર, નિબંધકાર, બાળસાહિત્યકાર. જન્મ વતન સૂરતમાં. ત્યાં જ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી ૧૯૨૧ માં મૅટ્રિક. સ્વાતંત્ર્ય-સંગ્રામના આઘામાં ૧૯૩૦-૩૨ માં જેલવાસ. ૧૯૪૨ થી ૧૯૬૮ સુધી 'ગુજરાત મિત્ર'માં કટાર-લેખક.

નટવરલાલ માળવી સાથે 'ધૂપસગી' (૧૯૨૬) નો અનુવાદ આપ્યા પછી મૌલિક લખાણો તરફ વળ્યા. 'બાળકાવરી' (નટવરલાલ માળવી સાથે, ૧૯૨૮) માં બાળકોના મનોભાવ આલેખ્યા છે, તે 'બાળપત્રો' (૧૯૩૦) ની શૈલી બાળમાનસને અનુરૂપ બાણ્ય છે. 'કૂલમાળ' (૧૯૬૧)માં સંપ, ઈશ્વર, રાષ્ટ્રપ્રેમ વગેરે વિષયો પર બાળ-કિશોરોપયોગી બૌદ્ધાત્મક વાર્તા-પ્રસંગો છે. વલ્લભદાસનાં બાળોપયોગી ચરિત્રો ઉલ્લેખનીય છે. 'વિનોબા' (૧૯૫૮) વિનોબાના બાળપણના પ્રસંગો સાથે ભૂદાન-પ્રવૃત્તિને આવરી લેતું સાદું ચરિત્ર છે. 'કવિવર ટાંગોર અને પં. મોતીલાલ નહેરુ' (૧૯૬૦)માં ચરિત્રનાયકોના સર્ગજ જીવનનું ટૂંકું આલેખન છે. આપણા વિદ્યમાન કવિઓ અને વિદ્વાનોનો પ્રાથમિક પરિચય આપતું 'કવિઓ અને વિદ્વાનો' (૧૯૬૨) અને ભારત તેમ જ ગુજરાતના કેટલાક સુખ્યાત કેળવણીકારોનો પરિચય કરાવતું 'કેટલાક કેળવણીકારો' (૧૯૬૨) સરળ અને સુવાચ્ય પુસ્તક છે. 'સંતસુવાસ' (૧૯૬૨) કેટલાક સંતોનાં રેખાંકનો આપે છે. ચરિત્રસાહિત્યની દૃષ્ટિએ

અખાડવાલા હરગોવિંદદાસ ભિખારીદાસ — અજીમ

મહત્વનું પુસ્તક 'માદામ ભોપાઈજી કામા' (૧૯૬૨)માં વિદેશમાં આપણી રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાને વ્યક્ત કરનાર પારસી નારીનું ગૌરવપૂર્ણ ચરિત્ર નિરૂપાયું છે. ઉપરાંત, એમણે 'વિન્દુસ્તાની પ્રવચિકા' (પરમેષી જૈન સાથે, ૧૯૩૯) અને 'સાષ્ટભાષા પ્રવચિનો' (પરમેષી જૈન સાથે, ૧૯૪૦), 'આપુની રચનાત્મક યાત્રા' (૧૯૩૦), 'ભારતના ઇતિહાસની વાતો' (૧૯૩૬) પુસ્તકો આપ્યાં છે.

બ્રા.મ.

અખાડવાલા હરગોવિંદદાસ ભિખારીદાસ : 'જ્ઞાનવેલો'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

અખા : એક અધ્યયન (૧૯૪૧) : ઉમાશંકર જ્યોત્ષીના અખાનાં જીવન-કથનને સમગ્રપણે તથા ઊંડાણથી ચર્ચા છણી મૂલવતા અભ્યાસગ્રંથ. મગી શકી નેટલી હસ્તપ્રોતના ત્રીજાવટભર્યા અભ્યાસને બળે અખાની રચનાઓની શુદ્ધ વાચના સાધવાના શ્રમથી તેમ 'છંદ અને ભાષા' પ્રકરણથી અખાની કૃતિઓની અન્યાર સુષીમાં અનુભવાયેલી ઘણી દુર્ભાષિતા અને કૂટનાંતે ઓછી કરી નાખવાના કર્તાના પ્રયાસ બેટલી જ આ પુસ્તકની નોંધપાત્ર વિશિષ્ટતા કર્તાએ તેમાં પ્રથમવાર ચોંધી દેખાડેલા અખા ઉપરના પુણ્યગામી 'પ્રબોધત્રીશી'કાર માંડણના થોડા-ઘણા પણ ચોક્કસ જણની કહેવાય. અખાનો સમય, એના જીવનપ્રસંગ, એના ગુણ, પુષ્ટિમાર્ગ સાથેના એના સંબંધ તે એની કવિતામાં શુદ્ધાદ્વૈતના સંસ્કાર, એણે પ્રયોજેલા છંદ, એની કૃતિઓના રચના-ક્રમ, એના સમકાલીન વેદાંતી કવિઓ, એની કવિતામાં પરંબું સમાવળું પ્રતિબિંબ—આ બધી બાબતો વિશે સાધાર અભ્યાસપૂર્ણ ચર્ચા અને નિર્ણયો પુસ્તકને અભ્યાસીઓ માટે ખૂબ મૂલ્યવાન અને ઉપયોગી સંદર્ભગ્રંથ બનાવે છે. 'અખીતો'માં તત્ત્વજ્ઞાન પોતે જ કવિતા બનું હોવાનો એમના અભિપ્રાય તથા "અખા ઉપમાકવિ છે" અને "અખા આપણા હસતા કવિ છે" એવી અખાની એમણે તારવી દેખાડેલી વિશિષ્ટતાઓ અભ્યાસીઓ વડે સર્વસ્વીકાર્ય બને તેવાં છે.

અ.રા.

અખરવાળા જગજીવન માણિકલાલ : અજીજીનાં સ્તુતિવિષયક ગીતાંના સંગ્રહ 'અંબિકા વિજયગાયન સંગ્રહ' (૧૯૦૩)ના કર્તા. નિ.વા.

૧૧ દરિયા (૧૯૮૫) : મનહર માદોના ગઝલસંગ્રહ. ગઝલોને અહીં કાલાનુક્રમે નહિ પણ કાલગુન્ડક્રમમાં ગોઠવવામાં આવી છે : ૧૯૮૩-૮૫ ની તદ્દન નવી ૩૨ ગઝલો, પછી ૧૯૮૨-૮૮ ની ૨૧ ગઝલો, પછી ૧૯૬૭-૬૪ ની ૩૩ ગઝલો અને છેલ્લે ૧૯૬૩-૬૮ ની ૧૧ ગઝલો. અંતે કાશ્ય કવિની પરિપક્વતાનો સમર્થનકારક અને ભૂતકાલીન ગઝલના સ્તરો ગોઠવાયેલા વાગે છે. પૂર્વે નહીં અત્યંતકતાને વરંધે આ કવિ અહીં પરંપરા સાથે સમન્વય રચી શક્યો છે. '૧૧ દરિયા' રચના એવા સમન્વયમાંથી ઊપસેલી આ સંગ્રહની સશક્ત ગઝલ છે. એકંદરે ભાષાની તાજગી ધ્યાનપાત્ર છે. ચં.કો.

અગ્રવાલ મોહનલાલ દાતારામ (૨૧-૧૨-૧૯૪૪) : નવલકથા-કાર. જન્મ સુરેન્દ્રનગરમાં. બી.એસસી. સુધીના અભ્યાસ. વેપારી. 'અંધાર નગરોં વાગે' ભાગ ૧-૨ (૧૯૮૨, ૧૯૮૩) એમને નામે છે.

ચં.કો.

અચરતમા : ૮૧૯ ચોપાઈમાં લખાયેલી કૃતિ 'અચરતમાગર' (બી. આ. ૧૯૩૮)નો કર્તા.

નિ.વા.

અચારિયા રતનશાહ ફરામજી : 'લાડ્યેલો' (૧૯૩૨), 'લગનનો લફરો' (૧૯૩૩), 'ભાગ્યવંતી ભામિની' (૧૯૩૪), 'કુદરતની ફરામત' (૧૯૩૫), 'ખૂબસૂરીના ખેલ' (૧૯૩૫), 'નારતીન મહેલખીન' (૧૯૩૬), 'ભપકાબંધ ભરથાર' (૧૯૩૭), 'વિવાહ પછીનો વિધન' (૧૯૩૮), 'પરણ્યા પછીની પંચાત' (૧૯૩૯), 'મડમની મહેલકાણ' (૧૯૪૦), 'ભૂલોનાં ભાવટો' (૧૯૪૧), 'પરણી છતાં કુંવારી' (૧૯૪૨), 'છતી આંખ આંધળી' (૧૯૪૪), 'જદુ કે ઝાડુ' (૧૯૪૮) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.કો.

અચ્યુત : મનુભાઈ પંચોલી 'દર્શક'ની નવલકથા 'જર તે પોંધો છે જાણી જાણી'ની નાયિકા સેલિબીના દિવર. નવલકથાના ત્રીજા ભાગમાં ઈજરાપલ અને બ્રહ્મદેશનો સરહદ પર યુદ્ધ અને પ્રણયેના અનુભવો સાથે એ મહત્વની કામગીરી બજાવે છે.

ચં.કો.

અચ્યુત યાજ્ઞિક : જુઓ, યાજ્ઞિક જયેન્દ્ર કાકોરવાલ.

અજય પરમાર : જુઓ, પરમાર તખ્તસિંહ વેરાભાઈ.

અજાણી ઉમિયાશંકર શિવજી (૨૦-૧૧-૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ભુજમાં. એસ.એસ.સી. સુધીના અભ્યાસ. સરકારી મહેસૂલ ખાતામાં નોકરી. વાંકાનેરમાં મામલતદાર.

'વીનો વેશજી રાત' ભાગ ૧-૨ (૧૯૬૯), 'મહેરામણને ખાગે' (૧૯૬૯), 'મોતો ખેલાડી' (૧૯૭૩), 'સૂરજ દોસે સાનલ વશજી', 'રખાપું' વગેરે તેમની સામાજિક વાસ્તવને નિરૂપતી ચરિત્રપ્રધાન નવલકથાઓ છે. 'ધરતીનો વાળ' અને 'કચ્છના ખેલે ખલકમાં' ટૂંકીવાર્તાઓના તથા 'કચ્છપિરાણી' ઉપાણાઓના સંગ્રહ છે. તેમની પાસેથી અનુવાદિત પુસ્તકો પણ મળે છે.

નિ.વા.

અજિતસાગર : કવિ. 'કાવ્યસુધાકર' અને 'ગીતરત્નાકર' (૧૯૦૦)માંનાં મૌલિક કાવ્યો તથા આનંદચનનં ૧૦૮ પદોનો અનુવાદ તેમની પાસેથી મળે છે.

નિ.વા.

અજીમ : 'ગુનેગારનો વાણ' (૧૯૬૪), 'ખૂની સાદાગરો' (૧૯૬૪), 'અદૃશ્ય ગુનેગાર' (૧૯૬૪), 'અપરાધીના એકશર' (૧૯૬૫) વગેરે જસૂસી નવલકથાઓના કર્તા.

નિ.વા.

૨ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

અઝીઝ : જુઓ, ત્રિપાઠી ધનશંકર હીરાશંકર.

અઝીઝ અબ્દુલ : નવલકથાકાર, બાલસાહિત્યકાર. બી.એસસી., એલએલ.બી. સુધીના અભ્યાસ.

‘શિમાંચક રહસ્ય’ નમતી જાગૃતી નવલકથા છે. ‘ઈમાનનો માતી’માં સરળ શૈલીમાં લખાયેલી બાળવાર્તાઓ છે. ‘પાકિસ્તાન’ (૧૯૫૫)માં રાજકીય અવ્યવસ્થાને કારણે પ્રજાને ભોગવવી પડતી મુશ્કેલીઓનું નિદર્શન છે.

નિ.વા.

અઝીઝ કાદરી : જુઓ, કાદરી અબ્દુલઅઝીઝ એલમદમિયાં.

અટકળ (૧૯૭૯) : મનોહર ખંડરિયાનો કાવ્યસંગ્રહ. અહીં ૭૨ ગઝલો-મુક્તકો, ૧૧ ગીત, ૧૦ અછાંદસ અને ૭ દીર્ઘકાવ્ય-સ્વનાઓ સંગૃહિત છે. ગઝલની સંખ્યા તેમ જ ઈયત્તા સૂચવે છે કે સર્જકનો મુખ્ય એક ગઝલ પરત્વે છે. શબ્દનું ગયા ભવનું લેણું ચૂકવવા કાવ્યસર્જન થઈ રહ્યું છે—એવી કવિશબ્દા વ્યક્ત કરતાં સંખ્યાબંધ શ્લોક અને ગઝલો સંગ્રહની વિશેષતા બને છે. ‘વરસાનો વરસ લાગે’ એવી સુદીર્ઘ રટીફ-કાફિયા ધરાવતી ગઝલથી આરંભાતા કવિનો આ બીજા સંગ્રહ તેમની વિકાસગતિ પણ આલેખે છે.

ર.ર.દ.

અર્ધે રસ્તે (૧૯૪૩) : કનેયાલાલ મુનશીની ૧૯૦૬ સુધીનાં સંસ્મરણ આપતી આત્મકથા. આના અનુસંધાનમાં ‘સીધાં ચઢાણું’ (૧૯૪૩) ના પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમાં આત્મકથા આગળ વધે છે; અને એમાં ૧૯૦૭થી ૧૯૨૨ સુધીનાં સંસ્મરણો મળે છે; વ્યારે ‘સ્વપ્નલિલિધ્વની શાધમાં’ (૧૯૫૩) ૧૯૨૩થી ૧૯૨૬ સુધીના ગાથાનાં સંસ્મરણો આલેખે છે. આમ, કુલ ત્રણ ગ્રંથમાં વિસ્તરેલી મુનશીની આત્મકથાના પહેલા ગ્રંથમાં દેકરીના મુનશીઓ, બાલ્યાકાળ અને વડોદરા કોલેજના અનુભવ છે, નો બીજા ગ્રંથમાં મુંબઈની શેરીઓમાં અને લાઈકોર્ટમાં જે બન્યું એનું બ્યાન છે; સાથે ‘મધ્વશય’ની નોંધો છે. ત્રીજા ગ્રંથમાં પહેલીવારનાં પત્ની અતિલક્ષ્મીબેન હયાત હોવા છતાં લીલાંગન તરફના આકર્ષણથી ઝીબી થયેલી મનોસ્થિતિનાં ચિત્રણો છે. આત્મકથામાં પ્રવેશી જતા કલ્પનાના અંશો, તરંગલીલાના લેવાયેલા આશ્રય, અહંને વર્તાયા કરતાં સૂર, લેખનમાં કંઈક અંશે વર્તાતી વિશુભલના જેવાં તત્ત્વોને બ્રાહ્મ કરતાં મુનશીની આત્મકથા ચરિત્રલેખનની જીવંત પદ્ધતિને કારણે સુવાચ્ય છે. આત્મનિરીક્ષણ કરતાં આત્મસન્માનવૃત્તિ આ આત્મકથાની શક્તિ અને મર્યાદા છે.

ચં.ટા.

અડવા : હરિકૃષ્ણ પાઠકની વ્યંગ્યરચના ‘અડવાપથીસી’નું હાસ્યપાત્ર.

ચં.ટા.

અડાલજ તારાચંદ્ર પોપટલાલ (૧૭-૧૦-૧૮૭૭, ૧૯૭૦) : નવલકથાકાર, બાલવાર્તાકાર. વતન અને જન્મસ્થળ હળવદ.

પ્રાથમિક શિક્ષણ હળવદમાં, માધ્યમિક શિક્ષણ ફોર્ટ પ્રોપ્રાયટરી હાઈસ્કૂલ મુંબઈમાં. ૧૯૦૫ માં મૅટ્રિક. વિક્ટોરિયા જ્યુબિલી ટેકનિકલ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાંથી એલ.ટી.એમ.ની પરીક્ષામાં પ્રથમ આવી ફેલોશિપ મેળવી. પહેલાં વડોદરાના કલાભવનમાં અને પછીથી વડોદરા રાજ્યના વ્યાપાર-ઉદ્યોગ ખાતામાં વીવિગ આસિસ્ટન્ટ.

૧૯૦૮ માં ‘સાંજ વર્તમાન’માં નાના-મોટા લેખો અને વાર્તાઓથી સર્જનનો આરંભ કરી એમાં શહેરી સમાજના ગોટાળાનું નિરૂપણ કરતી ‘દંભી દુનિયા’ (૧૯૩૯), શબ્દભૂત-યુગીન સમાજને આલેખતી ‘નરબંકા’ (૧૯૩૪) અને ‘કીર્તિ’ (૧૯૪૧) જેવી નવલકથાઓ; શ્રેષ્ઠવીરકથામાળા, શૌર્યકથામાળા તથા સમાજકથામાળા જેવી બાલ અને કિશોરકથાશ્રેણીઓમાં ‘એકલવલ’, ‘માથાની ભેટ’, ‘બહારવટિયા અને ઝમકુ શેઠાણી’, ‘દાથીની સાકમારી’, ‘રાજપૂત બચ્ચો’ અને ‘સિદ્ધરાજ’ જેવી બાલવાર્તાઓ; મધ્યયુગીન પ્રેમ, શૌર્ય, સચ્ચાઈ અને ખેલટિલીને નિરૂપતી ‘વીરની વાતો’ : ૧-૪ (૧૯૨૫, ’૨૬, ’૨૮, ’૩૧), ‘વીરંગનાની વાતો’ : ૧-૨ (૧૯૩૧), ‘સૌરાષ્ટ્રની પ્રેમકથાઓ’ (૧૯૩૨), ‘ખાંડાના ખેલ’ (૧૯૪૧), ‘ઐતિહાસિક કથાકુંઠ’ (૧૯૪૩) તથા ‘કાકિયાવાડની દંતકથાઓ’ (૧૯૪૪) જેવી પ્રસંગકથાઓ; તેમ જ વ્યાવસાયિક ક્ષેત્રના અનુભવોના નિયોહરૂપ ‘હાથવણાટ’, ‘પાટણનાં પટોળાં’, ‘કળાકૌશલ્ય’, ‘વડોદરા રાજ્યની કલાકારીગરી’ અને ‘પ્રવાસદર્શન’ જેવી પુસ્તિકાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે રવીન્દ્રનાથનાં બહેન સુવર્ણકુમારીની બંગાળી નવલકથા ‘પ્રેમપ્રભાવ’નો એ જ નામથી અનુવાદ પણ કર્યો છે.

ર.ર.દ.

અડાલજ વર્ષા મહેન્દ્રભાઈ / આચાર્ય વર્ષા ગુણવંતરાય

(૧૦-૪-૧૯૪૦) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર. જન્મ મુંબઈમાં. વતન જામનગર. ૧૯૬૦ માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત સાથે બી.એ. અને ૧૯૬૨ માં સમાજશાસ્ત્ર સાથે એમ.એ. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૪ સુધી આકાશવાણી મુંબઈમાં પ્રવક્તા. ૧૯૭૫ થી ૧૯૭૭ દરમિયાન ‘સુધા’નાં તંત્રી. ૧૯૬૬ થી લેખન-વ્યવસાય.

‘શ્રાવણ તારાં સરવણી’ (૧૯૬૮), વિવેકનામના બીણા નરમેધને આલેખતી ‘આતશ’ (૧૯૭૬), ‘ગાંધી છૂટવાની વેળા’ (૧૯૮૦), જ્વલજ્વલના વ્યાપક ભ્રષ્ટાચારને આલેખતી ‘બંદીવાન’ (૧૯૮૬) સુવાચ્ય નવલકથાઓ છે. તે ઉપરાંત સુવાચ્ય લઘુનવલોમાં ‘મરે પણ એક ઘર હોય’ (૧૯૭૧), ‘રંતપોખી’ (૧૯૭૪) અને ‘ખરી પડેલો દહુકો’ (૧૯૮૩) સ્પર્શક્ષમ છે. ‘તિમિરના પડછાયા’ (૧૯૬૯) માં છિન્નભિન્ન બનતું માનવવ્યક્તિત્વ તથા ‘એક પજની પરખ’ (૧૯૬૯) માં રજૂ થયેલી અંતર્ધાર્તાના સ્પર્શ છે. ‘પાંગલાં’ (૧૯૮૩) એક સરસ રહસ્યકથા બની છે. ‘પાંચ ને એક પાંચ’ (૧૯૬૯) રહસ્યકથાનું વિપવસ્તુ આકર્ષક છે. તેમ જ ‘અવાજનો આકાર’ (૧૯૭૫), ‘છેવટનું છેવટ’ (૧૯૭૬) તથા ‘પાછાં ફરતાં’ (૧૯૮૧) સુવાચ્ય રહસ્યકૃતિઓ છે. ‘નીલિમા મુન્યુ પામી છે’ (૧૯૭૭) માં નાના નાના અંકોડા વડે કથાગૂંથણી થઈ છે. રહસ્યકથાઓના લેખનમાં

અગ્રણ્ય શિવલાલ પોપટલાલ — અધ્યાત્મ મહિશંકર જગન્નાથ

એમણે પેરીમસનનો પ્રભાવ ઝીલ્યો છે. 'સાંઠને ઉંબર' (૧૯૮૩) અને 'એ' (૧૯૭૯) એમની ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહો છે.
દ.વ્યા.

અગ્રણ્ય શિવલાલ પોપટલાલ : 'કુમુદા અને કાન્તા' (૧૯૮૭) નવલકથાના કર્તા.
નિ.વે.

અગ્રણ્ય સી. સી. : ગુજરાતી ભાષામાં લખાયેલું અંગ્રેજી ભાષાનું વ્યાકરણ 'એ પ્રાયમર ઓફ ઈંગ્લિશ ગ્રામર' (પાં. આ. ૧૯૫૯) ના કર્તા.
નિ.વે.

અકિયા વીરેન્દ્ર દ્વારકાદાસ, 'પ્રેરણા' (૧૯-૬-૧૯૨૫) : 'મારી નૂતન ભારતની યાત્રા' (૧૯૫૫) ના કર્તા.
નિ.વે.

અતરિયા ઈસાજી મુસાજી અમીરજી : 'દીવાળી અને લઘુચંદનું ફારસ' (૧૯૯૦) ના કર્તા.
પા.માં

અતિજ્ઞાન : ભવિષ્યમાં દ્રોપદીની થનાર માનહાનિ જાણતા હોવા છતાં એને નિવારવા અસમર્થ અનિજ્ઞાની સદેવે વદ્રોપદીના ઉપભોગ કરી શકતા નથી - એવા વૃત્તાંતની આસપાસ વૃત્તાંતરેલાથી રચાયેલું કાન્તનું માહત્તવનું ખંડકાવ્ય.
ચં.દે.

અથવા (૧૯૭૪) : ગુલામ મોહમ્મદ શ્રેણનો કાવ્યસંગ્રહ. અહીં ચિત્રકાર કવિનો ગદ્યકાવ્યોમાં આધુનિક સંવેદના સાથે વાસ્તવને મૂર્ત કરવાની નવી પ્રવિધિની તાજગી છે. ચિત્રકલાનાં દૃશ્ય પરિમાણોએ ભાષાની શ્રાવ્યતાનો નહીં પણ ભાષા દ્વારા ઊભી થતી મૂર્તતાનો કયાસ કાઢી જાય છે અને તેથી વાક્યચિન્ત્યાસનો નવી ભંગીઓએ આકાર લીધા છે. 'ઠેસલમેર' કાવ્યજૂથમાં ચિત્રકારની આંખે જાયેલું સ્થળ કવિની સંવેદનામાં ફાંપાંતર પામ્યું છે; તે 'ઠેસામ પટ્ટેલનાં રેખાંકનાં'માં ચિત્રો પરસ્પરની ચિત્રકારની ચેતના કાવ્યચેતનામાં પલટાયેલી જવાય છે. આ સંગ્રહે આધુનિક કવિતાનો બખુડો ગદ્ય-મિજાજ બતાવ્યો છે.
ચં.દે.

અદમ ટંકારવી : જૂઓ, પટેલ અદમ મુસા.

અધિપતિ નગીનદાસ મંછારામ, 'અધિપતિ', 'આરામી', 'ભીમ-સેન' : ગુરાનપુરમાં જન્મ. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. પિતા દ્વારા પ્રકાશિત છાપાં 'ગુજરાતમિત્ર' તથા 'દેશીમિત્ર'માં પત્રકારત્વ. પછીથી મુંબઈ જઈ રૂની અંગ્રેસી. ફરી 'ભીમસેન' અને 'ગદગદટ' નામનાં હાસ્યરસિક પત્રોનું પ્રકાશન.

એમણે ચરિત્રગ્રંથ 'ચરિત્રમાળા' તથા નવલકથાઓ 'એક સ્મૂજ વાતી : શેઠ નથુભાઈ ટેકચંદ' (૧૯૯૪), 'નટવર ચંડાળ-થાકરી અથવા મોટાનાં છોટું' (૧૯૯૮), 'નવલચંડી નવલ

અથવા ફેશનની ફિશીયારી' (૧૯૨૦), 'ભકતાળી કે ભામટી' (૧૯૧૭), 'મધુર મધુરી યાને મુંબઈની મોહિની' (૧૯૦૫), 'લાલમલાલ અથવા સુરતી સહેલાણી' (૧૯૧૮), 'તારા : સૂર્યપુરની સુંદરી', 'અભાગા અથવા ચોર્યાશીનું ચક' (૧૯૨૧), 'લટકાળી લલનાનાં લક્ષણ'; નાટકો 'ભાગવિધવા રૂપસુંદરી' (૧૯૮૫), 'ચંચીલી ને છબિલી અથવા સરસ્વતીના શણગાર' (૧૯૮૮) ઉપરાંત પદ્યકૃતિ 'દીવાળી' (૧૯૧૬) આપેલાં છે.
ર. ર. દ.

અધ્યાત્મજીવન અથવા અમરજીવનનો શ્રુતિભાષે (૧૯૦૨-૦૩) : જોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીની આ અપૂર્ણ રહેલી કૃતિ પુત્રી લીલાવતીના તર્પણ અર્થે રચાયેલી છે. ઉપનિષદ, ગીતા અને પંચદશીને આધારે સાચા જીવનમુક્ત પુરુષ કેવી રીતે વ્યવહારે-વિચરે છે, સમગ્રિ કાળે અને પણ કેવાં કર્તવ્યકર્મો પ્રાપ્ત થાય છે, જીવનમુક્તની આવી દૃષ્ટિનું પાશ્ચાત્ય ફિલસૂફી સાથે કેટલું સામ્ય છે અને ભારતીય દૃષ્ટિની શી વિશેષતા છે, પાશ્ચાત્ય વિચારકો અને ઉપર નિષ્ક્રિય કે દેવવાદી હોવાનો જ આરોપ મૂકે છે તે કેવા નિરાધાર છે તે ૧૯મી સદીના વિજ્ઞાનવિચારના સંદર્ભમાં, ચાર પ્રકરણમાં ઝીણવટભરી સતેજ તાકિલ માંગણી દ્વારા લેખકે દર્શાવ્યું છે.
ઉ.પં.

અધ્યાત્માનંદ સરસ્વતી : 'શ્રી શ્રીમા આનંદમયી મા' (૧૯૮૩), 'રામકૃષ્ણ પરમહંસ' (૧૯૮૩) અને 'શ્વામી વિવેકાનંદ - ૨' ના કર્તા.
નિ.વે.

અધ્યાપક કેશવલાલ શિવરામ, 'પાટણકર' : નાટ્યકાર. નાટક મંડળીના સંચાલક તરીકે વધુ પ્રસિદ્ધ. અંગ્રેજી અંગ્રેસીનો અસર ઝીલવું, ગેયનાટક તરીકે ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામેલું 'સંગીત લીલાવતી' (૧૯૮૯), 'સીનાપાર્વતી નાટક' (૧૯૮૫) અને 'પવિત્ર લીલાવતી' (૧૯૯૬) એમની કૃતિઓ છે; તે 'ભાવજ્ઞાન સુભાષે' (૧૯૮૮) અને 'જૈન કોન્ફરન્સની કવિતા' (૧૯૦૩) એમની અન્ય રચનાઓ છે.
શ્રા.ત્ર.

અધ્યાત્મ દેવરામ ઝીણાભાઈ : મહાપ્રભુજીની સેવાપૂજનું વર્ણન આપનાં સ્તુતિવિષયક કાવ્યોના સંગ્રહ 'લાલલેશજીનું સ્તમ્ય ધ્યાન' (૧૯૩૧) ના કર્તા.
નિ.વે.

અધ્યાત્મ ભુલાભાઈ ઘેલાભાઈ : 'ઉદેપુરના મહારાજ રૂપસિદ સહોદ અને ગુણસુંદરીનું નાટક' ના કર્તા.
નિ.વે.

અધ્યાત્મ મહિશંકર જગન્નાથ : રૂઢિગત પરંપરાઓ, વલંભા અને અંધશ્રદ્ધાને કારણે કુટુંબમાં અને સમાજમાં સર્જાતી વિસંવાદિતાઓને વર્ણવતું સામાજિક નાટક 'રૂક્મણિ' (૧૯૮૫) ના કર્તા.
નિ.વે.

અધ્વર્યુ કપિલરામ નરભેરામ : 'જયોને જાઉં તે' ભાગ ૧-૨ (૧૯૫૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

અધ્વર્યુ પન્ના રમેશભાઈ (૨૯-૭-૧૯૩૩) : નિબંધકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૪માં સમાજશાસ્ત્ર સાથે બી.એ.; ૧૯૫૮માં એલ.એલ.બી.; ગુજરાતી અને અંગ્રેજી વિષયો સાથે ૧૯૭૭માં એમ.એ. મુંબઈ મહાનગરપાલિકાના પ્રાથમિક શિક્ષણ વિભાગના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ.

નિબંધસંગ્રહ 'ખાંખા ભરીને ઉજાસ' (૧૯૮૧) ની લલિત-નિબંધ સ્વરૂપના ૧૬ રચનાઓનું વિષયનિમિત્ત મહદંશે પ્રકૃતિ છે.

કો.ગ્ર.

અધ્વર્યુ ભુપેશ ધીરુભાઈ (૧૧-૧-૧૯૫૦, ૨૧-૧-૧૯૮૨) : કવિ, વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ વલસાડ તાલુકાના ચીખલીમાં. ૧૯૬૬માં એસ.એસ.સી.; ૧૯૭૦માં બીબીએસની કોલેજ માંથી ગુજરાતી સાથે બી.એ.; ૧૯૭૨માં એ.જી. વિષય સાથે એમ.એ. ૧૯૭૨-૭૩ પાલનપુરમાં, ૧૯૭૩-૭૪ બાલાસિનોરમાં, ૧૯૭૪-૭૭ મેડાસામાં અધ્યાપન. પરંતુ વ્યવસાયની નિરર્થકતા જાણતાં અધ્યાપન છોડ્યું અને સ્વતંત્ર સાહિત્યલેખન સ્વીકાર્યું. છેલ્લે કલા અને સાહિત્યની સાર્થકતા અંગે પણ સારક. ગાળુ-દેવીની નદીમાં ડૂબી જવાથી અવસાન.

'હનુમાન લવ કુશ મિલન' (૧૯૮૨) રમણ સોની, જગદેવ શુક્લ અને ધીરેશ અધ્વર્યુ દ્વારા સંપાદિત મરણોત્તર વાર્તાસંગ્રહ છે. અહીં ૧૬ વાર્તાઓમાં ભાષાના વિવિધ સ્તરેથી જન્મતાં સંવેદનો તેમ જ સંદિગ્ધતાઓના આલેખ છે. દૃશ્યકન અને મનાસ્વિત્તિનો ઘોંટક આલેખ સવિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે. 'પ્રથમ સ્નાન' (૧૯૮૬) મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાં અર્થના વિષમ વ્યાપારો અને વિચિત્ર અધ્યાહારો આપતી એમની કવિતાની ઓળખ નાદથી જ થઈ શકે એવું બધી રચનાઓનું ક્લેવર છે. છતાં આ રચનાઓ નાદ આગળ નથી અટકતી; પોતાનામાં સંકેતો જતી સ્વાયત્ત કવિતાની અંત-મુખતા અને પ્રતિબદ્ધતા સાથે પરચુતાયતી કવિતાની બહિ-મુખતા વચ્ચે અહીં રચનાઓએ રસ્તા કર્યો છે. 'પ્રથમ સ્નાન' કે 'બૂટકાવ્યા' જેવી વિલક્ષણ કૃતિઓ અત્યંત નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટા.

અધ્વર્યુ મણિશંકર દલપતરામ, 'મનુ કવિ' : તેમણે ભરથરી રાજ, ઓત્રાકુંવરી, ટ્રોપીકી ચીરહરણ, બારડોલી વિજય વગેરે વિશે લાંબા સંવાદાત્મક ગરબાઓનો સંગ્રહ 'ભારત જયેતિ ગરબા' (૧૯૨૮) તથા વાડાસિનોરના રાજાનો પ્રજા પરનો જુલમ વર્ણવતું ૧૮ કડીનું 'વાડાસીનોરનો રાજ કે રાજસ યાને જુલમથી જુટાયેલી પ્રજાનો લાજ' (૧૯૨૨) કાવ્ય આપ્યાં છે.

નિ.વો.

અધ્વર્યુ રતિલાલ રામશંકર (૨૯-૯-૧૯૦૮, ૮-૮-૧૯૮૮) : કવિ. જન્મ લીમડી તાલુકાના હડાળા-બાલમાં. હંટર ટ્રેઈનિંગ

કોલેજ, રાજકોટ અને પ્રે.સા. ટ્રેઈનિંગ કોલેજ, અમદાવાદમાં શિક્ષણ. ૧૯૪૨ની 'હિન્દ છેડો' લડતના સ્વાતંત્ર્યસેનાની. ૪૦ વર્ષના દીર્ઘ શિક્ષણકાર્ય બાદ નિવૃત્તિ.

ગાંધીજીના જીવન ઉપર આધારિત 'ગાંધીજીવન' ભાગ ૧-૭ (૧૯૬૭-૧૯૬૯) મહાકાવ્ય સ્વરૂપનો પ્રયાસ છે. આ ઉપરાંત 'સંગીત પ્રવેશપોથી' (૧૯૪૨), 'સંસ્કાર ગીતો' (૧૯૫૭), 'સંસ્કાર પ્રાર્થના' (૧૯૫૭) વગેરે બાબકો માટેના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'માનવતાનાં મોતી' (૧૯૬૪) અને 'ધન્ય જીવન' (૧૯૬૪) ઐતિહાસિક-પૌરાણિક પાત્રો પર આધારિત કથાગીતો અને સંગીતરૂપકોના સંગ્રહો છે. 'ભક્તિ ગીતો' (૧૯૮૦), 'ધર્મ-નીતિનાં પદો' (૧૯૮૧) તેમનાં ઉપદેશાત્મક કાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'ગીતા કહે છે' (૧૯૭૫), 'જીવન આરસી' (૧૯૭૭), 'કર્મની ગતિ' (૧૯૮૦), 'ગાંધી પ્રસંગપુષ્પો' (૧૯૮૩), 'ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિક' (૧૯૮૪), 'સવિશંકર રાવળ' (૧૯૮૪), 'ગાંધીજીનું સાચું સ્વરૂપ' (૧૯૮૫), 'વિદ્યો ટોલ્સ્ટોય' (૧૯૮૫), 'વર્ષા યોગદર્શન' (૧૯૭૬), 'પ્રાચીન વર્ષાવિજ્ઞાન' (૧૯૭૭) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ વિષયો પર લખાયેલાં પુસ્તકો છે.

બ.દ.

અધ્વર્યુ વિનોદ બાપાલાલ (૨૪-૧-૧૯૨૭) : કવિ, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ડાકેરમાં. પ્રાથમિક, માધ્યમિક શિક્ષણ ડાકેરમાં. ૧૯૪૩માં મૅટ્રિક. ઉચ્ચ શિક્ષણ મુંબઈમાં. ૧૯૪૭માં વિલ્હન કોલેજમાંથી સંસ્કૃત સાથે બી.એ. તથા ભારતીય વિદ્યાભવન-માંથી ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે એમ.એ. ૧૯૫૪માં એ.જી. ટોચર્સ કોલેજમાંથી બી.એડ. અને ૧૯૫૭માં એમ.એડ. ૧૯૫૭થી ૧૯૬૯ સુધી અમદાવાદની બી. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક. ૧૯૬૯થી બાલાસિનોરની આર્ટ્સ-કોમર્સ કોલેજના આચાર્ય. ૧૯૮૭થી નિવૃત્ત.

કાવ્યસંગ્રહ 'નંદિતા' (૧૯૬૦)માં પ્રયોગશીલ કવિતા છે. અર્થઘનતા, પ્રતીકાત્મકતા અને લાઘવ એમની કવિતાનાં પ્રમુખ લક્ષણો છે. એમણે નવલકથા સાહિત્યસ્વરૂપ પર 'મયાલોક' (કનુભાઈ જાની સાથે, ૧૯૬૫) નામક પુસ્તક આપ્યું છે. 'ગુજરાતી નાટકનું ગદ્ય' (૧૯૬૭)માં નાટકની ભાષા તપાસી છે. 'રંગલોક' (૧૯૮૭) નાટ્યસાહિત્યવિષયક લેખોનો સંગ્રહ છે. પ્રેમાનંદ તથા તરસિહ કૃત 'સુદામાચરિત' (૧૯૬૬)ના સંપાદન ઉપરાંત એમણે પ્રેમાનંદકૃત 'અભિમન્યુ આખ્યાન' (૧૯૬૮) નું સંપાદન કર્યું છે. 'ગુજરાતી પ્રતિનિધિ વાર્તાઓ' (૧૯૮૩) અને 'સુવર્ણ કેસૂડાં - એકાંકી' (૧૯૮૪) પણ એમનાં સંપાદનો છે.

પ્ર.ગ્ર.

અનહદ છેટ્ટભાઈ રતનશી : દક્ષિણ ભારતનો ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક અને સાંસ્કૃતિક પરિચય કરાવતું પુસ્તક 'પ્રવાસ-પત્રો'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અનહદની સરહદે : સાપુતારા ડાંગમાં સ્ફુરેલું ઉચાનસ્નું બળવાન સાંનેટગુચ્છ.

ચં.ટા.

અનંત : બાળમાનસને આકર્ષે તેવી સરળ અને રસિક કથન-શૈલીમાં લખાયેલી બાળવાર્તાઓ 'દાડમપરી' (૧૯૮૫) અને 'નીલમ'ના કર્તા. (ન.વે.)

અનાજન (૧૯૮૮) : હરીન્દ્ર દવેની આ લઘુનવલ સર્પદંશનો જીવન મૃત્યુ વચ્ચે ઝાલા પાતા નાગક આલોકનો નહર સામે ઊંચડનો એના જીવનની એકલતા અને અનિશ્ચિનતાના અનુભવનું કાવ્યાત્મક શૈલીમાં નિરૂપણ કરે છે. લેખકના દૃષ્ટિબિદ્યથી કહેવાયેલી કથામાં આલોક ઉપરાંત મંદરી અને ક્રિસ્ટિન પ્રમુખ પાત્રો છે. માણસોની વસ્તી ગુમાવી બેઠેલા ઊંચડ ગામમાં રહેતાં, કથુંક ગુમાવીને, કથાંક ઊંડો નળમ પેટીને પણ જીવવા મથતાં બીજાં અનેક પાત્રો ગોળું પણ આકર્ષક રૂપે આલેખાયાં છે. છાતીએ સફેદ કેટકેનો ડાબ પંચાવતી ક્રિસ્ટિનના પાત્રનું આલેખન અત્યંત સંવેદનશીલ રીતે થયું છે. મૃત્યુના આભાસની ભૂમિકા પર ક્રિસ્ટિન માટે જાંગલું સંવેદન અને આલોકની પ્રાપ્તિ બની રહે છે.

દી.મ.

અનાથ ભારતી : જુઓ, પટેલ મગનભાઈ.

અનામી : જુઓ, પટેલ રણજિત મોહનલાલ.

અનાર્થનાં આડપલાં (૧૯૫૫) : જહાંગીર એટલજી સંજનાનો વિવેચન-લેખનો સંગ્રહ. છંદની ચર્ચાથી શરૂ થતા આ ગ્રંથ વિગળની ચર્ચા સાથે પૂરી થાય છે એ બાબત ખાસ નોંધપાત્ર છે. પરચીઓનો ગુજરાતી અને સાક્ષરી ગુજરાતી સાથેનો સંગંધ તપાસવાનો લેખકનો ઉપક્રમ પણ અહીં મહત્ત્વનો બન્યા છે. આ લેખમાં આડંબરી પાંડિત્ય અને બેદરકાર લખાણ તરફની લેખકની બખરદારી મુખ્ય ભાગ ભરવે છે.

મુ.મા.

અનિકેત : રઘુવીર ચૌધરીની નવલકથા 'અમૃતા'માં નાવિકા અમૃતા સાથે સંકળાયેલા બે યુવાનોમાંનું અસ્તિત્વવાદી ઉદયનની સામે મુકાયેલું શ્રદ્ધાવાદી પાત્ર.

ચં.ટા.

અનિલ : 'સુમનદેવી' (૧૯૦૧) તથા 'વિપ્લાવિની' (નારાયણ વિશળજી દક્કર સાથે, ૧૯૦૪) વાર્તાસંગ્રહના કર્તા.

હાં.વ્ર.

અનિલ ભટ્ટ : જુઓ, દલાલ જમીની ધેલાભાઈ.

અનુનય (૧૯૭૮) : 'અંતલીક્ષ' પછીના ગાળામાં લખાયેલી બાલ્ય-જેટલી રચનાઓને સમાવતા નવન પાઠકનો કાવ્યસંગ્રહ. અહીં સોનેટ, ગદ્ય અને ગીત મુખ્ય કાવ્યપ્રકારો છે. મનુષ્ય, પ્રકૃતિ અને પ્રાણીનાં પરિમાણમાં વાતચીતના લય ગૂંથીને યાલતાં આ સંગ્રહનાં કાવ્યામાં સર્જકતાના ઉન્મેષ પ્રમાણમાં ઓછા છે, છતાં 'માણસ', 'જનકકથા' જેવી સ્થાયી રચનાઓ ધ્યાન ખેંચે છે.

ચં.ટા.

અનુપચંદ્ર મણુકચંદ્ર : જૈન ધર્મના ૨૪ તીર્થંકરોનાં ચૈત્યવંદનોનો સંગ્રહ 'ચૈત્યવંદન ચાવીસી' (૧૯૮૧)ના કર્તા.

હા.વ્રિ.

અનુપમરામ મીઠારામ : 'ભારતીભૂપણ' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

અનુભૂતિ : 'લીલ લખાઈ બેટી નવને તળિયે' જેવી પંક્તિથી ઉદાઠ પામનું સુરેશ દલાલનું શૈક્ષણિક ગીત.

ચં.ટા.

અનુરાગની લિપિ : બંદિરોનો છાણાઓમાં ઐતિહાસિક પાત્રોની લેખિત બાજુઓ તરફ જૂકતા વિષ્ણુ પંડવાનો પ્રવાસનિબંધ.

ચં.ટા.

—અને મૃત્યુ (૧૯૮૨) : ઈલા આરબ મહેતાની, મૃત્યુની અનુભૂતિ નિરૂપતી નવલકથા. સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક નચિકેતા પોતાને થયેલા મૃત્યુના અત્યંત નજીકના અનુભવથી અને સાળા રવિના મૃત્યુથી ભયભીત બની કેવી રીતે અવગતન પામતા જાય છે તેનું -એની મને વિદ્વંતિઓનું -આલેખન અહીં ક્યાંતક બન્યું છે. નચિકેતાની ઉપનિષદ-સંજ્ઞા વ્યંજવાચક બનાવી વાર્તાકાર પોતાની આગવી રીતે જીવંત નિરૂપણથી મૃત્યુના ઓચાર ઊભા કર્યો છે. મૃત્યુવિષયક વિચારોનાં ટાંકલાં ઉપલક અવતરણને બાદ કરતાં નવલકથા મૃત્યુની લીલાનું સુભગ દર્શન કરાવે છે.

મુ.મા.

અનોપકુંવરબા : (૧૯૨૦ મી. સદીના સંવિકાળ) : પાલીતાણાનાં સહસ્માતા. 'કોર્તનસંગ્રહ' એમના નામે છે.

પા.માં.

અન્યોક્તિ : અઢાર વાંકો અંગવાળું કિંદ અન્યતા વાંકા અંગની ગાણતરી કરવા નીકળે છે એવી વકતાને વિનાદપૂર્વક રજૂ કરતી દલપતરામની જાણીતી કાવ્યરચના.

ચં.ટા.

અન્વીક્ષા (૧૯૭૦) : અનિરુદ્ધ ગ્રામભટ્ટના વિવેચન-લેખનો પહેલો સંગ્રહ. કુલ ૨૪ લેખોમાંથી ૮ સાહિત્યતત્ત્વને તથા કર્તા-કૃતિને લગતા છે, ત્યારે ૧૫ લેખો ગ્રંથસમીક્ષાના છે. ૧૯૪૫ પહેલાંના ગુજરાતી સાહિત્ય વિવેચનના સંપ્રત્યયોને તપાસના પહેલો તત્ત્વલક્ષી લેખ વિશદ પણ બન્યા છે. લેખકે પોતાના અનુવાદગ્રંથ 'ઐરિસ્ટોટલનું કાવ્યશાસ્ત્ર'ના પ્રવચક રૂપે મૂકેલા (અહીં પુનર્મુદ્રિત) અભ્યાસલેખ ઐરિસ્ટોટલનો કાવ્ય-વિનાશપાને વિશદભાવે અને મુદ્દાસર રજૂ કરે છે. કર્તા-કૃતિ-સ્વરૂપાદિને લક્ષના લેખોમાં વિવેચકનો સાહિત્યવિચાર-સ્પષ્ટરેખ રહે છે. ગ્રંથસમીક્ષાઓ વિવિધ સ્વરૂપની કૃતિઓને આવરી લેતી અને મહદંશે આધુનિક સમયની છે એ વિગત બાલ્ય રીતે અને સમીક્ષામાં એમનો ઝાક સ્વરૂપલક્ષી રહ્યો છે એ બાબત આંતરિક રીતે લેખકનાં વ્યાપક આધુનિક રુચિ-વલણને દર્શાવે છે. તત્ત્વલક્ષિતાની સાથે વિશદતાના મેળ એ આ વિવેચન-લેખોની વિશેષતા છે.

આ.દ.

અપરિચિત અ અપરિચિત વ (૧૯૭૫) : ચન્દ્રકાન્ત દોષીવાળાનો, ચાર ખંડોમાં વહેંચાયેલા આ પ્રથમ વિવેચનસંગ્રહ છે.

પહેલા વિભાગમાં 'કવિ અને શબ્દચયન', 'કવિતાની નવતર મુદ્રા', 'આઠવી કવિતા: ભાષાભિમુખ અભિગમ', 'આધુનિક ગુજરાતી કવિતામાં અર્થ-વિલંબન' જેવા ભાષાભિમુખ આધુનિક કવિતા વિશેના ભાષાવક્ત્રી લેખો છે; બીજા વિભાગમાં 'અભિજ્ઞા', 'શબ્દ જે વિચરતો', 'સંગીત', 'સ્પોટ અને છંદ', 'નારીખનું ઘર', 'એકાન્ત', 'વહી જતી પાછળ રમ્યા ઘોષા', 'માણસની વાત', 'બીજા સૂર્ય' અને 'અંજાત' એ કાવ્યસંગ્રહોના વિવેચનાત્મક અવલોકનો છે; ત્રીજા વિભાગમાં અગિયાર કાવ્યોની વસ્તુનિષ્ઠ અને સૌંદર્ય-ભાષાનિષ્ઠ તપાસ છે; બીજા વિભાગમાં અંતમાં બ્રહ્મલેખ, લોકો, વાલેરી, ઘેઝારે વાલેજ, અલેક્ઝેન્ડર પોલ, નેરુદા, કેવેરી વગેરેના કાવ્યસર્જન-વિષયક વિવેચનાત્મક પરિચયલેખો છે.

અંતમાં મને અઘન કવિતાનું વ્યાવર્તક લક્ષણ એ તેની ભાષાભિમુખતા છે. આધુનિક કવિતાની સર્જનપ્રક્રિયામાં અનુભવનું ભાષાકરણ નથી થતું, પણ ભાષાનું અનુભવીકરણ સિદ્ધ થાય છે. સર્જનપ્રક્રિયા એ સંકેતવૈજ્ઞાનિક તપાસના વિષય છે, બીજા કાવ્યભાષા એ ભાષાવિજ્ઞાન અને ભાષાતત્ત્વ-ચિંતનના વિષય છે. વિવેચક અહીં કૃતિની સર્જનપ્રક્રિયા વર્ણવવા સંકેતવિજ્ઞાન, સૌંદર્યશાસ્ત્ર, ભાષાવિજ્ઞાન જેવી હાલની અનેક વિદ્યાશાખાઓની સહાય લે છે. વસ્તુનિષ્ઠ વૈજ્ઞાનિકતાનો સ્વીકાર, વિવિધ વિદ્યાશાખાઓની સંપ્રજ્ઞતા, તાટસ્થપૂર્ણ તપાસ વગેરે આ ગ્રંથનો નોંધપાત્ર લક્ષણ છે.

દા.ત્ર.

અહ કવિ: જુઓ, નુરિયા અહુલ સુલેમાન.

અહુલ કાદર આવઝીર ઈમામ સાહબ: ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'દહરત મુદમ્મદ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

અહુલ કાદર હસનઅલી: સુશિક્ષિત સ્ત્રી-પુરુષોના સુખી દોષન્ય-જીવનને નિરૂપતી નવલકથા 'બાના કમર' તેમ જ 'છૂંપો ફૂત' ભાગ ૧ (૧૯૧૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

અહુલ્લા ઈસ્માઈલ: 'ખૂની બગમ યાને ડાકુની દીકરી' (૧૯૨૧), 'કાબુલનાં કાળાં મેંકાં' (૧૯૨૧) વગેરે જસૂસીકથાઓના કર્તા.

દા.ત્ર.

અભયકુમાર: બાળવર્તારંગ્રહ 'અભયકુમારની કથાઓ - ૨' (૧૯૪૧) ના કર્તા.

દા.ત્ર.

અભિનવનો રસવિચાર અને બીજા લેખો (૧૯૬૯): ભારતીય કાવ્યશાસ્ત્રને લગતા અભ્યાસલેખો ધરવનો નહીનદાસ પારેખનો વિવેચનસંગ્રહ ૧૬૨ પૃષ્ઠમાં વિસ્તરેલા 'અભિનવનો રસવિચાર' એ આ સંગ્રહનો મૂર્ધન્ય લેખ છે. 'વક્રોક્તિ અથવા કુંતકનો કાવ્યવિચાર', 'રમણીયતા: જ્ઞાનનાથનો કાવ્યવિચાર' તથા 'ત્રિમંદ્રનો ઔચિત્યવિચાર' પણ આ જ પ્રકારના વિવેચનાત્મક લેખો છે. આ લેખોમાં લેખકે મૂળ ગ્રંથોમાં જ તે કાવ્ય-

શાસ્ત્રીએ કરેલી વિચારણાની વિવરણપૂર્વક મીમાંસા કરી છે. 'કાવ્યમાં અર્થ' નામક લેખમાં સંસ્કૃત વ્યાકરણ, ન્યાય અને મીમાંસા દર્શનોમાં 'અર્થ' વિશે જે ચર્ચાઓ થઈ છે તેનો નિદેશ કરી લેખકે વિચારણા કરી છે. 'રસાભાસ' વિશેના પ્રથમ લેખમાં લેખકે મુખ્ય ગ્રંથોના આધારે કાવ્યમાં રસાભાસ શું છે એનું નિરૂપણ કર્યું છે તથા બીજા લેખમાં એની ખંડનમંદન રૂપ તાર્કિક ચર્ચા કરી છે. સંગ્રહના છેલ્લા લેખમાં લેખકે ગુજરાતીના મોટા ભાગના વિદ્વાનોએ તાટવાલંકાર 'આખ્યાન'ને કાવ્યપ્રકાર સમજવામાં કરેલી ભૂલની વિગતવાર છણાવટ કરી વાસ્તવમાં એ કાવ્યપ્રકાર કેવો છે એ દર્શાવ્યું છે. આ લેખોમાં લેખકે મુખ્યત્વે જે તે વિષયનું વિવરણ અને આવશ્યકતા જણાઈ ત્યાં એને અંગે ઊંડાપેાડ કર્યો છે.

પ્ર.બ્ર.

અભ્યંકર શશીકાન્ત: રકતપત્તના દર્દીઓની મનોવ્યથાનું નિરૂપણ કરતી નવલકથા 'વળા હું કોને કહું' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

દા.ત્ર.

અભ્યાસક: 'ખંભાતનો ખૂની' (૧૯૦૩) નામની નવલકથાના કર્તા.

દા.ત્ર.

અમદાવાદી ચંદુલાલ: સામંજસ નવલકથા 'સ્નેહસંગીત' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

દા.ત્ર.

અમર: હાસ્યરસિક પુસ્તક 'હું અને શ્રીમતીજી' (૧૯૭૮) ના કર્તા.

દા.ત્ર.

અમર આશા: મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીની જાણીતી ગદ્ય. 'કંઈ લાખા નિસાશમાં અમર આશા છુપાઈ છે' જેવી પંક્તિ આ ગદ્યની છે.

ચં.ટો.

અમર પાલનપુરી: જુઓ, મંદતા પ્રવીણચન્દ્ર મણિલાલ.

અમરતકાકી: ઈશ્વર પેટલીકરની સુપ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા 'લાલીની સગાઈ' માં ગાંડી દીકરી મંજુ પ્રભેને આસીમ વાત્સલ્યને કારણે અને ગાંડી બની જતી માતાનું પાત્ર.

ચં.ટો.

અમરદાસ મહંતશી: ભજનસંગ્રહ 'સત્યપ્રકાશ અમર ભજન-મળા' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

દા.ત્ર.

અમરસિદ્ધ કેશવજી: સ્વામી દયાનંદ સસ્વતીને પ્રાર્થના રૂપે લખાયેલા ૧૦૦ શ્લોકો 'દયાનંદ શતક' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

અમરેલીવાળા જયશંકર ત્રિકમજી: પ્રાણ્યના સ્થૂળ સંવાદોમાં સચતી ને સંવાદનત્ત્વને લીધે જ તાટ્યપ્રકારમાં સ્થાન પામતી કૃતિ 'શાંતા અને પ્રાણ્યનો પ્યાર' ના કર્તા.

કો.બ્ર.

અમાસથી પૂનમ ભણી (૧૯૭૭): કિશનસિદ્ધ યાવડાની આત્મકથા. લેખકે એને 'જિજ્ઞાસાની યાત્રા' નરીકે પણ ઓળખાવી છે. એમાં 'પરવોથી શરૂ કરી 'પૂનમ' સુધીનો

અમાસના તારા — અમીન ચીમનભાઈ ખોડીદાસ

પ્રકરણોમાં અધ્યાત્મયાત્રાનો વિકાસ દર્શાવાયો છે; અને છેલ્લા પ્રકરણ 'સત્સંગ'માં લેખકના જીવનમાં આવેલા મહાપુરુષોની આત્મચેતનાએ જે વિધાયક કાર્ય કર્યું એને વિષેનું આત્મચિતન રહ્યું છે. સત્ય અંગીની અંગત શ્રાવણ અર્થે શબ્દવિવાસની માર્ગોમાં આવેલી અનિશ્ચયોક્તિને નિવારીને ચાલવાની સંભાનતા પ્રગટ કરે છે.

ચં.ટો.

અમાસના તારા (૧૯૫૩) : કિશનસિંહ ચાવડાનું એમના સંસ્મરણ-વિશ્વને આલેખનું આ પુસ્તક મર્મસ્પર્શી સ્મૃતિચિત્રો અને ભાવપૂર્ણ રેખાચિત્રો આપે છે. અમાસની રાતે ચમકતા તારાઓ જેવાં તેજસ્વી વ્યક્તિઓને અહીં અંગત લાગણીથી રચ્યાં છે. મૂર્ત શેલી, રંગદર્શી સંવેદન અને કાવ્યાત્મક વેગ છે, એ જ કારણે નન્નુ ઉસ્તાદ, ફૈયાજખાં, ફક્કડયાચા, નર્મદાબા જેવાં પાત્રો વિશેષ બન્યાં છે. પ્રસંગ-નિરૂપણોમાં જીવનમાંગળ્યનો સૂર પ્રમુખ છે.

ચં.ટો.

અમીંધર મહારામજી : કેટલાંક ધાર્મિક પ્રકારની રચનાઓ અને ભજનનેના ગ્રંથ 'કેટલાંક ભજનો' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

અમીન : જુઓ, મણિધાર રહમનુલ્લા અબ્દુરરહમાન.

અમીન આઝાદ : જુઓ, તાંદેશભાઈ બદરુદ્દીન.

અમીન આપાજી બાવાજી (૬-૭-૧૯૯૪, ૧૨-૧૧-૧૯૭૮) :

નિબંધકાર, ચરિત્રલેખક. જન્મ કરમસદ (જિ. ખેડા)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વસોમાં અને માધ્યમિક શિક્ષણ પેટલાદમાં. વાણિજ્યના વિષયે સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સ્નાતક. આઠેક વર્ષ મુંબઈમાં રહી, ૧૯૨૦માં ઓરિસાની પેઢી સ્થાયી. આ પછી, વડોદરા-પેટલાદમાં ઓરિસાના વ્યવસાય વિકાસના બાદ ૧૯૫૨ થી અમદાવાદમાં. ઉત્તરવય વતન વસોના ચિકાસમાં.

એમણે છ પુસ્તકો આપ્યાં છે. તે પૈકીનું 'કુસ્સદની ઋતુનાં ફૂલ' (૧૯૬૬) વિચારદોહન, વિવેચન અને રેખાચિત્રો એમ ત્રણ ખંડોમાં વિભક્ત છે. પ્રથમ ખંડમાં જીવનના મહાપુરુષોના ચિતનનો સંચય છે, બીજા ખંડમાં ત્રણેક વિવેચનો છે અને ત્રીજા ખંડમાં મહાત્મા ગાંધી તેમ જ માતીભાઈ અમીનનાં રેખાચિત્રો છે. 'મારા જીવનના રંગતરંગ' (૧૯૬૬) માં એમણે પોતાના જીવનવિકાસનો તપકાંવાર આલેખ આપ્યો છે. 'પમપરાળ્ય' (૧૯૬૬) શ્રી અરવિંદ રચિત મહાકાવ્ય 'સાવિત્રી'નું ગદ્ય રૂપાંતર છે. 'માતીનો પમચર' યશોતરના જાણીતા સમાજ-સુધારક શ્રી માતીભાઈ અમીનનું જીવનચરિત્ર છે. 'ગાંધી: જીવન અને વિચાર' અને 'ગીતા-નવનીત' તે તે વિષયને લક્ષ્ય બનાવતાં એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

કી.ગ્ર.

અમીન ઈશ્વરભાઈ ઝવેરભાઈ : કાવ્યગ્રંથો 'આશ્વાસનમ્', 'કાવ્ય-ભિન્દુ' (૧૯૧૨) અને 'હૃદયદર્શનમ્' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

૮ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

અમીન ગોવર્ધનદાસ કલાનદાસ, 'જ્યંત' (૨૭-૮-૧૯૯૧) :

નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ વતન સિનોરમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વતનમાં. અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીનું શિક્ષણ વડોદરામાં. વડોદરા રાજ્યમાં વતનદાર તરીકે.

એમણે બે ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'દક્ષિણનો વાયુ' (૧૯૨૮) અને 'પાટલીપુત્રની પડતી' (૧૯૨૪) તથા એક સામાજિક નવલકથા 'દુર્ભાગી દારા' (૧૯૨૩) લખી છે. ઉપરાંત, 'દાદાભાઈ નવરોજીનું ટૂંકું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૭) પણ એમણે લખ્યું છે. એમણે નોંધપાત્ર અનુવાદો આપ્યા છે. 'બૂકર ટી. વોશિંગ્ટન' (અનુ., ૧૯૧૪), 'અદ્ભુત આગખેટ', 'પ્રતિજ્ઞાપાલન', 'યુરોપના સ્વરંગ' (ત્રણેય ૧૯૧૬) અને 'છત્રપતિ રાજયમ' (૧૯૧૭) એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

બા.મ.

અમીન ગોવિંદભાઈ રામભાઈ (૭-૭-૧૯૦૯, ૧૬-૬-૧૯૭૯) :

નાટ્યલેખક, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ રામોલમાં. વતન વસો (ખેડા). ૧૯૨૮ માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૬ માં મુંબઈની સિડનહામ કોલેજમાંથી બી.કોમ. શૈરદલાલનો વ્યવસાય.

ચાર દાયકાના લાંબા સમય દરમિયાન સામાજિક સમસ્યાઓને નાટક, નવલકથા અને વાર્તા રૂપે નિરૂપતા રહેલા આ લેખકે 'વાતનું વનેસર' (૧૯૩૪), 'રિડિયમ' (૧૯૩૭), વાર્તા પરથી લખેલ 'કાળચક્ર' (૧૯૪૦), 'વિણુનાદ' (૧૯૪૧), 'હૃદયપલટો' (૧૯૪૭), 'તમે નહીં માનો' (૧૯૫૮) જેવા નાટ્ય અને એકંકી-સંગ્રહો આપ્યા છે. 'મારીજયો' (૧૯૪૭), 'બે મિત્રો' (૧૯૪૩), 'જૂનું અને નવું' (૧૯૪૭) જેવી નવલકથા ઉપરાંત 'ત્રિવિધ તાપ' (૧૯૪૮), 'નવનિર્માણ' (૧૯૫૩), 'પાપી પ્રાણ' (૧૯૬૬), 'એક દિન એવા આવશે' (૧૯૭૭) જેવી નવલકથાઓ એમના નામે છે. 'રંગનાં ચટકો' (૧૯૪૨) અને 'ત્રિપુટી' (૧૯૪૬) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે.

ર.ર.ક.

અમીન ચંદ્રકાન્ત ચીમનભાઈ (૧૮-૬-૧૯૪૧) : નવલકથાકાર, કવિ, સંપાદક. જન્મ વીરસદ (ખેડા)માં. ૧૯૬૧ માં બી.એ., ૧૯૬૩ માં એમ.એ.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'છાલક' (૧૯૮૨); નવલકથાઓ 'અગ્રયારી' (૧૯૬૬), 'ઉલ્લંઘન' (૧૯૭૧), 'મનીષા' (૧૯૬૭); લોકકથાઓના સંગ્રહ 'સવાસો માણ સોનાના ઘંટ' (૧૯૬૩); સંપાદન 'સુદામાચરિત' (૧૯૮૨) અને 'ઓખાલસખ' (૧૯૮૨); ઉપરાંત કેટલાંક બાળસાહિત્યનાં તથા અનુવાદનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.ક.

અમીન ચીમનભાઈ ખોડીદાસ, 'અદીધિ', 'અનુગ્રામી', 'ચિન્મય પટેલ', 'સત્યદેવ' (૧૯-૯-૧૯૩૭) : કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ કડી તાલુકાના વામજમાં. એમ.એ., એમ.એડ. 'સ્વર્ગભૂમિ'ના તંત્રી. લેખનનો વ્યવસાય.

'સ્વપતની છાયા' (૧૯૭૧), 'સત્યદેવ ભજનાવલિ' ૧-૨ (૧૯૮૨), 'સત્યદેવ દોહાવલી' (૧૯૮૨) એમના કાવ્યગ્રંથો છે. 'મગરનાં આંસુ' (૧૯૭૮) અને 'કુલયાતક' (૧૯૮૦) એમની

નવવક્રયાઓ છે. 'મુન્યુલ્ય' (૧૯૭૮), 'ક્રિષ્ણુજનો વિષયા' (૧૯૮૩) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'સંઘર્ષ' (૧૯૮૨) એમનું નાટક છે. ઉપરાંત 'આપણું જીવનચીત્ર' (૧૯૭૬), 'વિસ્તાર કૂલ' (૧૯૭૯) તેમજ એમનાં કોષાકર્ષણો છે.

સં.કે.

અમીન ચીમનભાઈ ઇ. : જીવનકાર્યક્રમ 'ક્યાનંતર્ય કૌનિદેવી વચ્ચે અને વિગેરી' (૧૯૭૭) ના કર્તા.

સં.કે.

અમીન જ્યંતીલાલ ભાઈભાઈ : દેશભક્તિ તેમ જ સાહસના ગુણોને વિષય બનાવતું સરળ શૈલીનું ગદ્ય પુસ્તક 'મુનરુત્વાનઃ ગાંધીયુગનું આચરિત્ર' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમીન નવીનચંદ્ર : ઘટનાપ્રાણી અને શિવિત્ત સ્વનાર્થિને વર્ધીત શ્યૂળ મન્યરંજનનો શ્લાસો આપતી પરંપરાિક સામલોક નવવક્રયાઓ 'પ્રીત ન જામું દેવ વિદેવ' (૧૯૬૯) અને 'પ્રણવ પસાવ' (૧૯૭૧) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમીન પ્રતિપદ : પરંપરાગત શૈલીનો ભીલા અને છંદોબદ્ધ કાવ્યો આપતા સંગ્રહ 'ક્રિષિ અને અંજી' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમીન ફકીરભાઈ જોવિન્દભાઈ : દેશની આઝાદી વિષયક સ્વનાર્થિના પદ્યસંગ્રહ 'આઝાદીના સંક્રાંતો ગાન' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમીન મહેન્દ્ર કૅશવલાલ (૨૮મા ૧૯૩૫) : રૂ.વ. ૪૪મસરળા આમદાવાદ, ૧૯૬૦ માં અંગ્રેજીવિષયકાંતે ગુજરાત ગુનવક્રિતે માંથી એમ.એ. ૧૯૬૦ થી ૧૯૭૪ સુધી સાહસાની કૅવિન્યમાં અને ૧૯૭૪ થી સાબર કૅવેજ, પ્રાંતિન્યમાં અભ્યાસક. 'અરવા રવ' નામના સાર્વિત્ય સામલિકનું સાર્વક વર્ષ સાહસંગ્રહન.

ગુજરાતી કવિત્વાના સાવસા કાવકાઓ નિત્યંત વસ્તુવૅષિત્વા ભાષી પ્રણયન કૅવે શકી અને અસ્તિત્વવાદી કવિત્વાવનાની કોક કોક અસર સૅવતી આઝાદરા સ્વનાર્થિના સંગ્રહ 'વિસ્ત' (૧૯૬૦), સૅવક સુવે છે તેમ, જીવન પરત્વેના વિસ્તિત્વાવના વલ્લ બનાવ છે. 'દુ' (૧૯૭૩) એમના ભૅજી કાવકસંગ્રહ છે.

કો.ગ્ર.

અમીન રતિભાઈ ગદ્યાભાઈ (૧૧મા ૧૯૦૨) : પ્રવાસલેખક, ૪૪મ મહેસાણા વિજ્ઞાના ગેરઝારિયામાં, ૧૯૨૫ માં મૅટ્રિક, વસાઈ, કટી, આમદાવાદમાં શિક્ષક અને ગુરુપતિ તરીકેની કામગીરી.

એમનાં પુસ્તકો 'ગાગકો મારેની ભૅધકયાઓના સંગ્રહ 'સસ-ભાષ' (૧૯૬૮) તથા વધુપ્રવાસકયા 'જીવનયાત્રા' (૧૯૬૯) છે.

સં.કે.

અમીન રામુભાઈ : ૧૯૪૨ ની જીવન વિષય બનાવી જણાવેલી કૃતિ 'લભુકતી જવાબો'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમીન શાંતિભાઈ નરસિંહભાઈ (૨૮મા ૧૯૧૩) : વાર્તાકાર, નિબંધકાર, ૪૪મ વક્રમાં, વાવસાંયે મૅટ્રિકલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ. અનેક હાંશિપટલોમાં મૅટ્રિકલ ઓફિસર.

વિજ્ઞાનવિષયક રંજનકયા પ્રકારની સાધારણ કૅટિનો પરંપરા તત્ સમાંવક નાર સહસ્યકયાઓ 'ક્યામતન્યે-કોટન' (૧૯૫૪), 'કોષેલ કિમિયાગર' (૧૯૫૬), 'ગેઓમૂન' (૧૯૫૬) અને 'વિજ્ઞાનવેલ પટલો' (૧૯૫૬), ઉપરાંત 'વિગેસોફિકલ વેટરી' (૧૯૭૫) એમની કૃતિઓ છે.

પા.સાં.

અમીન શિવાભાઈ શામળાભાઈ : 'કાવ્યામૃત'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમુતા : ૪૮ઓ, પંડયા અમયાલાલ મયારામ.

અમુત ઘાયલ : ૪૮ઓ, ભટ્ટ અમુતલાલ લાલજીભાઈ.

અમુતલાલ પ્રજ્ઞદાસ : 'વેસદ પાંચાલી' (૧૯૯૦) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અમુતવિજય : મુનિક્ષી પાર્શ્વવિજય પ્રયાજન અને અમુતવિજય રચિત ગ્રંથ 'શ્રીવેળામૃત સંગ્રહ' (૧૯૬૩) ની ક્રિષિ દેવનાગરી છે. મુનિક્ષી અમુતવિજયજીએ ઉપદેશવી ૪૪મ વર્ષની વિચારધારા પ્રસ્તુત ગ્રંથિનો વિષય છે.

કો.ગ્ર.

અમુતા : ઉદયન અને અનિલેત નેલાં બે પાત્રો વચ્ચે પ્રણવદ્ધિમાં મુકાવેલી, સુગૅરીય શૅવેતીનો નવવક્રયા 'અમુતા'ની નામિકા.

સં.કે.

અમુતા (૧૯૬૫) : શ્યુવીર શૅધરીનો પાત્રપ્રધાન કૅનિદ્યા નવવક્રયા. ત્રણ સંઘો અને અઠાર પ્રકરણમાં વિસ્તરેલી આ કયામાં ત્રણ પાત્રો છે : ઉદયન, અમુતા અને અનિલેત. તેમને નિનિત્તન ઘરિશ્વિતિમાં મૂકીને તેમની અસરપરસ કિયા પ્રતિક્રિયા કે ભાવ પ્રતિભાવ રૂપે જ કૃતિ વિસ્ર છે. ત્રણ પાત્રો ઉચ્ચ-કૅટિની ગુલ્દમના વલ્લ છે, પરંતુ એમનાં દૃષ્ટિબિન્દુ બિન્ન છે; એટલું જ નહીં, જીવન પરત્વેના વિશિષ્ટ અભિધારા પણ છે, જે તેમની વચ્ચે સૂક્ષ્મ સંઘર્ષ પ્રેરી તેમના સંઘર્ષમાં સંકુચના કાવ છે. અમુતાની વચ્ચે એનું નિમિત્ત બને છે. પરંતુ એ ત્રણેય પાત્રો સ્વાભામન, સ્વતંત્ર વ્યકિતત્વ અને અત્વનિર્ભાવનો પુરકાર કરનારો લોક આ સંઘર્ષ શ્યૂળ થયાને બદલે સૂક્ષ્મ થતા ગયા છે. એ રીતે પરિત્રામાં આવતા મનઝાન વર્ગાકો અને તેમનાં વિકાસ કયાને સસપ્રદ બનાવે છે. કયાના આરંભ તેમના વાર્તાવિષામાં વ્યકત થયેલાં તેમનાં દૃષ્ટિબિન્દુ ઉત્તરોત્તર સંવેદનનું રૂપ પામતાં ગયાં છે અને એમાં નીવ્રતા સધાતી ગઈ છે. અને સધાતા દૃષ્ટિબિન્દુઓના સંવાદમાં લેખકની જીવનદૃષ્ટિના સંકેત બેઠી શકાય; પરંતુ પ્રભાવ પડે છે, વિદગીને પૂરી નિષ્ઠાથી જીવે ગયેલા ઉદયનના મૃત્યુથી સરજતા અવકાશના. ચેતનાપ્રવાહ, સ્મૃતિ, સ્વપ્ન, પુરાકલ્પન જેવી પ્રયુકિતઓ અને સુબદ્ધ ગદ્ય, તેમ જ સ્થળ-કાળનાં પ્રમાણભૂત નિરૂપણો લેખકની સહજતાનાં પરિચય

આપે છે.

ધી.મ.

અમે કોમળ કોમળ : મર્યાદાત્તર અવસ્થાની કલ્પના કરવું માધ્યમ સમાનુકરણ પ્રસિદ્ધ બીન.

ચં.દો.

અમે બધાં (૧૯૩૬) : જ્યોતીન્દ્ર દેવે અને પત્નિસુખલાલ મહતા દ્વારા આત્મકથનાત્મક શૈલીએ લખાયેલી નવલકથા. આર્થી કથાનાયક તેમ જ નિરૂપક વિધિના જન્મ પૂર્વેની ક્ષણથી માંડીને લગ્ન પછીની કેટલીક ક્ષણ સુધીનું કથાકથન જેવા આ છે. આના પચાસપાંચમાં આંખની નન્કાલીન ભોજાલક-સાંસ્કૃતિક બાબતોની ચર્ચા રસપ્રદ છે. એમાં ભૂતકાળ-પ્રીતિની ઊંચી માત્રા જેવા મળે છે. બે સર્જકો દ્વારા થયેલું આ પ્રકારનું સહલેખન ગુજરાતી કથાસાહિત્યમાં કદાચ પ્રથમ છે. રમણભાઈ નીલકંઠની 'ભદ્રાભદ્ર' હાસ્યનવલ પછી આપણા હાસ્યસાહિત્યમાં આ બ્રીજ મહત્વપૂર્ણ કૃતિ બને છે. સર્જકદ્વયની ઉચ્ચ ક્ષાની વ્યંગ્યવૃત્તિ, પરિપૂર્ણ શૈલી, નન્કાલીન સમય અને સ્થળને અભિવ્યક્ત કરવા માટેના સૂરતી બાલીના સક્ષમ વિનિયોગ, કથાવસ્તુનું તાકિલ અને રીમિક નિરૂપણ, સ્થૂળ તેમ જ સૂક્ષ્મ બંને પ્રકારનાં પાત્રોનું વ્યવસ્થાબદ્ધ આલેખન વગેરેના કારણે કૃતિ આસ્વાદ્ય બની છે.

હા.વિ.

અખબાની નૂરમુહમ્મદ અબ્દુલરહેમાન, 'નૂર પોરબંદરી' (૩૦-૬-૧૯૨૮) : કવિ. જન્મ પોરબંદરમાં. મૅટ્રિક સુધીના અભ્યાસ. 'મુંબઈ સમાચાર' દૈનિકના તંત્રીવિભાગ સાથે સંલગ્ન. એમણે પરંપરામાં રહીને કેટલીક સારી ગદ્ય સ્વનાઓ આપી છે.

ચં.દો.

અયાથી કૃષ્ણપ્રસાદ મ. : પાંત્રીસ પ્રકરણોમાં વિસ્તરતી સામાજિક નવલકથા 'જીવનસંગ્રામ' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

અયાથી મણિશંકર મજનલાલ : સર્ગ્ય કાવ્ય 'શ્રીકૃષ્ણલોકીયા કથા-કાવ્ય અથવા દશમલીલા' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

અયાથી રવાજી મૂલજી (૧૯૩૦) : વતન અને જન્મસ્થળ મોહવદર.

'પ્રતાપપચીરી', 'માંડવડો', 'નોના મારવા' (૧૯૪૮) તથા 'અંજરની હિનારન' એમના નામે છે.

ના.વા.

અરમ : નાટ્યકૃતિઓ 'પૈસાને પરજીવી પુનવી', 'બહરામ અને શીરીન' અને 'લવજી લક્ષ્મિપતિ-નાટક'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

અરવિન્દ : જુઓ, શાહ લીલાલાલ આર.

અરવિન્દની મા : શિવકુમાર બેશીનું એકાંકી. પુત્ર અરવિન્દ તરફની પતિની કકોરતા સામે સહિષ્ણુતાને અંતે વિદ્રોહ કરવું

માનુવાત્સલ્ય નાટકના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.દો.

અરવિન્દા : નન્કાલીન સામાજિક વસ્તુને કથાનક રૂપે પહોં લઈ પરંપરાગત કાવ્ય લખાયેલી વાતઓના સંગ્રહ 'વાર્તાલક્ષી'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

અસલવાળા રમણિક બલદેવદાસ, 'સાંદીપતિ' (૧૯૧૯-૨૪-૪-૧૯૮૧) : કવિ. જન્મ ખેડા જિલ્લાના ખેડાલમાં. પતન અભ્યાસ. આત્મા વિચાર સુધીનું અભ્યાસ વતન પાસેના હોપરી ગામે. નાખળી આર્થિક સ્થિતિને કારણે પિતાના ધોરણને ખેતીના ધંધામાં જોડાયા. ૧૯૩૧ માં અમદાવાદ આવી જીવિપિટર મિલ્સ ઈલ્યાદિ મિલ્સમાં ફેરવી જેબર તરીકે કામ કર્યું. અહીં 'કુમાર'માં ચાલતી ગુપ્તભાના સંસર્ગે કાવ્ય-લેખન આરંભ્યું. ૧૯૪૦ થી ફરી અંગ્રેજી શિક્ષણ આરંભી ૧૯૪૪ માં મૅટ્રિક જે ૧૯૪૮ માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે સ્નાતક થયા. ઉર્મિયાન 'ગુજરાત સમાચાર' અને 'પ્રજાબંધુ' સમાચારપત્રોમાં પત્રકાર. છેક ૧૯૫૧ માં ભા. જી. વિદ્યાભવનમાંથી અનુસ્નાતક થઈ ૧૯૫૨ માં શિક્ષકના વ્યવસાયના આરંભ. ૧૯૫૪ માં બી.એડ. થઈ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષક તરીકે છ વર્ષ કામ કર્યું. ૧૯૬૦ માં મોડાસાની આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજમાં તેમ જ ૧૯૬૨ થી થાંચક સમય અમદાવાદની પી. ડી. કલ્લર કોલેજમાં અધ્યાપક. સાન વર્ષ 'પ્રભાત'માં ભાષાંતરકાર તરીકેની કામગીરી. અમદાવાદમાં અવસાન.

ચાલીસીના દસકામાં અત્યંત પ્રકાશિત થતો રહેલો એમનો કાવ્યો 'પ્રતીક્ષા' રૂપે ૧૯૪૧ માં ગ્રંથસ્થ થયો. એમનો કાવ્યોમાં દીનજનસમભાવ, દેશપ્રેમ અને પ્રકૃતિપ્રેમ જેવા વિષયો છે; ને છંદોવિધાન પર કાબૂ જેવા મળે છે. 'નગીના-વાડી' (૧૯૪૧) માં સુખ્ય અને બાળકોને સ્પર્શે એવાં બાળ-કાવ્યો છે. ઋતુ, નદી, ગામ, પશુ જેવાં પ્રકૃતિતત્ત્વો અને દીવાળી-જન્માષ્ટમી જેવાં પરવાના સંદર્ભમાં બાળમાનસનો અસર-ઝીલતો બાળકાવ્યો 'સંધ્યાળી' (૧૯૪૧) માં સંગ્રહાયો છે. પતન વર્ષ અને પ્રકૃતિ વસવતા માનવોનો ચરિત્રા તેમ જ પ્રસંગ-લેખનના સંગ્રહ 'સાંદીપતિનો રેખાચિત્રો' (૧૯૪૧) વાતરસ પાપે એવી શૈલી વસાવે છે. દેશ વિદેશની વૈવિધ્યપૂર્ણ સાહસ-કથાઓના અનુવાદ 'સાહસકથાઓ' (૧૯૪૬) અને દેશરોપનો બોધક ટૂંકીવાર્તાઓના અનુવાદ 'સાંધી જત્રા' એમનાં ભાષાંતરકાર તરીકેના પરિચય આપે છે.

બા.મ.

અરે કે : લઘુક આરટીમાં થાકાવે આનિયઓને નોતરતા લ્હરેનો વિશ્વ પરત્વેના સમભાવ વ્યંજનાપૂર્ણ રીતે આલેખનું સુન્દરમ્નું કાવ્ય.

ચં.દો.

અર્ધ (૧૯૩૫) : ૧૯૨૧ થી ૧૯૩૫ સુધીના ગાળામાં લખાયેલાં કાવ્યોમાંથી કેટલાંકને સમાવતા 'સ્નેહરશ્મિ'નો પ્રથમ કાવ્ય-

સંગ્રહ. ત્રીજ-ચોથા દાયકામાં ગાંધીજીની પ્રેરણાથી નવોત્સાહ ધારણ કરેલી પેઢીના આ મહત્વના કવિની રચનાઓમાં સંપ્રોત્યાનની પ્રવૃત્તિ, વનજીગૃતિ, સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિનો તલસાટ તેમ જ દલિતપોષિત તરફની અનુકંપા વિશેષ રૂપે અભિવ્યક્ત થાય છે. પ્રાણ્યભાવ અને ચિંતનનાં દોષકાંડો પણ આહીં છે. જેમ-જેમ રચનાઓમાં અર્થનો પ્રાસાદિકના છે. કચંક ટાંગારની છાયા ઝલકાયેલી છે. તન્કાચીન વાતાવરણ અને ઉત્સાહને કારણે તેમ જ શિથિલ સંવિધાને કારણે અર્જુન આ રચનાઓ ઓછી આકર્ષક છે. 'ભવન સ્વપ્નની નાવ' કે 'એકાદહં બલુસ્યામ્' મહત્વની રચનાઓ છે.

ચં.ટા.

અર્જુન નાનજી: ઐતિહાસિક નવલકથા 'ઉત્તરે સંસલાસ-ર'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

અર્જુન ભગત (૧૮૫૦, ૧૯૦૦): તત્ત્વદર્શનને તાકતી, નિયમિતના જેવી પરંપરિત તથા ચરેતરી તળપદ ભાષીમાં રચેલી છંદોબદ્ધ રચનાઓના સંગ્રહ 'અર્જુન વાણી' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

અર્ધશતાબ્દોના અનુભવભાવ (૧૯૨૭): ૧૯૨૭માં ઉદ્ભવાયેલી પોતાની સુવર્ણકથાની વેળા કવિ ન્હાનાલાલે પાંચ શહેરોમાં પાંચ વાળેલા સન્માન-પ્રત્યુત્તરનાં વ્યાખ્યાનોના સંગ્રહ. 'એક ગુર્જરાત્માની ઘડતરકથા' નામક મુંબઈનું વ્યાખ્યાન બ્રજમાં એ રીતે મહત્વનું ગણાય કે તેમાં કવિએ પોતાને ઘડતરનાં પુસ્તકો અને વ્યક્તિઓ વિષે તેમ જ પોતાને વિષે એમના ચરિત્રલેખકને ઉપયોગી નીવડે એવી વાત કરી છે. વડોદરાના ભાષણમાં પ્રેમાનંદ અને દયાશર્મણ, નડિયાદનામાં ત્યાંના સાહિત્યકારોને અને સૂરતનામાં નર્મદને અને સાથે પદછામાં દલપતશર્મણે સ્મરણાંજલિ આપ્યા વિના કવિ રહ્યા નથી. અમદાવાદ-સૂરતનાં ભાષણોમાં એ બંને શહેરોની બધી ઐતિહાસિક-સાંસ્કૃતિક વિશિષ્ટતાઓની અને નડિયાદના ભાષણમાં ચરેતરની પ્રકૃતિશીતીનો નોંધ એમાં લેધી છે. કવિત્વ, ઈતિહાસ-રસ, ગુજરાત-પ્રેમ અને અભ્યાસીપણાનો પરિચય પાંચ ભાષણો આપી રહે છે. પોતાના સાહિત્યસર્જનને જગતના સાહિત્યના મુકાબલામાં મૂલવવાની અને ભારતીય ઈતિહાસ તથા ભારતીય કવિતા જીવી જાણવાની મુંબઈના ભાષણમાં કવિએ સાહિત્યસર્જકોને આપેલી શીખ અને કવિતાનાં મૂળ ચિત્ત-ક્ષાભમાં નહીં, પણ ચિત્ત-પ્રસન્નતામાં છે એવી પોતાની કાવ્યવિભાવનાની વડોદરાના ભાષણમાં આપેલી સમજ ધ્યાન ખેંચે છે.

અ.સા.

અર્વાચીન કવિતા (૧૯૪૬): ૧૯૪૫ પછીની ગુજરાતી કવિતાની રૂપરેખા આપતો સુન્દરમ્નો વિવેચનગ્રંથ. અહીં જૂના અને નવા એમ બે પ્રવાહોમાં કવિતા વહેંચી છે. સ્તબકો, એના ખંડકો તથા પેદાવિભાગોમાં, વિકસતી કવિતાને કાલક્રમે અવલોકી

છે. કુલ ૩૫૦ જેટલા કવિઓની નાનીમોટી સલા ઉજર જેટલી વાંચેલી કૃતિઓમાંથી સુન્દરમે અહીં કાવ્યગુણ ધરાવતા લગભગ ૨૫૦ જેટલા લેખકો અને તેમની કૃતિઓને અવલોક્યાં છે. અલ્પપ્રસિદ્ધ કવિઓ અને કૃતિઓમાંથી વધુ અવનરણા લેવાનું અને દોષોનાં દૃષ્ટાંતોને ટાળવાનું લેખકે મુનઃસિદ્ધ ગણ્યું છે. આ સમગ્ર અવલોકન પાછળ, કાવ્યનું મૂલ્યાંકન કરવાને કાવ્યની પોતાની જ દૃષ્ટિ સૌથી વધુ ન્યાયપૂર્ણ નીવડે છે એવા સંકલ્પ રહેલા છે. છંદોબધ, શબ્દવિચારશૈલી અને આંતરિક નરવની ત્રિવિધ સામગ્રીને મૂલ્યાંકનના મુખ્ય ઘટક ગણી કવિતાને આનંદ અને સૌન્દર્યના કર્મ તરીકે તપાસી છે. કૃતિઓનાં પ્રત્યક્ષ વાચન સાથે મળેલાં આ શાસ્ત્રેય ઈતિહાસ-ગ્રંથ ઝીણવટથી થયેલા પરિશીલનનો મૂલ્યવાન નમૂનો છે.

ચં.ટા.

અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં વહેણો (૧૯૩૮): સમનાસપાણ વિ. પાઠકનો ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાથાનાં પાંચ વ્યાખ્યાનોને સમાવેતા આલેખનગ્રંથ. ગુજરાતી કવિતાના વિકાસનો અહીં તટસ્થપાંજ સર્વાશ્લેષી આલેખ આપવાનો સહદય પ્રયત્ન છે. શરૂમાં અર્વાચીન કાવ્યના સ્વરૂપને ઘડનાં સામાન્ય ઐતિહાસિક બળોની ચર્ચા કર્યા પછી ભાષા અને પ્રાસની સદૃષ્ટાંત સમીક્ષા કરી છે. અલંકાર અને રીત પર વિવરણ કર્યું છે; ઉપરાંત કાવ્યમાં સૂક્ષ્મ ઉપાદાન રૂપે આવતાં વિચાર અને લાગણીનું પણ પરીક્ષણ કર્યું છે. છેલ્લે, કાવ્યના પ્રકારે બતાવી ઉપસંહાર કર્યા છે. કવિ કે વ્યક્તિને ગોળ કરી કેવળ ઐતિહાસિક પ્રવાહો ઉપર દેરવેલું લક્ષ તેમ જ દૃષ્ટાંતોમાં કૃતિ કે કર્તાના મહત્ત્વ કરતાં વક્તવ્યના નિદર્શનનો આશય આ ગ્રંથને વસ્તુલક્ષી પરિમાણ આપે છે.

ચં.ટા.

અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની વિકાસરેખા (૧૯૫૬):

૧૯૫૦થી આરંભાતા ગુજરાતી સાહિત્યનાં વિવિધ પાસાંઓની અભ્યાસલક્ષી સ્ફૂર્યાત કરતા ધીરુભાઈ પ્રેમશંકર ઠાકરનો ઈતિહાસગ્રંથ. આ પુસ્તકની નવમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ (૧૯૮૧-૧૯૮૨) બે ખંડમાં પ્રકાશિત થઈ છે. પ્રથમ ખંડમાં સુધારક યુગ અને સાક્ષર યુગ (૧૮૫૦-૧૯૧૫)ના સમાવેશ કર્યા છે. બીજા ખંડમાં ગાંધી યુગ, અનુગાંધી યુગ અને આધુનિક પ્રવાહ (૧૯૧૫-૧૯૮૦)ને આવરી લીધા છે.

પરિવર્તન પામતા જતા સામાજિક, શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક પરિવેશની વચ્ચે વહેતા રહેલા ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રવાહનો આલેખ આપવાનો અહીં પ્રયત્ન થયો છે. વિકાસના વિવિધ તબક્કાવાર મહત્ત્વનું સાહિત્યિક પ્રદાન કરનાર સાહિત્યકારોનાં જીવન અને સર્જન વિશેની નાની-મોટી રસપ્રદ વિગતો અહીં કુશળતાથી ગૂંથી લેવાયેલી છે. લેખકે કે કૃતિ વિષે અંગત અભિપ્રાયથી દોરવાયા વગર તેનું તટસ્થ અને સમભાવી વિવેચન લેખકે આપ્યું છે. અઘતન સાહિત્યપ્રવાહની ગતિ-વિધિ, તેની પશ્ચાદ્ભૂમિકા અને નવી વિભાવનાઓ સહિત પ્રયોગલક્ષી સર્જકો અને કૃતિઓની વિગતવાર ચર્ચા એમણે

અર્વાચીન ચિંતનાત્મક ગદ્ય - અલીમહમ્મદ એ. એફ.

કરી છે. કવિના, નવલકથા, નાટક, નવલિકા, એકાંકી વગેરે સાહિત્યસ્વરૂપોને સંક્ષેપમાં પરિચય આપવાની સાથે તેનું રચના-વિધાન સમજાવવાનો પ્રયત્ન પણ એમણે કર્યો છે. ઈતિહાસલક્ષી વિપુલ સામગ્રીની રજૂઆતમાં કેટલીક મર્યાદાઓ હોવા છતાં ગુજરાતી સાહિત્યના ઈતિહાસમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથ લેખકનું મૂલ્યવાન પ્રદાન છે.

નિ.વે.

અર્વાચીન ચિંતનાત્મક ગદ્ય (૧૯૫૦): વિમલપ્રસાદ ર. ત્રિવેદીનાં ૧૯૪૪-૪૫નાં ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળાનાં પાંચ વ્યાખ્યાનોને સમાવતા ગ્રંથ. સાહિત્યનું પ્રવાહદર્શન કરવાના આ ગ્રંથમાં દુર્ગારામ મહેતાથી આનંદશંકર સુધીના જાણની વિચારસામગ્રીનું અવલોકન કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે. દુર્ગારામ મહેતા, પૂર્વ નર્મદ અને ઉત્તર નર્મદ, તેમ જ નવલરામની વિચારણા રજૂ કર્યા પછી ભાગાનાથ, મહીપતરામ, રમણભાઈ, નરસિંહરાવ, કાન્ત વગેરેનો ધર્મશોધક ચિંતનપ્રવાહ તથાસ્થો છે. આ પછી ગોકુળજી, મન:સુખરામ, મણિલાલ, નથુરામ શર્મા, આનંદશંકર વગેરેની વેદાંતી વિચારધારાનું મૂલ્યાંકન કર્યું છે. 'અર્વાચીન સાહિત્ય અને વિવેચનમાં કૌતુક રાગ' જેવો લેખ ગ્રંથને અંતે પૂર્ન રૂપે મૂકેલો છે. આ ગ્રંથમાંથી પ્રગટતા લેખકનો લાક્ષણિક દૃષ્ટિકોણ મહત્વનો છે.

ચં.ટા.

અલકકિશોરી : ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રસિદ્ધ-પ્રશિષ્ટ નવલકથા 'સરસ્વતીચંદ્ર'નું સ્ત્રીપાત્ર. સરસ્વતીચંદ્રના મોઢમાં પહેલી, કુમુદસુંદરીની પરિણીત નાણુંદ અલકકિશોરીને સરસ્વતી-ચંદ્ર કટોકટીની ક્ષણે કેવી રીતે ઉગારી લે છે એનું માસિક ચિત્રણ થયું છે.

ચં.ટા.

અલગારી : જુઓ, વ્યાસ હરિકૃષ્ણ મોહનલાલ.

અલવી જલાલુદ્દીન સઆદુદ્દીન, 'જલન માતરી' (૧-૯-૧૯૩૪): ગઝલકાર. જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના માતર ગામમાં. ૧૯૫૩ માં મૅટ્રિક. ગુજરાત સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટમાં નોકરી.

એમના ગઝલા અને મુક્તકોના સંગ્રહ 'જલન' (૧૯૮૪)માં પ્રેમની નહીં, પરંતુ આકોશ, વ્યંગ, શંકા, ફરિયાદ અને ખુદાશીની ગઝલા છે. ગઝલની સરળ ભાષા ધણી જગ્યાએ વેધક બની છે. 'ઊર્મિની ઓળખ' (૧૯૭૩) એ 'કુમાર' માસિકમાં, ગુજરાતીના કેટલાક નોંધપાત્ર ગઝલકારોના જીવન-કવન વિશે એમણે લખેલા પરિચયાત્મક લેખોનો સંગ્રહ છે.

જ.ગા.

અલવી વજીરુદ્દીન સઆદુદ્દીન, 'વજૂ માતરી' (૧-૧-૧૯૩૧):

કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ વતન માતરમાં. વ્યવસાયે પત્રકાર.

'અવહેલના' (૧૯૭૯) માંની આધુનિક અર્થાંટસ કવિતાની સંગ્રામ આઝાદ નગ્મો કવિનું ગઝલક્ષેત્રે પોતીકું અર્થણ છે. 'સરગમ' (૧૯૭૩) માં પોતાના જીવનમાં આવેલા મનુષ્યોનાં જીવનની વિષમતાને આવેલાં પ્રસંગચિત્રો છે. 'ઊંચા કૂવા ને ટૂંકાં દોરડાં' (૧૯૭૯) તથા 'કાંટે કાંટે ગુલાબ' (૧૯૮૧)

મુસ્લિમ ગ્રામસમાજના વાતાવરણ વચ્ચે આકાર લેના માણસની નવલકથાઓ છે.

જ.ગા.

અલવી વારિસલુસેન હુસેની પીર (૧૯૨૮): એકાંકીકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં ૧૯૪૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૧ માં ઉર્દૂ-ફારસીમાં સ્નાતક અને એ જ વિષયોમાં ૧૯૫૩ માં અનુસ્નાતક. ૧૯૫૫ થી અમદાવાદની સેન્ટ એવિયર્સ કોલેજમાં ઉર્દૂ-ફારસીના અધ્યાપક અને ૧૯૭૦ માં અલીગઢ યુનિવર્સિટીમાંથી અંગ્રેજી વિષયમાં એમ.એ. થયા પછી અંગ્રેજીના અધ્યાપક.

એમના એકાંકીસંગ્રહ 'નીરવ ચાંદનોનું ધુવડ' (૧૯૭૧) માં પરંપરા સાથે તંતુ જાગવતાં ચાર દીર્ઘ એકાંકીઓ છે.

બા.મ.

અલારખા ચાંદભાઈ : 'હીરાનું હરણ' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

અલારખિયા હાજી મહમ્મદ શિવજી (૧૩-૧૨-૧૯૭૯,

૨૧-૧-૧૯૨૧):

સાહિત્યિક પત્રકાર, લેખક. જન્મ મુંબઈમાં. વતન કચ્છ. ઘેર થોડા સમય ગુજરાતીના અભ્યાસ પછી ફોર્ટ હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી છટ્ટા ધારણ સુધીનું શિક્ષણ. ૧૯૯૫ થી અંગ્રેજી, હિંદી અને મરાઠીનો અભ્યાસ. પ્રસિદ્ધ 'વૌસમી સદી' અખબારના સંસ્થાપક. ચિત્રકળાના મર્મજ્ઞ. ૪૦ વર્ષની યુવાન વયે મુંબઈમાં અવસાન.

સાહિત્યકાર કરતાં પત્રકાર વધુ એવા હાજી મહમ્મદે 'સલીમ' ઉપનામથી 'માગલ રંગ મહેલ', 'શોશ મહેલ' જેવી વાર્તાઓ અને કેટલાક અનુવાદો આપ્યાં છે. ઉપરાંત, એમણે ઉર્દૂ શાયરીઓથી ભરપૂર નાટક 'મહેરૂનીસા અયવા શહનશાહ જહાંગીર અને નૂરજહાંના પ્રેમ' (૧૯૦૪) તથા આત્મવિદ્યા પર લખાયેલી નવલકથા 'રશીદા' (૧૯૦૮) આપ્યાં છે.

પા.માં

અલાવલી ફરામરોજ એ. : 'કમનસીબ કોણ?' (૧૯૪૪), 'માસીની મહાકાણ' (૧૯૪૭), 'સરજતની સાંકળ' (૧૯૪૭), 'કાળાં બજાર' (૧૯૪૭), 'દક્ષાણુ ડાકુ' (૧૯૪૮) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ર.ર.દ.

અલિફ : 'ચાર આંસુ' (૧૯૨૮) કથાનો કર્તા.

ર.ર.દ.

અલિયાબા માધવલાલ ત્રિકમલાલ : 'પ્રહલાદ નાટક' (૧૯૮૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

અલી ડોસો : ધૂમકેતુની સુપ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા 'પોસ્ટઓફિસ'નું પુત્રીના પત્રની પ્રતીક્ષા કરતાં કરતાં મૃત્યુ પામતું વાત્સલ્ય-સભર વૃદ્ધનું પાત્ર.

ચં.ટા.

અલીમહમ્મદ એ. એફ. : 'તલેસ્માની રમૂજ વાર્તા' (૧૯૮૮) તેમ જ મૂળ અંગ્રેજી અને તેની સમાનાર્થી ગુજરાતી કહેવાનો

સંગ્રહ 'ઈંગ્લીશ પ્રોવર્બ્સ' (૧૮૮૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

અલ્લાખેલી (૧૮૪૨): રંગભૂમિ ઉપર એ જમાનામાં સફળ સૈન્ય ભજવાયેલા, ગુણવંતરાય આચાર્યના આ ત્રિઅંકી નાટકનું વસ્તુ ઐતિહાસિક છે. નાયક મૂળ માણિકના શૌર્યવાન, ટેકીલા તથા વનનપ્રેમી વ્યક્તિત્વને અને એની નિષ્ઠા તથા ભદ્રાદુરૈને આ નાટક ઉપસાવે છે. નાટકની દ્રશ્યરસજના સફળ છે. લેખકના ચિત્રપદની દુનિયાના અનુભવોનો લાભ પણ આ નાટકને મળ્યો જણાય છે. ચિત્રાત્મક આલેખન, ગતિશીલ સંવાદો તથા ક્રમશઃ સંઘર્ષ પ્રતિ ગતિમાન કથા-વસ્તુની ગૂંથણી આ કૃતિની વિશેષતાઓ છે.

મ.પ.

અવકાશ: નવલકથાકાર ર. વ. દેસાઈની સામાજિક નવલકથાઓની પ્રગટ છાપા ઝીલતી કૃતિ 'આલાપ'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

અવકાશ (૧૯૭૨): નવિન રાવળનો 'ઉદ્દગાર'નો અનુગામી કાવ્યસંગ્રહ. લગભગ ૯૩ જેટલી રચનાઓમાં ચિત્રનગર્ભ પ્રતીકો, સ્ફૂર્તિવાં કલ્પના અને ગતિશીલ સુશ્લિષ્ટ કાવ્યબંધ જોવાય છે. પ્રકૃતિ, સંસ્કૃતિ અને મનુષ્ય-પ્રેમના ત્રિવિધ સ્તરે એમનું સંવેદન ઘોંટકા છે. પરંપરિત છંદપ્રયાગોનો એમની વિશિષ્ટ શૈલી છે. આર્ટી 'અધ્યાત્માત્મી સ્વગતોક્તિ' એમની વૈયક્તિક લાક્ષણિકતા પ્રગટ કરતું મહત્ત્વનું કાવ્ય છે.

ચં.ટો.

અવલોકના (૧૯૬૫): 'સુદરમ'ના વિવેચનસંગ્રહ. ૧૯૩૫થી ૧૯૬૫ દરમિયાન જુદા જુદા નિમિત્તે લખાયેલા આ લેખોમાં ગુજરાતી ગદ્ય અને પદ્ય-કૃતિઓનો અવલોકનો છે. કેટલાક અધ્યયનલેખો અને કેટલાક પ્રવેશકો છે.

ગ્રંથના પૂર્વાર્ધમાં પદ્ય પરના લેખો છે. તેમાં 'શ્રી બળવંતરાય ક. ઠાકોરની કવિતાસમૃદ્ધિ', 'ત્રણ સુકવિઓ', 'શેખનો કાવ્યો', 'કલાપી: સાહિત્યકાર તરીકે' એ અધ્યયનલેખો છે. વિષય અને ભાવની દૃષ્ટિએ ચર્ચેલી આ તપાસ કાવ્યસૂઝવાળી છે અને એમાંનાં મોટા ભાગનાં નિરીક્ષણો વ્યાપક સ્વીકૃતિ પામે એવાં છે. ૧૯૪૧ ના વર્ષની અને બીજી પદ્યકૃતિઓનો અવલોકનો તથા પ્રવેશક-લેખોમાં પોતાના સમકાલીન ઘણા નવોદિત કવિઓનો સમભાવપૂર્વક ચર્ચેલી સમીક્ષાઓ છે.

ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમાં મુકામેલાં ગદ્યાવલોકનોમાં ૧૯૪૧ ના વર્ષની ગદ્યકૃતિઓની સમીક્ષા વિશેષ ભાગ રોકે છે. એ સિવાય 'કોમુદી', 'પ્રસ્થાન', 'સાબરમતી' વગેરે સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલા ટૂંકા સમીક્ષાત્મક લેખો અને કેટલાક પ્રવેશક-લેખો આર્ટી છે. નવલકથા, નાટક, નવલિકા વગેરે સાહિત્ય-કૃતિઓની સમીક્ષાની સાથે ધર્મ, ઈતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન ઇત્યાદિ સાહિત્યેતર પુસ્તકોની સમીક્ષા પણ છે. જર્થતી દલાલના એકાંકી-સંગ્રહ 'જવનિકા', મુનશીની આત્મકથાઓ 'અરધે રસ્તે' અને 'સીંધાં ચઢાણ', ધૂમકેતુના નવલિકાસંગ્રહ 'તણખા: મંડળ ૪' તથા પન્નાલાલની નવલકથાઓ 'માનવીની ભવાઈ', 'પાછલે

બારણે', 'અજબ માનવી', 'ભાંગ્યાના ભેતુ'ની સમીક્ષાઓ ટૂંકી અને ઘોંટકા છે.

જ.ગા.

અવસરે વસંત (૧૯૪૯): કવિ. સાંયુક્ત કાવ્યસંગ્રહ 'અંકુતિ'નાં પાંચ કાવ્યો પૈકીનો આરંભનો ૩૦ કાવ્યો આ કર્તાનો છે. પોહિના પ્રત્યેની ઉમદટી, કાંઈ તેમ જ કવચિન્ પ્રણય-પ્રકૃતિને વિષય કરીને સ્વાયેલી, મહદંશે ચોંટ પંક્તિની રચનાઓમાં કેટલીક ગીત પ્રકારની છે. અન્ય રૂપ રચનાઓના કર્તા દુર્ગેશ શુક્લ છે.

કો.બ્ર.

અવસાનસંદેશ: કાલ્પનિક મૃત્યુ સંદેશ 'નવ કરેશા કોઈ શોક'ની શીખ આપતી નર્મદની જાણીતી કાવ્યરચના. એમાં 'વીર સત્ય ને રસિક ટેકીપણ્ય' અરિ પણ ગાશે દિલથી' જેવી પંક્તિ દ્વારા આત્મખુમારીથી ભર્થુ વ્યક્તિત્વ આભેલૂખ ઊપસું છે.

ચં.ટો.

અવાજ: આદ્યલઘુશ્ચુતિયુક્ત વસન્તમુદંગમાં લખાયેલું અને મૌનના વિરોધમાં અવાજની સંવેદનમુદ્રાઓ વચ્ચે આવતું સર્વજન શુક્લનું યશસ્વી કાવ્ય.

ચં.ટો.

અવાજને ખોટી યકાનો નથી: સહમિત્રાને કરાના સંપ્રાધન દ્વારા લેખનની અસકચતાને વાંજનાથી ઉપસાવતી લાભસંકર ઠાકરની મહત્ત્વની આધુનિક કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

અવાશિયા માતીલાલ ત્રિકમજી: 'બાલરક્ષણ - ૧-૨' (૧૯૦૫) તથા 'સુધારો દિગ્દર્શક' (૧૯૧૦) નાટકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

અવિનાશાનંદ (૧૯ મી સદીનો મધ્યભાગ): કવિ. રવામીનારાયણ સંપ્રદાયના સાંયુ. શૃંગારરસનાં કેટલાંક મનોહર પદોનો સંગ્રહ 'અવિનાશાનંદ કાવ્ય' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

અશબ્દ રાત્રિ (૧૯૫૯): પ્રિયકાન્ત મણિયારનો 'પ્રતીક' પછીનો સાંયુ રચનાઓને સમાવતો કાવ્યસંગ્રહ. મુખ્યત્વે જૂલણ, મનહર, હરિગીત જેવા માત્રામેળ છંદોની લાંબીટૂંકી પંક્તિઓમાં ઢળેલી રચનાઓ કવિનાં આંતરસંચલનોને પ્રતિબિંબિત કરતી આવે છે. 'ચાલતાં ચાલતાં'નો અનુષ્ટુપ કે 'હાથી'નો મિશ્રોપજાતિ નવું સંવેદન જગાડે છે. સામાજિક, સાંસ્કૃતિક કે નગર સંદર્ભમાંથી ઊપસેલાં પ્રતીકોનો વ્યાપક પ્રભાવ વિસ્તરતાં જોવાય છે. રચનાઓમાં માનવતાવાદી દૃષ્ટિનો અનુકંપ છે. 'ખિસકાલીઓ'ની ચિત્રાત્મક વ્યંજકતા કે 'તમે ગાંધીજીને જોયા હતા?'નો વ્યંગ સ્મૃતિમાં જળવાઈ રહે તેવાં છે.

ચં.ટો.

અષોક, 'ચંચલ': ગુજરાતી સાહિત્યકારોનો મિનાક્ષરી પરિચય આપતો માહિતીકાશ 'સર્જક સેનુ' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

ચં.ટો.

એક પારસી હતા—અંગત

અશોક પારસી હતા: અશોક પારસી હતા એવા જીવલુજી નર મોટીના સંશોધન પરથી અશોકની ફરતે પારસી પરિવેશના પ્રસંગો ઊભા કરી સંશોધન પર વિનોદ કરતાં જયોતીન્દ્ર દવેના ધાર્યનિબંધ.

ચં.ટા.

અશુધર (૧૯૬૬): સવજી પટેલની પહેલી નવલકથા ક્ષયથી પીડાતા કથાનાયક સત્યનું પાત્ર કથાના કેન્દ્રમાં છે. સૈનિકોરિયમથી વતન ભણી અને ફરીને વતનથી સૈનિકોરિયમ ભણીની નાયકની પાત્રા વચ્ચે આમજનની લુંફ જેવું પાત્ર છે નાયિકા લલિતાનું. પરંતુ લલિતાની પ્રથમ પ્રાપ્તિથી માંડી લલિતાની અંતિમ પ્રાપ્તિ વચ્ચે વેદનાની જે ગતિવિધિ નવલકથાકારે ઉપસાવી છે, ભાવવળાંકો અને ભાવસંક્રમણો જે રીતે નિહાળ્યાં છે, અભિવ્યક્તિની જે તાજગી અને ભાષાની જે કાવ્યાત્મકતા ઉપસાવી છે તે આ નવલકથાને આકર્ષક કરે છે.

ચં.ટા.

અશ્વત્થ (૧૯૭૫): નટવરલાલ કુંભરદાસ પંડ્યા-‘ઉશનસ્’નો કાવ્યસંગ્રહ. એમાં ધોડાંક મુક્તકો, ધોડાંક લોઠીકુ સાથે ૧૨૮ કૃતિઓનો સમાવેશ થયો છે.

પ્રકૃતિ, પ્રાણ્ય અને ગૃહજીવન તથા સંકિર્તી ઘટનાઓ કાવ્યમાં સુપેરે ઢળ્યાં છે. કુટુંબજીવનમાં વિશેષ રસ અને રુચિ લેવાથી આઠી કાવ્યનાયિકા ધરરખ્ખુ ગૃહિણી બનીને આવે છે. ‘સોહાગરાન અને પછી’, ‘નવું ધરણું’, ‘આણું’, ‘પિયર ગામના જૂના સંદ્રને’, ‘તમે સાથે રહેજો’—આ અને આવાં બીજાં કાવ્યોમાં ધરગથ્યુ ભાષા, એના લય અને લહેકોનો તથા છાંયકોનો પણ ઉપયોગ છે. પ્રકૃતિચિત્રોમાં ખાસ અંધકાર અને તડકાનું આલેખન થયું છે. ગીતોમાં સંસ્કૃત-નિરંજનની પરંપરા સચવાયેલી છે. ગજલમાં કવોંક ભાષા નડી છે. કવિના સાથે મિજાજ એમનાં સૌનેટોમાં પમાય છે. એકંદરે તેઓ વિરમય અને સંવેદનના કવિ છે. પરંપરામાં રહીને પણ પોનીકો અવાજ એમણે આઠી પ્રગટાવ્યો છે.

કિ.સા.

અશ્વત્થામા (૧૯૭૩): મધુ સયના ભગ્વતી શકાય તેવાં એકાંકીઓનો સંગ્રહ. એમાં ‘ઝરવું’, ‘કાગડો? કાગડો? માણસો?’, ‘અશ્વત્થામા’, ‘જૂમરી તલેયા’ અને ‘નું એવું માને છે’ એમ કુલ પાંચ નાટ્ય-કૃતિઓ છે. આ સર્વ, ઈયનેસકો અને બેકિટના નાટ્યલેખનના પ્રભાવ હેઠળ જન્મેલી આધુનિક ‘એબ્સર્ડ’ રંગભૂમિની સભાનતાથી લખાયેલી છે. નાટ્યકારની પરિસ્થિતિ-નિર્માણકલા અને પાત્રોચિત ભાષાના વિવિધ અર્થસ્તરો સર્જવાની ગદ્યશક્તિ લેખકને સફળ નાટ્યકાર તરીકે સાબિત કરે છે. ‘ઝરવું’ પ્રયોગ-શીલ અને પ્રચલિત એકાંકી છે.

ચં.ટા.

અશ્વત્થામાની સ્વગતોક્તિ: પૌરાણિક સંનિવેશમાં આધુનિક સંવેદન આપતી નવિન સવળની દીર્ઘ કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટા.

અશ્વમેધ (૧૯૮૬): યિનુ મોટીનું નાટક. અશ્વ સાથેનો પટરાણીના સમ્યક્ યોજનો વિધિ આ નાટકના કેન્દ્રમાં છે અને સ્ત્રીની પશુસંયોજની ઝંખના કરુણપાર્શ્વસાથી બની અંતમાં પ્રતીકાત્મકતા તરફ વળે છે; એ એની કલાત્મકતા છે. વિવાદાસ્પદ વિષય-વસ્તુવાળું આ નાટક એના કેટલાક મુખ્ય અંશોને યાળી નાખે તે મંચનશ્રમ છે.

ચં.ટા.

અશ્વિન: અંબિકાનિયર બનીને નોકરી ન મળતાં ગાંધીચીંથ્યા ગ્રામોદ્ધારના કાર્યમાં સાગળું રમાણલાલ વસંતલાલ દેસાઈની નવલકથા ‘ગ્રામલક્ષ્મી - ભાગ ૧-૪’નું મુખ્ય પાત્ર.

ચં.ટા.

અશ્વિનીકુમાર: જુઓ, પરમાર જયમલ પ્રાગજીભાઈ.

અશ્વમંજલા: ‘અસહકારી અને આત્મભાગી રંગા’ (૧૯૨૨) નવલકથાના કર્તા.

ર.ર.દ.

અસર સાહેરી: ‘કાઈદે આઝમ મુલમમદઅલી બિરનાહે’ (૧૯૩૯) ચરિત્રગ્રંથના કર્તા.

ચં.ટા.

અસર સુરતી: જુઓ, ચાંદીવાળા ઠાઉદભાઈ વાઘ.

અસીર ઝફરઅલી: જુઓ, મિસ્ત્રી જહૂરઅલી.

અસ્તી (૧૯૬૬): શ્રીકાન્ત શાહની પ્રયોગશીલ લઘુનવલ. સુરેશ ભાષી પછી જે ઘટનાવિહીન વિષયવસ્તુ સાથે ક્યાવિંશય ઉપસાવવાના પ્રયત્નો તથા તેમાંના આ એક છે. દૃશ્યોની સાંકળી રૂપે કે કલ્પનોની શ્રાણી રૂપે કે વિચારોની મૂર્તતા રૂપે વિસ્તરેલો કથાપટ નાયક ‘તે’ની ચેનનામાંથી ગળાઈને આવેલા છે. કેન્દ્રમાં એકલના છે. શેરીને નાકે ઊભા રહીને પસાર થતો સુષ્ટિને જોતા નાયકની સર્વત્ર પ્રતિક્રિયા છે. આમ, આ એક-પાત્રી લઘુનવલ છે; અન્ય પાત્રો એની સામગ્રી રૂપ છે. ભાષાની લયાત્મક ગતિવિધિથી ગદ્ય આસ્વાદ્ય બન્યું છે. એક નિયમ તરીકે લેખકે પુસ્તકમાં દીર્ઘ ‘ઈ’ તથા દૂસ્વ ‘ઉ’ના જે ઉપયોગ કર્યો છે.

ચં.ટા.

અસ્મત: કિશનસિંહ ચાવડાની ટૂંકીવાતા. દેશના ભાગલા વખતે મુસ્લિમ યુવની અસ્મત હિંદુ પ્રીનમલાલ માટે ભારતમાં આવી એની સાથે લગ્ન કરી લે છે અને એ જે યુવતી પાકિસ્તાની છાવણીમાં જતાં પોતાનું બ્યાન ફેરવી લગ્નને ફેક કરી દે છે— એવા સ્વસ્થની આસપાસ આ સન્યકથા યૂથાયેલી છે.

ચં.ટા.

અંકલેસરીઆ મેહરબાનુ બેહરામચૌર: ‘ઈશાનમાં મુસાફરી’ (૧૯૩૨) નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

અંજત (૧૯૭૧): સવજી પટેલનો છાંદસ, અર્ધાંદસ, ગીત, ગજલ

અને દીર્ઘ સ્વનાઓને સમાવેશ મર્યાદાનર કાવ્યસંગ્રહ. ઉત્તમ અને લોકપ્રિય તત્ત્વોના સમિક્ષણમાંથી જન્મેલું સવચ્છની કવિતાનું ક્લેવર 'દુગ્ધ ઝઘ્ઘિકવિ'નું છે. અહીં નગરમાં આવી પડવાથી છિનવાઈ ગયેલા ગ્રામીણ અલ્પજાણી ઝંખા છે. કાવ્યની કાવ્યાગ્રસ્ત દુગ્ધના અને નિષિદ્યતા સાથે બહારના જનતન્ત્ર સ્વચ્છ વિગ્ધાઓ વેદના છે તેમ જ મુન્યાનું વેમકિતક વેદન છે. સવચ્છની કવિતામાં શબ્દભાગ સાથે સંલગ્ન ઈન્દ્રિયજન પાપ નોંધપાત્ર છે. અહીં પરંપરાનું જમા પાશું છે, તે શબ્દના અર્થને પરંપરાની તકેલીમાંથી છાટાવવાની જરૂરમત પામુ છે. મુન્યાનું લગણા ઉપલક્ષ્ય સ્વતી 'સ્વ. હુંથીલાલની યાદમાં', ભિન્ન ભિન્ન મિજાજમુદ્રાઓ અને બદલાતાં વાસ્તવ પરિમાણ બનાવતી 'શંભવે' અને અપરંબથી અંત સુધી ઈન્દ્રિયજન યમનકૃતિઓની લાસમાળા સર્જતી 'મારી આંખે કંકુના સૂરજ આગમ્યા' મહત્ત્વની રચનાઓ છે.

સંકે. ૩

અંજરિયા ભુગુરાય દુર્લભજી (૨-૧૦-૧૯૧૩, ૩૩-૧૯૮૦):

સાહિત્ય સંશોધક, વિવેચક. જન્મ સવરકોટમાં. પિતા જમનગરમાં શિક્ષક તથા પ્રાથમિક શિક્ષણ જમનગરમાં. માતા પિતાના અવસાનને કારણે મૅટ્રિક સુધીનું, પછીનું શિક્ષણ સવરકોટમાં. ૧૯૩૫માં બી.એ. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી અંગ્રેજી અને ગુજરાતી વિષયો સાથે. એ જ વિષયો સાથે એમ.એ.ના અભ્યાસ મુંબઈમાં કર્યો, પણ પરીક્ષા અપૂરી છોડી. પોંચાયતી. માટે કવિ જ્ઞાન વિશે ઊંડા અભ્યાસ કર્યો, પરંતુ એ કામ પણ અપૂરું મુકાયું. તખિયતને કારણે થોડાં વર્ષે જન્મગુરમાં સદી સપ્તસવાનો કામર કર્યો અને થોડાં વર્ષ પોંચાયતીના અભ્યાસ માટે અમદાવાદમાં રહ્યા, તે સિવાય મુંબઈમાં જ વિવાહ. પાનની દેવશાળા, બિડ્ડેસર આક્રમી અને ફાર્મિસ ગુજરાતી શાળામાં (અનુક્રમે મંત્રી તથા ત્રેમાસિકના મંત્રી તરીકે) કામગીરી અને કોલેજમાં અધ્યાપનકાર્ય - એમ વિવિધ પ્રકારની ને વિશ્લેષણથી વ્યાવસ્થાપિત કારકિર્દી. ૧૯૩૭માં મુંબઈની મોદીબાઈ કોલેજમાંથી અંગ્રેજીના અધ્યાપક તરીકે નિવૃત્ત થયા. અવસાન મુંબઈમાં.

સંશોધક વિદ્વાનની તીક્ષ્ણ તત્ત્વદૃષ્ટિ અને સાહિત્યવિવેચકની સ્વચ્છતા તથા વિશ્લેષણશક્તિ ધરાવતા આ લેખકે જાણી, શબ્દાર્થ, છંદોલ્લેખ, કૃતિપાઠ, કૃતિરચના અને કર્તાજીવનના સમગ્ર અભ્યાસક્ષેત્રમાં અવિરતપણે અને ખંતપૂર્વક કામ કર્યો કર્યું ને અનેક લેખા લખ્યા, જે ગ્રંથરચ ધરાવ ન કર્યો. 'જ્ઞાન વિશે' (૧૯૮૩) એમના, લેખક-અભ્યાસના એક અસાધારણ નમૂના સહુ કરતા, મર્યાદાત્તર પ્રકાશિત લેખસંચય છે. ઉમાશંકર બેથી સંપાદિત 'કલાન કવિ'માં સંચયલેખાં કાવ્યોના કનું ત્યના કાવ્યજ્ઞને અપૂર્વ સજ્જતા ને સામર્થ્યથી ચર્ચતા સંશોધનલેખ અને અન્ય ઘણા લેખા હવટુ સામયિકોમાં જ રહ્યા છે. એમાં નરસિંહરાવ દીવેટિયા કૃત 'કવિતાવિચાર' (૧૯૬૯), પ્રહલાદ પારેખ કૃત 'બાઈ બહાર' (ગ્રી. આ. ૧૯૭૦) અને 'શ્રીધરાશ્રી અને પ્રહલાદનાં કાવ્યો' (૧૯૭૫)નું સંપાદન પણ કર્યું છે.

જ.કો.

અંજરિયા ભુગુરાય ચતુર્ભુજ, 'ગિરધારી', 'ફક્કડાસ', 'ભૂગુરાય રંજિતલા', 'મૂલમ', 'રમતાસમ' (૨૫-૩-૧૯૧૬): લાસ્યકાર, કટારલેખક, નિર્ભયકાર. જન્મ કચ્છ-અંજરમાં. મૅટ્રિકયુલેટ. ૧૯૩૮થી કલકત્તાના 'નવરોઝ' સાપ્તાહિક (ગુજ.)માં 'રમતા-સમ'ના ઉપનામથી લેખન-વ્યવસાયનો અારંભ કરી 'નવ-ચંતન' તેમ જ વિવિધ સામયિકોમાં કાવ્યો લખી. ૧૯૫૪થી ૧૯૬૪ દરમિયાન 'મુંબઈ સામાયાર'ની સાપ્તાહિક આનુષ્ઠામાં 'તોરછી નજરે' કોલમ લખાણી.

'ટૂંકું ને દુર્લભ' (૧૯૪૫) એ એમના લાસ્યજનક દુન્યાઓને સંચય છે. સૂક્ષ્મ લાસ્ય કરતાં સ્થૂળ લાસ્ય ઉપલક્ષ્યને વ્યક્ત કરતા આ પુસ્તકને જ્યાંતોન્દ્ર દેવના 'પ્રવેશક'ના સામ મળ્યા છે. 'લાકડાના લાડુ' (૧૯૪૯)માં વિદેશી પત્ર પરિકાઓ-માંથી રૂપાંતરિત કરેલા દુશ્કા-પ્રશ્નોના સમાવેશ થયા છે. મુખ્યત્વે દુશ્કા અને નિર્ભયિકાનું સ્વરૂપ ધરાવતાં એમનાં અન્ય લખાણો 'જ્ઞાનક બજાર' (૧૯૫૦), 'જલવાપાટા' (૧૯૫૩), 'દોળદળા' (૧૯૫૩), 'ફુરસદના ફાકા' (૧૯૫૩), 'લસામણી' (૧૯૫૩), 'લાસ્યલિંગ' (૧૯૫૩)માં ગ્રંથરચ થયાં છે.

બા.મ.

અંજરિયા માતીલાલ ગોંગજી: 'લેખન મારના બે માતીના લાર' (૧૯૯૮) તથા કંકાતરી, હૂંદી, નિર્મત્રાણ વગેરે કેમ લખવાં તેનું નિદર્શન કરતા ગ્રંથ 'પત્રપ્રવેશ' (૧૯૦૩)ના કર્તા.

પા.માં.

અંજરિયા હિમતલાલ ગણેશજી (૨-૧૦-૧૯૦૩, ૨૮-૬-૧૯૭૨):

સંપાદક. સવરકોટમાં જન્મ. ૧૯૨૮માં વડોદરાથી બી.એ. થઈ ૧૯૨૯માં ગોંડલ સહાયના કેળવણી ખાતામાં નોકરી સ્વીકારી. ૧૯૦૫માં એમ.એ. થયા પછી ૧૯૦૬થી ૧૯૩૨ સુધી મુંબઈની નગરપલિકાની શાળા સમિતિમાં પોલોનાં મહત્તનીશ અને પછી મુખ્ય અભીક્ષક તરીકે કામગીરી બજાવી. પછીથી, નિવૃત્તિ પૂર્વેના એક દસકા દરમિયાન, કેવું કોલેજ જ પાછળથી એસ.એન.ડી.ટી. યુનિવર્સિટી તરીકે જાણીતી થયેલી તે મહિલા કોલેજના સંચાલનમાં સક્રિય રહ્યા.

ગાજીવન અધ્યયન-અધ્યાપનમાં રત રહેલા એમાં વ્યાપકપણે ઉપયોગી નોંધકે એવાં ગુજરાતીની ગદ્ય-પદ્ય કૃતિઓનાં સંપાદનો આપ્યાં છે. 'દેશભક્તિનાં કાવ્યો' (૧૯૦૩/૧૯૦૫), 'કાવ્યમાધુર્ય' (૧૯૦૩), 'કવિતાપ્રવેશ' (૧૯૦૮), ગુજરાતી નાટકોનાં ગીતા સહિતની પ્રચલિત ગુજરાતી ગદ્ય સ્વનાઓને સંચય 'સંગીતમંજરી' (૧૯૦૯), આજકાલ્યોના સંચય 'મધુષિદુ' (૧૯૧૫), 'પદ્યસંગ્રહ' (૧૯૨૦), 'સાહિત્યપ્રવેશિકા' (૧૯૨૨) તથા તેની ૧૯૪૩માં કરેલી શાલેય આવૃત્તિ 'સાહિત્યપ્રારંભિકા', 'ગદ્યપ્રવેશ: ૧-૨' (૧૯૩૧-૩૨), 'પદ્યપ્રવેશ' (૧૯૩૨), 'કાવ્ય-સૌરભ' (૧૯૪૯) વગેરે એમનાં સંપાદનો સાહિત્યરસિકોની વાચનરુચિ માટે તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને પૂરક વાચન માટે સહાયક બનેલાં છે. આ સૌમાં ૧૯મી અને ૨૦મી સદીના સંવિકાગની ગુજરાતી કવિતાનું પાલ્લેવની 'ગાહન ટ્રેસી'ની ધાટીએ થયેલું સંપાદન 'કાવ્યમાધુર્ય' (૧૯૦૩) નોંધપાત્ર પ્રદાન

છે. ઉપર્યુકત સંપાદનોમાંના અભ્યાસલેખોમાં એમની કાવ્યરુચિ, સહિત્યની સમજ તથા એમના સરળ, પ્રવાહી અને છટાપુકત ગદ્યનો પરિચય મળે છે. આ સંપાદનો ઉપરાંત મોમણી કાવિદાસકૃત નાટક 'વિક્રમાર્વશીયમ્'ના અનુવાદ (૧૯૦૬) પણ કર્યા છે.

ગુજરાતી કવિતા અને સહિત્ય ઉપરાંત એમણે ઈતિહાસ, વૃણાળ, સ્ત્રીશિક્ષણ તથા બાળઉદ્દેશ જેવા વિષયોને સંબંધી લેખો કેટલોક પુસ્તિકાઓ પણ લખી છે.

૨૮.

અંતરભાગ ધનજીભાઈ ભરજોરજી : 'શ્રીવ મારા બાપ યાને કેચોના સાહુકાર' (૧૯૦૩) નાટકના કર્તા.

૨૨.૬.

અંત ઘડીએ અજમિલ : અજમિલની કથાના આકાષ્ય આધુનિક ઈભારત અને વૈયક્તિક સંવેદન આપતી હસમુખ પાઠકની કાવ્યરચના.

સં.૨.

અંતરપટ (૧૯૩૧) : ગાંધીવિચારપ્રભાવ હેઠળ હરિજનસમસ્યા સાથે સંકળાયેલી ઝીણાભાઈ રતનજી દેસાઈ-‘સ્નેહસ્થિતિ’ની નવલકથા. પતિ કેશવ અને બ્રાહ્મણ યુવક નરહરિ વચ્ચે જુવનો, આકાશમાં સિક્ષિત હરિજનકન્યા પત્ની કેશવ અને કેલસાના વ્યવહારથી વિદાઈ સોનવેલ પાછી ફરે છે; પરંતુ પછી કાર-દુર્ઘટનામાં અચાનક કેશવ ઘવાતાં પત્ની મુંબઈ જાય છે, પણ કેશવ બચતા નથી. કેશવનું મૃત્યુ પત્ની પર એક ઘેરી છાયા છેલ્લે જાય છે. આવા કથાવસ્તુને અહીં નર્મદા, મનહર, પત્ની, કેશુ અને ફરી પત્ની, એમ પાત્રમુખ વિવરિત કર્યું છે; અને વિવિધ પાત્રગત દૃષ્ટિબિદુઓ ઉપસાવવાના પ્રયત્ન કર્યા છે. લેખકનો આશય સામાજિક સમસ્યાના ઉકેલના નથી, પણ સમસ્યા અંગેના પોતાના સંવેદનના છે.

સં.૨.

અંતાણી ગુલાબરાય બા. : દશ પુસ્તકોમાં વર્લ્ડવાયેલી બ્રહ્મરવટિયાની આપવીતી-વાર્તા ‘સન્યવાદો બદમાશ યાને હું જુદારો કેમ યંચો?’ના કર્તા.

૨૨.૬.

અંતાણી દિવસુખરાય હોરાવાલ (૧-૬-૧૯૩૨) : પારત્રકાર. એસ.એસ.સી. સુધીના અભ્યાસ. સરકારી નોકરી.

‘હન્યત હાજી પોર વલી’ (૧૯૩૯) ચરિત્રગ્રંથ ઉપરાંત ‘કચ્છ નાગર જ્ઞાતિ દર્શન’ (૧૯૩૮) અને ‘ભુજદર્શન’ ગ્રંથો એમના નામ છે.

સં.૨.

અંતાણી નિરંજન બિહારીવાલ (૭-૧૦-૧૯૪૦) : નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ જામનગર. ૧૯૨૨માં બી.એ. ૧૯૨૩માં એલ.એલ.બી. ભૂજમાં વકીલાત.

એમણે ‘તપન, તૃપા, તૃપિ’ (૧૯૨૦), ‘હમને તો પ્રીત નિભાઈ’ (૧૯૨૨), ‘સોવરિયા એટલો સહેલ દૂર’ (૧૯૨૨),

‘ચેન આયે ના’ (૧૯૨૩), ‘નયના વરસે રિમઝિમ’ (૧૯૨૩), ‘આવન’ (૧૯૨૪) અને ‘બિબી ડોલ’ (૧૯૨૪) જેવી નવલકથાઓ આપી છે.

૨૨.૬.

અંતાણી રાજેશ રમેશાંદ્ર (૧૧-૪-૧૯૪૯) : વાર્તાકાર. જન્મ ભુજમાં. ૧૯૨૬માં એસ.એસ.સી., ૧૯૩૧માં બી.એ., ૧૯૩૪માં ગુજરાતી, દિન્દો વિષયો સાથે એમ.એ. ૧૯૩૭થી ગુજરાત વિદ્યુત ખાંડમાં.

એમના વાર્તાસંગ્રહ ‘પડાવ’ (૧૯૨૨)માં કાવ્યમય નિરૂપણ-પદ્ધતિને કારણે અતીતના ઓછાવા હેઠળ પીડાતાં પાત્રોની કુટુંબના, ઘટનાની વક્રતા અને નાટ્યાત્મકતા આસ્વાદ્ય બન્યાં છે.

પા.મો.

અંતાણી વીનેશ દિનકરરાય (૨૭-૬-૧૯૪૬) : નવલકથાકાર, વાર્તા-લેખક. જન્મ દુર્ગાપુર (તાલુકા માંડવી કચ્છ)માં. માધ્યમિક શિક્ષણ તામ્રાણામાં લઈ ૧૯૨૨માં એસ.એસ.સી.; ભુજમાંથી ૧૯૨૭માં ગુજરાતી દિન્દો વિષયો સાથે બી.એ. અને ૧૯૨૯માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે એમ.એ. ભુજની કોમર્સ કોલેજમાં પાંચ વર્ષ ગુજરાતીના અભ્યાસક તરીકે કામ કર્યા બાદ ૧૯૩૧થી આકાશવાણીમાં ડ્રાયફમ નિયોગ્ય.

એમણે ‘નવરત્નો’ (૧૯૩૪), ‘અકાંતદ્વીપ’ (૧૯૩૫), ‘પવાસવન’ (૧૯૩૯), ‘પ્રિયલન’ (૧૯૪૦), ‘આસાપાવવ’ અને ‘ધાયા માળે પીપળા’ (એક પુસ્તક રૂપે, ૧૯૪૦), ‘અનુરવ’ (૧૯૪૩), ‘બીલું કોઈ નથી’ (૧૯૪૩), ‘સૂરજનો પાર દરિયા’ (૧૯૪૪), ‘જીવાણુજાલ ક્યામાળા’ (૧૯૪૬), ‘કાફી’ (૧૯૪૬) જેવી નવલકથાઓથી આદમી દાયકાના નવલકથા-સહિત્યમાં નોંધપાત્ર સ્થાન મેળવી લીધું છે.

પાંડવી બે કૃતિઓમાં આસપાસના જગત સાથે જાતને સાંકળી ન શકતા અને જાતની ઘટનાઓમાં અર્થશૂન્યતાને અનુભવ કરતા, વૈયક્તિક મુદ્દા ભૂંસી નાખવા મથતા એક સંવેદનથીયે બીજાકનો અંતરકથા છે. અન્યમાં સ્ત્રીપુરુષ-સંબંધને જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણથી જોવા સમજવાના ઉપક્રમ છે. અને માટે લેખક કોઈ આકસ્મિક પરિસ્થિતિનું નિમિત્ત લઈ, પછી સંતુલન વળવાય એ સેત સંવેદનનું સમજમાં રૂપાંતર કરે છે. આ બધી કૃતિઓમાં પાત્રો એક જ સ્વરનો છે અને દૃષ્ટિકોણ પણ એમના સંવેદનોવચ્ચે પર જ છે; ઘટનાનું એ સંવેદનના સંકેત બનવાથી વિશેષ મહત્ત્વ નથી. ‘બીલું કોઈ નથી’માં ભદ્રસમાજની બહારનો પાત્રો હોવા છતાં કૃતિની ઈભારત આ જ પ્રકારની રહી છે. આ કૃતિઓમાં ભાષા લગભગ એક જ સ્વરની છે; અને એમાં પ્રતીકો તથા કલ્પનાના ઉપયોગ વિશેષરૂપે યથેલા છે.

એમણે લેખનની શરૂઆત ટૂંકીવાર્તાથી કરેલી. ‘વ્રવાદવ’ (૧૯૨૩) સંગ્રહની ઓગાડીસ વાર્તાઓમાં પ્રયોગશીલતા જ્ઞાન મળે છે. કેન્દ્રસ્થ સંવેદનના તાગ લેવાનું અને પ્રતીક કે કલ્પનની મદદથી તેને ઉપસાવવાનું વલણ, જગતની અર્થશૂન્યતાનું ભાષાકીય હળવાશથી નિરૂપણ અને માનવવ્યવહારની શુદ્ધતાની

અભિવ્યક્ત એ આ વાર્તાઓની વિશેષતાઓ છે. 'તરસના કૂવાનું પ્રતિબિંબ', 'સાંકળી', 'કોરો સારંગ' કચ્છના રણપ્રદેશની વિશિષ્ટ વાર્તાઓ છે.

ધી.મ.

અંતિમ અધ્યાય (૧૯૮૩): મનુભાઈ પંચોળી-દર્શક'ના આ નાટ્યગ્રંથમાં ત્રણ એકાંકીઓનો સમાવેશ થયો છે. નાટ્યવસ્તુ ઔજ વિશ્વગુરુમાંથી લીધું છે. નાત્સીઓએ યદૂદીઓ ઉપર આચરેલા અત્યાચારોની વાત આ ત્રણ એકાંકીઓ—'સાદો', 'અંતિમ અધ્યાય' અને 'ઉવન'ને એકસૂત્રે પરોવે છે. આ પ્રત્યેક એકાંકી પરિસ્થિતિની પાર નહીં દર્શાવેલ ઊંચા ઊંચનારા માનવીઓની જિજ્ઞાસાને વ્યક્ત કરે છે. મનુષ્ય કદી નાશ નહીં પામે એ શ્રદ્ધા આ કૃતિઓને સમકાલીન ન રહેવા દેતાં સર્વકાલીન સ્થાપિત કરે છે.

મુ.મા.

અંતઃસ્રોતા: યુનીવાલ મડિયાની ટૂંકીવાર્તા. આંગળિયાત પુત્ર માટે નિર્ગળ સ્નેહ ધરાવતા વૃદ્ધ પિતાના અંતઃસ્રોતનું અંકાંકી નિરૂપણ છે.

ચં.ટો.

અંદરના માણેકલાલ નાનજી: 'ઉવટી વાણીનું સ્પર્શકરણ' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૪) પદ્યકૃતિના કર્તા.

ર.ર.દ.

અંધારિયા કનુભાઈ મોહનભાઈ, 'ગેમી' (૨૪-૧૧-૧૯૪૩): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૨૫માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયો સાથે બી.એ., ૧૯૩૫માં એમ.એ. પદોમાં સાવરકુંડલા, પછી ભાવનગરમાં દિંદીના શિક્ષક.

તેઓ 'અચાર' કાવ્યસંગ્રહના કર્તા છે.

ચં.ટો.

અંધારિયા ચંદ્રકાન્ત રતિલાલ, 'બદમાસ' (૧૫-૭-૧૯૪૭): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૨૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૯માં બી.કોમ. ભાવનગરમાં ગૅન્ક ઓફ બરોડામાં ક્લાર્ક.

એમના ગઝલસંગ્રહ 'માયાની મળી' (૧૯૩૩)માં ત્રણ કલાક દ્વારા સમાજની વિષમ પરિસ્થિતિનો ચિતાર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

પા.માં.

અંધારિયા બુદ્ધિલાલ ભગવાનદાસ, 'નંદન' (૧૪-૧૦-૧૯૩૬): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૫૬માં મિકેનિકલ એન્જિનિયર. સંઘવી ઈન્ડસ્ટ્રીમાં ક્લાર્ક.

એમણે ગઝલસંગ્રહ 'નંદનવન' (૧૯૭૦) અને 'ડાવર' (૧૯૭૩) આપ્યા છે.

પા.માં.

અંધારિયા રવીન્દ્રકુમાર રતિલાલ (૭-૭-૧૯૪૫): ચરિત્રકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૬૫માં અર્થશાસ્ત્ર સાથે સ્નાતક. ૧૯૭૩માં દિંદી વિષય સાથે એમ.એ. ૧૯૮૭માં શિક્ષણ વિષયમાં પીએચ.ડી. પ્રારંભમાં શિક્ષક અને પછી અધ્યાપક તરીકે ભાવનગર-

અમરેલીમાં કામગીરી બજાવી, ૧૯૮૧ થી ગુ. લ. સંઘવી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયમાં વ્યાખ્યાતા. 'ભાલમૂર્તિ' માસિકના સંપાદક.

'માનુભૂમિના મરજીવા' (માતીભાઈ પટેલ સાથે, ૧૯૭૮) ચરિત્રગ્રંથ ઉપરાંત 'ચન્દ્રશેખર આગાદ', 'રામપ્રસાદ (અસ્મિલ)' અને 'અશક્તકલ્યાણી' ચરિત્રપુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે. એમણે 'સાદ કી વારો' (૧૯૭૬) નવલકથાનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

પા.માં.

અંધારજીના રૂસ્તમજી ભીખાજી: 'મુંબઈ સમાચાર'માં બે હપ્તેને પ્રગટ થયેલી વાર્તા 'માતાના પ્રેમની અમરકથા: મહાદેવની મા' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

અંબારામ મંગલજી: 'શ્રી' સંસ્કૃતિ (૧૯૯૯) પદ્યકૃતિના કર્તા. ર.ર.દ.

અંબાલાલ ડાયર: જુઓ, ભાવસાર અંબાલાલ ડાયરંદ.

અંબારાંકર ગૌરીશંકર: 'દેવનાઈ સપનું અથવા ઐતિહાસિક ન્યાય-રૂપ સંવાદ' (૧૯૮૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

અંબારાંકર માતીરામ: 'જગદેકચન્દ્રવિશ્વાલાક્ષી' (૧૯૯૪) ચતુરંગી નાટકના કર્તા.

ર.ર.દ.

અંબુજ: જુઓ, મહેતા અંબાલાલ માણેકલાલ.

આઈ. એમ. એસ. એસ.: 'દિવાલર દુશ્મન' નવલકથાના કર્તા. ર.ર.દ.

આકલન (૧૯૬૪): રામનારાયણ વિ. પાઠકના પ્રકાશિત-અપ્રકાશિત ત્રણ વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ. આ ગ્રંથમાં છ લેખો સંસ્કૃત-સાહિત્યવિચારને લગતા છે, ત્રણ લેખો નાટ્યવર્ચના છે, બે લેખો વાર્તા ઉપર છે, બચારે છ લેખો છંદ્યર્થને લગતા છે. અન્ય લેખો પ્રકીર્ણ છે. આ ગ્રંથનું ધ્યાનાકર્ષક પાસું લેખકના સંસ્કૃત-સાહિત્યવિચાર વિષયક લેખો છે. આ ગ્રંથ વિષે નોંધાયું છે તેમ, રામનારાયણ પાઠકના સમયથી સંસ્કૃત-સાહિત્યનું પુનરુત્થાન શરૂ થાય છે. લેખકની કાવ્યવિચારણાનું મહત્ત્વનું લક્ષણ છે સંસ્કૃત-કાવ્યવિચારની સમકાલીન સંદર્ભમાં તપાસ. કાવ્ય કે નાટ્યમાં સામાજિકને જે રસાનુભૂતિ થાય છે તે કાવ્ય કે નાટ્યમાં પાત્રોના ભાવો રૂપી સામગ્રીથી કઈ રીતે જુદી પડે છે તે મુદ્દાને લેખક સંસ્કૃત-કાવ્યવિચારથી આગળ જઈ માસિક રીતે સ્ફુટ કરી આપે છે. 'મમ્મટની રસમીમાંસા' સંસ્કૃત-સાહિત્યવિચારની સર્વગ્રાહી, સૂક્ષ્મ અને મૌલિક અભિગમથી યુક્ત રજૂઆત કરતા લેખ છે. સંસ્કૃત તેમ જ પાશ્ચાત્ય કાવ્યવિચારના ઉત્કૃષ્ટ પ્રવાહોની સજ્જતાનો પરિપાક આ ગ્રંથમાં છે.

હ.ત્રિ.

આકાર (૧૯૬૩): ચંદ્રકાન્ત બક્ષીની નવલકથા. 'પદ્મ્યા ડૂબી ગયા', 'શેમા' અને 'એકલતાના કિનારા' જેવી શરૂઆતની નવલત્રિપુટી પછી પહેલી ૪૪ વાર આધુનિક કલ્પિત બિરદાવાયો છે એવા, માનવ વિશેના — અસ્તિત્વવાદી વક્ષણા ધરાવતા અભિગમ કંઈક આકાર પામે છે આ નવલકથાના યશના પાત્રનિરૂપણમાં. આ નવલકથાનો લાગણીહીન બની ગયેલા, આશ્ચર્ય-વિસ્મય-આઘાત પામવાનું ગુમાવી બેઠેલા નાયક યશ પોતાની આસપાસના જીવનની વ્યક્તિઓ સાથેના સંબંધમાં જીવે રાખે છે, અસ્તિત્વવાદી ભેદવાઈથી. એને મન દુનિયામાં માણસની વેદના એક ૪ સક્રિય વસ્તુ છે. કરુણતાની દુનિયાની અતલ નિરાશા અને વેદનાનો સંવેદન ઘટના અને પાત્રની ક્રિયામાં આડી એકંદરે સફળતાથી મૂર્ત કરાયો છે. નાયકની વેદના અને લાગણીહીનતા નાર્કિક રીતે મૃત્યુની અનિવાર્યતા તરફ કેવી રીતે ભય છે એ ધર્પના નબળા અને કૃત્રિમ લાગતા પાત્ર દ્વારા નિરૂપીને, એ શક્યતા તરફ અંગુલિનિર્દેશ કર્યો છે. પણ યશનો મોતનો ભય છૂટી ગયો છે અને તે પૂર્ણવિરામની જેમ જીવ્યા કરે છે. 'આકાર'માં નિર્ણાન્ત પાત્રનું વ્યવસ્થિત કાઠું બંધાયું છે.

ર.શા.

આકાશ તથા કાળ વિશેની ગરબી : દલપતરામની ગાળનાપાત્ર પદ્યકૃતિ.

ચં.ટા.

આકાશ બધે આસમાની છે : ભૂવેળાળનું અંતર કે ભાષાની દીવાલ માણસનું હૃદય ફેરવી શકતાં નથી, એવા વિચારશ્રીજને વિકસાવતા વાણીલાલ ડગલોનો અંગન નિબંધ.

ચં.ટા.

આકુવાલા વૃંદાવનદાસ ચિમનલાલ : વિવિધ સંતકવિઓનો પદાનો આસ્વાદલક્ષી ભાષ્યોના સંગ્રહ 'કીર્તનમંજરી' (૧૯૬૪) નો કર્તા.

ર.ર.ટ.

આકુવાલા સી. કે. : કાશકાર. 'શાળાપંચાંગી ગુજરાતી શબ્દકોશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૭), 'ગુજરાતી લઘુ શબ્દકોશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮), 'બ્રહ્મીશિક્ષણ' (૧૯૬૬) જેવાં કાશ તેમ ૪૪ વ્યાકરણનાં પુસ્તકો ઉપરાંત એમણે 'સમાજશિક્ષણ' (૧૯૬૫), 'બુનિયાદી શિક્ષણ' (૧૯૬૫) અને 'સંસ્કૃતનું અભિનવ અધ્યાપન' (૧૯૬૪) જેવાં શિક્ષણવિષયક પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

ર.ર.ટ.

આગગાડી : ચંદ્રવદન મહેતાનું કરુણાન્ત નાટક. એમાં શેલવેની દુનિયાના વાસ્તવિક ચિત્ર વચ્ચે ગરીબ શેલવે-કામદાર કુટુંબની શાસકમિજજી ગોરા સાહેબોના અન્યાચારથી થતી અવદશા, કથાક અતિ-ઉન્કટ લાગતી છતાં કૃતિગત સંદર્ભમાં નાટ્યોચિત નિરૂપણને કારણે નિર્વાહ બનતી વાસ્તવિકતાપૂર્વક આલેખાયેલી છે. વસ્તુ તત્કાલીન યુગસંદર્ભાનુકૂલ છે, છતાં બદલાયેલા સમય-સંદર્ભમાં પણ કૃતિ પોતાનું વિશિષ્ટ મહત્ત્વ જાળવી રાખે છે, તે તેમાંના કરુણાન્ત-કરુણાન્ત નિરૂપણ ઉપરાંત વિશેષતઃ તે

નેની ગુજરાતી નાટ્યક્ષેત્રે તત્કાલપર્યાન્ત અપરિમિત એવી નવનર નાટ્યશૈલી અને નાપ્તાપરકતાને કારણે. આ નાટક, આ રીતે, ગુજરાતી નાટક તેમ ૪૪ રંગભૂમિના નવપ્રસ્થાન તરીકે પણ મહત્ત્વનું છે. લખકે આ પ્રકારના 'નવા નાટક'થી ગુજરાતી નાટક અને રંગભૂમિને પરંપરાગત ખ્યાલો અને રીતિપદ્ધતિથી મુક્ત કરી ગર્વાચીનતાના ઉંબર પર મૂકી આપ્યાં છે.

વિ.અ.

આગનુક (૧૯૬૯): ઈલા ઉવેની પચ્ચીસ ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ. ચીલેચલુ કરતાં લુટી પડતી અને ઘટના સાથે કામ પાડી ઘટનાનો વિશેષ રીતે ઉપયોગ કરતી આ વાર્તાઓ સ્વસ્થ-વર્ણોકા અને ભાષાની માવજતને કારણે લુટી પડે છે. ઘણી વાર્તાઓ વિદેશી વાતાવરણમાં મુકાયેલી છે. વળી, પાત્ર-સહજ ભાષાને ઉપસાવવામાં અને ખાસ તે આગકના દૃષ્ટિકોણથી લખાયેલી 'શાન્દી', 'મારી બા' જેવી વાર્તાઓમાં ભાગકની મનોદશા અને એની અભિવ્યક્તિમાં પ્રમાણભૂતતા પ્રવેશેલી છે.

ચં.ટા.

આગેવાન અનવર મોહમદભાઈ (૪-૧૨-૧૯૩૬): ચરિત્રલેખક, સંપાદક. ૪૪મ મહારાષ્ટ્રના આકોલા ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ શિવરાજગઢ, ગોંડલમાં. મુંબઈમાં મૅટ્રિક. આગ્રા ટિન્દી વિદ્યાપીઠ તરફથી વિદ્યાલંકારની પદવી. ઉર્દૂ, બંગાળી, મરાઠી, રાજસ્થાની, વ્રજ, ચારણી, કચ્છી અને અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાતા. મુંબઈમાં 'ન્યાયગુજરાત' અને 'રૂપલેખા' સાપ્તાહિકના કાર્યાલયમાં નોકરી. 'આસ્થા'ના તંત્રી.

એમણે 'વેદસાહિત્યનો પરિચય' (૧૯૬૫) અને ક્યાસંગ્રહ 'અદ્ભૂત' (૧૯૭૪) ઉપરાંત 'સાધના અને સાક્ષાત્કાર' (૧૯૮૯), 'ચિન્મયા ગાયત્રી' (૧૯૮૯) જેવાં ધર્મચિંતનનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'રહિમન અને ૪૪માલ' (૧૯૫૨), 'નિરધર ક્રવિચય' (૧૯૫૨), 'સાંઈ દીનદરવેશ' (૧૯૫૩), 'કવિ ગંગા' (૧૯૫૪), 'સંત દીનદયાલગિરિ' (૧૯૫૪), 'દાસી જીવાણુ' (૧૯૫૬), 'સંત કાદુ' (૧૯૬૭) વગેરે સંતસાહિત્ય વિશેનાં તેમ ૪૪ 'રનાદે' (૧૯૬૬), 'રાજસ્થાનની રસધાર' (૧૯૭૪), 'કસુંબીના રંગ' (૧૯૮૮) વગેરે લોકસાહિત્ય વિશેનાં સંપાદનો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.રા.

આચાર્ય અનંત (૧૭-૧-૧૯૨૧): નાટકકાર. ૪૪મ ગોંડલમાં. ૧૯૪૩ માં ધર્મન્દ્રસિદ્ધજી કોલેજ, રાજકોટથી બી.એ. ૧૯૪૮ માં સુરત ખાતે રોજગાર અધિકારી. ૧૯૭૭માં તે ૪૪ ખાતામાં રોજગાર નિયામકની ૪૪મ્ પદથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી દશ નાટકોનો સંગ્રહ 'અખીલગુલાલ' (૧૯૫૭), એકંકીસંગ્રહ 'મદારીનો ખેલ' (૧૯૫૬), અન્ય આઠ એકંકીઓનો સંગ્રહ 'મિઘધનુષ' (૧૯૫૮), ત્રિઅંકી નાટક 'મંગલમૂર્તિ' (૧૯૬૦), એકંકીસંગ્રહ 'અમરસુહાગ' (૧૯૭૭), અરુપૃથતાના નિવારણ માટે લખાયેલ નાટક 'નવલું પ્રખાત'

(૧૯૭૭), ત્રિઅંકી નાટક 'કરિયાવર' (૧૯૭૭), 'શ્રદ્ધા ફળી' (૧૯૭૭) તથા 'બ્રહ્મચારી' (૧૯૬૧) મળ્યાં છે.

પા.માં.

આચાર્ય અંબાલાલ લક્ષ્મણશંકર : શારદાપીઠના શંકરાચાર્ય માધવનોશસ્વામીની પાટણ-પાત્રા નિમિત્તે રચેલ 'મહારાજશ્રીની કવિનાઓ' (૧૯૧૧) તથા 'હૃદયવાદિકા' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

આચાર્ય ઈન્દ્રદેવ ગાયત્રીપ્રસાદ, 'આચાર્ય', 'આનન્દમ્' (૧૭-૧૧-૧૯૨૬) : જન્મ ઊંઝામાં. ૧૯૪૭માં અર્થશાસ્ત્ર સાથે બી.એ., ૧૯૪૯માં એ બ વિષય સાથે એમ.એ., ૧૯૫૨માં 'લઘુવનન' વિષય પર પીએચ.ડી. હિંદુસ્તાન પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન સાથે સંલગ્ન. કાર્ટુનકલામાં સક્રિય રહ્યો.

'બ્રહ્મી ગમ્મત' (૧૯૮૨) એમના કાર્ટુનના તેમ જ હળવા વિનોદી લેખનો સંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત 'આચાર્યની આજકાલ - ભાગ ૧-૨' (૧૯૮૨) એમનાં કાર્ટુન-પુસ્તકો છે. અર્થશાસ્ત્ર પર પણ એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.દો.

આચાર્ય કનુભાઈ કરમશીભાઈ, 'કનુ', 'દિવ' (૧૪-૧૦-૧૯૪૯) : નવલકથાકાર, નિબંધકાર. જન્મસ્થળ-વનત વારાહી. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વારાહીમાં. ૧૯૭૪માં ગુજરાતી અને હિન્દી વિષયો સાથે બી.એ., ૧૯૭૬માં એમ.એ., ૧૯૮૪માં એલએલ.બી. જાગૃતિ ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યામંદિર, ડાવરા (તા. ડીસા)માં આચાર્ય.

એમણે 'અરમાનની કબર' (૧૯૭૮), 'ધબકે ધરાનાં ઉર' (૧૯૮૦), 'પ્રાણવીર પાખૂજ સંકેત' (૧૯૮૦) જેવી સામાજિક અને ઐતિહાસિક નવલકથાઓ ઉપરાંત 'બનાસદર્શન' (૧૯૭૯), 'ઉત્તર ગુજરાતની અસ્મિતા' (૧૯૮૨) અને 'આગ્રાદીની અમર ગાથા' (૧૯૮૪) જેવાં સંપાદિત પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

આચાર્ય કલ્યાણજી મૂળજી : 'કલ્યાણસંગ્રહ' (૧૯૮૧) પદ્યસ્વના-સંગ્રહના કર્તા.

ર.ર.દ.

આચાર્ય કાળિદાસ પ્રભાશંકર : 'કાળમાળા'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

આચાર્ય કાંતિલાલ માધવલાલ (૧૮-૧-૧૯૨૩) : વિવેચક. જન્મ-સ્થળ વીરમગામ. ૧૯૪૭માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે એમ.એ. ૧૯૫૬થી ૧૯૭૮ સુધી સ્વામીનારાયણ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક તથા આચાર્ય, ત્યારબાદ મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાદમાં આચાર્ય. હાલ નિવૃત્ત.

એમણે અધ્યાપનકાર્યના અનુભવે કરેલ સ્વાધ્યાય રૂપે 'કવિ પ્રમાનંદ અને તેની કૃતિઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫), 'સાહિત્યિક નિબંધમાળા-૧-૨' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮-૭૦) જેવાં પુસ્તકો તેમ જ 'સુદામાચરિત' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૭)નું સંપાદન આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

આચાર્ય ગુણવંતરાય પોપટભાઈ (૯-૯-૧૯૦૦, ૨૫-૧૧-૧૯૬૫) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, નવલિકાકાર, નિબંધકાર, પત્રકાર. જન્મ જનલસરમાં. વનત જમનગર. શાલેય શિક્ષણ કચ્છ-માંડવીમાં. આથી ખવાસીઓ પાસેથી સાગરસાહસની કથાઓના અને પિના પેલિસખાનામાં લાવાથી મીર, વાધેરા, બારોદેનાં દેક, રવાળાં, જ્યાંમદીની કથાઓના સંસ્કાર પડ્યા. કોલેજનું શિક્ષણ એક સત્રથી અધ્યાય નહીં. રાણપુરમાં હસનચાવી યોજના 'સૌરાષ્ટ્રમિત્ર'માં ૧૯૨૭માં જોડાયા. પછી 'સૌરાષ્ટ્ર'ના તંત્રી-મંડળમાં. ત્યાંથી 'કૂલજાબ' સાપ્તાહિકના તંત્રી તરીકે ગયા. 'પ્રજ્ઞાંધુ' અને 'ગુજરાત સમાચાર' સાથે પણ સંલગ્ન. 'માજમજલ' ફિલ્મ-સાપ્તાહિકના પણ તંત્રી રહેલા. ૧૯૪૫માં રાણપુરમાં સુવર્ણચન્દ્રકથી પુસ્કૃત.

એમની સાગરકથાઓમાં 'દરિયાલાલ' (૧૯૩૮) ઉત્તમ છે. ઉપરાંત 'ભગવા નેજા' (૧૯૩૭), 'સરકૃષેશ' (૧૯૫૩), 'હાજી કાસમ તારી વીજળી' (૧૯૫૪), 'રત્નાકર મહારાજ' (૧૯૬૪) વગેરે મુખ્ય છે; તે એમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં 'ગિરનારને ખાંજ' (૧૯૪૬), 'સિનાપતિ' (૧૯૪૭), 'ગુજરાત-લક્ષ્મી' (૧૯૫૨), 'શ્રીધર મહેતા' (૧૯૫૭), 'કરાળ કાળ જોગ-ભાગ ૧-૨' (૧૯૫૯), 'ભૂત રહે ભંકર' (૧૯૬૧) વગેરે મુખ્ય છે. એમણે વાધેલા યુગ ગ્રંથાવલિ અને ગુજરાત ગ્રંથાવલિ અંતર્ગત 'વિશળદેવ' (૧૯૬૦), 'અર્જુનદેવ' (૧૯૬૧), 'ઈંદરિયો ગઢ' (૧૯૬૨) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે.

એમણે આપેલી સામાજિક નવલકથાઓમાં 'કેરી કિનાર' (૧૯૩૫), 'વિશદને જાઓ' (૧૯૩૮), 'પુત્રજન્મ' (૧૯૪૦), 'ચમકલાણી' (૧૯૪૧) વગેરે નોંધપાત્ર છે; તે જસૂસકથાઓમાં 'છેલી સવામ' (૧૯૬૨), 'કેરી અને કાંઠા' (૧૯૬૨) વગેરે ધ્યાન ખેંચે છે.

'ઓટનાં પાત્રી' (૧૯૩૮), 'શ્રી અને સરસ્વતી' (૧૯૫૬), 'નીલરેખા' (૧૯૬૨), 'જાગનપગી' (૧૯૬૪) વગેરે એમના નવલિકાસંગ્રહો છે. એમણે 'અલાભેલી' (૧૯૪૬), 'જાગમાથ અને શિલાલેખ' (૧૯૪૯), 'અખાવન' (૧૯૫૭), 'માર રાજ' (૧૯૫૭) જેવા નાટ્યસંગ્રહો પણ આપ્યા છે. એમના પ્રકીર્ણ-સાહિત્યમાં 'હું બાવા ને મંગળદાસ' (૧૯૩૬), 'સુભાષચન્દ્ર બાજ' (૧૯૪૬), 'મૂંઝવતા પ્રશ્નો' (૧૯૪૭), 'આપણે ફરી ન વિચારીએ?' (૧૯૫૯) વગેરેના સમાવેશ થાય છે.

ર.મ.શુ.

આચાર્ય ગુણવિજય : 'શ્રી જૈનવૈરાગ્યશતક' (૧૯૧૧) પદ્યકૃતિના-કર્તા.

ર.ર.દ.

આચાર્ય જગદીશચન્દ્ર થાંતિલાલ, 'યોગેશ્વરજી' (૧૫-૮-૧૯૨૧) : કવિ, નવલકથાલેખક, નિબંધકાર. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના સરોડામાં. ગુજરાતી અને સંસ્કૃતના અભ્યાસી.

'કૃષ્ણ રુકિમણી', 'ગાંધીગૌરવ' (૧૯૬૯), 'સાંઈ સંગીત' (૧૯૭૮), 'તર્ણી' (૧૯૮૩) વગેરે એમના કાવ્યગ્રંથો છે; તે 'ઉત્તરપથ-ભાગ ૧-૨' (૧૯૬૯), 'રસેશ્વરી' (૧૯૭૦),

આચાર્ય જટાશંકર નર્મદાશંકર — આચાર્ય મધુસૂદન ગિરધરલાલ

‘પરીક્ષિત’ (૧૯૭૬) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. ‘ગીતા-દર્શન’ (૧૯૭૪), ‘સાધના’ (૧૯૭૫), ‘આસાધના’ (૧૯૭૭), ‘ગોપીપ્રેમ’ (૧૯૭૮), ‘શિશની’ (૧૯૭૭) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

બી.ટી.

આચાર્ય જટાશંકર નર્મદાશંકર : છંદોબદ્ધ પાંચ પ્રસંગકાવ્યોના સંગ્રહ ‘કાવ્યખિન્દુ’ (૧૯૬૧) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય જતીન્દ્ર પ્ર. : ગીતા દ્વારા શ્રીકૃષ્ણ, સિદ્ધરાજ, હેમચંદ્રાચાર્ય તથા નરસિંહચો બખવભાઈ મહેતા સુધીના સંસ્કારસંવક્રોને અંતરૂપિ આપના ‘ગીતગૂર્ણસી’ (૧૯૬૩) અને ‘શુરગી’ (૧૯૬૩) જેવા કાવ્યસંગ્રહોના તથા ‘ઉપનિષદ અમૃત’ (૧૯૬૪) ના કર્તા.

શા.ત્ર.

આચાર્ય જમિવતરામ વઠેરાંકર : કવિ, જીવનચરિત્ર લેખક.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ ‘દિવ્યસંદેશ’ (૧૯૩૨) તથા જીવનચરિત્ર ‘યોગેશ્વર લેલેજી’ (૧૯૬૪) ઉપરાંત ધર્મવિચારને તાકતાં ‘આત્માત્મિક વિચારસૃષ્ટિ’ (૧૯૩૦), ‘યુગસ્મૃતિ’ (૧૯૩૨), ‘ધર્મસંદેશ’ (૧૯૫૩), ‘જીવનગીતા’ (૧૯૫૪), ‘ઉદ્દેશ્યાધન’ (૧૯૫૮), ‘દામ્પત્યગીતા’ (૧૯૫૮), ‘ત્રીશકિત’ (૧૯૫૯) જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય જ્યંતીલાલ મફતલાલ, ‘જુલકિ’ (૧૯-૧૦-૧૯૦૬, ૧૯-૭-૧૯૮૮) : કવિ, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ કડી (જી. મહેસાણા)માં. વતન અમદાવાદ. ૧૯૨૫ માં મૈત્રિક. ૧૯૨૯ માં જુલ્યાન કોલેજમાંથી સંસ્કૃત અને જુલ્યાની વિષયા સાથે બી.એ. ૧૯૩૧-૩૪ દરમિયાન શાંતિનિકેતનમાં આચાર્ય ક્ષિતિમાદન સેન પાસે મધ્યકાલીન સંનસાહિત્ય, યોગ-સાધના અને બંગાળી ભાષા-સાહિત્યનું અધ્યયન. ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૦ સુધી અનુક્રમે સી. એન. વિદ્યાલય, શારદામંદિર, ભારતીય વિદ્યાલય, જુલ્યાન વિદ્યાલય, શ્રેયસ્ લાઈસેન્સમાં શિક્ષણકાર્ય.

એમણે ક્ષિતિમાદન સેન દ્વારા બંગાળી ગ્રંથ પર આધારિત ‘જુલ્યાનના સંનકવિઓ અને આકેશવર્ગ’ (૧૯૩૩), ‘શ્રી શારદાદેવી’ (૧૯૪૩), સ્વીન્દ્રનાથના જીવનપ્રસંગ પર આધારિત વાર્તાઓના સંગ્રહ ‘કાકુરદાની વાતા’ (૧૯૪૦), ‘મરમો સંતાનું દર્શન’ (૧૯૪૨) જેવા ગદ્યગ્રંથો; ‘ગારસ’ (૧૯૩૯), ‘દીવજી’ (૧૯૩૯) તથા સ્વીન્દ્રનાથનાં કાવ્યોના અનુવાદ સાહિત મૌલિક કાવ્યોના સંગ્રહ ‘દીવાદાણી’ (૧૯૩૩) જેવા કાવ્યસંગ્રહો; અંગુભાઈ પુરાણી તથા માણિકલાલ દેસાઈના સ્મૃતિગ્રંથો અને ‘સૌરાં જન્મ ઘનાઈ ગ્રંથ’ જેવાં સંપાદનો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે બંગાળી ભાષામાંથી સ્વીન્દ્રનાથ, શ્રીઅર્ધવિદ અને ગૌરીશંકર ઓઝાનાં તેમ જ અંગ્રેજીમાંથી માતાજીનાં પુસ્તકોના જુલ્યાની અનુવાદો પણ આપ્યાં છે, જે પૈકી ‘માનવધર્મ’ (૧૯૩૮), ‘બ્રહ્મધર્મ’ (૧૯૪૭), ‘સાહિત્ય’ (૧૯૪૦), ‘મધ્યકાલીન ભારતીય સંસ્કૃતિ’ (૧૯૩૩), ‘ગીતાની

ભૂમિકા અને આધ્યાત્મિક ધર્મ’ (૧૯૪૭), ‘મધ્યયુગની સાધનાધ્યાય’ (૧૯૫૬) વગેરે નોંધપાત્ર છે.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય જ્યંતીલાલ શં. : રાજાજય ભગવાનની પૌરોહિત્ય કચાળો પર આધારિત ઓગણસીસ પ્રસંગકાવ્યોના સંગ્રહ ‘દેવગીતા-સાર-૧’ (અન્ય સાથે, ૧૯૪૧) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય નવીનચન્દ્ર આનંદીલાલ (૧૧-૬-૧૯૨૪) : સંશોધક. જન્મ પંચમહાલ જિલ્લાના ખાકેરમાં. ૧૯૪૨ માં મૈત્રિક, ૧૯૫૪ માં ઈતિહાસ અને ભારતીય સંસ્કૃતિ વિષયોમાં બી.એ., ૧૯૫૯ માં ભારતીય સંસ્કૃતિ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૫ થી ૧૯૬૫ અમદાવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૬૫ થી ૧૯૬૪ એન. કે. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

‘જુલ્યાન દર્શન’ (૧૯૮૩) એમણે અભિલેખો અને સાહિત્યને આધારે તૈયાર કર્યું છે. ઉપરાંત ‘જુલ્યાનના સાવકા સંવચનોના સંસ્કૃતિક ઈતિહાસ’ (૧૯૭૩), ‘જુલ્યાનના સાવકીકાલીન ઈતિહાસ’ (૧૯૭૩), ‘મુગ્ધકાલીન જુલ્યાન’ (૧૯૭૪), ‘જુલ્યાનના ધર્મસંગ્રહો’ (૧૯૮૩) વગેરે એમના સંસ્કૃતિક ઈતિહાસના ગ્રંથો છે.

બી.ટી.

આચાર્ય નાથલાલ માણિકલાલ : ‘સંગીત સમાપ્તિ’ ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય પ્રોતમ નાનાભાઈ : ‘સખચતીનું મધ્યમચરિત્ર’ (૧૯૦૮) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય ખિલારીલાલજી : ‘આલંકારદર્શ’ (૧૯૯૬) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વર (૧૯૩૬, ૯-૬-૧૯૨૫) : જન્મસ્થળ વિજાપુર. જૈન સાધુ.

એમણે કવિતા, તત્ત્વજ્ઞાન, વ્યાકરણ અને ધર્મ જેવા વિષયો પર જુલ્યાની તેમ જ સંસ્કૃત ભાષામાં નાનો મોટો ૧૦૮ પુસ્તકો આપ્યાં છે. એ પૈકી ‘ભવનસંગ્રહ’ ના ૧૨ ભંડો, ‘કેક્કાવલિ સુભાષ’, ‘સાબરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્યગ્રંથ’, ‘પંચગ્રંથો વ્યાકરણ’ જેવા કાવ્યગ્રંથો તેમ જ ‘જીવ્યાત્મ વ્યાખ્યાનમાળા’, ‘જ્યાત્મપ્રદીપ’, ‘જ્ઞાનદીપિકા’, ‘પરમાત્મદર્શન’, ‘અનુભવપરચીરી’, ‘તત્ત્વખિન્દુ’, ‘તત્ત્વજ્ઞાનદીપિકા’, ‘તત્ત્વ-વિચાર’ અને ‘આગમસાર’ જેવા દર્શનગ્રંથો નોંધપાત્ર છે.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય ભગવતીપ્રસાદ કેશવલાલ : ‘ભવાની ભવનસાગર’ (૧૯૬૩) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

આચાર્ય મધુસૂદન ગિરધરલાલ : નાટકકાર. અભ્યાસકાળ દરમિયાન આગાહીની વડતમાં ૧૯૩૦ માં જેવળમન. ત્યારબાદ શિક્ષણવૈજ્ઞે

પ્રવેશ ન મળતાં શાસ્ત્રીય સંગીતની તાલીમ હઈને તે ક્ષેત્ર અપનાવ્યું.

‘મંગલમૂર્તિ’ એમની પ્રથમ નાટ્યકૃતિ છે. રંગભૂમિ પર સફળ બંધતા એમના બીજા નાટક ‘પ્રેમસંગ્રામી’ (૧૯૫૭)માં મોહ અને પ્રેમ વચ્ચેના તાત્ત્વિક વિદ્યુત્તંત્ર નિરૂપણ થયું છે.

નિ.વા.

આચાર્ય મહાપ્રભુ : ‘પુસ્તકાલમ - સંગ્રહ’ (૧૯૭૧) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

આચાર્ય મૂળશંકર ઉમાશંકર (૬-૩-૧૯૧૮) : કવિ. આમદાસદમાં જન્મ. ગુજરાતી ચાર વારણ સુધીના અભ્યાસ. વ્યવસાય વજ્રમાન-ગુપ્ત.

‘શ્રીકૃષ્ણ જન્મોત્સવ’ (૧૯૬૦), ‘વાઙ્મૌકિ ગુરુપૂર્ણિમા નગર-માત્રા’ (૧૯૬૬) એમના પદ્યગ્રંથો છે. ઉપરાંત ‘ગુરુવર વાઙ્મૌકિ અવ્ય કથામૃત’ (૧૯૫૦) પણ એમના નામે છે.

ચં.કા.

આચાર્ય રમેશ રવિશંકર, ‘રવિશ્યુત’ (૨૬-૧૦-૧૯૪૩) : કવિ, સંપાદક. ૧૯૬૧માં અર્થશાસ્ત્ર અને ઓફિસશાસ્ત્રના વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૬ સુધી ટીકર-સભુ (ના. હળવદ)માં શિક્ષક. ત્યાં જ ૧૯૬૪ પછી આચાર્ય. ૧૯૬૬ના છએક માસ સાયન્સમાં શિક્ષણ આપનામાં વિરતનસભુ અધિકારી. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૯ દરમિયાન સ્ટેટ બેંક ઓફ સૌરાષ્ટ્રની હળવદ શાખામાં.

પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ ‘ક્રમશઃ’ (૧૯૭૮)માં મોના-ઈમેજ પ્રકારની છ પ્રયોગલક્ષી રચનાઓ છે. ૩૧ અક્ષરનું માપ સાચવતા અને દૃશ્ય કલ્પનાને પ્રાધાન્ય આપતા જપાની તાન્કા કાવ્યપ્રકારની છન્નુ રચનાઓના સંગ્રહ ‘સાઈફુન’ (૧૯૮૨) એ એમનો બીજા પ્રયોગલક્ષી કાવ્યસંગ્રહ છે. મોના-ઈમેજ પ્રકારની અક્ષર કાવ્યકૃતિઓનું સંપાદન ‘મોના ઈમેજ ૭૯’ (મધુ કોઠારી, એસ. એસ. શાહી સાથે, ૧૯૭૮) તેમ જ ગરબાના આસ્વાદનું પુસ્તક ‘ગરબની આસપાસ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) એ એમનાં સંપાદનો છે. ‘વાહ ભે વાહ’ (એસ. એસ. શાહી સાથે, ૧૯૭૯) બાળકાવ્યોનું સંપાદન છે.

કી.પ્ર.

આચાર્ય રામમૂર્તિ : આ સર્વોદય કાર્ગર આર્થિક શક્તિવિદ્યા દ્વારા ગામડાંને વિવેક પરિશિષ્ટિમાંથી ઉગારવા આમૂલ કૌનિ ચૂવવનું ‘ગામડાં વિદ્રોહ’ (૧૯૬૬) પુસ્તક આપ્યું છે.

યા.માં.

આચાર્ય લક્ષ્મીશંકર નાગરદાસ : ‘નાની નાની વાતા’ (૧૯૧૬) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્ત (૨૬-૬-૧૯૪૦, ૧૧-૧-૧૯૨૧) : કવિ, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ જૂનાગઢમાં. ત્યાંની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં અભ્યાસ. ૧૯૬૧માં પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીને અંશકના શિવાલેખાની નકલ ક્રવાવવામાં સહાય. ૧૯૬૩માં પાટણના શિવાલેખાની નકલ કરી ગ્રંથ રૂપે કર્નલ

વોટસનને બતાવતાં તેમની સાથે ઘનિષ્ઠ સંબંધ બંધાયા, જે પુરાતત્ત્વ-સંશોધન માટે યોગ્ય બન્યો. અલગ અલગ સ્થળે થોડો સમય શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૬૮માં જૂનાગઢ પ્રેક્ષના મેનેજર, પછી ૧૯૮૮થી ૧૯૯૨ સુધી વિક્ટોરિયા ટ્ર્યુબિલી મ્યુઝિયમ (વોટસન મ્યુઝિયમ)માં કંચુરેટર.

એમણે ‘આરતીમાળા’, ‘ચન્દ્રહાસોપાખ્યાનના દુહા’ (૧૯૬૨), ‘નરભેરામના દુહા’, ‘વાઘેશરીની હમચી’ (૧૯૬૧), ‘વોટસન-વિસ્ત’ (૧૯૮૬), ‘સોરિન્દ્રીલગ્ન’ (૧૯૦૩/૭), ‘ચંડીપાઠના ચારનો ગરબો’ (૧૯૬૨) જેવી પદ્યકૃતિઓ અને ‘ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ’, ‘અન્યપ્રાસકોશ’, ‘કવિતાવાક્યશતક’ જેવાં ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યનાં પુસ્તકો તેમ જ ‘અંશકજ્ઞત્રપ સંબંધિત ભાષણ’, ‘સદ્ગુણી સ્ત્રીચરિત્ર’ (૧૯૮૭), ‘ધર્મમાળાનું ભકિતવિચારસૂત્ર’ (૧૯૭૧) જેવાં પ્રકીર્ણ વિષયોનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. ‘નવરાત્રિના ગરબા-સ્તોત્ર’ (૧૯૬૫) અને ‘મંગલાષ્ટકસંગ્રહ’ જેવા સંચયો ઉપરાંત સંસ્કૃતગ્રંથોના ગુજરાતી અનુવાદો પણ કર્યાં છે, જે પૈકી ‘કૌતુકીમુદી’ (૧૯૦૮), ‘ચંડી આખ્યાન’ (૧૯૯૨), ‘પ્રભાવધન્દ્રોક્ષ નાટક’ (૧૯૭૭), પુણ્યદંતરચિત ‘શિવમહિમ્ન-સ્તોત્ર’ (૧૯૭૬) તથા ‘વિક્રમકંઠેવચરિત’ (૧૯૧૧) નોંધપાત્ર છે.

ર.ર.ક.

આચાર્ય વિજયપદ્મસૂરિ : જેને ભકિતપદાના સંગ્રહ ‘શ્રી પદ્ય-સ્તવનમાલા’ (૧૯૩૭) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

આચાર્ય વિજયેન્દ્રસૂરિ (૧૯૮૦, —) : ચરિત્રકાર, ઈતિહાસકાર. જન્મ સુનખતરા (જિ. શ્યાવકોટ, પંજાબ)માં. પૂર્વાશ્રમનું નામ ગુપ્તામલજી ગોપાલદાસ. પ્રાથમિક શિક્ષણ જન્મભૂમિમાં, પછી શ્યાવકોટમાં. ૧૯૯૫માં જૈનધર્મની ટીકા. એમણે ‘સંસ્કૃત-પ્રાકૃત શિલ્પ’ શરૂ કરી, જે આજે ભાવનગરમાં ‘વેશાવિજય ગ્રંથમાળા’ને નામે યાજ છે. દેશ-પરદેશમાં જૈનધર્મ-સાહિત્યનો પ્રચાર કર્યો. ‘હમચંદ્ર લાયબ્રેરી’ની શરૂઆત એમણે કરેલી.

એમની પાસેથી ચરિત્ર ‘મહાજ્ઞત્રપ રાજ સુદ્રહામા’ (૧૯૩૭) અને પ્રવાસવર્ણન ‘વેશાલી’ (૧૯૫૮) ઉપરાંત ‘શિમિનસાનસ એવ વિજયધર્મસૂરિ’ (૧૯૨૩) મળે છે.

મુ.મા.

આચાર્ય વિદ્યાશંકર કરુણાશંકર (૨૮-૮-૧૯૫૮, —) : નવલકથાકાર. જન્મ પાટણ તાલુકાના શોખારી ગામમાં. વડોદરામાં ‘ભામિયો’ નામના પત્રનું બે વર્ષ સંચાલન. પછી પાટણમાં વકીલાતનોર્થયા. કડી પ્રાન્ત પુસ્તકાલય પરિપદના પ્રમુખ તરીકે પણ કાર્ય કરેલું.

એમની પાસેથી ‘પરજનુ પારસીઓ’ (૧૯૯૮) તેમ જ ‘નિકલેસની નવલકથા’ (૧૯૯૯) નવલકથાઓ પ્રાપ્ત થઈ છે.

શા.ત્ર.

આચાર્ય વેણીરામ મૂળજીભાઈ (૧૯૬૦, ૧૯૩૮) : ભકિતકવિ. જન્મ હળવદમાં.

ભકિતકાવ્યોનો સંગ્રહ ‘અંબિકા ચરિત્ર કાવ્ય’ (૧૯૦૩) એમની રચના છે.

યા.માં.

આચાર્ય શાંતિલાલ પુસ્તોત્તમ (૨૫-૧૦-૧૯૩૩): બોલીવિજ્ઞાન-વિદ. જન્મ જમનગર જિલ્લાના લતીપુરમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ લતીપુરમાં અને માધ્યમિક શિક્ષણ જમનગરમાં. ૧૯૫૩માં એસ.એસ.સી., ૧૯૫૭માં અભિયાપ્રાણી બી.એ., ૧૯૫૯માં એમ.એ. ૧૯૫૮થી ગુજરાત વિદ્યાપીઠના કોશવિભાગ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૬૦માં સરદાર વલ્લભભાઈ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૦માં ડૉ. પ્રભોધ પંડિતના માર્ગદર્શન નીચે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૬૨-૬૪માં ગુજરાત યુનિવર્સિટી ભાષાભવનમાં. ૧૯૬૪થી ફરી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં એડાઈ આદિવાસી સંશોધન કેન્દ્રના અધિકારી અને ૧૯૬૭થી ઉપનિયામક.

ગુજરાતી ભાષામાં બોલીવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રે વૈજ્ઞાનિક સર્વેક્ષણ કરી સામગ્રી સાથે સંનિષ્ઠાથી કામ પાડનાર આ લેખકે ભાષાકીય તેમ જ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ પોતાના અધ્યયનનાં નોંધપાત્ર તારણ આપ્યાં છે. 'કચ્છી શબ્દાવલિ' (૧૯૬૫) અને 'બોલી ગુજરાતી શબ્દાવલિ' (૧૯૬૫) અનુક્રમે કચ્છી ભાષા અને બોલી ગુજરાતી ભાષાના નાનકડા કોશ છે. બોલીનો અભ્યાસ ઈચ્છનારાઓને તાત્કાલિક ઉપયોગમાં આવે એવી સામગ્રી એમાં છે. 'સેગ્મેન્ટલ ફોનિમ્સ ઓવ કચ્છી' (૧૯૬૬)માં કચ્છી ભાષાના ધ્વનિઓનો અભ્યાસ પ્રસ્તુત છે. 'ગુજરાતી બોલી વાતચીત' (૧૯૬૭)માં બોલી ભાષાના નમૂનાઓના વધુ અભ્યાસ કરાયેલા છે. 'ચોધરીઓ અને ચોધરી શબ્દાવલિ' (૧૯૬૯)માં દક્ષિણ ગુજરાતની મહત્ત્વની આદિવાસી ચોધરી જાતિની બોલી અને તે દ્વારા એમના સમાજનો અને એમની સંસ્કારિતાનો પરિચય છે. 'ભાષાવિવેચન' (૧૯૭૩) ભાષાના ઘર્ષને સમજવામાં ઉપયોગી થાય તેવા લેખોનો સંગ્રહ છે. આ લેખો અવલોકન કે ચર્ચાના સ્વરૂપમાં છે, પણ એમાં અભ્યાસની દૃષ્ટિ ભેદ શક્ય છે. એમનું 'ડૉ. પ્રભોધ પંડિત' (૧૯૭૭) ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રીણીનું પુસ્તક છે, જેમાં આદર-પૂર્વક પ્રભોધ પંડિતનું ચરિત્ર આપી ભાષાવિજ્ઞાન ક્ષેત્રે તેમણે કરેલા પ્રદાનને ઉપસાવવાનો સંનિષ્ઠ અને સવિસ્તર પ્રયત્ન થયો છે. 'હાલારી બોલી' (૧૯૭૮) એમનો શોધપ્રબંધ છે. 'બોલી-વિજ્ઞાન: કેટલાક પ્રશ્નો' (૧૯૮૪)માં ખાસ તે બોલીવિજ્ઞાનમાં ધ્વનિમુદ્રિત પદ્ધતિને ઉતારવાના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી છે.

ચં.ટા.

આચાર્ય શ્રીનિવાસ કેશવ: બાળવર્ત્તાસંગ્રહ 'અજાણી નગરી' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

આચાર્ય હરિનારાયણ ગિરધરલાલ, 'વનેચર', 'વનકૂલ'

(૨૫-૮-૧૯૯૭, ૨૩-૫-૧૯૯૪): કવિ. જન્મ વીરમગામમાં. વતન ઊંઝા. માધ્યમિક શિક્ષણ સિદ્ધપુર અને પાટણમાં. ૧૯૫૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૯માં ગુજરાત કોલેજમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. તેજસ્વી કારકિર્દીને કારણે આનંદશંકર ધ્રુવના પ્રિય શિષ્ય. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યાપક. પછી ભરતખંડ ટેક્ટસ્ટાઈલ મિલ્સમાં મેનેજર

તરીકે ૧૯૪૫ સુધી સેવા. અમદાવાદના મિલ ઓનરરી એસોસીએશનના સહાયક મંત્રી, ૧૯૪૭માં રણજિતરામ સુવર્ણ-સંદ્રકથી પુરસ્કૃત.

'સીતા-વિવાસન' (૧૯૨૩) એમનું લાંબું કાવ્ય છે. 'કુમાર' અને 'પ્રકૃતિ' (સ્વસંવાલિત)માં એમણે અનેકવિધ લેખમણા આપી છે, જેમાં 'વનવગડાનો વાસી' લેખ ઉલ્લેખનીય છે. ૧૯૪૭માં આ લેખમણાનું પુસ્તકકારે પ્રકાશન થયું. એમણે અનેક વર્ષમાં પ્રાણીઓનું વિભાજન કરીને પશુ-પંખીની સૃષ્ટિની માહિતી આપતું 'ગુજરાતનાં પ્રાણીઓની સર્વાનુક્રમણી' (૧૯૫૮) પુસ્તક પણ લખ્યું છે.

પા.માં.

આચાર્ય હરિપ્રસાદ કાલિદાસ (૧૩-૧૧-૧૯૧૯): વાર્તાકાર. જન્મ ઝીંજુવાડામાં. ૧૯૩૯માં વઢવાણથી મૅટ્રિક. ધર્મ-નૃસિંહજી કોલેજ, રાજકોટમાંથી બી.એ. 'કૂલછાબ'ના તંત્રીમંડળમાં સેવા. ૧૯૫૩માં એમ.એ. થયા પછી ગુજરાત રાજ્ય વેત્તાણવેસના અધિકારી. ૧૯૭૭માં નિવૃત્તિ. 'અધ્યાત્મિક તપસ્વી' નામના સામયિકનું સંપાદન.

વસ્તુવૈવિધ્ય ધરાવતી પણ કથાવસ્તુને કલાત્મક રીતે આપવામાં ઊંણી ઊતરતી વાર્તાઓના સંગ્રહો 'રેતીનાં દહેરા' (૧૯૬૧), 'કૂલ ને કોટા' તેમ જ 'તલ્લેખા' એમણે આપ્યા છે.

બા.દ.

આજ: દ્વારેન્દ્રિયના વ્યાપારથી અંધારનું સમાગ્રીય રૂપ ઊભું કરતું પ્રહ્લાદ પારેખનું યશસ્વી કાવ્ય.

ચં.ટા.

આઝાદ બિપિનભાઈ તિમોઈભાઈ, 'બિપિન આઝાદ' (૧-૬-૧૯૩૦): ચરિત્રકાર. જન્મ સાદાનાપુરમાં. એમ.એ., બી.એડ. સેકન્ડરી સ્કૂલ ફોર ધ જ્વાઈન્ડ્સ, વસ્ત્રાપુર, અમદાવાદમાં શિક્ષક.

'માનવતાની મહક' (૧૯૬૭) અને 'આપણા સંતા' (૧૯૮૦) જેવા ચરિત્રગ્રંથો ઉપરાંત એમણે કેટલાંક સંપાદનો અને અનુવાદો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટા.

આઠમું દિલ્હી: કૃષ્ણલાલ શ્રીવરાણીની એમના ઉત્તરાર્ધકાળની મહત્ત્વની કાવ્યરચના. રાજ્યપરિવર્તનોના ઈતિહાસની સાક્ષીએ ભવિષ્યની ક્ષણ પરથી વર્તમાનના વિવેકની શોધ એ આ રચનાનું લક્ષ્ય છે.

ચં.ટા.

આઠવળે પાંડુરંગ વૈજનાથ: 'સ્વાધ્યાય' પ્રવૃત્તિ દ્વારા ધર્મ-સંસ્કૃતિ ક્ષેત્રે અભિયાન કરનાર તથા સમાજકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં સંલગ્ન.

એમણે 'ભાવગંગા', 'પ્રેમપ્રવાહ', 'પ્રાર્થનાપ્રીતિ', 'શ્રીકૃષ્ણ-જીવનદર્શન', 'કાવ્યવિનોદ', 'શ્રીસૂક્તમ્', 'કૃષ્ણાષ્ટકમ્', 'જિજ્ઞાસુપાથેય', 'સાંસ્કૃતિક વિચારધારા', 'ઋષિસ્મરણ', 'જીવનનીર્થ', 'સંસ્કૃતિચિંતન', 'જીવનમાં શું ખૂટે છે?', 'જીવનભાવના', 'ગીતામૃતમ્' જેવાં કાવ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન અને સંસ્કૃતિશોધનને લગતાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

આડેશરા થયિન્ એન. (૨૬-૧-૧૯૪૭): કવિ. જન્મસ્થળ ઘોણ.
એમ.એ. અંગ્રેજીના વ્યાખ્યાતા.
'માધુકરી' એમના કાવ્યસંગ્રહ છે.

નિ.વા.

આતમરામ: 'લજી જે ન અજે મારો આતમરામ' જેવા ઉપાડથી
આત્મનિર્ણયની ક્ષણને નોતરતું ભજનના કાળમાં લખાયેલું
સમનાસવાળું પિ. પાઠકનું ગીત.

ચં.ટો.

આત્મકથાના ટુકડા (૧૯૭૯): ક્ષેત્ર વાલેસનું આફ્રિકા-યુરોપના
પ્રવાસવર્ણન સાથે આત્મકથા રજૂ કરતું પુસ્તક. અહીં સીનસર
આત્મકથા લખવાની વૃત્તિ નથી, પરંતુ લખવા લાયક છે એને
ટુકડે ટુકડે લખ્યું છે. લેખક માને છે કે આ બધા ટુકડાઓને
સાથે જોડનાર તેનું શ્રાવણ છે; અને જીવનમાં સૌની શ્રાવણ વધે
એવા આ આત્મકથાના લેખ છે. માતાપિતા, માતાભાઈ, નાનાજી
વજરેનાં ચરિત્રો લેખકે સારી રીતે ઉપસાવ્યાં છે.

ચં.ટો.

આત્મનિમજ્જન (૧૯૫૯): મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીના આ
કાવ્યસંગ્રહમાં ભજનો, ગીતા, ગરબો અને વૃત્તબદ્ધ રચનાઓ
મળીને કુલ પંચાવન કૃતિઓ છે. મણિલાલની કવિતાના મૂળમાં
એમના અંગત જીવનના તીવ્ર આઘાતજનક અનુભવો રહેલા છે,
તેની નિખાલસ વાત એમણે 'આત્મવૃત્તાન્ત'માં કરેલી છે.
ગીતાઓને ગરબોમાં બુદ્ધિ અને હૃદયના ઉદાત્ત સમન્વયરૂપ
અધ્યાત્મ-અનુભવ ધ્યાન ખેંચે છે. એ દૃષ્ટિએ 'જગને આજ
પ્રેમની ઝલક' અને 'દૃગ સ્વામર' જેવાં ગીતો તથા 'અમર
આશા', 'કિસ્મત' અને 'આ જામ ઈરકમાં' જેવી ગરબો ઉત્તમ
છે. શિષ્ટતા, રસિકતા, અર્થલક્ષિતા, સુચાચ્યતા અને અર્થપ્રેરકતા
એ વૃત્તબદ્ધ રચનાઓનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. ૧૯૮૯માં લખેલું
'ગરીબાઈ' કાવ્ય અને પૃથ્વી છંદના પ્રયોગ — એમાં કોઈને
ત્રીસૌની કવિતાની આગાહી દેખાય.

ધી.કા.

આત્મવૃત્તાન્ત (૧૯૭૯): ૧૯૮૬ આસપાસ મણિલાલ નભુભાઈ
દ્વિવેદીએ ૨૮ વર્ષની ઉંમરે ક્યા રૂપે લખેલું શરૂ કરેલું અને
પછી (૧૭-૧૧-૧૯૮૯ થી ૨૨-૮-૧૯૯૫ સુધી) ડાપરી રૂપે
ચાલુ રહેલું આ આત્મચરિત્ર ધીરુભાઈ દાકરને હાથે સંપાદિત
થઈ ઘણાં વર્ષો પ્રગટ થયું. તેમાં લેખકે, કોઈ પરમ વિશ્વાસુ
મિત્ર સમક્ષ હૃદય ખાલના લેખ તેમ, નિખાલસભાવે કરેલું
આ સ્વાનુભવકથન છે, જે મણિલાલના માનસને તેમ એમના
કાવ્યાદિ સાહિત્યને સમજવામાં ઉપયોગી છે. ખરું જોનાં આ
આત્મવૃત્તાન્તમાં લેખક, ચિત્રક, પંડિત અને અધ્યાત્મપ્રેમી
લોકશિક્ષક તરીકે ખ્યાતિ પામેલા જીવનવૈરે વ્યાધિ, કુસંજ અને
અનુમ પ્રેમનૃપાને કારણે અદમ્ય બનેલી પ્રકૃતિની સામે ચલાવેલા
યુદ્ધની ઠારણ ક્યા છે. તેમાં તત્કાલીન સમાજસ્થિતિનું પ્રતિ-
બિંબ પણ ઝિલાયું છે.

ધી.કા.

આત્માકુરી ગોવિંદાચારણુ: પ્રવાસપુસ્તક 'રમણાશ્રમની મારી યાત્રા'
(૧૯૪૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આત્માનંદ (સ્વામી): 'ભક્તિરસધારા' (૧૯૮૩) પદ્યકૃતિના કર્તા.

૨.૨.૬.

આત્માનંદચિરિ: વેદાંતના પર ૭ કદિન શબ્દોની સમજૂતી આપતા
'વેદાંત શબ્દકોશ' (૧૯૬૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આત્માનાં ખંડેર: આંતરસંઘર્ષો અને મવામણ દ્વારા મુખ્યતાથી
સમજ સુધીના ચિત્તવ્યાપારને નિરૂપતી ઉમાશંકર જોસીની
સોનેટમાલા.

ચં.ટો.

આત્માનંદ નારણજી: જૈન સ્તવનાના સંગ્રહ 'સુભાષિત
સ્તવનાવલિ'ના કર્તા.

પા.માં.

આત્મારામ ભગવાનદાસ: 'સુરનના લુહરનો ગરબો' (અન્ય
સાથે, ૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આત્માર્થી: 'કળિયુગની કથની તથા સમાજહિતકરે દોહડ્ય'
(૧૯૨૯) તથા જીવનચરિત્ર 'શબ્દચન્દ્ર' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આદતવારા અબ્દુલગની અબ્દુલસદમાન: 'બહારે ગુલથન
ગાયનરસ' (૧૯૯૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આદમથી શેખાદમ સુધી: ચેતનાના વિકાસને સાંકળી લેતી શેખાદમ
આબુવાલાની જાણીતી ગરબ.

ચં.ટો.

આદિમતાની એક અનુભૂતિ: નગરસામ્યતાથી દૂર વનમાં
આદિમતાનો સ્તિસભર અને ઈન્દ્રિયસભર અનુભવ આપતું
વ્યંત પાઠકનું સોનેટ.

ચં.ટો.

આદિલ મન્સૂરી: જુઓ, મન્સૂરી ફકીરમદમદ ગુલાબનબો.

આદિલચાહ જટાશંકર જયેન્દ્રભાઈ (૧-૬-૧૯૭૪, —): કવિ,
નિબંધકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ
જૂનાગઢમાં. મુંબઈમાં એસ.ટી.સી. થયા અને ત્યાં જ પોલિસ
ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે નિવૃત્ત થયા.

'નિબંધાલંકાર રત્ન' (૧૯૦૦), 'મોજજી યુગાર' (૧૯૦૦),
'હારશિયસ' (૧૯૦૭), 'સીઓના પત્રો' (૧૯૩૦) વગેરે એમનાં
પ્રકાશિત પુસ્તકો છે.

હ.વિ.ત્ર.

આધુનિક સાહિત્યસંજ્ઞાકોથ (૧૯૮૬): ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને
આશ્રયે ચન્દ્રકાન્ત દોષીવાળા, પરેશ નાયક અને હર્ષવદન
ત્રિવેદી સંપાદિત, સાહિત્યની સંજ્ઞાઓનો પરિચય આપતો

આ કાલે ગુજરાતી ભાષામાં પહેલાં છે. લગભગ ૧,૦૦૦ ઉપરાંતની સંજ્ઞાઓનો એમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. દરેક અંગ્રેજી સાહિત્યસંજ્ઞા સાથે ગુજરાતી પર્યાય, એ સંજ્ઞાની સમજૂતી અને એની સમજૂતી માટેનું શક્ય હોય ત્યાં ગુજરાતી ઉદાહરણ આપેલું છે. આ સંજ્ઞાઓ તૈયાર કરવામાં અન્ય કાશીની સંજ્ઞાઓના સાર રૂપે, ક્યારેક કોઈક પુસ્તકની સામગ્રીને આધારે, ક્યારેક સ્વતંત્ર રીતે એમ ત્રિવિધ સ્તરે લેખન થયું છે. કાશીનું ધ્યેય સંશોધનવિવેચનમાં પર્યાયની નિશ્ચિતતા, સાથે સાથે વર્ણનાત્મક ઓળખે પૂરાં પાડવાનું છે.

ચં.ટા.

આનંદપ્રસાદ ત્રિકમલાલ : 'સાહિત્ય' (૧૯૮૩) વાર્તાનો કર્તા.

નિ.વા.

આનંદપ્રસાદજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રી કીર્તનરત્નમાળા' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આનંદપ્રિય : જુઓ, ઠક્કર નંદલાલ મોહનલાલ.

આનંદમીમાંસા (૧૯૬૩) : રસિકલાલ છે. પરીખના આ ગ્રંથ મ. સ. યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે આપાયેલાં મહારાજ સયાજીરાવ વ્યાખ્યાનમાળાનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોનું ગ્રંથસ્વરૂપ છે. ભારતીય તત્ત્વવિચારની ત્રણ મુખ્ય સમસ્યાઓ સત્, ચિત્ અને આનંદ પેંકી આનંદતત્ત્વ પર આઠી લેખકે દાર્શનિક મીમાંસા કરી છે. આનંદ-મીમાંસાના કેન્દ્રમાં અભિનવગુપ્તની રસમીમાંસા અને તેમાંના 'આનંદમય સંવિદ'નો ખ્યાલ છે. આ વિચારણામાં પાશ્ચાત્ય સૌંદર્યમીમાંસાના 'સૌંદર્ય'ના ખ્યાલનો પણ સમુચિત વિનિયોગ થયો છે. ભારતીય પરંપરામાં કાવ્યાનંદને બ્રહ્માનંદ-સહોદર ગણવામાં આવ્યો છે. આ બંને આનંદમાં મૂલગત તત્ત્વ કયું છે તેની ચર્ચા કરી લેખક એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા છે કે, આનંદનું મૂલગત તત્ત્વ ભૂમા એટલે કે સુખ છે. ભૂમાની દૃષ્ટિએ વિચારનાં તેઓ એવા નિર્દેશ કરે છે કે પ્રેમનો આનંદ, જ્ઞાનોપાસનાનો આનંદ, નિષ્કામ કર્મના આનંદ તથા અધ્યાત્મનાંદ — આ બધાંમાં 'ભૂમા'નું તત્ત્વ છે. એમના મતે ભૂમા = સુખ એ માનવચિત્તની એક સહજ પ્રેરણા છે અને જો આ પ્રેરણા બીજી પ્રેરણાઓને વશ કરે તો માનવનું ઊર્ધ્વીકરણ-વિશાલીકરણ-અદ્વૈતીકરણનું તેનામાં સામર્થ્ય છે. પારિભાષિક ચાક્રાઈ, વિષયાનુરૂપ ભાષા, ભારતીય તેમ જ પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવિચાર અને સૌંદર્યવિચારનું અધિકૃત જ્ઞાન અને વિષયની શાસ્ત્રીય રજૂઆત એ લેખકના મહત્ત્વના ગુણ છે. સૌંદર્યશાસ્ત્ર વિશેના ગુજરાતીના અલ્પ સાહિત્યમાં આ ગ્રંથ એક નોંધપાત્ર ઉમેરો છે.

હ.ત્રિ.

આનંદ વિજયરાજ : 'જસૂસકથા' માસિકમાં પ્રગટ થયેલી સહસ્ર-કથાઓ 'ખતરનાક ખેલ' (૧૯૬૪), 'ખૂની પડછાયો' (૧૯૬૫), 'ખૂની ટોળકી' (૧૯૬૫), 'ખોડનાક સહસ્ર', 'ટૂંનમાં લાશ', 'મોતનો સોદાગર' અને 'સનસનાટી'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

આનંદી ઈશ્વર : 'અક્ષરયાત્રા-અક્ષરગીતા' (૧૯૫૮), 'અક્ષરગીતો' (૧૯૫૯) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આપણા કવિઓ (૧૯૪૨) : નરસિંહયુગની પહેલાંના કવિઓની માહિતી આપતો કેશવલાલ કાશીરામ શાસ્ત્રીના ગ્રંથ. આઠી ઉદ્ઘાટનમાં આપોના આજમનથી છેક આપભ્રંસ ભાષા સુધીનો વિકાસ-આલેખ આપી ગોઠવે આપભ્રંસની પ્રથમ તેમ જ દ્વિતીય ભૂમિકાના કવિઓના અને પછી રસયુગના કવિઓના પરિચય આપ્યો છે. અંતમાં ૧૫ માં શતકના ગદ્યસાહિત્યને નિરૂપણું છે. ભાષા અને સાહિત્યસ્વરૂપની લાક્ષણિકતાઓની સદૃષ્ટિ તર્યા કરતું આ પુસ્તક આધારસામગ્રી તરીકે અત્યંત મહત્ત્વનું છે.

ચં.ટા.

આપણાં સાક્ષરરત્નો - ૧-૨ (૧૯૩૪-૩૫) : પ્રથમ ૧૯૨૪માં છપાયેલ ગ્રંથ 'સાહિત્યમંથન'માંથી થાટું કાઢી બોલું ઉમેરી તેનાં કવિ ન્દાનાજીએ બનાવેલાં બે પુસ્તક. "પૂર્વાચાર્યોનાં, સમ-કાલીનોનાં અને ન્દાનેરાઓનાં ગુણપ્રવચનો આ ગ્રંથમાં છે. જુવાનોને ખિરદાવ્યા છે, સમાવડ્યાને વંદ્યા છે, વૃદ્ધોને પૂજ્યા છે." — એ કવિના શબ્દોને બંને પુસ્તકોમાંની સામગ્રી આમ તો એકંદરે સાચા ઠરાવે છે; પણ પૂર્વજ અને અનુગામીઓ પ્રત્યે કવિ જેટલા ઉદાર જણાય છે તેટલા ઉદાર સમકાલીના પરસ્વ દેખાતા નથી એવી છાપ એમાં નરસિંહરાવ, રમણભાઈ અને બળવંતરાવ ઠાકર પરસ્વે બે-એક વ્યાખ્યાન-લેખામાં કાઢેલા ઉદ્ઘાર પરથી પડે છે. મધ્યકાલીનોમાં મીરાં, પ્રેમાનંદ તેમ જ દયાસમ અને અર્વાચીનોમાં દલપતરામ, નર્મદાશંકર, નવલરામ, ગાવર્ધનરામ, કાન્ત, ત્રિભુવન પ્રેમશંકર તેમ જ લલિત આઠી કવિ પાસેથી એમની લાક્ષણિક વાણીમાં જે કટર-જૂઝ પામ્યા છે તેમાં ન્દાનાલાલની સહૃદયતા અને આવશ્યક અભ્યાસ-શીલતાનાં દર્શન થાય છે. મિત્રા અમૃતલાલ પટ્ટિયાર અને કાન્ત તેમ જ નૃસિંહ વિમાકર વિશેનાં વ્યાખ્યાનોમાં તે તે વ્યક્તિઓના વ્યક્તિત્વને પણ દલપતરામ અને નર્મદ પરનાં વ્યાખ્યાનોની જેમ કવિએ સારી અંજલિ આપી છે. ત્રિભુવન કવિના 'કલાપીના ચિરલ'ની અને 'લલિત'ના બે કાવ્યસંગ્રહોની કવિએ લખેલી પ્રસ્તાવનાઓ તે બેઉ કવિઓની વિશિષ્ટતાઓ સાથે તેમની મર્યાદાઓ પણ નિર્દેશી આપતા, સદ્ભાવપૂર્ણ છતાં સ્વસ્થ અને સમતાલ સાહિત્યમૂલ્યાંકનના સારા નમૂના છે. સારો નમૂનો નથી એક 'ફૂલપાંદટી' (પૃથ્વી શુકલ સચિત)નો પ્રવેશક, જેમાં એક આશ્વાસ્વદ નવીનની પીઠ થાબડવા જતાં સ્વસ્થતા અને સમતુલા દીક પ્રમાણમાં યુગઈ ગયેલી છે.

અ.રા.

આપણું એવું : પબ્લિક ટેલિફોન બૂથમાં અજાણ્યા અવાજ અને એક સહકારી વચ્ચેની પરિસ્થિતિ ઊભી કરી માનવસંબંધ અને એકલતાભીતિની આસપાસ ચાલતું મધુ રાયનું એકાંકી.

ચં.ટા.

આપણું વિવેચનસાહિત્ય (૧૯૩૯): હીરા ક. મહેતા/હીરા રા. પાઠકનો આ શોધપ્રબંધ છે. એમાં નર્મદથી શરૂ કરી નવચરામ, મહિલાવલ દ્વિવેદી, રમાબુભાઈ, તરસિહરાવ, આવર્ધન-રામ, કે. ડ. ધ્રુવ, આનંદશંકર ધ્રુવ, બ. ક. ઠાકર, ન્હાનાવાલ સહિત મુનશી સુધીના વિવેચકોના કાર્યનું વૈષ્ક્રિક્તક પ્રદાન તપાસવામાં આવ્યું છે. આ તપાસમાં વિવેચનદૃષ્ટિને નહીં પણ ઈતિહાસદૃષ્ટિને પ્રયોજ્ય છે; અને એમ ગુજરાતી વિવેચનવિકાસનો અભેદ્ય આપવાનો પ્રયત્ન થયો છે.

ચં.ટો.

આપણો ધર્મીક સંગ (૧૯૨૨): દિગ્વીશ મહેતાનો પ્રયોગશીલ લઘુનવલ. કૌલેન્કન્યા અર્વાચીના અને પ્રોફેસર ધૂર્જટિનાં પ્રણયસંગપણના વસ્તુને અહીં અમદાવાદના શહેરી જીવનની પડછ લખવીએબીર શેલીએ મૂર્ત રૂપ મળ્યું છે. પાત્ર કે પરિસ્થિતિ પરત્વે લેખકની વક્તા અને એમનો વ્યંગ્ય વિનાદને પ્રેરે છે, છતાં એકંદરે લાગણીનો પુટ આ હાસ્યકથાને વિશિષ્ટ બનાવે છે.

ચં.ટો.

આપણો ધર્મ (૧૯૧૬): આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવનો ભારતીય તત્ત્વદર્શનના ગ્રંથ. શાસ્ત્રો, પુરાણોમાંથી ધર્મનો તત્ત્વોની ચર્ચા અહીં કેન્દ્રસ્થાને છે. 'કર્મયોગ', 'પુરુષાર્થ', 'અધિકાર અને અભેદ', 'જાશ્રામવ્યવસ્થા' અને 'મૂર્તિપૂજા' જેવા મુદ્દાઓની ચર્ચામાંથી તેઓ મૂળ હાર્દને-મર્મને સમજાવતા જણાય છે. 'કેનોષ્ઠિપદ', 'શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા', 'અષ્ટાદશસ્કંધો ગીતા', 'પદ્મદર્શન' જેવા લેખોમાંથી જે તે ગ્રંથનું હાર્દ ઊપસે છે; તે 'ખાંડાની ધાર', 'ખાંડકિયા' વગેરે તત્ત્વદર્શનમૂલક આસ્વાદ-લેખો છે. કેટલાક લેખો પ્રજ્ઞાનો ભૂમિકા ઉપસ્થિત કરીને એના નિરાકરણરૂપે લખાયેલા છે - જેવા કે 'કૃપિત નિરીશ્વરવાદી હતા કે કેમ?', 'ગીતમ બુદ્ધ નિરીશ્વરવાદી હતા કે શેશ્વરવાદી?', 'વર્ણવ્યવસ્થા જન્મથી કે કર્મથી?' વગેરે. ભારતીય ધર્મ, તત્ત્વદર્શનના કેટલાક મુદ્દાઓને ચર્ચાના આ સંયત્ત ગુજરાતીમાં ધર્મ અને તત્ત્વવિચારણાના ચિત્તનગ્રંથ તરીકે મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે.

બ.જી.

આપણો વારસો અને વૈભવ (૧૯૩૧): મનુભાઈ પંચાળી-દેશિકનું પ્રાચીન ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસનું આ અધ્યયન તત્કાલીન પ્રજાજીવનનાં વિવિધ પાસાંઓને સ્પર્શે છે. આ અધ્યયન સત્ક્રીય ઈતિહાસ નથી, સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ છે. વેદ-યુગીન ભારતીય સાંસ્કૃતિક માંડીને હર્ષવર્ધન (ઈ. ૬૪૭) સુધીના ભારતના સાંસ્કૃતિક જીવનનું અહીં નિરૂપણ થયું છે. ઈતિહાસની તથ્યલક્ષિતાની સાચાસાચ એની દાર્શનિક દૃષ્ટિભૂમિ પણ લેખકે અહીં પૂરી પાડી છે.

સમગ્ર ગ્રંથ તેર પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો છે. પાંચમા પ્રકરણમાં ઋગ્વેદના આધારે આર્યોની સાંસ્કૃતિક નિરૂપણ થયું છે. બીજા અને ત્રીજા પ્રકરણમાં આર્યો અને અનાર્યો વચ્ચેના સંબંધની પૂર્વભૂમિકા, તેનો વિકાસ, તેના પુસ્કતઓ વગેરેનું વાસ્તીક,

વ્યાસ વગેરેનાં દૃષ્ટાંતો દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ કરાયું છે. ચોથા પ્રકરણમાં બ્રાહ્મણયુગમાં યજ્ઞાદિના થયેલા વિકાસનું નિરૂપણ છે. પાંચમા અને છઠ્ઠા પ્રકરણમાં મહાભારત, ઉપનિષદ વગેરે ગ્રંથો, તેમાંનું વાતાવરણ, તેમાં વ્યક્ત થયેલાં વિધાનોનો અંદાજ આદિ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યાં છે. સાતમું પ્રકરણ બુદ્ધ અને મહાવીરના આચારવિચારોનું તુલનાત્મક અધ્યયન છે. નવમા પ્રકરણમાં આર્યોની સાંસ્કૃતિકનાં ચાર મુખ્ય અંગો—વિવિધતામાં એકતા જેવાની દૃષ્ટિ અને અહિંસા, સ્ત્રી-સન્માન, વાપ્ત્રાક્રમ-વ્યવસ્થા, તર્કશુદ્ધ વ્યવસ્થિત વિચાર કરવાની દેવ — બાબત ઉલ્લેખ થયો છે. દસમા પ્રકરણમાં વેદયુગથી માંડીને બુદ્ધ સુધીની વિવિધ સત્ક્રીયપદ્ધતિઓનું નિરૂપણ છે. અગિયારમા પ્રકરણમાં હિંદુસ્તાનની અંદર અને એની બહાર એશિયામાં બૌદ્ધભિખુકો, શિવપીઓ, વ્યાપારીઓ વગેરેએ સાંસ્કૃતિકો વિસ્તાર કરી રીત સાધ્યો તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે. બારમા અને તેરમા પ્રકરણમાં 'અશ્વમેધ-પુનરુદ્ધારયુગ'નું, —લગભગ છસો વર્ષના ઈતિહાસનું નિરૂપણ છે. આમ, વેદ પૂર્વેના યુગથી માંડીને મધ્યકાળ સુધીના સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસનું નિરૂપણ કરતો આ ગ્રંથ નોંધપાત્ર પ્રદાન છે.

હ.ત્રિ.

આપની યાદી: પ્રણય અને ભક્તિના સંધાનનમાંથી રંગદર્શી ઈબ્રાહમ રચતી કલાપીની અત્યંત લોકપ્રિય સૂઝીવાદી ગદ્યલ.

ચં.ટો.

આપાભાઈ હમીરભાઈ: 'વસતી વેળાના વીર' (૧૯૭૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

આફ્રિકાવાળા આદમ બી.: 'સુરતની સુંદરી' યા તેા વિધવાના વસ્થોડો' (૧૯૨૬) પદ્યકૃતિના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આબુવાલા થોખ આદમ મુલાં શુભઉદ્દીન, 'શેખાદમ' (૧૧-૧૦-૧૯૨૯, ૨૦-૧-૧૯૮૫): કવિ, નવલકથાકર. અમદાવાદમાં જન્મ. ગુજરાતી વિષય સાથે અનુસ્નાતક. 'ગુજરાત સમાચાર'માં પત્રકાર તરીકે કારકિર્દીની શરૂઆત. સામ્પ્રવાદી યુવક મહાત્મસય નિમિત્તે મોસ્કો ગયા. ત્યાંથી પોલેન્ડ થઈને પશ્ચિમ જર્મનીમાં. ૧૯૫૬થી ૧૯૭૪ સુધી પશ્ચિમ જર્મનીમાં નિવાસ. ત્યાં 'વોઈસ ઓફ જર્મની' માં હિન્દુસ્તાન રંગિણા વિભાગમાં હિન્દી-ઉર્દૂ સવિસનું સંચાલન કર્યું. ભારતમાં પરત આવ્યા પછી પત્રકાર રહ્યા. આંતરરાતી બીમારીથી અવસાન.

'ચાંદની' (૧૯૫૩) એમનો પ્રયોગલક્ષી ગદ્યલેખો પ્રથમ કવ્યસંગ્રહ છે. તેમાં સાંસ્કૃત છંદો અને ગદ્યો પર એમનું પ્રભુત્વ જણાય છે. 'અન્ધો' (૧૯૫૯), 'હવાની હવેલી' (૧૯૭૮), 'સોનેરી લટ' (૧૯૫૯), 'ખુશી' (૧૯૭૫), 'નાજ-મહાલ' (૧૯૭૨) એમના અન્ય પદ્યસંગ્રહો છે. એમનાં કાવ્યોમાં તીવ્ર ભાવસંવેદનો, આરતભરી અભિવ્યક્તિ, સૌંદર્યના કેદ, પ્રણયની ગુલાબી મસ્તી, સ્વપિતલ તરંગોની લીલાનું ચાતુર્ય છે. સત્ક્રીય-સામજિક વિષયો પર કટાક્ષ કરતાં એમનાં 'ખુશી કાવ્યો' નોંધનીય છે.

એમની નવલકથાઓમાં મુખ્યત્વે માનવતાવાદી અભિગમ છે. 'તમન્નાના તમાશા' (૧૯૭૬), 'તું એક ગુલામી સપનું છે' (૧૯૭૬), 'આપનામાં કોણ છે?' (૧૯૭૭), 'નીંદર રાખી સપનાં બૂંઠાં' (૧૯૭૮), 'રેશમી ઉજાગરા' (૧૯૭૯), 'ફૂલ બનીને આવજો' (૧૯૮૦) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. એમાં બર્મન વાર્તાઓમાંથી સુંદીને 'શ્રેષ્ઠ બર્મન વાના' (૧૯૭૦) નામે અનુવાદ આપ્યો છે. 'હું ભટકતા શાયર છું' (૧૯૭૨) નામે આત્મચરિત્ર આપ્યું છે. ઉપરાંત દેવનાગરી લિપિમાં 'ધિરને બાદલ—ખૂલને બાદલ' તેમ જ 'આપને ઈક પ્યાલ કો દફના કે આપા હું' જેવા ઉર્દૂ ગદ્ય-સંગ્રહો પણ આપ્યા છે.

બ.દ.

આભ રુવે એની નવલખ ધારે—ભાગ ૧-૨ (૧૯૬૪): શિવકુમાર શેશીની આ નવલકથા બંગાળની પાર્શ્વભૂમિ, સામ્યવાદી વિચારસરણી અને પ્રવૃત્તિઓ તથા ભારતીય ઇતિહાસના ૧૯૪૧થી ૧૯૫૦ના મહત્ત્વના સમયગાળાને આવરે છે. દેશપ્રેમની ભાવનાથી રંગાયેલ જ્યમનબહેનના સ્વેચ્છાથી પુત્ર અંશય; તેની સુંદર, સંસ્કારી, સુશિક્ષિત બંગાળી પત્ની કાલ્ક; સામ્યવાદી પ્રવૃત્તિઓમાં સંડોવાયેલા તેના ભાઈ ઉત્પલ—કથાનાં મુખ્ય પાત્રો છે. અંશય-કાલ્કનું પ્રેમલગ્ન અંશયની સિદ્ધાંત-વિહાણી જીવનરીતિ અને સ્ત્રીસંગ-લોલુપતાને કારણે ધિન્નભિન્ન થતું જોવાય છે. કથા ફલેશબેક પદ્ધતિથી રજૂ થઈ છે, પણ લેખક વચ્ચે વચ્ચે કથાનાયક તેમ જ વાચક સાથે વાત કરી લે છે. ઐતિહાસિક સામગ્રીનું આકલન પાત્રોના અંગત જીવનની સાથે નહીં સાંધા નહીં રેણુ સમું થઈ શકતું નથી.

દો.મ.

આમલીવાળા ગોવર્ધનદાસ રણછોડદાસ: 'કૃપાસુદામા' (૧૯૦૯)
નાટકના કર્તા.

દ.ત્ર.

આમ્રપાલી (૧૯૫૪): ધૂમકેતુની ગુમથુગીન નવલકથા. એમાં ત્રિભિસારના મગધ દેશની અને વિચ્છવી ગણતંત્રના વેશાલી વચ્ચેની સૂક્ષ્મ સ્પર્ધાની કથા છે. ત્રિભિસારના પુત્ર અંજન-શત્રુના ઘડતરમાં ફાળો આપનાર શબ્દવના ગ્રાહ્યમુંત્રી વર્ષકારે શબ્દકુમારમાં ચક્રવર્તીપદના સંસ્કાર સંચિયા હતા. વેશાલી એમાં નડતરરૂપ હતું. આ સંદર્ભમાં બંને શબ્દો જ શબ્દનોતિનો ઘાટ આપવાની વેતરણમાં હતાં તેનો આલેખ આ નવલકથામાં મળે છે.

અહીં પણ જ પ્રેરણામૂર્તિ છે તે વેશાલીનો જનપદકલ્યાણી આમ્રપાલી છે. વેશાલીની એકતા અને સર્વોપરિનાને ટકાવવા માટે એ પહેલાં પોતાનું સ્ત્રીત્વ હોડમાં મૂકે છે અને બોજી વાર માનૃત્વ. વિચ્છવી પ્રજાના ગણતંત્રને પોતાનાં અપૂર્વ બલિદાનોથી ઉન્નત સપનારી આમ્રપાલી નગરશાહિનીને બદલે શકિતરૂપા નારી તરીકે આ કથામાં પ્રગટ થાય છે.

બ.પં.

આયુષ્યના અવશેષે: સર્વેન્દ્ર શાહની યશસ્વી સોનેટમાલા. અહીં વતનમાં ઘર ભણી પાછા ફરેલા વૃદ્ધની સંવેદનાને કલાત્મક

અભિવ્યક્તિ મળી છે.

સં.દો.

આર. એન.: જસૂસીકથા 'કુસુમકલા—ભાગ ૧' (૧૯૦૫) ના કર્તા.
દ.ત્ર.

આર. એફ. એમ.: 'કુધારાની કલ્પના યાને સમૂહ રચના' (૧૯૮૧), 'પદમાણી - ૧' (૧૯૮૨), 'નવરંગની નવી ધીજી' ના કર્તા.
દ.ત્ર.

આર. બી. એમ.: જુઓ, માદન રતનજી બહસમજી.

આર. વી.: 'દલામણુ જેઠવા નાટક પંચાંકી' (૧૯૦૪), 'યાગીન્દ્ર ગાપીચંદ' (૧૯૦૪) જેવાં નાટકો તથા 'દલામણુ જેઠવાનાં ગાયનાં' ના કર્તા.

દ.ત્ર.

આરજ: 'ચીલજડપ' જસૂસીકથાના કર્તા.

દ.ત્ર.

આરણ્યક: જુઓ, પાક પ્રાણજીવન વિજ્ઞાનય.

આરસ: જુઓ, પંડવા રમેશચંદ્ર જાનલાલ.

આરસી: જુઓ, પટેલ રમણલાલ અંબાલાલ.

આરસીવાળા મેહેરજી કે.: 'મિતીમાળા' (૧૯૦૩) ના કર્તા.

દ.ત્ર.

આરોહણ: બગવંતરાય કે. ઠાકરની સર્ગજ પૃથ્વી છંદમાં લખાયેલી લાક્ષણિક કાવ્યકૃતિ. પર્વતના આરોહણની સાથે સાથે વિચારનાં આરોહણને એમાં અંતિત કર્યાં છે.

સં.દો.

આર્ય નાજજીભાઈ: જીવનચરિત્ર 'સપ્તવિધાતા મહર્ષિ ટ્યાનંદ સરસ્વતી' (૧૯૬૫) ના કર્તા.

દ.ત્ર.

આલા ખાયર: મધ્યકાલીન મૂલ્યોને સાંપ્રતકાલીન વિપરીત સંજોગો વચ્ચે હાસ્યાસ્પદ રીતે જાગવી રાખવા મથતા, રમેશ પારેખના કાવ્યસંગ્રહ 'ખમ્મા આલા ખાયરને' ના નાયક.

સં.દો.

આવસન્થી વિકૃતરાય યજ્ઞેશ્વર, 'રસિક': એમણે 'બાલકાલ્યાણા' (૧૯૨૫), 'રસિકનાં કાવ્યો' (૧૯૩૪) તથા 'સરક કંકારવની અનુપંગી મેઘમૂર્છના' નામના કાવ્યસંગ્રહો; જન ઓફ આર્ક પર આધારિત 'રણચંદી' (૧૯૩૧) અને ઇતિહાસ, ભૂગોળ, વિજ્ઞાનના શિક્ષણમાં સહાયક બનેલા સંવાદોના સંગ્રહ 'બાગસંવાદો તથા નાટકો' (૧૯૩૫); ઉપરાંત 'બાલવિજ્ઞાન અને ભૂગોળની વાર્તા' (૧૯૩૫) જેવી પુસ્તિકા આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

આવો: 'અમે રં સૂકું રૂનું પૂમડું' જેવી પંક્તિથી ઊપરડતું, તાજગીભર્યાં દૃષ્ટાંતોથી રમ્ય વિરોધ ઉપસાવતું પારંપરિક ભાવન-હાગમાં રચાયેલું મકરંદ દવેનું પદ.

સં.દો.

આચર જ્ઞેયમ જીવરાજ: પદ્યકૃતિ 'જયરાજ સ્મરણાંજલિ' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આચર જ્ઞેયનાથ પુરુષોત્તમ: કથાકૃતિ 'ક્રીડારિક્થા'ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આશા ફરામરાજ અરદેશીયર: 'નક્ષીયને આગ' (૧૯૦૬) નવવ-કથાના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આશિત હંદરાબાદી: જુઓ, કોટક સુરેશચંદ્ર સામજીભાઈ.

આશીવાદ લિખ્મતલાલ: જીવનચરિત્ર 'દિલોજન દોસ્ત-ઈસુ-મસિદ' (૧૯૨૯)ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આસમાની બળવંતરાય ભુખણદાસ (૩૧-૧૦-૧૯૩૯): નવવકથા-કાર. જન્મ ઓલપાડ તાલુકાના બરબોધનમાં. ૧૯૫૭માં મૅટ્રિક. બ્રહ્મા પંચાયત અને કલકટર કચેરી, સુરતમાં ૧૯૬૦થી અધ્ય-પર્યંત ક્લાર્ક અને નાયબ ચિટનીસ.

એમણે 'ખ્યાસી પ્રીત' (૧૯૭૬), 'પ્રેયસી' (૧૯૭૯), 'ધનકતાં હેયાં' (૧૯૮૨), 'સોહામણી સ્મિત' (૧૯૮૩) અને 'વાસંતી પાનખરતાં ડૂસકાં' (૧૯૮૪) નામની પ્રસંગપ્રધાન સામાજિક નવવકથાઓ લખી છે.

ર.ર.દ.

આસિમ સંદેરી: જુઓ, સૂબેદાર મહેમુદમિયાં મહંમદઈમમ.

આસ્થાવાદી સુરેન્દ્ર: 'સંકટોનો સામનો કરનાર પુસુફ' (૧૯૬૮) કથાકૃતિના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આહીરે લક્ષ્મણસવ જોવિદજી: 'પ્રેમપ્રિય જરબાવગી' (૧૯૯૦) પદ્યકૃતિના કર્તા.

હ.ત્રિ.

આહુજા દલપતરાય રેણુમલ, 'મયૂર' (૧૫-૯-૧૯૪૧): નવવકથા-કાર, વાર્તાકાર. જન્મ ભાજાદારવડા (સિધ)માં. ગુજરાતી ચાર ધોરણ સુધીના અભ્યાસ. પત્રકારત્વનો વ્યવસાય.

'છત્રપતિ શિવાજી અને સૂરતની લૂંટ' (૧૯૭૮) જેવી નવવ-કથા અને 'મજાજૂરીને માંચડે' જેવી લઘુનવલ એમણે આખ્યાં છે. 'નજર તારી હદય માંડુ' (૧૯૬૧) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'કમળ, કેસૂડા અને ગુલાબ' એમનું બાલસાહિત્યનું પુસ્તક છે. એમણે કેટલીક સિધી વાર્તાઓના અનુવાદ પણ આખ્યા છે.

ચં.ટો.

આંખ: જીણાભાઈ દેસાઈ, 'સ્નેહરશ્મિ'ની ટૂંકીવાર્તા. એમાં નારણની જુગુપ્સા પ્રેરતી આંખના વહંમમાં એનું ખૂન કરી બેસતા અને ફાંસીને દિવસે પણ માત સામે સ્વસ્થતા જાળવતા જ્ઞેયમભાઈની ઊંડી સંવેદનશીલતાનું નિરૂપણ મનુભાઈના પાત્ર દ્વારા આકર્ષક રીતે થયું છે.

ચં.ટો.

આંખો અટવાણી જ્યારે: મનસુખલાલ જવેરીનું વનકાળી વચ્ચે આત્મકીર્તિના અનુભવ કરાવતું પારંપરિક ભજનકાળમાં લખાયેલું ગીત.

ચં.ટો.

આંગણિયાત (૧૯૮૬): દલિત દૃષ્ટિકોણનો સમગ્ર ઉન્મેષ દાખવતી જોસેફ મેકવાનની નવવકથા. ખંડા જિલ્લાના ગામડામાં પડેલા અને કારોરોના સમાજથી ઘેરાયેલા વણકરસમાજના જીવનસંઘર્ષની આ કથાનું દસ્તાવેજી મૂલ્ય ઊંચું છે. પ્રાદેશિક ભાષાનું પોત નવવકથાના નિરૂપકથી છેક પાત્રો સુધી એકસરખું વણાયેલું હોવા છતાં સંવેદનશીલ રજૂઆત અને વાર્તાવના સચિપૂર્ણ સમાયોજનને કારણે નવવકથા પ્રાણવાન બની છે.

ચં.ટો.

આંટિયા ફિરોઝ (૧૩-૩-૧૯૧૪): નાટકકાર. ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયે સાથે બી.એ. અભ્યાસકાળ પછી નાટ્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ.

એમનાં 'છ નાટકો' (૧૯૫૧) માનવનિર્ભંગતાનું વિશિષ્ટ દર્શન આપતાં, પારસી બોલીમાં લખાયેલાં ને તખ્તાવાચકી ધરાવતાં નાટકો છે. એ જ રીતે એમનાં '૯ નવાં નાટકો' (૧૯૫૪) તેમ જ '૧૫ નાટકો ને અગિયાર ટ્યૂકડીઓ' (૧૯૫૭) પારસી કામના માનસને વિશિષ્ટ લખાવટથી હળવી રીતે રજૂ કરે છે. 'નવરંગ' (૧૯૬૦)માં અગાઉના નાટ્યસંગ્રહમાંથી પસંદ કરેલાં નવ નાટકો મુકાયાં છે.

ચં.ટો.

આંતરગોધાર (૧૯૮૧): 'સ્વવાચકની શોધ' જેવા બસકાવ્યોના મહત્વના જૂથને સમાવતા લગભગ ૪૭ રચનાઓનો, સર્જનદ્ર શુક્લનો કાવ્યસંગ્રહ. તળપદા કીવતને સંસ્કૃત પ્રૌઢિ સાથે સમન્વિત કરતું કવિનું ભાષાકર્મ નોખું છે. રચનાઓ અર્થ-ધનતાને તાકે છે. સંગ્રહને અને મુકાયેલી વક્ત્રીઓની અત્યંત સંસ્કૃતપ્રચુર શૈલી વ્યંજની ધારને કારણે આસ્વાદ્ય બની છે.

ચં.ટો.

આંદોલન (૧૯૫૧, સંવેદિત આવૃત્તિ - ૧૯૬૯): સર્જનદ્ર શાહનો, સાઠ ગીતોનો સંગ્રહ. આ ગીતોમાં સ્વીન્ટર-પ્રભાવ પ્રમળ વરનાથ છે. પ્રણય, પ્રકૃતિ અને અધ્યાત્મ જેવા સનાતન વિષયોનું નિરૂપણ કરતાં ગીતોમાં તત્સમ, તદ્ભવ અને દેશ્ય શબ્દાવલીની સાથે વ્રજ, હિન્દી, બંગાળી અને મેવાડી શબ્દોના પ્રયોગ ધ્યાન ખેંચે છે. વર્ણસંયોજન સંબંધે ચીવટ દાખવતા આ કવિની કાવ્યબાનીમાં દરેક શબ્દ પૂર્વાપર સ્વર-વ્યંજનના સંદર્ભમાં ઔચિત્યપૂર્વક યોજાયો છે. નહાતાલાલનાં ગીતો પછીનું, ગીતક્ષેત્રનું આ મહત્વનું પ્રસ્થાન છે.

પ્ર.પ્ર.

આંધળી જલ્લી (૧૯૮૩): ધીરુબહેન પટેલની લઘુનવલ. એકવ-વાયા પ્રેમાળ પિતાની સાર-સંભાળ માટે અપરિણીત રહેતી અને પછી લગ્નવય વટી જતાં લગ્નની તક ગુમાવી મેકેલી કુંદનની આસપાસ કથા વિસ્તરેલી છે. ભાડૂત પરેશ અને શુભાંગીનું પ્રસન્ન દામ્પત્ય એનામાં લગ્નની ઈચ્છાને ઉદ્દીપ્ત કરે છે અને

આંબાજી સ્વામી — ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકની આત્મકથા

પરેશ એની ઓફિસના એક વિદ્યુરને શોધી પણ લાવે છે. પરંતુ મૃત પિતાની ભૂતકાળની વિલાસિનાની જાણ થતાં તેમના પ્રાપ્તે તેમ જીવન પ્રત્યે શકાભ્રમ થતાં એને કુંદન પોતાના વર્તમાન જીવનની આંધળી ગલીમાં જીવવા કરવાનો વિકલ્પ સ્વીકારી લે છે. આવા કથાનકના વર્તુળમાં કુંદનનું પાત્ર ધ્યાનાર્ધક છે.

મુ.મા.

આંબાજી સ્વામી: પદ્યકૃતિઓ 'ગમી રાજનો રાસ' (૧૯૨૧) અને 'સતી ગુણસુંદરીનો રાસ' (૧૯૨૨) ના કર્તા.

દ.ત્ર.

ઇન્દુલાલ પીતામ્બર: છપ્પા, સાપી તેમ જ પ્રાચીન ભજનના દેશ્ય ઢાળોમાં સ્વાયેલી, પદ અને ભજન પ્રકારની રચનાઓની પુસ્તિકા 'ગીતસંગ્રહ' (પીતર પુજા સાથે, ૧૯૨૪) ના કર્તા.

કો.પ્ર.

ઈશ્લાવર (૧૯૮૭): અરુપૃથતાના કલંકને નિરૂપતી રઘુવીર ચૌધરીની નવલકથા. કૃતિમાં બાલિકાની જનિત તેમ જ સ્વભાવગત મનોવલણ વચ્ચે સર્જતા સંઘર્ષનું નિરૂપણ થયું છે. મંદિરના મહંત યતુર ગાસાંઈ એક બાલુ મંદિરના ગુબકમાં પહેલ નિરાડને છાવરણ મથે છે, જ્યારે બીજી બાલુ કથાનાયક મંગળ હરિજનો અને સર્વાર્થ વચ્ચેની નિરાડને સાંધવામાં મા-આપ અને પત્ની કમુની સામે લડત આપી સફળ થાય છે.

વિશિષ્ટ ગદ્યથી આરંભ પામતી કૃતિ કમશ: પાત્રગત ભાષા-પ્રયાજનોની વિવિધ તરેહો સાથે કામ પાડે છે. સામાજિક વાસ્તવનું નર્મ્ય દસ્તાવેજી નિરૂપણ ન કરતી કથા તેનો પાત્રોના વિશિષ્ટ તેમ જ બળકટ જીવન-અભિગમથી નોંધપાત્ર બને છે.

ર.ર.દ.

ઈન્નેર દેવીદાસ ઝીણાભાઈ (૧૮૬૧): નાટ્યલેખક. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધી અભ્યાસ. મુંબઈ પોર્ટ ટ્રસ્ટમાં વેસ્ટાઉસકીપર.

એમણે ઉનુમાન-માતા અંકની પર આધારિત પંચાંગી નાટક 'અંકની' તથા ત્રિજાંકી નાટક 'કલાવતી' (૧૮૯૬) આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ઈતરા (૧૯૭૩): 'પ્રત્યંચા' પછીનો સુરેશ જોશીના અદ્ધાર સીર્ષક-રહિત કાવ્યોના સંગ્રહ. પહેલું કાવ્ય સ્વીન્દ્રનાથને આપાયેલી અંકલિ છે, જ્યારે બાકીનાં મોટા ભાગનાં કાવ્યો રોમેન્ટિક ધારાનાં છે. કાવ્યોના કેન્દ્રમાં કૃત્રિમ નગરજીવન, વિદ્યુ પ્રેમ, એકલતા, યુન્યતા, વિરત અને ડાઘા છે. સૌથી વધુ જાણીતા થયેલા કાવ્ય 'એક ભૂલા પહેલા રોમેન્ટિકનું હુસ્વપ્ન'ના નાયક સુરેશ જોશીની વાર્તાઓના નાયકના ગાત્રને છે. આ સર્વ કાવ્યોમાં પ્રયોજાયેલાં ઘણાં કલ્પનો ભયાનકતાની અનુભૂતિ કરાવવામાં ઠીક ઠીક સફળ થયાં છે. ઘણાં કાવ્યોની શૈલી કલ્પનવાદી, પ્રતીકવાદી તે ક્યારેક અતિવાસ્તવવાદી પણ છે. કાવ્યપદાવલિ બહુધા તત્સમ રહી છે.

ધિ.ખં.

ઈતિહાસની આરસી: ચડતીપડતીના ચક્રને ઉપસાવતું મહાબાવીનું આ કાવ્ય 'સગાં ટીકાં મેં શાહજાવમનાં ભીજ માજનાં શેરીએ' જેવી જાણીતી પંક્તિ આપે છે.

ચં.કા.

ઈનામદાર બચરદાસ લક્ષ્મીદાસ: સાપી, પ્રભાતિયાં તેમ જ મધ્યરાત્રીનાં જાણ સ્વનાઓના કાળમાં સ્વેલી બાલિકાપ્રવાન પદ-સ્વનાઓના સંગ્રહ 'શ્રી પ્રજટ ચીનામણિ રસિક કીર્તનો' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

કો.પ્ર.

ઈંદાળા: સુન્દરમ્ની કાવ્યકૃતિ. સમાજવ્યવનામાં ઉપેક્ષિતોને નવા આનુર રૂપે સમાવી લેવાનાં બોધ કરતાં ઈંદાળાના ઉદાહરણને કલાત્મક રીતે વિકસાવ્યું છે.

ચં.કા.

ઈંદોના સાત રંગ: મધુ રાવની હરિયાજૂથની વાર્તાઓમાંની એક. કોઈ ફ્રેન્ચ-સાહેબની ધૂનને કારણે જન્મતી કિંદાની ગણતરીમાં લાયલા અનેકોમાંની એક હરિયા ફ્રેન્ચસાહેબની તૂટતી શરદાને ટેકા આપે છે-એવા તરંગ અને અનિચયોક્તિની ભાંધ પરના કથાનકને લેખકે આરવાદ્ય કર્યું છે.

ચં.કા.

ઈન્દુ: પૃથ્વીલાકેના એક માનવી પરમાત્મા-સ્વરૂપ મનાતા શ્રી-કૃષ્ણને કળિયુગમાં પૃથ્વી પર નહીં આવતરવા બદલ કેસ મોંટ છે-એવી રોમાંચક કલ્પના રજૂ કરતી વાર્તા-પુસ્તિકા 'શ્રીકૃષ્ણ ઉપર કેસ'ના કર્તા.

કો.પ્ર.

ઈન્દુકુમાર (૧૯૦૯, ૧૯૨૭, ૧૯૩૨): ન્દાનાલાલનું ત્રણ અંકમાં પ્રકાશિત આ ભાવનાપ્રધાન સામાજિક નાટકકાવ્ય પાંત્રીસક વર્ષના લાંબા ગાળા દરમિયાન લખાયેલું છે. નાટકકારની કંફિયત એવી છે કે આ નાટક દેશ્ય નહીં પણ શ્રાવ્ય છે; ગ્રીસની પ્રશિષ્ટ પદ્ધતિનું નહીં પણ રોમેન્ટિક પદ્ધતિનું છે; સક્લપિયરની નહીં પણ શેલીની શૈલીનું છે. પ્રેમ અને દેશ-સેવાનો આદર્શ રજૂ કરતું તેમ જ લગ્નસ્નેહના મહિમા કરતું આ નાટક લેવનશૈલીમાં સ્વાયેલું છે. વચ્ચે વચ્ચે ગીતા મુદ્રામાં છે. નાટકમાં કિષાશીલતાના અભાવ છે. આકર્ષક સૂત્રોને સહારે પાત્રો એક પરિમાણમાં રૂપાં કરતાં લાય એવું લાગે છે. નાટકને બંધ એકંદરે શિથિલ છે અને રોમેન્ટિક માનસનું આશોપાત્ર પાત્રો, પ્રસંગ અને ભાષા પર થયા કરતું અનુભવાય છે. આમ છતાં નાટક નિરાંકપણે ન્દાનાલાલની પ્રતિભાની વિલક્ષણતાનું પરિણામ છે.

ચં.કા.

ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકની આત્મકથા — ભાગ ૧ થી ૬ (૧૯૫૫, ૧૯૫૬, ૧૯૬૯, ૧૯૭૧, ૧૯૭૩): સમાજવાદી લેક્સેચક તેમ જ મૂલ્યનિષ્ઠ સજકારણી તરીકે સુખ્યાત ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકની આત્મ-કથા. ઇન્દુભાઈ, પોતે જન્મની જન્મની સાથે સંબંધમાં આવેલા અને જે જે ઘટનાઓ સાથે સંકળાયેલા એનું વિગતે આલેખન કરતા અહીં દૃષ્ટિગાચર થાય છે; એટલે આ આત્મકથામાંથી

એમની સાથે સંકળાયેલ વ્યક્તિઓ અને ઘટનાઓનો વિગતે પરિચય મળે છે અને એ નિમિત્તે ઈન્દુભાઈના વ્યક્તિત્વનો, એમની વિચારધારાનો પણ પરિચય પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રથમ ભાગનું પેટાશીર્ષક છે 'જીવનવિકાસ', જેમાં વન 'નરિયાદની સિકલ', પૂર્વજનો વિગતે અને ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકના જીવનનો પહેલો પચ્ચીસ વર્ષનો ઘટનાઓ આલેખાયેલો છે. પહેલા, બીજા અને ત્રીજા ભાગમાં જીવનનો ૩૫ વર્ષનો દિવસ એકબીજી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. પણ, પછીથી ૧૯૫૬ થી ૧૯૬૮ સુધી તેઓ મહાગુસ્તાવ આંદોલનમાં વિશેષરૂપે સક્રિય હતા એ કારણે આત્મકથાલેખન આરંભ પહેલું અને તેથી પુનઃ આત્મકથાલેખન તરફ પછી બહુ મોડે મોડે વળેલા. ચોથા ભાગમાં ત્રીજા ભાગથી અધૂરી રહેતી સામગ્રી આગળ ધરી છે. અહીં ૧૯૨૪ થી ૧૯૩૫ સુધીનો વિગતો છે. પાંચમા ભાગમાં ૧૯૩૬ થી ૧૯૬૫ સુધીનો વિગતો છે. આ બે ભાગ ૧૯૩૫ માં પ્રકાશિત થયેલા. અંતિમ છઠ્ઠા ભાગમાં આરંભનાં ૩૨૩ કેટલાં પૃષ્ઠ કર્તાનાં પોતાનો લખેલો છે, પણ પછીનો તમામ ભાગ, ૧૯૩૬ થી તેમની સાથે સંકળાઈને રહેલા વનવંત ઓગ્રાએ લખેલા છે. એમાં ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકની ડાયરી, પત્રો અને અન્ય સામગ્રીના ઉપયોગ કરીને આ ભાગ પૂરા તાટસ્થ્યથી તૈયાર કર્યો છે.

ઈન્દુભાઈની વિચારધારા, મહાગુસ્તાવ આંદોલન, મદ્યૂર-ઉત્કર્ષ માટેની લડત અને આ સમય દરમિયાનની કંઈ કેટલોક ઘટનાઓ એ આ છ ભાગમાં વિભક્ત પ્રથમી વિષય-સામગ્રી છે.

બ.જા.

ઈન્દ્રજિતવધ (૧૯૮૩): દાવનરાય કૃપારામ પંડ્યાની કાવ્યકૃતિ. સંસ્કૃત મહાકાવ્યની વ્યાખ્યાને લક્ષમાં રાખી એ યાદીએ ગુસ્તાવની ભાષામાં કાવ્ય અવનાશવાને આ પહેલા આધાર છે. ઐતિહાસિક વસ્તુને વિષય ગનાવવા છતાં સંવિધાન અન્યંત શિથિલ છે અને અર્થપ્રોહિને પ્રયત્ન છતાં અલંકારોની કૃતકતા છે—એ કારણે આ કૃતિ ઊંચી ગુણવત્તા પ્રગટ કરતી નથી. એકંદરે કવિનું આ મહાકાવ્યના સ્વનાકર્મ કરતાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યાના અનુસરણમાં વધું સંકાયેલું વરતાય છે.

ચં.ટા.

ઈન્દ્રવનુ (૧૯૩૯): સુંદરજી ખેટાઈના, પાંચ વિભાગમાં વિભાજિત ૧૧૨ કાવ્યોના સંગ્રહ. 'પ્રયાણ' નામક પ્રથમ ગુચ્છમાં જીવનની ગતિવિધિને લગતાં કેટલાંક સાદાં-સરળ સોનેટ છે. કવિની વિચારસૃષ્ટિ અને જીવનદૃષ્ટિ ભાવનાપૂર્ણ છે અને તેનું નિરૂપણ ઠીક ઠીક મુખર છે. બીજા ગુચ્છ 'પ્રાણ્યમંગલ'નાં કાવ્યોમાં પ્રેમની વિવિધ અનુભૂતિઓ નિરૂપાયેલી છે. 'ઈન્દ્રવનુ' નામનું પુત્ર-વિયોગનું કાવ્ય કશુભપ્રશસ્તિ સ્વરૂપનું છે. અન્ય કાવ્યોમાં પ્રેમનો પ્રત્યક્ત સંવેદનો અને ભાવનાત્મક લાગણી-ઓનું આલેખન નોંધપાત્ર છે. 'પ્રાણ્યવૈષમ્ય' નામના ગુચ્છમાં પ્રેમજન્ય વેદનાનું ગાન છે. 'પ્રકૃતિદ્વારે'માં પ્રકૃતિવર્ણનનાં કાવ્યો છે, તે 'ઝંઝરી'નાં ૨૭ કાવ્યોમાં સહસ્ય, અધ્યાત્મ અને સદ્ભાવનાનું નિરૂપણ થયેલું છે. પ્રકૃતિ, પ્રેમ અને પ્રભુનું

નિરૂપણ કરતી આ સંગ્રહની કવિતાની પદાવલિ નત્સમ છે.

મ.પ.

ઈંગાક: જુઓ, સન્યા પેરનનજી ૧૪મંશદજી.

ઈબ્રાહિમ, 'અન્વર': ઈસ્લામના ધર્મપુસ્તકોના જીવનચરિત્રોનો સંગ્રહ 'મલાન અવલિયા અર્થાત્ ઉમ્મતના ન્યાતિર્દીશ-૧-૨' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈબ્રાહિમ રસૂલોભાઈ: (પિરની ધર્મને કેન્દ્રમાં રાખી કરવામાં આવેલી ઐધ્યપ્રધાન અને ભજન-શૈલીની રચનાઓ 'મનોહર કાવ્યમાળા તથા ધનકેહાઉ દીકરાનું આખ્યાન' (૧૯૨૭)નો પ્રથમ ભાગ 'મનોહર કાવ્ય માળા' છે, તે બીજા ભાગમાં 'ધન કેહાઉ-દીકરાનું આખ્યાન' શિથિલ આખ્યાનશૈલીએ રચાયેલું ત્રણ ભાગમાં વિભક્ત છે. 'હૃદયવાટિકા' (૧૯૨૨) એમની સંપાદિત ભજન-પુસ્તિકા છે.

કો.બ્ર.

ઈભા: નવલકથા 'દુખિયારી રત્નપ્રભા યાને રાજબટપટના ચિતાર' (બી. આ. ૧૯૦૪)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈરાની દીનશા મેરવાન: ઐધ્યક સૂત્રો અને કંડિકાઓનો સંગ્રહ 'જિન્દગાનીનાં સાથી' (પુનર્મુદ્રણ, ૧૯૫૦), 'શિક્ષિતી મનશની અને નેક વિચારો', 'સુખદુઃખના સાથી', 'દીનપાર સંગ્રહ' તથા 'જીવતી જગત'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ઈરાની બહેરામ ખા.: વ્યાવસાયિક રંગભૂમિ માટે લખાયેલ નાટક 'આશાની ઈમારત' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈરાની બહેરામ જ.: ચરિત્રકૃતિ 'સાકારીના સદ્ગુણ' (૧-૨) (સી. મં. દેસાઈ સાથે)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈરાની મહેરવાન બે.: પ્રહસન પ્રકારના ત્રિઅંકી નાટક 'ગંબીર ઘોંટાલો' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈરાની રૂસ્તમ (ગુસ્તારુપ) પુરશેદ (૧૯૩૯, ૧૯૯૨): કવિ, નવલકથાકાર, નાટ્યકાર. 'પારસી સાહિત્યના મેઘાણી' તરીકે ઓળખાયેલા આ અભ્યાસીએ પહેલીવાર 'લાકકથા' શબ્દ સ્પષ્ટ રીતે વાપર્યો છે. 'રજપૂતવીરસકથા ભાગ ૧-૨-૩' (૧૯૭૯), 'લાકકથા' (૧૯૮૫), 'વિલક્ષણ કથાગ્રંથ' (૧૯૮૬), 'શાહાનશાહ અકબરશાહ કથાગ્રંથ' (૧૯૮૮) વગેરે એમનું લોકકથાઓનું સાહિત્ય છે. આ ઉપરાંત એમણે ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'ગુલશીરીના' (૧૯૮૯), 'દાખમ નોશીરવાન', 'અરબીયન કિસ્સા' અને કાવ્યસંગ્રહો 'રૂસ્તમી ગુસ્તાવતી ગઝલિસ્તાન' (૧૯૮૧), 'રૂસ્તમી કવિતા', 'રૂસ્તમી ગાયકુ', 'રૂસ્તમી ફાગબાજી', 'રૂપાઉ બેતબાજી', 'રૂસ્તમી મુનાઝત', 'રૂસ્તમી ગંજબાજી' વગેરે કુલ પચાસેક પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.ટા.

ઈરાની સુના કાવચાલ — ઈસમાઈલી નસીરુદ્દીન પીરમહંમદ

ઈરાની સુના કાવચાલ : પ્રાણ્યપ્રધાન નવલકથા 'દિવાવર દિલ' (૧૯૫૨) તેમ જ કુટુંબજીવનના સંઘર્ષને આલેખતી સામાજિક કૃતિ 'બાપના શ્રાપ કે ખુદાના ખાફ' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈરાની સોહરાબ શહેરયાર, 'મશરેક' (૧૯૮૭, ૧૯૨૩):
'દુન્યાઈ ચક્કર યાને ચડતીપડતી' (૧૯૦૪), 'પરસ્તાને ચકમ' (૧૯૧૫), 'બિનાબ ખલકત યાને બેચેન દુનિયા' (૧૯૧૫), 'ઘેલા ઘાંચીનું કુટુંબ' (૧૯૧૬), 'હમશીર કે સમશીર' (૧૯૧૭), 'તલવારની ધાર' (૧૯૧૮), 'અક્કલમન્ટ બેવફૂફ' (૧૯૧૮), 'તકદીરની તકલીફ' (૧૯૧૮), 'હિન્દુસ્તાનની પૂબસુરત પાદશાહ' (૧૯૧૯), 'બગેમા અને શયલાકુમારી' (૧૯૧૯), 'તકવાદી તાજ' (૧૯૧૯), 'અક્કલનો ખજનો' (૧૯૨૦), 'લૂટાહુ મુબારક' (૧૯૨૩) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.ટો.

ઈર્શાદગઠ : ચિનુ મોદીનો, ગઝલો અને દશ તસ્લીઓ સમાવેતા કાવ્યસંગ્રહ. 'તસ્લી' 'જાણિકા' પછીનો કવિનો બીજા પ્રયોગ છે. આ બંને દ્વારા ગઝલના સ્વરૂપને એકત્વ આપવાનો પ્રયત્ન થયો છે. 'જાણિકા'માં પહેલા શેરના કાફિયા રદીફને છેલ્લા શેરમાં પુનરાવર્તિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે 'તસ્લી'માં મત્લા અને મકતાને લગભગ એકાકાર કરી તખલ્લુસને દોહરાવી પ્રારંભના અને અંતના છેડાને એક કરવાથી રચનાનું વર્તુળ પૂરું થાય છે. 'પર્વાતને નામે પથ્થર દરિયાને નામે પાણી' એ જાણીતી તસ્લી અહીં છે; તે ગઝલોમાં અંગત વેદના ભાષા-સંવેદનનું પ્રેરક બળ બની છે.

ચં.ટો.

ઈલહિસબ : 'પ્રેમ-સુદરની વાર્તા' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

કો.બ.

ઈલાકાવ્યો અને બીજાં કેટલાંક (૧૯૩૩): ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતાનો કાવ્યસંગ્રહ. આ કાવ્યોમાં ભાઈ-બહેનના પારસ્પરિક, નિર્વાહ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાના ભાવોને આદ્ર્તાથી આલેખતાં સ્મૃતિચિત્રોમાં કિશોરવયની મુગ્ધતા, સ્વપ્નશીલતા અને સરળતાનું દર્શન થાય છે. દલપતશેલીની ચઢાણુતાના અનુભવ સાથે ક્યનની પ્રવાહિતા, ક્વાસૂઝ અને કલ્પનાની લીલા રચનાને આસ્વાદ્ય બતાવે છે. કેટલાંક તળપદાં નાનાં પ્રકૃતિચિત્રો અને વાસ્તવિક પ્રસંગવાર્ણિત કાવ્યગત ભાવને તાદૃશ બતાવે છે. ગુજરાત, ગાંધીજી, નર્મદા અને સ્વદેશપ્રેમ જેવા વિષયો પરની રચનાઓ પણ અહીં સંગ્રહાયેલી છે.

નિ.વા.

ઈવા કેવ : જુઓ, દેવ પ્રફુલ્લ નંદશંકર.

ઈશાક સુલેમાન : 'લયલા મજનૂ' (૧૯૭૯) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈંગ્લેન્ડમાં પ્રવાસ (૧૯૬૬) : ૧૯૬૩ માં વ્યવસાય અંગે કરેલી ઈંગ્લેન્ડ-યાત્રાનું બાર પ્રકાશન અને પ્રત્યેક પ્રકાશનમાં બાર-બાર

મુદ્દાઓનું નિરૂપણ કરતો કરસનદાસ મૂળજીનો પ્રવાસગ્રંથ. પ્રવાસની અગત્યથી આરંભી આગમીટ-પ્રવાસ, લંડન શહેરનો પરિવેશ તથા ઈંગ્લેન્ડનાં પ્રખ્યાત સ્થળોનાં યુરન અને ઝીણવટ-ભર્યાં વર્ણનો આપવા સાથે લેખકે શિલ્પ-સ્થાપત્ય, હુન્નર-ઉદ્યોગ, મ્યુઝિયમો અને મનોરંજનનાં માધ્યમો વિશે તેમ જ પ્રજાનાં તત્કાલીન આર્થિક, સામાજિક, રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક સંચલનો અંગેનાં પોતાનાં નિરીક્ષણો આપી ગ્રંથને રોચક બનાવ્યા છે. ઈંગ્લેન્ડનાં વિખ્યાત સ્થળોનાં રંગીન ચિત્રો આ ગ્રંથનું એક વિશેષ આકર્ષણ છે. લેખકની સાહિત્યસર્જન-પ્રવૃત્તિના સુશ્લેષ તરીકે તેમ જ ગુજરાતી પ્રવાસસાહિત્યની વિશિષ્ટ કૃતિ રૂપે મરાઠીમાં અનુવાદિત આ ગ્રંથનું આગવું મૂલ્ય છે.

ભા.મ.

ઈશ્વર પેટલીકર : જુઓ, પટેલ ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ.

ઈશ્વરચરણદાસજી : ચરિત્રલેખક. સ્વામીનારાયણ સંત-પરંપરામાં થઈ ગયેલા સંત ગુણોત્તીનાનંદ સ્વામીના ભક્તજીવનને આલેખતા ચરિત્રપ્રધાન ગ્રંથો 'શ્રી ગુણોત્તીનાનંદ સ્વામી' (૧૯૬૨) તેમ જ 'અક્ષરમૂર્તિ ગુણોત્તીનાનંદ સ્વામી' (૧૯૭૯) એમણે આપ્યા છે. 'વચનામૃત' (૧૯૨૫) તેમ જ 'અબજી બાપાશ્રીની વાર્તા ૧-૨' એમના સંપાદિત ગ્રંથો છે.

કો.બ્ર.

ઈશ્વરલાલ જસરાજ : ચરિત્રલેખક. વિ.સં. ૧૪૬૮ માં રાજસ્થાનના મારવાડમાં જન્મેલા અને પોતાના ચમત્કારપૂર્ણ જીવનને લઈને તે પ્રદેશમાં ભગવાનના અવતારરૂપ મનાયેલા સમદેવજીનું સરળ અને લોકભાગ્ય શૈલીમાં આ લેખકે લખેલું જીવનચરિત્ર 'શ્રી સમદેવજી નક્ષત્ર ચરિત્ર' (૧૯૩૬) મુખ્યત્વે સમદેવજીના પરમભક્ત હરજી ભાટીનાં ભજનો તેમ જ પ્રચલિત દંતકથાઓ પર આધારિત છે.

કો.બ્ર.

ઈશ્વરલાલ ભાઈભાભાઈ : સામાજિક ત્રિઅંકી નાટક 'હિમન્ટકુમારી નાટક' (ગિરધરલાલ કક્કાભાઈ પંડ્યા સાથે, ૧૯૧૩) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈશ્વરલાલ વસંતલાલ કાંતિલાલ : જીવનવિષયક સુવિચારો સ્વરૂપનું ચિંતનાત્મક ગદ્ય સ્તૂ કરતાં પુસ્તકો 'જીવન જીવવા જેવું છે' (૧૯૬૦) અને 'જીવનવૈભવ' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈસમાઈલ મહંમદ : સહસ્વકથા 'સફરી બીબી અથવા ભેદી સુંદરીનાં ભેદી કાવતરી' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઈસમાઈલી નસીરુદ્દીન પીરમહંમદ, 'નસીર ઈસમાઈલી', 'જુબીન' (૧૨-૮-૧૯૪૬) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ હિમતનગરમાં. વતન ધોળકા. ૧૯૬૨ માં મૅટ્રિક, ૧૯૬૭ માં બી.કોમ., ૧૯૬૯ માં એમ.કોમ., ૧૯૭૩ માં એલ.એલ.બી. સેન્ટ્રલ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયામાં ઓફિસર.

પરંપરા અને પ્રયોગયુક્ત વાર્તાસંગ્રહ 'આમાં ક્યાંક તમે છો' (૧૯૭૬), વાગાડંબર અને અનિરંજકના છતાં ઘેસ સંવેદનને રજૂ કરતી નવલકથા 'નુટ્ટેલા એક દિવસ' (૧૯૭૮) અને 'ઝખકાર' (૧૯૭૪) એમાં આપ્યો છે. ઉપરાંત, પોતાની પત્ની હુમેદાના મૃત્યુથી લાગેલા કસમા આઘાતમાંથી જન્મેલી ત્રણ કરુણ વાર્તાઓ સમાજની વિવિધ સમસ્યાઓને વણી લેતી એમની નવલકથાઓ 'શાયદ આકાશ ચુપ છે' (૧૯૮૨) માં ગ્રંથસ્થ છે.

પા.માં.

ઈસા આલમદ કાજી : સહચરકથા 'બે ભેદી ઉકેં ભરમભયેં ડિટેકિટવ' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉગારામ (૧૯૨૮, ૧૯૬૮) : કવિ. ગોંડલ નજીકના ગાંદરા ગામના વતની. દિવસે મહેનત-મજૂરી અને રાત્રે ધર્મપત્ની સાનામા સાથે ભજનમંડળી ચલાવી ઉપદેશ-પ્રવૃત્તિ. એમના નામે કેટલાંક ભજન મળે છે.

ચં.ટા.

ઉગ્ર : ગીતમ મુનિના શાપથી અહલ્યા શિવા કેવી રીતે બની ગઈ અને સમયદ્રુજ વડે તેના કઈ રીતે ઉદ્ધાર થયો તે ઘટનાને વ્યાવસાયિક રંગભૂમિ માટે નાટ્યરૂપે રજૂ કરતી કૃતિ 'પતિત-પાવન અથવા અહલ્યાદ્વાર' ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉજ્જવલકુમારીબાઈ : જ્ઞેન સાંપ્રદાયિક પરંપરાની પદ્યશૈલીમાં સ્થાયેલી આત્મકલ્યાણને લક્ષ્ય બનાવતી પદ્ય-પુસ્તિકા 'ઉજ્જવલ કાવ્યકુસુમે' (૧૯૪૧) નો કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉત્તમચંદ ઉમેદચંદ : સવસાલેષ રઘુનાથરાવજીને અંગરૂઠિ રૂપે લખાયેલી પદ્યકૃતિ 'દિલગીરીના દેખાવ' (ચમનલાલ નરસિંહ-દાસ સાથે, ૧૯૭૫), મુખ્યત્વે પ્રાણ્ય તેમ જ કવચિત્ ધર્મનિમિત્ત બનાવી માટે ભાગે ગરબાના રૂપમાં રચેલાં પદ્યો 'ગુલચમન ગાયન' (ચમનલાલ નરસિંહદાસ સાથે, બી. આ. ૧૯૭૫) તથા અન્ય પદ્યકૃતિ 'ભગવતી કાવ્ય : ૧' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉત્તમરાય ભગવાનદાસ : કાવ્યપુસ્તક 'સદ્બોધ ચિતરનમાળા' ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉત્તરા ને અભિમન્યુ : ઉત્તરાના દુઃસ્વપ્નથી અભિમન્યુની નિયતિના આલસાર આપતું નરસિંહરાવ દીવેટિયાનું ખંડકાવ્ય. ચં.ટા.

ઉત્તરાયન (૧૯૫૪) : દેલગજી પરમારના કાવ્યસંગ્રહ. એમાં ૧૯૨૦ થી ૧૯૫૩ ના સમય દરમિયાન જુદા જુદા છ તબક્કે રચાયેલાં ૨૦૫ કાવ્યો ઉપરાંત વ્યક્તિવિશેષ પરનાં અર્પણ-

કાવ્યોનો સમાવેશ છે. આહીં ગાંધીજીના પ્રભાવને કારણે અસહકાર, સત્યાગ્રહ-આંદોલન, રાષ્ટ્રભાવના, બલિદાન ઈત્યાદિ વિષયો અગ્રેસર રહ્યા છે. કવિની શૈલી ક્યાંક ન્હાનાલાલની, ક્યાંક બ.ક. ઠાકરની અસરવાળી અનુભવાય છે. છંદો છંદો એમાં અસ્વિદનું જીવનદર્શન ભળેલું પણ જોઈ શકાય છે. એકંદરે એમનો અભિગમ સરળ અને પારદર્શક રહ્યો છે. મુખ્યત્વે કવિ રાષ્ટ્રીય ચેતનાના ઉદ્ગામક તરીકે આહીં ઊપસ્યા છે. મુ.મા.

ઉન્મુક : જુઓ, શાહ હર્ષવદન છગનલાલ.

ઉદયન : રઘુવીર ચૌધરીની નવલકથા 'અમૃતા' ના પ્રણયત્રિકાભુનું એક પાત્ર. પ્રેમભગ્ન અસ્તિત્વવાદી ઉદયન દિલ્લેશીમામાંથી લ્યુકેમિયાના દર્દી થઈને આવે છે અને અમૃતાની વિશુદ્ધ શુશ્રૂષાથી નવું તેજ પામે છે.

ચં.ટા.

ઉદવાડિયા અરંદેશર શાપુરજી : 'પરમાત્માને પામ' ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉદાસી મહાસુખલાલ દુર્લાભજી (૨૪-૫-૧૯૧૨) : કવિ. જન્મ રાજકોટમાં. ૧૯૩૨ માં મૅટ્રિક. જ્યંતે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ સાલ્વન્ટ પ્લાન્ટ (વિજિટિબલ ધી-ઉત્પાદક)માં મેનેજર.

'પુષ્પ પચ્ચાસ પાંખડીનું' (૧૯૮૫) ઊંમિકાવ્યો, દેશભક્તિનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

ઉદ્દેશી ચાંપથી વિશ્વલદાસ, 'ચંદ્રાપોટ' (૨૪-૪-૧૯૨૨, ૨૬-૨-૧૯૭૪) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નિબંધલેખક, કવિ, પત્રકાર. જન્મ ટંકારામાં. વતન ગોંડલ. મૅટ્રિક પછી ગુજરાતી શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૨૨ માં 'નવચેતન' માસિકના કલકત્તામાં પ્રારંભ. ૧૯૪૨ ના કામી સમખાણને લીધે 'નવચેતન' સાથે વંદેશ સ્થળાંતર. ૧૯૪૬ માં ફરી કલકત્તા. ૧૯૪૮ માં 'નવચેતન' સાથે અમદાવાદમાં સ્થાયી. ૧૯૭૨ માં 'નવચેતન' ના સુવાર્ણ મહોત્સવ. ટૂંકી માંડગી પછી અમદાવાદમાં અવસાન.

એમના 'કવિતા કલાપ' (૧૯૧૮) માં સરળ અને બાલ્યાત્મક કાવ્યો, તે 'હેયું અને શયદ' (૧૯૭૩) માં ઉત્તરકાળે લખાયેલી ગરબા સંગ્રહિત થઈ છે. 'જંજીરને ઝખકાર' (૧૯૨૭) અને 'તાનો નવવાર' (૧૯૨૮) વીરરસની, તે 'સતી ચિતા' (૧૯૨૪), 'આશાની ઈમારત' (૧૯૩૧), 'નસીબની બલિહારી' (૧૯૩૪), 'ધેલી ગુણિયલ' (૧૯૩૫), 'માનવહેયો' વગેરે એમની સમસ્યા-પ્રધાન સામાજિક નવલકથાઓ છે. નવલકથા પરથી એ જ નામે લખેલું નાટક 'જંજીરને ઝખકાર' (૧૯૩૩) વીરરસનું, તે 'નવી શેશની' (૧૯૪૩) સામાજિક નાટક છે. આ ઉપરાંત, દેશી નાટક કંપનીઓએ એમનાં લખેલાં 'સતી ચંદ્રિકા', 'નવા જન્મનો', 'સંસારચક્ર' અને 'દિવ્ય પ્રભાત' નાટકો ભજવેલાં. 'સ્મૃતિસંવેદન' (૧૯૫૪) સરળ શૈલીમાં લખાયેલું એમનું આત્મચરિત્ર છે. 'જીવનધરતર' (૧૯૬૮), 'જીવનમાંગલ્ય' (૧૯૭૦) અને 'જીવનકંઠા' (૧૯૭૩) એ નિબંધસંગ્રહોમાં

ઉદ્દેશી દેવીદાસ કાનજી—ઉપવાસીના વિચારો

એમણે લખેલા નીતિ, ચારિત્ર્ય, નિષ્ઠા જેવાં જીવન-વિધાયક પ્રેરકભાવોનો મહિમા કરતા લઘુનિબંધો છે. ‘મધુબિન્દુ’ (૧૯૪૪)માં એમની ભાષ્યપ્રધાન વાર્તાઓ છે. ‘જીવન અને સાહિત્ય’ (૧૯૪૩)માં સંગ્રહના શીર્ષકને અનુસરતા એમના લેખો સંગ્રહિત છે.

બા.મ.

ઉદ્દેશી દેવીદાસ કાનજી: પદ્યના ઉપયોગથી સંવાદક્રમે લખાયેલી કૃતિ ‘સદ્ગુણી ચન્દ્રવદની’ (૧૯૯૨) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ઉદ્દગાર (૧૯૬૨): નલિન રાવળનો કાવ્યસંગ્રહ. કુલ એકવીસ રચનાઓ આપતા આ સંગ્રહમાં કવિનો પોતાના અવાજ વિશિષ્ટ છે. આ રચનાઓ માટે ભાગે પ્રતીકો અને કલ્પનાની આધુનિક છાયા સાથે લગાવિત લઘુપંક્તિઓના પદ્યરૂપમાં વિસ્તરે છે અને કેન્દ્રમાં સંવેદનની ચમત્કૃતિ ધરાવે છે. ‘સવાર-૧’, ‘ઉદ્દેગ’, ‘કામ’ જેવી રચનાઓ ધ્યાન ખેંચે છે. ‘મુંબઈ’ને વિકરાળ પંખીની મળેલી રૂપકાત્મકતા રસ્યક અને વ્યંગક છે.

સં.દો.

ઉન્નયન (૧૯૪૫): સુન્દરમ્નો વાર્તાસંગ્રહ. ૧૯૩૯માં ‘ખાલકી અને નાગરિકા’ નામે પ્રસિદ્ધ સંગ્રહમાં બીજી પાંચ વાર્તાઓ ઉમરી નવેસરથી થયેલું આ પ્રકાશન છે. ‘ખાલકી’ આ સંગ્રહની જ નહીં, ગુજરાતી વાર્તાસાહિત્યની ઉત્તમ વાર્તાઓમાંની એક છે. બીજાવરને પરંપુરી ગ્રામીણ યુવતી ખાલકીની સમાજમ-ક્ષણ સુધી પહોંચતી આ વાર્તાની વાસ્તવશી નાજી અને એનું કલાત્મક પરિણામ અપૂર્વ છે. ‘નાગરિકા’માં પુસ્તકકલ્પ યતિની સાથે સમાજમ ઈચ્છતી અને જુદી રીતે ઈંટાઈ જતી નાગરી કન્યાનું આલેખન છે. કેટલીક વાર્તાઓમાં ઊંમિલ નિરૂપણ અને શિથિલ સંવિધાન લેવા છતાં ‘નારસિદ્ધ’ કે ‘પ્રસાદજીની ખેતની’ જેવી વાર્તાઓ ધ્યાનાર્હ બનેલી છે.

સં.દો.

ઉન્મોલન (૧૯૩૪): અનંતરાવ રાવળના વિવેચનસંગ્રહ. નાના-માટા વીસ વિવેચનલેખોના આ સંગ્રહમાં ‘કલાપીનું ગદ્ય-સાહિત્ય’, ‘ધર્મનિરૂપણ અને કાવ્યની કવિતા’, ‘પોંડિચરના મહારથી’ તથા ‘કવિશ્રીની લલિતનર રચનાઓ’ એ અભ્યાસ-લેખો છે. એમાં કલાપીના સમગ્ર ગદ્યસાહિત્યની સમગ્રદર્શી તપાસ કરતા પહેલા અભ્યાસલેખ સૌથી વિશેષ ધ્યાનપાત્ર છે. ‘રમણભાઈની સાહિત્યસાધના’, ‘આનંદશંકરની આશ્ચર્યાત્રા’ તથા ‘સાહિત્ય ક્ષેત્રનું ભવિ’ એ આકાશવાણી પર આપાયેલા વાર્તાલાપ છે. સંગ્રહમાં, પ્રવેશક રૂપે લખાયેલા લેખોની સંખ્યા વિશેષ છે. વરુન તરફ જીવાના સૌજન્યપૂર્ણ અભિગમ અને પોતાને ઈષ્ટ વાત અસંદિગ્ધ રીતે કટુ બન્યા વગર કહેવાની તટસ્થતા આ વિવેચનલેખોની લાક્ષણિકતા છે.

જ.ગા.

ઉપક્રમ (૧૯૬૯): જ્યાંત કોઠારીને લાંબા અભ્યાસયુક્ત લેખોના સંગ્રહ. સિદ્ધાંતચર્ચા, અર્થચીન-મંથકાલીન કૃતિઓ, સાહિત્ય-

પ્રકાર-એમ વિવિધ ક્ષેત્ર અંગેનાં તર્કપુષ્ટ તારણો આહીં સચવાયાં છે. ‘કળા એટલે શું?’, ‘નાટકમાં રસ અને ક્રિયા’, ‘જીવનના વૈભવમાં કળાના મહેલ’ જેવા લેખોની સિદ્ધાંતચર્ચામાં અભિ-પ્રાયોના સમન્વય છે; તેા મેઘાણી, કાન્ત કે પ્રેમાનંદ વિશેનાં લખાણોમાં તટસ્થ મુલ્યાંકનો પ્રયાસ છે. ગુજરાતી નવલકથા અને ‘સરસ્વતીચન્દ્ર’ પરના એમના અભ્યાસ-અર્ક તેમ જ સ્થૂલિભદ્ર વિષયક ત્રણ ફાગુલગો પરના એમના મુલ્યાંકનમક નિષ્કર્ષ ધ્યાન ખેંચે છે.

સં.દો.

ઉપરવાસ-સહવાસ-અંતરવાસ (૧૯૭૫): ત્રણ ભાગમાં વિસ્તરતી પોતાની આ બૃહદ્ કથાને સ્થૂલીર ચૌધરીએ ‘વનનની આત્મકથા’ તરીકે ઓળખાવી છે. સ્વાનંત્યપ્રાપ્તિ પછીના ગાળામાં જ રીત નવાં સર્જકીય, સામાજિક અને આર્થિક પરિબંધો આપણે ત્યાં ગતિ-શીલ થયાં અને તેના પરિણામે વનનના લોકજીવનમાં જ આદ્ય અને આંતરિક પરિવર્તન આરંભાયું તેની આ દરનાવેજી કથા છે. ૧૯૪૭થી ૧૯૭૨ સુધીના સમયગાળા લઈ તેમાં મુંટાણી-ઓનું સર્જકરણ, મહાગુજરાતની વળવળ અને ગુજરાત સભ્યની સ્થાપના, સેવાદળ, સહકારી પ્રવૃત્તિ જેવી અનેક ઘટનાઓ લેખકે આહીં રજૂ કરી છે; પણ એક સર્વક લેખે સ્થૂલીરના મુખ્ય રસ તેા, આ બધાં નવીન પરિબંધોએ માનવ-ચારિત્ર્ય પર તેમ જ માનવી-માનવી વચ્ચેના વ્યવહારે અને સંબંધો પર જ રીતનો અસરો પાડી છે તેનું સચ્ચાઈભવું આલેખન કરવામાં છે. પિયુ ભગત, કરસન મુળી, મગા મનોર, દોહીયા વગેરેની આયમતી પેઢી; નરસંગ, ભોમી, લાલો, જેઠા, કંકુ, વાલી વગેરેની વચલી પેઢી; અને દેવુ, લવજી, દેવી, રમણ, ભેમિની વગેરેની તરણ પેઢી—એમ ત્રણ પેઢીની કથા એમણે સંલુક રજૂ કરી છે. નરસંગ, દેવુ, રમણ અને લવજી જેવાં અગ્રણી પાત્રોનાં મનોમંથનોમાં કે તેમની મથામણોમાં વિગટિત થતા સમાજજીવનનું માર્મિક ચિત્ર જોવા મળે છે. વળી, જૂની માન્યતાઓ અને અંધશ્રદ્ધાઓને લઈને જીવન ગુજારતાં જૂની પેઢીનાં પાત્રો સામે નવા વિચારો, નવી લાગણીઓ અને નવી સભાનતા ધરાવતાં તરણપાત્રો આ કથામાં આગળ પલ્લેચક રચી આપે છે. સર્વક પાસે વનનના લોક-જીવનના વિશાળ અનુભવ લેવાથી ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકૃતિવાળાં પાત્રોનું ભાતીગળ વિશ્વ એ ઊભું કરી શકવા છે; અલગતા, કેવળ દરનાવેજી દૃષ્ટિએ સ્થાન પામેલી અનેક વિગતો જીવાતા જીવનને આહીં સપાટીએ જ સ્પર્શે છે, તેમ જ કથામાં સ્થાન પામેલાં મુખ્ય-ગૌણ સર્વ વૃત્તાંતોનું સંકલન પણ શિથિલ રહી જવા પામ્યું છે, એ તેની ચાક્કસ મર્યાદાઓ છે. અલગતા, સમયના પ્રભાવને સભાનપણે ઝીલવા મથતી આ સમાજકથા એકંદરે પ્રભાવક છે.

પ્ર.પ.

ઉપવાસી: જુઓ, ગાંધી ભાગીલાલ યુનોલાલ.

ઉપવાસીના વિચારો: નટવરલાલ પ્ર. બૂચનો હાસ્યનિબંધ. અન્ય પદાર્થો પર ખાદ્યપદાર્થોના પ્રશ્નો કરવું ઉપવાસીનું માનસ

એમાં નિરૂપાયું છે.

સં.કા.

ઉપહાર : ભગવંતરાય ક. ઠાકોરને સંપ્રોધીને લખાયેલું, કાન્તના કાવ્યસંગ્રહ 'પૂર્વાધાપ'નું આ આગળ સોનેટ કાન્તની પ્રકૃતિ અને પ્રેમવિષયક સમાજીય સંદિગ્ધતાની સમૃદ્ધિ પ્રગટ કરે છે.

સં.કા.

ઉપાધ્યાય અમૃત મનસુખલાલ (૧૦-૩-૧૯૩૫) : જન્મસ્થળ નાનાવાડા (જ. સાબરકાંઠા). મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ૧૯૬૦માં ગુણ્ય વિષય સંસ્કૃત અને ગોણ સ્વરે પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિના વિષય સાથે બી.એ., ત્યાંથી જ ૧૯૬૭માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયો સાથે એમ.એ. ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી "લેમચન્દ્રાચાર્યકૃત 'કાવ્યાનુશાસનમ્'નું આલોચનાત્મક અધ્યયન" એ વિષયમાં પીએચ.ડી. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૭ સુધી મુંબઈની ન્યૂ ઈસ્ટ હાર્ડસ્કૂલમાં શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૬૮થી ૧૯૮૦ સુધી ભવન્સ કોલેજ, મુંબઈમાં સંસ્કૃતના વિષયમાં અધ્યાપન. હાલ, ૧૯૮૩થી મહાધિ વેદવિજ્ઞાન અકાદમીમાં પ્રાધ્યાપક.

'પ્રશિષ્ટ સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (૧૯૭૬), 'ઉપનયન સંસ્કાર' (૧૯૮૬) સંક્ષિપ્ત અધ્યયન 'વાસુપુશ્ણ' (૧૯૮૬), 'ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (ચતુરભાઈ પટેલ સાથે, ૧૯૮૭) તેમ જ મહાનિબંધ નિમિત્તે થયેલ સંશોધન-કાર્ય '૨ કાવ્યાનુશાસન અોક આચાર્ય લેમચન્દ્રાચાર્ય' (અંગ્રેજીમાં, ૧૯૮૭) એમના અભ્યાસ-ગ્રંથો છે. 'મહાન શિક્ષિકાઓ' (૧૯૮૬) એમનું અનૂદિત પુસ્તક છે. ઉપરાંત, મહાકવિ કાવિદાસકૃત 'વિક્રમોર્વશીય' તેમ જ ભાસકૃત 'સ્વપ્નવાસવદત્તા' નાટકોના ગુજરાતી અનુવાદ એમણે લખ્યા છે.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય અમૃતલાલ ભાઈશંકર, 'અમરીશ' : વેળવુવ સંપ્રદાયને કેન્દ્રમાં રાખી લખાયેલી ભજન પ્રકારની પદ્યરચનાઓની પુસ્તિકા 'શ્રી અમરીશ ભજનાવલી : ૧' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય કાશીરામ મગનલાલ : પદ્માવતીના સ્વયંવરની કથાને પદ્યમાં નિરૂપતી કૃતિ 'પદ્માવતી સ્વયંવર નાટક' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય કાંતિભાઈ (૬-૧૧-૧૯૧૯) : જન્મસ્થળ નાનાવાડા. ૧૯૪૫માં બી.એ. વ્યવસાયે પુસ્તકવિકેતા.

સંગોળ બાળવાર્તાકૃતિ 'સુખનો સ્વપ્ન' (૧૯૫૧), ચરિત્રકૃતિ 'વીરસંદભાઈ ગાંધીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૬૪) તેમ જ ખલિલ જિબ્રાનની કૃતિઓના અનુવાદો 'મંદિરદાર' (૧૯૪૯) અને 'વેળુ અને ફોણ' (૧૯૬૬) એમના નામ છે.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય ગણપતભાઈ સધવજીભાઈ, 'ધૂનો' (૧૬-૧૦-૧૯૩૬) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યલેખક. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના ઈંગરોળામાં. વિનીત. આયુર્વેદ વિશાયદ. પ્રાથમિક શિક્ષક.

નવલકથા 'જ્યોતિર્ધર' (૧૯૮૪), વાર્તાસંગ્રહ 'પાણીદાર મોતી' (૧૯૮૪) અને નાટક 'મને માફ કરો' (૧૯૮૦) એમનાં પુસ્તકો છે.

સં.કા.

ઉપાધ્યાય ગણપતિશંકર ભાલચંદ્ર, 'પાણી ગણુ' : ભજન પ્રકારની ૧૩૫ રચનાઓનો સંગ્રહ 'પાણવ-પુકાર' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય જોવિન્દ : રંગ અલંકૃત મહારાજ વિષયક પ્રચલિતપ્રધાન રચનાઓની પુસ્તિકા 'અલંકૃત સ્મરણુ' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય જોવિદરામ જ્વરામ : ભગવાન સ્વામીનારાયણની સ્તુતિ રૂપે લખાયેલી કૃતિ 'શ્રીજી મહારાજના શ્લોકો તથા ગરબા' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય ગોરીશંકર ત્રિભાવન : પદ્યકૃતિઓ 'નોંવા, પ્રમીલા અને સ્ત્રીરંગજેષ્ઠ નાટકનો ગાયનો' (૧૯૦૭), 'દાસ અને સ્ત્રીરંગજેષ્ઠ નાટકનો ગાયનો' (૧૯૧૧), 'મુજલોચની નાટકનો ગાયનો' (૧૯૧૧), 'સ્વામી રમાનંદ નાટકનો ગાયનો' (બી. આ. ૧૯૧૧), 'વીર કેસરી નાટકનો ગાયનો' (ત્રી. આ. ૧૯૨૯), તેમ જ નવલકથા 'અહ્લાઉદ્દીન ખૂનીનો સળંગ અયચા મંડલગઢની મેરિદની'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય જ. મ. : ગાંધીજીની શૈક્ષણિક કાર્યકર્તાને આલોપનું પુસ્તક 'મહાત્મા ગાંધીજીની શૈક્ષણિક સિદ્ધિઓ'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય જન્મશંકર વિશ્વનાથ : 'ભારત ગોરી' (૧૯૦૫) નવલકથાના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય ઠાકોરરામ વજ્રભરામ : પદ્યકૃતિ 'અર્જુનકુમાર શૂચ અભિમન્યુ નાટકનો ગાયનો' (૧૯૯૯)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય નારણજી લક્ષ્મીરામ : પદ્યમાં લખાયેલી ચરિત્રકૃતિ 'શ્રી શારદામઠના શ્રી. શંકરચાર્ય મહારાજનું જુગતો' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય પ્રતાપરાય ઈચ્છાશંકર (૨૧-૯-૧૯૨૧) : વાર્તાસંગ્રહ 'સુવર્ણકૂલ' (૧૯૫૬), નવલકથા 'અંતર્ધાન' (૧૯૫૭) તેમ જ અન્ય કૃતિ 'શાક્ષાન્કાર' (૧૯૫૨)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય પ્રાણશંકર ભવાનીશંકર : શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનાં સારભૂત તત્ત્વોને પદ્યમાં ઉતારવાના પ્રયત્નમાં લખેલી પદ્યરચનાઓની પુસ્તિકા 'ગીતાભજનો' (૧૯૪૩)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય ફૂલશંકર લાલભાઈ — ઉપાધ્યાય હરિલાલ જાદવજી

ઉપાધ્યાય ફૂલશંકર લાલભાઈ : પદ્યકૃતિ 'વિદ્યાવિવાસી સુખેષ્ઠ-
[મત્ર વિવાસ]ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય બાપુજી દયાશંકર : પદ્યકૃતિ 'ગર્ભદાહનો પરજો'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય ભાઈલાલ જમનાશંકર : નવલકથા 'દર્પણ' અથવા
સુશીલા-લીલા : ૧' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય ભૂપેન્દ્ર : રમૂજપ્રધાન લગ્નથી શેલીના લેખસંગ્રહો
'ત્રિકેણનો ચેષ્ઠો ખૂણો' (મદનકુમાર મજમુદાર સાથે, ૧૯૭૩),
'ત્રિકેણનો પાંચમો ખૂણો' (મદનકુમાર મજમુદાર અને ઉપા-
બલન મજમુદાર સાથે, ૧૯૮૩), મૂળે પેટી અરજીની કૃતિનો
અનુવાદ 'સાથી સંગી વિનાના' (૧૯૫૬) તેમ જ અનુદિત
ચરિત્રાનો સંગ્રહ 'અર્વાચીન ભારતના શિલ્પીઓ' (૧૯૭૧)ના
કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય મણિલાલ વલ્લભદાસ : પ્રાર્થના, સ્તુતિ, ભજન, આરતી
ઠેવાં સ્વરૂપમાં કરેલી પદ્યરચનાઓની પુસ્તિકા 'મણિવલ્લભ
ભજનમાલિકા' (૧૯૬૮)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય મણિલાલ સુખરામ : દિનદુ ધર્મગ્રંથ શ્રીમદ્ ભાગવતની
કથાના સારને ગદ્ય-પદ્ય મિશ્ર રૂપે સંગ્રહમાં રજૂ કરતી કૃતિ
'ભાગવત-સાર' (૧૯૬૦)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય મનુભાઈ ડી. : કવચિન્ દેશભક્તિને વિષય બનાવતી
તેમ જ મંગલ ગીતો, પ્રાર્થના અને ગરબા સ્વરૂપમાં રચાયેલી
કિશોરભાગ્ય પદ્યરચનાઓના સંગ્રહ 'સભરસ-ગીતસંગ્રહ'
(૧૯૬૩)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય મોતીરામ દલપતરામ : 'સતી ચિત્રામણી સ્વયંવર
આખ્યાન' (૧૯૯૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય મોહનલાલ અમથાભાઈ : ચતુરંગી નાટક 'જાદેકચન્દ્ર-
વિશાલાક્ષી' (અન્ય સાથે, ૧૯૯૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ઉપાધ્યાય યશવંત હરિ : 'પ્રણયત્રિપુટી અને ભાગ્યરેખા' નવલ-
કથાના કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય રણધીર : શ્રીઅરવિદ વિશેનું ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'પ્રગટ્યા
અંતર્ગામી' અને 'સમગ્ર જીવન યોગ છે' તથા સન્ અસત્ના
સંઘર્ષોની મહાકથાના નાયક અર્જુનનું ચરિત્રાલેખન કરતું
પુસ્તક 'યુદ્ધસ્વ' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય રવિ : પ્રકીર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'ઉરના સૂર' (૧૯૬૧)ના
કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય રામચંદ્ર એમ. : સુખેષ્ઠ અને રસિક શેલીમાં લખાયેલી
સામાજિક નવલકથા 'નિદોષનાં દુદન' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય વામનભાઈ પી. (૩૦-૧-૧૯૨૦, ૧૦-૭-૧૯૭૭) : કવિ,
જન્મ ભાવનગરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. વ્યવસાયે
આયુર્વેદ તબીબ.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'વામન કવન' (૧૯૭૭) મળ્યા છે.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય વાસુદેવ નાથાલાલ (૧૪-૨-૧૯૪૩) : નવલકથાકાર.
બી.એ., બી.એડ. કંકવટી (તા. ડાંગ)ની શાળામાં આચાર્ય.
એમણે 'મંગલ સૂત્ર' (૧૯૭૬), 'નૃત્યો ગંધ-વદ્યાં પૂર',
'શંખેજ', 'હૂરની ઝંખના' વગેરે નવલકથાઓ આપી છે.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય વિવેકવિજય (૧૯૦૭) : ધોવીસ તીર્થકેશનો સ્તવના,
ગદ્ગીતો, ગરબાઓ તથા મહાવીર સ્વામીનું પારણું વગેરે
કૃતિઓનો સંગ્રહ 'અભિનવ સ્તવન ગદ્ગીતસંગ્રહ' (૧૯૩૯)ના
કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય શંકરલાલ જી., 'શિયુ' : સ્વામી શ્રી. વિન્મયાનંદજીના
પદ્યમાં લખાયેલા જીવનગુનાંત 'જ્ઞાનમુક્તિ' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય સિક્કિમુનિ : સદ્ગ્રંથક પદ્યકૃતિઓ અને મહાન
ભક્તના જીવનની પ્રસંગિકાઓના સંચયરૂપ પુસ્તક 'સત્યાચાર
અને સુખ' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઉપાધ્યાય સુરેન્દ્ર ધીરજલાલ, 'સરવ' (૨૪-૮-૧૯૪૫) : નવલ-
કથાકાર. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૨૭માં રસાયણશાસ્ત્રના વિષય સાથે
બી.એસસી. સુરતની જ સુરત પીપલ્સ કોલેજો. બંકમાં સહ-
અધિકાર.

એમની નવલકથા 'રંકરાય રંજલાઓ' (૧૯૭૨)માં મુંબઈની
ઝૂંપડપટ્ટીમાં વસતા શેષિત-પીડિત સમાજનું આલેખન પ્રધાન-
તથા વાસ્તવિક સ્તરે થયું છે. લઘુનવલ 'અંજાભંગ' (૧૯૭૪)માં
અર્પણ કથાનાયકને થતા વ્યર્થતા ને છિન્નભિન્નતાનો અનુભવ
મુખ્યત્વે આલેખ્ય વિષય છે. કાકુળપ્રધાન, સત્ય-ઘટનાત્મક
નવલકથા 'મસ્તીમાં ડૂબેલી ઘટના' (૧૯૮૧) કથાપ્રવાહને કારણે
વાચનક્ષમ અને છે. દંપતી વચ્ચે જન્મેલા આંતરવિગ્રહનો કથા
'દ્વા સુખાણી' (૧૯૭૬) અને 'મુજ મલકમાં હું ખાવાયો'
એમની અન્ય ગદ્યકૃતિઓ છે.

કો.ગ્ર.

ઉપાધ્યાય હરિલાલ જાદવજી (૨૨-૧-૧૯૧૬) : નવલકથાકાર.
જન્મ મોસાળ મોટા ખીજીયા (જિ. અમરેલી)માં. પ્રાયમિક

શિક્ષણ પદ્ધતિમાં ૧૯૨૩થી ૧૯૩૧. એ પછી ૧૯૩૪ સુધી જામનગરની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં પામિનીય કોમ્પોઝીટ આભ્યાસ. ૧૯૩૬થી ૧૯૪૨ દરમિયાન ચારણ કવિ-વાર્તાકારોનો સંપર્ક. ૧૯૪૪થી ૧૯૫૯ સુધી મુંબઈમાં ખાનગી પેઢીમાં નોકરી. ન્યારબાદ નવલકથા લેખન.

સાવકવર્ષને પ્રસંગ-પ્રવાહમાં બહુલી રાખનારી 'ચંદના ગદ્યા પદ્ધતિ-૧-૨' (૧૯૬૨), 'રૂઢિરત્નુ રાજનિલક' (૧૯૬૩), 'નારી હતી એક નમાળી' (૧૯૭૧), 'મેવાડનો કેસરી' (૧૯૭૬), શૌર્ય પ્રતાપી અનુવંશ' (૧૯૭૮) જેવી વૈસિક ઐતિહાસિક નવલકથાઓ તેમ જ 'ગોરી' (૧૯૫૩), 'પ્રીત પદ્ધેવાયો' (૧૯૬૧), 'નથી સૂકાયાં નીર' (૧૯૬૪), 'કુન્દન યડવું કોંઠે' (૧૯૬૭), 'કુંવારી માતા' (૧૯૭૭), 'મંગળકેસરી' (૧૯૮૩) જેવી પાંચોસિક સામાજિક નવલકથાઓ એમણે લખી છે. આ ઉપરાંત એમણે બાળવાર્તાસંગ્રહ 'પુષ્પમંજલ' (૧૯૫૧) તથા 'શૌરાષ્ટ્રની રસગાથા-૧-૨' (૧૯૫૭), 'સોરઠી લોકવાર્તા' (૧૯૫૬), 'શૌરાષ્ટ્રની વીરગાથાઓ: ૧-૫' (૧૯૭૧) વગેરે લોક-સાહિત્યનાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

૨૨૨૬.

ઉપાયન (૧૯૬૧): વિશ્વવૃષ્ટાદ ત્રિવેદીના પદ્ધિપૂર્ણ અભિનંદન-ગ્રંથ. પાંડવા ત્રણ ખંડમાં લેખકનાં વિવેચનાત્મક લખાણમાંથી પરંત કસાયેલા લેખો છે; તેા ચોથા ખંડમાં લેખકના જીવન-કાર્યને મૂલવતા, વિવિધ સામીઓ દ્વારા લખાયેલા લેખો છે. પાંડવા ખંડ 'અનુભવના'માં સિદ્ધાંતવચનિત લેખો છે. 'દ્વિત્વેનામ જનિતી કવિતા', 'અનુભવના', 'સૌંદર્યનો ઉપાસના' જેવા લેખોમાં કાવ્યપદાર્થ તરફ જવાનું એમનું કોનુકરણી વચ્ચે પ્રગટ થાય છે. આનંદ આપવા સિવાય સત્યનું દર્શન કસાવવું તેને એ ઉત્તમ કવિતાનું લક્ષણ માને છે. સંસ્કૃત કાવ્ય-સિદ્ધાંત પ્રત્યેનું એમનું ચિકિત્સક વચ્ચે 'રસ, સૌંદર્ય અને આનંદ', 'રસના સિદ્ધાંતમાં આપેક્ષતા', 'સાધારણીકરણ' જેવા લેખોમાં દેખાય છે. એમને લાગે છે કે રસસિદ્ધાંત આધુનિક સાહિત્યને મૂલવવા માટે આપ્યામ છે; તેથી રસને ર્યાને સૌંદર્ય-રમણીયતાને કાવ્યમૂલ્યાંકનમાં વધુ સ્વીકાર્ય માપદંડ એમણે ગણ્યા છે. 'વિવેચનના ઉદ્ભવ', 'વિવેચકના કાર્યપ્રદેશ', 'વિવેચનની પ્રતિષ્ઠા' જેવા લેખો વિવેચનપ્રવૃત્તિ વિશેના એમના વિચારો પ્રગટ કરે છે. વિવેચન વિવેચકની વૈયકિતિક મુદ્દાથી અંકિત બને છે, એટલે વિવેચન પણ સર્વનાત્મક પ્રવૃત્તિ છે;— એટલે આત્મનિકતાએ એ ન ગયા હાય, પણ વિવેચન કળા-કૃતિના સાક્ષાત્ અનુભવના આનંદથી ધણકનું હાય તેને એ ઠંઠ બહુ જાણે છે. ત્રીજા ખંડમાં લેખકનો 'અર્વાચીન ચિંતનાત્મક ગદ્ય' પરનો ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળાને ઉપક્રમે આધાયેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનો મુકાયાં છે. તર્મદથી આનંદશંકર સુધી લખાયેલા ગુજરાતી ચિંતનાત્મક ગદ્યમાં વ્યકત થયેલા વિચારોની તેમાં તપાસ છે. ત્રીજા ખંડમાં લેખકની કોનુકરણી વિવેચનની વિશેષતાઓથી પ્રભાવિત કૃતિ-સમીક્ષાના લેખો બલે બહુ સુગ્રથિત ન હાય, નૂટકછૂટક હાય, પરંતુ મર્મોમાં

અને ઊંડી સૂઝ તથા રસજાતાથી ભરેલાં નિરીક્ષણોવાળા બહુ છે. ૧૯૫૧.

ઉપન ભટ્ટાચાર્ય: જુઓ, ભટ્ટ ઉપેન્દ્ર સમસંકર.

ઉમિતિયા નટવરલાલ અમરતલાલ, 'નટુ ઉમિતિયા' (૧૯૯૧): ૧૯૫૫ વડનગરમાં. ૧૯૫૪ માં અમદાવાદની આર્ટસ્ કોલેજમાંથી અંગ્રેજી અને માનસશાસ્ત્રના વિષયો સાથે બી.એ. તેમ જ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી અંગ્રેજી અને ગુજરાતી વિષયો સાથે એમ.એ. ૧૯૫૮ થી ૧૯૬૨ દરમિયાન સરસ્વતીમંદિર હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૬૭ થી અમદાવાદ આર્ટસ્ કોલેજ-સાયન્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

કાવ્યસંગ્રહ 'ગીતિકા' (૧૯૬૨) નાં બન્નીસ ઊમિતિયામાં નારી-હૃદયના પ્રાણ્યભાવો કેન્દ્રસ્થાને છે. 'પૂજાશિળી' (૧૯૭૩) એમનું મૂળે રસિક મહેતા-કૃત એ જ નામની નવલકથાનું ત્રણ અંકનું નાટ્યરૂપાંતર છે.

ક્રો.ગ્ર.

ઉમર જેતપુરી: જુઓ, જાડીલ ઉમર અમીન.

ઉમરવાડિયા ખંડુભાઈ મકનજી: 'બાળસદ્ભાષિ વાર્તાશિક્ષક' (૧૯૨૦) ના કર્તા.

ના.વા.

ઉમરવાડિયા બટુભાઈ લાલભાઈ, 'કમળ', 'કિશોરીલાલ વર્મા', 'શ્રીજીવાલ ગજનનજી મહેતા', 'સુંદરશમ ત્રિપાઠી', 'લક્ષ્મ ત્રિપાઠી' (૧૯૩૭-૧૯૯૯, ૧૯૫૧-૧૯૫૦): નાટ્યકાર. ૧૯૫૫ પેઢી (જી. સુરત)માં. પિતાની સરકારી નોકરીને કારણે, પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જુદાં જુદાં ગામોમાં. ૧૯૨૦ માં મુંબઈથી બી.એ. તે પછી કેટલાક સમય ખાનગી અને સરકારી નોકરી. ૧૯૨૭ માં મુંબઈથી એલએલ.બી. થઈ વકીલાત શરૂ કરી. ૧૯૨૮ થી ૧૯૩૬ વકીલાત નિમિત્તે સુરતવાસ દરમિયાન સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય રસ લીધો. ૧૯૩૬ થી ૧૯૪૯ સુધી અમદાવાદ મિલમાલિક મંડળના પચાસદાર મંત્રી તરીકેની કમજોરી. એમાંથી નિવૃત્ત થઈ ફરી વકીલાત. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે ૧૯૨૦ માં 'રસગીતા'ના વિવક્ષાનુ શૌર્યક નીચે યુવાન-હૃદયની ઊમિતિઓના અવિષ્કારરૂપ ગદ્યકાવ્યોના નાનકડા સંચય પ્રગટ કર્યા છે, જેમાં મિસિસ ગ્રાઉનિયનો સંબંધ પરથી સૂચિત રચનાઓ પણ છે. ૧૯૨૧ માં માનવશક્તિના દુર્બળ તથા સમાજનાં અનિશ્ચેન વિષય કરીને યાવના શેરિડનના સુગ્રસિદ્ધ નાટક 'વિ સ્કૂલ ફોર સ્કેન્ડલ'નું રૂપાંતર 'સંસાર એક જીવનનાટ્ય' પ્રસિદ્ધ કર્યું. ૧૯૨૦ માં વિજયરાય લેલ સાથે 'ચિંતન' અને ૧૯૨૧ માં વળોત્સના યુક્ત સાથે 'વિનાદ' માસિક શરૂ કર્યા હતાં. મુનશીએ પાતાની આસપાસ તેજસ્વી તરુણાનું મંડળ રચી ૧૯૨૨-૨૩ માં સાહિત્ય સંસદની સ્થાપના કરીને 'ગુજરાત' માસિક શરૂ કર્યું તેમાં પણ બટુભાઈ રિસ્લેદાર બન્યા.

એમના 'વાતોનું વન' (૧૯૨૪) વાર્તાસંગ્રહમાં ઠીક ઠીક રીતિભેદ-કક્ષાભેદ દર્શાવતી વાર્તારચનાઓ છે અને એક એકાંકી

નાટક તથા એક એક નિબંધ પણ છે. આ કૃતિઓમાં એમની વિચારણા વિચારસૂચિના પ્રભાવ છે; પરંતુ એને વધારે કલાત્મક ને સભ્ય અભિવ્યક્તિ સાંપડી છે એમનાં એકાંકી નાટકમાં, ૧૯૨૨માં લખાયેલા એમના પહેલાં જ્ઞાન ખેંચના નાટક 'લામલધિખી'ને સમાવેતા 'મન્યવંશ' અને ગોંચ તથા બીજાં ચાર નાટકો (૧૯૨૫) તથા 'માલાદેવી અને શ્રીજા' નાટકો (૧૯૨૭) એ નાટકસંગ્રહ પછી એમણે 'શેવાવિની અને શ્રીજા' નાટકો એ નામે સંગ્રહ કરવા વિચારેલું, પણ એ થઈ શક્યું નહીં અને ૧૯૨૭માં લખાયેલા છેલ્લા નાટક 'શેવાવિની'ને એમનાં પસંદ કરેલાં નાટકોના મર્યાદાનર સંગ્રહ 'બહુભાઈનાં નાટકો' (સં. અનંતરાય રાવળ, ૧૯૫૫)માં જ સમાવવાનું થયું. 'મન્યવંશ' અને ગોંચ તથા બીજાં ચાર નાટકોમાંના 'મહમ્મદ પેગંબર' નાટકને કારણે એમને મુસ્લિમોના વિશેષ સહન કરવાના આવ્યો અને સરકારી પ્રતિબંધને કારણે સંગ્રહમાંથી એ નાટક રદ કરી 'મનનાં ભૂત' નામે નાટક મૂકવાનું થયું. આધુનિક સમયને અનુરૂપ નવાં મૂલ્યાંકની દૃષ્ટિએ ધૌરણિક વિષયોને એ સ્પર્શના અને પોતાનું નવું અર્થઘટન મૂકતા. વિચાર એમનાં નાટકોનું એક બળવાન પાત્રું બની રહ્યો. દૃશ્યબલુવતા તથા સમયવિસ્તારને કારણે એકાંકીમાં અપેક્ષિત સઘનતાની દૃષ્ટિએ ઊંચી ઊંચતી એમની આ રચનાઓ કેટલીક ક્યાસો ધરાવે છે, છતાં એ કૃતિઓ એના વિચારબળ, વિચારને અનુરૂપ નાટકશક્તિ પરિસ્થિતિની સંસ્કૃતિ, ઘોનક ને સજીવ પાત્રલેખન અને વાક્યદાનુકત સંવાદોથી પોતાનું આગવું રૂપ ધરે છે.

૧૯૨૮-૨૯માં એ ઘેણા સમય માટે જ્યોત્સ્ના શુક્લ સાથે 'સુદર્શન' સાપ્તાહિકના તંત્રી બનેલા. પરંતુ વસ્તુતઃ આ સમયથી એમની સાહિત્યિક કારકિર્દી સ્થગિત થઈ ગઈ હતી. ૧૯૩૫માં 'સસ અંજલિ' નામક ગરબાસંગ્રહ તથા 'શકુન્તલ'ને પાત્રનામે, પ્રસંગે વગેરેના ફેરફારો વડે અર્વાચીન સમયમાં ઢાંચીને તૈયાર કરેલું રસલક્ષી રૂપાંતર 'શકુન્તલા રસદર્શન' પ્રગટ થાય છે, પણ એ માત્ર ક્ષણિક ઝળકારે તીવરે છે. ૧૯૩૭માં પ્રકાશિત 'કીર્તિદાને કમળના પત્રો' ૧૯૨૪-૨૫માં 'માનસી'માં લખાયેલી લેખમાળા છે. મુનશીના 'ગુજરાત એન્ડ ઈસ્ટ વિટરેચર'ની સમીક્ષા નિમિત્તે આ ગ્રંથમાં ગુજરાતી સાહિત્યની સિદ્ધિ-અસિદ્ધિઓનું સ્થાન અને સમતિયાળ, પત્રસૌલીએ કરેલું અરૂઢ અને મર્મગ્રાહી અવલોકન રજૂ થયું છે.

૧૯૨૬માં 'આપણા કેટલાક મહાકર્મો' એ શીર્ષકે હેઠળ 'ગુજરાત'માં પ્રગટ થયેલી અગ્રગણ્ય ગુજરાતીઓનાં નિષ્ક-દૃષ્ટિનાં અને નિખાલસ દેખાચિત્રો, ૧૯૨૬-૨૭માં 'સુવર્ણ-માલા'માં પ્રગટ થયેલી 'મધુસૂદન' નામે અધૂરી નવલકથા તથા પ્રકાશન લેખ આદિ એમનું કેટલુંક લેખન ગ્રંથસ્થ થયું નથી.

બ.કા.

ઉમરીગર જન્મશેઠજી રૂસ્તમજી : કવિ. એમણે ક્યાંક પારસી બાલોનેના મરોટ છતાં શાહનામાની દબે બેતા રચીને નીતિ-ભક્તિ-યુક્ત કાવ્યસંગ્રહ 'જમશીદ વાણી' (૧૯૦૪) રચ્યો છે. વળી,

કલાપીના સંવાદને અધારે 'જિસલ-નોરલ'ના સંવાદને પદ્યરૂપ આપ્યું છે.

પા.માં.

ઉમાકાન્ત : જુઓ, પટેલ ઉમેદ ત્રિભુવન.

ઉમિયાબહેન : 'અવનમુકત ભઠ્ઠાવાવળી - વ'નાં કર્તા.

નિ.વા.

ઉમેદચંદ રવિચંદ : બાળસાહિત્યના પુસ્તક 'ગુલાબ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ઉમિયા કવિ : જુઓ, મહેતા ઉમરા ગોરીચંદ.

ઉચનસૂ : જુઓ, પંડ્યા નરવરલાલ કુશરદાસ.

ઉપા (૧૯૧૮) : કવિ ન્દાનાલાલની સર્વકર્તાનાં એક નવો ઉન્મેષ ઢાળવતી, ગુજરાતની પહેલી ગણપાત્ર પદ્યનવલ. પ્રથમ દર્શનથી લગ્ન સુધીનાં, દિવને નરપાવની જુદી જુદી ભાવ-સ્થિતિમાં નાયક 'હુ'નાં અગાનર હૃદયસંવેદનોનું ઊંમિરાબર અને કાવ્યમય ભાષામાં રાચકને સંભળાવાનું રહેલું જ્ઞાન એ આ સ્નેહકથાનું પ્રધાન આકર્ષણ છે. વયમાંના ઘણા તેમ જ છેલ્લા પ્રસંગના આલેખન દ્વારા ઉપસાવાની રહેલી નાયકની સ્નેહમૂર્તિ ઉપાના ગુણ-વ્યક્તિત્વની છબી પણ ઓછી આકર્ષક નથી. કથાની પુષ્પભૂ આપણાં પ્રેમ, ઉત્સવો, પર્વો વગેરે સહિતના ગુજરાતના સમાજજીવનની છે. ઉપાનાં લગ્ન એક શ્રીમંત કુટુંબના નબીરા સાથે મા-બાપ વડે યોજાય એમ યાકવીને કર્તા ક્યામાં વાસ્તવનો રંગ થોડોક લાગ્યા છે; પણ એ લક્ષ્મીપુત્રને પરભવા ચાહતી પોતાની ખેનપણીને માલ્લમાં બેસાડી દઈ ઉપા માતા પિતાની સંમતિ જીની લઈ અને નાયક સાથે દૈનિક્ય લગ્નથી જોડાય છે. અનેક સ્વર્ણ કાવ્યક્રંતિએ પહોંચતું તાજગીભર્યું, આસંકરિક ગદ્ય આ લઘુ ગદ્યકથાને કાવ્યાત્મક સાહિત્યકૃતિ બનાવે છે.

અ.સ.

ઉજા ફકીરચંદ મગનલાલ : બાળકાવ્યસંગ્રહ 'બાલગીતપોથી' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

ઊઘડતી દીવાલો (૧૯૭૪) : સંદ્રકાન્ત શેઠનો અઘાંદસ રચનાઓનો સંગ્રહ. વાનધીતની ભાષાના શૈક્ષિત્વા સંદેહો અને બંધ-વિનોદ તેમ જ કટાક્ષવકતાના કાકુઓથી જાત સાથે વાન મારની આ કવિની આધુનિક ભાવમુદ્રાઓ ઘણીવાર નિર્ધક કાવ્ય-મુદ્રાઓ બની શકી છે. અહીં આત્મવિડંબનાનું વલય સમાજ, સંસ્કૃતિ, ઈશ્વર, ધર્મ અને સજ્જકારણને ઊંડળમાં લેતું લેતું અનેરું ભાવવિશ્વ જન્માવે છે. ચારિત્રો, મીંડુ, જોકર, કમાઉ ઝોનિંગ, દલો તરવાડી, ઢોલનો ઢ, ભાભા સરહદના સૂળા — આ બધાં 'સંદુરિયા'નાં વિવિધ સ્વરૂપો છે. આત્મવિડંબના દ્વારા આત્મપરીક્ષણ અને આત્મશોધનાં નુરૂપો અહીં કાર્યત

નીવડયો છે. 'એક સંદુરિયાની તમૂનેદાર બનાવટ' સંગ્રહની ચોતક રચના છે.

ચં.દો.

ગિહ્ણ ચરકલડી: ઉમારાંકર ત્રેશીનું એકાંકી. નાટ્યવસ્તુ આ પ્રમાણ છે: કશુ તરફ આકર્ષિતી કોડબરી સંદરીના વિવાહ કશુના પિતા સાથે બાંધવા છે.

ચં.દો.

ગિનવાલા જમશેદ માલુકજી: 'જૂનો પાલ્લી ગુલ્લાનીના સંક્ષિપ્ત શબ્દકોશ' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

કી.પ્ર.

ગિનવાલા થીસેનભાઈ ખ.: 'બંદિમન અને નાહિદ' (૧૯૪૭), 'ઉમાલવના મહાત્મા' (૧૯૪૭), 'બાણે બુલબુલ અને ગુલિશ્તાન' (૧૯૪૯), 'મોંદર અને સરોવ' (૧૯૪૯) જેવી નવલકથાઓનાં કર્તા.

ચં.દો.

ગિર્ધ્વમૂલ (૧૯૮૧): અગવતીકુમાર શર્માની ૬૩૦ પૃષ્ઠોમાં વિસ્તરતી 'અશ્વ', 'સર્પ' અને 'અશ્વત્ય' નામના ત્રણ ખંડોમાં વહેંચાયેલી આ નવલકથા માણસની મૂલહીનતાને એકાંકી સુશિક્ષિત નારી ક્ષમા અને તેના પરિચયમાં આવતાં બાદલ, ડો. કુણાલ અને પ્રો. નિવારનાં પાત્રો દ્વારા ઉપસાવે છે. આ કથાનાં બધાં મુખ્ય પાત્રો સમક્ષ એક જ સમસ્યા છે, પોતાના સાચા જનકની ભાગ. માતાપિતા અને સાગર અંકલના પરસ્પર ગૂંચવાયેલા સંબંધોના વાતાવરણમાં જેનું બાળપણ વીત્યું છે તે ક્ષમા ત્રણમાંથી એકે પુરુષનો પૂર્ણપણે સ્વીકાર કરી શકતી નથી અને એકલતાના આધાર વચ્ચે જીવતી રહે છે. કલ્પનપ્રધાન કથનશૈલીથી ફલેશ-બેંક પદ્ધતિએ લખાયેલી આ નવલકથા ધ્યાનાર્હ છે.

દી.મ.

ગિમિથ: જુઓ, શાહ રતિલાલ યુનીલાલ.

ગિઝાવાળા શોખીન: થોડોક પ્રશસ્ત્ય રચનાઓના સંગ્રહ 'બહુચલા-બાકિતભાવ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

કી.પ્ર.

ઋણાનુબંધ (૧૯૬૩): જે ખંડોમાં વહેંચાયેલી ઈશ્વર પેટલીકરની સમસ્યામૂલક સામાજિક નવલકથા. અશ્વેપાના મુખે પ્રથમ પુરુષ કથન રીતિમાં આખો વાત કહેવાયેલી છે. કુટુંબના સુખ ખાતર પાંત્રીસ વરસ લગી અવિચલિત રહેલી અશ્વેપા, પતિ સુબંધુ અને પ્રેમી પર્જન્ય સાથે સહજીવન જીવતી કૃત્તિકાનો સંતાનોની મિત્ર તરીકે એમના સંપર્કમાં આવે છે. સુબંધુ પ્રત્યે એના મનમાં જાગેલી સહાનુભૂતિને સુબંધુની બહેન નિહારિકા પ્રેમમાં પલટાવે છે. સુબંધુ કૃત્તિકા સાથે છૂટાછેડા લેવા તૈયાર નથી તે, કૃત્તિકા જેમ બે પુરુષો સાથે

જીવન ગાળે છે તેમ એ બે સ્ત્રીઓ સાથે જીવન ગાળે એવા આગ્રહ તે સંવે છે. પાણુ લેખકે છેવટે સુબંધુ—કૃત્તિકા અને પર્જન્ય—અશ્વેપા, એના મેળ મેળવીને આ સમસ્યાના તોડ કાઢ્યો છે; એમાં એમની સામાજિક દૃષ્ટિ વ્યક્ત થાય છે. સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધ સાથે આગકોના પ્રશ્ન સંકળાયેલા તેની સામાજિક સંમતિ વિન્યાના સંબંધ લેખકને માન્ય નથી, એમ અહીં થયેલા નિરૂપણમાંથી ફલિત થાય છે. સુબંધુ અને અશ્વેપાનો કુટુંબી-જનતા તથા સંપ્રકાકીએ આ પ્રશ્ન પરત્વે એક પણ સ્થંભ છે, પરંતુ પોતાને માન્ય નથી એનું નિરૂપણ પાણુ લેખક પૂરંપૂરી તટસ્થતા જાળવીને કરે છે. આથી આગા સાહસિક વસ્તુ-નિરૂપણમાં આર્થિકજન્યનું વાતાવરણ રચાયું છે.

ધી.મ.

ઋષિરાજ: જુઓ, ત્રવાડી હરજીવન કુંભરજી.

એ. એન. પી.: નવલકથા 'સાખ્તાઈના સંતાપ'ના કર્તા.

એ. એન. બી. ડભ્યુ: કુમરી, ગરૂલ, ગરૂબી અને કુલ્લાબજી 'ગાયનરૂપી ગુલબંકાવલી નાટક' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એ. એફ.: 'ચંચળ વડોર અને મૂર્ગ રાજ વચ્ચે તકસાર' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એ. ડી. એસ.: નવલકથા 'ઓરત કે આફત' (૧૯૪૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એ. ડી. કે.: જુઓ, કાવરક અરદેશર દાદાભાઈ.

એ. બી. આર.: 'શ્વચ્છંદી કમળા' નામની નવલકથાના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક આગિયાને: અગિયાના દૃષ્ટાંત દ્વારા 'જે પોપતું તે મારનું'ના સંદેશ આપતી કલાપોની બાબોની કાવ્યરચના.

ચં.દો.

એક આશાંકિત સેવક: શાહુ લવિકોડિત, હરિગોત, દોહદ્ય, ભુજંગી અને કુંડળિયાબજી કૃતિ 'શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ વિશે'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક ઉપકાલની સમૃદ્ધિ: શિલોંગના પોતાના નિવૅરણાનના આગાણામાં એક ઉપકાલની સમૃદ્ધિનું સ્મરણ લેખકને ચિત્તનાત્મક ક્ષણમાં લઈ જાય છે, એનું ગયાન આપને રતિલાલ મોહનલાલ ત્રિવેદીના નિબંધ.

ચં.દો.

એક ઊંદર અને જદુનાથ (૧૯૨૪): 'રે મઠ' દ્વારા પ્રકાશિત લાભશંકર ઠાકર અને સુભાષ શાહનું લખેલું ત્રિઅંકી નાટક. બેંકેટના 'વેઈટિંગ ફોર ગોદો'ને અનુલક્ષીને લખાયેલું આ નાટક અસ્તિત્વવાદ અને અંજસડની વિચારધારાઓને તથા એ

એક એલિફન્ટોનિયન ગ્રેન્થુએટ—એક મુસાફર

બંનના પ્રયોગપ્રવાહને અનુસરે છે. આ અને બ નામના બે આશ્વાસુ શાસ્ત્રોના સતત સંવાદ ચાલતો હોવા છતાં એમની વાનગીતમાં કોઈ દોર નથી. અસ્તિત્વની વેદના, મુન્યુ અને ભયની પરિસ્થિતિઓ, જીવનની વિદ્યાના—આ બંધાના આધારો દરે દરે પડવાયા કરે છે.

ચં.દો.

એક એલિફન્ટોનિયન ગ્રેન્થુએટ : નાટક 'દુનિયા દર્પણ' (૧૮૮૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક એલિફન્ટોનિયન વિદ્યાર્થી : 'શિક્ષણપિયરનાં નાટકોમાંની વાર્તા—ભાગ ૧-૨'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક કવિ : મનહર અને તોટકે જેવા છંદો અને ગરબા, ગરબી, પ્રભાતિયા જેવા કાવ્યપ્રકારો પ્રયોજતી 'ગાત્રેશ્વરી સ્તુત્યાવળી' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક કાકિયાવાદી : ભુઓ, દવે નરભરામ પ્રામુજીવન.

એક ખંભાની : 'છાપનના દુકાળમાં ખંભાન શહેરની હાલત' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક ગુજરાતી : 'કચુભા વજ્રમુજ' (૧૮૮૬) નાટકના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક ગુજર : ભુઓ, દેસાઈ અંબાલાલ સાકરલાલ.

એક ગૃહસ્થ : જીવનચરિત્ર 'આનંદીબાઈ જાણી' (૧૮૮૭), 'સાવિત્રી' (૧૮૮૭) તથા 'મનશક્તિ અને તનશક્તિ વચ્ચે વડાઈ' (૧૮૮૭) અને 'માદો લાડકો દોકરો' (૧૮૮૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક ગ્રેન્થુએટ : નિર્બંધસંગ્રહ 'હૃદયપરીક્ષણ' (૧૯૦૩) અને અનુવાદગ્રંથ 'કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક ઘા : ખંખોની ઉપર પચસે નાખતાં ખંખોના ઊંટી ગયેલા વિદ્યાર્થીની વેદનાને વાચા આપતું કલાપીનું જાણીતું કાવ્ય. કલાપીની અંગત વેદનાના પુટ આ કાવ્યને મળેલા છે.

ચં.દો.

એક જ દે ચિનચારી : હરિહર ભટ્ટનું મહાનવને પ્રાર્થનું જાણીતું કાવ્ય.

ચં.દો.

એક જુવાન પારસી : કયાત્મક કૃતિ 'જ્ઞાનખાનાની બીબીઓ' (૧૮૬૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

એક દેવિદ્વેન દોક : સાગરથી વિખૂટું પડેલું પાણી સાગરને દેવિદ્વેન કરે એવી કલ્પના દ્વારા સભાન ભાષાકર્મનો પરિચય આપતી ચન્દ્રકાન્ત દોષીવાળાની કાવ્યકૃતિ.

૨.૨.૬.

એક શિવોસોફિસ્ટ : 'નાનકનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૦) ના કર્તા.

એક નવીન : ભુઓ, ઝવેરી ડાહ્યાભાઈ ધાળરાજી.

એક નામેરી વૃદ્ધને મળતાં : ૨૧ માં જન્મદિને પેતાના જ વૃદ્ધ-સ્વરૂપનો સામનો કરતું નવિન સવળનું કાવ્ય.

ચં.દો.

એક પારસી સદ્ગૃહસ્થ : 'અમેરિકાની મુસાફરી' (૧૮૬૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક પારસી સ્ત્રી : પારસી વક્ત્રુ ઝીવતી ગુજરાતી ભાષામાં સ્ત્રી-જગૃતિ વિષયક પ્રાથમ આપતી પદ્યકૃતિ 'ભરત્ય પ્રદર્શન ગરબાવલી' (૧૮૬૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક પિતા : ભુઓ, પરીખ નરહરિ દુરકાલાલ.

એક પ્રવાસી : 'જૂનાગઢનો ભ.મિયા' (૧૮૬૪) પ્રવાસકથાના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક બારૈયાનું શબ્દચિત્ર : મહાદેવભાઈ દેસાઈના નિર્બંધ. જેવના એક ગુનેગાર બારૈયાના નળપટા પાવને એની ઉક્તિઓથી ઉપસાવતું આર્ષી ચિત્રણ છે.

ચં.દો.

એક બ્રાહ્મણ : 'પ્રાચીન આર્યાવર્ત' (૧૮૯૯) અને મૂરખનાં વક્ત્રુના નિર્દેશના સા દોહરોના સંગ્રહ 'સનમૂર્ખી'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક ભક્ત : 'જગદંબાના નવા ગરબા' (૧૯૦૭) તથા 'હૃદયદંબાના નવા ગરબા' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક ભૂલા પડેલા રોમેન્ટિક કવિનું દુઃસ્વપ્ન : સુરેશ જાણીની પ્રસિદ્ધ દોહા કાવ્યરચના. પરકોયા બંનેની નાવિકાના આંતર-આદ્ય વાસ્તવની વેદનાપરક નાયકકલ્પના કાવ્યના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.દો.

એક મહમદીઅન મુનશી : 'સીદીન-ફરહાદનો ગાયનરૂપી આપેસા' (૧૮૮૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક મીઠું પ્રકરણ : મુંબઈ છેલ્લાનું થતાં મુંબઈ ભુલાય છે, પણ સામાના વિદ્યાર્થીઓ સાથેની મીઠી કિટકોની ભુલાતો નથી; એની ભાવમુદ્રાને નિરૂપેના સુન્દરશ્લોકો સંસ્મરણાત્મક નિર્બંધ.

ચં.દો.

એક મુલાકાત : સુરેશ જાણીની દૂરીવાતા. મુખ્ય પાત્ર હસમુખ ત્રિવેદીના ચિત્તમાં રવાનું ભાવજગત અને અંતે વાસ્તવમાંથી થતું એનું પલાયન કલ્પનશ્રાણીઓની સંસ્મરણાત્મક પ્રત્યાક્ષ કર્યું છે.

ચં.દો.

એક મુસાફર : ગીતિ, કુંડળિયા, છાપ્પા, દોહરા અને ગરબીબદ્ધ પદ્યકૃતિ 'ખંભાનની ઘેન ઉપર દુઃખનાં પોકાર' (૧૯૩૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

એક મુલાઠરીન : પ્રવચનપુસ્તક 'પિથાવરથી મોસ્કો' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

એક યતિ : 'સદ્ગુરુ શ્રી સૂર્યદાસનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક યુવક : જુઓ, કારભારી ભગુભાઈ ફોલ્ડરંદ.

એક રચનાર : પાંત્રીસ કડીની પદ્યકૃતિ 'વરસાદની વધામણી' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક રસજ્ઞ : ઉપજાતિ, વાવણી, વસંતનિલકા, મનહર, દોહરા વગેરે વૃત્તોમાં રચાયેલી પદ્યકૃતિ 'ધુંગાર' (૧૮૮૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક વિદ્યાર્થી : 'સીધામિષક' (૧૮૮૫) પદ્યકૃતિ તથા 'જમશીદ અને ઝીઆક' (૧૮૭૦) નાટકના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક વિદ્વાન : 'કિમિયાગર ચરિત્ર' નવલકથાના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક વ્યક્તિ : જુઓ, દેસાઈ પદ્માવતી.

એક શિક્ષક : પદ્યકૃતિ 'વિવિધપયોગી વિષય' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક સભાસદ : અખાલજનની સમગ્ર બંદીના વિરોધ કરતી કથા 'ભાનુમતી' (૧૮૮૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક સભ્ય : ગરબી, અપરતી અને પદોનો સંગ્રહ 'હૃદયવિન્દાદ' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક સંધ્યા : નદીની પાર ઊતરના દંપતીના પાણીના અને પ્રેમના મુગ્ધાન અનુભવના તાજગીપૂર્ણ ચિતાર આપતું સમનાસપાણ વિશ્વનાથ પાઠકનું કાવ્ય.

સં.દો.

એક સ્ત્રી : 'ભદ્રવિજયનાટક' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક સ્નેહી : 'જાવિદગમન' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક હતી સર્વકાલીન વારતા : જગદીશ જોષીની જાણીની ગીત-રચના. પ્રણયની કથા સાથે સંકળાયેલી વેદનાએ અહીં વૈયક્તિક રૂપ ધારણ કર્યું છે.

સં.દો.

એક હિતચ્છુ : પ્રવાસકથા 'સકેરનો ભામિયા' (૧૮૯૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એક હિન્દુ : 'સજાઈ ટાવર વિરહ : ભાગ ૧-૨' (૧૮૯૧) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એકલવ્ય : સહયકથા 'આંખે ઓઢવો અંધારો' (૧૯૭૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

એકાન્ત (૧૯૬૬, ૧૯૭૮) : ૧૨૦ જેટલાં કાવ્યો પરાવતા સુરેશ દલાલનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ. એમાં મધ્યકાલીન ગાંધીજીવનના ભાષા, પ્રાણ, પ્રકૃતિ, અધ્યાત્મ અને સમકાલીન આધુનિક ચેતનાને વ્યક્ત કરતા વિષયોને મૂલ્યવાનો કવિએ પ્રયાસ કર્યો છે. સોનેટો, અન્ય છાંદસ રચનાઓ, અછાંદસ કાવ્યો અને ગીતો — એમ વિવિધ પ્રકારોમાં એમની સર્જકતા અભિવ્યક્ત થઈ છે. ગીતો એમને વિશેષ પુષ્ટિ છે. પ્રસ્તુત સંગ્રહમાંનું ગીતોનું પ્રમાણ એની સાક્ષી પૂરું છે. ઘણાં ગીતોમાં શબ્દ કરતાં સૂરનું પ્રભુત્વ વધારે સહેલું લાગે છે. આમ છતાં 'અવવાના કવલા સંગાય', 'દપકો', 'વેલું ના મેલો', 'તો જાણુ', 'શિખાનો શાક', 'ઠીઠન' જેવાં ગીતો કાવ્યાત્મક છે. સંઘાકૃપાવિષયક કેટલાંક ગીતો પણ આસ્વાદ્ય છે. 'નિકટદૂર', 'અપાકો' અને 'એ જ શમણું' પ્રમાણમાં સારાં સોનેટ છે. 'અપાકો'માં વિરલી યક્ષની તુલનાએ આધુનિક નાગરી નાયકની વિરહવેદના કેવી દારુણ છે એ એમણે સરસ રીતે ઉપસાવ્યું છે. 'એ જ શમણું'માં સવાર, બપોર, સાંજના રેઢિયાળ નિત્યક્રમ પછી શહેરી નાયકને ભાવની રાતનો મહિમા સુંદર રીતે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. 'ફૂલેટમાં' નામનું પરંપરિત હરિગીતમાં રચાયેલું એક લાંબું કાવ્ય થોડી મુગ્ધતા હોવા છતાં કવિકર્મની દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે. એમાંના આધુનિક સભ્યતા પરનો કટાક્ષ આસ્વાદ બન્યો છે. બાલનાલની સહજ ભાષાના લોકકાવ્યો દ્વારા અહીં કવિત્વ નિષ્પન્ન થયું છે. 'જાજ - જરા સંભાળજો' પણ આવી જ શૈલીમાં લગભગ અથવા જ વિષય પર સર્જાયેલું કાવ્ય છે. 'એકાન્ત'માં પરંપરાનું અનુસરણ વધારે અને મૌલિક ઉન્નયો અોછા જોવા મળે છે.

સ.વ્યા.

એકાન્તની અડોઅડ : શ્રીકાન્ત શાહનું એકાંકી. અહીં બાંધ્યાનું બદન તોડી નાખતા હમંત છેવટે ખુદ પોતાના તૂટેલા બદનને શોધે છે — એવી નાટ્યસ્થિતિમાં એક વ્યક્તિત્વનાં બે ઊપસેલાં પાસાં જેવાં પાત્રોના અભિષ્કાર છે.

સં.દો.

એકાંકી : સ્વરૂપ અને સાહિત્ય (૧૯૫૬) : મહારાષ્ટ્ર સપાજીવ વિશ્વવિદ્યાલયના ભારતીય સંગીત-નૃત્ય-નાટ્ય મહાવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ નંદકુમાર પાઠકે અરપેલાં વ્યાખ્યાનોના સંગ્રહ. અહીં સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એકાંકી, પાશ્ચાત્ય સાહિત્યમાં એકાંકી અને તેના ઉદ્ભવ-વિકાસ, એકાંકીનું સંવિધાન, રંગમંથ અને એકાંકી, ગુજરાતી સાહિત્યમાં એકાંકી (વિકાસ તથા એકાંકી અને રેડિયો નાટક જેવાં વિષયોના સમાવેષ્ટ છે. વિષય-પ્રવેશની ભૂમિકાએ ઉપયોગી બનતા આ સંગ્રહમાં નિહંપિત સામગ્રી અને તેની સ્વચ્છાત મુદ્દાસર છે.

ર.ર.દ.

એકો (Echo) : જુઓ, દલાલ ફ્રેન્ડી.

એચ. એમ. પટેલ — એમ. એમ. વી.

એચ. એમ. પટેલ: જુઓ, પટેલ હીરુભાઈ મૂળજીભાઈ.

એચ. એમ. સી.: 'કેન્ડીશ-ગુજરાતી ડિક્શનરી'ના કર્તા.
૨૨.૬.

એચ. બી. એમ.: રહસ્યકથા 'જશૂસ કે જદુગર?'ના કર્તા.
૨૨.૬.

એડનવાળા ગુલામઅબાસ શમસુદ્દીન, 'નાસાદ' (૧૫-૫-૧૯૪૯):
કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૬૫ માં મૈટ્રિક. ૧૯૭૧ માં
વનસ્પતિશાસ્ત્ર-રસાયણશાસ્ત્ર સાથે બી.એસસી. આંધ્રપ્રદેશ રિસર્ચ
ગ્રુપમાં પહેલાં ફીલ્ડ ઈન્વેસ્ટિગેટર, પછી ૧૯૭૩ થી સ્ટેટ બેંક
ઓફ ઈન્ડિયા, વડોદરામાં કેશિયર.
એમણે 'ગુજરાત' (૧૯૮૩) ગ્રંથસંગ્રહ અને 'અધિકમણ'
(૧૯૮૩) રહસ્ય-નવલકથા આપ્યાં છે.

ચં.કે.

એડનવાળા નૂરભાઈ સમસુદ્દીન (૧૯૧૪): 'સમાજ અને સમસ્યા'
(૧૯૩૯) તથા 'મનનો મોનો' (૧૯૭૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

એડનવાળા મીનુ દોરાબ (૨૧-૧૦-૧૯૨૭): નિબંધકાર. જન્મ
પૂનામાં. મુંબઈની ન્યુ ઈસ હાઈસ્કૂલમાંથી મૈટ્રિક. ૧૯૪૮ માં
વિલ્સન કોલેજમાંથી અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૪ માં
અમેરિકાની નોર્થ-વેસ્ટર્ન યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એસ. અને
૧૯૫૬ માં રાજ્યશાસ્ત્રમાં પીએચ.ડી. હાલ વિસ્કોન્સિન લોરેન્સ
યુનિવર્સિટીમાં રાજ્યશાસ્ત્ર વિભાગના વડા.

અમેરિકાનાં ભૂતકાળ, અંધારણ, રાજ્યપદ્ધતિ, કુટુંબવ્યવસ્થા,
ભારત-અમેરિકાની તુલના અને અજંપ, અધીરા, નિષ્ણાસુ અમે-
રિકનોનો પરિચય કથાવતી પુસ્તિકા 'અમેરિકા આનું છે' (૧૯૬૯)
એમણે લખેલી છે.

પા.માં.

એડનવાળા મહેરઆનુ ફિરાજશાહ: 'કાળા મંદલની રૂપસુંદરી' અને
પાંચા માલ પાદશાહનો' (૧૯૦૮), 'સુંદર અમીરા', 'શાહજાદી
ઝીના', 'દામાનદેના કિક્કો', 'નામોક્તિ નારીઓ', 'અગણ્યા
જમાનનો ફિલસૂફ' વગેરે મૌલિક તથા અનુવાદિત વાર્તાઓ-
નવલકથાઓનો કર્તા.

નિ.વા.

એદલજી નસરવાનજી: પદ્યકૃતિ 'વિધવાની અરજી' (૧૯૫૯), ટ્રિઅંગી
નાટક 'છલપટાઉ અને મોહનારાણી' (૧૯૮૧) તથા 'કલગી ગાયન-
સંગ્રહ'ના કર્તા.

નિ.વા.

એન. બી. એલ.: નવલકથા 'નકેજરીના તોજશ' (૧૯૩૯)ના કર્તા.
નિ.વા.

એન્જિનિયર કાવસજી ડી.: ત્રિઅંગી નાટક 'ફેબી જાળ' (૧૯૩૫)
અને 'ધરમી ગુનાહાર'ના કર્તા.

નિ.વા.

એન્જિનિયર કેકોબાદ હોરજીભાઈ: 'રેકલેસન પર રકાસ' (૧૯૨૮)

નવલકથાના કર્તા.

ચં.કે.

એન્જિનિયર ગુલ જહાંગીર: 'નિર્દોષ કે કાપિત' નવલકથાનો કર્તા.
નિ.વા.

એન્જિનિયર ગોરધનદાસ ગઘાભાઈ (૨૯-૧-૧૯૨૦, -): કવિ,
અનુવાદક. જન્મ સારંગીમાં. વનન સુરત. ૧૯૦૯ માં મૈટ્રિક.
૧૯૧૭ માં એલિફિન્સ્ટન અને વિલ્સન કોલેજમાંથી બી.એ.
૧૯૨૧ માં એલએલ.બી. ૧૯૨૨ થી લેલિસ્ટીટર.

એમણે અદ્ધર સર્જમાં સમાવણી કર્યા કરેલું શિષ્ય દીર્ઘકાવ્ય
સમાવેશ કાવ્યસંગ્રહ 'શ્રીરામચરિતામૃત' (૧૯૧૭) તથા રાષ્ટ્રીય
ગીતોના સંગ્રહ 'પ્રભાતફેરી' (૧૯૩૦) એ બે મૌલિક કૃતિઓ આપી
છે. આ ઉપરાંત એમણે સંસ્કૃત, પશ્ચિમ અને અંગ્રાણી ભાષાની
કેટલીક ઉત્તમ કૃતિઓનાં ભાષાનંતરો પણ કર્યાં છે. એ પેકે પંડિત
જગન્નાથ-કૃત 'કરુણાલહરી' (૧૯૩૯), 'લહરીગુણ' (અંગ્રાવહરી
અને યમુનાલહરી), કવિ ગુણદત્ત-રચિત 'શિવમહિમ્ન' (૧૯૫૫),
'કંકાભરણ - ૧-૨-૩' (૧૯૫૭-૬૬), 'કૃષ્ણલીલામૃત - ૧-૨'
(૧૯૪૪-૫૧), સ્વીન્ડનાથ-કૃત 'ઉત્સર્ગ' (૧૯૩૩) અને
'ગીતાંજલિ' (૧૯૨૮) તથા 'ઉમર અખામની રૂબાઈ' (૧૯૩૨-૩૩)
નોંધપાત્ર છે.

૨૨.૬.

એન્જિનિયર જહાંગીર ડી., 'સેલબર': 'પૂત્રસૂરત ખવોસ', 'ગાંધી
નાગણ', 'હરથાસ્તી જગર' જેવાં નાટકોના કર્તા.

ચં.કે.

એન્જિનિયર જહાંગીર મ.: પારસી સમાજનાં ચિત્રો રજૂ કરતી
હાસ્યપ્રધાન લઘુનાટિકાઓના સંગ્રહ 'ત્રણ નાટકો' (૧૯૫૫)ના
કર્તા.

પા.માં.

એન્જિનિયર બેપ્તી: પ્રેરણાદાયક જીવનચરિત્રનાં પુસ્તકો 'લાખિયા
જીવનપ્રસંગો' (૧૯૭૯) અને 'યુદ્ધ નાનકની વાતો' (૧૯૮૦)ના
કર્તા.

નિ.વા.

એન્જિનિયર શાહરાબજી પુરસેદજી: પારસીશાઈ ગુજરાતીમાં
છત્રીસ પાનાંની લીરસપ્રધાન 'ગુજરાતી નાવલ' (૧૯૨૮)
તેમ જ 'કવિ ભગવાનદાસ ઉદે' બાકે મૌરજીનું જન્મચરિત્ર
(૧૯૯૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

એમ. આર.: વાર્તાઓ 'ગરીબોની શૂંગ' અને 'ચંડાળચોકડી'ના કર્તા.
નિ.વા.

એમ. આર. એમ.: પારસી શૈલીની રસવાહી વાર્તા 'કુંવારીના
રંગપો'ના કર્તા.
નિ.વા.

એમ. એમ. વી.: યરિત્રલક્ષી અને ધર્મબાધક નાટક 'દાનેશ્વરી
રાજકુમાર લલિતાંગ' (૧૯૪૭) તથા ધાર્મિક પ્રસંગોને આધારે
સ્થાપેલા સંવાદોનો સંચય 'ધાર્મિક સંવાદ' (૧૯૭૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

એમ. એસ. એસ. : કુતૂહલપ્રેરક રસિક વાર્તાઓ 'ધારેલામાં ધૂળ', 'સખત ને સાચી' તથા 'મોંઘલને કે મુશીબત'ના કર્તા.

નિ.વા.

એસ. એમ. : કથાકૃતિ 'ગરીબોના ગળગ'ના કર્તા

નિ.વા.

એસ. પી. વી. : સ્વવાદી શૈલીમાં લખાયેલી વાર્તાઓનો સંચય 'ફોનના ફોન'ના કર્તા.

નિ.વા.

એસ. વી. સી. : 'ગુરુદેવ વિદ્યાર્થીનું જીવનચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વા.

એસ્થર ખીમચંદ : પ્રથમ પિસ્તી ગુજરાતી ઓ-કવિ. દલપતરીનિને અનુસરતા તેમના કાવ્યપુસ્તક 'સદ્ભાષકાવ્ય' (૧૮૯૫)માં પિસ્તી ધર્મની મારના વર્ણવતા અને સાંસારિક વ્યવહાર વિશેનાં કાવ્યો, તીર્થનિવિષયક ગરબા અને માંગલિક પ્રસંગોને ગાવાનાં ગીતો છે. એમાં 'સોશુ'ગાર' નામનું પુસ્તક પણ લખ્યું છે.

નિ.વા.

એંગ નાદ તે અંગ : પન્નાવાલ પદ્મવતી જાણીતી ટૂંકીવાર્તા. સાસરે આવવા માટે લાયક કરીને પતિના માર ભાઈને પિયરથી પતિ સાથે ગાળી નોકગતી રૂબીની ઉન્સુકવાનું એમાં સ્પષ્ટ નિરૂપણ છે.

ચં.ટી.

એટી અમનશા નસરવાનજી : હાસ્યપ્રધાન વાર્તા 'ગુલની ભૂલ ને ભૂલના ભાગ' (૧૮૯૪) તેમ જ નવલકથા 'નશીબ' (બી. આ. ૧૮૯૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

એ ગંગા વાંઠી જાઓ : યશવંત ત્રિવેદીની, મનોવિદ્યાનાં ગતિપૂર્ણ દૃશ્ય અને કટાચલની કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટી.

આ ન્યૂયાર્ક : વિશિષ્ટ નાલકવયમાં ટેકનોલોજિકલ યુગના દાસને પાશમાં દૃશ્યમાં રજૂ કરતી ચન્દ્રવદન મહેતાની કાવ્યરચના.

ચં.ટી.

ઓઘડવાળા હલુભાઈ : જીન ધર્મનાં વિવિધ પ્રકારનાં સ્વવનેત્રા સંગ્રહ 'જીન નવીન ચાલનસંગ્રહ' (૧૮૯૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

ઓચ્છવલાલ : સન્ય દ્વારા શોધાતા ઓચ્છવલાલના હજવા નિરૂપણથી જીવનના ગંભીર મર્મને રજૂ કરતું ચિત્ર મોટીનું ચરિત્રલક્ષી કાવ્ય.

ચં.ટી.

ઓજસ પાલનપુરી : જુઓ, સૌંદર્ય મોટામિયાં અલીમિયાં.

ઓઝા ઉછરંગરાય કેશવરાય (૫-૯-૧૮૯૦, ૬-૯-૧૯૫૭) : નવલકથાકાર, પત્રકાર. વનન-જન્મસ્યજા જૂનાગઢ. પ્રાથમિક શિક્ષણ રાજકોટ અને ધ્રાંગધ્રામાં તથા માધ્યમિક શિક્ષણ વેરાવળ અને જૂનાગઢમાં. જૂનાગઢની બહુઉદ્દીન કોલેજમાંથી ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે ૧૯૧૩માં બી.એ. એ પછી કેન્થા

(પૂર્વ આફ્રિકા)માંની ન્યૂ ઈન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, મુંબઈના ચીફ એજન્ટ. એ દરમિયાન 'મુહૂર્ ગુજરાત' નામના સાપ્તાહિકનું પ્રકાશન. ૧૯૨૦થી ૧૯૨૬ મુંબઈની રાષ્ટ્રીય શાળામાં આચાર્ય. 'મુંબઈ સમાચાર', 'પ્રજામિત્ર-પારસી', 'વોઈસ ઓફ ઈન્ડિયા' વગેરે સમાચારપત્રોના અંગ્રેજી વિભાગનું સંપાદન. ૧૯૨૬ માં ફરી પરદેશ. 'ટોંગાનિકા ઓ'પિનિયન' અને 'ડેમોક્રેટ'ના તંત્રી.

મુખ્યત્વે અંગ્રેજી અને ગુજરાતી પત્રકાર તરીકે કામ કરતા એમણે ઈતિહાસ, સત્કારણ અને એ અંગેની ખટખટનું નિરૂપણ કરતી 'અંગ્રેજી કાકાર' (૧૯૨૮), 'નક્ષત્રવાની રાજમાતા' (૧૯૩૮), 'કાકિયાવાડી રાજ્યમત' (૧૯૪૦), 'પિતૃહત્યા' (૧૯૪૨) અને 'પુણ્યબંસરી' જેવી નવલકથાઓ આપી છે. 'ધની વાગ્દર અને બીજી વાનો' (૧૯૪૦) નામનો વાર્તાસંગ્રહ અને ૧૯૪૦ પૂર્વેની કાવ્યરચનાઓનો સંગ્રહ 'જૂના જૂના કામળિયા' (૧૯૫૨) તથા લોકસાહિત્યની પ્રચલિત પ્રમુખ્યતાનું ડેવનગરીલીમાં નિરૂપણ કરતાં 'મહ અને ઉત્તમી' (૧૯૩૫) તેમ જ 'શિખી અને વિખાખુંદ' (૧૯૩૫) નામનાં કથાકાવ્યો પણ એમણે આપ્યાં છે. રશિયા અને જર્મનીના આઝાદીના ઈતિહાસનું નિરૂપણ કરતાં 'રશિયા' (૧૯૩૮) તથા 'સ્વનંત્ર જર્મની' (૧૯૩૮) જેવાં ઈતિહાસનાં પુસ્તકો એમના નામે છે. ન્દાનાવાલ કવિના 'જ્યાજ્યાવન'ના અંગ્રેજી અનુવાદ (૧૯૨૯) પણ એમણે કર્યાં છે.

૨૨૨૩.

ઓઝા ઉમિયાશંકર નથુભાઈ : કરુણપ્રશસ્તિકાવ્યો 'બાવાજી રાજા-વિરહ' (૧૮૯૦) તથા 'મિત્રવિરહ' (૧૮૯૧) અને 'સદ્ભાષ વાર્તાસંગ્રહ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ઓઝા કરુણાશંકર ગિરજાશંકર : 'કરુણાકૃત્ય કવિતા' (૧૮૭૨) ઉપરાંત શિવશક્તિની સ્તુતિ વિશેનાં પુસ્તક 'કરુણા રસ' (૧૮૮૪) અને 'શિવશક્તિનાં પ્રભાવિયાં' તથા 'વડોદરાના મેળાનું વચન-ગરબા' (૧૮૮૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

ઓઝા કાશીરામ ભાઈશંકર, 'પ્રેમી' (૯-૨-૧૮૮૬, ૧૯૫૪) : કવિ, નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર. વનન-જન્મસ્યજા પાલીતાણા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે પાલીતાણા અને ભાવનગરમાં. ૧૯૧૪થી ૧૯૨૨ વડોદરાના 'હિન્દવિજય' સાપ્તાહિકના સહ-તંત્રી. પછીથી દયા-પ્રચારિણી મહાસભાના મદદનીશ મંત્રી અને એ નામે ઉપદેશક.

એમણે 'ગંગાલક્ષી'ની ધાટીએ નર્મદાનાં સૌંદર્યધામેનું વર્ણન કરતું 'નર્મદાશતક', વડોદરાના મહિલા મંડળ કરેલા રાસ-ગરબાના કાર્યક્રમે નિમિત્તે રચેલી રાસકૃતિઓનો સંગ્રહ 'રાસમંડરી' (૧૯૨૫), 'અંબિકા કાવ્યમાળા' (૧૯૨૬), 'શિવપ્રાર્થના' (૧૯૨૮) અને 'સામનાથ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' (૧૯૨૧) જેવી કાવ્યકૃતિઓ ઉપરાંત 'ચાર યાગીની વાનો' (૧૯૧૩) નામનો આત્મકથનાત્મક શૈલીની નવલકથા તથા ગાંધીજી, નિલક, ન્દાનાવાલ, સયાજીરાવ, શેઠ અમૃતલાલ લાલજી અને દુર્ગાશંકર ડગનાથ શાસ્ત્રી જેવી

વ્યક્તિઓના સ્તુતિરૂપ પરિચય કરાવતી 'તિલક વિરલ ભાવની', 'સયાજી યથા ભાવની', 'સ્નેહનગરનાં સંસ્મરણો', 'બાપુજી', 'નંદાનાવાલ જન્મ-શુભાસિદ્ધાન્સવ' (૧૯૨૭) અને 'દુર્ગાશંકર ઇગ્નનાથ શાસ્ત્રીનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર' વગેરે નોંધપાત્ર પુસ્તકો આપ્યાં છે. એમણે 'કૃષ્ણ ભજનસંગ્રહ' (૧૯૧૨) નું સંપાદન કર્યું છે; તે પ્રવાંડપુસ્તકમાં નિરૂપિત 'ઉત્તરગીતા' (૧૯૨૪) અને મહિત જગન્નાથ સ્થિત 'જંગલહરી' (૧૯૩૦) જેવાં સમસ્ત્રોકી ભાષાનંદરા પાત્ર કર્યાં છે.

૨૨૨૬.

ઓઝા ક્ષેત્રવાલ ત્રિભાવનદાસ : ગદ્ય-કવ્યાકૌના સ્વરૂપમાં સમૃદ્ધિભર્યા ભાવનાના શબ્દ મંગળા-શૃંગાર-સાહ્યભાષ્ય આદિ પ્રસંગોનાં સર્જવતી કૃતિઓના સંગ્રહ 'સમૃદ્ધિભર્યાની સાત સમાની યોગી' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઓઝા ગણપતરામ લેખીલાલ : 'સિકેટીસનું ચરિત્ર' (૧૯૩૫) તથા 'જગત્તે ગોશીરવિન અને વિવિધમ દેવનાં ચરિત્ર' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઓઝા ચંદુલાલ શંકરલાલ, 'ચંદુ મહેસાનવી' (૧૯-૧૯૪૪) : કવિ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વાપુરમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. સુન્દરનગરમાં મેટ્રિકુલેટ.

'ભારી ગણીમાં' (૧૯૩૫), 'હરિવ કભા કભી' (૧૯૪૦), 'પરજાયા' (૧૯૪૩) એમનાં કાવ્યપુસ્તકો છે. 'જુગન' (૧૯૩૮), 'પુષ્પાન' (૧૯૪૫), 'જગદામલ' (૧૯૪૫) વગેરે એમનાં સંપાદન છે.

સં.કે.

ઓઝા ચંદ્રાનંત મંગળજી : કવિ. ખોટાદકરની 'સાસતરંગિણી'ની સ્વનામપદીને અનુસરતી સ્વના 'સાસમણિ' (૧૯૨૭), ઓજીવનના આદર્શોને વળી લેતી કૃતિઓના સંગ્રહ 'સંસ્મરણી' (૧૯૩૦), 'સાસંગી' (૧૯૩૬), 'સાસમંદાકિની' તથા પદ્યબદ્ધ વાર્તાઓના સંગ્રહો 'કથાકુંઠ' (૧૯૩૦) અને 'ગીતકથાઓ' (૧૯૩૮), બાળ-કાવ્યોના સંગ્રહ 'પાઠામણી' (૧૯૩૧) અને 'જલસા' (૧૯૩૨), 'સુંદર સંવાદો' (૧૯૪૩), 'કુંવરબાઈનું મામરું' તથા 'મંગલ ગદ્યાવલી' જેવાં પુસ્તકોના કર્તા.

૨૨૨૬.

ઓઝા યુનીલાલ જયશંકર : ચરિત્રનાયકના જીવન અને સાહિત્યનો તથા કાવ્યનો પ્રમાણભૂત પરિચય આપતો અને અધ્યાત્મની વિશદ છતાં સરળ ભાષામાં ચર્ચા કરતો 'શ્રીમન્નૃસિદ્ધાચાર્યજી' (૧૯૪૩) ચરિત્રગ્રંથ, 'પદ્મપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ' (બી. આ. ૧૯૫૩) અનુવાદગ્રંથ તેમ જ શૃંગાર, અદ્ભુત, કટુણ અને શાંતરસની ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહ 'પુષ્પવતિકા' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

પા.માં.

ઓઝા છલશંકર ઇગ્નનાથ, 'ચમન ઉનાકર' : નાગર જ્ઞાતિના ઉત્કર્ષતાં પદો તેમ જ ઉત્તરાર્ધમાં દાહરાશીલીમાં કુટુંબીજનોનાં પરિચય આપતી કૃતિ 'પરિચય' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

કો.જ.

ઓઝા જગંતીલાલ મંગળજી (૧૧-૧૨-૧૮૯૨, ૧૯૬૯) : જીવન-ચરિત્રલેખક તથા બાળનાટ્યકાર. જન્મ જમનગરમાં. વનન વાંકાનેર. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટમાં. જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૧૬ માં મુંબઈમાં એલ.એલ.બી. થઈ મધ્યપ્રાન્તમાં વકીલાત. ૧૯૧૭ થી રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૪૦ થી ૧૯૪૮ વિવેકાનંદ ગુરુકુળમાં અને ૧૯૪૯ થી ૧૯૫૩ અમદાવાદની મોટેલ હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય.

એમણે નથુરામ શર્માના ધર્મવિકાસનું ભક્તિભાવપૂર્વક નિરૂપણ કરતું 'નાયચરિત્રામૃત' (૧૯૪૦) અને 'મા શારદા' (૧૯૪૦) જેવાં ચરિત્રો; 'ભક્તિતત્ત્વ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૮), 'કેળવણી' (૧૯૪૩), 'યુવાનોને વિવેકાનંદ' (૧૯૪૩), 'વીરકાણી' (૧૯૪૭), 'વિવેકાનંદની કલ્યાણયોજના' (૧૯૫૩) જેવાં બાંધક પુસ્તકો; 'માતા થઈશું ત્યારે' (૧૯૩૫) અને 'તારકમંદિર' (૧૯૪૬) જેવાં બાળ-નાટકોના સંગ્રહો અને 'ગીનગુચ્છ' જેવાં બાળસાહિત્યનો પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'આવિદ્યારામોદર સ્તોત્ર' (૧૯૪૫) તથા 'સ્તોત્રસંગ્રહ' (૧૯૪૫) નામના સ્તોત્રસંલેખોનું સંકલન પાત્ર કર્યું છે.

૨૨૨૬.

ઓઝા તનસુપરાય ઈચ્છાશંકર, 'શિવેન્દુ' (૨૦-૧૨-૧૯૨૩) : કવિ. જન્મ વનન ભાવનગર જિલ્લાના શિલોરમાં. ૧૯૪૭ માં મેટ્રિક. ૧૯૫૨ માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષય સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટી-માંથી બી.એ. અને ૧૯૫૪ માં એમ.એ. શાખા અને કોલેજમાં શિક્ષણકાર્ય.

'ભૂકંપ' (૧૯૫૮) એમનો પ્રથમ ને કાવિના ભાવને આવેખનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'પાયલ' (૧૯૫૮) ગીતસંગ્રહ છે. 'નાંડા' (૧૯૫૯), 'ચંદ્ર' (૧૯૫૯) તથા 'ખંડકાવ્યોનો સંગ્રહ' (૧૯૭૭) એ એમના કાવ્યસ્વનાન્તર અન્ય ગ્રંથો છે. સામીકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા એમના વિષયનવિષય અગ્રંથસ્થ છે.

જ.વા.

ઓઝા દિગ્નંત બાલચન્દ્ર (૨૫-૧૦-૧૯૩૯) : નવલકથાકાર. એસ.એસ.સી. સુધીના અભ્યાસ. 'નવા પડકાર', 'ચિત્રરંગના' તથા 'આજના નેત્રી. અત્યારે જન્મસન્નાનો કા-ઓડનેટર નેત્રી. સાંપ્રત સમયના વાતાવરણને આરોપની હદપરપરી 'જંદો ગલી બદમાશ બસતી' (૧૯૬૯) અને 'સ્વચક' (૧૯૮૦) નવલ-કથાઓ એમણે લખી છે. ઉપરાંત એમણે 'શાસક વગેરે સહસ્ર એક રહસી અનેક' તથા નાટકોના અનુવાદ પણ આપ્યા છે.

નિ.વા.

ઓઝા દિવ્યાનંત : 'આડવો' (૧૯૩૩), 'અધિવનગરી' (૧૯૩૩), 'ભાગા ભટ્ટ' (૧૯૩૩) તથા 'રાજ નાગોડિયા' (૧૯૩૩) વગેરે બાળવાર્તાઓના કર્તા.

નિ.વા.

ઓઝા ધનવંત પ્રીતમરાય (૨૩-૯-૧૯૧૨) : ચરિત્રકાર અને નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ રાજકોટ જિલ્લાનું વસાવર ગામ. વનન રાજકોટ. જૂનાગઢ અને અમદાવાદમાં ઉચ્ચશિક્ષણ લઈ બી.એસસી. થોડો વખત સ્વાતંત્ર્ય-આંદોલનમાં જંપલાવ્યા પછી પત્રકારત્વ અને લેખનનાં વ્યવસાય.

ગુજરાત, ભારત અને વિશ્વનાં અન્ય રાષ્ટ્રોના પ્રાચીન-અર્વાચીન મહાપુરુષોનાં જીવન અને તેમની જીવનભાવનાનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી, આશરે સોએક બેટલી, બાળકો અને કિશોરોને ઉપયોગી ચરિત્રપુસ્તિકાઓ એમણે પ્રગટ કરી છે. દલપતરામ, નર્મદ, નવલરામ, ફાર્ગસ, પ્રિયદર્શી અશોક, અકબર, ભગવાન મહાવીર, કબીર, નાનક, ગાંધીજી, કાર્લ માર્ક્સ, આઈન્સ્ટાઈન આદિ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો પર આ પુસ્તિકાઓ છે 'માસ વિના નહીં ચાલે' (૧૯૩૬) તથા 'કલકથાભા' (૧૯૪૭) એમની સામાજિક નવલકથાઓ છે. 'સિદ્ધાવકાન' (૧૯૭૨) એ સાઠ વર્ષ સુધીનું પોતાનું આયુષ્ય આપરી લેતું એમનું આત્મચરિત્રાત્મક પુસ્તક છે. 'શ્રમજીવોનો સંપત્તિશાસ્ત્ર' (૧૯૩૪), 'ગુલામીની શુભવા' (૧૯૩૯), 'ચીનનો નવો અવતાર' (૧૯૪૨) વગેરે સામ્યવાદી વિચારણાનો પરિચય આપતી પુસ્તિકાઓ છે. 'સમાનતાનો સાઠ' (૧૯૩૪), 'સમાજવાદી સિદ્ધાંત અને સંસ્કાર' એમના અનુવાદગ્રંથો છે. 'ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકની આત્મકથા : ભા.દ' એ ગ્રંથનું એમણે સંપાદન કર્યું છે.

બ.ગા.

ઓઝા પ્રભાશંકર માહેશ્વર : પદ્યકૃતિ 'સ્વયંસ્કૃણા : ૧' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ઓઝા બાબુભાઈ કે. : નાટ્યલેખક. એમના ત્રિઅંકી નાટક 'સિદ્ધાસનનો શોખ' (૧૯૩૮) માં હુમાયુના મેગલજાળની ઐતિહાસિક ઘટના કેન્દ્રમાં છે. ઉત્તરાર્ધમાં નાટકનો ગાયનો છે. ઉત્તરાર્ધમાં નાટકનો ગાયનો સાથેની અન્ય ત્રિઅંકી નાટ્યપુસ્તિકા 'શ્રીમંત કે શેનાન ?' (૧૯૩૮) છે, જેનો વિષય સામાજિક છે. 'સિનેમાની સુંદરી' (૧૯૩૮) અને 'લવકુશ' એમની અન્ય નાટ્યકૃતિઓ છે.

નિ.વો.

ઓઝા મકનજી નાથુભાઈ : 'સંસારનીતિ માર્ગદર્શક' (૧૯૬૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઓઝા મફત જીવરામ (૧-૩-૧૯૪૪) : કવિ, નવલકથાકાર, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાના જમળામાં. શાળાનો અભ્યાસ મહેસાણા જિલ્લાના સોજામાં. ૧૯૬૨માં એસ.એસ.સી., ૧૯૬૭ માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયો સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ., ૧૯૬૯માં એ બી.યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે એમ.એ., ૧૯૭૮ માં પીએચ.ડી. અમદાવાદની સરસપુર આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં, વડોદરાની એમ.એ. યુનિવર્સિટીમાં અધ્યાપક. પછીથી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્યભવનમાં અધ્યાપક.

'ધુમ્મસનું આ નગર' (૧૯૭૪), 'પડકારનું ચક્રાનું આકાશ' (૧૯૭૫), 'અશુભ' (૧૯૭૬), 'શ્યામ ભીતરથી ફોર' (૧૯૭૮), 'અપહરણ' (૧૯૮૪) આધુનિક વલણને પ્રગટ કરનારા એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

પરંપરાથી સહેજ જુદી પડતી એમની નવલકથાઓમાં 'દુઘવના સગરનો મીન' (૧૯૭૩), 'પીળું કરેણું ફૂલ' (૧૯૭૫), 'પથ્થરની કાયા આંસુનાં દર્પણ' (૧૯૭૬), 'સપનાં બધાં મજનાં' (૧૯૭૭), 'અમે તે પાનખરનાં ફૂલ' (૧૯૭૮), 'અમે તરસ્પત્ર સાબર' (૧૯૭૯), 'સૂરજ ડુબે મુગળખમાં' (૧૯૮૧), 'સાનમાં પુરુષ' (૧૯૮૨), 'સિનેરી સપનાની રાખ' (૧૯૮૪), 'આંસુનો ઊગ્યો ગુલમંદાર' (૧૯૮૪), 'મુગળખ તે દૂરનો દૂર' (૧૯૮૫), 'ચંદ્રેશ વચ્ચે લોહીની નદી' (૧૯૮૫) મુખ્ય છે.

'કાચના મહેલની રાણી' (૧૯૭૪), 'તડકામાં ઓગળતા સૂર્ય' (૧૯૮૩) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે; તે 'લીલા પીળા બવાલામુખી' (૧૯૭૮) એમનો એકાંકીસંગ્રહ છે. 'પળપળનાં પ્રતિબિંબ' (૧૯૮૫) એમનો નિબંધસંગ્રહ છે.

'ઉન્નતબૂ' (૧૯૭૫), 'ઉદ્ઘાષ' (૧૯૭૭), 'ઉન્મતિ' (૧૯૭૮), 'રાવજી પટેલ' (૧૯૮૧), 'સંવિત્ત' (૧૯૮૫) એમના વિવેચનસંગ્રહો છે.

'સ્વાતંત્ર્યોત્તર ગુજરાતી કવિતા' (૧૯૮૦) એમનો શોધનિબંધ છે. આપણાં સાહિત્યરવરૂપો પર, આપણી સર્વકપ્રતિભા ઓપર, તેમ જ સ્વાતંત્ર્યોત્તર ગુજરાતી સાહિત્યને અનુલક્ષીને કવિતા, ટૂંકીવાર્તા, એકાંકી, નિબંધ, વિવેચન પર એમણે સંપાદનો કરેલાં છે. 'પ્રયોગશીલ ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા' (૧૯૮૬) અને 'એકાંકિતસંચય' (૧૯૮૬) એમનાં સંપાદનો છે; તે 'ધૂમકેતુની ભાવસૃષ્ટિ' (૧૯૭૩), 'શબ્દયોગ' (૧૯૮૪) ના એ સહ-સંપાદક છે.

ચં.ટો.

ઓઝા મયાશંકર જટાશંકર : રસિક, બોધદાયક નવલકથા 'કિશોરી-૧' (૧૯૦૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઓઝા મંગળજી હરજીવન (૧૯૭૦, ૧૯૫૨) : સંપાદક. જન્મ મહુવામાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ મહુવા અને ગઢડામાં. ૧૯૮૬-૧૯૮૯ દરમિયાન સર્વકોટ અને અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અભ્યાસ. સર્વકોટની મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ૨૨ વર્ષ સુધી ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને બીજાગણિતના અધ્યાપક. ત્યાંની જ ફિમેલ કોલેજમાં હેડમાસ્ટર અને સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ. છેલ્લે સર્વકુમાર કોલેજમાં શાસ્ત્રી તરીકે સંસ્કૃતનું અધ્યાપન. ૧૯૪૪ માં નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી 'ઓખાહરણ અને મામેરું' (૧૯૦૨) સંપાદિત પુસ્તક તથા 'નર્મગદ્યમાંના રામાયણ, મહાભારત અને ઈલિયડના સારનું મૂળ સહિત સ્પષ્ટીકરણ' (૧૯૦૪) જેવાં પુસ્તકો ઉપરાંત 'ભગવન્સ્મરણ' (૧૯૧૦), 'ઈશ્વરસ્તુતિઓનો ગુજરાતી પદ્યસંગ્રહ' (૧૯૨૦) અને 'નીતિપાઠમાળા' જેવા સંસ્કૃત અને તેના ગુજરાતી અનુવાદરૂપ સ્તુતિ તથા પ્રાર્થનાસંચયો મળ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ઓઝા મુગટલાલ : નાટ્યકૃતિ 'કર્મસંજીવ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઓઝા મૂળજી આચાર્ય (-, ૧૯૧૯) : નાટ્યકાર. વધજી આચાર્ય આઝાના નાનાભાઈ. ૧૯૭૯ માં સ્થપાયેલી 'મારબી આર્ય સુબોધ

નાટક મંડળી' માટે એમણે લખેલું, કૃષ્ણ-રુકિમણીના ભક્ત રાજા અંબરીષ અને દુર્વાસા મુનિની કથા પર આધારિત 'અંબરીષ' (૧૯૦૭), ભાગવતના દશમસ્કંધના પૂર્વાર્ધ પર આધારિત 'કૃષ્ણવધ' (૧૯૦૯) અને શંકરલાલ શાસ્ત્રીના નાટક 'સાવિત્રી' પર આધારિત 'સુકન્યા સાવિત્રી' (૧૯૧૦) વગેરે નાટકો એમનાં ગાળાનેની પુસ્તિકાઓ સહિત પ્રકાશિત થયાં છે.

ર.ર.દ.

ઓજા રતિલાલ કરુણાશંકર : 'પ્રભાવનાટ' (૧૯૨૦), 'કમાણીનો કળા' (૧૯૪૪), 'કચ્છના સંત આબજી બાપા' (૧૯૪૫), 'શ્યામી ભાસ્કરનાંદજી અને વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી', 'જીવનગીતા' (૧૯૪૯) જેવી રચનાઓના કર્તા.

શ.ત્રિ.

ઓજા રતિલાલ ગૌરીશંકર, 'કવિ દુન્ડુવાકર' (૪-૪-૧૯૩૦) : 'શમસંગમનો સાદ', 'ભક્તો ને ભગવાન', 'સતી કલાવતીનું આખ્યાન' (૧૯૫૯) વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વા.

ઓજા કૃપશંકર ઉદયશંકર, 'પાન્ય', 'સચિન્' (૧૭-૮-૧૯૬૬, ૧૩-૧-૧૯૩૨) : કવિ અને નાટ્યકાર. જન્મ સલ્કોટ જિલ્લાના વસાવડમાં. વતન ગોંડલ. અભ્યાસ અંગ્રેજી ચાર ધારણ. સાળ વર્ષની ઉંમરે જૂનાગઢના દરબારી છાપખાનામાં. તે વખતે 'જ્ઞાન-દીપક' માસિક શરૂ કર્યું. પછી બજાર પાસેના લુધિયા તાલુકાના કાઠી દરબારના કારબારી. ૧૯૯૫માં હાલગાના વાઠ્ઠસુરવાળા અને કવિ કલાપી સાથે પરિચય તથા તેમની સાથે હિંદની મુસાફરી. પ્રવાસ દરમિયાન કલાપી સાથે મેત્રીસંબંધ. ૧૯૯૫માં કલાપીના આમંત્રણથી લાઠીમાં, 'કલાપીના સાહિત્યદરબાર'ના સંચાલક. લોકે વખત લાઠીમાં ઉપ્યુટી કારબારી અને મુખ્ય કારબારી. પછી લોકે સમય હાલગામાં. કેટલાક વખત મુંબઈ જઈ વેપાર. આયુષ્યનાં છેલ્લાં વર્ષોમાં મારબી આવી ત્યાં ખેતીનાં ઓજારો વેચવાનું કામ. આ બધાં વર્ષો દરમિયાન કલાપીના સાહિત્યને પ્રગટ કરવામાં ઘણી વ્યક્તિઓને સહાય.

'મહાબન વિરલ' (૧૯૮૪) એ જૂનાગઢના નવાબ મહાબન-ખાનના મૃત્યુ નિમિત્તે મહાબનખાનના જીવનને આલેખતી ગદ્ય-પદ્યમિશ્રિત રચના એમના સહકર્તાત્વની નીપજ છે. 'સચિન્' નાં કાવ્યો' (૧૯૩૮)માં ભજન, ગઝલ, ખંડકાવ્ય પ્રકારનાં કાવ્યો છે, જેમાં ઈશ્વરભક્તિ, પ્રાણ્ય અને દેશભક્તિ મુખ્ય ભાવ છે. એમની ઘણી રચનાઓ પર કલાપીની અસર છે.

'કલાપીનું સાક્ષરજીવન' (૧૯૧૬) એ પોરબંદરમાં ભરાયેલી જુલ-શની સાહિત્ય પરિષદ વખતે લખેલો કલાપીના સાક્ષરજીવન અને વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરાવતો નિબંધ છે. 'કલાપીના સંવાદો' (૧૯૦૯), 'કાશ્મિરનો પ્રવાસ અથવા સ્વર્ગનું સ્વપ્ન' (૧૯૧૨) એમનાં સંપાદનો છે. 'જ્ઞાનદીપક' અને 'સૌરાષ્ટ્રધોલુ' સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલી સહલેખનની 'ઉદયપ્રકાશ', 'સામુદ્રદેવી-સામોગાર' વગેરે નાટ્યરચનાઓ તથા બીજાં કેટલાંક પ્રકીર્ણ કાવ્યો અને લેખો એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

જ.ગા.

ઓજા લક્ષ્મીશંકર પોપટભાઈ : નવલકથા 'કિશોરીની કુશળતા' (૧૯૧૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

ઓજા લલ્લુભાઈ કાળિદાસ (૧૯૬૦, —) : કવિ, નાટ્યકાર. વતન મહુવા. દશ વર્ષ શિક્ષાકાર્ય કર્યા પછી સચરા ગામે ત્રિભુવન કરમશાળા પરિચય થતાં મુંબઈમાં વસવાટ.

દલપતરીતિના આ કવિએ 'દુન્નરખાનની વચાઈ'ની ધારીનું અનુસરણ કરતી 'આર્પસિલ અને અક્ષીસિલ', આર્યધર્મની અવનતિ અને એ રિપતિની સુધારણા અંગેના ઉપદેશ આપતી 'આર્પપદેશ' (૧૯૯૬), તેત્રીસ ગરબીતી 'બાલાસદુપદેશગત્રીતી' (૧૯૯૩), હાલદરાબજ 'લલ્લુસાનસઈ' (૧૯૯૨), બાષક 'કાવ્ય-કુસુમાકર' (૧૯૦૯), ઈશ્વરસ્તુતિ, સીધર્મ, સન્કર્મમલિસા, નીતિ-આચાર તથા સમયની સર્વોપરિના વગેરે વિષયોનું નિરૂપણ કરતી કૃતિઓના સંગ્રહ 'કાવ્યપ્રભાકર' (૧૯૯૯), 'જુલશની કાવ્ય-સમાયમ' (૧૯૧૭) જેવી પદ્યકૃતિઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે 'દુઃખમાં દિવાસો અને વિપતિમાં ધીરજ' (૧૯૩૦), 'તીર્થયાત્રા દિગ્દર્શન' (૧૯૩૩) અને નાટક 'દુષ્ટભાઈ દુઃખદર્શક' જેવી ગદ્યકૃતિઓ પણ આપી છે.

ર.ર.દ.

ઓજા વાઘજી આશારામ (૧૯૫૦, ૧૯૯૬) : નાટ્યલેખક. વતન મારબી. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે ધારાજી અને ગોંડલમાં. સલ્કોટની હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક. મારબીની અંગ્રેજી શાળામાં શિક્ષક. નાદુરસ્ત તબિબતને લીધે દસ વર્ષે નિવૃત્ત. પછીથી મારબીના કાકોરના પુત્રના શિક્ષક. વચ્ચે જમનગરની અંગ્રેજી સ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૩૯માં 'મારબી આર્ય સુબંધ નાટક મંડળી'ની સ્થાપના અને નાટ્યલેખન તથા નાટકોની ભજવણી. જુલશની રંગભૂમિના ઉત્કર્મમાં સક્રિય યોગદાન. વક્રવાણમાં અવસાન.

એમણે વિષયવસ્તુની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક, પૌરાણિક અને ઐતિહાસિક નાટકો લખ્યાં છે, પરંતુ નાટકની રૂઝકૃતિ સંદર્ભે એમનો અભિ-ગમ સત્યનો જય તે પાષનો ક્ષયના કવિન્યાયને અનુસરવા ઉપરાંત સુસારવાદો રચો છે. દરેક વર્ષે ત્રણ-ચાર સફળ નાટકો આપનાર આ નાટ્યકાર પાસેથી 'સીતાસ્વયંવર' (૧૯૩૮), 'સવણવધ' (૧૯૮૦), 'ઓખાલરાણ' (૧૯૮૦), 'ચિત્રસેન ગંધર્વ' (૧૯૮૧), 'પૃથુરાજ સકોટ' (૧૯૮૧), 'ત્રિવિક્રમ' (૧૯૮૨), 'સાંપ-રાજા હાડો' (૧૯૮૪), 'કેસરસિલ પરમાર' (૧૯૮૬), 'ભર્તૃહરિ' (૧૯૮૬), 'ત્રિયાસજ' (૧૯૮૨), 'સર્જસિલ' (વીરબ્રાજક) (૧૯૮૨) 'સતી સામુદ્રદેવી' (૧૯૮૨), 'વન્દ્રલાસ' (૧૯૦૩) વગેરે નાટકો મળ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ઓજા વૌરમતી કાલિદાસ : અહિંસાનું મહત્ત્વ નિદેશનું નાટક 'અંતિમ ત્યાજ' (૧૯૫૧)નાં કર્તા.

નિ.વા.

ઓજા વ્રજલાલ મોહનલાલ (૨૩-૯-૧૯૦૯) : કવિ, ગાયકાહિત્યકાર. જન્મ ખેરાળુમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ પૂનામાં.

૧૯૪૦માં પી.ટી.સી. પૂનાની વિવિધ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૧ દરમિયાન 'દુસુમ' માસિકનું સંપાદન.

એમની પાસેથી બાળકોની ભાવનાશીલતા અને પ્રકૃતિપ્રેમને પોષે એવા 'સસક્રિકા' (૧૯૪૧), 'ખટદર્શન' (૧૯૬૧) અને 'બાલકુસુમોદ્યાન' (૧૯૬૪) નામના બાળકાવ્યસંગ્રહો અને 'ગાંધીજીવન ત્રીપિકા' (૧૯૬૮) તથા 'ગુજરાતી વ્યાકરણ પ્રવેશ' ધારણ-૩ (૧૯૩૩) મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે મરાઠી નાટ્યકાર પ્રા. આષ્ટકરના લઘુનાટકોને 'નાટક ભેરી ગયું' (૧૯૬૧) એ નામથી ગુજરાતી અનુવાદ આપ્યો છે.

૨૨.૬.

ઓઝા યશિન્ નટવરલાલ (૩-૨-૧૯૨૪): કવિ, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ વતન ભાવનગરમાં. ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૪૬માં એમ.એ. ૧૯૪૮થી પૂનાની હર્ગુદાન કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'અભ્યર્ચના' (૧૯૫૯)ની ગંભીર કાવ્યરચનાઓ કરતાં હાલની વિનોદ અને કયાણપ્રધાન કાવ્યરચનાઓ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર છે. 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી આખ્યાન' (૧૯૬૯) એમના આખ્યાનના સ્વરૂપ અને મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિતામાં થયેલા તેના વિકાસની ચર્ચા કરતો વિવેચનગ્રંથ છે. એ સિવાય 'માનવતાનાં લીલામ' (૧૯૫૧) અને '૮૦ દિવસમાં દુનિયાની પ્રદક્ષિણા' (૧૯૬૧) એ વિદેશી નવલકથાઓના અનુવાદો છે. 'સુખી જીવનની પગદંડી' (૧૯૫૪) એ 'કણ આંધ્રુ ક્ષાય' મરાઠી નિબંધપુસ્તકના, 'સદાચારને પગલે' (૧૯૫૯) એ મરાઠી નિબંધકાસંગ્રહ 'પુકે પાઉવ'ના, 'યુગાંત' (૧૯૮૦) એ ઈરાવતી કવે'ના ગ્રંથનો તથા 'પુરાતત્વને ચરમ્ભે' (૧૯૮૪) એ ડૉ. હસમુખ સાંકળિયાની અંગ્રેજી આત્મ-કથાનો અનુવાદ છે.

૭૨.ગા.

ઓઝા યામજી વિશ્વનાથ: 'બાધપત્રિકા' (૧૯૮૪), 'હરિચરિત્ર' (૧૯૮૮), 'શિવમાહાત્મ્ય' તથા 'ઋગ્વિદ્યાસ' વગેરે ધાર્મિક તથા સાંસારિક પ્રસંગોને નિરૂપતી પદ્યકૃતિઓના કર્તા.

નિ.વા.

ઓઝા યાંતિલાલ સારાભાઈ: કેટલોક અનૂદિત રચનાઓને સમાવતા કાવ્યસંગ્રહ 'રસ-ધારા' (૧૯૨૪), ઉપરાંત 'ગુજરાતી-અંગ્રેજી સંક્ષિપ્ત શબ્દકોશ' (૧૯૫૦) તેમ જ બાળશૈલીમાં ઉતારેલી શુકનાસ પોષ્ટ દ્વારા કલેચાયેલી 'પોષ્ટની વાર્તા'ના કર્તા.

કો.બ.

ઓઝા સુરેશ દામોદરદાસ (૧૧-૩-૧૯૩૭): બાળસાહિત્યકાર, નવલકથાકાર. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના ચૂડા ગામમાં. અભ્યાસ ભાવનગરમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૦માં ઈન્ડરમિડિએટ ચિત્રની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. ૧૯૬૪માં એસ.ટી.સી. ૧૯૫૪થી ભાવનગરની સનાતન ધર્મ હાઈસ્કૂલમાં ચિત્રશિક્ષક.

એમની પાસેથી 'વાંસળીવાળો' (૧૯૭૨), 'લિખિયો' (૧૯૭૨), 'ઉંદર સાત પૂંજીયો' (૧૯૭૨), 'વાઘ આવ્યો રે વાઘ' (૧૯૭૨)

જેવી સચિત્ર બાળવાર્તાઓની પુસ્તિકાઓ તથા 'સંકેત' (૧૯૮૩) નવલકાસંગ્રહ મળ્યાં છે.

નિ.વા.

ઓઝા સુહાસ અભ્યાભાઈ (૨૫-૧૧-૧૯૩૬): નવલકથાકાર. જન્મ બંબાતમાં. ૧૯૫૭માં મુંબઈની વિસ્સન કોલેજમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાનના વિષયો સાથે બી.એ. ત્યાંથી જ, એ જ વિષયો સાથે ૧૯૫૯માં એમ.એ. ૧૯૬૮થી ૧૯૭૦ સુધી જન્મભૂમિ પ્રકાશન (મુંબઈ)ના સામયિક 'સુધા' સાથે સંકળાયેલાં. ૧૯૭૧થી ૧૯૭૫ દરમિયાન ગોકળીબાઈ હાઈસ્કૂલ (મુંબઈ)માં શિક્ષિકા. હાલ, ૧૯૭૭થી અંકુર ઉચ્ચતર-માધ્યમિક શાળામાં.

એમની વૌસ પ્રકરણમાં વિસ્તરેલી નવલકથા 'દ્વિધા' (૧૯૭૧)માં એમ.એ. થયેલા કથાનાયક અનિલ પાસે ટયુશન માટે આવતી નંદિતા સાથે બંધાતો પ્રેમસંબંધ પછીથી દામ્પત્યમાં ફેરવાતા અનિલના મનમાં પૂર્વેની પરિચિત્તા નવિનીને સંદર્ભે ઉઠેલી દ્વિધાનું આલેખન મુખ્ય છે.

કો.બ.

ઓઝા હદયકાન્ત: સમાજ અને કટુંબની જડતા, મલિનતાને ફૂરતા સાથે બંદ પોકારતી પાંચ નવલકાઓના સંગ્રહ 'જલતી જ્વોત' (૧૯૩૫), જવાહરલાલ નહેરુ, સુભાષચંદ્ર બોઝ અને એમ. એન. રોયનો ચરિત્રગ્રંથ 'ત્રણ રાષ્ટ્રવિભૂતિઓ' (૧૯૩૮) તથા જીવન-ચરિત્ર 'મુસ્તુફા કમાલપાશા'ના કર્તા.

પા.માં.

ઓડિસ્સુસનું હલેસું (૧૯૭૪): સિતાંશુ પશ્ચન્દ્રનો ભાષાની અપૂર્વ શક્યતાઓ ઊભી કરતો કાવ્યસંગ્રહ. પરાવાસ્તવવાદનો માર્ગ સ્વીકારેલા હોવા છતાં આ કવિનો કાવ્યવ્યાપાર બહુધા પોતીકા છે. અહીં પરાવાસ્તવવાદ સાથેનું અનુસંધાન અને એમાંથી વિશેષ રીતે થતો આ કવિનો વિચ્છેદ નોંધપાત્ર છે. આ વાદ તર્કના કોઈ પણ વર્ણસ્વથી મુક્ત તેમ જ કોઈ પણ સૌંદર્યનિષ્ઠ કે નૈતિક પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત એવા વિચારનું અનુલેખન ઈચ્છે છે; અને શુદ્ધ મનોગત સ્વયંસંચલનોને, સ્વયંસ્ફુરણોને, સ્ફુરણઆલેખનોને, સ્વપ્નસૃષ્ટિને, અતર્કને, અનૈતહાસિક સમયને, ઉદ્દેશપૂર્વકની અસંગતિને, તરંગલીલાને, ચિત્તાભ્રમે કે ઈન્દ્રિયભ્રમેને અનુસરે છે. સિતાંશુ આ વાદના સ્પિગંબોર્ટથી ઘણી રચનાઓમાં ઊંચાઈને પામ્યા છે. સંમોહનની સ્વયંચાલિતતાની જોડાજોડ અહીં સંયોજનની સભાનતા છે; સૌંદર્યનિષ્ઠ અભિવ્યક્તિ અને સૌંદર્યનિષ્ઠ એકતા બંનેનો સ્વીકાર છે. કવિનું વલણ પ્રતિ-બુદ્ધિવાદી છે, તે સાથે સાથે પ્રતિ-ચાગ્રણીવાદી પણ છે. અચેતન શબ્દસમૂહો અને શબ્દસાહચર્યોથી રોઝિન્દી ભાષાનું આ કવિ અનિકમણ કરે છે. આ સંદર્ભમાં, 'દા.ત., મુંબઈ': હયાતીની તપાસનો એક સરચિત્ત અહેવાલ' જે આ સંગ્રહનું આશારૂપક કાવ્ય છે, તે 'મગનકાવ્યો' આ સંગ્રહની મૂળી છે. આ રચનાઓનો કળોત્તરો ઉપહાસ પોતાના પ્રત્યેનો છે. આ સંગ્રહનાં કાવ્યોમાં અતર્ક સાથે કામ પાડનારો કવિ સતન પ્રજ્ઞાનો સાથ લઈને ચાલ્યો છે.

ચં.ટો.

ઓતરાતી દીવાલો—કડકિયા કૃષ્ણકાન્ત ઓચ્છવલાલ

ઓતરાતી દીવાલો (૧૯૨૫): અસહકારની લડતમાં ભાગ લેવા બદલ સાબરમતી જેલવાસ દરમિયાન પશુપંખી અને વનસ્પતિ-સૃષ્ટિનાં વિશિષ્ટ સંવેદનો આલેખતું દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકરનું લઘુપુસ્તક. અહીં ચાર દીવાલો વચ્ચેની આનંદયાત્રા છે. કુદરત-ઘેલા લેખકની, આ લખાણોમાં ઉપદેશ, પ્રચાર, ઠણપણ કે વિદ્વતાને સ્થાને અનુભવની, સુખદુઃખની અને કલ્પનાની આપ-લે છે. લેખકના દુનિયા તરફના પ્રેમે અને એમની ખુશમિજાજીએ બંધિયાર જેલજીવનની વચ્ચે પણ કીડીઓ, ખિરકેલીઓ, કાગડાઓ, બિલાડીઓ, વાંદરાઓ, વંદાઓ, કાનખજૂરા જેવા જીવલોકને સૌન્દર્યપરમ નજરથી જડાવ્યા છે. દીવાલોમાંથી મળતી આકાશ અને તારાનક્ષત્રની ઝલકોએ લેખકના એકાન્તના કુતૂહલને ઉત્તેજ્યું છે. નિરૂપણમાં સહેલી હાલવાશ અને વિનોદવૃત્તિઓ તેમ જ પ્રસન્નરસિઓ લેખનનું લલિતરૂપ ધારણ કર્યું છે.

ચં.ટો.

ઓધારિયા હડકવા : અતિરેકથી લખવાને વળગેલા લેખકો પર કટાક્ષ કરતો નવલરામ પંડ્યાના પત્રશૈલીનો નિબંધ.

ચં.ટો.

ઓધવદાસજી (૧૮૮૯, ૧૪-૧-૧૯૫૬): કવિ. જન્મ બાબડાસા (કચ્છ)માં. શંકરાનંદજીની ગાદીના પૂર્ણકામજી પછીના સંચાલક. ઈશ્વરનગર ગુરુકુળના સંસ્થાપક.

એમણે ગુજરાતી તેમ જ હિન્દી ભાષામાં પદરચના કરી છે.

૨.૨.૬.

ઓધારિયા અરવિંદ જ્યંતીલાલ, 'રાહી ઓધારિયા' (૨૧-૩-૧૯૪૬): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. એમ.એ., બી.એડ. આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલ, ભાવનગરમાં શિક્ષક.

'આમ વર્યું આંખોમાં' (૧૯૩૮) અને 'તમે કહો તે' (૧૯૮૨) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

ચં.ટો.

ઓરડો : વતનના ઘરના ઓરડાના સમગ્ર અસબાબ વચ્ચે અનેક ક્ષણોને વાગોળતો પ્રવીણ દરજીનો લલિતનિબંધ.

ચં.ટો.

ઓરપાડી છગનલાલ નરોત્તમદાસ : 'ક્રીનાથદ્વારા ગરબાવળી' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઓલિયા જોષી : જુઓ, કોઠારી જગજીવનદાસ ત્રિકમજી.

ઓર્ધાગણ : 'આત્મજ્ઞાનનાં ભજન' (બે ભાગ)ના કર્તા.

નિ.વો.

ક. દ. ડા. : જુઓ, ત્રવાડી દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

કલ્યા રતન બે. : એક રાજપૂત વીરોગનાએ પતિના અપમૃત્યુના વેરની કરેલ વસૂલાતનું નિરૂપણ કરતી વાર્તા 'વીર વનિતા' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કચ્છનું સંસ્કૃતિદર્શન (૧૯૫૯): રામસિદજી રાકોડને ગુજરાતના કચ્છ વિસ્તારનો સમગ્રલક્ષી પરિચય કરાવતો ગ્રંથ. પ્રમાણે આપીને પ્રસ્તુત કરાયેલી વિગતોને વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા માટે રોમ્પા-ચિત્રો કે ફોટોગ્રાફ પણ અહીં પ્રસ્તુત કર્યાં છે.

પ્રકરણ ૧ માં કચ્છ વિસ્તારની ભૌગોલિક, ભૂસ્તરશાસ્ત્રીય, ખનીજ, વ્યવસાય, પ્રકૃતિ, વન્ય અને રાજ પ્રાણીસૃષ્ટિની વિગતો તેમ જ સાંસ્કૃતિક વિગતો પ્રસ્તુત થયેલી છે. પ્રકરણ ૨ માં ગુજરાતના ઈતિહાસમાં કચ્છનું સ્થાન સ્પષ્ટ કર્યું છે. પ્રકરણ ૩ થી ૨૮ માં કચ્છના ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, સાંસ્કૃતિક અને વ્યવસાય-કેન્દ્રરૂપ સ્થળોનો વિગતે પરિચય કરાવ્યો છે; ઉપરાંત કચ્છના રાજનો વિગતે પરિચય આપ્યો છે. પ્રકરણ ૨૯ કચ્છના લોક-સાહિત્યને લગતું, તે પ્રકરણ ૩૦ કચ્છના ઐતિહાસિક લેખોને લગતું છે.

બ.જ.

કચ્છી જયસુખલાલ ભજવાનદાસ : ગિરનાર-યાત્રાનું વર્ણન કરતી પદ્યકૃતિ 'ગિરનારષટ્ત્રિવિધિ' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કચ્છી કૃ. વકુમાર (૮-૧૦-૧૯૨૧): વાર્તાકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. ૧૯૪૨ માં બી.કેમ., ૧૯૪૬ માં એલ.એલ.બી. સહાયક વેચાણવેરા કમિશનર.

એમણે 'વારસો' (૧૯૫૧) અને 'વિધિના લેખ' (૧૯૬૨) જેવા વાર્તાસંગ્રહો તેમ જ લેખસંગ્રહ 'બે નંબરનો હિરો' (૧૯૭૭) જેવાં પુસ્તક આપ્યાં છે.

નિ.વો.

કચ્છી પ્રીતમલાલ નૃસિંહલાલ : 'તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર' (૧૯૨૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કટારિયા ઈબ્રાહિમ હસન (૧૭-૮-૧૯૨૬): કવિ. જન્મસ્થળ ધોરાજી. છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. શિક્ષક.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'અજોડ' (૧૯૩૦) આપ્યાં છે.

નિ.વો.

કટારિયા હુસેન ઈબ્રાહિમ (૨-૧૨-૧૯૪૫): જન્મસ્થળ જેતપુર. મૅટ્રિક્યુલેટ. શિક્ષક.

એમણે 'સ્વર્ગનાં ઝરણાં' ગ્રંથ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

કટેલી દોરાબ બી. : રહસ્યકથા 'અદ્ભુત ઉઠાવગીર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કડકિયા કૃષ્ણકાન્ત ઓચ્છવલાલ (૨૯-૯-૧૯૪૦): વિવેચક. જન્મ દેવગઢબારિયામાં. ૧૯૬૨ માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૪ માં એમ.એ. નાટ્યવિદ્યામાં ડિપ્લોમા. ૧૯૭૬ માં પીએચ.ડી. હાલમાં સાબરમતી આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'કાવ્યગંગા : દ્રમણ્યા' (૧૯૬૧) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'પુરુષોત્તમ જોગીભાઈ : એક અધ્યયન' (૧૯૬૭) જીવનચરિત્ર છે.

‘સ્વરૂપ’ (૧૯૭૦) એમની નવવક્યા છે. એમણે ‘શવિવક-નાટ્ય-પ્રયોગ: શિક્ષણી દૃષ્ટિએ’ (૧૯૭૯), ‘રૂપિત’ (૧૯૮૨), ‘અભિનીત’ (૧૯૮૬), ‘રૂપકિત’ (૧૯૮૭) જેવા નાટ્યવિવેચનના ગ્રંથો આપ્યા છે. ‘ઈ.સ. ૧૯૨૧ થી ૧૯૪૦ સુધીની ગુજરાતી અને હિન્દીની ઐતિહ્યમૂલક નવવક્યાઓના નુવનાન્મક અભ્યાસ — ભાગ ૧-૨’ (૧૯૭૮, ૧૯૮૧) એમના શોધપ્રબંધ છે.

બ.ક.

કડવા: ઉમાસંકર જોશીનું એકાંકી. વાગિયો દલચંદ મકાઈ માટે બીલબાઈ તેનીનાં પગનાં કડવાં કઢાવી લેતાં અવકાશો નથી — એવા નાટ્યવકરનુને ચર્ચા પ્રભાવક ઉકાવ મળ્યો છે.

ચં.દો.

કડક ભાણાનાથ રાજરામ: પદ્યકૃતિઓ ‘શાન્નિકારક ચારસંગ્રહ’ (૧૯૦૮) તેમ જ પંચમ વ્યોજની સ્મૃતિ અર્થે રચાયેલી કૃતિ ‘ભનભાષ્ય’ (૧૯૧૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કડિયા કાન્નિભાઈ મમિલાલ, ‘કાનન’ (૨૦-૫-૧૯૫૦): કવિ. જન્મ મામુસામાં. એમ.એ., બી.એડ. સાબરમતી આદર્શ એન્ડ કોમર્શ કોલેજ, અમદાવાદમાં અભ્યાસક. ‘આશ્રિ’ના તંત્રી.

‘કવચ’ (૧૯૮૩) બાળસાહિત્યનું પુસ્તક એમની પાસેથી મળ્યું છે. ‘મધમધાદ’ (૧૯૮૧) એમનું સંપાદન છે.

ચં.દો.

કડિયા ચકુભાઈ છગનલાલ: ‘ક્રિમિયાજી રસિક મનુર ગાયત્ર સંગ્રહ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કડિયા રામજીભાઈ મોહનલાલ (૨૧-૫-૧૯૭૧): નવવક્યાકાર. વન મહેસાણા જિલ્લાનું પીપ્પાવ. ૧૯૫૫ માં મેટ્રિક. ૧૯૫૬ માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૬ માં એમ.એ. ૨૫ વર્ષથી કડીની ડબ્લો આર. ટી. હાઇર સેકન્ડરી સ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમનું સર્જનકારી ‘એક માણના વીસ માણકા’ (૧૯૬૭) વાર્તા-સંગ્રહથી શરૂ થયું છે. ‘કોકેલી લંબેળીઓ’ (૧૯૮૩) એમના બીજા વાર્તાસંગ્રહ છે. ‘કાચની દીવાલ’ (૧૯૭૪), ‘પૂર્વશાલુ’ (૧૯૭૬), ‘આથમના સૂરજનાં અઠવાળાં’ (૧૯૭૭), ‘હેયું ખાવાયું આંખમાં’ (૧૯૮૦), ‘જુવમહેરનો સ્પર્શ’ (૧૯૮૨), ‘ટુકડામાં ખાવાયેલું પોષી’ (૧૯૮૨) અને ‘તડસ મૃગજાતી’ (૧૯૮૩) એ એમની નવવક્યાઓ છે. ‘રંગભર્યાં સપનાં’ (૧૯૭૮) ક્યાકૃતિ મનો-વૈજ્ઞાનિક પ્રશ્નનું નિરૂપણ કરે છે.

શ્રા.ત્રિ.

કડીકર યશવંતનાથલાલ, ‘બિદાસ’, ‘વશુ’, ‘યશરાજ’, ‘વાન્સજ્ય મુનિ’ (૧૨-૫-૧૯૩૪): નવવક્યાકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના કડીમાં. ૧૯૭૫ માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૭૫ માં દિલ્લી યુનિવર્સિટીમાંથી બી.કોમ. અમદાવાદમાં રેલવેમાં ગાર્ટ તરીકેની નોકરી. સમાચારપત્રોમાં કટારલેખક.

એમની પાસેથી ‘નીલ ગગનનો તારો’ (૧૯૭૧), ‘અનામિકા’ (૧૯૭૨), ‘દગારી પ્રીત’ (૧૯૭૩), ‘વિસ્તરનાં વેદનાનાં વન’

(૧૯૭૪), ‘આંખ ડીધડે તે આકાશ’ (૧૯૭૫), ‘શૂન્ય નિસાસા’ (૧૯૭૬), ‘માનવતાને મલેંકવા દો’ (૧૯૮૦), ‘સૂરજને કોલા કે જશ ઓભી જા’ (૧૯૮૧), ‘થીજી ગયેલાં આંસુ’ (૧૯૮૩) વગેરે ગુલાન હેયાંના ભાવોને વાચા આપતી નવવક્યાઓ છે. ‘એક આંસુનું આકાશ’ (૧૯૭૯) એમનો વધુક્યાસંગ્રહ તથા ‘કડીની ગૌરવગાથા’ (૧૯૭૯) એમનું સંશોધન-સંપાદન છે.

નિ.વો.

કથક: જુઓ, શ્રોકર ગુલાબદાસ હરજીવન.

કથાકાર મુકુંદરાય દુર્લાભરામ: ‘શ્રીકામૃતધારા ભજનાવાલિ’ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કથોપકથન (૧૯૬૯): સુરેશ જોષીના આ વિવેચનગ્રંથમાં કથાસાહિત્ય વિશેના ૧૮ લેખો પાંચ વિભાગોમાં વહેંચાયેલા છે. પહેલા વિભાગમાં સૈદ્ધાંતિક લેખો છે. એમાંના ‘નવવક્યા વિશે’ નિર્બંધ ગુજરાતી કથાસાહિત્યના વિવેચનના પ્રશ્નોને પહેલી વખત યોગ્ય પરિપ્રકર્યમાં મૂકી આપ્યા છે. બીજા વિભાગના ગુજરાતી નવવક્યા વિશેના લેખોમાં એમણે ગુજરાતી નવવક્યા પ્રત્યેના પાતાના તીવ્ર અસંતોષનાં કારણો વિગતે ચર્ચા છે. ત્રીજા વિભાગમાં પાશ્ચાત્ય નવવક્યા વિશેના, ચોથા વિભાગમાં ટૂંકીવાર્તાની રચનાકળા તથા ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા વિશેના, તે છઠ્ઠા વિભાગમાં પાશ્ચાત્ય ટૂંકી-વાર્તા વિશેના આસ્વાદ્ય લેખો છે.

સુરેશ જોષી નવવક્યાને શુદ્ધ સાહિત્યસ્વરૂપ બનાવવાના આગ્રહી હોવાથી આ લેખો ઠીકઠીક ચર્ચારૂપદ બન્યા છે. પાશ્ચાત્ય નવવક્યાઓ અને ટૂંકીવાર્તાઓના પરિશીલનો એમની સુચિને ઘડી છે, એટલે ગુજરાતી કથાસાહિત્યને એ વિષયસાહિત્યના સંદર્ભમાં મૂલવે છે. રૂપરચનાવાદી અભિગમ ધરાવના આ વિવેચનગ્રંથે નવવક્યા અને ટૂંકીવાર્તાના પ્રશ્નોને શુદ્ધ સાહિત્યિક સંદર્ભમાં સફૂ કર્યા છે એ તેની મહત્ત્વની સિદ્ધિ છે.

શિ.પં.

કદમ ચુનાથ ગંગારામ: નવવક્યાકાર, વાર્તાકાર. મરાઠીભાષી. વ્યવસાયે તંત્રીજ.

ગિરનાં જંગલોમાં વસના માલધારી સમાજની જીવન જીવનકથા ‘માલધારી’ એમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન છે. ‘દિવદાસી’ નવવિકાસંગ્રહ, જ્યાંબિખ્ખુ-સંપાદિત ‘વિદ્યાર્થી વાચનમાળા’ની દસમી શ્રેણીમાં પ્રગટ થયેલ ‘ગિરનાં જંગલો’ તેમ જ કેટલાક તંત્રીજી ગ્રંથો એમણે આપ્યાં છે.

કી.બ્ર.

કનુ દિલ: જુઓ, આચાર્ય કનુભાઈ કરમશીભાઈ.

કનુ સુભાવકર: જુઓ, પટેલ કનુભાઈ ઠાલાભાઈ.

કનેયા ભીખારામ યવજી: લલિત, દોહરા ને સાખીબદ્ધ ‘વાંકાવિલાપ’ (૧૮૭૫) ઉપરાંત ‘વિજયીવિલાપ’ (૧૮૮૯) નામની પદ્યકૃતિના કર્તા.

૨.૨.૬.

કનેયાલાલ ચંદુલાલ લલુભાઈ: નવવક્યા ‘આદર્શદર્શ મેળ’, નવવિકાસંગ્રહ ‘જેસ્ટાપો’ ઉપરાંત ‘રસા વે સ:—૧-૨-૩’

કનેયાલાલજી — કરસનદાસ મૂળજી

(૧૯૫૮), 'રહસ્ય પરદર્શન' (૧૯૬૧), 'શ્રીગીતા રહસ્ય', 'બ્રહ્મનો નકશો', 'જ્ઞાન-વિલાસની સ્મૃત' વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

૨૨.૬.

કનેયાલાલજી, 'વિકૃલેશપ્રભુ' : 'પ્રેમસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ - ભા. ૧-૨' અને 'શ્રીવિકૃલેશપ્રભુનાં ધ્યાન તથા પદસંગ્રહ' (૧૯૪૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કનેજીઆ માતીલાલ શ્રી. : ઐતિહાસિક નવલકથા 'સાંતી' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વે.

કન્યાવિદ્યાપ : 'કેસરિયાળા સરફાં ધરનું ફળિયું લઈને ચાલે' તેવી દૃશ્ય-સંવેદનાથી સભર પંકિતથી બાણીનું થયેલું અનિલ બેશીનું ગીત.

ચં.દો.

કપાસી જયજીવન માવજી (૧૯૪૮, --) : નવલકથાકાર. જન્મ સ્વાયત્તામાં. પતન શુદ્ધ. માધ્યમિક શિક્ષણ મંદિર સુધી. શુદ્ધ ઉચ્ચાનો હૃદય આફ્રિકામાં સુપરિન્ટેન્ડેન્સ.

ઈતિહાસ અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં રસ ધરાવનાર તેમ જ હિન્દી-બંગાળી ભાષાના બાબકાર એમણે 'ગુજરાતનું ગૌરવ યાને વિમલ-સેત્રીને વિકલ' (૧૯૨૯), 'મિયાંના પુનરુદ્ધાર યાને બાગ્યવિધાયક પાપાચાહ' અને 'બીચિસમણિ વસ્તુપાલ કિવા પાટણની વડની-પટ્ટી' વગેરે સ્તુતિ મુત્યકો સુભદ્રાનો મરિયાનું નિદેશ્ય કરતી નવલકથાઓ લખી છે.

૨૨.૬.

કપાસી વિનોદ જયજીવનદાસ (૨૭-૩-૧૯૩૮) : નવલકથાલેખક. જન્મ નૂયામાં. ૧૯૬૭માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૮થી ગુ.ક.માં નિવાસ.

'અનિમેષ' (૧૯૮૫) નવલકથા ઉપરાંત 'હાઈકુથી એન સુધી' (૧૯૮૨), 'વિમલનદ્રાગર્ભ' (૧૯૮૮), 'પરદેશમાં વેળે ધર્મ' (૧૯૮૮) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.દો.

કપોતકકલ્પિત : સુરેશ બેાળીની ટૂંકીવાર્તા. લીમડા પરથી ખરેખા પાંચડાનો નર્તિ સાથે રચાતી કલ્પનશ્રેણીઓ લોકકથાસૃષ્ટિનો જેમ અહીં કપાલકલ્પન સૃષ્ટિના સમાચ રહે છે.

ચં.દો.

કબીરવદ : કબીરવડને દૃશ્ય કલ્પનામાં ઝીવતું નર્મદનું મહત્વનું પ્રકૃતિકથા.

ચં.દો.

કમર એ. કે. જે. : નવલકથા 'લગ્નમાં દોષ' (૧૯૭૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કમલ : 'યમુનાજીને આરે' (૧૯૫૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કમલવિજય : 'આત્મરિતોપદેશક જિનગુણવનાવલિ' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કમલેશ : 'આપરિણીતાનું સૌભાગ્ય' (૧૯૬૪) અને ઈકોનેર કાવ્યોનો સંગ્રહ 'સ્વલ્પ' ના કર્તા.

૨૨.૬.

કમાઉ દીકરો : મુત પુત્રની બચ્ચાઓ પોતાનું પિતૃવાત્સલ્ય પાડા શાણા ઉપર કોળનો લખુડો અને એ જ કમાઉ દીકરને શીંગડે માત પામે છે, એનો વિત્તાકર્ષક વિનાર આપની યુનીલાલ મણિયાની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા.

ચં.દો.

ક્યાસ/ક્યાસના/કાવસજી દીનશાહ, 'દિલખુશ' (૧૯૪૮, ૧૯૧૦) : કવિ, પ્રવાસકથાલેખક, નાટ્યકાર.

એમણે સર જમશેદજીના પુત્ર ફરતમજીના આકાશ અવસ્થાન નિમિત્તે રચેલું 'અહેવાલે ફરતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ' (૧૯૩૨), 'દિલખુશ' ઉપનામ તથા રચેલું, મુંબઈમાં મુસલમાનોએ પારસીઓ સામે કરેલા હુલ્લડનું શિથિલ એનજીજીમાં વર્ણન કરતું 'ફિસાદે ફાસવાસી' (૧૯૩૫), એક સદી પૂર્વેના મુંબઈ શહેરનું નિરૂપણ કરતું 'મુંબઈ શહેર તથા તેની રચના', 'કદીમ નકો ઈશાન' (૧૯૬૮) તથા 'ઈશાન દેશમાં મુસાફરી' (૧૯૮૨) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે. ઈશાનના ઈતિહાસનો પરત્રે અને પ્રસંગો પર આધારિત કેટલાંક નાટકો ઉપરાંત 'બીજન અને મનીબદ' તથા શેખ સદીફન 'યુવિરનાનો' ભાષાન્તર પણ એમણે કર્યાં છે.

૨૨.૬.

કરકરિયા નરીમાન મહેરવાનજી : વિશિષ્ટ ધ્યેયપૂર્વક કરેલા પ્રવાસોનું હાસ્યવ્યંગ્યપૂર્ણ વર્ણન કરતી પ્રવાસકથાઓ 'રંગભૂમિ પર રખડ' અને 'ઈશાનભૂમિ પર રખડ' ના કર્તા.

૨૨.૬.

કરમુઘેલો (૧૯૬૮) : નંદરાંકર તુખજીકર મહેતાફન ગુજરાતી ભાષાની સાચા અર્થમાં પહેલી નવલકથા. આ પૂર્વેના બેએક પ્રયત્નો છતાં આ ઐતિહાસિક નવલકથા જ નવલકથાના સ્વરૂપની પહેલીવાર રૂપરેખા બાંધી આપે છે. શિક્ષણખાતાના માજી નિરીક્ષક રસેજના સૂચનથી વોલ્ટર સ્કોટની અંગ્રેજી ઐતિહાસિક નવલ-કથાઓના કાંચામાં, વાઘલા વંચના છેલ્લા સહત્પુન સાથે કરમુઘેા આસપાસ કથાનક જૂથાયેલું છે. ઐતિહાસિકચિત્રના સાથે કલ્પિત વાર્તાને વોલ્ટર નન્ડાવીન લોકોની રીનબાન, સહનીતિ, એમના આચારવિચારનાં મહત્ત્વનાં વર્ણના આપ્યાં છે; પરંતુ 'પાપના કાય, ધર્મના બચ' જેવા ઉદ્દેશને પ્રબળ કરવા જતાં વસ્તુસંકલના શિથિલ, પાત્રલેખન નબળું અને સંવાદો પ્રાણહીન બન્યાં છે. એકંદરે કથા માટેના ગદ્યને ઘડવામાં આ કૃતિમાં થયેલા પ્રારંભિક પુરુષાર્થ ઉલ્લેખનીય છે.

ચં.દો.

કરસનદાસ મૂળજી (૨૫-૩-૧૯૩૨, ૨૮-૮-૧૯૭૧) : સુધારક, પત્રકાર, પ્રવાસલેખક. જન્મ મુંબઈમાં. માધ્યમિક ને ઉચ્ચ શિક્ષણ એફિન્ડેન્સન ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં. કોલેજકાળ દરમ્યાન, ૧૯૫૨ થી જ, પ્રગતિશીલ વિચાર-વલણોને કરમું મેસાળના પાત્ર આધારે જમાવ્યા. એથી પ્રતિકૂળ બનેલા આર્થિક સંયોગોમાં અભ્યાસ અધૂરા છાડી,

મુંબઈની એક શાળામાં શિક્ષક બન્યા અને વચ્ચે ૧૮૫૭માં થોડાક માસ ડોસામાં હેડમાસ્તર રહી આભ્યા. આ સિવાય ૧૮૫૫થી ૧૮૬૩ 'સત્યપ્રકાશ', 'શસ્ત્ર જાફનાર' અને 'સ્રી-ઓર્થ'નું તંત્રી-કાર્ય સંભાળ્યું તે ધાર્મિક-સામાજિક બંધીઓ વિરુદ્ધ નિબંધકતાથી લખ્યું. એના એક પરિણામ રૂપે, એમના પર ૧૮૬૧ માં 'મહારાજ વાયબલ કેસ' થયા જે એકલે હાથે લડીને એ જીત્યા. ૧૮૬૩માં અને એ પછી ૧૮૬૭માં, એમ જે વાર વ્યવસ્થાપનમિત્રો ઈંગ્લેંડ ગયા. ૧૮૬૭થી ૧૮૭૧ સુધી, પહેલાં રાજકોટમાં અને પછી લંબેડીમાં સરકારી પ્રવાસકની કામગીરી કરી. ત્યાં એમની સુધારક-પ્રવૃત્તિઓ વિસ્તરી. લંબેડીમાં અવસાન.

બુદ્ધિવર્ધક સભામાં વંચાયા અને પછી એના વાર્ષિકમાં પ્રગટ થયા એ 'દેશાટાલ વિદ્ય નિબંધ' (૧૮૫૩) એમનું પ્રથમ જાહેર લખાણ. ત્યારપછી 'સત્યપ્રકાશ', 'શસ્ત્ર જાફનાર' અને 'સ્રી-ઓર્થ'માં એક-ધારી રીતે પ્રગટ થતાં શબ્દો એમનાં લખાણો મુખ્યત્વે ધાર્મિક, નૈતિક કે સામાજિક સુધારણા વિષે હતાં. આ લખાણોને સમાવના એમના પ્રથમ પ્રધાનપાણે એમની સુધારક તરીકેની અને ઝોણપાણે વિચારક તરીકેની પ્રતિભા ઉપરાંત છે. આવા પ્રથમમાં વ્યક્તિગત અને સામાજિક નીતિ પ્રબંધના 'નીતિસંગ્રહ' (૧૮૫૬) અને 'નીતિવચન' (અનુવાદ, ૧૮૫૮); સ્ત્રી-ઉપયોગી, બોધપ્રધાન તથા નર્મશક્તિની ચમકવાળા લેખોનો સંગ્રહ 'સંસાર-સુખ' (૧૮૬૦); હાસ્યકટાક્ષભર્ષા, હેનુલક્ષી, સંવાદપ્રધાન પ્રસંગોનો સંગ્રહ 'કુટુંબ-મિત્ર' (૧૮૮૩); રૂઢિબજક અને બ્રાહ્મણોની સ્વાર્થાધિતાને ઉઘાડી પાડતી પુસ્તિકા 'વેદધર્મ તથા વેદધર્મ પછીનાં ધર્મપુસ્તકો' (૧૮૬૨) અને સુધારણાવિષયક નિબંધોનો સંગ્રહ 'નિબંધમણી' (૧૮૭૦) વગરનો સમાવેશ થાય છે. 'મહારાજ વાયબલ કેસ' (૧૮૬૨) જટુલાયજી મહારાજે એમની સામે માંડેલા બદનશીના કેસનો સમગ્ર અહેવાલ આપે છે, તે 'મહારાજોના ઇતિહાસ' (૧૮૬૫) અને એ જ વર્ષે અંગ્રેજીમાં લખેલ 'હિસ્ટરી ઓફ ધ સેક્ટ ઓફ મહારાજાઝ જોર વજ્રબાચાર્યાઝ' વજ્રબ સંપ્રદાયના મહારાજોની અનીતિને ઐતિહાસિક તથા સાથે નિરૂપે છે.

એમની સૌથી વધુ નોંધપાત્ર કૃતિ છે 'ઈંગ્લેંડમાં પ્રવાસ' (૧૮૬૬). ઈંગ્લેંડનાં મહત્ત્વનાં સ્થળોનાં વિવિધરંગી ચિત્રો ધરાવતો આ ગ્રંથ ઈંગ્લેંડનાં વિવિધ સ્થળોનાં રોચક ને ચિત્રાત્મક વર્ણનો સાથે ત્યાંની પ્રજા, સંસ્કૃતિ અને તત્કાલીન સામાજિક-રાજકીય પરિવેશ વિશેનાં લેખકનાં નિરીક્ષણોને વિગતે નિરૂપે છે. એથી, જુગત્સતી પ્રવાસસાહિત્યમાં એનું સ્થાન વિશિષ્ટ છે. આગરે ૧૦,૦૦૦ શબ્દો ધરાવતો શાળાપયોગી લઘુકોશ 'ધ પોકેટ જુગત્સતી-ઈંગ્લીશ ડીક્શનરી' (૧૮૬૨) એમનું બીજું મહત્ત્વનું કામ ગણાયું છે. ઉપરાંત, 'નીતિબોધક' (૧૮૫૭), 'શમમોહનસય' (૧૮૫૮), 'સુધારો અને મહારાજ' (૧૮૬૧) વગેરે પત્રિકાઓ; 'મુંબઈખબર' (૧૮૫૮) અને 'સ્વધર્મબોધક પાખંડખંડ' (૧૮૬૦) એ અલ્પકાલીન સામયિકો તથા 'લંબેડી'માંનાં એમનાં લેખોનાં કહેવાનાં કેટલાંક અનામી લખાણો એટલું એમનું અન્ય લેખનકાર્ય પણ સુધારક-પત્રકાર તરીકેની એમની જીવનપ્રવૃત્તિને જ નિદેશ છે.

બા.મ.

કરાકા ડોસાભાઈ ફરામજી (૧૮૩૦, ૧૮૦૨): બૌદ્ધાત્મક 'બુદ્ધિપ્રકાશ નિબંધ' (૧૮૫૬), પ્રવાસપુસ્તક 'ગ્રેટબ્રિટનની મુસાફરી' (૧૮૬૧) ઉપરાંત જે ભાગમાં પ્રગટ 'પારસીઓની તવારીખ'ના કર્તા.

ચં.ટો.

કરાલી જલંજીર બેજનજી: 'કસ્મનની કસમત' (૧૮૫૦), 'દેવાવર સૈયદ' (૧૮૫૨), 'દરજ અને શાહખદો' (૧૮૫૨), 'બજવારૂપી ખતીફ' (૧૮૫૨), 'મૂક લેંતિયો' (૧૮૫૨), 'ભૂતાવળું વહાણું' (૧૮૫૨), 'જ્ઞાતિમા અને જુરેદની હાડમારીઓ' (૧૮૫૨) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.ટો.

કરાલી નૌશરવાનજી ફસ્તમજી: 'દેંગરસોજ વાર્તામણી' (અન્ય ત્રણ લેખકો સાથે, ૧૮૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કરાલી પંસો: 'ભારતીમાતા' અને 'દેવાબાજ આશક' વાર્તાના કર્તા.

૨.૨.૬.

કરાલી મલેદુ: નાટ્યલેખક. એમણે ડો. દારા ફ. હકીમની સાથે 'નિકદિલ', 'ધોરજનું ધન', 'સહે સરન', 'ખોદાઈ ઇન્સાફ' અને 'અમીરજી કોણ?' જેવાં બોધક નાટકો લખ્યાં છે.

૨.૨.૬.

કરામજી કાવસજી: 'સરકસની શાહખદી' (૧૮૧૭) નવલકથાના કર્તા.

ચં.ટો.

કરીમખાલી જાફર: 'કાફીસંગ્રહ' (૧૮૮૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કરુણાકર કાલિદાસ: પદ્યકૃતિ 'છપ્પતીઆ કાચની ઉત્પત્તિ' (૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કર્ણિક માધવરાવ ભાસ્કરરાવ: બાળસાહિત્યકાર.

એમણે 'સ્વામીભક્ત સૂરપાળ' (૧૯૨૧), 'શ્રીમરાજ' (૧૯૩૮), 'પન્નાકુમારી' અને 'મનરંજન' જેવાં બાળનાટકો; 'મહર્ષિ પરશુરામ' (૧૯૨૩), 'સતી સાવિત્રી' (૧૯૩૫), 'અમૃતલાલ ઠક્કર' (૧૯૪૦), 'ઉદયન વત્સરાજ' (૧૯૪૭) અને 'દ્વિલેન્દ્રનાથ રોય' (૧૯૪૮) જેવાં ચરિત્રો અને 'કાવેરીનો જળધાધ' (૧૯૪૭) તથા 'ચન્દ્રભાગા' (૧૯૪૮) જેવાં પ્રવાસ-વર્ણનોનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત શરદચન્દ્રની નવલકથા 'ચરિત્રહીન' (૧૯૩૮) અને 'શિવપ્રસ્ન' (૧૯૩૮)ના અનુવાદો પણ કર્યાં છે.

૨.૨.૬.

કર્પૂરવિજ્ઞવજી (૨૦મી સદીનો સંધિકાળ): 'જૈન હિતબોધ' (૧૯૦૬), 'જૈન તત્ત્વપ્રવેશિકા' (૧૯૦૯), 'પ્રશમરતિ' (૧૯૦૯), 'યુદ્ધાશુદ્ધિ ઉપાય' (૧૯૦૯), 'શત્રુંજય મહાતીર્થાદિ યાત્રાવિચાર' (૧૯૧૩), 'શાવક કલ્પતરુ' (૧૯૧૩), 'કામઘટ કથા પ્રબંધ' (૧૯૧૫) અને 'ગદ્ગદીસંગ્રહ' (૧૯૨૫) જેવાં પુસ્તકો એમણે લખ્યાં છે.

પા.માં.

કલગીવાલા ઉમરદીન — કલાથી મુકુલભાઈ ડાલાભાઈ

કલગીવાલા ઉમરદીન : 'દિલરંગી ગાયન—ભા. ૧-૨' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કલફરોખ : સહસ્ત્રકથા 'દિલાવર દિલબર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કલહંસ : ગરબીની બે લઘુપુસ્તિકા 'સસદીવડી' (૧૯૪૮) અને 'સસદીવડીની પૂર્તિ' (૧૯૪૮)ના કર્તા.

પા.માં.

કલાપી : જુઓ, ગોહિલ સુરસિલહી તખ્તસિલહી.

કલાપીનો કેકારવ : કલાપીની ૧૮૯૨થી ૧૯૦૦ સુધીની અહીંસા જેટલી રચનાઓને સમાવતો સર્વસંગ્રહ. કલાપીના અવસાન પછી, ૧૯૦૩ માં કાન્તને હાથે એનું સૌપ્રથમ સંપાદન-પ્રકાશન થયું એ પૂર્વે ૧૮૯૬ માં કલાપીએ પોતે 'મધુકરનો ગુજરવ' નામે, ત્યાં સુધીનાં સર્વ કાવ્યો 'મિત્રમંડળ કાળે તથા પ્રસંગનિમિત્તે ભેટસોગાદ તરીકે આપવા' માટે પ્રકાશિત કરવાની યોજના કરેલી પણ એ કામ અવસાનપર્યંત પૂરું પાડી ન શકાયેલું. ૧૯૩૧ માં કલાપીના બીજા મિત્ર જગન્નાથ ત્રિપાઠી ('સાગર')એ કાન્ત-આવૃત્તિમાં ન છપાયેલાં ૩૪ કાવ્યોને સમાવીને ૨૪૯ કાવ્યોની સંવર્ધિત અને સટિપ્પણ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરી. સ્વનંત્ર મુદ્રિત 'હમીરજી ગોહલ' પણ એમાં સમાવી લેવાયું. આ બૃહત્ સંગ્રહની એ પછી પણ ઘણી આવૃત્તિઓ થતી રહી છે ને એમાંથી પસંદ કરેલાં કાવ્યોના કેટલાક લઘુસંચયો પણ તૈયાર થયા છે એ કલાપીની વ્યાપક લોકચાહના સૂચવે છે.

કલાપીનું સંવેદનનંત્ર સદગ્રાહી હતું એથી સાહિત્ય ને ધર્મ-ચિંતનના અનેક ગ્રંથોના વાચન-પરિશીલનના સંસ્કારો આ કવિતાના વિષયો ને એની નિરૂપણરીતિ પર પણ જિલાયેલા છે. 'કેકારવ'ની પ્રકૃતિવિષયક કવિતા પર અને કલાપીની રંગદર્શી કાવ્યરીતિ પર વડ્ડર્જવર્થ, શેલી, કીટ્સ જેવા એમના પ્રિય કવિઓની અસર પડેલી છે. આ કવિઓનાં તેમ જ ટેનિસન, ગટે, મિલ્ટન, ગોલ્ડસ્મિથ આદિનાં કાવ્યોના મુક્ત અનુવાદો ને રૂપાંતરો તથા કેટલીક કૃતિઓનાં અનુસર્જનો 'કેકારવ'માં છે. 'મિઘદૂત', 'ઋતુસંહાર', 'શુ'ગારશતક' જેવી સંસ્કૃત કૃતિઓની અસર પણ 'કેકારવ'ની કવિતા પર જિલાયેલી છે. સમકાલીન ગુજરાતી કાવ્યપરંપરાની કેટલીક છાયાઓ પણ એમાં જિલાયેલી જોવા મળે છે. આરંભની કવિતા પર દલપત-રામની તેમ જ તત્કાલીન ધંધાદારી નાટકોનાં ગાયનો ને લાવણી-ઓની અસર છે ને તે પછી નરસિંહરાવ, ગોવર્ધનરામ, મણિલાલ, કાન્ત આદિની કવિતાની અસરો વિષય, છંદ, પ્રકારાદિ પર પડતી રહી છે. આ બધું છતાં કલાપીની વેદના-સંવેદના પોતીકી છે ને એના નિરૂપણમાં એનો પોતાનો અવાજ સ્પષ્ટ છે.

'કેકારવ'માં વિવિધ સ્વરૂપો પરનો કવિતા મળે છે : ઉત્કટ ઊર્મિ ને ભાવનાશીલતાને બોલાતી ભાષાની સાહજિકતાથી અભિવ્યક્ત કરતાં હોવાથી એમાંનાં વૃત્તબદ્ધ કાવ્યો વિશિષ્ટ અસર જન્માવે છે. સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ કેટલીક કચાચોવાળી જણાતી ગઝલો અંતર્ગત મિજાજની—એનાં મસ્તી ને દર્દેદિલીની—દૃષ્ટિએ ધ્યાનાર્હ છે. શરૂઆતની વ્યક્તિપ્રેમની (ઈશકે મિજાજ) ગઝલો કરતાં પાછળની પ્રભુપ્રેમની (ઈશકે હકીકી) ગઝલો કાવ્યગુણે ચડિયાતી છે. 'આપની

યાદી' એનું નોંધપાત્ર દૃષ્ટાંત છે. કલાપીનાં ખંડકાવ્યોમાં કાન્તના જેવી પરલક્ષિતા નથી ને ઊંમિલતા તથા બોધાત્મકતાએ કાવ્યબંધને શિથિલ કરી નાખ્યા છે; છતાં ભાવનાસહજ સરળ નિર્વહણથી, મનોરમ દૃશ્યચિત્રોથી, પાત્રચિત્રાના મંથનના અસરકારક આલેખનથી ને ખાસ તો પ્રાસાદિક ભાષાશૈલીથી એ પોતાનું આગવાપણું સિદ્ધ કરે છે. 'બિલ્વમંગળ' એમનું ઉત્તમ ખંડકાવ્ય મનાયું છે. મહાકાવ્ય તરીકે રચવા ધારેલું એમનું બે હજાર ઉપરાંત પંક્તિઓનું, ૪ સર્ગે અધૂરું રહેલું 'હમીરજી ગોહલ' ખંડકાવ્યની નજીક રહેતું ઈતિહાસવિષયક કથાકાવ્ય છે.

વિષયનિરૂપણની બાબતમાં 'કેકારવ'માં પ્રેમવિષયક કવિતા સૌથી વધુ ધ્યાનપાત્ર છે. એક રીતે, સંગ્રહની મોટા ભાગની કવિતા એના ઊંમિશીલ કવિની આત્મકથારૂપ છે. કલાપીના ૨૬ વર્ષના ટૂંક આયુષ્યનાં છેલ્લાં આઠેક વર્ષના અંગત પ્રેમજીવનનો જ, બહુધા, એમાં ચિતાર છે. સ્વભાવોક્તિભર્યા ઈન્દ્રિયસ્પર્શી ચિત્રો રૂપે આલેખાયેલી પ્રકૃતિની કવિતા પણ રુચિર છે ને કવિની સૌંદર્ય-દૃષ્ટિની પરિચાયક છે. કવિના આયુષ્યનાં છેલ્લાં બે વર્ષની કવિતા પ્રભુભક્તિની ને ચિંતનલક્ષી છે. અંગત જીવનના સગાવેગો થમતાં ચિત્રમાં પડેલા વૈરાગ્યસંસ્કારો જગત્ર થવાથી ને સ્વીડનભોગ આદિના ગ્રંથોના વાચનથી કવિ પરમ તત્ત્વની યોજના દિશ્યામાં વળેલા. એ સંવેદન પ્રૌઠ કાવ્યરૂપ પણ પામ્યું છે.

'કેકારવ'ની કવિતાની નોંધપાત્ર વિશેષતા એને મળેલી વ્યાપક લોકચાહના છે. કલાપીએ સાક્ષર કવિઓ દ્વારા લખાતી દુર્બોધ કવિતાના સમયગાળામાં એ વખતે પ્રચલિત સ્વરૂપોમાં ને બદ્ધ-વૃત્તોમાં કાવ્યરચના કરી હોવા છતાં એમાં થયેલા પ્રાસાદિક ભાષાના સહજ વિનિયોગે ને પારદર્શી સંવેદનના વેધક આલેખને તેમ જ એમાંના સગાવેગી પ્રેમસંબંધોના નિરૂપણે તથા ઊંમિ-ઉદ્ગારોમાં ભળેલા રંગદર્શી કવિના ભાવનાશીલ ચિંતને આ કવિતાને હૃદયસ્પર્શી ને લોકપ્રિય બનાવી છે. એટલે ક્યાંક કાવ્યભાવનની મુખરતામાં તો કવારેક એના નિરૂપણના પ્રસ્તારમાં વરતાતી કલા-સંયમની ઓછપ છતાં ને કવિના કંઈક સીમિત રહી જતા અનુભવની મર્યાદા છતાં 'કેકારવ'ની કવિતા પોતાની આગવી વિશિષ્ટતાઓથી પોતાનું મહત્ત્વ ટકાવી રાખે છે.

૨.સા.

કલાથી નિરંજનાબેન મુકુલભાઈ : બુદ્ધ, ટાગોર, સ્વામી વિવેકાનંદ, ગાંધીજી, સરદાર વલ્લભભાઈ આદિ મહાપુરુષોના મહત્ત્વના જીવનપ્રસંગોને વણી લેતું ને ચારિત્ર્યનિર્માણના આશયથી લખાયેલું પુસ્તક 'મહેરામણનાં મોતી' (૧૯૬૩), સંત ગુરુદયાળ મલિકજીનું જીવનચરિત્ર 'પ્રભુકૃપા-કિરણ' (૧૯૬૭) તેમ જ સંપાદન 'સ્વામી વિવેકાનંદની વાતો' (૧૯૬૪)નાં કર્તા.

કી.બ્ર.

કલાથી મુકુલભાઈ ડાલાભાઈ (૨૦-૧-૧૯૨૦, ૧૯-૨-૧૯૮૮) : નિબંધકાર અને ચરિત્રલેખક. જન્મ મુંબઈમાં. ઓલિવિસ્ટન કોલેજમાંથી એમ.એ. એ પછી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપન અને 'વિનીત જોડણીકોશ' તેમ જ 'વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા'નું સહસંપાદન.

મુખ્યત્વે જીવનચરિત્રો અને ઔપેકકથાઓના આ લેખકે નાનાં-મોટાં સો-સવાસો પુસ્તકો લખ્યાં છે. એ પૈકી 'શબજીની દૃષ્ટાંત-કથાઓ' (૧૯૫૯), 'શ્રીમદ્ સહ્યવન્દની દૃષ્ટાંતકથાઓ' (૧૯૫૯), 'ભગવાન ઈસુની ઔપેક કથાઓ' (૧૯૫૯), 'શિખ સાદીની ઔપેક કથાઓ', 'આપુજીની વાતો' (૧૯૫૭), 'નાની-નાની વાતો', 'ઔપેક દોકડીઓ', 'સંતાની જીવનપ્રસાદો', 'ચીન દેશનાં કથાનકો' જેવી પુસ્તિકાઓ અને 'સમચન્દ' (૧૯૫૫), 'શીવ અને સદાચાર' (૧૯૫૫), 'પ્રતિભાનું પાત' (૧૯૫૬), 'ધર્મસંસ્થાપકો' (૧૯૫૭), 'સરદારશીની પ્રતિભા' (૧૯૫૯), 'આ આપુ' (૧૯૬૧), 'સરદાર-શીનો વિનોદ' (૧૯૬૪), 'શ્રીમદ્ સહ્યવન્દ અને ગાંધીજી' (૧૯૬૪) જેવી ચરિત્રાત્મક પુસ્તિકાઓ નોંધપાત્ર છે. એમણે ધર્મ-ધિતન સંબંધી પ્રસ્તિકાઓ પણ લખી છે, જેમાં 'જીવન અને મરણ' (૧૯૫૭), 'નોંતિ અને વ્યવહાર' (૧૯૫૮) તથા 'જીવના-મૃત' (૧૯૫૯) મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત એમણે ક્ષેત્રો સંપાદનો અને અનુવાદોમાં 'ધર્મચક્રપ્રવર્તન' (૧૯૫૮), 'અપાણી બલનો' (૧૯૬૦), 'રવીન્દ્રની જીવનસૌરભ' (૧૯૬૧), 'પ્રિયભાગીસંગમ' (૧૯૬૨), 'વચ્ચડની જીવનસૌરભ' (૧૯૬૮) જેવાં સંપાદનો તથા 'બિન્નમિન ફ્રેન્કલિનની આત્મકથા', 'ભક્તરાજ' તથા 'લાભ અને કરુણા' (૧૯૫૯) જેવા અનુવાદો મુખ્ય છે.

૨૨.૬.

કલાલ માણેકલાલ રામસલામ : ૭૬ કડીના ઔપેક કાવ્ય 'પાયમાલીનો પહાડ યાંત્ર દુર્ગુણનો દર્શનો' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

૨૨.૭.

કલાલ વિષ્ણુકુમાર શ્રીરામ, 'અદ્યા' (૧૯૨૫-૧૯૪૧, ૧૯૫૧-૧૯૬૯) : ગદ્યલેખક, કવિ. બન્નમ કૃષ્ણાર્જુનો. વતન હારીજી. ૧૯૫૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫માં બી.એસ.સી. ૧૯૭૦માં એમ.એડ. ૧૯૬૪થી હાઈસ્કૂલ-શિક્ષક.

'લોલાતરી' (૧૯૮૧) એમના ઔપેકકથાસંગ્રહ છે. એમના કાવ્ય-સંગ્રહ 'વન લીનું નાદર' (૧૯૮૫) માં ગીતો, ગર્જના, હાઈકુ, સોનેટ અને અછાંદસ રચનાઓનો સમાવેશ છે.

પા.માં.

કલાલ ઉરિલાલ કાગિદાસ : 'ભકિતભાસ્કર' (૧૯૨૭) ના કર્તા.

૨૨.૮.

કલ્પતરુ (૧૯૮૭) : મધુ રાયની સહયોગથી વૈજ્ઞાનિક નવલકથા. ગણતરીની સેકંડોમાં, માણસ માગે તે સઘળું સરજી દેવાની, કલ્પવૃક્ષ સમી શક્તિ ધરાવતા કમ્પ્યુટર દ્વારા 'તેન ત્યક્તેન ભુજિથા:' જેવો સહઅસ્તિત્વનો મંત્ર સાકાર કરવા માગતા કથાનાયક કિરણ કામદાર એમની કલ્પતરુ નામની અદ્ભુત અને અપૂર્વ યોજના થી રીતે પાર પાડે છે એનું ચોચક નિરૂપણ કથામાં થયું છે.

૧૯૮૫ નો સાલનો કથાસમય તરીકે પસંદ કરીને ચાલેલા સર્જકની દીર્ઘદૃષ્ટિ વિજ્ઞાનના વિકાસ વિદ્યાર અંગેના અંદેશોને પારખી શકી છે. યુદ્ધ અને તજ્જ્વલ્ય વિભીષિકાઓ વધતાં જ રહે એ માટે સામૂહિક પ્રયત્ન કરતી મહાસત્તાઓ કિરણ કામદારને પરેશાન કરવા શ્રી શ્રી ચાલ ચાલે છે તેના નિરૂપણ દ્વારા કથામાં ઉર્મસયેલું

સહય વાચનરસમાં સહાયક નીવડે છે. કથાપ્રસંગો વચ્ચે વિક્રમપ સરજી, સૂત્રધારની રૂબે, હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં શી સામગ્રી અલોપાયે એવી ઘોષણા કથાનિરૂપણની તરેહ તરીકે નોંધપાત્ર છે.

૨૨.૯.

કલ્પના ચૌહાણ : જુઓ, ચૌહાણ વક્ષવંતરાય જગજીવનદાસ.

કલ્યાણપ્રભુવિજય : 'શ્રી કલ્યાણ કૌતુકકર્મિકા' (૧૯૫૫), 'પર્વોત્તિ-ભકિતભાસ્કર' (૧૯૫૪) તથા 'શ્રી પ્રવચનપ્રદીપ - ભા. ૧-૨' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કલ્યાણવાલા સોહરામ અ. : 'પોંડતનની બેટી યા હેવાની હુકુમત' અને 'નકલીનાઈટ' (૧૯૩૭) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કલ્યાણી ભાગીલાલ : 'સ્નેહપામ સૂનો સૂનો' (૧૯૬૬) અને 'ગાંધી રૂપ ને અંતર કાળો' નવલકથાઓના કર્તા.

૨૨.૬.

કલ્યાણીજીદેવી (૧૯૭૮, -) : 'અથ દેવીશ્રી ભજનભાસ્કર' (૧૯૨૯) નાં કર્તા.

૨૨.૬.

કવચાકર નારણ કરસન : પદ્યકૃતિ 'શહેરી-ગામડિયાનો ઝવડો' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કવિ અંબાલાલ પ્રણવાદજી : મનુષ્યસ્વભાવની લાક્ષણિકતાઓનું ગદ્ય-પદ્યમિશ્રિત હાસ્યરસિક નિરૂપણ કરના 'પૂખીનો પખનો ઉફે' ચાલુ જમાનાનો ચિતાર' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

કવિ આનંદ ન્હાનાલાલ : પિતા ન્હાનાલાલની પ્રથમ મૃત્યુસંવન્સરીએ રચેલી અંજલિ સ્વરૂપની પ્રાર રચનાઓનો સંગ્રહ 'દ્વાદશ' તેમ જ વાર્તાસંગ્રહ 'જગત પાછળનું જગત' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ આર. વી. : 'યોગીન્દ્ર-ગોપીરાંદ' નાટકના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ઉદયરામ : 'મોજદીન મહેતાબ' (૧૯૦૩) નવલકથાના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ કનેયાલાલ : જુઓ, પટેલ નાથલાલ લીલાચંદ.

કવિ કલાનજી ધર્મસિંહ : કવિ, નાટ્યકાર. દલપતશૈલીના આ કવિએ 'ગોરક્ષાપ્રકાશ' (૧૯૮૧), 'સુંદરીતિલક યાને સુબોધ ગરબાવળી' (૧૯૮૨), 'સંતોપશતક' (૧૯૮૬) અને 'સ્વલ્પસંગ્રહ' જેવી કાવ્યકૃતિઓ; 'દોલામારુ' (૧૯૮૩) નાટક; 'શેક ગોવિંદજી ઠાકરશી મૂળજીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૦૪) અને 'સૌભાગ્યવનીનું સંસારચિત્ર' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ સર્વ પૈકી 'ગોરક્ષાપ્રકાશ', 'સુંદરી-તિલક...' તથા ૧૪૪ મધ્યકાલીન હિન્દી કવિઓની ભકિતરસિક કૃતિઓના સંપાદન 'સુબોધસંગ્રહ' (૧૯૮૮) ને સમાવેનો એમનો સર્વકૃતિસંગ્રહ 'કલાનકાવ્ય' (૧૯૮૭) પણ પ્રગટ થયેલો છે. આ

કવિ કાલિદાસ નરસિંહ — કવિ દયારાંકર ભગવાનજી

ઉપરાંત એમણે ‘અધ્યાત્મભગવનમાળા’, ‘કાકિયાવાડી સાહિત્ય’, ‘ચમન્કારિક દૃષ્ટાંતમાળા’, ‘સન્સંગશિરોમણિ’, ‘સાહિત્યરત્નાકર’ તેમ જ ‘સાહિત્યસંગ્રહ’ જેવાં સંપાદનો પણ કર્યાં છે.

૨૨.૬.

કવિ કાલિદાસ નરસિંહ : બાલાપયોગી ‘એકલાં એકલાં : ૧-૯’ (૧૯૩૭), ત્રિવિનાયકીમાં જવેરી વેપારી પેઢીમાં નોકરી. કલાનો નાદ’ (૧૯૪૦), ‘માતૃભાષાનું શિક્ષણ’ (૧૯૪૪) તેમ જ ‘ભાષાદર્શન’ (૧૯૫૦) ના કર્તા.

પા.માં.

કવિ કાલિદાસ ભગવાનદાસ (૧૯૦૦, —) : કવિ. જન્મ પાટણમાં. પ્રાથમિક કેળવણી. ત્રિવિનાયકીમાં જવેરી વેપારી પેઢીમાં નોકરી. એમણે ભક્તિકાવ્યોનો સંગ્રહ ‘ભગવાનમૃત’ (૧૯૨૭), ‘પુરુષોત્તમ-માસ ભગવનિકા’, ‘પ્રભુ પ્રેરિત મહારા સ્વરચિત ઉદ્દગારો’ (૧૯૩૮) તથા ગરબો ને ગીતોનો સંગ્રહ ‘કવ્યપ્રસાદી’ (૧૯૫૭) રચ્યાં છે. વળી, ‘મારા શુભ વિચારો’ (૧૯૩૧), હરિબાપુ, કુબાકુંભાર, નફીઝ અને પંજી ભટ્ટનાં ચરિત્રો આપનું ‘નૂતન વર્ષની ભેટ’ (૧૯૫૭) જેવાં પુસ્તકો અને ‘નારાયણ કવચ અને આરતીઓ’ (૧૯૫૭) નું સંપાદન એમણે આપ્યાં છે.

પા.માં.

કવિ કાશીરામ દેવશંકર : સ્ત્રીને સંપત્તી હોવાને કારણે સહેવાં પડતાં દુઃખોનું વર્ણન કરતું કાવ્ય ‘શોકચસપાટો’ (૧૯૮૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ કાળિદાસ/કરણસિંહ કવિ : ભાવ, ભાષા અને છંદની દૃષ્ટિએ સુચોજિત કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘કર્ણકાંડ અને બીજાં કાવ્યો’ ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ કુર્ણનંદ : ‘વકીલ બાપુભાઈનો ગરબો’ ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ કૃષ્ણદાસ (૧૯ મી સદી) : કચ્છી કવિતા ‘કુડો નાનો’ ના કર્તા.

પા.માં.

કવિ કૃષ્ણરામ : ‘ધ્રુવાખ્યાન’ (કવિ કાળિદાસ સાથે, ૧૯૫૧) માં પ્રકાશિત કૃતિ ‘કળિકાળનું વર્ણન’ ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ગણપતરામ વિશ્વનાથ : શ્રી રામચંદ્રના આશ્વમેધયજ્ઞનું વર્ણન આપતી પદ્યકથા ‘રામાશ્વમેધ’ (૧૯૮૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ગંગાશંકર જ્ઞેશંકર : માધ્યપંડિતની બે પુત્રીની વાર્તા દ્વારા સ્ત્રી-શિક્ષણની હિમાયત કરતું કાવ્ય ‘વનિતાવિદ્યાભ્યાસ’ (૧૯૫૯) તથા ‘નામમાળા ગ્રંથ’ ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ગિરધરલાલ હરકિશનદાસ : ‘ઝાકોરલીલા’ (૧૯૭૬), ‘મોહિની’ (૧૯૮૪), ‘નવરત્ન’ (૧૯૮૯), ‘રસરંગના ખ્યાલ’ (૧૯૮૬), તથા ‘ભરતખંડનો પ્રવાસ’ (૧૯૮૭) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

કવિ ચન્નુભુજદાસ : હિંદીમિત્રાત ગુજરાતી ભાષામાં ચોપાઈબદ્ધ પદ્યકૃતિ ‘મધુમાલતીની વારતા’ (૧૯૭૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ચુનીલાલ દ. : ‘પ્રહ્લાદજીનું ચરિત્ર’ ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ છોટાલાલ : ‘ગુજરાતનો તપસ્વી’ ના રમૂજી પ્રતિકાવ્યરૂપે, ‘જામે જમશેદ’ ના નંત્રીને ઉદ્દેશીને રચાયેલી પદ્યકૃતિ ‘મોદીખાનાનો તપસ્વી’ (૧૯૩૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ છોટાલાલ દલપતરામ : જીવનચરિત્ર ‘કાકિયાવાડી કવિ ભવાની શંકર નરસિંહરામ’ (૧૯૨૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ જનસુખરામ નરહરરામ : ‘અહિંસાભાસ્કર’ (૧૯૧૩), ‘જનસુખ-રત્નમાળા’ (૧૯૧૫), ‘મૂર્તિપૂજા’ (૧૯૧૫), ‘સનાતન ધર્મભાસ્કર’ (૧૯૧૫) તથા ‘કૃષ્ણના પરમ ભક્ત મોહનવજ્રનું આખ્યાન’ વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ જયંત ન્હાનાલાલ : આફ્રિકામાં શિક્ષક તરીકેનો વ્યવસાય. પ્રાસંગિક વ્યાખ્યાનો, ચાર લેખો, એક વાર્તા અને સાત કાવ્ય-રચનાઓને સમાવતો સંગ્રહ ‘સાહિત્ય સરવાણી’ (૧૯૬૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ જોરસિંહ : દુહાછંદમાં લખાયેલી ‘પંડિત જવાહરલાલ નહેરુને’ અંજલિના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ગહ્યાભાઈ દેવચંદ : ભારતના ૨૬૩ સંતભક્તોનાં જીવનચરિત્રોને સરલ-રસિક વાર્તારૂપે નિરૂપતું પુસ્તક ‘ભક્તમાલ’ (૧૯૯૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ ગહ્યાલાલ શિવરામ : ગુણ-અવગુણનો સનાતન દ્રન્દુ તેમ જ ગાંધીજીની ૧૯૧૪ની પ્રવૃત્તિઓને વિષય બનાવીને લખાયેલું વ્યવસાયશૈલીનું સામાજિક નાટક ‘દુઃખી સંસાર’ (કવિ કાન્ત સાથે, ૧૯૧૫) ના કર્તા.

કી.બ.

કવિ નુલજરામ ઈજ્જતરામ : કૃષ્ણનાં સુંદર ચિત્રો રજૂ કરતું કાવ્ય ‘સુબોધચિંતામણિ’ (૧૯૦૯) ના કર્તા.

પા.માં.

કવિ ત્રાપજકર : જુઓ, ભટ્ટ પરમાનંદ મણિશંકર.

કવિ ત્રિભુ : જુઓ, છાપા ત્રિભુવનલાલ અનુપરામ.

૨૨.૬.

કવિ દયારાંકર ભગવાનજી (૧૯૫૮, —) : ચરિત્રલેખક, અનુવાદક. જન્મ જામનગરમાં. ૧૯૮૪ માં જામનગર સ્ટેટમાં વકીલાતી પરીક્ષામાં સેકન્ડ ક્લાસ પાસ. અન્ય સ્થળોએ વકીલાત કર્યા બાદ ૧૯૯૧ થી જામનગર ખાતે સફળ વકીલાત.

એમણે આપેલા ચરિત્રગ્રંથોમાં કરનૂરબાનો, પતિમાં આત્મ-વિલોપન કરનાર સહધર્મચારિણી તરીકેનો સારો પરિચય કરાવતું

‘કસ્તૂરબા’ (૧૯૪૪), તત્કાલીન રાજકીય વાતાવરણની અને લોકમાનસની પ્રાસંગિક જિજ્ઞાસા સંતોષવું ‘રણચંડી કેપ્ટન લક્ષ્મી’ (૧૯૪૬) અને પ્રસંગનિરૂપણ તેમ જ વર્ણન દ્વારા ચરિત્રનાયકત્વે પરિચય કરાવવું ‘અમારા સરદાર’ (૧૯૪૬) એ પુસ્તકો મુખ્ય છે. ઘરદબાજુની ‘પથેરદાબી’ (બે ભાગ) તથા ‘અનુરાધા’ અને નિરૂપમાદેવીની ‘બહેન’ એ બંગાળી કૃતિઓના એમણે કરેલા અનુવાદ છે. શ્રા.ત્રિ.

કવિ દયાશંકર રવિશંકર (૧૮૭૮, ૧૯૪૪): કવિ, અનુવાદક. જન્મ મોભાવ (તા. પાદરા)માં. શિક્ષણ ખંભાતમાં. વડોદરામાંથી ‘સાહિત્યવાચરૂપિ’.

એમણે ‘દર્પદમન’ નામની પદ્યકૃતિ ઉપરાંત સત્યનારાયણની કથા અને જંબુગુરુચિત ‘ગિનશતક’ના ગુજરાતી અનુવાદો તથા ‘વિવાદમીમાંસા-ખંડનવિમર્શ’ અને ‘શિવસહસ્રનામમાલા’ નામના સંસ્કૃત ગ્રંથો આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ: જુઓ, ત્રવાડી દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

કવિ દલપતરામ દુર્લભરામ (૧૯મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ): કવિ. વતન સુરત. નર્મદની સભામાં પોતાની કવિતાઓ વાંચના. નર્મદશીલીના કવિ. સોળ વર્ષ પરિશ્રમ ઉઠાવી એમણે ધર્મ, નીતિ, વૈદિક, મોગ, સામુદ્રિક આદિ શાસ્ત્રોની જાણકારી મેળવી હતી.

એમના ‘દલપતદુહભકત’ (ભાગ ૧, ૨, ૩) (૧૮૬૮, ૧૮૬૯, ૧૮૭૨) કાવ્યગ્રંથ મળે છે. પહેલા ભાગમાં પ્રભરૂવરૂપ અને ઈશ્વરપ્રાર્થના, બીજા ભાગમાં કન્યાઓ માટે રચેલ ‘ગીનગરબાવજી’ ને ત્રીજા ભાગમાં પ્રકીર્ણકાવ્યો છે. બાપા અશુદ્ધ હોવા ઉપરાંત નર્મદનો જોરસો પણ એમની રચનાઓમાં નથી. ધોસદ કળા અને શાસ્ત્રોની સમજ રહી કરતો, સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમાંથી અનુદિત પદ્યગ્રંથ ‘સકલશાસ્ત્રનિરૂપણ’ એ એમનો નોંધપાત્ર ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત, ‘ભાવાભૂષણ’ (૧૮૭૮) પણ એમની પાસેથી મળે છે.

કી.ગ્ર.

કવિ દામોદર શિવરાવ: ‘શ્રી સયાજીરાવ સુયશ’ તથા ‘શ્રી હર્ષોરાવરાવ લગ્નમહાત્મવ’ના કર્તા.

નિ.વે.

કવિ દામોદરદાસ નિરૂજ: ભગવાન શિવના સ્તુતિવિષયક ગરબાઓનો સંગ્રહ ‘શિવ ગરબાવર્ણી’ (૧૮૯૮)ના કર્તા.

નિ.વે.

કવિ દુર્ગારામ: પેટલાદ તાલુકાના નાર ગામના વતની. એમના પુસ્તક ‘નીનિસાગર’ (૧૮૯૫)માં નીનિબોધનાં વચનો પદ્યમાં નિરૂપેલાં છે.

નિ.વે.

કવિ દુર્ગાશંકર આદિત્યરામ: ‘ભકિતવિલાસકાવ્ય’ અને ગુજરાતી ગેય કાળેમાં અનુદિત કરેલાં ‘મહાભારત’ તથા ‘શિવપુરાણ’ના કર્તા.

નિ.વે.

કવિ નટવરલાલ ન્હાનાલાલ (૨૨-૮-૧૮૧૭, ૧૭-૨-૧૯૮૯): કવિ. જન્મ રાજકોટમાં. ૧૯૫૦માં મૅટ્રિક. મિલ-જન સ્ટોર્સમાં

સેલ્સમેન. અક્સ્માતથી અમદાવાદમાં અવસાન.

‘પૂજેનાં ફૂલ’ (૧૯૮૭) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

કવિ નરસિંહરામ જેઠાભાઈ: અમરેલી તાલુકાના દેવળીયા ગામના વતની. એમના પુસ્તક ‘ઉપદેશસાગર’ (૧૮૮૯)માં ઈશ્વરભકિત વિશેના ઉપદેશનાં કુંડળિયા, પ્રલેખિકા, ચાબખા, ગરબી વગેરે પ્રકારનાં પદ્યો છે. ‘નૃસિંહનીતિ’ તથા ‘વ્યાસગીતા’ એમની અન્ય પદ્યકૃતિઓ છે.

નિ.વે.

કવિ નર્મદાશંકર નારાયણ: સનયુગનાં લક્ષણોનું પદ્યમાં વર્ણન કરતી કૃતિ ‘સનયુગ - ૧’ (૧૯૧૨)ના કર્તા.

નિ.વે.

કવિ નંદલાલ વિઠ્ઠલદાસ: સતવનો, ભજનો, રાષ્ટ્રગીતો, સુવાક્યો અને ‘સ્નેહદર્પણ’ અથવા વત્સરાજ-ઉદયન’ જેવા ત્રિઅંકી નાટકને સમાવતો સંગ્રહ ‘રસકુંજ’ અથવા વિવિધ રસગભિત કાવ્યરસધાર’ (૧૯૨૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કવિ નાગેશ્વર: ૧૮૫૫ની સાલ આસપાસ સૌરાષ્ટ્રના ગાધકડા ગામમાં આ કવિ થઈ ગયાની વીગત છે. સૌરાષ્ટ્રમાં એમનું નામ બહુ જાણીતું હતું, પરંતુ અત્યારે એમનાં કાવ્યો, લેખો કે ઉલ્લેખો ઉપલબ્ધ નથી.

ચં.ટો.

કવિ નૂર મહમદ: ‘ઈન્દ્રાવતી’ કાવ્યના કર્તા.

નિ.વે.

કવિ ન્હાનાલાલ દલપતરામ, ‘પ્રેમભકિત’ (૧૬-૩-૧૮૭૭, ૯-૧-૧૯૪૬): કવિ, નાટ્યલેખક, વાર્તા-નવલકથા-ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ, કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈને ત્યાં, અમદાવાદમાં. અટક ત્રિવેદી, પણ શાળાને ચોપડે તેમ ત્યારપછી જીવનભર ભાઈઓની પેઠે ‘કવિ’. અગિયાર વર્ષની ઉંમરે માતાના મૃત્યુ પછી પોતાના આજ્ઞાએવાથી વૃદ્ધ પિતાને પોતાનાં ભાગ્યર અને ભાવિ વિશે પિતા કરાવનાર નરુણ ન્હાનાલાલ માટે મારબીમાં હોમસ્ટર કારીરામ દવેને ત્યાં એમની દેખરેખ નીચે ગાળવું પડેલું ૧૮૯૩નું મૅટ્રિકનું વર્ષ ‘જીવનપલટાનો સંવત્સર’ બન્યું. અમદાવાદની ગુજરાત, મુંબઈની ઍલ્ફિન્સ્ટન અને પૂનાની ઍક્કન, એ ત્રણે સરકારી કોલેજોમાં શિક્ષણનો લાભ મેળવી ૧૮૯૯માં તત્ત્વજ્ઞાનના મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. અને ૧૯૦૧માં ઈતિહાસ વિષય સાથે એમ.એ. થયા. એમનો અભ્યાસ એમના સર્જનને પોષક બન્યા હતા. એમની અભ્યાસક્રમની બીજી ભાષા ફારસી એમને પાછળથી મોગલ નાટકોના લેખનમાં કામ લાગી હતી. ટેનિસને એમની સ્નેહ, લગ્ન અને સ્ત્રી-પુરુષ-સંબંધની પ્રિય ભાવનાને, તે માટેનોના અભ્યાસે એમની ધર્મભાવનાને પોષી હતી. એમના સમગ્ર સર્જનમાંનો કવિતા, ઈતિહાસને તત્ત્વજ્ઞાનનો ત્રિવેણીસંગમ એમના ઈતિહાસ તત્ત્વજ્ઞાનના યુનિવર્સિટી-શિક્ષણને આભારી ગણાય. એમની ભકિતભાવના, ધર્મદૃષ્ટિ તથા શુભ ભાવના પાછળ ઘરના સ્વામીનારાયણી સંસ્કાર તથા અમદાવાદ-પૂના-મુંબઈના

પ્રાર્થના સમાજના સંપર્કે ઊભાવા હતા.

એમ.એ. થયા પછી રાજકુમારો માટેની બે કોલેજ-નામધારી શાળાઓના અધ્યાપક: ૧૯૦૨ થી ૧૯૦૪ સાદરાની સ્કોટ કોલેજમાં ને ૧૯૦૪ થી ૧૯૧૮ રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં. વચમાં બે-અઢી વર્ષ રાજકોટ રાજ્યના સરન્યાયાધીશ અને નાયબ દિવાનની પણ કામગીરી બજાવી. ૧૯૧૮ માં કાઠિયાવાડ એજન્સીના શિક્ષણ-ધિકારી નિમાયા. ૧૯૧૯ માં ગાંધીજીની પચાસમી જન્મ-જયન્તીને નિમિત્તે 'જુજરાતના તપસ્વી' રચનાથી તેમને સુંદર અંજલિ આપનાર કવિએ સેવેટ ઍક્ટ અને જલિયાવાલા બાબના ઉત્પાદોં જન્મવેલા રાષ્ટ્રપ્રકાશ અને ગાંધીજીપ્રેરિત અસહકારની ઉવામાં ૧૯૨૦ માં લાંબી રજા ઉપર ઊતરી ૧૯૨૧ માં એ સરકારી ગાંધીજીનાં રાજીનામું માફકી આપી અમદાવાદને પોતાનું કામગીરી નિવાસસ્થાન બનાવ્યું. ત્યાં એમની સ્વમાની પ્રકૃતિ તથા બાહ્ય સંબંધોએ એમને સક્રિય રાજકારણથી દૂર રાખી પોતાના સારસ્વત-જીવનકાર્યમાં જ રત રાખ્યા. રાજકોટ ખાતેના ઉદ્દાસકાળને મુકાબલે કવિનું અમદાવાદનું ઝાંઝી દાયકાનું જીવન તપસ્યાકાળ બનેલું. અમદાવાદમાં અવસાન.

સાહિત્યસર્જક તરીકે કવિનું પ્રધાન અને ઉત્તમ પ્રદાન ઊર્મિ-કાવ્યો છે. એવી એમની કવિતામાં 'કેટલાંક કાવ્યો' - ભા.૧-૨-૩ (૧૯૦૩, ૧૯૦૮, ૧૯૩૫), 'ન્હાના ન્હાના રાસ' - ભા. -૧-૨-૩ (૧૯૧૦, ૧૯૨૮, ૧૯૩૭), 'ગીતામંજરી' - ૧-૨ (૧૯૨૮, ૧૯૫૬), 'શક્ત્યુત્તેની કાવ્યત્રિપુટી' (૧૯૦૩, ૧૯૦૫, ૧૯૧૧), 'ચિત્ર-દર્શનો' (૧૯૨૧), 'પ્રેમભક્તિ ભજનાવલિ' (૧૯૨૪), 'દોષન્ય-સ્તોત્રો' (૧૯૩૧), 'બાળકાવ્યો' (૧૯૩૧), 'મહેરામણનાં મોતી' (૧૯૩૯), 'સિદ્ધાંત' (૧૯૪૦), 'પાનેતર' (૧૯૪૧) તેમ જ 'પ્રજ્ઞાચક્ષુનાં પ્રજ્ઞાબિદુઓ' (૧૯૪૩)નો સમાવેશ થાય છે. બાળ-કાવ્યો, હાલરડોં, લગ્નગીતો, રાસ-ગરબો, ભજનો, અર્ધ્ય-અંજલિ-કાવ્યો, જોષકાવ્ય, કરાણપ્રશસ્તિ, પ્રાર્થનિક કાવ્યો, કથાગીતો - એમ પ્રકારદૃષ્ટિએ સારું વૈવિધ્ય એમાં છે. આરંભકાળમાં આત્મલક્ષી બનતી પણ થોડા જ સમયમાં પરલક્ષિતા તરફ ગતિ કરતી આ કવિની કવિતાના મુખ્ય કવનવિષય પ્રકૃતિસૌંદર્ય, પ્રણય અને ધ્રુવ છે. અક્ષરમેળ-માત્રામેળ છંદો, પરંપરાપ્રાપ્ત લયમેળ રચનાના ઠાળો અને ગઝલ-કવ્વાલીના યથેચ્છ વિનિયોગ સાથે પદ્યમુક્ત ડોલનશૈલી પણ એનું વાહન બનેલ છે. છંદને નહિ પણ ભાવના અને તેને અનુવર્તતા વાણીના ડોલન એટલે લયને કવિતાને માટે આવશ્યક માનતી કવિની સમજે એ શૈલી પ્રથમ 'ઈન્દુકુમાર' નાટક માટે પણ પછી કવિતા માટે પણ પ્રયોજી છે. કેટલાંક ચિત્રકાવ્યો, 'વસંતાત્સવ' (૧૯૦૮, ૧૯૦૫), 'ઓજ અને અગર' (૧૯૧૩) અને 'દ્વારિકાપ્રલય' (૧૯૪૪) જેવાં કથાકાવ્યો તેમ જ 'કુરુક્ષેત્ર' (૧૯૨૬-૪૦) જેવું મહાકાવ્ય ડોલનશૈલીમાં લખાયાં છે. જોકે એવી દીર્ઘકથાત્મક રચનાઓમાં પણ ગીતો કવિએ મૂક્યાં છે. એ મૂક્યા વગર આ ઊર્મિકાવ્યના કવિથી રહી શકાય એમ હતું નહિ. કથાત્મક કવિતામાં 'વસંતાત્સવ' અને 'ઓજ અને અગર' કવિના 'પ્રેમ-ભક્તિ' ઉપનામના પ્રેમ-પાસાનું સર્જન છે, તે 'હરિદર્શન' અને 'વેણુવિહાર' (૧૯૪૨) એ પ્રસંગવર્ણનની આત્મલક્ષી કાવ્ય-

રચનાઓ ભક્તિ-પાસાની નીપજ છે. 'દ્વારિકાપ્રલય' અને બાર કાંડનું 'કુરુક્ષેત્ર' એ પૌરાણિક વસ્તુ પરની દીર્ઘ રચનાઓ મહાકાવ્ય લખવાની મહત્વાકાંક્ષાથી પ્રેરણેથી કૃતિઓ છે, જેમાંનાં મહા-કાવ્યોચિત ઉપમાચિત્રો અને કવિનું વર્ણનકૌશલ ધ્યાન ખેંચે છે. તેમનું મરણોત્તર પુરાણકથા પ્રકાશન બનેલ 'હરિસંહિતા' (ત્રણ ભાગમાં, ૧૯૫૯-૬૦) એમની સૌથી વિપુલકાશ કૃતિ હોવા છતાં નિર્ધરિલાં બાર મંડળમાંથી આઠ વેટલાં જ હોઈ અપૂર્ણ રહી છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતાના શતાબ્દી મહોત્સવ પછી અર્જુન-સુભદ્રા અને યાદવપરિવાર સાથે મોદો સંઘ કાઢી સેત્ર વર્ષ ચાલેલી ભારતનારા સહર્મ-સંસ્થાપનાર્થે કરી, એવું એનું વસ્તુ કલ્પિત છે. મંડળોના અધ્યાયોના આરંભે ને અને મૂકેલા અન્યવૃન શ્લોકો સિવાય સમસ્ત કૃતિ કવિએ અનુષ્ટુપ વૃત્તમાં લખી છે. એમાં ગીતો પણ આવે છે.

કવિના સર્જનાત્મક સાહિત્યમાં કવિતા પછી આવે એમનાં ડોલન-શૈલીમાં લખાયેલાં ચોંટ નાટકો. પાંખું વસ્તુ, મંથરગતિ કાર્ય અને કિચાસીર નહિ તેટલાં ઉદ્ગારશીલ પાત્રો આ ભાવપ્રધાન અને કવિનાઈ નાટકોનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. એ નાટકોમાં વસ્તુદૃષ્ટિએ 'ઈન્દુકુમાર' - ૧-૨-૩ (૧૯૦૯, ૧૯૨૭, ૧૯૩૨), 'પ્રેમકુંડલ' (૧૯૨૨), 'જાપિકા' (૧૯૩૫), 'પુણ્યકથા' (૧૯૩૭), 'જન્મપ્રેરણા' (૧૯૪૩), 'અભિત અને અભિતા' (૧૯૫૨) અને 'અમરવેલ' (૧૯૫૪) સામાજિક નાટકો છે; 'જ્યા-જ્યા' (૧૯૧૪) કવિ-દ્વાપરની સંધ્યાનું કાલ્પનિક નાટક છે; 'વિશ્વગીતા' (૧૯૨૭) પૌરાણિક-પ્રાચીન-મધ્યકાલીન ભારતીય અને કાલ્પનિક વસ્તુવાળું નાટક છે; અને 'સર્વધિ ભરત' (૧૯૨૨), 'જલોંગીર-નૂરજહાન' (૧૯૨૮), 'શાહાનશાહ અકબરશાહ' (૧૯૩૦), 'સંધિત્રા' (૧૯૩૧) અને 'શ્રીહર્ષદેવ' (૧૯૫૨) ઐતિહાસિક નાટકો છે. 'સંધિત્રા' અને 'શ્રીહર્ષદેવ' સંસ્કૃત નાટ્યશૈલીમાં પ્રવેશ વિનાના સાત સાત અંકોનાં, વચમાં વૃત્તબદ્ધ શ્લોકોવાળાં નાટકો છે. 'જાપિકા'માં પણ પ્રવેશો વિના પાંચ સર્ગો અંકો છે. ન્હાનાલાલને ભાવલોક કે કાવ્યલોક કહેવાય એવી આ નાટકોની સૃષ્ટિ સ્નેહ, લગ્ન, સેવા, સંયમ અને સમન્વયની પ્રિય ભાવનાઓના ઉદ્દેશ્યથી ગાજતી રહે છે. 'વિશ્વગીતા'માં સ્થળ અને કાળની તે ઠીક પણ કાર્યની પણ એકતા છાંડી એકાંકીઓના સંગ્રહ ઠવા બની બેઠેલા નાટકને 'અદૃશ્ય ભાવએકાગ્રતા'નું નાટક બનાવવાનું અને 'અમર-વેલ'માં સિનેમા, નાટક અને સંગીતનો સમન્વય સાધ્યાનું કવિએ પ્રયોગસાહસ દેખાડ્યું છે. આમ, કવિતાની માફક નાટ્યલેખનમાં પણ આ કવિ પોતાની ચાલે જ ચાલ્યા છે, જેમ એમણે 'ઉષા' (૧૯૧૮) અને 'સારથી' (૧૯૩૯) એ ગદ્યકથાઓમાં પણ કર્યું છે. સામાજિક વાસ્તવની પૃષ્ઠભૂ સાથે સ્નેહ, સંવનન અને લગ્નની પ્રણયકથા બનેલી એ જેમાંની આગલી કૃતિને જુજરાતીની પહેલી લઘુનવલ કહેવાય. એમાંની ગદ્યસૌરભે એને જુજરાતની 'કાંદબરી' પણ કહેવાય છે. એનાથી બમણા કદની 'સારથી' છે. 'આવડે તે બ્રિટન જગત્-ઈતિહાસનો મહારથી થાય અને ભારતખંડ જગત્-સારથી થાય' એવા પોતાના રાજકીય દર્શનના સારની કવિએ સરજેલી આ નવલકથા પણ કવિનું એક વિચિત્ર સાહસ ગણાયે. જેને પોતે જ

વાતઓ નહિ પણ પ્રસંગો અને 'નેજબાણુઓ', 'આણકિરણો' અને 'હીરાની કરચો' કહી ઓળખાવી છે એવી વાતોદીલી ગદ્ય-રચનાઓનો સંગ્રહ 'પાંખડીઓ' (૧૯૩૦) પણ એમનું એવું જ બીજું સાહસ. પોતાની સર્જકતાની 'વીજળીખાલી લેડન જાર'ને 'ધૂલિચાર્ણના મેઘાડંબરો'ની વીજળીથી પાછી પૂરવા અનુવાદનો આશરો લેતા કવિએ કરેલા બે પ્રેમવિપયક કાલિદાસ-કૃતિઓ 'મેઘદૂત' (૧૯૧૭) અને 'શકુન્તલાનું સંભારણું' (૧૯૨૬) ના અને 'ભગવદ્ગીતા' (૧૯૧૦), 'વેણુવી પેાણ પ્રથો' (૧૯૨૫), 'શિક્ષાપત્રી' (૧૯૩૧) અને 'ઉપનિષદ્ પંચક' (૧૯૩૧) એ ચાર ધાર્મિક કૃતિઓના અનુવાદો એમના 'પ્રેમભક્તિ' કવિનામને પરોક્ષ રીતે સાર્થક કરાવે છે.

કવિના સર્જનેતર ગદ્યસાહિત્યમાં આત્મપરિચયાત્મક 'અર્ધ-શતાબ્દીના અનુભવબોધ' (૧૯૨૭) અને તેમાં મળતી એમના કવિઘડનરની કથાની પૂર્વકથા જેવી ઐતીહાસિક નાના 'ન્યાના'ની કથા જેમાં આવી જાય છે તે ચાર પુસ્તકો (૧૯૩૩, ૧૯૩૪, ૧૯૪૦, ૧૯૪૧) માં પ્રગટ થયેલ એમનું પિતૃચરિત્ર 'કવીશ્વર દલપતરામ' પ્રથમ ધ્યાન ગેંચે. દલપતરામના જીવન-કવન વિશેની યથોપલબ્ધ બધી વીગતભરપૂર પ્રમાણભૂત માહિતીની સાથે ૧૯ માં શતકના ગુજરાતનો જે સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ એમાં પુષ્કળ તરીકે વિસ્તારથી આલેખાયો છે તે કવિના આ પિતૃચરિત્રનું દસ્તાવેજી ઇતિહાસ-મૂલ્ય વધારી આપે છે. ચરિત્રકાર ન્યાનાલાલ સાહિત્યવિવેચક પણ છે. એમનાં 'સાહિત્યમંથન' (૧૯૨૪), તેના નવા અવતારરૂપ 'આપણાં સાક્ષરરત્નો—ભા. ૧-૨' (૧૯૩૪, ૧૯૩૫), 'જગત-કાદંબરીઓમાં સરસ્વતીચંદ્રનું સ્થાન' (૧૯૩૩) એ પુસ્તકો તથા કેટલાંક પોતાનાં ને બીજાનાં પુસ્તકોમાં એમનાં પૃથક્કરણ, સમગ્ર-દર્શન અને રસ-રહસ્યોદ્ઘાટનથી મૂલવવાની સ્ટોફર્ડ બ્રૂક અને ડાઉડન જેવાની પદ્ધતિને ઇષ્ટ માનનાર આ કવિનું, પાંડિત્ય કરતાં રસિકતાના ત્રાજવે સાહિત્યકૃતિને તોળનારું, સંસ્કારગ્રાહી સાહિત્યવિવેચન વસ્તુતઃ એમના લેખન-મનનની ઉપસિદ્ધિ કહેવાય. કવિના ને કવિધર્મ વિશેના એમના નિશ્ચિત અભિપ્રાયો અને ભાવનાઓનો તથા 'કલાસિકલ' અને 'રોમેન્ટિક' કલાશૈલીઓ પરત્વે એમના વલણનો પરિચય એમાંથી મળી રહે છે. ગુજરાતનાં ઘણાં અને મુંબઈ-કરાંચી જેવાં બહારનાં શહેરોમાં કવિએ આપેલાં વ્યાખ્યાનોમાંનાં ઘણાં 'અર્ધશતાબ્દીના અનુભવબોધ' (૧૯૨૭), 'ઉદ્ઘોષન' (૧૯૨૭), 'સંસારમંથન' (૧૯૨૭), 'સંબાધન' (૧૯૩૦), 'ગુરુદક્ષિણા' (૧૯૩૫), 'મણિમહોત્સવના સાહિત્યબોધ -૧-૨' (૧૯૩૭) અને 'મુંબઈમાંનો મહોત્સવ' (૧૯૩૯) માં સંગ્ર-હિતથયાં છે. એમાં એમનાં ઇતિહાસ-રસ, ગુણદર્શી સમન્વયદૃષ્ટિ, સનેજ ધાર્મિકતા, લોકહિનચિન્તા, ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ધર્મે પુરસ્કારેલાં ચિરંતન જીવનમૂલ્યો પરની આસ્થા, અભ્યાસશીલતા અને ભાવનાશીલતા છે. એમાંનું સાંભળવે મીઠું લાગતું ગદ્ય પણ એની એક વિશિષ્ટતા. અભ્યાસપૂર્ણ લેખોરૂપે પ્રથમ તૈયાર કરાઈ વંચાયેલાં આ વ્યાખ્યાનો ગૃહજીવન, શિક્ષણ, સમાજપ્રશ્નો, સાહિત્ય, ધર્મ, કલા—એમ જીવનનાં બધાં મુખ્ય ક્ષેત્રોને સ્પર્શી વળતાં હોઈ કવિને એક સ્વસ્થ અભ્યાસી વિચારક તરીકે રજૂ કરે છે. બાવણારુ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી વ્યાકરણો, 'સાદી કમરનના

દસ દાવ' અને 'ગુજરાતની ભૂગોળ' જેવાં નાનાં શિક્ષણોપયોગી પુસ્તકો પણ એક શિક્ષકની દૃષ્ટિ-વૃત્તિથી એમણે લખ્યાં હતાં, જેમાંનું છેલ્લું વિશિષ્ટ કહેવાય.

અ.રા.

કવિ પ્રાણજીવન મોરારજી: જમનગરના મહારાજ જમસારોજ શ્રી સર વિભાજના મૃત્યુ નિમિત્તે રચાયેલું કાવ્ય 'વિભેશવિરહ' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

કવિ બાલકૃષ્ણ, 'બાલકવિ': પદ્યકૃતિ 'સમયનો સિતારો અને વખત તેવાં વાજ' ઉપરાંત 'રઝળતો રજહંસ', 'પ્રણયલીલા', 'બાલ-યોગિની', 'મૃણાલિની', 'પ્રેમગુચ્છ' વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ર.ર.દ.

કવિ બાલચન્દ્રાચાર્ય: 'કરુણા વજ્રપુત્ર નાટક' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ બાળકરામ નંદરામ: કાવ્યગ્રંથ 'નીતિલતાકુંજ કવિતા' ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ ભૂપરદાસજી: પદ્યકૃતિ 'કલ્યાણમંદિરસ્તોત્ર' ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ ભોગીલાલ મહારાંકર: કથાતત્ત્વવાળી કૃતિ 'સુધરેલી સુંદર ગવરી અને ફેશનમાં ફેસાયેલો ફનોડલાલ' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ ભોગીલાલ રતનચન્દ: તત્કાલીન કાવ્યપરંપરા અને દેશભક્તિ, પોંટુષ તેમ જ ભક્તિતત્ત્વને નિમિત્ત રૂપે સ્વીકારી કરવામાં આવેલી 'ગઝલ' સંજ્ઞા ધરાવતી રચનાઓની પુસ્તિકા 'કેહિનૂર ગઝલકાવ્ય' (૧૯૨૧) અને આ જ સ્વરૂપની ભજનો અને 'કક્કો' પ્રકારની રચનાઓની પુસ્તિકા 'કાવ્યમંજરી' ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ મહાજન: 'વાલો નામારી' અને 'અમરજી દિવાન' જેવાં નાટકોથી સુવિદિત થયેલા નાટ્યકાર. એમણે 'વિધિના લેખ' તથા 'બાલ સમ્રાટ' નામનાં રંગકર્ષી ધરાવનાં નાટકો પણ આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

કવિ મહાંપત: રચનાબંધ શિથિલ હોવા છતાં કથારસને લીધે વાચનક્ષમ અનેલી નવલકથા 'તન મેવાં મન ઊઠગાં' (૧૯૬૬) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ મહોકમ: સર્જંગ કાવ્ય 'લક્ષ્મી અને પાર્વતીનો સંવાદ' (૧૯૮૨) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કવિ માલુકભાઈ કહાનજી: પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી અનુકરણીય દૃષ્ટાંતો લઈ, સ્ત્રીજીવનમાં નવી આશા પ્રેરી તેમને પ્રોત્સાહિત કરે તેવા લેખો અને કાવ્યોનો સંગ્રહ 'મહિલા સંસાર' (ડૉ. રખમાબાઈ સાથે, ૧૯૨૩) નાં કર્તા.

નિ.વો.

કવિ મોટાલાલ—કવિ વિનયચન્દ્ર જીવણલાલ

કવિ મોટાલાલ : જુઓ, ખબરદાર અરદેશર ફરામરોડ.

કવિ મોટીલાલ નયુશાહ : પદ્યકૃતિ 'શ્રીકૃષ્ણલીલા'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ મોહનલાલ દલપતરામ (૧૮૭૨ થી ૧૯૦૩ દરમ્યાન હયાત) :

કવિ. કવીશ્વર દલપતરામના મોટા પુત્ર.

જીવનનાં બાવીસ વર્ષ દરમિયાન છૂટકછૂટક પ્રગટ થયેલી કાવ્ય-પુસ્તકાઓનું સંકલન 'મોહનલાણી ઉર્ફે મોહન-કાવ્યદોહન' (૧૮૮૮)માં દલપતરામની રીતિની કાવ્યરચનાઓ હોવા છતાં તેમના ઠંટલું લેપુલ્ય કે સામર્થ્ય નથી. વક્ષમીના મહિમા કરતી દીર્ઘ કાવ્યરચના 'વક્ષમીમહિમા' (૧૮૭૨) આખ્યાન પ્રકારની કૃતિ છે. તે, સરસ્વતીના મહિમા સ્થાપનું ને 'વક્ષમીમહિમા'ને મુકાબલે વિશેષ સૌમ્ય ને પ્રૌઢિ દાખવતું દીર્ઘકાવ્ય 'વિદ્યામહિમા' (૧૮૭૪) એમાંના પ્રસંગનિરૂપણને લીધે વિશેષ આસ્વાદ્ય બને છે. 'પુરુષ-પ્રયત્ન અને ઈશ્વરકૃપા' (૧૯૦૩) અને 'સૂરતના પુરનો ગરબો' એ એમની અન્ય કૃતિઓ છે. એમણે પંચોકી નાટક 'મૌલુલદેવો' (૧૮૯૧) પણ લખ્યું છે.

કી.બ્ર.

કવિ રણછોડદાસ મોટીલાલ : કથાતત્ત્વવાળી કૃતિ 'જૂના જમાનાની જેડી યાને નવી અંખિ જૂના તમાસા : ૧' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ : 'કરણદેવો પંચોકી નાટક', 'ચંદન-મલયાગિરિ નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૪), 'વીરમતી અને જગદેવ પરમાર નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૪), 'શ્રી નવીન ચંદ્રલાસ નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

કવિ રમેશચન્દ્ર ગુલાબસિંહ : કથાત્મક કૃતિ 'ધન કોનું' તેમ જ સમાજ-શિક્ષણના આશયથી લખાયેલી પુસ્તિકાઓ 'જાજ્ઞ હાય રણિયામણા' અને 'સરગવો'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ રામશંકર ગૌરીશંકર : ગરબી, પદ અને લાવાણીબદ્ધ પદ્યકૃતિ 'દરગાહી દંગો' (૧૮૭૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કવિ રુદ્રનીર્થ (પરમહંસ) : જીવનને ઉન્નતિને માર્ગે વાળવાના આશયથી લખાયેલા ૧૧ બોધપ્રધાન લેખોનું પુસ્તક 'ઉદ્ધતતાં જીવનનાં બારણાં' (૧૯૭૩), 'જીવન-દર્શન', 'શાંતિની શોધ' તેમ જ સંપાદનો 'વિનયપત્રિકા : ૨' અને 'સખી મહિમમ વાણી-સંગ્રહ'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ રૂપશંકર ગંગાશંકર : પદ્યકૃતિઓ 'શિવ સ્તુતિ' (૧૮૭૧), 'રસિક રૂપકાવ્ય—ભા. ૧-૨' (૧૮૭૨, ૧૮૭૪) તથા 'વનિતાવિયોગ' (૧૮૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કવિ રેવાશંકર જ્યશંકર : એમની કાવ્યપ્રવૃત્તિ પચાસેક વર્ષ સુધી ચાલેલી. એમનું પ્રથમ પ્રકાશન 'એકાદશી કથા' (૧૮૫૫) એ

અનુવાદ છે, પણ શૈલીનું પ્રૌઢવ ધ્યાન ખેંચે છે. શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રને વર્ણવતું 'શ્રીકૃષ્ણજન્મ ચરિત્ર' (૧૮૬૯) એ સર્ગેષ કાવ્યરચના સુંદર પદબંધને કારણે ઉલ્લેખનીય છે. 'રેવાશંકર કૃત કાવ્ય' (૧૮૭૫) એ ગુજરાતી-ગ્રન્થ ભાષામાં લખાયેલાં પદ, ગરબી, ગઝલ, રેખનાઓનો સંગ્રહ છે, જેનો પ્રવાન વિષય ભક્તિ છે. 'શામળશાહનો વિવાહ' (૧૮૮૫), 'જર્ણવંદ આખ્યાન' (૧૮૮૮) અને 'નરસિંહ મહેતાના આપનું શ્રાદ્ધ' (૧૯૨૬) એ ત્રણેય આખ્યાનશૈલીને અનુસરે છે. 'શબ્દસિદ્ધાંતિકા' (૧૮૮૬) સર્ગેષ ભાષાત્મક પદ્યકૃતિ છે. 'ફાર્સિવરહ'ના અનુસારમાં રચતી 'મનાહરમાળા' (૧૯૦૦) અને 'ત્રિભુવનકીર્તિ' (૧૯૦૮) ઉપરાંત 'ભાષા મહાભારત', 'તુકારામચરિત્ર', 'કામનાથ મહાત્મ્ય' અને 'ચંડીચરિત્ર' પણ એમના નામે છે.

બા.મ.

કવિ રેવાશંકર વિજયરામ : 'શંકરવિવાહ' (૧૮૮૪)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ લક્ષ્મીદાસ પ્રેમજી : પોક્રણા બ્રાહ્મણને, તેણે નહિ પાડતાં સંપૂર્ણ રહેલા વીનવતાં પદ્યોની પુસ્તિકા 'કરણી ભાટોઆ મહાજનને અરજ' (૧૮૯૪)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ લાધારામ : 'કાવ્યવિનોદ'ના કર્તા.

નિ.વા.

કવિ વલ્લભજી સુંદરજી, 'કાવ્યભુષણ' : 'બાલવાચન' માસિક અને 'કાઠિયાવાડી' અઠવાડિકના અધિપતિ.

એમણે 'સાગરનગરના રત્નો' (૧૯૧૮)માં અમદાવાદનાં અને 'મુંબઈના મહાશયો' પુસ્તક ૧-૨ (૧૯૨૦, ૧૯૪૦)માં મુંબઈનાં અગ્રગણ્ય સ્ત્રી-પુરુષોના પરિચય આપ્યા છે. ઉપરાંત '૮૦ દિવસમાં દુનિયાની મુસાફરી', 'ભયંકર કૂતરો', 'છૂપી પોલીસનો વાર્તાઓ', 'હાસ્યતરંગ' તેમ જ નરોત્તમ બાલ ગ્રંથાવલિનાં ૨૧ પુસ્તકો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

કવિ વાડીલાલ સાંકળચંદ : ઇંદેવ રણછોડરાયના અન્નકૂટ વપ્તે ગવાતાં પદ તેમ જ અન્ય વેળાએ ગાવાતાં ભજનોની પુસ્તિકા 'પ્રસાદીયાં' (૧૯૦૭), જેને સંપ્રદાયનાં જ્ઞાનપદોની પુસ્તિકા 'કોન્ફરન્સ જ્ઞાનમાળા : ૧' (૧૯૦૮) અને દાંતાના મહારાજ શ્રી હમીરસિંહજી સાહેબના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે રચેલાં પદો 'આનંદ-વિવાસ : ૧'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ વિનયચન્દ્ર જીવણલાલ, 'ઉપમન્યુ', 'બદનામ' (૧૫-૯-૧૯૩૫) : નવલકથાકાર, કવિ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના દેવડામાં. વતન ક્વેલ. અભ્યાસ ઈન્ટર આર્ટ્સ સુધી. ૧૯૫૩ થી ૧૯૬૪ શેલ અને ભારત પેટ્રોલિયમ કંપનીમાં વિવિધ સેવાઓ, પૂર્વ આફ્રિકામાં. ૧૯૬૯ થી લેસ્ટર (ઈંગ્લેન્ડ) માં બ્રિટિશ યુનાઈટેડ શુ મશીનરી કંપનીમાં ઓફિસર.

'પ્રણયપંચે' (૧૯૬૧) એમની સામાજિક નવલકથા છે અને 'ઉરધબકાર' (૧૯૮૫) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

કવિ વી. આર. : પાંચ અંકમાં વિભક્ત શૌર્યપ્રધાન ને ચરિત્રાત્મક નાટક 'ધારાપતિ જગદેવ પરમાર' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ શંકરલાલ મજનલાલ (૧૪-૨-૧૮૯૬, -) : કવિ. આજ્ઞેલમાં જન્મ. હોમિયોપથીમાં એમ.ડી.બી. પાછળથી યુવાન્યમાં શિક્ષક. 'કાવ્યસંદ્રોહ્ય' (૧૯૧૩), 'દિવ્ય કિશોરી' (૧૯૧૪), 'સદ્ગુણ-માળા' (૧૯૧૪), 'ગુરુકીર્તન' (૧૯૧૭) વગેરે પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વો.

કવિ શામળભાઈ ખૂંજભાઈ : કવ્વાલી ને ગઝલ તરીકે ઓળખાવાયેલી શુંગારપ્રધાન ને પારંપરિક ઢબની રચનાઓની પુસ્તિકા 'સોનેરી બુલબુલ' તેમ જ અન્ય કાવ્યકૃતિ 'વટલાયેલા હિન્દુઓ' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ ચાન્તાભલેન ચીમનલાલ : ૧૯૩૬ માં કરેલા કાશ્મીરના પ્રવાસનું વીગનપ્રચૂર અને સરળ શૈલીમાં બયાન આપતું પુસ્તક 'કાશ્મીર' (૧૯૫૪) નો કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ શિવદાસ નારણ : ભાવનગરનો ઐતિહાસિક મહિમા કરતી પદ્યકૃતિ 'ગાદિલ પ્રિયદાવલી' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ શિવલાલ ધનેશ્વર, 'અનુપ' (૧૮૫૦, ૧૮૯૯) : કવિ, અનુવાદક. પાંચમા ધારણ સુધીનું શિક્ષણ ઉત્તરસંઘમાં. શાળા ગંધ થતાં શિક્ષણ અનુરૂં. પિતા સાથે મનભેદ થતાં ઘર છોડી અમદાવાદ જઈ ત્યાં દૈનિક કોલેજમાં અભ્યાસ શરૂ કર્યો, પણ મહીપતરામે ઇપકો આપનાં અભ્યાસ છોડી દેવાનજ ગામમાં ગામડી નિશાળ કાઢી. ત્યાંથી ઘોષા જઈ કન્યાશાળામાં જોડાયા. ૧૮૬૯ માં મુંબઈ ગયા. પહેલાં કન્યાશાળામાં, પછી છાપખાનામાં નોકરી કરી. પ્રતિકૂળ આર્થિક સ્થિતિમાં પોતાનું પુસ્તક પેસા લઈ પારસી ગૃહસ્થને નામે ચરાવી આપ્યું. ૧૮૭૫ થી કચ્છના રાજવી કુટુંબના શિક્ષક. ૧૮૮૭ માં કચ્છના મહારાજ સાથે ઈંગ્લેન્ડનો પ્રવાસ. ત્યાંથી આવ્યા પછી કચ્છના કાયદાનો અભ્યાસ કરી પહેલાં અંજરમાં પછી ૧૮૯૪ થી મુંદ્રામાં ન્યાયાધીશ. મૃત્યુ વનન મુંદ્રામાં.

૧૮૭૧ માં, એક માર્સિક શરૂ કરવાના ઉદ્દેશથી 'પ્રાસ્તાવિક કાવ્ય : અંક-૧' નું એમણે પ્રકાશન કર્યું ત્યારથી એમની કવન-પ્રવૃત્તિ આરંભાઈ. 'પ્રાસ્તાવિક કાવ્ય' માંનાં પ્રાસંગિક અને ઈશ્વરપ્રીતિનાં કાવ્યો ઉપર મધ્યકાલીન કવિઓની અસર છે. 'શ્રીનાથજીની પેઢીમાં રૂ. ૭૨,૦૦૦ ચોરી થઈ તે વીર તથા તે ચોરી પકડવામાં શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીએ જે પાન કર્યા તે વીરો' (૧૮૭૧) એ પ્રાસંગિક પદ્યકૃતિ જ છે. કચ્છના મહારાજ સાથે કવિએ કરેલા મહાબળેશ્વરના પ્રવાસને નિરૂપતી કાવ્યકૃતિ 'પ્રવાસવર્ણન' (૧૮૮૬) અર્લકારસૌંદર્ય ધરાવતી છતાં રાજ અને અંગ્રેજોની અનિસ્મૃતિ તેમ જ બિનજરૂરી વિગતોને કારણે શિથિલ બનેલી છે. 'કચ્છ-ભૂપતિ વિવાહ વર્ણન' (૧૮૮૫) એ એમણે આશ્રયદાતા રાજની પદ્યરૂપમાં કરેલી સ્તુતિ જ છે. 'સૌક્યનું શાલ : ૧-૨' એ પ્રાસંગિક પદ્યરચના છે.

એમણે નુવસીકૃત 'સમચરિતમાનસ' નું ભાષાંતર 'સમાચાર' (૧૮૭૫) કર્યું છે. કાળજીથી થયેલું આ ભાષાંતર શુદ્ધ ભાષા અને સાહજિક પદ્યબંધ ધરાવે છે. પૂર્વમેધમાં સર્ગંગ પૃથ્વી અને ઉત્તર-મેધમાં સર્ગંગ સ્વર્ગરાનો વિનિયોગ કરતું 'મેધદૂત' (૧૮૯૮) ભાષાંતર ગુણવત્તામાં સરેરાશ છે. કાલિદાસાદિ સંસ્કૃત કવિઓની કૃતિઓને છપ્પા-દોહરામાં ઉતારતી રચના 'કાવ્યકલાપ' (૧૮૭૨) પણ અનુવાદ છે. 'શુંગારતિલક', 'શુંગારાષ્ટક', 'વૈરાગ્યશતક' અને 'હંસદૂત' આદિ અન્ય અનુવાદોનું સામટું પુસ્તક કરવાની એમને ઉમેદ હતી. જીવનના અંતકાળે 'મહાભારત'નો અનુવાદ કરવા તરફ એ વળ્યા હતા. 'વિરાટપર્વ' નું ભાષાંતર આરંભ્યું હતું.

બા.મ.

કવિ ચિવાનંદ સમકૃષ્ણભાઈ : ચરિત્રકૃતિઓ 'ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજના ચિરહનું વર્ણન' (૧૮૯૯), 'ભારત માર્તંડ વેદાંત ભટ્ટાચાર્ય પંચિત શ્રી ગદ્યલાલજી મહારાજના ચિરહનું વર્ણન' તથા કાવ્યકૃતિઓ 'કન્યાવિકલ્પ' અને 'મિત્રવિવાસ' નો કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ ચિવાનંદજી : અભ્યાસથી થતા લાભ અને અભ્યાસ નહિ કરવાથી થતા નુકસાનને સુખાંતક પદ્યોમાં રજૂ કરતી પુસ્તિકા 'વિદ્યાર્થીને કાવ્યસુખાંત' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ સુમતિ શંકરલાલ : ધાર્મિક દૃષ્ટિએ કરેલાં પદ્યોનું પુસ્તક 'ગુરુકીર્તન' નો કર્તા.

કી.બ્ર.

કવિ હર્ષદ : 'સીતળા અને બ્રજયાકાકાનો સંવાદ' અને 'વિના ઓષધથી ખેજ રોગ-નિવારણ : રમૂજ રસિક દિનેશપદેશ સંવાદ' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

કવિ હંસ : જુઓ, કાનાબાર હંસરાજ હરખજી.

કવિ હીરાચંદ કાનજી : 'ગુજરાતી અરોધગ્રાહિકલ ઝ્વાસરી' (૧૮૫૭), 'નામાર્થબોધ' (૧૮૬૪), 'ગુજરાતી કોશવર્ણી' (૧૮૬૫), 'પીંગળાદર્શ' (૧૮૬૫), 'ભાષાભૂષણ' (૧૮૬૬) અને 'જ્ઞાનશતક - ભા. ૧-૨' (૧૮૬૩, ૧૮૬૪) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

કવિચરિત - ભા. ૧-૨ (૧૯૩૯, ૧૯૪૧) : ગુજરાત વિદ્યાસભાના આશ્રયે કે. કા. શાસ્ત્રી દ્વારા તૈયાર થયેલા આ ગ્રંથમાં મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિતાની જ્ઞેનેતરશાખાનો ઇતિહાસ છે. જ્ઞેનેતર કવિઓમાં જૂનામાં જૂના કવિ અસાઈતથી આ પુસ્તકનો આરંભ થાય છે અને લગભગ ૧૧૦ જેટલા કવિઓને એમાં આવરી લેવાયા છે. આ ઇતિહાસમાં કવિની કૃતિમાં જે એણે સૂચન કર્યું હોય એટલા જ ચરિત્રના ભાગને પ્રવેશ આપ્યો છે અને કલ્પનાને ઓછો અવકાશ આપ્યો છે. ગુજરાતી કવિતાના વિકાસમાં કવિનું શું પ્રદાન રહ્યું છે એનો જ શક્ય પરિચય અહીં મુખ્ય ગાણવામાં આવ્યો છે.

ચં.ટા.

કવિતા : ભવભૂતિની કાવ્યખંડિતને અનુલક્ષીને કવિતાનું અમૃતસ્વરૂપે, આત્માની કલાસ્વરૂપે અને વાગ્દેવીસ્વરૂપે વિવરણ કરતો આનંદશંકર ધ્રુવનો પ્રસિદ્ધ વિવેચનાત્મક નિબંધ.

ચં.ટા.

કવિતા અને સાહિત્ય -- વોલ્યુમ ૧-૨-૩-૪ (૧૯૨૬, ૧૯૨૭, ૧૯૨૮, ૧૯૨૯) : પૂર્વે ૧૯૦૩ માં આ ૪ નામથી પ્રકાશિત થયેલું રમાણુભાઈ નીલકંઠના લેખોનું પુસ્તક અપ્રાપ્ય બનતાં પછીથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ બીજું ઘણું સાહિત્ય ઉમેરી ચાર વોલ્યુમમાં પ્રગટ કરેલો ગ્રંથ. વોલ્યુમ ૧ માં કવિતા, કવિત્વસીતિ, છંદ અને પ્રાસ, વૃત્તિમય ભાવાભાસ, કાવ્યાનંદ પરત્વેના લેખો છે; વોલ્યુમ ૨ માં 'અભંગમાળા', 'વિભાવરીસ્વપ્ન', 'પૃથુરાજરાસા', 'હૃદયવીણા', 'સરસ્વતીચંદ્ર' વગેરે કૃતિઓની સમાલોચના છે; વોલ્યુમ ૩ માં જુદે જુદે પ્રસંગે અપાયેલાં વ્યાખ્યાનો તેમ જ લખાયેલા નિબંધોનો સંગ્રહ છે; વોલ્યુમ ૪ માં 'હાર્યવસ્ત' વિશેના વિસ્તૃત વિશદ નિબંધ ઉપરાંત લેખકનાં કાવ્યો અને ટૂંકીવાર્તાઓનો સમાવેશ થયો છે. સંસ્કૃત અને પાશ્ચાત્ય વારંજાએ કાવ્ય-વિવેચનની સૌંદર્યનિષ્ઠ ભૂમિકા બાંધવાનું પ્રારંભિક કાર્ય આ વિવેચકે કર્યું છે એવું આ ગ્રંથમાંથી ફલિત થાય છે.

ચં.ટા.

કવિતાની સમજ (૧૯૩૪) : હમન્ન દેસાઈનો વિવેચનગ્રંથ. 'અભ્યાસ' સામયિકમાં પ્રકાશિત કવિતાનું સ્વરૂપ, કવિનો શબ્દ, શબ્દનાદ, મુક્તપદ્ય અને અછાંદસ જેવા પંદર લેખો અહીં સંશોધિત, સંવધિત રૂપે સંગ્રહિત થયા છે. પરિશિષ્ટ રૂપે કવિના અને ભાષા, પદ્યરચનાનો પરિચય અને અલંકાર તથા કાવ્યભાવનની ચર્ચા કરી છે. નિરૂપિત વિષયની પૂર્વભૂમિકા બનતા આ ગ્રંથની સરળતા અને વિશદતા ઉપરાંત નિરૂપ્ય અભ્યાસઘટકોની ચર્ચેલી સદૃષ્ટાંત ચર્ચા તેની ઉપાદેયતા દર્શાવે છે.

ર.ર.દ.

કવિતાશિક્ષણ (૧૯૨૪) : વિવેચનાના વ્યવહારુ શિક્ષણ માટે સભાનતાથી કેડી પાડતું બ. ક. ઠાકોરનું પુસ્તક. કાવ્યનું કાવ્યત્વ કારીગરીથી પર રહી જતાં પાંચ-પંદર વસ્ત્રમાં બિરાજે છે અને એમાં પંચાશી-નેવું-પંચાણું ટકા કૌશલ-કારીગરીનો આવિષ્કાર હોય છે. લેખકનો મત છે કે કારીગરી શીખી-શીખાડી શકાય છે. જન્મજાત અસાધ્યશુ શક્તિવાળા કવિઓની સાથે સાથે આપશિક્ષણે પણ કવિ-કલાસર્જક બની શકાય છે; ઉપરાંત ભાવકની ઉપભોગાસ્વાદનની શક્તિયે જન્મસિદ્ધ નથી હોતી, એને પણ કેળવવી પડતી હોય છે. આમ, સર્જક અને ભાવક બંનેના શિક્ષણને તાકતું આ લખાણ ઉદ્ધરતા કવિઓને સલાહ આપતાં આપતાં કવિતાતત્ત્વનું વિશ્લેષણ કરે છે અને અનુવાદ તેમ જ અનુકૃતિઓનાં મૂલ્યને પણ તપાસે છે.

ચં.ટા.

કવિની કાદા (૧૯૭૨) : ઉમાશંકર જોશીના વિવેચનસંગ્રહ. સિદ્ધાંત-ચર્ચાના, પાશ્ચાત્ય ને ગુજરાતી સર્જકો વિશેના તથા કેટલીક ગુજરાતી સાહિત્યકૃતિઓના પ્રવેશકરૂપે લખાયેલા લેખો અહીં સંગ્રહિત થયા છે. 'કવિની કાદા' અને 'કલા પોતે પણ એક

જીવનમૂલ્ય' એ બે વ્યાખ્યાનલેખોમાં પહેલા દીર્ઘ લેખ લેખક કવિ હોવાને લીધે એમની કાવ્યસમજ જાણવા માટે મહત્ત્વનો છે. કવિની સર્જનાત્મક શક્તિથી સંચારિત થતો વ્યવહારનો શબ્દ કાવ્યમાં પોતાનું વિશિષ્ટ સૌંદર્ય ધારણ કરે છે. શબ્દ દ્વારા જ કવિની અનુભૂતિ પ્રત્યક્ષ બને છે; પરંતુ શબ્દ સમાજગત છે તેથી શબ્દ પોતાની સાથે સર્જકનાં ભાવ, ભાવના, દર્શન બધું લઈને આવે છે. કાવ્ય કવિના સંવેદનને મૂર્ત કરે છે તે સાથે કવિના ચિત્તમાં આત્મસાત્ થયેલા કોઈ જીવનમૂલ્યને પણ પ્રગટ કરે છે. કાવ્યના મૂલ્યાંકનમાં કળાકીય તત્ત્વો ને એમાંથી પ્રગટ થતું જીવનમૂલ્ય -- બંનેનું મહત્ત્વ છે એ ટી. એસ. અલિયટની વાત લેખક સ્વીકારે છે.

શંકુસંપિયરવિષયક ત્રણ લેખોમાં 'શંકુસંપિયર' શંકુસંપિયરના જીવન અને સર્જનનો પરિચય આપતો લાંબો લેખ છે. 'મેકઝેથ'માં શંકુસંપિયરની ઉત્તમ ટૂંકીનું વિગતે રસલક્ષી વિવેચન છે. 'શંકુસંપિયર : પ્રતિભાછબી' એ એસ. આર. ભટ્ટના 'શંકુસંપિયર' ગ્રંથનો પ્રવેશક છે. 'કવિ રોબર્ટ ફ્રોસ્ટ' અમેરિકન કવિ રોબર્ટ ફ્રોસ્ટ સાથે થયેલી મુલાકાતોને આધારે લખાયેલા વ્યક્તિલક્ષી નિબંધ છે. 'આધ્યાત્મિક કવિતાની દિશા' અંગત સંબંધની દીપ્તિથી આપેલા સુંદરમૂની સર્જકશક્તિની વિશેષતાઓ બતાવતો નિબંધ છે.

'અખિગીતા' અને 'દશમસ્કંધ' એ મધ્યકાલીન કૃતિઓ તથા 'સાહજનો પ્રવેશ', 'ક્યાં છે પરીક્ષિત?', 'ખાવાયેલા તારા' અને 'આધુનિક ભારતની સાધના' એ આવાસીન કૃતિઓના રસાસ્વાદ-લક્ષી પ્રવેશકો છે.

જ.જા.

કવિની સાધના (૧૯૬૧) : ઉમાશંકર જોશીના વિવેચનગ્રંથ. કાવ્ય અને સાહિત્ય અંગેની કેટલીક તત્ત્વચર્ચા કરતા લેખો અહીં સમા-વાયા છે; તેમ છતાં ચર્ચા કેવળ પરોક્ષ ન રહેતાં પ્રત્યક્ષ બની છે, વિચારણા તર્કબદ્ધ છતાં રસપ્રદ રહી છે. રવીન્દ્રનાથ, ગોવર્ધનરામ અને હેમિંગ્વે પરના લેખોમાં સાહિત્યસમજ સુધી પહોંચવાનો અને પોતાની સાહિત્યસમજને વ્યક્ત કરવાનો કીમતી આવસર સાંપડ્યો હોય એવું જોઈ શકાય છે. 'વિવેચનની સાધના'માં વિમલપ્રસાદ ત્રિવેદીની વિવેચનપ્રવૃત્તિને એમાંજ સચિસ્તર તપાસી છે. 'કવિની સાધના'નો લેખ એમના સર્જક તરીકેના દૃષ્ટિબિંદુનો પરિચય આપે છે.

ચં.ટા.

કવિનું વસિયતનામું : આવતી કાલના સંભવિત મૃત્યુ પછો સૂરજ, પવન, સાગર, ચન્દ્ર અને અગ્નિએ કરવાના કાર્યને કાવ્યપૂર્ણ રીતે નિરૂપતું સુરેશ જોશીનું નોંધનીય કાવ્ય.

ચં.ટા.

કવિરાજ માવદાનજી : ઈશ્વરસ્તુતિનાં ગીત-ભજનોનો સંગ્રહ 'કવિ કીર્તનાવલી' (૧૯૫૦)ના કર્તા.

નિ.વે.

કવીશ્વર ઉત્તમરામ પુરુષોત્તમ : 'ખંડેલાવ મહારાજના ગરબો' (૧૯૫૮) અને 'પાકશાસ્ત્ર' તથા 'વિવાલવર્ણન' (૧૯૭૧)ના કર્તા. પા.માં.

કચીશ્વર જીવલકિયોર : બીજાકાળ પૌરાણિક વસ્તુ ધરાવતા 'ભાષા ઉનુમાન મહાનાટક' (૧૮૮૩)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કચીશ્વર દલપતરામ (૧૮૩૩, ૧૮૩૪, ૧૮૪૦, ૧૮૪૧) : ત્રણ ભાગ પણ ચાર દળદાર ગ્રંથોમાં કવિ ન્હાનાલાલે લખેલું પિતૃચરિત્ર. ઉપલબ્ધ બધી પ્રકાશિત સામગ્રી ઉપરાંત કવિએ, પિતાએ અંતિમ અવસ્થામાં પોતાના જીવનપ્રસંગો વિશે કરાવેલી નોંધોનો ઉપયોગ કરી કામપૂર્વક એ તૈયાર કર્યું છે. કુટુંબના પૂર્વજો, દલપતરામનો ઉછેર, તેમનો પિગળનો આભ્યાસ અને કવિતાલેખનનો પ્રારંભ, તેમનું અમદાવાદમાં અભ્યાસ, ફોર્મસને ગુજરાતી શીખવવા ઉપરાંત 'સસમાળા'ની આધારસામગ્રી મેળવી આપવાની તેમની સહાય, તેમનું ગુજરાતપ્રમાણ, સરકારી તથા ગુજરાત વર્નાકલચુર સોસાયટીની તેમની સેવા, તેમનું જીવનના પૂર્વાર્ધનું કલુપિત પણ ઉત્તરાર્ધનું મીઠું દાંપન્યજીવન, તેમણે બજાવેલી સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયની તથા ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા — આ સર્વની પ્રમાણભૂત વીગત-પ્રચુર માહિતી આ ચરિત્ર આપે છે. ફોર્મસ સાથેના પિતાના આત્મીય સંબંધને કવિએ પ્રસ્તુત ચરિત્રમાં સારી એવી જગ્યા આપી છે તે, દલપતરામના જીવન અને કાર્યને તે બન્યાં તેવાં બનાવવામાં ફોર્મસનો મહત્ત્વનો ફાળો જોતાં ઉચિત ઠરે. દલપતરામના કાર્યની મુલવણી કરતાં તેમને માટે 'પ્રજ્ઞાના પુરોહિત', 'દેશમાળી', 'નવયુગના વાહ્મીક', 'સુધારાની વેલીઓના સંસ્થાપક', અર્વાચીન ગુજરાતના 'સ્વધારના સૂર્ય' જેવા પ્રશસ્તિ-શબ્દો વાપરના ન્હાનાલાલને નર્મદના પણ એવી પ્રશસ્તિના સમાન અધિકારને ખ્યાલ હોવાથી નર્મદને પણ આ ચરિત્રમાં એમણે ઘણાં પૃષ્ઠો આપ્યાં છે. નર્મદની અને દલપતરામની વચ્ચે 'એકબેઠા ન હોવા, શેલીબંધ હોવા' એમ જગ્યાવી નર્મદને 'વીર' અને દલપતરામને 'વીર', નર્મદને 'કાનિવાદી' અને દલપતરામને 'વિકાસવાદી', નર્મદને રજીગુણીના અર્થમાં 'શર્કારી' અને દલપતરામને 'બ્રહ્મર્ષિ' એવાં વિશેષણોથી નવાજી કવિએ પિતાની સરસાઈ સ્થાપવા પ્રયાસ કર્યો છે તેમાં તેમ જ પિતાની એમની અનિસ્તુતિમાં તક્યાંશ ઝોછે નથી. આ ચરિત્રમાં તેના નાયકના પિતા હતા વેદિયા તથા પ્રથમ પત્નીનાં તેમ જ ફોર્મસ અને નર્મદ ઉપરાંત કરસનદાસ મૂળજી, રાયચંદ શેઠ અહિં વ્યક્તિઓનાં સમાધિત્રા પણ સારાં ઉદાહરણો છે. અંદર પૃષ્ઠભૂ તરીકે ૧૮મા શતકના ગુજરાતના જે સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ — કવિના શબ્દોમાં, 'દલપર આગુણને લક્ષ્મીને લીધેલું ૧૮મી સદીનું ગુજરાતરસ' વિસ્તારથી રજૂ કરેલ છે, તેનું દસ્તાવેજી ઈતિહાસમૂલ્ય ઘણું હોઈ તેને આ ચરિત્રગ્રંથની આગવી લેક્ષિટતા ગણવી પડે તેમ છે. એવી જ વિશિષ્ટતા આ ગ્રંથના વાચનને એકંદરે આસ્વાદ્ય બનાવતી તેના કવિલેખકની અલંકારપ્રિય, 'સાસાપ્રચુર' અને વાંચિતાના સારા-માઠા બેઠા અંગ્રાવાળી લાક્ષણિક ગદ્યશૈલીની પણ ગણવાય. થયરાટ અને પુનરુક્તિના દોષ છતાં આ બૃહત્ દલપતચરિત્ર ગુજરાતી ચરિત્રસાહિત્યની એક મૂલ્યવાન કૃતિ છે.

અ.સા.

કસબાતી દાદુ કાસમ/ડી. કે. બારબર: ભાવનગરના રાજવી તાખ્ત-સિદ્ધજીના મૃત્યુ સમયે લખાયેલું કાવ્ય 'તાખ્તવિલાપ' (૧૮૯૬), કંઈક પકંઠ જાળવાયેલી વાનગી 'છેલ જરાર અને રાણી ગુમનાની વાતો' (૧૯૦૬) અને 'આપુ બાલાળાની વાતો' (ત્રી. આ. ૧૯૩૫)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કચુંબીનો રંગ: સંસારના વિવિધ અનુભવો સાથે સંકળાતા રંગોને રંગદર્શી આલેખથી રજૂ કરેલું ઝવેરચંદ મેઘાણીનું જાણીતું ગીત.

ચાંદો.

કસોટિયા લેકુંડલાલ મદનલાલ, 'શોકુંઠ': કીર્તનસંગ્રહ 'ભાવના' (અન્ય સાથે)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કસ્તુરબાઈ (વિમળાદેવી) (૧૮૬૮, -): ૨૦મી બકિતપૂર્ણ પદોના સંગ્રહ 'વિજ્ઞાનચન્દ્ર' (ત્રી. આ. ૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કસ્તુરવિજય: જૈનધર્મવિષયક સ્તુતિઓ, બત્રીસી અને ૩૧મી પ્રાથક સુસાકચોનો સંગ્રહ 'બોધસુધા' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કળસાકર નારાયણજી ગોવર્ધનરામ: કીમદ્ ભાગવતમાં નિરૂપિત ઉજવજી અને ગોપીઓના સંવાદને આલેખનું કાવ્ય 'પ્રેમગીતા' (પદમાનંદ મણિશંકર બહુ સાથે, ૧૯૨૩) તથા સારાં શેઠીમાં લખાયેલી નવલકથા 'ચિત્રમણિ' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

ન.વે.

કંચનસાગર: શત્રુંગળ્ય પર્વતનું મહાત્મ્ય કરતાં ગ્રંથ 'શત્રુંગળ્ય ગિરિરાજદર્શન' (૧૯૩૯)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કંઠક પ્રેમાબલન: જીવનચરિત્ર 'કર્મયાગી નારણદાસકાક' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કંઠાગિયા મોહનલાલ ગોપાળજી (૧૮-૧૯૨૩): જન્મ થોજાટ (વિ. ભાવનગર) માં. ૧૯૨૪ માં એસ.એસ.સી. તલાટી-સામંત્રી અને પછીથી ગ્રામસેવક. ૧૯૮૪ માં નિવૃત્ત.

એમણે 'શ્રી શક્તિ ખિરદાવલી — ભા. ૧-૨' (૧૯૬૪, ૧૯૭૨) નામની પદ્યકૃતિ લખાવેલી છે.

૨૨૨૬.

કંથારિયા ત્રિપુરાશંકર બાહારશંકર, 'મસ્તાની': ૭૪ ગઝલ, 'દિલકા નાખારલો' નામનું દીર્ઘકાવ્ય અને હાફિઝની અનૂદિત ગઝલોનો પ્રમુખાત્મક પ્રકાશિત સંગ્રહ 'મસ્તાની' (૧૯૭૦)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

કંથારિયા બાહારશંકર ઉલ્લાસરામ, 'કવાનકવિ', 'બાલ', 'નિજનંદ' (વિ. ભાવનગર) માં. (૧-૪-૧૯૯૮): કવિ, ગઝલકાર, અનુવાદક. 'મોરિયાઈમાં જન્મ મૌલિક પદ્મી પ્રિવિયંસ સુધીનો આભ્યાસ સંગીત, ઉદ્દેશ્યી-કૌરવી' બોધા, ગ્રંથભાષા અને પિગળનું શિક્ષણ. મણિલાલ

જેવા મિત્ર અને દલપતરામ જેવા કાવ્યગુરુના સહવાસમાં નાની ઉંમરથી જ એમની કાવ્યપ્રીતિ પાંચરેલી. વેદાંત, સૂફીવાદ, તંત્ર-ગ્રંથો અને નારદભકિતસૂત્રનો અભ્યાસ પણ એમણે કર્યો હતો. વેપારધંધામાં ખાટ જવાથી નોકરીની શરૂઆત કરેલી. ૧૮૮૦માં આમેદ તથા ઘોઘાની કસ્ટમ ઓફિસમાં ક્લાર્ક, ૧૮૮૧-૮૨માં ભરતમાં રેવન્યુ ખાતામાં, ૧૯૦૨-૦૩માં પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટના શિરસ્તદાર, છેલ્લે આમેદમાં તિજોરી કારકુન. ગુજરાત વિદ્યા-સભાના નાયબ મંત્રી, વડોદરા સરકારમાં પ્રાચીન ગ્રંથોદ્ધારની પ્રવૃત્તિમાં સંશોધક તથા 'બુદ્ધપ્રકાશ'ના સહાયક મંત્રી તરીકેની વિવિધ કામગીરી એમણે બજાવેલી. ૧૮૮૯માં ત્રૈમાસિક 'ભારતી-ભૂપણ'ના પ્રકાશનની શરૂઆત કરી. 'કૃષ્ણમહોદય' તથા હિંદીમાં 'સરસ્વતીસોદર્ય' નામનાં માસિકોનું સંપાદન કરેલું. ૧૮૯૬ના જૂનથી ફરસી ઐતિહાસિક તવારીખો પ્રગટ કરતું 'ઈતિહાસ-માલા' માસિક લગભગ ૧૧ અંકો સુધી ચલાવ્યું. એમની મૌલિક અને અનુદિત કૃતિઓ મહદંશે આ સંપાદન પ્રવૃત્તિને લીધે જ પ્રકાશમાં આવી. મરકોના રાજ્યો ટૂંકી માંદગીમાં યુવાનવયે વડોદરામાં મૃત્યુ.

શાખરિણી છંદના રો શ્લોકમાં લખાયેલા એમના અન્મલક્ષી કાવ્ય 'કલાન્તકવિ'માં મુખ્યત્વે વિપ્રલંબશૃંગારનું નિરૂપણ છે. પ્રિયા, કવિતા અને આરોધ્યદેવી જગદેબાને અનુલક્ષી 'ત્રિપટ-પ્રેમણ' શાખીને નિરૂપણ આ કાવ્યના આરંભમાંનાં ૭૫થી ૮૦ સુધીના શ્લોકોમાં સૂફીવાદપ્રેરિત આર્થિક સૌંદર્યતત્ત્વની તીવ્ર આભીષ્ટા અને એના વિરહનું સરળ પણ સમુક્ત જાન છે. પ્રિયા શાયેના પૂર્વસહવાસનો સ્મરણના સંદર્ભે વસંતથી પાનાખર સુધીની છ જાન્યોનાં વિવિધ સ્થળકાળનાં મનોહર વર્ણનો, દેહ-સૌંદર્યનાં ઉન્માદક ચિત્રો અને પ્રેમવેગનાં આલેખનો છે. કાવ્યોત્તે શાંત ભકિતભાવથી માટક શૃંગારનું સમન થાય છે. અનેક ભાષા-દોષો હોવા છતાં એમની કવિતા ભાવસંવેદનોના નિર્દોભ અને નિર્બંધ નિરૂપણમાંની સચ્ચાઈ, સાહજિક પ્રાસાન્નપ્રાસથી સર્જેલું નાદમાધુર્ય, સંસ્કૃત કવિતાની શિષ્ટ ભાવછટ્ટા, અલંકારસમૃદ્ધિ, છંદપ્રભુત્વ અને પ્રાસાદિક બાનીને કારણે ગુજરાતી કવિતાના વિકાસમાં મહત્ત્વનો ફાગો આપે છે.

એજાગ્રવાલીસ ઊમિકાવ્યોની માથા 'હરિપ્રેમપંચદશી'માંનો કેટલોક તજકતવાળી ગજલોએ આવાશકરને ગુજરાતી સાહિત્યમાં આરંભકાળના પણ સફળ ગજલકાર તરીકે આગવું સ્થાન અપાવ્યું છે. એમનું નિખાલસ, નીહર હૃદય ને મસ્ત સ્વભાવ આ ગજલોમાં વ્યક્ત થાય છે. 'આંધ' અથવા 'જુજરે જે શિરે તારે', 'જિજરને યારે', 'નાદાન જુલજુલ' વગેરે ગજલો વિશેષ નોંધપાત્ર છે. હિંદુ-ધર્મની પ્રેમલક્ષણા ભકિત અને સૂફીવાદના રસમસ્ત શૃંગારને સંયોગ એમની અનેક ગજલોમાં થયા છે. આ કાવ્યોમાં દરેકની પંદર કડી શાખવાની યોજનાને કારણે કાવ્યનો ગયો વિસ્તાર સંધાયો છે અને પાછળના ભાગમાં ઊમિ આંધવાદિક કથની બની છે. કથારેક રડીફ-કાફિયાનું બંધન પણ અસાધ્ય જાણવાયું નથી. તેમ છતાં એમનો કાવ્યોમાં ઊમિની તાલગી અનુભવાય છે. ગજલમાં દરેક કડી એક સ્વયંપૂર્ણ મુક્તકરૂપની હોય છે, એ દૃષ્ટિએ જાદોગે તે એમની અપૂર્ણ કૃતિઓની અનેક કડીઓ સ્વતંત્ર મુક્તકનું

આકર્ષક રૂપ ધારણ કરે છે અને ફરસી શૈલીની ગજલોની છટાને પણ અનુભવ કરાવે છે. ઊમિને મૂર્ત કરતાં અનેક અનુપમ શબ્દ-ચિત્રો સર્જનાં, 'હરિપ્રેમપંચદશી'નાં આન્મલક્ષી ઊમિકાવ્યો પણ એમનું આગવું પ્રદાન છે.

એમની પ્રકીર્ણ કાવ્ય કૃતિઓ મોટેભાગે સ્વતંત્ર કથનાં ઊમિ-કાવ્યો જેવી, આકાર પરત્વે વધારે સુરેખ અને અંગ્રેજી કાવ્યોની અસરવાળી છે. આરંભકાળની રચનાઓને ખાટ કરતાં દલપત-શૈલીની અસર તેમના પર લોખંડ સમય રહી નથી. આન્મલક્ષી ઊમિકાવ્યો અને ગજલના આરંભ તથા વિકાસની દૃષ્ટિએ જતાં, યોગ્ય રીતે જ સુંદરમ્ આ સૌંદર્યલુભ્ય મસ્ત પ્રકૃતિના કવિમાં 'સર્વક પ્રતિભાનો પ્રથમ આચારકર' નિહાળે છે.

સંસ્કૃત, અંગ્રેજી અને ફરસી ભાષામાંથી સ્વતંત્ર મૂલાનુસારી અનુવાદ આપવાનો પ્રારંભ પણ લગભગ આવાશકરથી જ થાય છે. એમની અનુવાદપ્રવૃત્તિ છૂટક મુક્તકથી આરંભીને સ્તોત્રો, નાટકો, 'નારદભકિતસૂત્ર' અને 'સાહિત્યદોષો' જેવા ગદ્યગ્રંથો સુધી વિસ્તરેલી છે. એમના અનુવાદો એમની સાહિત્યસૂક્ષ્મજાની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ કરાવે છે. 'દીવાને હાફિઝ'ની દસ ગજલોનો અનુવાદ આખીને એમણે ફરસી શૈલીની ગજલોના ગુજરાતી ભાષામાં વ્યવસ્થિત આરંભ કર્યો. શકિત સંપ્રદાયના મુદ્રામંત્ર જેવી એમની કૃતિ 'સૌંદર્યલહરી' મહદંશે મૂળ કૃતિનું અનુસર્જન છે. વાણી-સામર્થ્ય, અલંકારસૌંદર્ય અને ભકિતભાવના હૃદયસ્પર્શી નિરૂપણને કારણે એમનો આ અનુવાદ હૃદય બંધાય છે.

નાટકોના સીવા મૂલાનુસારી અનુવાદોમાં પ્રારંભની કથાશ હોવા છતાં એમના પ્રયત્નો પ્રશસ્ય છે. મૂળ કૃતિના શ્લોકોને વિવિધ પ્રકારના છંદો અને ક્યારેક રંગમંચને અનુરૂપ ગેય રાગ-રાગિણીમાં કાવ્યો છે. શ્લોકનો ભાવર્થ સરળ બનાવવા તેનો વિસ્તાર પણ કર્યો છે. 'મુસ્લકટિક'ના અનુવાદમાં મૂળ કૃતિની વસ્તુસંકલના તથા સંવાદો જળવાયાં છે. સરકામરના પ્રાકૃત નાટકના હિન્દી અનુવાદ ઉપરથી એમણે 'કર્પૂરમંદરી' ભાષાંતર કર્યું છે. નાટકની ભાષામાં લોકેકિતઓનો સમુચિત ઉપયોગ થયો છે. ચંદ્રાવલિ નામની સરકુમારીના ક્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેના એકનિષ્ઠ પ્રેમને નિરૂપતી, ભારતેન્દુ હરિશ્ચંદ્રની હિંદી નાટિકા 'ચંદ્રાવલિ'ના એમણે પદ્યાનુવાદ આપ્યો છે. 'આરંભે આકબરી', 'તારીખ ફરિશતા', 'દેવદાસની સજનીતિ', 'મિરાને સિકંદરી', 'માકેપોલોના પ્રવાસ' વગેરે પણ એમની અનુવાદિત કૃતિઓ છે.

[ન.વા.]

કંથારિયા મહાદેવપ્રસાદ ભાગીલાલ (૨૭-૮ ૧૮૮૬) : પ્રવાસલેખક. જન્મસ્થળ નડિયાદ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદ અને મુંબઈમાં. લેમિયોપયોના ડૉક્ટર. 'ધન્વંતરિ' માસિકના તંત્રી.

પત્રરૂપે લખાયેલા 'મારો અમેરિકાનો પ્રવાસ' (૧૯૨૩) તથા અન્ય આરોગ્યવિષયક પુસ્તકો એમના નામ છે.

[ન.વા.]

કંદોઈ કપૂરચંદ વાલજી : 'શ્રી જૈન યાચનસંગ્રહ - ભા. ૧' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨૨૨

કંદોઈ કસ્તુરભાઈ રામચન્દ્ર: પ્રભુભક્તિનાં પદોને: સંગ્રહ 'શ્રી સન્સંગભક્તિ' (૧૯૨૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કંસારા કીલાભાઈ જગજીવનદાસ: ઝોંશી કૃતિઓને: સંગ્રહ 'માતાજીનાં નવોન છંદ પ્રકાશ—ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કંસારા જમનાદાસ શિવલાલ: ભક્તિવિષયક પદોને: સંગ્રહ 'શ્રી ભગવતી છંદમાળા' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કંસારા જીનેન્દ્ર, 'કિસ્મત': 'ચંબલની આગ' (૧૯૭૬), 'ચંબલ તારી વેદના' (૧૯૭૮) અને 'ત્રીસરી કસમ' નવલકથાઓના કર્તા.

૨.૨.૬.

કંસારા કાકરશી પી.: 'કાંતિની જ્યોત' (૧૯૬૦) નાટકના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાક: કનેયાલાલ માંજીલાલ મુનશીની પ્રખ્યાત ઐતિહાસિક નવલકથા 'ગુજરાતનો નાથ'નું કલ્પિત પાત્ર. મંઠરી માટેને: એને: પ્રેમ અને ગુજરાત માટેનું એનું શૌર્ય અપ્રતિમ આલોખાયેલાં છે.

ચં.દે.

કાકડિયા દુર્લભ: 'કસ્તમતી ડીમિઓ' (૧૯૭૧) પદ્યકૃતિના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાકા ઉપેન્દ્ર: પદ્યકાર. વિદ્યાર્થીઓનાં મા-બાપ અને વાલીઓને સંબોધીને પુસ્તકોના પ્રશ્નો અને પછીથી અપાયેલી શિક્ષામણોને નિરૂપનાં અગિયાર પદોને: સંગ્રહ 'વાલી મિત્રોને' (૧૯૬૬) તથા 'શિક્ષણ માટે છે સમન્વય'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાકાજીની બાધકથા: સુમન શાહની ટૂંકીવાર્તા. અનેક હાથમાંથી ગુજરાતનું અને રાજ્ય અવનિતસેનને હાથે મૃત્યુ પામવાનું નિમિત્ત કાકાજી (ઉર્ફે કાકાકૌવા)નું પોતાનું જ સીતારમ-રટણ છે - એવી સામગ્રીને આઠી પરંપરિક શાબ્દિકથાના સ્વરૂપમાં નવે ઢંચે મૂકેલી છે.

ચં.દે.

કાકાની થશી (૧૯૨૮): કનેયાલાલ મુનશીનું ત્રિઅંકી પ્રહસન. એમાં જમાનાના જાણતલ પણ પ્રેમાળ સજ્જન મનહરલાલ (કાકા) તથા તેમાં ઉછેરેલી, સંસારનાં છલછલથી અનભિજ્ઞ શશિકલાના આલંબને મધુરગંભીર સંવેદનસાબરના વિકસે છે; તેા અન્ય પાત્રોને અનુલક્ષીને પ્રયોજાયેલાં ઉપહાસો-કટાક્ષો-વિડંબનાઓ હાસ્યનિર્ણયનાં વિભાવો બની રહે છે. પાત્રોનાં પરસ્પર વૃત્તિઓ અને વ્યવહારથી સ્ત્રી-પુરુષ-સંબંધ વિષયક નિદર્શનમક સીમાંસા સમી આ નાટ્યકૃતિમાં મનુષ્યની સહજ-વૃત્તિજન્ય નિર્ભયતાઓ પર ટાંકપિછેડો કરીને આધુનિકતાના આડંબરી એકા નીચે કરતા અવાસ્તવિક ઉપમા પાછળ છુપાયેલી દંભી ભદ્રજનોત્રી ભીતરી જંતુવૃત્તિની દાવકી કેકડી કરાયેલી છે; અને કલ્પિતવચની કદોર કરવતધાર હાસ્યવ્યંગ્યની હળવાશથી સહ

બનાવાયેલી છે. લેખકની ઉદામ આધાતક વૃત્તિએ અંતને વિવાદો-સ્પદ બનાવ્યો છે; પરંતુ સમગ્રકૃતિગત યથાર્થ દૃષ્ટિ, બૌદ્ધિક વિચક્ષણતા, પ્રહસનેયિત સ્વાભાવિકતા તથા રંગમંચક્ષમતાને કારણે આ નાટ્યકૃતિ સફળ નીવડી છે. સમકાલીન રંગભૂમિની લક્ષણિકતાઓ સાથે સાહિત્યગુણને પણ જાળવતી આ કૃતિ ગુજરાતી નાટકના પરંપરાગત અને નવોન સ્વરૂપ વચ્ચેની કડી તરીકે પણ મહત્ત્વની છે.

વિ.આ.

કાકાસાહેબ: જુઓ, કાલેલકર દનાત્રેય આલકૃપ્ત.

કાગ: જુઓ, દુલા ભાયા.

કાગરા ઘાપુરજી બહેરામજી: 'પારસી અટકો' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાગડો? કાગડો? માણસો?: એકવના અને સંબંધહીનતા વચ્ચે જિજ્ઞાસા જીવનને લક્ષ્ય કરવું અને પ્રેક્ષાગારમાંથી પ્રેક્ષકોને પાત્રો બનાવી આધુપ્રયોગ રચવું મધુ રાધનું એકાંકી.

ચં.દે.

કાગડો: ઘનશ્યામ દેસાઈની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા. અહીં નિશ્ચિત શરીર અને કાગડામાં વિભક્ત મરણોત્તર ચેતનામાંથી જન્મતી સક્ષમ પરિસ્થિતિનું વાર્તાકર્મ દ્વારા કલાત્મક નિર્વહણ થયું છે.

ચં.દે.

કાગડો મહમુદ એન્ડ મહમ્મદભાઈ: 'બાદશાહી ગણતમાળા' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાગળ: મનમોહનથી માંડી છેક પ્રેક્ષક સુધીના અવાને જ કાગળ ખાવાનો રોગ લાગુ પડે છે, એવા નાટ્યવસ્તુની આસપાસ ગૂંથાતું રમેશ શાહનું એકાંકી.

ચં.દે.

કાગળવાળા હરિલાલ ચૂનીલાલ: 'જાલ સન્મિત્ર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાચની સામે કાચ: મધુ રાધની 'પાનકેર નાકે' અને 'અમ્મબન્ને' જેવી આ પણ હાસ્યનિકા પ્રકારની ટૂંકીવાર્તા છે. લેખકે લયાત્મક પ્રવાહિતા અને પ્રાસરમત દ્વારા પતિપત્ની-રમા અને અનુલના સંબંધોનું સંકુલ સ્વરૂપ ઉપસાવ્યું છે.

ચં.દે.

કાચવાલા બદ્દુદ્દીન ધમ્મુદ્દીન, 'બદરી કાચવાલા': કાવ્યસંગ્રહ 'કંઠા નિઃશ્વાસ' (૧૯૪૮)ના કર્તા.

કૌ.પ્ર.

કાજી અનવરમિયાં અજ્ઞમિયાં, 'જ્ઞાતી' (૧૯૪૩, ૨૨-૧૦-૧૯૧૬): કવિ. જન્મ વિસનગરમાં. પિતા અજ્ઞમિયાં અનુમિયાં. પૂર્વજ મૂળ અરબસ્તાનના. ત્યાંથી ગુજરાતમાં પટણમાં આવી વસેલા અને કાજીનું કામ કરના. વિસનગર કરબે કામગીરી માટે બક્ષિસ મળેલો, તેથી ત્યાં વસવાટ. બાલ્યાવસ્થાથી જ વર્મ, ઈશ્વર, સંત-સાધુ-સંન્યાસી જેવા વેરાગ્યવાન પુરુષોનું એમને આકર્ષણ. પૈત્ર

કાનરક જન્મશોદ કાવસજી : સુરતના દાવર મોદી ખાનદાનના વરીલ
'નાનાભાઈ પૂજ્યાની તવારીખ' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

કાનરક જહાંગીર દુસ્તમજી : પારસી કુટુંબજીવનનો પરિચય આપતી
સામાજિક નવલકથા 'અફસોસનું આંસુ' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

કાનરિયા પ્રાગજીભાઈ શા. : બાળસાહિત્યકાર. એમનાં પુસ્તકો
'આશરોનો ધરમ' તથા 'ધાનના ઢગલા' સમાજશિક્ષણ-સાહિત્યની
પ્રચારપુસ્તિકા રૂપે પ્રગટ થયેલાં છે. 'મંગળભાવના' (૧૯૬૧),
'દાણાના માલિક' (૧૯૬૧), 'છાશનો સંઘરો' (૧૯૬૧), 'પરણાવવા
માટે' (૧૯૬૧), 'ભૂવાને છોડીને' (૧૯૬૧) વગેરે એમનાં
બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

કાયાવાળા કાકોરદાસ છબનલાલ : ઈશ્વરસ્તુતિથી આરંભાતા, સંસ્કૃત
શૈલીના છબંકી 'છલ પત્રકવા નાટક' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

કાદરી અબ્દુલઅઝીઝ એહમદમિયાં, 'અઝીઝ કાદરી'
(૨૬-૧૦-૧૯૩૨) : કવિ. જન્મ વડોદરામાં. દશમા ધોરણ સુધીના
અભ્યાસ. સાસાભાઈ કેમિકલ્સ, વડોદરામાં નોકરી.

'કેરી' (૧૯૮૪) અને 'ખાસ' (૧૯૮૪) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

સં.દો.

કાદરી મહેબુબમિયાં ઈસામખા (૪-૧૧-૧૯૩૩, -) : ચરિત્રકાર.
વતન અમદાવાદ. ૧૯૯૨ માં બી.એ., ૧૯૦૧ માં એલ.એલ.બી.
કેળવણીપાતામાં તથા ન્યાયપાતામાં નોકરી.

એમણે સરળ ભાષામાં વિગતે માલિની આપનું જીવનચરિત્ર 'સર
સૈયદ અહમદ : જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૩) તેમ જ 'મુસલમાનોની
ચડતી-પડતીનો ઈતિહાસ' (૧૯૦૬) અને 'લવાદ માર્ગદર્શક'
(૧૯૧૧) પુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વા.

કાદવિયાં : કૂટપાય પર રહેતા અને વેશ્યાવૃત્તિથી જીવતા અમલી
કે ખિસ્સાકાતરુ કેશરિયા જેવાં પાત્રોની વાસ્તવિકતાનાં ભીતરી
પદ સ્વાભાવિકતાથી ઉખેડનું ચુન્દરમ્નું એકાંકી.

સં.દો.

કાન : મંત્રુ રાયની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા. આહીં પોતાના એક જ કાનના
માહાત્મ્યથી ઓળખાતા હરિયાની વ્યથાકથા તરંગની કલાએ
વિનોદપૂર્ણ રીતે આલેખાયેલી છે. એમાં એકાંગપ્રશસ્તિથી
વ્યક્તિત્વનાં ઘણાંબધાં અંગે પરત્વે જન્મની ઉપેક્ષા અંગેનો
ઉપલાસ તાજગીથી ઊપરચો છે.

સં.દો.

કાનજી : અન્યને પરણાયેલી જીવીની વેદનાને અને કાને એના
ગાંડપણને અપનાવી લેતા, પન્નાલાલ પટેલની નવલકથા 'મંગલા
જીવ'નો નાયક.

સં.દો.

કાનાભાર હંસરાજ હરખજી, 'કવિ હંસ' (૧૯૯૨, -) : જન્મ
અમરેલીમાં. છ વર્ષની ઉંમરે આંખે ગુમાવી, છતાં મૈટ્રિક સુધીનાં
અભ્યાસ. ૧૯૨૦માં ગાંધીજીના સમાગમમાં આવ્યા. સન્યાસી
આદેશન દરમ્યાન જેલવાસ.

એમણે પદ્યગ્રંથો 'કાવ્યત્રિવેણી' (૧૯૨૨) અને 'હંસમાનસ'
(૧૯૩૮) આપ્યા છે.

નિ.વા.

કાનુગા જયસુખલાલ આંચ્છવલાલ (૧૯૯૮, ૧૯૭૯) : વાર્તાકાર.
ભરુચ જિલ્લાના આમોદ ગામમાં જન્મ. ૧૯૨૬ માં બી.એ. ટ્રેનિંગ
કોલેજના આચાર્ય અને સમાજશિક્ષણપાતામાં અધિકારી.

એમના પ્રૌઢશિક્ષણના હેતુલક્ષી પુસ્તક 'સોનાની ઈંટ અને
બીજી વાતો'માં રૂપકાત્મક શૈલીની ટૂંકી, સરળ, સુબોધ વાર્તાઓ
છે. 'પંચશીલ' (૧૯૭૧) સદાચારનાં પાંચ અંગ દર્શાવતી ધર્મકથા
છે. 'નિર્ગંધકળા' (૧૯૩૩) એમનું નિર્ગંધ વિશેનું પુસ્તક છે.

નિ.વા.

કાનુગા વહીદઅહમદખાન હુસેનખાન (૨૩-૪-૧૯૪૩) : નવલકથા-
લેખક. જન્મ અંકલેશ્વરમાં. ૧૯૬૭ માં બી.એસસી. ૧૯૭૨ માં
બી.એડ. ૧૯૭૪ થી ટંકારીઆ-હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમણે સામાજિક નવલકથા 'શ્યામ જલમાં સોનેરી માછલી'
(૧૯૮૨) આપી છે.

ર.ર.દ.

કાનુગા વિજયાગૌરી : સરળ ભાષામાં ગણાયેલાં પુસ્તકો 'રાષ્ટ્રીય
ગરબાવળી' (૧૯૨૧) અને 'રાષ્ટ્રીય ભદ્રનાવળી' (૧૯૨૨) નાં કર્તા.

નિ.વા.

કાનુગા હંસાબહેન : ગાંધિક બાળવાર્તાઓના સંગ્રહ 'દાદોમાની વાતો'
(૧૯૨૮) નાં કર્તા.

નિ.વા.

કાનુકાને ભાંધ્યા છે હીરને દોરે : કૃષ્ણપ્રેક્ષાદાતા પરિચિત પ્રસંગને
અનુલક્ષીને રચાયેલી હરીન્દ્ર દેવની એકદમ પોતીકી ગીતરચના.

સં.દો.

કાનેટકર વાસુદેવ બાપુજી : 'ચાર નવલ' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

સં.દો.

કાનત : બુદ્ધો, ભટ્ટ મનિશંકર રત્નજી.

કાનત વિશે (૧૯૮૩) : ભૃગુરાય અંજારિયાનો મરણોત્તર પ્રકાશિત
વિવેચનલેખસંગ્રહ. એમાં ૧૯૪૩ થી ૧૯૬૭ સુધીમાં લખાયેલા
લેખો ને અપાયેલાં વ્યાખ્યાનો ઉપરાંત કાનત-થીસિસ નિમિત્તે
થયેલી નોંધો -- 'કાનત : સાલવારી', 'કાનતનાં કાવ્યોની આનુપૂર્થી'
અને 'કાનતના જીવન અંગેની મુલાકાત-નોંધો' છે. આ નોંધો
હકીકતોમાં રસ લેવાની, એ માટેની વિશાળ દસ્તાવેજી સામગ્રી ને
સાધનોમાં ધૂમી વળવાની અને ખરી હકીકત સુધી પહોંચવાની
લેખકની શક્તિનો પરિચય કરાવે છે. તેઓ પ્રમાણભૂત હકીકતોને
આધારે પોતાનું દર્શન પણ રચે છે, જે એમના 'પૂર્વાવાપ : છંદની
દૃષ્ટિએ' જેવા લેખો બતાવે છે. ઉક્ત લેખ કાવ્યગત છંદ-અભ્યાસનો
એક નૂતન દિશા ઉઘાડનારો છે, તેમ અન્ય ઘણા લેખોમાં પણ
એમની તથ્યદૃષ્ટિની સાથે સાથે એમનાં રસજાતા અને માર્મિક
વિવેચકત્વનાં પ્રભાવક ઉદાહરણો મળી આવે છે.

૬૮.૬૦.

કાન્તા (૧૮૮૨): મહિલાવ ન. દ્વિવેદીની પહેલી સાહિત્યકૃતિ. જ્યોત્ષિભરી-સુરપાળ-ભુવરના ઐતિહાસિક વૃત્તાંતમાં કલ્પના અને સ્વાનુભવ મિશ્રિત કરીને એમણે આ નાટકના વસ્તુની ગૂંથાણી કરેલી છે. નાન્દી-પ્રસ્તાવના કે ભરતવાક્ય વિનાનું, કુટુંબ અંતવાણું, પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિનું નાટક રચવાનો આ પ્રયત્ન છે. સુરસેન-કાન્તાનું મંજુર દામ્પન્ય દર્શાવતો આરંભનો પ્રસંગ અનેક વિપત્તિઓમાં પલટાવો કરીને છેવટે કાન્તા-સુરસેનના ચિતાપ્રવેશ રૂપે પર્યાવસાન પામે છે. નાટકની ક્રિયા સાથે તાલ લેતા પાત્રના મનોવેગનું આકર્ષક નિરૂપણ, જીવંત પાત્રચિત્રણ અને કવિનાના સમુચિત ઉપયોગ દ્વારા થતી રસનિખપ્તિને કારણે જ, વસ્તુસંકલના શિથિલ અને સંવાદો દીર્ઘસૂત્રી લેવા છતાં, રમણભાઈ નીલકંઠે 'કાન્તા'ને છેક ૧૯૦૯ સુધીના ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યમાં 'એક જ આશ્વાસનસ્થાન' તરીકે બિરદાવ્યું છે.

બી.ટા.

કાન્તિકાકા : શાપણરહિત નૂતન સમાજની સ્થાપના માટે બાલિદાન આપનાર બિરાદરબખુ (અબુશકીન)ની કથા પ્રેરક શૈલીમાં આલેખનું પુસ્તક 'બિરાદર બખુ' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

કાપડિયા ઈશ્વરલાલ કરસનદાસ : 'વશોપરચરિત્ર' (૧૯૧૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

કાપડિયા કનુભાઈ સાકરલાલ (૨૭-૮-૧૯૩૨): કવિ, સંપાદક. જન્મ વડોદરામાં. એમની પાસેથી રચોદ્ધાસભયાં પ્રાયોગિનમાં કાવ્યો તથા અર્થચોટ સાધની ગરબો ને મુક્તકોનો સંગ્રહ 'ક્ષેરમ' મળ્યા છે. 'સમર્પણ' તથા 'તર્પણ' એમનાં કાવ્યસંપાદનો છે.

નિ.વા.

કાપડિયા કુન્દનિકા નરોત્તમદાસ / દેવે કુન્દનિકા મકરંદ, 'સ્નેહલત' (૧૧-૧-૧૯૨૭): વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. સીંબડીમાં જન્મ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોધરામાં. ૧૯૪૮ માં બાવનગરથી રાજકારણ અને ઈતિહાસ વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૫થી ૧૯૫૭ સુધી 'યાત્રિક' ને ૧૯૬૨થી ૧૯૮૦ સુધી 'નવનીત'નાં સંપાદક. ૧૯૮૫નો સાહિત્ય આકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

એમની પ્રથમ રચના 'પ્રેમનાં આંસુ' વાર્તા છે. ધૂમકેતુ, શરદ-બાબુ, ટાંગોર, શેક્સપિયર અને ઈબ્સનમાંથી પોતાને સર્જન-કાર્યની પ્રેરણા મળી હોવાનું એ જણાવે છે. એમના વાર્તાસંગ્રહોમાં 'પ્રેમનાં આંસુ' (૧૯૫૪) તથા 'વધુ ને વધુ સુંદર' (૧૯૬૮), 'કાગળની હોડી' (૧૯૭૮) અને 'જવા દઈશું તમને' (૧૯૮૩) મુખ્ય છે. ફિલસૂફી, સંગીત ને પ્રકૃતિ જેવા વિષયોને વિશેષ રીતે પ્રયોજતી એમની વાર્તાઓમાં સ્વસ્થમયતા કોઈ ને કોઈ રીતે આલેખાયેલી હોય છે.

એમણે લખેલી ત્રણ નવલકથાઓ પૈકી પહેલી 'પરોઠ થતાં પહેલાં' (૧૯૬૮) જીવનમાં પડેલા દુઃખના તત્ત્વને અતિક્રમીને મનુષ્ય પોતાના આનંદરૂપ સાથે શી રીતે અનુસંધિત થઈ શકે એ મૂળભૂત પ્રશ્ન છેડીને કલાત્મક ધ્વનિમયતાથી પરોઠનાં આશા-કિશ્કીની ઝાંખી કરાવતી કથા છે. 'અગનપિપાસા' (૧૯૭૨) બુદ્ધિ

કરતાં દ્રવ્ય પરની આસ્થા પ્રગટ કરીને નવો દૃષ્ટિકોણ પ્રગટ કરતી કથા છે. 'સાત પગલાં આકાશમાં' (૧૯૮૪) નામની એમની બહુચર્ચિત દીર્ઘનવલ આધુનિક નારીના વિદ્રોહની કંઈક અંશે દસ્તાવેજી કથા છે.

એમણે ત્રણેક અનુવાદો આપ્યા છે: શ્રીમતી લારા ઠેંગલસ વાઈલ્ડર નામની લેખિકાની નવલકથાનો અનુવાદ 'વસંત આવશે' (૧૯૬૨) મેરી એલન થેઝના જીવનના - ખાસ કરી બાળપણના - અનુભવોનો સાહિત્યિક સુપમાવાળો અનુવાદ 'દિલબર મેત્રી' (૧૯૬૩) અને બંગાળી લેખિકા શાહી ચંદના પ્રવાસવાર્ણિકનો અનુવાદ 'પૂર્ણકુંભ' (૧૯૭૭), ઉપસંત એમના પ્રકીર્ણ લેખોનો સંગ્રહ 'દ્વાર અને દીવાલ' (૧૯૫૫), પ્રાર્થનાસંકલન 'પરમ-સમીપે' (૧૯૮૨) પણ નોંધપાત્ર છે.

મા.પ.

કાપડિયા કુંજભાવા : એમણે ૧૯૫૮ અને ૧૯૫૯ ની 'સમૃદ્ધિ ગ્રંથસૂચિ'નું સંપાદન બી.એસ. કેશવન સાથે કર્યું છે, જેમાં અંગ્રેજી તેમ જ ભારતની વિવિધ ભાષાઓમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોની વર્ગીકૃત સૂચિ આપવામાં આવી છે.

નિ.વા.

કાપડિયા જગજીવનદાસ ભવાનીશંકર : 'પરિણત કવચ' તથા 'સુઝ કાકી' (૧૯૬૩) એમની નવલકથાઓ છે. 'વિવિધમ વાંકેસ' તથા 'દિલનાં મહારાણી અને તેમનું કુટુંબ' ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો છે. 'વિક્રમોર્વશીય' (૧૯૬૧), 'ભર્તુહરિ નીનિશ્ચતક' (૧૯૬૪), 'અભિજ્ઞાન શાકુંતલ' (૧૯૬૬), 'માલવિકાગ્નિમિત્ર' (૧૯૬૬) વગેરે એમનાં અનુવાદનો પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

કાપડિયા જીજ્ઞાભાઈ ખરથેદજી : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. 'પેટે બાલુ પંચી' (૧૯૮૫), 'બોદાઈ લાકડીનો અવાજ હોય કે?' (૧૯૮૫), 'બાઈસાહેબ એક અજ્ઞયબ ભરમ' (૧૯૮૮), 'પાકનાર યાહુદાન' (૧૯૮૧), 'એ ને બેડી' (૧૯૮૩), 'હીરાની વીંટી' (૧૯૮૩) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'નિશાળિયો વાને બાવનસીલન' (૧૯૦૧) તથા 'પાખવારિક વાર્તાસંગ્રહ' (૧૯૦૧) માં એમની વાર્તાઓ સંકલિત થઈ છે.

નિ.વા.

કાપડિયા જીવણલાલ કરસનદાસ : 'ચિતનકર્મચરિત્ર' તથા 'પંચિન્દ્રય સંવાદ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

કાપડિયા ઠાકોરદાસ ઝીણાભાઈ : પદ્યકૃતિઓના સંગ્રહ 'ઠાકોરકૃત ભજનસાગર' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કાપડિયા દાસ પુરથેદજી, 'બ્રિગાવુ', 'શાગિદ' (૪-૪-૧૯૦૦): 'એક લોહીના' (૧૯૨૨), 'તોખમતી તકોબરી' (૧૯૨૩), 'ભવનો ભાગ' (૧૯૨૪), 'નસીબનો દગો' (૧૯૩૮) નવલકથાઓનાં કર્તા.

બં.ટા.

કાપડિયા દીનશા દારાજી : 'પ્રેમની આજ' (૧૯૪૪) નવલકથાના કર્તા.
ચં.ટો.

કાપડિયા દીનશાલ દાદાભાઈ : વાર્તાકાર. બી.એ., એલ.એલ.બી.
એડવોકેટ.

એમની વાર્તાઓ 'છટકામાં છટકુ' (૧૯૪૩) અને 'ધુનારી
ધણિયાણી' (૧૯૪૩) માં સ્ત્રીઓના મનોભાવોનું રોચક શૈલીમાં
નિરૂપણ છે. 'પાંચ વાર્તાઓ' (૧૯૫૩) ઘટનાપ્રધાન ટૂંકીવાર્તાઓનો
સંગ્રહ છે.

નિ.વેા.

કાપડિયા નેમચંદ ગિરધરલાલ : ચરિત્રાત્મક કૃતિ 'સીતાસમચરિત્ર - ૧'
(૧૯૧૧), કાવ્ય 'અંજનાસુંદરી' (૧૯૦૯) તથા વાર્તા 'ચિત્રસેન
પદ્માવતી' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા પરમાનંદ કુંવરજી (૧૮-૬-૧૮૯૩, ૧૭-૪-૧૯૭૧) : ગદ્ય-
લેખક, સંપાદક. જન્મ સામુપુરમાં. ૧૯૦૯ માં મૅટ્રિક, ૧૯૧૩ માં
મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ઘઈ ૧૯૧૬ માં એલ.એલ.બી.
કાપડ તથા ઝવેરાતનો વેપાર. 'તરુણ જૈન', 'પ્રબુદ્ધ જૈન' જેવાં
સાંપ્રદાયિક જૈન સામયિકોના અને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' ના સંપાદક.

'જૈન ધર્મનું હાઈ' (૧૯૬૭) અને 'જૈન યુવક પ્રવૃત્તિ વિશે
મારી દૃષ્ટિ' એમનાં સાંપ્રદાયિક પુસ્તકો છે. 'સત્યં શિવં સુંદરમ્'
(૧૯૫૪) તથા 'ચિત્રનાત્રા' (૧૯૭૪) ના સમાવર્તન, તત્ત્વચર્ચા,
ઋતુવર્ણન, પ્રવાસવર્ણન અને વ્યક્તિપરિચય વિશેના લેખોમાં
એમનાં પ્રકૃતિપ્રેમ, સંસ્કારગ્રાહિતા, કલાભક્તિ અને પ્રગતિશીલ
વિચારણાનો પરિચય મળે છે.

નિ.વેા.

કાપડિયા પીરોજ મંચેરશા : સહવંશી સ્ત્રીઓનું ચારિત્ર્યબળ અને
વીર્યવનું આલેખન કરતી રસિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'નમૂનેદાર
નારી' (૧૯૪૧) નાં કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા પેસ્તનજી ફિરોજશાહ : 'હયરત', 'કરમની કલાણી' (૧૯૨૬),
'બાર કે પોબાર' (૧૯૩૦) નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.ટો.

કાપડિયા પ્રભાવતી યુનીલાલ (૧૯૦૧, ૨૬-૯-૧૯૭૫) : કવિ. જન્મ
સુરતમાં. વિદ્યાભ્યાસ ઓછા પણ વાચનનો શોખ. ૧૯૪૦ માં
પૂ. મોટાના પરિચયમાં. કેન્સરથી અમદાવાદમાં અવસાન.

'પ્રભાકિરણ' (૧૯૮૭) એ રજનીકાન્ત જોશી દ્વારા સંપાદિત
એમનો મરણોત્તર પ્રકાશિત કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

કાપડિયા ફિરોજ રુસ્તમજી : વિવિધ રંગોમાં લખાયેલાં નીતિબોધ
અને ભક્તિગીતોનો સંગ્રહ 'ફિરોજ ગાયનસંગ્રહ' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા ભગવાનદાસ રણજોડદાસ, 'શ્યામસુંદર' (૨-૧૧-૧૯૦૫,
૨૦-૨-૧૯૬૧) : નાટકો 'ગ્રેજ્યુએટ' (૧૯૩૧) તથા 'બસુરી

વીણા' (૧૯૩૨) એમના નામે છે.

મુ.મા.

કાપડિયા મણિલાલ ડાહ્યાભાઈ : સહવી કુટુંબોની રીતરસમનો
પરિચય આપતું, ગીત-સંવાદમાં લખાયેલું 'નવીનચંદ્ર-કાન્તા
નાટક' (૧૯૧૦) ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા મીનુ બી. : તબીબી વ્યવસાયના સંદર્ભે ડોક્ટરના માનસનો
પરિચય આપતું, મેલિયેરની કૃતિ પર આધારિત, વ્યંગાત્મક રમૂજ
નાટક 'અને મંચેરશા ડોક્ટર થયા!' ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા મીનોચેર સોરાબજી : પારસી બોલીની અસર ઝીલતી રસિક,
સામાજિક અને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપતી કથા 'બિઈમાન કોણ
— મરદ કે ઓરત?' ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા મોતીચંદ ગિરધરલાલ, 'અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ', 'મૌકિતક'
(૧૯૧૧) : 'આનંદઘન પદ્યરત્નાવલી' ને આધારે રચાયેલું પુસ્તક
'જૈન દૃષ્ટિએ યોગ : ૧' (૧૯૧૫), પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક
'યુરોપનાં સંસ્મરણો' (૧૯૨૭), નિર્બંધસંગ્રહ 'નવયુગનો જૈન'
(૧૯૩૫) અને આધ્યાત્મિક લેખોનો સંગ્રહ 'સાધ્યને માર્ગ'
(૧૯૪૦) ના કર્તા.

પા.માં.

કાપડિયા મોતીલાલ નરોત્તમદાસ : 'દુહાસંગ્રહ' (૧૯૨૭) ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા રણજિત : જસૂરી નવલકથા 'લિટી દલો' ના કર્તા.

નિ.વેા.

કાપડિયા રતિલાલ દુર્લભદાસ : 'લાલબાપાના જનોઈના ગરબા'
(૧૯૦૫) અને મુંબઈના આકર્ષણ સર્જતી મુશ્કેલીઓનું વર્ણન
કરતી વાર્તા 'મુંબઈની મોહિની યાને વસંતકુમારી' (૧૯૦૮) ના કર્તા.
નિ.વેા.

કાપડિયા શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ : 'લક્ષ્મીભાઈ રાયચંદનું જીવનવૃત્તાંત'
(૧૯૧૫) તથા 'સામયિક સ્વરૂપ' (૧૯૩૭), 'શ્યાદ્વાદ સમીક્ષા'
(૧૯૫૧) અને 'તત્ત્વાર્થપ્રશ્નોત્તરદીપિકા' (૧૯૫૨) જેવાં જૈન
ધર્મચિંતનનાં પુસ્તકોના કર્તા.

૨૨.૬.

કાપડિયા સાકરલાલ મગનલાલ, 'મધુકર' (૧૯૯૬, —) : નવલકથાકાર,
અનુવાદક. અંગ્રેજી ભાષાના સ્વ-અધ્યયન બાદ 'જમે જમશેદ' ના
તંત્રીવિભાગમાં.

એમણે 'લોહીનો વેપાર' અને 'ધીખતો જવાણામુખી' જેવી
મૌલિક નવલકથાઓ તેમજ વિદેશી નવલકથાઓના અનુસર્જન-
રૂપ 'કમનસીબ લીલા — ભા. ૧-૨' (૧૯૧૭), 'ક્લંકિત કાઉન્ટેસ',
'સૌંદર્ય-વિજય — ભા. ૧-૫', 'મધુર મિલન', 'આનંદઝરણાં',
'બુલબુલ', 'પ્રેમસમાધિ' અને 'લંડન રાજરહસ્ય — ભા. ૧-૨'
(૧૯૨૮) નામની નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે

કાપડિયા સુમન એન. — કાબા એદલજી ધનજી

‘હાઉ ટૂ વિન ધ ફ્રેન્ડ્ઝ એન્ડ ઈન્ફ્યુઅંસ પીપલ’, રવીન્દ્રનાથ-કૃત ‘ગોરા’, સીડની હોપ્વરકૃત ‘લેડી ઓવ ધ નાઈટ’ના અનુક્રમે ‘બ્રિન્દગી જીવવાની ગરીબુટ્ટી’, ‘ગોરા’ અને ‘રાતની રાણી’ નામે ગુજરાતી અનુવાદ તથા ‘પેલે પાર’ અને ‘ગુન્દેગાર’ જેવા નાટ્યાનુવાદ પણ આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

કાપડિયા સુમન એન. : વિવિધ રાજ-રાગિણી અને ઢાળોમાં તુલસી-દાસની જીવનકથા વર્ણવતું ‘ભક્તકવિ તુલસીદાસ આખ્યાન’ (૧૯૫૫) અને ગેય ઢાળોમાં રચાયેલા ગરબાઓનો સંગ્રહ ‘સુમન ગરબાવલિ’ (ત્રી. આ. ૧૯૫૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

કાપડિયા સુંદરલાલ અંબાલાલ, ‘નલિન’ : ‘મહાકાવ્યોની કથા અને ગુજરાતનો ઈતિહાસ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૫૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કાપડિયા હીરાલાલ રસિકલાલ, ‘નવકોણ’, ‘નિર્વર્ગ્ય’, ‘શ્રામણ’ (૨૮-૭-૧૯૯૪, —) : સંપાદક. જન્મ વતન સુરતમાં. પ્રાથમિક ને માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ઉચ્ચ શિક્ષણ મુંબઈમાં. ૧૯૧૮માં એમ.એ. થઈ વિલ્સન કોલેજમાં ગણિતના અધ્યાપક. ૧૯૩૧-૩૩ દરમિયાન પૂનાના ભાંડારકર રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં જૈન હસ્ત-પ્રતોની યાદી તૈયાર કરી. એમના પ્રિય વિષયો હતા ગણિત, તત્ત્વ-જ્ઞાન અને પુરાતત્ત્વસંશોધન. એમના પર જૈનાચાર્ય શ્રી વિઠ્ઠલ-ધર્મસૂરિનો ગાઢ પ્રભાવ હતો. ૧૯૨૫થી લેખનવાચનને જ મુખ્ય વ્યવસાય તરીકે સ્વીકાર્યો.

ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલો એમનો ‘શ્રીહરિભદ્રસૂરિ’ (૧૯૬૩) એ લગભગ ૧૨મી સદી પહેલાં થયેલા જૈનમુનિના જીવનકવનની શ્રદ્ધેય માહિતી આપતો મૂલ્યવાન ગ્રંથ છે, તે મધ્યકાળમાં થયેલા વિનયવિનયજી ગણિતવરના જીવનકવનની માહિતી એમના ‘વિનય-સૌરભ’માં સંગ્રહિત થઈ છે. ‘જ્ઞાનપુત્ર શ્રામણ ભગવાન મહાવીર’ એમણે ભિન્નભિન્ન સમયે લખેલા લેખો તથા આપેલાં ભાષણોનો સંગ્રહ છે અને એમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની પરિભાષાનો બહોળો ઉપયોગ થયેલો છે. એમનું પુસ્તક ‘પતંગપુરાણ અથવા કનકવાની કથની’ એ હુન્નરઉદ્યોગ તથા રમતના ઈતિહાસ રૂપે વિગતવાર માહિતી આપે છે. ‘હરિયાળી-સંયથ’ એ આગમોના અધ્યયનનો એમણે આપેલો પદ્યાત્મક અનુવાદ છે. આ ઉપરાંત સંખ્યાબંધ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ગ્રંથોનાં સંપાદન પણ એમણે કર્યાં છે.

શ.ત્રિ.

કાપડી ભાલકદાસ જીવનદાસ, ‘આનંદભિખુ’ (૧૪-૩-૧૯૪૨) : ચરિત્રકાર, બાળસાહિત્યકાર. જન્મ બીલખામાં. પ્રથમ વર્ષ વિનયન સુધીનો અભ્યાસ. વૈદક.

એમણે ‘શ્રી સમમનોહર લોહિયા’ (૧૯૭૯) ચરિત્રગ્રંથ ઉપરાંત ‘ગીરની શીર્ષકથાઓ અને બીજી વાર્તાઓ’ (૧૯૭૦), ‘શિકાર-કથાઓ — ભાગ ૧ થી ૪’ (૧૯૮૦), ‘ગીરના સિંહ’ (૧૯૭૫) અને ‘આપણું ભોજન’ (૧૯૭૮) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

કાપડી મોહનદાસ ધર્મદાસ (૧-૧-૧૯૧૫) : જન્મ મનહરા (કચ્છ)માં. ૧૯૩૮માં મેટ્રિક. પ્રાથમિક શિક્ષક. કચ્છી ભાષાના પ્રભુત્વવાળી કૃતિ ‘મિકણદાદા’ એમના નામે છે.

શૈ.પ્ર.

કાબરાજી કેપુથરૂ નવરોજી (૨૧-૮-૧૯૪૨, ૨૫-૪-૧૯૦૪) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૬૭માં નાટકની દુનિયામાં ઝંપલાવેલું અને ‘વિક્ટોરિયા નાટક મંડળી’ની સ્થાપના કરેલી. આરંભમાં ‘ચિત્રજ્ઞાનદર્પણ’, ‘બાંગ નસીબન’ જેવાં પત્રો સાથે સંલગ્ન, પછી ‘પારસીમિત્ર’ના તંત્રી. ૧૯૬૭થી ચાલીસ વર્ષ સુધી ‘રાસ્ત ગોફનાર’ના તંત્રી. ‘સીંચેલ’ માસિકના સંપાદક.

પારસી નાટકનું ઘડતર અને રંગભૂમિનું સંસ્કરણ કરનાર આ લેખકે પારસી સાહિત્યમાં નવો યુગ શરૂ કરેલો અને કલાત્મકતાનાં પહેલીવાર અંધારૂ આપેલાં. મુખ્યત્વે એમની કૃતિઓ અંગ્રેજી પરથી સૂચિત હોવા છતાં મૌલિકતાની છાંય ઉપચાયે છે. ‘બેજન મનોજી’ (૧૯૬૯), ‘સૂડી વચ્ચે સોપારી’ (૧૯૭૪), ‘હરિશ્ચન્દ્ર’ (૧૯૭૬), ‘લવકુશ’ (૧૯૭૯), ‘વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ’ (૧૯૭૯) જેવાં નાટકો અને ‘દુખિયારી બચુ’ (૧૯૮૭), ‘ગુલી ગરીબ’ (૧૯૯૦), ‘વેચાયેલો વર’ (૧૯૯૨), ‘હોશંગબાગ’ (૧૯૯૪), ‘દોની ડાહી’ (૧૯૯૬), ‘ભાળો ઘેલો’ (૧૯૯૮), ‘ખાવાયેલી ખટલો’ (૧૯૯૮), ‘મીઠી મીઠી’ (૧૯૯૯), ‘ચાલીસ લખરના યાત્રજી’ (૧૯૦૧), ‘દાસાંના’ (૧૯૦૨), ‘ભીખા ભરભરીયો’ (૧૯૦૩) જેવી નવલકથાઓ એમની પાસેથી મળેલ છે.

ચં.ટો.

કાબરાજી પુતળીબાઈ જહાંગીર : નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર, અનુવાદક.

પાત્રનિરૂપણ તથા કથાસંકલનાની દૃષ્ટિએ એમની નવલકથાઓ ‘પેસા કે પ્યાર અથવા લગ્ન કે વખાણ’ (૧૯૧૯) અને ‘મીનોવાંદર મીશનરી’ (૧૯૨૮) નોંધપાત્ર છે. ‘વિકળી વિક્ટોરિયા’ ચરિત્રાત્મક પુસ્તક છે, તે ‘શૃંગારસ્મારક’ અંગ્રેજી ઉપરથી અનુદિત કરેલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.

નિ.વો.

કાબરાજી બમનજી નવરોજી (૧૯૬૦, ૧૯૨૫) : નવલકથાકાર, નાટકકાર. પાંચમા ધોરણથી જ નાટ્યલેખનનો પ્રારંભ. ૧૯૮૨થી ‘કુસ્સદ’ માસિકના તંત્રી. ૧૯૦૨માં ‘નવરાશ’ માસિકના પણ તંત્રી. કેપુથરૂ કાબરાજીના ભાઈ.

શૈક્ષણિકવિદ્યાનાં નાટકો અને અંગ્રેજી નવલકથાકાર રેનોલ્ડ્ઝની નવલકથાઓનાં રૂપાંતરોને તાકતી આ લેખકની કૃતિઓ ક્રિષ્ટ ગુજરાતીમાં નહિ પરંતુ પારસી ભોલીમાં લખાયેલી છે અને પારસી સમાજને ઉપસાવે છે. ‘સિપાહી બચ્ચાની સજ્જતી’ (૧૯૮૫), ‘એક પથ્થરના પ્રતાપ’ (૧૯૯૦), ‘સંસાર’ (૧૯૯૩) ઈત્યાદિ લગભગ પચાસ નવલકથાઓ એમણે લખી છે. ‘ફૂરામર્ઝ’ (૧૯૮૯), ‘ગામરેની ગોરી’ (૧૯૯૦), ‘આપનો શ્રાપ’ (૧૯૧૯) વગેરે એમનાં નાટકો છે.

ચં.ટો.

કાબા એદલજી ધનજી : એમણે નવલકથા ‘હસન બિનસબાહ’ (બી. આ. ૧૯૦૭), જીવનચરિત્ર ‘મોહમ્મદ હઝરત’ (૧૯૧૧)

અને 'સર્વવદ એલમદ' (૧૯૧૨) આપ્યા છે. ઉપરાંત એમાંનું વર્ષ અને ઈતિહાસ વિષયનાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

૨૨૨.૬.

કાબાણી અવિનાશ : સ્વરૂપકથા 'દુષ્ક્રિયા ડાકુ' (૧૯૬૮) ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કાબિલ ડેડાણવી : જુઓ, ડેડાણવાળા અજબાસમુદ્રનાં નૂરભાઈ.

કામદાર કેશવલાલ હિંમતલાલ (૧૫-૪-૧૮૯૧, ૨૫-૧૧-૧૯૭૬) :

વિવેચક, નિબંધકાર. જન્મ રાજકોટમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગાંધીમાં; ઉચ્ચ શિક્ષણ જૂનાગઢ, અમદાવાદ અને પૂનામાં. ૧૯૧૨માં ફર્ગ્યુસન કોલેજમાંથી ઈતિહાસ. રાજ્યશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૧૬માં એમ.એ. ૧૯૧૮માં સુરત કોલેજમાં અધ્યાપનનો આરંભ. ૧૯૧૯થી નિવૃત્તિ સુધી વડોદરા કોલેજમાં ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્રનું અધ્યાપન.

એમણે 'પારસીઓનાં રાજકારણ', 'જુજરાતના સંસ્કૃતિવનું ઇતિહાસ' અને 'દિગ્વિવહી જંગીસખા', 'અકબર', 'જુજરાતનો સોલંકીયુગ' ઇત્યાદિ સ્વાધ્યાયપૂર્ણ લેખો ધરાવતાં લેખસંગ્રહ 'સ્વાધ્યાય : ૧-૨' (૧૯૪૦) તેમ જ 'હિન્દુસ્તાનનો શાશોપયોગી ઈતિહાસ' (૧૯૨૬), 'હિન્દની પ્રજાનો ટૂંકો ઈતિહાસ' (૧૯૨૭), 'શનિ હિસ્તરી સોવ ધ મુગલ રુલ ઈન ઈન્ડિયા' (૧૯૨૮), 'જુજરાતની ઈતિહાસ કમુદ્રિ' (૧૯૪૪) ઉપરાંત 'અર્થશાસ્ત્ર' (૧૯૩૩) અને 'સ્વાધ્યાય અવિભાગિકા' (૧૯૩૪) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨૨૨.૬.

કામદાર ચુનીલાલ કલ્યાણજી : 'સૌતમગર શપનાત' (૧૯૩૧) અને 'તલવગરની તલવાર' (૧૯૩૩) વાર્તાઓના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામદાર છોટાલાલ માનસિંગ, 'ચક્રમ', 'શૂર્યકાન્ત' (૪-૨-૧૮૯૮, ૧૯૮૩) : ચરિત્રલેખક, અનુવાદક. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના મોટા દેવળિયા ગામમાં. વતન જેતપુર. પ્રાથમિક શિક્ષણ જેતપુરમાં, માધ્યમિક શિક્ષણ જેતપુર અને જૂનાગઢમાં. ૧૯૧૬માં મેટ્રિક. ૧૯૨૦માં જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૨૦થી ૧૯૨૭ સુધી મુંબઈમાં વિભિન્ન ક્ષેત્રોમાં નોકરી. દરમિયાનમાં ત્યાં જ પુસ્તકવિકેતા 'સી. જમનાદાસની કં.'ની સ્થાપના કરી. ૧૯૨૭થી ૧૯૫૮ સુધી વાંકાનેરમાં ટાઈસ્ટ્રૂલમાં શિક્ષક. બ્રાજસાહિત્યમાં વિશેષ રસ.

એમની ચરિત્રાત્મક કૃતિઓમાં 'ગુલ્દિસાગર' (૧૯૫૨), રાજજી, નરેન્દ્રન, દીનબંધુ ને વાધા સંગઠિતો લખાણોને આધારે થયેલું, મહાત્મા ગાંધીના જીવનના કેટલાક પ્રસંગોનું સંકલન 'ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગો : ૧, ૨, ૩, ૪' (૧૯૬૧) અને ભારતીય નેમ જ વિદેશીય વિભૂતિઓના રોચક જીવનપ્રસંગોનું સંકલન 'મને નીરખવા ગમે' (૧૯૬૪)નો સમાવેશ થાય છે.

'બુક ટી. વોશિંગ્ટનનું આત્મચરિત્ર' (પૂર્વાર્ધ) (બી. સંવ. આ. ૧૯૩૬), 'ભારતભક્ત ગોખલેનાં સંસ્મરણો' (૧૯૩૬) એ એમણે કરેલાં ભાષાંતરો છે.

સામાન્યજ્ઞાન વિષયક અને ખર્ગળ વિષયક એમના અનેક પ્રકીર્ણ ગ્રંથોમાં 'જમનગરનું સૂર્યગ્રહણ' (૧૯૩૬), 'વિશ્વદર્શન' (૧૯૩૮), 'જગતમાં જાણવા જેવું' (૧૯૪૫), 'વિશ્વની વિભિન્નતાઓ' (૧૯૫૮), 'પ્રેરક કથાઓ' (૧૯૬૨) વગેરે મુખ્ય છે.

આ ઉપરાંત એમણે હરીન્દ્રનાથ થાકોપાધ્યાયનાં મૂળ ગંગાગોમાંથી અંગ્રેજીમાં અનુવાદ પામેલાં નાટકોનું ગુજરાતીમાં 'હરીન્દ્રનાં બે નાટકો' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૩) નામે ભાષાંતર કર્યું છે.

કો.ધ.

કામદાર દલીયંદ મોતીયંદ : ક્રીજી મહારાજના જીવનપ્રસંગોને આવરી લેતી પદ્યરચનાઓનો સંગ્રહ 'સન્સંગમહિમા' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામદાર નંદલાલ ગિરધરલાલ, 'પ્રેમી મુસાફર ભોટાદવાલા' :

પ્રભાતિયાં, છપ્પા અને સ્તુતિ જેવાં કાવ્યકૃતિઓમાં સ્વેચ્છ ભક્તિપૂર્ણ પદ્યોનો સંગ્રહ 'મુસાફરગીતા' (૧૯૨૭) ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામદાર મોરારજી મથુરાદાસ (૧૮૭૫, ૧૯૩૮) : એમના કાવ્ય-સંગ્રહ 'તંગૂરાનો તાર' (૧૯૩૭)માં લોકવાણીની દલકવાળાં ભજનો, કચ્છી ભાષાનાં કાવ્યો તથા અર્થની ચમત્કૃતિવાળી દલપત-શૈલીની પ્રાધ્યપ્રધાન કવિતા મળે છે.

નિ.પા.

કામદાર વિજયશંકર ત્રિભુવન : 'સંતજીવનનો પાવક સંસ્મરણો' (૧૯૮૧) તથા 'સપ્તગીતાંતરલેખ'ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામદાર વૃજલાલ ત્રિભુવનદાસ : 'કેલાસ અને માનસરોવર' (૧૯૨૬) પ્રવાસકથાના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામદાર શાંતિલાલ : સંવાદપ્રધાન ત્રિઅંગી નાટક 'કૃપાનું ઘર' (૧૯૫૮) ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામદાર અરદેશર સોરાબજી (૧૮૩૮, ૧૮૮૯) : નિબંધલેખક. 'જુરુન્વાકર્પણ', 'હિન્દુ શબ્દની ઉત્પત્તિ', 'મિરામગર હિન્દુસ્તાનમાં', 'પ્યાર વચ્ચે કેટલું અંતર છે?' આદિ રસપ્રદ નિબંધોનો સંગ્રહ 'પરચૂરણ લખાણો' એમણે આપ્યો છે. આ ઉપરાંત 'પારસીઓનું નવું, કરારનું વર્ષ' (૧૮૮૨) તથા 'રષિધવન ગદામ્બારના જ્ઞાને' જેવી ધર્મબોધક પુસ્તિકાઓ પણ આપી છે.

૨૨૨.૬.

કામા પેસ્તનજી ફાસમજી (૧૮૧૫, ૧૮૯૭) : 'દાસબોધ' તેમ જ 'શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાનું ભાષાંતર'ના કર્તા.

અં.દો.

કામાંદોર ચુનીલાલ હરકિશનદાસ : સાખી તથા લાવણીપ્રદ છ ગરબીઓનો સંગ્રહ 'કજ્જોનો ગરબો' (૧૮૮૦) ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

કામિની (૧૯૭૦): પોતાના 'કોઈ પણ એક ફૂલનું નામ બોલો તો?' નાટકનું મધુ રાયે કરેલું નવલકથાક્રાંતિ. ચાર વિભાગ અને સાત પ્રકરણમાં વહેંચાયેલી આ કૃતિ એની રજૂઆતની વિલક્ષણતા અને સંકુલતાને કારણે નોંધપાત્ર છે. વાર્તાના કેન્દ્રમાં શેખર ખોસલાની એક કલ્પિત કથા છે; અને એનું ખૂન વાર્તાની પરાકાષ્ઠા છે. નાટક અને જીવન, પાત્રો અને માણસો, વાસ્તવ અને કલ્પના, ચિત્તાના વ્યવહાર અને શરીરના બાહ્ય વ્યવહાર — આ બંધાને ગૂંચવી નાખતી આ રહસ્યકથા લેખકની અત્યંત પોતીકી રચનારીતિથી આકર્ષક છે. ભાષાની પ્રસંગોચિત તેમ જ પાત્રોચિત લવચીકતા અને પરંપરાગત મૂલ્યોની નવી અર્થસમજ નવલકથાને આસ્વાદ્ય બનાવે છે.

ચં.ટો.

કામેલ ઉસ્તાદ મુનશી ગુલામઅલીખાં : 'જેહરે શમશીર' (૧૯૧૪) નાટકના કર્તા.

ર.ર.દ.

કાશર (૧૯૫૯): મોહમ્મદ માંકડની નવલકથા. લઘુનવલના ફલક પર નિરૂપાયેલી, રેલવે અકસ્માતથી નખુંસક બનતા પરિણીત યુવાન ગિરધરની પુરુષયાતનાની આ કથા છે; તે સાથે સાથે ભયાંચીત્વના ઉછાળ વચ્ચે પત્નીભાવનું માનુભાવમાં શમન કરતી યુવાન સંપાના લાગણીભંગતની પણ આ કથા છે. રચિની સીમા વટી જવાય એવા વિષય-સંદર્ભમાં ઊભાં થતાં જાનમોને ઝીલી આ લેખક નિરૂપણમાં સંયત અને સંબદ્ધ રહ્યા છે. શરીર અને લાગણીના પ્રશ્નોને અનેકવિધ રીતે વિવર્ધિત કરી પ્રેમના અંશને સૂચિત રીતે ઉપસાવવામાં આ કૃતિ સફળ રહી છે.

ચં.ટો.

કાયસ્થ અરવિંદ : નવલકથાકાર. એમણે 'સપનાના સાત રંગ', 'દૂર કિનારા દરિયાના', 'ઘર-બહાર' અને 'આકાશની ઓ પાર' નામની નવલકથાઓ; 'ક્યાં છે કલ્પવૃક્ષ?', 'ટહુકા વિનાની વસંત', 'ઠંડી હવાઓમાં' અને 'સૂર્યોદય' નામના વાર્તાસંગ્રહો તેમ જ 'મહેફિલ', 'સવિશેષ' અને 'ખૂલ જ સીમસીમ' નામનાં નાટકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

કાયા લાકડાની, માયા હુગડાની (૧૯૬૩): જ્યન્તિ દલાલના નાટ્યવિષયક ચૌદ વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ. 'પડદો ઊપડે છે ત્યારે' એ લેખ જૂની રંગભૂમિની ભીતરી દુનિયાનો સ્વાનુભવસભર, અફે, ચિત્રાત્મક શૈલીમાં ચિતાર આપે છે. ત્યાર પછીના લેખોમાં નાટકનો હેતુ, નાટકની વ્યાખ્યા, નાટ્યાત્મક અનુભૂતિ, વ્યવસાયી રંગભૂમિનો ઇતિહાસ, બંધાયેલાં નાટ્યગૃહોનો ઇતિહાસ અને તે પૂર્વેની પરિસ્થિતિ, રમણલાલ દેસાઈ, ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી આદિના નાટ્યલેખનની તટસ્થ આલોચનાઓ, એકાંકીનું તંત્ર-વિધાન, એમાં પ્રવેશ્યોજનાનું પ્રયોજન અને તેનાં ભયસ્થાનો, એકાંકીમાં પ્રયોગશીલતા આદિની સૈદ્ધાંતિક-તાત્ત્વિક વિચારણા છે. 'સ્વાધ્યાય' આ સંગ્રહનો ઉલ્લેખનીય લેખ છે, જેમાં સ્વગત, અતિરંજન, નાટકમાં કલ્પનાનું સ્થાન, વાક્યછટા અને સંવાદ, સંઘર્ષ અને કાર્ય તથા રંગસૂચનનું તાત્ત્વિક સ્વાનુભવી મૂલ્યાંકન

છે. દલાલની અફે, મામિક, કટાક્ષયુક્ત, તાર્કિક ગદ્યલક્ષણો દર્શન પણ અહીં થાય છે.

ર.ઠા.

કારખાનીશ થશીકાન્ત શ્રીધર (૨૮-૮-૧૯૨૦): લઘુનિબંધોનો સંગ્રહ 'પ્રેરણા'ના કર્તા.

નિ.વો.

કારણ વિનાના માણસો (૧૯૭૭): પ્રબોધ પરીખનો વાર્તાસંગ્રહ. સાહચર્યેના દોર પર અને આત્મીય વચલનો પર નભતી આ વાર્તાઓમાં વાર્તાતત્ત્વ તરીકે પણ ભાષાતત્ત્વ લક્ષ્ય બન્યું છે. આ વાર્તાઓમાં એકનો એક પ્રદેશ ફરી ફરીને ઊઘડયા કરતો હોય એવી એક પ્રકારની એકવિધતાનો અનુભવ છે; તેમ છતાં આવી સાહસચાત્રાઓમાં જાતને અને વિશ્વને પામવાનો પ્રયત્ન ઉપર તરી આવતો જોઈ શકાય છે.

ચં.ટો.

કારભારી ભગુભાઈ ફતેહચંદ, 'એક યુવક' (૧૯૭૧, ૧૦-૯-૧૯૧૪): નવલકથાકાર, નિબંધકાર, કોશકાર, અનુવાદક. જન્મ અને પ્રાથમિક શિક્ષણ સાદરા-માણસા-માં. માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ અમદાવાદ-વડોદરામાં. અમદાવાદમાં કાગળનો વ્યવસાય. 'પ્રજાબંધુ', 'જૈન', 'જૈનપનાકા', 'સમાલોચક' જેવાં ગુજરાતી તથા 'પેટ્રીએટ' જેવાં અંગ્રેજી પત્રોનું પ્રકાશન. યુરોપ-પ્રવાસ દરમિયાન પેરિસ પાસેના બર્કમાં અવસાન.

એમણે 'સદ્ગુણી સુશીલા' (૧૯૦૯), 'પંચબાલિકા', 'રાજ-ભાષા', 'કુમુદા', 'લંડનરાજ્યરહસ્ય : ભા. ૧-૨', 'વિવેકવિલાસ', 'શંજુજયમાહાત્મ્ય', 'શ્રાદ્ધવિધિ', 'શ્રીપાલચરિત', 'ધર્મબિંદુ', 'જૈનતીર્થયાત્રા વર્ણન' (૧૯૧૧) અને 'દિલ્હી દરબાર' (૧૯૧૨) જેવાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ગુજરાતી પ્રોવર્સ વિથ ધેર ઇંગ્લિશ ઇકિવેલન્ટ' (૧૯૯૯), 'સેલ્ફ ઇંગ્લિશ ઇન્સ્ટ્રક્ટર', 'સ્ટુડન્ટ્સ અંગ્રેજી-ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૯૯૫), 'સ્ટુડન્ટ્સ ગુજરાતી-અંગ્રેજી ડિક્શનરી' તેમ જ 'સ્ટાર ઇંગ્રેજી-ગુજરાતી ડિક્શનરી' જેવા કોશ રચેલા છે. પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવિદ ટોડના 'રાજસ્થાન'નો તથા વિવેકાનંદના પત્રો અને તેમના 'ભક્તિયોગ' નામના પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ એમણે કરેલો છે.

ર.ર.દ.

કારાણી દુલેરાય લખાભાઈ, 'જળકમળ', 'હસતાસમ' (૨૬-૨-૧૯૯૬, ૨૬-૨-૧૯૯૯): કચ્છના લોકસાહિત્યકાર. જન્મસ્થળ મુંદ્રા (કચ્છ). દસમા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. અંગ્રેજી, ગુજરાતી, ઉર્દૂ, સિંધી, ગ્રંથ અને કચ્છી ભાષાના જાણકાર. મુંદ્રા અને ગુંદિયાળામાં શિક્ષક. ત્યારબાદ કેળવણીખાતામાં નાયબ શિક્ષણાધિકારી. ૧૯૪૯માં નિવૃત્ત થયા પછી સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)માં જૈન છાત્રાલયમાં ૨૫ વર્ષ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ. વ્યવસાયને કારણે કચ્છના ગ્રામપ્રદેશોમાં પ્રવાસ કરવા મળેલી સુવિધાનો ઉપયોગ એમણે સંત-ભજનકોની વાણી, તેમના જીવનપ્રસંગો, શીર્ષકથાઓ, ભક્તિકથાઓ તથા ભજનો, છંદ, પિરોલી, કચ્છી કહેવતો અને કવિતો, કાફીઓ એમ અનેક પ્રકારનું લોકસાહિત્ય એકત્ર કરવામાં કર્યો. કચ્છી લોક-

સાહિત્યના ક્ષેત્રે અનેક પ્રકારનાં સંશોધનો-સંપાદનો કરીને કચ્છની સંસ્કૃતિની સાથે સાથે તેનાં ડુંગરા, ગુફાઓ, વનસ્પતિ, નદીઓ તેમ જ રાણનો પાણ લોકોને પરિચય કરાવ્યો અને 'કચ્છના મેઘાણી'નું બિરુદ મેળવ્યું.

એમનું સાહિત્ય મુખ્યત્વે કચ્છી-ગુજરાતી ભાષામાં અને સંશોધિત લોકસાહિત્યની પ્રાપ્ત સામગ્રીને આધારે સર્જાયેલું છે. 'કારાણી-કાવ્યકુંજ' : ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૩૫-૧૯૭૮) નાં એમનાં, લોકગીતોના આસ્વાદ્ય ઢાળોમાં અને છંદમાં લખાયેલાં ગીતો—કાવ્યોમાં જીવનનાં ગહનતમ સ્વરૂપો અને ઘેરા આનંદની કાવ્યોચિત ને હૃદયરૂપશી અભિવ્યક્તિ થઈ છે. 'સોનલબાવની અથવા ઘરભંગજી ગાથા...' (૧૯૬૫) એ પોતાની પત્નીના મૃત્યુ-પ્રસંગે એંસી જેટલાં કવિત્રીમાં લખાયેલી કરુણપ્રશસ્તિ છે. 'ગાંધીબાવની' (૧૯૪૮) દિલ્હી ઘજ બાપામાં, 'શાહ લનીફનો રસાલો' (૧૯૭૯) સિંધી ભાષામાં, 'શાયર નઝીર' (૧૯૭૯) ઉર્દૂમાં અને 'કચ્છી-કિસ્સાબાવની' (૧૯૮૩) કચ્છી ભાષામાં લખાયેલી એમની કાવ્યકૃતિઓ છે. 'કચ્છના કલાધરો' (૧૯૩૪), 'કચ્છના સંતો અને કવિઓ : ભા. ૧-૨' (૧૯૫૯, ૧૯૬૪), 'મેકલુદાદા' (૧૯૬૦), 'કચ્છની રસધાર'ના ૧ થી ૪ ભાગ વગેરે પુસ્તકોમાં કચ્છની ઉજ્જવળ લોકગાથાઓ, શીર્ષકથાઓ તેમ જ સંત-ભગવંતો અને વીરપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો પ્રેરક અને રસપ્રદ શૈલીમાં આપ્યાં છે. 'જમ રનેસર' (૧૯૬૬), 'જમ રાવળ' (૧૯૬૮) અને 'જમ લક્ષ્મણ' (૧૯૭૯) એ નવલકથાના સ્વરૂપમાં લખાયેલી ઈતિહાસકથાઓ છે. 'જરેજ વીર ખેંગાર' (૧૯૬૯), 'જગદૂદાતાર' (૧૯૭૧), 'જમ અબડો' અને 'ઝારેજે યુદ્ધ' કચ્છી લોકવાણીના સામર્થ્યની પ્રતીતિ કરાવતાં એમનાં નાટકો છે. કચ્છી બોલીના મર્મીલા ચોટદાર સંવાદો, લોકકંઠે ગૂંજી રહે તેવાં ગીતો અને જીવંત કથાવસ્તુને કારણે તખ્તા ઉપર પાણ આ નાટકો સફળ બન્યાં છે. એમણે 'કચ્છી-ગુજરાતી શબ્દકોશ' (૧૯૮૨) તૈયાર કર્યો છે અને 'કારા ડુંગરા કચ્છના' (૧૯૬૩)માં કચ્છનો ઈતિહાસ આપ્યો છે. ઉપરાંત 'કચ્છનાં રસઝરણાં' (૧૯૨૮), 'કચ્છી કહેવતો' (૧૯૩૦), 'કચ્છનું લોકસાહિત્ય' (૧૯૬૫), 'કચ્છ કથામૃત' (૧૯૭૦), 'કચ્છી પિસેલી' (૧૯૭૪), 'કચ્છી બાલ અખાણી' (૧૯૮૧) વગેરે પુસ્તકો આપીને એમણે કચ્છની ભાતીગળ લોકસંસ્કૃતિનો વારસો જાળવી રાખવામાં મહત્ત્વનું પ્રદાન કર્યું છે.

નિ.વા.

કારિયા અશ્વિનકુમાર નવલચંદ (૮-૩-૧૯૪૬) : કોશકાર. જન્મ મોરબીમાં. ૧૯૭૦ માં અંગ્રેજી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૨ માં એલ.એલ.એમ. ૧૯૭૨ થી ૧૯૭૬ સુધી જૂનાગઢ તેમ જ મોરબીની લો કોલેજમાં અધ્યાપક. પછીથી ગોધરાની લો કોલેજમાં આચાર્ય.

એમણે 'અંગ્રેજી-ગુજરાતી કાનૂની શબ્દકોશ' (૧૯૮૧) રચ્યો છે. ૨.૨.૬.

કારિયા કરસનદાસ સી. : 'અપમાતની આગ' (૧૯૩૯) તથા 'મેવાડી તલવાર નાટકનાં ગાયનો અને ટૂંકસાર' (૧૯૩૫) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કારિયા મોહનલાલ વિઠ્ઠલદાસ : નાટક 'વીર જસરાજ' (૧૯૩૭/૩૯) તથા 'મહારાજાશ્રી જલારામજીનું ચરિત્ર' (૧૯૧૪) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કારિયા વલ્લભજી ગોરધનદાસ : ગિરનાર-યાત્રાનું વર્ણન કરતી પદ્યકૃતિ 'ગિરનારપદ્ધિ' (૧૯૮૫) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કારિયા હરુભાઈ ગોવિંદજી (૨૬-૯-૧૯૩૨) : બાળવાર્તાલેખક. જન્મ મોરબીમાં. ૧૯૫૪ માં બી.એસસી., ૧૯૬૨ માં એલ.એલ.બી. મુંબઈની ગોદાવરી સ્વયં મિલમાં ખરીદી-અધિકારી. એમણે બાળવાર્તાસંગ્રહ 'લલ્લુ અને ટલ્લુ' (૧૯૫૩) આપ્યાં છે. ૨.૨.૬.

કાર્લે કર નારાયણ ગોવિંદજી : 'ઇંગ્લેન્ડ રાજકુંવરની અદ્ભુત ને ચમત્કારિક વાર્તાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૫) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કાર્લે કર હરિશ્ચંદ્ર ગોવિંદજી : 'ઇંગ્લેન્ડ રાજકુંવરની અદ્ભુત ને ચમત્કારિક વાર્તાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૫) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કાલચંક : સુખદુઃખ, સંપત્તિ-વિપત્તિના અવસ્થાન્તર સાથે સમતુલ્ય રહેવા જ્ઞાનનો આશ્રય સૂચવતો મન:સુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીનો નિબંધ. યં.દો.

કાલાણી કાન્તિલાલ લવજીભાઈ (૨૭-૭-૧૯૩૦) : વિવેચક, ચરિત્રકાર. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના ઝરમાં. વતન ખેડા જિલ્લાનું સાળિયા. ૧૯૪૯માં મેટ્રિક. ૧૯૫૩માં ગુજરાતી-ઈતિહાસ વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૫૫ માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે એમ.એ. ૧૯૬૦ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૭૩ માં પીએચ.ડી. અમેરિકાની વેઈન સ્ટેટ યુનિવર્સિટીમાંથી માર્સર ઓવ પબ્લિક એડમિનિસ્ટ્રેશન. ૧૯૫૫-૫૬ માં વિલ્સન કોલેજ, મુંબઈમાં અને ૧૯૫૬ થી ૧૯૬૦ સુધી એચ. એલ. કોલેજ ઓફ કોમર્સ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૦-૬૨ વેઈન યુનિવર્સિટી, અમેરિકામાં વિઝિટિંગ સ્કોલર. ૧૯૬૩ થી આજપર્યંત યુ.એસ. ઈન્ફર્મેશન સર્વિસ, મુંબઈમાં ગુજરાતી વિભાગના વડા.

એમણે છંદો પરના વિવેચનનું પુસ્તક 'છાંદસી' (૧૯૭૨) તેમ જ જીવનચરિત્ર 'સંત ફ્રાન્સિસ' (૧૯૭૬) આપ્યાં છે. 'સમનસાપણ વિ. પાઠક : વાઙ્મયપ્રતિભા' (૧૯૮૧) એમનો મહાનિબંધ છે. 'અમૃતનું આચમન'ના પાંચ ખંડો (૧૯૭૭, ૧૯૭૮, ૧૯૮૦, ૧૯૮૨, ૧૯૮૩)માં ચિંતાનાત્મક નિબંધો છે. 'કુરુણ' (૧૯૭૧) તમિળ વેદનો એમણે કરેલો ગુજરાતી અનુવાદ છે.

યં.દો.

કાલિદાસ : જુઓ, જાણ ગૌરીપ્રસાદ યુનોલાલ.

કાલિદાસ દેવશંકર : 'રૂપદેવજીના ઝરબા' (૧૯૭૭) ના કર્તા. કી.ગ્ર.

કાલિદાસ મગનલાલ : 'બાલસ્તવનાવલિ' (૧૯૦૪) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

કાવેલકર દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ, 'કાકાસાહેબ' (૧-૧૨-૧૯૮૧, ૨૧-૮-૧૯૮૧): નિબંધકાર, પ્રવાસલેખક. જન્મ મહારાષ્ટ્રના સનારામાં. મરાઠીમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ પુના, શાહપુર, બેલગામ, વત, સાધનુર અને ધારવાડ વગેરે સ્થળેથી લઈને ૧૯૦૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૭માં પુનાની ફર્ગ્યુસન કૉલેજમાંથી ફિલોસોફી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૦૮માં એલ.એલ.બી.ની પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષા. ૧૯૦૮માં બેલગામમાં ગણેશ વિદ્યાલયમાં આચાર્ય. ૧૯૦૯માં મરાઠી દૈનિકમાં. ૧૯૧૦માં વડોદરાના ગંગનાથ વિદ્યાલયમાં. ૧૯૧૨માં વિદ્યાલય બંધ થતાં હિમાલયના પગપાળા પ્રવાસે. ૧૯૧૧થી શાંતિનિકેતનમાં. ૧૯૨૦થી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં પ્રાચીન ઇતિહાસ, ધર્મશાસ્ત્ર, ઉપનિષદો અને બંગાળીના અધ્યાપક. અહીં ગુજરાતી જ્ઞાણીકોશનું કામ એમણે સંભાળેલું. ૧૯૨૮માં વિદ્યાપીઠના કુલનાયકપદે. ૧૯૩૪માં વિદ્યાપીઠમાંથી નિવૃત્તિ. ૧૯૩૫માં 'સપ્તભાષા સમિતિ'ના સભ્યપદે રહી હિન્દી ભાષાના સમગ્ર ક્ષેત્રે પ્રચારનું કાર્ય. ૧૯૪૮થી ગાંધી સ્મારક નિધિ, મુંબઈમાં અને ૧૯૫૨થી એ દિલ્હીમાં ખસેડાઈ ત્યારે દિલ્હીમાં સ્મારક નિધિના કાર્યમાં જીવનના છેલ્લા દિવસો સુધી વ્યસ્ત. દ્વેષક વખત કારાવાસ ભોગવેલા અને પૌંચિક વખત વિદેશપ્રવાસ ભેરેલા. ૧૯૫૨માં સભ્યસભામાં સંસદસભ્ય તરીકે ને ૧૯૫૩માં 'અંકવર્ડ કલાસ કમિશન'ના પ્રમુખ તરીકે તેઓ નિયુક્ત થયેલા. ૧૯૫૯ના 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના વીસમા અધિવેશનના પ્રમુખ. ૧૯૬૪માં 'પદ્યવિભૂષણ'નો ઈલકાબ અને ૧૯૬૫નું સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનું પારિતોષિક.

'હિમાલયનો પ્રવાસ' (૧૯૨૪), 'બ્રહ્મદેશનો પ્રવાસ' (૧૯૩૧), 'પૂર્વ આફ્રિકામાં' (૧૯૫૧), 'શર્કસાદ્રિપ અને મોરેશિયસ' (૧૯૫૨), 'રખડવાનો આનંદ' (૧૯૫૩), 'ઊગમણો દેશ' (૧૯૫૮) એ એમના પ્રવાસગ્રંથો છે. સ્થળની સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ ખાસિયતો અને સ્થળસંદર્ભે ચિત્રમાં જગતાં સ્મૃતિસાહચર્યેને તેઓ આલેખે છે, પરિણામે આ પ્રવાસગ્રંથોની સામગ્રી માત્ર માહિતીમૂલક લેખો ન બની રહેતાં નિબંધનું રૂપ ધારણ કરે છે. 'સ્મરણયાત્રા' (૧૯૩૪) આત્મકથા ન બનતાં શૈશવના પ્રસંગોને આત્મનેપદી શૈલીમાં રજૂ કરતી સંસ્મરણકથા બની રહે છે. 'બાપુની ઝાંખી' (૧૯૪૬) અને 'મીઠાને પ્રતાપે' (૧૯૫૫) જેવા ગ્રંથો બાપુના પૂર્ણરૂપના જીવનચરિત્ર વિષયક ગ્રંથનું સ્વરૂપ ધારણ ન કરતાં જીવનચરિત્ર માટેની શાસ્ત્રીય વિષયસામગ્રી પૂરી પાડતા ગ્રંથો બની રહે છે. 'ધર્મોદય' (૧૯૫૨)માંથી કાકાસાહેબની ધર્મભાવના અને શાસ્ત્રાનું રૂપ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. 'શ્રી નેત્રમણિભાઈને' (૧૯૪૭), 'ચિ. ચંદનને' (૧૯૫૮) અને 'વિદ્યાથિનીને પત્રો' (૧૯૬૪)માં તે તે વ્યક્તિઓને લખેલા એમના પત્રો સંગ્રહિત છે. એમણે, ગાંધીજીએ જુદી જુદી વ્યક્તિઓને લખેલા પત્રોનાં છએક જેટલાં સંપાદનો પણ તૈયાર કરેલાં. 'પ્રાસંગિક પ્રતિસાદ' (૧૯૭૦) એ એમની ડાયરીના અંશો ધરાવતી ડાયરી શૈલીની નોંધોનો સંગ્રહ છે. અહીં ચરિત્રાત્મક સાહિત્યનાં આત્મચરિત્ર, જીવનચરિત્ર જેવાં સ્વરૂપો ગૌણસ્વરૂપે, તે પત્રો અને ડાયરી જેવાં ગૌણસ્વરૂપો મુખ્યરૂપે એમની પાસેથી પ્રાપ્ત થાય છે.

એમનું ચિંતનાત્મક લખાણ સંસ્કૃતિ, કલા અને સાહિત્ય—એમ ત્રિવિધ ક્ષેત્રે વહેંચાયેલું છે. 'ઓતરાતી દીવાલો' (૧૯૨૫), 'જીવતા તહેવારો' (૧૯૩૦), 'જીવનસંસ્કૃતિ' (૧૯૩૬), 'જીવન-ભારતી' (૧૯૩૭), 'ગીતાધર્મ' (૧૯૪૪), 'જીવનલીલા' (૧૯૫૬), 'પરમસખા મૃત્યુ' (૧૯૬૬)માંથી એમનું સંસ્કૃતિચિંતન તેમ જ 'જીવનનો આનંદ' (૧૯૩૬), 'જીવનવિકાસ' (૧૯૩૬), 'આવાર-નવાર' (૧૯૫૬), 'જીવનપ્રદીપ' (૧૯૫૬), 'સ્વીન્ડરસીરભ' (૧૯૫૬), 'ગુજરાતમાં ગાંધીયુગ' (૧૯૭૦) ઇત્યાદિ ગ્રંથોમાંથી એમનું કળા અને સાહિત્ય વિષયક ચિંતન પ્રાપ્ત થાય છે. એમના સાહિત્યચિંતનમાંથી સાહિત્યનાં પ્રયોગન અને કાર્ય, સાહિત્યની કસોટી, શક્તિ અને સફળતા વિશે, સાહિત્ય અને નીતિ, જીવન-મૂલ્યો વગેરે વિશેના વિચારો મળે છે. શુ'ગાર, વીર, કરુણ વગેરે રસોતી શક્તિ અને કાર્ય વિશે એમણે કરેલી પરીક્ષા તથા પ્રશિષ્ટ ગ્રંથોના સેવનની એમણે કરેલી હિમાયત આજે પણ એટલી જ પ્રસ્તુત અને ઉપયોગી છે.

એમના વિપુલ સાહિત્યમાંથી કેટલાક વિચારપ્રધાન, લલિત અને અંગત નિબંધોનાં પણ સુંદર ઉદાહરણો મળે છે. એમનું મોટા ભાગનું સાહિત્ય શિક્ષણ અને પત્રકારત્વની કામગીરીની નીપજ-રૂપ છે.

એમણે પત્રકારત્વ ક્ષેત્રે જે પ્રદાન કર્યું છે તેનું ઘણું મૂલ્ય છે. પ્રારંભમાં ૧૯૦૯માં લોકમાન્ય તિલકના મરાઠી પત્ર 'સપ્તમત'માં સેવાઓ આપેલી. પછી ૧૯૨૨થી 'નવજીવન'માં લેખલેલા. એમણે લખેલા તંત્રીલેખો તથા 'શિક્ષણ અને સાહિત્ય'ની ત્રિપચ-સામગ્રી ધ્યાનાર્હ બની રહે એ કોટિની છે. ૧૯૩૬થી 'ભારતીય સાહિત્ય પરિષદ'ના હિન્દી મુખપત્ર 'હંસ'ના સંચાલનમાં એમણે સેવાઓ આપેલી. હિન્દીના પ્રચારાર્થે 'વિહંગમ'માં સંપાદકપદે પણ રહેલા. ૧૯૩૭થી ગાંધીવિચારધારાના પ્રચારાર્થે 'સર્વોદય' શરૂ કરેલું. ૧૯૪૮માં એમણે 'મંગલપ્રભાત' શરૂ કરેલું, જે ૧૯૭૫ સુધી ચાલેલું. ગુજરાતી ઉપરાંત હિંદી અને મરાઠી ભાષામાં પણ એમણે પત્રકારત્વની કામગીરી કરી છે. એક નીડર અને મૂલ્યનિષ્ઠ પત્રકાર રહીને એમણે પ્રકાશિત કરેલી સામગ્રીને કારણે એમને અનેક વખત કારાવાસની સજા થયેલી.

ગાંધીયુગીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં કાકાસાહેબનું સ્થાન સીમા-સ્તંભ કોટિનું છે. જીવનવાદી કલામીમાંસક-વિચારક કાકાસાહેબનું ગદ્ય ગુજરાતી ગદ્યના વિકાસમાં મહત્ત્વનું પ્રદાન કરે છે. એમને 'સવાઈ ગુજરાતી' સર્જક તરીકેનું બિરુદ આ કારણે જ મળેલું. ભાવ, ભાષા અને અભિવ્યક્તિ સંદર્ભે એમના નિબંધોનું ઊંચું મૂલ્ય અંકાયું છે.

બ.જા.

કાવસજી ફરદુનજી: 'ગુલબંકાવલી' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાવસજી મંચેરજી, 'મનસુખ': જીવનચરિત્ર 'એક નામવર જિન્દગીની ટૂંક તવારીખ' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કવ્યચર્ચા (૧૯૭૧): સુરેશ જોશીના આ યોગ્ય વિવેચનસંગ્રહમાં કવ્યને લગતા ૨૧ લેખોને ચાર વિભાગમાં અને એક પરિશિષ્ટમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે. પહેલા વિભાગમાં કવ્યને લગતી સિદ્ધાંત-ચર્ચા; બીજા વિભાગમાં ગુજરાતી કવ્યવિવેચનના કેટલાક પ્રશ્નો પર વિચારણા; ત્રીજા વિભાગમાં પાશ્ચાત્ય અને ભારતીય કવિતા વિશેના અભ્યાસલેખો; ચોથા વિભાગમાં જીવનાનંદદાસની તથા વિદ્યા કરંદીકરની કવિતા પરના આસ્વાદલેખો છે; તે પરિશિષ્ટમાં રસમીમાંસાની કેટલીક સમસ્યાઓ રજૂ કરાઈ છે.

પ્રભાવવાદી વિવેચનના વચસિ અને મર્યાદિત રુચિઓ ગુજરાતી કવ્યવિવેચનને અને ગુજરાતી કવિતાને કેવી રીતે કુંકિત કર્યા તેનો સારો આલેખ આ ગ્રંથમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં સુરેશ જોશીનો અભિગમ રૂપરચનાવાદી છે; એટલું જ નહિ, કવ્યનો સાથે આસ્વાદ કૃતિને કેન્દ્રમાં રાખવાથી જ થઈ શકે છે, એ અભિગમનું પણ નિદર્શનો સાથે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રા.ખં.

કવ્યતત્ત્વવિચાર (૧૯૪૭): આચાર્ય આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવના વિવેચનાત્મક લેખો તેમ જ ગ્રંથાવલોકનોને સમાવેતા આ ગ્રંથ રામનારાયણ પાઠક અને ઉમાશંકર જોશી દ્વારા સંપાદિત થયો છે. સમગ્ર ગ્રંથ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલો છે: સાહિત્યચર્ચા અને ગ્રંથાવલોકનો. પહેલા ભાગમાં સાહિત્યનાં જુદાં જુદાં પાસાંઓની ચર્ચા કરતા ૧૯ લેખો પૈકી 'કવિતા', 'સુંદર અને ભવ્ય', 'કવ્ય-શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો', 'રસાસ્વાદનો અધિકાર', 'સાહિત્ય', 'સૌંદર્યનો અનુભવ' વગેરે વિશેષ મહત્ત્વના છે. બીજા ભાગમાં 'સમાચાર', 'મહાભારત', 'ધમ્મપદ', 'શાકુંતલ', 'વિક્રમોર્વશીય' જેવી પ્રાચીન કૃતિઓનું અવલોકનાત્મક રસદર્શન છે. 'નરસિંહ અને મીરાં', 'મીરાં અને નુવરતી' એ બે લેખોમાં ઉક્ત કવિઓનું તુલનાત્મક અવલોકન છે. 'પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય' અને 'ધીરો' એ બે લેખો પ્રાસંગિક પ્રવચનોનું સીમિત સ્વરૂપ છે. છેલ્લો લેખ 'ઓંચેલો અને એનું સ્વરૂપ' એ શૈક્ષણિકવિચારની નાટ્યકૃતિનું રસદર્શી અવલોકન છે.

સમતોલ દૃષ્ટિબિંદુ, વિષયની સૂક્ષ્મ તપાસ, અર્થસભર મિત-ભાષિતા અને રસજ્ઞ એવી સાહિત્યદૃષ્ટિ જેવા ગુણોને કારણે આ ગ્રંથ ગુજરાતી વિવેચન-પરંપરામાં મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે.

હ.વિ.

કવ્યની શક્તિ (૧૯૩૯): રામનારાયણ વિ. પાઠકનાં વિવેચનાત્મક વ્યાખ્યાનો, લેખો તેમ જ ગ્રંથાવલોકનોનો સર્વપ્રથમ સંગ્રહ. ૧૯૨૨ થી ૧૯૩૯ સુધીનાં લખાણોને સમાવતા આ ગ્રંથના પહેલા વિભાગના ૧૭માંથી ૮ લેખો સંગીત, ચિત્રકલા, નૃત્ય આદિ કલાઓને અને સામાજિક ઉત્સવને લગતા છે એ લેખકની વિશાળ કલાદૃષ્ટિ અને જીવનનિષ્ઠા સૂચવે છે. આ વિભાગમાં મુકાયેલો 'કવ્યની શક્તિ' એ લેખ એમની કવ્યવિભાવનાનો સુરેખ ને સર્વાંગી આલેખ રજૂ કરતો, એમની સાહિત્યવિચારણાની પીઠિકારૂપ બની રહેતાં, સંગ્રહનો સર્વોચ્ચ લેખ છે. કળાના એક પ્રકાર લેખે કવ્યની વિશેષતા ભાવનું નિરૂપણ કરવામાં છે તે સફૂટ કરી અલંકાર, પદ્ય વગેરે તત્ત્વો કવ્યભાવને પ્રત્યક્ષીકૃત કરવામાં

કેવાં કામે લાગે છે અને આ કવ્યપ્રતીતિ વ્યવહારપ્રતીતિથી કઈ રીતે જુદી પડીને નિરતિશય આનંદ આપનારી બને છે તે અહીં સૂક્ષ્મ તત્ત્વપરામર્શ અને રસજ્ઞતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે. લેખક અહીં કવ્યનો સત્ય, નીતિ વગેરે સાથેનો સંબંધ ચર્ચવા સુધી જાય છે અને કવ્યની સ્વાયત્તા સ્વીકારવા સાથે જીવનલક્ષી દૃષ્ટિબિંદુ આપે છે એ સાહિત્યવિચારક તરીકેની એમની એક આગવી લાક્ષણિકતા પ્રગટ કરે છે.

સંગ્રહમાં વર્ણવેલ તથા અલંકારરચનાના વિષયને સદૃષ્ટાંત અને વિગતે નિરૂપતા લેખો છે એ લેખકનો રચનાપરક અભિગમ સૂચવે છે. તે, પ્રેમાનંદની ત્રણ કૃતિઓના હાસ્યરસની સમીક્ષાના લેખોમાં સંસ્કૃત રસમીમાંસાનો સુંદર વ્યવહારુ વિનિયોગ થયો છે. 'કવિશી ન્હાનાલાલનું સાહિત્યજીવન' અમુક અંશે કર્તા-અભ્યાસ હોવા ઉપરાંત ન્હાનાલાલની ભાવનાઓને સફૂટ કરતો હોઈ વિષયલક્ષી અભ્યાસ પણ બને છે. 'મહાભારતનું નવોપાખ્યાન અને પ્રેમાનંદનું નવોપાખ્યાન' એક બારીકાઈભરેલા તુલનાત્મક અભ્યાસ લેખ ધ્યાનાર્હ બને છે. આમ, આટલા લેખો પણ સ. વિ. પાઠક કવિતા-સાહિત્ય સાથે કેવા બિન્નબિન્ન સ્તરે કામ પાડે છે તેના પરિચાયક બને છે.

ગ્રંથના બીજા વિભાગમાં 'યુગધર્મ', 'પ્રસ્થાન' નિમિત્તે થયેલાં ગ્રંથાવલોકનો સંઘરાયો છે અને તે સર્જતા સાહિત્ય સાથેનો લેખકનો સહૃદયતાપૂર્ણ અને સમજદારીભર્યા સંબંધ પ્રગટ કરે છે. સંક્ષિપ્ત છતાં મર્મગ્રાહી એવાં આ અવલોકનોમાંનાં ત્રણાં નિરીક્ષણો આજેય ટકી શકે તેવાં ને ધ્યાન ખેંચનારાં છે. ૩૬માંથી ૩૦ ગ્રંથાવલોકનો તો કવ્યગ્રંથોનાં છે, જેમાં 'ભાગુકાર-ધારા બીજી', 'વિશ્વશાંતિ', 'કવ્યમંગલા', 'ગંગાત્રી' ઇત્યાદિ કેટલાક મહત્ત્વના કવ્યગ્રંથોનો સમાવેશ થયેલો છે.

ચં.શં.

કવ્યમંગલા (૧૯૩૩): સુન્દરમ્ નો વૃત્તાબજ્જકાવ્યો, સોનેટો, ગીતોને સમાવેતા કવ્યસંગ્રહ. ગાંધીવાદી અને સમાજવાદી વિચાર-સરણીના સંયુક્ત દબાવમાંથી પ્રગતિશીલ ઉન્મેષો અને વિશેષ વળાંક અહીં પ્રગટયા છે. સાથે સાથે બળવંતરાય કાકોરની અર્થ-પ્રધાન કવિતાનું દૂરવર્તી પ્રતિફલન પણ અહીં છે. એમાં, સમ્ર-જગૃતિનો ઉત્સાહ અને દલિત-પીડિત-દરિદ્રો તરફનો સમભાવ અછતો નથી. આથી, જીવનના તુમુલ સંઘર્ષ વચ્ચે કવ્યકળાની સાભિપ્રાયતા અંગેનો સંશય ઠેર ઠેર છે; અને કવિની મંથનદશા સફૂટ છે. તેમ છતાં જીવનમૂલ્ય અને કવ્યમૂલ્યનાં સહિયારાપણાનાં કેટલાંક રૂઝાં પરિણામો દર્શાવતાં કવ્યોમાં કલાનિષ્ઠ વાસ્તવાભિ-મુખતા છે. 'બુદ્ધતાં ચક્ષુ' કે 'બાનો ફોટોગ્રાફ' જેવી રચનાઓ અને 'ત્રણ પડોશી' કે 'ભંગડી' જેવી પ્રસિદ્ધ રચનાઓ અહીં છે.

ચં.ટાં.

કવ્યમાં શબ્દ (૧૯૬૮): ડૉ. હરિવલ્લભ ભાયાણીનાં વિવેચનાત્મક વ્યાખ્યાનો, નિબંધો તેમ જ અનુવાદોનો સંગ્રહ. શબ્દ, અર્થ, છંદ, લય, સર્જન, સાહિત્યસ્વરૂપ, સ્વરૂપની વિભાવના, કલ્પન જેવી આધુનિક સાહિત્યવિચારમાં સક્રિય બનેલી સંજ્ઞાઓના પારિભાષિક અર્થોને સ્પષ્ટ કરવાનો અહીં ઉપક્રમ છે. ડૉ. ભાયાણી

સાહિત્યવિવેચક હોવા ઉપરાંત ભાષાશાસ્ત્રી અને સંશોધક હોઈને એમનાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ જેવી પ્રશિષ્ટ ભાષાઓ તથા તેના સાહિત્યનાં શાસ્ત્રીય સંશોધનોનો લાભ પણ એમની વિવેચન-પદ્ધતિને મળ્યો છે. વિવેચ્ય વસ્તુનું સ્વરૂપ, તેનું કાર્યક્ષેત્ર અને પ્રયોજનની તાર્કિક સ્પષ્ટતા, સમુચિત દૃષ્ટાંતો અને શક્ય હોય ત્યાં નિષ્કર્ષની તારવાણી આપવા જેવા અભિગમને કારણે વિવેચનના વિનિયુક્ત પક્ષ કરતાં સૈદ્ધાંતિક પક્ષ પર તેઓ વધુ કેન્દ્રિત થયાનું જણાય છે. આ ગ્રંથનું મહત્ત્વનું પાસું સંજ્ઞાઓની અર્થતાત્વિક સ્પષ્ટતા છે. ઉપરાંત, વિવેચન-સિદ્ધાંતના મહત્ત્વના વિચારો અંગેના પાશ્ચાત્ય લેખો કે તેના અંશોનો અનુવાદ કે સારાંશ, સંસ્કૃત કાવ્ય-શાસ્ત્ર અને પાશ્ચાત્ય સિદ્ધાંતવિચારના કેટલાક કેન્દ્રવર્તી ખ્યાલોની નુલનાત્મક ચર્ચા, આધુનિક સાહિત્ય પરત્વે સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના વિભાવોનો વિનિયોગ કઈ રીતે થઈ શકે તેની તપાસ જેવા મુદ્દાઓ પણ મહત્ત્વના છે. ગુજરાતી વિવેચનમાં ચોકસાઈ, વસ્તુલક્ષિતા, પ્રતિ-સંસ્કારનિષ્ઠતા તેમ જ આધુનિક અભિગમોની હિમાયત કરતો આ ગ્રંથ એ રીતે મહત્ત્વનો બન્યો છે.

હ.ત્રિ.

કાવ્યવિવેચન (૧૯૪૯): ડોલરરાય માંકડનાં કાવ્યશાસ્ત્રવિષયક લેખો, નોંધો, કાવ્યાસ્વાદો, અવલોકનોનો સંગ્રહ. એમાં સંસ્કૃત અલંકાર-શાસ્ત્રનું પરિશીલન દેખાય છે. સિદ્ધાંતવિચારના ત્રણ લેખોમાં, 'સાધારણીકરણ વ્યાપાર' જે ભટ્ટ નાયકે ભાવકના સંદર્ભમાં સ્થાપ્યો છે તેની પ્રયોજકતા સર્જકના સંદર્ભમાં પણ દર્શાવી છે; 'કાવ્યસ્વરૂપ'માં કવિસૃષ્ટિની અનન્યતા તથા કુન્તકની સર્જક-પ્રતિભાના પરિસ્પન્દની કલ્પનાને વિશદ કરીને સર્જનપ્રક્રિયા સમજાવી છે; 'ધ્વનિના પ્રભેદો' મુખ્યત્વે આનંદવર્ધનના 'ધ્વન્યાલોક'ને આધારે વર્ણવ્યા છે. પાશ્ચાત્ય કાવ્યશાસ્ત્રને લગતી ત્રણ નોંધોમાં 'ચેયેટિક ફેલ્સી' માટે 'ઊર્મિજન્ય ભાવાભાસ' શબ્દ-સમૂહની ચોગ્યતા, 'મેટાફર'માં રૂપક અને સમાસોક્તિ ઉભયનો સમાવેશ અને 'આઈરની'માં વિપરીત લક્ષણામૂલક અત્યન્ત-નિરસ્કૃતવાચ્યધ્વનિ હોવાનું દર્શાવ્યું છે. મુનશીનો સચોટતાવાદ, ખબરદારનો કાવ્યાનંદને 'ડોલન'નો સંબંધ, કાન્તકૃત 'દેવયાની'ના રસસંક્રમણ સંદર્ભે રા. વિ. પાઠક તથા મનસુખલાલ જવેરીની રસવિભાવ-રસોદય અંગેની ચર્ચા અને વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીનો 'અનુભાવના'નો પ્રત્યય — એ ચાર સંપ્રત્યયોની સૂક્ષ્મ તપાસ કરતા નિબંધો 'વિવેચનમાં શાસ્ત્રીય પરિભાષાની આવશ્યકતા' દર્શાવે છે. ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમાં કાવ્યાસ્વાદ વિષયક લેખો તથા અવલોકનો છે.

રા.ન્યા.

કાશીબહેન : જુઓ, દેસાઈ ગજરાબેન મણિભાઈ.

કાશીબા : 'સુંદરીસુબોધ ગીતસંગ્રહ' (૧૯૦૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

કાશમલન : જુઓ, પંડયા રંજિતલાલ હરિલાલ.

કાશય શિવનંદન : જુઓ, વૈદ્ય વિજયરાય કલ્યાણરાય.

કાસમ એહમદભાઈ : 'સિકંદર' નાટકના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાસરવાળા મૂળજીભાઈ હરિવલ્લભદાસ : 'અંબિકાસ્તવન : ૧-૩' (૧૮૪૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાળભૈરવ : 'અજબ ઈન્દ્રજાળ' અને 'કાનીલ કરામત'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાળિદાસ કમળસી : પદ્યકૃતિ 'જલાવિલાસ' (૧૮૭૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાળિદાસ જસાજી : 'સંતાની વાડોનાં ફૂલડાં યાને દાસભજનમાળા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાળુ : પન્નાલાલ પટેલની યશસ્વી નવલકથા 'માનવીની ભવાઈ'નો નાયક. ન મળી શકેલી રાજ્ય અંગેની હેયાભૂષ અને છપ્પનિયા દુકાળની ભૂંડી ભૂષ વચ્ચેની ભવાઈમાં મુકાબેલા આ ખેડુનું જીવન રેખાંકન થયું છે.

ચં.ટો.

કાળો ભગત (૧૮૫૪, -) : કવિ. સૌરાષ્ટ્રમાં થારખાણ ગામના વનની. જીવણની જેમ પોતાની જાતને દાસી તરીકે ઓળખાવે છે.

એમના નામે બે-એક પદ જોઈ છે.

ચં.ટો.

કાંઠરીવાળા ચંદુલાલ યુનીલાલ : 'માલતી ઉર્ફે' કવિયુગની સતી : ભા. ૧-૨' વાર્તાના કર્તા.

૨.૨.૬.

કાંજીલાલ રાજેન્દ્રનાથ : 'મહાભારતની નીતિકથાઓ'ના કર્તા.

ક્રો.બ્ર.

કાંટાવાળા કંચનલાલ ગોકળદાસ, 'જિજ્ઞાસુ' (૨૪-૮-૧૯૨૧) : કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ ઉમરેકમાં. એમ.એ., બી.એડ., પીએચ.ડી. સી.બી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાદમાં અધ્યાપન. હાલ નિવૃત્ત.

'મહેફિલ' (૧૯૮૧) કાવ્યસંગ્રહ ઉપરાંત એમણે 'ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી' (૧૯૭૯), 'કવિચિત્રકાર કૂલચંદ શાહ' (૧૯૮૦), 'મન:સુખરામ ત્રિપાઠી' (૧૯૮૧) જેવા ચરિત્રગ્રંથો આપ્યા છે. 'આજ અને આવતી કાલ' (૧૯૭૯) અને 'શ્રી મન:સુખરામ જીવનકવન' (૧૯૭૯) એ એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.ટો.

કાંટાવાળા મટુભાઈ હરગોવિંદદાસ, 'જ', 'નારદ', 'બાહુક'

(૧-૧૧-૧૯૮૦, ૧૫-૧૧-૧૯૩૩) : વાર્તાકાર, અવલોકનકાર, પત્રકાર. વતન વડોદરા. પ્રાથમિક-માધ્યમિક અભ્યાસ વડોદરામાં. વડોદરા કોલેજમાંથી બી.એ. મુંબઈ યુનિવર્સિટી દ્વારા ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ.નો ડિગ્રી કોર્સ દાખલ કરતાં એ વિષયના પ્રથમ એમ.એ. થવાનું માન મેળવ્યું. મિલ એજન્ટ અને 'સાહિત્ય' માસિકના સંચાલક તરીકે કામ કર્યું.

એમની લેખનપ્રવૃત્તિ અભ્યાસક્રમથી આરંભાયેલી. એમનાં ગ્રંથસ્થ લખાણો ઓછાં છે. એ વિશેષ જાણીતા છે 'નારદ'ના ઉપનામે લખેલી વાર્તાઓને કારણે. એમના બે વાર્તાસંગ્રહો 'વીતક વાતો' (૧૯૨૦) અને 'સંસારલીલા' (૧૯૩૨)માં આપણા જન-

જીવનનાં વિજ્ઞાન વિદ્યા વાર્તારૂપે, આકર્ષક શૈલીમાં આલેખાયાં છે. 'પ્રેમાનંદનાં જ નાટકો?' (૧૯૨૮) એ પુસ્તક, હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાએ પ્રકાશિત કરેલાં પ્રેમાનંદનાં નાટકો વિશે નરસિંહરાયે ઊભા કરેલા જાણીતા વિવાદના પ્રત્યુત્તર રૂપે લખાયેલા લેખનું જ ગ્રંથરૂપ છે. એમાં એમણે પ્રેમાનંદનાં નાટકોના પક્ષે શક્ય એટલી માહિતી દલીલા વડે બચાવનામું રજૂ કર્યું છે.

'સાહિત્ય' માસિકમાં એમણે ગ્રંથ-અવલોકનની પરંપરા ઊભી કરી અને ચર્ચાપત્રની પ્રણાલિકા પાડી. જૂના ગુજરાતી કવિઓની કૃતિઓનું 'સાહિત્ય'માં પ્રકાશન થતું એ પણ એમને જ કારણ. એમનાં અવલોકનોમાં સાહિત્યિક સમગ્રણ, રસિકતા અને સ્પષ્ટ વક્તવ્ય જેવાં મળે છે. એમની તંત્રીનોંધ આકર્ષક ગણાતી. તેઓ કથારેક 'બુદ્ધિપ્રકાશ'માં પણ લખતા. એમના અગ્રંથસ્થ છૂટક લખાણોની સંગ્રાહ ધણી થવા જાય છે. એમનું ગદ્ય સાદુરસીનું, સરળ, અર્થવાહક અને લોકભાગ્ય છે.

બા.મ.

કાંટાવાળા મોહનલાલ હ. : નવલકથા 'સંસારમાં કંસાર'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કાંટાવાળા મોહી : 'આનમતા ભાગુકાર' (બી. આ. ૧૯૫૬) કાવ્ય-સંગ્રહનાં કર્તા.

ર.ર.દ.

કાંટાવાળા સરોજ સુરેન્દ્ર : દાહરાશૈલીમાં લખાયેલાં ભક્તિનયનોનું પુસ્તક 'ભાવોત્કલિ' (૧૯૬૩)નાં કર્તા.

કી.બ્ર.

કાંટાવાળા હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ (૧૬-૭-૧૮૪૪, ૩૧-૩-૧૯૩૦): કવિ, લેખક. વતન ઉમરેડ. ૧૮૬૪માં મૅટ્રિક થઈ રાજકોટની ટ્રેનિંગ કોલેજના આચાર્ય. ત્યાં 'વિજ્ઞાન વિલાસ' સામયિક ચલાવ્યું. ૧૮૭૫-૭૬માં વડોદરા રાજ્યના કેળવણીખાતામાં જોડાયા અને ત્યાં ઘણાં વર્ષો કામ કરી રાજ્યના મિલિટરી સેક્રેટરી તરીકે નિમાયા. ૧૯૦૩માં રાવજહાદુરના ઈન્કાબ મળ્યો. ૧૯૦૫માં સુભાવાહના દીવાનનું કાર્ય સંભાળ્યું. ૧૯૨૦માં છઠ્ઠી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ બન્યા. 'પ્રાચીન કાવ્ય ત્રીમાસિક' અને 'સાહિત્ય'ના તંત્રી. 'પ્રાચીન કાવ્યમાળા'ના સંપાદક. એમની સાહિત્યવિવાદો કદરૂપે ગાયકવાડ સરકારે એમને 'સાહિત્યમાર્ગ' સુવર્ણચંદ્રકથી નવાજેલા. વડોદરામાં મૃત્યુ.

'ગુજરાત શાળાપત્ર'માં વિદ્યાર્થી-અવસ્થા દરમિયાન લખવા માંડ્યા ત્યારથી હરગોવિંદદાસની લેખનપ્રવૃત્તિનો આરંભ થયો. 'પાણીપત અથવા કુરુક્ષેત્ર' (૧૮૬૪) એમનું દેશપ્રેમ અને વીર-રસથી युક્ત કાવ્ય છે. એમાં યુદ્ધયુગનો સારો છે અને કવિની સુધારક, સ્વદેશી વૃત્તિ એમાં જેવા મળે છે. 'વિશ્વની વિચિત્રતા' (૧૯૧૩) એ એમના, તત્કાલીન ધર્મભેદ, જ્ઞાતિભેદ, બાળલગ્ન-પ્રથા, ન્યાયતંત્ર ઇત્યાદિ વિશેનાં કટાક્ષાત્મક કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'અંધેરી નગરીનો ગર્ધવસેન' (૧૮૮૧) રજવાડી પ્રથાને તાકતી કટાક્ષસભર વાર્તા છે. 'બે બહેનો' (૧૮૮૧) હિન્દુ કુટુંબ-જીવનને વ્યક્ત કરતી, રમૂજ શૈલીમાં લખાયેલી બોધપ્રધાન અને શિથિલ સામાજિક વાર્તા છે. 'રાણી રૂપમતી' રોમાન્સ કથા છે.

'ટયુકરી સો વાનો': ભા. ૧ થી ૫ (૧૯૨૧, ૧૯૨૩, ૧૯૨૩, ૧૯૨૪, ૧૯૨૫)માં એમણે દાદીમાને મુખે સાંભળેલી બોધ-પ્રધાન, રમૂજ અને ચતુરાઈભરી બાળવાર્તાઓ સાદી શૈલીમાં આપી છે અને તત્કાલીન સમયમાં ઉપયોગી બાળસાહિત્યની કૃતિઓ તરીકે એનું મહત્ત્વ ઘણું છે. 'દેશી કાસીગરીને ઉત્તેજન': ભા. ૧-૨ (૧૯૭૭)માં એમણે સ્વદેશી, લોકભાગ્ય, આર્થિક દૃષ્ટિએ દેશી હુન્નર-ઉદ્યોગની સ્થિતિ વર્ણવી એના ઉત્તેજનમાં સ્વદેશી હિતને જોયું છે. 'કેળવણીનું શસ્ત્ર અને તેની કળા': ભા. ૧-૨ ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય શિક્ષણપદ્ધતિના ક્રમિક વિકાસને નિરૂપતા અને તત્કાલીન શિક્ષણની ઊભીચોને દૂર કરવાનું સૂચવતો અભ્યાસપૂર્ણ ગ્રંથ છે.

એ વિશેષ જાણીતા છે 'પ્રાચીન કાવ્યમાળા'ના સંપાદક તરીકે. આ શ્રેણીનાં ૩૫ પુસ્તકો દ્વારા ગુજરાતી ભાષાના જૂના કવિઓની કૃતિઓને હસ્તપ્રતોને આધારે પ્રકાશમાં લાવવાનું પ્રશસ્ત કાર્ય એમણે કર્યું છે. આ પ્રકાશનશ્રેણી પ્રેમાનંદનાં કહેવાતાં નાટકો અને વજ્રભનાં કહેવાતાં આખ્યાનોનું નિમિત્ત બની હતી અને વિવાદો ઊભા થયા હતા.

સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી ગ્રંથોની સહાયથી લખાયેલું 'સંસાર-સુધારો' (૧૯૦૧) તત્કાલીન રૂઢિઓ અને વર્તમાન વિરુદ્ધ સુધારણનું નિરૂપણ કરે છે. 'નીતિ અને લૌકિક ધર્મ વિશે પ્રશ્નોત્તરી' (૧૯૭૯) એ પુસ્તક નીતિ, ધર્મ અને વ્યવહાર-વિવેક પ્રબોધનું, અંગ્રેજી ગ્રંથનું ભાષાન્તર છે. આ ઉપરાંત, કેળવણીકાર તરીકે એમણે ગણિત, ભૂગોળ, નામું, વ્યાકરણ ઇત્યાદિ વિષયો પર સંપૂર્ણ પાઠ્ય-પુસ્તકો તૈયાર કરેલાં છે.

બા.મ.

કાંટાવાળા અરવિંદ : 'ભૂતનો ભેદ' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કિકાણી મણિશંકર જટાશંકર (૨૨-૧૦-૧૮૨૨, ૧૦-૧૧-૧૮૮૪): નિબંધકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. એકાદ-બે વર્ષ ગામઠી નિશાળમાં ભાષાજ્ઞાન લીધા પછી ૧૮૩૭ સુધી મજમુદારીની તાલીમ લીધી. ત્યારબાદ 'કાકિયાવાડ એજન્સી'માં દાખલ થયા. ૧૮૪૦ થી ૧૮૭૪ દરમિયાન એજન્સીમાં કોષાધ્યક્ષના હોદ્દા સુધી પહોંચીને એ પદેથી નિવૃત્ત. સૌરાષ્ટ્રના પહેલા સંસ્કૃત સુધારવાદી. ૧૮૫૪માં જૂનાગઢમાં 'સુધૈયપ્રવર્તક મંડળી'ની સ્થાપના કરેલી. ૧૮૬૪માં જૂનાગઢમાં 'જ્ઞાનગ્રાહક સભા' સ્થાપી એના તરફથી 'સૌરાષ્ટ્ર દર્પણ' માસિક પ્રગટ કરેલું.

એમના નામે ગદ્યપદ્યાત્મક લેખસંગ્રહ 'ધર્મમાળા' (૧૮૭૧) અને નિબંધ 'સૂતકનિર્ગય' (૧૮૭૦) છે. વળી, 'ગાયનાવલિ', 'કાવિક વાચિક માનસિક પૂજ', 'છોટીબહેનની પાઠાવલિ': ભા. ૧-૨, 'બાળકોનો નિત્યપાઠ' જેવાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે. 'મણિશંકરના લેખોનો સંગ્રહ' એ એમના લેખોનું સમનરાય શિવશંકર લેખણે કરેલું સંપાદન છે. 'કાકિયાવાડી શબ્દોનો સંગ્રહ' પણ એમણે પ્રગટ કરેલો છે.

ચં.દો.

ક્રિકાણી રવિલાલ હરિદાસ—કુન્તનપુરી પ્રાગજી પુરુષોત્તમ

ક્રિકાણી રવિલાલ હરિદાસ : મુંબઈથી બટૂકેદાર સુધીના પ્રવાસનું વર્ણન આપતી કૃતિ 'એચકેદારની યાત્રા'(૧૯૨૧)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ક્રિકાણી વાલજીભાઈ પાંચાભાઈ (૬-૨-૧૯૪૪) : જન્મ ચલાળા (જ. અમરેલી)માં. ૧૯૬૬માં બી.એ. જિલ્લા કક્ષાએ માહિતી-પ્રાનાના અધિકારી.

એમના નામે 'ઝાકળનાં બિંદુ' મળે છે.

નિ.વા.

કિનારા કૃષ્ણજી ગોવિંદ : પૌરાણિક કથાઓને આધારે લખાયેલી બાળવાર્તાઓ 'ધ્રુવ અને ચિલીયા', 'ભારતમાની વાતો' તથા 'લઘુ સમાયલ' (સંક્ષિપ્ત) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કિરપાસમ હરિરામ : ગરબી, પદ, લાવણી, ધ્યાન પ્રકારની ધાર્મિક રચનાઓનો પદ્યગ્રંથ 'આધસંગ્રહ ભગવાનવગી'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કિલ્લાવાળા ગહાભાઈ પરમાનંદદાસ (૧૯૭૦, ૭-૭-૧૯૫૩) :

'સ્વ. શેઠકી ગહાભાઈ પરમાનંદદાસ કિલ્લાવાળાનો સંક્ષિપ્ત જીવનપરિચય - આત્મકથા'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કિશોર-કુમાર : પરંપરાગત ત્રિઅંકીનાટ્યકૃતિ 'દેવકુમાર'(૧૯૦૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કિશોર વકીલ : જુઓ, વર્મા બંસીલાલ.

કિશોરીલાલ શર્મા : જુઓ, ઉમરવારિયા બટુભાઈ લાલભાઈ.

કિસ્મત કુરેશી : જુઓ, કુરેશી ઉમર ચાંડભાઈ.

કિકરદાસ : પ્રચલિત સ્વરૂપની રચનાઓનો સંગ્રહ 'ભલા ભગવાનના તરંગો'(૧૯૩૯), ભજન અને પ્રાર્થના પ્રકારની રચનાઓનાં બે સંપાદનો 'જ્યોતિનાં કિરણો'(૧૯૪૦) તથા 'ભકિતરસ કાવ્યો અને આત્મચિંતન પદો'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કિચિત્ (૧૯૬૦) : સુરેશ ડ. એપીનો વિવેચનસંગ્રહ. દરેક બેટલા લેખો પરંપરાના વિવેચનથી જુદો ચમકારો બતાવે છે. કાવ્ય-મીમાંસાના પ્રશ્નોની એમાં ચર્ચા છે અને બૌદ્ધિક જગૃતિની વાટને સંકોરવાનો પ્રયત્ન છે. પરંતુ આધુનિક ચેતનાના પ્રવેશ સાથે કરેલા 'કાવ્યનો આસ્વાદ'નો ઉદ્યમ કે 'પ્રતીકરચના'ને સર્જન-પ્રક્રિયાના પ્રકાશમાં વિશદ રીતે ઉકેલવાનો ઉપક્રમ અત્યંત મહત્વનું પ્રદાન છે. 'વિદ્યાપીઠમાં સાહિત્યનું શિક્ષણ' પણ દિશા બદલનારો પ્રભાવ દર્શાવે છે. વળી, 'પથેર પાંચાલી' જેવી ફિલ્મ પરનું લખાણ પણ આસ્વાદ રીતે વિવરણાત્મક બન્યું છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ વિવેચકની ચેતનાથી આવેલા વર્ગોકની સમર્થન-સામગ્રી આ લેખોમાં પડેલી છે.

ચં.ટો.

કોનખાબવાળા કાળિદાસ યુનીલાલ : ચરિત્રાત્મક નવલકથા 'હરિસિંહ'(૧૯૯૨)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કોર્તનાચાર્ય મહારાજ : ચરિત્રગ્રંથો 'શ્રી નવનાથચરિત્ર'(બે ભાગ) તથા 'મહાસતી અનસૂયા અને દત્તાત્રેયચરિત્ર', પદ્યગ્રંથ 'દત્તાત્રેયામૃત શતપદી' તેમ જ હિન્દુધર્મવિષયક ગ્રંથો 'શ્રી દત્તા-પ્રભોધકલ્પદ્રુમ'(૪ સ્કંધ), 'હરિદાસ કથાપદ્ધતિ' અને 'હરિહર ભકિતરહસ્ય'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કોર્તિદેવ : કનેવાલાલ માણિકલાલ મુનશીની પ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક નવલકથા 'ગુજરાતનો નાય'માં યવનોનાં આક્રમણ સામે આર્યોવર્તની ચિંતા કરનાર અને એની એકતાનું સ્વપ્ન જનાર, મુંજવનો પુત્ર અને અવાંતીનો પરાક્રમી યોદ્ધો.

ચં.ટો.

કોર્તિવિજય : કાવ્યસંગ્રહ 'અંતરનાં અઠવાળાં'(૧૯૭૫) ઉપરાંત 'કર્મસ્વરૂપ'(૧૯૬૦), 'ત્રણ મહાપુરુષો', 'કથાપરિમલ'(૧૯૬૩) તેમ જ 'આર્હતધર્મપ્રકાશ'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કુકકુટદીક્ષા : ન્હાનાલાલની આપદ્યાગદ્ય શૈલીની વિડંબના કરનું 'મોટાલાલ'ના ઉપનામથી ખખરદારે રચેલું પ્રતિકાવ્ય.

ચં.ટો.

કુલસણા કનેવાલાલ મગનલાલ : પ્રાર્થના, ભજન અને ગરબા પ્રકારની રચનાઓની પુસ્તિકાઓ 'જુમળું'(બી. આ. ૧૯૫૩) અને 'માના ચરણો'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

કુનુમ આબ્દુલુલુસેન, 'આગાટ'(૨૭-૧૧-૧૯૨૨) : કવિ. જન્મ બગસરામાં. મુંબઈમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ દરમિયાન ઉર્દૂનો અભ્યાસ. એમણે 'આગ અને બાગ'(૧૯૬૪), 'લસના જખ્ખો'(૧૯૬૯), 'શરણાઈ'(૧૯૭૨), 'અરમાન'(૧૯૭૩), 'લાલીની ખૂશબૂ'(૧૯૭૩), 'તસ્વીરે કરબલા'(૧૯૮૦), 'ધૂપખંવ'(૧૯૮૩), 'પનઘટ'(૧૯૮૩) જેવા ગદ્ય અને મુક્તકોના સંગ્રહો આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

કુતી : ચન્દ્રકાન્ત બક્ષીની ટૂંકીવાર્તા. બે પુરુષ અને એક સ્ત્રીના લગ્નસંસ્થા બહારના જાતીય અને માનવીય સંદર્ભો પર ઊભેલું એનું કલ્પિત કથાનક સંવેદનશીલ છે.

ચં.ટો.

કુદરતી : લાભશંકર દાકરનું એકાંકી. પુણ્ય કરવાનું પણ એનો વિચાર નહિ, તે જ સ્વર્ગના અધિકારી થવાય - એવા વિચારદોર પર વિસ્મરેલું આ એકાંકી પરિસ્થિતિજન્ય ચમત્કૃતિથી રસપ્રદ અને છે.

ચં.ટો.

કુન્તનપુરી પ્રાગજી પુરુષોત્તમ (યોગી) : બાળવાર્તા 'બીરબલ અને બાદશાહ' : ભા. ૧-૧૮(૧૯૧૨); નવલકથા 'વિલાસ-સુંદરી અને અદ્ભુત જાદુનો પલંગ' : ભા. ૧-૮(૧૯૦૯),

'ચન્દ્રકલા અને ખલુફૂષીઓનું બજાર': ભા. ૨ (૧૯૧૨), 'જગતી જન અથવા ભૂતાનું ઘર' (૧૯૧૪) તથા 'અંધારી રાતની છૂપી વાતા તથા મામો-ભાણેજી પ્રથમોધ્યાય' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

કુબ્જ: કૃષ્ણાનુરાગી સરલા અને કૃષ્ણવિદ્યે (પાણી તરલા વચ્ચે મુકાયેલી કુબ્જના કૃષ્ણપ્રેમને નાટ્યાત્મક ભાંગામાં વહેંચી ઉમાશંકર જોશીનું પદ્યરૂપક.

ચં.દા.

કુમાર: જુહા, દેસાઈ મહેન્દ્રકુમાર માતીલાલ.

કુમારની અગાથી (૧૯૭૫): મધુરાયની મૌલિક ત્રિઅંકી નાટ્યકૃતિ. એનું વસ્તુ અર્ધજાતીય સંબંધને આલેખનું અરૂં છે. હર્ષદ-નિશાના સાતેક વર્ષના ઔપચારિક દ્રાપન્યમાં પતિની બેવફાઈનું વેર લેવા નિશા દિગ્ગર કુમાર સાથે સંકળાય છે, પરંતુ ભાભોની સંચલવૃત્તિ જાઈ ચલિત થયેલા કુમાર અગાથીની પાળ પરથી પરનું મૂકે છે. આ કથાને, પાર્દીના વાતાવરણ વચ્ચે અને કુમારની ફરી સદેહ થતી ઉપસ્થિતિ વચ્ચે શ્લેષ-કથાનકની ક્ષાત્રે પાંચાંચી છે. કુમારનું મુન્ય એ અન્ય લોકો માટે જીવવાનું બહાનું બને છે, એવા મર્મ ઉપસાવી શમનું આ નાટક, એનાં ધારદાર સંવાદો ને જીવંતતાને કારણે તેમ જ મંચનપ્રયોગની આકર્ષકતાને કારણે નોંધપાત્ર છે.

ચં.દા.

કુમુદ: જાવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા 'સરસ્વતીચન્દ્ર'ની નાપિકા. નાયક સરસ્વતીચન્દ્રના ગુણ્યાગને કારણે પ્રમાદધન સાથે પરાણી લેધવ્ય પામતી અને છેવટ સુધી પ્રેમ અને લગ્નની મર્યાદાને અકબંધ રાખતી સુકુમાર નારી તરીકે એનું ચિત્રણ થયું છે.

ચં.દા.

કુમુદાન્ત: નાટ્યકાર. એમનાં ઉપદેશપ્રધાન સાત નાટકોના સંગ્રહ 'નવયુગની નાટિકાઓ' (૧૯૭૫)માં એમણે સદી ગયેલા સમાજનું વાસ્તવદર્શન કરાવ્યું છે; 'શ્રીઓની કાઉન્સિલ' એ શ્રીઓની પ્રાકૃતિક નિર્ભયતાને ચર્ચનું શિથિલ નાટક છે. 'નવયુગ'માં કૃતિગત જડના અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે; 'આંખ આડા કાન'માં સ્ત્રી-પુરુષ-મેત્રી અને વિધવાના પ્રશ્નોનું નિરૂપણ છે; 'સૂર્યોદય' નાટક ખેડૂતની દુર્દશાને વિવાદ આપતું આધવક્ષી અને પ્રચારવક્ષી નાટક છે; 'બંધ બારણું' નાટક અસ્પૃશ્ય વસ્તુવાળું છે અને વિચાર-ભારથી દબાઈ જાય છે; તે લાંબા સંવાદો અને નાટ્યાત્મકતાના અભાવથી અલગ પડી જતું નાટક 'કડવો છૂટકો' કૌટુંબિક પ્રશ્નને રજૂ કરે છે.

શા.ત્રિ.

કુમુદચંદ્રાચાર્ય: પદ્યકૃતિ 'કલ્યાણમંદિરસ્તાત્ર'ના કર્તા.

કૌ.ગ્ર.

કુરુક્ષેત્ર (૧૯૨૬-૪૦): આર કાંટ અને ઉપદેશ્યતરૂપ 'સમન્તપંચક' તથા 'મહાપ્રસ્થાન'ના ઉપસંહારકાવ્ય સાથે મળીને થોડા પુસ્તિકાઓમાં થોડા વર્ષના ગાળામાં પ્રગટ થયેલું કવિ ન્દાનાલાલનું ડોલન-

શૈલીમાં લખાયેલું, મહાભારતના યુદ્ધને વિષય બનાવતું મહાકાવ્ય. કૃષ્ણના હાથમાંથી ંસી છેડાવી બહેન સુમદ્રા પાંચજન્મ શંખ મૂકી તેમને સુંદર મટી ભવ્ય બનવા પ્રેરતી હોય એવી, પ્રથમ કાંટ 'યુગપલટો'ની કવિકલ્પના મોહક છે. બીજા-ત્રીજા કાંડમાં કૃષ્ણ-વિષ્ટિ અને યુદ્ધનિર્ધારના પ્રસંગ પનાવી, ચારથી દશ કાંડોમાં કુરુક્ષેત્રનું યુદ્ધ નિરૂપી, કવિએ અગિયારમા કાંટ બીજાં શરણ્યા પરથી યુધિષ્ઠિરને આપેલા સત્કર્મના ઉપદેશમાં રોક્યો છે. બારમા કાંડ 'મહાસુદર્શન' પ્રથમ કાંડ જેવી કવિની મૌલિકતાનું હૃદય-સંતર્પક દર્શન કરાવે છે. યુદ્ધાન્તે હૃદયમાં ઉભરાયેલા વિષાદ અને પશ્ચાત્તાપમાંથી પાંડવોને બહાર કાઢવા, સંહાર પણ સર્જન જેવી પરમાત્માની કલ્યાણકારી વિશ્વલીલા જ છે—એમ કહી, વ્યાસ એમને પોતાના તપોબળથી વિરાટના મહાસુદર્શનચક્રનું જે દર્શન કરાવી એમને સમાધાનની શાતા અર્પે છે તેમાં કવિની કલ્પનાને એમનું ચિત્રસર્જક કવિત્વ તથા વાક્યપ્રભુત્વ પૂરો તાલ આપે છે. 'મહાપ્રસ્થાન' કૃતિનું સમુચિત સમાપન કરી કાવ્યમાંના વિવિધ રસોની શાન્તરસમાં વિલુપ્તિ સાધી આપે છે. વસ્તુ મહાભારતનું, પણ નિરૂપણ ને કવિતા પોતાનાં—એ સ્વતંત્ર એવો કવિસંકલ્પ બતા કાંડોને સમગ્રપણે અવલોકતી સફળતાપૂર્વક પળાયો છે, એ અંદરનાં કેટલાય પ્રસંગોનાં વર્ણનો તથા મહાકાવ્યોચિત હામરી ઉપમાચિત્રોથી તેમ જ કવિએ પોતાનાં નાટકો તથા કથાકાવ્યોની પેઠે આ કૃતિમાં પણ મૂકેલાં પ્રસંગલક્ષી અને ભાવદ્યોતક ગીતોથી પ્રનીત થાય છે. 'પાર્થને કહો ચઢાવે બાણ', 'હરિ તહારે યુગ ઉછળ નપનતમાં', પેલા સુદર્શનચક્રના દાંતે દાંતે બેઠેલી જંગાણીઓનું ગીત 'હરિની સમાજાએ અમે નીસર્યા રે લોલ' અને એ જ શ્લેષ બીજી ભાગમાં ઉદ્ગારનું કૃતિનું સમાપ્તિગીત 'નભકુળ કુદરી ફરે રે લોલ' આ મહાકાવ્યનાં, તેના રચયિતાનાં, તેટલાં અર્થગીત ગુણ્યાતી કવિતાનાં પણ પ્રથમ પંક્તિનાં ઊર્મિકાવ્યો છે. સમર્થ કવિની પ્રતિભાનો સંસ્પર્શ અનેક સ્થળે હોવા છતાં આઈ વાગિતાનો અતિરેક, શૈલીદાસ્ય, નિવાર્થ પુનરુક્તિઓ, વસ્તુ-વિધાનમાં ક્યારેક વરતાતી અસંગતિ તેમ જ મહાભારતીય પાત્રોના નિરૂપણમાં ક્યારેક પ્રવેશી ગયેલી પ્રાકૃતના ઓંચા છે.

અ.સ.

કુરેશી અબ્દુલકરીમ ચાંદભાઈ, 'મુકબિલ કુરેશી' (૨૪-૩-૧૯૨૫): કવિ. આટાદ જિલ્લાના રાણપુર ગામમાં જન્મ. અભ્યાસ નોન-મેટ્રિક. ૧૯૪૮થી ૧૯૮૩ સુધી ભાવનગરમાં પશ્ચિમ રેલવેમાં કર્મચારી. ઘાલ નિવૃત્ત.

ઉર્દૂ ગઝલ-પરંપરાના કાંચાને જાળવતી ગઝલરચનાઓના બે સંગ્રહ 'પમરાટ' (૧૯૫૮) તથા 'ગુલઝાર' (૧૯૭૨)માં અનુ-ભૂતિની તીવ્રતા અને ભાષાગત સાદગી નોંધપાત્ર છે.

કૌ.ગ્ર.

કુરેશી ઉમરભાઈ ચાંદભાઈ, 'કિસ્મત', 'ચાંદસુત' (૨૦-૫-૧૯૨૫): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૪૧ માં મેટ્રિક. ૧૯૪૧ માં સેન્સસ ઓફિસમાં અને ૧૯૪૨-૪૩ માં તારટપાલ ખાતામાં ક્લાર્ક. ૧૯૪૪-૪૯ દરમિયાન 'કલાની' માસિકના સહાંત્રી. ૧૯૪૯થી ૧૯૮૧ સુધી ભાવનગર નગરપાલિકામાં ટાઈપિસ્ટ. ૧૯૮૧-૮૨માં

કુરેશી નિઝામુદ્દીન અમીરુદ્દીન - કૃતસ્થક્રાંતી

ભાષાંતરનિધિના સહકાર્યકારી મંત્રી. ૧૯૮૪થી સરસ્વતી પ્રેસ, ભાવનગરમાં પ્રુફરીડર.

ગઝલો-નઝમોનો સંગ્રહ 'આત્મગુજન' (૧૯૪૮), ગીતસંગ્રહ 'રેતી અને મોતી' (૧૯૫૪), ગીત-ગઝલો કાવ્યોનો સંગ્રહ 'સલિલ' (૧૯૬૨), રુબાઈયાત 'સુરાહી' (૧૯૬૪), ગીતરૂપક 'વાદળ વિપદનો' (૧૯૬૭), રાષ્ટ્રીય ગીતોનો સંગ્રહ 'વનવલીલા' (૧૯૬૮), ગઝલકથા 'વિરહિણી' (૧૯૬૯), ગઝલસંગ્રહ 'અતર' (૧૯૭૦), ગઝલો-નઝમો-મુકતકોનો સંગ્રહ 'ઈકરાર' (૧૯૭૦), ગઝલસંગ્રહ 'અનામત' (૧૯૭૮) વગેરે એમના કાવ્યગ્રંથો છે; 'નાચનિયા' (૧૯૪૦) તથા 'નકીબ' (૧૯૪૫) એમનાં બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે; જ્યારે 'ઈશ્વરનું મંદિર' (૧૯૫૭) એ એમણે કરેલાં નાટકનો અનુવાદ છે.

અં.દા.

કુરેશી નિઝામુદ્દીન અમીરુદ્દીન : નવલકથાકાર, ચરિત્રલેખક, અનુવાદક. એમની ઐતિહાસિક તેમ જ સામાજિક નવલકથાઓમાં મેગલકાળના વાતાવરણને આલેખતી 'આખર મહેલ' (૧૯૧૪), 'આણધારી આફત ને સત્યનો જય', 'અબેદા-૧' (૧૯૧૫), 'કુદરતનો ખેલ' (ભા. ૨), 'ગદ્યુર જન અથવા અલખેલી નાર', 'જહાંગીર' (૧૯૦૮) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત, વાર્તાસંગ્રહ 'નિઝામી વાર્તાઓ' (ભા. ૧), તેમ જ જીવનચરિત્રો 'મોહમ્મદનું ટૂંકું જીવન', 'હજરત પીરનેપીર દસ્તગીરનું જીવન-ચરિત્ર', 'હજરત મહમ્મદ સલ્વામનું જીવનવૃત્તાંત' એમણે આપ્યાં છે. આ સિવાય, કેટલાક ધાર્મિક-સાંપ્રદાયિક ગ્રંથો પણ એમણે લખ્યા છે. 'કૃષ્ણકથા' અને 'હાલાતે ઈસનમબોલ' એમણે કરેલા અનુવાદો છે.

કો.પ્ર.

કુલડીમાં ગોળ : પન્નાવાલ પહેલની ટૂંકીવાર્તા. એમાં ગ્રામ્ય ડાહ્યાવાલ કુલડીમાં ગોળ ભાંગવાને બદલે કલાલાણ દિવાળી અંગેના પોતાના ભાવને પ્રગટપણે વ્યક્ત કરવાની ઢામ ભીંદે છે.

અં.દા.

કુલયોગિની : પત્નીની ગરિમા અને અંના મહિમાને વર્ણવતું નડાનાલાલનું પ્રસિદ્ધ ખંડકાવ્ય.

અં.દા.

કુથલરાય સાગભાઈ : 'અકબરનો નિબંધ' (૧૯૫૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

કુસુમ : ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા 'સરસ્વતીચંદ્ર'માં નાયિકા કુમુદની નાની બહેન તરીકે આવતું પાત્ર. અંતે નાયક સરસ્વતીચંદ્ર સાથે એનાં લગ્ન થાય છે.

અં.દા.

કુસુમકાન્ત પોરેયા : જુઓ, બ્રોક્સ ગુલાબદાસ હરજીવનદાસ.

કુસુમમાળા (૧૯૮૭) : કવિ નર્મદના અવસાન પછી બીજાં વર્ષે, આજથી લગભગ એક સદી પહેલાં પ્રગટ થયેલ અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાજોત્રે એક સીમાચિહ્ન અંકિત કરતો નરસિંહરાવ દીવેદિયાનો કાવ્યસંગ્રહ. પાલ્લેવની 'ગોલ્ડન ટ્રેઝરી' દ્વારા અંગ્રેજી

કવિઓની ઊંમિકવિનામાંથી સૌથી પ્રેરણા મેળવી સ્વાયેલાં આ કાવ્યોમાં રોચક કલ્પનાઓ, ઊંમિનું બારીકીભર્યું આલેખન, ભાષા તેમ જ છંદનું સુઘટ સંયોજન ગુજરાતી ઊંમિકવિતામાં સૌપ્રથમ કંઈક અંશે કલાત્મક રીતે પ્રયોજાયેલાં છે.

ઊંમિકવિતા અંગે સાચી દિશામાં દોરવણી આપી એ એનું જ્ઞાપાસું છે. 'મેઘ', 'ચંદા', 'મધ્યરાત્રિએ કોપલ' વગેરે કાવ્યોએ વિદ્વાનો તેમ જ કાવ્યરસિકો-ઉભયને પ્રસન્ન કર્યાં છે. ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીએ 'કુસુમમાળા'માં સૌપ્રથમ પ્રગટ થયેલી શુદ્ધ પ્રકૃતિ-કવિતાને ધ્યાનમાં રાખી યોગ્ય રીતે જ નરસિંહરાવને 'સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાના કવિ' તરીકે ઓળખાવ્યા છે. રમાબાઈ નીલકંઠને 'ગુજરાતી કવિતાના સાહિત્યમાં શબ્દમાં એક જ મીઠી વીરહી' જેવી 'કુસુમમાળા'ની કવિતા સ્પર્શી ગઈ હતી, એ પણ નોંધવું જોઈએ.

ર.ત્રિ.

કુસુમાકર : જુઓ, જ્ઞાણીપુરા શંભુપ્રસાદ છેલરાંકર.

કુળકથાઓ (૧૯૬૬) : ૧૯૬૯માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનું પારિતોષિક મેળવનાર, સ્વામી આનંદનું પુસ્તક. એમાં મુંબઈનાં કેટલાંક જૂનાં ઘરાણાંની સાંભળેલી અને સાંભરેલી કથાઓનો સંગ્રહ છે. જૂની મુંબઈના વિકાસમાં ફાળો આપનાર ભાટિયા, વાણિયા, લુહાણા કચ્છી કોમોમાં અસંખ્ય પુરુષાર્થી પાકયા એને અંગે વાંચેલી કે સંઘરેલી નાનીમોટી ઈતિહાસિકથા યા દંતકથા પરથી આ લેખાનો ઘાટ નેપાર થયો છે. કોઈને રીઝવવા કે મિત્રાના મિથ્યાભિમાનને પોપવા નહિ પરંતુ લેખકના વ્યક્તિત્વવદ્ધતરમાં ઓછેવરતો ફાળો આપનાર પરિભ્રમ તરીકેના આદરભાવને લીધે આ લખાણું છે. આ કુળકથાઓ મુંબઈ પૂરતી મર્યાદિત છે અને એમાં મુખ્યત્વે પહેલા પાયોનિયરો અંગેનું—માસરજી ઘરાણું, ખટાઉ ઘરાણું, ઠાકરશી ઘરાણું, વસનજી ઘરાણું, એમ સર્વ ઘરાણાં અંગેનું—નિરૂપણ છે.

અં.દા.

કુંભ : જુઓ, ત્રિપાઠી ચીમનલાલ દાંમોદરદાસ.

કુંડલાકર : જુઓ, ઓઝા રતિલાલ ગૌરીચંકર.

કુંડલાવાળા અજુલકાદર લુકમાનજી : મૃત્યુ પાછળના જમણુવારો અને કન્યાવિક્રય જેવી કુરૂઢિઓને કારણે કથાનાયક તુરાબે સહેલા પડતા આર્થિક અને સામાજિક સંઘર્ષોને મર્મસ્પર્શી રીતે નિરૂપતી નવલકથા 'ટળવળનો તુરાબ' (બી. આ. ૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

કુંભાર બાપુભાઈ નારણભાઈ : 'રસિક ફારસસંગ્રહ' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

કુંવરજી ભોંખાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'ચતુરસુંદર સીવિલાસ' (૧૯૨૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

કટસ્થક્રાંતી : 'કૃતસ્થાદેશ' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

કૂવો અને હવાડો : કિશોરવાલ મશરૂવાળાનો ચિતનાત્મક નિબંધ. શાસનતંત્રના સંદર્ભમાં હવાડા તરીકે શાસક વર્ગને અને કૂવો તરીકે સમસ્ત પ્રજાને નિદેશીને અહીં ચારિત્ર્યવૃદ્ધિની અપેક્ષા પ્રગટ કરાયેલી છે.

ચં.ટો.

કૃ. દી. : જુઓ, દીક્ષિત કૃષ્ણવૌર ત્રેલોકચનારાયણ.

કૃતિવાસ (૧૯૮૫) : શિવકુમાર જોષીનું ત્રિઅંકી નાટક. અવન્તિકાને તરછેાડી નિઃસ્પૃહ જીવન ગાળતા પ્રિયંકરનો, નાનાભાઈ પ્રાંજલની પત્ની ઉપસી સાથેનો અભાન અનુરાગવ્યવહાર અને પરણીને વિધવા બનેલી અવન્તિકાનો એ સંદર્ભમાં કવચ તરીકે ઉપયોગ કરવાની ઈચ્છાનો અંતિ પ્રિયંકર દ્વારા થતો પરિત્યાગ—એવું આ નાટકનું સામાજિક કથાવસ્તુ છે. નાટકમાં ઘટસ્ફોટ ગાણતરી-પૂર્વકનો અને પ્રમાણમાં આયાસપૂર્ણ લાગવાનો સંભવ છે.

ચં.ટો.

કૃષલાની ગિરિધારી : 'અલ્પાયતન' (૧૯૨૪) નાટકના કર્તા.

નિ.વો.

કૃપાચંદ : પદ્યકૃતિઓ 'શ્રી રત્નસારનો રાસ', 'શ્રી ભીમરેન રાજનો રાસ' અને 'શ્રી વિનાયી રાજનો રાસ' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કૃષ્ણ અને માનવ સંબંધો (૧૯૮૨) : 'મહાભારત'માં નિરૂપાયેલા કૃષ્ણના જીવનનું અને એમનાં કર્યોનું શાસ્ત્રાપૂર્ણ સમગ્ર સાથે અર્થઘટન કરાવતું હરીન્દ્ર દવેનું પુસ્તક. મહાભારતનો પ્રસંગોને ઝીણી નજરે જોઈને લેખકે તેમાંનું સ્વસ્થ યોતાની દૃષ્ટિથી સમજવું છે. કૃષ્ણના જીવનમાંના ચમત્કારોની સમજૂતી બુદ્ધિ-ગ્રાહ્ય રીતે આપવાનો પ્રયત્ન પણ અહીં થયો છે. સંશોધન કે નુવનાત્મક અભ્યાસ કરતાં આસ્થાભર્યા સર્જકની 'મહાભારત' અને કૃષ્ણને પામવાની મથામથ આ પુસ્તકમાં વધુ વ્યક્ત થાય છે. મૂળમાંના હજારેક શ્લોકો ટાંકવા ઉપરાંત તેનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ અહીં આપાયો છે.

દી.મ.

કૃષ્ણકમળ : નાયિકાના મુગ્ધ હૃદયમાં ઊછળતી ભાવોમિશ્રિને સંવાદો દ્વારા અભિવ્યક્ત કરતું નાટક 'કમલિની' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

કૃષ્ણકુમાર : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'એનટા ગેરિબ્રાલ્ડી' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

કૃષ્ણજમન (૧૯૧૨, ૧૯૪૪) : કવિ. એમના કાવ્યસંગ્રહ 'વિણુનાદ' (૧૯૪૪)નાં કાવ્યો-ગીતોમાં કલ્પના, લય અને પ્રાસ નોંધપાત્ર છે. એમણે પૌરાણિક અને સામાજિક નાટકો તથા નવલિકાઓ પણ રચ્યાં છે.

નિ.વો.

કૃષ્ણદાસ બહેચરદાસ : ભજન તથા ગરબાઓનો સંગ્રહ 'ભજન-સંગ્રહ યાને પ્રભુની પ્રાપ્તિ' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

કૃષ્ણરાધા : જુદાં જુદાં સાદૃશ્યોથી કાનજી અને રાધાના પ્રીતિસંબંધને લયાત્મક રીતે ઉપસાવતું પ્રિયકાન્ત મણિયારનું પ્રસિદ્ધ ગીત.

ચં.ટો.

કૃષ્ણાનંદ અવધૂત (૧૯૮૦, —) : કવિ. એમ.એ. સુધીનો અભ્યાસ. ભગવદ્ભક્તિનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'શ્યામસુંદર ભજનાવલિ' (ત્રી. આ. ૧૯૩૩) એમના નામે છે.

નિ.વો.

કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'પ્રભુરામ જીવનરામ' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

કૃષ્ણાનંદજી રાધવાનંદજી : પદ્યકૃતિ 'રાધવ અનુભવપદ' (૧૯૦૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

કૃષ્ણાબલેન : સિદ્ધાદનાં ચૌર્યપ્રેરક સાહસોની સરળ શૈલીમાં લખાયેલી કથા 'સિદ્ધાદનાં સાહસો' (૧૯૫૨)નાં કર્તા.

નિ.વો.

કૃષ્ણારામ કાથીરામ : પ્રાસના માધુર્ય અને વાણીના ઓજસને કારણે ચિત્તવેધક બને તેવાં ભોધક છપ્પા, મુક્તકો અને મનહર છંદમાં રચાયેલાં કવિતોનો સંગ્રહ 'કૃષ્ણારામ ઉરવિલાસ' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

કે. ચન્દ્રનાથ : જુઓ, દવે ચન્દ્રકાન્ત નવલસંકર.

કે. જી. પંડિત : જુઓ, માળવી નટવરલાલ મૂળચંદ.

કેકોબાદ મંચેરથા પાલનજી : 'ગુજરાતી વ્યાકરણના સિદ્ધાંતો' (૧૯૮૭) અને 'શાળોપયોગી બાળવ્યાકરણ' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

કેકોબાદ રૂસ્તમ : નવલકથા 'ગુલઝારે હાલ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કેમુથડુ નસરવાનજી બહાદુરજી : ડો. કે. એન. બહાદુરજીની જીવનસામગ્રી આપતું પુસ્તક 'સકરે બહાદુરજી' (૧૯૦૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

કેશેખડુ મંચેરથાલ : 'વીસમી સદીની ફરજ' (૧૯૦૧)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

કેટલાંક કાવ્યો — ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૦૩, ૧૯૦૮, ૧૯૩૫) : કવિ ન્હાનાલાલનાં કાવ્યસંગ્રહો. ભાગ ૧ ન્હાનાલાલને કાવ્યપ્રતિષ્ઠા અપાવનાર એમનો ટૂંકાં ઊર્મિકાવ્યોનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ છે. નરસિંહરાવ, કાન્ત, બળવંતરાય જેવા પુરોગામીઓની ઓછીવત્તી અસર, પાંચેક અંગ્રેજી રચનાઓનાં ભાષાન્તરો અને વધુ પડતો અર્થાંબર છતાં ન્હાનાલાલની પોતીકી અભિવ્યક્તિ અને ઉપાદાન પરત્વેની સર્જક તરીકેની સજગતા નોંધપાત્ર છે. અહીં છદોના ગુણાકાર-ભાગાકાર અને સરવાળા-બાદબાકી દ્વારા પદ્યવૈવિધ્ય છે, અલંકારપ્રચુર અને વિશિષ્ટ લયયુક્ત આગવું ડોલનશૈલીનું માહાત્મ્ય છે, જૂના લોકઢાળોનાં નવાં રૂપાંતરો છે અને સીધા

ગદ્યનો ઉપયોગ પણ છે. સ્વાનુભવકેન્દ્રી આ રચનાઓ અંગત-જીવન, પ્રેમ, પ્રકૃતિ, પ્રાણુભક્તિ અને ચિંતનને સ્પર્શે છે. 'મિથિમય શૈલી' અને 'શાવણી મધ્યાહન' મહત્વની રચનાઓ છે. બીજા ભાગમાં ન્હાનાવાવની પ્રતિભાના મહત્વના ઉન્મેષો સંઘરાયેલા છે. આત્મલક્ષી કાવ્યોની સંખ્યા અહીં ઘટી છે અને બૃહદ્ માનવ-સંવેદનોને સ્પર્શતી રચનાઓ શ્રુતિરમ્ય વ્યંગન-સંકલના દ્વારા નાટ્યમાધુર્યના અનુભવ કરાવે છે. ગુજરાત, હિન્દ અને દુનિયામાં અંકુરતી નવચેતનાને કવિતામાં ઉતારવાની અને પારિત્યક્ષીની નરમ પાડવાની કવિની નેમ છે. 'નયાણીની ધાર', 'જીણા જીણા મેલ', 'હરિનાં દર્શન' જેવાં ઉત્તમ ગીતો, 'યૌવના' અને 'શ્રીભાગ્યવતી' જેવાં ડાહ્યશૈલીના વિશિષ્ટ પ્રયોગો, 'ગિરનારને ચરણે' જેવું રમ્ય વસંતનિલકાનો આલેખકર કરનું છંદોબદ્ધ કાવ્ય વગેરે અહીં આકર્ષણ છે. ત્રીજા ભાગમાં નરિ લાંબી નરિ ટૂંકી એવી ચાર કાવ્યરચનાઓ સમાવિષ્ટ છે: 'મ્હારો માર', 'બ્રહ્મજન્મ', 'પારેવડો', 'સંસ્કૃતિનું પુષ્પ'. ન્હાનાવાવની વિલક્ષણતા શિવાયના બીજા કોઈ વિશેષ ભાગ્યે જ આ રચનાઓમાં જોઈ શકાય છે.

ચં.ટા.

કેટલાંક ચિત્રોની સ્વરચના: વિભૂત શાહનો ટૂંકીવાર્તા. અહીં આદિમકાળ અને મધ્યકાળથી આજ પર્ષતનાં ચિત્રોની હારમાળાને અંતે એ જ રીતે પુનરાવૃત્તિ થનાર ભાવિના સમયનું પરિમાણ વૈશ્વિક સંગીતની પ્રતીતિ કરાવે છે.

ચં.ટા.

કેતકર શ્રીધર બંકદેશ: ઉપયાગી સંદર્ભગ્રંથ 'ગુજરાતી જ્ઞાનકાવ્ય — ભા. ૧, ૨' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

કેતન મુનશી: જુઓ, મુનિન્દ્ર નવિકેત દુપદલાલ.

કેન્દ્ર અને પરિઘ (૧૯૮૦): યશવંત શુક્લનો ચિંતનાત્મક નિર્બંધોનો સંગ્રહ. વૈશ્વિક વર્ષની સમયાવધિ દરમિયાન વિવિધ વિષયો પર લખાયેલા આ લેખો પૈકી ઘણા લેખકે આપેલાં વ્યાખ્યાનોની નીપજ છે. લેખકના સમગ્ર ચિંતનના મૂળમાં માનવકલ્યાણની ભાવના છે, તેથી માનવચેતન્યના આલેખકરૂપે પ્રસરેલી જીવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને જાણવા-સમજવાની વૃત્તિ આ લેખોમાં છે. અહીં કેટલાક લેખોમાં લોકશાહી અને સામ્યવાદી વિચારસરણીનાં પાયાનાં મૂલ્યોને સમજવાની ખવના છે; તે કેટલાક લેખોમાં ઈતિહાસ અને ધર્મનું માનવકલ્યાણમાં શું મહત્ત્વ તેનો વિચાર છે. 'ઈતિહાસની ધર્મભાવના' તથા 'ઈતિહાસનો અનુનય' એ બે લેખો પ્રખ્યાત ઈતિહાસવિદ ટોચન્ગીના માનવજીવન અને ધર્મ વિશેના વિચારોને સમજાવે છે. એ શિવાય અહીં 'મૂલ્ય અને કવિ-ધર્મ', 'કવિતાનો સમાજસંદર્ભ' જેવા લેખો સાહિત્યને સામાજિક ને માનવીય મૂલ્યના સંદર્ભમાં તપાસે છે. લખાણની ગુસ્તતા, ભાવચાલના ઘસારો ન પામેલા શબ્દો સાથે પ્રશિષ્ટ પદાવલિના અરૂઢ યોગવાળી ભાષાને લીધે વિચારોની અભિવ્યક્તિમાં તાજગી અનુભવાય છે.

ન.ગા.

કેવલિયા મૂલશંકર હીરજી: 'નાભાજીકૃત ભક્તમાલના ઐતિહાસિક ભક્તો — એક અભ્યાસ' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

ચં.ટા.

કેવલિયા લલિત, 'બકુલ': મુખ્યત્વે પ્રાણુના વિવિધ ભાવાનુભાવોને નિરૂપતો કાવ્યો, ગરજો અને મુક્તકોનો સંગ્રહ 'બંધ પાંચાણને દરવાજો' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

કેવળચંદ્ર/કેવળદાસ: 'સ્તનસેન સ્તનમંજરીનો રસ' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

કેવળદાસ મગનલાલ: પદ્યકૃતિ 'ગુણસંગ્રહ' (૧૯૬૮) તથા 'શ્રીકૃષ્ણ-જન્મચરિત્ર' ના કર્તા.

નિ.વા.

કેશવરાજજી: કાવ્યકૃતિ 'સમસ' ના કર્તા.

નિ.વા.

કેશવરામ શાંડિલગોત્રી: મહાશંકર વલ્લુભાઈ ભટ્ટ સંપાદિત, વસંતનિલકાનો ૧૬૧ કડીઓનું દૂતકાવ્ય 'ચન્દ્રોક્તિકા' (૧૯૦૩) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

કેશવલાલ દલપતરામ: ઐતિહાસિક સામગ્રી ઉપર આધારિત, બીજાકાળ શૈલીની 'ચંદાકુમારીનો વારના' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

કેશવલાલ મનસુખરામ: શ્રી વલ્લભાચાર્યના જન્મ અને જીવન સંબંધી ઐતિહાસિક લોકીકતા અને તેમણે કરેલા પુષ્ટિમાર્ગના શિષ્ટાંતોના પ્રચારકાર્યને વર્ણવતું પુસ્તક 'શ્રી આચાર્યજી મહા-પુરુષનું જન્મચરિત્ર' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

કેશવલાલ હરિવિઠ્ઠલદાસ: નાટકો 'કન્યાવિક્યાખંડન નાટક' અને 'પ્રમદો' તેમ જ ગુજરાતના મહાપુરુષોનાં ચરિત્રોના સંગ્રહ 'સન્યવકતાની ચરિત્રાવલી' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

ક્રી.બ્ર.

કેશવશાસ્ત્રી મહંમદહુસેન હામીબખાઈ, 'વાઘાળ', 'સાકિન કેશવશાસ્ત્રી' (૧૨-૩-૧૯૨૯, ૩૧-૩-૧૯૩૧): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. મંદિરક શુધીનો અભ્યાસ. વ્યવસાય વેપારી. ભાવનગરમાં અવસાન. 'આરોહણ' (૧૯૬૩) એ એમનો ગરજો-મુક્તકોનો સંગ્રહ છે. 'ચાંદનીનાં નીર'માં એમનાં ઉત્તરકાલીન ગરજો અને મુક્તકો સંગ્રહાયેલાં છે.

ખા.મ.

કેશવશાસ્ત્રી વિનુ: નવલકથાકાર. નબળા ઘટનાસંચાલનને કારણે અને વિદેશી સ્ટેટ પિક્ચરની અસરને લીધે અપ્રતીતિકર લાગતી શ્લેષકથા 'આઠ દિવસ' (૧૯૬૬) ના કર્તા.

ખા.માં.

કેસરવિજયજી: ધર્મ અને અધ્યાત્મમાર્ગના ગ્રંથો 'આત્મજ્ઞાન-પ્રવેશિકા' (૧૯૨૩), 'આનંદ અને પ્રભુ મહાવીર' (૧૯૨૬),

‘શાંતિનો માર્ગ’ (૧૯૨૪), ‘મલમસુંદરી’, ‘ગોગશાસ્ત્ર’ અને ‘રાજ-કુમારી સુદર્શન’ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કેળવણીના પાયા (૧૯૨૫): કિશોરલાલ મશરૂવાળાના કેળવણી વિષયક છૂટક નિબંધોનો પ્રથમ સંગ્રહ. તેની બીજી સુધારેલી-વધારેલી આવૃત્તિ ૧૯૩૪માં તથા ત્રીજી સુધારેલી આવૃત્તિ ૧૯૩૯માં પ્રગટ થઈ છે.

મશરૂવાળાની કેળવણી સંબંધી રજૂઆતમાં નિષ્ઠા અને મૌલિકતા અને છે. એ નિષ્ઠાએ એમને હંમેશાં આદરપાત્ર અને મૌલિકતાની અતિશયતાએ ક્યારેક વિવાદાસ્પદ બનાવ્યા છે. પ્રાથમિક એટલે કે પ્રારંભકાલીન શિક્ષણને મશરૂવાળા, યોગ્ય રીતે, પાયાનું મહત્વ અને ગૌરવ બક્ષે છે. એ પાયા સમુચિત વિચાર-વિવેકપૂર્વક યોજાયેલા અને સુદૃઢ હોવા જરૂરી છે; તે જ એના પરનું ચક્ષુતર ટકે અને શોભે. કેળવણી સંબંધી વિચારોમાં અને કેળવણીના ક્ષેત્રની બાબતમાં શિક્ષકની પોતાની દૃષ્ટિની સ્પષ્ટતા કેવી અને કેટલી હોતી જોઈએ તે એમણે આ નિબંધોમાં દર્શાવ્યું છે. સાહિત્ય, સંગીત અને કળાના શિક્ષણની ઉપકારકતા અંગેનાં એમનાં મતવ્યંનો સામે તેમ જ ઈતિહાસના શિક્ષણ અંગેની એમની દૃષ્ટિ સામે સકારણ ઊદાપોહ થયા હતા અને ‘જીવનમાં આનંદને સ્થાન’ બંધા નિબંધોમાંની એમની વિચારધારા સાથે સહમત થઈ સકાય તેમ નથી, તેપણુ એમની તર્કશુદ્ધ વિચારણા અને સર્વવ્યવહારીય કલ્પિતતા માન ઉપજાવે તેવાં છે.

નિબંધોમાંની ચર્ચા-વિચારણા ગંભીર હોવા છતાં તેમાંની ભાષા-શૈલી પ્રમાણમાં ઘણી સરલ અને પ્રવાહી છે.

કો.આ.

કેવલ્ય: જુઓ, શાહ વાડીલાલ માતીલાલ.

કેવલ્યાનંદ: ‘નિન્યાનંદસ્નેહ’ (૧૯૫૫) ના કર્તા.

પા.માં.

કોઈને કંઈ ખૂણું છે?: કોસના સંદર્ભ પર પ્રતીકાત્મક બનતું હસમુગ પાઠકનું જાણીતું કાવ્ય.

ચં.ટો.

કોઈનો લાડકવાયો: મિસિસ લાકોસ્ટેના ‘સમબ્રીજ ડાવિંગ’ પરથી રચાયેલું છતાં નિજ સ્વતંત્ર રચનાસિદ્ધિ દાખવતું ઝવેરચંદ મેઘાણીનું પ્રસિદ્ધ કથાગીત.

ચં.ટો.

કોઈ પણ: જુઓ, વડીઆણી એચ. ઈ.

કોકિલ: જુઓ, મહમ્મદ ઉમર.

કોકિલા (૧૯૨૮): પ્રસન્નમધુર દાંપન્યજીવનનું આલોચન કરતી રમણલાલ વ. દેસાઈની નવલકથા. પરસ્પર પૂર્ણ વિશ્વાસ ધરાવનારાં પતિપત્ની જગદીશ અને કોકિલા ઉપરાંત પ્રૌઢ વયનો મકાન-માલિક લાલજી શેઠ તથા તેની યુવાન પત્ની વિજયા આ કથાનાં મુખ્ય પાત્રો છે. કથામાં લાલજીની કોકિલા પ્રત્યેની અને વિજયાની જગદીશ પ્રત્યેની આસક્તિના પ્રસંગો નિરૂપાયા છે; પણ જગદીશ-

કોકિલાના પ્રેમ અને દૃઢ મનોબળને કારણે તેમના લગ્નજીવનને આંચ આવતી નથી—એવું કથાનક આસ્વાદ્ય છે.

ટી.મ.

કોટક રમેશ: ‘મહાભારત’ તથા અન્ય પૌરાણિક સંદર્ભોના વિનિયોગ દ્વારા આધુનિક જીવનની વિટંબલાઓને યાયાવરને અનુકૂળ નિરૂપતી અને મહદંશે અસ્તિત્વવાદી વિચારધારાનું સમર્થન કરતી નવલકથા ‘યાયાવર’ (૧૯૭૦) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કોટક વજુ લખમશી, ‘ગગનદૂત’, ‘તેજાળ્યા’ (૩૦-૧-૧૯૧૫, ૨૯-૧૧-૧૯૫૯): પત્રકાર, નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ રાજકોટ. એફ. વાય. આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૨૬માં રાજકોટમાં ‘જ્યોત્સના’ના લેખક તરીકે પત્રકારત્વનો પ્રારંભ. ૧૯૩૭માં અમદાવાદ. ૧૯૩૯માં મુંબઈ. ૧૯૪૬માં ‘ચિત્રપટ’ના લેખક, પત્રકાર, તંત્રી. ૧૯૫૦માં ‘ચિત્રલેખા’ સામયિકનો આરંભ. ૧૯૫૩થી ‘બીજ’ અને અંગ્રેજી માસિક ‘લાઈટ’નું સંપાદન અને ફિલ્મ માસિક ‘જી’નું પ્રકાશન. મુંબઈમાં અવસાન.

એમણે પત્રકારત્વ ઉપરાંત તેની આડંબેદાશરૂપ હાવાવર છપાતી નવલકથાઓ લખી છે. બહોળા વાચકવર્ગને આકર્ષતી, કથાવસ્તુને અખબારી શૈલીએ નિરૂપતી એમની નવલકથાઓમાં ‘જુવાન હોયો’ (૧૯૪૯), ‘રમકડા વહુ’ (૧૯૪૯), ‘ઘરની શોભા’ (૧૯૫૩), ‘યુંદલી ને ચોખા’ (૧૯૫૪), ‘આંસુનાં તેરણ’ (૧૯૬૦), ‘આંસુની આતશબાજી’ (૧૯૬૨), ‘હાકે ના’ : ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨), ‘માનવતાનો મહેસમણ’ (૧૯૬૮), ‘ડો. રોશનલાલ’ (૧૯૭૨) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ‘લોહાણા હિંતેરછુ’ના ૩૬મા વર્ષનું ભેટપુસ્તક ‘ગલગોટા’ (૧૯૫૦) તથા તેનું સંવર્ધિત રૂપ ‘કાદવના થાપા’ (૧૯૬૬) એ એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. વિવિધ સામયિકોમાં નિયત પાત્રો લઈને લખેલી હાસ્યકટારના સંગ્રહો ‘બુદ્ધિના પ્રભાચારી’ (૧૯૪૮), ‘શહેરમાં ફરતાં ફરતાં’ (૧૯૭૧), ‘ધોંડુ અને પાંડુ’ (૧૯૭૨) તથા સ્મરણરૂપે લખાયેલ ‘બાળપણનાં વાનરવેડાં’ (૧૯૬૯) તેમ જ ‘પ્રભાતનાં પુષ્પો’ (૧૯૬૬), ‘ચંદરવો’ (૧૯૭૫) તથા ‘પુરાણ અને વિજ્ઞાન’ (૧૯૭૬) ઇત્યાદિ અખબારી ચિતનનાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે ઈસા ડોરા ડંકનના જીવનચરિત્રનો ‘રૂપરાણી’ (૧૯૪૧) નામે અનુવાદ પણ કર્યો છે.

૨.૨.૯.

કોટક સુરેશચંદ્ર થામજીભાઈ, ‘આશિત હેદરાબાદી’, ‘કે. દયાલ’ (૨૫-૩-૧૯૩૭): કવિ. જન્મ હેદરાબાદ (સિંધ, પાકિસ્તાન)માં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ઉદ્યોગ સેવા સંસ્થાન, મુંબઈમાં અધીક્ષક. એમણે ‘આવેગ’ (૧૯૭૦) નામનો ગઝલસંગ્રહ અને ‘ગઝલની આસપાસ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) નામનો ગઝલ-આસ્વાદોનો સંગ્રહ આપેલા છે.

૨.૨.૯.

કોઠારી અન્ય ચીમનલાલ (૨-૧૦-૧૯૩૯): નાટકકાર. જન્મ મુંબઈમાં. એમ.બી.બી.એસ., ડી.ઓ., આર.એલ.એમ.એસ. ભાટિયા હોસ્પિટલ, મુંબઈમાં ડોક્ટર.

‘બોલ્યું-ચાલ્યું માફ કરજો’ (૧૯૭૯) અને ‘કાચો કાચ પાકો માંજો’

(૧૯૮૨) એમનાં નાટકો છે. ઉપરાંત 'નાતરાપાયાની સમસ્યા' (૧૯૭૭), 'સૂણી સૂણીન કૂટયા કાન' (૧૯૮૦), 'વૃદ્ધાવસ્થાના રોગો' (૧૯૮૩) વગેરે પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

કોઠારી અનિલ પ્રધાનભાઈ (૧૭-૯-૧૯૨૨): નવલકથાકાર. જન્મ માંડવી (જિ. કચ્છ)માં. 'જનશક્તિ'ના ઉપનંત્રી. સોવિયેત સંઘ, મહિત્તી વિભાગ, મુબઈમાં વૃત્તપત્ર સંપર્ક અધિકારી.

મનોવૈજ્ઞાનિક અભિગમને કેન્દ્રમાં રાખી લખાયેલી નવલકથા 'મનદુ' મંદીના લીલો છેડ' (આર. જી. ચીનવાલા સાથે, ૧૯૬૯), સાદ્યંત ક્વાસલ જળવતી નવલકથા 'દરિયે લાગ્યો દવ' (આર. જી. ચીનવાલા સાથે, ૧૯૭૪) તેમ જ 'વરસે હેમું અનરાધાર' (૧૯૭૨) અને 'ગંદા નાલા' (અન્ય સાથે) એમની સામાજિક નવલકથાઓ છે.

'આતમદીપના અવગણ' એ ગદ્યગ્રંથ ઉપરાંત એમણે રચિયત નવલકથા 'એલિટેડ ગોડ ટુ લીડ'નો 'અંગ્રાચરની યાત્રા' (૧૯૫૧) શીર્ષક હેઠળ અનુવાદ આપ્યો છે. 'પગદંડી અને પડછાયા' (૧૯૬૦) માં એમની અનૂદિત નવલકથાઓ સંગ્રહાઈ છે.

કી.ગ્ર.

કોઠારી કલ્પભાઈ રવજીભાઈ, 'કેનુ' (૧૨-૧૦-૧૯૦૪, ૩૧-૫-૧૯૬૬): ચરિત્રકાર. જન્મ ગોંડલમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ગોંડલમાં. ૧૯૨૧ માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક. ૧૯૨૧-૨૩ દરમિયાન અધ્યાપન. ૧૯૨૩થી 'સૌરાષ્ટ્ર' કાર્યાલય, રાણપુરમાં તંત્રીવિભાગ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૩૦થી 'નવસૌરાષ્ટ્ર' સાપ્તાહિક, અમદાવાદના તંત્રી. ૧૯૪૨થી 'પ્રખ્યાત' દૈનિકના પણ તંત્રી.

મુખ્યત્વે પત્રકારત્વના ક્ષેત્રે રહેનાર, આ લેખકે ચરિત્રવાર્ત્તમયના વિકાસમાં પ્રદાન કર્યું છે. 'ઝંડાધારી' (૧૯૨૬) અને 'નરસીર લાલજી' (૧૯૨૯) જેવાં ચરિત્રો અવશ્યંક મેઘાણી સાથેનું સંયુક્ત લેખન છે, તે 'રાષ્ટ્રવીર શિવરાજ' (૧૯૨૭) અને 'બળવાખોર પિતાની તસ્વીર' (૧૯૩૯) સ્વતંત્ર ચરિત્રગ્રંથો છે. 'જીવનપરાગ' (૧૯૩૩) માં એમણે વિવિધ દેશપ્રેમીઓનાં સંક્ષિપ્ત વૃત્તાન્તો આપ્યાં છે. 'સુભાષચન્દ્ર' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૭) એમનું સંપાદન છે. એમણે 'ત્રિલોચના' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૫) જેવી યુદ્ધોપિયા પ્રકારની નવલકથા પણ આપી છે.

ચં.કો.

કોઠારી ગિરધરલાલ દયાલદાસ, 'ત્રીસ': 'સંહિયો'ના તંત્રી. નવલકથા 'નવી પ્રજા' તેમ જ ભાષાન્તર 'સંસલાસ' અને 'હિંદુધર્મશાસ્ત્ર-સંગ્રહ'ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

કોઠારી ગોવર્ધન: પદ્યકૃતિ 'શ્રી ભગવત્પ્રસાદાપ્યાન' (૧૯૮૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

કોઠારી જગજીવનદાસ ત્રિકમજી, 'ઓલિયા જોશી' (૧૮-૫-૧૯૭૭, -): હાસ્યલેખક. જન્મ રાજકોટમાં. વન ગોંડલ. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગોંડલમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં.

૧૯૦૩ માં મુંબઈની વિહસન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૧૦ માં એલ.એલ.બી. ગોંડલ રાજ્યમાં ૨૫ વર્ષ સુધી મુનસફ અને ટ્રેઝરી અમલદાર. પછી ખોરસરા અને વિઠ્ઠલગઢ રાજ્યના કારભારી.

અતિરેકપૂર્ણ હાસ્યને રંગકતા અને બાધકતાથી પ્રગટાવતા આ લેખકે 'ઓલિયા જોશીનો આખાડો': ભા. ૧-૨ (૧૯૨૬, ૧૯૩૨), 'નકો નગરિયો' (૧૯૩૭), 'હસલસાદ' (૧૯૪૩), 'ગોડાનો ગવારો' (૧૯૪૪), 'વ્યાજવિનોદ' (૧૯૪૪) જેવાં હાસ્ય-પુસ્તકો આપ્યાં છે. ૧૯૬૨ માં 'આરામે હાસ્ય', 'દીવાને હાસ્ય', 'મુશાપરે હાસ્ય', 'હાસ્ય તખ્તો' અને 'અનંતનો આખાડો' વગેરે એમનાં પુસ્તકોનાં નવસંસ્કરણ મળે છે. એમણે રાજ સંદના જૈન રાસા પરથી 'ચન્દ્રસંખર' (૧૯૧૫) જેવું તાખ્તાલાયકી ધરાવતું નાટક પણ આપ્યું છે.

ચં.કો.

કોઠારી જયંત સુખલાલ (૨૮-૧-૧૯૩૦): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ રાજકોટમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટમાં. ૧૯૪૮ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૭ માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે રાજકોટની ધર્મચન્દ્રસિદ્ધજી કોલેજમાંથી બી.એ. અને ૧૯૫૯ માં એમ.એ. ૧૯૭૭ માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી લિટિવરિટિક્લસનો સિલ્હોમા. ૧૯૪૯-૫૪ રાજકોટમાં કલેજીની દુકાન. સાથે સાથે રાજકોટમાં સ્વયં કલેઈસ્ટ એજન્ટ. ૧૯૫૯-૬૨ માં અમદાવાદની પ્રકાશ આર્ટ્સ કોલેજમાં અને ૧૯૬૨ થી આજ સુધી ગુજરાત લી સોસાયટીની કોલેજોમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૮૦ થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા તૈયાર થતા 'ગુજરાતી સાહિત્ય-કોશ'ના પ્રથમ ભાગ સાથે સંલગ્ન.

એમણે નટુભાઈ રાજપરા સાથે સહી લખેલા 'ભારતીય કાવ્ય-સિદ્ધાંત' (૧૯૬૦) ગ્રંથ મહત્ત્વનો સંદર્ભગ્રંથ છે. પાશ્ચાત્ય કાવ્યભીમાંસાના અભ્યાસ-નિમિત્તે લખાયેલા બીજા ગ્રંથ 'ખેલો-ઓરિસ્ટોટલની કાવ્યવિચારણા' (૧૯૬૯) માં બે ગ્રીક સાહિત્ય-ચિંતકોની કાવ્યવિચારણાની તપાસ છે. પરંતુ ધ્યાનપાત્ર વિવેચક તરીકે એમની પ્રતિષ્ઠા બંધાય છે 'ઉપક્રમ' (૧૯૬૯) થી. વિષય તરફ જોવાની સમતાલ દૃષ્ટિ તથા અભિપ્રાયો પાછળ નિખાલસ અને કડક પરીક્ષણવૃત્તિ એમના આ સંગ્રહમાં 'પ્રેમાનંદ તત્કાલે અને આજ', 'જીવનના લેખવમાં કથાનો મહેલ', 'કાનનું ગદ્ય', 'નાટકમાં રસ અને ક્રિયા' જેવા લેખોમાં સહજ ઊપસી આવે છે. પછીના ગ્રંથોમાં લેખકની આ શક્તિઓ વિશેષરૂપે પ્રગટ થતી આવી છે. 'અનુક્રમ' (૧૯૭૫) માં પ્રેમાનંદનાં મુખ્ય આઠ આખ્યાનો તેમ જ આખ્યાના ભક્તિવિચાર અને ગુરુવિચાર પરના તથા કેટલીક આધુનિક કૃતિઓ વિશેના અભ્યાસલેખો એમની, મધ્યકાલીન અને અર્ધકાલીન બંને પ્રકારના સાહિત્યના વિવેચન તરફની ગતિ બતાવે છે. 'વિવેચનનું વિવેચન' (૧૯૭૬) માં 'ગુજરાતી સાહિત્યવિવેચન: વળાંકો અને સીમાચિહ્નો' એ મહત્ત્વના દીર્ઘલેખ ઉપરાંત સાત અદ્યતન વિવેચનગ્રંથોની તપાસ કરતા લેખો છે. 'અનુભંગ' (૧૯૭૮) માં સાહિત્યકાર અને સમાજ-ભિમુખતા, 'રૂપ અને સંરચના' એ સિદ્ધાંતચર્ચાના અભ્યાસલેખો છે, તે 'કલ્પનનું સ્વરૂપ' અનુવાદલેખ છે. 'વ્યાસંગ' (૧૯૮૪) માં

નિબંધ, ટૂંકીવાર્તા અને એકાંકીના સ્વરૂપ વિશેના મહત્વના લેખો છે.

‘ભાષાપરિચય અને ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ’ (૧૯૭૩) એ ભાષા સાથે ગુજરાતી ભાષાનો વિશદ રીતે પરિચય કરાવતું સારું પાઠ્યપુસ્તક છે.

‘સુદામાચરિત્ર’ (૧૯૬૭), ‘નિબંધ અને ગુજરાતી નિબંધ’ (૧૯૭૬), ‘ટૂંકીવાર્તા અને ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા’ (૧૯૭૭), ‘એકાંકી અને ગુજરાતી એકાંકી’ (૧૯૮૦), ‘કાન્ત વિશે’ (૧૯૮૩), ‘જેન ગુર્જર કવિઓ’ (૧૯૮૭) ઇત્યાદિ એમના સંપાદન વા સહ-સંપાદનના ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

કોઠારી જ્યેષ્ઠ નાગરદાસ (૪-૧૦-૧૯૪૬): કવિ, જન્મ બોટાદમાં. ૧૯૭૩માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. બોટાદ કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક.

એમણે ‘આણસાર’ કાવ્યસંગ્રહ આપ્યા છે.

ચં.ટો.

કોઠારી દિનેશ ગઢાલાલ (૧૬-૯-૧૯૨૯): કવિ, વિવેચક. જન્મ વિસનગર (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૫૫માં અમદાવાદમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં અમદાવાદમાંથી એ જ વિષયમાં એમ.એ. ગુજરાત લી સોસાયટી (અમદાવાદ)ની જુદી જુદી કોલેજમાં ગુજરાતી વિષયનું અધ્યાપન.

એમના, શીર્ષક વગરનાં એકત્રીસ કાવ્યોના સંગ્રહ ‘શિલ્પ’ (૧૯૬૫)માં ગીત, પરંપરિત છંદોલય તેમ જ કવચિત્ અર્ધાંદસ સ્વરૂપની રચનાઓ છે. પ્રકૃતિતત્ત્વોનો સમુચિત વિનિયોગ અને ભાવાનુકૂલ લયરિદ્ધિઓ સિદ્ધ કરતી ગીતરચનાઓ અભિવ્યક્તિની તાજગી અને પદાવલિની દૃષ્ટિએ ધ્યાનાર્હ છે. સાંપ્રત માનવ-સંદર્ભને મહદંશે પ્રતીકાત્મક ઢબે અભિવ્યક્ત કરતી આધુનિક રીતિની કેટલીક રચનાઓ પણ એમાં ભાષાકર્મથી સિદ્ધ થતી અરૂઢ પદાવલિની દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે.

નવલક્યા-લેખનનાં કેટલાંક મહત્વનાં પાસાંઓને ધ્યાનમાં રાખી સ્વરૂપલક્ષી ચર્ચા કરતી પુસ્તિકા ‘ઇન્દર લાઈફ’ (લાભચંકર ઠાકર સાથે, ૧૯૬૫)માં કેટલીક પર્સદગીની નવલક્યાઓ પરન્વે ચર્ચાનો એમનો અભિગમ આસ્વાદ્યમૂલક છે.

કી.બ્ર.

કોઠારી દિલીપ એલ. (૧૯૧૨, ૩-૬-૧૯૮૯): ચરિત્રકાર, અનુવાદક. વતન પાલનપુર. દક્ષિણમૂર્તિ, ભાવનગરમાં શિક્ષક. એ પછી ‘જન્મભૂમિ’ તથા ‘નૂતન ગુજરાત’ સાથે સંલગ્ન. ‘શ્રીરંગ’ વાર્ષિકના તંત્રી. ભારત સરકારના ફિલ્મ સેન્સર બોર્ડના ભૂતપૂર્વ ચેરમેન. બેંગલોરમાં આવસાન.

એમણે જીવનચરિત્ર ‘હીરલો હેત તાંબા’ (૧૯૭૩) અને નાટ્યાનુવાદ ‘નીલખંબી’ (૧૯૭૪) આપ્યાં છે.

કી.બ્ર.

કોઠારી ધીરજીલાલ યુનોલાલ : નાટ્યકૃતિ ‘કાન્તિ પ્રમોદ’ (૧૯૮૮)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કોઠારી નરભીરામ અભિચંદ : કાવ્યકૃતિ ‘સતી ગુણસુંદરીનો રાસ’ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કોઠારી ભાઈલાલ પ્રભાશંકર (૧૫-૭-૧૯૦૫, ૧૪-૭-૧૯૮૩):

વિવેચક. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના બરકાલમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ બરકાલ તથા વડોદરામાં. ૧૯૨૩માં મૅટ્રિક. કોલેજના પહેલા વર્ષે અભ્યાસ અધૂરો મૂકી સરકારી નોકરી. ૧૯૩૩-૩૬ દરમિયાન ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ., ૧૯૩૮માં એમ.એ. ૧૯૩૮થી ૧૯૪૪ વડોદરા રાજ્યના ભાષાન્તર ખાતામાં. ૧૯૪૪થી ૧૯૪૯ વડોદરા કોમર્સ કોલેજમાં ગુજરાતી અને અંગ્રેજીના અધ્યાપક. ૧૯૪૯થી ૧૯૫૮ મ. સ. યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતીના વ્યાખ્યાતા. નિવૃત્તિ પછી ૧૯૫૮થી ૧૯૬૩ ડભોઈ અને ધાળકાની કોલેજમાં આચાર્ય.

‘કીમુદી’, ‘માનસી’, ‘સંસ્કૃતિ’ આદિ સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલા વિવેચનલેખો, અભિનંદનગ્રંથો માટે લખાયેલા ચરિત્રાત્મક લેખો અને રેડિયો પર આપેલાં વાર્તાલાપ-વ્યાખ્યાનો વગેરેનો, વિષણુપ્રસાદ ત્રિવેદીનો પ્રવેશક ધરાવતો સંગ્રહ ‘વિવેચનસંચય’ (૧૯૫૯) એ આ લેખકના અધ્યયનનિષ્ઠ લેખનનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. આ ઉપરાંત એમણે ‘જીવન અને વિજ્ઞાન’ (સ્મૃત્તિક ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૪૨) નામનું પુસ્તક તથા એલ. ઈ. જહોન્સન, સોડરિક્સ વેનેડિક્સ અને જી. બી. પ્રિસ્ટલીનાં ત્રણ નાટકોનાં રૂપાંતરો ‘ઉછીનો વર અને બીજા નાટકો’ નામના સંગ્રહમાં આપેલાં છે.

૨૨.૬.

કોઠારી ભાણુજી ભાઈચંદ : ગદ્ય-પદ્યના મિશ્રણવાળી કૃતિ ‘વીસમી સદી યાને સુધરેલો સંસાર નાટકની પ્રવેશવાર હકીકત તથા ગાયનો’ (૧૯૧૫), ઐતિહાસિક નવલકથા ‘બંગાળાનો છેલ્લો નવાબ’ તથા જીવન માટે માર્ગદર્શક બનતું પુસ્તક ‘જીવનમાર્ગ’ (૧૯૦૯)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

કોઠારી મધુસૂદન રામચંદ્ર (૧૬-૪-૧૯૩૯): કવિ, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના કેરવાડા ગામમાં. ૧૯૬૩માં એમ.એ. ૧૯૭૭માં પીએચ.ડી. રાજકોટની કોલેજમાં મનોવિજ્ઞાનના વ્યાખ્યાતા. ‘યમક’, ‘ડાઉડાઉ’, ‘પૃષ્ઠ’ વગેરે સાહિત્યિક લઘુ-સામયિકોના સંપાદક.

એમના ‘ચાવીને ધૂંકી દઉં છું’ (૧૯૬૪), ‘ઓરબીટ’ (૧૯૭૦) અને ‘અયોક્કસ’ (૧૯૭૯) એ ત્રણ કાવ્યસંગ્રહોમાં એમની પ્રયોગશીલ રચનાઓ સંગ્રહાયેલી છે. કલ્પનો અને પ્રતીકોનો સભાનતાપૂર્વકનો પ્રયોગ અને વિનિયોગ એમની કવિતાનું મહત્વનું લક્ષણ છે. અર્ધાંદસ કાવ્યોની સાથે તેમાં ગીતો અને ગઝલો પણ છે. ‘ફલાણાનું ફલાવરવાજ’ (૧૯૬૮) નામે પદ્ય-રૂપકો પણ એમણે આપ્યાં છે, જેમાં નાટ્યક્ષણો સુધી પહોંચી જતી પદ્યની વિવિધ છટાઓ જોઈ શકાય છે. ‘સાહિત્યવિવેચનામાં મનોવૈજ્ઞાનિક અભિગમ’ (૧૯૭૪) અને ‘શોરગુલ’ (૧૯૮૨) એ બે વિવેચનસંગ્રહોમાં એમનો અભિગમ ગુજરાતી સાહિત્યને મનોવૈજ્ઞાનિક ભૂમિકાએ તપાસવાનો જણાય છે. ‘શોરગુલ’માં

છેલ્લા બે દાયકાના નોંધપાત્ર પ્રયોગશીલ કવિઓ વિશેની પરિચયાત્મક નોંધો પણ છે.

એમણે 'ગજલનું નવું ગગન'(૧૯૭૭), ગૂઝરાતી કવિતાનું અંગ્રેજી ભાષાન્તર 'મોનો-ઈમેન્' - ૭૯'(૧૯૭૯), 'ગજલની આસપાસ'(૧૯૮૨) અને 'વોસિસ'(૧૯૬૯) એ ચાર ગ્રંથોનું સંપાદન કર્યું છે.

સ.ડ.

કોઠારી માધવલાલ દલસુખરામ: કવિ, નાટ્યકાર, નવલકથાકાર, અનુવાદક, સંપાદક.

એમની પાસેથી કાવ્યગ્રંથો 'અવિનાશાનંદ કાવ્ય'(૧૯૨૧) અને 'સન્સંગ શિરોમણિ'(૧૯૨૨); નાટ્યકૃતિ 'ભીષ્મ પિતામહ' તેમ જ નવલકથાઓ 'ભાગ્યશાળી અમરસિંહ' અને 'ભાવેસન: ભાવસાર કોમનો મૂળ પુરુષ' મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત અનૂદિત નાટક 'મેવાડપતન', અનૂદિત ધર્મગ્રંથો 'શિક્ષાપત્રીઅર્થદીપિકા'(૧૯૩૫), 'શિક્ષાપત્રી ભાષ્ય': ૧-૨ (૧૯૨૩, ૧૯૨૫) અને સંપાદિત પુસ્તક 'ક્રીષ્ણની પ્રસાદીના પત્રો' પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

કો.બ્ર.

કોઠારી મેવાણી: ચરિત્રાત્મક કૃતિ 'ઝંડાધારી મહર્ષિ દયાનંદ'(૧૯૨૬)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કોઠારી રમણલાલ છોટાલાલ (૧૨-૧૨-૧૯૨૫): કવિ, વિવેચક. ૧૯૪૬માં ઝેવિયર્સ કોલેજ, મુંબઈમાંથી ગૂઝરાતી મુખ્ય અને સંસ્કૃત ગૌણ વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૮માં એ જ વિષયો સાથે એમ.એ. ૧૯૪૮થી ૧૯૫૫ સુધી વિલ્સન કોલેજ, મુંબઈમાં ગૂઝરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૫૫-૫૬ નું એક વર્ષ ભૂજની લાલન કોલેજમાં અને ૧૯૫૬થી ફરી વિલ્સન કોલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૧થી ત્યાં ગૂઝરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'વૃંદાવન'(૧૯૫૩)માં મિલનવિયોગનાં પ્રભુકાવ્યોની ભાષા શિષ્ટ અને સરલ છે. બીજા કાવ્યસંગ્રહ 'વહ્નરી'(૧૯૫૮)માં 'કૃષિકારિણી' તથા 'શિશુ' સંતર્પક સોનેટો છે. એમના વિવેચનસંગ્રહ 'અવલોકન'(૧૯૬૧)માં એક સાહિત્ય-સ્વરૂપ વિષયક લેખ, એક લૈયકિતક રેખાચિત્ર અને અન્ય પંદર સાહિત્યસર્જક કે સર્જનની સમીક્ષાના લેખો છે. સ્વરૂપવિષયક લેખમાં આખ્યાન-રેડિયો-નાટકનો આધુનિક પ્રશ્ન નુલનાત્મક દૃષ્ટિએ રજૂ થયો છે. એમનો બીજો વિવેચનગ્રંથ 'ન્યાનાલાલનો કાવ્યપ્રવાહ'(૧૯૬૮) છે. આ ઉપરાંત એમણે 'સંનિધિ'(ચિ.શિ. ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૭૭) પાઠ્યપુસ્તકનું સંપાદન પણ કર્યું છે.

પ્ર.બ્ર.

કોઠારી રમેશ: 'બુલબુલ' અને બાળનાટક-સંગ્રહ 'નાટક કરીએ'ના કર્તા.

પા.માં.

કોઠારી સોમચંદ જસરાજ: નાટ્યતત્ત્વવાળો સોમનસ ધરાવતા 'ગુલાબસિંહ ચરિત્ર'(૧૯૯૮)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કોઠારી હરીશ સુખનલાલ (૧૧-૫-૧૯૪૦): ચરિત્રકાર. જન્મ રાજપીપળામાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. દિલ્હીમાં શિક્ષક.

'મુક્તિના મરજીવા'(૧૯૮૩) એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

કોઠાવાળા જરબાનુ મહેરવાનજી (૧૯૭૮, -): નવલકથાકાર. જન્મ એડનમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ.

'ખારસેદ'(૧૯૦૫), 'બાગે દિલખુશ'(૧૯૦૯), 'સૂરજમહાલની શેઠાણી'(૧૯૦૯), 'મોટા ઘરની માણેક'(૧૯૨૪) નવલકથાઓ એમણે આપી છે.

ચં.ટો.

કોઠાવાળા મઝબાન રતનજી: પ્રવાસ-પુસ્તક 'મોટરમાં મારી મુસાફરી, મુંબઈથી કારમીર'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કોડિયાં (૧૯૩૪): કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીના કાવ્યસંગ્રહ. એમની સિસુલાને દક્ષિણામૂર્તિ, ગૂઝરાત વિદ્યાપીઠ અને શાંતિનિકેતન જેવી સંસ્થાઓએ પોપણ આપ્યું છે. ગાંધીવાદને પગલે સમાજ-વાદની અસર અનુભવવા છતાં વાસ્તવના લેખનથી દૂર રહી એમણે કાવ્યના રસસૌન્દર્યની માવજત કરી છે. અહીં બાળસૃષ્ટિ, સ્વાતંત્ર્યઝંખના, ભક્તિ, પ્રભુ અને પ્રકૃતિ જેવા વિષયોનું આકર્ષણ છે. 'પતંગિયું ને ચંબેલી' જેવાં કાવ્યોમાં ટાંગેરનાં શિશુ-કાવ્યોની મોહકતા છે. સ્વાતંત્ર્ય અને સામાજિક વાસ્તવને નિરૂપતાં કાવ્યોમાં ભાવનાત્મક અભિગમ છે. 'સ્વરાજ રક્ષક'માં મેદુનના પ્રસ્વેદ જ શેલડીના મિટરસમાં રૂપાંતર પામે એ વક્તવ્ય સૂચક છે. 'આજ મારો અપરાધ છે, રાજા!'માં ટાંગેરથી જુદી સ્વકીય ભાવમુદ્રા કવિએ ઉપસાવી છે. કવિએ અહીં મુકતક પ્રકારની લઘુ ગેયરચનાઓ આપી છે ઉપરાંત સોનેટ, ગીત અને પ્રસંગ-કાવ્યોની અજમાયેશ કરી છે. એમાં સોનેટમાં સિદ્ધિ અલ્પ છે; પ્રસંગકાવ્યોમાં લાગણીના બળની સાથે નાટ્યાત્મકતા ભળે છે ત્યારે એ વિશેષ ચમત્કારક લાગે છે; દીર્ઘકાવ્યોમાં શિથિલ બંધ અને વાગાડબર છે. 'આઠમું દિલ્હી', 'બુલ્લનું પુનરામગન' આદિ સ્વાતંત્ર્યોત્તર રચનાઓ કટાક્ષ અને વક્તાપ્રેરિત છે. નવા વિષયો ઉપરાંત કાવ્યભાષાની રુક્ષતા અને પદ્યમુક્તિ અંગે કવિએ અનુભવેલી મથામણ નોંધપાત્ર છે.

નું.પા.

કોણ ફરી બોલાવે?: ખાળી ન શકાય એવા પ્રયાજુટાણે વીંટાઈ વળતા વિશ્વના સ્નેહને નિરૂપનું સ્નેહરશ્મિનું ગીત.

ચં.ટો.

કોન્ટ્રાક્ટર મુકેશ વેણીલાલ(૧૦-૯-૧૯૪૨): વિવેચક. જન્મસ્થળ સુરત. ૧૯૬૩માં બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. નવયુગ આર્ટ્સ કોલેજમાં ગૂઝરાતીના અધ્યાપક.

'રમણલાલ દેસાઈ: એક અધ્યયન' ગ્રંથ એમના નામે છે.

નિ.વા.

કોન્ફેક્શનર ખુરદાદ રૂસ્તમજી: નવલકથા 'સીતમગર'(૧૯૧૦)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

કોન્ફેક્શનર નાદોર અ. ફ.: 'કોલાપ્રાચી કાશ્મીર'ના કર્તા.

કો.પ્ર.

કોયા ભગત: જુઓ, લુહાર ત્રિભુવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ.

કોયા ભગતની કડવી વાણી અને ગરીબોનાં ગીતો (૧૯૩૩):

સુન્દરમ્ નો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ. અહીં કવિએ સમ્પ્રોત્યાનના સંકલ્પે ગાંધીસૈનિક તરીકે સમાજજાગૃતિ લાવવા સુધારાના આકોશ સાથે પ્રાથમિક અને પ્રતિબદ્ધ કાવ્યાવિષ્કારો આપ્યા છે. આખા ભગત કે ભાજ ભગતની પરંપરામાં સર્જેલા કલ્પિત કોયા ભગતના નવા પાત્ર મારફતે જૂની દબતાં ભજનોની ધાટીમાં નવા જમાનાના વિષયો ને એની ભાવના રજૂ થયાં છે. સામાજિક દાંભ, વિષમતા, વર્ગભેદ, ઈશ્વર-ધર્મ અંગેની પોલી શ્રાદ્ધા પરના કોયા ભગતના પ્રદારો હાસ્ય-કટાક્ષ સાથે અનુકંપાશીલ છે. આદમ, ભંગડી, રૂટકી, માકોરબાઈ, નભુલાલ એવાં પાત્રો અહીં ઊપસ્થાં છે. સમાજ પરત્વેનો સંદેશ પ્રમુખ હોવા છતાં કેટલીક કૃતિઓનું કાવ્યસૌન્દર્ય અજાગાનું નથી.

ચં.ટો.

કોલક: જુઓ, દેસાઈ મગનભાઈ લલ્લુભાઈ.

કોલસાટકર અચ્યુત ભળવંત: ચરિત્રકૃતિ 'દેશભક્ત બાબુ ગેનુનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

કો.પ્ર.

કોલિનૂર: જુઓ, નાણાવટી હીરાલાલ ચુનીલાલ.

કોનુક: ધુમ્મસમાં છુપાયેલો સૂર્ય અને ધુમ્મસ બહાર આવેલો સૂર્ય—આ બે વચ્ચે ઈશ્વર અને કોનુકને જોડાકાર કરતો જ્યોતિષ જાનીનો લલિતનિર્ગંધ.

ચં.ટો.

કયાં (૧૯૩૦): રમેશ પારંગમના ગીત, ગઝલ અને અછાંદસ રચનાઓનો સંગ્રહ. સર્જનનિરંજનના ગીતથી જુદા પરી રવજી-મણિલાલથી આગળ વચેલા ગીતે આ કવિની અપૂર્વ વ્યક્તિમત્તાને કાશ્વે નવું કલેવર ધારણ કર્યું છે, એની પ્રતીતિ આપતાં છેતાલીય વેટલાં ગીતો અહીં છે. સૌરકી લોકલય, ગાયપરિવેશ, ગ્રામીણ નારીનાં વિવિધ સ્વરૂપો તેમ જ એમની તળપટી ચેતનામાંથી વ્યક્ત બોલી-લહેકાઓ, કચારેક સેનલ જેવી કલ્પનિક નાવિકાને કેન્દ્રમાં રાખીને આવતી ઉક્તિઓ—વગેરેમાં નવી તાજગી જોવાય છે. 'ગૌરમાને ધાયે આંગળીએ પૂજ્યાં', 'તારો મેવાડ મીરાં છોડશે' જેવાં લોકપ્રિય ગીતોમાં કલ્પનપ્રચુર ઈન્દ્રિયાનુસંગી નિરૂપણ અને મનોહર પ્રાસયુક્ત આસ્વાદ્ય લય છે. ઓગણત્રીસ ગઝલોમાં કવિ ગઝલને ખૂબ સુસ્ત સ્વરૂપમાં સ્વીકારતા નથી, તેમ છતાં 'હવાઓ' અને 'યશમાના કાચ પર' જેવી તેજસ્વી ગઝલો અહીં છે. અન્ય પરંપરિત લયાન્વિત રચનાઓમાં 'તમને ફૂલ દીધાનું યાદ' અત્યાંત આકર્ષક છે.

ચં.ટો.

કયાં છા ભાવિસત્ત? : અનેક રોપાનાં દમન વચ્ચે વિદ્રોહના બુલંદ સૂરની અપેક્ષા રાખતી શ્રદ્ધાને નિરૂપતા શિરીપ પંચાલનો ચિંતનાત્મક નિર્ભય.

ચં.ટો.

કાઉસ શાર્લટ હેર્મન/સુભદ્રાદેવી (૧૮-૧-૧૯૮૫, -) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મસ્થળ હોલ (Halle), પૂ. જર્મની. ૧૯૧૪ માં પૂર્વ જર્મનીના દેસાઉની કન્યાશાળામાંથી મૅટ્રિક. પ્રાચીન જર્મન સાહિત્યમાં પીએચ.ડી. પછી ઈન્ડોલોજીનો અભ્યાસ. લાઈપ્સિક યુનિવર્સિટીમાં ઈન્ડોલોજી અને તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્રમાં ફેલો અને મદદનીશ પ્રાધ્યાપક. એ જ યુનિવર્સિટીના 'ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યુટ'માં ક્યુરેટર. ૧૯૨૫ માં ભારતીય ભાષાઓ અને જૈન ધર્મના અભ્યાસ માટે યુનિવર્સિટી દ્વારા ભારત. જૈનોની સંસ્થા શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ, શિવપુરી (શાંતિનિકેતન)માં મુનિ વિદ્યાવિજય પાસે જૂની ગુજરાતી અને જૈનઆગમોનો અભ્યાસ. પછીનું શેપજીવન શ્રાવિકારૂપે. શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ દ્વારા 'ભારતીય સાહિત્યવિશારદા'નું સંપાદન.

એમણે 'અર્બુદગમન' (૧૯૨૬), 'જંગલમાં મંગલ' (૧૯૨૬), 'હું મારા આશ્રમમાં' (૧૯૨૭), 'ગિરિનાર' (૧૯૨૮), 'ગુજરાત કાઠિયાવાડની મારી મુસાફરી' (૧૯૨૮), 'મુંડકોપનિપદ અને જૈન ધર્મ' (૧૯૨૭), 'જૈન ધર્મ — એક આલોચના' (૧૯૨૮), 'આધુનિક વિજ્ઞાન અને જૈન ધર્મ' (૧૯૨૭) વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'અષ્ટકથા' (૧૯૨૨), 'અંબરચરિત્ર' (૧૯૨૨), 'પંચાખ્યાન' (૧૯૨૪) તથા 'નારાકંતરી કથા' (૧૯૨૫) નામના ગ્રંથોનું સંપાદન કરેલું છે.

એમણે હિન્દીમાં 'જૈન ઉત્સવો કી વિશોધના' (૧૯૨૭), અંગ્રેજીમાં 'ન્યૂ લાઈટ ઓન ધ વેદિક એન્ડ આર્યસ્તિક રિલિજિયન્સ' (૧૯૨૮), 'ધ કેલિડોસ્કોપ ઓવ ઈન્ડિયન વિઝડમ' (૧૯૨૮), 'એન ઈન્ટરપ્રિન્ટેશન ઓવ જૈન એથિક્સ' (૧૯૨૮), 'ધ હેરિટેજ ઓવ ધ લાસ્ટ ઍર્લ' (૧૯૩૦), 'શિવપુરી ઓવ ધ શાંતિનિકેતન ઓવ ધ જૈનઝ' (૧૯૩૦), 'ધ સોશયલ એટમેસ્ફિયર ઓવ પ્રેઝન્ટ જૈનિઝમ' (૧૯૩૦), 'ઈન્ડિવિડ્યુઅલ એન્ડ સોસાયટી ઈન જૈનિઝમ' (૧૯૩૧) અને 'સિઈંગ્સ ઓવ વિજયધર્મસૂરિ' (૧૯૩૧) તેમ જ જર્મનમાં 'હિન્દુસ્તાનની સભ્યતા' વગેરે ગ્રંથો લખ્યા છે.

૨.૨.૬.

કિશ્ચિયન આલ્બર્ટ કહાનજી (૧-૧-૧૯૧૫): કવિ. જન્મસ્થળ બેરસદ. ૧૯૩૪ માં પી.ટી.સી. ૧૯૩૭-૭૩ દરમિયાન વિવિધ માધ્યમિક શાળાઓમાં શિક્ષણકાર્ય.

એમણે ઈશ્વર, ધર્મ, કુદરત, માનવજીવન, જીતુઓ અને ફૂલો પરનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'શાંતિનનાં પુષ્પો' (૧૯૮૪) આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

કિશ્ચિયન લાજરસ: સમાજશિક્ષણના આશયથી લખાયેલી કથા 'ગુરુસેવા'ના કર્તા.

કો.પ્ર.

કલ્પન્ત કવિ: જુઓ, કંચારિયા બાલાશંકર ઉસાસરામ.

કલાન્ત કવિ (૧૯૪૩): 'કલાન્ત કવિ' (૧૯૮૫), 'સૌન્દર્યલહરી' (૧૯૮૬), 'હરિપ્રેમખંચદશી' (૧૯૦૭)—એ ત્રણે કૃતિઓ ઉપરાંત બીજી પ્રકીર્ણ કૃતિઓનો ઉમાશંકર જોશી દ્વારા સંપાદિત

બાલાશંકર ઉદ્યાસરામ કથારિયાનો કવ્યસંગ્રહ. એમાં ગુજરાતી તેમ જ હિંદી-ઉર્દૂ-ફારસી રચનાઓનો સમાવેશ છે. દલપતશૈલીથી આરંભ કરી સંસ્કૃત અને ખાસ તો ફારસી શૈલીનો નવો ઉમેય બતાવનાર આ કવિનું પ્રદાન વિશિષ્ટ છે. 'સૌન્દર્યલહરી'ની પ્રેરણાથી સૌ શિખરિણીશ્લોકોમાં રચાયેલું 'કલાન્ત કવિ' પ્રિયા, કવિતા અને જગદંબા-ત્રણે પરવેની પ્રીતિને વ્યક્ત કરે છે. શક્તિ સંપ્રદાય અને સૂફીવાદના સમન્વયમાંથી જન્મેલી આ રચના એક બાજુ છાંદસમાધુર્ય અને શબ્દશક્તિનો પરિચય કરાવે છે તો બીજી બાજુ આકૃતિની અનવદ્યતા દર્શાવતી નથી. 'હરિપ્રેમ-પંચદશી'ની કેટલીક ગઝલોમાં નામ પ્રમાણે કવિએ દરેકમાં પંદર કડી રાખી છે. ગઝલનો મિજાજ અહીં પહેલીવાર ગુજરાતી ભાષામાં ઊતર્યો છે. રદીફ-કાફિયાનું સુસ્ત બંધન નથી, તેમ છતાં દર્દ અને અજંબો પૂરાં ઊતર્યા છે. 'જિગરનો પાર', 'ગુજરે જે શિરે તારે' ખૂબ જાણીતી રચનાઓ છે. બાલાશંકરની કવિતા ઈન્દ્રિયસંગિતા અને ચિત્રાત્મકતાને કારણે નોખી તરી આવે છે.

અં.ટા.

કલાર્ક ક્ષિતિપ સ્તાનિય, 'રાજબારતી' (૨૩-૧૨-૧૯૪૦): કવિ. જન્મ ખેડા જિલ્લાના સામરખામાં. આણંદની શારદા હાઈસ્કૂલમાંથી ૧૯૫૮ માં એસ.એસ.સી. અન્યારે જવનમેન્ટ સેન્ટ્રલ પ્રેસ, ગાંધીનગર સાથે સંલગ્ન.

'નગર વસે છે' (૧૯૭૮) કવ્યસંગ્રહ પછી એમણે 'ટલુકી રહ્યું ગગન' (૧૯૮૨) કવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે. એમાં ગ્રામજીવન તરફનો પક્ષપાત, નગરજીવનની અકળામણ અને કવચિત્ પ્રાણભૂમિ રચનાઓના કેન્દ્રસ્થાને છે. 'રમતાં રમતાં રાત પડી' (૧૯૮૩) માંની, બાળકોની રચિત સંતર્પે તેવી લયકારીવાળી બત્રીસ રચનાઓ એમાંના વિપયવૈવિધ્યની દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે.

કૌ.બ્ર.

કલાર્કસન વિલ્યમ: 'કલાર્કસનનું વ્યાકરણ' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

અં.ટા.

કલાસિકલ પોએટ્સ ઑફ ગુજરાત (મરણોત્તર પ્રકાશન, ૧૯૧૬): 'ગુજરાતના પ્રશિષ્ટ કવિઓ તથા સમાજ અને નીતિરીતિ પર તેમની અસર'-આ શીર્ષકથી મૂળ અંગ્રેજી નિબંધવિલ્સન કોલેજના સાહિત્યમંડળ સમક્ષ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીએ ૧૯૯૪ માં વાંચ્યો હતો. પ્રાપ્ય તત્કાલીન સામગ્રીને આધારે ધર્મચિંતન ને સમાજ-ચિંતનની પીઠિકામાં મુખ્ય મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિઓની અહીં આલોચના કરવાનો આ ઉપક્રમ પ્રાથમિક સ્વરૂપનો છે અને તે હકીકત લેખકે પણ સ્વીકારી છે; તેમ છતાં નરસિંહ, મીરાં, પ્રેમાનંદ, આખે અને દયારામનું એમણે કરેલું સહૃદયતાપૂર્ણ મૂલ્યાંકન સહેજે મહત્ત્વનું બન્યું છે. શિક્ષણ-સંસ્કારનાં બીજાં સાધનો ભાગ્યે જ કંઈ હતાં તે કાળે આ કવિઓએ પ્રજાની ચેતનાને કરમાતી અટકાવી તેનાં ધારણ-પોષણમાં જે ફાળો આપ્યો છે તેને ગોવર્ધનરામે અસાધારણ અને અવિસ્મરણીય કહ્યો છે.

ઉ.પં.

જ : જુઓ, મુનશી કનેયાલાલ માણેકલાલ.

૮૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ-૨

સાહ્યાર્થ (૧૯૬૨): યુનીવાલ મડિયાનો વાર્તાસંગ્રહ. એમાં કુલ તેવીસ વાર્તાઓ સંગ્રહાયેલી છે. 'ડાંખ' અને 'યાંટૂડિયો' જેવી વાર્તાઓમાં સંવેદનપૂર્ણ સાહ્યાર્થનું નિરૂપણ થયું છે. કેટલીક હળવી વાર્તાઓ પણ અહીં છે. વાર્તાઓમાં ગંભીરતા ઓછી અને જીવન-સંવેદનની સીધી મામિકતા વધુ પ્રગટે છે. ભાષા સર્વત્ર સ્વાભાવિક અને પ્રવાહી છે.

અં.ટા.

ક્ષત્રી ગિરધરલાલ પંજબી: નર્મદશૈલીના કવિ. વતન સુરત.

છપ્પામાં લખાયેલ કવ્ય 'જરકર્મનાં ત્રાસદાયક પરિણામ' (૧૯૮૨) અને વિક્રમોર્વશીયમ્ નું કથાનક પદ્યમાં રજૂ કરતા 'ગિરધર વિલાસ' (૧૯૭૧)ના કર્તા.

પા.માં.

ક્ષિતિજને વાંસવન (૧૯૭૧): યશવંત ત્રિવેદીનો કવ્યસંગ્રહ. આધુનિકતાવાદી પરંપરામાં પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીથી જુદા પડતા આ કવિની રચનાઓમાં વિલક્ષણ પદબંધ અને લયની સાથે વેદનાનો એક સૂર ભળેલો જોવાય છે. ક્યારેક પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનાં પ્રતીકો જુદું વાતાવરણ ઉપસાવવા મથે છે. અહીં છાંદસ, અછાંદસ અને ગીત જેવાં ઊર્મિકો ઉપરાંત 'મારાં કૂલોનો બેટ લઈને' અને 'પારમિતા, પારમિતા' જેવાં દીર્ઘકાવ્યો પણ છે.

અં.ટા.

બપ્પર દલપતરામ પ્રાણજીવન (૧-૧૧-૧૯૩૫, ૧૪-૧૧-૧૯૦૨): જીવનચરિત્રકાર, અનુવાદક. દીવમાં જન્મ. દમણ તથા મુંબઈમાં અભ્યાસ. ઍલ્ફિન્સ્ટન ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં શિક્ષક તથા કચ્છના કેળવણી ખાતામાં શિક્ષણાધિકારી. મુંબઈની બુદ્ધિવર્ધક સભાના મંત્રી તથા 'બુદ્ધિવર્ધક' સામયિકના તંત્રી. ફિરંગી ભાષાના જ્ઞાતા.

એમની પાસેથી 'શેઠ હરજીવનદાસ માધવદાસનું જીવનચરિત્ર' તથા 'શાકુંતલ' (૧૯૬૪)નો સમશ્લોકી અનુવાદ ઉપરાંત 'કચ્છની ભૂગોળવિદ્યા', 'કચ્છની આર્કીઓલોજી' વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

બપ્પર બંસીલાલ: જૂની અને નવી પેઢી વચ્ચે પરંપરાગત રૂઢિઓ અંગેના ચાલતા સાંઘર્ષને નિરૂપતી નવલકથા 'રેતીનાં ચણતર' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

બપ્પર મગનલાલ દલપતરામ (૧૧-૧૧-૧૯૭૦, -): ચરિત્રલેખક, પ્રવાસકથાલેખક. વતન રાજકોટ. ૧૯૮૮ માં મેટ્રિક. કાવ્યાદાનો અભ્યાસ. અનેક કંપનીઓનું રિરેક્ટરપદ.

'જગદુચરિત્ર' (૧૯૮૬), 'નીર્ઘયાત્રાવર્ણન' (૧૯૨૧), 'કોટડીનો ભાણ' (૧૯૩૦) તથા 'સુંદર સોદાગર' પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

બપ્પર વિનોદ: 'ખેલાડીનો ભૂલ' (૧૯૬૬), 'ખૂની શેતરંગ' (૧૯૬૬) વગેરે જાસૂસીકથાઓના કર્તા.

નિ.વા.

ખજનચી માધવસિદ્ધ : 'શત્યોપદેશદર્શક'ના કર્તા.
નિ.વો.

ખટાઉ કાવસજી પાલનજી : 'ફરેબે ઈફરીત યા આબે ઈબલીસ નાટક
દો બાબકા' (૧૮૮૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

ખડિંગ (૧૮૭૯) : રમેશ પારંખનો, 'કયાં' પછીના અનુગામી કાવ્ય-
સંગ્રહ. એમાં મુખ્યત્વે ગજલો અને ગીતોનો તેમ જ થોડીક
છાંદસ-અછાંદસ રચનાઓનો સમાવેશ થયો છે. 'કયાં'માં રૂઢ થયેલી
લાક્ષણિકતાઓ આહી રોચક સ્વરૂપે મળે છે. આહી ગજલો નવી
કવિતાની લગોલગ જતી, પ્રમાણમાં અરૂઢ અને વિલક્ષણ છે.
ગજલનું ચુસ્ત માળખું નહિ પણ ભાષાસંવેદન અને ભાવસંવેદન
આ ગજલોમાં અગ્રસ્થાને છે. 'હસ્તાયણ' એનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે.
તો, ગીતોમાં ભાવ અને લયના વિસ્ફોટ સાથે ભાષાનો તાજગીભર્યો
અનુભવ છે. સ્મૃતિમાં લાંબો સમય સચવાઈ રહે એવું પંક્તિઓનું
સઘનશિલ્પ છે. તળપદ્ય લલકારો, વૈયક્તિક મુદ્રાઓ અને આધુનિક
સંવેદનાથી આ ગીતો વિશિષ્ટ બન્યાં છે. 'ભીંડીબજારમાં' તથા
'ઝાડ અને પિપસકેલી' અને 'ઝાડ' ખાસ ઉલ્લેખનીય રચનાઓ છે.
બાકી, છાંદસ-અછાંદસ રચનાઓ આધુનિક પરંપરાનું અને
કવિના કર્તૃત્વનું એવડું સાતત્ય બતાવે છે છતાં પ્રભાવક નથી.
'કયાં'ની સઘન તાજગી 'ખડિંગ'માં પ્રસરેલી લાગવા સંભવ છે.
ચં.ટો.

ખતીબ અઝીઝુલાલ હમીદુલાલ : 'કુરાને મજીદ' ગ્રંથના અરબી
ઉચ્ચારણા અને સંકેતોની ગુજરાતી ભાષામાં સમજ આપનું પુસ્તક
'કુરાને મજીદ' તેમ જ 'અમ્માકા પારા'ના કર્તા.
નિ.વો.

ખત્રી ઉમર અબુ : 'સામાયત બાબરીઓ નાટક પંચાંકી' (૧૮૮૮)ના
કર્તા.
નિ.વો.

ખત્રી ઉસમાનભાઈ કરીમભાઈ : રહસ્યમયી નવલકથા 'કઠોર કચ્છી
ભા. ૧ ઉર્ફે ઊછળનું મહદું' (૧૯૨૧) તથા નાણિકાના જીવનના
આંતરબાહ્ય સંઘર્ષોનું અસરકારક રીતે નિરૂપણ કરતી નવલકથા
'લટકાળી લલિતા : પ્રેમની દેવી' (૧૯૨૪)ના કર્તા.
નિ.વો.

ખત્રી જ્યાંત હીરજી (૨૪-૯-૧૯૦૯, ૬-૬-૧૯૬૮) : વાર્તાકાર.
મુંદ્રા (કચ્છ)માં જન્મ. પ્રાથમિક શિક્ષણ ભૂજમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ
મુંબઈની ન્યૂ ભરડા હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૨૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૫માં
મુંબઈ નેશનલ મેડિકલ કોલેજમાંથી એલ.સી.પી.એસ. થઈ
પહોલાં ત્યાં ને પછી માંડવી (કચ્છ)માં દાકતરી વ્યવસાય. ભૂજમાં
અને મુંબઈમાં શ્રમજીવીઓની વચ્ચેના વસવાટને કારણે તે
વર્ગના જીવનની વિષમતાઓનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. બકુલેશાદિ
મિત્રોની સાથે સામ્યવાદી વિચારસરણીના ઘનિષ્ઠ પ્રભાવ હેઠળ
આવ્યા. નાવિક મંડળ, કચ્છ-મોરવી તથા માંડવી નગરપાલિકાના
પ્રમુખ. ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિકવિજેતા. કેન્સરથી માંડવીમાં
અવસાન.

'ફોરો' (૧૯૪૪), વહેતાં જરણાં' (૧૯૫૨) અને 'ખરા બપોર'
(મરણોત્તર, ૧૯૬૮) સંગ્રહોમાં એમની એકતાલીસ વાર્તાઓ છે.
જુદાં જુદાં સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલી આઠ વાર્તાઓ અગ્રંથરુપ
છે. 'લોહીનું ટીપું', 'આનંદનું મોત', 'ખીચડી', 'હું', 'ગંજી અને
અમે બધાં', 'સિબિલ' વગેરે વાર્તાઓ વાસ્તવલક્ષી અભિગમને
લીધે, તો 'અમે બુદ્ધિમાનો', 'યાદ અને હું', 'અમે', 'પ્રતાપ, અને
પ્રતાપ!', 'ડેડ એન્ડ', 'ખલાસ', 'જળ' વાર્તાઓ વિશિષ્ટ નિરૂપણ-
રીતિ તેમ જ પ્રયોગાત્મક વલણને કારણે ધ્યાન ખેંચે છે. 'પતંગનું
મોત', 'માટીનો ઘડો', 'નાગ'માં રહસ્યને કલાત્મક રીતે વ્યંગિત
કરવામાં પ્રતીકો અને કલ્પનોનો વિનિયોગ થયો છે, તો 'ધાડ',
'ખરા બપોર' અને 'માટીનો ઘડો'માં પ્રદેશવિશેષનું જીવંત તાદૃશ
ચિત્રણ વાર્તા સાથે આંતરસંબંધ પણ ધરાવે છે. સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ આ
બધી વાર્તાઓ ઘટનાપ્રધાન છે. સ્થૂળ અને આકસ્મિક ઘટનાઓનો
આધાર પણ લેવાયો છે, પરંતુ દૃષ્ટિકોણ પાત્રોના ભીતરી વ્યાપારો
પર જ ઢોલ છે. એ ભીતરી વ્યાપારોથી પ્રેરિત પ્રતિક્રિયા ફરી કોઈ
ગમખવાર ઘટના સરજે છે. માનવમનની ગૂઢ સંકુલતાઓને
વાર્તાકાર એવી રીતે આલેખે છે કે એમાંથી ઘણીવાર કલાપોષક
સંદિગ્ધતા જન્મે છે. 'તેજ, ગતિ અને ધ્વનિ' આ દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર
રચના છે.
ધી.મ.

ખત્રી નાથાલાલ કાશીરામ : 'મનહરણ ગરબાવળી'ના કર્તા.
નિ.વો.

ખત્રી હરકિસનલાલ શિવલાલ, 'કરક' (૧૮૩૮, ૧૯૦૫) : કવિ.
ચુરતમાં જન્મ. રેશમી કાપડ વણવાનો અને વેચવાનો વ્યવસાય.
એમની પાસેથી જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યનાં તથા રામ, કૃષ્ણ
અને શિવનું ચરિત્ર વર્ણવનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કરકકાવ્ય' (૧૮૭૪)
મળ્યો છે.
નિ.વો.

ખત્રી હીરજી લાલજી : 'ચાંદ-બી ગુજરાતી નાટક' તેમ જ 'નવી
ચાંદ-બી અને ગુલખેરુ ચોર તથા નાટકો'ના કર્તા.
નિ.વો.

ખન્ના ઓમપ્રકાશ : પરંપરાગત વાર્તાસંગ્રહ 'કેતકી અને કાંટા'
(૧૯૬૦) તેમ જ અનૂદિત નવલકથા 'એક અસામાન્ય સ્ત્રીની
વાત' (૧૯૬૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

ખન્ના કે. સી. : જુદા જુદા સમયે ભારતમાં આવેલા ચાર પરદેશી
પ્રવાસીઓ મેગેસ્થિનિસ, ફાહિયાન, ઘુએનસંગ અને અલબરુનીઓ
કરેલા ભારતદર્શન તથા એમણે આપેલાં વર્ણનોને આધારે રચેલા
કિશોરોપયોગી પુસ્તક 'પરદેશી પ્રવાસીની નજરે ભારત' (૧૯૭૧)ના
કર્તા.
નિ.વો.

ખપોલીવાલા હોશંગ બેજનજી : વાર્તાસંગ્રહ 'ચલકતી ચૂડેલ'
(૧૯૪૩)ના કર્તા.
નિ.વો.

ખબરદાર અરદેશર ફરામજી, 'અદલ', 'માટાલાલ', 'જોગે ભગત', 'ભિમાનંદ ભટ્ટ', 'નરકેસરીરાવ', 'શંભુનાથ', 'શ્રીધર', 'શિષાદ્રિ', 'લખા ભગત', 'વક્તવરાગ ઠક્ષણાર', 'હુન્નરસિદ મહેતા' (૬-૧૧-૧૮૮૧, ૩૦-૭-૧૯૫૩): કવિ, વિવેચક, નાટકકાર. જન્મ ગુજરાતના દમણ ગામમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ દમણમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ મુંબઈની ન્યૂ ભરડા હાઈસ્કૂલમાં. કોલેજમાં અભ્યાસની તકથી વંચિત. ૧૯૦૯માં મદ્રાસમાં મોટર-સ્ટાર્ટકલના સામાનનો ધંધો શરૂ કર્યો. મદ્રાસ અને મુંબઈમાં વસવાટ. ૧૯૪૧માં અંધેરી-મુંબઈની સ્થાતમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. મદ્રાસમાં અવસાન.

એમના પહેલા કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યરસિકા' (૧૯૦૧)માં એમણે દલપતશેલીને અનુસરીને કાવ્યો આપ્યાં, 'વિલાસિકા' (૧૯૦૫)માં નરસિદસાવ દીવેટિયાને અનુસરીને પ્રકૃતિકાવ્યો આપ્યાં, તે 'પ્રકાશિકા' (૧૯૦૮)માં અન્ય કાવ્યો ઉપરાંત 'કાન્ત'-કલાપીની શેલીનાં ખંડકાવ્યો આપ્યાં. 'ભારતનો ટંકાર' (૧૯૦૯)માં રાષ્ટ્ર-ભકિતનાં ભારતનાહારનાં પ્રેરક કાવ્યો આપી આપણા પહેલા રાષ્ટ્ર-શાયર બન્યા. ૧૯૨૦માં ન્હાનાલાલની ડોલનશેલીના વિડંબન-લેખે 'ગુજરાતનો તપસ્વી'ને 'બ્રહ્મદીક્ષા'નાં પ્રતિકાવ્યોરૂપે અનુક્રમે 'પ્રભાતનો તપસ્વી' અને 'કુકુટદીક્ષા' નામક ઉપહાસ-કટાક્ષકાવ્યો આપ્યાં. 'સંદેશિકા' (૧૯૨૫)માં ઈતરકાવ્યો સાથે દેશભકિત રેલાવી, તે 'કલિકા' (૧૯૨૬)માં અંગ્રેજી 'બ્લેન્ક વર્સ'માં વિશિષ્ટ કલ્પના-રૂપક-સભર સુદીર્ઘ પ્રેમકાવ્ય આપ્યું. 'ભગનિકા' (૧૯૨૮)માં પંચોતેર જેટલાં ભકિતકાવ્યો આપ્યાં, તે 'શસચંદ્રિકા' ભાગ ૧ (૧૯૨૯) તથા ભાગ ૨ (૧૯૪૧)માં એમણે સવાસો જેટલા રાસ ન્હાનાલાલ અને ખોટાદકરની ઢબે આપ્યા. પુત્રી તેલમીનાનું દુઃખદ અવસાન થતાં 'દર્શનિકા' (૧૯૩૧) નામનો સળંગ ઝૂલાણા છંદમાં ધર્મ-તત્ત્વજ્ઞાનથી મંડિત આંતરજીવનના પ્રશ્નો ચર્ચિતો, સાત્ત્વક ચિંતનમય સ્નેહનો વિશ્વધર્મ પ્રબોધતો કાવ્યગ્રંથ આપ્યો. 'રાષ્ટ્રિકા' (૧૯૪૦)માં શૌર્ય-સ્વાર્પણ પ્રેરતાં રાષ્ટ્રકાવ્યગીતો આપ્યાં. 'કલ્યાણિકા' (૧૯૪૦)માંનાં તત્ત્વદર્શનયુક્ત ભકિતકાવ્યો એમની પ્રભુપિપાસા દાખવે છે. 'શ્રીજી ઈરાનશાહનો પવાડો' (૧૯૪૨) મરાઠી પવાડી ઢબનું, ઈરાનશાહ અને પારસી કોમના ઈતિહાસ વિષેનું વર્ણનકાવ્ય છે, તે 'ગાંધી બાપુનો પવાડો' (૧૯૪૮) એ જ ઢબે ગાંધીજીનો મહિમા ગાતું કાવ્ય છે. 'નંદનિકા' (૧૯૪૪)માં જીવન-મંથન આદિ જુદાં જુદાં ખંડોમાં વહેંચાયેલાં પ્રભુવિષયક સૌનેટકાવ્યો છે. 'ગાંધી બાપુ' (૧૯૪૮)માં ગાંધીજીનું મહિમાગાન કરતાં એકત્રીસ કાવ્યો છે. અવસાનવર્ષના છેલ્લા કાવ્યસંગ્રહ 'કીર્તનિકા' (૧૯૫૩)માં વંદન, સ્પંદન, કંદન, મંથન, ચિંતન, રંજન અને નંદન એમ સાત વિભાગોમાં પ્રભુભકિતનાં પંચોતેર કીર્તનકાવ્યો છે.

અંગ્રેજી કાવ્યસંગ્રહ 'ધ સિલ્કન ટેસલ' (૧૯૧૮)માં જુદા જુદા વિભાગો ધર્મ પ્રકૃતિ, જીવન અને કાવ્યદેવી વિષયક ૫૯ તેમ જ 'જરથુસ્ત્ર - ધ ફર્સ્ટ પ્રોફેટ ઓવ ધ વર્લ્ડ' (૧૯૫૦)માં પચગંબર જરથુસ્ત્ર વિષયક ૧૦૧ સૌનેટો મળીને કુલ ૧૨૦ અંગ્રેજી કાવ્યો એમણે આપ્યાં છે. 'અષો જરથુસ્ત્રની ગાથાઓ પર નવો પ્રકાશ'

(૧૯૪૯)માં ગુજરાતી ભાષામાં એમણે ગાથાવિષયક અભ્યાસમય વિદ્વત્સભર લેખો સાથે અઠનવર્ધિત ગાથા કવિતામાં આપી છે અને ૧૯૫૧માં એનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ આપ્યો છે. કવિ બહેરામજી મલબારીનાં કાવ્યોમાંથી પરંત કંઈકાં કાવ્યો લાંબા અભ્યાસલેખ સાથે 'મલબારીનાં કાવ્યરત્નો' (૧૯૧૩) નામક ગ્રંથમાં સંપાદિત કર્યાં છે.

એમણે ૧૯૩૬માં લખવા માંડેલું 'મનુરાજ અથવા વિશ્વનાટિકા' નાટક છેવટ સુધી અપૂર્ણ રહેલું છે, જે ગોચરના 'ફાઉસ્ટ' અને ન્હાનાલાલના ભાવનાપ્રધાન નાટકની શૈલીમાં આખંડપદ્ય મહા-છંદમાં લખાયું છે અને અદ્યાગિ અપ્રગટ છે. એમણે ૧૯૨૪માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સાતમા અધિવેશનના સાહિત્ય વિભાગના પ્રમુખ તરીકે અને ૧૯૪૧માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ચૌદમા અધિવેશનના પ્રમુખ તરીકે આપેલાં વ્યાખ્યાનો, તેમ જ ૧૯૩૮માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે આપેલાં 'ઠક્કર માધવજી વસનજી વ્યાખ્યાનમાળા'નાં 'ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા' પરનાં પાંચ વ્યાખ્યાનો ધ્યાનપાત્ર છે.

ધ.મા.

ખમાર પ્રહલાદ પ્રભુદાસ : મુંબઈ, અમદાવાદ અને રાજકોટ વિભાગનાં વિકાસલક્ષી કાર્યોને જવાના ઉદ્દેશથી થયેલા પ્રવાસનું વર્ણન આપતું પુસ્તક 'વિકાસધામોની યાત્રા' (૧૯૫૮) ના કર્તા. નિ.વા.

ખમાર મહેન્દ્ર પી. : 'ઉત્તરભારતયાત્રા - પ્રવાસ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ખરશેદજી નથરવાનજી પેસ્તનજી : રમૂજ વાર્તાઓના સંગ્રહ 'જમરુદે હાકાયત' - ભા. ૧-૨ (૧૯૭૪), 'હાકાયતે દીવપરંદ', 'નકલીઆતનામાં', 'હીંદુસ્થાનના ઈતિહાસ' વગેરે પુસ્તકોના કર્તા. નિ.વા.

ખરા બપોર (૧૯૬૮): જ્યંત ખત્રીનો ત્રીજો (છેલ્લો) મરણોત્તર પ્રકાશિત વાર્તાસંગ્રહ. 'ધાર' અને 'ખરા બપોર' જેવી વાર્તાઓમાં કથા અને પરિવેશને અભિન્ન રાખીને, તે 'માટીનો ધડો' અને 'નાગ'માં પ્રતીક-કલ્પનની સાદાંત ગૂંથણી કરીને વાર્તાકારે પોતાના કલાકસબનો હિસાબ આપ્યો છે. 'ડેડ એન્ડ'માં વેશ્યાજીવન જીવતી બે સ્ત્રીઓના વૃત્તાંતની ધ્વનિવ્યંજક સહોપસ્થિતિ છે, તે 'શિબિલ'માં સમયનું સૂક્ષ્મ સંયોજન છે. 'ખલાસ'માં પુરુષપાત્રના વિચિત્રન વિચારવ્યાપારોનું નિરૂપણ છે, તે 'જળ', 'મુકિત' તથા 'ઈશ્વર છે?' અન્યોક્તિ લેખે ધ્યાન ખેંચે છે. નિરૂપણસીનિના આટલા વૈવિધ્ય સાથે આ કૃતિઓમાં માનવજીવનની સંકુલતા સાથેનું, તેના આવેગો અને વિષમતાઓનું કરુણગર્ભ આલેખન થયું છે.

ધી.મ.

ખરાબ કરવાની કળા : જીવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ખરાબ કરવાની કળા દ્વારા સ્વામિત્વની કૃતાર્થતા સિદ્ધ કરવાની વૃત્તિને હસી કાઢતો રામનારાયણ વિ. પાઠકનો હળવો નિબંધ.

ચં.ટો.

ખરાસ મહેરબાનુ ધનજીશાહ : 'સંપોલું સુખી કુટુંબ'ના કર્તા. નિ.વા.

ખલાસિયા મગનલાલ બહેચરલાલ : 'દૃષ્ટાવન્તી પરિજાતની વાર્તા - ૧' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

ખલીલ એમુબખાન : નવલકથાકાર, હાસ્યલેખક.

એમની એકત્રીસ પ્રકરણમાં વિસ્તરતી સામાજિક નવલકથા 'આઘડતાં હૈયાં' (૧૯૩૫)નો વિષય પ્રધાનપણે પ્રાણ્ય છે. માનવીની સહજ નિર્ગળતાઓને કટાક્ષનો વિષય બનાવતા એમના એકત્રીસ હાસ્યલેખોના સંગ્રહ 'ખલીલનો ખિલખિલાટ' (૧૯૩૬)ની શૈલી સરળ છે. 'સંહાર' વૈજ્ઞાનિક અભિગમવાળી નવલકથા છે. 'માનવી' મૂળે ફ્રેન્ચ સાહિત્યકાર માર્સેલ પ્રેવોની નવલકથા 'લિડ મિસ્ટ્રેસ એન્ડ આઈ'નું સરળ રૂપાંતર છે.

કો.બ્ર.

ખલીલ ધનતેજવી : જુઓ, મકરાણી ખલીલ ઈસ્માઈલ.

ખલીલ ભાવનગરી : જુઓ, રમેજ ઈબ્રાહીમ સુલેમાન.

ખવાસ હવા માવજી : 'દાજી સૌચસાગર' (૧૮૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ખવાસ દોલાજી બાવાજી : 'રત્નસેન અને રત્નાવતી નાટક' (૧૮૯૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

ખંડાલેવાલા નવરોજી દોરાબજી (૧૮૪૯, ૧૯૩૮) : 'બંદગીનું બળ' પુસ્તકના કર્તા.

નિ.વો.

ખંડેરિયા જ્યોત્સના : અદ્ધર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'નિર્મળજ્યા' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

પા.માં.

ખંડેરિયા મનોજ પ્રજલાલ (૬-૭-૧૯૪૩) : કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. ૧૯૬૧ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫ માં બહાઉદીન કોલેજ, જૂનાગઢથી રસાયણશાસ્ત્ર-વનસ્પતિશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એસસી. ૧૯૬૭ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૭૨ થી ૧૯૮૪ સુધી લોના ખંડ-સમયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૭ થી ૧૯૮૧ સુધી વાણિજ્ય કાયદાના ખંડસમયના વ્યાખ્યાતા. સાથે સાથે ૧૯૬૮ થી વકીલાત.

આધુનિક કવિતાના ભાગરૂપે આવેલી નવી ગઝલના કેટલાક પુરસ્કર્તા કવિઓમાં એમનું સ્થાન છે. નાજુક અભિવ્યક્તિ અને પ્રયોગમુખર બન્યા વગર સંવેદનશીલ રીતે ઊભા થતા ભાષાકર્મથી એમની ગઝલોનો વિશેષ કમાલ છે. સૌરાષ્ટ્ર અને ખાસ તે જૂનાગઢના અધ્યાસોના વિનિયોગ પણ એમની ગઝલોમાં વિશિષ્ટ બન્યો છે. 'અચાનક' (૧૯૭૦) માં 'પીંછું' કે 'રસ્તા વસંતના' જેવી ગઝલો કે 'શાહમુગા' જેવી લાંબી રચના સર્જકતાની અંધાણી આપે છે. 'અટકળ' (૧૯૭૯) સંગ્રહમાં 'ક્ષણેને તોડવા બેસું તો' જેવી અત્યંત સર્જક ગઝલ સાંપડે છે. આ ઉપરાંત કેટલાંક ગીતો અને આછાંદસ રચનાઓ છે. અંગનીગીતના પ્રયોગો જાઝ સરૂળ નથી છતાં ધ્યાન ખેંચે છે.

ચં.ટો.

ખંડોલ (મિયાગામવાળા) ધર્મચંદ કેવલચંદ (૧૯મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ) : મૂળે અમરસિંહે રચેલાં 'નામલિંગાનુશાસન' સંસ્કૃતકોશ પરથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત કોશની કેટલેક અંશે ગરજ સારે એવા, ગુજરાતીમાં વિવેચન સહિતના, 'અમરકોષ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

ચં.ટો.

ખંધડીઆ જુદુરાય દુર્લાભજી (૧૬-૫-૧૮૯૯) : હાસ્યલેખક. વતન ભાવનગર. જન્મસ્થળ રાજકોટ. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ભરુચમાં. પછીથી વડોદરાના કલાભવનમાં કોમરસનો અભ્યાસ કરી લાંડન નેશનલ યુનિયન ટીચરની પરીક્ષા, ૧૯૨૪ માં સાહિત્ય-સભાની પરીક્ષા તથા ૧૯૨૬-૨૭ માં મુંબઈ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ તરફથી લેવાતી સાયન્ટિફિક ઓડવરટાઈઝિંગની પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ. ૧૯૩૨ માં કેમ્બ્રિજના ડ. ઈન્ડિયા લિમિટેડમાં એકાઉન્ટન્ટ. પછીથી વેપાર. 'ગુણસુંદરી' માસિકના સહનંત્રી તરીકે પણ કેટલોક સમય કામ કર્યું.

'દેવેને ખુલા પત્રો' (૧૯૨૬), '૯ નવી વાતો' (૧૯૨૬), 'બુદ્ધિનું બજાર' (૧૯૨૬), 'દોઢ હાપણનો સાગર' (૧૯૨૭), 'હાસ્યદર્શન' (૧૯૨૭), 'બત્રીસ લખખણ' (૧૯૩૪), 'સવલિક રામાયણ' (૧૯૩૬), 'આનંદ બત્રીસી' (૧૯૩૭), 'હાસ્ય પ્રકાશ' (૧૯૪૩), 'ચતુર ભાભી અને ચક્રમ મંડળ' (૧૯૫૧), 'ચતુર ભાભીનાં પરાક્રમો' (૧૯૫૨) તેમ જ 'હૃદયની રસધાર' (૧૯૨૬), પાંચ નાટકો ધરાવતા નાટ્યસંગ્રહ 'ફેન્સી ફારસો' (૧૯૨૭) તથા હાસ્યના સ્વરૂપની વિચારણા નિરૂપનું 'વિનોદશાસ્ત્ર' (૧૯૨૬) વગેરે નાનાંમોટાં પુસ્તકો એમની પાસેથી મળ્યાં છે. જીવનની રસિકતાઓનું આલેખન કરતા એમના હાસ્યલેખોમાં અત્યુક્તિ અને સ્થૂળતા, અલબત્ત, જેવા મળે છે; પરંતુ એમાં કોઈ એક કે બીજા વર્ગ પરત્વેના દંશનો પ્રહાર જેવા મળતો નથી.

ર.ર.દ.

ખંભાતા જહાંગીર પેસ્તનજી (૧૮૫૬, ૧૯૧૬) : 'જુદીન ઝઘડો' જેવું નાટક તેમ જ નાટ્યલેખના અનુભવો વર્ણવતા ગ્રંથ 'મહારો નાટકી અનુભવ' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

ચં.ટો.

ખંભાતા પીરોજશાહ ડુસ્તમજી : 'જમશેદ હોલ' (૧૮૯૯) નવલકથાના કર્તા.

નિ.વો.

ખંભાતા સોરાબજી કાવસજી (૧૮૫૫, ૧૮૯૯) : 'બહસ્તનશીન હામલીબાઈની વાઓ' (૧૮૯૪) નવલકથાના કર્તા.

ચં.ટો.

ખાકસાર, 'બંદા' : વિવિધ રાજ-રાગિણીઓમાં લખાયેલાં ગીતોનો સંગ્રહ 'ઈશકે હકીકી' (૧૯૪૧) અને 'ગૌસુલ આઝમ શેખ અબ્દુલ કાદર જીબાનીનું ટૂંક જીવનવૃત્તાંત'ના કર્તા.

નિ.વો.

ખાકી બાવાસાહેબ અહમદઅલી : અમદાવાદ જિલ્લાના પીરાણા ગામના વતની. ઈમામશાહ બાવાની સ્તુતિ અને બોધક વચને વિશેની કવિતા 'ચિત્તવરણી' (બી. આ. ૧૯૫૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

ખાટસૂરિયા હિમત મૂળજીભાઈ (૧૦-૧-૧૯૩૩): કવિ. ૬૨મ વરતેજ (ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે વરતેજ અને ભાવનગરમાં. ૧૯૫૭માં અર્થશાસ્ત્ર વિષય સાથે ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજમાંથી સ્નાતક. ૧૯૬૭માં બી.એડ. ૧૯૫૫થી ૧૯૫૭ પંચાયત-મંત્રી. ૧૯૫૭-૫૮માં ખડસલી લોક-શાળામાં અને ૧૯૬૫-૬૬માં ઘરશાળા બુનિયાદી અધ્યાપન મંદિરમાં શિક્ષક. ૧૯૬૭થી લેઉઆ પાટીદાર વિદ્યાલય, ભાવનગરમાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય.

એમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'ઈજન' (૧૯૬૬) પ્રણય અને દલિત-પીડિત-સમભાવને નિરૂપે છે. એમના ગઝલસંગ્રહો 'ઝંઝા' (૧૯૭૮), 'અભિયાન' (૧૯૭૯), અછાંદસ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'રક્તકણુ' (૧૯૮૧) અને ગીતસંગ્રહ 'કાલગીત' (૧૯૮૧) દલિત-પીડિતના આકોશને તેમ જ સામાજિક અન્યાયને વ્યક્ત કરે છે. એમનો વાર્તાસંગ્રહ 'દિશાંતર' (૧૯૭૮) સામાન્યજનની રોજિંદી સમસ્યા-પીડાને વાચા આપે છે. એમણે 'ભગતસિદ્ધ જીવનકથા' (૧૯૬૭), 'કાંતિપ્રશ્ન' (૧૯૬૮) અને રમેશ ઉપાધ્યાયની હિંદી વાર્તાનો અનુવાદ 'કામધેનુ' (૧૯૮૨) જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

બા.મ.

ખાનખામદ ફેખલાભાઈ: 'ચાનક આપનારો વાર્તા' (૧૯૮૬) ના કર્તા. નિ.વો.

ખાનસાહેબ અકબરઅલી: 'માહકકક' (૧૯૩૩) ના કર્તા. ર.ર.દ.

ખાનસાહેબ આત્મારામ નાનાભાઈ: પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટેનું વ્યાકરણ 'આપણી ભાષા': ભા. ૨ (૧૯૪૯) ના કર્તા. ર.ર.દ.

ખાનસાહેબ ઈશ્વરલાલ પ્રાણલાલ (૨૬-૧૧-૧૯૬૯, ૨૯-૩-૧૯૩૬): વ્યાકરણી, જીવનચરિત્રલેખક. ૬૨મ અને પ્રાથમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૮૬માં મૅટ્રિક. ફારસી વિષય સાથે ૧૯૮૯માં ઓરિએન્ટલ કૉલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૮૪માં સુરતમાં શિક્ષક અને હેડમાસ્તર. ૧૯૩૧માં નિવૃત્ત.

એમણે 'ચન્દ્રહાસ' (૧૯૩૭) નામની પુસ્તિકા ઉપરાંત 'સાહિત્ય-રત્ન' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૮) નામે ગદ્યપદ્ય-કૃતિઓનું પાઠ્ય સંપાદન અને અંગ્રેજીમાં 'હિન્ડુ ટૂ ધ સ્ટેડી ઓવ ગુજરાતી' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૪) નામે વ્યાકરણનું પુસ્તક આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ખાનસાહેબ ચન્દ્રવદન ઈશ્વરલાલ: 'બાળકોને બે બોલ' (૧૯૧૬) તથા નવલકથા 'સુવાસિની સરલા' અને ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'આદર્શ ગૃહિણીઓ' (૧૯૪૫) ના કર્તા. નિ.વો.

ખાનસાહેબ નોશીરવાનજી મેહરવાનજી: નાટક 'ગાંધીચંદ' (૧૯૦૧) ના કર્તા. નિ.વો.

ખાનાણી ઉમર અબ્દુરરહમાન (૧૦-૪-૧૯૩૪): ચરિત્રલેખક. ૬૨મ બાંટવા (સૌરાષ્ટ્ર)માં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૫૨થી અઘરપર્વત 'માર્કેટ બુલેટિન'ના પ્રકાશક. અરફાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, કરાંચીના ભાગીદાર. કરાંચીવાસી.

'મારી મુલાકાત' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૭, ૧૯૮૫) એમનું ચરિત્ર-સાહિત્ય છે.

ચં.ટો.

ખારાવાલા સૈફુદ્દીન, સૈફ પાલનપુરી (૩૦-૮-૧૯૨૩, ૭-૫-૧૯૮૦): કવિ, નવલકથાકાર. વતન પાલનપુર. મુશાયરાના કુશળ સંચાલક. 'ઝૂંખો' (૧૯૬૫) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાં નઝમોની સંખ્યા મોટી છે, છતાં ગઝલો વધુ આસ્વાદ્ય છે. પ્રણયનો ભાવ મુખ્યત્વે વ્યક્ત થયા કર્યો છે. આ ઉપરાંત 'ઝરણુ' (૧૯૬૬), 'સૂનો મિજાજ' (૧૯૬૬), 'હિલ સ્ટેશન' (૧૯૬૬) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે.

ચં.ટો.

ખાંડવાલા અંજલિ પ્રદીપભાઈ (૨૧-૯-૧૯૪૦): વાર્તાકાર. ૬૨મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦માં ફિલસૂફી અને મનો-વિજ્ઞાન વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૦-૭૫ મૅનિફેસ્ટની વૈનિયર કૉલેજમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૭૫માં ફરી અમદાવાદમાં. એમણે કિરાના ઘરાનાની શાસ્ત્રીય સંગીતની તાલીમ મેળવેલી છે અને દક્ષિણ ગુજરાતનાં લોકગીતોના સંચયની પ્રવૃત્તિ કરેલી છે.

એમનો કિશોરકથાઓનો સંચય 'લીલા છાંકરો' (૧૯૮૬) કિશોરો અને માબાપ બંને માટે છે. આ કેવળ બોધકથાઓ નથી, એમાં વાર્તાસ જમાવવાનો પ્રયત્ન અને વાર્તા કલાત્મક બને એ માટેની મથામણ જોઈ શકાય છે. 'આંખની ઈમારત' (૧૯૮૮) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે, જેમાં 'ઈન્દુલાલ ગાયબ' જેવી વાર્તાઓમાં એમની પ્રતિભા પ્રગટતી જોઈ શકાય છે.

ચં.ટો.

ખાંત્રીજી (સાંધ્વીજી મહારાજ) (૧૯૦૨): કથાલેખક. ૬૨મ કચ્છના નાગલપુર ગામમાં. ૧૯૧૮માં દીક્ષા. એમના પુસ્તક 'શાંત્યાનંદ ગુણમંજરી' (ચો. આ. ૧૯૬૭)માં મહાસતી ગુણ-મંજરીની સદાચારપ્રેરક કથા છે અને પુસ્તકના અંત ભાગમાં જ્યોતિષશાસ્ત્રના કેટલાક સિદ્ધાંતો આપ્યા છે. 'શાંત્યાનંદ શમાદેવી તથા વિદ્યુહતા સતીચરિત્ર', 'સાંધ્વીવ્યાખ્યાનનિર્ણય', 'શાંત્યાનંદ રત્નમંજૂષા', 'સુવ્રતસરિતા', 'ગાહુલીસંગ્રહ' વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

નિ.વો.

ખિલનાણી મનોહરદાસ કૌરોમલ (૧૪-૧૨-૧૯૮૭): વિવેચક. ૬૨મ સિંધના નવાબશાહ જિલ્લાના ભીરીઆ ગામમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. પંજાબની ઓરિએન્ટલ કૉલેજ તથા બિહારની ખેતીવાડીની સંસ્થામાં ખેતીની તાલીમ. સિંધ, મુંબઈ અને દિલ્હીમાં અનેક સામાજિક, શૈક્ષણિક અને ખેતીવિષયક સંસ્થાઓમાં સક્રિય કાર્યકર તથા દિલ્હીની જનતા કૉલેજમાં કૃષિવિદ્યાના પ્રાધ્યાપક.

એમના પુસ્તક 'સિંધી સાહિત્યમાં ડોકિયું' (૧૯૬૦)માં સિંધી ભાષામાં રચાયેલાં નાટકો, નવલકથાઓ, કાવ્યસંગ્રહો વગેરેની માહિતી અને મુખ્ય સિંધી સાહિત્યકારોનો ટૂંકો પરિચય છે. 'સરોજિની', 'જીવદયા', 'પશુરક્ષા' વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે. નિ.વો.

ખીમજી કાનજી : કચ્છ-માંડવીના પતની. સુરતમાં ૧૮૮૯માં લાગેલી આગનું વર્ણન કરતી કવિતા 'અગ્નિકોપ' (૧૮૮૯)ના કર્તા. નિ.વો.

ખીમજી પ્રેમજી : ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અરબી, ફારસી અને હિંદુસ્તાની શબ્દોનો સંગ્રહ 'શબ્દનાં મૂળ' (૧૮૬૮)ના કર્તા. નિ.વો.

ખીલા : પ્રિયકાન્ત મલિયારનું કાવ્ય. એમાં મકાનો બાંધવાને ઘડાયેલા ખીલાઓને ફૂરા પર જડાયેલા જોતો લુહાર કાવ્યના કેન્દ્રમાં છે. ચં.ટો.

ખુદાહાફિઝ : પ્રચ્છન્ન નામે વાર્તાહરીફાઈમાં ઊતરેલી શીલા પ્રચ્છન્ન રીતે વાર્તાહરીફાઈમાં ઊતરેલા લેખક વિભાવજીના અસલી પોતાને જાણી જતાં એની સાથેનાં લગ્ન માંડી વાળે છે—એવા નાટ્યવસ્તુની આસપાસ ગૂંથાયેલું કરસનદાસ માધિકનું એકાંકી. ચં.ટો.

ખુનિયાજર મોટાભાઈ અમુભાઈ મીર : ઈતિહાસ અને દંતકથા પર આધારિત, ગીત-સંવાદોમાં લખાયેલું તેર પ્રવેશનું 'મહમૂદ બેગડો નાટક' (બી. આ. ૧૯૧૨)ના કર્તા. નિ.વો.

ખુમારુ રાવતભાઈ દેસાભાઈ : સરકાર દ્વારા થતા અન્યાયો સામે પ્રજાને જાગૃત થવા માટે પ્રેરણા આપતું પુસ્તક 'આપણાં પાપે' (૧૯૪૪)ના કર્તા. નિ.વો.

ખુરશીદજી રુસ્તમજી હોરમસજી : જીવનકથા 'કેવિફ હારુન-અલ-રશિદ' (માધિકજી એદલજી વાછા સાથે) તથા 'પરાક્રમનામું', 'સંચલ ગ્રંથ' વગેરે પુસ્તકોના કર્તા. નિ.વો.

ખુરશી રહેમાન રાયમલ : 'કમળા દુઃખદર્શક નાટક (કાકોર ત્રિકમજી વિઠ્ઠલદાસ સાથે, ૧૮૯૧)ના કર્તા. નિ.વો.

ખુલાં બારણાં : બહુપુસ્તકામી શ્રાભા પતિ મેઘલથી ઉદાસીન બની નાની વયના નિલયમાં ગૂંચવાઈને છેલ્લે હાસીને પાછી પતિ પાસે જ આવે છે—એવું નાટ્યવસ્તુ ધરાવતું ચિનુ મોદીનું એકાંકી. ચં.ટો.

ખંડાવાળા નટવરલાલ છેઠાવાલ : કાવ્યસંગ્રહ 'સ્નેહમંજરી' (૧૯૧૬)ના કર્તા. નિ.વો.

ખેતસિહ હરિભાઈ : નવલકથા 'પ્રવાત અથવા ગુર્જરગિરાનો પ્રથમ મુચ્છ'ના કર્તા. નિ.વો.

ખેમી : રામનારાયણ વિ. પાઠક, 'દ્વિરેફ'ની ટૂંકીવાર્તા 'ખેમી'ની, હરિજન-ભંગીવર્ગમાં પત્નીધર્મના સાક્ષાત્કાર કરાવતી નાયિકા. ચં.ટો.

ખોખર દેવજીભાઈ રામજીભાઈ (૮-૨-૧૯૩૫) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ પાળિયાદમાં. જુનિયર પી.ટી.સી. પાળિયાદમાં શિક્ષક. 'બાલભારતી' (૧૯૬૬) અને ચરિત્રગ્રંથ 'વારે ચડજી વિહળા' (૧૯૮૫) એમના નામે છે. ચં.ટો.

ખોજ અલાઉદ્દીન ગુલામહુસેન : પ્રાર્થના પ્રકારની પદ્યરચનાઓની પુસ્તિકા 'જ્ઞાન સુબોધ કવિતાની ચોપડી' (૧૯૮૫) અને 'કમાલે અલી'ના કર્તા. કી.બ્ર.

ખોજ ગુલામહુસેન રહેમનુલ્લાભાઈ : 'કસીદા'ના કર્તા. નિ.વો.

ખોજ મુહમ્મદ હાસમ, 'ચમન' : 'બહારે ચમન' (૧૯૨૬) તથા 'દીવાને ચમન' કાવ્યગ્રંથોના કર્તા. નિ.વો.

ખોજ લવજી ઝીણા : રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અભ્યાસ. મુંબઈ અને કલકત્તામાં વેપાર. શિષ્ય સંસ્કારી ભાષામાં લખાયેલી નવલકથાઓ 'નવીના જનની અથવા રનેહનો અપૂર્વ આદર્શ' (૧૯૦૯) અને 'કાશીથી કરબલા' (૧૯૨૨) એમની પાસેથી મળી છે. નિ.વો.

ખોજ વેલથી નીમજી : 'વિધવાવિવાપ' (૧૯૭૩)ના કર્તા. નિ.વો.

ખોજ સાજનભાઈ વલીભાઈ : સંતસમાગમ અને નીતિબંધિત વિષયક 'સાજનકાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૭૭)ના કર્તા. નિ.વો.

ખોડાજી સ્વામી/ખોડીદાસ (૧૯ મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ) : 'અજના-સતીનો રાસ' (૧૮૬૬), 'બ્રહ્મદત્ત ચકવર્તી રાસ' (૧૮૭૧) અને 'ખોડાજીકૃત કાવ્યો'ના કર્તા. નિ.વો.

ખોરાણી ખાનચંદ કે. : સંત ત્રિકમજીનું જીવનચરિત્ર વાર્તારૂપે આલેખતું પુસ્તક 'જય ત્રિકમ'ના કર્તા. નિ.વો.

ખોરી એદલજી જમશેદજી (૧૮૪૭, ૧૯૧૭) : 'રુસ્તમ સોરાબ' (૧૯૭૦), 'ખોદાબક્ષ' (૧૯૭૧), 'જલેમ જોર' (૧૯૭૬), 'મજલહે ઈશક' (૧૯૮૩) વગેરે નાટકોના કર્તા. ચં.ટો.

ખોલકી : સુન્દરમ્ની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા. અહીં યથાર્થની ભાંય પર એક ગ્રામીણ નારીના પોતાના પુરુષ સાથેના પ્રથમ સમાગમ સુધીની ક્ષણના સંવેગોનું આલેખન અત્યંત કલાસંયત છે. ચં.ટો.

પિસ્તી ત્રિભુવનદાસ રામદાસ : સંવાદરૂપે ધર્મશાસ્ત્રની ચર્ચા આપતું પુસ્તક 'અચરનલાલ અને આનંદરાવ'(૧૮૯૪) તેમ જ 'કાવ્યરચના'ના કર્તા. નિ.વો.

ગજનવિહાર : વિવિધ સમય અને સ્થળથી તેમ જ ઋતુઋતુના ભેદથી પલટાતા આકાશની વિવિધતા રૂપકશૈલીથી નિરૂપતો અંબાલાલ પુરાણીનો નિબંધ. અં.ટો.

ગજકંધ રામજી અઠ્ઠુન, 'બકુલેશ' (૧૧-૮-૧૯૧૦, ૧૯૫૭) : જન્મ કચ્છમાં. શાળાકીય અભ્યાસ. પત્રકાર તરીકે કારકિર્દી. 'વીસમી સદી'માં સહતંત્રી. 'પ્રજામિત્ર ફેસરી'ના તંત્રીમંડળમાં. 'હિન્દુસ્તાન', 'પ્રજામિત્ર'ના દીપોત્સવી અંકોનું સંપાદન.

કથાવસ્તુ અને પાત્રોના વૈવિધ્યથી નિમ્નવર્ગીય સમાજને આલોપતી સામ્યવાદી વક્તૃવ્યુક્ત આ લેખકની વાર્તાસૃષ્ટિ વાસ્તવ અને કાવ્યના સંયોજનથી વિશિષ્ટ છે. ઘટનાને બદલે સંવેદનને કેન્દ્રમાં રાખતી એમની વાર્તાઓની લૈયકિતકતા નોંધપાત્ર છે. 'સુવર્ણના નિઃશ્વાસ'(૧૯૩૬), 'ઈશકની ખુશ્બુ'(૧૯૪૨), 'કાદવના કંકુ'(૧૯૪૪), 'અગનફૂલ', 'ખારો પાણી', 'કંકુદી'(૧૯૫૩) વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહોમાંથી ચૂંટીને મહેશ દવેએ 'બકુલેશની વાર્તાઓ'(૧૯૭૭)નું સંપાદન કર્યું છે. 'નિશિગંધા', 'કિમી-ચાન', 'ગોપીનું ઘર' વગેરે એમની યશસ્વી વાર્તાઓ છે. અં.ટો.

ગજજર ચન્દ્રકાન્ત મ., 'સફરીજહાં' : બાળકોને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપવાના આશયવાળી પુસ્તિકા 'સૌરભક્યાઓ' અને પરંપરાગત વાર્તાશૈલીને અનુસરતી બાવીસ વાર્તાઓનો સંચય 'હવેલીની શાન'ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગજજર જમંતીલાલ પુજલાલ, 'અનંત'(૧૪-૬-૧૯૩૪) : નવલ-કથાકાર. જન્મ એડિસઅબાબા(આફ્રિકા)માં. વતન પાનસર. ૧૯૫૩ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૯ માં બી.એ. ૧૯૬૨ માં એમ.એ.

એમણે 'ફૂલડે ફૂલડે ફોરમ'(૧૯૬૧), 'અંતસ્તલ'(૧૯૬૭) તથા 'સ્નેહશૂન્ય સરવાળા'(૧૯૬૯) સામાજિક નવલકથાઓ અને 'રંગપરાગ' તથા 'દીપજ્યોત' નવલિકાસંગ્રહો આપ્યાં છે. પા.માં.

ગજજર ધીરજલાલ ભવાનભાઈ, 'શગુજય', 'ધંત્રશાસ્ત્રી'(૯-૨-૧૯૨૬) : બાળસાહિત્યકાર, નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ અમદાવાદ. વતન રાજકોટ. ૧૯૪૪ માં મૅટ્રિક, ૧૯૬૧ માં બી.એ. વ્યવસાયે શિક્ષક. હાલ આશ્રમ વિનયમંદિર, અમદાવાદમાં.

એમણે 'પ્રેમપંથ પાવકની જ્વાળા'(૧૯૬૭), 'સફળ થયો સંસાર'(૧૯૬૭), 'સ્નેહની સગાઈ'(૧૯૬૭), 'વાસુકિ'(૧૯૬૭) વગેરે નવલકથાઓ લખી છે. 'ભારતપ્રવાસ'(૧૯૬૯), 'અનૃમ આત્મા' એ બે અનુવાદનાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે. ઉપરાંત સરળ અને રસપ્રદ શૈલીમાં અનેક બાળગ્રંથાવલીઓ એમણે રચી છે. પા.માં.

ગજજર વિઠ્ઠલદાસ રતનથી, 'મધુખંખી' : વિવિધ વિષયની ગઢલો તેમ જ અભાષા પર બખાત્કાર ગુજરનાર સેનાપતિના કરુણ અંતની કથાને હરિગીત છંદમાં ગૂંથતી પદ્યપુસ્તિકા 'સતી પર સિતમ ઉરૂં' સિહની છલંગ શૈતાનનો સંહાર'(૧૯૨૨)ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગજજર સાકરલાલ લલ્લુભાઈ : કથાતત્ત્વવાળી કૃતિ 'ગુમગુમા'(૧૯૦૮)ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગજજર ગુલબાનુ : પતિવિરહ નિરૂપતો કાવ્યસંગ્રહ 'ગુલબાનુ કાવ્ય-માળા'નાં કર્તા.

ગજજર ફરામજી મંચેરજી : 'પ્રકૃલિત યાને તિલસ્માને બહાર'(૧૯૯૫)ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગઢવી કાળિદાસ જરમેહભાઈ, 'શ્યામ' : પાટડીના મહારાજ સૂરજસિદહજીના અવસાન નિમિત્તે લખાયેલી અંજલિસ્વરૂપના પદ્યની પુસ્તિકા 'પાટડીનો પ્રભાકર અથવા સૂર્યવિરહ બત્રીસી તથા તપ્તાસીન તવારીખ'(૧૯૧૩)ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગઢવી જોપાલજી વિરમજી : બત્રીસ પ્રકરણોમાં ગદ્ય-પદ્યની મિશ્ર સંકલનાથી લખાયેલું, મેવાડના સ્વદેશભક્ત રાણા મહારાણા પ્રતાપનું જીવનચરિત્ર 'મેવાડકેશરી યાને હિન્દવો સૂર્ય'(૧૯૫૩)ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગઢવી પિંજળથી મેઘાણંદ (૨૭-૭-૧૯૧૪) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના છત્રાવામાં. પાંચ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. વ્યવસાય ખેતી અને લેખનનો.

'ખેડૂતબાવની'(૧૯૫૭), 'સરહદનો સંગ્રામ'(૧૯૬૩), 'મહાદાન યશમાળા'(૧૯૭૦), 'આરાધ'(૧૯૭૨), 'વેણુનાદ'(૧૯૭૯) એમના કાવ્યગ્રંથો છે. 'જસમા ઓડણ'(૧૯૬૮) અને 'ગાંધીકુળ'(૧૯૬૯) એમની નવલકથાઓ છે. ઉપરાંત 'દેવાળદે'(૧૯૬૯), 'ધૂંધળીમલ'(૧૯૭૦), 'જીવનઝલક'(૧૯૭૨) આદિ ગીતનાટિકાઓ પણ એમણે આપેલી છે. 'જીવતરના જાખ'(૧૯૬૪), 'પ્રાગવડનાં પંખી'(૧૯૬૫), 'ખમીરલાંતા માનવી'(૧૯૭૨), 'નામ રહ્યા ઠક્કરાં'(૧૯૮૦) એ એમનું લોકકથા-સાહિત્ય છે. ક્રી.બ્ર.

ગઢવી પ્રતાપદાન રવિદાન : કથાત્મક પુસ્તિકા 'રાજદ્રોહી'ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગઢવી મોતીસિદ જેઠાભાઈ : સુદામા, વિદુર, દ્રૌપદી આદિ પ્રાચીન ભક્તચરિત્રોનો પદ્યગ્રંથ 'શ્રી ભક્તવત્સલ'(૧૯૫૭)ના કર્તા. ક્રી.બ્ર.

ગઢવી રામભાઈ વેજાણંદ, 'સ્વપ્નશીલ'(૧-૨-૧૯૨૬) : કવિ. જન્મ જમનગર જિલ્લાના માડીમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ.

પ્રારંભમાં લશ્કરમાં જોડાયેલા. પછી જામનગરમાં શિક્ષક.
'ગોકુલ' (૧૯૮૬) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ગઢવી શિવાદાનભાઈ જીવાભાઈ: માનસિદ્ધ ઠાકોર અને ખૂબસુરત
ધૂતારીની રોમાંચકથા 'સતી કે ધૂતારી'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ગઢવિયા ત્રિભોવનદાસ દામોદરદાસ: નવલકથા 'દુ:ખી' (૧૯૧૫)
નથા 'જર્મન ક્યસરનું રણવાસ-રહસ્ય' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

ર.ર.કે.

ગણપતભાઈ આથાભાઈ: ધર્મોપદેશનાં પદ અને ભજન પ્રકારની
રચનાઓનો સંગ્રહ 'શ્રીગણપતકૃત જ્ઞાનપદમાળા - મણકો પહેલો'
(૧૯૩૫)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ગણપતભારતી (૧૯૦૧): કવિ. જન્મસ્થળ સંખારી (તા. પાટણ,
જિ. મહેસાણા). પૂર્વાશ્રમનું નામ ગણપતગિરિ. ગોસ્વામીરૂપે
દીક્ષા લીધા પછી ગણપતભારતી. પૂર્વાશ્રમમાં મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની
તેમ જ પાતાકીય મુલકી પરીક્ષાઓ પાસ કરી હતી. દીક્ષા
લીધા બાદ એમણે હઠયોગ સિદ્ધ કર્યો હતો.

એમના મરણોત્તર પ્રકાશિત 'ભારતીકૃત ભજનમાળા' (૧૯૫૪)માં
કકો, કવિત, પદ, ભજન તેમ જ કુંડળિયામાં વિભક્ત ૧૦૮ પદ્ય-
રચનાઓનો વિષય પ્રભુભક્તિ અને અધ્યાત્મતત્ત્વ છે.

કી.બ્ર.

ગણપત્રા ગિરીશ કરસનદાસ (૬-૯-૧૯૪૦): કિશોરસાહિત્યકાર.
જન્મ સૌરાષ્ટ્રના હળિયાદમાં. રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિદ્ધકોલેજમાંથી
ફિલસૂફી અને મનોવિજ્ઞાન વિષયો સાથે બી.એ. એ જ વિષયો સાથે
એમ.એ. આકાશવાણીમાં પ્રોગ્રામ ઓફિસર અને પછી ટાટા
કંપનીમાં આસિસ્ટન્ટ એક્ઝિક્યુટિવ ઓફિસર. અત્યારે બેન્ક ઓફ
બરોડા, અમદાવાદમાં પબ્લિક રિલેશન મેનેજર. યુનેસ્કોની સ્કીમ
હઠકા 'અ ટેકનિક ઓવ ધ થિલ્ટ્રન્સ ધ્વે પ્રોડક્શન' પર, એડિન-
બર્ગ થિયેટરના પ્રોફેસર માર્શલ્સ લી પાસે રહીને મહાનિબંધ-લેખન.

'મંગળની સફરે' એ મંગળ ગ્રહ વિશે રસપૂર્ણ વાર્તાતત્ત્વવાળી
લેખક સાહસકથા છે, તે 'સાગરરાજની સંગાથે' (અન્ય સાથે)
યુરેનિયમની શોધમાં નીકળેલી ટુકડીની રોમાંચ પ્રેરક કથા છે.
વૈજ્ઞાનિક માહિતી આપતી 'પાતાળનગરી' સર્ગ વર્ણનાત્મક કથા
છે. એમની બાર પુસ્તિકાઓની 'જ્ઞાનવિજ્ઞાન ગ્રંથાવલિ' વૈજ્ઞાનિક
સત્યને કેન્દ્રમાં રાખીને લખાયેલી છે. 'વિરાટનો વિનાશ' (૧૯૮૩)
નાના કદના પ્રાણીને મહાકાય બનાવતો પ્રો. કબીરનો પ્રયોગ રજૂ
કરે છે. આ ઉપરાંત 'નુરંગને પેલે પાર' (૧૯૫૯), 'સાહસ પાડે
સાદ' (૧૯૬૨), 'સાહસિક ટોળી' (૧૯૭૮), 'ઢીંગલીબાઈનાં
પરાક્રમે' (૧૯૬૨) વગેરે એમની કિશોરકથાઓ છે. સત્ય પ્રાસંગિક
કથાઓ 'ગોરસ': ભાગ ૧-૨-૩ માં સંગ્રહાયેલી છે. મુખ્યત્વે રેડિયો-
દૂરદર્શન અને નાટ્ય પરની એમની વિવેચન-હટારો છે.

શા.ત્રિ.

ગણપત્રા વલ્લભજી ભજવાનજી: એમના 'વાદળી' (૧૯૨૮)
કાવ્યમાં 'મિથદૂત'નું અનુકરણ થયું છે, તે 'મિથસંદેશ' (૧૯૩૦)માં
જેલમાં ગયેલા એક વિદ્યાર્થીએ મહાત્મા ગાંધીજીને મેથ દ્વારા
સંદેશો મોકલ્યા હોવાની કલ્પના રજૂ થઈ છે. 'સત્યાગ્રહ ગીતા'
(૧૯૩૧) એમનું સંસ્કૃતમાં લખાયેલું પુસ્તક છે. 'કુસુમમાળા'
(૧૯૩૧)માં સંસ્કૃત સુભાષિતો અને તેના ગુજરાતી અનુવાદો
સંગ્રહાયેલાં છે.

નિ.વો.

ગણપત્રા વસનજી દયાળજી, 'વસંત': પરંપરાગત શૈલીની ગઝલ-
રચનાઓના બે સંગ્રહ 'બહારે વસંત અથવા વસંતની ગઝલો'
(૧૯૧૬) અને 'વસંતવિહાર' (૧૯૧૮)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ગણપત્રા વિજયાવશ્મી ચીમનલાલ, 'વિજુ ગણપત્રા' (૨-૧૦-૧૯૪૯,
૨૬-૧૦-૧૯૮૫): કવિ. જન્મ ધોલેરામાં. ૧૯૬૭માં એસ.એસ.સી.
૧૯૭૦માં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક. ૧૯૭૧માં વિ.નીત.
૧૯૭૬માં ગૂજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી હિન્દી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે
એમ.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક, પછી ૧૯૮૦થી મહાદેવ દેસાઈ ગ્રામ-
સેવા મહાવિદ્યાલય, સાદરામાં અધ્યાપક. ગાંધીનગરમાં અવસાન.

'અન્તરગ્રાઉન્ડ' (૧૯૮૮) એમનો મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ છે.

એમાં આધુનિકતાને અખત્યાર કરતી લગભગ પંચાશી રચના-
ઓમાં અભિવ્યક્તિને વિશિષ્ટ બનાવવાનો ઉદ્યમ જોઈ શકાય છે.

ચં.ટો.

ગણપત્રા હીરાલાલ હરજીવન: બાળકો માટે લખાયેલી ચરિત્ર-
કૃતિઓ 'લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટક' (૧૯૨૨), 'વિલિયમ યુવર્ટ
ગ્લેડસ્ટન' (૧૯૨૪) તેમ જ 'નેલ્સનનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૨૮)ના
કર્તા.

કી.બ્ર.

ગત શતકનું સાહિત્ય (૧૯૫૯): ૧૮૫૦થી ૧૯૫૦ના સમય-
ગાળાના સાહિત્યને વિષયરૂપે આવરી લેતું, વિજયરાય વૈદ્યનું
બાર વ્યાખ્યાન-નિબંધોનું પુસ્તક. શતકના મુખ્ય મુખ્ય સર્જકો
અને ગ્રંથોને સંક્ષેપમાં સમીક્ષવાનો અહીં ઉપક્રમ છે. એમાં પ્રબોધ-
કાળનાં શિક્ષણ, સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિને પોષનારાઓનું, નર્મદથી
માંડી ગાંધીજી સુધીનાનું તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ મૂલ્યાંકન છે. પોતાની
લાક્ષણિક લાઘવયુક્ત અને સંકુલ ગદ્યશૈલીમાં લેખકે સાહિત્ય-
નિમિત્તે વસ્તુતઃ સ્વાનંત્ર્યપૂર્વેના શતકના ગુજરાતની સંસ્કૃતિનું
નિરૂપણ કર્યું છે, તેમ ઓછા સમીક્ષિત એવા લેખકોના કાર્યનું
સરવૈયું પણ આપ્યું છે.

ર.મ.શુ.

ગતિમુક્તિ: સર્વેન્દ્ર શાહનું એકાંકી. એમાં અવગતે ગયેલા નિઃસંતાન
મનોર તિતિલીદેવની સહાયથી લાલનના માધ્યમ દ્વારા પત્ની
ઊર્જમ સાથે સમાગમ કરી ગતિમુક્તિ મેળવે છે, એવું વિલક્ષણ
કથાનક છે.

ચં.ટો.

ગની દર્શીવાળા: જુઓ, દર્શીવાળા અબદુલગની અબદુલકરીમ.

ગદ્યકાર (કાઝી) મુહમ્મદ અબદુલ - ગાઝીત જ્યંત જોકળદાસ

ગદ્યકાર (કાઝી) મુહમ્મદ અબદુલ : કથાતત્ત્વવાળી કૃતિઓનો સંગ્રહ 'લયલાના પત્રો' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ગમતાંનો કરીએ ગુલાલ : મકરંદ દવેનું વ્યક્તિચેતનાના વિસ્તારને આવકારતું લાક્ષણિક બાનીનું ગીત.

ચં.ટો.

ગમનું અને અણગમનું : ગમા-અણગમાની અંગત બાબતોને અજવાળતો વિજયરાય વેદનો હળવો નિબંધ.

ચં.ટો.

ગયાં વર્ષો : ઉમાશંકર જોશીનાં જાણીતાં સોનેટયુગમમાંનું એક. 'રહ્યાં વર્ષો તેમાં' આનું પૂરક સોનેટ છે. એ બંને સોનેટોમાં જીવનના સરવૈયાને ઈન્દ્રિયસંવેદનથી સઘન અભિવ્યક્તિ મળી છે. 'અહીં અમૃત લઈ આવ્યો અવનિનું' જેવી ધંકિતમાં પ્રગટેલો પૃથ્વીપ્રેમ આસ્વાદ્ય છે.

ચં.ટો.

ગરવા ખાનસંદ : ચરિત્રલેખક, સંપાદક.

'અલખના આરાધક સંત ત્રિકમસાહેબ' (૧૯૭૭) એ એમનું સમકબીર સંપ્રદાયની સંતપરંપરામાં થઈ ગયેલા સાધુ ત્રિકમદાસનું ચમત્કારપૂર્ણ જીવનસંદર્ભલક્ષી ચરિત્રપુસ્તક છે. ઉપરાંત ત્રિકમસાહેબ અને તેમના સમકાલીન અન્ય સાંપ્રદાયિક સંતોની વાણીનો પદ્યસંચય 'સંતવાણી' એ એમનું સંપાદન છે.

કૌ.બ્ર.

ગલ વાવસ : શ્વેત-શ્યામના વિરોધને તત્ત્વનિષ્ઠ ભૂમિકાએ લઈ જતું રાજેન્દ્ર શાહનું જાણીતું કાવ્ય.

ચં.ટો.

ગળતું જમ છે : 'મરીઝ'ની પરંપરાગત છતાં પ્રાણવાન ગઝલ. અહીં મદિરા અને ગમના સંદર્ભે જીવનની ભંગુરતાને ચમત્કૃતિપૂર્ણ રીતે ઉપસાવી છે.

ચં.ટો.

ગંગાશંકર હરજોવિદ : મધ્યકાલીન કવિતાનું અનુસંધાન બતાવતી, પૌરાણિક કથા પર આધારિત, ગીતિ, લાવણી અને દોહરામાં લખાયેલી કૃતિ 'સુરેખાહરણ' (૧૯૬૯) અને 'એશિયાખંડનું ભૂગોળ' (૧૯૭૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગંગેશ્વરનંદ મહારાજ : નાયસંપ્રદાયની સંતપરંપરાને અનુસરતાં બોધક પદોનો સંગ્રહ 'જ્ઞાનપ્રકાશ ભજનાવળી' (૧૯૫૬) અને સંતભક્તોએ આપેલાં પ્રવચનોનો સંપાદનગ્રંથ 'વેદનો માનવને સંદેશ' (૧૯૭૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગન્ધ : અભિજ્ઞાનની મુદ્રિકા : પોતાના ગામની આસપાસનાં વન અને કિલ્લાની વિસ્મયયુક્ત શિશુસામગ્રીને ઈન્દ્રિયોના પરિચયથી જગાડતો સુરેશ જોશીનો લલિતનિબંધ.

ચં.ટો.

ગંધા મગનલાલ રામજીભાઈ (૨૬-૨-૧૯૩૭) : કવિ. જન્મ ગમ-

બેધપુરમાં. ૧૯૭૦માં બી.એ. ૧૯૭૪માં બી.એડ. ભાણવડ, ગોંડલ વગેરે સ્થળે મુખ્યત્વે શિક્ષકની નોકરી.

એમના કાવ્યોને ગઝલોના સંગ્રહ 'ઈચ્છાનાં હરણ' (૧૯૭૪)માં પ્રાણના વિવિધ ભાવો વ્યક્ત થયા છે. બાલગીતોનો સંગ્રહ 'રખડપટ્ટી' (૧૯૭૯) અને પ્રૌઢવાચન માટેની કુટુંબકલ્યાણકથાઓનો સંગ્રહ 'પછેડી જેવરી સોડ' પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે. નિ.વો.

ગાઝીત જ્યંત જોકળદાસ (૨૬-૧૧-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર, વિવેચક. જન્મ મુંબઈમાં. ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે ૧૯૬૧માં બી.એ. એ જ વિષયોમાં ૧૯૬૪માં એમ.એ. ૧૯૭૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૫ થી ૧૯૭૭ દરમિયાન પેટલાદ અને મહુધાની કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૭ થી ૧૯૮૬ સુધી સ. પ. યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતક વિભાગમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૮૬ થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત સંશોધનસંસ્થા ક. લા. સ્વાધ્યાયમંદિરમાં રીડર.

કથાનાયક આવૃત્તી આસપાસ આલેખાયેલી લઘુનવલ 'આવૃત્ત' (૧૯૬૯)માં સાંપ્રત શિક્ષાજગતમાં પ્રવેશેલાં દૂપણીની આલેખનશૈલી કટાક્ષની છે. એક જ ગ્રંથમાં મુદ્રિત બે લઘુનવલો 'ચાસપક્ષી અને કર્ણ' (૧૯૭૯) પૈકીની 'ચાસપક્ષી'માં મિ. પંચાલ અને મિસિસ સોનીના અંગત મૈત્રીસંબંધના મનોવ્યાપારો અને પરસ્પરના જાતીય મનોવેગોનું આલેખન મુખ્ય છે. કથાનાયક મિ. પંચાલના સંદર્ભે પ્રયોજાયેલું ચાસપક્ષીનું પ્રતીક તેમ જ અન્ય પાત્રોનાં વર્તન-વલણના સંદર્ભે યોજાતી સૂચનકલાનો સૂક્ષ્મસ્તરે થતો વિનિયોગ નોંધપાત્ર છે. બીજી કૃતિ 'કર્ણ'માં કથાનાયકના ચરિત્રાલેખનના સંદર્ભે મહાભારતના પ્રચલિત પાત્ર કર્ણનો પુરાકલ્પન લેખે ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ છે. આરંભે અને અંતે વાચકને સંબોધનની શૈલીએ લખાયેલી અને જાહનવિકાના મુખ્ય પાત્રની આસપાસ ચાલતી સામાજિક નવલકથા 'કયાં છે ઘર?' (૧૯૮૨) ભાવનાપ્રધાન અને આદર્શ કુટુંબવ્યવસ્થાની સિમાયત કરે છે. 'બદલાતી સિતિલ' (૧૯૮૬) વાઘરી કેમમાંથી આવેલા નાયકની માનસિક, રાજકીય અને સામાજિક સભાનતાના સ્તરે આલેખાયેલી, નવી ટેકનિક પ્રયોજતી નવલકથા છે. ખૂબ ચર્ચાસ્પદ અને કવિ ન્હાનાલાલના કવનકાળ દરમિયાન ઠીક ઠીક પ્રચલિત બનેલી, કવિની વિલક્ષણ કાવ્યરીતિ ડોલનશૈલી વિશેના શોધનિબંધ 'નાનાલાલનું અપદ્યાગદ્ય' (૧૯૭૬)માં આધુનિક ભાષાવિજ્ઞાન અને તેની આનુષંગિક શાખા શૈલીવિજ્ઞાનના પ્રકાશમાં શૈલીપરક અભિગમથી કરેલી તપાસ એમાંનાં વિષયની વિશદ છણાવટ, મૂલગામી દૃષ્ટિ અને શાસ્ત્રીય પર્યાપણા જેવાં અધ્યયનલક્ષી તત્ત્વોને લીધે નોંધપાત્ર બને છે. ડૉ. રમણલાલ જોશી દ્વારા સંપાદિત 'ગ્રંથકારશ્રોણી'માં પ્રગટ થયેલ લઘુગ્રંથ 'ન્હાનાલાલ' (૧૯૭૭)માં કવિ ન્હાનાલાલની જીવનલક્ષીને પ્રમાણભૂત વિગતો તેમ જ મુખ્યત્વે એમની કાવ્યપ્રવૃત્તિ ઉપરાંત અન્ય સાહિત્યસ્વરૂપોમાં એમણે કરેલા સર્જનકાર્યની પરિચયાત્મક સમીક્ષા છે. 'નવલકથા - વાસ્તવ અને વાસ્તવવાદ' (૧૯૮૫) એ કલા અને વાસ્તવના પૂસ્તકને આગવી રીતે ચર્ચિત એમનો વિવેચનગ્રંથ છે.

કૌ.બ્ર.

ગાતા આસોપાલવ (૧૯૩૪): સ્નેહરશ્મિનો વાર્તાસંગ્રહ. આ વાર્તાઓ છે એથી વધુ વાર્તા છે. અહીં કુલ સત્તર વાર્તા મૂકી છે. લેખકે જલના એકાન્તવાસ દરમિયાન જે જોયું, અનુભવ્યું, સાંભળ્યું ને વાંચ્યું તેમાંથી નીપજેલા અનેક પ્રશ્નો અને પ્રસંગોને આ ટૂંકી વાર્તામાં વણ્યા છે. આ બધામાં, 'હસનની ઈજાર' રશિયન-માંથી કરેલા ગુજરાતી અનુવાદ છે અને 'કવિ' આ જ વાર્તા પરથી સૂચિત રીતે કહેવાયેલી વાર્તા છે. 'ગરીબનો દીકરો' એક સાચી બનેલી ઘટના છે. ઊંમિલ રજૂઆત, વાયવી સૃષ્ટિ, ભાવુક પાત્રો, કાવ્યાભાસી ગદ્ય અને જીવનમૂલ્યોની મુખરતા એ આ વાર્તાનાં મુખ્ય લક્ષણો છે.

ચં.ટો.

ગાતાં ઝરણાં (૧૯૫૩): ગની દહીંવાલાનો ગઝલસંગ્રહ. પ્રણયના વિવિધ ભાવોની સાથે જીવન પ્રાચીની અનૂટ કાદ્યા નિરૂપતી આ ગઝલો સરળતા, વેધકતા, પ્રવાહિતા, પ્રાસજન્ય ચમત્કૃતિ અને કથનગત નાટ્યાત્મકતાને કારણે ચોટદાર બની છે. એમાં ફારસી-ઉર્દૂ શબ્દોની સાથે સંસ્કૃત તત્સમ અને તદ્ભવ શબ્દો સાહ-જિકતાથી પ્રયોજાયેલા છે. આ સંગ્રહમાં ગઝલ ઉપરાંત મુક્તકો, ગીતો અને અન્ય કાવ્યરચનાઓ પણ છે. માનવહૃદયની ઝંખના અને બીપણ વાસ્તવિકતાને સમાનરૂપે નિરૂપતું 'ભિખારણું ગીત' એ જાણીતી રચના છે.

નિ.વો.

ગાતાં ફળ : રમાણુલાલ ચી. શાહનો પ્રવાસનિબંધ. એમાં લોકો ફળ તોડતાં ફળ ખાઈ ન જાય પણ કાંટે બરાબર તોળાવે એ માટે દુકાન-દારે ગાતાં ગાતાં ફળ તોડવાની દાખલ કરેલી રમૂજી યોજનાના ન્યૂઝિલેન્ડમાં બનેલા પ્રસંગને વર્ણવ્યો છે.

ચં.ટો.

ગાનાકર રમેશ : વિવેચક. એમના વિવેચનગ્રંથ 'ઉમાશંકર—એક અધ્યયન'(૧૯૭૯)માં ઉમાશંકર જોશીની સર્જન, વિવેચન, સંશોધન, સંપાદન આદિ ક્ષેત્રે ઉપલબ્ધ કૃતિઓની સિદ્ધિ અને મર્યાદાને મૂલવવાનો પ્રયાસ થયો છે.

નિ.વો.

ગાફિલ : જુઓ, ત્રિવેદી મનુભાઈ ત્રિભુવનદાસ.

ગાયત્રી : મુંબઈની નગરસભ્યતાની બીભત્સતાને અને લક્ષ્યહીન સ્થિતિગતિને પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન અને સાયંકાલીન ખંડોમાં ઝીલતું નિરંજન ભગતનું કાવ્ય. અહીં અનુષ્ટુપનું નવું રૂપ અવતર્યું છે.

ચં.ટો.

ગાગૌ, હવે પૂછશો મા : જીવનના અંતિમ તાત્ત્વિક પ્રશ્નોના વૈચારિક ને વાચિક ઉત્તરો પ્રશ્નકલ્પ જ છે અને તે કોઈએ આપવાના નથી પરંતુ દરેકે પોતાની સાધનાથી પામવાના છે, એવા વિચારતંતુઓને વિકસાવતો વિભણપ્રસાદ ર. ત્રિવેદીનો ચિંતનાત્મક નિબંધ.

ચં.ટો.

ગાલા ધ. રા. : વાર્તાકાર. નવલિકાસંગ્રહ 'મિંધરાજ થંભી ગયા' (૧૯૭૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંડા બ્રહ્મચારી : 'લઘુ સ્ત્રીધર્મ નિરૂપણ અને રમાબાઈનું ચરિત્ર' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી અમૃતલાલ વલ્લભદાસ : કન્યાવિકચનાં કરુણ પરિણામોને પદમાં વર્ણવતી કૃતિ 'વૃહ પતિ વેદના'ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી અરદેશર દિનશાજી : 'મનચેરજી હોસંગજી જગાસનું જન્મ-ચરિત્ર'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી ઈન્દુલાલ કૂલચંદ, 'શશીવદન મહેતા', 'પિનાકપાણિ'

(૮-૧૨-૧૯૧૧, ૧૦-૧-૧૯૮૬): કવિ, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર. જન્મ વતન મકનસર (મોરબી)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ મોરબી અને રાજકોટમાં. ચાર ધોરણ સુધીનું શિક્ષણ રાજકોટમાં. ૧૯૩૦માં ઈન્ટર આર્ટ્સ. આર્થિક હાલત કથળતાં પિતા વ્યવસાયાર્થે કરાંચી જવાથી કુટુંબ સાથે એક વર્ષ વાંકાનેર રહી કરાંચી ગયા. ત્યાં ૧૯૨૮થી ૧૯૪૭ સુધી પાન-બીડીની દુકાન ચલાવી. શરૂમાં ત્યાંની રાત્રિશાળામાં અભ્યાસ કરી ઈન્ટર આર્ટ્સ સુધી પહોંચ્યા. ડોલરરાય માંકડ અને કરસનદાસ માણેકના પરિચયે સાહિત્યસર્જન ભણી વળીને 'ઊંમિ' નામનું સામયિક શરૂ કર્યું. ૧૯૪૭માં ભાગલા પછી મોરબી આવી વસ્યા. ૧૯૫૦ની મોરબી પૂર હોનારતમાં બધું ગુમાવ્યા બાદ રાજકોટ આવી વસી 'નૂતન સૌરાષ્ટ્ર' દૈનિકમાં કામ કર્યું. ૧૯૫૪માં આકાશવાણીનું રાજકોટ કેન્દ્ર શરૂ થતાં સ્ક્રિપ્ટ રાઈટર તરીકે એમાં જોડાયા અને છેક ૧૯૭૩માં પ્રોડ્યુસર તરીકે નિવૃત્ત થયા. દરમિયાન મોરબીથી મીનુ દેસાઈ સાથે 'અતિથિ', 'મંજરી' તથા કે. પી. શાહ અને જશુ મહેતા સાથે 'લોક-વાણી' તેમ જ 'રેશની', 'રેણુ' (વાર્ષિકી) વગેરે સામયિકોનાં સંપાદનોમાં સક્રિય રહેલા.

'તેજરેખા'(૧૯૩૧), 'જીવનનાં જળ'(૧૯૩૩), 'ખંડિત મૂર્તિઓ'(૧૯૩૫), 'શતદલ'(૧૯૩૯, ૧૯૬૨), 'ગોરસી'(૧૯૩૯), 'ઈંધણાં'(૧૯૪૪), 'ધનુરદોરી'(૧૯૪૪), 'ઉન્મેષ'(૧૯૪૭), 'પદ્મવી'(૧૯૫૩), 'શ્રીલેખા'(૧૯૫૮), 'ઉત્તરીય'(૧૯૬૨) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. એમાં એમની રંગદર્શી લયાત્મકતા પ્રગટે છે. 'નારાયણી'(૧૯૩૨), 'પલટાતાં તેજ'(૧૯૩૫), 'અંધકાર વચ્ચે'(૧૯૩૭), 'અપ્સરા'(૧૯૪૧), 'પથ્થરનાં પારેવાં'(૧૯૪૧, ૧૯૫૫), 'અપંગ માનવતા'(૧૯૩૨), 'ચિત્રાદેવી'(૧૯૩૭), 'ગોમતીચક'(૧૯૪૪) એમનાં નાટકો છે. 'કીર્તિદા'(૧૯૩૫) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. એમના બાળસાહિત્યમાં 'રામાયણદર્શન'(૧૯૫૬), 'મહાભારતદર્શન'(૧૯૫૬), 'વિક્રમો-ર્વશીયમ્'(૧૯૬૨), 'બાલવિવેકાનંદ'(૧૯૬૫) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

બા.મ.

ગાંધી કહાન ચકુ : કવિ. ભાગવતના દશમસ્કંધનું કેટલુંક કથાનક નિરૂપતું 'શ્રીકૃષ્ણ'(૧૯૦૮), બોધપ્રધાન શૈલીમાં વેદાન્તવિચાર રજૂ કરતું 'આર્થખંચામૃત'(૧૯૦૯), સંવાદશૈલીનું ઉપદેશપ્રધાન કથાત્મક 'સેવિકા'(૧૯૧૪) વગેરે એમનાં પદ્યપુસ્તકો છે. એમની

તમામ કૃતિઓમાં અને વિશેષ તે 'સુદર્શન'માં પ્રકાશિત ૧૧૬ કડીની કાવ્યકૃતિ 'સ્નેહમંજરી' (અગ્રથક, ૧૯૦૯)માં કલાપી તેમ જ 'કલાન્ત કવિ'ની કાવ્યરીતિ પ્રયોજાયેલી છે. 'ગિરિશુંગ' (૧૯૪૧) એ એમનું સ્વામી અનંતાનંદજીનાં સંસ્મરણોને આધારે લખેલું નાના કદના દશ વિભાગોમાં વિભાજિત ગદ્ય-સંકલન છે.

કૌ.પ્ર.

ગાંધી કુમુદચન્દ્ર નંદકૃષ્ણલાલ (૨૧-૨-૧૯૨૩): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના ઝગડિયામાં. ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૫માં એલ.એલ.બી. ૧૯૪૬માં બી.એ. ધર્મી વકીલાતનો.

એમણે 'જમનાશેઠાણી' (૧૯૫૮), 'સોનાનાં સંતરાં' (૧૯૫૮), 'અમરફળ' (૧૯૬૭) જેવી બાળવાર્તાઓ; 'તોફાની બારક્કસ' (૧૯૭૨) જેવી નૂતન સાહસકથાઓ; 'ચમકારા' (૧૯૬૪) જેવું બાળનાટક તેમ જ 'અકળિયાં' (૧૯૬૪) જેવો બાળગીતોનો સંગ્રહ આપ્યાં છે. 'પદ્મા પંખા સરોવરની' (૧૯૭૨) એમની નવલકથા છે, તે 'સંકેત' (૧૯૭૨) એમનો ગીત-ગઝલ-ગરબાનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ગાંધી ગુણવંતી વ. : 'હસતી કળી રડતાં ફૂલ' નવલકથાનાં કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી ચમનલાલ : ગંભીર અને ચિંતનપરાયણ પરંતુ ભાવવાહી કાવ્યકૃતિઓ 'કલ્યાણયાત્રી' અને 'શમશાનમાં' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી ચંપકલાલ હીરાલાલ, 'સુહાસી' (૨૭-૬-૧૯૩૨): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર, વિવેચક. જન્મ વતન ઓલપાડ (જિ. સુરત)માં. ૧૯૫૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૨માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીના સ્નાતક. ૧૯૬૪માં અનુસ્નાતક. ૧૯૭૧માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૧થી ૧૯૬૧ સુધી 'ચિંતન પ્રકાશન ગૃહ'માં ભોગીલાલ ગાંધી સાથે પુસ્તક-પ્રકાશનની કામગીરી. ૧૯૬૨માં ઓલપાડના મહાદેવ શાસ્ત્રી વિદ્યાલયમાં અને ૧૯૬૪-૬૫માં સુરતની આઈ. પી. મિશન ડાઈરેક્ટૂલમાં શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૬૫માં જે. એમ. શાહ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, સુરતમાં ગુજરાતીના ટ્યુટર અને ૧૯૬૮થી ત્યાં જ વ્યાખ્યાતા.

એમણે 'મિઘલી રાતે' (૧૯૫૫)થી 'બ બગદિયાનો બ' (૧૯૮૨) સુધીની સામાજિક વાસ્તવલક્ષી ચૌદ નવલકથાઓ આપી છે. 'ઓ મહાત્માજી' અને 'જૂઠી પ્રીત સગપણ સાચું' (૧૯૬૦) જેવાં ત્રિઅંકી નાટકો તથા 'ધરતી પોકારે છે' (૧૯૬૫)થી 'અગિયાર એકાંકી' (૧૯૮૦) સુધી ચાર એકાંકીસંગ્રહો આપ્યાં છે. ઉપરાંત, 'મિલન'માં સુકુમાર પ્રભુલભાવોનાં કાવ્યો, તે 'સુહાસ' (૧૯૬૦)માં બાળકાવ્યો સંગ્રહાયાં છે.

સાહિત્યકાર કર્નેયાલાલ મુનશી, પન્નાલાલ પટેલ, ચં. ચી. મહેતા અને જ્યાંતિ દલાલ વિશેના અભ્યાસો ઉપરાંત 'નાનાલાલની સાહિત્યસૃષ્ટિ' (૧૯૭૮), 'કલાપી : જીવન અને કવન' (ડૉ. ઈન્દ્રવદન દવે સાથે, ૧૯૭૦), 'ગુજરાતી નવલકથામાં રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા' (૧૯૭૩) અને 'અર્વાચીન સાહિત્યને પ્રેરનારાં પરિષ્પેષ' (૧૯૭૯) એ એમના વિવેચનગ્રંથો છે. એમનાં સંપાદનોમાં 'પ્રેમાનંદકૃત શાસ્ત્ર' (૧૯૫૯), તે અનુવાદમાં શબ્દ સાંકૃત્યાયનની

કૃતિનો અનુવાદ 'ભાગો નહિ, બદલો' (૧૯૦૩) ઉલ્લેખનીય છે. બા.મ.

ગાંધી ચિમનલાલ ભોગીલાલ, 'વિવિન્સુ' (૧૫-૯-૧૯૮૪, ૧૯૬૫ સંભવતઃ) : કવિ, અનુવાદક. ખેડા જિલ્લાના કપડવંજમાં જન્મ. વતન આંતરસુબા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ દહામ અને પાટણમાં. ૧૯૩૨માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સંસ્કૃત વિષયમાં બી.એ. શિક્ષક અને આસિસ્ટન્ટ ડેપ્યુટી ઍજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે ચોત્રીસ વર્ષ કેળવણીપાતામાં.

'સસમાલિકા' અને 'સસપાંખડી' (૧૯૩૮) કુટુંબપ્રેમ, સ્વદેશ-પ્રેમ તથા પ્રકૃતિપ્રેમ વિશેનાં એમનાં રાસ-ગીતોના સંગ્રહો છે. 'પાંખડીઓ'માં એમનાં મુક્તકો પ્રગટ થયાં છે. 'કરકસર', 'છોડવાનાં જીવન', 'મયૂખ' (૧૯૩૨) અને 'સામાજિક સુખ-રૂપતા' (૧૯૩૫) એમણે કરેલા અનુવાદો છે. 'દેવ આરાધના' (૧૯૫૦)માં તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક લેખો પ્રકાશિત થયા છે.

નિ.વો.

ગાંધી યુનીલાલ માણિકલાલ : ચરિત્રપુસ્તક 'માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફિન્સ્ટન' (૧૯૯૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી યુનીલાલ શિવલાલ : જૈન ધર્મના આચાર્ય વિજયધર્મસુરિનું જીવનચરિત્ર નિરૂપતું પુસ્તક 'વિજયધર્મસુરિ' (૧૯૩૨)ના કર્તા. નિ.વો.

ગાંધી જગજીવનદાસ અ. : દત્તાત્રેય ભગવાનની પૌરાણિક કથાઓ પર આધારિત ઓગણીસ પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'દત્તાલીલાસાર - ૧' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ગાંધી જ્યાંત : નવલકથાકાર. એમની પ્રથમ નવલકથા 'મહારાં' (૧૯૬૬)માં કૌલેજિયન યુવક-યુવતીઓનાં છીછરાં જીવનવલણ અને આવેગ-આવેશમય વર્તનોનું આલેખન ચલચિત્રશૈલીમાં થયું છે. કૌ.પ્ર.

ગાંધી ગાહ્યાભાઈ હરિભાઈ : ગુરુમૂર્તિ અલગારબાપુના જીવન-ચરિત્રની પુસ્તિકા 'અલગાર મહાન્મ્ય'ના કર્તા.

નિ.વો.

ગાંધી ત્રિક્રમલાલ ભાપાલાલ (૧૮૬૩, ૩૧-૭-૧૯૨૮):

નાટકકાર. જન્મસ્થળ અમદાવાદ. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. 'હિતવર્ધક સભા'ના સ્થાપક. 'દશાન્તગર હિતેચ્છુ' માસિકના તંત્રી. જ્ઞાતિવાદ અને રૂઢિસુધારાના પ્રખર હિમાયતી. વડોદરા સરકારની નોકરી.

એમના 'ત્રાસદાયક તેરમા દુઃખદર્શક નાટક' (૧૯૮૨)માં સંવાદો સરળ ને સાદા છે, તે વચ્ચે વચ્ચે ગીતો પણ મૂકેલાં છે. 'સુબોધવચન' (૧૯૮૩), 'મરણ પાછળ જમણવાર' (૧૯૮૫), 'જમણવાર બંધ કરી શું કરવું?' (૧૯૮૬) અને 'જ્ઞાતિહિતોપદેશ' (૧૯૮૬) એ તત્કાલીન સામાજિક રૂઢિઓનો વિરોધ અને સુધારાનો પ્રચાર કરતી, સરળ ગદ્યમાં લખાયેલી પુસ્તિકાઓ છે.

નિ.વો.

ગાંધી પ્રભુદાસ છગનલાલ (૧૯૦૧): આત્મકથાકાર, જીવનચરિત્રકાર. જન્મ પેરબંદરમાં. દક્ષિણ આફ્રિકાના ફ્રિનક્સ આશ્રમમાં ગાંધીજીના શિક્ષણના પ્રયોગો દ્વારા પ્રારંભિક કેળવણી. ત્યારબાદ વિનોબાજી અને કાકાસાંકળના સાંનિધ્યમાં વિચાર-વિકાસ. ગુજરાત તથા ઉત્તરપ્રદેશમાં ખાદી ઉત્પાદન, રોટિયાનું સંશોધન અને ગ્રામનિર્માણ જેવી સામાજિક પ્રવૃત્તિ. હાલ ઉત્તરપ્રદેશમાં બદાયૂ જિલ્લામાં ખાદી-પ્રવૃત્તિ સાથે સંલગ્ન.

આત્મકથાના એક ખંડરૂપે લખાયેલા પુસ્તક 'જીવનનું પસોઢ' (૧૯૪૮) માં ગાંધીજીના દક્ષિણ આફ્રિકાના ફ્રિનક્સ આશ્રમની પ્રવૃત્તિઓના સંદર્ભમાં એમણે પોતાના જીવનના ગરોઢનાં ચારથી બાર વર્ષ સુધીનાં સંસ્મરણો નિરૂપ્યાં છે. આ પુસ્તક ગાંધીસાહિત્યમાં મહત્વપૂર્ણ સ્થાન ધરાવે છે. પોતાના સુકુમાર-સંવેદનશીલ બાળ-માનસનું, આંતરબાહ્ય વિકાસનું અને લગભગ દરેક પ્રસંગનું મનોવૈજ્ઞાનિક પૃથક્કરણ કરીને તેનું તટસ્થ મૂલ્યાંકન કર્યું છે. તેથી બાળકેળવણીની દૃષ્ટિએ પણ આ પુસ્તક મહત્વનું છે. એમાંથી મળતો ગાંધીજી વિશેની માહિતી, શૈક્ષણિક વિચારસરણી અને નિરૂપણની રચાણ શૈલીને કારણે ગુજરાતી આત્મચરિત્રસાહિત્યમાં એ વિચિત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે. 'ઓનાબાગાનો વડો' (૧૯૭૨), 'આશ્રમભવનોનો સ્વાગ્યાય' (૧૯૭૮) એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે. 'બાપુના જીવનરામબાઈ' (૧૯૮૪) માં સરજ શૈલીમાં ચરિત્ર-લેખન થયું છે. ઉગરાંત 'માઈ ચાર્લ્સટૂર વિથ ગાંધીજી' (૧૯૫૭) એમનું અંગ્રેજી પુસ્તક છે. 'મારી જીવનકથા' (૧૯૫૦) એ એમણે આપેલા સર્વેન્દ્રપ્રસાદની આત્મકથાનો અનુવાદ છે.

નિ.લે.

ગાંધી બંસીલાલ હીરાલાલ, 'રખડેલ' (૯-૩-૧૯૦૯): ચરિત્રલેખક.

પેનિસિલિનના શોધકની જીવનકથા 'એલેક્ઝાન્ડર ફ્લેમિંગ' (૧૯૬૪) તથા પાયથાગોરસ, આર્કિમિડીઝ વગેરેના જીવનકાર્યોનો પરિચય આપતું પુસ્તક 'વિરાટ વૈજ્ઞાનિકો' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૬૪) એમના નામે છે. આ ઉગરાંત વિજ્ઞાન અંગેનાં અન્ય પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

પા.માં.

ગાંધી ભાઈચંદ ગોવર્ધનદાસ: 'જૂર્જર ગરબાવળી' (૧૯૨૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ગાંધી ભાગીલાલ યુનીલાલ, 'ઉપવાસી' (૨૬-૧-૧૯૧૧): કવિ, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ મોહાસા (સાબરકાંઠા)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ અમદાવાદ, મોહાસા, મુંબઈ અને ભરૂચમાં. ૧૯૩૦ માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક. વિદ્યાર્થીવયથી જ ગાંધીચીંધ્યા માર્ગે, જાહેરજીવનમાં પ્રવૃત્ત. સત્યાગ્રહોમાં એક અદના સૈનિક તરીકે સક્રિય. સાહ્યત્રણ વર્ષ જેટલા સમયની જેલસજાઓ. જેલવાસ દરમિયાન અનેક યુવાનોની જેમ માર્ક્સવાદી સાહિત્યનું વાચન અને એના પરિણામે રશિયન સમાજવાદનું આકર્ષણ. ૧૯૪૦ માં ચુસ્ત સામ્યવાદી બન્યા. 'સુન્દરમ્' ના સહકારમાં અમદાવાદમાં અને ત્યારબાદ મુંબઈમાં 'ગુજરાત પ્રગતિશીલ લેખક મંડળ'નું સંચાલન. ૧૯૪૯-૫૧ ના ગાળામાં અઢાર માસની

જેલશિક્ષા પછી સામ્યવાદની અંધસાહસવાદી નીતિનું ભાન થતાં છેલ્લે ૧૯૫૬ માં પક્ષમાંથી રાજીનામું. વિનોબાજી, દાદા ધર્માધિકારી અને જયપ્રકાશ નારાયણ જેવા લોકસેવકોની પ્રવૃત્તિમાંથી પ્રેરણા લઈ પુનઃ ગાંધીચીંધ્યા માર્ગે. હાલ છેલ્લાં ઓગણત્રીસ વર્ષથી વડોદરામાં વસવાટ. 'વિશ્વમાનવ' માસિકનું સંપાદન, 'વિશ્વમાનવ સંસ્કાર શિક્ષણ ટ્રસ્ટ' દ્વારા સંસ્કર-ચિંતન-પ્રોધ આપતાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન તેમ જ 'જ્ઞાનગંગોત્રી' ગ્રંથશ્રોણીમાં મુખ્ય સંપાદનકાર્ય જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં કાર્યરત.

એમનાં મૌલિક પુસ્તકોમાં પ્રવાસકથા 'મહાબળેશ્વર' (૧૯૩૮); જીવનચરિત્રો 'પ્રા. કવે', 'રાજગોપાલાચારી', 'મહામાનવ રોમા શેલાં' (૧૯૫૮) અને 'પુરુષાર્થની પ્રતિભા' (૧૯૩૯-૧૯૮૦); કાવ્યસંગ્રહ 'સાધના' (૧૯૪૩); નવલિકાસંગ્રહો 'પરાજિત પ્રેમ' (૧૯૫૭) અને 'લતા' (૧૯૬૭) વગેરેનો એક વિભાગ છે; તે બીજા વિભાગ મૌલિક અભ્યાસગ્રંથોનો છે. સોવિયેત રશિયાનાં રાજકારણ ને સામાજિક ક્રાંતિઓ તેમ જ સાહિત્ય વિશેના એમના મનન-ચિંતનને પરિણામે 'સોવિયેત રશિયા' (૧૯૪૭), 'સામ્યવાદ' (૧૯૪૮), 'રશિયાની કાયાપલટ' (૧૯૫૯), 'અદ્યતન સોવિયેત સાહિત્ય' (૧૯૬૪), 'મહાધિ તોલ્સ્તોય' (૧૯૮૩) જેવા ગ્રંથો એમની પાસેથી મળ્યા છે. 'સામ્યવાદી ચીન', 'સામ્યવાદી સાંસ્કૃતિક ક્રાંતિનો અભિશાપ', 'સામ્યવાદી બ્રોઈનલોશિંગ' અને 'સામ્યવાદી આત્મપ્રતારણાને પંથે' - આ ગ્રંથશ્રોણી (૧૯૬૫-૬૭) એમની પક્ષીય વિચારણામાં ઉદ્ભવેલી નિર્ભાંત મનોદશાના નિદેશો આપે છે. આધુનિક ભારતની સમસ્યાઓની સતત ચિંતા રાખી વિશ્વપરિસ્થિતિના સંદર્ભે તે તે સમસ્યાના ઉકેલ-ઉપાયની શોધ એ એમની સ્પૃહાળીય ચિંતાપ્રવૃત્તિ છે. એમાંથી રચાયેલા ગ્રંથો આપણા સાહિત્યની સમૃદ્ધિરૂપ છે. 'સર્વેદય વિજ્ઞાન' (૧૯૫૯), 'રાષ્ટ્રીય એકાત્મતા' (૧૯૬૧), 'ભારત પર ચીની આક્રમણ' (૧૯૬૩), 'ઈન્દિરાજી કયા માર્ગે?' (૧૯૬૯), 'પાયેય' (૧૯૭૨), 'સામાજિક ન્યાય: લોકશાહી અને ક્રાંતિ' (૧૯૭૫), 'ભારત કયા માર્ગે?' (૧૯૮૦), 'ટૂસ્ટીશીપ' (૧૯૮૦), 'હરિ-જનોની સમસ્યા' (૧૯૮૨) ઇત્યાદિ ગ્રંથો એમની નિષ્પક્ષ વિચારક તરીકેની મુદ્રાથી અંકિત થયેલા છે. પૃથક્ પૃથક્ ગાળામાં લખાયેલા લઘુલેખોના સંગ્રહરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલ 'પાયેય'માં તે સામ્યવાદી વિચારધારાનો ત્યાગ કરી ગાંધીવિચારધારા તરફનું પુનઃપ્રયાણ કરતાં અનુભવેલાં મંથનોની કેશિયતના ઈશારા ભળ્યા છે અને એ સાથે લલિત ગદ્યની સુગંધ પ્રગટી છે. 'નહેરુ' (૧૯૬૧), 'દુર્ગારામ મહેતાજી' (૧૯૭૦) અને 'નર્મદ - નવયુગનો પ્રહરી' (૧૯૭૧) એ અભ્યાસગ્રંથોમાં તે તે ચરિત્રનાપકના સમગ્ર વ્યક્તિત્વને યુગસંદર્ભે મૂર્ત કરવાની એમની ચીતિ ઉલ્લેખનીય છે. 'ઈસ્લામ - ઉદય અને અસ્ત' (૧૯૮૪) એ બિનમુસ્લિમ પ્રજા ઈસ્લામથી સુપરિચિત બને એવા ઉદ્દેશથી લખાયેલી લેખમાળાનું સંકલન છે. 'ચમત્કારોનું વિજ્ઞાન' (૧૯૮૨) એ પરમનોવિજ્ઞાનના વિષયની ચર્ચાઓને ગુજરાતીમાં સુલભ કરી આપતું પ્રથમ પુસ્તક છે. 'ચમત્કારિક શક્તિની શોધમાં' (૧૯૮૩) એ જાદુ-મનોવિજ્ઞાન-ધર્મની દૃષ્ટિઓને રજૂ કરતું પુસ્તક છે. ૧૯૩૨ થી અદ્યપર્યંત

ચાલુ રહેલી એમની અનુવાદપ્રવૃત્તિએ બંગાળી સાહિત્યને અને અંગ્રેજી મારફતે રશિયન સાહિત્યને વિપુલ માત્રામાં ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું છે. શરદભાણુ, તેલસ્તોય, ઈલિયા એલરેનબર્ગ અને પાસ્તરનાકની સર્જનકૃતિઓના એમના અનુવાદો સારગ્રાહી છતાં આસ્વાદ્ય છે. 'લોકશાહી : સમાજવાદ અને સ્વતંત્રતા' (૧૯૬૪) અને ગાંધી-માર્ક્સ ક્રાંતિ વિજ્ઞાન' (૧૯૬૬) અનુક્રમે સજ્જોષાવાચારી અને આચાર્ય કૃપલાનીના લેખસંગ્રહોના અનુવાદો છે.

સું.દ.

ગાંધી ભાગીલાલ ભીખાભાઈ : કવિ, કોશકાર. વડોદરા અને કડીની શાળાઓમાં હેડમાસ્તર.

એમના પુસ્તક 'વિદ્યાગુરુગુણ' (૧૯૮૨) માં વિદ્યા આપનાર ગુરુનાં લક્ષણો પદ્યમાં વર્ણવાયાં છે. અનેકવિધ રૂઢિપ્રયોગોના વિશદ અર્થ આપેલો એમનો 'રૂઢિપ્રયોગકોશ' (૧૯૮૮) રૂઢિપ્રયોગો વિશેનો ઉપયોગી ગ્રંથ છે. એમાં એમણે ગુજરાતના વિભિન્ન પ્રદેશોમાં વપરાતા રૂઢિપ્રયોગો અલગ તારવી આપ્યા છે.

નિ.વે.

ગાંધી મગનલાલ લાલજીભાઈ : 'ગોકુલેશજીનું જીવનચરિત્ર' - ભા. ૨ અને 'ચિત્રા ચિત્તનિકા' પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વે.

ગાંધી મણિલાલ જીવરામ, 'જદરકર' : કવિ, નાટ્યલેખક. તલ્વાદ પાસેના જદર ગામના વતની. એ. વી. સ્કૂલ, ગાબટમાં હેડમાસ્તર.

ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શને રજૂ કરતું નાટક 'સૌભાગ્યલક્ષ્મી', અભિમન્યુની અસાધારણ વીરતા અને ઉત્તરાના સ્વપ્નને હૃદય-સ્પર્શી રીતે નિરૂપતું કાવ્ય 'અભિમન્યુનું યુદ્ધગમન અને ઉત્તરાની વિનવણી', સંવાદાત્મક અને નિબંધાત્મક લેખોનો સંગ્રહ 'સરસ્વતીમાળા', કન્યાવિક્યની પ્રણાલિકાના કરુણ વાસ્તવને આલેખતી નવલકથા 'વસંતસુભાચના' તેમ જ પદ્યકૃતિ 'જદરકર કાવ્યમાળા' (૧૯૨૯) વગેરે પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વે.

ગાંધી મધુરદાસ લાલજીભાઈ : ગીતાના સારરૂપ રચના 'લોકગીતા' (૧૯૫૨) અને 'શ્રીકૃષ્ણજીવનદર્શન' (૧૯૫૬) જેવી પદ્યકૃતિઓના કર્તા.

નિ.વે.

ગાંધી મનુબેન જયસુખલાલ (૧૯૨૭) : ચરિત્રકાર. ગાંધીજીનાં અંતિવાસી.

ગાંધીજીના જીવનની ચોક્કસાઈભરી નાનીમોટી વિગતો પોતાની નોંધપોથીમાં ઉતારીને તેના આધારે મહત્ત્વનાં દસ્તાવેજરૂપ અનેક પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે. 'એકલો જને રે', 'બિહારની કોમી આગમાં' (૧૯૫૬), 'બિહાર પછી દિલ્હી' (૧૯૬૧), 'કલ-ક્રાંતીનો ચમત્કાર' તથા 'દિલ્હીમાં ગાંધીજી' (૧૯૬૪, ૧૯૬૬) માં સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ બાદ ફાટી નીકળેલાં કોમી રમખાણોથી ગાંધીજીએ અનુભવેલાં હૃદયવ્યથા અને મનોસંઘર્ષનું ભાવાર્દ્ર અને રસાળ શૈલીમાં આલેખન છે. 'બા-બાપુની શીળી છાયામાં' (૧૯૫૨), 'બાપુનાં સંભારણાં' (૧૯૫૬), 'ગાંધીજીનું ગૃહમાધુર્ય' (૧૯૫૬),

'બાપુજીના જીવનમાં પ્રેમ અને શ્રદ્ધા' (૧૯૫૯), 'બાપુના જીવન-માંથી' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૬૦, ૧૯૬૧, ૧૯૬૩) વગેરે પુસ્તકોમાં ગાંધીજીનાં દિનચર્યા, ખોરાક, મુલાકાતો, પ્રાર્થનાપ્રવચનો, પત્રો, ખાનગી મંત્રણાઓ, જાહેર મુલાકાતો, જેલજીવન વગેરે વિવિધ બાબતો પરન્વેની ગાંધીજીની ઊંડી વ્યાપક ચર્ચા-વિચારણા, એમના જીવનવિષાદનું અને એમની વિનોદવૃત્તિનું નિરૂપણ કરીને એમની સર્વોત્તમ પ્રતિભાનો પરિચય કરાવ્યો છે. 'બાપુ મારી મા' (૧૯૪૯) માં ગાંધીજીએ મનુબેનની જીવનઘટનાર માટે લીલેલી કાળજી અને આપેલા માર્ગદર્શનનું આલેખન છે. 'વિરાટ દર્શન' (૧૯૬૪) માં મહાદેવભાઈ, સરદાર પટેલ, સરહદના ગાંધી, વાઈસરોય લોર્ડ માઉન્ટબેટન વગેરેનાં રોમાચિત્રો રજૂ થયાં છે. ગાંધીજીના પ્રતાપી વ્યક્તિત્વનો પરિચય પણ એમાંથી મળે છે. કસ્તૂરબાનું આગાખાન મહેલમાં અવસાન અને ગાંધીજીની દિલ્હીમાં કરપીણ હત્યા એ ઘટનાઓનું હૃદયસ્પર્શી વર્ણન 'બા બાપુની અંતિમ ઝાંખી' (૧૯૬૧) માં આપ્યું છે.

નિ.વે.

ગાંધી મનોરમા : સામાજિક નવલકથા 'સ્મિતા' (૧૯૭૨) નો કર્તા.

નિ.વે.

ગાંધી મોતીચંદ પૂરચંદ : ઈશ્વરભક્તિવિષયક કાવ્યો અને પ્રાર્થનાઓનો સંગ્રહ 'નિન્યપાઠ' (૧૯૨૬) નો કર્તા.

નિ.વે.

ગાંધી મોહનદાસ કરમચંદ (૨-૧૦-૧૮૬૯, ૩૦-૧-૧૯૪૮) : આત્મ-કથાકાર, નિબંધકાર, પત્રલેખક, અનુવાદક. ૪૪મ પોરબંદરમાં. ૧૮૮૭માં રાજકોટની આલ્ફ્રેડ લાઈસ્કૂલમાંથી મૉટ્રિક. ચામળદાસ કૉલેજ, ભાવનગરમાં પહેલું સત્ર પૂરું કર્યા પછી ૧૮૮૮માં લોડન પહોંચ્યા અને ૧૮૯૧માં બેચિસ્ટર થઈ પાછા ફર્યા. રાજકોટની અને મુંબઈની અસફળ વકીલાત પછી ૧૮૯૩માં આફ્રિકા ગયા. ૧૮૯૪માં ત્યાંના હિંદીઓના હક્કો માટે નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની સ્થાપના કરી. સંઘર્ષ દરમિયાન રસ્કિન અને તેલસ્તોયના સાદગી અને સ્વાશ્રાયના સિદ્ધાંતોને આધારે નવા જીવનપ્રયોગ માટે ૧૯૦૪માં ફ્રિનિક્સ આશ્રમ અને ૧૯૧૦માં તેલસ્તોય ફાર્મની સ્થાપના કરી. ૧૯૦૪થી ૧૯૧૪ સુધી દક્ષિણ આફ્રિકામાં 'ઈન્ડિયન ઓપિનિયન' સામાજિકનું સંપાદન કર્યું. ૧૯૧૫માં લિંડ પાછા આવ્યા બાદ એમણે અમદાવાદમાં 'સત્યાગ્રહ આશ્રમ'ની સ્થાપના કરી. ૧૯૧૭માં બિહારના ચંપારણમાં ગળીની ખેતી કરતાં હિન્દીઓ માટે એમણે અંગ્રેજો સામે પહેલી લડત આપી. પછી અમદાવાદના મિલમજૂરોની હડતાલને બળ પૂરું પાડ્યું. ૧૯૧૮માં એડા સત્યાગ્રહ આદર્યો. ૧૯૧૯માં રોલેટ અંકતની સામે દેશભરમાં વિરોધસભાઓ અને પ્રાર્થના-ઉપવાસની હાકલ કરી. 'નવજીવન' ને 'યંગ ઈન્ડિયા'નું સંપાદન માથે લીધું. ૧૯૨૦માં ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસ મારફતે સંપૂર્ણ અસહકારનું આંદોલન શરૂ કર્યું. એ જ વર્ષમાં અસહકારના કાર્યક્રમના ભાગરૂપે ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી. ૧૯૨૨માં એમની અંગ્રેજો દ્વારા ધરપકડ થઈ, રાજદ્રોહનો આરોપ મુકાયો, પણ ૧૯૨૪માં એમને છોડી મુકાયા. ૧૯૨૪-૨૫ દરમિયાન એમણે અસ્પૃશ્યતાનિવારણ

અને ખાદી અંગેનું રચનાત્મક કાર્ય ઉપાડ્યું. પછીથી 'હરિજન', 'હરિજનસેવક'ને 'હરિજનબંધુ' વૃત્તપત્રોનું સંપાદન પણ હાથ ધરેલું. ૧૯૨૮ માં બારડોલી સત્યાગ્રહને માર્ગદર્શન આપ્યું. ૧૯૩૦ માં પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની પ્રતિજ્ઞા સાથે એમણે મોઠાના સત્યાગ્રહ માટે દાંડીકૂચ આરંભી. ૧૯૩૬ માં અમદાવાદ મુકામે ભરાયેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના બારમા અધિવેશનના પ્રમુખ રહ્યા. ૧૯૪૨ માં અંગ્રેજોને 'હિંદ છોડો'ની ઠાકલ કરી. છેવટે ૧૯૪૭ ની ૧૫મી ઓગસ્ટે ભારત સ્વતંત્ર થયું પણ એમની ઈચ્છા વિરુદ્ધ ભારતના ભાગલા પડ્યા, કેમકે રમખાણો ફાટી નીકળ્યાં. અંતે મુસ્લિમો તરફની એમની સમભાવનીતિથી છંછેડાયેલા ગોડસે નામના એક હિન્દુ મહાસભાવાદીએ દિલ્હીમાં પ્રાર્થના સ્થળ પર એમની હત્યા કરી.

ગાંધીજીની રાષ્ટ્રવ્યાપી ચેતનાએ માત્ર ગુજરાતી સાહિત્યને નહીં પરંતુ ભારતનાં અન્ય ભાષાસાહિત્યોને પણ અનુપ્રાણિત કરેલાં છે. એમના વ્યક્તિત્વની અને એમની વિચારધારાની બળવાન અસર લેકળ અનેક ભાષાઓમાં ગાંધીવાદી સાહિત્યે જન્મ લીધો છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં તે પંડિતયુગનાં ભારજઘ્નાં સાહિત્યમૂલ્યોને અતિક્રમી સાદગી અને સરલતાનાં આમમૂલ્યોને ઝીલનારા ગાંધી-પ્રભાવિત સાહિત્યયુગને 'ગાંધીયુગ' નામ આપાયું છે; તેમ જ ગાંધીચિંતન અને ગાંધીશૈલીના પુસ્તકાર થયા છે.

એમનું સાહિત્ય હનુવશિતા અને લોકહિતની ભાવનાથી પ્રેરિત છે. એમનાં લખાણો મુખ્યત્વે લોકશિક્ષણ અને લોકજાગૃતિ અર્થે હતાં. એમાં અસાધારણ માનવભાવ અને ઉગ્ર આચારનો સંસ્કાર છે. અનેક સામયિકો દ્વારા એમણે સામાજિક, રાજકીય, નૈતિક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક, આર્થિક, કેળવણી તેમ જ આરોગ્યવિષયક પ્રશ્નો અંગે પ્રજા સાથે જીવંત સંપર્ક સાધેલા. સત્ય અને અહિંસા એમના જીવનનાં તેમ જ એમના સાહિત્યનાં ચાલકબળ રહ્યાં છે. એમની મિનાક્ષરતા નોંધપાત્ર છે. પ્રજાના હૃદય સુધી પહોંચનારી એમની ગદ્યશૈલી સરલ પ્રૌઢિત્વ અને સ્પષ્ટવાહકતાનો અંગીકાર કરીને ચાલે છે. એમણે ગુજરાતી ગદ્યને નવું ચેતન, નવી દિશા આપ્યાં છે.

એમનું પુસ્તક 'સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા' (૧૯૨૭) ગુજરાતી સાહિત્યને જ નહીં, વિશ્વ સાહિત્યને પણ મહત્વનું પ્રદાન છે. ૫૦૨ પૃષ્ઠોમાં વિસ્તરેલી અને બે ભાગમાં વહેંચાયેલી આ આત્મકથામાં ૧૮૬૯ થી ૧૯૨૦ દરમિયાનની લેખકનાં જન્મ, અથવા, બાળવિવાહથી આરંભી નાગપુર સત્યાગ્રહ સુધીની ઘટનાઓ સમાવેશ પામેલી છે. નિર્દેભ રહ્યાન, નિર્ભીક કબૂલાત અને નિર્દેય આત્મનિરીક્ષણનો નમૂનો બનતી આ કથાની ભીતરમાં વિચાર અને આચારને એક કરવાના મુકાબલાની સંઘર્ષકથા વહે છે. નિખાલસતા સાથે સત્યની ખેવના કરવાનું સાહસ આમ તે દુષ્કર છે, એને અહીં લેખકે બહુધા સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. પોતાની સારી કે નરસી બાજુઓને રજૂ કરતા પ્રસંગોનાં નિરૂપણોમાં આથી આપમેળે સંયમ અને વિવેક જળવાયેલા જોઈ શકાય છે. અહીં અનલંકૃત ભાષાનો વાગ્મિતા વગરનો વ્યાપાર એની સાદગીના આકર્ષણ સજીવ છે. ટૂંકમાં, નિરભિમાની આત્મશોધકની આ કથા વિશ્વની આત્મકથાઓમાં નોખી છે.

'દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ' (૧૯૨૫)માં ફક્ત લકીકતોની સાદીસીધી નોંધ નથી પરંતુ એમાં એમના દક્ષિણ આફ્રિકાના વસવાટ દરમિયાન જે કીમતી અનુભવ થયેલા એનું પાત્રો, સંવાદો, ટીકાટિપ્પણ દ્વારા રસપ્રદ નિરૂપણ છે. એમનું જીવનઘડતર, સત્યાગ્રહનો જરૂરો પ્રયોગ, રંગદ્રોષ સામેનો એમનો સંઘર્ષ, ત્યાંની ભૂગોળ - બધું એમને હાથે રોચક બનીને ઊતર્યું છે. એમણે દક્ષિણ આફ્રિકાનો ઇતિહાસ કેવી રીતે ઘડ્યો એનું અહીં તટસ્થ નિરૂપણ છે.

'હિંદ સ્વરાજ' (૧૯૨૨)માં એમણે હિંદના સ્વરાજ અંગેની પોતાની કલ્પના રજૂ કરી છે; અને એનાં તમામ પાસાંઓની વિચારણા કરી છે. વિદેશી શાસનને દૂર કરી દેશને મુક્ત કરી, સ્વરાજ લાવી શકાય તે એ કેવું હોવું જોઈએ એનો એમાં એક દેશભક્ત નાયક દીધેલો ચિતાર છે. લેખકનું ક્રાંતિકારી તત્ત્વજ્ઞાન અહીં બળકટ શૈલીમાં પ્રગટ થયું છે. પુસ્તક વાચક અને લેખકના કલ્પિત સંવાદરૂપે લખાયેલું છે.

'મંગલપ્રભાત' (૧૯૩૦)માં એમણે આશ્રમવાસીઓ માટેનાં વ્રત પર યરવડા જેલમાંથી ભાષ્ય કરેલાં એનો સંચય છે. દર મંગળવારની પ્રાર્થના માટે અને મંગલભાવના માટે લખાયેલાં આ લખાણોમાં સાદગીયુક્ત સૂત્રશૈલી છે. આધ્યાત્મિક અને નૈતિક જીવનનાં કેટલાંક સૂત્રો એમાં વિવરણ છે.

'સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ' ૧૯૩૨માં અંબુરો છોડેલાં તેનું પ્રકાશન ૧૯૪૮માં થયું છે. આ ઇતિહાસ કટકે કટકે લખાયેલાં ને અંબુરો છે. એમાં સંસ્થાનો વિકાસ-આલેખ આપવાનો પ્રયત્ન છે; સાથે સાથે સત્ય, પ્રાર્થના, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, શારીરિક શ્રમ, સ્વદેશી, અસ્પૃશ્યતા, ખેતી, ગોસેવા, કેળવણી, સત્યાગ્રહ ઇત્યાદિ એમના મહત્વના સિદ્ધાંતોની આચારસિદ્ધિનો મૂલ્યાંકન-આલેખ આપવાનો પણ પ્રયત્ન છે.

આ ઉપરાંત 'મારો જેલનો અનુભવ' (૧૯૨૧), 'સર્વોદય' (૧૯૨૨), 'યરવડાના અનુભવ' (૧૯૨૫), 'નીતિનાથને માર્ગે' (૧૯૨૭), 'ગીતાબોધ' (૧૯૩૦), 'અનાસક્તિયોગ' (૧૯૩૦), 'આરોગ્યની ચાવી' (૧૯૩૨), 'ગોસેવા' (૧૯૩૪), 'વર્ણવ્યવસ્થા' (૧૯૩૪), 'ધર્મમંથન' (૧૯૩૫), 'વ્યાપક ધર્મભાવના' (૧૯૩૭), 'ખરી કેળવણી' (૧૯૩૮), 'કેળવણીનો કોષ્ટકો' (૧૯૩૮), 'ત્યાગ-મૂર્તિ અને બીજા લેખો' (ચો. આ. ૧૯૩૮) વગેરે એમનાં અનેક પુસ્તકો છે.

એમનાં લખાણો, ભાષણો, પત્રો વગેરેનો સંગ્રહ 'ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ' પુસ્તક ૧ થી ૯૦ માં કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ છે. ૧૯૬૮થી આજ સુધીમાં ૭૨ જેટલા ગ્રંથો આ ગાળામાં બહાર આવી ગયા છે. આ ગ્રંથમાળામાં એમની વિચારસૃષ્ટિનો બૃહદ્ પરિચય સમાયેલો છે. 'પાયાની કેળવણી' (૧૯૫૦), 'સંયમ અને સંતતિનિયમન' (૧૯૫૯), 'સર્વોદયદર્શન' (૧૯૬૪) વગેરે એમનાં લખાણોનાં અનેક મરણોત્તર પ્રકાશનો થયાં છે.

સં.ટો.

ગાંધી મોહનલાલ નારણદાસ : ભક્તરાજ પુરુષોત્તમદાસ સેવકરામ-ના જીવનચરિત્રનું આલેખન કરતું પુસ્તક 'આખરે મહાન તારો ખરી ગયો' (૧૯૨૮)ના કર્તા. નિ.વો.

ગાંધી રજનીકાન્ત સુરેશ - ગાંધી શાંતા કાલિદાસ

ગાંધી રજનીકાન્ત સુરેશ : કોલેજજીવન, કલાકાર, પ્રાધ્યાપક, કવિ અને તંત્રીઓને વિષય બનાવતી છવ્વીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'અંતરના અંતરે'ના કર્તા.

શા.ત્રિ.

ગાંધી રમણલાલ લિમતલાલ : ચરિત્રલેખક, અનુવાદક.

એમણે 'પુરુષાથની પ્રતિમા' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૯)માં સામાન્ય પરિસ્થિતિમાંથી પુરુષાર્થના બળે જીવનવિકાસ સાધનારા અને સાબરકાંઠાની પ્રજામાં નવચેતન પ્રગટાવનારા મથુરદાસ ગાંધીનું જીવનચરિત્ર આલેખ્યું છે. તેમાં ચરિત્રનાયકના જીવનપ્રસંગો સુગ્રથિતરૂપે રજૂ થયા છે. એમણે 'જ્યક્ષી' (૧૯૫૩), 'ચરિત્રહીન' (૧૯૫૬), 'શિષ્ય પ્રશ્ન' (૧૯૫૬), 'યુભા' (૧૯૫૭) વગેરે બંગાળી વાર્તા-નવલકથાઓના ગુજરાતીમાં અનુવાદ કર્યા છે. 'સરળ સામુદ્રિકશાસ્ત્ર' અને 'હુન્નરસારશિક્ષક' (૧૯૫૭) પણ એમનાં પુસ્તકો છે.

નિ.વે.

ગાંધી રંભાબેન મનમોહન (૨૭-૪-૧૯૧૧, ૨૯-૩-૧૯૮૬) :

નાટ્યકાર, ગીતકાર, નિબંધકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક, હાસ્યલેખક. જન્મ ધંધુકા તાલુકાના સરવાળ ગામમાં. ૧૯૩૭માં અર્થશાસ્ત્ર અને માનવશાસ્ત્ર સાથે બી.એ. ૧૯૪૯થી ૧૯૫૩ સુધી ફિલ્મ સેન્સર બોર્ડનાં સભ્ય. ૧૯૫૦થી ૧૯૫૪ સુધી બોમ્બે મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ કમિટીનાં કાઉન્સિલર મેમ્બર. વિવિધ સામાજિક સંસ્થાઓમાં કાર્યકર્તા. ૧૯૫૨થી ૧૯૮૩ સુધી કોર્ટે માર્શલમાં ભાગ લીધો. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૭ સુધી જનસમાજ પત્રિકાનાં તંત્રી.

આકાશવાણી, મુંબઈ માટે એમણે લગભગ ૪૦૦ નાટકો લખ્યાં છે અને ભાગ લીધો છે. 'પ્રાયશ્ચિત્ત' તેમ જ 'મંથન' જેવાં નાટકો તેા અન્ય ભાષાઓમાં અનુદિત પણ થયાં છે. ૧૯૫૧થી ૧૯૮૩ સુધીમાં એમનાં કુલ ૪૪ જેટલાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે; તેમાં 'કોઈને કહેશો નહિ' (૧૯૫૧), 'પ્રણયના રંગ' (૧૯૫૨), 'ચક્રમક' (૧૯૫૫), 'પરાણુ તો તને જ' (૧૯૫૭), 'પ્રેક્ષકો માફ કરો' (૧૯૬૧), 'રાજને ગમી તે શણી' (૧૯૬૫), 'રંગ નંબર' (૧૯૮૫) ઈત્યાદિ નાટકો; 'પીપળ પાન ખરંતો' (૧૯૬૬) અને 'મઝદાર' (૧૯૭૩) જેવા મૌલિક તેમ જ 'તિમિરે ટમટમતા તારલા' (૧૯૬૬) અને 'પ્રીતની ન્યારી રીત' (૧૯૭૮) જેવા રૂપાંતરિત નવલિકાઓના સંગ્રહો; 'અંજવાનાં જળ' (૧૯૭૯) જેવી રૂપાંતરિત નવલકથા; 'તીર અને તુક્કા' (૧૯૫૯), 'સંસારસાગરને તીરેથી' (૧૯૬૩), 'સબરસ' (૧૯૬૯), 'તમને કેટલાં થયાં? ૬૦, ૭૦, ૮૦?' (૧૯૮૫) જેવા નિબંધિકા-સંગ્રહો; 'આનંદ ગુલાલ' (૧૯૬૪), 'આનંદ મંગળ' (૧૯૭૩) જેવા રમૂજી ટૂંકાઓ અને વિચારકણિકાઓના સંગ્રહો; 'બિદુમાં સિંધુ' (૧૯૭૨) જેવું કહેવતોના સંગ્રહનું પુસ્તક; 'મારે ગીત મધુરાં ગાવાં છે' (૧૯૭૫) જેવો ગીતસંગ્રહ; 'સન્સંગે સદ્વિચાર' (૧૯૭૭) અને 'સંતોનો સંગ કરીએ' (૧૯૮૩) જેવા પ્રેરક-પ્રસંગોના સંગ્રહો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કૃ.ક.

ગાંધી રામદાસ મોહનદાસ (૧૯૯૮) : ચરિત્રકાર. જન્મ દક્ષિણ આફ્રિકાના ડરબનમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ રાજકોટમાં. ત્યારબાદ

દક્ષિણ આફ્રિકા ફિનિક્સ શાળામાં તથા નોલ્ડરેત્ય ફાર્મમાં અભ્યાસ. મુંબઈની તાતા ઓઈલ કંપનીમાં કામ કર્યા બાદ સેવાગ્રામમાં ખાટી વિદ્યાલયમાં અને આશ્રમના ખેતીવિભાગમાં કામગીરી.

એમના પુસ્તક 'સંસ્મરણ' (૧૯૬૭)માં દક્ષિણ આફ્રિકા અને ભારતમાંની ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિઓને વ્યાપકપણે રસવાહી શૈલીમાં પરિચય મળે છે.

નિ.વે.

ગાંધી લલિતમોહન યુનોલાલ (૮-૧-૧૯૦૨) : નવલિકાકાર. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૨૩ માં ઓલિવ્સ્ટન ઈન્સ્ટિટ્યુટ-માંથી બી.એસસી. ૧૯૨૫ માં એલ.એલ.બી. તેમ જ ગુજરાતી વિષયમાં અનુસ્નાતક. ત્યારબાદ સુરતમાં વકીલાત.

એમણે 'હિંધાં ચરમાં' અને 'કલ્પનાકુસુમો' (૧૯૩૦) નામક વાર્તાસંગ્રહોમાં સંસ્કારપોષક સામાજિક વાર્તાઓ આપી છે.

બા.મ.

ગાંધી શકરાભાઈ ભુલાભાઈ : 'કમળા' (શાહ તુલજરામ જમનાદાસ સાથે, ૧૯૧૩) નવલકથાના કર્તા.

હા.ત્રિ.

ગાંધી ધામજદાસ લક્ષ્મીદાસ, 'પ્રેમયોગી' (૧૯૯૭, ૮-૬-૧૯૫૩) :

જન્મ રાજકોટમાં. પોરબંદરની ભાવસિદ્ધજી હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી ચાર ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. પ્રારંભમાં પોરબંદર રાજ્યના તિજરી-ખાતામાં કારકુન, પછી મુંબઈમાં રૂ બજારની ગુમાસ્તાગીરી કર્યા બાદ પત્રકારત્વ તરફ આકર્ષણ. 'હિન્દુસ્તાન પ્રજામિત્ર'ના સંપાદક. પછી સાપ્તાહિક 'કર્મભૂમિ' શરૂ કર્યું. ત્યારબાદ 'મુંબઈ સમાચાર'ના તંત્રીપદે. ત્યાંથી 'જન્મભૂમિ'ના તંત્રીપદે. ૧૯૪૧ માં 'વન્દે-માતરમ્' દૈનિકની શરૂઆત. ૧૯૩૭-૩૮ માં કરાંચી મુકામે મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અધિવેશનમાં પત્રકારત્વ વિભાગના પ્રમુખ. હૃદય બંધ પડવાથી મૃત્યુ.

'કાઠિયાવાડની કાળરાત્રિ' (૧૯૩૧) જેવું પુસ્તક ઉપરાંત એમણે 'સોનેરી ખંજર' (૧૯૨૩) નામ અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

ચં.કે.

ગાંધી શાંતા કાલિદાસ (૨૦-૧૨-૧૯૧૭) : વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ નાસિકમાં. ૧૯૩૬માં મેડિસિનના અભ્યાસ માટે ઈંગ્લેન્ડ. ૧૯૪૧માં અલ્મોડાના ઉદયશંકર કલ્ચર સેન્ટર સાથે સંલગ્ન. ૧૯૪૩માં ઈન્ડિયન પીપલ્સ થિયેટર એસોસિયેશનના સેન્ટ્રલ બેલે ટ્રુપનાં સંસ્થાપક સભ્યને અગ્રણી નૃત્યાંગના. ૧૯૫૨-૫૪ દરમ્યાન દક્ષિણ ગુજરાતના આદિવાસીઓ વચ્ચે કામગીરી. ૧૯૫૭-૫૮માં એશિયન થિયેટર ઈન્સ્ટિટ્યુટ, ન્યુ દિલ્લી સાથે સંલગ્ન. ૧૯૭૦માં બાલભવન અને નેશનલ વિલ્ડન્સ મ્યુઝિ-યમનાં નિયામક. ૧૯૭૩માં સ્થાપિત વુમન સાયન્ટિસ્ટ્સ એસોસિયેશનનાં સ્થાપક સભ્ય અને ટ્રસ્ટી. ૧૯૮૩થી નેશનલ સ્કૂલ ઓવ ડ્રામાનાં ચેરપર્સન. સંસ્કૃત, હિંદી, ગુજરાતી, અંગ્રેજીનાં અને બાળનાટકો મળીને આશરે ૪૫ જેટલાં નાટકોનું દિગ્દર્શન. ૧૯૭૩માં સોવિયેત લેન્ડ નહેરુ પુસ્તકાર. ૧૯૮૪માં ૫૫૩ક્રીનો ખિતાબ.

‘કાર્લ માર્ક્સ’ (૧૯૪૭) અને ‘મહાત્મા-ત્સે-તુંગ’ (૧૯૧૩) એમણે આપેલાં જીવનચરિત્રો છે; ‘ઊગના છોડ’ (૧૯૧૧) વાર્તાસંગ્રહ અને ‘અવિનાશ’ (૧૯૧૨) નવલકથા છે. ‘ગુજરાતજીને પગલે પગલે’ (૧૯૪૮)માં પ્રાચીનથી અર્વાચીન નારીઓનાં રેખાચિત્રો છે. આ ઉપરાંત એમણે ‘પુસ્તકચાજ’ (૧૯૫૬), ‘એકલવ્ય’ (૧૯૫૬) જેવાં બાળનાટકો આપ્યાં છે, તે ‘આ રોટલી કોણ ખાશે?’ જેવી બાળવાર્તા પણ આપી છે. ‘માનવીનું ઘડતર’ (૧૯૫૫) અને ‘સફેદ ફૂલ’ (૧૯૫૪) એમના અનુવાદો છે.

ચં.ટો.

ગાંધી યાંત્રિકાલ જીવણવાલ : સ્વજીવિયક દંતકથાઓ, મંદિરોનાં વર્ણનો અને જીવાલાયક સ્થળોના ઉલ્લેખોને આવરી લેતું, પેશનાના કિશોરવયના પુત્રને પત્રો રૂપે લખાયેલું પુસ્તક ‘દક્ષિણ ભારતનાં તીર્થધામો’ (૧૯૪૪) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ગાંધી સુભદ્રા ભાગીવાલ (૧-૧૧-૧૯૧૮) : બાળસાહિત્યલેખક, અનુવાદક. જન્મ નૈરોબી (પૂર્વ આફ્રિકા)માં ૧૯૩૬માં. વનિતા વિશ્વામ, અમદાવાદમાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૩૭માં વડોદરા એસ. એન. ડી. ટી. કૉલેજમાં જોડાયાં. ૧૯૩૮માં ભાગીવાલ ગાંધી સાથે આંતરજાતીય લગ્ન. એ જ વર્ષે લાહોરમાં કોંગ્રેસ સોસિયાલિસ્ટ પાર્ટીના અધિવેશનમાં એક અધિકૃત નિરીક્ષક તરીકે હાજરી આપેલી. એ પછી છેક ૧૯૫૬ પર્યંત પાર્ટીના સાહિત્યના લેખન-પ્રકાશન અને પ્રસાર-કાર્યમાં મુંબઈ-અમદાવાદ સ્થળોએ પ્રગટ-અપ્રગટ રીતે પ્રવૃત્ત રહ્યાં. એ પછી પક્ષમાંથી રાજીનામું આપી જીવનમાં નવો વળાંક સાધ્યો. ચેતન પ્રકાશન ગુજ પ્રા. લિ. અને નવસર્જન પ્રકાશન જેવી સંસ્થાઓ તથા ‘વિશ્વમાનવ’ સામયિક જેવી, ભાગીવાલ ગાંધીએ સાહિત્યસર્જન-પ્રકાશનની શરૂ કરેલી પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંલગ્ન.

‘ભૂદાનપોથી’ (૧૯૬૦), ‘આપણા યુગનો ભસ્માસુર’ (૧૯૬૧) અને ‘સંબલનાં કોતરોમાં’ (૧૯૬૨) જેવાં પુસ્તકો એમની અભ્યાસનિષ્ઠા અને સંકલનશક્તિનાં પરિચાયક છે. ‘હલન કેલર’ (૧૯૫૬), ‘મેરી ક્યુરી’ (૧૯૫૭), ‘નાઈટિંગેલ’ (૧૯૫૭) એમની ચરિત્રાત્મક પુસ્તિકાઓ છે. ‘વોલગાથી ગંગા’ (૧૯૪૫), ‘કેન્ડિડનાં પરાક્રમો’ (૧૯૫૨), ‘માનવ તારું ભાવિ’ (૧૯૬૨), ‘કામ છાવણીનો એક દિવસ’ (૧૯૬૪), ‘નરેન્દ્રયશ’ (૧૯૬૮), ‘વોર્ડ નં. ૭’ (૧૯૬૮), ‘જી.પી.ની જેલ ડાયરી’ (૧૯૭૭), ‘શિશુ’ (સ્વીન્ટ-નાથનાં શિશુકાવ્યો) (૧૯૮૦), ‘માનવીનાં રૂપ’ (૧૯૫૫), ‘દિવ્યા’ (૧૯૫૮), ‘અમિતા’ (૧૯૬૨), ‘સાહિત્યિક પ્રતિભાઓ’ (૧૯૬૩), ‘વનસ્પતિનું વિજ્ઞાન’ (૧૯૬૫), ‘માનવીની મનોસૃષ્ટિ’ (૧૯૬૬), ‘જગમાયાની છાંડી’ (૧૯૫૧), ‘દેશવિદેશની લોકકથાઓ’ (૧૯૫૩), ‘વિજ્ઞાનયાત્રા’ (૧૯૫૭), ‘શયતાનના સામ્રાજ્યમાં’ (૧૯૫૮) ઇત્યાદિ એમની પચીસેક અનૂદિત કૃતિઓ છે.

સુ.દં.

ગાંધી સુરેશ ફૂલચંદ (૫-૧-૧૯૧૨) : કવિ, નાટકકાર, વાર્તાકાર. જન્મ વાંકાનેર પાસેના મકનસરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ કરાંચીમાં. કરાંચીની સિધ કોલેજમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ.

ભાગલા થતાં વડોદરામાં સ્થિર થયા. ‘લોકસત્તા’ દૈનિકના તંત્રીખાતામાં સાહિત્ય વિભાગના સંપાદક.

માનવતાવાદી અને આદર્શવાદી નિરૂપણ કરનારા આ લેખકના નામે ત્રણ કાવ્યસંગ્રહો છે: ‘વરદાન’ (૧૯૪૪), ‘સૂરગંગા’ (૧૯૫૪) અને ‘શતપલ્લવ’ (૧૯૬૬). આમાં છેલ્લા બે ગીતસંગ્રહો છે.

‘ગીત હોરી અને બીજાં નાટકો’ (૧૯૪૭), ‘વીદાનો મેળો’ (૧૯૫૭), ‘રંગલહરી’ (૧૯૫૭), ‘વંદનભારતી’ (૧૯૬૭), ‘ભજવવા-લાયક નાટકો’ (૧૯૭૭) વગેરે એમના એકાંકીસંગ્રહો છે; જ્યારે ‘ઝોલરિયો દેશ’ (૧૯૫૮) દ્વિઅંકી નાટક છે.

‘આરતી’ (૧૯૩૫), ‘નન્દિતા’ (૧૯૩૮), ‘આત્મચક્ષુ’ (૧૯૫૯) વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘સરિતસંગમ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૪) ગુજરાતી નવલિકાઓનું સંપાદન છે. ‘શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત’ (૧૯૪૬) અને ‘શ્રીમતી અરુણા અસફલી’ (૧૯૪૬) જીવનચરિત્રો છે. ‘પ્રિયમિલન’ (૧૯૪૮) બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

ગાંધી હરિલાલ મોતીલાલ : ‘દેવી અને મનહર’ (૧૯૦૭) નવલ-કથાના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગાંધી હિમતલાલ ગરબઝાસ : ‘ઉત્તર સીનાહરણ અથવા રામ-રાવણની લડાઈનું નાટકરૂપે વર્ણન’ (૧૯૮૩) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગાંધીજી અને સામ્યવાદ (૧૯૫૧) : કિશોરલાલ મહરૂવાળાએ કાર્લ માર્ક્સ અને મહાત્મા ગાંધીજી એ જે મહાપુરુષોની અને તેમના અનુયાયીઓની પાયાની દૃષ્ટિ થી છે તેનો પ્રાથમિક ખ્યાલ આપવાના ઉદ્દેશથી તૈયાર કરેલી પુસ્તિકા. લેખકે વિનમ્રતાપૂર્વક સ્વીકાર્યું છે તેમ અહીં નથી સામ્યવાદનું વિદ્વતાપૂર્ણ નિરૂપણ કે નથી ગાંધીવિચારની અધિકૃત મીમાંસા. ગાંધીજીમાં અને સામ્ય-વાદમાં સાધ્યની એકતા છે, ફક્ત સાધનોમાં જ તફાવત છે; આથી સામ્યવાદમાંથી હિંસાની બાદબાકી એટલે ગાંધીજીવનદૃષ્ટિ, એવી વિચારણામાં રહેલી અધુરપ પર અહીં ખાસ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. લેખકે વિચારનિષ્કર્ષ આત્મપ્રતીતિપૂર્વક ઓગસ્તવી ગદ્યમાં રજૂ કર્યો છે.

કા.આ.

ગિરજાંકર મૂળજી : ‘અમદાવાદ ફરતા તીરનો તડાકો’ (૧૯૭૮) અને ‘બાળલગ્નથી બનતી બીના’ (૧૯૭૭) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગિરધરલાલ જગજીવનદાસ : નવલકથા ‘પવિત્ર કન્યા’— ભા. ૧ (૧૯૧૫), ગુજરાત વિશેની માહિતીપુસ્તિકા ‘ગુણીયલ ગુજરાત’ (૧૯૧૨) તથા ઇતિહાસ-આધારિત ‘દયાળુ ઐટન રાજ્યભક્તિ’ (૧૯૧૪) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગિરધરલાલ મુખી : જુઓ, મુખી ગિરધરલાલ.

ગિરનારને ચરણે : શૈલકલ્પમાં ચેતનાનું ઇતિહાસવાહી દર્શન નિહાળતા કવિ ન્દાનાલાલની પ્રસિદ્ધ કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

ગિરનારા દયારાંકર વસનજી : ત્રિઅંકી નાટક 'સુંદરસેન-ચન્દ્રકાવ્યોના ગાયનરૂપી ઓપેરા'(૧૮૮૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ગિરિમલ્લિકા : વિવિધ કૂલોના પરિચય વચ્ચે અપરિચિત રહેલાં ગિરિમલ્લિકાનાં કૂલોનું 'મેઘદૂત'નાં કુટૂંબપુષ્પો તરીકે અભિજ્ઞાન થાય છે એનો ઉદ્ધાસ વ્યક્ત કરતો ભાષાભાઈ પટેલનો લલિત-નિબંધ.

ચં.ટો.

ગિરિશંજી ભારતીય : લલિત સી. મહેતા સંપાદિત 'સિન્ધુમાં બિન્દુ' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ગિરીશ : જુઓ, ભટ્ટ ગિરિશંકર મયારામ.

ગૌદુમલ ગિમલા દયારામ : નવલકથાઓ 'ઉપાનદિની'(૧૯૧૪) અને 'કમલિની'(૧૯૧૫)નાં કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગૌમી બહેરામ સોરાબજી : 'આભાગિણી અબળા'(૧૯૫૨), 'નાદાન નાઝનીન'(૧૯૫૮), 'સામાજિક સંકટ', 'પાપી પત્ની' ઇત્યાદિ પાસે સંસારને કેન્દ્રમાં રાખી લખાયેલી નવલકથાઓના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગુજરાત અંડ ઇટ્સ લિટરેચર(૧૯૩૫) : મહાત્મા ગાંધીના પુરો-વચન સાથે મગનું કર્નેયાલાલ મા. મુનશીનું અંગ્રેજી પુસ્તક. એમાં પ્રાચીનકાળથી અર્વાચીનકાળ સુધીના સાહિત્યનું ઐતિહાસિક અવલોકન છે. ગુજરાતનો ઇતિહાસ, એની ભૌગોલિક સીમાઓના વિસ્તારસંકોચ, ગુર્જરપ્રજાની ખાસિયતો, એના આર્થિક-સામાજિક પ્રશ્નો, એની જ્ઞાતિવ્યવસ્થા, એની સંસ્કૃતિપરંપરા—આ બધાં પરિમાણોને પહેલે પહેલાં ખંડ 'પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અને અપભ્રંશ' પરનો છે; બીજાં ખંડ 'જૂની ગુજરાતી' પરનો છે; અને ત્રીજાં ખંડ 'અર્વાચીન ગુજરાતી'નો છે. પહેલાં ખંડમાં ગુજરાત, એની પ્રજા, પ્રારંભની આસરો, હેમચન્દ્ર અને સોમેશ્વરનો સમય વગેરેની ચર્ચા છે; બીજાં ખંડમાં પદ્મનાભની વીરકવિતા, નવું ગુજરાત, મીરાં અને નરસિંહ, પ્રચલિત કથાસાહિત્ય, અખો, પ્રેમાનંદ અને દયારામનો સમાવેશ છે; ત્રીજાં ખંડ અર્વાચીનકાળના સાહિત્યને, સંસ્કૃતના પુનરુત્થાનને, મહાત્મા ગાંધીના પ્રભાવને અને અર્વાચીન સાહિત્યનાં વલણોને તપાસે છે. અર્વાચીનકાળ કરતાં પ્રાચીનકાળ અને મધ્યકાળને અહીં વધુ ન્યાય મળ્યો છે. ક્યાંક પૂર્વજાહો નડયા છે, ક્યાંક પ્રમાણભાન સુકાપું છે, ક્યાંક ઐતિહાસિક સામગ્રીનો ચોક્કસાઈ જાગવાયેલી નથી, તેમ છતાં મુનશીના આ ગ્રંથમાં સાદાહરણ જે રસલક્ષી ચર્ચા થઈ છે તેનું મૂલ્ય ઓછું નથી.

ચં.ટો.

ગુજરાતના સારસ્વતો (૧૯૭૭) : ગુજરાતી સાહિત્ય સભાને આશ્રયે કે. કા. શાસ્ત્રી દ્વારા તૈયાર થયેલા આ પુસ્તકમાં અકારાદિ નામ-કમે ગુજરાતી લેખકોનો પરિચય એમનાં પુસ્તકોના નિદેશો સાથે અપાયો છે. 'અંબદેવસૂરિ'થી આરંભી 'હુસેન ઇબ્રાહીમ કટારિયા' સુધી પહોંચતા આ ગ્રંથમાં પરિશિષ્ટ ૧ માં અન્ય બાકી રહી ગયેલા

સારસ્વતોને સમાવ્યા છે. ઉપરાંત, ગ્રંથને અંતે વીસમી સદીની પોષ્ટી સદીના ગુજરાતી સાહિત્યનું વિહંગાવલોકન મધુસૂદન પારેખે કરાવેલું છે.

ચં.ટો.

ગુજરાતનું વકતુત્વ : ફિરોઝશાહ મહેતા, હોરમસજી વાડિયા, અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ અને રમણોડભાઈ ઉદયરામ દવેનાં વકતુત્વવક્તવ્યોને નિરૂપના ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યાનાં નિબંધ.

ચં.ટો.

ગુજરાતનો નાથ (૧૯૧૭) : કર્નેયાલાલ મુનશીની, ગુજરાતના સૈલંકીયુજના ઇતિહાસ પર આધારિત નવલકથાત્રયીની 'પાટણનો પ્રભુતા' પછીની બીજી નવલકથા. ચાર ભાગમાં વિભક્ત આ કૃતિમાં બનતી ઘટનાઓને મુખ્યત્વે સંબંધ છે પાટણના રાજ્ય-તંત્ર અને એ રાજ્યતંત્રની આસપાસ વીંટાયેલી વ્યક્તિઓના અંગત જીવન સાથે. એમાં જૂનાગઢના રા'નવધણના પાટણના રાજ્ય સાથેના ઘર્ષણની, પાટણ અને માળવા વચ્ચેની સંધિની તથા તેના રાજકીય દાવપેચની વાત છે; જ્યદેવના પ્રાણ્યસંબંધની વાત છે; ઉદા મહેતાના મંજરીને પોતાની પત્ની બનાવવાના ઉદ્યમોની વાત છે; મુંજલના પુનર્જનની વાત છે; કીર્તિદેવના કુળના સહસ્યની વાત છે; મુંજલ મહેતા અને કીર્તિદેવ વચ્ચે રહેલી રાજકીય વિચારસરણીના મતભેદની વાત છે; અને તેમ છતાં આખી કથામાં આ બધી વાતાનું સ્થાન ગૌમ્ છે. કથામાં ભરેખર ધ્યાન તે ખેંચે છે ભૃગુચક્ર-વાટથી આવેલા ભટ્ટ કાક અને તેના પ્રાણ્ય-પરાક્રમની કથા. અન્ય ઘટનાઓ એક યા બીજી રીતે કાકનો પ્રભાવ ઉપ-સાવવામાં નિમિત્ત બને છે.

નવલકથાનું માળાનું કાકની ભ્રમણકથાનું છે. ભ્રમણને અંત પોતાના પરાક્રમથી કાક પ્રાપ્ત કરે છે પાટણના રાજ્યતંત્રમાં પોતાનો પ્રભાવ અને મંજરીનો પ્રેમ. કાક ભૃગુચક્રથી ત્રિભુવન-પાળની સાથે પાટણ આવે છે ત્યાંથી કથાનો આરંભ થાય છે. પહેલાં ભાગમાં કાક પોતાનાં બુદ્ધિ-ચાતુર્યથી રા'નવધણનો પરાજય કરે છે અને ઉદા મહેતાના હાથમાંથી, ખંભાતમાંથી, મંજરીને છોડાવે છે. મંજરીના સૌંદર્યથી કાક એના પર મુગ્ધ થાય છે, પરંતુ પોતાની વિદ્વતાના અભિમાનમાં મસ્ત મંજરી અભાણ કાકને દયાભાવથી જુઓ છે. બીજાં ભાગમાં કાક પોતાની વિચક્ષણ બુદ્ધિથી મુંજલને પ્રભાવિત કરે છે, જ્યદેવની પ્રિયતમા માટે સંદેશો લઈ જાય છે અને પાટણમાં ઉદાના માણસોના હાથમાંથી મંજરીને છોડાવે છે. ઉદાથી બચવા વિદુષી મંજરીએ કાક સાથે અનિચ્છાએ લગ્ન કરવાં પડે છે, પણ લગ્નની રાતે જ તે કાકને તિરસ્કારે છે. ત્રીજાં ભાગમાં કાક ફરી વખત ઉદાના હાથમાં કેદ પકડાયેલી મંજરીને છોડાવે છે અને કીર્તિદેવના કુળને જાણી લાવે છે. કીર્તિદેવને મોઢે કાકની શક્તિની પ્રશંસા સાંભળી મંજરીનો કાક પ્રત્યેનો તિરસ્કાર ઓસરે છે. ચોથા ભાગમાં રા'ખેંગારને પકડવા નીકળેલા કાક રા'ખેંગારનો મિત્ર બને છે, ખેંગારની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થાય ત્યાં સુધી એ ખેંગારની કેદમાં રહે છે, ખેંગારને સાબુકદેવી સાથે જૂનાગઢ નાસી જવામાં મદદ કરે છે અને જેના ગર્વનું સંપૂર્ણ ખંડન થયું હતું તે મંજરીનો હૃદયસ્વામી બને છે.

અપ્રસ્તુત વિદ્વત્ચર્યા, ચિંતન તથા જાંબાં સ્થળકાળનાં વર્ણનોને પાત્રોના ગન્મ-ઉદ્દેશ-સ્વભાવની વિગતપૂર્ણ માહિતી આપવાની લક્ષણોને ત્યાગ કરી, ઘટનાઓને નાટ્યાત્મક બનાવીને વાર્તારસ ગમાવવા તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી આ નવલકથાએ 'સરસ્વતીચંદ્ર' પછી ગુજરાતી નવલકથાની કાયાપલટ કરવામાં મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો છે. અલબત્ત, ઐતિહાસિકને બદલે કાલ્પનિક પાત્ર કાકનું ઔચિત્યથી વધારે ગૌરવ, કાકનાં રોમાંચક પરાક્રમે અને એને પરિણામે તેને પ્રાપ્ત થતા મંગલચિંતો પ્રેમ, કીર્તિદેવતા ભૂતકાળ પાછળ છવાયેલી રહસ્યમયતા ઈત્યાદિ તત્ત્વોને લીધે આ નવલકથા પણ 'પાટણની પ્રભુતા'ની માફક 'ઐતિહાસિક રોમાન્સ'ની છાપ ચિત્ત પર પાડે છે.

જ.બા.

ગુજરાતી કવિતાની રચનાકલા (૧૯૪૧): અરદેશર ફરામજી ખબરદારનો વિવેચનગ્રંથ. 'ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળા' અંતર્ગત આપાયેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનોનો એમાં સમાવેશ છે. કે. લ. ધ્રુવ પછી પદ્યરચના પરની આ બીજી મહત્ત્વની આલોચના છે. 'કવિતાનું અને કવિતારચનાનું મૂળ', 'પ્રાચીન-અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં પદ્યવિકાસ', 'અર્વાચીન કવિતાનાં વિદેશી પદ્યસ્વરૂપો', 'આખંડ પદ્યની રચનાના પ્રયોગો અને તેનું સંશોધન' તેમ જ 'કવિતાની રચનાવિધિ અને ભાષાસરણી' એમ કુલ પાંચ રેખામાં આનું વિભાજન છે. ભ્રામક અને પૂર્વગ્રહયુક્ત એકપક્ષી અભિગમ, નિરર્થક તીખાશ અને કટુતા તેમ જ કટુપ્રદારોને બાદ કરતાં સાદી અને સરલ શૈલીએ લખાયેલા, એક જ વિષય પરના સર્ગગ્રંથ તરીકે આનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ છે.

ચં.ટો.

ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ અને પ્રાચીન દોહરાઓ અને સાખીઓ (૧૯૧૧): આશાસમ દલીચંદ શાહ કરેલો કહેવતોનો સંગ્રહ. એમાં 'મૂર્ખના સરદાર વિશે', 'મૈત્રી વિશે', 'ચિંતા વિશે' એવાં જુદાં જુદાં મથાળાં નીચે વિષયવાર કહેવતો મૂકેલી છે. એક કહેવતને અનુરૂપ અને સમર્થક બીજી કહેવતો પણ સાથે સાથે જ આપવામાં આવેલી છે. કહેવતરૂપે પ્રચલિત વાક્યો, સાખીઓ તેમ જ દોહરાઓનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. નમૂના તરીકે કોઈ એક કહેવતને લગતાં દૃષ્ટાંતો પણ ટૂંકમાં આપવામાં આવ્યાં છે.

ચં.ટો.

ગુજરાતી કાવ્યપ્રકારો (૧૯૬૪): ડોલરરાય માંકડે 'ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળા' (મુંબઈ યુનિવર્સિટી)માં ૧૯૫૭-૫૮ માં આપેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનોનું ગ્રંથસ્વરૂપ. પહેલા વ્યાખ્યાનમાં તેઓ કાવ્યોના વર્ગીકરણ માટે ભાષાસ્વરૂપ, ભાષાપ્રકાર, વસ્તુનું મૂળ, કાવ્યસ્વરૂપ અને કાવ્યનું અંતસ્તત્ત્વ એ પાંચ સિદ્ધાંતો તારવે છે. તેમાં છેલ્લા અર્થાત્ માનવજીવનના નિરૂપણના સિદ્ધાંતને ઉત્તમ દેરવી તેને આધારે તેઓ કાવ્યના મહાકાવ્ય, ખંડકાવ્ય અને લઘુકાવ્ય એ ત્રણ પ્રકારોને તર્કસંગત કરેલે છે: જેનું કાવ્યવસ્તુ અનુક્રુતિગ્ન્ય, પ્રખ્યાત, લોકસ્વભાવયુક્ત, વિશ્વાળ ફલકવાળું, સમગ્ર માનવજીવનને પ્રતિબિંબિત કરતું, બધા પુરુષાર્થો અને મહાપુરુષના

ચરિતને નિરૂપતું વીરત્વસભર સદ્વસ્તુ હોય અને જેનું નિરૂપણ વર્ણન કથનાત્મક, અગ્રામ્ય, સંમાર્જિત, પ્રસંગાનુકૂલ, નમનીય શૈલીમાં તથા કુશળ સંવિધાનપૂર્વક થયું હોય તે મહાકાવ્ય; વ્યક્તિજીવનના ગુણોને, માનવજીવનના એકાદ ખંડને, એકાદ પુરુષાર્થને નિરૂપતું હોય તે ખંડકાવ્ય—પૌરાણિક ઉપાખ્યાનો, મધ્યકાલીન આખ્યાનો-વાર્તાઓ, પ્રબન્ધો, રાસા આમાં આવેલી જાય; જ્યારે વ્યક્તિજીવનના પ્રસંગ-પરિસ્થિતિ પર અવલંબનું હોય તે લઘુકાવ્ય. ચિરિકનો જુદો પ્રકાર અહીં સ્વીકાર્યો નથી. લેખકનો અભિગમ શાસ્ત્રીય અને તર્કનિષ્ઠ છે.

સ.ના.

ગુજરાતી તખલ્લુસો (૧૯૭૬): ત્રિભુવન વીરજીભાઈ હેમાણી દ્વારા સંપાદિત આ ગ્રંથમાં લગભગ ૭૦૦ થી વધુ તખલ્લુસોને કક્કાવારી પ્રમાણે સમાવ્યાં છે અને તખલ્લુસ ધારણ કરનારાનાં નામ દર્શાવ્યાં છે. ઉપરાંત, ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમાં કક્કાવારી પ્રમાણે લેખકોનાં નામોનો નિર્દેશ કરી એની સામે તખલ્લુસો બતાવ્યાં છે.

ચં.ટો.

ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ (૧૯૬૫): મહેશ ચોક્સીનો મહાનિબંધ. નાટકનો ઉદ્ભવ, વિકાસ અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેની ગતિવિધિનું અહીં સવિસ્તર નિરૂપણ છે. સાથે સાથે નાટ્યરૂપ, નાટ્યવિધાન, લોકનાટ્ય, વ્યવસાયી રંગભૂમિ, કવિ નાટ્યકારો, એકંકી, દીર્ઘ નાટકો વગેરે મુદ્દાઓની સદૃષ્ટિ છણાવટ પણ છે. ગુજરાતી નાટકની સંપ્રત સ્થિતિને મૂલવતા ભરતવાક્યમાં, કદ અને પથરાટના મોહમાં, ગુજરાતી નાટકનું સઘન અને સિદ્ધિમૂલક ખેડાણ ઓછું થયું છે એવો નિર્દેશ મળે છે.

ર.ર.દ.

ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય (૧૯૫૭): નરસિંહરાવ દેવિદિયાએ ૧૯૧૫-૧૬ માં આપેલાં વિલ્સન ફાઈલોલોજિકલ લેક્ચર્સ ૧૯૨૧ અને ૧૯૩૨ માં જે ખંડોમાં પ્રકાશિત થયાં હતાં તેનો ગુજરાતી ભાષામાં કે. કા. શાસ્ત્રીકૃત સંમિશ્ર અનુવાદ. વ્યાખ્યાનો જે ભાગમાં વહેંચાયેલાં છે. પ્રથમ ભાગમાં એમણે ગુજરાતી ભાષાનો ઈતિહાસ અને તેની ધ્વનિપ્રક્રિયા ચર્ચ્યાં છે; જ્યારે બીજા ભાગમાં ગુજરાતી ભાષાનો વિકાસક્રમ, તેની રૂપસિદ્ધિ અને શબ્દકોશની ચર્ચા કરી છે.

નરસિંહરાવનું ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્રને મહત્ત્વનું અર્પણ એમની સંખ્યાબંધ મૌલિક સ્થાપનાઓ છે. પ્રતિસંપ્રસારણનું એમનું દર્શન, વિગૃહ્ણવિધાનની ચર્ચા, લઘુપ્રયત્ન 'હ' અને 'ય' તથા અલ્પપ્રયત્ન 'અ' વગેરે એનાં ઉદાહરણો છે. આ ઉપરાંત, અન્ન પ્રશ્નો વિષે પણ એમની ચર્ચા-વિચારણા મૌલિક રહી છે. ભાષાવિજ્ઞાનના આધુનિક સિદ્ધાંતવિચારના સંદર્ભમાં એમાંનું કેટલુંક કાલગ્રસ્ત લાગવાને પણ સંભવ છે, છતાં એમાંની ઘણી સામગ્રી અરબી સદીથી વધુ સમય પસાર થવા છતાં તેની તાર્કિક અને ચોક્કસ વિચારણાને કારણે હજી પણ ઘણા વિદ્વાનોને પ્રસ્તુત અને ઉપયોગી ગણાયેલી છે.

હ.ત્રિ.

ગુજરાતી ભાષાનું ઐતિહાસિક વ્યાકરણ (૧૯૮૮): હરિવલ્લભ ચૂ. ભાયાણીના આ વ્યાકરણગ્રંથમાં જૂની ગુજરાતીની વ્યાકરણ-

ગુજરાતી ભાષાનું ધ્વનિસ્વરૂપ અને ધ્વનિપરિવર્તન— ગુણસુંદરી

સામગ્રી શતાબ્દીવાર વ્યવસ્થિત રૂપમાં રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે. અહીં ગુજરાતી ભાષાના પ્રારંભકાલીન ૧૧૫૦થી ૧૩૫૦ના તબક્કાથી માંડી ચૌદમા, પંદરમા અને સોળમા શતકની સામગ્રીનો ઉપયોગ થયો છે. દરેક તબક્કાની કૃતિઓના પરિચય સાથે એની લેખનપદ્ધતિ અને જોડણીની ચર્ચા કરીને વ્યાકરણની રૂપરેખા ઉપલબ્ધ કરી આપી છે; અને એ રીતે ઐતિહાસિક પરિવર્તનોનાં પાસાંઓને સ્પર્શ કર્યો છે. ભવિષ્યમાં ગુજરાતી ભાષાના સ્વનંત્ર વ્યાકરણ-નિબંધન માટે જોઈતી આધારસામગ્રીરૂપે આ વ્યાકરણનું વિશેષ મૂલ્ય છે.

ચં.ટો.

ગુજરાતી ભાષાનું ધ્વનિસ્વરૂપ અને ધ્વનિપરિવર્તન (૧૯૬૬): ડૉ. પ્રભાકર પંડિતનો કુલ દસ પ્રકરણમાં વહેંચાયેલો ગુજરાતી ભાષાવિચાર અંગેનો વૈજ્ઞાનિક ગ્રંથ. 'ભાષાના સંકેતો' નામના પહેલા પ્રકરણમાં લેખકે ભાષાના સ્વરૂપ અંગેની તાત્ત્વિક ચર્ચા કરી છે. લેખકના મતે ભાષાને ભાષા તરીકે જોવાથી જ તેનું સ્વરૂપ સમજી શકાય. પ્રત્યેક ભાષાની અનંત ધ્વનિવ્યવસ્થામાંથી ભાષાવિજ્ઞાની જે તે ભાષાના મર્યાદિત ઘટકો જ એકઠા કરે છે. ભાષાના સંકેતો ધ્વનિઓના બનેલા છે, તેથી તે તપાસવા માટે ઉચ્ચારણ-પ્રક્રિયાની તપાસ જરૂરી બને છે. બીજા પ્રકરણમાં 'ઉચ્ચારણપ્રક્રિયા' શીર્ષક તળે ઉચ્ચારણકાર્યમાં કાર્યશીલ થતા અવયવો અને તેમનાં કાર્યોનું આકૃતિઓ સાથે વિગતે વર્ણન આપ્યું છે. ત્રીજા પ્રકરણ 'ધ્વનિઘટક'માં ધ્વનિઘટકના સંપ્રત્યયની તથા તે નિર્ધારિત કરવાની પદ્ધતિઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. ચોથા પ્રકરણમાં ગુજરાતી ભાષાના ધ્વનિનંત્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ભાષાના અનંત ધ્વનિઓમાંથી ભાષાવિજ્ઞાની ભાષાના ધ્વનિઘટકો કઈ રીતે તારવે છે તેની તપાસનો આ એક ઉત્તમ નમૂનો છે.

પુસ્તકનાં પાંચથી આઠ સુધીનાં ચાર પ્રકરણો ઐતિહાસિક ભાષાવિજ્ઞાનની ચર્ચાનાં છે. પરિવર્તનની પ્રક્રિયા, ધ્વનિપરિવર્તન, સાદૃશ્યમૂલક પરિવર્તન વગેરેની ચર્ચા જુદી જુદી ભાષાઓનાં ઉદાહરણો સાથે કરવામાં આવી છે. 'ગુજરાતી સ્વરવ્યવસ્થાનું પરિવર્તન' નામના આઠમા પ્રકરણમાં સંસ્કૃતકાળની સ્વરવ્યવસ્થાથી ગુજરાતી સ્વરવ્યવસ્થા કઈ રીતે જુદી પડે છે તેની વિશદ ચર્ચા થઈ છે. આ વ્યવસ્થા સમજાવવામાં લિપિની ભૂમિકા તેમ જ લલિયાઓની ભૂલો કેવી રીતે મદદરૂપ નીવડે છે અને આવી ઘટનાઓની સંગતિ માટે તર્કનિષ્ઠ વિચારસરણીની કેવી જરૂર પડે છે તેની પ્રતીતિ આ પ્રકરણ કરાવે છે. છેલ્લા બે પ્રકરણો બોલી-વિષયક ચર્ચાનાં છે. કોઈ પણ ભાષાસમુદાયમાં કાલગત પરિવર્તનની જેમ સ્થળગત પરિવર્તન હોય છે તે અહીં સ્પષ્ટ કર્યું છે.

ભાષા વિશેની ભાષા કેવી હોઈ શકે તેના ઉદાહરણરૂપે આ ગ્રંથ છે. ગુજરાતી ભાષાના ધ્વનિસ્વરૂપની ચર્ચા કરતા આ ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષાના તદ્વિષયક સાહિત્યમાં એના વૈજ્ઞાનિક અભિગમને કારણે અત્યંત નોંધપાત્ર છે.

હ.ત્રિ.

ગુજરાતી ભાષાનું ભૂલદ્ વ્યાકરણ (૧૯૧૯): કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદીનો આ ગ્રંથ ચાલીસ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો છે. ગુજરાતી

ભાષામાં અત્યાર સુધી લખાયેલા વ્યાકરણવિષયક ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથ ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ધરાવે છે. આ વ્યાકરણ રચવામાં લેખકે મોટે ભાગે સંસ્કૃત તથા અંગ્રેજી વ્યાકરણોનો પ્રતિમાન તરીકે ઉપયોગ કર્યો છે. શરૂઆતમાં સામાન્ય ભાષાશાસ્ત્રની થોડીક ચર્ચા છે પણ પછી તત્કાલીન વ્યાકરણવિષયક વિભાવના રજૂ થઈ છે. સાતમા, આઠમા અને નવમા પ્રકરણોમાં કંઈક સાહિત્યિક કહી શકાય તેવી ચર્ચા છે, જે એ સમયના વ્યાકરણવિષયક ગ્રંથોનું એક અંગ લેખાનું હતું. ગ્રંથનાં શેષ ભાગમાં પદ, વાક્યાર્થ, નામ, જાતિ (લિંગ), વચન, વિભક્તિ, કારક, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયા-પદના પ્રકારો, ધાનુના પ્રકારો, કૃદન્ત, કાળ, પ્રયોગ, ઉપસર્ગ, પૂર્વગ, અવ્યય, પદવિન્યાસ, વાક્યપૃથક્કરણ વગેરેનાં સમાવેશ થયો છે. સાત દાયકા પહેલાં લખાયેલા વ્યાકરણ પરનો આ ગ્રંથ આજના સંશોધકને એના સંશોધનકાર્યના પ્રસ્થાન-બિંદુ તરીકે અથવા એ દિશામાં વિચારણાર્થ સામગ્રી તરીકે ઉપયોગી છે.

હ.ત્રિ.

ગુજરાતી સાહિત્યની રૂપરેખા (૧૯૪૩): સાહિત્યના ઈતિહાસના ગ્રંથોમાં વિજયરાય વૈદ્યનો મહત્ત્વનો સંદર્ભગ્રંથ. એમાં ગૌર્જર આપભ્રંશથી માંડી ગાંધીયુગના આરંભ સુધીના સાહિત્યને આવરી લીધું છે. આ પુસ્તકની નિરૂપણપદ્ધતિ નોંખી છે. સાહિત્યવિકાસના નિરૂપણમાં સાહિત્યપ્રકારોને નહીં, સાહિત્યકારોને કેન્દ્રમાં રખાયા છે. અહીં સાહિત્યકારની ચર્ચામાં સાહિત્યપ્રકારનું વિકાસદર્શન યથાસ્થાન સૂચવવાનો ઉપક્રમ છે. પ્રથમવાર યુગ પ્રમાણે વિભાગીકરણ કરીને તે તે યુગને ચોક્કસ નામ પણ આપાયું છે. જે તે યુગના સૌથી પ્રભાવક સર્જકનું નામ યુગને આપવામાં લેખકનો સર્જક-કેન્દ્રી અભિગમ સ્પષ્ટ છે. અહીં રીતિની રંગદર્શિતા હોવા છતાં મૂલ્યાંકનમાં શાસ્ત્રીયતા ઓળપાઈ નથી. ઈતિહાસ-નિરૂપણ અંતે શૈલીમાં સેન્ટ્રલિસમને આદર્શરૂપે સ્વીકાર્યા હોવાથી લેખકની વાક્યરચના અતિસંકુલ, ઉપવાક્યોની પ્રચુરતાવાળી અને ક્યારેક દુર્બોધિ હોવા છતાં મૂલ્યાંકનમાં સર્વત્ર સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ છે.

ર.મ.યુ.

ગુજરાતીમાં વિવેચન તત્ત્વવિચાર (૧૯૮૫): પ્રમોદકુમાર પટેલનો વિવેચનગ્રંથ. અહીં વિવેચનનું સ્વરૂપ, તેનાં કાર્યો અને તેની પદ્ધતિઓ વિશે ગુજરાતીમાં થયેલી વિચારણાઓનું સમીક્ષાત્મક અધ્યયન છે. વિષયની દૃષ્ટિએ નર્મદયુગથી સ્વાતંત્ર્યોત્તરયુગ સુધીના વિવેચનસાહિત્યને તપાસવામાં આવ્યું છે. નટસ્થ અને વ્યક્તિત્વલક્ષી તત્ત્વવિચારણા કયાંક દીર્ઘસૂત્રી બની છે ખરી પણ વસ્તુલક્ષિતા, પ્રામાણિકતા અને નિર્ભીકતાને એકદરે જાળવે છે.

મૃ.મા.

ગુણવંતી ગુજરાત : ખબરદારનું ગુજરાતની પ્રશસ્તિ કરતું જાણીતું ગીત.

ચં.ટો.

ગુણસુંદરી : ગાવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા 'સરસ્વતીચંદ્ર'ની નાપિકા કુમુદની માતાનું પાત્ર. વ્યક્તિ અને કુટુંબના સંબંધને આદર્શ રીતે ઉપસાવતી ગૃહિણીનું એમાં આલેખન છે.

ચં.ટો.

ગુજ ગોપીનાથ : 'વૈદિક શબ્દનિધિ' (ત્રી. આ. ૧૯૪૮)ના કર્તા.
ચં.ટો.

ગુજ ભાણાભાઈ કેશવજી : 'નવીન ભજનાવળી'ના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ગુજદૂત : 'ઈશકનો અંજમ', 'ખૂબસૂરતીનું ખપ્પર', 'મુંબઈનું રાત્રી-
સ્વસ્થ' (૧૯૨૫), 'પ્રપંચી પ્રમદા' - ભા. ૧ (૧૯૫૬) તથા અન્ય
જસૂસીકથાઓના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ગુમા : જુઓ, દવે જયોતીન્દ્ર હરિહરશંકર.

ગુર્જર અગ્રેસર મંડળની ચિત્રાવલી (૧૮૮૯) : 'સત્યવકતા'ના
અધિપતિ કેશવલાલ હરિવિઠ્ઠલદાસના સંપાદન હેઠળ અહીં ગુર્જર-
વર્ગમાં આગળ પડતા કેટલાક ગુહસ્થોની છબીઓ તેમના સંક્ષિપ્ત
વૃત્તાન્ત સાથે આપવામાં આવી છે. કેટલીક સાક્ષરછબીઓ પણ
અહીં ગ્રંથસ્થ છે.
ચં.ટો.

ગુર્જરસુતાર હરિલાલ માવજી : 'વિશ્વકર્મા પદમાળા' (૧૯૧૨)ના
કર્તા.
નિ.વો.

ગુલકાન્ત : જુઓ, સાદિક મહમદ શેખ આહમદ.

ગુલનાર : 'નેકજાદ નરંગસ' (૧૯૩૭) નામક વાર્તાસંગ્રહનાં કર્તા.
હ.ત્રિ.

ગુલકામ : જુઓ, પટેલ જહાંગીર નસરવાનજી.

ગુલબાનુ જમશેદજી જીભાઈ, 'થેલા' : 'દિલે આરામ'માં
પ્રગટ થયેલી ઐતિહાસિક નવલકથા 'રાજા હકીસીંગ' (૧૯૦૦ની
આસપાસ) નાં કર્તા. એમણે કેટલીક નવલિકાઓ પણ લખી છે.
હ.ત્રિ.

ગુલાબચંદ મેઘજી : 'સમાપ્ત' (૧૯૩૦)ના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ગુલાબચંદ હમીરચંદ : 'છપ્પનના દુકાળનો હેવાલ' (૧૯૦૧) પદ્ય-
કૃતિના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ગુલાબચંદ્રજી : ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને હિન્દી ભાષાના કવિ. વતન
કચ્છ-વાગડનું ભટવાડા. જૈન મુનિ.
'જ્યમલાકાળી', 'ભયહરણી' વગેરે એમની પદ્યકૃતિઓ છે.
હ.ત્રિ.

ગુલાબસિદ્ધ (૧૮૯૭) : મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીની નવલકથા.
સાત તરંગમાં વહેંચાયેલી આ કથા અંગ્રેજીમાં લખાયેલી બુલવર
લીટનની રહસ્યવાદી નવલકથા 'ઝેનોની'ની વસ્તુ-સંકલનને
અનુસરે છે અને ભારતીય દેશકાળને અનુરૂપ એને વિન્યાસ
અપનાવે છે. લેખકનો આશય એમનાં અન્ય લખાણોની જેમ
અહીં પણ વેદાંતના તત્ત્વને સ્વીકારી એને અનુભવવાનો છે.
જ્ઞાનમાર્ગી મન્વ્યેન્દ્ર અને પ્રેમમાર્ગી ગુલાબસિદ્ધ તેમ જ રમાની
આસપાસ કથાનક ગૂંથાયેલું છે.
ચં.ટો.

ગુલામ મહમ્મદ : 'ફિલસૂફીની કસોટી' (૧૮૯૬) અને 'ઈઝુલ હક'
(૧૮૯૮)ના કર્તા.
નિ.વો.

ગુલામદીન ગાડીવાળો : ગુલાબદાસ શ્રેકરની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા.
એમાં 'એ મોઝડી મારા પગમાં બેસતી નથી' એટલા ગણિત પરથી
ગાડીવાળો ગુલામદીન પ્રિયનમા આપેશાને અન્ય સાથે વાતચીત
કરતી જોઈ જવાને કારણે તક્લાક આપે છે એની દર્દકથા છે.
ચં.ટો.

ગુલામહુસેન વલીમહમ્મદ : પદ્યગ્રંથો 'સાનેરી સુખન' તથા
'મુનચ એ સલવાત' (૧૯૨૭)ના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ગુહપ્રવેશ (૧૯૫૬) : ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તામાં સુરેશ જોષીને આધુનિક
પ્રણેતાનું માન અપાવનાર એમના આ પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહમાં
એકવીસ વાર્તાઓ છે. પ્રગટ થતાંની સાથે જ ભારે ઊલાપોહ
સર્જનારા આ સંગ્રહમાં કથનરીતિના પ્રયોગોનું નિદર્શન કરાવતી
'વાતાયન', પુરાણકથાના ભૂતકાળની સમાન્તરે વર્તમાન સમયનું
આલેખન કરતી 'જન્મોત્સવ', 'નળદમયંતી', મનવચિત્રનાં ગૂઢ
સંગલનોને સમર્થ રીતે આલેખતી 'પાંચમો દાવ', 'સાત પાતાળ',
'ગુહપ્રવેશ' જેવી વાર્તાઓ નોંધપાત્ર છે. સંગ્રહની કેટલીક વાર્તાઓ
ભવિષ્યમાં લખનારી વાર્તાઓની પૂર્વભૂમિકારૂપ છે. લેખક આ
વાર્તાઓમાં સ્થૂળ ઘટનાઓ પર ભાર આપવાને બદલે ઘટનાના
દ્વાર કે તિરોધાન પર ભાર આપે છે. અલજત, એમાં સામાજિક
અને સાંસ્કૃતિક સંદર્ભનું સંપૂર્ણ નિગરણ કરવામાં આવેલું નથી.
પોતાની રચનાપ્રક્રિયાનો પરિચય કરાવતા, સંગ્રહના આરંભ
મૂકવામાં આવેલા લેખમાં પ્રગટ થતી, ટૂંકીવાર્તા વિશેની લેખકની
સૈદ્ધાન્તિક ભૂમિકાનો મેળ એમના સર્જન સાથે મળે છે. આ
વાર્તાઓમાં ટેકનિક ઉપર ભાર આપવામાં આવ્યો હોવાને કારણે
અન્યાર સુધી ઉપેક્ષિત રહેલા ગદ્યના માધ્યમનો અહીં સમુચિત
ઉપયોગ થયો છે. સુરેશ જોષી વાર્તાઓને જૂથમાં રચતા હોવાથી
નીવહેલી વાર્તાઓને સમજવા માટે આ વાર્તાઓ ઉપયોગી ભૂમિકા
પૂરી પાડે છે.

શિ.પં.

ગો. કાં. : વાર્તાસંગ્રહ 'ખિવાયેલી પગદંડી' (૧૯૪૦)ના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ઝોકળભાઈ ભગવાનજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રી હરિદ્રસાદી'ના કર્તા.
હ.ત્રિ.

ઝોકાણી પુષ્કર હરિદાસ, 'ગોપુ', 'બિખ્ખુ સુદામા', 'હરિદાસ'
(૨૩-૬-૧૯૩૧) : નિબંધકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ દ્વારકામાં.
પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ દ્વારકામાં. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિક.
૧૯૫૩માં વલ્લભવિદ્યાનગરથી બી.ઈ. કોન્ટ્રાક્ટર તથા ઈમારતી
બાંધકામના સામાનનો વેપાર. ૧૯૭૬-૭૭માં 'ખોધિ'ના તંત્રી.
એમણે 'માનવીનાં મન' ત્રણ ભાગ (૧૯૭૬, ૧૯૭૮, ૧૯૮૪)
અને 'ઓળખ આપણી પોતાની' (૧૯૮૪)નાં માનસશાસ્ત્રીય
આધ્યાત્મિક નિબંધો દર્શાવેલા સાથે લખ્યા છે. 'અચેતન સાક્ષીઓ'

જોડકાઓનો વેલો— જોર કનુભાઈ છોટાલાલ

(૧૯૭૫) તથા 'રહસ્યકથા રમ્યા' (૧૯૮૪) માં 'કુમાર'માં પ્રગટ થયેલી એમની મૌલિક તેમ જ રૂપાંતરિત રહસ્યકથાઓ સંગ્રહાઈ છે. સ્વામી પ્રકાશાનંદજી-વિષયક 'પ્રકાશાંજલિ' (૧૯૬૨) તથા 'પૂ.છગનબાપા' (૧૯૭૧) જીવનચરિત્રો છે. 'પ્રકાશમંગલા' (૧૯૬૪) તથા 'પ્રકાશપથ' (૧૯૭૧) એ સ્વામી પ્રકાશાનંદજીનાં વાર્તાવાપો, નોંધો તથા આપેલાં અવતરણોને આધારે સંપાદિત કરેલાં પુસ્તકો છે. 'પરમાત્મા ક્યાં છે?' (૧૯૬૯) અને 'સંભોગથી સમાધિનરફ' (૧૯૭૦) આચાર્ય રજનીશજીનાં હિંદી પુસ્તકોના અનુવાદો છે. 'પૂર્ણતાને પંથે' (૧૯૭૭) આધ્યાત્મિક સાધનાવિધિ વિશે અને 'દ્વારકા સર્વસંગ્રહ' (૧૯૭૩) તથા 'દ્વારકા' (૧૯૭૭) દ્વારકા વિશેનાં ઐતિહાસિક સંશોધિત સંપાદનો છે. 'સૌરાષ્ટ્રની અસ્મિતા', 'ગુજરાતની અસ્મિતા', 'ભારતની અસ્મિતા' તથા 'વિશ્વની અસ્મિતા'—ભા. ૧, ૨ વગેરે એમનાં અન્ય સંશોધનલેખોનાં સંપાદિત પુસ્તકો છે. જ્યોતિષ, ધર્મ, લૈદક તથા આધ્યાત્મ વિશેની એમની લેખમાળાઓ સામયિકોમાં પ્રગટ થતી રહે છે.

નિ.વો.

જોડકાઓનો વેલો : ઘનશ્યામ દેસાઈની ટૂંકીવાર્તા. એમાં દસ્તાવેજી આવેખનના ઓથા નીચે, ચરિત્રોની વિવિધ ભાત વચ્ચે દૈવયોગનો વક્રનાપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

ચં.ટો.

જોખલે ગણેશરાવ કૃષ્ણ (૧૯૧૫, ૨૩-૧૧-૧૯૬૮) : સંપાદક, સંશોધક. જન્મ રત્નગિરિ ગિરલાના રાજપુર તાલુકાના પિઠગાવણે ગામમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વાંસદામાં. ૧૯૩૪માં પૂનાથી મેટ્રિક. પછી વડોદરા રાજ્યમાં નોકરી. દસ્તાવેજી સંશોધનોમાં રસ. મરાઠા-કાલીન દસ્તાવેજોના જાણકાર.

કવિ વિશ્વનાથના 'પવાડા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૪) નું એમણે સંપાદન કર્યું છે. આ ઉપરાંત 'વીરસિદ વાલેલાનું કવિત' પણ એમણે સંપાદિત કર્યું છે.

ચં.ટો.

જોગટે વિનાયક સદાશિવ : ભાણુ પ્રકાશની પહેલી જ વાર ગુજરાતી-માં અવતારેલી નાટ્યકૃતિ 'શું કહ્યું' (૧૯૪૨) ઉપરાંત અનુવાદ 'શુભની શોધમાં' (૧૯૪૨) તથા બાળવાર્તાસંગ્રહ 'બટુકવાર્તાઓ'—ભા. ૨ ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

જોડીલ ઉમર અમીન, 'ઉમર જેતપુરી' (૩-૯-૧૯૩૩) : કવિ. જન્મ જેતપુરમાં. આદમજી હાઈસ્કૂલ, જેતપુરમાં શિક્ષક. હાલ કરાંચીમાં નિવાસ.

'અભિધા' (૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'આદમજી આદર્શ' (૧૯૭૧) અને 'માતરી સ્મૃતિગ્રંથ' એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.ટો.

જોખણી અમૃતલાલ સવચંદ, 'આગમજા' 'આદિવાનત', 'મધ્યસ્થ', 'સંજય' (૧૨-૧૦-૧૯૦૭, ૨૬-૯-૧૯૮૭) : ગદ્યલેખક, સંપાદક. જન્મ ભોટાદમાં. ૧૯૨૫માં બી.એ. ૧૯૩૪માં સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને અર્ધમાગધી વિષયો સાથે એમ.એ. ૧૯૪૭માં પીએચ.ડી.

૧૯૩૯થી ૧૯૭૦ ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈમાં અર્ધમાગધી વિભાગના વડા.

ઉપનિષદ, પુરાણો વગેરેને આધારે રચેલી કથાઓ 'ધર્મબિધકથા'—૧, ૨ (૧૯૭૯) તેમ જ શ્રામણસંસ્કૃતિના નેતૃત્વજ્ઞાનના તેમ જ વ્યક્તિચિત્રોના લેખોનો સંગ્રહ 'મારી લેખનયાત્રા'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૯, ૧૯૮૩) એમના નામે છે. 'નાજપંચમી કથા' (૧૯૪૯) અને 'ભદ્રબાહુસંહિતા' (૧૯૪૯) એમના સંશોધનગ્રંથો છે. 'રત્નસુવાસિત વાણી' (૧૯૫૫), 'વીરક્યામૃત'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૩), 'જ્ઞેનદર્શન વિચાર' (૧૯૫૦) 'વસુવાણી'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૬૧, ૧૯૬૨), 'શારદા-સુધા'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૬૪, ૧૯૬૫), 'તારા સુધારસ વાણી' (૧૯૬૭) એમનાં સંપાદનો છે. 'અષ્ટપાદુકા' (૧૯૫૮), 'શાંતિના દૂત' (૧૯૬૪), 'ઉજ્જવળ વાણી' (૧૯૬૫), 'સમણસુતી' (૧૯૭૬) એમના અનુવાદો છે.

પા.માં.

જોખાલન : જુઓ, પટેલ જોખાળભાઈ લલ્લુભાઈ.

જોખાળદાસ : 'મગનલાલ અને છગનલાલ'—ભા. ૧ (૧૯૯૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

જોખાળદાસ ભગવાનદાસ : 'જોખાળસિદ...' (૧૯૭૮) અને 'દાણુ-લીલા' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

જોખાળબાપા : મનુભાઈ પંચોલી 'દર્શક'ની નવવકથા 'જેર તે પીધો છે જાણી જાણી'માં સંત-સંસ્કૃતિના પ્રતિનિધિ સમું સાત્ત્વિક પ્રતિભા ધરાવતું પાત્ર. આ પાત્રની આધ્યાત્મિક હૂંફમાં નાયક-નાયિકા ઊછરેલાં છે.

ચં.ટો.

જોખીનાથ પાવનરામ : 'ક્રી પ્રભાતિયાં—સમાવતારનાં રસિક પદ' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

જોખીનું ઘર : ભકુલેશની ટૂંકીવાર્તા. એમાં, જન્મકેદની શિક્ષા પામેલી ગોપી વહેલા છૂટકારો પામી ઘેર પહોંચે છે ત્યારે બદલાઈ ગયેલા જગનનો અને પોતાનાં ભૂતકાળનાં દુષ્કૃત્યોનો સામનો કરતી કરતી મોત પામે છે, એવું કથાનક છે.

ચં.ટો.

જોર અંબાલાલ છગનલાલ : 'અલ્પાદીનનો ખજનો અને જાદુઈ ફાનસ' (૧૯૨૩), 'અલીબાબા અને ચાલીસ ચોર' તથા 'ગણપતિ યુદ્ધવર્ણન' ના કર્તા.

નિ.વો.

જોર કનુભાઈ છોટાલાલ, 'દિવ્ય સૌભા' (૧૧-૧-૧૯૩૧) : કવિ. જન્મ કઠલાલ (જિ. ભરૂચ)માં. ૧૯૬૨માં મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરાથી ગુજરાતી વિષય સાથે એમ.એ. એ પછી આદિપુર (કચ્છ)ની કોલેજમાં અધ્યાપન.

એમણે કાવ્યસંગ્રહો 'ઝંખના' (૧૯૭૨) અને 'મહાગુજરાતને ચરણે' (૧૯૫૫) આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

ગોર છગનલાલ ઈશ્વરલાલ : 'જ્ય મુગલાંની પંચરંગ'(૧૯૦૮)
નામના ભજનસંગ્રહના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગોર જમંત હરગોવિંદદાસ : 'માઈ રણકાર'(૧૯૬૧) પદ્યકૃતિના
કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગોર જીવરામ અજરામર, 'જટિલ'(૧૯૬૭, ૨૮-૮-૧૯૧૭):
કવિ. જન્મ ભૂજમાં. અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અભ્યાસ.
૧૯૮૬માં લખપતમાં દરબારી નોકરી. ૧૯૦૦થી 'સરસ્વતી-
શૃંગાર' માસિકનું પ્રકાશન.

એમની પાસેથી દશ કાવ્યગ્રંથો મળ્યા છે. એમાં સામાન્ય ક્ષાની
પદારચનાઓનો સંગ્રહ 'કાવ્યકળાધર'(૧૯૮૩), દાદાભાઈના
સ્વદેશાગમનના સ્વાગતનું રૂઢ વર્ણન આપનું 'દાદાભાઈસ્તોત્ર'
(૧૯૮૪) તેમ જ કચ્છભૂપતિ ખેંગારજીની સ્તુતિ રજૂ કરેનું
કાવ્યપુસ્તક 'કચ્છભૂપતિ કવિતા' તથા 'ઊંઠો હોથલ', 'દામોદર-
શતક', 'મણિયશમાલિકા', 'વિદુરનીતિ', 'વીરબત્રીશી', 'શંકર-
યશમાલિકા' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કૌ.બ્ર.

ગોર મોહનલાલ છોટાલાલ : 'જલના યોગી મહાત્મા ગાંધીજીનો
ઉદ્દેશ' કાવ્યરચનાના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગોરખ : જુઓ, શુકલ નરેન્દ્રકુમાર બાલકૃષ્ણ.

ગોરધનદાસ મંગલદાસ : 'ખાટલા નીચે'(૧૯૭૬) તથા 'પાઘડી'
નાટકોના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગોરગામવાળા આલાં દારાશાહ : 'અસલી ઈરાની', 'તકદીરનો તેર'
(૧૯૨૭) જેવાં દ્વિઅંકી નાટકોના કર્તા.

હ.ત્રિ.

ગોલીબાર નૂરમહમ્મદ જુસબભાઈ, 'એન. જી. ગોલીબાર', 'નૂર'
(૧૯૧૪, ૨૬-૧૧-૧૯૬૬): હાસ્યલેખક. જન્મ જામનગર
જિલ્લાના પઠણીમાં. ચોથા ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૪૭થી
૧૯૬૬ 'ચક્રમ' સાપ્તાહિકના તંત્રી. ૧૯૪૩થી ૧૯૫૦ 'સંગીત'
માસિકના તંત્રી. અમદાવાદમાં અવસાન.

ર.ર.દ.

ગોલીબાર મોહમ્મદ યુનુસ નૂરમહમ્મદ, 'એટમ ગોલીબાર'
(૨૪-૧૧-૧૯૪૯): નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૭૦માં
અંગ્રેજી સાહિત્ય સાથે બી.એ. ૧૯૭૫માં પત્રકારત્વનો રિપ્લોમા.
પહેલાં 'ચક્રમ'ના અને હવે 'ચંદન'ના તંત્રી.

એમની 'જંતરમંતર'(૧૯૮૫) નવલકથા ઉપરાંત અન્ય અનેક
નવલકથાઓ હજી સામયિકોમાં છપાવેલી પડેલી છે.

ચં.ટો.

ગોલીબાર હારુન નૂરમહમ્મદ, 'અજય', 'આદિલ', 'છાટે ગોલીબાર'
(૧-૮-૧૯૩૮, ૬-૧૨-૧૯૭૦): નવલકથાલેખક. જન્મ સુરેન્દ્ર-

નગરમાં. આઠ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૫૭થી ૧૯૬૧
'ધનચક્ર'ના, ૧૯૬૩થી ૧૯૬૫ 'પંચમ'ના અને ૧૯૬૬થી
૧૯૭૦ 'ચક્રમ'ના તંત્રી. ક્લોલમાં અવસાન.

એમણે 'આપકર્મ કે બાપકર્મ'(૧૯૬૭), 'હુશબાનુ'(૧૯૬૭)
તેમ જ 'અબદુલ્લા દિવાના' જેવી મનોરંજક કથાઓ આપી છે.

કૌ.બ્ર.

ગોવર્ધનરામ—એક અધ્યયન (૧૯૬૩): રમણલાલ જોશીનો મહા-
નિબંધ. એ પાંચ ખંડોમાં વહેંચાયેલો છે. એમાં ગોવર્ધનરામના
જીવનનાં સમગ્ર પાસાં આવરી લેવાયાં છે. ખંડ ૧ 'પ્રાકૃત્યન'માં
ગોવર્ધનરામના જન્મસમયની સાંસ્કૃતિક-ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિનું
નિરૂપણ થયું છે. ખંડ ૨ 'સ્નેહજીવન' બે પ્રકરણોમાં આલેખાયેલો
છે અને એમાં ગોવર્ધનરામની ૧૮૫૫થી ૧૮૮૩ સુધીની જીવન-
કથાનું વિગતે નિરૂપણ કરીને, એમની 'વિધિકુણ્ડતમ્', 'હૃદય-
રુદિતશતકમ્' અને 'સ્નેહમુદ્રા' જેવી સંસ્કૃત અને ગુજરાતી
કૃતિઓની સર્જક-જીવનકથાના સંદર્ભમાં તપાસ કરવામાં આવી
છે. 'સાક્ષરજીવન' નામના ત્રીજા અને ચોથા ખંડોમાં જીવનકથાનો
બીજો અને ત્રીજો ભાગ રજૂ થયો છે અને 'સરસ્વતીચંદ્ર' જેવી
મહત્વની કૃતિ અંગે વિસ્તારથી વાત થઈ છે. તદુપરાંત 'સાક્ષર-
જીવન' આદિ સુદીર્ઘ રચનાઓ, લેખો, વ્યાખ્યાન-નિબંધો વગેરે
પ્રકીર્ણ કૃતિઓનું અવલોકનાત્મક નિરૂપણ છે. છેલ્લા, પાંચમા ખંડ
'અધ્યાત્મજીવન'માં ગોવર્ધનરામના આધ્યાત્મિક ચિંતનનું એમના
કૃતિગત તેમ જ જીવનગત સંદર્ભને આધારે નિરૂપણ થયું છે.
પુસ્તકનું મહત્વનું પ્રદાન એ છે કે ગોવર્ધનરામનાં અંગ્રેજી
લખાણોનો અહીં પ્રવાહી શૈલીમાં સારગ્રાહી પરિચય કરાવ્યો છે.
ગોવર્ધનરામ વિશેનાં પૂર્વે લખાયેલાં લખાણોમાં રહેલા વિગત-
દોષોની પણ અનેક સ્થળે શુદ્ધિ થઈ છે. ગોવર્ધનરામની ઈતિહાસ-
દૃષ્ટિ, એમને કલા તેમ જ જીવન પ્રત્યેનો અભિગમ, એમની
તત્ત્વવિચારણા વગેરેનું સર્વાંગી નિરૂપણ કરતો આ ગ્રંથ તદ્દિધ
સાહિત્યમાં મહત્વનું પ્રદાન છે.

હ.ત્રિ.

ગોવર્ધનરામ : શિંતક અને સર્જક (૧૯૬૨): વિષ્ણુપ્રસાદ ર.
ત્રિવેદીનો વિવેચનગ્રંથ. આમાં ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી વ્યાખ્યાન-
માળા' અંતર્ગત ગુજરાત યુનિવર્સિટીને આશ્રયે આપાયેલાં પાંચ
વ્યાખ્યાનો સંગ્રહિત છે. એમાં ગોવર્ધનરામની તત્ત્વવિચારણા અને
સાહિત્યવિચારણાને તપાસવાનો ઉપક્રમ છે. 'સ્નેહમુદ્રા' અને
'સરસ્વતીચંદ્ર'નાં મૂલ્યાંકનો પણ અહીં છે. અહીં નીતિગ્રાહી
અને સત્યગ્રાહી વિવેચકની સૈન્ટર્થદૃષ્ટિનો પરિચય થાય છે.

ચં.ટો.

ગોવર્ધનરામનું મનોરાજ્ય (૧૯૭૬): ગોવર્ધનરામ મા. ત્રિપાઠીની
તત્ત્વમીમાંસા અને સાહિત્યિક વિશિષ્ટતા વિશેના રામપ્રસાદ પ્રે.
બક્ષીના લેખોનો સંગ્રહ. 'ગોવર્ધનરામનું મનોરાજ્ય', 'ગોવર્ધનરામ
અને શોપનહાઉંબર', 'ગોવર્ધનરામનું અને આનંદશંકરનું તત્ત્વજ્ઞાન',
'જ્ઞાનગરવા ગોવર્ધનરામ', 'બાણ અને ગોવર્ધનરામ : શૈલીવિષયક
તુલના', 'સ્નેહમુદ્રા' અને 'ગોવર્ધનરામકૃત બે અજ્ઞાત વિરહકાવ્યો'

ગોવાલણી—ગોહિલ જીજ્ઞાણી સૂરજમલજી

એમ કુલ સાત લેખો આપી છે. અદ્વૈતવેદાન્તથી આગળ વધવા મથી રહેલી ગોવર્ધનરામની સ્વનંત્ર અભ્યાસ પરન્વેનું લેખકનું વિશ્લેષણ અત્યંત કીમતી છે. ગોવર્ધનરામની સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી એમ બે વિરલવિષયક પદ્યરચનાઓની લેખકે શોધ સાથે વાચનાઓ આપેલી છે.

ચં.ટો.

ગોવાલણી : મલયાનિલની આ વાર્તાથી 'ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તાની ચક્રઆત થઈ છે. ગોવાલણી પાછળ ઘેલા બનેલા નાયકને ગોવાલણી કઈ રીતે સાનમાં લાવે છે એનું એમાં આલોખન છે.

ચં.ટો.

ગોવિંદજી કાનજી : વાર્તાકાર, કવિ, નાટ્યલેખક.

એમના મરણોત્તર પ્રકાશિત ગ્રંથ 'ગોવિંદગિરા'(૧૯૩૩)માં વાર્તા, કાવ્ય, નાટક પ્રકારની કૃતિઓ છે. કાવ્યોમાં પ્રાસાદિક શૈલી, તેા વાર્તાઓમાં હાસ્યરસનું પ્રાધાન્ય ધ્યાન ખેંચે છે.

કો.બ્ર.

ગોવિંદદાસ : ચરિત્રકૃતિ 'ગુરુ ગોવિંદજીનું જીવનચરિત્ર'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોવિંદભાઈ ભાઈલાલભાઈ : 'ચકવર્તી ચંદ્રગુપ્ત યાને કૌટિલ્યની કુટિલતા'(૧૯૧૬)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોવિંદરામ : પદ્યમાં લખેલું જીવનચરિત્ર 'પરમપૂજ્ય ભક્ત રામજી મહારાજનું ટૂંક જીવનચરિત્ર'(૧૯૩૧), પદ્યગ્રંથ 'શ્રી ગોવિંદવાણીવિલાસ', 'બ્રહ્મવિલાસ', 'આત્મદર્શન' તેમ જ 'ગોવિંદચિનામણિ'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોવિંદલાલ ચત્રભૂજ : પદ્યગ્રંથ 'અનધરૂવાળાના ખ્યાલ'-ભા. ૧ ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોબિંદ (૧૯૫૧) : ઉમાશંકર બેશીના સંસ્કારલક્ષી મામિક નિબંધોનો સંગ્રહ. કુલ બાવીસ નિબંધોની સાથે લેખકે નિબંધના કલાપ્રકાર અંગેનો સ્વાધ્યાય પણ શકુઆનમાં મૂકેલો છે. મુખ્યત્વે નિબંધને લલિત બનાવવા તરફનો અને વ્યક્તિત્વથી મંડિત કરવા તરફનો અહીં પ્રશ્ન પ્રયત્ન છે. ચરિત્રાત્મકતાથી, અંગતતાથી, હળવા-પણાથી, દસ્તાવેજી સંનિષ્ઠતાથી અને ક્યારેક ચિંતનાત્મકતાથી આ નિબંધોને લેખકે ગુદે ગુદે સ્તરે ઊંચકયા છે. સંસ્કારદૃષ્ટિ તેમ જ કલાદૃષ્ટિ સાથે સમન્વિત ઉપમાભરી સંભાષણશૈલીના આ વિષકારે આ નિબંધોના ગદ્યને જીવંત અને અનુનેય રાખ્યું છે.

ચં.ટો.

ગોસાંઈ નારણગરજી ભીમગરજી : મુનિકૃતી હીરવિજયજીનાં સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યાનોને પદ્યમાં ઢાળતી કૃતિ 'નવ તરંગ'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોસાંઈ નારાયણભારતી યશવંતભારતી : નવલકથા 'શૂરવીર જયમલ'(૧૯૮૭) તેમ જ અનુદિત કૃતિઓ 'નિર્ભયભીમવ્યાયોગ'(૧૯૮૬)

અને 'રસિકપ્રિયા'(૧૯૭૭) તથા 'શૂરવીર અમરસિંહ સહોડ'(૧૯૯૦)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોસાંઈ બળદેવપુરી કેલાસપુરી : પ્રાચીન ક્યાતકને પરંપરાગત રૂઢિ આલોખનો અદ્ભુતરસપ્રધાન કૃતિ 'કુસુમમંજરી'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોસ્વામી ગોવિંદ ર. : લેખક સંપ્રદાયને લગતી કૃતિ 'ભકિત-માર્ગનું હાઈ'(૧૯૫૩)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોસ્વામી નારાયણભાઈ સામાભારથી (૯-૩-૧૯૩૯) : નવલકથાકાર. જન્મ મંડાલીમાં. એમ.એ., એમ.એડ., પીએચ.ડી., સંસ્કૃત સાહિત્યાચાર્ય. શ્રી સાર્વજનિક વિદ્યાલય, મહેસાણામાં આચાર્ય. 'લખ્યા લેખ લલાટના'(૧૯૬૫), 'સ્નેહનાં સંધાણ'(૧૯૬૭), 'ઊંઘનાં દ્વાર અંતરનાં'(૧૯૬૮) એમની નવલકથાઓ છે. 'ઈશ્વર આજ્ઞાલ તરે નામ'(૧૯૬૬) એમનું નાટક છે.

ચં.ટો.

ગોસ્વામી ભાજરાજગિરિ : ક્યાતક કૃતિ 'પ્રીત પાટણની'(૧૯૭૫) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોસ્વામી રમણભારથી દેવભારથી, 'દેહન વિસનગરી' (૧૨-૬-૧૯૪૩) : કવિ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વિસનગરમાં. કોલેજના પહેલા વર્ષ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૬૫થી વડનગરમાં પોલિસ હેડ-કોન્સ્ટેબલ.

'ઉચ્છ્વાસ'(૧૯૭૬), 'તરુણાં મુગળા'(૧૯૮૩), 'દેહન કી ગજલે'(ઉદ્ધૃ)(૧૯૭૦) વગેરે એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'ગીત'(૧૯૭૬), 'ગુજન'(૧૯૭૮), 'લાગણીના વહેણમાં તરતા અતીતના પહોડ'(૧૯૮૦) વગેરે એમનાં કાવ્યસંગ્રહો છે.

લ.ત્રિ.

ગોસ્વામી રમણલાલ ગોપીલાલજી : લેખક સંપ્રદાયની ભજન-કૃતિઓ 'હિતમાર્ગ ગરબાવળી'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોહિલ કાળુભા સરદારસિંહ : ધાર્મિક પદ્યકૃતિ 'નખ્તેશ્વર સંજીત સ્તુત્યાવલી'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ગોહિલ ખાડારામ નાથસિંહ(૧૯૬૪, -) : ચરિત્રકાર. આણંદ તાલુકાના કાસર ગામના વતની. આત્મકથનાત્મક ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'ખાડાભગત'(૧૯૫૨)એમના નામે મળે છે.

નિ.વા.

ગોહિલ જીજ્ઞાણી સૂરજમલજી : પદ્યકૃતિ 'વ્યસનના ધિક ધિકકર'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૦), 'સૂર્યપુરની સળખાળા'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૭), 'લક્ષ્મી'(૧૯૦૫) તથા 'ભગવતી - પ્રથમ તરંગ'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

ર.ર.ર.

ગોહિલ દિલીપ ભીખુભાઈ (૧૨-૧૧-૧૯૩૫): નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ ભાવનગર. ૧૯૬૨માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે એમ.એ. અને ૧૯૬૫માં બી.એડ. રાજકોટમાં શિક્ષક.

‘સવિતા’ માસિકમાં હમાયાર પ્રગટ થયેલી નવલકથા ‘સૌભાગ્ય-વક્ત્રી’ તથા ‘વાસનાનાં વહણ’ એમના નામે છે.

નિ.વે.

ગોહિલ ધીરસિંહ વહેરાભાઈ (૨૦-૧૧-૧૯૪૪, -): વાર્તાકાર, ગીતકાર. જન્મ સોનગઢ તાલુકાના આલમપુરમાં. અભ્યાસ ઘર ન કર્યો. ‘ક્ષત્રિયમિત્ર’ના તંત્રી.

‘નૃસિંહ અને સતી તોરવ’ (૧૯૧૯), ‘સતી ઊજળી અને મેદ વઠવો’ (૧૯૧૯), ‘કપૂરી અને કસાયેલ’ (૧૯૨૦), ગોહિલ વંશના હમીરજીનું ઐતિહાસિક ચરિત્ર રજૂ કરતું ‘ગોહિલ વીર હમીરજી’ (૧૯૨૧), ‘સુણી અને મેગાર’ (૧૯૨૦), ‘નાગમતી’ (૧૯૨૧), ‘કાકિયાવાડની પ્રેમકથાઓ’ (૧૯૨૨), ‘રા’મોડલિક’ (૧૯૨૩), ટૂણા, કામાણ-ટૂમણ-ચમત્કારોથી સભર લોકભાષાનાં પદ્યો અને અદ્ભુતરસયુક્ત કથા ‘રા’નવચણ’ (૧૯૨૭), પ્રેમ, શીર્ષ, વફાદારી, ધર્મ વગેરેની રસાળ શૈલીમાં લખાયેલી સચિત્ર વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘કાકિયાવાડની દંતકથાઓ’ (૧૯૨૯), વાચકોને જડકડી રાખતી શૈલીમાં લખાયેલું ચરિત્ર ‘મિવાડના સિંહ યાને મહારાજા પ્રતાપ’ (૧૯૩૬), ક્ષત્રિયોને સંબંધીને લખાયેલાં બઝવ, ક્લાલી વગેરે સ્વરૂપે વીરરસથી ભરપૂર કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘ક્ષત્રિય સંગીત શ્રોણી’ (૧૯૫૨), ક્ષત્રિયોને સંધ્યા, પૂજા વગેરે વિષે માર્ગદર્શન આપેતા ગ્રંથ ‘ક્ષત્રિય વેદોક્ત સંધ્યા’ (૧૯૫૪) વગેરે સંચોટ સંવાદવાળી સાદી-સરલ શૈલીમાં લખાયેલી એમની ગદ્યપદ્યકૃતિઓ છે.

પા.માં.

ગોહિલ નાથાભાઈ ઉકાભાઈ (૧૫-૧૨-૧૯૪૮): વિવેચક. જન્મ સીલાદરમાં. ગુજરાતી વિષય સાથે અનુસ્નાતક. ૧૯૮૪માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. કેશોદની આર્ટ્સ-કોમર્સ કોલેજમાં અધ્યાપક.

‘સૌરાષ્ટ્રના હરિજન ભક્તકવિઓ’ (૧૯૮૭) એમના શાય-નિબંધ છે. એના પદ્યો ખંડમાં હરિજનોનાં સામાજિક જીવન, નિજરખંધ, ભજનવાણી, રહસ્યતત્ત્વ વગેરે વિશે ચર્ચા છે; જ્યારે બીજા ખંડમાં એકવીસ કવિઓનાં પદ્યોનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ગોહિલ પ્રહલાદસિંહજી પ્રતાપસિંહજી, ‘રાજહંસ’ (૩૧-૩-૧૯૧૧, ૧૪-૪-૧૯૬૬): લાઠીના રાજવી.

એમણે ‘રામપ્રજ્ઞાભિનિષ્ક્રમણ’ (૧૯૪૬) તથા ‘ગાકુલેશ’, ‘રાસેશ’, ‘મધુરેશ’, ‘દ્વારિકેશ’, ‘ગીતેશ’ અને ‘યોગેશ’ જેવાં શીર્ષકો તળે છ ખંડમાં વિભાજિત ‘યોગેશ્વરકૃપણ’ (૧૯૪૭) જેવાં ચરિત્રો આખ્યાં છે; તે ‘નિત્યપ્રિયા’ (૧૯૪૪), ‘મધુપ’ (૧૯૪૪), ‘મંદીનો રંગ’ (૧૯૪૪), ‘રૂપલાલસા’ (૧૯૪૬) તથા ‘દિગ્ધર’ (૧૯૪૭) જેવી ઊલનશૈલીનું અનુકરણ કરીને રચેલી નવલકથાઓ આપી છે. આ સિવાય ‘રાસ રમણમ્’ (૧૯૪૬), ‘ત્રણ ટૂંકી વાર્તાઓ’

(૧૯૪૭) અને કથાકાવ્ય ‘રાજવાસંતી’ (૧૯૪૭) વગેરે કૃતિઓ પણ એમની પાસેથી મળી છે.

ર.ર.ઠ.

ગોહિલ ભાવસિંહજી તખ્તસિંહજી (૨૬-૪-૧૯૩૫, -): ભાવનગરના મહારાજા. ત્રણ વર્ષની વયે રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં અભ્યાસ. કોલ્હાપુરના મહારાજા સાથે વારવાડમાં સાડા-ત્રણ વર્ષ આગળ અભ્યાસ. ૧૯૯૦માં ઉત્તર હિંદમાં અને ૧૯૯૧માં ત્રિશુભ સિંદમાં પ્રવાસ. ૧૯૦૪માં ભાવનગર લેન્સર્સના કમાન્ડન્ટ. ૧૯૯૬માં ગાદીનચીન.

‘સંગીત ઈલિયડ’-સર્ગ ૧-૨-૩ ઉપરાંત ‘સંગીતમાલા’-પ્રથમ ગુચ્છ, દ્વિતીય ગુચ્છ, તૃતીય ગુચ્છ, ‘સંગીત નીતિવિનોદ’, ‘સંગીત બાલોપદેશ’ વગેરે ગ્રંથો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ગોહિલ ભીખુભાઈ રાઘુભાઈ (-, ૬-૪-૧૯૮૧): જન્મ સુરેન્દ્રનગરમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. વ્યવસાયે શિક્ષક.

એમણે મીરાંબાઈના ચમત્કારોને કેન્દ્રસ્થાને રાખી કિશોરે માટે લખાયેલી કૃતિ ‘મીરાં હરિની વારલી’ તેમ જ અનુદિત કૃતિ ‘ગંગાવહરી’ (૧૯૪૨) આપી છે.

કી.ગ્ર.

ગોહિલ મહેન્દ્ર મગનલાલ (૭-૨-૧૯૪૭): કવિ, સંપાદક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો ‘અ’, ‘અસ્ત’ (૧૯૭૭) અને ‘કાવ્યગુર્જરી’; સંપાદિત પુસ્તકો ‘પ્રેરણા’, ‘સિવારના સૂરજને પૂછો’ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૯), ‘ભાવ-સુમન’ અને ‘બઝવ-બઝવ’ તેમ જ અનુદિત પુસ્તક ‘જુદ મોનિંગ દિલ્લી’ મળ્યાં છે.

નિ.વે.

ગોહિલ લાલજી મૂળજી: લયમાધુર્યને કારણે મનોહર બનેલાં પ્રકીર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘કાવ્યકાન્તા’ (૧૯૫૦)ના કર્તા.

નિ.વે.

ગોહિલ સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી, ‘કલામી’ (૨૬-૧-૧૯૩૪, ૯-૬-૧૯૦૦): કવિ, પ્રવાસલેખક. જન્મ લાઠી (જિ. અમરેલી)ના રાજકુટુંબમાં. ૧૯૮૨થી ૧૯૯૦ સુધી રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ, જે આંખોની તકલીફ, રાજકીય ખટપટો ને કૌટુંબિક ક્લેશોને કારણે એ વખતના અંગ્રેજી પાંચમા ધારણ આગળ અટક્યું. દરમિયાન ૧૯૯૯માં રોહા (કચ્છ)નાં રાજબા (રમા) તથા કોટડા-સાંગાણીનાં આનંદીબા સાથે લગ્ન. પિતા અને મોટાભાઈના અવસાનથી સગીર વયે જ ગાદીવારસ ઠરેલા એમને ૧૯૯૫માં લાઠી સંસ્થાનનું રાજપદ સોંપાયું. રમા સાથે આવેલી ખવાસ જાતિની દાસી મોંઘી (પછીથી શાલબા) પર ઢળેલી વત્સલતા એને કેળવવા જતાં સંધાયેલી નિકટતાને કારણે ગાઢ પ્રીતિમાં પરિણમી અને એમના આંતરબાહ્ય જીવનમાં ખળ-ભળાટ મચી ગયો. ઘણા સાંસારિક, માનસિક, વૈચારિક સંઘર્ષોને અને એમણે ૧૯૯૮માં શાલબા સાથે લગ્ન કર્યું. ઋજુ અને સંવેદનશીલ પ્રકૃતિના આ કવિ પ્રાપ્ત રાજધર્મ બજાવવા છતાં રાજસત્તા અને રાજકાર્યમાં પોતાની જાતને ગોઠવી ન શક્યા. છેવટે

ગાદીત્યાગનો દૃઢ નિર્ધાર કરી ચૂકેલા કલાપીનું છપ્પનિયા દુકાળ વખતે લાઠીમાં અવસાન થયું.

ઘણું ઓછું ઔપચારિક શિક્ષણ પામેલા કલાપીએ અંગત શિક્ષકો રોકી અંગ્રેજી-સંસ્કૃત સાહિત્યનું શિક્ષણ મેળવ્યું, ફારસી-ઉર્દૂનો પણ અભ્યાસ કર્યો અને વાચન-અધ્યયનની રુચિ કેળવી. ગુજરાતી તથા ઈતર ભાષાઓના સાહિત્યગ્રંથોના વાચને તેમ જ વાજસૂરવાળા, મણિલાલ, કાન્ત, ગોવર્ધનરામ, ન્દાતાલાલ, સંચિત વગેરેના સંપર્કે એમની સાહિત્યિક દૃષ્ટિ અને સજ્જતા કેળવવામાં યોગદાન કર્યું હતું.

૧૮૯૨થી ૧૯૦૦ સુધીની એમની સર્વ કાવ્યરચનાઓને સમાવતા સંગ્રહ 'કલાપીના કેકારવ'નું કાન્તને હાથે ૧૯૦૩માં મરણોત્તર પ્રકાશન થયું. જગન્નાથ ત્રિપાઠી 'સાગર'ની સંવર્ધિત સટિપ્પણ આવૃત્તિ (૧૯૩૧) પછી પણ આ જૂદા સંગ્રહની આવૃત્તિઓ થવા પામી છે તેમ જ એમાંથી પસંદ કરેલાં કાવ્યોનાં અનેક સંપાદનો પણ થયાં છે. વર્ડ્સવર્થ, શેલી, કીટ્સ વગેરેની રોમાન્ટિક કવિતા-પરંપરાથી પ્રભાવિત કલાપીએ એ કવિઓનાં કેટલાંક કાવ્યોનાં ભાવવાહી રૂપાંતરો ને અનુવાદો પણ કર્યાં છે. નરસિંહરાવ, બાલાશંકર, મણિલાલ અને કાન્તની કવિતાની છાયા છે છતાં કલાપીનું સર્જન એમના અનુભવનો સ્પર્કો લઈને આવે છે અને એમનાં ઘણાં બધાં કાવ્યો તે એમના જીવનસંવેદન અને સંઘર્ષમાંથી નીપજેલાં છે. કલાપીને જીવનસંઘર્ષ પરકાશાએ હતા ત્યારે - ૧૮૯૭-૯૮ માં - સૌથી વધારે પ્રમાણમાં અને વધુ નોંધપાત્ર કાવ્યો મળ્યાં છે એ સૂચક છે.

વિશેષપણે પ્રેમના અને એ ઉપરાંત પ્રકૃતિ, પ્રભુપ્રેમ ને ચિંતનના ભાવોને વ્યક્ત કરતી કલાપીની કવિતા મુખ્યત્વે છંદોબદ્ધ લઘુ-કાવ્યો અને ગઝલો જેવા આત્મલક્ષી ઊર્મિકાવ્યના પ્રકારમાં તથા કેટલેક અંશે ખંડકાવ્ય જેવા પરલક્ષી કાવ્યપ્રકારમાં લેલી છે. સંસ્કૃત-વૃત્તબદ્ધ કવિતામાં, બેલાતી ગુજરાતી ભાષાના વિનિયોગથી નીપજેલી પ્રાસાદિક કાવ્યબાની, મસ્તરંગી સંવેદનની નીવ્રતાએ એમની ગઝલોમાં પ્રગટાવેલી લાક્ષણિક અભિવ્યક્તિછટા, ખંડ-કાવ્યોમાં ચરિત્રાંકનની સુઘટતા અને ઊર્મિવિચારનું મનોરમ આલેખન આગવી મુદ્રા આંકે છે. કલાસંયમના પ્રકૃતિગત અભાવને કારણે તથા કેળવણીનો પૂરતો લાભ ન પામવાને લીધે એમની કવિતામાં રચનાની શિથિલતા અને બાનીની અતિસરલતા તથા ગદ્યાળુતા જણાય છે; ખંડકાવ્ય પ્રકારની કવિતામાં પણ વસ્તુલક્ષિતા જાડી સિદ્ધ કરી શકાઈ નથી; પણ હૃદયગમ ચિંતન-શીલતા અને ઋજુ સંવેદનનું માધુર્યભર્યું નિરૂપણ એમની કવિતાને હૃદ્ય બનાવે છે. છેલ્લાં વર્ષોમાં એમની કવિતામાં પ્રૌઢિ જણાય છે.

'કલાપીનો કેકારવ'ની ૧૯૩૧ની આવૃત્તિમાં સમાવેલા, ચાર સર્ગના 'હમીરજી ગોહેલ'ના ત્રણ સર્ગોને ૧૯૧૨માં કાન્તે સ્વતંત્ર ગ્રંથરૂપે પ્રગટ કરેલા. સ્કોટના 'લેડી ઓવ ધ લેઈક'ના સ્વરૂપને આધાર તરીકે યામી ૧૯૯૭માં આરંભેલું આ કાવ્ય ચાર સર્ગો પણ અધૂરું જ રહ્યું છે. મહાકાવ્યરૂપે રચવા ધારેલી બે હજાર ઉપરાંત પંક્તિઓની આ ઈતિહાસ-આધારિત કૃતિ ખંડકાવ્યની વધુ નજીક છે. સંકલનની કચાશો ને નિરૂપણની દીર્ઘ-

સૂત્રતાને લીધે શિથિલ છતાં કલાપીની રુચિર વર્ણનરીતિની દૃષ્ટિએ તેમ જ દીર્ઘ કથાવસ્તુને આલેખતી કૃતિ લેખે એ નોંધપાત્ર છે.

કલાપીએ પ્રવાસવર્ણન, સંવાદો, અનુવાદો, ડાયરી, આત્મકથન અને પત્રો રૂપે ગદ્યલેખન પણ કર્યું છે. ૧૮૯૧-૯૨ માં કરેલા ભારતપ્રવાસ દરમિયાન પોતાના શિક્ષક નરહરિ જોશીને પત્રો રૂપે લખાયેલા 'કાશ્મીરનો પ્રવાસ'નું જાહેર પ્રકાશન છેક ૧૯૧૨માં 'કાશ્મીરનો પ્રવાસ, કલાપીના સંવાદો અને સ્વીડનબોર્ગનો ધર્મ-વિચાર' એ ગ્રંથમાં થયું છે. આ પ્રવાસકથનમાં પ્રકૃતિના સૌન્દર્ય-દર્શનના વિસ્મયને આલેખતાં ઊર્મિરસિત ને સુરેખ વર્ણનો તથા લોકજીવનનાં ઝીણાં નિરીક્ષણો નોંધપાત્ર છે. પ્રવાસના અનુભવોનું નિરૂપણ સાહજિક રહ્યું છે ત્યાં તાજગીયુક્ત જણાતું ગદ્ય જ્યાં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત ગ્રંથોના વાચનનો પ્રભાવ પડ્યો છે ત્યાં કંઈક આયાસી બન્યું છે.

ખેટો અને સ્વીડનબોર્ગના તત્ત્વચિંતનમાંથી વિચારસામગ્રી લઈને તથા લોકકથાઓમાંથી પાત્રો લઈને કલાપીએ લખેલા ચાર સંવાદોમાં ઊર્મિનું બળ ને વિચારના તાજાના નોંધપાત્ર છે. ચિંતનાત્મક વસ્તુને સંવાદોની છટામાં મૂકી આપતા ગદ્યનું એમાં એક લાક્ષણિક રૂપ ઊપસે છે. 'સ્વીડનબોર્ગનો ધર્મવિચાર' મૂળ કાન્તને ઉદ્દેશીને લખાયેલા લાંબાં જંબીર પત્ર છે. કલાપીની ચિંતન-ક્ષમનાનો એમાં સારો પરિચય મળી રહે છે.

સાહિત્યકાર મિત્રો, સ્નેહીઓ તથા કુટુંબીજનો પર કલાપીએ લખેલા ૬૭૯ પત્રો 'કલાપીના ૧૪૪ પત્રો' (સં. મુનિકુમાર ભટ્ટ, ૧૯૨૫) અને 'કલાપીની પત્રધારા' (સં. જોશવરસિદ્ધજી સુરસિદ્ધજી ગોહિલ, ૧૯૩૧) માં ગ્રંથસ્થ થયા છે; તે સિવાય 'કૌમુદી' વગેરેમાં પ્રકાશિત, કેટલાક ગ્રંથોમાં આંશિક રૂપે ઉદ્દ્યુત ને આજ સુધી અપ્રગટ અનેક પત્રો ગ્રંથસ્થ થવા બાકી છે. પત્રોમાં કલાપીનું નિર્દેભ, નિખાલસ અને ઊર્મિલ વ્યક્તિત્વ ઊપસે છે તે ઉપરાંત એમનાં જીવનકાર્ય, સાહિત્યસાધના ને ચિંતનશીલતાનો પરિચય પણ મળે છે. આ પત્રો શેષક અને અવારનવાર વેધક બનતી ગદ્ય-શૈલીની દૃષ્ટિએ પણ ધ્યાન ખેંચે છે.

સ્વીડનબોર્ગીય ચિંતનના આકર્ષણને લીધે, એમની ધાર્મિક માન્યતાઓના કંઈક પ્રચાર જેવી, જેમ્સ સ્પેડિંગની બે અંગ્રેજી નવલકથાઓનાં રૂપાંતર કલાપીએ કરેલાં. 'રીથ એન્ડ ધ ફિંગ'નું 'કાન્તનો દિનચર્યાવિષ' નામે, મે ૧૯૦૦માં કરેલું રૂપાંતર કાન્તે ૧૯૧૨માં 'માળા અને મુદ્રિકા' નામે પ્રકાશિત કરેલું. એ જાળામાં આરંભેલું બીજી નવલકથા 'ચાર્લ્સ રોબિન્સન'નું 'એક આત્માના ઈતિહાસનું એક સ્વરૂપ' નામે રૂપાંતર કલાપી પૂરું કરી શકેલા નહીં. એને રમણીકલાલ દલાલ પાસે પૂરું કરાવી ૧૯૩૩માં રમણીક મહેતાએ 'નારીહૃદય' નામથી પ્રગટ કરેલું. કોઈ સાહિત્યરસથી નહીં પણ ધર્મકાદ્યાથી પ્રેરણાને કલાપીએ કરેલાં આ રૂપાંતરોનું ગદ્ય પ્રાસાદિક છે.

કલાપી નિયમિતપણે અંગત ડાયરી લખતા હોવાના તથા ૧૯૯૭ આસપાસ એમણે આત્મકથા લખવાનું આરંભ્યાના નિર્દેશ મળે છે, પણ એમનાં આ બંને પ્રકારનાં લખાણો કયાંયથી પ્રાપ્ત થતાં નથી.

ગોહિલ હરિસિંહજી : સાર્થકવને આધારે બનાવેલા છ પૌંડના વિશિષ્ટ વાહન દ્વારા ત્રણ મિત્રોએ કરેલી મુશ્કાફરીનું વર્ણનપ્રધાન પુસ્તક 'ત્રિપુટીત્રય' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

ક્રી.બ્ર.

ગોહિલ જ્યંતીલાલ રતિલાલ, 'માપ ડિયર બધુ' (૨૭-૫-૧૯૪૦) : લઘુનવલકથાકાર, વિવેચક. જન્મસ્થળ અને વતન ટાણા (ભાવનગર). ૧૯૬૩ માં સ્નાતક. ૧૯૬૫ માં અનુસ્નાતક. અનુસ્નાતક કક્ષાએ ભાવનગરની શામળદાસ આર્ટ્સ કોલેજના ગુજરાતી વિષયના ફેલો. હાલ તે જ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમની લઘુનવલ 'મરણટીપ' (૧૯૭૯) માં ભાષાની અભિનવ મુદ્રા અને વિશિષ્ટ રચનારીતિ છે. મનોવ્યાપારની અભિવ્યક્તિ સૂક્ષ્મ રાખવા તરફનું એમનું વલાણ નોંધપાત્ર છે.

વિ.જે.

ગોહિલ દલપત : રોમાંચક સાહસકથાઓ 'સાગર સમ્રાટ' અને 'સાગર સફરી' ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોહિલ નટવર : ડાકુઓના જીવનની રોમાંચક ઘટનાઓને રસપ્રેરક શૈલીમાં નિરૂપતી નવલકથાઓ 'ચંબકની ભૂતાવળ', 'જંજીર' તથા 'ડાકુની દિલેરી' ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોહિલ માનસિંહ : 'ભેરવનાથજીનો સ્તુત્યાત્મક ગાયન સંગ્રહ' (૧૯૯૧), 'ભેરવમાળા' (૧૯૯૬), 'ભેરવનાથજી મહાસાગરનાં ગાયનોનાં સંગ્રહ' (૧૯૦૪) અને 'ભેરવ ભજનશતક' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોળમટોળ શર્મા : જુઓ, મંદતા કંચનલાલ વાસુદેવ.

ગોળવાળા એરથ પુસ્તમજી : કવિ અને નાટ્યકાર.

ધર્મપ્રચારવક્ત્રી નટશૂન્ય નાની નાટિકા 'ધર્મિ અબળા' (૧૯૩૧) પારસી ભાષા-શૈલીમાં લખાયેલી છે. 'અર્ધો ફરોહરની યાદ' (૧૯૩૧) અને 'માઝદયરની મોતબરી' માં તદ્દવારોના દિવસોમાં ગાવા માટેનાં કીર્તનાત્મક ગીતો છે અને જ તે ગીત સાથે ગદ્યમાં અર્થ પામુ છે. 'જ્યેષ્ઠના ગાથા ગુજરાતી બેનમાં' (૧૯૨૩) જ્યેષ્ઠને રચેલી નેકી, અભિમાન, સદાચાર વગેરે વિષયોને નિરૂપતી પાંચ ગાથાઓનો ગુજરાતી પદ્યમાં કરેલો અનુવાદ છે. 'પારસી લગ્ન - તેની બુલંદી અને આશીર્વાદ' (૧૯૨૯) માં સુખી લગ્ન-જીવનના રહસ્યને અલેખતી મૂળ ગાથાઓનો ગુજરાતી પદ્યમાં રચેલો અનુવાદ છે. એમની કોમના શ્રેષ્ઠ મંચેરજી અને રતનજી શાપુરજી તાતાનાં જીવનવૃત્તાંતો તેમ જ એમની યાદમાં લખાયેલું સંગીત-કીર્તન 'સેવાના સેવકો' (૧૯૩૩) માં છે. 'કદીમ ઈરાનની મોહાટાઈ' (૧૯૩૦) માં જ્યેષ્ઠાસ્તી ધર્મના આચારવિચારનું નિરૂપણ છે.

નિ.વો.

ગોળવાળા ડોસાભાઈ એમ. 'ભાઈના ભાગ' નવલકથાના કર્તા.

અં.ટો.

ગોળવાળા નરીમાન : ગુલાબની પ્રાચીન હકીકત, તેની જાતો, સાહિત્યમાં તેના ઉલ્લેખો વગેરેની અભ્યાસપૂર્ણ મોહિતી આપતી નિબંધપુસ્તિકા 'ગુલાબ' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોળવાળા રમણોડલાલ મોહનલાલ : દિલિયારામનાં જન્મનભર્ષા પરાક્રમોને વર્ણવતું બાળોપયોગી પુસ્તક 'દિલિયારામ દેલિયા' - ૧ ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોળવાળા રમણલાલ રમણોડલાલ : કવિ. અકાળે અવસાન. એમની કૃતિ 'રમાણકાવ્ય' (૧૯૨૦) માં છૂટક સાધારણ પદ્યો છે.

ક્રી.બ્ર.

ગોંધિયા મુકેશ : સામાજિક નવલકથા 'પ્રીત તૂટી મઝધાર' (૧૯૭૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોતમ : જુઓ, ધારેખાન રમેશ રંગનાથ.

ગોતમ રમાકાંત : જુઓ, રમાકાંત ગોતમ.

ગોંદાની હરિલાલ રમણોડલાલ, 'સ્વયંસિદ્ધ' (૨૧-૧૦-૧૯૧૪) : નવલકથાલેખક. જન્મ કુંડાસ (જિ. ભાવનગર) માં. આયુર્વેદ-ભિષગ અને આયુર્વેદવિશારદ. ૧૯૩૭ થી નખીબી વ્યવસાય.

એમણે 'રંગરાજ' નવલકથા ઉપરાંત 'ફેરો ન જાળે શેક' (૧૯૮૩) જેવી સંનકથા તેમ જ 'લહેળે લહાવો લોક' (૧૯૭૬), 'હિંચે માંડી હાટ્ટી' (૧૯૮૦) જેવી લોકકથાઓ આપી છે. 'ગુજરાતનો ભવ્ય ભૂતકાળ' (૧૯૬૮) અને 'મહાગુજરાતનાં શિક્ષ અને સ્થાપત્ય' (૧૯૮૦) એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

પા.માં.

ગોરીકાંત : નવલકથા 'અસ્તીનો અવતાર' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

ગોરીશંકર ગોવિંદજી (૧૯૬૮, ૧૯૨૯) : 'બાલપ્રાપ્ત' (૧૯૯૮), 'અમર આશાવિવરણ' (૧૯૦૦), 'ચારખર્મ' (૧૯૧૦) તેમ જ અનુદિત કૃતિ 'ચાણક્યનીતિ' (૧૯૨૫) ના કર્તા.

ક્રી.બ્ર.

ગોરીશંકર નરભેશંકર : પદ્યકૃતિઓ 'પદ્યસ્ત' - પુ. ૧ (૧૯૭૬) અને 'પદ્યામૃત' (૧૯૭૬) ના કર્તા.

ક્રી.બ્ર.

ગોરીશંકર પ્રભાશંકર : 'જરખાવળી' ના કર્તા.

ક્રી.બ્ર.

ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર - ખંડ ૧-૧૧ (૧૯૩૦-૧૯૬૬) : ગુજરાતી સાહિત્યના શિષ્ટગ્રંથો અને ગ્રંથકારોનો તેમ જ સાહિત્યની ગતિ-વિધિનો પરિચય મળી રહે તેવા ઉદ્દેશથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સંપાદિત કરાવેલી સંકલ્પગ્રંથશ્રેણી. ગ્રંથશ્રેણીના અગિયાર ગ્રંથોમાંથી આઠ ખંડોનું સંપાદન હોવાવાલ ત્રિભાવન-દાસ પારેખે કર્યું છે; તેા ત્રે, દશ અને અગિયારમા ખંડોના સંપાદકો અનુક્રમે શુનીલાલ વર્ધમાન શાહ, બચુભાઈ રાવત તથા

કેશવલાલ કાશીરામ શાસ્ત્રી; ધીરુભાઈ ઠાકર તથા ઈન્દ્રવદન કા. દવે અને પીતામ્બર પટેલ તથા ચિમનલાલ ત્રિવેદી છે.

આ ગ્રંથશ્રેણીમાં લખાત તેમ જ વિદેહ એવા ૫૭૩ ગ્રંથકારોનો પરિચય મળે છે, જેની નામસૂચિ અગિયારમા ખંડમાં મળે છે. પરિચયમાં ગ્રંથકારનું પૂરું નામ, એનાં જન્મસ્થળ અને સમય, માતા-પિતા, પત્ની, શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક કારકિર્દી, વિશેષ રસ-રુચિ, પ્રાપ્ત પુરસ્કારો, પ્રકાશિત ગ્રંથોની સાલવાર યાદી તેમ જ આવસાન-સ્થળસમય જેવી માહિતીનો સમાવેશ થયો છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની ઐતિહાસિક અને પ્રવાહદર્શન નિમિત્તે જે તે સાલનાં પ્રકાશિત પુસ્તકોની વર્ગીકૃત સૂચિ તથા સમીક્ષા, સામયિક-લેખસૂચિ, વિશિષ્ટ અભ્યાસ અને સંશોધનલેખો ઉપરાંત પુસ્તકલેખન, હસ્તપ્રતલેખન, મુદ્રણકળા વગેરે વિષયોને નિરૂપતા લેખો પણ અહીં સંગ્રહિત છે.

ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યમાં પ્રવર્તતી સંદર્ભસાહિત્યની લગભગ અભાવની સ્થિતિમાં અત્યંત ઉપયોગી નીવડતી આ સંદર્ભગ્રંથ-શ્રેણી તેની ચોકસાઈ અને વ્યાપકતાને લીધે નોંધપાત્ર બને છે.

ર.ર.દ.

ગ્રંથકોટ જુઓ, પારંજ નગીનદાસ નારાયણદાસ.

ગ્રામચિત્રો (૧૯૪૪): ઈશ્વર પેટલીકરનો રેખાચિત્રોનો સંગ્રહ. અહીં રેખાંકિત થયેલાં પાત્રો ગ્રામસમાજનાં ઐતિહાસિક ગ્રંથો છે. મુખી, ભૂલો, શિક્ષક, વાગંડ, દરજી, ભાંગગડિયાં, શાહુકાર, તલાટી, વસ્તીણો, ગામફોઈ, વાળંદાણુ, ભંગડી વગેરે લોકસમુદાયનાં પ્રતિનિધિઓની સ્તરીનરસી બંને બાજુઓ લેખકે પૂરી સહાનુ-ભૂતિથી બતાવી છે. સરકારની શોખાણુખોરી, એનું નયરોજપાણું અને ગામડાંના આગેવાનોની સ્વાર્થલોલુપતા, સત્તાગુપ્તિ, લાલચ આદિનું પણ અહીં ચિત્રણ છે. લેખકની ભાષામાં ચિત્રાત્મકતા ઉપરાંત સર્મ-સર્મ રીતિ પણ છે. ગ્રામજીવનની આથમતી પરંપરા-ઓને જાણવા માટેના દસ્તાવેજી ગ્રંથરૂપે પણ આ રેખાચિત્રોનું મૂલ્ય છે.

મ.પ.

ગ્રામમાતા: રાજની લોલુપ દૃષ્ટિ ધરતીનો રસકસ ઉડારી દે છે, એનું સમર્થન કરતા પ્રસંગનું આલેખન આપતું કલાપોનું ખંડકાવ્ય.

ચં.ટો.

ગ્રામલક્ષ્મી-ભા. ૧-૪ (૧૯૩૩, ૧૯૩૪, ૧૯૩૫, ૧૯૩૭): રમણલાલ વ. દેસાઈની ૧,૨૩૩ પાનાંમાં વિસ્તરેલી આ આદર્શ-વાદી નવલકથા તત્કાલીન ભારતની દુર્દશા માટે પરાધીનતા ઉપરાંત ગામડાંની અવદશાને આગળ કરે છે અને ગ્રામોદ્ધારના અનેક કાર્યક્રમો કથાનાયક અશ્વિન દ્વારા અમલમાં મુકતાં બદલાતા ગ્રામ-જીવનની ઝાંખી કરાવે છે. નોકરી મેળવવામાં નિષ્ફળતા મળતાં અશ્વિન તળાવમાં ડૂબીને આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, ત્યાં તેની સમક્ષ ગ્રામલક્ષ્મી પ્રગટ થઈને તેને ગામડાંની સેવા કરવાનો આદેશ આપે છે. ત્યાર પછી ગામડાંના ઉદ્ધાર માટે અશ્વિન એક પછી એક પ્રવૃત્તિઓ આરંભે છે અને તેમાં સફળતા મેળવે છે - એવું કથાનક છે. ગાંધીવિચારને ચરિતાર્થ કરવા તાકતી આ કથામાં

કેટલાક વિચારકોએ ગ્રામજીવનના સજીવ સ્પર્શની ઓછાપ, પાત્રાનુરૂપ ભાષાનો અભાવ, બીબાંદાળ પાત્રો અને સંવેદનાત્મક ઉદાહરણની ઓછાપ જેવી ઊભાંપો જોઈ છે.

દી.મ.

ગ્રિયર્સન જ્યોર્જ અબ્રાહમ: ૧૮૯૪માં બ્રિટિશ સરકાર દ્વારા સ્વપાયેલી ભારતની ભાષા-સર્વેક્ષણ પરિયોજનાના પહેલા નિયામક. એમણે તેત્રીસ વર્ષ બાદ ૧૯૨૭માં પોતાનું સર્વેક્ષણ ૧૧ ગ્રંથોમાં રજૂ કરેલું. આ ગ્રંથો ભારતીય ભાષાશાસ્ત્ર અને સામાન્ય ભાષા-શાસ્ત્રના મહત્વના સંશોધનમાં આધારસામગ્રી બન્યા છે. એમનાં 'લિંગ્વિસ્ટિક સર્વે એવ ઈન્ડિયા-વોલ્યુમ ૯, ખંડ ૨' ગુજરાતી ભાષા અંગેનો છે, જેને કે. કા. શાસ્ત્રીએ 'ભારતીય ભાષા સમીક્ષા - ગુજરાતી ભાષા: ગ્રંથ ૯ ભાગ ૨' નામે ગુજરાતીમાં અનૂદિત કર્યો છે.

ચં.ટો.

ગ્રીન એચ.: 'શબ્દ-સમૂહ: અંગ્રેજી અને ગુજરાતી' (૧૯૫૧) તથા 'કલેક્શન ઓફ ઈંગ્લિશ ફ્રેઝીઝ વિથ ધેર ઈડિયોમેટિક ગુજરાતી ઈક્વિવેલન્ટ્સ' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ઘડતર અને ચણતર-ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૪, ૧૯૫૯): નાનાભાઈ ભટ્ટની આત્મકથા. આ 'એક કેશવભૂઈકારની અનુભવકથા'માં નિખાલસ, નિર્ભીક અને પરલક્ષી આત્મમૂલ્યાંકન જેવા મળે છે. લેખકનો 'પ્રધાન ઉદ્દેશ દક્ષિણામૂર્તિનું ચિત્ર સમાજ પાસે મૂકવાનો' હોવા છતાં કૃતિ એમના જન્મઉછેરથી આરંભાઈ, ચરિત્રનાયક જેમ જેમ વ્યક્તિ મટી સંસ્થા બનતા ગયા તેમ તેમ સંસ્થાકથા પણ બની છે. અહીં રસિક અને પ્રેરક પ્રસંગો લેખકનું પારદર્શક વ્યક્તિત્વ ખડું કરે છે. ત્રિકમબ્રાષા, છોટાભટ્ટ, માતા આદિબાઈ, પત્ની શિવબાઈ વગેરેનાં નોંધપાત્ર રેખાચિત્રો અને જીવંત તળપટ્ટી કાઠિયાવાડી બોલીના પ્રયોગવાળું સરળ, સચોટ, લાઘવયુક્ત ગદ્ય આ કૃતિની સમૃદ્ધિ છે.

ભ.ભ.

ઘડિયાળ: ઘડિયાળને આપણે નહિ, ઘડિયાળ આપણને ચલાવે છે અને ચંત્ર જેવા બનાવી દે છે-એવા વિચારબીજાને ત્રિવિધ સંદર્ભથી વિકસાવતો જ્યોતીન્દ્ર હ. દવેનો હાસ્યનિબંધ.

ચં.ટો.

ઘડિયાળી કર્નલ દીનચાહ: નાટ્યકૃતિ 'મણિપત્ર' (૧૯૩૯)ના કર્તા.

કૌ.શ્ર.

ઘડિયાળી છગનલાલ મોતીરામ: ઉપદેશપ્રધાન કાવ્યકૃતિ 'જીવન-સંદેશ' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

કૌ.શ્ર.

ઘડિયાળી જીવણલાલ હરિલાલ: કથાત્મક કૃતિ 'નિર્ભાંગી ગુલાબ અને નવી વાડીની નાગીચી નંદુ' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

કૌ.શ્ર.

ઘડિયાળી દીનશાહ પેસ્તનજી ફરામજી, 'નારદ મુનિ': પારસી ધર્મની સાંપ્રદાયિક કૃતિ 'ધર્મના મર્મ અને પારસીની આરસી તથા પરમેશ્વરનું પંપાલન' (૧૯૦૩) તેમ જ ચરિત્રાત્મક કૃતિ 'હિમાલયી મહાત્મા સક્મ ગોગો' (૧૯૦૬) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઘડિયાળી મેહરવાનજી બેજનજી (૧૮૭૨, -): નવલકથાકાર. ગુજરાતી-અંગ્રેજી કેળવણી. ચોવીસ વર્ષની ઉંમરે ગ્રંથકર્તા. મેસર્સ કાર્ફે બ્રાઉન-વકીલોની ઓફિસમાં કલાર્ક.

રશિયાના યહૂદીઓ પરના અત્યાચાર વિશેનું 'સિતમે સાઈબીરિયા' અને અમેરિકાના ગુલામોના વેપાર વિશેનું 'ગુલામો બાઝાર' જેવાં અંગ્રેજી-આધારિત નવલકથાનાં પુસ્તકો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ઘડિયાળી હરકિશનદાસ હરજોવનદાસ, 'દેવદાસ' (-, ૧૪-૧૦-૧૯૨૧): પદ્યકૃતિ 'રસિક ઉપદેશમાળા' (૧૯૦૨) તેમ જ 'સીતાહરણ તથા શિવદક્ષનો વિરોધ' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

નિ.વે.

ઘણ ઉઠાવ: સુન્દરમ્ ની કાવ્યરચના. અહીં નવા ઘાટ માટે વિસર્જન ઈચ્છતા કવિનો પ્રકોપ અગુકી બાતીમાં વ્યક્ત થયો છે.

ચં.ટો.

ઘણ રે બોલે ને: ઝંવરચંદ મેઘાણીની પ્રસિદ્ધ કાવ્યરચના. અહીં ઘણ અને અરણના સંવાદ દ્વારા સંહારકને સ્થાને રચનાત્મક સમાજકાર્ય તરફની પ્રગતિલક્ષી વિચારણા પ્રગટ થઈ છે.

ચં.ટો.

ઘનશ્યામ: જુઓ, મુનશી કનેયાલાલ માણેકલાલ.

ઘનશ્યામલાલ: ભકિતરસની પદ્યરચનાઓનો સંગ્રહ 'રસિક અનન્ય-માળા' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ઘર: સાહિત્યના અને અંગત જીવનના અધ્યાસોથી ઘરના સૂક્ષ્મ અર્થ ભાણી સરતા દિગ્વીશ મહેતાનો લલિતનિબંધ.

ચં.ટો.

ઘરેખાન મનહરનાથ માણેકનાથ: સ્વરચિત નવલકથા 'ન્યાયનો નાથ'-આધારિત નાટ્યરૂપાંતર 'ન્યાયનો નાથ' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ઘરેખાન રમેશ રંગનાથ, 'ગીતમ', 'મનારમ', 'રમાપતિ':

વાર્તાકાર. પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ દ્વારકામાં. શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૧૫માં મેટ્રિક. ઐચ્છિક વિષય સાહિત્યમાં ઓનર્સ સહિત ૧૯૧૯માં બી.એ. દૈનિકપત્રો 'હિંદુસ્તાન', 'રંગૂન-મેલ' તથા સાપ્તાહિક 'બ્રહ્મદેશ'ના ઉપતંત્રી તથા તંત્રી. પછીથી વડોદરા રાજ્યના ભાષાંતર વિભાગમાં. જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં સ્વામી પ્રણયતીર્થ નામે સંન્યસ્ત.

એમણે ઝમકદાર શૈલીમાં પત્રકારત્વની દિશા અને દશાનું નિરૂપણ કરતું 'વૃત્તવિવેચન' (૧૯૪૬); હિંદ અને બ્રહ્મદેશની યાત્રાઓનું શેષક વર્ણન કરતાં 'ભ્રમણ' (૧૯૪૮) તથા 'ઉત્તરાપથ' (બી. આ. ૧૯૫૮); બ્રહ્મદેશવિષયક 'સ્વર્ણભૂમિ' (૧૯૩૮) તથા

'બ્રહ્મદેશ' (૧૯૪૨) જેવાં પુસ્તકો ઉપરાંત 'વેદાંત સંજ્ઞા સંગ્રહ' (૧૯૫૨), 'સાધનાઓખી' (૧૯૫૨) અને 'નારણ' (૧૯૪૩) જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે. એમણે ડાંગેના પ્રસિદ્ધ પુસ્તક 'ગાંધી અને બેનિન'નો તેમ જ 'શિવમહિમ્નસ્તોત્ર'નો ગુજરાતી અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

ર.ર.દ.

ઘરેખાન રંગનાથ શંભુનાથ (૧૮૬૫): કવિ, ગદ્યલેખક. પાટણના વતની. ૧૮૮૭માં બી.એ. વડોદરા રાજ્યના નાયબસૂબા.

એમનાં કાવ્યપુસ્તકો 'શ્રીકૃષ્ણલીલામૃત બિન્દુમાળા' (૧૯૨૭) અને 'શ્રીરંગમાળા તથા શ્રીકૃષ્ણ-કીર્તનોત્કલિ' (૧૯૨૩) નાં ગીતો-ભજનોમાં એમનો ભકિતભાવ હૃદયસ્પર્શી રીતે વ્યક્ત થયો છે. 'શ્રીકૃષ્ણનું બાલદર્શન' (૧૯૪૬) માં પ્રવૃત્ત બાલકિશોર શ્રીકૃષ્ણની લોકોત્તર વ્રજલીલાઓનું સુંદર કવિત્વભર્યાં વર્ણનોમાં તાદૃશ નિરૂપણ કર્યું છે. તે સાથે દરેક લીલાનું સહસ્યદર્શન કરાવતી તાત્ત્વિક ચર્ચા પણ પ્રેરક છતાં રસભરી શૈલીમાં કરી છે. 'મહારા ધર્મવિચાર' (૧૯૨૩) માં ચાર્વાકદર્શન, ન્યાય, સાંખ્ય, વૈશેષિક, શંકરવેદાંત અને પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનની તુલનાત્મક, સદૃષ્ટાંત, વિદુત્તાપૂર્ણ ચર્ચા દ્વારા નીતિ અને સદાચારનું મહત્ત્વ સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. 'શ્રીહાટકેશ્વર મહાદેવના વરદોહાનાં ગીત' (૧૯૨૯) અને 'દુનિયાના ધર્મો' (૧૯૩૧) પણ એમની કૃતિઓ છે.

નિ.વે.

ઘાસ અને ઠું: ઘાસ સાથે તદ્દૂપનાની સંવેદના પર પહોંચવું પ્રહ્લાદ પારંખનું કલ્પનભાગ્ય કાવ્ય.

ચં.ટો.

ધૂધવતાં પૂર (૧૯૪૫): ગુનીલાલ મડિયાની સત્તાવીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ. ઘટનાપ્રધાન આ વાર્તાઓનું કલેવર વસ્તુસંકલના, પાત્રનિરૂપણ અને ભાષાભિવ્યક્તિની રીતે નોખું છે. આ વાર્તાઓમાં રંગદર્શિતા અને ળાગણીથી બંધાતું વાતાવરણ વાર્તાકારની સ્વસ્થતાથી પ્રમાણમાં નિયંત્રિત છે. લોકવૃત્તાનું રૂપાંતર વ્યંગિત કક્ષાએ કરવામાં વાર્તાકાર જ્યાં સફળ રહ્યા છે તેવી વાર્તાઓમાં 'કમાઉ દોકરો' અને 'વાની મારી કોપલ' અત્યંત સ્થાયી રૂપ ધારણ કરી શકી છે. ક્યારેક તાલમેલિયું સંયોજન, ઘેરા રંગનું આલેખન અને અપ્રતીતિકર આગનુક તત્ત્વો વાર્તારૂપને હાનિ પહોંચાડે છે, છતાં આ વાર્તાઓ પ્રતિભાશાળી વાર્તાકારનો સંસ્પર્શ પામી છે.

ચં.ટો.

ધીંધા રાજેન્દ્ર (૧૮-૧૧-૧૯૩૦): ચરિત્રલેખક. જન્મ પાટણ (જિ. વડોદરા)માં. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયમાં પ્રથમ વર્ગ સાથે એમ.એ. ન્યૂ હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદમાં અને પછી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના સમાજવિદ્યાભવનમાં શિક્ષણ અને સંશોધનકાર્ય. પછીથી મેઈઝ પ્રોફેસર લિ.માં મેનેજર.

એમણે 'ધૂરોપનો ક્રીટિકલ મેકયાલેવી' (૧૯૬૧) નામની પરિચય-પુસ્તિકા લખી છે.

ર.ર.દ.

ઘેલાભાઈ લીલાધર: 'જરબાસંગ્રહ' (૧૯૮૮) અને 'જન ક્યાસંગ્રહ' (૧૯૯૦) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ઘોડા બાલકૃષ્ણ—ચંદરવાકર પુસ્કર પ્રભાશંકર

ઘોડા બાલકૃષ્ણ: સૂકિતસંગ્રહ 'આત્મપ્રકાશ'(૧૯૭૨)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઘોરિયાણી મહાદેવ: 'શમાપણની બાલવાર્તાઓ'(૧૯૭૭)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ચક્રવાકમિથુન: અભિશાપને કારણે સાંજે વિયુક્ત થતા ચક્રવાક-યુગલની વેદનાને લક્ષ્ય કરતું કાન્તનું આ ખંડકાવ્ય 'આ ઔશ્વર્ચમાં પ્રાણયસુખ શક્ય નથી' એવા ધ્વનિને તીવ્રપણે ઉપસાવે છે. પંખી-કીડાનાં મનોહર ચિત્રો એમાં અંકાયેલાં છે.
ચં.ટા.

ચમુ:કાવા: ચન્દ્રકાન્ત બક્ષીની ટૂંકીવાર્તા. એમાં માણસ જૂનો થતા જાય છે અને દુનિયા નવી થતી જાય છે એવા નરદમ સત્ય વચ્ચે પ્રપીત્રી કોશા અને આંખથી સાંભળતા દાદા કેશરસિંઘની મળતી વેવલેન્ચનું સંવેદનશીલ આલોચન છે.
ચં.ટા.

ચતુરલક્ષ્મી કેશવલાલ: છાપ્પન ભજનોને: સંગ્રહ 'ભજનામૃત'(૧૯૩૨)નાં કર્તા.
૨.૨.૬.

ચતુરસિંહ (અમરસિંહ) નવલસિંહ: 'સૂર્યવંશી ભક્ત વચ્ચેસાજ ચરિત્ર'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ચતુર્વેદી ગૌરીશંકર કા., 'મથાલથી': ત્રણ ત્રણ પ્રવંશનાં નાટકો 'બાળકોનો બાંધવ'(૧૯૩૪) તથા 'બાળકોનો બેલી કોણ?' (૧૯૩૪), 'ભૂલાયેલાં ભાંડુ'(૧૯૩૪) તેમ જ લોકસમાજનો તાદૃશ ચિતાર આપતું નાટક 'વહેમના વમળમાં'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ચરાડવા મનાહરલાલ દુર્લભજી, 'ચંદનેશ'(૨૨-૬-૧૯૪૦): કવિ. જન્મસ્થળ-વતન રાજકોટ જિલ્લાનું જૈતપુર. ૧૯૫૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૨માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૬૦-૬૨માં રાજકોટની સેલ્સ-ટેક્સ ઓફિસમાં. ૧૯૬૨-૬૩માં રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં ખંડ સમયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૩-૬૪માં રાજકોટની શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૬૫થી ૧૯૭૫ સુધી અમરેલીની કોલેજમાં અને એ પછી જૈતપુરની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.
૧૯૬૬ 'ઉદ્દીપન'(૧૯૬૬) એમનો સોનેટ, ગીત અને છંદોભદ્ર કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. ત્યાર પછી ગુજરાતીનાં વિવિધ સામયિકોમાં એમની ઘણી કાવ્યરચનાઓ પ્રગટ થઈ છે. 'રાનેરીના કવિ'(૧૯૭૩) નામે, મણિલાલ દેસાઈના કાવ્યસંગ્રહના આસ્વાદ-વિવેચનની પુસ્તિકા એમણે લખી છે.
૧૯.ગા.

ચરોતરવાળા રમતારામ: 'ઉપકાર તથા બલિદાન ભજનાવલિ'(૧૯૧૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ચરબેલ: રાધેશ્યામ શર્માની ટૂંકીવાર્તા. લક્ષ્યાગ્રસ્ત નાયક માલિશધરે પહોંચતાં અપંગ સાવિત્રી છાપામાંથી ધૂળતા હાથે પ્રેસિડન્ટ કેનેડીના ખૂનની ઘટના લખી બતાવે છે - એવા એના કથાનકમાં આયાસપૂર્ણ છતાં અર્થપૂર્ણ સામગ્રીનો વિનિયોગ થયેલો છે.
ચં.ટા.

ચલેરા (૧૯૬૬): નવી નવલકથાની વિભાવના ચરિતાર્થ કરતી મધુ રાયની પ્રયોગશીલ નવલકથા. એમાં, દ્વારિકામાં જન્મેલા બ્રાહ્મણનો પુત્ર કલકતા જઈ ચડે છે અને વિવિધ સંબંધોમાં ગોઠવતો-ઊખડતો જાય છે. આમ, કાલાનુક્રમે રજૂ થતા પ્રસંગોની શોષી અને વિકસિત પાત્રોને સ્થાને નાયક નિષાદની ચેતના ફરતે સંપર્કમાં આવતો પરિવેશ અને બદલાતાં પાત્રોની આ કથા છે. કથાનકના જાણીતા ઘટકને સ્થાને અહીં ઘટનાઓના દૂટાદ્યવાયા નંનુઓની સંકુલ-સૂત્રતા છે. ચલેરાઓ પાછળનો ચલેરા અને વિવિધ હાસ્ય પાછળની કરુણા આ નવલકથાને આગવી મુદ્રા આપે છે. બાપા નવલકથાના વાતાવરણને અનુરૂપ, ભલક વગરની છતાં અત્યંત પ્રાણવાન છે.
ચં.ટા.

ચંડેયા કાનજી ત્રિકમજી: વિવિધ માત્રામેળ છંદોભદ્ર બોધક કૃતિઓનો સંગ્રહ 'કાવ્યચન્દ્રમણિ'(૧૯૬૫)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ચંદરવાકર પુસ્કર પ્રભાશંકર, 'પુષ્પજન્ય', '૨.૨.૨.'(૧૬-૨-૧૯૨૧): લોકસાહિત્યકાર, સંશોધક, સંપાદક, નવલકથાકાર, એકાંકીકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ચંદરવા (જિ.અમદાવાદ)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ચંદરવા, બોટાદ અને લીંબડીમાં. ૧૯૩૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪માં અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાંથી મુખ્ય વિષય ગુજરાતી સાથે બી.એ. ૧૯૪૬માં ગુજરાત વિદ્યાસભાના અનુ-સ્નાતક ભવનમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે એમ.એ. ૧૯૪૭થી અમદાવાદની એચ. એલ. કોલેજમાં અને ૧૯૫૬થી બી. ડી. મહિલા આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૦થી સૌરાષ્ટ્રની વિવિધ કોલેજોમાં અધ્યાપનકાર્ય કરી ૧૯૬૯થી ૧૯૭૬ દરમિયાન સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના લોકસંસ્કૃતિ અને ચારણી સાહિત્ય વિભાગમાં રીડર. પછીથી ચંદરવામાં 'લોકાયતન' સંસ્થામાં પ્રાધ્યાપક અને માનદ નિયામક તરીકે સેવાઓ આપે છે. ૧૯૪૫માં કુમાર-ચંદ્રક.

લોકસંસ્કૃતિ અને લોકસાહિત્ય ક્ષેત્રે એમનું પ્રદાન છે. તેમાં 'ધૂળ અને ઢેફાં'(૧૯૬૮), 'ધરની ફેરે ફેરે'(૧૯૭૦), 'રસામૃત'(૧૯૭૮), 'લોકામૃત'(૧૯૮૦) વગેરે એમના વિવેચનગ્રંથો છે અને તેમાં 'ગુજરાતનો નાથનો આધાર બીજો' તથા 'હમીરજી ગોહિલ-લોકતત્ત્વીય અધ્યયન' વગેરે લેખોમાં એમની લોકતત્ત્વીય અભિગમ-પદ્ધતિનાં દર્શન થાય છે. લોકવાર્તાના સ્વરૂપને ચર્ચાનું પુસ્તક 'લોકવાર્તા'(૧૯૭૯) પણ ઉલ્લેખનીય છે. 'પઢાર: એક અધ્યયન'(૧૯૫૩) પઢાર જાતિના અભ્યાસનો ગ્રંથ છે. ચારણી સાહિત્યનાં બે સંપાદનો 'અંગદવિષ્ટિ'(૧૯૭૪) અને 'કુંડલિયા જશરાજ હર ઘોલાણિયા'(૧૯૭૪) પણ એમનાં અભ્યાસનિષ્ઠ સંપાદનો છે. 'ખિતરનો ખેડુ'(૧૯૫૫), 'નવો હલકો'(૧૯૫૬),

‘ચંદર ઊગ્ધે ચાલવું’ (૧૯૬૪), ‘સિંધ્યા તુલને શીશ’ (૧૯૬૬), ‘વાગે રૂઢી વાંસળી’ (૧૯૬૯), ‘સોનાની ઝાળ’ (૧૯૭૦), ‘ઓખા-મંડળની લોકકથાઓ’ (૧૯૭૦) ઇત્યાદિ લોકકથાઓ અને લોકગીતાનાં એમનાં અભ્યાસપૂર્ણ સંપાદનો છે. ‘નવો હલકો’નું વિષયવાર વર્ગીકરણ તથા ‘ઓલ્યા કાંઠાનાં અમે પંખીડાં’માંનાં કાશ્મીર, આસામ, પંજાબ, બિહાર, રાજસ્થાન અને આંધ્રપ્રદેશનાં લોકગીતા, એનો આસ્વાદ, ગઢવાલી લોકગીતા અને બીહુ લોકગીતા વિશેનો એમનો અભ્યાસ આ વિષયના અભ્યાસીઓને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડે એ કોટિનાં છે.

એમની પંદરથી વધુ નવલકથાઓમાં ‘શંકતાં રતન’ (૧૯૪૬), ‘ભવની કમાણી’ (૧૯૫૪), ‘બાવડાના બળે’ (૧૯૫૪), ‘માનવીનો માળો’ (૧૯૫૫), ‘લીલુડાં લેજે’ (૧૯૫૬) ઉપરાંત ‘ધરતી ભાર શંકીલશે’ - ખંડ ૧, ૨, (૧૯૬૩, ૧૯૬૪), ‘ગીર અમારી છે’ (૧૯૭૫) અને ‘શંક લેયાના’ (૧૯૭૬) ઉલ્લેખનીય કૃતિઓ છે. લોકજીવન-વ્યવહારના પ્રત્યક્ષ અનુભવને નવલકથામાં યોગ્યતા તેઓ વારંવાર પ્રાદેશિક નવલકથાકાર છે. પઢાર, કાંળી વગેરે જાતિઓના ઈતરિવાજ અને વટવહેવારનું સીધું નિરૂપણ અને ગ્રામવાસી પ્રત્યેના સર્જકના સદ્ભાવનો પરિચય કરાવતી આ નવલકથાઓ લોકપ્રિય નીવડી છે. ‘પિયરનો પડોશી’ (૧૯૫૨), ‘યજ્ઞ’ (૧૯૫૫), ‘મહોના ઓવારે’ (૧૯૫૫) અને ‘સહકારમાં’ (૧૯૫૮) જેવા એકંકીસંગ્રહમાં પણ નવલકથાનું ભાવવિશ્લેષ છે. ‘રંગલીલા’ (૧૯૫૭) નટીશૂન્ય એકંકીઓનું એમણે કરેલું સંપાદન છે.

‘બાંધણી’ (૧૯૫૫), ‘અંતરદીપ’ (૧૯૫૬) અને ‘શુકનવંતી’ (૧૯૫૬) એમના નવલકથાસંગ્રહો છે. વાર્તાઓ બહુધા પ્રાદેશિક વાતાવરણ પર મંદિત છે. આ ઉપરાંત ‘પ્રાણીધર’ (૧૯૫૬) તથા લોકઘડતરની પ્રકીર્ણ કૃતિઓ પણ એમણે રચી છે.

બ.જ.

ચંદા : પાટણવાલિયા કામમાં પોતાની ટેક અને કર્તવ્યપરાપણનાથી મુદ્રા ઉપસાવતી, ઈશ્વર પેટલીકરની નવલકથા ‘જનમટીપ’ની નાયિકા.

ચં.ટો.

ચંદુ મહેસાનવી : જુઓ, ઓઝા ચંદુલાલ શંકરલાલ.

ચંદુભાઈ, ‘જ્ઞાનયોગી’ (૧૯૮૪, ૧૯૫૪) : ‘શ્રી ચંદુભાઈનું આત્મ-વૃત્તાંત’ (૧૯૪૩) તથા પત્રસંચય ‘જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ’ (બી. આ. ૧૯૪૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદુલાલ લલ્લુભાઈ : ‘લલ્લુભાઈ ગોવર્ધનદાસની જગત્ લીલા/વિદેહમુક્ત લલ્લુભાઈ ગોવર્ધનદાસનું જીવનચરિત્ર’ (૧૯૦૫) તથા ‘અખૂટ જીવનદોરી’ (૧૯૨૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદુલાલ હરગોવિંદ : ‘દિલચમન ગાયન’ - ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદે આનંદ વિઠ્ઠલદાસ (૪-૬-૧૯૪૮) : નવલકથાકાર. જનમ

કોઠારા (જિ. કચ્છ)માં. શિક્ષણ માંડવીમાં. ૧૯૬૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૭૦માં બી.કોમ. તાડપત્રી અને પૅકિંગ મટિરિયલ્સનો વ્યવસાય.

એમણે ‘પરપોટા’ (૧૯૭૨), ‘પાર્થને કલો ઉતારે બાણ’ (૧૯૮૨), ‘ગામાઈ’ (૧૯૮૩), ‘મિથુ’ (૧૯૮૩), ‘શમળાં અધૂરાં’ (૧૯૮૩), ‘ઈલા’ (૧૯૮૪) અને ‘ડેડ એન્ડ’ (૧૯૮૬) જેવી લોકભાગ્ય નવલકથાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

ચંદે જગજીવન સમજી, ‘ભ્રમિત’ (કરાંચીવાળા) : તીર્થધારીમાં ચાલતાં અનિષ્ટોને નિરૂપતી, સલૈયાબદ્ધ કૃતિ ‘ધર્મી ધુતારો અને પોલાંમપોલ’ તથા ‘અક્કલનો કટોરો’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદે રમેશકુમાર, ‘રૂપમ્’ : કટાક્ષચિત્રોનો સંગ્રહ ‘વ્યંગ-રંગ’ - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદ્ર : જુઓ, ત્રિવેદી ચંદ્રકાન્ત હરિલાલ.

ચંદ્ર ઝવેરી : જુઓ, પારેખ જયંત જેઠાલાલ.

ચંદ્ર પરમાર : જુઓ, પરમાર સમચંદ્ર પથુભાઈ.

ચંદ્રક શાહ : જુઓ, શાહ ચિનુભાઈ ચંદુલાલ.

ચંદ્રકાન્ત : ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ના નાયક સરસ્વતીચંદ્રનો મિત્ર. સરસ્વતીચંદ્રને ગુહ-ત્યાગ ન કરવાને સમજાવવા મથેલા અને એમાં નિષ્ફળ જતાં વ્યથિત બનેલા આ પાત્રની મિત્રપ્રીતિનું નિરૂપણ નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટો.

ચંદ્રકાન્ત : ત્રિઅંકી નાટક ‘માલવપતિ શ્રી રાજભરચરી’ (૧૯૩૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદ્રકાન્ત બક્ષીથી ફેરો (૧૯૭૩) : છઠ્ઠા દાયકાના ચંદ્રકાન્ત બક્ષીથી આરંભી ‘ફેરો’ના સર્જક સંવેશ્યામ શર્મા સુધીના નવલકથાકારોની પ્રયોગશીલ લાગેલી આધુનિક નવલકથાઓ પરનું સુમન શાહનું અભ્યાસપુસ્તક. વિવેચકે અહીં પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ચિત્ર કારું રાખીને રચનાઓની સમ્યક્ છબી ઝીલવાની કોશિશ કરી છે અને આસ્વાદ-મૂલક સમીક્ષાઓ આપી છે. કૃતિમાં જે તે વખતે જે કંઈ મૂલ્ય ઊપસનું જણાયું છે તેનું જ આકલન કર્યું છે. અહીં ચોવીસ જેટલી નવલકથાઓ ઉલ્લેખાયેલી છે, તેમાંથી ‘અમૃતા’, ‘દિગ્ગનપત્ર’, ‘મહાભિનિષ્ક્રમણ’, ‘પગનાં પ્રતિબિંબ’, ‘ચહેરા’ - એ નવલકથાઓનો વિસ્તૃત અભ્યાસ થયો છે; અને તે તે રચનાની નાનીમોટી સિદ્ધિમર્યાદાઓનું પ્રકરણવાર સૂચન થયું છે. સુમન શાહનો આ રચનાઓ અંગેનો નિષ્કર્ષ એ છે કે સર્જનકર્મના ભાગરૂપે લેવાયેલું ભાષાકર્મ આ સઘળી રચનાઓમાં ભાવપૂર્ણ વ્યંજનાવિસ્તારનું સુપરિણામ આણે છે અને રચનાને સૌંદર્યલક્ષી દરજ્જે અર્પે છે. આધુનિક નવલકથાઓ વિશે પ્રામાણિક પ્રતિભાવ આપનું આ પુસ્તક ધ્યાનપાત્ર રહ્યું છે.

ચં.ટો.

ચંદ્રકાન્તનો ભાંગી ભુક્કો કરીએ - ચાવડા કિશનસિંહ ગોવિંદસિંહ

ચંદ્રકાન્તનો ભાંગી ભુક્કો કરીએ : આત્મનિર્ભરતાના સૂરમાં આત્મવિસર્જન પર પહોંચતી અને નવસર્જન વ્યંગિત કરતી ચંદ્રકાન્ત શેઠની જાણીતી કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

ચંદ્રમણિ : જુઓ, રાજ પર્વતસિંહ હમીરસિંહ.

ચંદ્રવદન ચી. મહેતા : વિનોદ ભટ્ટનો વ્યંગપૂર્ણ ચરિત્રનિબંધ. નાટક, લગ્ન, વિદેશપ્રવાસ તેમ જ વિવક્ષણ વાણીવ્યવહાર જેવા જીવન-ઘટકોને લક્ષ્ય કરી ચંદ્રવદન મહેતાનું અહીં મામિક વ્યક્તિત્વ આલેખાયું છે.

ચં.ટો.

ચંદ્રશંકર : બોધક હાસ્યકથાઓ 'બોધાના બખેડા' (૧૯૨૮), 'શમે' (૧૯૨૮), 'બાલમિત્રની વાર્તા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૮) અને 'રાજાજીની વાર્તા' (૧૯૨૮) તેમ જ 'સતી જન્મમાં ઓગણ : સિદ્ધરાજ અને સતી સાવિત્રીના ગરબો' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચંદ્રહાસ શેલત : જુઓ, સેવારકા ચંદુલાલ ભગવાનજી.

ચંદ્રાવલીમંયા : ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા 'સરસ્વતીચંદ્ર'માં નદીમાં પડી તણાઈ જતી નાપિકા કુમુદને બચાવતું અને સરસ્વતીચંદ્ર-કુમુદસુંદરીના મિલન માટે મથતું વાત્સલ્યપૂર્ણ સાધ્વીનું પાત્ર.

ચં.ટો.

ચંપકભાઈ, 'પરમાનંદ' : ભક્તિ અને સમર્પણનો મહિમા કરતા બોધપ્રધાન પત્રોનો સંગ્રહ 'પરમાનંદપત્રો'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ચંપૂ વ્યાસ : જુઓ, વ્યાસ ચંદ્રકાન્ત પૂજાલાલ.

ચાખડીએ ચઢી ચાલ્યા હસમુખલાલ (૧૯૭૦) : જ્યોતિષ જનોની નવલકથા. હાસ્યરસને અવલંબીને ચીલેચલુ વિષયવસ્તુમાંથી ક્વાત્મક આકૃતિ ઉપસાવતી આ કથા છે. એમાં, એક બાજુ માનુશી ચંચળબા, પત્ની શારદા અને ત્રણ દીકરીઓ વચ્ચે જીવતા બેન્ક ઓફિસન્ટ હસમુખલાલનું ઠઠ્ઠાચિત્ર છે, તે બીજી બાજુ પિતા દ્વારા થયેલી માનુહત્યાની પીડામાંથી મુક્ત થવા માગતા આધુનિક વિચારધારા પ્રગટાવતા બૌદ્ધિક અજ્ઞ શાહનું કરુણ-ચિત્ર છે. આ બંનેની રોજિંદી વાસ્તવિકતાઓનાં સંયોજનોથી કથામાં વેગ આવ્યો છે. મધ્યમવર્ગીય હસમુખલાલના હાથમાં અજ્ઞ શાહ રૂ. ૨૫,૦૦૦નો ચેક સરકાવે છે અને પારકા રૂપિયા હસમુખલાલ સ્વીકારે છે કે સ્વીકારતા નથી એવી સંદિગ્ધ ક્ષણોમાં કથાનું સમાપન થાય છે. હસમુખલાલના વ્યક્તિચિત્રને કેન્દ્રમાં રાખતી અને ભાષા તેમ જ નિરૂપણના કીશલ સાથે આનુકમિકતાની નીરસતાને તોડતી આ નવલકથા પ્રયોગ લેખે સફળ છે.

ચં.ટો.

ચાગલાણી સ્નેહકુમાર : પ્રચલિત ગીત-ઢાળોમાં રચેલાં 'અંબાજીનાં હંદ-કાવ્યો' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચારણિયા હાસમ હીરજી : જીવનચરિત્ર 'જેન ઓફ આર્ક' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચારુદત્ત : જુઓ, સોમૈયા હરજીવનદાસ.

ચાવડા કિશનસિંહ ગોવિંદસિંહ, 'જિપ્સી' (૧૭-૧૧-૧૯૦૪,

૧-૧૨-૧૯૭૯) :

નિબંધકાર, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ વડોદરામાં. મૂળ વતન સુરત જિલ્લામાં સચીન પાસેનું ભાંગ. વડોદરા, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અને શાંતિ-નિકેતનમાં શિક્ષણ. થોડો સમય ફેલોશિપ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં શિક્ષક. ૧૯૨૭-૨૮માં પોરિયેરી આક્રમમાં. ૧૯૪૮માં અમેરિકામાં પિટ્સબર્ગ કોલેજી ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજીમાં છ મહિના માટે પ્રિન્ટિંગ પ્લન્ટ મેનેજમેન્ટનો કોર્સ. વડોદરામાં 'સાધના મુદ્રણાલય'ની સ્થાપના. 'ક્ષત્રિય'ના તંત્રી. 'નવગુજરાત'ના સહતંત્રી. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત. ૧૯૬૦થી અલમોડા પાસે મોરનોલા આક્રમમાં નિવાસ.

જીવનકાળ અને જીવનમાંગલ્યની ભૂમિકા પરથી રંગદર્શી મનસ્તંત્રની અનેક મુદ્દાઓ પ્રગટાવતું ચિત્રાત્મક શૈલીનું આ લેખકનું ગદ્ય ગુજરાતી ગદ્યનું એક વિશેષ લેખકિતક પરિમાણ છે. એમાં અધ્યાત્મ અને રહસ્યનું ભારજલું સત્ત્વ ભળેલું હોવા છતાં એકદરે ઈન્દ્રિયરાગી મૂર્તતા, રમાણીયતા નરફ ઝેંચી જાય છે. આવા ગદ્યનું ઉત્તમ પ્રતિનિધિત્વ કરતું એમનું પુસ્તક 'અમાસના તારા' (૧૯૫૩) પ્રસિદ્ધ છે. એમાં રેખાચિત્ર, સંસ્મરણ અને આત્મકથાના ત્રિવિધ સ્તરને સ્પર્શતા પ્રસંગોમાં જીવનના અનુભવોનું વિધાયક બળ છે. પ્રવાસી અને સાહિત્ય-સંગીત-ચિત્ર-પ્રેમીનો એમાં પરિચય થાય છે. 'જિપ્સીની આંખે' (૧૯૬૨)માં થોડાં વધુ સંસ્મરણો છે. 'હિમાલયની પત્રયાત્રા' (૧૯૬૪) હિમાલય પરના પ્રેમનો સંતર્પક આલેખકાર બતાવે છે; 'તારામેત્રક' (૧૯૬૮) જુદી જુદી પાંત્રીસ અંગત ચરિત્રરેખાઓ આપે છે; તે 'શમુદ્રના ટૂંપ' (૧૯૬૮)માં જીવનમર્મને સ્પર્શતા ચોવીસ જેટલા લેખો સંગ્રહાયેલા છે. 'અમાસથી પૂનમ ભણી' (૧૯૭૭) એમની અધ્યાત્મ-જિજ્ઞાસાની આંતરયાત્રા છે અને એમાં સત્યપ્રેમની સોધ કેન્દ્રસ્થાને છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ધરતીની પુત્રી' (૧૯૫૫) નવલકથા તેમ જ 'કુમકુમ' (૧૯૪૨) અને 'શર્વરી' (૧૯૫૬) વાર્તાસંગ્રહ પણ આપ્યાં છે.

હિંદી ભાષાની ઉત્પત્તિથી માંડી વર્તમાન યુગ સુધીની સામગ્રી આપતા 'હિન્દી સાહિત્યનો ઇતિહાસ' (૧૯૩૦) અને કબીરની વિચારધારા તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્યના સંદર્ભે એના પ્રચાર, પ્રસાર અને પ્રભાવને વર્ણવતો 'કબીર સંપ્રદાય' (૧૯૩૭) એ એમના અભ્યાસગ્રંથો છે.

'પંચોત્તરમે' (૧૯૪૬), 'પ્રો. જ. ક. ઠાકોર અધ્યયનગ્રંથ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૯), 'શ્રી ર. વ. દેસાઈ અભિનંદનગ્રંથ', 'પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા રજતમહોત્સવ ગ્રંથ', 'અરવિંદ ધોષના પત્રો' ઇત્યાદિ એમનાં સંપાદનો છે.

એમના અનુવાદગ્રંથોમાં 'ધોડો કેશવ કવે'નું આત્મચરિત્ર (૧૯૨૭), 'ગરીબની હાથ' (૧૯૩૦), 'જીવનનાં દર્દ' (૧૯૩૦),

‘સંસાર’(૧૯૩૧), ‘અંધારો યાને ગામડિયો સમાજ’(૧૯૩૩), ‘કુમુદિની’(૧૯૩૫), ‘ભૈરવી’(૧૯૩૫), ‘પ્રેમાશ્રમ’-૧, ૨ (૧૯૩૭), ‘સંત કબીર’(૧૯૪૭), ‘ચિત્રલેખા’(૧૯૫૭), ‘અનાદત નાદ’(૧૯૬૦), ‘જ્ઞાનેશ્વરી’(૧૯૭૯) વગેરે મુખ્ય છે. ચં.ટો.

ચાવડા નટવરસિંહ: આત્મશૈલીએ લખાયેલી પાંચઠ ગદ્યકંઠિકાઓનો સંગ્રહ ‘ચાત્રી’(૧૯૬૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચાવડા નન્યુસિંહ ડાથીભાઈ (૧-૮-૧૯૦૬): જન્મ અને પ્રાથમિક શિક્ષણ બીલોદરા (જિ. વડોદરા)માં. વડોદરા શબ્દચના કેળવણી ખાતામાં શિક્ષક.

એમણે ‘વીણા કૂવ’ નામની કૃતિ ઉપરાંત પુરાતત્ત્વ અને ઇતિહાસના લેખો પણ લખ્યા છે.

૨.૨.૬.

ચાંદનાલા વસનજી પરમાનંદ: ‘ગુણગરં સ્તોત્રચિત્ર’, ‘ધાગ-પદ-સંગ્રહ’, ‘ધાગવાશિક્ષાર’ અને ‘સુભાષિત-સ્તનભાણુગારમ્’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ચાંદની: પદ્ય પદની કીર્તીનગ સુંદર બનાવી દેનાર ચાંદનીની ચમત્કૃતિને લક્ષણીમાં મઠી જેની શ્રાવમુકુન્દ દવેની કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

ચાંદામામા: જુઓ, મહેતા ચંદ્રવદન ચીમનલાલ.

ચાંદીવાળા દાઉદભાઈ વાય., ‘અસર સુરતી’(૧-૧૨-૧૯૨૨): કવિ. જન્મ ટંકારા (જામનગર)માં.

એમણે ‘સાહ્યમાં મૃગજળનો દરિયો’(૧૯૭૮) ગદ્યસંગ્રહ આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

ચાંદીવાળા વ્રજકૃષ્ણ: ‘બાપુનો સેવામાં’ પુસ્તકના કર્તા.

નિ.વો.

ચાંપાનેરિયા જીવણલાલ કલ્યાણદાસ (૯-૩-૧૯૦૨): શિક્ષણ ખાસદ, તથા અમદાવાદ અને મુંબઈમાં. જુનિયર બી.એ.ના વર્ષમાંથી અસાધકારનો લડતમાં. અવારનવાર જેવવાસ.

એમણે ગાંધીજી વિશેનું ચરિત્રાત્મક પુસ્તક ‘ગુણનું ક્ષમણ’ તેમજ ચીનની જાનતાની હિલચાલ વર્ણવતું પુસ્તક આપેલાં છે.

૨.૨.૬.

ચાંપાનેરી ગોવિંદજી ભાણાભાઈ, ‘સૂર્યગંગા’(૧૮-૧૧-૧૯૧૨,-): કવિ. જન્મ ઉમરગામ તાલુકાના દેડરી ગામમાં. ૧૯૩૧ માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૬ માં સિનિયર ટ્રેઈનિંગ. ૧૯૫૮ માં કોવિદ. શિક્ષકનો વ્યવસાય. ૧૯૩૬ થી શાળાના આચાર્ય.

એમની પાસેથી ‘કાવ્યકૌમુદી’(૧૯૬૬) પુસ્તક મળ્યું છે.

નિ.વો.

ચાંલેયા શિવલાલ છગનલાલ: ‘ગુનરેશ્વર વીર વનશબ્દ’(૧૯૪૦) નાટકના કર્તા.

નિ.વો.

ચિત્રગુપ્ત: સહસ્તાત્મક, કુનૂલલપ્રેરક નવલકથા ‘જુબેદા’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૬, ૧૯૨૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

ચિત્રદર્શના (૧૯૨૧): વિવિધ પ્રસંગોએ દોરણમાં શબ્દચિત્રો ઉપસાવેને ન્યાનાલાવને કાવ્યસંગ્રહ. કવિતાની ટૂંકી વ્યાખ્યા શબ્દચિત્ર હોઈ શકે એ વાત લક્ષમાં રાખી કરેલાં આ ઐતિહાસિક તેમ જ કાલ્પનિક ચિત્રો છે. અહીં મનુષ્યોનાં, કુદરતનાં અને કલાની વિશેષતાનાં ચિત્રો છે. ‘ગુનસ્તા’ કાવ્યમાં ગુનસ્તાનું પ્રશસ્તિપૂર્ણ ચિત્ર છે. શબ્દચિત્ર સાર્યું હોવું જોઈએ અને સ્નેહને લીધે સત્યદર્શનમાં દૃષ્ટિવિકાર ન થવો જોઈએ એવી કવિની અહીં નેમ છે. અહીં ગીતો, વૃત્તપદ્ધ કાવ્યો, ખંડકાવ્યો અને ડોલનશૈલીની રચનાઓ છે; તે ‘મહારાજ સયાજીરાવ’, ‘દયાનંદ સરસ્વતી’, ‘કલાપીનો સાહિત્યદરબાર’ અને ‘ગુનસ્તાજી’ જેવા ગદ્યખંડો છે. ‘શરદ્ પૂનમ’ અને ‘શ્રાવણી મધ્યાહન’નો સર્જનવેગ, ‘કુલયોગિની’ અને ‘પિનૂતપર્ણ’નો ભાવાવેગ તેમ જ ‘કાકિયાણીનું ગીત’ અને ‘ચાલવાટિકા’નો લયસંવેગ આસ્વાદ્ય છે.

ચં.ટો.

ચિત્રવિલોપન: નાયક સાથેનું મિલન ઈચ્છતી નાપિકાની પુત્રીસહિત નાવ ટૂંકી જાય છે, એવા વૃત્તાન્તનું આલોપન કરતું નરસિંહરાવ દોવેટિયાનું ખંડકાવ્ય.

ચં.ટો.

ચિનાઈ ચીમનલાલ જીવણલાલ: નવલકથા ‘કુમુદકળા’ના કર્તા.

નિ.વો.

ચિનાઈ જ્યંતીલાલ યુનોલાલ: શાળાપંચામી પુસ્તક ‘વ્યાકરણ અને લેખનના સરળ પાઠો’(૧૯૪૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

ચિનાઈ દીનબાઈ આ. ફ.: મૂળ અંગ્રેજી પુસ્તકોને આધારે લખાયેલી નવલકથાઓ ‘કેળવણીના પ્રતાપ યાને ભોંયે પડ્યા ભોંયે ન શકે’(૧૯૦૪), ‘મિટી મડમ’(૧૯૧૪) વગેરેનો કર્તા.

નિ.વો.

ચિનુભાઈ: જશૂસી નવલકથા ‘શંખીધરના કૂં ફાટો’(૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ચિન્તયામિ મનસા(૧૯૮૨): સુરેશ જાણીના વિવેચનલેખ-સંગ્રહ. સંગ્રહના બધા લેખો સિદ્ધાંતચર્ચાના છે. એમાં ‘અર્થઘટન?’ નામનો પહેલો લેખ સૌથી વિશેષ ધ્યાનપાત્ર છે. અર્થ એટલે રસ ને અર્થઘટન એટલે રસનિષ્પત્તિની પ્રક્રિયાની તપાસ, સ્વાસ્વાદમાં જે વિદ્યો આપનાં હાથ તેની આલોચના-એવી ભૂમિકા બાંધી એમણે અર્થઘટનના પ્રશ્નની અહીં ચર્ચા કરી છે. એ સિવાય ‘વિવેચનનો ચૈતન્યવાદી અભિગમ’, ‘કાવ્યવિવેચનનો એક નવો અભિગમ?’ ‘નવ્ય વિવેચન વિશે થોડું’, ‘સંકેતવિજ્ઞાનની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા’, ‘સંકેતવિજ્ઞાન’, ‘સાહિત્યવિવેચન અને ભાષાવિજ્ઞાન’, ‘અર્થચીનતા અને અનુ-અર્થચીનતા’ જેવા લેખોમાં પશ્ચિમના સાહિત્યવિવેચનના કેટલાક આધુનિક અભિગમો વિશે માહિતી

ચિરંતન - ચોકસી ગોવિંદલાલ બાલાભાઈ

આપી છે. એમાં વિવિધ અભિગમો વિશેના લેખકના પ્રતિભાવ મળે છે, તેપણ સાહિત્ય તરફ જોવાનો લેખકનો પોતાનો કોઈ ચોક્કસ અભિગમ બંધાતો હોય એવો અનુભવ ઓછો થાય છે. આ લેખો કોઈ ને કોઈ વિદેશી લેખોના વિચારોનાં મુક્ત તારણ હોય એવી પણ શક્યતા જોઈ શકાય છે. 'સાહિત્ય અને ફિલસૂફી', 'સાર્ત્ર-આઠના સંદર્ભમાં' જેવા લેખોમાં સાહિત્ય અને ફિલસૂફી વચ્ચેના સંબંધની વિચારણા થઈ છે.

જ.ગા.

ચિરંતન: જુઓ, બાવીસી શાંતિલાલ કપુરચંદ.

ચિસ્તી નિઝામુદ્દીન પીરસાહેબ: ઉર્દૂ ભાષાના પુસ્તક 'બદરે મુનીર'ને આધારે લખાયેલી પદ્યવાર્તા 'લામીકૃત કાવ્ય અજાયબી' - ભાગ ૨ તેમ જ 'કામિની મોહ દુઃખદર્શક કાવ્ય' (૧૮૭૯) તથા 'વડોદરાવિલાસ' (૧૮૭૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચિહ્ન (૧૮૭૮): ધીરેન્દ્ર મહંતાકૃત નવલકથા. પોલિયોના રોગથી અપંગ બનેલા અત્યંત સંવેદનશીલ ઉદયની આત્મસન્માનપૂર્વક જીવવાની આ વ્યથા-કથા છે. આત્મકથાને ન સ્વીકારતો, ન પોષતો ઉદય શેશવમાં, હોસ્પિટલમાં અને કોલેજ/જીવનમાં કઈ રીતે પોતાની મર્યાદાને વટી જવા માગે છે, કઈ રીતે પરાભવ સ્વીકારવા માગતો નથી - એની મથામણનો વિગતપૂર્ણ આલેખ અહીં જીવન ગદ્યમાં રજૂ થયો છે. પાત્રો, પ્રસંગો અને પરિસ્થિતિઓ ઉદયના સંદર્ભ પર જ નિર્ભર છે. સ્થૂળ ઘટનાઓ તહીં પણ ઘટનાઓથી જન્મતાં સંવેદનોનું લક્ષ આ નવલકથાને નોખી બનાવે છે.

ચં.ટ્રો.

ચિતામણિ: જુઓ, પંડ્યા મણિલાલ મયારામ.

ચી. ના પટેલ: જુઓ, પટેલ ચીમનલાલ નારણદાસ.

ચીકીન સોરાબજી હોરમસજી: 'પારસી ઓગરખા'ના કર્તા.

નિ.વા.

ચીતળિયા કરસનદાસ જી.: જીવનચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'ગિાખલે અને સ. ઓ. ઈ. સોસાઈટી' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચીનવાલા આર. જી.: માનવમનનાં ઊંડાણોનો તાજ મેળવવા મથતી નવલકથા 'મનદું મોદીનો લીલા છોડ' (અનિલ કોઠારી સાથે, ૧૯૬૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચીમનલાલ નરસિંહદાસ: 'દિલગીરીનો દંખાવ' (૧૮૭૫) તથા 'મહારાજ મલહારરાવનો રાસડો' (૧૮૭૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચીમનલાલ હાથીભાઈ: અજાયબીભરી ઘટનાઓને ગૂંથી લેતી વાર્તા 'દેવી પોપટ' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચુડગર ચુનીલાલ પોપટલાલ (૧૯૦૭): કવિ. વતન વઢવાણ. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. ૧૯૪૨ ની લોકકાંતિ દરમિયાન ભૂગર્ભ પ્રવૃત્તિ અને કારાવાસ. પછીથી રાજકીય કારકિર્દી.

એમણે 'ખાદી તથા લગ્નનાં ગીતો' (૧૯૩૦) નામે કાવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે.

નિ.વા.

ચુડગર સાંકળચંદ ભુલાભાઈ: નિબંધસંગ્રહ 'કૂલગૂંચણી' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચુડસમા એલ. જી.: મનુષ્ય પોતાના સ્વર્થ માટે બળદ જેવાં મૂંગાં પાણીઓ સાથે કેવી નિર્મમતાથી વર્તે છે તેની કટુ છબી રજૂ કરતું પુસ્તક 'એક અબોલની આત્મકથા' ના કર્તા.

નિ.વા.

ચુડસમા મનુ: કવિ. ગોંડલના વતની. જન્મથી અંધ.

એમની પાસેથી પ્રાચીન ભજનવાણી અને લોકગીતોના ઢાળમાં રચાયેલાં કાવ્યો-ગીતો ઉપરાંત સોરઠી દુહા, ત્રિભંગી, ચર્ચરી વગેરે માત્રામેળ અને મુખ્યત્વે ચારણી છંદમાં લખાયેલાં કવિતોનો સંગ્રહ 'મનુ કાવ્યમંજરી' (૧૯૬૨) મળ્યો છે.

નિ.વા.

ચુનીલાલ પીતાંબરદાસ: 'બજરાવળીની...ગરખા' (૧૮૮૬) તેમ જ 'નવા રમૂજ ગરખા' (૧૮૮૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ: 'મદનમાલતી' (૧૮૯૪) નાટકના કર્તા.

નિ.વા.

ચેતન: સમપદીના મંત્રોને વિશદપાંજુ નિરૂપના કાવ્યખંડોના સંચયરૂપ કૃતિ 'સમપદી' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

ચેવલી મોહનલાલ જયકૃષ્ણલાલ: નવલકથા 'આર્પાનું આર્પન' : હિંદ વીરંગના' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ચોકસી અરુણા સુરેન/પટેલ અરુણા મણિભાઈ (૧-૧૧-૧૯૪૩): પ્રવાસલેખક. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના છોટાઉદેપુરમાં. ૧૯૫૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૩માં માનસશાસ્ત્ર વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૫માં એસ.ટી.સી. ૧૯૬૩થી ૧૯૭૫ સુધી છોટાઉદેપુરમાં શિક્ષિકા.

એમની પાસેથી પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક 'ચલો રે મનવા માન-સરોવર' (૧૯૮૯) મળ્યું છે.

નિ.વા.

ચોકસી ગોવિંદલાલ બાલાભાઈ: કવિ, નવલકથાકાર.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'સત્યબળનાવલી' (૧૯૧૨); સામાજિક અને રહસ્યપ્રધાન નવલકથાઓ 'સુંદર અને રસિક' (૧૯૦૫), 'સુંદર મણિ' (૧૯૦૬), 'મનહર મોતી' (૧૯૦૬), 'શ્રી નવીન ઉદય-આળા નાટક અને સવિતા નોવેલ' (૧૯૦૭), 'પ્રેમપીજલ અથવા ભેદપુકત કહાણી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૧૨), 'લાલ અને કમળા' (૧૯૨૭), 'પૂર્ણચન્દ્ર અને લલિતા' (૧૯૩૦) તેમ જ નાટ્યકૃતિ 'ઉદયઆળા' (૧૯૦૭) તથા અન્ય કથાત્મક પુસ્તકો 'ચંદ્રમણિ યાને સંસાર-સુધારક સાર' (૧૯૦૬), 'પ્રેમ-ઘેલો અથવા પ્રેમથી

પીઠાનો પંથી' (૧૯૦૬) અને 'મનહર મેના' (૧૯૩૦) આપ્યાં છે.
કી.બ્ર.

ચોકસી ચંદુલાલ ભોગીલાલ : 'સાચી યાત્રા અને કીર્તનો' (૧૯૪૪)
-ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી જદુલાલ નારણદાસ : પદ્યકૃતિ 'નારી કે નાગણ' (૧૯૨૮),
ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિઓ 'મુંબઈની શેઠાણી યાને સુપરેલી સુંદરી'
(૧૯૨૨) તથા 'જદુઈ માછલી અને પથ્થરનો બાદશાહ' (૧૯૨૮),
જીવનચરિત્ર 'બક્તરાજ પ્રહલાદ' તેમ જ સંપાદન પ્રેમાનંદકૃત
'ઓખાહરણ' (૧૯૨૮) તથા 'સોળ વર્ષની સતી અને નવ વર્ષનો
પતિ' (૧૯૨૯)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી જવેરીલાલ શંકરલાલ : ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિ 'સુબોધસિદ્ધ અને
સત્યસિદ્ધ' : ૧ (ચુનીલાલ હરજોવિદદાસ જ્ઞાની સાથે, ૧૯૦૬)ના
કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી નાજુકલાલ નંદલાલ (૨૫-૭-૧૮૯૧, -): ગદ્યલેખક,
અનુવાદક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૦૯માં મૅટ્રિક. વડોદરાના
કલાભવનમાં અભ્યાસ અને ત્યાં જ પુસ્તકાલયમાં ચાર વર્ષ કાર્ય.
એ પછી ભરૂચ કેળવણી મંડળમાં. ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહની લડતમાં.
એ પછી ફરી પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ.

'સ્વામી વિવેકાનંદ' - ભા. ૬-૭ (૧૯૨૦), 'ઐતિહાસિક વાર્તા-
માળા' (૧૯૨૩), 'હિન્દુ નવારીખ' (૧૯૨૩), 'સ્વામી વિવેકાનંદ' -
ભા. ૧૧, ૧૨ (નર્મદાશંકર પંડ્યા સાથે, ૧૯૩૦, ૧૯૩૧), 'સીતા'
(૧૯૩૨), 'ધ્રુવ' (૧૯૩૩) વગેરે એમના મૌલિક ગ્રંથો છે; તે
'સ્વામી વિવેકાનંદ' (પૃથુલાલ હરિકૃષ્ણ શુક્લ અને મોહનલાલ
દલવીયાંદ દેશાઈ સાથે, ૧૯૨૯), 'સત્સંગ અને ઉપદેશ' (૧૯૩૦),
'શ્રીભારતનાંદજી' (૧૯૪૪), 'જ્ઞાનયોગ' (૧૯૪૫), 'સંયમીતા'
(૧૯૪૯), 'સિનુઅંધ' (૧૯૪૯), 'સ્રીધર્મસાર' (૧૯૪૯), 'બોહીનો
લેખ' (૧૯૫૧), 'ત્રિરુવલ્લુવરનો ઉપદેશ સાર સંગ્રહ' (૧૯૫૫),
'વિજયિની' (૧૯૫૫), 'દયાળુ માતા' (૧૯૫૭), 'બ્રજવાન બનો'
અને 'હિન્દુ ઘરસંસાર' એમની અનૂદિત કૃતિઓ છે.

પા.માં.

ચોકસી પ્રબોધ : ચરિત્રલેખક, સંપાદક, અનુવાદક. 'સામ્યયોગી
વિનોબા' (નારાયણ દેસાઈ સાથે, ૧૯૫૩), વિનોબાવિષયક
'કાંતિનું બાનું' (૧૯૫૪), 'જ્ય જગત' (૧૯૫૮), 'ગાંધી-જનને'
(૧૯૫૮), 'સત્યાગ્રહ' (૧૯૫૯), 'સામ્યસૂત્ર' ઉપરાંત તેલસ્તોયની
નવલકથાઓ અનુવાદ 'ગરીબનો મરો' (૧૯૬૧) તથા 'ઉપનિષદોનો
અભ્યાસ', 'કાંચીની સંનિધિમાં' (૧૯૫૩) ઈત્યાદિ પુસ્તકોના કર્તા.

પા.માં.

ચોકસી મનહરલાલ નગીનદાસ, 'મનહર', 'મુનવર' (૨૯-૯-૧૯૨૯):
કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૪૭માં મૅટ્રિક. હિન્દી
'વિનીત'.

'ગુજરાતી ગઝલ' (૧૯૬૪) અને 'અક્ષર' (૧૯૭૩) એ ગઝલ-
સંચયો; 'પ્રીતનાં પારેવણ' (૧૯૬૩), 'ઝળહળ આંતરજ્યોત'
(૧૯૬૭) અને 'હૂંફ' (૧૯૭૦) એ નવલકથાઓ તેમ જ 'ગંગા-
સ્નાન' (૧૯૬૪) એ વાર્તાસંગ્રહ એમના નામે છે.

નં.દે.

ચોકસી મહેશ હીરાલાલ (૩-૧૨-૧૯૩૧): વિવેચક, જન્મ અમદા-
વાદમાં. ૧૯૫૨માં અંગ્રેજી સાહિત્ય સાથે બી.એ. ૧૯૫૫માં
ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૬૨માં પીએચ.ડી. હાલ
ભાયા નિયામકની કચેરીમાં પ્રકાશન અધિકારી.

ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યના વિકાસના તબક્કાઓની અને
નાટ્યલેખકો તેમ જ કૃતિઓની છણાવટ કરતો મહત્ત્વનો નાટ્ય-
વિવેચનનો ગ્રંથ 'ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યનો ઉદ્ભવ અને
વિકાસ' (૧૯૬૫) લોકનાટ્ય, વ્યવસાયી રંગભૂમિ, પદ્યનાટક
તેમ જ એકાંકીની સૂઝપૂર્વક વિવેચના કરે છે. વિવિધ લેખોનો
સંચય 'નાનાલાલ શતાબ્દી ગ્રંથ' (૧૯૭૩) તથા સંશોધનસૂઝની
દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર 'બિહિલઓગ્રાફી ઓવ ઈંગ્લિશ સ્ટેજબલ
પ્લેયર્સ' (૧૯૫૬) નામનો સંદર્ભગ્રંથ એમના નામે છે.

પ.ના.

ચોકસી મંજુ : બ્રાજવાતીઓ 'અબુ હસન' (૧૯૪૭), 'જુલીવર'
(ચા. આ. ૧૯૫૬) અને 'કોંગલો' (ચા. આ. ૧૯૫૬)નાં કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી મૂળજીભાઈ હીરાલાલ : 'નવીન વ્યાકરણ' : ૧ થી ૩
(૧૯૨૯-૩૦)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી મોતીલાલ ભાઈચંદ : પદ્યકૃતિ 'શમવિરહ' (૧૯૮૯)ના
કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી મોહનલાલ દીપચંદ : નવલકથા 'ચમત્કારિક યોગ' (૧૯૩૨)
-ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ચોકસી વાડીલાલ જીવાભાઈ (૬-૧૧-૧૯૦૫): જન્મસ્થળ ખંભાત.
અર્ધમાગધી અને ગુજરાતી વિષયો સાથે ૧૯૩૧માં ગુજરાત
કોલેજ, અમદાવાદથી બી.એ. ત્યાંથી જ અનુક્રમે એ જ મુખ્ય
અને ગૌણ વિષયમાં ૧૯૩૫માં એમ.એ. 'સત્તરમા શતકના
જૈન ગુજરાતી કવિઓ' વિષય પર ૧૯૬૧માં ગુજરાત યુનિ-
વર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. કેટલાંક વર્ષ નુદે નુદે સ્વયં શાળામાં
શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૪૨થી ૧૯૫૯ સુધી ગુજરાત કોલેજ, અમદા-
વાદમાં અર્ધમાગધી વિષયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૨
સુધી પાટણ કોલેજમાં એ જ વિષયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૩-૬૪
દરમિયાન ખંભાત આર્ટ્સ કોલેજમાં, ૧૯૬૪થી ૧૯૬૬ સુધી
ડાકોર કોલેજમાં, ૧૯૬૯થી ૧૯૭૧ સુધી તલોદ કોલેજમાં અને
૧૯૭૧-૭૨ માં ચીખલી કોલેજમાં ગુજરાતી વિષયનું અધ્યાપન.
વિવેચનગ્રંથ 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં જૈનધારા'
(૧૯૭૯), જૈનકવિઓનાં જીવન અને કવનનો પરિચય આપતાં

ચોકસી સારાભાઈ ભાંગીલાલ— ચૌધરી ધ્યુવીર દલસિદ

પુસ્તકો 'કવિ ઋષભદાસ' (૧૯૭૯) અને 'નયસુંદર' (૧૯૮૧), સંપાદન પ્રકારની અર્ધમાગધી-પ્રાકૃત ભાષાઓના મિશ્રણવાળી કૃતિ 'સિરિશારિવાલ કલા'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૦, ૧૯૩૧-૩૨), જેને આગમગ્રંથ 'ઉવાસજ દશા' (૧૯૩૪-૩૫) તેમ જ અંગ્રેજી ભાષામાં 'પ્રાયમરી પ્રાકૃત ગ્રામર ફોર કોલેજ સ્ટુડન્ટ' (૧૯૭૫) વગેરે પુસ્તકો એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

કો.ગ્ર.

ચોકસી સારાભાઈ ભાંગીલાલ (૧૮-૧-૧૯૧૫, ૧૯-૧-૧૯૮૫) : નિબંધકાર. જન્મ ભોરસદમાં. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી મેટ્રિક. આઝાદીની ચળવળમાં સક્રિય. ૧૯૩૦ અને ૧૯૩૩માં એકંદરે છ માસનો કારાવાસ. મુંબઈમાં અવસાન.

'ભારત દર્શન' (૧૯૪૧), 'મહાબળેશ્વર ગાઈડ' (૧૯૫૦), 'પૂર્વ આફ્રિકા દર્શન' (૧૯૫૮) અને 'માથેરાન ગાઈડ' (૧૯૬૨) એમનાં પ્રવાસવિષયક પુસ્તકો છે. ગાંધીજીને અંગ્રજિઓનું સંકલન 'મૂકાત્મા બાપુ' (૧૯૪૮) અને મોરારજી દેસાઈ સાથેના પત્ર-વ્યવહારનું સંકલન 'પત્રાલાપ' (૧૯૭૭) પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમની સંપાદિત કૃતિઓ 'તીર્થસંચલ', 'ગીતાંજલી', 'હોસરનો રૂપિયો', 'પૂર્વ અને પશ્ચિમ', 'પરાગિત પ્રેમ', 'દ્વિરેફની વાતો'—૩, 'ખાદીમૈયા' (૧૯૫૫), 'વૈષ્ણવજન', 'વિશ્વપરિચય', 'રણગણ', 'પિરાટિક' વગેરે છે.

પા.માં.

ચાન્દી : ઈવા ઉવની આ ટૂંકીવાર્તામાં બાલમુખ તળપદી બાલોમાં કહેવાયેલી એની માતાની ચારી અંગેની વાતમાંની નિર્દોષતા ધ્યાન ખેંચે છે.

ચં.ટો.

ચોરવાડકર અમીદાસ જોરધનદાસ : નવલકથા 'ચંદ્રની ચંદ્રિકા' (૧૯૨૧)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ચોરસ ઈડાં અને ગોળ કબરો : પાત્ર અને પ્રેક્ષકનાં સ્થાન અને કાર્યની અટલાબદલી સાથે જન્મ-મૃત્યુના સંદર્ભોની હાંસી ઉડાડતું મુકુન્દ પરીખનું એકાંકી.

ચં.ટો.

ચૌધરી જઠાલાલ છ. : બાળસાહિત્યકાર.

'રાજસૂય યજ્ઞ' (હિ. જ. પંચોળી સાથે, ૧૯૨૭), 'સીતાહરણ' (હિ. જ. પંચોળી સાથે, ૧૯૨૮), 'રણમેદાનો' (૧૯૨૯), 'ડાહ્યું કોણ?' (૧૯૩૦) 'દેગો' (૧૯૩૦), 'દેશને ખાતર' (૧૯૩૦), 'ભાઈનું બલિદાન' (૧૯૩૦), 'ભાળી સુભદ્રા' (૧૯૩૦), 'માતાને ખોળે' (૧૯૪૦), 'કંસવધ', 'બજરંગ હનુમાન', 'સુદામા' ઈત્યાદિ બાળનાટકો તેમ જ બાળવાર્તા 'શૂરવીર સિદ્ધરાજ' (૧૯૩૩) જેવી બાળસાહિત્યકૃતિઓના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ચૌધરી બબલદાસ મો. : નવલકથા 'પાંચ આંગળીનું પાપ' (૧૯૬૭) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ચૌધરી ભાખાભાઈ છાટાલાલ : સમૃદ્ધિની પડતી દર્શાવતી સામાજિક નવલકથા 'મિઘજીભાઈ મુળા પોસાના પૂરા અક્કવના અધૂરા' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ચૌધરી માધવભાઈ મોઘજીભાઈ, 'માધવ મો. ચૌધરી' (૨-૧-૧૯૨૦) : જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના પુનાસાણમાં. ૧૯૪૭માં પી.ટી.સી. ૧૯૩૯થી ૧૯૭૮ સુધી પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક અને આચાર્ય. 'જીવનસાધના' (૧૯૫૨) અને 'નિત્યનું જીવનઘડતર' (૧૯૬૪) પુસ્તકો એમના નામે છે. એમણે ચારણી દોવા-સોરઠાને 'બિરદ છાંતરી' (૧૯૫૩)માં અને ઉત્તર ગુજરાતનાં લોકગીતોને 'સોના રે રંગ કેવો' (૧૯૮૩)માં સંપાદિત કર્યાં છે. ઉપરાંત શાકભાજી, મરી-મસાલા અને આહાર વિશેની કેટલી માહિતી-પુસ્તિકાઓ પણ એમણે લખી છે.

ચં.ટો.

ચૌધરી મૂળજીભાઈ : ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિ 'બાગ્યરેખા' (૧૯૭૨)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ચૌધરી ધ્યુવીર દલસિદ, 'લાકાયતસૂર', 'વૈશાખનંદન' (૧-૨-૧૯૩૮) : કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, ચરિત્રકાર, વિવેચક. જન્મ આપુપુરામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ માણુસામાં. ૧૯૬૦માં દિલ્હી વિષય સાથે બી.એ.માં પ્રથમ વર્ગમાં પ્રથમ આવી અધ્યાપનકાર્યનો આરંભ. ૧૯૬૨માં એમ.એ. ૧૯૭૯માં દિલ્હી-ગુજરાતી ધાતુકોશ વિષય પર પીએચ.ડી. બી. ડી. આર્ટ્સ કોલેજ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અને ડ. કા. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં લાંબો સમય અધ્યાપન. ૧૯૭૭થી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્યભવનમાં દિલ્હીના અધ્યાપક. ૧૯૬૫માં કુમારચંદ્રક, ૧૯૭૫માં સ્મૃતિરત્નમ સુવર્ણચંદ્રક અને ૧૯૭૭માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર તેમ જ ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિક.

આ લેખક નવલકથાકાર તરીકે સવિશ્વ પ્રતિષ્ઠિત છે. એમણે નવલકથાસ્વરૂપની શક્યતાઓને સારી પેઠે તપાસી છે, એટલે જ એમની પાસેથી મોટી સંખ્યામાં અને વસ્તુ તથા સ્થનારીતિનું વૈવિધ્ય ધરાવતી કૃતિઓ મળી છે. 'પૂર્વરાગ' (૧૯૬૪) એમની પહેલી નવલકથા છે, જેને એમણે સમયાંતરે 'પરસ્પર' (૧૯૬૯) અને 'પ્રેમઅંશ' (૧૯૮૨) રૂપે આગળ ચલાવી છે; એ સૈને આ કથા વ્યક્તિથી સમાજ કે સ્નેહથી સંસ્કૃતિ સુધી વિસ્તરે છે. એમની બીજી નવલકથા 'અમૃતા' (૧૯૬૫) સીમાચિહ્નરૂપે લેખાયેલી છે; એમાં વૈયક્તિક મૂલ્યોને અસ્તિત્વવાદી તેમ જ ભારતીય દર્શનના પ્રકાશમાં અભિવ્યક્ત મળી છે. અલબત્ત, પાત્રોના સંવેદનતા સંદર્ભમાં 'પૂર્વરાગ'માં વાસરીનો આધાર લેતી પ્રથમ પુરુષ પ્રયોગ-રીતિ યોજાઈ હતી, તે 'અમૃતા'માં આંતરચેતનાપ્રવાહ, સ્વપ્ન, વ્યાખ્યાન—એમ એકાધિક કથનરીતિઓનો અને સમય કે પાત્રોની વિભિન્ન સ્થિતિઓનો પ્રયોગ થયેલો છે. એમની નવલકથાઓમાં માનવસંબંધની—પાસ કરીને સ્ત્રીપુરુષસંબંધની—સંકુવનાનું આલેખન ધ્યાન ખેંચે છે. 'આવરણ' (૧૯૬૬) અને 'શ્રાવણ રાત'

(૧૯૭૭) તથા લઘુનવલો 'ત્રિગર'(૧૯૬૮) અને 'બાકી જિંદગી'(૧૯૮૨) આ વિષય પર જ મંડાયેલી છે. 'આવરણ'માં સ્વયંકાવનો વિશિષ્ટ વિનિયોગ, 'ત્રિગર'માં વસ્તુના સ્વતંત્ર ઘટકોનું આયોજન અને 'બાકી જિંદગી'માં પાત્રોની સ્મૃતિમાં કેન્દ્રસ્થ ચરિત્રને ક્રમશઃ ઉપસાવતી ટેકનિક જેવા વિશેષો અસરકારક નીવડ્યા છે. 'લોહવસ્ત્ર' (૧૯૭૨) તથ્યમૂલક મનોવૈજ્ઞાનિક નવલકથા છે. વિચાર અને સંવેદન વચ્ચે ક્ષાય વિરોધ વિના અસ્તિત્વનો પ્રશ્ન એ છેડે છે. આંતરચેતનાપ્રવાહની નિરૂપણરીતિનો એમાં અસરકારક પ્રયોગ થયો છે. વ્યંગ અને વિનોદનાં તત્ત્વો લેખકની અભિવ્યક્તિનું આગળ પરનું અંગ છે. શિખાબહેત્રની વચ્ચે બાહુ પ્રગટ કરતી 'એકલવ્ય' (૧૯૬૭) અને ગ્રામસમાજના પ્રાંધાનું નિરૂપણ કરતી 'પંચપુરાણ' (૧૯૮૧) નવલકથાઓમાં આ તત્ત્વો મુખ્ય એજર તરીકે વપરાયાં છે. 'વચ્છું ફળિયું' (૧૯૮૩) પણ ગ્રામસમાજની નવલકથા છે. 'ઉપરવાસ'— 'સડવાસ'— 'અંતરવાસ' (૧૯૭૫) બૃહદ્કથામાં સ્વાતંત્ર્ય પછીની પચીસીમાં સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય પરિવેશ સાથે ગ્રામસમાજમાં થયેલાં-થતા પરિવર્તનનું પાત્રોનાં સંવેદનોના સંદર્ભમાં આલેખન થયેલું છે. બીજી આવૃત્તિ વખતે લેખકે એમાં કરેલા ફેરફાર એમની સર્જક તરીકેની નિસબતનું સૂચન કરે છે. આ કથાત્રયો તેમ જ લઘુનવલ 'લાગણી' (૧૯૭૬) પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે આ લેખક પોતાની કથાઓમાં સામાજિક સંદર્ભ સાચવતા હોવા છતાં એની પરિણતિ માનવીય સંવેદનમાં થાય છે. ઐતિહાસિક પરિવેશમાં કલાકારના મનોજગતને વર્ણવતી ઐતિહાસિક નવલકથા 'હુદ્દા મહાલય' (૧૯૭૮), વિશિષ્ટ સામાજિક નવલકથા 'કંડકટ્ટ' (૧૯૮૦) અને ત્યાર પછી 'ગાકુળ', 'મથુરા', 'દ્વારકા' (૧૯૮૬), 'મનોરથ' (૧૯૮૬), 'ઈચ્છાવર' (૧૯૮૭), 'અંતર' (૧૯૮૮) અને 'લાવાણી' (૧૯૮૯) નવલકથાઓ પણ એમણે લખી છે.

'આકસ્મિક સ્પર્શ' (૧૯૬૬), 'ગિરસમજ' (૧૯૬૮), 'બહાર કોઈ છે' (૧૯૭૨), 'નંદીઘર' (૧૯૭૭) અને 'અતિથિગૃહ' (૧૯૮૮) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'બહાર કોઈ છે' અને 'નંદીઘર'માંથી કેટલીક વાર્તાઓ ચૂંટીને 'ગિરસમજ' નામે સંકલિત આવૃત્તિ ૧૯૮૩ માં પ્રગટ થયેલી છે. 'પૂર્ણ સત્ય', 'ચિતા', 'તમ્મર', 'પક્ષ-ધાત', 'એક સુખી કુટુંબની વાત', 'સાંકળ', 'પોટકું', 'નષ્ટજાતક' વગેરે એમની યાદગાર વાર્તાઓ છે. એમની વાર્તાઓમાં રચનારીતિનું વૈવિધ્ય સારા પ્રમાણમાં છે; પણ એમાં કેન્દ્રવર્તી તત્ત્વે ચરિત્રગત સંવેદન, ક્યારેક એ જાગતિક સંદર્ભમાં વ્યક્ત થાય છે, તે ક્યારેક ઊંડી સમજમાંથી પ્રગટ થાય છે. એને માટે કોઈ એક વાર્તામાં એક ભાવસ્થિતિ, તે કોઈ અન્ય વાર્તામાં વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિનું અવલંબન હોય છે. ક્યારેક સમકાલીન સામાજિક યા રાજકીય ઘટના કે પ્રવૃત્તિનો સંદર્ભ લઈને પણ તેઓ આજુ પરિણામ સરળ છે. 'શંકુમારી' કે 'નષ્ટજાતક' જેવી લઘુકથાથી માંડીને 'લાંબી ટૂંકીવાર્તા' સુધીનું સ્વરૂપવૈવિધ્ય અહીં છે. વાર્તાના રૂપવિધાનમાં પ્રતીક, કલ્પન જેવાં ઉપકરણો પ્રયોજીને તેઓ 'અર્થ'ની શક્યતાઓને વિસ્તારે છે. અપવાદનું કાવ્યતત્ત્વ અહીં ઉપકારક નીવડે છે. તળપટી તેમ જ શિષ્ટ ભાષાનું સૌંદર્ય જુદી

જુદી વાર્તાઓમાં અનુભવાય છે, સાથે જ પ્રતીત થાય છે એની કાર્યસાધકતા પણ. વર્ણનની જેમ સંવાદ પણ વાતાવરણ રચવામાં સહાયભૂત થાય છે.

એમના 'તમસા' (૧૯૬૭; સંવ. આ. ૧૯૭૨) અને 'વલેતાં વૃક્ષ પવનમાં' (૧૯૮૪) કાવ્યસંગ્રહોમાં છાંદસ-અર્જુન, ગીત-ગઝલ સ્વરૂપની રચનાઓ છે. ગદ્યકાવ્યના સ્વરૂપમાં કવિની ઉત્તરોત્તર ગતિ થતી રહી છે. ગદ્યલયના વિવિધ પ્રયોગો એમની બીજા સંગ્રહની રચનાઓમાં વિશેષ છે. નગરસંસ્કૃતિના વિકાસને કારણે થતો સાંસ્કૃતિક વિચ્છેદ, મનુષ્યની કેન્દ્રસ્થિત સ્થિતિ અને તરડાતા માનવસંબંધોને જન્માવેલી વેદના એ એમની કવિતાનું પ્રમુખ કથ્ય છે. એમાં સંવેદન અને ચિતનનું રસાયણ છે; તે કલ્પન-પ્રતીકનું સુગ્રથિત સંયોજન, ઐતિહાસિક સંદર્ભોનો વિનિયોગ અને નૂતન અલંકારવિધાન આદિથી નીપજતું સૌંદર્ય-મંડન પણ છે. પદાલિ મોટે ભાગે પ્રશિષ્ટ છે, કવચિત્ ઓલખાલની. 'મને કેમ ના વાર્યો?', 'ઈતિહાસ', 'સીલો', 'શબસ્થાન', 'આ એક નદી', 'જુગ જુગના જીવાણ', 'મોના' વગેરેમાં સુરેખ કવિ-પરિચય મળે છે.

'અશોકવન' અને 'જૂલતા મિનારા' (૧૯૭૦) તથા 'સિકંદર સાની' (૧૯૭૯) જેવાં નાટકો તેમ જ 'રિમલાઈટ' (૧૯૭૩) તથા 'ત્રીજા પુરુષ' (૧૯૮૨) જેવાં એકાંકીસંગ્રહો પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે. માનવજીવનનો જાગતિક સંકેત રચતું વસ્તુ, વ્યક્તિત્વ-ઘોતક માર્મિક સંવાદો તથા ભાષા તેમ જ સુરેખ દૃશ્યરચના જેવા વિશેષો વરાવતી આ નાટ્યકૃતિઓમાંની કેટલીક રંગમંચ પર ભજવાઈ પણ છે.

'સદાશની ભવ્યતા' (૧૯૮૦) એમણે આલેખેલાં સારસ્વતાનાં લાક્ષણિક રેખાચિત્રોનો સંગ્રહ છે.

એમના 'અઘતન કવિતા' (૧૯૭૬), 'વાર્તાવિશેષ' (૧૯૭૬), 'જુગરાતી નવલકથા' (રવિશ્યામ શર્મા સાથે, ૧૯૭૨; ૧૯૭૭) જેવાં ગ્રંથો સાહિત્યના સ્વરૂપવિશેષો અને કૃતિઓ પરનું વિવેચન આપે છે; તે 'દર્શકના દેશમાં' (૧૯૮૦) અને 'જળિતિ દલાલ' (૧૯૮૧) માં એમનું તે તે સર્જક પરનું વિવેચન છે. એમની વિવેચનરીતી આસ્વાદમૂલક છે. એમણે 'નુલસીદાસ' નામની પરિચયપુસ્તિકા પણ લખી છે.

એમનાં પ્રકીર્ણ સર્જનોમાં 'મુક્તાનંદની અક્ષર આરાધના' (૧૯૮૦) સંતકવિ મુક્તાનંદની કવિતાનું સ્સદર્શન છે; 'સ્વામી-નારાયણ સંત સાહિત્ય' (૧૯૮૧) તે સંગ્રહાવના સાહિત્ય-વિવેચનનું સંપાદન છે; તે 'રંગભર સુંદર શ્યામ રમે' (૧૯૮૧) તે કવિઓની ઠિંટી કવિતાનો સંગ્રહ છે.

'નરસિંહ મહેતા—આસ્વાદ અને સ્વાધ્યાય' (૧૯૮૩), 'જળિતિ દલાલનો પ્રતિનિધિ એકાંકી' (અકુલ ત્રિપાકી, વિનોદ અધ્વર્યુ સાથે, ૧૯૭૧), 'મિઠાણીની નવલિકાઓ' (યશવંત શુક્લ, મહેન્દ્ર મેઘાણી સાથે, ૧૯૭૨) એમણે કરેલાં નોંધપાત્ર સંપાદનો છે. વિશ્વનાથ ભટ્ટરચિત 'પારિભાષિક કોશ' (સંવ. આ. ૧૯૮૬) પણ એમનું સંપાદન-પ્રદાન છે.

ધી.મ.

ચૌધરી રામનારાયણ : જીવનચરિત્ર 'બાપુ મારી નઠરે' (૧૯૫૯) અને અનુવાદ 'પંડિતજી, પોતાને વિશે'ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ચૌધરી હરિ મોરેશ્વર : શબ્દકોશ 'ગુજરાતી-દક્ષિણી ભાષાન્તર' (ત્રી. આ. ૧૯૯૦)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ચૌલાદેવી (૧૯૪૦) : ગૌરીશંકર ગોવર્ધનરામ જ્ઞેશી 'ધૂમકેતુ'ની ચૌલુક્યવંશની નવલકથા. એમાં રાજા ભીમદેવના સમયની કથા છે. સોમનાથ-પાટણના પતન પછી ગુજરાતની પ્રતિષ્ઠાને ઝાંખપ લાગી ચૂકી હતી; પરાક્રમી રાજા ભીમદેવ ભગવાન પિનાકપાણિના દેવ-મંદિરની રક્ષા કરી શક્યા નહીં તે કારણે ગુજરાતનો રાજવી ઉપહાસપાત્ર બન્યો હતો; બરાબર તે જ વખતે પાટણ આંતરિક અસંતોષથી ધૂંધવાતું હતું. બહારના ઉપહાસ અને અંદરના જ્વાળામુખી વચ્ચે ગુજરાતની ગર્વોન્નત પ્રતિમા ઉપસાવવા મંત્રી વિમલ, સંધિવિગ્રહિક દામોદર અને અભિજનસુંદરી ચૌલાદેવી મથે છે. ચૌલાદેવીની ઉદારતાનો અને સ્વપ્નમંદિત ભાવનાનો સ્પર્શ લગભગ તમામ પાત્રોને થયો છે. ગુજરાતના નિર્માણની એ પ્રેરણામૂર્તિ બને છે.

બ.પં.

ચૌલાદેવી : ભીમ બાણવળી અને દેવનર્તકી ચૌલાની પ્રેમકથા નિરૂપની કનેયાલાલ માણેકલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથા 'જ્ય સોમનાથ'ની નાયિકા.

ચં.ટો.

ચૌલાણ અર્જુન : શૈક્ષણિક આશયથી લખાયેલી પુસ્તિકા 'સાચારામ અને જૂઠારામ'ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ચૌલાણ કનેયાલાલ બળવંતરાય, 'ધિરાજ ચાંપાનેરી' (૪-૫-૧૯૪૭) : જન્મ બાલાશિનોરમાં. એમ.એ., એમ.એડ., એલ.એલ.બી. અનુપમ વિદ્યાવિહાર દરિયાપુર, અમદાવાદમાં શિક્ષક.

એમણે 'ગુલદીપ' (૧૯૭૯) નવલિકાસંગ્રહ અને 'ગુજરવ' (૧૯૮૦) કાવ્યસંગ્રહ આપ્યા છે.

ચં.ટો.

ચૌલાણ ગોવિંદ ગોલાભાઈ (૧૮૪૯, ૮-૭-૧૯૨૬) : કવિ. જન્મ સિહોરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સિહોરમાં. જેન સાધુ પાસેથી પિંગળ અને કોશનું જ્ઞાન. તેવીસ જેટલા નાના-મોટા ગ્રંથ લિહીમાં. રાજકોટના ઠાકોર મહેરામણજીચિત વ્રજભાષાના ગ્રંથ 'પ્રવીણસાગર'ની લહેરોને સંમાર્ગિત કરી આપવાની મહત્ત્વની કામગીરી એમણે કરેલી.

એમની ગુજરાતી કવિતા પર નર્મદની અસર છે. 'ગોવિંદકાવ્ય' (૧૯૭૩)માં સુધારાનાં કાવ્યો છે. એમાં 'કુધારા પર સુધારાની ચઢાઈ' રૂપકાત્મક છે. 'વ્યભિચારનિષેધભાવની'માં પૃથક્ પૃથક્ ભાવન છપ્યા છે. 'કિશનભાવની' (૧૯૮૫) પણ એમના નામે છે. 'શિવરાજશતક' (૧૯૧૬) લિહી કવિ ભૂપણના 'શિવરાજભાવની' અને 'શિવરાજભૂષણ'નો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

ચૌલાણ પુરુષોત્તમ ખીમજી : નવલિકાસંગ્રહો 'પરાગપુષ્પો' (૧૯૩૨) અને 'ધરેણાનો શોખ' (૧૯૩૫) તથા લેખસંગ્રહ 'સૌરભ' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

પા.માં.

ચૌલાણ ભગવતપ્રસાદ રણછોડદાસ (૮-૧૨-૧૯૨૯) : કવિ. જન્મ ભરૂચમાં. એમ.એ., બી.ટી., સી.એડ. (ઈંગ્લેન્ડ). આર. બી. સાગર કોલેજ ઓવ એલ્યુકેશન, અમદાવાદમાં આચાર્ય.

'સૂરજમાં લોહીની કૂંપળ' (૧૯૭૭) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

કૌ.બ્ર.

ચૌલાણ ભગવાનભાઈ ભૂરાભાઈ, 'સચિલ' (૧૦-૧-૧૯૪૮) :

અભ્યાસ બી.ઈ. (સિવિલ). હાલ સચિવાલય (ગાંધીનગર)માં સિયાઈ શાખામાં નાયબ કર્મચાલક ઈજનેર.

'આંખ લગોલગ કંઠ લગોલગ' એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

કૌ.બ્ર.

ચૌલાણ યશવંતરાય જગજીવનદાસ, 'કલ્પના ચૌલાણ', 'કુમાર ચૌલાણ', 'કીર્તિદા રાજ', 'યશકુમાર', 'યશ રાય' (૨૪-૧-૧૯૪૬) : જન્મ વલસાડમાં. ૧૯૬૪માં પારડીથી મૅટ્રિક. ૧૯૬૫-૬૮માં મામલનદાર કચેરી, પારડીમાં રેવન્યૂ ક્લાર્ક. ૧૯૭૩થી ૧૯૭૬ સુધી સદ્વિચાર પરિવારના 'સદ્વિચાર' માસિકના સંપાદક. ૧૯૭૯થી નવનીત પ્રકાશન કેન્દ્રમાં.

'સંજોગ' (૧૯૭૧), 'નારી એક રૂપ અનેક' (૧૯૭૧) એમની નવલકથાઓ છે, તેા 'તમને મળ્યાનું યાદ' (૧૯૭૫) એમની લઘુનવલ છે.

ચં.ટો.

ચૌલાણ રતિલાલ કેશવભાઈ, 'શાન્તમ્' (૨૧-૬-૧૯૨૭) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ કડોદ (તા. બારડોલી)માં. ૧૯૫૨માં વડોદરાની કોલેજમાંથી બી.એડ. શિક્ષક, આચાર્ય તથા સુધરણીની શાળા-ઓના નિરીક્ષક તરીકેની કામગીરી કર્યા પછી ભરૂચ જિલ્લાના નાયબ શિક્ષણાધિકારી.

એમની કૃતિઓમાં 'આયણાનાં ઓઢણ' (૧૯૬૧) અને 'જરાણુ જરાણનાં નીર' (૧૯૬૧) એ બે વાર્તાસંગ્રહો તથા 'મુકુલ' (૧૯૬૫) અને 'રસમાધુરી' એ બે કાવ્યસંગ્રહો છે.

નિ.વે.

ચૌલાણ લલિત : રહસ્યપ્રધાન ત્રિઅંકી નાટક 'અંતરાલ' (૧૯૭૮), સંન્યસ્તના દંબને પ્રગટ કરતું ભાવનાપ્રધાન ત્રિઅંકી નાટક 'લૂ વરસે ચાંદનીમાં' (૧૯૮૦) તેમ જ નારીગૌરવ અને સમાજ-સુધારાના દૃષ્ટિબિદુથી લખાયેલું ત્રિઅંકી નાટક 'મહામાનવ' (૧૯૮૨)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

છજનલાલ ધનશ્યામદાસ : શ્રી જગદંબાની સ્તુતિ તથા ગરબા-ઓનો સંગ્રહ 'જગદંબા-ભજનામાળા' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વે.

છત્રપતિ નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ : ટાઈડિયાઓની દુર્દશાને આલોખનની બોધપ્રધાન નાટ્યકૃતિ 'વ્યસની વક્રીલ અને ગોલોશણી' (૧૯૦૩) ના કર્તા.

ક્રો.ગ્ર.

છત્રપતિ હરિપ્રસાદ ડાહ્યાભાઈ : 'સંદલાખી શેકિયો' તથા 'ચરિત્ર-માળા' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

છનાભાઈ મકનભાઈ : 'બલ્લનસંગ્રહ યાને પ્રેમવાણી' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

છબીલકાકાનો બીજો પગ : રાવજી પટેલની ટૂંકીવાર્તા. છબીલકાકા અને બાબુડિયાના અલેખ સંબંધો અને અંતમાં બાબુડિયા-રેવાના સંબંધોમાંથી જન્મતી સંકુચના તરફ આગસાર કરતી આ વાર્તા વ્યંગિત સ્તર પર આલોખાયેલી છે.

ચં.ટા.

છંદોલય — બૃહત્ (૧૯૭૪) : 'છંદોલય' (૧૯૪૯), 'કિન્નરી' (૧૯૫૦), 'અલ્પવિરામ' (૧૯૫૩), 'છંદોલય' (૧૯૫૭), '૩૩ કાવ્યો' (૧૯૫૮) વગેરે કાવ્યસંગ્રહો ઉપરાંત ૧૯૫૮-૭૧ દરમિયાન રચાયેલી ત્રણેક રચનાઓનો સમાવેશ કરતો નિરંજન ભગતનો કાવ્યસંગ્રહ, અહીં પાંચમા અને છઠ્ઠા દાયકા દરમિયાનની સૌંદર્યાનુસંગી કવિતાનો પ્રબળ એક છે, તે સાથે સાથે, પછીથી સાતમા દાયકામાં વિકસનાર આધુનિક કવિતાનો આસાર પણ છે. અભિવ્યક્તિમાં ઘાટીલો કલાકસબ અને સભાન કારીગરી છે. છંદ અને લયની મનોહર મુદ્રાઓ છે. પ્રાસ-અનુપ્રાસની વૃસ્તતા છે. મુગ્ધ ભાવોદ્રેક અને સ્વપ્નશીલ માનસની રંગરંગિતાના સુઘડ અને પ્રશિષ્ટ આવિષ્કારો છે. કાન્ત-નદાનાલાલની ભાવવનતા અને બ. ક. કાકોરની અર્થઘનતાનું સમન્વિત રસાયણ કવિતાને મૂર્ત સંવેદનશીલતા અર્પે છે. છાંદસ ગીતા ને સ્થાપત્યપૂર્ણ સૌન્દર્યમાં કવિને વિશેષ ઉન્મેષ છે. અહીં મુખ્ય સૂર મિલનના ઉદ્ઘાસ કરતાં વિરહના વિષાદનો છે. 'રે આજ આપાઠ આપો' ઉત્તમ ગીતરચના છે. આ જ સંગ્રહમાં આધુનિક ભાવમુદ્રામાં રિકતતા, એકવિધતા, શૂન્યતા અને નિર્શક્તિને ઉપસાવતાં કાવ્યો પણ છે. કટાક્ષ અને વંજ એની નીચ ધારો છે. મુંબઈ નગર પરના 'પ્રવાલદ્વીપ' કાવ્યસમૂહમાં નગરસંસ્કૃતિની યાતનાને નિરૂપતી વેળાએ આ કવિ ભાદલેરની જેમ નગરનો નિવાસી નથી પણ એમાં આજન્તુક છે; ને તેથી 'પુરછ વિનાની મગરી'ને જેવા બહારથી ઊપડે છે. નગરનું સીમેન્ટ-કાચ-કાંકરેટના આધુનિક અરણ્યરૂપે દર્શન, મ્યુઝિયમમાં સિંહની પ્રત્યક્ષ થતી પ્રતિકૃતિ, એકવેરિયમમાં સાંકડી નકોર જૂઠા સૃષ્ટિનો માછલી દ્વારા સામનો, ફેકલેન્ડ ચેર પર સ્નેહલગ્નનું ઊભું થતું નગનસ્વરૂપ, ચરંગિટથી લોકલમાં થતા અનુભવ—આ બધું સ્થળ, પરિસ્થિતિ અને પાત્રોના માધ્યમે સંવેદનરૂપે ઊતર્યું છે. સ્વરૂપગત નહીં, પણ મુખ્યત્વે વિષયવક્ષી પ્રયોગલક્ષિતાના આધુનિક નમૂનાઓ અહીં રજૂ થયા છે.

ચં.ટા.

છાહવા બાબુ (૭-૭-૧૯૩૦, ૧-૧૨-૧૯૮૭) : વાર્તાકાર. મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં આર્કિટેક્ટ વિભાગમાં રીડર. કેન્સરના વ્યાધિથી મૃત્યુ.

'જલસર' (૧૯૮૮) એમના ગીતો ભરત નાયકે સંપાદિત કરેલા મરણોત્તર પ્રકાશિત વાર્તાસંગ્રહ છે, જેમાં ચલચિત્રની દૃશ્યાત્મકતાનો વિશેષ જોવાય છે.

ચં.ટા.

છાપગર જહાંગીર બરજેરજી સોરાબજી, 'જહાંગીર' : 'આત્માનો પોકાર' (૧૯૪૧) પુસ્તકના કર્તા.

નિ.વા.

છાયા ઈન્દ્રવદન કિશોરચન્દ્ર (૭-૨-૧૯૪૬) : પ્રાણસાહિત્યકાર. જન્મ ભૂજમાં. ૧૯૬૫ માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૯ માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૭ થી તાલણી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, આદિપુર-કચ્છમાં અધ્યાપક.

પ્રાણવલકથા 'મિટ અનેાપી આનંદ અનેાપી' (૧૯૮૬) એમણે આપી છે. 'જ્યોતથી પ્રગટી જ્યોત' (૧૯૮૦) સિંધીમાંથી એમણે કરેલા ગુજરાતી અનુવાદ છે.

ચં.ટા.

છાયા કંચનપ્રસાદ કેશવલાલ (૧૩-૧૧-૧૯૦૮) : જન્મ ભૂજ (જિ. કચ્છ)માં. અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાંથી બી.એ. અરંભમાં અમદાવાદમાં અને પછીથી ભૂજમાં વકીલાન.

'કાવ્યસંગ્રહ'ના કર્તા.

ક્રો.ગ્ર.

છાયા ત્રિભુવનલાલ કાશીલાલ, 'કવિ ત્રિભુ' : ૨૧૬ પાનાના એમના 'ત્રિભુવિનોદિની' (૧૯૨૯) કાવ્યગ્રંથમાં બોધપ્રધાન રીતિએ નાટકોની તરજી, ગઝલ, કવ્વાલી જેવી રચનાઓ સંચિત છે. એમાં વાજબાપાની પરંપરાથી શબ્દાલંકારો દ્વારા ક્યાંક મધુરતા પ્રકટતી, તે ક્યાંક કૃત્રિમતા પ્રવેશતી અનુભવાય છે.

ચં.ટા.

છાયા રતિલાલ કાશીલાલ (૨૦-૧૧-૧૯૦૮) : કવિ. જન્મસ્થળ ભડ (જિ. જૂનાગઢ). પેરબંદરની ભાવસિદ્ધજી ડાઈરક્ટૂલમાંથી ૧૯૨૯ માં મૅટ્રિક થઈને ત્યાં જ શિક્ષક તરીકે જોડાયા. ૧૯૨૯ થી ૧૯૬૭ સુધી શિક્ષક અને પત્રકાર.

એમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'ઝાકળનાં માતી' (૧૯૩૩) પ્રગટ થયો, ત્યારબાદ 'સોહિણી' (૧૯૫૧) કાવ્યસંગ્રહ એમને વૃત્તબદ્ધ અને ગેય કાવ્યોના સૌંદર્યાન્વેષી કવિ તરીકે પ્રસ્થાપિત કર્યા. તેઓના છેલ્લા કાવ્યસંગ્રહ 'સિંદોલ' (૧૯૬૨) માં 'ધરતીનું સંગીત' નામક, આફ્રિકાના પ્રવાસના અરસામાં રચાયેલા કાવ્યગુચ્છમાં એમણે માતવીય સૃષ્ટિ, પ્રાણી અને પ્રકૃતિજીવનનાં સ્વચ્છ, તદ્દથ, આલ્લાટક ચિત્રો આંક્યાં છે.

એમણે શેક નાનજી કાલિદાસની અનુભવકથાનું 'ડ્રીમ લાઈ ઓફસ્પ્રેસડ' નામે અંગ્રેજી રૂપાંતર કરવા ઉપરાંત તેમની સ્મૃતિ અર્થે 'સ્મૃતિ અને સંસ્કૃતિ' નામક બૃહદ્ સ્મારકગ્રંથ પણ રચેલા છે. આ ઉપરાંત 'ગિલમ્પસિસ ઓવ સૌરાષ્ટ્ર' (૧૯૬૮), 'પુષ્પ-સંબોહના' (૧૯૭૨) વગેરે પ્રકીર્ણ ગ્રંથો એમના નામે છે.

જ.મે.

છાયા વલ્લભરાય લાભશંકર— જગમોહને શું જોવું?

છાયા વલ્લભરાય લાભશંકર: પ્રાલોપયોગી ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'મહાદેજ સિંધિયા' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

નિ.યો.

છાયા વ્રજલાલ ભગવાનલાલ: કચ્છના યશસ્વી ભૂતકાળને વર્ણવતાં અનેક કથાત્મક તથા માહિતીપ્રદ પુસ્તકો 'કચ્છજે નૂર' (૧૯૨૯), 'સતી સોનલ', 'શબ્દમત', 'જમાદાર', 'ઉન્નડ વાણી', 'કચ્છો કેમ વસ્યો', 'કચ્છની યાત્રાઓ અંગ્રેજ મુસાફર', 'કચ્છી વિધિ' વગેરેના કર્તા.

નિ.યો.

છિન્નપત્ર (૧૯૬૫): સુરેશ ત્રિપાઠીની સ્ત્રીમાધિદ્વનરૂપ લઘુનવલ. લેખકે એને 'લખવા ધારેલી નવલકથાનો મુસદ્દો' તરીકે ઓળખાવી છે. અહીં કથાનાયક પોતાનાં સંવેદનોની ઉત્કટતાને કારણે આસપાસની સ્ત્રીપણ સંસ્કૃતિથી અળગા પડી ગયો છે અને ટકી રહેવા પોતાપૂરતું એક વિશ્વ ઉપજાવી લે છે. પચાસ પત્રો અને પરિશિષ્ટ ધરાવતી આ લઘુનવલ વિચિત્ર નોવેલના દર્શાવેલા તેમ સર્જનાત્મક ગદ્યનો નમૂનો પૂરો પાડે છે. સમસામયિક વાસ્તવિકતા કે ચોક્કસ સ્થળકાળ સાથે સંગ્રંથ ન ધરાવતી, પાત્રોની આંતર-ચેતનાને તાગવા મથતી આ કથાનું વિભાવન કાવ્યરૂપે થયું છે.

શિ.પં.

છિન્નભિન્ન છું: ઉમાશંકર જોશીના 'સમપદી' કાવ્યસંગ્રહની સાત દીર્ઘરચનાઓમાંની પહેલી રચના. આ રચના ૧૯૫૬ના ફેબ્રુઆરીમાં રચાયેલી છે અને આધુનિક કવિતાની અગ્રેસર ગણાયેલી છે. એમાં એકકેન્દ્ર વ્યક્તિત્વના અભાવની વેદનાનું વિશિષ્ટ ભાષાલયથી નિરૂપણ થયેલું છે.

ચં.દો.

૪૬ કોમોગ્રામ્સ: ડાળી ફૂટ્યા કરતી હોય, ચીસ સંભળાયા કરતી હોય, પોતાનો ભાર વધ્યા કરતો લાગતો હોય વગેરે અસાધારણ મન:સ્થિતિવાળાં પાત્રો ફરતે રચાયેલું શ્રીકાંત શાહનું એકાંકી.

ચં.દો.

છેલ્લું દર્શન: પન્નીમૃત્યુના સંવેદનમાંથી જન્મેલું સમનારાયણ પાકક 'શિવ'નું પાસાદાર સૌનેટકાવ્ય.

ચં.દો.

છેલ્લો કટોરો: ઈંગ્લેન્ડમાં ગોગમેજી પરિપટમાં હાલત્વી આપવા જતા ગાંધીજીના મંથનને નિરૂપતું હવેરચંદ મેઘાણીનું જાણીતું કાવ્ય.

ચં.દો.

છોટમ્ : જુઓ, ઠક્કર મહેન્દ્ર પીતામ્બરદાસ.

છોટમ્ કવિ: જુઓ, ત્રવાડી છોટાલાલ કાળીદાસ.

છોટમદાસ: જુઓ, મુનશી છોટાલાલ બળદેવજી.

છોટાબાબા: જુઓ, મલબારી ફિરોઝ ખેરશમજી.

છોટાલાલ દેસાઈભાઈ: પદ્યકૃતિ 'જ્ઞાનોત્તેજક કાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૧૨) તેમ જ ચરિત્રકૃતિ 'દાદાભાઈ નવરોજી' (૧૯૦૭) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

છોટાલાલ બાપુજી: ભજન પ્રકાશની રચનાઓનો સંગ્રહ 'શ્યામ-કીર્તનમાળા' (સમલાલ હરિલાલ સાથે, ૧૯૨૫) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

છોટાલાલ વરજદાસ: કૃતિનાં શીર્ષક સૂચવે છે તેવા વિષયોવાળી અને સંપ ત્યાં જરૂપ બેવા બોધપ્રધાન આશયથી લખાયેલી ફારસ પ્રકાશની ત્રણ નાટ્યકૃતિઓ 'ધાર્મિકભિયાણીનો કજીઓ યાને એક રમૂજ ફારસ' (૧૯૮૬), 'નવો સાસુવલુનો કજીઓ' (બી. આ. ૧૯૮૭) તથા 'બાપદીકરનો કજીઓ યાને એક રમૂજ ફારસ' (૧૯૮૬) તેમ જ અન્ય કૃતિઓ 'કાકા ભત્રીજાની વાતી' (૧૯૮૬), 'માઈ-બંદન પર પડના દુઃખના ડુંગર' (૧૯૮૬) અને 'દલા-કલાની દોસ્તી' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગ્મણી: દાંપન્યની પ્રસન્નતાને ધ્વનિપૂર્ણ વિનાદથી ઉપસાવતી સમનારાયણ વિ. પાકક 'દ્વિરેફ'ની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા.

ચં.દો.

જગજીવન મીથ: વૈષ્ણવ પુષ્ટિમાર્ગીય જ્ઞાનોપદેશને વિષય બનાવતી ગદ્ય-પદ્યમિશ્ર કૃતિ 'વલ્લભાગ્યાન ચંદ્રાવલિ' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગજીવનદાસ બાપુલાલ: 'રસિક કાંતા નાટકનાં ગાયનો' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જગડ (આર્થ) દામોદર હીરજી: પદ્યકૃતિ 'હરદાસ કાવ્ય' તેમ જ કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'પોલિસ-સિપાઈ' (૧૯૯૭) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગડ હરજી મૂળજી: કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'પાપીઓનું પરાક્રમ' (૧૯૦૬) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગદા મહેમુદ ઈસુફ: નવલકથા 'કરમે જા: ખાડા ખાદે તે પડે' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગદીશ જી., 'કેફન': પ્રણયન વિષય બનાવતી પરંપરાગત સામાજિક નવલકથા 'સિદ્ધૂરની શોધમાં' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગદીશ પરમાર: જુઓ, પરમાર ગોકુળદાસ વશરામ.

જગદીશાનંદજી: પદ્યકૃતિ 'દલપતખત્રીસી' (૧૯૦૬) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જગમોહને શું જોવું?: જ્યોતિ દલાલની ટૂંકીવાર્તા. એમાં, આંતર-ગુમાવવાની દલેશતથી 'નવી દૃષ્ટિ' સુધી પહોંચના નાયકની પ્રતિક્રિયાઓની દૃશ્યસૃષ્ટિને પ્રભાવક રૂપે આલેખી છે.

ચં.દો.

જટાયુ (૧૮૮૮): સિનાંશુ યશશ્વન્દ્રનો બીજા કાવ્યસંગ્રહ. આહી સંગ્રહાયેલી 'જટાયુ', 'પ્રલય', 'ધેરો', 'મોએ-જો-દરો' આદિ પ્રશિષ્ટ મહિમાવંતી રચનાઓની પાછળ કવિની સ્વતંત્ર કૃતાતા રહેવાની કિંપાસિદ્ધ છે. આ દીર્ઘરચનાઓમાં અંગત વેદનાને અને અંગત વિવાદોને બુદ્ધ અન્યથો અને બુદ્ધ સંદર્ભો સાંપડવા છે; અને તે ભાષાનાં સ્થાપનોમાંથી ઊપસ્યા છે. વિદગ્ધ કલ્પના-સામગ્રી, અર્થગર્ભ પ્રતીકો અને લયાન્વિત સંકેતોને કારણે ઘણી રચનાઓ બળુકી બની છે. ગીતભૂથ જેકે પ્રમાણમાં નબળું છે, પણ પદાવાસ્તવની અભિગ્રસ્તતાને અનિકમી બતાવે કવિનો પુરુષાર્થ સંગ્રહનું આકર્ષણ છે.

ચં.ટો.

જટિલ: જુઓ, દવે જીવાણસમ લક્ષ્મીરામ.

જઠરાગિન: વિપમ સમાહરચનાના ભયને ચીંધિનું કંદવનકક્ષાએ પહોંચેલું ઉમાશંકર જોશીનું પ્રસિદ્ધ કાવ્ય.

ચં.ટો.

જડ થેતન: ચોકરી, નળની ચક્રો અને યાદ ભલી શેરીની સામગ્રી દ્વારા માનવસંબંધોને નર્મથી તાકતો બર્થિનિ દલાલનો નિબંધ.

ચં.ટો.

જડિયા કાચીબોને ભેચરદાસ (૧૮૮૧): કવિ. જન્મસ્થળ પાટણ. નાની વયે વૈધવ્યને કારણે પ્રબુમય જીવન. મહાત્મા ત્રિકમલાલના સત્સંગના પ્રભાવે કીર્તનરચના.

એમના બહુ પ્રકારનાં ૧૦૧ પદોના સંગ્રહ 'દેવકલોલ' (૧૮૨૭)માં બાતી સરલ અને લોકભાગ્ય છે.

કો.બ્ર.

જનની: અનેક દૃષ્ટિઓ માનુષ્યમની અનન્યતા નિરૂપણી બોટાદ-કરની રાસરચના.

ચં.ટો.

જનમટીપ (૧૮૪૪): પાટણવાડિયા ખંડુ ઠાકરજીની સૌથી નીચલી કોમના સામાજિક વાસ્તવને અને એના ગ્રામસમાજને ઉપસાવતી ઈશ્વર પેટલીકરની નવલકથા. ચંદા અને ભીમાનાં પ્રાણપાત્રોની આસપાસ ફરતી આ કથામાં પાટણવાડિયા કોમનું કૌવત અને હીર પ્રગટ થયાં છે. ભીમાને પરણેલી, ચાંદ નાયનારી પરાક્રમી ચંદાની પૂંજ બામરોવિયો મશકરી કરે છે અને શરત પ્રમાણે વેરની વસૂલાત ન થાય ત્યાં સુધી ચંદા પિયર જઈ રહે છે. પછીથી ગામથાલુકારને ત્યાં ઘાડમાં ભીમો ઘવાય છે ત્યારે હોરિષ્ટલમાં એની સારવાર માટે ચંદા આવે છે ખરી પણ એને સાજો કરી ટેકીલી ચંદા પાછી પિયર ચાલી જાય છે. છેવટે પિતા સાથે રહી ભીમો પૂજનું પૂન કરી વેર લેતાં ચંદા પાછી ફરે છે અને જનમટીપ પામેલા ભીમાનાં ઘર-ખતરને કુશળતાથી સંભાળી લે છે. નાથિકાકેન્દ્રી કથાના નિરૂપણમાં ક્યાંક કીતુકરાગી અભિનિવેશો પ્રવેશી ગયા હોવા છતાં 'માનવતાનું હાઈ પકડવામાં' આ કથા સફળ થઈ છે.

ચં.ટો.

જનનિકે (૧૮૬૫): સુરેશ જોષીએ ૧૮૫૫ થી ૧૮૬૪ સુધીના સમયગાળામાં લખેલા લલિતનિબંધોનો પહેલો સંગ્રહ. કાવ્યાત્મક,

કથનાત્મક, આત્મકથનાત્મક ને વિન્નતાત્મક શૈલીઓનો સમન્વય કરીને નિપજાવેલું એક નવા જ પ્રકારનું 'જનનિકે' નિબંધસ્વરૂપ ગુજરાતી સાહિત્યના નિબંધને કાલેલકર પછી એક નવું પરિમાણ અર્પે છે. સ્વીન્દ્રનાથ ઠાકુરના નિબંધોનો પ્રભાવ ઝીલતા આ નિબંધોની મુખ્ય લક્ષણિકતા શિશુસહજ વિસ્મય, સમૃદ્ધ ઈન્દ્રિયબળ્ય સંવેદનો, જીવનને અપરોક્ષભાવે માણવાની ઊંડર તેમ જ શબ્દે-શબ્દે પ્રગટ થતી સર્જકતા જીવંત વ્યક્તિત્વની અભિવ્યક્તિને ગણાવી શકાય. નિબંધોમાં તર્કને બદલે કલ્પના, અર્થાન્તરરચના કે દૃષ્ટાંતને બદલે ઉત્પ્રેક્ષા અને ઉપમા, વિષયની વ્યવસ્થિત માંડણીને બદલે ચિત્તનો મુગ્ધવિહાર જેવા મળે છે. જટબરત અને યાંત્રિક સંસ્કૃતિ પ્રત્યેનો કટાક્ષ અને આક્રોશ આ નિબંધોની શૈલીને વધુ જીવંત બનાવે છે. નિબંધો ક્યારેક કાવ્ય અને નિબંધની સીમાઓને, ક્યારેક વિવેચન અને નિબંધની સીમાઓને, તે ક્યારેક આત્મકથા અને નિબંધની સીમાઓને અરોગાળી નાખે છે. આ નિબંધશૈલીનો પ્રભાવ અનુગામી નિબંધકારો પર પડ્યો છે. સુરેશ જોષીના સર્જનને સમજવામાં આ નિબંધો ખૂબ ઉપયોગી છે.

શિ.પં.

જનાવરની જન: બાળવળનના કુરિવાળ પર વાસ્તવિરંબના કરતી નવવરામની જાણીતી કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટો.

જડાસાહેબ સુલેમાન હુસેનમિયાં: કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'ગરીબ લલોમા' (૧૮૩૦)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જમનાદાસ હરજીવનદાસ: ચાર અંક અને ગાયત્રસહિતની નાટ્ય-કૃતિ 'નવો હરિસચંદ્ર તારામતી નાટક' (૧૮૮૪)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જમનાનું પૂર: રામનારાયણ વિ. પાઠક 'દ્વિરેફ'ની ટૂંકીવાર્તા. પોતાનો દીવો સૌથી આગળ જઈ સર્વને વિસ્મિત કરશે એવા મનોરથવાળી નારીનો મંદિરના શિખર પરથી પગ લપસે છે અને જમનાનું પૂર એને વહાવી જાય છે-એવા કથાનકની પ્રતીકાત્મકતા નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટો.

જમશેદ: નવલકથા 'ત્રણ બદમાશ' તેમ જ શંદ્સપિયરકૃત 'શીમ્બેલીન' પરથી અનૂદિત નાટ્યકૃતિ 'ગાલાબ્રસિદ અથવા રાજવાધિકારની પ્રતિરૂપધી' (૧૮૮૧)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જમાઈરાજ અને બીજાં એકાંકીઓ (૧૮૫૨): પન્નાલાલ પટેલનો એકાંકીસંગ્રહ. એમાં 'જમાઈરાજ', 'વૈતરણીને કાંઠે', 'દેવદાર', 'ધિત્રગુપ્તને ચોપડે', 'એળે નહિ તો બેળે', 'બૌરાની સભા'-એમ કુલ છ એકાંકી સંગ્રહાયાં છે. કથાવસ્તુ પરનો એક અને વિવિધ સ્થળે દૃશ્યથોજનાનું વિઘટન નાટકોને ચુસ્ત બનવા દેતું નથી, છતાં 'વૈતરણીને કાંઠે' અને 'એળે નહિ તો બેળે' જેવાં નાટકો મંચનયોગ્ય અને ઉલ્લેખનીય છે.

ચં.ટો.

જન્માદાર ઈસ્માઈલ મહમદ — જરજેલા દાઉદ હારુનભાઈ

જન્માદાર ઈસ્માઈલ મહમદ : ન્યાની અકબરના ચરિત્રને ઉપસાવતી પદ્યકૃતિ 'ઈન્સાફે અકબર' (૧૮૮૯) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જમીનદાર રસેય ચતુરભાઈ (૧૯-૭-૧૯૩૪): સંશોધક. જન્મ મહેમદાવાદમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં પ્રાધ્યાપક.

'ઈતિહાસ સાહિત્ય સંશોધન' (૧૯૮૧) ગ્રંથ ઉપરાંત એમણે 'ક્ષત્રપકાલનું ગુજરાત' (૧૯૮૦), 'મધ્ય એશિયા' (૧૯૮૨) જેવા ગ્રંથો પણ આપ્યા છે.

ચં.ટો.

જમોડ લવજીભાઈ : નાટ્યકૃતિ 'દાગાઈયા' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જયા! જયા! જરવી ગુજરાત : ગુજરાતની ભૌગોલિક, ઐતિહાસિક અને સાંસ્કૃતિક રેખાઓને આણસારે ગુજરાતની પ્રસસ્તિ આપતું નર્મદનું પ્રસિદ્ધ ગીત.

ચં.ટો.

જયા સોમનાથ (૧૯૪૦): સોલાંકીયુગનો સંદર્ભ આપતી કનૈયાલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથા. મહંમદ ગઝનીએ સોમનાથ પર કરેલા આક્રમણને ભીમદેવ સોલાંકીએ સર્વ રાજપૂતોની સાથે રહી કઈ રીતે આળ્યું અને ચૌલાદેવી સાથેના ભીમદેવનો પ્રણય કઈ રીતે પરિણયમાં પરિણમ્યો, એની જીવંત માંડણી કરતી આ પ્રેમશૌર્યની કથાનું સૌથી મહત્વનું અંગ વર્ણન છે. યુદ્ધના આલેખનમાં કયાશ કે અસંગતિઓ જરૂર મળી આવે છે, તેમ છતાં રણની આંધી, ઘોઘારાણાની યથાગાથા, ચૌલાનું નૃત્ય આદિ વર્ણનો આ નવલકથાનાં જબરં આકર્ષણો છે.

ચં.ટો.

જયકીર્તિ : જુઓ, મુનિ જયપ્રભવિજયજી.

જયકીર્તિ કુમાર અમૃતલાલ (૨૭-૬-૧૯૩૦): કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. એમ.એ.

'ભકિતરંગ' (૧૯૫૨) તથા 'અમૃતગંગા' (૧૯૫૫) એમના કવિતાગ્રંથો છે. ઉપરાંત 'બાલરામાયણ' - ૧ (૧૯૫૮) અને 'બાલરામાયણ' - ૨ (૧૯૫૯) પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

જયભિષ્મ : જુઓ, દેસાઈ બાલાભાઈ વીરચંદ

જયશંકર કાલિદાસ : પદ્યકૃતિ 'ભકિત સાધન પદમાળા' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જયશંકર 'સુંદરી' : જુઓ, ભોજક જયશંકર ભૂધરદાસ.

જયંત : જુઓ, અમીન ગોવર્ધનદાસ કહાનદાસ.

જયંતવિજયજી (૧૮૮૪, ૧૯૪૮): પ્રવાસકથાલેખક, સાંપાટક.

જન્મ વળા (વલ્લભીપુર)માં. પૂર્વાવસ્થાનું નામ હરખચંદ ભૂરાભાઈ થાલ. પ્રાથમિક અભ્યાસ પછીથી મહેસાણા અને

બનારસની યશોવિજય પાઠશાળામાં. ૧૯૦૪માં વિજયધર્મસૂરિ પાસે અધ્યયન. ૧૯૧૫માં એલ.વી. તેસ્લીતોરીની ઉપસ્થિતિમાં દીક્ષા. વિવિધ ગુરુકુળો તથા ધર્માભ્યુદય મુદ્રણાલયનું સંચાલન તેમ જ યશોવિજયજી ગ્રંથમાળાનું પ્રકાશન.

એમણે પ્રવાસકથા 'આબુ' - ભા. ૧-૫ તથા 'વિહારવર્ણન' તેમ જ સદૈક સંપાદનો 'સિદ્ધાન્તરત્નિકા' તથા 'ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર' આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

જયંતીદેવી : 'શ્રી જયંતી પદ્યપિયુષ' (૧૯૧૯) નાં કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જયંતીલાલ વિઠ્ઠલદાસ : પદ્યકૃતિઓ 'ચતુરસુંદર ગરબાવળી' (૧૯૨૭) અને 'સૌનિકોનું રણશીંગું' ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

જયા : ન્દાનાલાલના ડોલનશૈલીના નાટક 'જયાજયંત'ની નાપિકા. પ્રબોભનો અને વિષમ પરિસ્થિતિઓને અતિક્રમી સ્વીકૃત માર્ગ પર ચાલતી આદર્શ નારીનું એમાં ચિત્રણ છે.

ચં.ટો.

જયા-જયંત (૧૯૧૪): ન્દાનાલાલનું ત્રણ અંક અને વીસ પ્રવેશોમાં પચરાયેલું, એમનાં અન્ય નાટકોની જેમ ડોલનશૈલી અને ગીતોમાં રચાયેલું આ નાટક એમાં નિરૂપાયેલી આત્મલગ્નની ભાવનાને લીધે સાહિત્યિક વર્ગમાં વિશેષ જાણીતું બન્યું છે. વિજતીય આકર્ષણમાંથી બંધાતા સ્ત્રી-પુરુષ-સંબંધનાં ત્રણ ઉચ્ચાવચ સોપાન આલેખી કવિએ નાટકની કથાનું સંકલન કર્યું છે. એ સોપાનનું સૌથી ઊંચું પગથિયું જયા અને જયંત વચ્ચેના આત્મલગ્નનું છે. દેહની કોઈ વાસના વગરનો, કવિનો આ આત્મલગ્નને ખ્યાવ વાસ્તવિક ને મૂર્ત બની શકે એમ કોઈને લાગ્યું નથી. કાશીરાજ-શેવતીના અર્ધગાન્ધર્વ રાજવી લગ્નસંબંધની તથા નૃત્યદાસી-વામાચાર્યના કામવાસનાયુક્ત દેહસંબંધની કથા દ્વારા કવિએ સ્ત્રી-પુરુષ-સંબંધનાં અન્ય બે ઊતરતાં સોપાન બતાવ્યાં છે.

દૃશ્ય નાટકને અનુકૂળ બનાવવાની નેમ છતાં અને કવિનાં અન્ય નાટકોને મુકાબલે વિશેષ સંઘર્ષયુક્ત અને સુગ્રથિત હોવા છતાં વિવિધ પ્રકારની અસંગતિઓથી તેમ જ પરિસ્થિતિને નાટ્યાત્મક અભિવ્યક્તિ ન આપી શકવાની કવિની મર્યાદાને લીધે આ નાટક ઝાઝી રંગભૂમિક્ષમતા ધરાવતું નથી.

જ.ગા.

જરજેલા દાઉદ હારુનભાઈ, 'કંટક' (૧૭-૯-૧૯૩૪): કવિ. જન્મ ચૂડા (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. ૧૯૫૩માં સુરેન્દ્રનગરથી મેટ્રિક. હાલ પશ્ચિમ રેલવેના માર્શલિંગ યાર્ડમાં કર્મચારી.

'કંટકી' (૧૯૭૧) મુખ્યત્વે પ્રકૃતિ અને પ્રણયને વિષય બનાવતી ગીત, ગઝલ, હાઈકું તથા ભજન સ્વરૂપની અઠ્ઠારી રચનાઓનો એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે; તે 'સંભાવના' (૧૯૭૪) માં પરંપરાગત રૂબે આધુનિક કાવ્યભાવનાની છાપ ઝીલતી ત્રીસ આછંદસ રચનાઓ સંગ્રહિત છે.

કૌ.બ્ર.

જરમનવાળા મગનલાલ ભપોદાસ : જીવનચરિત્ર 'સાઈ-ઝલક' - ૨ (૧૯૮૨)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જરીવાલા ચંપકલાલ ગિરધરલાલ : નવલકથા 'પુષ્પહાર' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જરીવાલા દિનેશચંદ્ર બાબુભાઈ, 'સ્નેહયોગી' : કવિ. વતન સુરત. ૧૯૪૨ માં એમ.એ. ૧૯૬૦માં વડોદરા યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એડ. ૧૯૪૮માં સુરતમાં શિક્ષક. ૧૯૬૧થી આર. ડી. કોન્ટ્રાક્ટર હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'અર્ચના' (૧૯૪૧)માં ભાવોદ્રેક હૃદય-સ્પર્શી છે. 'સોણલાની પાંખે' (૧૯૬૬)માં પ્રકૃતિ, ઈશ્વર અને પ્રાણ્યને નિરૂપતાં કાવ્યો આસ્વાદ્ય છે. એમાં આઝાદ હિંદ, શહીદો, નહેરુ, ગાંધીજી વિશેની રચનાઓ પણ છે. 'આરત પુષ્પો' (૧૯૪૮) એમનો ગદ્યકાવ્યોનો સંચય છે. આ ઉપરાંત એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'રેતીનું દહેડું' (૧૯૬૭) અને સંપાદિત કૃતિ 'નવનાર-ભાષાદર્શન' (૧૯૭૦) પણ મળ્યાં છે.

નિ.વો.

જરીવાલા પ્રાણુ : પ્રાણ્યના વિષયનિમિત્તે પરંપરાગત કબેલાખાચેલી નવલકથા 'પળ પળ ઝંખે પ્રીત'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જરીવાલા સાગરચંદ મગનલાલ : અંબાજી માતાએ મુશ્કેલીઓમાં કેવી કેવી રીતે પોતાને સહાય કરી તે દર્શાવતી મદનસુંદરીની પદ્યકથા 'મદનસુંદરી નવલકથા' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જલન માતરી : જુઓ, અલવી જલાલુદ્દીન સઆદુદ્દીન.

જર્વનિકા (૧૯૪૧) : જ્યંતિ દલાલના, બાર એકાંકીઓના આ સંગ્રહમાં લેખકનું સૂક્ષ્મ જીવનનિરીક્ષણ માનવ-સંબંધોને સમજવાના એમના પ્રશ્નાકુલ અભિગમમાં વિશિષ્ટ રીતે નિરૂપાયું છે. પ્રથમ છ એકાંકીઓમાં સ્ત્રી-પુરુષ-સંબંધોનું, સ્ત્રીની હૃદયવિદારક મૂક વેદનાનું નિરૂપણ થયું છે. 'પન્નીવ્રત' અને 'કળ્લેલાં'માં એ વેદના વધુ ધારદાર બની છે. 'અંધારપટ' યુદ્ધની પાર્શ્વભૂમિકા પર રચાયેલું, તખ્તાને નવું પરિમાણ આપતું પ્રયોગશીલ એકાંકી છે. 'સરજત' અને 'અ-વિરામ'ની લાંબી એકાંકિતમાં-લાઘવયુક્ત ભાષામાં સફળ પ્રયોગશીલતાનું દર્શન થાય છે.

તંત્રવિધાનની ચુસ્તતા, સંવાદોની સૂક્ષ્મ છટા તથા વેધકતા, માર્મિક લાઘવયુક્ત સચેટ સંવાદો, ભુલાઈ ગયેલી-ભુલાઈ જતી ગુજરાતી બોલચાલની ભાષા, રૂઢિપ્રયોગો તથા કહેતીનો યથોચિત ઉપયોગ, જીવનનું માર્મિક સંવેદન, પાત્રોનું વૈવિધ્ય, વિશેષ કરીને સ્ત્રીપાત્રોની તેજસ્વિતા, સૂક્ષ્મ કાર્યવિગ દ્વારા સર્જકને અપેક્ષિત એવા 'વર્ટિકલ ડ્રિલિંગ' દ્વારા સર્જતી પરાક્રોધિ અને અંતે ડંખ મૂકી જતી ચોટ એ આ એકાંકીઓની વિશેષતા છે. સંગ્રહમાં 'નેપથ્યે' નામે મૂકેલા એકાંકીના તંત્રવિધાન વિશેનો લેખ અભ્યાસપૂર્ણ છે.

૨.૬૧.

જયવંત શેખરીવાલા : જુઓ, પટેલ જશભાઈ મણિભાઈ.

જ્યોદાભહેન : સરળ, રેચક શૈલીમાં લખાયેલાં બાળવાર્તાઓનાં પુસ્તકો 'એક હતાં શેઠાણી' (૧૯૫૮) અને 'બા, વાર્તા કહોને!' (૧૯૬૩)નાં કર્તા.

નિ.વો.

જ્યોદાબેટીજી : વૈષ્ણવ ભક્તોને અનુલક્ષીને રચેલાં કૃષ્ણવિષયક પદ્યોનો સંચય 'શ્રી જ્યોદાબેટીજી મહારાજકૃત કાવ્ય' (૧૯૧૩)નાં કર્તા.

નિ.વો.

જહાં ખુશાલ : નૃત્યનાટિકા 'રસીયો વાલમ' (૧૯૭૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

જંબુકાકા : હાસ્યરસિક લેખોનો સંગ્રહ 'કુવારા' (૧૯૪૨)નાં કર્તા. ૨૨.૬.

જગીરદાર અમૃતભારતી સૂરભારતી : વરસાદ માટેની પ્રાર્થનાને આલેખતી રચના 'વૃષ્ટિવિલાપ' (૧૯૧૧) અને સાખીઓ તેમ જ દેશીઓમાં રચેલાં ધાર્મિક પદ્યોની પુસ્તિકા 'મહાત્મા શ્રી સર્થુદાસજીનો સ્વર્ગવાસ યાને અમૃતરસ' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

જગીરદાર છોટાલાલ ડાહ્યાભાઈ (૧૮૮૬, ૧૯૩૪) : હાસ્યલેખક. જન્મસ્થળ અને વતન સુરત. ઈન્ડરમિડિયેટ આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ. હાથવણાટ કાપડ તથા રૂનો વ્યવસાય.

હાજી મહમદ અલારખિયા શિવજીની પ્રેરણાથી 'વીસમી સદી'માં 'મારી ફઈબા' નામના હાસ્યલેખથી લેખનનો આરંભ કરનાર એમણે સમાજ અને કુટુંબજીવનના વિવિધ પ્રસંગોમાંથી વિનોદાત્મક હાસ્ય નીપજવતા લેખોના સંગ્રહો 'ઊંધિયું' (૧૯૨૯), 'ફઈબાકાકી' (૧૯૩૦), 'સબરસિયું' (૧૯૩૧), 'હાસ્યરસિકા' (૧૯૩૩), 'જગીરદારનો હાસ્યભંડાર' (૧૯૩૫) વગેરે આપ્યા છે. 'ગુજરાતી ડીડૂ જ્ઞાતિનો ઈતિહાસ' (૧૯૨૭) પણ એમણે લખેલો છે.

૨૨.૬.

જગીરદાર વાગભારથી જીવભારથી : 'ઈશ્વર ભક્તમંડળ માટે ભૌધિક ગાયનસંગ્રહ' (૧૯૮૮), 'વિદ્યાર્થીઓ માટે નાટક - પ્રથમથી સાત ધોરણ સુધીનાં - ભાષણ સાથે' (૧૯૦૩), 'સ્ત્રી-નીતિદર્શક ગરબાવળી' (૧૯૦૩), 'ઈશ્વરસ્તવનાવલિ' તથા 'વૃષ્ટિ-વિલાપ' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

જગોસ મનચેરજી હોશંગજી : 'સમસુલ ઉમા દસ્તૂરજી સાહેબ પેસ્તનજી બહેરામજી સંજના, એમ.એ., પીએચ.ડી.નું જન્મ-ચરિત્ર' (૧૯૦૦), 'ઓનરેબલ શેઠ નવરોજજી નસરવાનજી વાડીઆ, સી.આઈ.એ.નું જીવનચરિત્ર' (૧૯૦૧), 'કાવસજી જહાંગીર', 'જમશેદજી જજીભાઈ' વગેરે ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો તથા 'ધર્મ-નીતિ' - ભા. ૩ (૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

જોગસ સોરાબજી: હોરમસજી મચેરજીની સાથે સ્યેલાં પુસ્તકો 'શિક બહેરામજી નસીરવાનજી સિરવાઈનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૪), 'શિક નાનાભાઈ બેરામજી જીજીભાઈનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૪) તથા 'ડૉ. સર તેમુલજી ભીખાજી ભટ્ટીખાનનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વે.

જડેજા ચન્દ્રાબેન, 'શમા' (૧૦-૨-૧૯૩૮): કવિ. એસ.એસ.સી. સુધીનો અભ્યાસ. દિન્દો, ઉર્દૂનાં પાત્ર જાણકાર. રાજકુટુંબનાં વંશજ. ખેતીવાડીનો વ્યવસાય.

એમણે 'રાજકુટુંબી' (૧૯૬૯), 'જીવનદાત્રી' (૧૯૬૯), 'અકિત-સુધા' (૧૯૭૨), 'અંબને દરબાર' (૧૯૮૬) વગેરે કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે. ઉપરાંત ઉર્દૂમાં 'હીના' (૧૯૭૩) અને દિન્દોમાં 'તન્હાઈ' (૧૯૭૦) નામક કાવ્યસંગ્રહો એમના નામે છે.

સં.ટા.

જડેજા જોડીબા કલાજી (૧૮૭૧, ૧૯૪૬): જ્ઞાનધારાને અનુ-સરતાં પદો-કાવ્યોનો સંગ્રહ 'ગુરુમહિમા અને પદો'ના કર્તા.

નિ.વે.

જડેજા દિલાવરસિદ દાનસિદજી (૫-૯-૧૯૩૩): વિવેચક, અનુ-વાદક, સંપાદક. જન્મ રાજકોટ જિલ્લાના પીપળિયામાં. ૧૯૫૦માં મૅટ્રિક, ૧૯૫૪માં ગુજરાતી અને માનસશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૬માં ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૫માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૬થી ૧૯૬૭ સુધી વલ્લભ-વિદ્યાનગરમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૬૭ થી નવિની-અરવિન્દ અને ટી. જી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ, વલ્લભવિદ્યાનગરમાં આચાર્ય. ૧૯૭૮માં અમેરિકાનો પ્રવાસ.

'૧૯૬૮નું ગ્રંથસ્થ વાક્યમય' (૧૯૭૧), 'પ્રતિધ્વનિ' (૧૯૭૨), 'વિવક્ષા' (૧૯૭૩), 'ગુજરાતી કવિનામાં પ્રતિબિંબિત રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા' (૧૯૭૪), 'સમરુચિ' (૧૯૮૨), 'ધૂમકેતુ' (૧૯૮૨) વગેરે એમના વિવેચનાત્મક ગ્રંથો છે. 'મધ્યકાલીન સાહિત્યનું રોમાદર્શન' (૧૯૫૮) તથા 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (૧૯૮૩) એમના સાહિત્યઈતિહાસના ગ્રંથો છે. 'કાવ્યમધુ' (૧૯૬૧), 'કાવ્યસુધા' (૧૯૬૫), 'કાવ્યપરિમલ' (૧૯૭૦), 'કાવ્યસુમન' (૧૯૭૩), 'શીવ અને શબ્દ' (૧૯૭૭), 'સરોજ પાઠકની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૮૧) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. 'શબ્દકારણમાં મનુષ્યસ્વભાવ' (૧૯૮૩) એમનો અનુદિત ગ્રંથ છે.

હ.ત્રિ.

જડેજા દેવાજી (૧૮૬૦, -): દેવાનુભવ-દિવાકર કાવ્ય'ના કર્તા.

નિ.વે.

જડેજા નંદકુંવરબા ભગવતસિદ (૧૮૬૧, -): ચરિત્રકાર. પાંદરમે વર્ષે ગોંડલના ઠાકોરશી ભગવતસિદજી સાથે લગ્ન. ઘરમાં જ વાંચવું-લખવું શીખેલાં. ૧૯૮૦માં બીમારીને કારણે બે વર્ષ ઈંગ્લેન્ડ-નિવાસ. ૧૯૮૫માં રશિયાના ઝારના રાજ્યાયોજણ-પ્રસંગે મોસ્કોમાં હાજરી.

'ગોંડલ પરિક્રમણ' પુસ્તક ઉપરાંત પદ્યકૃતિ 'ગીતાંબલિ' (૧૯૧૯) તથા જીવનચરિત્ર 'દિલ્હીમાર્ગલ અર્લ કિચનર એવ પારતુમ' એમના નામે છે.

સં.ટા.

જડેજા પ્રતાપસિદ જુહાજી: કાવ્યસંગ્રહ 'અલખ ઝરુખા' તેમ જ અન્ય પ્રકીર્ણ કચ્છી કવિતાના કર્તા.

નિ.વે.

જડેજા ભગવતસિદજી સંગ્રામજી (૨૪-૧૦-૧૮૬૫, ૯-૩-૧૯૪૪): કોશકાર. જન્મ ધોરાજીમાં. નવ વર્ષની ઉંમરે રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં પ્રવેશ. રાજકુમાર કોલેજમાં કેળવણી પૂરી કર્યા બાદ ૧૮૮૩માં ઉચ્ચ કેળવણી માટે યુરોપનો પ્રવાસ. ૧૮૮૪માં ગોંડલ રાજ્યની કુલ સત્તા યુવક રાજવીને હસ્તક. ૧૮૮૫માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ફેલો. ૧૮૮૬માં વૈદકીય જ્ઞાનસંપાદન માટે સ્કોટલેન્ડનો પ્રવાસ. ૧૮૯૨માં ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી તરફથી ડી.સી.એમ.ની પદવી. ૧૮૯૫માં એડિનબરો યુનિવર્સિટી તરફથી 'આયુર્વેદનો સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ' પર એમ.ડી. ગોંડલ રાજ્યનાં પ્રજાકલ્યાણનાં અનેક કામે ઉપરાંત વાચનમાળા, અક્ષરમાળા, શિક્ષણમાળા, પાઠ્યપુસ્તકમાળા વગેરેનું આયોજન.

ગુજરાતી ભાષાનો આપૂર્વ કહી શકાય એવો, ૨,૮૧,૩૭૦ શબ્દો સમાવતો શબ્દકોશ 'ભગવદ્ ગોંડલ' ભા. ૧ થી ૯ (૧૯૪૪-૪૬) એમણે તૈયાર કર્યા છે.

સં.ટા.

જાતકકથા (૧૯૬૯): ચન્દ્રકાન્ત બક્ષીની નવલકથા. એનો નાયક ગૌતમ બુદ્ધિજીવી અને સંવેદનશીલ છે. ઘટનાશૂન્ય જીવનથી કંટાળેલો એ ઘટનાના હાર્દમાં પ્રવેશવા એક પ્રકારનું અભિ-નિષ્ક્રમણ કરી ઘેરથી નીકળી પડે છે. અસ્તિત્વબોધ એનું ધ્યેય છે. એક અકવાડિયાની યાત્રાને એ ધર્મયાત્રા કહે છે. પાંચસો પચાસમા જન્મે બુદ્ધ-અવતારમાં જાતકકથા અટકી પડે છે; પણ અંતિમ અસ્તિત્વબોધ જોવું કશું હોતું નથી, એટલે દરેક બુદ્ધિજીવી માટે જાતકકથા આગળ ચાલે છે. વિશેષાણુ-રહિતતા એ જ સાચું ધ્યેય હતું, એ ગૌતમને સમજાયું. છતાંય બાળકના માંએ 'ડેડી' સાંભ-ળવાનું મન થાય છે ત્યારે પેલા ધ્યેયની વાતને હસી કાઢતા હાથ એમ પૂછે છે, જાતને - 'ડેડી વિશેષાણુ કહેવાય?' ગૌતમના અનુભવો-માંથી ઝમવાને બદલે, શાંકરભાષ્યમાંથી મળેલી વિભાવનારૂપે આ વાત આવતી હોઈ પ્રામાણિક બનવાને બદલે આગળનુક અને આયાસી લાગે છે. દર્શન અને નવલ વચ્ચે કશો મજાજન સંબંધ બંધાતો નથી, એથી એમાં ક્યાવિકાસ ન થતો હોવાનું કળાય છે.

ર.શા.

જાદવ કાવિદાસ: વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો પર આધારિત ચમન્કૃતિપ્રેરક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'આદૃશ્ય શત્રુ' (૧૯૪૮) ના કર્તા.

નિ.વે.

જાદવ કિશોર કાવિદાસ (૧૯૩૮): વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના આંબલિયાળા ગામે. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી બી.કોમ. ૧૯૭૨માં ગૌહસ્તી

યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.કેમ. ૧૯૮૬થી ૧૯૮૨ સુધી નાગાલેન્ડમાં વિવિધ રીતે અંગત સચિવની કામગીરી બજાવ્યા બાદ ૧૯૮૨થી નાગાલેન્ડ સરકારના મુખ્ય સચિવના અંગત સચિવ. ૧૯૭૬માં પૂર્વોત્તર સાહિત્ય અકાદમીની સ્થાપના. ૧૯૭૬થી ૧૯૮૧ સુધી એના મહામંત્રી.

એમણે ક્યાસાહિત્યમાં પ્રયોગક્રમ્માં અને મુખ્યત્વે બાષાકલાએ કામ કર્યું છે. એમનું લક્ષ બાહ્ય ઘટનાને સ્થાને આંતરિક ચિત્રાંકન પર, પાત્રના સૂક્ષ્મ મનોવ્યાપાર પર રહ્યું છે. ચીલેલુ કથાનકનો છેદ ઉશીરો બાધાને તાર્કિક પ્રત્યાયન અર્થે નહિ, પણ સંવાદી લય અને નાદતત્વને અનુલક્ષીને પ્રયોજી છે. આથી અન્તઃસ્કુશળા, બાવકલ્પનશ્રેણીઓ તેમ જ અનેકસ્તરીય વાસ્તવશ્રેણીઓ દ્વારા તેઓ વાર્તાને બાષાકીય કીડા બનાવવા તાકે છે.

પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ 'પ્રાગૈતિહાસિક અને શોકસભા' (૧૯૬૯)થી એમનું આ લક્ષ્ય જાણ્યું છે. પરંપરાગત વાર્તાસમજને પરકારતી અને ઊંડાંદે જતી વીસેક વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ છે. 'સૂર્યસિદ્ધાંત' (૧૯૭૨)ની સત્તર વાર્તાઓની સંચયનાઓનું પ્રયોજન પ્રભાવ-નિબ્ધિ છે. 'વિપ્રિરિન્થ' એનું સાડું ઉદાહરણ છે. વાર્તાકાર ઘટના-લેખને તદિ પણ ઘટકલેખને અનુસરે છે; અને 'છવવેશ' (૧૯૮૨) ની આઠ જેટલી વાર્તાઓમાં, તેથી જ, કલ્પનાના વ્યાપારથી રૂપાન્તરિત થયેલું વિશ્વજીવન જાઈ શકાય છે.

'નિશ્ચાયક' (૧૯૭૯) લઘુનવલમાં પણ સ્વકીય અંગી અર્થપૂર્ણ વાસ્તવિકતાની નિમિત્ત જાણ્યું છે એમાં ક્યાનાયક 'હું' અનંગ-લીલા, કમસંગકોલા અને લાનુલા નામની ત્રણ નોખા વ્યક્તિ-વાળી સ્ત્રીઓના સંબંધમાં આવે છે એનું, નીતિનિરપેક્ષ અલેધ જાતીય વ્યવહારોનું નિરૂપણ આઠ ખંડમાં થયેલું છે. આ લઘુનવલમાં તેમ જ અન્ય વાર્તાઓમાં પણ નાગાલેન્ડનો સ્થાનિક રંગ એ તમામ કૃતિઓને વિશેષ વ્યક્તિત્વ અર્પે છે.

'ત્વી ટૂંકીવાર્તાની 'કલામીમાંસા' (૧૯૮૬) એમનો વિવેચન-ગ્રંથ છે. 'કિશોર જાદવની વાર્તાઓ' (૧૯૮૪)માં એમની પ્રતિનિધિ કૃતિઓ આસ્વાદ સહિત સંપાદિત કરવામાં આવી છે.

અં.કે.

જાદવ જોરાવરસિંહ દાનુભાઈ (૧૦-૧-૧૯૪૦): વાર્તાકાર, લોક-સાહિત્યના સંપાદક. જન્મ આકરુ (તા. ધંધુકા)માં. આકરુમાં પ્રાથમિક અને ધોળકામાં માધ્યમિક શિક્ષણ પૂરું કરી અમદાવાદથી ભારતીય સંસ્કૃતિના વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૩માં શિક્ષક. ૧૯૬૪થી ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘમાં પ્રકાશન અધિકારી. 'સહકાર' સાપ્તાહિક અને 'ગ્રામસ્વચાલ' માસિકના સંપાદક.

ગ્રામજીવનને વિષય કરતી એમની વાર્તાઓના સંગ્રહોમાં 'મરદ કસુંબર રંગ યડે' (૧૯૬૮), 'મરદાઈ માથા સાટે' (૧૯૭૦), 'લોકસાહિત્યની ચતુરાઈકથાઓ' (૧૯૭૪), 'ચાલપૂતકથાઓ' (૧૯૭૯) વગેરે મુખ્ય છે. એમની વાર્તાઓ લોકવાર્તાના તાણવાણા લઈ રંગરાગી શૈલીમાં લખાયેલી છે. એમણે 'ભાતીગળ લોકકથાઓ' (૧૯૭૩) અને 'મનોરંજક કથામાળા' (૧૯૭૭) જેવાં બાળવાર્તાઓનાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે. પોતાના વાર્તાસંગ્રહોનાં શીર્ષકોમાં 'લોકસાહિત્ય' અને 'લોકકથા' જેવા શબ્દો એમણે

યોગ્યતા છે તે શાસ્ત્રીય નથી. એમણે 'આપણા કસબીઓ' (૧૯૭૨), 'લોકજીવનનાં મોતી' (૧૯૭૫), 'ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિ' (૧૯૭૬), 'લોકસંસ્કૃતિમાં પશુઓ' (૧૯૭૯), 'પ્રાચીન ભારતનાં શસ્ત્રાઓ' (૧૯૮૧) વગેરે ધ્યાનાર્હ પુસ્તકો આપ્યાં છે.

લોકસાહિત્યના સંપાદક તરીકે એમણે ગુજરાતી 'લોકસાહિત્ય માળા'માં બાલપંથક વગેરેનાં લોકગીતો સંપાદિત કર્યાં છે. 'સંજે ધરતી શણગાર' (૧૯૭૨), 'લોકસાહિત્યની નાગકથાઓ' (૧૯૭૩) અને 'ગુજરાતની લોકકથાઓ' (૧૯૮૪) લોકસાહિત્ય-સંપાદનના સંચયો છે. એમનાં સંપાદનોમાં શાસ્ત્રીયતાનો પ્રશ્ન રહે છે. ક્યારેક ચારણી શૈલીના સાહિત્યને, તે બહુધા સ્વચાલિત સાહિત્યને પણ તેઓ 'લોકસાહિત્ય' નામ આપી દે છે. લોકગીતો પરત્વે એમનું કાર્ય મૂલ્યવાન છે.

ન.પ.

જાદવ નાથુભાઈ: ગાંધીજીના સ્વનાત્મક કર્ણક્રમેને અનુલક્ષીને લખાયેલાં નાટકોનો સંગ્રહ 'આપણે ભજવીએ' (લખંદ પટેલ સાથે, ૧૯૫૭) તથા સમાજશિક્ષણસાહિત્ય પત્રિકા શ્રીણીના ઉપ-ક્રમે પ્રગટ થયેલી પુસ્તિકાઓ 'કબીરવડ', 'નવો કૂવો' તથા 'લોખી બ્રાહ્મણ'ના કર્તા.

ન.વા.

જાનમલમદ નૂરમલમદ: ગદ્ય-પદ્યમાં લખાયેલી સામાજિક કથા 'સત્યવંતી આખ્યાન' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

ન.વા.

જાની અનિલ: જસૂરી નવલકથા 'કનક કે કથીર' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

ન.વા.

જાની અમૃત જટારંકર (૧૯૧૨): આત્મકથાકાર. અભિનેતા પિતાના પુત્ર. ટંકારા-જડેશ્વરમાં ગુજરાતી સાત લેખી પુસ્તકો કરી અંગ્રેજીના અભ્યાસાર્થે રાજકોટ આરફેડ હાઈસ્કૂલમાં. નાટ્યપ્રવેશ સાથે અભ્યાસ છોડ્યો. રાજકોટના નૂતન થિયેટરમાં ચન્દ્રગુમના જીવન પરથી તૈયાર થયેલા 'ભારતગીરવ' નાટકમાં 'જાણ'ની ભૂમિકામાં પહેલો સ્ત્રીપાત્રમાં અભિનય. ૧૯૨૯ સુધી શ્રી રોયલ નાટક મંડળીમાં, પછી ૧૯૩૦માં શ્રી આર્થ નૈતિક નાટક સમાજ સાથે અને ૧૯૩૯માં શ્રી લક્ષ્મી પ્રભાવ નાટક સમાજ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૪૫માં શ્રી દેશી નાટક સમાજમાં પ્રવેશ. ૧૯૪૪-માં સ્ત્રીપાત્ર તરીકે છેલ્લો અભિનય. ૧૯૫૩ સુધી તે સંસ્થામાં. પછી સૌરાષ્ટ્ર સંગીત નાટક અકાદમીના નાટ્યવિભાગમાં અઠ વર્ષ ઈન્સ્પેક્ટર. ૧૯૬૪માં આકાશવાણી, મુંબઈના નાટ્ય-વિભાગમાં ચીફ આર્ટિસ્ટ અને પછી આકાશવાણી, રાજકોટના નાટ્યવિભાગ સાથે સંલગ્ન.

'અભિનય પંથે' (૧૯૭૩) એ એમનું સંસ્મરણાત્મક શૈલીમાં લખાયેલું જીવનકથાસ્વરૂપનું પુસ્તક છે. જૂની રંગભૂમિના સુવર્ણ-કાળ અંગેની મહત્ત્વની વિગતો તથા અભિનયકથા વિશેનો અહીં વ્યક્ત થયેલો કલાકારનો અભિગમ દસ્તાવેજી મૂલ્ય ધરાવે છે.

પ.ના.

જાની અંબાલાલ બુલાખીરામ - જાની ચિનુપ્રસાદ વૈકુંઠરામ

જાની અંબાલાલ બુલાખીરામ (૧૮-૧૦-૧૮૮૦, ૨૮-૩-૧૯૪૨): જન્મ નરિયાદમાં. ગુજરાતી સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ નરિયાદની ગવર્મેન્ટલ હાઈસ્કૂલમાં. આઠ વર્ષની વયે અમરકાંથ, શબ્દરૂપાવલિ, ધાતુરૂપાવલિ કંકસથ. માધ્યમિક શિક્ષણ નરિયાદ અને અમદાવાદમાં. ૧૯૦૭માં ઔચિછક વિષયો ફિઝિક્સ અને કેમિસ્ટ્રી લઈ જૂનાગઢ કોલેજમાંથી વિજ્ઞાન સાથે બી.એ. ૧૯૦૭-૧૯૦૮માં મુંબઈની પન્નાલાલ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૦૯થી 'ગુજરાતી' સાપ્તાહિકના સહનંત્રી. ૧૯૧૪-૧૯૨૧ દરમિયાન 'સમાલોચક'ના સહનંત્રી. ફોર્બસ ગુજરાતી સભાના મહત્વનીય મંત્રી અને 'શ્રી ફોર્બસ ગુજરાતી સભા-ત્રીમાસિક'ના સંપાદક. મધુપ્રભેદને કારણે મુંબઈની હરકિશનદાસ હોસ્પિટલમાં આવસાન.

મધ્યકાલીન સાહિત્યના અભ્યાસી અને સંશોધક આ લેખકે સતત શ્રમ અને ખંતથી મધ્યકાલીન સાહિત્યક પ્રશ્નો અંગે ઊંઘાપોહ કરેલા છે. 'અર્ધા ભક્ત અને તેની કવિતા' (બીજી સાહિત્ય પરિષદ અહેવાલ: ૧૯૦૭); 'નરસિંહાદિના સુદામાચરિતનું વિવેચન' ('સમાલોચક': ૧૯૦૯-૧૦); 'નાકચરિત' ('બુદ્ધ કાવ્યદોહન' - ભા. ૮: ૧૯૧૩); 'પ્રેમાનંદનાં નાટકોનો સંભવા-સંભવનો વિચાર' ('સમાલોચક': ૧૯૧૪) વગેરે આનાં પ્રમાણ છે. એમણે 'ભાગ અને કાવિદાસ' (૧૯૧૮) ગ્રંથ પણ કર્યો છે.

ઉપોદ્ધાન, ટીકાને સંશોધન સહિતનાં એમણે ચાર મધ્ય-કાલીન સંપાદનો આપ્યાં છે: 'કવિ પ્રેમાનંદચરિત સુભદ્રાદશ્ય અને મહાકવિ પ્રેમાનંદની જીવનકલા' (૧૯૧૯), 'શામળકૃત 'સિદ્ધાસનબત્રીસી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૪), 'ભીમકૃત 'હરિવીલા-પોડશકલા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૮, ૧૯૨૯) અને 'શ્રીકૃષ્ણલીલા-કાવ્ય' (૧૯૩૩).

'શ્રી ફોર્બસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ' - ભા. ૧ (૧૯૨૩) અને ભા. ૨ (૧૯૨૯) એમના હાથે થયેલી કીમતી સૂચિઓ છે. ૭૫ વર્ષની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ-નિમિત્તે પ્રકાશિત થયેલા 'શ્રી ફોર્બસ ગુજરાતી સભા મહેન્સલ-ગ્રંથ' (૧૯૪૦)નું સંપાદન એમણે કર્યું છે.

'હરિવંશ' - ભા. ૧ (૧૯૨૦) અને ભા. ૨ (૧૯૨૫) તેમ જ 'હિંતાપદેશ' (૧૯૨૬) એમણે કરેલાં ભાષાન્તરો છે.

ચં.ટા.

જાની કનુભાઈ (૧૯૦૭): આત્મકથનાત્મક પુસ્તક 'મારી જીવન-યાત્રા' (૧૯૭૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

જાની કનુભાઈ છોટાલાલ, 'ઉપમન્યુ' (૪-૨-૧૯૨૫): વિવેચક, સંશોધક. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના કોરિનારમાં. ૧૯૪૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૭માં ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૯માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૦થી ૧૯૮૫ સુધી રાજકોટ, જામનગર, ભૂજ અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદમાં ભાષાસાહિત્યનું અધ્યાપન. ૧૯૮૫થી નિવૃત્ત. કુમારચંદ્રક પ્રાપ્ત. ૧૯૭૦માં વિદેશીઓને ગૂજરાતી ભાષા શીખવવામાં વિશેષ શક્તિઓ દાખવવા બદલ અમેરિકાની બ્રેટવર્થરો સંસ્થા તરફથી મેરિટ એવોર્ડ.

'શબ્દનિમિત્ત' (૧૯૭૯) નામક એમના વિવેચનગ્રંથમાં અધ્યયનના નિષ્કર્ષરૂપ અગિયાર સ્વાધ્યાયલેખો સંગ્રહાયેલા છે. 'મેઘાણી સંદર્ભ' (૧૯૮૧) સંદર્ભગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત 'સ્થવિર-વલી' (મુનિશ્રી રત્નપ્રભવિજયજી સાથે, ૧૯૪૮), 'માયાલોક' (વિનોદ અધ્વર્યુ સાથે, ૧૯૫૭), 'ચાર ફાગુ' (માલનભાઈ શં. પટેલ સાથે, ૧૯૫૮), 'સા વિદ્યા યા' (૧૯૭૬) એમના અન્ય ગ્રંથો છે. એમણે કરેલાં ગ્રીક નાટકોનાં વાર્તારૂપાંતરો તેમ જ લખેલા મેઘાણી પરના લેખો અદ્યપિ અગ્રંથસ્થ છે.

ચં.ટા.

જાની કૃપાશંકર મોતીરામ (૨૨-૮-૧૯૨૭): કવિ. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના સાદરામાં. ૧૯૪૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૭૫માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૯માં એલ.એલ.બી. ૧૯૪૫થી અમદા-વાદની જિલ્લા અદાલતમાં કલાર્ક. ૧૯૬૧માં શિરસ્તેદાર, મૅનિફેસ્ટેટ કોર્ટ તરીકે કામગીરી. ૧૯૭૮થી મેટ્રોપોલિટન મૅનિફેસ્ટેટ કોર્ટમાં અધીક્ષક.

'મનસા' (૧૯૮૧) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'ઝરમરનો કાળા' (૧૯૮૨), 'જીવનસુધા' (૧૯૮૪) અને 'સૌરભક્ષણ' (૧૯૮૫) માં પ્રેરક પ્રસંગો આલેખાયા છે.

પા.માં.

જાની કૃષ્ણલાલ પ્રભુલાદજી: સ્તવનસંગ્રહ 'ભગવતી સ્તવન-માલિકા' (૧૯૩૨) તથા 'બૌચર કાવ્ય અને બાજીવનની મહાદેવી-૨' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

જાની ગુણનંતરાય: તીર્થધામનું માહાત્મ્ય વર્ણવતું પુસ્તક 'શંકર-જગન્નાથતીર્થ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

જાની જોવિદલાલ રામશંકર: 'રમણીડજીને અરજી' (૧૯૮૩) પદ્ય-કૃતિના કર્તા.

નિ.વા.

જાની ચંદુલાલ ચુનીલાલ: ગદ્ય-પદ્યમાં સ્વાયંત્રી સંવાદાત્મક વાર્તા 'ચતુર ચંદન' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

જાની ચંદ્રવદન: ભાવનામય જીવનને મંગલદૃષ્ટિથી આલેખતી પંદર સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'મૌસમ મનની મંદારી'ના કર્તા.

કૌ.ગ્ર.

જાની ચિનુપ્રસાદ વૈકુંઠરામ, 'ચિન્મય' (૪-૧-૧૯૩૩): નવલકથાકાર. જન્મ પૂનામાં. ૧૯૫૨માં તત્ત્વજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાન વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૪માં એલ.એલ.બી. ૧૯૫૮માં એલ.એલ.એમ. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૨ દરમિયાન એકામિનર ઓફ બુક્સ એન્ડ પબ્લિકેશન્સમાં અનુવાદક. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૯ સુધી મહેસાણામાં વકીલાત. ૧૯૬૯થી અમદાવાદમાં વકીલાત. ૧૯૭૭-૭૮માં સિટી સિવિલ એન્ડ સેસન્સ કોર્ટના જજ અને ઓક્ટોબર, ૧૯૭૮માં તે પદેથી રાજીનામું. ૧૯૬૨થી કાવ્યાના ખંડસમયના પ્રાધ્યાપક.

એમની પ્રથમ નવલકથા 'અચ્યુત'(૧૯૧૫)માં પૂર્વે ત્યાગી અને પછીથી મોહવશ બનતા કથાનાયક અચ્યુતની મનોવિકૃતિનું આલેખન છે. 'જયેન્દ્ર'(૧૯૬૨) અને 'નવલકથા'(૧૯૮૩) એમની અન્ય નવલકથાઓ છે.

કી.બ્ર.

જાની જટાશંકર સુંદરજી : ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'મહારાજા પરોક્ષિત' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

જાની જયશંકર આણંદજી : પદ્યકૃતિઓ 'ગાપીચંદના મરશિયા', 'પ્રાસ્તાવિક પદ્ય' - ભા. ૧-૨, 'મધુ કીરભ' તથા 'રાવણ સાથે અંગદવિદિ'ના કર્તા.

નિ.વો.

જાની જીવન સમજ : તત્ત્વજ્ઞાનને નિરૂપતાં સરળ અને પ્રસાદિક પદ્યોનો સંગ્રહ 'જીવન બાર માસ તથા પદો' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

જાની જ્યોતિષ જગન્નાથ (૯-૧૧-૧૯૨૮) : કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના પીજા ગામે. ૧૯૪૫માં મેટ્રિક. ૧૯૫૧માં બી.એસસી. ૧૯૬૩માં પત્રકારત્વમાં ડિપ્લોમા. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૬ સુધી 'સંદેશ'ના ઉપનંત્રી. ૧૯૬૬-૬૭માં જ્યોતિષ વિમિટ્ટ, વડોદરામાં આસિસ્ટન્ટ પબ્લિસિટી ઓફિસર. ૧૯૭૪થી ૧૯૭૭ સુધી સિટિઝન્સ કાઉન્સિલ, વડોદરામાં પબ્લિસિટી અને પબ્લિક રિલેશન્સ ઓફિસર. ૧૯૮૩થી ૧૯૮૬ સુધી 'ગુજરાત સમાચાર'ના ઉપનંત્રી. ૧૯૮૩થી 'લોકસત્તા'ના ઉપનંત્રી. સાહિત્યિક ત્રીમાસિક 'સંજ્ઞા'ના તંત્રી. ૧૯૮૬થી 'શબ્દસૃષ્ટિ'ના માનાર્હ સંપાદક.

આધુનિક સભાનતા અને અનેકવિધ પ્રવિધિઓના પ્રયોગ સાથે અરૂઢ નિરૂપણપદ્ધતિ અને વિવક્ષણ શૈલીરૂપેથી ઘટનાશ્રિત વાર્તા તેમ જ નવલકથાના નોંધપાત્ર નમૂનાઓ આપનારાઓમાં એમનું સ્થાન છે.

'ચાર દીવાલો એક હેંગર'(૧૯૬૭) અને 'અભિનિવેશ'(૧૯૭૫) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ઘટનાને નિમિત્ત બનાવી તરીકાઓના ભિન્નભિન્ન પ્રયોગથી કુશળતાપૂર્વક વાર્તાતત્ત્વને સિદ્ધ કરતા આ લેખકનું અભિવ્યક્તિસામર્થ્ય નોંધપાત્ર છે. ઉપહાસ સાથે વિપાદનું સંયોજન એમની વાર્તાઓની લાક્ષણિકતા છે. 'નાક', 'મોરલી વાગી', 'સુટકેઈસ' જેવી વાર્તાઓ ઉલ્લેખનીય છે. 'ખંદર આધુનિક વાર્તાઓ'(૧૯૭૭) એક જ એક સર્જકતાના એકથાસે લખાયેલી છે, એવી વાર્તાકારની કેફિયત છે. કાલક્રમ કે પૂર્વાપર સંદર્ભ કરતાં આંતરવિષયનું કેન્દ્ર જ આ વાર્તાઓમાં ચાલકબળ બની વાર્તાતત્ત્વને સિદ્ધ કરે છે. 'તબલચી'માં ભવાઈની પ્રવિધિ અને નાટ્યતત્ત્વ દ્વારા દૃશ્ય-શ્રાવ્ય શબ્દલીલા ઊભી કરી છે. આ વાર્તાસંગ્રહો આધુનિકતાનાં ઘણાં લક્ષણોને આત્મ-સાત્ કરીને ઊભા છે.

એમની નવલકથા 'ચાખડીએ ચઢી ચાલ્યા હસમુખલાલ'(૧૯૬૯) હાસ્યરસને અવલંબીને ચીલેચલુ વસ્તુમાંથી કલાત્મક

આકૃતિ ઉપસાવે છે; હસમુખલાલના વ્યક્તિચિત્રને કેન્દ્રમાં રાખે છે અને ભાષા તથા નિરૂપણના કૌશલ સાથે આનુક્રમિકતાની નીરસતાને નેરો છે. 'અચલા'(૧૯૮૦), સંમોહક છતાં ચંચલ-વૃત્તિવાળા અઠિતને સમર્પિત એવી અચલાને અઠિતના મૃત્યુ પછી હમંત કઈ રીતે એના વિપાદવિશ્વમાંથી બહાર આવે છે એની આસપાસ ગૂંથાયેલી કથા છે; પરંતુ કથાનું વિલક્ષણ રીતે થયેલું આયોજન, પત્ર અને ડાયરીનો સફળ પ્રયોગ, નવલકથાકારના પ્રવેશ વિના પાત્રો દ્વારા ઊકલતી જતી સૃષ્ટિ-એ બધું નવલ-કથાના સ્વરૂપને પ્રયોગશીલતાથી ઉદ્ઘાટિત કરી આપે છે.

'શબ્દના લોન્ડસ્કેપ'(૧૯૮૧) એમનો નિબંધસંગ્રહ છે. એમાં લેખક શબ્દથી શબ્દને ઓળંગી જવાની નેમ સાથે સ્વેર, નિરુદ્ધ શબ્દની વિહારયાત્રા કરે છે. આધુનિક રુચિ સાથે ગદ્યશિક્ષ્ય અને કવિતાની સંવેદનાનો થયેલો સુયોગ આ નિબંધોની વિશિષ્ટ રીતે ભાત જન્માવે છે. સુરત નગરીનો વારંવાર આવતા સંદર્ભ અને સમતીલો અવાજ એક વાતાવરણ રચે છે.

'ફોણની દીવાલો'(૧૯૬૬) કાવ્યસંગ્રહમાંની રચનાઓ લખને અને ખાસ તે ભાગજેડકાના લખને આગળ કરીને ચાલે છે. આધુનિક મિજાજ અને પ્રયોગાતિરેકને કારણે એમની કવિતાની મુદ્રા સફળ નહીં પણ વ્યાનાર્હ જરૂર બની છે.

'હિન્દી ઈબ્સન'(૧૯૭૧) એમનું અભ્યાસ-પુસ્તક છે. 'સંવાદ-વિવાદ'(૧૯૮૩) એમનો વિવેચનસંગ્રહ છે. એમાં સુરેશ જાંબી સાથેની પ્રશ્નોત્તરી અત્યંત મહત્ત્વનો દસ્તાવેજ આલેખ છે. અન્ય આધુનિક કૃતિઓના મૂલ્યાંકનમાં વિવચકતા નહીં એટલા એક સર્જકતા પ્રતિભાવ જોવાય છે.

આ ઉપરાંત, 'ઉદૂ વાર્તાઓ'(૧૯૭૨) અને 'મુક્તમાનવ'(૧૯૭૮) એમનાં અનુવાદ-પુસ્તકો છે.

ચં.દો.

જાની તનસુખરાય ડાહ્યાલાલ : 'પરિમલ'નું ભેટપુસ્તક વાર્તા-સંગ્રહ 'ધૂપરાગી'(હરિવદન ભાવસાર સાથે)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જાની ત્રિભોવન રૂગનાથજી : 'પ્રહ્લાદ પ્રેમરસપ્રભુલીલા'(૧૯૮૭) તથા 'પ્રેમરસમાળા'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જાની દિનેશચંદ્ર મોહનલાલ (૨૭-૧૧-૧૯૩૩) : કવિ. જન્મ રાજુલામાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. ડી. કે. વી. આર્ટ્સ-સાયન્સ કૉલેજ, જમનગરમાં અધ્યાપન.

'કૂટની પાંખોનો પહલો ફફડાટ'(૧૯૭૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

જાની દોલતરામ પ્રાણશંકર : દ્વાદશ જ્યોતિર્લિંગ સમંત 'શ્રી શંકરસ્તુતિ'(૧૯૮૨) તથા 'સુદામા અને કૃષ્ણલીલા નાટક'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જાની નાથાલાલ ભગવાનજી : 'ઊમિયાજી રસિક મધુર ગાયન-સંગ્રહ(અન્ય સાથે, ૧૯૮૮) તથા 'બહુચરાજી સ્તુતિ ગાયનસંગ્રહ'(અન્ય સાથે, ૧૯૮૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જાની બાલાશંકર આદિતરામ — જાની રેવાશંકર વેલજી

જાની બાલાશંકર આદિતરામ : પદ્યકૃતિ ‘ધર્મધુરંધર મહારાજ-ધિરાજ શ્રી કેશવપ્રસાદજીના વિરહનું વર્ણન’(૧૮૮૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની ભગુભાઈ રામશંકર : ‘નાની મિત્ર અને જાની મિત્ર સંવાદ’(૧૮૮૭), ૧૮૮૮ની સુરતની આગનું વર્ણન કરતું ‘અગ્નિ-કાવ્ય’(૧૮૮૮), ‘શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ-નું જીવનચરિત્ર’(૧૮૮૮) તથા ‘મંજીરામ ઘેલાભાઈનું જીવન-ચરિત્ર’ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની ભાનુમતી પ્રભુલાલ (૬-૧-૧૮૪૩) : નવલકથાકાર. જન્મ મોરબીમાં. ૧૮૬૩માં બી.એ. ૧૮૬૫માં એમ.એ. એમ. પી. આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપન.
લઘુનવલ ‘હેવમોરમાં એકલાં ન જવાય?’(૧૮૭૫) અને અંબાશંકર નાગરકૃત નવલકથા ‘સુહાગ કે નૂપુર’ના હિન્દી નાટ્યરૂપાંતરના ગુજરાતી અનુવાદ ‘નગરવધૂ’(૧૮૭૯) એમના નામે છે.
૨.૨.૬.

જાની મણિશંકર જ્ઞેશંકર : પદ્યકૃતિ ‘આણ્ણકાવ્ય’(૧૮૨૭)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની મહાસુખરામ પુરુષોત્તમ : ‘શતિ-રમણ નાટકનાં ગાયનો તથા ટૂંકસાર’(૧૯૦૦) તથા ‘નવલચન્દ્ર નાટકનાં ગાયનો’(૧૯૦૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની યોગેન્દ્ર : જીવનચરિત્રો ‘વિજ્ઞાનની વિભૂતિઓ’-ભા. ૧-૫ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની રતિલાલ જગન્નાથ (૨૯-૧૦-૧૮૮૪, ૩૦-૧-૧૯૮૬) : વિવેચક. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૧૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૭માં સંસ્કૃત ભાષા-સાહિત્ય સાથે બી.એ. ૧૯૩૦માં એમ.એ. ૧૯૧૮થી ૧૯૨૨ સુધી ઓલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલ અને શામળદાસ આર્ટ્સ કોલેજ-ભાવનગરમાં અને પછીથી ભારતીય વિદ્યાભવન્સ કોલેજ-અંધેરી તથા એસ. એન. ડી. ટી. વિમેન્સ કોલેજ-ભાવનગરમાં સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન તથા પીએચ.ડી. નું માર્ગદર્શન.
એમણે ‘સંસ્કૃત વિવેચનસાહિત્યનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત રસ’, ‘કાવ્યાદર્શ : પરિચ્છેદ - ૧’, ‘ધ્વનિસંપ્રદાય’ અને ‘દેવયાનીનું ભાવસંક્રમણ’ જેવા નોંધપાત્ર લેખોનો સમાવેશ કરતો તથા અલંકારોની વિશદ વિચારણા કરતો ‘કાવ્યાલોકન’(૧૯૫૨), ‘શીતિ સંપ્રદાયની મીમાંસા કરતો ‘શીતિ સંપ્રદાયનો ક્રમિક વિકાસ’(૧૯૭૫) તથા વેદ અને નિરુક્ત વિષયક લેખોનો સંગ્રહ ‘સૂક્ત સુધા અને નિરુક્ત પરામર્શ’(૧૯૭૬) વગેરે અભ્યાસગ્રંથો આપ્યા છે.
૨.૨.૬.

જાની રતિલાલ પ્રા. : પદ્યકૃતિ ‘શ્રી રતિપ્રભુપ્રસાદમાલિકા’(અન્ય સાથે, ૧૯૬૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની રમણિક : ‘વૃત્તાંત-નિવેદન, લઘુલેખ અને નિબંધગોષ્ઠિ’(અન્ય સાથે, ૧૯૭૯)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની રમાકાંત પ્રભાશંકર, ‘શ્રીજામ્બી’(૨૩-૫-૧૯૨૫) : કવિ. જન્મ બાંસલા (જિ. વલસાડ)માં. મુંબઈની જનરલ પોસ્ટઓફિસમાં નોકરી.
એમણે ‘બ્રહ્મે એ આઝમ’(૧૯૬૮) અને ‘અગનભીનાં આંસુ’(૧૯૭૬) નામના બે કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે.
(ન.વા.)

જાની રમેશ નંદશંકર (૧૪-૧૧-૧૯૨૫, ૧૮-૩-૧૯૮૭) : કવિ, વિવેચક, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ ભૂચ જિલ્લાના રાજપીપળા તાલુકાના સિસોદ્રા ગામે. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૭માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૯માં એમ.એ. ત્યારબાદ ભારતીય વિદ્યાભવનમાંથી સ. વિ. પાઠકના માર્ગદર્શન નીચે ‘શબ્દ-એક અધ્યયન’ પર મહાનિબંધ. ૧૯૪૯થી ૧૯૫૧ સુધી મુંબઈની સેન્ટ એલિઝાથ કોલેજમાં, ૧૯૫૧થી ૧૯૬૦ સુધી રૂપારેલ કોલેજમાં અને ૧૯૬૧થી નિવૃત્તિ સુધી પાલે કોલેજ, મુંબઈમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.
સત્યઘટના પર આધારિત ત્રિઅંકી નાટક ‘હુતાશની’(૧૯૫૩)માં એમણે અનાજની તંગી વેળા બનેલી કરુણ ઘટનાઓ પૈકીની એક ઘટના આલેખી છે. એમના વાર્તાસંગ્રહ ‘જતાં જતાં’(૧૯૬૮)ની ‘અજાણ્યાં પરિચિતો’, ‘ઝે મિનિટ’, ‘શહેરનાં માણસ’ અને ‘સ્વભાવ શત્રુ’ ઉલ્લેખનીય વાર્તાઓ છે. એમના કાવ્યસંગ્રહો ‘ઝંખના’(૧૯૫૧) અને ‘પૂર્વી’(૧૯૮૩)માં એમની કવિ તરીકે આગવી મુદ્રા ઓછી ઊપસે છે.
એમના વિવેચનસંગ્રહ ‘જિજ્ઞાસા’(૧૯૬૮)માં કેટલાક લોખંડ પરિચયાત્મક છે, કેટલાક નોંધરૂપે છે, કેટલાક રૂપરેખાત્મક છે, તે કેટલાક આસ્વાદમૂલક છે.

એમણે શૈક્ષણિક પરિચયનાં પ્રસિદ્ધ નાટકો ‘ટિમ્પેસ્ટ’(૧૯૬૦), ‘શિમ્બેલીન’(૧૯૬૦) તથા ‘મર્ચન્ટ ઓવ વેનિસ’(૧૯૫૮)નાં કથાત્મક રૂપાંતર કર્યાં છે; તે પ્રેમાનંદનાં પ્રસિદ્ધ આખ્યાનોને પણ ગદ્ય-કથારૂપમાં ઢાળી પાંચ ભાગમાં (૧૯૬૧-૬૨) પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. એમણે જ્યાં કથાનો વધુ પડતો વિસ્તાર કર્યો છે ત્યાં કથાનું પોત પાંખું પડ્યું છે. આ ઉપરાંત ‘અખો’(૧૯૬૦) તથા શામળ ભટ્ટ-કૃત ‘કસ્તુરચંદની વારતા’(૧૯૬૭)નું સંપાદન પણ એમણે કર્યું છે.
અનુવાદક તરીકેની એમની કામગીરી નોંધપાત્ર છે. અમેરિકન લેખિકા શર્લી એલ. અરોરાની નવલનો ‘વનફૂલ’(૧૯૬૪) નામે અને અર્નેસ્ટ હેમિંગવેની ગૃહદ્ નવલનો ‘જે અગનપિછોડી ઓઢે’(૧૯૬૭) નામે એમણે કરેલા અનુવાદ સ્વાભાવિક અને પ્રાસાદિક હોઈ ધ્યાનાકર્ષક છે.
પ્ર.બ્ર.

જાની રેવાશંકર વેલજી : પ્રશ્નોત્તરરૂપ પદ્યકૃતિ ‘રાસલીલા’(૧૯૮૬) અને ‘નિન્યલીલા તથા વનખેલલીલાના ચન્દ્રાવળા’(૧૯૮૮)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જાની વિનોદ : સ્થૂળ, જાનીય નિરૂપણોભરી ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'કાટમાળ' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

જાની વિશ્વપ્રસાદ યૂનીલાલ, 'કોટિલ્ય', 'રમાપતિ' (૮-૮-૧૯૦૮) સંશોધક. જન્મ વડોદરામાં. સુરતની યૂર્જર વિદ્યાપીઠમાંથી 'અભિનવ પ્રેમાનંદ' વિષય પર મહાનિબંધ લખી પીએચ.ડી. પ્રાયમિક શાળામાં શિક્ષક. એમણે શોધનિબંધ 'અભિનવ પ્રેમાનંદ અને ક્વાદીપ છેટાલાલ ન. ભટ્ટ' (૧૯૭૮) આપ્યો છે.

૨૨.૬.

જાની વેણીશંકર કરુણાશંકર : શાદૂંલવિકીકિત, મંદાકાંતા, હરિગીત વગેરેમાં છંદોબદ્ધ કૃતિ 'રંગપૂત રમણીનો આત્મન્યાગ ઉર્ફે' મેવાડના ઈતિહાસનું એક દૃશ્ય' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

જાની શંકરલાલ જગજીવનભાઈ : પદ્યકૃતિ 'વિશ્વની લોકમાતાઓ' (૧૯૭૪) તેમ જ દલપતકાવ્યશાળાના અનુયાયી બુલાખીસમ ચકુભાઈ દવેના જીવન અને સાહિત્યની રૂપરેખા આપતી ચરિત્ર-કૃતિ 'સ્વ. કવિ બુલાખીસમ' (૧૯૨૪) ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

જાની શાંતિલાલ રેવાશંકર (૧૭-૧૧-૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, ચરિત્ર-લેખક. અભ્યાસ એસ.એસ.સી. સુધી. વિભાગીય રેલવે ઓફિસમાં ક્લાર્ક.

'શિવવદો સોજળ વહે' અને 'બીનાં થયાને વાંક' (૧૯૮૪) એમની સામાજિક નવલકથાઓ છે. 'ગુર્જરસમ્રાટ વ્યસિલ સિદ્ધરાજ' (૧૯૮૫) અને 'સમ્રાટ પૃથ્વીસાજ ચૌહાણ' (૧૯૮૫) એમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ છે. 'સ્વાતંત્ર્યવીર સાવરકર' (૧૯૮૪), 'કાંતિવીર સુભાષચંદ્ર બોઝ' (૧૯૮૪), 'અમરશહીદ ભગતસિદ' (૧૯૮૪), 'લોકમાન્ય બાળગંગાધર તિલક' (૧૯૮૫), 'લાલબહાદુર શાસ્ત્રી' (૧૯૮૫), 'ગુરુ ગોવિંદસિદ' (૧૯૮૫) અને 'મહારાણા પ્રતાપ' (૧૯૮૫) એમની ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો છે.

નિ.વો.

જાની હર્ષદરાજ નટવરલાલ (૨-૭-૧૯૩૫) : નવલકથાકાર. જન્મ કાલોલમાં. બી.કેમ., બી.એડ. એમ. જી. એસ. હાઈસ્કૂલ, કાલોલમાં શિક્ષક.

એમણે 'બલકનું હૈયું મૂંગા હાઠ' (૧૯૭૩), 'પગલે પગલે પાવક' (૧૯૭૫), 'યૌવનના સાર' (૧૯૭૭), 'આગ જલે સંસાર' (૧૯૭૯), 'ગુમરાહ' (૧૯૮૨) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે.

ચં.ટા.

જાની હિંમતરામ માડારાંકર : જીવનચરિત્રો 'ભક્ત અંબરિય' (૧૯૪૮) અને 'ભક્ત જલાસમ' (૧૯૪૮), સંપાદન 'કંબીરની સાખીઓ' (૧૯૩૧) તથા અનુવાદ 'સ્નાત્રસરિતા' (૧૯૩૮) તેમ જ કેટલાંક પંચાંગોના કર્તા.

૨૨.૬.

જાની હિંમતલાલ ગોવિંદલાલ : 'શમનાથ સ્તુતિનાં ગાયત્રી' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

૨૨.૬.

જાબુલી રૂસ્તમ (૧૮૪૩, ૧૮૮૪) : પારસી બેલોની પરંપરાને જાળવતી તથા ગુજરાતી સાહિત્યના મધ્યકાળ અને અર્વાચીન-કાળ વચ્ચે કડી બનતી, ગરબી અને હારી તથા ગીત જેવાં કાવ્ય-રૂપોમાં તેમ જ સંસ્કૃત અક્ષરમેળ અને માત્રામેળ છંદોમાં રચાયેલી કુટુંબપર્યવસાયી પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'જાબુલી રૂસ્તમ કાવ્ય-સંગ્રહ' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

જામન : જુઓ, સંપત જમનાદાસ મેશરજી.

જામારુપઆશાના (દસ્તુર) મીનોચેહર જામારુપજી (૧૮૩૦, ૧૮૯૮) : કોશકાર. ચુબ્રોનગન અને ઓફસફ્ટ યુનિવર્સિટીમાંથી અનુક્રમે એમ.એ., પીએચ.ડી.ની તથા ડી.સી.એલ.ની માનદ ઉપધિઓ.

એમણે 'પાંડવવી-ગુજરાતી અને ઈંગ્રેજી શબ્દકોશ' (૧૮૭૭) તથા 'પાસોત્રે નીરંગે જલોત દીનાન' ગ્રંથ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

જાલકા : પુત્ર રાઈ તરફના અપાર વાત્સલ્યથી, ગણેલું ચાલક પાછું મેળવવા હિંમત અને મનાજળથી માલાયુના વેશમાં પ્રપંચ ગાકવતી, રમાણભાઈ નીલકંઠના નાટક 'રાઈના પર્વત'ની રાજમાતા.

ચં.ટા.

જાલંધર બિલાસી : નવલકથા 'અરબી અપ્સરા'ના કર્તા.

૨૨.૬.

જાગર : જુઓ, પંડયા જમિયત કૃપારામ.

જાગર અને અમી - ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૩, ૧૯૪૪) : યુનીલાલ વ. શાહની આ નવલકથામાં, એક મૂલ્યનિષ્ઠ નાયક અને પતિવ્રતા નારીના પ્રેમની અને સાથે-સાથે સંયુક્ત કુટુંબમાં બનતા બનાવોની પ્રથમ પુરુષ એકવચનમાં અભિવ્યક્ત થયેલી સત્યઘટનાત્મક કથા છે. નાયક વિશ્વાંભરના પ્રસન્ન દાંપન્યનો અપરમાના કાવતરાને કારણે પત્ની ચન્દ્રાવલિના મૃત્યુથી અંત આવે છે; અને વિશ્વાંભર-માંથી જનસાધુ બનેલા વિશુદ્ધવિજયને જોતાં તેર વર્ષની બાલિકા પુષ્પકાન્તાને પૂર્વજન્મની ઝાંખી થાય છે; પણ અંત પુષ્પકાન્તાના આપઘાતથી વિશુદ્ધવિજય જનસાધુપદ છોડી છેલ્લે સમાજ-સેવક અને જાતઉદ્ધારક બને છે - આવી કથાનક ઉપસાવતી આ અર્ધવાસ્તવિક અને અર્ધઆધ્યાત્મિક નવલકથાએ ધર્મવિષયક ઊંડાપેાહ જગાડેલા, પણ હકીકતે તે એક સામાન્ય ભ્રમણકથા છે.

બ.જ.

જાગીયા ચન્દ્રભાલ : પ્રથમ પદ્યસંગ્રહ 'શક્તિ ગરબાવલી'ની રચનાઓને સમાવતી સંગ્રહ 'માન ચરણે' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

જાનદાસ : જુઓ, સંઘવી મફતલાલ અમુલપા.

જિનરાજદાસ સી. — જીવનવ્યવસ્થા

જિનરાજદાસ સી. : 'ફૂલો અને ફૂલવાડીઓ' (૧૯૧૪) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જિખસી : ભુખાં, યાવડા કિશનસિંહ ગોવિંદસિંહ.

જીજીભાઈ કલ્પનદાસ : ઘાસઠ ભજનોના સંગ્રહ 'શ્રી ભક્તિદાસ ભજનમાળા'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જીરાવાળા નગીનદાસ રણછોડદાસ : પદ્યકૃતિ 'અંબિકાછંદમાળા' - ૧, ૨ (૧૯૧૩) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જીવડું : બાબાના કાનમાં જીવડું પેકાની વાત વિવિધ પાત્રસંદર્ભ પત્ની દ્વારા કઈ રીત ચગતી રહી એની માંગણી કરતા મધુસૂદન પારખનો હાસ્યનિબંધ.
ચં.ટો.

જીવણ યુસુફઅલી કરીમ : નવલકથા 'પ્રીતસંગમ' (૧૯૬૮) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

જીવણદાસ લક્ષ્મીદાસ : કથાત્મક કૃતિ 'કાકિયાવાડીને ઠપકો' (૧૯૦૯) ના કર્તા.
નિ.વો.

જીવણલાલ અંબાલાલ : પદ્યકૃતિ 'વિદુરનીતિ' (૧૮૫૧) તથા સંપાદિત કૃતિ 'અખાજીના છપ્પા' (૧૮૫૨) ના કર્તા.
નિ.વો.

જીવન : સમ્પ્રભક્તિપ્રેરક પુસ્તક 'ભારત-જીવન અને દેશનેતાઓના ગરબા' (૧૯૩૦) ના કર્તા.
નિ.વો.

જીવનનાં ઝરણાં — ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૧, ૧૯૬૦) : શવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલનું આત્મવૃત્તાંત. ગુજરાતનું સામાજિક અને રાજકીય વાતાવરણ ભેગું વણાતું આવે એ રીતે લેખકે ૧૯૦૭થી ૧૯૫૭ સુધીનો પોતાનો ૫૦ વર્ષનો જીવનપટ આલેખ્યો છે. સત્યાગ્રહી દેશભક્ત, સ્નેહાળુ પિતા, સમાજસુધારક એવાં પોતાનાં વિવિધ સ્વરૂપો અહીં રજૂ કર્યાં છે. ગાંધીજી સાથેની નિકટતા બતાવવામાં તેમ જ અન્ય ક્યારેક આત્મશ્લાઘાની અને આત્મપ્રદર્શનની વૃત્તિ ડોકાતી હોવા છતાં કેટલીક પ્રમાણભૂત ઈતિહાસની દસ્તાવેજી સામગ્રી અને એમની સાથે સંકળાયેલી વ્યક્તિઓનાં ટૂંકાં કાર્ય-વિવરણો મૂલ્યવાન છે.
ચં.ટો.

જીવનનો આનંદ (૧૯૩૬) : કળા અને કુદરતવિપયક લેખોને સમાવતું દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકરનું પુસ્તક. મંદવાડના દિવસોમાં તેમ જ જેલની કોટડીમાં રાખેલી વાસરીની તોપી હોવા છતાં એમાં કાલેલકરનો આત્મનેપટી પ્રધાનસૂર આરવાઘ છે. જીવનનો આનંદધર્મ અહીં વિવિધ રીતે પ્રગટ્યો છે. 'પ્રકૃતિનું હાસ્ય', 'અનંતનો વિસ્તાર', 'નિવૃત્તિમાં નિરીક્ષણ', 'રખડવાનો આનંદ' અને 'જીવનનો ઓપ' એમ કુલ પાંચ ખંડોમાં આ પુસ્તક વહેંચાયેલું છે. પ્રકૃતિદર્શન, આકાશદર્શન અને ક્વાદર્શનથી

રસાયેલું લેખન અહીં સૌન્દર્યભિંધ અને કેવળ આનંદને તાકે છે. હાસ્યવિનોદ અને નર્મ-મર્મના સહજ નંતુઓએ આ લેખનને સમૃદ્ધ વ્યક્તિતા અર્પી છે.
ચં.ટો.

જીવનતીર્થ હરદ્વાર : હરદ્વારના તીર્થની હવા અને એના પ્રભાવ તેમ જ પરિયાઓમાં તરતા મુકાના દીવાઓના વર્ણન સાથે હિન્દુ-ધર્મની ઉદારતાને સ્મરતા કાકા કાલેલકરનો નિબંધ.
ચં.ટો.

જીવનપંથ, જીવનરંગ (૧૯૪૯, ૧૯૫૬) : ગૌરીશંકર ગોવર્ધનરામ બેશી 'ધૂમકેતુ'ની આ આપકથાનું કાઠું યુદ્ધ આત્મકથાનું નથી. એક સામાન્ય પરંતુ ગરવા બ્રાહ્મણકુટુંબની જીવનપંથ કાપવાની મથામણો, એક ઊછરતા બાળક ઉપર ગ્રામસંસ્કૃતિ અને પ્રાકૃતિક પરિવેશ આંકેલી મુદ્દાઓ, પરિભ્રમણનાં નિત્યનાં સંગાથી એવાં નદીનાળાં, પશુપંખીઓની જંગમ વિદ્યાપીઠે ભાષાવેવા જીવનના પાંદલા પાકોનો પરિચય 'જીવનપંથ'માં મોકળાશથી આપ્યો છે. તે, 'જીવનરંગ'માં સાહિત્યનો દીવા જલાલી રાખનારા બચુભાઈ રાવત, દેશજી પરમાર જેવા મિત્રો, વિજયરાય વેદ, ઝવેરચંદ મેઘાણી અને કર્નેયાલાલ મુનશી જેવા શુભેચ્છકોની માવજતથી પુષ્ટ થતા જતા સાહિત્યપ્રીતિના સંસ્કારને સર્જકપ્રવૃત્તિમાં પરિણમતા બતાવ્યો છે. કવિ ન્હાનાલાલના સાહિત્યદરબાર સુધી પહોંચેલાં કદમમાં લેખકને જીવનની મંદચ્છા સાર્થક થતી લાગે છે. આ પરિતોપની લાગણી સાથે 'જીવનરંગ'ની કથા, આગળ ચાલવાના સંકેત સાથે પૂરી થાય છે.
જ.પં.

જીવનલોલા (૧૯૫૬) : કાકા કાલેલકરના પ્રકૃતિવિપયક સૌન્દર્ય સંસ્મરણાત્મક લેખોનો સંગ્રહ. ભારતમાં ફેરફેર ફરીને પ્રવાસી તરીકે ભારતના પહાડો, એની નદીઓ, એનાં સરોવરો અને સંગમ-સ્થાનોનાં જે ચિત્રો લેખકે ઝીલ્યાં છે એને અહીં દેશભક્તિના દ્રવ્યથી રંગ્યાં છે. સરલ ભાષા છતાં ચેતનબંધકર્તા શૈલી સાથે પ્રકૃતિના સૌન્દર્યને ખડાં કરતાં વર્ણનાથી આ ગ્રંથ પ્રવાસ-સાહિત્યમાં પોતાનું આગવું સ્થાન ધરાવે છે.
ચં.ટો.

જીવનવ્યવસ્થા (૧૯૬૩) : કાકાસાહેબ કાલેલકરના ધર્મવિચારવિપયક લખાણોનો સંગ્રહ. 'વિવિધ ધર્મો', 'ધાર્મિક સુધારણા', 'ધર્મગ્રંથો વિપયક', 'રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન', 'મંદિરો' તથા 'પ્રાસંગિક અને પ્રકીર્ણ' એમ છ ખંડોમાં વિભાજિત આ લખાણોમાં બૌદ્ધધર્મ, જૈનધર્મ, આર્યસમાજ, પ્રાર્થનાસમાજ જેવાં ભારતની અંદર પ્રસરેલાં ધર્મો અને ધાર્મિક વિચારધારાઓ વિશેના લેખો છે; પરંતુ હિંદુધર્મ, તેના સિદ્ધાંતો, તેનું વ્યવહારમાં પ્રત્યક્ષ થતું રૂપ એ વિશેના લેખોનું પ્રમાણ વિશેષ છે. વેદ, ઉપનિષદ, ગીતા અને મરાઠી ભક્તિપરંપરાથી પુષ્ટ થયેલી, ગાંધીજીના વિચારો અને ગાંધીશૈલીના ધ્યનકોથી પ્રભાવિત આ વિચારણા કોઈ ધર્મધ્યતકની સિદ્ધાંતોના ખંડનખંડનની શાસ્ત્રીય શૈલીને બદલે લોકકેળવણીકારની લોકભાગ્ય શૈલીમાં થયેલી છે અને ધર્મને સમાજના સંદર્ભમાં જુએ છે. લેખક માને છે કે દરેક ધર્મનાં બે રૂપ હોય છે. એક જીવનના સત્યને પ્રગટ

કરતું સન્તાન રૂપ અને બીજું એ ધર્મનું પાલન કરતાં મનુષ્યોની સમાજવ્યવસ્થા અને તેમના આચારવિચારોમાં પ્રત્યક્ષ થતું એ સત્યનું સામાજિક રૂપ. ધર્મનું સામાજિક રૂપ જ્યારે ધર્મના સત્યરૂપને પોષવાને બદલે રૂંધવા માટે ત્યારે યુગસંઘર્ષ પ્રમાણે એને બદલવું પડે. લેખકને લાગે છે કે હિંદુધર્મનું સત્યદર્શન અને એનું વર્તમાનયુગમાં પ્રત્યક્ષ થતું સામાજિક રૂપ એ બંને વચ્ચે ઘણા વિરોધ છે. અહિંસા, અસ્પૃશ્યતા, સર્વધર્મસમભાવ ઇત્યાદિ ગાંધીજીએ વ્યક્ત કરેલા વિચારો પર રચાયેલા ભારતીય સમાજ હિંદુધર્મના સત્યને મૂર્ત કરનારો બની શકે. આમ, લેખકની ધર્મવિચારણા ધર્મસંસ્કરણ અને સમાજસંસ્કરણની વિચારણા બની રહે છે.

જ.ગા.

જીવનચોધન—ભા.૧, ૨ (૧૯૨૯, ૧૯૩૦): કિયારલાલ ધનશ્યામલાલ મશરૂવાલાનો તત્ત્વવિચાર અંગેનો પ્રમાણભૂત ગ્રંથ. આ ગ્રંથમાં દાર્શનિક સિદ્ધાંતોનો મીમાંસા છે. વિવિધ દર્શનોનો સ્પષ્ટ અને સૂક્ષ્મ સમીક્ષા છે. મુખ્યત્વે લેખકની જીવનને કેન્દ્રમાં રાખીને ચાલનારા ચિંતક તરીકેની છાપ અહીં ઊભી થાય છે. ગંભીર તત્ત્વવિચારને પ્રયોગથી શૈલી વિશદ અને ગોરવાન્વિત છે.

ચં.ટો.

જીવરાજની જયવંતરાય વૃજલાલ, 'રાજીવ' (૫-૧-૧૯૪૩): કવિ, વિવેચક. જન્મ ગારિયાધાર (ભાવનગર)માં. ૧૯૧૬ માં એમ.એ. ૧૯૭૯ માં લોકસાહિત્યના વિષય પર પીએચ.ડી. બેંગલોરમાં કોલેજ, જેતપુરમાં અધ્યાપક.

એમણે 'અંકુર' (૧૯૮૫) નામનો કવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે. વિવિધ સામયિકોમાં એમની કેટલીક ગ્રંથસમીક્ષાઓ પ્રગટ થઈ છે.

ર.ર.દ.

જીવરામ ભટ્ટ: દલપતરામના જાણીતા નાટક 'મિથ્યાભિમાન'નું મૂલના અને શકતાના અગ્રણ્ય મિશ્રણ જેવું કળાપાત્ર.

ચં.ટો.

જીવાણી હયદરઅલી, 'તરંગ': કરંચીથી પ્રગટ થતા 'ડોન ગુજરાતી'માં 'તરંગ' ઉપનામથી લખેલા ચિંતનાત્મક તેમ જ હાસ્ય-રસિક નિબંધોના સંગ્રહ 'તરંગરંગ' (૧૯૬૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જીવી: કાનજીને બદલે ધૂળાને પરણી, પોતાને મારવા જતાં અકસ્માત પતિને મારી બેસતી અને વેદનાનો અતિશયતામાં પાગલ થઈ જતી, પન્નાલાલ પટેલની વિખ્યાત નવલકથા 'મળેલા જીવ'ની નાયિકા.

ચં.ટો.

જૂનું અને નવું: પ્રાચીન કરતાં આર્વાચીન સમય વધારે જૂનો છે અને અનુભવવૃદ્ધ તરફ આપણી આદરવૃત્તિ લેાય છે—એવા સંઘર્ષ વચ્ચે નવા અને જૂનાની નવેસરથી વિચારણા કરતા અતિસુખસંકર કમજાસંકર ત્રિવેદીનો નિબંધ.

ચં.ટો.

જૂનું ઘર ખાલી કરતાં: મુનપુત્રનો સ્મૃતિને સ્થળવિશેષથી વિયુક્ત નથી કરી શકતી, એની તીવ્ર વ્યાપ રહ્યું કરતું ખાલમુકુંદ દવેનું જાણીતું સોનેટ.

ચં.ટો.

જૂનું નર્મજદ્ય (૧૮૬૫): નર્મદનો ૧૮૫૦ થી ૩૧-૮-૧૮૬૫ સુધીનો ગદ્યલખાણોનો પોતાને માટે છપાવેલો સંગ્રહ. નર્મદ પહેલાં દુર્ગારામ, દલપતરામ કે માદીપતરામ દ્વારા જૂજ સંઘર્ષમાં ખેડાયેલું ગદ્ય નર્મદને હાથે જુદાં જુદાં સાહિત્યસ્વરૂપોમાં અભિવ્યક્તિની ક્ષમતા ધારણ કરતું અહીં પહેલીવાર સર્જનકોટિએ પહોંચવા મધ્યે છે. નર્મદ ગુજરાતી ગદ્યનો પ્રણેતા જ નથી, એનો સંવર્ધક અને સંમાર્જક પણ છે. નર્મદનો આ લખાણો મુખ્યત્વે વ્યાખ્યાનશૈલીનો છે; તેથી તેમાં જનસમુદાયને થતું સીધું સંબોધન અને તળપટ્ટાપણું છે. કયાંક પત્રકારનો એમાં સંસ્પર્શ છે. નિબંધસ્વરૂપમાં મેંકાલે, બેકન, એડિસન વગેરેનાં અંગ્રેજી લખાણો નજર સમક્ષ હોવાનો સંભવ છે. અહીં, 'મંડળી મળવાથી થતા લાભ'થી શરૂ કરી 'રણમાં પાછાં પગલાં ન કરવા વિશે' સુધીમાં ૧૪ જેટલા નિબંધો, 'બાળ-વ્યાકરણ'થી માંડી 'પ્રાર્થના' પર્યન્તનાં જુદા જુદા પ્રકારનાં ૧૦૦ જેટલાં 'સ્કૂટવિષય'નાં લખાણો તેમ જ 'કવિચરિત્ર' વિભાગમાં નરસિંહચૌધી માંડી દયારામ સુધીના કવિઓનો પરિચય છે. આ લખાણોમાં પ્રસંગના જુસ્સાઓની નિશાની છે અને માટે એમાંના વિચારોને થોમાસાનું ડહાણાયેલું પાણી સમજવા નર્મદની ભક્તમાણ છે; તેમ છતાં નર્મદની સુપેરે ઊભી થતી વ્યક્તિત્વ: આ લખાણોનું કિમિષિ દ્રવ્ય છે.

ચં.ટો.

જૂનું પિયરઘર: પદ્મણ્યા પછી પિયર પહોંચેલી નાયિકા પ્રેમના પ્રભાવથી પોતાના બાલ્યકાળનાં સ્વજનો વચ્ચે પાણ નાયકની બાલમૂર્તિને સમાવિષ્ટ થતી જુઓ છે—એવા ચમત્કાર સ્વનું બગવંતરાય ક. ઠાકોરનું સોનેટ.

ચં.ટો.

જે. એમ. કે.: બોધપ્રધાન ચાર્તા 'નકડે નાકે દીવાળી યાને કાળા-મીયાંકી કમખાતી' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

[ન.વા.

જે. એસ. એમ.: 'ભરૂચ પ્રદર્શન વર્ણન અથવા ભરૂચના મેળાની કવિનારૂપ ટૂંક હકીકત' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

[ન.વા.

જેટલી કૃષ્ણવદન હરકીશનદાસ (૧૩-૯-૧૯૧૪): જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૬ માં અંગ્રેજી, સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૮ માં અંગ્રેજી, ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૯-૧૯૪૮ દરમિયાન માધ્યમિક શિક્ષક. ૧૯૪૮-૧૯૫૧ દરમિયાન મુંબઈ સરકારના લેબર વેલ્ફેર ખાતામાં વર્કર્સ વિટરની ઓફિસર. ૧૯૫૧ થી માણસામાં, ૧૯૫૩ થી મિયાગામ-કરજાણમાં અને ૧૯૬૨ થી ૧૯૭૨ સુધી ખેડામાં શાળાઓમાં આચાર્યપદે.

'નોબેલ સાહિત્યકારો' (૧૯૭૬) ના ત્રણ ખંડોમાં એમણે વિવેચના સાહિત્યકારોનાં રેખાચિત્ર આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત લિયોનિડ

જેઠાભાઈ રૂઘનાથભાઈ — જૈન ગૂર્જર કવિઓ

આન્દ્રેયેવની રશિયન કથાનો અનુવાદ 'ઉગતા સૂરજની વિદાય' (૧૯૬૨) પણ આપ્યો છે.

સં.ટો.

જેઠાભાઈ રૂઘનાથજી : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'કચ્છના પહેલા રાવ શ્રી ખંજારજી' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

જેતપુરી અનવર : 'મહારામણ'ના કર્તા.

કૌ.શ્ર.

જેતપુરી 'જેકર' : ગરુડસંગ્રહ 'પૂર્ણિમા' (૧૯૭૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

જેતપુરી શ્રીકીન (૧૯૧૮) : નવલકથાકાર. પાંચ ધોરણ સુધીનો આભ્યાસ. વ્યવસાય અર્થે બર્મામાં નિવાસ. ત્યારબાદ મુંબઈમાં. છેલ્લે ૧૯૫૬ થી પાકિસ્તાનમાં નિવાસ.

એમની પાસેથી સામાજિક નવલકથાઓ 'લનીકા' (૧૯૪૫), 'સુંવાળો ડંખ' તથા 'સ્નેહનો સ્ત્રોત' (૧૯૬૫) તેમ જ જાદુઈ વાર્તા 'બરફની શાહજાદી' મળે છે.

નિ.વો.

જેઠલિયા નાનાભાઈ હરસુરભાઈ, 'અતિથિ' (૧૧-૧૧-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર. જન્મ ખાલપર (જિ. ભાવનગર)માં. સોનગઢ અધ્યાપન મંદિરમાંથી જી.બી.એ. પી.ટી.સી. વંડા કેન્દ્રની કુમાર-શાળામાં પ્રાથમિક શિક્ષક.

એમની પાસેથી લોકભાષાની છાંટવાળી સામાજિક નવલકથાઓ 'તરાણનો ડુંગર' (૧૯૬૭), 'રંગ બિલોરી કાચના' (૧૯૭૨), 'મેઘરવો' (૧૯૭૨), 'ઓંધાણ' (૧૯૭૭), 'સૂરજ ઊગ્યે સાંજ' (૧૯૭૫), 'ભીનાં યઢાણ' (૧૯૭૯), 'અરધા સૂરજની સવાર' (૧૯૮૨), 'અમે ઊગ્યા તો શમણાંને દેશ' (૧૯૮૫) વગેરે મળી છે. 'શીર્ષધારા' (૧૯૬૮), 'સથવારો' (૧૯૭૦) અને 'મારી કોષ્ટ વાર્તાઓ' (૧૯૭૫) એમના નવલિકાસંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત, ગ્રામજીવનને લગતી હાસ્યકથાઓ 'સૌરાષ્ટ્રનો લોકવિનોદ' અને 'ધકેલ પંચા દોહસો' (૧૯૮૪) તેમ જ બાળવાર્તાઓ તથા રંગક્ષમ બાળનાટકો પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

પા.માં.

જેન્સ ઉકાભાઈ : બાળવાર્તાનું પુસ્તક 'નકલક આવતાર' (રામસિદ્ધ કાનદાસ સાથે, ૧૯૫૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

જેલ-ઓફિસની બારી (૧૯૩૪) : ઝવેરચંદ મેઘાણીનો તેવીસ પ્રકરણો અને પોણાબસો પાનાંનો ગ્રંથ. એમાં જેલજીવનના અનુકંપાભર્યા પ્રસંગો જેલઓફિસની બારીને મુખે કહેવાતા હોય એમ નિરૂપાયા છે. એમાં પ્રસંગવિષયો છે : મુલાકાત (પ્રક. ૧-૭), ફટકા (પ્રક. ૮-૧૨), સ્ત્રી-કેદીઓ (પ્રક. ૧૩-૧૫) અને ફાંસી (પ્રક. ૧૬-૨૩). જેલર, મુકાદમ, ઉપદેશક, દાકતર જેવાં જેલનાં સ્થિતિગુણી પાત્રો એકાધિક પ્રસંગે સાથે સંકળાયેલાં છે; જ્યારે અનવરખાં, દલ-બહાદુર, વાલજીની બહેન, કેદી ૪૦૪૦ જેવાંનાં રેખાચિત્રો,

૧૩૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

અન્યથા અતિથેરો આવેખને વચ્ચે પણ, નોંધપાત્ર છે. જલકાપેલી બારી બધે બનનું જુઓ—કચ્છ, રોજનીશી અને જમલાનો કાગળ સુઢાં વાંચે એવું કચન કરામતની ખુલ્લી અત્યંતિકતા છે.

ક.જા.

જેલવિહાર : રામનારાયણ વિ. પાઠકનો હાલવો નિબંધ. સ્વાતંત્ર્ય-ચળવળ દરમિયાન જેલવાસના અનુભવોને આઠી ઓંગ-નર્મના દોરથી બાંધ્યા છે.

સં.ટો.

જેશંગભાઈ મોતીલાલ : પદ્યકૃતિ 'સાલોભદ્ર સારીત્ર તથા નમ-સજુલનો વૌઘોગ' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

જેસલપુરા શિવલાલ તુલસીદાસ (૩-૫-૧૯૧૮) : વિવેચક, સંશોધક. જન્મ વીરમગામમાં. ૧૯૩૫ માં મેટ્રિક. ૧૯૪૧ માં ગુજરાતી અને અંગ્રેજી વિષયો સાથે શામળદાસ કોલેજ, ભાવનગરથી બી.એ. એ જ વિષયોમાં ૧૯૪૩ માં એમ.એ. ૧૯૫૮ માં ભા. જી. વિદ્યા-ભવનમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૫૨-૫૭ તથા ૧૯૫૮-૬૦ દરમિયાન અનુક્રમે મહિલા કોલેજ, ભાવનગર અને સી. બી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાદમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૫૭-૫૮ તથા ૧૯૬૦-૬૪ દરમિયાન અનુક્રમે સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, અમદાવાદ અને સરદાર વલ્લભભાઈ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૪ થી ૧૯૭૧ સુધી વીરમગામની આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક. સંશોધન માટેનો કે. જી. તાપક સુવર્ણચન્દ્રક એમને એનાયત થયો છે.

'પ્રજાપતિ સંતો' (૧૯૪૪) એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે; તેા 'અરે-બિયન નાઈટ્સ' (૧૯૫૩) તેમ જ 'સાચાં સંતાન' (૧૯૬૨) એમના કિશોરસાહિત્યના ગ્રંથો છે.

મધ્યકાલીન ગુજરાતી અને અર્વાચીન ગુજરાતીનાં અનુલક્ષીને એમનાં સાહિત્યસંશોધનને લગતાં પુસ્તકો આ પ્રમાણે છે : 'દેહલ-કૃત અભિવન-ઉંઝણું' (૧૯૬૨), 'કવિ લાવણ્યસમયકૃત નિમિ-રંગરત્નાકર છંદ' (૧૯૬૫), 'કવિ લાવણ્યસમયની લઘુ કાવ્યકૃતિઓ' (૧૯૬૯), 'પ્રાચીન મધ્યકાલીન બારમાસ સંગ્રહ' - ખંડ ૧ (૧૯૭૪), 'નરસિદ મહેતાની કાવ્યકૃતિઓ' (૧૯૮૧). આ ઉપરાંત એમણે 'પ્રેમાનંદની કાવ્યકૃતિઓ' - ખંડ ૧, ૨ (કે. કા. શાસ્ત્રી સાથે, ૧૯૭૮, ૧૯૭૯) સંપાદિત પુસ્તક આપ્યું છે.

સં.ટો.

જેસલમેર : ગુલામ મહોમ્મદ શેખનું, ભાષાસંવેદનામાંથી રંગ અને રેખાઓનો આભાસ રચતું છ કાવ્યોનું જૂથ.

સં.ટો.

જેહાંબર : જુઓ, છાપગર જહાંગીર બરજેરજી સોસાબજી.

જૈન ગૂર્જર કવિઓ — ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૨૬, ૧૯૩૧, ૧૯૪૪) : મોહનલાલ દલિયંદ દેસાઈ દ્વારા સંપાદિત ૪,૦૬૧ પૃષ્ઠ ધરાવતો ગ્રંથ. ત્રીજા ભાગના બે ખંડ મળીને કુલ ચાર ખંડોમાં વિભક્ત આ ગ્રંથ એમાંના અનેકવિધ સંદર્ભોને કારણે માત્ર હસ્તપ્રતસૂચિ

કે ગ્રંથકારસૂચિ ન બની રહેતાં એક સંદર્ભકોશની કોટિનું પ્રદાન બન્યું છે.

હસ્તપ્રતોમાંની કૃતિઓના આરંભ-અંતના ભાગો, એ માટેના અન્ય સ્થળેથી પ્રાપ્ત થતા સંદર્ભોની નોંધ આહીં ગ્રંથકારના સમય પ્રમાણ પ્રસ્તુત કરી છે; જેમાં પાછળથી પૂર્તિ પણ થતી રહી છે. એટલે કોઈ એક ગ્રંથનો ઉપયોગ કરતી વખતે બંધા ભાગો ચકાસવા પડે. સમગ્ર ગ્રંથનું આયોજન ઘણું વૈજ્ઞાનિક ઢબનું જણાય છે. કૃતિઓની-કર્તાઓની અને આરંભ-અંતભાગની પુષ્પિકાંતર્ગત રહેતાં સ્થલનામાદિની શબ્દાનુક્રમણિકામાં સંપાદકે સખેલી ખાસ ચીવટનું દર્શન થાય છે. સંવત પ્રમાણે, પ્રકાર પ્રમાણે કૃતિઓનું વર્ગીકરણ અને એની સૂચિ, જૈનકથાનામ સૂચિ, જૈન સાધુગુરુ-પટ્ટાવલિ સૂચિ, દેશીઓની અનુક્રમણિકા—આ બધામાં સંપાદકનો સંશોધક શક્તિ અને ઊંડી સૂઝનાં દર્શન થાય છે.

એક હજાર જેટલા જૈન સર્જકો, એમની અઠી હજારથી વધુ કૃતિઓ, હજારેક જેટલી ગદ્યકૃતિઓ, એકસો જેટલા જૈનોતર સર્જકો અને એમની કૃતિઓનો પરિચય આપતા આ સંદર્ભ-ગ્રંથની પૂર્તિઓને યોગ્ય સ્થળે મૂકીને તથા વિશેષસંદર્ભો ઉમેરીને જ્યંત કોઠાસીએ ૧૯૮૬ની સંવર્ષિત આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરી છે.

બ.જ.

જૈન ગુલાબચંદ : નવલકાસંગ્રહ 'શંખરેખા અને બીજી વાતો'ના કર્તા.
ન.વો.

જૈન જગદીશચંદ્ર કાનજીભલ (૨૦-૧-૧૯૦૯) : વિવેચક. જન્મ બસેરા (મુઝફ્ફરનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ બનારસની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં. બનારસની હિંદુ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. અને પીએચ.ડી. વ્યવસાયે શિક્ષક. ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દૂ અને બંગાળી ભાષાના જાણકાર. મુંબઈ યુનિવર્સિટીના 'ગ્રોઈ ઓવ સ્ટડીઝ ઈન હિન્દી'ના ચૉરમેન અને મુંબઈની સામનારાયણ ટુર્કયા કોલેજમાં હિંદી વિભાગના અધ્યક્ષ.

પરિચયપુસ્તિકા 'હિન્દી સાહિત્યમાં ડોકિયું' (૧૯૬૩) માં એમાંજ હિન્દી સાહિત્યના ઈતિહાસનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપ્યો છે.

નિ.વો.

જૈન પવનકુમાર જૈનેન્દ્ર, 'નસીરા અન્સારી', 'યોશનઅલી', 'રટોફન હિડેવસ' (૨૪-૧-૧૯૪૭) : જન્મ મુંબઈમાં.

એમની વિવક્ષણ વાર્તાઓ અને કાવ્યરચનાઓએ આધુનિકતાના ક્ષેત્રે ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે.

ચં.ટો.

જૈન રાશનલાલ : 'તપસ્વીજી માણેકચંદ્રજીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૫૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

જે હું સરસ્વતીચંદ્રને પરણું તો : રમ્ય અટકળ પર કટાક્ષ દ્વારા સરસ્વતીચંદ્રના પાત્રની લાક્ષણિકતાઓ પ્રગટાવતે વિનોદિની નીલકંઠેનો નિબંધ.

ચં.ટો.

જ્ઞેકર : 'કીનામોર' (૧૯૧૧), 'નાસ્તિક નવલ અથવા મોતના માનમાં' (૧૯૧૪) અને 'માછલીનાં આંસુ' નવલકથાઓના કર્તા.

નિ.વો.

જ્ઞેગલેકર સદાશિવ દામોદર : નવલકથાઓ 'જ્ઞેધપુરનો કર્ણસિંહ' અને 'ભામિની'ના કર્તા.

નિ.વો.

જ્ઞેગી જેઠાલાલ વાલજી (૧૯૦૨) : 'ઝળકનું જવાહીર યાને ડોકટર જંગી', 'માનવધર્મ પ્રવેશપોથી' તથા કચ્છી-હિંદી-ગુજરાતી પદ-સ્થનાઓના કર્તા.

નિ.વો.

જ્ઞેટે ભીમરાવ માધવલાલ : આત્મવૃત્તાંત 'જ્ઞેટે કવિ ભીમરાવ માધવલાલ' (૧૯૦૭), નવલકથા 'કર્મીરદાસ' (૧૯૦૭), ચરિત્ર-પ્રધાન ગ્રંથ 'નરસિંહ મહેતા' (૧૯૧૪) ઉપરાંત 'જ્યોર્જ દિગ્વિજય યાને દિલ્હી પાટોન્સવ', 'શીવબાળા' અને નાટક 'ઈરાવતી'ના કર્તા.

કો.શ્ર.

જ્ઞેટે રત્નમણિરાવ ભીમરાવ (૧૯-૧૦-૧૮૯૫, ૨૪-૯-૧૯૫૫) : જન્મ ભુજમાં. અમદાવાદમાં રનાતક. ઈતિહાસ મુખ્ય રસનો વિષય. ૧૯૩૩માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

'ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ'—ભા. ૧-૪ (૧૯૪૫-૧૯૫૯) એમનું મુખ્ય પ્રદાન છે. આ ઉપરાંત 'ગુજરાતનું વહાણવેદું' (૧૯૨૭), 'ગુજરાતનું પાટનગર: અમદાવાદ' (૧૯૨૯), 'ખંભાતનો ઈતિહાસ' (૧૯૩૫), 'સામનાથ' (૧૯૪૯) વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

જ્ઞેધાણી મનુભાઈ લલ્લુભાઈ (૨૮-૧૦-૧૯૦૨, ૧૯૭૯) : બાળ-સાહિત્યકાર, લોકસાહિત્યસંપાદક. જન્મ બરવાળા (તા. ધંધુકા)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ લીંબડીમાં. ૧૯૨૦થી બરવાળામાં શાળાશિક્ષક. ૧૯૩૦માં ચૂજનામું આપી સત્યાગ્રહની લડતમાં જોડાયા. ત્યારબાદ અમદાવાદ ખાતે જીવણલાલ અમરશી પુસ્તક-વિકેતાની પેઢીમાં. 'સ્રીઓધ'ના સહાયક તંત્રી. 'સ્રીજીવન'ના તંત્રી.

જવેરચંદ મેઘાણી પછી લોક-ઈતિહાસ અને લોકસાહિત્યના સંશોધન અને સંપાદનક્ષેત્રે આ લેખકની મહત્ત્વની કામગીરી છે. તળપટ્ટી શેલીમાં વાર્તાસ સાથે સરલ રજૂઆત કરતી અનેક લોક-ભાગ્ય શ્રેણીઓ એમણે આપેલી છે.

'સુંદરીઓનો શણગાર'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૮, ૧૯૨૯) તેમ જ 'સંદેવનાં ગીતો' (૧૯૬૮) નારી-ઉપયોગી પુસ્તિકાઓ છે. 'સોરઠી જવાહર' (૧૯૩૦), 'ખાટી મીઠી બાળવાતો' (૧૯૩૨), 'સોરઠી વિભૂતિઓ' (૧૯૩૨), 'સોરઠી શુરવીરો' (૧૯૩૨), 'આકાશી ચંચિયો' (૧૯૩૨), 'કાળિયાર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ' (૧૯૩૯), 'કુમારોની પ્રવાસકથા' (૧૯૪૬), 'કુલહત્યા' (૧૯૬૦) ઈત્યાદિ પુસ્તિકાઓ કિશોરભાગ્ય છે.

'સતી રૂપા મા' (૧૯૪૬), 'પ્રજ્ઞાચક્ષુ' (૧૯૪૬) જેવી વાર્તાઓ, 'જનપદ'—ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૪૧) નાં તેમ જ 'માનવતાનાં મોતી' (૧૯૬૨) નાં તળપટ્ટાં ગ્રામચરિત્રો એમનાં સજીવ આલેખનો છે.

જોધાણી વસંત મનુભાઈ—જોશી ઈન્દુકુમાર દેવકૃષ્ણ

આ ઉપરાંત ‘આંગણનાં પાંખી’—ભા. ૧-૨, ‘પાદરનાં પાંખી’—ભા. ૧-૨, ‘વનવગડાનાં પાંખી’—ભા. ૧-૨, ‘પાદરની વનસ્પતિ’, ‘આંગણની વનસ્પતિ’, ‘વનવગડાની વનસ્પતિ’—ભા. ૧-૨, ‘પેટે ચાલનારાં પ્રાણીઓ’ જેવી શ્રેણીઓ સરલ અને આકર્ષક રીતે લખાયેલી છે.

ચં.દો.

જોધાણી વસંત મનુભાઈ (૨૭-૭-૧૯૩૨): બાળસાહિત્યકાર, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના બરવાળામાં. ૧૯૫૧ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૫ માં બી.એસસી. મિલમાં ટેકનિશિયન. ૧૯૭૭ થી ‘શ્રીજીવન’ના સંપાદક.

‘ચાંદા ચાંદા પોળી’ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૦) એમનું બાળજોડકણાંનું પુસ્તક છે. ‘ચંદલનાં ગીતો’ (૧૯૬૭), ‘ખાયાણી’ (૧૯૬૮), ‘લોક-પુરાણકથાઓ’ (૧૯૬૮), ‘લોકલાલસાં’ (૧૯૭૨) એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત એમણે પેટે ચાલનારાં પ્રાણીઓ, પેટ્રોલિયમ, કોલસો વગેરે પર વિજ્ઞાનવિષયક પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

ચં.દો.

જોબનપુત્રા ગુલાબરાય ધીરજલાલ (૭-૧૧-૧૯૪૩): વાર્તાકાર. જન્મ આંબરડીમાં. એમ.એ., બી.એડ. માધ્યમિક શાળા, રંગપુર (તા. મોરબી)માં આચાર્ય.

‘કૂલમાળા’ (૧૯૭૩) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

જોબનપુત્રા નારાયણ નુલસીદાસ (૨૦મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં હયાત): કવિ, લેખકશ્રેણી.

એમણે ‘દરિયાવાલ પ્રાર્થના તરંગિણી’, ‘નુલસીવિવાહ’, ‘જ્ઞાન-બાજી’, ‘કચ્છી ભાષાની લિપિ અને વ્યાકરણ’, ‘ચંદ રામાયણ’, ‘સામુદ્રિક દર્શણ’, ‘કચ્છી પહેલી ચોપડી’ વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે ‘શિવમહિમ્ન સ્તોત્ર’નો કચ્છી ભાષામાં અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

જોશી અનિલ રમાનાથ (૨૮-૭-૧૯૪૦): કવિ. જન્મ ગોંડલમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોંડલ અને મોરબીમાં. ૧૯૬૪માં એચ. કે. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદથી ગુજરાતી, સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૨-૧૯૬૯ દરમિયાન હિમતનગર, અમરેલીમાં શિક્ષક. ૧૯૭૧ થી ૧૯૭૬ સુધી ‘કોમર્સ’ના તંત્રી વાડીલાલ ડગલોના પી.એ. ૧૯૭૬-૭૭ માં પરિચય ટ્રસ્ટમાં સહસંપાદક. ૧૯૭૭ થી આજ સુધી મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં લેંગ્વેજ ડેવલપમેન્ટ પ્રોજેક્ટમાં ગુજરાતી ભાષાના મુખ્ય સલાહકાર.

ગીતની બાબતમાં આધુનિક કવિતાનો પહેલો સૂર આ કવિનો રચનાઓમાં પ્રગટ્યો છે. ચાલી આવેલા ગીતસ્વરૂપને દૃઢ તર્કમાંથી મુક્ત કરી સંદર્ભો અને સાહચર્યો પર, વાતાવરણના મિજાજ પર તેમ જ અસંબંધ શબ્દભાવજૂથો પર તરનું કરવાનો પ્રયત્ન આથી જ એમના ‘કદાચ’ (૧૯૭૦) કાવ્યસંગ્રહમાં દેખાય છે. ઉપરાંત એમાં ગઝલ અને છાંદસ-છાંદસ રચનાઓ પણ છે. ‘બરફનાં પાંખી’ (૧૯૮૧) કાવ્યસંગ્રહમાં પણ ગીતની આવી વિશિષ્ટ

નરેલો સાથે અનેક અછાંદસ કાવ્યરચનાઓ છે. ‘સ્ટેશ્યુ’ (૧૯૮૮) એમનો, કાવ્યની નજીક સરતા ‘આવપેન’, ‘બારોને પરદાનું કફન’, ‘કાગડો ધોળા દિવસનું અંધારું છે’ જેવા અંગનનિબંધોનો સંગ્રહ છે; તે ‘પવનની વ્યાસપીકે’ (૧૯૮૮) એમનો લલિતનિબંધોનો સંગ્રહ છે.

ચં.દો.

જોશી અમૃતલાલ ઓધવજી: પરંપરાગત સામાજિક નવલકથા ‘પ્રભાનો ભાઈ’ (૧૯૪૧) ના કર્તા.

કો.પ્ર.

જોશી અમૃતલાલ મદનજી: નવલકથા ‘બહાદુર બાળા’ ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જોશી અંબાલાલ દામોદર: લાલણી, સાખી, ઝૂલણા વગેરે છંદોમાં રચેલી કૃતિ ‘સંસારસાર અને બ્રહ્મચિત્તાર’ (૧૯૧૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જોશી અંબેલાલ નારણજી (૭-૯-૧૯૦૬): ચરિત્રકાર. જન્મ પલસાણા (તા. પારડી)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ પલસાણા અને વલસાડમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ., એલ.એલ.બી. વકીલાતનો વ્યવસાય. ઉચ્ચ કેળવણી, રાજકારણ અને સમાજ-સુધારાની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય રસ.

એમણે ‘જમનાબેન સક્કઈ’ (૧૯૩૩), ‘સર હારમણજી એડના-વાલા’ (૧૯૩૭), ‘સર શાપુરજી બિલીમોરિયા’ (૧૯૪૬), ‘સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ’ (૧૯૪૮), ‘મહાદેવ દેસાઈ’ (૧૯૪૮), ‘ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ’ (૧૯૪૯), ‘પટ્ટાભીસીતારામેયા’ (૧૯૫૦), ‘જગદસલાલ નહેરુ’ (૧૯૫૫), ‘મોરારજી દેસાઈ’ (૧૯૬૦), ‘જગદુદ્ધારક ભગવાન મહાવીર’ (૧૯૬૩) વગેરે ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો આપ્યાં છે. એમાં જે તે ચરિત્રનાયકના બાહ્યાંતર જીવનની કાલક્રમિક વિગતો, પ્રવૃત્તિઓ અને તેમના વ્યક્તિત્વનો પરિચય આપતા વિશિષ્ટ પ્રસંગો સરળ શૈલીમાં નિરૂપ્યા છે. આ ઉપરાંત નવ-દમયંતીના કથાનક પર આધારિત ‘દમયંતી’ (૧૯૫૫) નવલ-કથા એમણે આપી છે. ‘ઐતિહાસિક કથા મંજરી’ (૧૯૩૧), ‘આપણું નાટ્યસાહિત્ય અને રંગભૂમિ’ (૧૯૩૨) તથા ‘ઈંગ્લેન્ડનો ઈતિહાસ’ (૧૯૩૨) વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

નિ.વો.

જોશી આણંદજી નરભેરામ: ‘લાલસિંહ તથા યશામતિ નાટકનાં ગાયનો’ (૧૯૮૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જોશી આર. એમ., ‘રૂસ્તમ’: ‘જસૂસકથા’ માસિકના અંકોરૂપે પ્રકાશિત જસૂસી વાર્તાઓ ‘સીંગલીડર’ (૧૯૬૩), મુંબઈનો મવાલી’ (૧૯૬૩), ‘ખંજરનો ભેદ’ (૧૯૬૩), ‘ઝેરી ડંખ’ (૧૯૬૩), ‘ત્રીજું શબ’ (૧૯૬૫), ‘ખૂણી છરી’ (૧૯૬૬) તથા ‘ખૂની યુગલ’ ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જોશી ઈન્દુકુમાર દેવકૃષ્ણ, ‘પ્રબુદ્ધ’ (૨૫-૧૨-૧૯૨૫): નવલ-કથાકાર, અનુવાદક. જન્મ આબાદાન (ઈરાન)માં. ૧૯૪૨ માં

‘ભારત છોડો’ની લડતમાં કારાવાસ. ત્યારબાદ જૂનાગઢના સરકારી પુસ્તકાલયમાં ગ્રંથયાલ.

એમણે ‘ન રસ્તો ન વળાંક’ (૧૯૭૧) નવલકથા ઉપરાંત ‘મારાં ગોના’ (૧૯૫૮) અને ‘ગીત અમે તો ગાશું’ (૧૯૬૩) જેવાં બાળકાવ્યસાહિત્યનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. ‘હું સઠરાણી?’ (૧૯૬૩), ‘ઉદ્યાસ્ત’ (૧૯૬૫) અને ‘ચાત માળવાની’ (૧૯૮૦) એ એમના અનુવાદો છે.

નિ.વો.

જેથી ઈશ્વરલાલ કરશનજી : બાળકોને રમૂજ વાચન પૂરું પાડતું પુસ્તક ‘બાળ-સંવાદો’ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જેથી ઉમાશંકર જેઠાલાલ, ‘વાસુકિ’, ‘ક્રાવણ’ (૨૧-૭-૧૯૧૧,

૧૯-૧૨-૧૯૮૮): કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, નિબંધકાર, વિવેચક, સંશોધક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ ઈડરના બામાણ ગામમાં. બામાણમાં ચાર ધોરણ પૂરાં કરી ત્યાં વધુ સગવડ ન હોવાથી ઈડર છાત્રાલયમાં રહીને અંગ્રેજી સાત ધોરણ સુધી ઈડરની શાળામાં અભ્યાસ. ૧૯૨૮માં અમદાવાદની પ્રોપ્રાઈટરી હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક. ૧૯૨૮-૩૦ દરમિયાન ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે રહ્યા. પરંતુ ઈન્ટર આર્ટ્સ વખતે સત્યાગ્રહની લડતમાં ઝંપલાવ્યું. ૧૯૩૧ના છેલ્લા છએક મહિના ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં કાકાસાહેબ કાલેલકરના અંતેવાસી બન્યા. ૧૯૩૪ સુધી સત્યાગ્રહની લડતમાં રહી, ૧૯૩૬માં મુંબઈની ઓલિવ્સ્ટન કોલેજમાંથી અર્થશાસ્ત્ર અને ઈતિહાસના વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૮માં ગુજરાતી મુખ્ય અને સંસ્કૃત ગૌણ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૬માં અભ્યાસ દરમિયાન જ મુંબઈમાં વિલેપાર્લેની ગોકળીબાઈ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક, પછી ૧૯૩૮માં સિડનહામ કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૩૯માં અમદાવાદમાં સ્થિર નિવાસ કર્યો. ૧૯૪૬ સુધી ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદના અનુસ્નાતક વર્ગમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક અને સંશોધક. ૧૯૪૭માં ‘સંસ્કૃતિ’ માસિક શરૂ કર્યું. ૧૯૫૩ સુધી સ્વેચ્છાએ નિયુક્ત પ્રવાસી શિક્ષક રહ્યા. ૧૯૫૪માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્યભવનમાં ગુજરાતીના પ્રોફેસર અને ભવનના અધ્યક્ષ. ૧૯૫૯માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીના નિમંત્રણથી દક્કર વસનજી વ્યાખ્યાનમાળા. ૧૯૬૬થી બે સત્ર માટે ગુજરાત યુનિવર્સિટીના કુલપતિ. ૧૯૭૯-૮૧ દરમિયાન કલકત્તાની ‘વિશ્વ-ભારતી’ના પણ કુલપતિ. ૧૯૭૦-૭૬ દરમિયાન રાજ્યસભામાં લેખકની હેતુવિધિ નિયુક્તિ. ૧૯૫૭માં કલકત્તાની અખિલ ભારતીય લેખક પરિષદના વિભાગીય પ્રમુખ. ૧૯૬૮માં ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદના દિલ્હીના ૨૪ મા અધિવેશનના પ્રમુખ. ૧૯૭૮-માં સાહિત્ય અકાદમી દિલ્હીના પ્રમુખ. ૧૯૫૨ માં ચીન, જાવા, બાલી, લાંકા વગેરે એશિયાઈ દેશોનો, ૧૯૫૬માં અમેરિકાનો તેમ જ યુરોપનો, ૧૯૫૭માં જાપાનનો અને ૧૯૬૧ માં રશિયાનો પ્રવાસ. ૧૯૩૯માં સ્વનિર્ધારિત સુવર્ણચંદ્રક, ૧૯૪૪ માં મહીડા પારિતોષિક, ૧૯૪૭માં નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક, ૧૯૬૫માં ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિક, ૧૯૭૩ માં સાહિત્ય અકાદમી પારિતોષિક,

૧૯૬૮ માં કન્નડ કવિ કે. વી. પુટપ્પા સાથે વહેંચાઈને ભારતીય જ્ઞાનપીઠનું પારિતોષિક. ૧૯૭૯માં સોવિયેટ લેન્ડ પુરસ્કાર. ૧૯૮૨ માં કુમારન આશ્યાન પુરસ્કાર. કેન્સરથી મુંબઈમાં અવસાન.

સાહિત્યનાં વિવિધ સ્વરૂપોમાં તન્કાલીન ચેતનાનું સ્વસ્થ પ્રજ્ઞા અને ભાવપરક ઈન્દ્રિયગ્રાહિતાથી સૌન્દર્યનિષ્ઠ રૂપાંતર કરનાર ગાંધીયુગના આ અગ્રણી સર્જક છે. મુક્તકના ચમત્કૃતિપૂર્ણ લઘુ-ફલકથી માંડી પદ્યરૂપકના નાટ્યપૂર્ણ દીર્ઘફલકનું કલ્પનાસંયોજન દર્શાવતી એમની કાવ્યરચનાઓ, ગ્રામીણ સ્તરેથી ઘટનાને ઊંચકી બોલીનાં સંવેદનો પ્રસારતી એમની નાટ્યરચનાઓ, પાત્રમાનસને કેન્દ્રમાં રાખીને મર્મગ્રાહી ભાષા ઉઘાડતી એમની ટૂંકીવાર્તાઓ, હૃદયની વિવિધ છબીઓ આપતાં એમનાં નિબંધો અને વ્યક્તિ-ચિત્રો, સહૃદયસંવેદનો સતત વિકાસ દર્શાવતાં એમનાં વિવેચન-સંશોધનો — આ સર્વ ગુજરાતી સાહિત્યને થયેલું વિશિષ્ટ પ્રદાન છે.

ઉમાશંકરની ગાંધીદર્શનથી પ્રભાવિત ભાવોત્કટ કવિતા સંસ્કૃતિનાં બૃહદ્ પરિમાણને લક્ષ્ય કરીને ચાલી છે ને સત્યાગ્રહની છાવણીઓ તેમ જ જેલોથી શરૂ કરી વિદેશના સાંસ્કૃતિક સમાજે સુધી એ વિસ્તરી છે. શબ્દવિન્યાસ અને અર્થવિન્યાસ સાથે સહૃદયવિન્યાસના હિલ્લોલરૂપ લયને સેવતી એમની કવિતા આત્માની માનુભાષા થવા ઝંખી છે; અને તેથી મનુષ્યના આંતરબાહ્ય સકલસંદર્ભને બાયમાં લેવાની ‘જીવનદૃષ્ટિ’ એમાં અનુસ્તૂત અને કથારેક અગ્રવર્તી રહી છે. એમનું પ્રથમ કાવ્યપુસ્તક ‘વિશ્વશાંતિ’ (૧૯૩૧) છ ખંડોમાં વહેંચાયેલું, ગાંધીયુગનો અને ગાંધીજીનો મહિમા કરતું વિશિષ્ટ અર્થમાં ખંડકાવ્ય છે. સુશ્લેષ આયોજનનો આભાવ છતાં ભાવોદ્રેક અને ગૃહીતના પ્રતિપાદનનો ઉત્કર્ષ ધ્યાન ખેંચે છે. જીવનનું નિયામક તત્ત્વ પશુબળ નહિ પણ પ્રેમ છે અને તેથી આંતરરાષ્ટ્રીય સ્નેહસંબંધોની ઇમારત અહિંસા અને શાંતિ પર ખડી કરવાની નેમનો અહીં વિસ્તાર છે. આસ્વાદ્ય કાકુઓ અને કલ્પત કક્ષાઓ પહોંચતી કેટલીક ઉકિતઓનો બંધ આ કાવ્યને કેટલુંક સ્થાપત્ય અર્પણ કરે છે. ‘ગંગાત્રી’ (૧૯૩૪) માં તન્કાલીન ગુજરાતના વિશિષ્ટ જીવનનું પ્રતિબિંબ જિવાયું છે. ભારતીય નવોત્થાનને કારણે ઊભા થયેલા સંઘર્ષના અને સ્વાતંત્ર્યઝંખનાના પ્રબળ ઉદ્ગારો વચ્ચે વિશ્વપ્રેમનો મર્મ એમની અનેક કૃતિઓમાં ધબકતો જોવાય છે. એમાં સમાજભિમુખતા અને વાસ્તવાભિ-મુખતાના વિવિધ આવિષ્કારો પ્રગટ થયા છે. ‘બળતાં પાણી’, ‘પીંછું’, ‘સમરકંઠ બુખારા’ કે ‘વઠરાગિન’ જેવી રચનાઓની સિદ્ધિ ધ્યાનપાત્ર છે. ‘નિશીથ’ (૧૯૩૯) માં સમાજ અને વાસ્તવની તન્કાલીનતાને અતિક્રમી જીવનનાં શાશ્વતમૂલ્યોના અમૂર્ત કે નવીન આવિર્ભાવો તરફનું વલણ છે. માનવ-અસ્તિત્વનાં તેમ જ માનવ-સંવિત્તાનાં જુદાં જુદાં પાસાંઓને નાદતત્ત્વના આગવા પ્રયોગ સાથે અહીં સાકાર કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે. ‘નિશીથ’, ‘વિરાટ પ્રાણ્ય’, ‘સદ્ગત મોટાભાઈને’, ‘અન્નબ્રહ્મ’, ‘આત્માનાં ખંડેર’ આદિ એના ઉત્તમ નમૂનાઓ છે. ચિંતનશીલતા અને સંવેદનશીલતાથી રસાયેલી કવિતા અહીં ગુજરાતી ભાષાની મહત્ત્વની સિદ્ધિઓ બતાવે છે. લયબદ્ધ ગીતોની સંખ્યા પણ સંગ્રહનું આગવું આકર્ષણ છે. ‘પ્રાચીના’ (૧૯૪૪) કાવ્યસંગ્રહ ‘ત્રીજા અવાજ’ તરફ વળેલા

છે. એટલે કાવ્યના નાટ્યરૂપની શોધ પ્રસંગકાવ્યોમાંથી કવિને સંવાદકાવ્યો તરફ, પદ્યરૂપકો તરફ લઈ ગઈ છે. પાત્રોના સંવાદો-માંથી ઊભા થતા ઘટનાનો સંઘર્ષ રહસ્યદોરથી અવલંબિત છે. પ્રાસબદ્ધ છંદોવિધાન નિરૂપણની તીક્ષ્ણતા અને વેગને ઉપસાવવામાં કયાંક કારગત નીવડ્યું છે. અહીં મહાભારત, ભાગવત અને જાતકકથામાંથી ઘટના ગૂંથીને સાત પદ્યરૂપકો મૂકેલાં છે. ક્રિયાત્મકતા કરતાં ભાવાવિષ્કાર એનું મુખ્ય લક્ષ્ય છે. સાંપ્રત જગતથી દૂરના અતીતમાં હટીને અને વ્યક્તિજગતથી દૂર ઊર્મિનિરપેક્ષ વસ્તુ-જગતમાં ખસીને કવિતા અવતારવાનો આ પુરુષાર્થ પ્રગલ્ભ છે. 'આનિશ્ય' (૧૯૪૬) માં જુદા જ અનુભવો અંગેનાં કાવ્યગુચ્છો સંગ્રહાયાં છે. લલિતકલાઓ અંગેનું, પ્રવાસ અંગેનું, વિશ્વયુદ્ધ અંગેનું, વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ અંગેનું— એમ વિવિધ કાવ્યગુચ્છો તથા 'નારી : કેટલાંક રૂપો' અંગેનું સોનેટગુચ્છ અને 'સરવડાં' અંગેનું ગીતોનું ગુચ્છ ધ્યાનપાત્ર છે. 'વસંતવર્ષા' (૧૯૫૪) સ્વાનંત્યોત્તર જીવનની પ્રસન્નતા અને કરુણતાને ઝીલે છે. 'હીરોશીમા'ની નૃશંસ હત્યાથી છેક 'રડો ન મુજ મૃત્યુને'ની ગાંધીહત્યાને સમાવતી કવિની સંવેદના 'મુર્દાની વાસ'ને સહેવા છતાં મનુષ્યપ્રેમ કે પૃથ્વીપ્રેમની શ્રદ્ધાને અકબંધ રાખે છે; તેથી જ ઋતુગીતો તેમ જ ઋતુચિત્રોની ઈન્દ્રિયસંવેદ્ય છબીઓ ઉપસાવે છે. અહીં પચીસ જેટલાં આસ્વાદ્ય સોનેટોમાં 'ગયાં વર્ષો' અને 'રહ્યાં વર્ષો તેમાં' એ સોનેટયુગ્મ પ્રસિદ્ધ છે. 'મહાપ્રસ્થાન' (૧૯૬૫) માં 'પ્રાચીના'નું અનુસંધાન છે; અને નાટ્યકવિતાનું આહ્વાન આગળ વધ્યું છે. મહાભારતમાંથી, રામાયણમાંથી અને બુદ્ધના જીવનમાંથી લીધેલાં નાટ્યવસ્તુઓ પર આધારિત અહીં બીજાં સાત પદ્યરૂપકો સંગ્રહાયાં છે. સંવાદતત્ત્વથી વધુ નાટ્યતત્ત્વ તરફ વળતી આ રચનાઓ બોલચાલની ભાષાને છંદમાં વધુ પ્રવાહી બનાવી શકી છે. 'મંથરા'માં નાટ્યશક્ષણનો પ્રબળ ઉન્મેષ છે, તે 'ક્ય'માં નાટ્યાત્મક એકાંકિતનો બંધ ધ્યાનાર્હ છે. 'અભિજ્ઞા' (૧૯૬૭) માં 'છિન્ન-ભિન્ન છું' જેવી રચના દ્વારા આ કવિએ છંદોમુક્તિનો પ્રયોગ કરી ભવિષ્યમાં આવેલી પછીની કવિતાદિશ્ય માટે વૈતાલિક કાર્યકર્તૃ છે. અક્ષરમેળ, માત્રામેળ, સંખ્યામેળ, લયમેળ ઉપરાંત ગદ્યના ટુકડાઓનો એમાં વિનિયોગ થયો છે. આ સંગ્રહમાં મુક્તપદ્ય અને પદ્યમુક્તિના પ્રયોગોનો આરંભ થયો, તેમાં 'મારી શોધ', 'ચન્દ્ર-સ્થાનમાં પસાર થતાં' અને 'ગાડી ઘણા ગાઉ કાપે' જેવી પરિપક્વ રચનાઓ મળી શકી છે. 'ધારાવસ્ત્ર' (૧૯૮૧) 'માઈબાના માઈલો મારી અંદર' જેવી અત્યંત સર્જક અને પાસાદાર કૃતિ તે આપે જ છે, સાથે સાથે 'ધારાવસ્ત્ર' જેવી રહસ્યપૂર્ણ અને 'એક ઝાડ' જેવી સંવેદનપૂર્ણ કૃતિઓ પણ આપે છે. બાળકાવ્યો પહેલીવાર એક ગુચ્છ તરીકે અહીં મુકાયાં છે. કેટલીક રચનાઓ નૈમિત્તિક કે પ્રસંગોચિત છે અને શીઘ્ર સંવેદનાઓ પર નભવા પ્રયત્ન કરે છે. 'સમપદી' (૧૯૮૧) સાત રચનાઓનો સંગ્રહ છે. પચીસ વર્ષના લાંબા પટ પર આ 'સમપદી' તૈયાર થઈ હોવાથી એમાં સર્જનની વિષમતા, સ્તરની ઉચ્ચાવચતા અને અભિવ્યક્તિના તરીકાઓની અલગ અલગ અજમાયશો છે. વિશ્વપ્રેમ અને વ્યક્તિની અશાંતિનો દ્વિવિધ દોર આ રચનાઓને સાંકળે છે. 'છિન્નભિન્ન છું'ના ખંટથી

'પંખીલોક'ના આનંદઘોષ સુધીની કવિની આંતર્યાત્રા સૌન્દર્ય-ભાવ કરતાં ભાવસૌન્દર્યને અનુલક્ષીને થયેલી છે. 'પંખીલોક' સાને કાવ્યોમાં સંગંગ તાજગીનો અનુભવ કરાવે છે. 'સમગ્ર કવિતા' (૧૯૮૧) માં એમનાં દસ કાવ્યપુસ્તકોનાં બધાં કાવ્યોને સમાવવામાં આવ્યાં છે અને અંતે 'કાવ્યશીર્ષક સૂચિ' તેમ જ 'પ્રથમ પંકિત સૂચિ' પણ આપવામાં આવી છે.

પાત્રગત ભાષાની ભિન્ન ભંગીઓ, વસ્તુનો આકર્ષક ઉદાવ અને વિવિધ પરિસ્થિતિઓની કલ્પકતા દ્વારા એમણે એકાંકીને એક સુશ્લિષ્ટ ઘાટ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. સંઘર્ષ, વેગ, વિકાસ અને ભાષાના કસબથી મુખ્યત્વે સામાજિક કે રાજકીય ભૂમિકા પર સ્થિર એમની એકાંકીકલાએ સામાજિક ચેતનાની ઉપરવટ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. અહીં ભાવપરાયાણતા અને વાસ્તવપરાયાણતાનો તાણિવાણો માર્મિક કરુણતા અને સૂક્ષ્મ વિનોદથી ગૂંચાયેલો છે. 'સાપના ભારા' (૧૯૩૬) માં અગિયાર એકાંકીઓ છે. તેમાં સાબર-કાંકાના ઈંડરિયા પ્રદેશની બોલીભંગીઓ અને ગ્રામીણ વાતાવરણ વચ્ચે ત્યાં વાસ્તવલોકનાં પાત્રોની જીવંત સૃષ્ટિ છે. 'સાપના ભારા', 'બારણે ટકોરા', 'ઊંડણ ચરકવડી' મહત્ત્વનાં એકાંકીઓ છે. 'શહીદ' (૧૯૫૧) માં બીજાં અગિયાર એકાંકીઓ છે. એમાંનાં ગ્રામીણ ભૂમિકાવાળાં ત્રણિકને બાદ કરતાં બાકીનાં દેશની વ્યાપક પરિસ્થિતિઓને સ્પર્શે છે; ને કયાંક બુદ્ધિપૂર્વક હળવાશથી કામ લે છે. 'હવેલી' (૧૯૭૭) માં અગાઉના 'શહીદ' સંગ્રહનાં બધાં એકાંકીઓ ઉપરાંત 'હવેલી' અને 'હળવા કર્મનો લું નરસૌંયા' જેવાં બે મૌલિક એકાંકીઓ તેમ જ યુરિપિડિસના 'ઈફિજિનિયા ઈન ટોરિસ'ની અનૂદિત રચનાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

વતનના અનુભવોને અને વતનની ભાષાને સંવેદનશીલ તરીકા-ઓથી અખત્યાર કરી વિવિધ પાત્રસૃષ્ટિના માનસ પર કેન્દ્રિત થતી એમની ટૂંકીવાર્તાઓ સંયમિત રીતે મર્મને ઉઘાડે છે. એમાંય સ્ત્રી-માનસના સંસ્કારજગતનું નિરૂપણ કરવામાં વરતાતી એમની કુશળતા પ્રશસ્ય છે. 'શ્રાવણી મેળો' (૧૯૩૭) ની 'યગલીના પાડનાર', 'છેલ્લું છાણું', 'મારી ચંપાનો વર' જેવી વાર્તાઓમાં ગુજરાતી વાર્તાસાહિત્યની વિશેષ સિદ્ધિ જોવાય છે. ઉપરાંત, 'ત્રણ અર્ધું બે' (૧૯૩૮) અને 'અંતરાય' (૧૯૪૭) જેવા વચ્ચેના વાર્તા-સંગ્રહોમાંથી જાળવવા જેવી પસંદ કરેલી બાવીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'વિરામો' (૧૯૫૯) પણ મળ્યો છે.

'પારકં જણ્યાં' (૧૯૪૦) એમની એકમાત્ર નવલકથા છે. ત્રણ પેઢીની વાતના આલેખનમાં સર્જનસૂત્રતા પૂરી જગવાઈ નથી અને તેથી બસો પાનની આ કૃતિ વિસ્તૃત ફલક પર અશ્લિષ્ટ રહી છે.

'હૃદયમાં પડેલી છબીઓ' (૧૯૭૭) ના બે ખંડોમાં ભિન્નભિન્ન પ્રસંગે આલેખાયેલાં વ્યક્તિચિત્રો છે. વ્યક્તિત્વની ખાસિયતોને લક્ષ્યકામથી ઝાલવા સાથે એમાં સમભાવ અને ઉખા સંકળાયેલાં છે. 'ઈસામુશિદા અને અન્ય' (૧૯૮૬) પણ 'હૃદયના હક્ક'થી લખાયેલાં, દેશપરદેશની ટિલંગત વ્યક્તિઓનાં વસ્તુલક્ષી યથાર્થ ચરિત્રચિત્રણો છે. 'ગાંધીકથા' (૧૯૬૯) ચરિત્રમૂલક છે.

અંગતતાના સ્વાદવાળું અને વ્યક્તિત્વની હૂંફવાળું ગોઠિની કક્ષાનું નિબંધનું સ્વરૂપ ગદ્યની સ્વસ્થ અને લાઘવપૂર્ણ તાસીર

ઉપસાવનું જોવાય છે. કવિતાવેદ્યથી દૂર એ ગ્રાહ્ય વાસ્તવની ભાવ પર મંડાયેલું છતાં ભાવપૂર્ણ છે. એમાં હજારો ચાલની નિરાંત છે. 'ગાંધી' (૧૯૫૧) માં આવા બાવીસ નિબંધો છે. તે, 'ઉઘાડી બારી' (૧૯૫૯) ૧૯૪૭ પછીનાં બાર વર્ષમાં 'સંસ્કૃતિ'ના પહેલા પાન પર છપાયેલાં લખાણોમાંથી કુલ એકાણુ લઘુલેખોનો સંચય છે. કર્મયોગ, ચરિત્રો, પ્રકૃતિપ્રેમ, વિદ્યા, કલા, રંગભૂમિ, કેળવણી, લોકશાહી, ભારત અને જગતરંગ જેવાં ક્ષેત્રો પર ટૂંકી પાસુ ઘોતક પ્રતિક્રિયાઓ ચિંતનગર્ભ છે.

સૌન્દર્યદૃષ્ટિ, સમભાવ અને બુદ્ધિમત્તાથી નિયંત્રિત ઉમાશંકરનું વિવેચન સંવેદનશીલ છે. આખા અંગેનો તેજસ્વી અભ્યાસ આપતો 'અખો એક અધ્યયન' (૧૯૪૧), ભાવકના છેડેથી સમુચિત ચિંતા કરતો 'સમસંવેદન' (૧૯૪૮), મહાભારત જેવા પુરાણગ્રંથથી માંડી કાલિદાસ-સ્વૈન્દ્રનાથની ચેતના સાથે અનુસંધાન કરતો 'અભિરુચિ' (૧૯૫૯), સાહિત્યનાં વિવિધ સ્વરૂપો પર મર્મગ્રાહી તારણો આપતો 'શૈલી અને સ્વરૂપ' (૧૯૬૦), મહત્ત્વની કૃતિઓની વિસ્તૃત આલોચના આપતો 'નિરીક્ષા' (૧૯૬૦), કવિ અને કવિતા અંગે મૌલિક નિરીક્ષણો આપતો 'કવિની સાધના' (૧૯૬૧), સંસ્કૃત સાહિત્યની પ્રસિદ્ધ કૃતિઓનો આત્મીયતાથી પરિચય આપતો 'શ્રી અને સીરભ' (૧૯૬૩), પરિચયાત્મક આલેખ આપતો 'શંકરાપિયર' (૧૯૬૪), કર્તાઓ અને કૃતિઓ તેમ જ સાહિત્યિક વીંગતો પર પ્રકાશ પાડતા લઘુલેખો આપતો 'પ્રતિશબ્દ' (૧૯૬૭), પરિચયાત્મક 'કવિના વાચનની કલા' (૧૯૭૧), ગુજરાતી તેમ જ વિદેશી કવિઓ અને કવિતાઓ પર સ્વાધ્યાયલેખો આપતો 'કવિની શબ્દો' (૧૯૭૨), પ્રાર્થનાકાવ્યોનો આસ્વાદ આપતો 'નિશ્ચેના મહેલમાં' (૧૯૮૬) વગેરે એમના વિવેચનગ્રંથો છે.

એમના સંશોધન-સંપાદનના ગ્રંથોમાં 'ક્લાન્ત કવિ' (૧૯૪૨), 'આખાના છપ્પા' (૧૯૫૩), 'મહાસં સોનેટ' (૧૯૬૨), 'દશમસ્કંધ' - ૧' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૬), 'અખેગીતા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૭) મુખ્ય છે. ઉપરાંત 'ગાંધીકાવ્ય સંગ્રહ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૭), 'કાવ્યતત્ત્વવિચાર' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૭), 'સાહિત્યવિચાર' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૦), 'વિચારમાધુરી' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૬), 'દિગ્દર્શન' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૨), 'આચાર્ય આનંદશંકર ધ્રુવ સ્મારક ગ્રંથ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૪), 'મેઘાણી સ્મૃતિગ્રંથ' (૧૯૫૨), 'સ્વપ્નપ્રયાણ' (૧૯૫૯), 'કાલેલકર અધ્યયન ગ્રંથ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૧), 'મડિયાનું મનોરાજ્ય' (૧૯૭૦) પાસુ એમનાં નોંધપાત્ર સંપાદનો છે.

'પુરાણોમાં ગુજરાત' (૧૯૪૬), 'સમયરંગ' (૧૯૬૩), 'ઈશાન ભારત અને અંદામાનમાં ટલુકયા મેર' (૧૯૭૬), 'ઓગણીસો એકત્રીસમાં ડોકિયું' (૧૯૭૭), 'કેળવણીનો કીમિયો' (૧૯૭૭) વગેરે એમના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

એમણે આપેલા અનુવાદોમાં 'ગુલે પોલાંડ' (૧૯૩૯), 'ઉત્તર-સમચરિત' (૧૯૫૦), 'શાકુન્તલ' (૧૯૫૫), 'એકોત્તર શતી' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૩) મુખ્ય છે.

ચં.ટો.

જેથી ઉમાશંકર મુજરરામ : બાળપાઠોનો સંગ્રહ 'ફરવા જતાં' (૧૯૩૯) તથા ગીતસંચય 'કેયૂડાં'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી ઉમિયાબાઈ કે. : પદ્યકૃતિઓ 'દત્તલીલા' (૧૯૨૮) અને 'મંગળાષ્ટક'નાં કર્તા.

કો.બ્ર.

જેથી ઉમિયાશંકર : બાળવાર્તા 'કૂલગજરી' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેથી ઉમિયાશંકર ખુશાલદાસ : અંગ્રેજો અને તેમના શાસનકાળની ભકિત કરતી પદ્યકૃતિ 'બ્રિટીશરાજની બલિહારી' (૧૯૦૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી ઉમેશ જયંતીલાલ, 'હિત' (૧૧-૧૧-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના વલારડી ગામે. ૧૯૬૪માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૯થી પ્રાથમિક શિક્ષક.

'ગૂડ મોનિંગ તાન્કા' (૧૯૮૪) ઉપરાંત ગજલસંગ્રહ 'પ્રખર' (૧૯૮૪) એમના નામે છે. 'પગલો' (૧૯૮૪) બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ પાસુ એમણે આપ્યો છે.

ચં.ટો.

જેથી ઉમા જોરીશંકર (૧૮-૭-૧૯૨૯) : ચરિત્રકાર. જન્મ ખારા-ઘોડા જિલ્લાના ઝીંઝુવડામાં. ૧૯૫૧માં બી.એસસી. ૧૯૫૮માં એમ.એસસી. ૧૯૭૪માં ઓર્ગેનિક કેમિસ્ટ્રી વિષયમાં પીએચ.ડી. ૧૯૫૮થી આજ સુધી અધ્યાપન. ધૂમકેતુનાં પુત્રી.

એમણે 'વીરડાનાં પાણી' (૧૯૫૪) નવલિકાસંગ્રહ ઉપરાંત 'ધૂમકેતુના જીવનઘડતરની વાતો' - ભા. ૧-૧૪ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫-૧૯૭૮), 'ભારતરત્ન ઈન્દિરા ગાંધી' (૧૯૭૨), 'ભારત-એકચવિધાતા સરદાર' (૧૯૭૫) વગેરે ચરિત્રગ્રંથો આપ્યા છે. વળી, 'સી. વી. રામન' (૧૯૭૩) 'વિક્રમ સારાભાઈ' (૧૯૭૪), 'ડૉ. હોમીભાભા' (૧૯૭૫), 'આઈન્સ્ટાઈન' (૧૯૭૮), 'મેડમ ક્યુરી' (૧૯૮૦), 'લૂઈ પાશ્ચર' (૧૯૮૨) વગેરે જીવનચરિત્રો પાસુ એમણે આલેખ્યાં છે.

ચં.ટો.

જેથી એચ. કે. : કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'એક લૂંટારાની વાત' - ભા. ૧ (૧૯૮૨)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેથી કનેયાલાલ ગણપતરામ (૧૧-૧૧-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, કવિ, સંપાદક. જન્મ રાવેજ (જ. ગાંધીનગર)માં. ૧૯૫૭માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. અને ૧૯૬૦માં એમ.એડ. ગુજરાત સરકારના વિભાગીય શિક્ષણાધિકારી.

એમણે 'ઓશિનરી' (૧૯૬૩), 'અગે અંકાર સિતારના' (૧૯૬૪), 'અંતરતુષા' (૧૯૭૨), 'શ્રાવણની એ સાંજ હતી' (૧૯૭૫), 'મહાપિ અગત્ય' (૧૯૭૭), 'શેશની રૂપની, રંગ રુદિયાનાં' (૧૯૭૯) જેવી નવલકથાઓ આપી છે. 'સરયૂની સાખે', 'કેસરકવારી', 'પ્રેમ પાદુકા', 'કિર્કિયા', 'લોકાપતિ', 'અવધપુરી', અને 'સુરભિત

જેશી કરુણાશંકર નાથાલાલ — જેશી ગુણવંતરાય કૃપાશંકર

સુપ્રમા' સમાચારની કથા આલેખની નવલકથા-શ્રેણી છે. 'નંદનવન' (૧૯૬૪) અને 'ફૂલ પગલે આવો' (૧૯૮૧) એમની લઘુનવલ છે. 'હીના' (૧૯૬૩), 'સ્મિત અને આંસુ' (૧૯૬૮) અને 'યજ્ઞ-મિલનના છેડચા' (૧૯૮૩) એ વાર્તાસંગ્રહોમાંની કેટલીક વાર્તાઓ શેલી અને સંવિધાનની દૃષ્ટિએ સફળ હોવા છતાં તેમાં વિષય અને નિરૂપણસૈનિતી એકવિધતા છે. 'પ્રેરણા' (૧૯૭૦) અને 'આરત' (૧૯૭૧) નાં ગીત, સોનેટ, મુક્તક, હાઈકુ વગેરે પ્રકારનાં કાવ્યોમાં ગઈ પેઢીની કવિતાનું તેમ જ નવીન કવિતાપ્રવાહોની નિરૂપણ-છટાઓનું અનુસંધાન જેવા મળે છે. 'ઈતિહાસકથામાળા' (૧૯૭૧), 'લોકસાહિત્યમાળા : ૩-૩' (૧૯૬૩-૬૪), 'શ્રી સાંઈ સાધનાપોથી' (૧૯૬૪) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત 'સંસ્કારસુધા' (૧૯૭૨), 'ગુજરાતી અધ્યાપનતા સાંપ્રત પ્રવાહો' (૧૯૭૨), 'સમાજનું સ્વાસ્થ્ય' વગેરે પ્રકીર્ણ વિષયોનાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

જેશી કરુણાશંકર નાથાલાલ (૧૦-૩-૧૯૪૦): બાળકાવ્યસંગ્રહ 'પુષ્પાંજલિ' (૧૯૭૯) ના કર્તા.

ચં.ટો.

જેશી કરુણાશંકર મણિશંકર, 'નાનુ જેશી' (૧૦-૧૦-૧૯૩૬):

ચરિત્રકાર. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં બી.એ. ૧૯૬૩માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષયમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક, પછી સોમનાથ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

એમણે 'માકુસની દુનિયાત્મક ભૌતિકવાદ' (૧૯૭૧) જેવા ચરિત્ર-ગ્રંથ ઉપરાંત સોક્રેટિસ, પ્લેટો, ઓરિસ્ટોટલ, કાન્ટ અને શેપનહોલર પર જીવનચરિત્રો આપ્યાં છે. 'ભક્ત ભઈજીભાઈ' (૧૯૮૨) પણ ચરિત્રપુસ્તક છે. 'ગિહીદંડો' (૧૯૮૧), 'બિન્દુમાં બિન્દુ' (૧૯૮૩) વગેરે એમનાં કાવ્યપુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

જેશી કલ્યાણરાય નથુભાઈ (૧૨-૭-૧૯૮૧, ૧૯-૭-૧૯૭૬):

ચરિત્રલેખક. જન્મ શંખેશ્વરમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ બેટદ્વારકા અને માધ્યમિક તથા ઉચ્ચશિક્ષણ દ્વારકા તથા મુંબઈમાં. ૧૯૦૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૮માં ઓલિફન્ટન કોલેજ, મુંબઈથી ફિઝિક્સ-કેમિસ્ટ્રી વિષયો સાથે ગ્રેજ્યુએટ. ૧૯૦૯માં દ્વારકાની એ. વી. સ્કૂલમાં હેડમાસ્ટર. પછી વડોદરા રાજ્યની વિવિધ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અધ્યાપક અને આચાર્ય. ૧૯૪૪માં નિવૃત્ત. ૧૯૧૬-૨૨ દરમિયાન 'કેળવણી' માસિકનું સંપાદન. ૧૯૧૮માં પ્રિન્સર્સ ઓઈડ કમિટીના સભ્ય. નિવૃત્તિકાળ દરમિયાન શારદાપીઠ વિદ્યાસભાની સ્થાપના અને સંચાલનમાં મંત્રી તરીકે યોગદાન. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક વિજેતા.

એમણે 'સ્નેહગીતા' (૧૯૧૯) અને 'સ્નેહજ્યોત' નામે બાલકથાઓ; 'સર વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૩૨) અને 'શ્રી પુરુષોત્તમ વિદ્યાપદ માવજીનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર' જેવાં ચરિત્રો; ઉપરાંત 'આરોગ્ય વિજ્ઞાનની વાતો' (૧૯૧૭), 'ઓશિયાની ઓળખાણ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૨), 'દ્વારકા પ્રદેશનો સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ' (૧૯૨૩), 'ઈંગ્લેન્ડનું વહાણવટું' (૧૯૨૬), 'પૃથ્વીનો પરિચય' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૪), 'સામાન્ય વિજ્ઞાનના પાઠો' - ભા.

૧ થી ૫ (૧૯૫૩) જેવાં પ્રકીર્ણ વિષયો પરનાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

જેશી કાનજીભાઈ કાવિદાસ (૧૯૮૪, -): બાળસાહિત્યકાર. શિક્ષણ મૅટ્રિક સુધી. મુંબઈમાં વ્યવસાય.

એમણે 'બાળઉખાણો' (૧૯૨૯), 'બાળહસામાણો' (૧૯૩૦) અને 'લેખલુલ્લખમગીતા' વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

જેશી કાન્તિ વિશ્વનાથ: કાવ્યસંગ્રહ 'જીવતાં આંસુડાંઓ' ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેશી કાન્તિભાઈ: પરંપરાગત શૈલીની પ્રણયપ્રધાન નવલકથા 'સાંધલા ભીતર જલે' (૧૯૭૪) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેશી કથવજી વસનજી: પદ્યકૃતિ 'અંગદવિષ્ટ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેશી કેશવરામ વિશ્વનાથ: બાળવિવાહનાં દૂષણોનું નિરૂપણ કરના ત્રિઅંકી નાટક 'કમળાદુઃખદર્શક' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેશી કેશવલાલ રણછોડદાસ: નિબંધસંગ્રહ 'સ્વદેશ લિનવર્ધક' (૧૯૭૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેશી ખટાઉ વલ્લભજી: 'વજ્રાધિપતિ હાઉ તો' (૧૯૩૫) અને 'મૃગનૃપણા' (૧૯૩૭) નાટકોના કર્તા.

ચં.ટો.

જેશી જગનન વિશ્વનાથ (૧૦-૧૨-૧૯૦૭): ચરિત્રકાર, વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના નાની બોદુમાં. અભ્યાસ ગુજરાતી શાળાંત સુધી. મિલ વ્યવસાય. અત્યારે નિવૃત્ત.

'અખંડ જેડી' વાર્તાસંગ્રહ ઉપરાંત એમણે 'જીવનપ્રયાગ' (૧૯૫૭) અને 'અમરધામના યાત્રી' (૧૯૭૮) જેવા ચરિત્રગ્રંથો આપ્યા છે. 'ગુજરાતી લોકસાહિત્યમાળા : માયુકા ૨' (૧૯૬૪) એમનું સંશોધન નું પુસ્તક છે.

કો.ગ્ર.

જેશી ગિરજાશંકર ત્રિભુવનદાસ, 'ગિરીન જેશી' (૨૦-૧૨-૧૯૨૮): કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. રિપ્લોમા ઈન પેઈન્ટિંગ. હાલ, જામનગરમાં ફોટોગ્રાફીનો વ્યવસાય.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'ફિગર પ્રિન્ટ' (૧૯૮૦) ની લઘુકદની સવાસો જેટલી અછાંદસ રચનાઓ સાંપ્રત જીવનસંદર્ભે જાણીતા બનેલા કાવ્યભાવોને દૃઢ રીતે નિરૂપે છે.

કો.ગ્ર.

જેશી ગુણવંતરાય કૃપાશંકર, 'જી.રાય' (૧૫-૮-૧૯૩૫): નાટકકાર. જન્મ મોરબીમાં. ઈન્ટર સાયંસ સુધી અભ્યાસ. મોરબી ટાઈલ્સ કોર્પોરેશન સાથે સંબંધ.

એમણે 'કંઈક' (૧૯૭૩) નામનો એકાંકીસંગ્રહ આપ્યો છે.

ચં.ટો.

જેથી ગૌરીશંકર ગોવર્ધનરામ, 'ધૂમકેતુ' (૧૨-૧૨-૧૮૮૨,

૧૧-૩-૧૯૬૫): નવલિકાકાર, નવલકથાકાર, ચિત્રક-વિવેચક, નિબંધકાર, ચરિત્રકાર, નાટ્યકાર. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના વીરપુરમાં. ૧૯૧૪માં મેટ્રિક. ૧૯૨૦માં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ગોંડલ રાજ્યની રેલવે ઓફિસમાં અને પછી ગોંડલની હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૨૩થી અમદાવાદમાં સ્થાયી થયા. પ્રારંભમાં અંબાલાલ સારાભાઈના અંગલાની ખાનગી શાળામાં શિક્ષક તરીકે અને પછી સર ચીનુભાઈ બેરોનેટના અંગલાની ખાનગી શાળામાં શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું. નાનપણમાં સાંભળેલી વાનગી, બાલ્યાવસ્થાનો વાચનશોખ, શ્રીમન્ નથુરામ શર્માના આકાશનું પુસ્તકાલય, આસપાસની પ્રકૃતિ આદિ ધૂમકેતુના સાહિત્ય-સર્જનનાં મહત્વનાં પ્રેરક બળો રહ્યાં. ૧૯૩૫માં રાજગીરના સુવર્ણચંદ્રક મળેલો, પણ મરત કરેલો. ૧૯૫૩માં નર્મદ સુવર્ણ-ચંદ્રક. ૧૯૪૪માં વડોદરામાં મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ૧૫મા અધિવેશનમાં સાહિત્ય વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૫૭-૫૮માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીના ગુજરાતી ભાષાના સલાહકાર બોર્ડમાં સભ્ય.

એમણે અનેક ગદ્યસ્વરૂપો ખેડ્યાં છે, પરંતુ એમની કૌતિ તેા નવલિકાકાર તરીકે જ પ્રતિષ્ઠિત છે. એમના આગમન પૂર્વે ગુજરાતી સાહિત્યમાં મલયાનિલ આદિ દ્વારા નવલિકા-લેખનની આબોહવા સર્જાઈ હતી, પરંતુ અનેક કલાત્મક વાર્તાઓના સર્જનને લીધે ધૂમકેતુ ગુજરાતી નવલિકાના આદ્ય પ્રણેતા ગણાયા. 'તાણખા' મંડળ ૧ થી ૪ (૧૯૨૬, ૧૯૨૮, ૧૯૩૨, ૧૯૩૫), 'અવશેષ' (૧૯૩૨), 'પ્રદીપ' (૧૯૩૩), 'મલિકા અને બીજી વાર્તાઓ' (૧૯૩૭), 'ત્રિભંદો' (૧૯૩૮), 'આકાશદીપ' (૧૯૪૭), 'પરિશેષ' (૧૯૪૮), 'અનામિકા' (૧૯૪૮), 'વનછાયા' (૧૯૪૮), 'પ્રતિ-બિંબ' (૧૯૫૧), 'વનરેખા' (૧૯૫૨), 'જવદીપ' (૧૯૫૩), 'વનકુંડલ' (૧૯૫૪), 'વનરેણુ' (૧૯૫૬), 'મંગલદીપ' (૧૯૫૭), 'ચન્દ્રરેખા' (૧૯૫૮), 'નિકુંડલ' (૧૯૬૦), 'સાન્ધ્યરંગ' (૧૯૬૧), 'સાન્ધ્યતેજ' (૧૯૬૨), 'વસંતકુંડલ' (૧૯૬૪) અને 'છેલ્લો અજકાંઠો' (૧૯૬૪) એ થોવીસ સંગ્રહોની નવલિકાઓમાં સામાન્ય, દીન-દરિદ્ર પાત્રોનો પ્રથમવારનો પ્રવેશ ગુજરાતી નવલિકાક્ષેત્રે કાંતિરૂપ હતો. એમની નવલિકાઓ ભાવનાવાદી છે, તેા વાસ્તવલક્ષી પણ છે. ભાવનાવાદી નવલિકાઓમાં મસ્તીભર્યા, રંગદર્શી, કલ્પનારંગ્યા વાતાવરણમાં તેઓ કોઈ આદર્શ કે ભાવનાનું નિરૂપણ અને ઊંમિનું ઉત્કટ આલેખન કરે છે. વાસ્તવલક્ષી નવલિકાઓમાં એમનો એક સામાજિકસુધારણા પ્રત્યેનો છે. ગાંધીભાવનાનો પરંપરા પણ એમણે ઝીલ્યો છે. માનવસંવેદનાની સૂક્ષ્મ ક્ષણો, લાગણીઓ, નારીની વેદના, કરુણા તથા વત્સલતા, માનવઅંતરનાં દ્રવ્ય, વિપાદ કે આનંદનાં નિરૂપણો તેમાં છે; તેા ધ્રાત્વીનકાળ, મધ્યકાળ અને ભવિષ્યકાળને નિરૂપતી વાર્તાઓ પણ અહીં છે.

ધૂમકેતુ રંગદર્શી પ્રકૃતિના સર્જક છે, પરિણામે લાગણી-નિરૂપણ, વેગ, કવિતાની નિકટ બેસતી ગદ્યશૈલી, વાતાવરણની ચિત્રાત્મકતા અને ક્યારેક ચિત્રન તેમ જ ધૂની-તરંગી પાત્રો એમની નવલિકા-ઓમાં પ્રગટ થાય છે. એમની વાર્તાકથનની નિજી લાક્ષણિક શૈલી

છે. લોકબોલીનો લહેજો, કાવ્યમય આલંકારિક અને સચોટ પ્રભાવ નિરૂપણ ગદ્ય તથા સંવાદો એમની નવલિકાઓને ઓપ આપે છે. કટાક્ષ તથા હાસ્યનો પણ એમાં ઉપયોગ થયો છે.

એમની નવલિકાઓમાં અતિપ્રસ્તારને કારણે ક્યારેક સંવિધાન કથળે છે. ગ્રામજીવન પ્રત્યેનો પક્ષપાત, નગર-યંત્ર-સંસ્કૃતિ પ્રત્યેનો અણગમો, જૂનાં મૂલ્યોની પ્રતિષ્ઠા, ઊંમિનો અતિરેક, ચિત્રનનો અનુચિત મોહ, અતિમુખરતા, લેખકનું ભાષ્ય આદિ એમની વાર્તાઓની સીમાઓ છે. આમ છતાં 'પોસ્ટઓફિસ', 'ભેયાદાદા', 'લખમી', 'હૃદયપલટો', 'એક ટૂંકી મુસાફરી', 'જીવનનું પ્રભાત', 'નિલકા', 'બિન્દુ', 'સાનેરી પંખી', 'ત્રિકોણ', 'રતિનો શાપ', 'રજપૂતાણી', 'માછીમારનું ગીત' ઇત્યાદિ નવલિકાઓ આવી સીમાઓથી મુક્ત કલાત્મક કૃતિઓ છે.

એમણે સામાજિક-ઐતિહાસિક નવલકથાઓ વિપુલ પ્રમાણમાં આપી છે. એમની 'પૃથ્વીશ' (૧૯૨૩), 'રાજમુગટ' (૧૯૨૪), 'રુદ્રશરણ' (૧૯૩૭), 'અનિતા' (૧૯૩૮), 'પરાજય' (૧૯૩૮), 'જીવનનાં ખંડેર' (૧૯૬૩), 'મંજિલ નહીં કિનારા' (૧૯૬૪) વગેરે સામાજિક નવલકથાઓમાં સાંપ્રત સમાજની અભિપ્રેરણા છે. દેશી રજવાડાંની ખટપટોને આલેખતી તે નવલકથાઓમાં નૂનન પરિસ્થિતિમાં પ્રગટતી લોકજાગૃતિ નિરૂપાઈ છે, તેા સાધોસાય લોકનંત્ર, ગ્રામસ્વરાજ આદિ ભાવનાના નિરૂપણ સાથે રાજ-ખટપટનો યથાર્થ ચિતાર પણ છે. એમની નવલકથાઓમાં પાત્ર-વસ્તુમાં આદર્શમયતાનું નિરૂપણ છે, ગામડાં પ્રત્યેનો પક્ષપાત છે; છતાં કથાવેગ, ચરિત્રચિત્રણ, રહસ્યમયતા અને શૈલીન કારણ વાચનક્ષમતા છે. 'ચૌલાદેવી' (૧૯૪૦), 'રાજસંન્યાસી' (૧૯૪૨), 'કર્ણાવતી' (૧૯૪૨), 'રાજકન્યા' (૧૯૪૩), 'વાચિનીદેવી' (૧૯૪૫), 'ન્યાસિલ સિદ્ધરાજ' (અભરિજપણ) (૧૯૪૫), 'ન્યાસિલ સિદ્ધરાજ' (ત્રિભુવન ખંડ) (૧૯૪૭), 'ન્યાસિલ સિદ્ધરાજ' (અવંતીનાથ) (૧૯૪૮), 'ગુર્જરેશ્વર કુમારપાળ' (૧૯૪૮), 'રાજાપિ કુમારપાળ' (૧૯૫૦), 'નાયિકાદેવી' (૧૯૫૧), 'રાય કરણ ઘેલો' (૧૯૫૨), 'અનિત ભીમદેવ' (૧૯૫૩), 'આમ્રપાલી' (૧૯૫૪), 'વૈશાલી' (૧૯૫૪), 'મંગલપતિ' (૧૯૫૫), 'મહાઅમાત્ય ચાણક્ય' (૧૯૫૫), 'ચન્દ્રગુપ્ત મૌર્ય' (૧૯૫૬), 'સમ્રાટ ચન્દ્રગુપ્ત' (૧૯૫૭), 'પ્રિયદર્શી અંશોક' (૧૯૫૮), 'પ્રિયદર્શી સમ્રાટ અંશોક' (૧૯૫૮), 'મંગલ-સેનાપતિ ગુપ્તમિત્ર' (૧૯૫૮), 'કુમારદેવી' (૧૯૬૦), 'ગુર્જરપતિ મૂળરાજદેવ' : ૧-૨ (૧૯૬૧), 'પરાધીન ગુજરાત' (૧૯૬૨), 'ભારતસમ્રાટ ચન્દ્રગુપ્ત' : ૧, ૨ (૧૯૬૩, ૧૯૬૪), 'ધ્રુવદેવી' (૧૯૬૬) વગેરે એમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં ગુપ્તયુગ અને ચૌલુક્યયુગનું નિરૂપણ છે. ગુપ્તયુગની નવલકથાઓ દ્વારા ભારતની અને ચૌલુક્યયુગની નવલકથાઓ દ્વારા ગુજરાતની અસ્મિતા પ્રગટ કરવાનો એમનો ઉદ્દેશ જણાય છે. એમાં રસગિજ્ઞાસા સંતોષની કથા-ઘટનાનું સંચોળન છે, છતાં સંવિધાન-શિથિલતા, પ્રસંગો-પાત્રોની એકવિધતા, રહસ્ય-ભેદભરમ-સાહસ-અદ્ભુત-સ્પાટિનું સાચાસ નિરૂપણ તેમ જ વર્ણન-પ્રસ્તારને કારણે એમની ઐતિહાસિક નવલકથા સીમિત રહે છે.

'જીવનવિચારણા' (૧૯૭૦)માં એમના સામાજિકવિષયક નિબંધો

છે, તે 'સાહિત્યવિચારણા' (૧૯૬૯) માં ટૂંકીવાર્તાની સ્વરૂપ-વિચારણા છે. પ્રથમ કૃતિમાં સમાવેશિત ચિત્રક ધૂમકેતુ દેખા દે છે અને તેમાં સુબલ વિચારોનું ઉદ્ઘાટન છે, તે બીજી કૃતિમાં ટૂંકીવાર્તા અંગે વિચારણા તથા કેટલાક અંગલિલેખો છે. અહીં નિબંધસ્વરૂપ કંઈક શિથિલ છે. નિબંધો ચિંતનપ્રેરક ઓછા, ઊર્મિપ્રેરક વિશેષ છે. અહીં એમની સૂત્રાત્મક સબળ શૈલી છે. 'પાનગોષ્ઠિ' (૧૯૪૨) માં પણ ચિંતન છે, પણ એમાં બહુધા હાસ્યનિબંધિકાઓ છે. જેકે અહીં એમનો હાસ્યકાર તરીકે પ્રગટ થવાનો આધાર દેખાઈ આવે છે. 'પગદંડી' (૧૯૪૦) માં એમણે પ્રકૃતિસૌંદર્યનાં વર્ણનોને અનુભૂતિની સાહજિકતા અને અલાંકારિક ગદ્યનો સ્પર્શ આપ્યો છે. સ્વયંના ઐતિહાસિક સંદર્ભો એમની બહુશ્રુતતાનો અહીં પરિચય કરાવે છે.

'રજકણ' (૧૯૩૪), 'ઠલબિદુ' (૧૯૩૬), 'મેઘબિદુ' (૧૯૫૦), 'પરોહિ' (૧૯૫૧) જેવી કૃતિઓમાં ચિંતનક્રમિકાઓનું દર્શન થાય છે. એમાં સુરમ્ય વિચારકંડિકાઓ, લઘુલેખો અને નિબંધો છે. સૂત્રાત્મક શૈલીની સાથેસાથ ગદ્યના કુશળ કસબો ધૂમકેતુનો સન્નિષ્ઠ નિબંધલેખક તરીકેનો એમાં પરિચય મળે છે. એમનો જીવનોત્સાહ, એમની સૌંદર્યભક્તિ તથા ભાવનાશીલતા એમાં નીતરે છે. 'કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાર્ય' (૧૯૪૦) એમનો ચરિત્ર-ગ્રંથ છે, તે 'જીવનપંથ' (૧૯૪૯) અને 'જીવનરંગ' (૧૯૫૬) એમની આત્મકથા છે. પ્રથમ કૃતિમાં હેમચન્દ્રાર્યના વ્યક્તિત્વનું મૂલ્યાંકન છે પણ વિગતોમાં તટસ્થતાનો અભાવ અને ઈતિહાસનો બોજ વરતાય છે. 'જીવનપંથ' અને 'જીવનરંગ'માં ૧૯૯૨ થી ૧૯૨૬ સુધીનાં સંસ્મરણોનું આવેશન છે. પ્રકૃતિનાં કલ્પનાશીલ ચિત્રાત્મક વર્ણનો, વિવિધ પાત્રસૃષ્ટિ, વીતેલા જમાનાની ઘટનાઓ આદિ સુંદર રીતે આવેશ્યાં છે; ઉપરાંત એમાં લેખકનું વિદ્યાર્થી, મિત્ર, શિક્ષક અને સાહિત્યકારનું સ્વરૂપ પ્રગટે છે. સત્યકથન અને સુવાચ્ય શૈલી એ એની લાક્ષણિકતા છે.

'એકલવ્ય અને બીજાં નાટકો' (૧૯૩૩) તેમ જ 'ઠંડી કૂરતા અને બીજાં નાટકો' (૧૯૪૨) એમના નાટ્યસંગ્રહો છે.

જિજ્ઞાસની કૃતિઓ અને ટાગોરની 'ગીતાંજલિ'ના એમણે કરેલા ભાવાનુવાદમાં તે તે સર્જક સાથે હૃદયસંવાદ સાધી એમણે કાવ્યમય ભાષાશૈલી અને ચિંતનમાધુર્યના સ્વ-સામર્થ્યનો પરિચય કરાવ્યો છે. આ ઉપરાંત, સ્વરાજપ્રાપ્તિ પછી સામાન્યજનના સંસ્કારશિક્ષણને યોગ્ય બાળસાહિત્ય અને પ્રૌઢસાહિત્યની સરળ ને બોધક સાકેકે પુસ્તિકાઓ એમણે લખી છે. 'ઈતિહાસદર્શન', 'ઈતિહાસની તેજ-મૂર્તિઓ' (૧૯૫૫) અને 'ઈલિયડ' (૧૯૬૧) એમનાં પ્રકીર્ણ વિષયનાં પુસ્તકો છે.

૨.૬.

જેથી ગૌરીશંકર મહારાંકર: 'દિલ્લખુશ ગાયનો' (૧૯૦૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી ચતુર્ભુજ વિઠ્ઠલ: નવલકથા 'દિનકરમણિ' (૧૯૦૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી ચન્દ્રકાન્ત રેવાશંકર, 'પ્રસૂન' (૨૭-૭-૧૯૩૭): કવિ. જન્મ

ઉત્તર ગુજરાતના જમાણપુરમાં. મૅટ્રિક. એકાઉન્ટન્ટ.

'મધુશાળા' (૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

જેથી ચન્દ્રશંકર મૂળશંકર, 'ચન્દ્રેશ' (૧૪-૧-૧૯૩૮): નવલકથાકાર. જન્મ ખોરાસા (ગોર)માં. ૧૯૬૧ માં મૅટ્રિક. પ્રાથમિક શિક્ષક.

એમણે સામાજિક નવલકથા 'વલ્લુભિયા તારા' (૧૯૬૫) લખી છે.

૨.૨.૬.

જેથી યુનીલાલ ગણપતરામ: 'રસિક કાંના નાટકનાં ગાયનો' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી યુનીલાલ મગનલાલ: ઓગણચાલીસ પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'ભક્તિનો સરળ સતારો' (૧૯૧૧) તથા 'જ્યકુમારી વિલાસ' - ભા. ૧ ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી છગનલાલ નથુભાઈ: કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'અયોધ્યા ઓરિયાં થાને કંપની સરકારની દગલબાજી' (૧૯૩૧), આત્મચરિત્ર-કૃતિ 'ગાંધીજીના સાન્નિધ્યમાં મારી જીવનસાધના' (૧૯૭૮), ચરિત્ર-ગ્રંથ 'લેખણવજન તે તેને કહીએ' (૧૯૬૯), સ્મરણગ્રંથો 'ગાંધી-દીક્ષા' (૧૯૭૦) અને 'સત્યાગ્રહ આશ્રમનાં સંભારણાં' તેમ જ સંગ્રહનું 'બાપુના પત્રો' (૧૯૬૨) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી છોટાલાલ મનસુખરામ: 'પદસંગ્રહ અથવા કીર્તનકાશ' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી છોટાલાલ રૂપદેવ: 'માધવવિલાસ નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૯૮), 'ચંદ્રસિદ નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૫) તેમ જ 'અઠિતસિદ નાટક' (૧૯૧૩), 'અથોક', 'જલિમ દુલિયા નાટક', 'સતી દમયંતી' વગેરે નાટકોના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી છોટાભાઈ નારણજી: નાટકો 'શંભુજી' (૧૯૩૩) અને 'એક જ પત્ની' (૧૯૩૭), જીવનચરિત્ર 'માનીલાલ નહેરુ' (૧૯૩૧) તેમ જ પદ્યકૃતિ 'ભારતનો મહારથી' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

ચં.ટો.

જેથી જગદીશ રામકૃષ્ણ, 'સંભવ કક્કર' (૯-૧૦-૧૯૩૨, ૨૧-૯-૧૯૭૮): કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૪૯ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૩ માં સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, મુંબઈથી ગુજરાતી, સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૫ માં અમેરિકાની સ્ટેનફર્ડ યુનિવર્સિટી-માંથી શિક્ષણશાસ્ત્રમાં એમ.ડી. ૧૯૫૭ થી ૧૯૭૮ સુધી બજારગેટ હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય. ૧૯૭૯ નું સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનું મરણોત્તર પારિતોષિક. ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિક. મુંબઈમાં અવસાન.

'આકાશ' (૧૯૭૨) કાવ્યસંગ્રહમાં પરંપરામાં રહીને અદ્યતન બનવાનો કવિનો પુરુષાર્થ મુખ્યત્વે લયપૂર્ણ ગીતોની હથોટીમાં

દેખાય છે. છાંદસ અને અછાંદસ રચનાઓ ઊંચા સત્વવાળી નથી. 'વમળનાં વન' (૧૯૭૬) કાવ્યસંગ્રહની કુલ ૧૧૪ રચનાઓમાં વધુ સંખ્યા ગીતોની છે. અહીં અછાંદસ, છાંદસ કે ગઝલ રચનાઓ વધુ નોંધપાત્ર નથી, પરંતુ ગીતોમાં રહેલો પ્રાણ્ય અને વેદનાનો પોતીકો સ્પર્શ કેટલીક રચનાઓને સફળ પુરવાર કરે છે. 'મોન્ટાકોલાજ' (મરણોત્તર પ્રકાશન, ૧૯૭૯) ચૌદ દીર્ઘકૃતિઓનો સંગ્રહ છે. મોન્ટાજ અને કોલાજના સંકરમાંથી સિદ્ધ કરેલું શીર્ષક કાવ્યોનાં અસંગત દૃશ્યસંયોજનો અને એની વિચિત્રનતાને સૂચવે છે. દૃશ્યોની પ્રતીકત્મકતા અને આંતરિક ભાવછબી ક્યારેક સૈચક હોવા છતાં ભાષાનું સ્તર એકંદરે વિષમ રહ્યું છે.

'વાર્તાની પાંખે' (૧૯૭૨), 'વાર્તાની મોજ'—ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૭૨), 'હું તો નિત્ય પ્રવાસી' (૧૯૭૩), 'વાર્તા રે વાર્તા'—ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૭૩), 'સુલભ સમૂહજીવન'—ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૭૪) વગેરે એમનાં સહસંપાદનો છે. 'મરાઠી કવિતા-ગ્રેસ' (૧૯૭૮) અને 'સૂર્યઘટિકાંત્ર' (મરણોત્તર પ્રકાશન, ૧૯૮૧) એમના અનુવાદો છે.

ચં.ટો.

જેથી જયરામ રવજી : પદ્યકૃતિઓ 'કીર્તન ચંદ્રોદય' (૧૯૧૧), 'કુંભવિહારી' (૧૯૧૩), 'ઠાડભરત આખ્યાન' (૧૯૧૩), 'દેવકીનંદન મહારાજનો ભયંકર વિયોગ' (૧૯૧૩), 'ઠમાનાનો ઠલસો' (૧૯૧૪), 'સ્રીભૂપણ ગરબાવલી' (૧૯૧૪) અને 'કવ્વાલી સંગ્રહ' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી જયશંકર જીવનરામ, 'ભાવિક' (૧૯૦૨, ૧૯૨૫) : કવિ, વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ સુલતાનપુર (ગોંડલ)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોંડલ અને માંડવી (કચ્છ)માં. ૧૯૧૮ માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૧ માં બી.એ. ૧૯૨૪ માં એમ.એ. માંડવી, મુંબઈ અને અમદાવાદની હાઈસ્કૂલોમાં શિક્ષણકાર્ય. સંગ્રહણીયો અવસાન. એમણે નિબંધ, વાર્તા અને કવિતાનો સંચય 'ભાવોમિ' (૧૯૩૫) આપ્યો છે.

ર.ર.દ.

જેથી જયશંકર મનસુખરામ : પદ્યકૃતિ 'સ્વર્ગસિદ્ધિ' (૧૯૨૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી જયંત ર. : જર્મન મહાકવિ જ્યોત્સની જીવનભાવના તેમ જ એમના સર્જનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી પુસ્તિકા 'જર્મન મહાકવિ ગટે' ના કર્તા.

કૌ.ગ્ર.

જેથી જયંત શામળજી (૨૩-૧૦-૧૯૧૭) : ચરિત્રકાર. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના ચીતળમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. સો. બ. ગાર્ડ કોલેજ, નવસારીમાં અધ્યાપન.

એમણે 'જવેરચંદ મેઘાણી' (૧૯૬૮) ઉપરાંત 'અવધૂત શ્રી ગજનન' ચરિત્રગ્રંથો આપ્યા છે.

ચં.ટો.

જેથી જયંતિલાલ, 'જન્મેજય' (૨-૧૨-૧૯૩૨) : નવલકથાકાર. વતન જમખંભાળિયા.

એમણે કથાવસ્તુની શિથિલ સંકલના ધરાવતી નવલકથા 'માન-અપમાન' (૧૯૬૯) ઉપરાંત 'વિખરાતા સૂર' (૧૯૬૮-૬૯) તથા 'દર્પણ' (૧૯૭૦-૭૧) જેવી નવલકથાઓ આપી છે.

નિ.વો.

જેથી જીવણલાલ છગનલાલ (૩-૧-૧૯૧૨) : વિવેચક. જન્મ ઉભોઈ (વગેદરા)માં. માધ્યમિક શિક્ષણ ઉભોઈમાં. ૧૯૩૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૯ માં બી.એ. ૧૯૬૨ માં અલીગઢ યુનિવર્સિટીમાંથી હિન્દી ભાષાસાહિત્ય વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૪ થી ૧૯૬૨ સુધી માધ્યમિક શાળામાં અને પછીથી રાજકોટની માતૃકી વીરભાઈ કોલેજમાં અધ્યાપન.

કવિ દયારામના પ્રમુખ શિષ્ય રણછોડના પ્રપૌત્ર અને દયારામ-સાહિત્યના અભ્યાસી આ લેખકે દયારામની મોટા ભાગની કૃતિઓનું સંશોધન-સંપાદન કરેલું છે; એ પૈકી 'વિનયભત્રીસી' (૧૯૩૯), 'કૌતુક-રત્નાવલી અને પિંગળસાર' (૧૯૪૦), 'દયારામ વાક્યસુધા' (૧૯૪૧), 'દયારામ સાગરવહરી' (૧૯૪૨), 'દયારામ કાવ્યમણિમાળા—ભા. ૬' (૧૯૪૮), 'દયારામ કાવ્યમૃત' (૧૯૪૯), 'અનુભવમંજરી' (૧૯૭૧), 'દયારામ રસધારા'—ભા. ૧-૬ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૧-૭૬) વગેરે એમનાં નોંધપાત્ર પુસ્તકો છે.

ર.ર.દ.

જેથી જીવરામ ભવાનીશંકર (૬-૭-૧૯૦૫) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના ગરમી ગામે. ૧૯૨૭ માં કાશી રહીને સંસ્કૃત સાથે અંગ્રેજી ભણવાનો પ્રયત્ન કર્યો. કાશી વિદ્યાપીઠના પરિચયમાં આવ્યા. ઘણો સમય સ્વાનંત્ય-સત્યાગ્રહની ચળવળમાં ગયો. છેવટે બાળસાહિત્યના લેખનને અપનાવ્યું. 'જગમગ' બાળ-સામાહિકના તંત્રી.

બાળસાહિત્યના વિપુલ સર્જન સાથે એમણે બાલમાનસમાં રમતાં થઈ જાય તેવાં કાવ્યનિક પાત્રો પણ આપ્યાં છે. 'મિયાં કૂસકી'ના ૩૦ ભાગ, 'છકો મકો'ના ૧૦ ભાગ, 'છેલ છબો'ના ૧૦ ભાગ, 'અડુકિયો દડુકિયો'ના ૧૦ ભાગ, ઉપરાંત એમણે 'પ્રેરક પ્રસંગવાર્તાવલિ'ના ૨૦ ભાગ, 'બોધમાળા'ના ૧૦ ભાગ આપ્યા છે. એમના અન્ય અનેક બાળગ્રંથોમાં 'બાળસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ' (૧૯૩૬) નું પણ સ્થાન છે.

ચં.ટો.

જેથી જેકોર હરિભાઈ : રસપ્રદ શૈલીમાં, ગદ્ય-પદ્યમાં સ્થાયેલું જનકપુત્રી સીતાનું ચરિત્ર 'સતી સીતા' (૧૯૯૬) નાં કર્તા.

નિ.વો.

જેથી જેઠાલાલ રણછોડલાલ : લગ્નપ્રસંગે જાવાનાં ગીતોનો સંગ્રહ 'મંગળગીતાવલી' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી જોવાશંકર રવિશંકર : ભક્તિપૂર્ણ પદ્યકૃતિ 'શ્રી દેવસ્તવન મંજરી' યાને બોધાવલી' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૧) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી જ્યેષ્ઠારામ હરજીવન — જેથી દેવકૃષ્ણ પીતામ્બર

જેથી જ્યેષ્ઠારામ હરજીવન: 'ધર્મધુરંધર ગૌસ્વામીવર્ય શ્રીમદ્ દેવકીનંદનાચાર્ય ચરિત્ર' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી ઠાકોરલાલ કાશીરામ (૩૧-૭-૧૯૩૦): હાસ્યલેખક. જન્મ અમલસાડમાં. બી.કોમ. સુધીનો અભ્યાસ.

હાસ્યરસિક પ્રસંગી આપતા 'હાસ્યયુદ્ધ' (૧૯૬૭), 'આનંદ-લહારી' (૧૯૬૭), 'હાસ્યમિલન' (૧૯૬૯) અને 'હાસ્યનાસાયણ' (૧૯૭૩) જેવા નિબંધસંગ્રહો એમણે આપ્યા છે.

પા.માં.

જેથી ડાહ્યાલાલ મૂળશંકર: 'દિલ્હીના છેલ્લા રાજપૂત પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ સમાંકી નાટક' (૧૯૦૪) તથા 'અભિકાસ્તુતિ' (૧૯૮૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી તુલસી: આફ્રિકાના જંગલવિસ્તારમાં રજૂ કરેલી જસૂસી પ્રણયકથા 'નીલમ' — ભા. ૧-૨ (૧૯૭૦) ના કર્તા.

સં.ટા.

જેથી ત્રિકમજી પુરુષોત્તમદાસ: ચોપાઈબદ્ધ 'સુબોધાક્ષરી' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી ત્ર્યંબકલાલ જીવરાજ: નવલકથાઓ 'શયતાનસદન અથવા પાપપતન' (૧૯૧૭) અને 'રાજા રામકૃષ્ણ અથવા રમણીની રણભૂમિ' (૧૯૨૨) ના કર્તા.

સં.ટા.

જેથી દક્ષિણકુમાર ગૌરીશંકર (૫-૧૧-૧૯૧૯): ચરિત્રલેખક, નવલકથાકાર, સંપાદક. જન્મ કરિયાણા (સૌરાષ્ટ્ર)માં. 'ધૂમકેતુ' ના પુત્ર. ૧૯૪૧ માં ભૌતિકશાસ્ત્ર સાથે ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદથી બી.એસસી. વ્યવસાયે કાપડની મિલમાં બ્લીચિંગ-ફિનિશિંગ માસ્ટર. હાલ નિવૃત્ત.

મહાભારત અને રામાયણ પર આધારિત પૌરાણિક નવલકથાઓ 'કુરુક્ષેત્રને પંથે' — ભા. ૧-૬ (૧૯૭૫-૭૯) અને 'રઘુકુલનિલક રામ' — ભા. ૧-૩ (૧૯૮૧) એમણે આપી છે.

ધૂમકેતુ અને મેઘાણીની મૈત્રીનું રોચક શૈલીમાં આલેખાયેલું શબ્દચિત્ર 'બે સાહિત્યસખા' (૧૯૭૫) માં છે. 'ધૂમકેતુના જીવન-ઘડતરની વાતો' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫) અને 'ધૂમકેતુની ઉમર યાત્રા' (૧૯૭૧) માં ધૂમકેતુનાં જીવનસંભારણાંનું નિકટતાના સ્પર્શવાળું આલેખન છે; અને એમાં તેમની સાહિત્યિક-કૌટુંબિક જીવનછબી ઉપસાવીને લેખકે પિતૃતર્પણ કર્યું છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ધૂમકેતુનાં વાર્તારત્નો' (૧૯૬૬), 'ધૂમકેતુની સાહિત્ય-વિચારણા' (૧૯૬૯) તથા 'ધૂમકેતુની જીવન-વિચારણા' (૧૯૭૦) નું સંપાદન પણ કર્યું છે.

બ.દ.

જેથી દિનકર ના. (૧૧-૪-૧૯૪૫, ૧૧-૧૧-૧૯૭૮): બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. કલેક્ટરની ઓફિસમાં નોકરી.

એમનાં કાવ્યો, વાર્તાઓ, લઘુનવલ, પત્રો, નિબંધો વગેરેને

સંચય 'કોઈ ફરિયાદ નથી' નામે મરજીતાર પ્રકાશનરૂપે મળ્યા છે. નિ.વા.

જેથી દિનકર મગનલાલ (૩૦-૬-૧૯૩૭): નવલકથાકાર. જન્મ ભડી ભંડારિયામાં. વતન નાગધણીબા (જિ. ભાવનગર). પ્રાથમિક શિક્ષણ મુંબઈમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ૧૯૬૧ માં ઈતિહાસ અને રાજકારણ વિષયો સાથે બી.એ. મુંબઈમાં દેના બેન્કમાં બ્રાંચ મેનેજર.

એમણે 'દૂર દૂર આરો' (૧૯૬૩), 'જાણે અજાણે' (૧૯૬૩), 'તન જંપે મન રોય' (૧૯૬૫), 'મનસ્વલેખ' (૧૯૬૬), અંધજીવન પર લખાયેલી 'અદીકાં રૂપ' (૧૯૬૭), 'શિવ-અશિવ' (૧૯૭૦), 'અગનપથારી' (૧૯૭૨), પોતાની એક વાર્તા પરથી લંબાયેલી 'તરસ્યાં પગલાં ત્રણ' (૧૯૭૪), પૂર્વજન્મના સ્મરણને કારણે ઉદ્ભવતા ચિત્તસંઘર્ષને રજૂ કરતી 'યક્ષપ્રશ્ન' (૧૯૭૪), 'અસહ્ય' (૧૯૭૬), 'સન્યો ચલેશે' (૧૯૭૮), કટોકટીકાળને લક્ષિત કરતી 'ખિલો રે મિલ ખુરશીના' (૧૯૭૮), કર્ણના જીવન પર આધારિત 'કંકુના સૂરજ આથમ્યા' (૧૯૭૯), રાજદરબારના કથાવસ્તુને રજૂ કરતી 'સૂરજ ધીમા તપો રે' (૧૯૮૧), 'બરફની ચાદર' (૧૯૮૧), 'સાચાં મોતીનો ચારો' (૧૯૮૨), 'આ પગ નીચેનો રસ્તો' (૧૯૮૨), 'અગિયારમી દિશા' (૧૯૮૨), 'આપણું ક્યાંક મળ્યાં છીએ' (૧૯૮૩) અને '૩૬ આપ ૩૬ ડાઉન' (૧૯૮૩) નવલકથાઓ આપી છે.

આ ઉપરાંત 'અનસાધાર' (૧૯૬૪), 'વનપ્રવેશ' (૧૯૬૫), 'તરફાટ' (૧૯૬૯), 'એક લાવારિસ શબ' (૧૯૭૪) અને 'એક વહેલી સવારનું સપનું' (૧૯૮૦) વાર્તાસંગ્રહો આપ્યા છે. ૧૯૫૪-૧૯૬૪ ના એક દાયકાની વાર્તાઓનું સંપાદન 'વાદ' (૧૯૬૭) તેમ જ અનુવાદ-પુસ્તક 'પંજાબી એકાંકી' (૧૯૭૮) પણ એમણે આપ્યાં છે.

પા.માં.

જેથી દિનુભાઈ ભવાનીશંકર: બાળવાર્તાકાર. ગુજરાતના દરિયા-કિનારાનો અને વહાણવટાનો પરિચય આપતી 'જેંતેલો' (૧૯૬૧) અને 'સાગરના ચાંચિયા' એમની સાહસપ્રેરક સાગરકથાઓ છે. 'શબકુમાર', 'રખડુ વેલો' (૧૯૬૧), 'કિરાણીનો કોપડો', 'અધોરી', 'ગોરીલાનો પ્રેમ' વગેરે એમની રસિક, બોધક અને પ્રેરક બાળ-વાર્તાઓ છે. 'આઝાદીની વાતો' અને 'ખુદીરામ બોજ' માં રાષ્ટ્રના સ્વાતંત્ર્ય માટે દેશભક્ત નરવીરોએ આપેલાં મોંઘાં બલિદાનોનું સરળ પણ સ્વેાટ ભાષામાં આલેખન છે. 'ભગવાન બુદ્ધ', 'ભગવાન શંકર' અને 'મીરાં' એમની ચરિત્રાત્મક કૃતિઓ છે. આ ઉપરાંત એમણે મૂળ ગ્રંથોને આધારે 'ભાગવત' અને 'રામાયણ' સંક્ષેપ-કૃતિઓ પણ આપી છે.

નિ.વા.

જેથી દેવકૃષ્ણ પીતામ્બર (૫-૧-૧૯૨૨, -): કવિ. જન્મ ટાણા (જિ. ભાવનગર)માં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. શરૂઆતમાં રેલવેમાં સ્ટેશનમાસ્ટર, પછી ઈરાન-આબાદાનમાં લાંબો સમય શિક્ષક. સ્વદેશ પરત આવી ભાવનગરમાં તાર ઓફિસમાં નોકરી.

સ્વ. હાજી મહંમદ અલારખિયા શિવજીનાં 'ગુલશન' અને 'વીસમી સદી' સામયિકોમાં એમની કવિતાઓ પ્રગટ થઈ હતી. મુંબઈથી પ્રગટ થતા કાર્ટુન-અખબાર 'હિંદી પંચ'માં એકધારાં પચીસ વર્ષ સુધી પગારદાર કવિ. તે સમયનાં 'શારદા', 'નવચેતન', 'ગુલશતી' (સાપ્તાહિક) ઇત્યાદિમાં એમની હાસ્ય-કટાક્ષની પદ્ય-રચનાઓ નિયમિત પ્રગટ થતી હતી. તેઓ સભા અને મુશાયરાના દલપનશૈલીના કવિ હતા. 'કટાક્ષ કાવ્યો' (૧૯૪૨)માં એમણે નર્મ-નર્મ અને ઉપહાસ દ્વારા તત્કાલીન સામાજિક પ્રથા, રીતિ, માન્યતા, દંભ ઇત્યાદિને લક્ષ્ય બનાવ્યાં છે. હાસ્યકટાક્ષની સહજ દૃષ્ટિ અને કટાક્ષ જ્યાં સૂક્ષ્મતા અને કલા સાથે પ્રગટ થયાં છે તે કાવ્યો આસ્વાદ્ય બન્યાં છે. 'યમ શિબિકાને', 'દેવ તારે કાલે', 'સોણલાં સોલામણાં' જેવાં અન્ય કાવ્યપુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

શ.ઓ.

જેથી દેવજીભાઈ મૂળજીભાઈ : 'બાળભૂપાલુ અને બાળશિક્ષણ' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી દેવદત્ત શિવપ્રસાદ (૧૯-૧-૧૯૩૬) : ચરિત્રકાર. જન્મ રાજપીપળામાં. ૧૯૫૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮માં ભવન્સ કૉલેજ, મુંબઈથી ગુલશતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં ત્યાંથી જ એ જ વિષયો સાથે એમ.એ. ૧૯૭૧માં સરદાર પટેલ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાંથી 'મધ્યકાલીન ગુલશતી સાહિત્યમાં સમકથા' પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૧-૬૪ દરમિયાન મ. સ. યુનિવર્સિટીના ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યુટના રામાયણ વિભાગમાં ફિક્ટિકલ ઓપેરેટ્સ રાઈટર. ૧૯૬૪-૭૯ દરમિયાન બિલીમોરા કૉલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૯થી આજ દિન સુધી ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં રિસર્ચ ઓફિસર.

એમના નામે 'રંગ સત્સંગ' (૧૯૭૭) અને 'કવિ ગિરધર : જીવન અને કવન' (૧૯૮૨) જેવી જીવનકથાઓ તેમ જ 'શ્રી-નારાયણલીલામૃત' (૧૯૮૨) જેવો જીવનકથાનો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

જેથી દેવેન્દ્ર શંકરલાલ (૧૧-૧-૧૯૨૧) : વાર્તાકાર. જન્મ આમોદમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. 'ગુલશત સમાચાર' સાથે સંલગ્ન.

કિશોરકથાઓનો સંગ્રહ 'આકાશી ઘોડો' (૧૯૬૦) અને 'બિબિસાર' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૦) એમના નામે છે.

૨.૨.૬.

જેથી ધનેશ્વર શિવરામ : મહી નદીની સ્તુતિ કરતી રચના 'મલાટક' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

નિ.વે.

જેથી નટવરલાલ શંકરલાલ (૧૯-૧૦-૧૯૧૭) : કવિ, હાસ્યલેખક. જન્મ રતનપુરમાં. ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૯માં બી.એ. ૧૯૪૧માં એલ.એલ.બી. ૧૯૪૨માં ગુલશતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે એમ.એ. બી. ટી. હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય.

પ્રકૃતિ, પ્રેમ વગેરે અનેકવિધ વિષયોને અનુલક્ષીને એમણે 'વિદ્યુલલેખા' (૧૯૬૬), 'અનુરાધા' (૧૯૬૭) અને 'મનેરમા'

(૧૯૮૦) કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે. એ સિવાય એમનાં હાસ્ય-કટાક્ષનાં પુસ્તકોમાં 'મંદસ્મિત' (૧૯૬૬), 'તરંગલીલા' (૧૯૮૦), 'મુક્તવિહાર' (૧૯૮૩) તેમ જ પંદર એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'હાસ્યની પરબ' (૧૯૮૩) મુખ્ય છે.

પા.માં.

જેથી નટુભાઈ : 'શ્રી હરિગીતા અને ગાંધીગીતા' (૧૯૭૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી નટુભાઈ કેશવલાલ (૨૨-૩-૧૯૩૮) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ વાણા (હળવદ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વીરમગામમાં. ગુલશત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.કોમ., બી.એ. અને હિન્દી વિષયમાં એમ.એ. અગિયાર વર્ષો સુધી વીરમગામમાં માધ્યમિક સ્તરે અને પછીથી જૂલશત વિદ્યાપીઠમાં શિક્ષણ મહા-વિદ્યાલયમાં શિક્ષણકાર્ય.

એમણે 'બાળસાહિત્ય અને બાળનાટકમાં ગિજુભાઈ બધેકાનું પ્રદાન' (૧૯૭૭) તથા 'સાહિત્યાકાશના શુક્રતારક શ્રી યશવંત પંડ્યા' (૧૯૭૭) નામના લઘુપ્રબંધો આપ્યા છે. ઉપરાંત 'પાંચ પરોઢ' (૧૯૮૪) વાર્તાસંગ્રહ, 'આલાંબન' (૧૯૮૧) નવલકથા તેમ જ 'સ્વર્ગભૂમિ' (૧૯૭૮), 'સાનાનો સૂરજ અને બીજાં નાટકો' (૧૯૮૩) તથા 'ચતુરંગ ભવાઈ' (૧૯૮૩) જેવાં નાટકો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

જેથી નરેન્દ્રકુમાર મયાશંકર (૧૬-૩-૧૯૧૨) : નવલકથાકાર.

જન્મ અમરેલી જિલ્લાના ગોપાળગ્રામમાં. ૧૯૨૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૨માં ગણિતશાસ્ત્ર સાથે બી.એ. પ્રારંભમાં ઓડમિનિસ્ટ્રેટરના અંગત મદદનીશ, પછી ગુલશત રાજ્યમાં મામલતદાર, રૂપૃટી કલેક્ટર અને કલેક્ટરની સમક્ષ જગ્યા પર કામગીરી.

'નવાં કલેવર ધરો હંસલાં' (૧૯૮૨) લઘુનવલ ઉપરાંત એમણે 'આપણું' પંચાયતી રાજ્ય' (૧૯૭૦), 'ગીતાદર્શન' (૧૯૭૨), 'યોગદર્શન' (૧૯૭૪) અને 'ભાતીગળ ભોમકા કચ્છ' (૧૯૭૭) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

જેથી નવીન, 'નવરંગ' : નૃસિંહ પૂર્વતાપનીય ઉપનિષદ અને નૃસિંહ ઉત્તરતાપનીય ઉપનિષદ પર આધારિત વિગતોવાળી, ભગવાન નૃસિંહજીના માહાત્મ્ય તથા તત્ત્વજ્ઞાનને નિરૂપતી પુસ્તિકા 'નૃસિંહ માહાત્મ્ય' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

નિ.વે.

જેથી નંદરામ પીતાંબરદાસ : 'ગુલશતી બાલવિનોદ' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી નંદિની ઉમાશંકર (૫-૭-૧૯૪૧) : પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૧માં અર્થશાસ્ત્ર સાથે બી.એ. અમેરિકાની હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાંથી એ જ વિષયમાં ૧૯૬૪માં એમ.એ. તથા પીએચ.ડી. પ્રારંભમાં ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓવ મેનેજ-મેન્ટ, અમદાવાદમાં પ્રાધ્યાપક, પછી બિરલા ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓવ

જેશી નાનાલાલ — જેશી પ્રાગજી લક્ષ્મીદાસ

સાયન્ટિફિક રિસર્ચ, નવી દિલ્હીમાં નિયામક. અન્યારે 'ઉન્નતિ', અમદાવાદમાં મૅનેજિંગ ટ્રસ્ટી.

'યુરોપયાત્રા' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૫) એમનું પ્રવાસપુસ્તક છે. ઉપરાંત, એમણે અંગ્રેજીમાં અર્જંશાસ્ત્ર વિષયનાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. ચં.ટા.

જેશી નાનાલાલ, 'રસિક વિનોદી': વાર્તાકાર. એમના પ્રથમ વાર્તા-સંગ્રહ 'મહાકાવ્ય' (૧૯૩૪) માં ધૂમકેતુની વાર્તાઓની અસર જોવા મળે છે. 'અનુરાગ' (૧૯૬૨) એમના વૈસિક સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. 'ધીમે પ્રિયે' (૧૯૬૮) માં પરંપરાનું અનુસરણ છતાં પ્રયોગો તરફનું વલણ ધ્યાન ખેંચે છે. નિ.વા.

જેશી નારણજી જાદવજી: 'મહાકાવ્ય કંથરીસિદ્ધ ને રાણી લીલાવતી': ગાયનરૂપી નાટક' (૧૯૮૧) ના કર્તા. નિ.વા.

જેશી નારાયણ ગજનન (૪-૧૦-૧૯૧૧): જન્મ રત્નાગિરિ જિલ્લાના આંજલે ગામમાં ૧૯૩૭માં બાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી એમ.એ. ૧૯૫૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૬ સુધી અમદાવાદમાં બારની વિદ્યાલયમાં શિક્ષક. ત્યારબાદ વડોદરામાં કર્ષે કોલેજમાં મરાઠી તથા અંગ્રેજીના અધ્યાપક. એમની પાસેથી મરાઠી સાહિત્યના આગ્રણી સાહિત્યકારો તથા સાહિત્યકૃતિઓ વિશેની પરિચય-પુસ્તિકા 'મરાઠી સાહિત્યમાં ડેકિયું' (૧૯૬૧) મળી છે. નિ.વા.

જેશી નારાયણ લખમીદાસ: 'સતી દમયંતી નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૪) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

જેશી પી. એમ. : 'હિન્દની વિભૂતિઓ' (૧૯૪૨) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

જેશી પીતાંબર પ્રભુજીભાઈ, 'સિદ્ધકવિ,' 'ચંદ્રકવિ,' 'મંત્રકવિ' (૧-૭-૧૯૨૯): કવિ. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના અરબેજમાં. ૧૯૫૬માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૨માં બૃહદ્ ગુજરાત સંસ્કૃત પરિષદ તરફથી સાહિત્યશાસ્ત્રી. અન્યારે ભાટાદની રેલવે સ્કૂલમાં શિક્ષક. 'કાવ્યકુંઠ' - ભા. ૧ (૧૯૮૬), 'કાવ્યકુંઠ' - ભા. ૨ (૧૯૮૮) તેમ જ 'પ્રાચી સંસ્કૃતી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૮૩, ૧૯૮૮) એમના નામે છે. ચં.ટા.

જેશી પુરુરાજ પુનમભાઈ (૧૪-૧૨-૧૯૩૮): કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ નડિયાદમાં. ૧૯૫૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. પ્રા. ભમાં શિક્ષક અને ગુજરાત રાજ્યના માહિતીખાતામાં સબઆઈટર. ૧૯૭૦-૭૫ દરમ્યાન મહુધા-બાલાશિનોરની કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૫ થી આજ સુધી સાવલીની કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. ચં.ટા.

એમણે 'સોનેરી માછલીઓનો સળવળાટ' (૧૯૭૧) નામક વાર્તાસંગ્રહ, 'મનનાં મેઘધનુષ' (૧૯૭૧) અને 'છેપાં તરસે સરવર તોર' (૧૯૭૧) નામક નવલકથાઓ તેમ જ 'નક્ષત્ર' (૧૯૭૯) નામક કાવ્યસંગ્રહ આપ્યાં છે. 'ગિર્વર્ધનપ્રતિભા' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) એમનું સંપાદન છે. ચં.ટા.

જેશી પુરુષોત્તમ બાળકૃષ્ણ: 'યુવરાજ' (નવનકાવ્ય) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

જેશી પુરુષોત્તમ હરજીવન: રાધાકૃષ્ણવિષયક ભાવવાહી ભજનોનો સંગ્રહ 'કૃષ્ણલીલામૃત' (૧૯૫૬) ના કર્તા. નિ.વા.

જેશી પ્રતાપરાય પ્રાણસંકર: સરળ ભાષામાં લખાયેલી ચમત્કાર-વિષયક બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'સામલેખ' (૧૯૫૫) ના કર્તા. નિ.વા.

જેશી પ્રતાપરાય મોરારજી: 'સંવાદમાળા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૯, ૧૯૩૩) ના કર્તા. નિ.વા.

જેશી પ્રદ્યુમ્નપ્રસાદ ત્રિભુવન: ઈશ્વરસ્તુતિ તથા ભજનોનો સંગ્રહ 'પ્રભુપ્રસાદી' (૧૯૫૬) ના કર્તા. નિ.વા.

જેશી પ્રભોધ નવીનચંદ્ર (૨૮-૧૧-૧૯૨૬): નાટ્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિક. અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાંથી બી.એસસી. ૧૯૬૩માં યલધિત્ર-ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ. અન્યારે ઓએ ડાયમન્ટ મરચન્ટ્સ એસોસીએશનના મંત્રી.

એમનું 'પત્તાની જોડ' (૧૯૬૩) રંગભૂમિ ઉપર સફળ થયેલું કરણાંત ત્રિઅંકી નાટક છે. નાટકના મુખ્ય પાત્રના હૃદયભાંગનું આલેખન તેની નોંધપાત્ર સિદ્ધિ છે. 'કદમ મિલાકે યલો' (૧૯૬૩) કટાક્ષયુક્ત સંવાદોના આધારે લખાયેલું પ્રજાગથીલ વિચારપ્રધાન નાટક છે. 'આંખે આળા મોર' (૧૯૬૮), 'બોલે રસ્તા નથી' (૧૯૬૮), 'કો જલે કો બુઝાય' (૧૯૭૨) વગેરે એમનાં અન્ય નાટકો છે. 'માફ કરજો, આ નાટક નહિ થાય' (૧૯૬૧) અને 'શ્યાપિત વરદાન' (૧૯૬૮) એમના એકાંકીસંગ્રહો છે. પ્રવચન શૈલીનાં, વિભિન્ન પાત્રોણી ધરાવતાં સંવાદપ્રધાન આઠ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'સર્જકનાં સર્જન' (૧૯૬૯) તથા ૧૯૫૩-૧૯૬૭ના સમયગાળામાં લખાયેલાં અને રંગભૂમિ પર ભજવાયેલાં પ્રવચન-શૈલીનાં મંચનક્ષમ આઠ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'ત્રીન બંડર' (૧૯૭૭) પણ એમની પાસેથી મળ્યા છે. ૫.ના.

જેશી પ્રાગજી દયાળજી: નવલકથા 'ક્ષમાશીલ સુદરી' (૧૯૩૧) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

જેશી પ્રાગજી લક્ષ્મીદાસ: 'મદનસુંદરીહરણ નાટકનાં ગાયનો' (કા. વીરજી વી. સામજી સાથે, ૧૯૯૯) ના કર્તા. નિ.વા.

જેથી પ્રાણશંકર સોમેશ્વર, 'યોગી' (૨૦-૨-૧૮૮૭): નિબંધકાર, અનુવાદક. જન્મ જ્ઞેતપુરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જ્ઞેતપુર અને રાજકોટમાં. કોલેજ શિક્ષણ જૂનાગઢમાં. ૧૯૧૬ થી ૧૯૫૭ સુધી દક્ષિણ આફ્રિકામાં લેખક, શિક્ષક અને પત્રકાર તરીકેની કારકિર્દી. ત્યાંની ક્રાંતિ ચળવળના કાર્યકર. ૧૯૫૭ પછી રાજકોટમાં નિવાસ.

એમનાં પુસ્તકો 'શાહીવાદની જંજીરો', 'સ્મૃતિપ્રસંગો', 'આફ્રિકાની મહાક્રાંતિ' વગેરેમાં દક્ષિણ આફ્રિકાની રાજકીય તથા સામાજિક પરિસ્થિતિનું ઐતિહાસિક નિરૂપણ છે. 'હિંધ અને જગૃતિ', 'કૃષ્ણબંધી', 'જગતના રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં હિંદનું સ્થાન' વગેરે એમનાં અનૂદિત પુસ્તકો છે. 'શગદૂપનો દુર્ગ' (૧૯૩૭) અને 'વિશ્વના મહાન ધર્મો' (૧૯૬૭) એ એમનાં નીતિ અને ધર્મ વિશેનાં પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

જેથી પ્રીતમલાલ લક્ષ્મીશંકર (૨૧-૫-૧૯૩૧): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, કવિ. જન્મ વતન ભૂજ (કચ્છ)માં ૧૯૫૧માં મેટ્રિક. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી અને માનસશાસ્ત્ર સાથે બી.એ. ૧૯૫૧થી ૧૯૬૨ સુધી ભૂજની હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૬૨-૬૩માં ભૂજ-નખત્રાણામાં સમાજશિક્ષણ અધિકારી. ૧૯૬૩ થી ૧૯૭૬ સુધી ત્રિહા માહિતી અધિકારી. ૧૯૭૬ થી ૧૯૭૮ સુધી પાલનપુરમાં માહિતી કેન્દ્રના વ્યવસ્થાપક. ૧૯૭૮ થી નરિયાદમાં સહાયક માહિતી નિયામક.

'કંથકોદેશ્વર' (૧૯૬૯), 'સોનલરાણી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૭૦) અને 'પાપાણુશીયા' (૧૯૭૮) કંથકોટ (કચ્છ) અંગેની, તે 'હિરણ્યરેણુ' (૧૯૮૧) અને 'પ્રવરસેનુ' (૧૯૮૨) કાશ્મીર અંગેની દંતકથા-મિશ્રિત ઐતિહાસિક નવલકથાઓ એમણે લખી છે. 'અગ્રબીડ અંધારો' (૧૯૭૧), 'મૃગજળ' (૧૯૭૪), 'અંકુર' (૧૯૭૮), 'નાનુક સવારી' (૧૯૭૯) અને 'પડછાયા અજવાસના' (૧૯૮૩) સામાજિક નવલકથાઓ છે. એમની આ કૃતિઓ વાર્તાસત્તા સાતત્યને લીધે વાચકભોગ્ય બની છે. એમણે 'મારી શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૭૫) નામે નવલિકાસંગ્રહ પણ આપ્યો છે.

'નિશિગંધા' (૧૯૫૭) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. તે 'વૈભવ્યનિત' (૧૯૬૮) ગીતસંગ્રહ છે.

જ.બા.

જેથી બાબુભાઈ જીવરામ (૧૫-૯-૧૯૨૮): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ ઈસરી (જિ. સાબરકાંઠા)માં. ત્યાંની ગામઠી શાળામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવી શિક્ષક થયા. ૧૯૫૮ થી ૧૯૬૫ સુધી અમદાવાદમાં કુમકુમ બાલમંદિર અને પ્રાથમિક શાળા શરૂ કરી તેમાં શિક્ષક અને હેડમાસ્તર તરીકે કાર્ય. 'કુમકુમ પ્રકાશન'ના સ્થાપક. ૧૯૬૫ થી 'ચાંદાપોળી' બાળસામયિકના સંપાદક.

એમનું પ્રથમ પુસ્તક 'સમસંગણનો સાદ' (૧૯૬૫) છે. એ પછી એમણે 'નવજીવન શ્રોણી' (૧૯૬૫)માં ૧૫ પુસ્તિકાઓ, 'સુવાસ કથામાળા' (૧૯૬૮)માં ૫ પુસ્તિકાઓ તથા 'યંચનંત્રની પ્રાણીકથાઓ' શ્રોણી (૧૯૭૦)માં ૪ પુસ્તિકાઓ લખી છે. આ

ઉપરાંત એમણે પ્રૌઢવાચનની 'સુગમ કથામાળા' (૧૯૭૫)ની ૫ પુસ્તિકાઓ આપી છે. બાળસાહિત્યમાં વિવિધ વિષયો પર સૌએક પુસ્તિકાઓ લખી છે.

મો.પ.

જેથી બાબુરાવ : નવલકથાકાર, અનુવાદક.

શ્રામિકો અને મૂડીદારોનો સંઘર્ષ વ્યક્ત કરતી 'ઉરદાહ' (૧૯૩૪) અને સામાજિક સમસ્યાપ્રધાન કથાવસ્તુ ધરાવતી 'સુહાસિની' (૧૯૩૭) જેવી નવલકથાઓના આ લેખકે એ ઉપરાંત 'સીતમના સાણસા' (૧૯૩૩) તથા અંગ્રેજી પરથી રૂપાંતરિત જસૂસકથા 'સફેદ સાયામાં' (૧૯૩૩) અને અંગ્રેજી વાર્તાથી પ્રેરિત રહસ્યકથા 'લોહીની તરસ' (૧૯૩૪) જેવી રચનાઓ આપી છે. 'સંધ્યાના રંગ' (૧૯૩૫) અતિકટુણને નિરૂપતી એમની વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. 'ઝંખના' અને 'શબનમ' (૧૯૬૮) એમના પદસંગ્રહો છે.

બા.મ.

જેથી બાલકૃષ્ણ ગુનીલાલ, 'જ્યોતિ' (૧૫-૮-૧૯૮૫, -):

નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ ડભોઈમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ સિનોરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ડભોઈમાં. વડોદરાથી એસ.ટી.સી.ની પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ. પાટણ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી 'આસ્થા' (૧૯૪૬) અને 'શશીકલા' (૧૯૪૬) વાર્તાસંગ્રહો તથા 'દેશસેવક દંપતી યાને ઈંદુકાંત' (૧૯૨૫) અને 'સંસારદર્શન' (૧૯૩૭) જેવી નવલકથાઓ મળી છે. આ ઉપરાંત 'શિવાજીની બા' (૧૯૩૫) નામે ચરિત્રકૃતિ, 'ભારતીય શિક્ષણનો ઈતિહાસ' (સી. મા. જની સાથે, ૧૯૨૦) નામે અભ્યાસગ્રંથ તેમ જ 'પ્રાચીન જાતિ અને જ્ઞાતિ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૪), 'અજબગજબ', 'ગૌરી' (૧૯૨૫), 'દાકતર કે દેવે?' (૧૯૨૬), 'સંન્યાસિની' (૧૯૨૬), 'સુમતિ' (૧૯૨૮), 'રણવીરની તલવાર' (૧૯૨૯) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે લખ્યાં છે. બંગાળી અને અંગ્રેજીમાંથી કેટલાક અનુવાદ પણ એમણે આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

જેથી બાલમુકુન્દ સદારામ : નવલિકાસંગ્રહ 'જીવનના રંગ' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી ભગવાન લાલજીભાઈ : 'ભક્ત પ્રહ્લાદ' (૧૯૯૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

જેથી ભરત દિ. : બાળવાર્તા 'ફિટુ વિમાની' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૩) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી ભવાનીશંકર ભાઈશંકર (૧૨-૮-૧૯૩૩): નવલકથાકાર. જન્મ બોટાદમાં. ૧૯૫૩ માં મેટ્રિક. ૧૯૬૪ માં બી.એ. ૧૯૭૧ માં બી.એડ. ૧૯૫૩ થી ૧૯૬૧ સુધી જ્યુડિશિયલ કોર્ટમાં ક્લાર્ક. ૧૯૬૨ થી ૧૯૬૪ સુધી બેલિંગમ કંપની સિવલકર બ્રધર્સ (ઈન્ડિયા) લિમિટેડ, મુંબઈમાં સેલ્સમેનશીપ. ત્યારબાદ વિશ્વ-ભારતી હાઇર સેકન્ડરી સ્કૂલ, અમદાવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૮૧ થી 'સંદેશ'ના પ્રકાશન 'સ્રી' સાપ્તાહિકનું સંપાદન.

જેથી ભવાનીશંકર રવિશંકર — જેથી મહીપતરામ હીરજીભાઈ

‘પ્રીત થયા પહેલાં’ (૧૯૮૧), ‘ઝરમર શ્રાવણ’ (૧૯૮૨), ‘સૂરજ ઊગ્યો સમણાંને દેશ’ (૧૯૮૩), ‘સિદ્ધૂરી સમણાંના લીલા ડંખ’ (૧૯૮૫), ‘સામે તીર સાગરન વસે’ (૧૯૮૮) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે.

ચં.દો.

જેથી ભવાનીશંકર રવિશંકર : સાખી તથા દોહરાબદ્ધ ‘સુરતની આગનો સપાટો’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી ભાનુશંકર : બાળવાર્તાઓના સંગ્રહો ‘પંચામૃત’ (૧૯૪૨), ‘હીરાકણી’ (૧૯૪૨), ‘આની વાતો’ (૧૯૪૭), ‘કૂલનગરની રાણી’ (૧૯૫૪), ‘હલ્લુની ભવાઈ’ (૧૯૫૪), ‘માણસની કિમત’ (૧૯૫૫) તથા ‘દાદીમાની વાતો’ (૧૯૭૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી ભીખારામ થવજી : કવિ. ‘વીજળી વિલાપ’ (૧૯૮૯) એમની પ્રાસંગિક કાવ્યકૃતિ છે. આ ઉપરાંત ‘કૃષ્ણવિલાસ ગાયન’ (૧૯૮૬), ‘રાસલીલા નાટક’ (૧૯૮૮), ‘પૃથ્વીરાજ ચૌહાણનું ગાયનરૂપી નાટક’ (૧૯૮૯), ‘ભાવનગરમાં એક ભયંકર આગરૂપી દેખાવ’ (૧૯૮૯) વગેરે પણ એમનાં પદ્યમાં લખાયેલાં પુસ્તકો છે.

નિ.વો.

જેથી ભુરાભાઈ બહેચરદાસ : પદ્યકૃતિ ‘કપડવંજની રેલનો રોળ’ (૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

જેથી મગનલાલ નારાયણજી : ‘હસતાં કૂલડાં’ (૧૯૫૫) તથા ‘કમળાગૌરી અને પ્રહ્લાદ’ (૧૯૮૧)ના કર્તા.

પા.માં.

જેથી મણિશંકર ગોવિંદજી (૧૯૬૧, ૧૯૧૦) : ગદ્યકાર. જન્મ જમનગરમાં. ગુજરાતી ભાષા ઉપરાંત અંગ્રેજીનું જ્ઞાન. વૈદકનો કંધો. ૧૯૮૧માં જમનગરમાં તેમ જ મુંબઈ, કલકત્તા જેવાં શહેરોમાં આતંકનિગ્રહ ઔપધાલયની શાળાઓની સ્થાપના. ૧૯૮૬માં ‘માનવધર્મ’ ચોપાનિયું કાઢ્યું.

‘પાંડવ અને કૌરવ’, ‘પાંડવાચરમેધ’, ‘મુક્તા’, ‘શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર’, ‘ગુજરાતી ગ્રંથો અને ગ્રંથકારો’, ‘અલંકારમણિમાલા’, ‘મણિ-મનુસ્મૃતિ’ વગેરે એમના ગ્રંથો છે.

ચં.દો.

જેથી મણિશંકર દલપતરામ : ચરિત્રકાર, અનુવાદક.

૧૯૬૯થી ૧૯૨૦ સુધીની ગાંધીજીની જીવનરેખા નિરૂપતી ‘મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી’ (૧૯૨૧), ‘ગોવર્ધનરામની સાહિત્ય-સેવા’ (૧૯૨૨), ‘રવીન્દ્રનાથ અને તોરુદત્તાનાં જીવન અને કવનનો પરિચય આપતી ‘તોરુ અને ટાંગોર’ (૧૯૨૧), ‘ગુજરાતનો સજ-રંગ’ (બા. પ્રા. ભટ્ટ સાથે, ૧૯૨૭) અને ‘શ્રીકૃષ્ણ-અર્જુન ગીતો-પદ્દેશ’ (૧૯૨૨) જેવી પુસ્તિકાઓ ઉપરાંત એમણે કાર્લાઈલકૃત ‘હીરો એન્ડ હીરોવસિપનો’ અનુવાદ ‘વીર અને વીરપૂજા’ (૧૯૨૧-૨૨) નામે આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

જેથી મધુરેશ પીતાંબર : પદ્યકૃતિ ‘પેટપંથોતારી’ (૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

જેથી મનસુખરામ ગરબડદાસ : ‘મનમનોરંજક ગરબાવર્ણી’ (૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

જેથી મનોહર : જીવનચરિત્ર ‘ચાચા નહેરુ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

જેથી મયારામ પ્રાણજીવન (૧૯૮૯, ૧૬-૯-૧૯૬૪) : જન્મ કેરાળા (તા. બગસરા)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણનો આરંભ અનુક્રમે કેરાળા અને માંડવડમાં. અમરેલી અને ધારી તાલુકાઓનાં ગામડાંમાં શિક્ષક. ૧૯૧૦માં ‘ઉદ્ગાર’ માસિક શરૂ કર્યું. ૧૯૧૧માં ‘હિંદ વિજય’ (વડોદરા)ના સહતંત્રી. એ પછી ‘બાલશિક્ષણ’ માસિક, ‘કાકિયાવાડ સમાચાર’, ‘પોલિટિકલ ભોમિયો’ વગેરેના તંત્રીવિભાગમાં કાર્ય.

એમની પાસેથી નવલકથા ‘કલિયુગના રાક્ષસો’ (૧૯૨૦) મળી છે.

કી.બ્ર.

જેથી મહાશંકર પીતાંબર : કવિ. ‘વરાળયંત્રની શોધ’ અને અન્ય ઔદ્યોગિક શોધોને લગતાં કાવ્યો સમાવતાં કાવ્યસંગ્રહ ‘દુનિયાની મોટી શોધ’ (૧૯૭૨) આપ્યો છે. દાંપન્યપ્રેમનો મહિમા ગાતાં લાંબી કવિતા તથા ‘પ્રિયાપ્રેમદર્શક’ નામક કૃતિ તેમ જ એશિયા ખંડની ભૂગોળની માહિતી આપતી પુસ્તિકા ‘ભૂગોળવિદ્યા’ (૧૯૭૭) જેવાં પુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

નિ.વો.

જેથી મહીપતરામ હિમતરામ (૨૧-૭-૧૯૦૯) : ચરિત્રલેખક. જન્મ વડાલી (જિ. સાબરકાંઠા)માં. ૧૯૨૮માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠ-માંથી વિનીત. ૧૯૩૪થી ૧૯૬૦ સુધી ‘મુંબઈ સમાચાર’માં સંવાદદાતા.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ ‘યશકલગી’ તથા ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો ‘શ્રીદીક્ષિતજી ગોસ્વામી’ અને ‘શ્રીધરમશી ગોસ્વામી’ મળ્યાં છે.

નિ.વો.

જેથી મહીપતરામ હીરજીભાઈ (૧૩-૩-૧૯૧૫) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ વઢવાણમાં. એસ.એસ.સી. સુધીનો અભ્યાસ. પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક. પછીથી કેળવણી નિરીક્ષક. ૧૯૭૩માં નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી બાળકોને રસ પડે તેવાં ગીતોના સંગ્રહો ‘અલી વાદળી અને બીજાં બાળગીતો’ (૧૯૬૨), ‘ઈન્દુ’ (૧૯૭૧) અને ‘ગાજવીજ’ (૧૯૮૭) મળ્યા છે. ‘ગરવી ગુજરાત’ (૧૯૭૨) અને ‘બીલીપત્ર’ (૧૯૭૨) એમની બાળભોગ્ય નૃત્યનાટિકાઓ છે. ‘ગૌતમની વાતો’ (૧૯૬૪) અને ‘આતાની ૧૧ વ્રતવાતો’ (૧૯૬૯) -માં સરળ અને રોચક શૈલીમાં લખાયેલી વાર્તાઓ તથા પ્રસંગ-કથાઓ છે. ‘અલખના આરાધક સંત દાદા બાપુ’ (૧૯૮૦) એમનું ચરિત્રાત્મક પુસ્તક છે; તે ‘વ્રતકથામૃત’ (૧૯૭૯), ‘આઈક્રો

ખોશિયાર ચાલીસા' (૧૯૭૯) અને 'દેવીસ્તવન' (૧૯૭૯) ધર્મ-ભક્તિપોષક કૃતિઓ છે.

નિ.વો.

જેશી મહેન્દ્ર નટવરલાલ (૧૫-૧૦-૧૯૨૩): કવિ. જન્મ સૌરાષ્ટ્ર (જિ. અમદાવાદ)માં. વતન અમદાવાદ. ૧૯૪૩માં ધિ ફેલોશિપ હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક. ૧૯૫૫માં એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાંથી ગુજરાતી અને ઇતિહાસ વિષયો સાથે બી.એ. અમદાવાદની ઍડવાન્સ મિલ્સમાં ક્લાર્ક.

એમણે ભક્તિભાવનાં કહાનગોષ્ઠીનાં જૂની ઢબનાં ગીતોનો સંગ્રહ 'ઊર્મિકા' (૧૯૫૯) આપ્યો છે. 'ભાવવંદના' (૧૯૬૯) અને 'શક્તિવંદના' (૧૯૬૯) એમના અન્ય કાવ્યસંગ્રહો છે.

પા.માં.

જેશી મહેન્દ્રકુમાર જીવનલાલ, મહેન્દ્ર 'સમીર' (૧૪-૮-૧૯૩૧, ૧૧-૫-૧૯૮૨): વતન જલાલપુર. એમ.એ. ભૂજમાં દેના બેન્કના બ્રાંચ મેનેજર.

'ફૂલ અને ફેરમ' (૧૯૬૨) એમનો પરંપરાનુસારી ગઝલોનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

જેશી મહેન્દ્રકુમાર બી. : બાળકો માટેની પદ્યરચનાઓના સંગ્રહો 'ટહુકાર' (૧૯૬૧), 'સરગમ' (૧૯૬૩), 'ગીત આવાપ' અને 'વનફૂલ'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી મહેશ છોટાલાલ, 'કર્કટક' (૨૬-૭-૧૯૩૩): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૫૪માં મેટ્રિક. ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે ૧૯૫૯માં બી.એ., ૧૯૬૭માં એમ.એ. હાલ વી. એમ. ઘોલાણી સરકારી હાઈસ્કૂલ, ભાણવડમાં આચાર્ય.

પ્રણય અને પ્રકૃતિને વિષય બનાવતી છાંદસ-અછાંદસ, ગીત અને ગઝલ સ્વરૂપની એમની કાવ્યરચનાઓના સંગ્રહ 'યતિભંગ' (૧૯૭૫)માં પરંપરા સાથે અનુસંધાન જાળવીને સમકાલીન કાવ્યાભિવ્યક્તિને સિદ્ધ કરવાનો યત્ન જોવાય છે.

કો.બ્ર.

જેશી માણેકલાલ ગોવિંદલાલ, 'નજુમી' (૯-૩-૧૯૦૬): જન્મ મોસાળ દદુકા (તા. સાણંદ)માં. વતન ધોળકા. અંગ્રેજી સાત ધોરણ સુધીનો પ્રાથમિક અભ્યાસ જુદે જુદે સ્થળે કર્યા બાદ ચાર વર્ષ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યયન. વ્યવસાય મુખ્યત્વે ફિલ્મ-જગતમાં કથા-પટકથાલેખન, સંપાદન, દિગ્દર્શન. કેટલોક વખત અંગ્રેજી ફિલ્મ-માસિક 'મૂવિંગ પિક્ચર મન્યલી'નું સંપાદન.

'ઝૂરનું હૃદય' (૧૯૩૨), 'પ્રેમજાળ્યોતિ' (૧૯૩૩), 'દિવાસમ' (૧૯૩૩) અને 'માલવિકા' જેવી કથાત્મક ગદ્યકૃતિઓ; 'સ્કોલર ષોકેટ ઈંગ્લિશ-ગુજરાતી ડિક્શનરી' (ત્રી. આ. ૧૯૫૩) ઉપરાંત કેટલીક અનૂદિત ગદ્યકૃતિઓ 'યામા', 'રમા', 'વંચિતા', 'શયતાન', 'શા માટે બંધન?' વગેરે પુસ્તકો એમની ધારણી મળ્યાં છે.

કો.બ્ર.

જેશી માધવ જ્ઞાનંદ, 'અરક' (૧૦-૭-૧૯૨૯): કવિ. જન્મ કરાંચીમાં. ગુજરાતી પાંચ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. હાલ કચ્છમાં ખેતીવાડી.

'ફૂલડાં' (૧૯૫૭)માં એમનો કાવ્યરચનાઓ સંગ્રહાયેલી છે.

ચં.ટો.

જેશી માવજી માધવજી : ત્રિઅંકી ઓપેરા 'વિધવા વૈભવ અથવા કળિયુગની કહાણી' (૧૯૯૭)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી માહીદાસ અંબાદાસ : ઉપદેશાત્મક ગદ્યપુસ્તિકા 'સંસારરૂપી ભાજનથાળ યાને ખુદાઈ તલ્લકલ' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી મુકુન્દરાય કાંતિલાલ, 'મમી', 'મુકુન્દ જેશી' (૮-૨-૧૯૩૫): કવિ. જન્મ રાજકોટ જિલ્લાના ગોમટામાં. ૧૯૬૨માં અર્થશાસ્ત્ર-રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૬માં એલ.એલ.બી. ૧૯૬૭માં ઇતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયોમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં ક્લાર્ક, પછી શિક્ષક. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં ટેકનિકલ આસિસ્ટન્ટ.

'લીનતહીન' (૧૯૮૦) અને 'તરબતર' (૧૯૮૧) એમના કાવ્ય-સંગ્રહો છે. 'માઈકોવેવ' (૧૯૮૨) એમનું ગઝલોનું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

જેશી મૂળજી મંદુરમ : જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ માટે લખાયેલ ઢાળોમાં રચાયેલાં 'શ્લોકો અને ઢાળિયાં' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

જેશી મોતીરામ ગિરજશંકર : નાટ્યકૃતિ 'કુસુમાવલી સતીચરિત્ર'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી મોતીલાલ દોલતરામ : ધાર્મિક પદ્યકૃતિ 'રસિકશંકરનો વેલેવા'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી મોરારજી કરસનજી : સ્મૃતિરૂપે લખાયેલી ગદ્ય-પદ્યમિશ્રિત પુસ્તિકા 'લાલ મહાયજ્ઞ સ્મૃતિ' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી મોહનલાલ આણંદજી : 'ધર્મવીર ગોહાંઝાળાધિપતિ ગોપીચંદ ચરિત્રનાં ગાયન' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

જેશી મોહનલાલ ડી. : 'મોહનમાળા'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી મોહનલાલ પ્રભાશંકર : બોધક અને ઈશ્વરસ્મૃતિ-વિષયક ભજનોનો સંગ્રહ 'મોહનભજનમાળા' - ૧ (૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

જેશી રજનીકાંત પ્રહ્લાદજી (૧૬-૧૨-૧૯૩૮): ચરિત્રકાવ્ય. જન્મ વડનગરમાં. ૧૯૫૭માં મેટ્રિક. ૧૯૬૩માં એમ.એ.

૧૯૭૬ માં પીએચ.ડી. હાલ ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

એમણે હિન્દી, ઉર્દૂ તથા ગુજરાતી સાહિત્ય વિષેના લેખોનો સંગ્રહ 'વિદિત' (૧૯૮૧), પરિચયાત્મક પુસ્તિકા 'હિન્દી કવિ ધૂમિલ' (૧૯૮૨), ચરિત્રકૃતિ 'વન્સલ મા કસ્તૂરબા' (૧૯૮૩), કેળવણી, રાજકારણ વગેરે વિષેના નિબંધોનો સંગ્રહ 'અવલોકન' (૧૯૮૩), 'તામિલ કવિ સુબ્રહ્મણ્યમ ભારતી' (૧૯૮૫) વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે.

પા.માં.

જેથી રમણલાલ જોશલાલ (૨૨-૫-૧૯૨૬): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વિજાપુર તાલુકાના હિરપુરા ગામે. પ્રાથમિક શિક્ષણ વડનગરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ પિલવાઈમાં. ૧૯૫૦માં બી.એ. ૧૯૫૪માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૪થી ૧૯૫૯ સુધી ભાષાભવન, ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં રિસર્ચ ફેલો. ૧૯૫૯ થી ૧૯૬૨ સુધી અમદાવાદની સર એચ. એ. આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૨ થી ૧૯૬૮ સુધી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષા-ભવનમાં અધ્યાપક, ૧૯૭૯માં ડીર, પછી ગુજરાતી વિભાગના પ્રાધ્યાપક અને છેલ્લે ભાષાભવનના અધ્યક્ષપદેથી ૧૯૮૬માં નિવૃત્ત. તે પછી કોલેજ ડેવલપમેન્ટ કાઉન્સિલ ગુજરાત યુનિ-વર્સિટીમાં ડાયરેક્ટર તથા ૧૯૮૮માં યુ. જી. સી તરફથી એમિરિ-ટસ પ્રોફેસર. ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીના પ્રમુખ. ૧૯૮૪નું સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનું પારિતોષિક.

'ગોવર્ધનરામ એક અધ્યયન' (૧૯૬૩), 'અભીપ્સા' (૧૯૬૮), 'પરિમાણ' (૧૯૭૯), 'શબ્દસેનુ' (૧૯૭૦), 'પ્રત્યય' (૧૯૭૦), 'ભારતીય નવલકથા' - ૧ (૧૯૭૪), 'સમાન્તર' (૧૯૭૬), 'વિનિ-યોગ' (૧૯૭૭), 'ગુજરાત સાહિત્ય સભાની કાર્યવાહી - ૧૯૬૩ નું ગ્રંથસ્થ વાહ્ય મય' (૧૯૭૭), 'ગોવર્ધનરામ' (અંગ્રેજીમાં) (૧૯૭૯), 'વિવેચનની પ્રક્રિયા' (૧૯૮૧), 'પ્રજ્ઞામૂર્તિ ગોવર્ધનરામ' (૧૯૮૬), 'નિષ્પત્તિ' (૧૯૮૮) 'પરિવેશ' (૧૯૮૮) - 'વિવેચનની આગેલવા' (૧૯૮૯) એમના વિવેચનસંગ્રહો છે. એમના પાશ્ચાત્ય કાવ્યતત્ત્વ-વિચારકો વિષયક સિદ્ધાંતલેખો અને ચોક્કસ અભિગમથી કૃતિની આલોચના કરતા વિવેચનલેખોમાં તુલનાત્મક દૃષ્ટિકોણ જોવાય છે. પોતાને અભિમત વિચારને તેઓ પશ્ચિમના વિવેચકોનાં વિધાનોથી સમર્થિત કરે છે.

'સ્વ. સાક્ષર નવલરામ લક્ષ્મીરામનું જીવનગૃહાંત અને કવિ-જીવન' (૧૯૬૬) તથા 'શબ્દલોકના યાત્રીઓ' - ૧-૨ (૧૯૮૩) એ એમના ચરિત્રાત્મક ગ્રંથો છે.

'અખેગીતા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૭) સંશોધન-સંપાદનમાં એમના મધ્યકાલીન સાહિત્યના સ્વાધ્યાયનો પરિચય મળી રહે છે. 'અખાની કવિતા' (૧૯૮૫) એ એમનું અખાની કાવ્યતત્ત્વની દૃષ્ટિએ બળુકી રચનાઓનું સંપાદન છે. એ ઉપરાંત 'કાવ્યસંચય' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૧), 'ઉત્તમલાલની ગદ્યસિદ્ધિ' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૨), 'ગોવર્ધન પ્રતિભા' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) સંપાદનો પણ એમણે આપ્યાં છે. ૧૯૭૬ થી ગુજરાતી સર્જકોનો લઘુપરિચય આપતી ગ્રંથશ્રેણીનું તેઓ સંપાદન કરે છે; તદનુસાર આજ સુધીમાં

નુદાનુદા અભ્યાસીઓ દ્વારા લખાયેલા ૪૦ નેટલા ગ્રંથો પ્રકાશન પામ્યા છે.

બ.જ.

જેથી રમેશ: ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'સત્તાવનના સાથી' (૧૯૬૧), 'બ્રહ્મશિલા' (૧૯૬૪), 'ચાચ બેનીરાય' (૧૯૬૫), 'દીવાન ધનેશ્વર' (૧૯૭૬) અને 'ભગવેા અંચળો'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જેથી રવિશંકર મહાશંકર, 'પ્રતાપ ભટ્ટ' (૧-૯-૧૯૮૭, ૧૯૭૩): વિવેચક. જન્મસ્થળ રાજુલા. વતન બોટાદ. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ રાજુલા અને શિહોરમાં. ૧૯૨૪માં શામળદાસ કોલેજ, ભાવનગરમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે એમ.એ. પછી એ જ કોલેજમાં અધ્યાપક.

પંદર વર્ષની વયે કવિતા, નવલિકા તથા લેખ રૂપે આરંભાયેલું એમનું લેખનકાર્ય પછીથી પ્રસ્તાવનાઓ, ગ્રંથ-સમીક્ષાઓ અને ધર્મતત્ત્વચર્ચાના લેખો રૂપે ચાલતું રહ્યું હતું. ૧૯૪૦માં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોની, ગુજરાતી સાહિત્ય સભા માટે કરી આપેલી નીડર અને સમભાવપૂર્ણ સમીક્ષા (૧૯૪૧) ઉપરાંત અખાકૃત 'અનુભવબ્રિદ્ધ'નું સંપાદન (૧૯૪૬) તથા ધર્મ, ચિંતન અને યોગવિષયક લેખોનો મરણોત્તર સંગ્રહ 'રવિદ્યુતિ' (૧૯૮૦) જેવા ગ્રંથો એમની પાસેથી મળ્યા છે.

ર.ર.દ.

જેથી રસિક: પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'વતનની વાતો' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

જેથી રસિકલાલ જમનાદાસ: વાર્તાકાર, નવલકથાકાર.

એમણે 'રશ્મિ' (૧૯૩૯), 'અધિકારીજી' (૧૯૪૬), 'કચ્છનો કુળદીપક' (૧૯૪૮), 'ઝારનો સંગ્રામ' (૧૯૫૮), 'અગનકિનારો' (૧૯૬૬) વગેરે વાસ્તવદર્શી નવલકથાઓ આપી છે. 'નંદવાયેલાં હેયાં' (૧૯૭૧) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત પ્રસંગ-નિરૂપણની કૃતિ 'ગરવી ગુજરાત' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૩૯) પણ એમણે આપી છે.

પા.માં.

જેથી રાઘવજી તુલસીરામ: ભક્તિનાં પદો 'મનોપદેશ' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જેથી રામચન્દ્ર જશરામ: સત્યઘટના પર આધારિત પદ્યકથા 'ભયંકર સમાજ અને ભોળો શિકાર' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જેથી રામશંકર સાંકળેશ્વર: કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'મનોહર કાન્તા' - ભા. ૧ ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જેથી રેવાશંકર દયાળજી: કરુણપ્રશસ્તિ પ્રકારની પદ્યકૃતિ 'કલાશેક વિરલ' (૧૯૮૨)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

જેથી રેવાશંકર લાધારામ : ભક્તિતત્ત્વવિષયક સમગ્રજ્ઞ રજૂ કરતું પુસ્તક 'શતમુખ સંહાર અને ઈશ્વરભક્તિ' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી લક્ષ્મીશંકર જ્ઞપશંકર (૨૧-૧-૧૯૩૩) : નાટકકાર. જન્મ મારણામાં. ૧૯૫૦માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૭માં અર્થશાસ્ત્ર-રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૬૨માં ગુજરાતી, અંગ્રેજી વિષયોમાં એમ.એ. શિક્ષણનાતામાં પહેલાં ક્લાસ પછી હેડક્લાર્ક અને સુપરિન્ડેન્ડન્ટ. ૧૯૭૯થી ત્રિવેણી શિક્ષણવિકાસી.

નાટક 'કચ્છના તારા સંત ભક્ત ને કોલી' (૧૯૭૩) અને નાટકસંગ્રહ 'નું કોણ છે? નર નું નથી' (૧૯૭૪) એમણે આપ્યાં છે.

કો.ગ્ર.

જેથી લજ્જશામ કેશવરામ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી વેદમાતા ગાયત્રી સ્તુત્યામૃત' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી લાલજી નાનજી (૧૮૮૨, ૧૯૨૩) : જન્મ કાંચીમાં. વ્યવસાય પ્રારંભે શિક્ષક, થોડા વખત પછી વકીલાત.

પદ્યકૃતિ 'કચ્છ જો કુરુક્ષેત્ર', 'અમર ગીતાંજલિ' તેમ જ અન્ય કૃતિ 'વિશ્વશાંતિનો સંદેશ' એમના નામે છે.

કો.ગ્ર.

જેથી વજુભાઈ સવજી : વાર્તાસંગ્રહ 'અધૂરી પ્રીત' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી વલ્લભરામ રેવાશંકર : પદ્યકૃતિ 'શ્રી કૃષ્ણવલ્લભ કીર્તનાવલિ તથા શ્રી ધના ભગવનનું આખ્યાન' (૧૯૫૯) તેમ જ સંવાદ-સ્વરૂપે લખાયેલી ગોરક્ષાવિષયક પદ્યકૃતિ 'ગોપાળ અથવા ગુપ્ત ભજનો' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી વસનજી શા. : 'યશવંત જીવનચરિત્ર' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

યા.માં.

જેથી વાસુદેવ મહાશંકર : બાળાપયોગી પુસ્તકો 'સુશોધક કથા-વાર્તાઓ' (૧૯૫૫), 'બ્રાધક કથાઓ' (૧૯૫૬) અને 'મહાત્મા દાદુ દયાળ' તેમ જ અનુદિત ગ્રંથો 'કઠોમનિપદ' (૧૯૪૧), 'છાંદોગ્ય ઉપનિષદ' (૧૯૫૫), 'યુક્તિપ્રકાશ' (૧૯૫૫), 'દૃષ્ટાંત-શતક' (૧૯૫૫), 'હૃદયોગ-પ્રદીપિકા' (૧૯૫૮), 'શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ' (૧૯૬૪) વગેરેના કર્તા.

નિ.વા.

જેથી વિઠ્ઠલજી જ્ઞરામ : પદ્યકૃતિ 'રમતગમત યાને મોહમજાલ' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી શકર નરહર : જાગરણાહ્વાનકૃતિઓ 'ઈસપ નીતિ' (બે ભાગ) અને 'નાની નાની વાર્તા' (છ ભાગ)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી શાંતિલાલ, 'રણબંક' : નાટ્યકૃતિ 'આશામને આંગણે' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

જેથી શિવકુમાર ગિરિજાશંકર (૧૬-૧૧-૧૯૧૬, ૪-૭-૧૯૮૮) : નાટ્યકાર, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૭માં ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૩૭થી ૧૯૫૮ સુધી મુંબઈ-અમદાવાદમાં ભાગીદારીથી કાપડનો વ્યવસાય. ૧૯૫૮થી કલકત્તામાં કાપડનો સ્વતંત્ર વ્યવસાય. સાયોસાય ત્યાંની સાહિત્યિક, સાંસ્કૃતિક, રંગમંચ સંબંધી પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય. ૧૯૫૨માં કુમાર-ચંદ્રક. ૧૯૫૯માં નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક, ૧૯૭૦માં રણવિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

'પાંખ વિનાનાં પારેવાં અને બીજાં નાટકો' (૧૯૫૨)થી એકાંકી-નાટક ક્ષેત્રે એમણે પદાર્પણ કર્યું, તે પછી અનંત સાધના' (૧૯૫૫), 'સાનાની હાંસડી રૂપાની હાંસડી' (૧૯૫૯) તથા 'નીલાંચલ' (૧૯૬૨), 'નીરદ છાયા' (૧૯૬૬), 'ગંગા વહે છે આપની' (૧૯૭૭) વગેરે એકાંકીસંગ્રહો એમણે આપ્યા છે. તેઓ મુખ્યત્વે શહેરી જીવનમાંથી વસ્તુ પસંદ કરે છે. શિષ્ટતા તરફ એમનું વલણ વિશેષ લેવાથી એમનું કલાક્ષેત્ર અંતર્મુખ વિશેષ છે. એમનાં નાટકોનો સંઘર્ષ મુખ્યત્વે પાત્રલક્ષી હોય છે. એમનાં મોટા ભાગનાં નાટકો સામાજિક છે. એમની રંગવિનયજ્ઞ દૃષ્ટિ રંગમૂમિયોગ્ય છે. એમણે 'બ તખ્તા' જેવા પ્રયાગો કર્યા છે તથા રંગિયો નાટક યાત્રા મોટી સંખ્યામાં લખ્યાં છે. 'અંધારાં ઉલ્કે' (૧૯૫૫), 'અંગારબરમ' (૧૯૫૬), 'સાંધદીપિકા' (૧૯૫૭), 'દુર્વાકુર' (૧૯૫૭), 'ઘટા ઘોરી ઘોરી આઈ' (૧૯૫૯), 'એકને ટેકારે' (૧૯૬૦), 'સુવર્ણરેખા' (૧૯૬૧), 'શતરંજ' (૧૯૬૨), 'કૃતિવાસ' (૧૯૬૫), 'સાપકેતારા' (૧૯૬૬), 'સંધિકાળ' (૧૯૬૭), 'બીજલ' (૧૯૬૯), 'અભ્યામર' (૧૯૭૦), 'ફલત કબીરો' (૧૯૭૧), 'કાકા સાગરિકા' (૧૯૭૩), 'ભાણશ્યામ', 'નકુલા' અને 'ત્રિપાર્ણી' (૧૯૭૩), 'લક્ષ્મણરેખા', 'નીલ આકાશ', 'સીલી ધરા'—'દ્વિપાર્ણી' (૧૯૭૬), 'અમર-અમર મર' (૧૯૮૨), 'માશંકરની ઔસી તેસી' (૧૯૮૨) વગેરે એમનાં દીર્ઘ નાટકો છે. એમની પાસે દીર્ઘ નાટકો માટે યોગ્ય સંકુલ સંઘર્ષયુક્ત સામાજિક વસ્તુ, સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વવાળાં પાત્રો, યાત્રાનુરૂપ રંગમંચજ્ઞ ભાષાશૈલી તથા તખ્તાલાયકી છે. આ ઉપરાંત એમણે શરદબાબુની પ્રસિદ્ધ નવલકથાઓ વિશાળવહુ' (૧૯૫૨) તથા 'દેવદાસ' (૧૯૫૯)નાં સફળતાપૂર્વક નાટ્યરૂપાંતર કર્યાં છે.

એમણે પદ્યસિક નવલકથાઓ લખી છે. એમની શૈક્ષી પ્રવાહી અને પ્રાસાદિક છે. પ્રસ્નારી આલેખન એમની ખાસિયત છે. મોટા ભાગની નવલોમાં તેઓ વર્તમાનમાંથી અને નજીકના ભૂતકાળમાંથી મહત્વનાં સામાજિક-રાજકીય પરિબલોને પશ્ચાદ્ભૂમાં રાખી પ્રણયકથાની ગૂંથણી કરે છે. એમની નવલોના નાયકો ભાવનાશાળી યુવાનો છે. જુમારીભર્યાં સી-

પાત્રોને છેવટે તેઓ ભાગ્યક બનાવી દે છે. નવલોના પ્રસ્તારને પ્રવાસી પાત્રોનાં પ્રવાસવર્ણનો સાથે સંબંધ છે. 'આભ રુવે એની નવલખંધારે' (૧૯૬૪) ૭૯૯ પૃષ્ઠની કથા છે. 'કમલ કાનન કોલોની' (૧૯૬૮) એમની લઘુનવલ છે. એમણે આપેલી અન્ય નવલો આ પ્રમાણે છે: 'અનંજ શગ' (૧૯૫૮), 'શ્રાવણી' (૧૯૬૧), 'એસ. એસ. રૂપનારાયણ' (૧૯૬૬), 'દિવો અભયનાં દાન' (૧૯૬૭), 'સોનલ છાંય' (૧૯૬૭), 'કેફે કસુંબલ' (૧૯૬૭), 'રજત રેખ' (૧૯૬૭), 'એક કણ રે આપો' (૧૯૬૮), 'નથી હું નારાયણી' (૧૯૬૯), 'અયનાંશુ' (૧૯૭૦), 'અસીમ પડછાયા' (૧૯૭૧), 'લક્ષ્મન ઉર મોલા' (૧૯૭૨), 'વસંતનું એ વન' (૧૯૭૩), 'ધિસગ' (૧૯૭૫), 'મરીચિકા' (૧૯૭૫), 'પોપટ આંબાકેરી ઝાળ' (૧૯૭૬), 'આ અવધપુરી! આ રામ!!' (૧૯૭૮), 'ઊડી ઊડી જવ પારેવાં' (૧૯૭૯), 'પ્રિય રમ્ય વિભાવરી' (૧૯૮૦), 'ગંગા બહે, નહિ રૈન' (૧૯૮૧), 'કલહંસી' (૧૯૮૩) અને 'કેસૂડે કામણ ઘોળ્યાં' (૧૯૮૪).

એમણે ટૂંકીવાર્તાઓ પણ વિપુલ પ્રમાણમાં લખી છે. 'રજનીગંધા' (૧૯૫૫), 'ત્રિથૂળ' (૧૯૫૭), 'રહસ્યનગરી' (૧૯૫૯), 'સાત અંધારી' (૧૯૬૨), 'અભિસાર' (૧૯૬૫), 'કનકકટોરી' (૧૯૬૯), 'કોમલ ગાંધાર' (૧૯૭૦), 'કાળલ કોટડી' (૧૯૭૩), 'નવપદ' (૧૯૭૬), 'છલછલ' (૧૯૭૭), 'શાંતિ પાસવાર' (૧૯૭૮) અને 'સકલ તીરથ' (૧૯૮૦) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. એમની વાર્તાઓમાં વિષયવસ્તુનું વૈવિધ્ય અને પાત્રમાનસનું નાટ્યાત્મક નિરૂપણ કરતી ભાષાશૈલી છે.

એમણે પ્રવાસકથાનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે: 'જેવી 'તી કોતરો ને... જેવી 'તી કંદરા' તથા 'પગલાં પડી ગયાં છે' (૧૯૮૨). આ ઉપરાંત, લેખકના રંગભૂમિના અનુભવનો ચિતાર આપતી, નાટ્યજગતનાં સંસ્મરણો આલેખતી સ્મૃતિકથા 'મારગ આ પણ છે શૂરાનો' (૧૯૮૦) સુવાચ્ય અને માહિતીપૂર્ણ છે. એમણે બંગાળીમાંથી ચારેક અનુવાદો પણ આપ્યા છે, જેમાં રવીન્દ્રનાથની નવલકથા 'જેગાજેગ' (૧૯૬૯), વિભૂતિભૂષણની નવલકથા 'આદર્શ હિન્દુ હોટલ' (૧૯૭૭) તથા વિજય ભટ્ટાચાર્યની કૃતિ 'નવું ધાન' (૧૯૭૭) નો સમાવેશ થાય છે.

પ્ર.બ્ર.

જેશી શિવશંકર ગોવર્ધનરામ : વિવેચનગ્રંથ 'સાહિત્ય પંચામૃત' (૧૯૩૧) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી શોભારામ હિંમતરામ : નાટ્યકૃતિ 'પડપંચી પટેલની વાર્તા' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી શ્રીપાદ : જીવનચરિત્ર 'સમર્થ રામદાસ' (૧૯૬૦) અને તહેવારોનો પરિચય આપતી પુસ્તિકા 'મુસ્લિમ તહેવારો' ના કર્તા.

કો.બ્ર.

જેશી સતીશચન્દ્ર મયાશંકર : 'તપોમૂર્તિ ભકિતબાનો સેવાયજ્ઞ' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

જેશી સાંકળેશ્વર આશારામ (૧૮૧૪, ૧૮૯૦) : નિબંધલેખક. ૭૨મ્ અમદાવાદમાં. વતન વહેલાળ, સ્નાતક કક્ષા સુધીનો અભ્યાસ. અમદાવાદ જિનિંગ મિલમાં ઈન્જનેર. પછીથી ધાંગણ શાળામાં દસ વર્ષ ઈન્જનેર.

એમની પાસેથી સોનીઓના વ્યવસાયની ચાતુરીઓની માહિતી નિરૂપતો 'સોની વિષે નિબંધ' (૧૮૫૫), 'કિમ્યાકપટ - નિબંધ' (૧૮૬૯) તથા 'બાળવિવાહ નિષેધક' જેવી પ્રકીર્ણપુસ્તિકાઓ મળી છે.

ર.ર.દ.

જેશી સુરેશ હરિપ્રસાદ (૩૦-૫-૧૯૨૧, ૬-૯-૧૯૮૬) : કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, નિબંધકાર, વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. ૭૨મ્ બારડોલી તાલુકાના વાલોડ ગામે. બાળપણ સોનગઢમાં. ૧૯૪૩ માં મુંબઈની ઓલિફન્ટસ્ટોન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૪૫ માં એમ.એ. પ્રારંભમાં કચ્છીની ડી. જી. સિંઘ કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૪૭ માં સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ પછી ગુજરાતમાં વલ્લભ-વિદ્યાનગરના વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ મહાવિદ્યાલયમાં અધ્યાપક. એ પછી ૧૯૫૧ થી વડોદરાની એમ. એસ. યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં વ્યાખ્યાતા અને એ જ વિભાગના પ્રોફેસર તથા અધ્યક્ષ તરીકે અંતે ૧૯૮૧ માં નિવૃત્ત. નર્મદ સુવર્ણ-ચંદ્રક. ૧૯૭૧ માં રાજગિરશમ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૩ માં મળવા સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીના પુરસ્કારની એમના દ્વારા અસ્વીકૃતિ. 'ફાલ્ગુની', 'વાણી', 'મનીપા', 'ક્ષિતિજ', 'ઊંઘાપોલ', 'એતદ્' વગેરે સામયિકોના તંત્રી. કીડનીની બીમારી અને હૃદયરોગથી નડિયાદની હોસ્પિટલમાં અવસાન.

ગાંધીયુગ અને અનુગાંધીયુગ સુધી અંગ્રેજી સાહિત્યથી પ્રભાવિત રહેલી અર્વાચીન ચેતના યુરોપીય સાહિત્યના સમાગમમાં અવારનવાર આવેલી ખરી, પરંતુ એ પરત્વેની તીવ્ર પ્રતિક્રિયા સમા, સુરેશ જેશીના સર્જનવિવેચનના યુગવર્તી ઉન્મેષોથી જ ગુજરાતી સાહિત્યમાં આધુનિક ચેતનાનું સાચા અર્થમાં અવતરણ થયું.

રવીન્દ્રશૈલીને અનુસરતા હોવા છતાં યુરોપીય સાહિત્યના પુટ્ટથી સંવેદનશીલ ગદ્યનો સર્જનાત્મક વિનિયોગ બતાવતા એમના લલિતનિબંધો; ઘટનાની અને નરી તાર્કિકતાની સ્થૂળતાને ઓગાળી નાખતી અને કંપોલકલ્પિતને ખપે લગાડતી ભાષાપ્રક્રિયા પરત્વે સભાન એમની ટૂંકીવાર્તાઓ; કથાનકના નહિવત્ સ્તરે ભાષાની અને સંવેદનોની તરેહોમાં રસ દર્શાવતી એમની નવલકથાઓ; યુરોપીય કવિતાઓના અનુવાદ દ્વારા લવચિક ગદ્યમાંથી અછાંદસની દિશા ખોલતી એમની કવિતાઓ અને એમના સર્વ રૂપરચનાલક્ષી સર્જનવ્યાપારોને અનુમોદનું આધુનિક પદ્ધતિઓથી વાકેફ એમનું તત્ત્વસ્પર્શી વિવેચન— આ સર્વ યુગપ્રવર્તક લક્ષણોથી એમણે શુદ્ધ સાહિત્યનો અશક્ય આદર્શ તાગવા પ્રયત્ન કર્યો; અને ઉત્તમ સાહિત્યિક મૂલ્યોની ખેવના અને એની સભાનતા ઊભી કરવામાં પુરુષાર્થ રેડયો.

નિબંધનું લલિત સ્વરૂપ એમણે 'જનાન્તકે' (૧૯૬૫) માં

સિદ્ધ કર્યું છે. કિલ્લે સોનગઢના સંસ્કારો, શેશવપરિવેશ, અરણ્ય-સ્મૃતિ, પ્રકૃતિનાં વિવિધ અંગોપાંગો, નગરસંસ્કૃતિની કૃતકતા, વિશ્વસાહિત્યની રસજ્ઞતાને કલ્પનશ્રોણીઓમાં સમાવતા તેમ જ કાવ્યકલ્પ ગદ્ય ઉપસાવતા આ નિબંધો ગુજરાતી લલિતનિબંધ-ક્ષેત્રે કાકા કલેલકર પછી શકવર્તી લક્ષણો સ્થાપિત કરે છે. આ ઉપરાંત, એમના 'ઈદમ્ સર્વમ્' (૧૯૭૧), 'આંહા બન કિમ્ આશ્ચર્યમ્' (૧૯૭૫) અને 'ઈતિ મે મતિ' (૧૯૮૭) નિબંધસંગ્રહોમાં ચિંતનશીલ કલામર્મીની ભાષાભિમુખ ક્રીડા-ઓની તરેહો જોવાય છે. ગ્રંથસ્થ અને અગ્રંથસ્થ એમના આશરે હજારેક નિબંધોમાંથી છપ્પન જેટલા નિબંધોને શિરીષ પંચાલે 'ભાવયામિ' (૧૯૮૪)માં સંકલિત કર્યા છે અને અંતે 'સુરેશ જોષીના નિબંધો વિશે' નામ પ્રસ્તાવનાલેખ મૂક્યો છે.

એમના 'ગુહપ્રવેશ' (૧૯૫૭), 'બીજી થોડીક' (૧૯૫૮), 'અપિ ચ' (૧૯૬૫), 'ન તત્ર સૂર્યો ભાતિ' (૧૯૬૭), 'એકદા નૈમિષારણ્યે' (૧૯૮૦) એ વાર્તાસંગ્રહોમાંની ખાસક જેટલી વાર્તાઓ વિશ્વસાહિત્યની અભિજ્ઞતાની આબોહવામાં રચાયેલી છે. ઘટનાતિરોધાન, નિર્વેચકિતક પાત્રપાશ્ચંબુ, સંવેદન-શીલ પરિસ્થિતિ-પ્રતિક્રિયાઓ, અનેકસ્તરીય વાસ્તવનિરૂપણ અને મહત્તમ રીતે વિનિયોજિત કપોલકલ્પિત તેમ જ કલ્પન-પ્રતીક શ્રોણીઓ દ્વારા આ વાર્તાઓએ ગુજરાતી આધુનિક ટૂંકીવાર્તાને પ્રસ્થાપિત કરી. એમાં કાવ્યની નજીક જતી રૂપરચનાનો અને સંવેદનશીલ ભાષાકર્મનો પુરસ્કાર છે. 'ગુહ-પ્રવેશ', 'કુરુક્ષેત્ર', 'લોહનગર', 'એક મુલાકાત', 'વરપ્રાપ્તિ', 'પદ્મા તને' એમના સુપ્રતિષ્ઠ વાર્તાનમૂનાઓ છે. એમની કુલ એકવીસ વાર્તાઓનું સંકલન શિરીષ પંચાલે 'સુરેશ જોષીની વાર્તાકલા વિશે' જેવા મહત્ત્વના પ્રાસ્તાવિક સાથે 'માનીતી આણ્માનીતી' (૧૯૮૨)માં આપ્યું છે.

પૂર્વે પ્રકાશિત 'છિન્નપત્ર', 'વિદુલા', 'કથાયક' અને 'મરણોત્તર' એમ એમની ચારે લઘુનવલો હવે 'કથાયનુષ્ટય' (૧૯૮૪)માં એકસાથે ઉપલબ્ધ છે. આ સર્વમાં નવલકથાને સતત પ્રયોગ તરફ અને શુદ્ધ તરફ વાળવાનું એમનું લક્ષ્ય અછતું નથી રહેતું. પ્રેમ, નારી અને મૃત્યુની સંવેદનાઓ ફરતે, ઓછામાં ઓછા કથાનકને લઈને ચાલતી આ લઘુનવલો કલ્પનનિષ્ઠ અને ભાષાનિષ્ઠ છે તેથી વાસ્તવિકતાના વિવિધ સ્તરોને સ્પર્શનારી અને સમયાનુક્રમને અનિક્રમી જ્ઞનારી બની છે. લલિતનિબંધનું સ્વરૂપ સમાન્તરે ગૂંથાનું ચાલ્યું હોવાની પણ અહીં પ્રતીતિ થાય છે. એમાંય 'છિન્નપત્ર'ને તે લેખકે લખવા ધારેલી નવલકથાના મુસદ્દાંરૂપે જાહેર કરેલી છે.

'ઉપજ્ઞતિ' (૧૯૫૬), 'પ્રત્યંચા' (૧૯૬૧), 'ઈતરા' (૧૯૭૩), 'તથાપિ' (૧૯૮૦) કાવ્યસંગ્રહોમાંની એમની કવિતામાં અછાંદસનું ઊંચડેલું વિશિષ્ટ રૂપ ખાસ આસ્વાદ્ય છે. પ્રેમ અને પ્રકૃતિના અવિભિન્ન સમાગમથી ભાષાની સભાનતા સાથે ચયેલી આ રચનાઓ છે. એમાં યુરોપીય કવિતાના સંસ્કારો-થી સંપન્ન એવા રોમેન્ટિક સૂરને પ્રજ્ઞા અને સમજનો એક અવશ્ય પુટ મળ્યો છે, જે તદ્દન આગવો છે. એનું

ઉત્તમ પરિણામ 'એક ભૂલા પહેલા રોમેન્ટિકનું દુઃસ્વપ્ન'માં જોઈ શકાય છે. અહીં મુણાલનું પાત્ર મિથ બનવાની ગુંજશ ધરાવે છે. એક રીતે જોઈએ તો વાર્તાકાર કવિની આ રચના છે. આ ઉપરાંત 'કવિનું વસિયતનામું' કે 'દુઃખસઃ સમુદ્રદર્શન' અને 'થાક' એમની મહત્ત્વની રચનાઓ છે.

એમના પહેલા વિવેચનસંગ્રહ 'કિચિત્' (૧૯૬૦)થી જ એક જુદા પ્રકારના વિવેચનનો ઉપક્રમ શરૂ થયો. એમાં સાહિત્યના તથા સાહિત્યશિક્ષણના પ્રશ્નોને એમણે તાજગીથી છણ્યા છે; અને 'ગુજરાતી કવિતાનો આસ્વાદ' (૧૯૬૨) થી તે ગુજરાતી કાવ્યભાવનમાં તદ્દન નવી દિશા ખૂલી છે. શાસ્ત્રીય બન્યા વગર કૃતિના દલેદલને ખોલતો સંવેદનશીલ ભાવકચેતનાનો પ્રવેશ અહીં પસંદ કરાયેલી કૃતિઓમાં સર્વેપરિ બન્યો છે. કૃતિની સામગ્રી નહિ પણ કૃતિની રૂપ-રચનાનું સંવેદન મુખ્ય છે એવો સૂર આ વિવેચનગ્રંથથી પ્રચલિત થયો. 'કાવ્યચર્ચા' (૧૯૭૧)માં રૂપનિર્માણના આ પ્રાણપ્રદ મુદાને આગળ વધાર્યો છે. 'કથોપકથન' (૧૯૬૯) અને 'શ્રુણ્વન્તુ' (૧૯૭૨)માંનાં મોટા ભાગનાં લખાણો નવલ-કથાવિષયક છે. રૂપનિમિત્તને લક્ષમાં રાખી નવલકથાની પ્રત્યક્ષ વિવેચના અહીં સંપડે છે. અહીં દોસ્તોએસ્કીની, કાફ્કાની, કમ્યૂની નવલકથાઓની પરિચયાત્મક ચર્ચા છે, તે 'ઝેર તે પીધાં છે જાણી જાણી' અને પૂર્વરાગની ચિકિત્સાત્મક ચર્ચા છે. ગુજરાતી નવલકથા વિશંતી લેખકની પ્રતિક્રિયાનું સ્વરૂપ અત્યંત ધ્યાનાર્હ છે. 'અરણ્યરુદન' (૧૯૭૬)માં અસ્તિત્વ-વાદ, માર્ક્સવાદ, સંસ્થાવાદ જેવા સાહિત્યપ્રવાહોથી માંડી સાહિત્યરુચિ અને સાહિત્યમૂલ્યો સુધીના વિષયોનો અભ્યાસ છે. 'ચિન્તયામિ મનસા' (૧૯૮૨) અને 'અષ્ટમેઘ્યાય' (૧૯૮૩) વિવેચનગ્રંથો સાંપ્રત વિવેચનના ભિન્નભિન્ન પ્રવાહોની અભિજ્ઞતા સાથે સાહિત્યસંકુલતાને એક યા બીજી રીતે પુરસ્કારે છે. 'મધ્યકાલીન જ્ઞાનમાર્ગી કાવ્યધારાની ભૂમિકા' (૧૯૭૮) મધ્યકાલીન સાહિત્યના સંશોધનનો ગ્રંથ છે.

'જનન્તિ વે કિમપિ' (૧૯૮૪)માં વિવેચનક્ષેત્રે નવી વિચાર-સરણીઓના પ્રભાવ અંગેના છ લેખોનું સંપાદન છે. ઉપરાંત, એમણે નવી કવિતાના કુંઠિત સાહસને લક્ષમાં રાખી નવી કવિતાઓના ચયન સાથે 'નવોન્મેષ' (૧૯૭૧)નું સંપાદન કરેલું છે. 'નરહરિની જ્ઞાનગીતા' (૧૯૭૮), 'ગુજરાતી સર્જના-ત્મક ગદ્ય : એક સંકલન' (૧૯૮૧), 'વસ્તાનો પદો' (૧૯૮૩) એમનાં અન્ય સંપાદનો છે.

ઉત્તમ સાહિત્યના નમૂનાઓ અને એના આસ્વાદો દ્વારા ગુજરાતી સાહિત્યની દિશા બદલવાની નેમ એમણે કરેલા સમર્થ અનુવાદો પાછળ જોઈ શકાય છે. બોદલેર, પાસ્તરનાક, ઉન્ગારેત્તિ, પાબ્લો નેરુદા વગેરે વિશ્વસાહિત્યના મહત્ત્વના કવિઓના અનુવાદ 'પરકીયા' (૧૯૭૫)માં છે. આ ઉપરાંત પણ સાહિત્યનાં વિવિધ સ્વરૂપોમાં એમના માતબર અનુવાદો મળેલા છે. 'ધીરે વહે છે દોન'—ખંડ ૧ (૧૯૬૦) રશિયાના પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર મિખાઈલ શૌલોખોવની 'કવાયેટ ફ્લોઅ

જેથી સુંદરલાલ નાથાલાલ — જેથીપુરા જયસુખલાલ પુરુષોત્તમરાય

ધ ઈન'નો અનુવાદ છે, તે 'ભાંચતળિયાનો આદમી' (૧૯૬૭) એ ફિયોદોર દોસ્તોએવ્સ્કીની મહત્વની રચના 'નોટ્સ ફ્રોમ ધ અન્ડર ગ્રાઉન્ડ'નો અનુવાદ છે. 'શિકારી બન્દૂક અને ઉજાર સારસો' (૧૯૭૫) એ જાપાની કથાઓનો અનુવાદ છે. 'નવી શૈક્ષીની નવલિકા' (૧૯૬૦)નો અનુવાદ અને એની પ્રસ્તાવના બંને મહત્વનાં છે. વળી રે. બી. વેસ્ટકૃત 'ધ શોર્ટ સ્ટોરી ઈન અમેરિકા'નો અનુવાદ એમણે 'અમેરિકી ટૂંકીવાર્તા' (૧૯૬૭) નામે આપ્યો છે. 'અમેરિકાના સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (૧૯૬૫) માર્કસ ક્લીન્કૃત 'ધ લિટરેચર ઓફ ધ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ'નો અનુવાદ છે. સોમણે કરેલા રશીન્દ્રનાથ ટાગોરના નિબંધોના અનુવાદો 'પંચામૃત' (૧૯૪૯) અને 'સંચય' (૧૯૬૩)માં મળે છે.

ચં.દે.

જેથી સુંદરલાલ નાથાલાલ (૧૨-૫-૧૮૯૮, ૧૯૫૨) : કવિ. જન્મ મોરબા નાયકા (તા. માતર)માં. પ્રાથમિક અને મધ્યમિક શિક્ષણ વનન નડિયાદમાં. ઈન્ડર આર્ટ્સનો અભ્યાસ અધૂરો મૂકી ૧૯૨૦-૨૫માં અસહકારની લડતમાં જોડાતાં છ માસનો જેલવાસ. સમાજ સેવક ઔપધાવય, નડિયાદમાં લેદ. પુસ્તકત્તવ અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં વિશેષ રુચિ પ્રસાવના આ લેખક પાસેથી સૂફીવાદના પ્રભાવ તળે લખાયેલાં ગદ્યકાવ્યોનો સંગ્રહ 'ચીનગાથી' (૧૯૨૮) તથા 'વર્ણમીમાંસા' (૧૯૩૪) એમ બે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

ર.ર.દ.

જેથી સામેશ્વર કેશવરામ : ક્યાનમક કૃતિ 'ભરતયાનું ભોગપાણ' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

જેથી સામેશ્વર નાથજી : નાટ્યકૃતિ 'શ્રી મીરાંબાઈ નાટિકા' (૧૯૧૭)ના કર્તા.

કો.બ.

જેથી હરકિશન ગિરજાશંકર (૨૫-૨-૧૯૪૦) : કવિ, નિબંધકાર. જન્મ ગોંડલ (જિ. રાજકોટ)માં. ગુજરાતી અને ઈતિહાસના વિષયો સાથે બી.એ. જામનગરથી એલ.એલ.બી. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૨ સુધી મોવિયા (ગોંડલ)માં તથા ૧૯૬૩થી ૧૯૬૬ સુધી સરદાર પટેલ વિદ્યાલય, જામનગરમાં શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૬૬ પછી જામનગરમાં વકીલાત.

એમણે પરંપરાગત ઢબે રચાયેલી ગઝલોના સંગ્રહ 'મીઠાના સહવાસમાં' (૧૯૭૬) અને 'તાસ નગરમાં' (૧૯૮૪) આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમના 'ધુમ્મસથી આકાશ ભરી બેઠો છું' (૧૯૬૭) સંગ્રહમાં સાંપ્રત જીવનસંદર્ભનાં કલ્પનોના વિનિયોગવાળી ગઝલ, અછાંદસ, મુક્તક અને હાઈકુ સ્વરૂપની રચનાઓ છે. 'વલ્લુઆરાની પેઠ' (૧૯૭૬) એમનો દોહરા-સંગ્રહ છે. 'રંગતાળી' (૧૯૬૭) એ ગરબા પ્રકારની ચોંટ રચનાઓનું ગાયકીની દૃષ્ટિએ કરેલું સંકલન છે. 'ધુવેલિયું'માં પ્રકીર્ણ પદ્યો છે. 'કોર્ટ ફી ટિકિટના પેટ પરની સુકાઈ

ગયેલી ચીકાસ' (૧૯૮૩)માં ધિતનાત્મક નિબંધો છે. 'કિશન દોહાવલી' (૧૯૮૫) અને 'કિશન દોહાવલી પુસ્કર' એ એમના લિટી ગ્રંથો છે.

કો.બ.

જેથી હરિશંકર બાપુજી : 'સામેશ્વરદિ દક્ષિણયાત્રા વર્ણન' (૧૯૮૬), 'અશોકપલ્લવ અને સ્તવનચન્દ્રિકા' (૧૯૧૪) તથા 'સંગીતશ્રેણી' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

જેથી હર્ષદકુમાર કાન્તલાલ, 'ઉપહાર' (૧૫-૭-૧૯૫૦) : કવિ. જન્મ વ્યાસવાસણ (જિ. ખંડા)માં. બી.એ., બી.એડ. જગૃતિ વિદ્યાલય, વ્યાસવાસણમાં શિક્ષક.

'પાવાના સૂર' (૧૯૮૩) એમનો કાવ્યગ્રંથ છે.

ચં.દે.

જેથી હસમુખ : વાર્તાકાર. બાળકો અને કિશોરો માટેની શૈર્ષ-કથા 'બલિદાન' (૧૯૬૫)માં બે ભાઈઓની બહાદુરી અને કર્તવ્યનિષ્ઠાની વાર્તા છે. આલાઉદ્દીન ખિલજી અને રણથંભોરના રાજવી હમીરસિંહ વચ્ચેની લડાઈની પશ્ચાદ્ભૂમિકામાં આલખાયેલી આ કથાનું પાત્રલેખન સુરેખ અને વસ્તુસંકલના સુગ્રથિત છે.

નિ.વા.

જેથી હંસરાજ વિષ્ણુરામ : સદાચારનું મહત્ત્વ સમજાવતી પુસ્તિકા 'બ્રહ્માતત્ત્વમહત્તા' (૧૯૧૪) અને બે-પાત્રીય સંવાદોને નિરૂપતી નાટિકા 'શારદાપ્રભાવ'ના કર્તા.

નિ.વા.

જેથી હંસાબહેન રામશંકર : બાળગીતા, વ્રતગીતા, હાલરણ વગેરે પ્રચલિત લોકગીતો અને કેટલાંક મૌલિક ગીતાના સંગ્રહ 'મામાનું ઘર કેટલું?'નો કર્તા.

નિ.વા.

જેથી હિમતરામ કૃષ્ણજી : 'હરિચરિતામૃત સંગીતાખ્યાન' (૧૯૨૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

જેથીપુરા જયકુમારી જયસુખલાલ (૧૯૦૧) : કવિ. જન્મ પેટલાદમાં.

'આરાતિકમ્' (૧૯૭૧) કાવ્યગ્રંથ એમના નામે છે.

પા.માં.

જેથીપુરા જયસુખલાલ પુરુષોત્તમરાય, 'ભામર' (૧૭-૫-૧૯૮૧, ૨૭-૯-૧૯૫૪) : ચરિત્રલેખક, અનુવાદક, કવિ. જન્મસ્થળ જૂનાગઢ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જૂનાગઢમાં. કોલેજનું શિક્ષણ જૂનાગઢ, ભાવનગર તથા મુંબઈમાં. ૧૯૦૪માં તર્કશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાન વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૦૫માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૦૭માં એલ.એલ.બી. ૧૯૦૮થી વડોદરા રાજ્યના મદદનીશ વિદ્યાધિકારી. પછી વર્તકચુલર કોલેજમાં ભાષાના અધ્યાપક. ૧૯૧૨માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના મંત્રી.

એમણે 'સાક્ષરમાળા' (૧૯૧૨) જેવા મહત્વના સચિત્ર સંદર્ભગ્રંથમાં ૧૯૨ સાહિત્યકારોનાં સાહિત્ય અને જીવન વિશે માહિતી આપેલી છે. એમના અન્ય ગ્રંથોમાં નરસિંહ મહેતાના જીવન પરથી 'ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાનું જીવન તથા કવન' (૧૯૦૮), 'ભક્તકવિ ભાગવત' (૧૯૧૧), 'માજનના નિર્બંધો' (૧૯૦૯), 'અંગ્રેજી સાહિત્ય અને પુરાણકથા' (૧૯૧૫), 'હિંદુસ્તાન તથા યુરોપની પુરાણકથાઓની તુલનાત્મક સમીક્ષા' (૧૯૧૫), 'યુદ્ધવીર દિવાન અમરજી' (૧૯૧૬), 'સ્મરણાંજલિ' (૧૯૧૭), 'મલિયાંકર કીકાણી' (૧૯૧૯), 'ગિરનારનું ગૌરવ' (૧૯૧૯), 'શ્રી સયાજી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ' (૧૯૨૦), 'ચંદ્ર-ગુપ્ત મૌર્ય' (૧૯૨૮), 'નરસિંહ મહેતા' (૧૯૩૧) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત એમણે કેટલાક અનુવાદ પણ આપ્યા છે.

પ.ના.

જેથીપુરા દિનકરરાય પુ. : બાળકો માટે લખાયેલી ચરિત્રાત્મક પુસ્તિકા 'બાલ નેપોલિયન'ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

જેથીપુરા દુર્લભજી ભ. : વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપયોગી પુસ્તક 'બુલબુલ' (૧૯૪૮)ના કર્તા.

નિ.ના.

જેથીપુરા પ્રદ્યુમ્ન જયસુખલાલ (૧૭-૭-૧૯૩૬) : હાસ્યલેખક. જન્મસ્થળ વડોદરા. વતન રાજકોટ. પ્રાથમિક શિક્ષણ ધારીમાં. ૧૯૫૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮માં અમદાવાદથી બી.એ. ૧૯૬૧માં બી.એડ. ધારી, પોરબંદરમાં અને હાલ રાજકોટમાં સૌરાષ્ટ્ર હાઈ-સ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમણે હાસ્યપ્રસંગી રજૂ કરતાં પુસ્તકો 'ઠાવપન' (૧૯૭૧) તેમ જ 'વર્તુળના વિકાર્ણ' (૧૯૭૫) લખેલાં છે.

પા.માં.

જેથીપુરા બકુલ જયસુખરાય (૯-૬-૧૯૨૬) : કવિ, વાર્તાકાર, નાટ્યલેખક, અનુવાદક. જન્મ પેટલાદમાં. વતન જૂનાગઢ. પ્રાથમિક શિક્ષણ અમરેલી જિલ્લાના ધારીમાં. એ પછી ઠાકર હાઈસ્કૂલમાં માધ્યમિક શિક્ષણ. અમદાવાદની એલ.ડી. કોમર્સ કૉલેજમાં અભ્યાસ. એલ. એ. શાહ લો કૉલેજમાંથી ૧૯૪૮માં એલ.એલ.બી. વકીલાતનો વ્યવસાય. ૧૯૪૫થી લેખનકાર્ય.

'વસાવેલા બકુલ' (૧૯૪૮), 'અશ્રુગાન' (૧૯૫૪), અને 'ગલી ગલીમાં ગૂંઝે' (૧૯૫૬) સંગ્રહોમાં એમની કવિતાઓ ગ્રંથસ્થ છે. લય અને શબ્દ એમની કવિતાનું ધ્યાનાર્હ અંગ છે. 'વકીલના અસીલ ને બીજા' નાટકો' (૧૯૫૭) એ એમનો રેડિયો-રંગભૂમિને યોગ્ય નાટ્યસંગ્રહ છે. એમણે આ નાટકોમાં સામાન્ય માનવીઓની નિષ્ફળતાઓના ભાવ ઉપસાવવા માટે અર્ધપૂર્ણ સંઘર્ષ પ્રયોજ્યા છે.

'ધરતીની સોડમ' (૧૯૫૮) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'સીતી શરણાઈ રંગ માંડવે' (૧૯૭૨)માં પ્રસંગકથાઓ છે, જેમાં વાર્તાતત્ત્વ અને નિરૂપણરીતિ સામાન્ય કોટિનાં છે. ઈબ્સનનાં નાટકોનો અનુવાદ 'સમાજના શિરોમણિ' (૧૯૫૧) એમની

અનુવાદકથાનું સારું ઉદાહરણ છે. 'મહાગુજરાત લડત' (૧૯૫૬), 'એક સરૂળ અક્ષમાત' (૧૯૭૫) અને 'શબ્દોર્મિનાં શબ્દાંકન' પણ એમના ઉલ્લેખનીય ગ્રંથો છે.

પ્રાંત.

જેથીપુરા ભગવાનલાલજી મદનજી (૧૯૦૯, ૧૯૭૦) : કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. ગુજરાતી શાળામાં કેળવણી. કેરીવાળાઓને ત્યાં નામું લખવાનું કામ. પછી સિપાઈની નોકરી. ૧૯૨૮માં રાજકોટ ખાતે બ્રિટિશ એજન્સીમાં પ્રવેશ. ૧૯૪૮માં એ છેડેને જૂનાગઢ રાજ્યની નોકરી. ૧૯૬૦માં લીબરીનું કારભારું.

'શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમસ્કંધના દુઆ'માં એમણે ચંદ્રાવળામાં ૨,૭૩૯ કડીઓ આપી છે. આ ઉપરાંત પ્રભુસ્તુતિ રૂપે કેટલીક રચનાઓ એમણે કરેલી છે.

ચં.ટા.

જેથીપુરા શંભુપ્રસાદ છેલશંકર, 'કુસુમાકર' (૮-૫-૧૯૦૩, ૨૩-૮-૧૯૬૨) : કવિ, નિર્બંધકાર. જન્મ જમનગરમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગોંડલમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટમાં. ૧૯૧૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૪માં પૂનાની ફર્ગ્યુસન કૉલેજમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. નવસારીમાં ફ્રેંચ ભાષાના શિક્ષક તરીકે કામગીરી. ૧૯૧૫માં નડિયાદની સરકારી હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૨૦માં કેળવણીખાતા તરફથી લેવાતી એસ.ટી.સી.ટી. પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા બાદ સુરતની ટ્રેનિંગ કૉલેજના આચાર્યપદે ૧૯૪૮માં નિવૃત્ત થઈ ૧૯૫૨ સુધી અમદાવાદની મહિલા કૉલેજ (કર્વે)માં અંગ્રેજી સાહિત્ય અને માનસશાસ્ત્રના પ્રાધ્યાપક. અમદાવાદમાં અવસાન.

૧૯૧૫માં 'સુંદરી સુબ્રાધ'માં એમની પ્રથમ કાવ્યકૃતિ પ્રગટ થઈ ત્યારથી 'સાહિત્ય', 'ગુજરાત', 'વસંત' આદિ સામયિકોમાં તેઓ પદ્ય અને ગદ્ય બન્નેમાં લખતા રહ્યા. 'સ્વાન-વસંત' (મરણોત્તર, ૧૯૬૩) એ ભાવના અને કથયિતવ્ય પરત્વે કાન્ત-કલાધી-નાનાલાલ સાથે અનુસંધાન સાધતી, પ્રાણ્ય-ભકિત-પ્રકૃતિપ્રેમમાં રાચતી પ્રતિનિધિ કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ છે. એમાં ક્વાટ્રિટો ઊભૂપ હોવા છતાં સંગીતમયતા અને ભાવમયતા છે. એમના બાળકાવ્યોના સંચય 'બાલમુકુન્દ' (મરણોત્તર, ૧૯૬૬)માં બાળસહજ ભાષાનો અભાવ છે, છતાં બાળરમતોને લગતી રચનાઓ અને પ્રસંગકાવ્યો નોંધપાત્ર છે.

અંગ્રેજી-ફ્રેન્ચ-સંસ્કૃત જાણતા આ લેખકે ટાગોરના 'ફૂલ્સ ઓવ જોધરિંગ'ની કાવ્યકૃતિઓનો ગંધ અને સરળ અનુવાદ 'વિશ્વાંજલિ' (મરણોત્તર, ૧૯૬૪) નામે આપ્યા છે. 'જીવનમાં જન્મ' (૧૯૫૮)માં એમણે ફ્રેન્ચ વાર્તાઓનાં રૂપાંતરો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમનાં અન્ય કાવ્યો, એક કાવ્યમય ઊર્મિ-માળા, મહાકાવ્યના બે પ્રયોગો, વાર્તાઓ, ચાર નવલકથાઓ, ત્રણ લઘુનવલો, નિર્બંધો અને આત્મકથા અદ્યાપિ અગ્રંથસ્થ છે.

બા.મ.

જોડર ઉરિકૃષ્ણ : નાટ્યકૃતિઓ 'પતિભક્તિ' (૧૯૨૦) અને 'પ્રેમયોગી'ના કર્તા.

નિ.વા.

જા : જુઓ, પરમાર જ્યંત મેરુભાઈ.

જ્ઞાનભાલ : જુઓ, દિવેટિયા નરસિંહરાવ ભોળાનાથ.

જ્ઞાની : જુઓ, કાજી અનવરમિયાં આજમિયાં.

જ્યારે આ આયજી ખૂટે : દૃષ્ટાંતોની તાજગીથી સભર, મૃત્યુમાંથી ફરીને ઊભા થતા નવજીવનનો આણસાર આપતું, સમનારાયણ વિ. પાઠક 'શિવ'નું પદ.

ચં.ટા.

જ્યાં ત્યાં પડે નજર મારી (૧૯૬૬) : જ્યોતીન્દ્ર હ. દવેના હાસ્યનિબંધોનો સંગ્રહ. વિષય અને નિરૂપણની રીતે વિવિધ પ્રકારે હાસ્યના નમૂનાઓ આહી હાજર છે. મુખ્યત્વે એમનું હાસ્ય નિર્દેશ છે. ક્યારેક તર્ક, ક્યારેક શબ્દરમત, ક્યારેક પ્રતિ-કાવ્ય, ક્યારેક રેખાંકન, ક્યારેક સંવાદ, ક્યારેક ડાયરી, ક્યારેક આત્મકથાના અંશો-એમ પ્રયોગનાવીન્યથી એમનું હાસ્ય સજીવ છે.

ચં.ટા.

જ્યોતિ ભાગકૃષ્ણ ગુનીલાલ : નવલકથા 'ગૌરી' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

જ્યોતિરેખા (૧૯૩૪) : સુન્દરજી ભેટાઈનો ખંડકાવ્યસંગ્રહ. એમાં 'સિદ્ધાર્થનું સ્વપ્ન', 'સુલોચનાનું લોચનદાન', 'શસ્ત્રસંન્યાસ', 'દ્રાપન્ય' અને 'સુવર્ણદ્વારિકાનું સાગરનિમગ્નન' એમ કુલ પાંચ ખંડકાવ્યો છે. દીર્ઘ રચનાઓ રૂપે પ્રસરેલાં આ કાવ્યોમાં ચુસ્ત શિક્ષણવિધાનનો અભાવ છે. અપ્રતીતિકર ભાવાભિવ્યક્તિઓ અને છંદોનાં અસુભગ સંયોજનોને કારણે ઝાઝો પ્રભાવ ઊભો થતો નથી. શિથિલ બંધ છતાં એકંદરે શૈલી સ્વસ્થ અને ગંભીર છે.

ચં.ટા.

જ્યોતિર્બાલા : ઝઘ-પદ્યમાં રચાયેલી બોધાત્મક કૃતિ 'આવતી-કાલનાં કુમાર-કુમારીને' (૧૯૩૬)નાં કર્તા.

નિ.વા.

ઝ : જુઓ, મેઘાણી ઝવેરચંદ કાલિદાસ.

ઝનોર દિવાળીભાઈ નાથાભાઈ : કલિયાખોર પત્નીની પાત્ર-વિલક્ષણતા દર્શાવતી પદ્યકૃતિ 'કુભારજી દોષદર્શક' (૧૯૦૧), કન્યાવિકચ, ભાગલગન, કજેડું વગેરેનાં અનિષ્ટ પરિણામોને કટાક્ષાયુક્ત શૈલીમાં વર્ણવતાં દલપતરીતિનાં કાવ્યો 'વશીકરણ યાને મોહિની' (૧૯૦૮) તથા 'આ તે લગન કે હંમેશની અગન'નાં કર્તા.

નિ.વા.

ઝબકજ્યોત : કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીનું એકાંકી. એમાં સર અમલ દેરાસરીના બંગલા પર વાવટો ફરકાવતાં ચડીને ઘવાયેલા દીપક મરતાં મરતાં પિતાને નવો જન્મ આપી જાય છે એવું કથાનક છે.

ચં.ટા.

ઝરીન : જુઓ, પેરીન મીરજાં.

ઝરીફ હુસેનમિયાં મુતખલ્લુસ : નાટ્યકૃતિ 'ગુલઝારે અસ્મત ઊફે નયરંગ ઈશક' (૧૮૮૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરભાઈ : જ્ઞેનવર્મના અનુયાયીઓ માટેનું પુસ્તક 'ધૂન તથા ચરિત્ર' (૧૯૬૬)નાં કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી એમ. સી. : 'પાકેટ ડિક્શનરી-ગુજરાતી એન્ડ ઈંગ્લિશ' (દલાલ એમ. એચ. સાથે, ૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ, 'રફિક', 'હકીર' (૩૦-૧૨-૧૮૬૮, ૧૫-૬-૧૯૫૭) : વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ ભરૂચમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ભરૂચમાં તથા મોટાભાઈ પાસે રહીને ભાવનગરમાં. ૧૮૮૮માં ભાવનગરની શામળદાસ આર્ટ્સ કોલેજમાંથી અંગ્રેજી અને ફારસી ભાષાઓ સાથે બી.એ. ૧૮૯૦માં મુંબઈની ઓલિવિન્સ્ટન કોલેજમાંથી એ બ વિષયોમાં એમ.એ. એક વર્ષ એ બ કોલેજમાં ફારસીનું અધ્યાપન. ૧૮૯૨માં એલ.એલ.બી. થયા પછી ૧૮૯૩થી હાઈકોર્ટમાં વકીલાત. ૧૯૦૫માં સ્માલ કોર્ટમાં કોર્ટના ન્યાયાધીશ. ૧૯૧૮માં વડા ન્યાયાધીશ. ૧૯૨૮માં નિવૃત્તિ. ૧૯૪૮ સુધી પાલનપુરના નવાબી રાજ્યની હાઈકોર્ટમાં વડા ન્યાયાધીશ. ૧૯૩૩માં લાહીમાં મળેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. મુંબઈમાં અવસાન.

એમણે 'માઈલસ્ટોન્સ ઈન ગુજરાતી લિટરેચર' (૧૯૧૪) અને 'ફર્થર માઈલસ્ટોન્સ ઈન ગુજરાતી લિટરેચર' (૧૯૨૧) નામક બે અંગ્રેજી ગ્રંથોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રારંભથી અર્વાચીનયુગ પર્યતનો વ્યવસ્થિત ઇતિહાસ આપવાનો પ્રથમ પ્રયત્ન કર્યો છે. સામગ્રીસંચય, સામગ્રીચયન અને સામગ્રી-પરીક્ષણમાં એમની વિવેકપૂર્ણ ઇતિહાસદૃષ્ટિનો પ્રવેશ જાઈ શકાય છે. એમના આ અંગ્રેજી ગ્રંથોના ગુજરાતી અનુવાદ સમલાલ મોદી, મોતીલાલ મોદી અને હીરાલાલ પારેખની સહાયથી અનુક્રમે 'ગુજરાતી સાહિત્યના માર્ગસૂચક સ્તંભો' (૧૯૩૦) અને 'ગુજરાતી સાહિત્યના વધુ માર્ગસૂચક સ્તંભો' (૧૯૩૦) નામે પ્રગટ થયા છે. મંજુલાલ મજમુદાર સંપાદિત 'દિવાન બહાદુર કૃ. મો. ઝવેરી લેખસંગ્રહ' (૧૯૫૧) લેખકની ગુજરાતી અને ફારસી સાહિત્યની સૂઝને, ફારસી, ઉર્દૂ, અરબીના શબ્દભંડોળની એમની જાણકારીને તેમ જ એમની ઇતિહાસદૃષ્ટિને પ્રકાશિત કરે છે. 'હૈદરઅલી ને ટીપુ સુલતાન' (૧૮૯૪), 'દયારામ અને હાફિઝ' (૧૮૯૫), 'ઔરંગઝેબ અને રાજપૂતો' (૧૮૯૬), 'બાદશાહી ફરમાનો' વગેરે પુસ્તકો

એમના ઇતિહાસવિષયક કાર્યને ઉપસાવે છે.

એમણે અંગ્રેજી ઉપરાંત ફારસી, મરાઠી, ઉર્દૂ અને બંગાળીમાંથી કેટલાક અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

ઝવેરી કેસરીચંદ લીરાચંદ : 'સૂર્યપુર અનેક જૈન પુસ્તક-બંધાર દશિકા સૂચિ' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી ગિરિન, 'બાલકવિ' (૧૬-૩-૧૯૨૩, ૧૪-૧-૧૯૧૧) : કવિ. જન્મ બર્માના મોલમીન શહેરમાં. વતન ઉમતા (જિ. મહેસાણા). પ્રાથમિક શિક્ષણ મોલમીનમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૯માં મૅટ્રિક. અંગ્રેજી, સંસ્કૃતિ વિષયો સાથે સ્નાતક. ૧૯૪૬માં અનુસ્નાતક. ૧૯૪૬થી સુરતની એમ. ટી. બી. કૉલેજમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક. યુવાનવયે અવસાન.

એમનો મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'વિશ્રામ' (૧૯૫૬) એમની સર્ગશક્તિના ઉન્મેષો વ્યક્ત કરે છે. ગીતો કરતાં છંદોબદ્ધ રચનાઓ વધુ વ્યાનાકર્ષક છે. કલ્પનાસમૃદ્ધિ અને અલંકારજનનાવીન્યને કારણે કવિતા વિશેષ આકર્ષક છે.

બા.મ.

ઝવેરી અંદુલાલ દલસુખરામ : ઐતિહાસિક તથા પૌરાણિક નાટ્ય-કૃતિઓ 'જાલમ ટુલિયા' (૧૯૧૨), 'સતી સુલોચના' (૧૯૧૪), 'સતી દ્રૌપદી' (૧૯૧૪), 'સતી પદ્મિની' (૧૯૧૪), 'સતી દમયંતી' વગેરેના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી જમનાદાસ નરોત્તમદાસ : 'જાપાન, અમેરિકા અને યુરોપના પ્રવાસ' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી જીવણચંદ સાકરચંદ : પ્રાચીન કાવ્યસાહિત્યનો વિશદ પરિચય આપતાં સુસંકલિત સંપાદિત ગ્રંથ 'આનંદ કાવ્યમહોદયિ' ભા. ૧થી ૮ (૧૯૧૩થી ૧૯૨૭ દરમ્યાન) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી જયંદ બહેચર : 'વ્યુત્પત્તિસાર'ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી ડાહ્યાભાઈ ઘોળશાજી, 'એક નવીન' (૧૯-૩-૧૯૬૭, ૧-૫-૧૯૦૨) : કવિ, નાટ્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૮૫માં મૅટ્રિક. અમદાવાદમાં મિશન હાઈસ્કૂલમાં સંસ્કૃતના શિક્ષક. ૧૯૮૯માં શિક્ષકનો વ્યવસાય છોડી નાટ્યપ્રવૃત્તિનો આરંભ. ૧૯૯૨માં દેશી નાટક સમાજના ભાગીદાર, પછીથી માલિક. ૧૯૯૩-૯૪માં શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસની સહાયથી અમદાવાદમાં આનંદ ભવન થિયેટરની અને ૧૯૯૮માં શેઠ લલ્લુભાઈ સમજીની સહાયથી શાંતિભવન થિયેટરની સ્થાપના. ૧૯૯૬થી ૧૯૦૨ એ એમનાં નાટ્યધંધાની સફળતાનાં વર્ષો. ૧૯૦૦માં દુષ્કાળ રાહત ફાળા માટે નાટકોની ભજવણી દ્વારા એ જમાનામાં રૂ. ૧ લાખની સહાય. મધુપ્રમેલના દર્દથી અવસાન.

'પ્રેમીને પત્ર' (૧૯૮૯) 'નવીન' ના ઉપનામથી લખેલું એમનું બચાથી વધુ કડીનું અનેક છંદોમાં વિસ્તરેલું મૅટ્રીપ્રણયકાવ્ય છે.

એમાં વિચારવસ્તુની વિષમતા છતાં એના આસ્વાદ્ય શિષ્ટભાષા-અંશા ધ્યાન ખેંચે છે. પરંતુ એમનું સૌથી મહત્વનું પ્રદાન તે રંગભૂમિકોત્રે છે. ગુજરાતી રંગભૂમિના વિકાસમાં પ્રકીર્તિત આ લેખકે નાટ્યલેખનથી માંડીને નાટકશાળા બાંધવા સુધીનો પરિશ્રમ કર્યો છે અને ઓધ તેમ જ મનોરંજન દ્વારા નાટકને દેશના ઉત્કર્ષ-સાધન તરીકે ઉપયોગ કર્યો છે. અજબ લોકપ્રિયતા પામ્યા હોવા છતાં તેઓ રુચિ અને સંસ્કારની સીમાને અકબંધ રાખી શક્યા છે અને અતિરંજકતાથી પણ દૂર રહ્યા છે. શેક્સ-પિયરનાં નાટકોનો પ્રચ્છન્ન પ્રભાવ, હાસ્યવૈષ્ણિક ખલનાયકોનો વિકાસ, લોકગીતો અને લોકકથાના તળપદા વારસાનો સ્વીકાર, ગીતોની આકર્ષક તરજીનું અને દૃશ્યયોજનામાં ટેબલોનું સ્થાન એ એમનાં નાટકોના વિશેષ છે.

'શાકુન્તલ', 'સુભદ્રાહરણ' (૧૯૯૨), 'સતી પાર્વતી' (૧૯૯૪), 'ઉર્વશી અપ્સરા' (૧૯૯૨) અને 'રામવિયોગ' (૧૯૯૭) એમનાં પૌરાણિક નાટકો છે; 'સતી સંયુક્તા' (૧૯૯૧), 'વીર વિક્રમાદિત્ય' (૧૯૯૩), 'અશ્રુમતી' (૧૯૯૫), 'ભાજ્યાજી' (૧૯૯૫ પહેલી), 'તરુણ ભાજી' (૧૯૯૮), 'ભાજીકુમાર' (૧૯૯૮) અને 'સતી પદ્મિની' (૧૯૧૧) ઐતિહાસિક નાટકો છે; 'ભગતસાજી' (૧૯૯૪), 'કેસરકેશર' (૧૯૯૫), 'મ્યુનિસિપલ ઈલેક્શન' (૧૯૯૫) અને 'માહિનીચન્દ્ર' (૧૯૦૩) સામાજિક નાટકો છે; તે 'સરદાર-બા' (૧૯૯૭), 'ઉમાદેવડી' (૧૯૯૮), 'વિજયકમળા' (૧૯૯૮), 'વીણાવંશી' (૧૯૯૯), 'વિજ્યાવિજય' (૧૯૦૦), 'ઉદયભાણુ' (૧૯૦૧) અને 'તારાસુંકરી' (૧૯૦૪) દેશી રાજ-રજવાડાં વિશેનાં નાટકો છે. નાટકો સાથે દર્શાવેલી સાલ ગ્રંથસ્થ પ્રકાશનની નહીં, ભજવણીની સાલ છે. આ લેખકનાં નાટકો જ્યાંતિ દલાવે 'શ્રી નવીન ડાહ્યાભાઈનાં નાટકો' - માણકે ૧-૨-૩માં સંપાદિત કર્યાં છે.

ચં.ટા.

ઝવેરી ડી. ટી. : 'પ્રાચીન સ્ત્રીરત્ન પદ્મિની' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી દિલીપ મનુભાઈ, 'નુપાર' (૩-૪-૧૯૪૩) : કવિ. જન્મસ્થળ મુંબઈ. ૧૯૫૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૬માં પૂનાની બી.જે. મેડિકલ કૉલેજમાંથી એમ.બી.બી.એસ. આરંભમાં થાણા અને નાસિકમાં નિલવા કાયરોજ અધિકારી. ત્યારબાદ સ્વનંત્ર દાકતરી વ્યવસાય.

એમનો કાવ્યસંગ્રહ 'પાંડુકાવ્યો અને ઈતર' (૧૯૯૯) નાદની વિવિધ છંદો સાથે વાસ્તવની વિચિત્ર મુદ્રાઓ ને વ્યક્તિત્વની અરૂઢ તરેહો સિદ્ધ કરે છે. વળી, પાંડુના પૌરાણિક પાત્રને આધુનિક સંદર્ભમાં પ્રયોજી વિચકિતક વિતથતા અને નાગરી વેદનાને ઉપસાવવાનો પ્રયત્ન વ્યાનપાત્ર છે.

નિ.વા.

ઝવેરી દુર્લભજી ત્રિભુવનદાસ (૩૦-૪-૧૯૭૮, -) : જન્મ મોરબીમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. જયપુરમાં ઝવેરીની પેઢી. પંદર વર્ષની વયથી જુદાંજુદાં સામયિકોમાં 'શ્રી ઝવેરી-મોરબી' સંજ્ઞાથી લેખો લખવાની શરૂઆત. જૈનધર્મના પ્રચાર અને ઉદ્ધાર માટે સતત સક્રિય રહી 'જૈન ધર્મવીર'ની માનવંતી પદવી મેળવી.

ઝવેરી નવીનચંદ્ર પાનાચંદ — ઝવેરી મનસુખલાલ મજનલાલ

એમનો 'આર્યબંધુઓ! જગૃત થાઓ' ચોપાનીઆરૂપે પ્રગટ થયેલા, બાબલગનવિશેનો નિબંધ છે. 'પૂજ્ય શ્રીલાલાજી' (૧૯૨૪) પણ એમનું પુસ્તક છે.

નિ.વા.

ઝવેરી નવીનચંદ્ર પાનાચંદ (૨૦-૧-૧૯૨૪) : ગદ્યલેખક, સંપાદક. જન્મ મોગર (નાવલી શબ્દ)માં. વતન સુરત, ૧૯૪૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૨માં અસહકારની લડત અંગે અભ્યાસ છોડ્યો. ૧૯૪૬માં પુસ્તકાખાતામાં સરકારી નોકરી. ૧૯૪૮માં 'છબી' અને ૧૯૬૪માં 'શબ્દશ્વરી' (વાર્તામાસિક) શરૂ કર્યાં.

એમણે કાશ્મીર અને તેની આસપાસનાં પર્યટન-સ્થળોનું વર્ણન કરતું અને ભોમિયાની ગરજ સારતું પુસ્તક 'કાશ્મીર દર્શન' (૧૯૬૪) રચ્યું છે.

પા.માં.

ઝવેરી પન્ના : એમનું 'પન્નાના પ્રેમપત્રો' (૧૯૬૬) સત્યકથા પર આધારિત વિવિધ પત્રો આપતું પુસ્તક છે. 'ગીત ગુલાબી' એ એમની સંપાદિત કૃતિ છે.

પા.માં.

ઝવેરી પન્નાલાલ ડહાભાઈ : 'મરતક વિતાનું મુડકું' યાને દશ દિનની દોડયામ' (૧૯૧૧) તથા 'માતી માલાલ' ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી ભિપિનચંદ્ર જીવણલાલ (૨૮-૨-૧૯૧૭, ૨-૨-૧૯૮૧) : વિવેચક, અનુવાદક, વાર્તાકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૩૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦માં ગુજરાતી અને અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૨માં એમ.એ. ૧૯૪૯માં પીએચ.ડી. આ સમય દરમિયાન સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં સક્રિય. ૧૯૪૪થી ઍલિફન્ટરેન કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે જોડાયા ત્યારથી નિવૃત્તિ સુધી મુંબઈ તથા ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની અનેક કોલેજોમાં અધ્યાપક અને આચાર્ય. ૧૯૬૦-૬૨માં અમેરિકા અને જાપાનમાં હાર્વર્ડ ઈન્ટરનેશનલ સેમિનારમાં પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી. ફ્રેન્ચ અને જર્મન ઉપરાંત છએક ભારતીય ભાષાઓની જાણકારી. 'ફાર્બસ ટ્રોમાસિક', 'માતૃભૂમિ', 'ચિત્રપટ'ના તંત્રી. મુંબઈમાં હૃદયરોગથી અવસાન. 'ગુજરાતી ભાષા', 'ભાષાવિજ્ઞાન', 'રમાણભાઈ નીલકંઠ' (૧૯૫૩), 'આપણું સાહિત્ય' (સમપ્રસાદ શુક્લ સાથે, ૧૯૫૭), 'અક્ષરની અભિવ્યક્તિ' (૧૯૭૭), 'અક્ષરની આસધના' (૧૯૭૯) વગેરે એમના સંશોધન-વિવેચનગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત નવલકથા 'શાધમાં' (રમાણભાઈ નીલકંઠ સાથે), પ્રવાસગ્રંથ 'ધરતી ખૂંટી ભમી ભમી', નાટક 'યમનો અતિથિ' અને નવલિકારાંગ્રહ 'શતરંજને સોગંદ' (૧૯૬૮) એમના નામે છે.

'દેવકીજી છ ભાયારો રાસ' (૧૯૫૮) એમનું સંપાદન છે. અજ્ઞાત કવિકૃત આ કાવ્યનાં મૂળ કથાનક, પ્રત-પાઠભેદ, પાઠટીપા, શબ્દકોષ અને કૃતિલક્ષી અભ્યાસથી પ્રતસંપાદન પદ્ધતિનો અહીં પરિચય થાય છે. 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં શ્રેષ્ઠ હાસ્યપ્રસંગો' (૧૯૫૯) અને 'સોરઠના ખાસવાનાં ગીતો' (૧૯૬૨) પણ એમના સંપાદનગ્રંથો છે. 'વેર અને ક્રાંતિ', 'પ્રતિશોધ', 'અને એ પરાણી', 'સિદ્ધાંગના', 'વરવાડુ અમે' (૧૯૪૬) જેવી નવલકથાઓ,

'લગ્નની બેઠી' (૧૯૪૨), 'હું ઊભા છું' (૧૯૫૧) જેવાં નાટકો અને 'વેળા ગઈ જે વીતી', 'પ્રો. ફડકેની વાતો' (૧૯૪૬) જેવા નવલિકારાંગ્રહો એમણે અનુવાદરૂપે આપ્યા છે. એમણે ૧૯૫૩માં રમાણભાઈ નીલકંઠની હાસ્યનવલ 'ભદ્ર'ભદ્ર'નો સંક્ષેપ પણ આપ્યો છે.

બ.જ.

ઝવેરી ભદ્રકાન્ત ચંપકલાલ : એકાંકીસંગ્રહો 'ઓળખાણ' અને 'બિચારા જાણનો વેશ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી ભોગીલાલ ધોળશાજી : પદ્યકૃતિઓ 'શબ્દનગરસ્તવિરહ' (૧૯૧૨), 'ગુરુદેવ ગુણમણિમાયા' (૧૯૧૪) તથા 'રસિક શુક્લકાખ્યાનો'ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી મજનલાલ માણેકલાલ : ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'ભારતના મહાન પુરુષો' - ભા. ૨ (૧૯૧૪) તથા 'દ્રોપદીની કૃષિપાઠ' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

ઝવેરી મણિલાલ મોહનલાલ (૨૮-૧-૧૯૬૩, ૨૦-૭-૧૯૪૨) : વ્યાકરણકાર, જન્મસ્થળ ભરૂચ. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીના મોટાભાઈ. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ભરૂચ અને ભાવનગરમાં. ૧૯૮૨-માં અમદાવાદની મેડિકલ સ્કૂલમાં. ૧૯૮૫માં સબ-આસિસ્ટન્ટ સર્જન. ભાવનગર શબ્દચીની લૌચરૂપકમાં સર્જન. ૧૯૧૫માં નિવૃત્ત. ૧૯૮૧માં 'જ્ઞાનાદય' નામનું માસિક શરૂ કરી ચાર વર્ષ ચલાવી અનુપમરામ મીઠાલાલ 'દીનઅંધુ'ને સાંપી દીધું. 'અભ્યંભ વીડભંગન', 'આપણા દેશના કૂઆ', 'શતરંજ', 'રફૂદ કાવ્ય' તથા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સંમેલનમાં સ્કૂ કરંબો નિબંધ 'શબ્દોના પ્રકારો ઓળખવા વિશે' વગેરે એમનો પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ગુલીવરની મુસાફરી' એ નામે અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

ર.ર.દ.

ઝવેરી મનમોહનદાસ રણછોડદાસ : કવિ. વતન ભરૂચ. નીતિબોધ તથા ધર્મપદેશ જેવા વિષયોને છંદોબદ્ધ પદ્યમાં નિરૂપતી એમની દલપતનશાઈ રચનાઓ 'ઈશ્વરપ્રાર્થના' (૧૯૭૨) તથા 'મનોપદેશ કીર્તન' (૧૯૭૯)માં સંગ્રહાયેલી છે. આ ઉપરાંત 'નીતિબોધ' - ૧-૨ (૧૯૫૩), 'હિન્દુસ્તાનની નિર્ધનતાનાં મૂળ' (૧૯૬૦) અને ભારમાસા પ્રકારની 'ધર્મ વિશે સુબોધ', 'નીતિભૂપણ' જેવી પુસ્તિકાઓ પણ એમના નામે છે.

ર.ર.દ.

ઝવેરી મનસુખલાલ મજનલાલ, 'દેવકી અષોઘ્યા', 'પુનર્વસુ', 'માદિલાન્ત', 'સમિન્તીયજક', 'સિદ્ધાર્થ' (૩-૧૦-૧૯૦૭, ૨૭-૮-૧૯૮૧) : કવિ, વિવેચક. જન્મ જામનગરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જામનગરમાં. ૧૯૩૧માં મૅટ્રિક. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી ૧૯૩૫માં બી.એ. ૧૯૩૭માં એમ.એ. પ્રારંભમાં રુઈયા કોલેજ, મુંબઈમાં, પછી ૧૯૪૦-૪૫ દરમિયાન સજકોદની ધર્મ-ન્દ્રસિદ્ધ કોલેજમાં અને ૧૯૪૫-૫૮ દરમિયાન

સેન્ટ એલિથર્સ કોલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપન. ૧૯૫૬ માં આકાશ-વાણી, મુંબઈ કેન્દ્રના ચાર્તરિંગ નિર્મતા. ૧૯૫૮-૬૩ દરમિયાન પોરબંદરની માધ્યમણી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં આચાર્ય. ૧૯૬૬ થી ફરી મુંબઈમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૬ માં બી. ઈ. એસ. કોલેજ, કલકત્તામાં આચાર્ય. મુંબઈમાં અવસાન.

ગાંધીયુગના કવિઓમાં પ્રશિષ્ટ બાનીથી જુદી પડી આવતી આ કવિની અભિવ્યક્તિ કલ્પનાશીલ કરતાં તર્કશીલ વધુ છે. મંદા-કાન્તામાં લાખાયેલી, 'મેઘદૂત'ની અનુકૃતિ 'ચન્દ્રદૂત' (૧૯૨૯) પછીના એમના સંગ્રહો 'ફૂલદોલ' (૧૯૩૩) અને 'આસથના' (૧૯૩૯) માં કુરુક્ષેત્રવિષયક મળતાં સાતેક કાવ્યો એમની સ્વસ્થ, સુષદ અને સંસ્કૃતપ્રચુર શૈલીના પરિપાકનાં સારાં ઉદા-હરણો છે. વૈચારિક પદાર્થ અને તર્કપૂત નિરૂપણની પારદર્શકતા-નું સાતન્ય એમના પછીના કાવ્યસંગ્રહો 'અભિસાર' (૧૯૪૭), 'અનુભૂતિ' (૧૯૫૬) માં પણ જોવાય છે. પ્રણય અને પ્રકૃતિને લક્ષ્ય કરતી એમની રચનાઓ છંદોબદ્ધ હાથ કે ગીતબદ્ધ હાથ પણ મુખ્યત્વે વૈચારિક ચમત્કૃતિ પર નભવા પ્રયત્નશીલ રહે છે. 'દુમો ઓગળ્યો' (૧૯૭૫) સુધીમાં વિચાર-અંશ એમનાં કાવ્યોમાં પ્રબળ બનતો જોવાય છે. 'કાવ્યસુપમા' (૧૯૫૯) એ એમનાં કાવ્યોનું અન્ય દ્વારા થયેલું સંપાદન છે.

એમનું વિવેચન પરિતપુગનો પરંપરાને જાગવતું અને સંસ્કૃત કાવ્યસમજને અનુસરતું, સ્પષ્ટભાષી અને પ્રમાણમાં નિખાલસ છે. સાહિત્યના ઇતિહાસથી માંડી મહત્ત્વની કૃતિઓ અને મહત્ત્વના સર્ગકર્તાને સ્પર્શતાં એમનાં મંતવ્યોમાં મનાગ્રહ સાથે દૃષ્ટિબિદુનું સમર્થન છે. 'ચોરા વિવેચન લેખો' (૧૯૪૪), 'પર્વેપાણી' (૧૯૫૨), 'કાવ્યવિમર્શ' (૧૯૬૨), 'અભિગમ' (૧૯૬૬), 'ગોવર્ધનરામ' (૧૯૬૭), 'નહાનાલાલ' (૧૯૬૭), 'કનૈયાલાલ મુનશી' (૧૯૭૦), પરિચયપુસ્તિકા 'ગોવર્ધનરામ' (૧૯૭૦), 'ઉમાશંકર જૈશી' (૧૯૭૧), 'ગુજરાતી સાહિત્યભાષા' (૧૯૭૨), 'બળવંત-રાય ઠાકર' (૧૯૭૬), 'આપણા કવિના લેખવ' — ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૪, ૧૯૭૫), 'દૃષ્ટિકોણ' (૧૯૭૮), 'ગાંધીયુગનું સાહિત્ય' (૧૯૭૮), 'ઉમાશંકર જૈશી-નાટ્યકાર' (૧૯૭૯) વગેરે વિવેચન, અવલોકન અને આસ્વાદના એમના ગ્રંથોમાં અધ્યાપકીય અભ્યાસ અને નિષ્ઠા છે. 'ગુજરાતી સાહિત્યનું સંપાદર્શન' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૩) એમનું સાહિત્યના ઇતિહાસને લગતું પુસ્તક છે. વળી, 'ગુજરાતી ભાષા: વ્યાકરણ અને લેખન' (૧૯૪૬), 'ભાષા પરિચય' — ભા. ૧ થી ૪ (૧૯૫૧ થી ૧૯૫૭), 'વાક્યપૃથક્કરણ અને શુદ્ધલેખન' (૧૯૬૫) વગેરે ભાષા-વ્યાકરણનાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

આ ઉપરાંત, 'અમેરિકા મારી દૃષ્ટિએ' (૧૯૭૩) નામે નોંધ-પાત્ર પ્રવાસકથા અને 'ચિત્રાંકન' (૧૯૭૪) નાં ઓગણીસ વ્યક્તિ-ચિત્રોમાં એમના વ્યક્તિત્વની અને એમની અભિવ્યક્તિની લાક્ષણિકતા જોવાય છે.

એમનાં સંપાદનોમાં 'દશમસ્કંધ' (૧૯૪૨), 'મારી શ્રેષ્ઠ વાર્તા' (૧૯૫૨), 'નવી કવિતા' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૨), 'દયારામ' (૧૯૬૦), 'ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા' (૧૯૬૦) અને 'આપણાં

ઊર્મિકાવ્યો' (૧૯૭૬) મુખ્ય છે.

સંસ્કૃતમાંથી તથા અંગ્રેજીમાંથી એમણે આપેલા અનુવાદોમાં 'સ્મૃતિભ્રાંશ અથવા શપિત શકુન્તલા' (૧૯૨૮) તથા 'હેમ્લેટ' (૧૯૬૭) અને 'ઓથેલો' (૧૯૭૮) ખાસ ઉલ્લેખપાત્ર છે.

ચં.ટો.

ઝવેરી મનસુખલાલ મોહનલાલ, 'કાયમ' (૬-૧૧-૧૯૨૭): નવલ-કથાકાર. જન્મ વરિયામાં. વનન બાબરા. ૧૯૪૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૬ થી દેના બેન્ક, મુંબઈમાં ઓફિસર.

'કાયુભારને કાંઠે' (૧૯૬૦), 'પરલોહ્યા' (૧૯૬૨), 'જળ અને જવાણી' (૧૯૬૨), 'જીવનરત્નાં મૂલ' (૧૯૬૪), 'સુવર્ણ-મેખ' (૧૯૬૪), 'મહાપ્રયાણ' (૧૯૬૯), 'વ્હાલે પાયાં વિષ' (૧૯૭૧), 'મિથુન લગ્ન' (૧૯૭૨), 'આનંદભુવન' (૧૯૭૨), 'હેયાં ઠિજશાયેલ' (૧૯૭૩), 'કાયનું કારાગાર' (૧૯૭૩) અને 'અવગુણ ચિત્ત ન ધરો' (૧૯૭૮) એમની નવલકથાઓ છે. એમાંની મોટા ભાગની સામાજિક કથાવસ્તુ ધરાવે છે.

'ત્રિવેણીસંગમ' (૧૯૬૧), 'ધરતીની ધરી' (૧૯૬૩), 'અકિચન' (૧૯૬૫), 'રૂપ' (૧૯૬૮) અને 'બારમાસીનાં ફૂલ' (૧૯૭૦) ઉપરાંત 'મારી શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૭૫) એમના નવલકા-સંગ્રહો છે.

એમણે 'કાયલનો રંગ' (૧૯૬૬) એકાંકીસંગ્રહ અને 'દિવાન-એ-આમ' (૧૯૭૫) તથા 'દિવાન-એ-ખાસ' (૧૯૭૫) ગઝલ-સંગ્રહો પણ આપ્યા છે.

પા.માં.

ઝવેરી મહેન્દ્રકુમાર મોહનલાલ: નાટ્યકૃતિ 'વીર શિવાજી' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઝવેરી મંગળદાસ ત્રિકમદાસ: ચરિત્રાત્મક કૃતિ 'પરમોકૃત મહારાજ કુમારપાળ' (૧૯૫૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઝવેરી મોહનલાલ રણછોડદાસ (૩૧-૩-૧૮૨૮, ૨૩-૭-૧૮૯૬): નિબંધકાર. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૮૩૮ માં ભરૂચની શાળામાં શિક્ષણ લેવું શરૂ કર્યું. ૧૮૪૨ માં સુરતમાં પહેલી અંગ્રેજી નિશાળ સ્થાપાયેલી તેમાં દાખલ થયા. ૧૮૪૦ માં એલ્ફિન્સ્ટન સ્કૂલમાં ગણિતના શિક્ષક. પછી ડેપ્યુટી ઈન્સ્પેક્ટર.

'દેશાટલું', 'શ્રીકેળવણી', 'ઈગ્વાનનો સંશ્લિષ્ટ ઇતિહાસ' એમનાં પુસ્તકો છે. 'અખેગીતા', 'વલ્લભકુળના ગરબા', 'ચારાસી લેખવની વાર્તા' એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત, 'શ. બ. મોહનલાલભાઈ રણછોડદાસ ઝવેરીનું આત્મકથન' (૧૮૭૧) અને 'રણછોડદાસ ગિરધરભાઈનું જન્મચરિત્ર' (૧૮૮૯) પણ એમણે આપેલાં છે. કરસનદાસ મૂળજીના કોશની સંશોધન આવૃત્તિ 'ગુજરાતી અંગ્રેજી કોશ' પણ એમણે કરેલી છે.

ચં.ટો.

ઝવેરી રણછોડદાસ ગિરધરભાઈ (૨૯-૮-૧૮૦૩, ૨૩-૮-૧૮૭૩): બાળસાહિત્યના લેખક. જન્મ ભરૂચમાં. શિક્ષણપ્રાપ્તિ બાદ

અવેરી (થાહ) રતિલાલ ચૂનીલાલ — જાલા ગૌરીપ્રસાદ ચૂનીલાલ

ગુમાસ્તાની નોકરી. ત્યારબાદ ૧૮૨૫ માં બોમ્બે નેટિવ એજ્યુકેશન એન્ડ સ્કૂલ બૂક સોસાયટીમાં નિમણૂક. ત્યાં શાળાપયોગી પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર કરવાનું કામ કરતાં કરતાં કેળવણીક્ષેત્રે કેટલાંક મહત્વનાં કાર્યો કર્યાં અને 'અર્વાચીન ગુજરાતી કેળવણીના પિતા'નું બિરુદ મેળવ્યું. 'જ્ઞાનપ્રસારક સભા' અને 'બુદ્ધિવર્ધક હિંદુસભા'ના પ્રથમ પ્રમુખ અને સમાજસુધારક. મ્યુનિસિપલ કમિશનર તરીકે નિવૃત્ત.

એમણે બાળબોધક રચનાઓ 'સારસંગ્રહ', 'નીતિબોધકથા' તથા અનૂદિત કૃતિ 'ઈસપનીતિની વાતો' આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે ઈતિહાસ અને ગણિતવિષયક પાઠ્યપુસ્તકો પણ તૈયાર કર્યાં છે.

નિ.વો.

અવેરી (થાહ) રતિલાલ ચૂનીલાલ, 'ઊર્મીશ' (૨૧-૯-૧૮૨૫) :

કવિ. જન્મ બનાસકાંઠાના ધાનેરામાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. હોરાના વેપારી. ૧૮૫૬થી ૧૮૬૫ સુધી ધંધાર્થે હોંગકોંગમાં નિવાસ. અમીરગઢ સિમેન્ટ્સ લિ.ના ચેરમેન અને મેનેજિંગ ડિરેક્ટર. મશરૂમ્સ લિ.ના ડિરેક્ટર અને મશરૂમ્સ હોલિડેય્સના ચેરમેન.

એમણે 'રજનીગંવા' (૧૮૭૧) અને 'વેદૂર્ધમણિ' (૧૮૮૨) એ બે કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે.

ચં.ટો.

અવેરી રસિક (૨૪-૧૦-૧૮૧૧, ૧૨-૧૦-૧૮૭૨) : પ્રવાસલેખક. ૧૮૧૮થી ૧૮૫૦ અવેરાતનો વ્યવસાય. ૧૮૫૧થી ગ્રંથાગાર પ્રવર્તક પુસ્તકાલય શરૂ કર્યું. 'ગ્રંથાગાર' માસિકનું પ્રકાશન. 'અખંડ આનંદ', 'સમર્થણ'ના તંત્રી વિભાગમાં કાર્યો. ભારતીય વિદ્યાભવનના નાટ્યવિભાગ 'કલાકેન્દ્ર'ના પ્રચાર અધિકારી. ૧૮૬૫-૬૮ દરમ્યાન બે વાર લંડનપ્રવાસ.

'અલગારીની રખડપટ્ટી' (૧૮૬૯), 'સફરનાં સંભારણાં' (૧૮૭૦), 'દિલની વાતો' — ભા. ૧, ૨ (૧૮૭૦, ૧૮૭૪) એમની પ્રવાસકથાઓ છે.

ચં.ટો.

અવેરી લક્ષ્મીચંદ ગુલાબચંદ : કુતૂલવપ્રેરક રોમાંચક બાળવાર્તા 'રણમલનાં પરાક્રમો' (૧૮૩૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

અવેરી/ઘડિયાળી સાકરચંદ માણેકચંદ (૧૭-૧૧-૧૮૭૭, -) : ગદ્યલેખક. જન્મસ્થળ સુરત. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. વિલ્સન કોલેજ (મુંબઈ)માંથી બી.એ.ની પરીક્ષામાં બે વખત નાપાસ થતાં અભ્યાસ છોડી 'અખબારે સોદાગર' દૈનિકના તંત્રી-વિભાગમાં જોડાયા. ઉપરાંત, 'મુંબઈ સમાચાર', 'હિંદુસ્તાન', 'સાંજ વર્તમાન' જેવાં પત્રો સાથે પણ તેઓ જુદે જુદે સમયે સંકળાયેલા હતા.

'દુનિયાનો સૌથી પ્રાચીન ધર્મ' : ૧ (૧૯૦૩) એ ઈતિહાસ, વિદ્યા, શાસ્ત્ર તથા શોધોના પુરાવાઓ દ્વારા જૈન ધર્મને સૌથી પ્રાચીન પુરવાર કરતો બે ખંડમાં વિભાજિત ગ્રંથ છે. 'માતની

ખીણ' (રતનલાલ બ્રીજમોહનલાલ તોલાટ સાથે, ૧૯૦૩) એ એકાવન પ્રકરણમાં લખાયેલી પ્રેમકથા છે.

'પારસમણિ' (૧૮૨૦), 'વિજયકળા' (૧૮૨૩) અને 'હીખો-ટીઝમ અથવા જીવતું વશીકરણ' (૧૮૨૫) એ કર્તાના અન્ય ગ્રંથો છે.

કો.ગ્ર.

અવેરી સુશીલા ચીમનલાલ (૩-૧૧-૧૮૨૦) : કવિ. જન્મ સુરતમાં. બારડોલી તાલુકામાં આવેલા વાલોડ કરબામાં ત્રણ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ.

'વૌચિમાલા' (૧૮૬૨) 'અનાહત' (૧૮૭૯), 'કેરવવન' (૧૮૮૦) અને 'ક્ષણોનું આલ્બમ' (૧૮૮૫) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'કાલુ પિસ્તા બદામ' (૧૮૭૧) બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. ઉપરાંત, 'દૃષ્ટિવિલોપન' (૧૮૭૦) નામે લઘુનવલ તેમ જ 'અંતરીક્ષની ઓથે' (૧૮૮૧) નામે નવલકથા પણ એમણે આપી છે.

ચં.ટો.

અવેરીભાઈ : 'વૈરાગ્ય કથાનિષ્ઠ અવેરાત-મંગળ રતનાવલી' (૧૮૬૮) નાં કર્તા.

હ.ત્રિ.

'અહીર' : જુઓ, દરગાહવાલા ઈમામુદ્દીન સદરૂદીન.

'અંજા' (૧૮૬૬) : રાવજી પટેલની નવલકથા. ક્યાંક બંનેક પત્રને આશ્રય લેવાયો છે, એ સિવાય મુખ્યત્વે મુખ્યપાત્ર પૃથ્વીની ડાયરીરૂપે આ કથા રજૂ થઈ છે. આ કથામાં નાયકનું અસ્તિત્વ સંબંધિતાનાં સંવેદનો વચ્ચે ઉપસાવવાનો પ્રયત્ન છે. સંબંધિને જ લક્ષમાં રાખી નાયકને શરૂનો ગૃહત્યાગ અને અંતનો ગૃહપ્રવેશ મૂલવી શકાય. પૂર્વાર્ધ સુધી વિકસતી રહેલી આ નવલકથાનું ઈન્દ્રિયસંવેદ ગદ્ય એનું બળુકું અંગ છે.

ચં.ટો.

અભવાલા શ્યાવક્ષ હોરમસજી : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'સ્વભાગી દલેર પારસીઓ' તથા 'કીર્તિવંત પારસીઓ' અને અન્ય અંગ્રેજી તેમ જ અનૂદિત પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વો.

'ઝાર સંદેરી' : જુઓ, ભરૂચા હાસિમ યુસુફ.

ઝારોળા ચૂનીલાલ જમનાદાસ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'ગૌરીશંકર ઉદ્ધરશંકર ઓઝાનું જીવનચરિત્ર' (૧૮૮૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઝાલા અમુભાઈ : 'દોવાન માનસિહ અને ધ્રાંગધ્રાદર્શન' (૧૮૭૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઝાલા ગૌરીપ્રસાદ ચૂનીલાલ (૨૬-૬-૧૮૦૭, ૧૧-૧-૧૮૭૨) : સંપાદક, સંશોધક. જન્મ જામકલ્યાણપુરમાં. વતન જામનગર. ૧૮૨૪ માં જામનગરથી મૅટ્રિક. મુંબઈની સેન્ટ જેવિયર્સ કોલેજમાંથી ૧૮૨૮ માં બી.એ. તથા ૧૮૩૦ માં એમ.એ. એ જ કોલેજમાં અધ્યાપક બન્યા. મુંબઈની ફાર્મસ ગુજરાતી સભા, એશિયાટિક સોસાયટી અને ભાંડારકર ઓરિએન્ટલ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિ-

ટયુટ (પૂના)ના આજીવન સભ્ય. વડોદરાની ઓરિએન્ટલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ ટયુટ તરફથી રામાયણના સંપાદન માટે નિમાયેલી સમિતિના સભ્ય.

૧૯૪૪ના ગ્રંથસ્થ ગુજરાતી વાડમયની એમની સમીક્ષા ગુજરાતી સાહિત્ય સભાએ પ્રગટ કરેલી. એમણે લખેલા અનેક-વિધ સંસ્કૃત સાહિત્ય વિષયક લેખોનો સંગ્રહ 'નીરાજના' (૧૯૭૪) મરણોત્તર પ્રકાશન છે. મુખ્યત્વે સંસ્કૃત સાહિત્ય વિષયક આ લખાણોમાં આનંદશંકર, પંડિત સુખલાલજી વગેરેની પ્રણાલિકાનું અનુસંધાન છે. એમાં સંહિતા, બ્રાહ્મણ, ઉપનિષદો, ભગવાન બુદ્ધનો ઉપદેશ, જાતકકથાઓ, ભગવદ્ગીતા, બૃહત્કવ્યો મહાભારત અને રામાયણ, દર્શનો, ભાસ, અશ્વઘોષ, કાલિદાસ વગેરે વિશેના લેખો છે. એમની ગદ્યશૈલી સરળ અને સુશ્લિષ્ટ છે. 'કર્ણભાર'નું રસદર્શન એમની નાટ્યકલાની મર્મજ્ઞતા પ્રગટ કરે છે. 'વાલ્મીકિ રામાયણની સમીક્ષિત આવૃત્તિ'માં રામાયણની અનેક વાચનાઓના ઉલ્લેખ કરી, સમીક્ષિત આવૃત્તિમાં કેટલુંક પરંપરાપ્રાપ્ત છેાડી દેવું પડે છે એની ચર્ચા કરી છે. ઉપનિષદો અને ભગવદ્ગીતા વિશેના લેખોમાં સૌંદર્યસ્થાનો પ્રગટ કરી આપતી એમની સૂક્ષ્મ સાહિત્યસૂઝ જોવા મળે છે.

'કાલિદાસ : અ સ્ટડી' (૧૯૪૩) જેવું એમનું અભ્યાસવિષયક પુસ્તક, 'ભામિનીવિવાસ' (૧૯૩૫) તેમ જ 'રઘુવંશ' - સર્ગ ૬-૧૦ (૧૯૩૫) જેવાં એમનાં સંપાદનો અંગ્રેજીમાં છે. 'સુખમાં' (૧૯૫૫) એમનો સંસ્કૃત કાવ્યરચનાઓનો સંગ્રહ છે. 'સંસ્કૃતિ' સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૦માં પ્રગટ થયેલા 'કાન્ત'નાં 'વસંતવિજય'નો સંસ્કૃત સમશ્લોકી અનુવાદ અને કાલિદાસની ઉપમા તેમ જ બાણ વિશેના એમના સંસ્કૃતમાં લખાયેલા લેખો જાણીતા છે.

પ્ર.બ્ર.

જાલા પૃથ્વીસિદ્ધ ગજજીભાઈ (૨૪-૧૨-૧૯૩૦) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ દેવગઢબારિયામાં. છ ગુજરાતી સુધીનો અભ્યાસ. ગુજરાત યુનિવિસિટી કાર્યાલય સાથે સંલગ્ન.

'લાલ પરી' (૧૯૮૩) એમનું બાળસાહિત્યનું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

જાલાવાડી ધરતી : વતનની લાક્ષણિકતાને હૂબહૂ કરતી પ્રજાસમ રાવળની ગીતકૃતિ.

ચં.ટો.

ઝાહિદ શિનોરવાળા : જુઓ, માછી બચુભાઈ સુખલાલ.

ઝાંઈવાલા દીનશાહ એફ. : બોધક રસિક વાર્તા 'બહેનની બલિહારી' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

ઝાંસીવાલા બેજનજી ફરદુનજી : પોતાના જીવનની કેટલીક ઘટનાઓને રસપ્રેરક શૈલીમાં નિરૂપતી પદ્યાત્મક કૃતિ 'બેજનની બેકસી' યાને બેજનની મુશીબતનો અહેવાલ' (બી. આ. ૧૯૫૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

ઝેર તો પીધાં છે જાણી જાણી - ખંડ ૧ (૧૯૫૨), ખંડ ૨ (૧૯૫૮), ખંડ ૩ (૧૯૮૫) : મનુભાઈ પંચોળી 'દર્શક'ની બુદ્ધ નવલકથા. લેખકે એમાં, બે વિશ્વયુદ્ધોની વિભીષિકાનાં સાક્ષી બનતાં પાત્રોની વિવિધ ધર્મ પરત્વેની કાલ્પના સમાનતર નિરૂપણ દ્વારા, કોઈ એક જ ધર્મનો આશ્રય ન લેતાં, સર્વધર્મોનાં શુભ-તત્ત્વોનો સમન્વય સાધતાં કલ્યાણરાજની ઝંખના પૂરી થશે એવો રચનાત્મક નિર્દેશ આપ્યો છે.

કૃતિના પ્રથમ ખંડમાં નાયક-નાયિકા સત્યકામ અને રોહિણીનો ગોપાળબાપાની વાડીમાં થતો ઉછેર, લગ્નમાં ન પરિણમતો તેમનો પ્રણય, ગોપાળબાપાનું અવસાન, શીતળાને કારણે દૃષ્ટિ ગુમાવી બેઠેલા સત્યકામનો આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, તેમાંથી બચી જતાં કેશવદાસ નામે ને સાધુરૂપે બૌદ્ધધર્મના વિશેષ અભ્યાસ નિમિત્તે વિદેશગમન, હેમન્ત સાથેનું રોહિણીનું લગ્ન ને વૈધવ્ય, દિવર અચ્યુતના ઘડતરમાં રોહિણીની સક્રિયતા વગેરે મુખ્ય ઘટનાઓ દ્વારા લેખકે ગોપાળબાપાની ધર્મપરાયણ સંવાવૃત્તિ અને સત્યકામ-રોહિણીની રુચિર પ્રણયકથાનું આલેખન કર્યું છે.

પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધે યુરોપમાં સર્જેલા વિનાશનો ભોગ બનેલાં-ઓના પુનર્વસવાટ માટે મથતાં જ્યોર્જ કલેમેન્થો, ભગિની કિશ્કાઈન, વોલ્ટર રેથન્યુ અને એમના કામમાં અવરોધો ઊભા કરનાર નાગ્રી-નેતા હેર કાર્લ જેવાં પાત્રોની વચ્ચે વસતા પંડિત કેશવદાસની નોંધપોથીરૂપે લખાયેલા કથાના બીજા ખંડમાં યુરોપનો ઈતિહાસ વિશેષ સ્થાન પામે છે. કૃતિના ત્રીજા ખંડમાં મહત્ત્વ ધારણ કરનાર અચ્યુતના ચરિત્રનો વિકાસ પણ આ ખંડમાં જ દર્શાવાયો છે.

વર્ષો પછી કેશવદાસ તથા ડૉ. અચ્યુતનું સ્વદેશગમન, રેથન્યુના પુત્રોની ભાળવણ માટે અચ્યુતનું ઈઝરાયેલ જવું, બીજા વિશ્વયુદ્ધ નિમિત્તે ભારતની બર્મા-સરહદે તબીબી સેવા આપતાં અચ્યુત-મર્સીનું પ્રસન્ન-દાંપત્ય તથા યુદ્ધ દરમ્યાન એમનું વિખૂટાં પડી જવું, નર્સ બનીને યુદ્ધમોરચે પહોંચેલી રેખા દ્વારા અચ્યુત-મર્સીનાં બાળકોનું જાતન કરવું, તેમ જ કથાંતે અચ્યુત, બાળકો અને રેખા તથા સત્યકામ અને રોહિણીનાં સુભગ મિલન જેવી ઘટનાઓ આલેખતા ત્રીજા ખંડમાં નવલકથાનું કથયિતવ્ય, યુદ્ધનાં તાદૃશ વર્ણનો અને સ્થવીર શાંતિમતિ સાથેની કેશવદાસ, જેમ્સ લેવર્ટી, ડૉ. અચ્યુત, બર્મા સેનાની ઓંગસો તથા જાપાની સેનાપતિ યામાશિટાએ કરેલ ધર્મમીમાંસારૂપે નિરૂપાયું છે.

વિશાળ ફૂલક પર પથરાયેલી આ કૃતિનું વસ્તુવિધાન અકસ્માતોના અતિરેકપૂર્ણ ઉપયોગને લીધે શિથિલ હોવા છતાં પ્રતીતિકર પાત્રનિરૂપણ અને પ્રસંગયોજના તથા ધ્યાનાર્હ ગદ્યશૈલી કૃતિની મહત્તા પ્રગટ થાય છે.

૨.૨.૬.

ઝેરજું : એકબીજાને સોગઠાં બનાવીને અને છેતરીને જીવતાં તેમ જ ચાહવાને નામે ઝેર વમતાં પાત્રોની આસપાસ નાટ્યકસબ બતાવતું મધુ રાયનું એકાંકી.

ચં.ટો.

ટર્નર રેલફ લિલી — ટોપીવાળા ચંદ્રકાન્ત અમૃતલાલ

ટર્નર રેલફ લિલી : પ્રસિદ્ધ ભાષાવિદ. એમણે 'કમ્પેરેટિવ એટિમોલોજિકલ રિક્શનરી ઓવ ઈન્ડો આર્યન' ઉપરાંત 'કમ્પેરેટિવ એન્ડ એટિમોલોજિકલ રિક્શનરી ઓવ નેપાલ' (૧૯૩૧) તેમ જ 'સમ પ્રોબ્લેમ્સ ઓવ સાઉન્ડ ચેન્જ ઈન ઈન્ડો આર્યન' જેવા ગ્રંથો આપ્યા છે.

ચં.ટો.

ટંકારવી અઝીઝ : વાર્તાસંગ્રહ 'લીલાઇમ સ્પર્શ' (૧૯૮૩) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ટાઈમટેબલ : જ્યોતીન્દ્ર દવેનો હાસ્યનિબંધ. જીવનની અનિશ્ચિતતા અને ટાઈમટેબલ બનાવવામાં તેમ જ એનું અનુસરણ કરવામાં પડતા દુઃખને અહીં નર્મનર્મ દ્વારા લક્ષ્ય કરાયાં છે.
ચં.ટો.

ટાંક કર્મસિદ્ધ (૧૯૧૩) : કવિ. જન્મ સિનગુરા (કચ્છ)માં. વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિ નૂતન કેળવણી મંડળમાં.
એમણે કાવ્યગ્રંથ 'ધિજોધરવર્ણન' આપેલા છે.
૨.૨.૬.

ટાંક જ્ઞાંત : વિદ્યાર્થીજીવન દરમ્યાન લખેલી છ નવલિકાઓના સંગ્રહ 'ગરીબની દુનિયા'માં ગામડાના જીવનની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિનો પરિચય આપવાના પ્રયાસ કર્યો છે. તેમાં વાર્તા કરતાં સમાજ-જીવનનાં ચિત્રો વિશેષ મળે છે.
નિ.વા.

ટાંક વજુભાઈ માધવજી (૧૮-૮-૧૯૧૫, ૩૦-૧૨-૧૯૮૦) : નાટ્યકાર, વિવેચક, વાર્તાકાર, પ્રવાસકથાલેખક. ૧૯૩૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૬માં ડિપ્લોમા, સિવિલ એન્જિનિયરિંગ. ૧૯૩૬થી ૧૯૪૫ સુધી ભાવનગર, અમદાવાદ, બનારસ વગેરે સ્થળે ઈન્જનેર. ૧૯૪૬થી સુરતમાં આર્કિટેક્ટ એન્જિનિયર તરીકે સ્વતંત્ર વ્યવસાય. નાટ્ય-અભિનય, દિગ્દર્શન અને નિર્માણક્ષેત્રે નોંધપાત્ર પ્રદાન. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત. સુરતમાં અવસાન.

એમણે ઐતિહાસિક ત્રિઅંકી નાટક 'વેલવનાં વિષ' (૧૯૫૭); સામાજિક ત્રિઅંકી નાટકો 'ઝંઝવાનાં જળ' (૧૯૬૧), 'કંઠારનાં છોરુ' (૧૯૬૪), 'નગરનંદિની' (૧૯૭૨); એકાંકીસંગ્રહો 'સતનાં પારખાં' (૧૯૫૫), 'નેફા મોરચે' (૧૯૬૩), 'રમતાં રૂપ' (૧૯૬૯) અને 'રૂપકિરણ' (૧૯૬૯); અઢાર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'સેનુ અને સરિતા' (૧૯૬૧), સોળ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'સરજત' તથા નાટ્ય-રૂપાંતરો 'પ્રણયનાં પૂર' (૧૯૫૨), 'નાટ્યવિહાર' (૧૯૫૮) અને 'નરબંકા' (૧૯૫૩) આપ્યાં છે.

આ ઉપરાંત એમણે 'ગ્રંથ' માસિકમાં વર્ષો સુધી ગુજરાતી નાટકોની સમીક્ષાઓ; સેમ્યુઅલ બેકેટ, લુઈજી પિરાન્દેલો, આયનેસ્કો, લોર્ક અને સાર્ગ જેવા વિદેશી નાટ્યવિદો વિશેના પરિચયલેખો તેમ જ નાટ્યલેખનનાં વિવિધ પાસાંને સ્પર્શતા અભ્યાસલેખો લખ્યાં છે. એમની અમેરિકા-પ્રવાસની કથા 'યજ્ઞ દેશની યાત્રાએ' ૧૯૭૫માં 'ગુજરાત મિત્ર'માં ક્રમશઃ પ્રગટ થઈ હતી.
૨.૨.૬.

ટિસોલ : 'ગુજરાતી વ્યાકરણ' (૧૯૮૨) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ટેલર જોસેફ વાન સોમરેન (જુલાઈ ૧૮૨૦, ૧૮૮૧) : વ્યાકરણકાર, કોશકાર. જન્મ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રના બેલગામમાં. પિતાનું નામ જોસેફ ટેલર. સોમરેન ટેલરે ઈંગ્લેન્ડના ઈલેક્સ યુગલમાં આવેલા ઓન્ગરની નિશાળમાં થોડાં વર્ષ અભ્યાસ કર્યો. ૧૮૪૩-માં વ્લાસગોના શાળામંડળની બી.એ.ની ઉપાધિ મેળવી. ત્યારબાદ હિન્દુસ્તાનમાં પ્રિન્સ્ટી ધર્મોપદેશક. સ્કોટલેન્ડના એડિનબરો નગરમાં અવસાન.

એમનું 'ગુજરાતી ભાષાનું લઘુ વ્યાકરણ' (૧૮૬૭) દિસડોલના પદેલા ગુજરાતી વ્યાકરણ પછીનું મહત્ત્વનું વ્યાકરણ છે. એમણે ગ્રજ/લાલ શાસ્ત્રીની સહાયથી 'વાતુસંગ્રહ' (૧૮૭૦) પણ આપ્યો છે. 'ઈશ્વરસ્તુતિનાં પદો' (૧૮૬૭), 'કાવ્યાર્પણ' (૧૮૭૭), 'કરારને લગતાં પ્રવેશબોધ' વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.
ચં.ટો.

ટોપીવાળા ચંદ્રકાન્ત અમૃતલાલ : (૭-૮-૧૯૩૬) કવિ, વિવેચક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૫૮માં મુંબઈની સેન્ટ એલિસ કોલેજમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૬૧થી ૧૯૬૫ દરમ્યાન પેટર્નદરની કે. એચ. માધવાણી કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ તરીકે દાંડાદની નવજીવન આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં જોડાયા. ૧૯૭૧થી ૧૯૮૪ સુધી એ જ કોલેજના આચાર્ય. ૧૯૮૪થી અમદાવાદમાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત ક. લા. સ્વાધ્યાય મંદિરના નિયામક. ૧૯૮૭માં જર્મની, બેલ્જિયમ, ફ્રાન્સ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ વગેરે દેશોનો યુરોપ-પ્રવાસ.

'મહેરામાણ' (૧૯૬૨) એમના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ છે; પણ એમની પ્રતિભાનો વિલક્ષણ આવિષ્કાર તો થયો એમના બૌદ્ધ કાવ્યસંગ્રહ 'કાન્ત તારી રાણી' (૧૯૭૧)માં. એમાં અનુભૂતિને વિશિષ્ટ ભાષાભિવ્યક્તિમાં ઢાળતી દુર્ગમ પ્રયોગશીલતા છે; તો 'પક્ષીનીશ' (૧૯૮૮) ની કાવ્યરચનાઓ વધુ ખુલ્લી અને વધુ પારદર્શક બનવા તરફ ઢળેલી છે. 'બ્લેક ફોરેસ્ટ' (૧૯૮૯) યુરોપીય સંવેદના નિરૂપતા કાવ્યસંગ્રહ છે. વિવેચનની ભાષાભિમુખ તરેહ આપેતા 'અપરિચિત અ અપરિચિત વ' (૧૯૭૫) એમના વિવેચનસંગ્રહ છે. 'હૃદ પારના હંસ અને આલ્બિટ્રોસ' (૧૯૭૫) -માં ફ્રેન્ચ પ્રતીકવાદી કવિતાના અનુવાદો અને પ્રતીકવાદ પરનો લઘુપ્રબંધ છે. 'મધ્યમાલા' (૧૯૮૨) માં મધ્યકાલીન કવિઓની રચનાઓને તથા અભિગમથી મૂલવવાનો ઉપક્રમ ધ્યાનાર્હ છે. 'પ્રતિભાષાનું કવચ' (૧૯૮૪) વિવેચનસંગ્રહ પશ્ચિમમાં પ્રગટેલી-વિકસેલી ભાષાવિજ્ઞાનલક્ષી, સંરચનાલક્ષી અને શૈલીવિજ્ઞાનલક્ષી વિવેચનના સંસ્કારો દર્શાવે છે. 'સંસર્જનાત્મક કાવ્યવિજ્ઞાન' (૧૯૮૫) નોએમ ચોમ્સ્કીના સંસર્જનાત્મક રૂપાંતરણ વ્યાકરણને આધારે કાવ્યનો વિચલન સિદ્ધાંત આપેતા એમનો શોધપ્રબંધ છે. 'આધુનિક સાહિત્ય સંજ્ઞા કોશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬), 'વિશિષ્ટ સાહિત્ય સંજ્ઞા કોશ' (૧૯૮૮) પણ એમણે આપ્યા છે.

એમના અનુવાદ-ગ્રંથોમાં બેકેટની આણવલ 'કલ્પો કે

કલ્પના મરી પરવારી છે' (૧૯૭૦) તેમ જ રિલ્કેની બે કૃતિઓ 'દુર્ઘને કરુણિકાઓ' (૧૯૭૬) અને 'ઓફિયસ પ્રતિ સોનેટો' (૧૯૭૭)નો સમાવેશ થાય છે. એમણે આધુનિક ગુજરાતી કાવ્યરચનાઓના અંગ્રેજી અનુવાદનું પુસ્તક 'કન્ટેમ્પરરી ગુજરાતી પોએટ્રી' (૧૯૭૨) પણ આપ્યું છે. 'મૈથિલી સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (૧૯૮૭) અનુવાદગ્રંથ પણ એમના નામે છે.

સ.વ્યા.

ટોપીવાળા વિનયચંદ્ર સી.: વાર્તાકૃતિ 'ઝેરી સંસાર અને મહાત્માનું મિશન' (૧૯૧૨) તથા 'શાન્તાકુમારી' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ટોલિયા પ્રતાપકુમાર જ., 'નિશાંત': 'સંત શિષ્યની જીવન સરિતા' (૧૯૭૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ અનંતરાય પરમાનંદદાસ, 'શાહબાજ' (૧૫-૧૧-૧૯૧૦, ૧-૧૧-૧૯૫૫): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. અંગ્રેજી-ફારસી સાથે બી.એ. ભાવનગરની માજીસ્ટ્રાલ કન્યાશાળા અને આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં, શિહારની મુની હાઈસ્કૂલમાં અને છેલ્લે ભાવનગરની ભાગોલાલ મગનલાલ કોમર્સ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ગાલ-બ્લેડર નૂટવાથી અવસાન.

'પાલવકિનારી' (૧૯૬૦) એમનું મરણોત્તર પ્રકાશન છે. આ સંગ્રહમાંનાં તેવીસ આખાં કાવ્યોમાંથી એકવીસ મુખ્યમસ છે અને છેલ્લે બે ગઝલો છે. ઉપરાંત એક તઝમીન પણ અહીં છે. ફારસી-ઉર્દૂ શબ્દો અને ગઝલ વગેરે કાવ્યસ્વરૂપોની ભાષામાં અર્થની અસલ મહત્તા આ કવિએ સ્થાપિત કરી છે એવો અભિપ્રાય વ્યૂહવાળો છે.

અં.દાં.

૬૬૨ અમૃતલાલ હરિભાઈ: પદ્યકૃતિ 'દેવીચરિત્ર ચન્દ્રિકા' (૧૯૨૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ અરજી હરિ: ભક્તકવિ. કચ્છ-વાગડના રહેવાસી. વ્યવસાયે શિક્ષક.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'અર્જુનવિલાસ' (૧૯૦૮)માં મુખ્યત્વે ભક્તિકાવ્યો છે. 'સંગીત સન્યાસાયણ સુદામા તથા ગોકર્ણાખ્યાન' (૧૯૦૩)માં પુરાણ પર આધારિત કથાવાર્તાનું પદ્યમાં આવેખન થયું છે.

નિ.વો.

૬૬૨ આશારામ મોરારજી: ભક્તિવિલાસ, બોધવિલાસ અને દંપતી-વિલાસ જેવા ત્રણ ખંડોમાં વિભાજિત પદ્યકૃતિ 'લીલામૃત-સાગર' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ એન. એલ.: પાલ્લીતાણા ભક્તિપ્રદર્શક નાટક મંડળી માટે રચેલ 'નૃસિંહાવતાર નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ કપિલરાય પરમાનંદદાસ, 'મજનૂ' (૩-૪-૧૯૮૨, ૧૯-૨-૧૯૫૯): કવિ. ફારસી વિષય સાથે બી.એ. અને અંગ્રેજી વિષયમાં એમ.એ. પંડિત યુગના કલાપી, બાલાશંકરથી શરૂ કરી કવિ 'સાગર' સુધીના ગઝલકારોની સૂક્ષ્મવાદી ને ફારસી રીતિની રંગદર્શી પરંપરાની અસરો મહદંશે ઝીલતી ગઝલોના અનુગામી કવિઓમાંના અગ્રગણ્ય ગઝલકાર. ડૉ. બટુકરાય પંડ્યા, મહેન્દ્ર 'સમીર' અને પ્રા. રજની જેમી દ્વારા સંપાદિત આ કવિના મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'સ્વપ્નમંદિર'માં ચાળીસ રચનાઓ છે. 'કલાપી, સુમન અને મિત્રમંડળ' (૧૯૭૮) એ દરબાર શ્રી વાજસુરવાળાના કથનને આધારે આલેખાયેલું, કવિ કલાપી સાથેનાં સુમન (વાજસુરવાળા દરબાર) અને મિત્રમંડળનાં સંમરણાત્મક લખાણોનું પુસ્તક છે.

વાર્તા, નિબંધ ને વિવેચનક્ષેત્રે સક્રિય આ ગઝલકારની રચનાઓમાંની પ્રૌઢિ અને ફારસી ભાષા પરનું પ્રભુત્વ નોંધપાત્ર છે.

કૌ.બ્ર.

૬૬૨ કમળાબહેન: મહદંશે અધ્યાત્મતત્ત્વને વિષય બનાવતાં તેમ જ શાસ્ત્રીય રાગરાગિણીઓ અને પરંપરાપ્રાપ્ત ભજનોના ઢાળમાં રચાયેલાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'પંકજ પરિમલ'નાં કર્તા.

કૌ.બ્ર.

૬૬૨ કાકુભાઈ જમનાદાસ: પદ્યકૃતિ 'પ્રભુ-પ્રસાદી' (૧૯૪૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ કાન્તિલાલ રતિલાલ (૧૬-૧૧-૧૯૨૪): જન્મ રાધનપુર. ત્યાંથી જ ૧૯૪૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૯માં મેડિકલ ડિપ્લોમા. કચ્છ જિલ્લામાં તબીબી વ્યવસાય.

'કટેક્વર', 'નારાયણ સરોવર' અને 'શમદેવીર' નામની કૃતિઓ એમના નામે છે.

કૌ.બ્ર.

૬૬૨ કુંવરજી કલ્યાણજી: સામાજિક નવલકથા 'ચન્દ્રબા અને બેચરસિંધ એક સંપૂર્ણ વાર્તા' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ કેશવલાલ અંબાલાલ: ચરિત્રલેખક, સંપાદક. એમના પુસ્તક 'ગામડાં અને સહકાર'માં ગ્રામજીવનને લગતા કેટલાક પ્રશ્નોની સરળ શૈલીમાં રજૂઆત થઈ છે. 'આધુનિક ગુજરાતના સંતો' માં ૧૮૫૨ પછીના ગુજરાતના સંતોના જીવન અને ધાર્મિક સિદ્ધાંતો વિશે માહિતી આપવામાં આવી છે. 'દયારામનાં ભજનો'માં દયારામની સિત્તેર કૃતિઓનું સંપાદન છે.

નિ.વો.

૬૬૨ કેસરબાઈ વલ્લભદાસ: સંસ્કૃત સુભાષિતોને અનુક્રમ પ્રસંગ-કથાઓનો સંગ્રહ 'કેસરકૃતિ': ૧ (૧૯૩૨) નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ ગોકળદાસ કોરજી: પદ્યકૃતિ 'સૌક્યનું સાલ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠકકર ગોપાળજી આર. -- ઠકકર નટુભાઈ રણછોડભાઈ

ઠકકર ગોપાળજી આર. : 'બોધદાયક કથાઓ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર ગોપાળજી ઓધવજી : નવલકથાકાર, નિબંધલેખક. એમની પાસેથી નવલકથા 'શેઠ કે શયતાન' (૧૯૨૩) ઉપરાંત 'શ્રી સુભોધરનાકર' (પાં. આ. ૧૯૬૩), 'સદ્બોધ સરિતા' (૧૯૫૫), 'સંતની વાતો' (૧૯૪૦) મળ્યાં છે. 'નુલસી રામાયણનાં મહાવાક્યો' (પુનર્મુદ્રણ, ૧૯૪૮)માં નુલસીદાસજીના રામાયણની ચિનનપ્રેરક પંક્તિઓનું વિષયાનુસાર સંકલન કરવામાં આવ્યું છે.
નિ.વા.

ઠકકર ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસ : 'મહાદેવવિરહશતક' (૧૯૭૫), 'સ્નેહલીલા' (૧૯૮૭) જેવી પદ્યકૃતિઓ, લાભ-યુભની આગાહીઓ વર્ણવતી કૃતિ 'પલ્લીપતન નિર્ણય' (૧૯૮૧) ઉપરાંત 'શ્રી વલ્લભાચાર્ય જીવનચરિત્ર' તથા હિન્દી કૃતિ 'નમનાજી કે ચાલીસ પદ' (૧૯૮૭)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર ધનશ્યામ (૧૯-૯-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ ખેડા જિલ્લાના દેશવી ગામે. ૧૯૬૯માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.ઈ. થઈ ૧૯૮૩ થી અમેરિકાના ટેક્સાસ રાજ્યમાં વસે છે. ત્યાં નાસા સાથે સંલગ્ન.
'ભૂરી શાહીના કૂવા કાંકે' (૧૯૮૭) એમનો કલ્પનોનું બધ દાખવતા કાવ્યસંગ્રહ છે.
ચં.ટા.

ઠકકર ઘેલાભાઈ ખીમજી : 'રામચરિત્ર નાટક' (૧૯૮૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર ચંદ્રકાન્ત, 'મહ' : સામાજિક વિષયવસ્તુને આધારે લખાયેલાં છ એકાંકીઓ અને ચાર સંગીતકાઓનો સમાવેશ કરતી 'બાળનાટ્યમાળા' (ભા. ૧ થી ૪)ના કર્તા.
નિ.વા.

ઠકકર ચીમનલાલ દુલ્લવરામ : નવલકથા 'આખંડચરિત્ર' - ભા. ૧ ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર ઇગ્નલાલ વિઠ્ઠલદાસ : સામાજિક વાર્તા 'સદ્ગુણ રસસમાજ' (૧૯૮૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર જગજીવનદાસ વસનજી : ત્રિઅંકી નાટક 'રાજ સત્યવૃત નાટકની હકીકત'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર જયરામ નારાયણજી : પ્રવાસલેખક. કચ્છ-અંજારના રહેવાસી. 'જંગબાર ભાટિયા પ્રવાસ' (૧૯૮૪)માં પૌતાના જંગબાર નિવાસ દરમ્યાન થયેલા અનુભવોનું વર્ણન તથા કેટલાક ઉપધોગી સૂચનો આપ્યાં છે.
નિ.વા.

ઠકકર જીવરાજ હરજીવન : બાળપ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'કળજીવનો કીતક' (૧૯૨૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર ઝવેરભાઈ શિવજીભાઈ : 'છપ્પનના દુકાળ વિશે કવિના' (૧૯૦૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર ત્રિભુવનદાસ વિઠ્ઠલદાસ : 'જ્યજ્યવંતીની વાર્તા' (૧૯૯૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર દશરથભાઈ પ્રભુદાસ (૧૨-૧૦-૧૯૩૨) : વિવેચક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના વિઠ્ઠલપુરમાં. ૧૯૫૫માં અલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજ, મુંબઈથી તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૮માં રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૫માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૧-૬૨માં અધ્યાપન કર્યા પછી ૧૯૬૩-૬૫ દરમિયાન પ્રભુદાસ ઠકકર કૉલેજના આચાર્યપદે. અત્યારે ત્યાં રાજ્યશાસ્ત્રના અધ્યાપક.
'ગુજરાતી સાહિત્યમાં સૂફી રહસ્યવાદ' (૧૯૮૮) એમનું મહાનિબંધનું પુસ્તક છે.
ચં.ટા.

ઠકકર દામોદર કેશવજી : પદ્યકૃતિ 'સરતી ગુખડી ને સિદ્ધપુરની યાત્રા' (૧૯૭૨)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર દુર્લાભજી જૂઠાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'બહાદુરવિરહબાવની' (૧૯૯૨) તથા 'જમંગળા હાથીની વાર્તા' (૧૯૦૬)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર દેવજી ગોવર્ધનદાસ : 'ગુજરાતી ગંગાગી શિક્ષક અને શબ્દકોશ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ઠકકર નટવરલાલ મોહનલાલ : હાગીના પર્વના મહિમા કરતી ગીતિ-નાટ્ય પ્રકારની દ્વિઅંકી કૃતિ 'હુતાશણી'ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ઠકકર નટુભાઈ રણછોડભાઈ, 'કલ્યાણયાત્રી', 'યાત્રિક' (૧૪-૧૧-૧૯૩૭) : વાર્તાકાર, જન્મ મંગાડી (જિ. ગાંધીનગર)માં. ૧૯૫૭માં એસ.એસ.સી., ૧૯૬૧માં બી.એ., ૧૯૬૩માં એમ.એ., ૧૯૭૩માં એલ.એલ.બી. પ્રારંભ શિક્ષક પછી અધ્યાપક. ૧૯૭૯થી સ્વામીનારાયણ આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં આચાર્ય.
'મોગરે મહેકયાં ફૂલ' (૧૯૬૮), 'મીણુ માટી ને માનવી' (૧૯૬૯), 'પચ્ચરના ઘરિયાને આવ્યા હિલ્લોળ' (૧૯૮૨), 'લોમડામાં એક રાજ મીઠી' (૧૯૮૪), 'નુલસી મારા આંગણની' (૧૯૮૬), '554, બફેલા ગ્રાવ' (૧૯૮૨), 'ઉરનાં એકાંત મારાં ભડકે બગે' (૧૯૮૧), 'તાલાના ભાભોજી તેર મણના' (૧૯૮૬), 'ફૂલ બને અંગારા' (૧૯૮૬) જેવાં એમનાં પુસ્તકોમાં વ્યક્તિ અને સમષ્ટિના સંદર્ભો આલેખીને માંગલ્યદર્શી અને વિચારપ્રેરક પ્રસંગોની ફૂલગૂંથણી કરવામાં આવી છે. '554, બફેલા

ગ્રાવ'માં એ ૧૪ પ્રકરનાં અમેરિકાના પ્રસંગો આવેખાયા હોયથી એની વ્યાવર્તકતા નોંધપાત્ર બને છે. 'ઉરનાં એકાંત મારાં ભડકે બળે' અને 'તાલાના ભાભોજી તેર મળના' એ પુસ્તકોમાંની, ટૂંકીવાર્તાના બંધમાં બેસતી કેટલીક રચનાઓ નોંધપાત્ર છે.

સં.વ્યા.

૬૬૨ નરભેરામ રણછોડદાસ : બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકરનાં ચૂરણોનો પદ્યમાં મહિમા કરતી પુસ્તિકા 'ચુરણનાં ચટકાં' (૧૯૧૨); પદ્યકૃતિ 'નર્મદાજીનો ગરબો, આરનો અને અષ્ટાભુ' (૧૯૧૨) અને અંતે 'યાગ' સહિત પદસ્વરૂપની સત્તાવીસ રચનાઓની પુસ્તિકા 'નિર્ભય પદસંગ્રહ/ઓરછવ પદમાળા' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ નંદલાલ મોહનલાલ, 'અનુભવાનંદજી', 'આનંદપ્રિય', 'લાલજી નંદા' (૧૦-૧૧-૧૯૧૨): ૧૨મ્ પાલિતાણા જિલ્લાના ગારિયાધારમાં. અભ્યાસ અંગ્રેજી ચાર ધોરણ સુધી. એન.એમ. ૬૬૨ની કંપનીના સ્થાપક, સંચાલક. ૧૯૧૪-૧૫ દરમ્યાન પુસ્તક-પ્રચાર માટે પૂર્વ આફ્રિકાના પ્રવાસ.

એમણે 'સંભાજી મોહના' (૧૯૭૫), 'બાજીશવ મસ્તાની' (૧૯૭૫) જેવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ અને 'અપાઢી યૌવન' (૧૯૭૫) જેવી સામાજિક નવલકથા આપી છે. 'ત્રિભુવન-મોહિની' (૧૯૭૩), 'રત્નમોહિની' (૧૯૭૩) અને 'મનમોહિની' (૧૯૭૩) માં પ્રેમકથાઓ છે. 'સ્વરૂપમોહિની' (૧૯૭૪) માં બે પૌરાણિક લઘુ નવલકથાઓ છે. આ ઉપરાંત એમણે બીજાં પાંચત્રીસેક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

સં.ટા.

૬૬૨ નાનજી મૂળજી : 'સાધવજી શર્માનું જીવનવૃત્તાંત' (૧૯૧૪) નો કર્તા.

નિ.વા.

૬૬૨ પરભુદાસ વાલજી : વાર્તાસંગ્રહ 'રત્નપૂતાણી અને બીજી વાનો' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ પુરુષોત્તમ કલ્યાણજી : નવલકથા 'મણિ અને માધવ' ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ પોપટલાલ ધારસી : બસા વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલા કચ્છના સંત-કવિનું જીવનચરિત્ર 'ત્રિકમ ચરિત્ર' (૧૯૩૧) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ પ્રવીણ ત્રિભુવનદાસ (૧૮-૨-૧૯૩૮): હાસ્ય-નિબંધલેખક. ૧૨મ્ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૧ માં બી.કૉમ. ૧૯૬૩ માં એમ.કૉમ. લંડન કૉલેજ ઓફ પ્રિન્ટિંગમાંથી ડી.પી.એ. ૧૯૬૫ માં સરનું સાહિત્ય મુદ્રણાલય, અમદાવાદમાં પ્રેસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ અને મેનેજર. પછીથી ગુજરાત રાજ્યના સરકારી પ્રિન્ટિંગ અને સ્ટેશનરી વિભાગના નિયામક.

એમણે 'વિનોદી દુયકા' (૧૯૬૪), 'શ્રેષ્ઠ તીર્થ ધરવાળી' (૧૯૭૩), 'જીવનના રંગ' (૧૯૭૪), 'હારમાં જીત' (૧૯૭૫) તથા 'લગ્નજીવનમાં ૧ લા એ ગ્રેડનો પુરુષ' (૧૯૭૬) જેવાં હળવા-ગંભીર નિબંધોનાં પુસ્તકો ઉપરાંત 'મુદ્રણશાસ્ત્ર' (૧૯૭૪), 'કૃષોભ કળા' (૧૯૮૦), 'બર્થનિરુગ કળા' (૧૯૮૦), 'મુદ્રણના અંદાજ અર્થની ગણતરી' (૧૯૮૦), 'મુદ્રણકળા' (૧૯૮૧) જેવાં ગ્રંથનિર્માણવિષયક પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

૬૬૨ ભરત : કવિ. ગુજરાતી અસ્તિત્વવાદી કવિતાધારનાં એક-તાલીસ અઠાંદસ કાવ્યોના સંગ્રહ 'સોનેરી મૌન' (૧૯૬૪) માં મૃત્યુસંદર્ભે અસ્તિત્વને ગામવાની મથામણનું સંવેદન પ્રધાન છે. અધ્યાત્મ-અનુભૂતિનાં પંચાવન છંદોબદ્ધ કાવ્યોના સંગ્રહ 'કૃપાસ્પર્શી' (૧૯૬૭) માં આરંભે કેટલાંક મુક્તકો અને અંત-ભાગમાં કવિની અધ્યાત્મ-અનુભૂતિના કેટલાક પત્રો છે.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ ભીખાભાઈ છેટાલાલ : પ્રધાનતયા પતિપ્રેમને વિષય બનાવતી સાંસારિક કથા 'શ્રી નવીન રસિક મેનો' (બી. આ. ૧૯૩૦) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ ભીમજી રવજી : પદ્યકૃતિ 'સન્માર્ગદર્શક' : ૧ અને નાટ્ય-કૃતિ 'સન્મિત્ર નાટક' ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ મણિરામ : પદ્યકૃતિ 'તુરયાના સંબોધ મનોરંજક ખ્યાલો' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ મયારામ વિ. : કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'પ્રણયજ્યોતિ' (૧૯૩૨) અને 'બલિદાનની સત્ય ઘટના કિંવા દિવ્ય દામ્પત્ય પ્રેમ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ મહેન્દ્ર પીતાંબરદાસ, 'છોટમ્' (૧૦-૬-૧૯૩૨, ૧૬-૧૦-૧૯૮૬): ૧૨મ્ પારંગંદરમાં. દ્વારિકા તાલુકાના વરવાળામાં પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. મૅટ્રિક મુંબઈથી. વેપારી નાકરી. 'હસાહસ' બાલમાસિકના નંત્રી. 'હસાયશ' કાર્યક્રમોના યોજક. મુંબઈમાં અવસાન.

'છોટમ્'ની કટાક્ષિકા' (૧૯૬૩) કટાક્ષકાવ્યપુસ્તિકા છે; ૧૨મારે 'છોટમ્'ના છબરડા' (૧૯૭૬) માં હાસ્યનિબંધો છે.

સં.ટા.

૬૬૨ માવજી હરિદાસ : ભાષાશાસ્ત્રવિષયક ગ્રંથ 'સુઆલિલી ભાષા' (૧૯૮૪) તેમ જ પદ્યકૃતિ 'આર્યસુબોધમાળા' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ મૂળજી હરખજી : નાટ્યકૃતિ 'ચંદ્રપ્રભા નાટક ... ફારસ' (૧૯૮૪) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

૬૬૨ મોરારજી છગનલાલ — ૬૬૨ સુંદરજી પુંજભાઈ

૬૬૨ મોરારજી છગનલાલ, 'વિશ્વમિત્ર': ઐતિહાસિક નવલકથા 'સંત બજરામ અને પતિતા'(૧૯૫૩), 'અણુપ્રીછયાં હેત'(૧૯૫૭), 'કિનો વિજય'(૧૯૫૮), 'આત્મવંચના'(૧૯૫૯) તથા બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ 'બે બહેનો'(૧૯૫૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ મોહનલાલ વ. : બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ 'છીપલાં'(૧૯૪૪) તથા 'ઝરમર'(૧૯૫૫) ના કર્તા.

નિ.વે.

૬૬૨ રણછોડદાસ ભીમજીભાઈ : ગૌડ બંગાળના મહારાજા ગોપીચંદને કેન્દ્રમાં રાખી રચેલો 'ગોપીચંદ ખેલના ગાયનરૂપી ઓપેરા'(૧૯૪૫) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ રતિલાલ ભનજી, 'મસ્તીખોર': પ્રસંગનિરૂપણ કરતા અને અંતે બોધ આપતા પ્રસંગોનું પુસ્તક 'ખલકના ખેલ': ૧ (૧૯૨૯) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ રમણ : પરંપરાગત સાત ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'સમાજની શેતરંજ'(૧૯૫૪) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ રાઘવજી પ્રાગજી : ધર્મપ્રધાન પદ્યરચનાઓનો સંગ્રહ 'સંતારાંત દર્શણ' ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ રામુ પરમાનંદ, 'ગખીદાસ', 'મુ. દ. ર.' (૧૮-૯-૧૮૯૮, ૭-૯-૧૯૬૭) : બાળસાહિત્યકાર. 'મિત સામે મોરચો'(૧૯૫૮) માં હજીવી શૈલીએ કહેવાયેલી કિશોરકથાઓ છે. 'ધારાપુરીનો ખજનો' - ભા. ૧-૨ માં અનુદિત વાર્તાઓ છે. આ ઉપરાંત 'દિવાના'(૧૯૨૪) નવલકથા પણ એમણે લખી છે.

કી.બ્ર.

૬૬૨ લલ્લુભાઈ જગજીવનદાસ : 'ભિક્ષુ અખંડ આનંદજી'(૧૮૭૪, ૪-૧-૧૯૪૨) : ચરિત્રલેખક, સંપાદક, અનુવાદક. ખેડા જિલ્લાના બોરસદના વતની. છ-સાત વેારણ સુધીનો અભ્યાસ વતનમાં. ત્યારબાદ ખંભાત પાસેના સારોદ ગામમાં કરિયાણાનો વેપાર. ૧૯૦૪માં શિવાનંદ સ્વામી પાસે સંન્યસ્ત-દીક્ષા. સસ્તા ભાવે ઉત્તમ પુસ્તકો આપવાની યોજના સિદ્ધ કરવા મુંબઈ તથા અમદાવાદમાં 'સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય'ની સ્થાપના તથા પ્રાચીન-મધ્યકાલીન કૃતિઓના સંચયો અને જીવનલક્ષી સાહિત્યનું પ્રકાશન.

એમણે 'આદર્શ ચરિત્ર સંગ્રહ'(૧૯૪૧), 'ભારતના વીરપુરુષો'(૧૯૪૦), 'મહાત્મા સરયુદાસજી'(૧૯૪૧), 'સ્વામી ચમતીર્થ'(૧૯૪૦), 'પ્રીતમદાસની વાણી'(૧૯૪૦), 'સોનેરી સૂચનો અને સુવિચાર સામગ્રી'(૧૯૩૫), 'સામાજિક ટૂંકીવાર્તાઓ'(૧૯૩૭) વગેરે જીવનચરિત્રો, સંપાદનો, ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક પુસ્તકોના અનુવાદો, ચિંતનપ્રેરક પુસ્તકો અને અનેક ગ્રંથમાળાઓ પ્રકાશિત કર્યાં છે.

નિ.વે.

૬૬૨ લવજી ડાહ્યાભાઈ : કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'મારું સ્વપ્ન'(૧૯૧૬) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ લવજી માવજી : પદ્યકૃતિ 'પરમાનંદ વિરહભાવની'(૧૯૧૬) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ લવજી માંડણ : નવલકથા 'મહેન્દ્રમુક્તા કિવા પ્રેમજવાળા'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ લીલાધર હરિદાસ : કચ્છી કવિ કૃષ્ણદાસની મૂળ કચ્છી ભાષાની રચનાઓનો ગુજરાતીમાં પદ્યાનુવાદ (સારાંશ સહ) રજૂ કરતી પુસ્તિકા 'કચ્છી ભાષાની કવિતા'(૧૯૬૯) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ વનમાળીદાસ મોતીલાલ : દેવીપ્રેમને વિષય બતાવતી પદ્ય-રચનાઓનો સંગ્રહ 'પ્રેમરત્ન ભજનાવળી'(૧૯૦૬) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ વસનજી પરમાણંદ : ગદ્યકૃતિ 'તરત ઢાન ને મહાપુણ્ય': ૧-૨ (૧૮૮૯) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ વાડીલાલ પી. : 'વસંત-રજબ'(૧૯૬૧), 'લાખણાં મોતી'(૧૯૬૨), 'સાતરંગી મહેલ'(૧૯૬૨), 'સુંદરગઢનો મહેલ'(૧૯૬૨), 'મિતનમાલા'(૧૯૬૩), 'ભાભારામ' વગેરે બાળ-વાર્તાઓના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ વિઠ્ઠલભાઈ આચારામ : 'સંધિકાદાસનું જીવનચરિત્ર'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

૬૬૨ વ્રજલાલ જાદવજી : 'નિર્ભાંગી કુસુમ'(૧૯૧૨), 'નવીન સંન્યાસી'(૧૯૧૪), 'ગુલસાના અથવા આદર્શ અભાગ'(૧૯૧૫), 'વનવાસિની'(૧૯૧૬), 'અકબર રાજ રહસ્ય'(૧૯૧૬), 'કંગાલ કેટી અથવા સ્નેહસંબંધ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૧૬), 'દગાખાજ દુનિયા'(૧૯૧૬), 'પિશાચિની કે પ્રેમદા'(૧૯૧૭), 'રાજ-નીતિક પડ્યોત્ર અથવા મરુભૂમિની મોહિની'(૧૯૧૮), 'પ્રતાપાદિત્ય'(૧૯૨૦) જેવી સામાજિક-ઐતિહાસિક નવલ-કથાઓ; જીવનચરિત્ર 'મહાન એલેક્ઝાંડર' તથા 'અસલી સચિત્ર કોકશાસ્ત્ર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૬૬૨ સુંદરજી પુંજભાઈ (૧૮૬૫, -) કવિ, નવલકથાકાર, નાટ્ય-લેખક. જન્મ રાજકોટમાં. સાધારણ કેળવણી લીધા પછી મુદ્રણ-પ્રકાશનનો વ્યવસાય.

એમણે વિવિધ પ્રકારના સદ્ગુણોનો મહિમા કરતી, દોહરા અને સોરઠા તેમ જ અન્ય વૃત્તોમાં લખાયેલી કૃતિઓના બે સંગ્રહો 'શ્રી સુંદર સહસ્રી' અને 'સુંદર સપ્તશતી', આખ્યાનસ્વરૂપની કૃતિ 'ચંદ્રસેન અને ચંદ્રકા' (૧૮૮૯) તેમજ અન્ય કાવ્ય-

કૃતિઓ 'પ્રાસ્તાવિક પ્રભોધિની', 'મોક્ષમાર્ગ', 'શંકરની સ્તુતિ' અને 'સુંદર સંગીત' (૧૯૩૭) આખ્યાં છે.

અગિયાર પ્રકરણમાં વિમકત નવલકથા 'વીરવટ અને રૂપાળી રાણી': ૧ (૧૯૧૫) માં રાજકુંવર વીરવટના શૌર્યનો મહિમા વર્ણવાયો છે. 'રાજપરંગ' એમની અન્ય નવલકથા છે. વ્યભિચારીની દુર્દશા દર્શાવતા પાંચ અંકના 'વ્યભિચાર દુઃખદર્શક નાટક'માં ઉપદેશનો સૂર છે. 'સુશીલ ચન્દ્રિકા' અને 'જુગાર દુઃખદર્શક' એમની અન્ય નાટ્યકૃતિઓ છે.

આ ઉપરાંત, 'સુંદર સતસાઈ' (બી. આ. ૧૯૫૫) તેમ જ 'સુબોધ ગાયક / સુબોધ ગાયન' પણ એમના નામે છે.

કી.બ્ર.

૬૬૨ હરિપ્રસાદ ત્રિભુવનભાઈ, 'સ્નેહાસ્ત્ર' (૫-૮-૧૯૩૨): વિવેચક. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના ભલાડામાં. ૧૯૫૪ માં બી.એ. ૧૯૬૦ માં એમ.એ. ૧૯૬૭ માં પીએચ.ડી. ડભોઈ આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજમાં અધ્યાપક.

એમના શોધપ્રબંધ 'પ્રેમસાખી પ્રેમાનંદ' (૧૯૭૧) માં સ્વામી-નારાયણ સંપ્રદાયના મધ્યકાલીન કવિ પ્રેમસાખી પ્રેમાનંદના જીવન અને કવન વિશેનું નિરૂપણ છે. એ જ કવિની કૃતિ 'નુલસીવિવાહ' (૧૯૭૦) માં પાંચઠ પદોનું તેમ જ 'શિક્ષાપત્રી' (૧૯૭૪) નું સંપાદન પણ એમણે કર્યું છે. 'સંત-સાહિત્યનો સ્વાધ્યાય' (૧૯૭૭) એમનું મધ્યકાલીન કાવ્યપ્રકારો અને સંતકવિઓની કેટલીક કૃતિઓની પરિચયાત્મક સમીક્ષા કરતું વિવેચનાત્મક પુસ્તક છે.

નિ.વા.

૬૬૨ હરિવાલ જીવણલાલ: નવલકથા 'ઝેરની પ્યાલી' અને 'પૃથ્વી-રાજ ચૌહાણ' તેમ જ 'આલ સાગર' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

૬૬૨ ગિરધરલાલ ભાણજી: 'ભાઈ પરમાણંદની આત્મકથા' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

૬૬૨ નારાયણ વિસનજી, 'મૌર્ચિખ', 'હિંદ ત્રિમૂર્તિ' (૧૭-૨-૧૯૮૦, ૧૭-૨-૧૯૩૮): નવલકથાકાર, કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. શાળામાં થોડો ગુજરાતીનો અભ્યાસ કર્યા પછી અંગ્રેજી-સંસ્કૃતનો ખાનગી રીતે અભ્યાસ. ફારસી, ઉર્દૂ, મરાઠી, બંગાળીની પણ જાણકારી. નાની વયથી નાટક કંપનીઓમાં અભિનેતા. હૃદય બંધ પડવાથી મુંબઈમાં અવસાન. એમના સૌથી વધુ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા છે.

'પ્લાસીનું યુદ્ધ અથવા ક્વાઈવનું કપટનંત્ર' (૧૯૦૫), 'હવદી-ઘાટનું યુદ્ધ અથવા અકબરનો પરાજય' (૧૯૦૬), 'પંચિની અથવા ભરમીભૂત ચિતોડ' (૧૯૧૦), 'હમ્મીરહઠ અથવા રણ-થંભારનો ઘેરો' (૧૯૧૪), 'અનંજભદ્રા અથવા વલભીપુરનો વિનાશ' (૧૯૧૮), 'કચ્છનો કાર્તિકેય અથવા જડેજા વીર ખેંગાર' (૧૯૨૨), 'મહારાણી મયાજીલ્લા અથવા ગુજરાતની માતા' (૧૯૨૪), 'અમર ગર્જના અથવા સુપુષ્પિત અને જાગરણ' (૧૯૩૦) જેવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ તેમ જ 'આજકાલનો સુધારો કે

રમણીય ભયંકરતા', 'મુઘ્લા મીનાક્ષી', 'કુસુમકંટક અથવા રમણી કે રાક્ષસી', 'બાળવિધવા કલ્યાણી' જેવી સામાજિક નવલકથાઓ એમણે આપી છે. એમનાં નાટકોમાં 'માલવકેતુ' (૧૯૨૭), 'સંસારપારિજાત', 'કૃષ્ણભક્ત બોડાણો' મુખ્ય છે. એમના 'કાવ્ય-કુસુમાકર' (૧૯૩૯) કાવ્યસંગ્રહમાં સંસ્કૃતનો સંસ્પર્શ છતાં કલ્પનાશક્તિ ઓછી પડી છે. આ ઉપરાંત ઇતિહાસ, ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન આદિને લગતાં તેર જેટલાં પુસ્તકો એમણે આખ્યાં છે.

સં.ટો.

૬૬૨ પ્રાણજીવન ઓધવજી: જીવનચરિત્ર 'રામચન્દ્ર' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

૬૬૨ વિસનજી ચતુર્ભુજ (૧૯ મી સદીનો પૂર્વાર્ધ): નવલકથાકાર, જીવનચરિત્રકાર. ખ્યાત નવલકથાકાર નારાયણ વિસનજી ૬૬૨ ના પિતા.

એમણે 'કચ્છનો કાર્તિકેય અથવા જડેજા વીર ખેંગાર' (૧૯૨૨) નામે નવલકથા તથા 'શ્રી અમૃતલાલ ચરિત્ર' (૧૯૭૭) આખ્યાં છે.

ર.ર.દ.

૬૬૨ અંબાલાલ મોતીલાલ: નવલકથા 'ગુણલક્ષ્મી' (બી. આ. ૧૯૨૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

૬૬૨ ઉમિયારાંકર જીવણલાલ (૧૮-૧૦-૧૯૦૫): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ સલુણ (નડિયાદ) માં. ૧૯૫૪ માં મેટ્રિક. ૧૯૨૮ માં ઈન્ટર-મિડિયેટ: ચિત્રકલા. ૧૯૩૩ થી ૧૯૭૦ સુધી આણંદની વિવિધ ડાઈરેક્ટોરિયામાં ચિત્ર અને ભાષાના શિક્ષક. ત્રણ વર્ષ 'બાલમિત્ર' માસિકના નંત્રીપદે.

એમણે 'મોજડીનાં મૂલ્ય' (૧૯૨૯), 'લાકડાના પોપટ' (૧૯૩૦), 'દાંગવની ઘોડી' (૧૯૩૧), 'કાર્તિકેયઓ' (૧૯૩૨), 'કલ્પવૃક્ષ' (૧૯૩૬), 'ગુરુને કાળે' (૧૯૩૭) વગેરે બાળવાર્તાઓ; પ્રવાસવર્ણન 'શ્રી જગનાથ મહાદેવ' (૧૯૪૦), 'વન-મહેફિલ' (૧૯૫૬), 'શ્રી રણછોડ સ્તવન' (૧૯૫૮), 'ગાયત્રીનાં ગાન' જેવાં નાનાં-મોટાં પચાસેક મૌલિક પુસ્તકો તથા 'ગીતમંજરી ગ્રંથાવલિ' (૧૯૬૬) માં 'બટુક વડવો', 'ગૌરવવંતા ગરબા'—ભા. ૧-૨, 'લગ્નગીત સૌરભ'—ભા. ૧-૨ અને 'મંગલગીત' જેવાં સંપાદિત પુસ્તકો આખ્યાં છે.

ર.ર.દ.

૬૬૨ ઓધવજી મુરારજી: હિન્દુસ્તાની, ઉર્દૂ, ગુજરાતી, મરાઠી અને કર્ણી ભાષાઓમાં રચેલી પદ્યકૃતિ 'પંચરાશિ બનજારા' (ત્રી. આ. ૧૯૮૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

૬૬૨ કમલેશ દયારાંકર (૩૦-૧-૧૯૧૨, ૯-૫-૧૯૭૯): મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ફિલ્મ ને રંગભૂમિના ક્ષેત્રે સક્રિય. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૯ સુધી સોનગ એન્ડ ડ્રામા ડિવિઝન, દિલ્હીના નિયામક. પછી આકાશવાણી, અમદાવાદમાં સિનિયર સ્ક્રિપ્ટ રાઈટર. એમણે 'વિપ્લવ અંગારા' (૧૯૫૭) નામક નાટક આખ્યું છે.

સં.ટો.

ઠાકર કાનજી ઓધવજી — ઠાકર ધનંજય નર્મદાશંકર

ઠાકર કાનજી ઓધવજી : ત્રિઅંકી ગદ્ય-પદ્યાત્મક નાટક 'પ્રહલાદ-ચરિત્ર' (૧૮૮૪), 'શ્રવણકથા' તથા 'રઘુપતિ વિનોદ' (૧૮૮૩) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ઠાકર કાશીરામ માણકેશ્વર : નાટક 'કોટલયકુઠાર' (૧૯૧૮) અને 'વીર નંદિની' ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ઠાકર કાળીદાસ નાનજી : નાટક 'સિતમે સ્વેતાન ફરેબે અઝાઝીલ યાને તેખમે તાશીર સોખતે અસર' (૧૮૮૨) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ઠાકર ખીમજી મૂળજી : કચ્છના જલપુરી ગામના વતની. પદ્યકૃતિ 'પરસ્તીસંગ દુઃખદર્શક' (૧૮૮૨) એમના નામે છે. નિ.વે.

ઠાકર ગોવિંદભાઈ બાલાશંકર : શિશુસાહિત્યમાળાના ૪૯મા પુષ્પ તરીકે પ્રકાશિત પુસ્તિકા 'અગાથી' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૦), 'નિસરણી' - ભા. ૧-૧૦ (અન્ય સાથે, ૧૯૪૨) 'બાલસુભાષિત મંજરી', 'બાલભજન સંગ્રહ' (અન્ય સાથે) તથા 'બચુ' ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ઠાકર ધનશ્યામ મણિલાલ, 'શ્યામ' (૨૩-૧૨-૧૯૧૧, ૨૪-૮-૧૯૫૮) : કવિ. જન્મ વતન નડિયાદમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. ખેતીનો વ્યવસાય. અમલુ રાષ્ટ્રગાતા, ઝનુ, ઉત્સવ, સ્નેહ ને ભક્તિનાં કાવ્યોના સંગ્રહ 'પાંદડી' (૧૯૫૪) અને પ્રકૃતિ, સમાજ, કલા, યુજ અને રાષ્ટ્રને લક્ષિત કરતાં ગીત, ગઝલ અને મુક્તકનો સંગ્રહ 'ફાલગુની' (૧૯૫૮) તેમ જ 'સૂની પડી રે સિતાર' (૧૯૫૯) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે હિંદી અને ઉર્દૂમાં પણ લેખન કર્યું છે. ૫ા.માં.

ઠાકર છોટાલાલ મંગળજી : દાંતના રાજવીના અવસાન નિમિત્તે લખેલી પદ્યકૃતિ 'જસવંતવિરહ' (૧૯૧૦) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ઠાકર જગદીશચન્દ્ર ઉમિયાશંકર (૨૭-૧-૧૯૪૧) : કવિ. જન્મ આણંદમાં. ૧૯૬૮માં ઈતિહાસ વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૦માં એમ.એ. એન.સી.સી. ઓફિસમાં હિસાબનીશ. એમણે પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'ગંગતરંગ' (૧૯૮૦) આપ્યાં છે. ૨.૨.૬.

ઠાકર જમનાદાસ વસનજી : નાટક 'મયૂરધ્વજ' (૧૯૧૩) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ઠાકર જમંતિલાલ કલ્યાણજી, 'જ્યાંત ઠાકર' (૬-૪-૧૯૨૩) : કવિ. જન્મ ટીકર (રણની)માં. ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪માં બી.એ. યુનાઈટેડ ઈન્ડિયા ઈન્સ્ટિટ્યુટ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૮૩માં નિવૃત્ત. એમણે પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'સંવેદના' (૧૯૮૨) આપ્યો છે. ૨.૨.૬.

ઠાકર જયવંત દયાશંકર (૫-૫-૧૯૧૫) : નાટ્યકાર, નાટ્યવિદ.

જન્મ નડિયાદ તાલુકાના મહેલાવ ગામે. ૧૯૩૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૯માં બી.એ.ની પરીક્ષા આપી. ૧૯૪૪માં ઉદ્યોગકર સાથે કલકત્તામાં ત્રણ માસનો સહવાસ. ૧૯૪૮માં 'નાટક' નામના પાંચિકના પ્રકાશનનો પ્રારંભ. ૧૯૪૯માં 'પ્રજ્ઞશક્તિ' સામાજિકના તંત્રી. ૧૯૫૦માં મ. સ. યુનિવર્સિટીના નાટ્યવિભાગના અધ્યક્ષ. સજ્જનામું આપી છૂટા થયા પછી ફરી મ. સ. યુનિવર્સિટી સાથે ૧૯૫૫ થી ૧૯૬૦ સુધી સંલગ્ન. ૧૯૬૦માં એચ. કે. કૉલેજ, અમદાવાદમાં નાટ્યવિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૭૦માં ગુજરાત કૉલેજમાં નાટ્યવિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૬૮માં ઈસ્ટ આફ્રિકાનો અને ગ્રીસનો, ૧૯૭૫માં સમરકંદ બુખારા અને મોસ્કોનો, ૧૯૭૬માં ઈસ્ટ જર્મનીનો પ્રવાસ. ૧૯૬૮માં ઓક્રિટગ માટે સંગીત નાટક અકાદમી, ન્યુ દિલ્હીનો રાષ્ટ્રીય એવોર્ડ, ૧૯૭૧માં રણજિતરામ સુવર્ણચન્દ્રક અને ૧૯૮૬માં સોવિયેટ લૅન્ડ નહેરુ એવોર્ડ.

નાટ્યકારકિર્દી દરમ્યાન એમણે અનેક નાટકોમાં અભિનય આપ્યો છે અને અનેક નાટકોનું દિગ્દર્શન કર્યું છે. આ સંદર્ભમાં એમણે 'નવા નટો માટે કેટલાંક સૂચનો' (૧૯૫૭), 'નાટ્ય-શિક્ષણનાં મૂળતત્ત્વો' (૧૯૫૭), 'નાટ્યપ્રયોગ શિલ્પ' (૧૯૫૮), 'અભિનયકલા' (૧૯૭૨) જેવાં નાટ્યશિક્ષણનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. તેં, 'રઝિયા સુલતાન' (૧૯૪૩), 'ગંગા પર એક રાત' (૧૯૪૪), 'વિરાટ જાગે છે', 'કલ્યાણી' (૧૯૫૧), 'છેડે આણું છીંડું', 'ભગવતની સમાધિ', 'જીવનનો જય', 'સાબદા થાઓ', માટોમાંથી સોનું' જેવાં મૌલિક નાટકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત, 'ઉર્વશી' (૧૯૫૯) જેવું સર્ગાત્મક કાવ્ય, 'અંતરપટ' (૧૯૬૮), 'આરત' (૧૯૬૯) જેવા કાવ્યસંગ્રહો, 'સિતમની ચક્કીમાં' (૧૯૩૧) અને 'વલ્કલ' (૧૯૩૬) જેવી નવલકથાઓ તથા 'મસ્તાનીનું આલિંગન' (૧૯૭૩) નામે નવલિકાસંગ્રહ આપ્યાં છે. 'ઊંડા અંધારેથી', 'મોચીની વહુ', 'ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ', 'રામ-દેવ' (૧૯૫૦), 'ચેરીની વાડી', 'વનમાલીનું મોત' એમના સફળ અનુવાદો છે. વળી, અનેક નાટ્યરૂપાંતરો એમના હાથે થયેલાં છે. રાજકીય અને ઈતર લેખોના સંગ્રહો પણ એમના નામે છે. ચં.ટો.

ઠાકર ધનંજય નર્મદાશંકર (૩૦-૬-૧૯૧૨) : નાટ્યકાર, વિવેચક. જન્મ જેતલસર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૩૩માં અમદાવાદમાંથી ગણિત અને વિજ્ઞાનના વિષયો સાથે બી.એસસી., મુંબઈથી ૧૯૩૭માં એ જ વિષયો સાથે બી.ટી. અને ૧૯૫૬માં લાંડન યુનિવર્સિટીમાંથી 'દેશ પરદેશના અભ્યાસક્રમોના ગુણદોષો' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૫૬માં બ્રિટિશ ડ્રામા લીગ, લાંડનમાં ડ્રામા ડાયરેક્ટર તરીકે. ૧૯૮૩માં ગુજરાત સંગીત નાટક અકાદમી તરફથી ગૌરવ પુરસ્કાર.

પી. જી. વૃહલાઉસની વાર્તા 'ઈફ આય વર યુ'નું નાટ્યરૂપાંતર 'જો હું તું હોત' (૧૯૪૮), નાટ્યસાહિત્ય વિશેના લેખોનો સંગ્રહ 'નાટ્યલેખન' (૧૯૭૨) તેમ જ 'નાટ્યપ્રયોગના મૂલ્યાંકનના સિદ્ધાંતો' (૧૯૭૨) એમનાં મહત્ત્વનાં પુસ્તકો છે.

૫.ના.

ઠાકર ધીરુભાઈ પ્રેમશંકર, 'સવ્યસાચી' (૨૭-૬-૧૯૧૮) : સંશોધક, વિવેચક, સંપાદક, ચરિત્રકાર. જન્મ કોડીનારમાં. પ્રાથમિક કેળવણી કોડીનાર-ચાણુસ્મામાં. માધ્યમિક કેળવણી ચાણુસ્મા-સિદ્ધપુરમાં. મુંબઈની સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાંથી બી.એ. થઈ તે જ વર્ષે ઓલિવિન્સ્ટન કોલેજમાં ખંડ સમયના અધ્યાપક. ૧૯૪૨માં એમ.એ. તે પછી ૧૯૬૦ સુધી ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ૧૯૫૬માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૦થી મોડાસા કોલેજના આચાર્ય. ત્યાંથી નિવૃત્ત. ઊલ ગુજરાતી વિશ્વકોશના મુખ્ય સંપાદક.

'મણિલાલ નભુભાઈની સાહિત્યસાધના' (૧૯૫૬), 'રસ અને રુચિ' (૧૯૬૩), 'સાંપ્રત સાહિત્ય' (૧૯૬૮), 'પ્રતિભાવ' (૧૯૭૨), 'વિશોધ' (૧૯૭૩), 'વિભાવિતમ્' (૧૯૮૩) એમના વિવેચનસંગ્રહો છે. તટસ્થતા, વિશદતા અને સમભાવ ઉપરાંત સમુદાર રુચિ એ એમની વિવેચક તરીકેની લાક્ષણિકતાઓ છે. નાટક, કવિતા, નવલકથા, ટૂંકીવાર્તા, ચરિત્ર, નિબંધ વગેરેની સ્વરૂપલક્ષી ચર્ચાની સાથે સાથે જૂની-નવી કૃતિઓની કૃતિલક્ષી સમીક્ષાઓ પણ એમણે વિવેચનની પરિભાષાથી બહુધા દૂર રહેતી તાજગીપૂર્ણ, રુચિર શૈલીમાં કરી છે. નાટક અને રંગ-ભૂમિ એમના વિશેષ રસના વિષયો છે. આ અંગેની એમની ઊંડી જ્ઞાનકારી 'નાટ્યકળા' (૧૯૮૫) પુસ્તકમાં અને તદ્વિષયક અન્ય લેખોમાં પ્રતીત થાય છે.

'મણિભાઈ નભુભાઈ : જીવનરંગ' (૧૯૫૭)માં મણિલાલ જેવી અનેકવિધ વિરોધી બળોના મિશ્રણરૂપ વ્યક્તિનું તાટસ્થ્યપૂર્ણ ચરિત્ર આપવાનું વિકટ કાર્ય એમણે પૂરી સત્યનિષ્ઠા અને વિવેક દાખવીને પાર પાડ્યું છે. 'પરંપરા અને પ્રગતિ' (૧૯૮૦) એ સ્વ. કર્સ્તુરભાઈ લાલભાઈનું એમણે આપેલું બીજું ઉલ્લેખનીય ચરિત્ર છે.

'રંગકસુંબી' (૧૯૬૩), 'દ્રષ્ટા અને સ્પષ્ટા' જેવા લેખ-નિબંધ-સંગ્રહોમાં એમણે કૃતિ કે કર્તા વિશેનાં ચિત્રો ઊગવી-રસાળ શૈલીમાં ઉપસાવ્યાં છે. 'સફર સો દિવસની' - ભા. ૧-૨ (૧૯૭૭) એમના વિદેશપ્રવાસની રોચક કથા છે. ગુજરાતી અર્વાચીન સાહિત્યનો, નીરમીર દૃષ્ટિવાળો અને સરળ, મધુર, પ્રવાહી ગદ્યશૈલીમાં લખાયેલા ઈતિહાસ 'અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની વિકાસરેખા' - ભા. ૧-૨ (સંવ. આ. ૧૯૮૨) સૌ કોઈ સાહિત્ય-રસિકો માટે હાથપોથીની ગરજ સારતા નોંધપાત્ર ગ્રંથ છે.

વ્યાપકપણે ઉપયોગી નીવડે તેવાં ગુજરાતીની ગદ્યપદ્ય-કૃતિઓનાં અભ્યાસપૂર્ણ આમુખ અને મર્મદોતક ટિપ્પણી સાથેનાં તેમનાં સંપાદનોમાં 'મણિલાલની વિચારધારા' (૧૯૪૮), 'મણિલાલના ત્રણ લેખો' (૧૯૪૯), 'કાન્તા' (૧૯૫૪), 'નૃસિંહાવતાર' (૧૯૫૫), 'ધુમકેતુ વાર્તાસૌરભ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૫), 'જયભિખ્ખુ વાર્તાસૌરભ' (૧૯૫૫), 'આત્મનિમજ્જન' (૧૯૫૯), 'કરુણપ્રશસ્તિ કાવ્યો' (૧૯૭૦), 'મ. નં. દ્વિવેદીનું આત્મજુતારંત' (૧૯૭૯), 'મારી હકીકત' (૧૯૮૩), 'સમાલોચક : સ્વાધ્યાય અને સૂચિ' (૧૯૮૭) વગેરે મુખ્ય છે. એ જ રીતે 'આપણાં ખંડકાવ્યો' (૧૯૫૮) અને 'ચંદ્રહાસાખ્યાન' (૧૯૬૧) એમનાં

અન્યના સહયોગમાં તૈયાર થયેલાં સંપાદનો છે. 'અભિનય નાટકો' (૧૯૬૨) તેમ જ 'સુદર્શન અને પ્રિયંવદા' (૧૯૬૨) એમના સંકલન-ગ્રંથો છે.

પ્ર.દ.

ઠાકર નરોત્તમ મોહનલાલ : નવલકથા 'અનુ-ઈંદુ' - ભા. ૧ (૧૯૦૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર નર્મદાશંકર ગણપતરામ : વિવિધ વિષયની પાંચ કાવ્યકૃતિઓ ધરાવતા 'કાવ્યખંચામૃત' (૧૯૨૯) તથા પચીસ કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'દર્શન' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર નાનુ : કાંતિની ભાવનાને નિરૂપની નવલકથા 'સિતમની ચક્રીમાં' (એક સ્વપ્ન) (૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર નારાયણલાલ ૨. : ખંડકાવ્યો તેમ જ અન્ય સ્વરૂપની કાવ્ય-રચનાઓને સમાવતા સંગ્રહ 'કાવ્યાલિન્દ' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ઠાકર પુરુષોત્તમદાસ મોરારજી : 'વિધવા દુઃખદર્શક નાટક અને વાંઠાનો વરઘોડો' (૧૯૮૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર પ્રકુલ્લ : વેર, વ્યભિચાર અને ધીંગાણાનું પરંપરિત નિરૂપણ કરતી 'અંગાર' (૧૯૭૩), ગતિશીલ કથાપ્રવાહ ધરાવતી 'વસૂલાત' (૧૯૭૮) તથા પ્રણયી યુગલોની પ્રેમકથનીને અસરકારક સંવાદો અને પ્રવાહી શૈલીમાં આલેખતી 'પ્રેમસાગર' (૧૯૭૯) જેવી નવલકથાઓના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર પ્રાણજીવિદ રાજરામ (મહેતાજી) : પદ્યકૃતિ 'ઉપવિત મહાત્મ્યની કથા' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર પ્રેમશંકર દામોદરદાસ : સિદ્ધપુરના રુદ્રમાળનો વીગતપૂર્ણ ઐતિહાસિક પરિચય આપતું પુસ્તક 'રુદ્રમહાલ્યા' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

ઠાકર ભગવાનદાસ દેવશીભાઈ : નાટક 'વૈર રમાણી' (૧૯૯૩), પદ્ય-કૃતિ 'છપ્પનિયાની ઝાળ' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૦) તથા નાટક 'નવીન લલિતાદુખદર્શક'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર ભરતકુમાર ધીરુભાઈ (૧૪-૫-૧૯૪૧) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. વતન વીરમગામ. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૦માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૬૩-૬૪માં આણંદની કોલેજમાં અને ૧૯૬૪થી ૧૯૬૮ સુધી ધોળકાની કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૮થી આજ દિન સુધી ધોળકાની કોલેજમાં ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ.

એમણે 'શબ્દસચિવ'(૧૯૭૨) અને 'રાહ્યાભાઈ ધોળશાજી-એક અધ્યયન'(૧૯૭૪) જેવાં વિવેચનપુસ્તકો આપ્યાં છે. ઉપરાંત આભ્યાસક્રમને ધ્યાનમાં રાખી એમણે ઘણાં પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે. 'મદનમોહન'(૧૯૭૬), 'કલાપીના સંવાદો'(૧૯૭૬), 'કાશ્મીરનો પ્રવાસ'(૧૯૭૬) વગેરે કૉલેજકક્ષા માટેનાં એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.કે.

ઠાકર ભોગીભાઈ : અગિયાર હિન્દી કાવ્યો સહિત પિરતાગીસ કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'વંદના'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર ભોગીલાલ : દસ પ્રવેશવાળું એકાંકી 'ઉજાણી'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર મણિલાલ : બાળસાહિત્યકાર. મેરીબિયનના અંગ્રેજી પુસ્તકને આધારે લખાયેલા એમના બાળપુસ્તક 'ધરતીનો બાળમેળો'(૧૯૪૫)માં દુનિયાના જુદાજુદા નવ દેશો અંગિની વાંતા જે તે દેશના બાળકને મુખે કહેવાયેલી છે. 'ભોળી જમના' અને 'વાત બહેનો'(૧૯૩૦) એ પુસ્તકો ઉપરાંત 'બાપુની કૂચ' અને 'પશ્ચિમલ' નામનાં પુસ્તકોનું સર્જન એમણે ઈન્દુપ્રસાદ ભટ્ટ સાથે કર્યું છે.

કી.શ્ર.

ઠાકર મધુસૂદન વલ્લભદાસ, 'મધુચય'(૧૯-૭-૧૯૪૨): વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ જમખંભાણિયામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ દ્વારિકામાં. કલકત્તાની રૅસિડન્ટ કૉલેજ, કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાંથી જનરલ વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં અમદાવાદ. નવનીતલાલ એન્ડ કંપનીમાં જાહેરખબર-લેખનના કાર્ય સાથે સંલગ્ન. 'આકંઠ સાબરમતી' નાટ્યસંસ્થાની સ્થાપના. ૧૯૭૦માં ઈસ્ટ વેસ્ટ સેન્ટર તરફથી સાંસ્કૃતિક આદાનપ્રદાન યોજનામાં રંગમંચ અને દિગ્દર્શનની તાલીમાર્થે અમેરિકા. ૧૯૭૨માં ભારત પરત. ૧૯૭૪માં ફરી અમેરિકા. ત્યાં સર્જનાત્મક સાહિત્યલેખન વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૮માં અમેરિકામાં 'ગુજરાતી' નામક સાપ્તાહિકનો પ્રારંભ. હાલ અમેરિકામાં નર્મદચન્દ્રકવિજેતા.

આધુનિક કથાસાહિત્ય અને નાટ્યસાહિત્યમાં કપોલકલ્પિતતા વિનિયોગ સાથે તેમ જ નાટ્યાત્મક પરિસ્થિતિઓ અને ઉઠાવદાર પાત્રરેખાઓ સાથે પ્રયોગશીલતાની વિવિધ સંવેદનાઓ ઊભી કરતી અને ભાષાની અપૂર્વ અનુનેયતા સિદ્ધ કરી બનાવતી આ લેખકની કૃતિઓ અત્યંત ધ્યાનપાત્ર છે.

પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ 'બાંશી નામની એક છોકરી'(૧૯૬૪)માં આધુનિક વાર્તાનાં સશક્ત મંડાણ જેઈ શકાય છે. રચનારીતિ અને ભાષાભિવ્યક્તિથી જુદી ધડતી આ વાર્તાઓમાં વિપાદનો વિવિધ રૂપાન્તરો છે. 'રૂપકથા'(૧૯૭૨)માં પારંપરિક શૈલીની વાર્તાઓ ઉપરાંત આઠેક જેટલા હાર્મોનિકાના પ્રયોગો વાર્તાનું આગવું સ્વરૂપ બતાવે છે. વર્ણાવલંબિત નાદ પર અર્થશૂન્ય સ્વરૂપ વાચકને માટે ઉદીપકનું કાર્ય કરે છે. 'કાલસર્પ'(૧૯૭૨)

માં હરિયાજૂથની વાર્તાઓ સર્જક-આવિષ્કારનું એક સંપન્ન પાસું ઊભું કરે છે. વિનોદ અને કપોલકલ્પિતનો વિનિયોગ પરિભ્રામણમાં છે.

'ચંડેરા'(૧૯૬૬) નવી નવલકથાની વિભાવના ચરિતાર્થ કરતી પ્રયોગશીલ નવલકથા છે; અને નાયકના વિપાદનો ત્રૂટક સ્મૃતિ-કથા રૂપે કહેવાયેલી છે. એમાં ઘટકો પરસ્પરથી સંલગ્ન થયા વગર કથાની એક વિશિષ્ટ સૃષ્ટિ ઊભી કરે છે અને કૃતક મહારાં ધારણ કરીને આવતા વર્તમાનના ચંડરાનું ઉપદ્રાસચિત્ર પ્રાપ્તવાન ભાષામાં ઉપસાવે છે. 'કિશ્કલ રેવન્સજુડ'(૧૯૮૧)માં અમેરિકાની ધરતી પર જ્યોતિષવિદ્યાના સહારે ઊભી માવજતથી કપોલકલ્પિતનાં તરવે જૂંથીને કરેલી રજૂઆત છે. 'કલ્પવૃક્ષ'(૧૯૮૭) એમની કોમ્પ્યુટર નવલકથા છે. એમણે પોતાનાં જ નાટકો પરથી કરેલાં નવલકથા-રૂપાન્તરો રૂપે ત્રણ કૃતિઓ આપી છે. 'કામિની'(૧૯૭૦) એ 'કોઈ એક કૂલનું નામ બોલો તો'(૧૯૬૮)નું, 'સભા'(૧૯૭૨) એ 'કુમારની અગાશી'(૧૯૭૫)નું અને 'સાપભાજી'(૧૯૭૩) એ 'આપણું કલ્પમમાં મળ્યાં હતાં'નું રૂપાન્તર છે. ખૂન અને શસ્ત્ર જેવા વિષયવસ્તુની આસપાસ ગૂંથાયેલી આ કૃતિઓમાં સંવાદો આકર્ષક છે. બોલચાલની નજીક પહોંચી જતી પાત્રોની ભાષાનું પાત જીવંત છે. 'અશ્વત્થામા'(૧૯૭૩) એમના તખ્તાલાયક એકાંકીઓનો સંગ્રહ છે. એમાં એન્સર્ડ રંગભૂમિની સભાનતા છે, છતાં નાટ્યાત્મક પરિસ્થિતિ અને પાત્રોચિત ભાષાના વિવિધ અર્થ-અધ્યાસો જન્મભાવવામાં નાટકકાર સફળ રહ્યા છે.

'આકંઠ'(૧૯૭૪)માં 'આકંઠ સાબરમતી' નાટ્યસંસ્થાની પ્રવૃત્તિના ફાલ રૂપ ઊતરેલાં, વિવિધ લેખકોનાં પચાસેક નાટકો-માંથી અભિનવ આખતરા હેતુ એવાં તેવીસ નાટકોનું ચપન-સંપાદન છે.

શોના 'પિંગ્મેલિયન'નું 'સંતુ રંગીલી' અને ફ્રેડરિક ડુરેન મારાના 'ધ વિઝિટ'નું 'શરત' તેમ જ સ્વયંની કૃતિનું 'મિલંદો' એ એમનાં અત્યંત સફળ નીવરેલાં નાટ્યરૂપાન્તરો છે. આ ઉપરાંત યુસિસ સંસ્થા માટે એમણે ત્રણેક સાહિત્યકૃતિઓના અનુવાદ પણ કર્યા છે.

ચં.કે.

ઠાકર માણેકલાલ નાગરલાલ : 'કવે'નું આત્મચરિત્ર : ઉત્તરાર્ધ (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર માધવલાલ : શાળાપંચોગી શસ-સંગ્રહ 'શસમાળા'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર માવજી જીવરાજ (વરસડાવાળા) : પદ્યકૃતિ 'છપ્પનિયાની ઝાળ'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર લાભશંકર જાદવજી, 'પુનર્વસુ'(૧૪-૧-૧૯૩૫) : કવિ, નાટ્યકાર, નવલકથાકાર. વતન સુરેન્દ્રનગર જિલ્લામાં આવેલું પાટડી.

જન્મ સેડામાં. ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે ૧૯૫૭માં બી.એ., ૧૯૫૮માં એમ.એ., ૧૯૬૪માં શુદ્ધ આયુર્વેદિક કોર્સના ડિપ્લોમા. સાતેક વર્ષ અમદાવાદની કોલેજમાં અધ્યાપક અને હવે પોતાના ક્વિનિકમાં આયુર્વેદીય ચિકિત્સક. 'આકંઠ સાબરમતી' નામની નાટ્યલેખકોની વર્કશોપમાં સક્રિય રસ. 'કૃતિ', 'ઉન્મૂલન' જેવાં સામયિકોનું પ્રકાશન. ૧૯૬૨નો કુમારચંદ્રક. તર્મદ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૧માં રમુજિતરસ સુવર્ણચંદ્રક, જે પરન કરેલા.

સાતમા દાયકામાં ગાંધીયુગીન અને અનુગાંધીયુગીન સૌંદર્ય-લક્ષી કવિતાથી જુદી પડી જતી આધુનિક ભિન્નજાતી કવિતા લઈને જે કવિઓ ગુજરાતી કવિતામાં આવ્યા તેમાં લાભશંકર અને એમના 'રે મઠ'ના કવિઓની કવિતાનો અગત્યનો ફાળો હતા. 'વહી જતી પાછળ રમ્ય ધોષા' (૧૯૬૫)ની મોટા ભાગની રચનાઓ અક્ષરમેળ-માત્રામેળ છંદોનો ઉપયોગ, સાંપ્રતમાંથી અતીતની સ્મૃતિમાં સરવાળી દેવ, પ્રકૃતિનાં તત્ત્વો પ્રત્યે આકર્ષણ ઈત્યાદિ વલણોને લીધે, અલબત્ત, પુરાણામી કવિતા સાથેનું અનુસંધાન વિશેષ જળવે છે તેપણ એમાંની 'તરડો' રચના પરંપરાને છોડી પ્રયોગશીલતા તરફ ગતિ કરતી કવિની શક્તિની સૂચક છે. છાંદસ-અછાંદસના મિશ્રણ સહિતની, કલ્પનોનો વિશેષ આશ્રય લેતી અને વાચ્યાર્થમાં આત્મિક બનતી શેલી, ગાંધીય અને હળવારાનું સંયોજન, હયનું વૈવિધ્ય, વ્યક્તિત્વની ખંડિતતા અને નિર્ભ્રાંતિનો અનુભવ વગેરે આધુનિક કવિતાનાં ઘણાં લક્ષણોવાળી 'માણસની વાત' (૧૯૬૮) જેવી દીર્ઘ કવિતા કવિને આધુનિક કવિઓમાં અગ્રસ્થાને મૂકી દે છે. 'મારે નામનં દરવાજો' (૧૯૭૨)નાં કેટલાંક કાવ્યોમાં શબ્દથી વ્યક્ત ન થઈ શકવાને લીધે મનમાં અનુભવાતી ભાસિ, અસ્તિત્વની સ્થગિતતા, મજબૂત ચેતકાં જે બંધ બારણાં સામેનો વિદ્રોહ વગેરે ભાવો વ્યક્ત થયા છે. એમાંનું 'લઘુસે' કાવ્યજૂથ ભાષાસામર્થ્ય વિશે શબ્દા ગુમાવના કવિની, હાસ્ય-કટાક્ષનો આશ્રય લઈ કરેલી વિડંબનાથી ધ્યાનપાત્ર બન્યું છે. 'બૂમ કાગળમાં કોરા' (૧૯૭૪) નાં કાવ્યોમાં શબ્દની વંધ્યતા સંવેદનનો વિષય બને છે. શબ્દ-વિષયક આ સંવેદના શબ્દ દ્વારા જ વ્યક્ત થવા મંચે છે ત્યારે એ વખતોવખત વિચારનત્વના ભારણવાળી અને સંવેદનના પુનરાવર્તનવાળી બની જાય છે. 'પ્રવાહણ' (૧૯૮૬) એ દીર્ઘ-કાવ્યમાં મળોત્સર્ગની જુગુપ્સાપ્રેરક અને ગુઘ કિયાની સહોપ-સ્થિતિમાં કાવ્યોત્સર્ગની કિયાને મૂકી સર્જનની પ્રવૃત્તિની વિડંબના-વેદનાને કવિએ સખળ અભિવ્યક્ત આપી છે.

લેખકનું પહેલું એકાંકી 'અસત્યકુમાર એકાગ્રની ધરપકડ' 'રે મઠ' ના પાંચ સર્જકમિત્રોએ સાથે મળી પ્રગટ કરેલા એકાંકીસંગ્રહ 'મેઈક બિલીવ' (૧૯૬૭)માં મળે છે. આ એકાંકી અને ત્યાર-પછી પ્રગટ થયેલા સ્વતંત્ર એકાંકીસંગ્રહ 'મરી જવાની મઝા' (૧૯૭૩)નાં એકાંકીઓ એબ્સર્ડ શેલીનાં છે. નાટ્યચિત્ર ભાષાની સૂઝ અને નિરૂપણની હળવાશ એ એના આસ્વાદ્ય અર્થો છે; પરંતુ કિયા કરતાં સંવાદનું વિશેષ ભારણ અને કવચિત્ત ઘટનાની યોગ્ય માવજત કરવાની ખામીને લીધે એમાં

નાટ્યતત્ત્વ ખૂટે છે. પરંતુ, પહેલાં પ્રયોગ અને પછી લેખન એ લીલાનાટ્યની પ્રક્રિયામાંથી મળેલાં 'આકંઠ સાબરમતી'ની નીપજરૂપ 'બાયટબમાં માછલી' (૧૯૮૨)નાં એકાંકીઓમાં નાટ્ય-તત્ત્વ પૂરેપૂરું સિદ્ધ થતું જોવાય છે. ભાષાનો શબ્દ અપૂરતાં યાગતાં આંગિક અભિનય અને અન્ય અવાજોની મદદથી નાટ્ય-અર્થને ઉપસાવવાનો જે ઉપક્રમ આ એકાંકી-નાટકોમાં છે તે તત્ત્વ ગુજરાતી નાટકના વિકાસમાં મહત્ત્વનું સ્થિત્યંતર છે. સુભાષ શાહ સાથે રચેલા સેમ્યુઅલ બેકેટના 'વેઈટિંગ ફોર ગોદો' નાટકથી પ્રભાવિત ત્રિઅંકી નાટક 'એક ઊંદર અને જરુનાથ' (૧૯૬૬)માં નાટ્યતત્ત્વ કરતાં પ્રયોગનાવીન્ય વિશેષ છે. પાંચ-પ્રવેશી દ્વિઅંકી નાટક 'પીળું ગુલાબ અને હું' (૧૯૮૫) પણ 'લીલાનાટ્ય'ની નીપજ છે. આ નાટકમાં કૃતકતા અને દાંભિકતાથી ઉભાઈ ગયેલી, અકૃતક પ્રેમરુપરૂપને ઝંખતી એક સ્ત્રીની વેદના વ્યક્ત થઈ છે.

લેખકની બે નવલકથાઓમાંની 'અકસ્માત' (૧૯૬૮) એ સાદી પ્રણયકથા છે, તે 'કાણુ ?' (૧૯૬૮) એ નક્કર કારણોના અભાવને લીધે અપ્રતીતિકર પરિસ્થિતિ પર મંડાયેલી અને સંઘર્ષ વગરની, જીવનથી નિર્ભ્રાંતિ બનેલા, ચીલેચલુ જીવનને છોડી નાસી છૂટતા, એક વિલક્ષણ વ્યક્તિત્વવાળા યુવાનની કથા છે.

'ઈનર લાઈફ' નવલકથા-સ્વરૂપની તપાસ કરતાં દિનેશ કેદારીના સહયોગમાં લખેલા વિવેચનગ્રંથ છે. 'મળેલા જીવનો સમીક્ષા' (૧૯૬૯) અધ્યાપકીય વિવેચનનું પુસ્તક છે. લોકસના (દૈનિક)માં કટારલેખો રૂપે લખેલા લેખોનો સંગ્રહ 'સર્વમિત્ર' (૧૯૮૬) આયુર્વેદીય ગ્રંથ હોવા છતાં દરેક પ્રસંગની સાથે સંકળાયેલા સર્વમિત્રના વ્યક્તિત્વની કેટલીક વિલક્ષણ રેખાઓથી જુદા પ્રકારનો ગ્રંથ બને છે. 'એક મિનિટ' (૧૯૮૬) એ સળ્પ, ધર્મ, શિક્ષણ, કલા, સાહિત્ય આદિ પરના, સંવેદનથી ચમકતા લઘુલેખોનો સંગ્રહ છે. 'મારી બા' (૧૯૮૯) ચરિત્રપુસ્તક છે.

જ.ગા.

ઠાકર વીરજી શામજી : 'મદનસુંદરીહરણ નાટકનાં ગાયનો' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર શંભુરામ જેઠારામ : સામાજિક કથા 'કાન્તા યાને દોવાનો દુર્જન' - ભા. ૧ (૧૯૧૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર શાંતિલાલ : 'સતી મદાલસા અને બીજી નાટિકાઓ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર શાંતિલાલ સામેશ્વર (૧૫-૯-૧૯૦૪) : નિબંધકાર, અનુવાદક. જન્મ વતન નડિયાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ થરાદમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદમાં. ૧૯૨૨માં મૈટ્રિક. ૧૯૨૬માં સંસ્કૃત અને અર્ધમાગધી વિષયો સાથે સ્નાતક, ૧૯૨૮માં અનુસ્નાતક. કેટલોક સમય ખેડા-નડિયાદમાં શિક્ષક, પછી ભોરસદ હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય. પછી એ જ પદેથી નિવૃત્ત.

એમણે કલેવનો વિષે બે પુસ્તકો 'કલેવનો'(૧૯૪૮) અને 'ગુજરાતી કલેવન સંગ્રહ'(૧૯૪૯) આપ્યાં છે. વળી, એમણે 'નરિયાદનો ઈતિહાસ'(૧૯૪૯) પુસ્તક પણ આપ્યું છે.

'સાધના સુકનાવલિ'(૧૯૩૬), 'સ્કુલિંગ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૪૪), 'ભક્ત મોશી'(૧૯૪૫), 'સ્કુલિંગ મંડળ'(૧૯૪૮), 'જીવનધારા'(૧૯૫૫), 'ચિતના'(૧૯૫૯), 'ધર્મનું સ્વરૂપ અને સોડપ સંસ્કાર', 'વેદમંજરી'(૧૯૫૯), 'જ્ઞાનસૌરભ'(૧૯૬૦), 'જ્ઞાનગંગા'(૧૯૬૨), 'ગુજરાતના સંતા'(૧૯૬૬), 'વેદોનું સહસ્ય'(૧૯૬૭), 'યોગમંજરી' વગેરે એમનાં અધ્યાત્મવિષયક પુસ્તકો છે.

આ ઉપરાંત 'સંવાદમાલા'(૧૯૩૪), 'દેશકુમાર ચરિત્ર', 'મૃત્યુંજય'(૧૯૪૮), 'મોક્ષપથપ્રદશિકા'(૧૯૬૪), 'વેરાગ્યશતક' 'તુલસીદાસની સાખીઓ' વગેરે એમણે આપેલા અનુવાદ છે. 'સાહિત્યદર્પણ' નામની કૃતિનું એમણે સંપાદન કર્યું છે.

મૃ.મા.

ઠાકર શિવલાલ કેશવલાલ : હાસ્યપ્રધાન પરિસ્થિતિઓને અંતે કબ્જાં નહીં કરવા વિશે ઉપદેશ રજૂ કરતી ફારસ નાટ્યકૃતિ 'કબ્જા હુ:ખદર્શક ફારસ'(૧૯૮૯)ના કર્તા.

ક્રો.ગ્ર.

ઠાકર સુરેન ટી., 'મિહુલ'(૩૦-૭-૧૯૪૨) : કવિ. મહેસાણા જિલ્લાના પેઢામઘી ગામના વનની. જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી ગ્રેજ્યુએટ થઈ મુંબઈમાં શિક્ષક.

'પ્રવાહ', 'મિહુલ', 'શણ'(૧૯૭૩) એમના ગદ્યસંગ્રહો છે.

૨.૨.૬.

ઠાકર સુરેશ : બાળવાર્તાઓ 'અક્લ બડી કે ભિંશ'(૧૯૭૬), 'જાલે તે બે ખાચ'(૧૯૭૬), 'દાઢીના દોઢસો'(૧૯૭૬), 'શકની શિખામણ'(૧૯૭૬), 'સંપ ત્યાં જંપ'(૧૯૭૬), 'નવે નાકે દિવાળી'(૧૯૭૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર સુવર્ણ મધુસૂદન (૧૯-૧૦-૧૯૪૨) : વાર્તાકાર. જન્મ માલપુરમાં. વતન ગોહલ. પિતા ન્યાયાધીશ હાવાથી પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અંકલેશ્વર, જલગાંવ, અમદાવાદ, સુરત જ્યાં વિવિધ સ્થળોએ. ૧૯૬૨માં અર્થશાસ્ત્ર, રાજકારણના વિષયો સાથે અમદાવાદની સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૬૫માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીના સમાજવિદ્યા ભવનમાંથી રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. દિલ્લી યુનિવર્સિટીમાં જનકીદેવી મહાવિદ્યાલયમાં ત્રણ વર્ષ અધ્યાપક. ૧૯૬૮-૬૯માં 'પ્રિન્સ નોર્ડમ સિહાનૂક અને આધુનિક કંબોડિયા-રાજકીય નેતૃત્વનો અભ્યાસ' વિષય પરના શોધપ્રબંધ અર્થે કંબોડિયા અને થાઈલેન્ડમાં ફેલોશ્પ. ૧૯૭૩માં લેખક મધુ રાય સાથે લગ્ન. ૧૯૭૪માં અમેરિકા. ત્યાં ફિલસૂફી સાથે એમ.એ. ૧૯૭૭માં ભારત પરત. હાલ અમેરિકામાં.

'એક હતી દુનિયા'(૧૯૭૨) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે. ગુરુતમ વ્યંજનને સ્પર્શવા માટે લઘુતમ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરતી આ છઠ્ઠીસ આધુનિક વાર્તાઓ ઘણુંબધું અન્કથિત અને અ-

પ્રગટ રાખે છે. ભાવકના પ્રતિકાર્યની વધુ અપેક્ષા રાખતી, આ લેખિકાની સૃષ્ટિ કલ્પનધર્મી નહિ પરંતુ પૃથક્કરણશીલ અને અંતર્મુખ શૈલીનો ઉપયોગ કરે છે. રજૂઆતની તાજગી અને ભાષાની કરકસર દ્વારા વાર્તાઓ ઊંચા લક્ષ્યની પ્રતીતિ કરાવે છે.

ચં.ટો.

ઠાકર હરગોવિંદ શંભુરામ : પદ્યકૃતિ 'સુભોધકને રસિક ખ્યાલ'(૧૯૯૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર હરગોવિંદ હરિદત્તા : નવલકથા 'રત્નરમાણ'(૧૯૦૫) અને નાટક 'પ્રભોધ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર હરજીવન મેઘજી : સુભાષિતસંગ્રહ 'શ્રી સદ્બોધ સંગ્રહ'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર હરિભાઈ એન. : ત્રિઅંકી નાટક 'નવી દુનિયા'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકર હરીશ ઘનશ્યામ (૨૭-૯-૧૯૩૩) : કવિ. જન્મ નરિયાદમાં. મૌરિક સુધીનો અભ્યાસ. ખેતી અને વેપારમાં પ્રવૃત્ત.

'શ્રુતિ'(૧૯૭૧), 'વર્ષાસાગ્રી'(૧૯૭૯), 'શબ્દસૂર'(૧૯૮૧) જ્યાં ગીત, ગરબા, સંગીતનાટિકાના સમાવનાં પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

ઠાકરસી ભગવાનદાસ જી. : નવી સમાજવ્યવસ્થાનો ચિતાર આપતું ત્રિઅંકી નાટક 'બસૂરી વીણ'(૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકુર જગમોહનસિંહ : નવલકથા 'દેવયાની'ના કર્તા.

ક્રો.ગ્ર.

ઠાકુર મહેશ્વર બક્ષસિંહ : ધર્મપ્રધાન પદ્યકૃતિ 'શ્રી શિવચરિતામૃત'ના કર્તા.

ક્રો.ગ્ર.

ઠાકુર મુરલીધર રામચંદ્ર, 'મુરલી ઠાકુર'(૨૩-૨-૧૯૧૦, ૨૨-૪-૧૯૭૫) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ઈડર તાલુકાના કુકડિયા ગામે. વતન સુવેર-ઉમેદગઢ (તા. ઈડર). પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે કુકડિયા અને મુંબઈમાં. મુંબઈથી એમ.એ. થઈ, ત્યાંની સિડનહામ કોલેજમાં અધ્યાપક. ત્યારપછી આકાશવાણી, મુંબઈમાં ગુજરાતી કાર્યક્રમોના નિર્માતા. પછી ફિલ્મ સેન્સર બોર્ડના સભ્ય. મુંબઈમાં અવસાન.

'સફર અને બીજાં કાવ્યો'(અન્ય સાથે, ૧૯૪૦) નામક સંગ્રહમાં ઝજુ, સુકુમાર ભાવે સાથે વેદના વાણ્યેલી છે. આ સંગ્રહમાં 'શરદુલ્સવ' નામે છ ગીતોની નૃત્યનાટિકા પણ છે. 'મિજો'(૧૯૪૫)માં બાળકોના મનના ભાવોને સ્પર્શતાં ગીતો છે. 'પ્રેમલ જ્યોત'(૧૯૪૫) એમનો હાસ્યરસિક અને કરુણ વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.

આ ઉપરાંત એમણે 'ગુજરાતીનું અધ્યયન' (અન્ય સાથે) પુસ્તક અને ગાંધીજીનાં લખાણોમાંથી પસંદ કરેલાં વિચાર-વલણોનું સંપાદન 'ગાંધીવાણી' (૧૯૬૬) આપ્યાં છે.

બા.મ.

ઠાકુર રામચંદ્ર નારાયણ, 'ગિરજા ગાર', 'ધનંતલ્ય રાજ સઘવ', 'મંજુલ ઈલ્લઈ', 'મુચાફર માલી' (૧૭-૧૨-૧૯૦૮): નવલ-કથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રલેખક, નાટ્યલેખક. જન્મ ચિત્રાણ (જિ. સાબરકાંઠા)માં. ૧૯૨૯માં મુંબઈથી મૅટ્રિક. ૧૯૩૩માં મુખ્ય વિષય પાલી સાથે મુંબઈની સેન્ટ જેવિયર્સ કોલેજમાંથી બી.એ. અને ૧૯૩૬માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં વ્યાયામ-શિક્ષક. કેટલોક વખત પત્રકાર. છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ફિલ્મોમાં લેખક, નિર્માતા, દિગ્દર્શક.

બૌદ્ધકાલીન મહાન નર્તકી આમ્રપાલીના ત્યાગની કથા આલેખની ઐતિહાસિક નવલકથા 'આમ્રપાલી': ૧, ૨ (૧૯૪૩)ની વસ્તુસંકલના અને એના વેળોલા કથાપ્રવાહ નોંધપાત્ર છે. મોરંના જીવનસંદર્ભ સાથે અઠ્ઠાવીસ પ્રકરણોમાં વિસ્તરતી ચરિત્ર-પ્રધાન નવલકથા 'મોરં પ્રેમદિવાની' (૧૯૪૫)ના ઉત્તરાર્ધમાં આપેલા પરિશિષ્ટમાં મોરંનાં ૧૦૨ પદ મૂક્યાં છે. સાંપ્રત જીવન-રોતિમાં પ્રવેશેલી ભૌતિકતા અને તજજન્ય દૂષણો પર પ્રકાશ ફેંકતી સામાજિક નવલકથા 'ધન, જાન ને ધૂન' (૧૯૬૪)માં સંવાદકલા નોંધપાત્ર છે. 'અખંડ આનંદ' સામયિકમાં ક્રમશઃ છપાયેલ ચરિત્રાત્મક લેખોના સંગ્રહ 'ગિરજા ગાર' (૧૯૬૪) અને 'ગિરજા ગારના સ્પર્શો' (૧૯૬૯)માંની અનુક્રમે તેર અને અઠાર કટાક્ષકથાઓની શૈલી મુખ્યત્વે હાસ્યપ્રધાન છે. 'બુદ્ધિ-ધન ગૌરવ' (૧૯૪૪) એમની ઐતિહાસિક નવલકથા છે, તે 'સૌગંધા અચ્ચ વિજળી ગામડીયાણું' (૧૯૪૦) સામાજિક નાટક છે. 'શિદ્ધાલી' (૧૯૫૩) તથા 'લોક અને હૈયા' (૧૯૬૨) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'શ્રી સદાજનંદ સ્વામી' (૧૯૮૨) અને 'મા આનંદમયી' (૧૯૭૪) એમની ચરિત્રાત્મક પુસ્તિકાઓ છે.

કી.બ્ર.

ઠાકોર અજિતસિંહ ઈશ્વરસિંહ (૧૪-૧-૧૯૫૦): કવિ. જન્મ સુરત જિલ્લાના વાંકાનેડામાં. વતન તરસાડી. ૧૯૬૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૧માં સુરતથી સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૩માં ત્યાંથી એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૮૩માં 'અલંકાર સર્વસ્વ: એક અધ્યયન' પર પીએચ.ડી. પ્રારંભમાં રાજ્યપીપળામાં, પછી સુરતમાં વ્યાખ્યાતા. અત્યારે સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાં સીડર.

એમના 'અલુક' (૧૯૮૧) કાવ્યસંગ્રહમાં આછાંદસ રચનાઓ, ગજલા અને લઘુકાવ્યોમાં આધુનિક પરંપરાનું અનુસંધાન છે.

ચં.ટા.

ઠાકોર આદ્યાદત્ત: ભાષાવિષયક ગ્રંથ 'પાલિ પ્રબોધ' (૧૯૨૯)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર કપિલા ઈન્દ્રજિત/માસ્તર કપિલા: બાળવાર્તાકાર. એમની

પાસેથી બાળકોને આકર્ષે તેવી અનેક કૃતિઓ મળી છે. ગરીબ, ત્યજાયેલાં નાનાં બાળકોની કરુણ કથની વર્ણવતાં અનેક પ્રસંગ-ચિત્રો 'આપણાં મિત્રો' (૧૯૩૫)માં તથા કુરૂપ બાળક ઈસપની હૃદયસ્પર્શી શૈલી કહેવાયેલી કથા 'કુબરાની રૂપકથા' (૧૯૬૩)માં મળે છે. આ ઉપરાંત, 'બાગુજની અને બીજી વાતો' (૧૯૩૩), 'વેશયેલાં ફૂલ' (૧૯૩૩) 'જંગલમાં રખડતાં' (૧૯૩૪), 'ટન્ટુ ટન્ટુ ટન્ટુ', 'રૂખીની બાધા અને બીજી વાતો' (૧૯૫૦) તથા 'રૂખીના બાગમાં', 'સંજવારીમાંથી સોનું', 'કોઈ ઊકયું નહિ', 'બા ગઈ ત્યારે', 'બાળકોએ ગાયેલાં', 'સૈનિકના પત્રો', 'આપણા આરામ માટે', 'પંચમહાલનો દેવજી', 'રખર', 'માનવમિત્રો' 'અંતરને ખૂણેથી', 'અંતરે અંતરે', 'અજવાળાં' વગેરે કૃતિઓ પણ એમણે આપી છે.

નિ.વા.

ઠાકોર કરસીસિંહ લાલસિંહ (૩૦-૮-૧૯૯૫): ચરિત્રકાર. ૧૯૧૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૮માં જૂનાગઢથી બી.એ. ૧૯૨૦-૨૫ દરમિયાન ભારતનાં સ્થળોમાં વેપાર અંગે પ્રવાસ. ૧૯૨૬થી ૧૯૫૫ સુધી જૂનાગઢ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

'શ્રીમન્નથુરામ શર્માજી' (૧૯૪૫) જીવનચરિત્ર ઉપરાંત 'ગ્રન્થ-વિહાર યાને મથુરાની તીર્થયાત્રા' (૧૯૨૫) અને 'માનવકર્તવ્ય' (૧૯૫૩) જેવી પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટા.

ઠાકોર કુસુમબાંદન (૧-૧૦-૧૯૧૦): કવિ, વાર્તાકાર, બાળસાહિત્ય-કાર. જન્મ ઘોઘા (સૌરાષ્ટ્ર)માં. કર્તૃ યુનિવર્સિટીમાંથી અંગ્રેજી ભાષાસાહિત્ય સાથે બી.એ. યુ.એસ.એ.ની આયોવા યુનિવર્સિટી-માંથી બી.એ. અને એમ.એ. ઓલ ઈન્ડિયા કલ્ચરલ યુનિ-વર્સિટીમાંથી ૧૯૬૨માં ડી.લિટ. મુંબઈની દોરાબજી ટાટા સ્કૂલ ઓફ સોશયલ વર્કમાં ક્રાઉન્સલર. હાઈકોન ઈન્સ્ટિટ્યુટ અને મુંબઈની કેન્સર હોસ્પિટલમાં સામાજિક કાર્યકર.

એમણે બાળસાહિત્યમાં 'વાર્તા રે વાર્તા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૭, ૧૯૫૮) તેમ જ વાર્તાસાહિત્યમાં 'વાર્તાવિહાર' (૧૯૬૧), 'પત્રમ્ પુષ્પમ્' (૧૯૬૧), 'પ્રેમાવતાર અને બીજી વાતો' (૧૯૬૨) અને 'અક્ષતનાં અમૃત' (૧૯૬૩) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'મન્દાર' (૧૯૬૧) એમનો ભક્તિકાવ્યોનો સંગ્રહ છે.

મુ.મા.

ઠાકોર ચંદુલાલ: નાટ્યતત્ત્વચાળી કૃતિ 'સંવાદસંગ્રહ': ૩ (બાઈચંદ પુજારસ શાહ સાથે, ૧૯૨૮)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર ચંદુલાલ શંકરલાલ: શબ્દકોશ 'પોકેટ ગુજરાતી-ઈંગ્લિશ ડિક્શનરી' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર જ્યાએન જયમલ (૧૯-૧-૧૯૨૬): નવલકથાકાર, વાર્તા-કાર. જન્મ વિરમગામમાં. વતન અમદાવાદ. પ્રાથમિક, માધ્ય-મિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૭માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૯માં સમાજશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ.

૧૯૫૨માં અંગ્રેજી વિષયમાં ફરી એમ.એ. ૧૯૫૮-૬૬માં બી. ડી. આર્ટ્સ મહિલા કોલેજ, અમદાવાદમાં અંગ્રેજીનાં અધ્યાપક. અત્યારે નિવૃત્ત.

સંસારદર્શનને લક્ષ્ય કરતી અને સમભાવપૂર્વક મહિલાચિંતના ભાવોનું ચિત્રણ કરતી એમની નવલકથાઓ લોકપ્રિય છે. એમણે 'વત્સલા' (૧૯૫૩), 'મોટા ઘરની વહુ' (૧૯૫૪), આજ નવલકથાના અનુસંધાનમાં આગળ વધતી 'બે ઘર' (૧૯૬૮), 'નવ-પ્રસ્થાન' (૧૯૭૦), 'ચકાવો' (૧૯૭૩), 'કદમ કદમના સાથી' (૧૯૭૬), 'સ્વયં સંસાર' (૧૯૭૬), 'પુત્રવધૂની શોધમાં' (૧૯૮૧) જેવી નવલકથાઓ તેમ જ 'બારણાં ઉઘાડો' (૧૯૬૨) નામે વાર્તાસંગ્રહ આપ્યાં છે.

'સ્રી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૪), 'માદામ બાવરી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૬, ૧૯૫૭), 'મા' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨), 'સોવિયેટ દેશની ૨૫ વાર્તાઓ' (૧૯૬૮), 'પાનખરનાં ગુલાબ' (૧૯૭૭) એમના અનુવાદો છે.

ચં.ટો.

ઠાકોર જીવનવાલ કરસનજી: 'સ્વ. વૈદ્ય અમૃતલાલ સુદરજી પદ્મીયારની જીવનકથા' (૧૯૨૨) અને સાહિત્ય, ધર્મ, ઈત્યાદિની ચર્ચાપુસ્તક ચાલીસ સંવાદો ધરાવતી 'દંપતી વાર્તાલાપ' (૧૯૨૬) જેવી કૃતિઓના કર્તા.

પા.માં.

ઠાકોર ઠાકોરભાઈ શ્રીપતરાય (૨૨-૨-૧૯૦૨): ચરિત્રલેખક. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૯૧૯માં સુરતથી મેટ્રિક, ૧૯૨૩માં બી.એ., ૧૯૨૪માં બી.એસસી. નોકરીની શરૂઆત કરતમ ખાતાથી. પછી મદ્રાસમાં કવિ ખબરદારની મોટરસાઇકલની પેઢીમાં, પછી ગોરિઓ લિમિટેડ કંપનીના સેલ્સમેન તરીકે અમદાવાદમાં. ૧૯૨૬થી અમદાવાદ પ્રોપ્રાઇટરી શાળામાં શિક્ષક અને આચાર્ય. એ પછી ૧૯૮૦ સુધી ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્ય. ત્યાંથી જ નિવૃત્ત.

એમણે પોતાના વડીલઅંબુની જીવનચરિત્રકથા 'કર્મચોગી લેકુંબાઈ' (૧૯૫૨) અને આત્મકથા 'મારી એકલ કેડીની યાત્રા' (૧૯૮૬) આપ્યાં છે. આત્મકથામાં એક અદના પુરુષાર્થી શિક્ષકનો પુરુષાર્થ રજૂ થયો છે.

મુ.મા

ઠાકોર ત્રિકમલાલ હરિલાલ: ધર્મપ્રધાન પદ્યકૃતિ 'બાલકૃષ્ણ ઉત્તર-ગીતા' તેમ જ ચરિત્રકૃતિ 'જગન્નાથ સ્વામીનું ચરિત્ર' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર દયાબસિહ: શ્રીમન્ નથુરામ શર્માના ચરિત્ર અંગેની માહિતી આપતી પુસ્તિકાઓ 'નાથપ્રભુ' (૧૯૪૫), 'આનંદ આશ્રમ અને તેના અધિષ્ઠાતા' (૧૯૪૫) તથા 'કૃષ્ણનાથ કપડાંજન્મ' (૧૯૪૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઠાકોર દિનેશ ભાતીલાલ (૩૧-૧-૧૯૧૩): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. બી.એ., બી.એડ. સ્વસ્તિક શિક્ષણવિહાર, અમદાવાદના નિયામક.

'ચોખવટથી વાત કરજો' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૪૪), 'ઈસમે' ડરના કથા' (૧૯૫૦), 'ચાલો શીખીએ' (૧૯૫૭), 'ચતુરનો ચોતરો' (૧૯૬૦) એમનાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

શ.ત્ર.

ઠાકોર દોલતસિંહ હરિસિંહ: દિલ્હીપતિ પૃથ્વીરાજના કનોજ-વિજયના પ્રસંગને નિરૂપતું ચાર અંકનું નાટક 'સંયોગતા હરાય' (૧૯૮૭)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર પિનાકિન ઉદયલાલ (૨૪-૧૦-૧૯૧૬): કવિ, ગદ્યકાર. બ્રાહ્મદેશના મ્યોંગમ્યો શહેરમાં જન્મ. વનન અમદાવાદ. માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૩૪માં મેટ્રિક. ત્યાં એક વર્ષ કોલેજનો અભ્યાસ કરી પૂના જઈ ૧૯૩૮માં બી.એસસી. થયા. ૧૯૪૦માં બર્મિંગ્હામ સોના-ઝવેરાતનો વેપાર. ૧૯૪૧થી 'અમદાવાદમાં ઝવેરાતની દુકાન. ૧૯૪૨ની લડતમાં સક્રિય હિસ્સો. ૧૯૫૬થી ૧૯૭૭ સુધી ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયો, અમદાવાદના નાટ્યવિભાગ સાથે સંબંધ.

આ સૌન્દર્યાભિમુખ કવિએ 'આલાપ' (૧૯૫૨), 'રંગિણી' (૧૯૬૬), 'જાંબી અને પડછાયા' (૧૯૭૧), 'ફેરો અને ફૂલ' (૧૯૭૫), 'બીના શબ્દો' (૧૯૮૨), 'અશિષ્ય-અંગત' (૧૯૮૨) વગેરે કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે. એમના કવનવિષયો મુખ્યત્વે અધ્યાત્મ, પ્રકૃતિ અને પ્રેમ છે. મિલનમાં વિરલ અને વિરલમાં મિલનનો ભાવ આલેખવો એ એમની વિશેષતા છે. 'રંગિણી'માં સોળ નૃત્યનાટિકાઓ છે. દરેક કૃતિમાં આદ્યુત્પાનનું કથાતત્ત્વ છે અને વિશેષ માત્રામાં ગીતનત્ત્વ છે. લય-સૂત્રને કારણે ગીતો મધુર બન્યાં છે. 'શ્રી લકુલીશ-સ્મરણુયાત્રા' (૧૯૭૨) અને 'અંજર ઝલક' (૧૯૮૭) એમની ગદ્યકૃતિઓ છે.

પ્ર.બ.

ઠાકોર પ્રકૃલ્લ પ્રાણલાલ (૬-૨-૧૯૨૩): ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. તથા એલએલ.બી. એચ.કે. આર્ટ્સ કોલેજમાં અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક. અત્યારે ધ પ્રોપ્રાઇટરી હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદના નિયામક.

એમણે 'બાળકોના વિવેકાનંદ' (૧૯૪૩), 'શ્રી ચમકૃષ્ણ' (૧૯૪૪), 'કિશોરોના ચમતીર્થ' (૧૯૪૭), 'બુક્ક ટી. વોશિંગ્ટન' (૧૯૪૮), 'સંત તુકારામ' (૧૯૫૦), 'સંત નામદેવ' (૧૯૫૧), 'સંત જ્ઞાનેશ્વરી' (૧૯૫૨), 'જહોન કેનેડી' (૧૯૫૨), 'સ્વામી શારદાનંદ' (૧૯૫૩) વગેરે સંતપુરુષો અને મહાન નેતાઓની જીવનકથાઓ સંક્ષેપમાં પણ વિશદ રીતે અને કિશોર-ભોગ્ય શૈલીમાં આલેખી છે. મહાભારત, રામાયણ તથા રઘુવંશની બાલભોગ્ય સારસંક્ષેપકથાઓ 'બાલભારત' (૧૯૪૭), 'બાલરામાયણ' (૧૯૫૪) અને 'રઘુવંશ' (૧૯૬૧) માં આપી છે. 'ઈડરિયો ગઢ જીત્યાં રે' (૧૯૪૯) એ ગોલ્ડસ્મિથના 'શી રટુપ્સ ટુ કોન્કર'નું રૂપાંતરિત નાટક છે. 'હેમ્લેટ' (૧૯૫૭), 'જુલિઅસ સીઝર' (૧૯૫૮) અને 'વિન્ટર્સ ટેલ' (૧૯૫૯) એ અંગ્રેજી નાટ્યકથાઓનું યુજ્યાતી રૂપાંતર છે. 'સુભાષિત કથા' - ભા.

૧-૨ માં સુભાષિતોના કથાસંલેખિને કલ્પનાથી વિકસાવીને મનોહર શૈલીમાં રજૂ કર્યા છે.

નિ.વા.

ઠાકોર બળવંતરાય કલ્યાણરાય, 'વલ્કલ', 'સિલેની' (૨૩-૧૦-૧૮૬૯, ૨-૧-૧૮૫૨): કવિ, વિવેચક. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૮૮૩ માં મૅટ્રિક. ૧૮૮૯ માં ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે સ્નાતક. ૧૮૯૧-માં પૂના ડેક્કન કોલેજમાં એમ.એ. ના અભ્યાસ માટે જોડાયા અને ૧૮૯૨ માં ત્યાં ફેલો નિમાયા. ૧૮૯૩ માં એમ.એ. થયા વગર જ કોલેજ છોડી. ૧૮૯૫ માં કરાંચીની ડી. જી. સિંધ આર્ટ્સ કોલેજમાં ઈતિહાસ, લૉજિક અને મેરલ ફિલોસોફીના કામચલાઉ અધ્યાપક. ૧૮૯૬ માં બરોડા કોલેજમાં અંગ્રેજી સાહિત્ય, લૉજિક અને ફિલોસોફીના કામચલાઉ અધ્યાપક. એ જ વર્ષે અજમેરની સરકારી કોલેજમાં ઈતિહાસ અને તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યાપક. ૧૮૯૯ માં પૂનાની ડેક્કન કોલેજમાં કામચલાઉ પ્રાધ્યાપકપદે નિયુક્ત. ૧૯૦૨ માં પૂના અજમેરમાં અધ્યાપક અને ઉપાચાર્ય બન્યા. ૧૯૧૪ માં પૂનાની ડેક્કન કોલેજમાં કાયમી અધ્યાપક તરીકે નિયુક્ત. ૧૯૨૪ માં નિવૃત્ત થયા, પણ ૧૯૨૭ સુધી પૂના રહ્યા. ૧૯૨૮ થી ૧૯૩૭ સુધી વડોદરા અને ૧૯૩૭ થી આગુધના અંત સુધી મુંબઈ રહ્યા.

'ભણકાર' ધારા પંડરી(૧૯૧૮), 'ભણકાર' ધારા બીજી (૧૯૨૮), 'મહાશં સોનટ'(૧૯૩૫)-આ ત્રણ કાવ્યસંગ્રહો ને એ પછી લખાયેલી બંધી કાવ્યરચનાઓને સમાવતા એમના 'ભણકાર'(૧૯૪૨) નામક કાવ્યગ્રંથમાં એમનાં કાવ્યોને વસ્તુ-વિષયના સંદર્ભમાં સાત ગુચ્છમાં વિભાજિત કર્યાં છે. એમાં આત્મલક્ષી અને પરલક્ષી બન્ને પ્રકારનાં કાવ્યો છે. અંગત સ્વા-નુભવનાં કાવ્યોમાં મુખ્યત્વે પ્રેમ, મૈત્રી, વાર્ધક્ય અને મૃત્યુ વિષયક કાવ્યો છે; તે પરલક્ષી સર્વાનુભવનાં કાવ્યોમાં મુખ્યત્વે સમાજ, રાજ્ય, ઈતિહાસ, પ્રકૃતિ અને પરમેશ્વર વિષયનાં કાવ્યો છે. એમનાં ઊર્મિકાવ્યો મુખ્યત્વે ચિંતનોમિકાવ્યો હોઈ આત્મ-લક્ષી છતાં અંતે તે પરલક્ષી હોય છે.

'પ્રેમનો દિવસ' ૧૮૮૯ માં આરંભાનું અને ૧૯૧૩ માં કુલ અઠાર માણકામાં પૂર્ણ થયું. પછી એક વધુ માણકા ઉમેરાયા. કાવ્યમાં 'એક કલ્પિત ગુણના હૃદયજીવનમાંની કેટલીક ક્ષણોનાં ચિત્રો' છે. કલ્પિત દેવતાના જીવનમાંથી પ્રકીર્ણ ક્ષણોના માધ્યમે કવિએ પોતાની પ્રેમસમૃદ્ધાંતિનું છાયાચિત્ર આપ્યું છે. કાવ્યમાં કલ્પિત નાયક-નાયિકાની સતત સ્વગંતોદિતઓ અને ક્યારેક સંવાદ છે, એ દૃષ્ટિએ તેને નાટ્યાત્મક ઊર્મિકાવ્ય કહી શકાય. આ કાવ્યમાળાની રચનાઓ પૈકી 'પ્રેમની ઉપા', 'અદૃષ્ટદર્શન', 'માગરો', 'વધામાણી', 'જૂનું પિયર ઘર' તથા 'વર્ષાની એક સુંદર સાંજ' અનવદ્ય સુંદરતાવાળી સૌનેટકૃતિઓ છે. કવિ ૧૯૧૩ માં 'પ્રેમનો દિવસ' પૂરું કરે છે અને બીજા જ વરસે મૃત્યુનું કાવ્ય 'વિરહ'ના આરંભ કરે છે એ સૂચક છે. પ્રેમ અને મૃત્યુ ભિન્નભિન્ન અનુભવ નથી, એક જ અનુભવ છે એવું એમાંથી સૂચવાય છે. 'વિરહ'માં કુલ ઓગણીસ માણકા છે. કવિ સ્વયં નાયક છે, કવિપત્ની ચંદ્રમણિ નાયિકા છે. મૃત્યુની

ગાઠ છાયામાં કાવ્યનો પ્રારંભ થાય છે. છઠ્ઠા માણકામાં પત્નીનું મૃત્યુ થયા પછી સાતમા માણકાથી નાયકના વિરહશૂળનો આરંભ થાય છે. એનામાં વિરહને સહેવાની, વિશ્વચોળનાં સમજવાની શક્તિ નથી. કાવ્યમાં નાયકના વિરહદુઃખના ભાવની ઉત્કટતા અને કરુણ રસની ઉગ્રતા છે.

એમણે 'કાન્ત' વિષયક કુલ તેર મૈત્રીકાવ્યો પણ રચ્યાં છે. આ કાવ્યોમાં કાન્તના જીવનના ગુણદોષનું, વ્યક્તિત્વના વિકાસ-હાસનું દર્શન છે.

એમણે વાર્ધક્યની વ્યથા 'ગુજ્જેની દશા', 'જર્જરિત દેહને', 'સુખદુઃખ-૧' જેવાં કાવ્યોમાં બલિષ્ઠ રીતે પ્રગટાવી છે. ૧૯૨૩-માં પૂનાની ડેક્કન કોલેજને અંતિમ અભિવાદન રૂપે લખાયેલું કાવ્ય 'વડલાને છેલ્લી સલામ'માં કવિએ યોવન અને વાર્ધક્ય વચ્ચેનું અંતર દર્શાવ્યું છે. એમની વાર્ધક્યની કવિતામાં બે પેઢી વચ્ચેની સોહરાજ-રુસ્તમી નથી, પણ બે પેઢી વચ્ચે સદાનુ-ભૂતિનો સેતુ છે.

એમનાં સમાજ, રાજ્ય અને ઈતિહાસવિષયક પરલક્ષી કાવ્યોમાં ઈતિહાસકાર અને કવિ ઠાકોરનું એકરૂપ દર્શન થાય છે. 'યુગ મુબારક', 'માજીનું સ્તોત્ર', 'ગાંધી ગુજ્યાત' માં કવિની રાષ્ટ્રભાવના પ્રગટ થઈ છે. 'ખિતી'માં કવિએ આપણા દેશની પ્રાચીન કૃષિસંસ્કૃતિનું ગૌરવ કર્યું છે અને સાથે જ અર્વાચીન યંત્રસંસ્કૃતિનું સ્વાગત કર્યું છે. પ્રસિદ્ધ કાવ્યત્રયી 'આરોહણ', 'રાજ્યાભિષેકની રાત' તથા 'ચાપાટીને બાંકડે' માં એમણે ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિના સંદર્ભમાં સમગ્રપણે ભારતીય સંસ્કૃતિનું ચિંતન-દર્શન કર્યું છે.

તેઓ, ૧૯૩૯ માં બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે, માનવજાતની મહા-આઝાદી વિશે ચિંતન કરતાં સૌથ 'વિરહકાવ્યો'ની રચના કરે છે. માનવસંસ્કૃતિના સંહાર અર્થે ઉદ્યુક્ત હિટલર પ્રત્યેનો કવિનો ગુણ્યપ્રકોપ 'હિટલર જિવટજરા'માં પ્રગટ થાય છે. સમગ્ર માનવ-જાતિ અને તેની સંસ્કૃતિના અસ્તિત્વ માટે અનિવાર્ય એવી 'આઝાદી વધશે જ' એવી આશામાં કવિ દારુણ વેદનામાં ભીયાણ વર્ષો-પર્યાર કરે છે. 'આઝાદી વધશે જ' સૌનેટમાળાની જૂઠા જૂઠાં એનાં અનુસંધાનમાં રચાયેલી 'સુખદુઃખ' સૌનેટમાળા પણ અપૂર્ણ રહી. એમાં સમગ્ર માનવજાતિનાં અનુભવો અને સ્મરણોનું પશ્ચાદ્દર્શન છે અને સુખ એટલે શું એ પ્રશ્નના માનવજાતિના ભૂતકાળના સંદર્ભે ઉત્તર પામવાનો પ્રયાસ છે.

'વર્ષાની એક સુંદર સાંજ' કે 'પરિશ્વરન' જેવાં કાવ્યો કવિનાં પ્રકૃતિકાવ્યોમાં વિરલ અપવાદરૂપે છે. એમાં મનુષ્ય-નિરપેક્ષ પ્રકૃતિસૌંદર્યનાં વર્ણનો-ચિત્રણો છે. કવિનાં અન્ય પ્રકૃતિકાવ્યોમાં મનુષ્ય વિશેનું મનન-ચિંતન ભળી ગયું છે. કવિએ પ્રકૃતિનું મુખ્યત્વે માનુસ્વરૂપ કલ્પ્યું છે. 'ભણકાર'માં કવિને પ્રકૃતિ પાસેથી દિવ્યવાણીનું અને 'આરોહણ'માં દિવ્યશાંતિનું વરદાન પ્રાપ્ત થાય છે. એમણે 'દુષ્કાળ', 'દામુ વકીલનો કિસ્સો', 'ભમતા-ચામ', 'જુદ', 'નિરુત્તામા' આદિ કથાકાવ્યો રચ્યાં છે. 'એક તેડેલી ડાળ' અધૂરા મૂકેલા મહાકાવ્યનો આકર્ષક કલાસ્વરૂપ-વાળો ટુકડો છે. 'બંદાની લવરી' એમનું અપવાદરૂપ હાસ્યકાવ્ય

છે. એમણે મુક્તકો, બોધકાવ્યો, અર્પણકાવ્યો, પ્રાસંગિક કાવ્યો પણ રચ્યાં છે. તેઓ વિચારપ્રધાન કવિતાને દ્વિજોત્તમ જાતિની કવિતા ગણે છે, પણ કવિતા વિશેની એમની સમગ્ર વિવેચનાના સંદર્ભમાં વિચારનો અર્થ કલ્પના, પ્રસાદ, દર્શન, પ્રતિભા સુધી વિસ્તરે છે. એમની કાવ્યશૈલી બરછટ, ખરબચડી, વિગત-પ્રધાન, ચિનનપૂર્ણ અને અંગેય પદ્યરચનામાં સચતી હોઈ તે વિદ્વદ્ભોગ્ય બની છે તેટલી લોકપ્રિય બની શકી નથી. યતિ-ભંગ અને શ્લોકભંગ સાથે શુદ્ધ અંગેય પ્રવાહી પદ્ય ઠાકોરનું ઉલ્લેખનીય પ્રદાન ગણી શકાય.

એમણે ગદ્યનાં અનેક સ્વરૂપોમાં ખેડાણ કર્યું છે. વિવેચન-ક્ષેત્રે એમણે કરેલું ખેડાણ સવિશેષ નોંધપાત્ર છે. સિદ્ધાંતવિચાર અને કૃતિપરીક્ષણ રૂપે પ્રાપ્ત થતું એમનું વિવેચન મુખ્યત્વે વ્યાખ્યાનો, પ્રવેશકો, ટિપ્પણો સ્વરૂપે થયું છે. એમનું વિવેચન 'કવિતા શિક્ષણ' (૧૯૨૪), 'લિરિક' (૧૯૨૮), 'નવીન કવિતા વિશે વ્યાખ્યાનો' (૧૯૪૩), 'વિવિધ વ્યાખ્યાનો': ગુચ્છ પહેલો (૧૯૪૫), ગુચ્છ બીજો (૧૯૪૮), ગુચ્છ ત્રીજો (૧૯૫૬), 'ભાણ-કાર: પદ વિવરણ' (૧૯૫૧), 'પ્રવેશકો': ગુચ્છ પહેલો (૧૯૫૮), ગુચ્છ બીજો (૧૯૬૧) વગેરે સંગ્રહોમાં છે. વિવેચનક્ષેત્રે એમનું મુખ્ય પ્રદાન અર્થપ્રધાનતાવાદ યા વિચારપ્રધાનતાવાદને ગણી શકાય. કાવ્યમાં નિરૂપ્ય વિચાર કે અર્થમાં તેઓ સર્જકતા, નવીનતાના આગ્રહ કાવ્યમાં રાખે છે અને તેને 'પ્રતિભા' સાથે સાંકળે છે. વિચારપ્રધાન કવિતા માટે સર્જક અંગેય પ્રવાહી પદ્યરચનાને તેઓ આવશ્યક માને છે. કવિતાવિચાર અને એનાં મુખ્ય ઘટકતત્ત્વોની પર્યાપ્ત એમની વિવેચનામાં મુખ્ય ભાગ રોકે છે.

એમણે લખેલાં બે નાટકો પૈકી પ્રથમ 'હીંગતી જુવાની' (૧૯૨૩) નાટ્યગુણરહિત, વિચારપ્રધાન સંવાદોવાળું, રંગભૂમિ પર ભાગ્યે જ ટકે એવું છતાં મૌલિક વસ્તુવાળું નાટક છે. કુલ બાર સર્જક પ્રવેશમાં લખાયેલા આ નાટકમાં સંવાદોનું પ્રાચુર્ય છે, પણ નાટ્ય-નિર્માણ માટે અપેક્ષિત સૂત્રબદ્ધતા નથી. બીજા નાટક 'લગ્નમાં બ્રહ્મચર્ય' અથવા સંયોગે 'વિયોગ' (૧૯૨૮) માં પાત્રોચિત ભાષા યોજવાનો પ્રયત્ન છે, પણ કેટલીક ઉક્તિઓમાં ઠાકોરી ગદ્યની છાયા આવી ગઈ છે. નાટકનો ઉપક્રમ પાત્રવ્યક્તિત્વપ્રકાશક સાહસોને નાટ્યાત્મક રૂપમાં આલેખવાનો લાગે છે. જેકે પાત્રો ચરિત્રરૂપમાં પરિપૂત થઈ શક્યાં નથી.

'દર્શનિયું' (૧૯૨૪) એમનો મૌલિક અને અનૂદિત વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. પાત્રો અને પ્રસંગોના આલેખનમાં અપ્રસ્તુત વિગતોનો ખડકલો, અનાવશ્યક લંબાણ, કથયિતવ્ય તરફનો વધુ પડતો ઝેક, હાનોપાદાનના વિવેકનો અભાવ—એ સર્વ એમની વાર્તાઓને પ્રભાવહીન બનાવી દે છે, 'રમણી પ્રકુલ્લ' નામે નવલકથા એક પ્રકરણથી આગળ લખાઈ નથી.

અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈથી પ્રભાવિત થયેલા આ લેખકે 'અંબાલાલભાઈનાં ભાષણો અને લેખો'ના પ્રવેશક રૂપે લખેલા લેખ પછીથી 'અંબાલાલભાઈ' (૧૯૨૮) નામક સ્વતંત્ર પુસ્તક તરીકે છપાયો છે. એમાં એમણે આવશ્યકતાનુસાર ચરિત્રનાયક-

ના સમયનાં તેમ જ તેમના જીવનનાં પરિભ્રમણને પશ્ચાદ્ભૂમાં મૂકી આપ્યાં છે. 'પંચોત્તરમે' (૧૯૪૬) ના 'મિતાક્ષર નોંધ' નામક વિભાગમાં એમણે પોતાનાં વડીલોની, જીવનની, કારકિર્દીની કેટલીક 'ત્રુટક સ્થૂલ હકીકતો'નું, મહદંશે આત્મસભાન કહી શકાય તેવું કથન કર્યું છે.

'ઈતિહાસ દિગ્દર્શન' (૧૯૨૮) અને 'યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ' (૧૯૨૮) એમની ઈતિહાસવિષયક કૃતિઓ છે. 'વિધવાવિવાદ' (૧૯૮૬), 'કુન્તી' (૧૯૦૭), 'સંકાન્તિ સમયમાં સ્ત્રીઓ' (૧૯૨૮) અને 'શરીર સ્વાસ્થ્ય' (૧૯૩૬) એમની અન્ય કૃતિઓ છે. એમની ગ્રંથો 'બ. ક. ઠાકોરની દીન્કી'—ભા. ૧: વર્ષ ૧૯૮૮ (૧૯૬૮) અને ભા. ૨: વર્ષ ૧૯૮૮થી ૧૯૦૦ (૧૯૭૬) ગુજરાતના અલ્પ ગ્રંથોસાહિત્યમાં ધ્યાનપાત્ર છે. એમણે ચાર અંગ્રેજી કૃતિઓ પ્રકાશિત કરી છે; અપ્રકાશિત કૃતિઓની સંખ્યા પણ મોટી છે.

ક્રાન્તના સ્મારકગ્રંથરૂપે પ્રગટ થયેલ 'ક્રાન્તમાળા' (૧૯૨૪) ના આઠ સંપાદકો પૈકી ઠાકોર એક હતા. એમણે મોહનલાલ દેસાઈ તથા મધુસૂદન મોટી સાથે 'ગુર્જર રાસાવલી' (૧૯૫૬) નું સંપાદન કરેલું. મંગલમાસિકવક્રકૃત 'અંબડ વિદ્યાધર રાસ' (૧૯૫૩), ઉદયભાનુકૃત 'વિક્રમ ચરિત્ર રાસ' (૧૯૫૭) એ એમનાં મધ્યકાલીન સાહિત્યનાં બીજાં બે સંપાદનો છે. બંનેની સંપાદિત વાચનાઓમાં સંખ્યાબંધ અશુદ્ધિઓ રહી ગઈ છે. આ ઉપરાંત ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી-રચિત 'સાક્ષર જીવન' (૧૯૧૮) નું સંપાદન અને નવચરમ પંડ્યાકૃત 'ઈંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ' (ત્રી. આ. ૧૯૨૨) નું પ્રવેશકયુક્ત સંપાદન એમણે આપ્યાં છે. માસિક 'પ્રસ્થાન'માં પ્રગટ થયેલી અર્વાચીન કાવ્યો અને એનાં વિવરણોની લેખમાળા 'આપણી કવિતાસમૃદ્ધિ' (૧૯૩૧) રૂપે પ્રાપ્ત થઈ છે. ૧૯૩૮ માં થયેલ બીજી આવૃત્તિમાં કાવ્યોને વિષયવાર નવ વિભાગોમાં વહેંચીને છાપ્યાં હતાં. કાવ્ય-વિષયક ચર્ચા કરી, કવિતા વિશે સૂઝ ફેલાવવાના આશયથી થયેલું આ સંકલન સારું એવું લોકપ્રિય થયું હતું.

'શાકુન્તલ'ના અનુવાદ 'અભિજ્ઞાન શકુન્તલા નાટક' (૧૯૦૬) માં અને 'માલવિકાગ્નિમિત્ર' (૧૯૩૩) માં મૂળ કૃતિ પ્રત્યેની ભારોભાર વફાદારી છતાં ઠાકોરીય લાક્ષણિકતાઓએ મૂળનાં પ્રસાદ અને રુચિરતાને આહીં અનુવાદમાં હાનિ પહોંચાડી છે. 'વિક્રમોર્વશી' (૧૯૫૮) માં ગદ્યોક્તિઓને પાત્રોચિત ભાષાવાળી, ભાવોચિત છટાઓવાળી તથા બોલચાલના લહેકાવાળી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. એમણે 'ભગવદ્ ગીતા' અને 'મિઠદૂત'ના અનુ-વાદો આરંભેલા, પણ તે પૂર્ણ થઈ શકેલા નહીં. એમણે શંકરન-ના 'સંસ્કૃત લિટરરી ક્રિટિસિઝમ'નો પૂરો અને એબરકોમ્બીના પ્રિન્સિપલ્સ ઓવ લિટરરી ક્રિટિસિઝમ'નો અધૂરો 'સારગ્રાહી વિવરણાત્મક' અનુવાદ કર્યો છે. અનુવાદ નહિ પણ અનુ-સર્જન કરવાનું એમનું વલણ મુક્ત પૃથ્વીમાં લખાયેલ 'ગોપી-હૃદય' (૧૯૪૩) માં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એમણે રશિયન નાટક-કાર વેલેટાઈન કેટ્ટેયેવના રશિયા, યુરોપ અને અમેરિકાની રંગ-ભૂમિ પર સજ્જ નીવડેલા પ્રદક્ષિન 'સ્કવેરિંગ ધ સર્કલ'નો અનુ-

વાદ 'સાવયેટ નવજુવાની' (૧૯૩૫) નામે કરેલા છે. પર્લાબકની એક નાટ્યકૃતિનો અનુવાદ 'દેશભક્તિનો વ્યોમ કળશ' નામે તથા રુમાનિયન લેખક મોરિસે સોબુડોર માર્ટિનેસ્કુની એક નાટ્ય-તત્ત્વસમૃદ્ધ નાટ્યકૃતિનો 'સાલેલનો ગુહત્યાગ' નામે અનુવાદ પણ એમણે કર્યો છે. હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ સાથે તેમણે 'પ્લુટાર્કનાં જીવનચરિત્રો' (૧૯૦૬) નો અનુવાદ પણ કર્યો છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના અગ્રગણ્ય ગદ્યકારોમાં આ લેખકનું સ્થાન છે. કાવ્યની જેમ ગદ્યમાં પણ એમણે અર્થાનુસારિતા કે વિચારાનુરૂપતાને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. એમના લખાણમાં વાક્યો એક પછી એક ખડકાયેલાં લાય છે. ગદન વિષયને સાંજોપાંજ સર્ળંગ અર્થઘન મહાવાક્યમાં ગોઠવતી એમની ગદ્યશૈલી ક્વચિત્ ક્લેશકર, કિલ્લટ અને દીર્ઘસૂત્રી બની રહે છે. એમણે ગુજરાતીના પોતાને અનુકૂળ ફારસી-અરબી, સંસ્કૃત-પ્રાકૃત, શિષ્ટ બોલચાલિયા શબ્દો, ફિઝિયોલોજીનો ઉપયોગ કરી પોતાના ઈષ્ટ-અર્થને ચોકસાઈપૂર્વક અક્ષેપ રીતે વ્યક્ત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

પ્ર.બ્ર.

ઠાકોર બાબુરાવ જલ્પપતરાવ : નાટ્યકૃતિ 'આત્માએ ઓળખેલો' (૧૯૫૧), બાળવાર્તા 'આવાટીન તેનો દેવનાઈ દીવો' (૧૯૨૧) તેમ જ અનૂદિત કૃતિ 'હાઈમાટ' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર ભગવાનલાલ સંપતરામ (૧૮૩૭, ૧૯૧૧): આત્મચરિત્રકાર. 'ગુજરાતી'ના ૧૯૧૧ ના દીપોત્સવી અંકમાં એમનું 'ભગવાનલાલ સંપતરામ ઠાકોરનું સ્વાત્મજીવન' છપાયેલું મળે છે.

ચં.દા.

ઠાકોર મહમદખાનજી અમીરખાનજી : સૂફીવાદી સમજાવણે જે પાત્રાના સંવાદરૂપે ગદ્યમાં રજૂ કરેલું પુસ્તક 'તીરે નજર યાને નયનોનાં બાણ' ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર મહાવીરસિદ્ધ ગયાદિનસિદ્ધ : કાવ્યકૃતિઓ 'મહિસુતા અથવા ભાવિ પ્રાબલ્ય' (૧૯૧૭) અને 'રેમાનીય રત્નમાલા અને કવિઓની કાવ્યકલા' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર રવીન્દ્ર સાકરલાલ, 'અસ્મિતા શાહ', 'તન્વી દેસાઈ', 'બાની બસુ', 'સુકેતુ' (૨૬-૭-૧૯૨૮): નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, નવલિકાકાર, વિવેચક. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૯૪૫માં મેટ્રિક. ૧૯૪૯માં ગુજરાતી, સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૧માં એ જ વિષયોમાં ભા. જી. વિદ્યાભવન, અમદાવાદથી એમ.એ. ૧૯૫૩માં એલ.એલ.બી. ૧૯૬૦માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૮થી સર એવ. એ. શાહ લો કોલેજમાં આર્ટ્સ વિભાગમાં ગુજરાતીના અધ્યક્ષ અને ૧૯૬૭થી ૧૯૮૩ સુધી જી. એલ. એસ. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યક્ષ. ૧૯૮૩થી શ્રીમતી સદ્ગુણા સી. યુ. આર્ટ્સ કોલેજ ફોર ગર્લ્સમાં આચાર્ય.

'કંસરિયાં' (૧૯૬૩), 'કંસુબીનો રંગ' (૧૯૬૪) અને 'નિનાદ' (૧૯૭૦) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'અને એકાંકી' (૧૯૭૩),

'પાંચ નટીયૂન્ય એકાંકી' (૧૯૭૮), 'નટીયૂન્યમ' (૧૯૭૯) વગેરે એમના એકાંકીસંગ્રહો છે. 'આલના ચંદરવા નીચે' (૧૯૬૭) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. એમણે 'મીઠાબાંધી રાત' (૧૯૬૭), 'સપનાનાં ખંડેર' (૧૯૭૨), 'મિઘચક' (૧૯૭૫), 'તરસ ન છીપી' (૧૯૭૭) વગેરે નવલકથાઓ પણ આપી છે. 'કૂકડે કૂક' (૧૯૫૩), 'ભમદઈને ભૂસકો' (૧૯૬૭), 'સૂરજ ઊગ્યો' (૧૯૬૭), 'સાકર શેરડી ખજૂર' (૧૯૭૦), 'રવીન્દ્ર કથામાળા' (૧૯૭૫), 'રૂમ્મક ઝુમ્મક' (૧૯૮૦) વગેરે એમનું બાળસાહિત્ય છે. એમણે વિવેચનના 'કવિના એટલે' (૧૯૮૦) અને 'મુનશી એક નાટ્યકાર' (૧૯૮૧) નામે બે ગ્રંથો આપ્યા છે.

'સુવર્ણ કણ' (૧૯૫૯), 'દરિયાઈ ખંખી' (૧૯૭૦), 'હિમખંડ' (૧૯૭૨), 'આઉટસાઈડર' (૧૯૭૨), 'ફોલ' (૧૯૭૪) તથા 'આપ-સાંજ' (૧૯૭૫) જેવી અનૂદિત નવલકથાઓ એમના નામે છે.

ભા.જા.

ઠાકોર રશિમન : નવલકથા 'અગનબલાલા' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર લાલજીભાઈ બી. : પરંપરાગત સામાજિક નવલકથા 'બાંધી મૂઠી' (૧૯૭૫) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર વેકુંકલાલ શ્રીપતરાવ (૨૦-૯-૧૮૮૫, ૫-૨-૧૯૪૭): અનુવાદક, સંપાદક. વન ભરૂચ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૦૦માં મેટ્રિક. ૧૯૦૪માં અમદાવાદથી બી.એ. પ્રથમ નરિયાદની શૌરિક મિલમાં સેકેટરી તરીકે, પછી ૧૯૨૧ સુધી મુંબઈની મોરારજી મિલમાં મેનેજર. ૧૯૨૧થી શેલાપુર મિલમાં મેનેજર અને ૧૯૩૮થી ત્યાંથી નિવૃત્તા. પંચગનીમાં આવસાન.

'જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ' (૧૯૪૪) એમનું ચરિત્રપુસ્તક છે. 'શ્રી ચંદુભાઈનું આત્મવૃત્તાંત' (૧૯૪૩) અને 'સદ્ગત શ્રી ચંદુભાઈના પત્રો' (૧૯૪૩) એમનાં સંપાદનો છે. 'તત્ત્વચિંતન' (૧૯૧૫) અને 'દુનિયાની દગ્યાથી દૂર' એમના અનુવાદ-ગ્રંથો છે. ઉપરાંત, 'અંબાલાલ સાકરલાલનાં ભાષણો અને લેખો' (૧૯૧૫) નામે સંકલન-ગ્રંથ પણ એમના નામે છે.

કી.બ્ર.

ઠાકોરસાહેબ દલપતસિદ્ધજી અરજણસિદ્ધજી : બોધપ્રધાન પદ્ય-રચનાઓનો સંગ્રહ 'ઉપદેશસાર' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ઠાકોર નિશાળિયો : બુદ્ધો, ત્રિપાઠી બકુલ પદ્યમહાશંકર.

ડગલો મંજુ શાંતિલાલ (૨૫-૧૦-૧૯૩૩): ભાવનગરમાં જન્મ. એસ. એન. ડી. ડી. યુનિવર્સિટીમાંથી હિન્દી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૯માં એમ.એ. આરંભનાં સાત વર્ષ ભાવનગરમાં શિક્ષણ-કાર્ય અને પછી દૈનિકપત્રો તથા સામયિકોમાં લેખનકાર્ય.

એમની પાસેથી પરિચયપુસ્તિકા 'મહાદેવી વર્મા' (૧૯૮૪) મળી છે.

નિ.વા.

ડગલી વાડીલાલ જ્યેષ્ઠ (૨૦-૧૧-૧૯૨૬, ૬-૧૨-૧૯૮૫): નિબંધ-કાર, પત્રકાર, કવિ. જન્મ ધંધુકા તાલુકાના રોજિંદ ગામે. પ્રાથમિક શિક્ષણ વેરાવળમાં, માધ્યમિક શિક્ષણ ચી. ન. વિદ્યાવિહાર, અમદાવાદમાં. ૧૯૪૪માં મેટ્રિક. ૧૯૪૮માં બી.એ. એ ૪ વર્ષે વધુ અભ્યાસ માટે અમેરિકા. અમેરિકાની યુનિવર્સિટી ઓફ કૅલિફોર્નિયામાંથી 'અંતરરાષ્ટ્રીય સજ્જકારણ અને વેપાર' વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૧માં ભારત આવી પી.ટી.આઈ.માં જોડાયા. ત્યારબાદ 'ઈન્ડિયન એક્સપ્રેસ'ના ફાઈનેન્શિયલ એડિટર. ૧૯૬૩-માં સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાની મુંબઈ ખાતેની લેડ ઓફિસમાં ચીફ એક્ઝિસિટિવ. ૧૯૬૭માં આર્થિક સામાજિક 'કોમર્સ'ના નેત્રી-પદે. દેશના અગ્રગણ્ય અર્થશાસ્ત્રીઓમાંના એક. પંડિત સુખલાલજીના પ્રીતિભાજન. સામાન્ય જનકેળવણી માટે પરિચય-પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરતા 'પરિચય ટ્રસ્ટ'ના સ્થાપક અને મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી. અમેરિકા અને યુરોપના દેશોની એક કરતાં વધુવાર મુલાકાત. નર્મદચન્દ્રકવિજેતા. મુંબઈમાં અવસાન.

આ લેખકનું નિબંધક્ષેત્રે વિશેષ પ્રદાન છે. 'શિયાળાની સવાર-નેા તરકો' (૧૯૭૫)ના છત્રીસ અંગત નિબંધોમાં એમણે જાત-જાતના દેશવિદેશના અનુભવો ખપમાં લઈ આત્મીયતાના સંસ્પર્શ સાથે વિચારતરેહા નિખળવી છે. મનની ઉઘાડી બારીનું એમાં સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ ઝિલાયું છે. એમાં દીકરીક આત્મકથાત્મક સામગ્રી પણ પરેડી છે. પોતાના અને જગતના નિરીક્ષણની સતત સભાનતા છતાં ભાષાની રોજિંદી લહેકોને કારણે એમના નિબંધોમાં તાજગી છે. 'રંકનું આયોજન' (૧૯૮૦)માં આર્થિક શાસ્ત્રીય નિબંધો છે. જટિલ આર્થિક સમસ્યાઓને એમાં સરલ રીતે રજૂ કરાયેલી છે. 'કવિતા ભણી' (૧૯૮૨)માં એમણે સાહિત્યિક નિબંધો આપ્યા છે. સાહિત્યની નેમ મનુષ્ય ભણી છે એવા સમુદાય દૃષ્ટિકોણ સામે એમણે શાસ્ત્રીય કે વિદ્યવ્ય બન્યા વગર ઉભાપૂર્ણ અને રુચિપૂર્ણ વિવેચન અને કાવ્યાસ્વાદો આપ્યાં છે. 'થોડા નોખા જીવ' (૧૯૮૫)માં સંગ્રહાયેલા ચરિત્રનિબંધોમાં પંડિત સુખલાલજી, સ્વામી આનંદ, એચ. એમ. પટેલથી માંડીને ચર્ચિત, સોલ્જેનિત્સન, ચાર્લી ચેપ્લીન વગેરેના માર્મિક આવેષો છે. આ સર્વમાં ચરિત્રનાયક પરત્વેની પ્રીતિ સર્વસામાન્ય રીતે ઉપર તરી આવે છે.

'સહજ' (૧૯૭૬) એમનો, સાહિત્યપ્રીતિ ધરાવતા સહદયનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાંની છાંદસ-અછાંદસ મળીને કુલ અડસઠ રચનાઓમાં 'માંલવાની મુસાફરી' છે અને 'સરચાઈની શોધ' પણ છે. ક્યાંક સહજ લયસૂઝ પ્રગટ થઈ છે, ક્યાંક કલ્પનનિષ્ઠ ભાષાની સ્વાભાવિકતા જોવાય છે.

આ ઉપરાંત 'સૂનાં સુકાન' (૧૯૫૪) યશવંત દોશી સાથે લખેલી એમની નવલકથા છે. યશવંત દોશી સાથે કે. એ. અબ્બાસના પુસ્તક 'એન્ડ વન ડિડ નોટ કમ બેક'નો અનુવાદ 'ડૉ. કોટનીસ' (૧૯૪૯) નામે આપ્યો છે. 'સીનો લાડકવાયો' (૧૯૪૭) યશવંત દોશી સાથે એમણે કરેલું જવેરચંદ મેઘાણી સ્મૃતિગ્રંથનું સંપાદન છે. એમના નામે 'એક્સા પાઉન્ડ', 'સોલ્જેનિત્સન', 'પંડિત સુખલાલજી' વગેરે કુલ વીસેક પરિચયપુસ્તિકાઓ છે.

અંગ્રેજીમાં બાર જેટલાં પુસ્તકો એમણે સંપાદિત કર્યાં છે; અને ૧૯૬૭થી અપરંભી છેક સુધી 'કોમર્સ' સામાજિકમાં 'એડિટર્સ નોટબુક' કોલમમાં સતત વ્યક્તિઓ અને ઘટનાઓ પરત્વેનાં લખાણોમાં માર્મિક પ્રતિક્રિયાઓ દર્શાવી છે.

ચં.ટો.

ડગલું ભરુ કો : ટેક અને શોધને બિરદાવતું નર્મદનું જાણીતું કાવ્ય.
ચં.ટો.

ડગાક કૃપાશંકર કુશલજી : 'નવવચંદ્ર નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૪) ના કર્તા.
નિ.વો.

ડગાક સતીશચન્દ્ર શાંતિલાલ (૨૬-૧૧-૧૯૪૧): કવિ, સંપાદક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૫૭માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી, હિંદી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૫માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક. ૧૯૭૫થી ૧૯૭૭ સુધી નગરપાલિકા મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ, ઉમરેઠમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૭થી ત્યાં જ આચાર્ય.

દીર્ઘકાવ્ય 'લાંબી સડક, ટૂંકી સડક' (૧૯૬૮) ઉપરાંત 'શકયતા' (૧૯૭૪) અને 'એકાન્તવાસ' (૧૯૮૧) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'લોહીનો લય' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૬), 'નાટ્યચર્ચો' (૧૯૭૭) અને 'ગજલનું નવું ગગન' (૧૯૭૮) એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.ટો.

ડહ્યાભાઈ કેસરીસિંહ : ભવાઈની અસરવાળી ફારસ પ્રકારની કૃતિ 'બે બઈડીના એક ઘણીનો ફારસ' તેમ જ 'સુરસેન-ચંદનકુમારી દુ:ખદર્શક નાટક' (૧૯૮૬)ના કર્તા.
કો.બ્ર.

ડહ્યાભાઈ ધોળશાજી : જુઓ, જવેરી ડહ્યાભાઈ ધોળશાજી.

ડહ્યાલાલ હિમતરામ : 'વાસહોસ્તવન' (૧૯૦૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ડી. ડી. વી. : 'ઉનાવાની મગા ઊંકું મજહરે મોસ' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

ડીમલાઈટ (૧૯૭૩): સ્થૂવીર ચૌધરીનો એકાંકીસંગ્રહ. એમાંનાં પાંચ એકાંકીઓમાં બોલચાલની ભાષાની નજીક જવાનો પુરુષાર્થ, તત્કાલીન સામાજિક વાસ્તવને ઉપસાવવાની મથામણ અને સંવાદોને જીવંત રીતે સાંકળી લેતું કટાક્ષનું ઘટનબળ આગળ તરી આવે એવાં છે. 'ડીમલાઈટ' અને 'દોલ' એકાંકીઓ વિશેષ નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટો.

ડીસાવાલા ડોસાભાઈ હોરમસજી : કથાકૃતિ 'મોનાની ગુફાનો હેવાલ' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

ડુમાસિયા નવરોજી માણેકજી : 'નામદાર આગાખાનનો ટૂંકા ઈતિહાસ' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

ડેનિયલ ગ્રહ્યાભાઈ : 'મધુર કાવ્યવાટિકા'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ડેપ્યુટી જર્જેન્ડ્ર : પરંપરાગત પ્રકારની ગજલ તેમ જ ગરબીની એકાવન એક રચનાઓનો સંગ્રહ 'પ્રેરણા'ના કર્તા.

ક્રી.ગ્ર.

ડેવીડ બેસેફ : નાટકનો ટૂંકસાર તથા ગાયનોની પુસ્તિકાઓ 'લેન્ટલ-મેન ડાકુ'(૧૯૩૩), 'કોણ સમ્રાટ'(૧૯૩૩), 'રાજસામ્રાજી'(૧૯૩૩) વગેરેના કર્તા.

નિ.વા.

ડૉક્ટર અમુલખરાય અંબારામ : 'વિલિપમ વૉલેસ'(૧૯૮૭)ના કર્તા.

ક્રી.ગ્ર.

ડૉક્ટર એમ. આર. : 'ઉપકારનો યોગ્ય બદલો અથવા મહારાજ શિવાજી ભોંસલે અને ઈંગ્લેન્ડ વ્યાપારી જનરે'(૧૯૦૨) નવલકથાના કર્તા.

નિ.વા.

ડૉક્ટર કનેયાલાલ નાનાભાઈ : કથાકૃતિ 'મનહરમાલતી'(૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

ડૉક્ટર ચિમનલાલ મજનલાલ(૨૪-૧૦-૧૮૮૪, -) : ચરિત્રકાર. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૦૭માં એમ.એ. એલ.એલ.બી. થયા પછી ન્યાયાધીશ. ૧૯૨૧માં નિવૃત્ત. ૧૯૨૩માં 'નવગુજરાત' સામાજિકની સ્થાપના અને એના તંત્રીપદે.

'વી. પી. માધવરાવનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૬) અને 'મહારાજ સયાજીરાવ ત્રીજાનું જીવનચરિત્ર': ભા. ૧, ૨(૧૯૪૧, ૧૯૪૨) એમનાં પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયક અન્ય પુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

અં.ટો.

ડૉક્ટર ડોસાભાઈ રુસ્તમજી : કથાકૃતિ 'કંગાલિયન અને માહુસાઈ કાચદાનો ભાગ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ડૉક્ટર માણેકલાલ અંબારામ : નવલકથા 'ઓખામંડળના શૂરવીર વાઘેશ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ડૉક્ટર સોરાબજી કાવસજી (૧૮૬૦, ૧૯૧૨) : 'હુન્નરનો અરક' પુસ્તકના કર્તા.

નિ.વા.

ડૉ. હવાકે (નકરુ) : સૈમૈનિક કથા 'સમાજ તારા પાપે'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ડૉક્ટર હિમતલાલ કાળિદાસ : ત્રિઅંકી 'તાસલકમી નાટક'(૧૯૮૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ડૉક્ટર હીરાલાલ આર. : નવલકથા 'બદનામ હિંદ અથવા મદર ઈરીઆનો નવાબ'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

ડોડયા મેઘજી ખટાઈ, 'મિઘબિન્દુ'(૧૦-૧૨-૧૯૪૧) : કવિ. જન્મ-સ્થળ કર્ણાટી. એસ.એસ.સી. સુવીનો અભ્યાસ. ઓક્ટોબર કન્સલ્ટન્ટ.

'સંબંધ તે આકાશ'(૧૯૮૮) એમનો ગીત, ગજલ અને અછંદસ રચનાઓને સમાવેના કાવ્યસંગ્રહ છે.

અં.ટો.

ડોસા પ્રાણજી જમનાદાસ, 'પરિમલ'(૭-૧૦-૧૯૦૭) : નાટ્યકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૨૬માં વિલ્હાન કોલેજમાંથી ઈન્ડર આર્ટ્સ પસાર કર્યા પછી અભ્યાસ છેાડી દીધો. ઈનો વ્યવસાય. મેસર્સ ગોકુલદાસ ડોસાની કંપનીમાં ભાગીદાર. વિદ્યર્ભમાં જિતિજ-પ્રેક્ષિગનાં કારખાનાંઓ. ૧૯૭૬માં નર્મદસુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૩માં સોવિયેટ લેન્ડ નહેરુ એવોર્ડ. 'ગુજરાતી નાટ્ય'ના એક સમયે તંત્રી.

'સમયનાં વહેણ'(૧૯૫૦), 'ધરનો દીવા'(૧૯૫૨), 'મંગલ-મંદિર'(૧૯૫૫), 'છોટું કછોટું'(૧૯૫૬), 'સહકારના દીવા'(૧૯૫૭), 'મનની માયા'(૧૯૬૨), 'જેવી છું તેવી'(૧૯૬૨), 'એક અંધારી રાત'(૧૯૬૪), 'પૂનમની રાત'(૧૯૬૬) વગેરે એમનાં તખ્તાલાયક નાટકો છે. એમનાં બાળનાટકોમાં 'એકલવ્ય અને બીજી બાળનાટિકાઓ'(૧૯૫૫), 'છોટુમટું'(૧૯૬૬), 'ઈતિહાસ શોલે છે'(૧૯૬૬), 'સોનાની કુલાડી'(૧૯૭૦), 'વાલો ચાર પક્કીઓ'(૧૯૭૧), 'ત્રણ વાંદરા'(૧૯૭૪), 'ઈતિહાસને પાને'(૧૯૭૫), 'પાંચ ટ્યુકડી'(૧૯૭૫) વગેરે મુખ્ય છે.

'ચરણરત'(૧૯૫૫) એમનો ઓક્ટોસંગ્રહ છે. 'તખ્તા ભાલે છે' - ભા. ૧, ૨(૧૯૭૮, ૮૨)માં એમણે પરંપરાગત ગુજરાતી રંગભૂમિનો ઈતિહાસ આલેખ્યો છે. 'બાળ રંગભૂમિ'(૧૯૭૫) પણ એમનું એ જ પ્રકારનું પ્રકારવિકાસ ચર્ચનું પુસ્તક છે. આ ઉપરાંત એમણે વહુનવલ 'જેની જોતો વાટ'(૧૯૭૯) તથા સંતાનો જીવનચરિત્રોના ગ્રંથો 'સંતદર્શન'(૧૯૮૩) અને 'સંતજીવન-દર્શન'(૧૯૮૩) આપ્યાં છે.

એમણે કેટલાક અનુવાદ તથા રૂપાન્તરો પણ કર્યાં છે, જેમાં ક. મા. મુનશીની નવલકથા 'પૃથિવીવલ્લભ'નું રૂપાન્તર(૧૯૬૨), બટોલ્ડ બ્રોખ્ટના નાટકનો અનુવાદ 'ચાકવર્તુળ'(૧૯૭૪) અને મેક્સિમ ગોર્કીની કૃતિનો અનુવાદ 'એક ઘરનો માહુસ'(૧૯૮૩) જાણીતાં છે. ગિજુભાઈની પંદરેક બાળવાર્તાઓનાં પણ વનવના મહેતા સાથે એમણે નાટ્યરૂપાન્તરો આપ્યાં છે.

અં.ટો.

ડોસાણી નારાયણજી ગોકળદાસ : 'સ્વર્ગમાં સેશન્સ યાને પાખંડી પુરોહિતોનું પોકળ'(૧૯૧૬) અને 'સ્નેહલક્ષ્મી'(૧૯૩૧) જેવી નવલકથાઓ તથા 'આફ્રિકામાં ૧૧ માસ'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ડોસાણી લક્ષ્મીબેન ગોકળદાસ(૧૯૮૮, -) : વાર્તાકાર, સંપાદક. જન્મસ્થળ તથા વતન પોરબંદર. અમદાવાદના વનિતા

વિશ્રામમાં અંગ્રેજી છ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સમાજસેવિકા. 'સમાજસેવન' માસિકનાં વર્ષો સુધી સંપાદક.

એમણે 'લેહાણા રત્નમાલા' (૧૯૨૪) માં જ્ઞાતિના મહાપુરુષોનાં ટૂંકાં જીવનચરિત્ર આલેખ્યાં છે. ઉપરાંત એમણે 'મહિલાઓની મહાકથાઓ' (૧૯૨૫), 'સંસારની વાતો' અને 'હું બંડખોર કેમ બની?' (૧૯૩૩) જેવા વાર્તાસંગ્રહો પણ આપ્યા છે.

નિ.વેા.

ડ્રાઇવર પેરીન દાસ (૨-૧૦-૧૯૨૯): (વિવેચક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૨માં ગુજરાતી સાથે બી.એ. ૧૯૫૪માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૬માં એલએલ.બી. ૧૯૫૯માં બાર કાઉન્સિલ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. ૧૯૭૩માં પીએચ.ડી. ૫ વર્ષ મુંબઈની હાઈકોર્ટ સહિત વિવિધ કોર્ટોમાં વકીલાત. છેલ્લાં ૧૪ વર્ષથી નવસારીની મહિલા આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. 'સત્તરમા શતકમાં પારસી કવિઓએ રચેલી ગુજરાતી કવિતા' — ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૪, ૧૯૭૯) એમનો મહાનિબંધનો ગ્રંથ છે. 'ગુજરાતમાં પારસીઓનું આગમન અને એમનો ગુજરાતી સંસ્કૃતિમાં ફાળો' (૧૯૮૦) એમનું ઇતિહાસ-સંશોધનનું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

ડ્રાઇવર ફિરોઝ ખ.: 'જુવાનોમાં નાટાની યાને પ્રોફેસરના પછાડ' નાટકના કર્તા.

ચં.ટો.

ડ્રુમન્ડ રૉબર્ટ: 'શબ્દસંગ્રહ' (ગ્લાસરો) (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વેા.

ઢેઠના ઢેઠ ભંગી: સર્ણ અને અસ્પૃશ્યતાના ઉચ્ચાવચ સ્વરંના આલેખન સાથે અસહ્ય ગરીબી અને સામાજિક અન્યાય-વિષમતાને વાઘા આપતું ઉમાશંકર જીશીનું એકાંકી.

ચં.ટો.

ઢેબર અશ્વિનકુમાર કાંતિલાલ, 'નર્મદાનંદ': જીવનચરિત્ર 'ભગવાન ગુરુ દત્તાત્રેય' (૧૯૬૯), પ્રવાસકથા 'આનંદવાજા વાગે' (૧૯૭૩) તેમ જ 'શાધકની સ્વાનુભવકથા' (૧૯૭૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ઢેબર ઉછરંજરાય નવલશંકર (૨૧-૯-૧૯૦૫, ૧૧-૩-૧૯૭૭): ચરિત્રલેખક. રાજકોટ પાસેના જંગાળા ગામમાં જન્મ. ૧૯૨૨-માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૮માં ભોમ્બે હાઈકોર્ટ પ્લીડર પરીક્ષા પસાર કરીને રાજકોટની 'વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા એજન્સી કોર્ટ'માં વકીલાતનો આરંભ. ૧૯૩૬માં વકીલાત છોડીને સ્વાતંત્ર્યલડતમાં સક્રિય. ૧૯૪૮થી ૧૯૫૪ સુધી સૌરાષ્ટ્રના મુખ્ય પ્રધાન. ત્યારબાદ ૧૯૭૨ સુધી ખાદી ગ્રામોદ્યોગ પંચના અધ્યક્ષ તથા સમાજ-સુધારક.

એમની પાસેથી પરિચયપુસ્તિકા 'દરબાર ગોકળદાસ' (૧૯૭૪) મળી છે.

નિ.વેા.

ઢેબર જ્ઞવાશંકર પ્રાણશંકર: 'કમળાગૌરી સંવાદ વા કન્યામિત્ર' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૭)ના કર્તા.

નિ.વેા.

ઢેબર માનશંકર પ્રાણશંકર (જન્મખંભાળિયાવાળા): સંસ્કૃત-ગુજરાતી ગદ્યપદ્યકૃતિ 'કમળાગૌરી સંવાદ કિવા કન્યામિત્ર' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

ઢેબર વિજયશંકર પ્રાણશંકર: નાટ્યકૃતિ 'જુલકાન્ત' (૧૯૯૬), 'આર્થ-સંસાર અથવા નવો વહુ' અને 'નાદવિનોદ'ના કર્તા.

નિ.વેા.

ઢેબલ: હરિજનકુટુંબ અને સરખંચની આસપાસ નાનકડા ગામની સાંસ્કૃતિક ચેતના અને સામાજિક પરિસ્થિતિને ઉપસાવતું સ્થુવીર ચૌધરીનું એકાંકી.

ચં.ટો.

ઢાક્ક: નંદકુમાર પાટકનું શ્રાવ્ય એકાંકી. શાપિત પરીક્ષિતનું ભય-દશાથી મુક્તિદશા ભાગીનું રૂપાન્તર કરતું એનું કથાનક પૌરાણિક છતાં સમકાલીન છે.

ચં.ટો.

ઢડકો: કટાવનોં આવર્તનોમાં અર્થને અતિક્રમવા મથતી લાભશંકર ઠાકરની યશસ્વી કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

ઢડવી દેવાબહેન શંકરભાઈ (૧-૮-૧૯૩૦): વાર્તાકાર. જન્મ સંખેડા તાલુકાના ભદ્રાલીમાં. અભ્યાસ ગુજરાતી ચાર ધોરણ સુધી. પ્રાથમિક શાળા, જેતપુરમાં શિક્ષક.

'ચાર ભાઈબંધ' (૧૯૫૬), 'નીંદાણાનાં ગીતો' (૧૯૬૭), 'આદિ-વાસી લોકનૃત્યો' (૧૯૭૮), 'કેસૂડાં કામળુગારો' (૧૯૮૩), 'પાલની લગ્નવિધિ' વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

ઢડવી શંકરભાઈ સોમાભાઈ (૧૨-૪-૧૯૨૭): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ ભાટપુરમાં. પ્રાથમિક શાળા, ગરડામાં શિક્ષક.

'દાફનો દૈત્ય' નાટક ઉપરાંત બાળવાર્તાઓ 'નવો અવતાર' (૧૯૫૯), 'પસ્તાવો' (૧૯૫૯) અને 'સસાભાઈ સાંકળિયા' — ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૬૨) એમના નામે છે.

કી.બ્ર.

ઢાલુખા: મંડળ ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૨૬, ૧૯૨૮, ૧૯૩૨, ૧૯૩૫): ધૂમકેતુના ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહો. કલ્પના અને લાગણીઓ જગાવીને જે કહેવાનું છે તેનો માત્ર ધ્વનિ જ — તાલુખો જ — મૂકે છે એવું, નિજ કલાશ્રદ્ધામાંથી જન્મેલું ધૂમકેતુનું વાર્તાવિશ્વ ઊભિપ્રધાન, ભાવનાપ્રધાન, રંગદર્શી અને વૈવિધ્યસભર છે. ગુજરાતમાં જ નહીં, ભારતભરમાં અને ભારત બહાર પણ આ વાર્તાઓની પ્રસિદ્ધિ છે. વિપુલ સર્જનનો સંદર્ભ હોય કે વાર્તા-

કૌશલનો સંદર્ભ હોય, પાત્રમાનસના નિરૂપણનો સંદર્ભ હોય કે સર્જકતાની કોટિનો સંદર્ભ હોય - આ સર્વ સંદર્ભોમાં ધૂમકેતુ અગ્રણી વાર્તાકાર છે. આ વાર્તાઓ 'વીજળીના ચમકારાની પેઠે એક દૃષ્ટિબિંદુ રજૂ કરનાં કરનાં સોંસરવી નીકળી' બવાનો અને 'બીજી ઝાઝી લપછપ વિના અંગુલિનિદેશ કરીને સૂતેલી લાગણીઓ જગાડી વાંચનારની આસપાસ એક નવી જ કલ્પનિક સૃષ્ટિ ઘડી' કાઢવાનો મનઝૂબો ધરાવે છે. ક્યારેક ઊંમિના અતિરેકથી આવતો ઘેરો રંગ, ક્યારેક આદર્શધિલક્ષ, ક્યારેક પ્રામજ્જવન તરફનો અકારણ પક્ષપાત, ક્યારેક અવાસ્તવિક રીતે આવના ઓધિના પલટાઓ એ આ વાર્તાઓની મર્યાદાઓ હોવા છતાં 'પોસ્ટઓફિસ', 'ભૈયાદાદા', 'ગોવિંદનું ખેતર', 'પૃથ્વી અને સ્વર્ગ', 'રજપૂતાણી', 'જીવનનું પ્રભાત' જેવી વાર્તાઓમાં ધૂમકેતુનો સર્જન-વિશેષ જોઈ શકાય છે. આ વાર્તાઓમાં કલા-નિમિત્તિ સાથે જીવનમૂલ્યોનું જીવંત રસાયણ થયેલું છે. ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા ધૂમકેતુથી પ્રસ્થાપિત થઈ એ વાતની સાક્ષી આ ચાર મંડળો અવશ્ય પૂરે છે.

ચં.ટો.

તદ્દૂરે તદ્દનિકે : કોઈ અનાથ બાળક અને જેનું બાળક છિનવાઈ ગયું છે તેવી કોઈ માતાના મિલનમાં સ્વર્ગને હાથવંત દર્શાવતો નરસિંહરાવ દિવેટિયાનો નિબંધ.

ચં.ટો.

તન્ના અનિરુદ્ધ : 'નૃત્યનાટિકાઓ'(૧૯૮૧)ના કર્તા.

કૌ.પ્ર.

તન્ના ઉદ્ભવજી નુલસીદાસ : સામાજિક નવલકથાઓ 'ચારુશૌલા' - ૧ (૧૯૦૮), 'કથાવિનોદ', 'પાપ અને પશ્ચાત્તાપ' - ૧-૨, 'વસંતકુમારી' તેમ જ ચરિત્રકૃતિ 'રાજા રામમોહનરાય' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

કૌ.પ્ર.

તન્ના રતિલાલ નાનાભાઈ, 'શારદાપ્રસાદ વર્મા' (૧૯૯-૧૯૦૧) : નાટકકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ સુરતમાં. વાણિજ્યના પહેલા વર્ષ સુધીનો અભ્યાસ.

એમણે 'બે નાટક' (૧૯૩૦), 'દુર્ગાશમ મહેતાજી અને બીજાં નાટકો' (૧૯૪૦) જેવા નાટ્યગ્રંથો ઉપરાંત 'મુસોલિની' (૧૯૩૯) અને 'કમાલ પાસા તુર્ક' (૧૯૩૯) તેમ જ 'વર્તમાન યુગના વિધાયકો' (૧૯૩૯) જેવા ચરિત્રગ્રંથો આપ્યા છે. 'પુરાણનાં પાત્રો' (૧૯૪૪), 'ઉપનિષદની વાતો' (૧૯૪૪) વગેરે એમના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

ચં.ટો.

તપોધન નારાયણ સોમચંદ (૧૨-૧૨-૧૯૧૬) : કવિ. જન્મ કરીમાં. ૧૯૩૨માં વનોકચુલર ફાઈનલ. ૧૯૪૯માં પી.ટી.સી. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ બોર્ડની સ્કૂલોમાં પહેલાં શિક્ષક પછી આચાર્ય અને નિરીક્ષક. ૧૯૭૦-૭૭ દરમિયાન નૂતન તાલીમ વિદ્યાલયમાં અધ્યાપક.

'ગાંધીગીતા' (૧૯૫૭), 'ભૂદાનગીતા' (૧૯૫૭), 'પટકાર' (૧૯૬૨) જેવા પ્રતિબદ્ધ કવ્યસંગ્રહો ઉપરાંત એમણે બાળ-પદ્યજોડકણાંનાં આકેક પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'બગડો છગડો' (૧૯૭૮), 'નાગદમન અને કૃપણ-સુદામો' (૧૯૭૮) વગેરે એમનું બાળ-ગદ્યસાહિત્ય છે.

ચં.ટો.

તપોધન હરિભાઈ હમીરભાઈ, 'પાયિવ' (૩૧-૧-૧૯૪૨) : વાર્તાકાર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના ખાખાળામાં. ૧૯૬૬માં મેટ્રિક. ૧૯૬૭માં પી.ટી.સી. ૧૯૬૨થી આજ સુધી પ્રાથમિક શિક્ષક. 'તલ્લક છાંયડો' (૧૯૭૬) એમનો નવલકાસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

તમને તો ગમીને? : ઈલા ડેવની ટૂંકીવાર્તા. એમાં પોતાના રંગને કારણે વરનાં કેટલાંક કુટુંબીજનોને પોતે નથી ગમતી એ વાતની ઈલાને જાણ છતાં નાયકની પ્રેમપ્રતીતિને સ્વાભાવિકતાથી સ્વીકારી નાયકને આશ્ચર્યમાં મૂકી દે છે.

ચં.ટો.

તમને ફૂલ દીધાનું યાદ : પ્રાયની ક્ષત્રુની વૈયક્તિક અનુભૂતિ આપતું રમેશ પારેખનું સોનલને સંબોધીને લખાયેલું કલ્પન-પ્રચુર કાવ્ય.

ચં.ટો.

તમસા (૧૯૬૭; સંવ. આ. ૧૯૭૨) : અર્ધાંદર, સંસ્કૃત વૃત્તો, માત્રામેળ છંદો, દીર્ઘકાવ્યો, મુક્તકો, ગીત, ગદ્ય એવું સ્વરૂપ-વૈવિધ્ય ધરાવતો સ્વયંસિદ્ધ ચૌધરીનો કાવ્યસંગ્રહ. વેદના આ કાવ્યોનો મુખ્ય ભાવ છે. એ વેદના કેન્દ્ર ગુમાવી બેઠેલા મનુષ્ય માટેની, તરડાતા જતા માનવ-સંબંધો માટેની છે; તેમ નગર-જીવનના વિકાસની સાથેસાથ થતા સંસ્કૃતિક વિચ્છેદને કારણે પાણુ છે. 'મને કેમ ના વાર્યો?', 'ઈતિહાસ', 'ચીલો' આદિ આનાં દૃષ્ટાંતો છે. આ વેદના કવિમાં હતાશાને બદલે શ્રદ્ધા અને સાહસ પ્રેરે છે, તે ક્યારેક એ કટાક્ષરૂપે પણ વ્યક્ત થાય છે. અનેક જગાએ સંવેદન ચિંતનમાં રૂપાંતરિત થઈ પુનઃ સંવેદન-રૂપે પમાય છે. પુરાકલ્પનો અને ઐતિહાસિક સંદર્ભો પણ એમાં મદદે આવે છે. સુગ્રથિત કલ્પનોનું સંયોજન તથા પ્રસિષ્ટ અને અભિજાત સંસ્કારોથી યુક્ત પદાવલિ પણ એનો વિશેષ છે.

ધી.મ.

તરલ : બુઓ, સાંગાણી દામોદર માવજીભાઈ.

તરલિકા તર્જની : ઔરંગઝેબે કેવી રીતે દિલ્હીની ગાદી મેળવી એનું વર્ણન કરતી રસપ્રદ ઐતિહાસિક નવલકથા 'મિના યાને સંબલનું યુદ્ધ' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

તરુણપ્રભસૂરિ : બુઓ, દવે રમેશ રતિલાલ.

તર્પણ (૧૯૨૪) : કનેયાલાલ મુનશીનું પંચાંકી પૌરાણિક નાટક. વેદ-પુરાણગત ઉલ્લેખો પર આધારિત આ કલ્પનાપ્રધાન કૃતિ છે. આર્યાવર્ત-વિધ્વંસક હૈહયોનું ઉન્મૂલન કરી આર્યાવર્તની પુનઃ

પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પૂર્વજનું તર્પણ કરવા માટે પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ, ભવ્ય-ભયાનક ભાર્ગવ ઝોરવાના પ્રભાવક નેતૃત્વ નીચે ઋષિઓ દ્વારા હેહ્ય-તાલવન્ધ વીતહવ્યનો વિનાશ અને ઐક્વાકુ સગરનો આર્યા-ચક્રવર્તીપદે અભિષેક આ નાટકની મુખ્ય ઘટના છે. તે, સગર અને વીતહવ્ય કુમારી સુવર્ણાનું ક્ષુદ્રપર્શવસાથી પ્રેમપ્રકરણ, ઋષિઓ વિશેના સામાન્ય ખ્યાલને આઘાતક નીવડે તેવી તેમની દિશાપ્રવૃત્તિ, મંત્રો-યજ્ઞોનું ચમત્કારિક વાતાવરણ વગેરે આ પ્રશિષ્ટ દ્વેંડીની નજીક જતી કૃતિને નાટ્યાત્મકતાસભર બનાવે છે. 'આર્યાવર્ત' આદી સાંસ્કૃતિક અસ્મિતાનો પર્યાય બની રહે છે. સર્વાંશ રંગપ્રયોગાનુકૂલ નહીં, છતાં પ્રસંગે પ્રસંગે ભજવાયેલું આ નાટક ગુજરાતી ઉત્તમ નાટકોમાંનું એક ગણાય છે.

વિ.અ.

તલાટી ગિરધર : ચરિત્રાત્મક કૃતિ 'અમૃતપુરુષ વ્યવકાશ' (૧૯૭૪) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તલાટી મૂળજીભાઈ : ચરિત્રકાર, સંપાદક. અંબુભાઈ પુરાણીના અંતવાસી.

ચાર ખંડમાં વિભક્ત ગ્રંથ 'શ્રી અંબુભાઈ પુરાણી-જીવનકથા અને સંસ્મરણો' (૧૯૭૦)માં ચરિત્રનાયકની વિવિધ જીવન-પ્રવૃત્તિઓના સમગ્રદર્શી આલેખ છે. 'અંબાલાલ પુરાણીના પત્રો' એમાં કરેલું સંપાદન છે.

કી.બ્ર.

તલાવિયા જિતેન્દ્ર : સાંપ્રત કાવ્યપરંપરાને અનુસરતી રચનાઓના સંગ્રહ 'નક્ષત્ર' (૧૯૮૦) તેમ જ વર્તમાન સમાજજીવનને આલેખતી નવલિકાઓનો સંગ્રહ 'ગુપ્તવલય' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તલવિયા હેમી પાલનજી : ત્રણ હાસ્યપ્રધાન નાટ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'ચમત્કાર અને બીજી એકાંકી નાટિકાઓ' તેમ જ અન્ય નાટ્ય-કૃતિ 'અદેખી' (નરીમાન પટેલ સાથે, ૧૯૫૧)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તળપદા મનાદર : કવિ. એમની ગીત, ગઝલ, છંદોબદ્ધ અને અ-છાંદસ સ્વરૂપની ઈકોનર રચનાઓના સંગ્રહ 'ભીનાં અજવાળાં' (૧૯૮૦)માં મુખ્ય વિષયો પ્રણય અને પ્રકૃતિ છે. ગેય રચના-ઓમાં ધરેલા લયના પ્રયોગો તેમ જ તળપદ અનુભૂતિઓની અભિવ્યક્તિમાં દૃશ્યકલ્પનોનો વિનિયોગ નોંધપાત્ર છે.

કી.બ્ર.

તળવલકર ગણેશ સદાશિવ : 'સંસ્કૃત-ગુજરાતી લઘુકાવ્ય' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તળાજિયા નટવરલાલ : કથાસંગ્રહ 'ધેપડા અથવા એક પર બીજી' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

નંત્રી મણિભાઈ નારણજી : વિવેચક, ધત્રકાર. બી.એ.

એમણે સાહિત્યની વ્યાખ્યા, તેનું સામર્થ્ય; નવલકથાનાં ઉત્પત્તિ, સ્વરૂપ, ઘટકતત્ત્વો, મહિમા; તેમ જ કેટલીક નોંધપાત્ર નવલ-કથાઓનાં આવલોકનોને સમાવતાં અભ્યાસનિષ્ઠ વિવેચનગ્રંથ 'ગુજરાતી નવલકથાનું સાહિત્ય' (૧૯૧૧) આપ્યો છે.

ર.ર.દ.

તાઈ અખાસઅલી કરીમભાઈ, 'અજ્ઞાત' (૧૩-૫-૧૯૪૦) :

કવિ, નિબંધકાર. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના સોનવાડીમાં. ૧૯૬૪ માં દિંદી, સમાજશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૬માં દિંદી-ફારસીમાં એમ.એ. ૧૯૭૩માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૭-૬૯ ફરમિયાન બીલીમોરાની કોલેજમાં અને ૧૯૬૯ થી ચીખલીની કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક.

'વહેતા કિનારા' (૧૯૭૯), 'સૂરજમુખીને સૂરજસંગે' (૧૯૮૧), 'પલાશવન' (૧૯૮૩) વગેરે એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'શાબુને વિસામે' (૧૯૮૨) નિબંધસંગ્રહ અને 'સોનવાડીથી સોના ધરતી' (૧૯૮૪) પ્રવાસપુસ્તક પણ એમના નામે છે.

ચં.દા.

તાજમહેલ : અનેક સાદૃશ્યથી તાજમહેલના સૌન્દર્યને પકડવા મથતું નહાતાલાલનું જાણીતું ખંડકાવ્ય.

ચં.દા.

તાતા સારાજ બી. : 'ભરતી ઝોટ' - ભા. ૧-૨ ના કર્તા.

ચં.દા.

તાતા હીરાંબાઈ અરદેશર : જોડકામાં પ્રકારની પદ્યરચનાઓનો સંગ્રહ 'કવિતારાસંગ્રહ' ઉપરાંત 'આત્મા અને શરીરની રચના', 'અમ્મન સાથે જ્ઞાન', 'દિલસૂદીની નજરે મનુષ્ય જંદગીની તપાસ', 'ખંદગી અથવા ભક્તિની દિલસૂદી', 'મીસીસ એની બેઝાંટનું વૃત્તાંત', 'શહેરી દરજ્જા અને સ્ત્રી કેળવણી', 'સુલોચ વાચન-માળા' તેમ જ કેટલાક અંગ્રેજી ભાષાના ગ્રંથોનો કર્તા.

કી.બ્ર.

તાત્યા સ્મૃજીત બાજીરાવ : 'સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૯૭૧)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તામ્રધવજી : સમાયજીની ધર્મકથા પર આધારિત 'શ્રાવણ અને ટશરથ' ઉપરાંત 'મહારાતી વૃન્દા'ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તારકસ યુનીલાલ એસ. : કાવ્યસંગ્રહ 'વિવળ્યડકા' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તારકસ દેવદત્તા : રાજકુમારી કૃષ્ણાની કથા પર આધારિત ત્રિઅંકી નાટ્યકૃતિ 'રાજકુમારી' (૧૯૩૩), નાટક 'નેપોલીઅન' (૧૯૩૩) તેમ જ પદ્યનાટિકા 'સંસારમંથન' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

તારતમ્ય (૧૯૭૧) : અનંતરાય શવળનો વિવેચનસંગ્રહ. સંગ્રહમાં ત્રણ અભ્યાસલેખો તથા પ્રવેશકોરૂપે લખાયેલા અન્ય લેખો છે. ગુજરાતી

સાહિત્ય પરિષદના વિવેચન વિભાગના પ્રમુખપદેથી અપાયેલા, સંગ્રહના પહેલા વ્યાખ્યાન-લેખ 'નિત્યનૂતન સારસ્વત યજ્ઞ'માં ભારતીય-પાશ્ચાત્ય સાહિત્યસ્વરૂપો, ભારતીય-પાશ્ચાત્ય સાહિત્ય-મીમાંસા અને ગુજરાતી સાહિત્યના વિકાસનું વિહંગાવલોકન છે. 'દાકોરની કાવ્યભાવના'માં દાકોરના કવિતાવિચારની તપાસ છે. 'મરિયાનો હાસ્યસ્ફોટ'માં મરિયાના હાસ્યપ્રધાન સાહિત્યમાં અને વિશેષ પ્રદર્શનાત્મક નાટકોમાં નિષ્પન્ન થતા હાસ્યની ચર્ચા છે.

પ્રવેશકોરૂપે લખાયેલા લેખોમાં પન્નાલાલની 'પરગા અને પરગણા', દિગ્વીક્ષ મહેતાની 'આપણા ઘડીક સંગ', પિતાકિન દેવેની 'અનુબંધ' જેવી નવલકથાઓના તેમ જ ગાંધીજીના 'હિંદ-સ્વરાજ', ડૂંગ્રુ વચંદ શાહના નાટક 'વિશ્વધર્મ' તથા 'નર્મદાસંકર દે. મહેતા સ્મૃતિગ્રંથ' પરના પ્રવેશકો વિશેષ ધ્યાનપાત્ર છે. ગુણ-દર્શિતા આ લેખોનો પ્રધાન ગુણ છે.

જ.ગા.

તારપરા લીલાદેવી : કાવ્યસંગ્રહ 'ગુજન' (૧૯૭૩)નાં કર્તા.

પા.માં.

તારમાસ્તર સુશીલા પુષ્કરલાલ : ગીત પ્રકારની ૧૪૯ રચનાઓનો સંગ્રહ 'અમીધાધ' (૧૯૫૧) તેમ જ અન્ય સંગ્રહ 'સસઝરાણી' નો કર્તા.

કો.બ્ર.

તારાચંદ 'ચકલરામ' : બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'ચકલજ્ઞાન અમરત' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

તારાચંદાણી નામદેવ સંતુમલ (૨૬-૧૧-૧૯૪૬) : નવલકથાકાર. જન્મ સિંધના લુકમાન ખેરપુરમાં. એમ.એ. કાબરિયા મહિલા કોલેજ, ભાવનગરમાં વ્યાખ્યાતા.

'વત્તા-ઓગ્ર' (૧૯૮૦) એમની નવલકથા છે.

ચં.દો.

તારાપોરવાળા એરથ જહાંગીર સોરાબજી, 'પોસ્ટગ્રેજ્યુએટ', 'બુક-વર્મ' (૨૨-૭-૧૯૮૪, ૧૫-૧-૧૯૫૬) : જન્મ હેદ્રાબાદમાં. વતન તારાપોર (ચિંચાણ). ૧૯૯૮માં ભરણ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈથી મેટ્રિક. ૧૯૦૩માં ઓક્સફર્ડન કોલેજમાંથી અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૦૯માં ઈંગ્લેન્ડ ની બેરિસ્ટર. ૧૯૧૧માં કેમ્બ્રિજથી બી.એ. જર્મનીની યુનિવર્સિટીમાંથી 'સંસ્કૃત અને ગુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર' વિષય પર પીએચ.ડી. પહેલાં બનારસ સેન્ટ્રલ હિન્દુ કોલેજમાં અંગ્રેજીના પ્રોફેસર; જર્મનીથી આવ્યા બાદ બનારસ સેન્ટ્રલ હિન્દુ સ્કૂલના હેડમાસ્તર. ૧૯૧૭ થી ૧૯૨૯ સુધી કલકત્તા યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્ન.

એમણે કલકત્તા યુનિવર્સિટી માટે જૂની ગુજરાતીનાં કાવ્યોનો સંચય 'સિલેક્શન ફ્રોમ ક્લાસિકલ ગુજરાતી લિટરેચર'—ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૨૪, ૧૯૩૦, ૧૯૩૬) આપ્યા છે, જેમાં દયારામ સુધીના યુગની રચનાઓનો સમાવેશ કર્યો છે. એમની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના અને નોંધ ધ્યાનપાત્ર છે. 'ગુજરાતી અને બંગાળી વૈશ્નવ કવિઓની સરખામણી' પણ એમના નામે છે. એમણે

અંગ્રેજીમાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

ચં.દો.

તારાપોરવાળા દાદી એદલજી હીરજી : 'દા. અં. તા.', 'દિવજન' (૧૪-૫-૧૯૬૮, ૩૦-૫-૧૯૧૪) : કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ માહિમ તાલુકાના તારાપોર કસબામાં. મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૮૯માં 'કાઠિયાવાડી' પત્રના ભાગીદાર. ૧૯૯૦માં 'માઠ-મજાલ' પત્ર કાઠવું.

થેકરી અને મેરિડિયની નવલકથાઓના પ્રભાવ લેકળ પારસી સમાજને અનુલક્ષીને એમણે 'પતિવ્રતા બાયડીનો વલેમી ભરયાર' (૧૯૮૬), 'મોટા ઘરનાં મહેરબાઈ' (૧૯૮૭), 'પાક દામન પીરોજ' (૧૯૯૨), 'દુઃખી દાદીબા' (૧૯૧૩), 'વીસ લાખનો વારસો' (૧૯૧૪) જેવી નવલકથાઓ આપી છે. ચરિત્રાલેખન કરતાં કાવ્યગ્રંથ 'કીર્તિસંગ્રહ' (૧૯૮૮) તેમ જ યુદ્ધ ગુજરાતીમાં ૩૦૧ દોહરા સમાવેતા 'દાદી-દોહરા સંગ્રહ' (૧૯૯૦) પણ એમના નામે છે. ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દૂ, ફારસી, કચ્છી, અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત—એમ સાત ભાષાની કહેવતોનો એક મોટો સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાનો ભગીરથ પ્રયત્ન એમણે આરંભેલો અને એ ગ્રંથને એમણે 'ખલકનો ખજનો' નામ આપેલું.

ચં.દો.

તારાપોરવાળા મહેરજી કાવસજી : નવલકથા 'અદેખાઈની આગ' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

તારાપોરવાળા હેરમસજી નાદરશાહ : નવલકથા 'એક ઘાનકી સાવનર માતાની ખરાબી' (૧૯૮૭)ના કર્તા.

નિ.વે.

તાલચેરીવાલા રૂપાંબાઈ કે. દારાશાજી : નવલકથાઓ 'કીનાતો ભાગ' (૧૯૮૧) અને 'કુટુંબી કથાઓ'નાં કર્તા.

કો.બ્ર.

તાલિયારખાન અરદેશર : ચરિત્રકૃતિ 'શાહજાદો એલોસ'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

તાલિયારખાન જહાંગીર અરદેશર (૧૯૪૭, ૧૯૨૩) : કવિ, નવલ-કથાકાર. સુરત હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષણ લઈ નાની વયથી પૌલીસ-ખાતામાં. ૧૯૮૭માં રાજપીપળા રાજ્યમાં ઊંચા હોદ્દા ઉપર. ૧૯૯૬માં વડોદરામાં કમિશનર ઓફ પૌલીસ તરીકે નિમણૂક.

એમણે 'રત્નલક્ષ્મી' (૧૯૮૧), 'મુદ્રા અને કુલીન' (૧૯૮૪) અને 'સખવાસ' (૧૯૯૭) જેવી નવલકથાઓ તેમ જ 'કાવ્યગૂટીકા અથવા સ્થિતીપ્રદર્શન' (૧૯૦૬) જેવા કાવ્યગ્રંથ આપ્યાં છે.

ચં.દો.

તાલિયારખાન જહાંગીર સોરાબજી : પેન્ડામીટર પરથી ઉપજાવેલા પાંચ ચરાગુના લયમેળ છંદમાં, કુદરતપ્રેમ દર્શાવતાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કુદરતની ખૂબસુરતી' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

પા.માં.

તાલિયારખાન ફિરોજશાહ જ. : નીતિબોધક કૃતિઓ 'બાંધવચન' અને 'ઉમદા કૃત્યોનો સંગ્રહ' (૧૯૦૦)ના કર્તા.

નિ.વે.

તાહેરભાઈ બદરુદ્દીન, 'અમીન આઝાદ': દેશભક્તિ, જગતવિષયક ચિંતન તેમ જ કવચિત્ પ્રણયને વિષય કરી લખાયેલી ગીત-ગઝલ અને નઝમ પ્રકારની પરંપરાગત શૈલીની રચનાઓનો સંગ્રહ 'સબરસ' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

મૃ.મા.

તાંતરા દીનશાહ જમશેદજી: ચોવીસ પ્રકરણોમાં વિભક્ત લઘુ-કથાત્મક કૃતિ 'પવિત્ર પ્યાર' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

કૌ.ગ્ર.

નુકારામનું સ્વર્ગશોધણુ: સસત્ત્વ જગજી નુકારામ સાથેનું સ્વર્ગ-શોધણુ જતું કરે છે અને સંસારચક્રનું અનુવર્તન સ્વીકારે છે એ કથાબીજમાંથી ઉદ્ભવેલું રામનારાયણ વિ. પાઠક 'શિષ'નું નોંધપાત્ર ખંડકાવ્ય.

ચં.ટો.

નુસરા હિમતવાલ: પ્રવાસવર્ણનનું માહિતીપ્રદ પુસ્તક 'હિમાલયનું પર્યટન' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

કૌ.ગ્ર.

નુરાવાલા દાદાભાઈ બહેરામજી: પ્રેમકાવ્યોનો સંગ્રહ 'નુરાના ગુજરાતી તથા હિંદુસ્તાની દીવપશંદ ખયાલો ઊર્ફે રમુજે કુરસદ' (નુરાવાલા મલિરામ જીવન સાથે, ૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વે.

નુરાવાલા મલિરામ જીવન: પ્રેમકાવ્યોનો સંગ્રહ 'નુરાના ગુજરાતી તથા હિંદુસ્તાની દીવપશંદ ખયાલો ઊર્ફે રમુજે કુરસદ' (નુરાવાલા, દાદાભાઈ બહેરામજી સાથે, ૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વે.

નુરિયા અબ્દુલ સુલેમાન, 'કવિ અહદ' (૧૫-૧૧-૧૯૧૭): કવિ, નાટ્યકાર, કોશકાર. જન્મ માંડવી (કચ્છ)માં. અભ્યાસ ધોરણ દર સુધી. શિક્ષણકાર્ય દરમ્યાન રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાગ લઈ જેલવાસ ભોગવ્યા પછી ભિરૂની ભુજ મહોમેડન સ્કૂલમાં શિક્ષણકાર્ય. છેલ્લાં પચીસ વર્ષોથી 'કચ્છમિત્ર'ના તંત્રી વિભાગમાં.

એમણે 'શ્રીકૃષ્ણપ્રેમી મુસ્લિમ મહિલા ભક્તિમતિ પ્રેમાબાઈ' (૧૯૫૯) તથા કચ્છી ભાષામાં 'મોરમજા હકધાર' (૧૯૩૮) નામની બે પુસ્તિકાઓ લખી છે. આ સિવાય ઝવેરચંદ મેઘાણીકૃત 'વિશાળ' નવલકથાનું નાટ્યરૂપાંતર, 'સાર્થ કચ્છી-ગુજરાતી શબ્દ-કોશ' તેમ જ 'મહાત્મા મેકણ' અને 'સુંદર સોદાગર' જેવાં ચરિત્રો અને કેટલીક ટૂંકીવાર્તાઓ પણ એમણે આપ્યાં છે, જે વિવિધ સામયિકોમાં પ્રકાશિત થયેલાં છે પરંતુ અદ્યપિ અગ્રંથસ્થ છે.

૨.૨.૬.

તુલનાત્મક સાહિત્ય (૧૯૮૪): ધીરુ પરીખનો ગ્રંથ. અહીં નવા વિષયને લગતી સામગ્રી ગુજરાતીમાં ઉપલબ્ધ થાય અને વિષયને સહાય અને પ્રોત્સાહન મળે એનો ખ્યાલ મુખ્યત્વે રાખવામાં આવ્યો છે. તુલનાત્મક સાહિત્યની અર્થચર્ચા અને સ્વરૂપચર્ચાથી માંડી સાદૃશ્ય, પરંપરા, અનુવાદ, પુરાણસંદર્ભ વગેરે પાસાંઓનો સદૃષ્ટાંત સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો છે.

ચં.ટો.

તુલસીદલ (૧૯૬૧): 'વિશેષાંજલિ' પછીનો સુંદરજી બેટાઈનો કાવ્યસંગ્રહ. આઠ ખંડમાં, એક અનુવાદ સહિત, ગાંધીયુગનું અનુસંધાન જાળવતાં કુલ ચોપન કાવ્યો છે. કેટલાંક ગીત છે, વધુ છંદોબદ્ધ છે. સમુદ્રનો સંસ્કાર ઝીલતી રચનાઓ પ્રમાણમાં આસ્વાદ્ય છે. 'સદ્ગત ચન્દ્રશીલોન' જેવી રચનામાં પત્નીના મૃત્યુ પરત્વેનો વિશેષ સંવેદન-આલેખ કુશળ કવિકર્મ દ્વારા પ્રગટ થયો છે. ગીતોમાં 'પાંજે વનજી ગાદ્યુ' નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટો.

તુલસીબાઈ: હિંદુ ધરસંસારનું નાદૃશ ચિત્ર આપતી વાર્તા 'ગુણવંતી ગોદાવરી' (૧૯૮૯)નાં કર્તા.

ચં.ટો.

તુલસીસુત: સીતાસ્વયંવરના પ્રસંગને વર્ણવતી પદ્યકૃતિ 'સીતા-સ્વયંવર' (૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વે.

તુળજરામ ઝીણારામ: પદ્યકૃતિ 'મિથલીલા અથવા ચોત્રીશાન્તી ચમક' (૧૯૭૮)ના કર્તા.

નિ.વે.

તુળપણે જ. વિ.: ચરિત્રાત્મક પુસ્તક 'સાક્ષાત્કારને પંથ તુળજરામ' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વે.

તુલુ અને તારકો વચ્ચે: ઉશનસ્ની વૈશ્વક સંદભાને સ્પર્શની જાણીની કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટો.

તુલુનો ગ્રહ (૧૯૬૪): ઉશનસ્ની કાવ્યસંગ્રહ. ત્રણેક સોનેટ-ગુચ્છને કારણે ધ્યાન ખેંચતો આ સંગ્રહ શિખરિણીનો સૌથી વધુ કથાસ કાઠવાનો પ્રયત્ન કરે છે. 'રસ્તો અને ચહેરા'નાં વીસ સોનેટમાં અક્ષય પ્રીતિનાં વિવિધ સ્વરૂપો અંગત વેદનાને ધૂટે છે; છતાં વાનચીતની છટાના સહજ નમૂનાઓને કારણે આસ્વાદ્ય છે. 'પૂ. બાપા જતાં'નાં આઠ સોનેટ પિતાના મૃત્યુથી પિતા સાથેના તાદાત્મ્ય સુધી પહોંચતી સંવેદનાની સર્જક અભિવ્યક્તિ દાખવે છે. 'વળી પાછા વતનમાં'માં તુલુનું કાવ્યસ્વરૂપ આકર્ષક છે. આમેય, 'તુલુનો ગ્રહ' જેવા કાવ્યમાં કવિની તુલુપ્રીતિ અપૂર્વ છે. વળી, ઋતુએ ઋતુએ પલટાતાં પ્રકૃતિદૃશ્યોનાં આલેખના પરંપરામાં રહીને આછા ચમકાસ બતાવે છે.

ચં.ટો.

તુષિત પારંખ: જુઓ, પારંખ રમેશચંદ્ર મણિલાલ.

તે રમ્ય રાત્રે: સુંદરમ્ની થુંગાર નિરૂપતી કાવ્યકૃતિ. પુરુષની સૌંદર્ય-સ્તબ્ધતા સામે નારીની સહજ ગતિનું સુંદર આલેખન અહીં થયું છે.

ચં.ટો.

તેજ જતિ અને ધ્વનિ: જ્યાંત ખત્રીની ટૂંકીવાર્તા. અહીં પિતા વીરસિંહ, જમીનદાર પ્રસાદજી અને પતિ નરપતિની પ્રતિક્રિયાઓ વચ્ચે કસ્તૂરીના સંવેગોનું અને સૌંદર્યનું ઊંઘડનું જગત વાસ્તવ અને તરંગના આકર્ષક સંમિશ્રણ રૂપે પ્રતીત થાય છે.

ચં.ટો.

તેજેમૂર્તિ ભગિની : પંડિત સુખલાલજીનો નિબંધ. ઈન્દ્રિય-ખોડની નિખિડતર એટી છતાં શ્રીમતી હેલનના વિકાસમાં પોતાનું કેટલુંક સામ્ય જોતા લેખકની પ્રતિક્રિયા રસપ્રદ છે.

ચં.ટો.

૧૩-૭ ની લોકલ : સુંદરમૂની મહત્વની કાવ્યકૃતિ. ટ્રેન અને સ્ટેશનના ગ્રામીણ સંદર્ભ વચ્ચે નરી વાસ્તવિકતાને માનવતાના અભિગમ સહ કલાત્મક ભાંધ પર તાદૃશ કરતી આ કૃતિમાં અનુપદ્ધુપની પ્રવાહિતા અત્યંત પ્રાણવાન છે.

ચં.ટો.

તેરેયા પ્રભાશંકર રામશંકર (૮-૧૧-૧૯૩૧) : ભાષાવિદ, વિવેચક. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના ચણાગામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ બાબદામાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ૧૯૫૩માં બી.એ. ૧૯૫૬માં એમ.એ. ૧૯૬૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૬માં મુંબઈની સિદ્ધાર્થ કોલેજમાં જુલ્હાનીના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૧થી ૧૯૬૭ સુધી મેરબી આર્ટ્સ કોલેજમાં અને એ પછી મહુવા આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપન. છેલ્લે સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટમાં જુલ્હાની વિભાગના અધ્યક્ષ.

‘જુલ્હાની હિન્દી દોષિકા’—ભા. ૧ (૧૯૫૩) તથા ભા. ૨ (૧૯૫૬)એ હિન્દીભાષીઓને જુલ્હાની ભાષા શીખવવું ભાષા અને વ્યાકરણનું એમણે નૈયતર કરેલું પુસ્તક છે. ‘જુલ્હાની ભાષાના દ્વિરુકત પ્રયોગો’ (૧૯૭૦) એ ભાષાવિજ્ઞાનક્ષેત્રે દ્વિરુકત પ્રયોગોની સૈદ્ધાન્તિક અને વ્યાવહારિક આલોચના કરતે એમનો મહા-નિબંધ છે. ‘વીક્ષા’ (૧૯૮૧) અને ‘શવજી પટેલની કવિતાની ભાષા’ (૧૯૮૩) એ એમના સંશોધન-વિવેચનલેખોના સંગ્રહો છે. ‘જુલ્હાની લોકસાહિત્ય’ (નરોત્તમ પલાણ સાથે, ૧૯૮૧)માં જુલ્હાની લોકગીતો સંપાદિત કરીને પ્રસ્તુત કર્યાં છે. ઉપરાંત ‘સુખર સાવજ રિ વાત’ (સ્તુદાન રોહડીયા સાથે, ૧૯૮૫) સંપાદન પણ લોકસાહિત્ય એવં ચારગી સાહિત્યના અભ્યાસી તરીકેનું પરિચાયક છે.

બ.જા.

તેલવાળા શ્યામજી વાઘજી : વાર્તાસંગ્રહ ‘હિમકણ’ (૧૯૩૬)ના કર્તા. મુ.મા.

તેલીવાળા મૂલચંદ્ર તુલસીદાસ (૨૩-૯-૧૯૧૭, ૨૬-૬-૧૯૨૭) : સંશોધક. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૯૦૫માં મેટ્રિક. ૧૯૦૯માં વેદાંત વિષય સાથે વિલ્સન કોલેજમાંથી બી.એ. પછી ત્રણ વર્ષ ઓલિફ-ન્ટન હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૧૪માં એલ.એલ.બી. મુંબઈમાં વકીલાત. ‘વેણુનાટ’ માસિકના તંત્રી.

એમણે ‘પોહશ ગ્રંથો’ અને ‘ભાગવત દશમસ્કંધ સુબોધિની ટીકા’ જેવાં સંશોધન કર્યાં છે. ‘અંતઃકરણપ્રબોધ’, ‘નવરત્નમ્’, ‘નિરોધલક્ષણ’, ‘શુ’ગારસ્સ’ એમના ગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત ‘ભક્તકવિ દયાશામનું અંતરજીવન’ (અન્ય સાથે, ૧૯૩૧) એમનો અધ્યયનગ્રંથ છે.

શા.ત્રિ.

તેષામ્ દિશુ : ભાગાભાઈ પટેલનો લલિતનિબંધ. વિશિષ્ટતા વગરના

ગામથી અતિ દૂર થતું ભ્રમણ અને ફરી પાછું નિવસનના તોછ બોધ સાથે ગામનું થતું તોછ મિંચણ—આ બે બિંદુઓ વચ્ચે અંગત સંવેદનની ક્ષણો આડી નિરૂપાઈ છે.

ચં.ટો.

તેસ્સિતોરી એલ. પી. : અર્વાચીન ઈટાલિયન ભારતીય ભાષાવિદ. ‘ઉવએશમાલા’ (૧૯૧૨) જેવું સંપાદન અને ‘ભાવવૈશગ્યશતક’—નો અનુવાદ આપવા ઉપરાંત એમણે ‘ધ ગ્રેમર ઓફ ધ ઓલ્ડ વેસ્ટર્ન રાજસ્થાની’ (૧૯૧૪) જેવા ગ્રંથ આપ્યો છે. અર્વાચીન ભારતીય આર્યભાષાઓને, ખાસ કરીને રાજસ્થાની મારવાડી અને જુલ્હાનીને એ મહત્વનું પ્રદાન છે. આ ગ્રંથનો જુલ્હાની અનુવાદ ‘જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની’ (૧૯૬૪) નામે કે. કે. શાસ્ત્રીએ કરેલો છે.

ચં.ટો.

તોતરા હોરમસજી શાપુરજી : પદ્યકૃતિ ‘પત્નીપ્રતાપ યાને મહાસતી અનસૂયા’ (૧૯૨૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

તોલાટ રતનલાલ શ્રીજીમોહનલાલ : નવલકથાઓ ‘માતની ખીખુ યાને અજબ પ્રેમ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૦૩) અને ‘મથુરાપુરીના રંગીલો રાણો’ના કર્તા.

નિ.વા.

તોલાટ શાંતિલાલ ગુલાબદાસ (૩૧-૭-૧૯૦૪, ૯-૧૧-૧૯૮૬) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ ગુરતમાં. ૧૯૨૨માં વિલ્સન કોલેજમાંથી બી.એ. પ્રારંભમાં લક્ષ્મી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સમાં, ત્રણ વર્ષ પછી સરકારી પ્રેસમાં, પછી સરકારી સેન્ટ્રલ પ્રેસના સહાયક મેનેજર અને અંતે મહાપાલિકા પ્રેસના મેનેજર. નિવૃત્તિ પછી ભવનના પ્રકાશન અધિકારી તરીકે ગરવીસ વર્ષની કામગીરી. મુંબઈમાં અવસાન.

એમનાં પુસ્તકોમાં ચરિત્રગ્રંથ ‘સ્વ. ભાગીન્દ્રસાવ : જીવન અને સાહિત્ય’ (૧૯૩૪), વાર્તાસંગ્રહ ‘કલ્પનાની મૂર્તિઓ’ (૧૯૩૩) અને મોપાસાંની રૂપાંતરિત વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘જીવનનાં પ્રતિબિંબ’ (૧૯૩૩) મુખ્ય છે.

ચં.ટો.

તોફીક : રહસ્યમય વાર્તા ‘બુલબુલ કે બલા’ (૧૯૩૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્યાગમૂર્તિ : મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનો નિબંધ. આડી હિન્દુ ધર્મમાં વિધવાની ત્યાગમૂર્તિને પુરસ્કાર્યા પછી લેખકે વૈધવ્ય અને રૂઢિનાં અનર્થ-પાસાંઓની ચર્ચા કરી છે.

ચં.ટો.

ત્રણ પાઠોથી : રામ, શેક અને મા’કેર ડોશીની સમાન્તર વર્ણન-કથાથી વિષમ સમાજસ્વચના પર કટાક્ષ કરતી સુંદરમૂની જાણીની કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટો.

ત્રવાડી અંબાલાલ નરસિંહલાલ — ત્રવાડી દયારાંકર મકનજી

ત્રવાડી અંબાલાલ નરસિંહલાલ : પદ્યકૃતિ 'શિક્ષાપુસ્તક', 'ભ્રમણ-ચંદ્ર: ભદ્રંભદ્રનો ભિદ અથવા આંધળાનો ગોળીબાર' (બી. આ. ૧૯૦૫) અને 'ભારતી પ્રસાદ' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી અંબારાંકર ભાઈરાંકર : 'અવિદ્યારત્નવચન' ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી આન્નારામ નારણજી : સંવાદાત્મક રચના 'વસંતની વેદના' (૧૮૮૧), 'ચનુરસિંહ પ્રવાસ' (૧૮૮૩), 'સુનાબાઈ સુનારાણુ' : ૧ (૧૮૮૯) તથા 'ગોરજી' (૧૮૯૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી આદિતરામ જોઈતારામ : 'પરનારીની પ્રીત ન કર્યા વિશે' (૧૮૭૧), 'રવદેશી સુખવર્ધક' (૧૮૭૪), 'શ્મૂજી દિલ ગરબા-વળી', 'મિઘજીની મોકાણુ' તથા સંગીતવિગયક પુસ્તક 'સંગીતા-દિવ્ય' ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી આદિતરામ મીરાંતરામ : 'દુનિયાનો બહાર' — ભા. ૧ ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી કૃપારામ ત્રિકમરામ : પંચાંકી નાટક 'નીલવંતી દુ:ખદર્શક નાટક' (૧૮૯૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી કૃપારાંકર દોલતરામ : નવલકથાઓ 'વનવાસિની' (૧૮૧૪) અને 'ભ્રાંતિવિલાસ', જીવનચરિત્રાત્મક પુસ્તકો 'ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર' (૧૮૯૯) અને 'રાજા રામમોહનરાયનું જીવનચરિત્ર' તેમ જ ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર રચિત પુસ્તકોના અનુવાદો 'ચરિનાવળી' (૧૮૮૯) અને 'ગૃહિણીકર્તવ્યદીપિકા' ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી ગણપતરામ અનુપમરામ (૧૬-૧૧-૧૮૪૮, ૧૨-૬-૧૯૧૯) : પ્રવાસલોક, અનુવાદક. વર્તમા આંધ્રમાં. પ્રાયમિક-માધ્યમિક કેળવણી આંધ્ર તથા સુરતમાં. ૧૮૬૫માં મૅટ્રિક. ૧૮૬૫ થી ૧૮૭૬ સુધી વિવિધ સ્કૂલોમાં શિક્ષક અને હેડમાસ્ટર. ૧૮૭૬ થી ૧૮૯૬ સુધી ઉપ્યુટી ઓબ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર. ૧૮૯૬-૯૯ દરમ્યાન રાજકોટની મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ. ૧૮૯૯માં ભૂનાગઢ રાજ્યના કેળવણી ખાતાના ઉપરી અધિકારી. ૧૯૦૧માં નિવૃત્ત થઈ સુરતમાં નિવાસ. ત્યાં જ અવસાન.

'દરિયાપારના દેશોની વાતો અથવા યૂરપખાંડનું વર્ણન' (૧૮૯૨) એમના ગદ્યગ્રંથ છે. 'મીઠી મીઠી વાતો' (૧૮૮૫), 'જાતમહેનત' (૧૮૮૯) અને 'સદ્વર્તન' (૧૮૯૬) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

ચં.ટો.

ત્રવાડી છગનલાલ મનસુખલાલ : અધ્યાત્મવિદ્યાનો વ્યંગ્યાર્થ સ્ફુટ કરતો કાવ્યસંગ્રહ 'ચકોરીપ્રબંધ ચન્દ્રોકિતકા અને પ્રેમનિમગ્નવચન' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

પા.માં.

ત્રવાડી છગનલાલ મયારામ : 'ચંદ્રસેન અને પદ્માવતીનું ગાયનરૂપી નાટક' (૧૮૮૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી છોટાલાલ કાળિદાસ, 'છોટમ' (૨૪-૩-૧૮૧૨, ૫-૧૧-૧૮૮૫) : કવિ. વતન મલાતજ (જિ. ખેડા). પ્રાયમિક શિક્ષણ મલાતજમાં. પ્રારંભમાં તલાટી તરીકે કામગીરી, પછી થોડાં વર્ષ સારસાના કુબેરદાસ મહારાજ પાસે રહી પઠો રચ્યાં. આખરે નવોદિત પંથોને અવગણી પુરાતન ધર્મમાં દૃઢ થયા. પુરુષોત્તમ નામે સિદ્ધયોગીની શીખથી, મલાતજમાં રહી વેદ-વેદાંતમાં નિરૂપેલા ધર્મનો વિવિધ પાસાં વિશે ગુજરાતી પદ્યમાં નાનો-મોટો અનંક સુગોધ રચનાઓ કરી. નાના ભાઈ શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળિદાસની સહાયથી સંસ્કૃત પુસ્ત્રો તથા દર્શનગ્રંથોમાંથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી.

એમની યાણી પાખંડીના પંચને ભંડી વ્રજજ્ઞાનને અધ્યાત્મિક અનુભૂતિથી પચાવી ધર્મ, નીતિ અને તત્ત્વજ્ઞાનના વિપયોને વિશદ રીતે પદ્યમાં વ્યક્ત કરે છે અને સાર્વિકત્વક દૃષ્ટિએ પ્રાચીન પરંપરાને અનુસરતી હોવા છતાં દલપતપુત્રનું પ્રતિબિંબ પાટે છે. એમણે ૧૮૫૦ થી ૧૮૮૦ દરમ્યાન એકંદરે ચારસા જેટલાં પદો, પાંત્રીસ જેટલાં જ્ઞાનપ્રધાન ખંડકાવ્યો અને વીસ જેટલાં આખ્યાનો રચ્યાં છે. 'અક્ષરમાળા' (૧૮૭૧), 'ભોળા ભીમનો વાર્તા' (૧૮૭૪), 'ભકિતભારકર' (૧૮૮૧), 'શિવકીર્તનાવલિ' (૧૮૮૫), 'ભજનાવલિ' (૧૮૯૮), 'ભકિતકલ્પતરુ' (૧૯૦૩), 'પ્રશ્નોત્તરમાળા' (૧૯૧૮), 'છોટમકૃત કાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૨૨), 'છોટમકૃત કીર્તનમાળા' — ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૨૪), 'છોટમની યાણી' — ભા. ૧ થી ૪ (૧૯૨૬-૧૯૨૯), 'સાંખ્યસાર અને યોગસાર' (૧૯૫૨), 'સુમુખ તથા નૃસિંહકુંવર' (૧૯૫૪), 'એકાદશી માહાત્મ્ય' (૧૯૫૫) વગેરેમાં એમનું કાવ્યસર્જન ગ્રંથસ્થ થયું છે. છોટમ કેટલાંક કાવ્યો વ્રજભાષામાં પણ રચ્યાં છે.

શા.દ.

ત્રવાડી છોટાલાલ પ્રેમાનંદ : પદ્યકૃતિ 'ભૂધરભાઈ ધનશ્વરના ચારસો તથા પચાળ્યા' (૧૮૭૫) ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

ત્રવાડી જટારાંકર કાળિદાસ : પદ્યકૃતિ 'છપ્પનનો ભયંકર દેખાવ ઊંઠું છપ્પનના પાટા' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી ત્રંબકલાલ રામચંદ્ર : નાટ્યકૃતિઓ 'ઈન્દુમતી' (બી. આ. ૧૯૦૦), 'નરસિંહ મહેનો નાટકના ઓપેશ' (પી. આ. ૧૯૦૪) અને 'મીરા ભકિતકાવ્ય' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી ત્રિકમલાલ નારણજી : નીતિગોધ વિશેનાં કાવ્યોના સંગ્રહ 'ત્રિકમતત્ત્વવિલાસ' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી દયારાંકર મકનજી : પદ્યકૃતિ 'છપ્પનના ... જાળબંતો ગોળા' (લાલચંદ સુ. શાહ સાથે, ૧૯૦૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી/કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ (૨૧-૧-૧૮૨૦,

૨૧-૩-૧૮૯૮): કવિ. જન્મ વન સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના વડવાણમાં. પ્રાથમિક કેળવણી ત્યાંની ગામઠી શાળામાં. પિતા પાસે કુળ-પરંપરા પ્રમાણે વેદ શીખવાનો પ્રારંભ કર્યો, પરંતુ પિતાના ક્રોધી સ્વભાવને લીધે શીખી ન શક્યા. બ્રાજપણથી પ્રારંભસ્વ-વાળી હલુવા જેવી કવિતા કરવાનો શાખ. શામળની પદ્યવાર્તાઓ સાંભળીએ પ્રકારની 'હોરાદન્તી' અને 'કમળલોચની' જેવી વાર્તાઓ પદ્યમાં લખી, પરંતુ થોડ વર્ષની ઉંમરે ભૂમાનંદ સ્વામીથી પ્રભાવિત બની સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય અંગીકર કર્યો એટલે એ વાર્તાઓ બાળી નાખી. પછી દેવાનંદ સ્વામી પાસે પરંપરાપ્રાપ્ત કાવ્યશાસ્ત્ર, છંદશાસ્ત્ર અને વ્રજભાષાની કાવ્યસીતિનું શિક્ષણ લીધું. લેલીસ વર્ષની ઉંમરે અમદાવાદના સ્વામીનારાયણ મંદિરમાં સંસ્કૃતના વિશેષ અભ્યાસ માટે આવ્યા. તે દરમિયાન ભાષાનાય સારાભાઈ સાથે પરિચય થયો. ૧૮૪૮માં ભાષાનાયની ભલામણથી અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ જજ એલેક્ઝાંડર ફિલ્કોક ફોર્સનું નિમંત્રણ મળ્યું એટલે વડવાણથી અમદાવાદ આવ્યા અને ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય શીખવવા માટે ફોર્સનના શિક્ષક બન્યા. ફોર્સન સાથેના આ મેળાવ ઘનિષ્ઠ મેત્રીમાં પરિણમ્યો. પાંચેક વર્ષ ફોર્સન સાથે ગુજરાતનાં વિવિધ રાજ્યોમાં 'સાસ-માળા'ની સામગ્રી ભેગી કરવા માટે પર્યટન કર્યું તેમ જ શિક્ષણ અને નવજગૃતિ સારું ફોર્સન આદરેલા પુરુષાર્થમાં સહભાગી બન્યા. ૧૮૫૪માં ફોર્સન ઈંગ્લેન્ડ ગયા ત્યારે એમની ભલામણથી સાદરામાં સરકારી નોકરી સ્વીકારી. પરંતુ ૧૮૫૫માં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના મંત્રી ક્રિસ્ટ સાહેબના સૂચનથી અને ફોર્સનની વિનંતિને માન આપી સાસ પગારવાળી સરકારી નોકરી છોડી અમદાવાદ પાછા આવી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી અને 'બુદ્ધિપ્રકાશ' માસિકની જવાબદારી સંભાળી. ૧૮૫૮માં 'હાથ વાચનમાળા'ની પુસ્તિકાઓ તૈયાર કરવામાં સરકારને મદદ કરી. ૧૮૭૯માં આંખની વ્યાધિને લીધે વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાંથી નિવૃત્તિ લીધી. અમદાવાદમાં અવસાન.

ગુજરાતી કવિતાને અર્વાચીનતાના વડોળમાં મૂકવામાં નર્મદની કવિતા જેટલી જ દલપતરામની કવિતા મહત્ત્વની છે. જેકે કેટલાક વિશિષ્ટ સંજોગોને લીધે મધ્યકાલીનતા અને અર્વાચીનતા બન્નેના વણાટમાંથી એમની કવિતાનો દેહ બંધાયો છે. રસનો મહિમા કરવા છતાં વ્રજભાષાની કાવ્યસીતિ અને શામળની વાર્તાઓના સંસ્કારને લીધે શબ્દ અને અર્થની ચાતુરીથી કાવ્યત્વ સિદ્ધ કરવા તરફ એમનું લક્ષ વિશેષ રહ્યું. સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના પ્રભાવને કારણે સદાચાર અને નીતિનો બોધ આપતી કવિતાને એમણે સાચી માની. છતાં એમની કવિતાને અર્વાચીનતાનો રંગ લાગ્યો ફોર્સનના મેળાપને લીધે. એ સંબંધથી એમનામાં પ્રાંતપ્રેમની ભાવના આવી તથા અંગ્રેજશાસન અને અંગ્રેજ-સંસ્કૃતિને લીધે સમાજજીવનમાં શરૂ થયેલા પરિવર્તનને વિધાયક દૃષ્ટિથી જોવાની ને પુસ્કારવાની ઉદાર રુચિ કેળવાઈ. આ બે તાણવાણાથી વણાયેલી એમની મોટા ભાગની કવિતા પ્રાસંગિક, દૃષ્ટાંતામક, ઉપદેશામક, સુધારાચાહી વલાણવાળી, શબ્દ અને

અર્થની ચાતુરીવાળી, લોકગમ્ય, સભારંજની અને લોકપ્રિય બની. 'દલપતકાવ્ય'—ભા. ૧, ૨ (૧૮૭૯, ૧૮૯૯)માં સંગૃહીત કાવ્યો પૈકીનાં ઘણાં અગાઉ નાની પુસ્તિકાઓ રૂપે પ્રકાશિત થયેલાં, પરંતુ એ દરેકની પળેલી પ્રકાશનસલાહ ચાક્રસપ્ત્યે અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી.

અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાનું પહેલું કાવ્ય 'બાપાની પીંપર' ૧૮૪૫માં લખનાર આ કવિનું કાવ્યસર્જન વિખુલ છે. ગરબો-પદ જેવી ટૂંકી રચનાઓથી માંડી મધ્યકાલીન આખ્યાન જેવી લાંબી રચનાઓની વચ્ચે અનેક નાનીમોટી કૃતિઓ એમણે રચી છે. 'વેનચરિત્ર'ને બાદ કરતાં કવિની લાંબી રચનાઓને કોઈ નિશ્ચિત કાવ્યપ્રકાર તરીકે ઓળખાવી શકાય એમ નથી. નવા વિષયો અને વિચારોને વ્યક્ત કરવાને એમને મધ્યકાલીન કાવ્ય-પ્રકારો બહુ અનુકૂળ આવ્યા નથી. 'વેનચરિત્ર-બાગવત્તનનિયંત્ર' અને પુનર્વિવાહાસોજન વિશેષમાં વિવિધ દેશીઓરાણાં પદ્યોમાં આખ્યાનપદ્ધતિએ વેનરાજની કથા દ્વારા વિધવા સ્ત્રીઓની કુચ્છ સ્થિતિ, વિધવાવિવાહના પ્રશ્ને વેનરાજને સામાજિક સંઘર્ષોના કર્વે પડેલા સામનો એ સઘળાનું વીજતપૂર્ણ વાસ્તવિક ચિત્ર આપી કાવ્યોને વિધવાપુનર્લાગની દિશામય કરી છે. સુધારાલક્ષી દૃષ્ટિની સાથે કૃતિને રસલક્ષી બનાવવા તરફ કવિનું લક્ષ રહ્યું હોવા છતાં એમાં એમને ઝાંઝી સફળતા મળી નથી. રસિક રીતે કથા કહેવાની કે પદોને કરવાની ચુસ્તતા આપવાની શક્તિ તેઓ ટાપવી શક્યા નથી.

બહુ વ્યાખ્યાનો રૂપે રચાયેલી એમની કેટલીક લાંબી કૃતિઓમાં ક્યાનો આશય લઈ કે દૃષ્ટાંતો આપી વક્તવ્યને રસિક બનાવવાની એમની નેમ રહી છે. વ્યવહારુ બોધ દરેક કૃતિનું સામાન્ય લક્ષણ છે. એમાં મુખ્યત્વે દુહા-ચોપાઈના બંધવાળી 'હિંદુસ્તાન ઉપર હુન્નરખાનની વઢાઈ' યંત્રાદ્યોગના આગમનને સપ્તવિકાસ અર્થે ઉપકારક માની ચિરંજીવી, 'વેનચરિત્ર'ને મુકાબલે નાની પણ સુગ્રથિત રૂપકકથાવાળી કૃતિ છે. 'જાદવાસ્વળી'માં કેફી દ્રવ્યોથી થતા નુકસાનની વાત, ભાગવતના અગિયારમા અધ્યાયમાં આવતા પ્રસંગનો આધાર લઈ થઈ છે ખરી, પરંતુ પ્રસંગકથન નષ્ટગું છે. દુહા, ચોપાઈ, સવેયા, ભુજંગી ઈત્યાદિ છંદોમાં રચાયેલા 'સંપલક્ષ્મીસંવાદ'માં ધન નહીં પરંતુ એકતા મહત્ત્વની છે એ બોધ નિર્ધનશા વર્ણિકની કથા દ્વારા આપ્યો છે. કથા કરતાં સંપ અને લક્ષ્મી વચ્ચેનો સંવાદ આટી આકર્ષક અંશ છે. રાજા માટે વિદ્યાભ્યાસનું મહત્ત્વ બતાવવા રચાયેલી, ગંડુરાજની જાણીતી વાર્તાને સમાવતી 'શબ્દવિદ્યાભ્યાસ' તથા ભાવનગરના એક શબ્દવીના જીવનપ્રસંગને આલેખી એ દ્વારા રાજાના કામાગુણનો મહિમા કરતી 'વિજયક્ષમા', વડોદરાના ખંડેશવ ગાયકવાડની શબ્દસભામાં ગુજરાતી ભાષાની દુર્દશાનો વાસ્તવિક ચિતાર આપતી અને ગુર્જરવાણીની વકીલાત કરતી તથા કવિની ભાષા-પ્રીતિને વ્યક્ત કરતી 'ગુર્જરવાણી વિલાપ' વગેરે આ પ્રકારની રચનાઓ છે.

'કવિતાવિલાસ અથવા ક્ષર્ભસવિલાસ' અને 'વિજયવિનોદ' એ દલપતરામ પર પડેલા વ્રજભાષાની કાવ્યસીતિના સંસ્કારોને

પ્રબળ રીતે પ્રગટ કરતી ગદ્યપદ્યમિશ્રિત રચનાઓ છે. શબ્દ અને અર્થની શ્લેષયુક્ત રમતો, ચિત્રપ્રબંધો, બોધક દૃષ્ટાંત-કથાનકોની આનંદશબ્દો ઉડાવતી આ કૃતિઓનું લક્ષ્ય કાવ્ય-વિનંદ છે.

જીવનનો પાછલો વર્ષોમાં રચાયેલી લાંબી કૃતિઓમાં સદાજનંદ રચામીના જીવનકાર્યનો મહિમા કરતી 'હરિલીલામૃત'-ભા. ૧-૨નું પ્રગટ કર્તૃત્વ આચાર્ય બિહારીલાલજીનું છે, પરંતુ વાસ્તવમાં એની રચના દલપતરામે કરી છે. વિવિધ છંદોમાં સંકલિત 'તખ્ત-વિવાસ'-ભા. ૧-૨માં ભાવનગરના મહારાજ તખ્તસિદ્ધજીનાં કાર્યોની પ્રશસ્તિ છે.

પરંતુ દલપતરામની લાંબી રચનાઓમાં સૌથી વિશેષ રસાવહ કૃતિ 'ફાઈસલિસલ' છે. એમની કૃતિઓમાં બહુધા આત્મલક્ષી તત્ત્વ ઓછું છે, પણ આ કૃતિ ફોર્સના મૃત્યુના આઘાતથી કવિચિત્તામાં બન્યેલી ઊંડા શોકની લાગણીને વ્યક્ત કરતી આત્મ-લક્ષી કવિતા છે. તે ગુજરાતીની પહેલી કચ્છીપ્રશસ્તિ છે. વ્રજભાષાની કવિનાથી બંધાયેલી કાવ્યરુચિને કારણે અહીં પણ સ્થૂળ પ્રયુક્તિઓથી કવિ કાવ્યશક્તિ બતાવવા મથે છે ત્યારે એ પ્રકારનું નિરૂપણ કાવ્યના શોકભાવ સાથે વિસંવાદી બની રહે છે. જોકે કવિની ગૂઢ વ્યથાને વ્યક્ત કરનાં કેટલાંક ચિરંતન મુક્તકો અહીં સુલભ બન્યાં છે.

દલપતરામની ટૂંકી રચનાઓમાં મધ્યકાલીન ગરબીઓ, પંદેર અને લોકગીતાના પ્રચલિત કાળ ઉપાડો વિવિધ વિષયો પર રચાયેલાં ગરબી-પંદો તથા અનેક છંદોબદ્ધ કાવ્યોનો સમાવેશ થાય છે. બ્રાજક-બ્રાજકીના જીવનના વિવિધ માંગલિક પ્રસંગોએ ગાવાનાં ગીતાવાળી 'માંગલિક ગીતાવલિ', જ્ઞાન ને ઉપદેશના તત્ત્વવાળી 'કચ્છ ગરબાવળી', શેરસરૂની તથા નામાંકિત બનો વિશેની ગરબીઓ વગેરે ગેયકૃતિઓમાં વ્યવહારુ ડહાપણ અને ઉપદેશક વલણ પ્રબળ છે. ગરબીના ભાવસાહજ લયની સૂઝ 'આકાશ ને કાળની ગરબી' જેવી રચનામાં કવચિત્ત જ જોવા મળે છે. આને મુકાબલે 'હોપવાચનમાળાનાં કાવ્યો' અને કેટલાંક અન્ય ટૂંકાં કાવ્યો, એમાં વ્યવહારુ ઉપદેશ હોવા છતાં એમાંની દૃષ્ટાંતાત્મક રીતિ અને મર્મીળા વિનોદને લીધે વિશેષ આસ્વાદ્ય બન્યાં છે. દલપતરામની કેટલીક ચિરંજીવ કૃતિઓ અહીં છે. નર્મદને અનુસરી દલપતરામે પણ સ્થાનવર્ણનનાં અને ઋતુ-વર્ણનનાં કાવ્યો રચ્યાં છે, જેમાં પ્રકૃતિવર્ણનની સાથે જ જન-જીવનને વાણી લેવાનું વલણ દેખાય છે.

વાચ્યરૂપે આવતી બોધાત્મકતા, કાવ્યાનુરૂપ વિષયની પસંદગી કે ભાવાનુકૂલ ભાષા-છંદ પ્રયોગવાની સૂઝનો અભાવ, શબ્દોત્તમ સ્થૂળ તત્ત્વથી જ કાવ્યત્વ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન વગેરે જેવી એમની કવિતાની કેટલીક ગંભીર મર્યાદાઓ સ્વીકારીએ તેપણ ગુજરાતી કવિતામાં અક્ષરમેળ છંદોને વ્યાપક રીતે પ્રથમ વખત પ્રયોગવાનું અને ગુજરાતી કવિતાને સમાજભિમુખ બનાવવાનું શ્રેય દલપતરામને મળે છે. આ ઐતિહાસિક મૂલ્ય સિવાય પણ ભાષાની સરળતા, ઘણી વખત લાઘવથી વિચારને રજૂ કરી દેવાની શક્તિ, છંદોની સફાઈ, દૃષ્ટાંતો ને મર્મીળા વિનોદથી વકતવ્યને

વેધક બનાવવાની સૂઝ, જનસ્વભાવનું ઊંડું અવલોકન વગેરે લાક્ષણિકતાઓથી એમની કવિતામાં આજ પણ કેટલાંક કાવ્યગુણ પસાય છે. જનસમાજમાં એમના જેટલી લોકપ્રિયતા કોઈ ગુજરાતી કવિને ભાગ્યે જ મળી છે.

દલપતરામનું ગદ્યસર્જન પણ વૈવિધ્યપૂર્ણ છે. ગ્રીક નાટ્યકાર એરિસ્ટોફેનિસના 'પ્લુટસ' પરથી રચાયેલું 'લક્ષ્મી નાટક'(૧૮૫૧) એમનું રૂપાંતરિત નાટક છે. એમનું, અલબત્ત, ચિરંજીવ નાટક 'મિથ્યાભિમાન'(૧૮૭૦) છે. સંસ્કૃત અને લોકનાટ્યની શૈલીના સમન્વયમાંથી રચાયેલા આ અભિનયક્ષમ પ્રદર્શનમાં જીવરામ ભટ્ટના પાત્ર દ્વારા મિથ્યાભિમાની માનસવાળાં મનુષ્યોની મજક ઉડાવી છે. ગુજરાતનાં શ્રેયોમાં ગૃહિણીઓ વચ્ચે પરસ્પર થતી વાતચીતનો ખ્યાલ ફોર્સને આપવાના હેતુથી રચાયેલી સંવાદરૂપ કૃતિ 'સૌરાંભાષણ'(૧૮૫૪), રંગભૂતની સાથે બોધ આપતી 'તાકિકબોધ'(૧૮૬૫) અને વ્યથાતિપને નામે ભાળાં જનોને પૂતી બનારા જ્યોત્ષીઓ પર કટાક્ષ કરતી 'દેવશદ્ધર્મણ'(૧૮૭૩) એ વાર્તાત્મક રચનાઓ તથા ફોર્સના મૃત્યુ વખતે 'ગૃહિણીપ્રકાશ'માં પ્રગટ થયેલા, ચરિત્રના અંશે ધરાવતા સંસ્મરણલેખો(૧૮૬૫-૬૬) તેમ જ દુર્ગાશિમ મહેતાજીને અંગલિ આપના લેખો(૧૮૭૬-૭૭), ઉપરાંત 'પ્રેમાનંદ-શામળચર્યા'(૧૮૬૩) જેવો સાહિત્યચર્ચાના લેખ-આટલું એમનું પ્રકીર્ણ ગદ્યસર્જન છે. એ સિવાય ફોર્સની પ્રેરણાએ અને ઈનામી સ્પર્ધાઓમાં ભાગ લેવાની વૃત્તિથી એમણે 'ભૂતનિબંધ'(૧૮૪૮), 'જ્ઞાનનિબંધ'(૧૮૫૧), 'પુનર્વિવાહપ્રબંધ'(૧૮૫૨), 'શંકરસુધાર્ણનો નિબંધ'(૧૮૫૮) વગેરે સુધારાલક્ષી નિબંધો પણ લખ્યા છે. વિષયની વ્યવસ્થિત માંડણી, વિચારની ક્રમબદ્ધતા ને પારદર્શકતા, ઊંડાણ કરતાં વિસ્તારનો વિશેષ અનુભવ કરાવતા આ નિબંધોનું ગદ્ય નર્મદના ગદ્યની તુલનામાં ફિસ્સું છે.

'ગુજરાતી પિંગળ'(દલપતપિંગળ)(૧૮૬૨) અને 'અલંકાર-દર્શી'(મરજોત્તર, ૧૯૪૮) એમના છંદ અને અલંકારની ચર્ચા કરતા ગ્રંથો છે. 'વિદ્યાબોધ'(૧૮૬૮), 'કાવ્યદોહન'-ભા. ૧-૨-૩ (૧૮૬૨), ૭૦૦ કહેવતોનો સંગ્રહ 'કથનસપ્તશતી'(૧૮૬૨), 'શામળસતસઈ', 'ગુજરાતના કેટલાએક ઐતિહાસિક પ્રસંગો અને વાર્તાઓ'(મરજોત્તર, ૧૯૩૩), 'રત્નમાળ'(મરજોત્તર, ૧૯૦૩) એમના સંપાદનગ્રંથો છે. 'પ્રવીણસાગર'(૧૮૮૨) એમણે કરેલું ભાષાંતર છે. 'શ્રવણાખ્યાન'(૧૮૬૮), 'જ્ઞાનચાતુરી' વગેરે એમની વ્રજભાષાની રચનાઓ છે. એમણે 'ગાઠ સંવ ૫ કિંગ'નો અનુવાદ પણ ૧૮૬૪માં આપ્યો છે.

જ.ગા.

ત્રવાડી દેવશંકર લીલાધર : નાટક 'બ્રાજકૃષ્ણવિજય'(૧૮૮૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી નર્મદાશંકર નાગર : પદ્યકૃતિ 'ગુરુ ગુણકાશ'(૧૮૯૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી પુરુષોત્તમ જીવરામ : પદ્યરચના 'પુરુષોત્તમવિજય'(૧૯૦૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રવાડી પ્રાણકુંવર કાલિદાસ : સદ્ગુરુ અને સદ્બોધ વિષયક કાવ્યોનો સંગ્રહ 'પ્રાણપદ્યસંગ્રહ'(૧૯૩૬)નાં કર્તા.

નિ.વો.

ત્રવાડી ભાઈલાલ અંબાલાલ : દ્રોપન્યછવનના આદર્શને વર્ણવતું કાવ્ય 'પતિપત્નીપ્રેમ'(૧૯૦૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રવાડી ભાઈશંકર પુરુષોત્તમ : પદ્યરચના 'શુરતમાં આગનો કોષ' (૧૮૮૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રવાડી માધવજી પ્રેમજી : કુતૂહલપ્રેરક વાર્તાઓ 'મનમુસાફરી - સાત પ્રશ્ન સહિત' (૧૮૮૬), 'અસાધ અને અમન્યાની વારતા' (૧૮૯૩), 'જલધરની કથા અને વૃંદાનું વૃત્તાંત' (૧૮૯૩) તથા 'ફોફાળાના સ્મૂજ ફક્કા' (૧૮૯૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રવાડી માધવલાલ ગિરિજાશંકર : 'મહારાજ તખ્તસિલહજીનું જીવન-ચરિત્ર'(૧૮૯૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રવાડી મૂળજીરામ પ્રાણશંકર : ત્રિઅંકી નાટક 'કૃષ્ણરાસમાળા' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી મૂળશંકર મંજળજી : પદ્યકૃતિ 'ભીડભંજનવર્ણન'(૧૮૮૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી મોતીરામ દોલતરામ : પદ્યકૃતિ 'ખાડોઆરકાવ્ય'(૧૮૮૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી રેવાશંકર પ્રભુરામ : વાંકાનેદ નૃસિંહ તૌતમ નાટક સમાજ માટે રચિત 'સુરેખાહરણ નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી લવજી મયાશંકર : 'શ્રદ્ધાકુમાર નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી લાલશંકર ઈશ્વરલાલ : પદ્યકૃતિ 'આલાહનુમાનસ્તવન'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી વિઠ્ઠલજી ભુપરજી : પદ્યકૃતિ 'વિચારસંગ્રહ'(૧૮૮૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રવાડી હરજીવન કુભેરજી, 'ઋષિરાજ'(૧૮૩૫, ૧૮૨૭) : ભકત-કવિ, વતન અંબારાણ.

પ્રેમવક્ત્રા ભકિત અને જ્ઞાનવિષયક, અનેક દેશી રાગ-રાગિણી-ઓમાં રચાયેલાં ૭ થી ૮ કરીઓનાં 'ઋષિરાજનાં પદો'(૧૯૫૧)

ખૂબ લોકપ્રિય નીવડેલાં છે. વરસોડાના કાકાર અને ઉમેદ ભારેટ વચ્ચેના સંવાદરૂપે ચાવડા વંશની ધૂરવીરના અને કુશળનાને નિરૂપતું, અન્ય ગ્રંથો પર આધારિત, રાગ અને છંદમાં રચાયેલું શૈળ અધ્યાયનું 'ચાવડા ચરિત્ર'(૧૮૬૭) એમના નામે છે. આ ઉપરાંત 'ચાપોતકટ કાવ્ય'(૧૯૦૯) પણ એમણે રચ્યું છે.

શ્રા.ત્ર.

ત્રવાડી હરદેવ ઈશ્વરદેવ : 'ચન્દ્રસેન અને રત્નાવલીની રસિક વાર્તા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિકાળજ્ઞાની : અંગકથા 'ચૌદશિયા દોળી કે અંજાળ ચાકરી'(૧૯૩૦) તથા જીવનચરિત્ર 'વેદનગરના નામચીન મહાંત'(૧૯૩૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપણ્ણુકર છોટાલાલ સાંકળચંદ : 'ગુજરાતી વ્યાકરણનો ટૂંકસાર'(૧૮૯૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી અનિલકુમાર યોગેન્દ્ર (૧૫-૩-૧૯૩૭, ૭-૯-૧૯૮૦) : વિવેચક, જન્મ અમદાવાદ નજીકના સરખેજમાં. ૧૯૫૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૯માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૬માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૫-૧૯૮૦ દરમિયાન મિયાગામ કરજાણની કૉલેજમાં અધ્યાપક.

'કવિ સાગર'(૧૯૭૮) એમનો મહાનિબંધનો ગ્રંથ છે.

ચં.ટા.

ત્રિપાઠી કાંતિલાલ ડાહ્યાભાઈ (૯-૧૦-૧૯૩૦) : પ્રવાસકથાલેખક, જન્મ પંડોળી (ખેડા)માં. ૧૯૫૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦માં વિચારક, દિન્દી ભાષારત્ન. કેન્દ્ર સરકારના પુરાતત્વ વિભાગ (વડોદરા)માં કાર્યકર. 'વિશ્વામિત્રી' નટીના મૂળનું સંશોધન તથા અખડાસા, ધાળકા-ધંધુકા અને ખંભાતમાં ઉત્ખનન.

એમણે પ્રવાસકથા 'પ્રવાસધામ પાવાગઢ'(૧૯૭૧) તથા સંપાદન 'સૂરસંગમ'(૧૯૭૦) આપેલાં છે.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી કૃપાશંકર દયાશંકર : નાટક 'વિદ્યાવન્ય અથવા ફનો-ખાનની ફેરી'(૧૮૯૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી જોવર્ધનરામ માધવરામ (૨૦-૧૦-૧૮૫૫, ૪-૧-૧૯૦૭) : નવલકથાકાર, કવિ, ચરિત્રકાર, વિવેચક, જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના નરિયાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ મુંબઈની ગુરિદવર્ધક શાળામાં. અંગ્રેજી ત્રણ ધોરણ નરિયાદમાં. થોથા ધોરણથી મુંબઈની એલ્ફિન્સ્ટન હાઈસ્કૂલમાં. ૧૮૭૧માં મૅટ્રિક. ૧૮૭૫માં મુંબઈની એલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજમાંથી અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, અર્થશાસ્ત્ર, ઈતિહાસ, ન્યાયશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. કૉલેજના અભ્યાસકાળ દરમિયાન જીવન જીવવા અંગે ત્રણ સંકલ્પ કર્યા : એલએલ.બી. થઈ મુંબઈમાં વકીલાત કરવી; ક્યારેય નોકરી કરવી નહીં; અને થાળીસમે વર્ષે વ્યવસાયમાંથી નિવૃત્ત થઈ

શેષ જીવન સાહિત્ય અને સમાજની સેવામાં સમર્પિત કરવું. એલ.એલ.બી.ના અભ્યાસની સાથે 'ભાષા અને સાહિત્ય'ના વિષયમાં એમ.એ.નો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, પરંતુ નાબુક તબિયતને લીધે છોડવો પડ્યો. ૧૯૭૬માં પંડેલી એલ.એલ.બી. અને ૧૯૮૩માં બીજી એલ.એલ.બી. પરીક્ષા પાસ કરી. એની વચ્ચેનાં વર્ષો પેકી ૧૯૭૯-૮૩ દરમિયાન અનિચ્છાએ પણ આર્થિક કારણોસર ભાવનગરના દીવાનના અંગત સેક્રેટરી તરીકે કામ કર્યું. ૧૯૮૩થી ૧૯૮૮ સુધી મુંબઈમાં વકીલાત. વકીલાત સારી ચાલતી હતી તોપણ સંકલ્પ અનુસાર વ્યવસાયમાંથી નિવૃત્ત થઈ ૧૯૮૮-માં લેખનકાર્યના સાનત્ય સારુ નડિયાદ આવીને રહ્યા. ૧૯૯૦માં અમદાવાદની પંડેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ નડિયાદમાં અવસાન.

દાદાના સમયથી ઘરમાં સંદેશ મુનિ મહારજી પાસે વીંતલા બાળપણ અને ઘરના ધાર્મિક વાતાવરણથી ચિત્ત પર પડેલા લેખનવર્ધનને વેદાંતવિચારનો પ્રભાવ, ક્રિશ્નારાવસ્થાથી વાચનનો અતિ શોખ, કાકા મનાસુખરામ સરથેના સહયાસ વગેરેએ જીવર્ધનરામને ધાર્મિક, વિદ્યાભ્યાસંગી અને આર્થસંસ્કૃતિ પ્રત્યે અનુરાગી બનાવવામાં મદદત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતા.

કૌલેજકાળ દરમિયાન કાવ્યરચના કરવાનાં અને લેખા લખવાનાં પ્રારંભ થઈ ગયેલા. પ્રારંભનાં વર્ષોમાં ગુજરાતી કવિતા કરતાં સંસ્કૃત કવિતા રચવા તરફ વિશેષ રુચિ હતી તે સંસ્કૃતમાં એમણે કરેલા ગિરનારવાર્ણન પરથી તેમ જ કાવિદાસના 'મધદૂત'ના અનુકરણમાં શરૂ કરેલું 'મનોદૂત' કે પ્રથમ પન્ની હરિવલ્કમીના અવસાનથી જન્મેલા શોકથી ૧૯૭૧માં રચાયેલું 'હૃદયરુદિતશતક' એ કાવ્યો પરથી જાઈ શકાય છે. એ સિવાય ૧૯૭૩ના વર્ષમાં અંગ્રેજીમાં લખાયેલા 'ઈઝ ધર એની કિયેટર ઓવ ધ યુનિવર્સી?', 'ધ સ્ટેટ ઓવ હિંદુ સોસાયટી ઈન ધ ગ્રોએ પ્રેસિડન્સી' કે એવા અન્ય લેખો એમની વ્યાપક વિષયોને ઊંડામાં લેવાની મનોવૃત્તિના સૂચક છે. પરંતુ આ પ્રારંભિક લેખોમાં એમના જીવન-વિચારને સમજવામાં ખૂબ ઉપયોગી, ૧૯૭૭માં લખાયેલા 'એ રુડ આઉટલાઈન ઓવ ધ જનરલ ફિયર્સ ઓવ એસિટિઝમ ઈન માય સેન્સ ઓવ ધ વર્ડ' લેખ છે. સંસારન્યાયમાં નહીં, સંસારસેવા અર્થે જીવન સમર્પિત કરવું એ જ સાથે સંન્યાસ એવી પ્રવૃત્તિમય સંન્યાસની ભાવના એમણે એ લેખમાં રજૂ કરી છે.

અલખત, ૧૯૮૩થી જેની રચનાનો પ્રારંભ થઈ ગયો હતા તે 'સરસ્વતીચંદ્ર': ભા. ૧ (૧૯૮૭) નવલકથા એમની ગ્રંથરૂપે પ્રગટ થયેલી પહેલી કૃતિ છે. પછી ક્રમશઃ તેના ભા. ૨ (૧૯૮૨), ભા. ૩ (૧૯૮૮) અને ભા. ૪ (૧૯૯૧) ચૌદ વર્ષ દરમિયાન પ્રગટ થયા. યુનિવર્સિટીની ઉચ્ચ કેજવણીને લીધે પાશ્ચાત્ય સાહિત્ય સાથે પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યથી પરિચિત સર્જકોને જ વર્ગ ગુજરાતી સાહિત્યમાં આવ્યો તે વર્ગની સુધારાલક્ષી દૃષ્ટિ નર્મદ-દલપત કરતાં વધારે સ્વસ્થ અને પર્યાપ્ત-વૃત્તિવાળી હતી. આ લેખક એ વર્ગના અગ્રણી સર્જક હતા. પશ્ચિમની પ્રવૃત્તિપરાયણ ભૌતિકવાદી સંસ્કૃતિ, ભારતની નિવૃત્તિ-

પરાયણ અધ્યાત્મવાદી પ્રાચીન આર્થ સંસ્કૃતિ અને તેનું અર્થ-ચીન સ્વરૂપ એ ત્રણના સંગમસ્થાને ઊભેલી ભારતીય પ્રજાએ નવી સંસ્કૃતિનું નિર્માણ કરવા માટે આ ત્રણ સંસ્કૃતિમાંથી શું ગ્રહણ કરવું તે શું છોડી દેવું એ અંગે તે સમયના બુદ્ધિજીવી વર્ગે જ મંચન અનુભવ્યું તે એના સર્વગ્રાહી સૂક્ષ્મ રૂપમાં આ નવલકથામાં પ્રગટ થયું છે. ઓગણીસ વર્ષ જેના પર કામ કર્યું એવી, આશરે આઠારસો પૃષ્ઠમાં વિસ્તરેલી, ગુજરાતી સાહિત્યની શકવની બનેલી આ નવલકથામાં લેખકની સર્જક-ચિત્ત તરીકેની સમગ્ર શક્તિનો નિચોડ છે.

સરસ્વતીચંદ્ર-કુમુદના ભગનાશ પ્રણયની કથા, ચારે ભાગને આવરી લેતી હોવા છતાં 'સરસ્વતીચંદ્ર' માત્ર પ્રાણ્યકથા નથી; પ્રાણ્યકથા નિમિત્તે એ સંસ્કૃતિકથા છે. તેથી સરસ્વતીચંદ્ર-કુમુદ સાથે સંકળાયેલાં પાત્રોનાં જીવનમાં લઈ જઈને લેખકે દરેક ભાગમાં પ્રાણ્યકથાની આસપાસ જુદીજુદી એકાધિક કથાઓ ગૂંચી છે. પહેલા ભાગમાં કુમુદનું દેરીના શ્વસુર, સુવર્ણપુરના અમાત્ય બુદ્ધિધન સાથે સંકળાયેલી સજ્જાપટનું અને બુદ્ધિધન તેમ જ શકરાયના કૌટુંબિક જીવનનું ચિત્ર વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે. એની સાથે સરસ્વતીચંદ્ર અને તેના કુટુંબજીવનની કથા નિમિત્તે મુંબઈના ધનાઢય મનુષ્યોનો જીવનવ્યવહાર આલેખાયો છે. બીજા ભાગમાં કુમુદની માતા ગુણસુંદરીના સંપુત્ર કુટુંબની કથા છે. ત્રીજા ભાગમાં કુમુદના પિતા વિદ્યાચનુર જ રત્નનગરીના અમાત્ય છે તે નગરીના સજ્જાપટનની કથા છે. ચોથા ભાગમાં સરસ્વતીચંદ્ર-કુમુદનું ગળાં પુનર્મિલન થયું એ સુંદરગિરિ પર્વત પરના સાધુઓના જીવનની કથા અને એ દ્વારા મનુષ્યના જીવનકર્તવ્યની વિશદ મીમાંસા તેમ જ સરસ્વતીચંદ્ર-કુમુદનો સહસ્વપ્નોની કથા દ્વારા ભવિષ્યના ભારતનું દર્શન છે. દરેક ભાગમાં વહેતી પ્રાણ્યકથા સાથે સંબંધિત ઘટનાઓનો સમયપટ બેત્રણ માસથી વધુ ન હોવા છતાં આ પ્રકારના કથાસંચોડનથી જાણે કોઈ બૃહદ્ સમયપટમાંથી પસાર થયાં હોઈએ તેવા અનુભવ કૃતિ વાંચતાં થાય છે. આમ, લેખકે કથાને અનેક-કેન્દ્રી અને સંકુલ બનાવી છે.

ગૃહ, સજ્જા ને ધર્મ વિજ્ઞાના પોતાના વિચારો પ્રજ્ઞના બાંધણા વર્ગ સુધી પહોંચી શકે એ હેતુથી પોતે નિબંધને બદલે નવલ-કથાનો આશ્રય લીધો એવું લેખકે સ્પષ્ટ સ્વીકાર્યું છે, તોપણ એમની સર્જક તરીકેની ઊંચી શક્તિ ઘટનાસંચોડન, પાત્રનિરૂપણ ને ભાષામાં પ્રગટ થઈ છે. સંઘર્ષના તત્ત્વથી પહેલા બે ભાગ કથાની દૃષ્ટિએ વધારે રસિક બન્યા છે. પહેલા ભાગમાં બુદ્ધિધન-શકરાય એ સદ્-અસદ્ બંને વચ્ચે ચાલતા સત્તાના સ્થૂળ સંઘર્ષના તથા બુદ્ધિધન અને શકરાયનાં કુટુંબોના વિરોધી વિદ્વાના આલેખનથી કથાસર મળે છે. બીજા ભાગમાં ગુણસુંદરીના ત્યાગ-શીવ વ્યકિતત્ત્વથી અને વિદ્યાચનુરનાં કુટુંબીજનોના સ્વાર્થપટુ માનસમાંથી જન્મતી પરિસ્થિતિથી કથા રસિક બની છે. ત્રીજા ભાગમાં સંઘર્ષ વિશેષતઃ વૈચારિકભૂમિકાએ રહે છે. ચોથા ભાગમાં સંઘર્ષનું તત્ત્વ અલ્પ અને વિચારનું તત્ત્વ વધુ હોઈ નવલકથા નિબંધાત્મક બનતી જાય છે. પરંતુ ચારે ભાગમાં સરસ્વતીચંદ્ર-

કુમુદના પ્રાણપસંદર્ભમાં લાગણીના સૂક્ષ્મ સંઘર્ષનું જ્યાં આલેખન થયું છે ત્યાં એ ખંડો સંતર્પક બન્યા છે. સંઘર્ષના નિર્વહણમાં લેખકની નીતિમૂલક દૃષ્ટિને લીધે ભાવનાત્મક બળોનો વાસ્તવિક બળો પર કે સદ્ તત્ત્વોનો અસદ્ તત્ત્વો પર વિજય થતો દેખાય છે; તેપણ લેખકની માનવમન અને માનવજીવન પરની પકડ એટલી મજબૂત છે કે સમગ્ર નિરૂપણ ભાવનારંગી ન બનતાં પ્રતીતિકર લાગે છે. પહેલા ભાગમાં 'જવનિકાનું' છેદન અને વિશુદ્ધિનું શોધનમાં નિરૂપણેલો કુમુદસુંદરીના ચિત્તમાં ચાલતો સંઘર્ષ એનો ઉત્તમ નમૂનો છે.

વિપુલ પાત્રો આ નવલકથાની બીજી વિશેષતા છે. જીવનના વિવિધ સ્તરમાંથી આવતાં, ભૂત-વર્તમાન-ભવિષ્યનો પ્રતિનિધિ, વાસ્તવદર્શી ને ભાવનાદર્શી આ પાત્રો દ્વારા ૧૯મી સદીના ગુજરાતના સમાજજીવનનું એક ભાતીગણ ને સંકુલ ચિત્ર અહીં ઊભું થાય છે. પોતાના અનુભવમાં આવેલી વ્યક્તિઓ પરથી ઘણાં મુખ્ય-ગૌણ પાત્રોનું સર્જન લેખકે કર્યું છે છતાં વિભિન્ન પરિસ્થિતિમાં દરેક પાત્રને પોતાના સ્થાન પ્રમાણે મૂલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અલગતા, સરસ્વતીચંદ્રના પાત્રને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં વિશેષ મહત્ત્વ મળતું હોય એવા અનુભવ થાય. જે તે પાત્રના વ્યક્તિત્વને ઘડનારાં પરિબળોનું વિગતે આલેખન કરી જે તે પાત્રના વ્યવહારવર્તનને પ્રતીતિકર ભૂમિકાએ મૂકવાની ઊંઠી સૂઝ લેખકે બનાવી છે.

કથન, વર્ણન, સંવાદોના આશ્રય લેતી નવલકથાનો શૈલી પ્રસંગાનુરૂપ વિવિધ મુદ્દા ધારણ કરે છે. વિગતપ્રચુર વર્ણનોમાં બાણ અને બર્કના ગદ્યની યાદ અપાવતી ને છતાં એ ગદ્યથી જુદી પડતી પ્રસંગ વાક્યોપાગી શૈલી, આવેશરૂપિત વાર્તાવાચ ને પત્રાલાપમાં જોવા મળતી ઉદ્દેશાધનશૈલી કે લાગણીના આલેખ-વાગી કવિત્વમય શૈલી-એમ વિવિધ સ્તર એમાં છે. અપરિચિત તન્સમ શબ્દોને પ્રયોજતું, નવા શબ્દો બનાવતું, આલંકારિક, મૌલિક તેમ જ અનૂદિત કાવ્યો તથા અવતરણોને ઝૂંથતું આ કૃતિનું ગદ્ય પાંડિત્યસભર બને છે; તે અલ્પશક્તિ, અલ્પરુચિ કે અલ્પબુદ્ધિવાળાં પાત્રોની વાણીમાં રૂઢપ્રયોગો-કહેવતો ને ગ્રામ્ય શબ્દોને ઝૂંથતું તળપટ્ટી ભાષાના સંસ્કારવાળું પણ બને છે.

કથાના સંયોજનમાં કેટલાક વિસ્તારી ચિતન-મનનની કળાકીય દૃષ્ટિએ અનુપયુક્તતા, શૈલીની કેટલીક કૃત્રિમતા વગેરે જેવી મર્યાદાઓને અહીં સ્વીકાર્યા પછી પણ આ બૃહત્કાવ્ય નવલકથા અનેક દૃષ્ટિએ ગુજરાતી સાહિત્યની શકવર્તી કૃતિ છે.

પ્રથમ પત્ની હરિકમ્પીના આકાળ અવસાનના આઘાતમાંથી સ્થાયેલું કાવ્ય 'સ્નેહમુદ્રા' લખાવાનું શરૂ થયેલું ૧૮૭૭થી, પરંતુ તે પ્રજટ થયું ૧૮૮૯માં. સ્વજનમૃત્યુના અંગત શોકમાંથી જન્મ્યું હોવા છતાં કથા અને પાત્રોના સંયોજનથી પ્રેમજન્ય શોકના સંવેદનને લેખકે પરલક્ષી રૂપ આપ્યું છે. એક સત્રિ દરમિયાન બનતી ઘટનાઓવાળું, પાંખું, કૃત્રિમ ને અસ્વાભાવિક લાગતું શિથિલ વસ્તુ, વાયવીય પાત્રો, ચિતનનો ભાર અને ઊંમિની મંદતા; દેશીઓ, માત્રામેળ છંદો, ભજનના ઢાળ, નાટકનાં ગાયન ને સંસ્કૃતવૃત્તોનું ઔચિત્ય વગરનું મિશ્રણ; અપરિચિત સંસ્કૃત-

શબ્દો અને અતિ-ગ્રામ્ય શબ્દોના સંસ્કારવાળી કિલ્લટ ભાષા - આદિ અનેક ઊણપો ધરાવતું છતાં આ કાવ્ય એમાં થયેલી સ્નેહ મીમાંસા તથા એનાં પ્રકૃતિવર્ણનમાં અનુભવાતા કાવ્યત્વથી કવિના ચિતનને અને ઊંઠતી સર્જકપ્રતિભાને સમજવા માટે મહત્ત્વનું છે.

'સ્વ. સાક્ષર નવલરામ લક્ષ્મીરામનું જીવનવૃત્તાંત' (૧૮૮૧) એ ગુજરાતના આદ્યવિવેચક નવલરામનું જીવનચરિત્ર છે. નવલરામના અંગત પરિચય પરથી નહીં, પરંતુ એમના જીવન વિશે મળેલી માહિતી અને એમનાં લખાણો પરથી આ ચરિત્ર લખાયું છે, તેથી અહીં વ્યક્તિ નવલરામ કરતાં વિવેચક નવલરામનો પરિચય વિશેષ થાય છે. 'માધવરામ સ્મારિકા' (૧૯૦૦)માં નાગર જ્ઞાતિના પરિચય, નાટ્યાદના વડનગરા નાગરોની વંશાવળીઓ અને લેખકના પૂર્વજોનું વૃત્તાંત છે. 'લોકાવતી જીવનકલા' (૧૯૦૫) એ પોતાની જાણે પુત્રી લોકાવતીનું, એના અવસાન પછી લેખકે રચેલું જીવનચરિત્ર છે. લોકહૃદયમાં પ્રતિષ્ઠા પામવા યોગ્ય પોતાની પુત્રીના ગુણોને નક્કર સમક્ષ રાખવાથી આ ચરિત્ર ગુણાનુસંગી વિશેષ છે. 'કવિ દયાલાલને અક્ષરદેહ' (મરણોત્તર પ્રકાશન, ૧૯૦૮)માં લેખકે મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના છેલ્લા કવિ દયારામના સાહિત્યમાં રહેલી તત્ત્વવિચારણાને સ્પષ્ટ કરી છે.

મરણોત્તર પ્રકાશિત અને અધૂરી રહેલી કૃતિ 'સાક્ષરજીવન' (૧૯૧૮)માં સાક્ષરજીવન ગાળના વિદ્યાપુરુષોનું ઐતિહાસિક અને વર્તમાનકાળનું જીવન, એવા સાક્ષરોના પ્રકાર, સાક્ષર-જીવનના આદર્શો, પ્રજાજીવનમાં સાક્ષરોનું સ્થાન ઇત્યાદિની ચર્ચા છે. 'અધ્યાત્મજીવન અથવા અમર જીવનનો શ્રુતિબંધ' (૧૯૫૫) એ ૧૯૦૨-૩ની આસપાસ લખેલી અને પછી અધૂરી છેડેલી કૃતિમાં જીવનમુક્ત મનુષ્ય કેને કહેવાય તેની સૂક્ષ્મ ને શાસ્ત્રીય ચર્ચા છે.

લેખકની અંગ્રેજી કૃતિ 'કલાસિકલ પોએટ્રી ઓવ ગુજરાત એન્ડ ધેર ઈન્ફ્લુએન્સ ઓન ધ સોસાયટી એન્ડ મોરલ્સ' (૧૯૯૪) -માં લેખકે પોતાને ઉપલબ્ધ સામગ્રીને આધારે, મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિતાએ તત્કાલીન સામાજિક, રાજકીય અને ધાર્મિક જીવન પર શી અસર કરી તેની ચર્ચા કરી છે. 'સ્કોપ ગુકૂસ' -પાર્ટ ૧, ૨, ૩ (૧૯૫૭, ૧૯૫૮, ૧૯૫૯) એ મરણોત્તર પ્રકાશિત કૃતિમાં લેખકની ૧૮૮૮થી ૧૯૦૬ દરમિયાનની સાત ખંડમાં લખાયેલી અંગત નોંધો છે. લેખકની આત્મપરીક્ષક પ્રકૃતિની નીપજરૂપ આ નોંધો રોજનીશી અને આત્મચરિત્રથી ભિન્ન સ્વરૂપવાળી છે. પોતાને વિશે, પોતાના કુટુંબ વિશે, સમકાલીન ઘટનાઓ વિશે ચિતન-મનન કરતી આ નોંધો લેખકે પોતાના અંગત જીવનમાં કેવું મનોમંથન અનુભવેલું તે સમજવા માટે ઉપયોગી છે. 'ચૂની ધ સતી' (૧૯૦૨) એ ભૂજની એક સન્નારીના જીવન પરથી લખાયેલી વાર્તાત્મક કૃતિ છે.

એ ત્રિવાચ અન્યત્ર પ્રકાશિત થયેલાં પણ ગ્રંથસ્થ ન થયેલાં કવિતા તથા સાહિત્યવિવેચન, ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સામાજિક ને રાજકીય વિષયો પરના લેખો એમની પાસેથી મળ્યાં છે. પ્રકાશિત ન થયેલી લેખકની કૃતિઓમાં ૧૯૦૧ માં રચાયેલું 'ક્ષેમરાજ

અને સાધ્વી' નાટક 'સરસ્વતીચંદ્ર'ની કથાને આગળ લંબાવે છે એ દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે.

બ.ગા.

ત્રિપાઠી ચીમનલાલ દામોદરદાસ, 'કુંભ' (૨૯-૧૧-૧૮૮૭, ૨૬-૧-૧૯૬૨): કવિ. જન્મસ્થળ ઘેલેરા. કવિ 'સાગર'ના નાના ભાઈ. ૧૯૩૦ના અરસામાં નડિયાદની ન્યૂ ઈંગ્લિશ સ્કૂલમાં શિક્ષણકર્તા.

૧૯૦૫થી ૧૯૦૯ દરમિયાન લખાયેલાં એમનાં નીતિ અને સ્નેહનાં કાવ્યો 'હૃદયકુંભ' (૧૯૧૧)માં પ્રકાશિત થયાં છે. કાવ્ય-સંજ્ઞા ઉપરાંત 'બુદ્ધિપ્રકાશ', 'સુદર્શન', 'સુન્દરીસુખોદ' અને 'જ્ઞાનસુધા' જેવાં સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલા એમના લેખો અગ્રંથસ્થ છે.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી જગન્નાથ દામોદરદાસ, 'કવિ સાગર' (૭-૨-૧૮૮૩, ૧૭-૮-૧૯૩૬): જન્મ જંબુસરમાં. સમત વૈરાળ સુધીનો અભ્યાસ. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઓફિસમાં ગુજરાતી કેશકાર્ય સાથે સંલગ્ન. 'જ્ઞાનસુધા'નું સંપાદન.

ગુજરાતી મસ્તરંગની કવિતાના છેલ્લા પ્રતિનિધિ એવા આ કવિની પૂર્વવયની રચનાઓ ક્લાપી-ન્યાનાલાલથી પ્રભાવિત છે, જ્યારે ઉત્તરવયની રચનાઓ આધ્યાત્મિકતાથી પ્રભાવિત છે. 'થાકેલું હૃદય' (૧૯૦૯) ક્લાપીની કવિતારીતિનો સારોનરસો પ્રભાવ બતાવતું કથાકાવ્ય છે. શિથિલતા ને લંબાણ છતાં વચ્ચે આવતાં ગીતા ને કેટલાંક સૂત્રો ધ્યાન ખેંચે છે. 'દીવાને સાગર' (૧૯૧૬)નાં સ્મૃતિસો પુષ્કોમાં ક્લાપીશાઈ રચનાઓનો સંયમ છે; તે 'દીવાને સાગર': ભા. ૨ (૧૯૩૬)માં ભજવેલો સંયમ છે. આહી કવિની ભાષા સંતકવિતાની પરંપરાના અનુસંધાન સાથે લઘુવિનય અને લક્ષ્યવેધિતા બતાવી શકી છે. એક અચ્છ ભજનિક અને અનુભવી સંતનો એમાં સ્પર્શ છે. 'ક્લાપી અને તેની કવિતા' (૧૯૦૯), 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગજલનું સ્થાન' (૧૯૧૩), 'સ્વીડનબોર્ગનું ધર્મશિક્ષણ' (૧૯૧૬) વગેરે ગ્રંથો ઉપરાંત એમણે 'ગુજરાતી ગજલિસ્તાન' (૧૯૧૩), 'સંતોની વાણી' (૧૯૨૦), 'ક્લાપીની પત્રધારા' (૧૯૩૧) અને 'ક્લાપીનો કેકારવ' (૧૯૩૨) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

અં.ટો.

ત્રિપાઠી ડાહ્યાભાઈ સામેશ્વર, 'મુસાફિર': પદ્યકૃતિ 'વીરની વિદ્યા-ગીરી ને સૂતરનો હાર' (૧૯૩૩) તથા 'મુંબઈની અલબેલી ચોપાટીનો ચરકો' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી ડાહ્યાશંકર જ્યેશંકર: સચિત્ર, સામાજિક નવલકથા 'મહાસાગરનું મોતી અથવા પ્રેમની પ્રતિમા' (૧૯૨૦) તથા 'કુલીન કોતો' (૧૯૧૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી તનસુખરામ મન:સુખરામ: જીવનચરિત્ર 'મોરંબાઈ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી દવાશંકર શામજી: રસસિદ્ધાન્તની ચર્ચા કરતું પુસ્તક 'રસરાજ' તથા 'શબ્દાર્થકોશ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી દામોદર જયેષ્ઠારામ: ત્રિપાઠી નાટક 'તારાચન્દ્ર અથવા દુર્ભાગી ગૃહસ્થાશ્રમી' (૧૯૦૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી દેવદત્ત ઈચ્છાશંકર: રાસસંગ્રહ 'પ્રથમ રાસપુષ્પ' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી ધનશંકર હીરાશંકર, 'અગ્રીજ' (૨૭-૮-૧૮૯૮, ૧૯૭૨): નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ નડિયાદમાં. શિક્ષણ મેટ્રિક સુધી. ૧૯૧૭માં 'ગુજરાતી પંચ'માં ઉપનંત્રી. ૧૯૧૭ પછી છએક વર્ષ 'સંદેશ' સાથે સંલગ્ન. પછી નિવૃત્તિ.

એમણે 'સોરઠના સિતારા' (૧૯૨૮), ૧૮૫૭ના બગવાંને વિષય બતાવતી 'વસમાં વનબાલ' (૧૯૩૪) અને વાઘેલા વંશનો પરિચય કરાવતી, સૌથી કથનશૈલીવાળી 'રાજા વિશળદેવ': ૧, ૨ (૧૯૩૭) જેવી ઐતિહાસિક; તે 'પ્રબોધકુમાર' (૧૯૨૨), 'દિવ્ય-ભયોતિ' (૧૯૨૩), 'સંસારબંધન' (૧૯૨૩), 'અનુપમ-ઉષા' (૧૯૨૫), 'લક્ષ્મી અથવા જન્મભૂમિની જ્યજર્જના' (૧૯૨૭) અને 'રૂપેરી રાજહંસ' જેવી સામાજિક નવલકથાઓ આપી છે. 'વાર્તાવૃક્ષ' (૧૯૧૪), જૂની ઢબે લખાયેલ 'તરતો ફૂલ' (૧૯૩૧) અને સમાજસુધારના આશયથી લખાયેલ 'લોહીનાં આંસુ' (૧૯૩૭) જેવા વાર્તાસંગ્રહો આપ્યા છે. 'સ્વદેશ' (૧૯૧૮)માં એમના નિબંધો અને 'સુમનસચંચ' (૧૯૧૮)માં એમનાં કાવ્યો સંગૃહીત છે.

'ચોખેરવાલી' (૧૯૧૬), 'દૂતનું વલાણ' (૧૯૧૯), 'દાંગરની ટૂંકીવાર્તાઓ' (૧૯૨૦), 'સત્તરમી સદીનું ફ્રાન્સ': ૧ (૧૯૨૦), 'દિવાની કે શાણી?' (૧૯૨૪) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

કૌ.બ્ર.

ત્રિપાઠી બકુલ પદ્મભણિશંકર (૨૭-૧૧-૧૯૨૮): હાસ્યનિબંધકાર, નાટકકાર. જન્મ નડિયાદમાં. ૧૯૪૪માં મેટ્રિક. ૧૯૪૮માં બી.કોમ. ૧૯૫૨માં એમ.કોમ. ૧૯૫૩માં એલ.એલ.બી. ૧૯૫૩થી આઠ દિન સુધી એચ. એલ. કૉલેજ ઓફ કોમર્સમાં વાણિજ્યના અધ્યાપક. ૧૯૮૩થી 'ગુજરાત સમાચાર'ની આંતરરાષ્ટ્રીય આવૃત્તિના પરામર્શક તંત્રી. ૧૯૫૧માં કુમારચન્દ્રક.

મનુષ્યની અને મનુષ્યના સમાજની આંતરબાહ્ય વિસંગતિઓને અને એની નિર્બળતાઓને આજી કટાક્ષ અને ઝાઝા વિનોદથી ઝડપની આ લેખકની મર્મદૃષ્ટિ હાસ્યનિબંધના હળવા સ્વરૂપને ગંભીરપણે પ્રયોગે છે; અને ક્યારેક લલિતનિબંધનો એને એક સંસ્કાર પણ આપે છે. હાસ્યમાધ્યમ પરત્વે સભાન હાવાથી પ્રયોગો પરત્વેની જગૃતિ પણ જોઈ શકાય છે.

આથી જ 'સચરાચરમાં' (૧૯૫૫)માં વિષય અને વસ્તુના વૈવિધ્ય સાથે તાળગી છે. 'સામવારની સવાર' (૧૯૬૬)માં લેખકની વર્તમાન પ્રસંગો પરત્વેની પ્રતિક્રિયા અને સામાજિક સભાનતા ભજેલી છે. ડાયરી, પત્રો, સંવાદો જેવા વિવિધ તરીકાઓનો

આશ્રય પણ આડી લેવાયો છે. 'વૈકુંઠ નથી જવું' (૧૯૮૩) નામના એમના લલિતનિબંધોના સંગ્રહમાં અંગતતા અને હળવાશનું વિશિષ્ટ સંવેદન રચાયું છે. 'હોળી' કે 'વૈકુંઠ નથી જવું' જેવા નિબંધો નોંધપાત્ર છે. 'દ્રોણાચાર્યનું સિદ્ધાંતન.' (૧૯૮૧)માં શિક્ષણવ્યવસ્થાના એમના સંચિત અનુભવો મુદ્દા લાક્ષ્યથી નીવડેલા કદાચ દ્વારા નિર્બંધિકાઓના સ્વરૂપમાં મુકાયા છે; તે 'જીવિન્દે માંડી ગોઠડી' (૧૯૮૭)ના અનુભવપુષ્ટ અને સમભાવયુક્ત હળવા લાક્ષ્યમાં સંવાદિતા અને પ્રકૃષ્ટલિપ્તતાનો સૂર પ્રવેશ્યો છે.

એમણે 'લીલા' (૧૯૭૪) નામે ત્રિઅંકી નાટક લખ્યું છે, જેમાં ગુજરાતની લોકનાટ્યશૈલીનો વિનિયોગ એમને અનેક 'વેશો' રચવા તરફ લઈ ગયા છે. એના પચાસેક નાટ્યપ્રયોગો થઈ ચૂક્યા છે.

ચં.ટો.

ત્રિપાઠી મણિભાઈ દામોદરદાસ (૧૯૨૦, ૧૯૬૭) : દક્ષિણમાં આવેલાં દત્તાત્રેયનાં નીરંધામોની યાત્રાનું નિરૂપણ કરતું 'સમાલમાંથી સમનીર્થી' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૪) એમનું પ્રવાસ-પુસ્તક છે. 'વડીબૂટી' (૧૯૫૯)માં પુત્ર મનુભાઈના અકાળ અવસાનથી ઉદ્ભવેલી વેદનાને પત્રરૂપે વ્યક્ત કરી છે. એમના 'હૃદયોદ્ગાર' (૧૯૬૩)માં સ્વરૂપવૈવિધ્ય જોવાય છે.

શ્ર.ત્રિ.

ત્રિપાઠી મનઃસુખરામ સૂર્યશમ (૨૩-૧૧-૧૮૪૦, ૩૦-૧૧-૧૯૦૭) : નિબંધકાર, ચરિત્રકાર. ૧૮૬૧માં ઓક્સફર્ડના ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં પ્રવેશ લીધા પછી આંખની બીમારીને કારણે ૧૮૬૩માં અભ્યાસ છોડી મુંબઈની શેઠ માધવદાસ ધીરજીવાલની પેઢીમાં જોડાયા. શેરસહકારના ધંધા, 'ફોર્બસ સભા'ના સ્થાપકોમાંના એક, 'બુલ્ડિંગ વર્ક સભા'ના અગ્રણ્ય સભ્ય. અમદાવાદની 'ધર્મસભા'ના મુખ્યપત્ર 'ધર્મપ્રકાશ'ના ઉપનંત્રી. ૧૮૬૯થી જૂનાગઢના અને ત્યાર પછી કચ્છ, ઈસર, ભાવનગર વગેરે સ્થળે દેશી રાજ્યોના એજન્ટ. નડિયાદમાં પત્નીના નામ ઉપર 'ડાહીલક્ષ્મી લાયબ્રેરી'ની સ્થાપના. નડિયાદમાં અવસાન.

એમની લેખનપ્રવૃત્તિના પ્રારંભ રણછોડભાઈ ઉદયરામ સાથે કરેલી પદ્યકૃતિ 'વિવિધાવદેશ' (૧૮૫૯)થી. પછી ગદ્યલેખન એમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ બની. ગુજરાતી નિબંધના પ્રાથમિક તબક્કે પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃતપ્રાંતિ, વેદાન્તવિચારધારા અને વિલક્ષણ વ્યક્તિત્વના વિશિષ્ટ સંપાદનથી જુદું તરી આવતું એમનું પરિતપુગીન ગદ્ય ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. બહુશ્રુતતા અને સંસ્કૃત-પ્રાયુર્ધના સંસ્કારોથી એમનું ગદ્ય બહુધા અતિશિષ્ટ છે.

'વિપત્તિ વિશે નિબંધ' (૧૮૬૩) અને 'અસ્તોદય અને નવ-દમયંતી' (૧૮૭૦)માં આવતાં સુખદુઃખ-ચડતીપડતીની સદૃષ્ટાંત ચર્ચા કરીને જીવનસત્ત્વને એમણે તારવ્યું છે. એમણે 'ફોર્બસ જીવન ચરિત્ર અને ફોર્બસ વિરહ' (૧૮૬૯), 'સુજા જોડુલજી ઝાલા તથા વેદાન્ત' (૧૮૮૧), 'શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાલ-જીવિન્દેદાસ' (૧૮૮૯), 'શ્રીમાન ગૌરીશંકર ઉદયસંકર ઓઝા -- એઓના જીવનચરિત્રનું ઉદ્ઘાટન' (૧૯૦૪) અને 'કરસનદાસ અને તત્સંબંધી વિચાર' જેવા ચરિત્રગ્રંથોમાં ગુણાનુસંગી

વ્યક્તિનિરૂપણ ઉપસાવ્યું છે. 'ઉત્તરવ્યકુમારી' એમનું નાટક છે.

'દેશી રાજ્ય અને મનુસ્મૃતિમાંને રાજ્યનીતિસાર' (૧૮૬૮), 'વેદાન્તવિચાર' (૧૮૯૮), 'વેદાન્તતત્ત્વ પત્રાવલી', 'વાનિક-લેખક અને વાચન' એમના અન્ય ગ્રંથો છે.

એમણે 'વિચારસાગર', 'મિલિરન્ટમાળા', 'ભગવદ્ ગીતા', 'અદ્વૈતાનુભૂતિ' વગેરે અનુવાદ-ગ્રંથો આપ્યા છે. 'ધ સ્કંચ ઓવ વેદાન્ત ક્વિલોસોફી' નામે અંગ્રેજી પુસ્તક પણ લખ્યું છે.

બા.મ.

ત્રિપાઠી મૂળજી રઘુનાથ : 'બાગસુગ્રામ' -- ભા. ૧, ૨ (૧૯૯૮, ૧૯૯૯)ના કર્તા.

ર.ર.ટ.

ત્રિપાઠી મૂળવંતરાય વસંતરાય, 'મનુભાઈ' (૧-૧-૧૯૧૨, ૧૧-૪-૧૯૮૭) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ગાંધલમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જૂનાગઢમાં. ૧૯૩૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૭માં બી.એ. ૧૯૩૯થી ભાવનગર, રાજકોટ, વેલપુરની વિવિધ હાઈસ્કૂલોમાં શિક્ષક, પછી આચાર્ય. ૧૯૫૫-૧૯૭૨ દરમિયાન આફ્રિકા. ત્યાં શિક્ષક, પછી શિક્ષણાધિકારી. ૧૯૭૨થી ભારતમાં, નિવૃત્ત જીવન. જૂનાગઢમાં અવસાન.

એમણે 'પ્રતાપી પર્વત' (૧૯૩૭) અને નવલકથાની શિક્ષણની બદીઓ વ્યક્ત કરતી 'ધરવેળો' (૧૯૪૬) એ બે નવલકથાઓ તેમ જ 'સ્મરણવ્યોન' (૧૯૫૬) અને 'એક આ વન' (૧૯૫૮) નામે બે વાર્તાસંગ્રહો આપ્યાં છે. 'ગળતે ધૂમતો ગુજરાતી કાશ' (૧૯૪૨) અને 'નાનું અંગ્રેજી વ્યાકરણ' ઉપરાંત એમણે કેટલાંક પાઠ્યપુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

બા.મ.

ત્રિપાઠી યોગીન્દ્ર જગન્નાથ (૧૪-૧૧-૧૯૧૧, ૨૦-૧૨-૧૯૭૨) : કવિ. જન્મ ગામડી ગામે. વતન સરખેલ. અંમ.એ., પી.એચ.ડી. ૧૯૫૮થી ૧૯૭૨ સુધી મ. સ. યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. વડોદરામાં અવસાન.

'હૃદયોર્મિ' (૧૯૬૫) અને 'ત્રિનેત્ર' (૧૯૭૩) એમના કાવ્ય-સંગ્રહો છે. 'તમસો મા જ્યોતિર્ગમ્ય' (૧૯૬૯) એમની લઘુનવલ છે. 'ગુરુ નાનક' (૧૯૪૨) ચરિત્રગ્રંથ છે. 'માટીપગો માનવી' (૧૯૬૩)માં થોડા રેખાચિત્રો છે. શાધપ્રબંધ 'સાગર : જીવન અને કવન' (૧૯૪૬) તેમ જ 'અર્પણ અને મધ્યકાલીન સંત-પરંપરા' (૧૯૭૨) પણ એમના નામે છે.

'દિવાને સાગર' (૧૯૪૩), 'સાગરની પત્રરેખા' (૧૯૫૦), 'માતાજી ઝંકારેશ્વરી ભગવાનમુન' (૧૯૬૦) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. 'જીવનમાં સફળ કેમ થશે?' (૧૯૬૩) એમણે કરેલો અનુવાદ છે.

બા.મ.

ત્રિપાઠી રણછોડલાલ મૂળજીભાઈ, 'નોતમ' : 'સુગ્રામ ચિંતામણિ કાવ્ય' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ત્રિપાઠી રસિકલાલ ચિમનલાલ — અનંતપ્રસાદ સારાભાઈ

ત્રિપાઠી રસિકલાલ ચિમનલાલ (૨૧-૪-૧૯૧૧): કવિ. જન્મ અમદાવાદ નજીકના સરખેજમાં. ૧૯૨૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૧માં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૨માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક, પછી ગોડાઉન ઓફિસર. ૧૯૫૪-૭૬ દરમિયાન અમદાવાદ અને પાટણમાં અધ્યાપન. ૧૯૮૧થી આજ સુધી ભા. કે. વિદ્યાભવન, અમદાવાદમાં માનાર્હ અધ્યાપક.

કાવ્યસંગ્રહો 'ગીતગોપાલ' (૧૯૫૮) અને 'મંદિરલે મંદાકબત' (૧૯૭૬) ઉપરાંત 'વિક્રમોર્વશીયમ્' (૧૯૫૮), 'કિચનાર્જુનીયમ્' — સર્ગ ૧-૨ (૧૯૫૯), 'નારદભક્તિસૂત્રો' (૧૯૮૩) વગેરે અનુવાદગ્રંથો એમણે આપ્યા છે.

સં.ટો.

ત્રિપાઠી રામશંકર હરજીવન: 'ગુજરાતી લઘુકાવ્ય સંગ્રહ' તથા 'ગ્રહલક્ષ્ય વિશે પ્રશ્નોત્તર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી સવિતાનરાયણ ગાણપતિનારાયણ (૧૮૪૪, ૧૯૦૨):

વ્યાકરણકાર, કવિ. જન્મ સુરતમાં. મહેતાજી દુર્ગાશમ મંથરાશમ પાસે પ્રારંભિક ગુજરાતી અભ્યાસ. ત્યાં જ સરકારી હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજીનું અધ્યયન. ૧૯૦૨ સુધી માંડવી ગંડરની શાળામાં શિક્ષક.

લગભગ પ્રાકૃત કાવિની ભાષામાં 'શાકુંતલ'નો ગુજરાતી દેશીઓમાં કરેલા સંક્ષિપ્ત પદ્યાનુવાદ 'શકુંતલાખ્યાન' (૧૯૭૫) તથા ઈશ્વરચમકિત, વેદાગ્ય, નીતિ, સ્વદેશપ્રીતિ, પ્રભુય તથા બોધ-દાયક વિષયો ઉપર અને કેટલાંક વ્રજભાષામાં લખાયેલાં પ્રકીર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'સવિતાકૃત કવિતા' (૧૯૮૫); બિહારીદાસકૃત 'બિહારી સતસઈ'નો અનુવાદ 'વિહારી સતસઈ' (૧૯૧૩) અને 'કૃવલયાનંદ'ને આધારે રચાયેલી 'અલંકારસંદ્રિકા' એમની મુખ્ય કૃતિઓ છે. ઉપરાંત લિહીમાંથી અનૂદિત 'તપ્તા સંવરણ નાટક' (૧૯૮૯) એમના નામે છે. 'દાણવીલા', 'નીતિસુધા-તરંગિણી', 'વિદુલેશ સ્નેહ', 'શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃત રસાણુ' વગેરે પુસ્તકો પણ એમણે રચેલાં લેખોના ઉલ્લેખ મળે છે.

નિ.વો.

ત્રિપાઠી સુમનરાય: બાળનાટકોનો સંગ્રહ 'અમે ભલ્લીશું' (૧૯૬૪) તથા શિક્ષાશાસ્ત્રની પુસ્તિકાઓ 'શિક્ષાભૂવર્ણન' (૧૯૬૬) અને 'સ્મતાં સ્મતાં વિજ્ઞાન' (૧૯૬૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિપાઠી સુરેન્દ્રપ્રસાદ: રેખાચિત્રોની શૈલીયાર્થી તેર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'લમ ભી અફ્સર થે'ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

ત્રિપાઠી હરજીવન ત્રિભુવન: 'બાળાપંચાગી થાપણી' (૧૯૮૧), 'બાળ-સુખાવ' (૧૯૮૯) તથા પદ્યકૃતિ 'શાકશમન' (૧૯૦૧) અને 'વેદાગ્યસતક' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિભુવન દ્વારકાદાસ: 'અંગ્રેજી-ગુજરાતી કોશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિભુવનદાસ આશારામ: 'નર્મદાજીની લેલનો ગરબો' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિભુવનદાસ ગોપાળદાસ: 'કાળિવિભવ એટલે દેવીપુત્ર ભાલા-મંજીની વારતા' (૧૯૭૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિલોકર સોકર બાપુજી: નાટકો 'ચિત્રંગ ગોધર્વ' (૧૯૮૨), 'દમયંતી સ્વયંવર' (૧૯૮૩) તથા 'શનિ માહાત્મ્ય'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અતિસુખશંકર કમળાશંકર (૧૫-૪-૧૯૮૫, ૧૬-૧-૧૯૬૩): હાસ્યલેખક, વ્યાકરણલેખક. જન્મ સુરતમાં. નોકરી અંગે પિતાની બદલીઓ થતાં પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વિવિધ સ્થળે. ૧૯૦૪માં બી.એ. ૧૯૦૬માં એમ.એ. ૧૯૦૭માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૧થી વડોદરામાં કોલેજમાં તરવજ્ઞાનનું અને ૧૯૨૧થી મ. સ. યુનિવર્સિટીમાં નીતિશાસ્ત્રનું અધ્યાપન.

અભ્યાસકાળથી 'બુદ્ધિપ્રકાશ' અને 'વસંત' જેવાં સામયિકોમાં લેખો લખનાર એમણે લલિત અને લલિતોત્તર નિર્બંધોનો સંગ્રહ 'સાહિત્યવિનોદ' (૧૯૨૮) અને 'પ્રવાસવિનોદ' (૧૯૩૪); સંવાદ-સંગ્રહ 'નિવૃત્તિવિનોદ' (૧૯૧૭) તથા વિવિધ પ્રસંગોએ લખેલા લેખો અને આપેલાં ભાષણોનો સંગ્રહ 'આત્મવિનોદ' (૧૯૪૧) જેવાં મૌલિક પુસ્તકો આપ્યાં છે. પિતા કમળાશંકર ત્રિવેદીના 'બૃહદ્ વ્યાકરણ' પરથી તૈયાર કરેલા સંક્ષેપ 'પાઠ્ય બૃહદ્ વ્યાકરણ' અને 'મધ્ય વ્યાકરણ ને સાહિત્યરચના' (૧૯૨૨) જેવા વ્યાકરણગ્રંથો પણ એમના નામે છે. 'કાવ્યસાહિત્ય મીમાંસા' (૧૯૩૦) એમનું સંપાદન છે. આ ઉપરાંત મનોવિજ્ઞાન અને તર્કવિજ્ઞાન પરનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો તેમ જ કેટલાક અનુવાદ-ગ્રંથો એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અનસૂયા ભૂષેન્દ્ર (૭-૪-૧૯૨૪): સંપાદક. વતન સુરત. જન્મસ્થળ મુંબઈ. ૧૯૪૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૬માં બી.એ. ૧૯૪૮માં એમ.એ. ૧૯૬૬માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૧થી એસ.એન.ડી.ટી. કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૪થી આચાર્ય.

'આપણી કહેવતો-એક અધ્યયન' (૧૯૭૦) અને 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં કહેવતોનો પ્રચાર' (૧૯૭૩)માં સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમાંથી જૂની ગુજરાતીમાં આવેલી કહેવતો અને તેના અન્યારે સમાન અર્થ બતાવતી કહેવતો રજૂ કરી છે.

એમના સંપાદન 'અખા ભગતના છપ્પા'—ભા. ૧, ૨, ૩ (ભૂષેન્દ્ર ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૭૭, ૧૯૮૦, ૧૯૮૨)માં શબ્દાર્થની સાથે અર્થઘટન પણ આપેલું છે. આ ઉપરાંત નરહરિકૃત 'જ્ઞાન-ગીતા' (૧૯૬૪), આખાકૃત 'અનુભવભિન્દુ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૪), 'પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૬), 'અખા ભગતનાં ગુજરાતી પદ' (૧૯૮૦) વગેરે પણ એમનાં સંપાદનો છે.

શ.ત્રિ.

ત્રિવેદી અનંતપ્રસાદ સારાભાઈ: નવલકથા 'સુરાપૂનો સિદ્ધ કે આત્મભોગી અમીર?' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અમૃતરાય પ્રે. : સમાજશિક્ષણ સાહિત્યપત્રકા-શ્રેણી તથા તેનાર થયેલી પ્રોઢવાચનપોથીઓ 'જર્ધરાને જંગાજા', 'જર્ધરાની ગાય', 'મા-આપની સેવા' (૧૯૬૨), 'સાચું તપ અને બીજી વાર્તા' (૧૯૬૨) તથા 'મયાનું અભિદાન'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અમૃતલાલ કલાનજી : નવલકથા 'મહાસ્વતા' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અમૃતલાલ રતનજી, 'દ્વિજકુમાર' (૧૯૦૩) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મસ્થળ લીંબડી. ૧૯૨૦ની અસહકારની ચળવળમાં સરકારી શાળા છોડી, રાષ્ટ્રીય શાળામાંથી વિનીત. રાજકીય પ્રવૃત્તિને કારણે અભ્યાસ છોડી વર્તમાનપત્રો માટે લેખા અને સિનેમા કંપનીઓ માટે સિનેરિયોનું લેખન.

'હંસા યાને મઠનો ભેટ' (૧૯૨૭), 'મહાસપ્ત કેસરી' (૧૯૨૭), 'હજમગાતી મહાલાલ' (૧૯૨૯), 'કૃષ્ણનાં બંધન' (૧૯૨૯), 'લવણના ગુલામ' (૧૯૩૦), 'સમાજનો સહો' (૧૯૩૦), 'માગલ દરબારના ભેદભરમો' (૧૯૩૧), 'ધીખતા અંગારા' (૧૯૩૨) જેવી સામાજિક નવલકથાઓ ઉપરાંત 'સૌરકી શીર્ષકથાઓ' (૧૯૩૧) તથા 'સૌરકી પ્રેમકથાઓ' (૧૯૩૨) પણ એમના નામે છે.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અરવિંદચંદ્ર અંબાલાલ : એકતા, સ્વરાજ, ભારતભાગ્યોદય, વિદ્યાર્થી, વર્તમાનપત્ર અને કિસ્સાને જેવા વિષયો પર સૂત્રાન્મક સંવાદોના સંગ્રહ 'વિશ્વાંગલિ' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી અશ્વિન મા. : ચરિત્રલેખક. 'ત્રિભુવનદાસ ગજગજરની જીવનકથા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૦)માં પ્રો. ત્રિભુવનદાસ કલ્યાણજી ગજગજરનાં વિવિધ જીવનપાસાંઓનું તત્કાલીન પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં મૂલ્યાંકન છે. ચરિત્રનાયકના કેટલાક લેખા પણ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં મૂક્યા છે.

કૌ.પ્ર.

ત્રિવેદી અંબાલાલ વિશ્વનાથ : 'મહાકાળી સ્તુતિસંગ્રહ' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી ઈજ્જતકુમાર દેવાશંકર (૧૮૪૮-૧૯૩૫) : વાર્તાકાર, હાસ્ય-લેખક. જન્મસ્થળ લીંબડી (મોટા). ૧૯૫૫માં મહુવાથી મેટ્રિક. ૧૯૬૧માં ઈતિહાસ વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. ૧૯૭૦થી શામળદાસ આર્ટ્સ કોલેજ, ભાવનગરમાં અધ્યાપન. એમના 'માનાલીસા' (૧૯૬૦) અને 'હળવે હાથે' (૧૯૬૫) એ બે હાસ્યલેખાના સંગ્રહો તથા 'કંઠા : ગુલાબ અને આવળના' (૧૯૬૧), 'કાસમ માસ્તરનું વસિયતનામું' (૧૯૬૧) અને 'સુદામાના તાંદુલ' (૧૯૬૫) જેવા વધુકથાઓના સંગ્રહો પ્રકાશિત થયા છે.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી ઈન્દુકુમાર વ્રજલાલ, 'આલોક' (૨૫-૩-૧૯૨૫) : કવિ. જન્મ પાટણ (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૨૨માં ઈતિહાસ અને ગુજરાતી વિષયો સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. સાંતક વર્ષ ફૂલ કન્દેલા ખાતામાં કામગીરી. ૧૯૫૯થી ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં જુનિયર સુપરિન્ડેન્ડન્ટ.

પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'કવચિત્' (૧૯૬૫)ના પૂર્વાર્ધમાં પ્રાણ-કાવ્યો અને ઉત્તરાર્ધની રચનાઓની ગતિ અન્ય વિષયો તરફ વસ્તુલક્ષી ઢગની છે. પ્રતીકોનો ઉપયોગ નોંધપાત્ર છે. ગીત, ગઝલ, છંદોબદ્ધ અને અછાંદસ રચનાઓનો સંગ્રહ 'સિનિવાસ' (૧૯૬૫)માં મુખ્યત્વે પ્રકૃતિને તેમ જ કેટલીક સાંપ્રત નગર-જીવનની વિડબનાને વિષય બનાવતી રચનાઓની રીતિ પરંપરા-ગત છે. આથી 'કવચિત્'નાં કાવ્યોનું પુનર્મુદ્રણ તેમ જ 'આર્જવ' શીર્ષકથી સૂચિત કાવ્યસંગ્રહનાં કાવ્યો સમાવિષ્ટ છે.

કૌ.પ્ર.

ત્રિવેદી ઈન્દ્રવદન (૧૯૩૯) : કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ રૂપાલ (ગાંધીનગર)માં. ઈજ્જતકી વ્યવસાય.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'ચિનગારી' (૧૯૭૧), વાર્તાસંગ્રહ 'એપ્રિલની હવા ને આવળનાં ફૂલ' તથા નવલકથા 'સરિતાના સાથી' આપેલાં છે.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી ઉત્તમલાલ કેશવલાલ (૧૬-૧૨-૧૯૭૨, ૯-૧૨-૧૯૨૩) : નિબંધકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ લખનુરમાં અને માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૮૫માં મેટ્રિક. ૧૯૯૧-માં બી.એ. ૧૯૯૫માં મુંબઈથી એલ.એલ.બી. ૧૯૯૫થી ૧૯૦૪ સુધી રાજકોટમાં વકીલાત. ૧૯૦૪થી મુંબઈમાં વકીલાત. થોડો સમય 'સમાલોચક' અને 'દેઈલી મેઈલ'ના તંત્રી.

આનંદશંકર ધ્રુવનો જીવનદ્રષ્ટિ અને શૈલીથી પ્રભાવિત અને પંડિતયુગની રીતિ ધરાવનાર આ નિબંધકારે ગંભીરપણે રાજકારણ, સમાજકારણ તેમ જ સાંસ્કૃતિક પ્રવાહોના દિગ્દર્શન સાથે સાહિત્યવિવેચન પણ કરેલું છે. ગાંધીનરામની કૃતિઓ એમના અભ્યાસનો વિષય બની છે. શિષ્ટ શૈલી અને શ્લષ્ટ વિચાર-નિક્ષેપણથી એમનાં લખાણો ગદ્યનો પ્રભાવ દર્શાવે છે.

રામપ્રસાદ બક્ષી અને રમાણલાલ જૈશી સંપાદિત 'ઉત્તમલાલ ત્રિવેદીની ગદ્યરિદ્ધિ' (૧૯૭૧) એમનું પચાસ વર્ષ પછીનું મરણોત્તર પ્રકાશન છે. એમણે 'બ્રિટીશ હિન્દુસ્તાનનો આર્થિક ઈતિહાસ' (૧૯૦૯), 'અકબર' (૧૯૨૩) વગેરે અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

ચં.દો.

ત્રિવેદી એન. એચ. : નવલકથા 'કમળાગૌરી' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી કમળાશંકર પ્રાણશંકર (૧૧-૧૦-૧૯૫૭, ૧૯૨૫) : સંપાદક, વ્યાકરણવિદ. જન્મસ્થળ સુરત. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૭૪માં મેટ્રિક. ૧૯૭૮માં ઓલિન્ડન્ટન કોલેજમાંથી અર્થશાસ્ત્ર-ઈતિહાસ વિષયો સાથે બી.એ. આર્થિક

ત્રિવેદી ક્રાંતિલાલ દોલતરામ - ત્રિવેદી શ્રીમનલાલ શિવશંકર

મુસ્લિમોને કારણે આગળ અભ્યાસ ન કરતાં સુરતની મિશન હાઈ-સ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષક તરીકે જોડાયા. પછીથી ભરૂચ, નરિયાદ, સુરત, અમદાવાદ, ભાવનગર, મુંબઈ અને પૂનામાં માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ સ્તરે શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૦૨માં અમદાવાદની પ્રેમચંદ સચાંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં આચાર્ય તથા 'ગુજરાત શાળાપત્ર'નું સંપાદન. મુંબઈ તથા પંજાબ યુનિવર્સિટીમાં સંસ્કૃતના પરીક્ષક તથા ફેલો. ૧૯૧૪માં નિવૃત્ત. ૧૯૨૪ની સાતમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર જેવા વિષયો લઈ અભ્યાસ કરનાર આ લેખકે અધ્યયન અને અધ્યાપન સંસ્કૃત વિષયમાં કર્યું છે. વ્યાકરણપ્રાંથીની રચના તથા સંસ્કૃતપ્રાંથોનું ભાષાન્તર એમનું મહત્વનું પ્રદાન છે. સંપાદન પર પણ એમના સંસ્કૃત-અધ્યાપનનો સ્પષ્ટ પ્રભાવ જણાય છે. ઈતિહાસ, શિક્ષણ, વ્યાકરણ, કાવ્ય, અલંકાર, ગણિત, તત્ત્વજ્ઞાન જેવા વિવિધ વિષયોમાં સક્રિય રસ દાખવી એમણે 'ઈંગ્લેન્ડનો ટૂંકો ઈતિહાસ' (૧૮૮૭), 'ગ્રાહ્ય ઓવ ઈન્ડિયા' (૧૯૧૩), 'શિક્ષણશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો' (૧૯૧૩), 'શંકરજીની વ્યાખ્યાનમાળા' (૧૯૧૩), 'ગુજરાતી ભાષાનું વધુ વ્યાકરણ' (૧૯૧૪/૧૬), 'કારકમીમાંસા' (૧૯૧૫), 'મધ્યમ વ્યાકરણ' (૧૯૧૭), 'ગૃહ્ય વ્યાકરણ' (૧૯૧૯), 'હિન્દુ-સ્નાનનો સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ' (૧૯૨૦), 'કાવ્યસાહિત્ય મીમાંસા' (મરજોત્તર, ૧૯૩૦), 'અનુભવવિનોદ' (મરજોત્તર, ૧૯૩૩) જેવા મૌલિક પ્રાંથો આપ્યા છે. 'સંસ્કૃત' - પુ. ૧-૨ (૧૮૯૬), 'સંસ્કૃતશિક્ષકા' (૧૯૧૧), 'સાહિત્યમંજરી' (૧૯૧૫) તથા 'ગુજરાતી/ત્રિવેદી વાચનમાળા' (૧૯૨૧) વગેરે એમનાં સંપાદિત પાઠ્યપુસ્તકો છે. પશ્ચિમીનાં સૂત્રોની સમજ આપતું દૃષ્ટાંતકાવ્ય 'ભટ્ટીકાવ્ય/શવભૂવધ' (૧૯૯૮), જળનાથકૃત 'રેખા ગણિત' (૧૯૦૧-૨), વિદ્યાધરકૃત 'એકાવલિ' (૧૯૦૮), વિશ્વનાથકૃત 'પ્રતાપરુદ્રપંચાભૂપાલુ' (૧૯૦૯), લક્ષ્મીધરકૃત 'પદ્મભાષાચંદ્રિકા' (૧૯૧૮), સમચંદ્રકૃત 'પ્રક્રિયાકોમુદી', વરરુચિકૃત 'પ્રાકૃત પ્રકાશ' તથા કોંડ ભટ્ટકૃત 'વેપાકરણભૂપાલુ' એમનાં સંપાદનો છે.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી ક્રાંતિલાલ દોલતરામ : 'સ્વતંત્ર ભારત નાટકોના સાર અને ગાયનો' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી કૃષ્ણ સુબ્રહ્મણ્ય : 'સર્વશ્રી ભૂયરભાઈના સસંડો તથા પરાજિયો' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી કેશવજી વિશ્વનાથ (૧૮૫૯, ૭-૮-૧૯૩૪) : ચરિત્રકાર. જન્મ ધ્રાંગમાં. અંગ્રેજી ધારણ બે સુધીના અભ્યાસ. ૧૮૮૭માં શિક્ષકજીવનનો પ્રારંભ. ૧૮૮૦માં ટ્રેઈનર શિક્ષક થઈ કાઠિયાવાડ પ્રાન્તના સરકારી કેળવણીખાતામાં. ૧૮૯૨માં નોકરી છોડી પ્રાંથલેખનનો વ્યવસાય અપનાવ્યો.

'સતી મંડળ' - ભા. ૧-૨ (૧૮૯૨) એમના નામે છે. 'ચરિત્ર-ચન્દ્રિકા' (૧૮૯૫)માં એમણે સંતા, સમાજસુધારકો અને સાહિત્યકારોનાં સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાન્તો આપ્યાં છે. આ સિવાય

'કન્યાવિક્યનિવેદશર્ક' (૧૮૮૫) અને 'શ્રીમાળપુરાણ' પણ એમના પ્રાંથો છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી જિજ્ઞુભાઈ મા. : પરંપરાગત સ્વરૂપની ગીત, છંદોબદ્ધ તેમ જ ગજલ રચનાઓનો સંગ્રહ 'કળતી સાંઠ' (૧૯૭૭)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી ગૌરીશંકર પ્રભાશંકર, 'વૃનીસમ' (૨૦-૭-૧૯૩૨) : નવલ-કથાકાર. જન્મ જામનગર જિલ્લાના ફલામાં. ૧૯૫૭માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૬માં વિનીત. ૧૯૬૨માં સિનિયર પી.ટી.સી. ૧૯૫૬થી પ્રાથમિક શિક્ષક.

'કરમે લખ્યું કિસ્તાર' (૧૯૮૧), 'પથભૂડ્યા પથક' (૧૯૮૩) અને 'વિપયકનાં વમળ' (૧૯૮૩) એમની નવલકથાઓ છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી ચંત્રભુજ ભોમજી : નવલકથાઓ 'કર્મફળ' (૧૯૨૬) અને 'સમાજબંધન' (૧૯૩૨) તેમ જ ચરિત્રકૃતિ 'આખંડ બાળ-બ્રહ્મચારી ભોમ પિતામહ' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી ચંદુલાલ : સામાન્ય માણસના રોજિંદા જીવનના પ્રસંગોને વર્ણવતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'પ્રતિબિંબ' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

ના.વા.

ત્રિવેદી ચંદ્રકાન્ત ભાળાનાથ (૨૯-૯-૧૯૪૦) : વિવેચક. જન્મ સાણપુરમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. રિજિયોનલ કોલેજ ઓવ એજ્યુકેશન, અજમેરમાં અધ્યાપક.

'કવિ નિકુળાનંદ - એક અધ્યયન' (૧૯૮૦) એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી ચંદ્રકાન્ત હરિલાલ, 'ચંદ્ર' (૨૭-૬-૧૯૨૨) : વાર્તાકાર. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના માટા લીલીયા ગામે. ૧૯૪૦માં મેટ્રિક. પ્રારંભમાં કલા-શિક્ષક. પછી ૧૯૪૨માં 'હિંદુ છોડો' આંદોલનમાં સક્રિય. ૧૯૪૬થી પત્રકારી ચિત્રકાર. ૧૯૪૭માં 'ગુજરાત સમાચાર' દૈનિક સાથે સંલગ્ન. 'ચિત્રલોક'નું સંપાદન. બાળસામાજિક 'જગમગ'નું સંપાદન. ૧૯૬૩થી 'સંદેશ' દૈનિક સાથે. મુખ્યત્વે વ્યંગચિત્રકાર. સરલ અને રસપ્રદ શૈલીમાં એક પણ જોડાણ વિના એમણે ગદ્યભરી બાળોપયોગી કથા 'ભાણિયો ના ભૂંકે' સચિત્ર આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે બાળકો માટે અનેક સળંગ ચિત્રવાર્તાઓ આપી છે.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી શ્રીમનલાલ એમ. : ત્રિઅંકી નાટકોનો 'બાપના બાલ' (૧૯૩૧) અને 'શબધિરાજ' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી શ્રીમનલાલ શિવશંકર (૨-૬-૧૯૨૯) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ મુજપુર (જિ.મહેસાણા)માં. ૧૯૫૦માં બી.એ. ૧૯૫૨માં એમ.એ. ૧૯૬૧માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૧થી વિભિન્ન કોલેજોમાં

ગુજરાતીનું અધ્યાપન. છેલ્લે સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક.

‘વિગલ દર્શન’ (૧૯૫૩) છંદવિષયક માહિતી આપતું એમનું પ્રારંભિક પરિચયપુસ્તક છે. ‘ઊર્મિકાવ્ય’ (૧૯૬૬)માં ‘ઊર્મિ કાવ્યનાં સ્વરૂપ, વિકાસ તથા વિભિન્ન પ્રકારો વિશે વિગતે ચર્ચા છે. પીએચ.ડી.ના અભ્યાસના ફળરૂપે મળેલો ‘કવિ નાકર -- એક અધ્યયન’ (૧૯૬૬) એમનો નોંધપાત્ર ગ્રંથ છે. એમાં મધ્યકાલીન કવિ નાકરની બંધી પ્રગટ-અપ્રગટ કૃતિઓનું ઝીણવટભર્યું પરીક્ષણ કરી નાકર વિશેની પ્રચલિત સમજ પર નવો પ્રકાશ ફેંક્યો છે. આ અભ્યાસનું અનુસંધાન ‘ગુજરાતી ગ્રંથકાર’ શ્રેણીની ‘નાકર’ (૧૯૭૯) પુસ્તિકામાં તથા ‘ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ’ - ખંડ ૨ માં જગવાણું છે. ‘ચાલકનું ગ્રંથસ્થ વાર્ધક્ય’ (૧૯૭૨)માં વિવિધ વિષયના ગ્રંથોની સૂઝ અને સમભાવપૂર્ણક તપાસ છે. ‘ભાવલોક’ (૧૯૭૬) અને ‘ભાવમુદ્રા’ (૧૯૮૩)માં કવિતાની વ્યાપક ચર્ચા કરતા, મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન અતિખ્યાત અને અલખ્યાત કવિઓની કવિતા વિશેના તથા કૃતિ-અવલોકનના લેખો છે. ‘ભાવમુદ્રા’માંના ‘ગુજરાતીમાં છંદોરચના’ એ દીર્ઘ લેખ ગુજરાતીમાં થયેલા છંદવિષયક પ્રયોગોની સારી તપાસ છે.

‘આપણાં ખંડકાવ્યો’ (૧૯૫૭), ‘સુદામાચરિત્ર’ (૧૯૬૩), ‘કુંવરશાઈનું મામેરું’ (૧૯૬૪), ‘અભિમન્યુ આખ્યાન’ (૧૯૬૭), ‘વિરાટ પર્વ’ (૧૯૬૯), ‘કાલેલકર ગ્રંથાવલિ’ (૧૯૮૧) વગેરે એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા પ્રકાશિત ‘ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ’ તથા ‘ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર’--ભા. ૧૧ (૧૯૬૬)માં પણ એમનું સહસંપાદન છે.

જ.ગા.

ત્રિવેદી ગુનીલાલ ભગવાનજી : પદ્યકૃત ‘શમચરિત્ર’ (૧૯૧૨)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ત્રિવેદી જગજીવન કલ્યાણજી (૨૦-૧-૧૯૦૬) : જન્મ મેઠાવડા (જિ.રાજકોટ)માં. અધ્યાપન ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાજકોટથી ૧૯૫૨ માં ગુજરાતી વિષય સાથે ઉત્તીર્ણ. ૧૯૨૭થી રાજકોટ તેમ જ જિલ્લાનાં વિવિધ ગામડાંઓમાં અધ્યાપનકાર્ય.

એમણે નિર્બંધ સ્વરૂપનું ગદ્ય-પુસ્તક ‘આત્મદર્શનની વાટે’ (૧૯૭૬) આપ્યું છે.

કો.બ્ર.

ત્રિવેદી જગજીવન શિવશંકર : ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિ ‘શહેનશાહી દિલ્હી-દરબાર’ (૧૯૨૧)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ત્રિવેદી જગદીશ લક્ષ્મીશંકર (૬-૭-૧૯૨૮) : કવિ. જન્મ બાલાસીનોરમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. કેટલાંક વર્ષો સુધી કિશનસિદ્ધ ચાવડાના પ્રેસ સાથે અને ‘સંસ્કૃતિ’ના પ્રકાશન સાથે સંલગ્ન. પછીથી નવજીવન મુદ્રણાલયમાં.

ઉમાશંકર-સુદરમ્ની કાવ્યશૈલીને અનુસરતી બેતાલીસ રચનાઓના સંગ્રહ ‘હરિશંકરન’ (૧૯૬૨)માં મુક્તક, સોનેટ તેમ જ છંદોબદ્ધ રચનાઓ છે.

કો.બ્ર.

ત્રિવેદી જટાશંકર : ‘વ્યાકરણના નવોત્પાદકો’ (૧૯૪૦)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

ત્રિવેદી જનક નંદલાલ, ‘સરોજ ત્રિવેદી’ (૧૦-૬-૧૯૪૪) : નવલકથાકાર. જન્મ કોઠી (જિ. રાજકોટ)માં. ૧૯૬૧ માં મૅટ્રિક. વિવિધ રેલવેસ્ટેશનો પર સહાયક સ્ટેશનમાસ્તર. ત્રૈમાસિક ‘મુદ્રાંકન’ના સંપાદક.

એમણે ‘નથી’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬) નામ નવલકથા આપી છે. ૨.૨.૬.

ત્રિવેદી જયસુખલાલ માનશંકર : ત્રણ ખંડમાં વિભક્ત, આઠ્ઠાવીસ પદ્યોનો સંગ્રહ ‘શિવસ્તવન’ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ત્રિવેદી જયંતીલાલ ચીમનલાલ, ‘જ્યાનંદ’, ‘જીવોત’ (૨૦-૭-૧૯૨૧) : કવિ. જન્મ મધ્યપ્રદેશના ઝીગુઆમાં. ૧૯૪૨ માં મૅટ્રિક. પંદલાં જ્યુનિપિટર મિલમાં, પછી ૧૯૪૩થી ૧૯૭૯ સુધી રેલવેમાં ગાંઠ.

‘ઊગમ’ (૧૯૬૩) અને ‘મીનની કાણામાં’ (૧૯૮૧) જેવા કાવ્યસંગ્રહો તેમ જ ‘શમરસાયણ ભગવાવલિ’ (૧૯૭૪) અને ‘શમભાવની ગીતાભાવની’ (૧૯૮૦) જેવા ભજનસંગ્રહો એમના નામે છે.

ચં.દો.

ત્રિવેદી જયેન્દ્ર ગિરિજશંકર, ‘નિયાદચંદ’, ‘પ્રિપાંશુ પાદક’ (૨૫-૭-૧૯૨૬) : વિવેચક. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૪૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૮માં બી.એસસી. ૧૯૫૩માં અનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી-માંથી હિંદી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૧-૫૫ દરમિયાન મહિલા કોલેજ, ૧૯૫૫-૬૩ દરમિયાન શામળદાસ કોલેજ, ભાવનગરમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૩થી ગાંધી મહિલા કોલેજમાં આચાર્ય.

‘પ્રેમચંદ’ (૧૯૬૫) અને ‘કબીરના વારસો’ (૧૯૭૩) એમના ચરિત્રગ્રંથો છે. ‘સુંદરમ્ નાં કાવ્યો’ (૧૯૭૬) એમનું સંપાદન છે. ચં.દો.

ત્રિવેદી જિતેન્દ્રકુમાર વિજયશંકર (૧૫-૫-૧૯૨૫) : ચરિત્રકાર. જન્મ જેતપુરમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. જલંજીર ટેકુરટાઈલ મિલ્સ, અમદાવાદમાં જુનિયર આસિસ્ટન્ટ.

‘સંન્યાસી’ (૧૯૭૬) એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે.

ચં.દો.

ત્રિવેદી જ્ઞાલાલ નારાયણ, ‘કવિરાજ ટી. જી. નારાયણ’ (૨૫-૨-૧૯૦૮) : જન્મ સંધેજ (જિ. ગાંધીનગર)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વતન સંધેજમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરા-અમદાવાદમાં. ૧૯૨૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૩માં ઈન્દોરની ક્રિશ્ચિયન કોલેજમાંથી અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. વડોદરા મહાસ્કૂલી ખાતામાં ૧૯૨૮થી ૧૯૪૩ સુધી કારકુન અને સર્કલ ઈન્સ્પેક્ટર. ૧૯૪૩થી ૧૯૫૬ સુધી નાયબ મામલતદાર. ૧૯૫૬થી તાલુકા અધિકારી. ૧૯૫૮થી, ભાવનમે વર્ષ સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ લીધા પછી ગાંધીપ્રેરિત આદર્શોથી પ્રામનિવાસ.

‘પાંખડી’ (૧૯૩૮) અને ‘મંદારમાલા’ (૧૯૬૩) જેવા મુક્તક-સંગ્રહો તથા ‘અલકા’ (૧૯૪૯) અને ‘બંધમ’ (૧૯૭૦) જેવા

કાવ્યસંગ્રહો તેમ જ 'ગાંધીનિવાસી આત્મ્યાન'(૧૯૫૦) એમણે આપ્યાં છે.

'કાયાં ફલ'(૧૯૩૨), 'નયનનાં નીર'(૧૯૩૩), 'સ્વપ્નરોહી'(૧૯૫૧) અને 'પ્રવાસપુષ્પ'(૧૯૫૪) એમના નવલકાસંગ્રહો છે; તે 'સુરંગા'(૧૯૪૦), 'રંભા'(૧૯૪૧), 'ધરતીનું માણિક'(૧૯૭૬) વગેરે સામાજિક તથા 'સમ્રાટ વિક્રમ'(૧૯૪૦), 'સન્-શય'(૧૯૪૬), 'ભગવાન પતંગલિ'(૧૯૬૮), 'પુષ્પમિત્ર કલિક'(૧૯૭૧) વગેરે ઐતિહાસિક નવલકથાઓ છે. 'સ્મરાનુચિત્રા'(૧૯૬૮) એમની આત્મકથાત્મક કૃતિ છે.

'લોકસાહિત્યકોશ'(૧૯૭૮) અને 'સંતસાહિત્યકોશ'(૧૯૮૪) એ એમનું ગુજરાતી કોશસાહિત્યક્ષેત્રે મૂલ્યવાન પ્રદાન છે. 'મંગલા'(૧૯૭૯)માં સાહિત્યિક લેખો અને 'લોકસાગરની લહેર'(૧૯૮૦)માં લોકસાહિત્ય પરના લેખો છે. એમણે ભાલાલુ, ધીરો, નિપકુળાનંદ અને ભાજા ભગત પરનાં સંપાદનો તેમ જ તુલસી, કબીર ઈત્યાદિ પરની ભાવનાત્મક ભક્તિચરિત્રમાલાનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'અચલા'(૧૯૪૩) અને 'નિરંજના'(૧૯૪૪) એમના અનુવાદગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને વેદક પર પણ એમણે પુસ્તકો લખ્યાં છે.

સં.ટા.

ત્રિવેદી જ્યોત્સના યશવંત (૪-૭-૧૯૪૯): કવિ. જન્મ પંજાબમાં. વતન પેશવર. ૧૯૭૩માં બી.એ. ૧૯૭૫માં એમ.એ. પાલઘરની કૉલેજમાં અધ્યાપક.

'પ્રાન્નર'(૧૯૮૩) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

સં.ટા.

ત્રિવેદી તનસુખ જગન્નાથ (૨૦-૧૦-૧૯૧૪): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૩૫માં ગણિત અને ભૌતિકશાસ્ત્ર વિષયો સાથે ફર્ગ્યુસન કૉલેજ(પુના)માંથી બી.એસસી. ૧૯૪૨માં વડોદરાથી બી.ટી. ૧૯૩૫થી ભાવનગર જિલ્લાની વિવિધ માધ્યમિક શાળાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૫૪થી નિવૃત્ત થતાં સુધી ભાવનગરની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમણે બે કાવ્યસંગ્રહો 'અર્ચના'(૧૯૬૨) અને 'નયન-સુધા'(૧૯૬૩) આપ્યા છે.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી ત્રિભુવન પ્રેમશંકર, 'મસ્ત કવિ'(૨૩-૯-૧૯૬૫, ૨૭-૭-૧૯૨૩): કવિ. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના મહુવામાં. પ્રાથમિક પાંચ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સંસ્કૃત, ફારસી તથા અંગ્રેજી સાહિત્ય અને યોગમાર્ગના અભ્યાસી. લાઠી, ભાવનગર અને રાજકોટના શાળાશ્રમી કવિ.

સમકાલીન* મસ્તરંગી કવિઓ મણિલાલ, બાલાશંકર તથા કલાપીની ગજલોમાં પ્રતીત થતી સૂફીવાદની અસર આ કવિની રચનાઓમાં પણ વરતાય છે, છતાં ભક્તિસંપ્રદાયોની - ખાસ કરીને ગૌરખ સંપ્રદાયની અસર સવિશેષ જણાય છે. આમ, અગમ-નિગમની અનુભૂતિની મસ્તીને—આનંદોમિતે નિરૂપતાં અને સ્વાયત્ત પ્રતિભાશક્તિનો સંસ્પર્શ પામેલાં એમનાં કાવ્યો નવપ્રસ્થાન

રૂપ છે. આપર્થિવ સ્નેહના રમણીય દર્શનને આલેખતું પ્રથમ કાવ્ય 'વિભાવરી સ્વપ્ન'(૧૯૫૪) એમનાં કલ્પનાશક્તિ, ચિત્રાત્મક વર્ણનો, સંસ્કૃત તથા તળપદી બાનીમાં પ્રગટ થતું ભાવમાધુર્ય જેવા ગુણોને લીધે નોંધપાત્ર છે. કાવ્યના વસ્તુવિન્યાસમાં ક્યારેક શિથિલતા અને કૃત્રિમતા અનુભવાય છે, તેમ છતાં એમની પ્રતિમાનો ઉત્તમાંશ જ્યાં પ્રગટ થયો છે ત્યાં અર્વાચીન ઊર્મિકવિતાનો આપ્સાર જોવાય છે. 'મિત્રનો વિરહી'(૧૯૮૫) કેટલાંક સૌંદર્યમંડિત વર્ણનો આપતું કરુણરસપ્રધાન કાવ્ય છે. વેદાન્તી તત્ત્વદૃષ્ટિથી બ્રહ્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ કરતાં ૧૦૮ પંદાના સંચય 'સ્વરૂપ પુષ્પોલલિ'(૧૯૦૧)માં આપણા સંતકવિઓનો લાક્ષણિક બળકટ બાનીના સૂર સંભળાય છે. 'કલાપીનો વિરહ'(૧૯૧૩)માં કલાપીના મૃત્યુ નિમિત્તે રચાયેલી કરુણપ્રશસ્તિમાં મિત્રના વિરહની સંવેદના હૃદયસ્પર્શી રીતે વ્યક્ત થઈ છે. ઉપરાંત એમાં ગહન આધ્યાત્મિક અનુભૂતિને પ્રગટ કરતાં ભવનો-પદો પણ સંકલિત થયાં છે.

નિ.વો.

ત્રિવેદી દ. યુ.: બાળભાગ્ય ચરિત્રકૃતિ 'મલ્લિ દર્શિ'ના કર્તા. કી.બ્ર.

ત્રિવેદી દવાશંકર દવારામ: છ પ્રવચનું નાટક 'વિદ્યાવિજય અથવા ફતેહગાનની ફેરતી'(૧૯૯૮)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ત્રિવેદી દલછારામ લક્ષ્મીરામ: 'કાવ્યસુભાષ અને શબ્દાર્થસંગ્રહ'(૧૯૦૮) તેમ જ પ્રસંગકથાઓના સંગ્રહ 'સુભાષલહરી'(૧૯૨૫) ના કર્તા. કી.બ્ર.

ત્રિવેદી દિનમણિશંકર વેણીશંકર: રમૂજ વાંતાની પુસ્તકો 'દાસ્ય-રસના ભંડાર': ૧(૧૯૦૮) તેમ જ પદ્યકૃતિ 'તાપી સ્નાત્ર'(૧૯૧૧)ના કર્તા. કી.બ્ર.

ત્રિવેદી દિનેશ: નવલકથા 'સૌંદર્ય અને લાલસા'(૧૯૬૬)ના કર્તા. કી.બ્ર.

ત્રિવેદી નર્મદાશંકર: 'ગુજરાતી'ના ભેટપુસ્તક તરીકે પ્રકાશિત થયેલ, ૧૯૫૭ના બજવાના મુખ્ય પ્રસંગ પર આધારિત, વાર્તા-તત્ત્વની તુલનાએ ઈતિહાસ પર વિશેષ મદાર રાખતી ઐતિહાસિક નવલ-કથા 'મહારાણી લક્ષ્મીબાઈ'(૧૯૩૪)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ત્રિવેદી નર્મદાશંકર જટાશંકર (૨૫-૮-૧૯૧૪): વતન ભાવનગર. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. પ્રારંભે વગીઆ આર્ટ્સ કૉલેજ, ભાવનગરમાં, પછી કેટલોક વખત સોમનાથ કૉલેજ, વેરાવળમાં આચાર્ય.

કાવ્યસંગ્રહ 'કિસલય'(૧૯૫૪) એમની પાસેથી મળ્યો છે.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી નર્મદાશંકર નથુરામ : પદ્યકૃતિ 'કળિયુગની કલાણી અને ભક્તિનો મહિમા' (બી. આ. ૧૯૬૪)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી નવલરામ જયન્નાથ, 'ગ્રંથી', 'પોણીપચીસ', 'વેનેનેય' (૧૧-૧૦-૧૯૯૫, ૧૮-૧-૧૯૪૪) : વિવેચક, હાસ્યલેખક, સંપાદક. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડવાણ કેમ્પમાં. ૧૯૧૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૦માં બી.એ. પછી લાવશંકર ગુજરાત મહિલા પાઠશાળામાં અધ્યાપક. દરમિયાન ૧૯૨૬માં એમ.એ. ગુજરાતી સાહિત્યસભાના મંત્રી તરીકે વીસ વર્ષ સેવા. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે પોતાની લેખનપ્રવૃત્તિનો આરંભ અરવિંદ શોખના ગંગાળી ગ્રંથ 'કાશવાસની કલાણી' (૧૯૨૧)ના અનુવાદથી કર્યો. 'કેટલાંક વિવેચનો' (૧૯૩૪), 'નવાં વિવેચનો' (૧૯૪૧) અને 'શ્વેત વિવેચનો' (મરણોત્તર, ૧૯૪૭) એ એમના વિવેચનલેખ-સંગ્રહો છે. એમના લેખો વિશદ તથા વિગતપ્રચુર હોય છે. ઉપસંન તટસ્થતા, સ્પષ્ટવક્તૃત્વ ને બહુશ્રુતતા પણ જોવા મળે છે. કલાણી, કાન્ત, ન્હાનાલાલ અને મુનશીની કૃતિઓ વિશેનાં એમનાં લખાણો નોંધપાત્ર છે. 'કેતકીનાં પુષ્પો' (૧૯૩૯) અને 'પરિહાસ' (મરણોત્તર, ૧૯૪૫)માં સહક્રીય, સામાજિક, સાહિત્યિક અને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રોની ઊણપોને હાસ્ય-કટાક્ષનું લક્ષ્ય બનાવતા એમના હળવા નિબંધો અને પ્રતિકાઓ ગ્રંથસ્થ થયાં છે. એમાં ઉક્તિવૈચિત્ર્ય, શબ્દરમત, ટુચકા અને અતિશયોક્તિ દ્વારા હાસ્ય-કટાક્ષ વ્યક્ત થયાં છે. 'કલાણી' (૧૯૪૪) એ એમણે પ્રાપ્ય માહિતીને આધારે લખેલું, કવિ કલાણીના જીવન અને પ્રાણ્યસંઘર્ષને આવરી લેતું શૈલ્યક જીવનચરિત્ર છે.

નવલરામની અન્ય મહત્વની સાહિત્યસેવા એમનાં સંપાદનો છે. ટિપ્પણ અને સ્વતંત્ર મંતવોની આગવી મુદ્રાવાળું પુસ્તક 'જ્યાંની વ્યાખ્યાનો' (૧૯૪૦), 'બુદ્ધિપ્રકાશ' સામયિકમાં પ્રકાશિત, વિવિધ વિષયોને સ્પર્શતા લેખોને આવરી લેતું પુસ્તક 'બુદ્ધિપ્રકાશ લેખસંગ્રહ'—ભા. ૧, ૨ (અનંતરાય સવળ સાથે, ૧૯૪૧, ૧૯૪૨), 'શામળનું મૂલ્યાંકન કરતું પુસ્તક 'શામળનું વાર્તાસાહિત્ય' કલાણીની કવનપ્રવૃત્તિને મૂલવતા ગ્રંથો 'ગ્રામમાતા અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૩૮) તથા 'હૃદયત્રિપુટી અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૩૯) એટલાં મુખ્ય સંપાદનો છે. 'સમાજસુધારાનું રેખાદર્શન' (૧૯૩૪) એ દસ્તાવેજી પુસ્તક, 'શિક્ષણનું રહસ્ય' એ અનુવાદ, અન્ય સાથે મળીને સંપાદિત કરેલું 'માનસશાસ્ત્ર', 'બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો અર્વાચીન ઈતિહાસ' અને 'હિન્દનું નવું સભ્ય-બંધારણ' જેવાં ઈતર પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

બા.મ.

ત્રિવેદી નવીનચન્દ્ર (૧૬-૬-૧૯૪૩) : વિવેચક. જન્મ વનન જંબુસર-માં. ૧૯૬૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. ૧૯૭૬માં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૬૯થી અદ્યપર્વત વિવિધ કૉલેજોમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમનો મહાનિબંધ 'મરિયાનું અક્ષરકાર્ય' (૧૯૭૯) પ્રકાશિત થયેલો છે.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી નાનાલાલ મગનલાલ : પદ્યકૃતિ 'અંબાજી માતાનું વર્ણન' (૧૯૦૩)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી નિરંજન મનુભાઈ (૮-૭-૧૯૩૮) : હાસ્યલેખક. જન્મ સાવરકુંડલામાં. ૧૯૬૦માં અર્થશાસ્ત્ર-માનશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એલ.એલ.બી. શરૂઆતમાં કલાર્ક, પછી યુનિયર ઈન્સ્પેક્ટર અને ૧૯૭૦થી 'સિન્ટ્રલ બેંક ઓવ ઈન્ડિયા'માં ઓફિસર.

'અંગાવલોકન યાને' (૧૯૭૨) અને 'પાંડેલું સુખ ને જાને હસ્યા' (૧૯૮૧) એમનાં હાસ્યવ્યંગનાં પુસ્તકો છે.

સં.ટો.

ત્રિવેદી નીલાંજ : સચિત્ર બાળવાર્તાઓની પુસ્તિકાઓ 'કેકેળી' (ચંદ્ર ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૭૨), 'નાડકાવધ' (ચંદ્ર ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૭૨) વગેરેના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી નેહા : સંપ્રત ભાવવિશ્વ અને પ્રયોગલક્ષી અભિગમ દાખવતી તેવીસ નવલિકાઓના સંગ્રહ 'દાડી જતા શબ્દો' (૧૯૭૬)નાં કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી પદ્મા : કથાન્મક ગદ્યકૃતિ 'માટીના દેવ'નાં કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી પરાજય : સચિત્ર બાળવાર્તા 'પરજુરામ પરાજય' (ચંદ્ર ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૭૨)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી પિનાકિન (૧૯૧૦, ૨૩-૧૦-૧૯૮૮) : કવિ. સાંતિનિકેતન-માં રવીન્દ્ર સંગીતની તાલીમ. ન્યૂ એસ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં શિક્ષક. રવીન્દ્ર સંગીતના પ્રચારક. રેડિયો-દૂરદર્શનના માન્ય ગાયક. બ્રેઈન હેમરેજને કારણે દિલ્હીમાં અવસાન.

'પ્રસાદ' (૧૯૮૪) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

સં.ટો.

ત્રિવેદી પોપટલાલ તંબકલાલ : પદ્યકૃતિ 'ભૃગુકુળભૂપણ મર્દાપ મારકંડેયનું તથોબળ' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

ત્રિવેદી પ્રકાશ દ્રુમન (૧૧-૭-૧૯૪૬) : નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૭માં બી.એસસી. ૧૯૬૯માં એમ.એસસી. ૧૯૭૭માં યુનિવર્સિટી ઓવ એકન ઓહાયો (યુ.એસ.એ.)માંથી પોલિમર કેમિસ્ટ્રીમાં પીએચ.ડી. ૧૯૭૪-૭૮ દરમિયાન ઓહાયોમાં રિસર્ચ આસિસ્ટન્ટ રહ્યા પછી ૧૯૭૮-૭૯માં આઈ.પી.સી.એસ.માં વિજ્ઞાની. ૧૯૭૯-૮૪ દરમિયાન મુંબઈમાં નોસિલમાં સિનિયર ટેકનિકલ સર્વિસ ઓફિસર. ૧૯૮૪થી રીપીરૂપ પોલિમરમાં ટેકનિકલ ડિરેક્ટર.

ત્રિવેદી પ્રતાપરાય જોષાવલ્લભ – ત્રિવેદી ભાનુમતી દલપતરામ

‘ઠંકસન સિમ્ફની’ (૧૯૮૩) નવલકથા ઉપરાંત એમણે ‘સીમાનું આકાશ’ (૧૯૮૬) લઘુનવલ પણ આપી છે. બંનેમાં અમેરિકા-વાસીઓની વાર્તા છે.

અં.દો.

ત્રિવેદી પ્રતાપરાય જોષાવલ્લભ (૧૭-૧૦-૧૯૩૫): કવિ. વ્યાકરણ કાર. જન્મ માંડવી (કચ્છ)માં. બી.એ., બી.એડ. શેક જી. ટી. લાઈસ્કૂલ, માંડવીમાં શિક્ષક.

‘કચ્છી કાવ્યકલાપ’ (૧૯૫૭), ‘કલાધર કૃપણ’ (૧૯૬૭), ‘મારજી મલાર’ (૧૯૭૬) એમના કાવ્યગ્રંથો છે; તે ‘કચ્છી-મધ્યમ વ્યાકરણ’ (૧૯૬૬), ‘કચ્છી ધાતુકોશ’ (૧૯૭૫), ‘બૃહદ્ કચ્છી શબ્દકોશ’: પ્રથમ પાંડ (૧૯૮૧) એમના અન્ય ગ્રંથો છે.

નિ.વો.

ત્રિવેદી પ્રભાકર: નવલિકાસંગ્રહ ‘નિમિત્ત’ (૧૯૭૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી પ્રાણશંકર છગનલાલ: ‘રતિસંદ્ર નાટકનાં ગાવનો’ (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી પ્રાણશંકર ભગવાનજી: સામાજિક નવલકથા ‘માહિનીચંદ્ર અને સવિતા’-૧ તથા પૌરાણિક નાટક ‘સુરેખાકરણ અથવા ક્ષત્રિયવિજય નાટક’ (૧૯૦૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી ફૂલશંકર શંભુરામ: ‘નવયુસ્તમિત્ર કાવ્યમાળા’ (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી બાબુભાઈ: બાયાકો માટે લખાયેલી અગિયાર નાટિકાઓના સંગ્રહ ‘બાલ વિવેકાનંદ’ (૧૯૬૫)ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

ત્રિવેદી બુદ્ધિશંકર છગનલાલ, ‘નાદાન’, ‘સ્વામી ધર્મચેતન્ય’ (૪-૪-૧૯૩૭): જન્મ ધાંગધામાં. એમ.એ., બી.એડ. અમરસિદહજી લાઈસ્કૂલ, વાંકાનેરમાં શિક્ષક.

‘પરિકર પારનો કોણ’ (૧૯૮૩) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે. ‘આરજુ’ (૧૯૭૩) એમનું સંપાદન છે.

અં.દો.

ત્રિવેદી ભરત (૧૯૪૪): કેવિ. ૧૯૬૭માં અર્થશાસ્ત્રમાં અનુસ્નાતક. અત્યારે શિક્ષણ નજીકના શિવગણીલ્લમાં વસવાટ.

‘હસ્તરેખાનાં વમળ’ (૧૯૮૮) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

અં.દો.

ત્રિવેદી ભવાનીશંકર અંબાશંકર: ‘ઉર્વશી નાટક-ભાષણ તથા ગાવન સંમેત’ (૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી ભવાનીશંકર નરસિંહરામ (૬-૬-૧૮૪૮, ૩-૫-૧૯૨૧): કવિ, નાટકકાર, ચરિત્રકાર. અંગ્રેજી બે ઘોરણ સુધીનો અભ્યાસ. કરસનદાસ મૂળજીનો પ્રભાવ. દયાનંદ સરસ્વતીનો સમાગમ.

વડોદરામાં ‘પ્રાચીન કાવ્યમાળા’ના પાતામાં કામગીરી. ૧૮૮૨માં ‘ગુજરાત માસિક પત્ર’, ૧૮૮૩માં ‘ત્રિમાસિક ટીકાકાર’, ૧૮૮૮માં ‘કાકિયાવાડી’ સાપ્તાહિક અને ૧૯૦૦માં ‘વિદ્યાવિનોદ’ માસિક શરૂ કરેલાં.

દલપતશેઠીના ‘સંપવિજય’ (૧૮૬૮) પછી એમણે ‘વિદ્યાવિજ્યાપ’ (૧૮૭૨) અને ‘ભવાની કાવ્યસુધા’ (૧૮૭૭)માં નર્મદ-શેઠી આખત્યાર કરેલી. ‘કૃષ્ણવિરાટ’ (૧૮૭૬) કરસનદાસ મૂળજી પરની કરુણપ્રથરિત છે. આ ઉપરાંત, ‘અનંતજી અમરજીનું ચરિત્ર’, ‘ગોરીશંકર ગોઝાનું ચરિત્ર’ તેમ જ ‘કમળાકુમારી’, ‘કુંવારી કન્યા’, ‘સોરઠી સોમનાથ’ જેવી નવલકથાઓ એમના નામે છે. ‘સુદામાચરિત્ર’ એમનું પંચાંકી નાટક છે; તે ‘ગુજરાતી જૂનાં ગીતો’ (૧૯૧૨) એમનું લોકગીતોનું સંપાદન છે.

અં.દો.

ત્રિવેદી ભાનુશંકર ભાળાનાથ (૧૬-૧-૧૯૩૧): કવિ. નવલકથા-કાર, નાટ્યકાર. જન્મ ગાંધીનગર જિલ્લાના વાંચાલમાં. ૧૯૪૯માં મીટ્રિક. ૧૯૫૫માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ઉત્તર ગુજરાતના લંચ અને ખેરવામાં નવ વર્ષ શિક્ષક. ૧૯૬૨-૬૩માં સાબરકાંઠાના ચિત્રોડાની સ્કૂલમાં અને ૧૯૬૩-૬૯ દરમિયાન ઉત્તર ગુજરાતના પ્રતાપનગરની સ્કૂલમાં આચાર્ય. ૧૯૭૦થી આજ સુધી ગુજરાત લાં સોસાયટી સંચાલિત કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક.

‘અલસગમના’ (૧૯૭૫) કાવ્યસંગ્રહની શિષ્ટ વૃત્તાંવેશમાં રચાયેલી તેપન રચનાઓમાંની ઘણી રચનાઓ આસ્વાદ્ય છે. આદિમ તેમ જ ગ્રામીણ સંવેગ સાથે પ્રેમની અને વેદનાની અનુભૂતિ એકંદરે સ્વાભાવિકતા અને સાદગીની પ્રતીતિ કયાવે છે. ‘સંજત’ (૧૯૭૫) એમનો ગ્રંથગીતોનો સંગ્રહ છે.

‘એક હનું અમદાવાદ’ (૧૯૮૧) નવલકથામાં નાવકના પ્રથમ પુરુષ સંવેદમાંથી ઊભી થતી અમદાવાદના વેચકિતક સ્થળ અને કાળના મિજાજની છબીઓ છે; શાળાના ગ્રંથપાલથી અધ્યાપક બનવા સુધીના તેમ જ જાતીયતા અને પુત્રીમૃત્યુ પર્ણના વિવિધ અનુભૂતિ-સ્તરો છે; તે આ સર્વને બોલાતી વર્તમાન ભાષાની વિવિધ ઉપશિષ્ટ સામગ્રી સુધી ખંચી જતો કસબ પણ છે. ‘શાલવન’ (૧૯૮૪) એ પિતાની હૂંફ વગર નબળી આર્થિક સ્થિતિ વચ્ચે એક વિલક્ષણ યુવતીના કિશોરવસ્થામાં ફૂટેલા પ્રાણની નવલકથા છે. બોલચાલના ગદ્યને કથાના સાહિત્યિક ગદ્યની કાંટિએ પેલંગચાડવાનો યત્ન નોંધપાત્ર છે.

‘મોમેન્ટ’ (૧૯૭૪)નાં છ એકાંકીઓમાં આધુનિક સંવેદના અને રૂપરચનાની સભાનતા સાથે સંકલનાનું સ્પાતન્ય છે. ગ્રામીણ બોલીનું અને પ્રહસનનું તત્ત્વ અહીં કસબથી ગૂંચાયું છે.

અં.દો.

ત્રિવેદી ભાનુમતી દલપતરામ: સામાજિક નવલકથા ‘જ્યોતિ’ (૧૯૨૩) તથા બંગાળી પરથી અનૂદિત નાટક ‘મિસરકુમારી’ (૧૯૨૨)નાં કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી ભૂપેન્દ્ર બાલકૃષ્ણ (૧૯૧૩-૧૯૯૩): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૩૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૪માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૩૬માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૭થી ૧૯૭૨ દરમ્યાન ઈસ્માઈલ કૉલેજ, મુંબઈ, ઍલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજ, મુંબઈ અને ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાં જુદે જુદે સમયે અધ્યાપન. થોડા વખત 'શ્રી ફોર્મસ ગુજરાતી સભા ત્રેમાસિક'ના સંપાદક.

પરિચયપુસ્તિકા 'આખાની કવિતા'(૧૯૬૯) તેમ જ 'આખો' (ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રોત્રી, ૧૯૭૮) અને 'આખો' (સાહિત્ય અકાદમી, ૧૯૮૨) એમનાં મુખ્ય પ્રદાન છે.

એમણે કરેલાં સંપાદનોમાં 'આખેગીતા'(૧૯૫૮), 'સીધાવતી જીવનકલા'(૧૯૬૧), 'નંદશંકર જીવનચરિત્ર'(૧૯૬૧), 'મીરાંનો પદો'(૧૯૬૨), 'મીરાંબાઈનાં વધુ ગુજરાતી પદો અને જીવન-કવન'(૧૯૬૯), 'શિવદાસકૃત કામાવતી'(૧૯૭૨), 'આખા ભગવતના છપ્પા' - ૬૩ અંજ (૧૯૭૨) વગેરેના સમાવેશ છે; તે સહસંપાદનોમાં 'નરહરિકૃત જ્ઞાનગીતા'(૧૯૬૪), 'આખા-કૃત અનુભવમિન્દુ'(૧૯૬૪), 'પૃથ્વીચન્દ્રચરિત'(૧૯૬૬), માધવાનંદ કામકંઠલા પ્રબંધ - અંજ ૬ (૧૯૭૫), 'આખા ભગવતના છપ્પા' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૭૭, ૧૯૮૦, ૧૯૮૨), 'આખા ભગવતનાં ગુજરાતી પદ'(૧૯૮૦) વગેરે ઉલ્લેખપાત્ર છે. એમણે 'પ્રાકૃત ભાષાઓ અને અપભ્રંશ'(૧૯૫૪), 'ભરતમુનિ-નાટ્યશાસ્ત્ર' - અધ્યાય ૧ થી ૭ (૧૯૬૭) જેવા અનુવાદગ્રંથો પણ આપ્યા છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી ભૂપેન્દ્ર ભોળાનાથ (૨૨-૧૦-૧૯૩૬): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ વડોદરામાં. મૅટ્રિક સુધીના અભ્યાસ. આકાશ-વાણી, રાજકોટમાં સહાયક નિર્માતા.

નિબંધપુસ્તકો 'અનુકંપા'(૧૯૬૮) અને 'અનંતનો શબ્દ'(૧૯૮૪), વાર્તાસંગ્રહ 'હું'(૧૯૬૮) તથા નવલકથા 'અગ્નિ-પુરુષ'(૧૯૮૪) ઉપરાંત 'ચિત્રપરી'(૧૯૬૭) જેવું આલોપયોગી પુસ્તક એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી મગનલાલ જાણપતરામ: 'જ્ઞાનોદય કે' શ્રી કૃપાગ્યાન'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી મગનલાલ શ્યામજી, 'મયૂર': વાર્તાકાર. 'સિરહી જાયા'(૧૯૩૮) સિરહની ધરતીની પ્રોત્સાહક કથાઓ રજૂ કરે છે; તે સ્વચ્છ વાર્તાશૈલી ધરાવતી 'ચોરાની વાતો'(૧૯૪૨) વાર્તાસંગ્રહનું કથાવસ્તુ સૌરાષ્ટ્રના મંચકાલીન લોકજીવનમાંથી વીણવામાં આવ્યું છે. ગરુડનો વૃત્તાંત રજૂ કરતી 'સર્પયજ્ઞ'(૧૯૪૪) ધૌરણિક કથાવસ્તુ ધરાવતી વાર્તા છે. 'જંગલનો રાજ'(૧૯૪૬) લોક-કથાની પદ્ધતિ અપનાવતી હોવા છતાં સાહસ અને અદ્ભુત ચમત્કારોથી યુક્ત પરીકથા છે. લોકવાર્તા પર આધારિત, પણ બાળકો અને અલ્પશિક્ષિત પ્રાંતો સમજી શકે તેવા હેતુથી લખાયેલ,

નવ ભાગમાં વહેંચાયેલ 'હિંગોળી નગરી ને વિક્રમ રાજ'(૧૯૫૯) નાં કથાનત્વનો દોર બરોબર જાણવાઈ શકે છે.

શ.ત્રિ.

ત્રિવેદી મણિલાલ: નિબંધસંગ્રહ 'અમૂલ્ય તક'(૧૯૩૪)ના કર્તા. નિ.વો.

ત્રિવેદી મણિલાલ જાદવરાય (૧૮૭૩, -): અનુવાદક, નિબંધકાર. વતન કપડવંજ. અંગ્રેજી ધોરણ સુધીના અભ્યાસ. જ્યુરિશિયલ ખાતરામાં નોકરી.

'ગાયત્રી અર્થપ્રકાશ'(૧૯૧૪), 'સામવંદનું પદ્ય તથા વિવરણ'(૧૯૨૫), 'તારા કવચ'(૧૯૨૭), 'ગાયત્રી માલામ્થ'(૧૯૩૩) વગેરે એમના ગ્રંથો છે.

પા.માં.

ત્રિવેદી મણિલાલ ત્રિભુવન, 'પાગલ'(૧૮૮૯, ૧૪-૧-૧૯૬૬): નાટ્યકાર. વતન ત્રાપજ. શાળાના અભ્યાસ સ્વરૂપ. નિરીક્ષણ, વાચન અને અનુભવના બળે નાટ્યલેખન. ૧૯૧૧થી નાટ્ય-લેખનનો આરંભ. આજીવિકા અર્થે મુંબઈ પ્રવાણ. મહારાષ્ટ્રમાં પણ એમના નાટકના પ્રયોગો થયેલા.

જૂની રંગભૂમિના સફળ ધંધાદારી નાટ્યલેખકો પૈકીના નેત્રો એક છે. વિશેષતઃ ઐતિહાસિક તેમ જ સામાજિક વિષયવસ્તુવાળાં લગભગ ૧૨૫ જેટલાં નાટકો એમણે લખ્યાં છે. એમનાં ઐતિહાસિક નાટકો પૈકી 'રા' માંડવિક' (ચા. આ. ૧૯૧૯), 'સિરહી સિદ્ધ', 'સમુદ્રગુપ્ત', 'અલ્પલાખાઈ' તથા સામાજિક નાટકો પૈકી 'સંસારસીધા', 'વાસ્તદાર', 'અધિકારી' વગેરે અત્યંત લોકપ્રિય બનેલાં. નાટ્યલેખનમાં શૈલી તથા વિષયવસ્તુ સંદર્ભે ઉર્દૂ તથા મરાઠીની અસર એમણે જીવી હતી.

પ.ના.

ત્રિવેદી મણિલાલ મગનલાલ: 'પાંચ રત્નો'(૧૯૧૧) તથા 'મિવાલ મલોદધિમંચન અને કળિયુગના ચમત્કારો'(૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી મનુભાઈ ત્રિભુવનદાસ, 'સિદ્ધ', 'ગાફિલ'(૨૬-૭-૧૯૧૪, ૯-૪-૧૯૭૨): કવિ. જન્મ રાજકોટમાં. વતન માણાવદર. માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં. જૂનાગઢની કૉલેજમાં અભ્યાસ. એલ.એલ.બી. થઈને વકીલાત કર્યા બાદ ન્યાયખાતામાં ન્યાયાધીશપદે. સુરેન્દ્રનગર, તરિયાદ, ભાવનગર, જૂનાગઢ, મોરબી, રાજકોટ, ગોંડલ વગેરે સ્થળે કામગીરી કર્યા બાદ અંતે સ્માલ કોઝ કોર્ટ, અમદાવાદમાં ન્યાયાધીશપદે. અમદાવાદમાં હૃદયરોગથી અવસાન.

એમની કવિત્વશક્તિ મુખ્યત્વે ભજન-ગઝલમાં વ્યક્ત થઈ છે. 'શમસ'(૧૯૫૬) અને 'સુરતા'(૧૯૭૦) એમના ભજન-સંગ્રહો છે. આધ્યાત્મિક સદસ્યશયથી અંકિત એમની પદાવલીમાં સૌરાષ્ટ્રની ભજન-પરંપરાનો પાસ છે; તે એમના 'બંદગી'(૧૯૭૩) ગઝલસંગ્રહમાં પરંપરાની સાદગીનું આકર્ષણ છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી મનોહર રતિલાલ (૪-૪-૧૯૪૪): કવિ. જન્મ હીરાણા (જિ. અમરેલી)માં. ૧૯૬૩માં લોકભારતી, સમ્રોસરા (જિ. ભાવનગર)માંથી ગુજરાતી વિષય સાથે સ્નાતક. ૧૯૭૭માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાંથી એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૫થી ૧૯૬૮ સુધી મહિલા અધ્યાપન મંદિર, સાવરકુંડલામાં અધ્યાપક. ૧૯૬૮-થી ૧૯૭૦ સુધી કરનુરબા આશ્રમ સંચાલિત વિનય મંદિર, તંબામાં શિક્ષક. ૧૯૭૦થી આર. જી. એચ. હાઈસ્કૂલ, ઢંસા જંકશનમાં શિક્ષક.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'માંસૂગ્રહ' (૧૯૬૮)ની રચનાઓમાં કરંલા ગજવના પ્રયોગોમાં પ્રારંભિક મૌખ્ય વિશેષ છે. આ પછીના સંગ્રહ 'તને સોનાના દેશ ધણી ખમ્મા' (૧૯૭૧) છે. 'કૂલની નોકા લઈને' (૧૯૮૧)માં મુખ્યત્વે ગીત અને ગજલ પ્રકારની રચનાઓમાં ગ્રામપ્રકૃતિના સ્પર્શવાળી રચનાઓની ગેયતા તેમ જ એમાં વ્યક્ત થતો વ્યતીતાનુરાગ નોંધપાત્ર છે. 'સાહિત્યસર્જન' (૧૯૬૮) એમનો વિવેચનગ્રંથ છે.

કો.ગ્ર.

ત્રિવેદી મહાસુખભાઈ નરભેરામ (૧૯-૬-૧૯૭૭,-): કવિ, નાટ્યકાર. દલપતરામ પાસે કાવ્યશિક્ષણ પામેલા આ કવિએ પદ્યાત્મક કટાક્ષકાવ્ય 'પક્ષીસમાજ' (૧૯૦૭), 'દીપોત્સર્વિનો હર્ષ યા દિવાળી' (૧૯૮૫), પૂર્વે આપેલ વ્યાખ્યાનને વિવિધ માત્રાભેગ છંદોમાં ઢાળતું 'આયોદ્યની ઉત્કંઠા અને દેશની ચડતીપડતીનાં કારણો' (૧૯૭૭) જેવી પદ્યકૃતિઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે 'સત્યવિજય'ના ભેદપુસ્તક રૂપે વીરસપ્રધાન ગદ્યપદ્યાત્મક ત્રિઅંકી નાટક 'ચન્દ્રલેખા' (૧૯૦૭), 'વાર્તાવારિધિ' માસિકમાં પ્રગટ થયેલું 'સતી ચાંદાયની મંદાયનીનું આખ્યાન યાને માનવ-ધર્મ' તથા તેનું નાટ્યરૂપાંતર 'કમળાલક્ષ્મી' તેમ જ 'મેઘરાજાને વિનંતીપત્ર', 'શિવસ્વર્ધંવર અને દક્ષત્યાગ' તથા 'શોકચોની લડાઈ' જેવી ગદ્યકૃતિઓ પણ આપી છે.

ર.ર.દ.

ત્રિવેદી મહેન્દ્ર રેવાશંકર, 'નાનાકાકા', 'મહેન્દ્ર ભારદ્વાજ'

(૨૧-૩-૧૯૩૩): જન્મ ભંડારિયા (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૫૩માં અર્થશાસ્ત્ર વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૪માં બી.કોમ. ૧૯૫૬માં અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૦થી અદ્યપર્યંત 'મુંબઈ સમાચાર' દૈનિકમાં બાળવિભાગનું સંપાદન. અત્યારે 'ગુજરાત ગઝેટિયર'માં નાયબ સંપાદક.

એમણે 'વીતી ગઈ એ રાત' (૧૯૮૫)માં પ્રસંગકથાઓ આપી છે, તેમ જ એ ઉપરાંત કેટલુંક બાળસાહિત્ય રચ્યું છે.

સં.ટો.

ત્રિવેદી મંગલાગૌરી જ્ઞાલાલ (૧૯૧૨, ૩૦-૮-૧૯૮૯): કોશકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વાસાણાચૌધરીમાં. શાળા-મહાશાળાનું શિક્ષણ લીધેલું નહીં પણ લોકસાહિત્ય અને મધ્યકાલીન સાહિત્યમાં રુચિ.

'લોકસાહિત્ય શબ્દકોશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૮)નું સંપાદન એમણે કરેલું છે.

સં.ટો.

ત્રિવેદી માધવલાલ જિરિજશંકર: 'નાગરી ગીતાવલી' (૧૯૦૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી માનશંકર બહેચરલાલ: સુધારણાથી ક્યાકૃતિ 'સ્વપ્ન-દર્શન' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી માંગુભાઈ ભ.: કુનૂહલપ્રેરક રસિક નવલકથાઓ 'વધૂવધ' (૧૯૮૨), 'કેલડેરન' (૧૯૮૩), 'સાગ ત્રણ લાખ' (૧૯૮૪) અને 'યુદ્ધવિહાર'ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી મીરાં: પ્રણયની સંઘર્ષપ્રધાન અને સુખાન્ત નવલકથા 'કલાપ્રણય' (૧૯૬૨)નાં કર્તા.

કો.ગ્ર.

ત્રિવેદી મૂળજીરામ પ્રાણશંકર: 'શ્રીકૃષ્ણરાસમાળા' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી મૂળશંકર હરગોવિંદદાસ, 'પૂવક' (૨૪-૬-૧૯૨૯): જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૪૬માં મેટ્રિક. ૧૯૪૮થી વેસ્ટર્ન રેલવે, ભાવનગર ડિવિઝનમાં રેલવે ગાર્ડ. પછી હેડ ટ્રેન-ક્લાર્ક અને અત્યારે યાર્ડમાસ્ટર.

'તમારા ગયા પછી' (૧૯૭૪) અને 'તમારા આવના પલંગા' (૧૯૮૩) એમના ગજલસંગ્રહો છે.

સં.ટો.

ત્રિવેદી માતીલાલ નરસિંહરામ: 'સંગીતસુમનિવિલાસ નાટક' (ત્રિવેદી અમયાલાલ સાથે, ૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી માહનલાલ પૂર્ણચંદ્ર: 'માહન ભજનમાળા' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ત્રિવેદી યશવંત રામશંકર (૧૬-૯-૧૯૩૪): કવિ, વિવેચક, નિબંધકાર. વનન મહુવા. ૧૯૫૬માં અર્થશાસ્ત્ર-આંકડાશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૯માં પીએચ.ડી. અત્યારે મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ. યુરોપ, અમેરિકા, કેનેડા વગેરે દેશોનો પ્રવાસ. ૧૯૭૮નો સોવિયેટ લેન્ડ નહરુ એવોર્ડ.

'ક્ષિતિજને વાંસવન' (૧૯૭૧) અને 'પરિપ્રશ્ન' (૧૯૭૫) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. આધુનિક જીવનની સંકુલતાને આદિમતાનાં કલ્પનો તેમ જ પ્રતીકો, પુરાકલ્પનો દ્વારા નિરૂપતી કવિતામાં એમણે પ્રણય, પ્રકૃતિ અને ધરતીની અનેકવિધ છટાઓને જીવી છે. 'બરફની ફર્શ નીચે', 'બુગેનવેલિયા લવંડેરિયા', 'પારમિતા!' કે 'હું, પુલ ને વસંતની સતો!' યા તે 'મારો કૂલોનો બેટ લઈને!' જેવી કેટલીક રચનાઓમાં આ લેયકિતક મુદ્રા અંકિત થયેલી જોવાય છે. 'પરિદેવના' (૧૯૭૬) અને 'પશ્ચિમા' અનુક્રમે પ્રિયકાન્ત મણિયારના અવસાનનિમિત્તે અને વિદેશના

પ્રવાસનિમિત્તે લખાયેલાં કાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'આશ્લેષ' (૧૯૮૮) તાલેનરનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'પરિશ્લેષ' (૧૯૭૮)માં એમનાં એકસો જેટલાં પ્રતિનિધિકાવ્યોનું પ્રમોદક્રુમાર પદ્યે સંપાદન કર્યું છે. 'પ્રલંબિતા' (૧૯૮૧) એ કવિની છેત્તેર રચનાઓના જુદાજુદા વિવેચકો થાર્સે કસ્યેલા આસ્વાદોનો રમેશ શુક્લે સંપાદિત કરેલો ગ્રંથ છે. 'કવિતાનો આનંદકોષ' (૧૯૭૦) અને 'જુમ્મયો' (૧૯૭૬) એ બે એમનાં વિદ્યાર્થીભાગ્ય કાવ્ય-આસ્વાદનાં પુસ્તકો છે. 'કાવ્યની પરિભાષા' (૧૯૭૮) સાહિત્યની સંજ્ઞાઓ વિશેનો એમનો વિરનૂત અધ્યયનગ્રંથ છે. 'ઈપિકા' અને 'અંશેષ આકાશ' (૧૯૮૮) એમના વિવેચનસંગ્રહો છે. કવિતાની જેમ વિવેચનમાં પણ એમનો રંગરાણી અભિગમ આગળ તરી આવે છે.

'ઋસડાઈન ઝાટ' (૧૯૮૨) એમનું વિદેશપ્રવાસનું પુસ્તક છે. 'શ્રીક વસંત શ્રીક ભગવાનનાં આંસુ'માં કવિતાની નિકટ હતી શૈલીમાં લખાયેલાં લલિતનિબંધો છે. 'અલિસ્ટાનું દર્શન' (૧૯૮૩), 'મન અને પરબ્રહ્મ' (૧૯૮૩), 'પ્રેમધર્મનું જગરાણું' (૧૯૮૩), 'પૂર્ણતાનું આસ્વાદન' (૧૯૮૩) વગેરેમાં એમનો ચિત્ક અને ગદ્યકાર તરીકેનો પરિચય મળે છે. આ સિવાય વ્યાકરણવિષયક 'ભાષાવિહાર' (૧૯૬૩), સાહિત્યિક મુલાકાતોને આવરી લેતું 'ઈન્ટરવ્યૂ' (૧૯૮૬) જેવાં અન્ય પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

'ગાંધીકવિતા' (૧૯૬૯), 'સ્વાતંત્ર્યોત્તર કવિતા' (૧૯૭૩) અને સાહિત્ય' (૧૯૭૫) વગેરે એમના સંપાદનગ્રંથો છે. 'પ્રતિયુદ્ધ-કાવ્યો' (૧૯૭૭), 'પાખલો નેરુદાની કવિતા' (૧૯૮૧), 'આંતર-રાષ્ટ્રીય કવિઓ' (૧૯૮૩) વગેરે એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

'યશવંત ત્રિવેદી — સિલેક્ટેડ પોએમ્સ' (૧૯૭૯), 'જુલ્યાની: લાંબવળ એન્ડ લિટરેચર', 'ધ બીકન લાઈટ' વગેરે એમનાં અંગ્રેજી પુસ્તકો છે.

પ્ર.દ.

ત્રિવેદી રજનીકાન્ત અંબાલાલ, 'શ્રીકાન્ત': કથાકૃતિ 'ઈસાનની વાતો' (૧૯૨૬) તથા 'જહાંનાસ' (૧૯૫૩)ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાસુખરામ: 'શ્રી નવલચંદ્ર વર્મા નાટકનાં આપનો' (૧૯૦૧) તથા ઈસિક સામાજિક નવલકથા 'કુંદન અને કુચુમ અથવા સુધારાનો સાર કે ફેશનનો માર' - ભા. ૧થી ૭ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી રતિલાલ મોહનલાલ (૨૪-૩-૧૮૮૪, ૨૪-૪-૧૯૫૬): નિબંધકાર, વિવેચક, વતન અને જન્મસ્થળ રાણપુર. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ધ્રાંગધ્રામાં. ૧૯૧૭માં ગુજરાત કોલેજમાંથી અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. શરૂઆતમાં શિક્ષક અને પછી ફેલોશિપ હાઈસ્કૂલના આચાર્ય તરીકે બે વર્ષ ગાળી ૧૯૩૭માં પોતાની શાળા ન્યૂ ઓળખકેશન હાઈસ્કૂલની સ્થાપના. અવસાનપર્યંત શિક્ષણ અને શાળાસંચાલન.

આનંદશંકર ધ્રુવના સહવાસના પ્રત્યક્ષ પરિણામરૂપે લખાયેલું 'આચાર્ય આનંદશંકરભાઈ: જીવનરેખા અને સંસ્મરણો' (૧૯૪૧) આનંદશંકરનું ચરિત્ર બની શક્યું તથી પરંતુ એમના ચરિત્ર માટેની પર્યાપ્ત સામગ્રી પૂરી પાડે છે. આ પુસ્તકમાંનાં સંસ્મરણો માત્ર પ્રસંગલક્ષી ન બનતાં વેદ અને વેદાન્ત, ઉપનિષદો અને દર્શનો તથા અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત સાહિત્ય વિશેની જ્ઞાનવાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે. નારદ ભારદ્વાજ અને પ્રભા સાચેના વાલ્મીકિના સંવાદરૂપે લખાયેલ 'વાલ્મીકિનું આર્પદર્શન' (૧૯૩૪)માં કથા-ત્મક નિરૂપણ છે. 'પ્રવાસનો સંસ્મરણો' (૧૯૩૩) તથા 'સ્મૃતિ અને દર્શન' (૧૯૩૮)માં લેખકે વિમાલય, દાર્નિવિજ, શિલોચ અને કાશ્મીરનાં સૌંદર્યલક્ષી વર્ણનો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત, સાહિત્ય અને જીવનનાં 'શ્રીક અર્થદર્શનો' (૧૯૪૯) ગ્રંથમાં મનુષ્યત્વની વિભાવના, સાહિત્યનું સ્વરૂપ, સંસ્કૃત અને ગુજરાતી સાહિત્યનું વિવેચન તેમ જ ભાષા અને ઈતિહાસ વગેરેની વિચારણા થઈ છે.

ર.ર.દ.

ત્રિવેદી રતિલાલ શ્યામજી: નવલકથાલેખક, વાર્તાલેખક. એમણે, પ્રસિદ્ધ નાટ્યકાર પ્રભુલાલ દ્વિવેદીએ રંગભૂમિનાં સંસ્મરણો જેમ લખાવ્યાં તેમ 'રંગદેવતાને ચરણ' (૧૯૫૧)માં રજૂ કર્યાં છે. આ ઉપરાંત સાદી શૈલીમાં મોટે ભાગે કરુણરસની પરચીસ સામાજિક વાર્તાઓ રજૂ કરતા સંગ્રહ 'સંસારનાં સુખદુઃખ' તેમ જ સામાજિક નવલકથા 'સેનલ' તથા 'હનુમાનની દેરી', 'સૌંદર્ય-દર્શન' અને 'પાતળી સર' જેવી કૃતિઓ આપી છે.

ર.ર.દ.

ત્રિવેદી રમાબુલાલ શંકરલાલ (૨૪-૧-૧૯૨૧): જન્મ ભાવનગરમાં. એમ.એ., બી.એડ. વલ્લભવિદ્યાનગરમાં ઓળખકેશન કોલેજના આચાર્ય. ભાવનગર યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિ તથા ઉચ્ચતર માધ્યમિક પરીક્ષા બોર્ડના અધ્યક્ષ.

એમની પાસેથી ભાલમાનસનો પરિચય આપતા પ્રસંગાંત વર્ણવેલી કૃતિ 'મિથનોપનિષદ' (૧૯૮૨) મળી છે.

નિ.વે.

ત્રિવેદી રમણીક: 'વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ત્રિવેદી રમેશ રવિશંકર (૧૮-૧૧-૧૯૪૧): વાર્તાકાર, નવલકથા-કાર. જન્મ કડી (નિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૬૪માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. કડીની સ્કૂલમાં સુપરવાઈઝર.

લઘુકથાક્ષેત્રે એમનું વિશિષ્ટ પ્રદાન છે. પરિસ્થિતિનો વિરોધ, તજ્જન્ય વક્તા અને કરુણતા એ એમની લઘુકથાઓમાં વારંવાર દેખાઈ આવતાં લક્ષણો છે. 'આક્રમું પાતાળ' (૧૯૮૦) અને 'આઈસબર્ગ' (૧૯૮૫) એમના લઘુકથાઓના સંગ્રહો છે. 'વેરાઈ જતી જાણો' (૧૯૮૩) એમની લઘુનવલ છે.

ભા.જ.

ત્રિવેદી રમેશચંદ્ર મંગળભાઈ (૨૩-૬-૧૯૩૪): વિવેચક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના લખુદ્રા ગામમાં. ૧૯૬૦માં ગુજરાત યુનિવર્સિટી-

ત્રિવેદી રસિક મણિલાલ — ત્રિવેદી વિષયપ્રસાદ રણછોડલાલ

માંથી ગુજરાતી મુખ્ય વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૨ માં પીએચ.ડી. વલ્લભવિદ્યાનગરની નવિની એન્ડ અરવિંદ આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમની પાસેથી શિષ્ટ, સમભાવયુક્ત વિવેચનલેખનો સંગ્રહ 'દૃષ્ટિબિંદુ' (૧૯૮૦) મળ્યો છે. એમણે 'કાવ્યપરિમલ', 'કાવ્ય-સુમન', 'પેટલીકર: શીલ અને શબ્દ' (૧૯૭૬) વગેરે સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

નિ.વે.

ત્રિવેદી રસિક મણિલાલ: પૌરાણિક કથાનક પર આધારિત નાટક 'સાધાનું દુસાણું' (૧૯૭૩) ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી રસિકલાલ પોપટલાલ: 'વીર ભગ્નસંગ્રહ' ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી લલિતકુમાર પ્રભુલાલ / લલિત ત્રિવેદી (૯-૯-૧૯૪૭):

કવિ. જન્મ રાજકોટમાં. એમ.બી.બી.એસ.

'અલગ' (૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.દે.

ત્રિવેદી લલિતભાઈ ઈશ્વરલાલ: જાસૂસી નવલકથા 'અજબ ખૂન' ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી લાલજી કલ્યાણજી: 'સૌંદર્યભાવણી' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી લાલશંકર રણછોડજી: 'સંગીતરત્નમાળા' - ભા. ૨ ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી વસંતરાય મોહનલાલ: 'બાળાસ્તવન' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી વાલજી ગોવિંદજી: જાસૂસી નવલકથાઓ 'દૂપી પોલીસ' અને 'ડિટેક્ટીવ દેવેન્દ્ર' ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી વાસુદેવ હરદેવ: બાળાપંચાંગી પુસ્તક 'માર્ક ડેવ' ના કર્તા.

નિ.વે.

ત્રિવેદી વિજયકુમાર: પ્રસંગિકથાઓનો સંગ્રહ 'મારા અનુભવો' (૧૯૫૬), ચરિત્રોના સંગ્રહ 'જીવીમા' (૧૯૬૦), વાર્તાસંગ્રહ 'ખુદ ભગવાને કહ્યું છે' (૧૯૭૩) અને 'ચીથરે વીંટલાં રતન' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી વિજયશંકર હિંમતરામ: રહસ્યકથા 'સ્નેહલતા' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી વિજયાલક્ષ્મી ડ. (૧૯૮૮, ૧૯૧૩): મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'સ્વ. વિજયાલક્ષ્મીની કૃતિઓ' નામે પ્રગટ થયો છે.

ચં.દે.

ત્રિવેદી વિજયાશંકર કેશવરામ: જન્મ સુરતમાં. રેલવેમાં નોકરી. પછી રેવન્યુ ખાતામાં.

કાવ્યબાનીમાં નર્મદશાઈ બળ અને દલપતરામનું અર્થગાંભીર ધરાવતા નર્મદના આ અનુયાયી કવિએ 'વિજયાશંકરી' (૧૯૭૦) કાવ્યસંગ્રહ તથા ચિંતનગ્રંથ 'સૃષ્ટિસત્ત્વ' - પૂર્વાર્ધ (૧૯૮૬) અને 'નેક નામદાર' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.દે.

ત્રિવેદી વિદ્યારામ વસનજી: જીવનચરિત્રો 'યુક્તેષુ સુપ્રસિદ્ધ શિક્ષાગુરુપારકો' (૧૯૩૨), 'કેમલો કેવૂર' (૧૯૩૭), 'માર્દિન વ્યૂથર' (૧૯૩૯) તથા હિન્દુસ્તાની ભાષાની પાઠ્યપુસ્તકો 'હિન્દુસ્તાની ભાષાપ્રવેશ': ૧, ૨, ૩ (૧૯૪૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી વિષયપ્રસાદ રણછોડલાલ, 'પ્રેરિત' (૪-૭-૧૯૯૯): વિવેચક. જન્મ વતન ઉમરેકમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ બેરસદ, દાસરા, કપડવાંજ અને નડિયાદમાં. ૧૯૧૬ માં નડિયાદની ગવર્નમેન્ટ હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. એ જ વર્ષે અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાં દાખલ થયા. આનંદશંકર ધ્રુવના અધ્યાપને એમની અભ્યાસવૃત્તિ પોષાઈ. ૧૯૨૦ માં સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી વિષયો સાથે પ્રથમ વર્ગમાં બી.એ. થઈ ગુજરાત કોલેજમાં દક્ષિણા ફેલો નિમાયા. ૧૯૨૧ માં સુરતની એમ.ટી.બી. કોલેજમાં અંગ્રેજી અને સંસ્કૃતના અધ્યાપક તરીકે જોડાયા. ૧૯૨૩ માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૧ માં એમ.ટી.બી. કોલેજમાંથી નિવૃત્ત. ૧૯૪૪ માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૪૫-૧૯૪૮ ના નર્મદચંદ્રક. ૧૯૬૨ માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીના પુરસ્કાર. ૧૯૪૧ માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અધ્યક્ષોમાં મળેલા અધિવેશનમાં ભાષાવિજ્ઞાન વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૪૮ માં જૂનાગઢ અધિવેશનમાં સાહિત્ય વિભાગના પ્રમુખ. કલકત્તા ખાતે મળેલ સાહિત્ય પરિષદના અધિવેશનમાં ૧૯૬૧ ના અધ્યક્ષ. ૧૯૭૧ માં દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીની ડી.લિટ.ની માનક પદવી. ૧૯૭૪ માં સાહિત્ય અકાદમીની ફેલોશિપ.

'વિવેચના' (૧૯૩૯) એમનો પ્રથમ વિવેચનસંગ્રહ. એ પછી એમની પાસેથી 'પરિશીલન' (૧૯૪૯), 'ઉપાસન' (૧૯૬૧) અને 'સાહિત્યસંસ્પર્શ' (૧૯૭૯) નામક વિવેચનસંગ્રહો મળ્યા છે. એમણે ૧૯૪૬ માં આપેલાં ઠક્કર વસનજી વ્યાખ્યાનો 'અર્વાચીન ચિંતનાત્મક ગદ્ય' (૧૯૫૦) માં ઉપલબ્ધ થયાં છે. ૧૯૬૦ માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં એમણે આપેલાં ગા. મા. ત્રિપાઠી વ્યાખ્યાનમાળાનાં વ્યાખ્યાનો 'ગોવર્ધનરામ: ચિંતક ને સર્વક' (૧૯૬૩) નામે મળ્યાં છે.

એમની સાહિત્યરુચિ મુખ્યત્વે અંગ્રેજી સાહિત્યના પરિશીલનથી ઘડાયેલી છે. ૧૯૨૪ માં એમની પાસેથી પહેલાં વિવેચનલેખ મળ્યો છે 'સરસ્વતીચંદ્ર'. છત્વીસ વર્ષ પછી, ૧૯૬૦ માં ગોવર્ધનરામ પરની વ્યાખ્યાનમાળામાં એમનો ઉપક્રમ 'સરસ્વતીચંદ્ર'નાં પ્રભાવક તત્ત્વો શોધવા-સારવવાનો જાણાય છે. 'ગોવર્ધનરામની શૈલી' વિશેના બે લેખોમાં એમણે એ શૈલીની ત્રણ ભૂમિકાઓની સોદાહરણ ચર્ચા કરી છે. અન્ય વ્યાખ્યાનલેખોમાં એમણે

ગોવર્ધનરામની દાર્શનિક વિચારણા અને સાક્ષરભાવનાની તપાસ કરી તેમના જીવનતત્ત્વવિચારના ઉપલક્ષ્યમાં 'સરસ્વતીચંદ્ર' અને 'રનેદમુદ્રા'ની સર્જકતાનું મૂલ્યાંકન કર્યું છે તેમ જ 'સરસ્વતી-ચંદ્ર'નું સ્વરૂપ છત્તું કર્યું છે. ગોવર્ધનરામ વિષયક વિવેચનામાં એમની તત્ત્વદર્શી ને સૌંદર્યગ્રાહી વિવેચકશક્તિનાં સુભગ દર્શન થાય છે.

એમના પ્રત્યક્ષ સાહિત્યવિવેચનમાં નિબંધસાહિત્યનું એમણે કરેલું વિવેચન માર્મિક છે. આનંદશંકર વિષયક લેખોમાં તેમના ધર્મચિન્તનને અવલોકવાનો પ્રયાસ છે. 'દંતિહારા દિગ્દર્શન'ની સમીક્ષામાં એમણે જ.ક. ઠાકોરની દીર્ઘદૃષ્ટિ અને દેશભક્તિ તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. 'અર્વાચીન ચિન્તનાત્મક ગદ્ય'નાં પાંચ વ્યાખ્યાનોમાં સુધારા ઉપરના વિવેચનાત્મક અને ધર્મવિચાર-ધારણો વિશેના ગદ્યની સોદાહરણ તપાસ છે.

કવિઓ અને કાવ્યસંગ્રહોનાં વિવેચનોમાં એમની વિષય-પસંદગી સામાન્ય સ્તરની છે, છતાં તેમાં એમની કાવ્યસમજ નિહિત છે. દલપતરામ, ખખરદાર, 'શંખ' વગેરે કવિઓનું એમણે કરેલું મૂલ્યાંકન ઉલ્લેખનીય છે. 'મત્સ્યગંધા અને બીજાં નાટકો' તથા 'શઈનો પર્વત' પરનાં એમનાં લખાણો એમની નાટ્ય-વિવેચનની સૂઝ પ્રગટ કરે છે. નવલકથામાં 'સરસ્વતીચંદ્ર' ઉપરાંત 'ગુજરાતનો નાથ'ની એમણે કરેલી સમીક્ષા નોંધપાત્ર છે.

એમણે ગ્રંથસમીક્ષાનું કાર્ય વર્ષો સુધી એકધારું કર્યું છે. કેટલીક ઉત્તમ સમીક્ષાઓમાં તુલનાત્મક અભિગમ પણ જોવા મળે છે. એમનું ચિત્તાતંત્ર સૂક્ષ્મસંવેદી ને સહૃદય હોવાને લીધે સાહિત્ય-કૃતિની મૂલ્યવત્તાને એમણે રસજ્ઞતાથી અને અભ્યાસશીલતાથી ગ્રાહ્ય કરી છે. એમનાં અનેક નિરીક્ષણો માર્મિક, વેધક અને જે તે સાહિત્યકૃતિના સ્વરૂપને આનાવૃત્ત કરનારાં છે. વિવેચનમાં વિવેચકના વ્યક્તિત્વની મુદ્રા અંકિત થવી જોઈએ એવી માન્યતાને લીધે એમનાં ગ્રંથાવલોકનોમાં સંસ્કારગ્રાહી અંશો વિશેષ છે. એમની પાસેથી કૃતિનાં સર્વાશ્લેષી મૂલ્યાંકનો પ્રમાણમાં ઓછાં મળ્યાં છે. તાજગીપૂર્ણ અને મર્મદ્યોતક નિરીક્ષણો આપતાં ગ્રંથાવલોકનોમાં સુશ્લિષ્ટતાની ઊણપ ક્યારેક જોવા મળે છે.

પ્રત્યક્ષ વિવેચન કરતાં કરતાં એમણે સાહિત્યસિદ્ધાંતની ફેર-તપાસ નિમિત્તે, ક્યારેક તત્ત્વચર્ચાના પ્રત્યાધાત રૂપે તેા ક્યારેક કોઈ મુદ્દા પર ઊંડાપોહ જગવવા સાહિત્યતત્ત્વચર્ચા કરી છે. એમની કવિતાકળાવિષયક વિચારણામાં કવિ, કાવ્ય અને ભાવકના પરસ્પર સંબંધની ચર્ચા છે. 'વિવેચનની પ્રતિષ્ઠા' એ લેખનો મોટો ભાગ કાવ્યની સ્વરૂપચર્ચામાં રોકાયેલો છે. તેઓ કલાકૃતિના સૌંદર્યનો ભવને 'રમણીયતા' તરીકે ઓળખાવે છે અને તેમાં મૂલ્યભ્રમનો સમાવેશ કરે છે. એમની આ વિચારણા પર મેંચ્યુ આર્નલ્ડ, કોથે જેવા પાશ્ચાત્ય વિવેચકોનો પ્રભાવ છે. કૃતિની રૂપસ્થનાગત રમણીયતાને એમણે પૂરનું મહત્ત્વ આપ્યું નથી.

એમના મતે વિવેચકનું કર્તવ્ય કલાકૃતિની રમણીયતાને સમજવાનું દૃષ્ટિચિત્રુ નિર્ધારી આપવાનું છે. 'વિવેચનનો ઉદ્ભવ'માં તેઓ કહે છે કે વિવેચને આનંદપર્યવસાથી બનવાનું નથી, મૂળ કલાકૃતિએ અનુભવાયેલી આનંદસમાધિનું સ્વરૂપ તપાસ-

વાનું છે. વિવેચન વિશેના એમનો દૃષ્ટિકોણ કૌતુકરાગી છે અને વિવેચનને સર્જનાત્મક આવિષ્કાર માનવાનું એમનું વલણ છે. વિવેચકને તેઓ 'જીવનફિલસૂફ અને કલાફિલસૂફ' કહે છે.

એમણે સંસ્કૃત કાવ્યમીમાંસાના કેટલાક વિભાવોની ચર્ચા પણ કરી છે. એમને રસસિદ્ધાંત અને સાધારણીકરણની સમગ્ર ચર્ચા સંપ્રત સાહિત્યના સંદર્ભે અપર્યાપ્ત લાગી છે. એમણે સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રની કેટલીક સંજ્ઞાઓની પુનઃવિચારણા કરી તેની મર્યાદાઓ ચીંધી છે અને એ સંદર્ભે મૌલિક વિચારણા પ્રસ્તુત કરી છે.

'અર્વાચીન સાહિત્ય અને વિવેચનમાં કૌતુકરાગ' લેખમાં, કલકત્તા ખાતેના સાહિત્ય પરિષદના અધ્યક્ષીય પ્રવચનમાં તથા 'અર્વાચીન ચિન્તનાત્મક ગદ્ય'માં એમણે વિભિન્ન નિમિત્તોએ હેમચંદ્રથી માંડી વર્તમાન સમય સુધીના ગુજરાતી સાહિત્યના મુખ્ય પ્રવાહોની ગતિવિધિનો આલેખ દોરી આપ્યો છે. એમણે કરેલી ગદ્યવિચારણા ગુજરાતી વિવેચનક્ષેત્રે આગવી ભાત પાડે છે.

એમની સમગ્ર વિવેચનામાં કૌતુકરાગી વિવેચનાની વિશેષતાઓ અને મર્યાદાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ઊંડી સૂઝ, માર્મિકતા, રસાનવિત સૌંદર્યદૃષ્ટિ, અભિજન રુચિની સ્તિગંધતા અને નિરૂપણની તાજગ્ય એ વિશેષતાઓ છે; તેા સુશ્લિષ્ટતાનો અભાવ, કૃતિનું ખંડદર્શન, વાગ્મિતા અને એકપક્ષી અભિનિવેશ એ મર્યાદાઓ છે. વાક્યાન્વયોના વિશિષ્ટ મરોડોમાં, લાક્ષણિક કાકુઓમાં, કલ્પનાપ્રાણિત આકાંક્ષામાં અને અભિનિવેશમાં પ્રગટતા ભાવોદ્રેકોમાં ઈષ્ટ અર્થોપદને સાકાર કરતી એમની ગદ્યશૈલીની વિવિધ છટાઓ જોવા મળે છે.

એમણે વિવેચનની સાથે સાથે મુખ્યત્વે લેખન-કારકિર્દીના પ્રારંભે કવિતા, વાર્તા, સર્જનાત્મક નિબંધ પ્રકારની કેટલીક રચનાઓ કરેલી. 'ભાવનાસૂષિ' (૧૯૨૪) માં ફેન્ટસીઝ પ્રકારનાં ભાવનારંગી અને નિર્બંધ લખાણો ગ્રંથસ્થ થયાં છે. એના પર ન્દાનાલાલની 'પાંખડીઓ'નો પ્રભાવ વરતાય છે. 'દુઃખપૂર્ણ' (૧૯૮૨) માં સાહિત્ય-શિક્ષણ-સંસ્કાર વિષયક નિબંધો અને 'આશ્ચર્યવત્' (૧૯૮૭) માં ચિન્તનાત્મક લલિતનિબંધો સંગ્રહાયા છે.

પ્ર.પ્ર.

ત્રિવેદી વીરમતી રમણલાલ (૧-૧-૧૯૧૨, ૭-૧૧-૧૯૬૮) : એમણે પ્રવાસપુસ્તક 'દિમાલયદર્શન' આપ્યું છે.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી વ્રજલાલ : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ વલ્લભીપુરમાં. શિક્ષણ અંગ્રેજી ચાર ધોરણ સુધી. પછીથી દંડી સંન્યાસી સાથે થોડો સમય સાધુજીવન. અમદાવાદમાં સ્વિશંકર સવળ પાસે તથા શાંતિનિકેતનમાં નંદલાલ બસુ પાસે ચિત્રકળાનો અને અલ-મોડામાં ઉદયશંકર પાસે નૃત્યકળાનો અભ્યાસ. અમદાવાદની ન્યૂ ઓર્ગ્યુકેશન હાઈસ્કૂલમાં સ્ટેડીટૅલર.

એમણે કિંદારકથા 'જલ્લ અને બાદલ' (૧૯૫૨) તથા ચિત્ર-સંપુટો 'વસંતમંજરી' (૧૯૪૮) અને 'રંગચુંદરી' (૧૯૪૮) આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી વેદબામુ ઉરિલાલ - ત્રિવેદી ઉરભાઈ દુર્લભજી

ત્રિવેદી વેદબામુ ઉરિલાલ : નિબંધસંગ્રહ 'મધુરિમા'(૧૯૬૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી શંકરલાલ બી. : સન્યાગ્રહ અને સ્વદેસી યોજ્યસ્તુઓને મહિમા કરતી બોધપ્રધાન અને સંવાદસ્વરૂપની કૃતિ 'ન્યાયદેવીનો અશુપાત'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

ત્રિવેદી શાંતિલાલ લલ્લુભાઈ : સામાજિક વાર્તાઓ 'ચલાપુરાણુ પાને સ્વર્ગની દેવી' - ભા. ૧ (૧૯૨૯), 'વૈરબાળા અને બુરખાવાળી બલા' (૧૯૩૦), 'તવંગરની તોય' (૧૯૩૧), 'પ્રેમધેવી પ્રભા' (૧૯૩૨), પુરાણકથા 'બહાદુર અભિમન્યુ અને વૈર મદોરગરજ' (૧૯૩૬) તથા રહસ્યકથા 'કાળો બુરખો' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી શિવપ્રસાદ કુશળજી / શિવુભાઈ ત્રિવેદી, 'રાજસાંજન્દ', 'મધુકાન્ત' (૨૬-૯-૧૯૦૯) : જન્મ ખેડમાં. ૧૯૨૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૭માં એલ.સી.પી.એસ. વ્યવસાયી ટાકતર. ૧૯૫૪માં કુમારચન્દ્રક.

'ત્રણ ઠગ' (૧૯૪૧), 'સુરભિ' (૧૯૪૧), 'જંગલનું વેર' (૧૯૫૭) જેવી કિશોરવાર્તાઓ અને 'પૂંછડાં ને પાંખાં' (૧૯૫૭) જેવી કિશોરભોગ્ય પરિચયપુસ્તિકા આપનાર આ લેખકે 'કાયાની કરામત' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૯) અને 'હૃદયની સંભાળ' (૧૯૭૨) જેવાં વેદકવિજ્ઞાન અને શરીરવિજ્ઞાન પરનાં લોકભોગ્ય પુસ્તિકા પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી શિવશંકર લેખનાથ : 'શક્તિ આખ્યાન' (૧૯૧૪) તથા 'અંબિકા સ્તુતિ ગાયન' - ભા. ૧ના કર્તા.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી કાલ્પ અશ્વિનભાઈ (૨-૮-૧૯૪૮) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ પેટવાડમાં. ૧૯૬૪માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૮માં બી.એ. ૧૯૭૦માં એમ.એ. ૧૯૭૧-૭૩ દરમ્યાન બારડોલી અને મહુધાની કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૪-૭૮ દરમ્યાન ગાંધીનગર, હિંમતનગરમાં ખંડસમયનાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૮૦થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના કોશ વિભાગમાં.

'કેરના કેર' (૧૯૮૨) એમનો બાળવાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી શ્રીકાંત અંબાલાલ (૩૦-૧૨-૧૯૨૬) : બાળસાહિત્યકાર, અનુવાદક. જન્મ વઢવાણમાં. બી.એ. 'જન્મભૂમિ' અને 'હિન્દુસ્તાન ડેઈલી'માં પ્રૂફરીડિંગ.

એમણે 'ગોરખનાથ' (૧૯૫૫), 'ચન્દ્ર પર ચઢાઈ' (૧૯૫૭), 'માનવતાની દેવી' (૧૯૫૮), 'હંસામાતીનો ટાપુ' (૧૯૬૧), 'અટંકી વીરો' (૧૯૬૨), 'વનમાનવનું વેર' (૧૯૬૨), 'ચાંચિયા-ઓનો ભેટો' (૧૯૬૨), 'વાનરદેશ' (૧૯૬૩), 'કિંગડોંગના પંજમાં'

(૧૯૬૬), 'દુનિયાનો દુરમન' (૧૯૬૬), 'સોના નગરી' (૧૯૬૬), 'અલોપીનો ઉલ્કાપાત' (૧૯૬૬) ઇત્યાદિ કિશોરકથાઓ ઉપરાંત બંગાળી નવલકથાઓના અનુવાદ 'શ્રીકાંત' (૧૯૫૫), 'ચન્દ્રનાથ' (૧૯૫૫), 'શુભદા' (૧૯૫૮), 'સ્વામી' (૧૯૫૮), 'કાશીનાથ' (૧૯૬૨), 'પરિણીતા' (૧૯૬૨), 'વિરાજવલુ' (૧૯૬૨), 'દેવદાસ' (૧૯૬૩), 'ગુલદાહ' (૧૯૬૩), 'બડી દીદી' (૧૯૬૪), 'ધોરંગી' (૧૯૬૯) આપ્યા છે. આ ઉપરાંત 'શંકરપિયરની વાર્તાઓ' (૧૯૫૩) અને મુલકરાજ આનંદકૃત અંગ્રેજી નવલકથા 'કુલી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૩) જેવા અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી સોમેશ્વર લલ્લુભાઈ : 'શમચન્દ્ર આખ્યાન'ના કર્તા.

૨૨.૬.

ત્રિવેદી ઉરજોવિદ પ્રેમશંકર (૭-૭-૧૯૦૨, ૧૯૫૧) : કવિ, વાર્તાકાર. તબિયત ખરાબર ન હોવાથી ધારણુ સાત સુધી અભ્યાસ કર્યા બાદ ભાવનગરના કેળવણી ખાતામાં શિક્ષક.

શિવાજી અને ઔરંગઝેબની પુત્રી જેમુન્નિસાના પ્રેમપ્રસંગને નિરૂપનું લગભગ ત્રણ હજાર પંક્તિવાળું અને છ સર્ગમાં વહેંચાયેલું 'શિવાજી અને જેમુન્નિસા' (૧૯૦૭) એમનું આખ્યાનકાવ્ય છે. વાર્તાનો ટૂંકો તંતુ અને વિશાળ પદ, કવચિત્ છંદોમાં કથા અને શિથિલ કાવ્યબંધને કારણે કાવ્ય કચળું છે. મૂળ કૃતિનો નહીં પણ ફિટ્ટરસલ્કના અંગ્રેજી અનુવાદ પરથી 'રુબાઈ-યાત અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૦૨)માં ઉમર ખયામની રુબાઈ-યતનો એમણે હરિગીતમાં કરેલો પદાનુવાદ ધ્યાનપાત્ર છે. સમયદ્વિષ્ટો પણ આ અનુવાદ પાંદોલો કરે છે. એમાં ગરબો પણ મોટા પ્રમાણમાં છે.

'કાઠિયાવાડની જૂની વાર્તાઓ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૨, ૧૯૨૯)માં કાઠિયાવાડનું લોકસાહિત્ય સંચિત થયું છે. મેઘાણી પૂર્વે આ ક્ષેત્રમાં એમનું આ પ્રદાન નોંધપાત્ર છે. એમણે યોચની નવલકથા 'સોરોઝ ઓવ વર્ટીસી' (૧૯૦૨)નું ભાષાંતર પણ આપ્યું છે.

શ.ત્રિ.

ત્રિવેદી ઉરભાઈ દુર્લભજી (૧૪-૧૧-૧૮૯૧, ૧૯૮-૧૯૭૯) :

જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના વરનેજમાં. બી.એ. થયા પછી મુંબઈમાં શિક્ષક રહી, ૧૯૧૬માં દક્ષિણમૂર્તિ સંસ્થા જાહેર કેળવણી-સંસ્થા બનતાં, નાનાભાઈ ને ગિજુભાઈના આહવાનથી દક્ષિણમૂર્તિના આજીવન સભ્ય બન્યા. વિનયમંદિરના શિક્ષક અને આચાર્ય. ૧૯૨૦થી ૧૯૨૫ સુધી ગુજરાત વિદ્યાપીઠની નિયામક સભાના સભ્ય. ૧૯૩૫માં 'નૂતન શિક્ષણ' માસિકના તંત્રી. ૧૯૩૭માં વિશ્વ પરિષદ માટે ટોકિયોનો પ્રવાસ. ૧૯૩૯માં 'ઘરશાળા' સંસ્થાની સ્થાપના અને એના નિયામક-પ્રમુખ તરીકે કામગીરી. ૧૯૪૦માં 'ઘરશાળા' માસિકનો પ્રારંભ. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૨ સુધી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીની ભાવનગર શાખાનું સુકાન સંભાળ્યું.

'નૃસિંહસાર' (૧૯૨૮), 'ત્યાગન' (૧૯૨૪), 'ભયનો ભેદ' (૧૯૨૯), 'જાતક કથાઓ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૮) વગેરે એમનાં

મહત્વનાં પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત શિક્ષણવિષયક અને મનોવિજ્ઞાન-વિષયક ગ્રંથોની લાંબી સૂચિ એમના નામે છે.

જા.ત્ર.

ત્રિવેદી હરિશંકર દલછારામ, 'સ્નેહાકિત': વિનોદ, યુગાર અને સ્તુતિ એમ ત્રણ વિભાગોમાં વિભાજિત 'વિનોદવાટિકા' (૧૯૨૫), ગીતાપ્રવચનોનો સંગ્રહ 'ગીતાગૂઠન' (૧૯૩૭) તથા 'શબ્દાર્થ-માળા' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ત્રિવેદી હર્ષદરાય મણિભાઈ, 'પ્રાસન્નેય' (૭-૧૨-૧૯૩૩): કવિ, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વાઘાસીનોરમાં. ૧૯૫૪માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૬માં એ બર વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૫માં પીએચ.ડી. એમ. એસ. યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં પહેલાં રીડર, હવે પ્રોફેસર.

'ચન્દ્રિકા' (૧૯૫૫) એમનું ૧૧૧ પૃષ્ઠ પર ગદ્યમાં વિસ્તરેલું કથાકાવ્ય છે. 'પ્રથમ મિલન', 'પરિચય', 'પ્રણય', 'વિરહ', 'પુન-મિલન', 'ચરમ ઉત્ક્રમણ' અને 'સમાપન' એમ સાત ખંડમાં પ્રણયકથાનું આયોજન સુપેરે જોઈ શકાય છે, પણ ભાષા એકદમ આકર્ષક છે.

બ. ક. ઠાકોરની પ્રકાશનશ્રેણી અંતર્ગત એમણે 'બ. ક. ઠાકોર: વ્યક્તિપરિચય' (૧૯૭૮)માં પ્રો. ઠાકોરના વ્યક્તિત્વનાં અલગ અલગ પાસાંઓનો પરિચય કરાવ્યો છે. કુલ આઠ ખંડમાં કુટુંબ, સુધારો, રાજકારણ, ઈતિહાસ, શિક્ષણ અને માનવતા અંગેની તેમની વિચારણાને સ્પષ્ટ કરી છે. સાતમા ખંડમાં સાહિત્યકાર તરીકેની તેમની વ્યક્તિચેતનાને ઓળખવાનો પ્રયાસ છે. 'વિવેચક: પ્રો. બળવંતરાય ઠાકોર' (૧૯૭૯)માં બ. ક. ઠાકોરના વિવેચનની વીજને છણાવટ છે. વ્યક્તિઓ, કૃતિઓ, સૈદ્ધાન્તિક મુદ્દાઓ વગેરે વિષયવ્યાખ્યાનો આપવાને તથા અવલોકનો, પ્રવેશકો લેખો લખવાને તથા ક્યાંક સંપાદનો કરવાને વિશેષ બળવંતરાયે જે વિવેચનપ્રવૃત્તિ કરી છે એની નિર્ભીક અને સચન તપાસ જોઈ શકાય છે. 'પ્રો. બળવંતરાયની કવિતા' (૧૯૮૨)માં પ્રો. ઠાકોરની કવિતાનો સમીક્ષાત્મક અભ્યાસ છે. કવિતા-વિષયક કાવ્યો, પ્રેમનો દિવસ, વિરહ, ઘટનાત્મક કાવ્યો, ચિંતનાત્મક કવિતા, વિગ્રહકાવ્યો, બાળકાવ્યો, સ્થળવિષયક ને વ્યક્તિ-વિષયક કાવ્યો, ઠાકોરની કાવ્યબાની અને પાઠાન્તરો — એમ વિવિધ જૂથમાં ઠાકોરની કવિતાને વર્ગીકૃત કરી એને અંગેનાં કોમતી તારણો આપ્યાં છે.

પ્રો. બળવંતરાય ઠાકોર વિરચિત, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય ચર્ચાનું અદ્યતન આખ્યાનક 'નિરુત્તમ' (૧૯૫૩) અને પ્રો. બ. ક. ઠાકોરની 'દિન્કી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૯, ૧૯૭૬) એમનાં સંપાદનો છે; તે 'પ્રો. બ. ક. ઠાકોર અધ્યયન ગ્રંથ' (૧૯૬૯) એમણે અન્ય સાથે કરેલું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

ત્રિવેદી હેમલતા યશવંત (૨-૭-૧૯૩૫, ૨૮-૧૨-૧૯૮૩): જન્મ વડોદરામાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ કાનપુરમાં. ૧૯૫૫માં એસ.એસ.સી.

૧૯૫૮માં હિંદી-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૨માં હિંદી મુખ્ય વિષય લઈ એમ.એ. ૧૯૬૫થી ૧૯૭૦ સુધી ભૂતા લાઈ-સ્કૂલમાં શિક્ષણકાર્ય. ૧૯૭૦થી મલાડની એસ.એન.ડી.ટી.ની મહિલા કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. મુંબઈમાં અવસાન.

'પરવાળો' (૧૯૮૬) એમનો મર્યાદાત્મક પ્રકાશિત કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાંની પંચોતર રચનાઓમાં ગીતા વિશેષ છે. વેદનાના મુખ્ય સૂર સાથે અહીં કલ્પનો અને પ્રતીકોની કંઈક અંશે તાજગી ભળેલી છે.

ચં.ટો.

ત્રિયુગ: જુઓ, લુહાર ત્રિભુવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ.

યદેસર રાજેન્દ્ર જીવાભાઈ (૩-૧૦-૧૯૩૫): નવલકથાકાર. જન્મ યાનંડ (અમરેલી)માં. અભ્યાસ અંગ્રેજી ધોરણ ચાર સુધી. સૌનીના વ્યવસાય.

એમણે બજારુ નર્તકીની પુત્રીની કુલીન ગુણિણી બનવાનો ઘેરાઈ જતી ઝાંખનાને નિરૂપની નવલકથા 'મોહિતી' (૧૯૬૫) ઉપરાંત કેટલીક ટૂંકીવાર્તાઓ લખી છે.

૨.૨.૬.

યાજ્ઞાવાળા સરયુ: ચરિત્રલેખાનો સંગ્રહ 'તણખા અને તણખલાં' (૧૯૮૦)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

યાનકી જ્યોતિ જટારાંકર (૨૫-૫-૧૯૪૩): જીવનચરિત્રકાર. જન્મ બગવદર (જિ. જૂનાગઢ)માં. વતન પોરબંદર. ૧૯૫૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૩માં બી.એ. ૧૯૬૫માં અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૪માં સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ. આર્યકન્યા ગુરુકુળ, પોરબંદરમાં અર્થશાસ્ત્રમાં અધ્યાપક.

એમણે ષોરિચેરીનાં માતાજીનું જીવનચરિત્ર 'વાલ્યલ્યમૂર્તિ મા' (૧૯૭૭), તદ્દ શૈલીમાં ફાધર વાલેસના જીવનસંઘર્ષની કથા નિરૂપનું 'પ્રભુનું સ્વપ્ન' (૧૯૭૯), નાનજી કાલિદાસ મહેતાનું રોચક શૈલીમાં આલેખાયેલું ચરિત્ર 'સ્વપ્નશિલ્પી' (૧૯૭૯), કાકાસાહેબ કાલેલકરની છન્નું વર્ષ સુધીના જીવનકાળની કથા કહેલું 'પરિગ્રાહકનું પાયેય' (૧૯૮૧), ભગિની નિવેદિતાના સેવા-કાર્યને સમગ્રપણે આવરી લેતું ચરિત્ર 'પૂર્વવાલિની' (૧૯૮૧) તેમ જ જીવનપ્રસંગો નિરૂપનું 'કેમ ભૂલું હું જનની તુજને' (૧૯૮૫) ઈત્યાદિ પુસ્તકો આપ્યાં છે. અનુદિત વાર્તાવાળો 'યમ-ધ્યાન સાધના' (૧૯૮૪) પણ એમના નામે છે. આ ઉપરાંત શ્રી અરવિંદ શર્માને આધારે એમણે રચેલી પુસ્તિકાઓમાં 'માનવ-એકતા અને વિશ્વશાંતિ' (૧૯૮૧), 'હું હરિની સ્મયારા' (૧૯૮૪) તથા 'અરવિંદનું યોગકાર્ય: અતિમનસનું અવતરણ' (૧૯૮૪) વગેરે ઉલ્લેખનીય છે.

પા.માં.

યાનકી લલિત પુરુષોત્તમ, 'શિલ્પિન' (૧૫-૮-૧૯૪૭): કવિ. જન્મ પોરબંદરમાં. એમ.એ. વળિયા આટ્સી કોલેજ, ભાવનગરમાં હિંદી ભાષાસાહિત્યનું અધ્યાપન.

યાનકી હરજીવન રામજી - દફતરી દુર્લભજી હાકમચંદ

એમણે ગઝલસંગ્રહ 'સિસુશ્યા' (૧૯૮૩) આપ્યા છે.
૨૨૨૬.

યાનકી હરજીવન રામજી (૨૧-૧-૧૯૩૫): નિબંધલેખક. જન્મ વિચણી (દાણ, મદરાસ)માં. ૧૯૫૮માં બી.એ. ૧૯૬૧માં બી.એડ. આર્થિકન્યા ગુરુકુળ, પોરબંદરમાં અંગ્રેજીના શિક્ષક. એમણે 'મંચન' (૧૯૭૦), 'નીલકંઠ' (૧૯૭૫) તથા 'આનંદ' (૧૯૮૦) નામના નિબંધસંગ્રહો આપ્યા છે.
૨૨૨૬.

યેકડી છોટાલાલ ધ.: છંદોબદ્ધ અને ગેપ રચનાઓના સંગ્રહ 'પ્રદાન' (૧૯૬૨) ના કર્તા.
કો.બ્ર.

યોગા નોખા જીવ (૧૯૮૫): વાડોલાલ ડગલોના સચિત્ર ચરિત્ર-નિબંધોના સંગ્રહ. અહીં દાદાસાહેબ માવળંકર, પ્રો. ત્રિભુવનદાસ ગઢવલ, ગગનચિહારી મહેતા, સ્વામી આનંદ, એચ. એમ. પટેલ અને પંડિત સુખલાલજી જેવા ભારતીય તેમ જ યોમસ માન, ચાર્લી ચેમ્બલન, વિન્સ્ટન ચર્ચિલ, સાહ્યોનિલ્સન, ફ્રેન્ક મેરફોલ્ડ અને ટોટો જેવા વિદેશી મહાનુભાવોનાં ચરિત્રો સંગૃહીત છે. વ્યક્તિના જીવનપ્રસંગોનું પ્રેરણામૂલક નિરૂપણ અને સમગ્રતા યત્ન ચરિત્રસંકીર્તન એ આ સંગ્રહની ધ્યાન ખેંચતી લાક્ષણિકતા છે.
૨૨૨૬.

યોગાં આંસુ : યોગાં ફૂલ (૧૯૭૬): ગુજરાતી રંગભૂમિના પ્રસિદ્ધ અદાકાર જયશંકર 'સુદર્શી'ની આત્મકથા. સંનિષ્ઠ અને પારદર્શી વ્યક્તિત્વ ધરાવતા આ નટ ઉચ્ચ કોટિનું નાટ્યકીશલ ચિત્ર કરવા કેવી તપશ્ચર્યા કરી હતી તેની સંઘર્ષમય કથા અહીં પ્રગટ થઈ છે. તેમના અંગત જીવનના કડુણ પ્રસંગોનું આલેખન હૃદયસ્પર્શી બન્યું છે. ગુજરાતી ધંધાદારી રંગભૂમિની અહીં મળતી અનેકવિધ વિગતો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ મૂલ્યવાન છે. તેમાં કેટલાંક વ્યક્તિ-ચિત્રો પણ સમાવિષ્ટ થયાં છે. આત્મકથાનું ત્રીજું પ્રકરણ 'અંતરનાટક' ત્રીજાં પુરુષ એકવચન પદ્ધતિએ લખાયું હોય લેખક તેમાં વધુ નટસ્થ બની શક્યા છે.
નિ.વા.

યોગેક વ્યાકરણવિચાર (૧૯૬૯): ડૉ. હરિવલ્લભ ભાયાળીનો છ વિભાગો અને તેત્રીસ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો આ ગ્રંથ ગુજરાતી વ્યાકરણના 'આખ્યાત', 'નામ', 'વિશેષણ', 'ક્રિયાવિશેષણ', 'સમાસ', 'અંગસિદ્ધિ' અને 'વાક્ય : અર્થ' જેવાં ઘટકોની ભાષા-વિજ્ઞાનના નૂતન સંદર્ભોના પ્રકાશમાં ચર્ચા કરે છે. ગુજરાતી ભાષામાં આ પૂર્વે થયેલો વ્યાકરણવિચાર મહદંશે અભ્યાસકમ-લક્ષી રહ્યો હતો અને તેના નિરૂપણ માટેનું પ્રતિમાન તત્કાલીન પરંપરાગત અંગ્રેજી વ્યાકરણો પાસેથી લેવામાં આવ્યું હતું. આ અંગ્રેજી વ્યાકરણો ગ્રીક-લેટિન વ્યાકરણો પરથી રચાયેલાં હતાં. વ્યાકરણની પરિભાષામાં આપણે ત્યાં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત અને વ્યાકરણોનું અનુસરણ થયું હતું. આમ થવાથી ગુજરાતી ભાષાની પ્રકૃતિગત વિશિષ્ટતાઓનો અનેક બાબતમાં અનાદર થયો હોવાનું

પણ લેખક નોંધે છે. લેખકના મતે જુદી જુદી પ્રકૃતિ ધરાવતી ભાષાઓના વિશ્લેષણ પરથી તારવેલાં 'ખાનાં'ઓની ભેગસેગ કરીને તેમાં ગુજરાતી સામગ્રી ઢાળવાનું કાર્ય અનેકવિધ અસંગતિઓ તથા ગૂંચવણોને જન્માવનારું બન્યું છે. આમ અહીં ગુજરાતી વ્યાકરણની અનેક સ્તરે પુનઃવિચારણા થઈ છે; અને મહત્વનું એ છે કે અહીં બોલચાલના વ્યવહારની માન્ય ગુજરાતીના પ્રયોગોની સામગ્રીને આધારે જ વ્યાકરણચર્ચા કરવાનો પ્રયાસ થયો છે.
હ.ત્ર.

દ. સ. છી. : જુઓ, મેઘાણી ઝવેરચંદ કાળિદાસ.
દક્ષિણ આફ્રિકાના સન્યાસદનો ઈતિહાસ (ત્રીજી સુધારેલી આવૃત્તિ, બંને ભાગ એકત્રિત, ૧૯૫૦): પોતાની આત્મકથાની જેમ ગાંધીજીએ મૂળ ગુજરાતીમાં લેખલો આ ગ્રંથ સાહિત્યદૃષ્ટિએ તેમ જ ઈતિહાસની દૃષ્ટિએ મહત્વનો છે. ગાંધીજીના પ્રારંભિક જીવનનો ઘટસ્પર્શ અને સન્યાસદની એમની શોધ અંગેની મથામણ એમાં આલેખાયેલાં છે. ભારતીય સ્વતંત્રતા આંદોલનની પૂર્વભૂમિકા અહીં પડેલી છે. આફ્રિકામાં વસતા ભારતીયોને અંગ્રેજોના અત્યાચારોમાંથી મુક્ત કરવા ગાંધીજીએ કરેલા પુરુષાર્થનું એમાં નિરૂપણ છે. ગાંધીજીની મક્કમતા, સન્યાસદનું એમનું અનેરું શસ્ત્ર, સત્ય-અહિંસા વગેરેનાં પરિણામો - આ બધું અહીં મોજૂદ છે.
ચં.દા.

દક્ષિણી અમૃતલાલ રતનશી : ૧૯૬૫ના ભારત-પાકિસ્તાન યુદ્ધને નિરૂપતી જસૂસી નવલકથા 'વતનનાં વઢાલાં અને વેરી' (૧૯૭૦)ના કર્તા.
૨૨૨૬.

દત્તભારતી : 'ગ્રાંથવાઈન' (૧૯૭૫)ના કર્તા.
૨૨૨૬.

દત્તરાય બાબા : 'મહાકાલેશ્વરશ્યાખ્યાવિકા'નો કર્તા.
૨૨૨૬.

દત્તાણી ચંદ્રકાન્ત મનજીભાઈ (૧૯-૧-૧૯૩૩): કવિ. જન્મ પોરબંદરમાં. જી.એફ.એલ.એમ., એલ.એમ.પી. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૨ સુધી સિવિલ હોસ્પિટલ, પોરબંદરમાં મેડિકલ ઓફિસર. ૧૯૬૨થી ૧૯૮૩ સુધી સ્વતંત્ર તબીબી વ્યવસાય. હાલ શ્રીમતી કે. બી. જે. મેટરનિટી હોસ્પિટલ, પોરબંદરના વહીવટકર્તા. બેનાલીસ ગોંના, છેનાલીસ ગઝલો અને છત્રીસ આઈન્દરા કૃતિઓનો સંગ્રહ 'નિતાન્ત' (૧૯૮૨) એમાંનાં વિષયવૈવિધ્ય તેમ જ ગીત અને ગઝલમાં યોજેલા પ્રસંબલયને લીધે નોંધપાત્ર છે. ધિનતકવિકાઓના સંચય 'પદ્મરાગ' (૧૯૬૬) એમનું સંપાદન છે.
કો.બ્ર.

દફતરી દુર્લભજી હાકમચંદ : કવિ. જૂના વિપયોને નવીનતાથી રજૂ કરનાર આ કવિના 'દુર્લભકૃત કાવ્ય' (૧૯૯૮) નામક સંગ્રહમાં

પદ-ભજન પ્રકારની રચનાઓ છે, જેમાં સંખ્યાગુણને મુકાબલે કાવ્યગુણ ઓછા છે.

કો.ગ્ર.

દક્ષિણ વિસનગરી: જુઓ, ગોસ્વામી સ્મારુભારથી દેવભરથી.

દમણીયા ફકીરજી ખ., 'દિલકશ': 'કુદરતનો કહેર'(૧૯૧૪), 'ગુલીસ્તાનનું ગુલ', 'મેહરુતનું ગુલગુલ', 'પર્મોળ્ય', 'કૂંપડીનો ઘેરાગ' વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.દો.

દયારામનો અક્ષરદેહ (૧૯૦૮): ગુજરાત સાહિત્યસભા (અમદાવાદ)સમક્ષ વાંચવાના ઉદ્દેશથી લખાયેલા, ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીના આ ગ્રંથનું પ્રકાશન એમના અવસાન પછી થયું છે. દયારામના અક્ષરદેહનો મહિમા કરી, કર્તાએ કવિ દયારામનું સમભાવપૂર્વક મૂલ્યાંકન કર્યું છે. 'રસિક વલ્લભ'માં "કવિની શ્રાવણવલ્લી બીજાથી ફલ સુધીના વિકાસવાળી સમાઈ છે" અને "કવિની અન્ય કાવ્યોની કૂંચી જેવું આ કાવ્ય છે" તેથી તેને અવલંબી તત્કાલ ઉપવચ્ચ સામગ્રીને આધારે, પુષ્ટિસંપ્રદાયી ભક્તકવિ દયારામના હૃદયના ઉદ્દગારોના મર્મભાગનું શોધન કરવાનો અહીં ઉપક્રમ છે. દયારામનો ઈશ્વર વિશેનો ખ્યાલ, પુષ્ટિભાવના, કવિની કૃતિઓમાં સંધાકૃપણભાવ, કવિનો શૃંગાર, નરસિંહ અને દયારામની ગુલના -- જેવા મુદ્દાઓ પરત્વે લેખકની ચર્ચા દ્યોતક અને પ્રેરક છે. લેખકને મત, નરસિંહ અને દયારામ ભક્તિમાર્ગનાં જે શિખરો રચી તે ઉપર પોતાનાં સ્થાનક સચવી બેઠા છે તે શિખરો વચ્ચે તેનાથી અર્ધા ઊંચાઈનું પાનું શિખર કોઈ કવિએ દોખાડ્યું નથી.

ઉ.પં.

દયાળ મોહનલાલ (૧૮૭૩): 'મારું જીવનચરિત્ર'(૧૯૪૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દયાળજી રણછાડ: 'હાજરજવાબી પ્રધાનની વાર્તા'(૧૯૭૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દયાળદાસ માધવદાસ: પદ્યકૃતિ 'દયાળરાસંગ ભજનમાળા'(૧૯૭૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દરગાહવાલા ઈમામુદ્દીનસદરૂદ્દીન, 'ઝહીર', 'સલીમ'(૧-૭-૧૯૧૧): જન્મ નવસારીમાં. નબળી તબિયતને કારણે અંગ્રેજી છ ધોરણ સુધીનો જ અભ્યાસ. 'ગુજરાત', 'પ્રભાત', 'જ્વલિન્દ', 'જન્મભૂમિ', 'સાંજ વર્તમાન' જેવાં દૈનિકો સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'ગુજરાતના ઓલિયા' - ભા. ૧(૧૯૭૪) જેવો ચરિત્રગ્રંથ આપ્યો છે. આ ઉપરાંત એમણે 'હિન્દના ઈતિહાસમાં હિન્દુ-મુસ્લીમ એકતા'(૧૯૩૩), 'મુસ્લીમ સમયનું સ્પેન અને બીજા નિર્ગંધો'(૧૯૩૭), 'લયલાના પત્રો'(૧૯૪૧), 'કાઈદે આઝમ'(૧૯૪૬), 'ઝિમ્મીઓના હકો'(૧૯૬૬), 'નબવી ખુલ્લા યાને મદની મહાસાગરના મોતી'(૧૯૬૬), 'દયાને સાગર'

(૧૯૭૧) જેવા અનુવાદગ્રંથો ઉર્દૂમાંથી આપ્યા છે.

ચં.દો.

દરજી ગંજદાસ હાજીભાઈ: કવિત, દોહરા અને સવૈયાબદ્ધ પદ્યકૃતિ 'શ્રીગંજવિલાસ'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દરજી ગોવિંદભાઈ નટવરલાલ(૧૪-૧૦-૧૯૫૦): કવિ. જન્મ ખેડા જિલ્લાના અકલાયામાં. ૧૯૬૮માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૨માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૮૩માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. હાલમાં શ્રીજી વિદ્યાલય, બાપુનગર, અમદાવાદમાં શિક્ષક.

'કંઈક'(૧૯૮૬) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

દરજી પ્રવીણ શનિલાલ(૨૩-૮-૧૯૪૪): કવિ, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ પંચમહાલ જિલ્લાના મહેલોલમાં. ૧૯૬૧માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૩માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૫થી ૧૯૬૭ સુધી મોરબા કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૭થી જુહાપાટા કોલેજમાં અધ્યાપક.

'ચોસ'(૧૯૭૩) અને 'ઉત્સેધ'(૧૯૮૫) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'અડખેપડખે'(૧૯૮૨)માં લઘુ ચિંતનાત્મક નિર્ગંધો અને 'લીલા પર્ણ'(૧૯૮૪)માં લલિતનિર્ગંધો સંચિત છે.

'સ્પંદ'(૧૯૭૬), 'ચર્ચાણ'(૧૯૭૬), 'દયારામ'(૧૯૭૮), 'પ્રત્યગ્ર'(૧૯૭૮), 'પશ્ચાન્'(૧૯૮૨), 'નવલકથા સ્વરૂપ'(૧૯૮૬), 'લલિત નિર્ગંધો'(૧૯૮૬) એમના વિવેચનસંગ્રહો છે. 'નિર્ગંધ: સ્વરૂપ અને વિકાસ'(૧૯૭૫) એ એમનો શોધ-પ્રબંધ છે. 'ગુજરાતી ભાષાની કેટલીક વિશિષ્ટ વાર્તાઓ'(૧૯૮૪) એમનું સંપાદન છે; જ્યારે 'શબ્દશી'(૧૯૮૦) તથા 'ગદ્ય-સંચય' - ૨(૧૯૮૨) એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે.

હ.ત્રિ.

દરજી પ્રાણજીવન નારણદાસ: પદ્યકૃતિ 'નુરુસાના ખ્યાલો - સુખાંધ મનને ખુશ કરનારાં ગાયનો'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દરજી બંસીલાલ કેશવલાલ: 'બંસી ભજનાવલી'(૧૯૬૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દરિયાવાલ (૧૯૪૧): ગુણવંતરાય આચાર્યની દરિયાઈ સાહસના વિશિષ્ટ વસ્તુને આલેખતી નવલકથા. એમાં ઈતિહાસનાં કેટલાંક તથ્યોનો ને પાત્રોનો આધાર લેવાયો છે, તેો કિંવદન્તિઓનો પણ ઉપયોગ થયો છે. લઘાભાની પેઠી ગુલામોનો વેપાર કરે છે, જંગલમાં. સમજીલા એમનો મદદકર્તા વિશ્વાસુ માણસ છે. પણ એકવાર પકડી લવાતા વીસ ગુલામો જેડાથી માર્યા ગયા છે, એ ઘટનાથી સમજીલામાં રહેલો 'મનુષ્ય' જગી ઊંકે છે. તેઓ ગુલામોનો વેપાર નાબૂદ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે ને

લઘાભાની પેઢી છાડીને જંગલારનાં જંગલોમાં વસતા લોકોને ખેતી માટે જાગૃત કરે છે. લવિગાદિની ખેતી કરાવીને ગુલામોને મુક્ત કરાવવાની સફળ યોજના પર પાડે છે. હાલારપ્રેમ, માનવતા, સૌખ્યેલાં કાર્ય પર પાડવાની નિષ્ઠા-આ બધાં સારું સમજાવ્યા જીવસંદોસટનાં સાહસ કરે છે. હાલારની બાઈ રુખીને ચાંચિયા અબુ હસને બાન રાખ્યાનું જાણું છે ત્યારે તેઓ તેને છોડાવવા લાલિયા ઘંટ જેવા વરુ-વૃત્તિના માણસ સાથે બાથ બીડે છે. ડંકકં અને મંચા ચાકેને શોધે છે. જંગલનાં ને દરિયાનાં સાહસો ખેડી વધુ ને વધુ ગુલામોને મુક્ત અને માણસ બનાવે છે. નવલકથામાં કથાનું આયોજન ચુસ્ત, નાટ્યાત્મક અને આકર્ષક છે. વર્ણનો અને વસ્તુ વાસ્તવનિષ્ઠ છે. ઉપરાંત, ભાષાનું નોંધપાત્ર બધા દાખવતી આ નવલકથા આપણી અલ્પ દરિયાઈ સાહસ-કથાઓમાં નોંધપાત્ર છે.

મ.પ.

દરિયા વહાલો છે જાણે હોય મારું જામ : સમુદ્રનટ અને સરુવનના સાંનિધ્યમાં પોતાના વિવિધ મિજાજમાં સમુદ્રની વિવિધ ભાવ-મુદ્રાને ધારવા મથતા સુરેશ દલાલનો લલિતનિર્બંધ.

ચં.ટા.

દરુ અરુણિકા મનોજ, 'મુદિતા', 'રવિરશ્મિ'(૪-૮-૧૯૩૭): જીવન-ચરિત્રલેખક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૭માં. બી.એ. ૧૯૫૯માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં હિંદી સાહિત્યરત્ન. ૧૯૭૦માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૯થી ૧૯૮૨ સુધી એસ.એન.ડી.ટી. યુનિવર્સિટીની વિવિધ કોલેજમાં અને પછીથી વલસારની કોલેજમાં ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યનું અધ્યાપન.

એમણે 'ભગવાન ગૌતમ બુદ્ધ' (૧૯૮૩), 'હલ્લત મહમ્મદ પયગમ્બર' (૧૯૮૩) અને 'નરસિંહસવ' (૧૯૮૫) જેવી ચરિત્ર-પુસ્તિકાઓ આપી છે.

ર.ર.દ.

દરુ મનોજ મનુભાઈ (૨૬-૧-૧૯૩૨): વિવેચક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૫૪માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૬માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ. વલસારની આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપન.

એમણે 'સાહિત્ય આસ્વાદ અને છંદ-અલંકાર ચર્ચા' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૪), ઉપરાંત 'ભટ્ટનું ભાષાળું: સ્ત્રોત અને સંદર્ભ' (૧૯૮૯) વિવેચનપુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

દર્પણ: ન્યૂઝવૉર્લ્ડમાં વસતી દર્પણથી અજાણું 'માઓસી' આદિવાસી પ્રજા પોતાના મોંને ઓળખતી નથી; તેમ સુધરેલી પ્રજા અંદરના મોંને ઓળખતી નથી; અંદરના મોંને ઓળખવાથી તે એમાં સુધારાને પણ અવકાશ છે. આવા ચરિત્રવિકાસને બિરદાવતો ફાધર વાલેસનો નિર્બંધ.

ચં.ટા.

દર્શક: જુઓ, પંચાળી મનુભાઈ સજસમ.

દર્શન અને ચિંતન-પુસ્તક ૧-૨ (૧૯૫૭): પંડિત સુખલાલજીના ગુજરાતી લેખોના સંગ્રહ. આનું સંપાદન દલસુખભાઈ માલ-વલિયા, પંડિત બેચરદાસ દોશી, રસિકલાલ છેટલાલ પરીખ, ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ અને બ્રાહ્મભાઈ વીરવંદ દેસાઈ 'જળ-ભિખ્ખુ' દ્વારા થયું છે. પંડિતજીએ આત્મનિવેદન, પ્રચારવર્ણન અને જનસમૂહને રસ પડે એવા સામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની છાંણવટ દ્વારા માર્ગદર્શન આપ્યું છે. વળી, એમણે સાહિત્ય તેમ જ તત્ત્વવિચારને સ્પર્શના વિષયો પર પણ લખ્યું છે. પહેલા પુસ્તકમાં સમાજ અને ધર્મ, જૈનધર્મ અને દર્શન જેવા વિષયો છે; તે બીજા પુસ્તકમાં પરિશીલન, દાર્શનિક ચિંતન, અર્ધ્ય, પ્રચારકથા અને આત્મનિવેદન જેવા વિષયો છે. આ સર્વ લખાણોમાં લેખકની જ્ઞાનસાધના અને જીવન-સાધનાનો પરિચય મળી રહે છે. એમના બહુશ્રુત ચિંતનમાં સમન્વયદૃષ્ટિ અને મધ્યસ્થવૃત્તિની હાજરીનો ભીતરમાં એમની ઐતિહાસિક અને નુલનાત્મક સમજ કરાવ્યું છે.

ચં.ટા.

દર્શનિકા (૧૯૩૧): સદ્ગત પુત્રી તેમની અંગતી ખજાણાની કુટુંબપ્રશસ્તિ. છ હજાર લીટીનું આ કાવ્ય નવ ખંડમાં વિભક્ત છે અને દરેક ખંડમાં ઝૂલાણા છંદની બે કડીનું મુક્તકયુગ્મ સ્વતંત્ર એકમ તરીકે કાર્ય કરે છે. આ એકમે કે ખંડે કાવ્યમાં પૂરના સુબદ્ધ નથી. સામાન્ય તત્ત્વજ્ઞાનની સામાન્ય અભિવ્યક્તિ કલ્પકતાનો અભાવ સૂચવે છે. સરલ પદાવલિ આકર્ષક બન્યા વગર પ્રસ્તાર સાચી 'સૃષ્ટિનો અસ્થિરતા'થી માંડી 'જીવનનું કર્તવ્ય' અને 'સ્નેહનો વિશ્વધર્મ' જેવા વિષયોની ચર્ચાને સમાવે છે. કુટુંબોથી શાંતરસનો નિર્ગમિત કવિનું મુખ્ય ધ્યેય રહ્યું છે.

ચં.ટા.

દલપતકાવ્ય-ભા. ૧-૨ (પ્ર.આ. ૧૯૭૯): પહેલી આવૃત્તિમાં નવિંદ છપાયેલાં ઘણાં કાવ્યો ઉમેરી બીજી આવૃત્તિ બે ભાગમાં બહાર પડી છે. નર્મદના પુરોગામી અને સમકાલીન સહેલા દલપત-રામની રચનાઓમાં મધ્યકાલીનતાના ઘણાંજા અંશો મોહૂદ હોવા છતાં અર્વાચીનયુગનાં પ્રારંભનાં લક્ષણો, નવા વિષયો, નવા અનુભવો અને નવા પ્રયોગો જોઈ શકાય છે. અહીં મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન કવિતાનાં સંધિસ્થાનો લેવાને કારણે ઈશ્વર, સદાચાર, ધર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાન, નીતિબોધ અને શામળસાઈ વ્યવહાર-યાતુર્થ છે; તે સુધારો, દેશોદ્ધાર, દેશભક્તિ, ઈલેલોકપરાયાળતા અને સમાજભિમુખતા પણ છે. કવિ શાંત અને શાણી રીતે ઉદ્યમ-પરાયાળતાને ચીંધે છે અને જગત તેમ જ જીવન વિશે પ્રાયમિકતાથી વિચારે છે. 'પરોઢિયું' જેવા વિષયો માંડીને અંગ્રેજી સંલકારણ અને નામાંકિત વ્યક્તિઓનાં પદાલેખનો અહીં મળી આવે છે. સર્વ લોકોને અનુકૂળ પડે તેવી, જન અને તેમ સહેલી-સરલ અને ઠાવકી કવિતા રચવાનું કવિનું નેમ છે. આથી જનમનરંજક, પ્રાસંગિક અને ફરમાસુ રચનાઓ પણ ઘણી છે. જનભાષાના સંસ્કાર દૃઢ હોવાથી અહીં વર્ણસંઘટનો, ક્યતચાતુરી અને બરિ-રંજનો વિશેષ આદર છે. સંસ્કૃત છંદો અને દેશી પદ્યલક્ષ્યોમાં સફાઈ છે. દર્પણપ્રબંધ, ગોમુત્રિકાપ્રબંધ, કમળાપ્રબંધ જેવાં

ચિત્રકાવ્યોનો બુદ્ધિકસબ છે. મોટા ભાગની રચનાઓ બોધપ્રધાન હોવા છતાં હાદમાં સહેલાં વિનોદ રચનાઓને કંટાળાજનક બનતી અટકાવે છે; તેાપણ એકંદરે કાવ્ય અંગની ઊંડી સમજનો અહીં આભાવ વન્યા છે. 'ફોર્મસિવાસ' અને 'ફોર્મસિવરલ' આનખાત્ર રચનાઓ છે.

ચં.કો.

દલપતપિંગળ (૧૮૬૨): ૧૮૫૫થી ૧૮૬૦ સુધી 'બુદ્ધિપ્રકાશ'માં ટુકડે ટુકડે છપાયેલું આ પિંગળ દલપતરામે પહેલાં વિધામાં અને પછી ૧૮૬૨માં ટાઈપ આનૃત્તિમાં છપાયેલું. કાવ્યક્ષેત્રે પ્રારંભ કરનારાઓ માટે આ પ્રવેશપોથી છે. છંદશાસ્ત્રની સંજ્ઞાઓનો વિચાર કર્યા પછી અને માત્રામેળ તેમ જ અક્ષરમેળ છંદોની વીગતે ઝોળાબ ગાળ્યા પછી અહીં ભાષાકવિતાનો વિચાર કર્યો છે, ઉપરાંત કદાચ શબ્દોનો કોશ પણ સાથે જોડ્યો છે. આનું પુસ્તક પદ્યમાં છે અને પ્રત્યેક છંદની ઝોળાબ જે તે છંદમાં અપાયેલી છે.

ચં.કો.

દલપતરામ : જુહાપી, ત્રવાડી/કવિ દલપતરામ ગાધ્યાભાઈ.

દલપતરામ લાભરામ : પદ્યકૃતિ 'શિવાઈ સંગમ માહાત્મ્ય' (૧૮૯૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

દલવાડી પૂજાલાલ રમણલાલ (૧૭-૬-૧૯૦૧, ૨૭-૧૨-૧૯૮૫): કવિ. જન્મ પંચમહાલ જિલ્લાના બોધરામાં. વતન ખેડ જિલ્લાનું નાપા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ બોધરા અને નરિયાદમાં. ૧૯૧૮માં મેટ્રિક. ઈન્સ્ટર સુધી જઈ અભ્યાસ છોડી દીધા. શાળાના અભ્યાસ દરમિયાન નરિયાદમાં અંબાલાલ પુરાણીના સંપર્કથી ચમકૃષ્ણ પરમહંસ, વિવેકાનંદ અને શ્રી અરવિંદના આધ્યાત્મિક છવન પ્રત્યે આકર્ષણ અને દેશભક્તિ તથા ચરિત્ર્યશુદ્ધિના સંસ્કાર. ૧૯૨૩માં એકાદ વર્ષ કોલિન્દ્રાની ગ્રામશાળામાં વ્યાયામ-શિક્ષક. ૧૯૨૬થી પોંડિચેરીમાં સ્થાયી વસવાટ.

આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિને લીધે સ્વદેશપ્રેમ અને કવચિત્ કુટુંબ-પ્રેમને બાદ કરતાં વિષય પરન્વે ગાંધીયુગના અન્ય કવિઓની કવિતાને અનુસરવાનું વલાણ પહેલેથી એમની કવિતામાં નથી, પરંતુ અભિવ્યક્તિ પરન્વે તે બ. ક. કાકોરની કવિતાનો પ્રભાવ ઝીલે છે; એટલે એમના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'પારિજાત' (૧૯૩૮)માં અધ્યાત્મભાવ સોનેટના સ્વરૂપમાં સંસ્કૃતાદય શૈલીમાં ઝિલાયો છે. પોંડિચેરીનિવાસ દરમિયાન એમની કવિતા ગીતો અને દુહા-સોરઠા તરફ વિશેષ વળે છે તથા અક્ષરમેળ છંદોને છોડી માત્રામેળ છંદો અને સરળ ભાષાનો વધુ આશ્રય લે છે તેાપણ પ્રારંભકાળની કવિતાની દીપ્તિ ફરી એમની કવિતા બતાવી શકી નહીં. 'પ્રવાન-ગીત' (૧૯૪૭), 'શ્રી અરવિંદ વંદના' (૧૯૫૧), 'શ્રી અરવિંદ મહાપ્રભુ' (૧૯૭૨) અને 'સાવિત્રી પ્રશસ્તિ' (૧૯૭૬)માં અરવિંદપ્રશસ્તિનાં કાવ્યો છે. 'જ્યમાળા' (૧૯૪૫), 'ઊર્મિમાળા' (૧૯૪૫), 'ગીતિકા' (૧૯૪૫), 'શુભાક્ષરી' (૧૯૪૬), 'આરવિકા' (૧૯૪૮) અને 'મા ભગવતી' (૧૯૭૪)નાં કાવ્યોને એકત્ર કરી

પ્રગટ થયેલા 'મહાભગવતી' (૧૯૭૭) સંગ્રહમાં શ્રી માતાજીની પ્રશસ્તિનાં મુક્તકો અને ગીતો છે.

'બાલગુંબર' (૧૯૪૫), 'કાવ્યકિશોરી' (૧૯૪૬), 'ગીતગુંબરી' (૧૯૫૨), 'બાલબંસરી' (૧૯૬૦) અને એ ચારને એકત્ર કરી પ્રગટ કરેલ 'બાલગુંબરી' (૧૯૮૦)માં તેમ જ 'કિશોરકાવ્યો' (૧૯૭૯), 'કિશોરકુંજ' (૧૯૭૯), 'કિશોરકાનન' (૧૯૭૯) અને 'કિશોરકેસરી' (૧૯૭૯)માં બાળકો અને કિશોરો માટેનાં ગીતો છે. 'પોંચત્રન્ય' (૧૯૫૭)માં વીરરસનાં ગીતો છે. 'મુક્તાવલી' (૧૯૭૮), 'શુકિતકા' (૧૯૭૯) અને 'દુહાસરણી' (૧૯૮૦)માં અધ્યાત્મ અને વીરભાવનાં મુક્તકો છે. 'ગુર્જરી' (૧૯૫૯) એ સોનેટસંગ્રહ છે. 'વેળવનિત' (૧૯૬૨), 'અપસાનિતા' (૧૯૭૯), 'કાવ્યકેતુ' (૧૯૭૯), 'સોપનિકા' (૧૯૮૦), 'શતાવરી' (૧૯૮૦), 'દુઃખગાથા' (૧૯૮૩) વગેરેમાં અધ્યાત્મભાવ, પ્રાંતપ્રેમ અને શાપ્ત્રેમનાં છંદોબદ્ધ કાવ્યો અને ગીતો છે. 'ધ્રુવપદી' (૧૯૭૮) અને 'શબરી' (૧૯૭૮) એ તે તે ભકતના માહાત્મ્યને આલેખતાં કથાલક્ષી કાવ્યો છે. 'મીરાંબાઈ' (૧૯૮૦) એ બાળકો માટે રચાયેલી ગીતનાટિકા છે.

'છંદપ્રવેશ' (૧૯૭૯), 'શ્રી અરવિંદ : છવનદર્શન અને કાર્ય' (૧૯૭૯), 'સાવિત્રી સારસંહિતા' (૧૯૭૬) વગેરે એમના ગદ્ય-ગ્રંથો છે. એ સિવાય એમણે સંસ્કૃત અને અંગ્રેજીમાં પણ કેટલાક ગ્રંથો લખ્યા છે.

'સાવિત્રી' - ભા. ૧-૬, 'મિથદૂત' (૧૯૮૦) વગેરે એમના પદ્યાનુવાદના તથા 'પરમ શોધ' (૧૯૪૫), 'શ્રી અરવિંદનાં નાટકો' (૧૯૭૦), 'માતાજીની શબ્દરુપા' (૧૯૭૨) વગેરે એમના ગદ્યાનુવાદના ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

દલસામિયા વલ્લભદાસ ભૂરાભાઈ (૨૬-૨-૧૯૩૯): નવલકથાકાર. જન્મ જમજોધપુરમાં. ૧૯૬૫માં બી.એ. ૧૯૭૦માં એમ.એ. આરંભ કેશોદમાં અને ૧૯૭૨થી જમનગરની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમણે 'રૂપ અને રમકડાં' (૧૯૬૭), 'કેફ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૮) અને 'બંધ પાંચાણના દરવાજો' (૧૯૮૮) જેવી નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે ટૂંકીવાર્તાઓ પણ લખી છે.

૨૨.૬.

દલાલ અનિલા અમૃતલાલ (૨૧-૧૦-૧૯૩૩): વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૪માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૬માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૯માં યુ.એસ.એ.ની યુનિવર્સિટી ઓફ ઈલિનોયની એમ.એસ.ની ડિગ્રી એવ્યુકેશન વિષયમાં મેળવી. જૂન ૧૯૬૦થી અમદાવાદની સરદાર વલ્લભભાઈ આર્ટ્સ કોલેજમાં અંગ્રેજીનાં વ્યાખ્યાતા.

એમનું વિવેચનપુસ્તક 'સ્વીન્ડ્રનાથ અને શરતચંદ્રના કથા-સાહિત્યમાં નાસી' (૧૯૭૯) એ ખંડમાં વિભાજિત છે. પ્રથમ ખંડમાં સ્વીન્ડ્રનાથનાં નાસીપાત્રો વિષે સાત લેખો, જ્યારે બીજા ખંડમાં

શરનચંદ્રનાં નારીપાત્રો વિષે પાંચ લેખો છે. 'દેશાન્તર' (૧૯૮૧) માં જર્મન, રશિયન, દિલ્હી, ફ્રેન્ચ, ગ્રીક, ઈટાલિયન, સ્પેનિશ વગેરે ભાષાઓની સાહિત્યસૃષ્ટિ છે. એમાં કવિ ડેડ હ્યુઝ, હેરલ્ડ પ્રિન્ટર, ફિલિપ લાકિન, નવલકથાકાર આઈરિશ મરડોપ જેવાનો સમાવેશ છે. 'દર્મોમુનું નગર' (૧૯૮૭) પણ એમનો વિવેચનગ્રંથ છે.

સુનીલ ગંગોપાધ્યાયની ત્રણ નવલકથાઓના અનુવાદ 'સાધાકૃષ્ણ' (૧૯૮૧), 'અરાધ્યમાં દિનરાત' (૧૯૮૩) અને 'પ્રતિદ્વન્દ્વી' (૧૯૮૬) એમણે આપ્યા છે. મૂળને વફાદાર અનુવાદ આપવાના એમનાં એમાં પ્રયાસ છે. ઉપરાંત બુદ્ધદેવ અશુકૃત 'મહાભારત : એક આધુનિક દૃષ્ટિકોણ' (૧૯૮૦), નારાયણ ચૌધરી-રચિત 'મહાપિ દેવેન્દ્રનાથ કાકુર' (૧૯૮૦), તેમ અરુણકૃત 'લક્ષ્મીનાથ ખેલઅરુવા' (૧૯૮૧) ના અનુવાદ પણ એમણે આપ્યા છે. રવીન્દ્રનાથના કેટલાક નિબંધોના એમના અનુવાદ 'રવીન્દ્ર નિબંધમાળા' - ભા. ૨ (૧૯૭૬) માં છે. ઉપરાંત રવીન્દ્રનાથનો સિનેરેકે ગીતોના એમના અનુવાદો અન્યના અનુવાદ સાથે 'ગીત પંચશતી' (૧૯૭૮) માં ગ્રંથસ્થ છે.

પ્ર.પ્ર.

દલાલ એમ. એચ. : 'પાકેટ ડિક્શનરી - ગુજરાતી એન્ડ ઈંગ્લિશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬) ના કર્તા. ૨૨૨.૬.

દલાલ ઘેલાભાઈ દેવતરામ : 'લવકુશ' (૧૯૦૬), 'નૂતનલોક' (૧૯૦૯), 'નોતમચન્દ્ર' (૧૯૦૯), 'લોકી' (૧૯૧૧) તથા 'ઈલેક્શન' (૧૯૧૫) નામનાં નાટકોનાં ગાયનાના સંગ્રહોના કર્તા. ૨૨૨.૬.

દલાલ ચંદનબહેન : જૈનધર્મનું તત્ત્વ (નરૂપના કાવ્યસંગ્રહ 'નિર્ગંધ' (૧૯૬૬), 'મનપા' (૧૯૭૪), 'અભીપ્સા' (૧૯૭૯) અને 'નિવિવાદ' (૧૯૮૧) નો કર્તા. ૨૨૨.૬.

દલાલ ચંદુભાઈ ભગુભાઈ, 'ભદ્ર' : નવલકથાલેખક, ચરિત્રલેખક. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૨૬ સુધી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક. ૧૯૨૭માં અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાં ઓરિટર, થીફ ઓફિસર. ૧૯૩૦ની સત્યાગ્રહની લડતવેળા કાસવાસ. ૧૯૩૬-૩૭ દરમ્યાન લંડનમાં પબ્લિક એડમિનિસ્ટ્રેશનનો ડિપ્લોમા. ૧૯૪૨થી ૧૯૫૫ દરમ્યાન મ્યુનિસિપાલિટીમાં. ૧૯૫૫થી હરિજન આશ્રમના ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલયના નિયામક. નિવૃત્તિ પછી 'મહાદેવભાઈની ડાયરી'નું સંપાદનકર્તા.

એમણે નવલકથા 'માથી ભાગુજી' (૧૯૪૨) લખે છે. આ ઉપરાંત ૧૯૬૯થી ૧૯૪૮ સુધીના ગાંધીજીના દૈનિક કમને નરૂપની 'ગાંધીજીની દિનવારી' આપી છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજીએ ચલાવેલી લડતને ગાંધીલિખિત ઈતિહાસ કરતાં વધુ દસ્તાવેજરૂપે આલેખનું 'ગાંધીજીની દક્ષિણ આફ્રિકાની લડત' - ૧-૩/૧-૧ (૧૯૫૭-૫૮), 'દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજીનું જામન અને પુનર્જામન' (૧૯૫૬), 'રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીનો ફાળો' (ગણેશ વાસુદેવ માવળંકર સાથે), 'હરિલાલ ગાંધી' (૧૯૭૮) વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

૨૨૨.૬.

દલાલ ચંપકલાલ દ્વારકાદાસ (૧૯૭૭, -) : જીવનનો સામાજિક અને વ્યાવસાયિક પાસાંની ખિન્નજન રજૂઆત કરતી આત્મકથા 'મારી જીવનકથા' (૧૯૫૫) ના કર્તા. ૨૨૨.૬.

દલાલ ચીમનલાલ ઝઘ્યાભાઈ (૧૯૮૧, ૧૯૧૮) : સંશોધક-સંપાદક. જન્મ ખંડામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક અને ઉચ્ચશિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૦૮માં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયે સાથે બી.એ. ઉપાશ્રય પાઠશાળામાં સિક્કાન્તકૌમુદીનું અધ્યયન. ૧૯૧૦માં સંસ્કૃત વ્યાકરણશાસ્ત્રમાં એમ.એ. વડોદરા શકલ્યામાં ગ્રંથાલય વિભાગ સાથે સંલગ્ન. પાટણ અને જલસલમરના જૈન ગ્રંથભંડારોનું સર્વેક્ષણ તેમ જ આલંવાલલેખન. ગાયકવાડ પ્રાચ્ય ગ્રંથમાળાના સંપાદક તથા પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિરના નિયામક 'લાઈબ્રરી' ઐતિહાસિકનું સંપાદન. યુવાન વયે અવસાન.

એમણે 'પ્રલ્હાદનદેવકૃત પાર્શ્વપરકમ' (૧૯૧૭), 'જ્યોતિષ-સૂરિકૃત હમ્મીરમદમદન' (૧૯૨૦) અને 'વન્દ્યશબ્દચિત્ર રૂપકપટ્ટક' (૧૯૧૮) જેવા નાટ્યગ્રંથો; 'ભાલચન્દ્રસૂરિકૃત વસંતવિલાસ' (૧૯૧૭) અને 'પ્રાચીનગુર્જરકાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૨૦) જેવા કાવ્યગ્રંથો; 'વામનકૃત વિગાનુશાસન' (૧૯૧૭) તથા 'ભાસર્વનમુનિકૃત ગાણકારિકા' (૧૯૨૧) નામના અનુક્રમે વ્યાકરણ તથા દર્શનવિષયક ગ્રંથો; 'જલસલમર ભાંડાગારીયા ગ્રંથચૂચિ' (૧૯૩૨) તથા 'પન્ન ભાંડાગારીયા ગ્રંથચૂચિ' (૧૯૩૩) જેવી ગ્રંથચૂચિઓ વગેરેનો સંપાદનો કર્યા છે. ઉપરાંત 'શબ્દચંપર-રચિત કાવ્યમીમાંસા' (૧૯૧૬), પૌરાણિક કાવ્ય 'મંત્રી વસ્તુપાલ-કૃત તરનારયાણનન્દ' (૧૯૧૬), 'સૈદ્ધ્લકૃત ઉદયસુન્દરીકથા' (૧૯૨૦), 'લેખપદ્ધતિ' (૧૯૨૫) તેમ જ 'વનપાલકૃત ભવિ-સમતકલા અથવા પંચમીકલા' (૧૯૨૩) જેવા ગ્રંથોનું અન્ય વિદ્વાનોની સાથે સહસંપાદન કરેલું છે. આ સિવાય વિવિધ સામયિકોમાં પ્રકાશિત, નાનાવિધ વિષયો પરના પચાસેક અભ્યાસ-લેખો પણ એમણે લખ્યા છે.

૨૨૨.૬.

દલાલ છાટાલાલ કાલિદાસ : 'શ્રી સદ્ગુરુની સ્તુતિનાં અને શુદ્ધ મુમુક્ષુઓતી અભિલાષિત પદાર્થોની યાજનાનાં પદો' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૩) ના કર્તા. ૨૨૨.૬.

દલાલ જ્યંતી ઘેલાભાઈ, 'અનિલ ભદ્ર', 'ધરમદાસ ફરદી', 'નિર્વાસિત', 'અંદા', 'મનચંગા' (૧૯૧૧-૧૯૦૯, ૨૪-૯-૧૯૭૦) : નાટ્યકાર, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પિતા ઘેલાભાઈ 'દેશી નાટક સમાજ'ના સંચાલક હતા તેથી આ ફરદી નાટક કંપનીને લીધે, એમનું પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ વિવિધ સ્થળે થયેલું. ૧૯૨૫માં મૈટ્રિક થઈ ઉચ્ચ-અભ્યાસ માટે ગુજરાત કોલેજમાં જોડાયેલા, પણ રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓમાંની સક્રિયતાને કારણે ૧૯૩૦માં બી.એ.ના છેત્રા વર્ષથી અભ્યાસ છોડ્યો. એ વખતથી આરંભાયેલી એમની રાજકીય કારકિર્દી, ૧૯૫૬માં તેઓ મહાગુજરાતની લડતમાં જોડાયા અને પછી ૧૯૫૭માં વિધાનસભાના સભ્ય થયા ત્યારે

શિખરસ્થાને પહોંચી અને ૧૯૬૨માં તેઓ ચૂંટણી હાર્યા ત્યાં સુધી ટકી ને નોંધપાત્ર રહી. અમદાવાદની સર્વકીય-સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ સાથે, અલગત એક સમાજવાદી વિચારકરૂપે, છેક સુધી સંકળાયેલા રહ્યા. વ્યવસાયે મુદ્રક. ૧૯૩૯થી નિરંતરીપર્યંત એમણે પ્રેસ ચલાવ્યું. આ ઉપરાંત જુદાજુદા સમયે ઘણી વૈચારિક ને કલાલક્ષી પ્રવૃત્તિઓ કરી. 'દેખા' (૧૯૩૯-૪૦) અને 'એકાંકી' (૧૯૫૧) નામનાં સાહિત્ય-રંગભૂમિનાં સામયિકોનું સંપાદન કર્યું. 'ગતિ' સામાજિક અને મહાગુજરાત આંદોલન સમયે 'નવગુજરાત' દૈનિક એ બે વિચારપત્રો ચલાવ્યાં. નાટ્યક્ષેત્રે અભિનય અને દિગ્દર્શનમાં સક્રિય રસ લીધા અને દૃશ્યકલાની શક્યતાઓ પ્રત્યેના વિચારસૂત્રી પ્રેરણા દિલ્હીના એક અંગ્રેજી ફિલ્મસામયિકનું સંપાદન કરવા સાથે 'બિખરે મોતી' નામક ગુજરાતી ફિલ્મનું નિર્માણ (૧૯૩૫) કરવા સુધી પહોંચ્યા. આમ છતાં એમની નોંધ-પાત્ર સેવા તે સહિત્યકાર તરીકેની જ રહી. સાહિત્યને એમણે કરેલા પ્રદાન માટે એમને રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક (૧૯૫૯) અને નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત થયેલા. અમદાવાદમાં અવસાન.

વ્યવસાયી રંગભૂમિ પર જ ઉછેર થયો હોવાથી તખ્તાની ઊંચી ખાણકારી ધરાવતા એમણે 'જવનિકા' (૧૯૪૧), 'પ્રવેશ બીજે' (૧૯૫૦), 'પ્રવેશ ત્રીજે' (૧૯૫૩) અને 'ચોથો પ્રવેશ' (૧૯૫૭) એ ચાર સંગ્રહોમાં કુલ તેનાલેસ પ્રયોગશીલ એકાંકી નાટકો આપીને એ ક્ષેત્રે અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. એમની બૌદ્ધિક સર્જનતાએ અને નાટક સાથેની ઊંડી નિસ્ખલે એમના અત્યંત સાહસિક પ્રયોગને પણ એણે જવા દીધા નથી. 'સાંપનું નાકું', 'દ્રોષદીને સહકાર', 'જાઈએ છે, જાઈએ છીએ' જેવી એકાંકીઓ એમની સમર્થ અને સફળ પ્રયોગશીલતાના નમૂના છે. જીવનનો ઊંડો સંસ્પર્શ પ્રતીત કરાવતું વસ્તુ, કટાક્ષની ચમકવાળા અને જીવનરહસ્યને ઉઠાવ આપતા સંવાદો, બોલચાલની છટાઓથી પ્રગટતી મામિકના, ઉક્તિવાદ્ય તથા વસ્તુને તખ્તા પર પ્રભાવક રીતે રજૂ કરતી અરૂઢ નિરૂપણશૈલી એમની વિશેષતાઓ છે. અતિ-સૂક્ષ્મ વર્ણનાટ્યાથી લાઘવયુક્ત શૈલીને લીધે એમના સંવાદો કવચિત્ દુર્બલિ પામી રહ્યા છે. 'અવતરણ' (૧૯૪૯) એક વિલક્ષણ પ્રયોગરૂપ વિચારકેન્દ્રી ત્રિ-એકાંકી નાટક તથા વિવિધ વ્યવસ્થાનાં બળકો-કિંશરો માટે કરેલા 'રંગનેરણ' આદિ ચાર સંગ્રહો (૧૯૫૮)માં એમણે આગનાટકો પણ આપ્યાં છે. હાલ્યભાઈ ધેગશાજીના 'વૌણવેલી'ના એક પાત્રને કેન્દ્રમાં રાખીને એમણે 'ધમલા માળી' (૧૯૬૨) નામે રીંગો સંકલન કરેલું તથા તેમનાં નાટકોનું સંપાદન-પ્રકાશન (ભા. ૧, ૧૯૬૪; ભા. ૨, ૧૯૬૬; ભા. ૩, ૧૯૬૯) કરેલું.

વાર્તાકાર તરીકે પણ જ્યંતી દલાલ પ્રયોગનિષ્ઠ અને ઉત્તમ સર્જકશક્તિવાળા લેખક હતા. ૧૯૪૧થી ૧૯૬૮ સુધી વાર્તા-સર્જન કરી 'ઉત્તર' (૧૯૪૪), 'જૂજા' (૧૯૫૦), 'કચરોટમાં ગંગા' (૧૯૫૦), 'મૂકું કસોતિ' (૧૯૫૩), 'આ ઘેર, પેલે ઘેર' (૧૯૫૬), 'આડોપરખે' (૧૯૬૪) અને 'યુધિષ્ઠિર?' (૧૯૬૮) એ સાત સંગ્રહોમાં કુલ ૧૩૫ વાર્તાઓ એમણે આપી છે. ૧૯૬૩ સુધીની વાર્તાઓમાંથી ૨૪ વાર્તાઓ પસંદ કરીને એમણે પોતે

'ઈપત્' (૧૯૬૩) નામનો સંગ્રહ સંપાદિત કરેલો. આરંભમાં 'નિર્વાસિત' ઉપનામથી લખેલી વાર્તાઓમાં પણ પ્રયોગશીલતા દાખવનાર આ લેખકે એ પછી કથા-આલેખનના ને રચનારીતિના અનેકવિધ પ્રયોગો કર્યા. બાહ્ય ઘટનાની ચમત્કૃતિ પર મદારબાંધની વાર્તારીતિને બદલે મનાઃસૃષ્ટિમાં ગુજરાતી ઘટનાને અવલંબી કથા-નિરૂપણશૈલી, સંવેદનનાં વિવિધ પરિમાણોને ઉપસાવી આપનાં દૃશ્યકલ્પનોનું આલેખન, બોલચાલની સહજતાવાળી પણ અર્થ-સંતર્પક ને મામિક ભાષાને વિનિયોગ-એમની વાર્તાકલાના વિશેષા છે. વાર્તારચનાની વિવિધ ટેકનિકોની અજમાયશ છતાં એમની વાર્તાઓનું કેન્દ્ર અનુભૂતિની સચ્ચાઈ ને બૌદ્ધિક પ્રતીતિ હોઈને તથા એમની બહુસ્તરીય સમાજને ઓળખવાની ક્ષમતા ને વ્યક્તિના આંતરવિશ્વને પામવાની પટુતાને લીધે એમની સર્જકતાનું ફલક ઘણું વિશાળ હતું.

એમની બે નવલકથાઓ પૈકી પહેલી 'ધીમુ અને વિભા' (૧૯૪૩) બુદ્ધિનિષ્ઠ જીવનદૃષ્ટિવાળા નાયકના દ્વિધાત્મક આંતરસંવેદનને તથા નાયિકાના પ્રેમસમર્પણને, પ્રથમપુરુષ-કથનની પદ્ધતિએ નિરૂપતી કથાગ્રન્થ કથા છે. બીજી 'પાટરનો તીરથ' (૧૯૪૬) નિર્દય પોલીસદમનનો ભોગ બનેલા સમુદાયની મુખ્ય ઘટનાની ભીતરમાં માનવીય ને મમતાજન્ય સંવેદનને તથા સૂક્ષ્મ નૈતિક મૂલ્યો વચ્ચેની દ્વિધામાં પ્રગટ થતા સંકુલ જીવનરહસ્યને ઉપસાવી આપતી સુબદ્ધ ને પ્રભાવક કથા છે.

એમણે ૩૬ રંગભૂમિના જીવનની વાસ્તવિકતાને 'પગડીવાની પછીતેથી' (૧૯૪૦)માં અને અમદાવાદના મધ્યમવર્ગીય જીવનની વિષમતાને 'શહેરની ઘેરી' (૧૯૪૮)માં વાર્તાત્મક તેમ જ નિબંધાત્મક રોપાયિત્રોથી નિરૂપી આપ્યાં છે, તેનું ગદ્યચિત્રો લેખે તેમ દસ્તાવેજી ઘણું મૂલ્ય છે. 'બંદા' ઉપનામથી 'નવગુજરાત'માં, એમણે ગુજરાતના સર્વકીય-સામાજિક જીવનને કેન્દ્રમાં રાખીને કરેલાં ટૂંકાં વ્યક્તિચિત્રો ને લઘુલેખોના બે સંગ્રહો 'મનમાં આવી' (૧૯૬૧) અને 'તરાણીનો ઓથ મને ભારી' (૧૯૬૩)માં એમની ઉત્તમ કટાક્ષશક્તિનો પરિચય મળે છે.

નાટક અને રંગભૂમિના સ્વરૂપ ને ઈતિહાસને લગતા તથા નાટ્યકારો અને નાટ્યકૃતિઓ વિશે ૧૯૪૦થી લખાતા રહેલા એમના અનુભવમૂલક-અભ્યાસપૂર્ણ વિવેચનલેખો 'કાયા લાકડાની, માયા લૂગાડાની' (૧૯૬૩) તથા 'નાટક વિશે' (સં. અનિરૂઢ ગ્રન્થાવલોક, સંવેશ્યામ શર્મા, પ્રકાશ શાહ, ૧૯૭૪)માં ગ્રંથસ્વ થયા છે. એમના વાર્તાસંગ્રહોમાં પ્રસ્તાવનારૂપે, વાર્તાવિવેચનના લેખો પણ છે. દલાલનું આ નાટ્ય-વાર્તાવિવેચન એમાંની નિજી દૃષ્ટિથી ને સર્જકની લેસિયતથી થયેલી વિચારાણીથી જુદું તરી આવે છે.

એમની અભ્યાસી અનુવાદક તરીકેની કામગીરી પણ નોંધપાત્ર છે. જર્મોર્ન ઓરવેલની 'ધ એનિમલ ફાર્મ', ટોલ્સ્ટોયની 'વૉર એન્ડ પીસ', ચાર્લ્સ ડિકન્સની 'ગ્રેટ એક્સપેક્ટેશન્સ' એ નવલ-કથાઓના અનુવાદો અનુક્રમે 'પશુસળ્ય' (૧૯૪૭), 'યુદ્ધ અને શાંતિ' - ભા. ૧-૪ (૧૯૫૪-૫૬) અને 'આશા બહુલાંબી' (૧૯૬૪); તેમ જ ગ્રીક નાટ્યકાર એસ્કાઈલસનું નાટક 'એગેમેમ્નોન' (૧૯૬૩) તથા અન્ય નાટકો અને કેટલાંક જીવનચરિત્રો એમ કુલ

દલાલ જયંતીલાલ મણિલાલ - દલાલ યાસીન અહમદ

બેતાલીસ પુસ્તકોના અનુવાદ આપીને એમણે સાતત્યથી તેમ જ પૂરી થોવટ અને નિષ્કાંચી, જગતની ઉત્તમ સર્જનાત્મક કૃતિઓને ગુજરાતીભાષીઓ માટે સુલભ બનાવી છે.

ર.સા.

દલાલ જયંતીલાલ મણિલાલ, 'વ્યસન' (૨૮-૧૨-૧૯૩૧) :

નવલકથાકાર, જન્મ કપરવંજમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એસસી. સુપર ઈન્સ્ટ્રીજ, મુંબઈ સાથે સંલગ્ન.

'તસ્લી આંખા સૂકા હાક' (સાહુ પરીખ સાથે, ૧૯૬૬), 'યુનના સરવાળા' (સાહુ પરીખ સાથે, ૧૯૬૯) અને 'સુખના સૂરજ ઊગશે?' (૧૯૭૯) એમની નવલકથાઓ છે. 'આપનું' (૧૯૮૩) એમનું સંપાદન છે.

નિ.વા.

દલાલ જોશવાલ વાડીલાલ : નાટક 'શુદ્ધમાણી' (૧૯૦૬), નવલકથા 'પ્રેમકિશોરી' (બી. આ. ૧૯૦૧) તેમ જ 'ભાઈકુમાર' (૧૯૧૦), 'વનખાલા લાલખા' (૧૯૧૬), 'નરસિંહ મલતા', 'મોસાંબી', 'ચાલકકિયાસ', 'સતી દ્રોપદી' અને 'સતી લીલાવતી'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ ગદ્યાભાઈ નગીનદાસ : 'સાવિત્રીચરિત્ર' (૧૯૦૭) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ ડી. ડી. : 'ગુજરાતી વ્યાકરણ' (૧૯૮૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ દારાશા રુસ્તમજી : નવલકથા 'પોલ અને વર્તિતિયા'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ નટવરલાલ મ. : 'પુષ્ટિમાર્ગ અને ગુજરાતી સાપ્તર્શ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ નવોન ગોરધનદાસ : નવલકથાકાર. વિધવાવિવાહ અને આંતરજાતીય લગ્ન જેવા સામાજિક પ્રશ્નોની રજૂઆત કરતી આદર્શલક્ષી નવલકથા 'ફૂલિનો કલક' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

દલાલ પરિમલ રમણિકલાલ (૧૦-૧૦-૧૯૪૨) : વિવેચક. જન્મ ખજાલમાં. એમ.એ., એલ.એલ.એમ. બી. ડી. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

'સ્વીન્ડરનાથ ટાંગરનું તત્ત્વજ્ઞાન' (૧૯૮૧) એમના નામે છે.

ચં.ટા.

દલાલ ફેની, 'એકો', 'નિલુફર', 'જિન્દે રુદ્દ' : મુંબઈ વર્તમાનમાં કટારલેખક.

એમણે 'શજની બહેન' (૧૯૨૬) અને 'ધૂપછાંવ' (૧૯૨૮) જેવી નવલકથાઓ આપી છે. 'સરગતની સાંકળ', 'કમલ', 'લાલે ચમત', 'સોસપાના', 'ન્યાયદેવીનાં આંસુ', 'ગુલીસ્તાં હમારા', 'આશના', 'હિન્દી હિન્દી', 'હિસ માણિક', 'પન્થરની છાયામાં', 'બંકિનાર જમાના', 'સંજગનો ભાગ' જેવી એમની નવલકથાઓ હજી પ્રથમથી થવી બાકી છે. એમણે કેટલીક અનુદિત ટૂંકીવાર્તાઓ પણ આપી છે.

ચં.ટા.

દલાલ બાબુભાઈ મનમોહનદાસ : સામાજિક વાર્તા 'દુઃખી દીવાળી'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ ભગુભાઈ પ્રેમચંદ : 'તારા, વૌઠળી કપનિવારણ નાટક' (૧૯૮૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ ભારતી રમાણલાલ, 'શૈલજ દેસાઈ' (૨૧-૧૧-૧૯૪૦) :

વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૫૭માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૧માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી ભાષાવિજ્ઞાનમાં એમ.એ. ૧૯૭૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૭૮થી મ. સ. યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં અધ્યાપક.

એમનો ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'આંખા' (૧૯૭૨) આંખાને વિષય બનાવતી ત્રણ વાર્તાઓ દ્વારા સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધ પર કેન્દ્રિત છે. બીજા સંગ્રહ 'એક નામે સુજાતા' (૧૯૮૨)માં 'આંખા'ની ત્રણ વાર્તાઓ સહિત ૧૯ વાર્તાઓ સંગ્રહીત છે. માટા ભાગની વાર્તાઓ સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધની સૂક્ષ્મ-સંકુલ જાળના ભિન્નભિન્ન તંતુઓને અનાવૃત્ત કરવા યત્ન કરે છે. 'એક દિવસ' (૧૯૭૨) એ નાપિકાની એક દિવસની સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ ઘટનાઓને અભિવ્યક્ત કરતી લઘુનવલ છે.

એમના મહાનિબંધ 'કથાસાહિત્યનું વિવેચન' (૧૯૭૫)માં ગુજરાતી નવલકથાસાહિત્યની પ્રતિનિધિરૂપ વિશિષ્ટ કૃતિઓનાં વિવેચનોના સંદર્ભમાં કથાસાહિત્યના વિવેચનની કેટલીક પાયાની સમસ્યાઓની તપાસ કરવાનો પ્રયાસ છે. 'નંતરજન' (૧૯૭૬) આલ્બેર કામૂની નવલકથા 'આઉટસાઈડર'ના સુવાચ્ય અનુવાદ છે.

પ્ર.ખ.

દલાલ મગનલાલ કેવળરામ : પદ, ગરબી, ગઝલ, મુક્તક અને કથાકાવ્ય-સ્વરૂપોમાં રચાયેલાં પંચાણુ ઊર્મિકાવ્યોનો ચાર વિભાગ ધરાવતો કાવ્યસંગ્રહ 'મગ્નમંથનમાળા' (પુનર્મુદ્રણ, ૧૯૪૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ મનમોહનદાસ દલપતરામ : 'મહાનુભાવી ભક્તકવિ શ્રી દયારામભાઈને કેમ આવલોકયા?' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ માલતી : પ્રવાસકથા 'ચાલો કેદાર બઢરીનાથ' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દલાલ યાસીન અહમદ (૯-૧-૧૯૪૪) : નિબંધલેખક, પત્રકાર. જન્મ ઉપલેટા (સોસાણ)માં. ૧૯૬૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૬માં બી.એ. ૧૯૬૮માં એમ.એ. ૧૯૭૫માં એલ.એલ.બી. ૧૯૮૧માં પીએચ.ડી. ઉપલેટા અને પોરબંદરની કૅલેજોમાં ભાષા-શિક્ષણ અને એ પછી ૧૯૭૩થી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાં પત્રકારત્વનું અધ્યાપન. ગ્રંથ-સૂચિ-સામયિક 'સંદર્ભ'નું સંપાદન. એમણે 'વપ બંગલા દેસ' (૧૯૭૬) અનુવચન આપી છે.

‘ખિનસાંપ્રદાયિકતા શું છે?’ (૧૯૭૧), ‘ખિનસાંપ્રદાયિકતા અને મુસ્લીમ માનસ’ (૧૯૭૩) ‘રિપોર્ટિંગના સિદ્ધાંતો’ (૧૯૭૭), ‘જનસંપર્ક અને જાહેરાતખર’ (૧૯૭૭), ‘લેખ લખવાની કળા’ (૧૯૮૦), ‘અખબારનું અવલોકન’ (૧૯૮૧), ‘અનામત આંદોલન અને આખબાર’ (૧૯૮૨) વગેરે એમનાં પત્રકારત્વની નીપજરૂપ પુસ્તકો છે. ‘ફબરૂ’ (૧૯૭૯) એ મુલાકાતોનો સંચય છે; તે ‘ફિસ્મદર્શન’ (૧૯૮૪) સો વર્ષના ભારતીય ફિસ્મઉદ્ઘોગને અવલોકતો ગ્રંથ છે. ‘ગુરુબાચ મિ. અપૂર્વ’ (૧૯૭૯) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે. એમણે ‘અ ક્રિટિકલ સ્ટડી ઓફ ગુજરાતી પ્રેસ’ નામે અંગ્રેજી પુસ્તક પણ લખ્યું છે.

ર.ર.દ.

દલાલ રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ, ‘મસ્નાન ફકીર’ (૨૯૯-૧૯૦૮):

બાળસાહિત્યકાર. જન્મ સંદેશમાં. વતન અંકલેશ્વર. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અંકલેશ્વરમાં, ઉચ્ચશિક્ષણ સુરત અને મુંબઈમાં. અસહકારની લડતને કારણે ઈન્દરથી અભ્યાસ છોડી વેપારમાં જોડાયા. ગણિત, વિજ્ઞાન, સાહિત્ય, વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને રમત-ગમત એમના રસના વિષયો.

એમણે ‘બાળકોની રમતો’ (૧૯૩૪), ‘ફળકથા’ - ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૩૫-૧૯૩૬), ‘ગબા ગાંધી’ જેવી બાળાપરોગી પુસ્તિકાઓ લખી છે.

શા.ત્રિ.

દલાલ રમણિકલાલ જયચંદભાઈ, ‘પરિમલ’, ‘પ્રાણયજ્ઞયોતિ’

(૧૪-૧૦-૧૯૦૧, ૧૭-૧૨-૧૯૮૬): નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, સંપાદક. જન્મ કપડવંજ નાણુકાના કાકાખરમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદમાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૩માં ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદથી ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૮માં પૂના લૉ કૉલેજમાંથી અંતિમ એલ.એલ.બી.ની પરીક્ષા. ૧૯૨૯થી અમદાવાદમાં વકીલાત. અમદાવાદમાં અવસાન.

‘અંગાર’ (૧૯૩૩), ‘નારીહૃદય’ (૧૯૩૫), ‘સુવાણી’ (૧૯૪૧), ‘જ્યોતિસ્ના’ (૧૯૪૪), ‘તપોવન’ (૧૯૬૮), ‘અનુપમ’ (૧૯૮૧) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. ‘પુખ્યાંજલિ’ (૧૯૨૯), ‘ધૂમશિખા’ (૧૯૩૧), ‘ભડકા’ (૧૯૩૫) વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘પ્રતિજ્ઞા’ (૧૯૩૨), ‘રાજની રાણી’ (૧૯૩૮), ‘રાજકીય ઘડસનો’ (૧૯૭૪) એમનાં નાટકો છે.

એમણે ‘જયોત્સ્ના’ (૧૯૩૮), ‘સ્વામી વિવેકાનંદ’ (૧૯૬૪) જેવાં ચરિત્રો આલેખ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે ૧૯૭૭માં વિશાખ્યાત વિભૂતિઓ, વૈજ્ઞાનિકો, પદ્યપ્રદર્શકો, યુદ્ધવીરો, કલાકારો, પ્રવાસીઓની પરિચયાત્મક શ્રાણી આપી છે. કવિ ચિત્રકાર કૃષ્ણચંદભાઈ ઝવેરદાસ શાહનાં અનેક પુસ્તકો એમણે સંપાદિત કર્યાં છે. ‘નાગાનંદ’ (૧૯૨૭) જેવો સંસ્કૃતનાટકનો અનુવાદ પણ એમણે આપ્યો છે.

ચં.ત્રે.

દલાલ રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ (૧૨-૧-૧૮૮૩, ૧૧-૧૧-૧૯૬૨):

નવલકથાકાર. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં.

૧૮૯૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૨માં વડોદરા કૉલેજમાંથી બાથોલોજી વિષય સાથે બી.એ. સરકારના મુંબઈ ખાતેના સચિવાલયમાં છ માસ કામગીરી પછી શિક્ષણનો વ્યવસાય. ત્યારબાદ ઍન્કમાં નોકરી. છેલ્લે શેરબજારમાં. શેરબજારના ઉપપ્રમુખ અને પ્રમુખ. મુંબઈમાં અવસાન.

‘વિપિન’ (૧૯૧૦) એ પૂર્વ-પશ્ચિમનો સંસ્કારસંઘર્ષ નિરૂપતી એમની સામાજિક નવલકથા છે, તે ‘મોગલસંઘા’ (૧૯૨૦) મોગલ સલ્તનતનો આસ્ત નિરૂપતી ઐતિહાસિક નવલકથા છે.

નિ.વે.

દલાલ વિઠ્ઠલ રાજરામ : ‘ગુજરાતી શબ્દાર્થસંગ્રહ’ : ૧ (૧૮૮૫) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દલાલ શાપુરજી ફરામજી : ‘પુનરલ્કન ગાયણ સંગ્રહ’ (૧૮૭૧) ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દલાલ સુધીર રામપ્રસાદ (૨૩-૧૨-૧૯૩૩): વાર્તાકાર, પ્રવાસ-કથાલેખક. જન્મસ્થળ અમદાવાદ. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ શિશુવિહાર તથા સી. એન. વિદ્યાવિહાર, અમદાવાદમાં. ૧૯૫૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૪માં કેમિસ્ટ્રી-ફિઝિક્સ વિષયો સાથે બી.એસસી. ૧૯૫૪-૧૯૫૬ દરમિયાન મૅચિસ્ટર યુનિવર્સિટીમાં ટેકસ્ટાઈલ ટેકનોલોજીનો અભ્યાસ. અન્યારે શ્રી અંબિકા મિલ્સ, અમદાવાદમાં જનરલ મેનેજર.

પરંપરાની સાથે સંકલિત વિવિધ વિષયો અને નાજગીભરી નિરાળી નિરૂપણરીતિ ધરાવતી એમની વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘વ્હાઈટ હોર્સ’ (૧૯૭૦) નોંધપાત્ર છે. આ ઉપરાંત એમણે જ્ઞાન-ગંગોત્રી ગ્રંથશ્રોણીના ‘લલિતકલા દર્શન’ : ૧ નામના ૧૮મા ગ્રંથમાં વિદેશી ચલચિત્રોનો ઈતિહાસ આલેખવા સાથે ભારતીય સિનેમા વિશેના લેખો પણ લખ્યા છે.

ર.ર.દ.

દલાલ સુરેશ પુરુષોત્તમદાસ, ‘અરવિદ મુનશી’, ‘કિરાત વકીલ’, ‘નુપાર પટેલ’, ‘રચિત શાહ’ (૧૧-૧૦-૧૯૩૨): કવિ, નિબંધકાર, બાળસાહિત્યકાર, સંપાદક. જન્મ થાણામાં. ૧૯૪૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૩માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૫માં એમ.એ. ૧૯૬૯માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૬માં મુંબઈની કે. સી. સાયન્સ કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ત્યારબાદ ૧૯૬૦થી ૧૯૬૪ સુધી એચ. આર. કૉલેજ ઓવ કોમર્સમાં, ૧૯૬૪થી ૧૯૭૩ સુધી કે. જે. સોમયા કૉલેજમાં અને ૧૯૭૩ થી અદ્યપર્યંત એસ. એન. ડી. ટી. વિમેન્સ યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતીના અધ્યક્ષ. ‘કવિતા’ માસિકના સંપાદક. ૧૯૮૩ નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

‘એકાન્ત’ (૧૯૬૬), ‘નારીખનું ઘર’ (૧૯૭૧), ‘અસ્તિત્વ’ (૧૯૭૩), ‘નામ લખી દઉં’ (૧૯૭૫), ‘દસ્તાવેજ’ (૧૯૭૭), ‘સિમ્ફની’ (૧૯૭૭), ‘સોમાંચ’ (૧૯૭૮), ‘સાતત્ય’ (૧૯૭૮), ‘પિરામિડ’ (૧૯૭૯), ‘રિયાઝ’ (૧૯૭૯), ‘વિસંગતિ’ (૧૯૮૦), ‘સ્કાઈસ્ક્રેપર’ (૧૯૮૦), ‘ઘરઝુરાણો’ (૧૯૮૧), ‘એક અનામી

નદી' (૧૯૮૨), 'ઘટના' (૧૯૮૪), 'રાધા શોધે મારપિચ્છ' (૧૯૮૪), 'કોઈ રસ્તાની ધારે ધારે' (૧૯૮૫) અને 'પવનના અશ્વ' (૧૯૮૭) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. એમાંનાં કેટલાંક નોંધપાત્ર ગીતો એ એમનું મહત્વનું પ્રદાન છે. આ સંગ્રહોની રચનાઓને 'કાવ્યસૃષ્ટિ' (૧૯૮૬) નામક સંકલનગ્રંથમાં સમાવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. 'ઈંદ્રાકિકટ્ટા' (૧૯૬૧), 'ધંજીમસ્તી' (૧૯૬૩), 'અલકચલાણી' (૧૯૬૪), 'દિગાદોળી' (૧૯૭૧), 'છાકમ છત્રો' (૧૯૭૭), 'બિન્દાસ' (૧૯૮૦) વગેરે એમના બાળકાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'પિત્રકુશલ' (૧૯૭૮) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે. એમણે કેટલીક બાળવાર્તાઓ પણ આપી છે. એમના નિર્બંધસંગ્રહોમાં 'મારી બારીએથી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૭૫), 'સમી સાંજના શમિયાણામાં' (૧૯૮૧), 'ભૂરા આકાશની આશા' (૧૯૮૨), 'મોજાને ચીંધવાં સહેલાં નથી' (૧૯૮૪), 'અમને તડકો આપો' (૧૯૮૭) વગેરે મુખ્ય છે.

વિવેચનમાં આ લેખક મુખ્યત્વે મુખ્ય આસ્વાદક રહ્યા છે. 'અપેક્ષા' (૧૯૫૮), 'પ્રક્રિયા' (૧૯૮૧), 'સમાગમ' (૧૯૮૨), 'ઈમ્પ્રેશનિસ્ટ' (૧૯૮૪), 'કવિપરિચય' (૧૯૮૬) અને 'કવિતાની બારીએથી' (૧૯૮૭) એમના વિવેચનગ્રંથો છે.

સંપાદક તરીકેની એમની કામગીરી વિશિષ્ટ છે. કાન્ત વિષયક 'ઉપહાર' (૧૯૫૭), ઉમાશંકર વિષયક 'કવિનો શબ્દ' (૧૯૫૮) સુન્દરમ્ વિષયક 'તપોવન' (૧૯૫૯), વેણીભાઈ પુરોહિત અને બાલમુકુન્દ દવે વિષયક 'સદાસ' (૧૯૭૫), જ્યંત પાઠક વિષયક 'વગડાનો શાસ' (૧૯૭૮), મકરંદ દવે વિષયક 'અમલપિયાણી' (૧૯૮૦) વગેરે એમના સંપાદનગ્રંથો છે.

એમના અનુવાદોમાં નેચેનિયલ લોર્ડેનની નવલકથાનું ભાષાંતર 'ચંદનીની લૂ' (૧૯૬૭) ઉપરાંત 'મરાઠી કવિતા' (૧૯૭૭) અને 'ત્રિસત' (૧૯૮૫) ધ્યાનપાત્ર છે. આ ઉપરાંત મુલાકાત-આધારિત તેમ જ બ્રાજકિશોરસાહિત્યનાં અન્ય પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

સ.ગ્યા.

દલોયા બટુક ડાહ્યાલાલ, 'સ્વયંભૂ' (૩-૯-૧૯૩૭): જન્મસ્થળ અને વતન વડવાણ (જિ. સુરેન્દ્રનગર). ૧૯૬૧માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૪માં એમ.એ. ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં પ્રાધ્યાપક.

'જિ વિવેચનો' (૧૯૭૧), મધ્યકાલીન તથા અર્વાચીન કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ વિશેના વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ 'સંચિત' (૧૯૭૭) અને 'સંચિત્' (૧૯૮૭) તથા છંદનો પ્રારંભિક પરિચય આપતી પુસ્તિકા 'કાવ્યમાં છંદ' (૧૯૮૦) એમના નામે છે.

નિ.વો.

દવાવાળા સતીશ, 'નકાજ' (૧૬-૯-૧૯૪૮): કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. બી.કેમ. સુવીનો અભ્યાસ.

'ગુજન' એમનો ગદ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

દવે અનોપકુમાર પુરુષોત્તમ: પદ્યકૃતિ 'અનુપમ ગીતાવલી' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

કો.પ્ર.

દવે અરવિંદ પ્રભાશંકર (૨૯-૪-૧૯૩૦): બ્રાજસાહિત્યલેખક.

જન્મ જામનગરમાં. ૧૯૫૬માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૩માં અંગ્રેજી સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એ બ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૮થી એસ. પી. જીન આટ્સર્સએન્ડ કોમર્સ કોલેજ, ધ્રાંગધ્રામાં પ્રાધ્યાપક.

'ગદા ડંડાસી' (૧૯૮૫) અને 'શાંતિના દસ્તાવેજ' (૧૯૮૬) એમની બ્રાજનવલો છે. 'બાલસાહિત્યસંગોષ્ટિ' એમનું બાલસાહિત્ય-વિવેચનનું પુસ્તક છે. આ સિવાય પણ એમના નામે ઘણાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

દવે અવનિતકુમાર જયદેવરામ / અવનિત દવે, 'મોલિક'

(૪-૧૨-૧૯૩૮): કવિ, વિવેચક. જન્મ પંચમલાલ જિજ્ઞાના મહેલોલમાં. ૧૯૫૪માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં રૂઢિયા કોલેજ, મુંબઈથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૮-૧૯૬૩ દરમિયાન મુંબઈ અને અન્યત્ર લાઈસેન્સીઓમાં શિક્ષક. પછી પત્રકાર.

'જનશક્તિ' દૈનિકના ઉપનંત્રી. ૧૯૬૪-૧૯૬૬ દરમિયાન પરિચય દૂરસ્તનાં પ્રકાશનો 'ગ્રંથ' સામયિક અને પરિચયપુસ્તિકાઓના સહાયક સંપાદક. ૧૯૬૬થી મુંબઈ ખાતેની સોવિયત કોન્સુલેટ કચેરીમાં સંપાદક. અત્યારે ગુજરાત સરકારના માહિતી ખાતામાં.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'આકાન્ત' (૧૯૮૧) અને નાટ્યસંગ્રહ 'આગની પેલે પાર ચૂરજનો ઉઘાડ' (૧૯૮૨) આપ્યા છે. 'મુન્શી પ્રેમચંદ: લિઝ લાઈફ એન્ડ લિટરરી હેરિટેજ' (૧૯૮૦) જીવન-ચરિત્ર છે.

'નિર્ધયન' (૧૯૮૨) અને 'નિવેશ' (૧૯૮૩) એમના વિવેચન-સંગ્રહો છે. 'ગીતવીણિકા' (૧૯૮૩)માં ગીતો વિશે આસ્વાદલેખો છે.

'અર્પણોની દુનિયામાં' (૧૯૮૨), 'આયાણુ' (૧૯૮૩) એમનાં સંપાદનો છે; તેા 'લેનિન: જીવન અને કાર્ય' (૧૯૭૮), 'જાહેર જાહેર સહ' (૧૯૮૦) અને 'આશનાઈ' (૧૯૮૧) એમના અનુવાદો છે.

ચં.ટો.

દવે અંબાશંકર નુલસીદાસ: ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિ 'લોલા પાને શાંતિનંત્ર' (૧૯૧૯) ના કર્તા.

કો.પ્ર.

દવે અંબાશંકર પુરુષોત્તમદાસ: નાટકકાર. એમની પાંચ પ્રવેશનો નાટિકા 'બોલા ભીલનું ફારસ' (૧૯૮૪)માં વ્યભિચારિણી પત્નીના પ્રેમપ્રબંધનું નિરૂપણ છે. 'સદાચારસંગ્રહ અને શેઠશેઠાણીનો ઝગડો' (૧૯૮૪)માં સદાચાર અંગેના નીતિનિયમો, કેટલીક દેશી દવાઓનો પરિચય અને ઉપયોગ તથા અંતમાં કર્કશા પત્ની અને સદાચારી પતિ વચ્ચે થયેલા વિજવાદનું પદ્યાત્મક નિરૂપણ છે.

નિ.વો.

દવે ઈશ્ચારામ: નવલિકાસંગ્રહ 'પડાણપા' ના કર્તા.

નિ.વો.

દવે ઈન્દુકુમાર છગનલાલ, 'ર.લ.વે.', 'કર્મલેશ ગુમ' (૧૦-૧-૧૯૧૧): નાટકકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૩૩માં બી.એસસી. ૧૯૩૫માં એલ.એલ.બી. ૧૯૩૬થી ભાવનગરમાં વકીલાત.

‘નિર્ભયાદર્શી’ (૧૯૩૮) ઉપરાંત એકાંકીસંગ્રહ ‘સાયું લગ્ન અને ઓજાં નાટકો’ (૧૯૬૪) એમના નામે છે.

પા.માં.

દવે ઈન્દ્રવદન કાશીનાથ (૮-૧૦-૧૯૨૨, ૨૧-૬-૧૯૭૬):

વિવેચક, સંપાદક. ૧૨મ શાંકરામાં. વતન અમદાવાદ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ શહેરા અને અમદાવાદમાં. ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૧માં બી.એ. ૧૯૪૭માં એમ.એ. ૧૯૫૮માં પીએચ.ડી. ૧૯૪૭થી ૧૯૭૬ સુધી વિવિધ કોલેજોમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. છેલ્લે ૧૨મુખરમાં આચાર્ય. ભરૂચમાં અવસાન.

વિવેચનસંગ્રહ ‘ઉપાસના’ (૧૯૭૧) અને શાંકરપ્રબંધ ‘કલાપી — એક અધ્યયન’ (૧૯૬૯) એમના નામે છે.

આ ઉપરાંત ‘કલાપીનો કેકરવ’ (૧૯૫૯), ‘અભિમન્યુ આખ્યાન’ (૧૯૬૭), ‘સુદામાચરિત’ (૧૯૬૭), ‘કાશ્મીરનો પ્રવાસ’ (૧૯૭૦), ‘કલાપીના ચાર સંવાદો’ (૧૯૭૧), ‘ગ્રંથ અને ગ્રંથકર’: ૧૦ (શ્રીરુભાઈ ઠાકર સાથે, ૧૯૫૨) જેવાં સંપાદનો પણ એમણે આપ્યાં છે.

પા.માં.

દવે ઈન્દ્રવદન રતિલાલ, ‘સત્યવ્રત’ (૨૧-૯-૧૯૨૧): વિવેચક, સંપાદક. ૧૨મ પાણિયાદ (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૩૯માં ઓટાદ લાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૪૩માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૪૫માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૩માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૪૫ના પ્રથમ સત્ર દરમિયાન જૂનાગઢની બહાઉદ્દીન કોલેજમાં અધ્યાપન. ત્યારબાદ ૧૯૪૫થી ૧૯૪૭ સુધી ‘કૂલચાખ’ (રાણપુર) અને પછી ‘પ્રજાબંધુ’ (અમદાવાદ)ના સહભાગી. ૧૯૪૭થી ૧૯૫૧ સુધી અમદાવાદની એલ.ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૫૨થી ૧૯૫૩ સુધી સૌરાષ્ટ્ર સભ્યમાં આસિસ્ટન્ટ ડાયરેક્ટર ઓફ ઈન્ફર્મેશન. ૧૯૫૩થી ૧૯૬૯ સુધી ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં અને ૧૯૬૯થી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૮૧માં નિવૃત્ત.

‘૧૯૫૯નું ગ્રંથસ્થ વાઙ્મય’ (૧૯૫૯), ‘ટૂંકીવાર્તા: શિલ્પ અને સર્જન’ (૧૯૬૭), ‘સાહિત્યગોષ્ઠિ’ (૧૯૭૧), ‘સરસ્વતીને તીરે તીરે’ (૧૯૭૬) અને ‘અનુભાવના’ (૧૯૮૨) એમના વિવેચન-ગ્રંથો છે. ‘દક્ષિણ ભારતના સૌરાષ્ટ્રીઓ’ (૧૯૫૫), ‘કવિ ન્દાનાલાલનાં ભાવપ્રધાન નાટકો-એક અધ્યયન’ (૧૯૬૩) અને ‘ચારણી સાહિત્ય: આપણા સમુદાય સાંસ્કૃતિક વારસો’ (૧૯૮૨) એમના સંશોધનગ્રંથો છે. એમણે બહુધા સાહિત્યસ્વરૂપ-સિદ્ધાંતવિચારણા, કૃતિ અને કર્તાનું સમગ્રવલ્લી મૂલ્યાંકન કરતા લેખો લખ્યા છે.

‘સુદામાચરિત’ (૧૯૫૧), ‘ચન્દ્રદાસાખ્યાન’ (૧૯૬૧), ‘કુંવર-બાઈનું મામેરું’ (૧૯૬૪), ‘આદિકવિની આર્પવાણી’ (૧૯૭૩), ‘મહેકવો કસુંબીનો રંગ’ (૧૯૭૪), ‘પ્રભાનંદ પદાવલિ’ (૧૯૭૯) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત ‘રવિ-દ્યુતિ’ (૧૯૮૦)માં એમણે રવિશંકર જાપીના લેખો સંપાદિત કર્યા છે. ‘વેપલ્લવધર્મ: ઉદ્ભવ અને વિકાસ’ (૧૯૮૧) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

બ.જ.

દવે ઉગરશ્વર ભગવાન: પદ્યકૃતિ ‘દેવી કોપી’ (૧૯૯૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દવે ઉપેન્દ્રપ્રસાદ નટવરલાલ (૨૯-૧૦-૧૯૪૫): કવિ, નવલકથા-કાર. ૧૨મ રૂપાલ (જિ. ગાંધીનગર)માં. ૧૯૬૧ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫ માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૭ માં ગુજરાતી-ભાષાવિજ્ઞાનમાં એમ.એ. અત્યારે કવિશ્રી ઓટાદકર કોલેજ, ઓટાદમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

ભક્તિગીતોનો સંગ્રહ ‘સ્મૃતિ’ (૧૯૬૫) અને નવલકથા ‘હું જ મારો અંતરાય’ (૧૯૭૧) એમનાં પુસ્તકો છે.

લ.પ્ર.

દવે કનુભાઈન ગણપતરામ (૧૯૨૨, ૬-૧-૧૯૨૨): કવિ, અનુવાદક. ૧૨મ સ્વયં કરનાળી (જિ. વડોદરા). પ્રાથમિક શિક્ષણ પેટલાદની કન્યાશાળામાં. ચાર વેરણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૧૭-૧૯૧૮ દરમિયાન અનુક્રમે પાટણ મહિલા સમાજ તથા સુરત સ્ત્રી સમાજનાં મંત્રી. ૧૯૨૦માં સત્યાગ્રહની ચળવળમાં. કોલ્લાપુરમાં અવસાન.

શૈશવ અને શાળાજીવનનાં તથા દાંપત્ય અને સાહિત્યજીવનનાં સ્મરણોના નોંધનો સંચય ‘મારી જીવનસ્મૃતિ’ (મરણોત્તર, ૧૯૩૮) તથા રાષ્ટ્રભાવના, ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, લગ્નભાવના, શિક્ષણ, સાહિત્ય, કલા અને વિજ્ઞાન જેવા વિષયો પરના ધિતનાત્મક વિચારોને નિરૂપતાં લખાણોનો સંચય ‘નોંધોથી સંવેદનસંહિતા’ (૧૯૩૮) એમના નામે છે. એમણે હિન્દીમાંથી રવીન્દ્રનાથ કૃત ‘ગીતાંજલિ’ના, ન્દાનાલાલની પ્રસ્તાવના સાથેના અનુવાદ ૧૯૨૦માં પ્રગટ કર્યા છે.

ર.ર.દ.

દવે કનેયાલાલ ભાઈશંકર (૨૫-૧-૧૯૦૭, ૧૫-૭-૧૯૬૯):

સંપાદક. વતન રાણુજ (ના. પાટણ). પ્રાથમિક છ વેરણ સુધીનો અભ્યાસ પાટણમાં કર્યા બાદ કાશીની સરકારી કોલેજની ‘મધ્યમા’ પરીક્ષા પસાર કરી. દ્વારકા શાસ્ત્રપીઠના શ્રી શંકરાચાર્ય તરફથી ‘કર્મકાંડ વિશારદ’ની પદવી. સંશોધન, પુરાતત્ત્વ, ઈતિહાસમાં ઊંડો રસ. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક. વ્યવસાયે કર્મકાંડી.

એમણે સંપાદિત અનુવાદ ‘સરસ્વતીપુરાણ’ (૧૯૪૦) ઉપરાંત ‘ગુજરાતનું મૂર્તિવિધાન’, ‘સિદ્ધસર સદસ્યવિજનો ઈતિહાસ’ (૧૯૩૫) અને ‘વડનગર’ (૧૯૩૭) જેવા ગ્રંથો આપ્યા છે.

કો.ગ્ર.

દવે કવિલપ્રસાદ મહાસુખરામ: પદ્યકૃતિ ‘રાષ્ટ્રનો રાણનાદ’ (૧૯૩૦) તેમ જ ચરિત્રકૃતિ ‘ભગવતસિદ્ધ કોણુ?’ (૧૯૩૧)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દવે કાવિદાસ રતનજી: શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના ચારભૂતતત્ત્વને પદ્યમાં રજૂ કરતી કૃતિ ‘અષ્ટાદશશ્લોકી ગીતા’ (૧૯૨૧) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દવે કાશીશંકર મૂળશંકર: કવિ, ચરિત્રલેખક. મુખ્યત્વે દલપતરામ અને નર્મદ વિશે જ લખતા રહેલા એમણે વિવિધ સંસ્કૃત છંદોમાં

દવે ગણપતરામ ભાણજી — દવે જ્યંતીલાલ નુલસીરામ

૨૨૮ કડીનું 'નર્મદવિરહ'(૧૮૯૬), એમની દલપતભક્તિ અને કવિત્વશક્તિનો પરિચય કરાવતું 'દલપતવિરહ'(૧૮૯૮) અને દલપતરામની કવિપ્રતિભાનું આત્મીયક ને એમના સમાજસુધારક તરીકેના સામર્થ્યનું પ્રામાણિક નિરૂપણ કરતું તેમના પરનું મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રથમ ચરિત્ર 'દલપતરામ'(૧૯૨૧) જેવાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'બાલોચિત્ર પ્રાતઃપ્રાર્થના'(૧૯૮૪), ઈશ્વરભક્તિ, પિતૃભક્તિ, સૃષ્ટિસૌંદર્ય, શિક્ષણનું મહત્ત્વ, નીતિ-આચાર અને સંસારસુધારણા જેવા વિષયોને નિરૂપતી ગરબીઓનો સંગ્રહ 'ગુજરાતી ગરબાવળી'(૧૯૦૨) તેમ જ 'બાલગીતમાળા'(૧૯૧૦) નામની કૃતિઓ પણ એમણે આપી છે.

૨૨.૬.

દવે ગણપતરામ ભાણજી : પદ્યકૃતિ 'વિધવાવિલાપ'(૧૮૭૩)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે ગૌરીશંકર દયારામ : બોધપ્રધાન ગદ્યપદ્યમિશ્ર કૃતિઓ 'સંસારબોધક વિનાર'(૧૮૯૨) અને 'નિરર્થક સ્વાર્થી સંસાર'(૧૮૯૭)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે ચંદ્રકાન્ત નવલશંકર, 'કે. ચન્દ્રનાથ'(૧૭-૮-૧૯૩૫) : વાર્તાકાર. જન્મ જાણિયા (જિ. જામનગર)માં. ૧૯૫૪ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૦માં દિન્દો-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં દિન્દો-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૦માં બી.એડ. હાલ જામનગરમાં શિક્ષક.

એમના 'શ્વેતરંખા'(૧૯૬૫) તથા 'ઝાલનું રમકડું'(૧૯૭૯) નામના બે નવવિકાસંગ્રહો પ્રકાશિત થયા છે.

હ.ત્રિ.

દવે ચંદ્રકાન્ત સી. : ભજનસંગ્રહ 'શ્રી શ્યામશુદર ભજનમાળા'(૧૯૬૨)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે ચંદ્રિકા : પદ્યકૃતિ 'ગુણસુંદરીના રાસ'(જયમનગૌરી પાઠકજી સાથે, ૧૯૩૧)નાં કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે ચંપકરામ દુર્લાભરામ : રાજા વિક્રમ અને વૈતાળની કથાને ગદ્યમાં રજૂ કરતી કૃતિ 'વૈતાળપત્નીસી'(બી.આ. ૧૯૯૦)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે ચીમનભાઈ : રવીન્દ્રનાથ અને જિજ્ઞાસની અસર ઝીલતી, પ્રકૃતિ, પ્રેમ અને પ્રભુ વિષયક સિત્તેર કાવ્યરચનાઓ ધરાવતા ગદ્યકાવ્યસંગ્રહ 'પ્રભુની ખારી ઝીવામાં'(૧૯૬૭)ના કર્તા.

પા.માં.

દવે યુનીલાલ દેવશંકર : ક્યાત્મક ગદ્યપુસ્તકાઓ 'સ્રી-કર્તવ્ય'(૧૯૧૦) અને 'પ્રવીણ-સુલક્ષણા યાને દંપતિ ખ્યાર'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે જનક હરિલાલ (૧૪-૬-૧૯૩૦) : નાટ્યલેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૫૦માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૩માં વડોદરાથી નાટ્ય-સાહિત્યમાં એમ.મ્યુઝ. વિવિધ જગ્યાએ નાટ્યવિભાગમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૪થી ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાં નાટ્ય-વિભાગના વડા. મેન્ટેસરી શિક્ષણપદ્ધતિનો અભ્યાસ. પ્રૌઢશિક્ષણ-બાળશિક્ષણનું કાર્ય. ભવાઈ વેશ્યાનું લેખન.

એમણે 'બાળ ઊંમિકાવ્યો'(૧૯૬૬), નાટક 'દેહનો દુશ્મન'(૧૯૮૦), છ વેશ્યા અને ભવાઈ પરના નિબંધ સહિત બે વેશ્યાના સંગ્રહ 'રંગભવાઈ'(૧૯૮૫) તથા અનુવાદગ્રંથ 'નટનું પ્રશિક્ષણ'(૧૯૮૫) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

પા.માં.

દવે જનકશંકર મનુશંકર : 'હિંદીના વિકાસમાં ગુજરાતીઓનો ફાળો'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દવે જ્યંતીકૃષ્ણ હ. (૩૧-૮-૧૯૦૯) : પ્રવાસલેખક. જન્મસ્થળ સુરત. એમ.એ., એલ.એલ.બી. સંસ્કૃત તેમ જ ધર્મશાસ્ત્રના વિદ્વાન હોવાથી હિન્દુ લોના અગ્રગણ્ય વકીલ. વાંસવાડા સ્ટેટના ભૂતપૂર્વ ચીફ જસ્ટિસ. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના બારેક વર્ષ મંત્રી. ભારતીય વિદ્યાભવનના માનદ ડિરેક્ટર. 'ભારતીય વિદ્યા', 'ભારતી', 'સંવિદ' વગેરે સામયિકોના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર. ૧૯૭૦-માં ધર્મ અને શાંતિ અંગે જાપાનમાં યોજાયેલી વિશ્વ પરિષદમાં ભવન્સના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી.

હિંદનાં ઐતિહાસિક સ્થળોને વર્ણવતું પ્રવાસપુસ્તક 'અમર ભારત'-ભા. ૧-૨-૩ ઉપરાંત 'ગુજરાતી સાહિત્ય સુવર્ણમહોત્સવ', 'અર્વાચીન સારસ્વતપ્રવાહ', 'વ્યવહારપ્રકાશ', 'શકેતસંગ્રહ' જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો એમના નામે છે.

કો.બ્ર.

દવે જ્યંતીલાલ છગનલાલ, 'સહદેવ જોશી', 'સારંગેપાણિ'(૨૨-૫-૧૯૨૬) : કવિ, ભાષાવિદ. વનન વક્રલાલ (જિ. સુરેન્દ્રનગર). ૧૯૬૦માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૨માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૨થી ૧૯૭૨ સુધી મોડાસાની આર્ટ્સ કોલેજમાં, ૧૯૭૨-૭૩માં સુરેન્દ્રનગરની મહિલા કોલેજમાં અને ૧૯૭૩થી લીબ્રેરીની આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતી વિષયના પ્રાધ્યાપક અને અધ્યક્ષ.

એમના 'અંગલિ'(૧૯૪૪) સંગ્રહનાં કાવ્યોમાં ગાંધીયુગના કવિઓનો પ્રભાવ વિશેષ જોવા મળે છે. 'શરણધાન'(૧૯૬૭) એ એમનું રેડિયો રૂપક છે. 'વાગ્ વિવેક'(૧૯૬૬) અને 'સંગ્રહિ'(૧૯૬૮) એ એમનાં લેખસંગ્રહોનો સંપાદનો છે.

'ભાષાવિજ્ઞાનની રૂપરેખા'(૧૯૬૫) એમનું ભાષાવિજ્ઞાનના અભ્યાસને સરળ રીતે સમજાવતું પુસ્તક છે. 'ગુજરાતી નામિક સમાસો'(૧૯૭૭) એમનો સંશોધનનિબંધ છે.

પ્ર.તે.

દવે જ્યંતીલાલ નુલસીરામ, 'વિશ્વસ્થ'(૩૦-૧૨-૧૯૧૦) : જન્મ પોરબંદરના કુછડી ગામમાં. ૧૯૫૨ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૪૫માં

સિનિયર પી.ટી.સી. ૧૯૪૯માં દિન્દી શિક્ષક સનદ. ૧૯૨૮થી ૧૯૫૦ સુધી સૌરાષ્ટ્ર અને અમદાવાદની શાળાઓમાં પ્રાથમિક શિક્ષક. ૧૯૫૧થી નગર પ્રાથમિક શિક્ષણ સમિતિ, અમદાવાદમાં અને એ પછી ભક્ત વલ્લભ ધોળા વિદ્યાવિહાર, અમદાવાદમાં આચાર્ય. ૧૯૭૬થી ૧૯૮૧ સુધી ભક્ત વલ્લભ ધોળા વિદ્યાવિહારમાં નિયામક.

એમની પાસેથી 'નૂતન નિર્ગંધ અને પત્રલેખન'(૧૯૪૫), નાટ્યકૃતિ 'જ્યોતિ'(૧૯૫૦), આજગીતસંગ્રહ 'મહુલિયો'(૧૯૫૫), નૃત્યનાટિકા 'વિશ્વવિભૂતિ'(૧૯૬૯) અને ગઝલ-સંગ્રહો 'મલયાનિલ'(૧૯૮૫) તથા 'પ્રેરણાનાં પુષ્પો'(૧૯૮૯) મળ્યાં છે. કાવ્યસંગ્રહ 'સંજીવની'(૧૯૬૪), વાર્તાસંગ્રહ 'અમી-જશ્ણો'(૧૯૬૪), લેખસંગ્રહો 'માનસનાં માતી'(૧૯૬૪) તથા 'પાયાના પથ્થર'(૧૯૬૪) તેમ જ 'સ્ત્રીપ્રોથ ગરબા અંક' એમનાં સંપાદિત પુસ્તકો છે.

નિ.વો.

દવે જ્યંતીલાલ દેવશંકર, 'રશ્મિન'(૧૫-૮-૧૯૪૩): નવલકથાકાર. જન્મ મુલયાણિયા (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૩૧માં વિસનગર કોલેજમાંથી એમ.એ. ૧૯૩૨માં બી.એડ. મહેસાણામાં શિક્ષક.

નાટક 'સુહાગ સિદ્ધર'(૧૯૮૦) અને લઘુનવલ 'વાલમ વરચ્યા મેઘ'(૧૯૮૨) એમના નામે છે.

નિ.વો.

દવે જ્યંતીલાલ સોમનાથ, 'માળીગર'(૧૫-૮-૧૯૩૨): કવિ, લોકસાહિત્યના સંચયકર્તા. જન્મસ્થળ સરધાર. ૧૯૫૯માં લોક-ભારતી ગ્રામવિદ્યાપીઠ, સમીરણમાંથી કૃષિ-સ્નાતક. ૧૯૬૮માં સી. એન. વિદ્યાલય, અમદાવાદમાંથી જી.બી.ટી.સી. શ્રીમતી માલિકબા સ્ત્રી અધ્યાપન મંદિર, અરાલજમાં અધ્યાપક.

'ઝંગરનો દરિયો'(૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાંથી વૈસિક લોકવાર્તાઓ સંપાદિત કરીને જુદાં જુદાં સામયિકમાં પ્રકાશિત કરી છે.

ર.ર.દ.

દવે જ્યાનન્દ લક્ષ્મીશંકર (૨૫-૧૦-૧૯૧૭): કવિ. જન્મ સુરેન્દ્ર-નગર જિલ્લાના ડ્રાંગધરામાં. ૧૯૩૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૮માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૦માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૮થી ૧૯૪૭ સુધી કરાંચીમાં શિક્ષક. ૧૯૪૭થી ૧૯૬૦ સુધી કરાંચી અને મુંબઈમાં લ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૦થી ૧૯૭૫ સુધી મોરબીની કોલેજમાં પહેલાં ઉપાચાર્ય અને પછી આચાર્ય. ૧૯૭૫-થી શેઠ દેવકરભૂ મૂળજી જૈન પ્રોડિંગ, સર્વકોટના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

એમણે 'સંસ્કૃત ભાષા પરિચય'—ભા. ૧-૨(૧૯૫૬) પુસ્તક લખ્યું છે. આ ઉપરાંત એમણે 'મનોગતા'(૧૯૮૮) કાવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે.

હ.ત્રિ.

દવે જયેન્દ્ર કાકુભાઈ, 'યયાતિ'(૩૦-૬-૧૯૪૦): કવિ. જન્મ મોરબીમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. ૧૯૭૨થી સ. પ. યુનિવર્સિટીના શિક્ષણ વિભાગમાં અધ્યાપક.

'દવે એવો દિવસ આવે!'(૧૯૮૧) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'કવિતાનું શિક્ષણ'(૧૯૮૨), 'સર્જનશીલતા અને તેનો શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ'(૧૯૭૬) જેવાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

મો.પ.

દવે જિતેન્દ્ર અમૃતલાલ (૧-૮-૧૯૨૨): નિર્ગંધકાર, (વિવેચક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વાલમમાં. ૧૯૪૩માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૫માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૪૭થી ૧૯૭૦ સુધી વિસનગર, સુરેન્દ્રનગર, અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ અધ્યાપક. ૧૯૭૦થી ૧૯૮૨ સુધી વિસનગરમાં આચાર્ય.

એમણે 'આસ્વાદ'(૧૯૫૭) અને 'નીરક્ષીર'(૧૯૭૯) જેવા વિવેચનસંગ્રહો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે 'પ્રેમપર્યવેશી'(૧૯૭૨)નું સંપાદન કર્યું છે અને 'સાહિત્યનું ઘડતર'(૧૯૫૫) અનુવાદ આપ્યો છે. 'વિસનગરની કલા'(૧૯૫૦)માં નગર-ઈતિહાસનું આલેખન છે.

હ.ત્રિ.

દવે જીવભુશામ લક્ષ્મીરામ, 'ઠટિલ'(-, ૧૯૦૧): કવિ, (વિવેચક. વતન મહુવા. મુખ્યત્વે ભાવનગરની શાળાઓમાં શિક્ષક. 'કલાપીના સાહિત્ય દરબાર'માંના એક. થાણે વાગત લાઠીમાં કલાપીના અંગત મંત્રી. કલાપીને 'હમીરજી જોલેલ' કાવ્યનું માળાનું એમણે તૈયાર કરી આપ્યું હતું એવી વિદ્વાનોની માન્યતા. હ. હ. ધ્રુવના અવસાન પછી 'ચન્દ્ર' માસિકનું તંત્રીપદ.

'ઠટિલપ્રણાલપદગંધ'(૧૯૮૪?)માં સંગૃહીત ગીત, ગઝલ ને છંદોબદ્ધ કાવ્યોનો મુખ્ય ભાવ પ્રાપ્ત્યનો છે. એમનું આગ્રંથરૂપ રહેલું સર્જન વિવેચન 'સુદર્શન' અને 'ચન્દ્ર' માસિકમાં પ્રગટ થયેલું છે. તેમાં મુખ્ય 'સુહૃદમિત્રનો વિરહ અને તત્સંગોપિની ક્યા' નામનું, હરિ હર્ષદ ધ્રુવને વિષય બનાવીને રચાયેલું, મિત્ર-પ્રેમનું વિરહદર્દનું દીર્ઘકાવ્ય છે, 'ભામિનીવિવાસ' અને કેટલાંક અંગ્રેજી કાવ્યોના અનુવાદ છે તથા કલાપી, હ. હ. ધ્રુવ અને ત્રિભુવન પ્રેમશંકરનાં કાવ્યોનું વિવરણ છે.

જી.ગા.

દવે જુગતરામ ચીમનલાલ (૧-૯-૧૮૮૮, ૧૪-૩-૧૯૮૫):

કવિ, લોકનાટ્યકાર. જન્મસ્થળ લખનૌ (જિ. સુરેન્દ્રનગર). પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ મુંબઈ, વઢવાણ અને ડ્રાંગધરામાં. મૅટ્રિક અનુસ્તીર્ણ. ૧૯૧૭માં મુંબઈમાં 'વીસમી સદી'માં નોકરી. એક વર્ષ સયાજીપુરામાં ગ્રામસેવા કરી, પછી સ્વામી આનંદ અને કાકાસાહેબના સંસર્ગથી સાબરમતી આશ્રમમાં શિક્ષણકાર્યમાં જોડાયા. વચ્ચે ૧૯૧૯-૧૯૨૩ દરમિયાન 'નવજીવન' સાપ્તાહિકની જવાબદારી સંભાળી. ૧૯૨૩થી ૧૯૨૭ બારડોલી સત્યાગ્રહમાં ભાગ લીધો. ૧૯૨૮થી પછીનું આખું જીવન વેણી (જિ. સુરત) આશ્રમમાં ગ્રામસેવા ને આશ્રમી કેળવણીમાં ગાળ્યું. વિભિન્ન સત્યાગ્રહોમાં કુલ નવ વર્ષ જેલવાસ ભોગવ્યો. ૧૯૭૧થી ૧૯૭૮ સુધી 'વટવૃક્ષ' માસિકનું સંપાદન કર્યું. વેણીમાં અવસાન.

એમનું કાવ્યસર્જન પ્રાસંગિક પણ ઊંચી ગુણવત્તાવાળું છે. એમનાં મૌલિક કે પ્રેરિત-અનુવદિત ગીતોમાં માધુર્ય, ગૈયના અને લોકવાણીની સરળતાનું સૌંદર્ય છે. એમનાં ભકિતગીતોમાં

ભાવની કુમાર અને અર્જનું ગાંભીર્ય છે, તે બાલગીતામાં પ્રસન્નતા અને સાદગી છે. બાળસાહિત્ય અને બાળશિક્ષણમાં એમની અધિક રચિ છે.

‘ક્રોશિકાખ્યાન’ (૧૯૨૬) મહાભારતના ઉપાખ્યાન પરથી રચેલું કથાકાવ્ય છે. ધર્મવ્યાધને એમણે અનુભવી હરિહરનરૂપે નિરૂપેલા છે. સ્વધર્મપાલનના મહિમા ગાનું આ કાવ્ય મહાકાવ્યની પ્રૌઢ શૈલીમાં રચાયેલું છે. તેમાં મરડીના અંગેથી છંદ પ્રયોજ્યો છે તે નવપ્રસ્થાન છે. ‘ગીતાગીતમંડલી’ (૧૯૪૫)માં ગીતાના શ્લોકોને આધારે રચેલી રૂપકાત્મક ગેય રચનાઓ છે.

‘આંધ્યાનું ગાદું’ (૧૯૨૭) ભવાઈનાં સફળ તત્ત્વોનાં વિનિયોગ સાધેતાં લોકનાટ્યનો પ્રયોગ છે. ‘પ્રહ્લાદ નાટક તથા સહનવીરનાં ગીતો’ (૧૯૨૯)માં સહનવીર પ્રહ્લાદની ઈશ્વરનિકાને પ્રગટ કરેલું નાટક અને બ્રીજ ભાગમાં બાર ગીતો છે. ‘ખેડૂતનો શિકારી અને મધ્યમસરની યાત્રા’ (૧૯૩૧)માં મઘનિપેઠ અને ખેડૂતના ક્ષાપણને દર્શાવતાં નાટકો છે. ‘શિકરિયા ખેડૂત’ (૧૯૫૭) લોક-સુલભ હેતુપ્રધાન નાટક છે. ‘ખાલ્વી મારી ઘરસર...જય’ (૧૯૫૭) બાળનાટિકા છે.

જીવનકથા મિયે પ્રવૃત્તિઓનો આલેખ આપતી ‘મારી જીવન-કથા’ (૧૯૩૫) એમની આત્મકથા છે. ‘ગાંધીજી’ (૧૯૩૯), ‘ભારતસેવક ગામલો’ (૧૯૪૦) અને ‘ખાદીભક્ત ધૂનીભારી’ (૧૯૬૬) એમણે કરેલાં સુરેખ ચરિત્રલેખનો છે.

‘ધાવાગુણી’ (૧૯૨૩), ‘પંખીડો’ (૧૯૨૩), ‘ચાંચીર’ (૧૯૨૩) અને ‘શાખુ’ (૧૯૨૩) એ પ્રાચીન-અર્વાચીન બાલોચિત ગીતાનાં સંપાદનો છે. ‘ગ્રામ ભગવન મંડળી’ (૧૯૩૮) એ ગ્રામજનો માટેનો ઉત્તમ ભજનોનું સંપાદન છે. ‘વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા’-ભા. ૧ થી ૪ (૧૯૨૩)માં એમણે સહસંપાદન કર્યું છે.

‘ઈશ ઉપનિષદ’ (૧૯૬૬)માં ઈશાપનિષદના શ્લોકોનો પદ્યાનુ-વાદ, મૂળ શ્લોકો તથા તેની સમજૂતી આપેલાં છે. ‘ગુરુદેવનાં ગીતો’ (૧૯૭૨)માં ટાગોરનાં કાવ્યોના ભાવવાહી ગેય અનુવાદો છે. એમાંનાં વિશુકાઓ નિર્ચાલ શૈલીથી ગુજરાતીમાં ઊતર્યાં છે.

મ.સ.

દવે જ્ઞાલાલ દેવશંકર : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો ‘મહાત્મા ગાંધી અને હિંદનાં મહાન નવ રત્નો’ (૧૯૨૧), ‘સ્વધર્મનિષ્ઠ દેવી જીવન’ (૧૯૨૩), ‘ગૃહિણી રત્નમાળા’, ‘વિનોદચંદ્ર’, ‘સુભદ્રાની આત્મ-કથા’ તથા અન્ય કથાત્મક પુસ્તકો ‘આત્મજ્યોતિ કિંકા બ્રહ્મદર્શન અને જ્યોતિદેવીની આત્મકથા’ (૧૯૨૧), ‘સુખી દંપતિ’, ‘ચર્ચા’, ‘વહુ દુકુશણી’, ‘નપસ્વી સજ્જુમાર’ અને ‘બહુચસ-જીતી યાત્રા’ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે જ્ઞાલાલ નાથાલાલ : નવચક્રા ‘ભક્તિના ખેલ’-ભા. ૧ (૧૯૪૩), ‘સ્વર્ગજ્યન્તી અથવા આદર્શની કથા’-ભા. ૧, કાવ્યગ્રંથ ‘અદ્ભૂતવીણા’, ‘સ્વધર્મસંગીત’ અને ‘માયાનાં મંથન’ (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે જ્યોતીન્દ્ર હરિશંકર, ‘અવળવાણિયા’, ‘ગુમા’ (૨૧-૧૦-૧૯૦૧, ૧૧-૯-૧૯૮૦) : હાસ્યલેખક. જન્મ વતન સુરતમાં. પ્રાથમિકથી કૉલેજ સુધીનું શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૧૮માં મેટ્રિક. ૧૯૨૩માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૫માં એમ.એ. ૧૯૨૬-૩૩ દરમિયાન મુંબઈમાં કે. મા. મુનશી સાથે રહી ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ તેયાર કરવાની યોજનામાં જોડાયા અને ‘ગુજરાત’ માસિકના ઉપતંત્રી બન્યા. વચ્ચે થોડો સમય મુનશી જીવમાં જતાં પોને મુંબઈની કૉમીબ્રાઈ હાર્ટરકૂલમાં શિક્ષક બન્યા. ૧૯૩૩-૩૭ દરમિયાન સુરતની એમ. ટી. બી. કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૩૭માં મુનશીના આગ્રહથી ફરી પછઃ મુંબઈમાં ઓરિએન્ટલ ટ્રાન્સલેટરની ઓફિસમાં પંદલાં ભાષાંતર કરે અને પછી મુખ્ય ભાષાંતરકર. ૧૯૫૬માં ત્યાંથી નિવૃત્ત થઈ મુંબઈની કેટલીક કૉલેજોમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. છેલ્લે માંડવી (કચ્છ)ની કૉલેજમાં ત્રણેક વર્ષ અધ્યાપ્યો. ૧૯૪૫માં સ્વનિવૃત્તિસમ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૬૬માં સુરતમાં મળેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત. અંતિમ વર્ષો મુંબઈમાં વિનાવી ત્યાં જ અવસાન.

ગાંધીયુગમાં બુદ્ધિલક્ષી નર્મમર્મયુક્ત હળવા નિર્બંધોના સર્જકો યા. વિ. પાઠક, ધનસુખલાલ મહેતા, વિજયશ્યામ વેદ્ય, ગજન-વિહારી મહેતા, જ્યેન્દ્ર દૂરકાળ આદિનો જ વર્ગ આપ્યો તેમાં જ્યોતીન્દ્ર દવે સૌથી વિશેષ લોકપ્રિય અને અગ્રણી નિર્બંધકર હતા. હાસ્યકર તરીકેની ઊંચી શક્તિ અને હાસ્યપ્રેરક વ્યાખ્યાનો આપવાની ઉત્તમ આવડત એ અને ગુણોનો એમાં ફળો હતા. ‘રંગતરંગ’-ભા. ૧ થી ૬ (૧૯૩૨, ૧૯૪૧, ૧૯૪૧, ૧૯૪૧, ૧૯૪૪, ૧૯૪૬), ‘મારી નોંધપોથી’ (૧૯૩૩), ‘હાસ્યતરંગ’ (૧૯૪૫), ‘પાનનાં બીડાં’ (૧૯૪૬), ‘અહ્યાત્માનું આત્મપુરાણ’ (૧૯૪૭), ‘રેતીની રોટલી’ (૧૯૫૨), ‘નજર : લાંબી અને ટૂંકી’ (૧૯૫૬), ‘ત્રીજું સુખ’ (૧૯૫૭), ‘સેગ, યોગ અને પ્રયોગ’ (૧૯૬૦), ‘જ્યાં ત્યાં પડે નજર મારી’ (૧૯૬૫) તથા પોતાના પ્રતિનિધિ હાસ્યલેખાને સંપાદિત કરી પોને જ પ્રગટ કરેલા સંગ્રહ ‘જ્યોતીન્દ્ર તરંગ’ (૧૯૭૬)-એ ગ્રંથોમાંના લેખા-નિર્બંધોમાં સાહિત્ય, કેળવણી, સામાજિક-સાંસ્કૃતિક આચારવિચાર, અંગન જીવનની રુચિ-અરુચિ, શૈક્ષિક જીવનની વસ્તુઓ અને ઘટનાઓ એમ માનવજીવનને સ્પર્શતી કોઈ પણ બાબત લેખકના હાસ્યનું લક્ષ્ય બની છે. વસ્તુની અંદર રહેલી ન્યૂનતા, વિસંગતિ ને વિકૃતિ પારખવાની અપૂર્વ શૂઝ, માનવજીવન તરફ જવાની સમભાવપૂર્ણ દૃષ્ટિ તથા બહુશ્રુતતા-આ તત્ત્વોના રસાયણમાંથી સર્જાયેલા એમના નિર્બંધો વક્રદર્શી કે છીછરા બન્યા વગર વિવિધ પ્રકારે હાસ્ય નિખન્ન કરે છે. સંવાદચાતુર્ય, આડકથા, પ્રસંગો ને દુષકાંતો આશ્રય; આડંબરી ભાષાનો પ્રયોગ; વિચિત્ર પ્રકારની પરિસ્થિતિનું આયોજન; આત્યુક્તિ, અતિશયોક્તિ કે શબ્દરસતા, અલંકારો ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રયુક્તિઓનો આશ્રય લેતી એમની શૈલી લીલવા હાસ્યને જન્માવે છે. ‘અવસ્તુદર્શન’, ‘અશોક પારસી હતા’, ‘મહાભારત : એક દૃષ્ટિ’, ‘મારી વ્યાયામસાધના’, ‘સાહિત્યપરિષદ’ જેવા ઘણા નિર્બંધો એમની ઉત્તમ હાસ્યકર તરીકેની શક્તિના

નિદર્શક છે.

ઉપર્યુક્ત ગ્રંથોમાં નિર્ગંધ સિવાય 'લગ્નના ઉમેદવાર' જેવી નાટ્યરચનામાં તથા 'આત્મપરિચય', 'એ કોણ હતો?' જેવાં કાવ્યો પ્રતિકાલોમાં પણ એમની હાસ્યશક્તિ ફેલાઈ છે.

'એમ બધા' (૧૯૩૬) એ ધનસુખલાલ મહેતા સાથે સહી લખેલી હાસ્યપ્રધાન નવલકથા લેખકની હાસ્યકાર તરીકેની શક્તિનું બીજું મહત્વનું સોંપાન છે. વિપિનચંદ્રના જન્મથી લગ્ન સુધીની ઘટનાઓને આલેખતી હોવા છતાં વિપિનચંદ્રને હાસ્યનું લક્ષ્ય બનાવી 'ભદ્ર'ભદ્ર' જેવી ચરિત્રલક્ષી હાસ્યકથા લખવાનો આત્મી લેખકને લેતું નથી, એમનું લક્ષ્ય તે પોતાના વતન સુરતના સરંશ જીવનને લગતી નજરે નિહાળી એ લુપ્ત થઈ ગય તે પહેલાં ઝીંકી લેવાનું છે. એટલે વિપિનચંદ્ર નવલકથામાં બનતી ઘટનાઓના પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ સાક્ષી બનતા કડીરૂપ પાત્રનું કામ કરે છે.

'વાહ મયવિદાર' (૧૯૬૪) ના ખંડ ૪ ના સર્જકપરિચયના લેખો તથા 'વાહ મયચિંતન' (૧૯૮૪) ના સિદ્ધાંતચર્ચાના લેખો એમની વિદ્વજ્ઞતા દાનક છે. સર્જકપરિચયના લેખોમાં જે તે સર્જકના વ્યક્તિત્વ અને સર્જનની વાત લખતાવખત લગતી બનતી શૈલીમાં આલેખી છે, તેપણ એમનાં સ્પષ્ટવકનુત્વ અને વિશદતાને લીધે ધ્યાન ખેંચે છે. 'વાહ મયચિંતન'ના લેખોમાં 'ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળા'ના ઉપક્રમે લેખકે રસશાસ્ત્ર ઉપર આપેલાં યોગ્ય વ્યાખ્યાનો, નાટક અને નાટ્યશાસ્ત્ર વિશેના લેખો તેમ જ ઔદ્યોગિક, હાસ્યરસ ઈત્યાદિ સંદર્ભ કાવ્યચર્ચાના લેખો છે. એમાં ભારતીય કાવ્યશાસ્ત્ર વિશે એમણે કરેલાં કેટલાંક મૌલિક નિરીક્ષણો એમની પરિશીલનગુણોનાં પરિચાયક છે.

'વિપપાન' (૧૯૨૮) એ સર્જનની પ્રારંભિક અવસ્થામાં સ્થાપેલું એમનું ઐતિહાસિક ત્રિઅંકી નાટક છે. 'વિક્રમ આખંડાનંદ' (૧૯૪૭) એ સોંપાન સાથે સહી લખેલું ચરિત્ર છે. 'વડ અને ટેટા' (૧૯૫૪) એ મોલિયેરના પ્રલસન 'માર્કઝર'નું રૂપાંતર છે. 'સામાજિક ઉત્કાન્તિ' (૧૯૩૦) તથા 'એગ્રહમ વિકન-જીવન અને વિચાર' (૧૯૬૧) એમના અનુવાદગ્રંથો છે. 'વિપિનની નોટ્સ' ચાલંદ્રસાહેબ સોમનારાયણની નવલકથા 'વિપિન'ની માર્ગદર્શિકા છે. 'બિરબલ અને બીજા' (૧૯૪૪) એ બિરબલની હાસ્યકથાઓનું સંપાદન છે. 'ગુજરાતી સાહિત્ય: મધ્યકાલનો સાહિત્યપ્રવાહ' (૧૯૨૯) એ જુદા જુદા વિદ્વાનો પાસે મધ્યકાલીન સાહિત્યના કેટલાક વિષયો પર લખાવેલા લેખોનો સહસંપાદિત ગ્રંથ છે.

જ.ગા.

દવે ગદ્યાભાઈ પ્રભુરામ: નવલકથા 'મહાશય સાવ નેહાણ' (વકીલ અમૃતલાલ કૃપાશંકર સાથે, ૧૯૯૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે તરુલતા કનેલાલાલ (૧૯-૧૦-૧૯૩૮): વાર્તાકાર. જન્મ જાળિયા (જ. જામનગર)માં. ૧૯૬૬માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૬ સુધી રાજકોટ જિલ્લા પંચાયતમાં ક્લાર્ક.

'કોઈ ને કોઈ રીતે' (૧૯૮૪) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે.

હ.ત્ર.

દવે ત્રિભુવન જેઠાલાલ: 'લક્ષ્મીનારાયણ પ્રગટ પ્રતિમા પદમાલા' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે ત્રિભુવનદાસ આત્મારામ: 'શિલ્પે વિશે કવિતા' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે વ્યંબકલાલ ન. ડી. એન. દવે (૧૯૮૭, રિસે. ૧૯૮૮):

ભાષાશાસ્ત્રી, અનુસ્નાતક ઉપરિ મેળવ્યા પછી ગુજરાત કોલેજમાં આઠ વર્ષ વ્યાખ્યાતા. આ પછી લંડન જઈ ભાષાવિદ આર. એસ. ટર્નરના માર્ગદર્શન હેઠળ ૧૯૩૧માં પીએચ.ડી. ૧૯૪૭-૧૯૫૬ દરમિયાન લંડનમાં 'સ્કૂલ ઓવ ઓરિએન્ટલ સ્ટડીઝ'માં ગુજરાતીના વ્યાખ્યાતા. લંડનથી આવ્યા પછી ધાત્રી સંસ્થાઓ સાથે સંલગ્ન. ભારતીય સંશોધન વિદ્યામંદિર, ટ્રસ્ટકામાં યોગ્ય વર્ષ નિયામક.

ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્રના ક્ષેત્રે એમનું ક્રેદલુંક પ્રારંભિક પ્રદાન છે. અર્વાચીન પદ્ધતિએ ગુજરાતીનો ભાષાશાસ્ત્ર અભ્યાસ આપતા એમના ગ્રંથો એ ક્ષેત્રમાં સીમ વિહનરૂપ છે. એમણે 'ગુજરાતી ભાષામાં વર્ણવ્યવસ્થા' (૧૯૩૩) પુસ્તક આપીને ગુજરાતી ભાષાના શાસ્ત્રી અને સિદ્ધાંતમૂલક અભ્યાસની શક્યતા અને આવશ્યકતા નિદેશી છે. રા. ભ. કમળાશંકર વ્યાખ્યાનમાળામાં ભાષાશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસમૂલક પરિચય આપીને એમણે ગુજરાતી ભાષાના સ્વર ભંગનેરૂં જે ઉચ્ચારલક્ષી વર્ગીકરણ આપ્યું છે તે મહત્વનું પ્રદાન છે. 'આ સ્ટડી ઓવ ધ ગુજરાતી લેંગ્વિજ ઓવ ધ સિક્સટીન્ટ્થ સેન્યુરી' (૧૯૩૫) એ નન્નસૂરિની કૃતિ 'ઉપદેશમાલાર બાલાવજોતે'ની ભાષાના વિશ્લેષણ પર આધારિત છે, જે અર્વાચીન ઐતિહાસિક પદ્ધતિએ વ્યાકરણનો રીત પૃથકકરણ પામેલી પહેલી પ્રાચીન કૃતિ છે. 'ગુજરાતી ભાષા' (૧૯૭૨) એ એમના 'ધ લેંગ્વિજ ઓવ ગુજરાતી' (૧૯૬૪) નામક અંગ્રેજીમાં પ્રકાશિત પુસ્તકનો મીનાક્ષી પટેલે કરેલા ગુજરાતી અનુવાદ છે.

નિ.વા.

દવે દુર્ગારામ જો.: નાટ્યકૃતિઓ 'સંગીત કાદંબરી નાટક' (૧૯૮૭) અને 'કર્પૂરમંજરી' તથા નવલકથાઓ 'સુશીલ સુકન્યા' (૧૯૦૫) અને 'ચંદ્રશેખર' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે દુર્ગારામ મંછારામ/દુર્ગારામ મહેતા (૨૫-૧૨-૧૯૦૯, ૧૯૭૬): સેજનીશીલેખક. જન્મ સુરતમાં. આઠમે વર્ષે નામું શીખવા લાગ્યા અને બારમે વર્ષે મુનીમની કામગીરી સંભાળી. સોળની વયે વધુ અભ્યાસાર્થે મુંબઈ જઈ સરકારી શાળામાં અભ્યાસ. ૧૯૨૬માં સુરતમાં નિશાળ સ્થાપી. ૧૯૪૦માં સરકારે શિક્ષકોની લીધેલી પરીક્ષામાં પ્રથમ આવ્યા. ૧૯૪૪માં 'માનવધર્મ સભા' સ્થાપી અને છાપખાનું નાખ્યું. ૧૯૫૨માં સબ-ટેલ્યુટી ઓફ્યુ-કેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે રાજકોટ ગયા. ૧૯૫૬માં ત્યાં જ ઓફ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર બન્યા. ૧૯૬૦માં નિવૃત્ત થઈ સુરતમાં સુધારક તરીકે કામ કર્યું. સુરતમાં અવસાન.

નેહીને અર્વાચીન ગુજરાતના પ્રથમ સુધારક તરીકે જાણીતા છે. શાંત પ્રકૃતિ છતાં ઉદામ વિચારસરણી એ એમની લાક્ષણિકતા. કેળવણીકાર તરીકે સુધારકયુગની પેઢીના ઘટનરમાં એમનો ફાળો બહુમુલ્ય છે. એમણે સુધારક તરીકે વલ્લભ, અંધકાજી ને કુરિવાળે સામે જેલદાદ જગાવેલી. વિધવાવિવાહનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો.

એમની હયાતીમાં એમનું પોતાનું કોઈ પુસ્તક પ્રકાશિત નહીં થયેલું; પણ કેળવણીકાર તરીકે ૧૮૫૦માં મિ. ગ્રીન સાથે ખજોળના એક પુસ્તકનું ભાષાન્તર કર્યાનું, વિજ્ઞાનનું એક પુસ્તક લખ્યાનું અને સુધારક તરીકે ૧૮૪૪માં જીદુમંત્ર ઉપર આક્રમણ કરનું ઘોષાનિધું પ્રગટ કર્યાનું નોંધાયું છે. એમનું મુખ્ય લખાણ એમની રોજનીશી છે, જે પછીથી મહીપતરામકૃત 'દુર્ગાશંકર ચરિત્ર'ની મુખ્ય સામગ્રી બનેલી છે.

'માનવધર્મ સભા'ની પ્રવૃત્તિની નોંધરૂપે ૨૭-૧-૧૮૪૩થી ૧૮૫૨ સુધી લખાયેલી આ રોજનીશીનો, દુર્ગાશંકરની શાળામાં આગ લાગતાં, ૧-૧-૧૮૪૫ સુધીનો જ ભાગ બચેલો. એમાં માનવધર્મ, સર્વધર્મસમાનતા, માનરત્ન, અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, એકાન્તિક ભક્તિ આદિ વિશે વિચાર-સિદ્ધાંતોનું સૂત્રાત્મક, સરળ, બાલકાલની ઢબમાં નિરૂપણ થયેલું છે. આકર્ષક નહીં છતાં એમાં એમના વિચારની તર્ક-દલીલોથી સમજૂતી અને અર્થ-પ્રતિષ્ઠાને માટે યોગ્ય ગદ્યની પ્રારંભિક ભાંગી નોંધપાત્ર છે. નર્મદની પંડલાં મળેલું આ રોજનીશીનું ગદ્ય એ રીતે મહત્ત્વ ધરાવે છે.

બા.મ.

દવે દુર્ગાશંકર કલ્યાણજી : 'શંકરચાર્ય ચરિત્ર' (૧૮૨૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે દેવશંકર ઉદયરામ : 'નવલ પહેલું અથવા વૈરાધરાની દેશ-કલ્યાણી વારતા'ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે ધનેશ્વર બાળજોવિદ : બાળભક્ત ધ્રુવના જીવનપ્રસંગોને પદ્યમાં વર્ણવતી કૃતિ 'બાળજોવિદ ધ્રુવ' (૧૮૯૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે નટવરલાલ માણેકલાલ : ચરિત્રલેખક, અનુવાદક. એમણે મહાત્મા ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વનાં વિવિધ પાસાંઓ અને જીવન-કાર્યોને વર્ણવતાં પુસ્તકો 'ત્યાગની પ્રતિમા', 'આખરી ફેસલો' (૧૯૩૦) અને 'જાળમેજીમાં ગાંધીજી' (૧૯૩૨) આપ્યાં છે. 'ગીતાહરણ' (૧૯૪૫) અને 'શ્યામની મા' (૧૯૪૭) એ એમણે કરેલા સાને ગુરુજીનાં મરાઠી પુસ્તકોના ભાષવાહી અનુવાદો છે.

નિ.વા.

દવે નટવરલાલ શા. : ચરિત્રલેખી પુસ્તક 'મહામાનવ મહર્ષિ દયાનંદજી' (૧૯૩૫)ના કર્તા તથા શ્રી દયાનંદ સરસ્વતીની આત્મકથા 'મારી આત્મકથા'ના સંપાદક.

નિ.વા.

દવે નરભેરામ કાશીરામ : કવિ. વતન ઉમરેક.

એમના કાવ્ય 'મુંબઈમાં જાગેલું દીન' (૧૮૭૪)માં મુંબઈમાં થયેલા હુલ્લડનું વર્ણન છે. 'મનોરંજક રસિકવાણી નિર્ભય ગરબા-વળી' - ભા. ૧ ૨ (૧૮૭૭)માં વિવિધ છંદ, પદ્યબંધ ને લાવાણીમાં શુંગાર, હાર્ય ને કુદુલુ રસને નિરૂપતાં કાવ્યો તથા ગરબાઓ છે. 'કવિતારૂપે ઉમરેકનું વર્ણન'માં ઉમરેક ગામનાં વિવિધ સ્થળોના પરિચય છે. 'બાળવિધવા રૂપવંતી દુઃખદર્શક' - ૧ (૧૮૭૭) નાટકમાં બાળવજનને કારણે બાળવિધવાઓએ સંઘર્ષ પડતાં દુઃખોનું વર્ણન છે.

નિ.વા.

દવે નરભેરામ પ્રાણજીવન, 'એક કાઠિયાવાડી' (૧૯-૬-૧૮૭૧, ૨૦-૧૦-૧૮૫૨) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ ચૂડામાં. મેટ્રિકમાં અનુત્તીર્ણ થયા પછી રેલવે-એન્જિનમાં નોકરી. ત્યાંથી માદન કંપનીમાં. ફરી અભ્યાસ. પૂનાની ડેક્કન કોલેજમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૦૪માં પૂનાનો ફર્ગુસન કોલેજમાંથી એમ.એ. ત્યારબાદ શામળદાસ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૨૯માં નિવૃત્ત. ૧૯૪૦માં સંન્યાસ.

એમણે 'સનમશનક' (૧૯૨૫) ઉપરાંત 'સુંદર અને વિદ્યાનંદ' (૧૯૧૭) તેમ જ 'ચંદા અથવા દુઃખદ વાદળ' અને વચ્ચે રૂપેરી દારો' જેવી નવલકથાઓ આપી છે. 'અદ્ભૂતમુકતાવલિ' (૧૯૧૨) એ એમનો વેદાંતવિષયક ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત એમણે શંકર-પિયરનાં 'લુકિયસ સીઝર' (૧૯૯૮), 'ઓથેલો', 'વેનિસનો વેપારી' અને 'હમ્લેટ' (૧૯૧૭) નાટકો ગુજરાતીમાં અનૂદિત કર્યાં છે.

કો.પ્ર.

દવે નરહરિ ન. : 'પ્રભુનો પ્રતિનિધિ' - ભા. ૧ (૧૯૨૨)ના કર્તા તથા વાર્તાસંગ્રહ 'મોસરની શાહજાદી' (૧૯૫૩)ના સંપાદક.

નિ.વા.

દવે નરેન્દ્ર છેલભાઈ (૬-૧-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રલેખક, ગીતકાર, સંપાદક. જન્મ રાજકોટમાં. અભ્યાસ બી.એ. સુધી. બરોડા રેવોન્યુમાં વરિષ્ઠ અધિકારી.

'ઝંકાર' એમનો ગીતસંગ્રહ છે. 'મરુમયંક' અને 'ચંદપ્રચંદ' એમની ઐતિહાસિક વિષયને નિરૂપતી કથાઓ છે. 'પથનિર્દેશ' (૧૯૫૬) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. એમના 'દયાનંદ અને માકુર્સ' ગ્રંથમાં તે બંને વિચારકોની વિચારધારાની તુલના છે. 'શહીદની શાયરી'માં એમણે શાયરીઓ સંપાદિત કરી છે.

ર.દ.

દવે નર્મદાશંકર લાલશંકર (૨૪-૮-૧૮૩૩, ૨૫-૨-૧૮૮૬) :

કવિ, નિર્ભંધકાર, આત્મકથાકાર, નાટ્યસંવાદલેખક, કોશકર, પિંગળકાર, સંપાદક, સંશોધક. જન્મ સુરતમાં. પાંચ વર્ષની ઉંમરે મુંબઈમાં ભૂલેશ્વરની નાના મહેતાની નિશાળથી વિદ્યારંભ. સુરતમાં ઈચ્છા મહેતા અને ફકીર મહેતાની શાળામાં અભ્યાસ. ફરી મુંબઈમાં પાયધૂની ધરની બાળજોવિદ મહેતાજીની સરકારી ગુજરાતી નિશાળમાં. પછી સુરતમાં નવલશાના કોઠામાં બેસતી દુર્ગાશંકર મહેતાની નિશાળે. ૧૮૪૫માં અંગ્રેજી શાળામાં દાખલ. ૧૮૫૦માં મુંબઈની ઓલિવિન્સ્ટન ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં પ્રવેશ. કોલેજનાં

અભ્યાસ અધૂરો મૂક્યો. ૧૮૫૨માં સંદેરની શાળામાં શિક્ષક. ત્યાંથી સુરતની શાળામાં અને ફરીને ૧૮૫૪માં મુંબઈ. મિત્ર ઝવેરીલાલ ઉમિયાથંકરના સૂચનથી ફરી કેલેન્ડર-પ્રવેશ. આ શાળામાં કવિતા પ્રત્યે આકર્ષણ. વર્ષમાં શીખવાની વડ્ડર્જવર્ધની કવિતા અને એમાં નિરૂપાયેલી પ્રકૃતિનો માટે પ્રભાવ પડ્યો. ૨૩મી વર્ષગાંઠથી કાવ્યલેખનનો પ્રારંભ. કવિતાવાચન, પિંગળજ્ઞાન વગેરેમાં તૈયારી. સાથે સાથે ઓલિવિન્સ્ટન ઈન્સ્ટિટ્યુટની સેન્ટ્રલ સ્કૂલમાં મદદનીશ શિક્ષક. ૧૮૫૮માં ઈષ્ટદેવતા કલમને ખોળે માથું મૂકી શિક્ષકની નોકરીમાંથી હંમથ માટે ફરેગ. ૧૮૬૪માં સુધારક ઝનૂન દાખવતા 'દાંડિયા' પખવાડિકનો આરંભ. પરંતુ ૧૮૭૧ પછી સુધારા વિશેનો ભ્રમ ભાંગતાં ઉત્તરવયે એમનું વિચારપરિવર્તન. આર્યધર્મ અને સંસ્કૃતિના પુનરુત્થાનને સ્વધર્મ ગણ્યો. ૧૮૮૨માં પ્રતિજ્ઞા ત્યજી ગોકુલદાસ તેજગણના ધર્માદા ખાતામાં મંત્રીપદે નોકરીનો કમને સ્વીકાર. આઠ મહિનાની સંધિવાની માંદગી પછી અવસાન.

અર્વાચીનયુગનો રીતસરનો પ્રારંભ નર્મદથી થયો છે. મધ્યકાળની ધર્મપરાયાણતામાંથી સાહિત્યને સંસારભિમુખ કરવાનો તેમ જ સાહિત્યસમન્વ અને સાહિત્યવિષયમાં આમૂલ પરિવર્તન લાવવાનો એમનો પુરુષાર્થ ધ્યાનપાત્ર છે. વિવિધ પદ્યસ્વરૂપો અને ગદ્ય-સ્વરૂપોમાં એમણે કરેલી પદલેખને કારણે તેઓ 'અર્વાચીનોમાં આદ્ય' અને 'નવયુગનો પ્રવર્ધી' ગણાયા છે.

'નર્મકવિતા': ૧-૩(૧૮૫૮), 'નર્મકવિતા': ૪-૮(૧૮૫૮) ને 'નર્મકવિતા': ૯-૧૦(૧૮૬૦)ની અંધી કવિતાઓનો સંચય 'નર્મકવિતા' - પુસ્તક-૧(૧૮૬૨)માં કરેલો છે. ઉપરાંત 'નર્મકવિતા' - પુસ્તક ૨(૧૮૬૩) અને અને 'નર્મકવિતા'(૧૮૬૪) માં એમની તમામ પદ્યરચનાઓ સંગૃહીત થઈ છે. એમની કવિતાઓ ભાવ, ભાષા અને અભિવ્યક્તિ એમ ત્રિવિધ દૃષ્ટિએ મહત્ત્વની છે. પશ્ચિમની અંગ્રેજી કવિતાના પરિશીલનથી એમની કવિતામાં નક્કરી શબ્દાર્થની ચમત્કૃતિને સ્થાને રસની સ્થાપના કરવાનો ઉત્સાહ છે, પરંતુ રસ વિશેની સૂઝ પ્રાકૃત અને પ્રારંભિક છે. છતાં જુસ્સાથી સંપાત્તા અર્વાચીન આત્મલક્ષી ઊમિકાવ્યોનો આદ્યવેગ એમની રચનાઓમાં ધ્યાન ખેંચે છે. પ્રકૃતિ અને પ્રાણ્યના નવા વિષય-આવિષ્કારો, સંસારસુધારાના સીધા ઉદ્ગારો અને દેશભિમાનનાં ગીતોથી નર્મકવિતા વિશિષ્ટ બની છે.

એમનાં ગદ્યલખાણોમાંના નિબંધોમાં 'સપ્રવેશ'(૧૮૫૮), 'પિંગળપ્રવેશ'(૧૮૫૭), 'અલંકારપ્રવેશ'(૧૮૫૮), 'નર્મવ્યાકરણ' - ભા. ૧-૨(૧૮૬૫), 'વર્ણવિચાર'(૧૮૬૫), 'નાયિકા વિષયપ્રવેશ'(૧૮૬૬) જેવા કાવ્યશાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતલક્ષી નિબંધોમાં અંતિરાસિક મહત્ત્વ છે. એમના તરફથી આ વિષયનું પાયાનું ને પ્રાથમિક જ્ઞાન ઉચિત પરિભાષામાં આપણને પ્રાપ્ત થયું છે. 'ઋતુવર્ણન'(૧૮૬૧), 'હિંદુઓની પડતી'(૧૮૬૪), 'કવિચરિત'(૧૮૬૫), 'સુરતની મુખ્યસર લોકીકત'(૧૮૬૫), 'ઈતિહાસનો સાર'(૧૮૭૦), 'મહાપનરામ રૂપરામ મહતા'(૧૮૭૦), 'મહાપુરુષોનાં ચરિત્ર'(૧૮૭૦), 'મહાભારતનો સાર'(૧૮૭૦), 'શમાયાજનો સાર'(૧૮૭૦), 'સાર શાકુંતલ'(૧૮૮૧), 'ભગવદ્ગીતાનું ભાષાંતર'

(૧૮૮૨) ઉપરાંત ૧૮૫૦થી ૧૮૬૫ સુધીનાં લખાણોના સંચયો 'નર્મગદ્ય'(૧૮૬૫)અને 'નર્મગદ્ય'-૨(૧૮૭૬)એમના ગદ્યગ્રંથો છે. 'મારી લકીકત'(૧૮૭૪) પશ્ચિમની કબ્રે આત્મકથાનો નમૂનો પૂરું પાડતું આત્મચરિત્રાત્મક પુસ્તક છે. સત્ય, સંઘર્ષ અને દેહકથી ભરી જીવનસામગ્રીને એમણે એમાં નિખાલસપણે નિરૂપી છે. આત્મચરિત્રની બાબતમાં તેઓ ગાંધીજીના સમર્થ પુરોગામી છે. ઉપરાંત 'ઉત્તર નર્મદચરિત્ર'(૧૮૭૮) પણ પ્રકાશિત થયેલું છે. સૌથી ઉદ્બોધનશીલીથી કાર્યક્ષમ બનતું, વિચારગ્રાથી ચિત્તનના સ્તરો વચ્ચે આદોષિત સંકળું, કાવ્યાત્મકતા અને સૂત્રાત્મકતાથી કોશલ સાંધતું એમનું ગદ્ય અહીં વ્યક્તિત્વની પ્રબળ મુદ્રાથી અંકિત છે; અને વિષયને મુદ્રાસર રીતે વિકસાવતા જઈને ઉદાહરણોથી-સંદર્ભોથી-વિષયને સ્પષ્ટ કરતું જતું લકીકતલક્ષી પણ છે.

એમના નિબંધોમાં ત્રણ 'નર્મગદ્ય' સંપાદનોમાં સમાવિષ્ટ છે. આ સંપાદનોમાંનું એક, મહાપનરામ રૂપરામ નીલકંઠ દ્વારા સંપાદિત નર્મગદ્ય અથવા કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકરના ગદ્યાત્મક ગ્રંથોનો સંગ્રહ'(૧૮૭૫), ત્રીજું વિચરનાથ ભટ્ટ દ્વારા સંપાદિત 'નર્મદનું મંદિર'—ગદ્યવિભાગ(૧૮૭૭) અને ત્રીજું, ગંભીરસિદ્ધ ગોહિલ દ્વારા સંપાદિત 'નર્મગદ્ય'(૧૮૭૫) છે. આ ઉપરાંત એમનાં પંદરેક ગદ્યલખાણોને સમાવતા 'જૂનું નર્મગદ્ય'ભા. ૧, ૨(૧૮૬૫, ૧૮૭૪) સંચયગ્રંથ પણ નોંધપાત્ર છે.

એમનાં સંશોધન-સંપાદનોમાંથી નવપ્રસ્થાનોનો અને એમની શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિનો, પદ્ધતિનો પૂરો પરિચય મળે છે. મનોહર સ્વામી-કૃત 'મનહર પદ'(૧૮૬૦), 'નર્મકોશ': અંક ૧(૧૮૬૧), 'નર્મકોશ': અંક ૨(૧૮૬૨), 'નર્મકોશ': અંક ૩(૧૮૬૪), 'નર્મકોશ': અંક ૪(૧૮૬૫), 'નર્મક્યાકોશ'(૧૮૭૦), 'દયારામ-કૃત કાવ્યસંગ્રહ'(૧૮૬૫), નાગર સ્ત્રીઓમાં ગવાતાં ગીતોનો 'સ્ત્રી ગીત સંગ્રહ'(૧૮૭૦), પ્રેમાનંદકૃત 'દશમસ્કંધ'(૧૮૭૨) અને 'નર્મકોશ'ની બૃહદ્ સંપૂર્ણ આવૃત્તિ(૧૮૭૩)—એમના સંશોધન-સંપાદનગ્રંથો છે. પૂરી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનો પરિચય કરાવતા આ કોશગ્રંથો અને સંશોધન-સંપાદનગ્રંથોનું ઐતિહાસિક રીતે પણ મહત્ત્વ છે. જુજ્યાતી ભાષા અને પ્રજા પરન્વેની એમની આસ્થા અને અસ્મિતાનું એ રૂડું પરિણામ છે.

'નુવરી વૈધવ્યચિત્ર' - સંવાદરૂપે(૧૮૫૮), 'સમજનકી દર્શન'(૧૮૭૬), 'દ્વીપદીદર્શન'(૧૮૭૮), 'બાગકૃષ્ણવિજ્ઞાપ'(૧૮૮૬), 'કૃષ્ણકુમારી'-એ એમના તાટકો-સંવાદોના ગ્રંથો છે. 'સીતાલક્ષ્મી'(૧૮૭૮) સંવાદ અપ્રસિદ્ધ છે. 'સજ્જયરંગ' - ભા. ૧, ૨(૧૮૭૪, ૧૮૭૬)માં જગતનો પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઈતિહાસ આલેખાયેલા છે. 'ધર્મવિચાર'(૧૮૮૫)માં તત્ત્વચર્ચાવિષયક પદ્ય અને પરિણત બુદ્ધિની પર્યાપાયા છે; તે 'જુજ્યાત સર્વસંગ્રહ'(૧૮૮૭) તથા 'કાકિયાવાહ સર્વસંગ્રહ'(૧૮૮૭) એમના ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિદ્યથી લખાયેલા ગ્રંથો છે.

અ.જ.

દવે નવલશંકર ભગવાનજી : સ્વદેશી ચોંજીનો લિમાખત કરતું બોધાત્મક કાવ્ય 'મારા દેશબંધુઓને બ્રે બાવ'ના કર્તા.

નિ.વો.

દવે નાથાલાલ ભાણજી, 'સ્વસ્તીન' (૩-૬-૧૯૧૨): કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના ભુવા ગામમાં. ૧૯૩૪માં બી.એ. ૧૯૩૬માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયોમાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૪૩માં બી.ટી. ભાવનગર, મેરઠબી, સોનગઢ વગેરે સ્થળે અનુક્રમે શિક્ષક અને આચાર્ય. ૧૯૫૬-૧૯૭૦ દરમિયાન શિક્ષણવિદ્યાર્થી. પછી નિવૃત્ત.

એમણે પોતાના પહેલા જ કવ્યસંગ્રહ 'કાવિટી' (૧૯૪૨)ની કોમલમંદુર કવિતા દ્વારા ગુજરાતી સાહિત્યમાં સર્જક કવિ તરીકેનું સ્થાન મેળવેલું. 'બદ્ધનવી' (૧૯૬૧), 'અનુરાગ' (૧૯૭૩) અને 'પ્રિયાપ્રિય' (૧૯૭૭) એમના મહત્વના કવ્યસંગ્રહો છે. આ કાવ્યોમાં કવિના ઝળ, સંવેદનશીલ ચિત્તાન્તર પ્રકૃતિના અનેક ભાવચિત્રો આપ્યાં છે. અટપટા નહીં પણ સાદા ભાષા અને સરલ અભિવ્યક્તિ તરફનું એમનું વલણ જોવાય છે. જૂની કવિતાના વારસા સાથે ગાંધીયુગીન કવિતાની છાયા એમાં ઝિલાઈ છે. સાંપ્રત સહક્રોધ-સામાજિક પરિબળોની અસરથી આ કવિતા અસ્પૃષ્ટ સદી શકી નથી. 'ઉપદ્રવ' (૧૯૭૪) અને 'ઉપદ્રવ' - ૨ (૧૯૭૯) નો નર્મમર્મનાં હળવાં કટાક્ષકાવ્યો તથા 'પ્રીતનો ગુલાબી રંગ' (૧૯૮૧)નાં મુગ્ધ પ્રણયનાં સરળ અને ઊંમિપ્રધાન ગીતો નોંધપાત્ર છે. 'શ્વાન્તર્ય પ્રભાત' (૧૯૪૭), 'જનતાને કંઠે' (૧૯૫૨), 'મહાનતનાં ગીત' (૧૯૫૨), 'ભૂદાનયજ્ઞ' (૧૯૫૯), 'સોનાવરણી સીમ' (૧૯૭૫), 'હાલો ભેડુ ગામડે' (૧૯૭૮), 'બીની માટીની સુગંધ' (૧૯૮૧), 'સીમ કરે છે સાદ' (૧૯૮૨) વગેરે કૃતિઓમાં શ્રમની મહત્તાનાં, ઝળુઓના વૈભવનાં અને ભૂમિદાન અંગેનાં કાવ્યો તથા પ્રાસંગિક રચનાઓ તેમ જ લોકઠાણોમાં લખાયેલાં સુગંધ ગીતો છે. 'મુખવાસ' (૧૯૮૩) એમનો મુક્તકસંગ્રહ છે. 'ઊડતો માનવી' (૧૯૭૭), 'શિખરોને પેલે પાર' (૧૯૭૭) તથા 'મીઠી છે જિન્દગી' (૧૯૮૩) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'નવું જીવન' (૧૯૪૪), 'બદ્ધ' (૧૯૪૫) એમની સંવાદપ્રધાન રચનાઓ છે. 'શ્રી અરવિંદ યોગદર્શન' (૧૯૪૧), 'નરસિંહ મહેતા' (૧૯૪૫), 'રુબાઈયત અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૪૫), 'વેનવધ' (૧૯૪૬), 'ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય' (૧૯૪૭) વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે. નિ.વે.

દવે નાનુભાઈ ધીરજલાલ, 'પારિજાત', 'સાગરહંસ' (૬-૫-૧૯૦૫): ચરિત્રકાર. જન્મ ઉમરેકમાં. ૧૯૨૬માં ઈતિહાસ-અર્થતંત્ર વિષયો સાથે બી.એ. સ્વરાજની લડતમાં સક્રિય. ૧૯૫૬થી ૧૯૬૦ સુધી 'ચિત્રભારતી' મુંબઈમાં જનરલ મેનેજર અને સેક્રેટરી. ૧૯૭૦થી 'આનંદ આનંદ'માં 'સંચય અને સંકલન' વિભાગનું સંચાલન.

કર્ણના આભિજન્યને દર્શાવતી નવલકથા 'પાથર્સ પ્રકાશ જેઠુ' (૧૯૬૬) ઉપરાંત એમણે 'સ્વામી શાહ્યાનંદ' (૧૯૬૬), 'મા આનંદમયી' (૧૯૬૯), 'પ્રેમાનંદ સ્વામી' (૧૯૭૦), 'સ્વામી સહજાનંદની પ્રસંગકથાઓ' (૧૯૭૮), 'આધાર વરસે અન્યાધાર' (૧૯૭૯), 'કથીરનાં કુંદન કર્યાં' (૧૯૭૯) વગેરે જીવનચરિત્રો આપ્યાં છે.

'સ્વરાજની લડતના તે દિવસો' (૧૯૬૩), 'નગારખાનામાં તનૂડીનો અવાજ' (૧૯૬૪), 'પરદેશમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ'

(૧૯૬૪), 'પાતાળે નાખ્યા પાપા' (૧૯૭૯), 'દરિયરણની સુસ્મરિતાઓ' (૧૯૭૯), 'સરોવર પરમહંસોનું' (૧૯૮૧), 'આર્ય બાંધ્યાં તોયજી' (૧૯૮૧), 'પદ્મ કેરી પાંખડીઓ' (૧૯૮૧), 'કેરોરે ભયાં ચંદન' (૧૯૮૧), 'સૌનાં બા' (૧૯૮૨) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

એમણે અંગ્રેજીમાં પણ કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

પા.માં.

દવે નારાયણ ઝવેરલાલ: જન્મસંગ્રહ 'નારાયણવરજ અમરવેલ'ના કતાં. નિ.વે.

દવે પિનાકિન નટવરલાલ (૧૦-૬-૧૯૩૫): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ગાંધીનગર જિલ્લાના રૂપાલ ગામે. ૧૯૫૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૭માં સંસ્કૃત અને ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૯માં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૦માં એલ.એલ.બી. ૧૯૬૩માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બૅચ કવિ અને દાર્શનિક આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકર પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૩-૬૮ દરમિયાન ઈંગ્લીશવિષય પ્રા. વિ. (અરશન વિભાગ)માં મેનેજર. ૧૯૬૮થી આજ સુધી વિવેકાનંદ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક. 'આનંદ' સામયિકના એક સમયે સંપાદક.

સ્વસ્થ શૈલીમાં રુચિભૂર્ણ રીતે નવલકથાસ્વરૂપને જંભીરતાથી પ્રયોજતા આ લેખકની કેટલીક કૃતિઓ નોંધપાત્ર છે. 'વિશ્વજિત' (૧૯૬૫)માં હૈહયો અને ભૃગુઓના દીર્ઘકાલીન સંઘર્ષનો અને આર્ષવર્ત જીતીને વિશ્વજિત યજ્ઞની મહત્ત્વાકાંક્ષા પૂરી કરના પરશુરામની પૌરાણિક કથા રસપ્રદ રીતે આલેખાયેલી છે. 'વિવર્ત' (૧૯૬૮) કોઠના રોગીની મનોવૈજ્ઞાનિક લઘુનવલ છે. 'આધાર' (૧૯૬૪)માં નર્સની કથા છે. 'ઊર્ધ્વખાલુ' (૧૯૭૫)ના કેન્દ્રમાં મુંબઈ મહાનગરની એક યાલ છે; તે 'અનિદેત' (૧૯૭૬)માં ધર ત્યજવા છતાં ભૂતકાળને વળગી રહેલા નાયકની કથા છે. આ ઉપરાંત એમણે 'અનુબંધ' (૧૯૬૭), 'છાયા' (૧૯૭૨), 'ત્રીજા સૂર' (૧૯૭૭), 'અધિપુરુષ' (૧૯૭૮), 'પ્રલંબ પથ' (૧૯૭૯), 'આંખ વિતાનું આકાશ' (૧૯૮૧), 'માહનિશા' (૧૯૮૧), 'સાન લોકનું અંતર' (૧૯૮૨), 'આ તીર પેલે તીર' (૧૯૮૩), 'કાળવન' (૧૯૮૪) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. 'નૃમિ' (૧૯૬૯) અને 'દુબતા અવાજો' (૧૯૭૭) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે.

'પૂર્વાપક્ષ' (૧૯૭૮)માં સંસ્કૃતવિષયના લેખોનો સંગ્રહ છે, જેમાં અધ્યાપનનિમિત્તે અંધાયેલી ધારણાઓની અભિવ્યક્તિ છે. 'નંદશંકર' (૧૯૭૯) ગુજરાતી ગ્રંથકર શ્રેણીનો અભ્યાસનિષ્પ મણકો છે. એમની કેટલીક નવલકથાઓના હિંદી અને તમિળ ભાષામાં અનુવાદ થયેલા છે.

અં.દા.

દવે પ્રફુલ્લ નંદશંકર, 'ઈવા ડેવ' (૫-૩-૧૯૩૫): વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ વડોદરા. વતન નરિયાદ (જિ. ખંડા). પ્રાથમિક-માધ્યમિક કેળવણી નરિયાદમાં. ૧૯૪૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૩માં બી.એ. ૧૯૫૫માં એમ.એ. ૧૯૫૭માં અમેરિકા જઈ વોશિંગ્ટન યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ઈન ઓરિયન્ટલ. ૧૯૬૩માં એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૫૨-૫૬

દરમિયાન વલ્લભવિદ્યાનગરની શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૫૫માં અલીપુરાની શાળામાં આચાર્ય. ૧૯૬૦-૬૨ દરમિયાન વૈશિષ્ટ્યન પુનિવર્ણિતોમાં રિસર્ચ આસિસ્ટન્ટ. ૧૯૬૩માં અમેરિકાની સેન્ટ લૂઈસ મેન્ટલ હોસ્પિટલમાં રિસર્ચ એસિસ્ટન્ટ. ૧૯૬૪-૭૨ દરમિયાન ભારતની મૈસુર રિવિજિયોનલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનમાં ડીર ને ૧૯૭૨-૭૪ દરમિયાન પ્રોફેસર. ૧૯૭૪-૭૭ દરમિયાન અલ્મોર રિવિજિયોનલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનમાં કાર્યાલયક આચાર્ય. ૧૯૭૭-૭૯ દરમિયાન એન. સી. ઈ. આર. ટી., દિલ્હીમાં અધ્યાપક.

‘આંગતુક’(૧૯૬૯), ‘તરંગાણીનું સ્વપ્ન’(૧૯૭૧) અને ‘તંદામનદાર’(૧૯૮૦) સંગ્રહોની વાર્તાઓએ એમને ગુજરાતીના ધ્યાનપાત્ર આધુનિક વાર્તાકારોમાં સ્થાન અપાવ્યું છે. એક નવ પ્રકારનો આશય, ‘હું’ પાત્રની રીતિથી વાર્તાકથન અને ચેટદાર વર્ણનોથી વાર્તાના અંત એ એમની વાર્તાઓની મુખ્ય લક્ષણિકતાઓ છે. વિજ્ઞાતીય આકર્ષણ અને કુટુંબજીવનની વ્યક્તિઓ સાથેના સંબંધમાંથી જન્મની વિભિન્ન પરિસ્થિતિઓ વિશેષતઃ એમની વાર્તાઓના વિષય બને છે. ‘ધાન્દી’, ‘તમને ત્રણ ગમીને?’, ‘તરંગાણીનું સ્વપ્ન’ ઇત્યાદિ એમની ધ્યાનપાત્ર વાર્તાઓ છે.

‘ઈસુને યરંગુ : પ્રેયસી’(૧૯૭૦)માં પ્રણયજીવનની વિવિધ પરિસ્થિતિઓને આવેળપતી બે વધુનવલો છે.

નવ.આ.

દવે પ્રભાશંકર ઓઘડલાલ : પદ્યકૃતિ ‘ચંદ્રવસંત’(૧૯૦૮)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે પ્રભાશંકર જવરીશંકર : ‘પ્રેમકુમાર નાટકનો ગાયનો’(૧૯૦૪) ના કર્તા. નિ.વો.

દવે બચુભાઈ : ‘અધિક માસની આનંદધારા’(૧૯૫૮) તથા ‘આંખાદરણુ’(૧૯૬૮)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે બળવંત દલપતરામ(૮-૯-૧૯૨૩): નવલકથાકાર. વતન સોલંજી. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. ૧૯૪૭થી અમદાવાદમાં પ્રુફ-રીટર. ‘રંગરેખા’ માસિક તથા ‘આલબેલ’ સામાજિકના સહસંપાદક. ૧૯૬૭માં ‘કાળવ’ સામયિક શરૂ કર્યું.

‘સમાજો સળગ્યાં સળ ન થઈ’(૧૯૬૩) એ ટૂંકીવાર્તા તરીકે યાત્રી શકે તેવા વસ્તુને આધારે લખાયેલી નવલકથા છે. વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના આંતરસંઘર્ષને આવેળપતી ‘અંતર ખાલી આંખડી છલકાય’(૧૯૬૪), વાસ્તવિક સંસારનું સાચું ચિત્ર ઉપસાવતી ‘વિરાટ પ્રશ્ન...શેષ ઉત્તર’(૧૯૬૬), ‘ચુકાદો’ અને ‘સ્નેહ વંચાવીને સોમલ કાઢ્યો’ એમની સામાજિક નવલકથાઓ છે.

નિ.વો.

દવે બાલમુકુન્દ મણિશંકર (૭-૩-૧૯૧૬): કવિ. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના મસ્તુપુરામાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે મસ્તુપુરા-કુકરવાડાની ગુજરાતી સરકારી શાળામાં અને વડોદરાની શ્રીસયાજી હાઈસ્કૂલમાં. મૅટ્રિક થઈ ૧૯૩૮ માં અમદાવાદ આવી

શરૂઆતમાં સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયમાં કામ કર્યા બાદ થોડો વખત પત્રકારત્વ ક્ષેત્રે કામગીરી બજાવી. ‘નવજીવન’માં ભાગ્યા. ત્યાંથી ત્રણ દાયકે નિવૃત્ત થઈ લાલ નવજીવન પ્રકાશિત ‘લોક જીવન’નું સંપાદન કાર્ય કરે છે. ૧૯૪૯ માં કુમારચન્દ્રક.

બ્રાજપણમાં સમૃદ્ધ પ્રકૃતિસૌંદર્ય, દાર્દ્રીમાનો પ્રભાવિયાં તેમ નવ લગ્નગીતોનું શ્રવણ તથા ચિંતનાત્મક અને પ્રેરક સાહિત્યનું વાચન -આ અર્થોએ એમના કવિવ્યક્તિત્વને ઘડવામાં મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો છે; તે એમની કવિતાના ઘડતરમાં બુધસભાએ તેમ નવ કવિ વેણીભાઈ પુરોહિતની મૅટ્રીએ પણ ફાળો આપ્યો છે. એમના કાવ્યસંગ્રહ ‘પરિક્રમા’(૧૯૫૫)માં પ્રકૃતિ, પ્રાણ્ય અને ભક્તિનાં કાવ્ય-ગીતો છે. પદ્યરૂપેની જેમ એમાં કાવ્યસ્વરૂપોનું પણ વૈવિધ્ય છે. શિષ્ટ પ્રાસાદિક વાણી અને સાચકવી ભાવાનુભૂતિ એમની કવિતાને નિર્વાજ મનોહરિતા આપે છે. સૌંદર્યલક્ષિતા અને સૌંદર્યબોધ એ કવિધર્મનું આ કવિએ યથાર્થ પરિપાલન કર્યું છે. ‘સાદવાસ’(૧૯૭૬)માં એમનાં કાવ્યોનું વેણીભાઈ પુરોહિતનાં કાવ્ય સાથે સુરેશ દલાલે સંપાદન કર્યું છે. એમના બ્રાજકાવ્યોના ત્રણ સંગ્રહો ‘સોનચંપો’(૧૯૫૯), ‘અલ્લક દલ્લક’(૧૯૬૫) અને ‘જરમરિયા’(૧૯૭૩) પ્રગટ થયા છે. આ ઉપરાંત એમણે પ્રૌઢશિક્ષણ માટે ‘ઘટમાં ગંગા’(૧૯૬૬) નામ વ્યક્તિચિત્રોની એક પુસ્તિકા લખી છે.

લે.દે.

દવે બાલાજી ભગવાનજી : ઈશ્વરસ્તુતિવિષયક કાવ્ય-ભજનગાનો પુસ્તકો ‘કીર્તનાવળી’(૧૯૭૯), ‘અભિકેન્દ્રુ શેખરકાવ્ય’(૧૯૮૪), ‘ભજનાવળી’, ‘ડાકેરયાત્રા માહાત્મ્ય’, ‘હાટકેશ્વર પંચતીર્થ માહાત્મ્ય’, ‘આણંદ મંજળ ઓછવ’(૧૯૯૨) તથા ‘રતનપોળના રોજ અવવા અગની માતાનો કોષ’(૧૯૮૪)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે બી. કે. : ‘મદનના માર’(૧૯૦૯)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે ભાઈશંકર ધનજી : પદ્યકૃતિ ‘ઉલટી વાણીનું સ્પર્ષોક્તણુ’ (અંધારાના માણિકલાલ નાનજી સાથે, ૧૯૦૪) તથા ‘મહાપોળી શ્રીમન્નયુગમ શર્મા-જીવનવ્યાપ્ત અને ધર્મપ્રવાહ’(૧૯૩૬)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે ભાનુ પ્ર. : કથાત્મક કૃતિ ‘સંસાર’(૧૯૩૩) અને ‘પરણ્યા પછી’ના કર્તા. નિ.વો.

દવે ભુખાણજી જળનાથ : ઈશ્વરભક્તિવિષયક કાવ્યોના સંગ્રહ ‘હરિસલ’(૧૯૭૭)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે ભૂપતરામ વલ્લભરામ : બોધક કથાકૃતિ ‘સાચી યાત્રા’(૧૯૪૨) અને અનુદિત પુસ્તક ‘તત્ત્વમીમાંસા’ના કર્તા. નિ.વો.

દવે ભાગીલાલ : નવલકથા ‘મનવાલી’(ત્રી. આ. ૧૯૭૨)ના કર્તા. નિ.વો.

દવે ભાગીલાલ હરિલાલ, 'પ્રકાશવર્ધન', 'કચ્છીમાહુ' (૨૪-૧૦-૧૯૩૩): કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક, સંપાદક, જન્મ અંજલિમાં. ૧૯૫૨માં મૈટ્રિક, 'બે ઘડી મોઢ', 'ચેત મહાદેવ', 'સવિતા', 'ચિત્રલેખા' વગેરે સામયિકોના ૧૯૫૭ થી ૧૯૬૫ દરમિયાન સહનર્તી. ત્યારબાદ કચ્છમાં 'કચ્છ કેસરી' અને 'સ્વતંત્ર કચ્છ'ના નર્તી. ૧૯૬૮થી ડી.એસ.પી. ઓફિસમાં સરકારી નોકરી.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'રંગત' (૧૯૫૨) અને નવલકથાઓ 'કાલિદાસ કામિની' (૧૯૬૭), 'તરુણી લોક ગુલાબી ગાલ' (૧૯૬૮), 'છેલ છાગાળી' (૧૯૬૯), 'યોવનનો આંસુ' (૧૯૭૧) અને 'રંગીન વાતા' (૧૯૭૪) મળ્યાં છે. 'બ્રૂ જલો કૈલિયો' (૧૯૬૭), 'યોવનની પાસ' (૧૯૬૮), 'વરવલુની વાતા' (૧૯૬૯) અને 'રમાણીઓની રંગીન કથાઓ' (૧૯૬૯) એમના નવલકથા-સંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત એમણે અનૂદિત કૃતિ 'અભય દારૂજન' (૧૯૬૭) તેમ જ સંપાદિત કૃતિ 'કર્મના સિદ્ધાંત' (૧૯૮૧) આપી છે.

નિ.વા.

દવે મકરંદ વર્ણશંકર (૧૩-૧૧-૧૯૨૨): કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ ગોડલમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોડલમાં. સરકોટ આર્ટ્સ કોલેજમાં દાખલ થયા પછી 'જરની લડત માટે ઈન્ડર આર્ટ્સથી અભ્યાસ છેલ્લો. 'કુમાર', 'ઊમિનવરચના', 'જયહિંદ' વગેરે સાથે સંલગ્ન. સાહિત્યિક પત્રકાર તરીકેની કામગીરી. 'નંદીગ્રામ' નામની, નવનર જીવનશૈલીનો પ્રયોગ કરતી સંસ્થાના સર્જક. ૧૯૭૯માં સ્વનિવૃત્તિ સુવર્ણચંદ્રક.

સંતપરંપરાના સાહિત્યનો ભજનરસ, લોકસાહિત્યના સંસ્કારોથી મંદિત સહજસંવેદના, સૌરાષ્ટ્રનું તળપદું શબ્દભંડોળ, ગજલના મિજાજનો રંગ, સ્વીન્દ્રનાથ-મેઘાણીના ઓછાયા વચ્ચે કવિની પરિગ્રાહક સાંધક વ્યક્તિતા—આ બધા મકરંદ દવેની કવિતાનો વિશેષ છે. અધ્યાત્મ અને ધર્મના સ્તર પર રહી ભજન અને ગીતોમાં એમના ઉન્મેષો પરંપરાની વાણીમાં પોતીકા અવાજ ભળવવા મથે છે. 'તરણી' (૧૯૫૧), 'જયભરી' (૧૯૫૨), 'ગારજ' (૧૯૫૭), 'સૂરજમુખી' (૧૯૬૧), 'સંજ્ઞા' (૧૯૬૪), 'સંગતિ' (૧૯૬૮) જેવા એમના કાવ્યસંગ્રહોમાં આની પ્રતીતિ થયા વગર રહેશે નહિ. 'જબૂક વીજળી જબૂક' (૧૯૫૫) બાળકાવ્યસંગ્રહ છે, તે 'શાણી વિજ્ઞાન' (૧૯૫૬) ગીતનાટિકા છે.

'માટીનો મહેકતો સાદ' (૧૯૮૧) એમની હલધર બલરામ પરની નવલકથા છે; 'બે ભાઈ' (૧૯૫૮) અને 'તાઈકો' (૧૯૬૮) બાળનાટકો છે; 'પીઠ પરાઈ' (૧૯૭૩)માં પ્રસંગચિત્રો છે; તે 'યેગી હરનાથના સાંનિધ્યમાં' (ત્રી. આ. ૧૯૭૭) વ્યક્તિપરિચય છે.

એમનું અધ્યાત્મચિંતન, 'અંતર્વેદી' (૧૯૭૮), 'યોગયથ' (૧૯૭૮), 'સહજને કિનારે' (૧૯૮૦), 'ભાગવતી સાધના' (૧૯૮૨), 'ગર્ભદીપ' (૧૯૮૩), 'ચિરંતના' (૧૯૮૩) જેવા ગ્રંથોમાં રહ્યું થયું છે. 'વિષ્ણુસહસ્રનામ: આંતરપ્રવેશ' (૧૯૮૪)માં કાન્તિલાલ કાલાણી સાથે ભગવદ્ગીતાનો વિશે સહિયારું ચિંતન છે. 'એક પગલું આગળ' (૧૯૮૨)માં સામાજિક ચિંતન છે.

'સત કેરી વાણી' (૧૯૭૦) એમણે સંપાદિત કરેલો ભજનસંગ્રહ છે. 'ઘટને મરણે' (૧૯૪૬) અને 'દારૂજન: જલજાનો સાગ' (૧૯૪૭) એમના અનુવાદો છે.

અં.રા.

દવે મણિશંકર મકનજી: બાળોપદ્યાગી કૃતિ 'બાળગીતા' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે મણિશંકર શમાનંદ: 'વિશ્વરામ પ્રમુશમ વેદ્ય' એમનું સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાંત' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે મણિશંકર વિશ્વનાથ: 'કન્યા ગરબાવળી' (ત્રી. આ. ૧૯૧૦) અને ચરિત્રલક્ષ્મી પુસ્તક 'શ્રવાણ' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

દવે મણિશંકર હ.: પદ્યકૃતિ 'ગાંધીવરણ' (૧૯૫૬) અને 'ગાંધીનપંખુ' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દવે મનુ હરગોવિંદદાસ (૧૮૯-૧૯૧૪): કવિ, જન્મ શિક્ષક-પુસ્તકો. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ શિક્ષકપુસ્તકોમાં. ૧૯૩૧માં મૈટ્રિક. ૧૯૩૨માં ગંગાળ સંસ્કૃત અંશોક્તિઓશનની 'કાવ્યતીર્થ' પદવી.

'ગ્રામજીવન' (૧૯૩૨) કાવ્ય મંદાકાન્તાની શ્રેણી પંક્તિઓમાં સ્થાનેલું છે. 'પુષ્પહાર' (૧૯૩૪) તથા 'કાવ્યકલગી' (૧૯૩૫)માં ઊમિગીના, ક્ષાણકાવ્યો તથા પારંપરિક રચનાઓ છે. 'બાધાવળી' (૧૯૩૭)માં બોધપ્રધાન દલપતશૈલી છે. 'મનુની ગઠલો' (૧૯૪૦)માં મુખ્યત્વે પ્રસંગલક્ષી રચનાઓ છે. 'સરસ્વતી' (૧૯૪૯)માં ઉદ્દેશ્યવિન-કાવ્યો છે.

નિ.વા.

દવે મનોજ: બાળવાર્તાસંગ્રહ 'કાલાઈયાના દેશમાં'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દવે મયાશંકર અંબાશંકર: અઠ્ઠાવીસ બાળગીતાના સંગ્રહ 'ગીતનાટિકા' (૧૯૫૮) તથા મૂળ સિન્દી પરથી અનૂદિત 'કન્યાકુમરી માહાત્મ્ય' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દવે મહારાંકર ઈન્દ્રજી, 'ભારદ્વાજ' (૧૯-૪-૧૯૮૫, -): નવલકથાકાર. વતન સરકોટ. ત્યાંની હંદર મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં શિક્ષણ. એ પછી અમદાવાદમાં શિક્ષક. સાહિત્ય તેમ જ ઈતિહાસ એમના રસના વિષય.

એમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં 'સિસાજુદોલા' (૧૯૨૨), 'વજ્જનોદિની ગુલબેગમ' (૧૯૨૩), 'મૌરકાસીમ' (૧૯૨૩); તે સામાજિક નવલકથાઓમાં 'રમાણુદેશી' (૧૯૨૪), 'નારાણી' (૧૯૨૪), 'ગુલબકમી' (૧૯૨૯), 'સજ્જાગી' (૧૯૨૯) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત એમણે 'દિ' વેલેસ' (૧૯૩૩) અને 'મુસોલિની' (૧૯૩૩) જેવાં ચરિત્રો પણ આપ્યાં છે. 'શિયાળ અને સસણુ' (૧૯૨૭) તથા 'રૂપકથા'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૯, ૧૯૩૦)

એ એમની બાળસાહિત્યની કૃતિઓ છે. 'યજ્ઞસ્વરૂપ' (૧૯૨૩), 'સૌંદર્યતત્ત્વ' (૧૯૨૬) અને 'આત્માનાં આંસુ' (૧૯૩૦) એમના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે. એમના ઈતિહાસવિષયક ગ્રંથોમાં નુર્કસ્તાન, હંગેરી, ક્યુબાનેટ અને બ્રેલિનમની સ્વાતંત્ર્યકથા નિરૂપના ગ્રંથ 'ઈતિહાસના ઓળખમાં' (૧૯૩૩) ઉપરાંત 'અઠારસે સત્તાવનના યજ્ઞવાનો ઈતિહાસ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૩, ૧૯૨૪)નો સમાવેશ થાય છે.

કી.ગ્ર.

દવે મહેન્દ્ર અમૃતલાલ (૭-૪-૧૯૩૩): સંપાદક. જન્મ વિસ્તારમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. સરકારી વિનયન-વિજ્ઞાન કોલેજ, ગાંધીનગરમાં પ્રાધ્યાપક.

'પ્રેમપત્રી' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૨) ઉપરાંત એમણે વિજ્ઞાનાથ જાનીની કૃતિ 'યનુરવાલી' (૧૯૮૬) નું પણ સંપાદન કર્યું છે.
ચં.ટો.

દવે મહેન્દ્ર છેવશંકર (૨૪-૧૦-૧૯૨૪, ૨૭-૧૨-૧૯૮૮):

વિવેક, અનુવાદક. જન્મ ચૂડા (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૪૬માં બી.એ., ૧૯૫૬માં એમ.એ., 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં કાવ્યતત્ત્વવર્ધા' વિષય પર ૧૯૭૮માં પીએચ.ડી. પંદલાં અમદાવાદમાં, પછી દિલ્લી યુનિવર્સિટીમાં ૧૯૬૨થી ૧૯૮૮ સુધી ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૮ સુધી 'ગુર્જરભારતી' નું સંપાદન. દિલ્લીમાં અવસાન.

એમણે કાવ્યશાસ્ત્રનો ગ્રંથ 'સ્વસિદ્ધાન્ત' (૧૯૬૮) આપ્યો છે. 'તમિળ સંસ્કૃતિ' (૧૯૭૨) અને 'સપ્તસાક્ષી' (૧૯૭૬) એમનાં અનુવાદ-પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત કેટલાક કાશ સાથે તેઓ સંવર્ણન લતા.

૨.૨.૬.

દવે મહેન્દ્ર ભાવાશંકર (૧-૮-૧૯૩૫): કવિ, વાર્તાકાર, નાટકકાર. જન્મ ગાંધીનગર પાસેના ઘાણેલમાં. ૧૯૬૦માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. કડી અને અમદાવાદમાં શિક્ષક રહ્યા પછી આજ દિન સુધી અમદાવાદ આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

ગુજરાતી કવિતામાં ક્યુબિસ્ટ સૈતિને અને પદ્ધતિને આપનાર ફરી ભાષાની તમ જ અભિવ્યક્તિની નરેલા બદલવાનો આ કવિના ઉદ્દેશ અને ઉદ્યમ એમના કાવ્યસંગ્રહ 'બીજાં સૂર્ય' (૧૯૬૬)માં છે. ખંડિત ટુકડાઓ અને વિચ્છિન્ન પદાવલીમાંથી ઊભાં થતાં સંવેદનો વિશિષ્ટ છે. 'વલેનું આકાશ' (૧૯૭૧)ની તેવીસ વાર્તાઓ અને 'મુદ્રાબલો' (૧૯૭૭)ની એકવીસ વાર્તાઓમાં વિશિષ્ટ વાર્તાકર્મ વૈયક્તિક મહાર સાથે ઊપસી આવ્યું છે. લાઘવ, ક્યતની આગવી સૈતિ અને વેદનાનો અર્ધપ્રગટ કે અપ્રગટ સ્પર્શ એમની વાર્તાઓને આસ્વાદ્ય બનાવે છે. 'મને દૃશ્યો દેખાય છે' (૧૯૭૩) સંગ્રહનાં છ એકાંકીઓમાં સંવાદો અને સંવેદનાનું નવું તર્કશાસ્ત્ર તખ્તાલાયકી સામગ્રી સાથે પ્રગટ થયું છે. જગત જે સીતે ગોઠવાયેલું છે એ કરતાં જગત અભ્યંતરમાં કઈ સીતે ગોઠવાયેલું છે એ બનાવવાનું સાહસ એમનાં નાટકો કરી બતાવે છે.

'બકુલેશની વાર્તાઓ' (૧૯૭૭) અને 'સાપુતળ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.ટો.

દવે મહેન્દ્ર મંજુલાલ : નવનગરની પુસ્તકમથાળાના ૪૦ માં અને ૪૨ માં પુષ્પ તરીકે પ્રકાશિત અનુક્રમે 'આપણાં પુરાણો' (૧૯૫૯) તથા 'ક્યાકુંજ' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે મહેન્દ્ર મંજુલાલ જટાશંકર : નવલકથા 'પિરોજ-બચુ યરિત્ર' (૧૯૮૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે મંજુલાલ જમનારામ, 'પ્રાણી' (૧૩-૬-૧૯૮૦, ૧-૧૨-૧૯૬૪): જન્મસ્થળ અને વનન પેટલાદ. પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ પેટલાદ તથા વડોદરામાં. ૧૯૧૫ માં વડોદરા કોલેજમાંથી ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ભાષાસાહિત્ય વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૧૬માં પાટણની ન્યૂ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ભાષાસાહિત્યના અધ્યાપક. પછીથી સુરત, મુંબઈ, કોલ્હાપુર, વડોદરા, પેટલાદ વગેરે શહેરોની કોલેજોમાં અધ્યાપક તથા પ્રિન્સિપાલ. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પ્રવાસ કરી વિમિન્ન દેશોનાં સાહિત્ય ને સંસ્કૃતિનો અભ્યાસ. ૧૯૨૯-માં યુરોપ-એશિયાના સાહિત્યમાંના લક્ષ્યાદ (શિખોલિજમ) પર તુલનાત્મક મહાનિબંધ લખી ડબ્લિન યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૩૦માં ફ્રેન્ચ ભાષામાં લખાયેલા એમના નિબંધ 'લા પોએટ્રી દ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર' પર, ફ્રાન્સની મોંપીલીએની યુનિવર્સિટી તરફથી ડી.લિટ.ની પદવી. યુરોપથી પાછા ફર્યા બાદ વિસ્તાર કોલેજ, મુંબઈમાં ફ્રેન્ચના અધ્યાપક.

એમણે ટાગોરના 'હાકવર' (૧૯૧૫) નાટકનો અનુવાદ આપ્યો છે. એમણે કરેલા ફ્રેન્ચ અને યુરોપીય નાટકોના અનુવાદોનો સંગ્રહ 'ક્યાનું સ્વપ્ન અને બીજાં નાટકો' (૧૯૪૦)નામે છે. ગુજરાતી ભાષામાં અંગ્રેજી કૃતિઓને વધુ સફળ અને રસાવદ સીતે તેઓ લઈ આવ્યા છે. મૂળ કૃતિના રસ તથા વસ્તુને ગુજરાતી ભાષામાં ઝીંધે તેવા છંદ, શબ્દપ્રયોગોની તથા શૈલીની પરંદગીમાં એમણે ઔચિત્ય બતાવ્યું છે. એમનાં મૌલિક કાવ્યોમાં નરસિંહરાવ અને ન્દાનાલાલની શૈલીની છાયાઓ જાઈ શકાય છે.

(ન.વા.)

દવે મંદાકિની : તેવીસ બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ 'મસ્તાના' (૧૯૫૧)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે માધવજી પ્રાગજી : નવલકથા 'દુર્ગાદાસ' તથા શ્રીમદ્ભાસ્કર-કવિરચિત સંસ્કૃત નાટકનો અનુવાદ 'ઉન્મતાસઘવ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે મોહનલાલ જા. : પદ્યકૃતિ 'અન્સંય સુધાકર' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે મોહનલાલ જગજીવન : 'કાશ્મીરનો પ્રવાસ અને અમરનાથની યાત્રા' (૧૯૪૭)નાં કર્તા.

પા.માં.

દવે મોહનલાલ ધનેશ્વર— દવે રણછોડભાઈ ઉદયરામ

દવે મોહનલાલ ધનેશ્વર : 'ગુજરાતી સંસ્કૃતિના સંરક્ષકો'—ગ્રંથ ૧ : આપણા કેળવણીકારો, અધ્યાપકો (૧૯૪૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે મોહનલાલ પાર્વતીશંકર (૨૦-૪-૧૮૮૩, ૨-૨-૧૯૭૪) :

વિવેચક, નિબંધકાર. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૦૫માં સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૦૭માં એલ.એલ.બી. ૧૯૨૦-૧૯૩૬ દરમિયાન સુરત કોલેજમાં અને ૧૯૩૭-૧૯૪૦ દરમિયાન ખાલસા કોલેજ, મુંબઈમાં સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક. સુરતમાં અવસાન.

એમણે આપેલાં પુસ્તકોમાં રસપ્રદ ને હળવી શૈલીમાં લખાયેલાં નિબંધસંગ્રહો 'તરંગ'(૧૯૪૨) અને 'સંસ્કાર'(૧૯૪૪); વિવેચનસંગ્રહો 'સાહિત્યકળા'(૧૯૩૮), 'કાવ્યકળા'(૧૯૩૮), 'વિવેચન'(૧૯૪૧) અને 'સ્થાપના'(૧૯૪૨); મહાદેવ પગંબર, માર્ટિન વ્યૂથર, અશોક અને મહાદેવિ દયાનંદનાં જીવનચરિત્રો આપણું 'વીરપૂજા'(૧૯૪૧) તેમ જ 'વેન્ડોરની જીવનકથા'(૧૯૫૭) મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ગદ્યકુસુમો' (ઓમિયાશંકર પાઠકજી સાથે, ૧૯૩૧)નું સંપાદન કર્યું છે. 'વેન્ડોરના કાલ્પનિક સંવાદો'—ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૧, ૧૯૧૨), પ્રો. મેકડોનલ્ડકૃત 'સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ'(૧૯૨૪), 'મહાભારતની સમાલોચના'(૧૯૧૪) વગેરે એમનાં અનુવાદો છે.

પા.માં.

દવે યશવંતરાય હરિકૃષ્ણ : 'ઓમકાર ગીતાઈ'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે રક્ષાબહેન પ્રણવાદરાય (૨૧-૨-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૭૩માં એમ.એ. 'ભક્તિતત્ત્વ અને ગુજરાતી કવિતામાં તેનું અવતરણ' વિષય પર પીએચ.ડી. ભાવનગરની કોલેજમાં અધ્યાપન.

એમણે પ્રકૃતિ, પ્રાણ્ય અને ભક્તિને નિરૂપતાં કાવ્યોના સંગ્રહો 'સૂરજમુખી'(૧૯૭૯), 'નિશિગંધા'(૧૯૮૧), 'ગુલમેર'(૧૯૮૪) અને 'અજવાસ'(૧૯૮૬) તેમ જ બાળકાવ્યસંગ્રહો 'માણું મીઠું'(૧૯૮૦) અને 'ધીનું ધીનું'(૧૯૮૨) તથા નૃત્યનાટિકા 'જની-વાસીપીનારા'(૧૯૮૩) અને 'તીર્તીકા'(૧૯૮૫) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'વમિતમ્ મધુરમ્'(૧૯૮૭)માં એમનાં ગીતા-ભાષ્યો સંગૃહીત છે.

૨.૨.૬.

દવે રણછોડભાઈ ઉદયરામ (૯-૮-૧૮૩૭, ૯-૪-૧૯૨૩) :

નાટ્યલેખક, નિબંધકાર, પિંગળશાસ્ત્રી. જન્મ ખેડા જિલ્લાના મહુધામાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ મહુધામાં લઈ ૧૮૫૨માં અંગ્રેજીના અભ્યાસાર્થે નડિયાદ ગયા. ૧૮૫૭માં અમદાવાદમાં 'લો ક્લાસ'માં દાખલ થયા. પહેલાં સરકારી ખાતામાં ત્યાંના કલેક્ટરની ઓફિસમાં, પછી ૧૮૬૩માં અમદાવાદના અગ્રણી વેપારી બંધુચરદાસ અંબાઈદાસની વતી મેસર્સ લોરેન્સની કંપનીમાં જોડાવા મુંબઈ ગયા. મુંબઈમાં જ ગોંડલ, પાલનપુર અને ઈસર ચળ્યાના મુંબઈ ખાતેના પ્રતિનિધિ તરીકેની કામગીરી. મુંબઈ-નિવાસ દરમિયાન મન:સુખરામ ત્રિપાઠી સાથે અનન્ય મૈત્રી.

૧૮૮૪માં કચ્છનરેશ મહારાજાધિરાજ મહારાવ શ્રી ૭ ખેંગારજી સવાઈ બહાદુરે પહેલાં 'હુજૂર આસિસ્ટન્ટ'નું માનપદ આપ્યું, ત્યારપછી પ્રધાનપદ આપ્યું. ૧૯૦૪માં નિવૃત્તિ. ૧૯૧૨માં વડોદરામાં ભરાયેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. ૧૯૧૫-માં બ્રિટિશ સરકારે દીવાન બહાદુરનો ઈત્કાબ આપ્યો. ત્રિદાપના હુમલાથી ટૂંકી માંદગી બાદ મુંબઈમાં અવસાન.

ગુજરાતીના આદ્ય નાટ્યકાર કે ગુજરાતી નાટકના પિતા તરીકે આ લેખકે તત્કાલીન ભવાઈની ગ્રામ્યતા અને અશ્લીલતાથી તેમ જ પારસી રંગભૂમિની ગુજરાતીની અશુભિચી સુગાઈને અંગ્રેજી, સંસ્કૃત અને તળપદી નાટ્યપરંપરાના સંસ્કારોથી નાટકને લોકશિક્ષણના સાધનમાં પલટાવ્યું; અને દશક મૌલિક નાટકો તેમ જ ચારેક સંસ્કૃત નાટકોના અનુવાદો દ્વારા નાટ્યક્ષેત્ર નાટકની ગંભીર પ્રતિષ્ઠા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. નાટ્યકલાનો દૃષ્ટિએ એમનાં નાટકો ઊંચી કક્ષાનાં નથી, પરંતુ ગુજરાતી નાટકની સ્થાપનામાં એમનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય છે. એમનાં નાટકો સામાજિક અને ધૌરણિક વિષયને લઈને ચાલે છે. 'જયકુમારીવિજય નાટક'(૧૮૬૪), 'લલિતાદુ:ખદર્શક નાટક'(૧૮૬૬), 'તારામતીસ્વયંવર'(૧૮૭૧), 'હરિશંદ્ર'(૧૮૭૧), 'પ્રેમરાય અને ચારુમતી'(૧૮૭૬), 'ભાણાસુર મદમદેન'(૧૮૭૮), 'મદાવસા અને 'જનુવન'(૧૮૭૮), 'નગદમયંતી નાટક'(૧૮૮૩), 'નિઘ શૃંગારનિષેધક રૂપક'(૧૯૨૦), 'વરનો વાંસે વશો વારસો'(૧૯૨૨), 'વંકજી ચરલાનાં કૂડાં કૃત્યો'(૧૯૨૩) વગેરે એમનાં સ્વતંત્ર નાટકો છે.

નર્મદ-દલપતના પાયાના પિંગળકાર્ય પછી આ લેખકે પિંગળ અંગેનું આકર અને સર્વગ્રાહી કાર્ય કર્યું છે. છંદનું શાસ્ત્રીય બંધારણ ને તુલનાત્મક અભ્યાસ આપના ગ્રંથ 'રણપિંગળ'—ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૦૨, ૧૯૦૫, ૧૯૦૭) પાંડિત્યપૂર્ણ છે. કુલ પંદરસો કરતાં વધુ પૃષ્ઠોમાં વિસ્તરેલા આ ગ્રંથના પ્રથમ ભાગમાં માત્રામેળ અને અક્ષરમેળ છંદો તેમ જ તેના પેટાવિભાગોની ચર્ચા છે; બીજા ભાગમાં છંદોનું ગણિત આપ્યું છે; ત્રીજા ભાગ વૈદિક છંદપ્રકરણ, ડિગળ, ગીતરચના અને ફારસી કવિતારચનાનું તપાસ છે.

એમણે 'આરોગ્યતાસૂચક'(૧૮૫૯), 'કુલ વિશે નિબંધ'(૧૮૬૭) અને 'નાટ્યપ્રકાશ'(૧૮૯૦) જેવા નિબંધગ્રંથો આપ્યા છે; તે 'સંતોપસુરતરુ'(૧૮૬૬), 'પ્રાસ્તાવિક કથાસંગ્રહ'(૧૮૬૬), 'પાદશાહી ચળનીતિ'(૧૮૯૦) જેવા પ્રકીર્ણ ગ્રંથો પણ આપ્યા છે. 'ધુરોપિયનોનો પૂર્વપ્રદેશ આદિ સાથે વ્યાપાર' ભા. ૧, ૩, ૪ (૧૯૧૬), ભા. ૨ (૧૯૧૫), ભા. ૫ (૧૯૧૮) એમના વેપારવિષયક ગ્રંથો છે.

એમના અનુવાદગ્રંથોમાં ઈતિહાસ સંબંધી 'સસમાળા'—ભા. ૧, ૨ (૧૮૭૦, ૧૮૯૨), સંસ્કૃતમાંથી ગુજરાતીમાં ઉતારેલાં 'માત્રવિકાગ્નિમિત્ર'(૧૮૭૦), 'વિક્રમોર્વશીયત્રોટક'(૧૮૬૮), 'રત્નાવલી'(૧૮૮૯) જેવાં નાટકો તેમ જ 'ગુજરાતી હિતાપદેશ'(૧૮૮૯), 'લઘુસિદ્ધાન્તકોમુદી'(૧૮૭૪) મુખ્ય છે. 'શંકસપિયર કથાસમાજ'(૧૮૭૮) તથા 'બર્ધાલડ'(૧૮૬૫) એ અંગ્રેજીમાંથી કરેલા અનુવાદ છે.

ચં.દા.

દવે રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ (૧૭-૩-૧૯૩૬): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના નદાણમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦માં ગુજરાતી-માનસશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૯માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૬થી ૧૯૭૦ સુધી માણસા કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૭૦-થી ક્વી કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક અને અધ્યક્ષ.

એમણે 'નવલકથા : સ્વરૂપ, સર્જન અને સમીક્ષા' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૦), 'બિ વિવેચનો' (૧૯૭૧) ઉપરાંત 'ગુજરાતી ખંડકાવ્ય : સ્વરૂપસિદ્ધિ અને વિસ્તાર' (૧૯૭૨), 'પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર - અધ્યયન' (૧૯૭૨) જેવા અભ્યાસગ્રંથો આપ્યા છે.

દર્શિત્ર.

દવે રમેશ છબીલાલ (૨-૪-૧૯૪૨): કવિ. જન્મ કોટડા (શેલા)માં. એમ.એ., એમ.એડ. ગઢશીયાની હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય.

'અલ્પના' (૧૯૭૬) કાવ્યસંગ્રહ ઉપરાંત એમણે 'માવણ્યાઈ પરમશી વેદ સ્મૃતિગ્રંથ' (૧૯૭૮) તેમ જ 'સંક્ષિપ્ત સરસ્વ ગુજરાતી વ્યાકરણ' (૧૯૬૯) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.દો.

દવે રમેશ રતિલાલ, 'નરુણપ્રભસૂરિ' (૧-૯-૧૯૪૭): નવલકથાકાર, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ખંભલાલ (વીંબડી)માં. પ્રાયમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે સમૈસરા અને આંબલામાં. ૧૯૬૮માં લોકત્યારની ગ્રામવિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક. ૧૯૭૨માં દિલ્હી વિષયમાં અને ૧૯૭૫માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૭૫થી ૧૯૮૧ સુધી ભાવનગરની કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૮૧થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ક. લા. સ્વાધ્યાયમંદિરમાં વ્યાખ્યાતા.

એમણે 'પૃથિવી' (૧૯૮૪) નવલકથા આપી છે. આ ઉપરાંત 'ગુજરાતી નવલકથામાં પાત્રનિરૂપણ' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૮૫, ૧૯૮૬, ૧૯૮૮) નામે શોધગ્રંથો લખ્યાં છે. 'નવલકથાકાર દર્શક' (૧૯૮૯)માં એમણે દર્શકની નવલકથાઓની તપાસ કરી છે. 'દર્શક : અધ્યયનગ્રંથ' (૧૯૮૪), 'સજાઈ : ઈશ્વર પેટલીકર : શબ્દ અને કાર્ય' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૫), 'જગંભુરુ જર્મનિ દલાલ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬), 'જર્મનિ દલાલ : અધ્યયનગ્રંથ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬), 'અધીત' : નવ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.દો.

દવે રસિકલાલ શ્યામલાલ : પદ્યકૃતિ 'વિરાટને પગલે' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે રામચંદ્ર ગણપતરામ : ચાર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'જ્ઞાત્રતંત્ર' (૧૯૨૬) તથા નવલકથાઓ 'વીરશૈયા યાને બલાદુર બંગાળી' (૧૯૩૪), 'રામપ્યારી યાને ચાન્ના સઠસિલ્હને સઠ્યકારભાર' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે રામદુર્લાભ એન., 'સિયાલજયા' : નવલકથા 'માયાનો મોહ' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે રામપ્રસાદ છેલશંકર, 'બાણુ' (૭-૬-૧૯૩૦): કવિ. જન્મ ચૂડા (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. ૧૯૫૧માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૩માં એમ.એ. વ્યાખ્યાતા.

'અન્વય' (૧૯૬૮), 'લય' (૧૯૬૯) અને 'તન્મય' (૧૯૮૩) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'ટિક્ ટિક્' (૧૯૭૫) બાળકોને ગાવાં ગમે તેવાં ગીતોનો સંગ્રહ છે. તેમના હાઈસ્કૂલસંગ્રહ 'નિસ્ખંડ' (૧૯૭૭)માં વિદ્યાદત્તી સાથે નર્મમર્મ પાણુ છે. 'અલપટલપ' (૧૯૭૫)માં ચિતનાન્મક ગદ્યખંડો છે.

નિ.વો.

દવે રેવાશંકર જગજીવન : નવલકથા 'જેરાલમેરની ભટ્ટીઆણી' (૧૯૦૭) તથા 'દિલ્લીની દેવી યાને કળિયુગની મલાકાળી' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે લક્ષ્મીશંકર કલ્યાણજી : પદ્યકૃતિ 'જુવાનગિજવિરલ' (૧૯૮૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે લાલશંકર ઉમિયાશંકર (૨૩-૮-૧૯૪૫, ૧૨-૧૦-૧૯૧૨):

કવિ, ગણિતશાસ્ત્રી. જન્મ નારદીપુર (જિ. અમદાવાદ)માં. ૧૯૬૫માં શિક્ષણકાર્ય કરતાં કરતાં મૅટ્રિક. ૧૯૬૭માં ફરટે એકઝામિનેશન ઈન આર્ટ્સ. ગુજરાત પ્રોવિન્શિયલ કોલેજમાં ગણિતનું અધ્યાપન. ૧૯૭૧માં સ્માલકોલ કોર્ટમાં કલાર્ક. કાવદાની પરીક્ષાઓ આપી એ જ કોર્ટમાં પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ. ૧૯૭૩માં નિવૃત્ત.

એમણે 'પ્રથમ ઈશ્વર સ્તુતિ' અને 'લિખન પદ્ધતિ' જેવાં સાહિત્યિક પુસ્તકો તેમ જ 'અંકગણિતનાં મૂળતત્ત્વો' અને 'ભૂતવિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરકૃત 'વિધિસાવિવાદ'ના મરાઠી અનુવાદ પરથી ગુજરાતી અનુવાદ પણ આપેલો છે.

૨.૨.૬.

દવે વજુભાઈ (૧૨-૫-૧૯૨૯, ૩૦-૩-૧૯૭૨): પ્રવાસલેખક. જન્મ વઢવાણમાં. ત્યાંની ટાજશાહ હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. પછી સમૈસ આંદોલનમાં જોડાયા. આજશિક્ષણ મુખ્ય પ્રવૃત્તિ. અમદાવાદની શારદામંદિર શાળામાં શિક્ષણકાર્ય. ત્યાંના કુશળ સંવાલક અને આયોજક. ૧૯૬૫માં નિવૃત્ત.

એમણે પ્રવાસકથા 'પ્રવાસપરાય' આપી છે.

૨.૨.૬.

દવે વજેશંકર પ્રાણજીવન : ગદ્યપદ્યમિશ્ર સંસારિક વાર્તા 'સતી નર્મદા' (૧૯૨૧) તથા 'પ્રાર્થનામાળા' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે વસંતરાય બચુભાઈ (૧૮-૯-૧૯૩૫): જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના વેસવળમાં. ૧૯૫૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૫માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૬માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૬ સુધી ગુજરાત સરકારના કેળવણી ખાતામાં મદદનીશ શિક્ષક તથા શિક્ષણાધિકારી.

૧૯૬૬થી ૧૯૬૮ સુધી રાજકોટમાં અને ૧૯૬૮થી વિવેકાનંદ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

‘કવિ સમયસુંદર-જીવન અને કવન’(૧૯૮૪) એમનું સંશોધન છે. તદુપરાંત ‘અધીત’: પાંચ (૧૯૮૧), ‘અધીત’: છ (૧૯૮૨) અને ‘અધીત’: સાત (૧૯૮૩) એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે.

હ.ત્રિ.

દવે વાલજી લક્ષ્મીરાવ: નીતિવિપયક અને પ્રકૃતિવર્ણનસભર કાવ્યોના સંગ્રહ ‘કાવ્યરત્ન’(૧૯૭૭) તથા ભાનુદત્ત અને મતિરામના ગ્રંથોના કૃપાંતરરૂપ ‘સ્વમંદવી’(૧૯૭૭)ના કર્તા.

પા.માં.

દવે વિજયશંકર રામશંકર (૧૧-૬-૧૯૩૪): નવલકથાકાર. જન્મ સોનિયામાં. ૧૯૫૮માં અર્થશાસ્ત્ર વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૭થી દાહો-ગાંધીમાં યોજાતા અધિકારી.

‘નિખરખિતા’(૧૯૭૮), ‘ખાલી’(૧૯૭૮), ‘બંધર ધરાના પારિજાત’(૧૯૮૦), ‘ચક્રચાચ’(૧૯૮૧) અને ‘શિશુ સમજાતી ગાંઠ’(૧૯૮૨) એમની નવલકથાઓ છે.

પા.માં.

દવે વિદ્યારામ અંબારામ: પદ્યકૃત ‘બાગુજનાયજીનાં નવીન ગાયનો’(૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે વ્રજલાલ નાનજી (૨૬-૧-૧૯૨૩): કવિ. જન્મસ્થળ રાજકોટ જિલ્લાનું રામપુર. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૭માં સંસ્કૃત વિષય સાથે રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિદ્ધજી કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૫૭-૧૯૬૦ દરમિયાન અમદાવાદની હ. કા. આર્ટ્સ કોલેજમાં અને ૧૯૬૦-૧૯૬૩ દરમિયાન સરદાર વલ્લભભાઈ આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. થોડો સમય ‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ માસિકના તંત્રી.

‘એકાન્તાની સોડમાં’(૧૯૭૬) કાવ્યસંગ્રહમાં ગીત, છંદોબદ્ધ અને પરંપરિત રચનાઓમાં ગ્રામપ્રદેશની ભાષાના સંસ્કારવાળી કાવ્યશૈલીમાં વ્યક્ત થતું એમનું સંવેદન મુખ્યત્વે પ્રકૃતિ અને પ્રાણ્યનું છે. ‘ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રોણી’ની ‘નરસિંહરાવ’(૧૯૭૮) પુસ્તિકા એમની અધ્યયનશૈલીના પરીચાયક છે. ‘કાવ્યગોષ્ઠિ’ના કવિમિત્રોનાં પ્રતિનિધિરૂપ કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘સવારના સૂરજને પૂછો’ તથા ‘કાવ્યસંગ્રહ’-ભા. ૨ એમનાં સહસંપાદિત પુસ્તકો છે.

જ.ગા.

દવે શારદાબહેન ઈશ્વરલાલ (૨૩-૪-૧૯૩૦): વાર્તાકાર. જન્મ ઢસામાં.

‘નીરજ’(૧૯૬૪) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે.

નિ.વા.

દવે શાંતાબહેન ગૌરીશંકર, ‘સુમન’: કવિ. જન્મ બંગાળમાં. લગ્ન પછી ભૂજમાં નિવાસ. અભ્યાસ ચાર ધૈરણ સુધીનો. બાળપણનું નામ હીરાબહેન. બાર વર્ષની ઉંમરે કાવ્ય રચવાની શરૂઆત.

એમનાં કાવ્યોનું સંપાદન ‘સુમનગુચ્છ’ દેવનરામ કૃપાલાલ ધંડલાએ કર્યું છે. તેમાં સંયોગશૃંગાર, વિપ્રલંબશૃંગાર, વિકૃત-નિવારણ, નીતિગોપિ વગેરે વિભાગોમાં કવિતાનું સંકલન થયું છે. એમનો બીજો કાવ્યસંગ્રહ ‘સુમનબહાર’(૧૯૬૬) છે.

નિ.વા.

દવે શિવકાંત શંભુલાલ, ‘પૂર્ણન્દુ’(૧૮-૮-૧૯૧૧, -): કવિ. જન્મ ધૂળિયા (ખાનદેશ, મહારાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૩૩માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૩૫માં ઈતિહાસ, ભારતીય સંસ્કૃતિ અને રાજનીતિશાસ્ત્ર વિષયોમાં એમ.એ. વલ્લભવિદ્યાનગરમાં અધ્યાપક. નિવૃત્ત થયા પછી નર્મદાકિનારે શિતારમાં નિવાસ. ત્યાં જ અવસાન.

એમણે ‘શ્લોકકાવ્યો’(૧૯૪૮), ‘દિવ્યાંગના’(૧૯૬૩), ‘ગીતાંગના’(૧૯૭૬), ‘કાવ્યાંગના’(૧૯૮૦), ‘સ્તુત્યાંગના’(૧૯૮૧), ‘નિશાંગના’(૧૯૮૩), ‘પુષ્પાંગના’(૧૯૮૩) વગેરે કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે. ઈતિહાસ અને ભારતીય સંસ્કૃતિ વિશેના અનેક સંશોધનાત્મક લેખો પણ એમણે લખ્યા છે.

નિ.વા.

દવે શિવશંકર જેભાઈ: ‘ગુજરાતી-કર્નાટક પદ્ધતિનું પાંચ મદ્રાસની સ્વભાષા’(૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે શિવશંકર તુલજીશંકર: ‘ઋતુસંહાર’નું અનુકરણ કરતી પદ્યકૃતિ ‘ઋતુવર્ણન’(અન્ય સાથે, ૧૯૯૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે સાકરલાલ અમૃતલાલ (૨૫-૫-૧૯૧૬, ૧૯-૧૨-૧૯૫૫): વ્યાકરણલેખક, અનુવાદક. જન્મ નડિયાદમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદમાં. ૧૯૦૫માં બી.એ. મુંબઈની ઓલ્ડિન્સ્ટન હાઈસ્કૂલ તથા અમદાવાદની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજની ગર્લ્સ સ્કૂલના આચાર્ય.

એમણે વ્યાકરણની શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ જાળવીને વિપણી સરળ રજૂઆત કરતું ‘વ્યાકરણના સહેલા પાઠો’(૧૯૩૩) તથા વીસ પ્રકરણોમાં લેખનતાલીમનું સંક્ષિપ્ત પણ સરળ નિરૂપણ કરતું ‘ગુજરાતી ભાષાનું વિશુદ્ધલેખન’(૧૯૪૮) જેવાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત પ્રો. ખેઈનનાં અંગ્રેજી પુસ્તકોના ‘અંગ-ભસ્મ’(૧૯૧૬) અને ‘નીલનેની’(૧૯૧૭) તેમ જ ટોલ્સ્ટોયકૃત ‘કિશ્ચન’ ટીચિંગનો ‘જીવનસિદ્ધિ’(૧૯૨૯) જેવા અનુવાદો આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

દવે સાંકળેશ્વર હરિશંકર: પદ્યકૃત ‘વરદાયાની રસિક ગાયન-સંગ્રહ’(૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે સુધીર જ્ઞાંતીલાલ (૧-૩-૧૯૪૭): કવિ. જન્મ વાલમમાં. ૧૯૬૯માં બી.ઈ. થઈ અમેરિકા ગયા. ત્યાંથી એમ.એસ. લાલ ફોર્ટવર્થમાં આલ્ફોન લેબોરેટરીમાં રિસર્ચ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ વિભાગમાં આસિસ્ટન્ટ ડાયરેક્ટર.

‘પ્રયાસ’(૧૯૮૭) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

દવે સુભાષ મણિલાલ (૨-૭-૧૯૩૬) : સંપાદક, વિવેચક. જન્મ ડભોઈમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ડભોઈમાં. ૧૯૫૮માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૫૮માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૪ સુધી મ્યુનિસિપલ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, ઉપલેટમાં અને ૧૯૬૪થી ૧૯૭૦ સુધી શેઠ પી. ટી. આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ, ગાંધીમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૧થી મ. સ. યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં રીટર.

‘દયાશમ-એક અધ્યયન’(૧૯૭૦) એમના શોધનિબંધ છે, જેમાં દયાશમની કાવ્યકૃતિઓ અને એની દાર્શનિક વિચારણાને સ્પર્શના પદ્યગ્રંથોનું મૂલ્યાંકન યોગ્ય રીતે થયું છે. ‘દયાશમનો કાવ્યો’(૧૯૮૪) એમનું સંપાદન છે.

૨.૬.

દવે સુરેશકુમાર કનોયાલાલ (૨૮-૧૧-૧૯૨૭) : સંશોધક, સંપાદક, નિબંધલેખક. જન્મ પાટણમાં. ૧૯૪૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૯માં બી.એ. ૧૯૫૬માં એમ.એ. ૧૯૭૮માં પીએચ.ડી. વિવિધ કોલેજોમાં સંસ્કૃતનું અધ્યાપન. આચાર્ય તરીકે ૧૯૮૮ થી નિવૃત્ત.

‘પાટણનાં દાર્શનિક સ્થળો’(૧૯૭૬), ‘વાલ્મીકિય પુરાણનો વિષયનાત્મક અને સાંસ્કૃતિક અભ્યાસ’(૧૯૭૮), ‘ઓખા-મંડળ: ઐતિહાસિક અને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિઓ’(૧૯૭૮) વગેરે સંશોધનગ્રંથો એમણે આપ્યા છે. ‘દ્વારકા સર્વસંગ્રહ’(૧૯૭૩), ‘નોનિશનકમ્’(૧૯૭૮) અને ‘વિક્રમાર્જશીયમ્’(૧૯૭૮) એમનાં સંપાદનો છે.

૨.૨.૬.

દવે સૂર્યકાન્ત સંદુલાલ (૧૦-૮-૧૯૪૯) : નાટ્યલેખક. જન્મ કલકત્તામાં. ૧૯૭૩માં બી.કોમ. ૧૪કારત્વ સાથે સંવગ્ન. એમણે એકાંકીસંગ્રહ ‘એપ્સા’(૧૯૮૭) આપ્યા છે.

સં.કે.

દવે હરખજી લક્ષ્મીરામ (૨૯-૮-૧૯૯૬, ૧૭-૧૦-૧૯૮૪) : કવિ. જન્મ સમોદ (તા. ઝાંઝલ)માં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ. ૧૯૧૫માં સિનિયર ટ્રેઈન્ટ. શિક્ષકના વ્યવસાય. ૧૯૫૨માં નિવૃત્ત. ૧૯૫૫ સુધી ચોકી ગુરુકુળમાં શિક્ષણકાર્ય.

મહદંશે પુરાણપ્રસંગ પર આધારિત કાવ્યસંગ્રહ ‘મનાવેદનો’(૧૯૬૬) એમનો પાસેથી મળ્યા છે.

કી.ગ્ર.

દવે હરિશંકર દુર્ગાશંકર, ‘દિવાકર’, ‘સ્વસ્થ’(૧૫-૧૧-૧૯૧૬) : નવલકથાકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વાલમમાં. ૧૯૩૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૪માં અંગ્રેજી, હિન્દી, અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૭થી ૧૯૪૬ સુધી મહેસાણામાં, ૧૯૪૬થી ૧૯૫૫ સુધી દિલ્લી ગુજરાતી સમાજમાં, ૧૯૫૬થી ૧૯૭૪ સુધી વિસનગર, કમાણા, ચિપોર, ભિલોડા, માલપુર વગેરે સ્થળોએ શિક્ષક. લાલ સર્વોદય આશ્રમ, વાલમમાં વ્યવસ્થાપક.

‘વીરસ્ત્રનસિલ’(૧૯૫૦), ‘સળખા’(૧૯૫૧), ‘રંગીલા શબ્દો’(૧૯૫૨), ‘સાલંકી મૂળસળ દેવ’-ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૭૭-૧૯૭૮) વગેરે ઐતિહાસિક નવલકથાઓ એમણે આપી છે.

હ.ત્રિ.

દવે હરીન્દ્ર જ્યંતીલાલ (૧૯-૯-૧૯૩૦) : કવિ, નવલકથાકાર, નિબંધકાર. જન્મ કચ્છના ખંભરા ગામમાં. ૧૯૫૧માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં એમ.એ. ૧૯૫૧થી ૧૯૬૨ દરમિયાન ‘જનશક્તિ’ દૈનિકના નેત્રી. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૮ સુધી ‘સમર્પણ’ના સંપાદક. ૧૯૬૮થી ૧૯૭૩ સુધી ગુજરાતી મુંબઈ અં.ક્રિસમાં ગુજરાતી વિભાગના નેત્રી. ૧૯૭૮માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીના અધ્યક્ષ. ૧૯૮૨ના રાજકિરતરમ સુવર્ણચંદ્રક.

તેઓ મુખ્યત્વે ગીતકાર અને ગઝલકાર છે. પ્રાણ્ય મસ્તી અને વેદના, ખુમારીનો સંવેદનોથી રસાયેલી એમની ગઝલો છંદ લય અને ભાવભાષાની સંવાદિતાથી સફાઈકાર છે. ‘આસવ’(૧૯૬૧) અને ‘સમય’(૧૯૭૨) એમના ગઝલસંગ્રહો છે. એમનું ઉત્તમ કવિત્વ સંધ અને કૃષ્ણ વિષયક ગીતોમાં તથા પ્રેમવિરહના ભાવ સંવેદનને અભિવ્યક્ત કરતાં અન્ય ગીતોમાં સંદર્ભ છે. ‘કૂલ કલે ભમરને ભમરો વાત વહે ગુંજનમાં, માધવ કયાંય નથી મધુવનમાં’ કે ‘પાન લીલું જ્યું ને તમે યાદ આપ્યાં...’ જેવાં ગીતો લોકપ્રિય એટલાં જ કાવ્યત્વપૂર્ણ છે. એમનાં ગીતોમાં લયલલક અને ભાવ-માધુર્ય છે. ‘મૌન’(૧૯૬૬)માં બ્રહ્મા ઉત્તમ ગીતો સંવિત છે. સુરેશ દલાલે ‘લયાતી’(૧૯૭૭) નામે કરેલા સંપાદનમાં બીજી સંધિયાત્ર સ્વનાઓ ગ્રંથસ્થ થઈ છે. એમણે છાંદસ કાવ્યો પણ લખ્યાં છે. ‘અર્પણ’(૧૯૭૨)માં એમની મુક્તક કવિતા ગ્રંથસ્થ થયેલી છે. અછાંદસ અને લયબદ્ધ કવિતા પણ એમણે રચી છે. સાંપ્રત જીવનની એકલતા કે વ્યથાને અને વિપાદ કે વિરૂપનાને વધ્યા આપતી એમની દીર્ઘ સ્વનાઓ ‘સૂર્યોપનિષદ’(૧૯૭૫)માં સંજુલી છે. એમણે પ્રયાગશીલતા કે આધુનિકતાની પરવા વિના પોતાના મનમાં આલ્પ્ય તેને પોતાની કથાની ભૂમિકાએ અભિવ્યક્ત આપી છે. અન્યોના સહયોગમાં ‘નજરુ’ લાગી’ જેવાં અને કવિતાનાં અન્ય સંપાદનો પણ એમણે કર્યાં છે.

એમની પહેલી નવલકથા ‘અગનપંખી’(૧૯૬૨) છે. પણ એમને આધુનિક નવલકથાકારોની પંજનમાં બેસાડનાર પ્રયાગશીલ અને વિશિષ્ટ નવલકથા ‘પળનાં પ્રતિબિંબ’(૧૯૬૬) છે. વિદ્વદ્ભાગ્ય આ કૃતિમાં પ્રાણ્ય અને તલતલ વેદનાનાં વ્યંગનાપૂર્ણ ચિત્રણ છે અને એમાં એકાધિક પાત્રયુગ્મેને મૂકીને લેખકે સંસ્થાના વિશિષ્ટ પ્રયાગ સિદ્ધ કર્યાં છે. ૧૯૬૮માં પ્રગટ થયેલી ‘અનાગત’ નવલકથાનું કાઠું લઘુનવલનું છે. પ્રાણ્ય ને વેદનાસભર એકલતાને જીવતાં-જીરવતાં બે પાત્રોની આ કથામાં અન્ય પાત્રોની જીવનચેતના પણ સરસ નિરૂપણ પામી છે. કૃતિનું સ્થનાવિધાન અને ભાષા કવિ હરીન્દ્રને નોખા પરિચય કરાવી રહે છે. એમની અત્યંત સફળ કૃતિ ‘માધવ કયાંય નથી’(૧૯૭૦) છે. અહીં નારદની કૃષ્ણશોધ વર્ણવાઈ છે, જે લોકીકતમાં આપણા યુગના પ્રત્યેક માનવીની કૃષ્ણશોધ બની રહે છે. પુરાકલ્પનઓ આપે સરળ રીતે થયેલા છતાં ધ્વનિમય ઉપયોગ ધ્યાન ખેંચે છે.

એમની નવલકથાઓમાં મહદંશે વર્તમાન યુગનાં સ્ત્રી-પુરુષોની સંવેદનજન્ય સમસ્યાઓ આકારિત થઈ છે. એમની કેટલીકે નવલોમાં વર્તમાન જીવનની સમસ્યાઓ પણ પછીથી વર્ણવાઈ છે.

આ પ્રકારની કૃતિઓ 'સુખ નામનો પ્રદેશ' (૧૯૭૬) થી પ્રારંભાઈ છે. 'સંગ-અસંગ' (૧૯૭૯) માં સાધુસંતાના આંતરજીવનના પ્રશ્નોનાં ચાલુ આલેખનો મળે છે; 'લોહીનો રંગ લાલ' (૧૯૮૧) સમસ્યાને ક્ષીને અટકી જાય છે; 'ગાંધીની કાવડ' (૧૯૮૪) માં સાંપ્રત સઠકારણ ઉપર કટાક્ષ છે. આમ, એમની કૃતિઓમાં વિવિધ અને નિરૂપણનું વૈવિધ્ય છે. એ કથા ઘોંકકામાં બદ્ધ સંદેશ લેખકોમાંના નથી. જીવનની વાસ્તવિકતાને નવલકથામાં ક્યાત્મક અભિવ્યક્તિ આપવામાં એમને ઠીકઠીક સફળતા મળી છે.

'ગુંગ ગુંગ' (૧૯૬૯) એમનું દીર્ઘ નાટક છે. 'ક્રવિ અને કવિતા' (૧૯૭૧) કવિતાના આસ્વાદનનું પુસ્તક છે. 'આલિષ' (૧૯૬૯), 'દયાસેમ' (૧૯૬૫), 'મુશાયરાની કથા' (૧૯૫૯), 'સ્વામી-નારાયણ સંપ્રદાય' (૧૯૭૦) જેવી પુસ્તિકાઓ પરિચયાત્મક છે. 'ઉમાશંકર જોશી' (૧૯૮૬) ગુજરાતી ગ્રંથકાર કોશીનું એમનું પુસ્તક છે.

'કૃષ્ણ અને માનવ સંગઠિયા' (૧૯૮૨) માં એમણે કૃષ્ણસંગઠિ માનવીય ધિતન પેશ કર્યું છે. આઠી એમની દૃષ્ટિમાં દર્શન અને વિચારોમાં વિસ્તૃત સમજણ દેખાય છે. 'નીરવ-સંવાદ' (૧૯૮૦) માં એમના ધિતનલેખો છે. 'વેરાતું સ્વપ્ન ઘુટાનું સત્ય' (૧૯૮૧) માં વર્તમાનપત્રી લેખાનો સંચય છે. 'શબ્દ ભીતર સુધી' (૧૯૮૭) નિર્ગંધસંગ્રહ છે. 'મંબુવન' (૧૯૬૨) એમનું ગદ્ય-સંપાદન છે.

'પિતૃસ્વનું પાખી', 'ધરતીનાં છોટું', 'ચરણ ટુકે ત્યાં', 'વાદળ વરસ્યાં નહિ'—આ ચાર અનુવાદો અંગ્રેજીમાંથી ગુજરાતીમાં ઉતારેલી નવલકથાઓ રૂપે છે. અંગ્રેજીમાંથી એમણે કાવ્યાનુવાદો પણ કર્યા છે.

મ.પ.

દવે હર્ષદ કૃષ્ણલાલ (૪-૬-૧૯૨૭) : પ્રવાસ-સાહસકથા-લેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૬માં મૈટ્રિક. ૧૯૫૩માં બી.એ. શિક્ષણ, તરમ અને પુસ્તક-પ્રકાશન સાથે સંલગ્ન.

એમણે સાહસપ્રવાસકથા 'અમે ૨૬' (૧૯૭૩), 'તરવુક્લા' (૧૯૭૫), 'તરે તે તારે' (૧૯૭૭) જેવી પુસ્તિકાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

દવે હિમતલાલ ઉમિયાશંકર, 'આરુણિ' (૨૨-૫-૧૯૧૯) : જીવન-ચરિત્રલેખક, કવિ. જન્મ વડવાણ (વિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. ૧૯૪૫માં સિનિયર પી.ટી.સી. ૧૯૫૨માં મૈટ્રિક. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની શાળામાં શિક્ષક અને આચાર્ય. શ્રેષ્ઠ શિક્ષક તરીકે રાષ્ટ્રીય પુરસ્કારથી સન્માનિત. ૧૯૭૭થી નિવૃત્ત.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'રણટંકર' (૧૯૬૫), એકાંકી નાટક 'મંગલ ઉપા' (૧૯૫૨), જીવનચરિત્રો 'ત્રિપુરસુંદરી' (૧૯૮૩), 'ભારતની મહાન વિભૂતિઓ' (૧૯૪૮), 'ભગવાન મહાવીરના પાવન પ્રસંગો' (૧૯૭૬), 'સ્વામી અવન્તિક ભારતી' (૧૯૭૬) ઉપરાંત 'જગતગુરુ શંકરાચાર્ય: સમયનિર્ણય' (૧૯૮૮), 'બ્યોતિષ્પીઠ: બદ્ધકાશમ' (૧૯૮૮) અને 'જ્ઞાપન' (૧૯૮૬) જેવાં સંશોધન-સંપાદનનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

દવે હિમતલાલ નાનાલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી જ્ઞાનદર્શિકા': પ્રથમ ભાગ (૧૯૧૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દવે હિમતલાલ રામચન્દ્ર, 'સ્વામી આનંદ' (૧૯૮૭, ૨૫-૧-૧૯૭૬): નિર્ગંધકાર, કોશકાર. જન્મ શિયાણી (વડવાણ)માં. પૂર્વાશ્રમનું નામ હિમતલાલ રામચન્દ્ર દવે દ્વિવેદી. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગીરવામ (મુંબઈ)માં. ૧૯૯૭માં લગ્નના વિરોધમાં, ભગવાન દેખાડવાની લાલચ આપનાર સાધુ સાથે, કિશોરવયે ગુલતાણ ખેત્રાનું વરસના રજળપાટ પછી, તેરમ વરસે સમક્રમણ મિશનના સાધુઓના સંપર્કમાં મુકાતાં વિવિધ મહો-આશ્રમોમાં વિદ્યાભ્યાસ અને ચરિત્ર-ઘટનર. ૧૯૦૫માં ગંગાળ-મહારાષ્ટ્રના ક્રાંતિકારીઓના સંસર્ગે સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં. ૧૯૦૭માં લોકમાન્ય નિલકંઠા 'દિસરી' પત્રના મુદ્રણકાર્યમાં સહાય અને મહારાષ્ટ્રના ગ્રામપ્રદેશમાં સ્વરાજ-ચળવળમાં સક્રિય. એ સાથે મુંબઈના મરાઠી દૈનિક 'સપ્તમત'ની ગુજરાતી આવૃત્તિનું સંપાદન. તે બંધ પડતાં ૧૯૦૯માં હિમા-લયની યાત્રા. ૧૯૧૨માં મિસિસ એની પ્રેસન્ટ સ્થાપિત પલાડી શાળા (હિલબોયલ સ્કૂલ)માં શિક્ષણકાર્ય. પછીથી ગાંધીસંપર્ક થતાં ૧૯૧૭માં 'નવજીવન' અને 'યંગ ઈન્ડિયા'ના મુદ્રક અને પ્રકાશક તરીકે તંત્ર-સંચાલન. ૧૯૨૨માં 'યંગ ઈન્ડિયા'માં પ્રકાશિત લેખ માટે મુદ્રક તરીકે જેલ-સજા. બારડોલી સત્યાગ્રહમાં વજ્રભભાઈ પટેલના અંગત મદદનીશ. ૧૯૩૦માં વિલેપારલેના ઉપનગર સત્યાગ્રહી તરીકે જેલવાસ. તે પછી થાણા (મુંબઈ), ભેરડી (દ. ગુજરાત), કૌસાની (અલમોડા) અને કોશખાડમાં આશ્રમો સ્થાપી આદિવાસી તેમ જ પશ્ચાત વર્ગના લોકો વચ્ચે સ્વનાત્મક કાર્ય. સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્લી દ્વારા આપાયેલા પુરસ્કાર (૧૯૬૬) સાધુજીવનની અલિપિત આચારસંહિતાના જનન માટે સાબાર પડત. ૮૯ વરસની વયે મુંબઈમાં હૃદયરોગના હુમલાથી અવસાન.

ગાંધીજીનાં મુખપત્રોમાં જરૂર પડતાં 'ઈંસુનું અવિદાન' શીર્ષકથી લેખમાળા લખીને એમણે ગુજરાતી લેખનનો આરંભ કર્યો હતો. એમની વિશિષ્ટ ચરિત્રકથાઓને ધિતનાત્મક નિર્બંધોમાં સાધુજીવનનો રજળપાટ, તજજન્ય અલગાડીપાણું, અનુભવજન બાહુલ્ય અને સચ્ચાઈ તેમ જ વૈવિધ્ય અનાયાસ પ્રગટ થાય છે. મરાઠી, હિન્દી, અંગ્રેજી ભાષાઓ અને તેની પ્રાદેશિક બોલીઓ ઉપર સમાન પ્રભુત્વ ધરાવના એમની ગુજરાતી ભાષામાં સૌરાષ્ટ્રી, યરોતરી, સુરતી અને કવચિત્ કચ્છી-સિંધી બોલીઓનું સુભગ મિશ્રણ જોવા મળે છે. વ્યાપક જીવન-અનુભવને વિપુલ વાચનથી ઘડાયેલી એમની અરૂઢ છતાં પ્રોઢ, કવચિત્ રમનિયાળ તે બહુધા સંઘેડાઉતાર, તરવાનવેપી તેમ જ હૃદયરાગથી ઊભરાતી, વિપુલ અર્થાભિવ્યક્તિ ધરાવતા તળપદ શબ્દો, યથાર્થ રૂઢિપ્રયોગ તથા કહેવતોથી બળકટ નીવડતી ચિત્રાત્મક શૈલી ગુજરાતી ગદ્ય-સાહિત્યમાં અલગ ભાત પાડે છે.

સાધુજીવનની આચારસંહિતાના આગ્રહ, વર્ષો સુધી યોતાનાં લખાણોને ગ્રંથસ્થ કરવાની સંમતિ ન આપનાર એમણે એક બાહુ મહાદેવ દેસાઈ, સાને ગુરુજી, કિશોરલાલ મહારાણા, નાનાભાઈ ભટ્ટ, ડૉ. માયાદાસ, છોટુભાઈ દેસાઈ જેવી નામી અને માનજી

રુદ્ર, વામનદાદા તથા સાધુસમાજની કૈંક નેજા-તપાપુત વ્યક્તિઓ તે બીજી બાબુ વડસુ, ગંદા-ગાબરા અને કુર-આતતથીઓ સમા મેજર ઈયરલી, નવરોળ મુર્યાદ, કંસના વાસ ને અનામ ટાંગવાળા ઈત્યાદિની ચરિત્રકથાઓના સંગ્રહો 'કુળકથાઓ' (૧૯૬૬), 'ધરતીનું વાણી' (૧૯૬૯), 'માનને લક્ષ્યનારા' (૧૯૬૯), 'સંતાના અનુભવ' (૧૯૭૧), 'સંતાનો કાળો' (૧૯૭૮), 'નવરોળ' (૧૯૭૫), 'ગાંધીજીનાં સંસ્મરણો' (૧૯૬૩) તથા 'ભગવાન ગુરુ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૪) આપ્યા છે. સર્વધર્મસમભાવથી પોષાયેલી જીવનદૃષ્ટિથી ધર્મ અને સમાજની સમીક્ષા કરતા એમના ચિત્તનાત્મક નિર્બંધોના સંગ્રહોમાં 'ઈશુનું ભવિદાન' (૧૯૨૨), 'ઈશાપતિપદ', 'ઈશુભાગવત' (૧૯૭૭), 'લોકગીતા', 'નવરાં દરશન અને બીજા લેખો' (૧૯૬૮), 'માનવતાના વેદો' (૧૯૬૬), 'અનંત કળા' (૧૯૬૭), 'આતમનાં મૂલ' (૧૯૬૭), 'સર્વોદય વિચારણા' (અન્ય સાથે) વગેરેના સમાવેશ થાય છે. 'સમાજચિંતન અને બીજા લેખો' (૧૯૮૩), 'ધર્મચિંતન અને બીજા લેખો' (૧૯૮૨) ઉપરાંત સાધુજીવન દરમિયાન કરેલ યાત્રા-પ્રવાસોની ઉપનીવજ સમી, 'પ્રસ્થાન'માં ૧૯૫૪-૬૦ દરમિયાન પ્રકાશિત થયેલી પ્રવાસકથાઓ 'ઉત્તરપથની યાત્રા' અને 'બરફ રસ્તે બટરીનાથ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૦) તથા સ્વન-લેડનની ભ્રમણકથાનો અનુવાદ 'એશિયાનાં ભ્રમણ અને સંશોધન' (૧૯૭૯) વગેરે એમનાં મરણોત્તર પ્રકાશનો છે. 'બચાવણનાં બાર વરસ' (૧૯૮૨) નામે અપૂર્ણ આત્મવૃત્તાંત પણ એમણે આપ્યું છે.

આ ઉપરાંત વ્યાપક લોકસંપર્કના કૃપાસ્વરૂપે એકત્ર થયેલ તળપદ શબ્દપ્રયોગો, રૂઢિપ્રયોગો તથા કહેવતોનો સંગ્રહ 'જૂની મૂડી' (૧૯૮૦) પણ એમણે આપ્યો છે; તે એમનાં પુસ્તકોમાંથી મૂળશંકર મા. ભટ્ટે પસંદ કરી આપેલાં લખાણોનો સંગ્રહ 'ધરતીની આરતી' (૧૯૭૭) લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રગટ થયા છે.

૨.૨.૬.

દવે લીલાલાલ લલ્લુરામ : બ્રાજવાર્તાસંગ્રહ 'દૂટાં કૂલ' (૧૯૩૧), 'ધૂપટીપ' (૧૯૩૩) તથા નવલકથા 'સૌરાષ્ટ્રના વીરશી યાને સૌરદી ખડ્ગ' (૧૯૩૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દશરથનો અંતકાળ : સળંગ સવૈયામાં લખાયેલું ગાણપત ભાવસારનું ખંડકાવ્ય. દશરથમુખે પ્રગટના શાપવૃત્તાન્નની અંતિમ ક્ષણ દશરથની અંતિમ ક્ષણ સાથે સંમિલિત થઈ ચમત્કૃતિ રચે છે.

ચં.ટા.

દસવાડકર ગદ્યાભાઈ રણછોડભાઈ : ઐતિહાસિક વાર્તા 'રૂપસુંદરી' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દસ્તુર અરદેશર સૌરામજી : ચરિત્રકૃતિ 'જમશંદજી નવરોળ' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દસ્તુર કામદૌન શ્યાવજી સૌરામજી (૧૯મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ) : વ્યાવસાયિક વિગંતા સાથે નિકાવાન સ્વભાવનો પરિચય આપતું

આત્મવૃત્તાન્ન 'મહારી પંચાવન વર્ણનો મિલનો કારકંઠી' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

ચં.ટા.

દસ્તુર કેકી મ. : વિવેચનગ્રંથ 'વ્યથાસ્તી ધર્મ સાહિત્યની રૂપરેખા' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દસ્તુર દીનશાહ નસરવાનજી (૨૭-૯-૧૯૦૦) : યુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં સરળ શૈલીએ લિહુ સમાજનું નિરૂપણ કરતી નવલકથા 'સદ્ગુણી સરોજ' અને 'પલટાતું કિસ્મત' તથા નાટક 'બાળ-સિનારો' અને 'ગરીબ ગાય' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દસ્તુર રૂસ્તમ દીનશા : ચરિત્રકૃતિ 'ફરામચેઝનામું' નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દર્શીલાલ અબ્દુલગની અબ્દુલકરીમ, 'ગની દર્શીલાલ'

(૧૭-૮-૧૯૦૮, ૫-૩-૧૯૮૭) : કવિ. જન્મ વતન સુરતમાં. અભ્યાસ પ્રાથમિક ત્રણ ધોરણ સુધી. ૧૯૨૮માં અમદાવાદમાં અને પછી ૧૯૩૦થી સુરત જઈ દરજીની દુકાન. સુરતમાં 'સ્વસ્તંજમ' નામના સંગીતમંડળની સ્થાપના. ૧૯૪૨માં મહા-ગુજરાત ગજલ મંડળના સ્થાપક સભ્ય. ૧૯૮૧માં ભારત સરકાર તરફથી સાંસ્કૃતિક વિનિમય યોજના અન્વયે ભારતીય પ્રતિનિધિ તરીકે પાકિસ્તાનનો પ્રવાસ. સુરતથી પ્રકાશિત થતા 'ગુજરાત મિત્ર' દૈનિકમાં કવ્યકટાક્ષિકલેખન.

'ગાનાં ઝરણાં' (૧૯૫૩), 'મહેક' (૧૯૬૧), 'મધુરપ' (૧૯૭૧), 'ગનીમત' (૧૯૭૧) અને 'નિરાંત' (૧૯૮૧) એ એમના ગીત, ગજલ અને મુક્તકના સંગ્રહો છે. 'ભીખારણુનું ગીત' કે 'લાલ મજની આંખવાડી' જેવી કેટલીક નોંધપાત્ર ગીતરચનાઓ આ સંગ્રહોમાં છે; પરંતુ કવિની વિશેષ સિદ્ધિ તે ગજલમાં છે. નવા ગજલકારોની પ્રયોગશીલતાને અનુસરવાનું વલણ આ ગજલોમાં દેખાય છે. પ્રણય-મસ્તી કરતાં દુનિયાના અનુભવોમાંથી જન્મનું દર્દ, તેમ જ આધ્યાત્મિકતા કરતાં પૃથ્વી પ્રત્યેનો ધ્રમ એમની ગજલોમાં વિશેષ છે. રડીફ-કાફિયા પરંતુ પ્રભુત્વ અને છંદની સફાઈ એ આ ગજલોની ધ્યાનપાત્ર લાક્ષણિકતાઓ છે.

'જશને શહાદત' (૧૯૫૭) એ ૧૯૫૭ના બળવા વિશે એમણે લિહીમાં લખેલી નૃત્યનાટિકા છે. 'પહેલા માગ' ૧૯૫૯-૬૦માં ભજવાયેલું, પરંતુ અગ્રંથસ્થ રહેલું એમનું ત્રિઅંકી નાટક છે.

જ.ગા.

દળણાના દાણા : ગ્રામીણ પરિવેશ વચ્ચે વૃદ્ધાના દારિદ્ર્યને તળપદા સ્તરે વ્યંજિત કરતું ઉમાશંકર જોશીનું કાવ્ય.

ચં.ટા.

દાકતર એમ. આર. : નવલકથા 'ઉપકારનો બદલો : મહારાજ શિવાજી ભાંસલે અને અંગ્રેજી આપારી' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દાકતર ધીરજીલાલ દલપતરામ : 'દોષાજીના દીકરાઓની રમૂજી વાર્તાઓ' તથા 'સંસ્કૃત વ્યાકરણ'—ભા. ૧ (૧૯૬૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દાખલી/ડાંખલી મોહમદ આરેફ — દામોદર ભાવચંદ

દાખલી/ડાંખલી મોહમદ આરેફ, 'સેવક સંદેશી'(૧૮૮૨, —):
'મજમિને સેવક તથા સેવક કલ્પમાળા'(૧૯૩૩)ના કર્તા.
ચં.ટો.

દાજી અદો ફિરોઝ : પારસી સમાજનું ગમ્મતભર્યું નિરૂપણ કરતી
વાર્તા 'ખૂબીનું ખાસરુ'ના કર્તા.
ર.ર.દ.

દાણી અમૃતલાલ વજ્રભદ્રાસ : જીવનચરિત્ર 'સ્વર્ગવાસી કવિવર
બોટાદકર'ના કર્તા.
ર.ર.દ.

દાણી જમુભાઈ : બાળકાવ્યસંગ્રહ 'બાળકલ્પોલો'(૧૯૬૪),
'ગમતાં ગીતા'(૧૯૬૪), 'ખીલતી કળિયા'(૧૯૬૬), 'પતંગિયાં';
આલોપચોગી ચરિત્ર 'લિટની અજોડ આર્થા : એની બેસન્ટ'
(૧૯૪૭); નવલકથા 'રાજકથા'(૧૯૩૨); 'મારી જીવનકથા'
(૧૯૩૯) તથા બાળનાટક 'વાંસગીનાં વધામણાં'(૧૯૬૫) ઉપરાંત
'પ્રેમવાની પરબ'(૧૯૬૧) અને 'સુંદર બાલવાનો',-ભા. ૧-૩
(અન્ન સાથે, બી. આ. ૧૯૪૩) ભવાં સંપાદનોના કર્તા.
ર.ર.દ.

દાણી જશવંત મ. : પ્રદેશવિશેષની પ્રતિભાઓનાં ચરિત્રાલેખનોનું
પુસ્તક 'ઉત્તર ગુજરાતના ઘરડોવડા'(રેવાભાઈ જી. પટેલ સાથે,
૧૯૫૪)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાણી નિર્મળા ધીરુભાઈ : બાળગીતોના સંગ્રહ 'કલરવ'(૧૯૬૨)નાં
કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાણી મહાસુપરામ હરજોવિદદાસ : નવલકથા 'સુંદરીગુણમંદિર'
(૧૮૮૮) તથા વર્ણનાત્મક ગદ્ય-પુસ્તિકાઓ 'ગુજરાતના ઈતિહાસ'
(૧૮૯૭) અને 'ગિણા જિલ્લાનું વર્ણન'(૧૮૯૮)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાણી લક્ષ્મીદાસ : વર્ણન તેમ જ ક્યનશૈલીઓ લિટલરની પ્રતિભાઓ
પરિચય કરાવતું પુસ્તક 'ઓડોલ્ફ લિટલર'(૧૯૩૫)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાનાર ભૂપતરામ હરજોવિદ : નાટ્યકૃતિ 'કન્યાવિક્રમદાષદશકં'
(૧૮૮૧)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાને વશવંત રામકૃષ્ણ : ચરિત્રકૃતિ 'શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ
સાહેબનું ચરિત્ર'(૧૯૩૩)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાદાવાનજી માણિક હોરમસજી (૨૯-૪-૧૮૯૧, ૧૯૪૩) : જીવન-
ચરિત્રકાર. જન્મ મુબઈમાં. મુબઈ અને પૂનામાં અભ્યાસ.
૧૯૧૧ માં ભિંમગદામની વેપારી સંસ્થાની ફેલાની ડિગ્રી. ૧૯૧૨ માં
એ જ સંસ્થાનો શિક્ષકનો ડિપ્લોમા. ૧૯૨૦ માં 'ગુલશન'ના અને
૧૯૨૫ માં 'પારસી સેવા'ના તંત્રી.
એમણે 'સ્વ. સર શાપુરજી ભરુયાનું જીવનવૃત્તાન્ત'(૧૯૨૮)
આપ્યું છે.
ચં.ટો.

દાદીના માણિકભાઈ : ચરિત્રકૃતિ 'બહેરામજી મલખારી'(૧૯૦૦)નાં
કર્તા.
કો.ગ્ર.

દાધીચ મહાવીરપ્રસાદ શિવદત્તરાય : કવિ, નાટ્યકાર. વતન મારવાડ.
એમણે પ્રાદેસન 'કાવ્યકળા' - ભા. ૧ (૧૯૨૫) તથા કાવ્યસંગ્રહો
'કુસુમકળીઓ' અને 'કાલિકાલિકુંઠ'(૧૯૨૭) આપ્યાં છે.
પા.માં.

દાનવિજયજી મહારાજ : નવલકથા 'દાનવીર રત્નાપાલ' : ૧ તેમ જ
'જેને ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો'ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામકાર શાંતિ : 'કરોડપતિનું ખૂન'(૧૯૬૩), 'કારસ્તાન'(૧૯૬૩),
'જસૂરી જાગ'(૧૯૬૩) વગેરે લિટરેટર નવલકથાઓના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામરી રતનચા પેસ્તનજી : નિર્ગંધગ્રંથ 'શૃષ્ટિ અને તેનો કમ'
(૧૯૧૧)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામા એચ. ડી. : ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિ 'રાક્ષસાની રમૂજ' : ૧, ૨
(૧૮૮૭)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામાણી આલમદ અલાદીન : નવલકથા 'ચાલજદી શલ્સ'ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામાણી મહમદઅલી હરજી, 'રાકી' : નવલકથા 'કોકો કે કસાઈ'
(બી. આ. ૧૯૨૬)ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામાણી હરજી લવજી, 'શપદા'(૨૪-૧૦-૧૮૯૨, ૩૧-૬-૧૯૬૨) :
કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ વાલેરા ગામે. પારથોપરી સુત્રીનું શિક્ષણ.
'બે ઘડી મોજ' સામાજિકના તંત્રી. મુબઈમાં અવસાન.
મુશાયરાની લોકપ્રિય ગજલપરંપરામાં તેઓ અગ્રણી છે. એમના
સાદા, શબ્દરમતથી યુક્ત શેરમાં ક્યારેક અર્થચમત્કાર ધ્યાનાકર્ષક
લાય છે. 'ગુલઝારે શાપરી'(૧૯૬૧) અને 'દીપકનાં ફૂલ'(૧૯૬૫)
માં એમની કેટલીક રચનાઓ સંગ્રહાયેલી છે. 'જ્યભારતી'
(૧૯૨૨) દલપતશૈલીની દીર્ઘકૃતિ છે. ઉપરાંત એમણે 'અમર-
બયોત'(૧૯૧૬) નાટક અને 'પાંદડીઓ'(૧૯૩૮) વાર્તાસંગ્રહ
પણ આપ્યાં છે.
એમની લોકપ્રિય નવલકથાઓમાં 'મા તે મા'(૧૯૫૬),
'સોદર્યપૂજ'(૧૯૫૭), 'આઝાદીની શમા' વગેરેના સમાવેશ
થાય છે.
ચં.ટો.

દામોદર ઈશ્વરદાસ : પદ્યકૃતિ 'ગીતગોવિંદ અને ક્રીકૃષ્ણ ગીતાંતરલિપિ'
તેમ જ પ્રવાસપુસ્તક 'ચીનની મુસાફરી'ના કર્તા.
કો.ગ્ર.

દામોદર ભાવચંદ : પદ્યકૃતિ 'ચતુર સી વિલાસ મનહર'(૧૯૦૩)ના
કર્તા.
કો.ગ્ર.

સંગૃહીત છે. 'સન્યવિવેક'(શિવાજીપ, ૧૮૭૦)માં સમુદ્રપ્રયાણ નિબિદ્ય નથી એ વિશેનું લખાણ છે. 'મંગલસ્નેહ'(૧૮૭૩) ગ્રંથ પણ એમના નામે છે. 'મિનાક્ષરના ઝળાદાન'(શિવાજીપ, ૧૮૫૭) અને 'જાયત્રીમંત્ર'(૧૮૮૦) સંસ્કૃતમાંથી ભાષાંતર છે; તેા 'ધર્મવિવેચન'(૧૮૭૭) મરાઠીમાંથી ભાષાંતર છે. એમણે 'સારાભાઈ બાપાભાઈનું જીવનચરિત્ર' લખ્યું છે, જે હજી અપ્રગટ છે.

ચં.દો.

દિવેટિયા સાધવરાવ બાબારાવ(૨૦-૧૨-૧૮૭૮, ૨૯-૫-૧૯૨૬): નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ગુજરાત કૉલેજમાં પ્રથમ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી સરકારી રજિસ્ટ્રેશન ખાતામાં આજીવન સબ-રજિસ્ટ્રાર તરીકેની કામગીરી. ધાગકામાં અવસાન.

જીવર્ધનરામ અને વિક્ટર લ્યુગોની અલ્પ લેખ લખેલી 'કવ્યાનિ-પુનઃ'(૧૯૦૯) અને 'શ્વેતભાનુ'(૧૯૧૨) નામક નવલકથાઓ ઉપરાંત એમણે 'સલજનંદ સુબ્રાધિની'(૧૯૧૬) નામે સલજનંદ-નું જીવનચરિત્ર આપ્યું છે. 'સ્વામી સમતીર્થ'-ભા.પ(૧૯૧૨) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

ચં.દો.

દિવેટિયા રાજનિતભાઈ વજુભાઈ : સામાજિક નવલકથા 'પ્રયકાન્ત'(૧૯૧૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

દિવેટિયા સન્ધેન્દ્ર ભીમરાવ(૨૦-૪-૧૮૭૫, ૨૩-૩-૧૯૨૫): કવિ, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદ-વડોદરામાં. વડોદરા કૉલેજમાંથી ગ્રેજ્યુએટ. ગુજરાત કૉલેજમાં દક્ષિણા ફેલો. શરૂઆતમાં બ્રિટિશ સરકારની અને પછી વડોદરા રાજ્યની નોકરી. મહેસાણામાં નાયબ-સુબા.

એમની પાસેથી છંદ તથા ભાષા પરનું પ્રભુત્વ બતાવતાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કિમિભાષા'(૧૯૧૨) મળ્યો છે. એમણે 'લેડી ઓફ ધ લેક'ના એકસર્ગનું ભાષાંતર 'સરોવરની સુંદરી'(૧૯૧૨) નામે, ખંડકાવ્યની વિવિધ વૃત્તોવાળી શૈલીમાં કર્યું છે. 'આત્મ-સંયમનું રાજ્ય' એમનું મૌલિક પુસ્તક છે. એમણે પોતાના પિતા સ્વ. ભીમરાવ દિવેટિયાનાં પુસ્તકો 'પુશ્પરાજ રાસા', નાટક 'દેવળદેવી' અને કાવ્યસંગ્રહ 'કુસુમાંગલિ'નું સંપાદન કર્યું છે.

નિ.વો.

દિવેટિયા હરિસિદ્ધભાઈ વજુભાઈ(૧૭-૨-૧૮૮૬, ૩-૮-૧૯૬૮): અનુવાદક, સંપાદક. જન્મ વડોદરામાં. વતન અમદાવાદ. ૧૯૦૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૬માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૦૮માં એમ.એ. ૧૯૦૯માં એલ.એલ.બી. થોડો સમય ઉત્તરપ્રદેશમાં બરેલીની કૉલેજમાં તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યાપક. ૧૯૧૨થી મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં વકીલ. પછી મુંબઈ હાઈકોર્ટના ન્યાયમૂર્તિ. ૧૯૪૮માં સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની મુખ્ય અદાલતમાં પહેલા મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ. ગુજરાત યુનિવર્સિટીના કુલપતિ. ફાર્સ ગુજરાતી સભાના મંત્રી અને પછી પ્રમુખ.

૧૯૫૨માં નવસારીમાં મળેલી અઢારમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

'ગીતામાં જીવનની કળા'(૧૯૫૭) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે. 'નરસિદ અને મીરાંનાં ભગનો'(૧૯૫૭) એમનો સંપાદનગ્રંથ છે. 'માનસશાસ્ત્ર'(૧૯૧૪), 'ગીતાદર્શન' વગેરે એમના અન્ય ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

દિવ્યચક્ષુ(૧૯૩૨): ૧૯૩૦ના મીઠાના સત્યાગ્રહ દ્વારા આખા દેશમાં વ્યાપી ગયેલ ગાંધીજીનો વ્યકિત્ત્વ, વિચારણા ને કાર્યક્રમોનું દસ્તાવેજી નિરૂપણ કરતી, સમાજલાલ વ. દેસાઈની લેખકપ્રિય નીવડેલી નવલકથા. અલિસાત્મક પ્રતિકાર, અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, સમાજસેવા, સ્વદેશી આંદોલન, ઔસ્વાતંત્ર્ય, સભા-સરવસા, ધોલીસના અભ્યાસ, અંગ્રેજ અમલદારોની શલ્યક્રમો વગેરે એ જન્માનાની અનેક વૃત્તિઓ-પ્રવૃત્તિઓને આહીં સ્થાન મળ્યું છે. સાથોસાથ અરુણ અને રંગનના પરસ્પરના પ્રેમની, અરુણ પ્રત્યે પુષ્પાની અને રંગન પ્રત્યે વિમાનનનો આસક્તિની કથા પણ કહેવાઈ છે. કૃતિને અને એક અંગ્રેજ કુટુંબને આગમોંથી બચાવવા જતાં અરુણ અંધ બને છે, પણ રંગન જેવી સુશીલ પત્નીની નિષ્ઠા તથા અલિસાના આદર્શોમાંની સ્થાયી શ્રદ્ધા રૂપે દિવ્યચક્ષુની પ્રાપ્તિ કરે છે.

દો.મ.

દિવ્યાનંદ : જુઓ, મુનશી રામરાવ મોહનલાલ.

દોઢમિત ઈશ્વરદાસ અ. : નવલકથા 'ઈન્દ્રજય'(૧૯૧૯)ના કર્તા. નિ.વો.

દોઢમિત કૃષ્ણવૌર ત્રૈલોક્યનારાયણ, 'પરંતપ', 'કૃ.દો.'

(૧૨-૭-૧૯૧૫) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૫માં એમ.ટી.બી. આર્ટ્સ કૉલેજ, સુરતથી બી.એ. ૧૯૩૫-૩૬ દરમિયાન સુરત સુધરાઈનાં જુદાં જુદાં ખાતાંઓમાં કામગીરી. ૧૯૩૬-૪૦ દરમિયાન શ્રી વિશ્વદાસ કાકોરદાસ હિંદુ યુરુકુળ, સુરતમાં શિક્ષક. ૧૯૪૦-૪૧માં સાર્વજનિક મિહલ સ્કૂલ, જાલવાડમાં શિક્ષક. ૧૯૪૧થી ૧૯૭૬ સુધી 'જન્મભૂમિ' દૈનિકમાં વૃત્તસંપાદક. ૧૯૭૬-૭૮ દરમિયાન મણિબેન એમ. પી. શાલ વિમેન્સ કૉલેજ, માટુંગામાં અને ૧૯૭૪-૮૧ દરમિયાન એસ.એન.ડી.ટી. વિમેન્સ યુનિવર્સિટીમાં વિઝિટિંગ પ્રોફેસર ફોર બર્નોલિઝમ. ૧૯૪૮થી આજ સુધી દૈનિક 'જન્મભૂમિ'ના સાહિત્યવિભાગ 'કલમ અને કિતાબ'નું તેમ જ ૧૯૫૪થી આજ સુધી સુરતના દૈનિક 'ગુજરાત મિત્ર'ના સાહિત્યવિભાગ 'અક્ષરની આસપના'નું સંપાદન. પુસ્તકોનાં અવલોકનો અને પરિસંવાદ કે જ્ઞાનસંત્રોનાં વૃત્તાન્તનિવેદનોની આપૂર્વ કામગીરી.

એમણે ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રોત્રીમાં 'સ્વામી આનંદ'(૧૯૮૬) પર અભ્યાસનિબંધ તૈયાર કર્યો છે. 'જ્યાં ત્યાં પડે નવર મારી'(૧૯૬૫)માં જયોતીન્દ્ર દેવેના નિબંધોનું તેમ જ 'હીરાને પત્રો'(૧૯૭૪) અને 'હીરાને વધુ પત્રો'(૧૯૭૯)માં એચ.ટી. પારેખના સ્મૃતિપત્રોનું સંપાદન કરેલું છે. 'સ્વ. શ્રી રામજીભાઈ

દોશિત કેસરલાલ નાનાલાલ — દોશિત હરિકાન્ત નાનાલાલ

કમળાણી' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૨) જીવનચરિત્ર છે. 'પરિચય-પુસ્તિકાનાં પચ્ચીસ વર્ષો' (૧૯૮૪) પરિચયપુસ્તિકા છે.

અં.દો.

દોશિત કેસરલાલ નાનાલાલ : માલિનીપ્રધાન અને બાધપ્રદ નિબંધોના સંગ્રહ 'સુમન ગદ્યાર્વાચ' (હરિકાન્ત નાનાલાલ દોશિત સાથે)ના કર્તા.

નિ.વા.

દોશિત ઝવેરીલાલ ધનસુખરામ : નાટ્યકૃતિ 'સંગીત સુભદ્રાલક્ષ્મી નાટક' (૧૯૮૮) અને નવલકથા 'સ્વચ્છંદ સ્ત્રી અથવા સ્ત્રીઓનું સ્વતંત્ર રાખ્યાથી નિપજ્જતાં માઠાં પરિણામો' (૧૯૮૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

દોશિત ઝવેરીશંકર મયાશંકર : 'ઈશ્વરપ્રાર્થના - ગરબીમાં' (૧૯૭૯) ના કર્તા.

નિ.સા.

દોશિત દત્તાત્રેય કમલાકર : 'મહાબળેશ્વર પ્રવાસ' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

દોશિત નંદનાથ કેદારનાથ (૧૮૭૭, -) : ગદ્યકાર. જન્મ સુરતમાં. ૧૮૯૮ માં બી.એ. મુંબઈના સેકેટરિયેટમાં ગુજરાતી ટ્રાન્સલેટરની નોકરી. પછી વડોદરા શાળામાં સેવન્યુખાતામાં, ત્યારબાદ કેળવણી-ખાતામાં. ૧૯૦૧માં વડોદરા શાળા તરફથી ઈંગ્લેન્ડના પ્રવાસે. ૧૯૦૭માં સ્વદેશગમન. એ જ વર્ષે વડોદરા શાળાની ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ.

'હૃદયપરીક્ષણ', 'વધૂવર પરીક્ષા', 'પ્રકૃતિસૌંદર્ય' વગેરે પ્રકાશિત પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

અં.દો.

દોશિત નિરંજના ચંદ્રશંકર/વોરા નિરંજના સ્વેતકેતુ

(૧૯-૧૦-૧૯૪૪) : વિવેચક, નાટ્યલેખક, સંપાદક. જન્મ પંચમલાલ જિલ્લાના બાધરામાં. ૧૯૬૧માં મેટ્રિક. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૭૭થી ૧૯૮૧માં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના શબ્દકોશ વિભાગમાં. ૧૯૮૧થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સાહિત્યકોશ વિભાગમાં.

એમણે 'અડધો રે અડધો' (૧૯૮૯)માં બાળનાટકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'આર્વાચીન કવિતામાં ભક્તિનિરૂપણ' (૧૯૮૪) શોધનિબંધ આપ્યો છે. 'સલહસુદરની શસકૃતિઓ' (૧૯૮૯) એમનું સંપાદન છે.

હ.ત્રિ.

દોશિત પ્રસન્નવદન છબીલરામ : બાળસાહિત્યકાર, અનુવાદક. કોલેજના પહેલા વર્ષ સુધીની અભ્યાસ. અંગાળી, હિન્દી, સંસ્કૃત ભાષાઓનું જ્ઞાન.

'બાલ કાલિદાસ', 'પ્રાણયકુંઠ', 'પ્રસન્ન કથાકુંઠ', 'બાલ-ભાગવત', 'બાલહિતોપદેશ', 'બાલપંચતંત્ર' વગેરે રચનાઓ એમની પાસેથી મળી છે.

એમણે કાલિદાસના ગ્રંથોમાંથી નીતિબોધક, ઉત્તમ ફક્કાનો તારવી તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કરી 'મલકવિ કાલિદાસનાં નીતિવચનો' નામે, બાળકો માટે સંગ્રહ આપ્યો છે. આ ઉપરાંત 'કુળલક્ષ્મી કમળા' અને 'લક્ષ્મીની લાલસા' જેવાં એમનાં અનૂદિત પુસ્તકો છે.

પા.માં.

દોશિત પ્રાણશંકર અમૃતશંકર : કાવ્યસંગ્રહ 'ગીતમગદ' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

દોશિત મૌનલ અર્નતનાથ (૧૧-૧૧-૧૯૩૧) : નવલકથાકાર, નવલિકાકાર, અનુવાદક. જન્મ મુંબઈમાં. પ્રાયમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૫૧માં ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૪માં એલએલ.બી. ૧૯૫૩ના દરમિયાન સુરતની એસ.એન.ડી.ટી. કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. છેલ્લાં બાવીસ વર્ષથી આકાશવાણી, મુંબઈના ગુજરાતી વિભાગમાં સિનિયર પ્રોફેસર.

એમની નવલકથા 'અધરાત મયરાત' (૧૯૭૨)માં નારી-વિદ્રોહનું આલેખન છે. 'સમય શાંત છે' (૧૯૭૯) એમના નવલિકા-સંગ્રહ છે. 'સીમની સૃષ્ટિ' વન્યપ્રાણીઓના પરિચય ક્રમની કથા છે.

પુ.ભ.

દોશિત શંકરલાલ જાઈનારામ (૧૯૦૯, ૧૯૫૮) : શ્રી દત્તાત્રેય અને રંગ અવધૂત વિષયનાં ગીતો-ભજનોના સંગ્રહ 'શ્રીરંગજરણો'ના કર્તા.

નિ.વા.

દોશિત સુરેશ ચતુરલાલ, 'સૈનિક' (૮-૮-૧૯૦૧) : નિબંધકાર. જન્મ નરિયાટમાં. ૧૯૨૮માં વિલ્હન કોલેજ, મુંબઈથી વનસ્પતિ-શાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એસસી. ૧૯૩૦માં યુનિવર્સિટી સ્કૂલ ઓફ સોશિયોલોજીમાંથી 'ગુજરાતના વડનગરા' નામે મહાનિબંધ લખી એમ.એ. ૧૯૨૪થી ૧૯૪૧ સુધી પ્રાધ્યાપક. ૧૯૪૧થી ૧૯૪૫ સુધી બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે પંજાબ અને જાટ રેલવેમેન્ટમાં કૌશલી કમાન્ડર અને યુદ્ધ પછી મિલિટરી આકાદમી, દોહરાટૂન તેમ જ પછમારી હશ્કરની કોલેજ ઓફ ઓફિસરશનમાં મુખ્ય અધ્યાપક. પાકિસ્તાન સામેના પ્રથમ યુદ્ધમાં બંગાળ, બ્રિટાઈન અને ઓરિસ્સામાં સ્ટાફ ઓફિસર. નિવૃત્તિ પછી સંશોધનકાર્ય.

મધ્યકાલીન અને કેટલાક આર્વાચીન લેખકોનાં જીવન અને કવન વિષેના એમના બાવીસ નિબંધો 'અક્ષરરૂપા' (૧૯૭૪)માં અને અંગ્રેજી વાચનની છાયાને ઝીલતા પરિચયાત્મક પંદર નિબંધો 'શબ્દરૂપા' (૧૯૮૧)માં સંગ્રહાયેલા છે. 'લગ્નના આદર્શ' (૧૯૩૨) અને 'ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છની વનસ્પતિ' (૧૯૩૯) પુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

પા.માં.

દોશિત હરિકાન્ત નાનાલાલ : નિબંધસંગ્રહ 'સુમન ગદ્યાર્વાચ' (કેસરલાલ નાનાલાલ દોશિત સાથે)ના કર્તા.

નિ.વા.

દીન : જુઓ, મહેતા ધનસુખલાલ કૃમજલાલ.

દીનકિરર : પદ્યકૃતિ 'વેળવણ બાળપ્રાર્થના'(૧૯૨૬), 'વેળવણ બાળપોથી' તથા 'બાલિકાશિક્ષા'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દીનઅંધુ : નવલકથા 'યમરાજનો દરબાર અથવા આનમહત્યા રહસ્ય'(૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દીનબાલા : જુઓ, સુમતિ લક્ષુભાઈ ચામળદાસ.

દીનનાથ મગનલાલ : રચનારીતિ તથા કથાવિધાનની દૃષ્ટિએ શિથિલ નાટક 'ભગવાનો ભવાડો'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

દીપક કાશીપુરિયા : જુઓ, પદ્મેલ દીપકકુમાર મંગળદાસ.

દીપનિર્વાણ (૧૯૪૪) : મનુભાઈ પંચોલી, 'દર્શક'ની ઐતિહાસિક નવલકથા. પ્રાચીન ભારતનાં પ્રજાસત્તાક ત્રણ સદ્યોએ મગધનો સામ્રાજ્યવિપ્લાની સામે પોતાની આઝાદીની ખુમારી શી રીતે દાખવી એનું ભવ્યોદ્ધવલ નિરૂપણ આહીં થયું છે. પ્રથમ ખંડનાં ચૌદ પ્રકરણોમાં કયાનાયક આનંદનાં માતા-પિતા આર્યા ગૌતમી અને દેવહુતિનાં પ્રણય-પરિણય અને દીક્ષા તેમ જ માતાવિહોણા બાળક આનંદના, માતામહ આત્રેય પાસેના ઉછેરની પૂર્વકથા તથા મહાશિલ્પી સુદત્તા દ્વારા મૌઝદાનવિહાર અને પદ્મપાણિની શિલ્પરચના, તેની કલા પર વારી જઈ મહાકાશ્યપની પુત્રી સુચરિતા દ્વારા સુદત્તાને થયું વાગ્દાન, બ્રાહ્મણક ગણના સેનાની તરીકે આનંદનું મહાકાશ્યપ પાસે ઓપધવિદ્યાના અભ્યાસ માટે આવવું, સુચરિતા સાથેની તેની આત્મીયતાથી ઈર્ષા અનુભવતાં સુદત્તા દ્વારા રથસ્પર્ધામાં આનંદના ઘોડાને ઘાયલ કરી રથસ્પર્ધા જીતવાનો પ્રયાસ કરવો, એના અનુપંચ મળેલી ગણસમિતિ સમક્ષ આનંદને ગણનાગરિક તરીકે અપાત્ર ઠેરવી દેશનિર્વાચન અપાવવું, સુદત્તાવધૂ બનવાના વિકલ્પે સુચરિતા દ્વારા પ્રવળ્યા લેવી, ગણ-દ્રોહી બની સુદત્તા દ્વારા મગધ-આક્રમણ કરાવવું—જેવી ઘટના-ઓના આલેખન નિમિત્તે સુચરિતા, સુદત્તા ને આનંદના પ્રણય-ત્રિકાણનું નિરૂપણ થયું છે; તે મગધના આક્રમણ સામે લડી લેવાની ગણસભ્યોની નેયારી, સંભવિત શક-આક્રમણની શક્યાશક્યતાની તપાસ માટે દર્શવતી જતાં આનંદનું તક્ષશિલામાં મહર્ષિ ઐલને મળવું, એમનાં અંતિવાસી કૃષ્ણા-મૈત્રેન્દ્રના પ્રેમ-પ્રસંગ, મગધના આક્રમણ સામે ઘેર વિનાશ વહારીને લડી રહેલાં ગણસભ્યો, પદ્માતાપશુજ સુદત્તાની પરોક્ષ મદદથી થતા વિળય સાથે પૂર થતા બીજા ખંડ પછી મગધના ઈન્દુકુમારના મોંએ કહેવાયેલી કથારૂપે મુકાયેલ ઉપસંહાર સાથે કથા પૂરી થાય છે.

વિવિધ પાત્રો અને દેશકાળ વચ્ચે વહેંચાઈને ટૂંકેન્દ્રી બનવા છતાં ઐતિહાસિક નવલકથાને અનુરૂપ રહેતું ગદ્ય, પ્રતીતિકર પાત્રનિરૂપણ અને વર્ણનકલાને કારણે કૃતિ ધ્યાનાર્હ બને છે.

૨૨.૬.

દીવાદાંડી : જુઓ, પોલીશવાળા કેબુથરુ નસરવાનજી.

દીવાન કેડોલા હરિલાલ (૧-૧-૧૯૩૦) : કવિ. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૫૩ માં બી.એ. ૧૯૬૦માં એમ.એ. જીવન વીમા કોર્પોરેશન સાથે સંલગ્ન.

એમણે કાવ્યસંગ્રહો 'નંદાદિતા'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૨) અને 'આવકાર'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૩) આપ્યા છે.

૨૨.૬.

દીવાન જીવમુલાલ હરિપ્રસાદ : 'અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધ'(૧૯૨૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દીવાન ભદ્રપ્રસાદ નટવરલાલ : પ્રૌઢ વાચનપોથી 'મારું જામ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દીવાન મગનલાલ નવનીતરામ : મુદ્રારાસ, મુશ્કટિક, શકુન્તલ, વિક્રમોર્વશીય અને ઉત્તર સમચરિત જેવાં સંસ્કૃત નાટકો પરથી રચાયેલી બાલબાલ્ય કથાઓનો સંગ્રહ 'પાંચ વાર્તા'(૧૯૫૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દીવાન મૂળસુખલાલ : કવિ. 'ચાલો ગાઈઓ' અને 'બાળગંસરી' એમના બાળગીતાના સંગ્રહો છે. એમના 'અભિનવ સંગીત'માં શાસ્ત્રીય સંગીત શીખવાની પ્રાયમિક ભૂમિકારૂપે એકવીસ સંગોનો પરિચય છે. 'ટૉકીઝ ગાઈટ'(ગાનપતલાલ વાસ સાથે)માં બાલ-પદ્ધતનાં ગીતોને સ્વરવિપિબદ્ધ કર્યાં છે.

નિ.વા.

દીવાન રતિલાલ યુનીલાલ : 'સદુપદેશ'(૧૯૨૫) અને 'ગુજરાતી ભાષાનું સરળ વ્યાકરણ'-ભા. ૧ (૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દીવાન સાકરરામ દલપતરામ (૧૯૨૫-૧૯૯૫) : વાર્તાકાર, અનુ-વાદક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાયમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. આરંભમાં કારકુનની નોકરી. એ પછી કાસરામાં મામલનદાર, ખેડા-નરિયાદમાં ફોજદાર, ગાયકવાડ સરકારના પ્રાઈવેટ સેક્રેટરી અને સંવત્સપુરના ન્યાયાધીશ.

એમની પાસેથી કથાકૃતિ 'બાંગા બાલર અથવા ચાર દરવેશનો કોરસો', 'સિદ્ધસનબત્રીસી', અનૂદિત હાસ્યકથા 'ધાશીરામ કોટવાલ'(૧૯૬૫) અને 'મુંબઈનો ભાસિયા' પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

દીવાનજી કીર્તિદાબેન : જપાની દંતકથા પર આધારિત 'જપાનના જવાલામુખી'(૧૯૩૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

દીવાનજી દિલસુખ બળસુખરામ (૧૯૯૯) : જીવનચરિત્ર લેખક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૨૧માં બી.એ. થયા પછી સુરતની સાર્વ-જનિક હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. પછીથી મુંબઈની રાષ્ટ્રીય શાળામાં શિક્ષક. સત્યાગ્રહ દરમ્યાન કારાવાસ. પછીથી ખાદી તથા સ્વનાત્મક પ્રવૃત્તિ.

દીવાનજી પ્રહલાદ ચન્દ્રશેખર — દુહા વહીમોહમદ નાનજી

એમણે ગાંધીજીના જીવનના પ્રેરણાત્મક પ્રસંગોને આલેખનો પુસ્તકઓ 'બાપુ-દર્શન' : ૧, ૨, ૩ (૧૯૬૯) આપી છે.

કો.પ્ર.

દીવાનજી પ્રહલાદ ચન્દ્રશેખર (૨૬-૬-૧૮૮૫, ૮-૭-૧૯૬૧) :

નાટ્યલેખક, નિબંધકાર, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ભરૂચ, નરિયાદ, સુરતમાં. ૧૯૦૫માં વિસ્તર કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૦૭માં એમ.એ. ૧૯૦૮માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૨માં એલ.એલ.એમ. ૧૯૧૦થી ૧૯૪૦ સુધી ન્યાય વિભાગમાં વિવિધ પદો પર. સંસ્કૃત, વેદાંતશાસ્ત્રના વિદ્વાન.

એમણે નાટક 'વેશાલિની વનિતા' (૧૯૩૮), નિબંધસંગ્રહ 'રશ્મિકલાપ' - ભા. ૧ (૧૯૪૦) તથા સંપાદન 'પ્રસ્થાનભેદ' (૧૯૨૫) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

દીવાનજી મંજરી : ગીતકથાઓનો સંગ્રહ 'ગાનું અમદાવાદ' નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દીવાલો વગરનાં કેદખાનાં : આપણને ફાવી ગયેલાં ધર્મોનાં, જ્ઞાનિઓનાં, પંજાનાં, વિચારોનાં સુવાણાં કેદખાનાંઓ તરફ આંજળી ઝીંધેલા ગુણવંત શાહનો નિબંધ.

ચં.કો.

દીવેચા નારાયણ લેમચંદ્ર (૧૮૫૫, ૧૯૦૯) : આત્મચરિત્રકાર, અનુવાદક, વિવેચક. જન્મ દીવમાં. પ્રવૃત્તિસ્થાન મુંબઈ. અભ્યાસ ઓછા પણ પરિભ્રમણ ધણું. ઈંગ્લેન્ડનો ચાર વાર પ્રવાસ. 'વિચિત્રમૂર્તિ' તરીકે ઉલ્લેખાયેલ તેઓ ૧૮૭૫માં નવોનચંદ્ર રોય સાથે અલ્હાબાદ ગયેલા. અનુવાદક તરીકેની તેમની કારકિર્દીનો પ્રારંભ ત્યાંથી થયો. તેઓ બંગાળી સાહિત્યનો ગુજરાતને પ્રથમ પરિચય કરાવનાર ગણાયા છે.

નાનાં-મોટાં એમ બધાં મળીને આશરે બસો જેટલાં પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે. એમનું 'હું પોતે' (૧૯૦૦) ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થયેલું પહેલું આત્મચરિત્ર છે. નર્મદ અને મણિલાલનાં આત્મચરિત્રો એ અગાઉ લખાયેલાં, પણ પ્રસિદ્ધ તે તે પછી જ થયેલાં. પ્રસ્તુત આત્મકથા લગભગ પ્રવાસકથારૂપે છે. જીવનનાં પહેલાં ચોત્રીસ વર્ષોનું અહીં બયાન છે, એમાં પોતે જોવાં અનેક-વિધ સ્થળોનો, ત્યાંનાં લોકો અને તેમના સ્વભાવ-સંસ્કારનો પરિચય કરાવ્યો છે. સ્વામી દયાનંદ, દેવેન્દ્રનાથ ટાગોર વગેરે મહાનુભાવો સાથેના એમના સંપર્કોનું ચિત્રણ પણ અહીં પ્રસંગોપાત્ત થયું છે. પ્રવાસની પછે સાદગી, ઈશ્વરભક્તિ, નિખાલસતા, ઉદયમશીલતા જેવા એમના વ્યક્તિત્વના ગુણોની છબી પણ અહીં ઊપસી છે. ક્વામયતાની દૃષ્ટિએ 'હું પોતે' પાંખી લાગતી હોવા છતાં તે વિવિધ-વિચિત્ર જીવનાનુભવોના નિરૂપણથી વાચનક્ષમ અવશ્ય બની છે. 'પાંચ વાર્તા' (૧૯૦૩), 'ફૂલદાની અને બીજી વાર્તાઓ' (૧૯૦૩) માં એમણે કથાઓ આપી છે. 'વૈદ્યકન્યા' (૧૮૯૫), 'સ્નેહકુટિર' (૧૮૯૬), 'રૂપનગરની ચાલકુંવરી' (૧૯૦૪) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'જીવનચરિત્ર વિશે ચર્ચા'

(૧૮૯૫), 'સાહિત્યચર્ચા' (૧૮૯૬), 'કાલિદાસ અને શેક્સપિયર' (૧૯૦૦) વગેરે એમનાં પ્રારંભિક વિવેચનચર્ચાનાં પુસ્તકો છે. એમણે 'ડોક્ટર સામ્યુઅલ જોનસનનું જીવનચરિત્ર' (૧૮૩૯), 'માલતીમાધવ' (૧૮૯૩), 'પ્રિયટથિકા' જેવા અનુવાદો આપ્યા છે. એમણે બંગાળીમાંથી પણ અનેક અનુવાદો આપ્યા છે, જે પૈકી 'સંન્યાસી' જેવી કથાના તેમણે કરેલા અનુવાદો તે કાળે અનેક સાહિત્યરસિકોનું ધ્યાન ખેંચેલું. મૌલિકના કે ભાષાશુદ્ધિનો ક્ષો ખેવના કર્યા વિના એમણે સાહિત્ય, શિક્ષણ, સંજોન વગેરે વિષયો પર ખૂબ લખ્યું છે.

પ્ર.ક.

દુબળ બૂધરદાસ ગણેશજી : નવલકથા 'સોંટર્ગજવાળા' તથા અનૂદિત કૃતિ 'ઉમરખાયામની રૂબાઈયાત' નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દુબાસ પોલુ જલ્દાંબીર : 'મુક્ત' (૧૯૩૩), 'ભાગ્યવંતી ભેટ', 'અંધો' (૧૯૫૦), 'એકસર', 'ઓરત', 'અસ્મત', 'ઠોકર' વગેરે નવલકથાઓનો કર્તા.

૨.૨.૬.

દુર્ગા કાનજી : પદ્યકૃતિ 'દુર્ગાગીતસંગ્રહ' નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દુર્લભજી જગજીવનદાસ : નવલકથા 'વિદ્યુતકુમાર' (૧૯૦૬) નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દુલા ભાવા 'કાગ' (૨૫-૧૧-૧૯૦૨, ૨૨-૨-૧૯૭૭) : કવિ. જન્મ-સ્થળ મજદર (જિ. ભાવનગર). પ્રાથમિક પાંચ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. સમાયજી-મહાભારત ઉપરાંત ચારણી સાહિત્યના સ્વાધ્યાય અને એનું સંપાદન. ખેતી અને ગોપાલનનો વ્યવસાય. કંદ, કહેણી અને કવિતાનો સુમેળ સાધનારા 'કાગ' લોકગીતા, ભજનો અને આખ્યાનોના જાહેર કાર્યક્રમો પણ આપના મજદરમાં અવસાન.

જ્ઞાન, ભક્તિ અને નીતિ-આચારણ જેવા વિષયોને ચારણી છંદ, ભજન અને દુહા જેવા કાવ્યપ્રકારોમાં ઢાળનારા આ કવિએ 'કાગવાણી' : ભા. ૧ (૧૯૩૫), ભા. ૨ (૧૯૩૮), ભા. ૩ (૧૯૫૦), ભા. ૪ (૧૯૫૬), ભા. ૫ (૧૯૫૮), ભા. ૬ (૧૯૫૮) અને ભા. ૭ (૧૯૬૪) માં લોકપરંપરાના પ્રાચીન કવેવરમાં અર્વાચીન સંવેદનોને ગૂંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. 'વિનોબાબાવની' (૧૯૫૮), 'તા ઘર જશે, જશે ધરમ' (૧૯૫૯), 'શકિતચાલોસા' (૧૯૬૦) ઉપરાંત 'ગુરુમહિમા', 'ચન્દ્રબાવની', 'સાંસ્કૃતબાવની' વગેરે કૃતિઓ પણ એમણે રચી છે.

૨.૨.૬.

દુલા ગોશ્લીદેવી : મોરબી ઠાકોરના સ્વદેશાગમન નામિત્તે રચાયેલી 'કવિતાઓ' (૧૯૮૪) નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દુહા વહીમોહમદ નાનજી : 'હૈદરચરિત્ર તથા હૈદરવાણી' નો કર્તા.

૨.૨.૬.

દૂધવાળા કેશવલાલ ખજનલાલ : ચરિત્રાત્મક કથાનકને વિષય બતાવતું નાટક 'સન્યાવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર' (૧૯૩૫)ના કર્તા. કી.બી.

દૂધવાળા નાનાલાલ યુનીલાલ : કન્યાવિકયના દૂષણને નિરૂપતી નવલકથા 'મંગળા યાને કામાનુર થયેલો સુરતનો વન્ની' (૧૯૧૩) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દૂરકાળ જ્યેષ્ઠરાય ભગવાનલાલ (૧-૯-૧૮૮૧, ૩-૧૨-૧૯૬૦) : કવિ, નિબંધકાર. જન્મ ઠાસરા (જિ. ખેડા)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગાંધી અને વડોદરામાં. ૧૯૦૬ માં ગુજરાત કોલેજમાંથી સ્નાતક. ૧૯૧૦માં અનુસ્નાતક. ૧૯૧૨માં કલકત્તામાં 'ધ રિવ્યૂ' નામનું અંગ્રેજી સામયિક ચલાવ્યું. ૧૯૨૦થી નિવૃત્તિપર્યંત સુરતની એમ. ટી. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતી-અંગ્રેજીના અધ્યાપક. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમના ગંભીર નિબંધોના સંગ્રહો 'ચાંદીક છૂટું ફૂલ' (૧૯૨૭), 'ધર્મની ભૂમિકા' (૧૯૨૮), 'સ્વરાજ અને સંસ્કૃતિ' (૧૯૩૦), 'ધર્મ અને રાષ્ટ્ર' (૧૯૩૬), 'નંદિની' (૧૯૫૧) અને 'ગીતાકીમુદી' (૧૯૫૧) છે; તે હાસ્યરસિક અને નર્મ-મર્મયુક્ત 'પોયણાં' (૧૯૨૯), વિષયનો હળવી રજૂઆત છતાં ગંભીર ચૂર રજૂ કરતો 'અમી' (૧૯૩૫) અને વિનોદ તથા કટાક્ષનો સુમેળ સાધતો 'ઊંધે ઘડે પાણી' (૧૯૫૯) એ એમના હળવા નિબંધોના સંગ્રહો છે. એમનો કાવ્યસંગ્રહ 'જરણાં - ટાઢાં ને ઊંન્ડાં' (૧૯૨૮) કાન્ત-ન્દાનાલાલની શૈલી તથા ભાવનાઓને અનુસરે છે. 'સાત લીલા-નાટકો અથવા વિભુની વિભૂતિઓનું સુદર્શન' (૧૯૫૧)માંનાં નાટકો પૌરાણિક વસ્તુ લઈને ચાલે છે, પણ નાટક બનતાં નથી. 'લોકોને પ્રભુ ઈસુની સંગત' (૧૯૪૨) બોધક ચરિત્રપુસ્તિકા છે.

'હરિયશગીત' (૧૯૧૫) અને 'કિસહસ્ય યાત્રાવર્ણન' (૧૯૨૫) એ એમણે સંપાદિત કરેલા, પોતાનાં માતૃશ્રી જસબાનાં કાવ્યોના સંગ્રહો છે. સંસ્કૃત શ્લોકોમાં અર્થ સાથેનું બાળોપયોગી 'બાળ પાઠ્યપોથી' (૧૯૩૭) ઉપરાંત 'વિત્તા તત્ત્વ નિરૂપણ' (૧૯૧૮) અને 'અંજલિ' એમનાં અન્ય સંપાદનો છે. 'હાર્મની ઓવ કીડસ' (૧૯૧૨), 'પોલિટિક્સ એન્ડ એજ્યુકેશન' (૧૯૨૮), 'ઈન્ડિયન એજ્યુકેશન' (૧૯૨૮) અને 'સ્કીમર્સ ઓવ સાયન્સ એન્ડ ફિલોસોફી' (૧૯૩૭) એમનાં અંગ્રેજી પુસ્તકો છે. બા.મ.

દૂરકાળ જસબા ભગવાનલાલ (૧૮૬૧, ૧૯૫૩) : એમનાં દોઢસો જેટલાં પદોને સમાવતાં સંચય 'હરિયશગીત' (૧૯૧૫) એમના પુત્ર જ્યેષ્ઠરાય દૂરકાળે સંપાદિત કર્યો છે. ચં.ટો.

દૂરકાળ ધિવુભાઈ બાપુભાઈ, 'સુમિત્ર' (૧-૮-૧૮૭૩, ૧૯-૧૦-૧૯૧૮) : નવલકથાકાર. ઈન્દરથી અભ્યાસ છોડી દીધેલા. પ્રારંભમાં ખારાઘોડા સોલ્ટ વક્સમાં નોકરી. પછી વડનગરના ભોગીલાલ શેઠના અંગત મંત્રી. 'ગુજરાતી પંચ'ના તંત્રી. 'સુંદરી-સુભાષ'ના સંપાદક. 'બંધુસમાજ'ના સભ્યલેખક.

'કુંભભાલા' (૧૯૧૪), 'અલક્ષ્ય જ્યોતિ', 'પરનાભ', 'મંચુર', 'મંજરી', 'ચંદ્રનકુમાર', 'સુવર્ણ આશા', 'નિરંજન', 'મુનિકુમાર', 'વીણા' વગેરે સામાજિક નવલકથાઓ એમણે આપી છે. ૨.૨.૬.

દૂરથી ગીતધ્વનિ : નરસિંહરાવ દિવેટિયાનો નિબંધ. દૂરથી આવતા ગીતધ્વનિની મોહિનીશક્તિની વિવિધ દૃષ્ટાંતો સાથેની ચર્ચા અંત દિવ્યપ્રદેશથી આવતા અલૌકિક ગાન શુધી પહોંચે છે. ચં.ટો.

દૂરના એ સૂર (૧૯૭૦) : દિગ્વીશ મહેતાના અંગત અને લલિતાત્મક નિબંધોનો સંગ્રહ. બાળપણના સંસ્કારોનાં અંગત સાહચર્યો અને ઉત્તમ સાહિત્યજગતના ઉલ્લેખોથી તૈયાર થયેલું આ નિબંધોનું સ્વરૂપ આસ્વાદ્ય અને સંવેદનશીલ છે. આ નિબંધોની બાબતમાં નિબંધકાર એકસર કરે છે તેમ, એમનું મન શહેરમાંથી ઊડીને પચાસ માઈલ દૂર આવેલા એમના ગામના એક મંદિરના કોટળી ભીંત આગળ પથરાયેલા એક બીજા વૃક્ષની છાયા તરફ ફરે છે અને એમ એ પોતાની દિશા મેળવી લે છે. માનવીય પરિમાણને લક્ષમાં રાખી બૃહદ્ સંવેદન ઉપસાવતા એમના નિબંધોનું ગદ્ય તળપદા સંસ્કારો સહિત સાહિત્યપુષ્ટ છે. આ સંગ્રહના 'ધર', 'પુલ', 'પ્રવાહ', 'દૃશ્યો' જેવા નિબંધો ગુજરાતી નિબંધસાહિત્યના અત્યંત આસ્વાદ્ય નિબંધોમાં સ્થાન પામેલા છે. ચં.ટો.

દૂરબીન : જુઓ, દિવેટિયા નરસિંહરાવ ભાગાનાથ.

દેખેયા નૂરમહમદ અલારખાભાઈ, 'નાઝિર દેખેયા' (૧૩-૨-૧૯૨૧, ૧૬-૩-૧૯૮૮) : કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક ચાર ધોરણ સુધીનું શિક્ષણ. વારસાગત વ્યવસાયને કારણે કલેરીઓનેટ-વાદનની તાલીમ. જિલ્લા લોકલ બોર્ડમાં નોકરી.

ગઝલના સ્વરૂપની સાહજિક સૂઝ તથા ભાવોની અનાયાસ અને વેધક અભિવ્યક્તિથી નોંધપાત્ર બનેલા એમના ગઝલસંગ્રહો 'નાઝિરની ગઝલો' અને 'નુપાર' (૧૯૬૨)માં અનુભવની જીવંત સૃષ્ટિને સાંકેતિક અભિવ્યક્તિ આપવામાં એમને સફળતા મળી છે. નં.વા.

દેડકાની પાંચશેરી : માંદા વિજયરાય લેદા ફરને એકઠા થયેલા ગુજરાતી સાક્ષરોની લાક્ષણિકતાઓનું ઠઠ્ઠા કરતું ચન્દ્રવદન મહેતાનું પ્રવચન-એકાંકી. ચં.ટો.

દેથા શંકરદાન જેઠીભાઈ : સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીને આપેલ કાવ્યાંજલિ 'પ્રભાનાથને કાવ્યકુસુમાંજલિ' (૧૯૩૭)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેથા હરદાન બહેચરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'હરદાનપ્રભોવપ્રકાશ' (૧૯૯૬) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેબુ કે. બી. : નવલકથા 'જુદાઈનો જખમ' (૧૯૩૩)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવુ જ્ઞાણીર અરદેશર (૧૦-૮-૧૯૧૯): નવલકથાકાર. જન્મ નવસારીમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. 'મુંબઈ સમાચાર' સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'પ્રેમમહિમા' (૧૯૪૧), 'સ્રીજીવનનો મહાન આદર્શ' (૧૯૨૨), 'સંગીતની કસમાતી અસરો' (૧૯૪૩), 'નૃત્યકળા' (૧૯૪૪), 'નરગીસ ધિ ફિલ્મસ્ટાર' (૧૯૪૫), 'મહોબ્બતનાં આંસુ યાને કિસ્મતની કસોટી' (૧૯૪૬), 'સ્રીસંસારની સાચી સફળતા' (૧૯૫૫) તથા 'ન્યૂ સિનેમા ગાયનમાળા' (૧૯૪૩) તેમ જ 'ન્યૂ ઈન્ડિયા ફિલ્મ મ્યુઝિક ગાઈડ' (૧૯૪૭) જેવા ગ્રંથો આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

દેવુ રૂસ્તમ બે. : નવલકથા 'ગુલાબી ગામડિયાણું' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેસાસરી ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ, 'બુલબુલ' (૧૧-૧૦-૧૮૫૭, ૧૪-૩-૧૯૩૮): જન્મ સુરતમાં. ૧૮૮૭માં પૂનાની કૉલેજ ઓવ સાયન્સમાં જોડાયા. સબકોટની ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં શિક્ષક અને પછી ઉપાચાર્ય. ૧૮૯૬માં ભૂસ્તરવિદ્યાના અભ્યાસ માટે ઈંગ્લેન્ડ-ગમન. ત્યાં બાર એટ લૉની ઉપાધિ પણ મેળવી. અમદાવાદમાં વકીલાત. ગુજરાતના ભૂસ્તરવિદ્યા મંડળના પ્રથમ સભ્ય ફૂલો. રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટીના માનાર્હ સભ્ય. સબકોટની લૅન્ગ ગાઈડરો અને વોટસન મ્યુઝિયમના સેક્રેટરી.

પંડિતયુગમાં મણિલાલ ટ્રિવેદી અને બાલારામ ઉદ્ધારરામ કંથારિયાના ગજલસંસ્કાર ઝીલીને સરલ તળપદો ભાષામાં દ્રવપતરીતિએ પોતીકી લૉકભાગ્ય રચનાઓ ઉનારનાર આ કવિનાં 'ધર્મલી' અને 'બુલબુલ' (૧૮૮૩) મહત્ત્વનાં સર્ગો કાવ્યો છે. 'ધર્મલી' પંદર ખંડોમાં વિભક્ત સર્ગો હરિગીતમાં ત્રણસો પંક્તિનું કાવ્ય છે; તે 'બુલબુલ'માં હરિગીત સાથે દોહરાનું મિશ્રણ કર્યું છે અને તેર અસમ ખંડોમાં એ ચારસો પંક્તિમાં રચાયું છે. એક જ છંદમાં વિસ્તારથી લખાયેલાં આ કાવ્યોમાં શિષ્ટ શૃંગારનું નિરૂપણ છે. એકના એક ભાવોની પુનરાવૃત્તિથી કથાક એકતાનતા આવી જતી હોવા છતાં વિષય અને રજૂઆતમાં આ રચનાઓ લાક્ષણિક બની છે. 'હરિધર્મશતક' (૧૮૮૪) ની બસો પંક્તિઓમાં, ધર્મ-ગ્રંથોનાં અનિષ્ટ તત્ત્વોનો ઉપહાસ કર્યો છે. 'અમારો આંસુ' (૧૮૮૪) અને 'મધુભૂત' પણ એમનાં કાવ્યો છે.

'સાદીના સાહિત્યનું દિગ્દર્શન' (૧૯૧૧) એ એમનું સુપ્રતિષ્ઠ વિવેચન છે. એમાં ૧૮૫૦ થી ૧૯૧૦ સુધીના ગુજરાતી સાહિત્યની ઐતિહાસિક સમીક્ષા કરવાનો પહેલો પ્રયત્ન છે.

'કાન્દહેપ્રબંધ'નું ટિપ્પણ સહિત સંપાદન (૧૯૧૩) અને એનાં સુગમ્ય પદાનુવાદ (૧૯૨૪?, ૧૯૩૪?, ૧૯૨૬?) નોંધપાત્ર છે.

મરાઠી પર આધારિત 'પૌરાણિક કોશ' અને 'ભૌગોલિક કોશ' તથા રસાયનશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર અને પદાર્થવિજ્ઞાન પરનાં પાઠ્યપુસ્તકો તેમ જ 'શુભગતશિલ્પ' (૧૮૯૫) અને 'શહેનશાહ પંચમળ્યોર્ગ' (૧૯૩૦) જેવા અનુવાદગ્રંથો પણ એમના નામે છે.

સં.દો.

દેસાસરી હરિત શુભજિત (૯-૧-૧૯૧૭): કોશકાર, નિબંધકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૯માં બી.એસસી.

૨૪૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ-૨

૧૯૪૭માં એમ.બી.બી.એ.એ. તબીબી વ્યવસાય.

એમણે 'લગ્નજીવન, માનુષ્ય અને કુટુંબનિયોગ' (૧૯૭૩) ગ્રંથ આપ્યો છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતી તબીબી સંજ્ઞાઓના ધરતરનું પ્રારંભિક કાર્ય પણ એમણે કર્યું છે.

૨.૨.૬.

દેવનાગકર ગોપાળજી કલ્યાણજી (૧-૬-૧૮૬૯, ૧૭-૨-૧૯૩૫): જન્મ જૂનાગઢ રાજ્યના દેવવાડામાં. ગુજરાતી છંદોના સુધીનું ભાણુતર લઈ, મુંબઈ જઈ, મેસર્સ વારણ ગાંધીજી કંપનીમાં નામું લખવાની નોકરી. સર મંગળદાસના કુટુંબ સાથે પરિચય થતાં એ મારફતે આલ્ફ્રેડ કંપનીના અધિપતિ મિ. રાધીના સંપર્કમાં. શાળામાં સંગીતશિક્ષક તેમ જ કિરર ગાર્ટન શિક્ષણપદ્ધતિમાં કોચ રસ. મુંબઈમાં અવસાન.

'રાજ શ્રીમાળ', 'વસંતમાધવ', 'રમણસુંદરી' (૧૮૯૫), 'મદન વસંત' (૧૮૯૫), 'મનોહારી રંભા', 'નીલમ-માણિક', 'તારાસુંદરી', 'મધુક ભાગ્યા', 'ચન્દ્રકળા', 'મનહર મેનો', 'પુરલોક', 'સર્વભક્ત', 'ગોગમાયા' વગેરે એમનાં નાટકો છે.

'નીલમ અને માણિક' (૮ ભાગ), 'ચન્દ્રકળા', 'નિરંજની' અથવા વરધેલી વનિતા, 'મધુરી અથવા પ્રેમધેલી પ્રમદા', 'મંદારિકા', 'એરિસ્ટરની બેરી', 'બ્રીફલેસ બેરિસ્ટર', 'શાંતિપ્રિયા', 'બહાદુર ક્લો અને અનાથ તારા', 'નંદકિશોર', 'નરગીસ નાટકકાર', 'નવલગંગા': ૧-૨, 'સ્રીઓની મહત્તા', 'સહયરી', 'પૃથુકુમાર', 'મહિલાસમાજ', 'કુસુમ વાઘેલી' વગેરે એમનાં નવલકથાઓ છે. આ ઉપરાંત બાળગ્રંથાવલીનાં અનેક પુસ્તકો અને 'સંગીત સતી-મંડળ' પણ એમના નામે છે.

સં.દો.

દેવકરાણ જથાવતી પ્રાણલાલ : પૌરાણિક તેમ જ ધાર્મિક વિષયો પર રચેલા સંવાદોના સંગ્રહ 'સુ-મન સારથી' (૧૯૪૫) નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

દેવકી અયોધ્યા : જુઓ, ઝવેરી મનસુખલાલ મગનલાલ.

દેવકૃષ્ણ મહારાજ : પદ્યકૃતિ 'વેદાંતપદાવલિ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેવચંદ્ર : 'મૃગાવતી યરા' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

(ન.ના.)

દેવચંદ્ર નરોત્તમદાસ : પદ્યકૃતિ 'કવિ પરભાસંકર વિરહ' (૧૮૯૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેવજી ગૌરધનદાસ ભોમજી : નવલકથા 'ફિરંગી વલ્લખારીઓ' (૧૯૨૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેવજી લલ્લુભાઈ : સ્વદેશપ્રેમોત્તેજક વાર્તા 'ગાળુ સન્યાસધક' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેવજી ત્રીજલાલ : નવલકથા 'જગતસેકના પુત્ર' (૧૮૮૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેવદાસ : જુઓ, ઘડિયાળી હરકિશનદાસ હરગોવિંદદાસ.

દેવદાસ : 'સાત સુંદર વાતાં'(૧૯૨૬)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવયાની : કાવ્યનું પ્રસિદ્ધ ખંડકાવ્ય. ત્રાણ ખંડમાં લખવા ધારેલા આ કાવ્યનો બીજો અધૂરો ખંડ જૂમ થયેલા છે અને ત્રીજો લખાયેલા નર નહિ. પહેલા ખંડમાં કવના સ્પર્શથી રૂપાંતર પામતી દેવયાનીની સંકમણ-અવસ્થા કલાત્મક સંદિગ્ધતાથી નિરૂપાઈ છે. ૨.૨.૬.

દેવયાની : કાવ્યના પ્રસિદ્ધ ખંડકાવ્ય 'દેવયાની'માં કવના સંસ્પર્શથી રૂપાંતર પામતી નાવિકા. ૨.૨.૬.
કનીયાલાલ માણુકલાલ મુનશીનાં 'પૌરાણિક નાટકો'માંના એક નાટક 'પુત્રસમોવડી'ની નિર્ભક્તા દાખવતી નાવિકા.

દેવરાજ દિનેશ : આગવાતાં 'સાજ ભાગ'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવલાસીકર હમમુજી સખારામ : નવલકથા 'ગુણલાલ'(૧૯૯૬)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવલેકર બાપુ હરશંક : 'ગુણગંડાવલી'(૧૯૪૭)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવવિજયજી : સ્તવનો, સંભળ્યો, સ્તુતિઓ અને દૃશ્યનકથાઓનો સંગ્રહ 'દેવવિનોદ'(૧૯૨૪)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવશાંતી કૃષ્ણલાલ ગોવિંદલાલ : પદ્યકૃતિઓ 'કાવ્યમાળા'(૧૯૮૮) અને 'સુત્રોધવન્દ્રકા'(૧૯૮૪), નવલકથાઓ 'ચંદ્રગુપ્ત' અને 'ચંદ્રદાસ', ચરિત્રગ્રંથ 'વિક્રમાદિત્ય', વેદકગ્રંથો 'નાડીજ્ઞાન' અને 'વૈદ્યજીવન' તેમ જ માહિતીપુસ્તિકા 'વિમાન'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવશાંતી સૂર્યરામ સોમશ્વર (—, ૬-૪-૧૯૨૨) : જીવનચરિત્રલેખક. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ લુણાવાડામાં. પછીથી સ્કૂલ ફાઈનલ અને ફર્સ્ટ ગ્રેડ પબ્લિક સર્વિસની પરીક્ષા આપી. વારાસિનોર, લુણાવાડા, દેવગઢબારિયાની શાળાઓમાં શિક્ષક તથા આચાર્ય. ૧૯૧૬થી ૧૯૨૨ સુધી ખંડા તથા અમદાવાદમાં મદદનીશ નાયબ-નિરીક્ષક. લુણાવાડામાં અવસાન. ૨.૨.૬.
એમણે 'ના. જરિસ મહાદેવ ગોવિંદ ચનડેનું જીવનચરિત્ર' ઉપરાંત સરદેસાઈ ગોવિંદ સખારામકૃત 'હિન્દુસ્તાનનો અર્વાચીન ઇતિહાસ : મુસલમાની રિસાલત'(૧૯૨૮) અને 'મિરાતે સિકંદરી' જેવા અનુદિત ગ્રંથો આપ્યા છે. એમણે અંગ્રેજી ગ્રંથ 'ડિવાઈન રિવિલેશનરી પ્રોક્લેમેશન' પણ લખ્યો છે.

દેવશાંતી સોમશ્વર બાપુજી : પદ્યકૃતિઓ 'જરબાવલી', 'સંગીત શ્રીમદ્ ભાગવત'(૧૯૦૮), 'મનોરંજક શિવશકિત પ્રાર્થનામાળા', 'સંગીત શિવમહિમનસ્તાવ' તથા 'શંકરવિવાહ'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવિકા રાજપૂત : જુઓ, શાહ સરોજ શંકરલાલ.

દેવીદાનજી કાયાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'દેવવિવાસ' - ભા. ૧(૧૯૯૯)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેવેન્દ્રવિજય : પદ્યકૃતિઓ 'ગીતગોપાલ' તથા 'કીર્તનકુંડલ'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેશપાંડે પાંડુરંજ ગણેશ (૧૯-૧૨-૧૯૦૦) : કોશકાર, ચરિત્ર-લેખક, અનુવાદક. જન્મ મલારાષ્ટ્રના પૂણે જિલ્લાના નારાયણ-ગાંધીમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ચિંચોડી અને વડોદરામાં. માધ્યમિક શિક્ષણ પ્રોપ્રાઈટરી હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદ અને બાઈ આર્વાર્થાઈ હાઈસ્કૂલ, વલસાડમાં. ૧૯૨૪માં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક. ૧૯૩૦થી ૧૯૪૯ સુધી ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં શિક્ષક અને ગ્રંથપાલ. ૧૯૪૯-૫૧ દરમિયાન નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-માં પ્રૂફરીડર, અનુવાદક અને હસ્તપ્રત તપાસનાર. ૧૯૫૧-૫૫ દરમિયાન ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય, નવી દિલ્હીમાં વ્યવસ્થાપક. ૧૯૫૫-૫૬ માં સ્વાતંત્ર્ય આંદોલન વિશેના ઈતિહાસકાર્ય સાથે સંલગ્ન. ૧૯૫૬થી ૧૯૬૭ સુધી 'કલેક્ટરેટ વર્ક્સ ઓવ મહાત્મા ગાંધી'ના સંપાદક અને અનુવાદક.

'સાધુચરિત્ર ત્રિવેદી સાહ્ય'(૧૯૫૩) અને 'સમૃદ્ધ જીવનના જન્મક લોકમાન્ય ટિપ્પક'(૧૯૫૬) એમનાં ચરિત્રપુસ્તકો છે. એમના 'અંગ્રેજી ગુજરાતી કોશ'(૧૯૭૦), 'ગુજરાતી અંગ્રેજી કોશ'(૧૯૭૪), 'અંગ્રેજી ગુજરાતી વિનીત કોશ'(૧૯૭૭) જેવા કોશો શિક્ષણ અને સાહિત્યમાં ઉપયોગી બન્યા છે. એમણે 'ગાંધી-સાહિત્યસૂચિ'(૧૯૪૮) પણ આપી છે. 'કલેક્ટરેટ અધ્યયનગ્રંથ'(૧૯૬૧) અને 'આંકડાકર્તે ચિત્રકોશ'(૧૯૭૭)માં એમનું સહસંપાદન છે. 'આધુનિક ભારત'(૧૯૪૬), 'સેવાધર્મ'(૧૯૫૫), 'હિન્દુ-સ્તાનની જ્ઞાતિસંસ્થા'(૧૯૬૦) વગેરે એમના અનુવાદો છે. આ ઉપરાંત મરાઠી અને અંગ્રેજીમાંથી ગુજરાતીમાં તેમ જ ગુજરાતી અને હિન્દીમાંથી મરાઠીમાં તથા અંગ્રેજીમાં પણ એમણે ઘણા અનુવાદો કર્યા છે.

દેશાણી અરુણકુમાર ભાજીરામ (૧-૮-૧૯૫૦) : કવિ. જન્મસ્થળ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાનું રંજપુર. એફ.આય.બી.એ. સુધીના અભ્યાસ. રિસિટ્ટકેટ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટમાં નોકરી. ૨.૨.૬.

'ઓછપ'(૧૯૭૭) અને 'કાવ્યગુર્વસી'(૧૯૮૧) એમના કાવ્ય-ગ્રંથો છે. ૨.૨.૬.

દેસાઈ અમરસંજ દેસાઈભાઈ : પદ્યકૃતિ 'માધાના પિતાનું પ્રેત-ભાગવત યાને કરવતી કલાણી'(૧૯૧૩) તેમ જ નાટ્યકૃતિ 'પ્રતાપી પ્રમિલા'(૧૯૧૦)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેસાઈ અમીંધર રણછોડજી : 'લઘુ વ્યાકરણ' : ૧, ૨, ૩ (૧૯૧૦, ૧૯૧૧, ૧૯૧૨)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

દેસાઈ અરદેશર ખરશેદજી — દેસાઈ ઈચ્છારામ સૂર્યરામ

દેસાઈ અરદેશર ખરશેદજી : ‘જીગર કે દીગર’ (૧૯૧૭), ‘અબખાનો કીનો’ (૧૯૧૮), ‘કરબીનો ફેલ’ (૧૯૨૧), ‘બાપનો શાપ’ (૧૯૨૨), ‘આગમતી કે મનગમતી’ (૧૯૨૭) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

કો.બ્ર.

દેસાઈ અરવિદકુમાર : ચરિત્રકૃતિ ‘ભારતનેન્દુ હરિશંદ્ર’ (૧૯૬૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ અશ્વિન કોકુભાઈ (૩૧-૧-૧૯૪૪) : જન્મસ્થળ કછેલી (જિ. વલસાડ). ગુજરાતી-હિન્દી વિષયો સાથે બિલીમીરા કોલેજથી બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયોમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૭૦માં અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત વિષયોમાં દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૭૦માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૭થી અદ્યપર્યંત પી.આર.બી. આર્ટ્સ એન્ડ પી.જી.આર. કોમર્સ કોલેજ, બારડોલીમાં ગુજરાતી વિષયનું અધ્યાપન.

એમના અધ્યયનગ્રંથ ‘બળવંતરાય ઠાકોરની કાવ્યવિચારણા’ (૧૯૮૭)માં પ્રારંભે બળવંતરાય ઠાકોરના વ્યક્તિત્વ અને વાક્યમયનો પરિચય છે, તે પછીનાં પ્રકરણોમાં બળવંતરાયના કલાવિષયક સિદ્ધાંતો ને એમની કાવ્યકલાની પર્યાપણા છે. ‘ગુજરાતનાં ભાષા-સાહિત્ય પર આધુનિકીકરણનો પ્રભાવ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૬) એમનું અન્ય પુસ્તક છે. એમણે ‘મુનિશ્રી ચન્દ્રશંખરવિજયજીની અમૃતવાણી’ સંપાદન પણ આપ્યું છે.

કો.બ્ર.

દેસાઈ અશ્વિન રણછોડભાઈ, ‘આહતાબ’ (૧૮-૫-૧૯૪૭) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ પલસાણા (જિ. સુરત)માં. ૧૯૭૭માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.કોમ. પછી સી.એ. બેન્ક ઓફ બરોડા સાથે સંલગ્ન. ૧૯૭૮નો કુમારચંદ્રક.

એમની ધારાવાહી નવલકથાઓમાં આકર્ષક ઉપાડવાળી ‘ગુંબજ’ (૧૯૭૮), કોલેજના વિદ્યાર્થીઓના માનસને નિરૂપતી ‘પરિચયના દીવા સાવ ઝાંખા’ (૧૯૮૦) તથા નાવિકાના મુખે કહેવાયેલી અને ડાયરીફોર્મ રજૂ થયેલી ‘આકાશથી દૂર તારું ઘર’ (૧૯૮૧)નો સમાવેશ થાય છે. ‘કારણ આપો તો તમે સાચા’ (૧૯૮૩) એમની ઘટનાપ્રધાન નવલકથા છે. ‘કોઈ ફૂલ તોડે છે’ (૧૯૭૭) અને ‘વિપ્લૂટાં પડીને’ (૧૯૮૪) એ બે, મનોસંઘર્ષને આલેખતી ટૂંકી-વાર્તાઓના સંગ્રહો છે.

નિ.વો.

દેસાઈ અંબાલાલ સાકરલાલ, ‘એક ગુર્જર’ (૨૫-૩-૧૯૪૪, ૧૨-૯-૧૯૧૪) : નિબંધકાર. જન્મ નડિયાદ તાલુકાના અલીપુ ગામે. ૧૯૬૪માં મેટ્રિક. ૧૯૬૭માં ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજ, મુંબઈથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૮માં એમ.એ. ૧૯૭૦માં સુરતમાં હેડમાસ્ટર. ત્યારબાદ અમદાવાદ હાઈસ્કૂલના ઍકિટિંગ હેડમાસ્ટર અને ગુજરાત કોલેજ ઈન્સ્ટિટ્યુટની સ્થાપના બાદ એના પ્રિન્સિપાલ. ૧૯૭૬થી ૧૯૮૫ સુધી નવસારી અને કડી પ્રાન્તના ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ. ૧૯૮૫-૯૦ દરમિયાન વડોદરાની

અદાલતના ત્રીજા જજ અને ૧૯૯૦-૯૯ દરમિયાન ત્યાં જ વડા ન્યાયાધીશ. ૧૯૯૯માં નિવૃત્ત. અમદાવાદની ગુજરાત વિદ્યાસભાના પ્રમુખ. ૧૯૦૯માં રાજકોટ ખાતે ભરાયેલી ત્રીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. લક્વાની બીમારી બાદ અવસાન.

લેકુંડરાય શ્રીપતરાય ઠાકોરે સંપાદિત કરેલો, એમના ધર્મ, રાજકારણ, સમાજકારણ, અર્થકારણ, કેળવણી, સંસાર, સાહિત્ય ઇત્યાદિ અંગેના લેખોનો સંગ્રહ ‘સ્વ. ડી. બ. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈનાં ભાષણો અને લેખો’ (૧૯૧૮) નામે છે. સંસ્કૃતપ્રચુર ગદ્ય જ્યારે પ્રવર્તનું હતું ત્યારે સરલ-ટૂંક-સૌંદર્ય વાક્યોનું ગદ્ય પ્રયોજનાર આ વિવક્ષાશુ શૈલીના લેખક છે. એમની વિચારણામાં ગાંધીયં અને વિશદતાના ગુણો અગ્રેસર છે.

‘ડિક્સનની ઓવ ઈંગ્લીશ ઍન્ડ ગુજરાતી’ (૧૯૭૭) પણ એમના નામે છે, જેમાં રોબર્ટ મોન્ટગોમરી અને મણિધરપ્રસાદ દેસાઈ સાથીસંપાદકો છે.

ચં.દો.

દેસાઈ અંબેલાલ જોષાલજી (૫-૧૨-૧૯૧૯) : પ્રવાસકથાલેખક, ચરિત્રકાર, વાર્તાકાર. વતન કતારગામ (જિ. સુરત). સુરતથી એમ.એ. ૧૯૪૭થી વલસાડની જી.વી.ડી. હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમણે ‘નૂતન ભારતનાં તીર્થસ્થળો’ (૧૯૫૯)માં પોતે કરેલા પ્રવાસનું તાદૃશ અને કુતૂહલપ્રેરક વર્ણન આપ્યું છે. ‘પ્રાચીન અને આર્વાચીન ચીનની ભીતરમાં’ (૧૯૬૫)માં એશિયાના બે મહાન દેશો વચ્ચે થયેલા સંસ્કૃતિક સંપર્ક, સંસ્કૃતિક વ્યાપાર-વિનિમય અને તેની અસરોને વિગતવાર ઈતિહાસ રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે. ‘પ્રારબ્ધ, પુરુષાર્થ અને પૈસા’ તથા ‘સુધાધ વાર્તા-સંગ્રહ’ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે. ગાંધીજી, નંદરુ, રાજન્દ્ર-પ્રસાદ, ટંડનજી તથા મોરારજી દેસાઈનાં એમણે લખેલાં ચરિત્રો માહિતીપ્રધાન છે.

નિ.વો.

દેસાઈ અંબેલાલ સવરામભાઈ : ક્યાત્મક ગદ્યકૃતિઓ ‘અક્કલને ઓથમીર’-ભા. ૨ થી ૪ (ત્રી. આ. ૧૯૨૫) અને ‘લાખ રૂપિયા અથવા લોભનું પરિણામ’ (૧૯૩૧) તથા બાળવાર્તા ‘અડવો’ (૧૯૩૩)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

દેસાઈ ઈચ્છારામ સૂર્યરામ, ‘શંકર’ (૧૦-૮-૧૯૧૩, ૫-૧૨-૧૯૧૨) : નવલકથાકાર, અનુવાદક, સંપાદક. જન્મ વતન સુરતમાં. અંગ્રેજી છ વેરણ સુધીનો અભ્યાસ. થોડો સમય સુરતમાં ‘દેશીમિત્ર’ છાપખાનામાં બીબાં જોઠવવાનું થીખ્યા. ૧૯૭૬માં મુંબઈમાં ‘આર્ષમિત્ર’ સાપ્તાહિક ચારેક મહિના ચલાવ્યા પછી ‘મુંબઈ સમાચાર’માં પ્રૂફરીડર. સુરત પાછા આવી ૧૯૭૮થી ‘સ્વતંત્રતા’ માસિક શરૂ કર્યું. તેમાં પ્રકાશિત રાજકીય લખાણો માટે રાજદ્રોહના ગુનાસર અંગ્રેજ સરકારે ધરપકડ કરી, પણ ફિરોઝશાહ મહેતાની સહાયથી નિર્દોષ ઠરાવ્યાં. મુંબઈ જઈ મિત્રોની ને મુંબઈના સાક્ષરોની સહાયથી ૧૯૮૦માં ‘ગુજરાતી’ સાપ્તાહિકનો પ્રારંભ કર્યો અને ઘણી આર્થિક કટોકટી તથા સરકારી દરમિયાનગીરી વચ્ચે પણ મૃત્યુપર્યંત તે ચલાવ્યું.

‘હિંદ અને ઓરિયાનિયા’ (૧૮૮૬) એમના સમયમાં એમને ખૂબ પ્રસિદ્ધ આપવાનારી એમની રાજકીય નવલકથા છે. મૌર્ય મુરાદઅલી બેગની લેખમાળા ‘માઉન્ટન ટોપ’ પરથી પ્રેરણા લઈ સ્થાયેલી તથા હિન્દદેવી, ઓરિયાનની દેવી, સ્વતંત્રતાની દેવી અને દેશહિતપુરુષ વચ્ચે થતા લાંબાલાંબા સંવાદોમાં લખાયેલી આ નવલકથામાં તે સમયના ભારતની રાજકીય સ્થિતિનો ચર્ચા છે. ‘ગંગા-એક ગુર્જરવાર્તા તથા શિવાજીની લૂંટ’ (૧૮૮૮)માં એક સામાજિક નવલકથા છે, તે બીજી ઐતિહાસિક વાર્તા છે. ‘દોપુ સુલતાન’-ભા. ૧ (૧૮૮૯) અધૂરી ઐતિહાસિક નવલકથા છે. ‘સવિતાસુંદરી’ (૧૮૯૦) વૃદ્ધવિવાહની મજાક ઉઘાવતી એમની સામાજિક નવલકથા છે. ‘સાગભક્તિ વિડંબણ’ (૧૮૮૯) એ ભાણુ પ્રકારની કૃતિ છે.

‘ચંદ્રકાન્ત’ : ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૮૮૯, ૧૯૦૧, ૧૯૦૭) એ આ લેખકનો બીજો લોકપ્રિય ગ્રંથ છે. સાત ખંડ સુધી લેને વિસ્તારવાની ઈચ્છા છતાં લેખકના મૃત્યુને લીધે અધૂરા રહેલા આ ગ્રંથમાં વેદાંતના વિચારોનો સરળ ભાષામાં સદૃષ્ટાંત સમજૂતી આપાઈ છે.

‘ગુહ્ય કાવ્યદોહન’ના આઠ ભાગ (૧૮૮૬, ૧૮૮૭, ૧૮૮૯, ૧૮૯૦, ૧૮૯૧, ૧૯૦૦, ૧૯૧૨, ૧૯૧૩)માં મધ્યકાલીન કવિઓના જીવનની માહિતી આપતા લેખો અને તેમનાં કાવ્યો સંપાદિત કરીને તે સમયે મધ્યકાલીન કવિઓ અને કવિતા વિશે ઉપલબ્ધ સામગ્રીને એકત્ર કરવાનો ઐતિહાસિક પુરુષાર્થ થયો છે. ‘પુરુષોત્તમ માસની કથા’ (૧૮૭૨), ‘ઓખાહરણ’ (૧૮૮૧), ‘નળાખ્યાન’ (૧૮૮૧), ‘પદ્મગંધ ભાગવત’ (૧૮૮૯), ‘કૃષ્ણચરિત્ર’ (૧૮૯૧), ‘આદિ ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાકૃત કાવ્યસંગ્રહ’ (૧૯૧૩) એ એમના અન્ય સંપાદનગ્રંથો છે. મહાભારતનાં વિવિધ પર્વોનો અન્ય વિદ્વાનો પાસેથી અનુવાદ કરાવી તેનું સંપાદન ‘મહાભારત’-૧, ૨, ૩ (૧૯૦૪, ૧૯૧૧, ૧૯૨૧)માં એમણે કર્યું છે.

‘સસેલાસ’ (૧૮૮૬), ‘યમસ્મૃતિ’ (૧૮૮૭), ‘મહાશાસ્ત્રી વિક્ટોરિયાનું જીવનચરિત્ર’ (૧૮૮૭), ‘ચારુચર્યા અથવા શુભાચાર’ (૧૮૮૯), ‘અરેબિયન નાઈટ્સ’ : ભા. ૧-૨ (૧૮૮૯), ‘કથા-સરિત્ સ્વાગર’ : ભા. ૧-૨ (૧૮૮૧), ‘કળાવિલાસ’ (૧૮૮૯), ‘વિદુરનીતિ’ (૧૮૯૦), ‘કામંડકીય નીતિસાર’ (૧૮૯૦), ‘સરળ કાદંબરી’ (૧૮૯૦), ‘શ્રીપદ્મી ગીતા’ (૧૮૯૦), ‘યુક્તનીતિ’ (૧૮૯૩), ‘બાળકોનો આનંદ’-ભા. ૧-૨ (૧૮૯૧), ‘સલ્વતરંગિણી અથવા કાશ્મીરનો ઈતિહાસ’ : ભા. ૧ (૧૮૯૮), ‘ઓરંગઝેબ’ (૧૮૯૮), ‘પંચદશી’ (૧૯૦૦), ‘વાલ્મીકિ રામાયણ’ (૧૯૧૯) વગેરે એમના અનૂદિત ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

દેસાઈ ઈન્દુકુમાર : ચરિત્રપુસ્તક ‘પરમપુત્ર્ય શ્રી માટા’ (૧૯૭૯) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ ઈન્દુમતી હ. : પદ્મ અને ભજન પ્રકારની કૃતિઓનો સંગ્રહ ‘શ્રીકૃષ્ણમંજરી’ (૧૯૩૫)નાં કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ ઈન્દુવદન નરોત્તમદાસ, ‘દિવ્યેન્દ્ર’ (૩૧-૭-૧૯૧૪) :

વાર્તાલેખક, નવલકથાકાર. વતન કામરેજ (જિ. સુરત). આખ્યાસ મૈટ્રિક સુધી. રેલવેમાં નોકરી.

એમણે વાર્તાસંગ્રહ ‘કમભાણુ’ (૧૯૫૩) તેમ જ નવલકથાઓ ‘લગ્નમંથન’ (૧૯૫૪), ‘સુલેખા’ (૧૯૫૬) અને ‘યુવાન હેમાં’ (૧૯૬૮) આપ્યાં છે. કો.ગ્ર.

દેસાઈ ઈશ્વરલાલ ઈશ્વરરામ : સુરતના કુંવરજીભાઈ ને કલ્યાણજીભાઈનાં સેવાભાવી ચરિત્રોને આલેખતું ‘બે કર્મચોર ભાઈઓ’ (૧૯૭૪), પત્રકારત્વને વિષય બનાવતું ‘પત્રકારત્વની પગદંડી’ (૧૯૭૯) જેવાં પુસ્તકો તેમ જ સંપાદિત ગ્રંથ ‘ખારડોલી સત્યાગ્રહ’ (૧૯૭૦)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ ઊર્મિ ધનેશ્વર (૧૯૪-૧૯૩૮) : ભાષાવિદ, જન્મ મુંબઈમાં. વતન ચૌરવાડ. ૧૯૫૫માં મૈટ્રિક. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૭માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૯માં ડિપ્લોમા ઈન લિંગ્વિસ્ટિક્સ. ૧૯૬૫થી ૧૯૭૨ સુધી મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ભાષાશાસ્ત્ર વિભાગમાં રિસર્ચ આસિસ્ટન્ટ. ૧૯૭૩થી ૧૯૮૧ સુધી મહાત્મા ગાંધી મેમોરિયલ રિસર્ચ સેન્ટર એન્ડ લાઈબ્રેરીમાં રિસર્ચ ઓફિસર ઈન હિસ્ટોરિકલ લિંગ્વિસ્ટિક્સ. ૧૯૮૪-૮૭ દરમિયાન અનુ-સ્નાતક ગુજરાતી વિભાગ, એસ. એન. ડી. ટી. વિમનસ યુનિવર્સિટીમાં રીડર.

એમણે ગુજરાતી ‘ભાષાના અંગસાધક પ્રત્યયો’ (૧૯૭૨)માં વર્ણનાત્મક અધ્યયનનો અભિગમ અપનાવી, ભાષાવિશ્લેષણની વિકસિત પદ્ધતિનો આશ્રય લઈ ગુજરાતી ભાષાના અંગસાધક પ્રત્યયોને એકઠા કરીને એનું સમ્યક્ નિરૂપણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ ઉપરાંત ‘ગુજરાતી ભાષાનો ઈતિહાસ અને વ્યાકરણ’ (૧૯૮૧) તેમ જ પરિચયપુસ્તિકા ‘ભાષાશાસ્ત્ર શું છે?’ (૧૯૭૬) પણ એમના નામે છે.

ચં.દો.

દેસાઈ એસ. એચ. : ‘શ્રી નવીન અલક અને ગંદા નાટકનાં ગાયનાં’ (૧૯૦૭)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કલા : વાર્તાસંગ્રહ ‘સૂનાં સંગલમાંદર’ (૧૯૬૪)નાં કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ કસનજી મણિભાઈ : બાળકો માટે જાંબાત્મક ગદ્યકૃતિ ‘અમીઝણાં’ (૧૯૪૧), પ્રેરણાદાયી ચરિત્રા ‘લોકનાપકો-નાના લતા ત્યારે’ તેમ જ સંપાદન ‘સ્વદેશભિમાન’ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કાન્તલાલ શંકરલાલ : નવલકથા ‘શેવપુત્રની સુંદરી’ (૧૯૦૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કાલિપ્રસાદ ધનેશ્વર : નવલકથા ‘સાક્ષુદેવી’ (૧૯૩૫) અને બાળવાર્તા ‘બલિરાજ’ (૧૯૩૪)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કીકુભાઈ રતનજી (૨૦-૩-૧૮૯૯, ૧૭-૨-૧૯૮૯) : જન્મ સુરત જિલ્લાના અગ્રામા ગામમાં. ૧૯૨૫માં સ્નાતક. અસાધકાર આંદોલન સાથે સંલગ્ન. રાષ્ટ્રીય શાળાનું સંચાલન. ૧૯૩૦માં આંદોલની સત્યાગ્રહ છાવણીનું સંચાલન. 'સત્યાગ્રહ સમાચાર પત્રિકા' અને 'નવજીવન' સાથે સંલગ્ન. ૧૯૩૩ સુધી ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં રાજ્યશાસ્ત્રના અધ્યાપક. ૧૯૩૮થી ૧૯૫૧ સુધી શ્રી મલિકલાલ બેઠાલાલ પુસ્તકાલય, અમદાવાદના ગ્રંથપાલ અને ૧૯૫૧થી ૧૯૬૨ સુધી ગૂજરાત યુનિવર્સિટી પુસ્તકાલયના ગ્રંથપાલ.

પુસ્તકાલયોને શિષ્ટ સાહિત્યનાં પુસ્તકો પસંદ કરવામાં સરળતા થાય અને વાચકવર્ગની સારા સાહિત્ય પ્રતિ અભિરુચિ કેળવાય તે માટે જુદી જુદી કક્ષાનાં પુસ્તકાલયો સ્થાપી, ગૂજરાત પુસ્તકાલય મંડળના ઉપક્રમે એમણે અલગ અલગ ગ્રંથસૂચિઓ આપી છે. ૧૯૫૧ થી ૧૯૬૧ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં વસાવવા જેવાં ગૂજરાતી પુસ્તકોની 'મહિલા પુસ્તકાલય ગ્રંથસૂચિ' (૧૯૬૭), ૧૯૬૩ થી ૧૯૬૫ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી 'ગૂજરાતી બાળ-સાહિત્ય' માટેની સૂચિ (૧૯૬૭) અને ૧૯૫૧ થી ૧૯૬૫ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોની 'ગૂજરાતી ગ્રંથસૂચિ' (૧૯૭૫).

'સભા સંચાલન' (૧૯૩૪) એમનું અન્ય પુસ્તક છે. 'નિબંધ' (૧૯૮૭) પોતાને ગમેલાં કાવ્યો, ભજનો, મુક્તકો, ગીતાનું એમણે કરેલું સંપાદન છે. 'બોવાયેલા તારા' (૧૯૩૫) અને 'ધુરોપનો ઈતિહાસ' - ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૭૩-૧૯૭૭) એમના અનુવાદ-ગ્રંથો છે.

નિ.વા.

દેસાઈ કુમારપાળ બાલાભાઈ (૩૦-૮-૧૯૪૨) : વિવેચક. જન્મ રાણપુરમાં. વતન સાયલા. ૧૯૬૩માં અમદાવાદથી બી.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. થઈ નવગૂજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં ગૂજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૭૭માં પીએચ.ડી. ૧૯૮૩થી ગૂજરાત યુનિવર્સિટીના બાળસાહિત્ય ભવનમાં વ્યાખ્યાતા.

'લાલ ગુલાબ' (૧૯૬૫), 'મહામાનવ શાસ્ત્રી' (૧૯૬૬), 'વીર સમમૂર્તિ' (૧૯૭૬) વગેરે એમનું ચરિત્રસાહિત્ય છે. 'એકાંત કાલાહલ' (૧૯૭૬)માં કેટલીક વાર્તાઓ સંગૃહીત છે. 'વતન, તારાં રતન' (૧૯૬૫), 'ઝબક દીવડી' (૧૯૭૫) વગેરે બાળ-સાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

એમના શૈધનિબંધ 'આનંદધન - એક અધ્યયન' (૧૯૮૦)માં મધ્યકાલીન સંતકવિ આનંદધન વિશેનું અનેક પ્રાચીન હસ્ત-પ્રતોને આધારે કરેલું સંશોધન-વિવેચન છે. આ સંશોધનકાર્યના અનુપંજે 'આનંદધન બાવીસી'નાં બાવીસ સ્તવનોનું, જૂનામાં જૂની હસ્તપ્રતને આધારે, સંપાદન કર્યું છે. 'શબ્દસન્નિધિ' (૧૯૮૦) એમના આસ્વાદમૂલક વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ છે. 'અખબારી લેખન' (૧૯૭૯) કટારલેખન અને ફીચરલેખનની વિશેષતાઓ ચર્ચાનું પુસ્તક છે. 'જ્યોતિષજ્ઞ સ્મૃતિગ્રંથ' (૧૯૭૦) એમનું સંપાદન છે.

યા.દ.

દેસાઈ કુરંગી શિરીપચંદ્ર (૫-૩-૧૯૨૧) : વિવેચક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૩૬માં મેટ્રિક. ૧૯૪૧માં ચિત્ર-સંગીત વિષયો સાથે બી.એ.

૧૯૪૪માં સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૨માં પીએચ.ડી. ખાનગી વર્ગોમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૧માં અમેરિકા-પ્રવાસ.

એમણે 'ગૂજરાતીમાં સંસ્કૃત નાટક' (૧૯૮૦) નામક સંશોધન-વિવેચનગ્રંથ આપ્યો છે.

દ.ત્ર.

દેસાઈ કુલીનચંદ્ર હિમતભાઈ : દેશભક્તિના વસ્તુ પર આધારિત એકાંકી નાટક 'ગામ જશે તો' (૧૯૫૮), જયનિવાસીના પ્રવાસ અર્થે લખાયેલું ત્રિઅંકી નાટક 'સમાજચતુ' (૧૯૫૩) અને દૃશ્ય નાટક 'વહેમનાં વમળ'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ (૨૦-૧૧-૧૮૮૮, —) : અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન અલીપુરા. પ્રાયમિક શિક્ષણ અમદા-વાદમાં. ૧૯૦૫માં મેટ્રિક. ૧૯૧૦માં ઔચિછક વિષય ઈતિહાસ સાથે ગૂજરાત કોલેજમાંથી બી.એ. શરૂમાં અમદાવાદ પછી મુંબઈમાં વસવાટ. વીમાની દેશી કંપનીમાં મેનેજર. 'બ્રહ્મજાતિય' ત્રિમાસિકના સંચાલક. 'શ્રી-ઓધ' માસિકના તંત્રી.

એમની પાસેથી 'મારી વીસ વાતા' (૧૯૧૯), 'સિલાસન-બત્રીસીની વાતા' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૬) જેવી રચનાઓ મળી છે. એમણે અમેરિકન ગ્રંથ 'પબ્લિક લાઈબ્રેરી'નો 'પુસ્તકાલય' (૧૯૧૬) નામે અનુવાદ કર્યો છે. આ ઉપરાંત 'શબ્દનીતિનો સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ' (૧૯૨૦), 'ગુહજીવનની સુંદરતા' (૧૯૨૩), 'શલકાર પ્રવેશિકા' (૧૯૨૮) જેવા અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

શા.ત્ર.

દેસાઈ કેશવલાલ ડેસાભાઈ : પૌરાણિક કથાનકો પર આધારિત બાળકૃતિઓ 'ધન્ય એ દેક' (૧૯૩૨), 'વીર વનસજ' (૧૯૩૨), 'દ્રોપડી', 'મૃગાવની', 'શૂકસજ' વગેરેના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કેશવલાલ ત્રિભોવન : પદ્યકૃતિઓ 'વરસાદ વિલાપ' (હરિલાલ આ. શંક સાથે, ૧૯૯૯), 'શ્રી રાખછાડ દર્શનિકા' (૧૯૧૬) અને 'શ્રી સખભૂમિકા' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ કેશુભાઈ નાથુભાઈ, 'કામાંધ કેસરી', 'કિકર', 'ધરતીનો છેરું', 'મહર્ષિ આનંદ' (૩-૫-૧૯૪૯) : નિબંધકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ખેરાળુ (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૬૬માં મેટ્રિક. વડોદરાની મેટ્રિકલ કોલેજમાંથી એમ.બી.બી.એસ. તલોટમાં સ્વતંત્ર તબીબી વ્યવસાય.

'જોબનવન' (૧૯૮૧) તથા 'વનવનનાં પારેવાં' (૧૯૮૧) એ સાબરકાંઠા વિસ્તારના લોકજીવનની ઝાંખી કરાવતી નવલ-કથાઓ છે. 'સૂરજ બુઝાવ્યાનું પાપ' (૧૯૮૪) મહર્ષિ દેવાનંદ સરસ્વતીના હત્યાસને નાયક કલ્પીને રચાયેલી અર્ધ-ઐતિહાસિક નવલકથા છે. વાર્તાસંગ્રહ 'પ્રાતઃરુદન' (૧૯૮૩)માં એમની નર્મ-મર્માભરી વિનોદવૃત્તાનું દર્શન થાય છે. 'એક ઘર બેયાનું યાદ' (૧૯૮૧) અને 'પાંખ વિનાનાં પંખેરું' (૧૯૮૨) લલિતનિબંધો

- નવા રેખાચિત્રોના સંગ્રહ છે. (ન.વા.)
- દેસાઈ કોમુટી : ચરિત્રકૃતિ 'આરુપ્યતી'નાં કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ ખંડુભાઈ નાગરભાઈ : 'ગુલ્શની આકર્ણ' (૧૮૭૬)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ ખુશાલભાઈ પ્રગુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'ખાણજીવનક વાને સુવનના બીડનસ્કંધર' (૧૯૦૯)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ જમ્ણપતરામ દુર્ગાશમ : નવલકથા 'પ્રેમમુદ્ર' (૧૯૦૪)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ જમ્ણપતરામ સિમ્તરાય : નવલકથા 'એલેક્ઝાન્ડરના સમયનું વિદે' (૧૯૦૮)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ ગુણનંતલાલ છાટાલાલ : નવલકથા 'પારકે પૈણ પરમાનંદ - એક ઉદાવગીરની કારકર્દી' (૧૯૦૧)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ ગુલાબ દયાળજી, 'સુમન' : નવલકથા 'ભગ્વનાનંદ' (૧૯૧૩)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ ગુલાબભાઈ વસનજી : ભક્તિજ્ઞાનના પરંપરિત વિષયોનું નિરૂપણ કરતી અને ભગ્વનસ્થનાઓમાં ક્યારેક ચમત્કરિકતા સિદ્ધ કરતી કૃતિઓના સંગ્રહ 'ગુલાબગુચ્છ અને જાવિદ ગીતા' (૧૯૩૯)ના કર્તા. ક્રો.ગ્ર.
- દેસાઈ ગુલાબશય જાવિદરાય : 'પાવ્યસંકર ગોરીસંકર ઓગ્રનું સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્ત' (૧૯૩૫)ના કર્તા. (ન.વા.)
- દેસાઈ જાપાળજી ગુલાબભાઈ : નવલકથા 'આંત્રાન્નાનો ઘટ' (૧૮૬૯)ના કર્તા. (ન.વા.)
- દેસાઈ જાપાળજી હરિભાઈ : સુધાસલક્ષી કાવ્યોના સંગ્રહ 'જાપાલ-તરંગ' (૧૯૧૪)ના કર્તા. (ન.વા.)
- દેસાઈ જીરધનદાસ જિરધરદાસ : કવિ. દલપતશીલીનું આધાત્મક કાવ્ય 'દુનિયાદાસીનું જ્વાપણ' (૧૮૭૨) અને ભગ્વતોથી પુકત 'ભક્તિજ્ઞાનનાં ભંડાર' (૧૯૧૩) એ એમનાં પુસ્તકો છે. પા.માં.
- દેસાઈ જાવિદજી જાપાળજી : સિવેજ સૌચરિત્રનું એક દૃષ્ટાંત (૧૯૦૨) અને કાપડા વિધેનું પુસ્તક 'ધરવકોલ' (૧૯૦૭)ના કર્તા. (ન.વા.)
- દેસાઈ જાવિદજી લાખાજી (ભગત) : 'પુનિતપ્રસાદ ભગ્વનસંગ્રહ' (૧૯૬૮)ના કર્તા. ૨.૨.૩.
- દેસાઈ જાવિદભાઈ લાથીભાઈ (૧૮૬૫, -) : ચરિત્રકાર. જન્મ બારસદ તાલુકાનાં એકલાવમાં. વતન નડિયાદ. ૧૮૮૬માં ઈનિયાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે ઓરિફિન્સ્ટન કોલેજ, મુંબઈ-થી બી.એ. ૧૮૮૮માં એલ.એલ.બી. વડોદરા સત્યના ન્યાય ખાતામાં. પછી પેપરિસ કમિશનર. પછી ઓકિટિંગ ન્યાયમંત્રી. પછી અમરેલી પ્રાંતના સુબા. બિનખમિન ફાંકલિનનું જીવનચરિત્ર (૧૮૯૪) એમનાં મહત્વનાં ગ્રંથ છે. આ સિવાય એમણે 'વિદગીનું સાક્ષ્ય' (૧૮૯૮), 'વડોદરા સત્ય સર્વસંગ્રહ' - ભા. ૧, ૪ (૧૯૧૭-૧૮) વગેરે પ્રકીર્ણ ગ્રંથો આપ્યા છે. ઓ.દા.
- દેસાઈ ધનરાયમ આચ્છવલાલ (૪-૬-૧૮૬૪) : વાર્તાકાર. જન્મ દેવગઢખાસિયામાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ. ૧૯૫૪માં ગુલ્શની વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. સિનજક લઈ શકુલમાં એ વર્ષ શિક્ષક તરીકે રહ્યા પછી થોડો સમય પુસ્તકાલમાં. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૯ સુધી 'સમર્પણ'ના સલાયક સંપાદક; ૧૯૭૦-થી સંપાદક. ૧૯૮૦થી 'નવનીત સમર્પણ'ના સંપાદક. એમના વાર્તાસંગ્રહ 'કોળું' (૧૯૭૭) માં આધુનિક વાર્તાની વિશિષ્ટ મુદ્રા છે. લાઘવ, નક્શી અને ભાષાસંવેદનથી સત્ય રીતે કલાત્મક બનતી અભિવ્યક્તિ નોંધપાત્ર છે. 'કાવડો', 'વસંતનું સપનું', 'નુશ મલો', 'લોલિા ફળુધા' વગેરે એમની સફળ વાર્તાઓ છે. પા.માં.
- દેસાઈ ચમનલાલ છાટાલાલ, 'વિદ્યા(વવાસી) : નવલકથાઓ 'નિર્દોષ લેમકળા' (૧૯૧૨), 'કેકેબંધ' (૧૯૧૨), 'વનરમણી' (૧૯૧૨) અને 'સ્વર્ગ કે સ્મશાન' (૧૯૧૫); ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'લાલા હંસરાજ' (૧૯૧૦) અને 'દયાનંદ સ્વામી' તેમ જ 'વિગદ સાદિકા' - ભા. ૧, ૨ ના કર્તા. (ન.વા.)
- દેસાઈ ચંદુલાલ નંદલાલ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'જિસેફ મેઝીનો' (૧૯૦૮) અને 'વિદ્યાસાગર તથા રીનદેવના સંગ્રહો' (૧૯૧૪)ના કર્તા. (ન.વા.)
- દેસાઈ ચંદુલાલ મણિલાલ, 'વસંત વિનોદી' (૨૬ ૯ ૧૮૮૨, ૩૦ ૮-૧૯૬૮) : કવિ. જન્મ આણંદમાં. વતન ભરૂચ. અમદાવાદની ગુલ્શન કોલેજમાં ઈન્ટર સુધીના અભ્યાસ. નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે લવાફેર માટે વિલાપત ગયા. ત્યાં દંતવિદ્યાના અભ્યાસ કરી એમ.ડી.એસ.ની પદવી. દાંતના તબીબ તરીકે મુંબઈમાં વ્યવસાય. પછીથી, લેમકલ યજ્ઞવળ અને અસલકારની લડતમાં જાડઈ ગાંધીજીના અનુયાયી રહ્યા. 'છાટે સરદાર'થી જાણીતા. છેલ્લે વતન ભરૂચમાં સેવાશ્રમ સ્થાપી સ્થિર થયા.

દેસાઈ ચીમનલાલ રતનલાલ — દેસાઈ જિતેન્દ્ર ઠાકોરભાઈ

એમણે 'વિધવા'(૧૯૦૬), 'કુમારિકા'(૧૯૧૯), 'દલુકાર'(૧૯૧૯), 'સ્વસાગ્ર્ય'(૧૯૨૦) વગેરે કલાપો ને નરસિંહરાવની આસર પ્રતાવતા કાવ્યગ્રંથો આપ્યા છે.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ ચીમનલાલ રતનલાલ : રસિક અને સરળ ભાષામાં લખાયેલાં પુસ્તકો 'શબ્દનશાલ જલ્દાંગીરનું ચરિત્ર-આત્મકથાકૃપે'(૧૯૧૫) અને 'સુધરેલી સીતા અથવા સુધારો કે કુધારો?'ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ ચુનીલાલ નરભરામ : સુધારાલક્ષી વાર્તા 'શંકાંત'-ભા. ૧ (૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ છાટાલાલ ગોકળદાસ : 'છાટાલાલકૃત કાવ્ય'ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ છાટુભાઈ લાજુભાઈ : પરસ્પરની કેકડી ઉડાવતા નિર્માલ્ય કવિઓને વિષય કરીને લખાયેલું અને પ્રસ્નારી સંવાદોથી શિથિલ બનતું પ્રલસન 'સુકવિસમિતિ'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ જગન્નાથ જયંકર, 'બિન્દુમ્'(૧૫-૮-૧૯૦૬) : ચરિત્ર-લેખક, અનુવાદક. જન્મ રાજકોટમાં. ૧૯૪૩માં મુંબઈની ખાલસા કોલેજમાંથી બી.એ., ૧૯૬૪માં એમ.એ. ખાલસા કોલેજમાં બે વર્ષ અધ્યાપક. 'મુંબઈ સમાચાર'ના ઉપતંત્રી તથા ૧૯૪૩-૧૯૫૦ દરમિયાન 'યુગાંતર' સાપ્તાહિકના તંત્રી. ૧૯૫૮થી ગોઆ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ ઓર્ગાઇઝેશનના મંત્રી.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'આવની કાલના ઘરવૈયા', 'ગાવિદવજ્જભ પંત', 'સામ્રાજ્ય સુભાષચંદ્ર બોઝ', 'સત્યવીર સાકેટીસ' અને 'જાઓએ કંઈક કર્યું'; અનૂદિત નવલકથા 'ચિરંતન પ્રેમ' તમ જ પ્રકીર્ણ પુસ્તકો 'જીવન જીવતાં શીખ્યા' તથા 'આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષ્ય' મળ્યાં છે.

નિ.વો.

દેસાઈ જયદેવ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'સરદાર વજ્રભાભાઈ'ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ જયવતી ગોવિંદજી/શંક જયવતી પ્રાણલાલ(૨૭-૯-૧૮૯૮) : જન્મ જમનગરમાં. શિક્ષણ પ્રાથમિક સુધીનું. પછી અભ્યાસ વધારેલા. કોટ દિન્દુ સ્ત્રીમંડળનાં સ્થાપક.

'શ્યવન'(૧૯૩૬) એમનું બાલોપયોગી પુસ્તક છે.

ચં.કો.

દેસાઈ જયંત : 'ચાર વક્રમ નાટકનેા ટૂંક સાર અને ગાયનો'ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ જયંતીલાલ મગનલાલ : ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીકૃત 'સ્નેહ-મુદ્રા'ની કવિતાની જઘન-સમજૂતી આપતું પુસ્તક 'સ્નેહમુદ્રા-નોટ્સ'ના કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ જયંત લલ્લુભાઈ(૨૫-૯-૧૯૨૮) : કવિ. જન્મ પંચ-મહાલ જિલ્લાના દાંડાદમાં. વતન વલસાડ નજીકનું મોગરાવાડી. ૧૯૪૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૯માં બી.કોમ. ૧૯૫૧માં એમ.કોમ. ૧૯૫૨માં એલ.એલ.બી. ૧૯૫૪થી ૧૯૬૫ સુધી બી. જી. કોમર્સ કોલેજ, વલ્લભવિદ્યાનગરમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૧-૧૯૭૦ દરમિયાન એચ. એ. કોલેજ ઓવ કોમર્સ, સીટી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ અને સીટી આર્ટ્સ કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૩ સુધી નવયુગ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, સુરતમાં આચાર્ય. ૧૯૭૩થી નવયુગ કોમર્સ કોલેજમાં આચાર્ય.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'આરઝૂ'(૧૯૬૭)માં કૃલ યાત્રીસ સ્વના-ઓમાંથી મોટા ભાગની સ્વનાઓ સોનેટો છે. સ્વસ્વ સંવેદન અને પ્રસિદ્ધ સ્વનારીતિ તેમ જ શૈલીને કારણે આ સોનેટો બ્યાન-પાત્ર બન્યાં છે.

ચં.કો.

દેસાઈ જલ્દાંગીર માણિકજી(૧૯૯૮, ૧૯૭૦) : કલ્પનશૈલીનું અનુસંધાન પ્રતાવતા કાવ્યગ્રંથો 'ધમકારા'(૧૯૩૫), 'પારસિકા'(૧૯૩૮), 'સ્વધારા'(૧૯૪૧), 'ઈરાનિકા'(૧૯૫૯), 'વંદનિકા'(૧૯૬૦) અને 'નવસારિકા'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

ચં.કો.

દેસાઈ જિતેન્દ્ર ઠાકોરભાઈ(૨૬-૧૧-૧૯૩૮) : પ્રવાસકથાલેખક, અનુવાદક. જન્મ નવસારીમાં. ૧૯૫૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૯માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સમાજવિદ્યામાં સ્નાતક. ૧૯૬૨માં એલ.એલ.બી. ૧૯૭૧માં લંડન કોલેજ ઓવ પ્રિન્ટિંગમાંથી ડી.બી.પી. નવજીવન પ્રેસમાં જુદા જુદા વિભાગોમાં અનુભવ લઈ ૧૯૬૭માં નવજીવન ટ્રસ્ટના મંત્રી, ૧૯૭૧માં વ્યવસ્થાપક ને ૧૯૭૩માં વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી. હાલમાં એના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક અને મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી. ૧૯૭૫માં 'અક્ષરમુદ્રા' ટ્રસ્ટની સ્થાપના. ગુજરાત પ્રિન્ટર્સ ફેડરેશનના, ગુજરાતી સાહિત્યિક પુસ્તક પ્રકાશક વિકેતા મંડળ તેમ જ ગુજરાતી પુસ્તક પ્રકાશક વિકેતા મહામંડળના પ્રમુખ. કેન્દ્ર સરકારની 'કલેક્ટર વર્ક્સ ઓવ મહાત્મા ગાંધી'ની સલાહકાર સમિતિના સભ્ય.

'વિદેશ વસવાટનાં સંભારણાં'(૧૯૭૭)માં એમણે પોતાના લંડનનિવાસ દરમિયાનનાં મહત્વનાં સંસ્મરણોને આલેખવાનાં પ્રયત્ન કર્યો છે. પોતાના આત્મકથાત્મક તાણાવાણાને પણ એમાં ગૂંથ્યા છે. ઈંગ્લેન્ડના લોકજીવનનું નિરીક્ષણ અને અનુભવકથા સાથે મળતાં એમાંનો વ્યક્તિચિત્રો પણ મહત્વનાં બન્યાં છે.

'કાશ્મીરની કલાણી'(૧૯૬૬) માહિતીપુસ્તિકા ઉપરાંત એમણે 'ગાંધીજીની સંસ્થા : નવજીવન'(૧૯૭૯), 'મુદ્રાણમાં કાંતિ'(૧૯૮૨) અને 'જ્ઞાન સંઘરવાનાં સાધનો'(૧૯૮૩) જેવી પરિચય-પુસ્તિકાઓ આપી છે.

'દેવ અને દાનવ'(૧૯૬૨), 'કુદરતી ઉપચાર'(૧૯૬૩), 'ગાંધી બ્રાપુ'(૧૯૬૩), 'રિપવાન વિકલ'(૧૯૬૪), 'તાસ્તોપની ત્રવીસ વાર્તાઓ'-ભા. ૧-૩(૧૯૬૯) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

ચં.કો.

દેસાઈ જી. એમ. : વાર્તાકૃતિ 'કાન્તિકા' (૧૯૧૪) ના કર્તા.
નિ.વા.
દેસાઈ જી. પી. : 'સમુન્નાતિના મંત્ર' (૧૯૩૦) ના કર્તા.
નિ.વા.
દેસાઈ જીવનલાલ ત્રિકમરાય : પદ્યકૃતિ 'દેશગીત' (૧૯૧૩) ના કર્તા.
નિ.વા.
દેસાઈ મોહાભાઈ ગોવિંદભાઈ : નાટક 'પિપ્પુરનો વિલ્લ' (૧૯૮૨)
ના કર્તા.
નિ.વા.

દેસાઈ ઝીણાભાઈ રતનજી, 'સ્નેહરશ્મિ' (૧૯૪૪-૧૯૦૩) : કવિ,
વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, નાટકકાર, ચરિત્રકાર, આત્મકથાકાર,
સંપાદક. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના ચીખલીમાં. ૧૯૨૦ માં મૈટ્રિકના
અભ્યાસ અધૂરો છોડી અસલકારની લડતમાં સામેલ. ૧૯૨૧ માં
જૂજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિનીત. ૧૯૨૬ માં ત્યાંથી સળ્લયાશ્વ
વિષય સાથે સ્નાતક. ૧૯૨૬-૨૮ દરમિયાન ત્યાં જ ઈન્સ્ટિટ્યુટ
અને સળ્લયાશ્વના અધ્યાપક. ૧૯૩૨-૩૩ માં બેએક વર્ષ
જેલવાસ. ૧૯૩૪ માં મુંબઈમાં વિલેપાર્લેની રાષ્ટ્રીય કાગામાં
આચાર્ય. ૧૯૩૮ માં શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ વિદ્યાવિહાર,
અમદાવાદમાં આચાર્ય અને નિયામક. ૧૯૬૧ માં ઉત્તમ શિક્ષક
તરીકે રાષ્ટ્રપતિ અંબેડે. ત્રણેક વાર જૂજરાત યુનિવર્સિટીના કાર્યકારી
કુલપતિ. ૧૯૭૨ માં મદ્રાસમાં ભસાયેલ જૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના
પ્રમુખ. ૧૯૬૭ નો રણજિતરામ સુવર્ણચન્દ્રક તેમ જ ૧૯૮૧ નો
નર્મદચન્દ્રક.

ગાંધીયુગના આદર્શોનું મૂલ્ય અને તત્કાલીન કપરી વાસ્તવિકતા
પરંપરાની પ્રતિક્રિયામાં એમના સર્જનનાં મૂળ પડેલાં છે. ઊંમિ-
શીલતા, રંગદશિતા, સ્વસ્થમયતા અને લયમધુરતાની સામગ્રી
એમના કાવ્યજગતને પોતીકી વિશિષ્ટતા અર્પે છે. અલબત્ત,
સ્વાધીનતા અને દેશભક્તિનો સૂર એમના પ્રારંભના સંગ્રહોમાં
પ્રમુખ છે, પણ પછી કવિસહજ સૌન્દર્યભિમુખ વલણ સ્પષ્ટ થતું
આવે છે. 'અર્ધા' (૧૯૩૫), 'પનથટ' (૧૯૪૮), 'અનીતની
પાંખમાંથી' (૧૯૭૪), 'ક્ષિતિજ ત્યાં લંબાવ્યા હાય' (૧૯૮૪),
'નિજલીલા' (૧૯૮૪) વગેરે એમના કાવ્યસંગ્રહો આ વાતની
પ્રતીતિ કરાવે છે. જાપાની કાવ્યપ્રકાર હાઈકુ પ્રત્યેના પક્ષપાતે
એમને હાઈકુઓના વિપુલ સર્જન તરફ પ્રેર્યાં અને એથી એમના
હાયે જૂજરાતી કાવ્યજગતમાં હાઈકુ સુપ્રતિષ્ઠ થયું છે. આ સંદર્ભમાં
'સાનેરી ચાંદ રૂપેરી સૂરજ' (૧૯૬૭), 'કેવળવીજ' (૧૯૮૪) અને
'સનરાઈજ ઓન સ્તોપીકસ' (૧૯૮૬) જેવા હાઈકુસંગ્રહો રસપ્રદ
છે. 'તરાપો' (૧૯૮૦) અને 'ઉજાણી' (૧૯૮૦) એમના બાળ-
કાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'સક્ષ કવિતા' (૧૯૮૪) એમની ૧૯૨૧ થી
૧૯૮૪ સુધીની તમામ કાવ્યરચનાઓનો સમસ્તગ્રંથ છે.

એમણે ધૂમકેતુનું અનુસંધાન જાળવતી ઊંમિપ્રધાન ટૂંકીવાર્તાઓ
આપી છે; જેમાં જીવનમૂલ્યોનું જનન વિશેષ રીતે ઊંપતી આવતું
જોઈ શકાય છે. 'ગાતા આસોપાલવ' (૧૯૩૪), 'તૂટેલા તાર'
(૧૯૩૪), 'સ્વર્ગ અને પૃથ્વી' (૧૯૩૫), 'મોટીબાહન' (૧૯૫૫),

'હીરાનાં વટકણિયાં' (૧૯૬૨), 'શ્રીફળ' (૧૯૬૨), 'કાલાદોષી'
(૧૯૬૨), 'સ્નેહરશ્મિની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૮૩) વગેરે એમના
વાર્તાસંગ્રહો છે. એમની 'અંતરપટ' (૧૯૬૧) નવલકથામાં વિવિધ
પાત્રોને મુખ આપવીની મુકી કરેલું વિશિષ્ટ રચનાવિધાન સામાજિક
અને સાંસ્કૃતિક પરિમાણમાં વિચારપ્રેરક રીતે વિસ્તર્યું છે. 'મટોડુ
ને તુલસી' (૧૯૮૩) એમનો નાટકસંગ્રહ છે. 'ભારતના ઘડવૈયા'
(અન્ય સાથે, ૧૯૫૭) એમનો ચરિત્રલેખસંગ્રહ છે. આભ્યાસી
અને સહૃદય ભાવકની સંવેદનશીલતાના પરિચય આપેતા
'પ્રતિસાદ' (૧૯૮૪) એમનો વિવેચનસંગ્રહ છે.

'મારી દુનિયા' (૧૯૭૦), 'સાહુક્ય ટાલુ' (૧૯૮૩) અને 'કોણે
નવી ક્ષિતિજે' (૧૯૮૭) માં વિસ્તરેલી એમની આત્મકથા કવિ-
શિક્ષકની આંતરકથા તો છે જ, પણ સાથે સાથે તત્કાલીન સંસ્કૃતિ
અને સામાજિક પરિસ્થિતિઓના નિષ્કર્ષનો અને મૂલ્યાંકનની
કથા પણ છે. વ્યક્તિનિમિત્તે રચાયેલી આ યુગકથાનું સાંસ્કૃતિક
મૂલ્ય ઊંચું છે.

'ગાંધી કાવ્ય સંગ્રહ' (ઉમાશંકર જોશી સાથે, ૧૯૩૭), 'સાહિત્ય-
પક્ષવ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૧) અને 'સાહિત્ય પાઠાવલિ' (અન્ય
સાથે, ૧૯૬૬) એમનો સંપાદનો છે.

ચં.ટા.

દેસાઈ ઠાકોરલાલ, 'શ્રીકાંત દલાલ' (-, ૧૯૬૨) : નવલકથા 'રૂપ-
જીવિતી' (૧૯૩૮) ના કર્તા.
નિ.વા.

દેસાઈ તારણી સુધીરબાબુ (૨૨-૧૨-૧૯૩૫) : વાર્તાકાર, વતન
પેટવાદ (જી. ખેડ). પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં.
૧૯૫૭ માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન-મનાવિજ્ઞાન વિષયો
સાથે બી.એ. પછી એમ.એ.

એમના વાર્તાસંગ્રહ 'પગ ઝાલતા લાજે છે' (૧૯૮૫) માં નવી
ટેકનિકના ઉપયોગ કરીને લખાયેલી, આધુનિકતાનો મુદ્રાવાળી
વાર્તાઓ સંગૃહીત છે.

નિ.વા.

દેસાઈ ત્રિકમલાલ : નવલકથા 'સ્વપ્ન રાજાઈ ગયું' ના કર્તા.
નિ.વા.

દેસાઈ ત્રિકમલાલ ગોવિંદલાલ : નવલકથા 'સળ્લયાજનની વીર
રમણી ચંદા' (૧૯૦૭) તથા સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય વિશેનું પુસ્તક
'ઘંટનાદ' ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ ત્રિકમલાલ મોહાભાઈ : નવલકથા 'રક્ષિત ઊંડું' આદર્શ
આર્યબાળા' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ ત્રિલોક : ઝાંકાંકી નાટકાલોક 'જયજુલહેરી' (૧૯૬૦) અને
'નહીં નમશે નિશાન' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ ત્ર્યંબકરાય જાદવરાય : 'સંક્ષિપ્ત કિત્તુઓની વ્યાકરણ'
(૧૯૨૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ દક્ષા જ્યેષ્ઠભાઈ - દેસાઈ નયન હર્ષદરાય

દેસાઈ દક્ષા જ્યેષ્ઠભાઈ (૧૧-૨-૧૯૩૮) : કવિ. જન્મ વડોદરામાં. બી.એ., બી.એડ. સુધીના અભ્યાસ. જામનગરમાં ચારેક વર્ષ શિક્ષણકાર્ય.

‘નિર્લભિદુ’ (૧૯૬૮) અને ‘શબ્દોચ્ચ’ (૧૯૮૪) એમના કાવ્ય-સંગ્રહ છે, તે ‘સુખનાં શાલમૃગો’ (૧૯૭૩) એમની નવલકથા છે.

હ.ત્રિ.

દેસાઈ દયાબજી મોરારજી : પદ્યસંગ્રહ ‘કાવ્યકક્ષાલ’ (૧૯૮૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ દિનકર દ્યાતાલાલ, ‘વિશાળંધુ’ (૧૧-૧૨-૧૯૩૨) : હાસ્ય-લેખક. જન્મ રાણપીપરી (જિ. વડોદરા)માં. વતન નરિયાદ. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૯માં એમ.એ. અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

‘જિજ્ઞુ હળવી નન્દરે’ (૧૯૭૦)માં નાનીમોટી વચનાઓમાં તટસ્થ શૈલીને લગાવું અને નિર્દોષ હાસ્ય જન્માવતા એમના પચાસ લેખો સંગ્રહાય છે.

નિ.વા.

દેસાઈ દીપકબા (૧૧-૮-૧૯૮૧, ૧૯-૧-૧૯૫૫) : કવિ. જન્મ ખંભાતમાં. વતન પેટલાદ. અભ્યાસ મૈટ્રિક સુધીના. મોંઝાબજી પાસે સંજીવનશિક્ષણ. વડોદરામાં ચીમનાભાઈ શ્રી સમાજનાં વર્ષો સુધી સક્રિય કાર્યકર.

ચાર ખંડોમાં કમણ સ્તુતિઓ, ભજનો, લખનગીતો અને મલાન વ્યક્તિઓની જીવનચરમરને રજૂ કરતા, માટે બાળે અભિધામાં થયેલી રચનાઓનો સંગ્રહ ‘સ્તવન-મંજરી’ (૧૯૨૩) એ એમના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ છે. બીજા સંગ્રહ ‘ખંડકાવ્યો’ (૧૯૨૬)ની રચનાઓમાં કાવિયવટનો ટેક, પાતિવ્રત્ય વગેરે જેવા પુરાણ-પ્રસિદ્ધ અને ઈતિહાસગ્રાહ્ય આદર્શો વિષય બન્યા છે અને તેમાં કાવ્યસ્વરૂપ ખંડકાવ્યનું લોઈ પ્રોઠિ પણ વિશેષ જગ્યા છે. ત્રીજા સંગ્રહ ‘સાસબત્રીશી’ (૧૯૩૧)માં ઢાળોની વિવિધતા તેમ જ કેટલીક સુંદર પદાવલો ધ્યાનાકર્ષક છે. આ ઉપરાંત એમાંજ મરાઠી નાટક ‘સંજીવની’નું ગુજરાતી રૂપાંતર પણ કર્યું છે.

કી.એ.

દેસાઈ દુર્લભભાઈ કલ્યાણજી : કથાકૃતિ ‘સુખોધે રત્નમાળા’ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ દોલતભાઈ (૧૯૩૧) : નિબંધલેખક. સ. પ. યુનિવર્સિટીમાં ઈ.એ. ત્યારબાદ મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં મનોવિજ્ઞાન અને કેળવણી વિભાગમાં પ્રાધ્યાપક. ‘નૂતન શિક્ષણ’ માસિકના તંત્રી. ‘કસ્તુરીમુગ અને આપણે સહુ’ (૧૯૮૦), ‘આજી અંધારને અજવાળે’ (૧૯૮૧), ‘ફૂલ કહે : તમે સ્પર્શા ને હું ખીલ્યું’ (૧૯૮૧) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

દેસાઈ દોલતરામ મજનલાલ (૧૧-૧૧-૧૯૦૭) : વાર્તાકાર. જન્મ આજુસોડમાં. ભાવનગર-વડોદરામાં કોલેજનાં બે વર્ષ કર્યા પછી

દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી બી.એ. લેટિન, સંસ્કૃત અને હિન્દી ભાષાના જ્ઞાતા. ૧૯૨૮થી ૧૯૬૨ સુધી દક્ષિણ આફ્રિકામાં ટ્રાન્સવાલ ઍન્ટ્યુકેશન પ્લાનામાં અને માધ્યમિક શાળાના આચાર્ય.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ ‘વિલાસિકા’ ઉપરાંત ‘પુસ્તકવિવાહી’ તથા ‘વિચારવમળ’ મળ્યાં છે.

નિ.વા.

દેસાઈ ધનવંત એમ. : અંગ્રેજી-ગુજરાતી શબ્દકોશ ‘રેટુડન્ટ્સ માઉન્ટ ડિક્શનરી’ (કૌતુહાલ અને માંડતા સાથે, બી.આ. ૧૯૫૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ ધીરજલાલ ચીમનલાલ : કથાકૃતિ ‘રંગીલી સોંપા’ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ ધીરજલાલ નરભદ્રામ : કથાકૃતિઓ ‘પાણીપતનું પુલ્ક અથવા નાના ફૂલવૃંચ’ (૧૯૦૦), ‘બાહ્યવ બહાળ અથવા પેશ્વાઈના ઉદય’ (૧૯૦૩) અને ‘પ્રમાદધનની પ્રભુતા અથવા સસ્પેન્ડીયોર્ડના ઉપસાધાર’ (૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ નટવરલાલ : તેત્રીસ ખાગકાવ્યોના સંગ્રહ ‘પનોજિયાં રંગ-રંગી’ (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ નટવરલાલ ઈચ્છારામ (૧-૬-૧૯૮૬, ૧-૭-૧૯૬૫) : નિબંધકાર, સંપાદક. માધ્યમિક શિક્ષણ સેન્ટ ઝેવિયર્સ હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૦૯માં સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૨૯માં ‘ગુજરાતી’ના તંત્રી.

‘આવશ્યભંજ’ નિબંધ ઉપરાંત એમાંજ ‘ત્રિકમદાસનાં કાવ્યો અને ચરિત્ર’ (નયનસુખસાથ વિ. મજમૂદાર સાથે, ૧૯૩૦), ‘વેલ્ડી ક્રિશ્ન સુકિમણીરી’ અને ઉત્તરનર્મદચરિત્ર ‘મારી લકીકન’ - બા. ૨ વગેરે સંપાદનગ્રંથો આપ્યા છે. ‘અનુગીતા અથવા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું અનુસંધાન’ (૧૯૨૫) પણ એમના નામ છે.

ચં.દો.

દેસાઈ નરેન્દ્ર ભલદેવદાસ (૧૧-૧૧-૧૯૩૪) : નવલકથાકાર. જન્મ ચાણુરમા (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૫૨માં મૈટ્રિક. ૧૯૬૫માં બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. શ્રીમતી એન. એસ. એડ. મ્યુનિ-સિપલ મેડિકલ કોલેજ, અમદાવાદમાં વ્યાખ્યાતા.

એમાંજ નવલકથાઓ ‘સુખનાં સૂરજ ઊગ્યો’ (૧૯૭૮), ‘કાદવમાં કમળ ખીલી ઊઠ્યા’ (૧૯૮૦) તથા ‘કંઠક મ્હાપો ફૂલ સરીખા’ (૧૯૮૧) આપી છે.

ર.ર.દ.

દેસાઈ નર્મદાશંકર જી. : ૧૨૦ કડીની કૃતિ ‘શ્રી સ્વામીનારાયણની કથા - કાવ્યમાં’ (૧૯૬૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દેસાઈ નયન હર્ષદરાય (૨૨-૨-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ કંઠારથ (જિ. સુરત)માં. વતન વાલોડ. ૧૯૬૫માં એસ.એસ.સી. ચૌદક

ઈર્ષા હીરા ઉદ્યોગમાં રહ્યા પછી ૧૯૮૦થી 'ગુજરાત મિત્ર' દૈનિકના ઉપતંત્રી.

પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'માણસ ઉર્ફે રેતી ઉર્ફે રરિયા' (૧૯૭૯)ની કૃત્ત આકૃષ્ટિ રચનાઓ મુખ્યત્વે ગદ્યસ્વરૂપમાં છે, તે અન્ય ગીત અને અછાંદસ પ્રકારની છે. માટા ભાગની રચનાઓમાં ભાષાકર્મ, લય તથા અભિવ્યક્તિની રીતિમાં પ્રયોગશીલતા અને વૈવિધ્ય જેવા મળે છે. બીજા કાવ્યસંગ્રહ 'મુકામ-પોસ્ટ માણસ' (૧૯૮૩)ની છાંપન રચનાઓમાં પ્રયોગાત્મક વલણ સાદ્યંત જળવાય છે. આધુનિક મનુષ્યની એકલતા તથા વિચિત્રતાનું ચિત્રણ આ ગ્રંથ સંગ્રહમાં ભાષાકીય લાક્ષણિકતા સાથે થયેલું છે.

પ.ના.

દેસાઈ નવીનચંદ્ર ભગવાનજી (રૂા. ૬. ૧૯૧૫) : કવિ. જન્મ માંડવી (નિ. સુરત)માં. ૧૯૪૦થી નિરંજન પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક.

'અંજલિકા' (૧૯૬૩) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે.

નિ.વા.

દેસાઈ નાનુભાઈ : સમ વનગમનના પ્રસંગને આધારે રચાયેલ શાસ્ત્રી પંક્તિના, પદ્યરૂપક પદ્ધતિના, દીર્ઘ પ્રસંગકાવ્ય 'વનવાટ' (૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ નાશયમુ મહાદેવભાઈ (૨૪ ૧૨ ૧૯૨૪) : ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ વલસાડમાં. જાણીતા સર્વોદય કાર્યકર. સંપૂર્ણ કૌતિ વિદ્યાલય, વેરછીના સંચાલક.

'પાવન પ્રસંગ' (૧૯૫૨) અને 'જ્ય પ્રકાશ નાશયમુ' (૧૯૮૦) એમની ચરિત્રાત્મક પુસ્તિકાઓ છે. 'ગાંધી ક્ષાંક લેશ ભારતમાં' ગીત-સંવાદોમાં લખાયેલી કટાક્ષિકા છે. 'સામ્યયોગી વિનાશ' (૧૯૫૩), 'ભૂદાન આસોલણ' (૧૯૫૬), 'મા ધરતીને ખાજે' (૧૯૫૬), 'શાંતિસેના' (૧૯૬૬), 'સંત સેવતાં સુકૃત વર્ષ' (૧૯૬૭), 'સર્વોદય શું છે?' (૧૯૬૮), 'ગાંધીવિચારો જૂનવાણી થઈ ગયા છે?' (૧૯૬૯), 'અધિક પ્રતિકારની કલાણી' (૧૯૭૫) વગેરે ગાંધીજીના આચારવિચારમાં રહેલી જીવનદૃષ્ટિનું મૂલ્યાંકન કરતાં અને ભૂદાન પ્રવૃત્તિ વિશેનાં પુસ્તકો છે. 'સેનાર આંગલા' (૧૯૭૨) અને 'વેનિન અને ભારત' (૧૯૭૬) ઈતિહાસ અને સમકાલિન લેખનાં પુસ્તકો છે. 'વેરછીના વડલા' (૧૯૮૪)નું એમણે સંપાદન કર્યું છે. 'માટીનો માનવી' (૧૯૬૪) અને 'રવિશ્યામી' (૧૯૭૯) એમના અનુવાદો છે.

નિ.વા.

દેસાઈ નિરંજન : પાત્રા, પ્રસંગ અને પરિસ્થિતિઓના નિરૂપણમાં પરંપરાગત નાટ્યલેખનની આસરે જતાવતાં છ એકાંકીઓના સંગ્રહ 'વીમા ડીનરી ગયા' (૧૯૭૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ નિરંજન : બાળગીતોના સંગ્રહ 'જગુકિયાં' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દેસાઈ નિરુભાઈ ભાઈલાલ : 'નિ.દ.', 'નિ.', 'માનવેન્દ્ર' (૧૩-૧-૧૯૧૨) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રલેખક, નિબંધ-

કાર, પત્રકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરત, બારડોલી, ધાળકા અને અમદાવાદમાં. ઈન્દર આર્ટ્સ ટ્રમિયાન ગુજરાત કોલેજ છેડી સવિનય કાનૂનભંગમાં સામેલ. ૧૯૩૦, ૧૯૩૨, ૧૯૪૫ અને ૧૯૪૨માં જેલવાસ. ૧૯૩૪થી અદ્યપર્વિત 'નવસૌરાષ્ટ્ર', 'પ્રજ્ઞાંધુ', 'ગતિ રેખા', 'સંદેશ', 'ગુજરાત સમાચાર' વગેરે ગુજાપત્રોમાં પત્રકારત્વ. ઓલિવરગ્રિવર આરોગ્ય સમિતિ પ્રકાશિત 'સંઠન', 'ઘડતર', 'માનસ' અને 'નેપથ્ય'ના તંત્રી. ૧૯૬૭માં અમેરિકાનો પ્રવાસ.

એમણે નવલકથાઓ 'સત પડતી હતી' (૧૯૩૯), 'ત્રાણ પાંખડી' (૧૯૪૫), 'ધ્રુવ બાલ્યુ' (૧૯૪૬); વાર્તાસંગ્રહો 'યદુવર' (૧૯૩૭), 'પ્રથમ આપાદ' (૧૯૪૦); ચરિત્રો 'વેનિન' (૧૯૩૫), 'શ્દેવિન' (૧૯૫૨); પ્રકીર્ણ પુસ્તકો 'ધરતી' (૧૯૩૭), 'ધીનતાં બાળકો' (૧૯૪૭), 'વિદેશીમા' (૧૯૪૭), 'સિદ્ધાર્થી' (૧૯૫૮) ઉપરાંત કેટલાક અંગ્રેજી નાટ્યસંગ્રહોના અનુવાદો, 'ગંગા પ્રદેશનો સર્વજ્ઞાન-અહેવાલ' (૧૯૫૧) તેમ જ 'સેવિયેટ સમાજ' (૧૯૩૭) ઈત્યાદિ પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

દેસાઈ નિર્મળાભદેન : નવશિક્ષિત સાહિત્ય નિર્માણ શ્રોણીની પુસ્તિકાઓ 'સાસરે સમાણી', 'સાનું ઘરણું', 'ગંગરના પાંચ દાણા', 'મહેમાન', 'વાઘના શિકાર', 'ભાજુતર અને ગાજુતર' વગેરેનાં કર્તા.

ર.ર.દ.

દેસાઈ નેપથકુમાર મેઘજીભાઈ, 'પ્રવા' (૩-૧૦-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ ગોધરામાં. બી.એ., બી.ટી., એલ.એલ.બી.

એમણે 'વિદ્યાનાં કૂલ' (૧૯૫૬) અને 'વસંત' જેવા કાવ્યગ્રંથો તેમ જ 'તીરથ' (૧૯૬૦), 'સાંધે પક્ષ' (૧૯૬૦), 'પૂલનાં કૂલ' (૧૯૬૧) વગેરે ચિત્રનગ્રંથો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

દેસાઈ પદ્માવતી, 'એક વ્યક્તિ' (૧૯૯૭, ૧૯૫૫) : પ્રવાસકથા-લેખક, અનુવાદક. વન અમદાવાદ.

એમણે પ્રવાસકથા 'પવિત્ર લિમાલય પ્રવાસ' તથા 'ભોલકુમારી ને શકુંતલાના સંનિધમાં' ઉપરાંત 'ઉત્તરસમચરિત' (૧૯૫૦), 'શ્રામજી નારદ', 'ઉદ્ભાવન' જેવા અનુવાદો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

દેસાઈ પનુભાઈ જસવંતરાય : પદ્યદેહી નવલકથા 'મુકુલવીણુ' (૧૯૦૭) તથા પદ્યકૃતિઓ 'જ્ઞાનભક્તિ અથવા વિપલુપદશતક' (૧૯૧૨) અને 'પનુકાવ્ય' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દેસાઈ પદ્મજી સુંદરજી : નવલકથા 'બંકાના ડંકા અને જમાનાના અપાટ' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

દેસાઈ પાલનજી બરજેરજી (૧૮૫૧, ૧૯૩૪) : કવિ, નવલકથાકાર. ૧૯૩૨માં મદ્રિક. ૧૯૩૪માં 'સરત ગાહનાર' સાથે સંલગ્ન.

દેસાઈ પાંડુરાવ જીવનકાલ — દેસાઈ બટુક ઠાકોરભાઈ

૧૮૭૪થી ૧૯૦૨ સુધી એના ઉપનંત્રી અને પછી ૧૯૧૬માં નિવૃત્ત થયા ત્યાં સુધી નંત્રી. ૧૮૮૦-૧૯૦૦ દરમિયાન 'ગુરુ ઈલ્મ' માસિકનું સંચાલન.

એમણે શાહનામાને વક્ત્રમાં રાખી રચેલ સર્ગોગ લાંબું વાર્તાકાવ્ય 'જુલે અનાર' (૧૯૨૭), નવલકથાઓ 'શાહબદો શાપુર' (૧૮૮૨) અને 'પોસાના પૂજારીઓ યાને ચોરને પોટલે ધૂળ' (૧૯૧૭) તેમ જ 'ઓરંબિયન નાઈટ્સ' -ભા. ૧,૨ (૧૮૯૭, ૧૯૦૭) જેવી કૃતિઓ આપી છે.

ચં.દો.

દેસાઈ પાંડુરાવ જીવનકાલ : નરિત્રકૃતિઓ 'ગાયાળકૃતિ ગાળવેનું જીવનચરિત્ર', 'મહાન દેશભક્ત દાદાભાઈનું જીવનચરિત્ર' તથા 'મહાનદાસ કરમચંદ ગોંધી'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પી. બી. : 'એક પુનરિકાલની કલામી યાને મુંબઈના એક ગ્યાપરી માધવદાસ રૂઝનાયદાસનો વીસ વર્ષના અનુભવનું વૃત્તાંત' (૧૮૮૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પુસ્કરરામ સાકરલાલ : સામાજિક નવલકથા 'અમરલજન'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રતાપરાય છોટમલાલ : નાટક 'મજબૂત' તથા અનુવાદ 'શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ સ્તોત્ર'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રદ્યુમ્ન કંચનરાય (૨૨-૨-૧૯૦૬) : નિબંધકાર, જન્મ ભાવનગરમાં. ભાવનગરના મહારાજના એ.ડી.સી. અગ્રણ્ય પક્ષીપ્રાણીવિદ્યાર્થ.

એમના નિબંધોનો સંગ્રહ 'કુદરતની કેડીઓ' -ભા. ૧-૨ (૧૯૬૦) છે. 'કાયાની કરમત' પુસ્તક પણ એમણે આપ્યું છે. ઉગ્રસંત 'વન-વગડાનાં વસનારાં' (૧૯૫૧), 'ગિરના બીતરમાં' (૧૯૬૨), 'જુલ્યાતનાં જંગલી પ્રાણીઓ' (૧૯૬૨), 'ક્રોધ શિકારકથાઓ' (૧૯૭૦), 'પંખી મેળો' -ભા. ૧-૨ (૧૯૭૫), 'પરિન્ટાઈ-પ્રાસનાં' (૧૯૭૬) વગેરે પુસ્તકોમાં પોતાનાં નિરીક્ષણો અને અનુભવ-પાથીઓને આધારે એમણે દરિયાઈ તથા ભૂતળ પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓના સચિત્ર પરિચય આપ્યા છે.

નિ.વા.

દેસાઈ પ્રદુલ કાંતિલાલ (૧૯૧૨, ૧૯૭૦) : પ્રભાવશાળી ગીત-સંગીત અને કટુભાવસ્થિતિને આલેખતાં ભાવપ્રચુર નાટકો 'બલંત બવાલા' (૧૯૩૧), 'સર્વેદ્ય' (૧૯૫૨), 'વાદવિવાદ' (૧૯૫૩), 'સંસ્કાર-લક્ષ્મી', અધૂરી આશા, 'સ્નેહમંદિર', 'આરતીના દીવા', 'સાગરનાં માતી' તથા જામન સાથે લખેલાં નાટકો 'નંદન-વન', 'અનોખી પૂજા', 'વીસમી સદી', 'પ્રાણપ્રભાવ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રદુલ પ્રમોદરાય, 'પ્રકાશમ' : 'નવચેતન'માં પ્રથમ પ્રગટ 'એકી' એ આશીર્વાદોનો સંગ્રહ 'દેશસી' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રમોદ : પાચવોજના, નખ્તાલાયકી અને શેરીની સરળતાની દૃષ્ટિએ આગ્રકે માટેનો અભિનયક્ષમ પદ્યનાટકોનો સંચય 'ખંચનંત્ર' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ પ્રભુલાલ મૂળચંદ : નવલકથા 'શૂંપી પાકોર'ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રમોલા : 'વાર્તાવલ્લી'નાં કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રાજીભાઈ ખંડુભાઈ : ચરિત્રલેખક. એમના પુસ્તક 'મહાત્મા ગાંધીજીના કેટલાક જીવનપ્રસંગો' (પટેલ ચાવજીભાઈ મણિભાઈ સાથે, ૧૯૨૧)માં દક્ષિણ આફ્રિકાની સત્યાગ્રહની લડત સમયે ગાંધીજીના જીવનમાં અનેલા તેવીસ પ્રસંગોનું નિરૂપણ છે.

નિ.વા.

દેસાઈ પ્રાણુલાલ કીરપાશમ (૧૧-૫-૧૮૮૨, ૧૯૫૫) : વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ આમદમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૮૯૮માં મેટ્રિક. ૧૯૦૩માં ફ્રેંચ અને તર્કશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૦૪માં સરકારી કેળવણીખાતામાં શિક્ષક. ૧૯૨૦માં અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ મોડેના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ. ૧૯૨૫થી નિવૃત્તિપર્યંત ઓરમિનિસ્ટ્રેટિવ ઓફિસર. વર્ષો સુધી જુલ્યાત વિદ્યાસભાના મંત્રી.

એમની રચનાઓમાં 'જુલ્યાતના ઈતિહાસની સાંઢવી વાતા' (૧૯૨૨) અને 'વાર્તાઓ અને સંસારચિત્રો' (૧૯૩૨) ઉલ્લેખનીય છે.

પા.માં.

દેસાઈ પ્રાણુલાલ શંભુરામ : નાટક 'મંગામંત્ર' (૧૯૬૨), 'મંગલ-માળા' (૧૯૭૭) તથા 'મુક્તિમાળા' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ પ્રીતમલાલ એમ. : કાવ્યદાની આંટીધૂંટીને નિરૂપણી યાર્તા 'ગિરામિટ' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ ફેની : નાટક 'ઈસુજીવનદર્શન' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૯)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બટુક : પ્રવાસકથા 'રશિયામાં ત્રીસ દિવસ' (૧૯૭૩) ઉગ્રસંત 'આગના દરિયો', 'ભારતીય સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામ', રશિયન નવલકથા 'જમિલા' વગેરે અનુવાદોના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બટુક ઠાકોરભાઈ (૧૪-૩-૧૯૦૭, ૨૦-૫-૧૯૭૦) : કવિ, પત્રકાર. જન્મ વલસાડમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. બારડોલી સત્યાગ્રહ, 'કરંજી યા મરંજી'ની લડતમાં સક્રિય. 'સાંજ વર્તમાન', 'હિન્દુસ્તાન', 'મુંબઈ સમાચાર', 'જન્મભૂમિ' અને 'પ્રજાતંત્ર' સાથે ચાલીસ વર્ષ સુધી સંલગ્ન. પક્ષધાતના હુમલાથી મુંબઈમાં અવસાન.

એમનાં કાવ્યોનો મરજીનાર સંગ્રહ 'વેરવેલાં કુંવડાં' (૧૯૭૨) પ્રગટ થયો છે.

૨૨.૬.

દેસાઈ અરજીરજી પાલનજી : 'સાચાની શાહનામું' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બજાવેલાઈ ઉરિલાલ : નવલકથા 'નવલકથા' ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બજાવેલાઈ રઘુનાથજી : 'મકિતભાસ્કર અને તત્ત્વજ્ઞાન યાને ગુજરાતનો વાણુનાઈ' નામક કાવ્યગ્રંથના કર્તા.

સં.કો.

દેસાઈ બાબુભાઈ : આખનાટક 'જેજે આત્મસામે' ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બાબુભાઈ ઈચ્છારામ : વાર્તા 'સતી પિંજા' (૧૯૪૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બાલાભાઈ વીરચંદ, 'દેવભિખાણુ', 'આલવીર', 'ભિક્ષુ સાયલાકર', 'મુનીન્દ્ર' (૨૬-૬-૧૯૦૮, ૨૪-૧૨-૧૯૧૯) : નવલકથાકાર, આગસાલિલકાર. જન્મ વીંછીયા (જિ. રાજકોટ)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વિજાપુર પાસેના વરસાણા ગામમાં. અંગ્રેજી ત્રણ વારણુ અમદાવાદની ટ્યુટેરિયલ સ્કૂલમાં. જૈનદર્શનના વિદ્યાધામ શિવપુરીમાંથી 'તર્કભૂષણ' અને 'ન્યાયતીર્થ'ની પદવીઓ. વ્યવસાયે પત્રકાર. ૧૯૪૮નો કુમારચંદ્રક પ્રાપ્ત.

એમણે નાનાંમોટાં દોઢસાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. એ પૈકી 'પ્રેમલકન કવિ જ્યદેવ' (૧૯૪૫), 'ભગવાન ઋષભદેવ' (૧૯૪૭), પંડિત સુખલાલજીની પ્રસ્તાવના પરસવની 'પ્રેમનું મંદિર' (૧૯૫૦), 'ભરતભાદુરવલિ' (૧૯૫૮), 'નરકેસરી' (૧૯૬૨) વગેરે નવલકથાઓ છે; 'પારકા યરની લક્ષ્મી' (૧૯૪૬), 'વીરધર્મની વાતા' (૧૯૪૭), 'માદરે વતન' (૧૯૫૦), 'કંચન અને કામિની' (૧૯૫૦), 'યાદવાસ્થળી' (૧૯૫૨), 'માટીનું અનાર' (૧૯૬૩) વગેરે વાર્તા-સંગ્રહો છે; 'વેલિયા વાલમ અને બીજાં નાટકો' (૧૯૫૫), 'આ ધૂળ આ માટી' (૧૯૬૪), 'ગીતગોવિંદનો ગાયક' વગેરે નાટ્ય ગ્રંથો છે; 'યોગનિષ્ઠ આચાર્ય' (૧૯૫૦), 'મહાન આચાર્ય આર્ય કાલક' (૧૯૫૦), 'પ્રતાપી પૂર્વજી' - ભા. ૧ થી ૪ (અન્ય સાથે, ૧૯૫૪), 'નિગ્રંથ ભગવાન મહાવીર' (૧૯૫૬), 'સિદ્ધશબ્દ જ્યદેવ' (૧૯૬૦) વગેરે જીવનચરિત્રો છે; 'આત્મકથાઓનાં અમુતખિદુ' (૧૯૩૧), જૈન, બૌદ્ધ ને હિંદુ ધર્મનો 'પ્રાણીકથાઓ' (૧૯૫૦, ૧૯૫૫, ૧૯૫૫), 'તીનિકથાઓ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૪) અને ભા. ૩-૪ (૧૯૫૬), 'મહાકથાઓની રસિક વાતા' (૧૯૬૪), 'ભારતના ભાગ્યવિધાતાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫) વગેરે આગ-સાલિલની પુસ્તકાઓ છે. આ ઉપરાંત સદ્વાચનમાળા, વિદ્યાર્થી વાચનમાળા, જૈન ગ્રંથાવલિ વગેરે એમની આવૈષિક પુસ્તકા-શ્રાણીઓ તેમ જ 'સર્વોદય વાચનમાળા' : ૧-૪ અને 'સાલિલ કિશ્કાવલિ' : ૧-૩ જેવાં એમનાં સંપાદનો પણ મળ્યાં છે.

૨૨.૬.

દેસાઈ બાબુભાઈ અંબાલાલ : નવલકથા 'શાંતિદાસ' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બા. સી. : 'મહાભારત અંગ્રેજી-ગુજરાતી (ઉચ્ચગરી)' (૧૯૦૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ બુલાખીશામ ચકુભાઈ : મુખ્યત્વે ગરબી સ્વરૂપની પદ્ય-રચનાઓની પુસ્તકા 'રંગીલાનો રંગ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ બેજન નીશીરવાન, 'આખા', 'ચાખુક', 'મુસાફર' : 'બાપા માનવ લાગણીનો ઈતિહાસ' (૧૯૫૩) જેવી પુસ્તકાના તથા જીવનચરિત્ર 'દો. સર જીવનજી જમશેદજી મોટી' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

સં.કો.

દેસાઈ ભીમભાઈ : 'બકાર પદેલની વાતા' - ભા. ૨૫, ૨૨, ૨૩, ૨૪ (અન્ય સાથે, ૧૯૪૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

દેસાઈ મગનભાઈ પ્રભુદાસ (૧૧-૧૦-૧૮૯૯, ૨-૨-૧૯૬૬) :

વિવેચક, કોશકાર, સંપાદક. જન્મ ધર્મજી (પેટલાદ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વતન નરિયાદમાં. ૧૯૧૭માં મૈટ્રિક. ઉચ્ચશિક્ષણ મુંબઈ અને અમદાવાદમાં. ગાંધીપ્રભાવ તથા ઈન્દર આદુસથી અભ્યાસ છોટી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક અને પારંજન. પછીથી ત્યાં જ દક્ષિણ-કેંબા. આરસદ લાઈસેન્સ, રાષ્ટ્રીય શાળા-સંસ્થાગ્રહ આશ્રમ અને ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગણિતનું અભ્યાસન. ૧૯૩૦માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર. ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૭ સુધી વર્ધા મહિલા આશ્રમનું સંચાલન. ૧૯૩૭ થી પુનઃ મહામાત્રપદે. ૧૯૪૨ માં આઝાદીની લડતમાં જોડાતાં જેલવાસ. ૧૯૫૦માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિ. 'સંસ્થાગ્રહ', 'લરિલન' તથા 'શિક્ષણ અને સાલિલ' સામયિકોના સંપાદક તરીકે. અમદાવાદમાં અવસાન.

ઉચ્ચશિક્ષણના માધ્યમ તરીકે માન્યભાષાને રચાવે આખાવનાર આ લેખકનું સાલિલસર્જન શિક્ષણ તથા પત્રકારત્વની નીપજ છે. એમના સાલિલક ગ્રંથોમાં વિવેચનસંગ્રહ 'વિવેકાંતલિ' (૧૯૬૦); અવસાનનોંધાનો સંગ્રહ 'નિવાપાંજલિ' (૧૯૫૯); મધ્યકાલીન કૃતિઓનો સંપાદનો પ્રેમાનંદકૃત 'કુંવરઆઈનું મામેડું' (૧૯૪૦), 'સુદામાચરિત' (૧૯૪૨), 'ન્યાયના' (૧૯૫૧), નરસિદ મહેતા-કૃત 'સુદામાના કેદાર' (૧૯૪૨) ઉલ્લેખનીય છે. 'સાથે' જોડાણી કોશ' (૧૯૨૯), 'રાષ્ટ્રભાષાનો ગુજરાતી કોશ' (૧૯૩૯), 'પિરસા કોશ' (૧૯૪૧), 'વિનીત જોડાણીકોશ' (૧૯૫૪), 'લિસ્કુતાનો ગુજરાતી કોશ' વગેરે પણ એમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન છે.

'સંસ્થાગ્રહની મીમાંસા' (૧૯૩૪), 'વિદ્યાર્થી ગ્રીષ્મ પ્રવૃત્તિ' (૧૯૪૫), 'સ્વસજ્જ એટલે શું?' (૧૯૫૬), 'લિટી પ્રવાર અને બંધારણ' (૧૯૫૭), 'નવી યુનિવર્સિટીઓ' (૧૯૬૪) વગેરે લેખ-સંગ્રહો ઉપરાંત વિવિધ ઉપનિષદોની સદીક સમીક્ષા કરતી 'મુંડકા-

દેસાઈ મગનભાઈ લાલભાઈ — દેસાઈ મણિલાલ ભગવાનજી

પત્રનિપટ' (૧૯૪૩), 'યોગ એટલે શું?' (૧૯૫૨), 'કેનોપત્રનિપટ' (૧૯૫૬), 'માંડુકયોપત્રનિપટ' (૧૯૫૯) વગેરે પુસ્તિકાઓ એમણે આપી છે. પંજાબી ભક્તિકાવ્ય 'સુખમતી' (૧૯૩૬), તેલક દેવરેનું આત્મવૃત્તાંત પ્રથમ ભાગ: 'અર્પણની પ્રતિભા' (૧૯૩૬), ગ્રંથસાલેખને' એક ભાગ: 'જાપણ' (૧૯૩૮), આર. એલ. સ્ટ્રીવન્સનકૃત 'લેકિંગ એન્ડ લાઈટ' (૧૯૩૮), તોસ્વેત્યકૃત 'કયા એટલે શું?' (૧૯૪૫) અને રોમિન્સન ક્રૂઝકૃત 'જંગલમાં મંગલ' (૧૯૫૮) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

ર.ર.ક.

દેસાઈ મગનભાઈ લાલભાઈ, 'કોલક' (૩૦-૫-૧૯૧૪): નવલ કથાકાર. જન્મ પારડી તાલુકાના સોનવાડામાં. વતન ટુકવાડા. ૧૯૩૩માં મુંબઈથી મેટ્રિક. કોલેજમાં એક વર્ષના અભ્યાસ. 'માધુરી' ત્રીમાસિકના તંત્રી.

પચાસથી વધુ લેખકભાગ્ય નવલકથાઓ આપનાર આ લેખકના નામે 'બંકિમ' (૧૯૧૫), 'વેશાળી વાયરા વાપા' (૧૯૧૯), 'સંસારવાત્ર' (૧૯૩૦), 'પ્રેમની પાવક જસાલા' (૧૯૩૦), 'કુમારુ આપો' (૧૯૩૩), 'કુમુદ અને કુસુમ' (૧૯૩૫), 'ધરભાણી' (૧૯૩૫), 'અંતરનાં અંતર' (૧૯૩૬), 'સાત પેઢીનો સંગમ' (૧૯૩૬), 'રવિકા' (૧૯૩૬), 'ગંગાજમના' (૧૯૩૮) વગેરે નવલકથાઓ છે. 'સામે સાંજ' અને 'હનીમુન' (૧૯૬૮) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. એમણે 'સાંધ્યગીત' (૧૯૩૯) આદિ ચારેક કાવ્યગ્રંથો પણ આપ્યા છે.

બી.ટો.

દેસાઈ મણિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ: 'અંગ્રેજી-ગુજરાતી શબ્દકોશ' (અન્ય સાથે)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

દેસાઈ મણિભાઈ ખંડુભાઈ: પંદરસો પંક્તિઓમાં સમાયાણું કથાનક નિરૂપની દીર્ઘરચના 'અનુક્રમણ સમાયાણું' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

કી.ગ્ર.

દેસાઈ મણિભાઈ નારણજી: નવલકથા 'મનુ અને ભાનુ'ના કર્તા.

ર.ર.ક.

દેસાઈ મણિભાઈ નીછાભાઈ: પદ્યકૃતિ 'અનુભવરાણી અને તસ્વો' ના કર્તા.

ર.ર.ક.

દેસાઈ મણિભાઈ પ્રાગજી: વાર્તા 'મુંબઈમાં ત્રણ તરુણી યાને પાટા સુધારણું ખટું અવલોકન' તથા 'પાટીની પ્રસાદી અને બીજી કેટલોક મનોરંજક વાર્તાઓ' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

દેસાઈ મણિભાઈ ભગવાનજી (૧૪-૩-૧૯૦૫, ૩૦-૧૨-૧૯૮૭): ચરિત્રકાર, અનુવાદક. વતન પીપલગભાણુ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સ્નાતક. એ જ સંસ્થામાં કેટલોક સમય ઈતિહાસનું અધ્યાપન. ૧૯૩૪માં 'નવજીવન'માં પ્રવેશ. ૧૯૬૬માં ત્યાંથી નિવૃત્ત.

'લોકજીવન'ના આરંભથી નિવૃત્ત થયા ત્યાં સુધી એના તંત્રીપદે. આ ગાંધીવાદી લેખકનાં ચરિત્રપુસ્તકોમાં 'હિદના જવાહર' (૧૯૫૪) અને 'અગ્રાદમ લિક્ન' (૧૯૮૦) ઉલ્લેખનીય છે. 'નવજીવન વિકાસવર્તી' (૧૯૬૯) પુસ્તક પણ એમણે આપ્યું છે. એમનાં અનુવાદપુસ્તકોમાં જવાહરલાલ નેહરુનું 'જાતના ઈતિહાસનું રંગાદર્શન' (૧૯૪૫), કુમારખાનું 'હિન્દ-પ્રિદનના નાણાવ્યવહાર' (૧૯૪૭), સુશીલા નયરેનું 'આપુના આગાખાન મહેલમાં એકવીસ દિવસ' (૧૯૫૦), ખિસ્વાનું 'મલાનમાજીની છાયામાં' (૧૯૫૬), ખલકંતસિંહનું 'આપુની છાયામાં' (૧૯૫૮), રવજંગાપાલકાચારીજીનું 'સમચરિત્ર' (૧૯૬૨), 'પારંજીવનો ભવિ સમાજસ્થનાની દિશામાં' (૧૯૬૩) અને 'મલાનમા ગાંધી પૂર્ણાલિતિ' ભા. ૧-૪ (૧૯૬૪) વગેરે મુખ્ય છે.

બી.ટો.

દેસાઈ મણિભાઈ હરિભાઈ, 'યોગેન્દ્ર', 'મસ્તમણિ' (૧૮-૧૧-૧૯૩૭, -): કવિ, ચરિત્રલેખક. વતન દેગામ (ચીખલી). માલસરવાળા ખ્યાન સાધુ મોવવદાસજીના સંપર્કે પછી યોગ વિદ્યાના સાધક. ૧૯૪૭માં સ્વન્ટ:કૃત (પૂર્વીમાં) યોગાક્રમની રચાપના. 'યોગ' સામયિકનું સંપાદન. યોગ પ્રચારણે ૧૯૩૩માં આંતરરાષ્ટ્રીય ઓર્ડની રચના કરી.

એમણે નરસિંહરાવની કાવ્યશૈલીના પ્રભાવ ઝીંજના કાવ્યસંગ્રહ 'પ્રભુભકિત' (૧૯૧૭), 'હૃદયપુષ્પાંજલિ' (૧૯૧૭), 'સંજીવ ગીત' (૧૯૧૮), 'સંજીવધ્વનિ: પ્રથમધ્વનિ' (૧૯૧૯) તેમ જ ચરિત્ર 'કવિ દાંજાર' (૧૯૧૯) ઉપરાંત 'કીર્તિ' (૧૯૨૫) અને 'પ્રાણયગંસી' (૧૯૨૭) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.ક.

દેસાઈ મણિલાલ ઈચ્છારામ, 'નમસ્કાર' (૨૬-૬-૧૯૮૦, ૧૧-૬-૧૯૪૨): પત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરત અને મુંબઈમાં. ૧૯૨૯માં મેટ્રિક. ૧૯૦૫માં એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૦૮થી 'ગુજરાતી' સામાયિકના તંત્રીવિભાગમાં. ૧૯૧૨માં 'ગુજરાતી'ના તંત્રીપદે સંલભા એમના પિતા ઈચ્છારામ સૂર્યશમ દેસાઈનું અવસાન થતાં 'ગુજરાતી'ના તંત્રી. ૧૯૨૯માં તે પત્ર અંધ પડતાં ૧૯૩૦થી 'વીરમી સદી'ના તંત્રી. પત્રધાનથી મુંબઈમાં અવસાન.

'કન્હુશ્યસની શિખામાણુ', 'સુંબન મીમાંસા' વગેરે પુસ્તકો એમના નામે છે. ઉપરાંત 'અજિતપુરાણુ', 'મલાભાસ્ત' - ભા. ૩, 'એરેબિયન નાઈટ્સ' વગેરે અનુવાદગ્રંથો પણ એમણે આપ્યા છે.

બા.મ.

દેસાઈ મણિલાલ ભગવાનજી (૧૯-૭-૧૯૩૯, ૪-૫-૧૯૬૬): કવિ. જન્મ ઝારગામ (જિ. વલસાડ)માં. ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે મુંબઈથી બી.એ. ત્યાંથી જ એમ.એ. ત્યારપછી ઘાટકોપર, મુંબઈની જુનઝુનવાલા કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. આ કવિને જાણે પારંપ સંપાદિત મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'સનેરી' (૧૯૬૮) છે. એમાં ગીત, છાંદસ, અછાંદસ, ગદ્યકાવ્ય

અને ગદ્ય સ્વરૂપની રચનાઓ છે. પ્રકૃતિનાં વિવિધ તત્ત્વોને, વિશેષણ અંધકારને વિષય બનાવતી આ રચનાઓ સમકાલીન નવી કવિતાનાં ટીકટીક લક્ષણો ધરાવે છે. ભાષાભિવ્યક્તિની તાલવ્ય, પ્રયોગશીલતા, નવ્યપ્રતીકવિધાન, ગીતોમાં સિદ્ધ થતા પ્રસંગલય અને પ્રાદેશિક ઓડીનાં તત્ત્વોનો સમુચિત વિનિયોગ જેવા આગવા કાવ્યગુણોના સંદર્ભમાં 'સનેરી'ની કવિતા આધુનિકતાનો દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ મહાદેવ હરિભાઈ, 'ત્રિભાવન' (૧-૧-૧૯૨૨,

૧૫-૮-૧૯૪૨): ચરિત્રલેખક, ડાયરીલેખક, અનુવાદક. જન્મ સરસ (જિ. સુરત)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ જુદાં જુદાં ગામોમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં ને ઉચ્ચશિક્ષણ મુંબઈની ઓલિન્ડન કોલેજમાં. બી.એ. એલ.એલ.બી. થઈ અમદાવાદમાં વકીલાતનો આરંભ કરેલો પણ સફળ ન થતાં સરકારી ખાનામાં જોડાયેલા ત્યારબાદ ગાંધીજીથી પ્રભાવિત થઈને ૧૯૧૭ થી નમના અંતિવાસી. સાહિત્ય અકાદમીનો ૧૯૫૫નો પુસ્કાર. કાસવાસમાં હૃય ગંધ પડરાયો પૂના ખાતે અવસાન.

'અંત્યજ સાધુનંદ' (૧૯૨૫), 'વીર વલ્લભભાઈ' (૧૯૨૮), 'સંત ફ્રાંસિસ' (૧૯૨૪) અને 'જા ખુદાઈ ખિદમતગાર' (૧૯૩૬) એમના ચરિત્રગ્રંથો છે. 'મીવાના અબ્દુલકલામ આઝાદ' (સંદર્શક યુક્ત સાથે, ૧૯૪૬) પણ એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે. સ્વરાજ આંદોલન નિમિત્તે એમણે લખેલા ગ્રંથો પૈકી 'એક ધર્મયુદ્ધ' (૧૯૨૩)માં અમદાવાદની મિલમજૂરીની લડતનો ઈતિહાસ આલેખાયેલો છે; 'બારડોલી સત્યાગ્રહનો ઈતિહાસ' (૧૯૨૮) અને 'ગાંધીનાં વ્યાખ્યાનો' (૧૯૧૬) પણ લોકોને ભાવવાહી રીતે રજૂ કરવા લાઈ ખાનાર્થ છે. બારમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં પત્રકારત્વ વિભાગના પ્રમુખપદેથી આપેલું વ્યાખ્યાન 'વૃત્તવિવેચન અને વૃત્તવિવેચકો' (૧૯૩૬) એમની સ્વાધ્યાયનિષ્ઠાના ઉદાહરણરૂપ છે. 'તારુણ્યમાં પ્રવેશતી કન્યાને પત્રો' (નરહરિ પરીખ સાથે, ૧૯૩૭) તથા 'ખતીની જમીન' (માર્તન્ડ પંડ્યા સાથે, ૧૯૪૨) એમના એ વિષયના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

આ ઉપરાંત તેઓ વિશેષ જાણીતા છે એમના ડાયરીલેખનને કારણે. ૧૯૪૮માં 'મહાદેવભાઈની ડાયરી' - ભા. ૧ પ્રકાશિત થયા પછી ક્રમશઃ ૧૯૮૦માં ભા. ૧૭ પ્રકાશિત થયેલો છે. ખાસ કરીને ગાંધીજીની દિનચર્યા-જીવનચર્યાને આલેખતી આ ડાયરી મહાદેવભાઈની સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણશક્તિ અને ભાવવાહી સ્વભાવની શૈલીનો અભિવ્યક્તિશક્તિનું ઉદાહરણ છે.

'ચિત્રાંગદા' (૧૯૧૫), 'પ્રાચીન સાહિત્ય' (નરહરિ પરીખ સાથે, ૧૯૨૨), 'ત્રણ વાર્તાઓ' (૧૯૨૩) અને 'વિરાજવલુ' (૧૯૨૪) એમના અનુવાદો છે. 'મારી જીવનકથા' (૧૯૩૬) જવાહરલાલ નહેરુની આત્મકથાનો અનુવાદ છે. મૂળ ભાવ કવોચ ખંડિત ન થાય એની પૂરી કાળજી રાખીને સ્વભાવની શૈલીમાં તેઓએ કરેલા આ અનુવાદો લોકપ્રિય નીવડેલા છે.

'ગાંધીજી ઈને ઈન્ડિયન વિલેજસ' (૧૯૨૭), 'વીધ ગાંધીજી ઈને સિલોન' (૧૯૨૮), 'ધ સ્ટોરી ઓવ બારડોલી' (૧૯૨૧),

'અનવર્ધી ઓવ વધી' (૧૯૫૩) જેવા એમના અંગ્રેજી ગ્રંથોમાં અંગ્રેજી ભાષા પરના એમના પ્રભુત્વનો પરિચય મળી શકે છે. ઉપરાંત, ગાંધીજીનાં પુસ્તકોના અને વ્યાખ્યાનોના એમણે કરેલા ઘણા અંગ્રેજી અનુવાદો પણ પ્રકાશિત થયેલા છે.

ગ.ખ.

દેસાઈ મહાલક્ષ્મીબહેન: 'શમજી મહાસબરજી જીવનવૃત્તાંત' (૧૯૩૦)નાં કર્તા.

ર.ર.ર.

દેસાઈ મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ, 'કુમાર' (૨૪-૯-૧૯૧૧,

૧૫-૪-૧૯૮૯): કવિ, ચરિત્રકાર. મ. યુ. યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતી વિભાગમાં વ્યાખ્યાતા. પછી નિવૃત્ત. વિયાસોદિકલ સોસાયટી, પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા સાથે સંલગ્ન.

એમણે સરળ શૈલીમાં આફ્રિકાના સંઘર્ષભર્યા ઈતિહાસનું બયાન આપતી પુસ્તિકા 'આફ્રિકામાં અંધારું નથી' (૧૯૬૧) તથા શ્રેયસાધક વર્ણના આચાર્ય તરીકેનું ચરિત્ર નિરૂપતી પુસ્તિકા 'શ્રીમન્નુસિદ્ધાચાર્યજી' ઉપરાંત કાવ્યસંગ્રહ 'કુમારનાં કાવ્યો' (૧૯૪૦) પણ આપ્યો છે.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ મંજુલાલ સાકરલાલ: મૌર્યયુગીન નવલકથા 'ભગવાન યાજ્ઞકવ' (૧૯૪૬), 'હરનમેળાપ' તથા 'સંદેશ સિંકટરી' અને શમશય મુનશીકૃત 'શામિજમ'ના અનુવાદના કર્તા.

ર.ર.ર.

દેસાઈ માલિકલાલ છગનલાલ: વાર્તા 'ચન્દ્રકિશોરી' - ભા. ૧ (૧૯૦૧)ના કર્તા.

ર.ર.ર.

દેસાઈ માધવ રસેન્દ્રરાય (૧૬-૨-૧૯૪૬): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ મુંબઈમાં. બી.ઈ.એમ.એસ., એમ.બી.એ. એનિય કમ્પ્યુટર્સ, અંધેરીમાં જન્મસ્થ મેનેજર.

'વિચિત્ર સાલસ' (૧૯૬૩), 'શોમાંચક સાલસ' (૧૯૭૨), 'અંનાણું સાલસ' (૧૯૮૦) વગેરે એમનાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

ર.ર.ર.

દેસાઈ માલતી અંબેલાલ (૧૯-૧-૧૯૩૮): નવલકથાલેખક. જન્મ સુરત જિલ્લાના એડમાં. આર્ટ ડિપ્લોમા. ધી. ન. વિદ્યાવિહાર, અમદાવાદમાં ચિત્રશિક્ષિકા.

'માધવીમંડપ' (૧૯૭૬), 'આખ ઢોળ તે દિને' (૧૯૭૮), 'રા ભવિષ્યને' (૧૯૮૧) અને 'બરફના ટવ' (૧૯૮૨) એમની નવલકથાઓ છે. 'પીળગતા પડછાયા' (૧૯૭૩) એમની લઘુનવલ છે. 'લીલી' એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ર.ર.ર.

દેસાઈ મીનુ ભરજેરજી, 'વનધનધોરી', 'પારુપિ', 'બાગસ ભૂત', 'મી.દે.', 'શયાંક', 'સાહિત્યસિક' (૧-૭-૧૯૧૯, ૨૫-૫-૧૯૭૫): કવિ, નાટકકાર, ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ નવસારીમાં. કારકિર્દીના પ્રારંભ 'મુંબઈ વર્તમાન'માં જુનિયર રિપોર્ટર તરીકે. ૧૯૪૮માં

એ પત્રના મદદનીશ તંત્રી. 'સાંજ વર્તમાન'ના વાર્ષિક અંકોના સંપાદક. ૧૯૧૦થી મુંબઈ સમાચાર'ના ચાર્જી વિભાગના સંપાદક. ૧૯૬૧થી એના તંત્રી. પશ્ચિમ જર્મની, સિગાપુર, મારિશિયસનો પ્રવાસ.

ગુજરાતી સાહિત્યપરંપરાને સમજાવવા અપનાવી શુદ્ધ ગુજરાતીમાં સર્જનાત્મક ઉન્મેષ બતાવનાર આ લેખકે શાંત, હાસ્ય, વીર, શૃંગાર વગેરે છ રસને અનુલક્ષીને અર્ધબુદ્ધિ સહિત આઠ કાવ્યકૃતિઓનો લઘુસંગ્રહ 'પર્યાર' (૧૯૪૩) આપ્યો છે. 'આપુ' (૧૯૪૮) રાષ્ટ્રપિતાની કરુણ કાવ્યપ્રશસ્તિ છે. 'નિમિષ' (૧૯૪૯) ઊંમિર્ગીતા અને મુક્તકોનો સંગ્રહ છે. 'અણુસાર' (૧૯૬૧) 'નિમિષ'ની સંવર્ધિત આવૃત્તિ છે. 'ગુજરાતે શાપરી' (૧૯૬૪)માં ચૂંટેલી ગઝલો છે. 'પ્રીત' (૧૯૬૮) ઊંમિકાવ્યોનો સંગ્રહ છે.

'વિદ્યાર્થી નાટિકાઓ' (૧૯૬૭) ઉપરાંત એમણે 'મારારજી દેસાઈ' (૧૯૫૪), 'સ્વાસ્થ્ય ફરમારોજ હા. એડવોકેટ' (૧૯૫૮), 'સંત દસ્તુરજી કુકાદાડુ' (૧૯૫૮), 'જમશેદજી જીજીભાઈ' (૧૯૫૯) જેવાં ચરિત્રો તેમ જ 'જર્મની આવું છે' (૧૯૬૬) અને 'મારિશિયસ' (૧૯૬૮) જેવાં પ્રવાસવર્ણનો આપ્યાં છે. 'ધન્ય-ભૂમિ ગુજરાત' (૧૯૬૫)માં ગુજરાતદર્શન છે.

'મનીષા' (૧૯૫૧) અને 'શ્રેષ્ઠ નિર્ગધિકાઓ' (૧૯૫૭) પ્રો. રમણલાલ શાહ સાથેનાં સંપાદનો છે; તે 'સુવર્ણશિથિ' (૧૯૫૩) પાંડેકરની નવલકથાનો અનુવાદ છે. 'રત્નકંકણ' (૧૯૫૪) અને 'કનકરેખા' (૧૯૭૦) અનુક્રમે રવીન્દ્રનાથનાં અને શરદબાબુનાં વિચારસ્ત્રોતોનાં સંપાદનોં છે.

ભૂ.સુ.

દેસાઈ મૂળચંદ જે. : પદ્યકૃતિ 'સત્યાવીનો સંનપાત અને વાંકાનોં વિલાપ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેસાઈ મૂળાલિની પ્રભાકર (૭-૧૦-૧૯૨૭) : નવલકથાકાર, નિર્ગધલેખક. ૧૯૫૩માં નાગપુરથી બી.એ. ૧૯૫૫માં મુંબઈની એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૫૦થી ૧૯૫૩ સુધી મોરારજી દેસાઈનાં સચિવ. ૧૯૫૫થી ૧૯૫૮ સુધી આકાશવાણીના મુંબઈ કેન્દ્રમાં. ૧૯૭૫થી ૧૯૮૩ સુધી દિલ્હીમાં ફિલ્મ સેન્સર બોર્ડમાં તેમ જ ૧૯૭૨થી ૧૯૮૦ સુધી દિલ્હી દૂરદર્શન વિભાગમાં એમણે સેવાઓ આપેલી. મરાઠી અને હિન્દીમાં પણ એમનાં પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે.

'નિશિગંધ' (૧૯૭૦), 'પુત્ર માનવીનો' (૧૯૭૦) ને 'પૂર્ણાહૂતિ' (૧૯૭૯) એમની નવલકથાઓ છે. તે પૈકીની 'પુત્ર માનવીનો' ગાંધીજીના ચરિત્રને કેન્દ્રમાં રાખીને લખાયેલી નવલકથા છે. 'પ્રગતિને પંથે' (૧૯૭૭) અને 'જ્ઞાનદેવ' (૧૯૮૩) એમના ચરિત્ર-ગ્રંથો છે.

બ.જા.

દેસાઈ માતીલાલ છાટાલાલ : 'ફ્રાન્સિસ બેકનનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૯૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

દેસાઈ મોરારજી રણછોડજી (૨૯-૨-૧૯૮૬) : આત્મકથાલેખક, નિર્ગધલેખક. જન્મ ભદેલી (વલસાડ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે સાવરકુંડલા અને આવાંબાઈ હાઈસ્કૂલ, વલસાડમાં. ૧૯૧૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૭માં વિલ્સન કોલેજ, મુંબઈથી બી.એ. એ જ કોલેજમાં દક્ષિણ-ફેલો. ૧૯૧૭માં યુ.ટી.સી.ની એક વર્ષની તાલીમ પછી ૧૯૧૮-૧૯૩૦ દરમિયાન નાયબ કલેક્ટર, પ્રાંત ઓફિસર અને મૅનિજરિટ્ટે તરીકે ગુજરાત-મહારાષ્ટ્રમાં સર્વેન્દ્રી સેવા. ઓક્ટોબર ૧૯૩૦ની આઝાદીની વડત અંગે ધરપકડ અને જેલવાસ. એ દરમિયાન ગાંધી-સંપર્ક. ૧૯૩૬માં ધારાસભ્ય અને મંત્રીમંડળના સભ્ય. ૧૯૫૦માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠના કુલનાયક, ૧૯૭૩થી કુલપતિ. ૧૯૫૬માં કેન્દ્ર સરકારના વેપાર-ઉદ્યોગ તથા નાણાખાતાના પ્રધાન. ૧૯૭૭માં વડાપ્રધાન. હાલ નિવૃત્ત.

એમણે 'માનું જીવનગુનાન' - ભા. ૧-૩ (૧૯૭૨-૧૯૮૧)નામ આત્મકથા ઉપરાંત 'કુદરતી ઉપચાર' (૧૯૭૦), 'જીતા : એક અનુશોધન' (૧૯૭૫), 'કૃષ્ણજીવનસાર' (૧૯૮૦), 'સંતાની જીવન-દૃષ્ટિ' - ભા. ૧-૩ (૧૯૮૨-૧૯૮૪) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

દેસાઈ મોહનલાલ દલોચંદ, 'એક ગ્રેજ્યુએટ', 'વીરભક્તિ'

(૬-૪-૧૯૮૫, ૨-૧૨-૧૯૪૫) : સાહિત્યસંશોધક. જન્મ લુણસર (જિ. રાજકોટ)માં. બી.એ., એલ.એલ.બી. થઈ મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં વકીલાત. અનેક જૈન સંસ્થાઓ સાથે સંલગ્ન. 'જૈનયુગ' (૧૯૨૫-૧૯૩૧) તથા 'જૈન પ્રવેતામ્બર કેન્સરસ ડેસ્ક્રિપ્ટ' (૧૯૧૨-૧૯૧૭)ના તંત્રી. રાજકોટમાં અવસાન.

પ્રાચીન-મધ્યકાલીન જૈન સાહિત્યનું સંશોધન-અધ્યયન એમનું મુખ્ય ક્ષેત્ર છે. એમના ગ્રંથોમાં સંદેહી સાહિત્ય-ઠંતિહાસનો પ્રચુર સામગ્રીમાં શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થા, ચૈકસાઈને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ છે. એમના બે આકરગ્રંથો છે : 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' - ભા. ૧ (૧૯૨૬), ભા. ૨ (૧૯૩૧), ભા. ૩-ખં. ૧ તથા ૨ (૧૯૪૪) અને 'જૈનસાહિત્યનાં સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' (૧૯૩૩). પ્રથમ ગ્રંથ એક સંકલિત વર્ણનાત્મક હસ્તપ્રતસૂચિ તરીકે આશરે ચાર હજાર પાનાંની 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ'ની શ્રોણીરૂપે ઘણાં પરિશિષ્ટોથી યુક્ત છે; તે બીજા ગ્રંથ સંક્ષિપ્ત તરીકે ઓળખાવાયેલો પણ હજારેક પાનાં ધરાવતા જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ છે, જે મહાવીર સ્વામીના સમયથી સં. ૧૯૬૦ સુધીના સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, ગુજરાતી સાહિત્યનું કાલક્રમ-બદ્ધ દિગ્દર્શન કરાવે છે.

'જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા' - ભા. ૧ (૧૯૬૯), 'કવિવર નયસુંદરકૃત ગિરનાર તીર્થાલ્હાર રાસ અને તીર્થમાલા' (૧૯૨૦), 'વિનયવિજયકૃત નયકાલિકા' (ગુજરાતીમાં, રુતોહચંદ બાલન સાથે, ૧૯૧૦; અંગ્રેજીમાં, ૧૯૧૫), 'જૈનાચાર્ય આત્માનંદ જન્મશતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ' (૧૯૩૬) અને 'જૈન કાવ્યપ્રવેશ' (૧૯૧૨) એમનાં સંપાદનો છે. 'શ્રીમદ્ યશાવિજયજી' (અંગ્રેજીમાં), 'સામાયિક સૂત્ર' (૧૯૧૧), 'જિન દેવદર્શન' (૧૯૧૦) અને 'સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો' (૧૯૬૮) એમનાં અન્ય પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

જ.કા.

દેસાઈ મોહનલાલ મગનલાલ : નવલકથા 'ઓરંગઝેબના ઉદય' (૧૯૦૯) તથા 'પંચિની' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ યશવંત : કરુણ અતિશયોક્તિઓથી યુક્ત નવલકથા 'અંજુનું જીવન' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ રતનલાલ ફરદૂનજી, 'દિલાપુષ': નવલકથા 'પાપના પશ્ચાત્તાપ' (૧૯૧૯)ના કર્તા.

ચં.ટો.

દેસાઈ રતિલાલ દીપચંદ (૧૨-૯-૧૯૦૭): વાર્તાકાર. જન્મ ખેડાજીમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. શેઠ આણંદજી કચ્છાણીની પેઢી, અમદાવાદ સાથે સંબંધ.

જેન ધર્મની સાંપ્રદાયિક સમજને કેન્દ્રમાં રાખી લખાયેલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'અભિષેક' (૧૯૫૩) તથા 'પદ્મપદ્મ' (૧૯૭૪) ઉપરાંત 'મંગળમૂર્તિ' પુસ્તક પણ એમના નામે છે.

કી.બ્ર.

દેસાઈ રતુભાઈ નાનુભાઈ (૨૧-૧૧-૧૯૦૮): કવિ. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના નવસારીમાં. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ સંચાલિત રાષ્ટ્રીય શાળામાં અભ્યાસ. પહેલાં શિક્ષક અને પાટી-પત્રિકાના સંપાદક, પછી ૧૯૩૮ માં પ્રિન્ટિંગ પ્રેસનો વ્યવસાય. ૧૯૪૬ થી પેપર પ્રિન્ટિંગ મશીનરીની આયાતનો ધંધો.

એમનાં પ્રકાશનોમાં 'જનની' (૧૯૪૦) અને 'સાસુમાની ઝાલરી' (૧૯૮૧) જેવી શોકપ્રથસ્તિઓ; 'કલ્પના' (૧૯૬૩), 'કાચવાસનાં કાવ્યો' (૧૯૭૫), 'કંટોક્કટીના કાવ્યોદ્યાર' (૧૯૭૮) જેવા કાવ્યસંગ્રહો; સ્વીન્ટ્રનાથની છાયા ઝીલતા અધ્યાત્મચિંતનના ગદ્યખંડોનો સંચય 'યાત્રાપથનો આલાપ' (૧૯૮૬) ઉપરાંત 'ઈન્દુ અને રજની' (૧૯૪૧) જેવી ભજનપ્રેમની કથા તેમ જ કેટલાંક સંપાદનો છે.

ભા.જ.

દેસાઈ રમણલાલ એ. : 'અજ્ઞાત અન્યાયથી સાથે શબ્દકોશ' : ૧ (૧૯૪૫)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ રમણલાલ વસંતલાલ (૧૨-૧૧-૧૯૦૨, ૨૦-૯-૧૯૫૪): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર, કવિ. જન્મ શિનોર (જિ. વડોદરા)માં. વનન કાલોલ (જિ. પંચમહાલ). પ્રાથમિક શિક્ષણ શિનોરમાં. માધ્યમિક અને કોલેજનું શિક્ષણ વડોદરામાં. અંગ્રેજી મુખ્ય વિષય સાથે ૧૯૧૪ માં બી.એ. અને ૧૯૧૬ માં એમ.એ. ૧૯૪૮ માં નિવૃત્ત થયા ત્યાં સુધી વડોદરા સંસ્થાની નોકરી. ગાંધીજીના વિચારોથી પ્રભાવિત બરા, પણ સ્વાતંત્ર્ય-આંદોલનમાં સીધી રીતે ક્યારેય સંકળાયેલા નહીં. ૧૯૫૨ માં વિચારોની પરિષદમાં અખિલ ભારત શાંતિ પરિષદના પ્રતિનિધિ તરીકે વિધેનાની મુલાકાત. ત્યાંથી રશિયાનો પ્રવાસ. ૧૯૩૨ માં સજીવિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૪૧ ની ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં સાહિત્યવિભાગના પ્રમુખ. હૃદય બંધ પડવાથી

વડોદરામાં અવસાન.

એમણે લેખનપ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ ૧૯૧૫ માં સુરતમાં ભચાયેલી સાહિત્યપરિષદ વખતે ભજવવા માટે લખેલા 'સંયુક્તા' નાટકથી કર્યો, જે પછી પુસ્તકરૂપે ૧૯૨૩ માં પ્રગટ થયું. પછી વડોદરામાં સાહિત્ય પરિષદ ભરાઈ ત્યારે સયાજીરાવે આપેલા દાનની યોગના અન્વયે એમણે 'મહારાણા પ્રતાપ' (૧૯૧૯) અને 'નાના ફૂલવૃક્ષ' (૧૯૨૨) એ ચરિત્રો, 'પાવાગઢ' (૧૯૨૦) પ્રવાસગ્રંથ અને 'સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ' (૧૯૨૮) અનુવાદગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કર્યા. પરંતુ એમને લેખક તરીકે ખ્યાતિ તે આપાવી, ૧૯૨૪-૨૫ દરમિયાન 'નવગુજરાત' સામયિક માટે એમણે લખેલી અને પછીથી ૧૯૩૮ માં પ્રગટ થયેલી 'દેવ' નવલકથાએ.

પાશ્ચાત્ય નવલકથાકારો કે તેમની નવલકથાઓ કરતાં ગુજરાતી નવલકથાકારો અને સર્જકો તથા ગાંધીજીની ભાવનાઓ અને સામ્યવાદી વિચારોની અસર એમણે ઝીલી. તત્કાલીન ગાંધીયુગીન સામાજિક ને સંસ્કૃતીય પ્રશ્નો, શિક્ષિત સુખી મધ્યમાવર્ગીય જીવન-માંથી આવતાં આદર્શપરાયણ અને આદર્શને ખાતરે દુન્યવી સુખિનો ત્યાગ કરવાની તમન્નાવાળાં યુવાન-યુવતી-પાત્રો, એ પાત્રો વચ્ચે બંધાતા પ્રણયત્રિકોણો અને તજજ્ઞ ઘર્ષણ, એકાદ ખલપાત્ર, કાવ્યન્યાય મુજબ આવતા ભાવનાપોષક અંત, કથાનાં એક-બે પાત્રોનો સહસ્યમય ભૂતકાળ, કથાની વચ્ચેવચ્ચે આવતી સામાન્ય લૌકિક અનુભવો વિશેની ચિંતનકૃષિકાઓ, સરળ લોક-ભાગ્ય ભાષા ઈત્યાદિ તરવોવાળું નવલકથાનું એક એવું રૂપ એમણે નિપજાવ્યું કે આ નવલકથાઓએ ૧૯૩૦-૪૦ નાં વર્ષો દરમિયાન ગુજરાતના બહોળા વાચકવર્ગમાં એમને લોકપ્રિય નવલકથાકાર બનાવી દીધા. ગ્રંથરૂપે પ્રગટ થયેલી એમની પહેલી સામાજિક નવલકથા 'જ્યોત' (૧૯૨૫)માં રચનારીતિનો જે ઢાંચો બંધાયો તે જ સામાન્ય પરિવર્તન સિદ્ધાય એમની પછીની મોટા ભાગની નવલકથાઓમાં પણ જોવા મળે છે.

પ્રારંભથી જ એમની નવલકથાઓમાં ગાંધીવિચારો પ્રત્યેના પક્ષપાત દેખાય છે. 'શિરીષ' (૧૯૨૭) અને 'હૃદયવિભૂતિ' (૧૯૪૦)માં ગુનેગાર ગણાતી કોમાંની સેવાનો પ્રશ્ન કે 'પૂજિમા' (૧૯૩૨)માંનો વેશ્યાજીવનનો પ્રશ્ન ગાંધીયુગીન પતિતાહારની ભાવનામાંથી આવે છે. 'હૃદયનાથ' (૧૯૩૨)માં વ્યાયામ અને આખાડાપ્રવૃત્તિના વિકાસનો પ્રશ્ન છે. પરંતુ ગાંધીયુગીન આદર્શો અને જનજીવનને વ્યાપકરૂપે મૂર્ત કરતી અને સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ પણ વિશેષ સંતર્પક નવલકથા 'દિવ્યશક્તિ' (૧૯૩૨) છે. અસ્પૃશ્યતા, સ્વદેશી-આંદોલન, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય, સભાસરઘસ, પોલીસના અત્યાચાર, અંગ્રેજસામ્રાજ્યના અમલદારોની સીધી કે આડકતરી જોડકમી, રૂઢિચુસ્ત અને અંગ્રેજવરસત સુખી વર્ગની ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિઓ પ્રતિ અશ્રદ્ધા વર્ગે સમકાલીન વિચારો-ભાવનાઓને આ કૃતિમાં લેખકે ઝીલ્યાં છે અને અંતે હિસા પર અહિંસાના વિજય બતાવ્યો છે. એવી જ બીજી ધ્યાનપાત્ર સામાજિક નવલકથા 'ગ્રામલક્ષ્મી' - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૩૩, ૧૯૩૪, ૧૯૩૫, ૧૯૩૭)માં અસ્પૃશ્યતા, વિધવાવિવાહ, ગ્રામસફાઈ, હિંદુમુસ્લીમ-એકત્ર ઈત્યાદિ ગ્રામોન્નતિના પ્રશ્નોને વણી લીધા છે. 'કોકિલા'

(૧૯૨૭)માં મજૂરજીવનનો પ્રશ્ન છે બરો, પણ દાંપત્યપ્રેમનો મહિમા કૃતિના કેન્દ્રમાં છે. 'સ્નેહચક્ષુ' (૧૯૩૧), મરણોત્તર પ્રકાશિત 'ત્રિશંકુ' (૧૯૫૫) તથા 'આંખ અને અંજન' (૧૯૬૦) એમની અન્ય સામાજિક નવલકથાઓ છે.

ગાંધીવિચારની સાથે સામ્યવાદી વિચાર ધરાવતાં પાત્રોનું આલેખન એમની નવલકથાઓમાં પ્રારંભથી દેખાય છે, પરંતુ ગાંધીયુગીન મૂલ્યો તરફનો એમનો અનુરાગ કૃતિને અંતે વિગળી બને છે. વચ્ચે થોડાંક વર્ષો દરમિયાન એમની દૃષ્ટિમાં પરિવર્તન અનુભવાય છે. 'શોભના' (૧૯૩૮)માં પરાક્ષરના પાત્રને કેન્દ્રમાં લાવી પહોલી વખત સામ્યવાદી વિચારો તરફ તેઓ તટસ્થ ભાવથી જુઓ છે. 'છાયાનટ' (૧૯૪૧)માં વાસ્તવવાદી અભિગમ છે. એમની નવલકથાઓના પ્રચલિત ઢાંચાથી કેટલેક અંશે જુદી પડતી આ નવલકથામાં આદર્શવેલો ગૌતમ કૃતિને અંતે આદર્શ મૂકી મૂક્યદ્વાસવાળા જગતની વાસ્તવિકતાને સ્વીકારી લે છે. 'ઝંજાવાત' -ભા. ૧-૨ (૧૯૪૮, ૧૯૪૯)માં સામ્યવાદી વિચારો પ્રણેની સહાનુભૂતિ વિશેષ પ્રગટ થાય છે. 'પ્રલય' (૧૯૫૦)માં ઈ.સ. ૨૦૦૫ ના સમયના વિશ્વની કલ્પના કરી શસ્ત્રદોર અને યુદ્ધ એ જ માનવજાતની નિયતિ છે એવો નિરાશાવાદી સૂર વ્યક્ત કર્યો છે. પરંતુ આ વાસ્તવવાદી ને નિરાશાવાદી દૃષ્ટિ ફરી ભાવનાવાદ તરફ વળે છે તે 'સૌંદર્યજ્યોત' (૧૯૫૧)માં ગાંધીજીની ટૂંકી-શીપની ભાવનાના અને 'સ્નેહસૃષ્ટિ' (૧૯૫૩)માં ગાંધીરંજ્યા સામ્યવાદના પુરસ્કાર પરથી વ્યક્ત થાય છે. છેલ્લી કૃતિમાં તે ગાંધીવિચાર અને સામ્યવાદી વિચારના સમન્વયનું વલણ રહ્યું છે.

ઐતિહાસિક-પૌરાણિક વસ્તુ લઈ રચાયેલી એમની આઠ નવલકથાઓમાંથી ઘણીમાં ગાંધીયુગીન ભાવનાઓ ઐતિહાસિક વાતાવરણમાં પ્રવેશી છે, તે કથાંક ઈતિહાસ કરતાં અન્ય લોકરંજક તત્ત્વો બળવાન બન્યાં છે. ૧૮૫૭ના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામને વિષય તરીકે લઈ રચાયેલી, કથાકીય દૃષ્ટિએ ધ્યાનપાત્ર 'ભારેલો અગ્નિ' નવલકથામાં રૂઢ્ઢતના કાલ્પનિક પાત્ર દ્વારા ગાંધીકથિત અહિંસાની ભાવના વણી લીધી છે. 'મિતિજ' -ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૮, ૧૯૪૧)માં ગુમસ્તામ્રાજ્ય પૂર્વેના અલ્પ-ઐતિહાસિક સામગ્રીવાળા નાગ જાતિના સામ્રાજ્યને વિષય તરીકે લીધું છે એટલું જ, અન્યથા ગાંધીવાદી ભાવનાઓ કૃતિમાં પ્રવેશીને ઐતિહાસિકતાને જાળમાવે છે. 'પહાડનાં પુષ્પો' -ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૩, ૧૯૪૯), 'કાલભોગ' (૧૯૫૦) તથા 'શૌર્યતર્પણ' (૧૯૫૧) એ મધ્યકાલીન ચતુર્થ પૂત ઈતિહાસના સમયની કૃતિઓમાં ઐતિહાસિક વાતાવરણ પ્રમાણમાં વિશેષ જળવાયું છે. 'બાલાજેગણ' (૧૯૫૨) મીરાંના જીવન અને વ્યક્તિત્વને કેન્દ્રમાં રાખી રચાયેલી ચરિત્રનવલકથા છે. 'શયી પીલોમી' (૧૯૫૪) વીરતા, પ્રેમ અને ચમત્કારના રસાયણમાંથી બનેલી પૌરાણિક વસ્તુવાળી નવલકથા છે. 'ઠગ' (૧૯૩૮) નવલકથા ઐતિહાસિક કરતાં ભેદભરમ અને પ્રાણ્યનાં લોકરંજક તત્ત્વોવાળી વિશેષ છે. 'બંસરી' (૧૯૩૩) જમ્સૂની નવલકથા છે. 'ઝાકળ' (૧૯૩૨), 'પંકજ' (૧૯૩૫), 'રસબિદુ' (૧૯૪૨), 'કાંચન અને ગેરુ' (૧૯૪૯), 'દીવડી' (૧૯૫૧), 'ભાગ્યચક્ર' (૧૯૫૨), 'સતી અને સ્વર્ગ' (૧૯૫૩), 'ધબકતાં હોંયાં' (૧૯૫૪)

અને 'હીરાની ચમક' (૧૯૫૮) એ વાર્તાસંગ્રહોમાંની દોઢસો જેટલી વાર્તાઓમાં દાંપત્યજીવનની પ્રસન્નતા ને વેદના, પ્રેમની ભગ્નતા, કવિ-કલાકારનું માનસ, સામ્યવાદી વિચારોથી રંગાયેલાં પાત્રોની ભાવનાઓ આદિ વિવિધ વિષયો અને ભાવોનું નિરૂપણ છે, છતાં ધ્યાન કળાતત્ત્વને લીધે એ ધ્યાનપાત્ર ઓછી બને છે.

'સંયુક્તા', 'શંકિત હૃદય' (૧૯૨૫), 'અંજની' (૧૯૩૮) તથા 'ગ્રામસેવા' (૧૯૪૧) એ લેખકનાં દીર્ઘનાટકો અને 'પરી અને રાજકુમાર' (૧૯૩૮), 'તપ અને રૂપ' (૧૯૫૦), 'પુષ્પોની સૃષ્ટિમાં' (૧૯૫૨), 'ઉશ્કેરણેલો આત્મા' (૧૯૫૪), 'કવિદર્શન' (૧૯૫૭), 'ઐજુ બાવરા' (૧૯૫૯) તથા 'વિદેહી' (૧૯૬૦)માં સંગૃહીત એકાંકીઓ લેખકનો છેક સુધી જળવાયેલો નાટ્યસામ્ય સૂચવે છે. તત્કાલીન વ્યવસાયી રંગભૂમિનાં નાટકોનો પ્રભાવ દાખવતી ઐતિહાસિક, પૌરાણિક અને સામાજિક વસ્તુવાળી આ નાટ્યરચનાઓમાં કળાતત્ત્વ ધ્યાનપાત્ર છે, પણ તખ્તાલાયકી છે.

એમના કાવ્યસંગ્રહો 'નિહારિકા' (૧૯૩૫) અને 'શમણી' (૧૯૫૯)ની કવિતા મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાના સંસ્કારવાળી છે.

'ગઈકાલ' (૧૯૫૦) અને 'મધ્યાહનનાં મુગજળ' (૧૯૫૬) એ એમના ૧૯૩૧ સુધીના જીવનપટને આલેખતી આત્મકથાત્મક કૃતિઓ છે. 'રશિયા અને માનવસાતિ' (૧૯૫૩) પ્રવાસવર્ણનના ગ્રંથ છે, તેપણુ કેટલાક આત્મકથાત્મક અંશો એમાં દાખલ થયા છે. 'તળચિત્રો' (૧૯૪૨), 'માનવસૌરભ' (૧૯૬૦) અને 'સ્વામી વિદ્યાનંદજી' (૧૯૫૦) એમની ચરિત્રાત્મક કૃતિઓ છે.

'જીવન અને સાહિત્ય' -ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૬, ૧૯૩૮), 'સાહિત્ય અને ચિંતન' (૧૯૫૨), 'કલાભાવના' (૧૯૬૨), 'તાવડિયા ગામનું આર્થિક અવલોકન' (૧૯૩૩), 'ગ્રામોન્નતિ' (૧૯૪૦), 'ચાલ-બંધારણ' (૧૯૪૨), ગણિકાઓના જીવનનો સર્વાંગી અભ્યાસ કરતા ગ્રંથ 'અપ્સરા'ના પાંચ ભાગ (૧૯૪૩, ૧૯૪૬, ૧૯૪૮, ૧૯૪૮, ૧૯૪૯), ઠક્કર વસનજી વ્યાખ્યાનમાળાને ઉપક્રમે અપાયેલાં વ્યાખ્યાનો 'ગુજરાતનું ઘડતર' (૧૯૪૫), 'ઊંમિ અને વિચાર' (૧૯૪૬), 'ગુલાબ અને કંટક' (૧૯૪૮), 'ભારતીય સંસ્કૃતિ' (૧૯૫૪) એ એમના સાહિત્યવિવેચન, અભ્યાસચિંતન તથા ઈતિહાસના ગ્રંથો છે. 'સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ' તથા 'મારું જીવન અને કાર્યજીવન' (૧૯૪૦) એ એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

જ.ગા.

દેસાઈ રમણિક શ્રીપતરાય : ગુજરાતી કવિઓની કમવાર અને સાલવાર માહિતી આપતું એમનું સંપાદિત પુસ્તક 'પ્રાચીન કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ' (૧૯૪૯) ગુજરાતના સાહિત્ય-ઈતિહાસના અભ્યાસમાં ઉપયોગી છે.

નિ.વા.

દેસાઈ રમાબહેન મનુભાઈ (૧૯-૧૧-૧૯૩૦) : ચરિત્રકાર. જન્મ દાહોમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં શીરડ તથા પ્રોફેસર તાલીમ અને સંશોધન કેન્દ્રનાં નિયામક. 'લોકજીવન'નાં સંપાદક.

'અમારાં મોટાં બંધન' (૧૯૮૩) ચરિત્રગ્રંથ ઉપસંત 'જગ્યા

ત્યાંથી સવાર' (૧૯૮૦), 'જીવનની મહેક' (૧૯૮૨), 'એમે સમઠયા' (૧૯૮૩) વગેરે પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

અં.દો.

દેસાઈ રમેશચંદ્ર ધીરુભાઈ, 'સુમીરાનંદ', 'આર.ડી.' (૮-૧૨-૧૯૧૯, —): વાર્તાકાર, એકાંકીલેખક. જન્મ ગણદેવી (જિ. વલસાડ)માં. ૧૯૬૭માં એમ.કેમ. ૧૯૮૮માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૭ સુધી ગુજરાત કોલેજમાં ક્લાર્ક અને ગ્રંથપાલ. ૧૯૬૮થી વાણિજ્યના વ્યાખ્યાતા.

એમણે બાળનાટકોનો સંગ્રહ 'બટાકાનો ચટાકો' (૧૯૮૫) અને વાર્તાસંગ્રહ 'સ્મૃતિશેષ' (૧૯૮૬) આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

દેસાઈ રમેશભાઈ ડાહ્યાભાઈ (૧-૫-૧૯૪૨): જન્મ વરણામા (જિ. વડોદરા)માં. મુદ્રણનો વ્યવસાય.

બાળકોને ધ્યાનમાં રાખીને લખાયેલી બાળવાનકાઓ 'ત્રણ બહેનો' (૧૯૬૩) અને 'ફૂલબાલ' (૧૯૬૩) તેમ જ સંપાદિત ગ્રંથો 'સન્યાસીઓ બાપુ' (૧૯૬૩), 'પ્રાર્થના ભજનો' (૧૯૬૫) અને 'ગુણસાગર ગાંધીબાપુ' (૧૯૬૮) એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

કી.બ્ર.

દેસાઈ રસેન્દ્ર: પાંચ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'દુર્ગાબાઈ' (૧૯૬૪) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ રામપ્રસાદ કાશીપ્રસાદ (૧૯૭૯, —): જન્મસ્થળ કલોલ (જિ. પંચમહાલ). પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વસો, ભાદરાણ, કલોલ અને વડોદરામાં. વડોદરાથી બી.એ. તથા એસ.ટી.સી.ડી. પાઠશાળામાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી ચરિત્રકૃતિ 'સ્વામી વિવેકાનંદનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૭) તેમ જ અન્ય કૃતિઓ 'ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો' (૧૯૧૮), 'વિવિધ ધર્મોનું રેખાદર્શન' (૧૯૧૯), 'દ્વિપદેશચંદ્ર': ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૨૨, ૧૯૨૪, ૧૯૨૫, ૧૯૨૭), 'જગતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' (૧૯૩૦) ઉપરાંત અંગ્રેજી ગ્રંથો 'લાઈફ ઓફ સ્વામી વિવેકાનંદ' (૧૯૧૦) અને 'નોટ્સ ઓન ગોલ્ડસ્મિથ્સ ડેક્રેડ વિલેજ' (૧૯૧૫) મળ્યા છે.

કી.બ્ર.

દેસાઈ રામમોહનરાય (ઉર્ફે બિન્દુભાઈ) જથવંતરાય, 'સુમન્ત' (૨૫-૯-૧૯૭૩, ૧૧-૮-૧૯૫૦): કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ઉચ્ચ કેળવણી લીધી નહેાતી પણ લાઈકોર્ટ પ્હોડરની પરીક્ષા માટે કાયદાનો અભ્યાસ. ૧૯૮૨માં 'અંધુસમાજ'ની સ્થાપના. ૧૯૦૪માં સરકારી ન્યાય-ખાતામાં. ૧૯૦૯-૧૯૧૧ દરમિયાન 'ગુજરાતી પંચ'ના સહતંત્રી. 'સુંદરીસુગ્રોથ' માસિકના વીસેક વર્ષ તંત્રી. લાલોલમાં અવસાન.

એમણે 'સતી ગૌરવ' (૧૯૮૪), 'બાબર' (૧૯૮૫), 'ખંભાતનો ખૂની' (૧૯૮૯), 'યોગિની' (૧૯૦૪) અને 'બાલા' (૧૯૧૨) જેવી નવલકથાઓ; 'ત્રણ રત્નો' (૧૯૮૭) અને 'રસીલી વાર્તાઓ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૦૪, ૧૯૨૧) જેવા વાર્તાસંગ્રહો તથા 'તરંગાવલિ'

(૧૯૧૮) અને 'સસમાલિની' (૧૯૩૪) જેવા કાવ્યગ્રંથો આપ્યાં છે. 'તરંગાવલિ'નાં સત્તાવીસ કાવ્યોમાંથી એમનાં માતા, બહેન, પત્ની વિશે લખાયેલાં ચોવીસ સાધારણ પ્રાસંગિક કાવ્યોમાં વર્ણન-શક્તિ નોંધપાત્ર છે. 'બ્રહ્મપિંડુ મનોરાજ્ય' (૧૯૦૮) એમણે સંપાદિત કરેલો 'વસન્ત' માસિકના શિવર્ષન સ્મારક અંક છે.

અં.દો.

દેસાઈ રામાસરે: 'મલાભારત-નાટક' (૧૯૭૩) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ લલિતા: વાર્તાસંગ્રહ 'નિર્મળા અને બોજીવાતો' (૧૯૩૦) નાં કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ લલ્લુભાઈ ગુલાબભાઈ, 'વેસમાકર': પ્રવાસપુસ્તક 'દેશીય આફ્રિકા દર્શન' (૧૯૨૫) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ લલ્લુભાઈ છગનલાલ (૧૮૮૨, ૧૯૭૧): જન્મસ્થળ કપડવંજ. પ્રાથમિક શિક્ષણ કપડવંજ તેમ જ ઓડમાં લીધા બાદ ઓડમાં વેપાર-ધંધા.

પદ્યકૃતિઓ 'લેખ્યોના નિત્યનિયમના પાઠ તથા ધોળ' (૧૯૧૫), 'ઝાકુલેશજીનાં ધોળ' (૧૯૨૬) તેમ જ અન્ય કૃતિઓ 'ટાઠ લેખ્યવની વાર્તા', 'બ્રજયાત્રાદર્શન', 'કન્યાશિક્ષણ' અને 'સંપારણ્યદર્શન' વગેરે એમની પાસેથી મળી છે.

કી.બ્ર.

દેસાઈ લલ્લુભાઈ નારાયણ: કવિ. સારી પદ્યરચનાવાળાં બે નાટકો 'યોગેન્દ્ર' (૧૯૦૨) અને 'રામવિયોગ' (૧૯૦૬) એમના નામ છે. 'રામવિયોગ'ના અર્પણરૂપે મુકાયેલું ૧૧૭ શ્લોકોનું 'માનુષ્યતક' ગણનાપાત્ર કૃતિ છે. એમણે અર્વાચીન શૈલીની સંસ્કૃતરૂપની શિષ્ટતા સિદ્ધ કરી છે. આ ઉપરાંત એમણે સંસ્કૃત કવિ ભાસના 'મધ્યમવ્યાયોગ'નો 'ગુપ્ત પાણ્ડવ' (૧૯૧૨) નામ અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

કી.બ્ર.

દેસાઈ લલ્લુભાઈ ભોમભાઈ: નવલકથાઓ 'દેવી ખડગ યાને ચિંતોડની પુનઃપ્રાપ્તિ' (૧૯૧૪), 'રાજ્યોગી યાને પરમાર ધારા-વપંદિવ' - ભા. ૧-૨ (બી. આ. ૧૯૧૫) તથા 'બલહંકાંકા દેવડા' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

દેસાઈ લવકુમાર મહેન્દ્રકુમાર (૧૫-૨-૧૯૪૦): નાટ્યકાર, અનુ-વાદક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૫૫માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૯માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૨-૬૩માં ગોધરામાં ટ્યુટર. ૧૯૬૦-૭૦ દરમિયાન ખંભાત અને પાટણમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૭ થી મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'પીંછી કેનવાસ અને માણસ' (૧૯૮૨) એ એમનું નાટક છે. 'સાધુશંતો' (૧૯૭૧) તથા 'ધર્મકથાઓ' (૧૯૭૩) એ એમના અનુવાદો છે.

હ.ત્રિ.

દેસાઈ લાલભાઈ કદાનભાઈ — દેસાઈ શંભુપ્રસાદ હરપ્રસાદ

દેસાઈ લાલભાઈ કદાનભાઈ : નવલકથા 'જીવનસુવાસ' (૧૯૫૨) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ લાલભાઈ રણછોડજી : પદ્યકૃતિઓ 'ઉગ્રગીતા', 'ગાયાળ-ગીતા', 'પ્રહલાદનું ચરિત્ર' તથા 'યોગવસિષ્ઠ અને 'આત્મજ્ઞાન પદસંગ્રહ'ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ વનમાળા મહેન્દ્ર (૨૦-૯-૧૯૨૨) : ચરિત્રકાર. જન્મસ્થળ અમદાવાદ. ગાંધીજીના સાથી નરહરિ પરીખનાં પુત્રી. પ્રાથમિક શિક્ષણ કોઈ શાળામાં નહિ. ૧૯૩૫માં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં ૮ માં વીરાણમાં સીધા પ્રવેશ. ૧૯૩૮માં વિનીત. વિનીત થયા પછી દહેરાદૂનના કન્યા ગુરુકુળમાં દાખલ થયાં, પણ ત્યાં ન ફાવતાં પાછાં ફર્યાં. આશ્રમમાં જ ગૂજરાતી-ઉર્દૂનો અભ્યાસ.

'અમારાં બા' (૧૯૪૧) અને 'નરહરિભાઈ' (૧૯૭૭) જેવાં સંનિષ્ઠ જીવનચરિત્રો આપવા ઉપરાંત એમણે 'ચલેન્દ્રબાબુની આત્મકથા'નો સંક્ષેપ (૧૯૬૨) પણ આપ્યો છે. એમના નામ પર 'બાળઉછરની બાળપોથી' (૧૯૭૭) અને 'ગાંધીજીના આશ્રમા' (૧૯૭૯) જેવી પરિચયપુસ્તિકાઓ પણ છે.

ચં.ટા.

દેસાઈ વસંત એલ. : જલારામના ચરિત્રને પદ્યમાં રજૂ કરતી કૃતિ 'જલારામના' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ વસંતરાય હરરાય : કથાત્મક ગદ્યકૃતિ 'વિવસુ યાને પ્યારની પૂતળી' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ વંદના યદુનંદન/મહેતા વંદના નરેન્દ્ર (૧-૨-૧૯૩૮) : ૧૯૬૩માં ગૂજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૪માં બી.એડ. ૧૯૬૧માં શેઠ એમ.એ. હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં શિક્ષિકા. પછી ત્યાં જ સુપરવાઈઝર.

કવિ નર્મદના વ્યક્તિત્વનો તેમ જ તેમના વાડમયનો અલપ-જલપ પરિચય કરાવતી પુસ્તિકા 'અર્વાચીનોનો અગ્રણી નર્મદ' એમની પાસેથી મળી છે.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી (૪-૧૦-૧૮૮૨, ૨૨-૧૨-૧૯૮૨) : ગદ્યલેખક, સંકલનકર્તા. જન્મ જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જેતપુર, રાજકોટ અને વાંકાનેરમાં. ૧૯૧૩માં ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજ, મુંબઈથી બી.એ. ગાંધીશાસનને દૃઢમૂલકરે તેણે ઉપયોગી સાહિત્ય આપનાર. ગાંધીજીના સાથીદાર. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક.

વિશાળ વાચન ને લેક્ચરોને દૃષ્ટિએ સાદી, સરળ, તળપટ્ટી પણ અર્થવાહક શૈલીએ સારોહરણ, ચાન ને સંકલન એમના સાહિત્યપ્રદાનનું મુખ્ય અંગ છે, 'આરોગ્યમંજરી', 'ઈશુચરિત', 'કથાકુસુમાંજલિ', 'ગોરક્ષા કલ્પતરુ', 'દ્રૌપદીનાં ચીર', 'બુદ્ધ ચરિત્રામૃત', 'શ્રીરામકથા', 'વિશ્વસંહિતા', 'સજી લે શુંગર' વગેરે

એમનાં મૌલિક પુસ્તકો છે. 'સુન્દરવન' (૧૯૬૯) અને 'દ્રૌપદમાળા' (૧૯૭૯) એ વિશ્વસાહિત્ય અને જગતના ઈતિહાસમાંથી સંવિત કરેલા ઉત્તમ વિચારો અને પ્રેરક પ્રસંગોનાં સંકલનો છે. 'પ્રેમપંચ' - ૧-૧૦ એ ગાંધીજીવનવિષયક પુસ્તિકાશ્રેણી છે. આ બાલોપયોગી સંકલનમાં ગાંધીજીના મૂળ ગ્રંથોની ભાષા લગભગ જળવાયેલી છે. 'તંત્રકથા' (૧૯૩૮) 'પંચતંત્ર'નો સંક્ષેપ છે. તે 'નિવેદન' 'ટ્રિબ્યુટ'નું એમણે કરેલું ગૂજરાતી ભાષાંતર છે. આ સિવાય ગાંધીજીના અનેક પત્રો, 'દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઈતિહાસ' તેમ જ 'મહાદેવભાઈની ડાયરી' - ૧ નાં અંગ્રેજી ભાષાંતર પણ એમણે કર્યાં છે.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ વિદ્યુતરાય યશવંતપ્રસાદ : ઊમિલ શૈલીએ લખાયેલી વડીલ સ્વજન વિકુલરાય મહીપતરાય મહેતાનાં સંસ્મરણ આપતી પુસ્તિકા 'તર્પણ' (૧૯૪૪) તથા નાટ્યકૃતિ 'જ્ઞાનપ્રભાવ' (૧૯૫૨) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ વિમ્બુપ્રસાદ ત્ર્યંબકરાય : કાવ્યસંગ્રહ 'રસનરંગ' - ભા. ૧ (૧૯૩૪)ના કર્તા.

(ન.વો.)

દેસાઈ વ્રજરાય મુકુન્દરાય (૨૯-૧-૧૯૦૪, ૧૩-૬-૧૯૭૮) :

વિવેચક. ૧૯૨૫માં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૮માં અંગ્રેજી-ગૂજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૩થી ૧૯૬૫ સુધી એમ. ટી. બી. કોલેજમાં અંગ્રેજીનું અધ્યાપન. ત્યાંથી જ નિવૃત્ત. એમણે 'સગળશા આખ્યાન' (૧૯૩૪)નું સંપાદન કર્યું છે. 'ગદ્યરંગ' (કુંજવિહારી મહેતા સાથે, ૧૯૫૬) અને 'ઉપાચન' (પ્રકા. વિમ્બુપ્રસાદ ત્રિવેદી પરિપૂર્તિ સન્માન સમિતિ, ૧૯૬૧) એમનાં સહસંપાદનો છે.

ચં.ટા.

દેસાઈ વ્રજરાય વસંતરાય : પ્રાણવક્યા 'પ્રેમધંધા દ્વારાજ અયસ પ્રેમપરીક્ષા' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

(ન.વો.)

દેસાઈ શંભુપ્રસાદ હરપ્રસાદ, 'પ્રભાસ', 'આરિફ', 'પરવશ' (૬-૮-૧૯૦૮) : વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના ચોરવાડમાં. ૧૯૨૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૦માં ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૨માં એલ.એલ.બી. ૧૯૩૦માં 'લોક-શકિત'ના ઉપનંત્રી. પછી વકીલાત.

એમના સાહિત્યપ્રદાનમાં ટૂંકીવાર્તાઓ, લેખો-નિબંધો તેમ જ ઈતિહાસવિષયક ગ્રંથોનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં 'જગદંબા અને બીજી વાર્તાઓ' (૧૯૫૭), 'અંતરકૂવો અને બીજી વાર્તાઓ' (૧૯૭૮), 'સૌરાષ્ટ્રના ઈતિહાસની વાર્તાઓ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૮, ૧૯૭૯), 'કે. દેસાઈ હરપ્રસાદનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૭૩), 'સૌરાષ્ટ્રનો ઈતિહાસ' (૧૯૫૭), 'પ્રભાસ અને સોમનાથ' (૧૯૬૫), 'જૂનાગઢ અને ગિરનાર' (૧૯૭૫) વગેરે પુસ્તકો ઉલ્લેખનીય છે.

હ.ત્રિ.

દેસાઈ શાંતિલાલ મગનલાલ : નિબંધકાર. વતન નવસારી જિલ્લાનું મરોલી. એમ.એ., પી.એચ.ડી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક. મલૂર મહાવન સાથે પણ સંલગ્ન. એ નિમિત્તે વિદેશયાત્રા.

‘ગાંધી તત્ત્વમીમાંસા’ (૧૯૭૦) અને ‘ગાંધીજી : એક અધ્યાપન’ એમનાં ગાંધીજીનાં જીવન-વિતન વિશેનાં પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત ‘સમન્વયદર્શન’ (૧૯૫૯), ‘પાયાની કેળવણીમાં અનુબંધની કથા’ (૧૯૬૩), ‘ગ્રામોદ્યોગ વિચારધારા અને અર્થતંત્ર’ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૬), ‘સમૃદ્ધિનો સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામ અને ગુજરાત’ (૧૯૭૨) વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

નિ.વા.

દેસાઈ સન્વબાળા વિભાચનરાવ : ગદ્ય-મુક્તકસંગ્રહ ‘રત્નકામું’નાં કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ સુધા રમણલાલ (૨૫-૪-૧૯૨૭) : ચરિત્રલેખક, વિવેચક. જન્મ સિદ્ધપુર (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૪૫માં બી.એ. ૧૯૪૮માં એમ.એ. ૧૯૫૫માં લોકનાટ્ય ભવાઈ પર સંશોધન કરી પી.એચ.ડી. ગુજરાતની વિવિધ કોલેજોમાં અધ્યાપક અને આચાર્ય. પછીથી નિવૃત્ત.

એમણે જીવનચરિત્રાત્મક પુસ્તક ‘જૂર્જરદીપકો’ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮) ઉપરાંત ગુજરાતના લોકનાટ્ય ભવાઈ પરનું અંગ્રેજી પુસ્તક ‘ભવાઈ : એ મિડિયેવલ ફોર્મ ઓવ એશિયન ઈન્ડિયન ડ્રામેટિક આર્ટ’ (૧૯૭૧) આપ્યું છે.

ચં.ટો.

દેસાઈ સુધીરબાબુ સુરેન્દ્રરાય, ‘સુધિતા દેસાઈસાયાય’

(૧૫-૨-૧૯૩૪) : કવિ, વાર્તાકાર, સંપાદક. જન્મ પેટલાદમાં. વતન ગાંધરા. બી.એસસી., એલ.એલ.બી. છતાં વીસ વર્ષથી મુંબઈમાં સીની પેકેજિંગ ઈન્ડસ્ટ્રીઝના સંચાલક. ‘કચારકે’ માસિકના તંત્રી. ૧૯૮૦નો સોવિયેટ લેન્ડ નહેરુ પુરસ્કાર.

કાવ્યસંગ્રહો ‘આકાંક્ષા’ (૧૯૬૧), ‘લોહીને કિનારે ઊંચેલ વડ’ (૧૯૭૪), ‘સૂર્યને તરતા મૂકું છું’ (૧૯૮૦) અને ‘કાગળ પર નિરાહાર’ (૧૯૮૦) એમના નામે છે. એમાં પશ્ચાત્તવવાદી સપાટીને સ્પર્શતાં કલ્પનો જેઈ શકાય છે. આધુનિક સંવેદના આલેખતાં એમનાં કાવ્યોમાં સંઘર્ષ અને આંતરવેદનાનું આલેખન છે. એમણે અણંદસ કાવ્યો ઉપરાંત ગીત અને ગઝલ પણ લખ્યાં છે. ‘ગપ્પા ગાડી’ (૧૯૮૧) એમનો બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ છે.

‘સાહિત્યદિવાકર નરસિંહરાવ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૪) એમનું સંપાદન છે. ‘મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્ય’ (૧૯૭૧), ‘માયકોલ્સનીનાં કાવ્યો’ (૧૯૭૯) વગેરે એમના અનુવાદો છે.

સં.ડ.

દેસાઈ સુખનલાલ અમૃતલાલ : બાળપંચાંગી કૃતિ ‘હરિશ્ચંદ્ર’ (૧૯૩૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ સુલોચનાબહેન કે. : ઉપેન્દ્ર ભગવાનની સ્તુતિ-પ્રાર્થનાનાં સંગ્રહ ‘અંબલિ’ (૧૯૫૬)નાં કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ સુબોલા : નવલકથા ‘શ્યામગઢની લવલો’ (૧૯૬૦) અને કિશોરબાગ્ય સરકસકથા ‘ઝૂલા’ (૧૯૬૪)નાં કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ સૌરાબજી મંચેરજી, ‘શા. મ. દેસાઈ’ (૧૫-૮-૧૯૬૫, ૧૯૩૭) : કવિ, ચરિત્રકાર. નવસારીની સર કાવસજી બહાંગીર હાઈસ્કૂલમાં મૅટ્રિક સુધી અભ્યાસ. ૧૯૮૮થી ‘વડોદરા વન્સલ’ નામના વડોદરા રાજ્યના ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટમાં ગુજરાતી વિભાગના અધિપતિ. ૧૯૮૯થી ૧૯૦૬ સુધી ‘આનંદો’, ‘નવરંગ’, ‘નવસારી પત્રિકા’ના અધિપતિ. ૧૯૩૦માં નિવૃત્ત.

એમણે પંચાણ્ડ જેટલાં પુસ્તકો આપ્યાં છે, જેમાં ‘મહારાણી વિક્ટોરિયાનું જીવનચરિત્ર’ (૧૯૦૨), ‘સાકેરીના સદ્ ગુરુ’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૩, ૧૯૨૪), નાટક ‘સીદા સંસાર’ (૧૯૬૭), કાવ્ય-ગ્રંથ ‘જાંજી શાયરાન’ (૧૯૦૧) તેમ જ બોધપ્રધાન પુસ્તકો ‘અંટો, તું સારે કેમ શમાશે?’ (૧૯૧૯), ‘મહારાં દિક્ષાને!’ (૧૯૧૯), ‘મા-બાપની સેવા’ (૧૯૨૦), ‘સંસારનો સુકાની’ (૧૯૨૨), ‘વિધવા દુઃખ નિવારણ’ (૧૯૨૫) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત ‘દુઃખીને દિવાસો’ (૧૯૧૪-૧૯૨૨)ના છપ્પન બાગ અને ‘પાસી અટકો અને નામો’ (૧૯૮૧) પણ એમણે આપ્યાં છે.

બા.મ.

દેસાઈ સ્નેહલોલા વામનરાવ (૧૯૨૩) : કાવ્યસંગ્રહ ‘ગુંજન’નાં કર્તા.

નિ.વા.

દેસાઈ હકૂમતરાય ઝીણાભાઈ (૧૮-૯-૧૯૨૨) : નાટકકાર, ચરિત્ર-લેખક. જન્મ વલસાડ તાલુકાના ઊંટડીમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ઊંટડીમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ વલસાડમાં. ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪-માં સુરતથી બી.એ. ૧૯૪૬માં એમ.એ. ૧૯૪૮-૫૦ દરમિયાન પત્રકાર. ૧૯૫૧થી કોમર્સ કોલેજ તથા આર્ટ્સ કોલેજ, સુરતમાં અધ્યાપન. પછીથી નિવૃત્ત.

એમણે નરસિંહ મહેતાના જીવન પર આધારિત ‘મનના મેલ’ (૧૯૫૮) નામે મૌલિક નાટક, રવીન્દ્રનાથની ‘ચિરકુમારસભા’ નવલકથાનું નાટ્યરૂપાંતર ‘કોમાર અસંભવમ્’ (૧૯૬૦) અને તેમની ‘દૃષ્ટિપથ’ નવલિકાનું નાટ્યરૂપાંતર ‘આંધળી કરુણા’ (૧૯૬૫) જેવી કૃતિઓ આપી છે. ‘વ્યપ્રકાશ નાસાયણ’ (૧૯૫૩) એમનું જીવનચરિત્ર છે. આ ઉપરાંત ‘ઉપાપન’ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૧) સંપાદન પણ એમણે આપ્યું છે.

ચં.ટો.

દેસાઈ ઉરશય અમુલખરાય, ‘બિહારી’ (૨૩-૨-૧૯૭૯, ૫-૪-૧૯૬૮) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. બી.એ., એસ.ટી.સી. ૧૯૦૧-૧૯૦૨માં નેટિવ હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૦૩-૧૩ દરમિયાન ગાંધરા, નડિયાદ, સુરતમાં શિક્ષક. ૧૯૧૩-૧૭ દરમિયાન ઓરમિનિસ્ટ્રેટર. ૧૯૧૯-૩૦ દરમિયાન ભરૂચ, મિડા અને અમદાવાદમાં ઉપ્યુટી ઓન્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર. ૧૯૩૦થી ૧૯૩૨ સુધી ખેડામાં પી.એ. ટુકલેક્ટર. ૧૯૩૨-૩૩માં ઓલિવિન્સ્ટન હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં. એ પછી ૧૯૩૭ સુધી ખેડ

જિજ્ઞાસામાં ઉપ્યુટી ઈન્સ્પેક્ટર. પછી નિવૃત્ત. આરોગ્યશિક્ષા અને પ્રોફેશિયનલમાં એમની વિશેષ કામગીરી.

‘દેશ પદોદ્ધારની વાર્તા’ (૧૯૫૧), ‘વિધિના લેખ અને બીજી વાર્તા’ (૧૯૫૪), ‘આતુરીની વાર્તા’ (૧૯૫૮), ‘સ્મૃજી વાર્તાઓ’ (૧૯૫૯), ‘સોનેરી સફરગળ’ (૧૯૬૧) વગેરે એમનાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે. આરોગ્યશિક્ષણ અને આરોગ્યવિજ્ઞાન અંગે પણ એમણે વિવિધ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

ચં.દો.

દેસાઈ હરિપ્રસાદ વ્રજનાથ (૨૦-૧૧-૧૯૮૦, ૩૧-૩-૧૯૫૦):

નવલકથાકાર, ચરિત્રલેખક. જન્મ ગાંધીસા. વતન અલોળા. અમદાવાદથી મૈટ્રિક. અમદાવાદ મેડિકલ સ્કૂલમાંથી આસિસ્ટન્ટ સર્જન અને પછી કલકત્તાથી એલ.સી.પી.એસ. આજીવન પાનગી મેડિકલ પ્રેક્ટિસ. ગુજરાતના સાંસ્કૃતિક અને સાર્વકોષીય જીવનમાં ઓનપ્રાંત રહેનાર અને અમદાવાદના વિકાસમાં રસ લેનાર આ અગ્રણી નાગરિક છવ્વીસ વર્ષ સુધી અમદાવાદની નગરપાલિકાના સભ્ય અને એક કાળે પ્રમુખ રહેલા. ૧૯૪૪નાં કુમારચંદ્રક પ્રાપ્ત. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે ચરિત્રકથા ‘દાદાભાઈ નવરોજી’ (૧૯૧૬), નવલકથા ‘જીવનસંગીત’ (૧૯૩૫), સંસ્મરણકથા ‘નાના હતા ત્યારે’ (૧૯૪૬) ઉપરાંત ચીન, જાપાન, ઈરાન ઈત્યાદિ પડોશી દેશોની ક્વા તેમ જ ભારતીય ક્વા પરંતુ પુસ્તક ‘ક્વાને ચરણે’ (૧૯૪૭) અને સાહિત્યવિષયક પુસ્તક ‘સાહિત્યને ચરણે’ (૧૯૫૦) આપ્યાં છે.

‘સંસારનાં સુખ’ (૧૯૨૧), ‘ભારતીય શિલ્પ અને રચાપત્ય’ (૧૯૪૦), ‘ઉચ્ચજીવન’ (૧૯૪૧), ‘આરોગ્ય તનનું, મનનું અને દેશનું’ (૧૯૪૪) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે. ‘આનંદસંકર ધ્રુવ સ્મારક ગ્રંથ’ (૧૯૪૪) એમનું સંપાદન છે; તે ‘પાપીની દશા’ (૧૯૬૨) નોલ્સ્ટાઈનની વાર્તા ‘ફોર્ટી ઈયર્સ’નું એમણે કરેલું ગુજરાતી રૂપાંતર છે.

ચં.દો.

દેસાઈ હરિલાલ માણિકલાલ (૪-૯-૧૯૮૧, જુલાઈ ૧૯૨૭):

ગદ્યકાર. જન્મ કપડવંજમાં. ગામઠી શાળામાં પ્રારંભનું શિક્ષણ. સુરતની મિશન હાઈસ્કૂલમાં મૈટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૦૩માં સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાંથી ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૦૫માં પ્રાગજી શૂરજીની પેઢીમાં ભેગાયા. ૧૯૦૬માં ઉમરેડની જીયુબિલી હાઈસ્કૂલના આચાર્ય. ફ્રેન્ચ ભાષાના શિક્ષક તરીકે ખ્યાતિ. ગાંધીજીના દર્શન-સંપર્કથી જીવનરીતિ પ્રભાવિત. ૧૯૨૦માં ગાંધીજીના સેક્રેટરી.

‘સખીના પત્રો’ એમના કાલ્પનિક પત્રોની પુસ્તિકા છે, તેમાં નિર્ગંધાની નજીક સરતા પત્રોનું કલેવર છે. ‘સ્વ. હરિભાઈના પત્રો’ એમનું મરણોત્તર પ્રકાશન છે. વળી, ‘દેશ દેશની મામિક વાર્તા’ (૧૯૧૪), ‘દેશ દેશની રસમય વાર્તા’ (કલ્યાણનાથ નથુભાઈ જાણી સાથે, ૧૯૧૪), ‘કેટલીક વાર્તાઓ’ અને એની નવી આવૃત્તિ ‘વિદ્યાર્થીની વાર્તાઓ’ (મરણોત્તર, ૧૯૬૩) તથા ‘એક ગ્રેજ્યુએટની કથા અને એક વિચિત્ર સ્વપ્ન’ (૧૯૧૯) જેવાં પુસ્તકો પણ

એમણે આપ્યાં છે.

ચં.દો.

દેસાઈ હર્ષદરાય ઝવેરભાઈ : કવિ ન્દાનાલાલની કૃતિઓની પત્રો રૂપે આસ્વાદલક્ષી સમીક્ષા કરેલું વિવેચનાત્મક પુસ્તક ‘આતુરીવાને પત્રો’ (૧૯૬૬), કેટલાક સાહિત્યકારોનાં જીવન-કવનનો પરિચય આપેલું પુસ્તક ‘શબ્દ-પુખ્તોગલિ’ (૧૯૬૬), પશ્ચિમની નવલકથાઓની માહિતી આપતી વિવેચનલક્ષી કૃતિ ‘પાશ્ચાત્ય નવલકથા’ (દિગ્વીશ મહેતા સાથે, ૧૯૭૫) અને ઈતિહાસ-વિષયક પુસ્તક ‘આણ્વીયવાહનું સ્વરૂપ’ (૧૯૮૦)નાં કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ હસુમતી ધીરજીલાલ : ગૌરવગ્રંથો ‘સાસરિના’ -ભા. ૧ (૧૯૩૬) અને ‘અમર ગ્રાપુ’ (૧૯૪૮)નાં કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ હીરાલાલ ગોપાળદાસ : આત્મઆલોચના સાધનાર પમીજીયાળા વેદ્યનું ચરિત્ર ‘શ્રીયુક્ત ગ્રાપુદાસ’ (૧૯૧૪)નાં કર્તા.

કો.ગ્ર.

દેસાઈ હીરાલાલ ગોરધનદાસ : નવલકથા ‘અનંતકલા’ (૧૯૧૫)નાં કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ હીરાલાલ દાદાભાઈ : રોમાંચભરી કથા ‘અદ્ભુત આગળાટ’નાં કર્તા.

નિ.વો.

દેસાઈ હેમન્ટ ગુલાબભાઈ (૨૭-૩-૧૯૩૪): કવિ, વિવેચક. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના ગંધારમાં. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૮માં પીએચ.ડી. વર્ષ સુધી સાબરમતી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. અન્યારે સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના ભાષાભવનમાં ગુજરાતીના રીડર.

રંગદર્શિતા અને રંગકલાનાં તત્ત્વાર્થો મુખરિત એમના ‘દેવિત’ (૧૯૬૧), ‘મલક નવરોની પ્લેક સપ્તમીની’ (૧૯૭૫), ‘સાનત-મુગ’ (૧૯૭૬) જેવા કાવ્યસંગ્રહોમાં પરંપરામાં સ્વીકૃતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન જોવાય છે.

‘કવિતાની સમજ’ (૧૯૭૪) અને ‘કાવ્યસંગીત’ (૧૯૮૩) વિવેચનગ્રંથોમાં એમની કાવ્યવિષયક સમજ અભિવ્યક્તિની કલાએ સ્પષ્ટ અને તેથી ધ્યાનપાત્ર છે. ‘અર્વાચીન કવિતામાં પ્રકૃતિનિરૂપણ’ (૧૯૮૨) એમના શોધગ્રંથો છે. ઉપરાંત, ‘સુદામા-ચરિત’ (૧૯૬૭), ‘ગુજરાતી પંડકાવ્ય: સ્વરૂપસિદ્ધિ અને (વસ્તાર’ (૧૯૭૨) વગેરે એમનાં સહસંપાદનો છે.

ચં.દો.

દોડિયા હરિસિદ્ધ કલ્યાણસિદ્ધ (૨૩-૬-૧૯૩૬): વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ધરમપુરમાં. ૧૯૫૬માં વિનીત. ૧૯૫૬માં વિત્ત-કલામાં ઈન્ટરમિડિયેટ. ૧૯૭૦થી સર્કલ ઈન્સ્પેક્ટર.

વાર્તાસંગ્રહ ‘મિથ-શ્યામ’ (૧૯૬૫), નવલકથાઓ ‘ધૂમ્રપૂતળી’ (૧૯૬૮) અને ‘શ્વેત સ્વર્ણ: કાળો રસ્તા’ (૧૯૭૮) તથા લઘુ-

- નવલ 'મને કંઈ પાઠ નથી' (૧૯૭૮) એમની કૃતિઓ છે.
પા.માં.
- દોરડી દાદાભાઈ ખરચેદજી (૧૮૪૨-૧૮૯૮): કવિ, વતન નવસારી.
એમણે ટાટા શેઠે નવસારીમાં બંધાવેલા દોખમા વિશે પ્રાર્થાગિક કાવ્ય 'દાદાજીને નોશીરવાન' (૧૮૭૯) રચ્યું છે.
૨.૨.૬.
- દોરડી દીનશાહ દાદાભાઈ: 'પુસ્તકનામું' અને 'આર્પણ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોરડી બાલરામજી ખરચેદજી, 'એક જઈફે જલ્થોસ્તી' (૧૮૩૧, ૧૮૧૧): 'કલેવત સમુદાય', 'આજના પારસીઓ: તેમનો ધર્મ અને સંસાર' (૧૮૯૨), 'જલ્થોસ્તી ધર્મની દૃષ્ટિએ પુનર્જન્મ' તથા 'જલ્થોસ્તી અનુભવને એક અપીલ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોરડી રામ મણિરામ: 'શબ્દાર્થકોશ' - ભા. ૧-૨ (૧૮૭૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી અમુભાઈ વી. (૧૭૯૯-૧૯૨૩): નિબંધકાર, કવિ, વતન ભુજ, ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક, ૧૯૪૨માં ઈન્ડિય સાયન્સ, ૧૯૪૪માં સંગીત-વિશ્વારત્ન ૧૯૪૬માં ગાયન અને વાદનમાં સંગીત-અલંકાર, ૧૯૪૭માં સંગીત-પ્રવીણ, કચ્છીના શરદામંદિરમાં સંગીત-શિક્ષક, દેશના વિભાજન પછીથી ૧૯૫૫ સુધી ભારતીય સંગીત મહાવિદ્યાલયમાં આચાર્ય, ૧૯૫૬ થી ૧૯૬૦ સુધી સૌરાષ્ટ્ર સંગીત-નાટક અકાદમીના આચાર્ય, એ પછી મ્યુઝિક કોલેજમાં આચાર્ય. એમણે 'ગીતગૂઠી' (૧૯૫૦), 'સંગીતપ્રવેશ' (૧૯૫૨), 'સંગીતમધ્યમ' (૧૯૬૦), 'સંગીતવિશ્વારત્ન' (૧૯૬૧), 'સિતાર-શિક્ષા' - ભા. ૧,૨ (૧૯૬૧, ૧૯૬૩), 'ભારતીય સંગીત' (૧૯૬૯), 'ભારતીય સંગીતનો વિકાસ' (૧૯૭૫) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.
૨.૨.૬.
- દોશી ઉત્તમચંદ મંગળજી (૧૮૯૦, ૧૯૫૦): નવલકથાકાર, નાટ્યલેખક, જન્મ જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૧૦માં મૅટ્રિક, રંગૂનમાં ચોખ્ખાની મિલમાં ત્યાં 'મહાજન' નામના પત્રનું પ્રકાશન. ૧૯૧૫માં સ્વદેશાગમન. ૧૯૨૨માં 'સૌરાષ્ટ્ર સામાજિક'ના નંત્રી-વિભાગમાં. ૧૯૨૪માં 'હિન્દુસ્તાન' દૈનિકના સહનંત્રી. ૧૯૩૦માં મુંબઈ છેાડ્યું.
એમણે 'પ્રજનો રાજ', 'સુધરાઈનો વરધોડો' (૧૯૫૦), 'સેના-પતિ', 'એક પ્રેતની કથા', 'મુંબઈ સરસ', 'કાઠિયાવાડી રજવાડો' અને 'વારસદાર' જેવી નવલકથાઓ તથા 'મૂળ માર્ગિક', 'બીગીદાસ ખુમાણ', 'શમવાળો', 'કદુ મકરાણી', 'દીવાન અમરજી', 'વાલા નામેરી', 'મોર સંધવાળી', 'દીપુ સુલતાન', 'ભા કુંભાજી', 'ગુજરાતનો નાથ', 'હિંદુ કુટુંબ', 'મકરાણનો મહારથી' અને 'સ્વામી દયાનંદ' જેવાં નાટકો આપ્યાં છે.
૨.૨.૬.
- દોશી ચતુર્ભુજ આણંદજી, 'તિરંદાજ' (૨૦ મી સદીનો મધ્યભાગ): કવિ, નાટ્યલેખક, ફિલ્મકથા-પટકથાલેખક, પત્રકાર, જન્મસ્થળ

- ચવાલા, શિક્ષણ ભાવનગરમાં. બી.એ. સહકરિત ફિલ્મ કંપનીમાં સરદાર ચંદુલાલ શાહ સાથે એક્સોથો વધુ ફિલ્મોનું દિગ્દર્શન અને કથા-પટકથાલેખન. દૈનિકપત્રો 'વંદે માતરમ્' અને 'હિંદુસ્તાન પ્રજામિત્ર'માં પત્રકાર. 'શરસંધાન' અને 'અમૃતકુંભ' નામની સામાજિક કટારોનું લેખન.
એમણે ભજનસંગ્રહ 'અમૃતકુંભ' (૧૯૭૩) તથા નાટક 'સાવિત્રી' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૨) આપ્યાં છે.
૨.૨.૬.
- દોશી ચંદ્રકાન્ત અમૃતલાલ: જીવનચરિત્ર 'પ્રતાપ પ્રકાશ' (૧૯૮૧) ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી જયંતીલાલ રેવારાંકર: જીવનચરિત્ર 'દિ વેલેરા' (૧૯૮૮)ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી ધીરેન્દ્ર, 'નટરાજ': વેશ્યાજીવનનું નિરૂપણ કરતી નવલકથા 'ચિત્રાંગદા' (૧૯૪૨) તથા 'કુંવારી વલુ' (૧૯૫૭) અને 'અનંત-સાધના' (૧૯૬૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી નવનોત: સામાજિક નવલકથા 'સંકીર્તકાવ્ય' (૧૯૭૯)ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી પ્રાણજીવન નવલચંદ (૧૯૨૨): બાળપુસ્તિકાઓ 'પ્રવાસ-કથા' (૧૯૫૧), 'દ્વિગ્ધીબાઈ' (૧૯૫૨), 'ધાળું કબૂતર' (૧૯૫૨), 'જલદુઈ ભસ્મ' (૧૯૫૨), 'જલદુઈ કામળી' (૧૯૫૨), 'ખેલા ગંજીપો' (૧૯૫૨), 'બોખંડી રાક્ષસ' (૧૯૫૨), 'મિઠકપટ્ટી' (૧૯૫૨), 'મિઠાઈનું ઘર' (૧૯૫૨), 'ત્રણ વહેતિયા' (૧૯૫૨), 'અમૃતકુંભ' (૧૯૫૩), 'પવનદેવ' (૧૯૫૩), 'શબ્દાંગી-રતનપાંખી', 'હિમાવતી' વગેરેના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી કૃલચંદ હરિચંદ, 'મહુવાકર' (૧૯૯૭): જીવનચરિત્ર 'જીવન-ગાથા' (૧૯૪૦), 'તીર્થોદ્ધારક આચાર્ય' (૧૯૪૨), 'ધર્મવીર ઉપાધ્યાય' (૧૯૪૨), 'યુગવીર આચાર્ય' (૧૯૪૩) અને 'તીર્થ-તપસ્વી જિનરુદ્ધિસૂત્ર' (૧૯૫૩); પ્રવાસવાર્ણન 'શબ્દાંગી-રતન' (૧૯૫૩) તેમ જ 'માટીના ચમત્કારો' (૧૯૫૨) તથા 'જેત ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો' (૧૯૨૬)ના કર્તા.
૨.૨.૬.
- દોશી/પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ (૨-૧૧-૧૮૮૯, ૧૧-૧૦-૧૯૮૩): સંશોધક, ભાષાશાસ્ત્રી. જન્મ વળા-વલ્લભીપુરમાં. ગુજરાતી છ વેરાણ સુધી અભ્યાસ કરી કાશીની યજ્ઞવલ્ક્યજી જેને પાઠશાળામાં ન્યાય, વ્યાકરણ, સાહિત્ય વગેરેનો અભ્યાસ. કલકત્તાની સંસ્કૃત કોલેજમાંથી જીનન્યાય તેમ જ વ્યાકરણ સાથે 'ન્યાયતીર્થ' તેમ જ 'વ્યાકરણતીર્થ'. કોલંબોના વિદ્યોદય પરિષદમાં પાલી ભાષાનો અભ્યાસ. પછી ગૂઠ્યાત વિદ્યાપીઠમાં પ્રાકૃત અને અપભ્રંશના અધ્યાપક. લા. દ. વિનયન મહાશાળામાં પ્રાકૃતના અધ્યાપક.

૧૯૬૫માં નિવૃત્ત થઈ લા. ડ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં માનાર્થ સંશોધક.

એમનું મહત્વનું પ્રદાન જૈન પ્રાકૃત વાચનાઓનું પ્રમાણભૂત સંપાદન તેમ જ પ્રાચીન સાહિત્ય, ઐતિહાસિક તેમ જ તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્રમાં દ્યોતક અર્થઘટન છે.

‘દેશચંદ્રાચાર્ય’ (૧૯૩૬) એમણે આપેલું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર છે. ‘પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકા’ અને ‘પ્રાકૃત વ્યાકરણ’ (૧૯૨૫) એ પ્રાકૃત ભાષા પરના એમના ગ્રંથો છે. ‘ગુજરાતી ભાષાની ઉન્નતિ’ (૧૯૪૩)માં ઠક્કર વસનજી માર્ધવજી આખ્યાનમાખ્યાનો એમનાં આખ્યાનો છે, જેમાં ભારતીય આર્થ અને ગુજરાતીના વિકાસનું પરંપરાગત પણ ઐતિહાસિક નિરૂપણ થયું છે. ધનપાલ કૃત ‘પાઈ અલક્ષી નામમાલા’ (૧૯૬૦) એમનું સંપાદન છે, જેમાં દેશચંદ્રાચાર્યના દેશચંદ્રકેશ ‘દેશીનામમાલા’ને એમણે ‘દેશીશબ્દસંગ્રહ’ (૧૯૪૭) નામક ગ્રંથમાં સંપાદિત કર્યો છે. એમણે ‘દેશીનામમાલા’ના છઠ્ઠા વર્ણ સુધીનો ભાગ અનુવાદ-વિવેચન સંપાદન રૂપે તૈયાર કર્યો હતો અને તે ‘દેશીશબ્દસંગ્રહ’ (સંવ. આ. ૧૯૭૪)માં સંપૂર્ણ રૂપમાં મળે છે. ‘સિદ્ધાંતમ શબ્દાનુ-શાસન’ - ખંડ ૧, ૨, ૩ (૧૯૭૮) એ એમનો વિવેચન-સંપાદન-અનુવાદનો ગ્રંથ છે. ‘જિનાગમ કથાસંગ્રહ’ (૧૯૪૦) એમણે કરેલું છાત્રોપયોગી સંકલન છે. ‘શયસેવિયસુત’ (૧૯૩૮), ‘ભગવતીસૂત’ (૧૯૭૪), ‘આખ્યાપ્રજ્ઞાપિ’ (૧૯૭૮) એમની સમીક્ષિત તેમ જ પ્રમાણભૂત વાચનાઓ છે. ‘ધર્મનો પટો’ (૧૯૪૬), ‘મહાવીરવાણી’ (૧૯૫૬) એમના અનુવાદો છે.

દ.વિ.

વિભાગમાં પંદેલાં સહાયક, પછી વડા. ૧૯૬૪થી આગવંદન સુધી ‘ગ્રંથ’ સામયિકના તંત્રી. પરિચય ટ્રસ્ટના મેનેજિંગ ઓફિસર. ૧૯૬૮માં સેન્ટ્રલ ઓર્ડર ઓફ ફિલ્મ સેન્ટર, મુંબઈની પેનલના સભ્ય.

એમનાં મૌલિક પુસ્તકોમાં વારીલાલ ડગલી સાથે લખેલી નવલ-કથા ‘સૂતાં સુકાને’ (૧૯૫૪) ઉપરાંત ‘રવીન્દ્રનાથ’ (૧૯૬૧), ‘દેશબાઈ નીલકંઠ’ (૧૯૬૮), ‘સરદાર વલ્લભભાઈ’ (૧૯૭૫), ‘સમજિતસમ’ (૧૯૮૨) જેવાં ચરિત્રો મુખ્ય છે. એમની વધુ-પુસ્તિકા ‘સાચી જાણી અથરી નથી’ (૧૯૫૮) અત્યંત ઉપયોગી પુસ્તકરૂપે થયેલી છે.

‘સત્યંશિવં સુન્દરમ્’ (૧૯૫૩), ‘નેહરુ યું કલો ગયા?’ (૧૯૬૪), ‘મહાયાનું મનોસાગર’ (૧૯૭૦), ‘બ. ક. કાકાસની કાવ્યચુતિ’ (૧૯૭૧), ‘સવ્યસાચી સરદાર’ (૧૯૭૫) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે; જેમાં ‘સોના લાકડવાણા’ (૧૯૪૭), ‘પાલવકિનારી’ (૧૯૬૦), ‘અવવાદન’ (૧૯૭૭) અને ‘કુસુમરત’ (૧૯૮૨) એમનાં અન્ય સાધનો સંપાદનો છે.

‘ડો. કેટનોસ’ (૧૯૪૯), ‘પરિણીત પ્રેમ’ (૧૯૫૫), ‘ચરંજીવી પ્રેમ’ (૧૯૫૬), ‘અદ્યતન સંતિનિયમન’ (૧૯૫૭), ‘પરંત કરેલા પત્રવ્યવહાર’ (૧૯૭૭) વગેરે એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

સંદે.

દેશી વનમાળીદાસ અંદરજી : બાલકવાતા ‘હવા શેકના દલાદા અથવા કાકિયાવાડના વીથા શ્રીમાળીઓની અવનતિ’ (૧૯૨૧)ના કર્તા.

૨.૨.૩.

દેશી મણિલાલ નયુભાઈ, ‘માર્ગદર્શક’, ‘વસંતનંદન’ (૨-૧૧-૧૯૮૨, ૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, જીવનચરિત્રલેખક, નિબંધકાર. જન્મ વિજપુરમાં. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૯૮માં મૈટ્રિક. ૧૯૦૨માં ગુજરાત કોલેજમાંથી બી.એ. ત્યાં જ દક્ષિણ-ફેલા. ૧૯૦૩થી ૧૯૧૯ સુધી શિક્ષણકાર્ય. પછીથી વિવિધ સામયિકોના પ્રકાશન ટ્રસ્ટ પિયોસોફીનો પ્રચાર-પ્રસાર.

એમણે નવલકથા ‘સુબોધચંદ્ર’ (૧૯૧૦), વિવેચનગ્રંથ ‘આત્મ-પ્રદીપ’ (૧૯૧૦), ચરિત્ર ‘ગુજ્જરચરિત્ર’ (૧૯૧૧), ‘લઘુલેખસંગ્રહ’ (૧૯૧૧), ‘પિયોસોફી લેખમાળા’ (૧૯૧૯), ‘સિમંધરસ્વામીને ખુલ્લો પત્ર’ (૧૯૨૦), ‘દિવ્યજીવન’ (૧૯૨૨), ‘પવિત્રતાને ખંધ’ (૧૯૨૭), આખ્યાનસંગ્રહ ‘ચરિત્રમંદિર’ (૧૯૨૮), ‘સાંભળે પત્રો’ (૧૯૨૯) વગેરે મૌલિક ગ્રંથો ઉપરાંત કેટલાક અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

૨.૨.૩.

દેશી યશવંત ફૂલચંદ (૧૬-૩-૧૯૨૦) : ચરિત્રકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૭માં મૈટ્રિક. ૧૯૪૨માં શામળદાસ કોલેજમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૧થી ૧૯૪૪ સુધી વેપાર, પછી ૧૯૪૫થી ૧૯૫૪ સુધી પાલીતાણા, ભાવનગર, મુંબઈ જેવાં સ્થળોએ શિક્ષક. ૧૯૫૪થી ૧૯૬૩ સુધી અમેરિકી માહિતી કચેરી, મુંબઈના ગુજરાતી

દેશી શિવલાલ નાગજીભાઈ/મુનિ સોભાગ્યચંદ્રજી/મુનિ સંતબાલ, ‘સત્યમુદ્રા’ (૧૯૦૪, —) : કવિ, નિબંધકાર. જન્મ મેરઠી તાલુકાના દોળ ગામમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ અરણીટીબા અને બાલંબા ગામમાં. ગુજરાતી સાત ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ત્યાર બાદ મુંબઈમાં ફરફુ નજીક ખુરશદજી માટી એન્ડ સન્સની પેઢીમાં નોકરી. ૧૯૨૯માં જૈન ધર્મની દીક્ષા. દીક્ષા પછીનું નામ સોભાગ્યચંદ્રજી. પાંચ-સાત વર્ષો બાદ ‘સંતબાલ’ નામ ધારણ કર્યું. જૈન ધર્મશાસ્ત્રોની સાથે અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોને ઊંડો અભ્યાસ. મહાત્મા ગાંધી અને શ્રીમદ્ શત્રંગ્દેવના વિચારોથી પ્રભાવિત ચિંતક અને ધર્મસાધક. મહાસાગરના યૌવણી મહાવીરનગરમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કેન્દ્રમાં આશ્રમની સ્થાપના અને ત્યાં નિવાસ. ‘વિશ્વવાત્સલ્ય’ પાક્ષિકના તંત્રી. જનસેવક.

એમની પાસેથી ભગવાન મહાવીરનું જીવનચરિત્ર પદ્યમાં વર્ણવતી કૃતિ ‘વિશ્વવત્સલ મહાવીર’ (૧૯૮૩) મળ્યું છે. સામાયિક, ભાગવત અને મહાભારતની કથાઓનું આધુનિક યુગના સંદર્ભમાં એમણે કરેલું નિરૂપણ ‘અભિનવ ભાગવત’ - ભા. ૧, ૨ (૧૯૮૪), ‘અભિનવ મહાભારત’ (૧૯૭૫) અને ‘અભિનવ સામાયિક’માં મળે છે. ‘સંતબાલ પત્રસુધા’ (૧૯૮૩)માં ભકતસામુદાયને લખેલા એમના પત્રોનું સંકલન થયું છે. ‘સર્વધર્મ પ્રાર્થના પોયુષ’ (૧૯૮૩), ‘આદર્શ ગૃહસ્થાક્રમ’ (ઇ. આ. ૧૯૬૪), ‘દિલ્હીનો સાંપાન’ (૧૯૬૫) વગેરે ગ્રંથોમાં એમની ઉન્નત જીવન વિશેની ભાવનાઓ

‘ઉરના સૂર’ (૧૯૬૯) અને ‘ભવરાણની ભીડમાં’ (૧૯૭૭) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. કેટલાંક સારસંપાદનો પણ એમણે કર્યા છે.
ચં.ટો.

ધાબર ડોસાભાઈ કસ્તમજી : નવલકથા ‘કંગાલ્યત અને માણસાઈ કાવદાનો ભાગ’ (૧૯૧૯), અનુદિત પ્રાણવાર્તાસંગ્રહ ‘ઝીગડીદ’ (૧૯૩૦) તેમ જ સંગાદિત ગ્રંથો ‘ઈત્રાલ્યન વાર્તાસંગ્રહ’ (૧૯૨૧) અને ‘ફારસી શાઓરમાંથી ચૂંટેલા ખાલશે’ (૧૯૨૨) ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ધાબર ભારમજી ખરશેઠજી : ‘ચીન દેશ’ (૧૯૯૨) અને ‘બાકરુ’ (૧૯૯૬) ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ધામી મોહનલાલ ચુનીલાલ, ‘મુઢુલ’, ‘બાજીગર’ (૧૩-૧-૧૯૦૫, ૨-૪-૧૯૦૧) : નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ પાટણમાં. પ્રાણપણ ચાટીલામાં. હંદરમેન ટ્રેનિંગ કોલેજમાં છ ગુજરાતી સુધીના અભ્યાસ. પાટણમાં આવીને ઉજ્જવણી પોતાબરદાસ આયુર્વેદિક કોલેજમાંથી ૧૯૨૮માં આયુર્વેદભૂષણની પદવી. ૧૯૨૯માં ચાટીલામાં દવાખાનું. ૧૯૩૭માં સત્રકોટમાં દવાખાનું. વેદકર્તા વ્યવસાય.

સ્વીન્ડનાથ ટાગોર અને સોરેન્દ્રમોહન મુખોપાધ્યાય જેવાથી પ્રભાવિત છતાં આ લેખકે જૈન ઈતિહાસના વાચનને લીધે ઐતિહાસિક નવલકથાઓ લોકપ્રિય બંધે લખી છે. એમના નામે ‘રૂપકેશ’-ખંડ ૧-૨ (૧૯૫૫), ‘અંધન નૂટચાં’ (૧૯૫૬), ‘રૂપ-ગવિના’ (૧૯૬૨), ‘પોરવી’ (૧૯૬૨), ‘ભદ્રની ભીતરમાં’ (૧૯૮૧) ઈત્યાદિ દોઢસો જેટલી નવલકથાઓ બાંધે છે.

‘સાસકદોરી’ (૧૯૩૫) વિનાદ, વેદના અને વંદના એમ ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલા કલ્પના તેમ જ વિચારની ઓછપચાળો બ્રાહ્મ સંસ્થા સંગ્રહ છે. ‘સ્મરણમાંધુરી’ (૧૯૮૦) માં એમનાં આત્મ-કથાત્મક લખાણને વિમલકુમાર ધામીએ સંકલિત કર્યું છે.

‘નિરૂપમા’ (૧૯૪૨), ‘પરુ’ (૧૯૪૨), ‘મુક્તપંખી’ (૧૯૪૨) વગેરે ગંગાળીમાંથી એમણે આપેલા અનુવાદો છે.
ચં.ટો.

ધામી વિમલકુમાર મોહનલાલ : નવલકથાઓ ‘રૂપનંદિની’ (૧૯૭૬) અને ‘સાર આ સંસારનો’ (૧૯૮૧) ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ધામેલિખા સમ પુરુષોત્તમદાસ : નાટ્યકૃતિ ‘ચકાવો’ (૧૯૭૪) ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ધારક મનાસંકર મોતીરામ : પદ્યકૃતિ ‘ગુરૂંદમણિ મહેશ્વરજીન દિ.બ. મણિભાઈ વિરલ શોકોદગાર’ (૧૯૦૧) ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ધારાસભા : મિનિસ્ટરના ભાણાભાઈને કાંટો વાગે છે અને સાર-વારને બદલે તપાસપંચની ગંધારણીય રીતરસમાં દ્વારા સમય વીતતાં ભાણાભાઈ મરણ પામે છે - એવો, ધારાસભાના માળખા પર વ્યંગ કરતું ચન્દ્રવદન મહેતાનું એકાંકી.
ચં.ટો.

ધારિયા છોટાલાલ મૂળજીભાઈ : ‘ગુજરાતી ભાષાનું પ્રાણબ્યાકરણ’ (બી. એ. ૧૯૨૬) ના કર્તા.
કી.પ્ર.

ધાલા કુંવરભાઈ માણિકજી : ‘ઈરાન અને ઈરાકમાં મુસાફરી’ નો કર્તા.
ન.વો.

ધાલા માણિકજી કુંવરજી (૧૮૭૫, —) : પારસી કામના અનેક ધાર્મિક સામાજિક પ્રશ્નોને ચર્ચાની આત્મકથનાત્મક કૃતિ ‘દરનુર વાલા : એક આત્મકથા’ (૧૯૪૨) ના કર્તા.
ન.વો.

ધી : જુઓ, મહેતા મોહનલાલ નુલસીદાસ.

ધીમુ અને વિભા (૧૯૪૩) : સત્યાગ્રહની યથાદૃષ્ટિ પર લખાયેલી, પણ માનવમનની સંકુલતા પર લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરીને નવી દિશા ચંપિતી કરતી દેવાવની નવલકથા. આર્થિક જવાબદારી ઉઠાવવાની અશકિત, કર્તવ્યની લગની અને સમયના અભાવને કારણે સત્યાગ્રહી ધીમુ પરણવા ઈચ્છતા નથી, પરંતુ એની સભાઓમાં અચૂક લાગવી આપતી અને એના પ્રત્યે આકર્ષણ અનુભવતી વિભા એને પ્રેમાકુલ કરતી રહે છે. ધીમુ જેવમાં જતાં વિભાને જીવન ખાઈ ખેડા જેવું લાગે છે, તે બીજી બાજુ તે છટકી જતા જીવનને પકડી રાખવા ફાંફાં મારે છે; અને છતાં ધીમુના લગ્નના પ્રસ્તાવ તે સ્વીકારતી નથી, કેમ કે એને એવા સારસ પાછળ સ્નેહ અને શ્રદ્ધાના પ્રાણની અપેક્ષા છે. ધીમુના સૌનિધ્યમાં તે મૃત્યુનો સ્વીકાર કરે છે. ધીમુની મનોદશાઓની જુદી જુદી ભૂમિકાઓ આહી સ્વાયેલી છે, તે વિભાની વ્યક્તિતા આકાર લે છે એનાં વાણી, વર્તન અને દોષાવમાં. મનોવૈજ્ઞાનિક અભિગમને લઈને ગંભીર પાત્રો સંકુલ ગ્રન્થો છે. કથા સ્મૃતિધારણાં પડી આવી લેાય અને ધીમુએ ડાયરીમાં એને શબ્દસ્થ કરી લેાય એ રીતની ટેકનિક સૂઝ-પૂર્વક યોજાયેલી છે. ઐતિહાસિકતા, સંવેદનપટુતા, યુગચેતનાની સમજ, માનવમનની જાણકારી, વસ્તુના અંશની ઉચિત પસંદગી, શબ્દવિવેક, નિરૂપણીતિ અંગેની સૂઝ-એમ, સારી નવલકથાના સર્જન માટે કેટકેટલી સજ્જતાની જરૂર પડે છે તેનો ખ્યાલ આ કૃતિ આપે છે.
ધી.મ.

ધીરજ : ભાષા, છંદ અને સજ્જતાત પરત્વે ધ્યાન ખેંચતો સંગ્રહ ‘ધીરજનો કાવ્યા’ (૧૯૨૩) ના કર્તા.
શ્રા.પ્ર.

ધીરજકાકા : જુઓ, પુરાણી ધીરજલાલ નરમરમ.

ધીરજસમ જગજીવનદાસ : નવલકથા ‘કુમુદા’ (૧૯૭૨) અને ‘દક્ષિણના કેટલાંક ભાગમાં મુસાફરીનું વર્ણન’ ના કર્તા.
ન.વો.

ધીરજલાલ જગજીવનજી મહેતા : જુઓ, ઉમરચાહ્યા બટુભાઈ લાલભાઈ.

ધુમ્મસનું આ નગર (૧૯૭૪) મફત ઓજાનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ. આહી ગ્રામીણ પરિવેશથી વિખૂટા પડી જવાયા પછીની, કાવ્ય-

ધુંવાધાર અને બેઠાઘાટ -- ધોળક્રિયા મહેશ શાંતિલાલ

નાગકની નાગરિક-સમાજ-સંસ્કૃતિ પરન્વેની અકળામણને વાચ્યા આપતાં જીત-ગઝલ અને મુક્ત-છંદ કાવ્યસ્વનાઓ સંગ્રહીત છે 'પથ્થરનું પંખરુ' અને 'પથ્થરની લીલિય કાયા' જેવા પ્રયોજામાં એકાંતાં પથ્થર અને પંખી અહીં અદ્યતન કવિતાના વિવિધ પ્રભાવોને જીવે છે.

ધુંવાધાર અને બેઠાઘાટ : જબલપુર નજીકના ધુંવાધાર ધાધના અને બેઠાઘાટના વર્ણન દ્વારા નર્મદાના સૌન્દર્યતીર્થને ઉપસાવતાં રામનારાયણ વિ. પાઠકનો પ્રવાસનિર્ણય.

ચં.ટો.

ધૂની માંડલિયા : જુઓ, શાહ અરવિંદકુમાર લોકચંદભાઈ.

ધૂનીરામ : જુઓ, દ્વિવેદી ગૌરીશંકર પ્ર.

ધૂમકેતુ : જુઓ, જાણી ગૌરીશંકર જાવર્નનરામ.

ધૂસરતાવૃત્ત પૃથ્વી : ધૂસરતામાં ખાવાઈ ગયેલા આકાસે સુર્યને લાયક ફરીને બટી આવે છે એવા વાતાવરણમાં કાવિદાસની સૃષ્ટિને અને આધુનિકતાની સૃષ્ટિને પ્રતિસાદ આપના સુરેશ જાણીનો લલિત-નિર્ણય.

ચં.ટો.

ધૂળમાંની પગલીઓ (૧૯૮૪) : ચંદ્રકાન્ત શેઠના બાળપણનાં સંસ્મરણ આલેખતા ગ્રંથ. દૂરના ભૂતકાળને વર્તમાનની ક્ષણથી જોવાનું કુતૂહલ અને એમ કરવામાં સ્મૃતિ સાથે કલ્પનાને ભેગવવાનો સર્જક ક્રીમિયો અહીં મહદંશે સફળ નીવડ્યો છે. આત્મકથાની પ્રમણભૂતતા કરતાં આત્મકથાની સામગ્રીના સંવેદનનો પ્રશ્ન લેખક માટે મહત્વનો છે, એવો પ્રશ્ન અભિગમ આ ગ્રંથ સાથે સંકળાયેલો છે. એટલે જ, શબ્દશબ્દમાં લેખકે પોતાની ઉપસ્થિતિ હુંપદની રીતે નહિ, પણ સર્જનકર્મ માટે અનિવાર્ય એવા ધ્રુવપદ તરીકે સ્વીકારી છે. સંવેદનશીલ ગદ્યના કેટલાક નમૂનેટાર ખંડો અહીં જોવા મળે છે.

ચં.ટો.

ધોકાઈ જ્યંતી હંસરાજ (૭-૯-૧૯૩૫) : નવલિકાકાર. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૨માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ઓળખ તથા બેટમાં માધ્યમિક શાળાના શિક્ષક તથા આચાર્ય.

એમની પાસેથી નવલિકાસંગ્રહ 'ટોફીનો બે પેકેટ' (૧૯૬૮), હાસ્ય અને કટાક્ષલેખોનો સંગ્રહ 'ટુંગલંગ' (૧૯૬૮) તથા સંપાદિત કાવ્યસંગ્રહો 'જુલન' (૧૯૭૦), 'ચંદન' (૧૯૭૧) અને 'પંચાંગ' (૧૯૭૨) મળ્યા છે.

નિ.વા.

ધાન્ડી એદલજી ફરામજી : ચાર અંકનું નાટક 'શીતમ તસરત અને નંકીએ નેકબખત પાને કરણી તેવી પાર ઊતરાણી' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

ધારાજવી સિરાજ : કાવ્યસંગ્રહ 'અજોડ' (૧૯૭૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

ધાંસરાવાળા લક્ષ્મીભાઈ વિલિયમભાઈ : પદ્યકૃતિઓ 'જુલમણિ-મંજૂપા', 'બાળજોધબ-ગોસી' અને 'મનહરમાળા' - ભા. ૧ થી ૫

તથા નાટ્યકૃતિઓ 'લાલરાજ ને અંદ્રિકાનો ફારસ' (૧૯૮૭) તેમ જ 'ચાર ભાઈબંધનું સ્મૂલ્હ ફારસ' ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા અરવિંદ મલભાઈ (૧૧-૯-૧૯૨૨) : ચાર્ટર્ડકાર. જન્મ ધ્રાંજકામાં. ૧૯૪૩માં બી.એ. ૧૯૪૬માં એમ.એ. ૧૯૪૭થી ૧૯૮૦ સુધી સૌરાષ્ટ્ર હાઈસ્કૂલ, રાજકોટમાં શિક્ષક. આકાશવાણી, રાજકોટમાં ગ્રામજનોના કાર્યક્રમોનું સંચાલન. નાટ્ય અને સંગીતક્ષેત્રે વધુ સક્રિય.

એમની પાસેથી ધાર્મિક બાલકથાઓના સંગ્રહ 'રાત્સંગ' (૧૯૮૭) મળ્યા છે.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા ઉપાકાન્ત એલ. : 'અર્ધમાગધી બાપા' (૧૯૩૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા કેશવલાલ વિજયરામ (૧૯૮૪) : કવિ. જન્મ કચ્છ અંજલમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ભૂજમાં.

એમની પાસેથી કાવ્યકૃતિઓ 'સંસ્કાર મુક્તાવલિ' અને 'પિતૃવિરહ' તથા 'ભગવદ્-ગીતા'નો અનુવાદ મળ્યા છે.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા જ્યંતીલાલ મોસરજી : નિર્ગંધાત્મક કૃતિઓના સંગ્રહ 'શાંતિવાદસી' ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા નયુ ભગવાનજી : કવ્યકૃતિઓ 'ગંગો સલાટ' અને 'હિમ ગંગ અને કુશળ' (૧૯૯૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા નથુશંકર ઉદયશંકર : પદ્યકૃતિઓ 'કાવ્યવિતામણી', 'કાવ્યસુધાકર', 'મનોરંજન આબ્યાધિકાસંગ્રહ', 'સુઆધર્મીતિ શતસાહી' તેમ જ કલ્પવનસંગ્રહ 'કલ્પવનમાળા' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા પ્રભુલાલ જસવંતરાય (૨૬-૧-૧૯૦૫) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ ભૂજમાં. ૧૯૨૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૦-૩૪ દરમિયાન લોહાણા કેળવણી મંડળની સિત્તેર ગ્રામશાળાઓનું સંચાલન. ૧૯૩૪થી સદનવાડીમાં રાષ્ટ્રીય કેળવણીસંસ્થા 'સરસ્વતીસદન'નું સંચાલન. હરિવન સેવક સંઘના મંત્રી.

એમની પાસેથી નાનાં બાળકોને આરોગ્યના નિયમોની સમજણ આપતી પદ્યકૃતિ 'સાજ રાહીશું' (૧૯૬૪) ઉપરાંત 'વનદેવતા' (૧૯૫૭) અને 'માબાપોની મુંઝવણ' (૧૯૫૭) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

ધોળક્રિયા મહેશ શાંતિલાલ (૧૨-૮-૧૯૩૪) : હાસ્યલેખક. ૧૯૫૫-માં રાજકોટથી મૅટ્રિક, ૧૯૫૫માં બી.એ., ૧૯૫૭માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૦થી ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમના પુસ્તક 'ઈંડો સૂરજ' (૧૯૮૨) ના પંદર હાસ્યલેખોમાં દૃષ્ટાંતો, અલંકારો, દ્વિઅર્થી શબ્દો-વાક્યો, કટાક્ષ આદિ હાસ્ય નિષેખવનારા પરંપરાગત તરીકાઓનો ઉપયોગ થયો છે.

નિ.વા.

ધોળકિયા માણિકલાલ લક્ષ્મીદાસ : કવિાકૃતિઓ 'ટાટકચીન' (૧૮૮૬), 'વિધવા સંક્રમ' અને 'સાનેરી દોળી' તથા અનૂદિત કૃતિ 'ભાગ્ય-લીન મુસદ' (૧૮૮૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળકિયા માર્કેડ રતનલાલ : નાટ્યકૃતિ 'દેવાંગના' (૧૮૨૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળકિયા વિજયશંકર હિમતલાલ : નવલકથા 'શય્યાલાદુરનો સંસાર પાને અભિમાની માતા' (૧૮૨૧) અને 'શજા ગણેશ સા મંદાકિની'ના કર્તા.

નિ.વા.

ધોળકિયા સુલક્ષ્મીભંડેન રતનલાલ (૧૮૮૫, ૧૮૫૫) : કવિ. જન્મ પેટવાડમાં.

એમની પાસેથી બહુવચસંગ્રહ 'પ્રેરણા' મળ્યા છે.

નિ.વા.

ધોળકે કાસીનાથ રાવજી : 'શ્રી નુકાયામચરિત્ર' (૧૮૮૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ધ્યાની જ્યંતીલાલ નરોત્તમ (૧૭-૨-૧૮૮૮) : કવિ. જન્મ ભડ્ય નિજાના શુકલનીર્થ ગામમાં. અમદાવાદની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સીનિયર ટ્રેઈન્ટ. શુકલનીર્થ, ભડ્ય, ભાલોદ વગેરે ગામોમાં શિક્ષક. પછેથી ભાલોદ વિભાગમાં શિક્ષણાધિકારી.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિઓ 'શબરી', 'આશ્રમનો આત્મા', 'પ્રતિવચાર', 'સુવર્ણ મંદાન્યાવ' વગેરે મળી છે. આ ઉપરાંત 'સ્વદેશ સેવા' અને 'શાષ્ટીય કક્કો' જેવી અનૂદિત કૃતિઓ પણ એમણે આપી છે.

નિ.વા.

ધ્રુવ આનંદશંકર બાપુભાઈ, 'મુમુક્ષુ', 'હિંદુહિતચિતક'

(૨૫-૨-૧૮૬૯, ૭-૪-૧૮૪૨) : સાહિત્યમીમાંસક, દાર્શનિક યજ્ઞકર. જન્મસ્થળ અમદાવાદ. પ્રાયમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરા અને રાજકોટમાં. ૧૮૮૯માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૮૯૨માં એમ.એ. ૧૮૯૭માં એલ.એલ.બી. ૧૮૯૫-થી ૧૯૧૯ સુધી ગુજરાત કોલેજમાં સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, પાશ્ચાત્ય તેમ જ ભારતીય ન્યાયશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યાપક. ન્યાયભાદ વારાણસી યુનિવર્સિટીમાં અધ્યાપક અને ઉપકુલપતિ. 'સુદર્શન'નું તંત્રીપદ. ૧૯૦૨માં 'વસંત' સાહિત્યનો આરંભ. ૧૯૨૮માં નવમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અને ભારતની ફિલોસોફિકલ કોંગ્રેસના પ્રમુખ. ૧૯૩૦માં આંતરયુનિવર્સિટી ગ્રાંડના અધ્યક્ષ. ૧૯૩૬માં સર્વધર્મ પરિષદના અને ગુજરાત વિદ્યાસભાના પ્રમુખ. ૧૯૩૭માં વારાણસી યુનિવર્સિટી દ્વારા ડોક્ટર ઓફ લિટરેચરની પદવી. સમકાલીન રાષ્ટ્રીય આંદોલનોમાં તેઓ સક્રિયપણે જોડાયેલા નહિ. એમનો સ્વદેશપ્રેમ ભાવનાત્મક હતો. ગ્રજની ધર્મવૃત્તિને સંસ્કારથી, ઉચિત દૃષ્ટિ આપવી તેને જીવનકાર્ય લેખેલું. ૧૯૩૭માં નિવૃત્ત.

આનંદશંકરની સાહિત્યરુચિ અને સાહિત્યનાં ધારણાં પુર્વ-પશ્ચિમની સમર્થ સાહિત્યકૃતિઓના પરિશીલનથી થયાં છે. 'સાહિત્યવિચાર' (૧૮૪૫) ને 'કાવ્યતત્ત્વવિચાર' (૧૮૪૭) એમની સાહિત્યકલા-મીમાંસાના પ્રતિનિધિરૂપ સંચયો છે. 'હિંદુદર્શન' (૧૮૪૨) અને 'વિચારમાધુરી' (૧૮૪૬)માં પણ કેટલાક સામયિક સાહિત્યવિષયક લેખા, પ્રવેશકો, ગ્રંથાવલોકનો વગેરે છે. તેઓ સાહિત્યને વિશાળ સંદર્ભમાં જોવાની સાથે પ્રથમતઃ તેને કલા તરીકે સ્વીકારે છે. એમણે કવિતાને 'અમૃતસ્વરૂપ આત્માની કલા' તથા 'વાણદેવીરૂપ' કહી છે અને આત્માના પાસ ધર્મો યોતન્ય, વ્યાપન તથા અનેકતામાં એકતાને કવિતામાં આવશ્યક લેખ્યાં છે. સાહિત્યમાં ઉપદેશના તત્ત્વ માટે એમનું વલણ 'કંતાસંમિત-તયોપદેશયુક્તે'નું હતું. તેઓ કાવ્યસુષ્ટિની યથાર્થતાને બાલ-જગતથી ભિન્ન એવું સ્વાયત્ત સ્થાન ફાળવે છે અને પ્રતીકાને 'સાંકેતિક વાસ્તવિકતા' તરીકે સ્વીકારે છે.

નકાલીન સાહિત્યવિવેચનાના ક્ષેત્રમાં જોવાં મનમતાંતરોની પર્ચાવિચારણા કરતાં એમણે કેટલાક સારગ્રાહી અને મૂલ્યામી સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. કવિતામાં ઊર્મિને જ પ્રાધાન્ય આપતા રમણભાઈ નીલકંઠના અભિપ્રાયને પરકારતાં એમણે જણાવ્યું કે કવિતા સમગ્ર સંવિતનો વ્યાપાર છે; કેવળ ઊર્મિ જ નહિ, એમાં સંવેદન, પ્રત્યક્ષબોધ, કલ્પના-વિચાર આદિ અનેક તત્ત્વોનો સમાવેશ થાય છે. કલાસિકલ અને રોમેન્ટિક સાહિત્ય વિશે પોતાના વિચારો રજૂ કરતાં એમણે 'કલાસિકલ' માટે 'સંસ્કારી સંયમ' અને 'રોમેન્ટિક' માટે 'જીવનનો ઉદ્ઘાસ' શબ્દો પ્રયોજીને ઉક્ત બંને પ્રકારોનો સંબંધ, ઊગમ અને તારતમ્ય સ્પષ્ટ કર્યાં. તેથી જ રીતે રમણભાઈના 'વૃત્તિમય ભાવાભાસ'નો, ક. મા. મુનશીના 'કલા અને નીતિ' વિશેના વિચારોનો અને ચંદ્રશંકર પંડ્યાના 'સાહિત્યની દરેક પ્રવૃત્તિ રાષ્ટ્રનું ભવું કરવા માટે જ થવી જોઈએ' એવા પ્રતિપાદનનો વિરોધ કરીને તે તે વિષયોની સર્વગ્રાહી પર્ચા દ્વારા તાત્ત્વિક સત્યની સમજ આપીને, એમણે તાકિક રીતે પોતાના મંતવ્યને સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે.

એમની વિવેચના સિદ્ધાંતદર્શનમાં તેમ કૃતિવિચારણામાં પણ વ્યાપકપણે કલાના મૂળ સ્વરૂપનું વિશદ પૃથક્કરણ અને સમતોલ મૂલ્યાંકન કરવામાં સમર્થ અને સત્ત્વશાળી રહી છે. સાહિત્ય-સિદ્ધાંતોની સાથે સાહિત્યસ્વરૂપોની અને ભાષાની પર્ચા પણ એમણે કરી છે. સાહિત્ય શબ્દનો યોગિક અર્થ એમણે દર્શાવ્યા છે તેમાં એમની સંશોધનશક્તિ અને ઈતિહાસનિષ્ઠાનો સુભગ સમન્વય જોઈ શકાય છે.

એમની પ્રતિભા ધર્મ વિશેના જગત ચિંતક તરીકેની પણ છે. સરળ અને લોકભાગ્ય શૈલીએ, 'હિન્દુધર્મની બાળપોથી' (૧૯૧૮) -માં એમણે હિન્દુ ધર્મનું સ્વરૂપ બહુજનસમાજ માટે પ્રગટ કર્યું છે. 'આપણા ધર્મ' (૧૯૧૬) અને 'હિન્દુ ધર્મ' (૧૯૧૯) હિન્દુ ધર્મના સિદ્ધાંતો અને દર્શનને સ્પષ્ટ કરતાં પુસ્તકો છે. 'ધર્મચારુન'માં એમણે જગતના મુખ્ય ધર્મોના સિદ્ધાંતોનો પરિચય આપ્યો છે. નીતિ અને સદાચારમાં પોષક નીવડે એવી સ્વભાવી કથાઓ 'નીતિ-શિક્ષણ'માં આપી છે.

સંસ્કૃત ભાષાના એમના બે ગ્રંથો 'ન્યાયપ્રવેશક'(૧૯૩૦) તથા 'શ્યાદ્રાદર્શનકોશી'(૧૯૩૩) પણ નોંધપાત્ર છે. તેમાં જૈન-બૌદ્ધ દર્શનગ્રંથોનું વિદ્વત્તાપૂર્ણ સંશોધન છે. સામાન્યચાર્યકૃત 'શ્રીભાષ્ય'(૧૯૧૩)નું ગુજરાતી અનુવાદ સાથેનું સંપાદન એ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. એમનાં કેટલાંક વ્યાખ્યાના પણ સ્વતંત્ર પુસ્તિકારૂપે પ્રગટ થયાં છે. 'સુદર્શન ગદ્યાવલિ'(૧૯૦૯)માં એમણે મનિવાલ ન. દ્વિવેદીના લેખોનું સંપાદન કર્યું છે.

અર્થપૂર્ણ મિતભાષિતા અને જીવંત રસજતા એ આનંદશોકરના નિર્ગંધાની મુખ્ય લાક્ષણિકતા છે. અભિનવ સમતાવાળી અને લક્ષ્યગામી એમની શૈલીમાં ઊંચી અને ચિત્તને એ સુખજ સમન્વય છે. સંસ્કૃત, અંગ્રેજી કે ગુજરાતી ધરગથ્ય શબ્દોનો તેઓ અભિવ્યક્તિપૂર્વક અને યથાર્થ ઉપયોગ કરે છે. પ્રસન્નબંધોર પદાવલિમાં રચનું એમનું ગદ્ય કેવળ પાંડિત્યદર્શી નથી. સંસ્કૃતશૈલીની સુદૈર્ઘ્ય વાક્યાવલિઓ કે સૂત્રાત્મક ટૂંકાં વાક્યો તેઓ સદૃશ-સામર્થ્યથી વાજી શકે છે.

નિ.સા.

ધ્રુવ કેશવલાલ ઉર્બેદરાય, 'વનમાળી'(૧૭-૧૦-૧૮૫૮, ૧૩-૩-૧૯૩૮): ભાષાવિદ, વિવેચક, સંશોધક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ દહેગામ તાલુકાના બલિયેલમાં. ૧૮૭૬માં મેટ્રિક. ૧૮૮૨માં બી.એ. ત્યારબાદ અમદાવાદની પ્રેમચંદ્ર સયચંદ્ર ટ્રેનિંગ કોલેજમાં શિક્ષક. ત્યાંથી અમદાવાદની રાજ્યોડલાલ છાત્રાલાય લાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૦૮માં એ જ લાઈસ્કૂલના લેડમાસ્ટર. ૧૯૧૫માં ત્યાંથી નિવૃત્ત થઈ ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં ગુજરાતીના પ્રથમ પ્રાધ્યાપક તરીકે નિમાયા. ૧૯૩૪માં નિવૃત્ત. ૧૯૨૦થી ૧૯૩૮ સુધી ગુજરાત વિદ્યાસભાના પ્રમુખ. ૧૯૦૭માં ભરાયેલી બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

સંશોધનની સંસ્કૃત-પરંપરામાં એમનું પ્રદાન મૂલ્યવાન છે. ક્યારેક કલ્પના અને અનુમાનથી પાકેરેફારોમાં પ્રેરણા લાવા છતાં એમનાં સંશોધન અને સંપાદન રચિતી પરિશ્રુતતા અને સર્જકતાના ઉન્મય બતાવે છે. એમના અનુવાદોમાં અનુસંજનનો તાજગી છે.

ભાષાવિષયક સંશોધન અને સાહિત્યવિચારણા રજૂ કરતા એમના લેખો 'સાહિત્ય અને વિવેચન' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૯, ૧૯૪૧)માં સંગ્રહાયા છે; તે ૧૯૩૧માં મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી યોજાયેલાં ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળાનાં પિંગલવિષયક વિચારણા રજૂ કરતાં પાંચ વ્યાખ્યાનો 'પદ્યરચનાની ઐતિહાસિક આલોચના'(૧૯૩૨) રૂપે મળે છે. 'શુભપિંગળ' પછીનો ગુજરાતીમાં છંદ પરનો આ બીજો પ્રમાણિત ગ્રંથ છે. એમાં ઋગ્વેદથી માંડીને અર્વાચીન સમયના છંદોનો વિકાસ ઉદાહરણ સાથે સ્ફુટ કર્યો છે.

પ્રાચીન-મધ્યકાલીન કવિઓ વિશેનાં એમનાં સંપાદનો વિદ્વત્તાપૂર્ણ પ્રાસ્તાવિકા અને ઘોતક ટિપ્પણોથી મહત્ત્વનાં બનેલાં છે. મધ્યકાલીન ભાષા અને સાહિત્યનો એમાં દૃષ્ટિપૂર્વકનો અભ્યાસ છે. ભાલાણી 'કાદંબરી'ના પૂર્વભાગ(૧૯૧૬)નું અને ઉત્તરભાગ(૧૯૨૭)નું સંપાદન કરવા ઉપરાંત એમણે 'પંદરમા શતકનાં

પ્રાચીન ગુર્જરકાવ્ય'(૧૯૨૭)નું સંપાદન કર્યું છે. રત્નગણસકૃત 'લલિતશત્રુત્પાના'(૧૯૨૭), અભાકૃત 'ચાનુભવબિદુ'(૧૯૩૨) વગેરે એમનાં અન્ય સંપાદનો છે. વળી, પ્રેમાનંદના નામે પડેલાં નાટકો પાછળના સંમાર્જનમાં એમનાં લાય લેવાનો અટકળ પણ કરાયેલી છે.

સંસ્કૃત કાવ્યો અને નાટકોના એમણે કરેલા અનુવાદો એમનું સૌથી મહત્ત્વનું પ્રદાન છે. રસિકતા અને પાંડિત્ય સાથે યથાર્થ ભાષાંતર કેવાં થઈ શકે એના એ નમૂનાઓ છે. મૂળ કૃતિના મર્મને ગુજરાતીમાં ઉનારવામાં એમને અધ્યગ્રેહી સફળતા મળી છે. 'અમરશતક'(૧૯૨૨), 'બીતંગાવિદ'(૧૯૨૫) અને 'છાયા વટકર્પર'(૧૯૦૨) એમના સંસ્કૃતકાવ્યોના અનુવાદ છે; તે 'પ્રધાનની પ્રતિજ્ઞા'(૧૯૧૫), 'સાનું સ્વપ્ન'(૧૯૧૭), 'મધ્યમ-વ્યાયોગ'(૧૯૨૦) અને 'પ્રતિમા'(૧૯૨૮) એ એમના ભાસનાં નાટકોના અનુવાદ છે. વિશાળદત્તનું 'મુદ્રારક્ષસ' 'મિળની મુદ્રિકા'(૧૯૮૯)ને નામે, લખેનું 'પ્રિયશિક્ષા' 'વિનયવનની કન્યાકા'(૧૯૧૬)ને નામે, કાલિદાસનું 'વિક્રમાર્જુનીયમ્' 'પરાક્રમની પ્રસાદી'(૧૯૧૫)ને નામે એમણે ગુજરાતીમાં ઉતાર્યાં છે. આ અનુવાદો ઊંચું નિશાન તાકનારા છે.

ચં.દા.

ધ્રુવ જટુલાલ ગોપીલાલ (૧૦-૫-૧૮૮૧, ૨૪-૫-૧૯૬૮): યરિત્તલેખક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ અમદાવાદ ને ઉમરકમાં. ૧૮૯૮માં મેટ્રિક. ૧૯૦૪માં તર્કશાસ્ત્ર ફિલસૂફી વિષયો સાથે મુંબઈથી બી.એ. ૧૯૦૫માં સુરતની લાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. પછી મિડલ સ્કૂલ અને મલાલકમી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ચૌદ વર્ષ શિક્ષક. ૧૯૧૨માં મુંબઈની સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનિવાલંટ લાઈસ્કૂલમાં શિક્ષકોનાં શિક્ષણ. ૧૯૨૧માં ભરૂચની ટ્રીવર્સ ટ્રેનિંગ સ્કૂલના લેડમાસ્ટર. એ પછી દશ વર્ષ આસિ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર. અમદાવાદના 'પ્રાર્થના સમાજ'ના મુખ્ય કાર્યકર્તા. 'જ્યોતિર્કર' માસિકના તંત્રી. ગુજરાતી સ્ત્રી કેળવણી મંડળ તેમ જ મહિલવસમ અનાયાશમના મંત્રી. ૧૯૩૫માં યુરોપપ્રવાસ.

'ઈસુ ખ્રિસ્તનું જીવન'(૧૯૧૦), 'પ્રજ્ઞાપારમિતાસૂત્ર'(૧૯૧૬), શ્રી કર્વેના મરાઠી લેખોનું ભાષાંતર, 'દિન્દુ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિમાં યાગેલાં મારાં વૈસ વર્ગ'(૧૯૩૧), 'બ્રાહ્મર્મ'(૧૯૩૧), 'રાજ સમસાહનરાય'(૧૯૫૦) વગેરે એમની મહત્ત્વની રચનાઓ છે.

'વજન : છૂટાછેડા : ચારસો'માં એમણે પ્રસ્તુત વિષયના કાવદાઓની સદૃશ્યતા ચર્ચા કરી છે. ભાષાનાયકૃત ભવન્તેજનું દેવનાગરીને સ્થાને ગુજરાતીમાં 'ઈશ્વર પ્રાર્થનાનામા'નું એમણે સંપાદન કર્યું છે, જેમાં એમણે કેટલાક પ્રાર્થનાના ગદ્યબંધો પણ ઉમેર્યાં છે.

શર્ત.વ.

ધ્રુવ દુર્લભ શ્યામ (૧૫-૮-૧૮૬૧, ૧૯૩૪): કવિ, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર. જન્મ રાજકોટમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ. અભ્યાસ પૂરો થાય તે પહેલાં કુટુંબના નિર્વાહની જવાબદારી. 'મુંબઈ સમાચાર'માં પ્રૂફરીડિંગ. જમનગરની 'આર્યપ્રગૃહ' અને

મારબીનો 'આર્યસુબ્રાધ' નાટક મંડળીઓમાં નાટ્યલેખન. આયુર્વેદિક ઓપધ્યાય, મુબઈમાં વેદક. ટ્રિમાસિક 'રેસેચ વેદ-વિજ્ઞાન'નું સંપાદન.

'સુલાચના સતી આખ્યાન'(૧૮૭૮) પ્રગટ કરનારા દલપત-શેલીના આ લેખકે 'જુલબકાવલી', 'ગ્રાપીચંદ' (દા. ર. સોમાળી સાથે), 'દેવયાની', 'ધ્રુવાખ્યાન', સવાસો ગાયનો ધરાવતું 'નિમનાથ રાજ્યમતીચરિત્ર'(૧૯૧૧), હરિગીતની યાવમાં પતિ-પત્ની વચ્ચેનો સંવાદ નિરૂપતું 'શ્યામસુંદર', 'પ્રતાપભાનુ', 'મુચ્છકટિક નાટક સાર', તથા 'રસચંદ્રસિપ્રિયા' જેવાં નાટકો આપ્યાં છે. 'નવનિર્ધનો સંસાર'(૧૯૨૯) અને 'વિવેકગુહિત વાણિયો' એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'દુર્લાભદ્રવ્ય' ભજનસંગ્રહ ઉપરાંત એમનાં 'અનાર્થ સ્ત્રીનાં વક્ત્રાણાં', 'અર્ધિસાનું અર્ધોક્તિ ભય', 'આચારદર્શક', 'કેફિનિપેધક', 'ગારક્ષાપ્રબાધ', 'શિક્ષક અથવા સંસારસાગરનો રસ્તા દેખાડનાર દોષો', 'સન્માર્ગમહિમા', 'કન્યાવિક્રય' વગેરે બીધક પુસ્તકો પણ પ્રકાશિત થયાં છે. એમણે હિંદીમાં 'ગ્રન્થચર્યાબાવની' અને 'સ્વાર્થ-સિદ્ધિ' નામનો કૃતિઓ રચી છે.

ર.ર.ક.

ધ્રુવ નાગરદાસ મૂળજી : નાટ્યકૃતિઓ 'વસંત અથવા ઉન્મત્ત યુવાનનો સુધારો'(૧૮૯૯), 'ચિન્તાડનો ઘેરો અથવા અકબરની ઉદારતા અને રજપૂતોના સંવાસાહ' તેમ જ 'નૂરજહાન'ના કર્તા. નિ.વા.

ધ્રુવ પ્રહ્લાદ કનેયાલાલ : નવલકથા 'અપદ્મ કુમુદ'(૧૮૯૬)ના કર્તા. નિ.વા.

ધ્રુવ/વસંતવાળા પ્રામુજીવન વિઠ્ઠલદાસ : 'ઐતિહાસિક વાર્તા-માળા'(૧૮૯૪), કથાકૃતિ 'પ્રવાસીનું સ્વપ્ન'(૧૮૯૫), વાંજકથા 'સ્વર્ગમાં સબકેટ કમિટી'(૧૮૯૯), 'શતપ્રશ્નોત્તરાવલી'(૧૮૯૯) તેમ જ 'પારતુગીઝ ભાષાના ભામિયો'ના કર્તા. નિ.વા.

ધ્રુવ ભાગાભેન ગોપીલાલ/દિવેદિયા ભાગાભેન ભાગાનાથ : પદ્યકૃતિઓ 'ગીતાનો સંગ્રહ'(૧૯૨૨) અને 'નાગર સ્ત્રીઓમાં ગવાતાં ગીતો'(૧૯૩૨)નાં કર્તા. નિ.વા.

ધ્રુવ સરૂપ યોગેશભાઈ (૧૯-૬-૧૯૪૮) : કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૯માં સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, અમદાવાદથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૧માં ભાષાસાહિત્ય ભવન, અમદાવાદમાંથી ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. 'મોટિફ્નો અભ્યાસ અને કેટલીક પસંદ કરેલી ગુજરાતી લોકકથામાં તેની તપાસ' વિષયથી ૧૯૭૬માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદથી વિદ્યાવાચસ્પતિ. ૧૯૭૪થી સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજથી મંડળ, અમદાવાદમાં ગુજરાતી વિષયના ભાષા-શિક્ષક.

અર્ધદસ સ્વરૂપનાં આધુનિક કાવ્યોના સંગ્રહ 'મારા હાથની વાત'(૧૯૮૨)માં સાંપ્રત સમયનાં વૈતથો ને વેફલ્યોની કલ્પન-પ્રતીકપ્રધાન અભિવ્યક્તિ છે. આ માટે યોગ્યેલી લોકસાહિત્યની

કેટલીક વાક્યરેણા અને ચિલ્લાણુ અર્ધદસ-લયમાંથી સિદ્ધ થતી અરૂઢ કાવ્યભાની નોંધપાત્ર છે. એમનાં કાવ્યોમાં સિદ્ધ પ્રયોગ-વક્ત્રિતા સમકાલીન આધુનિક કવિતામાં નિજી મુદ્રા આંકે છે.

ક્રો.બ્ર.

ધ્રુવ સુભદ્રાબહેન : ભગવદ્ભક્તિવિષયક ગીતકાવ્યોના સંગ્રહ 'અંતરિક્ષ'(૧૯૪૨)નાં કર્તા.

નિ.વા.

ધ્રુવ સુમનસ હરિલાલ : અરિત્રાન્મક કૃતિ 'વિદેહ ગુજરાતીસાક્ષરો'(૧૯૦૯) તથા નાટક 'પ્રહ્લાદ'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ધ્રુવ હરિલાલ હર્ષદસ (૧૦-૫-૧૮૫૬, ૨૯-૬-૧૯૯૬) : કવિ, અનુવાદક, સંશોધક, પુરાતત્ત્વવિદ, સંપાદક. જન્મ સાબરકાંઠાના ખરિયેલમાં. વનન અમદાવાદ. ૧૮૭૦માં અમદાવાદથી મેટ્રિક. ૧૮૭૩માં બી.એ. ૧૮૮૦માં એલ.એલ.બી. ૧૮૮૧થી ૧૮૮૪ સુધી શિક્ષણખાતામાં શિક્ષક. ૧૮૮૪થી સુરતમાં વકીલાત. વડોદરામાં ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેસન્સ જજ. એમના પુરાતત્ત્વવિષયક સંશોધનલેખોને લીધે ૧૮૯૯માં સ્ટેટકોલમની ઓરિએન્ટલ કોન્ફરન્સમાં ભારતના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી. આ સંસ્થા તેમ જ અલિન યુનિવર્સિટી દ્વારા પીએચ.ડી.ની માનાર્હ પદવી. સાહિત્યમાસિક 'ચન્દ્ર'ના તંત્રી.

'કુંભવિહાર'(૧૮૯૫) અને 'પ્રવાસ પુષ્પાંતરણ'(૧૯૦૯) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. એમનાં કાવ્યો મુખ્યત્વે શૃંગાર, દેશભક્તિ, પ્રકૃતિપ્રેમ અને પૌરાણિક વિષય નિરૂપે છે. એમાં દેશભક્તિની વિશેષ જાણીતી ત્રયેલી કવિતામાં નર્મદનો જુસ્સો જણાય છે. 'પ્રવાસ પુષ્પાંતરણ'માં કવિએ જ્યેલી-અનુભવેલી યુરોપની રમ્યતા અને ભવ્યતા વ્યક્ત થઈ છે. એમનું 'શત્રિવાહન અને મધુરાકાશ-દર્શન' ભવ્ય પ્રકૃતિ સૌંદર્યનિરૂપણનો નમૂનો છે. એમણે મેઘદૂત-શેલીમાં 'માહતીસંદેશ' રચ્યું છે. એમની શેલીમાં બળ છે, તે ક્યારેક એમની પદાવલી આપાસી પણ લાગે છે.

એમણે 'અમરુશતક' અને 'શૃંગારતિલક'ના પ્રાસાદિક ભાષા-નુવાદ આપ્યા છે. 'આર્યોત્કર્ષ' અને 'વિક્રમોદય' એમનાં નાટક છે. 'પ્રાચીન સાહિત્ય રત્નમાળા'માં એમનું સંશોધન પ્રગટ થયું છે.

અ.પ.

ધ્રુવ હસમનરાય હરિલાલ : કથાકૃતિ 'રત્નમંદિર'ના કર્તા.

નિ.વા.

ધ્રુવપદ કચ્છલી : કવિ તરીકેના પોતાના ધ્રુવપદની શોધ અને એની ગહમયલનું, સર્ગજ શિખરિણીમાં લખાયેલું સુન્દરમનું મહત્ત્વનું કાવ્ય.

ચં.દો.

ધ્રુવસ્વામિનીદેવી(૧૯૨૯) : કનેયાલાલ મુનશી રચિત યનુરંકો ઐતિહાસિક નાટક. કથાનક પરન્વે વિશાખદત્તાના, ખંડિત સ્વરૂપે પ્રાપ્ત સંસ્કૃતનાટક 'દેવી ચંદ્રગુપ્તમ્' પર આધારિત છતાં સમગ્ર કૃતિ તરીકે આ નાટક મુનશીનું જ સર્જન છે. નિર્વાર્ણ સમગુમની

જાળવણ્યમને સામ્રાજી ધ્રુવાદેવી અને સમગ્રમતા (વિક્રમશીલ વધુવસ્તુ ચંદ્રગુપ્તની કવિ કાલિદાસના સલકારથી વિકસતી સ્તંભ-કથા, ચંદ્રગુપ્તનું બનાવટી ગાંડયણ, કાયર સમગ્રમ અને અર્ધ શકત્રવય વચ્ચે અવદશમાં મુકતી ધ્રુવાદેવીની ચંદ્રગુપ્તના પુસ્કમથી મુકિત, ચંદ્રગુપ્ત દ્વારા સમગ્રમને લડાવી તેના સામ્રાજ્ય અને સામ્રાજી ઉભયની પ્રાપ્તિ—વગેરે નાટ્યાત્મક ઘટનાઓનું આલેખન સમકાલીન રંગભૂમિને અનુકૂળ લાવા છતાં આ કૃતિ પ્રયોજાનુકૂલ નાટ્યરચના કરતાં પ્રશિષ્ટ પાઠ્યકૃતિ તરીકે વધુ આવકાર્ય બની છે.

વિ.અ.

ધ્વનિ(૧૮૫૫): સર્વેન્દ્ર શાલ્કેના ૧૦૮ કાવ્યોના પ્રથમ સંગ્રહ. એમાં કવિ પોતાની કવિત્વશક્તિનાં ઊંચાં શિખરો સર કરી બતાવે છે. 'શ્રાવણી મંથાલને' જેનું અનવદ્ય પ્રકૃતિકાવ્ય, અર્થસૂત્રન ચિત્રનપ્રવાણકાવ્ય 'નિરુદ્ધેશ', મુન્યુના મિલનનું વિશ્વ કાવ્ય 'શિવ અભિસાર', ખલિષ્ટ સોનેટ 'શમિનીને કિનારે', પદ્યદાયી સોનેટ માળા 'આયુષ્યને અવશેષે' તેમ જ સુમધુર ગીતોથી આ સંગ્રહ સ્ફૂલ્ભીય છે.

'ધ્વનિ'માં પ્રેમકાવ્યો વિશેષ છે અને એમાં વિરલતા દર્દેનું આલેખન છતાં શ્રદ્ધાના સૂરમાં એનું શ્મન વગ્ધાય છે. વર્ગી, મિલનની મુગ્ધતા અને પ્રસન્નતાનું ગાન વધુ પ્રમાણમાં સંભળાય છે. એમનાં પ્રાણકાવ્યોમાં પ્રકૃતિ ઉદ્દીપનવિભાવ તરીકે ઘણીવાર આવે છે.

'ધ્વનિ'ની કવિતાનો બીજો મહત્ત્વનો વિષય છે પ્રકૃતિ. અન્ય કાવ્યપ્રકારો કરતાં સોનેટો અને ગીતોમાં પ્રકૃતિ વિશેષ ઊંચાય છે. સંગ્રહનાં દીર્ઘકાવ્યોમાં પણ પ્રકૃતિના વિનિયોગ વિગુલ પ્રમાણમાં થયાં છે. એમણે ગીતોમાં જય અને પ્રાસની અવનવી છટાઓ પ્રગટાવી છે. એમનાં ગીતોની ખાતી અર્થલ્પલક, ભાવસંતર્પક અને સૌંદર્યબિંધક છે. કવિનું વસંતનિલકા, હરિણી, અનુક્રુપ, પૃથ્વી વગેરે રૂપમેળ છંદો પર મેઠું પ્રભુત્વ છે. પ્રતીક-કલ્પનો તથા ભાવોચિત અલંકારોના વિનિયોગ પણ કવિએ અહીં સફળતાથી કર્યો છે.

પ્ર.પ્ર.

ન કૌસમાં ન કૌસ બહાર : વર્ષો પછી આવનાર પ્રિયપાત્રના આગમનના સમાચારે ભીતરબહારની ચેતનામાં આવજવ કરતી નાણિકાનાં સંવેદન ઝીલતી, સસોળ પાકકની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.દા.

ન પુણ્યેલા સવાલોનો મહિમા : ભીલની વાતને ધીરજાપૂર્વક કાન આપવાની આપણી અશક્તિને કેન્દ્રમાં લેતા, હરીન્દ્ર દવેના ચિંતનાત્મક નિબંધ.

ચં.દા.

નકીર : જુઓ, મહેતા રમણિકલાલ રતિલાલ.

નગરકર દુ. વિ. : નાટક 'ગાપીચંદ' (અન્ય સાથે, ૧૮૮૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નગરવાસી (૧૮૭૪): વીનિય ઓતાણીની પ્રથમ નવલકથા. જીવન વિશેની આગવી સમજને કારણે આસપાસના જગતથી અલગ પડી જતા અને એકલતા અનુભવતા સંવેદનશીલ માનવીની અહીં કથા છે. એ નગરવાસી તરીકે જ ઓળખાય છે. વરસ પછી પોતાના નગરમાં ઈતરજત તરીકે એ પ્રવેશ છે અને છેવટે નગર પ્રત્યેની મમતાનો પાણ ત્યાગ કરે છે. આ નિર્મમતાનો ભાવ જ આ કૃતિનું સંકલનસૂત્ર છે. પ્રકરણ સંજ્ઞામાં પણ એનું સૂચન છે. આ સૂત્રમાં સંકલિત ઘટનાઓ અને પાત્રો નગરવાસીના સંવેદનના સંદર્ભમાં જ પ્રસ્તુત થાય છે. સ્મૃતિ, દંતકથાના સંસ્કારવાળાં વૃત્તાન્ત, પ્રતીક-કલ્પન અદિ પ્રયુક્તિઓનો અહીં કુશળતાથી પ્રયોગ થયેલો છે.

ધી.મ.

નગીનદાસ ડાહ્યાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી નગીન વલ્લભવતી' (૧૮૪૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નગીનદાસ હરકિશનદાસ : પદ્યા 'મંગલા પાને કામોપિ યયેલઃ સુરતનો વતની' (૧૮૧૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નગેન્દ્રવિજય, 'આગત્ય' : જીવનચરિત્ર 'શિખરનો સાગુ સરગુનિ' (૧૮૭૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નવરશભ (૧૮૭૫): સ્વામી આનંદનું પુસ્તક. આમાં પ્રકરણ ૧ થી ૫ અંગ્રેજીમાં જુદે જુદે વખતે ચંચલાં લખાણોને આધારે કરેલી સંતુષ્ટાનતા છે. દીરાશીમાને લખાણો ઈશ્વરી અસલમાં માનવ સંવેદનો અસરથી કારોધાકાર લાવા છતાં આગબારો, લેખકો, મનઃવિજ્ઞાનીઓએ શા માટે એને સનેસન દીરાશીમાના પુસ્કમને મહાન વીર આગેવાન બતાવી દીધા એનો સરપ્રદ બોનાતા બે પ્રકરણો નોંધપાત્ર છે. 'અમેરિકન લેખકો'ની જેલથી પાણ દ્રાવક છે. આ લેખકનો અન્યત્ર કલ્પનાના આધાર લઈને તૈયાર થયેલાં ગુણદર્શી ચરિત્રોની પરંપરા અહીં માનવચરિત્રમાંના દીપ્ત અંશોનું અનાયાસ ચિત્રણ થયું છે. જન-અનુભવમાંથી લઈને ચક્રેલાં અંધો સીકાં, અધારી, નકાર ચરિત્રોને લેખકે આ પુસ્તકમાં સંઘર્ષો છે.

ચં.દા.

નચિકેત : જુઓ, ભટ્ટ પ્રેમશંકર હરિલાલ.

નજુમો : જુઓ, જોશી મણિકલાલ ગોવિંદલાલ.

નરીર ભાતરી (૧૮૭૦, ૧૮૫૫): કવિ. જન્મ સુરતમાં. મુંબઈની ભરડા લાઈબ્રેરીમાંથી મિટ્રિક. પદલાં પત્રકારત્વ, પછી રિજર્વ ગવંડના રિસર્ચ એન્ડ સ્ટેટિસ્ટિક્સ ખાતામાં નોકરી. પચ્ચીસ વર્ષની વયે કેન્સરથી મૃત્યુ.

એમણે સિત્તર જેટલી ગજલોનું સર્જન કર્યું છે.

ચં.દા.

નટખટ : જુઓ, મુખી ગિરધરલાલ.

નટવર અંકલેસરી : જુઓ, પદ્ય નટવરલાલ મગનલાલ.

નટવર શ્યામ : ક્લિષ્મ-નટકયા (સિનેરિયો) 'લોકાદલનો'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

નટવરલાલ પુરુષોત્તમદાસ : પદ્યકૃતિ 'સુંદર ગરબાયણી'(૧૯૨૮)
ના કર્તા.
૨.૨.૬.

નટુભાઈ કુલાનર : જુઓ, પટેલ ચિનુભાઈ, યુનોવાલ સે.મા.ભાઈ.
નયવાણી પ્રભુલાલ રામજીભાઈ (૭-૮-૧૯૩૨) : ધાર્તાકાર, જન્મ
સૌરાષ્ટ્રના ખંડેશમાં. પત્રકાર.
ઓમણ ધાર્તાસંગ્રહ 'ગૌરી'(૧૯૬૩), નવલકથા 'ખેળી પાંખ-
ચિંતામણી' ઉપરાંત બ્રાજસાહિત્યની કૃતિઓ 'શબની સાક્ષીઓ'
(૧૯૬૫) અને 'ખંચકુલ'(૧૯૬૬) આપી છે.
૨.૨.૬.

નયવાણી ભાવનલાલ : દલિત વર્ગની નાયિકા વાળમાંના જીવન-
સંઘર્ષ અને નવજન્ય કર્મણું આલેખન આપતી સામાજિક
નવલકથા 'આખર'(૧૯૪૦)ના કર્તા.
કો.પ્ર.

નદીવિક્ટોર : પાનાના નગરનો નદી તરફ ખેંચાત રહ્યાના અપર્યાપ-
ભાવને ધૂંટતા, ભગવતીકુમાર શમળિા લલિતનિબંધ.
ચં.દો.

નનામિયાં રસૂલમિયાં : પદ્યકૃતિ 'ઈસ્લામનો ભરતીઓટ'(૧૯૦૩)
તથા મરાઠી પરથી અનુદિત પદ્યકૃતિ 'મનગમની સ્ત્રી'(૧૯૯૮)ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

નન્નુ ઉસ્તાદ : વિવિધ રંગોની વિશિષ્ટ મુદ્રાઓને નાદૃશ કરેતા
અને ઉસ્તાદ નન્નુમિયાના મનુષ્યો કસુબ અલેખ આપેતા,
કિશનસિદ્ધ થાવડાના ચરિત્રનિબંધ.
ચં.દો.

નબીપુરલાલા મુસા : નવલકથા 'પંક પંકલ'(૧૯૫૬)ના કર્તા.
ચં.દો.

નમલો ડોશી : દલપતરામની કાવ્યરચના. ટીપ્પણ કરતા જુવાનને
ડોશીએ આપેલા ચતુર જવાબ આડી મનતરમાં આસ્પાદ બન્યા છે.
ચં.દો.

નયગાંધી જયરામદાસ જઠાભાઈ (૨૬-૮-૧૯૦૪) : ધાર્તાકાર,
ઈતિહાસલેખક. જન્મ અંજારમાં. ત્યાં જ ધોરણ છ સુધીના
અભ્યાસ. પછીથી દેશાટન, વ્યાપાર અને વલ્લામ્વટા સાથે સંલગ્ન.
ઓમણ ઈતિહાસ અને સંસ્થાપનગ્રંથો 'કચ્છની રસધાર'(૧૯૨૭),
'કચ્છનો ગ્રહદ્ ઈતિહાસ'(૧૯૨૭) તથા 'કચ્છનો પ્રાલોપયાગી
ઈતિહાસ'(૧૯૨૭) આપ્યા છે.
૨.૨.૬.

નયાણાં : 'ડિનાં રે પાણીનાં અદ્ભુત માછલાં'ના સાદૃશ્યથી નયાણાંને
દર્શાવતું પેણીભાઈ પુરોહિતનું સુખદ્દ ગીત.
ચં.દો.

નયગાંધી જ. દા. : દેશપ્રેમનું નિરૂપણ કરતાં કાવ્યસંગ્રહ 'કામ
માથાં મૂકવે?'(૧૯૪૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

નરકેસરી શંભુનાથ : જુઓ, દિવેદિયા નરસિંહરાય ભાગ્યાનાથ.
નરકેસરીરાવ : જુઓ, ખબરદાર અરવેશર ફરામજી.

નરજીસ : પદ્યકૃતિ 'ગુલફામ'નાં કર્તા.
૨.૨.૬.

નરસિંહરામ : પદ્યકૃતિઓના સંગ્રહ 'નરસિંહરામકૃત'(૧૯૮૦)ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

નરસિંહલાલ ધમનલાલ : નદ્યપદ્યમિશ્રિત હાસ્યકૃતિ 'કાકે તેનું
લાલે'(૧૯૧૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

નરીમાન મોનુ હોરમસજી : નવલકથાઓ 'ફૂંઈજના ફેરતા'
(૧૯૩૮) અને 'પૌંડસેના ચાંટ'(૧૯૪૧)ના કર્તા.
ચં.દો.

નરેલા પંજીગણી પાતાભાઈ (૧૦-૧૦-૧૮૫૬, ૪-૩-૧૯૩૯) :
કવિ. જન્મસ્થળ અને વતન શિહોર. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ.
સંસ્કૃત, ગ્રંથ, દિન્દો અને ચારણીભાષાનો ઘેરખેડાં આપમેળે
અભ્યાસ. ભાવનગરના રાજકવિ.
કાવ્યશાસ્ત્રની પ્રાચીન પરંપરાને અનુસરતા કાવ્ય, પિંગળ,
અલંકાર જેવા વિષયોના અભ્યાસી આ કવિએ 'ભારતભૂષણ',
'પિંગળવીરપૂજા', 'પિંગળ કાવ્ય' : ૧-૨, સટીક 'લલિતસ' વગેરે
શાસ્ત્રીય ગ્રંથો; ચારણીકાવ્યપરંપરાને અનુસરી 'ઈસરઆખ્યાન',
'શ્રીકૃષ્ણકુમાર કાવ્ય', 'શ્રીકૃષ્ણમહારાજ કાવ્ય', 'તખ્તપ્રકાશ'
વગેરે પ્રથક્તિઓ ઉપરાંત 'કૃષ્ણભાગવતીલા', 'ચિન્તેનાવની',
'સુબોધમાળા', 'સુખતચરિત્ર સતી મણિ', 'શ્રીરામનારણાણીની
સંગીતમાં કથા' વગેરે કથાત્મક પ્રાથક પુસ્તકો આપ્યાં છે.
૨.૨.૬.

નરેલા હરદાન પંજીગણી (૩૧-૮-૧૯૦૨) : કવિ. જન્મ ભાવ-
નગરમાં. અંગ્રેજી છ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સંસ્કૃત, દિન્દો
અને ચારણી ડિગણનું સ્વઅધ્યયન. ભાવનગરના રાજકવિ.
ઓમણ 'શ્રોયસ્'(૧૯૨૨), 'વિજેયકાંતવલ્લરી'(૧૯૨૫),
'કૃષ્ણકુમાર કાવ્યગ્રંથ'(૧૯૩૧), 'દેવીસ્તુતિ'(૧૯૩૬), 'હરદાન-
કાવ્ય'-ભા. ૧ (૧૯૩૯), 'કૃષ્ણમહારાજ કાવ્યગ્રંથ' (અન્ય સાથે,
૧૯૪૦), 'શક્તિદોહાશતક'(૧૯૪૧) વગેરે કાવ્યગ્રંથો આપ્યા છે.
૨.૨.૬.

નરોત્તમ : જીવનચરિત્ર 'લનિન'(૧૯૫૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

નરોત્તમ જમનાદાસ : 'કાળીવિકલ્ય એટલે દેવોપુત્ર ખાલામંજીની
ધાર્તા' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૬)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

નરોત્તમદાસ દ્વારકાદાસ : નાટક 'સંસારલીલા'(૧૮૮૩)ના કર્તા.
ર.ર.દ.

નર્મકથાકોથ (૧૮૭૦) : સમાયણુ, મહાભારત અને ભાગવતમાંના કથાપ્રસંગોને લક્ષમાં રાખી પાત્રગત ચરિત્રોને કક્કશવારી પ્રમાણુ, નર્મદાશંકર લાલશંકર દેવેકૃત આ કોશમાં આવરી લેવાયાં છે. અંશુમાનથી શરૂ કરીને હેડબા સુધીનાં પાત્રો અને પાત્રો સાથેનાં એમનાં કથાસંદર્ભ અહીં રજૂ થયાં છે. મૂળ સંસ્કૃત પરથી નહીં પણ ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી પુસ્તકો પરથી આ કોશ તૈયાર થયાં છે. ગ્રંથને અંત સંખ્યાત શબ્દાવલી તેમ જ પર્યાયસવ તિથ્યાવલી પણ મૂકી છે.

સં.દો.

નર્મકવિતા (સમસ્ત સંગ્રહરૂપે, ૧૮૬૪) : નર્મદનો કાવ્યસંગ્રહ. ઈશ્વરસંગ્રંથી, ત્રીનિસંગ્રંથી, દેશભિમાનસંગ્રંથી, સ્ત્રીશિક્ષાસંગ્રંથી, ઘરસંસારસંગ્રંથી, પ્રીતિસંગ્રંથી, ગ્રામ તથા સુશિષ્યોન્દર્ભસંગ્રંથી વગેરે કુલ દસ ખંડોમાં રચનાઓ વર્ગીકૃત છે. ઉપરાંત, કાવ્યશાસ્ત્ર-સંગ્રંથી ગ્રંથો તેમ જ 'પૂરવણી' વિભાગનો સમાવેશ છે. આ રચનાઓ માત્રામેળ, આક્ષરમેળ અને દેશીમાં રચાયેલી છે. લલિત છંદનો અને ઓવી તેમ જ મરાઠી સાખીનો સર્વપ્રથમ પ્રયોગ અહીં થયાં છે. નર્મદે પહેલીવાર મધ્યકાલીન વિષયોને છોડીને સુધારા, સ્વતંત્રતા, પ્રકૃતિ અને પ્રાણુ જેવા અર્વાચીન વિષયો ટાળવા કર્યાં છે. વાસ્તવભિમુખતા અને જીવનાભિમુખતાને કારણે નવાં ક્ષેત્રો ઊઘરાયાં છે; નવી નિરૂપણરીતિ પ્રગટી છે; તત્કાલીન સમયનું સર્વાંગ ચિત્ર ઝિલાયું છે. અંગ્રેજી શૈમેન્ટિક કવિતાની અસર હેઠળ આ રચનાઓમાં 'જિસ્સા' અને વધુ પરંતો 'કૃત્રિમ જિસ્સા' ભળેલાં છે. આત્મલક્ષિતાનું તત્ત્વ પ્રમુખ બન્યું છે. શૈલી મસ્ત રહી છે. ખાસ તે અંગ્રેજી કવિતાના સંપર્કને કારણે આંટ અને બેલડ પ્રકારની રચનાઓ પણ અહીં છે. સર્વ રચનાઓ પૈકી 'કબોલવડ', 'સહુ ચલો જીતવા જંગ', 'જય જય ગરવી ગુજરાત', 'નવ કર્સો કોઈ શોક' જેવી ઊર્મિરચનાઓ અત્યંત જાણીતી છે. પરંતુ, સાથે સાથે પરલક્ષી કવિતા અને એમાંય 'વીરસિદ્ધ' અને 'રુદ્રનરસિક' એ મહાકાવ્યના અધૂરા નમૂનાઓ તેમ જ વીરવૃત્તનો પ્રયોગ પણ અહીં છે. છતાં એકદરે અભિવ્યક્તિની પરિપૂર્ણતા ધણી ઓછી હોવાથી તથા સર્જકિત ઉત્તમ પ્રકારની ન હોવાથી ઊંચી કવિતા સિદ્ધ થયેલી જોવાતી નથી.

સં.દો.

નર્મકોથ (૧૮૭૩) : કવિ નર્મદાશંકરનો, એક ખંડીલા વિદ્વાનને શાસ્ત્રકાર તરીકે સ્થાપી આપતો શબ્દકોશ. 'નર્મકવિતા'ના શબ્દાર્થ તૈયાર કરવાની પ્રવૃત્તિ કોશરચનામાં પરિણમી અને કેટલીક સામગ્રી ૧૮૬૧ થી છૂટા અંકો રૂપે પ્રગટ થયા પછી આ સંપૂર્ણ ને સુધારેલી આવૃત્તિ નર્મદાશંકરે પોતાને ખર્ચે પ્રગટ કરી. ગુજરાતી ભાષાના શબ્દોનો ગુજરાતી ભાષામાં જ અર્થો આપતો અંગ્રેજી પદ્ધતિનો સર્ગજ વર્ણનુક્રમિક કોશ આ પહેલો જ છે અને તે એકલે હાથે સંઘરાયેલા ૨૫,૦૦૦ ઉપરાંત શબ્દોને સમાવે છે. અન્ય કોશગ્રંથો, ગુજરાતી ભાષાના ગ્રંથો, પૂછપરછ અને પોતાનાં સ્મૃતિ તથા

અનુભવ એમ વિવિધ સાધનાથી થયેલા શબ્દસંગ્રહ, ચકાસણી-પૂર્વક શબ્દસંગ્રહ અને અર્થનિર્ણય કરી શાસ્ત્રશુદ્ધ કોશ આપવાનો નેમ, તદ્ભવ-તળપદા શબ્દો તરફનું વિશેષ લક્ષ, જોડાયેલા અનુ-નાસિક વ્યંજનો માટે અનુસ્વારને સ્થાને વ્યંજનવર્ણનો વિનિયોગ, 'દે-શ્રુતિ'ના ત્રિઠીથી ચિદેશ વગેરે આ શબ્દકોશની નોંધપાત્ર લાક્ષણિકતાઓ છે.

વર.દો.

નર્મદ : જુઓ, દેવે નર્મદાશંકર લાલશંકર.

નર્મદ : અર્વાચીન ગદ્યાગદ્યનો આદ્યપ્રમુખ (૧૮૪૫) : સમ-નાશયણુ વિ. પાઠકેનું નર્મદ પરનું પુસ્તક. 'નર્મદાશંકર કવિ' અને 'નર્મદનું ગદ્ય' એમ જુદે જુદે સમયે આપાયેલાં બે વ્યાખ્યાનો અહીં ગ્રંથસ્થ કર્યાં છે. બીજું વ્યાખ્યાન પહેલાના અનુસંધાનમાં અને એનો પૂનિરૂપે હોવાથી વિષયનો સમગ્રતા ઊભી થઈ છે. નર્મદનો બંને પાસાંઓનું તટસ્થ અને તાકિક મૂલ્યાંકન અહીં થયું છે. ખાસ તે, આ વિવેચકે જમાનાથી આગળ જઈને નર્મદના ગદ્યનો પાસિયતોને તપાસવા અને એને વિશ્લેષવા ઊભાં કરેલાં કામચલાઉ છતાં વિશ્લેષ ઓખરો આત બંધ છે. દરેક કથનનું પ્રમાણ આપવા અહીં અવનરંગોનો છૂટથી ઉપયોગ કરી લખતને શાસ્ત્રીય બનાવવાનો ઉપક્રમ પણ અભિનંદનીય છે.

સં.દો.

નર્મદાનંદ : જુઓ, કેબર અશ્વિનકુમાર કોનિલાલ.

નર્મદાપુરી ભવાનીપુરી : પદ્યકૃતિ 'માનસિદ્ધ ગુણાન્નાવ' (૧૮૮૪) નો કર્તા.

ર.ર.દ.

નર્મદાશંકર આપાશંકર : કથાકૃતિ 'સંસારલીલા' (૧૮૮૨) નો કર્તા.
ર.ર.દ.

નર્મદાશંકર વ્યાસ : જુઓ, મહેતા પંતસુખલાલ કૃષ્ણલાલ.

નલિન : જુઓ, કાપડિયા સુંદરલાલ અંબાલાલ.

નવકોણુ : જુઓ, કાપડિયા હીરાલાલ રસિકલાલ.

નવરંગી : જુઓ, ભગતજી માતીલાલ રાવુંજીરાજી.

નવસોજીઈ ફરદુ નજી (૧૦-૩-૧૮૧૭, -) : પ્રવાસલેખક, કાશકાર. જન્મ ભરૂચમાં. રેવરંડ યાસર સાલમન પાસેથી અંગ્રેજી કેળવણી. ૧૮૩૦ માં મુંબઈ ગયા. ઓજીપુકેશન સોસાયટીની સેન્ટ્રલ સ્કૂલમાં શિક્ષણુ. પછી એ જ શાળામાં શિક્ષક. ૧૮૪૦ થી 'વિદ્યાસાગર' થોપાનિયાનો પ્રારંભ. ૧૮૪૧ થી ૧૮૫૦ સુધી 'જામ જમસેદ'ના અધિપતિ. પછીથી સુપ્રીમ કોર્ટમાં હુબાપિયતની જગ્યાએ. નિવૃત્તિ પછી ઈંગ્લેન્ડનો પ્રવાસ.

'ગુજરાતી અને ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી' (૧૮૪૬) ઉપરાંત 'અસતરી જનેઆનસાલા' (અન્ય સાથે, ૧૮૫૮) એમના નામ છે. કાવ્યલના પ્રવાસના ચાર પત્રો ૧૮૫૩ ના 'જગતપ્રેમી' માસિકમાં પ્રગટ થયેલા છે.

સં.દો.

નવલગ્રંથાવલિ (૧૮૯૧): નવલરામની જીવનકથા સંલિપ્ત એમના પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો-લેખાનું આ સંપાદન ગોવર્ધનરામે ચાર ભાગમાં, હોરાલાલ શ્રોદે શાળોપયોગી આગુત્તિરૂપે બે ભાગમાં (૧૯૧૧) તથા નરહરિ પરીખે તારણરૂપે (૧૯૩૭) કર્યું છે.

પહેલા ભાગમાં નવલરામનાં નાટકો, કાવ્યો અને ભાષાંતરો સંગ્રહાયેલાં છે. એમાં 'ભટ્ટનું ભાષાળું' હાસ્યરસનું ગાનુનાપાત્ર નાટક છે. ઐતિહાસિક નાટક 'વૈરમતી', કાવ્યસંગ્રહ 'બાળલગ્ન-ભત્રીસી', કાવ્યચાતુર્યની રચના 'અકબર ભીરબલ નિમિત્તે હિન્દી કાવ્યનરંગ', કાવિદાસરચિત 'મિથૂન'નું સરળ રસાળ ભાષાંતર તથા સંસ્કૃતગ્રંથોનાં ભાષાંતરોનો પણ એમાં સમાવેશ છે. ત્રીજા ભાગમાં એમનાં ગ્રંથાવલોકનો, કાવ્યતત્ત્વવિચારણા અને કવિ-એંગની સમીક્ષા છે. 'ગુજરાત શાળાપત્ર' તથા અન્ય સામયિકા-વર્તમાનપત્રો દ્વારા વિવિધ વિષય-સ્વરૂપને લગતાં ગ્રંથાવલોકનો એમણે કર્યાં છે અને મહદંશે એ નિમિત્તે એમની કાવ્યતત્ત્વવિચારણા પ્રગટ થઈ છે. ભાષા ને ભાષાશાસ્ત્ર તથા કવિ નર્મદ, દલપતરામ, પ્રમાનંદની કવિતા વિશેનાં એમનાં સમીક્ષણો પણ નોંધપાત્ર છે. ત્રીજા ભાગમાં શિક્ષાપુસ્તકોને લગતા અને થોથા ભાગમાં વિવિધ વિષયના સામાન્યજ્ઞાનના લેખો સંગ્રહાયેલા છે.

૨.૨૫.

નવલગાદેન : કથાન્મક કૃતિ 'માણિકલકમી' (૧૮૯૪) નો કર્તા.

૨.૨૬.

નવાગ સારાભાઈ મણિલાલ (૨૯-૭-૧૯૦૭): સંશોધક, સંપાદક. ૮૨મ ગોધાવી (અમદાવાદ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. વ્યાપારમાં જોડાયા બાદ મન ન લાગતાં જૈન હસ્ત-પ્રતિના પ્રદર્શન નિમિત્તે કલાગુરુ રવિશંકર રાવળનાં સંસ્પર્શ અને પ્રેરણાથી જૈન કલાનાં અભ્યાસ-સંશોધન અને સંપાદન. જૈનાર્શિત સ્થાપનકલા તથા મંત્રશાસ્ત્રના જાણકાર.

એમણે 'જૈન સ્તોત્રસંગ્રહ' (૧૯૩૨), 'જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ' (૧૯૩૬), 'મહાપ્રભાવક નવસ્મરણ' (૧૯૩૮), 'કામવિજેતા સ્થૂલભદ્ર' (૧૯૪૦), 'ચિત્રકલ્પસૂત્ર' (૧૯૪૧), 'મર્ત્ય મેનાસ્ત' (૧૯૪૧), 'શ્રી ઘોટાકર્ણ-માણિભદ્ર-મંત્રાંત્ર-કલ્પાદિ સંગ્રહ' (૧૯૪૧), '૧૧૧૧ સ્તવન-મંદૂયા' (૧૯૪૧), 'શ્રી જૈન સજ્જાપ સંગ્રહ' (૧૯૪૧), 'શ્રી જૈનદર્શનચોવીસી' (૧૯૪૧), 'શ્રી જૈન નિત્યપાઠ સંગ્રહ' (૧૯૪૧), 'અનુભવમંત્રભત્રીસી', 'આકાશ-ગામિની પાટલેષ વિવિકલ્પ', 'મણિકલ્પ યાને રત્નપરીક્ષા', 'ભારતનાં જૈનતીર્થો અને તેનાં શિલ્પ-સ્થાપત્ય' (૧૯૪૨), 'જૈન સ્તોત્રસંદોહ ઉદ્દે મંત્રાધિરાજ ચિતામણિ', 'અનેકાર્યસાહિત્ય-સંગ્રહ', 'શ્રી ભેરવપદ્માવતીકલ્પ', 'મહાથમન્કારિક વિશાલયંત્ર-કલ્પ ઔર હસકલ્પ' વગેરે નોંધપાત્ર પુસ્તકો સંપાદિત કર્યાં છે.

૨.૨૬.

નવીન કવિતા વિષે વ્યાખ્યાનો (૧૯૪૩): સર્જતા અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્ય પરનાં વ્યાખ્યાનોને સમાવતા બ.ક. ઠાકોરનો વિવેચન-ગ્રંથ. નવીન કવિતા પરના પ્રેમચી, દૃષ્ટાંતો સંલિપ્ત, અહીં કાવ્ય-પ્રકારોની વીગતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. કુલ ચાર 'દર્શન'માં

વહેંચાયેલા આ ગ્રંથના 'દર્શન ૧'માં કાવ્યભાવના અને વિષય-દર્શન અંગે, 'દર્શન ૨'માં નવીન કવિતામાં ચિરિક અંગે, 'દર્શન ૩'માં વિરહકાવ્યો/વિપાદકાવ્યો અંગે અને 'દર્શન ૪'માં મહાકાવ્ય, આખ્યાનકાવ્ય, વર્ણનકાવ્ય, ખંડકાવ્ય અને કવિતાને લગતા કેટલાક પ્રશ્નો અંગે ચર્ચા છે. વેદમુદ્રણ પહેલા પોતાના શિક્ષણના, અભિપ્રાયો આદિનું સમગ્ર ભાવનાદર્શને એકીકરણ થાય અને કાવ્ય વિશેના પોતાના અર્થને વારકો પાયાથી શિખર લગી એક દૃષ્ટિપાતે જોઈ શકે એવા અહીં લેખકનો આશય છે.

ચં.ટા.

નવો કાવદો : રેલવે ફાટક અને એનો આસપાસ થતા ફેરફારોને લક્ષ્ય કરીને વૈશ્વિક પ્રતીકાન્મકના સુધી પહોંચવા મથતી ભૂપૃથ અધ્વર્યુની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટા.

નસોમ : જુઓ, નાયાણી હસનગલી સવીમકરીમ.

નસોર ઈસ્માઈલી : જુઓ, ઈસ્માઈલી નસીર પોરમહમ્મદ.

નંદ સામવેદી (૧૯૮૦): ચંદ્રકાન્ત શેઠનો લલિતનિબંધોનો સંગ્રહ. 'નંદ સામવેદી'ના ઉપનામથી લખાયેલા આ નિબંધોમાં નંદ એક પાત્ર છે. લેખકના ભીતર સાથે અને સૌના ભીતર સાથેની એની અભિનનતા એ નંદના પાત્રની વિશિષ્ટતા છે. લેખક અને નંદ વચ્ચેની વિશંભકથા તેથી જ આકર્ષક બની છે. 'હું'ના અનેકાનેક આધિકારો માટે શક્ય એવી અગિયુદ્ધતાએ શક્યનો લીલાવ્યાપર સમણીયતાને રસને ચાહ્યા છે; અને ઉપમા-રૂપકોની અપૂર્વતા સાથે કવિત્વના ઉન્મેષોવાળું ગદ્ય લલિત અને અંજનનિબંધોની ગુજરાતી પરંપરામાં નવી ભાત પાડનારું નીપજનું છે. 'ભાઈરામ', 'સમય અને હું', 'નંદની અલપજલપ ક્ષણ' જેવાં લખાણોમાં તાજગી છે.

ચં.ટા.

નંદકુંવરબા નારણદેવજી : જુઓ, મહારાણી નંદકુંવરબા નારણદેવજી.

નંદલાલ દૂલજીભાઈ : 'ધૂંધલી અને ધૂંધકારી નાટકનો આયોગ' (૧૯૦૮) નો કર્તા.

૨.૨૬.

નંદલાલ મૂળશંકર : પદ્યકૃતિ 'નૂનન જૈન સ્વયનમાળા' (૧૯૪૫) નો કર્તા.

મુ.મા.

નંદલાલ મોતીરામ બેચર : 'સરસ્વતીચંદ્ર નાટકના ટૂંકરાસ અને ગાયનો' (૧૯૧૫) તથા 'ઈન્દ્રાવતી નાટકનો ગાયનો' (૧૯૧૫) નો કર્તા.

૨.૨૬.

નંદવિદ્યાઓરી : જીવનચરિત્ર 'સતી સીતા' (૧૯૮૭) નો કર્તા

૨.૨૬.

નંદશંકર જીવનચરિત્ર (૧૯૧૬): વિનાયકે નંદશંકર મહેતાએ લખેલું નંદશંકર તુળજશંકર મહેતાનું જીવનચરિત્ર. આ જીવન-ચરિત્રનું સાહિત્યિક, સામાજિક તેમ જ ઐતિહાસિક એમ ત્રણ

પ્રકારનું દસ્તાવેજી મૂલ્ય છે. 'કરુણાલોક'ના કર્તાના વ્યક્તિચિત્રને બદલે એક વ્યાપક સામાજિક યુગચિત્રનો અહીં અનુભવ થાય છે. 'ઉદય'નો એક ખંડ, 'મધ્યાહન'ના ત્રણ ખંડ અને 'નિવૃત્તિ'ના છઠ્ઠો ખંડ એમ પાંચ ખંડમાં જીવનચરિત્ર વર્ણવાયું છે. ગુજરાતવાસીઓનું અને ખાસ તો તત્કાલીન સુરતવાસીઓનું ચિત્રણ અત્યંત દસપ્રદ છે.

બં.ટા.

નંદાણી પ્રભુદાસ સુંદરજી : કુનૂલવપ્રદક શૈલીમાં લખાયેલી રસસ્થા-મય નવલકથા 'ભયંકર કૃતસૌ'(૧૯૨૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

નંદિયેશુવિભ્ય : પદ્યકૃતિ 'અમાસનાં અઠવાળાં'(૧૯૩૦)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નંદુ ગોરાણી : પતિના મૃત્યુ પછી આંગણે આવેલાને માટે અતિથિ ધર્મ ચૂકતી અને એ દ્વારા ખંભુ પતિસંયોગની કાળને ચૂકતી વૃદ્ધ-નારીનો કરુણતાને ઉપસાવતું, ઉમાશંકર જાણીના એકાંકી નાટક 'ભારંગુ દેકારા'નું મુખ્ય પાત્ર.

બં.ટા.

નાઈટમર (૧૯૨૯) : સરોજ પાટકકૃત મનોવૈજ્ઞાનિક નવલકથા. પ્રિયતમ સાર્થને બદલે તેના માટાભાઈ અનન્ય સાથે નિયતિનું લગ્ન થયેલું છે; એટલું જ નહિ એ ત્રણેને એક જ ઘરમાં રહેવાનું બને છે. આ પરિસ્થિતિના અનેક ઘટકો સ્વીને આ ત્રણે પાત્રોનાં મંગલવિવેરોનું સૂક્ષ્મતાથી અહીં આલેખન થયું છે. નિયતિને કેન્દ્રમાં રાખીને સાર્થ તથા અનન્ય તરફ એની ત્રિભાગ્યો ભેંચાઈ છે, પરિણામે સાર્થ અને અનન્યની મનોવ્યથાઓથી ને તાણથી પણ અવગત થવાય છે. વસ્તુનો નિર્વાહ સાદાં તપણે ચૈતસિક સ્તરેથી થયેલા હાઈ એમાં સ્થૂળ ઘટનાઓનું નિરૂપણ થયું નથી, છતાં આ પાત્રોના બાહ્યલગતમાં જે કંઈ બને છે તેને કુશળતાથી પાત્રોનાં સંવેદનો સાથે સાંકળવાનું બન્યું છે. સ્મૃતિસાહચર્ય, સ્વગતોક્તિ, મનોમંથન જેવી પ્રયુક્તિઓનો અહીં સૂઝપૂર્વક વિનિયોગ થયેલા છે અને ભાષાના વિવિધ સ્તરોનો પણ.

ધો.મ.

નાકરાણી ભોમજી : વાર્તાસંગ્રહ 'કૂવ એક ગુલાબનું'(૧૯૮૧)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાજબંદ : 'યંત્રકમાળાનો યાસ'(૧૯૩૪), 'સતી કનકસેના યાસ', 'સતી ધનવતી યાસ', 'સતી સુલબા યાસ' ઉપરાંત 'દેવજી સ્વામીના જીવનનું ટૂંકું દિગ્દેશન'ના કર્તા.

નિ.વા.

નાજરા મુહમ્મદ યુસુફ : વાર્તા 'કર ને જ અચ્ચ ખાડો ખાટ તે પડે'(૧૯૧૫)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાજર દયાશંકર મયાશંકર : પદ્યકૃતિ 'શિવશકિતસીલામૃતગ્રંથ'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

૨.મ.શુ.

નાજર દુર્ગાશંકર : 'કંઠાભરણ'(૧૯૪૫)નો અનુષ્ઠાન વગા તેમાં પાછળ મૂકેલી ત્રણ ગદ્યપ્રાર્થનાઓના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાજર રમણલાલ : એમના કાવ્યસંગ્રહ 'ઊર્વિ'(૧૯૨૫)માં સ્વના-વૈચિત્ર્ય અને પ્રતીકોનો ઉપયોગ નોંધપાત્ર છે. કવિએ મુખ્યત્વે મનવમનના વિષાદનું નિરૂપણ કર્યું છે. આ સાથે વેદોસ્ત્રવાક્યાના કવિ જીથી વેદકરનાં પાંચ કાવ્યોનો અનુવાદ પણ આપ્યો છે. 'નોંકા'(૧૯૧૧) વગેરે સાથે, ૧૯૨૩) નોંકાઓ વિશે વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ માહિતી આપતું પુસ્તક છે. નિ.વા.

નાજરદાસ મંછારામ, 'ગરબાડા' : નવલકથા 'મુંબઈનો શકાણી'(૧૯૦૦)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાજેશ્વર હરિદાસ દેવાશંકર : ગદ્યપદ્ધતિશાસ્ત્ર કથાકૃતિ 'કસરી' - ભા. ૧ (૧૯૧૨)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાજેશ્વરી ઈસ્માઈલભાઈ આલમભાઈ (પાના ૧૯૦૪, ૧૪ ૧-૧૯૨૩) : નિબંધકાર, જન્મ વાંકાસરમાં. પ્રારંભિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ વાંકાસર, માંગરોજ ને અમદાવાદમાં. ૧૯૨૬માં જૂનાગઢની કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૩૦માં પૂના ગુનિવર્સિટીમાંથી ખેતીવાડી વિષયના સ્નાતક. સાંજાસરમાં નૂતન વનસ્પતિ પ્રવેશ અને વિસ્તરણ વિભાગના વડા.

એમણે 'મુરલીમોનો ધર્મ'(૧૯૨૪) અને 'કેરલામદર્શન'(૧૯૩૬) પુસ્તકોમાં ઐતિહાસિક સંદર્ભો સાથે મુશ્લેમ ધર્મનો વિવિધ આચાર વિચારો, દૃષ્ટાંતકથાઓ, પ્રાર્થનાઓ વગેરેનો વિશદ પરિચય કરાવ્યો છે. 'આપણાં કૂલા'(૧૯૨૩), 'વનસ્પતિજીવન-દર્શન'(૧૯૨૬), 'શાકભાજી અને ફળ'(૧૯૨૬), 'આંજાણના બગીચા અને કૂલ'(૧૯૩૦), 'વાડી પરનાં રલાલાં' વગેરે પુસ્તકોમાં વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિના પ્રાણવાન પરિચય કરાવ્યો છે. એમણે વેટક, ગાખાલન, ખાગાલન, ધર્મ વગેરે વિશે અનેક પુસ્તકો અને લેખો લખ્યાં છે.

નિ.વા.

નાટ્યક : જુઓ, વિકાજી જરાંગોર પુસ્તકજી.

નાટ્યક સવારી(૧૯૪૦) : વિવરણ કલ્યાણસય વેદનો 'વિનાયક કાન્ત'ના ઉપનામે લખાયેલી નિબંધિકાઓનો સંગ્રહ. 'સાહિત્યના વિષયો', 'વ્યક્તિત્વનો વિશેષ રંગ', 'પૌરાણિક ઝંકાર' અને 'મિથ-વનુષ્ય' એમ અહીં ચાર વિભાગો છે. પહેલા વિભાગમાં પત્રકારના વ્યવસાય વિશે, પ્રકાશક વિશે વ્યાં છે; બીજા વિભાગમાં વ્યક્તિગત ઘટનાઓ અંગેની કલ્પનાસિકતા છે; ત્રીજા વિભાગમાં પૌરાણિક સંદર્ભમાં સાંપ્રતનાનો વિનિયોગ કરીને વ્યાં કરવાનો ઉપક્રમ છે; ચોથા વિભાગમાં પ્રકૃતિ વિષયોની સાત સ્વનાઓ છે, જેમાં વિશેષ નોંધપાત્ર છે - 'મંડળી મળવાથી થતા કામ'. નિબંધિકાઓના સ્વરૂપ અને પ્રશિષ્ટ વિનોદમાં જુદિને પ્રસન્ન કરતી બાદુશુભતા ધ્યાનાકર્ષક છે.

૨.મ.શુ.

નાગર અલીમોહમ્મદ વલી વાકિયાવાલા : પદ્યકૃતિ 'ગુજરાત ઉલ્કૃત' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગર દોષેયા : જુઓ, દોષેયા નુસ્તાહમદ અવારખભાઈ.

નાટ્ય ગદરિયા (૧૯૭૦) : ચંદ્રવદન ચી. મહેતાના પ્રવાસગ્રંથ. આત્મકથાત્મક અને પ્રવાસના અંશવાગી લેખકની ગદરિયા ગ્રંથ-કોષીના આ ગ્રંથમાં મુખ્યત્વે સ્પેન, ઓસ્ટ્રિયા, ઈટલી, પોલેન્ડ અને જર્મની જેવા દેશોમાં થાવતી કથાપ્રવૃત્તિ અને વિશેષ તે નાટ્યપ્રવૃત્તિનો આલેખ મળે છે. વસ્તુવચ્ચ, સ્પેનમાં પ્રચલિત આખલા યુદ્ધ કે જર્મનીમાં વિદલરે તૈયાર કરેલા કોન્સરટ્રેશન કેમ્પ વિશેની માહિતી પણ અલબત્ત મળે છે; પરંતુ લેખકનું લક્ષ્ય તે ત્યાંનાં નટ, નાટક, નાટ્યકાર અને નાટ્યજૂથો વિશેની વાતો કરવાનું છે. એટલે વીએનાનાં ઓપેરા હાઉસ, બર્લિન યિયેટર ને ત્યાંના સંગીતકારો; મિલાનનું લા સ્કાલા ઓપેરા હાઉસ; પોલેન્ડની નાટ્યશાળાઓ ને ત્યાંના ગ્યાનનામ કલાકાર નેમ જ દિગ્દર્શક લીઓ શીલર; ફ્રાંસના નાનકડા ગામ નોર્સીની નાટ્યશાળા ને ત્યાં થતી નાટ્યદર્શકીઓ; ઈસ્ટ પ્રસિનની શ્રેષ્ઠ નાટ્યશાળા, ત્યાંના એક ઓપેરા હાઉસનો ગ્યાનનામ નટ વોલ્ટર ફેલ્સેનરદાર્ઠિન; પેટ્રેન ટ્રંપનો; લાર્ડપેટ્રિકનું ભવ્ય ઓપેરા હાઉસ ઇત્યાદિ વિશેની વિગતો ઉમળકાભરી શૈલીમાં નિરૂપાઈ છે. યુરોપીય પ્રજાના કથા-પ્રેમની, તેમની વ્યવસ્થાશક્તિની લેખક અહીં મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે, તે ગુજરાતમાં જેવા મળતી કથાવિમુખતાથી તેઓ ઉદાસ બને છે. સમગ્ર પ્રવાસ દરમિયાન પોતાના સંપર્કમાં આવેલાં અનેક વિદેશી ને વિદેશમાં રહેતા ભારતીયોનાં જે ટૂંકાં સંબંધિત્રો એમાં આપ્યાં છે તેનાથી અને લેખકનાં અંગત સંવેદનનાં લેખકારથી આખા ગ્રંથ પ્રચુર વિગતોની વચ્ચે પણ રસાવદ બન્યાં છે.

જ.જા.

નાટ્યનગરોના નાથ અને નવનિર્માણ : ચંદ્રવદન ચી. મહેતાનો પ્રવાસનિગંધ. એમાં, બ્રીજ વિશ્વયુદ્ધમાં નષ્ટ થયેલાં નાટ્યજૂથોને ફરી બંધો કરવા, વિગેનાનાં ઓસ્ટ્રિયાના પુરુષાર્થન નિરૂપવામાં આવ્યાં છે.

ચં.ટા.

નાગ્રાવટી કુમુદલાલ યુનોલાલ : નવલકથા 'માશતી ભાજન' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગ્રાવટી કેશવલાલ ભજવાનદાસ : 'જમ - ગુજરાતી-ઈંગ્લિશ ડિક્શનરી' (૧૯૧૬) તથા 'પ્રિસિડેન્સી ઈંગ્લિશ ટૂ ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગ્રાવટી દીનબાઈ દાદાભાઈ : નવલકથા 'વાંસીનું વેર'નાં કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગ્રાવટી રતિલાલ મણિલાલ : આર્થિક ઉથલપાલવ અને સફળતા નિરૂપતી આત્મકથા 'મારાં જીવન સ્મરણો' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગ્રાવટી રાજેન્દ્ર ઈશ્વરલાલ (જન્મ ૧૯૩૯) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૫૫માં મદ્રિદ, ૧૯૫૬માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. એ જ વિષયમાં એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી ૧૯૬૧માં એમ.એ. ૧૯૭૭માં દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૬૩થી ૧૯૬૫ સુધી અરબીની આટ્સી એન્ટ સાયન્સ કોલેજમાં અને ૧૯૬૫થી ૧૯૬૨ સુધી સુરતની એમ. ટી. બી. કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૨ પછીથી મ. સ. યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃત વિભાગમાં ધોર.

'સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રમાં સીનિવચાર' (૧૯૭૪)માં એમાં સંસ્કૃત-કાવ્યશાસ્ત્રની પરંપરામાં રીતિ અંગે કેટલાંક મહત્વનાં તારણો આપ્યાં છે. 'સિકન્દરી ટેલ્સ ઓવ ધ ગ્રેટ અપિક્સ' (૧૯૮૨) અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયેલા એમનો શોધનિગંધ છે. 'નિગ્રપ્ટુ અને નિરુકત' (૧૯૭૨)ના સંપાદન ઉપરાંત પ્રો. ગોંડીપ્રસાદ યુ. ઝાલાના સંસ્કૃત લેખોનું સંપાદન 'નોંધવત્' (૧૯૭૪) અને ગુજરાતી લેખોનું સંપાદન 'અક્ષર' (૧૯૭૬) એમણે આપ્યાં છે. 'શ્યામ શાકુન્તલ' (૧૯૮૬) એમનો જીવનલાલ ત્રિ. પરીભ રચિત સંસ્કૃત નાટકનો ગુજરાતી અનુવાદ છે.

ચં.ટા.

નાગ્રાવટી શારદાબહેન : 'ભવનાસરિતા' (૧૯૬૨)નો કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગ્રાવટી હીરાલાલ યુનોલાલ, 'કાલીનુર', 'યશવંત' (૨૯-૧-૧૯૩૯) : સામાજિક નવલકથા 'પુનર્મિલન'ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાગ્રાવટી હીરાલાલ હલ્લાભાઈ : જીવનચરિત્ર 'વાઠે (વિવિધમ બંદિક' (૧૯૯૫)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાટવરા અને વસ્થોડા : મૂર્ખાઈભરેલી ફૂંક્યાના નાટ્ય ઉદાહરણપૂર્વક સોકરા એના પર ભારે કર નાખવાનું સૂચવતા નવલકથામ લક્ષ્મીદામ ખંડવાના નિગંધ.

ચં.ટા.

નાથજી નરેન્દ્રદાસ : પદ્યકૃતિ 'વરુણાઈ કરશનદાસની શાળાથી' (૧૯૭૬)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાથજી હરજીવન : ત્રિઅંકી નાટક 'અમરસિત સહોદ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાથાણી જમનાદાસ પ્રેમજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રી કૃપામુદ્રામૃત કે જમનાદાસ કીર્તનાવલી' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

નાથાણી હસનઅલી રહીમકરીમ, 'નુસાબ', 'નસીમ' (૨૨ મ ૧૯૦૮, ૧૮-૧૨-૧૯૬૨) : ગદ્યલેખક. ૧૯૨૬થી ૧૯૪૮ સુધી ભારત ઈસ્માઈલી અસિસીએશનના સામાજિક 'ઈસ્માઈલ'ના તંત્રી. કેન્સરથી મુંબઈમાં અવસાન.

એમના મર્યાદાત્મક પ્રકાશિત કાવ્યસંગ્રહ 'ધૂપદાન'(૧૯૬૪)માં ૧૦૪ ગદ્યલેખો, ૧૦૯ નાદિરી રુબાઈઓ અને ૧૨ ખેયામી રુબાઈઓ સંગ્રહાઈ છે. ફારસી સાથે શુદ્ધ તત્સમ શબ્દો પ્રયાગની કવિતામાં કવિની સૂક્ષ્મવાદી દૃષ્ટિનું સ્વચ્છ દર્શન થાય છે.

નિ.વે.

નાનચંદ નારાયણ : પદ્યકૃતિ 'અદલ ઈન્સાફ - હરકોરબાઈનો શસરો'(૧૯૭૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નાનચંદ્ર : પદ્યકૃતિ 'ચિત્તવિનાદ'(૧૯૫૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નાનજી અરબમુ : ધરાધર પટેલ બહેલા પટેલનો લક્ષણો નિરૂપતો પદ્યકૃતિ 'ધરાધર પટેલ અને ન્યાયનો નમૂનો'(૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નાનજી મૂળજી : ત્રિઅંકો નાટક 'ગમસિલ શેઠાડ'(અંગ સાથે, ૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નાનજી રૂડા : પદ્યકૃતિ 'ગમરત્નમાલા'(૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નાનજીઆણી કરમઅલી રહીમઅલી (૧૯૫૫) : નિબંધકાર. મુંબઈની વડગાદી પાસેની ગામઠી શાળામાં કેળવણી. બે વર્ષ મરિબટમાં ધાર્મિક કેળવણી. ઓલ્ડેન્સ્ટન હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક. ૧૯૩૯માં બી.એ. ૧૯૪૦માં આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. બે વર્ષ પછી ઓલ્ડેન્સ્ટન હાઈસ્કૂલમાં પરિચયના સહાયક શિક્ષક. ૧૯૪૫માં ઉર્દૂ ઉપયુક્તિ તરીકે અમદાવાદમાં, એ પછી પંચમહાલમાં, પછી કચ્છમાં એન્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર.

એમણે 'નિબંધ કરમાળા'(સમુદાય ૧ લો)માં 'મિત્રતા', 'સ્વાર્થ' અને 'ભુમ પ્રકાશ' એમ ત્રણ નિબંધો તેમ જ 'નિબંધ કરમાળા'(સમુદાય ૨ જો)માં 'શૈને વહાલું શું?', 'ભોળન ભોમિયો' અને 'હિંદની કૂચી' એમ અન્ય ત્રણ નિબંધો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમના નામે 'દુનિયાદર્મણ', 'ફારસી અંગ્રેજી ગુજરાતી તથા હિન્દુસ્તાની કહેવતોનો મુકાબલો' જેવાં પુસ્તકો પણ છે.

ચં.ટો.

નાનજીઆણી સુચેદિના(૧૯૩૭) : નિબંધકાર. જન્મ કચ્છના કેશ ગામે. તેર વર્ષની ઉંમરે ગામઠી કેળવણી પૂરી કરી વડીલોના મુંબઈ -ઠંગબારશ્યળે ચાલતા વહીવટમાં જોડાઈ હિસાબી જ્ઞાન મેળવ્યું. બાણપર નામના ગામના સૈયદ પાસેથી ફારસીનો અભ્યાસ. ચીનનો પીનાંગ, હોંગકોંગ, કંતાન, મકાઉ શહેરોમાં પ્રવાસ. ૧૯૩૭માં કચ્છના આસિસ્ટન્ટ રેવન્યુ કમિશનરના હોદ્દા પર.

'સુખ સન્માર્ગ'નાં છત્રીસ પ્રકરણોમાં કરેલી સુખમીમાંરામાં બધા પ્રમાણમાં અસરકારક છે. 'ધર્મની માન્યતા' અને 'જોબલુતાંત' પુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

નાનભાઈ : પદ્યકૃતિ 'ભજન સુધારસ'-બા. ૧(૧૯૨૬)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

નાનાભાઈ ભટ્ટ : જુઓ, ભટ્ટ નૃસિંહપ્રસાદ કાગિદાસ.

નાનાલાલ પૌતામ્બરદાસ : પદ્યકૃતિ 'ભારતકીર્તિ'(૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નાન્દી તપસ્વી શંભુચન્દ્ર (૨૨-૯-૧૯૩૩) : ગદ્યલેખક, સંશોધક, સંપાદક. જન્મસ્થળ ખેડા. વતન પાટણ. ૧૯૪૯માં મેટ્રિક. ૧૯૫૩માં બી.એ. ૧૯૫૫માં પીએચ.ડી. ભાષાસાહિત્ય ભવન, અમદાવાદમાં સંસ્કૃતના સીડર.

એમણે આલોચનાત્મક ઈતિહાસ 'સંસ્કૃત નારકોના પરિચય'(૧૯૭૯), સંસ્કૃતસાહિત્યનો ઉદ્ગમ, વિકાસ આદિનો આલોચનાત્મક અને નુલનાત્મક પરિચય આપતું 'ભારતીયસાહિત્યશાસ્ત્રની વિચારપરંપરાઓ'(૧૯૮૪) અને 'ભારતીય નાટ્યશાસ્ત્રની વિચાર પરંપરાઓ'(૧૯૮૪) પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર : અધ્યાય ૬'(૧૯૭૯)નો અભિનવ 'ભારતી' સાથે એમણે અનુવાદ (૧૯૭૯) કર્યો છે. એમનો 'વેન્યાલોક-લોચનો'(૧૯૭૩) અને 'જ્યદેવ'(૧૯૭૬) પુસ્તકો પણ ઉલ્લેખનીય છે. એમણે 'કાવ્યપ્રકાશ'ની ટીકાઓનાં સંશોધન સંપાદન અંગ્રેજીમાં પણ કર્યાં છે.

પા.માં.

નામદેવ : લઘુગદ્ય 'વસ્તાઓછા'(૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

નામરૂપ (૧૯૮૧) : અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટનો ચરિત્રનિબંધોનો સંગ્રહ. ચેનનાના મિન્નમિન્ન સ્તરે જીવતા અનેક માનવીઓ લેખકના જીવનમાં આવ્યા અને ગયા એમની, સ્મૃતિને આઠી શબ્દબદ્ધ કરી છે. ભાષાની મર્યાદાઓ અને વિશેષતાઓથી લેખક સભાન છે, તેથી વૈસિક બેદલાં ચરિત્રલેખનોમાં 'બાબુ વીઠળી' કે 'રહીમચાચા' જેવાં ચરિત્રો સ્મરણીય બન્યાં છે.

ચં.ટો.

નામાવટી હસનઅલી કરમાલી (૩-૧૧-૧૯૦૧) : જન્મ ધારાગંદર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ધારણ ત્રણ, શેલોડા અને વડવી સદીની (સૌરાષ્ટ્ર)માં. મુંબઈની ઈસ્માઈલી જનરલ હોસ્પિટલમાં નામાવટી.

એમણે કાવ્યો અને વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'નવરંગ'(૧૯૪૪) આપ્યો છે.

૨૨.૬.

નાયક અમૃત કેશવ, 'શિવશંભુ ધર્મનો ચિકો'(૧૯૭૭, ૨૯-૬-૧૯૦૬) : નાટકકાર, નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. વિદ્યાભ્યાસ ચાર ધારણ સુધી. બે ધારણ ઉર્દૂનાં. ૧૯૮૮માં અગિયાર વર્ષની વયે આલ્ફ્રેડ નાટક મંડળીમાં નટજીવનનો પ્રારંભ. પછીથી તેવી આલ્ફ્રેડ નાટક મંડળીમાં દિગ્દર્શક, શંકરપિપરનાં નાટકોને હિટી રંગમંચ પર ઉર્દૂ ભાષામાં ઉતારવાની પરંપરાની પહેલ કરનાર. ધંધાદારી રંગભૂમિના ગૌતલેખક. સંગીતવિશારદ.

એમના શ્રેષ્ઠમાં 'ભારતદુર્દેશ નાટક'(૧૯૦૯) અને નવલકથા 'એમ.એ. બનાકે કયું મેરી મિટ્ટી ખરાખ કી'(૧૯૦૮) પ્રસિદ્ધ છે.

નવલકથા નઠ્ઠાલીન વિદ્યાભ્યાસની પદ્ધતિઓમાં રહેલી ખામીઓનો આસપાસ ગૂંથાયેલી છે. મુસ્લિમ સંસ્કારનું ચિત્ર રજૂ કરતી નવલકથા 'મદિયમ' લખાયાનું પણ નોંધાયું છે. આ ઉપરાંત 'સંસ્કૃત અને ફારસી ભાષાનો પરસ્પર સંબંધ' અને 'નાદિરશાહ' લખવા માટેનાં એમનાં અધૂરાં અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

નાયક આત્મારામ ખુશાલદાસ : વિવિધ રાજ-રાજાણીઓમાં રચાયેલાં ભક્તિભાવનાં ઊર્મિપ્રધાન પદોનો સંગ્રહ 'સંગીત-શાંતિ-સરોવર' (૧૯૧૧) અને 'સાંકુબાઈની સુવાના તથા રસિક કવિતા' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક ઘેડુભાઈ ગુલાબભાઈ : આદિવાસીઓના સર્વાંગી ઉત્કર્ષ માટે રચાયેલી સરળ અને શ્રેષ્ઠ કથાઓ 'પદારી ફૂલાનો પમસાટ' (૧૯૬૪), 'ડાંગની વાતા' તેમ જ 'સિપાઈ તે ભાઈ છે' અને 'ખાનગી સાગવન' (૧૯૮૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક થોનુભાઈ જગન્નાથભાઈ, 'નાચીઠ' (૨૩-૧-૧૯૩૩) : વિવેચક. જન્મ સરખેઠમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. લ. ક્ર. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદના આચાર્ય. ગુજરાત ભવાઈ કલાકર સંઘના પ્રમુખ.

'ગુજરાતનો સંસ્કૃત અને સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસગ્રંથ' - ૪, ૫, ૬ (૧૯૭૬, ૧૯૭૭, ૧૯૭૮) ઉપરાંત એમણે 'અભિનવ કલા સંદર્શન' (૧૯૭૭), 'જગતના ધર્મો' (૧૯૭૯), 'ધર્મમંગલ' (૧૯૮૭) જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

નાયક છોટુભાઈ રમણરાજ (૧૮-૭-૧૯૧૩, ૯-૧-૧૯૭૬) : કાશકાર. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના ભાગોદ ગામે. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ પારડીમાં. ૧૯૩૫માં વડોદરા કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૩૭માં ફારસી મુખ્ય વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૪૨માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી 'અબ્દુર રહીમખાને ખાતાન અને એનું સાહિત્યસંરંગ' જેવા ફારસી વિષય પર પીએચ.ડી.ની પદવી મેળવનાર પહેલા વિદ્વાન. ૧૯૪૨થી ૧૯૬૪ સુધી કોલ્લાપુરની રાજરામ કોલેજ, નવસારીની ગાર્ડ કોલેજ તેમ જ અમદાવાદમાં ભા. જે. વિદ્યાભવન તથા એચ. કે. આર્ટ્સ કોલેજ વગેરે વિવિધ સ્થળે અધ્યાપન. ૧૯૬૪થી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં ફારસીના રીડર અને અધ્યક્ષ. ૧૯૭૦માં ફારસીના માન્ય વિદ્વાન તરીકે સપ્રધનિ એવોર્ડ. લંડનની રોયલ એશિયાટિક સોસાયટીના ફેલાનું સન્માન.

આ ફારસી ભાષાના વ્યાસંગી વિદ્વાને ગુજરાતી મધ્યકાલીન સાહિત્યના સંશોધન માટે અને ગુજરાતીની ઐતિહાસિક-સાંસ્કૃતિક ભૂમિકાની તલસ્પર્શી ગવેષણા માટે મહત્ત્વની સામગ્રી પૂરી પાડી છે. 'ફારસી શબ્દોનો સાર્થ વ્યુત્પત્તિકોશ' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૭૨, ૧૯૭૪, ૧૯૮૦) એમનું સ્થાયી પ્રદાન છે. આ ઉપરાંત 'ગુજરાતમાં નાગરોનું ફારસી ભાષા અને સાહિત્યનું ખેડાણ' (૧૯૫૦), 'અરબી-ફારસીની ગુજરાતી પર અસર' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૪,

૧૯૫૫), 'સૂફીમત' (૧૯૫૯) વગેરે પણ એમના ગ્રંથો છે. એમણે ઇતિહાસ-મૂલક ગ્રંથો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

નાયક જીવભુજ : પ્રવાસ માટેની માર્ગદર્શક માહિતી આપતું પુસ્તક 'સંપૂર્ણ ભારતયાત્રા' ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક ઝીલાદાસ ગિરધરદાસ : ભજનસંગ્રહ 'સનામુત' - ભા. ૧ (૧૯૫૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક ઝીલાભાઈ ડી., 'વસંતવાજ' : કથાકૃતિ 'ગુજરાત કિવા કબ્રોડાનું ભાષાગું' ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક ગદ્યાભાઈ જી. : રહસ્યપ્રધાન કથાકૃતિઓ 'કાળા નાગ' (૧૯૬૦), 'જીવની લાશ' (૧૯૬૦), 'ઉઠાવગૌર સ્ત્રી' (૧૯૬૨) અને 'ખૂન! ખૂન!' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક દયાશંકર વી. : 'માઈજ્યાત' (૧૯૫૭) પુસ્તકના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક દયાશંકર હરજીવનદાસ, 'પ્રભુ' (૩૦-૬-૧૯૨૨) : કવિ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના પાંચોટમાં. ગુજરાતી સાત ધોરણ સુધીના અભ્યાસ.

'સીતા સ્વયંવર' (૧૯૪૫) જેવા કાવ્યગ્રંથ અને 'રાખ્યાનાં વેણુ' - ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૮૨ થી ૧૯૮૭) જેવા ચરિત્રગ્રંથ એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

નાયક નર્મદાશંકર નારાયણ : 'ફૂલાદે નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક નાનુભાઈ આર. : ભાજવાતાંનું પુસ્તક 'સનવાટી ચાર' (૧૯૬૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક નાનુભાઈ મજનલાલ, 'કચિનંગ', 'નાગરાજ', 'ભાગા ભગત' (૧૦-૫-૧૯૨૭) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાલેખક. જન્મ ભાંડુન (જિ. સુરત)માં. ૧૯૪૬ માં મૅટ્રિક. પુસ્તકપ્રકાશન સંસ્થા 'સાહિત્ય સંગમ', સુરતના સ્થાપક. 'નૂતન ભારત', 'નવસારી સમાચાર', 'લોકવાણી' જેવાં દૈનિક અને સાપ્તાહિક 'ચેત મહંદર', 'અરુણદેવ', 'અબીલગુલાલ', 'કંકાવટી' વગેરેના સંપાદક.

એમણે 'યુદ્ધગીતો' (૧૯૬૩), 'સૂર્યના ગોળાને ભટવા જતો જો હું બગીને રાખ થઈ ગયો તો તો પછી આ જગત વિષે બહુ ઓછી આશા રહેશે' (૧૯૭૬) જેવા કાવ્યસંગ્રહો; 'પ્રાણ જોએ રે' (૧૯૫૮), 'સુરતના ધુળિયા મહોલ્લામાં' (૧૯૬૪), 'ગુલામીનો વારસો' જેવી નવલકથાઓ; 'વહેતા પાણી', 'જનફેસાની' (૧૯૬૭),

નાયક નારણદાસ મોતીરામ— નાયક મજનલાલ ઝીણાભાઈ

‘બલિદાન’ જેવા નવલકથાસંગ્રહો તેમ જ ‘નિદ્રા મારચ’ (૧૯૬૩), ‘મુદ્રિતા બાલારામ’ જેવા નાટ્યસંગ્રહો આપ્યાં છે.

રા.ના.

નાયક નારણદાસ મોતીરામ : નાટ્યકૃતિઓ ‘કોણ સરસ?’ (૧૯૨૬) અને ‘કોની ભૂલ?’ (૧૯૨૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક પન્ના ધીરજલાલ (૨૮-૧૨-૧૯૩૩) : કવિ. જન્મસ્થળ મુંબઈ. વતન સુરત. ૧૯૫૪માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૫૬માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં અમેરિકાના ફિલારેન્ડેજીઆની ડૂક્લેસ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એસ.-એલ.એસ.ની લાયબ્રેરી સાયન્સની ડિગ્રી અને ૧૯૭૨માં ફિલારેન્ડેજીઆની પેન્સિલવેનીઆ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એસ. અભ્યાસે પેન્સિલવેનીઆ યુનિવર્સિટીની વેન પેસ્ટ લાયબ્રેરીમાં દક્ષિણ એશિયાનાં ગ્રંથસૂચિકાર તરીકે કામગીરી.

‘પ્રવેશ’ (૧૯૭૫), ‘ફિલારેન્ડેજીઆ’ (૧૯૮૦) અને ‘નિસ્ખત’ (૧૯૮૫) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. પરદેશમાં આધુનિક નગર-સંસ્કૃતિ અને તેની સગવડો વચ્ચે જીવતી એક સ્ત્રીના મનોગતને પ્રગટ કરતી આ કવિના છે. કોઈ સંઘર્ષ, વિસ્મય કે તાણ વગરના, ભૌતિક સુખસગવડથી ભરેલા એકવિધ જીવનમાં અનુભવાતાં સુસ્તી ને કંટાળો, એ વચ્ચે મૃતપ્રાય: બનતી ચેતના ને તેમાંથી જન્મતા વિપ્લાવ-એ આ કાવ્યોના કેન્દ્રવર્તી ભાવ છે. આ ભાવથી બંધાયેલી કવિની દૃષ્ટિ પોતાના દાંપત્યજીવનમાં, પોતાની આસ-પાસના જીવનમાં એકલતાનો, પરાધાપાણનો, ઉધ્માવિલીનતાનો અનુભવ કરે છે. એ ઝંખે છે વતનને અને સ્નેહસભર જીવનને. સરળ તોપણ ભાવજ્ઞ ભાષા આ કવિતાની લાક્ષણિકતા છે.

જ.ગા.

નાયક પ્રભાશંકર અંબારામ : ‘કુમુદસુંદરી નાટકનાં ગાયનો’ (૧૯૦૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક પ્રાણસુખલાલ માનચંદ : કાવ્યસંગ્રહ ‘તત્ત્વતરંગિણી’ (૧૯૪૩) અને જેને ધર્મનાં સાંપ્રદાયિક સ્તુતિ-ગીતોનું સંપાદન ‘પ્રાણપ્રેમપુષ્પમાળા’ (૧૯૨૭)ના કર્તા.

નિ.વે.

નાયક બળવંત ગાંડાભાઈ, ‘બલ નાઈટ’ (૧૫-૧૨-૧૯૨૦) : નવલકથાકાર, કવિ, સંપાદક. જન્મ વાપી (જિ. સુરત)માં. ૧૯૪૯માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૧માં એમ.એ. ૧૯૫૩થી ૧૯૭૨ સુધી યુગાન્ડા સરકારના કેળવણીખાતા દ્વારા સનદી શિક્ષક અને આચાર્ય. ૧૯૭૨ થી લંડનમાં શિક્ષણવિકાસી. ઈન્સ્ટિટ્યુશનલ એકેડેમી ઓવ પોલેટ્સ તરફથી અંગ્રેજી-ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યની સેવાની ક્ષેત્રમાં ૧૯૮૧માં ફેલોશિપ. બ્રિટનની ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીના મુખપત્ર ‘અસ્મિતા’ના સંપાદક.

એમના વાર્તાસંગ્રહ ‘સફરનાં સાથી’ (૧૯૬૨)ની વાર્તાઓમાં ગુજરાત અને આફ્રિકાના સમાજજીવનનું વાસ્તવલક્ષી નિરૂપણ

થયું છે. પંદરમી સદીની પશ્ચાદ્ભૂમિકામાં, આફ્રિકાની ધરની ઉપર ગુલામીની અમાનુષી પ્રથા નાબૂદ કરવા એક આરબ વીરનરે ખેડેલાં સાહસો અને આપેલાં બલિદાનોની ગાથા રજૂ કરતી ‘મૂંગા પડછાયા’ (૧૯૬૦), રંગભેદના વાતાવરણમાં વેદફાતા જીવનની કથા નિરૂપતી ‘વેદફાતાં જીવનર’ (૧૯૬૩) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. ‘નિર્જરો’ (૧૯૮૪)માં લંડનમાં સ્થાયી થયેલા કવિનો માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ, પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનું આકર્ષણ, ચિંતન તથા પ્રકૃતિ જેવા વિષયો નિરૂપતાં કાવ્યો છે. ‘પેટલ્સ ઓવ રેઝિઝ’ (૧૯૮૨) એમની અંગ્રેજી રચનાઓના સંગ્રહ છે. ‘આફ્રિકાની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ’ (૧૯૬૨), ‘આફ્રિકાની લોકકથાઓ’ (૧૯૬૨), ‘યુગાન્ડાની લોકકથાઓ’ (૧૯૬૩) ‘વિશ્વની શ્રેષ્ઠ સાહસ-કથાઓ’ (૧૯૬૭), વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

નિ.વા.

નાયક બાપુલાલ ભભલદાસ (૨૫-૩-૧૯૭૯, ૪-૧૨-૧૯૪૭) : નાટ્યલેખક અને અભિનેતા. જન્મ ઝેરિતા (તા. વિસનગર)માં. મૂળ વતન ઊંઢાઈ (જિ. મહેસાણા). જન્મનામ નારાયણ. અભ્યાસ ગુજરાતી ધારણ પાંચ સુધી. વારસાગત લોકનાટ્ય ભવાઈની કલા અને સંગીતની જાણકારી. અગિયારમા વર્ષે બાળનટ તરીકે ‘હરિશ્ચંદ્ર’માં ‘જ્યાંત’ની સફળ ભૂમિકા. એ પછી કમશ: મહત્વની ભૂમિકાઓમાં સફળતા. મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળોનું પચીસથી વધુ વર્ષ સંચાલન. ‘કાન્તા’, ‘સૌંદર્ય પર્વત’ જેવાં શિષ્ટ નાટકોના સફળ પ્રયોગ. ઊંઢાઈમાં અવસાન.

એમણે ‘ચંદ્રભાગા’, ‘નવલક્ષા હીરજી’, ‘સૌભાગ્યના સિદ્ધ’, ‘આનંદલહરી’ વગેરે નાટકો લખ્યાં છે.

પ્ર.મ.

નાયક ભાનુકુમાર યુનીલાલ, ‘ભગ’, ‘વિનાયક’ (૯-૮-૧૯૨૭, ૨૦-૧૧-૧૯૮૮) : નવલકથાકાર, નિબંધકાર. જન્મ પાનસર (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૭૯માં મૈસૂર યુનિવર્સિટીમાંથી સભ્ય-શાસ્ત્રના વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૫માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૪૬ થી ૧૯૬૧ સુધી ‘મુંબઈ સમાચાર’માં ઉપતંત્રી. ૧૯૬૨ થી ૧૯૮૧ સુધી ‘જનશક્તિ’ના સહતંત્રી. ‘કોંગ્રસ-પત્રિકા’ના સંપાદક. મુંબઈમાં અવસાન.

સામાજિક નવલકથા ‘ઋણવિમોચન’ (૧૯૭૫), પ્રૌઢશિક્ષણ-વિષયક ‘સૈનેરી વાતો’ (૧૯૬૪) અને પરિચયપુસ્તિકા ‘બવાઈ’ (૧૯૬૭) એમના નામે છે. આ ઉપરાંત એમણે અંગ્રેજી, હિંદી તેમ જ મરાઠી કૃતિઓના કેટલાક ગુજરાતી અનુવાદ કર્યાં છે.

કૌ.પ્ર.

નાયક મજનલાલ ઝીણાભાઈ : ‘મૈડમ ક્યૂરી’ (૧૯૫૯), ‘સૈનાલ્ડ રોસ’ (૧૯૫૯), ‘માકેપિલો’ (૧૯૬૧), ‘કોલંબસ’ (૧૯૬૧) વગેરે મહાન લેખાનિકો અને યાત્રિકોનાં જીવનચરિત્રોની ગ્રંથમાળા, ‘દેશવિદેશના લોકો’ નામે બાળપુસ્તકમાળા તેમ જ ઐતિહાસિક પુસ્તક ‘ભારતની કહાણી’ (૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

નાયક મહાસુખરામ કેશવલાલ, 'પૃથિક' (૧૯૧૪, ૧૮-૨-૧૯૮૭) : કવિ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના જગુદણ ગામે. ધારણ બે સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૨૧-૨૨માં કરાંચી-લાલોરમાં બ્રાજકલાકર તરીકે. ૧૯૩૩-૩૪માં કલકત્તાની ખટાઉ, આલ્ફ્રેડ થીએટ્રીકલ કંપનીમાં. ૧૯૩૮-૩૯માં દેશી નાટક સમાજ, મુંબઈમાં. ૧૯૪૦-૪૨ દરમિયાન આર્થનોનિક નાટક સમાજમાં. પછીથી નશાબંધી પ્રચારક તરીકેની પ્રથમ કામગીરી.

'પૃથિકનાં પ્રેરણાગીત' (૧૯૬૯) અને 'સંજીવની' (૧૯૭૬) એમનાં કાવ્યપુસ્તકો છે.

ચં.દો.

નાયક મુકુન્દ કે. : સહસ્ત્રકથા 'દિલાવર હિંદેકદીવ' (૧૯૬૦) ના કર્તા. નિ.વે.

નાયક મુળચંદ વણભ : નાટ્યકૃતિઓ 'પૃથ્વીપુત્ર' (બી. આ. ૧૯૨૦) અને 'સત્તાના મઠ' (બારમી આ. ૧૯૩૫) ના કર્તા. નિ.વે.

નાયક મોહનલાલ કિન્નાદાસ : ભક્તિગીતોના સંગ્રહ 'કાવ્યકીર્તન' (૧૯૧૫) ના કર્તા. નિ.વે.

નાયક યશવંત ગુલાબરાય (૬-૭-૧૯૦૯) : કોશકાર. જન્મ સુરત જિલ્લાના વેંગામ ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વેંગામ, ઠાંડી અને નવસારીમાં. ૧૯૨૮ માં વડોદરા કોલેજમાંથી બી.એસસી. અને ૧૯૩૨ માં એમ.એસસી. મુંબઈ રોયલ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં નોકરી કરતાં કરતાં ૧૯૩૭ માં પીએચ.ડી. અમદાવાદની ગુજ્યત કોલેજમાં અધ્યાપક અને આચાર્ય. ૧૯૬૭ માં સી. યુ. શાલ સચાંસ કોલેજના આચાર્ય.

એમની પાસેથી પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણવિજ્ઞાનનો 'પારિ-ભાષિક કોશ' (૧૯૪૩) તથા શાળા-કોલેજોમાં ઉપયોગી થાય તેવાં કેટલાંક વિજ્ઞાનવિષયક ગુજ્યતી પાઠ્યપુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વે.

નાયક યુવૈર, 'સ્નેહાગીત' : નવકથાઓ 'દુધીરે રંગાયાં ચંબ્રક તારાં વહોણુ' અને 'ચંબ્રવનો કેસરી' ના કર્તા. નિ.વે.

નાયક સુજિત : નાટ્યકૃતિ 'અમારી પ્રતિજ્ઞા' (૧૯૩૨) ના કર્તા. નિ.વે.

નાયક રતિલાલ સાંકળચંદ, 'દિગંત' (૧-૮-૧૯૨૨) : બાળસાહિત્ય-કાર, વિવેચક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના કડીમાં. ૧૯૪૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮ માં બી.એ. ૧૯૬૦ માં એમ.એ. ૧૯૬૦ થી ૧૯૬૫ સુધી બી.ડી. કોલેજ, અમદાવાદમાં અને ૧૯૬૫ થી ૧૯૮૨ સુધી ભવન્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપન.

'હેવાનાં દાન' (૧૯૫૩) જેવા વાર્તાસંગ્રહ ઉપરાંત 'અલક-મલકનો વાતો' (૧૯૫૧), 'કલ્હોલ બાળવાર્તાવિહી' (૧૯૭૪), 'શિશુ બાળવાર્તાવિહી' (૧૯૭૭) જેવું બાળસાહિત્ય એમના નામે છે.

'વિવેચનની વાટે' (૧૯૮૩) એમનો વિવેચનસંગ્રહ છે. એમણે વ્યાકરણ અને સ્વાધ્યાયપોથીઓ તેમ જ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોના સંક્ષેપો

આપ્યા છે. 'ગુજ્યતી સાહિત્યકાર પરિચયકોશ' (૧૯૮૮) તથા 'વસંતવિકાસ' (૧૯૭૪) એમનાં સંપાદનો છે; તેા 'સુદામાચરિત' (૧૯૬૭), 'અભિમન્યુઆખ્યાન' (૧૯૬૭) વગેરે એમનાં સહ-સંપાદનો છે.

ચં.દો.

નાયક લલ્લુભાઈ મોતીરામ : પદ્યકૃતિ 'મનતરંગ' (૧૯૯૮) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાયક વસંતભાઈ રણછોડજી (૧૩-૩-૧૯૦૫, ૧૧-૭-૧૯૮૧) : બાળસાહિત્યલેખક. જન્મ ડિંડોલી (જિ. સુરત)માં. શાળાન્ત પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ દક્ષિણમૂર્તિના બાલ અધ્યાપન મંદિરમાં અભ્યાસ. એ પછી સુરત, અમદાવાદ, મોરબાસા, દારેસલામ તથા નાઈરોબીનાં બાલમંદિરોમાં શિક્ષક તેમ જ આચાર્ય. 'બાલમિત્ર' ઉપરાંત વિવિધ બાલમાસિકોનું સંપાદન.

એમણે 'ચાંદાપોળી' - ભા. ૧-૩ (૧૯૩૪), 'કૂવદાની' - ભા. ૧-૩ (૧૯૩૫), 'લલ્લુ, ભલ્લુ અને કલ્લુ' (૧૯૩૫), 'ધેલુના ઘોડા' (૧૯૩૫), 'મુરબા ચાર' (૧૯૩૫), 'વાંદરાની સિતાર' (૧૯૩૫), 'વસંતભાઈની વાતો' - ભા. ૧-૪ (૧૯૪૮), 'લિંડોળો' (૧૯૪૮), 'વાર્તા રે વાર્તા' - ભા. ૧-૪ (૧૯૪૮), 'ત્રણ બાળનાટકો' (૧૯૪૮), 'નવરાશની વેળાઓ' (૧૯૪૮), 'ધરતીની મહેક' (૧૯૭૧), 'શ્રી મોટા' (૧૯૭૨), 'જ્ય જવાન' (૧૯૭૨), 'અલકમલકની વાતો' (૧૯૭૨), 'વાતો જ વાતો' - ભા. ૧-૧૨ (૧૯૭૨), 'બાળકોના મોતીભાઈ' (૧૯૭૩), 'તૈયાર હો' (૧૯૭૪) જેવાં બાળગીત, જ્ઞેટકણ તથા બાલવાર્તાઓની પુસ્તિકાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે 'બાળઉદ્ધરમાં ડોકિયું' (૧૯૬૯) તથા 'પૂર્વ આફ્રિકાની બાલવાતો' (૧૯૫૯) અને 'સ્વ. કંચનલાલ મામાવાળા : સ્મૃતિ-ગ્રંથ' (૧૯૭૬) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

નાયક વિઠ્ઠલદાસ સૂરજરામ : ચતુરંકી નાટક 'દેવદત્ત-કમળા દુઃખદર્શક' (૧૯૯૬) તથા પદ્યગ્રંથ 'કબીર દિગ્વિજય' (૧૯૦૦) અને પદ્યકૃતિ 'શિક્ષાપ્રબોધ' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નાયક સાંકળચંદ મોહનલાલ : 'શબ્દસ્થાન' પત્રનાં ભેટપુસ્તકો 'અમૃત પુલિન અથવા પરતંત્ર મેવાડ' (૧૯૧૦) અને 'શબ્દપૂત પ્રતિજ્ઞા' (૧૯૧૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નાયક સી. બી. : પદ્યકૃતિ 'બ્રહ્મચરિયા અભિસિંગનું શવપુરા પોલીસ ગેટ ઉપરનું ખૂની સમજાણુ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નાયક સુમન : વાર્તાસંગ્રહ 'ખૂની સાથે મુકાબલો' (૧૯૬૬) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

નાયક સુરેશચંદ્ર પ્રાણજીવન (૧-૧-૧૯૪૩) : જન્મ વનન ડેંકાઈ (જિ. મહેસાણા)માં. અભ્યાસ બી.એસસી., એલએલ.બી. ૧૯૬૫ થી નચોડા, વડનગર અને સાણંદમાં શિક્ષક. ૧૯૭૦ થી ગ્રામ-

વિકારના કૃષિ વિભાગમાં અધિકારી તરીકે ગાંધીનગરમાં.

એમણે 'ગુજરાતી રંગભૂમિના અભિનયશિલ્પી : બાપુલાલ નાયક' નામે આપેલા ચરિત્રપુસ્તકમાં કુશળ અને પ્રતિષ્ઠિત નટ બાપુલાલના જીવનકાર્યની ગાંધીની સાથે સાથે મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીનો સળંગ અઠાવન વર્ષનો ઇતિહાસ પણ આપ્યો છે.

પ્ર.મ.

નાયક હરીશ જાણપતરામ, 'તબસ્સુમ ગુજરાતી', 'પુરુષ પંડિત' (૨૮-૧૦-૧૯૨૬): બાળસાહિત્યલેખક, નવલકથાકાર. જન્મ સુરતમાં. વતન વાલોદ (જિ. સુરત). ૧૯૪૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪થી ૧૯૬૧ સુધી કેન્દ્ર સરકારની તારઘરની અમદાવાદમાં નોકરી.

એમના ગ્રંથોમાં 'મધુરજની' (૧૯૫૧), 'એક બકરાની આત્મકથા' (૧૯૫૨), 'હાથરેખા' (૧૯૫૩), 'વીંધાવેજું પાંખી' (૧૯૬૭), 'હેમું શોધે હૂંફ' (૧૯૬૯), 'માછલીનાં આંસુ' (૧૯૭૦), 'કારાગાર' (૧૯૭૮), 'આકાશચક્ષુ' (૧૯૭૮), 'ઢળતી સાંઠની લાલિમા' (૧૯૭૯), 'લાગણીનું કોરું આકાશ' (૧૯૭૯) જેવી નવલકથાઓ છે; 'પ્રેમવમળ' (૧૯૪૮), 'કોને પરણું?' (૧૯૪૯), 'શોવનના રંગ' (૧૯૫૦), 'વિપ અને અમૃત' (૧૯૫૧) જેવી લઘુનવલો છે; તેા 'ઈન્દ્રધનુષના ટુકડા' (૧૯૫૪) જેવો વાર્તાસંગ્રહ તેમ જ 'રંગભવન' (૧૯૫૫) અને 'રંગઉપવન' જેવા નાટ્યસંગ્રહો છે. 'કચ્છબરછુ' (૧૯૪૭)થી આરંભાયેલા એમના બાળસાહિત્યમાં 'અહમુત ગ્રંથાવલિ', 'ગમનમાળા', 'વૈજ્ઞાનિક સાહસકથામાળા', 'સુંદર ભોધકથામાળા', 'હરકચુવિસ ગ્રંથમાળા' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ભા.જા.

નારણસિદ્ધ કેસરીસિદ્ધ : પદ્યકૃતિઓ 'ભગનાવળી' (૧૯૯૦) તથા 'જ્ઞાનસાધન ભગનાવળી' (૧૯૯૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નારદમુનિ : જુઓ, ઘડિયાળી દીનશા પેરનનજી.

નારદલાલ પાપટલાલ : પદ્યકૃતિ 'વેદાંતવિલાસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નારાયણ ભક્ત : જીવનચરિત્ર 'નિત્યાનંદ સ્વામી' (૧૯૭૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નારાયણ હેમચન્દ્ર : જુઓ, દીવેયા નારાયણ હેમચન્દ્ર.

નારિવેળવાળા અરદેશર શાપુરજી : આત્મકથા 'મારી કમીની જિંદગીનો હેવાલ' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નારીંગરા મહાવજી સાબન : નવલકથા 'હરિપરુ' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નાથાદ : 'મુસ્લિમોએ ગુજરાતી ભાષાની બજાવેલી સેવા : ગુજરાતના પુરાણ સાહિત્યનું વિવેચન' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નિ.દે. : જુઓ, દેસાઈ નિરુભાઈ ભાઈલાલ.

નિકપરંબા (૧૯૪૫) : વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટના વિવેચનગ્રંથ. 'વિવેચન-વિચાર', 'ગતકાલીન સાહિત્ય', 'સમકાલીન સાહિત્ય', 'વિદેશી સાહિત્ય', 'ગ્રંથેતર સાહિત્યસૃષ્ટિ' વગેરે વિવેચનનાં વિવિધ પાસાંઓને નિકપતા થીંદ લેખોનો અહીં સંગ્રહ છે. ભિન્નભિન્ન સાહિત્યપ્રકારોમાં ઉપેક્ષિત વિવેચનને સર્જનની સમક્ષ જાણવા માટે કૌતુકસગી વિવેચનના પુરસ્કર્તા આ લેખકે વિવાદાસ્પદ મુદ્દા છેલ્લો હતો એનાં ઘણાં મૂળ 'વિવેચકની સર્જકતા' અને 'લોક-ભાગ્ય વિવેચક' લેખોમાં પડેલાં છે. 'અરશ્વતીચંદ્ર'ને સમર્થ રીતે મૂલવતો 'પંડિતયુગનું મહાકાવ્ય' લેખ નોંધપાત્ર છે. સુદીર્ઘતાની મર્યાદા હોવા છતાં આ લેખોની ઊમિલક્ષિતા અને સૌંદર્યલક્ષિતા અનુપ્રેક્ષણીય છે.

ચં.દે.

નિજાનંદ : જુઓ, કંથારિયા બ્રાહ્મચાર્ય ઉદ્યાસરામ.

નિજાનંદ : પદ્યકૃતિ 'શી અર્જુનગીતા' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નિજામી : નવલકથા 'સલોમ અને મંદરુનિરા' (૧૯૧૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નિજામી નન્નુ ભગત : પદ્યકૃતિ 'ગુરના શરણ આપો' (૧૯૬૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નિજામી સદરુદ્દીન રજમિયાં અબ્બાસી : 'હઠવન મહમૂદ દરિયાઈ સાહેબનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નિત્યાનંદજી : 'તત્ત્વજ્ઞાન દોહાવલો' (૧૯૩૪) તથા 'નિત્યાનંદ-વિલાસ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નિર્ભય : સ્વરૂપ અને વિકાસ (૧૯૭૫) : પ્રવીણ દરજ્જનો મહાનિર્ભય. નિર્ભયતા લલિત અને લલિતેતર એવા ઉભય પ્રકારોમાં ગત સચાસા વર્ષ દરમિયાન થયેલ સ્વરૂપભંધારણ અને ખેરાણની અહીં વ્યાપક તપાસ થઈ છે. વળી, વિષયની સ્વરૂપચર્ચા તથા અન્ય સાહિત્ય-સ્વરૂપો સાથેના નિર્ભયના પારસ્પરિક સંબંધની ચર્ચા પછી ગુજરાતી નિર્ભયને જાગૃતિકાળ, પંડિતયુગ, ગાંધીયુગ અને આધુનિકયુગ જેવા વિવિધ યુગ-તબક્કાઓમાં વિભાજિત કરીને તેની સર્વગ્રાહી સમીક્ષા પણ આપાઈ છે.

૨.૨.૬.

નિમાવત જથવંતરાય છગનલાલ, 'ન્યુ નિબ્ધાકે' (૩-૯-૧૯૪૫) : કવિ, વિવેચક. જન્મ રાજકોટ જિલ્લાના મોરબીમાં. ૧૯૫૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે મોરબીથી બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયોમાં રાજકોટથી એમ.એ. ૧૯૬૩થી ૧૯૭૦ સુધી મોરબીમાં શિક્ષક. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૭ સુધી ધ્રાંગધ્રામાં ગુજરાતીના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૭થી ભાણવદરમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક.

‘આવિર્ભાવ’(૧૯૭૭) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે, તે ‘પરામર્શ’ એમના વિવેચનસંગ્રહ છે.

દા.ત્રિ.

નિરંકુશ : જુઓ, હુલારે કરશનદાસ બોળાભાઈ.

નિરંજન : જુઓ, મળ્લમુદાર નિનુ.

નિરંજન કવિ : જુઓ, વ્યાસ મુશરિલાલ.

નિરંજન શુક્લ : જુઓ, શુક્લ દુર્ગેશ તુળાવશંકર.

નિરંજનવિજય : પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ ‘ઉત્તમ કથા સુસાર’ (૧૯૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નિરુદ્ધેશ : સંસારવ્યમાણ અને કાવ્યાભ્યમાણની નિરુદ્ધેશના પર એક-સાથે અવસાન કરતું સર્વવૃદ્ધ શાહનું પ્રસિદ્ધ ગીત.

ચં.ટા.

નિરુણદાસ : સ્વામીનાથપાણી સંપ્રદાયના કેટલાક ધાર્મિક પ્રસંગો રચૂ કરતું પુસ્તક ‘વાર્તાસંગ્રહ’ અને ‘બાનામૃત તથા અન્નકૃતોત્સવ’ (બી. આ. ૧૯૬૩)ના કર્તા.

ન.વા.

નિરુણાનંદજી : પદ્યકૃતિ ‘શ્રી પુરુષોત્તમ લોલામૃત સાગર’(૧૯૩૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નિર્દોષ ને નિર્મળ આંખ તારી : લીરશાંદે જાટુની લોકપ્રિય અનેલી આ કાવ્યરચનામાં વસંતની કૂંકથી ખરી પડતી સુકોમળી દેલ-કળીનું વર્ણન અકાળ અવસાનની સંવેદનાને ચૂકમરૂંપે ઉપસાવે છે.

ચં.ટા.

નિર્મલ રસિક, ‘નળામ્બી’ : નવલકથા ‘લોલાના તાર’(૧૯૭૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નિર્મલાદેવી, ‘સરસ્વતી’(૧૯૨૦) : કવિ. સૌરાષ્ટ્રના સજુલાના વતની. પુષ્ટિમાર્ગી. ‘વિદ્યાનતીર્થ’, ‘દર્શનભૂપાણી’, ‘વ્યાખ્યાન-સરસ્વતી’ વગેરે નિરુદ્ધેશી સન્માનિત. ગુજરાતી, હિંદી, સંસ્કૃતનાં જ્ઞાણકાર.

‘નિર્મળશ્યામરસ’(૧૯૫૦), ‘નિર્મળ ભાવકૃતિ’(૧૯૫૦)અને ‘નિર્મળરસભંસરી’(૧૯૫૦) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

નિરં પ : જુઓ, શર્મા બગવતીકુમાર લ.

નિર્વાસિત : જુઓ, દલાલ ગળંતી ઘેલાભાઈ.

નિશાચક (૧૯૭૯) : કિશોર જાદવની લઘુનવલ. સામાજિક યા સહકીય સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે બહાર તાકતા કથારસાહિત્યની સામે કથારસાહિત્યની પોતીકી જ સમસ્યાના ઉકેલ માટે અંદર તાકતી જે આધુનિક કૃતિઓ અવતરી એમાં આ કૃતિનું સ્થાન છે. આ લેખક આસંગિકની લીલા સંદર્ભે કલ્પન-પ્રતીક દ્વારા સ્વપ્નવાસ્તવ અને વાસ્તવિકતાની મિશ્ર અને ધૂંધળી ભાંધ ઉપસાવે છે અને

કથાને મિલે બગકટ ભાષાના વિસ્તારો ઊભા કરે છે. આ લઘુનવલમાં કથાનાયક ‘હું’ અનંતલીલા, કમસંગકોલા અને સાનુલા નામની ત્રણ મોખા મોખા વ્યક્તિત્વવાળી સ્ત્રીઓના સંબંધમાં આવે છે અને એની ક્રિયાપ્રતિક્રિયારૂપે થતા નીતિનિરૂપેશ અર્થે જાતીય અવલોકોનું નિરૂપણ આઠ ખંડમાં વહેંચાય છે. સભ્ય સમગ્રવ્યંહી દૂરના કોઈ પહોડી પ્રદેશમાં વસતી આદિમજાતિનો સ્થાનિક રંગ આ નવલનું મુખ્ય આકર્ષણ છે.

ચં.ટા.

નિશિગંધ : જુઓ, દાશી સુરેન્દ્ર.

નિશીથ (૧૯૩૯) : ઉમાશંકર જોશીના ‘ગંગાત્રી’ના અનુગામી કાવ્ય-સંગ્રહ. સૌનેદ, ગીત અને છાંદસ, દીર્ઘ તેમ જ ચિત્તનરચનાઓનો અહીં સમાવેશ છે. પ્રાણ્ય, પ્રકૃતિ, દેશજગતિ, વિશ્વબંધુત્વ, અધ્યાત્મ અને દલિત-અનુકંથા જેવા વિષયોને સ્પર્શતી આ રચનાઓ પ્રતિબદ્ધતાના સીમારણોમાં પ્રવેશી જતી હોવા છતાં એકંદરે સૌન્દર્યનિષ્ઠ રહેવા પામી છે. અહીં ગાંધીયુગના આદર્શો કંઈક અંશે સર્વાકાલીનસ્તરે ઊંચકાઈને આલેખાયા હોવાની પ્રતીતિ થાય છે. ઊંચા પ્રકારની સર્જકતાનો સ્પર્શ ‘નિશીથ’ જેવી મંત્ર-કલાઓ પહોંચતી રચનામાં કે ‘સદ્ગન મોટાભાઈ’ જેવી કરુણ સ્તરે પહોંચતી રચનામાં જોઈ શકાય છે. ગીતોની પંક્તિઓના વિસ્ફોટમાં અનાયાસ અને આચારસેના સાથે સાથે અનુભવ થાય છે. ‘દૂર શું? નજીક શું?’ કે ‘માનવીનું હૈયું’ જેવાં ગીત પંક્તિ-નિર્ભયોનો તાજગી દાખવે છે. ‘સાખો મો કલ્પી’તો’ જેવાં કેટલાંક સૌનેદોનો ચમત્કૃતિ દીર્ઘકાલીન છે. ‘આત્માના ખંડર’ સૌનેદમાળા પોતા આદર્શવાદને બદલે સાચી અનુભૂતિને અને યથાર્થને ઉપસાવવા મથી છે, પરંતુ ચિત્તન વધુ મુખર બનેલું જોવાય છે. એકંદરે ભાષાની પ્રૌઢિ ને અસંકારના ઉન્મેષ આસ્વાદ્યબન્યાં છે.

ચં.ટા.

નીકમ ભીમરાવ લક્ષમણરાવ : નવલકથા ‘જુલમી લૂંટારાના પંજમાં સપડાયેલી સુંદરી’(૧૯૧૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નીરજાનંદ સ્વામી : સરળ શૈલીમાં સંતજીવનનો પરિચય આપતું પુસ્તક ‘શ્રી રમણ મહર્ષિ’(૧૯૩૮)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

નીલકંઠ જીવતરામ (૧૯ મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ) : કવિ. વતન ઈડર.

આ સુધારવાદી કવિ પાસેથી ‘નીલકંઠ કવિતા’(૧૯૭૮) અને ‘કાવ્ય કમલાકર’-ભા. ૧-૨ (૧૯૯૭) કાવ્યગ્રંથો મળ્યા છે. દલપત-ચૈતિના કવિ હોવા છતાં કાવ્યોમાં તાજગી છે. સુધારકોની નિર્ભંગતા પર પણ એમની કવિતામાં કટાક્ષ છે. ભક્તિ, જ્ઞાન, ધર્મ, યત્ન, નીતિ, અધિકાર, વિદ્યા, સત્ય જેવાં તત્ત્વોને વિષય બનાવતી એમની કવિતા વિવિધ દૃષ્ટાંતોથી યુક્ત છે. ઉત્તર હિંદના પ્રવાસનો કેટલાંક વર્ણનો પણ નોંધપાત્ર છે.

કો.ગ્ર.

નીલકંઠ તાલેરમોહમ્મદ હાસમભાઈ : નવલકથા ‘સુમતિહાર’(૧૯૨૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

નીલકંઠ મહીપતરામ રૂપરામ (૩-૧૨-૧૮૨૯, ૩-૯-૧૮૯૫) :

કેળવણીકાર, સુધારક, નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર. સુરતનો ગામઠી શાળામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવી ત્યાંની સરકારી અંગ્રેજી શાળામાં અભ્યાસ કર્યો અને ત્યાં જ ૧૮૫૧માં મદદનીશ શિક્ષક તરીકે જોડાયા. એપ્રિલ ૧૮૫૨માં એલિફન્ટન ઈન્સ્ટિટ્યુટ, મુંબઈના લાઈસ્કૂલ વિભાગમાં દાખલ થયા અને ૧૮૫૪માં ત્યાં શિક્ષક નિમણા. ૧૮૫૭માં અમદાવાદની માધ્યમિક શાળાના મુખ્ય શિક્ષકને પછી નિરીક્ષક. ૧૮૫૯માં 'દાપ વાચનમાળા' સમિતિના સભ્ય તરીકે પસંદગી પામેલા એમને ટ્રેનિંગ કોલેજના અનુભવ લેવા સરકારે ૧૮૬૦માં ઈંગ્લેન્ડ મોકલ્યા. પરત આવેલાં ૧૮૬૧થી નિવૃત્તિપર્યંત અમદાવાદની પ્રે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજના આચાર્ય રહ્યા. ૧૮૬૭માં 'પરલગવાર' નામના પત્રનું સંપાદન કરી ચૂકેલ એમણે ૧૮૬૨થી કેટલાક વર્ષો સુધી 'ગુજરાત શાળાપત્ર'ના સંપાદક તરીકે રહી મહત્વની કામગીરી બજાવેલી. ૧૮૮૫માં એમને સી.આઈ.ઈ.નો સરકારી ઈલકાળ મળેલા. 'પ્રાર્થનાસમાજ' અને 'ગુજરાત વર્તીકવૃક્ષ સંસ્થાપકો' જેવી અનેક સંસ્થાઓમાં મંત્રી ને પ્રમુખ તરીકે તેમ જ સક્રિય કાર્યકર તરીકે તથા અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીના કમિશનર અને ચેરમેન તરીકે પણ એમણે સેવાઓ આપેલી. અમદાવાદમાં અવસાન.

ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રથમ પ્રવાસગ્રંથ ગણાયેલી એમની કૃતિ 'ઈંગ્લાંડનો મુસાફરીનું વર્ણન' (૧૮૬૨)માં ઈંગ્લેંડનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળોના પરિચય ઉપરાંત ત્યાંની તત્કાલીન રાજકીય-સામાજિક-શૈક્ષણિક સ્થિતિનું મુગ્ધ પ્રસંગમૂલક આલેખન થયેલું છે. ઉત્તમ કોષાળ કરસનદાસ મૂળજી' (૧૮૭૭) એમનું, સમાનવર્ષમાં મિત્ર કરસનદાસના જલસ્જવનને મૂલવતું, નર્મ-મર્મની વચકથાળું, સરળ અને રસભરી શૈલી ધરાવતું ગુજરાતી સાહિત્યનું નોંધપાત્ર ચરિત્ર છે. 'મહતાજી દુર્ગારામ મંછરામ ચરિત્ર' (૧૮૭૯)ની પ્રધાન સામગ્રી દુર્ગારામની રોજનીશી હોવા છતાં મહતાજીનું ચરિત્ર ઊભું થાય એવી મૂલ્યાંકનરીતિ એમણે પ્રયોજી છે. 'પાર્વતી-કુંવર આખ્યાન' (બી. આ. ૧૮૮૧) પત્નીનું ગુણદર્શી ચરિત્ર આલેખની ગદ્યકૃતિ છે. 'અક્ષરચરિત્ર' (બી.આ. ૧૮૮૩) એમનું ઈતિહાસવિષયક ચરિત્ર છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રારંભકાળની, પ્રાથમિક સ્વરૂપની, પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ મહત્વની એમની ત્રણ નવલકથાઓમાંથી 'સાસુવલુની વડઈ' (૧૮૬૬)માં દિદુ કુટુંબજીવનનાં પાત્રો, એમના સ્વભાવ અને પ્રસંગોનું લાસ્યની છાંટવાળું નિરૂપણ છે. તત્કાલીન લગ્નગીતોનો અને દંતકથાઓનો વિનિયોગ સાધતી એમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'સંધ્યા લેસંગ' (૧૮૮૦) અને 'વનરાજી ચાવડો' (૧૮૮૧) કેવળ પ્રસંગ-વર્ણનો આપતી કથાઓ જેવી છે. લાંબી પ્રસ્તાવનામાં લોકકથાના એક સ્વરૂપ લેખ ભવાઈની પુનઃસ્થાપનાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરતા એમણે સંપાદિત કરેલા ભવાઈના ઓગાણીસવેશાનો, સર્વપ્રથમ સંકલનરૂપે 'ભવાઈ-સંગ્રહ' એમની અગત્યની સાહિત્યસેવા છે. કોલંબસ, ગેલેલીઓ, ન્યૂટન વગેરેનાં જીવનવૃત્તાંતો નિરૂપતું 'ચરિત્રનિરૂપણ' (૧૮૫૬) તથા નાનાભાઈ હરિદાસ સાથે મળીને એમણે કરેલું ચેમ્બરના

પુસ્તકનું ભાષાંતર બાધક છે. 'ગુજરાતી ભાષાનું નવું વ્યાકરણ' (૧૮૮૩) અને 'ગુણત્તિપ્રકાશ' (૧૮૮૯) એમના શાળાપંચાંગો ગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત શિક્ષણ, ભૂગોળ, ખેતી, ભૂસ્તરવિદ્યા, વિજ્ઞાન, વેદક આદિ વિષયો ઉપરનાં એમનાં પુસ્તકો પેટી મેટા ભાગનો ભાષાંતરિત ને વિદ્યાર્થી ઉપયોગી છે.

અ.મ.

નીલકંઠ રમણભાઈ મહીપતરામ (૧૩-૩-૧૮૬૮, ૬-૩-૧૯૨૮) :

નાટ્યકાર, નવલકથાકાર. વાર્તાકાર, વિવેચક, લાસ્યલેખક, કવિ. બન્ધસરળ અમદાવાદ. ૧૮૮૩માં મંદિર. ૧૮૮૪માં ગુજરાત કોલેજમાં પ્રવેશ. ૧૮૮૭માં એલિફન્ટન કોલેજ, મુંબઈથી બી.એ. પછી એલએલ.બી. બાધરા સબ બજારી થોડા સમયની નાકરી પછી સ્વતંત્ર વકીલાતનો વ્યવસાય આરંભેલા. પંદરો પત્ની લલવદન બાંધનું અવસાન થતાં બીજાં લગ્ન વિદ્યાબંધન સાથે થયું અને એ સુખી દાંપત્યે સાહિત્ય અને સમાજસેવાનાં કાર્યો માટે નોંધપાત્ર પોલિકા પૂરી પાડી. તેઓ એકાધિક સેવકસંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલા હતા. અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાં પ્રમુખ ઉપપ્રમુખ. ૧૯૨૨માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

'ભદ્રંભદ્ર' (૧૯૦૦), 'શાંતિ' (અ.પૂ. ૧૯૧૫) જેવી નવલ-કથાઓ; 'સર્વનો પર્વત' (૧૯૧૩) નાટક; 'લાસ્યમંદિર' (વિદ્યાબંધન સાથે, ૧૯૧૫)ના લખવા નિર્બંધ; કવિતા અને સાહિત્ય' - ૧ (૧૯૦૪), 'કવિતા અને સાહિત્ય' - ૨ (૧૯૦૪), 'કવિતા અને સાહિત્ય' - ૩ (૧૯૨૮), 'વાક્યપુષ્પકૃતિ અને નિર્બંધસ્વનો' (૧૯૦૩) જેવા ગ્રંથોનાં વિવેચન-વ્યાખ્યાનો અને ભાષાવિચારણા; 'કવિતા અને સાહિત્ય' - ૪ (૧૯૨૯)ની કવિતા વાર્તાપ્રવૃત્તિ; 'ધર્મ અને સમાજ' - ૧ (૧૯૩૨), 'ધર્મ અને સમાજ' ૨ (૧૯૩૫)નાં ધર્મ અને સમાજ વિષેની તત્ત્વચર્ચાને લગતાં વ્યાખ્યાનો; 'ગુજરાત નો સંક્ષિપ્ત ઈતિહાસ' અને 'વિવાહવિધિ' (૧૮૮૯) જેવાં ઈતિહાસ-સંસ્કાર આલેખનો પુસ્તકો અને 'જ્ઞાનસુધા'નું સંપાદન-એમ અનેકવિધ સાહિત્યિક પ્રદાન દ્વારા તેઓ ગુજરાતી સાહિત્યમાં સુખ્યાત થયા છે.

ગુજરાતી ભવાઈ, પાશ્ચાત્ય નાટક અને સંસ્કૃત નાટકનો તરવા જળાંતરે સ્થાપેલા 'સર્વનો પર્વત' નાટકમાં મણિલાલ નમુભાઈના 'કાન્તા' નાટકની પણ ટીકટીક અસર જોવાય છે. શુદ્ધ સાધને પ્રાપ્ત કરવા માટે સાધનની અશુદ્ધિના સ્વીકાર કરી નિમંત્રણ સંઘર્ષનું અને એ સંઘર્ષમાંથી છેવટે સુપ્રાપ્ત બનતી સર્વાંગશુદ્ધિનું આ નાટક છે. પુત્ર બગદીપતા સાચા હકની રાજગાદી તેને મળે એ માટે અમુનદેવી સાધનની અશુદ્ધિ સ્વીકારે છે અને માતાના પ્રેમાગ્રહને વશ થયેલા બગદીપ એમાં સંક્રાંત્ય પામુ છે. માતા-પુત્રનો અનુક્રમે જલકા અને રાઈ એમ બનાવટી તામ પારણ કરી જલકા જે પ્રપંચા આચરે છે એના પરિણામસ્વરૂપે રાજગાદી મળી હોવા છતાં રાઈ અને ભાગવી શકતો નથી. બંને પાત્રોના સ્વભાવભેદ, વિચારભેદ અને એમાંથી પ્રગટેલા આચારભેદ નાટ્યાત્મક સંઘર્ષનું નિમિત્ત બને છે. છેલ્લા બે અંકોમાં વિવાહ-વિવાહની સમાજસુધારણાને આદર્શ નહર સમક્ષ સ્થાપે હોવાનું કથાય છે; છતાં લેખકની સાહિત્યિક સજ્જતાના અનેકવિધ

સંકેતો એમાં મોંઢટ છે. એમનું આ નાટક આઠે પાણી એટલું જ પ્રભાવક હોઈ અન્ય નાટ્યકારોએ એના વસ્તુરૂપને નવા દૃષ્ટિકોણથી આપનારી નાટકો સઠર્યા બઠર્યા છે.

આ લેખકની સક્ષમ પ્રતિભા એમની હાસ્યરસિક નવલકથા 'ભદ્રાભદ્ર'માં પણ નીવડી આવે છે. પશ્ચિમની 'પિક્ચરિક પેપર્સ' કે 'ડેન કિંગડે' જેવી કૃતિઓમાંથી પ્રેરણા મેળવીને લખાયેલી આ નવલકથાનો વિષય સુધારાવિરોધનો ઉપલક્ષ છે. દોલનસંકર જેવા યાવનીસંસ્કારથી દૂષિત નામનો ત્યાગ કરીને ભદ્રાભદ્ર અનેકા એક અલ્પજ્ઞ ગ્રામ્યાણી સર્વજ્ઞ તરીકે નીવડી આવવાનો દાંભિક પરિસ્થિતિઓ દ્વારા હાસ્યકટાક્ષઉપલક્ષાદિને વિકસાવીને લેખકે નવલકથા અને પાત્રને અમર કરી દીધો છે. જીવનચરિત્રના કોંઠામાં કાળવામાં આવેલી આ નવલકથાની સંસ્કૃતપ્રચુર શૈલી પાછળનાં પ્રકરણમાં એકતાનતાનો અનુભવ કરાયે છે અને છેવટના ભાગમાં શૈલી અને—જીવનકથારૂપ નિરૂપણ નખળું પડતું હોવાને લીધે— નવલકથાનું સ્વરૂપ પણ શિથિલ બનતાં જણાય છે. એમ છતાં, ગુજરાતી નવલકથાસાહિત્યમાં અને હાસ્યસાહિત્યમાં એક વિશિષ્ટ અનનુવાદ્ય કૃતિ તરીકે 'ભદ્રાભદ્ર' ચિરસ્મરણીય રહેશે.

'કવિતા અને સાહિત્ય' - ભા. ૧-૨-૩માં લેખકનો કાવ્યપર્યાયાલ દાખવતા લેખો અને પ્રાચીનલોકનો સંગ્રહો છે. ગુજરાતી વિવેચનમાં નવલસામં કરેલા ગંભીર પ્રદાનનું આર્થી લગભગ અનુસરણ છે. એટલે પાશ્ચાત્ય સાહિત્યવિચારણાનાં તત્કાલે પ્રસિદ્ધ થયેલ— અલબત્ત મૂલ્યવાન—સિદ્ધાંતદર્શનોનું એમણે વિવરણાત્મક આલેખન કર્યું છે. 'કવિતા', 'કવિતાની ઉત્પત્તિ અને સ્વરૂપ', 'Lyric - રાગધ્વનિકાવ્ય', 'વૃત્તિમય ભાવાભાસ', 'કવિતા અને નીતિ', 'કવિતા અને સત્ય' જેવા મુદ્દાઓની વિચારણાનું એમનું વિવરણાત્મક આલેખન પાશ્ચાત્ય સિદ્ધાંત અંગેની એમની સૂઝ સમજનું અને એને ગુજરાતીમાં આવતારતી વેળાએ સાદગ્રસાધ્ય બનતી સર્વસ્પર્શી અને સમન્વયકારી નિરૂપણકલાનું ઘોતક બંન છે. 'કાવ્યાનંદ', 'કવિત્વરીતિ' જેવા મુદ્દાઓની વિચારણાના મુખ્યાધાર સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રોમાં રહેલા જોઈ શકાય છે, પણ એના વિષયવિસ્તાર પાશ્ચાત્ય કાવ્યવિચારણાને આધાર પણ લે છે. 'છંદ અને પ્રાસ'ને 'કવિતાની વાણી'ના સંદર્ભમાં વિચારવાની એમની દૃષ્ટિ કવિતાનાં અંગેઅંગેને એના આત્મભાવના અનુસંધાનમાં જ પામવાની પ્રવૃત્તિને પરિચય કરાયે છે. 'પુષ્પરાજ સસા', 'કુસુમ માળા', 'સરસ્વતીચંદ્ર', 'અભંગમળા', 'હૃદયચીણા' વગેરે કૃતિ ઓનાં ચર્ચા-વિચારણા-અવલોકનમાં પણ એમની સાહિત્યિક નિષ્ઠા, બહુશ્રુતતા, રસિકતા અને મર્મપ્રાદિતાનાં વલણો પ્રેરક પરિણામો આવે છે. એમનાં વિવાદાસ્પદ વલણો પણ, સરવાળે તે, સાહિત્ય-નિષ્ઠ મૂલ્યવત્તાને અનુભવ કરાવતાં હોવાથી ધ્યાનપાત્ર બને છે.

'કવિતા અને સાહિત્ય' - ૪માં 'હાસ્યરસ' વિષેના નિબંધ ઉપરાંત એમની કવિતા-વાર્તાલેખનની પ્રવૃત્તિનો પણ પરિચય મળે છે. ભાગ્યાનાયની ભક્તિકવિતાના પ્રભાવ તથા જાણી લખાયેલાં હોય એવાં એમનાં ભક્તિકાવ્યોમાં ઊર્મિ કરતાં ચિતન તરફનો એક વધુ પડતાં જણાય છે, જે એમણે જ વિધારેલા ઊર્મિકાવ્યના મારનદોષથી ભિન્ન પડે છે. એમની કવિતામાં ભક્તિની સાથે સંકળાતી જ્ઞાન-

નિષ્ઠા અને શ્રદ્ધાનું જ્યાં સંયોજન થાય છે ત્યાં કવિતા નીવડી આવતી જણાય છે. વાર્તાકાર તરીકે એમણે અર્ચક કાનન હોઈલની વાર્તાનું રૂપાંતર પણ કર્યું છે અને એમની મૌલિક વાર્તા 'ચતુર્મુખ' પર પણ હોઈલનો પ્રભાવ જણાય છે. એમની વાર્તાલેખનપ્રવૃત્તિમાં અભ્યાસીઓ 'ચિટ્ટી' અને 'ટાપ્પાની મુસાફરી' જેવી હાસ્યકૃતિઓને પણ જોડી દે છે.

'કવિતા અને સાહિત્ય'માં 'હાસ્યરસ' વિષેના કોલેસા પાનાંના નિબંધ, જે 'હાસ્યમંદિર'માં પણ મુકાયે છે તેમાં જે કોઈ અભ્યાસ દેખાય છે તે 'હાસ્યમંદિર'ની હાસ્યકૃતિઓમાં લેખ લખ્યા છે. એમની હાસ્યરસિક કૃતિઓને કોઈ ચાક્કસ સ્વરૂપના ઢાંચામાં કાળી શકાય એમ નથી, કારણ કે એમાં તે હાસ્યરસિક સંવાદકૃતિ-ઓનાય સમાવેશ થયો છે, જે ભૂતકાળમાં રંગમંચ પર પણ આકર્ષણ પેદા કરી શકી હતી. આર્થી નિબંધિકા, વાર્તા, દુષકા જેવાં અનેક-વિધ પ્રકારનાં લખાણોમાં નર્મ-મર્મ કટાક્ષનું વૈવિધ્ય માણી શકાય છે.

'ધર્મ અને સમાજ'ના પાંચલા ભાગમાં માત્ર ધર્મનત્વ ચિંતન અને એના આનુબંધિક વિષયો છે; જ્યારે બીજા ભાગમાં ધર્મ અને સમાજસુધારણા વિષેના લેખો સાથે રહૂ કરીને શીર્ષકનો સ્થૂળ અર્થ પણ જાળવવામાં આવ્યો છે. આર્થી લેખકની ધર્મભાવના લાગણી અને તર્કતા સમન્વયરૂપ છે, પણ સરવાળે લાગણી-કિમિતો હાલ ઊંચા રહે છે. મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કે અવતારનિષેધ જેવા મુદ્દાઓમાં તર્કનું પ્રમાણ જોવા મળે છે; જ્યારે ભક્તિ, મુક્તિ, પ્રાર્થના જેવા વિષયોમાં લાગણીનું વળન વિશેષ છે. બંને ભાગોના અધ્યયનને ફલિતાર્થે આટલો જ છે— 'રમાણનાઈની ધર્મભાવના અને નીતિભાવના અલગ કરીને જોઈ શકાય એમ નથી.'

'જ્ઞાનસુધા'ના સંપાદનકાર્યને અને લેખકની ધર્મનત્વમીમાંશાંતિ વિચાર સાથે કરવા જોઈએ. ધર્મને નામે ગુદિદશાળી વર્ણમાં પણ ફેલાતી દ્વિધાઓ અને ગેરસમજો નિવારવા 'જ્ઞાનસુધા'ના ઢરમ થયો હશે. આમ, ધર્મનત્વચિંતન એ 'જ્ઞાનસુધા'ના ઉદ્ભવ માટે પાયાનું નિમિત્ત હતું, સાહિત્ય અને સંસ્કારસુધારે એના સંપાદકની વ્યક્તિગત રુચિનાં નિમિત્તો હતાં તથા સુનીતિ અને સદાચર લેખકનાં સ્વભાવલક્ષી વલણો હતાં—એ સર્વનું પ્રતિબિંબ 'જ્ઞાનસુધા'ની સામગ્રીમાં સામર્થ્યથી ઝિલ્કાય છે.

ચં.ભા.

નીલકંઠ વિદ્યાગૌરી સમ્બલ્ભાઈ (૧-૧૧-૧૮૭૬, ૭-૧૨-૧૯૫૮): નિબંધકાર, અનુવાદક. ઢરમ અમદાવાદમાં. કેળવણીના અર્ચક સા. પ્રા. મજનભાઈ કન્યાશાળામાં. માધ્યમિક શિક્ષણ મહાલકમાં ટ્રેનિંગ કોલેજમાં. ૧૮૯૧ માં મેટ્રિક. એમનાં નાનાં બહેન શારદા-બહેન સાથે ગુજરાત કોલેજમાંથી ૧૯૦૧ માં બી.એ. ગુજરાતીમાં બી.એ.ની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર સૌપ્રથમ અર્ચક બહેન. ૧૮૯૯માં એમનું લગ્ન સર સમ્બલભાઈ નીલકંઠ સાથે થયું. અમદાવાદની સંખ્યાબંધ શાળા સંસ્થાઓ સાથે તેઓ સંકળાયેલાં રહ્યાં. ગુજરાત વિદ્યાસભાનાં મંત્રી અને ૧૯૪૬માં વડોદરામાં મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ૧૫મા સંમિલનનાં પ્રમુખ. ૧૯૪૭થી ગુજરાત સાહિત્ય સભાનાં પ્રમુખ. પ્રાર્થનાસમાજ અને અનાયાશમાં પણ સક્રિય. અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાં કેટલોક સમય સરકાર-

નીલકંઠ વિનોદિની રમણભાઈ — નેને ભીખાજી અનંત

નિયુક્ત સલાહદ. ૧૯૨૬ માં 'કૈસરે દિન્દ'નો ઈલકાબ.

એમણે દૈનંદેનીય જીવનના પ્રસંગો લઈ નર્મમર્મયુક્ત હાસ્ય પ્રગટ કરના નિર્બંધો આપ્યા છે; તે સુશ્વિટ ચરિત્રાત્મક લેખો પણ આપ્યા છે. એમની સ્વસ્થ અને શિષ્ટમિષ્ટ શૈલી આકર્ષક છે. 'ફેરમ' (૧૯૧૧) માં પોતાને માર્ગદર્શક બનેલાં સ્વજનો, સનેહીઓ અને સંગથીઓનાં સ્મૃતિચિત્રો આવેળી એમણે સ્વ-અતીતને સજીવ કર્યો છે. એમણે 'ગૃહદીપિકા' (૧૯૩૧), 'નારીકુંડલ' (૧૯૫૬) અને 'જ્ઞાનસુધા' (૧૯૫૭) જેવા લેખસંગ્રહો પ્રકટ કર્યા છે. એમણે 'પ્રા. ધોડા કેશવ કર્વે' (૧૯૧૬) ચરિત્ર પણ લખ્યું છે. એમના છૂટક લેખોનો સમાવેશ 'હાસ્યમંદિર'માં થયો છે. એમણે રમેશ દત્તની વાર્તા 'લેક ઓવ ધ સાસ'નો 'સુધાહાસિની' (૧૯૦૭) નામે તથા વડોદરાનાં મહારાણીકીએ અંગ્રેજીમાં લખેલ પુસ્તક 'પોલિશન ઓવ વિમેન ઈન ઈન્ડિયા'નો 'હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓનું સામાજિક સ્થાન' (૧૯૧૧) નામે અનુવાદ આપ્યા છે.

પુ.ભ.

નીલકંઠ વિનોદિની રમણભાઈ (૯-૨-૧૯૦૭, ૨૯-૯-૧૯૮૭) :

નિબંધકાર, નવલકથાકાર, નવલિકાકાર, બાળસાહિત્યલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ અમદાવાદની મહાલકમી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ગવર્નમેન્ટ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૨૮ માં અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાંથી અંગ્રેજી મુખ્ય અને ગુજરાતી ગૌણ વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૦ માં અમેરિકાની મિશિગન યુનિવર્સિટીમાંથી સમાજશાસ્ત્ર અને શિક્ષણશાસ્ત્ર વિષયોમાં એમ.એ. વનિતા વિશ્વામ, અમદાવાદનાં અધિકારી. મ્યુનિસિપલ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલનાં હેડમિસ્ટ્રેસ. એસ.એન.ડી.ટી. મદિલા પાઠશાળામાં પ્રાધ્યાપિકા. વિવિધ સમાચારપત્રોમાં કટાર-લેખિકા.

'કંઠલીવન' (૧૯૪૬) એમની નવલકથા છે. 'આરસીની ભીતર' (૧૯૪૨), 'કાપાસી અને બીજી વાતો' (૧૯૫૧), 'દિલ દરિયાવનાં મેતી' (૧૯૫૮), 'અંજુલિનો સ્પર્શ' (૧૯૬૫) વગેરે એમના નવલિકાસંગ્રહો છે. 'રસદૂર' (૧૯૨૮) નિબંધસંગ્રહમાં નારી-હૃદયનો કુમારભયો ઉદાહર છે. 'ધરણની જ્યોત' - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૫૫, ૧૯૫૮, ૧૯૬૪, ૧૯૬૯) માં એમનાં પ્રસંગચિત્રોનાં સંગ્રહ છે. 'નિજનંદ' (૧૯૭૬) માં પ્રવાસચિત્રો છે. 'વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ' જીવનચરિત્ર છે. 'ગુજરાતી અટકોને ઈતિહાસ' (૧૯૪૨) સંશોધનગ્રંથ છે.

એમણે 'શિશુરંજના' (૧૯૫૦), 'મંદીની મંજરી' (૧૯૫૬), 'બાળકોની દુનિયામાં ડેકિયું', 'સફરસંદ' (૧૯૬૪), 'પછંદ કકિયારો' (૧૯૬૪) વગેરે બાળસાહિત્ય પણ આપ્યું છે. 'ધરનો વહીવટ' (૧૯૫૯), 'બાળસુરભા' (૧૯૬૧), 'મુક્તજનોની ભૂમિ' (૧૯૬૬), 'સુખની સિદ્ધિ-સમાજવિદ્યા' (૧૯૬૮) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

પુ.ભ.

નીલકંઠ શુ'જારએન અનુભાઈ : અનૂદિત પુસ્તક 'ટૂંકી કલાણીઓ' - ભા. ૧ નો કર્તા.

ચં.દો.

નીલપત્ર : જુઓ, પટેલ મગનભાઈ ભુષ્ણભાઈ.

નીલમપરી : વાર્તાસંગ્રહ 'જ્ઠનંભર' (૧૯૭૬) નો કર્તા.

૨.૨.૬.

નીલરાજ : નવલકથાઓ 'પ્રેમ પ્રીત મહાન' (૧૯૭૮), 'આન્મદાન' અને 'વૈરાગ્યની વાસના' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નીલાંજસા : યુનીવાલ મડિયાની ટૂંકીવાર્તા. એમાં પાલક ભદ્રાચને ત્યાં પારંગત થયેલા અનાથ સુબાહુની ધનુવિદ્યા પર ચારી ગયેલી નગરકોષ્ટ્રીની પુત્રી નીલાંજસા ભદ્રાચની પુત્રી ઘોષાની ઈર્ષ્યાનો ભોગ બને છે. અંત સ્પર્ધામાં સુબાહુ ઘોષાનાં નગરકોષ્ટ્રીની ઉપવચ્ચ ચરિતા હાંફીફાંફી પુત્ર સુબાહુને વચગી પરે છે. આમ, પ્રેમ અને ઈર્ષ્યા વચ્ચે માનુ-અભિજ્ઞાનનું આ કથાનક છે.

ચં.દો.

નૂતનશ્રી : જુઓ, વૈદ્ય કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરજશંકર.

નૂર પોરબંદરી : જુઓ, અપભાની નૂરમુદમ્મદ અબ્દુલરહેમાન.

નૂરમહમ્મદ ઉસ્માન : પદ્યકૃતિ 'ચોકાની મહાકાળ' તથા 'દરબારે એહમદ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નૂસની અકબરઅલી દાઉદભાઈ (૧૮૯૬, ૩૦-૪-૧૯૨૦) : નવલ-કથાકાર. જન્મસ્થળ ભાવનગર. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. મુંબઈમાં ફીનિચરનો વ્યવસાય. ચોવીસ વર્ષની નાની વયે ભાવનગરમાં આવસાન.

જુદાં જુદાં વર્તમાનપત્રોમાં વાર્તા અને પ્રકીર્ણ લેખો લખનારા તેમ જ 'સાંજ વર્તમાન' માટે સાપ્તાહિક વાર્તાલેખન કરનારા આ લેખકે 'સાંજ વર્તમાન'માં પ્રકાશિત 'બ્રજદાદનો પાદશાહ' (૧૯૧૮) અને 'સુંદર કેશવનાન' (૧૯૧૯) નામની નવલકથાઓ લખી છે.

૨.૨.૬.

નૂરાની 'આરજૂ' (૧-૧-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ધારણ દશ સુધીનો અભ્યાસ. ભાવનગર પરાની રિવિઝનલ મેનજરની ઓફિસમાં કલાર્ક. ૧૯૮૨ માં નિવૃત્ત.

એમના નામે ગઝલ અને હઝલની બે પુસ્તિકાઓ 'મંદફિલ' (૧૯૫૭) અને 'દાર્થીના દાંત' (૧૯૬૪) છે.

૨.૨.૬.

નૂરી મૂસા યુસુફ, 'નૂરી' (૨૫-૩-૧૯૧૭) : કવિ. વનન નવસારી નજીકનું જલાલપુર. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. પહેલાં શિક્ષક, પછી 'જમે જમશેદ' ના તંત્રીવિભાગમાં.

'અવસર' (૧૯૬૭) એમનો ગઝલસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

નૂસિલ : 'ગણ્પીદાસની ગપ યાને રમૂજ વાર્તા' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

નેને ભીખાજી અનંત : 'પ્રેમબંધન બાજીરાવ પેથા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

નેશનલ સેવિંગ : પન્નાલાલ પટેલની ટૂંકીવાર્તા. સરકારની નેશનલ સેવિંગની જાહેરકર્મીથી અગ્રુથ ભીંચા પર જી ગુજરાતી એનું એમાં આલેખન છે. ગ્રામીણ પ્રજાનાં ભાગપણ, શોષણ અને દાષ્ટિદ્રવને એકસાથે ક્વાત્મક રીતે અહીં વ્યક્તિત કરાયાં છે. લગવા મર્મના દાર કરાવી તારની જેમ એમાં ગૂંથાયેલા છે.

ચં.ટો.

નેસ્ફીલ જી. સી. : 'વ્યાકરણ : ગુજરાતી અંગ્રેજી ભાષા' - ભા. ૧ (૧૯૨૯)ના કર્તા.

ચં.ટો.

નેવેદ્ય (૧૯૬૨) : ડાહ્યાશય માંકડને એમની પદ્ધિપૂર્તિ નિમિત્તે પ્રગટ થયેલા લેખસંગ્રહ. વિવિધ સામયિકમાં વિભિન્ન સમયે પ્રગટ થયેલા એમના લેખને અહીં એકત્રિત કરવામાં આવ્યા છે. વિવિધ વિષયોવાળા આ લેખમાં 'અનુશ્ચિનિનું યાથાતથ', 'કલિક આવતાર', 'ઋગ્વેદમાં ઉત્તરધ્રુવ' એ પુરાતત્ત્વના લેખો છે; તે 'નાટ્યશાસ્ત્રનાં કેટલાંક રૂપો', 'એકાંકી નાટકો', 'કાલિદાસની નાટ્યભાવના' ઇત્યાદિ સંસ્કૃત નાટ્યશાસ્ત્રિય પરના લેખો છે. 'નવલકથા અને નવલિકા' જેવો અર્વાચીન સાહિત્યપ્રકારના સ્વરૂપની ચર્ચા કરતા લેખ એક જ છે, પરંતુ ગુજરાતી સાહિત્ય-કૃતિઓ પરના અભ્યાસલેખોનું ક્રીક્રીક પ્રમાણ છે. 'સરસ્વતીચંદ્ર-સકલકથા', 'શવિલક', 'વસંતાત્સવ-એક ઉપમાકાવ્ય', 'ઝર તે પીધાં છે જાણી જાણી' જેવા લેખોમાં લેખકને મૌલિક દૃષ્ટિકોણ જાઈ શકાય છે. 'પાંડિત્યમંદિત રસિકતા' અને 'દો. બ. કેશવલાલ લ. ધ્રુવની વાડ મય સેવાની સૂચિ' એ કે. લ. ધ્રુવ વિશેના બે મહત્ત્વના લેખો છે. 'ભાષા', 'વાક્યવિચાર', 'ગુજરાતીમાં મૂર્ધન્ય 'ડ' અને મૂર્ધન્યેતર 'ડ', 'હાથીનું મૂળ' ઇત્યાદિ ભાષા અને વ્યાકરણના લેખો છે. 'ભગવદ્ગીતક્રમ' એક સંસ્કૃત પ્રાચીનના અનુવાદ છે. 'નિરુકતનું ભાષાંતર'માં નિરુકતના બીજા અધ્યાયના એકથી ચાર ખંડના અનુવાદ છે. શાસ્ત્રીય સંશોધનાત્મક દૃષ્ટિ, વિશદ સ્ફુટતા અને અનાકમક મતદર્શનને લીધે આ લેખો અભ્યાસી-ઓને ઉપયોગી નીવડે એવા છે.

જ.ગા.

નોતમકાન્ત સાહિત્યવિલાસી : જુઓ, મહેતા નોતમકાન્ત જીવજી.

નોશાકરી પીલાં : જુઓ, મકાની પીલાં ભોમજી.

ન્યાના ન્યાના રાસ - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૧૦, ૧૯૨૮, ૧૯૩૭) : ન્યાનાલાલના રાસસંગ્રહો. સંગીતરસિક સન્નારીઓને સગવડ થાય એ વિચારથી પૂર્વે લખાયેલા કે અન્ય કોઈ લાંબા કાવ્યના અંગભૂત થયેલા રાસ અહીં સમાવવામાં આવ્યા છે. જરબી, જરબા અને રાસા એમ સંગીતનાં ત્રણ અંગની ગૂંથણી એમાં વર્તાય છે. લોકગીતોને કવિએ કેટલેક અંશે શિષ્ટ સાહિત્યનું સ્વરૂપ આપેલું છે. લય, અલંકાર, સજ્જયન અને ભાવનિરૂપણની દૃષ્ટિએ ગુજરાતી ભાષાની વાણીસમૃદ્ધિ આ રાસસંગ્રહોમાં ઊતરી આવેલી છે. 'વિદાય', 'ફૂલડાં કટોરી', 'પૂણેશ મા', 'પારકાં કેમ કીધાં', 'મહિલાં વગેરે એનાં ઘોતક ઉદાહરણો છે.

ચં.ટો.

ન્યાનાલાલ : જુઓ, કવિ ન્યાનાલાલ દલપતરામ.

પકવાસા પૂલિમા/પુષ્પા (૩-૧૦-૧૯૧૪) : પ્રવાસલેખક. જન્મ સુરેન્દ્રનગરમાં. સત્યાગ્રહની લડતમાં અને વિનેાજીની પદ-યાત્રામાં ભાગ લેવા ઉપરાંત ભારત સ્કાઉટ અને ગાઈડ ઓર્ગે-નાઈઝેશનનાં ચીફ કમિશનર. નાસિક ભાંસલે મિલિટરી સ્કૂલમાં કેમ્પમાન્ડર. 'ઋતંભરા વિદ્યાપીઠ'નાં સ્થાપક. 'જળ કી પ્રદીકેદારનાય' (૧૯૫૪) એમનું પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક છે.

નિ.વા.

પમોતીર્થ (૧૯૮૮) : ચન્દ્રકાન્ત દોષીવાળાનો કાવ્યસંગ્રહ. કાવ્ય-વિષય અને સ્વરૂપ આધારિત નાના મોટા આઠ ખંડોમાં વિભાજિત આ સંગ્રહમાં સ્થળ અને સમય અંગેનાં સંકુલ સંવેદનોને નિરૂપતી છાંદસ, અછાંદસ અને ગીત મળી કુલ ચોસઠ રચનાઓ સંગૃહીત છે. ધ્વનિપૂર્ણ કલ્પનો, ક્યનરીતિજન્ય વૈચિત્ર્ય અને કેમેરાની પ્રલિંગી આંખ જિવાઈ લાય એવી દૂર તેમ જ નિકટવર્તી ભાતીજળ દૃશ્યાત્મકતા ધ્યાન ખેંચે છે. પુનરાવૃત્ત યત્નાં સાગર-સંવેદનો આ રચનાઓની વિશેષતા બને છે.

ર.ર.દ.

પગરખાનો પાણિયો : ઈન્દુલાલ ગાંધીનું એકાંકી. કરસન ગાંધીજી પાણિયો પગરખો, નાથા દુર્ભાર પાણિયો ગંધો અને જીવસાગર વેદ્ય પાણિયો પાઘડી પડાવી લેતી બ્રાપુશાહીના હાસ્યોચિત પ્રસંગોનું આ પ્રદર્શન છે.

ચં.ટો.

પગલોના પાટનાર : ઉમાશંકર જાણીની ટૂંકીવાર્તા. વૃદ્ધ શાંતારામને અનેક પોત્રીઓ લેવા છતાં પોત્ર જાવાની તીવ્ર યાચના કેવી પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે એનું અહીં સંવેદનપૂર્ણ આલેખન છે.

ચં.ટો.

પટવા ચિનુભાઈ ભોગીલાલ, 'ફિલસૂફી' (૨૬-૧૦-૧૯૧૧, ૮-૭-૧૯૨૯) : હાસ્યકાર. જન્મ વતન અમદાવાદમાં. પ્રાર્થમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૨૮માં મેટ્રિક. ૧૯૩૪માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ઘણાં વર્ષ દેવકરાજ નાનજી ઈન્સ્ટિટ્યુટ કંપનીમાં ચીફ એગ્રન્ટ અને ત્યારપછી જીવન વીમા નિગમમાં ગ્રાંચ મેનેજર.

'પનસોપારી' (૧૯૪૯), 'ફિલસૂફિયાણી' (૧૯૫૩), 'ચાલો, સર્જેડ સુખી થઈએ' (૧૯૫૯), 'અમે અને તમે' (૧૯૬૦), 'સાથે બેસીને વાંચીએ' (૧૯૬૧), 'લગણું ગાંભીર્ય' (૧૯૬૩), 'ફિલ-સૂફીને પૂછો' (૧૯૬૫), 'સન્નારીઓ અને સજ્જનો' (૧૯૬૬), 'અવગે ખૂલેથી' તથા મરણપત્ર 'નવરાં બેકાં' (૧૯૮૫) એ એમના લગવા નિર્ગંથના સંગ્રહો ત્રણેક દાયકા સુધી 'ગુજરાત સમાચાર' દૈનિકમાં એકધારી ચાલેલી એમની લોકપ્રિય કટારની નીપજ છે. પ્રસંગોની લગવી માવજત અને ચબરાકિયા ટુચકાનો આશ્રય લઈ અમદાવાદના મધ્યમ વર્ગના માનવીઓના જીવનને અને વિશેષતઃ

પટવારી પ્રભુદાસ બાણભાઈ — પટેલ અંબાલાલ વનમાળીદાસ

દાંપન્યજીવનને વિષય બનાવી લેખક એમાંથી લાસ્ય નિષ્પન્ન કરે છે. 'હાનુ જાંબીરી' અને 'અવળે ખૂંચી'ના નિબંધોમાં એમની લાસ્યશક્તિનો વિકાસ જોઈ શકાય છે. 'ગારખ અને મચ્છિન્દ્ર' (૧૯૬૮)ના લેખો પણ 'પ્રાનસોપારી' કટારની નીપજ છે, પરંતુ સંવાદાત્મક શૈલી અને એમાંના શબ્દકીય કટાક્ષોને લીધે તે લેખકના અન્ય લાસ્યનિબંધોથી જુદા પડે છે. તે સમયની કેટલીક શબ્દકારણની વિકૃતિઓ લેખકના અંગત પ્રકારનું લક્ષ્ય બની હતી. લેખકનું વિષયવર્તુળ પ્રાસંગિક છે.

'નવાઢા' (૧૯૪૭) એ એમની જાંબીરી-અર્જુનકોર વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. 'શકુંતલાનું ભૂત' (૧૯૫૬) એ પ્રસંગની વિચિત્રતા કે આસાપારણનામાંથી લાસ્યમય પરિસ્થિતિને સજ્જતાં નવ એકાંકીઓનો સંગ્રહ છે.

વ.ગા.

પટવારી પ્રભુદાસ બાણભાઈ (૨૪-૭-૧૯૦૯, ૨૦-૧૧-૧૯૮૫) : નિબંધલેખક. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના મેંધુકા ગામમાં. ભાવનગરની દક્ષિણામૂર્તિ સંસ્થામાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૩૧માં ગુજરાત ગુનવસિદ્ધીમાંથી બી.એ. એ પછી એલ.એલ.બી. ભારતની આગ્રહીની વહતમાં સક્રિય. ૧૯૪૫થી ૧૯૪૯ સુધી જિલ્લા સ્કૂલ ઓફેના પ્રમુખ તથા જિલ્લા પ્રોફેશિયલ સમિતિના પ્રમુખ. ૧૯૫૨-૬૦ દરમિયાન મુંબઈ લેવિસ્લેટિવ કોર્ટેન્સલમાં. ગુજરાતની અનેક જાહેર સંસ્થાઓમાં કાર્યવાહીના સભ્ય અને માનદ સલાહકાર. તામિલનાડુના સભ્યપાલ.

એમની પાસેથી 'આજના સમય સાથે જાંબીજીનું ઓચિન્ય : યાદુ ચિતન' તથા 'પ્રજા અને પોલીસ' (૧૯૫૯) નિબંધિકા-પુસ્તકો મળ્યાં છે. 'દિવ્ય ગંડરી ગાયક' (૧૯૬૨) એમનું સંપાદિત પુસ્તક છે.

નિ.વા.

પટેલ અક્ષર : સવસ્થકયા 'સંબલના પથ્થાત્તાપ'ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ અર્જુન રતિલાલ (૧૫-૨-૧૯૨૯) : નાટ્યકાર. જન્મ સમરાપુરા (જિ. વડોદરા)માં. ૧૯૫૪માં મુંબઈની સિદ્ધાર્થ કોલેજમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૨થી ૧૯૫૮ દરમિયાન મુંબઈ કલેક્ટર ઓફિસમાં જુનિયર ઓફિસર. ૧૯૫૮થી મુંબઈની દેના બેન્કમાં અધિકારી.

પ્રથમ એકાંકીસંગ્રહ 'જીવનનાટક' (૧૯૫૮)થી નાટ્યકાર તરીકેની કારકિર્દીને આરંભ કર્યા બાદ એમણે ત્રણ ત્રિઅંકી નાટકો તથા વધુ ચાર એકાંકીસંગ્રહો આપ્યાં છે. 'છાયા-પડછાયા' (૧૯૬૮), 'પાપી' (૧૯૬૯) અને 'તપનો બોલે છે' (૧૯૭૧) સમાજજીવનના વિવિધ સ્તરોનાં વિષયવસ્તુઓની અતિરંજક રીતે રજૂઆત કરતાં ત્રિઅંકી નાટકો છે. નવ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'ધરતીનો છેડો ઘર' (૧૯૬૬), પાંચ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'પંચકૂલ' (૧૯૬૮), પાંચ સંવાદપ્રધાન નાટિકાઓનો સંગ્રહ 'કાલ કેવી ઊગશે' (૧૯૬૯) અને પાંચ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'પંચામૃત' એમ કુલ ચોવીસ એકાંકીઓ મુખ્યત્વે સામાજિક વિષયવસ્તુ અને મુખર શૈલીથી ધ્યાનાકર્ષક છે.

પ.ના.

પટેલ અનુરાગ : નાટ્યકૃતિ 'શાંતિસંદેશ પાને પ્રિયદર્શી અંગ્રેક' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ અમરુલવાદે દાજી ગુલામમોહમ્મદ : નવલકથા 'કેવલુશ શામ' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ અરદેશર બલેરામજી (૧૮૫૪, ૧૯૦૨) : નાટકકાર. મુંબઈની પ્રા.પ્રાઈટરી લાઈસેન્સમાં અંગ્રેજી ભાષામાં અભ્યાસ. ૧૮૭૩માં મૅટ્રિક. એપછી બે વર્ષ મુંબઈની ગ્રાન્ટ મેડિકલ કોલેજમાં અભ્યાસ. પણ પછી અભ્યાસ છોડ્યો. 'આમ્ને કોનિકલ'ના અધિપતિ. 'આમ જમશદ'ના તંત્રી. 'સાંજ વર્તમાન' એમણે શરૂ કરેલું.

'નકલોરની તારીર' અને 'કેવલુરની કરમકલાપી' નાટકો એમણે આપ્યાં છે.

બં.કો.

પટેલ અરુણ : કાવ્યસંગ્રહ 'દીપક' (૧૯૭૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ અધિનભાઈ ડુંગરદાસ, 'અધિન' (૨૫-૧૯૫૬) : શૈક્ષણિક. એમ.એ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિદ્યાવાચસ્પતિ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ સાથે સંલગ્ન. અન્યારે નિવૃત્ત.

'પ્રીતમ : એક અધ્યયન' (૧૯૭૯) એમનો શૈક્ષણિક છે. સ્વામી પ્રીતમદાસ વિરચિત 'ભાગવત એકાદશ સ્કંધ' (૧૯૮૦) એમનું સંપાદન છે. 'કામવિજય' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૧) એમનો અનુવાદ-ગ્રંથ છે.

નિ.વા.

પટેલ અંબાલાલ, 'આનાંકો' : સામાજિક નવલકથા 'શાલાવદીપ'ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ અંબાલાલ જીવરામ, 'અનલ' (૪-૪-૧૯૨૧) : પ્રાણસાધિત-લેખક. જન્મ કંઠી તાલુકાના મેડી-આદરજમાં. બી.એ. સુધીના અભ્યાસ.

'રંગ રંગ જોડકાં,' 'પાવલગે,' 'કપાળો શિંગડો,' 'કાંડો જોડો' વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે. ઉપરાંત 'આપણા સંતા,' 'આપણા સંવકો' વગેરે પ્રાણસાધિત પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

બં.કો.

પટેલ અંબાલાલ ઝવેરભાઈ : કથાકૃતિ 'તારાબાઈ'ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ અંબાલાલ વનમાળીદાસ (૨૮-૯-૧૯૨૩) : વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ વનન ખેડા જિલ્લાના ઉમરેકમાં. અભ્યાસ એમ.એ. સુધી. મુખ્યત્વે આવકવેરા ખાતામાં નોકરી.

'યોવન' (૧૯૬૭) એમનો સામાજિક વિષયવાળી ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. 'નાટકનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ' (૧૯૬૪) ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય નાટ્યપરંપરાનો પરિચય કરાવતો ગ્રંથ છે. 'ભારતીય પ્રાચીન સંસ્કૃતિ' (૧૯૬૨) ગ્રંથ પણ એમણે આપ્યાં છે.

વ.ગા.

પટેલ અંબાલાલ શિવલાલ : વિદ્યો-ગુજરાતી કોશ 'નવલ કોશ' (રતલાલ સાં. નાયક સાથે, ૧૯૬૧)ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ અંબુભાઈ દેસાઈભાઈ (૧૨-૭-૧૯૨૪) : નવલકથાકાર, નાટ્યલેખક. જન્મ વન વડોદરા જિલ્લાના કોસિન્દ્રા ગામમાં. બી.એ.સી., પી.ટી.સી. તથા પછી પ્રાથમિક શિક્ષક.

'પ્રેમની પરિનુમિ' (૧૯૮૩), 'સ્નેહની સરવાણી' (૧૯૮૩), 'સમાજ' અનુ સંકાર' (૧૯૮૪), 'અમી' (૧૯૮૪), 'અંતરુ અને આનંદ' (૧૯૮૪), 'સુરભી-દલગના પાપે' (૧૯૮૪) ઈત્યાદિ એમની નવલકથાઓ છે. 'મા ભામની રક્ષા કાઠે' (૧૯૬૧) એમનું નાટક છે.

જ.ગા.

પટેલ આત્મારામભાઈ કાનજીભાઈ (૧-૮-૧૯૨૪, ૨૩-૧૨-૧૯૮૯) : નવલકથાકાર, સંશોધક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વાડોલમાં. ૧૯૬૦માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી ઈતિહાસ-ગુજરાતી વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૬૨માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં એલ.એલ.બી. શરૂઆતમાં વિરતનગર રેલવે સ્ટેશને સ્ટેશનમાસ્ટરની નોકરી. પછી વાણિજ્ય શાળામાં કારકુન અને વાણિજ્ય સુપરવાઈઝર. ૧૯૮૪માં નિવૃત્ત. દરમિયાનના હુમલાથી અવસાન.

એમની પાસેથી નવલકથા 'ધુધવે સાગર મહાધાર' (૧૯૮૪) અને સંશોધનગ્રંથ 'લાટપટ્ટી વાડોલ' (૧૯૬૫) મળ્યાં છે.

નિ.વે.

પટેલ આદમ મુસા, 'આદમ ટંકારવી' (૨૭-૮-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના ટંકારિયા ગામે. અંગ્રેજી વિષયમાં એમ.એ. વલ્લભવિદ્યાનગરમાં એચ. એમ. પટેલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ઈંગ્લિશમાં અંગ્રેજીના વ્યાખ્યાતા.

'સંભવે' (૧૯૭૧) એમના તન્દા, ગઝલ, વાર્તાકૃ અને મુક્તકોના સંગ્રહ છે. એમણે 'નાવશિખ' (અન્ય સાથે)માં પ્રયાગવશી ગઝલોનું સંપાદન કર્યું છે.

એ.કે.

પટેલ આપાભાઈ માતીભાઈ : મૌલિક તથા અનુદિત નાટ્યકૃતિઓ 'નોંડવનુત્ત' (૧૯૪૭) અને 'કાનનકલોલ' (૧૯૪૮) તેમ જ સંપાદિત પુસ્તક 'જાંધી ગિરામૃત'ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ આલીબાઈ નસરવાનજી : અંગ્રેજી પુસ્તકોને આધારે સ્વાયંથી નવલકથાઓ 'આગ્ર લેલાત : જુલાનોના ઝસનું પાણી' (૧૯૭૧), 'તાખે તારીર' (૧૯૭૩) અને 'સિવટ સુની સાચી'નાં કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ આશાભાઈ ભાઈલાલ : 'મહાસાગર ચન્દ્રમાનુ નાટકોનાં ગાયનો' (૧૯૯૭)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પટેલ ઈબ્રાહીમ દાદાભાઈ, 'અડવાજી', 'બેકાર', 'દરમત' (૨૪-૧૨-૧૯૯૯, —) : હાસ્યલેખક. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના

ખાનપુર ગામે. ૧૯૧૮માં રાયસંટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી ઉત્તીર્ણ. ગાંધી વર્ષ સુધી પ્રાથમિક શાળાના આચાર્ય. પછી અઠેક વર્ષ આસિસ્ટન્ટ ડેપ્યુટી અભ્યાસકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર. 'ઈન્સાન'ના તંત્રી. પાકિસ્તાન, બ્રહ્મદેશ, સિલોન, કેન્યા, ટોંગાનિયા, ઈંગ્લેન્ડ વગેરે સ્થળોએ કાવ્યવાચન.

તેઓ ગઝલકાર તથા પદ્ય લઝકાર (હાસ્યકવિ) છે. 'ધરતીના વખકાર' એમના લઝકસંગ્રહ છે. 'શાલુ જમાનાના ચિતાર' (૧૯૨૭) એમનું હાસ્યપ્રવાન નાટક છે. 'રસનાં ચટકાં' (૧૯૨૯) અને 'હાસ્યકુંઠ' (૧૯૩૦) માં હાસ્યલેખના છે. આ ઉપરાંત 'કલમ-વાણી' (૧૯૩૭), 'અક્કલના ઈશ્વરદાર' (૧૯૩૮) 'આનંદધર' (૧૯૪૬) વગેરે એમનાં હાસ્યકદાખનાં ગદ્યપુસ્તકો છે.

એ.કે.

પટેલ ઈશ્વરદાસ વૈરદાસ : પદ્યકૃતિ 'ઈશ્વર ભદ્રનાથવિ' (૧૯૫૫) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પટેલ ઈશ્વરભાઈ : નાટક 'ઈશ્વરનું ખૂન' (૧૯૪૧) અને 'અક્કલની ખાણ' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પટેલ ઈશ્વરભાઈ જીવરામદાસ (૧-૮-૧૯૨૫) : કવિ. જન્મ વન મહેસાણા જિલ્લાના મહેરવાડમાં. અભ્યાસ એમ.એ., બી.એડ. શાળાઓમાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય.

'સ્વાતિ' (૧૯૮૩) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે.

જ.ગા.

પટેલ ઈશ્વરભાઈ જોડાભાઈ (૨-૧૧-૧૯૨૪, ૧૦-૧૧-૧૯૮૯) : ચરિત્રલેખક, નિબંધકાર, અનુવાદક. જન્મ પીંઠ (તા. નાંડિયાદ)માં. એમ.એ., પી.ટી. માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક. પછીથી સરકાર પટેલ યુનિવર્સિટી, ગુજરાત યુનિવર્સિટી અને કૃષિ યુનિવર્સિટીમાં કુલપતિ. 'વિજ્ઞાનદર્શન' માસિકના તંત્રી તથા 'વેદવિજ્ઞાન અકાદમી'ના અધ્યક્ષ. અમદાવાદ ખાતે આંતરરાજ્ય કેન્સરથી અવસાન.

એમણે 'ખલુરના વસુંધરા' (૧૯૫૬), 'પ્રયાગમૂર્તિઓ' (૧૯૫૯), 'ન્યાયવીર દરબારસાહેબ' (૧૯૫૯), 'સ્નેહ અને શદૂર' (૧૯૬૪), 'લાલા લક્ષ્મણરાય' (૧૯૬૫), 'આઝાદીનો નાદ' (૧૯૬૬), 'દિમંત મઠા, મઠદે પુદા' (૧૯૬૯), 'ગણિત કલ્પવૃક્ષમાં અખંડિત મત' (૧૯૬૯), 'ગુજરાતના સુપુત્રો' - ભા. ૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૬૯) વગેરે પ્રેરક જીવનચરિત્રો આપ્યાં છે.

'સરજનહારની લીલા' (૧૯૬૩) તથા 'લેયું અને લામ' (૧૯૬૪) જેવી પ્રસંગકથાઓ તેમ જ 'શ્રીગી-શ્રીગી' (૧૯૫૭) અને 'સાગર-વીર' (૧૯૫૭) જેવી કથિતકથાઓ પણ એમના નામ છે. આ ઉપરાંત એમણે 'આખાદી સ્વાતંત્ર્ય કાઠે' તથા 'મૂલ્યાંત પંચ બનાવજે' નામના નિબંધસંગ્રહો; 'જ્ઞાનકોશ'નું સંપાદન અને 'એમેરિકામાં શિક્ષણ' (૧૯૭૦), 'આપણા સ્વપ્નનું ભારત' (૧૯૭૨), 'કળવણી અને શિક્ષક તારીર' વગેરે અનુવાદ-ગ્રંથો પણ આપ્યા છે.

ર.ર.ક.

પટેલ ઈશ્વરભાઈ મૂળજીભાઈ - પટેલ ઉમેદ ત્રિભુવન

પટેલ ઈશ્વરભાઈ મૂળજીભાઈ : નવલકથા 'સંધ્યાનું સ્વરૂપ' (૧૯૭૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ ઈશ્વરભાઈ માતીભાઈ, 'ઈશ્વર પેટલીકર', 'નારાયણ', 'પરિ-ગ્રાહક' (૯-૧-૧૯૧૬, ૨૨-૧૧-૧૯૮૩) : નવલકથાકાર, વાર્તા-કાર, ચરિત્રકાર, નિબંધકાર. જન્મ ચરોતરના પેટલાદ તાલુકાના પેટલી ગામમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ પેટલી, મલાનજ અને સૈનિકામાં. ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. વડોદરાની પુરુષ અધ્યાપન-શાળામાં તાલીમ લઈ, ૧૯૩૮માં ઉત્તમ પદની પદવી મેળવી. ૧૯૪૪ સુધી નેહરા અને સાબિયાદની શાળામાં શિક્ષણકાર્ય અને સાહિત્યસર્જનના આરંભ. આણંદથી પ્રકાશિત થતા 'પાટીદાર' અને 'આર્યપ્રકાશ'નું સંપાદન તથા લગ્નસલાહક કેન્દ્રનું સંચાલન. 'લોકનાદ', 'ગુજરાત સમાચાર', 'સંદેશ', 'સ્રી', 'નિરીક્ષક' વગેરે પત્ર-સામયિકામાં સામાજિક અને સર્જકીય વિષયો ઉપર નિયમિત કટારલેખન. ૧૯૬૦થી અમદાવાદમાં સ્થાયી નિવાસ. પત્રકારત્વની સાથે સમાજસુધારાની પ્રવૃત્તિઓમાં ઉત્તરોત્તર વધુ સક્રિય. ૧૯૬૧માં સ્વનિર્વાહ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૩માં હૃદયરોગના હુમલાથી અવસાન.

ગ્રામીણ સમાજને એની પૂરેપૂરી લાક્ષણિકતાઓ સાથે નિરૂપતી નવલકથાઓ અને ટૂંકીવાર્તાઓએ એમને સાહિત્યક્ષેત્રે આગવું સ્થાન અપાવ્યું છે. એમની પ્રથમ છતાં યશોદાયી નવલકથા 'જનમ-ટીપ' (૧૯૪૪)માં મહાકાવ્યના ખૂબ-કાવ્યની પછાત કામનાં પાત્રો અને તેમના લોકતત્વવાદરની સાથે કથાનાયિકા ચંદાની ખુમારી અને છટાનું પ્રભાવક રીત નિરૂપણ થયું છે. એમની શ્રેષ્ઠ ગણાયેલી નવલકથા 'ભવસાગર' (૧૯૫૧)માં ગ્રામીણ સમાજની સાથે માનવીના આંતરમનની સંકુલ વાસ્તવિકતાનું કટુણુ અને સ્પર્શક્ષમ આલેખન થયું છે. 'પંખીનો મેળો' (૧૯૪૮) અને તેના અનુસંધાનમાં લખાયેલી 'પાતાળકૂવો' (૧૯૪૭)માં ચોર-બહાર-વટિયાઓના આંતરબાહ્ય જીવનનું અને પૌલીસોની ખટપટોનું રોમાંચક લાગે તેવું પણ મર્મસ્પર્શી ચિત્રણ છે. 'કાળપતી કોટડી' (૧૯૪૯)માં સ્વચાલ્ય મગ્યા પછીની પૌલીસનંત્રની આંતરક્રીડાઓનું આલેખન છે. આ ઉપરાંત 'ધરનીનો અવતાર' (૧૯૪૬), 'કંકુ ને કન્યા' (૧૯૪૬), 'મારી હોયાસગડી' (૧૯૫૦) વગેરે નવલ-કથાઓમાં ગ્રામપ્રદેશનાં મનુષ્યોનાં સુખદુઃખ, આશાનિરાશા, સાંત્વનો, સમસ્યાઓ, રાજદ્રોષ, ગુણદોષ વગેરેનું એમણે પોતાના નક્કર અનુભવો તથા સમુચિત ભાષાશૈલીના બળ વડે સ્પર્શક્ષમ નિરૂપણ કર્યું છે.

ગ્રામજીવનની સજીવ અને રસિક નવલકથાઓની સાથેસાથ એમણે સાંપ્રત નગરજીવનને આલેખતી 'તરણા ઓથે ડુંગર' (૧૯૫૪), 'યુગનાં ઓંધાણ' (૧૯૬૧), 'ઋણાનુબંધ' (૧૯૬૩), 'લાક્ષાગુહ' (૧૯૬૫), 'જૂલવાં રૂપ' (૧૯૬૭), 'સેતુબંધ' (૧૯૬૯), 'અભિજાત' (૧૯૭૧) વગેરે નવલકથાઓ પણ આપી છે. આ નગરકથાઓમાં સમયના બદલાતા જતા સંદર્ભમાં સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધો અને લગ્નજીવનની સમસ્યાઓનું સમતોલપણ અને

વાસ્તવવાદી દૃષ્ટિએ નિરૂપણ થયું છે. એમની નવલકથાઓમાં સામાજિક સમસ્યાઓ અને એના ઉકેલા તથા નગરજીવનનાં દસ્તાવેજી ચિત્રો મોખરે રહ્યાં છે.

એમની નવલિકાઓ મુખ્યત્વે હેતુલક્ષી અને ઘટનાપ્રધાન છે. સંવેદનશીલ કથાવસ્તુ અને કલાત્મક નિરૂપણને કારણે એમની 'લાલોની સજાઈ', 'દિલનું દર્દ', 'જૂલ્યાગ', 'મધુરાં સ્વપ્નાં', 'ચતુર મુખી' ઇત્યાદિ વાર્તાઓ હૃદયસ્પર્શી અને નોંધપાત્ર છે. સામાજિક નીતિ-રીતિને કારણે સરળહૃદયી મનુષ્યોએ ભાગવથી પડતી યાતનાઓ અને તેનાં કટુણુ-ગંભીર પરિણામો એમની વાર્તાઓનો મુખ્ય વિષય રહ્યાં છે. 'પારસમર્મી' (૧૯૪૯), 'ચિનગાદી' (૧૯૫૦), 'આકાશગંગા' (૧૯૫૮), 'કંઠપૂતળી' (૧૯૬૨) વગેરે એમના નવલિકાસંગ્રહો છે.

જીવનનો વિશાળ અનુભવ, વૈવિધ્યભર્યા પાત્રો અને પ્રસંગો, પાત્રોનું મનોવિશ્લેષણ, ગામડાની લોકબોલી, કહેવતો અને કૃદિપ્રયોગોનો ઉચિત ઉપયોગ તથા શૈલીની સાદાઈ ને સરળતાને કારણે એમનું કથાસાહિત્ય હૃદય અને લોકપ્રિય બન્યું છે.

'ગ્રામચિત્રો' (૧૯૪૪), 'ધૂપસળી' (૧૯૫૩), 'ગામનીઘાટ' (૧૯૬૧) અને 'વિદ્યાનગરના વિચકર્મા' (૧૯૬૪) એમનો ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો છે. 'ગ્રામચિત્રો'માં કટાક્ષ અને નર્મ-નર્મ દ્વારા ગામડાનાં કેટલાંક પાત્રોનો પરિચય યથાતથ રીતે આપ્યો છે. 'ધૂપસળી'ની મુલાકાતોમાં ગાંધીયુગની ભાવનાઓ અને તેમને ચરિતાર્થ કરવાના પુરુષાર્થનો આલેખ છે. અહીં દાદાસાહેબ માવળંકર, રવિશંકર મહારાજ, મુનિ સંતખાલજી, ડૉ. કૃક વગેરેની મુલાકાતો દ્વારા તેમની પ્રતિભાનો પરિચય કરાવ્યો છે. 'ગામની-ઘાટ'માં 'ધૂપસળી'નું અનુસંધાન છે. 'વિદ્યાનગરના વિચકર્મા'માં ભાઈકાકાના હૃદયગુણોની મુદ્રા અંકાયેલી છે.

'જીવનટીપ' (૧૯૫૩), 'લાકરસાગરને તીરે તીરે' (૧૯૫૪), 'સંસારનાં વમળ' (૧૯૫૭), 'સુદર્શન' (૧૯૬૦), 'મંગલ કામના' (૧૯૬૪), 'સંસ્કારધન' (૧૯૬૬), 'અમૃતમાર્ગ' (૧૯૬૮) વગેરે લેખસંગ્રહો એમના પત્રકારત્વની નીપજ છે.

[ન.વા.

પટેલ ઈસ્માઈલ ઈબ્રાહીમ, 'ખાખર', 'ગંગુસરી', 'તાપ વાંકીધૂકી' (૧-૧-૧૯૪૨) : કવિ. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના બંગુસરમાં. ૧૯૬૫માં બી.એ. અભ્યાસે ઈંગ્લેન્ડમાં લેન્કેશાયરમાં નિવાસ. 'ઉપવન' (૧૯૮૨) એમનો ગદ્ય-લઙ્ગનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

પટેલ ઉમરજી ઈસ્માઈલ, 'સારોટી' : નવલકથા 'જીવનપ્રકાશ' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ ઉમેદ ત્રિભુવન, 'ઉમાકાંત' (૪-૪-૧૯૧૫) : નવલકથાઓ 'નૂનન સૌરભ અને ગુજરાત' - ભા. ૧-૨ (૧૯૩૭), 'નર્તકી' (૧૯૪૪), 'ખેલા' (૧૯૫૫), 'સુખમણી' (૧૯૫૮), 'કોકર' (૧૯૫૯), 'દિલ એક મંદિર' (૧૯૫૯), 'મંગળવ્યોતિ' (૧૯૫૯), 'સમતા' (૧૯૬૩), 'સળની' (૧૯૬૩), 'ભણકાર' (૧૯૬૯) અને કાવ્ય-

- સંગ્રહ 'નુષાર' (૧૯૩૬)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ચંદા.
- પટેલ ઉમેદ નારણભાઈ : નવલકથા 'અભ્યાસમાં અંધારું' યાને અંધ રૂઢિ ચિતાર' (અન્ય સાથે)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ ઉમેદભાઈ ૨., 'યાંત્રિક' : પદ્યકૃતિ 'કાવ્યસરણી' (૧૯૩૨)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ એન. એચ. : સામાજિક વસ્તુવાળું ત્રિઅંકી 'લોલાવતી નાટક' (૧૯૦૬), નવલકથા 'શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર' (૧૯૦૭) તથા 'દેવસીશ-ગુજરાતી ડિક્શનરી' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૨)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ એમ. એન. : પદ્યકૃતિ 'ઊમિયાજી (વળ્ય રસિક ગાયન' (૧૯૦૩)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કનુભાઈ ડાહ્યાભાઈ, 'કનુ સુણાવકર' (૧૫-૮-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના સંખાણામાં. વતન એ જિલ્લાનું સુણાવ. ૧૯૫૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦ માં ગુજરાતી વિષય સાથે સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૨ માં એમ.એ. ૧૯૬૨-૮૦ દરમિયાન ગુજરાતની વિવિધ કૉલેજોમાં અધ્યાપક. ૧૯૮૦ થી સંતરામપુરની કૉલેજમાં આચાર્ય. નવલકથા 'કાળની ખિલાડી' (૧૯૮૪) અને નવલકથાસંગ્રહ 'જી પર વચ્ચે' (૧૯૮૪) એમનાં પ્રકાશનો છે. 'પથ પર' (૧૯૫૯) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે. ૪૨, જા.
- પટેલ કનુભાઈ ભાગ્યાભાઈ, 'જળમી' (૩૧-૩-૧૯૪૬) : નવલકથાકાર. જન્મ વાંસદા (જિ. વલસાડ)માં. ૧૯૬૪ માં મૅટ્રિક. જાહેર બંધકામ ખાતામાં ક્લાર્ક. એમણે સામાજિક નવલકથાઓ 'કુંવારો આંસુ' (૧૯૭૬) અને 'ઉંચા પહાડોની નીચે' (૧૯૭૮) આપી છે. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કમળાબેન શંકરભાઈ (૧૯૧૨) : ચરિત્રલેખક. વતન સોનિયા. સરકારના બલિકાર અંગે ૧૯૨૦ માં અંધુરા અભ્યાસે શાળાન્યાય. ૧૯૨૫ થી ૧૯૨૯ સુધી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં. ૧૯૩૦ ના વિદેશી કાપડ બલિકારમાં સક્રિય. ૧૯૪૪ થી ૧૯૪૬ સુધી કર્નુરબા ટ્રસ્ટમાં. પછીથી સત્યાગ્રહીઓનાં સ્વર્ગનાની સારસંભાળની પ્રવૃત્તિ. એમણે સંસ્મરણગ્રંથ 'મૂળસૌતાં ઉખડેલાં' (૧૯૭૯) આપ્યા છે. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કમાલ મહંમદ, 'કદમ' (૨૦-૨-૧૯૩૬) : કવિ. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના કહાનમાં. વતન ટંકસૌર્યા. ૧૯૫૪ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮ માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક. ૧૯૭૩ થી એ. કે. ટ્રાવેલ એજન્સીના માલિક. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- 'સખરસ' (૧૯૭૩) એમનો ગઝલસંગ્રહ છે. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કરસનભાઈ નાયુભાઈ, 'પ્રેમી' : પદ્યકૃતિ 'પ્રેમ ભરગાવલિ' (ત્રી. આ. ૧૯૭૩)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કલાનદાસ રામજી : પદ્યકૃતિ 'સંસારયાત્રા—ખાલાઓનો એક સંવાદ' (૧૯૧૨)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાળઈ નાથાભાઈ : સંકટગસ્તનો સહાય કરવાની વિનંતિ કરતી, ગદ્યપદ્યમિશ્રિત કૃતિ 'કુદરતનો કોપ યાને દુનિયાને આફત' (૧૯૨૭)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાન્તામહેન : ઈકાંતેર ભરગાનો સંગ્રહ 'આનંદપર્ણ' (૧૯૫૯)નાં કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાન્તિલાલ મોહનલાલ, 'પ્રસન્નકાંતિ' (૧૫-૧૨-૧૯૩૮) : જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના મીઠાધરવામાં. સ્નાતક સુધીનો અભ્યાસ. સુલેખન વિદ્યાપીઠ, વડનગરના નિયામક. એમણે નવલકથા 'વાળે રૂડી વાંસળી' (૧૯૭૬) અને ચરિત્ર 'પરમ ગુરુ મિત્ર' (૧૯૮૨) આપ્યાં છે. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાવસયાજી કોખુચરુ : નવલકથા 'ચાલ્યના રિપુ' (બી. આ. ૧૯૮૫)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાશીભાઈ ગંજારામ : સંસારકીડા, આધ્યાત્મિક અને તાલુખાઓ જેવા વિભાગોમાં વિભાજિત આનંદ, યોગ, સ્નેહ, લગ્ન, અન્નપરીક્ષણ વગેરે વિષયોનું નિરૂપણ કરતી નિબંધિકાઓનો સંગ્રહ 'મારું હૃદય યા માનવધર્મ'ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાશીભાઈ મેતીભાઈ : ગાયતી દુર્દેશનું નિરૂપણ કરતી વાર્તા 'ગૂર્જરી ગાયતી કરુણ ક્યની' (૧૯૩૩)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાશીભાઈ સોમાભાઈ : વિવિધ છંદોબદ્ધ પ્રવાસવર્ણન 'ડંકપુરયાત્રા' (૧૯૩૯)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કાગુભાઈ શિવાભાઈ (૭-૪-૧૯૩૯) : નવલકથાકાર. જન્મ ભેરવહી (જિ. ખંચમહાલ)માં. પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક. એમણે સામાજિક નવલકથાઓ 'કંટકે આળ્યાં ફૂલ' (૧૯૭૦), 'પહોળા વિનાનો માનવી' (૧૯૭૮) અને 'ભમ્મરિયા ફૂવાનો કાંઠો' (૧૯૮૦) આપી છે. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.
- પટેલ કુબેરભાઈ છા. : દસ લગ્ન શબ્દો ધરાવતા 'શાસ્ત્રભાષા-ગુજરાતી શબ્દકોશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૦)ના કર્તા. ૨.૨.૬. ૨.૨.૬.

પટેલ કેશવલાલ આત્મારામ — પટેલ જોવિંદ હરિભાઈ

પટેલ કેશવલાલ આત્મારામ(૨૨-૬-૧૯૩૦) : સંશોધક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના ઉદેલામાં. એમ.એ., એમ.એડ.

‘કવચવલ’(૧૯૭૧) ઉપરાંત ‘પ્રોફ વાચનમાળા’(૧૯૭૯) અને ‘આપણી સમાજકલ્યાણ યાત્રા’(૧૯૮૨) જેવાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

પટેલ કેશવલાલ ગોપાળદાસ(૯-૩-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ વિસનગર તાલુકાના સુશી ગામે. ૧૯૬૨માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૬૪માં એ બ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૨-૧૯૭૦ દરમિયાન માણસા, બેડેલી, ભાદરાજીની કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૦થી આજ સુધી મહેસાણાની કોલેજમાં અધ્યાપક.

‘કવચવલ’(૧૯૭૭) એમનાં આધુનિક પરંપરામાં લખાયેલાં ગીત અને ગઝલોનાં સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

પટેલ કેશવલાલ ચતુરભાઈ : પદ્યકૃતિ ‘રસિકાના રસ’(૧૯૪૦) તથા નવલકથા ‘વીરનાં તેજ’(૧૯૪૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ કેશુભાઈ શિવલાલ(૨૪-૧૨-૧૯૩૧) : (વિવેચક. જન્મ બ્રહ્મદેશના લોઈલિમમાં. ૧૯૫૧માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૬માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૮માં એ બ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૮-૬૭ દરમિયાન ભાવનગર, પિલવાઈ અને માણસાની કોલેજમાં અધ્યાપન. એ પછી માણસા કોલેજના આચાર્ય. ગુજરાતી વિવેચનલેખોના સંગ્રહ ‘અધ્યયન’(૧૯૮૪) એમના નામે છે.

ચં.ટો.

પટેલ ગુણલાલભાઈ કે., ‘સુદર્શન’ : પદ્યરચનાઓના સંગ્રહ ‘પ્રીતંગા’(૧૯૬૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ ગંગાબહેન પુરુષોત્તમદાસ(ઓક્ટો. ૧૯૯૦, -) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ ભાદરાજીમાં. ગુજરાતી દિનદુ સીમંડળ પત્રિકાનાં તંત્રી.

‘ગુજરાતજી ટાઈપિસ્ટ તથા બીજી વાંતા’ એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત એમણે સંસ્કરણોનું પુસ્તક ‘સ્મૃતિસાગરને તીરે’(૧૯૬૪) આપ્યું છે, જેમાં તે સમયના પાર્ટીદાર કેમનું દરનાવેજી ચિત્ર મળે છે.

ચં.ટો.

પટેલ ગિરધરભાઈ ઈશ્વરભાઈ : ‘શિક પ્રાણસુખલાલ મફતવાજની જીવનરેખા’ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ ગુલાબભાઈ હરિભાઈ, ‘પ્રકાશ’ : આઠ વાર્તાઓના સંગ્રહ ‘પૌષ્ણની યાદ’(૧૯૬૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ જોકળભાઈ જવેરભાઈ : ‘શ.સા. મહાપતશમ રૂપયમ વિશેષ-જન્ય કયાગિનદલનનું અલ્પવૃત્તાંત’(અન્ય સાથે, ૧૯૮૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ જોકળભાઈ ધર્મદાસ(૧૨-૪-૧૯૦૪) : સંશોધક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના દાપોલમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. શ્રી જીવકાર વનિતા વિશ્રામ મહિલા વિદ્યાલય, અમદાવાદમાં આચાર્ય. પછીથી નિવૃત્ત.

‘સ્વસ્માર અને તેનો વ્યાપાર’(૧૯૫૦), ‘ગુજરાતી વ્યાકરણ-લેખન’(અન્ય સાથે, ૧૯૫૭) તથા ‘સમાસ : એક અધ્યયન’(૧૯૮૧) એમનાં પુસ્તકો છે.

ર.ર.દ.

પટેલ જોકળ : પદ્યકૃતિ ‘ફૂલોની ફૂલોની : સંગીત બાજનાકકરૂપ’(૧૯૦૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ ગોપાળદાસ કેશવલાલ : પદ્યકૃતિ ‘શ્રી અંબાજી આત્મિય સ્તુતિ ગાન’(૧૯૦૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ ગોપાલદાસ જીવાભાઈ, ‘વાચક’(૨૦-૪-૧૯૦૫) : સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ વનમ ખેડા જિલ્લાના કરમસદમાં. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના વિનીત અને આર્થવિદ્યાવિશારદ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં પુરાતત્ત્વમંદિરના અને પછી ગ્રંથાલય સમિતિના મંત્રી. ‘સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિનીત કોશ’(૧૯૬૨) ઇત્યાદિ એમના સંપાદનગ્રંથો છે.

‘ગૂનો અને ગરીબાઈ’(૧૯૫૭), ‘કાંતિ કે ઉન્કાંતિ’(૧૯૬૩), ‘લે મિગરેબલ ઊંઠે દરિદ્રનાશયણ’(૧૯૬૪) ઇત્યાદિ વિકટર લૂગાની; ‘કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેકોસ્કો’(૧૯૬૩), ‘શ્રી મસ્કેટીયર્સ’ - ભા.૧-૫ ઇત્યાદિ ઓલેક્સાંડર ડ્યુમાનો; ‘ઓલીવર ટ્વીસ્ટ’(૧૯૬૪), ‘નિકોલસ નિકલ્સી’(૧૯૬૫) ઇત્યાદિ ચાર્લ્સ ડિકન્સનો; ‘માનની માયા’(૧૯૬૩) જર્લોન રટ્કીનબ્રીકની તથા ‘ગૂનો અને રાજ’(૧૯૫૭) ફિયોદોર દોસ્તોયેવસ્કીની નવલકથાઓના ભાષાનુવાદ એમણે આપ્યા છે.

‘પ્રાચીન શીલકથાઓ’(૧૯૫૫), ‘વેર અને અવિધાર’(૧૯૫૭), ‘મીતિ અને ધર્મ’(૧૯૫૭) ઇત્યાદિ પ્રાચીન ગ્રંથ, જૈન તથા પુરાણકથાઓના સારાનુવાદના ગ્રંથો છે; તે ‘બિવદું પાપ યાને રિદ્ધુસ્તાનની પાપમાલી’(૧૯૩૦), ‘ગ્રામવિદ્યાપીઠ’(૧૯૫૧), ‘સર્વોદયની કેળવણી’(૧૯૫૬) ઇત્યાદિ એમના અન્ય અનુવાદ-ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

પટેલ ગોપાળભાઈ લલ્લુભાઈ, ‘ગોપાલનો’ : બાહ્યગીતસંગ્રહ ‘ગોપ-ગૂજન’ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ ગોવર્ધનભાઈ કા. : જીવનચરિત્ર ‘શ્રીમદ્ સગરચન્દ્ર જીવન-કલા’(૧૯૩૮) તથા ‘આન્મસિકિદિ વિવેક’(૧૯૪૩) તેમ જ પદ્ય-કૃતિ ‘પ્રજ્ઞાવેમોધ’(૧૯૫૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ જોવિંદ હરિભાઈ(૨૦-૮-૧૯૯૦, ૧૯૫૬) : કવિ. જન્મ ધર્મજ (તા. પ્રેટલાદ)માં. ત્યાં જ છઠ્ઠી ગુજરાતી સુધીના અભ્યાસ. એ પછી આપબળે સંસ્કૃતના અભ્યાસ. થોડાં વર્ષો ધર્મજની લાયબ્રેરીમાં ગ્રંથપાલ.

લેખનનો પ્રારંભ ભાવનાપ્રધાન સંવાદો 'સંવાદગુચ્છ' (પ્રથમ પુસ્તક : ૧૯૨૧, દ્વિતીય પુસ્તક : ૧૯૨૩)થી કર્યો. 'દ્વયધ્વનિ' (નાદ ૧, ૨, ૩, ૪ : ૧૯૨૩)માંનાં કાવ્યોમાં છંદ અને વસ્તુ નિરૂપણની પ્રાયમિકતા જાણ મળે છે. એમનાં 'જીવન્તપ્રકાશ' (૧૯૩૬), 'તપોવન' (૧૯૩૭), 'અર્જુન ઉર્વશી' (૧૯૪૩) અને 'આપદ્ધર્મ' (૧૯૪૦)માંનાં બંધકાવ્યો પૌરાણિક ઐતિહાસિક વસ્તુ પર આધારિત ને ભાષાત્મક છે. 'મદાવસા' (૧૯૩૯) એમનું દીર્ઘસૂત્રી કથાકાવ્ય છે. છંદોબદ્ધ 'ભાપુને' (૧૯૪૨)માં ગાંધીજીને ભક્તિભાવભર્યા અર્ધા આપણો છે.

મહાકાવ્યના બે પ્રયોગો 'ગુરુગોવિંદસિદ્ધ' (૧૯૪૫) અને 'શિવરાત્ર' (૧૯૫૫) સત્તર સર્ગોમાં વિભાજિત, સંસ્કૃત મહાકાવ્ય શૈલીને અનુસરતાં એમનાં દીર્ઘ કથાકાવ્યો છે. 'આત્મોદ્ધાર' (૧૯૨૬)માં એમના જદાખંડો સંગ્રહાય છે.

બા.મ.

પટેલ ગોવિંદભાઈ ડી. : ધ્રુવસર્વણન 'ગુરુસીના હંચે' (૧૯૫૨), 'સાબરકાંઠાની લોકનંગા' (૧૯૬૫) તથા લક્ષ્મીભાઈ નિળકંઠત મસાદી પુસ્તકનો અનુવાદ 'સ્મૃતિચિત્રો' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ગોવિંદભાઈ સુખાભાઈ, 'દ્વાપર દેસાઈ', 'આત્મવાન આચાર્ય' (૧૭ ૩ ૧૯૨૧, -) : કવિ, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. ૧૯૨૫ વતન વડોદરા (જિ. વલસાડ)માં. ૧૯૪૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૬માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૪૮માં એમ.એ. ૧૯૪૮થી ૧૯૮૧ સુધી મુંબઈની ખાલસા કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'સ્મૃતિમંજલ' (૧૯૫૪) અને 'આત્માની કલા' (૧૯૫૫) એમના શૈક્ષણિક કાવ્યો છે; 'સર્ણગીત' (૧૯૬૩) અને '૧૧૧ ૧૧૧ ધરતી માટે' (૧૯૬૩) શૌર્યપ્રેમ ગીતોના સંગ્રહો છે; 'પિનૂવંદના' (૧૯૬૦), 'સદ્ગત મનીષાને' (૧૯૬૯) અને 'ઈશ્વરસ્મૃતિ' (૧૯૮૨) કરુણપ્રસન્નિઓ છે; તે 'પિપાસા' (૧૯૬૨) અને 'જીવનવર્ષા' (૧૯૭૮) એમના પ્રકીર્ણ કાવ્યોના સંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત 'કલગીત' (૧૯૬૮) એમનો જાળકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'ત્રિભંજ' (૧૯૬૩), 'અરુણાચલ' (૧૯૬૭), 'દીપ અને દિવ' (૧૯૭૫) અને 'અન્તરનાદ' (૧૯૭૫) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'ભીમ' (૧૯૭૦), 'અંબા' (૧૯૭૨), 'ગુરુ' (૧૯૭૬) અને 'સલા' (૧૯૭૬) એમનાં ત્રિઅંકી પદ્યરૂપકો છે.

જા.બા.

પટેલ ગોવિંદભાઈ છીબાભાઈ : વૈરા પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'ભૂદાનગીતા' (૧૯૫૬), 'ગાંધીગીતા' અને 'ચાલો ચાલો રણ-મદાને' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ગોવિંદભાઈ વાડીલાલ (૪-૮-૧૯૩૬) : સંશોધક. ૧૯૨૫ અમદાવાદમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક.

એમણે 'વૈદિક સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ' (૧૯૭૮), 'મહાકવિ કાલિદાસ' (૧૯૮૨) જેવાં પુસ્તકો તથા 'કુમારસંભવમ્' (૧૯૮૨), 'ભગવદ્ગીતા' (૧૯૮૨) જેવાં સંપાદનો આપ્યાં છે.

સં.ટો.

પટેલ ચનુરભાઈ છોટાલાલ : ક્યાત્મક કૃતિ 'અઠવાયામાં અંધારું યાને અંધકૃતિનાર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ચનુરભાઈ પુરુષોત્તમ : માધ્યમિક ત્રેમ ૧૨ ઉચ્ચશિક્ષણના સ્તરે વ્યાકરણ તથા પ્રારંભિક ભાષાવિજ્ઞાનના અભ્યાસસંદર્ભ તરીકે ઉપયોગી એવાં 'ગૂર્જર ભાષાસાહિત્ય પ્રવેશ' (૧૯૨૯) અને 'ગૂર્જરી ગુજરાતી ભાષા' (૧૯૩૫) ઉપરાંત માર્ગદર્શિકાઓ 'કાવ્ય-સમુચ્ચય તથા મામેરુ' (૧૯૨૭), 'પદ્યસમુચ્ચય તથા પૃથ્વીરાજ યોદ્ધા'નું વિવરણ' (૧૯૨૯) વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ચનુરભાઈ શંકરભાઈ (૧૯૦૧, ૧૯૫૭) : કવિ. ૧૯૨૫ બેડવા (તા. આણંદ)માં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૦માં એમ.એ. વડોદરા કોલેજમાં અધ્યાપક.

એમણે ન્હાનાલાલ-મણિમંદાસાવ નિમિત્તે સ્વેચ્છ કાવ્યસંગ્રહ 'મહાધર્મ' (૧૯૨૭) તથા વિવેચનગ્રંથ 'પ્રસાદ' આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પટેલ ચનુરભાઈ શિવાભાઈ, 'નાશની' (૨૭ ૧-૧૯૪૧) : કવિ. ૧૯૨૫ બેડવા (જિ. ખેડા)માં. ૧૯૩૦માં એસ.એસ.સી. રિસર્ચ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ કેમિસ્ટ, એ.ડી.આઈ. અમદાવાદ.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'કંડીલ' (૧૯૮૩) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પટેલ ચંદુભાઈ રાવજીભાઈ : વાર્તાસંગ્રહ 'ગુલમલાર' (૧૯૪૯), 'હોરાની ખાણ' (૧૯૪૪) તથા 'રંગ અને દોરા' (૧૯૫૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ચંદુલાલ જીઈતારામ, 'મોન બલોલી' (૨૨-૯-૧૯૩૯) : કવિ. ૧૯૨૫ મહેસાણા જિલ્લાના કંચરાવીમાં. એસ.એસ.સી. સુપીના અભ્યાસ. કાપડનો વેપાર. પછીથી છૂટક નોકરી.

'દસ્તાવેજ' (૧૯૮૮) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

સં.ટો.

પટેલ ચંદુલાલ બહેચરલાલ (૫-૮-૧૯૮૯, ૨૮-૧૧-૧૯૬૪) :

કોશસંપાદક, વાર્તાકાર. વતન જામનગર. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભાયાવદર અને ગોંડલમાં. ૧૯૧૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૪માં મુખ્ય વિષય ગણિત સાથે ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૧૬થી ગોંડલમાં શાળા-નિરીક્ષક. કોશ-સંપાદન માટે ૧૯૫૪નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. શિક્ષણ અને પ્રજાસેવાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ.

એમણે અઢી લાખથી પણ વધુ શબ્દોનો 'ભગવદ્ ગોમંડળ કોશ' (૧૯૫૪) નવ મોટા ગ્રંથોમાં સંપાદિત કર્યો છે. 'ગાંધી જ્ઞાન-કોશ' (૧૯૬૩)માં ૧,૬૦૦ જેટલા વિવિધ વિષયો અંગેના

ગોંધીજીના વિનાશોન કાલનો પહોળાનો અક્ષરવિક્રમ ગાઠવોને રહ્યું ક્યાં છે. સામ દિવક અને સપ્તેન સમસ્યાઓ ઉપસોન વચ્ચે અને સ્નેહજીવનની સફળતા નિષ્ફળતાનું આલેખન કરતી 'ગુલ-મંદાર' (૧૯૪૯) તથા 'રંગ અને ટીકા' (૧૯૫૨) માંની એમની સાતઓનું કલ સંપૂર્ણ આનંદપાત્ર છે.

નિ.વા.

પટેલ ચીમનલાલ નારણદાસ / ચી. ના. પટેલ (૨૩ ૧૨ ૧૯૧૮, —) : વિવેચક, ઢરમ વનન અમદાવાદમાં, ૧૯૪૦માં બી.એ. અને ૧૯૪૪માં અંગ્રેજી વિષયમાં એસ.એ. અઢાર વર્ષ અંગ્રેજીના અધ્યાપક અને કોલેજ આચાર્ય. વચ્ચે એક વર્ષ વિદ્યાનગરની સરકાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાં રજિસ્ટ્રાર. ત્યારપછી લેખીસ વર્ષ ભારત સરકાર દ્વારા પ્રકાશિત 'કલેક્ટેડ વક્ત્રીઓવ મહાત્મા ગાંધી'માં આનુવાદક, ઉપ મુખ્ય સંપાદક અને માનાર્થ સલાહકાર. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ભગીરથના અધિવેશનમાં વિવેચન વિભાગના પ્રમુખ.

પ્રથમ પુસ્તક 'અભિક્રમ' (૧૯૩૫) અને ત્યારપછી પ્રગટ થયેલા અન્ય ગ્રંથોના લેખમાં ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય શિષ્ટ સાહિત્યના પરિશીલનથી તથા એ બંને સંસ્કૃતિના ઐતિહાસિક પ્રવાસ અને જીવનમૂલ્યાનો આપકારીથી સરળ એમની દૃષ્ટિ આ લેખોને તાજગી આપે છે. સાહિત્યને આકરવક્ત્રી દૃષ્ટિએ ન થેતાં જીવનના આપક સંદર્ભમાં એવામાં એમને રસ છે. 'અભિક્રમ'નાં સાહિત્ય-મીમાંસા, સાહિત્યક પ્રશ્નો કે સંસ્કૃત, અંગ્રેજી અને ગુજરાતી કૃતિઓને આ દૃષ્ટિથી તપાસવાના ઉપક્રમ છે. 'ટ્રેકિટી-સાહિત્ય-માં અને જીવનમાં' (૧૯૩૮)માં પાશ્ચાત્ય સાહિત્ય, 'સમાચાર', 'મહાત્મારા', 'સરસ્વતીચંદ્ર' તથા ગાંધી જીવનને એમાંથી બકત થતા ટ્રેકિટક દર્શનના સંદર્ભમાં તપાસ્યાં છે. 'કથાબાધ' (૧૯૪૦)માં ગુજરાતી, ગંગાળી અને વિદેશી કૃતિઓને એમાં બકત થતી ભાવનાઓના સંદર્ભમાં તપાસી છે.

'ગાંધીજીની સ્વપ્રસાધના અને બીજા લેખો' (૧૯૩૮)માં એક અંગ્રેજી લેખકના ગ્રંથની સમીક્ષાકૃપે લખાયેલા પહેલા લેખ, સ્વપ્રસાધના ગાંધીજી માટે કેવી રીતે આધ્યાત્મિક ખાતર ઢતી તેને પ્રતિપદિત કરેલા મહત્વના લેખ છે. અન્ય લેખોમાં ગાંધીજી અને અરવિન્દની જીવનભાવના વચ્ચે સંલેખ ભેદ, ગાંધીજીનાં કાર્યોમાંથી પ્રગટ થતાં એમના જીવનનો મૂલ્યો વગેરેને સ્પષ્ટ કરવા તરફ લેખકનું લક્ષ રહ્યું છે. 'ગુજરાતી ગ્રંથકાર' શ્રેણીમાં લખાયેલી 'ગાંધીજી' પુસ્તિકામાં ગાંધીજીનું અક્ષરકાર્ય એમના જીવનવિકાસનું કનું સૂક્ષ્મ ચિત્ર છે તે બતાવીને ગાંધીજીની બાપામાં સંલેખી સર્વનાત્મકતાને તપાસી છે. 'મહાત્મા ગાંધી ઈન હિઝ ગુજરાતી ચાઈલ્ડહુડ' (૧૯૪૧)માં પાપુ ગાંધીજીના લેખનકાર્યને તેમના જીવનવિકાસના સંદર્ભમાં તપાસ્યું છે. 'વિચારનરંગ' (૧૯૪૨)માં સમાજ અને સંસ્કૃતિ, સાહિત્ય, ગાંધીજી વિરૂઢના લેખો ઉપસોન ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વિવેચન વિભાગનો અધ્યક્ષીય આજ્ઞાનલેખ સમાવિષ્ટ છે.

'વાલ્મીકીય સમકથા' (૧૯૪૨) એ 'વાલ્મીકીય સમાચાર'ના ગુજરાતીમાં એમાંનું આપેલા સંલેખ છે.

ઢર.જા.

પટેલ યુનોલાલ ખુશાલભાઈ : વલવિચારના ખાલીના ઢગ પર સ્વાયેલી 'પદ્યકૃતિઓના સંગ્રહ 'અંતરજ્ઞાન' : ૩ (૧૯૫૫) અને 'અંતરજ્ઞાન' : ૪ (૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પટેલ યુનોલાલ ભોંપાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'વિદ્યુતવિલસ' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

૨૨૨૭.

પટેલ યુનોલાલ શામાભાઈ / નટુભાઈ કુશાલ, 'સરખાર' (૧૯૪૧૯૫) : કર્તા, તલવકથાકાર. નૃત્યગદિકા 'કૃત્તવીજા' (૧૯૬૦) તથા તલવકથા 'ગ્રંથનાદેવી' અને 'ગિરોટ' તેમ ઢર તલવકથાસંગ્રહ 'ગીરોટી'ના કર્તા.

૨૨૨૮.

પટેલ છજનલાલ દ્વારકાદાસ : ભાવાર્થ સમન ભવનના સંગ્રહ 'છજન કાવ્યકાવ્યકૃતિ' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨૨૨૯.

પટેલ છજનભાઈ પુજીસામ (૮-૮-૧૯૩૫) : વિવેચક, ઢરમ માંદાશા બિજાના મીકાલેશવામાં, ૧૯૨૦માં બી.એ. ૧૯૨૩માં એમ.એ. ૧૯૩૫માં 'સરસ્વતીચંદ્રમાં સમઢરમીમાંસા' વિષય પર પીએચ.ડી. આટ્સી અંતઢ કોમર્સ કોલેજ, તલાદના આચાર્ય. 'વિવાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના ઈતિહાસ' (૧૯૩૯) અને 'મંગલકાવ્યન ગુજરાતી સાહિત્યના ઈતિહાસ' (૧૯૪૦) એમના નામે છે.

ચં.કા.

પટેલ છજનલાલ પ્રલેચરદાસ : ધર્મ તથા તલવકથા વિશેનાં કાવ્યોના સંગ્રહ 'ગ્રંથ વિભાગીયુ' ભા. ૧ (૧૯૩૨) તથા 'કર્મભાજી વિવર્ય સંલેખ ગાયન' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ છજનલાલ લરજીવનદાસ : પદ્યકૃતિ 'કાવ્ય' (૧૯૬૭) તથા 'સુઢસાચરિત' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

૨૨૩૦.

પટેલ છજાભાઈ સમદાસ : પદ્યકૃતિ 'ઉમાવલ્લય અને કલ્યા કમુગીનો ઉત્પત્તિ' (૧૯૬૩) તથા 'મલિષ્વતરાગ કૃપસામ વૃત્તો'ના કર્તા.

૨૨૩૧.

પટેલ છોટાભાઈ યુનોભાઈ : તલવકથા 'વિવેક' - ભા. ૧ : શમ-સુદેશી (૧૯૫૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ છોટાભાઈ શામાભાઈ : આદિકાનું ઢરજીવન, ત્યાંની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ, ભાષા, સઢકોષ કિર્ણન વગેરે વિશે માહિતી આપતું પુસ્તક 'અવનનું આદિકા' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ છોટાલાલ કલાનદાસ : 'કર્તા નર્મદાસંકરની સાહિત્યસેવા' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ છોટુ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી મનમોહન બાજનાવજી'(અન્ય સાથે, ૧૯૫૯)ના કર્તા.

૨૨૬.

પટેલ છોટુભાઈ : વાર્તાસંગ્રહ 'કંકુનાં પગલાં'(૧૯૫૭) અને 'દાદોમાની વાનો'(૧૯૭૭) તથા ત્રિઅંકી નાટક 'દિન પવટત્રો પવટી ઘડી'ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જથદોશ આર., 'નારક' : વાર્તાસંગ્રહ 'કોના વાંકે'(૧૯૮૧) તથા નવલકથાઓ 'સુયોગ એક વિયોગનો', 'નોલમણિ'(૧૯૭૬), 'યોવનપાસ' અને 'વાઈન'ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જથવદન મૂળજીભાઈ(૧-૩-૧૯૨૬) : વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ સાબરકાંઠાના સવારપુર ગામમાં. ૧૯૪૨માં એસ.એસ.સી. વ્યવસાયે પત્રકાર, કટારલેખક, 'શ્રી' સાપ્તાહિકના તંત્રી.

એમની પાસેથી માનવહૈયાનાં ભાવસંવેદનાંને ઋજુતાથી આલેખતી વાર્તાઓના સંગ્રહો 'વાગાણીનાં ફૂલ'(૧૯૬૦), 'સ્વામ્નવન'(૧૯૭૨), 'વાગાણીનું ઘર'(૧૯૭૪), 'અંતરંગ'(૧૯૭૫), 'ગ્રામજંઝાર' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૭૬, ૧૯૮૩, ૧૯૮૪) અને 'ગ્રામજંઝાર'(૧૯૮૫) તથા નવલકથા 'લતના ના હોય હાટ'(૧૯૬૫) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પટેલ જથંત પુરુષોત્તમ(૨૮-૧૨-૧૯૩૬) : વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના પીંજ ગામમાં. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી સંસ્કૃત વિષયે સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૫૯માં એમ.એ. ૧૯૬૬માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૯થી ૧૯૭૧ સુધી એમ.ટી.ઓ. આર્ટ્સ કોલેજ, સુરતમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૧થી વંધાર્ય યુ.એસ.ઓ.માં વસવાટ.

એમણે 'કાકા કાલેવકર : નિર્ગંધકાર અને ગદ્યકાર'(૧૯૬૮) તથા 'કાકા કાલેવકર : જીવન અને સાહિત્ય' એ પુસ્તકોમાં કાકા સાંકેત કાલેવકરનું વ્યક્તિત્વ, તેમની સાહિત્યવિચારણા તથા કલામીમાંસાની વિશિષ્ટતાઓ તથા મર્યાદાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. 'સાહિત્યસ્વરૂપે'(અન્ય સાથે, ૧૯૬૬)માં નવલકથા, નાટક, નવલિકા, નિર્ગંધ, જીવનચરિત્ર તથા આત્મચરિત્રની સ્વરૂપચર્ચા છે. 'ઉપાયન'(અન્ય સાથે) એમનો વિષયપ્રસાદ ત્રિવેદીની પશ્ચિમી નિમિત્તે સંપાદિત કરેલા ગ્રંથ છે. 'અભિમન્યુ આખ્યાન', 'વાગ્વિવેક' અને 'મિદાણી : જીવન અને સાહિત્ય' એમનાં શબ્દસંપાદિત પુસ્તકો છે. 'ઓથેલા'(૧૯૬૧), 'એડ યુ વાઈક ઈટ'(૧૯૬૪), 'મેક્ઝેથ'(૧૯૬૩) અને 'વનિસનો વેપારી'(૧૯૬૨) એમના સંકલ્પિતનાં નાટકોના મુકત ગુજરાતી ગદ્યાનુવાદ છે.

નિ.વા.

પટેલ જથંતીશમ સમભાઈ(૧૬-૬-૧૯૩૨) : નાટ્યકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના કનીકમાં. ૧૯૫૧માં એસ.એસ.સી. ગુજરાત યુનિ-

વર્સિટીમાંથી સ્નાતક અને અનુસ્નાતક. ડ. કા. આર્ટ્સ કોલેજના નાટ્યવિભાગમાં ખંડસમયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૭થી રોજગાર અધિકારી. રંગભૂમિક્ષેત્રે નાટ્યદિગ્દર્શન, તેમ જ અભિનય, દૂરદર્શન-ક્ષેત્રે સક્રિય.

એમણે તેર પુરુષપાત્રો અને એ સ્ત્રીપાત્રો ધરાવતું, દસ દૃશ્યમાં વહેંચાયેલું ત્રિઅંકી નાટક 'વાડી, વાડી ને ગાડી'(૧૯૬૮) આપ્યું છે. ગ્રામપરિવેશના આ નાટકમાં લોકગોલીનો વિનિયોગ નાટ્યક્ષમ રીતે થયો છે. નાટકનું કથાનક અંશતઃ યુનિવન ઓનિલના નાટક 'દિગ્રાપર અન્ડર ધ એક્સ'ની સમાંતરે ચાલે છે.

પ.ના.

પટેલ જથંતીલાલ કલિદાસ, 'રંગલો'(૨૪-૫-૧૯૨૪) : નાટ્યકાર, અંગચિત્રકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ગુજરાત કોલેજમાંથી ૧૯૪૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૪૧માં ભારતીય વિદ્યાભવનમાંથી 'નાટ્યયોગ' પર પીએચ.ડી. નાટક માટે થયે છે. શરૂમાં એલિસબ્રિજ આયોજ્ય સમિતિમાં રંગમંડળની કામગીરી. નાટકના સ્વરૂપમાં ભવાઈને અદ્યતન રૂપ આપવાના પ્રયત્ન. ફિલ્મ-ઉદ્યોગ ક્ષેત્રે પ્રવેશ અને પછી મિનરલ્સનો વેપાર. અંગચિત્રોના શાખીન.

'નૈતા અભિનેતા'(૧૯૬૧) ભવાઈનાં સ્વરૂપગત લક્ષણાન વિનિયોગ દ્વારા સજ્જીવ-સામાજિક કટાક્ષોની અભિવ્યક્તિ કરતું એમનું ત્રિઅંકી પ્રલસન છે. 'કાટું'તની કથા'(૧૯૬૧) અને 'ભવાઈ' એમની પરિચયપુસ્તિકાઓ છે. 'રંગલાની સમલોકા'(૧૯૮૪) 'આખંડ આખંડ'માં પ્રકાશિત એમના લેખોના સંગ્રહ છે.

પ.ના.

પટેલ જથંતીલાલ જ. : 'મુનિભગત પ્રેમપ્રસાદી'(૧૯૮૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જથભાઈ એલજી : નવલકથા 'ફિરાજમાલાલ યાને દોલત'(૧૯૧૩)નાં કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જથભાઈ કાશીભાઈ, 'મેગલ'(૨-૩-૧૯૨૧, ૧૨-૭-૧૯૭૭) : કવિ. જન્મ ખેડા જિલ્લાના પેટલાદ તાલુકાના સુભાવમાં. ૧૯૩૭માં મૈટ્રિક થઈ વડોદરા કોલેજમાંથી ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયે સાથે ૧૯૪૧માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૪૪માં એમ.એ. ૧૯૪૭થી વી. પી. કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૫૯થી સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાં અનુસ્નાતક વિભાગમાં ગુજરાતીના ધીર અને ૧૯૭૭માં પ્રોફેસર.

'પ્રત્યુષ'(૧૯૫૦) અને 'પૂર્વોદ્ભવ'(૧૯૬૪) એમના કાવ્ય-સંગ્રહો છે. એમનાં પ્રગટ-અપ્રગટ કાવ્યોમાંથી ચયન-સંપાદન કરી તૈયાર કરેલા મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'માર્થ્યદિની'માં 'ઝંકરેશ્વર', 'વાત્રકકંઠે સંધ્યા', 'આલે જયારે' જેવાં સુદીર્ઘ છંદોબદ્ધ કાવ્યો તેમ જ 'પ્રાર્થના', 'હોવાકૂટી', 'વૃંદાવન' જેવી લઘુકાવ્ય-રચનાઓ કવિની સર્જકતાના ચમકારા બતાવે છે.

જેનકવિ ઉદયરત્ન વિરચિત 'સ્થૂલિભદ્ર-નવરસ'(૧૯૫૧), કવિ મેગલકૃત 'જલધરાખ્યાન' અને 'પરીક્ષિતાખ્યાન'(૧૯૫૬) તથા

કવિ કાશીજીનું શેષજીવન 'વિવરસનનું આગ્યાના વાગે કોપલાગ' (૧૯૫૭) એમનાં સંપાદનો છે; તે આચાર્ય વેમચન્દ્ર વિરચિત 'સિદ્ધાંત' : આપભાંશ વિભાગ (અન્ય સભ્ય, ૧૯૫૭), 'પ્રસાદ' (૧૯૬૫), 'માયં પ્રજા એકાંકી' (અન્ય સભ્ય ૧૯૬૦) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

બા.વ.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી મણિભાઈ, 'વચ્ચવંત શ્રેણીવ્યાગ', 'સારવિ' (૩-૭ ૧૯૩૧) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વનના ખેડા જિલ્લાના શ્રેણીમાં. ૧૯૫૦માં મેટ્રિક. ૧૯૫૪માં ગુજરાતી ઈતિહાસ વિષયે સાર્વ મ.સ. યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી અને પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિ વિષયમાં એમ.એ. અભ્યાસે સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાં અનુસ્નાતક વિભાગના અધ્યક્ષ.

'નાટ્યકોશ' (૧૯૭૯) એમના નાટ્યવિષયક વિવેચનસંગ્રહ છે. ગુજરાતી એકાંકીનું સર્વન બટુભાઈ પૂર્વે પાસેથી લેખકોએ કર્જી લેવું એ આગત નરક લક્ષ ખંચેને લેખ કર્યો તેવિષય પર લખે છે. 'જગ્યા જગન્ના : બે મુદ્દા' એ લેખ પણ જ્ઞાનાર્થીના એ નાટકની કટક નિર્ભીક આલેખના આધેને લાઈ લેખનપાત્ર છે.

'કાવ્યમંથુ' (૧૯૬૧), 'જદ્યગદિમા' (૧૯૬૫), 'વાનાંમંથુ' (૧૯૭૩) ઈત્યાદિ એમના સંપાદનના વિદ્યાથીલક્ષી ગ્રંથો છે.

બ.ગા.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી નસરવાનજી, 'ગુજરાત' (૧૯૭૩-૧૯૮૧),

૨૪૮ (૧૯૭૬) : નવલકથાકાર, નાટકકાર. જન્મ મુંબઈમાં. પ્રાયમિક માધ્યમિક શિક્ષણ મુંબઈમાં. અંગ્રેજી નાર લેશન પછી અભ્યાસ છાત્રી થીલેવા. પ્રારંભમાં 'આખબારે શેઠાગર' સાથે સંબંધ, પછી ૧૯૦૭થી ૧૯૩૫ સુધી 'જાએ જન્મશર'ના તંત્રી-મંડળમાં. નાટ્ય-અભિનય અને દિગ્દર્શનની લાંબી કારકિર્દી. મુંબઈમાં અવસાન.

૧૯૧૩માં 'શાહનામાં' પરથી 'બેવન મનીવંદ' અને 'એમ આશરપ' નામક બે કથાકાવ્યો પાસેથી બાલી ને બેતબાજીમાં આગ્યા છે. પાસેથી ગુજરાતી બાલીમાં લખાયેલી તથા વાચનભૂમિ સંતાપની રંગદર્શી પ્રણયના નિરૂપણવાળી મૌલિક-રૂપાંરિત 'સાનારજ' (૧૯૩૬), 'ખંડેચ ગાયકવાડ અથવા તાલ્યાની જાગીર કોણની?' (૧૯૪૦), 'રેવળુનોંડી અને લક્ષ્મી' (૧૯૦૦), 'નવલ નાણાવટી' (૧૯૨૨), 'માઠા ઘરના ખાઈશાહજી' (૧૯૨૩) વગેરે નવલકથાઓ એમણે આપી છે. સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ધ્યાન ખંચેની, પાશ્ચાત્ય નમૂનાને અનુસરતી આ કૃતિઓ કલાદૃષ્ટિએ બહુ મૂલ્યવાન નથી. એમનું સૌથી વધુ પ્રદાન નાટ્યકોશ છે. 'વેદાલ એકાંકી', 'સામુજી', 'ભમતો ભૂત', 'આંધરે બેહેરુ', 'ફાંકડે ફીતુરી' વગેરે સૂચિત ત્રિએકી નાટકો છે; તે 'મધરાતનો પયોજી' (૧૯૧૪), 'ધરેલા ધાંખડો' (૧૯૧૪), 'દોપ્પી દર્વી' (૧૯૧૫), 'ધરને જવંડર' (૧૯૧૮), 'જશહ પાંદો' (૧૯૨૮) વગેરે સફળ, એક જ દૃશ્યમાં ભજવી શકાય તેવાં પ્રદર્શન-ફરસ-એકાંકીઓ છે. એમાં સંસારનું લખાવું વ્યંગાત્મક વિનોદો આલેખન છે; છતાં પાસેથી બાલીને અનિરંક, એકવિધ સંવાદો, જનમનરંજનનો અત્યુત્સાહ, તાલમેલિયા

વડલાગત વગેરે સર્વાંશરૂપો આગત પર નહીં છે. આમ છતાં બટુભાઈ ઉમરવાડિયાનો પ્રવટ એકાંકીઓની પૂર્વે એકાંકી સ્વરૂપની પંદલ કરનાર એક લેખક નહીંકેનું સ્થાન આમવાના તેઓ અવિદાઈ છે.

પ.મા.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી તુલસીદાસ, 'સરમંથિ' (૨૧-૨ ૧૯૪૦) :

કાર્તિકાર. જન્મ વનના મોરલાખા જિલ્લાના ખંડેચપુરામાં. એમ.એ., બી.એડ. પટેલો શાળામાં શિક્ષક, પછી કલેવરમાં વિદીના અધ્યક્ષ.

'એવંચ' (૧૯૪૩) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે.

બ.ગા.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી જ્ઞાનાર્થી : કલાકૃત 'સુરવલ્લો' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

બા.વા.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી દુર્લભભાઈ (૧૯૪૬) : નાટ્યલેખક. જન્મ ખેડા (જા. નાયસી)માં. પ્રમુખ સંસ્કૃત ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદમાં તાલીમ લઈ સંસ્કૃત શિક્ષક. ૧૯૨૦-૨૧માં સત્યાગ્રહ અંગે સરકારી નાકરીમાંથી રાજીનામું આપી રાષ્ટ્રીય શાળાની સ્થાપના અને એમાં આચાર્યપદે, શિક્ષણલક્ષી સાથે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ.

એમણે મદ્યપાનનિષેધને વિષય ગનાવતી દરનાવેજી નાટિકા 'ધાસનું ચેટક' (૧૯૨૮) આપી છે.

સ.સ.ક.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી આ. : 'કાવ્યમંથુ'ના કર્તા.

બા.વા.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી દાદાભાઈ : લેખનપ્રવૃત્તિમાં માનરંજક બની શક તેવાં પુસ્તકો 'લેખનસુલક' અને 'લેખનપદ્ધતિ'ના કર્તા.

બા.વા.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી દેસાઈભાઈ : કૃતિયા આગણેને લાગેવતી કૃતિ 'મૂળ્યા પાછળ મોલકાણુ' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

બા.સ.

પટેલ જ્ઞાનાર્થી રેવાભાઈ (૧૯૩૬, -) : નારિત્રલેખક. જન્મ બાદશખમાં. પ્રાયમિક માધ્યમિક શિક્ષણ ઈસ્મરાટમાં. ૧૯૬૬માં બી.એ., ૧૯૬૮માં એલ.એલ.બી. ઉમરેકમાં વકીલાત. ૧૯૩૦ની કાશી-લડનમાં અગ્રણી.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'લડની ફેસેટનું જ્ઞાનનારિત' (૧૯૦૨) અને 'દાનવીર એન્ડ્રયુ કાનેજી' (૧૯૨૬) મળ્યાં છે. 'ઈલિયાએવ શાળીનો સમય' (૧૯૦૬), 'જ્ઞાનેના આદર્શો' (૧૯૦૭), 'સૌજીનો પશ્ચીવતા' (૧૯૦૮), 'સુખ અને શાંતિ' (૧૯૧૬) વગેરે એમનાં નિર્ગંધસ્વરૂપ લખાયેલાં ચિત્રનાત્મક અને માલતીપ્રદ પુસ્તકો છે.

બા.વા.

પટેલ જેડીસનદાસ ત્રિભાવનદાસ : નાટ્યકૃતિઓ 'કાળા પાલક અથવા ભારતનું ભાવિ' (૧૯૨૩) અને 'આદર્શ પ્રકુ' (૧૯૩૨) તેમ જ સંપાદિત કૃતિઓ 'ગ્રંથાનંદ ભકિતસુધા' (૧૯૨૩) અને

‘ચતુર સુવર સ્ત્રીવિજાસ અથવા મનદર ગરબાવળી’(૧૯૨૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જેઠાભાઈ બહેરભાઈ : અધુનયજ ‘અવશપ’(૧૯૮૨) અને અનુવાદ ‘ઋતુસંહાર’(૧૯૩૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જેઠાભાઈ ભીખાભાઈ : ઐતિહાસિક કથાપ્રસંગ પર આધારિત પુસ્તક ‘ભારતનો વીર વીરંગનાઓનો કેટલોક ઘાંટો’(૧૯૩૧)નો કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ જેઠાભાઈ ત્રિકમદાસ(૧૮૫૪, -) : કવિ. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના આચળા ગામે. ગુજરાતી છદ્ધા ધારણ સુધીના અભ્યાસ. પછી વડોદરા વનોકધુવર સાયેસ કોલેજમાં ફેળવણી. ફેળવણી ખાતામાં નાકરી.૧૮૮૪માં ‘સ્વદેશલિતબોધ’ ત્રીમાસિકનો પ્રારંભ.

વિષય સ્ત્રીની ઊંચિ, અભિલાષા તથા વ્યથાને વર્ણવતું ૧૫૭ કડોનું ગરબીકાવ્ય ‘વિધવાની અરજી સંધવાને’(૧૮૮૧) એમના નામે છે. આ ઉપરાંત ‘જેઠાંજાવ્ય’(૧૮૮૦), ‘સુખાંધ રત્નમાળા છત્રીસી’, ‘ઉખાણાસંગ્રહ’, ‘અલંકારપ્રકાશ’, ‘ગુજરાતી શબ્દસંગ્રહ’, ‘વિજ્યાવૈધવ્યદુર્ગપદ્યક નાટક’, ‘ગુજરાતી કૅપાવળી’ વગેરે પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

પટેલ જેઠાભાઈ ભગવાનદાસ, ‘કલ્યાણકર’(૨૮ ૫ ૧૮૯૬, ૨૯-૧-૧૯૮૩) : કવિ, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર. જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના અનારામાં. અભ્યાસ સાત ધારણ સુધી. ખેડોના વ્યવસાય. ‘યુવાલેશના ચિતાર’(૧૯૨૨) અને ‘આદરસી’(૧૯૩૪) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. ‘સાહિત્ય અને વિનય’(૧૯૨૨) એમના વાર્તા-સંગ્રહ છે. ‘દૂરદર્શન’(૧૯૩૮) એમનું નાટક છે. દૂરદર્શન પર અને અન્યત્ર એમનાં કેટલોક નાટક ભજવવાં છે.

જ.ગા.

પટેલ જેઠાભાઈ ઈશ્વરદાસ, ‘વયંત’(૧-૩-૧૯૧૩) : વાર્તાકાર. જન્મ મોરબાના જિલ્લાના પ્રલોલમાં. ગુજરાતી શાળાજ સુધીના અભ્યાસ. થાકસીના વ્યવસાય.

પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓના પ્રેરક જીવનપ્રસંગોને વર્ણવતી કૃતિ ‘માનવરત્નો’(૧૯૬૯) ઉપરાંત ‘વરનીનાં અમીડાણો’(૧૯૮૪) પણ એમના નામે છે.

નિ.વા.

પટેલ જેઠાભાઈ મોહનદાસ(૩૪ ૧૯૩૯) : કવિ. જન્મસ્થળ અને વતન વિશનગર તાલુકાનું સુવૌ ગામ. ૧૯૬૪માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાયે બી.એ. ૧૯૬૭માં એલ.વિ.વિ.માં એમ.એ. ૧૯૬૭થી અદ્યપર્યંત સરદાર વલ્લભભાઈ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં પ્રાધ્યાપક.

એમણે ‘લોલપ લાગણીનો’(૧૯૭૭) કાવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે. નવોદિત કવિઓના પ્રતિનિધિકાવ્યસંગ્રહો ‘સાહીનો લય’(અન્ય

સાયે, ૧૯૭૬), ‘સવારના સૂરજને પૂછો’(અન્ય સાયે, ૧૯૭૮) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

સં.દો.

પટેલ બહેરભાઈ ઉમેદભાઈ : નિર્ગોષાત્મક કૃતિ ‘સ્રીઓનો પરી યોગ્યતા’(૧૯૯૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ બહેરભાઈ ઠાઠાભાઈ : નવલકથા ‘કર્પૂરમંજરી’ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ બહેરભાઈ પુરુષોત્તમભાઈ(૧૯-૧૨-૧૯૦૭) : સંસ્કૃત-લેખક. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના તરસાલીમાં. બી.એ. સુધીના અભ્યાસ.

‘ગાંધીજીના સમાજમર્મો’(૧૯૮૧) ઉપરાંત એમના નામે ‘આવતી કાલની ગ્રામસંસ્કૃતિ’(૧૯૫૫), ‘જીવનસાધનામાં ગીતાનું માર્ગદર્શન’(૧૯૭૯), ‘ગીતા સ્વાધ્યાય’(૧૯૮૩) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

સં.દો.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ સુનીલાલ : ભક્તિવિષયક પદ્યસંગ્રહ ‘આનોદ-ભજન’નો કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ આશાભાઈ, ‘દિનુ દિનશ’(૩ ૪-૧૯૨૮) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના સુખાવળમાં. ૧૯૪૮માં લંડનમાંથી બરિસ્તરીની ડિગ્રી. આફ્રિકાના કમ્પોલા (યુગાન્ડા)માં કેટલોક સમય ધારાશાસ્ત્રી તરીકે કાર્ય. થોડા સમય યુગાન્ડા પાર્લિમેન્ટમાં વિરોધપક્ષના નેતા. ૧૯૭૨થી લંડનમાં ધારાશાસ્ત્રી. પ્રિટનમાં ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીના સ્થાપક અને પ્રમુખ.

ગાંધીજીના જીવનને વિષય બનાવીને ‘મોહન ગાંધી મહાકાવ્ય - ઉદયપર્વ’(૧૯૭૧), ‘મોહન ગાંધી મહાકાવ્ય-પ્રભાતપર્વ’(૧૯૭૨) અને ‘મોહન ગાંધી મહાકાવ્ય-વસંતપર્વ’(૧૯૮૦) નામે ત્રણ કાવ્યગ્રંથો એમણે પ્રગટ કર્યાં છે. ‘અંકુર’(૧૯૬૦), ‘કાવ્યપરિમલ’(૧૯૭૦), ‘સ્ફુરણ’(૧૯૭૨) અને ‘દરદીલ જરણો’(૧૯૭૮) એમના અન્ય કાવ્યસંગ્રહો છે.

‘વનની વાટે’(૧૯૫૫), ‘અંતિમ આલિયન’(૧૯૫૮), ‘ઉપા અને અયુષ્’(૧૯૬૨), ‘અનુરાગ અને ઉત્થાન’(૧૯૬૨), ‘નિમિરનું નેત્ર’(૧૯૬૬) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. ‘આગમન’(૧૯૫૭), ‘કલાવતી’(૧૯૫૭), ‘શાહિની’ વગેરે એમના વાર્તા-સંગ્રહો છે. કેટલોક નવલકથાઓ અને વાર્તાઓ પરદેશી ભૂમિમાં શેષાધેલી લાઈ વિષયના વૈવિધ્યની દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે.

આ ઉપરાંત એમણે ‘પરનાભ’ નાટક અને ‘શ્રીમદ્ ભગવદ્-ગીતા મને શું કહે છે?’(૧૯૬૬) જેવું પુસ્તક પણ આપ્યાં છે.

જ.ગા.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ ઉમેદભાઈ, ‘મનમાંજી’ : ‘બંધનનો બદ્ધ : યુવાની દિવાળી’(૧૯૩૪), ‘અભાગણી આશા’(૧૯૩૫), ‘અધૂરો લગ્ન થાને પ્રેમનો બલિદાન’(૧૯૩૬), ‘આકાશમાં ઊડેલા ચમત્કારી

પટેલ ડાહ્યાભાઈ પુસ્તકોત્તમ — પટેલ દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ

‘ધોડો’, ‘લડીલા લસોર’, ‘મદાન્ય મલારંગણી’ વગેરે કથાકૃતિઓ તથા ‘વાલો નામેરી’, ‘સત્યવાદી લલિચાંદ’, ‘બક્ત પ્રલજાદ’, ‘મલારંગણ ગાપોચંદ’, ‘મલારંગણ તુલસીદાસ’ વગેરે ચરિત્રાત્મક પુસ્તકોના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ પુસ્તકોત્તમ : ‘ઈલાસુદર નાટકનો ગાયનો’, ‘પ્રતાપી પ્રતાપ નાટકનો ગાયનો’ અને ‘માધવ-મુક્તા નાટકનો ગાયનો’ના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ બાબરદાસ : નવલકથાઓ ‘રત્નદીપક’ (૧૯૧૦), ‘કરમતી દુનિયા’ (૧૯૧૪) અને ‘ફેશનની ફિરિયાદી’ (૧૯૨૧) તથા સંપાદિત પુસ્તક ‘સ્વચાલકૃતીર્તનો’ના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ રામદાસ, ‘આલમ્’ (૧૯૧૧-૧૯૦૯) : કવિ. ૧૯૦૬ ખરસાદ નાજુકાના આચાર્યા ગામમાં. પ્રાથમિક માધ્યમિક શિક્ષણ ખરસાદમાં. વડોદરાની ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી ૧૯૦૨માં ઉત્તમ પદની પદવી. ૧૯૦૨થી શિક્ષક.
 એમની પાસેથી ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગ અને ચિત્રાંતરો પદ્યમાં વર્ણવતાં પુસ્તકો ‘ગાંધી જીવનદર્શન’ (૧૯૨૪), ‘ગાંધી-બહાનમાળા’ અને ‘યુગચેતના અવતાર’ મળ્યાં છે.
 નિ.વા.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ, ‘નિર્મુખ’, ‘બંધુ’ (૧૯૦૪, ૨૨-૧૨-૧૯૨૨) : કવિ, વાર્તાકાર. ૧૯૦૬ અમદાવાદમાં. વનના માંડસાણા નિવાસી વડનગર. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. પત્રકારત્વ અને લેખન એ મુખ્ય વ્યવસાય. ૧૯૦૩ થી ૧૯૧૩ સુધી ‘ગુજરાતી બંધ’ સાપ્તાહિકના ઉપનંત્રી. ‘સુંદરી-સુબાઈ’, ‘આર્થવત્સલ’, ‘વાર્તાવારિધિ-સરસ્વતી’ એ સાપ્તાહિકના નંત્રીમંડળમાં. ચંદાસર એજ્યુકેશન સોસાયટી તરફથી પ્રકાશિત ‘આલમિત્ર’ને પ્રારંભિક વર્ષોમાં ખોલવવામાં મદદ. છેલ્લાં વર્ષોમાં ‘કચ્છકંઠરી’ પત્રના ઉપનંત્રી. અમદાવાદમાં ચાલતા ‘અંબુસમાજ’ સાથે સંકળાઈ એમણે પોતાની સાહિત્યરુચિ ખોલવી હતી.
 ‘હૃદયતરંગ’ (૧૯૨૦) એ એમનો પ્રખ્યાતકથાનો સંગ્રહ છે. ‘ચંદ્રાનના, સુચારિની અને બીજી ટૂંકીવાર્તાઓ’ એમનો વાર્તા-સંગ્રહ છે. ‘વડનગર કાળખીની ઉત્પત્તિ’ (૧૯૦૬) એમનો પ્રકીર્ણ ગ્રંથ છે; તે ‘સંસારમાં સૌની પદવી’ (૧૯૦૭), ‘સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ’ (૧૯૧૪), ‘આગળ ધસો’ (૧૯૨૦) વગેરે એમના અનૂદિત ગ્રંથો છે.
 ૧૯.૧૧.

પટેલ ડાહ્યાભાઈ સામાભાઈ (૯-૧-૧૯૪૭) : કવિ. ૧૯૦૬ સાબર-કાંઠાના અમિયાપુરમાં. એમ.એ., બી.એડ. શ્રી એમ. પી. થાલ લાઈસ્કૂલ, જાતપુરમાં આચાર્ય.
 ‘ઈપ્સિત’ (૧૯૨૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.
 ચં.ટા.

પટેલ તરુલતા નંદુભાઈ (૧૦-૧૦-૧૯૩૪) : લાઘ્યલેખક, કવિ.

૧૯૦૬ વલસાડ નિવાસી નવચારીમાં. વનના નડિયાદ. એમ.એ. નડિયાદની મદિલા કોલેજમાં ગુજરાતીનો અધ્યાપક.

‘દળવાં તોર’ (૧૯૩૭), ‘માતા તોર’ (૧૯૪૧) અને ‘વક્રવાણુ’ (૧૯૪૪) એમનો લાઘ્યકથાનો પુસ્તકો છે. ‘ભગવંતુ ગયને’ (૧૯૪૦) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.
 ૧૯.૧૧.

પટેલ તુલસીદાસ લક્ષ્મીદાસ : ‘અલિલ્લા પ્રલાદુર મલારંગણ માધવશવ ડોહું’ મલાદજી સિવિયા એમનું ચરિત્ર તથા કારકીર્તિ અને ‘કર્નાલ મેટ્રોપોલિટન ચરિત્ર’ના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ત્રિકમલાલ ડાહ્યાભાઈ : ‘અંગિકા સ્મૃતિ ગાળના સંગ્રહ’ (૧૯૨૨)ના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ત્રિભુવન ગંગાદાસ : ‘ગુજરાતી સંગ્રહ’ (૧૯૩૦)ના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ત્રિભુવનદાસ ત્રિકમભાઈ : ‘યુસ સોલેહ નાટકનો ગાયનો’ના કર્તા.
 નિ.વા.

પટેલ ત્ર્યંબક : નવલકથા ‘અન્યથા પાશાંત્રા ખાજનો’ (૧૯૨૪)ના કર્તા.
 ૨૨.૨.૬.

પટેલ દાહુભાઈ : પ્રવાસકથા ‘પૂરોષની વાટેથી’ (૧૯૫૫)ના કર્તા.
 ૨૨.૨.૬.

પટેલ દીપકકુમાર મંજળભાઈ, ‘દીપક કાશીપુરિયા’ (૨૩-૧૯૨૨) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, કવિ, ચરિત્રલેખક. ૧૯૦૬ વડોદરામાં. ૧૯૨૬માં મૈટ્રિક. ૧૯૨૪માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. સરદાર પટેલ લાઈસ્કૂલ, નડિયાદમાં શિક્ષક.
 એમણે નવલકથાઓ ‘મિલન એક યુગ પછીનું’ (૧૯૩૫), ‘કોટાળી કેડી, ફાળાં કૂલ’ (૧૯૩૯) અને ‘પૂર ઉમટયાં પ્રાણયનો’ (૧૯૪૧); વાર્તાસંગ્રહ ‘ફાળાં માછલીઓનાં મને’ (૧૯૩૪); કાવ્યસંગ્રહ ‘બોનું નગર’ (૧૯૩૭) અને ‘માતી’ (૧૯૪૪) તથા જીવનચરિત્ર ‘સ્વામી સલજનંદ’ (૧૯૬૮) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત કેટલોક પ્રાથમિક પુસ્તિકાઓ પણ એમની પાસેથી મળી છે.
 ૨૨.૨.૬.

પટેલ દુલેભાઈ : નાટક ‘ધારનું ઘેટક’ (૧૯૨૪)ના કર્તા.
 ૨૨.૨.૬.

પટેલ દેવેન્દ્ર : નવલકથા ‘બિગી’ (૧૯૩૯)ના કર્તા.
 ૨૨.૨.૬.

પટેલ દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ : જીવનચરિત્રો ‘પ્રેમાવતાર ઈશુ’ (૧૯૫૨), ‘સંત વિનોબા’ (૧૯૫૩), ‘કટુપ્રાશંકર : શિક્ષકવિભૂતિ’ (૧૯૬૧) અને ‘ગૌતમબુદ્ધની જીવનચરિત્રો’ ઉપરાંત આરોગ્ય-સંબંધિત પુસ્તિકાઓ ‘માનવીનું આરોગ્ય’ (૧૯૪૦) અને ‘માન

પનારને' (૧૮૫૫)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

પટેલ ઘાભાઈ નુવસીદાસ : પદ્યકૃતિ 'મુનિ ભવનાવલો' (૧૮૮૪) ના કર્તા.

૨૨૨.૭.

પટેલ ધનજીભાઈ નવલોજી, 'ચિંચત' (૧૮૫૭, ૧૮૭૭) : 'સુગંધમાં શરૂ' (૧૮૮૪), 'ધેરી મેથી કાળા મેઢા' (૧૮૮૪), 'અનારકલી' (૧૮૮૫), 'કલીઆંપટ્ટા' (૧૮૮૭), 'ગંગાભાણી' (૧૮૮૮), 'કન મુશદ યાને અંરનેના પ્યાર' (૧૮૦૩), 'વેલાવતો કાળા મેઢા' (૧૮૦૪), 'ચિંચમનો ભક્ષમ' (૧૮૦૬), 'ગંગાના ગુલાબ' (૧૮૧૮), 'કેસે તેવું ભરો' (૧૮૨૨) જેવી નવલકથાઓના તેમ જ 'કિસ્સેહી નુસી', 'કિસ્સે સંભાણી', 'સંભાણ શાહનામું' જેવો આખ્યાનોના કર્તા.

૨૨૨.૮.

પટેલ ધનજીભાઈ સરિકિશન : 'કામધાદ કેશરબા નાટકનો ચાપનો' (૧૮૦૫)ના કર્તા.

૨૨૨.૯.

પટેલ ધીરુભેન ગોરધનભાઈ (૨૮-૫-૧૮૨૬) : નવલકથાકાર, નાટક કાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ વડોદરામાં. શાળા શિક્ષણ સાન્ના કુટુંબી પાઠશાળા ઘાઠીરૂકવમાં. ઉચ્ચશિક્ષણ અલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં. ૧૮૪૫માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૮૪૮માં એમ.એ. ૧૮૪૮-૫૦ થી મુંબઈની ભવનસ કોલેજમાં અને પછી ૧૮૬૩-૧૮૬૪માં ટ્રિસ્ટરની કોલેજમાં અંગ્રેજીના અભ્યાસક. થોડો વખત પ્રકાશન સંસ્થા 'આનંદ પબ્લિશર્સ'નું સંચાલન. ૧૮૬૩-૧૮૬૪થી ટ્રલિક પ્રકાશન શરૂ કર્યું. ૧૮૭૫ સુધી 'સુધા' સમ્પાદકનો તંત્રી. ૧૮૮૦માં ચલવિતસામ સુવર્ણચંદ્રક.

'અધૂરો કાલ' (૧૮૫૫), 'એક વાલર' (૧૮૫૭) અને 'વિશ્રાંત ક્યા' (૧૮૬૬) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે. રોચક વસ્તુગુંજન, પ્રસાદી ભાષા, નારીત્વયતી ગૂઢ વાગણીઓનું આલેખન તથા માનવમનનાં ઊંડાણને તાજવાની મથામણ—એ એમની વાર્તાઓની વિશેષતા છે; તે સાંખ્યભૂમિકા અને કવચિત્ ભિન્નરહસી કે આસંબદ્ધ પ્રસંગોની પરંદગોથી આવતું પાંખાપાવું એ મર્યાદા છે. છતાં 'લરીફ', 'બે દોસ્ત', 'ધીમું ઝર', 'મયંકનો મો' જેવી વાર્તાઓ સફળ છે. 'વડવાનલ' (૧૮૬૩), 'શીમળાનો ફૂલ' (૧૮૭૬), 'વાવંદોળ' (૧૮૭૮) અને 'વમળ' (૧૮૭૮) એ નવલકથાઓ પૈકી 'વાવંદોળ' સુદૌર્ઘ, મહત્વાકાંક્ષી અને પ્રભાવશાળી કૃતિ છે; તે ધીમી ગતિની 'શીમળાનો ફૂલ'માં એમણે નરનારીના નાબુક સંબંધના સંદર્ભમાં આગા હૈયાના નારીત્વને વાગણીના નાખણ શિષ્યરૂપે ઉપસાવ્યું છે. વિશિષ્ટ વસ્તુ, પાત્ર અને પરિવેશ વડે તેઓ મંગલોચ્ચાનિક અભિગમથી માનવમનની સંકુલતાને તાજે છે.

એમની લઘુનવલો પૈકી 'વાંસનો અંકુર' (૧૮૬૮)માં સર્જન-શક્તિનો ઉન્મેષ દેખાય છે. દાદાજીના વાણીલા, તીવ્ર સંવેદનશીલતા વસાવતા યુવાન કેશવના દિલમાં એમની જ સામે વાંસના અંકુરની પેઠે ફૂટી નીકળતી વિદ્રોહવૃત્તિનું પ્રાકૃતિક સાદૃશ્યો-કરુણોને સારારે અત્યંત કલાપૂર્ણ અને વાઘવયુક્ત નિરૂપણ એમાં થયું છે;

'એક ભલો માગુસ' (૧૮૭૮)માં સૌથી લીંદીના ગભરૂ મહેતાજી બોલચાલવાના દાણધાર ઉત્સવ પરીખમાં થતા ફાંતરનું અનિરૂક-પૂર્ણ અને અપ્રતીતિકર આલેખન છે; તે 'અલંગી ગલી' (૧૮૮૩) નો નાખિકા કુંદનના જીવનની સ્વચિત્તાનો પદ્યપરેશ-શુભાંગીનું જીવન નરવ-ઉન્માદક દાંપત્ય મુકાયું છે, જે કુંદનની ઘેરી ઉદાસીના પવલને તોડે છે પણ ક્ષણ માટે જ—એવા સુખોદિત ક્યાનકને સારારે ઘેરી કુદુમ્બના પ્રગટે છે.

દાશરથાદિત્યનું એમનું ખેડાનું અપેક્ષા જન્માયે છે. એમની 'પરદુઃખભંજન પેસ્તનજી' (૧૮૭૮) કૃતિ ડોન કિલોરેનું સ્મરણ કરાવતી, પેસ્તનજીનાં ઉસંગઉસંગ પસકેમોની કથા છે; તે 'ગજનનો વગન' (૧૮૮૪) સામાન્ય વાગતાં પાત્ર, પરિસ્થિતિ ને પ્રસંગનો અસામાન્યતાઓને ઝીણી નહરે પકડી પાડી તેને પ્રિલોરી કાવ-માંથી બનાવતું નરવું દાસ્ય પીરસે છે.

એમનો 'પેલેજી ઈનામ' (૧૮૫૫), 'બંબોના મારંગા' (અન્ય સાથે, ૧૮૫૬) અને 'વિનાશને પંથે' (૧૮૬૫) જેવી નાટકો; રેડિયા નાટક 'મનના માનેલો' (૧૮૫૮); એકંકીસંગ્રહ 'નમાણી નાગર વેલ' (૧૮૬૫) તથા બાળનાટક 'અંરેરી ગંરેરી ટીપરીદેન' (૧૮૬૬) એમની સર્જક-નાટ્યશક્તિનો પરિચય કરાવે છે. એમની બાળવાર્તા 'બનકનું બચ્ચું' (૧૮૮૨) અને બાળકવિતા 'મિત્રાનો બેઠકણી' (૧૮૭૩) પણ ધ્યાનાર્હ છે.

એમણે માર્ક ટ્વેઈનની પ્રશિષ્ટ કૃતિ ગણાયેલી સુખ્યાત કિસોર ક્યાઓના આસ્વાદ અનુવાદ 'દોમ સોપર' (ભા. ૧, ૨ (૧૮૬૦, ૧૮૬૬) અને 'લક્ષણ ટી ફિનોનાં પસકેમો' (૧૮૬૭) નામે આપ્યા છે.

૨૨૫.

પટેલ ધૂળાભાઈ ગોઠળાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'કમળા ઉર્ડું સળળા' (૧૮૨૫)ના કર્તા.

૨૨૬.

પટેલ નટવર : વાર્તાસંગ્રહ 'શંજીનામું' (૧૮૭૪)ના કર્તા.

૨૨૭.

પટેલ નટવરલાલ ગિરધરદાસ (૧૭-૧૧-૧૮૫૦) : વાર્તાકાર, નાટ્ય-કાર, જન્મ વનન મહેસાણા જિલ્લાના કાશ્યમાં. અભ્યાસ બી.એસસી., બી.એડ. અમદાવાદમાં પ્રાથમિક પછી માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક.

'ઊડણ કુચો' (૧૮૮૪) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

૨૨૮.

પટેલ નટવરલાલ મજનલાલ, 'અફલેસરી', 'શયારમાણ', 'ગૂનવરમ' (૨૪-૧૧-૧૮૨૭) : રેડિયાનાટકલેખક. જન્મ અંકલેશર (જિ. ભરૂચ)માં. ૧૮૫૫માં મૅટ્રિક. પ્રાથમિક પછી માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક. ૧૮૮૬માં નિવૃત્ત.

એમણે રેડિયારૂપકેનો સંગ્રહ 'સૂર્યમાખી' (૧૮૮૭) આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે કવિ પતીલની રચનાઓના મરંગાતર સંગ્રહ 'મારી ઉર્વશી' (૧૮૭૫), 'અટૂલી અનાર' (૧૮૭૫) અને 'આમાલ-જવનિકા' (૧૮૭૫) તેમ જ નવાદિત કવિઓની કાવ્યકૃતિઓના

પટેલ નટુભાઈ - પટેલ નારાયણ મેઘજી

સંવેપ 'આવકાર' (૧૯૭૩) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.
૨૨.૬.

પટેલ નટુભાઈ : ત્રિઅંકી સામાજિક નાટક 'કોનિયોર' (૧૯૬૮) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નટુભાઈ ગિરધરલાલ : 'મા ભાગની ઈજ્જત' (૧૯૨૭) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નરસિંહભાઈ : કાવ્યસંગ્રહ 'જીવનની દુલાઈ' (૧૯૫૬), બાલ-વાર્તાસંગ્રહ 'સાણુલાં' (૧૯૫૮), જીવનચરિત્ર 'સુરત વિજ્ઞાના મહાકવનો' તથા સ્વીન્ડરનાથ ઠાકુરકૃત 'કથા ઓ કાલિની' ના અનુવાદના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નરસિંહભાઈ ઈશ્વરલાલ (૧૩-૧૦-૧૮૭૪, ૨૭-૧૦-૧૯૪૫) : નરિચલેપક, અનુવાદક, સંપાદક. જન્મ નાર (તા. આણંદ) માં. પ્રિયિયસ સુધી કોલેજ-અભ્યાસ. જર્મન ઈસ્ટ આફ્રિકામાં વસવાટ. જર્મન, અંગ્રેજી, બંગાળી ભાષાઓ પર પ્રભુત્વ. શાંતિનિકેતનમાં ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યના અધ્યાપક. આણંદમાં 'પાટીદાર આશ્રમની સ્થાપના અને 'પાટીદાર' માસિકનું સંપાદન-પ્રકાશન. એમણે બંગાળી અને અંગ્રેજી ગ્રંથો પર આધારિત 'લક્ષ્મીમાસી' (૧૯૦૩), 'બીબીબાઈ' (૧૯૦૫), 'મહાવીર ગાફિલ' (૧૯૦૯), 'આ વિશ્વ કોણે રચ્યું?' (૧૯૧૦) અને 'ઈંટાલીની મુક્તિપત્ર' (૧૯૨૯) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે અંગ્રેજી-માંથી 'સામાજિક પ્રોત્સાહન' (૧૯૦૧) અને 'પાપીનો પરનાવા' (૧૯૨૨); બંગાળીમાંથી 'પંચાલ્યા' (૧૯૦૪), 'મહારાષ્ટ્ર જીવન-સંધ્યા' (૧૯૦૮), 'ચત્રપૂત જીવનપ્રભાત' (૧૯૦૮) અને 'નેવેલ' (૧૯૨૯) તથા જર્મન ભાષામાંથી 'તરંગવતી' (૧૯૨૩), 'ગુહ અને મહાવીર' (૧૯૨૪) અને નાટક 'વિલ્હમ ટેલ' જેવા અનુવાદો આપ્યા છે.
૨૨.૬.

પટેલ નરીમાન : નાટક 'અટાળી' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૫) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નરોત્તમભાઈ ધનજીભાઈ, 'મિ. પટેલ' : નવલકથા 'દીર્ઘ-જીવનસાર' અને 'સુરતની શમશર' તથા ગણલગાળા 'સદ્બાધ-સિંધુ' (૧૯૧૮) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નર્સનકાન્ત કરસનદાસ (૩૦-૧-૧૯૨૮) : કવિ, નવલકથા-કાર, વાર્તાકાર. જન્મ ડાકોરમાં. ૧૯૫૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦માં બી.એ. મશીનરી સ્પેશિયાલ્ટીનો વ્યવસાય. એમણે સામાજિક નવલકથાઓ 'બોલ રાધા, બોલ' (૧૯૭૭), 'સંગમ' (૧૯૭૭), સૌર્યનવલકથા 'વલ્લભ સાગર' (૧૯૭૯) અને 'દૂલ ખીલ્યું પથ્થરમાં' (૧૯૮૪); નવલકાસંગ્રહ 'જંગા-જમના' (૧૯૭૮); કાવ્યસંગ્રહો 'હરિયાળી' (૧૯૮૦) અને 'કાગળ પર યાસ' (૧૯૮૫) તથા માહિતીપુસ્તિકા 'ડાકોર તીર્થ' આપ્યાં છે.
૨૨.૬.

પટેલ નાગરદાસ ઈશ્વરદાસ (૧૬-૧૨-૧૮૯૮, ૨૩-૨-૧૯૬૯) : પ્રાગસાહિત્યકાર, અનુવાદક, સંપાદક. જન્મ કુંડલી (મિયાંગામ) માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ બામાણગામ, નાર અને વડોદરામાં. અંગ્રેજી ધારણ પાંચ સુધીના અભ્યાસ પછી વ્યવસાય. 'બાલજીવન' માસિકના વ્યવસ્થાપક. મુંબઈમાં મેસર્સ માલવી સમૃદ્ધાદાસની ઓફિસ સાથે સંલગ્ન. 'ચાંદની' માસિકના તંત્રી. એમણે 'શિશુ સદ્બાધ' (૧૯૧૩), 'દેશકીર્તન' (૧૯૨૨), 'નવલકરી' (૧૯૨૩), 'ગૌમવિહાર' (૧૯૩૦) જેવા કાવ્યસંગ્રહો અને 'અમારી વાર્તાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૫), 'અમારી બીજી વાર્તાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૬), 'અમારી ત્રીજી વાર્તાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૭) જેવા વાર્તાસંગ્રહો તથા 'પ્રાણધોર પંડિતજીનો પરાક્રમો' (૧૯૩૦), 'પરીઓનો પ્રદેશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૦), 'બાલવિનોદ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૦), 'ચંતનોઓ' (૧૯૩૦) અને 'વલ્લભની સાલસકથાઓ' (૧૯૩૦) જેવા બાલવાર્તાસંગ્રહો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે 'સફેદ કન' (૧૯૨૪), 'શશીકલા' અને 'નોરખંડાશિકા' (૧૯૨૬), 'વલ્લભનાં અદ્ભુત પરાક્રમો' (૧૯૨૯), 'વલ્લભનાં અદ્ભુત સાલસો' (૧૯૩૦) અને 'કાળના કિનારે' (૧૯૩૦) જેવા અનુવાદો પણ આપ્યા છે.
૨૨.૬.

પટેલ નાથાભાઈ કાગિદાસ : પદ્યકૃતિ 'પાંચવચનનું પોલકું' અને 'સુરતની શકાળી' (૧૯૨૩) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નાથાભાઈ મનોરભાઈ : નવલકથાઓ 'બાગ્યચક્ર' (૧૯૬૨), 'જીવનસંગ્રામ' (૧૯૬૪) અને 'સૌરસિંહની વૈષ્ણવ' તથા કાવ્ય-સંગ્રહ 'સસરણુ' (૧૯૭૦) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નાથાલાલ ઈશ્વરદાસ : પદ્યકૃતિ 'સમૃદ્ધાદાજી વાળુનો' ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નાથાલાલ સોલાચંદ્ર ઉર્ફે કવિરાજ કનેયાલાલ : પદ્યકૃતિ 'જમાનાનો ઝંડો રંગે' અને હિન્દદેવોના પોકાર' (૧૯૩૧) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નાનાલાલ દલપતરામ : પદ્યકૃતિઓ 'ચનુસ્ફુલ્લ જુવંદે ગરબાવળી' (૧૯૨૪), 'સસરણુ' (બી. આ. ૧૯૩૫) તથા પ્રભુ, પ્રણય અને પ્રકૃતિને નિરૂપતી 'ગ્રાંખી' (૧૯૬૫) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નારણદાસ દૂરકાદાસ : 'શ્રી વાલ્મીકી માતાનો ગરબો' (૧૯૧૧) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નારણભાઈ : 'બાકળુ પ્રવેશ' - ભા. ૩ (અન્ય સાથે, ૧૯૩૩) ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નારાયણ મેઘજી : 'કાવ્યસંગ્રહ' ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ નારાયણ સમજીભાઈ : જીવનચરિત્ર 'સેવ. ધનલક્ષ્મીબહેનને સ્મરણાર્થે' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પટેલ પન્નાલાલ નાનાલાલ (૭-૧૧-૧૮૧૨, ૬-૪-૧૯૮૯) :

નવલકથાકાર, ચાર્તરકાર, નાટ્યકાર. જન્મસ્થળ અને વતન રાજસ્થાન રાજ્યના ડુંગરપુર જિલ્લાનું મોરલી. અભ્યાસ ઈસ્ટમાં અંગ્રેજી તરફ ધ્યાન સુધી. કૌટુંબિક પરિસ્થિતિને લીધે અભ્યાસ છોડી એકાદ વર્ષ ડુંગરપુર ને સાગવાડામાં રાફતા ભટ્ટા પર નોકરી. પછી અમદાવાદ આવી થોડો વખત એક સદ્ગુણસ્થને વર નોકરી. એ સદ્ગુણસ્થની મદદથી અમદાવાદ ઈલેક્ટ્રિક કંપનીમાં અંઈલેબ-મન અને પછી મીટર રીડિંગ કરનાર. ૧૯૩૬માં અમદાવાદમાં મળેલ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અધિવેશનમાં ઈસર શબ્દના સલાહચાળી ઉમાશંકર જોશી સાથે સંપર્ક અને તેમના પ્રેરણાલક્ષથી સાહિત્યસર્જનનો પ્રારંભ. આરંભથી વર્ષ મુંબઈની એન. આર. આચાર્યની ફિલ્મ કંપનીમાં પદક્યાલેખક. પછે વતન મોરલીમાં બંધી ખેતીનાં વ્યવસાય અને સાથેસાથે લેખનપ્રવૃત્તિ. ૧૯૪૭માં કાવતી સીમારી અને પછી અરવિદ્યા યોગમર્ગ પ્રત્યે આકર્ષણ. ૧૯૫૮થી અમદાવાદમાં સ્થાયી વસવાટ અને લેખનનો મુખ્ય વ્યવસાય. ૧૯૫૮માં સચિત્રનામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૯માં વડોદરામાં મળેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સર્જન વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૮૫ના વર્ષના ભારતીય જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડથી સન્માનિત. અમદાવાદમાં બ્રેઈન લેમરેજથી અવસાન.

આ લેખકે સર્જનનો પ્રારંભ કર્યો ૧૯૩૬માં 'કાકતી વારસા' ટૂંકીવાર્તાથી. પછી થોડા જ વખતમાં ગુજરાતનાં પ્રતિષ્ઠિત સામયિકમાં એમની ટૂંકીવાર્તાઓ પ્રગટ થવા લાગી. પરંતુ એમની પ્રતિભા ટૂંકીવાર્તાના સર્જન સાથે જ વધુ વ્યાપવાળી નવલકથાના સર્જન તરફ વળી. પ્રારંભથી જ પ્રાણ કે લગ્નજીવનમાં ઊભી થતી પરિસ્થિતિ એમની નવલકથાઓમાં કેન્દ્રસ્થાને રહે છે; પછી એ ગ્રામજીવનની કથા હોય કે શહેરજીવનની. ગ્રામજીવનની આંદો-ધૂંટી અને કુટિલતામાં પાવર્યા મુખીમાં જાગેલી અપત્યસ્નેહની સરવાળી એક સ્ત્રીના જીવનના સર્વનાશ કેવી રીતે અટકાવી દે છે એનું મર્મરૂપથી આલેખન કરતી એમની પહેલી લઘુનવલ 'વળામણી' (૧૯૪૦)થી આકર્ષકી ઝવેરસંદ મેઘાણીએ એમને 'ફૂલછાબ'માં ગ્રામજીવનની એક નવલકથા લખવા આમંત્રણ આપ્યું ને એ નિમિત્તે એમની અત્યંત લોકપ્રિય બનેલી પ્રાણકથા 'મળેલા જીવ' (૧૯૪૧) રચાઈ. આ, ગ્રામજીવનના પરિવેશમાં એ ભિન્ન જાનિનો કાનજી જીવી વચ્ચે જન્મેલા પ્રાણમાંથી આકાર લેતી કરુણ પરિસ્થિતિને આલેખતી નવલકથાએ એના લેખકને સાહિત્યિક વર્ગમાં ઘણી પ્રતિષ્ઠા અપાવી. પરંતુ લેખકની કૌતુક નવલકથા તો છે 'માનવીની ભવાઈ' (૧૯૪૭). કાળુ-રાજુના પ્રાણની આસપાસ યુવાયેલી હોવા છતાં ગ્રામજીવનનાં માનવી-ઓનાં સુખદુઃખ, તેમનાં વેરઝેર, રાગદ્વેષ, કલ્યાણકંકાસ ને કુટિલ નીતિરીતિ; તેમનાં ભાગપણ, ઉત્સાહ, અરમાનો ને વિદેશવાઓ; છપ્પનિયા હુકામાં કાશી ભૂખમાં એ પ્રજનું ભીંસાવું ને પીંખાવું

—એ સોનું એ પ્રજાની નિજી આપાના સ્વકા સાથે જ વેચક ચિત્ર મળ્યું છે તેથી આ નવલકથા માત્ર પ્રાણકથા ન રહેતાં ગુજરાતના અને ભારતના ખેડૂજીવનની કથા બની રહે છે. મોરલીની ગ્રામ-સૃષ્ટિ સાથેના લેખકના સઘન પરિચયને પરિણામે ગ્રામજીવન એના આટલા વાસ્તવિક રૂપમાં ગુજરાતી કથાસાહિત્યમાં પહેલી વખત પ્રગટ થાય છે.

આલખત, સામાજિક વાસ્તવિકતા એમની નવલકથાઓમાં પુષ્કળમાં રહે છે. એમનું લક્ષ્ય છે — માનવીના મનની સંકુલતાને ધામરાજું. તેથી એમની આ કે આના પછી લખાયેલી નવલકથાઓમાં રચનારીતિના પ્રયોગો કરવા તરફ લક્ષ ન હોવા છતાં પાત્રના વિચાર અને લાગણીના આંતરદ્રવ્યનું એમણે એનું દુશળતાપૂર્વક અલેખન કર્યું છે કે એને કારણે ગાંધીયુગના અને ગુજરાતી સાહિત્યના અગ્રણી સર્જકોમાં એમને સ્થાન મળ્યું છે.

એમણે પછીથી લખેલી પોતાની ઘણી નવલકથાઓમાં પ્રાણને ભિન્નભિન્ન પરિસ્થિતિઓમાં મૂકીને પ્રાણજીવનનાં વિવિધ રૂપો આલખત પ્રગટ કર્યાં છે, પરંતુ પ્રારંભકાળનો સર્જનસ્ત્રોત જાણ સ્થિત બન્યાં છે. 'માનવીની ભવાઈ'ના અનુસંધાનમાં આગળ વધતી નવલકથામાં 'ભાંગ્યાના ભેરુ' (૧૯૫૭) હુકાળમાંથી પાછા બેઠા થતા ગ્રામજીવનની, કાળુના લોકતાયકરૂપે ઊપસતા વ્યક્તિત્વની અને તેના રાજુ સાથેના પ્રાણસંબંધને લગત સુધી પહોંચાડતી કથા છે. 'ઘમ્મર વલોણી' — ભા. ૧-૨ (૧૯૬૮) 'ભાંગ્યાના ભેરુ'ના અનુસંધાનમાં આગળ વધતી કાળુ-રાજુના પુત્ર પ્રતાપ અને અલ્પ યુવતી ચંપા વચ્ચેના પ્રાણને આલેખતી કથા છે. 'ના છૂટકે' (૧૯૫૫)માં પ્રાણકથાની સાથે રાજાના જલમ સામે ગાંધીવાદી સત્યાગ્રહનો કથા છે. 'ફકીરો' (૧૯૫૫) ગ્રામપરિવેશની પુષ્કળમાં રચાયેલી પ્રાણકથા છે. 'મનપાવનાર' (૧૯૬૧)માં ઈર્ષ્યાથી પ્રેરણેલી સ્ત્રી પોતાની સાવકી પુત્રીના સુખી લગ્નજીવનને કેવું વેરપુછેરણ કરી નાખે છે તેની કથા છે. 'કરોળિયાનું જાણું' (૧૯૬૩) નાનાભાઈની વિવાહિતા અને નાનાભાઈને જ ચાહતી સ્ત્રી સાથે મોટાભાઈએ લગ્ન કરવાં પડે છે તેમાંથી જ પરિસ્થિતિ સર્જાય છે એનું આલેખન કરતી ભૂતપ્રેતના તરવવાળી કથા છે. 'મોજા માટીનાં માનવી' (૧૯૬૬) વિલક્ષણ વ્યક્તિત્વવાળા કચરાના કૂંદી અને રમતી એ બે સ્ત્રીઓ સાથેના પ્રેમસંબંધમાંથી સર્જતી પરિસ્થિતિની કથા છે. 'કંકુ' (૧૯૭૦) પોતાની જ એ નામની ટૂંકીવાર્તા પરથી વિસ્તારીને લખેલી ચરિત્રલક્ષી નવલકથામાં યાચિત્વશીલ અને સમાજમાં આદરપાત્ર ગણાતી વિધવા કંકુ એક અસાધ્ય પળે વિજ્ઞાનીય આકર્ષણને વશ બની જાય છે અને તેમાંથી સર્જતી પરિસ્થિતિની કથા છે. 'અજવાળી રાત અમાસની' (૧૯૧૭) પ્રેત અને માનવીના પ્રાણનું આલેખન કરતી અને પ્રેમને મલિમા ગાતી ચમત્કાસી તરવવાળી કથા છે.

એમની શહેરી જીવનના પરિવેશવાળી પ્રાણકેન્દ્રિત નવલકથાઓ ગ્રામપરિવેશવાળી કથાઓને મુકાબલે ઓછી પ્રતીતિકર છે. 'ભીરુ સાથી' (૧૯૬૩) આમ તો લેખકની સૌથી પહેલી નવલકથા, પરંતુ પ્રગટ થઈ 'વળામણી' અને 'મળેલા જીવ' પછી. લગ્નપૂર્વે

અન્ય પુરુષ સાથેના પ્રેમને કારણે લગ્નજીવન પર પડતો અસર અને એમાંથી રજાની પરિસ્થિતિ, જે પછીથી 'મંગલા જીવ'માં પ્રભાવકરૂપ વર્તન આવે છે તેનું આલેખન પાંદડું આ નવલકથામાં થયું છે. મુંબઈમાં લેખકને યોગા ફિલ્મદગળતના અનુભવમાંથી લખાયેલી 'યોવન'-ભા. ૧-૨ (૧૯૪૪) કામની અનુભવમાંથી લગ્નની પરિસ્થિતિઓને આલેખે છે. 'નવું લાલો'(૧૯૫૮)માં પ્રેમનું તત્ત્વ છે, પરંતુ નાયકમાં શંકા સંવાપરાગણતા અને આદર્શોન્મુખતા ઉપસાવવા તરફ લેખકનું લક્ષ્ય સંલગ્નથી કથા ઉદ્દેશવતી બની છે. 'પર્યા અને પર્યાયા'(૧૯૬૦) દરેક રીતે ધરાઈ ગયેલા એક ચાલચોના પુત્ર અને શરદરતી શ્રીમંત કન્યા વચ્ચેના પ્રણય-પરિણયની કથા છે. 'આમ બે બહેનો'-ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨) બે બહેનોના એક પુરુષ પ્રત્યે જાગતા સૂક્ષ્મ પ્રણય-સંવેદનને આલેખતી, અરવિંદની કિલ્લુડીના પ્રભાવવાળી કથા છે. 'આંધી આપાટની'(૧૯૬૪) એ આત્મકથાત્મક રીતિમાં લખાયેલી કથામાં એક પાનદાન દુટ્ટુબની સ્ત્રી અપરિચિત પુરુષને દેલ સોંપે છે એમાંથી જે વંદેજા લગ્ન છે તેને આલેખે છે. 'પ્રણયનાં જૂલવાં પોત'(૧૯૬૬), 'અલ્લડ છેકરી'(૧૯૭૨), 'એક આંધાની પ્રેમ'(૧૯૭૨), 'નયી પરાયાં નયી કુંવારાં'(૧૯૭૪), 'શો મદિરિયલ'(૧૯૮૩) એ પ્રણય કે વિજાતીય આકર્ષણ જેના કેન્દ્રમાં લાય તેવી, શંકાથી પરિવેશવાળી નવલકથાઓ છે. 'ગલાલસિંગ'(૧૯૭૨) એ ભૂતકાલીન ચાલપૂતયુગની પ્રેમ અને સૌર્યની સૃષ્ટિને ખેડી કરતી ઈતિહાસકથા છે.

પ્રણય પરથી નવલ અરેડીને એમાંજ કેટલીક બિન્ના અનુભવ અને શૈલીવાળી નવલકથાઓ લખી છે. 'પાછલે બારણું'(૧૯૪૭) દેશી ચાલગોમાં ગાદીવારસ માટે ચાલની ખટપટોની ભીતર વાત્સલ્યના વિભવને આલેખતી કથા છે. 'વળી વનતમાં'(૧૯૬૬) ગામડામાંથી શરદરતીમાં આવી લક્ષ્યાધિપતિ બની ગયેલા એક પુરુષના વન સ્થાનેના અનુભવની કથા છે. 'એકલો'(૧૯૭૩) આત્મ-કથાત્મક નવલકથા છે. 'તાગ'(૧૯૭૯) ચમત્કારી તત્ત્વાવાળી આધ્યાત્મિક અનુભવની કથા છે. 'પંજરું'(૧૯૮૧) એક અનાય માનવીએ કરેલાં પરાક્રમ અને પરાપકારને આલેખતી કથા છે. 'અંબારે'(૧૯૮૧) જસૂરી કથા છે. 'પરમ વેપણવ નરસિદ મહેતા'(૧૯૮૩) તથા 'જણુ જીવે જાણુ'(૧૯૮૪) એ અનુક્રમે મધ્ય-કાલીન ભક્ત નરસિદ મહેતા અને લોકસેવક રવિશંકર મહાયજનો જીવન પરથી લખાયેલી ચરિત્રકથાઓ છે. 'નગદનાસયાણુ'(૧૯૬૭) અને 'મરકટલાલ'(૧૯૭૩) લગ્નની શૈલીની નવલકથાઓ છે.

છતાં થોડાં વર્ષો દરમિયાન એમાંજ 'પાર્થને કહેલો યાજવે બાણુ'-ભા. ૧-૧(૧૯૭૪), 'શમે સીતાને માર્યા જા!'-ભા. ૧-૪(૧૯૭૬), 'કૃષ્ણજીવનલીલા'-ભા. ૧-૧(૧૯૭૭), 'શિવપાર્વતી'-ભા. ૧-૬ (૧૯૭૯), 'ભીષ્મની બાણુશૈલ્યા'-ભા. ૧-૩(૧૯૮૦), 'ક્ય-દેવયાની'(૧૯૮૧), 'દેવયાની-યયાતિ'-ભા. ૧-૨(૧૯૮૨), 'સત્યભામના માનુષી-પ્રણય'(૧૯૮૪), 'માનવદેહે) કામદેવ રતિ'(૧૯૮૪), 'મહાભારતનો પ્રથમ પ્રણય) ભીમ-લિહિઆ'(૧૯૮૪), 'અર્જુનનો વનવાસ કે પ્રણયપ્રવાસ'(૧૯૮૪), 'પ્રદ્યુમ્ન-પ્રભાવતી'(૧૯૮૪), 'શ્રીકૃષ્ણની આઠ પર્યાયીઓ'(૧૯૮૪), 'શિખાંડી-સ્ત્રી

કે પુરુષ?'(૧૯૮૪), 'દેવનીધેલા બળદેવજી'(૧૯૮૪), 'સાહેવ-આનુભવનો પ્રણય'(૧૯૮૪), 'કૃષ્ણ અને શ્રીકૃષ્ણ'(૧૯૮૪), 'નરમાં નારી) ઈવ ઈલ'(૧૯૮૬), 'અમરલોક મૃત્યુલોકનું સદા જીવન) ઉર્વશી પુરુષો'(૧૯૮૬) એ મહાભારત, રામાયણ અને પુરાણની કથાઓને વિષય બનાવી, મૂળનાં વર્તાવનું અને ચમત્કારી અંશ જાળવી રાખી, મૂળને ઘણી જગ્યાએ નવા અર્થ આપીને રચેલી કથાઓ આપી છે.

નવલકથાની સમાંતરે ટૂંકીવાર્તાઓના રચનની એમની પ્રવૃત્તિ પણ ચતત ચાલી છે. 'સુખદુઃખનાં સાથી'(૧૯૪૦), 'લિહિયોના ખેલ'(૧૯૪૧), 'જીવો દોટ'(૧૯૪૧), 'લખચોરાસી'(૧૯૪૪), 'પાનેતરના રંગ'(૧૯૪૬), 'અલબ માનવી'(૧૯૪૭), 'સાચાં શમણાં'(૧૯૪૯), 'વાતરકને કાંઠે'(૧૯૫૨), 'ઓરતા'(૧૯૫૪), 'પરેવડી'(૧૯૫૬), 'મનના મારલા'(૧૯૫૮), 'કરંવા ઘૂંટણી'(૧૯૫૮), 'તિલોત્તમા'(૧૯૬૦), 'દિવની વાત'(૧૯૬૨), 'પરનીઆબતાં છેટાં'(૧૯૬૨), 'ત્યાગી-અનુયાયી'(૧૯૬૩), 'દિવાસો'(૧૯૬૪), 'પોતરેલી દીવાલો'(૧૯૬૫), 'મારલીના મૂંગા સુર'(૧૯૬૬), 'માળા'(૧૯૬૭), 'વરના કટકો'(૧૯૬૯), 'આમર'(૧૯૭૦), 'કાઈ દેશી કાઈ પરદેશી'(૧૯૭૧), 'આસમાની નાલર'(૧૯૭૨), 'બિન્ની'(૧૯૭૩), 'છળકો'(૧૯૭૫), 'ધરનું ઘર'(૧૯૭૯) અને 'નરાદો'(૧૯૮૧) એ વાર્તાસંગ્રહોની પાણુપાંચસો જેટલી ગ્રામજીવન અને નગરજીવનનાં માનવીઓની વાર્તાઓમાં ગ્રામપરિવેશમાં પ્રગટ થતી માનવમનની આંદોલુટીને આલેખતી કેટલીક ઉત્તમ વાર્તાઓ એમની પસંચી મળી છે. 'વાતરકને કાંઠે', 'ઓરતા', 'ભાચીની વલુ', 'સાચાં શમણાં', 'એંગ નારીના બેળે', 'પરનીઆબતાં છેટાં', 'રેશમડી', 'સાચી વાતિયાણીનું કાપડ' વગેરે લગ્નસંબંધ અને દુટ્ટુબજીવનની વિબિન્ના યુવાને આલેખતી વાર્તાઓ છે. 'નિશનવ સંચિત', 'મા' જેવી વાર્તાઓમાં ગ્રામપ્રદેશની ગરીબાઈનું મર્મસ્પર્શી ચિત્ર છે. 'વનબાળા', 'કાઈનદોશી' અને 'બલા' ભીલસમાજનાં માનવીઓના મનને પ્રગટ કરે છે. 'નાદાન છેકરી', 'મનલર', 'વાતવાતમાં', 'રંગવાતા', 'તિલોત્તમા' વગેરે ભદ્રસમાજના માનવસંબંધોની વિવિધ ભાવને ઉપસાવે છે.

'વતમાઈચાલ'(૧૯૫૨)માં સંયુક્ત રચનાઓને જાકે એમાંજ એકકરીઓ નરીકે આંગળાવી છે, યાજુ એમાં પાંદડાં કૃતિ 'વતમાઈ-ચાલ' બરુઅંકી નાટકની આપ ચિત્ર પર પાડે છે. 'ઢોલિયા સાજ સોસમના'(૧૯૬૩) અને 'ભાંજુ નરસંચા'(૧૯૭૭) એ એમનાં મૌલિક ત્રિઅંકી નાટકો છે. 'કંકણુ'(૧૯૬૮) અને 'અલ્લડ છેકરી'(૧૯૭૧) પોતાની જ નવલકથાઓ અનુક્રમે 'ફકીરો' અને 'અલ્લડ છેકરી'નાં નાટકરૂપાંતર છે. 'ધાંદો શો શામળો?'(૧૯૬૦), 'સપનાના સાથી'(૧૯૬૭) અને 'કાનન' એ પશ્ચિમની નાટકકૃતિઓનો રૂપાંતર છે. 'સ્વપ્ન'(૧૯૭૮) શ્રી અરવિંદની એક વાર્તા પરથી રૂપાંતરિત નાટક છે.

'વાર્તાકિલ્લોલ'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૨, ૧૯૭૩), 'ખાલકિલ્લોલ'-ભા. ૧-૧૦(૧૯૭૨), 'ઋષિકુળની કથાઓ'-ભા. ૧-૪(૧૯૭૩), 'દેવનો દીધિલ'-ભા. ૧-૫ (૧૯૭૫), 'મહાભારત કિશોરકથા'

(૧૯૭૬), 'સમાપણ કિશોરકથા' (૧૯૮૦), 'શ્રીકૃષ્ણ કિશોરકથા' (૧૯૮૦), 'સન્યયુગની કથાઓ' - ભા. ૧-૫ (૧૯૮૧) એ એમના બાળ-કિશોરસાહિત્યના ગ્રંથો છે. 'અલપદવપ' (૧૯૭૩) એમની બાળપણ-કિશોરજીવનની આત્મકથા છે. 'પન્નાવાલની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૫૮), 'પન્નાવાલનો વાર્તાવેલવ' (૧૯૬૩), 'વીલેલી નવવિકાઓ' (૧૯૭૩), 'પૂણેશિગનું આદ્યમન' (૧૯૭૮), 'લોકગુંજન' (૧૯૮૪) એ એમના સંપાદનગ્રંથો છે. 'અલકમલક' (૧૯૮૬), 'સર્જનની સુવર્ણ સ્મરતીસુકા' (૧૯૮૬) એમના અન્ય પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

૧૯૫૫.

પટેલ પરચુ પો. (અંબેદકાર) : પદ્યકૃતિ 'અભ્યર્થના'ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પારસ : નવલકથા 'સાગર ભરું સિદ્ધર' (૧૯૭૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પીતાંબર નરસિંહભાઈ, 'પિનાકપાણિ', 'સાગરસં', 'સૌભાગ્ય' (૧૯૦૮-૧૯૧૮, ૨૪-૫-૧૯૭૭) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, પત્રકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના શેલાવી ગામમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ શેલાવી અને પાનસરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ સર્વ વિદ્યાલય, કડોમાં. ૧૯૩૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦માં અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કૉલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૪૨માં ગુજરાત વિદ્યાલયના અનુસ્નાતક કેન્દ્રમાંથી એમ.એ. ૧૯૫૬થી આકાશવાણી, અમદાવાદમાં. ભવાઈ-મંડળના પ્રાણેતા. અમદાવાદ લેખક સિલ્સ અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના મંત્રી. 'સંદેશ'ના તંત્રીવિભાગ સાથે સંબંધ. 'આશમ' વાર્તાસાહિત્ય સંપાદક. ફિલ્મના નિર્માણમાં પણ સક્રિય.

ગાંધીયુગના પ્રભાવ તથા લખતા વર્ણવ્યા, પન્નાવાલ અને પેટલી-કરના અનુયામી આ લેખક પ્રાદેશિક નવલકથાકાર છે. 'રસિયો છવ' (૧૯૪૨), 'પરિવર્તન' (૧૯૪૪), 'ઊંચું પ્રભાત' (૧૯૫૦), 'ખેતરને ખાળે' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૨), 'તેજરેખા' (૧૯૫૨), 'આશાભરી' (૧૯૫૪), 'અંતરના અજવાળાં' (૧૯૬૦), 'ચિરંતન જ્યોત' (૧૯૬૦), 'ધરતીનાં અમી' (૧૯૬૨), 'કેવડિયાનાં કાંટો' (૧૯૬૫), 'ધરતીનાં મોજાં' (૧૯૬૬) વગેરે નવલકથાઓમાં એમણે ગુજરાતના સમાજજીવનનું વાસ્તવિક છતાં માંગલ્યલક્ષી નિરૂપણ કર્યું છે. ઉત્તર ગુજરાતના સમાજને આલેખતી એમની પ્રાદેશિક નવલકથાઓમાં સમાજસુધારણા, પરિવર્તન અને નવ-નિર્માણનો સંદેશ છે. 'ખેતરને ખાળે' એમની ઉત્તમ નવલકથા ગણાય છે.

એમણે 'વગડાનાં ફૂલ' (૧૯૪૪), 'મિલાપ' (૧૯૫૦), 'શ્રાહ્મણીય' (૧૯૫૨), 'કલ્પના' (૧૯૫૪), 'છૂટાછેડાં' (૧૯૫૫), 'શમણાંની રાખ' (૧૯૫૬), 'સૌભાગ્યનો શણગાર' (૧૯૬૩), 'નીલ ગગનનાં પંખી' (૧૯૬૪) 'રૂડા સયેવરિયાની પાળ' (૧૯૬૪), 'સતનો દીવા' (૧૯૬૫), 'ઝૂલતા મિનારા' (૧૯૬૬) વગેરે વાર્તાસંગ્રહો આપ્યા છે. આ વાર્તાઓમાં ગુજરાતી ગ્રામજીવન, સમાજજીવન, શહેરીજીવન ઉપરાંત ફિલ્મી દુનિયા સુધીના વિવિધ વિષયો

નિરૂપણા છે.

એમનો પ્રકીર્ણ પ્રકાશનોમાં 'ભારતનો નવા યાત્રાધામાં' નવી દૃષ્ટિના પ્રવાસગ્રંથ તરીકે વિશિષ્ટ ભાગ પાડે છે. એમણે 'માણસાઈની વાતો' અને 'મંગલ વાતો' જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

૫.બ.

પટેલ પુરુષોત્તમ હરજોવિંદકાર : અશોક બાલપુસ્તકમાળાની પુસ્તિકા 'ક્રિષ્ણ, કેમ અને શું ?' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પુરુષોત્તમ હરજોવિંદકાર (૨૫ ૧૯૭૯) : નવલકથાકાર. જન્મ દુડાવ (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫ -માં બી.એ. ૧૯૬૮માં બી.એડ. ૧૯૭૩માં એમ.એ. ૧૯૬૮થી સાધ્યમિક શાળામાં સુપરવાઈઝર પછી આચાર્ય.

એમણે 'ઉઘાડે ભારણે' (૧૯૬૯), 'નારી નવલે રૂપ' (૧૯૬૯), 'માનવ સી માટીનો' (૧૯૭૧), 'માટી કેરી માયા' (૧૯૭૧), 'સ્મકડાં સંજોનાં' (૧૯૭૨), 'અર્ધા રે શેં પાંદડાં?' (૧૯૭૬), 'પ્રીતનાં ઝાંઝણાં' (૧૯૮૩), 'નારી તું લજ્જ ના ઓળખાણી' (૧૯૮૩), 'અજરૂંપાનાં વમળ' (૧૯૮૮) અને 'આઘાત-પ્રત્યાઘાત' (૧૯૮૮) જેવાં સામાજિક નવલકથાઓ આપી છે.

૨૨.૬.

પટેલ પુરુષોત્તમ હીરાચંદ : નવલકથા 'વિદ્યાભ્યારતનાં વિવિધ પ્રયાજનો' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પુરુષોત્તમદાસ લલ્લુભાઈ : નવલકથા 'અનુપકુમારી અવવા કરમીર પડેનો હજો' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પંથાભાઈ રામજીભાઈ : પદ્યકૃતિ 'પંથા ભજનાવળી' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પ્રબુદાસ ભીખાભાઈ, 'પ્ર' (૧૯૦૨, ૧૯૪૨) : કવિ, નવલકથાકાર.

એમણે પીડિતો-દલિતોની વ્યથાને સહૃદયતાથી પોતાની વાણીમાં ઝીંકીને, સાદી ભાષા અને લોકકંઠે વસી જાય તેવા સરળ ઢાળો તથા છંદોમાં રચાયેલાં અનેક કાવ્યો 'દીવડિયા' (૧૯૪૨)માં આપ્યાં છે. કેટલાંક કાવ્યો ધ્યાન ખેંચે છે. અસહકારની લડતની ભૂમિકા પર રચાયેલી નવલકથા 'દેશદ્રોહી' (૧૯૪૨)માં એમણે સમૂહજીવનના એક પ્રકારને કંઈક વધુ પડતા ધેસ રંગે આલેખ્યું છે.

નિ.વા.

પટેલ પ્રભુરામ નાનથા : પદ્યકૃતિ 'વરસાદ વિલાપ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ પ્રમોદકુમાર ભગુભાઈ (૨૦-૯-૧૯૩૩) : વિવેચક. જન્મ ખારા-અગ્રાહા (જિ. વલસાડ)માં. વતન મોટી કરોડ. પ્રાથમિક-માધ્ય-

મિક શિક્ષણ પાઠા-અગ્રાત્કામાં. ૧૯૫૩માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૮માં એમ.એ. ૧૯૬૮માં 'ગુજરાતીમાં કાવ્યતત્ત્વવિચાર : નર્મદ, નવલરામ, રમણભાઈ નોલકંદ, નરસિંહરાવ દ્વિવેદિયા અને મણિલાલ દ્વિવેદીના કાવ્ય-વિચારનું સમીક્ષાત્મક અધ્યયન' વિષય પર પીએચ.ડી. અભ્યાસ સરકાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વજ્રભવિધ્યાનગરમાં અધ્યાપન.

'રસસિદ્ધાંત-એક પરિચય'(૧૯૮૦), 'પન્નાલાલ પટેલ'(૧૯૮૪) અને 'ગુજરાતીમાં વિવેચન તત્ત્વવિચાર'(૧૯૮૫) એમના સર્ગો પ્રકરણગ્રંથ ગ્રંથો છે. પહેલા ગ્રંથમાં ભારતીય કાવ્યશાસ્ત્રના એક માદત્ત્વના સિદ્ધાંતનું તેની પરિભાષા તેમ જ પરંપરા સાથેનું નિરૂપણ છે; બીજા ગ્રંથમાં પન્નાલાલનું વ્યક્તિત્વ, તેમના પર પ્રભાવ પાડનારો અને તેમનું ઘડતર કરનારો પરિબળો, તેમની સર્જકતાનો વિકાસ, તેમના સમગ્ર સાહિત્યના ગુણદોષ, તેમની સર્જનપ્રક્રિયા, તેમનું સાહિત્ય-ઈતિહાસમાં સ્થાન અને પ્રદાન—એ મુદ્દાઓની છલાવટ છે; ત્રીજામાં ગુજરાતી વિવેચનસાહિત્યમાં આરંભ-કાળથી આધુનિકકાળ સુધીમાં થયેલી તાત્ત્વિક પ્રશ્નવિચારણાના આવેળ છે.

વિવેચનસંગ્રહ પૈકી 'વિભાવના'(૧૯૭૭)માં સર્જનાત્મક સાહિત્ય અને વિવેચનની અદ્યતન વિભાવના અને વલણ તેમ જ ગુજરાતી વિવેચનની સામગ્રત સ્થિતિ વિશે વિમર્શ કરતાં કેળા ઉપરાંત આપણે ત્યાં થયેલી કાવ્યતત્ત્વવિચારણાનો સ્વાધ્યાય છે; 'શબ્દલોક'(૧૯૭૮)માં સિદ્ધાંતચર્ચા, આધુનિક ગુજરાતી કવિતા અને નવલિકા વિશેના અને એ નિમિત્તે એ સ્વરૂપોની બદલાયેલી વિભાવનાને સ્પષ્ટ કરતાં કેળા છે; 'સંકેતવિસ્તાર'(૧૯૮૦)માં કાવ્ય અને વિવેચનને લગતી તાત્ત્વિક ચર્ચા તથા જુદા જુદા સમય-ગાળાના વિભિન્ન દૃષ્ટિબિંદુ ધરાવતા ગુજરાતી વિવેચકોનો પ્રવૃત્તિનું મૂલ્યાંકન છે; 'કથાવિવેચન પ્રતિ'(૧૯૮૨)માં નવલકથા અને ટૂંકીવાર્તાની સ્વરૂપચર્ચા તથા મુનશી, ધૂમકેતુ, મડિયા, જ્યોત ભટ્ટીના સાહિત્યનું, 'મળેલા જીવ' અને 'ઉપરવાસ'-ત્રયીનું તથા કેટલોક પ્રયાગશીલ વાર્તાઓનું કૃતિનિષ્ઠ વિવેચન છે; તે 'અનુભાવન'(૧૯૮૪)માં કલ્પન-પ્રતીકને લગતી તાત્ત્વિક વિચારણા, આધુનિક ગુજરાતી કવિતાની ભાષા, આકૃતિ, રચનાવિધાનની દૃષ્ટિએ તપાસ તેમ જ કેટલાક મહત્ત્વના કવિઓની જુદાં જુદાં દૃષ્ટિબિંદુથી થયેલી વિવેચના છે.

'પરિશેષ'(૧૯૭૮), 'ગદ્યસંચય'-૧(૧૯૮૨), 'શ્યાવશેષ-૮૪'(૧૯૮૬) વગેરે એમનાં સંપાદનો-સહસંપાદનો છે.

ધી.મ.

પટેલ પ્રવીણા કે. (૬-૧૦-૧૯૩૫): વિવેચક. જન્મ વંજાદશમાં. ૧૯૫૬માં બી.એ. ૧૯૭૨માં એમ.એ. ૧૯૭૮માં પીએચ.ડી.

એમણે મહાગિબેય 'શ્રી અરવિદંતો ગુજરાતી સાહિત્ય પર પ્રભાવ'(૧૯૮૪) આપ્યા છે.

ર.ર.ર.

પટેલ પ્રાણ, 'પ્રાણુ પરદેશી': નવલકથા 'આંધુનાં તારણ'(૧૯૫૮), 'આગન અને આરતી'(૧૯૬૧) અને 'દૂર ગગન કે તારે'(૧૯૬૪)

ના કર્તા.

ર.ર.ર.

પટેલ પ્રેમાનંદ ધાળોદાસ : નવલકથા 'દેવાનું દુઃખ'(૧૯૮૩)ના કર્તા.

ર.ર.ર.

પટેલ / માર્ટર ક્યમજી બમનજી (૧૯૪૧, ૧૯૦૮): અંગ્રેજી-ગુજરાતીના જાણકાર. પત્રકાર. ૧૯૫૩થી દૈનિક બંગલા 'જામે જમશેદ'ના સહાયક અધ્યક્ષ. ૧૯૬૧ માં દાદાભાઈ નવરોજીના 'દાસને દિન્ટે' અઠવારિકનું સંચાલન. 'ગુજરાત રિગ્'ના નિયામિત લેખક. ૧૯૭૦ માં 'ઈન્ડિયન ક્રિકેટ' સામાજિકનું સંચાલન.

એમને હાથે પાંચસીવાર લોકકથાનું વિવેચન મળે છે. 'શબ્દલાલની કથા'(૧૯૭૨) અને 'ગુજરાત અને કાઠિયાવાડ દેશની વારતા' 'મા. ૧-૨ ૩(૧૯૭૨-૭૩)માં લોકકથાઓ અને કેટલીક ટ્યૂકટી બાળકથાઓ તેમ જ જોડકથા સંચિત થયાં છે. આ ઉપરાંત 'અરદેશર કેટલાળ' ચરિત્ર પણ એમની પાસેથી મળ્યું છે.

ચં.ટા.

પટેલ ફૂલાભાઈ મથુરાભાઈ : ચરિત્રાંગા સંગ્રહ 'જગતના સિવાય'(૧૯૩૬)ના કર્તા.

ર.ર.ર.

પટેલ ફૂલાભાઈ હરિભાઈ : પદ્યકૃતિ 'અમોનો ઝરણા'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

ર.ર.ર.

પટેલ બમનજી બાલરામજી (૧૯૪૮, ૧૯૦૮): પ્રથમ પાસ્ટી ઈન્ડિયનગ્રંથ 'પાસ્ટી પ્રકાશ'(૧૯૩૧), 'આવલાલે ફરદોસી'(૧૯૩૧), 'જલથાસ્તી માંબેદામાં પોનાના પર્મિના તાત્પર્ય' જાણવાની 'પાસી'(૧૯૩૧), 'ઈશાનની મુખ્યચિર લોકીકન'(૧૯૩૨) તથા 'લકાયને લનીફ'ના કર્તા.

ર.ર.ર.

પટેલ બહેચરભાઈ રણછોડભાઈ, 'સ્વિયનપ્રજ્ઞ'(૨૧-૭-૧૯૩૬):

નવલકથાકાર, કવિ, વિવેચક. જન્મસ્થળ કડવાલ. ૧૯૫૫માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૬માં સરકાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાંથી 'કાશીસુત શેષજી-એક અધ્યયન' પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૩થી ૧૯૬૯ સુધી વિવિધ સ્થળોએ અધ્યાપક. ૧૯૬૯થી વિવિધ કોલેજમાં આચાર્ય. હાલ વૌરમગામની આર્ટ્સ-કોમર્સ કોલેજમાં આચાર્ય.

એમણે નવલકથાઓ 'નરિદ દ્વાર, નરિદ દીવાલ'(૧૯૭૨) અને 'અદિતિ'(૧૯૮૨) તથા કાવ્યસંગ્રહ 'અંતરવંદણ'(૧૯૭૭) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત વિવેચન-સંશોધનના ગ્રંથો 'ભારતીય સાહિત્યમીમાંસા'(૧૯૭૨), 'પાશ્ચાત્ય સાહિત્યમીમાંસાના સીમા-સ્તંભો'(૧૯૭૮) તથા 'કાશીસુત શેષજી-એક અધ્યયન' આપ્યા છે; તે 'રસિક કવિ ધ્યારામ'(૧૯૬૭), 'ભક્તકવિ રણછોડ'(૧૯૭૩), 'સાહિત્યવિવેચન'(૧૯૭૪), 'મધ્યકાલીન સાહિત્યનો ઈતિહાસ'(૧૯૭૫), 'સંશોધન અને અધ્યયન'(૧૯૭૬) વગેરે

અભ્યાસગ્રંથો પણ એમણે આપ્યા છે. 'આત્માનાં અમી' (૧૯૭૭) નામ ચિત્ર-પુસ્તક પણ એમના નામ છે.

પુ.બ.

પટેલ બહેચરલાલ ત્રિકમજી, 'વિહારી' (૨૨-૩-૧૯૬૬, ૨૨-૧૧-૧૯૩૭) : કવિ, અનુવાદક, જન્મ સિંધાર (ભ. ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. સરકારી-અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તાલીમ લીધા પછી પ્રાથમિક શિક્ષક. પછીથી ગોંડલ અધ્યાપન મંદિરના આચાર્ય. ગોંડલમાં અવસાન.

એમણે કાવ્યસંગ્રહો 'વૈરસિદ અને પ્રેમસાગર' (૧૯૮૭), 'વૈરસુ' (૧૯૭૭), 'આત્મોન્નતિ' (૧૯૬૫); પ્રવાસકથા 'વિહારી આર્યાવર્તયાત્રા' (૧૯૭૬) તથા ભક્તિગ્રંથ 'પ્રેમલક્ષણભક્તિ' (૧૯૧૨) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત પંચદશી, ભાગવત, ગીતા અને ઉપનિષદો ઉપરાંત 'ભાષા તેમ જ 'મિઘદૂત'ના સમપ્રલોકી ભાષાંતર સહિતના, સંસ્કૃત ભાષામાંથી નાના-મોટા વૈદિક અનુવાદગ્રંથો પણ એમની પાસેથી મળ્યા છે.

૨.૨.૬.

પટેલ બહેચરલાલ મોતીલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી દેવોવિભવ્ય' - ભા. ૧ (૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ બાપુ : ચરિત્રકૃતિ 'ગુરિદેવન આખ્યાન' (૧૯૯૭) તથા 'આર્યધર્મ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ બાપુજી ગોકળદાસ : ચમત્કારી જ્ઞાન પ્રત્યેની વાતો 'માન-મુશાફરી' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ બાબુભાઈ : નાયક નાટિકાના પ્રખ્યાતસંગ્રહનું કૃદ્ધિગત નિરૂપણ કરતી, શિથિલ વસ્તુસંકલનાવાળી નવલકથા 'નીકો' (૧૯૬૬)ના કર્તા.

નિ.ચા.

પટેલ બાબુભાઈ અંબાલાલ, 'બાબુ દાવલપુરા' (૧-૧૧-૧૯૩૦) : વિરેચક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના પેટલાદ તાલુકાના દાવલપુરા ગામમાં. ૧૯૫૦ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૪ માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. એ જ વિષયમાં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાંથી ૧૯૫૯ માં એમ.એ. ૧૯૬૦ માં 'કનૈયાલાલ મુનશીનાં નાટકો' વિષય પર સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૫૯ થી અદ્યપર્યંત ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યના અધ્યાપક.

'પ્રતિસ્પંદ' (૧૯૭૭), 'મુનશીનાં ઐતિહાસિક નાટકો' (૧૯૮૧), 'મુનશીનાં સામાજિક નાટકો' (૧૯૮૪) વગેરે એમનાં વિવેચન-વિષયક પુસ્તકો છે. પેટલોકર ઇષ્ટિપૂર્તિગ્રંથ 'વિવિધા' (૧૯૭૬) તેમ જ 'ગુજરાતી કથા વિશ્વ : નવલકથા' તથા 'ગુજરાતી કથા-વિશ્વ : લઘુનવલ' (૧૯૮૫) એ ગ્રંથો એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે.

હ.ત્રિ.

પટેલ બાબુભાઈ કાળિદાસ : નવલકથા 'પ્રેમની પાંગ' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ત્રિપિનચંદ્ર નાગરજી (૨૨-૧૧-૧૯૪૨) : નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ વલસાડ. ૧૯૬૫ માં એમ.એસસી. ૧૯૭૯ માં એમ.ફિલ. ૧૯૮૪ માં એ.આઈ.સી. ૧૯૬૬ થી પી. જી. કોલેજ અંદર સાયન્સ, બારડોલીમાં રસાયણવિદ્યાના અધ્યાપક.

એમણે 'મારી દાસતી, મારી પ્રીતિ' (૧૯૬૮), 'રેતલમંદિર યુનું યુનું' (૧૯૬૯), 'ખાસાં લેવાં, ખાસી પ્રીત' (૧૯૬૯), 'આગનાં આંસુ' (૧૯૭૦), 'અનુપમા' (૧૯૭૧), 'મારી ઝંખના, મારાં સ્વપ્નાં' (૧૯૭૪) વગેરે નવલકથાઓ ઉપરાંત નવલકાસંગ્રહ 'ઝંખના' (૧૯૭૬) તથા 'છીપલાંનાં માતી' (૧૯૮૩), 'શૈશવની ફેરમ' (૧૯૮૩) અને 'સવારનાં મોતી' (૧૯૮૪) જેવાં બાળ-સાહિત્યનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પટેલ બી. આર. : પદ્યકૃતિ 'લિન્દુસ્તાનનો ચિત્રવ્ય-વાવટો' તથા 'ધર્મપદેશ' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભગવાનદાસ : પદસંગ્રહ 'તાણુ' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભગવાનદાસ કુબેરદાસ (૧૯-૧૧-૧૯૪૩) : સંપાદક, સંશોધક. જન્મ વન સાબરકાંઠા જિલ્લાના જમગામમાં. અભ્યાસ એમ.એ., એમ.ફિલ. ખેડબ્રહ્માની શાળામાં શિક્ષક.

એમણે 'હીલા મોરિયા' (૧૯૮૩) અને 'કૂલરાંની લાડી' (૧૯૮૩) જેવાં બીજાં પ્રજમાં પ્રચલિત પ્રાચીન-વર્ણનગીતાનાં સંપાદનો આપ્યાં છે.

જ.ગા.

પટેલ ભગવાનદાસ નાથાભાઈ : નવલકથા 'શૈવળ સાથે દેવી અનસૂયા' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈચંદ નાસુદાસ : સંપાદકૃતિ 'દાંથીની ગમ્મન તથા કુલદાનો કંકાસ' (૧૯૯૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈલાલભાઈ ડાહ્યાભાઈ, 'લખદ પટેલ', 'તંતુરસ્તીપ્રેમી', 'સમદાસ' (૫-૫-૧૯૧૩) : બાળવાર્તાલેખક. જન્મ સિમલિયા (તા. ભરૂચ)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભરૂચમાં. ૧૯૩૪ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૪ માં એસ.ટી.સી. નાનાવિધ વ્યવસાય પછી સલકારી પ્રવૃત્તિ સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'છાલવાળી અને શ્રીજી વાતો' (૧૯૩૬), 'શું શીખ્યા?' (૧૯૩૭), 'ભારતકથાઓ' (૧૯૪૨), 'આઝાદીની કૂચકથાઓ' (૧૯૪૯), 'સાચી વાતો' (૧૯૩૯) વગેરે બાળવાર્તાઓ; 'આઝાદ હિન્દીઓ' (૧૯૪૬), 'આઝાદવીર નેનાજી' (૧૯૪૬), 'આપણા રાષ્ટ્રપિતા' (૧૯૬૭) વગેરે ચરિત્રો તેમ જ 'મહિલા શિક્ષાચર'

પટેલ ભાઈલાલભાઈ દેસાઈભાઈ — પટેલ ભાગાભાઈ શંકરભાઈ

(૧૯૩૭), 'કેમ અને શા માટે?' (૧૯૩૮), 'ભારત પર ચીની આક્રમણ' (૧૯૬૨) વગેરે નાની-મોટી અઠ્ઠાવીસ પ્રકીર્ણ પુસ્તિકાઓ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈલાલભાઈ દેસાઈભાઈ : પદ્યકૃતિ 'દેશદામોણ યાને દ્વેષના ઉદ્ધાર' (૧૯૨૧), 'વળી આ નવું ધર્મજી' (૧૯૨૩) તથા 'દૂરકા બેટ દર્પણ' (૧૯૧૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈલાલભાઈ ઘાભાઈ (૭-૬-૧૮૮૮, ૩૧-૩-૧૯૭૦) : આત્મકથાલેખક. જન્મ શારસા (હિ. ખેડા)માં. પૂનાની ઈંગ્લેન્ડી કોલેજમાંથી એલ.સી.ઈ. થઈને જાહેર પ્રાધિકામ ખાતામાં ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે મહારાષ્ટ્ર, સિંધ અને પછી અમદાવાદમાં સુનિરૂપણ કોર્પોરેશન સાથે સંબંધ. ૧૯૪૦માં નિવૃત્ત. સિંધની સક્કરબરાબર નાંદર યોજનાના સ્થપતિ અને વલ્લભવિદ્યાનગરના સ્થાપક. સ. પ. યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિ. ગુજરાતના શૈક્ષણિક તથા સાંસ્કૃતિક જગતમાં 'ભાઈકાકા' તરીકે સુવિદિત.

એમણે સંસ્મરણગ્રંથ 'સક્કરબરાબરમાં મારાં આઠ વર્ષ' (૧૯૫૪) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'તેલ અને લૂણી' (૧૯૫૮) નામક પરિવ્યવસ્થિતકા એમના નામે છે; તે 'ભાઈકાકાનાં સંસ્મરણ' (૧૯૭૦) નામક પુસ્તક ઈશ્વર પેટલીકરે સંપાદિત કરેલું છે.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈલાલભાઈ મગનભાઈ : 'સૂર્ય કમલા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૯૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈલાલભાઈ લક્ષ્મીભાઈ : કથાત્મક કૃતિ 'શશિવર્મા : પૂર્વાર્ધ' (૧૯૮૫) તથા 'સમાજસુધારકોનાં ગીત' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાઈલાલભાઈ હાથીભાઈ : ટ્રિઅંગી સામાજિક નાટક 'આલુતિ' (૧૯૪૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પટેલ ભાગાભાઈ કેશવજી : 'જગતસંગ્રામ ગરબાવળી' (૧૯૨૧)ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ ભાનુ : નવલકાસંગ્રહ 'તે' (૧૯૭૪)ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ ભૂલદાસ વનમાળીદાસ : 'સંદ્રહાસચરિત્ર નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ ભાગીલાલ રણછોડદાસ : 'સંવત ૧૯૫૫ના ભાદરવા સુદ શ્યામ અને શનિવારની વરસાદની વધામણી અને મેઘમહોત્સવ તથા મોહનમાલા' - ભા. ૧ (૧૯૯૯) અને 'ભદ્રકાળી માતાનાં ગાયનો' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ ભાગીલાલ રવિચંદ : બાલક કથાકૃત 'છવતા નર ભદ્રા પામશે' (૧૯૯૧)ના કર્તા.

નિ.વે.

પટેલ ભાગાભાઈ શંકરભાઈ (૭-૮-૧૯૩૪) : નિબંધકાર, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ વતન શ્રોજા (હિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૫૨માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૭માં બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૦માં હિંદી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૦માં અંગ્રેજી-ભાષાવિજ્ઞાન વિષયોમાં પુનઃ એમ.એ. ૧૯૭૮માં હિંદીમાં 'અંત્રણ : એક અધ્યયન' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૯ સુધી સરદાર વલ્લભભાઈ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં ૧૯૬૯થી હિંદીના વ્યાખ્યાતા અને ૧૯૮૦થી રીડર. અત્યારે ત્યાં જ હિંદી વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૮૩-૮૪માં વિશ્વભારતી, શાંતિનિકેતનમાં તુલનાત્મક ભારતીય સાહિત્યના વિઝિટિંગ ફેલો. 'પરબ'ના તંત્રી. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના મંત્રી.

પ્રવાસનિબંધના લલિત નિરૂપણમાં એમણે પાતાની આગવી મુદ્રા ઉપસાવી છે. એમાં સ્થળકાળનાં સંવેદનોએ અંગત સંવેદનાની અર્થજાણનો સુપેરે ઝીલો છે; આથી જ 'વિદિશા' (૧૯૮૦) નિબંધસંગ્રહની અગિયાર સ્વતંત્રઓમાં લેખકનું પરિભ્રમણ નહીં, પણ સૌંદર્યભ્રમણ વિશેષ ધ્યાનાકર્ષક બને છે. પ્રવાસ, પ્રસંગ, સ્થળ વગેરે તેા નિમિત્ત બન્યાં છે; સર્વકની રચિકતા જ સંગ્રહની મોટા ભાગની સ્વનાઓનું ચાલકબળ બની છે. સંગ્રહની 'વિદિશા' અને 'મોંડુ' ઉત્તમ કૃતિઓ છે. સંગ્રહની અંતિમ સ્વના 'તેષાં દિલ્હી' અન્ય દેશ્ય પ્રવાસ-લલિતનિબંધોને લાક્ષણિક રીતે જોડી આપતા તંતુ સમાન છે. 'પૂર્વોત્તર' (૧૯૮૧) માં ઈશાન ભારતનું પ્રવાસ-આલેખન છે. એમાં એ પ્રદેશની પ્રાકૃતિક સુખમાને, સમાગીયતાને તેમના વૃત્તમાં ઉચિત રીતે ઉપસાવાઈ છે. 'શરિે તારા ડુંગરિયા પર' (૧૯૮૭) અને 'દેવોની ઘાટી' (૧૯૮૯) એમના અન્ય પ્રવાસનિબંધસંગ્રહો છે. એમની ગદ્યશૈલી રોજનીશીના ગદ્યને અનુરૂપ અને એકંદરે પ્રવાહી-પ્રાસાદિક છે.

અંગ્રેજી, જર્મન, હિંદી, મરાઠી, બંગાળી, ઓરિયા, અસમિયા વગેરે ભાષાસાહિત્યનો એમનો અભ્યાસ એમના વિવેચનને તુલનામૂલક બનાવે છે; તે એમની રસજ્ઞતા અને સદ્દેશ્યતા તેને શુષ્ક થતું અટકાવીને આસ્વાદ્ય બનાવે છે.

એમના પ્રથમ પુસ્તક 'સુરકાસની કવિતા' (૧૯૭૨) પછી 'અધુના' (૧૯૭૩), 'ભારતીય ટૂંકીવાર્તા' (૧૯૭૩), 'પૂર્વાપર' (૧૯૭૬), 'કાલપુરુષ' (૧૯૭૯), 'આધુનિકતા અને ગુજરાતી કવિતા' (૧૯૮૭) વગેરે વિવેચનગ્રંથો પ્રગટ થયા છે. 'અધુના'ના પંદર લેખો પૈકી મોટા ભાગના લેખો સાહિત્યકૃતિ, કર્તા કે સાહિત્ય-સ્વરૂપવિષયક છે; 'પૂર્વાપર'ના ચોવીસ લેખોમાંના કેટલાક પરદેશી સાહિત્યકારોની સાહિત્યસૃષ્ટિમાં એકિયું કરાવે છે; કેટલાક ઓરિયા-બંગાળી ભાષાના અગ્રણી સાહિત્યકારોની સાહિત્યસૃષ્ટિનો પરિવેચ કરાવે છે; તેા કેટલાક ગુજરાતી સાહિત્યની કેટલીક નોંધપાત્ર કૃતિઓ વિષેનો અભ્યાસ નિરૂપે છે. સંગ્રહના પ્રથમ લેખ 'ગીત એ અસ્તિત્વ'માં જર્મન કવિ રાઈનેર મારિયા રિલ્કેની મહત્ત્વપૂર્ણ કૃતિ

(ઓફિસ પ્રિન્ટ-સોનેટ)ના ઓકાદ-બે મહત્વના પદ્યવૃત્તોને વાણી લેવાના લેખકનો પ્રયત્ન છે. 'ભારતીય ટૂંકીવાર્તા' એમનું વિશિષ્ટ વિવેચનાત્મક પુસ્તક છે. ભારતની ચૌદ વિવિધ ભાષાઓમાં લખાયેલી ટૂંકીવાર્તાઓના આઠી એમણે સ્વાસ્વાદ કરાવ્યા છે. એમનું વલણ આઠી પદ્ય, અલખના, નુલનાત્મક છે.

એમણે કરેલાં સંપાદનોમાં મુખ્યત્વે 'અસમિયા-ગુજરાતી કવિતા' (૧૯૮૧) તથા 'ગુજરાતી સાહિત્યનો આઠમો દાયકો' (૧૯૮૨) ઉલ્લેખનીય છે.

એમણે વિન્યાયક આકલ્પકૃત 'વિગયુ દિગમ્બર' (૧૯૬૭), ગાપાલસિંગકૃત 'ગુરુનાનક' (૧૯૬૯), મહેશ્વર નેઓગકૃત 'શંકરદેવ' (૧૯૭૦), જીવનાનંદકૃત કાવ્યસંગ્રહ 'વનવનાસેન' (૧૯૭૬), સુનીલ ગંગાપાધ્યાયકૃત નવલકથા 'સ્વર્ગની નીચે મનુષ્ય' (૧૯૭૭), ગુલ્લદેવ બ્રહ્મકૃત નાટક 'તપસ્વી અંગ તરંગિણી' (૧૯૮૨), સુકુમાર સેન લિખિત 'ગંગાળી સાહિત્યના ઈતિહાસની રૂપરેખા' (૧૯૮૨) વગેરે અનુવાદો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે રઘુવીર સૌધરીના સહયોગમાં ઉમાશંકર જાણીના કાવ્યસંગ્રહો 'પ્રાચીના' (૧૯૬૮) અને 'નિશીથ' (૧૯૬૮) ના હિન્દી અનુવાદો કર્યા છે; તેા હિન્દી કવિ સુમિત્રાનંદન પાંતના કાવ્યસંગ્રહ 'ચિદમ્બરા' (૧૯૬૯) નો ગુજરાતીમાં અનુવાદ આપ્યો છે. નગીનદાસ પારંગ તથા અન્ય અનુવાદકોના સહયોગથી એમણે રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરકૃત 'ગૌત પંચમી' (૧૯૭૮) ને ગુજરાતીમાં ઉતારી છે. એમના માટા ભાગના અનુવાદો એકંદરે પ્રવાહી, સુરેખ અને આસ્વાદ્ય છે.

પ્ર.ખ.

પટેલ મગનભાઈ, 'અનાયભારતી': 'વટપાનો આપવાન' (૧૯૫૨) ના કર્તા.

ર.ક.

પટેલ મગનભાઈ ચનુરભાઈ (૧૯૩૬, ૧૬-૩ ૧૯૩૦): કવિ, નાટકકાર. જન્મ નરિયાદમાં. ૧૯૯૮માં વિહ્વન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૦૦માં એલ.એલ.બી. ૧૯૦૧માં વકીલાત માટે અમદાવાદ-નિવાસ. 'જ્ઞાનમંજરી' માસિક એકાદ વર્ષ ચલાવ્યું.

'કુસુમાંતરલિ' (૧૯૦૯) કાવ્યસંગ્રહ ઉપરાંત મહારાણા પ્રતાપ પરનું ૩૬૨ ક્લીનું કાવ્ય 'જ્ઞાનપાપ' (૧૯૦૯) પણ એમના નામે છે. એમણે 'વેદોલોલિખ્ય' (૧૯૯૯) નામે નાટક પણ લખ્યું છે. આ સિવાય 'અભિજ્ઞાન શકુન્તલ' (ભાષાંતર, ૧૯૧૫), 'ભગવદ્ગીતાઃ વ્યાખ્યા' (૧૯૨૩), 'ઉપનિષદ વ્યાખ્યા' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૯) વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

સં.ટા.

પટેલ મગનભાઈ છગનભાઈ: પદ્યકૃત 'ભકિતદર્શન' (૧૯૬૭) ના કર્તા.

નિ.વેા.

પટેલ મગનભાઈ જ્ઞાનભાઈ: ભજનસંગ્રહ 'સ્વર્ગીય જ્ઞાણ' યાને ભકિતવૃંદનો પથેશ્વરિહાર' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વેા.

પટેલ મગનભાઈ જીજીતારામ (૧૯૦૬-૧૯૨૭): ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના પીંઢરપુરામાં. ૧૯૫૨માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સમાજવિદ્યાવિશારદ અને ૧૯૬૭માં ત્યાંથી જ સમાજવિદ્યાપારંગત. ૧૯૫૨ થી ૧૯૫૪ સુધી દેશકોમાં મુનિયાદી શાળાના આચાર્ય. ૧૯૫૫ થી ૧૯૬૦ સુધી સચિંકર મહાસભ સાથે ભૂદાન-પદ્યાત્રામાં અંગત સંબંધી તરીકે. ૧૯૬૦ થી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગાંધીવિચાર અને ધર્મોના અધ્યાપક.

એમણે 'અમેરિકાના ગાંધી: માટિન લ્યુયર કિંગ' (૧૯૪૪), 'ઉત્કલમણિ ગાપગંધુદાસ' (૧૯૭૭), 'દાદાની છાયામાં' (૧૯૮૪) જેવાં ચરિત્રો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'ગુરુ પદ્મદાય છે' (૧૯૫૭), 'પદ્યાત્રાની પ્રસાદી' (૧૯૫૯), 'અનુભવનો માતી' (૧૯૬૨), 'દાદાની સંજ્ઞવની' (૧૯૮૩), 'સૌના દાદા' (૧૯૮૩) વગેરે એમના સંપાદિત ગ્રંથો છે.

સં.ટા.

પટેલ મગનભાઈ નાથાભાઈ: 'ચંદ્રગુપ્ત નાટકનો ગાપનો' (૧૯૯૭) ના કર્તા.

નિ.વેા.

પટેલ મગનભાઈ ભૂધરભાઈ, 'ઈકલસરી', 'ધૂનધૂન', 'વ્યસેના', 'નીલપત્ર', 'પતીલ', 'પંથાબાલા', 'રેનેલનંદન', 'રેનેલગોપા' (૧-૮-૧૯૦૫, ૧૮-૩-૧૯૩૦): કવિ. જન્મ અંકલેશ્વરમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૨૪માં મૅટ્રિક. રેવન્યુ તથા કેળવણી પાના સાથે સંલગ્ન. ૧૯૪૬ થી ૧૯૪૮ સુધી 'ગુજરાત' દૈનિકના સાહિત્યવિભાગનું સંપાદન. વડોદરામાં અવસાન.

૧૯૩૧ માં 'પ્રસ્થાન'માં છપાયેલ 'નર્મદાને' નામક પ્રથમ કાવ્યથી સર્જનનો આરંભ કરનાર કવિ 'પતીલ' ગાંધીયુગના લોચા છતાં નન્દાસીન સામાજિક તેમ જ રાજકીય પરિબળોથી અલિપ્ત રહી, આચાર્યકર, મણિલાલ અને કલાપીની પરંપરામાં પ્રાણ અને પ્રકૃતિનું ચિતનગર્ભ પણ વિપાદમુક્ત નિરૂપણ કરતી કૌતુકચાળી કવિતાના મસ્તરંગી કવિ છે. ફારસી શબ્દોની ભરમાર અને સંસ્કૃત વૃત્તોના વિશિષ્ટ ઉપયોગ—એ, ગજલ અને સોનેટ જેવાં કાવ્ય-સ્વરૂપોમાં સમાન્તર ગતિ કરનારા આ કવિની ક્ષાત્તિષ્ક્રાઓ છે.

'પ્રભાત નર્મદા' (૧૯૪૦) કાવ્યસંગ્રહમાં એમના આત્મલક્ષી પદ્યપ્રયોગો છે. બ. ક. ઠાકર અને યા. વિ. પાકક જેવા વિવેચકોનું ધ્યાન ખેંચનારા આ કવિ એમના વિરલ પદ્યપ્રયોગો અને શાલિની તથા સ્વપ્નનાં સુભગ છંદમિશ્રાણા, શાદૂલવકીરિતનું અભ્યસ્ન છંદરૂપ, પુષ્પિતાગ્રા, પ્રલંપિણી, ભ્રમરાવલી અને ભુલંગપ્રયાન જેવા અલ્પખ્યાત છંદોના પ્રયોગનથી નોંધપાત્ર નીવડયા છે.

શની અને ઈન્દ્રે માનેલ ક્યાના પ્રસાદ માટે જીઈતી ખાંડ મેળવતાં નારદે વેહેલી લાડમારીનું ઉપવાસાત્મક નિરૂપણ કરતી કૃતિ 'વાસવ-ક્લેશપરિહાર' (૧૯૫૧) તેમ જ હિન્દી ભાષામાં રચેલાં ગજલ, તરના અને ખાયાણોનો સંગ્રહ 'નયો તરંગ' (૧૯૫૩) પણ એમણે આપ્યાં છે.

ર.ર.ક.

પટેલ મગનભાઈ વહ્નભાઈ: સામાજિક નવલકથા 'પ્રમાલુની' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૭, ૧૯૨૮) ના કર્તા.

નિ.વેા.

પટેલ મજનભાઈ વહાલભાઈ - પટેલ મથુરભાઈ કાળિદાસ

પટેલ મજનભાઈ વહાલભાઈ : 'પૌરાણિક વાતો' (૧૯૩૧) ના કર્તા. નિ.વા.

પટેલ મજનભાઈ શંકરભાઈ (૧૮૭૯, -) : વાર્તાલેખક, ચરિત્રલેખક. જન્મ માંગરોળમાં. રાજકોટ લેટર મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં બે વર્ષનો અભ્યાસ. ૧૮૯૪માં માંગરોળના જુથળ ગામમાં શિક્ષક. પછી વળા સ્ટેટમાં ભાયાત. એરકેટના કરભારી. 'કડવા લિલેચ્છુ' નામના માસિકપત્રનો આરંભ.

એમની પાસેથી વાર્તાઓ, બાલક પ્રસંગકથાઓ અને ચરિત્રવંશી કૃતિઓ 'કર્પોળવતી' (૧૮૯૩), 'સુખી સદન' (૧૮૯૫), 'આધ-વચન' (૧૮૯૬), 'સુદર મોહનમાલા' (૧૯૦૨), 'જ્ઞાનદીપક' (૧૯૦૫), 'માનસિદ અભ્યસિદ' (૧૯૦૬) તેમ જ 'સાદી 'શિખામણુ' - પુ. ૧થી ૮ (૧૯૨૭-૧૯૩૦) મળી છે.

નિ.વા.

પટેલ મજનલાલ જી. : નવલકથા 'અભુવાસ' (૧૯૩૬) ના કર્તા. નિ.વા.

પટેલ મજનલાલ નરોત્તમદાસ (૧૮૫૯, -) : વાર્તાલેખક, ચરિત્ર-લેખક. જન્મ મહીકાંધાના આંબલિયારા ગામમાં. શિક્ષક અને સરકારી અમલદાર તરીકેની નોકરી.

'ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસ' (૧૮૮૯) અને 'સંસારચિત્ર કાર્તવરી' (૧૮૯૧) એમની વાર્તાકૃતિઓ છે. 'મુંબઈ શહેરનું વર્ણન' નિર્બંધાત્મક રચના છે. 'મહાજન-સંગ' (૧૮૯૬) એ ૧,૪૨૦ પૃષ્ઠોના જુદા જુદા ગ્રંથમાં એમણે અર્વાચીન યુગના રાજપુરુષો, સંતા, ધર્મપ્રવર્તકો, પંડિતો, કવિઓ, દેશભક્તો, ધિનકો, ચિકિત્સકો, સંગીતકારો, વિદુષી સ્ત્રીઓ વગેરેનાં ચરિત્રો આલેખ્યાં છે.

નિ.વા.

પટેલ મજનલાલ નારણદાસ : પદ્યકૃતિ 'ખંચામૃત પ્રસાદ કાવ્યમાળા' (૧૯૪૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ મણિભાઈ આર. : વાર્તાસંગ્રહ 'ધરતીનાં અમી' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ મણિભાઈ મજનલાલ, 'પરાજિત પટેલ' (૩૦-૯-૧૯૪૦) : નવલકથાકાર, નાટ્યલેખક. જન્મ વતન સાબરકાંઠા જિલ્લાના સોનાસણમાં. ૧૯૫૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૭૫માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૭૮માં એમ.એ. સત્તાવીસ વર્ષથી શાળામાં શિક્ષક.

એમની 'જીભનગંગા' (૧૯૬૪), 'ગુલાબશ્યા' (૧૯૬૫), 'માઝમ રાતના મેળા' (૧૯૬૬), 'વાપનાં વલોણી' (૧૯૬૭), 'પ્રલયઝંજી' (૧૯૬૭), 'કૂલો કોલિયે ફાગણુ બેઠો' (૧૯૭૩), 'હાલ હસે ત્યાં ફાગણુ' (૧૯૭૫), 'કાંટો વાગ્યો મારા કાળજે' (૧૯૭૮), 'સૂની સેજ સજાવા સાબર' (૧૯૮૪) વગેરે ત્રીસેક સામાજિક નવલકથાઓ પ્રગટ થઈ છે.

'ઊજળી દુનિયાની કેડી તરફ' (૧૯૭૩), 'ઊગી અમરતવેલ'

(૧૯૭૩), 'મારી નીલુનો વર' (૧૯૭૪), 'પ્રગટી પાવક બવાવા' (૧૯૭૪) વગેરે એમના નાટ્યસંગ્રહો છે; તે 'નિરૂગી જીવવા બંધી છે' (૧૯૮૦), 'જીવન મોજથી જીવો' (૧૯૮૫), 'જીવનમાં સફળ થવું છે?' (૧૯૮૫) વગેરે એમના પ્રકીર્ણ લેખસંગ્રહો છે.

જ.વા.

પટેલ મણિલાલ દલપતરામ (૧૧-૮-૧૮૬૨, -) : નિર્બંધલેખક. જન્મ વિજપુરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ લીધા પછી ન્યાયાધિકારમાં નોકરી.

એમની પાસેથી 'પ્રારૂનાવિક બાધ' (૧૮૯૨), 'દૂષ્ટી પોલીસ' (૧૮૯૩), 'દુનિયાની ખાલ્યાવસ્થા' (૧૮૯૬), 'અંગ્રેજી લેટર સર્કીટર' (૧૮૯૮) 'એક ઘેડાની આત્મકથા' (૧૯૩૧) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પટેલ મણિલાલ દોલતરામ : 'સંગીત ગરબાવળી' (૧૮૯૯) તથા 'ગુજરાતી-ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ મણિલાલ શિવલાલ : કન્યાવિકાસી કૃતિનાં અનિષ્ઠ વર્ણવતી પદ્યકૃતિ 'કળિયુગનો કેર' અને જમાનાના ફેરફાર' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ મણિલાલ હરિદાસ (૯-૧૧-૧૯૪૯) : કવિ, નિર્બંધકાર, નવલકથાકાર, વિવેચક. જન્મ હુણવાડા તાલુકાના મોટાપટ્ટામાં. ૧૯૬૭માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૧માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૩માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૬માં 'અર્વાચીન કવિતામાં પ્રાણનિહુપણુ' વિષય પર ખોએચ.ડી. ૧૯૭૩થી ૧૯૮૭ સુધી આટર્સ-કોમર્સ કોલેજ, ઈસરમાં ગુજરાતીનું અધ્યાપન. ૧૯૮૭થી સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતક વિભાગ સાથે સંલગ્ન.

એમના 'પંચા વિનાના દેશમાં' (૧૯૮૩) અને 'સાતમી ઋતુ' (૧૯૮૮) નામક કાવ્યસંગ્રહોમાં ઈસરના સ્થળવિશાપના આગવા અસખાબથી અને ઈન્દ્રિયવેદ કલ્પનપ્રભાવથી બંધાતું કવિતાનું પોત આધુનિક પરંપરાને અનુસંધિત રાખીને ચાલે છે. 'નરસવર' (૧૯૭૪), 'ઘેરો' (૧૯૮૪) અને 'કિશ્નો' (૧૯૮૬) નામક એમની નવલકથાઓમાં કથાતક અને ભાષા પરત્વેનો કસબ આસ્વાદ્ય છે. 'અરણ્યમાં આકાશ ઢોળાય છે' (૧૯૮૫) એમનો લલિતનિર્બંધના સંગ્રહ છે; એમાં અંગત આપવીતી ક્યાંક સંવેદ બની શકી છે. 'કવિતાનું શિક્ષણ' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૯) અને 'જીવનકથા' (૧૯૮૬) એમના વિવેચનગ્રંથો છે.

સં.ટા.

પટેલ મથુરદાસ મોહનલાલ : 'કૃષ્ણભજનાવલી' (૧૯૬૪) ના કર્તા. નિ.વા.

પટેલ મથુરભાઈ કાળિદાસ : 'આનંદલકમી' અને 'ધરસંસાર'ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ મયુરંદાસ દ્વારકાદાસ : 'ગોકુલ-યમુનાજી જીવન ભાનના ધ્યાન' (૧૯૩૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ માલીજીભાઈ કા. : મુળ વતન નાપાડ (૬૮.૧૫૭). દારેસવામી ઈન્ડિયન સિન્ટ્રલ સ્કૂલમાં અધ્યાપક.

નવલકથા 'ગ્રામદેવતા' (૧૯૩૬) માં મહુરંદા તથા ખેડૂતાનું વ્યાનય જીવન આલેખવાનો પ્રયાસ થયો છે. પાઠ્યપુસ્તક તરીકે મહુરંદા તથા ખેડૂ પુસ્તક 'ગુજરાતના ઈતિહાસના વાને' (૧૧મી. આ. ૧૯૫૧) માં વાર્તા દ્વારા ઈતિહાસનું શિક્ષણ આપવાનો પ્રયાસ છે.

નિ.વો.

પટેલ મહેન્દ્રભાઈ ખાંધરભાઈ : 'વરિલાલ મ. દેસાઈનો જીવન-જ્ઞપત' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ મહેશ પ્રભુભાઈ (કા. ૧૨-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, એકાંકી-કાર. જન્મ સુરત જિલ્લાના બહુધાનમાં. એમ.એ. ડી.બી. પટેલ ઉચ્ચતર માધ્યમિક સંકુલ, વલ્લભવિદ્યાનગરમાં અધ્યાપક.

ગ્રામજીવન અને નગરજીવનનો સમન્વય સાધવા મયતી અને યકિનતા આદંમાંથી જાણી ડોહના આંતરિક સંવર્ધન નિરૂપણી 'અપરિચિતા' (૧૯૭૧) એમની નવલકથા છે. 'એક મૂરખ ને એક પોંડત' (૧૯૭૨) તથા 'ચાત, વિચાર ને વંદોળ' (૧૯૮૦) એમના એકાંકીસંગ્રહ છે. જેમાં સામાજિક વાસ્તવિકતાનું હાસ્યકટાક્ષ-યુક્ત નિરૂપણ કરતાં લગ્ની સૌભાગ્ય તથા અંગ્રહ પ્રકારનાં એકાંકીઓ સંગૃહીત છે. 'વાર્તાસંચય' અને 'વાર્તામધુ' ટૂંકીવાની-આનાં સહસંપાદનો છે.

નિ.વો.

પટેલ માણિકલાલ મણિલાલ (૨૪-૭-૧૯૩૫) : કવિ, સંશોધક. જન્મ વતન માલસાણા જિલ્લાના કોરિયામાં. ૧૯૬૧ માં સમાજશાસ્ત્ર વિષયમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૭૬ માં પીએચ.ડી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સમાજવિદ્યા વિભાગમાં અધ્યાપન.

'સામ્યતા' (૧૯૮૧) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'ગુજરાતી નવલકથામાં લખન અને કુટુંબ ક્ષેત્રનો આલેખનો' (૧૯૮૩) નામના શોધનિર્ણયમાં એમણે સમાજશાસ્ત્રીય ભૂમિકાઓ ગુજરાતી નવલકથાનો અભ્યાસ કર્યો છે.

જ.વા.

પટેલ માણિકલાલ શામળદાસ : કથાકૃતિ 'એક આત્મીય સ્વપ્ન અથવા ખાત ખડી અને પેટ છેડા' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ માધવજી ગાંધિજી : ગ્રામવાર્તા-પુસ્તકો 'ભીમનાં પિપ્પકમાં' (૧૯૫૦), 'ગદાધારી ભીમ' (૧૯૫૪), 'વીર ગાળાઓ' (૧૯૫૪), 'ચરલોક હાસ્યની વાર્તા' (૧૯૫૬) અને 'લાલમોડા' (૧૯૫૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ મૂળજીભાઈ બલ્લરભાઈ (૩૨-૧૯૪૩) : ચરિત્રકાર. જન્મ ઈસર તાલુકાના નેત્રાલસીમાં. એમ.એ. મહિલા કોલેજ, કેશાદમાં

પ્રાધ્યાપક.

'ભારતના મહાન નવલકથાઓ' (૧૯૮૨) એમનો ચરિત્રસંગ્રહ છે.

નિ.વો.

પટેલ મેહુલ : સહાયક તથા 'દોરમા ઠાકુર' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ માતીભાઈ : 'જામર યાદ' ના. ૧૨ (૧૯૪૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ માતીભાઈ ડી., 'અનુચિત' : નવલકથાઓ 'વિપુલવંશ' અને 'શાંતિસંદેશ' ના કર્તા.

નિ.વો.

પટેલ માતીભાઈ મનોરભાઈ (૧૯૫૧-૧૯૩૭) : ચરિત્રલેખક. જન્મ વતન સાબરકાંઠા જિલ્લાના ઈસરીમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. સુરેન્દ્રનગરની ઓળખકેશન કોલેજમાં અધ્યાપક.

એમણે 'માનુભૂમિના મરજ્યા' ના. ૧-૪ (૧૯૭૮) નામ ભાગકેશન ઉપયોગીજીવન ચરિત્રોની પુસ્તકાળો આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે શિક્ષણવિષયક પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

જ.વા.

પટેલ મોહનભાઈ ગોવિંદભાઈ (૧૯-૧૨-૧૯૩૫) : કવિ. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના વાગરમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. શીરોળ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, બ્રીલીમોરમાં અધ્યાપક.

'પમસદ' (૧૯૮૦) અને 'મલકાદ' (૧૯૮૨) એમના કાવ્ય સંગ્રહ છે.

નિ.વો.

પટેલ મોહનભાઈ શંકરભાઈ, 'કૃષ્ણ દ્વીપગણ', 'સનાતન યાત્રી' (૮-૬-૧૯૨૦) : વિવેચક, સંશોધક. જન્મ પેટલાદ તાલુકાના વડલવામાં. ૧૯૪૬ માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૮ માં એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૪૯ માં વડોદરા કોલેજમાં ફેલો નિમાયા. વિદ્યાનગર, અલિયાબાગ વગેરે સ્થળે અધ્યાપન. પછી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં પ્રાધ્યાપક, આચાર્ય અને વિનયન વિભાગના ડેન. ત્યાંથી જ નિવૃત્ત. 'વાણી', 'વિદ્યાપીઠ' સામયિકોના તંત્રી. પછીથી 'શિશુલોક' અનિયતકાલિકના તંત્રી.

'ઉપનયન' (૧૯૬૬) માં એમનો સંશોધનો અને અભ્યાસલેખના સંગૃહીત છે. ગુજરાતી કલેવનો અને એમાં સગાઈસંબંધી વિશેના એમના બે લેખોમાં આવા ઉપેક્ષિત પણ આવશ્યક કાર્યને એમણે મૂલવ્યું છે. મધ્યકલીન જ્ઞાનુનું સ્વરૂપ અને પ્રમાણદેવની કવિતામાં સંસ્કૃતિસંદર્ભ જેવા વિષયો પરનું એમનું સંશોધન ધ્યાનપાત્ર છે. ગોવર્ધનરામ, ગાંધીજી, સત્યજીત્રની કવિતા, આધુનિક કવિતામાં પ્રકૃતિ, સુંદરમ્ નું એક કાવ્ય, 'સર ને પીધાં છે જાણી જાણી' ઈત્યાદિ વિષયોને વિવિધ લેખોમાં મૂલવવાના આર્તી સંનિષ્ઠ પ્રયાસ છે. 'જૂનિ' (૧૯૭૦) એમનો બીજો લેખસંગ્રહ છે. એમાં જીવનકથાના સ્વરૂપ પરનો લેખ નોંધપાત્ર છે. આ ઉપરાંત સાહિત્યકૃતિઓ અને સર્જકો (વંશના એમના વિચારો તથા અભ્યાસો આ સંગ્રહમાં

ગ્રંથસ્થ થયેલા છે. 'ચન્દ્રવદન ચી. મહેતા'(૧૯૮૧) એમના સંકુપ્રભવે છે. વિવેચક તરીકે તેઓ સ્પષ્ટવક્તા છે અને કૃતિની સર્વાંગીય તપાસ કરવાને બદલે કોઈ ચોક્કસ દૃષ્ટિકોણથી મૂલ્યાંકન કરે છે.

ભાષા, વ્યાકરણ, ભેદબી, અનુવાદ વગેરેમાં એમનું સંશોધન ખાણીનું છે. 'અનુવાદ વિજ્ઞાન'(૧૯૭૮), 'ગુજરાતીમાં વિરામ-ચિહ્નો'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૩), 'ભાષાસાહિત્ય ટ્રસ્ટ સમીક્ષા એકતા'(૧૯૮૧), 'અનુવાદની સમસ્યાઓ : એક સંજોગ'(૧૯૮૨) વગેરે એમનાં ઉપયોગી પુસ્તકો છે.

'આલ્પદં શ્વાઈત્તર'(૧૯૬૪), 'બાલભારતી' ભા. ૧-૧૦ (૧૯૭૦), 'ગુજરાતીમાં બાલસાહિત્ય'(૧૯૮૪) વગેરે એમનાં બાલસાહિત્યવિષયક પુસ્તકો છે.

'ધાર ફાગુ'(૧૯૬૨), 'ગાંધીજીની જીવનદૃષ્ટિ'(૧૯૬૪), 'ગુરૂ ગુજરાતી ગદ્યપરિચય' ભા. ૧-૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૩), 'ગુરૂ ગુજરાતી કાવ્યપરિચય' ભા. ૧-૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૩), 'વાળ્યાપાર અને વાળછાટા'(૧૯૭૩), 'વિકોરે શિખર રાજ સમનો'(૧૯૭૫) વગેરે એમનાં સંપાદનો-સહસંપાદનો છે.

મ.પ.

પટેલ મોહનલાલ બાપુજી : પદ્યકૃતિ 'કવિતકલ્પ' ભા. ૨-૩ (અન્ય સાથે, ૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ મોહનલાલ બાભાઈદાસ(૩૦-૪-૧૯૨૭) : વાર્તાકાર, નવલ-કથાકાર. ૪૪મ વતન મહેસાણા નિઠ્ઠાના પદ્મમાં. ૧૯૪૩માં મૌદિક. ૧૯૪૭માં ઈન્દિરાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયે સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૫૫માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એડ. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયેમાં એમ.એ. ૧૯૪૭-૧૯૬૦ દરમિયાન અમદાવાદ અને કડીની શાળાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૬૧થી કડીની શાળામાં આચાર્ય ઉપસંત કડીની કોલેજમાં ગુજરાતીના માનદ અધ્યાપક.

'લલા! તુમ ધીરે બહો!'(૧૯૫૪), 'વિધિનો વર્તુળ'(૧૯૫૬), 'ટૂંકા રસ્તા'(૧૯૫૮), 'સાંઘી વહુ'(૧૯૬૦), 'પ્રત્યાલંબન'(૧૯૭૦) અને 'કોસરોડ'(૧૯૮૩) એ એમના સંગ્રહોની વાર્તાઓમાં ઘટનાને આલંબન તરીકે લઈને પાત્રની મનાસ્થિતિનું આલેખન કરવા તરફનું વિશેષ લક્ષ્ય છે; તેથી એમની ઘણી વાર્તાઓ કદમાં ટૂંકી છે. કલ્પન-પ્રતીકનો આકાશ એ એમની શૈલીના વિશેષ છે. 'એમના સોનેરી દિવસો', 'કોસરોડ', 'કલાઈન્ટ વર્મ' જેવી એમની વાર્તાઓ વ્યાનપાત્ર છે.

એમની 'હિતનાં પારખાં'(૧૯૫૭), 'અંતિમ દોષ'(૧૯૫૯), 'સાંઘ હળે'(૧૯૭૮), 'નયન શોધે નીડ'(૧૯૮૦) 'શમાણું ન લાગે લાય'(૧૯૮૧), 'દહુકે પાંખી કોઈ ઘટામાં'(૧૯૮૧), 'રંગમાં છાઈ શ્યામ ઘટા'(૧૯૮૨) પૈકી મોટા ભાગની ધારાવાહી નવલ-કથાઓ છે.

વિવેચનગ્રંથ 'ટૂંકીવાર્તા : મીમાંસા'(૧૯૭૯)માં એમણે ટૂંકી-વાર્તાના સ્વરૂપની, વિશિષ્ટ ભાવપરિસ્થિતિના મુદ્દાને કેન્દ્રમાં રાખીને ચર્ચા કરી છે. નાના કદની વાર્તાને લગુકથા કહીને એમણે

એવી કૃતિને ટૂંકીવાર્તાથી વિન્ન સ્વરૂપ ગણી બેઠીએ એવો મત પ્રગટ કર્યો છે.

૧૪.૫.

પટેલ યોગેન્દ્રકુમાર ભાઈલાલભાઈ : રચનાર કેળવણીકારને અંગરૂઠા આગતી અપદ્યાયકૃતિ 'ગુજરાતના સવલ્લી ફેડો'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ સર્વજીવદાસ માધવદાસ : ગદ્યો, પાઠ્ય અને પદ્યમાં લોકન કાવ્યોના સંગ્રહ 'સર્વજીવદાસી' ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૪, ૧૯૨૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ સર્વજીવભાઈ : કાવ્યસંગ્રહ 'વેળા પર અક્ષર'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ સ્મૃતિભાઈ મોહનલાલ, 'અનામી'(૨૬.૬.૧૯૫૮) : કવિ, ગદ્યકાર, વિવેચક. ૪૪મ ગાંધીનગર નિઠ્ઠાના ઉનાગમાં. ૧૯૪૨માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૪૪માં ગુજરાત વિદ્યા-સભામાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૬માં મ.સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાંથી મલયાનન્દકૃત 'સિદ્ધાસનબત્રીસી' પર પીએચ.ડી. ગુજરાતની વિવિધ કોલેજોમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક રહ્યા પછી ૧૯૫૮થી ૧૯૭૭ સુધી મ.સ. યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતી વિભાગમાં સીટર, પ્રોફેસર અને અધ્યક્ષ.

એમના કાવ્યસંગ્રહો 'કાવ્યસંહિતા'(૧૯૩૮) અને 'ચક્રવાક'(૧૯૪૬)માં મુખ્યત્વે પ્રણયકાવ્યો છે. 'સારસ'(૧૯૫૭)માં આકાશવાણી પરથી રજૂ થયેલાં ગીતો સંગૃહીત છે. 'સ્નેહસતક'(૧૯૫૭)માં છંદોબદ્ધ ને ગેય એવાં સા નાનાં કાવ્યોના સમવેશ છે. 'પરિમલ' એમણે પોને ચૂંટેલી પોનાની પ્રતિનિધિ કાવ્યરચનાઓનો સંચય છે. 'રતણ'(૧૯૮૩) કાવ્યસંગ્રહમાં પ્રકૃતિ, ઈશ્વર અને ભકિત પ્રધાનસ્થાને છે. 'ભણ્ણી ભીખ અને ખીંચ વાનો'(૧૯૫૭) નવવિકાસંગ્રહમાં આકાશવાણીના મહુસ્વર્ગ માટેનાં કર્પક્રમોમાં રજૂ થયેલી એકવીસ વાનો સંગૃહીત છે, જેમાં રત્ન-ઘટનાનો અંશ વધુ છે.

એમના વિવેચનગ્રંથોમાં 'મણિલાલ ધનાબદી ગ્રંથ'(સંગ્રહન, ૧૯૫૮), 'શામળ'(૧૯૬૧), 'સિદ્ધાસનબત્રીસી'(૧૯૭૦) અને 'અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યસ્વરૂપોનો વિકાસ'(૧૯૫૮) મુખ્ય છે. આ ઉપસંત એમણે 'સ્મૃતિભાઈ રત્નાવલિ(૧૯૭૫), 'વિવેચણી'(૧૯૫૭), 'ટાંચારનું જીવનકલ્પન'(૧૯૬૫) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

બા.જી.

પટેલ રતનજીભાઈ સુખાભાઈ : ઈતરપતી નોતિકવાઓના નિરૂપણી પુસ્તિકાઓ 'શીરાપૂરી', 'તોડા જ્વહી', 'ધર કોનું?' અને 'લિમ્બે મરઘા' તથા હિતોપદેશ કથાસાગરની પુસ્તિકાઓ 'મિત્રલાલ' અને 'લાભી કજૂતર' તેમ જ પીતરસંગ્રહ 'ગાંધીગીતા'(૧૯૬૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ રતિલાલ હરજીવનદાસ : જીવનચરિત્રો 'શમાપાણી રત્ન-પ્રભા' (૧૯૩૨), 'શમાપાણી રત્નોની રેનક', 'સ્વરાજ્યવતન' (૧૯૩૫) તથા 'ભારતવર્ષાની સ્ત્રીઓની સંસ્કૃતિ અને રશિયામાં નવો નીતિ તથા રશિયન સ્ત્રીઓનો ભ્રષ્ટાચાર' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રમણ : ભારત યૌન યુદ્ધને તાકતું વિચ્છેદી નાટક 'તાલોગ મોરચે યાગે ભારતે કુદુસોત્ર' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રમાબાઈ અંબાલાલ, 'આરસી' (૨૬ ૩ ૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના ચિખાવડામાં. અભ્યાસ એમ.એસસી. વક્તવ્યવિદ્યાનયરની વી. પી. સાયન્સ કોલેજમાં સ્થાપાણુવિજ્ઞાનના અધ્યાપક.

'કેલની નૌયા' (૧૯૫૯), 'સ્વમતી' (૧૯૬૦), 'કિમત વિચાર' (૧૯૬૯), 'કેકા' (૧૯૭૨), 'વિદિહ સિદ્ધિ' (૧૯૮૫) ઈત્યાદિ સામાજિક નવલકથાઓ અને વિજ્ઞાનકથાઓ એમના નામે છે.

જ.ગા.

પટેલ રમાબાઈ ધેનાબાઈ (૯-૧૧-૧૯૧૮) : પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ આરસદમાં. એમ.એ., એલએલ.બી. વકીલાતનો વ્યવસાય.

એમણે પ્રવાસકથાઓ 'મે જોયા આ ભારત દેશ' (૧૯૬૩) તથા 'ચલ ભૂમાનું વર્તુળ' (૧૯૭૬) આપી છે.

ર.ર.દ.

પટેલ રમાબાઈ પુરુષોત્તમદાસ (૧૫ ૭-૧૯૪૧) : વિવેચક,સંપાદક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના લાંબવેલમાં. ૧૯૫૯માં એસ.એસસી. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી વિષય સાથે ઓ.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૬૫થી આઈ.ઈ. આટરો કોલેજમાં અધ્યાપન.

'લોકસાહિત્ય ચર્ચા' (૧૯૮૪) અને 'અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં લાસ્યનિરૂપણ' (૧૯૮૭) એમના વિવેચનગ્રંથો છે. 'માધ્યમિની' (૧૯૮૪) એ જરણાબાઈ કા. પટેલની કવિતાઓનું એમણે કરેલું સંપાદન છે.

કાં.કા.

પટેલ રમાબાઈ કૂલાબાઈ, 'ચંદ્રમન' (૨૧-૧૨-૧૯૩૮) : વાર્તાકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના સાસરામાં. વતન ચિખાવડા. બી.કામ. વ્યવસાયે વેપારી.

'વાલીનાં વેપારી' (૧૯૭૮) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે. 'તમને ક્યાંક જ્યાંનું યાદ' એમની સવુનવલ છે. 'વાર્તાલાયન' (૧૯૮૦) એમના વાર્તાવિષયક વિવેચનસંગ્રહ છે.

જ.ગા.

પટેલ રમાબાલાલ : જાતીયતાપરક મનોવૃત્તિ પર પ્રકાશ ફેંકતી અને પ્રીતિના મુખ્ય પાત્રની આસપાસ ગૂંચાયેલી નવલકથા 'પ્રીતિ' (૧૯૭૬) ઉપરાંત 'માનસ-દર્શન', 'બાલમનોવિકાસ' જેવા અન્ય ગ્રંથોના કર્તા.

કો.ગ્ર.

પટેલ રમાબાલાલ છનાલાલ : કાવ્યસંગ્રહો 'ત્રિમૂર્તિ' (૧૯૬૯) તથા 'મારાં લાઈકુ' (૧૯૭૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રમણિક : નવલકથાકાર. મુખ્યત્વે યરોતરની ધરતીમાંથી ઉગેલી 'ધરતીની પ્રીત' (૧૯૫૬) ની વાર્તાઓમાં લેખકની સ્વચ્છ દૃષ્ટિનો પરિચય મળે છે. 'અધીનાં અંધાણુ' (૧૯૫૭) માં નવલકથાની સામગ્રીને યોગ્ય માવજત મળી નથી. સત્યઘટના દ્વારા સૂચિત વસ્તુને વર્ણવતી નવલકથા 'શબમાં લલ્લે છે અંબાર' (૧૯૫૯) માં કથનપદ્ધતિનો પ્રયોગ ધ્યાન ખેંચે છે. 'સાગરના ખાળે' એમની લોકપ્રિય નવલકથા છે.

જા.ગા.

પટેલ રમેશ દુર્લાભભાઈ (૨૧-૧૧-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ આરસદનું (જિ. સુરત)માં. ૧૯૭૦ માં બી.એસસી. ૧૯૭૨ માં બી.એડ. ૧૯૭૫ માં એમ.એડ. લાઈસ્કૂલમાં વિજ્ઞાનશિક્ષક.

એમણે જાલગીરનો સંગ્રહ 'અડકો-દડકો' (૧૯૮૩) તથા વિજ્ઞાનવિષયક લેખોના સંગ્રહો 'વિજ્ઞાનપ્રકાશ' (૧૯૮૩) અને 'વિજ્ઞાનવિશેષ' (૧૯૮૬) આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

પટેલ રમેશચંદ્ર કાંતિલાલ, 'પ્રસૂન' (૧-૧૧-૧૯૪૧) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાના કોલવડામાં. અભ્યાસ કોલેજના પ્રથમ વર્ષ સુધી. વ્યવસાયે રૂના વેપારી.

'સાલેલી' (૧૯૬૭), 'મૃગનૃપણ' (૧૯૬૭), 'જંજીરી' (૧૯૬૮) ઈત્યાદિ એમની નવલકથાઓ છે. એમની કટલોક ટૂંકીવાર્તાઓ પણ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

જ.ગા.

પટેલ રમેશભાઈ, 'અભિજાપી' : વાર્તાસંગ્રહ 'વરસી ઝંખના' (૧૯૬૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રવીન્દ્ર રાવજીભાઈ : જીવનચરિત્ર 'રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ' (૧૯૭૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રસિકચન્દ્ર વી. : ગુલજીવનના પ્રશ્નોને ચર્ચાતી ત્યત વાર્તાઓના સંગ્રહ 'પૃથ્વીનાં પુષ્પો' (૧૯૪૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રામચન્દ્ર ડાહ્યાભાઈ : 'લક્ષ્મીનારાયણુ નાટકનો ગાયનો' (૧૯૨૨), 'દુર્વાયા શ્રાપ ખેડનો ગાયનો' (૧૯૩૪) અને 'દિલનો દાન નાટકનો ગાયનો તથા ટૂંકસાર' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રામચન્દ્ર અબલદાસ, 'સુકિત' (૧-૮-૧૯૩૯) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના ઉમતા ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ઉમતા અને વિસનગરમાં. વિતરકળામાં રસ લોઈ સી.એન. વિદ્યાવિદાર, અમદાવાદમાંથી ડી.ટી.સી. ઉમતાની લાઈસ્કૂલમાં વિતરશિક્ષક.

'મરી અનાગસિ ઋણુ' (૧૯૭૭) એમના છાંદસ-અછાંદસ કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. ગ્રામપરિવેશમાં પ્રેમ અને પ્રકૃતિનું આલેખન કરતી કવિતા અહીં રાવજી પટેલની સંગાત્ર રલીનેય સ્વકીય મુદ્રા

ઉપસાવે છે. સંગ્રહમાં પ્રેમવિષયક સૌથ સૌનેદોનું ગુચ્છ સંવેદન-અભિવ્યક્તિની દૃષ્ટિએ આનાકાર્યક છે. આછાંદસ કાવ્યોમાં પ્રકૃતિ સાથે દૃષ્ટિજનનું થયેલું આલેખન કલ્પનાનો નવીનતાવાળું ને તાજગીભર્યું છે.

‘એક સોનેરી નદી’ (૧૯૭૮), ‘વરાળ’ (૧૯૭૯), ‘સ્વર્ગના અગ્નિ’ (૧૯૮૧) અને ‘અમૃતકુંભ’ (૧૯૮૨) એમની નવલકથાઓ છે. ‘એક સોનેરી નદી’માં સૂર્યદેવ અને રસ્નાદેવનું એક વાડીમાં રચાતું સાત-આઠ દિવસનું સાલચર્યા વસંતના પ્રકૃતિ-સૌંદર્યના પરિવેશમાં આલેખાયું છે. નાયક-નાયિકાની આંતરશીત્તિ વ્યક્ત કરતી નિર્મળ પ્રીતિ અને તેમનો માનવપ્રેમ આ કૃતિની કેન્દ્રીય ઘટના છે. એમાં ગદ્ય અલંકૃત છતાં સદલ છે. ‘વરાળ’ નવલકથા ભાવનાપ્રધાન કૃતિ છે. એમાં નાયક સાકેત દુકાળ-ગ્રસ્ત વિસ્તારને બચાવવા મથે છે, એ સાથે જુઝારી માનવતાનોય સંકારે છે. ‘સ્વર્ગના અગ્નિ’માં કલિકનો અવતાર ધરતો નાયક કુન્દાતના નાશ માટે નીકળ્યો છે અને માણસજાતને પતિત કરતી વાસના ને દુર્વૃત્તિમાંથી માણસને બહાર લાવવા એ દિસક બની જાય છે એવું કથાનક છે. ‘અમૃતકુંભ’માં વાસનાથી દમિત નાયક પાપમુક્તિ માટે સંઘર્ષ કરે છે. આ ચારે કૃતિઓમાં નદી, પહાડ, સીમ, પ્રકૃતિનાં સમાન વર્ણનો એમની નોખી મુદ્રા ઉપસાવે છે, તે એ સાથે એમના લેખનની એકવિધતા પણ દર્શાવે છે.

મ.પ.

પટેલ રામભાઈ કાશીભાઈ (૩-૧-૧૯૦૨): જીવનચરિત્રલેખક. ૧૪મ વંશ (કિ. ખેડા)માં. બી.એસસી., બી.ટી. અધ્યક્ષ અભ્યાસ અસલકારની લડતમાં. પરંતુ કૌટુંબિક સંબંધોને લીધે લડત છોડી ફરી અભ્યાસ. વચોની શૈક્ષણિક સંસ્થા સાથે સંલગ્ન.

એમણે જીવનચરિત્ર ‘માનવતાની મૂર્તિ મગનભાઈ’ (૧૯૬૩) આપ્યું છે.

ર.ર.દ.

પટેલ રામભાઈ નાથાભાઈ: નવલકથા ‘પુષ્પવિગ્ન’-ભા. ૧ (૧૯૧૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પટેલ રાવજી છોટાલાલ (૧૧-૧૧-૧૯૩૯, ૧૦-૮-૧૯૬૮): કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. ૧૪મ ખેડા જિલ્લાના વજ્રવપુરા માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ હાકેરમાં. અમદાવાદની નવચેતન હાઈસ્કૂલમાંથી એસ.એસ.સી. આર્ટ્સ કૉલેજમાં બે વર્ષ સુધીનો અભ્યાસ. અમદાવાદની કાપડ મિલમાં, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના પુસ્તકાલયમાં, ‘કુમાર’ કાર્યાલયમાં—એમ વિવિધ સ્થળે નોકરી. થોડો સમય ‘સંદેશ’ અને ‘ગુજરાત સમાચાર’ સાથે સંલગ્ન. મૃત્યુ પહેલાંના સાત-આઠ મહિના અમરગઢના ક્ષયચિકિત્સાલયમાં. અમદાવાદમાં અવસાન.

ગ્રામીણ કૃષિચેતના અને આધુનિક ચેતનાના સંયોજનથી મનોહર ભાષારૂપો અવતારતી આ કવિની રસ્નાઓમાં અંગત વેદના અને મૃત્યુની અનુભૂતિઓ ઈન્દ્રિયવ્યત્યયોની તેમ જ પ્રતીકોની સ્મૃતિય સંદેહતાઓ રહે છે. ભાવતર્ક અને શબ્દ-

સામ્યવર્ણનો અવલંબનો પર ઘૂંટાના લયની તરેલા એનું મુખ્ય આકર્ષણ છે. કિમિકાવ્યો અને ગીતકાવ્યોથી માંડી દીર્ઘકાવ્યો પર્વત બુદ્ધિ કરનાં લાગણીનું ને આધાર કરનાં સાદજનુભૂતિનું વ્યંજકથી વર્ચસ નોખું તરી આવે છે. કયાંક કટાક્ષનો ભંગને સૂર પણ આસ્વાદ્ય છે. મૃત્યુ અને જિજ્ઞાસાની ધરીઓએ આ કવિની સર્જકતાને વેગ આપ્યો છે. એમના મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ ‘અંગત’ (૧૯૭૦)માં ‘આભાસી મૃત્યુનું ગીત’, ‘સ્વ. હુંસીલાલની પાદમો’, ‘સંબંધ’ જેવી કેટલીક વચસ્વી રચનાઓનો સમાવેશ છે.

‘અશ્રુધર’ (૧૯૬૬) એમની નવલકથા છે. ક્ષયગ્રસ્ત નાયકના રોગમૃત્યુની કરુણકથાનો, આમ તે સમાન્ય જાણી શકાય એવા વિષય કલ્પનસંવેગથી ભરીને ભાષાની કવિત્વપૂર્ણ અભિવ્યક્તિથી નિરૂપણમાં એકદમ વિશિષ્ટ બન્યા છે. એમની ‘ઝંજી’ (૧૯૬૩) નવલકથા પૂર્વાર્ધના વિકાસ પછી ઉત્તરાર્ધમાં કથાની ઠરી રીત-ગતિનો અનુભવ કરાવે છે. છતાં યાચી, નવલમાં નવલ રચાતી લાગ એવા રચનાપ્રબંધ અને કાવ્યાત્મક ગદ્ય—એ સર્વ, નાયક પુષ્ટી ને રીતે અભિવ્યક્ત થવા માંગે છે તેમાં સક્ષમ નોવરચાર છે.

‘વૃત્તિ અને વાર્તા’ (૧૯૭૩) રજુવીર નોંધણીના દૃઢ આમુખ સાથેનું એમનું મરણોત્તર પ્રકાશન છે. એમાં આઠમા પ્રસ્થાને અધૂરી સંસી નવલકથા ‘વૃત્તિ’ અને અગિયાર ટૂંકીવાર્તાઓનો સમાવેશ થયો છે. ‘વૃત્તિ’માં જનપદી અને નગરજીવનની ભૂમિકાની પરકેશ કોષલેલું ભાષાકર્મ આસ્વાદ્ય છે; તે એમની વાર્તાઓમાં રચના રીતિનું વૈવિધ્ય ધ્યાન ખેંચે છે. ‘કીડી ફેમિસ અને નાયક’ જેવી પ્રયોગશીલ વાર્તા કે ‘છબિલકાકાના બીજા પગ’ જેવી પ્રભાવક વાર્તા નોંધપાત્ર છે.

સં.કે.

પટેલ રાવજીભાઈ મણિભાઈ (૧૮૮૬, ૨૦-૧-૧૯૬૨): ચરિત્રકાર. ૧૪મ સોનિત્રા (કિ. ખેડા)માં. એમના ઘટનરમાં પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિના આદ્યપ્રવર્તક અને સંસ્કારપુરુષ મનોભાઈ અમોનરો તેમ જ નિષ્કાવાન શિક્ષક કરુણાશંકર ભટ્ટનો મોટો ફાળો છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જાંબીજનો પ્રત્યક્ષ પરિચય થતાં જાંબીજની દક્ષિણ આફ્રિકાની તેમ જ પાછળથી દિન્દની ઘણીબધી પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિયપણે જોડાયેલા. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક તથા ઉમા-સ્નાહરશિમ પારિનાથિક પ્રાપ્ત.

એમણે કેટલીક નોંધપાત્ર ચરિત્રાત્મક કૃતિઓ આપી છે. ‘જાંબીજની સાધના’ (૧૯૩૯) એ જાંબીજના દક્ષિણ આફ્રિકાના નિવાસ દરમિયાનની ત્યાંની સત્યાગ્રહની લડત તેમ જ ફિનિક્સ આશ્રમની પ્રવૃત્તિઓના આધારભૂત અને સવિગત ઈતિહાસનો સરળ અને સેવક શૈલીમાં આલેખતી કૃતિ છે. ‘દિન્દના સરદાર’ (૧૯૬૨) સરદારના આંતરબાહ્ય વ્યક્તિત્વને ઉપસાવી આપતી ચરિત્રકૃતિ છે. ‘જીવનઝણાં’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૧, ૧૯૬૦) એમની વિશિષ્ટ કહી શકાય તેવી આત્મચરિત્રાત્મક કૃતિ છે. પ્રથમ ભાગમાં એમના જીવનના ૧૯૦૭થી ૧૯૩૩ સુધીના ત્રણ દાયકાની અને બીજા ભાગમાં ૧૯૩૩થી ૧૯૫૭ સુધીના બે દાયકાની વૃત્તિઓ-પ્રવૃત્તિઓ આલેખાઈ છે. ફિનિક્સ આશ્રમ-વાસી, દક્ષિણ આફ્રિકાની સત્યાગ્રહની લડતના સૈનિક, આદર્શ

મુત્ર, મમતાળુ મિત્ર, ગાંધીજીના અદાદશ ભક્ત, નિષ્ઠાવાન પતિ, પ્રેમાળ પિતા, સમાજસુધારક, જીવનપર્યાપક - એમ એમના વ્યક્તિત્વનાં વિવિધ પાસાં અહીં ઉદાહરણો છે. બીજા બાજમાં એમણે પિતાના પરિવારની મુખ્ય કથા સાથે તે કાળની સરદાર વજ્રભભાઈ, નવરાલકવાલ નાંદરુ, નંદાજી વગેરે વિભૂતિઓનાં શબ્દચિત્રો અલગથી છે. અહીં, આ બંને બાજમાં લેખકનો 'હું' કોઈ નરબાએ અશોભનીય રીતે યોક્તો અનુભવાય છે, પણ નંદાલીન દક્ષિણ આફ્રિકા, ઇન્ડિ અને ગુજરાતનું ચિત્ર એમાં નાદુશનાયી અને સત્યનાયી અંકિત થયું છે તે એક નોંધપાત્ર રસનાવેજી કૃતિ બની રહે છે.

આ ઉપરાંત એમણે 'મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૨), 'કુલીન વિધવા' (૧૯૩૧), 'આગકોના પેકાર' (૧૯૩૧), 'ગાંધીજીની સાધના' (૧૯૩૯), 'સમાજસુધાર તા અસાધ્યસુધાર' (૧૯૫૮) જેવાં પુસ્તકો લખ્યાં છે, જે એમના જીવન અનુભવના નિયામક છે. માનવમૂલ્ય વિશે પણ એમણે એક ઉપયોગી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

પ્ર.દ.

પટેલ ક્ષત્રમજી પાલનજી : લેખસંગ્રહ 'માત્ર વાંક કલ્યાણ'ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ શંભાઈ જી. : મરિયાના સંગ્રહ 'ઉત્તર ગુજરાતના ધર-દીવસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૪)ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ લક્ષ્મીભાઈ ગોકળદાસ : ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'મહારાણા આપસાવ' (૧૯૧૪) અને 'દમીરનો ભાગ્યરતિ' (૧૯૨૦) તથા 'શાળાપંચાંગી ગુજરાતી શબ્દકોશ' અને 'પાકેટ ગુજરાતી અંગ્રેજી ડિક્શનરી' (૧૯૦૩)ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ લક્ષ્મીભાઈ મકનજી : નવશિક્ષિતા માટેની સાહિત્યશોધોની પુસ્તિકા 'ગાંધીજીના પાવક પ્રસંગો' (૧૯૫૫), 'ગાંધીજીના જીવન-પ્રસંગો' તથા ૧૨૧ લાસ્યપ્રસંગોના સંગ્રહ 'ગાંધીજીના વિનાદ' (૧૯૫૭)ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ લક્ષ્મીભાઈ માધવભાઈ : નાટક 'ગ્રામોદ્ધાર માગંદર્શન' (૧૯૩૭)ના કર્તા.
૨૨.૬.

પટેલ લાલભાઈ ભૂલાભાઈ (૧૮-૧૯૩૩) : કવિ, વાર્તાકાર, વિવેચક, જન્મ વન ગાંધીનગર જિલ્લાના પારમાં. ૧૯૬૭માં ગુજરાતી વિપય સાથે બી.એ. અને ૧૯૬૯માં એમ.એ. મુખ્યત્વે નરિયાદ અને અમદાવાદની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'અંકિત' (૧૯૭૯) એમનો ઊર્મિકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'શ્વમાં ઊગ્યાં ગુલાબ' (૧૯૭૭) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'મરિયાની મનાસુષ્ટિ' (૧૯૭૩), 'પરિક્રમણ' (૧૯૭૯) ઈત્યાદિ એમના વિવેચનસંગ્રહો છે.

જ.ગા.

પટેલ હીલાબહેન ચીમનલાલ (૩-૨-૧૯૧૪) : નિબંધલેખક, જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૩૩માં પી.ટી.સી. ૧૯૪૮માં એસ. એન. ડી. ડી. યુનિવર્સિટી, મુંબઈમાંથી જી.એ. આરંભમાં શિક્ષિકા, પછી વડોદરા ટ્રેનિંગ કોલેજ અને અમદાવાદની મદાલકમી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૨થી 'સંદેશ'-પ્રકાશન 'સ્રી' સાપ્તાહિકનાં નંત્રી. 'સ્રીનિકેતન' સંસ્થાનાં સંચાલક અને પ્રમુખ.

વ્યક્તિગત અને કૌટુંબિક જીવનની અનેક સમસ્યાઓના ઉકેલ-કોષે લખાયેલા લેખો અને પ્રસંગોના સંગ્રહરૂપ પુસ્તકો 'વાન મા આપને' (૧૯૮૫), 'સંસાર યાત્રાના સવાલો' (૧૯૮૮), 'દામ્પન્યજીવનના પ્રશ્નો' (૧૯૮૮), 'પ્રેમ અને વાસના' (૧૯૮૮) વગેરે એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

ગિ.વા.

પટેલ વલીભાઈ : મુસ્લિમ સમાજનું ક્યાવરનું પંચાયતી નવલકથા 'મુરખૂની સિકરન' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ વજ્રભભાઈ હવેરભાઈ, 'સરદાર પટેલ' (૩૧-૧૦-૧૯૭૫, ૧૫ ૧૨-૧૯૫૦) : જન્મ નરિયાદમાં. ૧૯૮૭માં નરિયાદથી મંટ્રિક. ૧૯૦૦માં ડિસ્ટ્રિક્ટ પ્લીડરની પરીક્ષા પાસ કરી, ૧૯૦૨ સુધી ગાંધીમાં વકીલાત. ૧૯૧૦માં બેરિસ્ટરના અભ્યાસ માટે ઈંગ્લેન્ડ. ૧૯૧૩માં પાછા ફરી, અમદાવાદમાં વકીલાત આરંભી. ૧૯૧૬માં ગાંધીજી સાથેનું પરલુ મિત્રન. ૧૯૧૮માં ખેડા સત્યાગ્રહમાં સક્રિય. ૧૯૨૩માં નાગપુરમાં ઝંડા સત્યાગ્રહમાં. એ જ વર્ષમાં બારસદ બંદનમાં વિદગી. ૧૯૨૪માં અમદાવાદ મ્યુનિસિપલિટીના પ્રમુખ. ૧૯૨૬માં બારડોલી સત્યાગ્રહમાં નેતૃત્વ અને 'સરદાર'નું શિરુદ. ૧૯૩૮માં લરિપુરા કોંગ્રેસના શ્વાગતપ્રમુખ. ૧૯૪૬માં નીકાસોનના બળવાને શમાવ્યા. ૧૯૪૭માં સ્વતંત્ર ભારતની પહેલી સરકારમાં નાયબ વડાપ્રધાન. એમની અચાક મહેનતથી દેશી શબ્દો સ્વતંત્ર શિક્ષકો બળ્યાં. દેશસેવના લુમલાથી મુંબઈમાં અવસાન.

અવુજેડજી કેસુરજી મિસ્ત્રી સંપાદિત 'વીરની લાકલ' (૧૯૩૦)માં બારડોલી સત્યાગ્રહ સમયનાં બાપણા સંચિત છે. નરહરિ પરીખ અને ઉત્તમચંદ શાહ સંપાદિત 'સરદારનાં બાપણા' (૧૯૪૯)માં વિવિધ વડેના વાપતનાં પ્રેરક બાપણા સંચિત છે. 'સરદારની અનુભવવાણી' (૧૯૬૦), 'સરદારની શીખ' (૧૯૬૨), 'સરદાર વજ્રભભાઈ પટેલના લેખો' (૧૯૬૯) વગેરે એમનાં લખાણોના અન્ય સંપાદિત સંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત મણિબંદન પટેલ અને જ. મા. નાંદુરકર સંપાદિત 'સરદારશીના પત્રો' (૧૯૭૫)માં કેટલાક અગ્રગટ પત્રો ગ્રંથસ્થ થયા છે.

ચં.ટા.

પટેલ વજ્રભભાઈ શંકરભાઈ : રહસ્યકથા 'કલકિનો યાગ લોચના લાર' (બી. આ. ૧૯૫૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટેલ વસંતરાય માધવજીભાઈ (૧૫-૭-૧૯૩૫) : કવિ, જન્મ સૌરાષ્ટ્રના શાહપુરમાં. ડિપ્લોમા ઈન આર્કિટેક્ચર. સ્થપતિ.

પટેલ વામનરાવ પ્રાણજોવિદ - પટેલ શંકરભાઈ પ્રભુદાસ

'સનકાર' (૧૯૮૨) એમના કાવ્યગ્રંથ છે.

એ.કે.

પટેલ વામનરાવ પ્રાણજોવિદ, 'શ્વામી સૌંદર્ય શરણાનંદ'

(૫-૪-૧૯૮૮, ૨૬-૮-૧૯૮૨) : ચરિત્રકાર, જન્મ સુસ્ત (જિજ્ઞાસા માતા ગામમાં, ૧૯૧૦માં એલિફન્ટન કોલેજ, મુંબઈથી બી.એ. ૧૯૧૨માં એલએલ.બી. અમદાવાદની મોડેલ હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય, ૧૯૨૫-૨૬માં સાલિસિટરની પેટી કાઢી અને મલાવી, ૧૯૫૩માં સંન્યાસ.

ચરિત્ર-પુસ્તિકાઓ 'શ્રી સૌંદર્યાવા' (૧૯૪૫), 'શંકરાચાર્ય' (૧૯૫૫), 'ભક્ત પ્રલ્લાદ' (૧૯૫૫) ઉપરાંત 'શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતાનું શંકરભાઈ' તથા 'મનમાંથી' જેવાં અનૂદિત પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

ર.ર.ક.

પટેલ વિઠ્ઠલભાઈ કાનજી : પદ્યસંગ્રહો 'વાસ્તવ શરાભધર' (૧૯૭૭), 'પ્રેમનું શરાભધર' (૧૯૭૭), 'જ્ઞાનનું શરાભધર' (૧૯૭૮) અને 'શરાભી લવારે' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ વિઠ્ઠલભાઈ છોટાભાઈ : કથાકૃતિ 'શ્રાવણચરિત્ર' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ વિઠ્ઠલભાઈ હવેશભાઈ (૨૭-૯-૧૯૭૩, ૨૨-૧૦-૧૯૩૩) : નિબંધલેખક. જન્મ કરમસદ (જિ. ખેડા)માં. ૧૯૦૫માં અભ્યાસ માટે ઈંગ્લેન્ડ. ૧૯૧૨માં મુંબઈની ધારાસભામાં ચૂંટાયા. ૧૯૨૦માં ભારતીય કોંગ્રેસના દુષ્ટિબિદુના પ્રચાર-પ્રસાર માટે ફરી ઈંગ્લેન્ડ. ૧૯૨૫માં કિલ્ડીની વડી ધારાસભા (સંસદ)ના પ્રમુખ. ૧૯૩૦માં સન્યાસદની લડતમાં જોડાવા માટે ધારાસભામાંથી રાજીનામું અને ધરપકડ થતાં જેલવાસ. ૧૯૩૨માં ફરી જેલવાસ. ડબ્લિન-વિષેનામાં હૃદયરોગના હુમલાથી અવસાન.

એમનું 'વીર વિઠ્ઠલભાઈની સભાજર્જનાઓ' (સં. ચમુંછાજી મિસ્ત્રી, ૧૯૩૦) નામનું પુસ્તક મળ્યું છે.

ર.ર.ક.

પટેલ વિઠ્ઠલભાઈ ધનજીભાઈ : ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'મિલાડની જાહાજવાલી' (૧૯૨૯) અને 'વીર દુર્ગાદાસ' તથા સામાજિક નવલકથા 'પતિવ્રતા સ્ત્રી ગુણસુંદરી' (૧૯૮૬) તેમ જ નિબંધસંગ્રહો 'કેફી વસ્તુનું વર્ણન અને એનાથી થતા ગરફાપદા', 'ગુજરાતના બિખારીઓ', 'સ્ત્રીનીતિધર્મ' અને 'પેશા કેમ કરાવા?' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પટેલ વિઠ્ઠલભાઈ પુરુષોત્તમદાસ (૨૫-૭-૧૯૨૪) : ચરિત્રલેખક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના ઉત્તરસંડામાં. ૧૯૪૮માં એચ. એલ. કોલેજ ઓફ અમદાવાદમાંથી બી.કોમ. ૧૯૫૨માં લંડન યુનિવર્સિટીમાંથી એફ.આર.ઈ.એસ. નૌરોબી અને મોમ્બાસામાં ૧૯૬૮ સુધી ઓકાઉન્ટન્ટ અને ઓડિટર. ૧૯૬૯માં સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ લઈને વડોદરામાં નિવાસ. સાહિત્ય તેમ જ જનસંવાના ક્ષેત્રમાં સક્રિય.

૧૯૭૩થી ૧૯૭૪ સુધી 'સંસ્કાર' માસિકના નવત્રી.

એમની પાસેથી ચરિત્રલેખી કૃતિ 'કાળાંતી પુરુષ' (૧૯૭૪) મળી છે.

ન.વે.

પટેલ વિનુભાઈ ઉમેદભાઈ, 'પાયાવર' (૧૯૪૪-૧૯૪૪) : નવલકથા-કાર, જન્મ વન ખેડા જિલ્લાના લીંચડામાં. અભ્યાસ એમ.એ., એમ.એડ. વિવિધ શાળાઓમાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય.

'લક્ષ્મીના કાબે' (૧૯૬૪), 'ભાગ્યદીવંગ' (૧૯૬૬) અને 'મદ્યપીચી' (૧૯૭૦) એમની નવલકથાઓ છે. એમની ઘણી ટૂંકીકાવ્યો સમયકામાં પ્રગટ થઈ છે. શિક્ષણ અને ઈતિહાસ-વિષયક ગ્રંથો પણ એમણે લખ્યા છે.

જ.ગ.

પટેલ વિસાભાઈ : નવલકથા 'આસીવાંદ' (૧૯૭૩)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ વેળીલાલ રંજીલદાસ : ચરિત્રલેખી કૃતિ 'દશબંધુદાસ' (૧૯૨૫) અને નાટ્યકૃતિ 'પ્રકૃત્તેના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ વ્રજભાઈ : કિશોરો અને પ્રવાસીઓને ઉપયોગી અને તેવી સ્થળ-પરિચયલેખી કૃતિઓ 'દાદિલિંગ' (૧૯૩૮), 'જળપુર' (૧૯૩૮) અને 'આગ્રા' (૧૯૩૯)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ વ્રજભાઈ વાઘજીભાઈ : પદ્યકૃતિ 'આયમાયા' (૧૯૮૭) અને 'અંધકાળ્યાન' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ શનાભાઈ ના. : યાત્રાસંગ્રહ 'સાચાં જીવન' (૧૯૫૯) અને નિબંધસંગ્રહ 'અંતરના પડ્યા' (૧૯૬૨)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ શંકરભાઈ : 'વાક્યાનું પ્રવેશ' -ભા. ૩ (નારાયણભાઈ પટેલ સાથે, ૧૯૩૩) અને લોકશિક્ષણના પ્રયોજનથી લખાયેલી યાત્રાઓના સંગ્રહ 'ખીલવાં કમળ' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ શંકરભાઈ જલાભાઈ : 'કેન્સારીઝ ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૯૫૨) અને 'સ્કૂલન્ટ્રસ સ્ટાન્ટર્ડ ઈંગ્લીશ ગુજરાતી ડિક્શનરી' (સ્વાસ વિઠ્ઠલરાવ ગાવર્ધનપ્રસાદ સાથે, ૧૯૬૯)ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ શંકરભાઈ નાનજી : શાહી સિતમોને કારણે પ્રજાને વકરી પડતી મુશ્કેલીઓને વર્ણવતી કૃતિ 'વીરમી સદોના કોરવા યાને કલિયુગના જુલમચારો'ના કર્તા.

ન.વે.

પટેલ શંકરભાઈ પ્રભુદાસ : નવલકથા 'લગ્નાતી વીર' (૧૯૫૭)ના કર્તા.

ન.વે.

૩૧૮ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

પટેલ શંકરભાઈ ભગવાનદાસ : ભગવતસંગ્રહ 'શંકરપાસ'-(૧૯૫૫)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ શિવાભાઈ ઝાકળદાસ(૨૨-૧-૧૯૦૪) : નિબંધલેખક. વતન નેપાળ વિદ્યાનું વિખેાદક. ગામ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક. ગાંધીજીના ટ્રાંસીક્રીયના સહયાત્રી. સત્યાગ્રહ આશ્રમના અંતર્યામી. ગુનિયાદી શિક્ષણના પુરસ્કર્તા.

એમની પાસેથી પોતાના જીવનના કેટલાક અનુભવો અને પાયાની કેળવણી વિશેના વિચારોને આલેખતાં પુસ્તકો 'જીવન દ્વારા શિક્ષણ'(૧૯૫૦), 'કોનણવિદ્યા'(૧૯૫૧), 'જીવનઘડતર'(૧૯૫૨), 'સમૂહજીવન અને ઇત્યાયત્રી'(૧૯૫૫), 'ગામડાંની સ્વચ્છતા'(૧૯૫૭), 'પાયાની કેળવણીના પ્રયોગ'(૧૯૫૮), 'વખાટપ્રવેશ'(૧૯૫૯), 'બાપુની આશ્રમી કેળવણી'(૧૯૬૯) અને 'શિક્ષણના મારા અનુભવ'(૧૯૭૨) મળ્યાં છે.

(નિ.વા.)

પટેલ શિવાભાઈ મથુરભાઈ : 'મહાસત્ય ચંદ્રમાનું નાટક'(અન્ય સાથે)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ શ્રીકાન્ત એચ. : સહયકર્યા 'ગુની આંખો'(૧૯૬૨)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સાંકળચંદ્ર અંબારામ : 'નકન પ્રહલાદ નાટકનો ગાયનો'(૧૯૦૪), 'મોસાંભાદલ નાટકનો ગાયનો'(૧૯૦૫) અને 'વિનોપણ આખ્યાન'(૧૯૦૮)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સાંકળચંદ્ર જમનાદાસ : 'નવોન ચંદ્રસના-ચંદ્રમાની ગાયના'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સાંકળચંદ્ર જરંજદાસ સાં. જી. પટેલ (સાંકળજી), 'દે' (૮-૭-૧૯૪૦) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના વાગોસાણા ગામમાં. ૧૯૬૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૦માં ડાક્ટરબાપુ રત્ન. ૧૯૭૧માં સિનિયર દિવેદી શિક્ષક સનદ. મુખ્યત્વે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક. 'વાસ્તા' અને 'ભલેપયાઓ' સામયિકોનું સંપાદન અને સંચાલન.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'મધુનગરી'(૧૯૮૪) અને 'શ્રાપનગરી'(૧૯૮૫) તેમ જ લઘુકથાસંગ્રહ 'સાનાની ઈંગલીઓ'(૧૯૮૪) મળ્યા છે. એમણે પંજાબી ભાષામાંથી કરેલા અનુવાદો મુખ્યત્વે કાવ્યકૃતિ 'ખાવાયેલા ઘરનો શોધ'(૧૯૮૫), વાર્તાસંગ્રહ 'ઝાલકી છેડકી'(૧૯૮૧) તથા નવલકથાઓ 'સળગતી સત'(૧૯૮૩), 'દરદી'(૧૯૮૪), 'ચોંદ પાનો'(૧૯૮૫), 'આખરું ગામ'(૧૯૮૫) અને 'વાપસી'(૧૯૮૬) મળ્યા છે. એમણે ગુજરાતી કૃતિઓ 'ગુમ કાળગમાં કોલા' અને 'અ નામનો માણસ'ના પંજાબી ભાષામાં 'શોક કોરે કાજબ વીધ'(૧૯૮૨) અને 'અ નામ ધ ઈન્સાન'(૧૯૮૫) તરફ અનુવાદો કર્યા છે.

(નિ.વા.)

પટેલ સુધાકર મોરારભાઈ : નવલકથા 'આશા-નિશાશ'(૧૯૬૬)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સુમતિ નાગરદાસ : 'અમારી વાર્તાઓ'-ખંડ ૩ (નાગરદાસ પટેલ સાથે, ૧૯૪૧) તથા બ્રાજસાહિત્યનાં પુસ્તકો 'દુહારી'(૧૯૪૦) અને 'સવજી'(૧૯૫૦) આ. ૧૯૫૭)નાં કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સુમનભદેન નરસિંહભાઈ : ચિત્રનાત્મક ગદ્યકંડિકાઓના સંગ્રહ 'માનવગીત'(૧૯૪૨)નાં કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સોમાભાઈ કિસાભાઈ (-, ૧૫ ૧૯૬૨) : 'દુસ્ત-કથાઓ'(૧૯૩૮), 'લલ્લત મલમલ પંચગંધ'(૧૯૪૦), 'આપો વચ્ચુચ'(૧૯૪૦), 'સાગરની સાગી'(૧૯૪૧), 'સુંદર બ્રાજવાતી'(બી. આ. ૧૯૪૬), 'ગુરુ ગાવિદસિલ'(૧૯૪૮) વગેરે બ્રાજસાહિત્યનાં પુસ્તકો તથા 'ગાંધીજીની કલાણી'(૧૯૫૭) નામક અનૂદિત કૃતિ તેમ જ 'સરસ્વતીચંદ્ર : કથાસાર'(૧૯૫૭)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પટેલ સોમાભાઈ ઇચનભાઈ (૨૩-૭-૧૯૩૮) : વિવેચક. જન્મ વિસનગરમાં. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. ૧૯૭૯માં પીએચ.ડી. આટ્સ કોલેજ, પાટણમાં અધ્યાપન.

'મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિતામાં પ્રેમલક્ષણાલક્ષિત'(૧૯૮૭) એમનો શોધનિબંધ છે. 'શાંત અંતુ થાણ કૂલ'(૧૯૭૩) નામક વ્યાસંકર 'સુંદરી'ની આત્મકથામાં સંકલનકાર તરીકે એમણે કામ ગોરી ભજવી છે.

(નિ.વા.)

પટેલ સોમાભાઈ વીરમદાસ(૨-૧-૧૯૩૫) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાના વાણસામાં. ૧૯૫૪માં મેટ્રિક. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૬૦માં એમ.એ. ૧૯૫૮-૬૦ દરમિયાન અમદાવાદની ધાર્મિકકૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૬૧થી આજ સુધી ગુજરાતની વિવિધ કોલેજોમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'કાવ્ય વિશે કંઈક'(૧૯૬૫) તથા 'શબ્દાપન'(૧૯૮૪) એમના વિવેચનગ્રંથો છે. 'મુનશી આખ્યાસ : જીવન અને સાહિત્ય'(૧૯૬૭), 'સાહિત્યસિદ્ધાંતો'(૧૯૭૧), 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ'(૧૯૭૪) અને 'અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ'(૧૯૭૫) અન્યના સહયોગમાં લખેલા વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી સિદ્ધાંતવિવેચન અને સાહિત્ય-ઈતિહાસના ગ્રંથો છે. 'અજબજગજ'(ભા. ૧-૨), 'અક્ષબબાજ(ખરબલ)-(ભા. ૧-૨) વગેરે એમનાં બ્રાજસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત, પ્રેમાનંદકૃત 'સુદામાચરિત'(૧૯૬૭) અને 'અભિમન્યુઆખ્યાન'(૧૯૬૭) એમનો વિદ્યાર્થી-ઉપયોગી સહયોગનો છે. 'જ્ઞાન-વ્યોત'(૧૯૫૯) એમનો સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયનો સંકલિત ગ્રંથ છે.

(નિ.વા.)

પટેલ હરકિશનદાસ કલાનદાસ — પટેલ હીરુભાઈ મૂળજીભાઈ

પટેલ હરકિશનદાસ કલાનદાસ, 'અંશુ' : 'અંશુ ભવનાવલી' - ૧ (૧૯૫૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હરજીવનદાસ હરજીવનદાસ : 'સંસિક ગાનસંગ્રહ' (૧૯૯૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હરજીવન પ્રભુદાસ (૧૯૪૪-૧૯૧૮) : ચરિત્રલેખક. વતન ખાલોસાણા (જિ. મહેસાણા). નાની વયે જાહેરજીવનમાં સક્રિય. ૧૯૪૨ ની 'હિંદ છાંટો' લડનમાં ભાગ લેનાં કારણે. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, ખાદીકામ, દાકુબંધી, સપ્ટામાસ પ્રચાર જેવી પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૪૮થી સાહિત્યના અધ્યાપક.

એમણે ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'ધરતીનું માતી' (૧૯૭૧) આપ્યું છે.

નિ.વા.

પટેલ હરિદાસ મેથાભાઈ : 'શિક્ષકશામલક ગીતા' (૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હરિભાઈ છે. : વાર્તાપ્રેક્ષ પ્રસંગોના સંગ્રહ 'મહાપુરુષોના વિનાદ' (૧૯૬૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હરિભાઈ જ. : મહાન પુરુષોના જીવનના પ્રેક્ષ પ્રસંગોને સ્ફૂટ કરતી ગાળાપંખો કૃતિ 'પ્રસંગપુષ્પો' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હરિભાઈ દલપતરામ : કથાકૃતિઓ 'કાળિદાસ અને રાજા ભાઈ' (૧૯૦૯) અને 'વનવાસિની' ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હસનભાઈ એમ., 'મરુત હાથી સાસરી', 'મુઢાં રમૂજ' (૮-૧૧-૧૯૧૨, -) : કવિ. વતન સાસરી. વર્ષો સુધી પ્રાથમિક શાળાના આચાર્ય.

'મુઢાં રમૂજ' ઉપનામથી કલાકાવ્યોના સંગ્રહ 'નુલસી ઈરા સંસાર મેં' ઉપરાંત એમણે 'મરુતી' (૧૯૬૫) ગદ્યસંગ્રહ પણ આપ્યો છે.

સં.કે.

પટેલ હસમુખ દેસાઈભાઈ, 'યુન્યમ્' (૨૪-૪-૧૯૩૮) : કવિ, જન્મ હામણમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. આર્ટ્સ, સાયન્સ અને કોમર્સ કોલેજ, ખાલવડમાં અધ્યાપક.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'મૌન અને શબ્દ' (૧૯૬૮) માં અણંદસ પ્રવાણ છે. એક ઈમેજ પાસેથી કામ લેવાના ઉદ્દેશથી એમણે 'કબરો' (૧૯૭૨) નામનું લગભગ સાપ્તાહિક પંક્તિનું, માન્ય-ઈમેજ પર આધારિત દીર્ઘકાવ્ય લખ્યું છે. આ ઉપરાંત તેઓ વાર્તાકાર અને વિવેચક પણ છે.

સં.કે.

પટેલ હસમુખભાઈ અંબાલાલ (૧૭-૬-૧૯૩૭) : ચરિત્રકાર. જન્મ કરમસદમાં. ૧૯૬૦ માં ઓ.એ. ૧૯૬૨ માં એમ.એ. આર્ટ્સ, કોમર્સ અને સાયન્સ કોલેજ, બોરસદમાં અધ્યાપક.

'સરદારશ્રીનું ચાકિતન' (૧૯૭૮) એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે.

સં.કે.

પટેલ હસમુખભાઈ હ. : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'કલોમાકૂલો' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હંસા સી. : નવલકથા 'શંક ને રૂદે સાબરનો' (૧૯૭૯) અને અનુદિત નવલકથા 'જે નારી જે રૂપે' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હંસાબહેન મોહનભાઈ (૧૭-૮-૧૯૩૧) : વિવેચક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના નડિયાદમાં. વતન વડવા. ૧૯૫૩ માં બી.એ. ૧૯૫૭ માં એમ.એ. ૧૯૭૩ માં પીએચ.ડી. સરદાર વજીભાઈ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં પુસ્તકોની અધ્યાપક.

'આખ્યાનયુગનો સાહિત્યપ્રવાહ' (૧૯૭૫) એમનો શ્રેષ્ઠ નિર્ગંધ છે. 'આખ્યાનક અને તેનું સાહિત્ય' એ ચંદ્રવદન ચી. મહેતા સાથે લખેલું વિવેચનનું પુસ્તક છે. 'અંબિકાદી' (૧૯૬૩) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

જ.વા.

પટેલ હાથીભાઈ અમથાભાઈ : 'દ્વારકાકરોનો' (૧૯૨૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હિમનલાલ મગનલાલ, 'શિવમ્ સુવરમ્' (૨૨-૩-૧૯૧૮) : બ્રાજસાહિત્યકાર, નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. બી.એસસી. સુધીનો અભ્યાસ.

એમની પાસેથી બ્રાજસાહિત્યનો પુસ્તકો 'અંબિ આયો માર્', 'નમે તે ગમે', 'શાશવ અને રૂનમ', 'આપ સમાન બળ નરિ', 'દીસપતી બાળવાતો' (૧૯૬૦), 'વીર માદુની વાતો' (૧૯૬૫), 'આદર્શ કથામાળા' (૧૯૭૦); નવલકથાઓ 'તેમુરંગ' (૧૯૬૫) અને 'મિથિલાનો બિસ્ત્રવ' (૧૯૬૫); ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'લક્ષ્મીભાઈ' (૧૯૫૫), 'શ્રેષ્ઠ સગાળા' (૧૯૭૭), 'ભગવાન બુદ્ધની વાતો' (૧૯૭૯) તથા સંપાદિત પુસ્તકો 'અંબિકા ખંડો લોકકથાઓ', 'યુરોપ ખંડની લોકકથાઓ', 'આફ્રિકા ખંડની લોકકથાઓ', 'શ્રેષ્ઠ લોકકથાઓ' (૧૯૭૨), 'મહાસતી વૃદ્ધા' (૧૯૭૮) અને 'શ્રેષ્ઠ બાળવાર્તાઓ' (૧૯૭૯) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પટેલ હીમાભાઈ લખાભાઈ : ચરિત્રકથા 'વોલ્ટરો' ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હીરાલાલ રણછોડલાલ : નવલકથા 'રનેલવના વાન બદભર્ણુ ખૂન' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

પટેલ હીરુભાઈ મૂળજીભાઈ, 'એચ.એમ. પટેલ' (૨૭-૮-૧૯૦૪) : જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૨૨ માં લેટિન અને ફ્રેન્ચ સાથે લેડન યુનિવર્સિટીની મૅટ્રિકની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ ઓક્સફર્ડની સેન કેથરીન કોલેજમાંથી બી.એ. અને લેડન યુનિવર્સિટીમાંથી બી.કેમ. થઈ ૧૯૬૨ માં આઈ.સી.એ. ૧૯૨૭ માં સિધમાં લાગ્યાના

જિજ્ઞાસામાં આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર. ૧૯૩૭માં મેરિસન સ્ટોક એક્સ્ચેન્જ માટે નિમાયેલી તપાસ સમિતિનું મંત્રીપદ. હિંદ સરકારના ટ્રેડ કમિશનર તરીકે બર્મીનીના હેમ્બુર્ગમાં. ત્યાંથી, વિશ્વયુદ્ધ થતાં લાંઠનમાં નિયુક્તિ. ૧૯૪૦માં દિલ્લી આવી પુસ્તકા વિભાગમાં ડેપ્યુટી સેક્રેટરી. ૧૯૪૩માં ડેપ્યુટી ડિરેક્ટર બન્યાં. ઓવર સપ્લાઈઝ. ૧૯૪૪માં ઈન્ડસ્ટ્રી એન્ડ સિવિલ સપ્લાઈઝના ડેપ્યુટી સેક્રેટરી. ૧૯૪૬માં વિભાગનું મંત્રી. ૧૯૫૩માં ભારતના અન્ન અને ખેતીવાડી પ્લાનાના મુખ્ય સચિવ. ૧૯૬૦માં ગુજરાત વિદ્યાનિધીના માનાહં ચંદ્રમેન. ૧૯૭૭માં ભારતના નાણાપ્રધાન. વહીવટવિદ્યાનગરના વિકાસમાં ફાળો.

ચરિત્રકૃતિ 'વિકૃતભાઈ પટેલ' ઉપરાંત 'સરદાર પટેલની સિદ્ધાંતો', 'સરદાર પટેલની સર્વતામુખી સમૂહસેવા', 'આપણું વચ્ચર' (૧૯૫૯) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટા.

પટેલના પિત્રાઈ : સ્મૃત્ત સંવાદ 'ગાંધી મરણો'ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પટ્ટણીકર રમેશચંદ્ર કૃષ્ણસવા : ચરિત્રવક્ત્રી પુસ્તક 'અક્ષયકેટકના સ્વામી' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટ્ટણી : કાવ્યસંગ્રહ 'દલુકાર' (૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટ્ટણી અનંતરાય પ્રભાશંકર : માનવજાતિના હૈનલાસ તેમ જ પ્રાણીજીવિના ક્રમશઃ થતા ગણેલા વિકાસને આલેખતું પુસ્તક 'ઈન્દિયાસની રૂપરેખા' તેમ જ બનાઈ શોના નાટકોના અનુવાદ 'સન્ત જોગન'ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

પટ્ટણી દક્ષા વિજયશંકર (૪-૧૧-૧૯૩૮) : જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૬૨માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજથી બી.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૭૫માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ભાવનગરની ઘરશાળા લાઈસેન્સમાં શિક્ષક. પછી ૧૯૭૦થી વળિયા આર્ટ્સ એન્ડ મેડિકલ કોમર્સ કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક.

એમના શોધપ્રબંધ 'ગાંધીજીનું ચિંતન' (૧૯૮૦)માં જીવન-વ્યવહારના સામાન્ય સત્યપાલનથી પરમ સત્યના સાક્ષાત્કાર સુગૃહી વિસ્તરતી ગાંધીજીની સત્યાગ્રહલીલાનાં વ્યાપક બનતાં બતાવવાનું આ કૃતિમાં ઝીલવાનો પ્રયાસ છે. 'ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વનું ઘડતર' (૧૯૮૧)માં ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વનું ઘડતર કરનારા સ્રોતોનાં મૂળને પ્રગટ કરવાનો અને સ્વભાવ, વારસો તથા વાતાવરણના પરિણામરૂપ થયેલા જીવનઘડતરની સમીક્ષા કરવાનો પ્રયત્ન છે.

નિ.વા.

પટ્ટણી નાથાલાલ હામળદાસ : સર્જુરુનું મહત્વ વર્ણવતી ગદ્યકથાકૃતિ 'ગુરુસાજ મહિમા' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પટ્ટણી પ્રભાશંકર દલપતરામ (૧૫-૪-૧૮૬૨, ૧૬-૨-૧૯૩૮) : કવિ. જન્મ મોરબીમાં. સબકોટમાં મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ભાવનગરના રાજકુમાર ભાવસિદ્ધજીના શિક્ષક, એમના સલાહકાર અને છેવટે ભાવનગર રાજ્યના ટીપ્પન. અંગ્રેજ સરકાર તરફથી 'સર'નો ખિતાબ. મુંબઈ, દિલ્લી અને વિજાપુરની કારોબારોના સભ્ય. ગાંધીજીના પરમ મિત્ર.

એમના મરણોત્તર પ્રકાશિત કાવ્યસંગ્રહ 'મિત્ર' (૧૯૭૦)નાં ૧૨૪ કાવ્યોમાં ભાવનામય દ્રશ્યની સરજતા અને મધુરતા અનુભવાય છે. આર્ટી ગીતો તે છંદોબદ્ધ રચનાઓ કરતાં સંસ્કૃત શૈલીનો મુક્તકો વધુ ચાટેદાર છે.

નિ.વા.

પટ્ટણી મુકુન્દરાય વિજયશંકર, 'પારશર્યા', 'મકનજી', 'માસ્તર', 'અકિંચન' (૧૩-૨-૧૯૧૪, ૨૦-૫-૧૯૮૫) : કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ મોરબીમાં. ૧૯૩૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦માં ઈન્દિયાસ અર્થ-શાસ્ત્ર વિષયો સાથે શામળદાસ કોલેજ, ભાવનગરથી બી.એ. પ્રારંભમાં કંટ્રોલ પ્લાતામાં કારકુન. ૧૯૪૬માં ડેપ્યુટી કંટ્રોલર. ૧૯૪૮માં એ ક્ષેત્રમાંથી છૂટા થઈ ભારત લાઈન લિ., સ્ટીમર કંપની, ભાવનગરમાં ક્લાર્ક. ૧૯૭૬માં નિવૃત્ત.

ભારતીય પરંપરા સાથે અનુસંધિત પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત પ્રૌઢિ અને અધ્યાત્મપુટને પ્રગટ કરતું એમનું સાહિત્ય વિવિધ સ્વરૂપોમાં મળ્યું છે. પ્રબોધ ભટ્ટ સાથે 'અર્ચન' (૧૯૩૮) અને 'સંસ્કૃતિ' (૧૯૪૫) એમના પૂર્વવચના કાવ્યસંગ્રહો છે; તે ગીતસંગ્રહ 'કૂલ શાળાનાં' (૧૯૫૬), મુક્તકસંગ્રહ 'ટીપ્પમાળા' (૧૯૬૦) તથા પદભજનના સંગ્રહો 'કંઠ ચાતકનો' (૧૯૭૦) અને 'પ્રાણ પધોયનો' (૧૯૭૯) ઉત્તરવચના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'ભટ્ટા' (૧૯૮૧) -માં પ્રૌઢિ છે. 'અલકા' (૧૯૮૧) 'મિઘદત' પરથી સૂઝેલું કાવ્ય છે. 'સત્યકથા' (૧૯૬૬), 'સત્વશીલ' (૧૯૭૮), 'મારી માટે જા અને સત્યકથાઓ' (૧૯૮૧), 'પ્રભાશંકર પટ્ટણી : વ્યક્તિત્વદર્શન' (૧૯૮૩) જેવા વ્યક્તિચિત્રોના ગ્રંથોમાં લેખકની સળંગતા અને શિષ્ટ ગદ્યની ગરિમા જ્ઞાન ખેંચે છે.

આ ઉપરાંત નવલકથા 'ઊમિલા' (૧૯૪૩), વિવચનસંગ્રહ 'આલેખનની ઓળખ' (૧૯૮૦), પૌરાણિક કથાઓ આપેલા ગ્રંથ 'દેવકુસુમ' (૧૯૪૪) અને નિબંધસંગ્રહ 'મારા ગુરુની વાતો' (૧૯૭૯) પણ એમણે આપ્યાં છે. 'શિવસ્તુતિ' (૧૯૭૮) એમની સંસ્કૃત રચના છે.

આ સિવાય એમણે પિતા વિજયશંકર કાનજીની છ ભટ્ટવી કૃતિઓનાં તેમ જ મિત્ર પ્રબોધ ભટ્ટ અને કેશવરામ હરિશમનો કૃતિઓનાં સંપાદનો કર્યાં છે. 'સ્વામી રામદાસના ઉપદેશ' એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

ચં.ટા.

પટ્ટણી વિજયશંકર કાનજી (૨૫-૯-૧૮૮૮, ૧૭-૧-૧૯૫૭) :

કવિ, વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ વતન સબકોટ જિલ્લાના મોરબીમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. પછી આયુર્વેદની પ્રાણાચાર્યની પદવી. વ્યવસાયે વેપારી.

‘નાવિક અને શેલુપ’ (૧૯૩૬) આક્ષરમેળ છંદમાં રચાયેલાં બે ચિત્રનાત્મક દીર્ઘકાવ્યોનો ગ્રંથ છે. ‘જૂના સાથીઓ અને બોલેલા વાતો’ (૧૯૫૮) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. ‘અનુભાભાતી વાતો’ (૧૯૬૭)માં પદ્યમાં રચાયેલા પદ્યો છે. ‘લિટ્ટની કેળવણી’ (૧૯૫૩), ‘લિટ્ટનું સરનેતું’ (૧૯૨૨), ‘ત્રિ નિબંધો’ (૧૯૬૭), ‘છણમંદિર’ (૧૯૬૭) તથા ‘અધિકાર અને રાજ્યાધિકાર’ (૧૯૭૨) એમનાં નિબંધપુસ્તકો છે.

૧૯૫૫.

પટ્ટણી શાંતિલાલ નાથલાલ : ‘સંગીતસાધના’ (૧૯૮૧) ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણી અબ્દુલસત્તારખાન ‘મસ્તગુલખાન, ‘મકત સત્તારશાહ’ (૧૯૮૨) : કવિ. ૧૯૧૬ ભરૂચ જિલ્લાના નાંદોદ ગામે. ત્યાં ૧૨ પ્રાથમિક ધાર ધારણ સુધીનું શિક્ષણ. ૧૯૦૮ માં દેશી નાટક સમાવના ‘સીમાવેલી’ નાટકમાં અભિનય. રંગભૂમિ સાથે સંબંધ. એમણે ભરૂચસંગ્રહ ‘સત્તાર ભરૂચામૃત’ (૧૯૨૩) આપ્યો છે.

૨૨.૬.

પટ્ટણી ઈસામખાન કેસરખાન : નવલકથા ‘શાહી ગુમખાંદર’ (૧૯૨૧) ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણી એલમદદુલ્લેન, ‘અસર વડોદરવા’ : પદ્યકૃતિ ‘રહીમ આગ્રાદ’ (અન્ય સાથે) ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણી કાયમખાં કરીમખાં : પદ્યકૃતિ ‘સુગંધમાળા યાને બહુરંગી ગરબો’ (૧૯૯૦) ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણી નિઝામખાં નૂરખાં : નવલકથાઓ ‘કાગુલના કોલીનૂર અથવા અફઘાન અમીર અબ્દુરરહેમાનનું રાજ્યચિત્ર’ (૧૯૫૩), ‘ઈરાનનું અણમોલ મોતી યાને માહંદશની મોહબત’ (૧૯૨૫) તથા ‘જલ્દરખાન અથવા અલખેલી નાર’ ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણી લનીફખાન મોહમ્મદખાન, ‘લનીફ સાલિલ’ (૩૫-૩-૧૯૪૬) : કવિ. ૧૯૧૬ પેટલાદમાં. ૧૯૬૯ માં બી.એસસી. ૧૯૭૨ માં બી.એડ. ૧૯૮૫ માં એમ.એડ. માધ્યમિક શાળામાં વિજ્ઞાનશિક્ષક.

એમણે ગઝલસંગ્રહ ‘પર્યાય તારા નામનો’ (૧૯૮૫) આપ્યો છે.

૨૨.૬.

પટ્ટણી : જુઓ, સંજાણા ૧૯૬૧ગીર એટલેજી.

પટ્ટણીવાળા નૂરમહમદ જુસબ, ‘અલલટખુ’ : ‘લાસ્પરસનો ભંડાર’-ભા. ૪, ‘ટાઠા પોરની તોપ યાને સ્વર્ગમાં સુંદરીઓનું વાંધવ’, ‘અમદાવાદની વંકેલ શેઠાણી યાને ભટકતી ભામિની’, ‘કાપડિયાની ભયંકર પોલ’ તથા ‘પૌસાદારેની પોલ યાને ભયંકર આપઘાત’ ના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણી વનમાળીદાસ ચકુભાઈ, ‘બંસીયર કુંડલાકર’ : ત્રિઅંકી નાટક ‘લગન, દિલનાં કે દેલનાં?’ (૧૯૩૦) તથા ‘શાંપુ લમીર’, ‘દેસદોપક’, ‘પરિવર્તન’, ‘મિચાડ ભાનુ’ વગેરેના કર્તા.

૨૨.૬.

પટ્ટણીઓ : પટ્ટણીને લેશનગરિન છતાં પટ્ટણી કોઈને મૂકતા નથી એવા વિચાર પરંતુ પટ્ટણીઓ તરફથી મળતા સુખને વિરદાવતા ઉમાશંકર જોશીના લખેલા નિબંધ.

બી.ટી.

પદ્યકાર અમૃતલાલ સુંદરજી (૩ ૪-૧૮૭૦, ૨ ૭-૧૯૫૬) :

નિબંધકાર. ૧૯૧૬ ધોરણ (ફિ. જૂનાગઢ)માં. અભ્યાસ ગુજરાતી પાંચ-છ ધોરણ સુધી. થોડો વખત મુંબઈમાં રહી ફરી વનનમાં. જૂના સનાતનીઓ ઉપર ટીકા કરતું અને વિધવાઓની કસ્ટમ સ્થિતિઓને ચિતાર આપતું ‘આર્થવિધવા’ (૧૯૮૫) પુસ્તક સમાવજીવવારક ૧૨ છાપી શકે માટે મુંબઈ પાછા ગયા. ત્યાં લક્ષ્મી-દાસ ખોમજીને મળ્યા. પછી ત્યાં ૧૨ નોકરી અને કુસ્સદના સમય લેખનકાર્ય. પરિણામે ‘અમૃતવધનો’ (૧૯૦૦) અને ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ (૧૯૦૨) લખાયાં. દ્વરમિયાન સ્વ. જલવજી મલ્યાલ શક કચેરી સન્સંગ મંડળીમાં દરરોજ ૧૨તા. પછીથી બંને વચ્ચે મેંત્રી. તેમની પ્રેરણાથી નોકરી છોડી તેમ ૧૨ છાપાં અને સામયિકોમાં લેખનકાર્ય સ્વીકાર્યું. કોલેરાથી મુંબઈમાં અવસાન.

સરળ ભાષા, ચિત્રનધૂર્ણ દર્શન અને નિર્મળ વ્યક્તિત્વ એ એમનાં લખાણોનાં વિશિષ્ટ લક્ષણ છે; અને તે એમના વિદ્યાના નવાનાલાલના શબ્દો ‘સૌરાષ્ટ્રનો સાધુ’ને ચરિતાર્થ કરે છે.

‘સ્વર્ગ’ શીર્ષકનો સંગ્રહાબંધ પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે: ‘સ્વર્ગનું વિમાન’ (૧૯૦૨), ‘સ્વર્ગની કૂંચી’ (૧૯૦૩), ‘સ્વર્ગના બજનો’ (૧૯૦૬), ‘સાનું સ્વર્ગ’ (૧૯૦૭), ‘સ્વર્ગની સીડી’ (૧૯૦૯), ‘સ્વર્ગની સુંદરીઓ’ (૧૯૧૨), ‘સ્વર્ગના રત્નો’ (૧૯૧૨), ‘સ્વર્ગની ચડક’ (૧૯૧૪). તત્ત્વજ્ઞાન અને અભ્યાસને પ્રદલ પરિચિત ધર્મની ભૂમિકા પર જીવનશુદ્ધિ તરફ વળવાનું સંકલ્પ લઈ જવાનો આગ્રહ એમનાં પુસ્તકોમાં જણાય છે.

આ ઉપરાંત ‘મહાપુરુષોનાં વચનો’, ‘અંત્યજ્ઞતાત્ર’ (૧૯૧૮), ‘પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ’, ‘શ્રીમદ્ ભાગવતનો સંક્ષિપ્ત સાર’, ‘નવ યુગની વાતો’-ભા. ૧-૨, ‘દુઃખમાં દિલાસો’ વગેરે પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

શા.ત્રિ.

પદ્યકાર દલપત નારણભાઈ (૧૧-૧૦-૧૯૫૦) : કવિ. ૧૯૧૬ ખેડા જિલ્લાના કલ્હાનવાડીમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. આરંભ જૂવરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક, પછીથી ગાંધીનગરમાં નાયબ માહિતી નિયામક.

એમણે વર્ણવેલ વિષય અને કાવ્યબાની પર તળપટ્ટા ગ્રામસંસ્કારો ઝીલતી ચોપન અછાંદસ અને ગીત રચનાઓનો સંગ્રહ ‘ભાંગ-બદલો’ (૧૯૮૨) આપ્યો છે.

૨૨.૬.

પરિચય પ્રબુલાલ પ્રીતમલાલ, 'ચિત્રકલ્પ': પરંપરાગત શૈલીમાં હાલકે પદોનો સંગ્રહ 'ચમત્કાવ્ય'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

કો.પ્ર.

પાપુસારા આશાશમ જ્ઞભાઈ: પદ્યકૃતિ 'સત્સંગપ્રકાશ': સંત સરજુદાસના 'આલોકવાણી'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પતંજ: સ્તોત્રકિત ગ્રંથમાળાની વાર્તાગુરિતકા 'પતિ પ્રબુ' છેના કર્તા.

૨૨૨૬.

પતંજિયું ને સંભલી: ગાળપુસ્તિકા પદ્યકૃતિવલ્લભને આસ્વાદ્ય રૂપ આપતું કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીનું પ્રસિદ્ધ ગીત.

સં.કો.

પતીલ: જુલો, પદ્ય મગનભાઈ ભૂયરભાઈ.

પતીલ ધનજીભાઈ એન.: જીવનચરિત્ર 'બરજેનનામું'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પથિક: જુલો, દિવેશિયા નરસિંહરાવ ભાગાનાથ.

પથિક પરમાર: જુલો, પરમાર જીવસાહભાઈ ગોલાખાઈ.

પથ: જુલો, મામુંક કરસનદાસ નરસિંહ.

પથકાન્ત: 'જાસૂસકથા' માસિકમાં પ્રગટ થયેલી વાર્તાઓ 'ધમકી'(૧૯૬૨) તથા 'ફોસીવરનું ભૂત'ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પથા (૧૯૫૬): અજ્ઞાતમ કાવ્યના કાવ્યસંગ્રહ. કુલ ૧૨૫ રચનાઓમાં કેટલાક ગીતો છે, તે કેટલાક છંદોબદ્ધ ઊર્મિકાવ્યો અને સદ્યુકાવ્યો છે. મુખ્યત્વે ઊર્મચિત્રનાને કવિને અભિગ્રાહ સર્વત્ર જિવાય છે; તેમ છતાં પ્રકૃતિ અને ખાસ તે ઋતુઓને વર્ણવતી રચનાઓ સંગ્રહનું આકર્ષણ છે. એમાંય, 'જાલાવાડી ઘરનો' એમના વતનની ભૂમિને દૂબલું કરતી નાપશિળ ગીતરચના છે. સંસ્કૃતના સંસ્કારવાળી છતાં સુગમ અને સુશ્લેષ પદ્યવલિ નોંધપાત્ર છે.

સં.કો.

પથા તને: સુદેશ જાણીની અઠ ટૂંકીવાર્તામાં મૃત્યુ માટે જરવેન થયેલું જ્યાં પથાને વિજિમિ કરતા નાયકનો અચાનક કલ્પનશ્રીઓ વચ્ચે પ્રતીકાત્મકતાનું વાતાવરણ રચે છે.

સં.કો.

પથાવતાં માજી મહારાજ: પદ્યકૃતિ 'ભક્તિપાપણી'(૧૯૬૮) તથા 'વમુનાજીનાં ઠા પદો'(૧૯૬૮)નાં કર્તા.

૨૨૨૬.

પત્રિની(૧૯૩૪): પત્રિનીની ઈતિહાસકથાને નીતિચાજના કૂટપ્રશ્નના ઉકેલ અર્થે પ્રેરતી કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીનું નાટક. ક્ષત્રિય નરનારીઓનાં દેહ, પચક્રમ, સતીત્વ અને કુલાભિમાન

જાણીતાં છે, તેથી એ પાત્રો, નાટકકાર બનાવે છે તેમ, પરંતુઓના સંઘર્ષમાં સંઘવાય જ નહિ. મેટરિસ્ટિકની વાનાની જેમ પત્રિનીને એક સ્ત્રી તરીકે નિર્ણય કરવાનો દોષી થકે. પત્રિનીના અંતરમાં આવેલા કેલી સંઘર્ષ બનાવેલાં વિન તે કદાચ નિર્વાધ યાજન. આ નાટકમાં નાટકકારનું અમુક સામર્થ્ય પ્રગટ થયું છે, પણ એ નિરપેક્ષ નથી.

નુ.પ.

પદ્યરચનાની ઐતિહાસિક આલોચના(૧૯૭૧): ૧૯૩૮માં ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળાના આશ્રયે કેશવ હર્ષદે ધ્રુવે આપેલાં વ્યાખ્યાનો, જે ૧૯૩૨માં પ્રસિદ્ધ થયા પછી ૧૯૩૫માં ફોર્બસ ગુજરાતી સભા દ્વારા પુનઃ પ્રકાશિત થયાં. પ્રાચીનકાવ્યો સાહિત્યના મધ્યમ તરીકે પ્રચલિત પદ્યના અનેક માર્ગો છે, એને સક્ષમાં રાખી લેખકે અહીં ઋગ્વેદથી માંડી કવિ જયદેવ સુધીની પદ્યરચનાની મૌલિક વિચારણા કરી છે. 'પદ્યની ઘટના', 'ઋગ્વેદ', 'આખ્યાનકાવ્ય', 'સુતકાવ્ય' અને 'કાવ્યકાવ્ય' એમ કુલ પાંચ 'દૃષ્ટિપાત'માં આ ગ્રંથ વહેંચાયેલો છે. ઉપરાંત 'પદ્યરચનાના પ્રકાર', 'વનવેલી', 'પૃથ્વીનો ઈતિહાસ' અને 'પદ્યબંધની ક્લાસીક અને બીજા પ્રશ્નો' જેવા બીજા ચાર લેખો પણ આ સાથે જોડવામાં આવ્યા છે. અત્યંત પરિકામપૂર્વક તૈયાર થયેલા છંદવિષયક આ અતિ મહત્વનો પ્રમાણભૂત ગ્રંથ છે.

સં.કો.

પનવટ(૧૯૪૮): 'સ્નેહરશ્મિ'ના, એમના 'અર્ધ'ના અનુગામી કાવ્યસંગ્રહ. 'સુરજ આવાને!', 'હરિ આવાને!', 'કોણ ફરી બોલાવે?', 'કોણ શેકે?' જેવાં મનુર ને અર્ધવાદક ઊર્મિગીતો, 'અગ્નિસ્નાન' અને 'ઘટાના ઈતિહાસનું એક પાનું' જેવાં દીર્ઘકાવ્યો તેમ જ થોડાક ચેષ્ટક સોનેટો આ સંગ્રહનું આકર્ષણ છે. ઉપરાંત, નટકાવીન સામાજિક સંપ્રજ્ઞાના અને સ્વાધીનતાપરક સંવેદના દર્શાવતી રચનાઓ પણ અહીં છે. અહીં પ્રાણ, સૌન્દર્ય અને સંસ્કારિતાનાં મૂલ્યોનું પ્રાધાન્ય છે અને એમાં ચિતન કરતાં ઊર્મિનું નિરૂપણ વધુ સુભજ છે.

સં.કો.

પતિયા જટુભાઈ લાલજીભાઈ(દા.તા.૧૯૩૪): નવલકથાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ વતન કચ્છ જિલ્લાના ભુજમાં. અભ્યાસ કોલેજના પ્રથમ વર્ષ સુધી. ગુજરાત સરકારના સમાજકલ્યાણ બોર્ડ સાથે સંબંધ.

'મનનો મુજબ' (૧૯૩૩) અને 'કામાણુસા કાવ્ય'(૧૯૩૬) એમની નવલકથાઓ છે. 'સરસો વિફરી ખેડો'(૧૯૮૧) એમનું ત્રિઅંકી પ્રદક્ષન છે. એમની કેટલીક વાર્તાઓ સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલી છે.

જ.ગા.

પત્રી: ઝીણાભાઈ વતનજી દેસાઈ, 'સ્નેહરશ્મિ'ની નવલકથા 'અંતરપટ્ટ'ની નાવિકા. પતિ કેશવ અને નરહરિ વચ્ચે ડોલાયમાન સંકેતી આ શિક્ષિત હરિજન કન્યાના ચિત્તનો આલેખ અહીં સરસ ઊપરચો છે.

સં.કો.

પનુભાઈ ભટ્ટ — પરમાર ચીમનલાલ

પનુભાઈ ભટ્ટ : જીવો, ભટ્ટ પુસ્તકાલય નાનાભાઈ.

પમાણી ગોવર્ધનદાસ દામોદર, 'કેશવકાકા' (૧૮૫૪) : કવિ, જન્મ નાથદૂરામાં.

'પ્રકીર્ણ કર્ણી કવિતા' એમના નામે છે.

૨૨૬.

પરદેશગમનનાં દરદો : પરદેશગમનને પ્રતિષ્ઠાના વિષય બનાવી સ્વદેશ ખાળા ફરેલાઓની વિવિધ માનસિક પ્રવિણોને સમૂહના વિષય બનાવેના ગગનચિહ્નો મહેતાના હાસ્યગાથાં.

સં.કા.

પરમાર્નદાસ કે. : પદ્યકૃતિ 'દુઃખો ગાળાના દુઃખપાકાર' (૧૮૮૯) ના કર્તા.

૨૨૬.

પરમાર અભિસિદ્ધ દરિભાઈ (૧૮૨૨-૧૮૨૮) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ચીખડી તાલુકાના કુકેરીમાં. ૧૮૫૬માં બી.એ., ૧૮૫૮માં એમ.એ. ૧૮૫૯થી સહાયક શાળા અધિકારી. પછી વિદ્યા શિક્ષણાધિકારી.

'મિન્ન હયા' (૧૮૬૮) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. સભાન પ્રતીકા, આચાર્યપૂર્ણ વાખાણ અને લેખકની વધુ પડતી સંડોવાણી વાર્તાઓમાં જોવાય છે. 'શોકી આગ' (૧૮૬૯) એમની સામાજિક નવલકથા છે. એમાં શિથિલ અને ઘસડાનું કથાવસ્તુ સંપ્રતકાલીન છે; અને સંકુલના વગરનું લંગાણ અપ્રસ્તુત છે.

સં.કા.

પરમાર ઈશ્વર દામજીભાઈ (૬-૧૦-૧૮૪૧) : ગાળવાલિખકાર. જન્મ કચ્છના રેલામાં. ૧૮૫૮માં એસ.એસ.સી. ૧૮૬૩માં બી.એ. ૧૮૭૮માં એમ.એ. ૧૮૮૬માં પીએચ.ડી. દ્વારકાની અંત્યુકેશન કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા.

એમણે ગાળવાલિખોના સંગ્રહ 'બલુબીન' (૧૮૮૨), લઘુકથાઓના સંગ્રહ 'તુલસીની માળા' ઉપરાંત 'દામક દોળી' (૧૮૮૮) અને 'પ્રગતિશીલ શાળા' (૧૮૮૮) જેવી પુસ્તકો આપી છે.

સં.કા.

પરમાર ડીજમશી છગનલાલ (૨૩-૫-૧૮૪૪) : વાર્તાકાર. જન્મ લોંબડીમાં. ૧૮૬૦માં એસ.એસ.સી. ૧૮૬૪માં ટ્રીર્થ ટીચર્સ સર્ટિફિકેટ કોર્સ. ૧૮૬૫માં સ્થાપત્ય કચેરીમાં ટ્રેસર નરીકે. પછીથી ગાંધીનગર મુકામે ડ્રાઈટરમેન.

'ડિંચી જર નીચા માનવી' (૧૮૭૫) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'દેટ્ટાપોડ' (૧૮૮૪) એમનો બીજો વાર્તાસંગ્રહ છે. સૌરાષ્ટ્રના સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાનું જનાપદી વાતાવરણનું જીવંત ચિત્ર એમાં નિરૂપાયું છે.

બ.દ.

પરમાર એસ. ડી. : જીવનચરિત્ર 'વયસ્તંભ એ જ માણે : સાધુ સુંદરસિંગનું જીવન તથા લખાણ' (૧૮૬૦)ના કર્તા.

૨૨૬.

પરમાર કૃષ્ણચન્દ્ર કસળાભાઈ (૩૧-૭-૧૮૨૪) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૮૫૪માં બી.એ. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં આરંભ કરવાકે, પછીથી પ્રથમ વર્ગના અધિકારી.

એમણે ત્રિઅંકી નાટક 'ટીપ ટીપ ક્ષાંખિત આર્યા' (૧૮૮૬) તથા લઘુનવલ 'વિપનો અમૃત' (૧૮૮૯) આપ્યાં છે.

૨૨૬.

પરમાર કેશુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'લાકલ' (૧૮૬૫)ના કર્તા.

૨૨૬.

પરમાર ખોડીદાસ ભાયાભાઈ (૩૧ ૭ ૧૮૩૦) : સંપાદક. જન્મ ભાવનગરમાં. વતન જીજીનું તાલુકા. ૧૮૫૯માં બી.એ. ૧૮૬૯માં એમ.એ. ૧૮૭૯માં 'સૌરાષ્ટ્રના લોકસાહિત્યમાં પ્રતિબિંબિત થતાં લોકકથાઓ' પર પીએચ.ડી. ભાવનગરની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'ઝિલ્લાનાં અંશેલણ' (૧૮૭૧), 'ધામમંજળ' (૧૮૭૪), 'સસડાનાં રંજ' (૧૮૭૯), ગુજરાતનાં લોકગીતો' (૧૮૮૧), 'લોકસાહિત્યની ગાળકિશોરકથાઓ' (૧૮૮૨) જેવાંદિ એમના લોકકથા, ધામ, સસડા આદિ સ્વરૂપના લોકસાહિત્યના સંપાદનના ગ્રંથો છે. 'સૌરાષ્ટ્રનું લોકમરત' (૧૮૬૯) અને 'શિકાર દરબારગઢનાં જીત ચિત્રો' (૧૮૮૪) એમના લોકકથાવિષયક અન્ય ગ્રંથો છે.

જ.ગ.

પરમાર ઝાંજીશભાઈ પી., 'ગાટાદકર' : પદ્યકૃતિઓ 'આદ્યશક્તિ અંબિકા ગીતમાળા' (૧૮૫૧), 'ઘંટાકણ ગીતમાળા' (૧૮૬૦) તથા ધર્મચિત્રોનાં ગીતોના કાળ પર સ્થેલ 'વિનવર જાણતિ' (૧૮૬૦)ના કર્તા.

૨૨૬.

પરમાર ગોકુળદાસ વલ્લભભાઈ, 'જગદીશ પરમાર' (૧૦-૧૧-૧૮૧૦) : વાર્તાકાર, જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૮૩૧માં મેટ્રિક તાર અને ટપાલ વિભાગમાં પોસ્ટમાસ્ટર. ૧૮૭૦માં નિવૃત્ત. ૧૮૭૭થી અરવિદ આશ્રમ, પોંડિચેરીમાં વિદ્યાળી સેવાકર્મ.

એમણે ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહો 'સંગમ' (અન્ય સાથે, ૧૮૫૨) અને 'વડકી જાંબડીનાં ફૂલગુલાબ' (૧૮૬૬) તથા સંત ભક્તોનાં ચરિત્રોના સંગ્રહ 'પ્રભુના આરા' (૧૮૬૨) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨૨૬.

પરમાર ચન્દ્રસિદ્ધ ફતેસિદ્ધ : નાટ્યગીતા અને ગઝલોના સંગ્રહ 'કાલ્પકુંઠ'ના કર્તા.

૨૨૬.

પરમાર ચીમનલાલ : જીવનપ્રવૃત્તિઓના સંગ્રહ 'દુર્ગોરામ મહેતાજીનાં જીવનપુષ્પો' (૧૮૫૯)ના કર્તા.

૨૨૬.

૩૨૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

પરમાર છગનલાલ વચરામ(૨૦૫ ૧૯૧૩): વાર્તાકાર, જન્મ પેરબંદરમાં. બી.એ., પ્રી.એંડ. માધ્યમિક શાળામાં આચાર્ય.

એમણે વાર્તાસંગ્રહો 'સંગમ' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૨), 'અનાવરણ' (૧૯૬૦) અને 'મહિમા તે માનવતાનો' (૧૯૭૫) આપ્યા છે.

૨૨૨૬.

પરમાર જયમલ પ્રાજ્ઞભાઈ(૬૧૧ ૧૯૧૦): નવલકથાકાર, નાટ્યલેખક, આગસાહિત્યકાર. જન્મ વાંકાનેરમાં. ધારણ છ પછી દક્ષિણામૂર્તિ, કાશી વિદ્યાપીઠ અને ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં અભ્યાસ. સત્યાગ્રહ દરમિયાન કરેલ સંસ્કૃષ્ટ અનુચાર પરીક્ષા ન આપી— પ્રમાણપત્ર ન મેળવ્યાં. ૧૯૩૩થી ૧૯૪૨ દરમિયાન સત્યાગ્રહ અંગે આચારનવાર લેલવાસ. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૨ સુધી ડવેરસંદ મેથાણી સાથે 'કૂલછાબ' સાપ્તાહિકના સંપાદકો. નિરંજન વર્મા સાથે વિવિધ સ્વનાત્મક પ્રવૃત્તિ. ૧૯૫૦થી ૧૯૫૬ સુધી 'કૂલછાબ' દૈનિક, ૧૯૬૦થી ૧૯૬૫ સુધી 'કલ્યાણયાત્રા' અને ૧૯૬૭થી અદ્યપર્ત 'ક્રિમિ નવચરના'ના નેત્રી. ૧૯૭૫થી ૧૯૭૭ સુધી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતક ગુજરાતી વિભાગમાં લોક-સાહિત્યનું અધ્યાપન.

એમણે નિરંજન વર્મા સાથેના સહિયારા લેખન દ્વારા, આઝાદી અને રાષ્ટ્રોત્થાનના વિષયવસ્તુવાળી 'ખંડિત કલેવરો' (૧૯૪૨), 'આપણું ધાર' (૧૯૪૫), 'કદમ કદમ પ્રકાષે જ' (૧૯૪૬) જેવી નવલકથાઓ; 'લોકકથા ગ્રંથાવલિ'—૧, ૨, ૩ (૧૯૪૪, ૧૯૪૫, ૧૯૪૫)માં પ્રકાશિત કાથિયાવાદ, ગૌડબંગાળ, બુંદેલખંડ, પંજાબ, રાજસ્થાન ઈત્યાદિની લોકવાર્તાઓ તથા 'દાવનપરી', 'સાના પદમણી', 'નાગકુમારી', 'ગંડુસજા', 'પાકો પંડિત', 'નીલમણિ', 'કૂલવંતી' જેવી આગવાર્તાઓ આપી છે. પત્નીપરિચય ગ્રંથાવલિ (૧૯૪૫)માંની, વિવિધ વર્ગનો પત્નીઓની સ્વપ્રદ મહિતી આપની એમની પુસ્તિકાઓ 'આંગણના શાયાર', 'કિરતા ભંગી', 'વગદામાં વસનારો', 'કંઠે સોલામાણી' અને 'પ્રેમી પંખીડો' નોંધપાત્ર છે. 'કાથિયાવાદના ઘડવેયા' (૧૯૪૧), 'જીવનશિલ્પીઓ' (૧૯૪૧), 'આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્ર રોય' (૧૯૪૫), 'શાહ નવાજની સંગ્રામે' (૧૯૪૬), 'સુભાષના સંનાતીઓ' (૧૯૪૬) અને 'ડવેરસંદ મેથાણી' (૧૯૪૭) એમની જીવનચરિત્રોની પુસ્તિકાઓ છે. 'સાંખ્યા' (૧૯૪૨) અને 'અમથીકોશીની અવળવાણી' (૧૯૪૬) નાં વ્યંગચિત્રો છે. 'જગનને ગાંધી' (૧૯૪૪) અને 'આકાશપાયી' (૧૯૫૦) એમની વિજ્ઞાનવિષયક પુસ્તિકાઓ છે. આ ઉપરાંત એમણે નિરંજન વર્મા સાથે જ 'સરહદ પાર સુભાષ' (૧૯૪૩) નામનો અનુવાદ આપ્યો છે.

સહલેખકના અવસાન પછી એમણે લખેલાં ત્રિઅંકી નાટક 'ભૂદાન' (૧૯૫૫), એકઅંકી નાટક 'ઉક્કરાનાં ફૂલ' (૧૯૫૬), 'આપણી લોકસંસ્કૃતિ' (૧૯૫૭), 'આપણાં લોકનૃત્યાં' (૧૯૫૭), 'ધરતીની અમીચાત' (૧૯૭૧), 'લોકસાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ' (૧૯૭૭), 'લોકવાર્તાની સ્વસ્વાણુ' : ૧-૨ (૧૯૮૨), 'જીવે ઘોડાં જીવે ઘોડાં' (૧૯૮૩) તેમ જ બાળકો માટેની 'શખચઢી ગ્રંથાવલિ' (૧૯૫૫) અને 'લંચાણી ગ્રંથાવલિ' (૧૯૫૯) ઉપરાંત હિંદીમાં

લખેલાં 'ખાંભી ઝોર પાળિયા' (૧૯૭૬) ઈત્યાદિ લોકસાહિત્ય, આગસાહિત્ય તથા પ્રવાસસાહિત્યનો પુસ્તકો મળ્યાં છે.

૨૨૨૬.

પરમાર જ્યંત મેરુભાઈ, 'કલારશ્મિ', 'જે', 'પ્રવાન', 'સ્વસ્વચા', 'શાશિયાદાણી', 'સિદ્ધર્થ' (૨૪ ૧૧ ૧૯૨૨) : વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ સુરેન્દ્રનગરમાં. ૧૯૪૧ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૬ થી ૧૯૬૪ સુધી 'ક્રિમિ નવચરના'ના સંપાદનકાર્ય સાથે સંલગ્ન. ૧૯૬૫ થી ૧૯૮૦ સુધી 'અખંડ આનંદ'ના સંપાદન વિભાગમાં. ૧૯૮૧ થી ૧૯૮૨ સુધી લોકમિત્રાણ ટ્રસ્ટની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ. ૧૯૮૨ થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રકાશન અધિકારી.

એમના વાર્તાસંગ્રહો 'બ્રોહ્લોના' (૧૯૫૪) અને 'નદીનો તોર' (૧૯૫૬)માં જીવનના મંગલમય અંશને પ્રગટ કરતી વાર્તાઓ છે. 'કરુણાદેવી' (૧૯૪૯), 'પુનર્જન્મ' (૧૯૫૦), 'આસ્તિક' (૧૯૫૧), 'સમનો સંગ્રામ' (૧૯૫૨), 'સિંચા માટુતિ' (૧૯૫૭), 'સંધ્યા' (૧૯૬૦), 'પાનખર અને વસંત' (૧૯૬૦), 'શ્યામ'—ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨) વગેરે સાને ગુરુજનો મરાઠી પુસ્તકોના એમણે કરેલા અનુવાદો છે. આ ઉપરાંત 'મીનનાં કામદારો' (૧૯૬૫) અને 'રાંત નુકાશમ' (૧૯૬૬) અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

૧૨૫૦.

પરમાર જયંતીલાલ બેચરદાસ(૨૯-૭-૧૯૪૧): કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી., ડી.એલ.સી. સવિધાલય સાથે સંલગ્ન

'તંગેરી' (૧૯૮૧) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે.

બં.રા.

પરમાર જી. બી., 'પરવાના': પરંપરાગત ઢબની છંદોબદ્ધ તેમ જ ગઝલ સ્વરૂપની સ્વનાઓના સંગ્રહ 'શમા' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

કો.પ્ર.

પરમાર તખ્તસિદ્ધજી વેરાભાઈ, 'તરંગી', 'આલય પરમાર', 'રત.' (૧૧-૧૧-૧૯૧૯) : સંપાદક, વિવેચક. જન્મ વન સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના કક્કલામાં. ૧૯૧૯ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૩ માં ગુજરાતી વિષય સાથે બાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. અને ૧૯૪૫ માં એમ.એ. મુખ્યત્વે ગુજરાત રાજ્યની સરકારી કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'અક્ષરલોકની યાત્રા' (૧૯૮૦) નામના એમના અભિનંદન-ગ્રંથમાં એમના નોંધપાત્ર વિવેચનલેખોનું સંપાદન થયું છે. સાહિત્યના અધ્યાપન નિમિત્તે વિવિધ સમયે સાહિત્યસિદ્ધાંત, સાહિત્યસ્વરૂપો, ગુજરાતી સર્જકો વિષે એમણે કરેલા વિચાર એમાં સંગૃહીત છે. 'ચોપરીભાઈ : સર્જક અને ચિંતક' (૧૯૮૩) એમની અભ્યાસપુસ્તિકા છે. 'ભાવિમાં ટૂંકી સંઘવા માટે' (૧૯૮૧) એમના અનુવાદગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત ટૂંકીવાર્તાઓનાં બે સંપાદનો પણ એમણે કર્યાં છે.

૧૨૫૦.

પરમાર ત્રિકમલાલ ગણેશજી : મુખ્યત્વે દ્રામપત્યજીવનના પ્રશ્નોને

છેડતી સમ્પાદક વાર્તાઓના સંગ્રહ 'વસંતકુંડલ' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

કો.પ્ર.

પરમાર દેશળજી કલ્પાનજી (૧૩-૧-૧૮૯૪, ૧૨-૨ ૧૯૬૬): કવિ. ગોંડલ (તા. ગોંડલ)ના વતની. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના સરદારગઢમાં. પ્રાથમિક અભ્યાસ લોધીકામાં. ૧૯૧૨માં મેટ્રિક. ૧૯૧૬માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. કાયદાના અભ્યાસ માટે મુંબઈ ગયા પરંતુ બે વાર અનુનીર્ણયવાથી ત્યાં જ 'વૌરમી સદી'માં લંગામી કારકુન. ૧૯૧૮માં અભ્યાસ અધૂરો છેડી ગોંડલની કોલેજમાં શિક્ષક. ૧૯૨૨માં વનિતા વિશ્વામ, અમદાવાદમાં શિક્ષક. એ દરમિયાન 'કુમાર'માં કાર્ય. ૧૯૩૧માં ગોંડલના રેવન્યુ ખાતામાં. ભાયાવદર નગરપાલિકાના પ્રમુખ. ૧૯૫૩માં નિવૃત્ત. ગોંડલમાં અવસાન.

'ગોંડીનાં ગીતાં' (૧૯૨૯) નવાનાવાવની અસર નીચે લખાયેલાં, કવચના-કીર્મિનાં ઉછાપ અને લયની કમનીયતા ધરાવતાં ગીતોના સંગ્રહ છે. 'ગલગાટા' (૧૯૩૦) અને 'દલોકા'માં બ્રાજકાના વિશ્વમયને સંતાપે એવાં લગવાં, અર્થભારથી મુક્ત અને સુગંધ કાવ્યા છે. 'ઉત્તરાયન' (૧૯૫૪) એમનાં પ્રતિનિધિકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. ગીત, સોનેટ, દીર્ઘકાવ્ય, મુક્તક વગેરે સ્વરૂપોમાં એમની ભાવનાશીલતા, સમ્પ્રભાવતા અને અંગત સંવેદનો વ્યક્ત થયાં છે. વાગાઈબર એમનાં કાવ્યોની મર્યાદા છે. રવ. જયંતીલાલ શાહનાં પત્રા ડાયરી, નિર્ભયા અને કાવ્યોનું 'ભસ્મકંકણ'માં સંપાદન કરીને એમાં મિત્ર ઝગમ્ અદા કર્યું છે. 'કુમાર' વગેરે સામયિકોમાં પ્રકાશિત નેમ જ છૂટકે લખાયેલું એમનું ગદ્યલેખન આદ્યાપિ અગ્ર શ્રેણ છે.

બા.મ.

પરમાર પુરુષોત્તમભાઈ લાલચંદ, 'દયાલ' (૧૧-૧૦-૧૯૩૭):

કવિ. જન્મ સિદ્ધપુર તાલુકાના કલોડામાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. સિવિલ લૉસ્પિટલ, અમદાવાદ સાથે સંલગ્ન.

'વિષયલ' (૧૯૮૩) અને 'એક ઝાટકે વિશ્વ' (૧૯૮૩) એમનાં કાવ્યપુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત 'સંતસુવાસ' (૧૯૮૧) પુસ્તક પણ એમણે આપ્યું છે.

શં.દો.

પરમાર પુષ્પક નાથાલાલ (૩૧-૩-૧૯૪૫): કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, સંપાદક. જન્મ કપડવંજમાં. એમ.એ., બી.એડ. સુધીનો અભ્યાસ. પેટલાદની સેન્ટ મેરીસ લાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'પ્રયત્ન' (૧૯૭૪) અને નવલિકા-સંગ્રહ 'એક જીવતા સ્મશાન વચ્ચે' (૧૯૮૧) મળ્યા છે. 'માણસ બંધાં માણસ' (૧૯૭૭), 'સૂરજ સળગેના નથી' (૧૯૭૭), 'પીંગળલા શ્યામનું ઘર' (૧૯૭૮), 'વાસંતી ગુલમંદાર' (૧૯૭૭) અને 'હકૂ અલ્મેરસિલ' (૧૯૮૦) એમની નવલકથાઓ છે. 'અનુકૂલના' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫) અને 'ડો. આંબેડકરનો વિચાર-વારસો' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫) એમનાં સંપાદનો છે.

નિ.વા.

પરમાર પૃથ્વીસિંહ હારસિંહ: સૌરાષ્ટ્ર દિગ્ગજરુસેનના મુન્યુ નિમિત્તે લખાયેલી કરુણપ્રશસ્તિ 'સાગ દિગ્ગજર' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર બળદેવ: કાવ્યસંગ્રહ 'વૃત્ત' (૧૯૭૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર મકનજી માનસિંહ, 'પ્રાણુલાલ શાહ', 'મસ્તાના', 'રવનો-કાન્ત માંદના' (૨-૨-૧૯૦૩): કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ વઢવાણમાં. વનજ કોલેજ (ગોંડલ). ગુજરાતી સાન ધારણ સુધીનો અભ્યાસ.

એમનાં અદ્ભૂતવન કાવ્યોના સંગ્રહ 'અલકનંદા' (૧૯૬૪) લખાવિત પદાવલિઓથી નોંધપાત્ર બન્યા છે. શ્રમજીવીઓનાં લોકો વર્ણવતી 'પીડિતોની કથા' (૧૯૩૨) નેમ જ 'સમાજની ભીતરમાં' (૧૯૩૨), 'સંતાની લાલસા' (૧૯૩૪) અને 'વગલાનાં કૂલ' (૧૯૪૨) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. જીવનચરિત્ર 'અમરમુવત' અને 'બોલીપત્ર' (૧૯૪૪) એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

પરમાર મજનભાઈ બાવલાભાઈ: મૌલિક તથા સંપાદન ખબરોના સંગ્રહો 'ભક્તિસુધા' (૧૯૫૫) અને 'ભક્તિદર્શન'-ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૫૭-૫૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર મલોબતસિદ્ધજી એમ.: પદ્યકૃતિ 'ધામોંગા પાકાર તા ન વાછરેલો વિલાપ' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર મોહન અંબાલાલ (૧૫ ૩ ૧૯૪૮): વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ વનન માંદસામા નિજાના ભારતિયામાં. ૧૯૬૬માં એસ.એસ.સી., ૧૯૬૨માં બી.એ., ૧૯૬૪માં એમ.એ. ગુજરાત મરીટાઈમ બોર્ડની ક્લેરી, અમદાવાદમાં ઓરિટર.

'કિલાલ' (૧૯૮૦) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'નિગદ' (૧૯૮૨) એમની લઘુનવલ છે. ઘટનાતરવેનો અલ્પ આશ્રય અને કાવ્યમય ગદ્યને લીધે એમની રચનાઓ આધુનિક ગુજરાતી કથાસાહિત્યમાં આવેલાં નવાં વલણોનો પ્રભાવ દર્શાવે છે. 'સંવિત્ત' (૧૯૮૪) અને 'અપુસાર' (૧૯૮૯) એમના વિવેચનગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ગુજરાતી દલિતવાની' (૧૯૮૭)નું સંપાદન પણ કર્યું છે.

જ.ગા.

પરમાર પુસુક આશાભાઈ: 'પ્રાણુ ઈશુ પ્રિયતનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૪૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર રત્નસિંહ દ્વીપસિંહ: નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ ઠંભાલી (જિ. સુરત)માં. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. હિંદી, મરાઠી ભાષાના ભાષકાર. અંગભંગની ચળવળ દરમિયાન લેખા અને ભાષણને અંગ કાસવાસ.

એમણે ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'દયાનંદ સરસ્વતી' (૧૯૧૬), 'શ્યામી વિવેકાનંદ', 'ભાગ્યલા સુપ્રજ્ઞો', 'ભારતના મહાન પુરુષો' -ભા. ૧-૨ અને 'મલ્લિકાદેવી' ઉપરાંત કથાકૃતિ 'કીર્તિસેનો

સન્યપ્રેમ'(૧૯૦૩), 'નવલકથાસંગ્રહ'(૧૯૧૩), 'કેમા અથવા વિધવાવિપદ'(૧૯૨૩), 'ટૂંકોવાર્તાઓ'-બા. ૧ તથા અનુસદા 'સંસ્કૃત શાસ્ત્રધ્યાન' તેમ જ 'બંધનના નિર્બંધો' આપ્યાં છે.

નિ.વા.

પરમાર રામચન્દ્ર પદ્યભાઈ, 'અહ્યા પરવેગ', 'જન્મપ્ર આલો', 'ચન્દ્ર પરમાર'(૨૨-૬-૧૯૨૦): કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના સુમી ગામે. અંગ્રેજી સાત વારણ સુધીનો અભ્યાસ. અવસાયે વેદ. અમદાવાદ ગૃહપ્રિય મંડળના પ્રમુખ.

'સંતશિરોમણિ લલચનશાહ વજ્રહૃદીન ગુજરાતી' લેખમાળાના સંચય આપવા ઉપરાંત એમણે ગદ્યકો અને ગીતો લખ્યાં છે. યાદનાપુસ્તક વક્રિયાર પ્રદેશની લોકભાષીમાં રચાયેલાં એમનાં ગીતો ધ્યાનાકર્ષક છે.

ચં.ટા.

પરમાર વનુભાઈ: ડોક્ટરોના માનવતાહીન અત્યાચારોને આલેખતી સત્યઘટનાત્મક કૃતિ 'શંકનું રતન'(૧૯૫૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર વિક્રમસિદ્ધ: નવલકથા 'પ્રમતીર્થ'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરમાર વિનોદરાય જેઠાલાલ(૩૧-૧-૧૯૪૧): નાટ્યલેખક. જન્મ ઉપલેટામાં. એમ.એ. મ્યુનિસિપલ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, ઉપલેટામાં અધ્યાપક.

'સૌનાની માળા'(૧૯૮૨)અને 'વિભાક્ષવિદ્યાસંકર'(૧૯૮૩) એમની નાટ્યકૃતિઓ છે.

નિ.વા.

પરમાર શંકરભાઈ સવાભાઈ, 'પ્રેમપુજારી', 'શંકર પંચરત્ન'(૧૩-૧૧-૧૯૪૬): કવિ. જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના ગ્રામ્ભાજીવાડામાં. મૌન્ટ્રિક અને ફાઈન આર્ટ્સ ડિપ્લોમા. ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કમિશન, મહેસાણા સાથે સંબંધ.

'જૂંજિયો વાગે'(૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

પરમાર શિવાભાઈ નાનજીભાઈ, 'શિવ'(૩-૩-૧૯૧૯): નાટ્યલેખક. જન્મ વિશનગરમાં. મૌન્ટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ.

'માનવતાની જ્યોત'(૧૯૩૯), 'ફક્ત એક જ ખાલી'(૧૯૩૯), 'માળાની મહાનતા'(૧૯૮૦) વગેરે એમનાં નાટકો છે.

ચં.ટા.

પરમાલ: બાળવાર્તાઓ 'એક હતા રાજા'-બા. ૧-૨(૧૯૪૨)અને 'રાજાની મૌની'(૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરલોકે પત્ર(૧૯૭૦): લૈશ સમતાસાથા પાઠકનો બાર કાવ્યપત્રો કે પત્રકાવ્યોનો સંચય. ૧૯૫૫થી ૧૯૫૭માં સૂઝયા અને ૧૯૫૬-૫૭થી ૧૯૭૦ દરમિયાન રચાયેલા આ પત્રોમાં સંભાષણાત્મક સ્વગતોક્તિ ને કન્સુપ્રશસ્તિનો સંયોજિત સૂર છે; આથી મૃત્યુ-

જન્ય પતિવિરહ એવી મુખ્ય અનુભૂતિ છે. અહીં સ્મૃતિઓ અને સંવેદના ગૃહજીવનની આસપાસથી ઊંઠે છે અને સંપ્રાધ્યના વ્યકિતત્વનો લાક્ષણિકતાઓને પણ પ્રગટાવે છે. પત્ર આકારનો આ ઊંમિરકૃતિઓમાં સૌંદર્યની વર્ધા છે; પરંતુ રાજેન્દ્રી બાનીનું અનુસંધાન છેટું જ લોક તે આ મર્વા વધુ મૌલિક અને શક્તિ લેન એવી સંભાવના પ્રસ્તુત કરાયા છે.

ચં.ટા.

પરવાના: જુઓ, પરમાર કે. બી.

પરસન ભાઈજીભાઈ: પદ્યકૃતિ 'ઓખા મનાહરણ'ના કર્તા.

નિ.વા.

પરબકર લક્ષ્મણ વિનાયક: પદ્યકૃતિ 'શ્રીકૃપાનુચારત્ર'ના કર્તા.

નિ.વા.

પરંતપ: જુઓ, ત્રીક્ષિત કૃષ્ણવીર ઝોલાકવચનાસાથા.

પરાગ: નવલકથાસંગ્રહ 'છોપડી'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરાજિત પટેલ: જુઓ, પટેલ મણિભાઈ મગનલાલ.

પરાશર: રસલકથા 'ચાર કોણ?'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરાશર એસ. એન.: 'દેવો કે દાનવી નાટકનો ટૂંકસાર અને ગાયનો'ના કર્તા.

નિ.વા.

પરિક્રમા(૧૯૫૫): બાલમુકુન્દ દેવેના, ૧૯૩૮થી ૧૯૫૫ સુધીના ગાળાની ૧૦૩ કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ. ભાવરચાં ચિત્રાંકન, મર્મ-સ્પર્શી ઊંમિઆલેખન અને પ્રાસાદિક ને પ્રભાવક આભિવ્યક્તિથી દીપ્ત કાવ્યોને આ સંગ્રહ ગુજરાતી કવિતામાં નોંધપાત્ર સ્થાન ધરાવે છે. એમાંની કવિતા મુક્તક, સોનેટ, અંકકાવ્ય, ગીત, ભજન આદિ વિવિધ સ્વરૂપે વહે છે. સંસ્કૃતવૃત્તો જેટલું જ કૌશલ ગેય-રચનાઓ પરત્વે પણ કવિ દાખવે છે. ગેયરચનાઓ આપણાં લોક-ગીતો અને ભજનોના ઢાળમાં યથેલી છે અને એમાં લોકજાતી તેમ જ તેનું વાનાવરણ અનુભવાય છે. વિષયવેદિયની દૃષ્ટિએ 'હડદોલા', 'બંદો અને શાળો', 'નિડો', 'લિતા', 'ભીના વાયથ' જેવાં ઉદ્ધાસમય પ્રભુચર્ચાના છે; 'સંધાર', 'હાડી', 'શમાળાનો સચવારો', 'એકલવંથી' જેવી અધ્યાત્મભાવની રચનાઓ છે; તે 'સુરગંગાનો દીવડો', 'ઝાકળની પિછોડી' જેવાં આસ્વાદ્ય ભજનો છે. 'નદીકાંઈ સૂર્યાસ્ત', 'ચાંદની', 'નર્મદા તટે પૂર્ણિમા', 'સાબરમાં ઘોડાપૂર જાઈને', 'પરોક' વગેરે પ્રકૃતિદર્શનના મુખ્ય આનંદનું નિરૂપણ કરતાં કાવ્યો કવિની લાક્ષણિક વર્ણનશક્તિનાં પરિચાયક છે. 'માગરો', 'આકાશી અસવાર', 'શ્રાવણ નીતર્યો' વગેરે ગીતો પણ એવી પ્રતીતિ કરાવે છે. સંગ્રહનું છેટલું કાવ્ય કવિશક્તિનું નિદર્શક છે તેમ આપણાં ગીતોનો સમૃદ્ધિનો સાબિતીરૂપ છે. 'તું જતો' અને 'જૂનું ઘર ખાલી કરતો' અનુક્રમે પત્ની અને પુત્રના અવસાનથી અનુભૂત સંવેદનને પ્રબળતાથી નિરૂપે છે; તે 'વીરોન્નલ', 'સજીવન

પરિત્રાણ — પરીખ કેશવલાલ મોતીલાલ

શબ્દો' અને 'હરિતા હંસલો' અનુક્રમે નવાનાવાલ, મેઘાણી અને ગાંધીજી વિશેની શોકપ્રશસ્તિઓ છે. ૧૯૮૧થીરના સમયના પ્રસંગ-નિહ્વાણનું 'ભવલે રંગ' અને વિદ્યાથી અવસ્થાના ચિતાર આપતું વિનોદમય 'વડોદરા નગરી' નિજી વિશેષતાઓથી ધ્યાન ખેંચે છે.

વં.ટો.

પરિત્રાણ (૧૯૬૭) : મનુભાઈ પંચાગી, 'દર્શક'નું 'મહાભારત'ના ઉદ્યોગપર્વ, દ્રોણપર્વ અને આશ્રમવાસિકપર્વ પર આધારિત ત્રિઅંકી નાટક. નાટકકારે મહાભારતનું યુદ્ધ કર્ણ-અર્જુન કે દુર્યોધન-ભીમ વચ્ચેનું નાદિ, પરંતુ કૃષ્ણ-શકુનિ વચ્ચેનું છે એવું દર્શન ઉપસાવ્યું છે. રસ્તા લોપ અને છતાં રસ્તા લેવાય નાદિ એવા સંકુલ સંસારમાં બળનું સત્ય નાદિ યાત્રુ સત્યનું બળ એ ૧૨ ધર્મ છે એવા ક્વેનિ આલો કેન્દ્રવતી છે. ભીમ-શિખંડીનો પ્રસંગ કે શકુનિ-કૃષ્ણનો કુરુક્ષેત્રનો પ્રસંગ નાટકની અત્યંત ભાવાત્મક અને માર્મિક શબ્દો છે.

વં.ટો.

પરિભ્રમણ - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૪૪, ૧૯૪૭, ૧૯૪૭) : ઝંઝરચંદ મેઘાણીના સાહિત્ય અને સાહિત્યોત્તર વિષયના લેખોના સંગ્રહ. પત્રકારત્વની નીપજરૂપ આ લેખો લખવા પાછળ લેખકના એ મુખ્ય હેતુઓ હતા : સાહિત્યકારને પ્રજાના જીવન-ઉંબર સુધી લઈ જવો અને સાહિત્યને પ્રજા સમક્ષ લઈ જવું; તે કારણે લેખોમાં વિપુલ વિષયવેલિધ છે અને શૈલી વિવેચનાત્મકને બદલે રસગતી છે. 'સાહિત્ય' શબ્દને મેઘાણીએ ખૂબ વ્યાપક અર્થમાં લીધો છે, એટલે આલો સાહિત્ય અને સાહિત્યની આસપાસની પરિસ્થિતિ વિશેના જાતભાતના લેખો છે. કેટલોક અનૂદિત વાર્તાઓ, કેટલાક ચિંતકોના સાહિત્યવિષયક વિચારો, સાહિત્યકારના જીવન વિશેની કેટલોક વાર્તા તથા સાહિત્યપ્રકાશન અને પ્રચારની વાર્તા ઉપરાંત સાહિત્ય અને જીવન સાથેના સંબંધ, સાહિત્યમાં આકૃતિ અને અંતસ્તત્ત્વ ઈત્યાદિ વિવિધ વિષયો પરના લેખો આલો છે.

જ.ગા.

પરિયાણી અબ્દુલસત્તાર ઈસા (૧-૩-૧૯૩૧) : નિબંધકાર. જન્મ પાલીતાણામાં. ૧૯૫૭માં સિંધ મુસ્લિમ કોલેજ, કચ્છથી ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. રેડિયો પાકિસ્તાનમાં પંદેરાં પ્રોગ્રામ આસિસ્ટન્ટ પછી પ્રોફેસર. અત્યારે ગુજરાતી સંવિસના ઈન્ચાર્જ. ગુજરાતી ડ્રામેટિક સોસાયટી, કચ્છીના મંત્રી. 'સબરસ' (૧૯૭૯) એમનો લખવા લેખોનો સંગ્રહ છે.

વં.ટો.

પરિગ્રાહક : જુઓ, પટેલ ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ.
પરિશીલન (૧૯૪૯) : વિષયપ્રસાદ ર. ત્રિવેદીનો, વિષયપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી સન્માન સમિતિ દ્વારા સંપાદિત વિવેચનસંગ્રહ. સાહિત્યિક સિદ્ધાંત તેમ જ પ્રત્યક્ષવિવેચનના આ લેખોમાં સાહિત્યરચિની પરિષ્કૃતતા સ્પષ્ટ છે. 'સાધારણીકરણ' અને 'આચાર્ય આનંદ-શંકરનું ધર્મચિંતન' જેવા લેખો મૂલ્યવાન છે. 'વિવેચનની પ્રતિષ્ઠા'માં ભાષા અને છંદ વિશેના લેખકના અભિપ્રાયો તેમ જ વિવેચન વિશેનું મંતવ્ય વિવાદોત્તેજક છે.

વં.ટો.

પરીક્ષા : લોહી ન જોઈ શકનારી ગુજરાતી પ્રજાને વિદુરનાનની રક્ષા કાળે અસહકારની લડતમાં જોડાઈ સામી છાતીએ જાણીઓ પીલી, માર્યા વગર મરવાના મંત્રનો કસોટી આપતા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનો નિબંધ.

વં.ટો.

પરીખ અનિદુલ્લ જથભાઈ, 'સમ્રાટ' (૭-૧-૧૯૧૬) : કવિ, વાર્તા-લેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. મૈટ્રિક સુધીના અભ્યાસ. તત્કાલિન પ્રેસ, અમદાવાદમાં પ્રૌફરીટર. એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'સમ્રાટ' (૧૯૨૨) તથા ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'મક્તસબર હનુમાન' (૧૯૪૪) અને 'મા આનંદમયો' (૧૯૫૦) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પરીખ ઈન્દુલાલ એમ. 'સમદાસ' : ધર્મબોધક પદ્યકૃતિઓ 'કલિગીતા' (૧૯૫૩) અને 'સમકથા' (૧૯૫૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ કાન્તલાલ અમથાલાલ : ચિંતનાત્મક લેખોના સંગ્રહરૂપ પુસ્તક 'ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ' (૧૯૫૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ કાન્તલાલ હરિલાલ, 'ત્રયશૂળ', 'નિરામય', 'શિવ' (૭-૧-૧૯૧૩) : નિબંધલેખક. જન્મ દેવ્રાજમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી., 'લોકભારતી'ના તંત્રી. સત્યમ્ શિવમ્ સવા દ્રુષ્ટના દ્રુષ્ટી. 'માટીના ચૂલા' (૧૯૪૧), 'મારો ભારતદેશ' (૧૯૪૧), 'નવી ઉપા ઊંચટી રહી છે' (૧૯૬૧), 'પગલે પગલે' (૧૯૮૪), 'જીવન-પથને અજવાળી દઈએ' (૧૯૮૫) જેવાં પુસ્તકો ઉપરાંત એમણે 'હટ્ હટ્ હટ્' (૧૯૪૧) અને 'એમ કુસુમડો' (૧૯૮૫) જેવાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વા.

પરીખ કુમુદ સુભોધ (૪-૭-૧૯૩૨) : કવિ. જન્મ બાંધરામાં. ૧૯૪૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૩માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૨માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી 'મધ્યકાલીન સાહિત્યમાં દશમસ્કંધો : તુલનાત્મક અધ્યયન' પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૪થી આજ સુધી શેઠ પી. ટી. આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ, બાંધરામાં અધ્યાપન. 'અરવ સૂર' (૧૯૮૭) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

વં.ટો.

પરીખ કૃષ્ણકાન્ત મોહનલાલ : 'અજરબત્તી અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૬૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ કે. બી. : 'અફસાસમાં આનંદ અથવા બાંધરાયક ગાળના અને ગ્રન્થચર્ચા' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ કેશવલાલ મોતીલાલ (૧૧-૧-૧૮૫૩, ૨૬-૧૨-૧૯૦૭) : કવિ, નાટ્યકાર, નિબંધકાર, અનુવાદક. જન્મ કંઠલાલ (કપડવાળ)

માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ કલ્યાણમાં તે માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૭૮માં મૅટ્રિક. એ ૮૨ વર્ષે વડોદરાની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. ખેડા જિલ્લામાં વડોલ નરીકે સત્તર. 'પ્રભા' માસિકના તંત્રી. ૧૯૫૫થી ૧૯૭૭ સુધી અમદાવાદ યુનિવર્સિટીની ઉપ-પ્રમુખ.

એમની પાંચથી 'કાલ્યાણ સંગ્રહ'(૧૯૭૦), સંગતને વર્ણવતી પદ્યકૃતિ 'ટૂંકિયું'(૧૯૭૨), 'કલ્પેશ દુઃખદર્શક નાટક'(૧૯૭૨), લેખસંગ્રહ 'બુદ્ધિ અને કૃતિની કથા'(૧૯૮૨) તેમ જ નિબંધો 'શ્યાનિક સ્વચાર'(૧૯૮૨) અને 'માનવ વ્યવહાર ત્યાં ભેટી વ્યવહાર'(૧૯૮૩) ઉપરાંત મરણોત્તર પ્રકાશન 'ઈન્દ્રાણીમાં ગયેલા એક તરુણના પત્રો'(૧૯૮૩) તથા અનુવાદ 'સિદ્ધાંતો ઉદ્યોગ સ્થિતિ'(૧૯૭૭) જેવાં પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મુ.મા.

પરીખ ગીતા સૂર્યકાન્ત / કાપડિયા ગીતા પરમાનંદદાસ

(૧૦-૮-૧૯૨૯): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક માધ્યમિક શિક્ષણ મુંબઈની ફેલોશિપ સ્કૂલમાં. ૧૯૪૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૮માં વિહારન કોલેજમાંથી એન્ટાયર ફિલોસોફી વિષય સાથે બી.એ. અને ૧૯૫૨માં એ જ વિષય સાથે એમ.એ. ૧૯૮૮માં પીએચ.ડી. થોડો વખત કોલેજમાં અધ્યાપન.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'પૂર્વી'(૧૯૬૬)ની મોટા ભાગની રચનાઓ પ્રેમવિષયક છે; પછી તે પ્રેમ દામ્પત્યપ્રેમ લેણ, અપત્યપ્રેમ લેણ કે પ્રભુપ્રેમ લેણ. એમના કવિ તરીકેનો વિશેષ આ પ્રકારની રચનાઓમાં પ્રગટ છે. વાસ્તવ્યાવૃત્તમાં કાવ્યોમાં માનુષ્યવેદ તથા દામ્પત્યનાં કાવ્યોમાં સૌહાર્યનો પરિચય થાય છે. 'ભીનાશ'(૧૯૭૯)માં મુખ્યત્વે પ્રકૃતિપ્રેમ, ગુણજીવન, મન:પિતાનાં મનુષ્ય વિશેનાં તથા પ્રાર્થના ભક્તિનાં કાવ્યો છે. એમને કવનવિશેષ ગીતામાં અને પ્રકૃતિની તથા નારીભાવોની એમની સંવેદનશીલ અને ચિંતનશીલ કવિતામાં છે. 'સિત્તેર ગુજરાતી કવિવ્રીઓ'(૧૯૮૫) એમનું પરિચયાત્મક પુસ્તક છે. 'ચિંતનપત્રો'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪)માં પરમાનંદદાસ કાપડિયાના લેખોનું સંપાદન છે. નેપા પલટો'(૧૯૬૩)માં વિમલા કકારનાં કાવ્યોનો પદ્યાનુવાદ છે.

પ્ર.પ્ર.

પરીખ ઝાવિદલાલ દેરાલાલ: 'નાથજીભાઈ (ગરબસંકરનું જીવન-ચરિત્ર'(૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ ચમન: નવલકથા 'નગરપતિ'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ ચંદુલાલ: ભાંગાપાંચાળી પુસ્તક 'આજ્ઞાઈ સ્વાઈટ્સ'(૧૯૬૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ ચંદુલાલ ગિરધરલાલ: ટૂંકાંકી નાટિકા 'જન્મસંસ્કારનો ટૂંકસાર અને ગીતો'(૧૯૫૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ ચંપાવતી લલ્લુભાઈ: 'શ્વ. પરીખ લલ્લુભાઈ પ્રેમાનંદ-દાસનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર અને દ્વારકાનુપ્રેક્ષા'(૧૯૨૪)નો કર્તા. નિ.વા.

પરીખ ચીમનલાલ: ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'સંગીતસમ્રાટ ભાંસાલબ ફેયાજામાં'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ જિક્ષાનદાસ ભાઈલાલ: સામાજિક નવલકથા 'કુસુમકળા'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પરીખ દામોદર પ્રેમાનંદ: પદ્યકૃતિ 'પ્રિયાવિદલે'ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પરીખ દિલીપ ચંદુલાલ (૧૮-૨-૧૯૪૪): કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૬૫માં ઈન્દિરાસ-શરકારણ વિષયો સાથે બી.એ. પ્રારંભમાં ટ્રાયમ્ફ પ્રોડક્ટ્સમાં ભાગીદાર. પછીથી એશ-ડીલ ફાર્મા પ્રાઈવેટ લિમિટેડમાં ડાયરેક્ટર.

'કુસુમા'(૧૯૬૭) અને 'જવલન'(૧૯૮૫) જેવા ગઝલસંગ્રહ તેમ જ 'ઊર્જા'(૧૯૮૩) જેવો ગઝલમુક્તકસંગ્રહ એમના નામ છે. 'પદ્મવ'(૧૯૮૪) એમનું ગઝલકાવ્યોનું સંપાદન છે.

ચં.દે.

પરીખ દ્વારકાદાસ પુરુષોત્તમદાસ: 'શ્રી હરિશમજી મહાપ્રભુજીનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૪૭) તથા વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં ચરિત્રોનો ઐતિહાસિકતાની ચર્ચા કરના ગ્રંથો 'વાર્તાસાહિત્ય-મીમાંષા'(૧૯૪૭) અને 'શીયાસી વૈષ્ણવન કી વાર્તા'ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પરીખ દ્વારકાદાસ મોતીલાલ: બાલક પ્રસંગકથાઓના સંગ્રહ 'ભાલગંધુ'(૧૯૯૯) તથા નવલકથા 'છત્રપતિ સોભાજી મહારાજ'(૧૯૦૬)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પરીખ ધીરુભાઈ ઈશ્વરલાલ (૩૧-૮-૧૯૩૩): કવિ, વાર્તાકાર, (વેવેચક. જન્મ વીરમગામમાં. ત્યાં જ મૅટ્રિક સુધીનું શિક્ષણ. ૧૯૫૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૫માં બી.એ. ૧૯૫૮માં એમ.એ. ૧૯૬૭માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૫થી સી.યુ. શાહ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૭થી ૧૯૬૯ સુધી એસ.એન.ડી.ટી. વિમેન્સ યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્ન. વઢવાણની મલિલા આર્ટ્સ કોલેજમાં આચાર્ય. પછીથી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ. ગુજરાતી કવિતાના દ્વૈમાસિક 'કવિલોક'ના તંત્રી. ૧૯૭૧માં કુમારચંદ્રક.

એમની પ્રથમ કૃતિ ૧૯૫૧માં પ્રગટ થયેલી વાર્તા 'પલેનું રુદ્ધન' છે. વાર્તાસંગ્રહ 'કંટકની ખુશખો'(૧૯૬૪)માં ભાવીસ વાર્તાઓ છે. કાવ્યસંગ્રહ 'ઉઘાડ'(૧૯૭૯)ની કવિતામાં પાંખો કે વૃક્ષનાં ભાવગ્રતીકો છે. એમની કવિત્વશક્તિ પરંપરિત માત્રામેળ છંદની રચનાઓમાં વિશેષ નીખરી રહે છે. સંગ્રહની લગભગ બધી રચનાઓમાં કલ્પન દ્વારા નવી પાણ કથન દ્વારા

અર્થની ગતિ એક સ્તરે થતી અનુભવાય છે. સંગ્રહમાં ઓડક ગદ્યકાવ્યો પણ છે, જેમાં આધુનિક મનુષ્યે સાચો ચહેરો બાઈ નાખ્યો છે એ વાત કરતી રચના 'માણસને ઊગતી નથી ડાળીઓ' ઉલ્લેખનીય છે. 'અંજ પચોસી' (૧૯૮૨) માં છપ્પાશીલીનો પચોસ કટાક્ષકાવ્યો છે. છપ્પાની મધ્યકાલીન પરંપરાનો સ્વીકાર કરીને કવિએ 'અભ્યર્થ અંજ', 'અધ્યાપક અંજ', 'વિદ્યાર્થી અંજ' વગેરે પર નર્મમર્મપૂર્ણ છપ્પા રચ્યા છે. 'અગિયા' (૧૯૮૨) એમનો હાઈકું-સંગ્રહ છે.

ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રોત્રી અંતર્ગત એમણે 'સાહિત્ય શાલ' (૧૯૭૭) પુસ્તક લખ્યું છે. 'સસયુગમાં પ્રકૃતિનિરૂપણ' (૧૯૭૮) એમનો શૈક્ષણિક ગ્રંથ છે. 'અત્ય તત્ત્વ' (૧૯૭૮) માં ગુજરાતી કવિઓની સાથે સી. કે. લૂઈ અને ઓટેન જેવા અંગ્રેજી કવિઓ, પાસ્કો નેસ્લા જેવા ચીલી કવિ, મોન્ટાલે જેવા ઈટાલિયન કવિ તથા યેવનુશેન્કો જેવા રશિયન કવિ વિશેના પરિચયલેખો છે. 'નરહરિ મહેતા' (૧૯૮૧) માં નરહરિના જીવનકવનનું વિસ્તૃત અવલોકન છે. 'ક્ષરક્ષર' (૧૯૮૨) માં એમણે દયારામ, દલપતરામ, નર્મદથી માંડી પ્રિયકાંત મણિયાર, જગદીશ જોષી, મણિલાલ દેસાઈ સુધીના દિવંગત ગુજરાતી કવિઓનાં જીવનકવનનો મિત્રાક્ષરી પરિચય કરાવ્યો છે. 'સમકાલીન કવિઓ' (૧૯૮૩) માં લાભસંકર ઠાકર, સિતાંશુ યશશંકર, સાહેબ શુક્લ, સવજી પટેલ, આદિલ મન્સુરી વગેરે આધુનિક કવિઓની કવિતાને મૂલવે છે. 'નુવનાત્મક સાહિત્ય' (૧૯૮૪) માં સાહિત્ય-અભ્યાસની નુલના, ભૂમિકાનો ઈતિહાસ અને પરિચય છે. 'ઉભયાન્વય' (૧૯૮૬) માં વિવેચનલેખો છે. 'કાળમાં કેપી નામ' (૧૯૭૭) માં કાવાબાતા, દીશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર, ચાર્લ્સ ડિકન્સ, દલપતરામ, પૂ. મોટા જેવા મહાનુભાવોનાં પ્રેરક ચરિત્રો આલેખાયાં છે.

'નિષ્કુળાનંદ પદાવલી' (૧૯૮૧), 'સાત મહાકાવ્યો' (૧૯૮૩), 'પંચ મહાકાવ્યો' (૧૯૮૪) અને 'ટી. એસ. એલિયટ' (૧૯૮૯) એમના સંપાદનગ્રંથો છે.

પ્ર.પ્ર.

પરીખ ધીરુભાઈ પ્રાણજીવનદાસ (૭-૧૦-૧૯૧૩) : કવિ. જન્મ કપડવંજમાં. ૧૯૩૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૫માં ગુજરાત કોલેજમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૩૭માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૪૦થી રૂઠિયા કોલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૩માં ત્યાંથી નિવૃત્ત. ૧૯૭૪-૭૫માં સુરભા મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાદમાં આચાર્ય.

'પંચામૃત' (૧૯૮૩) કાવ્યસંગ્રહ ઉપરાંત એમણે 'લગ્ન : દિલનાં કે દેહનાં' (૧૯૩૩) તથા 'સેવામૂર્તિ હરિભાઈ' (૧૯૪૯) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'ગીતાદોહન' અને 'મહાકાવ્યપુરુષ વર્ણન' એમનાં સંપાદનો છે.

ર.ર.દ.

પરીખ નગીનદાસ ખૂંજભાઈ : 'અમદાવાદનું વર્ણન' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પરીખ નટવરલાલ ચુનીલાલ : નવલકથા 'સગુણ સર્વિતા' અથવા દુઃખી દંપતિ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પરીખ નટુભાઈ જઠાલાલ (૧૪-૧-૧૯૩૧) : નિબંધલેખક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના બાંધણીમાં. એમ.એ., એ.એમ. અમદાવાદના સી. એન. મહાવિદ્યાલયમાં પ્રાધ્યાપક.

'કલાસંસ્કાર' (૧૯૭૫), 'કલાવૃત્ત' (૧૯૭૭), 'કલાસંસ્કાર' (૧૯૭૭) એમનાં પુસ્તકો છે.

સં.કા.

પરીખ નરસિંહલાલ અમૃતલાલ : નવલકથા 'શુરવીર વીરસિંહ યાને સળદૂરી ખટપટ' - ભા. ૧ (૧૯૦૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પરીખ નરહરિ દ્વારકાદાસ, 'અંક પિતા' (૭-૧૦-૧૯૮૧,

૧૫-૭-૧૯૫૭) : ચરિત્રકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન ખેડા જિલ્લાનું કલવાલ. અભ્યાસ અમદાવાદમાં. ૧૯૦૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૧માં ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૧૩માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૪માં મિત્ર મહાદેવભાઈ દેસાઈ સાથે વકીલાતનો પ્રારંભ. ૧૯૧૭માં સત્યાગ્રહ આશ્રમની સમીક્ષા શાળા સાથે સંલગ્ન. ૧૯૨૦થી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં. ૧૯૩૫માં હરિજન આશ્રમના વ્યવસ્થાપક. ૧૯૩૭માં ખેડિક એજ્યુકેશન બોર્ડના પ્રમુખ. ૧૯૪૦માં ગ્રામસેવક વિદ્યાલયના આચાર્ય. ૧૯૪૭માં પક્ષાઘાતનો પાંડલો લુપ્તો. પક્ષાઘાત અને હૃદયરોગથી ખારડોલીમાં અવસાન.

એમણે ગાંધીચીંથાં માનવતાવાદ અને જીવન પરંવેતી સાથેક દૃષ્ટિનો નિતાનત પરિચય કરાવ્યો છે. એમના ગ્રંથોમાં સાહિત્યનું સંકોલન અને સંપાદન કરવાની શક્તિનો તેમ જ સારી, સરલ અને પારદર્શક ગદ્યશીલીનો આવિષ્કાર જાઈ શકાય છે.

એમના મૌલિક ગ્રંથોમાં 'મહાદેવભાઈનું પૂર્વચરિત' (૧૯૫૦), 'સરદાર વલ્લભભાઈ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૦, ૧૯૫૨) અને કિશોરલાલ મશરૂવાલા પરનું 'ક્રોધાર્થીની સાધના' (૧૯૫૩) જેવાં ચરિત્ર-લેખનો મુખ્ય છે. 'માનવ અર્થશાસ્ત્ર' (૧૯૪૫) એમનો તદ્દવિષયક અત્યંત યશસ્વી ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત શિક્ષણ, સમસ્યા અને ગાંધીવિચારના સમન્વયની નીપજરૂપ 'સમ્યવાદ અને સર્વોદય' (૧૯૩૪), 'વર્ધા કેળવણીનો પ્રયોગ' (૧૯૩૯), 'યંત્રની મર્યાદા' (૧૯૪૦) વગેરે એમનાં સ્વતંત્ર પુસ્તકો છે.

'નામદાર ગોખલેનાં બાપણો' (૧૯૧૮), 'ગાંધીજીમન' (૧૯૨૩), 'કરંડિયો' (૧૯૨૮), 'નવલગ્રંથાવલિ' (૧૯૩૭), 'મહાદેવભાઈની ડાયરી' - ભા. ૧-૭ (૧૯૪૮-૫૦), 'સરદાર વલ્લભભાઈનાં બાપણો' (૧૯૪૯), ડી.બી. અંબાલાલ સાકરલાલનાં બાપણો' (૧૯૪૯), 'ગાંધીજીનું ગીતાશિક્ષણ' (૧૯૫૬) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

'ચિત્રંગદા' (૧૯૧૬), 'વિદાય અભિશાપ' (૧૯૨૦), 'પ્રાચીન સાહિત્ય' (૧૯૨૨) જેવી સ્વીન્ટનાય ટાગેરની કૃતિઓના એમણે મહાદેવભાઈ દેસાઈ સાથે અનુવાદ કર્યા છે; તે, 'જાત મજૂરી

કરનારાઓને' (૧૯૨૪) અને 'ત્યારે કરીશું શું?' (૧૯૨૫-૨૬) એમના તોલ્કરોયનાં પુસ્તકોના અનુવાદો છે.

ચં.દો.

પરીખ પુરુષોત્તમ ભાણજી : ગીતાની વિષય વર્ગીકૃત સૂચિ 'શ્રી ગીતાના શ્લોકોની સંકલના' (૧૯૪૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પરીખ પ્રબોધ વાસુદેવ (૧૯-૬-૧૯૪૫) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના નરિયાદમાં. ૧૯૨૭માં તત્ત્વજ્ઞાન-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૯માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૪માં સ્ટીલવોટર ઓકલાદામા સ્ટેટ યુનિવર્સિટી, અમેરિકાથી તત્ત્વજ્ઞાન વિષયમાં ફરી એમ.એ. ૧૯૭૪થી આજ દિન સુધી પ્રાધ્યાપક. ચિત્રકલામાં પણ રુચિ. મુંબઈ, ઓકલાદામા ને શાનફ્રાન્સિસ્કોમાં વ્યક્તિગત ચિત્રપ્રદર્શનો. ફોર્બ્સ ગુજરાતી સભાના મંત્રી.

'કારણ વિનાના લોકો' (૧૯૭૭) વાર્તાસંગ્રહની ભાષા અને ભાવકલ્પનોનાં સારવર્યો પર આધારિત, ઘટના વગર ઘાટ ઉતારતી એમની બાવોસ વાર્તાઓમાં પ્રયોગાતિરેક અને શબ્દોના માધ્યમથી અંગત વિશ્વનું સર્જન જોવાય છે. એમનાં અગ્રથસ્થ કાવ્યો પણ આધુનિકતા અને પ્રયોગનો સંદર્ભ બ્રાહ્મ કરીને વાંચી ન શકાય એવું સત્ત્વ ધરાવે છે.

ચં.દો.

પરીખ પ્રભાભલેન : જીવનચરિત્ર 'મુનિ ચિત્રભાનુ જીવનસૌરભ' (૧૯૬૯)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

પરીખ પ્રવોણચન્દ્ર ચીમનલાલ (૨૬-૩-૧૯૩૭) : સંશોધક-અભ્યાસી. જન્મ ખેડામાં. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિષય સાથે ૧૯૫૯માં બી.એ., ૧૯૬૧માં એમ.એ. અને ૧૯૬૬માં પીએચ.ડી. ભા. જી. વિદ્યા-ભવનમાં અનુસ્નાતક-અધ્યાપક. ત્રિપિવિદ્યા-નિપજ્ઞાત. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત.

એમણે 'ગુજરાત ઇતિહાસ સંદર્ભસૂચિ' - ગ્રંથ ૧-૨ (૧૯૬૨), 'અભિલેખો' (૧૯૬૨), 'ગુજરાતમાં બ્રાહ્મીથી નાગરી સુધીનો ત્રિપિવિકાસ' (૧૯૭૪), 'ભારતનો સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ' (૧૯૭૪) તથા 'તલસ્પર્શ' (૧૯૮૪) ઉપરાંત અંગ્રેજી ગ્રંથ 'અકબર ઍન્ડ હિઝ કોઈન્સ' (૧૯૭૨) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પરીખ પ્રિયકાન્ત કાન્તલાલ (૧-૧-૧૯૩૭) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના રાજપીપળામાં. ૧૯૫૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી-માનસશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૦-માં એમ.ફિલ. ૧૯૫૭થી ૧૯૬૧ સુધી મુંબઈની જી. ટી. હાઈસ્કૂલથી આરંભી હાલોલ, ડભોઈ વગેરે સ્થળોએ શિક્ષક. ૧૯૬૧-૬૯ દરમિયાન સંખેડા, ગોધરા, રાજપીપળા, સાબરમતી, ભાદરણની કોલેજોમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૯થી નવગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ૧૯૮૩માં અમેરિકા-પ્રવાસ.

એમનું કથાસાહિત્ય લોકરુચિને ધ્યાનમાં રાખીને લોકપ્રિય શૈલીમાં લખાયેલું છે. સમાજભિમુખતા તેના કેન્દ્રમાં છે. 'ફંટાના રસ્તા' (૧૯૬૩), 'એક અલ્પવિરામ, એક પૂર્ણવિરામ' (૧૯૬૭), 'ભૂતકાળ' (૧૯૬૯), 'હિમશિલા' (૧૯૭૩), 'અગનપિછોરી' (૧૯૭૬) અને 'નવો ક્રમ' (૧૯૮૩) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'નવી ધરતી' (૧૯૬૬), 'ઉપર ગગન વિશાળ' (૧૯૭૧), 'ભદ્રલોક' (૧૯૭૮), 'અગનગ્રાળનું ફૂલ' (૧૯૭૯), 'દૂર મંડિલ, દૂર કિનારા' (૧૯૮૦), 'કોશા' (૧૯૮૧), 'નીલ ગગનનાં પ્યાસાં પાંખો' (૧૯૮૩), 'સોનેરી સાગરની રૂપેરી માછલી' (૧૯૮૩), 'વહેતા સમયની વાત' (૧૯૮૬) વગેરે પચીસેક નવલકથાઓ એમણે આપી છે.

એમણે 'એવા વિરલા કો'ક' (૧૯૭૪) અને 'બાળલોકકથાઓ' (૧૯૮૧) જેવું બાળસાહિત્ય પણ સર્જ્યું છે. 'ઓગણીસમી સરીનું સંપાદિત ગ્રંથસ્થ ગુજરાતી લોકકથા સાહિત્ય' (૧૯૮૧) એમનું સંશોધન છે.

હ.ત્રિ.

પરીખ બાલચન્દ્ર : ન્હાનાલાલની સર્ગશક્તિની મુલવણી કરના વિવેચનગ્રંથો 'રસગંધા' અને 'રસદ્રષ્ટા કવિવર' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પરીખ બિપિનચન્દ્ર કૃષ્ણલાલ (૪-૪-૧૯૨૭) : વાર્તાલેખક. જન્મ પાટણમાં. એમ.બી.બી.એસ. ડોક્ટરનો વ્યવસાય.

'નીલ સરોવર નારંગી માછલી' (૧૯૬૭) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

પરીખ ભીમજી હરજીવન, 'સુશીલ' (૧૮-૧-૧૯૮૮, ૧૯૬૧) :

નવલકથાકાર, જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ લીંબડીમાં. અંગ્રેજી ચાર ધોરણ પછી કાશીની ખંડિત યશોવિજયજી પાઠશાળામાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનો અભ્યાસ. 'કચ્છ-કેસરી', 'સૌરાષ્ટ્ર', 'ધુળધર્મ', 'આનંદ', 'ફૂલછાબ' જેવાં સામાહિકો-માસિકોમાં પત્રકાર અને સહનંત્રી.

એમણે નવલકથાઓ 'મોટીબહેન અથવા માયાળુ માધવી' અને 'લલિતા' તથા જીવનચરિત્રો 'મહાવીર જીવન વિસ્તાર', 'મહાવીર-ભક્ત મણિભદ્ર', 'ઈસ્લામના ઓલિયા' ઉપરાંત 'વિવેકવિલાસ', 'મિઘમાલા', 'કલ્પસૂત્ર', 'સ્વામી વિવેકાનંદ' -ભા. ૨, 'સમ્રાટ અકબર', 'જગતશેક', 'ભદ્રબાહુસંહિતા અને ધર્મતત્ત્વ' જેવા અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

પરીખ મજનલાલ છગનલાલ (૪-૮-૧૯૨૫) : નાટ્યલેખક. જન્મ ધંધુકામાં. ૧૯૫૧માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. પછી એલએલ.બી. પહેલાં લિંગલ ઓડવાઈઝર, હવે બીલ્ડિંગ કોન્ટ્રાક્ટર અને ઓર્ગેનાઈઝર.

'ભદ્રની કોશા' (૧૯૫૬) એમનો એકાંકીસંગ્રહ છે. 'જીવન કર્તવ્ય છે' (૧૯૬૨) એમનું ત્રિઅંકી નાટક છે.

કી.ધ્ર.

પરીખ મજનલાલ હરિલાલ : 'વીરસેન ઈન્દુમતી નાટક' તથા

પરીખ મણિલાલ દ્વારકાદાસ — પરીખ રસિકલાલ છોટાલાલ

‘કોમેડી ઓવ એર્સ’નો અનુવાદ ‘આશ્ચર્યકારક ભૂલવણી’ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ મણિલાલ દ્વારકાદાસ : નવલકથા ‘ગુમ થયેલી મોતીની માથા ને હીરાનો હાર’ (૧૯૧૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ મણિલાલ સી. : અગિયાર અધ્યાયમાં વિભાજિત બોધકથા ‘પ્રભુપ્રેમ’ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ મદન : ડૉ. જીવરાજ મહેતાનાં વિદ્યાર્થી, તબીબ, રાજનીતિજ્ઞ તેમ જ લોકસેવકનાં રૂપોને આલેખનું જીવનચરિત્ર ‘વીર વિદ્યાર્થી’ (૧૯૬૧)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ મુકુન્દ ભાઈલાલ (૨૬-૧-૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, એકાંકીકાર. જન્મ બાલાસિનેરમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૫૭માં રાજકોટની ધર્મન્દ્રસિલજી કોલેજમાંથી અર્થશાસ્ત્ર વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં અમદાવાદથી એલ.એલ.બી. ૧૯૫૪થી ૧૯૬૦ સુધી પ્રોવિડન્ટ ફંડ કમિશનરની કચેરીમાં. ૧૯૬૧થી વકીલાત.

ચેતનાપ્રવાહ-પદ્ધતિએ લખાયેલી એમની લઘુ નવલકથા ‘મહાભિનિષ્કમણ’ (૧૯૬૬)માં નાયક અમિતની મનાસ્થિતિને વિષમ બનાવી મૂકતી તીવ્ર વાસનાગૂંચાણ, પત્ની રમા કે પ્રેયસી સરોજમાં પ્રેમ કે કામનાના રહી જતા તેના અસંતોષનું, માતા ચંદન પ્રત્યેના અનુરાગભાવમાંથી જન્મતા અપરાધભાવનું અને છેવટે સર્વસ્વ છોડીને માતાની સેવામાં પરિણત થતા તેના સંકલ્પનું સૂઝબર્ણું નિરૂપણ છે. પત્ની રમાના અવસાન પછી પ્રેયસી સરોજ લગ્નનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે પણ એને ન સ્વીકારતો નાયક વળગણરૂપ થઈ ગયેલી સ્ત્રીમાત્રની કામનાને ફગાવી દઈ માતા તરફ વળી જાય છે એ તેનું મહાભિનિષ્કમણ એવું અહીં સૂચન છે. દીવા-સ્વપ્નો, સ્મૃતિસંધાનો આદિમાં પ્રયોજતાં સહજ પ્રતીકો, વિશિષ્ટતા જાળવતું ગદ્ય અને સંરચના કૃતિને નોંધપાત્ર ઠેરવે છે.

‘મોક્ષ’ (૧૯૭૪) એમનો આધુનિક પ્રયોગશીલ એકાંકીઓનો સંગ્રહ છે.

મ.પ.

પરીખ મોહન નરહરિ (૨૪-૮-૧૯૨૨) : પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. વિધિસરના શાળાકીય શિક્ષણના વિકલ્પે ગાંધી-આશ્રમમાંના ગાંધી-અનુયાયીઓ પાસેથી સ્વાધ્યાય દ્વારા કેળવણી. સુથારી, મુદ્રણ તથા હાથકાગળ જેવા ઉદ્યોગોમાં પારંગત. સુરુચિ છાપશાળા, બારડોલીના નિયામક.

એમણે જાપાન-પ્રવાસકથા ‘હોકાઈડોથી કચુથુ’ (૧૯૬૩) તથા ‘આવતીકાલનું શિક્ષણ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૫) અને ‘મારી વાત’ (૧૯૮૫)નામની શિક્ષણની પુસ્તિકાઓ ઉપરાંત ‘ખેતીનાં ઓજસો’ (૧૯૭૩), ‘ખેત-તલાવડી’ (૧૯૭૪), ‘સૂર્યકૂકર’ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૯) અને ‘ગ્રામવિકાસની ટેકનોલોજી’ (૧૯૮૫) જેવાં હુન્નર-ઉદ્યોગ સંબંધી પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પરીખ યશપાલ : ‘નરનારી’ મહાકવિના અંકુરે પ્રકાશિત, વાસના-ભૂખી સ્ત્રીઓનાં વસંતો ને વિકાસોને વર્ણવતી પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ ‘ભૂખી ભામા’ (૧૯૫૪) તેમ જ ઈનિલાસપ્રેમ ‘મહાગુજરાતનો જંગ’ અને સંપાદન ‘ચલો દિલ્લી’ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ રણછોડલાલ કેશવલાલ : નવલકથા ‘સદ્ગુણી સુંદર’ (૧૯૦૫)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ રણછોડલાલ ધરમચંદ : નવલકથા ‘અમદાવાદમાં આફત’ તથા ‘સુંબરથી ખૂન’ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ રમેશચંદ્ર અંબાલાલ : સામાજિક નવલકથાઓ ‘સંસ્કાર-બીજ’ (૧૯૫૩), ‘ઈન્દુબિન્દુ’ અને ‘સંસ્કૃતિની સમૃદ્ધિ’ના કર્તા.
૨.૨.૬.

પરીખ રમેશભાઈ વિઠ્ઠલદાસ (૨૫-૩-૧૯૩૮) : જીવનચરિત્ર લેખક. જન્મ પાટણમાં. ૧૯૫૭માં બી.એ. ૧૯૩૮માં એમ.એ. પછી એમ.એડ. વિવેકાનંદ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, મહેસાણામાં અધ્યાપન.

‘વલ્લભાધીયનું દિવ્યજયન’ (૧૯૭૪), ‘પુરુષોત્તમજીના પૂર્વ-પુરુષો’ (૧૯૭૫), ‘સાચા સગા છે શ્રીનાયજી’ (૧૯૭૫) જેવી ચરિત્રકૃતિઓ, ‘પુષ્ટિભક્તોની શ્રોષ્ટ વાર્તાઓ’ (૧૯૮૨) વગેરે નાની-મોટી ત્રીશેક ધાર્મિક પુસ્તિકાઓ એમણે આપી છે.

૨.૨.૬.

પરીખ રસિકલાલ છોટાલાલ, ‘મૃસિકાર’, ‘સંભવ’ (૨૦ ૮-૧૯૨૩, ૧-૧૧-૧૯૨૨) : કવિ, નાટ્યકાર, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ સાદરામાં. ૧૯૧૩માં અમદાવાદથી મેટ્રિક. ૧૯૧૮માં પૂનાથી સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ત્યારબાદ શંકરાચાર્ય સમિતિનારમાં ‘કમ્પેરેટિવ સ્ટડી ઓવ રિલિજિયન એન્ડ ફિલોસોફી’નો ફેલોશિપ. પૂનામાં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી સાહિત્યનો તથા તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસ. મુનિશ્રી જીનવિજયજી પાસેથી ઈનિવાસ તેમ જ વ્યાકરણનું અધ્યયન. ૧૯૧૯માં ભાંડારકર રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યુટ, પૂનામાં ‘હસ્તલિખિત પ્રતોના વર્ણનાત્મક કેટલોગ’ના કાર્યમાં સહાયક તરીકે કામગીરી. ૧૯૨૦ના અરસામાં અમદાવાદ આવી ગુજરાતી કેળવણી મંડળની શાખામાં શિક્ષક. ૧૯૨૧માં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના પુરાતત્ત્વ મંદિરમાં આચાર્ય. અહીં ‘પુરાતત્ત્વ’, ‘પ્રસ્થાન’ અને ‘યુગધર્મ’ના તંત્રી-સંપાદક. ૧૯૩૦માં વિદ્યાપીઠ છોડી. ૧૯૩૦થી ૧૯૩૭ દરમિયાન સંશોધન, નાટ્યલેખન તેમ જ દેશાટન. ૧૯૩૭માં ગુજરાત વિદ્યાસભાના સહાયક મંત્રી. ૧૯૩૯-૧૯૪૦માં ગુજરાત વિદ્યાસભાના અધ્યક્ષ. ૧૯૪૧થી નિવૃત્તિ સુધી એના નિયામક. ૧૯૪૨માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૬૦માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્લીનો પુરસ્કાર. ૧૯૬૪માં વિલેપાર્લે મુંબઈમાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. અમદાવાદમાં અવસાન.

‘સ્મૃતિ’(૧૯૫૨) એમની રંગદર્શી કાવ્યરચનાઓનો સંગ્રહ છે. છંદોબદ્ધ રચનાઓ, ખંડકાવ્યો, સંવાદ-કથાકાવ્યો, રંગભૂમિનાં ગીતોના ઢાળ પર કાપાયેલાં ગીતો વગેરેમાં સર્જકતાની મધ્યમ માત્રા જોવા મળે છે. સુદૃઢ કાવ્ય ‘શિખરણીચતક’ તત્કાલીન કાવ્ય-સાહિત્યમાં નોંધપાત્ર કરેલું છે. એમના ‘જીવનનાં વંદન’ (૧૯૦૧) વાર્તાસંગ્રહમાં જીવનનાં અનેક પાસાંઓનું નર્મ-નર્મ નિરીક્ષણ છે; પણ એક પ્રકારની પ્રતિબદ્ધતાનો અંથ તથા લાંબાંલાંબાં સંભાષણો સમગ્ર કથાનિરૂપાણને અરેખિક તેમ જ શિથિલ બનાવે છે.

એમનું પહેલું નાટક ‘રૂપિયાનું ઝાડ’ (૧૯૩૧) પ્રયોગાભિમુખતા, પાશ્ચાત્ય નાટ્યપદ્ધતિનો સક્ષમ વિનિયોગ, મૌખિક નિરૂપણશૈલી વગેરેના કારણે ધ્યાનાકર્ષક છે. ‘પાંડવો ક્લાસ’ (૧૯૩૧) તથા ‘પ્રેમનું મૂલ્ય’ (૧૯૫૦) એ બે એમનાં અનૂદિત નાટકો છે. ‘શવિલક’ (૧૯૫૭) તેમ જ ‘મિનાગુર્જરી’ (૧૯૭૭) એમનાં પ્રાણવાન સર્જનો ગણાયાં છે. શિષ્ટ નાટ્યસાહિત્યની પરંપરામાં ‘શવિલક’ એક મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રદાન છે. શુદ્ધકના ‘મુશ્કટિક’માંના ચળવળવિવર્તનના ઝીણ વસ્તુને મુખ્ય કથાઘટના બનાવી શવિલકના દૃષ્ટિપૂર્ણ વિશ્વવકારની આસપાસ દરિદ્ર ચાટુદસ તથા મુશ્કટિકનાં મહત્ત્વનાં પાત્રો તેમ જ કથાતંતુઓને ગૂંથોને આ નાટક રચાયું છે. સંસ્કૃતમંદિત બ્રાહ્મ પરિવેશ અને શૈલી તથા ભવાઈ શૈલીની લાક્ષણિકતાઓ, શિષ્ટ બાની, વિલક્ષણ નર્મશક્તિ, ગનિયોગ ઘટનાઓ વગેરેથી આ નાટક ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યનાં મહત્ત્વનાં નાટકોમાં સ્થાન પામ્યું છે. ‘મિનાગુર્જરી’માં અભિનયક્ષમતા ‘શવિલક’ કરતાં વધુ છે, જેમાં એમનો નાટ્યકાર તરીકેનો વિશેષ જોવા મળે છે.

એમની લેખનપ્રવૃત્તિમાં સંસ્કૃત-અંગ્રેજીસાહિત્ય, ઈતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેના અભ્યાસથી સંભાળિત સુચિત કારણે એમની દૃષ્ટિ નુલનાત્મક રહી છે; ઉપરાંત સંકુલ કાવ્ય શકાય તેવી વિચારણા અને મુદ્દાસર ને વિશદ નિરૂપણ એમની વિવેચક તરીકે આગવી પ્રતિભા ઉપસાવે છે. ‘આનંદમીમાંસા’ (૧૯૬૩) એમણે મ. સ. યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે આપેલાં મહારાજ સપાજીરાવ વ્યાખ્યાન-માળાનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોનું ગ્રંથસ્થ રૂપ છે. ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રમુખ ભૂમિકારૂપ ‘સન્, ચિત્ અને આનંદ’માંના આનંદતત્ત્વ પર અહીં દાર્શનિક મીમાંસા થઈ છે અને એના કેન્દ્રમાં અભિનવ-ગુપ્તની રસમીમાંસા તેમ જ તેમાંના ‘આનંદમય સંવિદ’નો ખ્યાલ છે; ઉપરાંત પાશ્ચાત્ય સૌંદર્યમીમાંસાના ‘સૌંદર્ય’ના ખ્યાલનો પણ સમુચિત વિનિયોગ છે. પારિભાષિક ચાકસાઈ, વિષયાનુરૂપ ભાષા, ભારતીય તેમ જ પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવિચાર ને સૌંદર્યવિચારનું અધિકૃત જ્ઞાન અને વિષયની શાસ્ત્રીય રજૂઆત એ આ ગ્રંથના મહત્ત્વના ગુણો છે. ‘આકાશભાષિત’ (૧૯૭૪)માં એમણે વિવિધ વિષયો પર આપેલા રેડિયોવાર્તાલાપો છે. ‘સંસ્કૃત નાટક સાહિત્ય’ (૧૯૮૦)માં મુખ્યત્વે ભાસની નાટ્યકૃતિઓની સવિગત સમીક્ષા છે. ‘પુરોચયન અને વિવેચન’ (૧૯૬૫) એ એમનો પ્રત્યક્ષ વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ છે. ‘સરસ્વતીચંદ્રના મહિમા-એની પાત્રસૃષ્ટિમાં’ (૧૯૭૬) -માં એમનાં ૧૯૦૨માં આપાયેલાં વિદ્યાબહેન નીલકંઠ વ્યાખ્યાન-માળાનાં વ્યાખ્યાનો સંગૃહીત છે.

તત્ત્વજ્ઞાન ઈતિહાસના ઊંડા અભ્યાસને કારણે સાહિત્ય ઉપરાંત તત્ત્વજ્ઞાન તેમ જ ઈતિહાસના ગ્રંથો પણ એમની પાસેથી મળ્યા છે. ‘તત્ત્વવિજ્ઞાસ’ (૧૯૪૧) ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ઘોંટમા અધિવેશનના તત્ત્વજ્ઞાન વિભાગનું પ્રમુખીય પ્રવચન છે. એમના ઈતિહાસવિષયક ગ્રંથોમાં ‘ગુજરાતની સભ્યાનીઓ’ (૧૯૫૮) અને ‘ઈતિહાસ—સ્વરૂપ અને પદ્ધતિ’ (૧૯૬૯) ઉલ્લેખનીય છે. વ્યાકરણ તેમ જ દર્શનશાસ્ત્રના કેટલાક ગ્રંથોના અનુવાદ-સંપાદન નિમિત્તે એમણે કરેલું સંશોધન-સંપાદનકાર્ય પણ મહત્ત્વનું છે. મમ્મદકૃત ‘કાવ્યપ્રકાશ’નો અનુવાદ (૧૯૨૪), વૈદિકસંહિતા અને ‘પ્રાજ્ઞાણગ્રંથોમાંથી કરેલું સટિપણ સંપાદન ‘વૈદિક પદ્યવલી’ (૧૯૨૭), ‘દેમચંદ્રનું કાવ્યાનુયાસન’ (૧૯૩૮), લયશિષ્ટ ભટ્ટકૃત ‘તત્ત્વોપખલવર્ણિલ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૪૦), સિદ્ધચંદ્રકૃત ‘કાવ્ય-પ્રકાશખંડન’ (૧૯૫૩), ભટ્ટ સોમેશ્વરનું ‘સંકેત’ સહિતનું ‘કાવ્યાદર્શ’ (૧૯૫૯) તેમ જ ‘નૃત્યરત્નકોશ’ - ભા. ૧, ૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૫૭, ૧૯૬૮) વગેરે એમનાં મહત્ત્વનાં પ્રદાન છે. ‘ગુજરાતનો સમકીર્ણ અને સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ’ - ગ્રંથ ૧ થી ૬ (અન્ય સાથે) એમનું અન્ય સંપાદન છે.

દા.ત.

પરીખ રસિકલાલ જોઠાલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘નાના ભટ્ટ ખાખા’ (૧૯૪૬) અને કેટલીક અશેષવિષયક પુસ્તિકાઓના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ રાજુ : નવલકથા ‘તરસી આંખા સુકા લાઈ’ (૮૪)ની દલાલ સાથે, ૧૯૬૬ અને ‘શૂન્યતા સરવાળા’ (૮૪)ની દલાલ સાથે, ૧૯૬૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

પરીખ લીનાબહેન મંજળદાસ (૧૯૦૮-૧૯૧૫) : ચરિત્રકાર, નાટ્યકાર, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. અભ્યાસ એમ.એ. સુધી. શ્રેયસ્ પ્રનિધાનનાં સંસ્થાપક, અધ્યક્ષ, સચિવ અને ટ્રસ્ટી. સારાભાઈ પ્રતિષ્ઠાનનાં અધ્યક્ષ. ઈન્ડિયન કોન્ટ્રિબ્યુટ ફોર થાર્ઝલ્ડ વેલફેર ટ્રસ્ટનાં ટ્રસ્ટી.

‘લક્ષિતથિત્રો’ (૧૯૫૫), ‘આખંડ દીવો’ (૧૯૭૯) જેવાં ચરિત્ર-પુસ્તકો, ‘એક અજબગજબનું બુલબુલ’ (૧૯૬૪), ‘ઈતિહાસ’ જેવાં નાટ્યપુસ્તકો તથા ‘સ્થળાધિત્રો’ (૧૯૫૭), ‘ચીનપ્રવાસ’ (૧૯૭૭) જેવાં પ્રવાસપુસ્તકો એમના નામે છે.

પુ.ભ.

પરીખ વિપિન છોટાલાલ (૨૬-૧૦-૧૯૩૦, -) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. વતન ચીખલી (નિ. વલસાડ). મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.કેમ. મુંબઈમાં વેપારવ્યવસાય.

‘આશંકા’ (૧૯૭૫) અને ‘તલાશ’ (૧૯૮૦)માં એમનાં નગર-સંવેદનાનાં ગદ્યકાવ્યો છે. નગરજીવનનાં દોહકામ, ભીડ, પ્રદૂષણ, નિર્મમતા, યાંત્રિકતા, કૃતકતા કવિચિત્તમાં નિર્વેદ ને વિપાદ જગાડે છે. સરળ પ્રાકૃતિક જીવનની તથા માનવ-માનવ વચ્ચેના સંબંધમાં પ્રેમ અને આત્મીયતાની કવિની ઝંખના અહીં મુખ્યત્વે ઘટનામૂલક કાવ્યબંધમાં વ્યક્ત થઈ છે.

જ.ગા.

પરીખ પ્રજ્ઞરત્નદાસ ચીમનલાલ — પલાણ જ્યંતભાઈ મોહનલાલ

પરીખ પ્રજ્ઞરત્નદાસ ચીમનલાલ : 'કાવ્યરસાલિકા' (૧૯૭૧), 'વર્ષોત્સવ પદ્યસંગ્રહ' અને 'પુષ્ટિભક્તોની શ્રોષ્ટ વાર્તાઓ' (૧૯૭૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

પરીખ શંકરલાલ દ્વારકાદાસ (૪-૬-૧૮૮૬, ૧૨-૩-૧૯૬૧) : કવિ. અભ્યાસ પછી યુવાન વયે અમદાવાદમાં મેટલ ફેક્ટરીમાં જોડાયેલા, પણ ક્ષય લાગુ પડતાં કઠલાલમાં નિવાસ. ખેડા સત્યાગ્રહ અને ઝંડા સત્યાગ્રહમાં સક્રિય ભાગ. કઠલાલ વિસ્તાર અને ખેડા જિલ્લાનું સેવાકાર્ય.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'ચન્દ્રોદ્ધત', (૧૯૧૧), 'ખેડાની લડત' (૧૯૨૨), 'ગિરિશબ આબુ' (૧૯૩૭), 'ખંડ્યાજીને સ્મરણાંજલિ' (૧૯૩૭), 'પૂજ્ય બાપુજી' (૧૯૫૦) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વો.

પરીખ શાંતિલાલ ચંદુલાલ : હાસ્યનિબંધોનો સંગ્રહ 'ધૂળનાં ઢેકાં' - ભા. ૧ (૧૯૬૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

પરીખ શ્રીમતિબહેન : 'અભિલાષ' કાવ્યસંગ્રહનાં કર્તા.

ચં.ટો.

પરીખ સી. એમ. : બાળવાર્તા 'એકલવ્ય અને ધ્રુવ' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

પરીખ સુંદરલાલ : પ્રાર્થનાગીતો, ઋતુગીતો અને પ્રાસંગિક ગીત-રચનાઓનો સંગ્રહ 'સૂર્યમુખી' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

પરીખ સોમચંદ મણિલાલ : સામાજિક નવલકથા 'સ્નેહલગ્ન' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

પરીખ હરિભાઈ જ. (૧૧-૬-૧૮૮૪) : ચરિત્રકાર. જન્મ ધોળકા તાલુકાના કેરાલા ગામમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ. અમદાવાદથી સિનિયર ટ્રેઈનડ. ૧૯૧૪ થી ૧૯૪૯ સુધી અમદાવાદ જિલ્લાનાં જુદાં જુદાં ગામોમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'પ્રસંગપુષ્પો' (૧૯૬૦), 'માનવતાની મહેક' (૧૯૬૧) અને 'ફૂલડાંની ફોરમ' (૧૯૬૧) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પરીખ હરિવલ્લભદાસ : પ્રવાસપુસ્તક 'ચીનમાં સાત અઠવાડિયાં' (૧૯૫૬) અને નિબંધસંગ્રહ 'ગ્રામદાન' ના કર્તા.

નિ.વો.

પરીખ હસુ જ., 'સ્વામી' : નૃત્યનાટિકાઓ અને ગીતોના સંગ્રહો 'પ્રેરણા' (૧૯૫૪), 'સ્વપ્નાં' (૧૯૫૭) અને 'સ્થુલિભદ્ર રૂપકોશ' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

નિ.વો.

પરોત દામોદર નરોત્તમ : ભકિતગીતોનો સંગ્રહ 'ઈશ્વરગાયન' (૧૮૭૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

પરોપકારી મંગળદાસ હેમચંદ : પદ્યકૃતિ 'હૃદયરત્ન' (૧૯૧૧) તથા નાટક 'શારદા અને ચંદ્રલેખા' ના કર્તા.

નિ.વો.

પરોપકારી શાંતિ : નરસિંહ મહેતાનું જીવનચરિત્ર તથા તેમનાં કાવ્યોનો સંચય આપતું પુસ્તક 'નરસિંહ મહેતા' તથા શામળ ભટ્ટની પદ્યવાર્તાઓ પર આધારિત કથાસંગ્રહ 'પ્રસસ કસ્તૂરી' ના કર્તા.

નિ.વો.

પર્યેષણા (૧૯૫૩) : મનસુખલાલ ઝવેરીનો અંકવંસ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલા આ ગ્રંથ મુખ્યત્વે સાહિત્ય તેમ જ કલા અંગેના એમના દૃષ્ટિબિંદુને રજૂ કરે છે. પ્રથમ છ પ્રકરણોમાં સાહિત્ય અને કલા-વિષયક સૈદ્ધાંતિક ચર્ચા છે, જેમાં કલાનો ધર્મ, શીલ અને સાહિત્ય, વૃત્તિમય ભાવાભાસ, આખ્યાન, ટૂંકીવાર્તા, એનિલાસિક નવલકથાની સ્વરૂપચર્ચા વગેરેનું વિશદ નિરૂપણ થયું છે. સાતમું પ્રકરણ આનંદશંકર ધ્રુવના 'કાવ્યતત્ત્વવિચાર'માં સંગ્રહાયેલા લેખોમાં રહેલી કલાદૃષ્ટિનો પરિચય કરાવે છે. આઠમું અને નવમું પ્રકરણ પ્રેમાનંદની સર્જનશીલતાની સમીક્ષા તેમ જ પ્રેમાનંદ, નાકર, વિષ્ણુદાસનાં 'ઓખાહરણ'નું તુલનાત્મક અભ્યાસ રજૂ કરે છે. દશમા પ્રકરણમાં 'સરસ્વતીચંદ્ર' - ભા. ૪ માં ગાવર્ધનરામે પ્રીતિની, યજ્ઞોની અને માનવકર્તવ્યની જે મીમાંસા કરી છે તેની પાર્શ્વભૂમિની ચર્ચા છે. અગિયારમા પ્રકરણમાં ગાંધીજીની 'આત્મ-કથા'માં વ્યક્ત થયેલી ગાંધીજીની જીવનદૃષ્ટિનો આલેખ આપાયો છે. બારમા પ્રકરણમાં છેલ્લાં બાર વર્ષની ગુજરાતી કવિતાનું એક સર્વેશ્વર રજૂ થયું છે અને તે ગાળાની રચનાઓની સિલ્કિ-મર્યાદાઓની નોંધ આપવામાં આવી છે. તેરમા પ્રકરણમાં બ. ક. ઠાકોરના 'ભણકાર' કાવ્યસંગ્રહનું અવલોકન છે. ચૌદમા અને પંદરમા પ્રકરણોમાં અનુક્રમે 'ગોપીહૃદય' - બ. ક. ઠાકોરે રેહાના તૈયબનું, 'હાટ ઓવ એ ગોપી' નામના અંગ્રેજી પુસ્તક પરથી સર્જવા આખ્યાનકાવ્ય વિશેનું અવલોકનાત્મક લખાણ છે. પંદરમા પ્રકરણમાં શેષનાં કાવ્યોનું અવલોકન છે. સોળથી ઓગણીસ પ્રકરણોમાં 'જયા-જયન્ત', ન્હાનાલાલનો વસંતધર્મ, 'વસંતોત્સવ' વગેરેની ચર્ચા છે. 'જયા સોમનાથ' અને મુનશીનાં નાટકો એ છેલ્લાં બે પ્રકરણોની વિવેચ્ય સામગ્રી છે. વિષયની મુદ્દાસર તથા તટસ્થ અને નિર્ભેદ રજૂઆત, પ્રવાહી શૈલી, આવશ્યક સંદર્ભોથી યુક્ત નિરૂપણ વગેરે આ ગ્રંથનાં મહત્ત્વનાં પાસાં છે.

હ.ત્રિ.

પલાણ જ્યંતભાઈ મોહનલાલ (૨૮-૧૨-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ રાજકોટમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. સુધીનો અભ્યાસ. ઈલેક્ટ્રો-નિક્સ-ટી.વી.નો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'ગુલમહોર' (૧૯૫૪) અને 'માર-પિરછ' (૧૯૬૫) મળ્યા છે.

નિ.વો.

પલાણ નરોત્તમ કાકુભાઈ (૧૮-૧-૧૯૩૫) : વિવેચક, જન્મસ્થળ જૂનાગઢ જિલ્લાનું રાણીખીરસરા. ૧૯૫૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૬માં યુજ્જ્ઞાની સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૨માં એ બી.વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૩થી ગુરુકૃષ્ણ મહિલા કોલેજમાં બાળ્યાના.

‘રામકૃષ્ણ’ (૧૯૭૦) અને ‘સરસ્વતીને તોરે તોરે’ (૧૯૭૨) જેવી પ્રવાસપુસ્તિકાઓ ઉપરાંત ‘જુજ્જ્ઞાતનો યાત્રાધામો’ (૧૯૮૧) નામે પરિચયપુસ્તિકા પણ એમણે આપી છે. ‘કિચન’ (૧૯૮૫) વિવેચનસંગ્રહમાં સંગૃહીત બેનાલીસ લેખોમાં શાકલેખો, ગ્રંથ સમીક્ષા, કાવ્યાસ્વાદ અને સ્વરૂપચર્ચાનો સમાવેશ થાય છે; અને એમાં સાહિત્યપદાર્થને સમજવાનો આલોચ સ્પષ્ટ છે.

‘માધવમધુ’ (૧૯૭૮), ‘લોકસાહિત્ય’ (૧૯૮૧), ‘શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી વ્વાલગ્રંથ’ (૧૯૮૧), ‘ધુમલી : સહકીય અને સાંસ્કૃતિક’ (૧૯૮૨) વગેરે એમનાં સહસંપાદનો છે. ‘ધુમલીસંદર્ભ’ (૧૯૮૨) સૂચિસાહિતની એમની સંદર્ભપુસ્તિકા છે.

ચંદ્રો.

પલાણ હરિરામ ભાગ્યચંદ : કર્તવ્યબાધક પુસ્તકો ‘મહિલાધર્મ-શિક્ષક’ (૧૯૨૬) અને ‘સુખેય સુધાકર’ (૧૯૩૭) નેમ જ ‘હરિકીર્તનામૃત’ (૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પવન રૂપેરી (૧૯૭૨) : ચન્દ્રકાન્ત શેઠનો કાવ્યસંગ્રહ. પરંપરિત રચનાઓ, છંદોબદ્ધ નેમ જ અછાંદસ રચનાઓ, ગઝલ અને ગીત રચનાઓને સમાવેનો આ સંગ્રહ આધુનિક ભાવસ્થિતિઓને ભાષાની સહજભંગીઓથી પ્રગટ કરે છે. આન્મયંગ અને આન્મ છિદ્રની રચનાઓમાં ‘હું’નાં વિવિધ રૂપાંતરોને આ કવિ વિવિધ છંદોઓથી રજૂ કરે છે. પરંપરિતમાં લખાયેલી રચનાઓ અને અછાંદસ રચનાઓ આ કવિનો પોતાનો અલગ ઉપાડી શકી છે : ‘ચન્દ્રકાન્તનો ભાંગી ભુક્કો કરીએ’ કે ‘બેસ બેસ દેડકી’ આનાં ઉત્તમ ઉદાહરણો છે. ગીત, ગઝલ અને છંદોબદ્ધ રચનાઓમાં પ્રશિષ્ટતાના અંશ છે. ‘સાદ ના પાડો’ અને ‘ત્રિ આઘ્યા કને’ એ કવિનાં નીવડેલાં ગીતો છે.

ચંદ્રો.

પવાર ખંડેશવ માનાજી : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘ઝાંસીની રાણી’ (૧૯૩૮), સસસંગ્રહ ‘સસવિવાસ’ (૧૯૩૮), નવલકથા ‘મયુસૂદન’ (૧૯૨૦), અનુદિત નવલકથા ‘વીર કુમ્ભાલ’ નેમ જ ‘સમદેવ પીરનું આગ્યાન, પરચ અને સવાલો’ (૧૯૬૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

પવાર ગોવિંદરાવ આપુરાવ : ત્રિઅંકી નાટક ‘સની સુરેખા’ (૧૯૦૫) નેમ જ ‘દિમને મદા’ (૧૯૩૫) નાટકનાં ગાયનો અને ટૂંકસારના કર્તા.

નિ.વા.

પવિત્રાનંદ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘મા શાસ્ત્રાદેવી’ (૧૯૭૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પહેલ અને પરંપરા : પહેલમાં પ્રાણલિકાનો ઉચ્છેદ નહીં પણ એનું પરિશોધન છે એવા વિચારને ઉપસાવતેયથ વંત શુકલનો ચિંતનાત્મક નિબંધ.

ચંદ્રો.

પહોંચખાનાવાલા દાદાભાઈ અંદલજી, ‘બંદે ખાંડા’ : પદ્યકૃતિઓ ‘ફશાદ ઊલકમ ફામ એટલે જે શલમજથી કીવેલે ફીશાદ’ (૧૯૫૩), ‘ખયુમને અધરૂચ એટલે ભરૂચનો ફશાદ’ (૧૯૫૩), ‘ધરૂચ દાનેશ’ (બી. આ. ૧૯૮૫) અને ‘નરસી ભાષાલાનો યરૂખા’ (૧૯૭૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પહોંચખાનાવાલા સોરાબજી નસરવાનજી (૧૯૮૨, ૧૯૩૭) :

ઐતિહાસિક નાટકો ‘ખુશરો શીરીન’ અને ‘યજ્ઞદેઝદ શાંદરીવાર’ ના કર્તા.

નિ.વા.

પળનાં પ્રતિબિંબ (૧૯૬૬) : હરીન્દ્ર દવેની પ્રયોગલક્ષી નવલકથા. ચિત્રકલાક્ષેત્રે પોઈન્ટિવિસ્ટિક પદ્ધતિ ભાણીતી છે, જેમાં માત્ર ટપકોઓ દ્વારા ચિત્ર રચાય છે. આવી પણ માત્ર ક્ષણોનું નિરૂપણ છે. આ ક્ષણોને જોડતાં ક્યાવસ્તુ રચાય છે. બે ક્ષણો વચ્ચે સીધા તાર્કિક કે ક્ષમિક સંબંધ દોખાતો નથી, છતાં મનોવેજાનિક સમયનું સૂત્ર આ ક્ષણોનો અર્થ સ્થાપી આપે છે. નવલકથામાં અસ્તિત્વવાદી અભિગમ આંખે નરી આવે તેવો સ્પષ્ટ છે.

ચંદ્રો.

પંકજ : નવલકથા ‘પ્રેમનો પરાભવ’ (૧૯૬૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંખીલોક : ઉમારાંકર જોશીના ‘સમપટ્ટી’ સંગ્રહની છેલ્લી સુશિલક ટીકા કાવ્યરચના. એમાં ઈન્દ્રિયવ્યત્યયની ચમન્કૃતિ સાથે પંખી-ઓના ઉદ્ગારવિશ્વને શબ્દસંવેદના પર સ્થિર કરવામાં આણ્યું છે.

ચંદ્રો.

પંચાલ અંબાલાલ જેઠાભાઈ (૨૭-૧-૧૯૧૨) : ભાષાવિદ. જન્મ ખેડ જિલ્લાના ઓડ ગામમાં. ૧૯૩૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૫માં બી.એસસી. આરંભમાં અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોલેજિશનમાં, ત્યારબાદ રેવન્યુ ખાતામાં. ૧૯૩૮માં નવરંગપુરા, બહેરામૂંગાની શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૫૦-૫૧માં ભારત સરકારના શિક્ષાવિભાગના નરકથી ફેલોશિપ મેળવીને બહેરામૂંગાના શિક્ષણ અંગેના વધુ અભ્યાસ માટે ઈંગ્લેન્ડ અને લેલેન્ડનો પ્રવાસ. ૧૯૭૦માં ‘કોલેજ ફોર ધ ટીચર્સ એફ ધ ડેઈ’ના આચાર્યપદેથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી ભાષાશાસ્ત્રવિષયક કૃતિઓ ‘ઉચ્ચારશાસ્ત્ર પ્રવેશિકા’ (૧૯૪૮) અને ‘શ્રવાણશાસ્ત્ર’ (૧૯૬૮) મળી છે.

નિ.વા.

પંચાલ પોપટલાલ ફૂલચંદભાઈ : નવલિકાસંગ્રહ ‘પાનદાની’ (૧૯૭૦), હાસ્યલેખોનો સંગ્રહ ‘વિનોદિકા’ (૧૯૭૫) અને નવલિકા, હાસ્યલેખો તથા પ્રવાસલેખનો સંગ્રહ ‘ખિલિપત્ર’ (૧૯૮૩-૮૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંચાલ મોહનભાઈ રામજીભાઈ (૧૩-૩-૧૯૩૦) : નવલિકાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના વાસદ ગામમાં. એમ.એડ., પીએચ.ડી. એશિયા ઈંગ્લિશ સ્કૂલ, અમદાવાદના આચાર્ય. વિદ્યાગુર્જરી ગ્રંથનિર્માણ કેન્દ્રના માનદ નિયામક.

પંચાલ રણછોડદાસ એન. - પંચોલી મનુભાઈ રાજરામ

એમની પાસેથી નવલકાશંગ્રહ 'સાહેબ મને સાંભળો તો ખરા!' (૧૯૭૨), 'વિદ્યાભેત્રે' (૧૯૭૮) અને 'વિદ્યાવાણીનાં ફૂલ' (૧૯૮૩) તેમ જ ચરિત્રવક્ત્રી પુસ્તક 'કેળવણીના કીમિયાગરો' (૧૯૮૧) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પંચાલ રણછોડદાસ એન.: 'પ્રભુનાં ગીત' (૧૯૮૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પંચાલ રતિલાલ ગોવિંદલાલ, 'મધુર' (૨૪૪૪-૧૯૨૨): કવિ, વાર્તાકાર. જન્મસ્થળ ભીલોડા. મૅટ્રિક. લેખન અને પ્રકાશનનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી કવિનાશંગ્રહ 'સોમા' (૧૯૭૮); લોકસાહિત્ય પર આધારિત કૃતિઓ 'વ્રતકથાઓ' (૧૯૪૭), 'રંગનાભી' (૧૯૭૪), 'દાંડિયાસસ' (૧૯૭૬) અને 'પંચનંત્રની પંચોત્તર વાતો' (૧૯૮૧) તેમ જ અનૂદિત પુસ્તકો 'સંન્યાસી અને સુંદરી' (૧૯૬૪), 'ગીતા-મધુરી' (૧૯૭૨) અને 'મહાગીતા' (૧૯૮૨) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પંચાલ શિરીષ જગજીવનદાસ (૭-૩-૧૯૪૩): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૪માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ., ૧૯૬૬માં એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી એ જ વિષયમાં એમ.એ. અને ૧૯૮૦માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૫થી ૧૯૬૭ સુધી બિલિમોરની કૉલેજમાં અને ૧૯૬૭થી ૧૯૮૦ સુધી પાટણની કૉલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૮૦-થી મ. સ. યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં વ્યાખ્યાતા.

ડૉ. સુમન શાહ સંપાદિત સાહિત્યસ્વરૂપ પરિચય શ્રેણી અંતર્ગત 'નવલકથા' (૧૯૮૪) પર લખાયેલા એમના લઘુ-પ્રબંધમાં અભ્યાસ અને વિષય પરની પકડ જોઈ શકાય છે. 'કાવ્યવિવેચનની સમસ્યાઓ' (૧૯૮૫) એમનો શોધનિબંધ છે. એમાં ગુજરાતી કાવ્યવિવેચનને અનુભંગે ઐતિહાસિક ને ઉન્કમિક ચર્ચા છે. નર્મદથી માંડીને અત્યાર સુધીના મહત્વના પ્રશ્નોની વિચારણા કરવાનો આહો ઉપક્રમ છે. નર્મદ, નવલરામ, રમણભાઈ નીલકંઠ, સ. વિ. પાઠક, વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી, ઉમાશંકર જોશી, હરિવલ્લભ ભાયાણી વગેરેના વિચારોની તપાસમાં રૂપરચના, ભાષા, અલંકારપ્રતીકરચના, જીવનદર્શન જેવાં વિવિધ પાસાંઓનો સ્પર્શ કરાયો છે. એમનો 'રૂપરચનાથી વિઘટન' (૧૯૮૬) વિવેચનસંગ્રહ સાંપ્રત વિવેચનના વિવિધ પ્રવાહોનું પ્રમાણિત દિગ્દર્શન આપે છે.

'વેદેહી' (૧૯૮૮) એમની નવલકથા છે. 'લયા મોદેથી' (૧૯૮૮) એમનો નિબંધસંગ્રહ છે.

આ ઉપરાંત એમણે સુરેશ જોષીનો વાર્તાઓનું સંપાદન 'માનીની-અણુમાનીતી' (૧૯૮૨) માં અને સુરેશ જોષીના નિબંધોનું સંપાદન 'ભાવયામિ' (૧૯૮૪) માં કર્યું છે. આ સંપાદનો સાથે જોડાયેલા એમના પ્રાસ્તાવિક અભ્યાસલેખો તલસ્પર્શી છે.

સં.દો.

પંચાલ હરિલાલ વિઠ્ઠલદાસ, 'નિમિત્તામાત્ર' (૧૦-૧-૧૯૨૮):

૩૩૬: ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

ચરિત્રલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. સર્વવિધ પરિવારના પ્રમુખ.

'આદર્શ સંત સચ્ચુદાસ' (૧૯૫૫) અને 'પ્રેમમૂર્તિ શબ્દીજી' (૧૯૭૭) જેવાં ચરિત્રો ઉપરાંત એમણે 'સમર્પણનો સુવલ' (૧૯૮૧), 'ધર્મસુધા' (૧૯૮૩) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

સં.દો.

પંચોત્તરમે (૧૯૪૬): બળવંતરાય ક. કોકેરના પંચોત્તરમા વર્ષનો ઊજવણી વાગને એમણે આપેલાં પ્રવચનો અને આપણીની લેખ ઉમેરેલી મિનાક્ષરી નોંધને સમાવતું સાહિત્યિક-આત્મકથનાત્મક પુસ્તક. આહો ભાવનગર, અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, રાજકોટ, પૂના અને મુંબઈમાં અપાયેલાં ફૂલ સાત પ્રવચનો છે. ઉપરાંત એને મિનાક્ષરી નોંધમાં કુટુંબીઓ, ઉદ્યોગ, કેળવણી, નોકરી આદિ વિશે તૂટક સ્થૂળ લોકીકતા આપી છે. આ પ્રવચનોમાં લેખકના સતત ચાલેલા કઠોર સંઘર્ષ દ્વારા ઊઘડતાં આપેલાં દૃષ્ટિ, શ્રદ્ધા અને અનુભવપરિપક્વતાનો પરિચય થાય છે. પ્રવચનોનું ગદ્ય પ્રાણુવાન છે.

સં.દો.

પંચોલી મનુભાઈ રાજરામ, 'દર્શક' (૧૫ ૧૦ ૧૯૧૪): નવલ-કથાકાર, નાટ્યકાર, નિબંધકાર. જન્મસ્થળ પંચશિયા (નિ. સુરેન્દ્રનગર). પ્રાથમિક શિક્ષણ નીચરાણાસરમાં. મધ્યમિક શિક્ષણ વાંકાનેરમાં. તત્કાલીન રાષ્ટ્રીય આંદોલનથી પ્રેરાઈને અભ્યાસત્યાગ. સ્વાતંત્ર્યલડતમાં સક્રિયતા અને તેથી જેલવાસ. ૧૯૩૨માં ભાવનગરની દક્ષિણમૂર્તિ સંસ્થામાં ગૃહપતિ તરીકે કારકિર્દીના આરંભ. ૧૯૩૮થી આંબલામાં ગ્રામદક્ષિણમૂર્તિ લોકશાળામાં અધ્યાપક અને ત્યારબાદ ૧૯૫૩થી સોલેસરમાં લોકશાળાની ગ્રામવિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક, નિયામક અને મંત્રિત્વ તૂરડી. ૧૯૪૮માં ભાવનગર રાજ્યના જ્યાબદાર પ્રજાતંત્રમાં શિક્ષણપ્રધાન. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૧ સુધી ગુજરાત વિધાનસભાના સભ્ય અને એ દરમિયાન ૧૯૭૦માં ગુજરાત રાજ્યના શિક્ષણમંત્રી. ૧૯૮૦ સુધી રાજ્ય શિક્ષણ સમિતિના સભ્ય. ઈતિહાસ અને સંસ્કૃતિના થાડક. ભારતીય અને પશ્ચાત્ય સાહિત્ય, ઈતિહાસ, દર્શન, રાજનીતિ અને ધર્મવિષયક પ્રશ્નોનું વાંચનમનન અને પરિશીલન. ટાંગેરના સૌંદર્યબોધ અને ગાંધીજીના આચારબોધની ઊંડી અસર. પ્રકૃતિએ ચિત્તક લેવાની સાથે જગૃત કેળવણીકાર. નિર્માક પત્રકાર અને પીઠ સમાજસેવક. ૧૯૬૪માં સ્વૃજિતરામ સુવાર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૫માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીના પુરસ્કાર. ૧૯૮૭માં 'ઝર તો પીધો'ને ભારતીય જ્ઞાનપીઠનો મૂર્તિદેવી પુરસ્કાર. ૧૯૮૨માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

તરલકથા, નાટક અને નિબંધ શૈલી સૌંદર્યસૂચીમાં પ્રેરણા દ્વારા લખ્યપ્રતિષ્ઠ 'દર્શક'ની સર્જકપ્રતિભાનો સર્વોત્તમ આધિકાર એમની નવલકથાઓમાં જોવા મળે છે. વિશાળ વાચનતા અભ્યાસથી અને ગાંધીપ્રેરિત માનવતાવાદી અભિગમથી પ્રેરાયેલી એમની સર્જકચેતના એમની નવલકથાઓમાં વિશેષભાવે અભિવ્યક્ત પામી છે. જેલજીવનનાં વિવિધ પાસાંઓને અનુભવોને રચાયેલી પ્રથમ નવલકથા 'બંદીઘર' (૧૯૩૫) માં ૧૯૩૦-૩૧ ના રાષ્ટ્રીય

વાતાવરણના નિરૂપણમાં લેખકના નિજી અનુભવના સ્પર્શ છે. જેવના નિષ્કૃષ્ટ અવલોકનોના દમનને તે ડવા માટેના સત્યાગ્રહી કેડીઓના સંઘર્ષનું એમાં આવેખન છે. ભાવવાદી કવનશૈલીને કારણે નવલકથા રસપ્રદ કૃતિ બની શકી છે.

૧૯૫૭ ના મુકિતસંગ્રામની પશ્ચાદ્ભૂમાં રાજ્યેલી નવલકથા 'ગંધન અને મુકિત'(૧૯૩૯)માં ગાંધીયુગીન વાતાવરણ અને વિચારપ્રણાલીનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાવ જોવાય છે. દેશની પરાધીનતાના સંદર્ભમાં દિલ્લા અને અલિલ્લા, યુદ્ધ અને પ્રેમ, ગંધન અને મુકિતની વાત સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ સ્તરે અભિવ્યક્તિ પામી છે. અલિલ્લા સમુદ્રપ્રેમને પ્રેરતી સમગ્ર કથા માનવજીવનનાં નૈતિક મૂલ્યોના વિલગ્નની અને એ વિલગ્ન માટે આપનાં બલિદાનોની ઝોરવગાથા છે.

પરાધીન ભારતને સ્વાધીન પ્રજાતંત્રની પ્રેરણા આપતી નવલકથા 'દીપનિર્વાણ'(૧૯૪૪) જે હજાર વર્ષ પહેલાંનાં ભારતનાં ગણ-સભ્યો-ખાસ કરીને પ્રાહ્મણિક, માલવ અને કંઠના ઐતિહાસિક સંદર્ભોની સાથે એક મહાનિર્વાણની કથા યૂગી આપે છે. આનંદ, સુવરિતા અને સુદત્તના પ્રાણચત્રિકોણની કથા સાથે વનવૃક્ષોની છાયામાં ઊછરેલી ભારતીય સંસ્કૃતિની ઝરવી પરિમા અહીં જીવંત રીતે આવેખાઈ છે. દૂરના અતીતને પ્રત્યક્ષ કરવાની સર્જકશક્તિ સાથે ઈતિહાસમાંથી પોતાના યુગને ઉપકારક એવું ઉદ્દિષ્ટ અર્થઘટન તારવવાની સર્જકની સૂઝને કારણે આ કૃતિ ગુજરાતી ઐતિહાસિક નવલકથાના ક્ષેત્ર એક સીમાચિહ્નરૂપ છે.

એમની બહુખ્યાત નવલકથા 'એર તે પોયાં છે જાણી જાણી' -ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૫૨, ૧૯૫૮, ૧૯૬૫) ઐતિહાસિક નથી, છતાં એનાં બહુવિધ પ્રતિભાષાગી પાત્રોના આંતરવિશાનું ઉદ્ધાટન, તેમનો ભાવનાત્મક વિકાસ ઐતિહાસિક ઘટનાઓના સંદર્ભે થાય છે. લેખક અહીં દેવને-પ્રારબ્ધને મૂકભાવે સ્વીકારે છે, આવકારે છે, પણ મહિમા તે પુરુષાર્થનો જ કરે છે. કૃષિજીવન, સંતસંસ્કૃતિનું પુનિત-ભાવભર્યું વાતાવરણ, સંન્યસ્ત, પ્રેમ, અનુરાગ અને દામ્પત્ય, લગ્નમાં પ્રહાર્થ, લેખવ્ય, આશ્રમજીવન-એ બધાંને ભારતીયતાથી રસીને, કંઈક આધ્યાત્મિકતાનો સ્પર્શ આપીને, ભાતીગળ રીતે કથાના પાંદલા ભાગમાં રજૂ કરાયાં છે; તે પશ્ચિમનાં વિશ્વયુદ્ધોની ભૂમિકા દેવાવના બીજા ભાગમાં યદુદીઓ તરફના કર્મોનાના વિદ્રેપપૂર્ણ અને લેમનસ્થભર્ષા વનાવરણમાં સત્ય-કામને રેચન્યુ અને કિશ્ચાઈને દ્વારા સલિપચુતા, ક્ષમાશીલતા અને ઓદાર્થની અવધિના યત્ના દર્શનનું નિરૂપણ છે. પાત્રો અને પ્રસંગોના આવેખનમાં માનવજીવનના અંતસ્તલને સ્પર્શતી સર્જકપ્રતિભા અને વિશાળ જ્ઞાનનો સુભગ સંસ્પર્શ પણ અહીં છે. લેખકે અહીં મૈત્રી, કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષાને ભારતવાર્ષના જ નહિ, યુરોપના યુદ્ધકાન્ત પ્રજાજીવનના ફલક પર આવેખી બતાવ્યાં છે. સ્થળ-કાળના સુવિશાળ ફલક પર વિહરનાં ત્રિવિધ કોટિનાં પાત્રોના મનોસંઘર્ષોના અત્યાંત હૃદયસ્પર્શી અને ઋઠુ આવેખન સાથે લેખકે ત્રીજા ભાગમાં 'મધુરેણ સમાપયેત્'ની પરંપરા સ્વીકારી છે. શીંગોડાનાં કોતરોમાં આરંભાતી કથાનો અંત પણ ત્યાં જ આવે છે. પ્રેરણનસામની સ્પષ્ટ અસર ઝીલતી આ કૃતિમાં

જીવનનું બહુપરિમાણી ચિત્ર ઊપર્યું છે. અલગતા, અહીં ચિતન યાવર્ધનસામની હદે જતું નથી. કથારેક તે ટૂંકા, માનિક અને સંયોદ ઉદ્ધારો દ્વારા વ્યક્ત થતું લેખકનું જીવનદર્શન વીજગીતના અંકે ઝખકારની જેમ અધું પ્રકાશિત કરી દે છે. સંવાદો, પાત્રો કે ડાયરીના માધ્યમે વ્યક્ત થતું ચિતન પાત્રના હૃદયસંવેદનનો સ્પર્શ પામીને ભાવવાદી ગદ્યના સુંદર નમૂનારૂપે નીવડી આવે છે.

'સોફ્ટોસ'(૧૯૭૪) મહત્વાકાંક્ષી ઐતિહાસિક નવલકથા ડાહ્યાની સાથે ઘટનાપ્રધાન, ભાવનાવાદી અને ચિતનપ્રેરક નવલ-કથા છે. ભારતમાંની વર્તમાન લોકશાહીની યતી વિડબનાએ આ લેખકને, સોફ્ટોસને આપણી વચ્ચે હરતોફરતો કરવા પ્રેર્યાં છે. ગ્રીક પ્રજાની બલિમૂખી જીવનદૃષ્ટિ, પાર્થિવ સૌંદર્યની ઉપાસના અને તે સાથે આંતરસત્યની ખાજ માટે મથામણ અનુભવતા સોફ્ટોસના નિરૂપણમાં સર્જકની વિદ્રતા અને ઉત્તરોત્તર પક્ષ બનેલી સર્જકશક્તિનો વિશિષ્ટ પરિચય મળે છે. કૃતિની રસાત્મકતાને આગંડ સાપીને તેની ચિતનસમૃદ્ધિ ઝીલતી મનોહારી શૈલી નવલ-કથાને અનુરૂપ અને સાદાંત ગરિમા જળવી સાપનારી છે.

'દર્શક' માને છે કે 'હજારોના ચિત્તને જ નિર્મળ, ઉજાગવળ અને ઉદાસ કરે તેવું સાહિત્ય' સર્જવું જોઈએ; એટલે જ એમનાં નવલકથાઓમાં નૈતિક મૂલ્યો પ્રત્યેની શ્રદ્ધાનો જ અદૃષ્ટ બલિષ્ઠ સ્પર્શકો ઊકે છે એ જ તેની મૂલ્યવાન ઉપલબ્ધિ બની રહે છે.

એમનું ગદ્ય વસાળ, ભાવવાદી અને કાવ્યત્વના સ્પર્શવાળું છે. પાત્રોનાં સ્વરૂપ, શીલ, સૌંદર્યનાં વર્ણનો તેઓ અચૂક આપે છે. પ્રસંગ, સ્થળ અને પ્રકૃતિનાં સમ્બંધી અને કલ્પનાસમૃદ્ધ વિવિધ વર્ણનો પ્રતીતિકર અને મનોહર લેાય છે. પ્રકૃતિદૃશ્ય કે પ્રાણ્યનાં કોમળ-મધુર સંવેદનોના નિરૂપણમાં એમનું ગદ્ય પ્રસન્નસૌંદર્યનો અનુભવ કરાવે છે. એમનું ભાષાસામર્થ્ય અને રસાત્વિત શૈલી એમની નવલકથાઓને સફળ બનાવનાં મહત્ત્વનાં પરિબળો છે.

'જલિયાંવાલા'(૧૯૩૪) એમની પ્રથમ નાટ્યકૃતિ છે. ૧૯૧૯ ના એપ્રિલની ૧૩ મી તારીખે પંજાબના જલિયાંવાલા ભાગમાં બનરવ ડાયર અને તેના સૈનિકોએ કરેલી કૂર કંલઆમની ઐતિ-હાસિક ઘટનાના સંદર્ભે લખાયેલું આ નાટક દેશની આઝાદી માટે પ્રતિકાર અને સ્વાધીણની ભાવના જાગ્રત કરે છે. એકવીસ દૃશ્યોમાં વહેંચાયેલા નાટક 'અદારસો સત્તાવન'(૧૯૩૫)માં અલિલ્લા માનવીય અભિગમ અને ગાંધીયુગના ભાવનાવાદનું ગોરવ થયું છે. ત્રણ અંક અને નવ પ્રવેશવાળા નાટક 'પરિત્રાણ'(૧૯૬૭)માં સ્વયર્મના દેવતાનો મહિમા થયો છે. 'સોદો' અને 'હિલન' જેવાં બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન નાઝીવાદીઓના આતંકનો ભાગ બનેલી અને તેનો પ્રતિકાર કરનારી યદુદી પ્રજાની વેદનાને આવેખનાં જે નાટકો સહિતનો નાટ્યસંગ્રહ 'અંતિમ અધ્યાય'(૧૯૮૩) હિટલર જેવા અમાનુષી સરમુખત્યારનો કરુણ અને નાટકીય અંજમ રજૂ કરે છે. આ નાટકોમાં જીવનની જટિલ સમસ્યાઓને માનવીય દૃષ્ટિકોણથી ઉકેલવાની વાત છે. નવલકથાઓની જેમ એમનાં નાટકોનું વિષયવસ્તુ પણ ઈતિહાસનાં પુષ્કો પર આધારિત છે. નાટકોનું મુખ્ય આકર્ષણ હૃદયદ્રાવક એવું સાર્વત્રિક

કથાવસ્તુ અને ચોટદાર સંવાદો છે. તખ્તા પર બનતી ઘટનાઓ મોટે ભાગે આંતરિક કે સૂક્ષ્મ છે. ઘણીબધી બાબતો સૂચિત છે. આ નાટકોમાં બાહ્ય ઘટના કે ગતિશીલ ક્રિયાઓનો અભાવ હોવા છતાં ચોટદાર સંવાદો દ્વારા માનવીય મૂલ્યોના ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નો વિચારપ્રેરક છે અને અંતરને સ્પર્શી જાય છે.

‘વાગ્મીશ્વરીનાં કર્ણકૂબો’ (૧૯૬૩) અને ‘મંદારમાલા’ (૧૯૮૫) એમની સાહિત્યિક વિચારસરણીને વ્યક્ત કરતા આસ્વાદલક્ષી વિવેચનગ્રંથો છે. ‘બેદની ભીંત્નું આજ માટે ભાંગવી’માં એમણે લોકભારતી વિદ્યાપીઠમાં આપેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનો સમાવિષ્ટ છે.

‘ગ્રીસ’: ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૬) ‘રોમ’ (૧૯૪૬)ની ઈતિહાસ કથાઓ પૈકીની કેટલીક ઘટનાઓને ટૂંકીવાર્તાના સ્વરૂપમાં એમણે રસપ્રદ રીતે રજૂ કરી છે. ‘મંગળકથાઓ’ (૧૯૫૬) અને ‘માનવ કુળકથાઓ’ (૧૯૫૬) ઈતિહાસ-પુરાણ પર આધારિત અને પ્રેરક, સરળ, ઋજુ શૈલીમાં લખાયેલી પ્રસંગકથાઓના સંગ્રહો છે.

‘આપણા વારસો અને વૈભવ’ (૧૯૫૩)માં, લેખક કહે છે તેમ આહી જે ઈતિહાસ સામાન્ય રીતે ભણાવાય છે તેવો ઈતિહાસ નથી, બલકે રાજાઓ અને રાજકીય પરિસ્થિતિઓની સાથે આર્યાવર્તનો સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ આલેખાયો છે. ‘ઈતિહાસ અને કેંગવણી’ (૧૯૭૩) પણ એમનું ઈતિહાસ વિશેનું પુસ્તક છે. ‘જે વિચારધારા’ (૧૯૪૫), ‘લોકશાહી’ (૧૯૭૩) અને ‘સાકેટીસ-લોકશાહીના સંદર્ભમાં’ (૧૯૮૨) એ એમની વિચારપ્રધાન રાજ-નીતિમીમાંસાની પુસ્તિકાઓ છે. ‘નઈ તાલીમ અને નવવિધાન’ (૧૯૫૭) તથા ‘સર્વોદય અને શિક્ષણ’ (૧૯૬૩) એમનાં શિક્ષણ-વિષયક પુસ્તકો છે.

‘સાકેટીસ’ (૧૯૫૩), ‘ત્રિવેણીતીર્થ’ (૧૯૫૫), ‘ભગવાન બુદ્ધ અને તેમનો ધર્મસંદેશ’ (૧૯૫૬), ‘નાનાભાઈ’ (મૂ. મો. ભટ્ટ સાથે, ૧૯૬૧), ‘ટોલ્સ્ટોય’ (૧૯૭૯) વગેરે એમનાં સરળ અને સુબોધ શૈલીમાં લખાયેલાં ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો છે.

‘ધર્મધકપ્રવર્તન’ (૧૯૫૬), ‘શાંતિના પાયા’ (૧૯૬૩), ‘અમૃત-વહારી’ (૧૯૭૩), ‘મહાભારતનો મર્મ’ (૧૯૭૮), ‘સમાપણેનો મર્મ’ (૧૯૮૩) વગેરે એમનાં ચિંતનાત્મક પુસ્તકો છે.

‘મારી વાચનકથા’ (૧૯૬૯) ઉત્તમ પુસ્તકોના સહવાસનો ઋણસ્વીકાર કરતી આપઘડતરની કથા છે. તે, ચેતોવિસ્તારની યાત્રા’ (૧૯૮૭)માં દર્શકે મૃતલાબહેનને લખેલા ભારતીય સાંસ્કૃતિની ચર્ચા કરતાં પત્રો છે. ‘સદ્ભિ: સંગ:’ (૧૯૮૯)માં ગ્રામ દક્ષિણામૂર્તિ લોકશાળા તથા ગ્રામ વિદ્યાપીઠ: સણોસરાની ઘડતરકથા છે.

નિ.વા.

પંચોલી રશ્મિ: નાટ્યકૃતિ ‘૧૯૪૨’ (૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

પંચોલી હિમતલાલ જગન્નાથ: પદ્યકૃતિ ‘રાજસૂયયજ્ઞ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૨૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંજવાણી પ્રભાવતીબહેન, ‘અસ્મિતા’, ‘પ્રભાજ્યોતિ’ (૧૨-૧૦-૧૯૧૨): કવિ. જન્મ વડોદરામાં. મોન્ટેસરી પદ્ધતિની

તાજીમ પછી ‘મૃદુલભારતી’ બાલમંદિર, વડોદરામાં શિક્ષિકા અને આનાયા.

એમની પાસેથી ‘શ્રદ્ધાંજલિ’ (૧૯૫૧), ‘પ્રાર્થનાપર્યાય’ (૧૯૫૮), ‘ગીતગુર્જરી’ (૧૯૬૦), ‘કાંતિને પગલે’ (૧૯૬૨), ‘ગીતભારતી’ (૧૯૬૩), ‘આંતરદીપ’ (૧૯૬૪), ‘કેવડો’ (૧૯૬૬), ‘પ્રભુવદીપ’ (૧૯૬૬), ‘પુરુગીતાંજલિ’, ‘કૂલપાંદરી’ વગેરે પદ્ય-પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

પંજી ઠાકોરદાસ જમનાદાસ: ‘સંસ્કૃત ભાષાપ્રદીપ’ (૧૯૧૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત અંબાલાલ: આર્યનીતિક નાટક સમાજ દ્વારા ભજવાયેલાં, સામાજિક કુરુદિઓને નિરૂપતાં ક્યુલુપર્યવસાયી નાટકો ‘હસ્ત-મેળાપ’, ‘અનીતિ કે નીતિ’, ‘વરકન્યા’ વગેરેના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત અંબાલાલ કે.: કિચારકથા ‘નરેન્દ્રનાં સાહસિક પરાક્રમો’ (૧૯૨૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત ઈંદિરાનંદ લલિતાનંદ (૧૮૫૧, -): જન્મ સુરતમાં. કોલેજના પ્રથમ વર્ષ સુધીના અભ્યાસ. સંસ્કૃત તથા વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ. એમના કાવ્યસંગ્રહ ‘શ્રી કાવ્યાનંદનિધિ’ - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૧૪, ૧૯૨૬, ૧૯૨૮)માં મુખ્યત્વે વીર અને યુગારસસ્તી, સંકલનાના આભાવવાળી કવિતા છે.

નિ.વા.

પંડિત ઉદયચંદ લાલચંદ: નવલકથાઓ ‘લલિતપ્રભા’ તથા ‘સંસ્કાર શત્રંજ અથવા ક્યમ્પી તેવી પાર ઉતરણી’ - ભા. ૧, ૨, ૩ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત કૃષ્ણલાલ હરગોવિંદ: નવલકથા ‘મંજરી’ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત કૃષ્ણવદન ચંદુલાલ (૧૭-૧૨-૧૯૪૦): નિર્બંધલેખક. જન્મ લાહોલમાં. બી.ઈ. બાંધકામખાનું, ગાંધીનગર સાથે સંલગ્ન. ‘લાસ્થોન્સલવ’ (૧૯૮૨) એમનો નિર્બંધસંગ્રહ છે.

ચં.દા.

પંડિત કૃષ્ણાજી: પદ્યકૃતિ ‘દ્વાદશ અનુપેક્ષા’ (૧૯૧૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત ગાદાવરીબાઈ: નવલકથા ‘ત્રીનિર્દર્શી અથવા સદ્ગુણ-શતાવલી’ - ભા. ૧નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત ગોવર્ધન બહેચરભાઈ: પદ્યકૃતિ ‘છપ્પનના કાળની સુરત’ (અન્ય સાથે, ૧૯૦૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત ગોવિંદભાઈ ઈચ્છાશંકર: ‘જનરલ જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનનું જીવનચરિત્ર’ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત મંદુલાલ : પદ્યકૃતિ 'ઠેને ગરબાવલો અંતર્ગત ગલુલો-સંગ્રહ'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત ચંદ્રમણિશંકર જોડાલાલ : અંગ્રેજી પ્રથા અને અનુવાદો પર આધારિત પંચાંગી નાટક 'મદનવિદ્યા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત જગન્નાથ પ્રભાશંકર : ભવનસંગ્રહ 'શ્રી જગન્નાથ રસ-રંગિણી'(૧૯૨૬) તથા જીવનચરિત્ર 'બુકર ટી. ઘોશિયન'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત જટાશંકર રવિશંકર : નવલકથા 'વિસ્મયનગર'(૧૯૦૩) તથા 'વીરમની'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત જમિયતરામ લક્ષ્મીરામ(૧૮૭૧, -): નવલકથાકાર. જન્મ પ્રાંતીજમાં. મુંબઈની ફોર્ટ સ્કૂલમાં, પછી ચંદનવાડી સ્કૂલમાં શિક્ષક. ભિક્ષુ આખંડાનંદના સમાજમયી સરજુ સાહિત્ય ફેલાવવામાં સહાય.

'ભદ્રબાળા'-ભા. ૧(૧૯૧૧) એમની નવલકથા છે.

અં.ટા.

પંડિત ડાહ્યાભાઈ શેવાભાઈ : બે ખંડમાં વાંદ્યાયેલો અને ૮૨ સંસ્કૃત, ૮૪ પ્રાકૃત, ૪૮ તેલંગી અને ૧૩ તમિળ-એમ વિવિધ ભાષાના પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન કાળના કવિઓનો ચરિત્રાત્મક પરિચય આપતો ગ્રંથ 'કવિચરિત્ર'(૧૮૬૬) એમણે આપ્યો છે, જેના ઉંનુ લોકબુદ્ધિના શિક્ષણમાં સહાયમૂલક થયાનો છે.

કી.જી.

પંડિત ડાહ્યાલાલ વ્ર.: આચાર અને વ્યવહારસંબંધ કરાવતાં સંસ્કૃત સાહિત્યનો ૩૮૮ સુભાષિતોનો સંવિવરણ અનુવાદ 'નીતિદર્શન'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત દામોદર કાનજી : પદ્યકૃતિ 'જીતજીવિદ અને કૃષ્ણ જીતજીવિ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત દેવશંકર કેશવજી : નવલકથા 'અમૃતમાં ઝર'(૧૯૧૩) તથા 'શ્રીમય સંસાર'-ભા. ૧-૨(૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત દેવેન્દ્રકુમાર કાલિદાસ : સહજનંદી ગુણાતીતાનંદ, મીઠા મહારાજ, મુસ્લિમ સંત લોથી, ભક્ત નરસિંહ વગેરે પંદર સંત-ચરિત્રોનો સંગ્રહ 'સીરાપૂના સંતો'(૧૯૬૧) તથા 'પાવક પ્રસંગ-કથાઓ'(૧૯૭૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત ધીમતરામ નવલરામ : નવલકથા 'દિવસમેન' તથા ભાષાંતર 'હિતોપદેશ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત નટવરલાલ છોટાલાલ : પદ્યકૃતિ 'સ્નેહમંત્રી'(૧૯૨૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત નરસિંહ પરશરામ : જીવનચરિત્ર 'સિદ્ધકુંડ સ્વામીજી'(૧૯૨૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત નારાયણપ્રસાદ, 'ચિંતાબ': 'મહાભારત નાટક-ગદ્યપદ્ય તથા ગાયન સહિત'(૧૯૧૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પંડિત પરિમલ (-, ૧૯૫૮): કવિ. જન્મ ગદસીરામાં.

એમણે રાષ્ટ્રીય ભાવના નિરૂપતાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'રાષ્ટ્રીય ગીત-ગંગા', 'વિશ્વલોક' અને કચ્છી કૃતિ 'પચ્છમજી પાતશાહી-લા કચ્છ' જેવો પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પંડિત પ્રબોધ બેચરદાસ(૨૩-૬-૧૯૨૩, ૨૮-૧૧-૧૯૭૧):

ભાષાવિજ્ઞાની. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના વળા ગામે. પ્રાથમિક શિક્ષણ પ્રીતમનગર, અમદાવાદની મુનિસિપલ શાળામાં તથા અમરેલીમાં. ૧૯૩૭માં ફરી અમદાવાદમાં નવચેતન માધ્યમિક શાળામાં પ્રવેશ. ૧૯૩૯માં ત્યાંથી જ મૅટ્રિક. ૧૯૪૨ ની યજ્ઞવલ્ય દરમિયાન જેવવાસ. ૧૯૪૩માં સંસ્કૃત અને અર્ધમાગધી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૬માં ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈથી સંસ્કૃત મુખ્ય અને ભાષાવિજ્ઞાન ગૌણ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૪૮માં લંડનમાં સ્કૂલ ઓફ ઓરિએન્ટલ એન્ડ આફ્રિકન સ્ટડીઝમાં પ્રસિદ્ધ ભાષાશાસ્ત્રી ડૉ. રાફ્ ટર્નરના માર્ગદર્શન હેઠળ થીએય.ડી. ત્યાં જ ઐતિહાસિક ભાષાશાસ્ત્ર ઉપરાંત ધ્વનિવિજ્ઞાનના અભ્યાસક્રમો કર્યા. ૧૯૫૦માં અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક. ૧૯૫૫ થી ૧૯૫૬ સુધી અમેરિકાની યેલ યુનિવર્સિટીમાં સિનિયર ફેલો. ૧૯૫૬ થી ૧૯૬૪ સુધી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં ભાષાવિજ્ઞાનના અધ્યાપક. ૧૯૬૪-૬૫માં પૂનાની ડેક્કન કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૬ થી ૧૯૭૭ સુધી દિલ્લી યુનિવર્સિટીમાં ભાષાવિજ્ઞાનના અધ્યાપક. આ દરમિયાન ૧૯૬૭માં ગ્રીષ્મવર્ગ માટે મીશીંગન, ૧૯૬૮માં પરિસંવાદ માટે નાઈરોબી અને ૧૯૬૯માં કેનેડા યુનિવર્સિટીમાં મુલાકાતી અધ્યાપક તેમ જ બર્કલી યુનિવર્સિટીમાં પૂર્ણ સમયના અધ્યાપક. ૧૯૬૭નું સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્લીનું પરિતોષિક. ૧૯૭૩નો રાજનિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ભાષાવિજ્ઞાનના શુદ્ધ અભિગમથી કાર્ય કરનાર આ લેખકે પ્રાથમિક કક્ષાના ભાષાભ્યાસને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પર મૂક્યો છે અને મૂલગામી દૃષ્ટિથી ભાષાવિજ્ઞાનક્ષેત્રે કેટલુંક સંગીન પ્રકારનું પ્રદાન કર્યું છે. વીસમી સદીમાં ભાષાવિજ્ઞાનમાં જે ક્રાંતિકારી પરિવર્તનો થતાં રહ્યાં અને છેલ્લા દાયકાઓમાં એની ક્ષિતિજો વિસ્તરતી રહી એ સર્વ આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાહો સાથેનો ભાષાવિજ્ઞાનના આ અભ્યાસીનો સાવધ સંપર્ક અનુભવાય છે. વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ અને પદ્ધતિથી લખાયેલા એમના લેખોનો ધણે-

બધા ભાગ અગ્રંથસ્થ હોવા છતાં એમના પ્રકાશિત છ ગ્રંથો મૂલ્યવાન છે.

‘પ્રાકૃત ભાષા’ (૧૯૧૪) હિંદીમાં આધારેલાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોના સંગ્રહ છે. ‘ગુજરાતી ભાષાનું ધ્વનિસ્વરૂપ અને ધ્વનિપરિવર્તન’ (૧૯૬૬)માં ભાષાના સ્વરૂપ અને ઈતિહાસને સંકળવાનો પ્રશ્ન પ્રગટ થયો છે. અહીં પ્રસ્તુત થયેલું ગુજરાતીના ‘મર્મર સ્વરો’ વિશેનું વિશ્લેષણ આ લેખકનું ભાષાવિજ્ઞાનક્ષેત્રે મૌલિક પ્રદાન છે. ભાષાના સંકેતોથી માંડી છેક બોલીનું સ્વરૂપ અને બોલીઓના ક્રમિક વિભાજન સુધીના વિષયોને અહીં આવરી લેવામાં આવ્યા છે. ગુજરાતીમાં ભાષાવિજ્ઞાનક્ષેત્રે આ પુસ્તક કીમતી છે. ‘ભાષાવિજ્ઞાનના અર્વાચીન અભિગમો’ (૧૯૭૩)માં નવા વિચારો અને નવા પ્રવાહો આવતાં ભાષાસંશોધનનો જે દૃષ્ટિકોણ બદલાઈ ગયો છે તેને અનુલક્ષીને ઈતિહાસ, સમાજ તેમ જ માનવના ચિન્તાતંત્રની વાગ્વિવેક જ્ઞાના જેવાં વિવિધ ક્ષેત્રોને સ્પર્શતા, ભાષાવિષયક પ્રશ્નો અહીં પ્રસ્તુત કર્યા છે. ‘પદ્યવ્યવસ્થાવાચકોદયગૃહી’ (૧૯૭૬) એમનાં શોધપ્રબંધ છે. ‘વ્યાકરણ : અર્થ અને આકાર’ (૧૯૭૮)માં ચોમ્સ્કી તેમ જ ફ્રિલેમ્સરનાં મોડેલોને અનુલક્ષીને એમણે સંરચનાવાદી અભિગમથી ગુજરાતી વ્યાકરણ અંગેના અભ્યાસ માટે નવી પદ્ધતિઓને અખત્યાર કરી છે. ‘પંચરંગી સમાજમાં ભાષા’ (૧૯૮૩) મૂળે એમના અંગ્રેજીમાં લખાયેલા ‘લેન્ગ્વેજ ઈન એ પ્લુરલ સોસાયટી’નો ગુજરાતી અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

પંડિત પ્રભાકર રામચન્દ્ર : શબ્દકોશ ‘અપભ્રંષ શબ્દપ્રકાશ’ (૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨૨૬.

પંડિત ફરસરામ કેશવરામ : નવલકથા ‘અવિદ્યાની ભૂલભૂલવાણી : પિતાગૃહનિવાસ’ - ગ્રંથ ૧ (૧૯૨૧)ના કર્તા.

૨૨૬.

પંડિત બહાદુરશાહ મણિકલાલ (૩૦-૪-૧૯૩૦, ૨૧-૧૧-૧૯૮૧) : નિબંધકાર, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ સઈજ (જિ. મહેસાણા)માં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ. માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૦માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૩થી ૧૯૬૬ દરમિયાન તલોદ અને અમદાવાદમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૬૬થી ૧૯૭૩ સુધી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, ખંડામાં આચાર્ય. એ પછી ૧૯૭૩થી ફરી અમદાવાદમાં વ્યાખ્યાતા.

‘માનવ થાઉં તો ઘણું’ (૧૯૮૦)માં ચારિત્ર્યઘડતરને લગતા નિબંધો છે. ‘૧૯૬૯નું ગ્રંથસ્થ વાઙ્મય’માં નવલકથાવિભાગની સમીક્ષા એમણે કરેલી છે. ‘પાંદરાં પરદેશી’ તેમ જ ‘જીવનવિકાસનું શિક્ષણ’ (અન્ય સાથે) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

બ.જી.

પંડિત ભાઈશંકર વિદ્યારામ (૧૮૭૯, -) : કવિ, જીવનચરિત્રકાર. જન્મ બેરસદ તાલુકાના કાવીઠા ગામમાં. નવ ધોરણ સુધીના અભ્યાસ. ત્યારબાદ વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ. વ્યવસાયે વૈદ. ‘જ્ઞાન-

તરંગ’ માસિકના સંપાદક.

એમના પુસ્તક ‘કાગનો કઢાપો’ (૧૯૦૦)માં સંવત્ ૧૯૦૬માં પંડેલ મોટા દુકાળ વેળાની આપત્તિઓનું પદ્યાત્મક વર્ણન છે. ‘કૌ વિહારીલાલ વિરલ’ (૧૯૨૨) અને ‘વિક્ટોરિયા વિદલવિલાસ’ (૧૯૦૧) એમનાં કૃત્યપ્રશસ્તિકાવ્યો છે. એમની પાસેથી ‘જલંધર અને સતી વૃંદા’ (૧૯૨૧)ની કથા આલેખની પદ્યકૃતિ અને ‘નાનજીઆણી ક્ષીમઅલી રહીમનું જીવનચરિત્ર’ પણ મળ્યાં છે. ‘આયુર્વેદવિદ્યા’ એ સંસ્કૃત વૈદકશાસ્ત્રનો પુસ્તકોને આધારે એમણે તૈયાર કરેલા વૈદક વિશેનો પદ્યાત્મક ગ્રંથ છે.

નિ.વા.

પંડિત મનસુખલાલ નેમચંદ : ‘જીવન ચરિત્રાવલી’ (૧૯૦૧)ના કર્તા.

૨૨૬.

પંડિત મનુભાઈ જગજીવનદાસ (૨૦-૪-૧૯૨૮) : જીવનચરિત્ર-લેખક, બાળવાર્તાલેખક. જન્મ ઉનાવા (જિ. ગાંધીનગર)માં. ૧૯૫૨માં સ્નાતક. ૧૯૫૪માં ડી.પી.એડ. વાલ્યવ્યાયમ, મદીમાં આચાર્ય.

એમણે મહાપુરુષોનાં જીવન અને પ્રસંગચિત્રોને આલેખની ‘આપુ આવા હતા’ (૧૯૫૩), ‘દાગોર આવા હતા’ (૧૯૬૦), ‘આપણા વિનોબા’ (૧૯૬૦), ‘આપણા જીવનસામ્રાજ્ય’ (૧૯૬૦), ‘સાધક શ્રી છોટુભાઈ’ (૧૯૬૩), ‘સંત પરમહિતકાંતી’ (૧૯૬૩) વગેરે ચરિત્રકથાઓ ઉપરાંત ‘પાકે ઘડે’, ‘નદી મારી મા’, ‘છ પેડીની દુનિયા’, ‘દુઃખનું મૂળ’, ‘કાશનો રંગ’ વગેરે બાળવાર્તાઓ આપી છે.

૨૨૬.

પંડિત મંગલજી ઉદ્ભવજી, ‘મંગલવહારી’, ‘મંગલ’, ‘શરણમ્’ : જન્મ દાત્રાણામાં. સાહિત્યભૂષણ, શુક્રાદ્વૈતવિશારદ.

એમણે ‘નારી’ (૧૯૪૭), ‘ભક્ત શેહીદાસ’ (૧૯૬૬) અને ‘દૃષ્ટાંત સ્નાતક’-ભા. ૧-૨ (૧૯૭૫) જેવા ચરિત્રગ્રંથો તથા ‘હોરન ક્યાસંગ્રહ’ (૧૯૫૨), ‘લેખક અને પાસલમણ’ (૧૯૭૫) વગેરે અન્ય ગ્રંથો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત કેટલાંક ભાષાંતરો પણ એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

પંડિત માલતીબહેન ઈશ્વરપ્રસાદ : ‘સમાજી શનડેનું ચરિત્ર’ (૧૯૩૩)નાં કર્તા.

૨૨૬.

પંડિત મૂલાનંદજી સરસ્વતી : જુઓ, અંજરિયા મૂળરાજ.

પંડિત મોહનલાલ જી. : પદ્યકૃતિ ‘મોહનમંત્રમાળા’ના કર્તા.

૨૨૬.

પંડિત રામ બુદ્ધિપ્રસાદ (૧-૪-૧૯૨૭) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ વિસનગર (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૪૮માં બી.કોમ. પછી અમેરિકા જઈને એમ.એ તથા એમ.બી.એ. સંધર્ન કેલિફોર્નિયા, વડોદરા તથા ગુજરાત દુનિવર્સિટીમાં અધ્યાપન. ઈન્ડિયન મરયન્ટ્સ ચોમ્બર્સના સેક્રેટરી અને જમનાલાલ બજાજ ઈન્સ્ટિ-

દયુદ્ધ ઝોંકી ગનેઠમેન્દ તયા કેલિદોનિયાનો કેમ્પર અફ્સાદ સંપમેન કોલેવરના વિગ્રિદિય પ્રોફેસર.

એમણે 'એમ રિમય' (૧૯૭૬), 'જિમી કાંદર' (૧૯૭૮), 'વાલ-થંદ લીચથંદ' (૧૯૮૩) જેવાં ચારેત્રા ઉપરંતે 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં લગ્નભાવના' (૧૯૫૨) અને 'આર્થિક સ્થાવરતા' (૧૯૬૮) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

પંડિત લાલુ : પદ્યસંગ્રહ 'પ્રેમસાગર' (૧૯૬૪) ના કર્તા.

સં.ટો.

પંડિત વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ : 'અંગભાષા પ્રવચિકા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૬, ૧૯૧૮) તથા 'પદ્યસંગ્રહ પુષ્પમાળા' - ભા. ૧-૨ (૧૯૧૯) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડિત વિદ્યુલચાય જયશંકર : 'અંતોભવન અથવા એક મૂંગી છાંટીની થાતી' ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત વિષ્ણુદેવ સાંકળેચર : ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'શ્રી મહાપ્રભુજી' (૧૯૪૩), 'ધેતન્ય મહાપ્રભુ' (૧૯૫૯) અને 'ભગવાન શંકરાચાર્ય' તેમ જ અન્ય પ્રકીર્ણ કૃતિઓ 'ચૂડાવાનું આભ્યાન' (૧૯૪૪), 'ચંદ્રાલાસ' (૧૯૪૮), 'યજ્ઞ અને યુધિષ્ઠિર' (૧૯૪૮), 'જીવન-પ્રયાગ' (૧૯૫૭), 'નોતિમંજરી' (૧૯૫૭), 'ભારતતીર્થદર્શન' (પી. આ. ૧૯૬૪) વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત શિવપ્રસાદ દલપતરામ (૧૫-૮-૧૮૮૫, ૧૩-૪-૧૯૩૨) : ચરિત્રકાર, વાર્તાકાર. ૧૧મ અમદાવાદમાં પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૦૩માં મેટ્રિક. ૧૯૦૪થી કોટામાં સરકારી નોકરી.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'મૈત્રેયી' (૧૯૦૮), 'પંડિત ઠીચરચંદ્ર વિદ્યાસાગરજીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૧), 'ભારતનાં ઓરન્નો' - ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૧૨-૧૩), 'આનંદીબાઈ જોષીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૨), 'ભારતના સંતપુરુષો' (૧૯૧૩), 'દેશબંધુ ચિત્તરંજનદાસ' (૧૯૨૫) તથા 'મહાત્મ સાર્થીઓ' (૧૯૩૦) મળ્યાં છે. 'આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૮, ૧૯૩૦) એમની ક્યાત્મક કૃતિઓ છે.

નિ.વો.

પંડિત શિવપ્રસાદ લીલાધર : નવલકથા 'કામદારોનું પ્રવિદાન અને કુસુમનો ત્યાગ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત શિવશંકર હરિહર : નવલકથા 'વાલવદતા' ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત સુખલાલજી : જુઓ, સંઘવી સુખલાલજી સંઘજી.

પંડિત સુરેશ અનંદપ્રસાદ (૬-૬-૧૯૫૦) : કવિ. ૧૧મ જૂનાગઢમાં. બી.એ., બી.એડ.

'ગુલબંકી' (૧૯૮૩) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે. 'કૂંક' (૧૯૮૪) એમનું સંપાદન છે.

સં.ટો.

પંડિત સુંદરલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'લગ્ન મહામદ અને ઈસ્લામ' (૧૯૫૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત સામેશ્વર મગનલાલ : નવલકથાઓ 'પ્રતાપસિદ્ધ', 'ગ્રહદશ', 'દોનાનાથ', 'ચાલસાતા', 'સુરેન્દ્રનાથ', 'વિદ્યભ્યુમયી', 'નરેન્દ્ર મોહિની અને મનમોહન-મોતી' તથા ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'જિન્દગિમિત ટ્રેન્કલોનનું જીવનચરિત્ર' અને 'સ્વામી રામતીર્થ' ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત હરેશમ સુજ્ઞરામ : 'ધર્મધર્મોગ કાવ્યમાળા' (૧૯૩૧), નાટ્ય-કૃતિ 'પાખંડ ધર્મખંડન' (૧૯૩૦), 'જ્ઞાનગંગાદર્શન' તથા 'નૂતન સન્યાયુગદર્શન' વગેરે કૃતિઓના કર્તા.

નિ.વો.

પંડિત હર્ષિદા ધીમંતરાય, 'નૃસિં', 'સાહબ' (૧૫-૨-૧૯૨૭) :

વિવેચક, અનુવાદક. ૧૧મ વતન અમદાવાદમાં. ૧૯૪૮માં બી.એ., ૧૯૫૦માં એમ.એ., ૧૯૮૩માં પીએચ.ડી. મુંબઈમાં એસ. એન. ડી. ડી. મહિલા યુનિવર્સિટીના મનોવિજ્ઞાનના અનુ-સ્નાતક વિભાગમાં અધ્યાપન.

'ગુજરાતી નવલકથામાં વ્યક્ત થયું ગુજરાતનું સામાજિક જીવન' (૧૯૫૫) નામક એમના શોધનિબંધના ગ્રંથમાં સમાજલક્ષી દૃષ્ટિએ ગુજરાતી નવલકથાનો અભ્યાસ થયો છે. એમણે મનતી ભીતરમાં (૧૯૮૭) જેવા મનોવિજ્ઞાન વિષયક ઘણા મૌલિક અને રૂઝનૂદિત ગ્રંથો પણ આપ્યા છે.

જ.ગા.

પંડિત હસમુખલાલ : હનુવલ્લી ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહ 'હરિજનની હાલ' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા અમથલાલ મયારામ, 'અમૃત' : ભક્તકાવ્યસંગ્રહ 'અમૃત-ચિંતામણિ' (મણિલાલ મ. પંડયા - 'ચિંતામણિ' સાથે, ૧૯૨૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા અમુભાઈ : બાલનાટક 'ભાઈબીજની ભટ' (૧૯૫૯) અને 'રંગીલું સજ્જ્યાન' (૧૯૬૮) તથા 'શિવસ્થ પંચા' (૧૯૬૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા અંબાલાલ જયશંકર : પદ્યકૃતિ 'પ્રવિગ્નાવિલાસી' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા અંબાશંકર નાગરદાસ : નવલકથાઓ 'આદર્શ દંપતિ રમા-રમેશ' (૧૯૨૦) અને 'ઉછળતાં પૂર યાને ઠંદુ અને કિશોરી' (૧૯૪૦), બાલસંવાદરૂપે રચાયેલી કૃતિ 'ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગો

પંડયા ઈન્દ્રવદન મદનલાલ — પંડયા કાન્તલાલ છગનલાલ

તથા અનુવાદ 'રઘુવંશ'(૧૯૩૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા ઈન્દ્રવદન મદનલાલ (૬-૧૧-૧૯૪૯) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના કપડવંજ ગામમાં. ૧૯૬૬માં મૅટ્રિક, ૧૯૭૧માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ., ૧૯૭૩માં એમ.એ., ૧૯૭૫માં એલ.એલ.બી. ટેલિફોન એક્સચેન્જમાં નોકરી.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'વૈભવ'(૧૯૭૫) અને 'અધૂરો ભવ'(૧૯૭૮) તથા વાર્તાસંગ્રહ 'ઘૂંટાયેલાં દર્દોની વચા'(૧૯૭૨) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પંડયા ઈશ્વરલાલ રવિશંકર (૩-૫-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના પારડી ગામમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. સંગીતશિક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યો અને ગઝલોના સંગ્રહો 'શબનમ-એ શાયરી'(૧૯૭૫), 'અંજલિ'(૧૯૭૫), 'ખ્વાબ'(૧૯૭૭) અને 'ઊંમિ'(૧૯૭૭) મળ્યા છે. 'ફોરો' તથા 'ફૂલડાં' એમના બાળ-કાવ્યોના સંગ્રહો છે.

નિ.વો.

પંડયા ઉત્તમચંદ કૃપારામ : નવલકથા 'સુવર્ણસુંદરી'(૧૯૨૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા ઉપેન્દ્ર છગનલાલ (૨૫-૧૨-૧૯૧૯) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના નરિયાદમાં. ૧૯૩૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૧માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે અમદાવાદની ગુજરાત કૅલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૪૩માં એમ.એ. ૧૯૭૪માં 'પૌરસ્ત્ય અને પાશ્ચાત્ય સાહિત્યવેચનના સિદ્ધાંતો-તેમની તુલના અને ગુજરાતી વિવેચનસાહિત્યમાં વિનિયોગ' પર ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૪૫થી ૧૯૭૭ સુધી રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિદ્ધજી કૅલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૭૭થી ૧૯૭૯ સુધી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતક ગુજરાતી વિભાગમાં રીડર. ૧૯૭૭માં બોટાદમાં મળેલા 'ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ'ના અઠ્ઠાવીસમા સંમેલનમાં પ્રમુખ.

પ્રશિષ્ટ સાહિત્ય પ્રત્યેની પ્રીતિ અને ભારતીય કાવ્યમીમાંસા પરની પકડ એમના બે વિવેચનસંગ્રહો 'અવબોધ'(૧૯૭૬) અને 'પ્રતિબોધ'(૧૯૮૦)માં જણાઈ આવે છે. 'સરસ્વતીચંદ્ર', 'વસંત-વિજય', 'નગાખ્યાન', 'કલાપી', 'નંદાનાલાલ' એ લેખોમાં જે તે સર્જક કે કૃતિ વિશે પ્રચલિત ખ્યાલોની એમણે ફેરતપાસ કરી છે. શ. વિ. પાઠક તથા ડોલરરાય માંકડના કેટલાક સાહિત્ય-સંબંધી સૈદ્ધાંતિક ખ્યાલોની તપાસ કરતા લેખો એમની મૌલિક દૃષ્ટિના દ્યોતક છે. 'સરળ અલંકારવિવેચન'(૧૯૫૬) એમની અલંકાર-વિષયક માહિતી આપતી પુસ્તિકા છે.

'સરસ્વતીચંદ્રનો લઘુ સંક્ષેપ'(૧૯૫૧), 'કાદંબરી-કથા'(૧૯૫૩) અને 'સરસ્વતીચંદ્રનો બુલ્લત્ સંક્ષેપ'(૧૯૬૦) એમના ગ્રંથ-સંક્ષેપો છે. 'ગોવર્ધન ચતાબ્દીગ્રંથ'(૧૯૫૫), 'ડૉ. રમણલાલ

પાલિક સ્મૃતિગ્રંથ'(૧૯૭૧), 'કાશ્મલનનો સાહિત્યસંપુટ'(૧૯૮૧) ઈત્યાદિ એમના સંપાદનગ્રંથો છે. 'ગુજરાતની કીર્તિગાથા'-૧ (૧૯૫૨) અને 'સજ્જ્યાની સાહિત્યનો ઈતિહાસ'(૧૯૮૪) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

જ.પા.

પંડયા ઉમિયાશંકર હીરાશંકર : કવિ. વતન નરિયાદ.

'આર્યદુઃખદર્શક'(૧૯૮૨) અને ગુજરાત તથા સિંદના ઈતિહાસની આલોચના કરતી, જ્યોતિષશાસ્ત્રના પ્રસંગને નિરૂપતી 'ગુજરાતવીર'—એ બે કાવ્યકૃતિઓ એમના નામે છે.

શ્ર.વિ.

પંડયા કનુ : નવલકથા 'સહિયારો સપના'(૧૯૭૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા કનોલાલ નાથાલાલ : ત્રિઅંકી નાટક 'સુદામા'(૧૯૦૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા કમળાશંકર લક્ષ્મીભાઈ (૨૦-૧૦-૧૯૦૪) : આત્મકથાલેખક. જન્મ નાંદોદ (સજ્જ્યાપરગા)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ નાંદોદ અને થાણામાં. ૧૯૨૪માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી 'વાણિજ્ય વિશ્વારટ'. પિતા એમને આઈ.સી.એસ.ની પદવી મેળવવા ઈંગ્લેન્ડ મોકલવા માગતા હતા, પણ એમણે ગાંધીજીની ચળવળમાં જોડાવાનું પસંદ કર્યું. સ્વરાજ્ય પછી અનેક સામાજિક કાર્યો થોડો વખત વડોદરામાં શિક્ષણકાર્ય. સમાજવાદી વિચારસરણીના પુરસ્કર્તા. વ્યવસાયે ઢાહોટમાં વેપારી. ૧૯૮૩માં નર્મદચંદ્રક.

આપણે ત્યાં સર્જકીય આત્મકથાઓની અતિઅલ્પ સંખ્યામાં આ લેખકની આત્મકથા 'વેરાન જીવન'(૧૯૭૩)નું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. એમાં સર્જકારણની સાથે સમાજકારણ પણ છે. લોકનાયક જ્યોત્સના નારાયણ સાયેનાં સંસ્મરણો આ આત્મકથાનું આગવું અંગ છે. વિચારને વરેલા એક બૌદ્ધિકની નજરે આપણા સ્વાતંત્ર્ય પૂર્વેના અને પછીના સર્જકીય-સામાજિક જીવનના વિવિધ તબક્કાઓની દસ્તાવેજી માહિતી આપતી આ આત્મકથા વ્યાવહારિક-વેદનાના અંશોવાળી, વ્યક્તિત્વના સ્પર્શથી યુક્ત કર્મકથા પણ છે. આ ઉપરાંત એમણે નહેરુકૃત 'વીર ઈન્ડિયા'નો 'સિદ્ધ ક્યે રસને'(૧૯૩૫) નામનો અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

પા.દ.

પંડયા કરસનજી જગજીવન : નાટક 'વૃંદાવિપલ્લવચરિત્ર'(૧૯૮૪) નો કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા કરુણાશંકર દામોદરદાસ : નાટ્યકૃતિ 'ઈંદિરા યાને હિદદેવી'(૧૯૩૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા કાન્તલાલ છગનલાલ (૨૪-૮-૧૯૮૬, ૧૪-૧૦-૧૯૫૮) : ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ નરિયાદમાં. ૧૯૮૪થી ૧૯૯૬ સુધી પ્રાથમિક શિક્ષણ નરિયાદમાં, ત્યારબાદ પિતા પાસે જૂનાગઢમાં. ૧૯૦૨માં જૂનાગઢથી મૅટ્રિક. ૧૯૦૭માં બહાઉદ્દીન કૅલેજમાંથી

રસાયણશાસ્ત્ર અને ભૌતિક વિજ્ઞાન વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૧૦માં રસાયણશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૧૧માં ઓગલોર ઈન્સ્ટિટ્યુટ અને રામનસમાં કેમિકલ એનલિસિસવિગ્ને. અભ્યાસ. એ ૧૪ વર્ષમાં આગ્રાની સેન્ટ જોહન કોલેજમાં રસાયણના એસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર. ૧૯૧૬માં એ ૧૪ કોલેજમાં વિજ્ઞાનવિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૨૦માં વિશેષ અધ્યયન માટે ઈંગ્લેન્ડ ગમન. ૧૯૨૩માં લંડન યુનિવર્સિટીની પીએચ.ડી.ની ઉપાધિ. ૧૯૨૪થી ૧૯૪૭ સુધી આગ્રાની કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૨૪માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વિજ્ઞાનવિભાગના પ્રમુખ. કેન્સરથી મુંબઈમાં અવસાન. 'શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ' (૧૯૧૦) એમાંજ સંપલ્કે ચરિત્રગ્રંથ છે. નાયકના સદ્ગુણોની અન્યુકિત અને દુર્ગુણોની અનુકિતથી દૂર સંવેદના પ્રયત્ન કરનાર આ ચરિત્રકારે ચરિત્રનાયકના વ્યક્તિત્વને સ્ફુટ કરવાનો આશય રાખ્યો છે. 'જીવનકથા', 'તુલના' અને 'કુટુંબી તથા સ્ત્રીને જીવન' જેવા ત્રણ વિભાગોમાં આ ગ્રંથ વિસ્તરેલો છે. 'ગોવર્ધનરામનું સાલવારી જીવન અને સમકાલીન જીવન' (૧૯૫૭) જેથી તાની પુસ્તિકા પણ એમાંજ આપી છે. ગોવર્ધન-રામની 'સ્કૃષ્ટપત્ર' - ૭ (૧૯૫૭), ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યાના કાવ્યસંચય 'ચન્દ્રશંકરનાં કાવ્યો' (૧૯૪૨) અને 'મારો સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાન્ત' (૧૯૫૮) એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.કે.

પંડ્યા કિરીટ : ગણસૂત્રી કથા 'કાળે કથ' (૧૯૫૩) ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા ક્રીતિકુમાર ઉચ્છરંજલાલ (૨૦ ૯-૧૯૩૫) : વાતવિષયક. જન્મ જમનગરમાં. ૧૯૫૨માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી અને મનોવિજ્ઞાન વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. નેશનલ લાઈસેન્સ, જમનગરમાં શિક્ષક.

'એક પણ : ઋતુ બે' (૧૯૫૮) એમનાં વાતોસંચય છે.

ચં.કે.

પંડ્યા કુબેરજી કાદાનજી : પદ્યકૃતિ 'કૃષ્ણવિવર્ય' (૧૯૯૭) ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા કુબેરદાસ દુર્લભજી : પદ્યકૃતિ 'પર સાલેલી દુઃખદર્શક અને સ્વદેશસુવારકોને વિનંતી' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા કુંવરજી વલ્લભજી : 'વાગ્વિદ વિવર્યવિદ' નાટકના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા કૃપાશંકર ઝીલાભાઈ : દેશભક્તિ વિશેનું કાવ્ય 'હિન્દની લાલત' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા કૃષ્ણલાલ નર્મદાશંકર : ઐતિહાસિક નવલકથા 'મૃદુલનિકા' (૧૯૨૫) ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા કેશવલાલ પ્રભાશંકર : પદ્યકૃતિ 'વિવાહકર્મસંગ્રહ' (૧૯૯૦) ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા કેશવલાલ ભવાનીશંકર, 'કવિપ્ર કેશવ' : ભક્તિપ્રેરક કથા-પ્રસંગોના સંગ્રહ 'ન્યાયોત્કર્ષ' (૧૯૩૭), 'દેવશી દુઃખદિવી' (૧૯૩૯), 'રત્નદીપ' (૧૯૫૫), 'શક્તિભક્તચરિત્ર' (૧૯૫૭), 'અમરભ્યાતિ' (૧૯૫૭) અને 'ભગવતી ગીતા' (૧૯૬૬) ના કર્તા. નિ.વે.

પંડ્યા કૈલાસભાઈ રેવાશંકર (માર્ચ ૧૯૨૨) : નાટ્યકાર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના ભાદ્રોડ ગામમાં. ૧૯૩૮માં મેટ્રિક. ૧૯૪૧માં અંલિફ્ટન્ટ કોલેજ, મુંબઈમાંથી ઈન્ટર આર્ટ્સ. ૧૯૪૩થી ૧૯૪૮ સુધી લોકનાટ્ય સંઘના સક્રિય કલાકાર. ૧૯૪૯થી ૧૯૫૭ સુધી નટમંડળ, અમદાવાદમાં નાટ્યકલાકાર ને દિગ્દર્શક. ૧૯૫૮માં એશિયન થિયેટર ઈન્સ્ટિટ્યુટનો ડિપ્લોમા. ૧૯૫૯માં દર્પણ અકાદમી, અમદાવાદના નાટ્યવિભાગના નિયામક.

એમની પાસેથી નાટ્યકૃતિઓ 'માઈ' (૧૯૬૩), 'ધીની અદુ-ગરનો વેશ' (૧૯૬૩), 'અમ્મા' (૧૯૬૬) અને 'ગાભરનો વેશ' (૧૯૮૭) મળી છે. 'પહેલી પ્યાલી' (૧૯૫૯), 'વાલકોલી' (૧૯૬૩) તથા 'ઝંઝો અને ભાંડી' (૧૯૮૯) એ ભવાઈનો વેશ તથા માલિયેર અને શેકસંપિયરની કૃતિઓ પર આધારિત એમની નાટ્યરચનાઓ છે.

નિ.વે.

પંડ્યા જગન્દ્ર જી. : બાસક ગુજરાતી કાવ્યો, બાર દિવો કાવ્યો અને એક અંગ્રેજી કાવ્યોના સંગ્રહ 'શરૂવીણ' ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા જગન્દ્રશંકર લાલશંકર (૧૮ ૪-૧૯૯૫, -) : કવિ, ચરિત્રકાર, નાટ્યકાર. જન્મ નડિયાદમાં. ૧૯૧૬માં બી.એ., ૧૯૨૦માં એમ.એ., ૧૯૨૬માં બી.ટી. ૧૯૨૪માં મુંબઈમાં વનિતાવિશ્વામ લાઈસેન્સના આચાર્ય. પછીથી ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમની પાસેથી કાવ્યગ્રંથો 'સંયુક્તાખ્યાન' (૧૯૩૨) અને 'નરંગમાળા' (૧૯૩૩) તથા ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'વલ્લભનું ભુવન' (૧૯૨૯) અને 'નરસિંહનું જીવન' (૧૯૨૯) મળ્યાં છે. એમાંજ 'કોલેજકન્યા', 'જમાનાનો રંગ', 'કુદરતનો ન્યાય' અને 'છિન્નો પાવાપતિ' જેવાં રંગભૂમિ પર સફળ અને લોકપ્રિય નીવડેલાં સામાજિક અને ઐતિહાસિક નાટકો પણ આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'સંક્ષિપ્ત સંસ્કૃત વ્યાકરણ' (૧૯૧૨), સંપાદિત કૃતિ 'ત્રણ ઓપાલરણ' (૧૯૩૯) વગેરે પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

નિ.વે.

પંડ્યા જમનલાલ મગનલાલ : 'પ્રેમધેલી પન્ના' (૧૯૨૩) નામક નવલકથાના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા ગંગારામ આન્હારામ : 'ચાંપરજી નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૯૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

પંડ્યા ગંગાશંકર લલ્લુરામ (૩૦-૧૨-૧૯૦૫) : કવિ. જન્મસ્થળ

પંડયા ગિરધરભાઈ કકલભાઈ — પંડયા જગજીવન કાચીરામ

વડોદરા જિલ્લાનું ઉડેરા. શિક્ષક.

એમની પાસેથી બાળકાવ્યોનું પુસ્તક 'સોનાગાડી' મળ્યું છે.
નિ.વો.

પંડયા ગિરધરલાલ કકલભાઈ : 'હમંતકુમારી નાટક' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૩)ના કર્તા.
નિ.વો.

પંડયા ગિરધરલાલ રેવાશંકર (૧૮૯૮, ૧૯૨૦) : કવિ. જન્મસ્થળ જામનગર તાલુકાનું ખંભાળીયા ગામ. ઠૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી ૧૯૧૯માં બી.એ. અભ્યાસ દરમિયાન જામનગરના લતીપુર ગામમાં અવસાન.

ગીતો, કાવ્યો, રસદર્શન અને જીવનઝરમરનું સંકલિત પુસ્તક 'ગિરધર ગીતાવલી' (૧૯૨૩) એમનું મરણોત્તર પુસ્તક છે.
નિ.વો.

પંડયા ચંદ્રકાન્ત જેઠાલાલ (૩૧-૮-૧૯૨૦) : આત્મકથાકાર. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના ધરમપુર ગામમાં. નવસારી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. એમની પાસેથી આત્મકથા 'જવાળા અને જયોત' (૧૯૬૬) તથા પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક 'સુદામાએ દીઠી દ્વારામતી' (૧૯૭૬) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પંડયા ચંદ્રમુખ ધનવંતરામ : કથાકૃતિ 'શ્રીરામચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા ચંદ્રવિદ્યાનંદ શ્રીકૃષ્ણાનંદ (૨૪-૫-૧૮૬૩, -) : ચરિત્રકાર. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક કેળવણી સુરતમાં. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. મુંબઈ સચિવાલયમાં સહાયક સચિવ. ૧૯૨૨માં નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી 'ઋગ્વેદીય સંસ્કારિકા' (૧૯૨૫), 'પંચાક્ષર મુક્તાવલી' (૧૯૩૧), 'પરમેશ્વરનું મહત્ત્વ' (૧૯૩૨), 'વડનગરા નાગર ગરબાવળી' (૧૯૩૩), 'સુરતના સ્વર્ગસ્થ અગ્રણી નાગરો-પુરુષો' (૧૯૫૮) વગેરે કૃતિઓ મળી છે.

નિ.વો.

પંડયા ચંદ્રશંકર ધીરજીરામ : બાળવાર્તાઓ 'સીતાહરણ' અને 'સાત સાગરનાં મોતી'ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર (૧૬-૬-૧૮૮૪, ૨૩-૧૨-૧૯૩૭) : કવિ, નિબંધકાર. જન્મ નડિયાદમાં. મુંબઈની ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજ તેમ જ ઠૂનાગઢની બહાઉદીન કે લેજમાંથી ઉચ્ચશિક્ષણ. ૧૯૦૬ માં બી.એ. નાદરસ્ત તબિપતને લીધે એમ.એ.નો અભ્યાસ અધૂરો રહ્યો. ૧૯૧૩ માં એલ.એલ.બી. અભ્યાસકાળ દરમિયાન જ ૧૯૦૫ માં 'સમાલોચક' ત્રૈમાસિકનું તંત્ર હાથ પર લીધું. એમનું વ્યક્તિત્વ સાહિત્યભક્તિ અને રાષ્ટ્રભક્તિના ગજબના સમન્વય-રૂપ હતું. કોંગ્રેસનાં સભાસભેલનો કે હોમરૂલની ચળવળમાં સક્રિય રહેલા એમણે 'ધિ યુનિયન', 'શ્રી ગુર્જરસભા' જેવી યુવાનોને સંગઠિત કરતી સંસ્થાઓ મુંબઈમાં રહીને સ્થાપી. એ જ રીતે

ગુજરાતી સાહિત્યના પોપણ-સંવર્ધનનું કાર્ય પણ એમણે અનેકરૂપે એના 'વકીલ' બનીને કર્યું. ગોવર્ધનરામ, મનાસુખરામ વગેરેના સહવાસથી એમની સર્જનપ્રવૃત્તિ પ્રેરિત રહી.

'સ્નેહકુર' (૧૯૧૪) એમનો સ્નેહને વિષય કીંતને લખાયેલી ઘોંટ કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ છે. એ પૈકી 'કોકિલે, રેલવ મોકો ગીત' કે 'વહાલોને આમંત્રણ' જેવી રચનાઓમાં પ્રાસાદિક બાનીનો પરિચય મળે છે. 'પંડિત ગુરુદત્ત વિદ્યાર્થીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૪), 'પાંચ પ્રેમકથાઓ' (૧૯૧૬), 'કાવ્યકુસુમાંજલિ' (૧૯૩૦) વગેરે એમની અન્ય કૃતિઓ છે. 'ચંદ્રશંકરનાં ગદ્યરત્નો' એમના વિભિન્ન વિષયો પરના લેખો-નિબંધોનો, સંમુખલાલ પંડયા સંપાદિત મરણોત્તર સંગ્રહ છે. વિદ્વતાપૂર્ણ વિચારસામગ્રી અને શિષ્ટ ગૌરવાન્વિત શૈલીયુક્ત ગદ્યને એમની ચકતૃત્વચક્રિતનો લાભ પણ મળ્યો છે. 'સંસારસુધારો', 'હિન્દુધર્મ અને અર્વાચીન જીવન' વગેરે એમના વિચારપૂર્ણ નિબંધો વકતવ્યની પ્રત્યક્ષતા ને પ્રભાવ ધરાવે છે.

પ્ર.ક

પંડયા ચંદ્રિકા યશવંતરાય : પ્રવર્તમાન રાજકારણને કટાક્ષનું નિશાન બનાવતા નવ હાર્યલેખોનો સંગ્રહ 'મારો દેશ'નાં કર્તા

નિ.વો.

પંડયા ચંપકલાલ ગિરજાશંકર : 'કાળીવિજય એટલે બાલામંજીની વાર્તા'ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા યુનીલાલ ગોવિંદરામ : પદ્યવાર્તા 'શૂરવીર છેવનો વાર્તા' (૧૯૦૬) અને કાવ્યસંગ્રહ 'મુરલીમલિમાં'ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા યુનીલાલ દામોદર : 'અંધિકા ગરબાવળી'ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા છગનલાલ ભાઈશંકર : પદ્યકૃતિ 'ફત્તેશિહ લગ્નમહાત્સવ' (૧૯૦૪) અને નાટ્યકૃતિ 'વનરાજ યાવડો' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા છગનલાલ હરિલાલ (૧૭-૧૦-૧૮૫૯, ૨૩-૫-૧૯૩૬) : નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ નડિયાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદમાં. મુંબઈની ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી ૧૮૮૦ માં બી.એ. શિક્ષક, ઍલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તથા બ્રિટિશ સરકારની નોકરી.

એમની પાસેથી અંગ્રેજી કૃતિ પર આધારિત નવલકથા 'એક અપૂર્વ લગ્ન' (૧૯૧૬) અને 'વિશ્વહસ્તે' (૧૯૧૯) તથા 'મનો-રંગક વાર્તાવલી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૧૮) જેવી કૃતિઓ મળી છે. 'કાદમ્બરી' (૧૯૮૨), 'કાઈસ્ટનું અનુકરણ' - પુ. ૧-૨ (૧૯૧૫), 'કોબેટનો ઉપદેશ' (૧૯૧૮) વગેરે એમની અનૂદિત કૃતિઓ છે.

નિ.વો.

પંડયા જગજીવન કાચીરામ : 'સહબોધ વચનાવલી'ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા જનાર્દન : વિવેચનસંગ્રહ 'સાહિત્યસુધા'(૧૯૫૯)ના કર્તા.
નિ.વે.

પંડ્યા જનમશંકર, 'જર્મન પંડ્યા' : 'દાસ્યદાની'(૧૯૬૨) અને
કાવ્યસંગ્રહ 'ગિરમંગલા'(૧૯૬૬)ના કર્તા.
નિ.વે.

પંડ્યા જનનાશંકર દયાશંકર : 'રસિક લલિતા નાટક'ના કર્તા.
નિ.વે.

પંડ્યા જમિયતરામ કૃપારામ, 'જિગર'(૨૨-૮-૧૯૦૬) : ગઝલ
કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ વનન ખેડા
જિલ્લાના ખંભાતમાં. ૧૯૨૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૮થી ૧૯૫૫ સુધી
વિવિધ પ્રકારનો નોકરી. તે દરમિયાન 'નવપ્રભાત' માસિક કેટલોક
વખત ચલાવ્યું. ૧૯૫૫થી લેખનનો વ્યવસાય.

'ઉરંગા'(૧૯૪૯), 'વરદાન'(૧૯૬૩), 'ઝાળ અને ઝાકળ'
(૧૯૬૪), 'મિથવનુષ'(૧૯૭૧) અને 'મંડિલ'(૧૯૮૦) એમના
કાવ્ય, ગઝલ અને નઝમના સંગ્રહો છે. ફારસી અને સંસ્કૃતના
અધ્યાસવાળી એમની ગઝલોની આગવી મુદ્રા છે.

'કમનસીબનું કિસ્મત'(૧૯૩૫) એમની નવલકથા છે. 'અકંઠ'
(૧૯૩૬), 'સમાજથી તરછોડાયેલા'(૧૯૩૯), 'નાગસાગ્રી'
(૧૯૫૬) અને 'તરસ્યા જીવ'(૧૯૬૧) એમના સામાજિક
વાર્તાઓના સંગ્રહો છે. 'એક જ કબરમાં'(૧૯૪૦) એમનું હિંદુ-
મુસ્લિમ એકચભાવનાને વ્યક્ત કરતું નાટક છે.

'પદ્મવ'(૧૯૬૩), 'સાંઈબાબા'(૧૯૬૩), 'અવધૂત બ્રહ્માનંદ
મહાસરજ ગંગાનાથવાળા'(૧૯૬૪) અને 'હજરત અબુલદસન
યમીનુદીન અમીર ખુસરો'(૧૯૭૮) એમનાં ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો
છે. 'ગઝલનું છંદશાસ્ત્ર'(૧૯૭૯) ગઝલ વિશે માર્ગદર્શન આપતું
પુસ્તક છે.

'પ્રાયશ્ચિન કેને ?'(૧૯૩૯), 'પ્રાર્થનાસમુચ્ચય'(૧૯૪૮),
'જળ આવેગી કાલઘટા'(૧૯૬૪), 'મનનો મહેશમણ'(૧૯૬૮),
'માનવ! તું પોતાને ઓળખ'(૧૯૭૦), 'ઉઠૂ' ભાષાની પ્રાથમિક
ઉત્પત્તિમાં સૂફી સંતોનું પ્રદાન'(૧૯૮૪) વગેરે એમના અનુવાદ-
ગ્રંથો છે; તે 'નજરાણી'(૧૯૬૪), 'ટંકરવ'(૧૯૬૬) ઈત્યાદિ
એમના સંપાદનગ્રંથો છે.

જ.ગા.

પંડ્યા જયંત મગનલાલ (૧૯-૧૧-૧૯૨૮) : નિબંધકાર. જન્મ
વ્યાસવાસણા (જિ. ખેડા)માં. ૧૯૫૬માં વારાણસી યુનિવર્સિટી-
માંથી બી.એ. તથા ૧૯૬૦માં એમ.એ. વ્યવસાયે અધ્યાપક.
૧૯૮૦થી 'નિરીક્ષક' સાપ્તાહિકના તંત્રી તથા ૧૯૮૨થી 'સ્વરાજ
સંગમ' લોકજાગૃતિની રાષ્ટ્રીય સંસ્થાના મહામંત્રી.

'શબદવેધ'(૧૯૮૩) સાંપ્રતજીવનના લઘુલેખોનો સંગ્રહ છે;
એમાં મુખ્યત્વે સાહિત્યથી સ્પાયેલી સ્મરણનોંધો છે. 'અક્ષરચન'
(૧૯૮૫) એમનો સાહિત્યિક તથા સાંસ્કૃતિક નિબંધોનો સંગ્રહ
છે. 'મિઘદૂત'(૧૯૬૮) એમણે કરેલા સમજવોડી ગુજરાતી
અનુવાદ છે.

નિ.વે.

પંડ્યા જયંતભાઈ પુરુષોત્તમભાઈ, 'શનપત્ર'(૩૦-૯-૧૯૧૮) :
કવિ. જન્મ જામનગર જિલ્લાના ખંભાળીઆમાં. ડિપ્લોમા અને
ચાર્ટર્ડ સાઈકોલોજી. અન્યારે નિવૃત્ત. 'પૂર્ણિમા'ના તંત્રી.
'બાપુ અને બીજાં ગીતે'(૧૯૪૭) એમને કાવ્યસંગ્રહ છે.
ચં.દો.

પંડ્યા જુગલભાઈ મંગળરામ (૧૯૭૨, -) : વાર્તાકાર, નાટ્યકાર.
જન્મ ખંભાતમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ખંભાત અને
મુંબઈમાં. ૧૯૯૬માં પુસ્તક પ્રસારક કંપનીની સ્થાપના. ૧૯૯૮
માં 'ચકવર્તી' માસિકનો આરંભ.

એમની પાસેથી કથાકૃતિ 'સતી સાવિત્રી', નામાંકિત સ્ત્રીઓનાં
જીવનચરિત્ર 'વીર રમણી' તથા નાટ્યકૃતિઓ 'પુષ્પસેન સુલોચના
નાટક', 'કેલીમલ્લી નાટક', 'રસિક લલિતા' અને 'નેનતાસ' મળ્યાં
છે.

નિ.વે.

પંડ્યા જેઠાલાલ દેવનાથ, 'મુકુલ' : સીપ્રેડી ચક્રવર્તીના નાગરિક.
બરવાળાના વતની.

એમણે શિવાજીને કેન્દ્રિત કરીને 'સ્વાર્પણ'(૧૯૯૩) નામની
સિત્તોતેર કદીની પદ્યરચના આપી છે. ઉપરાંત વિવિધ છંદોની
એકાવન રચનાઓનો 'મુકુલ કાવ્યસંગ્રહ'(૧૯૩૨) પણ એમના
નામે છે.

નિ.વે.

પંડ્યા ઠાકોરલાલ જી. : કથાકૃતિ 'ચંદ્રગાર'ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા ડાહ્યાભાઈ છગનલાલ : નાટ્યકૃતિઓ 'ચંદ્રસેન અને ચંદ્ર-
પ્રભા'(૧૯૮૪) તથા 'વીરશિવ અને ચંદ્રિકા'ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા તુળજરામ રણછોડજી : નાટ્યકૃતિઓ 'સુગુપ્ત સત્યદર્શક'
(૧૯૮૯), 'કેદી રાજકુમારી ઉઠે' વૃંદાવિજય'(૧૯૧૫) તથા
'પૃથુરાજ ચઠોર અને સતી લાલપા'ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા તુળજશંકર ધીરજરામ : કાવ્યગ્રંથ 'ગાપિકગીત'(૧૯૧૪)
ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા દિનકરરાય : બાળગીતોનો સંગ્રહ 'ફૂલડાની માળ'(૧૯૩૩)
ના કર્તા.

નિ.વે.

પંડ્યા દિનેશ રણછોડલાલ (૧૪-૧૧-૧૯૩૯) : વિવેચક. જન્મ
સાવલીમાં. ૧૯૫૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૨માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે
સાથે બી.એ. ૧૯૬૪માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૮૮માં
પી.એચ.ડી. ૧૯૬૪થી આજ સુધી નવજીવન આર્ટ્સ એન્ડ
કોમર્સ કોલેજ, દાહોદમાં અધ્યાપન.

'જયંત પાઠક : વ્યક્તિત્વ અને વાડમય'(૧૯૮૯) એમનો શોધ-
નિબંધ છે.

ચં.દો.

પંડયા દિવેશ્વર લાલજી—પંડયા નટવરલાલ કુબેરદાસ

પંડયા દિવેશ્વર લાલજી : નવલકથા ‘અનિતવિનય’ (૧૯૩૫) ના કર્તા. નિ.વે.

પંડયા દુષ્યંતરાય ડોલરરાય (૭-૩-૧૯૧૬) : વિવેચક. જન્મસ્થળ જમનગર. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ૧૯૩૮ માં બી.એ., ૧૯૪૪ માં બી.ટી., ૧૯૫૧ માં પીએચ.ડી. ૧૯૩૯ થી ૧૯૪૬ સુધી કરાંચીમાં શારદામંદિરમાં શિક્ષક. ત્યારબાદ સરલાસદન સ્કૂલ, મુંબઈ; ડી. ડી. સી. વિવિધલક્ષી હાઈસ્કૂલ, જમનગર અને ઉદ્યાયલ સ્કૂલ, મુંબઈમાં આધાર્થી.

એમની પાસેથી વિવેચનગ્રંથ ‘સત્યભામારાંપદચિકાપ્યાન આદિ નાટકોની સર્વાંગીણ સમીક્ષા’ (૧૯૫૪) તેમ જ અનુવાદ-કૃતિઓ ‘ચેરિયલસ’ (૧૯૬૦) અને ‘શાળાવિહીન સમાજ’ (અમૃતલાલ યાજ્ઞિક સાથે, ૧૯૪૮) મળ્યાં છે.

નિ.વે.

પંડયા દેવશંકર જ્ઞાલાલ : બાલોપયોગી કૃતિ ‘ભાગકાનો મિત્ર’ (૧૯૨૬) ના કર્તા. નિ.વે.

પંડયા દોલતરામ કૃપારાંકર (૮-૩-૧૮૫૬, ૧૮-૧૧-૧૯૧૬) :

કવિ, નાટ્યકાર. પ્રાયમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વતન નડિયાદમાં. પિતાના મૃત્યુને કારણે મુંબઈની ઓલિવિન્સ્ટન કોલેજનો અભ્યાસ અધવચ્ચે છોડવો પડ્યો. પ્રારંભમાં વક્રીલાત. એ પછી તેર વર્ષ લુણાવાડાના દોવાન. ગુજરાત બેંચ મેજિસ્ટ્રેટી નામની લોકોપયોગી સંસ્થા સ્થાપી. ટોલ જેવો દુઃખકર વેશે રદ કરવાની લડતમાં ભાગ લીધો. નડિયાદમાં અંત્યજ સહકારી મંડળી સ્થાપી. નડિયાદમાં અવસાન.

એમનું ‘ઈન્દ્રિજિત વધ’ (૧૮૮૭) ગુજરાતી સાહિત્યમાં મહાકાવ્યના પ્રથમ પ્રયોગ તરીકે ઉલ્લેખાય છે. છઠ્ઠીસ સર્ગોમાં વિભાજિત, સર્ગોને છંદપલટો અને સર્ગ પ્રમાણે શીર્ષકોજના દર્શાવતી તથા અંગ-ઉપાંગોમાં યુક્ત રીતે સંસ્કૃત મહાકાવ્યને અનુસરતી આ રચના ચિત્રાત્મકતા અને અલંકારનું સૌંદર્ય ધરાવે છે; પણ એનું આંતરિક સત્ત્વ મહાકાવ્યનું નથી. દલપતશીલીની આસર અને સર્ગાસૂત્રતાના આભાવ પણ રચનાને શિથિલ બનાવે છે. એમના કાવ્યસંગ્રહ ‘સુમનગુચ્છ’ (૧૮૯૯) ની પ્રકૃતિ-સૌંદર્ય, નીતિરીતિ, ઉપદેશાદિ વિષયોનું નિરૂપણ કરતી રચનાઓ પણ દલપતશીલીના અતિરેક અને મધ્યકાલીન કવિતાનું નબળું અનુસરણ જેવી મર્યાદાઓ ધરાવે છે.

‘કુસુમાવલિ’ (૧૮૮૯) કાદંબરીશીલીની સર્ગગ કથા છે. એના સર્ગકેની શિષ્ટ ગુજરાતી ગદ્યકાર તરીકેની છબી એમાંથી ઊભી થાય છે. ‘અમરસત્ર’ (૧૯૦૨) સંસ્કૃતશીલીનું, અસત્ય પર સત્યતા જાન લક્ષણ, પણ કથાઘટકોના સંયોજનમાં શિથિલતા દર્શાવતું એમનું સત્તાંકી નાટક છે. ‘સ્વીકૃત નવીન ભાગવત’ એમની અપૂર્ણ રહેલી રચના છે.

બા.મ.

પંડયા ધ્રુવકુમાર : પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક ‘ઝીલ્યા મં પડકાર’ (૧૯૬૦) ના કર્તા. નિ.વે.

પંડયા નટવરલાલ કુબેરદાસ, ‘આરબ્યક’, ‘ઉશનશ્’ (૨૮ ૯-૧૯૨૦): કવિ, વિવેચક. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના સાવલી ગામે. પ્રારંભિક વિદ્યાભ્યાસ પહેલાં મહેસાણા-સિદ્ધપુરમાં અને પછી સાવલી-ટભોઈમાં. ૧૯૩૮ માં મેટ્રિક. ૧૯૪૨ માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી મુખ્ય વિષય સંસ્કૃત સાથે બી.એ. ૧૯૪૫ માં એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી મુખ્ય વિષય ગુજરાતીમાં એમ.એ. ૧૯૪૨-૪૬ દરમિયાન વડોદરાની રોજરી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૪૭ થી ૧૯૫૭ સુધી ગાર્ડ કોલેજ, નવસારીમાં તથા ૧૯૫૭ થી આર્ટ્સ કોલેજ, વલસાડમાં અધ્યાપક તથા ૧૯૬૮ થી ૧૯૮૦ સુધી આચાર્થી. ૧૯૭૯ માં ‘ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ’ના પ્રમુખ. ૧૯૭૬ માં યુરોપ-કેનેડા-અમેરિકાનો પ્રવાસ. ૧૯૫૮ માં કુમારચંદ્રક, ૧૯૭૧ માં નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક, ૧૯૭૨ માં રણનિતરામ સુવર્ણચંદ્રક, ૧૯૭૬ માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

આધુનિકતાની સેર સાથે પરંપરાની અને પ્રશિષ્ટતાની જ અગુણી સેર વહી એમાં આ કવિનું સત્ત્વશાળી પ્રદાન છે. એમની પર-બચડી અને જરછટ લાગતી ભાનીનું કૌવત નવસ્થો છે. અભિવ્યક્તિના સ્તરે આવતું કશુંક પ્રાકૃત એમની પ્રતિભાનો અંશ બની જતું કમાય છે. મુખ્યત્વે કુટુંબ, વતન, પ્રકૃતિ, પ્રાણ્ય, પ્રવાસનો અનુભવકેન્દ્રોમાંથી ઉત્પન્ન એમની રચનાઓની સંખ્યા પ્રમાણમાં વિપુલ છે, છતાંય એની દૃઢ ભાષાસામગ્રીનું સંવેદન એકંદરે અકર્ષક છે. એમનું કાવ્યભાવન પ્રાયોગિક ભૂમિકાથી પ્રભાવક ભૂમિકા પર પહોંચી અને પ્રયોગશીલ ભૂમિકા ભાંગી વળતું જઈ શકાય છે.

‘પ્રસૂત’ (૧૯૫૫) એમનો પહેલો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાં એમના પૌત્રીક અવાજ સાથે પરંપરાનું અનુસંધાન જળવાન છે, છતાં પ્રકૃતિનિરૂપણની રચનાઓ ધ્યાન ખેંચે છે. ‘નિષચ્ચે’ (૧૯૫૬) માં કેટલાક પ્રાચીન ઘટકોને લક્ષમાં રાખી કરેલી પાત્રપ્રધાન દીર્ઘ-રચનાઓ છે. ‘આર્ટી’ (૧૯૫૮) ના ૧૧૫ કાવ્યોમાંથી ૬૩ જેટલાં સૌનેટકાવ્યો છે. અહીં ચિતનને ઈન્દ્રિયધન આપાયેલું રૂપ આસ્વાદ્ય છે. ‘મનોમુદ્રા’ (૧૯૬૦) નું પ્રબળ અંગ પ્રકૃતિનિરૂપણ છે. ‘તૃણનો ગ્રાહ’ (૧૯૬૪) આધુનિકતાની અભિજ્ઞતા વચ્ચે બળવાન મુદ્દા ઉપસાવે છે. પ્રકૃતિસંવેદનની સમૃદ્ધ અભિવ્યક્તિમાં કલ્પનપરક વિવિધતા અને વિલક્ષણતા છે. પ્રેમવિષયક, સ્થળવિષયક, વતન-વિષયક, કવિતાવિષયક રચનાઓથી સંગ્રહ માતબર છે. ‘સ્પંદ અને છંદ’ (૧૯૬૮) માં કવિનો પરંપરાપુષ્ટ બળુકો અવાજ અપૂર્વ રીતે સિદ્ધ થાય છે. તૃણનો ચાલી આવેલો વિષય અહીં આકર્ષક વાગ્છતામાં પ્રગટે છે. ‘અનહટની સરહદે’ જેવું સૌનેટગુચ્છ શબ્દ-ચંતનાની ઊંડી ભૂમિકાએ ઊતરતું જોવાય છે. કિકિલી’ (૧૯૭૧) એમનો ગીતસંગ્રહ છે, તે ‘ભારતદર્શન’ (૧૯૭૪) પ્રવાસકાવ્યોનો સૌનેટસંચય છે. ‘અશ્વત્થ’ (૧૯૭૫) ની અઘાંદસ રચનાઓ નવી દિશા તરફની ગતિ અને પ્રયોગશીલતા તરફનું વલણ સૂચવે છે. અહીં ગજલ, મુક્તક હાઈકુ જેવા કાવ્યપ્રકારોને પણ અજમાવવામાં આવ્યાં છે. ‘રૂપના લય’ (૧૯૭૬) માં અઘાંદસ પ્રવૃત્તિ વધુ વેગવંત બની છે, પણ પ્રણય અને પ્રકૃતિવિષયક ‘એક્સ્ટેસી’ કાવ્યો આ સંગ્રહની વિશિષ્ટ નીપજ છે. ‘વાકુલ વૈષ્ણવ’ (૧૯૭૭)

ભક્તિપ્રેમની ઈકાંતર ઓતરચનાઓ આપે છે. કવિની આટ્ટે નાને કયાંક અહીં રોચક રૂપ મળ્યું છે. 'પૃથ્વીને પશ્ચિમ ચરે' (૧૯૭૯) કવિએ કરેલી વિદેશયાત્રાની નિબંધિત છે. એમનાં પ્રવાસકાળો મનુષ્યપ્રીતિ અને પ્રકૃતિપ્રીતિને નિરૂપવા અદ્યતન રીતિ અખત્યાર કરે છે. એકંદરે કવિની આખીની પૃથ્વીપ્રીતિને અહીં વિશેષ પરિમાણ મળ્યું છે. 'શિશુલોક' (૧૯૮૪) શિશુકૃતિઓનો સંગ્રહ છે. એમાં પુરોગામી કાવ્યસંગ્રહોમાંનાં શિશુવિષયક કાવ્યોને પણ સમાવ્યાં છે. અહીં મુખ્યત્વે શિશુઓના આસ્વાદ્ય માટેની નવિ પાત્ર શિશુકેન્દ્રી રચનાઓ છે.

સર્જન અને અભ્યાસનિમિત્તે થયેલા સાહિત્યવિચાર એમના વિવેચનને આગવું બળ આપે છે. 'બ અભ્યસનો' (૧૯૫૨)માં 'પ્રાચીના' અને 'શૈવનાં કાવ્યો'ની આલોચના છે; તે 'રૂપ અને રસ' (૧૯૬૫) માં સિદ્ધાંતવિવેચન, પ્રવાહદર્શન, આસ્વાદ્યવિવચન અને અવલોકનો છે. 'ઉપસર્ગ' (૧૯૭૩)માં ગદ્યસાહિત્યનું વિવેચન અને ઉમાશંકર જાશી વિશેના ત્રણ લેખોમાં મળતું મૂલ્યાંકન ધ્યાનપાત્ર છે. 'મૂલ્યાંકનો' (૧૯૭૯)માં એમની સહકૃત સાહિત્યદૃષ્ટિના પરિચાયક એવા સુદૈર્ઘ અભ્યાસલેખો છે. સંસ્મરણોના સંગ્રહ 'સદ્માનાના પાંચો' (૧૯૮૮)માં એમનો અતીત નિરૂપાઓ છે.

ચં.કો.

પંડયા નયનસુખલાલ હરિલાલ : ગ્રામોદ્ધાર અને રચનાત્મક કાર્યક્રમ વિશેની પ્રચારલક્ષી સંવાદાત્મક પુસ્તિકા 'ચાર કોલેજિયનો' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા નરહરિ સોમેશ્વર, 'રંગેશ' (૧૯૪-૧૯૫૮) : કવિ. જન્મસ્થળ વેલવપુર. મૈટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. દેવવે કો-ઓપરેટિવ સ્કોલર, દાલોદમાં વ્યવસ્થાપક અને હિસાબનોશ.

'સ્વાનંત્યગીતો' (૧૯૪૭) અને 'ઓ બાપુજી પ્યારા' (૧૯૪૮) એમના કાવ્યગ્રંથો છે. 'અશોક' (૧૯૫૭), 'સમ વગરનો માતી' વગેરે એમનું પ્રૌઢસાહિત્ય છે.

ચં.કો.

પંડયા નર્મદાશંકર, 'સિવાનંદ' : મદ્યાત્મા ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગોને વર્ણવતી કાવ્યકૃતિ 'બાપુ' (૧૯૬૨) તેમ જ 'વેદિક વિનય' - અંક ૧, ૨, ૩ (૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા નર્મદાશંકર કેશવરામ : 'શૂળપાપુ યાત્રા' (૧૯૮૩) તથા 'રૂપસુંદરી નાટક' (૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા નર્મદાશંકર બાલાશંકર (૩૦-૮-૧૯૯૩) : ચરિત્રકાર, નાટ્યકાર, અનુવાદક. જન્મ રાજપીપળા પાસેના નાંદોદમાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. શિક્ષક. બંગાળી ભાષાના જ્ઞાતા. ઉત્તરવયે સંન્યાસ.

એમની પાસેથી બારડોલી સત્યાગ્રહની જુદી જુદી ઘટનાઓને

નાટકરૂપે રજૂ કરતું પુસ્તક 'વજ્રરોપણ' અથવા 'બરડે લીંગ ધનુષ્યકંકર' (૧૯૨૯) તથા અંગ્રેજી અને બંગાળીમાંથી અનુદિત ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'શ્રીકૃષ્ણચોતન્ય' - ભા. ૧ (૧૯૧૩), 'શ્વેતી વિવેકાનંદ' - ભા. ૪, ૫ (૧૯૧૭, ૧૯૧૮) અને 'મદ્યાત્મ નેપાલિયન' (૧૯૨૪) મળ્યાં છે. એમણે બંગાળના એક સંતના ભક્તિવિષયક પત્રોનું બંગાળીમાંથી કરેલું ભાષાંતર 'પાગલ દરનાથ' (૧૯૫૨) નામે પ્રગટ થયું છે. 'સંસારદર્પણ' (૧૯૧૪) એમની અનુદિત નવલકથા છે.

નિ.વો.

પંડયા નર્મદાશંકર મૂળશંકર : 'મનવની રતુતિ' (૧૯૧૬)ના કર્તા. નિ.વો.

પંડયા નવિન દેવેન્દ્રપ્રસાદ (૨૧-૮-૧૯૫૦) : વિવેચક, જન્મસ્થળ સહારકાંકા કિલ્લાનું મહિયલ ગામ. એમ.એ. અને ડી.એલ.ડી. સુધીનો અભ્યાસ. અચ.બી. કોલેજિયા ન્યૂ ડાર્હરકૂલ, અમદાવાદમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી વિવેચનકૃતિ 'વરનીનો આરતી - એક પરિચય' (૧૯૮૪) અને સંપાદન 'અદ્યતન કવિતા' (૧૯૮૨) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પંડયા નવલરામ લક્ષ્મીરામ, 'લેઘ નિદંબકર આનંદકર'

(૯-૩-૧૯૩૬, ૭-૮-૧૯૮૮) : વિવેચક, નાટ્યકાર, કવિ, નિબંધકાર, શિક્ષણશાસ્ત્રી, પત્રકાર. જન્મ વતન સુરતમાં. ૧૯૫૩માં મૈટ્રિક. ગણિતશાસ્ત્રમાં વ્યુત્પન્ન વિદ્વાન. પ્રતિકૂળ સંજોગને કારણે કોલેજનો અભ્યાસ ન કરી શકવા. ૧૯૫૪થી સુરતનો અંગ્રેજી હાઈસ્કૂલમાં મદદનીશ શિક્ષક અને ૧૯૬૧થી ડીસાનો ઓગ્લા વર્નાક્યુલર સ્કૂલના મુખ્યશિક્ષક. ૧૯૭૦થી અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજના વાઈસ-પ્રિન્સિપાલ. ૧૯૭૬થી સરકારની ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ. 'ગુજરાત શાળા પત્ર'ના તંત્રી. બાળવિવાહનિષેધક મંડળીના મંત્રી.

એમણે 'મહારાજ લાયબલ કેસ' વિશે અઢીસો પૃષ્ઠોની ઇતમી દીર્ઘ પદ્યરચના (૧૯૬૩) કરી સાહિત્યક્ષેત્રે પ્રસ્થાન કર્યું. 'કેસ-ધેલો' વિશે 'ગુજરાત મિત્ર'માં વિવેચનલેખ (૧૯૬૭) પ્રગટ કરી ગુજરાતી ગ્રંથાવલોકનના પ્રારંભક બન્યા. ફિન્ય નાટ્યકાર મોલિયેરના નાટકના અંગ્રેજી ભાષાંતર 'મોક ડોક્ટર' ઉપરથી સૂચિત હાસ્યનાટક 'ભટનું ભોપાળું' (૧૯૬૭) લખ્યું, જે આનંદલક્ષી છતાં તત્કાલીન સામાજિક કુરિવાજો પરના એમાંના કટાક્ષને કારણે હેતુપ્રધાન પણ બન્યું. 'સસમાળા'માંથી વસ્તુલઈને એમણે રચેલું નાટક 'વીરમતી' (૧૯૬૯) પ્રથમ બે ગુજરાતી ઐતિહાસિક નાટકોમાંનું એક અને પાશ્ચાત્ય પરંપરા અનુસારનું છે. 'અકબરશાહ અને બિરબલ નિમિત્તે હિંદી કાવ્યતરંગ' ('ગુજરાત શાળા પત્ર'માં હમાવાદ પ્રકાશિત, ૧૯૭૦-૮૦)માં એમણે બુદ્ધિર્ઘ્યુક્ત અને સુરુચિપૂર્ણ હાસ્ય સાથે કાવ્યતત્ત્વનો પ્રાથમિક ચર્ચા કરી છે. 'બાળલગ્નબત્રીશી' (૧૯૭૬)માં સુધારાના હેતુવાળી કરુણગર્ભ હાસ્યની, તે 'બાળગરબાવળી' (૧૯૭૭)માં નારીજીવનના આદર્શની બોધક રચનાઓ છે. એમનાં પ્રકીર્ણ

ઊર્મિકાવ્યોમાંથી કેટલાંકમાં પ્રણયનું સંવેદન છે, તે કેટલાંકમાં તત્ત્વાભાસી ચિંતન છે. 'મિથદૂત'(૧૮૭૦)માં એમણે ભાષાંતર-કવનો આદર્શ આલેખ્યો છે, પરંતુ ભાષાંતરમાં તે ચરિતાર્થ ઓછો થયો છે. ભાષાંતર માટે નવો સંયોજકો માત્રામેળ 'મિથદૂત' મૂળની વિપ્રલંબશુભારની પ્રૌઢિને ઝીલવામાં અસફળ રહ્યો છે. 'કવિ-જીવન'(૧૮૮૮)માં એમણે નર્મદનાં જીવન અને સાહિત્યનું શોધક બુદ્ધિથી નિરૂપણ કર્યું છે. તત્કાલીન સામાજિક અને સાહિત્યિક સંદર્ભમાં સુધારક અને સાહિત્યકાર નર્મદનો પરિચય આપવા સાથે એમણે તેની વિચારસંક્રાંતિમાં પણ સ્વસ્થ ચિંતનપુરુષને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

એમણે સંપાદક તરીકે 'ગુજરાત શાળા પત્ર'ના ધોરણને સુધાર્યું અને પત્રકારત્વનો ઊંચો આદર્શ સ્થાપ્યો. તેમાં એમણે શિક્ષણ-વિષયક અને શિક્ષણને ઉપકરક જ્ઞાનના વિષયો ભૂગોળ, ખગોળ, ઇતિહાસ, રાજ્યશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કાવ્ય, ભાષા આદિ વિશે લેખો લખ્યા અને લખાવ્યા. એમાં એમનો વૈજ્ઞાનિક અને વસ્તુલક્ષી અભિગમ સ્પષ્ટ થાય છે. એમના શિક્ષણવિષયક લેખો એમને ઉત્તમ શિક્ષણશાસ્ત્રી તરીકે અને ભાષા-વ્યાકરણ વિષયક લેખો સારા ભાષાવિદ તરીકેની પ્રતિષ્ઠા અપાવે છે. ગુજરાતી જોડણીની અનિયંત્રિતતા નિવારવા એમણે તૈયાર કરેલા નિયમો એ એમનું એ ક્ષેત્રમાં મહત્ત્વનું પ્રદાન છે.

એમનું વિવેચન કાવ્યતત્ત્વવિચારણા, કવિસમીક્ષા અને ગ્રંથા-વલોકન એમ ત્રણ પ્રકારે ખેડાયું છે. ઓરિસ્ટોટલના સાહિત્યવાદ, બેકનના બુદ્ધિવાદ અને મિલના ઉપયોગિતાવાદના સમન્વયરૂપે નવું રસશાસ્ત્ર આપવાની એમની કલ્પના હતી. એમનો નીતિવાદ સૌન્દર્યલક્ષી છે. એમણે નર્મદ, દલપત અને પ્રેમાનંદની સમગ્રલક્ષી સમીક્ષા કરી છે અને આનુષંગિક રીતે શામળ, દયારામ આદિ કવિઓની ચર્ચા કરી છે. પ્રથમ ગ્રંથાવલોકનકાર તરીકે એમણે 'મોહન, બોધન અને શોધન' એ ત્રણે પ્રકારના ગ્રંથોનાં અવ-લોકનોમાં ગ્રંથ યોજના અને કૃતિના વિચારનું મહત્ત્વ દર્શાવી, તદનુસાર વિવેચનો કરી વિવેચનનો ઊંચો આદર્શ સ્થાપ્યો છે. ઉત્તમ ગ્રંથનો પુરસ્કાર, નિર્માલ્ય ગ્રંથનો નિરસ્કાર અને આશાસ્પદ લેખકોને પ્રોત્સાહન - એ એમનો વિવેચક તરીકેનો અભિગમ છે.

એમણે 'ઈંગ્લેન્ડ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'(૧૮૮૦-૧૮૮૭) 'ગુજરાત શાળા પત્ર'માં હમાવાર લખ્યો હતો, જેનું ગ્રંથસ્થ સંપાદન(૧૯૨૪) બળવંતરાય ઠાકોરે કર્યું છે. એમણે પ્રેમાનંદકૃત 'કુંવરભાઈનું મામેરું'(૧૮૭૧)નું સંપાદન પણ કર્યું છે. એમના સમગ્ર સાહિત્યનું સંકલન કરીને ગોવર્ધનનરામે 'નવલગ્રંથાવલિ'(૧૮૯૧) નામે સંપાદન કર્યું છે, જેના ગ્રંથ ૧માં નાટકો, કાવ્યો, વાર્તાઓ અને ભાષાંતરો; ગ્રંથ ૨ માં ગ્રંથો અને ગ્રંથકસો વિશે સાક્ષર ચર્ચા; ગ્રંથ ૩ માં શાળાપયોગી અને શિક્ષણવિષયક લેખો તથા ગ્રંથ ૪ માં પ્રકીર્ણ લેખો એમ ચાર વિભાગો છે. આ પછી હીરાલાલ શ્રોફે 'નવલગ્રંથાવલિ'ની શાળાપયોગી આવૃત્તિ (૧૯૧૧) અને નરહરિ પરીખે તારણરૂપ 'નવલગ્રંથાવલિ'(૧૯૩૭) નામે સંપાદનો કર્યા છે.

૨.શુ.

પંડ્યા નવીનચંદ્ર : એકંકીસંગ્રહ 'કોલાહલનું હલાહલ'(૧૯૭૧) ના કર્તા.

(ન.વા.)

પંડ્યા નાગરદાસ અમરજી(૯-૨-૧૮૯૩) : કવિ. જન્મ પાલીતાણા-માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ૧૯૧૩ માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૭ માં બી.એ.

એમની પાસેથી મૌલિક અને સંપાદિત-અનૂદિત કાવ્યકૃતિઓ 'રુકિમણીહરણ'(૧૯૧૩), 'વિવાહતત્ત્વ'(૧૯૨૪), 'સસંગાપાવ'(૧૯૨૯), 'અમૃતબિદુ'(૧૯૩૦), 'કુમારસંભવ' અને 'રઘુવંશ'(૧૯૩૩) મળી છે.

(ન.વા.)

પંડ્યા નાગરદાસ રેવાશંકર, 'મદ્દાકર-નાગર'(૨૯-૧૧-૧૮૭૩,) : કવિ. જન્મ ધંધુકા તાલુકાના રોજકા ગામમાં. બરવાળામાં સાન ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. અમદાવાદમાં પ્રેમચંદ સયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તાલીમ.

એમની પાસેથી કડવાબદ્ધ ગંડકાવ્ય 'વિદૂરના ભાવ'(૧૯૦૭) તેમ જ કથાકાવ્યો 'યમુનાગુણાદર્શ'(૧૯૦૮) અને 'શિકારકાવ્ય'(૧૯૦૯) મળ્યાં છે.

(ન.વા.)

પંડ્યા નાથજી નૃસિંહરામ : પદ્યકૃતિઓ 'કાવ્યકોનિ'-ભા. ૧ (૧૮૮૭) અને 'સીતાવિવાહ'(૧૮૮૯)ના કર્તા.

(ન.વા.)

પંડ્યા નિપુણ ઈન્દ્રવદન(૩૦-૧૨-૧૮૧૮) : ગદ્યલેખક. જન્મ વનન સુરતમાં. ૧૮૩૬ માં મૅટ્રિક. ૧૮૪૦ માં બી.એ. ૧૮૪૨ માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષયમાં એમ.એ. ૧૮૬૨ માં પીએચ.ડી. ૧૮૮૧ સુધી ભારતીય વિદ્યાલવનમાં ગ્રંથપાલ.

કેવલાદ્રૂતથી માંડીને (બૌદ્ધદર્શન સિવાયના) સર્વ પ્રવાહાંના ચિતાર આપનું 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં તત્ત્વવિચાર'(૧૯૬૮) અને ગ્રંથાલય સંબંધી વિવિધ લેખોનો સંગ્રહ 'ગ્રંથાલય'(૧૯૭૬) એમનાં પુસ્તકો છે. એમણે અંગ્રેજીમાં પણ કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

(પા.માં.)

પંડ્યા નિરુભાઈ : બાળવાર્તા 'અશોક'(૧૯૫૮)ના કર્તા.

(ન.વા.)

પંડ્યા પરમસુખ ઝવેરભાઈ(૨૬-૯-૧૮૯૭, ૧૪-૧૨-૧૯૮૩) : નાટ્યકાર. જન્મ નડિયાદમાં. ૧૯૧૮ માં મુંબઈની સેન્ટ એલિસ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૧૮ થી પુસ્તક-પ્રકાશક સંસ્થા એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપનીમાં. ૧૯૪૩ થી ત્યાં જ મેનેજિંગ ડિરેક્ટર. ૧૯૬૦ માં નિવૃત્ત. ૧૯૭૬ માં ભારત સરકાર દ્વારા, ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિશેષ પ્રદાન કરવા બદલ 'પદ્મભૂષણ'નો ઈત્કાબ.

નાટકના એમના પ્રથમ પુસ્તક 'રાખની હૂંફ અને કાળચક'(૧૯૬૧)માં બે દ્વિઅંકી નાટકો છે. એમનું ત્રિઅંકી નાટક 'ગૌતમી'(૧૯૬૨) બીજા વિશ્વયુદ્ધના સમયગાળાના સંદર્ભવાળું નાટક છે, જે એચ. બી. ટ્રેવેલિયનના નાટક 'ધ ડાર્ક એન્ડર્લ'ની અસર

દર્શાવે છે. 'માસીનાં મેહાસાં' (૧૯૬૪) એ પ્રાલસનશૈલીનું ત્રિઅંકી સામાજિક નાટક છે. 'બહેરની બમનશા' એવન મેલાવનના હાસ્ય-નાટકનું રૂપાંતર છે. ભક્ત-કવયિત્રી મીરાંબાઈના જીવનના આધારે લખાયેલું નાટક 'મીરાં હરિદર્શન કી ખ્યાસી' (૧૯૬૫) સાન દૂરશોમાં વહેંચાયેલું આધ્યાત્મિક શૈલીનું નાટક છે. ઓસ્કર વાઈલ્ડના નાટક 'લેડી વિન્ડરમીઆર્સ ફ્રેન્ડ'નું રૂપાંતર એમણે 'જગનના કાચના યત્રે' (૧૯૬૭) નામે કર્યું છે. 'બારને ટકોરે' (૧૯૬૯) એમનું વાસ્તવલક્ષી સામાજિક નાટક છે, જે ચાર અંકમાં વહેંચાયેલું છે. ચાર અંકનું 'બલેનબા' (૧૯૭૦) પિતાના વાન્સલ્યઆવનું નિરૂપણ કરેલું ઊર્મિપ્રધાન સામાજિક નાટક છે. આ ઉપરાંત 'જાગે અંતર રામ' (૧૯૭૧), 'અખાંત સ્થાન' (૧૯૭૨), 'બાંધી મુઠ્ઠી ગામની' (૧૯૭૩), 'બીકણ બીહી' (૧૯૭૫), 'દેવના દીવેલ' (૧૯૭૬), 'હાળીનું નાળિયેર' (૧૯૭૮) વગેરે એમનાં ત્રિઅંકી નાટકો છે. ચાર અંકમાં વહેંચાયેલું લાગણી-પ્રધાન સામાજિક નાટક 'નિલગીની વેઠ-બા' (૧૯૭૪) પણ ઉલ્લેખનીય છે. આ ઉપરાંત એમણે છ અંકીઓનો સંગ્રહ 'માટીની પછીત' (૧૯૮૨) પણ આપ્યો છે.

'સાહિબી' (૧૯૭૧) એમનો કથાસંગ્રહ છે. 'મિદ્રદૂત-એક દર્શન' (૧૯૮૦) એમનો સચિત્ર ભાવાનુવાદ છે.

પ.ના.

પંડ્યા પીયૂષ પુરુષોત્તમ, 'જ્યોતિ' (૨૦-૧૧-૧૯૪૩) : કવિ. જન્મ જતપુરમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. પછી વકીલાત.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'નિમિષ' (૧૯૭૯) અને 'કસક' (૧૯૮૦) મળ્યા છે.

નિ.વા.

પંડ્યા પ્રભુદાસ રાજેશ્વરજી : 'કચ્છી શબ્દાવળી' -બા. ૧ (૧૯૮૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડ્યા પ્રાણજીવન હરિહર (૧૯૬૩, -) : નવલકથાકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. ગુજરાતી-સંસ્કૃતમાં કેળવણી. જૂનાગઢની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં અધ્યાપક. પછી મુંબઈ ગયા. ૧૯૯૦માં 'ગુજરાતી પ્રેસ'માં સંસ્કૃત ભાષાંતરકાર.

'બ્રજમ સાહેબ', 'નૂરજહાં', 'વિવેકી વિજ્યા' વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. એમણે 'મહાભારત'ના દશ પર્વો તથા 'ભગવદ્-ગીતા' અને 'પંચતંત્ર'નાં ભાષાંતરો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

પંડ્યા બટુકરાય હરિલાલ (૬-૧૦-૧૯૧૮, ૭-૭-૧૯૮૬) : કવિ, સંપાદક. જન્મ જહડામાં. પ્રાથમિક અભ્યાસ લીલીયા (મીઠા) ઉમરાળામાં. મહુવાની હાઈસ્કૂલમાંથી ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦ માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એલ.સી.પી.એસ. ભાવનગરના હરકોરબાઈ પ્રસૂતિગૃહમાં ડોક્ટર. ૧૯૫૭ થી ૧૯૫૯ સુધી અનિયતકાલિક 'મહેશ્વલ' પ્રગટ કર્યું.

'પંચામૃત', 'કરવેતા' (૧૯૬૧), સ્વ. કવિલ ઠક્કર-મજનૂ'ની કવિતાનું સહસંપાદન 'સ્વપ્નમંદિર' (૧૯૬૩) એમની મુખ્ય

કૃતિઓ છે. આ ઉપરાંત એમની ગઝલો-હઝલો તેમ જ છંદોબદ્ધ કાવ્યો વિવિધ સામયિકોમાં પ્રકટ થયેલાં છે.

શ.ઓ.

પંડ્યા બળવંતરાય દામોદર (૫-૧૧-૧૯૩૫) : નાટ્યલેખક. જન્મ રાજકોટ જિલ્લાના ઢાંકમાં. ૧૯૫૩ માં મૅટ્રિક.

'અંતર વહનું આકાશ' (૧૯૮૭) એમનો રેડિયોનાટકોનો સંગ્રહ છે. 'ગાયત્રીવાલીસા' (૧૯૬૦) એમનો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

પંડ્યા બાલકૃષ્ણ ભાગીલાલ : પદ્યકૃતિઓ 'વિદ્યામાહાત્મ્ય', 'જ્ઞાતિસુધારો' (૧૯૮૦), 'મંડાવાળ બોધક બાવની', 'બમનજીના છંદ' (૧૯૮૯) અને 'બરજરવિરહ' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડ્યા બાલકૃષ્ણ હરિકૃષ્ણ : પદ્યકૃતિ 'સનાતન ધર્મ' તથા 'અધ્યાત્મ ભવનસંગ્રહ' (૧૯૨૭) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડ્યા બુલાબી રણછંદ : કાવ્યકૃતિઓ 'આધુનિક અંધશ્રાવણ' (૧૯૧૬), 'શ્રીમાન માધવનીર્થ સ્વામીનો કેલાસવાસ' (૧૯૧૬), 'કુલીનની કન્યા' (૧૯૧૭), 'સાવિત્રીચરિત્ર' (૧૯૧૯) અને 'સાસ માલિકા' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડ્યા ભગવતીપ્રસાદ દેવશંકર (૯-૧૧-૧૯૨૬) : વિવેચક. જન્મ સાબરકાંઠાના રાયગઢમાં. ૧૯૫૪માં સંસ્કૃત સાથે બી.એ. ૧૯૫૬ માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૨ થી ૧૯૭૭ સુધી સ્વામીનારાયણ આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યક્ષ. ૧૯૭૭ થી આજ સુધી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃત વિભાગમાં પહેલાં વ્યાખ્યાતા, પછી રીડર. ૧૯૮૨માં ઈન્ટરનેશનલ સંસ્કૃત સિમ્પોઝિયમ, મેક્સિકોમાં સંશોધનપત્રનું વાચન.

અલંકારશાસ્ત્ર પરનો 'અખ્યય દીક્ષિત : કવિ અને આલંકારિક' (૧૯૭૪) એમનો શોધપ્રબંધ છે. વ્યાકરણશાસ્ત્ર પરનો 'પરિભાષેન્દુ-શોખર' (૧૯૮૪) નામક એમનો મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત એમણે અનેક સંસ્કૃત પ્રશિષ્ટ કૃતિઓનું સહસંપાદન પણ કર્યું છે.

ચં.ટો.

પંડ્યા ભાનુપ્રસાદ મૂળશંકર (૨૪-૪-૧૯૩૨) : કવિ, વિવેચક. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના તેરીમાં. ૧૯૫૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮ માં ગુજરાતી-મનોવિજ્ઞાન વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. '૧૯૫૦ થી ૧૯૭૦ સુધીની ગુજરાતી નવલકથા : એક આલોચના' પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૭ સુધી અમરેલી આર્ટ્સ કોલેજમાં, ૧૯૬૭ થી ૧૯૬૯ સુધી ધંધુકાની આર્ટ્સ કોલેજમાં, ૧૯૬૯ થી ૧૯૭૮ સુધી રાજકોટની કુંડલિયા કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૮ થી ૧૯૮૨ સુધી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાં રીડર અને ૧૯૮૨ થી આજ સુધી પ્રાધ્યાપક. ૧૯૬૯ નો કુમારચંદ્રક પામ.

એમના 'અડોઅડ' (૧૯૭૨) કાવ્યસંગ્રહની સોનેટકવિતા અને ગીતકવિતામાં ગ્રામપરિવેશની અભિવ્યક્તિની એમની રીતિ ઉલ્લેખનીય છે. 'પ્રત્યુદ્ગાર' (૧૯૭૮), 'ઈતરોદ્ગાર' (૧૯૮૧), 'સોનેટ: શિલ્પ અને સર્જન' (૧૯૮૧), 'અનુસ્પંદ' (૧૯૮૩) અને 'અનુસંવિદ' (૧૯૮૭) એ વિવેચનસંગ્રહોમાં એમની સ્વરૂપલક્ષી સૂઝનો તથા કૃતિનાં મર્મસ્થાનોને-રસસ્થાનોને ખોલી આપતી દૃષ્ટિનો પરિચય મળે છે. એમના વિવેચનલેખોમાં બહુધા સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો ને સંજ્ઞાઓનો વિનિયોગ થયેલો છે. 'સ્વામી વિવેકાનંદનાં કાવ્યો' (૧૯૭૯) અને 'સુરખીભર્યાં રવિ મુદ્દુ' (૧૯૮૫) એમનાં કાવ્યસંપાદનો છે.

બ.જા.

પંડયા ભાનુભાઈ પુરુષોત્તમ (૨૮-૧-૧૯૨૩): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ વતન જમનગર જિલ્લાના ખંભાળીઆમાં. ૧૯૪૩માં બી.એ. ૧૯૫૦માં એમ.એ. ૧૯૪૩થી ૧૯૬૦ સુધી મુંબઈ રાજ્યમાં ઓરિએન્ટલ ટ્રાન્સલેટરની ઓફિસમાં ભાષાંતરકાર. ૧૯૬૦થી ૧૯૮૧ સુધી ગુજરાત રાજ્યના પ્રકાશન વિભાગમાં સહાયક માહિતી નિયામક અને નાયબ માહિતી નિયામક.

'મકનિયો' (૧૯૩૮) એમનો બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. 'બાપુ અને બીજાં ગીતો' (૧૯૪૪) અને 'ફૂલ, તારા ને ઝણાં' (૧૯૭૯) એમના બાળકાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'ગાંધીદર્શન' (૧૯૪૮) એમની બાળકો માટેની ગીતનાટિકા છે. 'બાળક-મારી દુનિયા' (૧૯૮૦) અને 'મોતીઅન માલા' (૧૯૮૨) એમના બાળસાહિત્યના અન્ય ગ્રંથો છે.

બ.ગા.

પંડયા ભાનુશંકર: 'વિધિની રાગિણી' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા ભારતી રાજેન્દ્રભાઈ (૧૦-૯-૧૯૪૧): ચરિત્રકાર. જન્મ મુંબઈમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટી, મુંબઈમાં ગુજરાતી વિભાગ સાથે સંલગ્ન.

'કેટલીક સત્યકથાઓ' (૧૯૮૭) ઉપરાંત 'ટાગોરની સાહિત્ય-સાધના' (૧૯૬૨) પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

પંડયા ભૂવેન્દ્ર મોહનલાલ, 'સ્નેહસેનુ' (૧૩-૮-૧૯૩૩): વાર્તાકાર. જન્મ જમનગરમાં. ૧૯૫૨માં એસ.એસ.સી.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'એક આંખ બે નજર' (૧૯૬૫) મળ્યો છે.

નિ.વા.

પંડયા મગનલાલ જોઈતારામ: 'શિવાજીચરિત્ર' (૧૮૯૬), 'સદ્વાક્ય માલા' અને 'શ્રીધર્મનીતિસાર'ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મગનલાલ ડાહ્યાલાલ, 'મિઠદૂત' (૨૫-૭-૧૯૨૮): ચરિત્ર-લેખક. જન્મ વતન અમરેલી જિલ્લાના તરવડામાં. અભ્યાસ એમ.એ. મુખ્યત્વે શાળા અને કૉલેજમાં અધ્યાપન.

'સ્વામી રામદાસ' (૧૯૮૩) એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે. 'ગીતામૃત' ભા. ૧-૨ (૧૯૭૯), 'પંચકર્મ' (૧૯૮૪) ઈત્યાદિ એમના તત્ત્વ-જ્ઞાન અને આયુર્વેદના ગ્રંથો છે.

બ.ગા.

પંડયા મગનલાલ દયારામ: પદ્યકૃતિ 'મિઠનો ભયંકર વેગ' (૧૯૦૫) અને 'અભિમન્યુનો ચકાવો' (ચિ. આ. ૧૯૫૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મગનલાલ શિવશંકર: કથાકૃતિ 'પ્રવાસી પાંડુ યાને સ્વપ્નમાં પ્રેમ' (૧૯૦૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મણુલાલ બહેચરલાલ: 'ચંદાકેશરી નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મણુલાલ મયારામ, 'ચિનામણિ': ભક્તિકાવ્યોનો સંગ્રહ 'અમૃતચિતામણિ' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મણુશંકર નરભેરામ: પદ્યકૃતિ 'બાળાખ્યાન' ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મણુશંકર પ્રભુરામ: નાટ્યકૃતિ 'કળિયુગ ન્યાયદર્શન' (૧૮૮૩) અને કથાકૃતિઓ 'લલિત લલના' (૧૮૮૪) 'રાનોધમ્' (૧૯૨૨), 'શ' કવાટ અને આનંતસિંહ ચાવડો' તેમ જ 'નીતિ-મણિમાલિકા' ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મનસુખરામ કાશીરામ: અંટકાવ્ય 'કાવ્યદેવી અને તેમના પ્રિયતમ' (૧૯૧૫) અને 'મહાત્મા શ્રી સુદામાજીનું સ્વપ્ન' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

પંડયા મહામ્વેતા મહેન્દ્ર (૩-૧૧-૧૯૨૩): વાર્તાકાર. જન્મ પેટલાદમાં. ૧૯૪૪માં મુંબઈની વિલ્સન કૉલેજમાંથી અંગ્રેજી મુખ્ય વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૫-૧૯૪૬માં શિલ્ડન અકેડેમી, મુંબઈમાં શિક્ષિકા.

એમના વાર્તાસંગ્રહ 'દર્પણ' (૧૯૫૯) માં સમાજનાં વિવિધ પાત્રોનું ભાવવાહી ભાષામાં નિરૂપણ થયું છે. અલબત્ત, વાર્તાનું જીવંત તત્ત્વ અને એનો રમણીય આકાર અહીં નથી.

નિ.વા.

પંડયા મહેશચંદ્ર જીવરામભાઈ (૧૨-૩-૧૯૩૬): સંશોધક. જન્મ બાકોરમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. ઈતિહાસભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ સાથે સંલગ્ન.

'લોકસાહિત્યના પરિપ્રેક્ષ્યમાં સાબરકાંઠાના ગરો-એક અધ્યયન' (૧૯૮૪) એમના નામે છે.

ચં.ટો.

પંડયા મંજુદેવી માર્તંડરાવ: 'બાલભારત' (૧૯૩૬), 'બાલભાગવત'

અને 'બાલરામાયણ'નાં કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા માર્તંડ શિવભદ્ર : બાલભોગ્ય રચનાઓ 'સિદ્ધ', 'વિજ્ઞાન-વિનોદ' અને 'વિજ્ઞાનની વીસ વાર્તા' તથા કૃષિપ્રચારક નવલિકા 'કુંભવિહારી' (૧૯૫૨) અને અન્ય ખેતીવિષયક પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા મૂળદેવ છોટાલાલ (૧૧-૧૦-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ વસોમાં. જ. મ. અમીન બાલમંદિરના સંચાલક.

એમની પાસેથી બાળકાવ્યોના સંગ્રહો 'મૂલકાંનાં ગીત' (૧૯૫૬) અને 'ચઢપડ' (૧૯૭૯) તેમ જ 'શિશુસાહસ્ય નામાવલી' (૧૯૬૬) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પંડ્યા મૂળશંકર કે. : નાટ્યકૃતિ 'કમંડલુ' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા મોહનલાલ ગરબડભાઈ : નિર્ધારસંગ્રહ 'ભારતભાગુ' અને કાવ્યસંગ્રહ 'મોહનમાળા' - ભા. ૧ ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા યશવંત સવાઈલાલ, 'હુ' (૨૨-૨-૧૯૦૫, ૧૪-૧૧-૧૯૧૫) : નાટ્યકાર. જન્મ પરછેગામ (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ભાવનગરથી એમ.એ. બોરખે વાઈફ ઈન્સ્ટિટ્યુટ કંપનીના ટિલ્હી શાળાના સંચાલક. ભાવનગરમાં અવસાન.

એકાંકી-લેખનક્ષેત્રે વિશિષ્ટ પ્રદાન કરનાર આ લેખકે 'પંડ્યા પાછળ' (૧૯૨૭), 'અ.સી. કુમારી' (૧૯૩૧) જેવાં દીર્ઘનાટકો આપ્યાં છે. 'શરતના ઘોડા' (૧૯૪૩)માંનાં કૃત પ્રાર એકાંકીઓ પૈકીનાં 'ઝાંઝવાં', 'પ્રભુના પ્રતિનિધિ', 'સમાજસેવક' જેવાં સુગ્રથિત એકાંકીઓ છે. એકાંકીસ્વરૂપને અપેક્ષિત લાઘવ, ચાટ-યુક્ત કથાવસ્તુ અને સુખદ સંપાદનકલાનાં ઉદાહરણો આ એકાંકીઓ છે. 'મદનમંદિર' (૧૯૩૦), 'રસજીવન' (૧૯૩૬) તથા 'શરતના ઘોડા' (૧૯૪૩) એ ત્રણ એકાંકીસંગ્રહોમાંથી પસંદ કરેલાં બાર એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'યશવંત પંડ્યાનાં એકાંકીઓ' (૧૯૬૨) પણ પ્રગટ થયો છે. કટાક્ષયુક્ત શૈલી એમનાં નાટકોનું ધ્યાન ખેંચતું લક્ષણ છે. આ ઉપરાંત દ્વિઅંકી 'પંડ્યા પાછળ' તથા 'ત્રિવેણી' (૧૯૨૯) અને 'ઘરદીવડી' (૧૯૩૨) જેવાં દીર્ઘનાટકો તેમ જ અગિયાર બાળનાટકોનો સંગ્રહ 'યશવંત પંડ્યાનાં બાળ-નાટકો' (૧૯૪૬) પ્રગટ થયાં છે. બાળનાટકો પૈકીનાં 'વડલા' અને 'પીળાં પલાશ' ગુજરાતી બાળનાટ્યસાહિત્યની મહત્ત્વની કૃતિઓ છે. શબ્દચિત્રોનો સંગ્રહ 'કલમચિત્રો' એ એમનું નાટ્યેતર સાહિત્યનું નોંધપાત્ર પુસ્તક છે.

પ.ના.

પંડ્યા રજનીકાન્ત રામકૃષ્ણ (૬-૧-૧૯૩૬) : જન્મસ્થળ ઝીંઝર (તા. ધંધુકા). ૧૯૫૭માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૫૯માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. સેન્ટ્રલ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયામાં મુખ્ય અધિકારી.

એમના 'વલોચુ' (૧૯૮૦) કાવ્યસંગ્રહમાં હાઈકુ અને

અછંદસ રચનાઓ સાથે શિષ્ટ છંદોનાં કાવ્યોનો સદૃશ વિનયોગ છે; છતાં ક્યારેક ઊર્મિઉદ્ગ્રેક અને ભાવપ્રાચુર્યને અનિરેક છે. એમનો બીજો કાવ્યસંગ્રહ 'ચૂનરિ' (૧૯૮૩) છે.

નિ.વો.

પંડ્યા રજનીકુમાર દેવરામ (૬-૭-૧૯૩૮) : વાર્તાકાર. જન્મ લેતપુર (જિ. રાજકોટ)માં. ૧૯૫૯માં ગુજરાત યુનિવર્સિટી-માંથી બી.કેમ. અને ૧૯૬૬માં બી.એ. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૬ સુધી સરકારી ઓરિટર. ત્યારબાદ બેન્ક-મેનેજર.

એમના વાર્તાસંગ્રહ 'ખલેલ' (૧૯૭૫) તથા 'ચન્દ્રદાદ' (૧૯૮૯) ની વાર્તાઓના અનુવાદ અનેક ભાષાઓમાં થયા છે. 'સંકેશ'માં પ્રગટ થતા 'ઝબકાર'ના લલિતનિર્ધારો 'ઝબકાર', 'કિશ્કુ' : (૧ : ૧૯૮૪, ૨ : ૧૯૮૫, ૩ : ૧૯૮૮, ૪ : ૧૯૮૯) માં પ્રકાશિત થયા છે. 'કોઈ પુછે તે કહેજો' (૧૯૮૮) એમની નવલકથા છે. 'બ્રધર કાસામાંઝાવ અને દોસ્તોયેચ્કી' (૧૯૬૭) એમનું વિવેચનાત્મક પુસ્તક છે.

નિ.વો.

પંડ્યા રતિપતિરામ ઉદયમરામ (૧૨-૧૦-૧૯૦૩, ૩૦-૧૧-૧૯૨૭) : વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ નડિયાદમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. મુંબઈની ઓલિવિન્સ્ટન હાઈ-સ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી 'સંક્ષિપ્ત મહાભારત' (૧૯૨૫), 'શાળાપયોગી લઘુ મહાભારત' (૧૯૨૬), 'શાળાપયોગી લઘુ રામાયણ' (૧૯૨૮) તથા અનુદિત કૃતિઓ 'રત્નાવલી' અને 'વિજયવલ' (૧૯૨૧) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પંડ્યા રમાણભાઈ : લેનુલક્ષી ત્રિઅંકી નાટક 'કાયાપલટ' (૧૯૫૮) અને નવલકથા 'આ તે' શું કરું ભગવાન' (૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા રમેશચંદ્ર છગનલાલ, 'આરસ' (૧૭-૭-૧૯૩૭) : કવિ. જન્મ વલસાડ (જલ્લાના ધરમપુરમાં. વન ખેડા જલ્લાનું મહામદા-વાદ. અભ્યાસ એમ.એ., બી.એડ. શાળામાં શિક્ષક.

'ચાલતા' (૧૯૬૯) અને 'તરસ' (૧૯૭૩) એમના મુક્તક અને ગઝલના સંગ્રહો છે. 'નીલમ' (૧૯૭૦), 'આપૂને' (૧૯૭૧), 'રૂપદન' (૧૯૭૨) ઈત્યાદિ એમનાં સદસંપાદિત પુસ્તકો છે.

જ.જા.

પંડ્યા રમેશચંદ્ર લાભશંકર : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'પરમ પ્રલિપ્ત પૂજ્યપાદ ઘ્યાણ શ્રી શુક્લ નાયજીભાઈ ઈચ્છારામ' (૧૯૭૭) અને 'ભક્તરાજ કાશીરામભાઈ' (૧૯૮૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડ્યા રંજિતલાલ હરિલાલ, 'કાશ્મલન' (૭-૧૧-૧૯૮૬, ૪-૯-૧૯૭૩) : કવિ. જન્મ નડિયાદમાં. ૧૯૧૨માં મેટ્રિક. ૧૯૨૬માં બી.એ. ત્યારબાદ ઈંગ્લેન્ડની મિડલ ટેમ્પલ યુનિવર્સિટીમાંથી બાર-એટ-લોની પદવી મેળવીને ૧૯૧૨થી મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં વકીલાત. કંપની લોના તજ્જ તરીકે પ્રખ્યાત. ૧૯૩૬

-થી ૧૯૪૪ સુધી મુંબઈની સીડનહામ કોલેજમાં આર.એ.ના વર્ગોમાં અને મુંબઈ યુનિવર્સિટીના લોના અનુસ્નાતક વર્ગોમાં અધ્યાપન.

રામચંદ્રના જીવનવૃત્તાંતને વર્ણવતી એમની કૃતિ 'રામની કથા' (૧૯૨૬)માં ભાયાની પ્રૌઢિ અને ગૌરવ તેમ જ કવિની વર્ણન-કથનની શક્તિ છે. દરેક ચર્ગ નાનકડા ખંડકાવ્ય જેવો બન્યો છે. ૧૯૦૭થી ૧૯૧૦ વચ્ચે રચાયેલાં એમનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કાશ્મલનનાં કાવ્યો' (૧૯૩૪) પ્રગટ થયો છે. મોટા ભાગની રચનાઓ રૂપમેળ વૃત્તામાં છે અને કાવ્યની લલિત પદ્યલિપિની અસર દર્શાવે છે. 'શકુન્તલા' તથા 'જમદગ્નિ અને શેણુકા' એમનાં સૂક્ષ્મ ખંડકાવ્યો છે.

નિ.વો.

પંડયા રામચંદ્ર નારણજી (૧૧-૫-૧૯૧૮): વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ આણંદ તાલુકાના શીલી ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ઓડ, ઉમરેક અને ખંભાતમાં. ૧૯૪૦માં બી.એ., ૧૯૪૨માં એમ.એ. ૧૯૬૫માં મ.સ. યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. પ્રારંભે અમદાવાદમાં ચી. ન. વિદ્યાવિહારમાં શિક્ષક, ત્યારબાદ નડિયાદ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક અને આચાર્ય.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'દુર્લભ અને શકુન્તલા' (૧૯૪૭) અને ગુજરાતી સાહિત્યસ્વરૂપોનો પરિચય આપતું પુસ્તક 'અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યસ્વરૂપોનો વિકાસ' (૧૯૫૮) મળ્યાં છે. 'સુભાષિતાવલી' (૧૯૪૮), 'સ્વપ્નવાસવદત્ત' (૧૯૫૫) અને 'મણિલાલ શતાબ્દીગ્રંથ' (૧૯૫૮) એ એમનાં અનૂદિત-સંપાદિત પુસ્તકો છે. 'ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો' (૧૯૬૬)માં એમણે સાંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ અને સંસ્કારકથાઓ આપ્યાં છે.

નિ.વો.

પંડયા રેવાશંકર નાથારામ : શ્રીકૃષ્ણના જીવનપ્રસંગો પર આધારિત નાટ્યકૃતિ 'કૃષ્ણચરિત્ર નાટક' (૧૯૮૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા રોહિત : નવલિકાસંગ્રહ 'વીસની આસપાસ' (૧૯૬૯) અને પત્રરૂપે લખાયેલી લઘુનવલ 'મિઠા' (૧૯૭૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા લક્ષ્મીનારાયણ મોજલાલ (૧-૧૨-૧૯૦૮): કવિ, અનુવાદક. વતન લુણાવાડા. મુંબઈની પ્રકાશનસંસ્થા એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની સાથે સંલગ્ન. ઈકેતેર કાવ્યોના એમના સંગ્રહ 'તડપન' (૧૯૮૦)માં કેટલાંક બોધક, વિચારલક્ષી તથા ઈશ્વરભક્તિનાં ગીતો મળે છે. કાન્તિ ઉપાધ્યાય સાથે કરેલા, ખલીલ જિબ્રાનની કૃતિનો અનુવાદ 'વેળુ અને ફીણ'માં મૂળ કૃતિનાં લાઘવ ને ચોટ જળવાઈ રહ્યાં છે. 'અરેબિયન નાઈટ્સ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૭૨)માં એ ગ્રંથની જાણીતી સહસ્રકથાઓ તથા પ્રણયકથાઓનું એમણે સંપાદન કર્યું છે. 'ભોજ અને કાલિદાસ' (૧૯૪૫) એ ૧૯૧૯માં અંબાલાલ જનીએ આપેલા પુસ્તક 'ભોજ અને ઈતિહાસ'ની છઠ્ઠી આવૃત્તિનું આ લેખકે કરેલું સંસ્કરણ છે. એમાં પચીસેક નવી વાર્તાઓ ઉમેરી છે તથા કેટલેક સ્થળે ભાષાશૈલી બદલીને, નવાં

સુભાષિતો ઉમેરીને અને જૂનાંને મદારીને એમણે એક નવી જ કૃતિ આપી છે. 'એનું નામ વિલિયમ' (૧૯૬૨) અને 'સુખની શોધમાં' (૧૯૬૦) એમનાં અનૂદિત પુસ્તકો છે. 'પગરવ' (૧૯૮૧) -માં આસપાસ બનતી જીવનની ઘટનાઓનું નિરીક્ષણ કરતાં લખાયેલા લેખોનો સંગ્રહ છે. નાગરજ્ઞાતિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય અને જનોઈ તથા લગ્નના માંગલિક પ્રસંગોના સંસ્કારોને સ્પર્શનું 'આપણી નાગરજ્ઞાતિ અને આપણા બે મહત્વના સંસ્કારો' (૧૯૬૯) પુસ્તક ભુવાના જતા સંસ્કારધનને સાચવવા મથે છે.

નિ.વો.

પંડયા લક્ષ્મીશંકર પુરુષોત્તમ : પદ્યકૃતિ 'પાર્વતીવિવાસ' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા લલ્લુભાઈ કાલિદાસ : 'તીર્થયાત્રા દિગ્દર્શન' - ભા. ૧ (૧૯૩૩) અને 'શિવપદસંગ્રહ' - પુસ્તક ૧ ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા વસંતબા ચન્દ્રશંકર : કથાકૃતિ 'નિર્ગુણલક્ષ્મી અને સદ્ગુણ-લક્ષ્મી તથા અન્ય લેખો' (૧૯૧૭)નાં કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા વિજય દેવશંકર (૬-૫-૧૯૪૩): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ પંચમહાલ જિલ્લાના શહેરામાં. વતન કાંકણપુર. અભ્યાસ એમ.એ., પીએચ.ડી. આરંભે લુણાવાડાની કોલેજમાં અને પછી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાભવનમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક.

'કાદમ્બરી-મહાશ્વેતા વૃત્તાંત' (૧૯૭૭), 'મૃચ્છકટિક-એક અધ્યયન' (૧૯૮૧), 'મદનધનદેવકથા' (૧૯૮૩), 'મહાકવિ અશ્વમેધ' (૧૯૮૪), 'ભવભૂતિ : શાશ્વતીને સાદે' (૧૯૮૪) વગેરે સંસ્કૃત સાહિત્યકૃતિઓ અને સર્જકોના એમના અભ્યાસના પરિપાકરૂપ મળેલા ગ્રંથો છે. 'મુદ્રારાક્ષસ', 'દશકુમાર-ચરિતમ્' ઇત્યાદિ એમનાં સહસંપાદિત પુસ્તકો છે.

જ.ગા.

પંડયા વિજયશંકર ઈજતલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી ગુરુ કેશવ ભજના વલી' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા વિઠ્ઠલ કૃપારામ (૨૧-૧-૧૯૨૩): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ સાબરકાંઠા જિલ્લાના ક્યોદરા ગામે. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિક. થોલીસ વર્ષ સુધી ફિલ્મક્ષેત્રે કામગીરી. દશેક દિવે ફિલ્મો અને દશેક ગુજરાતી ફિલ્મોમાં સહાયક દિગ્દર્શક તરીકેની કામગીરી. લોકપ્રિય કથાસાહિત્યની પરંપરામાં આ લેખકે અનેક નવલ-કથાઓ અને વાર્તાસંગ્રહો આપ્યાં છે. એમાં રંગક કથાસામગ્રી અને પરિચિત લાગતાં પાત્રોની સૃષ્ટિ સામાન્ય વાચકવર્ગનું આકર્ષણ કરનારી છે.

'મીઠા જળનાં મીન' (૧૯૧૮), 'મન મોતી ને કાચ' (૧૯૬૦), 'ધિરપરિચિત' (૧૯૬૩), 'દરેક ન જાને કોય' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૪), 'નિષ્કલંક' (૧૯૬૬), 'મન જેલાં તન ઊજળાં' (૧૯૬૮), 'ગજ-ગ્રાહ' (૧૯૭૦), 'આંખ જંદે તે સાવન' (૧૯૭૧), 'સાત જનમના

દરવાજા' (૧૯૭૨), 'આ ભવની ઓળખ' (૧૯૭૪), 'ભીના વિનાનું ઘર' (૧૯૭૫), 'માણસ હોવાની મને બીક' (૧૯૭૭), 'આખું આકાશ મારી આંખોમાં' (૧૯૭૮), 'લોહીનો ત્રદલાનો રંગ' (૧૯૮૧), 'સમણાં તે ધંખીની જાત' (૧૯૮૨), 'યાદોનાં ભીનાં રણ' (૧૯૮૩), 'નેન વરસાં ચતભર' (૧૯૮૪) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે.

એમના વાર્તાસંગ્રહોમાં 'રસિક પ્રિયા' (૧૯૬૦), 'જાળમ' (૧૯૬૮), 'આસકિત' (૧૯૭૫), 'નહિ સાંધા નહિ રેણુ' (૧૯૮૧) વગેરે મુખ્ય છે. 'ગુજરાતી ફિલ્મોના પાંચ દાયકા' (૧૯૮૨) નામક પરિચયપુસ્તિકા પણ એમણે લખેલી છે.

ચં.ટો.

પંડયા વિઠ્ઠલરાય નાનાલાલ : નવલકથા 'વિવાસવિભવ' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા વિઠ્ઠલરાય મોતીરામ : નાટ્યકૃતિ 'પિતા કે રાક્ષસ ઊર્ફ કન્યાવિક્રયનિવેધક નાટ્યકથારસ' (૧૯૧૬) અને 'રાષ્ટ્રીય સુબોધ-સંગીતામૃત' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા વિમળાગૌરી મગનલાલ : કથાકૃતિ 'સુભાષવાટિકા' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા વિષ્ણુ ત્રિભુવનભાઈ (૧૪-૯-૧૯૪૫) : નિબંધકાર, ચરિત્રકાર. જન્મસ્થળ જૂનાગઢ કિરહાનું માણાવદર. એમ.એ. 'જનસત્તા', 'ચાંદની', 'રંગતરંગ', 'સાધના', 'બિરાદર' વગેરેના તંત્રી. અન્યારે 'સમાંતર' સાપ્તાહિકના તંત્રી.

'હથેળીનું આકાશ' (૧૯૭૨) અને 'શાહમુગ અને દેવહુમા' (૧૯૭૭) એમના નિબંધસંગ્રહો છે. એમણે 'શ્યામજી કૃષ્ણ વર્મા' (૧૯૮૨), 'લાલા હરદયાળ' (૧૯૮૨), 'રાષ્ટ્રયજ્ઞના ઋત્વિજ' (૧૯૮૪), 'એમ. એન. રોય' (૧૯૮૭) જેવી ચરિત્રપુસ્તિકાઓ પણ આપી છે. 'ભારેલો અગ્નિ' (૧૯૮૦), 'રક્તરંગિત પંજબ' (૧૯૮૩), 'વિષ્ણવમાં ગુજરાત' (૧૯૮૭), 'તસ્વીરે ગુજરાત' (૧૯૮૭) એમનાં ઈતિહાસવિષયક પુસ્તકો છે. 'મીસાવાસ્પમ્' (૧૯૭૬) એમનો સંસ્મરણોત્તમ ગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

પંડયા વિષ્ણુકુમાર કુબેરલાલ, 'અભ્યાસી', 'વિષ્ણુ' (૧૯-૧૦-૧૯૨૧) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાના વડનગરમાં. ૧૯૪૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૨ થી ૧૯૪૮ સુધી વડોદરામાં એલેમ્બિક કૅમિકલ વર્ક્સમાં અને પછી 'શ્રી સયાજી વિભવ'માં પ્રકાશન વિભાગમાં મદદનીશ તંત્રી. ૧૯૪૮ થી ૧૯૫૯ સુધી ન્યુ દિલ્હીના અને ૧૯૫૯ થી ૧૯૭૬ સુધી મુંબઈના બ્રિટિશ હાઈકમિશનમાં ગુજરાતી વિભાગના સહાયક તંત્રી અને પછી તંત્રી. વિવિધ સામયિકોમાં કટારલેખક.

એમના 'દિલ્હી સગાઈ' (૧૯૫૯), 'સંકલ્પ' (૧૯૬૪) અને 'ઝંખના' (૧૯૬૭) વાર્તાસંગ્રહોની વાર્તાઓ મુખ્યત્વે ભાવના-

પ્રધાન છે. સાંસારિક મનુષ્યોનાં સુખદુઃખને આલેખતાં કાલ્પનિક વ્યક્તિચિત્રોનું પુસ્તક 'આપણી અસપાસ' (૧૯૬૬) અને પ્રેરક પ્રસંગોને આલેખનું પુસ્તક 'સંપુટ' (૧૯૭૧) પત્રકારત્વની નીપજ છે. 'ઈન્ડોનેઝિયામાં ૪૫ દિવસ અને બીજા લેખો' (૧૯૭૭) નામક પ્રવાસગ્રંથ એમણે એમાં આપેલા ઈન્ડોનેઝિયા સર્જકોના જીવન ને કવનના પરિચયને લીધે લાક્ષણિક બન્યો છે. 'બ્રિટિશ પત્રકારત્વ' (૧૯૬૬) એમની પરિચયપુસ્તિકા છે. 'સંપ્રસાદ' (અન્ય સાંધ, ૧૯૭૭) ચતુર્ભુજ પુજારાના જીવનનો પરિચય કરાવતો અને તેમના લેખોના સંપાદનનો ગ્રંથ છે. એમણે કેટલીક અંગાળી અને તમિળ વાર્તાઓના અનુવાદ પણ કર્યા છે.

જ.ગા.

પંડયા ગ્રજલાલ ગૌરીશંકર : 'સાસવાટિકા' (૧૯૪૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

પંડયા શંકર : વાસ્તવલક્ષી કટાક્ષકથા 'છૂછો અને મૂછો' (૧૯૫૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પંડયા શંકરલાલ મગનલાલ, 'મણિકાન્ત' (૧૯૮૪, ૧૩-૨-૧૯૨૭) : કવિ. જન્મ વતન ખેડા જિલ્લાના હળધરવાસમાં. અભ્યાસ પાંચ ધોરણ સુધી. મુંબઈમાં મેસર્સ મથેરજી વાડીલાલની કંપનીમાં નોકરી. 'સંગીત મંગલમય' (૧૯૧૩) અને 'મણિકાન્ત કાવ્યમાળા' (પાં. આ. ૧૯૧૭) એમના ગઝલસંગ્રહો છે. સંસ્કૃતિનાં વ્યસનો, આર્થિક બેકારી ઈત્યાદિ, ગઝલને અનુરૂપ ન હોય તેવા વિષયો પર દલપતરામની સરળ અને સભારંજની શૈલીમાં રચેલી એમની ગઝલો-એમાં કાવ્યતત્ત્વ ભલે ઓછું હોય-એમના સમયમાં ખૂબ લોકપ્રિય બની હતી. 'મણિકાન્ત કાવ્યમાળા'માં સમાવિષ્ટ કાવ્ય 'નિર્ભાગી નિર્મળા' સ્વનંત્ર પુસ્તિકાએ પણ પ્રગટ થયું છે. નિર્મળા-સશિકાન્તના પ્રેમની કુટુમ્બકથાનું હરિગીતમાં રચાયેલું આ કાવ્ય ખૂબ લોકપ્રિય બનેલું.

જ.ગા.

પંડયા શાંતિકુમાર મણિલાલ, 'જુગા પંડયા' (૨૩-૯-૧૯૦૬) : કવિ. જન્મ પ્રાંતિજમાં. ૧૯૨૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮ થી ૧૯૭૯ સુધી શ્રી કે. દે. બાલમંદિર પ્રાથમિક શાળા, બાવળાના આચાર્ય. રાષ્ટ્રભક્તિનાં ગીતોની પુસ્તિકા 'રણશીર્ગું-રણભેરી' (૧૯૨૮); લોકગીતો, સામાજિક ગીતો અને રાષ્ટ્રગીતોનો સંચય 'રાસરમણાં' (૧૯૩૧); મધ્યમવર્ગની દૈનિક યાતનાઓને કટાક્ષમય સ્વરૂપે રજૂ કરતો કાવ્યસંગ્રહ 'સતી અને સાહબો અને બીજાં કટાક્ષગીતો' (૧૯૪૯); હાસ્યરસથી ભરપૂર પરાક્રમોનું નિરૂપણ કરતી અને સ્થૂળ છતાં બાળકોને માટે નિર્દોષ રમૂજ પ્રેરતી બાળવાર્તા 'વણાકાકા' (૧૯૪૯); બાળગીતોનો સંગ્રહ 'નેવલે પાણી' (૧૯૫૨) તથા પાંચ બીજાં એકાંકીનો સંગ્રહ 'સીનો વાડકવાયો' અને 'બીજાં પૌરાણિક નાટકો' (૧૯૮૮) વગેરે કૃતિઓ એમણે આપી છે.

પા.માં.

પંડયા શિવ (૧૯૨૮, ૧૪-૭-૧૯૭૮) : કવિ, વ્યંગચિત્રકાર. જન્મ વસો (જિ. ખેડા)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ વસો અને

પંડયા શુકદેવ નાથલાલ - પાટણકર નરભેરામ જમિયતરામ

નડિયાદમાં. અમદાવાદમાં રવિશંકર રાવળની કલાશાળામાં ચિત્ર-કલાની સાધના. પછીથી વિવિધ વર્તમાનપત્રોમાં વ્યંગચિત્રકાર. હૃદયરોગથી અમદાવાદમાં અવસાન.

મુખ્યત્વે મૃત્યુની અનુભૂતિને નિરૂપતી રચનાઓનો એમનો મરળોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યો' (૧૯૭૯) પ્રગટ થયો છે.

૨.૨.૬.

પંડયા શુકદેવ નાથલાલ, 'સંભવ' (૨૯-૮-૧૯૪૦) : જન્મ કૌકમાં. એમ.એ., બી.એડ. શ્રીમતી માણિકબા કૃપિ વિદ્યાલય, અડાલજમાં શિક્ષક.

એમણે 'રઠિયાળી રાતે' (૧૯૬૬) કાવ્યસંગ્રહ ઉપરાંત 'મૃત્યુનો જન્મ' (૧૯૭૪) અને 'કુમાર નાટકો' (૧૯૭૭) જેવા અકાંકી-સંગ્રહો આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

પંડયા સવાઈલાલ ઈશ્વરલાલ (૧૭-૧૧-૧૯૦૪, ૧૯-૯-૧૯૮૧) : કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ પચ્છેગામ (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૨૮માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. શિક્ષક.

એમણે જીવનઉદ્ઘાસનાં તથા ચિંતનથી રસાયેલાં ગીતો-કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કાવ્યગંગા' (૧૯૫૬) તથા કરુણપ્રશસ્તિ 'મિઘમાલા' (૧૯૭૧) આપ્યાં છે. 'ઓકન એક્સન્ટ્રેસ' (૧૯૩૦) અંગ્રેજીમાં લખેલી ત્રીસ કવિતાઓનો સંગ્રહ છે. 'ગિર્વાણગુજન' (૧૯૬૬) સંસ્કૃતમાંથી કરેલો અનુવાદ છે. બોટાદકરની શતાબ્દી નિમિત્તે એમણે બોટાદકરનું જીવનચરિત્ર 'સન્પ્રણયના ગાયક બોટાદકર' (૧૯૭૦) લખ્યું છે.

નિ.વે.

પંડયા સુધાબહેન નિરંજન (૧૯-૨-૧૯૪૬) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૯૬૬માં બી.એ., ૧૯૬૯માં એમ.એ., ૧૯૭૮માં પીએચ.ડી.

'તત્ત્વજ્ઞના સીમાસ્તંભો' (૧૯૮૫) એ એમનો શ્રી વા. મો. શાહ પરનો શોધનિબંધ છે. 'સુન્દરમ્ નાં ગીતો' (૧૯૮૪), 'શબ્દયોગ' (૧૯૮૪), 'વા. મો. શાહકૃત મસ્તવિલાસ' (૧૯૮૭) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.ટો.

પંડયા સુરેન્દ્ર : જુઓ, કાજી હસમુખલાલ મણિલાલ.

પંડયા સોમેશ્વર મૂળજીભાઈ : પદ્યકૃતિ 'ભકતમણિકાવ્ય' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૯)ના કર્તા

૨.૨.૬.

પંડયા હરિતકુમાર મનુભાઈ (૧૯-૮-૧૯૩૩) : વાર્તાકાર. જન્મ વતન ભરૂચ જિલ્લાના ભાલોદમાં. અભ્યાસ એમ.એ., બી.એડ. થોડો વખત શાળામાં શિક્ષક, એ પછી ગુજરાત યુનિવર્સિટીની કેલેજમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક.

'નિહારિકા' (૧૯૭૯) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'તમન્ના' (૧૯૮૩) એમની લઘુનવલ છે. 'વ્યામિનું ફૂલ' (૧૯૮૧) એમનો બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે, તે 'ઉદરો અને બાજ' (૧૯૮૧) બાળનાટકોનો સંગ્રહ છે. 'બાળક' (૧૯૮૧) એમનો સંપાદનગ્રંથ છે.

જ.ગા.

પંડયા હરિપ્રસાદ : વાર્તાસંગ્રહ 'શબદતણુખા' (૧૯૫૭)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પંડયા હરિલાલ ગે. : કવિ. ગીતોનો સંગ્રહ 'ધાયણી' (૧૯૪૨), રાષ્ટ્રગીતોનો સંગ્રહ 'ચિનગારી' (૧૯૪૬) તથા 'સૂરજમુખી' અને 'દાડમડી' (૧૯૪૯) એ બાળકાવ્યોના ચાર સંગ્રહો એમણે આપ્યા છે.

નિ.વે.

પંડયા હર્ષવંત પ્રેમશંકર, 'જયહર્ષી' (૬-૨-૧૯૩૬) : નવલકથાકાર. જન્મ ગુંદા (જિ. જામનગર)માં. વતન ભાણવડ. ૧૯૬૫માં બી.એ. ૧૯૬૯માં એમ.એ.

એમણે 'પ્રાયશ્ચિત્ત' (૧૯૬૪), 'એકતારો' (૧૯૬૬), 'મોંઠા-મણ' (૧૯૬૮), 'ફાગણનું એક ફૂલ' (૧૯૭૧), 'મધરાતનું સૂર્ય-મુખી' (૧૯૭૨) વગેરે, વાસ્તવિકતાનું હૃદયસ્પર્શી નિરૂપણ કરતી સામાજિક નવલકથાઓ ઉપરાંત કેટલીક નવલિકાઓ આપી છે. 'દેહુકર' એમનો બાળગીતોનો લઘુસંગ્રહ છે.

નિ.વે.

પંડયા હસમુખ સવાઈલાલ, 'બંસી' (૩૧-૧૨-૧૯૧૭) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજમાંથી ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્ય સાથે ૧૯૪૨માં બી.એ. આરંભે આકાશવાણી પર ઉદ્ઘોષક, પછીથી દવાનો વ્યવસાય.

એમણે ભજન, ગઝલ અને મુક્તકોનો સંગ્રહ 'બંસીનાટ' (૧૯૭૦) આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

પંથકી અરુપાંદિયારજી બરજેરજી : ફારસી ભાષાનો ભામીયો (૧૮૭૯) ના કર્તા.

મુ.મા.

પંસાર લખમશી નેશંગભાઈ : પદ્યકૃતિ 'શગુંજય ઉદ્ધાર તથા સ્તવનો' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાગલ : જુઓ, સ્વામી પરમાનંદજી.

પાગલ મહારાજ : ભજનસંગ્રહ 'પાગલનો પ્રેમપ્રવાપ' (૧૯૫૫)ના કર્તા

૨.૨.૬.

પાઘડીવાલા નસરવાનજી નવરાજજી : પારસીઓના સ્મશાનનું નિરૂપણ કરતી પદ્યકૃતિ 'ડુંગરવાડાનો ખેઆલ' (૧૯૭૫)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાટણકર જયસુખલાલ લક્ષ્મીરામ : ત્રિઅંકી નાટક 'સત્યવિજય' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાટણકર નરભેરામ જમિયતરામ : ત્રિઅંકી નાટક 'સત્યવિજય' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૩૫૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

પાટણની પ્રભુતા (૧૯૧૬): કર્નેયાલાલ મુનશીની, ગુજરાતના સોલંકીયુગના ઈતિહાસ પર આધારિત કથાત્રયોમાંની પહેલી નવલકથા. કર્મદેવ સોલંકીના મુન્યુસમયે પાટણમાં જૈન શ્રાવકો અને મંડલેશ્વરો વચ્ચે ચાલતી સત્તાની સાઠમારી તથા મુંજલથી પોતે વિશેષ પ્રભાવશાળી ને મુન્સદી છે એવું દેખાડવાની મીનળ-દેવીની ઈચ્છા એ બે ઘટનાકેન્દ્રોમાંથી નવલકથાનું સમગ્ર કથાનક આકાર લે છે. મુંજલનો પ્રભાવ ઘટાડવા મીનળદેવી આનંદસૂરિના અભિપ્રાયો પ્રમાણે ચાલવા જતાં મુશ્કેલીમાં મુકાય છે. આખરે યાકીલાગીને તે ફરી મુંજલની શક્તિ ને ગુચ્છિત્તે આક્રમ્ય સ્વાકીરીને, ઊભી થયેલી વિકટ પરિસ્થિતિમાંથી છુટકારા મેળવે છે. એટલે વાસ્તવમાં આ નવલકથા સરકીય પૃષ્ઠભૂમાં આકાર લેતી, સ્ત્રીના વૈયક્તિક અહં અને પતનની કથા બની રહે છે. કૃતિમાં નિરૂપાયેલા સંઘર્ષોમાં ઐતિહાસિકતા કરતાં કલ્પનાનું વિશેષ પ્રમાણ, પાત્રો વચ્ચેના પ્રણયના તથા અન્ય સંબંધોમાં કલ્પનિકતા, સહસ્યમય અને સંભાષક ઘટનાઓનું આલેખન ઈત્યાદિ તરવો આ કૃતિને 'ઐતિહાસિક રેમાન્સ'ની કોટિમાં મૂકે છે.

જ.ગા.

પાટણવાળા અંબાલાલ એચ. : પદ્યકૃતિ 'સ્તવનસંગ્રહ' - ભક્તિની મરતી' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક અનંતરાય સમચંદ્ર (૧૫-૩-૧૯૨૯): વાર્તાકાર. જન્મ પાલીતાણા (જિ. ભાવનગર)માં. એમ.એ., એસ.ટી.સી. ભોટાદ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમણે વીતેલા સમયનાં કુમારભયારી સંવેદનાને આલેખની ચોંટ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'જીવનનાં જળ' (૧૯૮૧) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

પાઠક અંબાલાલ શંકરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'ગાદાવરી માહાત્મ્ય' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક ઈલા ઉર્વાશભાઈ/વર્મા ઈલા જયકૃપાભાઈ (૨૩-૫-૧૯૩૩): વિવેચક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૨ માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૫૬ માં એમ.એ. ૧૯૫૫ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૬૦ માં પીએચ.ડી. એચ. કે. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અંગ્રેજીનાં અધ્યાપક. 'અવાજ' સંસ્થાનાં સંસ્થાપક અને માનદ મંત્રી. અગ્રણી સ્ત્રીકાર્યકર.

એમની પાસેથી અમેરિકા અને યુરોપની ટૂંકીવાર્તાઓ પરનું વિવેચનપુસ્તક 'પાશ્ચાત્ય ટૂંકીવાર્તા' (૧૯૭૬) મળ્યું છે.

નિ.વા.

પાઠક કમળાદેવી નર્મદાશંકર : જીવનચરિત્ર 'આદ્ય જગતગુરુ ભગવાન શંકરાચાર્ય' (૧૯૪૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક કાશીપ્રસાદ કૃષ્ણદેવ : 'ત્રિપુરા સ્તવનમંડલોનો ઉત્તમ ગાયનસંગ્રહ' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક કિરપાસંકર કાશીરામ : પદ્યકૃતિ 'દમયંતી સ્વયંવરનાં ગાયનો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક ગણપતરામ નરભેરામ : 'રૂપસિદ્ધ-કનકદેવીવિરહ નાટક' - ભા. ૧ (૧૯૮૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક ગિરજશંકર વિશ્વનાથ (૨૧-૫-૧૯૧૯): કવિ, વિવેચક. જન્મ સગરકોટમાં. ૧૯૪૨ માં બી.એ. ૧૯૫૩ માં બી.એડ. માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક.

એમણે કવ્યસંગ્રહો 'પ્રતીક્ષા' (૧૯૬૫) અને 'અભીપ્રસા' તથા વિવેચનસંગ્રહ 'બ.ક.કા. - જૂની અને નવી નજર' આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

પાઠક ગોરાભાઈ રામજી : પદ્યકૃતિ 'ભારતીય કાવ્યાદર્શ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક જયજીવન કાલિદાસ (૧૨-૫-૧૯૩૨, ૧૨-૭-૧૯૩૨):

ગદ્યલેખક. જન્મ વતન ભોળાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ભોળાદમાં. સગરકોટની ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી સિનિયર ટ્રેઈન્ટ. એ પછી શરૂમાં પોરબંદરના મહારાણાના ટ્યુટર અને પછીથી તાલુકાશાળાના આચાર્ય. કાઠિયાવાડી લોકસાહિત્યના પ્રથમ સંગ્રહક.

એમની કૃતિઓમાં મુખ્યત્વે 'ધ્રુવાભ્યુદય' નાટક અને 'રાયચંપક' નામે ઐતિહાસિક નવલકથાનો સમાવેશ થાય છે. અન્ય પ્રકીર્ણ ગ્રંથોમાં 'લાવણ્યલતા અને કામંધ કામિની', 'રાણી વ્રજસુંદરી', 'વ્યવહારનીતિદર્શન' - ભા. ૧-૨, 'મુસ્લીમ મહાત્માઓ', 'મકર-વજ્રવંશી મહીપમાળા', 'ઉપનિષદોનો ઉપદેશ' - ભા. ૧-૨, 'વિજ્ઞાન શતક' : ૧-૪, 'બાળકોનો આનંદ' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આ ઉપરાંત બંગાળીમાંથી અનુવાદનાં બે પુસ્તકો 'નોંકા ડૂબી' અને 'બંકીમ નિબંધમાળા' તેમ જ વિજ્ઞાન, ભૂગોળ, ઈતિહાસને લગતાં કેટલાંક શાળાપયોગી પુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

કી.બ્ર.

પાઠક જગન્નાથ મંછારામ : જીવનચરિત્ર 'ગૌરાંગપ્રભુ' - પૂર્વ વિભાગ (૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક જનાર્દન વીરભદ્ર : નર્મદ જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે ભાવનગરમાં આપેલ વ્યાખ્યાન 'નર્મદ જન્મશતાબ્દી વ્યાખ્યાન' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક જયશંકર મોરારજી : 'શ્રી ભાક્ષદાયક નાટકી ભજનસંગ્રહ' (૧૯૯૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક જ્યંત સિમતલાલ (૨૦-૧૦-૧૯૨૦): કવિ, વિવેચક, સંસ્મરણલેખક. જન્મ ગોઠ (સાગરહ)માં. ૧૯૩૮ માં મૈટ્રિક. ૧૯૪૩ માં સુરતની એમ. ટી. બી. કોલેજમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૫ માં એ જ વિષયોમાં વડોદરા કોલેજમાંથી એમ.એ. ૧૯૬૦ માં '૧૯૨૦ પછીની ગુજરાતી કવિતાની

સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા : તેનાં પરિભ્રમણોને સિદ્ધિ' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૪૩-૧૯૪૭ દરમિયાન દાલોદ-લાલોલની માધ્યમિક શાળાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૪૭થી 'નરમભૂમિ' અને 'દિન્દુરનાન' દૈનિકમાં પત્રકાર. ૧૯૫૩થી નિવૃત્તિપર્યંત એમ. ટી. બી. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક. ૧૯૫૭નો દુમરસંદ્રક. ૧૯૭૬માં નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૬માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૨-૧૯૮૩ નું ઉમાસ્નેહરશ્મિ પારિનાયિક. ૧૯૭૪માં સોવિયેટ દેશ નહેરુ એવોર્ડ. ૧૯૭૯માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો એવોર્ડ તથા ૧૯૯૦-૯૧ માટે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

એમના કાવ્યસંગ્રહો 'મર્મર' (૧૯૫૪), 'સંકેત' (૧૯૬૦), 'વિસ્મય' (૧૯૬૩), 'સર્ગ' (૧૯૬૯), 'અંતરીક્ષ' (૧૯૭૫), 'અનુનય' (૧૯૭૮), 'મૃગયા' (૧૯૮૩) અને 'શૂળી ઉપર સેજ' (૧૯૮૮) જેતાં જણાય છે કે પ્રકૃતિ, પ્રીતિ, પરમાત્મા, કુટુંબભાવ, વતન, શબ્દ, સમય અને માનવીનાં સુખદુઃખાત્મક સંવેદનો એમના સતત આરાધ્ય વિષયો રહ્યા છે; અને તેઓ પ્રારંભે ગીત, સોનેટ, મુક્તક, છંદોબદ્ધ રચનાઓ અને પછીથી ગઝલ, અછાંદસ રચનાઓ બાણી પણ લખ્યા છે. 'મર્મર' અને 'વિસ્મય'માં સમકાલીન પ્રભાવ પ્રબળપણે ઝિલાયો છે; એની પ્રતીતિ પૃથ્વીછંદ અને સોનેટનું આકર્ષણ, ચિંતનતત્ત્વ, સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પ્રશ્નોનું નિરૂપણ, માનવીનો અમૃતનો વારસ' તરીકે મહિમા ને ગૂઢ રહસ્યમય તત્ત્વ વિશેનાં ટાંચારશાઈ ગીતો કરાવે છે. 'વિસ્મય'થી કવિની આરાધ્યક વૃત્તિ ધ્યાન ખેંચવા લાગે છે. અહીં પ્રણયનાં આનંદ, ઉદાસ, નુષિ સાથે એના વૈકલ્યનો વિપાદ પણ આલેખાય છે. 'સંકેત'માં કવિ ચીલો ચાતરવા મથે છે અને ભાવાભિવ્યક્તિ તથા છંદોવિદ્યાન પરત્વે પ્રયોગશીલતા દાખવે છે, પરંપરિતમાં રચનાઓ આપે છે એનું અનુસંધાન 'સર્ગ'માં મળે છે. પરંતુ કવિનું લક્ષ, શૈલીનાવીન્ય પ્રગટાવવા કરતાં કાવ્યત્વ સિદ્ધ કરવા તરફ જ વિશેષ રહે છે. તેથી 'સર્ગ'માં છાંદસ રચનાઓ અને ગીતો ઉપરાંત અછાંદસ રચનાઓ અને ગઝલો પણ ધ્યાન ખેંચે છે. છતાં પ્રકૃતિનાં નર્મ સૌંદર્યચિત્રો, પ્રકૃતિ સાથેના સંવેદનશીલ અનુભવો ને પ્રણયભાવમાં વિરહના-વિકલતાનો ઘેરો વિપાદ અત્યંત નાજુક રીતે આલેખાય છે. વિસ્મયભાવમાં વિદગ્ધતા અને કલાસંગમ ભળે છે. વતનપ્રીતિના ભવિષ્યમાં આવનારા કાવ્યકલાનો અંકુર પણ અહીં જ ફૂટતો જણાય છે.

કવિએ વતનનાં સંસ્મરણનું આલેખન કરતી ગદ્યકૃતિઓ 'વનાંચલ' (૧૯૬૭) અને તરુરાગ' (૧૯૮૮) રચી છે. વતન-વિરહેટની એમાં વ્યક્ત તીવ્ર અનુભૂતિએ એમની કવિતાને અસલ વતન આપ્યું. એ 'અસલ' વતન એટલે 'પ્રકૃતિ, આદિમતા અને અસલિયતની ભાગ'. એ પછી 'અંતરીક્ષ'માં કવિની કાવ્યપ્રવૃત્તિએ સ્પષ્ટ વળાંક લીધા. કવિ જ વન, વતન, પ્રકૃતિ, શૈલવમાં જીવ્યા છે તેને પામવાની ઉત્કટ ઈચ્છા, અંખના અને એને ગુમાવ્યાની ઊંડી વેદનાનો-અનીતજંખનાનો પ્રબલ સૂર કવિતામાંથી ઊઠે છે. ગુજરાતી કવિતામાં આવી અતીતજંખા, આવી ભરપૂરતાથી પ્રથમવાર પ્રગટી છે. 'અનુનય'માં આદિમતાની ખોજ સાથે એના જ એક ઉન્મેષરૂપે ઈન્દ્રિયસંજાતાની એક સરવાણી

ઉમેરાય છે. કવિ બાહ્ય નિસર્ગનાં અને આપણી અંદરનો પ્રકૃતિનાં આંતરિક સ્વરૂપોમાં ઊંડા જઈ તે દ્વારા હયાતીના મૂળને પામવાનો પુરુષાર્થ આદરે છે. 'મૃગયા'માં અન્યોક્તિનો આશય લઈને ઘણી આકર્ષક રચનાઓ થઈ છે. સ્પર્શક્ષમ રચનાઓ અહીં પ્રકૃતિના અનુપમ સૌંદર્યનું દર્શન કરાવે છે.

કવિના છેલ્લા ત્રણ કાવ્યસંગ્રહોમાં પ્રગટતો વતનપ્રીતિના પ્રબળ ઉદ્દેક 'વનાંચલ'માં શિશુવયના આનંદપર્વનાં વિપાદમંજુર સંસ્મરણો રૂપે માણવા મળે છે. પૂર્વ પંચમહાલની નિબિડ પ્રકૃતિ, ત્યાંનું જનજીવન, વન્ય પ્રકૃતિ પર થઈ રહેલું નગરસંસ્કૃતિનું આક્રમણ, શિશુવયના સાથીઓ-એ સૌ સાથેના બાળક બચુના નિર્મળ હૃદયસંધાનની આ ભાવાર્દ ક્યા છે.

એમણે સમતોલ, ગંભીર અને વિવેકપૂર્ણ વિવેચના આપી છે. ૧૯૨૦ પછીની ગુજરાતી કવિતાની સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા, તેનાં પરિભ્રમણો અને સિદ્ધિને આલેખનું કવિતાના ઈતિહાસનું એમનું પુસ્તક 'આધુનિક કવિતાપ્રવાહ' (૧૯૬૫) એ સુન્દરમના 'અર્વાચીન કવિતા' ગ્રંથ પછીના, ગુજરાતી કવિતાની છણાવટ કરતો ઈતિહાસગ્રંથ છે. એમાં એમની અભ્યાસનિષ્ઠા અને મૌલિક અભિગમ જોવા મળે છે. 'આલોક' (૧૯૬૬) અને 'ભાવચિત્રી' (૧૯૭૪)માં વિવિધ લેખકો-કૃતિઓની તપાસ તથા સૈદ્ધાંતિક વિચારણા છે. કલા અને વાસ્તવ, કવિકર્મ, કવિતામાં છંદ-લય-અલંકાર-પ્રતિરૂપે જેવા મુદ્દાઓની એમણે વિશદ છણાવટ કરી છે. 'વસન્તધર્મીનું વિદ્યામણું' (૧૯૮૫)માં એમનાં વસનજી ઠકકુર વ્યાખ્યાનસાળાનાં વ્યાખ્યાનો સંગૃહીત છે તે, 'કિમપિદ્વયમ્' (૧૯૮૭)માં વિવેચન-લેખો છે. 'ટૂંકીવાતા: સ્વરૂપ અને સાહિત્ય' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૭), 'જવેરચંદ મેઘાણી: જીવન અને સાહિત્ય' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮), 'રામનારાયણ વિ. પાઠક (સર્જક અને વિવેચક)' (૧૯૭૦) જેવા સ્વરૂપ અને સર્જન વિશેના અભ્યાસગ્રંથો; કવિતાનો રસાસ્વાદ કરાવતું પુસ્તક 'કાવ્યલોક' (૧૯૭૩), 'ભાવચિત્ર' (૧૯૭૪), 'કાવ્યસંચય' ભા. ૩ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૧), 'ગુજરાતી ઊમિકાવ્યો' (૧૯૮૩) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે; તે 'શંખાવની શ્રેષ્ઠ નવલિકાઓ' (૧૯૫૭), 'ધીરે વહે છે દેન' - ભા. ૩ (૧૯૬૧), 'કાંનિની કથા' (૧૯૭૮) વગેરે એમના અનુવાદો છે.

૬.૮૫ા.

પાઠક નથુરામ ગોવિંદજી : પદ્યકૃતિ 'ભાવભક્તિરસકીર્તનાવલી' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક નંદકુમાર જેઠાલાલ (૨૫-૧-૧૯૧૫) : નાટ્યકાર, કવિ, વિવેચક. નરમ ગોઠ (જિ. પંચમહાલ)માં. ૧૯૩૮માં મુંબઈની સેન્ટ એલિઝાથ કોલેજમાંથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૩૯ થી ૧૯૪૩ સુધી સેન્ટ્રલ ન્યુઝઓર્ગેનિઝેશન, દિલ્હીમાં અનુવાદક તથા પ્રવક્તા. ૧૯૪૪થી ૧૯૭૩ સુધી આકાશવાણીનાં વિવિધ કેન્દ્રોમાં કાર્યક્રમ સહાયક અને સહાયક કેન્દ્ર નિયામક. ૧૯૭૪માં ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદમાં ગુજરાતી-જ્ઞાનકોશના સહાયક સંપાદક.

એમના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'સંવેદના' (૧૯૪૨)માં સુખ્યત્વે વિપાદના ભાવનું નિરૂપણ કરતી રચનાઓ સોનેટ, ખંડકાવ્ય, ગીતકાવ્ય અને છાંદસ કાવ્યના સ્વરૂપે મળે છે. 'મોભનાં પાણી' (૧૯૪૭) બે સ્ત્રીપાત્રો અને બે પુરુષપાત્રોના આધારે, કેળવણી અને સંસ્કૃતિના પ્રભાવે સર્જાતી લગ્નજીવનની સમસ્યાનું નિરૂપણ કરતી એમની સામાજિક નવલકથા છે. 'પારકી જાણી' (૧૯૫૦) દંભી સમાજની ટીકાત્મક છાયાવેટ કરતું નાટિકાપ્રધાન, પ્રશ્ન-પ્રધાન સામાજિક નાટક છે. 'ભાડે આપવાનું છે' (૧૯૫૬) એમનું ત્રિઅંકી પ્રદક્ષિણ છે; તે એકાંકીસંગ્રહ 'વેશાખી વાદળ' (૧૯૫૯)માં તાત્કાલાયકી ધરણનાં મૌલિક નાટકો છે. વડોદરાની મ. સ. યુનિવર્સિટીમાં આપેલાં એકાંકીના સ્વરૂપ અને વિકાસ અંગેનાં વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ 'એકાંકી : સાહિત્ય અને સ્વરૂપ' (૧૯૫૬) તથા નાટકની પાશ્ચાત્ય વિભાવનાની ચર્ચા કરતું પુસ્તક 'પાશ્ચાત્ય નાટ્યસાહિત્યના સ્વરૂપો' (૧૯૬૦) એ એમના સંશોધનાત્મક વિવેચનનાં ઉદાહરણો છે. આ ઉપરાંત એમની અન્ય કૃતિઓમાં છાંદસ-આછાંદસ પ્રકારની ૧૩૭ જેટલી રચનાઓનો કાવ્યસંગ્રહ 'વડોદરાનાં રૂપ' (૧૯૭૮), યુનુક્ મહેલગલાના ચરિત્રલેખાના અંગ્રેજી પુસ્તકનો અનુવાદ 'આપણાં મેતાઓ' (૧૯૪૪) તથા પ્રકીર્ણ પુસ્તક 'સમાજવાદની યુનિવર્સિટી' (૧૯૪૪)નો સમાવેશ થાય છે.

પાઠક નાગરલાલ મોહનલાલ : 'ભાગ્ય મહેલગલા નાટક'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક પુરુષોત્તમ દેલાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'યુસ્વીર દેવરાજ' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૬)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક પ્રભાશંકર જયશંકર : પદ્યકૃતિ 'ક્રોધ કુંભનાથનું શિવાલય' (૧૯૧૩) તેમ જ પુસ્તિકાઓ 'આદર્શભૂત જીવન', 'આત્મ-સમાચાર' અને 'બ્રાહ્મસમાચાર'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક પ્રહલાદ જીવાણલાલ, 'મિસ્મિલ' (૧૩-૧૦-૧૯૦૯, ૨૩-૯-૧૯૭૭) : કવિ, યાત્રિક, જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૦માં બી.એ., ૧૯૩૪માં એલ.એલ.બી. આરંભ દાંતા સ્ટેટમાં મેનિસ્ટ્રેટ, પછી ગુજરાત રાજ્યમાં વિવિધ ખાતામાં અધિકારી. નાની બચત ખાતામાંથી વિભાગીય નિયામક તરીકે નિવૃત્ત. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમનો પ્રકૃતિ અને પ્રાણ્યનું પરંપરિત નિરૂપણ કરતો મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ 'ખરના તારાને' પ્રગટ થયો છે. આ ઉપરાંત વિવિધ સામયિકોમાં એમનાં નાટકો અને વાર્તાઓ પ્રકાશિત થયાં છે.

૨.૨.૬.

પાઠક પ્રાણજીવન વિશ્વનાથ, 'આરણ્યક', 'સમાનુજ' (૨૧-૮-૧૯૮૮, ૨૭-૧૦-૧૯૭૫) : નાટ્યલેખક. જન્મસ્થળ જમખંભાળિયા (જમનગર). ૧૯૧૮માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન અને માનસશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ., ૧૯૩૧માં એમ.એ. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અને વડોદરા કૉલેજમાં શિક્ષક અને અધ્યાપક.

૧૯૩૫ પછી મિલ ઉદ્યોગમાં વહીવટી ક્ષેત્રે કામગીરી. સત્યાગ્રહની લડતમાં સક્રિય ભાગ. યોગ તત્ત્વજ્ઞાન ઉપરાંત ચિન્તન-માનસશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્રમાં વિશેષ રુચિ.

એમના ખંદર પ્રવેશોવાળા સંકુલ નાટક 'ચંનંતા' (૧૯૨૧)માં સ્વીન્ડનાથ ટાગોરનાં ભાવનાપ્રધાન નાટકોની અસર વરતાય છે. 'ઢીંગલો' (૧૯૨૨) ઈંગ્લેન્ડના 'ડાલ્સલાઉસ'નો સરળ છતાં નવાં સાહિત્યિક પરિબળોની વિશિષ્ટ છટા દાખવતો એમનો અનુવાદ છે. એમનો મરણોત્તર એકાંકીસંગ્રહ 'અનુપમ ગૌરી અને બીર્લા એકાંકીઓ' (૧૯૭૮)માં માનવીના મનોગતને વ્યક્ત કરવા પ્રતીકોના કરેલા ઉપયોગમાં નાટ્યકારની સર્જકતાનો પરિચય મળે છે. એકાંકીના પૂર્વસ્વરૂપ જેવાં આ લઘુનાટકો એક અંકનાં પણ ત્રણથી પાંચ પ્રવેશનાં છે. વસ્તુ, પાત્રો, સંવાદ અને નાટ્ય સંવિધાનમાં તત્કાલીન નાટકોની સરખામણીમાં નવીનતા અને પ્રયોગશીલતા દેખાડતી રચનાઓ તરીકે એનું મહત્ત્વ છે. 'સંભળા' (૧૯૫૮) એમનું ત્રિઅંકી નાટક છે. પ્લેટોના પુસ્તક 'પ્લેટોના રિપબ્લિક'નો અનુવાદ 'પ્લેટોનું આદર્શ નગર' (૧૯૩૭) નામે આપ્યો છે. 'પાશ્ચાત્ય ફિલસૂફીની દૃષ્ટિએ શ્રી અરવિંદનું તત્ત્વજ્ઞાન' (૧૯૫૫)માં એમણે શ્રી અરવિંદની યોગસાધનાને પશ્ચિમની દાર્શનિક વિચારધારાઓ સાથે મૂલવી છે. એમનું ઈતિહાસવિષયક પુસ્તક 'ઈતિહાસનો અભ્યાસ' (૧૯૭૦) આર્નોલ્ડ ટેમ્પ્લીના પુસ્તકનો અનુવાદ છે. 'મજ્જિમંત્ર, ચિન્તશાસ્ત્ર, ભૌતિક વિજ્ઞાન અને ચિન્તશાસ્ત્ર' (૧૯૭૩)ની વિજ્ઞાનવ્યાખ્યાનમાળામાં પ્રગટ થયેલી પુસ્તિકા એમાંનો અભ્યાસ અને વિશદ નિરૂપણને કારણે નોંધપાત્ર છે. 'માનવચેતના' (૧૯૭૦)માં વિદ્યાધેન નીલકંઠ વ્યાખ્યાનમાળાનાં વ્યાખ્યાનો પ્રકાશિત થયાં છે.

નિ.વા.

પાઠક ભગદેવપ્રસાદ આર. : 'યૂરોપનો પ્રયાસ'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક બાલકૃષ્ણ લક્ષ્મણદાસ : પદ્યકૃતિઓ 'રસિકપ્રભાત સંગ્રહ' (૧૯૮૭) તથા 'સીતાજીના પ્રાર મહિના'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક બાળકરામ હરિનારાયણ : 'શરતનગરનો સગવો'ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક બાળાશંકર હિમતરામ : 'ચતુરકળા' (૧૯૮૪) તથા 'એંટરેન-પ્રભાવતી નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૮૪)ના કર્તા. ૨.૨.૬.

પાઠક ભગવતીકુમાર મનસુખલાલ (૧૮-૧૦-૧૯૩૯) : કવિ, જન્મ વેરાવાડ (નિ. જૂનાગઢ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ જૂનાગઢમાં. ૧૯૬૬માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૨માં બી.એ. ૧૯૭૪માં એમ.એ. ૧૯૭૬માં એમ.એ. ચૌદ વર્ષ માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક. પછીથી દૂરકાની ઓન્યુવર્સિટી કૉલેજમાં અધ્યાપક.

એમણે ગઝલસંગ્રહ 'અગાધર ફોરી' (૧૯૮૩) આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

પાઠક ભગવાનદાસ — પાઠક રમેશભાઈ હરિદત્ત

પાઠક ભગવાનદાસ : કથાત્મક કૃતિ 'ફટ મારી ફૂલી, શેઠને સૂતો મૂકી, ભટક મા કવાંચ ભૂલી' -ભા. ૧ (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક ભગવાનદાસ ડુંગરથી : પદ્યકૃતિ 'નવલગમવિરહ' (૧૮૮૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક મગનલાલ નિર્ભયરામ : 'મયૂરધ્વજ આખ્યાન' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક મધુસૂદન : સામાજિક નવલકથા 'ગગનગોખનું પંખિદું' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૮) તથા 'કુમુદ અને કમલ' (૧૯૭૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક મહાશંકર સોમેશ્વર : કિશોરો માટે બોધક નીવડતી વાર્તાઓ 'વીર ગદોરગચ્છ' અને 'વીર ધનંજય' તથા સચિત્ર 'દમયંતી ચરિત્ર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક મુકુંદરાય હરિદત્ત (૧૪-૩-૧૯૧૯) : કોશકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૨ માં બી.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક, પછી ટ્રેનિંગ કોલેજોમાં અધ્યાપક. એ પછી ૧૯૬૨ થી ૧૯૭૦ સુધી કાફર ઓર્ગેનાઈઝર અને ૧૯૭૧ થી ૧૯૭૬ સુધી શિક્ષણાધિકારી.

એમણે 'નાગર સર્વસંગ્રહ' -દર્શન પહેલું (૧૯૮૬) અને 'નાગર સર્વસંગ્રહ' -દર્શન બીજું અને ત્રીજું (૧૯૮૮) આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

પાઠક મુનિકુમાર જી. : ચરિત્રસંદર્ભગ્રંથ 'હિંદનાં નામાંકિત નરનારીઓ' (૧૯૪૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક મોહનલાલ જગન્નાથ : અગિયાર પ્રેરક ઈતિહાસ-કથાઓનો સંગ્રહ 'સન્યકથાઓ' (૧૯૪૬) તથા રહસ્યકથા 'કરોળયાનો કાળપાશ' (૧૯૪૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક રણછોડલાલ લક્ષ્મીરામ, 'દાસ રણછોડ' (૧૭-૬-૧૯૧૮) : કવિ. જન્મ બાકોર (જિ. પંચમહાલ)માં. પ્રાથમિક શાળાનાં પાંચ ધારણ સુધી બાકોરમાં અભ્યાસ, પછી ધર્મ સંબંધી સ્વઅધ્યયન. ધર્મપ્રચાર-પ્રસાર તથા કથાકીર્તન. સંન્યસ્ત-નામ તુલસીદાસજી ગુરુ અધિયનદાસજી.

એમણે પરંપરિત ભકિતપૂર્ણ રચનાઓના સંગ્રહ 'રણમુક્ત ભજનાવલી' - ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ (૧૯૬૦, ૧૯૬૨, ૧૯૭૨, ૧૯૭૫, ૧૯૮૬) આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

પાઠક રતિલાલ છોટાલાલ, 'સ્વામી સ્વયંજ્યોતિ', 'સ્નેહજ્યોતિ' : કાવ્યસંગ્રહ 'કિરણકલાપ' (૧૯૩૩) અને 'ભર્ગદર્શન' (૧૯૩૩) તથા અનુવાદ 'સ્વામી રામતીર્થ : એમના સદુપદેશ' -ભા. ૮-૯ (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાઠક રમણલાલ ધ. (૨૪-૨-૧૯૩૫) : વિવેચક. ૧૯૬૦ માં એમ.એ. ૧૯૬૭ માં પીએચ.ડી.

એમણે વિવેચનગ્રંથ 'અમે : એક સ્વાધ્યાય' (૧૯૭૬) તથા હિંદી વિવેચનગ્રંથ 'ગુજરાત કે સંતન કી હિંદી વાણી' (૧૯૬૯) આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

પાઠક રમણલાલ હિંમતલાલ, 'મંજુલ સંદારિક પાઠક', 'વાચરપતિ' (૩૦-૭-૧૯૨૨) : હાસ્યલેખક, પત્રકાર, વાર્તાકાર, વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ રાજગઢમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગોઢ (રાજગઢ)માં અને માધ્યમિક શિક્ષણ ગોધરા, પાટરા, ડભોઈ અને કલોલમાં લઈને સુરતની એમ. ટી. બી. કૉલેજમાંથી બી.એ. ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૪૫ થી દાહોદ, હાલોલ વગેરે સ્થળે શિક્ષક. ૧૯૪૮ થી મુંબઈના 'હિંદુસ્તાન' દૈનિક સાથે સંલગ્ન. ૧૯૫૦ થી ન્યુ ડિલ્હી મુકામે આકાશવાણીના સમાચાર વિભાગમાં સમાચારપ્રસારક. ૧૯૫૭ થી સૌવિધેત સમાચારના માહિતી વિભાગમાં સંપાદક. ૧૯૬૨-૮૦ દરમિયાન રાજપીપળા, ખારડોલી, સંમેડા અને ચીખલીની કોલેજોમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'બંગ વાડમય' (૧૯૭૧), 'હાસ્યલોક' (૧૯૭૯) અને 'હાસ્યોપનપદ' (૧૯૮૩) એમના હાસ્યલેખોના સંગ્રહો છે; જેમાં તેઓ કટાક્ષ સાથે હાસ્ય જન્માવીને સાંપ્રત પરિસ્થિતિ પરુવે પોતાનો પ્રતિભાવ દર્શાવે છે. 'સબસે ઊંચી પ્રેમસગાઈ' (૧૯૫૬), 'પ્રીત બંધાણી' (૧૯૬૧) અને 'અકસ્માતના આકાર' (૧૯૭૮) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'ઓથાર' (૧૯૬૮) એમની નવલકથા છે. 'ભાષા-સિદ્ધાંતસાર'માં એમના ભાષાવિજ્ઞાનવિષયક લેખો સંગૃહીત છે. 'વાર્તાવિલોક' (૧૯૭૯) અને 'શબ્દનો સંગ' (૧૯૮૦) એમના વિવેચનલેખોના સંગ્રહો છે.

'રમણભ્રમણ' (૧૯૭૯), 'આંસુ અનરાધાર' (૧૯૮૦) અને 'આકોશ' એમના ચિત્રનિબંધોના સંગ્રહો છે. 'સરોજ પાકકની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૮૧) અને 'ગુજરાતી ઊંચકાવ્યો' (૧૯૮૩) એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે. 'ટોકિયોથી ઈમ્ફ્રાલ' (૧૯૪૭), 'રેઓવની શ્રેષ્ઠ નવલિકાઓ' (૧૯૫૭), 'ધીરે વહે છે દોન' (૧૯૬૧), 'અકબરથી ઓરંગઝેબ' અને 'હું કેમ નિરીશ્વરવાદી છું' એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

બ.જા.

પાઠક રમેશચંદ્ર પ્રેમશંકર (૨૪-૭-૧૯૪૭) : કવિ. જન્મ સુરેન્દ્રનગરના હળવડમાં. ૧૯૬૫ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૫ માં સમાજશાસ્ત્ર-રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. હળવડની પ્રાથમિક કન્યાશાળામાં શિક્ષક.

'ટલુકે વન' (૧૯૮૬) એમનો તાત્કાલિકાવ્યોના સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

પાઠક રમેશભાઈ હરિદત્ત (૨૮-૧-૧૯૨૪, ૭-૧-૧૯૮૭) : કવિ, સંપાદક. જન્મ વતન અમદાવાદમાં. ૧૯૪૧ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૫ માં બી.એ. ૧૯૫૭ માં ડિપ્લોમા ઈન બાયોકેમિસ્ટ્રી. ૧૯૬૦ માં ડિપ્લોમા ઈન હોમિયોપથી. મુખ્યત્વે ગુજરાત રાજ્યના વેચાણવેરા

વિભાગમાં રોલ્સટેક્સ ઈન્સ્પેક્ટર અને અમદાવાદની ત્રેચરદાસ લક્ષ્મી સ્પિનિંગ એન્ટ વિવિંગ મિલ્સમાં આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી.

‘સ્મૃતિ’(૧૯૪૮) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. ‘અશોક દેવી’(૧૯૪૨)માં મરાઠી કાવ્યોના અનુવાદો છે. ‘લગ્નગીતો’(૧૯૫૨), ‘ગુજરાતી સાહિત્યનાં વિરહગીતો’(૧૯૫૪), ‘આપણાં લાલચાં’(૧૯૫૭), ‘સંદલનાં ગીતો’(૧૯૫૮), ‘પંચમહાલના ભીલોનાં ગીતો’(૧૯૭૧) ઈત્યાદિ એમનાં લોકસાહિત્યનાં અને ઈતર સંપાદનનાં પુસ્તકો છે.

જ.ગા.

પાઠક રવિશંકર નરોત્તમદાસ(૩૧ ૩-૧૯૧૫) : કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ સારસામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૩૪માં મેટ્રિક. ૧૯૫૨માં સરખાપારતન. વડોદરા સભ્યમાં રેવન્યુ-ખાતામાં ૧૯૫૦ સુધી નોકરી. ૧૯૬૪માં ‘વીણલાં માતી’ માસિકનો આરંભ.

એમની પાંચથી ‘વનમાલા’(૧૯૩૭), ‘અંતરના દોવડે’(૧૯૪૦), ‘શ્રીકૃષ્ણલીલામૃત’(૧૯૬૧), ‘ક્રી લક્ષ્મીના’(૧૯૬૩) નવા કાવ્યસંગ્રહો મળ્યા છે. ‘મધુકાન્તા’(૧૯૪૯), ‘જય ભવાની’(૧૯૫૦), ‘વરદાન’(૧૯૫૨), ‘શકુંતલા’(૧૯૫૫) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. એમણે આપેલા નવલિકાસંગ્રહોમાં ‘ભક્તકથાઓ’(૧૯૫૮), ‘મુક્તિ’(૧૯૫૯) અને ‘દિવ્યજ્યોતિ’ મુખ્ય છે. ‘કરુણાસિધુ’(૧૯૪૫), ‘મદાલસા’(૧૯૪૯), ‘શનકુમારી’(૧૯૫૦), ‘કૃપાસાગ્રી’(૧૯૫૨), ‘મિઝપિચ્છ’(૧૯૫૩) વગેરે એમનાં બાલભાગ્ય વાર્તાઓ, નાટકો અને કાવ્યો છે.

આ ઉપરાંત નાટ્યકૃતિ ‘સાધોમોહન’(૧૯૫૧), હાસ્યકૃતિ ‘અમૂલ્યની આત્મકથા’(૧૯૫૪) તેમ જ ‘પ્રાંતનપાવની’(૧૯૪૯) અને ‘વાસવદત્તા’(૧૯૫૪) એ અનુવાદો એમણે આપ્યા છે.

ન.વો.

પાઠક રશ્મિન્ : સહસ્પકથાઓ ‘ગદ્ગુ જંગીસહ’, ‘નારંગો અગ્નિ’ અને ‘સિપાહી સાલાર’ના કર્તા.

ન.વો.

પાઠક રામનારાયણ નાગરદાસ(૨૩-૨-૧૯૦૫, ૪-૩-૧૯૮૮) : જન્મ ધોળકા તાલુકાના ભાગાદ ગામે. આરંભનું શિક્ષણ લાટીની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં. ૧૯૨૩ ના નાગપુર ગંડા સત્યાગ્રહ, ૧૯૨૮ ના બારડોલી સત્યાગ્રહ, ૧૯૩૦-૧૯૩૨ ના નમક સત્યાગ્રહ, ૧૯૩૮-૧૯૩૯ ના રાજકોટ સત્યાગ્રહ તે ૧૯૪૨ ના ભારત છોડો આંદોલનમાં ભાગ અને જેલવાસ. ફિન્લેન્ડમાં હેલસિન્કી ખાતે મળેલી વિશ્વશાંતિ પરિષદમાં ગુજરાતના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી. રશિયા તથા ઝેકોસ્લોવેકિયાનો પ્રવાસ. પ્રભાવક વક્તા તરીકેની કારકિર્દી.

એમનાં પચાસ જેટલાં પુસ્તકોની સૂચિમાં નવલકથા, જીવન-ચરિત્ર, પ્રવાસવર્ણન, ધર્મકથા, પાઠ્યપુસ્તક અને અનુવાદ મુખ્ય છે. ‘પચાસ હર્ષ પછી’(૧૯૩૪), ‘આવતીકાલ’(૧૯૩૬), ‘જગતનો તાત’(૧૯૩૮), ‘ખાંડાની ધાર’(૧૯૪૦), ‘માનવતાનાં મૂલ’(૧૯૪૧), ‘સુવર્ણમુગ’(૧૯૪૩), ‘સાથી’(૧૯૪૫),

‘સોહાગ’(૧૯૪૭), ‘યશોધરા’(૧૯૭૬) વગેરે એમની નવલ કથાઓ છે. ‘યુગાવનાર ગાંધી’-ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૩૫), ‘ગાંધી બાપુ’: ૧-૨ (૧૯૫૦), ‘મહાત્મા તોલ્સ્ટોય’(૧૯૫૫), ‘ગીતમ બુલ’(૧૯૫૬), ‘સત્યાગ્રહી શ્લોકો’(૧૯૫૮), ‘ગાંધીકથા’(૧૯૬૫), ‘ગાંધીગા’(૧૯૬૯), ‘મોહનમાંથી મહાત્મા’(૧૯૭૦) વગેરે એમની ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ છે. ‘ભારતયાત્રા’-ભા. ૧-૨ (૧૯૩૫) અને ‘કાળાપાણીને પેલે પાર’ એમના મુખ્ય પ્રવાસગ્રંથો છે. પ્રેમચંદની નવલકથા ‘કાળાકલ્પ’ તથા રશિયન લેખિકા તત્સુચિના ફ્લોરની આત્મકથા ‘મારો પરિવાર’ના એમણે આપેલા અનુવાદો ગોંધપાત્ર છે.

જ.ત્ર.

પાઠક રામનારાયણ મોહનલાલ : ‘મધુચંદ્ર’, ‘મધુરબાગા’, ‘સાગર-સહિના’, ‘સ્નેહસુધા’(૧૯૨૮) વગેરે નાટકોનાં ગાયનોના કર્તા. નિ.વા.

પાઠક રામનારાયણ વિશ્વનાથ, ‘દ્વરેકું’, ‘શંપ’, ‘સ્વંરવિહારી’ (૮-૪-૧૮૮૭, ૨૧-૮-૧૯૫૫) : વિવેચક, વાર્તાકાર, કવિ, નિબંધ-કાર, પિંગળશાસ્ત્રી. જન્મ ગાણાલ (તા. ધોળકા)માં. શિક્ષકની નોકરી કરતા પિતાની બદલીઓને કારણે પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વિવિધ ગામેમાં. ઉચ્ચશિક્ષણ ભવનગર તેમ જ મુંબઈમાં. તર્કશાસ્ત્ર અને દર્શનશાસ્ત્ર વિષયો સાથે ૧૯૦૮માં બી.એ. વિદ્યાપીઠ ક્ષેત્રમાં કામ કરવાની ભાવના છતાં સરકારી નોકરી ન કરવાના સંકલ્પને કારણે મુંબઈમાં ૧૯૧૧ માં એલ.એલ.બી.ના અભ્યાસ પછી અમદાવાદ આવી વકીલાત શરૂ કરી; પણ કાપરાગનું નિદાન થતાં ૧૯૧૨માં સાદરામાં રિયર થયા. પ્રથમ આર્થિક જંગવાઈ થયેથી વકીલાત છોડી શંપ જીવન શિક્ષણ અને સાહિત્યની સેવામાં ગાળવાનો નિર્ણય કરેલો, પણ ૧૯૧૯ ના અંતમાં એમણે માંદગી નિમિત્તે વકીલાત આટોપી લીધી. ૧૯૨૦ માં ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકના નિમંત્રણથી ગુજરાત કેળવણી મંડળમાં જોડાઈ જે. એલ. ન્યુ ઈંગ્લિશ સ્કૂલનું આચાર્યપદ સંભાળ્યું, પરંતુ ગાંધીજીના અસહકાર આંદોલનનાં મંડાણ થતાં, શાળા છોડી ૧૯૨૧ માં ગૂઝરાત વિદ્યા-પીઠમાં જોડાયા. ૧૯૨૮ સુધી વિવિધ વિદ્યાશાળાઓના તેજસ્વી વિદ્વાનોના સંપર્કમાં પ્રમાણશાસ્ત્ર અને ભાષા-સાહિત્યના અધ્યાપક તરીકે કામ કર્યું. ગૂઝરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક તરીકે તેમ જ ‘પ્રસ્થાન’ માસિકના તંત્રી (૧૯૨૫-૧૯૩૭) તરીકે તેઓ ગૂઝરાતની નવી સાહિત્યકારપેઢીના એવા માર્ગદર્શક બન્યા કે ‘ગાંધી-ગુગના સાહિત્યગુરુ’ તરીકે ઓળખાયા. વિદ્યાપીઠ છોડ્યા પછી ‘પ્રસ્થાન’ની નિઃશુલ્ક સેવા કરતાં એમણે ખાનગી ટ્યૂશનોથી આજીવિકા ચલાવી. દરમિયાન ગાંધીજીના વિવિધ સત્યાગ્રહોમાં ભાગ લઈ, એક વખત જેલ પણ વેદી. ૧૯૩૫ માં મુંબઈની એસ.એન.ડી.ટી. યુનિવર્સિટીમાં અધ્યાપક તરીકે જોડાયા ત્યારથી ૧૯૫૨ સુધી ત્યાં તથા અમદાવાદની એલ. ડી. અલ્ટ્રા કોલેજ, ગૂઝરાત વિદ્યાસભા, મુંબઈની ભવન્સકોલેજ તથા ભારતીય વિદ્યા-ભવનમાં જુદા જુદા સમયે અધ્યાપક. ૧૯૫૩ માં આકાશવાણી મુંબઈના સલાહકાર. ૧૯૪૬ માં રાજકોટ ખાતે ગૂઝરાતી સાહિત્ય

પરિપદના પ્રમુખ. ૧૯૫૬નું સાહિત્ય અકાદમીનું પારિતોષિક. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક વિજેતા. મુંબઈમાં અવસાન.

વિદ્યાભ્યાસે તત્ત્વવિદ તેઓ કલા તેમ જ શાસ્ત્ર ઉભય ક્ષેત્રની પ્રતિભા ધરાવતા હતા, પરંતુ ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેઓ વિવેચક તરીકે વધુ પ્રતિષ્ઠિત છે. તેમની સાહિત્યિક કારકિર્દી ૧૯૨૨માં 'સાબરમતી'ના પહેલા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા વિવેચનલેખ 'કવિ બાલાશંકર ઉદ્યાસરામ કંથારિયાનાં કાવ્યો'થી અને એ જ અરસામાં 'યુગધર્મ'માં લખાયેલાં અવલોકનોથી આરંભાય છે. 'અર્વાચીન ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્ય' (૧૯૩૩), 'અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં વહેણો' (૧૯૩૮), 'કાવ્યની શક્તિ' (૧૯૩૯), 'સાહિત્યવિમર્શ' (૧૯૩૯), 'આલોચના' (૧૯૪૪), 'નર્મદાશંકર કવિ' (૧૯૩૬)ને સમાવેતા 'નર્મદ : અર્વાચીન ગદ્યપદ્યનો આદ્ય પ્રણેતા' (૧૯૪૫), 'સાહિત્યાલોક' (૧૯૫૪), 'નભોવિહાર' (૧૯૬૧) અને 'આકલ્પન' (૧૯૬૪) એ ગ્રંથોમાં સંઘરાયેલા લેખો દર્શાવે છે કે એમનું ઘણું ગ્રંથાવલોકનકાર્ય જ્યાં 'યુગધર્મ'ને 'પ્રસ્થાન'ને નિમિત્તે થયું છે તેમ અન્ય કેટલુંક વિવેચનકાર્ય વ્યાખ્યાનો ને સંપાદનોને નિમિત્તે થયું છે. આમાંથી 'અર્વાચીન ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્ય', 'અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં વહેણો' અને 'નભોવિહાર' ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યની ઐતિહાસિક સમાલોચના આપતા ગ્રંથો તરીકે જુદા તરી આવે છે. ગુજરાતી કવિતાની પદ્યરચનાના ઈતિહાસને તપાસતા 'અર્વાચીન ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્ય'માં ગુજરાત વિદ્યા-સભા તરફથી સોંપાયેલાં છ વ્યાખ્યાનોમાંથી ત્રણ વ્યાખ્યાનોની સામગ્રી રજૂ થઈ છે તે જોતાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીનાં ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનોને સમાવતા 'અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં વહેણો'માં એનું અનુસંધાન જોઈ શકાય. 'કાવ્યસમુચ્ચય'-ભાગ ૨ (૧૯૨૪)ની ભૂમિકારૂપે કવિઓના વ્યક્તિગત પ્રદાનને અનુ-લક્ષીને જ પરિચયાત્મક ઈતિહાસ અપાયો હતો તેનાથી, વિવિધ પાસાંઓને અનુલક્ષીને પ્રવાહદર્શન અને વિકાસનિરૂપણની રીતે થયેલું આ આલેખન આગળ જાય છે અને આમ વિવેચકની સમગ્ર-દર્શનની વિશેષ શક્તિનો પરિચય કરાવે છે. 'નભોવિહાર'માં મધ્ય-કાળનો સર્જકલક્ષી અને અર્વાચીનકાળનો સ્વરૂપલક્ષી પરિચય છે તે આકાશવાણી-વાર્તાલાપની સરળતા ને લોકગમ્યતા છતાં ઘણાં નોંધપાત્ર નિરીક્ષણોને પણ ગૂંથી લે છે. સુરત અને મુંબઈ ખાતે અપાયેલાં બે વ્યાખ્યાનોને સમાવેતા 'નર્મદ : અર્વાચીન ગદ્યપદ્યનો આદ્ય પ્રણેતા' ગ્રંથ ઈતિહાસલક્ષી દૃષ્ટિએ અને બારીકાઈથી થયેલા સર્જક અભ્યાસ તરીકે નમૂનારૂપ છે. 'પૂર્વાલાપ'ના સંપાદન (૧૯૨૬)માં મુકાયેલા કાન્ત અને તેમની કવિતાના સઘન અભ્યાસ પછીનો આ પ્રયત્ન એની સર્વગ્રાહિતાથી ધ્યાન ખેંચનારો બન્યો છે.

'કાવ્યની શક્તિ' અને 'સાહિત્યવિમર્શ'માં અન્ય લેખોની સાથે 'યુગધર્મ', 'પ્રસ્થાન' નિમિત્તે થયેલાં ગ્રંથાવલોકનો સંઘરાયાં છે તે સંક્ષિપ્ત છતાં કૃતિના હાદને પ્રગટ કરનારાં છે અને રામનારાયણનો સર્જતા સાહિત્ય સાથેનો સહદય ને સૂઝભર્યા સંબંધ સૂચવે છે. આ ઉપરાંત એમણે કૃતિસમીક્ષાઓ પણ આપી છે. 'નળાખ્યાન', 'સરસ્વતીચંદ્ર', 'રાઈનો પર્વત', 'આપણો ધર્મ', 'વિશ્વગીતા' વગેરે વિશેના સર્વાંગી અભ્યાસ રજૂ કરતા નિર્બંધો એમની મૌલિક

વિવેચનદૃષ્ટિથી ખાસ લક્ષ ખેંચે છે. 'ધરદસમીક્ષા' (૧૯૮૦)માં સંઘરાયેલી શરદબાબુની કૃતિઓના અનુવાદોની તથા રવીન્દ્ર-નાથની કૃતિઓના અનુવાદોની પણ એમણે લખેલી પ્રસ્તાવનાઓ ઈતર ભાષાની કૃતિઓની સમીક્ષા તરીકે ધ્યાનાર્હ છે. 'કાવ્યપરિ-શીલન' (૧૯૬૫)માં એમના કેટલાક વિદ્યાર્થીભાગ્ય આસ્વાદો પણ ગ્રંથસ્થ થયા છે.

એમનું પ્રવાહદર્શન, સર્જક-અભ્યાસ, કૃતિસમીક્ષા કે પ્રત્યક્ષ વિવેચનની નાનકડી નોંધ પણ કથોક નવો પ્રકાશ પાટનાર હોય છે; કેમ કે એમના પ્રત્યક્ષ વિવેચનને પ્રગટ વા પરોક્ષ તત્ત્વવિચારની ભૂમિકા સાંપડેલી હોય છે. 'કાવ્યની શક્તિ' લેખમાં પોતાનાં મૂળભૂત સર્વ પ્રતિપાદનો રજૂ કરી દેતો અને અન્ય લેખોમાં વિસ્તરતો રહેલો એમનો સાહિત્યતત્ત્વવિચાર સાહિત્યમાં ઊંચા ક્રમે વિચારનું એકાન્તિક મહત્ત્વ કરવાને સ્થાને 'લાગણીમય વિચાર' કે 'રહસ્ય'ને કેન્દ્રરૂપે સ્થાપે છે ને એમાં સાહિત્યની એક કલા તરીકેની સ્વાયત્તાના સ્વીકાર સાથે જીવન, સત્ય, નીતિ વગેરે સાથેના એના સંબંધોની મામિક છણાવટ કરે છે. એમની વિવેચનામાં કાવ્યની વર્ણરચનાથી માંડીને સાહિત્યકૃતિની સમગ્ર આકૃતિની તપાસ છે, ખંડકાવ્યાદિ સાહિત્યપ્રકારોની ઘોતક વિચારણા છે તથા જીવન અને ઈતિહાસના વિશાળ સંદર્ભમાં થયેલું સાહિત્યચિંતન પણ છે. એમણે સંસ્કૃત કાવ્યવિચારને સવિશેષપણે ઝીલ્યો છે અને એને આજના સંદર્ભમાં નવેસરથી ઘટાવી એની ઉપયુક્તતા સ્થાપિત કરી છે. પણ, યુરોપીય કાવ્યવિચારનોયે લાભ લેવાનું તેઓ ચૂકયા નથી. પ્રમાણશાસ્ત્રી એવા એમનું વિવેચન તર્કની ઝીણવટ છતાં સમુચિત દૃષ્ટાંતોના વિનિયોગથી અને પારદર્શક ગદ્યશૈલીથી સઘોગમ્ય બને છે.

એમણે ઘણાં સંપાદનોમાં પણ ઉપોદ્ઘાત કે ટિપ્પણ રૂપે પ્રત્યક્ષ વિવેચન કર્યું છે. 'પૂર્વાલાપ'ની સંટિપ્પણ આવૃત્તિ; ઉમાશંકર જોશી સાથે સંપાદિત કરેલ આનંદશંકર ધ્રુવના 'કાવ્યતત્ત્વવિચાર' (૧૯૩૯), 'સાહિત્યવિચાર' (૧૯૪૨), 'દિગ્દર્શન' (૧૯૪૨) અને 'વિચારમાધુરી' : ૧ (૧૯૪૬) એ ગ્રંથો; પોતે સંપાદિત કરેલ આનંદશંકર ધ્રુવના 'આપણો ધર્મ'ની ત્રીજી આવૃત્તિ (૧૯૪૨) તથા ગોવર્ધન પંચાલ સાથે સંપાદિત કરેલ 'રાસ અને ગરબા' (૧૯૫૪)માં એમના નાના યા મોટા ઉપોદ્ઘાતો છે. નરસિંહ મહેતાને નામે ચડેલા 'ગોવિંદગમન'નું નરહરિ પરીખ સાથે કરેલું સટીક સંપાદન (૧૯૨૩) પાઠ્યક્રમની જરૂરિયાતને વશ વર્તાવે થયેલું, પરંતુ એવા જ હેતુથી થયેલાં 'કાવ્યસમુચ્ચય' - ભા. ૧-૨ (સટીક, ૧૯૨૪) તથા 'કાવ્યપરિચય' - ભા. ૧-૨ (નગીનદાસ પારેખ સાથે, ૧૯૨૮)નાં સંપાદનો ગુજરાતી કવિતાના ચોક્કસ દૃષ્ટિપૂર્વકના સંચય લેખે લાભી સમય ઉપયોગી નીવડેલાં. આ સિવાય પણ અન્યોની સાથે કેટલાંક શાલેય વગેરે સંકલનો એમણે કર્યાં છે.

મમ્મટકૃત 'કાવ્યપ્રકાશ' : ઉદ્યાસ ૧ થી ૬ નો રસિકલાલ પરીખ સાથે કરેલો અનુવાદ (૧૯૨૪) એક પ્રમાણભૂત ને પ્રાસાદિક અનુવાદ લેખે તથા થોડી પણ ચાવીરૂપ પરિભાષા-આદિને સ્ફુટ કરી આપતાં ટિપ્પણોને કારણે ચોક્કસ મૂલ્ય ધરાવે છે અને લેખકોની

સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રની સળગતાને પ્રગટ કરે છે.

કાવ્યમર્મજ્ઞ તરીકે અર્વાચીન ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યથી જ છદ્દોવિધાનમાં ઉન્કટ રસ લઈ રહેલા એમને એમની શાસ્ત્રબુદ્ધિ પિંગળચર્યા તરફ સ્વાભવિક રીતે જ લઈ જાય છે. 'પ્રાચીન ગુજરાતી છદ્દો-એક ઐતિહાસિક સમાલોચના' (૧૯૪૮) અપભ્રંશ-કાળથી દયારામ સુધીની પદ્યરચનાની શાસ્ત્રીય સમીક્ષા આપીને, કે. ડ. ધ્રુવની 'પદ્યરચનાની ઐતિહાસિક આલોચના'ના પુસ્તક ગ્રંથ બને છે. તે ઉપરાંત એમાં દેશીઓને પિંગળબદ્ધ કરવાના પ્રથમ સમર્થ પ્રયાસ થયેલા છે તે એની વિશેષતા છે. મહાલક્ષ્મણ સપાજીવાવ ત્રીજા સુવર્ણ મહોત્સવ સ્મારક વ્યાખ્યાનમાયાના આશ્રયે ૧૯૫૧માં આપેલાં ત્રણ વ્યાખ્યાનો: 'ગુજરાતી પિંગળ: નવી દૃષ્ટિએ' (૧૯૫૨) 'બુદ્ધ પિંગલ' (૧૯૫૫)ના પૂર્વસારરૂપ છે; છતાં એમાં એમની વિકસતી જતી ને વિશદ બનતી જતી છદ્દો-વિચારણા જાદી સકાય છે. સાહિત્ય અકાદમી દ્વારા પુસ્તકૃત 'બુદ્ધ પિંગલ' તે વેદકાળથી આધુનિક સમય સુધીના ડિગ્રાફ, ટિડી, ગજલ, ૭૦૦૦ વર્ષ વગેરે સમય-છદ્દોના ઇતિહાસ, છદ્દોના સ્વરૂપ અને એમનાં આંતરબદ્ધ ક્લેવરમાં થયેલા ફેરફારો, છદ્દોનાં માત્રા, યતિ, આદિ ઘટકોની કેટલાંક કૃતસમસ્યાઓ, વિવિધ છદ્દોની ભ્રમતાઓ વગેરે સર્વ બાબતોને શાસ્ત્રીય ભૂમિકાએ સૂક્ષ્મતાથી ને સર્વોચ્ચત, સાધકબાધક દલીલો સાથે ચર્ચિત; એક શકવર્તી આકરગ્રંથ બની રહે છે. ચાર પ્રકરણ અધૂરા રહેલા અને ચિમનલાલ ત્રિવેદી તથા કનિતલાલ કાલાણી દ્વારા પૂરા થયેલા 'મધ્યમ પિંગળ' (૧૯૮૧)માં કાવ્યના અભ્યાસો અને વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થાય એ તેનુંથી આ જ વિષયની સરળ સંક્ષિપ્ત રજૂઆત થયેલી છે.

એમણે સર્વક તરીકે કવિતા, નાટક, વાર્તા, નિબંધ એમ વિવિધ ક્ષેત્રે કામ કર્યું છે. તેઓ નાટકના ક્ષેત્રમાં વિદ્યાલયોની, તે વાર્તા-નિબંધનાં ક્ષેત્રોમાં 'યુગધર્મ' - 'પ્રસ્થાન'ની જરૂરિયાતને લઈને ખોંચાયા હતા. કવિતા એમને સ્વતંત્રભાવી વ્યાપાર ક્લેવર. ૧૯૨૧-માં 'જત્રાણુ' ઉપનામથી લખવા 'શાવકદેવી'થી એમની કાવ્ય-યાત્રાનાં થયેલા આરંભ છેક ૧૯૫૫માં લખાયેલા 'સાલમુબારક' સુધી ચાલુ રહ્યો. પરંતુ કાવ્યના 'જત્રાણુ' અને પછીથી એક વખત પ્રયોજયેલા 'ભૂલારામ' સિવાય એમણે કાવ્યો પરત્વે 'શિવ' ઉપનામ સખ્યું અને પહેલા કાવ્યસંગ્રહને 'શિવનાં કાવ્યો' (૧૯૩૮) નામ આપ્યું. પહેલી આવૃત્તિમાં માત્ર સરસક અને બીજી આવૃત્તિ (૧૯૫૧)માં તેને જોડવાં કાવ્યો તથા થાડાંક પ્રકીર્ણ મુક્તકો આદિને સમાવતો આ સંગ્રહ વિષયના વૈવિધ્યથી નહીં પણ રૂપબંધ, છદ્દોવિધાન, શૈલી અને કાવ્યબાનીના વૈવિધ્યથી ધ્યાન ખેંચે છે. ગુજરાતી પ્રાકૃત અને અદ્યતન કાવ્યપરંપરામાં પોતીકા પ્રયોગો કરનાર 'શિવ'ની કવિતા સભાન ઘડતરનું પરિણામ હોઈ 'કાવ્યજ્ઞની કવિતા' તરીકે ઓળખાઈ છે. 'શિવ' ગાંધીયુગને અનુરૂપ જીવન-માંગલ્યનું ગંભીર ગાન કરે છે તે સાથે હાસ્યકટાક્ષવિનોદની રચનાઓ આપે છે, પ્રસન્નદામ્પત્યના સંસ્કયાતુરીના સંવાદો રચે છે તે સાથે વિરહના શાંતકરુણ સૂરો પણ રેલાવે છે, સ્વભાવોક્તિ સમાં વાસ્તવચિત્રણો કરે છે જેમ ઉપમાચિત્રોની કલ્પનારંજી શૈલી પણ ચોળે છે, સૂક્ષ્મ ચિંતનાત્મકતાની સાથે ઊંડી ભાવાદ્રૂતા વ્યક્ત

કરે છે અને આ રીતે કવિતામાં પોતાની આગવી મુદ્રા અંકિત કરે છે. 'શિવનાં કાવ્યો'ની સત્તર રચનાઓ અને અન્ય નાહીસ કાવ્યોને સમાવતો મરણોત્તર સંગ્રહ 'વિશેષ કાવ્યો' (૧૯૫૮) 'શિવ'ની સર્વ લાક્ષણિકતાઓની જળવાણી અને 'નુકરામનું સ્વચરિત્રણુ' લેવા ખંડકાવ્યના નૂતન પ્રયોગને કારણે ધ્યાનાર્થ બને છે.

કવિતાની જેમ વાર્તામાં પણ પ્રયોગશીલતા દાખવનાર આ સળગનું વાર્તાક્ષેત્રે ઐતિહાસિક પ્રદાન છે. ૧૯૨૩થી 'દ્વિરેફની'ના ઉપનામે લખાયેલી અને ત્રણ સંગ્રહોની કુલ ચાલોસ વાર્તાઓ આપનાર આલોખકનો પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ 'દ્વિરેફની વાર્તા' ભા. ૧ (૧૯૨૮) ધૂમકેતુના 'તણુપા' - મંડળ ૧ (૧૯૨૬) ની સાથે ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તાના સ્વરૂપની દૃઢ ભૂમિકા રચી આપી એક મહત્ત્વનું સીમાચિહ્ન બને છે. બહુધા ૧૯૪૧ સુધી લખાયેલી વાર્તાઓના પછીના સંગ્રહો છે 'દ્વિરેફની વાર્તા' - ભા. ૨ (૧૯૩૫) અને 'દ્વિરેફની વાર્તા' - ભા. ૩ (૧૯૪૨; સંવ. ત્રી. આ. ૧૯૩૧). પોતાની રચનાઓને 'વાર્તા' તરીકે ઓળખાવી આ વાર્તાકારે કાવ્યરૂપે, કિસ્સાઓ, દૃષ્ટાંતો, પરિસ્થિતિચિત્રણો આદિને સમાવી લેવાનો અને ગદ્યકાવ્યની શૈલીથી માંડીને દૃશ્યશૈલી (નાટ્યાત્મક રચના) સુધીની જાતભાતની ક્યનરીતિને પ્રયોગવાતી ભાક્ષ્યાશ મેળવી લીધી છે તે નોંધપાત્ર છે. વિશાળ જીવનમાં શાંતિલાં અનેકવિધ માનવપરિસ્થિતિઓ અને જીવનમર્મો, પરિસ્થિતિનું વાસ્તવ-નિષ્ઠ ને વીગનપૂર્ણ આકલન, મનોવૈજ્ઞાનિક અભિગમ તથા વાર્તાનું આવેગરહિત ઘડતર એ 'દ્વિરેફની' વાર્તાકાર તરીકેની લાક્ષણિકતાઓ છે. 'સુકુંદરાય', 'ખિમી' લેવી એમની ઘણી વાર્તાઓ પ્રભાવક બનેલી છે.

એમનું નાટ્યસર્જન વિદ્યાર્થીઓને ભજવવા માટેની કૃતિઓ પૂરી પાડવા માટે થયેલું હોઈ કેવળ પ્રાસંગિક છે. અનુદિત નાટ્ય-રચનાઓ અને નાટ્યશિલ્પને પણ સમાવતા મરણોત્તર સંગ્રહ 'કુલાંગાર અને બીજી કૃતિઓ' (૧૯૫૮)માં અનુક્રમે સામાજિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક સમસ્યા લઈને આવતી 'કુલાંગાર' અને 'દેવી કે સક્ષરી?' એ બે નોંધપાત્ર મૌલિક રચનાઓ છે, જે અગાઉ 'દ્વિરેફની વાર્તા' - ભા. ૩ માં ગ્રંથસ્થ થઈ હતી.

'પ્રસ્થાન'ના પ્રકાશન અંગે હળવી શૈલીએ થયેલાં ગુલાસારૂપ લખાણો વાચકોને ગમી જવાથી આવા લખાણને સામયિકનું એક નિયમિત અંગ બનાવીને એમણે 'સ્વેરવિહાર'ના ઉપનામથી લખવા માંડેલું, તેના બે સંગ્રહો 'સ્વેરવિહાર' - ભા. ૧ (૧૯૩૧) અને 'સ્વેરવિહાર' - ભા. ૨ (૧૯૩૭) થયા છે. 'સ્વેરવિહાર' નામને અનુરૂપ આ લખાણમાં વિષયવસ્તુ તેમ જ નિરૂપણશૈલી બંને પરત્વે લેખકે કોઈ પણ બંધનો સ્વીકાર્યા નથી અને સાહિત્ય, સમાજ, ધર્મ, સળકારણ, કેળવણી, મનુષ્યસ્વભાવ વગેરે વિષયો અંગેની દૃશ્યકથી માંડીને નિબંધ પ્રકાર સુધીની રચનાઓ આપી છે. કયાંક કયાંક પ્રાસંગિકતા, વિશુભલતા અને હેતુલક્ષિતા પ્રગટ કરતાં આ લખાણો ઉપહાસ, કટાક્ષ, કંડુણા, રોષ આદિ વિવિધ ભાષાસ્છટાઓ, તાર્કિક ને વાચિક વિલક્ષણ અભિવ્યક્તિપ્રયોગો તથા લેખકની તીક્ષ્ણ બૌદ્ધિકતા, સૂક્ષ્મ સંવેદનશીલતા ને સ્મૃતિયાળ કલ્પકતાને લીધે ગુજરાતી નિબંધસાહિત્યમાં પોતાનું ચાકસ સ્થાન

મેળવી શકે છે.

આ સર્વોક્ત માત્ર સાહિત્યના નહીં, પણ વિશાળ જીવનના ઉપાસક છે. એમના વિવેચનસંગ્રહોમાંથી કલા અને સંસ્કારની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ વિશેનાં એમનાં વિચારસંહારો થયેલાં છે, પરંતુ 'મનો-વિહાર'(૧૯૫૬) એમની તેજસ્વી વિચારકતાનો ગાઢ પરિચય કરાવે છે. 'મનોવિહાર'માં અનેક વિષયો પરન્વેનો એમનો ગંભીર વિચારવિમર્શ રજૂ થયો છે. તે ઉપરાંત એમાં વ્યક્તિચિત્ર, સ્વયં-વાર્ણન વગેરે પ્રકારની રચનાઓ પણ મળે છે.

પ્રમાણશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે તૈયાર કરેલાં 'પ્રમાણશાસ્ત્રપ્રવેશિકા' (૧૯૨૨), આચાર્યર્મનું નિરૂપણ કરતી 'નિત્યનો આચાર' (૧૯૪૫) અને યુરોપીય વાર્તાઓનો અનુવાદ 'ચુંબન અને બીજી વાતો' (નગીનદાસ પારેખ સાથે, ૧૯૨૪; બી. આ. : 'વામા' નામે) એ એમના સ્વન્ય ઉલ્લેખનીય ગ્રંથો છે. આ સિવાય 'કાવ્યશાસ્ત્ર' અને 'આનંદમીમાંસા' પરની લેખમાળા જેવી એમણે આપેલી કેટલીક ઉપયોગી સામગ્રી ગ્રંથસ્થ થવી બાકી છે.

૨૨.૬.

પાઠક વાસુદેવ વિપ્લવપ્રસાદ, 'વાગર્થ'(૧૫-૩-૧૯૪૦) : વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. એમ.એ. સંસ્કૃતમાં 'સાહિત્ય-ચાર્મી' અને 'શિક્ષાશાસ્ત્રી'. બી. ડી. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

એમની પાસેથી સમીક્ષાત્મક પુસ્તકો 'પરાર્થ પુરુષ'(૧૯૩૫), 'શ્રી સમસ્તારતોત્ર'(૧૯૩૬), 'માનસપ્રદીપ'(૧૯૪૦) અને 'ભક્તિસાર'(૧૯૪૦) મળ્યાં છે. 'નવરાત્રિવ્યોતકતાબિદગ્રંથ'(૧૯૩૮), 'મંગલમ્'(૧૯૪૩), 'મિદ્ધૂતમ્'(૧૯૪૩), 'કેનોપ નિપટ'(૧૯૪૩), 'કોકોપનિપટ'(૧૯૪૩) અને 'સ્સઓપ'(૧૯૪૭) એમના અનુવાદો છે.

નં.વો.

પાઠક વિશ્વનાથ સદાસી (૧૮૫૫, ૧૯૨૩) : વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ ધોળકા તાલુકાના ભાળાદ ગામમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. સર્કોટ ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં બે વર્ષ અભ્યાસ. સર્કોટ તાલુકાથાળામાં તથા અંભાળિયા, ગોંડલ વગેરે સ્થળે શિક્ષક. ૧૯૦૭માં ભાવનગરમાં દક્ષિણમૂર્તિ ભવનની સ્થાપના. ૧૯૦૮માં પારબંદર સરકારના ડેપ્યુટી ઓફિસરશરૂબ ઈન્સ્પેક્ટર. ૧૯૧૩માં નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી 'કોકોપનિપટ'ની ગુજરાતી આખ્યાયિકારૂપ કૃતિ 'નચિકેતા કુસુમગુચ્છ'(૧૯૦૮) મળી છે. આ ઉપરાંત એમણે સંસ્કૃત 'પંચદશી'(૧૯૦૫) અને 'મહિમ્નસ્તોત્ર'(૧૯૦૮)ના અનુવાદો તથા શાંકરભાષ્ય અનુસાર 'ભગવદ્ગીતા'(૧૯૦૯)નો સટીક અનુવાદ આપ્યો છે.

નિ.વો.

પાઠક શશિકાંત લાલજી : નવલિકાસંગ્રહ 'મમતા અને માયા'(૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

પાઠક શંકરલાલ યુનીલાલ, 'ભવભૂત'(૧૬-૭-૧૯૧૫) : કવિ. જન્મ જમનગરના બાલંભા ગામમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં એમ.કોમ.

સુધીનો અભ્યાસ. ભાવનગરમાં અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યકૌમુદી'(૧૯૫૭) મળ્યો છે. નં.વો.

પાઠક સરોજ રમણલાલ/ઉદ્દેશી સરોજ નારણદાસ, 'વાચા'

(૧-૬-૧૯૨૯, ૧૬-૪-૧૯૪૯) : વાર્તાકાર, નવલકથાકાર, નિબંધકાર. જન્મ કરજી જિલ્લાના એખડીમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણમુંબઈમાં. ૧૯૪૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૪માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૬-૫૭માં આકાશવાણી સાથે સંલગ્ન. ૧૯૫૭-૫૮માં સે.વિગેટ ઈન્ફર્મેશન સર્વિસ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૬૪થી બારડોલીની કૉલેજમાં અધ્યાપક. બારડોલીમાં અવસાન.

આધુનિક વાર્તાદીપ્તિનો કસબ ઘટનાલોપ કે ઘટનાપ્રચુરતાને અનિકમી કચારેક સંવેદનશીલ અભિવ્યક્તિમાં સિદ્ધિ મેળવી શકવો હોય એવી નોંધપાત્ર વાર્તાઓ એમના 'પ્રેમ ઘટા ઝૂક આઈ'(૧૯૫૯), 'મારો અસબાબ મારો રાગ'(૧૯૬૬), 'વિરાટ ટપકું'(૧૯૬૬), 'તથારત્ન'(૧૯૭૨) વગેરે વાર્તાસંગ્રહોમાં સંવિત થઈ છે. 'નાઈટેમેર'(૧૯૬૯) નવલકથા અસ્તિત્વની સમસ્યાને વિશિષ્ટ નિરૂપણરીતિથી ઘોતક બનાવે છે. 'નિઃશ્વપ'(૧૯૭૯) અને 'પ્રથમ પુનમ'(૧૯૮૦) પણ એમની નવલકથાઓ છે. 'સાંસારિક'(૧૯૬૭) અને 'અર્વાચીન'(૧૯૭૫) એમના નિબંધસંગ્રહો છે. 'પ્રતિપદા'(૧૯૬૨) એમનો અનુવાદ છે.

નં.વો.

પાઠક હરિકૃષ્ણ રામચન્દ્ર (૫-૮-૧૯૩૮) : કવિ. જન્મ બ્રાહ્મદ (જિ. ભાવનગર)માં. વતન ભાળાદ (જિ. અમદાવાદ). ૧૯૫૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એસસી. ૧૯૬૧-૬૨માં સોનગઢ (જિ. ભાવનગર)માં શિક્ષક. ૧૯૬૩થી ગુજરાત સરકારના સચિવાલયમાં મહેસૂલ વિભાગમાં પહેલાં મદદનીશ, પછીથી વિભાગીય અધિકારી. ૧૯૬૭માં કાવ્યસર્જન માટે કુમારચંદ્રક.

'સૂરજ કદાચ ઊગે'(૧૯૭૪) એ પ્રથમ સંગ્રહથી કવિ નરીકે એમણે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ગીત, ગઝલ અને અછાંદસ સ્વરૂપનાં આ કાવ્યોમાં સાતમા-આઠમા દાયકાની કવિતાનાં ધ્યાનપાત્ર વલણો જોવા મળે છે. ગ્રામજીવન અને તેમાં રહેલાં નૈસર્ગિકતા નગરજીવનની યાંત્રિક અને કૃતક વ્યવસ્થામાં ખોવાઈ ગઈ છે એની વેદના આહી વિશેષરૂપે વ્યક્ત થઈ છે. કવિનાં શૈલી એમના સમકાલીન સૌરાષ્ટ્રના કવિઓની જેમ જૂનાં લોકગીતોના ઢાળ અને ભાષાના સંસ્કાર ઝીલતી જોવાય છે. 'અડવાપચીરી'(૧૯૮૪)નાં કાવ્યોમાં અડવાના કાલ્પનિક પાત્ર દ્વારા કવિએ માનવસ્વભાવની કેટલીક વિકૃતિઓની હળવી મજાક ઉડાવી છે. 'કોઈનું કંઈ ખાવાય છે'(૧૯૮૧) એ એમનો શિશુકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'જુલાબી આરસની લગ્નો'(૧૯૭૯) 'નૂતન ગુજરાત'માં ધારાવાહી પ્રગટ થયેલી કિશોરજીવનની પ્રસંગકથાઓ છે. 'મિરબંગલો'(૧૯૮૮) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'બગર વસે છે'(૧૯૭૮) એ 'બૃહસ્પતિ સભા'ના કવિમિત્રોનાં કેટલાંક ચૂંટેલાં પ્રગટ-અપ્રગટ કાવ્યોનું એમણે આપેલું સંપાદન છે. જ.ગા.

પાઠક હર્ષદરાય પુરુષોત્તમદાસ : 'પુણ્યપ્રતાપ કાવ્યસંગ્રહ' - ભા. ૧૩ (૧૯૫૩, ૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.યો.

પાઠક હસમુખ હરિવાલ (૧૨-૨-૧૯૩૦) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ પાલીતાણામાં. ૧૯૫૪માં ગુજરાત કોલેજમાંથી બી.એસસી. ૧૯૫૫માં દિલ્લી યુનિવર્સિટીમાંથી ડિપ્લોમા ઈન લાઈબ્રેરી સાયન્સ અને ૧૯૫૪માં માસ્ટર ઓવ લાઈબ્રેરી સાયન્સ. ૧૯૫૫ થી ૧૯૬૬ સુધી અદિશ અને મા. જે. પુસ્તકાલય, અમદાવાદમાં ગ્રંથપાલ. ૧૯૬૬ થી ૧૯૬૮ સુધી લઈલેસવાસી યુનિવર્સિટી, અડીસ-આબાબમાં ગ્રંથપાલ. ૧૯૭૦થી સરદાર પટેલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓવ ઈકોનોમિક્સ એન્ડ સોશિયલ રિસર્ચમાં ગ્રંથપાલ. ૧૯૭૧-૮૦ દરમિયાન એ જ સંસ્થાનાં 'અન્વેષક' (અંગ્રેજી) અને 'મ. યુક્તી' સામયિકોના તંત્રી.

તેઓ સ્વાતંત્ર્ય તરફ કાળના પ્રયોગશીલ કવિ છે. પ્રત્યેક કૃતિમાં વિષયવસ્તુ, છંદ કવચ અને અભિવ્યક્તિના નવા પ્રયોગ માટે મથતા આ કવિએ 'નમેલી સાગર' (૧૯૫૮)ની અદ્વાર રચનાઓનું સમાવી 'સાગુળ્ય' (૧૯૭૨)માં બીજી અદ્વાર રચનાઓ ઉમેરી છે. અને ખંડની રચનાઓ ભાવબ્રાધ અને અભિવ્યક્તિની રીત ભિન્ન છે.

'નમેલી સાગર'ની 'સાગર', 'તાણખણુ', 'આંખા', 'કાઈને કાંઈ પૂછવું છે?', 'પયુલોક', 'વૃદ્ધ', 'મૃત્યુ', 'સાગરવાટ પર' વગેરે રચનાઓ વાંચનારોને સંકુલ પ્રતીકાત્મકતા, કોંસના ઉપયોગ દ્વારા બે સ્તરે ચાલતી ગતિ, માત્રામેળ છંદોના ખંડોનો પરંપરિત પ્રયોગ અને આધુનિક ભાવબ્રાધ જેવી લાક્ષણિકતાઓથી વ્યાપાર્ય છે. મૃત્યુ, પ્રેમ, ધૈત્યતત્ત્વ જેવા ગદન-આપક ભાવોને વિષય બનાવતી 'શિર નમ્બુ', પૌરાણિક પાત્રો કે પ્રસંગને આધારે લખાયેલી 'અંતઃકોણે અભિમિત્ર', અંતર કાવચાલન કરતી 'ગવેન્દ્ર ચિંતન' વગેરે દીર્ઘ રચનાઓ ગદ્યલયની અનેક શક્યતાઓને પ્રગટાવે છે.

એમાંજ શેક કવિ મૌર્યસ્વાઈ હાલુખનાં કાવ્યોનાં 'વસ્તુનું મૂળ અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૭૬) નામે અનુવાદ કર્યા છે, તેમાં એમની કવિ તરીકેની સઘળી ઉત્તમ લાક્ષણિકતાઓનાં વિનિયોગ થયો છે. ઉપરાંત જાપાની નાટ્યકાર બુન્જીકિનોશિરાના નાટક 'ટવીના ઈટે'નો અનુવાદ 'સારસીનો સ્નેહ' (૧૯૬૩) નામે કર્યો છે. 'મા દીકરો' (૧૯૫૭) અને 'શત્રિ પછીનો દિવસ' (૧૯૬૩) એ બે વાર્તાઓ પણ એમાંજ લખી છે.

મ.સ.

પાઠક લીરા સમનારાયણ/મહેતા લીરા કલ્યાણરાય (૧૨-૪-૧૯૧૬) : કવિ, વિવેચક. જન્મ વતન મુંબઈમાં. ૧૯૩૩માં મૌન્ટ્રૂક, ૧૯૩૬માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે એસ. એન. ડી. ડી. યુનિવર્સિટીમાંથી જી.એ. અને ૧૯૩૮માં 'આપાણું વિવેચન સાહિત્ય' પર શૈક્ષણિક અંધ લખી પી.એ. ૧૯૩૮ થી ૧૯૭૨ સુધી મુંબઈની એસ.એન.ડી.ડી. કોલેજમાં ગુજરાતીનાં અધ્યાપક. ૧૯૭૦-૭૧માં 'ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ'નાં પ્રમુખ. ૧૯૭૧ની ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં વિવેચનવિભાગનાં પ્રમુખ. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનાં કેટલાંક

વર્ષ ઉપપ્રમુખ. ૧૯૭૪માં સ્થાપિતરૂપ સુવર્ણચંદ્રક. 'પરલોકે પત્ર' કાવ્યસંગ્રહ માટે ૧૯૬૮-૭૨નો નર્મદ સાહિત્યચંદ્રક. ૧૯૭૦-૭૧માં ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિક.

'પરલોકે પત્ર' (૧૯૭૦) વિશિષ્ટ પ્રકારનું કવ્યુપદ્યસિતકાવ્ય છે. એમાં વિરહિણી નાયિકાએ પરલોકે સીધાવેલા પતિને સંબોધીને લખેલા બાર કાવ્યપત્રોનો સંચય છે. આ પત્રો મુક્ત વનવેલીમાં છે અને કથાંક આત્મકથાત્મક અંશથી યુક્ત છે. પતિમૃત્યુથી જન્મેલા વિરહશોક અંતભાગનાં કાવ્યોમાં તૃપ્તિ અને શાંતિમાં લય પામે છે.

લગ્નપૂર્વે લીરા કે. મહેતાના નામથી પ્રસિદ્ધ કરેલા ગ્રંથ 'આપાણું વિવેચનસાહિત્ય' (૧૯૩૯) ગાંધીયુગ સુધી થયેલી ગુજરાતી વિવેચનપ્રવૃત્તિનો ઐતિહાસિક આલેખ આપે છે. 'કાવ્ય-ભાવન' (૧૯૬૮)માં વિશેષતઃ કાવ્યચર્ચાના અને ગુજરાતી કવિઓની કવિતા વિશેના લેખો છે. 'વિદુતિ' (૧૯૭૪)માં ગુજરાતી કવિતા, નવલકથા અને વાર્તાઓ વિશેના અભ્યાસલેખો છે. 'પરિભોધના' (૧૯૮૦)માં 'કાવ્યમાં ક્ટેક્ટોનું કલાતત્ત્વ' એ સિદ્ધાંતચર્ચાનો દીર્ઘ લેખ, ઈશ્વર પેટલોકરની નવલકથાઓ વિશે ત્રણ લેખો તથા અન્ય લેખો છે. અંગ્રેજી કરતાં સંસ્કૃત કાવ્યમીમાંસા સરખેતરે ઘનિષ્ઠ સંપર્ક આ વિવેચનલેખોમાં જોઈ શકાય છે.

'ગવક્ષ્ણદીપ' (૧૯૭૯)માં સંસ્કૃત ગ્રંથોમાંના ચિંતનસમર શ્લોકો પર ભાષ્યલેખો છે. 'ચંદ્રચંદ્રાવતીની વાતી' (૧૯૬૮), 'સાહિત્ય-આસ્વાદ' (૧૯૭૩), 'કાવ્યસંચય' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૧) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

જી.યા.

પાઠકજી ચંદ્રિકા પ્રમોદચંદ્ર (૨૬-૭-૧૯૧૦) : કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન સુરત. અભ્યાસ એમ.એ., બી.એડ. સુરતની શાળામાં શિક્ષક અને આચાર્ય.

'ગતરાણી' (૧૯૪૪) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમની 'કૃપાનર્મન' નામની ભજવાયેલી નૃત્યનાટિકા હજુ અપ્રગટ છે.

જી.યા.

પાઠકજી જ્યમનગૌરી વ્યોમેશચંદ્ર (૧૯૦૨, ૨૨-૧૦-૧૯૮૪) : કવિ. જન્મ વતન સુરતમાં. અભ્યાસ દશ ધારણ સુધી. હૃદયરોગથી અવસાન.

'વેળછાયા' (૧૯૪૮), 'સાણલાં' (૧૯૫૮), 'પ્રપા' (૧૯૮૦)નાં કાવ્યોથી એમણે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ધ્યાનાર્દ ઓકવિઓમાં સ્થાન મેળવ્યું છે. હૃદયના સુકુમાર ભાવોને શિષ્ટ શૈલીમાં વ્યક્ત કરવાની એમને કૌશલ છે. ગીત-ગરજના લયઢાળ સાથે સંસ્કૃત છંદો પર પણ એમનું પ્રભુત્વ છે. ઐતિહાસિક-પૌરાણિક ઓપાયોના જીવન-પ્રસંગ પરથી એમણે કેટલાંક નોંધપાત્ર પ્રસંગકાવ્યો પણ રચ્યાં છે. 'ભાવરંગના' (૧૯૪૪) અને 'ભૂલકાં' એમના બાળકાવ્યોના સંગ્રહો છે.

'સાક્ષિવિવેચન' (૧૯૩૨) એમની રસ વિશે પરિચય આપતી પુસ્તિકા છે. 'ગુણસુંદરીના રસ' (૧૯૩૧) તથા 'સંવાદો' (૧૯૩૮) એમના સંપાદનગ્રંથો છે. 'સુરદાસ ને તેનાં કાવ્યો' (૧૯૨૭) એમનું અનુવાદ-પુસ્તક છે.

જી.યા.

પાઠકજી મંગેશરાવ : સુરત શહેર વિદ્યાની ગૌવિદ્યાપૂર્ણ મહિની આપનું બાળોપયોગી પુસ્તક 'સુરત' - ભા. ૧-૨ (૧૯૪૩)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પાઠકજી વ્યોમેશચંદ્ર જ્ઞનાર્દન (૧૧-૩-૧૮૮૫, ૨૩-૩-૧૯૩૫) : નાટ્યકાર, વિવેચક. જન્મ મુંબઈમાં. વતન સુરત. એમ.એ., બાર-એટ-લો. (ઈંગ્લેન્ડ). મુંબઈની લાઈકોર્ટમાં વકીલાત.

'વાંદમી' (બી. આ. ૧૯૪૦) તથા 'જીવની બુલિયટ' (૧૯૩૬) પ્રદલનાત્મક નાટકોમાં એમણે મનુષ્યમાં રહેલાં વહેમો મનસ તથા પ્રેમ-કામવૃત્તિને હાસ્યનાં વિભાવ બનાવ્યાં છે. 'સંવાદો' (બી. આ. ૧૯૫૫)માં તેર હાસ્યરસિક નાટ્યાત્મક સંવાદો સંગ્રહીત છે.

એમના વિવેચનસંગ્રહ 'પરાગ' (૧૯૪૦)માં રસાળ શૈલીમાં લખાયેલા સાહિત્યવિવેચક લેખો છે, જેમાં કેટલાંક વ્યાખ્યાનો છે. 'કાવ્યસાહિત્યમીમાંસા' (૧૯૨૯), 'ગદ્યકુસુમ' (૧૯૩૧) ઇત્યાદિ એમના સહસંપાદિત ગ્રંથો છે. 'ગાયદેનો જીવનસૂત્રો' (૧૯૨૨) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

જ.ગા.

પાઠકજી સુરેન્દ્ર ભાલચંદ્ર : સદ્બોધક કથા-વાર્તાઓના સંગ્રહો 'ટૂંકી વાર્તાઓ', 'વાર્તાસંગ્રહ અથવા વાવાબાની વાનગી' (૧૯૨૭) અને 'હું કરીશ જ-નું માહાત્મ્ય કે સંકલ્પપ્રશસ્તિ' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પાઠકજી રામજી કચરા (૧૪-૮-૧૯૨૯) : કવિ. જન્મ પોરબંદરમાં. ગુજરાતી ચાર ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. શિક્ષક. 'જ્ઞાનસાગર' મસિકના તંત્રી.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'પહેલું ફૂલ' (૧૯૬૩) મળ્યો છે.

(નિ.વા.)

પાદરનાં તીરથ (૧૯૪૬) : ૧૯૪૨ના સરપ્રીય આંદોલનના પરિવેશમાં કલ્પેલી એક ઘટનાને વર્ણવતી જર્મની દલાલની નવલકથા, જે વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં વ્યક્ત થતી માનવમનની વિલક્ષણતાને ઉપસાવે છે.

અંગ્રેજ સરકાર સામે ચાલતા આંદોલન દરમિયાન એક ગામને માનવસમુદાય ઉત્તેજનાની પળોમાં, પાસેના નાનકડા રેલવેસ્ટેશનને સળગાવી મૂકે છે. એ પછી તપાસ માટે આવેલી પોલીસના એ ગામલોકો પર એકએક થતા અત્યાચારોમાં પ્રગટતી હિંસા અને વાસનાની પાશવી વૃત્તિ મોટો આતંક ફેલાવે છે. ફોજદારે મનસ્વી રીતે પકડેલા કેદીઓ માટે ભોજનાદિની વ્યવસ્થા કરતા અનુકંપા-શીલ ને ઊંડી સમજ થયવાતા ડોક્ટર નગીનદાસ સમક્ષ ફોજદાર આ ત્રસ્ત કેદીઓને મોટી રકમની લાયના બદલામાં છોડવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે. એક તરફ દેશનિષ્ઠા ને સદ્-નિષ્ઠા તથા બીજી તરફ દમિત માનવો પ્રત્યેની કરુણા ડોક્ટરના મનમાં દ્વિધા જગવે છે ને ભલાઈના તંતુને વળગી રહી એ આંતર-બાહ્ય અનેક વિપત્તિઓને વેકતા રહે છે. લગભગ પ્રત્યેક કેદી ને એનાં ગરીબ સ્વજનો, સ્વસગ-ભાવનાનેય ભૂલી જઈ આ ભયાનક વેદનાની ભોંસમાંથી છૂટવા

માટેના પૈસા ભેગા કરવા વલખાં મારે છે ત્યારે એક ક્રાંતિવાદી યુવક કેદી જગુ સ્વમાનભેર જેલ વેઠવાનું પસંદ કરે છે. એની એવી જ અડગ ને ગૌરવવાંત માતા પશી ડોશી યાજુ પુત્રવત્સલતાથી સંતોજી દ્વિધામાં જરૂર મુકાય છે પણ વિચલિત થતાં નથી. એક સ્વાર્થી વકીલ ને લોભી વેપારી આ પરિસ્થિતિનો, વચલા માણસો તરીકે જેરલાભ લે છે. ન છૂટતા કેદીઓને સાથે લઈ જતા ગમુતરીબાજ ફોજદાર છેલ્લી ઘડીએ સ્વેચ્છાએ કેઈ સમજદારીથી પ્રેરાઈ જગુને છોડી દે છે એવા લાક્ષણિક અંત સાથે નવલકથા પૂરી થાય છે.

એક જ ભાવપરિસ્થિતિને આલેખની હોવાથી સુખદ્ર બંનેલી આ લઘુનવલમાં ભાવનાને વિડંબિત કરી મૂકતા સ્વાર્થના મૂળમાં પડેલી એક અવશતાની કરુણતાનું તેમ જ વિભિન્ન મનોદશા પ્રગટાવતાં પાત્રોનું જ આલેખન થયું છે તે જીવનની ઊંડી સૂઝ ધરાવતા લેખકના કૌશલનો પરિચય આપે છે. રંગદર્શી ન બનતાં સ્વસ્થ ને વાસ્તવનિષ્ઠ રહેતી છતાં ઉત્તેજિત કરી શકતી સર્જકની પ્રભાવક ગદ્યશૈલીથી તેમ જ માનવમનની અનકસ્તરીય ગતિવિધિનો આલેખ ઉપસાવી આપતી એમની વિશિષ્ટ કથન-રીતિથી આ નવલકથા એક નોંધપાત્ર સાહિત્યકૃતિ બની છે.

ર.સા.

પાદરાકર મણિલાલ મોહનલાલ (૧૮૮૭, -) : કવિ, નવલકથાકાર, જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ પાદરા (જ. વડોદરા)માં. મૈત્રિક સુધીનું અભ્યાસ. મુંબઈમાં ઝવેરાતનો વ્યવસાય તથા એક શ્રોત્રીને ત્યાં એસ્ટેટ મેનેજર.

એમણે નિર્બંધસંગ્રહ 'નવજીવન' (૧૯૧૭), નવલકથા 'સાકી' (૧૯૧૯), જીવનચરિત્રો 'શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી, તેમનું જીવન અને જૂનરે સાહિત્ય' (૧૯૨૯) અને 'શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિ, તેમનું જીવન અને જૂનરે સાહિત્ય' (૧૯૨૪) તથા પદ્યકૃતિઓ 'પ્રાણ-મંજરી' (૧૯૨૦), 'લગ્નગીતો' (૧૯૨૩), 'લગ્નગીત મણિમાળા' (૧૯૨૪), 'રાષ્ટ્રીય સસકુંડળ' (૧૯૩૦), 'રાષ્ટ્રીય સસમંદિર' (૧૯૩૧), 'રાષ્ટ્રીય નવરાત્રસ' (૧૯૩૦) અને 'મંગલસૂત્ર' (૧૯૩૫) ઉપરાંત 'સૌભાગ્યસિંધુ અને સૂનિકા શિક્ષણ' (૧૯૨૯) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

પાદલિમાચાર્ય : કથાકૃતિ 'તરંગવતી' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પાદશાહ કિશોરચંદ્ર ગુલાબચંદ, 'સ્નેહી' (૮-૨-૧૯૩૩) : નાટ્યકાર. જન્મ ગોંડલમાં. એલ.એલ.બી. ૧૯૫૬થી રાજકોટમાં વકીલાત.

એમની પાસેથી નાટ્યકૃતિ 'હસતું બર્મા' અને પ્રલસન 'અનોખી ગુલાબરીટી' મળ્યાં છે.

(નિ.વા.)

પાનવાળા સી. ટી. : બાલવાર્તાઓ 'સાચું રતન' (૧૯૬૧) અને 'મનના મેળ' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પાનાચંદ અમુલખ : પદ્યકૃતિ 'નીતિના બેહાલ (વિશે કાવ્ય-૧ (૧૯૦૮)ના કર્તા.

(નિ.વા.)

પાપજીવનુંઓ : સૂક્ષ્મ જીવનુંઓ માટે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રની તેમ પાપજીવનુંઓ માટે, આત્માની અશુદ્ધિઓ માટે સૂક્ષ્મ આત્મપરીક્ષાબુની બંધ છે — એવું પ્રતિપાદન કરતો સમાવેશી નીવકકેન્દ્ર નિર્ધારિત.

ચં.કો.

પારંમી આત્માશમ સલુકામ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'કવિ નાયજી ગોપાળજી'(૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'સાંધુ સુંદરશિખ'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમી : ભવનારામ બલનાવલીના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમી : આર્યસંપ્રદેશમાં અને નારીની ભવનાસુદિષમાં સંવલ્લ પારંમીના સ્થાનને વર્ણવતો લોકવાચી મુનશીશે નિર્ધારિત.

ચં.કો.

પારંમીબલેન : નવલકથા 'શંકરાચી ચિત્ર'(૧૯૯૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

પારાશરી કૂલશંકર અમરજી : કથાકૃતિ 'અદ્ભુત વિક્રમઠિત્ય' તેમ જ 'પરદુઃખભંજન વિક્રમરાજનું ચરિત્ર' અને 'શારંગધર સંહિતા'ના કર્તા.

નિ.વો.

પારાશરી મુકુંદરાય (વિજયશંકર : જુઓ, પટ્ટણી મુકુંદરાય વિજયશંકર.

પારિજાત (૧૯૩૮) : પૂજાલાલ રાજેજીવદાસ દલકારીના કાવ્યસંગ્રહ. સોનેટ, મુક્તક, ગીત, લાંબાં વૃત્તાંતાત્મક અને ઉદબોધન કાવ્યો મળીને કુલ ૧૨૧ રચનાઓનો અહીં સમાવેશ થયો છે. પ્રારંભમાં બ. ક. કાકેરે પ્રવેશક લખ્યા છે. સંગ્રહમાંનાં સંખ્યાબંધ સુષ્ટ સોનેટો આન ખંચે છે. ગાંધીયુગીન પરંપરામાં રહીને અરવિંદના સ્પર્શ લેવા છતાં સાંપ્રદાયિકતાથી મુક્ત એવા ભક્તિભાવ અને શરદાના અવાજ એમની રચનાઓમાં પ્રગટ્યો છે. અલબત્ત, ગીતો કવિને લક્ષ્યત થયાં લાગતાં નથી. 'પ્રિયા કવિતા'ને અને 'સદ્ગીત પિનાજીને શરદાંકર'ને એમની નોંધપાત્ર રચનાઓ છે.

ચં.કો.

પારંમ અમૃતલાલ છગનલાલ (૩૧-૮-૧૯૦૪) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ ગામ્હેરીમાં. ફાઈનલ સુધીનું અભ્યાસ. અત્યારે નિવૃત્ત.

'સરવસી' (૧૯૮૦) અને 'જામગણી' (૧૯૮૩) એમના બાળકાવ્યોના સંગ્રહ છે. 'પ્રભાત મંગલ' (૧૯૬૩) એમનો અનુવાદ છે.

નિ.વો.

પારંમ ઈન્દુકુમાર : બાળકાવ્યોનાં પુસ્તકો 'ગીતકવચ' (૧૯૬૧) અને 'સુર વાગ્ગાય' (૧૯૬૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ એચશા અરદેશર : પારસી ધર્મનાં નીતિ-નિયમોને વર્ણવતો કાવ્યસંગ્રહ 'આબે લયાત યાને દીને બરચોસ્તી' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ કૃષ્ણલાલ નરસિંહદાસ : પસંતકજીવનું વર્ણન આપતો કાવ્યોના સંગ્રહ 'વસંતકાવ્ય' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ ગિરધરલાલ જો. : નાટ્યકૃતિ 'લોકમાણિકેન્દ્ર ફારસ' (૧૯૮૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ ગોપાળદાસ : ભક્તિનું માધ્યત્મ વર્ણવતો ગદ્ય પદ્યમાં સ્થાવરી કથાકૃતિ 'માલાપ્રસંગનો સાર' (૧૯૦૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ ચીમનલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'સંગીતસમ્રાટ જાનસારદાબ ફૈયાજખાન' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ ચીમનલાલ જીભાઈ : બાલવાનોંચા 'બાલપદેશ' તેમ જ 'ભરતભક્તિ' અને 'શ્રીમદ્ગુપ્તેશ'ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ ચુનીલાલ લલુભાઈ : નિર્ધારસંગ્રહ 'આર્ય સદ્ગુપ્તેશ' (૧૯૭૯), ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'જીવનચરિત્રમાણી' - ૧ અને 'દાદાભાઈ નવશેજી' તથા વાર્તાકૃતિ 'ખંદર લાખ પર પાણી' (૧૯૬૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ ચુનીલાલ લાલચંદ : નવલકથા 'ઈકવાકુ રાજ અને ઉર્વશી અપ્સરા' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

પારંમ છબીલાદાસ બાલમુકુંદદાસ : ગદ્યપદ્યાશિત રચના 'વલ્લભા-ગ્યાન અને મૂળ પુરુષ' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

૨૨૨.

પારંમ જ્યંત જ્ઠાલાલ, 'જસુ પાકો', 'ચંદ્ર ઝવેરી', 'વિપુલ મંદતા' (૪-૪-૧૯૨૯) : કવિ, અનુવાદક, સંપાદક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૪૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૨ માં મુંબઈની સેન્ટ એલિઝાબેથ કોલેજમાંથી બૃજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૫ માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૦ સુધી વિવિધ સ્થળે કલાર્ક. ૧૯૬૧ થી ૧૯૭૨ સિદ્ધાર્થ કોલેજ ઓફ આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ, મુંબઈમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૨ થી એમ.ડી. શાલ મલિલા કોલેજ, મલાડમાં વ્યાખ્યાતા. 'ગુજરાતી નાટ્ય'ના મદદનીશ તંત્રી. 'કવિલાક'ના એક સમય તંત્રી. 'કિલાપોલ', 'એતદ્'ના સહતંત્રી.

'વારસ' (૧૯૬૨) લેન્ડિ જર્મની નવલકથા 'વાશિષ્ઠન સ્કવર'નો અનુવાદ છે. 'નમનો સૂરજ' ઓસામુ દાઝાઈની જાપાનીસ નવલકથાના અનુવાદ છે. 'વનલંસી ને શ્વેતપદ્મા' (૧૯૮૪) નાટ્ય-રૂપાંતર છે. 'લિટી એક્રી' (૧૯૭૩) ચંદ્રગુપ્ત વિદ્યાલંકાર દ્વારા સંપાદિત પુસ્તકોનો અનુવાદ છે.

મણિલાલ દેસાઈનો મશહૂરતર કાવ્યસંગ્રહ 'રંચી' (૧૯૬૮) અને પરિપૂર્ણ વાગ્ને પ્રકાશિત ચલેન્દ્ર શાલનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'નિરુદ્ધેશ' (૧૯૭૪) એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.કો.

પારંપ્ર ત્રિભોવનદાસ મોતીલાલ : 'કુલદાનું રક્તાર્ત નાટક' (૧૮૯૭)
-ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પારંપ્ર ધનસુખલાલ મગનલાલ (૧૮૪૮-૧૯૩૪) : કવિ. જન્મ
વલસાડ (જિલ્લાના ખરસાડમાં. અભ્યાસ આઠ ધારણ સુધીનો.
સાનાવાંદોના દાગીના બનાવવાનો વ્યવસાય.

'નારી મારી દોસ્તી' (૧૮૮૫) અને 'કેવી મજા ભો કેવી મજા'
(૧૮૮૭) એમના બાળકાવ્યસંગ્રહો છે.

ચં.દો.

પારંપ્ર ધીરજબહેન (૨-૮-૧૯૦૭) : કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર.
જન્મ સરભડા (જિ. અમરેલી)માં. ૧૯૩૧માં બાર્ટન ફિલ્મ
ટ્રેનિંગ કોલેજ, સબકોટમાંથી સિનિયર ટ્રેઈન્ટ. સબકોટની પ્રાથમિક
શાળામાં શિક્ષિકા અને આચાર્યા.

એમણે 'ગીતા ગોસ્વી' (૧૮૪૯) કાવ્યસંગ્રહ; 'જીવનવલોલુ'
(૧૯૫૭) અને 'ઉરનાં અરમાન' (૧૯૬૬) વાર્તાસંગ્રહો તથા
'લક્ષ્મીનાં પગલાં' (૧૯૫૮), 'કુંવારા ઘડા' (૧૯૬૨), 'નૃપણ અને
ત્યાગ' (૧૯૬૨), 'હુંકાળાં હેયાં' (૧૯૬૪), 'શબ્દા ને સાવના'
(૧૯૬૪), 'દિમાંગિની' (૧૯૬૪), 'ચારુસિદ્ધા' (૧૯૬૪) વગેરે
પત્રોક્ષેક સામાજિક નવલકથાઓ આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

પારંપ્ર નગીનદાસ નારણદાસ, 'ગ્રંથકીટ' (૩૦-૮-૧૯૦૩) :

વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ વલસાડમાં. પ્રાથમિક-
માધ્યમિક શિક્ષણ વલસાડમાં. ૧૯૨૧માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠની
'વિનીત'ની પરીક્ષા. ૧૯૨૧થી ૧૯૨૫ સુધી ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
સંચાલિત ગુજરાત મહાવિદ્યાલયમાં સ. વિ. પાઠકના હાથ નીચે
ગુજરાતીના અને ઈન્દુભૂષણ મજમુદારના હાથ નીચે બંગાળીના
અભ્યાસ. ૧૯૨૫-૧૯૨૬માં બંગાળીના વિશેષ અભ્યાસ માટે
વિશ્વભારતી, ધ્યાનનિકેતનમાં. ક્ષિતિમોહન સેન શાસ્ત્રી પાસે
બંગાળીના તથા સ્વીન્ટ્રસાહિત્યનો અભ્યાસ. ૧૯૨૬માં ગુજરાત
વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક. ૧૯૪૪-૪૭ દરમિયાન નવજીવન પ્રકાશન
મંદિરમાં કામગીરી. પછી ગુજરાત વિદ્યાસભા સંચાલિત ભા. જી.
વિદ્યાભવનમાં અધ્યાપક. ૧૯૫૫થી ૧૯૬૯ સુધી ડ. કા. આર્ટ્સ
કોલેજમાં અધ્યાપક. ત્યાંથી જ નિવૃત્ત. ૧૯૭૦માં સાહિત્ય
અકાદમી, દિલ્હીનો પુસ્કાર.

એમના અભ્યાસલેખોનો સંગ્રહ 'અભિનવનો રસવિચાર અને
બીજા લેખો' (૧૯૬૯) છે. એમના વિવેચનસંગ્રહ 'વીક્ષા અને
નિરીક્ષા' (૧૯૮૧)માં 'કોલેજનો કલાવિચાર' અને 'સોલ્વેન્ટિકવ
કોલેજટિવ અને વિભાવાદિ' લેખોમાં પાશ્ચાત્ય કાવ્યવિચારની,
તો અન્ય બે લેખોમાં ભારતીય કાવ્યવિચારની વિશદ મીમાંસા થઈ
છે. આ ઉપરાંત 'પરિચય અને પરીક્ષા' (૧૯૬૮), 'સ્વાધ્યાય અને
સમીક્ષા' (૧૯૬૯), 'કોલેજનો ઈસ્વેટિક અને બીજા લેખો' (૧૯૭૨)
વગેરે એમના અન્ય વિવેચનગ્રંથો છે. સ્પષ્ટ અને વિશદ નિરૂપણ-
શક્તિનાં સુભગ દર્શન એમની વિવેચનામાં થાય છે.

એમની પાસેથી 'નવવરામ' (૧૯૬૧), 'મહાદેવ દેસાઈ' (૧૯૬૨),

'પ્રેમાનંદ' (૧૯૬૩), 'ગાંધીજી' (૧૯૬૪) જેવાં ચરિત્રલક્ષી
પુસ્તકો મળ્યાં છે. 'સાન ચરિતો' (૧૯૪૭)માં ચીનના
તત્ત્વજ્ઞાની કેન્ફુશિયસ, સંઘીવસમ્રાટ તાનસેન, ઉદ્દોગવીર
દાદાભાઈ નવલેજી વગેરેનાં લઘુચરિત્રો પ્રયત્ન કર્યાં છે.
'સાનાવન' (૧૯૩૮)માં ૧૮૫૭ના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામનું ચર્ચા
ચિત્ર ડીપરનું છે. 'અનુવાદની કળા' (૧૯૫૮)માં એમણે અનુવાદ
વિશે સૂક્ષ્મ વિચારણા કરી છે. 'દિલ્હીનાની વાકસાણ પ્રવેશ'
(૧૯૪૭) એમનું તદ્દવિષયક પુસ્તક છે. 'પૂર્વે સહિત્ય સંહિતા'
(૧૯૬૨)માં એમણે મહાદેવ દેસાઈના પાંચ મહત્ત્વપૂર્ણ લેખોનું
સંપાદન કર્યું છે. અન્યનો સલયાગમાં એમણે 'સરકારી વાવનમળા'
(૧૯૪૯-૧૯૫૧), 'વિશ્વ વાવનમળા' પુ. પા. ૭ (૧૯૫૨-
૧૯૫૩), 'વાર્તાલક્ષી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૫), 'સહિત્ય પાઠવલો'
- ભા. ૧-૨-૩ વગેરે સંપાદનો કર્યાં છે.

અનુવાદક તરીકેની એમની કામગીરી મહત્ત્વપૂર્ણ છે. બંગાળી
સાહિત્યનાં વિવિધ પ્રકારનાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકોનાં એમણે ગુજરાતી
અનુવાદ કર્યાં છે. સ્વીન્ટ્રનાથ દહુરની કૃતિઓનાં 'વિસતરનો'
(૧૯૩૨), 'પૂજાશિખી અને લક્ષ્મી' (૧૯૩૨), 'સ્વદેશી સમ જી'
(૧૯૩૪), 'ધરેબાહિરે' (૧૯૩૫), 'અનુરંજ અને બે પ્રલેનો'
(૧૯૩૬), 'નોંકા ડૂબી' (૧૯૩૮), 'ગીતાંગલિક અને બીજાં કાવ્યો'
(૧૯૪૨), 'પૂર્વ અને પશ્ચિમ' (૧૯૪૨), 'વિશ્વપરિચય' (૧૯૪૪),
'લક્ષ્મીની પરીક્ષા' (૧૯૪૭), 'પંચભૂત' (૧૯૪૭), 'સતી' (૧૯૪૭)
વગેરે અનુવાદો એમણે આપ્યા છે. આ ઉપરાંત, અન્યના સલયાગમાં
એમણે સ્વીન્ટ્રનાથનાં અન્ય પુસ્તકોનાં 'ચારિત્ર્યપૂજા' (૧૯૫૦),
'એકોત્તરશતી' (૧૯૬૩), 'સ્વીન્ટ્ર નિર્ભયમાળા' ૧ (૧૯૬૩),
'સ્વીન્ટ્રનાથનાં નાટકો' - ૧ (૧૯૬૩) વગેરે અનુવાદો આપ્યા છે.
એ જ રીતે શરદભાગુની કેટલીક બંગાળી કૃતિઓનાં અનુવાદ પણ
એમણે કર્યા છે: 'પક્ષીસમાજ' (૧૯૩૩), 'ચંદ્રનાથ' (૧૯૩૩), 'પરિ-
ણીતા' (૧૯૩૧) વગેરે. આ ઉપરાંત બંગાળીમાંથી એમણે કરેલ અન્ય
અનુવાદોમાં વિશેષ નોંધપાત્ર છે: દિલીપકુમાર રોયકૃત 'તીર્થ-
સહિલ' (૧૯૪૨), સુરેન્દ્રનાથ ટાસગુમકૃત 'કાવ્યવિચાર' (૧૯૪૪),
અનુલચંદ્ર ગુમકૃત 'કાવ્ય-નિરૂપણ' (૧૯૬૦), મેત્રવૃંદિલીનો
બહુચર્ચિત આત્મકથનાત્મક નવલકથા 'ન હન્યને' (૧૯૭૮),
જ્યાસંધની નવલ 'લૌહ કુમાર'નો અનુવાદ 'હિજળા પછળા,
કાળી ભાંધ' (૧૯૬૪), 'ન્યાયદંડ' (૧૯૬૬) ઇત્યાદિ. સ્વીન્ટ્ર-
સાહિત્યના અભ્યાસી અગ્રુ સર્વદ ઐયૂબના બે વિવેચનગ્રંથોના
અનુવાદ પણ એમણે કર્યા છે: 'કાવ્યમાં આત્મનિકતા' અને
'ધ્યાનજનના સળા' (૧૯૭૭). બંગાળીમાંથી સીધા થયેલા આ
અનુવાદો મૂળને વફાદાર, પ્રાસાદિક અને વિશદ છે. અલખરા,
ગદ્યાનુવાદમાં એમને જે સફળતા મળી છે તે ધ્યાનુવાદમાં મળી
નથી.

એમણે કેટલાક ઉપયોગી અંગ્રેજી ગ્રંથોના પણ અનુવાદો આપ્યા
છે: ચંદ્રકૃષ્ણકૃત 'કસ્કી અથવા સંસ્કૃતિનું ભાવિ' (૧૯૩૯),
જવાહરલાલ નહેરુકૃત 'ગ્રામ્યાપાનો સવાલ' (૧૯૪૯), એવર-
કોમ્બીના પુસ્તકનો અનુવાદ 'સાહિત્યવિવેચનના સિદ્ધાંતો'

(૧૯૫૭), વર્ષકૃષ્ણના પુસ્તકનો અનુવાદ 'સાહિત્યમાં વિવેક' (૧૯૫૮). ગુરોપની ઉત્તમ ગણતરી ત્રણ દોઢ નવલકાઓનો અનુવાદ 'નિઃસંતાન' (૧૯૪૨), બ ઈમલના 'નવા કથારો'નો અનુવાદ 'શુભ સંદેશ' (૧૯૬૫), બે.સી. કુમારપ્પાના પુસ્તકનો અનુવાદ 'શ્રામોદ્યોગ પ્રવૃત્તિ' (૧૯૪૫), 'વામ' (૧૯૪૭) નવે નામે ને પાર નવી વાર્તાઓના ઉમેરણ અને એકની બાદબાકી સ્વયં પ્રગટ થયેલ 'સુંબત અને બીજી વાર્તા'ની બીજી આવૃત્તિ છે. અંગ્રેજીમાંથી થયેલા અનુવાદો પણ વફાદાર રાને શાબ્દ્ય છે.

એમણે સંસ્કૃત પ્રથિના અનુવાદો પણ આપ્યા છે. એમાં 'વન્યાલોક' આનંદવર્ધનનો 'વનિવિચાર' (૧૯૮૫) ઉલ્લેખનીય છે. અનુવાદની સંધે વિસ્તૃત દિપ્પણ પણ આપ્યું હોઈ મૂળ પ્રથિના બધા મુદ્દા સ્પષ્ટ થાય છે. કુન્દનના ગ્રંથ 'વક્રકિતજીવિન'નો અનુવાદ પણ એમણે કર્યો છે. 'મમ્મટનો કવ્યવિચાર' (૧૯૮૭) એ એમનું સદિપ્પણ અનુવાદપુસ્તક છે. આ ગ્રંથ અનુવાદો દ્વારા એમણે ભારતીય કાવ્યનાર્થોની વિચારણાને ગુજરાતીમાં સુલભ બનાવી છે.

પ્ર.પ્ર.

પારંપ નર્મદાબંધન રતિલાલ : પદ્યકૃતિ 'નિરૂપણમાં ઝલકેલી ઊંમિઓ' (૧૯૭૭)નાં કર્તા.

૨૨૨.૬.

પારંપ નવનોત બંસીધર (૨૫ ૧૧-૧૯૨૩) : પ્રવાસકથાલેખક, જન્મ અમદાવાદમાં. મુંબઈની શિષ્ય અને ટ્રાન્સલેશન એજન્ટસીના હાયરેક્ટર. હાલ નિવૃત્ત. ૧૯૨૦નો કુમારસંદેહ.

દિમાલગનો અનેકવાર પગપાળા પ્રવાસ પેરુનારા આ લેખકે અલમોડથી ફ્રાંસ સુધીની યાત્રાને નિરૂપતી 'કેલાસદર્શન' (૧૯૫૩), 'પૂર્વાવન' (૧૯૬૦), 'દિમાલગની તોરપાત્ર' (૧૯૮૫), 'અગસ્ત્યને પગલે' તથા 'નગ વિરાજ (દિમાલગ) જેવી પ્રવાસ-કથાઓ આપી છે.

૨૨૨.૬.

પારંપ નસરવાનજી નવરીજી : ત્રિઅંકી નાટક 'પરી મંદાબત યાને ફલકસૂર અને સલીમ' (૧૯૭૪)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

પારંપ પરમાનંદ ભાણભાઈ (-, ૧૯૪૪) : જીવનચરિત્રલેખક, જન્મ નાંદોદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ નાંદોદ અને ભરૂચમાં. ૧૯૬૦થી ૧૯૭૦ સુધી વિવિધ સંસ્થાઓમાં ક્લાર્ક. પછીથી પરીક્ષા આપીને વકીલાત. ૧૯૭૬માં પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ. ૧૯૯૯માં નિવૃત્ત.

એમણે 'ડિમોશનિસનું જીવનચરિત્ર' તથા 'આલસાભાઈ લાલ-કશ્મી', 'રિચર્ડ કાવર્ડન' જેવાં ચરિત્રો ઉપરાંત 'સૃષ્ટિપદાર્થ નિયમ અને સુખાશ્યા', 'ગાયકવાડી સગવડની ભૂગણ', 'ગાયકવાડી સગવડનો ઈતિહાસ' જેવાં નાનાં-મોટાં વૈશિક પ્રકીર્ણ પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨૨૨.૬.

પારંપ પ્રહલાદ જેઠાલાલ (૧૨-૧૦-૧૯૧૨, ૨ ૧ ૧૯૬૨) : કવિ, જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ દક્ષિણમૂર્તિ, ભાવનગરમાં. શિક્ષણ દરમિયાન સંસ્થાના દ્વિષ્ટસંપન્ન સંચાલક નાનાભાઈ ભટ્ટ અને આચાર્ય વરભાઈ ત્રિવેદીની સહાય નીચે સાંસ્કૃતિક ઘટનરનો પાયા. ૧૯૩૦માં આઝાદીની ચળવળમાં જોડવા અભ્યાસત્યાગ અને જેલવાસ. એ પછી પુનઃ અભ્યાસ. દક્ષિણમૂર્તિની વિનીતની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. પછી અભ્યાસાર્થે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં જોડયા. ૧૯૩૩માં 'શાંતિનિકેતન' વહી વારે વર્ષ અભ્યાસ. ત્યાં રવીન્દ્રનાથના સાંનિધે એમના કાવ્ય સર્જનને પ્રેરું. ૧૯૩૭માં વિલેપરહેની પ્યુબ્લિસ એન સ્કૂલમાં શિક્ષક. બીજી વર્ષ ભાવનગરની ઘરથાળામાં જોડયા. એ પછી ૧૯૪૫થી છેવટ સુધી મુંબઈની મોડર્ન લઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'વારીબહાર' (૧૯૪૦)માં ગાંધીપુજની સાહિત્યકારથી ભુટ્ટી પડતી નવોત કાવ્યધારા વાદ છે. એમની કવિતાનું મુખ્ય લક્ષણ છે: ભાવમુંગી સમૂહવેતના કે સમાજવેતનાને સ્થાને કવિતામાં પ્રસ્થાપિત થયેલી સૌંદર્યચિત્તા. 'સરવાળી' (૧૯૪૮)નાં કવ્યો પણ 'વારીબહાર'ની બીજી આવૃત્તિમાં સમ્ભવ ક્ષવામાં આપ્યાં છે. પ્રકૃતિપ્રેમ તથા માનવપ્રેમ એ એમનો કવિતાના મુખ્ય વિષયો છે. એમની કવિ તરીકેની સિદ્ધિમાં ગીતિસંદેહો વિશેષ છે. એમનાં ગીતિમાં આનાકાંક છે ગયસમૃદ્ધિ અને ભાવની ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય સ્ફૂરણાત. એમની સમગ્ર કવિતાનું બીજું મુખ્ય લક્ષણ છે સૌંદર્યાભિમુખતા.

ફુલમંગલ ગદ્યકથા 'ગુલાબ અને શિવલી' (૧૯૩૮)માં એમણે ભાઈબંધનના શેશવજીવનનું મનોલૈંગિક નિરૂપણ કર્યું છે. મિસીસ લોરા ઈન્ગ્રાહસ બાર્ડવેરની ગદ્યકથાના કવિએ 'ફેરી સ્લોવરને કિનારે' (૧૯૬૨) નામે, તે સિદ્ધન ગુલાઈયની નવલ-કથાના 'અજાણીનું અંધર' નામે અનુવાદો પ્રગટ કર્યાં છે. 'શિસ્તનો સમરથ' (૧૯૬૨) એમની પરિચયપુસ્તિકા છે. 'થાલકુમારનો શ્રાવમાં' અને 'કસુબાનો સ્વયંવર' નામક દોઢ બાળવાર્તાઓ તથા 'નતમનિયા' નામક બાળકાવ્યોના સંગ્રહ અદ્યાપિ અપ્રગટ છે.

પ્ર.પ્ર.

પારંપ પાનાચંદ આનંદજી : 'વ્યાભિચારબંધન' (૧૯૭૦) તથા 'સૂર્યકાંત અથવા નિર્ભયધારસંશોષ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

પારંપ પુરુષોત્તમ પૂનમશી (૧૯ ૧૧ ૧૯૦૭) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, જન્મસ્થળ સજ્યા (પંડવાદ). શાળાંત સુધીના અભ્યાસ. ૧૯૩૪માં અમદાવાદમાં નવચેતન સાહિત્ય મંદિરની સ્થાપના. ૧૨૫ જેટલાં પ્રકાશનો તથા વિચારની માંગણ્ય પ્રથમાળામાં ૩૦ પ્રકાશનો.

એમણે પ્રસંગચિત્રમાં સચતી વાર્તાઓના સંગ્રહ 'આલકાલ' (૧૯૩૬) અને 'શીલવતી હેમન' તથા નવલકથાઓ 'મુકિતના માર્ગ' અને 'હરિના જન' તેમ જ લેખસંગ્રહ 'પરિવર્તન' આપ્યાં છે.

૨૨૨.૬.

પારંપ બંસીધર ગોવર્ધનદાસ : પ્રેરક જીવનચરિત્ર 'શેઠ મંગળ-

દાસ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ ભગવાનદાસ દુર્લભદાસ : માતૃવિગ્રાજ નિમિત્તે રચેલ
સંસ્કૃત છંદોબદ્ધ કૃતિ 'વિરહજવાળા'(૧૮૬૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ ભાભુજી ગોકુળદાસ : 'સંસાર સાગરના તોફાની તરંગો
અથવા દુર્ગાગૌરી દુઃખદર્શક નાટક'(૧૮૭૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ ભૂધરલાલ વૃંદાવનદાસ : નવલકથા 'ચિન્મયબાલા'
(૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ મગનલાલ શેલાભાઈ : 'લાલરાજ અને સતી લીલાગૌરી
નાટકનાં ગાયનો'(૧૮૯૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ મગનલાલ પ્રા. : નવલકથા 'રાગમાતા'ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ મણિલાલ છોટાલાલ (—, ૧૮-૬-૧૯૬૭) : આત્મકથાલેખક,
ચરિત્રલેખક.

એમણે આત્મકથા 'ભગવતકૃપાનાં સંસ્મરણો - એક ભાગવતની
આત્મકથા' અને પદ્યાત્મક ચરિત્રકૃતિ 'શ્રી સ્વામીનારાયણુ'
ઉપરાંત 'શ્રી વલ્લભાચાર્યા', 'ધ ગોસ્પેલ ઓફ એરોસ્ટર', 'ધ
હિન્દુઝ પેટ્રેટ ઓફ ગિસસ કાર્થસ્ટ', 'મહાપિ કેશવચન્દ્ર સેન',
'શર્તાપિ રાજરામમોહન રાય', 'ધ બ્રહ્મસમાજ' અને 'મહાત્મા
ગાંધી' જેવાં અંગ્રેજી પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

પારેખ મધુસૂદન હીરાલાલ, 'કીર્તિયાગર', 'પ્રિયદર્શી', 'વક્રદર્શી'
(૧૪-૭-૧૯૨૩) : હાસ્યલેખક, વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક.

જન્મ અમદાવાદમાં. વતન સુરત. ૧૯૩૯માં પ્રોપ્રાયટરી હાઈ-
સ્કૂલ, અમદાવાદથી મેટ્રિક. ૧૯૪૫માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી
ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૬માં ગુજરાત
યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૪૮માં
'ગુજરાતી નવલકથા સાહિત્યમાં પારસીઓનો ફળો' પર પીએચ.ડી.
૧૯૪૫થી ૧૯૫૫ સુધી ભારતી વિદ્યાલય, અમદાવાદમાં શિક્ષક.
૧૯૫૫થી ૧૯૮૩ સુધી ડ. કા. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં
ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૮૩માં નિવૃત્ત. ૧૯૬૧થી 'બુદ્ધિ-
પ્રકાશ'ના નેત્રી. ૧૯૭૪થી ગુજરાત સાહિત્ય સભાના મંત્રી.
૧૯૭૨ નો કુમારચંદ્રક.

'ગુજરાત સમાચાર' ઉપરાંત 'ગુજરાત ટાઈમ્સ', 'શ્રી' વગેરેમાં
પ્રગટ થયેલા એમના હાસ્યલેખોમાંથી પસંદ કરેલા લેખોના સંગ્રહો
'હું, શાણી અને શકરાભાઈ'(૧૯૬૫), 'સૂડી સોપારી'(૧૯૬૭),
'રવિવારની સવાર'(૧૯૭૧), 'હું, રાધા અને રાયજી'(૧૯૭૪),
'આપણે બધા'(૧૯૭૫), 'વિનોદાયન'(૧૯૮૨), 'પેશાભાઈ
પુરાણ'(૧૯૮૫) વગેરે પ્રકાશિત થયા છે. એમને હાસ્યરસ મધુર

અને પ્રસન્નકર છે.

શાળા-કોલેજોમાં ભગવી શકાય એવાં એમનાં હાસ્યરસક
એકંકીઓ 'નાટ્યકુલુમો'(૧૯૬૨) અને 'પ્રિયદર્શીનાં પ્રવસનો'
(૧૯૮૧)માં સંગૃહીત છે. શંકરપિયરનાં નાટકો પરથી વાર્તાતરો
સ્વરૂપે 'શંકરપિયરની નાટ્યકથાઓ'(૧૯૬૫) એમનું આપી છે.
સંસ્કૃત નાટકોની રૂપાંતરિત 'સંસ્કૃત સાહિત્યની નાટ્યકથાઓ'
(૧૯૭૫) પણ નોંધપાત્ર છે.

'આવિર્ભાવ'(૧૯૦૩), 'દેવપતરામ'(૧૯૮૦), 'દેવગાનનામ અને
સ્વામિનારાયણુ'(૧૯૮૦), ગુજરાત સાહિત્ય સભાની 'કાર્યવાહી'
(૧૯૬૧, ૧૯૬૩, ૧૯૬૫, ૧૯૬૨, ૧૯૬૩) તેમ જ અંગ્રેજી
સાહિત્યના ઉદ્દેશકાળથી મિલ્ટન સુધીના સાહિત્યના ઇતિહાસનો
સરળ ગુજરાતી ભાષામાં કિંચિત્ પરિચય આપેલા 'અંગ્રેજી
સાહિત્યનું આગમન'(૧૯૭૯) વગેરે એમના વિવેચનગ્રંથો છે.

આ ઉપરાંત એમના અનુવાદ તથા સંપાદનગ્રંથોમાં 'અમેરિકન
સમાજ'(૧૯૬૬), 'હિન્દી જીવનની વાર્તાઓ'(૧૯૬૯), 'કર્નોલ-
લાલ મા. મુનશી : સાહિત્ય જીવન અને પ્રતિભા'(૧૯૬૭),
'અર્વાચીન ગુજરાતનું રેખાદર્શન'(અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યનો
આસ્વાદ, ૧૯૮૧), 'હિન્દુસ્તાન મધ્યેનું એક ડૂબડું'(૧૯૬૮)
વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કિશોરો અને બાળકો સાટે એમણે 'શ્રામળ ભટ્ટની વાર્તાઓ'
(૧૯૬૬), 'વેતાલપચીસી'(૧૯૬૭), 'સિદ્ધાસનબત્રીસી' - ૧, ૨
(૧૯૭૦), 'બુધિપાનાં પરાક્રમો', 'અરવાનાં પરાક્રમો', 'ખાટી-
મીઠી વાતો'(૧૯૭૩), 'મૂરામજાન'(૧૯૭૬), 'ઝકુની ટોકરી'
(૧૯૭૮), 'બાર પૂતળીની વાતો'(૧૯૮૧) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

પ્ર.મ.

પારેખ મહાસુખભાઈ ગુલામભાઈ : ચીંદ ભગનેનો સંગ્રહ
'સીતારામજી મહારાજનો દેહોત્સર્ગ'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પારેખ રમેશ મોહનલાલ (૨૭-૧૧-૧૯૪૦) : કવિ, વાર્તાકાર, બાળ-
સાહિત્યકાર. જન્મ અમરેલીમાં. ૧૯૫૮માં પારેખ અને મોંઘરા
વિદ્યાલય, અમરેલીમાંથી મેટ્રિક. ૧૯૬૦થી નિજા પંચાયત,
અમરેલી સાથે સંલગ્ન. આધુનિક સર્જક તરીકેની સર્જનદીક્ષા
૧૯૬૭માં પામ્યા. અનિલ જોષીએ 'કૃતિ'ના અંકો આપી, એમાં
છપાય છે તેવું કશુંક નવું લખવા પ્રેર્યા. એમની સાથે લેખનચર્ચા
ચાલી અને આધુનિકતાની સમજણ ઊભરી. પડકાર ઝીલ્યા અને
નવી શૈલીએ લખના થયા. ૧૯૭૦માં કુમારચંદ્રક. ઉમા-સ્નેહ-
રશ્મિ પારિતોષિક પ્રાપ્ત.

એમની સર્જક-સંવેદનાના મૂળમાં 'કથાકથી છૂટા પડી ગયતી
વેદના' અને પરિસ્થિતિને પડકારવાની પ્રકૃતિ છે. લોકઔલીના
લહેકા, લોકસંગીત અને એનું હાઈ એમના અજ્ઞાત મનમાં સંઘરાતો
રહ્યાં અને એમના સર્જનના મૂળમાં તે ખાતર રૂપે પુરાયાં. આથી
એમના સર્જનમાં આગવી મુદ્રા પ્રગટી. 'કવાં'(૧૯૭૦), 'પદિંગ'
(૧૯૭૯), 'ત્વ'(૧૯૮૦), 'સનનન'(૧૯૮૧), 'ખમ્મા આલાખાપુને'
(૧૯૮૫) અને 'વિતાન સુદ ઝીજ'(૧૯૮૯) એમના પ્રકાશિત

કાવ્યસંગ્રહો છે. એમણે ગીત, ગઝલ અને અછાંદસ કાવ્યસ્વરૂપોને પિંટયાં છે; તે શૈલીક સૈનેટ પાત્ર લખ્યાં છે. ગીત અને ગઝલ ઉપર એમનું વિશેષ પ્રભુત્વ છે. ભાવ, ભાષા અને અભિવ્યક્તિમાં નવીનતા, તાજગી અને વૈવિધ્ય એમની કવિતાની લક્ષણિકતા છે. નવી નકોર કાવ્યાભાતી, નૂતન અભિવ્યક્તિ સાધની ધારદાર પોતીકી ભાંગ, એનો લાક્ષણિક તળપદ રણકો, અપૂર્વ પ્રસ-સ્થના, અસાધારણ ભાષાકર્મ, નવીન પ્રતિરૂપો, કલ્પનની તાજગી તથા સહજ અસિદ્ધિ એમની કવિતાના ઉત્તમાંશ છે. ઝાંખના, અભાવ, વેદના, વિફલતા, એકલતા, વંચતાના ભાષા એમની ગઝલોમાં વારંવર વ્યક્ત થાય છે, તે ગદ્યકવિતામાં નિરૂપાય છે નગરસંસ્કૃતિની વિરૂપતા.

મધ્યકાલીન સેરકી ગોપગામઠી લેખાશવાળાં તથા ન્યાનાલકાલનું અનુસંધાન કરનાં સૌંદર્યમંડિત ઊભિગીતો દ્વારા તેઓ સવલ્લ-મણિલાલ દ્વારા સિદ્ધ થયેલા આધુનિક ગુજરાતી ગીતન સફળતાએ પહોંચાડે છે. એમનાં ગીતમાં વિવિધ વયની નારીના લેખના પ્રેમ, વિરહ, અજ્ઞાપે, એકલતા, અભીપ્સા, ઝાંખના ઈત્યાદિ ભાવોનું અભિનવ આલેખન થયું છે. લોકગીતમાં આવતી તાજગી ત્રાણવતી નાયિકા ગોપવધૂ સોનલ, પ્રામીણ પરિવેશ, કંકુના ચાપ-પરિણા-આભલાનાં તારણ-ઓળીપો-સશિયા-ચાકળા-ગાર્યમાનાં વ્રત જેવો અસબાબ, સ્પર્શક્ષમ તળપદ લહેકા, લોકલયના વિવિધ પ્રયોગો અને ઈન્દ્રિયવ્યત્પય એમનાં ગીતોને નિજી વ્યક્તિતા અર્પે છે. સોનલને ઉદ્ શીને લખાયેલાં ગીતો તથા મીસંકાવો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. 'ખમ્મા આલાભાપુને' સંગ્રહમાં તેઓ કૃતક મધ્યકાલીન સામંતી લેભવ અને વીરતામાં રાચતા જર્જર આલાભાવરના પાત્રને કેન્દ્રમાં રાખીને વિવિધ વસ્તુ, પાત્ર, વાત, વસ્તુ, પ્રસંગ અને અસાબાબને આધારે માનવીના મિથ્યાભિમાનની વિરૂપતા કરે છે. વંચવિનોદથી ભરપૂર આ હાસ્યચિત્રાવલિમાં તેઓ ગીતને દાળ-બાળલય-પ્રસંગક-વ્ય-સૌનેટ-અછાંદસ એમ વિવિધ અભિવ્યક્તિ-રૂપો અજમાવે છે; નવીન તાજગીભર્યા પ્રતીકો, વાક્યોટા, નાટ્યાત્મકતા અને તળપદ બોલીના બળકટ પ્રયોગો કરે છે; તે વ્યજવીર દ્વારા માનવજીવનની ઘેરી કરુણતાને વ્યંજન કરે છે. ભવ્ય ભૂત-કાળના જર્જર પ્રતિરૂપ સમા આલાભાપુનું કૃતક અસ્મિતાનું ગૌરવ દલપતરામના 'મિથ્યાભિમાન'ના જીવરામ ભટ્ટની યાદ આપે છે.

'સ્તનપૂર્વક' (૧૯૮૩) નામના વાર્તાસંગ્રહથી એમણે આધુનિક ટૂંકીવાર્તાના ક્ષેત્રે પદાર્પણ કર્યું છે. માનવમન-પ્રકૃતિ-સંબંધની સંકુલતાઓને તથા માનવીની ક્ષણક કામ્ય માટેની ઉલ્કટ ઝાંખના, તેનો પ્રાપ્તિ માટેના દારુણ સંઘર્ષ અને અંતે મળતી વિફલતાને આલેખતી આ વિવાદાસ્પદ વાર્તાઓમાં એમણે પરીક્ષ્યા અને લોકકથાના મોટકને પ્રયોગ, તરંગલીલા, ઉચાંગઉટાંગ ચેતના-પ્રવાહ, દુઃસ્વપ્ન, પ્રતીક, નાટ્યાત્મક ભાંગ અને નિરૂપણશૈલીની નવીનતા જેવા વિવિધ ક્ષણ દ્વારા શબ્દને આભિધાથી દૂર લઈ જવાની અને લાયવ્ય ભાવાનુભૂતિઓને અનુભવના ક્ષેત્રમાં લઈ આવવાની મથામણ કરી છે.

બાળસાહિત્યના ક્ષેત્રે પણ એમનું પ્રદાન નોંધણ્ય છે. એમાં પણ તાજગી, નવીનતા અને સહજસિદ્ધ પ્રવિભાતો ર્શન થાય છે. બાળકાવ્યોના સંગ્રહો 'હાઉક' (૧૯૭૯) અને 'થી' (૧૯૮૦) નાં કાવ્યો ભાષાની સાદગી, સરળતા, શિશુસહજ કલ્પના ને બાતીનો વિનિયોગ, સહજ સરી આવતી રસતિયાળ પ્રાસ ને લયની લીલા, લગવાશ-મસ્તી અને ગેપતાને કારણે આકર્ષક બન્યાં છે. 'હફરક લફરક' (૧૯૮૬) માંની બાળવાર્તાઓમાં પણ તેઓ ભાષાની શક્તિને નવેસરથી કામે લગાડે છે, જોડકાળાં ઉપયોગથી પ્રાપ્તિ શ્રાવ્યતા આપે છે અને એ સંદર્ભમાં જ સહજતા અનુભવ ને લોકકાવ્યોની પસંદગી કરે છે; તેથી એમની વાર્તાઓ સર્વકલા અને બાળશુલભ મનોહરતા ધારણ કરે છે. પશુપંખી સાથે ફૂળો, સાર્થકલ અને ખિરસું પણ એમની વાર્તાઓમાં પાત્ર બનીને આવે છે, તેથી બાળકનું વિશાળ સંવેદનવિશ્વ પ્રત્યક્ષ થાય છે.

૨૨.૧૦.

પારંખ રમેશચંદ્ર રમણલાલ, 'નૃપિત' (૧-૨-૧૯૪૫) : કવિ, નાટ્યકાર, વિવેચક. જન્મ વનન અમદાવાદમાં. અભ્યાસ એમ.એ., પીએચ.ડી. થોડો સમય અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાં. ૧૯૭૫ નો મહુધાની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'કૃપણલાલ શ્રીધરાણીનાં કાવ્યો અને નાટકો' (૧૯૮૫) નામક એમના સોદધનબંધમાં શ્રીધરાણીનાં નાટકોની થયેલી સર્વગ્રાહી ચર્ચા વિશેષ ધ્યાનપાત્ર છે. એમનાં કાવ્યો, એકાંકીઓ અને વિવેચન-લેખો વિભિન્ન સામયિકોમાં પ્રગટ થયાં છે.

૧૨.૧૦.

પારંખ રવિન્દ્ર મગનલાલ (૨૧-૧૧-૧૯૪૬) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ કલવાડા (જ. વલસાડ)માં. શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૬૯માં દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી કેમિસ્ટ્રી-ફિઝિક્સ વિષયો સાથે બીએસસી. ત્યાંથી જ ૧૯૭૩માં ગુજરાતી-મનો-વિજ્ઞાન વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૯માં ગુજરાતી (દિન્ટો) વિષયોમાં એમ.એ.

સહસ્વકથાના સ્વરૂપમાં સ્ત્રી-પુરુષના આંતરસંબંધોનું મના-વૈજ્ઞાનિક અભિગમથી વિશ્લેષણ કરતી નવલકથા 'જળદુર્ગ' (૧૯૮૪) અને 'અતિક્રમ' (૧૯૮૯) એમણે આપી છે. 'સ્વાનવટો' (૧૯૮૬) એમનો ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.

૫.૧૦.

પારંખ રામુ : કાવ્યસંગ્રહો 'ગ્રાણ' (૧૯૮૧) અને 'આભાસી ફૂલોની ફોરમ' તથા નવલકથાઓ 'ખાલીખમ આકાશ' અને 'સળગતો કાણા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પારંખ લલ્લુભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસ : 'વલ્લભાચાર્યજીનું જીવન-ચરિત્ર' (૧૯૭૭), 'કૃપણલીલામૃત'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૯, ૧૯૧૧), 'તસ્વાર્થટીપ નિબંધ' (૧૯૭૯) જેવા પુસ્તકોના ગ્રંથો તેમ જ 'ગુજરાતી શબ્દાર્થભિદ અથવા પર્ચાય તરીકે વપરાતા શબ્દો વચ્ચેના તફાવત' (૧૯૯૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પારંપ વિશ્વનાથ : નાટિકાઓ 'સાયો સેવક'(૧૯૬૭) અને 'સમાજનો દાનવ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પારંપ ગૃંદાવન દાસેદર : નવલકથા 'આંતરવનિ' - ભા. ૧ ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પારંપ સોમાભાઈ ધૂળાભાઈ (૧૮-૧૦-૧૯૧૮) : સંશોધક. ૬૪૯ સળિયા (વિ. વડોદરા)માં. ૧૯૪૭માં એમ.એ. ૧૯૫૨માં એમ.એડ. ૧૯૬૧માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૮થી મહારાજ સયાજીરાવ ગુનિવંશી, વડોદરાના ઓરિએન્ટલ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં સંશોધન અધિકારી.

એમણે 'પ્રાચીન ફાગુસંગ્રહ'(૧૯૫૫), 'પંચાખ્યાન બાલાવ-બાધ'(૧૯૬૩), 'હમ્મીરપ્રબંધ'(૧૯૭૩), 'પંચદંડની વાર્તા'(૧૯૭૪) જેવા ગ્રંથોનું સંપાદન કર્યું છે.

૨.૨.૬.

પારંપ હસમુખ : જીવનકથા 'હીરાને પત્રો'(૧૯૭૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પારંપ હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ(૨૭-૪-૧૯૮૨, ૨૦-૬-૧૯૩૮) : સંશોધક. ૬૪૯ સુરતમાં. વન હાસિટ. પ્રાથમિક શિક્ષણ ઉમરેકમાં. ૧૯૦૦માં અમદાવાદથી મૅટ્રિક. ૧૯૦૮માં ઈતિહાસ અને ફારસી વિષયો સાથે બી.એ. નાગપુરમાં સરકારી નોકરી. ૧૯૧૦થી ૧૯૩૮ સુધી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સહાયક મંત્રી. ઈતિહાસ અને કેળવણીમાં રુચિ. ગુજરાત સાહિત્યસભા, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અને આપારાવ ભોળાનાથ લાયબ્રેરીમાં માનદ મંત્રી.

એમણે 'ગ્રંથ અને ગ્રંથકર' - ભા. ૧ થી ૮(૧૯૩૦-૧૯૩૮), 'ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો ઈતિહાસ': ૧-૩ (૧૯૩૨-૧૯૩૪), 'ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ', 'અર્વાચીન ગુજરાતનું રેખાદર્શન'(૧૯૭૬) વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે. એમનાં સંપાદનોમાં 'કાવ્યગુચ્છ'(૧૯૧૮), 'પ્રભુભક્તિનાં કાવ્યાં'(૧૯૧૯), 'દલપતરામ હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સૂચિ'(૧૯૩૦), 'નરસિંહ મહેતાનું આખ્યાન'(૧૯૨૩), 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અહેવાલ અને નિબંધસંગ્રહ'-૬, ૧૦, ૧૨ (૧૯૨૭), 'વસંત રજત મહોત્સવગ્રંથ', 'લેડી વિદ્યાબહેન મૈલ મહોત્સવગ્રંથ'(૧૯૩૬), 'પલેલી અને બીજી પત્રકાર પરિષદનો રિપોર્ટ'(૧૯૨૫, ૧૯૨૯), 'અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ શતાબ્દી સ્મારક ગ્રંથ' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

પા.માં.

પાલખીવાળા મનુભાઈ : જીવનચરિત્ર 'અલગારી નટસમ્રાટ ગજવંત ઠાકર'(૧૯૮૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાલનપુરવાળા રસિક : બ્લોન્કવર્સમાં લખેલી પદ્યકૃતિ 'લોકમાન્યને સમર્પે' અને મહાત્મા ગાંધીજીને ચરણે'(૧૯૨૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાલનપુરી 'શબનમ': પદ્યકૃતિઓ 'સત્કુંડ'(૧૯૫૮) તથા 'શ્યામકુંડ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાલમકોટ (બાઈ) ભીખાઈજી લીમજીભાઈ : નવલકથાકાર. મુંબઈ ૬૪૯ સુની કન્યાશાળામાં ગુજરાતી કેળવણી. મિ. એલેક્ઝાન્ડર ઈંગ્લિશ ઈન્સ્ટિટ્યુશનમાં અંગ્રેજી કેળવણી. ૧૯૯૨માં અનેક ઈનામો સાથે મૅટ્રિક. લંડનની ટ્રિનિટી કોલેજ અંત મ્યુઝિકનો બે પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ.

એમણે કુલ ૭ ખંડો અને ૧૧૫ પ્રકરણોમાં વિસ્તરેલી સુભાષ નવલકથા 'સહનસુંદરી' આપી છે. આ ઉપરાંત એમની પાસેની અંગ્રેજીના આધારે રૂપાંતરિત કૃતિઓ 'નિર્દય નાઈટ', 'ઈન્સાફની આરસી', 'વિવાહિ વનિના અથવા ટગાપિર દેસન' મળી છે.

ચં.દા.

પાલમકોટ સોરાબ લીમજી (૧૯૧૪, ૧૯૦૬) : 'પારસી લેખક મંડળ' અને 'માસિક મઝાલ' નામક માસિકના સંસ્થાપક. પ્રવૃત્ત માસિકમાં એમના સાહિત્યવિષયક અભ્યાસલેખો પ્રસિદ્ધ થયા.

'ગ્રાહસ'(૧૯૯૬) અને 'લાલારૂખ' એ એમનાં બેતબાહમાં રચાયેલાં કથાકાવ્યો છે. 'ગ્રાહસ' વર્ણનાત્મકરીતિ એ નામની નાનીની કરુણ કથા છે, 'લાલારૂખ' ઐતિહાસિક મૂલ્ય ધરાવેલા મુળ અંગ્રેજ કવિ મૂરના એ ૬ નામવાળા કાવ્યોના ત્રણ અંકવાળા અંગ્રેજી સ્વરૂપે અનુવાદ છે. 'નીરદોષનાજ' એમની બે ભાગ અને અઠવાળ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલી નવલકથા છે. ૩,૦૦૦ પંક્તિનું, દોહરમાં રચાયેલું 'સુલોચના' હિંદુ સતીના પ્રભાવની કથા કહે છે, ૬૪ કવિ પરનો હિંદુશાસ્ત્રનો પ્રભાવ સૂચવે છે. તેજસ્વી અને કરુણ પાત્ર સુલોચના દ્વારા કવિએ ગુજરાતી રૂઢિમાન્યતાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. 'સુલોચના' સાથે ૬ એક ૬ પુસ્તકકાર પ્રમોદ યેસલ 'મહારાણી મંગુલા' અને 'ગુલબાબા' એમની મર્યાદાતર પ્રકાશિત કૃતિઓ છે. એમનાં બધાં ૬૪ કથાકાવ્યો ફારસી અને જૂની ગુજરાતી એમ બંને રૂઢિઓને અનુસરીને લખાયેલાં છે.

ચા.પ્ર.

પાવરી (દરનુર) ખુરશદજી એરચજ : '૬૪૯ સુની સાહિત્ય અભ્યાસ' - ભા. ૧-૨, 'પારસી પ્રાર્થનાની ખૂબી' તથા 'રસાવલે ખુશંદ' ઉપરાંત નાનાં-મોટાં પાંચ ધાર્મિક પુસ્તકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

પાવરી દિનશાહ નવશેજ : નવલકથાઓ 'સંગ તંબા રંગ'(૧૯૨૧) અને 'લાલકુંવર'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

ચં.દા.

પાશ્ચાત્ય નાટ્યસાહિત્યનાં સ્વરૂપો (૧૯૬૮) : પશ્ચિમનાં વિવિધ નાટ્યસ્વરૂપોનો પરિચય આપતું નંદકુમાર પાકેનું પુસ્તક. પુસ્તકને ટ્રેન્ડી અને કોમેડી એવા બે વ્યાપક ખંડોમાં વહેંચી કુલ અઠાર પ્રકરણોમાં ટ્રેન્ડીના પ્રકારો અને કોમેડીના પ્રકારોને સમાવ્યા છે; તેમ જ એરિસ્ટોટલથી માંડી આધુનિક યુગ સુધીની નાટ્યકારઓનું સ્વરૂપ, એનો ઈતિહાસ અને વિકાસ બતાવ્યાં છે. ટ્રેન્ડી 'ધિયેટર

ઓવર ઓવર' અને 'ધ ગ્રેટર ઓવર ડ્યુરવેસ્ટી' સુધી વિસ્તરી છે; તે કોમિટીનો પણ વિવિધ વર્ગોને સુધી વિસ્તર થયો છે. અહીં લેખકનો નાટ્યાભાસ અંગેનો પરિશ્રમ દેખાઈ આવે છે. ચં.દે.ના

પાસપોર્ટની પાંખે (૧૯૮૩): રમણલાલ ભીમનલાલ શાહનો પ્રવાસગ્રંથ. તેમાં પ્રવાસની તૈયારીઓ અને હવાઈ યાત્રાઓ અનુભવથી મારીને વિવિધ પ્રદેશોનો વિવિધ સ્મરણ અને પ્રસંગોનું સ્વપ્રદ અને ક્યારેક વિનયી શૈલીમાં નિરૂપણ થયું છે. તેમાંથી સ્વવાચિકપણે બે વિદેશી પ્રજાઓની સંલોકનશી, સીત-રિવાજ, ભાષા, લોકમાનસ અને વિશિષ્ટ વાક્ષીરુકતાઓના પરિચય મળે છે. ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ તથા જીવનભાવનાઓની સદલપણે થયેલી નૃત્યના એનું પ્રભાવક નત્વ છે. ક્યારેક જ્ઞાન-ખાકિના પ્રસંગોમાં લેખકનો દાર્શનિક અભિગમ પણ વ્યક્ત થાય છે. અર્ધ સંગો કમબદ્ધ પ્રવાસકથા નથી, પણ પ્રત્યેક પ્રસંગ નિરૂપણનું સ્વનંત્ર મહત્ત્વ છે.

નિ.વા.

પાંચાદિયા નર્મદાસંકર નારાયણજી: 'સતી પદ્માવતી નાટકનો ગાયનો' ના કર્તા.

નિ.વા.

પાંડુ: પાતે અભિગમ છતાં વસંતનો ઉદ્દીપનસામગ્રીથી અને માટી-આકર્ષણ કરુણતાથી મૃત્યુને ભેટવું, કાંતના પ્રસિદ્ધ ખંડકાવ્ય 'વસંત-વિગય'નું મુખ્ય પાત્ર.

ચં.દે.

પાંડે કાવસજી દેરાજી: 'નિર્દોષ જીવિયા અને તેનો વાંદમી ભરવાર' (૧૯૧૫) નાટકનો દેવકાર અને તેનો ગાયનોના કર્તા.

નિ.વા.

પાંડે શંદુલાલ જી.: પદ્યકૃતિ 'સંગ્રામના શૂર'ના કર્તા.

નિ.વા.

પાંડે જશિજ રતનચંદ: 'પોકેટ ડિક્શનરી - ગુજરાતી એન્ડ ઈંગ્લિશ' (શાહ મહાશુભ યુનીવાર્સ સંથ, ૧૯૯૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

પાંડે ફરામજી દાદાભાઈ, 'કાકા કલાણે', 'મકાઈડોડો', 'મુંગાકાકા', 'ઓલ્યાજી' (૧૯૫૧, ૧૯૯૧): પહેલાં 'કયસરે દિન્દ' પત્રમાં જોડાયા. ૧૯૭૮-૭૯માં 'વિદ્યામિત્ર' માસિકના તંત્રી.

એમણે શાહનામાં પર આધારિત 'કમરોટ અને સપનવાજ' નાટક તેમ જ સમ્યુઅલ વોરનની નવલકથા 'વાઈફ'ના 'નૂટેલા દિવની તેહમીયા' નામે અનુવાદ આપ્યો છે. આ ઉપરાંત 'કવેશ્વરી કલામે', 'ઈંગ્લાન્ડનાં રાજ-રાણીઓ' પુસ્તક એમના નામે છે. ચં.દે.ના

પાંડે માણેકજી દાદાભાઈ (૧૯૬૩, ૧૯૨૫): મૃત્યુ પછીના જીવનના કેટલાક પ્રસંગોને વર્ણવતું પુસ્તક 'મરણ પછી માણસની ઢાલત' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

પાંડે રતનાશાહ રામદાસ: 'અધ્યાત્મકીર્તનમાળા'ના કર્તા.

નિ.વા.

પાંડે સકલચંદ ખેમચંદ: 'શ્રી મહાલક્ષ્મી સ્તવનમાલિકા' ભા. ૧ (૧૯૯૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

પાંધે મનુભાઈ ભીમરાવ (૬-૯-૧૯૧૪, ૧૭-૧૦-૧૯૮૪): વાર્તા-લેખક. જન્મ કરાંચીમાં. ગુજરાત વિદ્યાલય, કરાંચીથી ૧૯૩૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૭માં કરાંચીથી બી.એન.વિદ્યામાં સ્નાતક અને ૧૯૩૮માં ઓરવ સર્વરીમાં અનુસ્નાતક. ૧૯૩૭થી ૧૯૪૦ સુધી ભુજ અને માંડવીમાં દંતચિકિત્સક.

એમના એકમાત્ર વાર્તાસંગ્રહ 'ફીણાટો' (૧૯૬૮)માં અઢાર વાર્તાઓ સંગૃહીત છે. એમાં વસ્તુ, સ્વરૂપ અને નિરૂપણરીતિનું વૈવેક્ય ધ્યાન ખેંચે છે. એમાંની 'ખેકાણુ', 'વેદના અને અશુ', 'પાંદિશનની પેલી બાજુ' અને 'ભૂરિયું' માનવમનની સંકુલતાના સૂઝભર્યા આલોપનને કારણે તેમ જ 'ફીણાટો' સાગરકથા તરીકે વિશેષ નોંધપાત્ર છે. તાદૃશ ચિત્રાંકન, વાતાવરણનું જીવંત નિરૂપણ, તાજગીભર્યા અલંકારો, મનુષ્ય અને પ્રાણીની સંદાપ-શિયતિ એમની વાર્તાઓની વિશેષતાઓ છે. સમકાલીન પરિસ્થિતિ સાથેની નિસબત પણ ઉલ્લેખનીય છે.

ધી.મ.

પાંધે વનુ કરસનજી (૧૫-૧૨-૧૯૨૮): વાર્તાલેખક, નવલકથા-કાર. જન્મ ટપ્પર (સાનારાવાળી) કચ્છમાં. ૧૯૪૭માં એસ.એસ.સી. માંદસૂત્ર, પોર્ટ તેમ જ રાજ્યપરિવહન ખાતાં સાથે સંલગ્ન.

એમના બે વાર્તાસંગ્રહો 'છીપલાં' (૧૯૬૩) અને 'આવળઆવળ' (૧૯૭૯)માં ભદ્રસમાજના તેમ જ મોદનતકથા વર્ગના લોકોનો માનસિક સંલગ્નોનું અને જીવનકારુણ્યનું તેમ જ શ્રદ્ધા-સંશય અને સાહસ-નિર્ભયતાનું સૂઝભર્યું નિરૂપણ થયું છે. એમાંની 'સૂરજ અને સમણાં', 'પડધા', 'સુરખાખ', 'રાણની કંધે' વાર્તાઓ એમની વાર્તાકલાની પરિચાયક રચનાઓ છે. 'દરિની ડોડી' અને 'ખાસાં પાણી' જેવી કૃતિઓ બદલાતા સમયનો સંકેત રહે છે. રાણ અને સમુદ્રના જીવંત પરિવેશને લીધે એમની કેટલીક વાર્તાઓ વિશિષ્ટ બની છે. કાર્યસાધક પ્રતીક્યોગના, વાતાવરણનું જીવંત આલોપન, ચિત્રાત્મક શૈલી અને જુદા જુદા સ્તરનું પ્રવાહી ગદ્ય એમની વાર્તાઓની વ્યાપક વિશેષતાઓ છે.

એમની નવલકથાઓમાં 'સઢ અને સુકાન': ભા. ૧-૨ (૧૯૬૪) દરિયાઈ સાહસોવાળી રોમાંચક પ્રાણ્યકથા છે; 'ખોણુ' (૧૯૭૭)માં માનવમનની સંકુલતાનો તાજ લેવાનો પ્રયત્ન છે; તે 'નિશનલ ઢાઈવે' (૧૯૭૭)માં બુહદ્ સમાજના સંપર્કમાં મુકતા જન્મ-સમૂહની બદલાતી તસવીર છે. 'ફાંસલો' ભા. ૧-૨ (૧૯૭૭) અને 'લવ-નેસ્ટ' (૧૯૭૯) એમની જાસૂરી કથાઓ છે.

ધી.મ.

પિનૂતર્પણ: પશ્ચાતાપની વેદનામાંથી જન્મેલું પિતામાતાનું સંપાંકન આપતું અનુષ્ટુપમાં રચાયેલું ન્દાનાલાલનું તર્પણકાવ્ય.

ચં.દે.

પિત્તળવાળા એમ. એન. : 'જાલનો કાગળ' (૧૯૧૩) નાટકના કર્તા.
નિ.વા.

પિનાક : બુદ્ધો, પ્રજ્વલિત કાગળદાસ કૂલાભાઈ.

પિયાસી (૧૯૪૦) : સુન્દરમૂના ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ. પ્રગતિવાદ અને સામ્યવાદના પ્રચ્છન્ન સ્તરો સાથે કલાત્મક વાર્તાવ સર્જતી અને નિમ્ન વર્ગનાં તેમ જ ઉચ્ચ વર્ગનાં પાત્રોના વિરોધસામ્યથી નિરૂપણની નીકળના સાધતી આ સંગ્રહની વાર્તાઓ સુન્દરમૂને વાર્તાકાર તરીકે ઊંચા સ્થાને સ્થાપિત કરે છે. ગ્રામીણ, નાગરી કે અક્રિયન વર્ગની કોઈ એક ઘટના કે એના પાત્રની આસપાસ તેઓ કસબથી પેતાનું વાર્તાવિશ્વ રચે છે. 'માજ વેલાનું મૃત્યુ'માં સમાજના અ-ભદ્રલોકમાં પ્રવેશી અંદરખાનેથી જે રીતે સમભાવપૂર્ણ અને તટસ્થ ચિત્ર દર્શાવે છે અને જે રીતે સપાટીની નીચે સતત વ્યંગનું અસ્તર મૂકવું છે તે જોતાં તે આ સંગ્રહની ઉત્તમ વાર્તા ઠરે છે. 'માને પાળ'ની સામગ્રી અને એની કરુણ વ્યંગકતા સિદ્ધસ્તનાં છે. 'પકાડનો પ્રવાસ' અને 'પની' પણ નોંધપાત્ર વાર્તાઓ છે. શિષ્ટ-અશિષ્ટના નિરૂપણમાંથી ઊંચા ઊંઠતા વાર્તાકારનો પ્રશિષ્ટ અવાજ આ સંગ્રહને નોખો તારવે છે.

સં.ક્રો.

પિલચર એઝદિયર નાદરશાહ : કથાકૃતિ 'ખૂને જિગર'ના કર્તા.
નિ.વા.

પિગળદર્શન (૧૯૫૩) : ચિમનલાલ ત્રિવેદીને પિગળસ્વાધ્યાય. છંદશાસ્ત્ર જેવા કઠિન વિષયને વિદ્યાર્થીભિગ્ન બનાવવાની નેમથી થયેલ આ અભ્યાસમાં પિગળ-પરિચય, પારિભાષિક શબ્દાવલિ તેમ જ વિવિધ અક્ષરમેળ, રૂપમેળ, સંખ્યામેળ અને માત્રામેળ છંદોની સરળ વ્યાખ્યા તેમ જ સદૃષ્ટાંત સમજ આપાઈ છે. પૂર્વ-સૂરિઓએ કરેલી છંદચર્ચાનાં સુભગ તારણોનો સમાવેશ એ આ અભ્યાસનું જમાપાસું છે.

ર.ર.ક.

પી. એન. : કથાકૃતિ 'પરજલુ મિત્ર' (૧૯૮૭) અને 'લાલાતાણુ અથવા મૂર્ખ મથુરભાઈ' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

પી. બી. પી. : રમૂજ વાર્તા 'ચનુર ઘણીની મૂર્ખ બાયરી યાને પૈથો મારો દોસ્ત' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

પીજમ : બુદ્ધો, મહંબાન ફીરોજશાહ જહાંગીર.

પીટીટ જમશેદજી નસરવાનજી (૧-૧-૧૯૫૬, ૧૯-૩-૧૯૮૮) : કવિ અને કહેવતકોશકાર. જન્મ મુંબઈમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ મુંબઈની ફોર્ટ હાઈસ્કૂલ અને બોમ્બે પ્રોપ્રાયટરી સ્કૂલમાં. ૧૯૭૫માં મૅટ્રિક. પિતાજીની ધિ ઓરિએન્ટલ રિપનિંગ એન્ડ [વિવિગ કંપની સાથે સંલગ્ન.

'માહરી મજેલ તથા બીજી કવિતાઓ' (૧૯૯૨) એમનો મરાઠી-તર કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાં પ્રકૃતિ અને પ્રભુપ્રેમ દાખવતી વર્ણનાત્મક

પાશ્ચાત્ય કવિતારીતિની સાદી, સરળ પણ પારસી બાલોની છંદવળી કવિતા છે. સંગ્રહનું 'મારી મજેલ' અઢાર ખંડોમાં વહેંચાયેલું ૩,૧૩૮ પંક્તિનું સળંગ કાવ્ય છે. શંકસધિયરના અભ્યાસની અસરથી પ્રાસરહિત બ્લેન્કવર્સનો અખતરો એમને અતી સોપ્રાસ કર્યો છે. શેખસાદીકૃત 'ગુજેસ્તાન'ના ચાર બાબંત એમને પદ્યાનુવાદ મરજીતાર પ્રગટ થયો છે. એમણે 'જાતમિત્ર'માં પ્રગટ કરેલ કહેવતો 'કહેવતમાળા' (૧૯૮૩) નામે મરજીતાર પ્રાથમી પ્રસિદ્ધ થઈ છે. એમાં ગુજરાતીમાં વપરાતી કહેવતો, દોહા અને દૃષ્ટાંતરૂપ વાક્યોની સાથે બીજી ભાષાની કહેવતો પણ તુલનારૂપ આપાઈ છે.

નિ.વા.

પીટીટ ફરામજી દીનશાહ : 'મુંબઈથી યુરોપ તરફના પ્રવાસની નોંધપત્રીકા' ઈયાને તા. ૧૨મી મેએથી તા. ૨૨મી નવેમ્બર ૧૯૮૧ સુધી યુરોપના બુદા બુદા દેશ તરફ કરેલી મુસાફરીની નોંધ' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

ર.ર.ક.

પીઠાવાળા દુર્લાભજી પી. : માનવતાનું મહત્ત્વ વર્ણવતી નિર્ગોષાત્મક કૃતિ 'મનુષ્યયાજ્ઞ' - ૨ (૧૯૩૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

પીઠાવાળા મહેર માણિક : 'બહસ્ત યા દોઝખ' (૧૯૨૫) ના કર્તા.
સં.ક્રો.

પીતર ખુંજ : ભકિતવિષયક ગીતોનો સંગ્રહ 'ગીતસંગ્રહ' (૧૯૨૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

પીતામ્બર નરથી : પદ્યકૃતિ 'સાવવપુરનો પંચનોથી તવા પીતાંબરપદ્ય' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

પીતામ્બર પુરુષોત્તમ (૧૯૪૮, ૧૯૦૫) : વાર્તાકાર, ભાષાંતરકાર. સંસ્કૃત સાહિત્યના જ્ઞાતા.

એમની પાસેથી 'મોહજીતકથા' અને અન્ય ભાષાંતરિત કૃતિઓ 'પંચદશી', 'સુંદરવિવાસ', 'વિચારસંદોહચત્નાવલી', 'સર્વામ-ભાવપ્રદીપ', 'બોધરત્નાકર', 'કદંબપટ્ટદર્શનસારાવલી', 'સદાચાર-દર્શણ' વગેરે મળી છે.

નિ.વા.

પીપલિયા એલ. પી., 'સુમત્ક' : લોકવાર્તાઓ પર આધારિત, પ્રેમ શીર્ષવિષયક કથાઓનો સંગ્રહ 'પાસસમણિનાં પારખાં' (૧૯૮૨) અને સંપાદન 'ગુજરાતના પ્રજ્વલિતઓ : એક અભ્યાસ' (૧૯૮૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

પીયૂષ : બુદ્ધો, શુકલ યજ્ઞ હરિહર.

પીરઝાદા મોટામિયાં કાચમુદીન (મોલાના પીર) (૧૯૮૨, -) : ચરિત્રલેખક. જન્મ કડી (જા. મહેસાણા)માં. બી.એ. ઉર્દૂ-ફારસીના જ્ઞાતા.

એમણે 'પવનચરિત્ર સંવત્સરજી' જીવનચરિત્ર 'વિશૂલે અરબી એટલે મહમ્મદ પર્વજાથરજી જીવનવૃત્તાંત' (૧૯૧૦) તથા 'પાટા નભીજી' (૧૯૨૦) જેવાં ચંદ્રો કાપરાંત 'ઈસ્લમી નીનિશાજી' (૧૯૧૨), 'જાઓ અને જુઓ' (૧૯૧૭), 'યુ ઈસ્લામ સજ્જો ધર્મ છે?' (૧૯૨૫) જેવાં ધર્મસંબંધી પુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વે.

પૌરોહિતશાલ મહેરજી (૧૮૭૪, ૧૯૦૨) : નિર્ભણેબક. અવસ્થાપે પત્રકાર. 'મુંબઈ સમાચાર'ના તંત્રી. 'દિવસે વિદે', 'સુવૈદ્યા' સમાવેશનો સ્વપાક.

એમની પાસેથી 'સુક્રિજાન નિર્ભણે', 'અમેરિકાની મુસ્લાઈની વર્ણન' (૧૯૨૨) તથા 'હિંદુસ્તાનમાં મુસ્લાઈની ક્રેટલોક ગોવિં' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વે.

પોળું સુલાબ અને હું (૧૯૮૫) : સામસાંકર ઠાકરજી દ્વિગાંકી નાટક. અહીં અભિનયની નોંધતાંતે લોખિ એક તબક્કે ચાસ્તવિક જીવન અને અભિનયની પછી જતો ભણસેળથી સર્જાતો સંકુલ મના: રિવરિત્તું નાટકની અભિનયો નાપિકા સંવેષ અને સ્ત્રી નિર્માતાનાં પાત્રો દ્વારા સંવેષ આલેખન થયું છે. સ્ત્રી-નિર્માતાના પાત્ર દ્વારા સૂત્રધારે રૂપે પાત્રો, પ્રેક્ષકો અને દિગ્દર્શકને યતો સૌથી સંબોધનો અને તેનાથી સર્જાતા નાટ્યવિક્ષેપો નાટકમાં એક વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તરેલ નિપજાવે છે. નાટ્યસંસ્કરણવેશાની લેખન, અભિનય અને દિગ્દર્શનની એમ ત્રિવિધ યતનાની સંકુલતાનું પર્યાપ્ત નાટ્ય-શક્તિ સાધેલ યતું નિરૂપણ કૃતિને નોંધપાત્ર બનાવે છે.

૨૨૨૬.

પુણ્યવજ્યજી મુનિ (૨૭ ૧૦ ૧૮૯૫, ૧૪ ૨ ૧૯૭૧) : સંશોધક, સંપાદક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના કપડવેજી ગામમાં. મૂળ નામ મણિલાલ ઠાલાભાઈ દોશી. મુંબઈમાં અંગ્રેજી છ વેરાજી સુધીનાં અભ્યાસ. ૧૯૦૯માં જૈનધર્મની ટીકા. પછી સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષા-સાહિત્યનાં તલસ્પર્શી અભ્યાસ. લીબ્રેરી, પાઠશાળા, છાત્રાલય, લેસલ-મેર અને અમદાવાદના ઘરતપ્રતભાગરોની નોંધપાત્ર વ્યવસ્થાલક્ષી કામગીરી અને એનું કુશળ સંચાલન. ઘરતપ્રતોની સાહિત્યપૂર્ણ યાદીઓનું પ્રકાશન. નાગરી લિપિના નિપજાત. ૧૯૫૯માં અમદાવાદ ખાતે મળેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વીસમા અધિવેશનના ઈતિહાસ-પુસ્તક વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૬૫માં કાશ્મીર ખાતેના ઓલ ઈન્ડિયા ઓરિએન્ટલ કોન્ફરન્સના એકવીસમા અધિવેશનમાં પ્રાકૃત અને જૈનધર્મ વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૭૦માં અમેરિકાની ઓરિએન્ટલ સોસાયટીના માનાર્હ સભ્ય. પ્રોફેસરની શક્તિકા ખાદ મુંબઈમાં અવસ્થાન.

એમની પાસેથી નિર્ભણેબક કૃતિ 'ભારતીય જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને લેખનકલા', 'લેસલમેરની ચિત્રસમૃદ્ધિ' (૧૯૪૪) અને 'કલ્પસૂત્ર' (૧૯૪૪) મળ્યાં છે. 'કોમુદી મિત્રાનંદ' (૧૯૧૭), 'પ્રબુદ્ધ ચૈલિણેય નાટક' (૧૯૧૮), 'ધર્મભ્યુદય-છાયા નાટક' (૧૯૧૮), 'એન્ડરસનના ચતુર્વિંશતિકા' (૧૯૨૮), 'વસુદેવ-લિલિટ' (૧૯૩૦-૩૧) 'મુહુર્ત-કલ્પ' (૧૯૩૩-૧૯૫૨), 'કથારનકોષ'

(૧૯૪૪), 'નંદીસૂત્રમ્' (૧૯૬૬) વગેરે એમના સંશોધન-સંપાદનના ગ્રંથો છે.

નિ.વે.

પુનાવાલા જહાંગીર ન. : પ્રસંગકથાઓ નિરૂપણી કૃતિ 'મનગમતી મજાલ'ના કર્તા.

નિ.વે.

પુનિત મહારાજ : જુઓ, ભદ્રુ બાલકૃષ્ણ ભાઈશંકર.

પુરબિયા નારણસિંહ પ્રતાપસિંહ : 'દેશાન્ધાર નાટકના સંક્ષિપ્ત સ્વાર અને તેનાં ગાયનો'ના કર્તા.

નિ.વે.

પુરાણિક દેવકૃષ્ણ હરજીવન : 'કુન્દકથા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૦) તથા 'સુકમાંગલ એકાદશી નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પુરાણિક મણિલાલ મા. : 'કેદારબટ્ટીની યાત્રા' (૧૯૫૮) તથા નૂરીદાસના પરિચય સમેતનાં એમનાં તથા એમના શિષ્યોનાં ભજનોનું સંપાદન 'નૂરેનૂરી' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પુરાણિક રાજેન્દ્ર સી. : 'રાટ્રભાષા કોશ' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

પુરાણી અંબાલાલ બાલકૃષ્ણ (૨૬-૫-૧૮૯૪, ૧૧-૧૨-૧૯૬૫) : ગદ્યકાર. જન્મ સુરતમાં. વનન ભણ્ય. પ્રાયશિક કેળવણી ભણ્યમાં. ૧૯૦૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૩માં ફિઝિક્સ અને કેમિસ્ટ્રી સાથે બી.એ. ક્લા, સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં ડીગ્રી રસ. ગુજરાતમાં વ્યાયામ-પ્રવૃત્તિના આરંભક અને પ્રસારક. ૧૯૨૨થી અવસ્થાનગર્ભિત પોંડિચેરીમાં યોગસાધના.

વાતસિંચલો 'દર્પણના ટુકડા' (૧૯૩૩) અને 'કોપાનિપદની વાનો' (૧૯૫૮) ઉપરાંત એમણે 'મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૫૧) અને 'શ્રી અરવિંદજીવન' (૧૯૬૬) જેવાં ચરિત્રો આપ્યાં છે.

સંસ્મરણથી ભરપૂર પ્રચારવર્ણનોમાં 'ઈન્ડિયનની સંસ્કાર-યાત્રા' (૧૯૫૭), 'પૈથિકનો પ્રવાસ-તેવીસ વર્ષ પછી' (૧૯૫૯), દક્ષિણ આફ્રિકાનો પ્રવાસ 'પૈથિકની સંસ્કારયાત્રા' (૧૯૬૬) વગેરે ઉલ્લેખનીય છે. વિદ્યાર્થીઓ, સલકાર્યકર્તાઓ અને સાધકોને લખાયેલા 'પૈથિકના પત્રો' : ૧-૨-૩ (૧૯૩૮-૧૯૩૯), 'પત્રોની પ્રસાદી' (૧૯૫૯), વિનોદાન્મક તથા આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ કલ્પ-વર્ણ કરતા સુદરમ્ પરના પત્રોના સંગ્રહ 'પત્રસંચય' (૧૯૬૪), 'પુરાણીના પત્રો' (૧૯૬૮) વગેરે એમનું પત્રસાહિત્ય છે. ઈતિહાસ, સાહિત્ય અને અધ્યાત્મને લગતા નિર્ભણેસંગ્રહોમાં 'પૈથિકનાં પુષ્પો' (૧૯૩૨, ૧૯૩૯), 'ચિંતનનાં પુષ્પો' : ૧-૨-૩ (૧૯૬૨-૧૯૬૪), 'સમિન્ધાણી' (૧૯૫૬) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

શ્રી અરવિંદના કાવ્યવિચારો પર પ્રકાશ પાડતું પુસ્તક 'સાહિત્યની પાંખે' (૧૯૫૯), ભારત, ચીન, જાપાનની કલા તથા કલા અને યોગની ચર્ચા કરતું 'કલામંદિરે' (૧૯૬૦), 'શ્રી અરવિંદનું કાવ્ય-

દર્શન' (૧૯૬૧) વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

શ્રી અરવિંદદર્શનને આધારે અનૂદિત અને મૌલિક પુસ્તકો 'યોગિક સાધન' (૧૯૨૪), 'મા' (૧૯૨૮), 'વિજ્ઞાનયોગ' (૧૯૩૪), 'પૂર્ણયોગની ભૂમિકાઓ' (૧૯૩૭), 'પૂર્ણયોગ નવનીત' (૧૯૩૮), 'અકિનયોગ' (૧૯૪૦), 'સૂત્રાવલી સંગ્રહ' (૧૯૪૦), 'શ્રી માતાજી સાથે વાતચાટ' (૧૯૪૦), 'પૂર્ણયોગનો જ્ઞાનયોગ': ૨ (૧૯૫૦), 'પૂર્ણયોગના પ્રકાશમાં' (૧૯૬૮), 'સાવિત્રી' માલકાવ્ય પર આધારિત 'સાવિત્રીજુંઠન': ૧-૨-૩ (૧૯૬૪-૧૯૬૫) વગેરે છે. અન્ય અનુવાદોમાં 'રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં સંસ્મરણો' (૧૯૧૮), 'સાધના' (૧૯૩૦), 'સંયમ અને ગાંધિમાર્ગ' (૧૯૩૪), 'ગીતાસંદેશ' વગેરે નોંધપાત્ર છે.

પા.માં.

પુરાણી છાંદાલાલ બાલકૃપણ (૧૩-૭-૧૮૮૫, ૨૨-૧૨-૧૯૫૦):

જન્મ ગાંધી (જી. બા.)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ઘેર રહીને તથા માધ્યમિક શિક્ષણ જામનગરમાં. ૧૯૦૦માં મૅટ્રિક. ઉચ્ચ શિક્ષણ અમદાવાદ, વડોદરા અને મુંબઈમાં. ૧૯૦૬માં બાયોલોજી સાથે બી.એ. પછી મુંબઈની સેન્ટ એલિસ કોલેજમાંથી એ બ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૧૦માં લાહોરની ધર્માનંદ એન્ડેલો વૈદિક કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. ૧૯૧૬માં લાહોર છેડી અમદાવાદમાં. શિક્ષણ અને વ્યાયામપ્રવૃત્તિમાં વિશિષ્ટ યોગદાન.

એમણે 'ઉષ્મા' (૧૯૦૭), 'મોન્ટેસેરી શિક્ષણપદ્ધતિ' (૧૯૧૨), 'પ્રાકૃતિક ભૂગોળ' (૧૯૨૫) જેવાં પુસ્તકો ઉપરાંત અનુવાદરૂપે 'હિંદને પ્રાચીન ઈતિહાસ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૨, ૧૯૩૫) તથા સંપાદન 'ગુજરાતી રાચનમાળા' (૧૯૨૫) આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

પુરાણી ધીરજીરામ નરભરામ, 'ધીરજીકાકા': સ્વદેશી હિલચાલનો બાંધ કરતી હાસ્યપ્રધાન 'ધીરજીરામકૃત કવિતા' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

પા.માં.

પુરાણી નરોત્તમ: 'વાટિકાવિનોદ' અને 'સિવાસર્વસ્વ'ના કર્તા.

ન.વા.

પુરાણી નંદકિશોર: પદ્યકૃતિ 'જેતવપુરના મહિમાનાં દોહા તથા સાબીઓ' તથા 'આદરજનની અહમુત લીલા'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરાણી નાગેશ્વર જીવદરામ: 'શીતા અને દમયંતીનાં આખ્યાન' (૧૮૮૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરાણી અચુભાઈ મણિલાલ: પદ્યકૃતિ 'સત્સંગમહિમા' (૧૯૫૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરાણી ભાનુપ્રસાદ હરિશંકર, 'પંકજ' (૧-૭-૧૯૩૯): કવિ. જન્મ ગોધરા (જી. પંચમહાલ)માં. એમ.એ., બી.એડ. ગુજરાત રાજ્યના પૌઢશિક્ષણ વિભાગના મદદનીશ નિયામક.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'ટલુકાનું એકાંત' (૧૯૭૬) આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

પુરાણી વિનેદચંદ્ર ઓચ્છવલાલ (૨૬-૩-૧૮૪૩): કાશ્યકર. જન્મ મોડાસામાં. ૧૯૬૧માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૮માં એ બ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૦માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાંથી 'ભગવદ્ગીતાની અર્થ સ્વરૂપની પદ્ધતિ' પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૮થી મોડાસા કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક. 'શ્રીમદ્ ભાગવતકથાકોશ' (૧૯૮૬) ઉપરાંત એમણે 'શ્રાવણ' (૧૯૮૪), 'જીવનવિજ્ઞાન' (૧૯૮૫), 'આરામનમ્' (૧૯૮૭) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'તર્કસંગ્રહ' (૧૯૭૩) અને 'મનુસ્મૃતિ' (૧૯૮૭)નાં સંપાદનો ઉપરાંત એમણે 'શ્રીશિવમઠા પુરાણમ્' (૧૯૮૬)નો અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

નોં.દો.

પુરુષોત્તમ ત્રિકમદાસ (૭-૭-૧૮૮૭): નાટકકાર. જન્મ મુંબઈમાં.

'ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા' (૧૯૨૮), 'પૂર્વજાનો પાપ' (૧૯૩૦), 'ન્યાય' (૧૯૩૧), 'હાથીના દાંત' (૧૯૩૧), 'સાગિયા પાછળ' (૧૯૩૬) વગેરે એમનાં નાટકો છે. 'પદ્મનાભદાસજી' (૧૯૨૯) એમણે આપેલું જીવનચરિત્ર છે.

નોં.દો.

પુરુષોત્તમ ત્રિભુવનદાસ: વિવેચાઓની કિર્વાન નિરૂપતી પદ્યકૃતિ 'પરસોત્તમકૃત કવિતા' (૧૮૭૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી: જીવો, સંપદ પુરુષોત્તમ વિશ્રામ.

પુરોહિત કાલિદાસ મણિરામ: પદ્યકૃતિ 'વિપ્રસુત્રોધ સંસ્કૃત સાપ્ત' તથા કૃપણ બાલકીયાની પંદર તિથિઓ' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરોહિત ચીમનલાલ પ્રાણશંકર: પદ્યકૃતિ 'કાવ્યકુશલ' (૧૮૮૧) તથા 'મનોહરવાણી' - ભા. ૧ (૧૮૯૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરોહિત યુનીલાલ બાપુજી: પદ્યકૃતિ 'શ્રી ભગ્વન સુમનાવલિ' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરોહિત દામોદર પ્રાણજીવન: પદ્યકૃતિ 'સાર્વજનિક દિકાપસંદ ગાયન' - ભા. ૧ ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પુરોહિત નર્મદાશંકર ભોગીલાલ (૮-૮-૧૮૯૭, ૧૪-૯-૧૯૫૨):

સંશોધક, સંપાદક. જન્મ બાયડ (તા. ઈંચ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ બાયડ, અમદાવાદ અને ઉમરેકમાં. ૧૯૧૯માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૨૧માં એમ.એ. ૧૯૨૧થી ૧૯૨૩ સુધી ગુજરાત કોલેજમાં અધ્યાપન. પછીથી બહાઉદીન કોલેજ, જૂનાગઢમાં આચાર્ય.

એમણે ભાસકૃત સંસ્કૃત નાટક 'સ્વપ્નવાસવદત્ત' (૧૯૨૯) અને 'પ્રતિમા નાટક' (૧૯૩૦)નાં સંપાદનો તથા તેમનાં અંગ્રેજી ભાષાંતરો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત કૃત્યકૃત અંગ્રેજી ગ્રંથ 'સંસ્કૃત નાટક' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૩, ૧૯૩૪)નું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર

પાત્ર એમણે કર્યું છે.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત નૃસિંહરામ શંકરલાલ : નવલકથા 'સ્નેહનું કાનિલ સ્વરૂપ
માને ખૂન' (૧૯૨૪)ના કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત પૂર્ણચન્દ્ર અચરેશ્વર : નવલકથાઓ 'માનનું જ-માનવની'
(૧૯૦૪), 'હરિબલ માછી' (૧૯૦૫), 'પ્રદ્યુમ્નકુમાર' (૧૯૦૫),
'કવિતા-સુંદરી અને ગુલાબજેલવણી' (૧૯૦૫) તથા 'બ્રાહ્મણ-
બોરબલ' અને કાવ્યવિવેચનગ્રંથો 'આનંદના પરને' અને
'સંદેશજનેરા રાસ' (૧૯૦૪) ઉપરાંત 'સામંજસસંહિતા', 'ધ્યાન-
વિનામણી', 'ધ્યાનવાશિષ્ઠ' જેવા નવજ્ઞાનવિષયક ગ્રંથોના
અનુવાદોના કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત ફૂલશંકર જીવરામ : પદ્યકૃતિ 'વૌદાનિક વિવાહ' અને
'સિવાયલો રસિલી' (૧૯૨૧)ના કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત બળદેવપ્રસાદ બેઠારામ (૧૪-૬-૧૯૨૦) : નવલકથાકાર.
જન્મ રજોદરા (જા.સાબરકાંઠા)માં. ૧૯૪૭માં સંસ્કૃત સાથે બી.એ.
૧૯૫૫માં બી.એડ. ૧૯૫૧થી ૧૯૬૭ સુધી માધ્યમિક શાળામાં
શિક્ષક. પછીથી મહાનબંધિકામ અને પ્રવાસવ્યવસ્થાનો વ્યવસાય.
એમણે સામાજિક નવલકથાઓ 'વિધિના વમળમાં' (૧૯૬૮),
'ભયદંત્રિનાં ભેરુ' (૧૯૬૯) અને 'શિળાનો રતન' (૧૯૭૭)
આપી છે.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત ભાનુશંકર ડીમયાશંકર : પદ્યકૃતિ 'રમણાંતરલેખ'ના કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત મૂળજીભાઈ જીવનલાલ : પદ્યકૃતિ 'અંબિકાબલ્લભવણી'
(૧૯૫૪)ના કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત મૂળજીભાઈ દેવાશંકર : 'સજ્જનસુંદરી નાટકનો ગાયનો'
(૧૯૦૫)ના કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત લાભશંકર ધનજીભાઈ (૨૯ ૧૨ ૧૯૩૩) : નાટ્યકાર,
વિવેચક. જન્મ વતન જૂનાગઢ નિરહાના દેવડામાં. ૧૯૬૨માં
બી.એ., ૧૯૬૫માં એમ.એ., ૧૯૭૮માં 'ગુજરાતીમાં સૈદ્ધાન્તિક
વિવેચન' પર પીએચ.ડી. જામનગરની કોલેજમાં ગુજરાતીના
અધ્યાપક.
'ભક્તકવિ દયારામ' (૧૯૫૩) એમનું સંજીવરૂપક છે. એમના
કેટલાક વિવેચનલેખો સામયિકોમાં પ્રકાશિત થયા છે.
જ.ગા.

પુરોહિત વલ્લભજી પીતાંબર : પદ્યકૃતિ 'પ્રેમપિયુષ' (૧૯૦૫)ના
કર્તા.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત વિજયકુમાર અંબાલાલ (૩૧-૭-૧૯૨૯) : વાર્તાવિષયક.
જન્મ પીપળજમાં. બી.એ., બી.એડ. સેન્ટ ઝેવિયર્સ હાઈસ્કૂલ,
ગામદાવાડમાં શિક્ષક.
'વંચના' (૧૯૮૦) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.
સં.કા.

પુરોહિત વિનાયક કૈલાસનાથ (૧૨-૪-૧૯૨૭) : નાટ્યકાર, કલા-
વિવેચક. જન્મ કલકત્તામાં. વતન સુરત. ૧૯૪૮માં બી.એ.,
૧૯૭૬માં 'ધિ આર્ટ્સ ઓફ ટ્રાન્સિસ્ક્રિપ્શન ઇન્ડિયા : ૧૯૦૫-
૧૯૭૫' વિષય પર પીએચ.ડી. યુ.જી.સી., પંજાબ યુનિવર્સિટી
તથા કેન્દ્ર-રાજ્યના સરકારી વિભાગો સાથે સંલગ્ન.
એમણે ખૂન અને અવેધ સંબંધિતી ઘટનાઓ વચ્ચે આકાર
લેતું ઉચ્ચ અમલદારવર્ગની જીવનશૈલીને પ્રગટ કરતું ત્રિઅંકી
નાટક 'સ્ટીલ ફ્રેઈમ' (૧૯૮૧) લખ્યું છે. એ સિવાય કાળના
સમાજશાસ્ત્ર પર તથા નૃત્ય, ફિલ્મ, ઇતિહાસ ઇત્યાદિ વિષયો પર
એમણે અંગ્રેજીમાં ગ્રંથો અને લેખો લખ્યા છે.
જ.ગા.

પુરોહિત વીરેન્દ્રશય વ્રજલાલ, 'સીરુ પુરોહિત' (૨૦-૪-૧૯૫૦) :
કવિ. જન્મ ભાયાવડર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. એમ.એ. મલિલા કોલેજ,
જૂનાગઢમાં અધ્યાપક.
એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'વાંસ થકી વલ્લવેલી' (૧૯૮૩) આપ્યા છે.
૨૨૨.૬.

પુરોહિત વેણીભાઈ જન્મનાટાસ, 'સંત ખુરશીદાસ' (૧૨-૧૯૧૬,
૩-૧-૧૯૮૦) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ જમખંભાળિયામાં.
પ્રાથમિક શિક્ષણ મુંબઈમાં, માધ્યમિક શિક્ષણ જમખંભાળિયામાં.
વ્યવસાયરૂઢ મુંબઈમાં 'બે ઘડી માંગ'માં જોડાયા. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૨
સુધી અમદાવાદમાં 'પ્રભાત' દૈનિક, 'ભારતી સાહિત્ય સંઘ'
અને 'સરનું સાહિત્ય'માં પ્રૂફરીટિંગ. ૧૯૪૨ની લડતમાં દશ માસ
જેલવાસ. ૧૯૪૪થી ૧૯૪૯ સુધી 'પ્રજાબંધુ' અને 'ગુજરાત
સમાચાર'માં પત્રકાર. ૧૯૪૯થી જીવનના અંત સુધી મુંબઈમાં
'જન્મભૂમિ' દૈનિકમાં. મુંબઈમાં અવસાન.
એમણે 'સિજરવ' (૧૯૫૫), 'ગુલઝારે શાયરી' (૧૯૬૨),
'દીપ્તિ' (૧૯૬૬) અને 'આયમન' (૧૯૭૫) કાવ્યસંગ્રહોનો
રચનાઓમાં ગીત, ભજન, ગઝલ, સોનેટ, મુક્તક તેમ જ લાંબો
વાર્ણનાત્મક રચનાઓ જેવા કાવ્યપ્રકારો અજમાવ્યા છે. માત્રા
મેળ દેશીઓ, સંસ્કૃતવૃત્તો ને અછાંદસમાં પાત્ર એમણે રચનાઓ
કરી છે. એમની કવિતાનું ઉત્તમોગ ગીતો અને ભજનો છે. બાળ-
વયે વતનમાં મળેલા સંગીતના સંસ્કારો એમનાં ગીતોમાં શબ્દ
સંગીતની સૂક્ષ્મ સૂઝ સાથે પ્રગટ થયા છે. 'નાનકડી નારનો મેળો',
'ઝરમર', 'અમારા મનમાં', 'પરોઢિયાની પદમણી' વગેરે નોંધપાત્ર
ગીતો છે. ભજનોમાં તળપદી વાણીની બુલંદતા, પ્રાચીન લય-
ઢાળોની સહજ હથોટી અને ભકિત તથા ભાવનાભર્યું સંવેદનતાંત્ર
એમને સિદ્ધિ આપાવે છે. 'નયાણાં', 'અમલકદોરી', 'દિલી',
'વિદ્યામો', 'સુખર અને બાવળ' વગેરે ઉત્તમ ભજનો છે. મસ્તી,
માધુર્ય, ચિત્રાત્મકતા, પ્રવાહિતા અને મોક્ષાશ એ એમની

પુરોહિત સોમેશ્વર વા. — પૂર્વાભાષ

અભિવ્યક્તિની વાક્યાભિવ્યક્તિઓ છે. પ્રાણ, પ્રજા, દેશભક્તિ, પ્રકૃતિ અને તત્કાલીન ઘટનાઓનું નિરૂપણ એમણે રંગરશ્મી દૃષ્ટિથી કર્યું છે.

એમની કેટલીક ગદ્યરચનાઓ સ્મરણીય છે; છતાં એકદરે ગદ્ય, સૌનેટ કે અછાંદસમાં એમને ખાસ સફળતા મળી નથી. 'આખાભગત'ના ઉપનામથી એમણે 'જન્મભૂમિ'માં કટાક્ષ કટાર ચલાવી હતી, તેમાં તત્કાલીનના વધુ અને કવિના ઓછી છે. 'કાવ્યપ્રયાગ' (૧૯૩૮)માં પ્રાચીન-આદ્યતન કાવ્યોનો અરૂઢ ભાષામાં ભાવલક્ષી આસ્વાદ કરાવેલો છે. એમણે 'અનરના દીવા' (૧૯૫૨), 'વાંચનું વન', 'સિનું' નામના વાર્તાસંગ્રહો પણ આપ્યા છે.

મ.સ.

પુરોહિત સોમેશ્વર વા. : પદ્યકૃતિ 'કોનિકોમુદી' તથા ચરિત્ર 'કૃષ્ણવત્સલ'ના. ૧ના કર્તા.

૨૨.૬.

પુણ : દિગ્વીજ મંદિરના લલિતનિબંધ. એમાં પુલ, પુલના પાટા, પુલ પરિણી કંટાના બે રસાઓ-આ સર્વને સહારે ભૂતકાળ-વર્તમાનમાં ગામ અને નગરમાં આગળપાછળ થતી લેખકની સંવેદના છેવટે પુલના કોઈ વિશિષ્ટ અર્થ પર આવીને અટકે છે.

ચં.ટો.

પુલોચન : નવલકથા 'અમૃતનો ખાલો' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પુવાર ઈન્દુસિંહ કર્ણસિંહ, 'ઈન્દુ પુવાર' (૧૯-૧-૧૯૪૦) : કવિ, નાટ્યકાર. જન્મ રૂપાલ (જિ. સાબરકાંઠા)માં. ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-હિન્દી વિષયો સાથે ૧૯૬૭માં બી.એ., ૧૯૬૯માં એમ.એ. ૧૯૫૯-૭૧ ટરમિયાન માધ્યમિક શિક્ષક અને ખંડ સમયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૭૫થી અદ્યપર્જત ઈસરો, અમદાવાદમાં સિદ્ધાન્ત-ચર્ચક તથા પ્રોડ્યુસર. 'ઓમિસિયમ' તથા 'સંભવ.મિ' સામયિકોના સંપાદક. 'કૃતિ'ના સંપાદકમંડળના સભ્ય. 'આકંઠસાબરમતી' તથા 'હાટલ પોએટ્સ' મંડળોના સ્થાપક સભ્ય. 'દે મક'ના સક્રિય સભ્ય, 'લિટલ થિયેટર'ના નામે 'બાળ-રંગભૂમિ'ની સંસ્થાના સ્થાપક-નિયામક.

એમના ચાલીસ અછાંદસ રચનાઓના સંગ્રહ 'કિન્નુ' (૧૯૭૪) માં આધુનિક જીવનના ખાલીપાનું વૈવિધ્યપૂર્ણ નિરૂપણ થયું છે. 'ફક્કડ ગિરધારી' (૧૯૭૬) એમના ભવાઈ, પપેટ્ટી, એબ્સર્ડ તેમ જ લીલાનાટ્યની પ્રવિધિઓના વિવિધ રીતે વિનિયોગ સાધનાં દશ એકાંકીઓનો સંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત બે સંગળ બાળ-નાટકો 'જૂનજૂનજૂ બૂબલાબૂ' (૧૯૮૦) તથા 'જંગલ જીવી ગયું રે લોલ' (૧૯૭૯) અને રમેશ શાહ સાથે સંપાદિત એકાંકીસંગ્રહ 'સાબરમતી' (૧૯૭૬) પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

૫.ના.

પુષ્પ : જુઓ, બદામી ગમનલાલ હીરાલાલ.

પુષ્પાનંદ મહારાજ : પદ્યકૃતિ 'ક્રીભકિતપુષ્પ' - ૩, ૪ (૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પુંડરિક : જુઓ, આચાર્ય જ્યંતીલાલ શાંતિલાલ.

પૂજારા જ્યંતીલાલ : બ્રાજવાત્સી 'કુંવરીની શોધમાં' (૧૯૬૫), 'અજબ કસોટી' (૧૯૬૭) અને 'રજળતા રાજકુંવર' (૧૯૬૮) તથા 'સિંહ કાઢી નિશાળ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

પૂજારા નારણદાસ હરિદાસ : પદ્યકૃતિ 'ક્રી ઉરેલાલ સ્તવન-સાગા'ના કર્તા.

૨૨.૬.

પૂજારા મૂળજીભાઈ : રહસ્યકથા 'લેટી ભવન' (૧૯૫૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પૂજારી જટારાંકર અભિરામ : રૂઢ કાવ્યવિષયોને સાદગીથી નિરૂપતી પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'પ્રબોધ વિતામણિ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પૂજારી નરભિરામ મોતીરામ : પદ્યકૃતિઓ 'સર્વજ ગુણાવળી' (૧૯૦૨) તથા 'સર્વજ સ્તવન' (૧૯૦૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પૂજલાલ : જુઓ, દલવાડી પૂજલાલ રણછોડદાસ.

પૂર્ણાનંદ મહારાજ : પદ્યકૃતિઓ 'ગણેશમહિમ્નસ્તોત્ર', 'ગણેશ-સ્તવનમણિમાલા', 'ગુરુગીતા', 'જીવનમુક્તવિલાસ' તથા 'સ્વાનંદ બ્રહ્મવિલાસ કાવ્યમાળા' : ૧-૨ (૧૯૦૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

પૂર્વાભાષ (૧૯૨૬) : ગુજરાતી સાહિત્યમાં આજ સુધી અપૂર્વ કહી શકાય એવો મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ, 'કાન્ત'નો કાવ્યસંગ્રહ. ઉત્તમ નાદમાધુર્ય, ચમન્કૃતિપૂર્ણ પ્રાસનિબંધન, ચુસ્ત-સંયત શ્લોકબંધ, અર્થઘન અભિવ્યક્તિ, ઉન્કટ ભાવનિરૂપણ, લલિતકાન્ત શૈલી, સપ્રાણ અલંકારલેખવ અને ઘનીભૂત અંગત વેદનાના કલાત્મક કસુણવિષ્કારની બાબતમાં કાન્તની આ રચનાઓ અનન્ય છે. ધર્માન્તર પછી પાંખું પડેલું ઉત્તરવયનું સર્જન બાદ કરતાં કવિનાં દાંપત્યપ્રેમ, મિત્રપ્રેમ અને વ્યકિતપ્રેમ નિરૂપનાં ઊંમિકાવ્યો અને એમાંય સંમિલક વર્ણસંયોજનથી ઊંડો અર્થપ્રભાવ જન્મવનું 'સાગર અને શક્તી' અત્યંત ઘોતક છે. ખંડકાવ્ય કાન્તની સિસૃક્ષા-માંથી પ્રગટેલું તદ્દન નવું કાવ્યસ્વરૂપ છે; અને 'અનિજાન', 'ચક્રવાકમિથુન', 'વસન્તવિજય' તેમ જ 'દેવયાની' એ ચાર ખંડ-કાવ્યોમાં એનું સર્વાંગ સૌંદર્ય પ્રગટ થયું છે. ભાષારાગ, ઈન્દ્રિય-સંવેદતા અને સંદર્ભઘોતક અલંકાર-પ્રતીક-કલ્પનો દ્વારા આ ખંડકાવ્યો કેવળ પ્રસંગો નથી રહ્યાં, પણ એમાં અખંડ કવિકર્મનો સંસ્પર્શ અનુભવાય છે. જીવનરહસ્ય નહીં, પણ ક્વારહસ્ય અહીં કવિની સફળતાનું કેન્દ્ર છે. અતૃપ્ત પ્રણયની ભાવસૃષ્ટિ, સંસ્કૃતનો સંનિવેશ, ગ્રીક કસુણ નાટકોનો સંસ્કાર અને છાંદસ તરેહોનું અનોખું શિલ્પ-ખંડકાવ્યોની સંસિદ્ધની સામગ્રી છે. ખંડ-શિખરિણી અને અંજની જેવા, કાન્તને હાથે પહેલીવાર પ્રયોજાયેલા છંદોનું આકૃતિમાધુર્ય પણ અજોડ છે.

ચં.ટો.

પૂજના યાંબલાઓ : સુન્દરમ્ ની કાવ્યરચના. વમળાની ભીંસ વચ્ચે અચલ ઊભા રહેતા યાંબલાઓનું ઉગ્ર વ્રત અહીં તેમના રમાણીય આત્માદ્વારા રૂપે પ્રગટ થયું છે.

ચં.ટો.

પૃથિવીવક્ત્ર (૧૯૨૧) : કનેપાલાલ માણિકલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાંની એક. ધારાનગરીનો રાજા મુંગ અહીં વધુ કાલ્પનિક અને ઓછો ઐતિહાસિક હોવા છતાં શત્રુ તેલપની ક્રોધ વેરાગ્યધારિણી બહેન મૃણાલવતીના ચરિત્રની પડખે નર્મી જીવનોદ્ધારસરૂપે મુકાયો છે. મુંગના પ્રતાપમાં ઓગળી જતી મૃણાલની કદોરતા—મૃણાલનું પરિવર્તન—આ પ્રણયકથાનો મુખ્ય આશય છે. તન્કાલીન સમયપટ, વેગવંત ઘટનાદોર, નાટ્યાત્મક રજૂઆત, પ્રતાપી ચરિત્રરેખાઓ અને ભાષાની વેધકતાથી આ નવલકથાએ ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિશેષ પ્રભાવ બનાવ્યો છે. સંકુલ નાદ એવું એનું સુવદ્ધ કથારંગાવન આકર્ષક છે.

ચં.ટો.

પૃથુરાજ રામા (૧૯૩૭) : ૧૯૩૫-૩૬માં આરંભાયેલું અને અવસાન પહેલાં થોડાક સમય પૂર્વે પૂરું થયેલું, પણ મર્યાદાત્મક પ્રકાશિત થયેલું ભીમરાવ દિવેદિયાનું મહત્વાકાંક્ષી મહાકાવ્ય. દિલ્હીના છેલ્લા ચળપૂત રાજા પૃથુરાજના શાહબુદ્દીન દોરી સામેના યુદ્ધને મુખ્ય કથાઘટક તરીકે અને પૃથુરાજ-સંયુક્તાના પ્રણયને ગોળ કથાઘટક તરીકે સમાવતું આ કાવ્ય અગિયાર સર્ગોમાં નિરૂપાયું છે. એમાં મુખ્ય રસ વીર અને પોષક રસ શૃંગાર તથા અદ્ભુત છે. પ્રારંભિક ભારતરત્નિ, શૃંગારનું નિરૂપણ, યુદ્ધવર્ણન અને સંયુક્તાવિલાપ એના આસ્વાદ્ય અંશ છે. સંસ્કૃત મહાકાવ્યશૈલીને અનુસરતી આ કૃતિનો રચનાત્મક શિથિલ છે. અલંકારસૌંદર્ય હોવા છતાં સંદિગ્ધતા અને કિલ્લતા કૃતિને હાનિ પહોંચાડે છે. આમ છતાં ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં આ કૃતિ ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ધરાવે છે.

બા.મ.

પૃથ્વી અને સ્વર્ગ : ધૂમકેતુની ટૂંકીવાર્તા. આરણ્યક અને સુકેશીના યુગ્મની સુકેતુ ઈર્ષ્યા કરે છે અને સત્તાને હસ્તગત કરવાના પ્રયત્નમાં સ્વર્ગને નષ્ટ કરે છે—એવા પ્રાચીન કાળના જગતની કલ્પના આપતું કથાવસ્તુ અને એ માટે પ્રયાજયેલી રંગદર્શી શૈલી વાતને વિશિષ્ટતા અર્પે છે.

ચં.ટો.

પેટ : શરીરને ખાતર પેટ નથી પણ પેટને ખાતર શરીર છે એવા વકદર્શનથી વિકસેલા જગતીન્દ્ર ડ. દવેનો કટાક્ષયુક્ત હાસ્યનિબંધ.

ચં.ટો.

પેટ ચોળીને પીણા : સાહિત્યમાં આવતાં નવાં પ્રતીકને લક્ષ્ય કરતા રમણલાલ પાઠકનો કટાક્ષનિબંધ.

ચં.ટો.

પેટીંગરા માણિકલા કાવસજ : ‘એક સદીની સંક્ષિપ્ત કીર્તિકથા’ (અન્ય સાથે, ૧૯૫૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પેટીંગરા આદરજી દાદાભાઈ : પદ્યકૃતિ ‘સત્યત્રોધ દર્પણ’ તથા ‘ઈ’ પ્લાટ અને દક્ષિણ આફ્રિકાનો જળપ્રવાસ’ (૧૯૦૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પેન્સિલની કબર અને મીણબત્તી : સતત પેન્સિલ જીવતા બુદ્ધ અને અસ્તિબામજીનાં પાત્રો દ્વારા જીવનની અસંગતતાનો કંટાળો દર્શાવતું આદિલ મન્સુરીનું એકાંકી.

ચં.ટો.

પેમાસ્તર ઝીણી કેપૂચરૂ : નવલકથાઓ ‘ઠૂંદી જગત’ (૧૯૨૬) અને ‘તારાએ નકદીર’ (૧૯૨૯); નવલકાસંગ્રહો ‘બાનુ અને બીજી વાતો’ (૧૯૨૯), ‘ધ્યાર કે ફરજ’ (૧૯૩૫) અને ‘ઈજગત’ (૧૯૩૮); નાટકો ‘ચશમચોર’ (૧૯૩૫), ‘નિર્દોષ’ (૧૯૪૦), ‘તું હું’ અને ‘ખોદા’ વગેરેનાં કર્તા.

ર.ર.દ.

પેમાસ્તર ફસ્તમ બરજેરજી (૨૭-૧-૧૯૩૦, ૧૯૪૭) : ચરિત્રકાર. મૂળ વતન સંદેર. મુંબઈની ફેક્ટે હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ. ઓક્સફર્ડના કેલેજમાંથી ફારસી ઐતિહ્યક વિષય સાથે બી.એ.

‘કિસ્સે સંજાણુ’ (૧૯૧૫), ‘દાદાભાઈ નવરોજીની યસવંતી જાહેર નિવડીનો ટૂંકો અહેવાલ’ (૧૯૧૭), ‘અહેવાલે દાદીશંક’ (૧૯૩૧), ‘શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈનું જન્મવૃત્તાંત’ (૧૯૩૬) જેવા ગ્રંથો એમણે આપ્યા છે.

ચં.ટો.

પેમાસ્તર શ્યાવજી અરદેશર ઝડર : નિર્ગંધસંગ્રહ ‘વિવેકવિવે વિષયમાળા’ ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પેરીન મોરઝાં / મિસીસ વજીરદાર, ‘જરીન’, ‘પરવીઝ’ : ‘જામે જમશીદ’માં કટારલેખન. ત્યારબાદ ‘મુંબઈ વર્તમાન’માં અને પછી ‘કયસર’માં સ્ત્રીકટાર લખાવેલી.

એમણે ‘અમર આશા’ (૧૯૩૯) નવલકથા આપી છે.

ચં.ટો.

પેરેલિસિસ (૧૯૬૭) : ચન્દ્રકાન્ત બક્ષીની નવલકથા. વેદનાનો ઊંડી ગતિમાં ધકેલી દે એવા પ્રસંગો એક પછી એક બન્યા પછી, પાકટ ઉંમરે પહોંચેલા એકાકી પ્રોફેસર અશય શાહ, પેરેલિસિસનો હુમલો થતાં, હોસ્પિટલમાં નર્સ આશિકા દીપની સંભાળ નીચે આવી પડે છે. સતત સહચારથી અને સહાનુભૂતિના વાતાવરણમાં વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વ ધરાવતી આશિકા સાથે થોડાં સમાહ દરમિયાન રચાયેલા વિશ્વમાં, વર્તમાન ને ગૌંદગબકારના સંપાદન-કસબથી તાદૃશતા નોંધપાત્ર બની છે. ભૂતકાળના બનાવોની સ્મૃતિઓ અને વર્તમાનના તંતુ એકબીજા સાથે એવાં સ્વાભાવિકતાથી ગૂંથાઈ જાય છે કે આખો કસબ સહજ અને અનાયાસ લાગે છે. આવી સંરચના વડે કૃતિમાં પરલક્ષિતા શિદ્ધ થઈ છે. સાક્ષાત્ રોગની ભૂમિકા જીવન આખાની પક્ષાઘાતવેદનાને વધારે મૂર્ત અને નક્કર બનાવતી હોઈ કૃતિ ચુસ્ત બની છે.

ર.શા.

પેસી તહેમુરરુપ હીરામાલેક -- પૌરાણિક કથાકોષ

પેસી તહેમુરરુપ હીરામાલેક, 'ઈન્સાફ' (૩-૭-૧૯૩૦): 'એવફા કાણુ?' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પેસ્તનજી કાવસજી: 'પાંખ દોડની વાર્તા' (૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

પોટકું: રઘુવીર ચૌધરીના ટૂંકીવાર્તા. અહીં દોસ્તને મળવા આવ્યા છતાં ન મળી શકેલી પ્રામીણ વૃદ્ધાનું કોઈ પણ ભસમાંથી કોઈ પણ સ્વયં ઊતરવું અને હાથમાં રહેલું પોટકું છેવટ સુધી ન જાણવાનું - એવા આછા કથાવસ્તુમાંથી ઊપસતી પ્રતીકાત્મકતા ધ્યાનપાત્ર છે.

ચં.ટો.

પોટા કાંતિલાલ શંકરલાલ (૮-૮-૧૯૯૯): કવિ. જન્મ પોરબંદરમાં. મૌલિક સુધીનો અભ્યાસ.

'આવિષ્કાર' (૧૯૬૧) અને 'અલ્પા' (૧૯૭૪) એમના કાવ્ય-સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

પોટા નારદલાલ જ્યેષ્ઠકર: રહસ્યકથા 'વિપધારી દાકર રણભલાદુર', પ્રવાસનોંધ 'બેટ ગોમતીનો ભિ.મિશો' (૧૯૯૫) તથા 'દુષ્ટી પોલિસ': ૧-૧ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પોટા મનસુખલાલ મોહનલાલ: જીવનચરિત્ર 'બાલબાબર' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પોપટ અંજિત મોતીલાલ, 'પ્રેમાનંદમિત્ર' (૧૩-૭-૧૯૪૭): નિબંધલેખક, સંપાદક. જન્મ મુંબઈમાં. એમ.એ., સંગીતવિશારદ. 'જન્મભૂમિ'માં પત્રકાર.

એમણે પરિચયપુસ્તિકા 'વંદેમાતરમ્'ના સર્જક' (૧૯૭૭) તથા નિબંધસંગ્રહો 'અખંડને સંગ' (૧૯૮૧) અને 'પરબનો પાણી' (૧૯૮૩) તેમ જ ચારણી છંદો પરનું સંપાદન 'છંદસ્તનાવલી' (૧૯૭૫) આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

પોપટ વહ્નભદાસ: પદ્યકૃતિ 'સાહેશ્વરવરહ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પોપટલાલ દલપતરામ: પદ્યકૃતિ 'મહામાયા કાવ્ય' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પોપટિયા અલારખાભાઈ ઉસમાનભાઈ, 'સાહિત્ય પોપટિયા' (૨૧-૮-૧૯૨૭, ૨૪-૪-૧૯૬૨): કવિ. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૪૬માં મૌલિક. ઈન્ટર આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૪૯માં પાકિસ્તાનના કરાંચીમાં જઈ ત્યાં નૂરે દોબેકો કંપની સ્થાપી. બાકીનાં વર્ષો ત્યાં જ ગાળ્યાં. ૧૯૬૨માં કેન્સરથી કરાંચીમાં મૃત્યુ.

એમનો સચિત્ર કાવ્યસંગ્રહ 'નયનધારા' (૧૯૫૨) પાકિસ્તાનમાં સર્જાયેલા ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યનું પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાંની પ્રારંભિક દશાની પ્રયોગશીલ કવિતામાં પ્રકૃતિ અને પ્રણયભાવનું

નિરૂપણ છે. પ્રેમવૈકલ્યના ભાવો વિશેષપણે વ્યક્ત કરતી 'ખંડિત સમાગ્રો' (૧૯૬૧)ની કવિતામાં કવિક્ષત્રબનો સુષ્ટ પરીચય મળે છે. 'નાહરી રુબાઈઓ' અને 'સંગમ' (૧૯૪૯)માં રૂબાઈઓના સંગ્રહ છે. 'સંગમ'ની આરંભની એકાવન રૂબાઈઓ કિસ્મત કુરંશીની છે; એ પછીની આ કવિની રૂબાઈઓ છે, જેમાં વિચારસ્વાધવ તથા સફાઈની ઊણપ વરતાય છે. પાકિસ્તાનમાં ગુજરાતી ભાષાનો સત્તાવાર સ્વીકાર થતાં એમણે 'સાહિત્ય સિંધુ' - ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૫૭-૧૯૫૮) ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તક તરીકે તૈયાર કર્યાં હતાં.

નિ.વા.

પોલાણુનાં પંખી: કિશોર જાદવની ટૂંકીવાર્તા. દોડવા મળે સંદેશ છતાં તસુભાદનું અંતર ન કાપતી એવી પરિસ્થિતિરહિતતા અને અસ્તિત્વરહિતતા આ વાર્તાના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.ટો.

પોલિશવાળા કેમ્પસફન નશરવાનજી, 'દીવાલોડી': માતા (પિતાની સેવા અંગેની પ્રેરક દૃષ્ટાંતકથાઓના સંગ્રહ 'મા-બાપની સેવા' (૧૯૧૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પોલીશવાલા જહાંગીરજી નસરવાનજી (૧૯૭૪, -): જન્મ મુંબઈમાં. પ્રવેશક પરીક્ષા પસાર કરી શેઠ બાંચામજી જીજીમાઈની સ્કૂલમાં શિક્ષક. ગુજરાતી અંગ્રેજી ઉપરાંત સંસ્કૃત અને ફ્રેન્ચ ભાષાની જાણકારી.

એમણે વિદ્યાર્થીઓને લક્ષમાં રાખી 'શાળાપંચાંગી વ્યાકરણ' અને 'નળાખ્યાન'નું સંપાદન તૈયાર કરેલાં છે.

ચં.ટો.

પોશલા અબ્દુલગફાર ઈસહાક, 'શાદ જમનગરી', 'સા. જ. અલમદ' (૧-૧-૧૯૩૯): કવિ. જન્મ જમનગરમાં. શાળાન પરીક્ષા સુધીનો અભ્યાસ. સત્યસાંઈ સ્કૂલ, જમનગરમાં સંગીત-શિક્ષક.

'રેશમી પાલવ' (૧૯૭૨) એમનો જાગ્રવ-મુક્તકનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

પોસ્ટઓફિસ: પુત્રીના પત્રની પ્રતીકામાં દરરોજ સવારે પોસ્ટ-ઓફિસે જઈ બેસતા વૃદ્ધ અલીડાસાના ઉત્કટ વાત્સલ્યનું નિરૂપણ ધૂમકેતુની અત્યંત જાણીતી ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટો.

પોંદા પ્રવીણ છગનલાલ, 'ચાંદ': પિરામીડ આકારે લખાયેલી પદ્ય-કૃતિઓનો સંગ્રહ 'પિરામીડ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પોંદયાજી ફરામરોઝ ફસ્તમજી: નવકથા 'પ્યારની પૂતળી મંડા-બાતની મૂર્તિ' (૧૯૨૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

પૌરાણિક કથાકોષ (૧૯૩૨): ડાહ્યાભાઈ પોતામ્બરદાસ દેવસરી-કૃત ગુજરાત વનિકદુંબર સોસાયટી દ્વારા પ્રકાશિત આ કોશનો મુખ્ય આધાર રઘુનાથ ભાસ્કર જોડાએલેનો મરાઠી ગ્રંથ 'ભારત-વર્ષાંય પ્રાચીન ઐતિહાસિક કોષ' છે. પરંતુ મૂળ ગ્રંથના આધાર

ઉપરાંત અહીં બીજા ઘણા ઉમેરા કરવામાં આવ્યા છે. ઈનિલાસ ઉપરાંત પુરાણોને પણ આ કોશ અનુસરે છે, તેમ જ ૧૦,૭૯૯ જેટલી વ્યક્તિઓની હકીકતને આવરી લે છે. ઈનિલાસ-પુરાણોના પ્રસંગોના ખુલાસા માટે અભ્યાસીઓ સ્વાસ્થ્ય આ મહત્ત્વનો સંદર્ભ-ગ્રંથ છે.

ચં.દો.

પૌરાણિક નાટકો (૧૯૩૦): કનેયાલાલ મુનશીનાં, પૌરાણિક વિષયવસ્તુને નિરૂપનાં ચાર નાટકોનો સંગ્રહ. આ નાટકોનું વસ્તુ પુરાણમાંથી લીધું છે, પરંતુ તેમાં સ્વકીય કલ્પનાથી અર્વાચીન યુગ-ભાવનાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. 'પુરંદરપરાજય'માં સ્ત્રીની પવિત્રતા સ્ત્રી જ પાળી શકે, બળાત્કારે તે ધજાવાતી નથી અને તેના પર જ દાંપત્યશુદ્ધિ અવલંબે છે તેવી ભાવના છે. 'અવિભક્ત આત્મા'માં તપ કે કોઈ અન્ય સિદ્ધિને નહીં, દાંપત્ય અને સ્ત્રીપુરુષ-આદ્રેતને મહત્ત્વ આપાયું છે. 'તર્પણ' આર્યાવર્તનના પુનઃસ્થાપનની ભાવનાને, તે 'પુત્રસમોવડી' લોકસ્વાતંત્ર્યની ભાવનાને નિરૂપે છે.

પાશ્ચાત્ય નાટ્યકલાની સૂઝ ધરાવતાં આ નાટકોમાં સ્વ-ભાવનાના નિરૂપણાર્થે લેખકે મૂળમાં ફેરફારો કર્યા છે, છતાં એનું સંવિધાન કથળતું નથી. ભાવપોષક વાતાવરણ, કુશળ સંવિધાન, મામિક-સંગીત સંવાદો, કાવ્યમય ભાનીછંદો, માનવીય પાત્રચિત્રણ - એ આ નાટકોની વિશેષતા છે. ક્યારેક પાત્રગત-પ્રસંગગત અસંગતિઓ, ભાષા-અનોંધિત્ય, લાંબી સ્વગતોકિતઓ, શુભાર-વેદાની અનિરંકતા અહીં દોષરૂપ બને છે અને નાટકોની રંગભૂમિશ્લક્ષતાને કથળાવે છે, છતાં આ કૃતિઓમાં મુનશીની નાટ્યનિપુણતાનાં સુભગ દર્શન થાય છે. સુઘડ પૌરાણિક નાટકો તરીકે આ કૃતિઓ નોંધપાત્ર છે.

ર.દા.

ખ્યારે રામપ્રતાપ પ્રતાપહરી: પદ્યકૃતિ 'જુગલઝરોખા' (૧૯૯૯) અને 'રામઝરોખા'ના કર્તા.

નિ.વો.

ખ્યારેલાલ: ગાંધીજીની ૧૯૪૫ની શાંતિનિકેતનની મુલાકાતનું વર્ણન આપતી અને સ્વીન્ટનનાથ ટાંગોરના વ્યક્તિત્વની ગાંધી કથવની કૃતિ 'શાંતિનિકેતનની યાત્રા' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

પ્ર.: જુઓ, પદ્ય પ્રબુદાસ ભીખાભાઈ.

પ્રકાશમ્: જુઓ, દેસાઈ પ્રફુલ્લચંદ્ર પ્રમોદરાય.

પ્રજ્વલિત અંબાલાલ ધ.: પદ્યકૃતિ 'અલૌકિક અવધૂત'ના કર્તા.

નિ.વો.

પ્રજ્વલિત કાલિદાસ ફૂલાભાઈ, 'પિનાક': છત્રીસ કાવ્યો અને બાવીસ મુક્તકોનો સંગ્રહ 'અરમાન' (૧૯૬૭) અને 'પ્રીતના પડધા'ના કર્તા.

નિ.વો.

પ્રજ્વલિત મણિભાઈ ઈશ્વરભાઈ (૧૯-૩-૧૯૩૮): સંશોધક. જન્મ મણુદમાં. એ.મ.એ., પીએચ.ડી. શ્રી દ્વારકાધીશ સંસ્કૃત એકેડેમી

એન્ડ ઈન્ડોલોજિકલ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યુટ, દ્વારકાના નિયામક.

'સંસ્કૃત સ્તોત્રકાવ્ય : ઉદ્ભવ, વિકાસ અને સ્વરૂપ' (૧૯૭૮) એમનો સંશોધનગ્રંથ છે.

ચં.દો.

પ્રજ્ઞા: વારાંગના પ્રજ્ઞાને આખંડ ભિખ્ખુએ ઉગાર્યા પછી પ્રજ્ઞા તરફ આકર્ષાયેલા આખંડને અંતે ભિખ્ખુણી પ્રજ્ઞા ઉગારી લે છે - એવા વિષયસિ અને પરિવર્તનને લક્ષ્ય કરતું દુર્ગેશ શુકલનું એકંકી.

ચં.દો.

પ્રભુવાશમજી: પદ્યકૃતિ 'શ્રી પંચોક્તરણ પદ્યપ્રકાશ' (૧૯૬૦) તથા 'શિવમહિમ્નસ્તોત્ર'ના સમાનાર્થ સર્વેયાબદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતરના કર્તા.

નિ.વો.

પ્રભુભાઈ જીવમુદાસ કલ્યાણદાસ (૧૯૬૦): નાટ્યકાર. જન્મ લેખિકા ગામમાં. રાજકોટની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અભ્યાસ. કેળવણીખાતામાં નોકરી.

એમની પાસેથી 'શ્રી ચંદ્રદાસ સત્યવિજય નાટક' અને અનુદિત કૃતિ 'જ્ઞાનસ્વરોદય' મળ્યાં છે.

નિ.વો.

પ્રભુભાઈ રામજીભાઈ નાગરદાસ: 'મહારાષ્ટ્ર કેસરી નાટકનો ગાયનો તથા ટૂંકસાર' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

પ્રતાપ ભટ્ટ: જુઓ, જોશી સંવેશંકર મદદસંકર.

પ્રતીક (૧૯૫૩): પ્રિયકાન્ત મણિયારની ૧૯૪૮થી ૧૯૫૩ સુધીમાં રચાયેલી પાંચઠી રચનાઓને સમાવતો પ્રથમ કાવ્ય-સંગ્રહ. એમાં બાવીસ જેટલાં ગીતો છે. રચનાઓના નૈસર્ગિક આવિષ્કારમાં અપૂર્વ તાજગી, પ્રતીકાત્મક વાઘવ અને મુગ્ધકર વ્યંગકતા છે. વિસ્મય અને વિપાદના ભાવનિરૂપણ સાર્થક વિવિધ છંદોનું પ્રાધાન્ય અને સુઘડ રચનાવિધાન છે. પ્રશ્નાર્થચિહ્નોને આશ્ચર્યચિહ્નોનો સાર્થક ઉપયોગ પણ છે. અહીં સધાકેન્દ્રી ગીતોના ઝીમ્બિવિરુદ્ધોમાં નવાં ભાવપ્રતીકો છે. 'કંચૂકીબંધ છૂટવા ને' અને 'ખીલા' જેવી છાંદસ રચનાઓ તેમ જ 'કૃષ્ણસંધ્યા' અને 'શ્રાવણની સાંજનો તરકો' જેવી ગીતરચનાઓ અત્યંત લોકપ્રિય નીવડી છે.

ચં.દો.

પ્રથમ શિશુ: 'પ્રથમ શિશુ સી ફૂલોનો, માતા બધી જ વલોમની' જેવી અનુભૂતિ પર પહોંચતું ઉશનસ્ નું બગુકું સૌનેટ.

ચં.દો.

પ્રધાન પ્રભાકર વિ.: 'ભગવન ભજનામૃત' (૧૯૦૬) તથા 'સૌધર્મગીતા' - ભા. ૧ (૧૯૦૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

પ્રફુલ્લ ભારતીય: જુઓ, શાહ પ્રફુલ્લ મણિલાલ.

પ્રબલ ગતિ (૧૯૭૪): અમેરિકાપ્રવાસથી ખૂલેલા નવા કાવ્ય-ક્ષેત્રનો અને ઊંચડેલી નવી કાવ્યભાષાનો પરિચય આપતી સિનેરેક

નેટલી રચનાઓનો પ્રિયકાંત મણિયારનો કાવ્યસંગ્રહ. અમેરિકાનો અપરિચિત પરિવેશ આ સંગ્રહની ઉદ્દીપનસામગ્રી છે. એના પરકાર-માંથી કવિએ પદ્યબંધ છેડી પહેલીવાર મોટા પ્રમાણમાં પદ્યકૃતિઓ આપી છે. એમાં, અમેરિકાના પ્રવાસનાં, પ્રવાસથી પાછા ફર્યા પછી સ્વદેશ અંગેની પ્રતિક્રિયાનાં અને પ્રણયનાં એમ ત્રિવિધ પ્રકારનાં કાવ્યો જોઈ શકાય છે. કવિના પ્રબળ સર્ગાવેગમાં અધોરાઈ છે અને તેથી કાવ્યોનું રચન વિધાન ઓછું સુદૃઢ છે. પ્રણયનિરૂપણ પણ ક્યારેક ઓછું સુભગ રહ્યું છે. તેમ છતાં, 'ન્યૂયોર્ક-એક દરમિયાન' જેવું ઉત્તમ પ્રવાસકાવ્ય અને 'ઈસુની ઉકિત' તેમ જ 'એ લોકો' જેવી ઉત્તમ અછાંદસ રચનાઓ આહી મળે છે.

ચં.ટા.

પ્રબોધાનંદ સ્વામી : પ્રવાસવાર્ણનનું પુસ્તક 'બરફરસ્તે બટરીનાથ' (૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પ્રભાકર : ચીન રાષ્ટ્રના સંઘર્ષની પશ્ચાદ્ભૂમાં લખાયેલું, દેશભક્ત પ્રેરક પુસ્તક 'લાખણી ધરતી' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

પ્રભાજ્યોતિ : જુઓ, પંજવાણી પ્રભાવની.

પ્રભાતનો તપસ્વી (૧૯૩૭) : રમણભાઈ નીલકંઠે જેને 'પરિહાસ-મય અનુકરણ' અને ના. ભા. દિવેદિયા જેને 'છાયાકાવ્ય' કહે છે તે અંગ્રેજી 'પેરી' માટે વધુ ફઢ થયેલા 'પ્રતિકાવ્ય' પર્યાય આપનાર ખબરદારે 'કવિ મહોતાલાલ'ના ઉપનામથી આપેલું પહેલું પ્રતિકાવ્ય. ગાંધીજીને સંબોધીને લખાયેલ ન્દાનાલાલકૃત 'જુલ્યાનના તપસ્વી'ની અપદ્યાગદ્ય શૈલીની વિડંબનારૂપે આ પ્રતિકાવ્ય લખાયેલું છે. એમાં મૂળ કાવ્યના ભાવાનું નહિ, પણ તેની શૈલીનું અનુકરણ કરી તેનો ઉપહાસ કરવાનું પ્રયોજન છે. મૂળ કાવ્યની શૈલી યોજી બહુધા ઉચ્ચારસામ્ય જળવવાનો આહી યત્ન છે. 'સુવર્ણ મહોત્સવ' સામે 'રૂપેરી મહોત્સવ', તે 'કવિ ન્દાનાલાલ'ની સામે 'કવિ મહોતાલાલ' જેવા સમુચિત પ્રતિશબ્દો યોજાયા છે. એમાં ડેલનશૈલીનો ઉચ્ચ વિરોધ, ઉપહાસ તથા મૂળનાં વલણ, ઘાટ, વિચાર, ઢબ આદિનો ક્વાત્મક પ્રતિકાર છે; પણ મૂળ કવિ પ્રત્યેના ડાંખ નથી.

ધ.મા.

પ્રભાતે પૂજમાં : સવારની પૂજ વખતે અંબાજવરીનાં વણુ અને દીકરી પરત્વેનાં ભિન્ન માનસવલણોને વ્યંગમાં પ્રગટાવતું ધનસુખલાલ મહેતાનું એકાંકી.

ચં.ટા.

પ્રભાસ્કર જનાર્દન ન્દાનાભાઈ (૮-૬-૧૯૯૧) : કવિ. જન્મ વલસાડ નિહાના ઉડાય ગામમાં. અંગ્રેજી અને મરાઠી ભાષાનું સારું જ્ઞાન. ખેતીનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી પ્રકૃતિ અને પ્રાણ્યના કોમળ-ઝજુ ભાવાને આલેખતા રાસગીતોના સંગ્રહો 'વિહારિણી' (૧૯૨૬), 'શરદિની' (૧૯૨૮), 'મંદ્રાકિની' (૧૯૩૨) અને 'શશનંદિની' (૧૯૩૪) મળ્યા છે.

નિ.વા.

પ્રભુરામ પંડયા : જુઓ, ભમજરા મંચરશા સારાબજી.

પ્રમદા : સંસ્મરણકથા 'યોજનનાં સ્મરણ' (૧૯૨૦)નાં કર્તા.

નિ.વા.

પ્રમાદધન : જાવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રસિદ્ધ નવલકથા 'સરસ્વતીચન્દ્ર'ની નાયિકા કુમુદસુંદરીનો લોપટ અને ટૂંકી બુદ્ધિનો પતિ. સરસ્વતીચન્દ્રની ગુણાનુસંગી કુમુદસુંદરી આવા પતિના મૃત્યુ પછી પણ છેવટ સુધી પતિપરાયણ રહે છે.

ચં.ટા.

પ્રમોદ : નવલકથાઓ 'સંભવ' (૧૯૩૪), 'અભિદાન', 'એક ભૂલ એક-રાજ' અને 'કાગજ કી નાવ'નાં કર્તા.

નિ.વા.

પ્રવચ : પાણીનાં વિવિધ સાદચરોથી પ્રલય અને પ્રણયની ધરી પર અનેક નાટ્યમુદ્રા અને ભાષામુદ્રા પ્રગટાવતી રિત્તીશુ યશશન્દ્રની દીર્ઘ કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટા.

પ્રવોચન : નવલકથા 'અમૃતના પાણી' (૧૯૨૬)નાં કર્તા.

રસ.ટ.

પ્રવાસી નાથનાથેલ પ્રેમચંદ : ઈશુ (પિરન અને પિરની ધર્મ વિદ્યાની પદ્યકૃતિઓના સંગ્રહ 'સુખાવિકાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૨૬) તથા 'જ્ઞાન-દર્શક સંગીતસમૂહ' ભા. ૧નાં કર્તા.

નિ.વા.

પ્રવાસી પાગલ : પુષ્ટિમાર્ગી આચાર્યના અનીતિભર્યા આચાર્યને નિરૂપણ નાટક 'તબેલાનું તોફાન'નાં કર્તા.

નિ.વા.

પ્રવાહ : ગામનો નદીના પ્રવાહ પરથી ભૂતકાળના અંદરના પ્રવાહમાં ઊતરી અંગ્રેજી સાહિત્યની સંવેદનાથી અંગત સામગ્રી ઉચ્ચારવતા દિગ્ગોશ મહેતાનો લલિતનિબંધ.

ચં.ટા.

પ્રવેશકો-ગુચ્છ ૧, ૨ (૧૯૫૯, ૧૯૬૧) : બળવંતરાય ક. કાકારના વિવેચનગ્રંથો. આ બંને ગ્રંથોમાં જુદા જુદા ગ્રંથોના પ્રવેશકો છે. ગુચ્છ ૧માં સર્જનાત્મક કૃતિઓ અને કૃતિસંચયો પરના કુલ સાત પ્રવેશકોનો અને એક નિવેદનનો સમાવેશ છે. આ પ્રવેશકો જુદા જુદા સાહિત્યપ્રકારની કૃતિઓ પરના છે; તે 'લેક્ચર', 'નાજાનન્ટ' અને બ્રહ્મચંદ્રની ભાવનામય અદ્ભુત કૃતિ 'આનંદમઠ' જેવી અનુક્રમે અંગ્રેજી, સંસ્કૃત અને અંગાળી કૃતિઓ પરના પણ છે. ગુચ્છ ૨માં કુલ સાત પ્રવેશકો છે. તે બધા મોટે ભાગે લલિતર સાહિત્યકૃતિઓ પર લખાયેલા છે. લેખકનાં કૃતિ-અભિજ્ઞાનો અને કૃતિ-પરીક્ષાઓ એકંદરે વ્યક્તિત્વની મુદ્રાવાળાં બન્યાં છે.

ચં.ટા.

પ્રશાંત : જુઓ, શાહ શાંતિલાલ મગનલાલ.

પ્રશાંત ક્ષણ : વિસ્વામો લઈ ફરી ચીંબે મુક્તના સમપરચની સિયાનિ-ગતિનાં આકર્ષક દૃશ્યો આપતું ઉશ્કનસૂનું સોનેટ.

ચં.ટા.

પ્રસન્નકાવિ : જુઓ, પટેલ કાવિજ્ઞાન એમ.

પ્રસન્ન દાંપત્ય : સુમન્તરાય અને લીલાનાં માટાં થયેલાં સંતાનોના કિલ્લોલ દ્વારા સુખી સંસારનું ચિત્ર ઉપસાવતું શિવકુમાર ભેશીનું એકાંકી.

ચંદો.

પ્રસન્નરાઘવ : યમન્કારપૂર્ણ 'અદ્ભુતકથાઓ'ના કર્તા.

નિ.વા.

પ્રસન્નલલિત : જુઓ, સંઘવી બળવંત ગૌરીશંકર.

પ્રસૂન : જુઓ, પટેલ રમેશચંદ્ર કાવિજ્ઞાન.

પ્રહ્લાદજી કૃપણરાય : ગરબી, કાવણી અને પદોના સંગ્રહ 'પ્રહ્લાદકૃત કાવ્ય'(૧૯૮૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પ્રાચીનભાસિક અને શ્રોકસભા (૧૯૨૯) : કિશોર ભદ્રવતી દ્વંદ્વી વાર્તાઓના સંગ્રહ. એમાં કુલ એકવીસ વાર્તાઓ છે. આધુનિક વાર્તાશૈલિઓ વચ્ચે પોતાની અભિવ્યક્તિના બહુશ તરીકાથી જુદા તરી આવેલા મથના આ વાર્તાકાર બહુધા સ્વપ્નવાસ્તવ અને અસંબલ્લને ઉપસાવવાના પ્રયત્ન કરે છે. પ્રતીક, કલ્પન અને ભાષાના આત્મીયક પ્રયોગને કારણે અંત નિરૂપણીની ક્યારેક અપ્રત્યાયનક્ષમ પ્રવૃત્તિ લાગે છે અને વાર્તાઓ દુર્ગમ કે અપાર-દર્શક બની શકે છે, તેમ છતાં સંવેદનની દૃષ્ટિએ આ વાર્તાઓ નોંધપાત્ર છે. ચન્દ્રકાંત ભક્ષીએ યોગ્ય રીતે પ્રશ્ન કર્યો છે : 'એક વ્યક્તિના પ્રાચિનકાલથી શરૂ કરીને એની શ્રોકસભા સુધી નું એકવીસ શિક્ષણોમાં દુકલ દુકલ કરી નાખેલું આ ક્યાનક છે?' ઉપરાંત, એમાં ચારંચાર એકાંકો ગુલશાનથી દૂરના નાગલંડના પરિવેશ આ વાર્તાઓને તરું પરિમાણ આપે છે.

ચંદો.

પ્રાચીન અને નવીન : પ્રાચીનતા વિના નવીનતાને અને નવીનતા વિના પ્રાચીનતાને ચાલતું નથી-એવા વિચારબીજને વિકસાવતા મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીના ચિત્રનાત્મક નિબંધ.

ચંદો.

પ્રાચીના (૧૯૪૪) : ઉમાશંકર ભેશીનાં સાત પદ્યરૂપકોના સંગ્રહ. 'કર્ણકૃપ્ણ', '૧૯મા દિવસનું પ્રભાત', 'ગાંધારી', 'બાલ સહુલ', 'રતિમદન', 'આશંકા', 'કુશળ'-સી પ્રાચીન કથાવસ્તુ અને યાત્રા સુષ્ટિ દ્વારા સંવાદના સ્વરૂપમાં ઊપરતાં કાવ્યો છે. એમાં અવાધીન અર્થઘટનનું અને સર્જકના નિજ સંવેદનનું તત્ત્વ આસ્વાદ્ય રીતે ભળેલું છે. કથા નહીં, નાટક નહીં, પરંતુ યાત્રાકિતઓના પરસ્પર સંગોળનમાંથી સર્જાતી પ્રશિષ્ટ ભાવસ્થિતિ અપેક્ષિત છે. આ માટે ભાવાનુકૂળ છંદોભંગીઓ અને સંસ્કૃતના પુરાણોપિત કાલપરિપ્રેક્ષ્યને છતી કરતી સંસ્કૃત પુટવાળી શૈલી ગૌરવાન્વિત રહી છે. આ કાવ્યોના મૂળમાં મહાભારત, જાનકકથા કે ભાગવત છે; એટલે 'પ્રાચીના'માં કવિની પ્રતિભા અને નિપુણતાનું સંદેશાર્ણવ ક્ષણ પ્રાપ્ત થયું છે.

ચંદો.

પ્રાણલાલ મથુરાદાસ (૧૯મી સદીના મધ્યભાગ) : ચરિત્રકાર. ૧૪મ સુરતમાં. મુંબઈમાં ગુલશની-અંગ્રેજીના કાવ્યોના ૧૮૫૪માં ડેપ્યુટી ઈન્સ્પેક્ટર. ૧૮૬૩માં સૌરાષ્ટ્રમાં ભરલો. ૧૮૬૪માં બંદ્રમાં નોકરી. ઉત્તર અવસ્થામાં લક્ષ્યાથી અવસાન.

'કોલબસનું વૃત્તાન્ત' અને 'ચરિત્રનિરૂપણ' એ બે પુસ્તકો એમણે લખ્યાં છે.

ચંદો.

પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર : વ્યાકરણવિષયક પુસ્તક 'સંસ્કૃતમંતલી' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

પ્રાસનો ત્રાસ : 'નરસિંહ ભગવતી નિરંજન ભગવત' કે 'કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી' જેવી વ્યવહાર-ઉક્તિઓમાં પ્રાસપ્રેમ સંલેખ છે એ અંગે નર્મવિનોદ કરતા મુનીલાલ મડિયાનો નિબંધ.

ચંદો.

પ્રાસન્નય : જુઓ, ત્રિવેદી હાંદ મણિલાલ.

પ્રિન્ડર ગુલશાન કાવસજી : નવલકથા 'એરિસ્ટોક્રટિક પાને તવંગીરીની તકબારી'(૧૯૨૩)નાં કર્તા.

નિ.વા.

પ્રિયજન (૧૯૮૦) : વિનેશ અંતાણીની આ નવલકથા વર્તમાનની દૃષ્ટિએ ભૂતકાળના પ્રાણસંઘર્ષોના અર્થને મૂલવતાં બે પ્રોંક પ્રેમીઓ નિકેત અને યાદુની કથા છે. સંજીવણશાત્ર એક શીજ સાથે લગ્નસંઘર્ષથી તરિક બેઠાયેલાં આ પાત્રો જીવનની સંઘર્ષો, જે ગામમાં પોતાનો યૌવનકાળ પસાર કરેલા ત્યાં અનાયાસ મળી જાય છે. જીવનના એક બિંદુ પર અટકી ગયેલી ઘટનાનાં સંસ્મરણોમાં રાધતાં આ પાત્રો દ્વારા નવલકથાકારે માનવ મનનાં કેટલાંક ગોપિત સ્વરૂપોનું દર્શન કરાવ્યું છે. કૃતિનાં બધાં પાત્રો લગભગ એકસરખી શિષ્ટ ભાષાનો વિનિયોગ કરતાં લોકવાચી વાસ્તવિકતાનો સ્પર્શ ઓછો અનુભવાય છે, પણ વિચાર અને વાસ્તવવ્યવસ્થાને સંઘર્ષેલો સમન્વય તથા આકારની સુરોમતા નવલકથાના પોતાને ઘટ્ટ બનાવે છે.

નિ.વા.

પ્રિયદર્શન : જુઓ, મુનિકી ભદ્રવિવરજી.

પ્રિયદર્શી : જુઓ, પારેખ મનુસૂદન લોચલાલ.

પ્રિયમતી : જુઓ, શુક્લ જ્યોત્સ્નાબંધન ય.

પ્રીતમલાલ કવિ : જુઓ, ભેશી પ્રીતમલાલ લક્ષ્મીશંકર.

પ્રીતમલાલ ધીરજલાલ : નવલકથા 'કમુદચંદ્ર'-ભા. ૧ (૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

પ્રેમઘટા : સાંસારિક દુઃખ, શુભ આત્મલગ્ન અને સર્વ ભાણી પોતા-પણને ભાવ-આ ત્રણ દ્વારા ઈશ્વરના અનુગ્રહની પ્રતીતિ કરાવતા અને એના સ્વરૂપને યશોવે આનંદશંકર શ્રુવનો ચિત્રનાત્મક નિબંધ.

ચંદો.

પ્રેમજી ખેમસિહ - ફરવા આવ્યો છું

પ્રેમજી ખેમસિહ : પદ્યકૃતિ 'શૃંગારદર્શન'(૧૮૭૭)ના કર્તા.
નિ.વો.

પ્રેમની ઉષા : પરિણીત જીવનના પ્રેમારંભનાં ઉદ્ધારસાચિત્રો આપતું
બળવંતરાય ક. ઠાકોરનું સૌનેટ.
ચં.ટો.

પ્રેમપુરીજી સ્વામી : 'પદસંગ્રહ પ્રભાકર'ના કર્તા.
નિ.વો.

પ્રેમપ્રવાસી : નવલકથા 'તેજપ્રભા'(૧૯૪૦)ના કર્તા.
નિ.વો.

પ્રેમભક્તિ : જુઓ, કવિ ન્હાનાલાલ દલપતરામ.

પ્રેમયોગી : જુઓ, ગાંધી શામળદાસ લક્ષ્મીદાસ.

પ્રેમવિલાસી : જુઓ, મણિલાલ હરગોવિંદદાસ.

પ્રેમાધીન : નાનકડું સંગીતકાવ્ય 'બુલબુલ'(બી. આ. ૧૮૮૦)ના
કર્તા.
નિ.વો.

પ્રેમાનંદ સરસ્વતી : પદ્યકૃતિ 'ભાઈજીને અથવા અપૂર્વ સ્નેહ'
(૧૯૫૧)ના કર્તા.
નિ.વો.

પ્રેમી : જુઓ, ઓઝા કાશીરામ ભાઈશંકર.

પ્રેરિત : જુઓ, ત્રિવેદી વિષ્ણુપ્રસાદ રણછોડદાસ.

પ્રો. બ. ક. ઠાકોરની દિન્કી-ભા. ૧, ૨ (૧૯૬૯, ૧૯૭૬) :
બળવંતરાય ક. ઠાકોરે રોજિંદા જીવનના અંગત અહેવાલ અને
અનુભવો ૧૮૮૮થી ૧૯૫૧ પર્યંતની ડાયરીનોંધોમાં લખીને
જીવવેલા છે. એમાંથી ભાગ ૧માં માત્ર ૧૮૮૮ની ભાગ ૨માં
૧૮૮૯થી ૧૯૦૦ સુધીની ડાયરીનોંધોને સમાવવામાં આવી છે.
ભાગ ૧ અંગ્રેજીમાં છે, જ્યારે ભાગ ૨ મોટે ભાગે ગુજરાતીમાં છે.
છ દાયકા સુધી વિસ્તરેલી આ નોંધો તત્કાલીન ઘટનાઓનો સૂચક
દસ્તાવેજ બને છે, સાથે સાથે લેખકના વ્યક્તિવિકાસ અને
તત્કાલીન સાહિત્યિક પ્રવાહોનો નકશો પણ આપે છે. કેળવણી,
સંસ્કૃતિ, સમાજ, ધર્મ જેવા વિષયો અંગેનાં લેખકનાં રસરચિ
પણ પ્રગટ થતાં જોવાય છે.
ચં.ટો.

પ્રોત વલ્લભજી પીતામ્બર : ચતુરંકી 'તારાસ્વયંવર નાટક'(૧૮૯૧)
ના કર્તા.
નિ.વો.

ખેટો-એરિસ્ટોટલની કાવ્યવિચારણા(૧૯૬૯) : જ્યંત કોઠારીનો,
ગ્રીક સાહિત્યવિવેચનના બે મૂર્ધન્ય ચિંતકો ખેટો અને
એરિસ્ટોટલના કળા અને કાવ્યવિષયક વિચારોની તપાસ કરતો
વિવેચનગ્રંથ. 'કવિતાનો પ્રભાવ અને પ્રતિકાર' એ શીર્ષક નીચે
લેખકે પહેલાં ખેટોની કળા અને કવિતાવિષયક સમજ, તેનો
કળાસર્જનની પ્રવૃત્તિ સામેનો વિરોધ તથા તેની કળાવિચારણામાં

રહેલા દોષની ચર્ચા કરી છે; પછી 'કવિતાની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા' એ શીર્ષક
નીચે એરિસ્ટોટલના કળા અને કાવ્યવિષયક ખ્યાલોની ચર્ચા કરી
છે. આ ચર્ચા કરતી વખતે એરિસ્ટોટલના 'પોએટિક્સ'માં રજૂ થયેલા
'અનુકરણ', 'કાવ્યગત સત્ય' જેવા કળાના વ્યાપક સિદ્ધાંતોને
સ્પષ્ટ કરવા તરફ લેખકનું મુખ્ય લક્ષ્ય છે. તેથી 'પોએટિક્સ'માં
એરિસ્ટોટલે જેની વિસ્તારથી ચર્ચા કરી છે તે ટ્રેજીડીના સ્વરૂપની
ચર્ચા લેખકે પુસ્તકને અંતે કરી છે. વિષયના તટસ્થ અને વિશદ
નિરૂપણને કારણે આ પુસ્તક અભ્યાસીઓને ઉપયોગી સંદર્ભગ્રંથ
બન્યું છે.

જ.ગા.

ફકીરગર ગણપતગર : પદ્યકૃતિ 'સદુપયોગ'(૧૯૧૪)ના કર્તા.
ર.ર.દ.

ફટકો : કેતન મુનશીની ટૂંકીવાર્તા. પોતાની કાશીને પરણી ગયેલા
કેશવનું જન્માષ્ટમીએ ઘાટીઓની ટોળી વચ્ચે લાઠીપટામાં મોત
લાવવા ઈચ્છતા અને પછી પ્રેમ ખાતર એ વિચારને માંડી વાળતા
ઘોડુંને હરીફ સમજી ખુદ કેશવ જ મરણિયો ફટકો મારે છે.
ચં.ટો.

ફડકે ગંગાધર શાસ્ત્રી : સ્વરચિત મચાકી વ્યાકરણ પરથી રચેલ પ્રથમ
'ગુજરાતી વ્યાકરણ' તથા 'બાળવ્યાકરણ'(૧૮૫૫)ના કર્તા.
ર.ર.દ.

ફડિયા પદ્માબહેન જમનાદાસ(૨૩-૪-૧૯૨૮) : વાર્તાકાર, નવલ-
કથાકાર, બાળસાહિત્યકાર. જન્મસ્થળ અને વનન અમદાવાદ.
૧૯૪૫માં ગુજરાતી વિષય સાથે એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટી-
માંથી જી.એ. અને ૧૯૫૨માં એમ.એ. પહેલાં અમદાવાદની
કોલેજોમાં અધ્યાપક અને પછી નડિયાદ અને કપડવાંજની કોલેજોમાં
આચાર્ય.

એમના 'દીપ-પ્રદીપ'(૧૯૬૦), 'મા, તું કોની કાંઈલો?'
(૧૯૬૧) અને 'પ્રકાશનાં પગલાં'(૧૯૭૦) વાર્તાસંગ્રહોમાં
કુટુંબજીવનની વાર્તાઓ વિશેષ છે. 'ન્યાય અને તપસ્યા'(૧૯૬૨),
'આણપ્રીછી પ્રીત' અને 'પ્રેમઘટા'(૧૯૬૯) એમની સામાજિક
નવલકથાઓ છે. 'વીર બાળકો', 'વીર બાળાઓ', 'વાંચો, વિચારો
અને અનુસરો'(૧૯૬૫) તથા 'રઘુવંશ' એમનાં બાળસાહિત્યનાં
પુસ્તકો છે. 'આનંદધાસ'(૧૯૫૪) શ્રી આનંદમયી માતાજીના
જીવનપ્રસંગોને આલેખતું પુસ્તક છે. 'કેળવણીનું દર્શન'(૧૯૬૧)
ઈત્યાદિ એમનાં કેળવણીવિષયક પુસ્તકો છે. 'ભાભી અને બીજી
વાતો' એમનો અનુવાદ છે.

જ.ગા.

ફરવા આવ્યો છું : પૃથ્વીના કર્ણપટે પ્રેમનું ગીત ધરવા ઉત્સુક કવિની
મનમોજી યાત્રાને નિરૂપતી નિરંજન ભગતની પ્રસિદ્ધ ગીતરચના.
ચં.ટો.

ક્રમશઃ નવરોજી : નવલકથા 'અદ્ભુત શાપ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

ક્રમશઃ અરજી અમનજી, 'ગુરુદે', 'ગોદાવરી', 'ધકનજી બીના મકનજી' (૧૮૪૩, ૧૮૨૦) : કવિ, નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, ચરિત્રલેખક. જન્મ નવસારીમાં. ધર્મશિક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'સંખુને ચાલત અથવા નીનિભકિત-રૂપી કવિનાઈ વચનો' (૧૮૦૪), પ્રસશ્નિકાવ્યો 'ક્રી સયાજી ગીતાવલી' અને 'દીવાનબાલુદુર વસ્ત્રાભાઈનો મલિકા' ઉપરાંત 'પારસી ગરબાસંગ્રહ' - ભા. ૧, ૨ (૧૮૬૯, ૧૮૭૦) જેવી પદ્ય-કૃતિઓ મળી છે. આ ઉપરાંત 'ભાઈ-બાઈનની માયાનો ચમત્કાર અથવા લગ્નની ફત્તેહ' (૧૮૯૬), 'સૂર્યનો વારસો', 'ધર્મી જોડાની ગેબી ફત્તેહ' વગેરે નવલકથાઓ, નાટ્યકૃતિ 'વિદાનબાલુદુર અને ગુણગુણસાર' (૧૮૭૧) તેમ જ 'પદ્માવનજીનું જન્મચરિત્ર' (૧૮૯૬) પણ એમના નામે છે.

(ન.વા.)

ક્રમશઃ હારમસજી દાદાયાનજી, 'મંડિલ' : પારસી સંત મહેર-બાબાનું જીવનચરિત્ર 'મંદરબાબા' (૧૮૪૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

કૃષ્ણવર : 'દાગાનું અસલી વાતાંજી' (૧૮૬૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

કાઝિલ ઉમરકાઝિલ અબ્દુ રહીમકાઝિલ, 'ફાફક' (૧૯-૭-૧૮૧૪) : જન્મ કુતિયાણામાં. ચાર ધંધણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૮૩૧માં મુંબઈમાં કાપડની દુકાનમાં ભાગીદારી. ૧૮૩૩માં લગ્નની ખાતે દુકાન. ૧૮૩૮થી ૧૮૪૭ સુધી મુંબઈમાં કાપડના આડંબયા. ભાગલા પછી કરાંચીમાં નિવૃત્ત જીવન. સામાજિક કાર્યકર.

'૩૫ વરસ પછી' (૧૮૮૫) એમનું સંસ્મરણનું પુસ્તક છે. ઉપરાંત 'અંતરની આગ' (૧૯૩૯), 'કુતિયાણાની લેલિયાળ જૂદ' (૧૯૭૦), 'દર્બાર' (૧૯૭૬) જેવાં પુસ્તકો એમના નામે છે.

ચં.ટા.

કાંધર વાંસલ : જુઓ, વાંસલ કાંસલ જેસ.

કારુકી અમીરમિયાં હમદુમિયાં : 'ગુજરાતી ફારસી, અરબી શબ્દોનો કોષ' (૧૮૨૬) તથા નવલકથા 'અયામ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

કાર્જસ એલેકઝાંડર કિલોક (૭-૭-૧૮૨૧, ૩૧-૮-૧૮૬૫) : ઈતિહાસવિદ. જન્મ લંડનમાં. બ્રિટિશ શિક્ષકલાવિદ જ્યોર્જ બાર્સ્લેવિની પાસે શિક્ષણપ્રાપ્ત્યનો અભ્યાસ. 'હેલીબરી' પાઠ-શાળામાં ઈન્ડી સર્નટી સેવા માટેની નાલીમ. ૧૮૪૩માં અલમદ-નગરમાં ત્રીજા મદદનીશ કલેક્ટર. ૧૮૪૬માં અમદાવાદમાં મદદનીશ ન્યાયાધીશ. કવિ દલપતરામ પાસેથી ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યનું અધ્યયન. ગુજરાત અને ગુજરાતી ભાષા તેમ જ સંસ્કૃતિ માટેની ચાલનાથી પ્રેરાઈને સમસ્ત ગુજરાતનો પ્રવાસ કરીને ચારંગી પાસેથી શૌર્યકથાઓ, પુરાતત્ત્વ અને ઈતિહાસ વિષયક સારંગી તથા વિવિધ ગ્રંથભંડારોમાંથી ગુજરાતી ભાષાની

પ્રશિષ્ટ કૃતિઓની લક્ષ્યપ્રેરણા સંકલન, સંપાદન તથા સંચાલન. ૧૮૪૮માં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સેરવિસથી (પછીથી ગુજરાત વિદ્યાલયમાં), ગુજરાતી સભા (પછીથી ફાર્સ ગુજરાતી સભા)ની તેમ જ સુરતમાં 'સુરત સમાચાર'ની સ્થાપના. ૧૮૫૦માં ગુજરાત વિદ્યાલયના મુખ્યપત્રરૂપે 'બુદ્ધિપ્રકાશ'ની સ્થાપના. ૧૮૫૧માં સંસ્થાના પ્રેસની શરૂઆત. ૧૮૫૪માં નિવૃત્ત. પૂનામાં અવસાન.

નર્મદે જેમને 'અફીબુની કચારીમાં નુલસીના છેડ' કાઠીને બિસ્તાવ્યા છે એવા ફાર્સિ સમવાયપૂર્વક, ગુજરાતની અંતરની જતી અસ્મિતાનું અંગ્રેજીમાં નિરૂપણ કરતો સાંસ્કૃતિક ગ્રંથ 'સસમાળા' - ભા. ૧-૨ (૧૮૫૬) આખો છે.

૨૨.૬.

કિટર કેપૂચક અરદેશર, 'કેકી કિટર' : ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'સંજાણના સપૂત' (૧૮૧૯), 'જંગલ વડીઆવ તથા વાળમણીલી વડ' (૧૮૨૪), 'કૂલ અલક' (૧૮૩૧), 'સરવતે શાહપૂર' (૧૮૩૭) અને 'શ્રીજી ઈચનશાહ' (૧૮૫૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

કિટાલુસેન લાજી ઈસ્માઈલ : નવલકથા 'બેલાવર અને ગુજાસુફના કિસ્સા' (૧૯૦૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

કિટાલગર : જુઓ, શ્યાફ શાવકશા દારબશા.

કિલસુફ : જુઓ, પદવા ધિનુભાઈ ભાગીલાલ.

કૃષ્ણચરિયા બાલકૃષ્ણ : પદ્યકૃતિ 'શ્રીનાથજીના મંદિરનાં ભાવનાનાં યોગ' (૧૮૨૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

કૂલડાંકદારી : અંબલિમાં નાલે પણ કૂલડાંકદારીમાં ઝીલો વન્દ્રીનો અમૃતને અનવદ્ય રાખવા તત્પર ન્દાનાલાલનું વિશિષ્ટ સંવેદન આપતું પ્રસિદ્ધ ગીત.

ચં.ટા.

કૂલાભાઈ ગરબડાસ : પદ્યકૃતિ 'સિવાજીઆખાનો' (૧૮૧૧) તથા 'ભાભાશમ આખાનો'ના કર્તા.

૨૨.૬.

કૃષ્ણ (૧૮૬૮) : સંવેશ્યામ શર્માની લઘુનવલ. કૃતિના કથક છે એક નિષ્ક્રમ નવલકથાકાર. અમદાવાદની પોળમાં રહેતાંઆ સર્વંક પોતાના મૂળા બાગક (ભેં)ને તે બાલવંત થાય એ માટે પત્નીની ઈચ્છાને માન આપી પત્ની અને બાગકને લઈ સમપ્રદેશમાં આવેલા કાઠી સૂર્યમંદિરની યાત્રાએ જવા નીકળે છે. તેમની ટૂંક યાત્રા-સ્થળે પહોંચે તે પહેલાં જ ટૂંકમાં તેમનો પુત્ર ખોવાઈ જાય છે એ આ કથાની મુખ્ય ઘટના છે. વાર્તાકથન નહીં, પરંતુ વાર્તાકથકના મનોગતને ઉપસાવવું એ અહીં લેખકનું મુખ્ય લક્ષ્ય છે. તંથી પત્ની અને બાગક સાથેના પોતાના સંબંધને તથા ગાડીની મુશ્કાઈ દરમિયાન પોતાની આસપાસના વિશ્વને જે સૂક્ષ્મતાથી તેનું સંવેદનપટ્ટુ ચિત્ત અનુભવે છે તેનું આલેખન કૃતિમાં વિશેષ થયું છે. એમાંથી પ્રગટ થતું એનું મનોગત એકલતા, અનુભવ અને

ફોન્ટાર નટવરલાલ વિઠ્ઠલજી — બંધી ચંદ્રકાન્ત કેશવલાલ

ગૂંજળામાણુમાંથી જન્મેલા કંટાળાનું છે. કલ્પનો, સ્મૃતિસાહચર્યો, સ્વપ્નો અને પ્રતીકોનો આશ્રય લેતી કૃતિની શૈલી વાર્તાતત્ત્વવાળી ઓછી અને પાત્રના મનોગતને ઉઘાડનારી વિશેષ છે.

જ.ગા.

ફોન્ટાર નટવરલાલ વિઠ્ઠલજી (૧૮-૬-૧૯૨૦): નવલકથાલેખક. જન્મ બીલખામાં. મૌલિક સુધીનો અભ્યાસ.

‘શિસ્ત કે સેવા?’ (૧૯૭૮), ‘હમદર્દ દીવાન’ (૧૯૮૦) જેવી નવલકથાઓ તથા ‘સોરઠના સપૂતો’ (૧૯૮૩) અને ‘દુઃસ્મનની ખાનદાની’ (૧૯૮૩) જેવા વાર્તાસંગ્રહો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ફોન્ટાર રતનબેન (૧૯૦૯): ‘ગુરુસ્તુતિસ્તવન’ અને ‘ગંગાધારી’ (૧૯૪૮) નાં કર્તા.

ચં.ટો.

ફોટોગ્રાફર પેસી કાવસજી: નવલકથા ‘પ્રેમનું પ્રબળ’ (૧૯૩૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ફોફિયા હીરાલાલ: વાર્તાકાર. ૧૯૩૪માં મૌલિક થયા પછી તરત જ શેઠ નાગજી પુરુષોત્તમની કંપનીમાં જોડાયા. મુંબઈ છત્રીબજારના અંસોસિયેશનના પ્રેસિડન્ટ, વર્ષથી તેના ચેરમેન.

એમના વાર્તાસંગ્રહો ‘રંગમેળો’ (૧૯૫૨), ‘શ્રાવણભાદરવો’ (૧૯૬૨) અને ‘શતે વાત’ (૧૯૬૯) ની વાર્તાઓ સીધી-સાદી લખાવટ પણ આકર્ષક ને ચમત્કૃતિભરી-કલાપૂર્ણ ભાવજતને લીધે તથા સમગ્રને સંક્ષેપમાં સમાવી લેવાના કસબને કારણે સફળ બની છે. ‘મારી સારી વાર્તાઓ’ (૧૯૮૦) એમના ત્રણ નવલિકાસંગ્રહોમાંથી ચૂંટેલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. માનસશાસ્ત્રીય પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતો લેખસંગ્રહ ‘હું કેવો છું?’ (૧૯૭૯) વ્યક્તિત્વના વૈવિધ્યનું વાસ્તવિક મૂલ્યાંકન મેળવી, જીવનને સંવાદી બનાવવા પ્રેરતું પુસ્તક છે. ‘નવરંગ મેળો’ જદુ, કસોટી, ગણિત, કોપડા, રમતગમત, અવધાન વગેરે વિષયોને રજૂ કરતું બાલોપયોગી પુસ્તક છે. ‘અંતર-મંથન’ અન્ય સાથે લખેલું જીવનચરિત્ર છે.

નિ.વા.

ફોરો (૧૯૪૪): જ્યાંત ખત્રીનો પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ. એમાંની ચૌદ વાર્તાઓ જુદા જુદા સ્તરની છે. ‘યાદ અને હું’, ‘અમે’ અને ‘વરસાદની વાદળી’માં અભિગમ ઊભિશીલ છે; તે ‘આનંદનું મોત’ અને ‘બે આની’ વાસ્તવલક્ષી અભિગમવાળી વાર્તાઓ છે. ‘લોહીનું ટીપું’ એમની યથોદાથી કૃતિ છે. એમાં અને ‘દામો અરજી’, ‘કાળો માલમ’, ‘હીરો ખૂટ’, ‘બંધ બારણા પાછળ’, ‘અવાજ-અજવાબ’, ‘શેર માટીની ભૂખ’માં જાતીય વૃત્તિ અને વ્યવહારનું વિભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી આલેખન છે. ‘અમે બુદ્ધિમાનો’ કાંતિ માટે ઉત્સાહી બુદ્ધિમાનોના વ્યવહારમાં રહેલી વાસ્તવ-દૃષ્ટિની ઊણપને, તે ‘એક મહાન મૈત્રી’ સર્જકની સમગ્ર વાર્તા-સૃષ્ટિમાં વિરલ હાસ્યરસને નિરૂપે છે.

ધી.મ.

બ: જુઓ, બહેરામજી બમનજી.

બકુલેશ: જુઓ, ગજકંદ રામજી અરજી.

બકોર: હાસ્યરસિક કૃતિઓ ‘રમતારામ’, ‘સનમની શાપમાં’, ‘અક્કલના પાં’, ‘કલમચાત્રક’, ‘હાસ્યમંજિલ’ તથા ‘આનંદઘર’ (૧૯૪૬) નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

બકોર પટેલ: હરિપ્રસાદ વ્યાસની, પશુસૃષ્ટિનાં નામવાતી પાત્રોને લઈને ચાલતી બાળવાર્તાશ્રેણીનું પ્રમુખ પાત્ર.

૨.૨.૬.

બંધી ચંદ્રકાન્ત કેશવલાલ, ‘ચન્દનમ્’, ‘ચન્દ્ર’ (૨૦-૮-૧૯૩૨):

નવલકથાકાર, નવલિકાકાર, નાટ્યલેખક, પ્રવાસકથાલેખક, આત્મ-કથાલેખક. જન્મ પાલનપુરમાં. ૧૯૩૨માં મુંબઈથી બી.એ. થઈ કલકત્તા ગયા. ૧૯૫૬માં એલ.એલ.બી. ૧૯૬૩માં ઈતિહાસ અને રાજકારણ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૦-૧૯૮૦ દરમિયાન મુંબઈની મીડીબાઈ કોલેજમાં અને મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં અનુસ્નાતક કક્ષાએ ઈતિહાસ અને રાજકીય વિજ્ઞાનનું અધ્યાપન. ૧૯૮૦થી ૧૯૮૨ એ બે વર્ષ માટે મુંબઈની એલ. એસ. ચાલેજ આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ. ત્યારપછી પત્રકારત્વ અને લેખનનો વ્યવસાય.

‘પડયા ડૂબી ગયા’ (૧૯૫૭), ‘શિમા’ (૧૯૫૯), ‘એકલતાના કિનારા’ (૧૯૫૯), ‘આકાર’ (૧૯૬૩), ‘એક અને એક’ (૧૯૬૫), ‘ચેરેલિસિસ’ (૧૯૬૭), ‘જતકકથા’ (૧૯૬૯), ‘હનીમૂન’ (૧૯૭૧), ‘અયનવૃત્ત’ (૧૯૭૨), ‘અતીતવન’ (૧૯૭૩), ‘જગનની આગલી રાત’ (૧૯૭૩), ‘કિન્દાની’ (૧૯૭૪), ‘સુરખાબ’ (૧૯૭૪), ‘આકાંક્ષા કલ્પ’ (૧૯૭૫), ‘ચૈત્ર-મરીના’ (૧૯૭૬), ‘યાત્રાનો અંત’ (૧૯૭૮), ‘દિશાતરંગ’ (૧૯૭૯), ‘બાકી રાત’ (૧૯૭૯), ‘હથેલી પર બાદબાકી’ (૧૯૮૧), ‘હું, કોનારક શાહ...’ (૧૯૮૩), ‘લીલી નસોમાં પાનખર’ (૧૯૮૪), ‘વંશ’ (૧૯૮૬) જેવી નવલકથાઓ એમણે આપી છે. નવલકથાના લેખનને તેઓ ‘મદાઈનો એલ’ ગણે છે. જીવનને સમગ્રતયા ભોગવેલો અને વિશેષે લખવાનો દાબ એમને વતણે છે. સર્જકને પાંચે અનુભવ ને એ વિશેની ઈમાનદારી પ્રાથમિક મહત્ત્વનાં, બીજાં બધું ગૌણ. વાચકોનો સ્વીકાર સરળતાની એકમાત્ર કસોટી. એને તેઓ ખુશ-કિસ્મતી ગણે છે. આગવી શૈલી, મહાનગરજીવનનાં વિષાદ, વેદના ને એકલતાના આલેખન વગેરેથી તેઓ આધુનિક નવલકથાકાર ગણાયા છે. પરંતુ એમનાં સર્જનોમાં વ્યક્ત થતું અસ્તિત્વવાદી વલણ કૃતિમાં ક્વચિત જ અનુસ્યૂત થઈને આવે છે. પાત્રોની નિતાન્ત નિર્ભ્રાન્તિના દાવાને તેઓ રંગદર્શિતાનો પાસ આપીને મધ્યમવર્ગીય બનાવી દે છે. પરંતુ થોડીક સ્થૂળ ઘટનાના આધારે માનસિક સૃષ્ટિના અને એના સંદર્ભના અને પરિવેશના કટીક તાજગીભર્યા વર્ણનની ચમત્કૃતિ ઉપજવતી શૈલીથી વાચકને વાર્તા-રસમાં ખેંચી જવામાં તેઓ સફળ રહે છે. ‘આકાર’માં આશ્ચર્યદ અંધાણુ આપી, ‘જતકકથા’માં વૈચારિક પ્રામાણિકતા પાત્ર પર લાદી, ‘ચેરેલિસિસ’માં કંઈક અંશે એનું સુરેખ, ઘટ્ટ પોત તેઓ

સ્ત્રી શકયા છે. એમના કથારસાહિત્યમાં અસ્તિત્વવાદી વિચાર-સરણીને ઘટના અને પાત્રોની કથામાં મૂર્ત કરવામાં એમને કીકકીક સફળતા મળી છે; તથા એમના ગદ્યમાં સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ બંનેને આકાર આપવાની સબલ્યાક્રમ છે—એવા એમના વિશેના અભિપ્રાય એકંદરે યથાર્થ છે.

‘પ્યાર’(૧૯૫૮), ‘એક સાંઠની મુંઝાકાત’(૧૯૬૧), ‘મીરાં’(૧૯૬૫), ‘મશાલ’(૧૯૬૮), ‘કમલા’(૧૯૭૧), ‘પશિમ’(૧૯૭૬) વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘કુત્તી’, ‘એક સાંઠની મુંઝાકાત’, ‘તમે આવશે?’ તેવી સમર્થ કૃતિઓ એમણે આપી છે. સ્વરૂપને કે ભાષાને માધ્યમ તરીકે ચકાસી જવા કરતાં કથાનકની પ્રસ્તુતિ અને બળકટ અભિવ્યક્તિ પર એમનું ધ્યાન વિશેષ છે. એમની રચનારીતિ નવા પ્રયોગોને અપનાવવા કરતાં વિપયની યોગ્યતા વધુ અનુસરે છે.

એમણે ‘નવ્યુત્કા’(૧૯૭૦) અને ‘પરલભ્ય’(૧૯૭૬) તેવા નાટ્યસંગ્રહો આપ્યા છે. ઉપરાંત ‘આભંગ’(૧૯૭૬), ‘તવારીખ’(૧૯૭૭), ‘પિકનિક’(૧૯૮૧), ‘વાતાવન’(૧૯૮૪), ‘સ્પીડ બ્રેકર’(૧૯૮૫), ‘કલાકલ્પ’(૧૯૮૫) તેવા લેખસંગ્રહો પણ આપ્યા છે, તેમાં વિવિધ વિષયોની માંડણીને સામગ્રીનું આકલન ધ્યાન ખેંચનારાં તરતો છે. ‘બાંધીનાં ભા. ૧-૨’(૧૯૮૮)માં એમનું રંગદર્શી આત્મકથન છે. ગુજરાત વિશેનાં ચાર અને ઈતિહાસ વિષયનાં છ નેટલાં પુસ્તકો એમના નામે છે. એમની કેટલીક કૃતિઓનાં હિન્દી, મરાઠી, અંગ્રેજીમાં અનુવાદ થયા છે; તો એમણે પણ ‘કેટલીક અમેરિકન વાર્તાઓ’(૧૯૭૨), ‘આઠની સાંધિયે વાર્તાઓ’(૧૯૭૭) તેવા અનુવાદો આપ્યા છે.

ર.શા.

બાંધી જ્ઞાન ભાઈલાલ(૨૫-૧-૧૯૨૯) : બાળવાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ રાજપીપળામાં. પત્રકારત્વ વિષયમાં એમ.એ. દિલ્હીમાં ગ્રંથપ્રકાશનનાં વ્યવસ્થાપક.

એમણે નવલિકાસંગ્રહો ‘નવજનન: પજાનન’(૧૯૫૬) અને ‘પ્રિસ્તીમાશીનાં સ્વલ્લભો’ ઉપરાંત ‘શ્રેષ્ઠ શિકારકથાઓ’(૧૯૫૬), ‘શ્રેષ્ઠ સાહસકથાઓ’, ‘શ્રેષ્ઠ કથારકથાઓ’(૧૯૫૮) તેવાં સંપાદનો અને ‘અખંડની આરંભનાં’(૧૯૫૬), ‘માટીની મૂર્તિઓ’(૧૯૫૭), ‘નાનેરો જીવનિર્ણય’(૧૯૫૭) તથા ‘સ્વર્ગની યાત્રા અને બીજી વાર્તાઓ’ તેવા અનુવાદો આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

બાંધી ભાઈલાલ : નવલકથા ‘મંદરીમાલા’(૧૯૩૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બાંધી મધુકર ગુલાબરાંકર : નાટક ‘ભરતી’(૧૯૩૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બાંધી મધુસૂદન વિષ્ણુપ્રસાદ(૩૦-૯-૧૯૩૫) : ગદ્યલેખક. જન્મ રાજકોટમાં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૪માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૬માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૧માં પીએચ.ડી. પ્રારંભમાં અમદાવાદની કેલેજમાં, પછી ૧૯૬૧થી ગુજરાત લૉ સૉસાયટીની કેલેજમાં અધ્યાપન.

‘સાર્વત્રીય અસ્તિત્વવાદ’(૧૯૬૮), ‘સાર્વત્રીય તત્ત્વજ્ઞાન’(૧૯૭૨) અને ‘કન્ટનું તત્ત્વજ્ઞાન’(૧૯૭૪) એમનાં પુસ્તકો છે. એમણે ‘સમાજલક્ષી વિજ્ઞાનોનું તત્ત્વજ્ઞાન’(૧૯૭૯) પુસ્તક પણ આપ્યું છે.
ચં.દા.

બાંધી રામપ્રસાદ પ્રેમશંકર (૨૭-૬-૧૯૨૮, ૨૨-૩-૧૯૮૯) :

વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ જૂનાગઢમાં. વતન મેહરણી. પ્રાથમિક શિક્ષણ રાજકોટમાં, માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટ-વઢવાણમાં. ૧૯૫૦માં વઢવાણથી મેટ્રિક. ૧૯૫૪માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૫થી મુંબઈમાં નિવસા. ૧૯૨૭થી ૧૯૫૬ સુધી આનંદીલાલ પોદ્દાર હાઈસ્કૂલ, રાન્તાકૂટના આચાર્ય. નિવૃત્તિ બાદ મીઠીબાઈ કેલેજ, વિલેપાર્લે માં ગુજરાતીના અધ્યાપક. એમ. એસ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં ત્રણ વર્ષ વિઝિટિંગ પ્રોફેસર. ૧૯૭૬-૭૭માં પોદ્દારનાં આતે ભરાયેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. ૧૯૬૦-૬૬નો નામદેવંદ્રક. મુંબઈમાં અવસાન.

પંડિતગુણનું પ્રતિભિજ આપતી વ્યક્તિત્વમુદ્રાથી અંકિત આ લેખકની સંસ્કૃતસાહિત્યની સમઠ્ઠના અંગ્રેજીસાહિત્યની સમઠ્ઠની સંયોગ થયેલાં જવાય છે. બાલુશુભનાં સ્પર્શ, અર્થઘટનની ઘોનકતા, શાસ્ત્રીયતાનો અભિગમ, વિવરણપ્રધાન શૈલી વગેરેની એમનું વિવેચન મુખ્યત્વે સંસ્કૃતપરિપાટીએ તત્ત્વજ્ઞાનિ ઉદ્દાપ છે.

‘વાઝમવાવિમર્શ’(૧૯૬૩)માં સાહિત્યના તત્ત્વની મીમાંસા કરતા લેખો છે. કવ્યતત્ત્વ, રસ અને અલંકાર તથા નાટ્યકલા એમ ત્રણેક વિભાગોમાં પથરાયેલા એમના લેખોના પ્રધાન સૂરમાં સંસ્કૃત અલંકારશાસ્ત્રનો સંસ્કાર છે. ‘નાટ્યરસ’(૧૯૫૬) અને ‘કરુણરસ’(૧૯૬૩)માં ભારતીય સંગીતનુન્યનાટ્ય માદ વિચારણ, વડોદરાના ઉપક્રમે આપાયેલાં વ્યાખ્યાનોમાં સંસ્કૃત નાટ્યસિક્ષાંતની ભૂમિકાની તત્ત્વજ્ઞાનિ સ્પષ્ટ કરતાં કરતાં પાશ્ચાત્ય નાટ્યક્રમીમાંસાનાં ધેરંગો ગુજરાત્મક પરિમાણરૂપે દાખલ કરાયેલાં છે. ‘જીવર્ધનરામનું મનોરાજ્ય’(૧૯૭૬)માં જીવર્ધનરામની તત્ત્વમીમાંસા અને સાહિત્યિક વિશિષ્ટતા વિશેના એમના લેખોના સંગ્રહ છે.

‘જીવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીઝરકેપગુક’(૧૯૫૭), ‘નરસિંહ-રાવની સેજનીશી’(૧૯૫૯), ‘છાટુભાઈ કોરા જીવનવ્યાતિ’(૧૯૫૯), કરસનદાસ માણુક પઠિપૂતિગ્રંથ ‘અક્ષર આરંભના’(અન્ય સાથે, ૧૯૬૨), ‘જાકુળભાઈ ભટ્ટ અભિનંદનગ્રંથ’(૧૯૬૩), જયોતીન્દ્ર દવે પઠિપૂતિ ગ્રંથ ‘વાઝમવાવિહાર’(અન્ય સાથે, ૧૯૬૪), ‘જીવર્ધનરામની મનનનાંધ’(૧૯૬૯), ‘ઉત્તમલાલ ત્રિવેદીની ગદ્યસિક્ષા’(અન્ય સાથે, ૧૯૭૧), ગુલાબદાસ પ્રાકર પઠિપૂતિગ્રંથ ‘સંવાદ’(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

એમના અનુવાદોમાં ‘કથારસિતા’(૧૯૧૧), નરસિંહરાવનાં વ્યાખ્યાનો ‘ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય’-ભા. ૧-૨(૧૯૩૬, ૧૯૫૭), શીખ ધર્મસ્તોત્ર ‘સુખમતી’(૧૯૩૫) વગેરે મુખ્ય છે.
ચં.દા.

બાંધી લલિતકુમાર કેશવલાલ (૧૯-૧-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર. જન્મ પાલનપુરમાં. કલકત્તાની એંગ્લો ગુજરાતી શાળા તેમ જ પાલનપુર

બક્ષી વિપયુપ્રસાદ વેણીલાલ — બદલાતી ક્ષિતિજ

દાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક. હાલ ઝવેરાતનો વ્યવસાય.

૨૩૦ પૃષ્ઠની લઘુનવલ 'જંગ'(૧૯૭૨)નું વાર્તાકથન પ્રથમ પુસ્તક એકવચનમાં છે. ૧૯૬૫ના ભારત-પાકિસ્તાન યુદ્ધને વિષય બનાવતી આ કૃતિમાં આલેખ્ય વિષય માટેની લેખકની સજ્જતા, પ્રાપ્ત વિગતોનો વિનિયોગ તેમ જ આલેખનશૈલી નોંધપાત્ર છે. બાવીસ પ્રકરણોમાં વિસ્તરતી બીજી નવલકથા 'આતંકનો એક ચલેરો'(૧૯૮૩)માં ૧૯૬૯થી ૧૯૭૨નાં વર્ષોમાં કલકત્તામાં મથેલા આતંકનું પત્રકારીશૈલીએ થયેલું આલેખન વાસ્તવદર્શી છે. 'મધર ટેરેસા'(૧૯૭૬) પરિચયપુસ્તિકા શ્રેણીમાં પ્રગટ થયેલી ચરિત્રાત્મક પુસ્તિકા છે. 'કેસૂડાં : ગુજરાતી વાર્તાઓ'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૫) બાવીસ નોંધપાત્ર વાર્તાકારોની બાવીસ નવલકાઓનું સંપાદન છે.

કી.બ્ર.

બક્ષી વિપયુપ્રસાદ વેણીલાલ : દોહસા લઘુનિબંધોના સંગ્રહ 'વિભૂતિ'(૧૯૪૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બક્ષી સાકરલાલ શ્યામજી : નવલકથા 'કૂરૂસનના કોપ અને સ્વાર્થાઓનો સ્વાર્થ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બક્ષી હિમતલાલ કલ્યાણરાય(૧૮૮૬, ૧૯૬૬) : 'સ.સ. કલ્યાણરાય જી. બક્ષીનું જીવનવૃત્તાંત'(૧૯૪૭)ના કર્તા.

પા.માં.

બક્ષી હીરાલાલ છોટાલાલ : જીવનચરિત્ર 'યુગપુસ્તક કૃષ્ણમૂર્તિ', નવલકથા 'ફૂલરાણી', બાળકાવ્યસંગ્રહ 'સંભારણી'(૧૯૩૧) તથા અનુવાદો 'મુક્તજીવન'(૧૯૫૭) અને 'જ્ઞાનગંગા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બચલ ઉસ્માન : 'પિરોલી'(૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બચા અરદેશર સોરાબજી : પદ્યકૃતિ 'પારસી બકારોનો કોર' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બચુબાબુ : નાટક 'સંસારસ્વપ્ન'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બજાં (એરવદ) બરજેરજી એરવજી(૧૮૬૩, ૧૯૨૯) : પારસી સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યિક કૃતિઓનું વિશ્લેષણાત્મક મૂલ્યાંકન કરતા 'પારસી દીનઆઈન અને તવારીખી ફરહંગ' તથા જીવનચરિત્ર 'શેઠ પરશેદ બમનજી ફરામરોજ'(૧૯૧૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બટુભાઈનાં નાટકો(૧૯૫૧) : 'મન્યગંધા અને ગાંધી તથા બીજાં ચાર નાટકો'(૧૯૨૫) તથા 'માલાદેવી અને બીજાં નાટકો'(૧૯૨૭) -માંથી પસંદ કરેલાં છ નાટકોમાં અગ્રંથસ્થ 'શૈવાલિની' ઉમેરીને અનંતરાય રાવળે સંપાદિત કરેલો બટુભાઈ ઉમરવાડિયાનાં નાટકોનો સંગ્રહ. ૧૯૨૨થી ૧૯૨૭ સુધીના બટુભાઈના નાટ્યલેખનને

આ પ્રતિનિધિસંગ્રહ ગુજરાતી એકાંકીના ક્ષેત્રે ભાંગ ભાંગનારો ગણાયો છે.

સૌપ્રથમ લખાયેલું નાટક 'લોમલપિણી'(૧૯૨૨) ત્રણ એક અને અનેક પ્રવેશોના પથરાટને કારણે રચનાની દૃષ્ટિએ શિથિલ લાગે છતાં કોઈ મન્ય પળે ક્ષણભર દોખા દઈ ગયેલા અપૂર્વ નારી-સૌન્દર્યને કૂંઢના ઋષિકુમારની નૂતન કલ્પનાથી ધ્યાનાકર્ષક બનેલું. પછી પણ બટુભાઈનાં નાટકો એક-એકી લાગે છતાં, કદાચ ઈંગ્લેન્ડના પ્રભાવ નોંધે, દૃશ્યબાહુલ્ય અને લાંબા સમયગાળાનો આશ્રય લેતાં રહ્યાં તેથી એકાંકીમાં અપેક્ષિત ઓકાગ્રતા એમાં પૂરી ન આવી શકી, તેમ છતાં એક વિચાર અને એક પરિસ્થિતિના આલેખનને કારણે સ્વરૂપદૃષ્ટિએ આ રચનાઓ એકાંકીનો નજીક લાવાની છાપ ઊભી કરી શકી.

પૌરાણિક કે પ્રાચીન ('મન્યગંધા અને ગાંધી'), મધ્યકાલીન ('માલાદેવી', 'સતી') અને અર્વાચીન એમ બધા યુગની પાત્ર-પ્રસંગની ભૂમિકા ઉપર નૂતન જીવનભાવનાઓને અભિવ્યક્ત કરવા તાકતાં આ લઘુનાટકોમાં નાટ્યકારનાં કલ્પનાશીલતા અને યુદ્ધમતાની પ્રતીતિ થાય છે. પૌરાણિક પ્રસંગ સાથે તેઓ પૌતાના અભિપ્રેતાર્થ માટે અહીંતર્થી 'દુટ' લે છે. ઉપરાંત એમના લેખનમાં પરંપરાગત માનસને આંધકો આપે તેવા વિચારવૈકા લાગે છે: 'માલાદેવી'માં ગૂંચાયેલા લોકસત્તાના યુગમાં બંધ ન બેસે તેવા ઔદિકોના આદિપત્નનો વિચાર, 'સતી'માં રજૂ થયેલા સતીત્વના તૂટના ખ્યાલની સામે નારીસ્વમાનનો પ્રતાપી આદર્શ, 'શૈવાલિની'માં વ્યક્ત થયેલી સ્ત્રીના પતિદ્રોહને ક્ષમ્ય ગણતી આધુનિક માનસ-શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિ વગેરે. બટુભાઈ બહુધા શો વગેરે આધુનિક પુરોપીય સાહિત્યકારોની પ્રભાવિકાભંજક વિચારધારાથી પ્રેરિત લાગે છતાં કેટલીક પ્રાચીન જીવનભાવનાઓનું આકર્ષણ ('અશકત અગદરો') પણ અનુભવતા બાંધાય છે.

મુખ્યત્વે બુદ્ધિનિષ્ઠ, નિર્વંદપરાયણ, અંતર્મુખ પુરુષપાત્રો અને બહિર્મુખ, લાગણીવિવશ, ફનાખાર સ્ત્રીપાત્રો એ આ નાટકોની લાક્ષણિકતા છે. આ નાટકો રંગભૂમિકમતાનો ઘણા અલ્પ યુગ ધરાવે છે તથા વસ્તુવિધાનમાં આપ્રતીતિકર અંશ રહી ગયા છે, તેમ કવચિત્ નાટ્યકારનો જીવનવિચાર પણ ધૂંવળો રહી ગયેલા અનુભવાય છે; તેમ છતાં એકંદરે નાટ્યાત્મક ઉદ્ભાવન, માનસ-શાસ્ત્રીય અભિગમને કારણે સૂક્ષ્મતા અને લેખકની જીવનદૃષ્ટિનાં સફળ વાહક બનતાં જીવન-પ્રતાપી પાત્રોનું સર્જન તથા અર્થ-ગંભીર તેમ જ રજૂતીલા અને ચોટદાર સંવાદોનું નિયોગન આ નાટકોને વૈયકિતક મુદ્રાચાળાં બનાવે છે.

૧૧૩.

બતાસી એ. જી. : માસિક 'જસૂસકથા'ના અંકો તરીકે પ્રકાશિત રહસ્યકથાઓ 'જસૂસ કે જાકર'(૧૯૬૦), 'ડાલિંગ કે ડાક્ષ?' (૧૯૬૦) અને 'જદુગરપ્રેમી'(૧૯૬૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

બટરી કાયવાલા : જુજો, કાયવાલા બદકુદીન સમ્યુદીન.

બદલાતી ક્ષિતિજ(૧૯૮૬) : જ્યોત ગાડીતની નવલકથા. વાઘરી

સમાજના ક્ષેત્રકર્મી તરફ વાઘરી નાગક જીવાભાઈની આસપાસ ભુટાં ભુટાં ચર પાત્રોનાં દૃષ્ટિબિંદુથી આલેખાયેલી આ કથામાં પરસ્પરપૂરક ઘટનાઓનું સંકલન સમુદિત રીતે થયું છે. પેટાદશ ભેલા પૂર્ણિયા ગામમાં સત્કારણનાં પરિભંગો મોટા આંચકાઓ ઝાલી શકે છે અને એની વચ્ચે નાગક જીવાભાઈ પોતાની વાઘરી જ્ઞાનિથી, ઉચ્ચવર્ણિથી, પોતાની શાળાથી અને નવુંસકપાણને કારણે પોતાથી કેવા વિચ્છેદ અનુભવે છે એની વ્યથાનો અર્થ આલેખ છે. સમાજ અને સત્કારણની ઘસીઓ પર ઊભેલી આ નવલકથા કલાની ધરી પરથી લટવા પામી નથી એ એની વિશેષતા છે.

અંદા.

બદામી ગમનલાલ લીસલાલ, 'પુષ્પ': નવલકથાઓ 'સિનેરી સંધ્યા'(૧૯૨૮), 'રાજ ભરચડી'(૧૯૨૮), 'પૃથ્વીસત્ત ઓહાણ અથવા લતબાણી (દન્દુસ્તાન)':ભા. ૧-૨ (૧૯૨૯), 'આઠકાલની કેળવણી એટલે સમાજની સંધ્યા'(૧૯૨૯), 'વળકુમારી કિવા પૂરું કારમીર'(૧૯૩૧), 'શયતાની લીલા'(૧૯૩૬) અને 'અધૂરી આથા' 'પ્રેયસી':ભા. ૧-૨ (૧૯૫૮); વાર્તાસંગ્રહ 'અંધારાભાંગીનાં ચીર'(૧૯૨૮), 'ઘડીભર ગમ્મત'(૧૯૨૮), 'કરમાતાં કૂલ'(૧૯૩૩) અને 'ભવિષ્યન'(૧૯૩૩) તથા નાટકો 'પ્રિદેવસ ભરિચર'(૧૯૨૭), 'અકલના નમૂના'(૧૯૨૯), 'અકલના ભરિચન'(૧૯૨૯), 'ભણેલા ભિખારી'(૧૯૩૨), 'બિસૂરા સૂર'(૧૯૩૩) અને 'હૃદયપલકો'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બધનીવાળા તેલમુરુપ શ્રી. કે. ગિણતર: પદ્યકૃત 'દાવનનો દાસ' અને ઘડપાણનાં રકાસ'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બધેકા ગિજુભાઈ ભગવાનજી (૧૫-૧૧-૧૮૮૫, ૨૫-૬-૧૯૩૯): બાળસાહિત્યકર. જન્મ ચિત્રાળ (જ. અમરેલી)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ૧૯૦૫માં મૅટ્રિક પ્રિવિયસનું વર્ષ પૂરું કરી મુંબઈની વેપારી પેઢીમાં જોડાયા. ૧૯૦૭માં આફ્રિકાગમન. ૧૯૦૯માં આફ્રિકાથી પાછા ફરીને ૧૯૧૦માં મુંબઈમાં વકીલાતનો અભ્યાસ. ૧૯૧૩થી ૧૯૧૬ સુધી વડવાણ-કેમ્પમાં રિસિટ્ટકેટ લાઈકોર્ટ પ્લીડર. ૧૯૧૬માં કેળવણી તરફના આકર્ષણથી ભાવનગરના દક્ષિણમૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવનમાં શિક્ષક. ૧૯૧૮માં વિનયમંદિરના આચાર્ય. મોન્ટેસોરી પદ્ધતિએ બાળશિક્ષણવિકાસના ભગીરથ પ્રયત્નો. ૧૯૨૯માં સ્વનિર્ધારણ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૩૬માં દક્ષિણ મૂર્તિ-ભવનમાંથી નિવૃત્ત. પશ્ચાતથી મુંબઈની હરકીશનદાસ લોરિપેટલમાં અવસ્થાન

ગુજરાતમાં બાળસાહિત્ય વિશેની સમજનો અને બાળશિક્ષણની વ્યવસ્થિત પદ્ધતિનો પાયા નાખનાર આ લેખકે બાળકોના રસને પોષે, એમના કુતૂહલને ઉત્તેજે, એમની કલ્પનાને જાગૃત કરે, એમના વ્યક્તિત્વ-ઘટતરનો અંશ બંને એવું માહિતીપ્રદ છતાં આનંદપ્રદ સાહિત્ય કવિતા-વાર્તા-નાટક ભેલા વિવિધ પ્રકારમાં વિપુલપાણે પ્રગટાવ્યું છે. જ્ઞાનકોશોને ઝાઝા ખપમાં લીધા વિના આસપાસના જીવનમાંથી મળી આવતી સામગ્રીને સરલ અને

આકર્ષક સ્વરૂપમાં રજૂ કરી બાળસાહિત્યની એક નવી દિશા ઉઘાડી આપી છે. મોન્ટેસોરી સિદ્ધાંતપદ્ધતિએ ઊભી કરેલી બાલમંદિરની પ્રવૃત્તિ પણ એમનાં સર્વ બાળસાહિત્યનાં ગાળાણમાં પ્રેરક રહી છે.

'મહાત્માઓનાં યદિત્રો'(૧૯૨૩), 'ક્રિશ્ચસ્કથાઓ'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૭, ૧૯૨૮), 'રમણુ દોળી'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૯, ૧૯૩૩) વગેરે છ ભેટલાં એમનાં ક્રિશ્ચસ્કથાસાહિત્યનાં પુસ્તકો જાણીતાં છે.

બાળસાહિત્ય પ્રથમાળામાં પ્રત્યેકમાં આઠ પુસ્તિકાઓ સહિતની અવલોકન ગ્રંથમાળા, ક્યાનાટલ ગ્રંથમાળા, જાતી ગ્રંથમાળા, સાલો પ્રવાસે ગ્રંથમાળા, જીવનચરિત્ર ગ્રંથમાળા, જ્ઞાનવર્ધક ગ્રંથમાળા, પદ્યપક્ષી ગ્રંથમાળા, પાદપોથી ગ્રંથમાળા, રમ્યકથા ગ્રંથમાળા અને લક્ષ્યવિનિદ ગ્રંથમાળા આલેખયેગી છે.

'બાળસાહિત્યગુરુશ્ર'માં 'લાલ અને લીરા', 'દાદાજીનો તલવાર', 'ચતુર ફોળિયો' ભેલાં પચીસ ભેટલાં પુસ્તકો છે; તે 'બાળસાહિત્ય-વાટિકા' મંડળ: ૧ માં અઢીવીસ પુસ્તકો અને મંડળ: ૨માં ત્રીસ પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત 'ઈસપનાં પાંચા ગધેડાં'(૧૯૩૬), 'ઈસપ કથા'(૧૯૩૫), 'આફ્રિકાની સફર'(૧૯૪૪) ભેલાં મહત્વનાં કવિ શકાય એવાં બીજાં ચાવીસ ભેટલાં બાળપુસ્તકો છે.

બાળશિક્ષણને લગતાં 'શાનું શાસ્ત્ર'(૧૯૨૫), 'મોન્ટેસોરી પદ્ધતિ'(૧૯૨૭), 'આને શી માથાફોડ?'(૧૯૩૪), 'શિક્ષક વાતો'(૧૯૩૫) ભેલાં પંદર ભેટલાં પુસ્તકો અને 'બાળજીવનમાં ટોકિયું'(૧૯૨૬), 'શિક્ષણના વાલેમો'(૧૯૨૬), 'વિદ્યાની બાળક'(૧૯૨૯), 'દેવાળાને જાણ ચારિયા'(૧૯૨૯) ભેલી તેવીસ ભેટલાં પુસ્તિકાઓ એમના નામે છે. અક્ષરજ્ઞાન યોજના અંતર્ગત 'આજળ વાંચો' શાપટી ૧-૨-૩, 'કેમ શીખવવું'(૧૯૩૫), 'સાલો વાંચો'(૧૯૩૫) ભેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો અને 'પિદલાદની વીરંગનાઓ'(૧૯૩૧), 'સાંઠની મોજે' ભેલાં સાતેક પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

'પ્રાસંગિક મનન'(૧૯૩૨), 'શાંત પળેમાં'(૧૯૩૪) વગેરે એમનું ચિંતનસાહિત્ય છે.

અંદા.

બધેકા જગજીવન નરભરમ: જીવનચરિત્ર 'નરસિદ મહેતા અને મોકા કવિ'(૧૯૩૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બધેકા જયેકારમ ભવાનીશંકર: નવલકથા 'સંગ્રામક્ષેત્ર' અને વસંતપુરનું સત્કાલંત્ર'-ભા. ૧ (૧૯૧૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બધેકા માંથીબહેન મણિશંકર (૧૯૦૦, ૨૨-૮-૧૯૫૭): બાળસાહિત્યકર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના વલભીપુર ગામમાં. ગુજરાતી ત્રણ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. મરાઠી, બંગાળી અને અંગ્રેજી ભાષાનો વિશેષ અભ્યાસ. દક્ષિણમૂર્તિ બાળમંદિરમાં શિક્ષિકા. પછીથી ડી. એન. માલવી બાળમંદિરમાં આચાર્યા.

એમની પાસેથી 'ટોમકાકા', 'કેસરીસિદ', 'કેતકીસાહી', 'આલા ખાસર', 'વિજ્ઞાનના દ્રુષ્ટાઓ'-ભા. ૧-૨, 'છ મૂર્ખાઓ', 'તકૂ તકૂ તરૂર', 'આપણા પૂર્વજો', 'હલાપણની વાતો', 'ભૂતેરગણ્ય', 'શકુંતલા', 'બાળસામાણ' વગેરે બાળસાહિત્યનાં મૌલિક અને

અનૂદિત પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

બનાજી મહેરવાન મનચેરજી, 'જીનાબ' (૧૮૬૭, ૧૮૪૩) : પારસી સુધારાવાદનો વિરોધ કરતી નવલકથા 'સુધારાનું શિખર' (૧૮૧૦) તથા 'પારસીપુત્રી પ્રકાશ' (૧૮૧૧) અને નાટકો 'અર્પણ અટીબા' તથા 'સ્નોબર'ના પ્રજાચક્ષુ કર્તા.

૨૨૨.૮.

બબરુ હુસેનખાન જે. : કથાકૃતિઓ 'જાગી મહમ્મદ બીન કાસિમ' (૧૮૩૯), 'નરગીસ' (૧૮૬૦) અને અનુવાદ પુસ્તક 'માલે તસ્માત' (૧૮૧૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

બરજેરજી બહેરામજી : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'સુરતવાસી બહેરામજી પેસ્તનજી ડોક્ટરની કિંદગીનો ટૂંક અહેવાલ'ના કર્તા.

નિ.વા.

બરફનાં પંખી : 'અમે બરફનાં પંખી રે ભાઈ ટલુકે ટલુકે પોગળ્યાં' જેવી પંક્તિઓમાં વૈયક્તિક સંવેદન નિરૂપતું અનિલ જોશીનું જાણીતું આધુનિક ગીત.

ચં.ટા.

બરફીવાલ : ઝટુલાલ ડી. : નાટ્યકૃતિ 'પ્રકૃત'ના કર્તા.

નિ.વા.

બરબાદ જુનાગઢી : જુઓ, રિંદબંધાવ ઉસ્માન મુરાદમહમ્મદ.

બરોડિયા કાન્તિ : નાટ્યકૃતિઓ 'હું ઊભા છું', 'સાપ્તમ્ય નમસ્કાર' તથા અનૂદિત નાટકો 'લગ્નની બેડી' (વિપિન જવેરી સાથે, ૧૯૪૨) અને 'વરવહુ અમે' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

બર્ક : જુઓ, મુનસી તસુલખાન.

બલર દામોદર ભીમજીભાઈ (૬-૯-૧૯૩૩) : નવલકથાકાર. જન્મ ભોઈગઝા (જિ. અમરેલી)માં. માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. અમદાવાદની બી. જે. મૅટ્રિકલ કૉલેજમાંથી એમ.બી.બી.એસ., વડોદરાથી ડી.સી.પી., એમ.ડી. અમદાવાદમાં કન્સ્ટ્રક્શન પેથ-લોન્કિસ્ટ.

પ્રથમ નવલકથા 'એલુલા' (૧૯૭૫)માં પ્રણયના ઉદ્ગેહોના સંદર્ભે આધુનિક સમયમાં ગૂંચળામણ અનુભવતા માનવીની આંતરકથા છે. લઘુનવલ 'અપૂર્વ અપેક્ષા' (૧૯૭૬)માં સૌ વર્ષ પછીના પૃથ્વી પરના જીવનની કલ્પના છે, જેમાં વૈજ્ઞાનિકતાના સંદર્ભે છતાં અભિગમ સૌંદર્યલક્ષી છે.

આ ઉપરાંત, વિજ્ઞાનવિષયક કેટલાક અનૂદિત તેમ જ મૉલિક અને કેટલાક તબીબી ગ્રંથો પણ એમની પાસેથી મળ્યા છે.

કૌ.ગ્ર.

બલવાણી હુદરાજ કિશનચંદ (૯-૧-૧૯૪૬) : વાતલેખક, બાળ-સાહિત્યલેખક. જન્મ વારકાના સિંધમાં. એમ.એ., બી.એડ. 'ગુલિસ્તાન', 'ફૂલવાડી'ના તંત્રી.

'પાંદરા વગરના માનવી' (૧૯૮૬) ચર્ચાસંગ્રહ છે, તે 'ચાંચા પાંદરા' (૧૯૮૩) એમનું બાળસાહિત્યનું પુસ્તક છે. 'પ્રેમનું પ્રતિબિંબ' (૧૯૮૨) એમનું અનુવાદપુસ્તક છે.

ચં.ટા.

બલસારા નવરસોઝ કાવસજી : કથાકૃતિ 'ખાનખૂલી બાબો' (૧૯૪૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

બલસારા ફરામ નસવાનજી, 'ભોંપાનપાલ' : પારસી કુટુંબજીવનને આલેખતું, તે સમયમાં ખૂબ લોકપ્રિય બનતું નાટક 'નિરાપર' (૧૯૨૯) અને પ્રવાસવાર્તાનું પુસ્તક 'માદર વતન દિરાન' (૧૯૫૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

બલસારા બરજેર નોશીરવાન : 'શાહ મોંનાચંદર' (૧૯૧૩), 'નરગીસ બરકાડુ' (૧૯૨૪), 'ફનેલમંદ ફરજ' (૧૯૨૮), 'સદ્ગુણી શીરીન' (૧૯૩૦), 'શપતાની કામ અને ભેટી બચવાન' (૧૯૩૪), 'સદ્ગુણી શહેરચાર' (૧૯૩૯) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.ટા.

બલસારા સોલશાબ જમશેદજી (૧૮૭૭, ૧૯૪૫) : 'વરચેરના વનમારના અહેવાલ', 'ગોહરે દીન બદ વરચેરની', 'અહુચનું ગાયામાં સ્થાન' અને અનૂદિત 'શાહનામાની વાર્તાઓ' બા. ૧ (૧૯૩૭) તથા કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વા.

બલસારી કેતકી બકુલ (૯-૭-૧૯૨૬) : વિવેચક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૬માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ., ૧૯૪૮માં એમ.એ., ૧૯૬૨માં પીએચ.ડી. સૌમંડળ, મુંબઈમાં પ્રવૃત્તિશીલ કર્મકર્તા.

એમની પાસેથી કિંદારવાલ મશરૂવાળાના જીવનદર્શનના અને તેમના સમગ્ર સાહિત્યની સમીક્ષાના અભ્યાસગ્રંથ 'શ્રી કિંદારવાલ મશરૂવાળા : એક અધ્યયન' (૧૯૬૯) મળ્યા છે.

નિ.વા.

બલુચ અલીખાન ઉસમાનખાન, 'શૂન્ય પાલનપુરી' (૧૯૧૨-૧૯૨૨, ૧૫-૩-૧૯૮૭) : કવિ. માધ્યમિક શિક્ષણ પાલનપુરમાં. મૅટ્રિક થયા પછી પાંચમે વર્ષે વધુ અભ્યાસની તાલાવેલી જાનનાં જૂનાગઢની બલાઉદ્દીન કૉલેજમાં પ્રવેશ, પરંતુ અધૂરો અભ્યાસ. સત્તર વર્ષ પાલનપુરની માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક. પછી મુંબઈના દૈનિક 'પ્રજાનંત્ર'ના તંત્રીવિભાગમાં. ૧૯૬૨થી 'મુંબઈ સમાચાર'ના તંત્રીવિભાગસાથે સંલગ્ન. પાંજેદના દરબારબાબી ઈમામુદ્દીનખાન 'દુસ્વામજલૂમી' સાથે ગાઢ પરિચય. પહેલાં, 'રૂમાની'ના તખલ્લુસથી ઉર્દૂમાં લખતા, પણ અમૃત ઘાયલના સૂચનથી 'શૂન્ય' તખલ્લુસ ધારણ કરી ગુજરાતીમાં લખ્યું. દરવચેરેજાને લુમલાથી અવસ્થાન.

'શૂન્યનું સર્જન' (૧૯૫૨), 'શૂન્યનું વિસર્જન' (૧૯૫૬), 'શૂન્યના અવશેષ' (૧૯૬૭), 'શૂન્યનું સ્મારક' (૧૯૭૪) અને

‘યુગ્મની સ્મૃતિ’(૧૯૮૩) એમના ગદ્યસંગ્રહો છે. ગુજરાતની પરંપરામાં નાલુકાઈ અને પ્રાચીકાઈથી કામ કરનાર આ શાયરનું ભાષાભજન પોતીકું છે. ‘અફૂલ’(૧૯૬૮)માં ગદ્યવની શાહીય સમજ આપતી છાંવણ છે. એમણે ઉમ્મર ખાયામની કબાઈઓનો અનુવાદ ‘બોયામ’(૧૯૭૩) પણ આપ્યો છે.

સં.દો.

ભસિયા કાવ્યભાઈ, ‘વજાતપ્રવાસી’ : શોખ અને વિજ્ઞાસથી પ્રેરાઈને કરેલા વજાતભરના પ્રવાસના ફાગફો મેળવેલા અનુભવો અને કેટલાંક સ્થળોનું સાહિત્યીક સર્જન આપતું પુસ્તક ‘વજાત-પ્રવાસપ્રસાદો’(૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભલેરા નરસિંહ દેવચંદ : નવલકથાઓ ‘લક્ષ્મી અને મેના’(૧૯૧૧) તથા ‘ઈન્દ્રવદન : આદર્શ જીવનચ્રાંચ’ ૧૨ (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભલેરામજી અમનજી, ‘બ’ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક ‘સુદત શાંદરના ખાન-બગાદુર અરદેશર કેટવાલ : તેમની વિદગીના સંક્ષેપ અંતવાલ’(૧૯૭૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભગનાં પાણી : ભગના પદ્મોને છોડીને દૂરના સાગરના વડવાનલ ગૂંજવવા નીકળેલી નદીના ફાંક દ્વારા અનેક સાહસ્યેભિ નરમાવતું ઉમાશંકર ત્રિશીનું પ્રસિદ્ધ કાવ્ય.

સં.દો.

ભગદેવદાસ : ઈશ્વરભક્તિવિષયક ગીતાના સંગ્રહ ‘ભગવત ભવરના વલી’(૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભગવંતસિંહ : ગાંધીજીના જીવનના કેટલાક પરંપરાને આલેખતું ભાષાપોષાગી પુસ્તક ‘બાપુની છાયામાં’(૧૯૫૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

બંજાળી એલ. એમ. : ‘ન્યૂ પોકેટ ગુજરાતી ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી’(મરચંદ એલ. જી. શાયે, ૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

બંજાળી નવરાજજી સોરાબજી : ‘સોરાબજી શાપુરજી બંજાળીનું જીવનચરિત્ર’ના કર્તા.

નિ.વા.

બંજાળી સંન્યાસી : જુઓ, દીવેશ નારાયણ તેમચંદ.

બંજાળી સોરાબજી શાપુરજી (ફૂ. ૧૮૩૧, ૩-૪-૧૮૯૩) : નિબંધકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ઓલિવિન્સ્ટન ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં શિક્ષણ લઈ ગ્રેડામ કંપનીના દલાલના આસિસ્ટન્ટ. ૧૮૬૩માં ઈંગ્લેન્ડ-ગમન. ત્યાંથી પાછા આવી વરજીવનદાસ માધવદાસની કંપનીમાં ભાગીદારી. ૧૮૬૫માં એમ.એસસી. ૧૮૫૦માં ‘વજાતમિત્ર’ અને ૧૮૫૧માં ‘વજાતપ્રેમી’ માસિકનું પ્રકાશન. પછીથી ‘મુંબઈ સમાચાર’ના સહનંત્રી અને તંત્રી. ૧૮૫૮માં ‘રાસતગોહતાર’ના

સંચાલક. ૧૮૮૧માં મુંબઈના શેરીફ તરીકે (નમાણુક, મુંબઈમાં આવસાન.

એમના ‘ચૂંટી કલહેલો લખાણ’(૧૮૮૧)માંના નિબંધો સંગ્રહ (નિબંધોનું અનુક્રમણ બતાવે છે.

સં.દો.

બંદર છા દૂર છે : ‘અલાખલી, અલાખલી, તબું વરુર છે’ લેલી નિશ્ચય અને સાહસભરી લોકલ આપતું સુંદરજી બંદારીનું ગતિપૂર્ણ સાગરગીત.

સં.દો.

બંદા : જુઓ, દલાલ વગેરી ઘવાભાઈ.

બંદે ખાદા : જુઓ, પાંચાખાનેવાલા દાદાભાઈ એટલજી.

બંધન અને મુક્તિ(૧૯૩૯) : મનુભાઈ પંચાલી, ‘દર્શક’ની નવલ-કથા. ૧૯૫૭ના વિપ્લવની કથા નરસિંહપુરના શાળાના સીમિત સંદર્ભે આલેખાયેલી છે અને મૃત્યુદંડથી આરંભી મૃત્યુદંડ આગળ પૂરી થયેલી છે. પરંતુ આરંભ અને અંતના મૃત્યુદંડ વચ્ચેનાં વિદાસ લક્ષ્યગામી અને સુયોજિત છે. વાચુદેવ અને અલ્ટીનની પૂર્વકથા તેમ જ સુભગા અને શાંદરાખરની આનુષંગિક પ્રેમશોર્ષકથા ઈતિહાસના આભાસ દ્વારા માનવચર્મને પ્રગટાવવામાં સફળ નીવડી છે.

સં.દો.

બંધુ : જુઓ, પદેલ ગદાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ.

બા : પંચજીવવાલ મહેતાની ટૂંકીકાતા. પતિના મૃત્યુ બાદ મમતાથી ઉછરેલા ત્રણ પુત્રો એક પછી એક જુદા સંદેશ વાક્યા ખાધ છે અને પેદનાથી ફેસકાઈ પડતી વૃદ્ધાનું અર્થ આલેખન છે.

સં.દો.

બા : મટુભાઈ લરંગાવિદદાસ કોટાવાળાનો નિબંધ. એમાં સંયુક્ત-કુટુંબની ભવનાથી જીવતી અને જીવનની શાળામાં ઘણાયેલી પોતાની મૃત માનું સંસ્મરણવિષય આલેખાયું છે.

સં.દો.

બાઈ આંખા તે આંખ મીંચાનું પાપ : ચિત્રુ માદીની ટૂંકીકાતા. એમાં મૌનિક કથનપરંપરાની શૈલીમાં વચ્ચે વચ્ચે સાળીઓના માધ્યમથી પૌરુષિક ઓખાની નવી છબી ઉપસાવાઈ છે.

સં.દો.

બાઈ કમલા : ‘સુબોધ વાર્તામાલા અથવા વાર્તાઓના સંગ્રહ’(૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

બાઈ પ્રાણકુંવર : ઈશ્વરભક્તિ તથા પ્રકૃતિ વિશેની પદ્યકૃતિઓના સંચય ‘પ્રાણપદ્યસંગ્રહ’-ભા. ૧(૧૯૩૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

બાખડા ચુનીલાલ અમીચંદ : ‘જનસંગ્રહસર’(૧૯૨૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

બાજીગર : જુઓ, ધામી મોહનલાલ ચુનીલાલ.

બાજીગૌરી હરસુખરાય ઉર્ફે નાનીગૌરી — બાબુરામ મહારાજ

બાજીગૌરી હરસુખરાય ઉર્ફે નાનીગૌરી (૧૮૫૬, -) : નિબંધકાર. જન્મ સુરતમાં. અમદાવાદની કન્યાશાળામાં ગુજરાતી અભ્યાસ. વનિતાવિશ્રામની સ્થાપના.

‘બોધમાળા’, ‘પતિવ્રતાધર્મ’, ‘પ્રશ્નોત્તરમાળા’, ‘સુબોધકકલ્યાણી’ (૧૯૦૮) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

[ન.વો.

બાજીભાઈ અમીચંદ : પદ્યકૃતિ ‘પંચોપાખ્યાન’ (૧૮૫૩) અને ‘બત્રીસ પૂતળીની વાર્તા’ (૧૮૫૫)ના કર્તા.

[ન.વો.

બાટલીવાળા ફિરોજશાહ ફસ્તમજી (૧૮૪૬, ૧૯૧૨) : ‘ફિરોઝી ગાયન’ (૧૮૮૪), પારસી ધર્મપ્રાર્થનાઓનો સંગ્રહ ‘સરોદે અવસ્તા’ (૧૮૮૬) અને કરુણકથા ‘સરોદે પાકદામની’ (૧૮૯૨)ના કર્તા.

ચં.દો.

બાટવિયા દલસુખરામ : સમાજશિક્ષણ-સાહિત્યની પાંચકરૂપે પ્રગટ થયેલી પ્રેરક વાર્તાકૃતિઓ ‘રથા પટેલનું રામપુર’ (૧૯૬૧) અને ‘મોતને મૂદીમાં રાખનારા’ના કર્તા.

[ન.વો.

બાદરાયણ : જુઓ, બાસ બાનુશંકર બાબરશંકર.

બાદલ : જુઓ, કલાલ વિપણકુમાર શ્રીરામ.

બાનવા ઈમામશાહ લાલશાહ (૨૦-૭-૧૮૯૬, -) : નવલકથાકાર. જન્મ કપડવંજ (જ. ખેડા)માં. પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં નાલીમ લઈ શિક્ષણકાર્ય અને પછીથી પત્રકારત્વ.

એમણે ‘અશ્રુધારા’ : ૧ (૧૯૩૦), ‘કાતિલ કટારી’ (૧૯૩૧) અને ‘શૂરી ભત્રાણી યાને સતી સરદારબા’ (૧૯૩૨) જેવી નવલ-કથાઓ આપી છે. ‘મુસ્લીમોએ ગુજરાતી ભાષાની બજાવેલી સેવા — ગુજરાતના પુરાણ સાહિત્યનું વિવેચન’ (અન્ય સાથે, ૧૯૧૨) નામનો વિવેચનગ્રંથ પણ એમણે આપ્યો છે.

૨૨.૬.

બાન્ટાઈવાળા અમૃત : સામાજિક નવલકથાઓ ‘નામ સિવાયનો માણસ’, ‘અંતર તુજ અરમાન’, ‘પૂર પ્રણયનો’, ‘સૂરજ મધરાતે ઊગતો નથી’ તથા ‘તમને દીધી ફોરમ ફૂલની’ના કર્તા.

૨૨.૬.

બાયાની પીંપર : પહેલીવાર અર્વાચીન નિરૂપણ અને અભિજમ બનાવતી દલપતરામની, ૧૮૪૫માં રચાયેલી કવ્યકૃતિ. એમાં વઢવાણથી લીંબડી જતાં ગ્રીષ્મના તાપમાં એકે ઝાડ ન મળતાં અંતે પીંપરનો છાયો મળે છે, એની પ્રશસ્તિ કરાયેલી છે.

ચં.દો.

બાપાલાલ મોતીલાલ : જીવનચરિત્રની કોટિએ પહોંચતા ‘કવિ-ચરિત્ર’ (૧૮૬૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

બાપાલાલ વૈદ્ય : જુઓ, શાહ બાપાલાલ ગરબડદાસ.

બાપુજી ઘેલાભાઈ : ‘કવિતા’ : અંક ૧ (૧૮૬૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

બાપુના પત્રો : ૧-૧૦ (૧૯૫૦, ૧૯૫૨, ૧૯૫૪, ૧૯૫૭, ૧૯૬૦, ૧૯૬૦, ૧૯૬૨, ૧૯૬૪, ૧૯૬૫, ૧૯૬૬) : ગુજરાતીમાં લખાયેલા ગાંધીજીના પત્રોના આ સંચયો ગુજરાતી ભાષામાં જ નહિ, પરંતુ વિશ્વના પત્રસાહિત્યમાં નોંધપાત્ર છે. પ્રતીનિકર સ્વાભાવિકતા, અલંકારરહિત સાદગી અને પારદર્શક વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરાવતા આ પત્રો આશ્રમની બંદોબંધ, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલને, કુસુમબેન દેસાઈને, મણિબેન પટેલને, પ્રેમાબેન કંટકને, ગંગાબેનને, છગનલાલ જોશીને, નારાયણ ગાંધીને અને પ્રભાવતીબેનને સંબોધીને લખાયેલા છે. ગાંધીજીના જીવનનાં વિરલ પાસાંઓને વ્યક્ત થવાને એમાં અવકાશ મળ્યો છે. એમના જીવનચરિત્રની દૃષ્ટિએ પણ આ પત્રો મહત્ત્વનું સંદર્ભસાહિત્ય બની રહે છે.

ચં.દો.

બાબ એમ. ‘માં કા દિલ’ નાટકના ટૂંકચાર અને ગાયનો’ (૧૯૪૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

બાબર દેવા : મલીકાંઠાની ગુનગાર ગણપતી કાંમાની માણસાઈનું નિરૂપણ કરતી જયચંદ મેઘાણીની ક્યાત્મક કૃતિઓના સંગ્રહ ‘માણસાઈના દોવા’નું એક મહત્ત્વનું પાત્ર.

ચં.દો.

બાબર પુંજે : અંબાતના અભાણ ખારવા બાબા કવિ પીર કાયમ દીનના શિષ્ય.

ગુરુ તથા ગુરુભાઈઓનાં ભજનના સંગ્રહ ‘બકિતસાગર’ (૧૯૨૯)માં એમનો ભજનો સંગૃહીત છે.

૨૨.૬.

બાબર બંબુસરી : જુઓ, પટેલ ઈસ્માઈલ ઈબ્રાહીમ.

બાબી ઈમામુદીનખાન મુર્તિઆખાન, ‘દુસ્લા મઝબૂમી’

(૧૧-૧૨-૧૯૧૫) : કવિ. જન્મ માંજયોળમાં. ૧૯૨૭થી ૧૯૩૪ સુધી રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં અભ્યાસ. ૧૯૪૭ સુધી જૂનાગઢ, રાધનપુર, બાલાશિનોર, માણવદર તેમ જ સરદારગઢ રાજ્યો પર રાજ, ઉપરાંત પાણેદ જાગીરની સ્વનંત્ર રાજ્યાદીના વારસ.

‘મદિરા’ (૧૯૭૨) ગઝલસંગ્રહમાં પરંપરા સાથે સંકળાયેલા સંવેદનશીલ અવાજ છે. ‘મીના’ (૧૯૪૮) એમની ઉર્દૂ ગઝલોનો સંગ્રહ છે. એમણે ‘દગના મિનારા’ (૧૯૭૮)માં પ્રયોગચિત્ર આલેખ્યાં છે.

ચ.વ્યા.

બાબુ દાવલપુરા : જુઓ, પટેલ બાબુભાઈ અંબાલાલ.

બાબુભાઈ કેશવલાલ : નવલકથા ‘અંત:પુરની રમણીઓ અથવા જન્તાનાની બીબી’ (૧૮૮૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

બાબુરામ મહારાજ : ફિલ્મ-ગીતાના કાળે રચેલાં ભજનોનો સંગ્રહ ‘બાબુકીર્તનકાવ્ય : ભકિતનાં કિરમ્ણા’ (૧૯૫૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભામજી ડેસાભાઈ ધોરમસજી : 'સંસારકોશ અરેર એ વોકેબ્યુલરી ઓફ આરિકલ્સ ઓફ કોમર્સ એન્ડ બનરલ યુટિલિટી ઈન ઈંગ્લિશ એન્ડ ગુજરાતી લેન્ગ્વેજીઝ'(૧૯૮૪) તથા 'વોકેબ્યુલરી ઓફ સિલિકેટેડ ટર્મ્સ યુઝ્ડ ઈન આર્ટ્સ, કોમર્સ, લૉ'(૧૯૭૨) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

ભામજી ડેસાભાઈ ધોરમસજી : ચતુરંગી નાટક 'અવાદીના'(૧૯૭૯) ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

ભામજી સાહરાબ ડેસાભાઈ : પ્રાણપાંચાળી ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'અશા સિતમન નરયુગ્મતી તિલગી અને શાણુ'(૧૯૭૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

ખારડ નરેન્દ્રકુમાર આબુલાલ : 'નરેન બાવડ', 'રમ્ય મહેલવીકર'(૧૯૮૧-૧૯૫૪): વાર્તાકાર, કવિ, વનમ બાવનબરમાં. ૧૯૭૦માં મૅટ્રિક. જૂનાગઢમાં તાર અને ટપાલખાતામાં ટેલિફોન ઓપરેટર. એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'મને જ ગમશે'(૧૯૭૯) તથા વાર્તાસંગ્રહ 'શાણુલય'(૧૯૮૩) ઉપરાંત લઘુકથા સંગ્રહ 'જંગલ-સિંધુ'(૧૯૮૪) અને 'જૂનાગઢ સર્વસંગ્રહ'(૧૯૮૨) લેખી પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨૨.૨૬.

ખારડે ટેકરા : ઉમાશંકર જોશીનું એકાંકી, પરબુ જોરના અવસ્થાન પછી ટાંચાં સાધનો વચ્ચે અનિશ્ચિત્ત્વમાંથી ચલિત થતી નંદુ જોરાણીની પેદના નાટકના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.કે.

ખારબાયા જેકિશન વ. : નવલકથા 'ઓધરશંકર અને તેના ભાઈ'(૧૯૫૫), પ્રવાસકથા 'મુંબઈથી મદ્રાસ'(૧૯૫૫) તથા 'ચાર નાટકઓ'(૧૯૪૬)ના કર્તા.

૨૨.૨૬.

ખારબાયા હરકંવર મુળજી : નવલકથા 'કાચનાં કર્તા હોયે વાંચે અથવા ઘૂંપે પડછાયા'(૧૯૦૦)નાં કર્તા.

૨૨.૨૬.

ખારાઈ ચારુલતા બી. : જીવનચરિત્ર 'નેશનલ નહેરુના વિવિધરંગી પ્રતિભા-પ્રસંગ'(૧૯૬૪) અને બરેલ ચિત્રમય વાર્તાઓ સમાવતી ઈસપકથાઓ : 'ઈસપની સંસ્કારકથાઓ', 'ઈસપની ઓધકથાઓ', 'ઈસપની ધર્મકથાઓ', 'ઈસપની ચતુરકથાઓ', 'ઈસપની પ્રેરક-કથાઓ'(૧૯૭૯)નાં કર્તા.

૨૨.૨૬.

ખારાડી હસમુખ જમનાદાસ(૨૩-૧૨-૧૯૩૮) : નાટ્યકાર, વિવેચક, અનુવાદક. વનમ રાજકોટમાં. ૧૯૬૧માં સોરાષ્ટ્ર સંગીત-નાટક આકાદમી, રાજકોટથી નાટ્યવિદ્યાર્શન વિષય સાથે ડિપ્લોમા, ૧૯૬૪માં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટી-માંથી બી.એ., ૧૯૭૨માં મોસ્કોના રકેટ થિયેટર ઈન્સ્ટિટ્યુટમાંથી થિયેટર ઈન્સ્ટિટ્યુટ (જિય સાથે એમ.એ. એ જ વર્ષ) ટી.વી. ઈન્સ્ટિટ્યુટ, મોસ્કોમાં ટી.વી. નિર્માણ અંગેની તાલીમ. ૧૯૬૦-

૧૯૬૪ સરમિયાન આકાશવાણીના વડોદરા તેમ જ રાજકોટ કેન્દ્રમાં નાટ્યલેખક. ૧૯૬૪થી ૧૯૬૮ સુધી આકાશવાણી, દિલ્લીના ગુજરાતી સમાચાર-ઉદ્દેશ્યલેખક. ૧૯૬૮થી ૧૯૭૩ સુધી સરકારી વિનિમય કાર્યક્રમ અંતર્ગત મોસ્કો રેડિયોના ગુજરાતી વિભાગના કાર્યક્રમ-આયોજક. ૧૯૭૩થી ભારતીય અંતરીક્ષ અનુસંધાન કેન્દ્ર (ઈસરો) સાથે સંબંધિત અને અધ્યપતિ કાર્યક્રમ નિર્માતા.

સાત પાત્રોવાળું દ્વિઅંકી નાટક 'કાળો કામળો'(૧૯૭૫) વાસ્તવ અને અમૂર્તનો વિનિમય કરતું એમનું પ્રયોગલક્ષી માનસશાસ્ત્રીય નાટક છે. આ નાટકનો હિન્દી અનુવાદ ૧૯૮૦માં 'કાલા કમલ' નામે પ્રગટ થયો છે. રંગભૂમિ વિશેના વિવેચનાત્મક લેખોનો સંગ્રહ 'નાટક સરીખા નાદર હુન્નર'(૧૯૮૩) ગુજરાતી રંગભૂમિમાં પ્રવર્તતી એકવિધતા અને પ્રોસિનિયમના ઘંધાદારી વિનિયોગની સામે વિરોધનો શૂર પ્રગટ કરે છે. ચોખવાળા પ્રસિદ્ધ નાટક 'એકલ વાન્યા'ના અનુવાદ 'વાન્યા મામા'(૧૯૮૩) ઉપરાંત 'દેવિદોન'(એનકેટ, ૧૯૮૧-૮૨) એ એમના અંગ્રેજી નાટ્યાનુવાદો છે. 'વન્યાદેન ખરેફ'(૧૯૮૫) મૂળ ગુજરાતીમાં તથા હિન્દીમાં પણ 'પાપાચર'(૧૯૮૬) નામે પ્રગટ થયું છે. 'અવદીના' બે નાટકો (૧૯૮૪)માં સામાજિક વાસ્તવનું નિરૂપણ કરતાં બે નાટકો પેકી 'પછી શેખજી ભાલિયા' ત્રિઅંકી છે તથા 'જશુમતી કંહુવતી' દ્વિઅંકી છે. 'એકલું આકાશ અને બીજાં નાટકો'(૧૯૮૫)માં મુખ્ય નાટક 'એકલું આકાશ' વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થાનું દૈકાત્મક નિરૂપણ કરતું પ્રયોગશીલ નાટક છે.

ચં.વા.

ખારિયા સુરેશ(૨૨-૪-૧૯૩૬, ૨૬ ૮-૧૯૮૧) : નવલકથાલેખક, વાર્તાલેખક. એમ.એ., બી.એડ. પ્રારંભ માધ્યમિક શાળામાં અને પછીથી મુંબઈની વિવિધ કૉલેજમાં ગુજરાતીનું અભ્યાસન. મુંબઈમાં અવસ્થાન.

એમણે 'થારનાં વાવાણ', 'ચન્દ્રકલંક', 'ચંદન આગ અગાપૂટે', 'અપરાધિત દેવતા', 'માણસ નામે રાક્ષસ' અને 'કુતવ' લેખી સામાજિક નવલકથાઓ ઉપરાંત 'મને ઉડવા દો' તથા 'વામનનાં ત્રણ પગલાં' નામના વાર્તાસંગ્રહો આપ્યા છે.

૨૨.૨૬.

ખારી બહાર(૧૯૪૦) : પ્રજ્વાલ પારંગના કાવ્યસંગ્રહ. આ સંગ્રહ ગાંધીયુગોત્તર કવિતાને માટે સૌંદર્યોભિમુખતાની દિશા ખાલનારો છે. આથી હંદાગાણુ પછીનાં 'નીતરો નીર' એમાં જેવાયાં છે. વગી, તટાલીન પરિસ્થિતિ અને યુગવેતનનાં પ્રતિબિંબ જેટલાં મહત્ત્વનાં નથી એટલાં માનવહૃદયના છટકાણા ભાવો અને ભાવોનાં તીવ્ર ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય સંવેદનો આહીં મહત્ત્વનાં છે. રચનાઓ મધુર, સુરેખ અને સંવેદ્ય છે. કવિની સૌરભપ્રીતિ અજેટ છે. 'બનાવટી ફૂલોને' અને 'આજ' એમનાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યો છે. વૃત્તબદ્ધ કાવ્યો તથા સોનેટ સ્વરૂપમાં તેઓ સફળ રહ્યા છે, છતાં એમનાં ગીતોનો લય-લિહોળ એમની વિશેષ સિદ્ધિ છે. લાંબાં કાવ્યો-કથાકાવ્યોમાં એમને ગાંધી ફાવટ નથી. ઉમાશંકરે એમની કવિતાની 'ઓપ, કાન અને નાકની કવિતા' તરીકે સાચી ઓળખ આપી છે. ૧૯૬૦ની

આરોટ ઈશ્વરલાલ — આરોટ (ભક્ત) પૂજે

બીજી સંવર્ધિત આપૂર્ણિમાં કેટલાંક વધુ કાર્યોનું ઉમેરણ થયું છે.
૨.૨.૬.

આરોટ ઈશ્વરલાલ : પદ્યકૃતિ 'વરિસ તથા ગુરુમંદિર' (૧૯૧૦) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ કાનજી ત્રિકમજી : પદ્યકૃતિ 'કાવ્યવન્દનમણિ' - ભા. ૧ ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ કાનજીભાઈ એન. : રંગચિત્રો અને ભૂતલોકોનો સંગ્રહ 'સત્યાધારના સંગ્રહ અને કાન કાવ્યમણિ' (૧૯૬૬) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ કુશળ : પદ્યકૃતિ 'ગર્ભવન્દનમણિ' (૧૯૩૭) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ ગુલાબસિંહ : અરુણ પુસ્તકમાળાના મહુકાફે પ્રકાશિત ક્ષેત્રકથાઓનો સંગ્રહ 'કેસુડાં' (૧૯૪૧) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ ચન્દ્રસિંહ : ગીતપ્રધાન નાટક 'પ્રકાશ' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૩) અને 'દોકર' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૪) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ મુનીલાલ પુરુષોત્તમ (૧૯-૧૦-૧૮૯૨) : જીવનચરિત્ર-લેખક. જન્મ નરિયાટ (જિ. ખેડ) માં. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી ભાષાવિજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય સાથે સંબંધ. પછીથી નિવૃત્ત. એમણે કિશોરોને માટે પ્રેરણાદાયી જીવનચરિત્રો 'સત્યાગ્રહી ગૌરસન' (૧૯૨૬), 'કાળાવા' (૧૯૨૭), 'બેતાજ બાદશાહ' (૧૯૫૮) અને 'આચાર્યશ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર શેષ' (૧૯૬૦) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'ઈસ્લામનો સુવર્ણયુગ' (૧૯૫૧) અને ગ્રંથાલય-વિજ્ઞાન અંગેની 'રંગનાથી વર્ગીકરણ', 'રંગનાથી સૂચિકરણ' અને 'સૂચિકરણ' જેવી કેટલીક પુસ્તિકાઓ પણ આપી છે.
૨.૨.૬.

આરોટ જેઠાલાલ ભાઈજી : પદ્યકૃતિ 'વિશ્વભરી અને વિમળ' (૧૯૧૫) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ ઝરેરભાઈ બહેચરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'બ્રહ્મભટ્ટ ઘેતન' - ભા. ૨ (૧૯૨૭) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ ડાહ્યાભાઈ દોલતરામ, 'સારંગ આરોટ' (૪-૪-૧૯૧૯, ૫-૨-૧૯૮૮) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના વિજયપુરમાં. મૌલિક પછી કિલાબવન ટેકનિકલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ, વડોદરામાં ફોટોગ્રાફી અને બ્લોકમેકિંગનો ત્રણ વર્ષનો કોર્સોમાં. ૧૯૪૧-૫૦ દરમિયાન મુંબઈમાં ફિલ્મક્ષેત્રે આસિસ્ટન્ટ કેમેરામેન, પછી થોડો સમય પ્રેસ ફોટોગ્રાફર અને રિપોર્ટર. ૧૯૫૦-થી લેખન-વ્યવસાય. ઈન્ટરવ્યુ ઓર્ગન હેમરેલથી મુંબઈમાં અવસાન.
૨.૨.૬.

સામ જીવક અને સાંસારિક પ્રશ્નોને વાણીને પ્રથમે લખ્યું કર્યું એમનું લખાણ લોકપ્રિય છે. એમની નવલકથાઓમાં 'બાબનખેલ' (૧૯૫૨), 'નંદનવન' (૧૯૫૩), 'બ્રહ્મલક્ષ્યા' (૧૯૫૪), 'કુર્બાન સદા મંજલમ્' (૧૯૫૫), 'રેનબસેરા' ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨), 'સૂર્યમુખી' (૧૯૬૩), 'વંદ્યલક્ષ્મી' (૧૯૬૪), 'રયામ સૂરજનાં અલ્પવાણી' (૧૯૭૦) 'વીરા સો ગંભીર' (૧૯૮૦), વગેરે મુખ્ય છે. 'જ્ઞાનપાત્ર' (૧૯૫૨), 'માલનાં આંસુ' (૧૯૫૨), 'વિમોચન', (૧૯૫૩), 'કોઈ આરી કોઈ સાંવરી' (૧૯૫૪), 'રાજ વેરાજ' (૧૯૫૮), 'નન્દીશ્યામ' (૧૯૬૧), 'મિથમલકાર' (૧૯૬૩) અને 'ગુણવંદી' (૧૯૬૭) વાર્તાસંગ્રહો એમણે આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે 'પ્રેમસગાઈ' (૧૯૬૭) અને 'એક ડાળનાં ખંખી' (૧૯૭૬) જેવાં નાટકો પણ આપ્યાં છે.
૨.૨.૬.

આરોટ ડાહ્યાભાઈ પુ. : 'મહુ ભાસ્કર' માસિકનું જીવનક પ્રવાસ-કથા 'શ્રી બટ્ટીવિજાલ શી જી' - પૂર્વાર્ધ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૨) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ ત્રિભુવન કકુભાઈ : નવલકથા 'મંત્રાદર કોના' ભા. ૧ (૧૯૦૬) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ દાનભાઈ માતમજી : પદ્યકૃતિ 'બાબનસંગ્રહ' (૧૯૦૭) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ નારાયણ : કચ્છી કાવ્ય 'ગુફે સાવર જે બરગા' ના કર્તા.
૨.૨.૬.

આરોટ ખૂંજભાઈ ડેસાભાઈ (૧૯૦૭) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ખંભાત તાલુકાના (જાનક) ગામમાં. પ્રારંભિક શિક્ષણ ઘેંઘા પછી શિક્ષક. ભરવાડ જ્ઞાતિમાં શિક્ષણનો પ્રચાર અને સમાજસુધારાનું કાર્ય.
૨.૨.૬.

ગામથી ઢાળો દ્વારા ગામડાના સામાજિક પ્રશ્નો નિરૂપેતા કાવ્ય-સંગ્રહ 'જરાણુ' (૧૯૫૮) અને ચરિત્રલક્ષી કાવ્ય 'ભરવાડ સંત મૂળાબાપા' એમની પદ્યકૃતિઓ છે. 'ભરવાડની સામાજિક કથાઓ-જાપાલદર્શન' (૧૯૭૭) માં લગવી તથા સરજ ઘેંઘામાં ભરવાડ લોકોનાં પ્રચલિત સામાજિક રીતરિવાજો અને એની પાછળ રહેલાં સંસ્કૃતિની સમજ આપી છે. આ કથાઓમાં કેટલીક સત્ય-પ્રદતાઓ પણ છે.
૨.૨.૬.

આરોટ (ભક્ત) પૂજે (૧૯મી વદી) : કવિ. વતન મોંડવી (જિ. કચ્છ) તાલુકાનું કાકડા ગામ.
૨.૨.૬.

કોલેજકંઠ જગજાગેલી એમની માતા બાબની રચનાઓ લુપ્તપ્રાય છે. કચ્છીમાં કાકડીઓ અને બેંઘાની એમની રચનાઓમાં ભક્તિભાવ અને જ્ઞાનવિચારનું નિરૂપણ થયેલું છે.
૨.૨.૬.

ભારોટ પ્રવૃત્તાદર્ભાર્થ જુગલદાસ, 'સારસ્વત' (૧૮૪૪-૧૮૪૭) :

નવવક્રયાકાર, જન્મ વતન સારસ્વતકાંઠા જિલ્લાના ગામડીમાં. અભ્યાસ એમ.એ., બી.એડ. પદેલાં શાળામાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય.

'હસ્તીહસ્તી લગ્નલગ્ન પીધો' (૧૮૭૨), 'આરતી' (૧૮૮૨), 'તમને પારકા માનું કે' (૧૮૮૩) ઈત્યાદિ એમની નવવક્રયાઓ છે.

જ.ગા.

ભારોટ અબાભાર્થ શંભુજી : નાટક 'દુઃખમણીન્યાય' (૧૮૪૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ ઢંસીકુમાર ત્રિકમલાલ (૭-૯-૧૮૩૮) :

નવવક્રયાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના ઢંધુકામાં. વતન હલોર (જિ. મહેસાણા). અભ્યાસ બી.એ., એમ.એડ. પદેલાં શાળામાં શિક્ષક, અન્યારે સરકારી શાળામાં આચાર્ય.

'ભગવાનનું ઘર' (૧૮૮૩), 'સુદરી' (૧૮૮૪) અને 'એક જ પંથના પથિકો' (૧૮૮૪) એમની નવવક્રયાઓ છે. 'નગર અને મિત્રા' (૧૮૭૬) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'શિક્ષણમાં મનોવિજ્ઞાન' (૧૮૬૫) એમનું શિક્ષણવિષયક લેખનું પુસ્તક છે.

જ.ગા.

ભારોટ ભરતભાર્થ : નવવક્રયા 'તારી કાંઈ જરૂર નથી' (૧૮૭૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ ભીખાભાર્થ દેવજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રી પંચદીપક પ્રકાશ અર્વાનું શુભસંગ્રહ' - પુષ્પ : ૪ (૧૮૨૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ ભોગીભાર્થ લિમતલાલ (૭-૮-૧૮૧૯) : વાર્તાકાર, નાટ્યલેખક. જન્મ ભરૂચમાં. મૌંટ્રિક પછી સુરનમાં શિક્ષક. પછીથી શહેર શિક્ષણ સમિતિમાં કેળવણી અધિકારી અને શાળામાં આચાર્ય.

એમણે 'સ્ત્રી અને બીજાં' નાટકો, 'શબરી અને બીજાં' નાટકો ઉપરાંત 'ધન એ જ ધાન્ય' નામનો કથાસંગ્રહ તથા 'ભાણુ ગનુ' અને 'કુંતી-ગાંધારી' નામનાં ચરિત્રો આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

ભારોટ માધવસિલ : ગીતપ્રધાન નાટક 'પ્રકાશ' (અન્ય સાથે, ૧૮૫૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ મોહનલાલ જ્ઞપસિલભાર્થ : નવવક્રયા 'સની શ્રીદેવી' (અન્ય સાથે, ૧૮૮૯) અને જીવનચરિત્ર 'નદીઆનો મહાન્મા ભગવાન ચેતન્યદેવ' ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ રામભાર્થ ગીજાભાર્થ : પદ્યકૃતિ 'મદંની કાવ્ય' (૧૮૩૨) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ લક્ષ્મણ ભાર્થજી : પદ્યકૃતિ 'સ્નેહકા' (૧૮૮૯) તથા 'મુગસેન-કરુણાની વારતા' (૧૮૮૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ લાલા : 'સાત અવતારની સદેવન સાર્વજિગ્યાની વારતા' (૧૮૩૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ વાઘજીભાર્થ હરિભાર્થ : પદ્યકૃતિ 'સુભાષક કાવ્યમાળા' (૧૮૨૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ વ્રજમાલ પરબતજી : પ્રચલિતકાવ્ય 'વિભાવિવાસ' ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ શિવલાલ લલુભાર્થ : ક્યાનમક કૃતિ 'જાતિસ્વભાવચતક' - ૧-૨ (૧૮૨૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભારોટ હરદાસ : પદ્યકૃતિ 'કચ્છ બંદો' ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભાલ : જુઓ, કંચારિયા બાલાસંકર ઉચ્ચાસરામ.

ભાલ કવિ : જુઓ, ઝવેરી ગિરિનું.

ભાલકિસનદાસ વ્રજભૂખાણુદાસ : 'ગુજરાતી-અંગ્રેજી કોશ' (અન્ય સાથે, ૧૮૮૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભાલકૃષ્ણ હરિશંકર : નવવક્રયા 'લાલસિલ' (૧૮૦૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભાલીવાળા ખુરશેદજી મેહરવાનજી (૧૮૫૩) : નાટકકાર. થોડો વાચન જુગલ્યાતી અને અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરી એનમુકયાનવ સોસાયટી પ્રેસ અને આમ્ને ગેઝેટ પ્રેસમાં કંપોઝિટર. ત્યારબાદ વિક્ટોરિયા નાટક મંડળી સાથે સંલગ્ન. એ નિમિત્તે દિલ્હી, જાપુર, રંગૂન, સીંગાપોર, પીનાંગ, બમ્બેના પ્રવાસ. ભાલીવાળા ગ્રાન્ટ પ્રિયેટરના માલિક. રાજ ધોષાના નિમંત્રણથી મંડળી સાથે બર્મા અને ૧૮૮૫માં વિલાયત ગયેલા.

'અસલાજી અને કંજુસની કલાણી' એમનું ત્રિઅંકી નાટક છે; તે 'મનલખ બહેરો', 'કાવલાની કચુંબર', 'જુસ્તાદ ધામટ', 'ખુદાખુશ' વગેરે એમનાં એક-અંકી નાટકો છે.

ચં.ટો.

ભાણુભાર્થ કરશનદાસ : લેખસંગ્રહ 'આનંદવાચ' - ૨ (૧૮૨૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભાણુભાર્થ પુરુષોત્તમદાસ : પદ્યકૃતિ 'જગદંધા ભવતમાળા' (૧૮૦૦) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભાણુભાર્થ ભગવાનદાસ : નવવક્રયા 'વલિતપુરના છૂંપા ભંદ' (૧૮૦૨) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભાવડાના ઢળે (૧૮૫૪) : પુસ્કર ચંદરવાકરની નવવક્રયા. ભાલ-નજાકાના કિનારે વસતી પટ્ટર જાતિના સંશોધન-પ્રવાસ પછી

પદારજીવનનો ચિતાર આલેખવાનો સંનિષ્ઠ પ્રયાસ કરતી આ જનપદી કથા છે. વાતાવરણ, બોલી, રીતરિવાજ અને વટવહેવારનો આશ્રય લેતી હોવા છતાં રંગદર્શી અને કવેતાઈ નિરૂપણને કારણે ક્યાંક ક્યાંક નવલકથાની સુષ્ટિનું વાસ્તવ છેવાટું અનુભવાય છે.

ચં.ટો.

બાવા રામ રટો : ધર્મબોધક કથાકૃતિ 'શેઠ-શેઠાણી સીર ફૂલો કી બર્પા' (૧૯૨૫) અને 'સતી સત્યવંતી'ના કર્તા.

નિ.વો.

બાવીસી ધીરુભાઈ : કથાકૃતિ 'નીતિવંત નારી'ના કર્તા.

નિ.વો.

બાવીસી મુગટલાલ પોપટલાલ, 'મધુકર' (૨૪-૪-૧૯૩૫) : ચરિત્ર-લેખક, કવિ. જન્મ વતન સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના લીંબડીમાં. ઈતિહાસ વિષયમાં એમ.એ., પીએચ.ડી. કોલેજમાં ઈતિહાસના અધ્યાપક.

'અવિનિન યુરોપની મહાન પ્રતિભાઓ' (૧૯૭૬) એમનું જીવન-ચરિત્રનું પુસ્તક છે. એમનાં કેટલાંક કાવ્યો અને નવલિકાઓ પણ પ્રગટ થયાં છે. ઈતિહાસવિષયક ગ્રંથો અને લેખો પણ એમણે લખ્યા છે.

જ.ગા.

બાવીસી શાંતિલાલ કપુરચંદ, 'ચિરંતન' (૨૯-૮-૧૯૦૭) :

સામાજિક નવલકથાઓ 'જીવનનિર્માણ' અને 'રજની' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

બાવો બોલ્યો તે સત્ય : ડોળધાણુ ખંડિતો, વિજ્ઞાનીઓ તથા આચાર્યો અને એમના અહંપદ પર પ્રહાર કરતો, પણ સાથે સાથે સત્યભક્તિ પર ભાર મૂકતો મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીનો નિબંધ.

ચં.ટો.

બાહુક (૧૯૮૨) : ચિનુ મોદીની, સંવિધાન અને શૈલીથી નોખી તરી આવતી દીર્ઘ કાવ્યરચના. ત્રણ સર્ગમાં વિસ્તરેલી આ રચના અરણ્યમાં જવા પૂર્વે નળ દમયંતી સાથે નગરની બહાર ત્રણ રાત્રિ ગાળે છે એને લક્ષ્ય કરી, નગરવિચ્છેદ અને એથી થતી વેદનાનું એક વિશેષ પરિમાણ મૂળના 'નવોપાખ્યાન'માં ઉમેરે છે. ઘટનાહાસ, વર્ણન, સંવાદ અને કવિનાના મિશ્રણથી બંધાયેલા કલેવરે અણંદસ, વૃત્તબંધ અને માત્રાબંધમાં અભિવ્યક્તિ સાધી છે. નળ, વૈદભાઈ અને બૃહદશ્ય - આ દીર્ઘરચનાનાં ત્રણ ઘટકપાત્રો છે.

ચં.ટો.

બાળ ગરબાવળી (૧૯૭૭) : નવવરામ લક્ષ્મીરામ પંડ્યાકૃત સ્ત્રી-કેળવણીના ઉદ્દેશથી રચાયેલી કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ. એમાં બાળાઓના વ્યવિકાસને અનુલક્ષીને વિષયનિરૂપણની યોગ્યતા થયેલી છે. સ્ત્રીજીવનના, ભણતરથી માંડીને માતૃત્વ સુધીના કાળનું આલેખન સંગ્રહનાં કાવ્યોમાં થયું છે. કવિનું વલણ મોટે ભાગે સંસારસુધારાનું રહ્યું છે. અપ્રસ્તુતપ્રશંસા દ્વારા બાળલગ્નની સાદાંત હાંસી ઉડાવતું 'જનાવરની જન' અન્યોક્તિકાવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

ર.યુ.

બાળમુકુન્દ : પ્રૌઢશિક્ષણમાં ઉપયોગી બની રહે તેવી પાંચ ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓનો સંગ્રહ 'ધરમાં ગંગા' (૧૯૬૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

બાળવિલાસ (૧૯૮૭) : મણિલાલ ન. દ્વિવેદીએ માધ્યમિક શાળામાં ભણતી કન્યાઓ માટે, વડોદરા રાજ્યના વિદ્યાધિકારીની વિનંતીથી તૈયાર કરેલા પણ પાછળથી મતભેદ પડતાં પોતે પ્રગટ કરેલા પાઠ-સંગ્રહ. પૌરાણિક પાત્રો અને પ્રસંગોને લઈ લેખકે તેમાં ધર્મ અને નીતિનો ઉપદેશ આપ્યો છે. કન્યા, પત્ની અને માતાના કર્તવ્યનો સદૃષ્ટાંત બોધ આપતા આ પાઠો સુદૃઢ વિષયગ્રહન અને ગંભીર પ્રાસાદિક ભાષાને કારણે લઘુનિબંધના નમૂના બન્યા છે.

ધી.ઠા.

બાંધ ગઠરિયાં-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૪) : ચન્દ્રવદન મહેતાની (વસ્તરેલી આત્મકથાનો એક ખંડ. પરલેલા ભાગમાં વડોદરા અને સુરતમાં વીતેલા સદીની શરૂઆતના બે દાયકા અને બીજા ભાગમાં મુંબઈમાં વીતેલા ત્રીજા દાયકા નિરૂપાયા છે. ખાસ તો રેલવેજીવન, કોલેજ-જીવન અને સ્નેહજીવનને આવરી લેતાં વાગુનો બોલચાલની લઢાણવાળા જીવંત ગદ્યથી પ્રાણવાન બન્યાં છે. લખાણમાં બને ત્યાં સુધી અન્ય વ્યક્તિઓની એમના પર પડેલી છાપ ઉપસાવવાનો એમનો આશય સ્પષ્ટ રહ્યો છે. આર્ષવડાઈ ને જાનડંકાસના ભયની લેખકને જાણકારી હોવાથી નાટ્યાત્મક હળવાશનો એમણે વારંવાર આશ્રય લીધો છે.

ચં.ટો.

બાંધી નામની એક છોકરી (૧૯૬૪) : મધુ રાવના પાંડલો વાર્તા-સંગ્રહ. આધુનિક વાર્તાના મંડાણ વખતે સશક્ત રચનારીતિથી અને ભાષાની અનુનેયતાથી નોખી તરી આવતી આ બાવીસ વાર્તાઓમાં વિષાદનાં વિવિધ રૂપાંતરો છે. આ વિષાદ પાછળ યુવાવસ્થાની સ્ત્રીઝંખના અને ગરીબાઈની વાસ્તવિકતા વચ્ચેના વિરોધનો તણાવ છે. આ તણાવ વક્તા તેમ જ વિનોદના દ્વિવિધ સ્તરે આસ્વાદ્ય બનતો વિશિષ્ટ કલા-આકૃતિ ધારણ કરે છે. પ્રયોગોની નવીનતા ને ભાષાનાં પોતીકાં સંવેદનોથી આ વાર્તાઓ તાજગીપૂર્ણ છે.

ચં.ટો.

બિનીવાલે જગદીશ ભાસ્કરરાવ, 'રુચિર', 'ભારદ્વાજ'

(૨૩-૧૧-૧૯૪૧) : ચરિત્રકાર. જન્મ મુંબઈમાં. બી.એસસી. સુધીનો અભ્યાસ. પત્રકારત્વમાં ડાહ્યોભા. 'સંદેશ' સાથે સંલગ્ન.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી 'ભારતીય ક્રિકેટના સિતારાઓ' (૧૯૭૬) તેમ જ 'ક્રિકેટની કલા' (૧૯૮૧), 'ટિકિટ સંગ્રહની કલા' - ભા. ૧-૨ (૧૯૮૦) અને 'વિવિધ ભારતીય ટેસ્ટ ક્રિકેટરોનાં જીવન-ચરિત્રોની શ્રેણી' (૧૯૮૨) વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વો.

બિન્દલ વિનયકુમાર : રહસ્યકથાઓ 'કાંતિલ બેનકાબ' (૧૯૭૦), 'બીજી રાત' (૧૯૭૦) અને 'મોતની મહેફીલ' (૧૯૭૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભિપિન વેદ : જુઓ, વેદ બાબુભાઈ પ્રાણજીવન.

ભિરાદર : હસ્યકથાઓ 'જીવિમ જન્મદૂત' (૧૯૩૫), 'જીવિમોની જન્માત' (૧૯૩૫) અને 'ધનધોર રાત'ના કર્તા.

નિ.વો.

ભિલગી ભીમરાવ ક્રોનિવાસ : દત્તઉપાસક શ્રી વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીના જીવનને વર્ણવતી કૃતિ 'ગરુડશ્વરના ગુરુદેવ' (૧૯૫૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

ભિલવમંજળ : મોહાંધ સૂરદાસને નિર્ભાન્ત કરતી પ્રેયસી-નું વૃત્તાંત આપતું સળંગ મંદાકાન્તામાં લખાયેલું સુરસિદ્ધજી તખ્તસિદ્ધજી ગોહિલ, 'કલાપી'નું અંકકાવ્ય.

ચં.ટો.

ભિહારી : જુઓ, દેસાઈ હસ્યાચ અમુલખચય.

ભિહારી જાડાંબીરશ્યાલ : નવલકથા 'અરબી અપરસા'ના કર્તા.

નિ.વો.

બી. એલ. એમ. : સામાજિક વાર્તાઓ 'એક તાગડો', 'અંતે ધર્મોત્થ' અને 'જીડભાઈની જંગલ'ના કર્તા.

નિ.વો.

બીરબલ : જુઓ, ક્યમરોજ પુરુષદેજી ભમનજી.

બીલીમારિયા જન્મથોદજી મનચેરશ્યાલ : ભારતના ઈતિહાસને પ્રથમવાર આલેખતું દલપતરીતિમાં કરેલું કાવ્ય 'સરદે તવારીખ યાને ઈતિહાસનો સંજીવસાર' (૧૮૮૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

બીલીમારિયા દાદાભાઈ એન. : કથાકૃતિ 'ચજ માનસિદ અને રાણી પ્રેમાવતીની વાર્તા'ના કર્તા.

નિ.વો.

બીલીમારિયા નસરવાનજી ફરામજી (૧૮૫૨, ૧૯૨૨) : નિબંધકાર. ધર્મ-નીતિસંબંધી માસિક 'ચિરાગ'ના સ્થાપક તંત્રી.

એમણે 'બંદગી, ગાયન અને પ્રાંધ', 'જરયાસ્તી ગહબર', 'આતશની આરાધાન' (૧૮૯૮), 'પારસીઓનું નીતિધોરણ સુધારવાની જરૂર' તથા 'ઈવોલ્યુએશન અથવા દુનિયા અને માણસની ઉત્પત્તિ' વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

બીલીમારિયા નાનાભાઈ હોરમસજી નાહોબી : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'હિંદના દલેર પારસી વીરલાઓ'ના કર્તા.

નિ.વો.

બુકબાઈન્ડર ધનમાય કે. : નવલકથા 'ઉનાવગો અને ઉછાંછગી' (૧૯૩૫)નાં કર્તા.

ચં.ટો.

બુક્સેલર મુનીરાલ મગનલાલ : કથાકૃતિ 'મોહિની ઊર્ફે' મરિયમના કર્તા.

નિ.વો.

બુક્સેલર છોટાલાલ છગનલાલ : ત્રિઅંકી નાટક 'હલામાજ બેઠવા' અને 'ભરથરી નાટક' તેમ જ 'શ્રી કપુરચંદ પાનાચંદ સી.એ.આઈ.-એલ.એમ.બી. અને પાછળથી એમ.એ.ડી.નું સમૂહ હાસ્યકારક ફારસ' (૧૮૯૫)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

બુક્સેલર લણુભાઈ ફકીરભાઈ : કથાકૃતિ 'કામરુદેશની ઈંદ્રજાળ'ના કર્તા.

નિ.વો.

બુખારી સાબિરઆલી અકબરમિયાં, 'સાબિર વટવા' (૩૫ ૧૯૦૭, ૧૪-૪-૧૯૮૧) : જન્મ વટવામાં. બુજરાતી સાત ધોરણ અને અંગ્રેજી ત્રણ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. ખેતી અને બાગબાનીનો વ્યવસાય.

એમની પ્રતિનિધિ રચનાઓનો મરખિાત્તર સંગ્રહ 'બૂજરાતી ખાલી' (૧૯૮૮) પ્રકાશિત થયો છે. સરલ છતાં વેપક બનતી તેમ જ બદલાના ભાવોને જુદી જુદી તરેહબાનીમાં ઝીલતી ગર્જવાનું અહીં અનુસંધાન છે.

ચં.ટો.

બુજનવેલિયા લવંડેરિયા : યશવંત ત્રિવેદીની આંતરવાસ્તવને ટપની લાક્ષણિક દીર્ઘ-કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટો.

બુઝારી કાઝમઆલી મુસ્તફાઆલી : 'હઝરતઆલી મુસ્તફાનું જીવન-ચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વો.

બુટાણી મોતીલાલ લછીરામ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'ખંડિત મોતીલાલ નલેરુ' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

બુદ્ધ ધૈર્યચન્દ્ર રણછોડદાસ (૨૯-૧૨-૧૯૦૯) : વાર્તાકાર, નવલ-કથાકાર, કવિ, સંપાદક જન્મ લાકીમાં. સનદી વકીલ. લાકીની 'ગુર્જર સાહિત્યભંડાર' નામની પ્રકાશનસંસ્થાના સંચાલક.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહો 'મેવાડની મલતા' (૧૯૩૪), 'નાતાં તીર' (૧૯૩૫), 'સુરંગા' (૧૯૪૨) અને 'છૂપાં આંસુ' (૧૯૪૮) મળ્યા છે. 'સુસ્મિતા' - ખંડ ૧-૨ (૧૯૪૭) એમની નવલકથા છે, તે 'ઉદ્ધાસ' (૧૯૪૮) હસ્યકથાઓનો સંગ્રહ છે. 'શરદપૂર્ણિમા' (૧૯૩૭), 'ગુન્ન' (૧૯૩૯), 'રસજ્યોત' (૧૯૪૦), 'ગુલ-લક્ષ્મીના ગરબા' (૧૯૪૩), 'પ્રાણયરાત્રિ' (૧૯૪૫), 'પ્રાણય-સાધના' (૧૯૪૬) અને 'સસરંગોળી' (૧૯૪૮) જેવા એમના પદ્યસંગ્રહોમાં રાસ, ગરબા, ગીતો, ગીતકથા તથા છાંદસ કાવ્યો સંકલિત થયાં છે. 'ગરવા ગુન્નયાતીઓ' (૧૯૪૫) અને 'ધન્ય ધર ગુર્જરી' (૧૯૬૬) જેવાં ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો સાથે બ્રાજકાવ્યોની 'કાલી બોલી' (૧૯૭૪) અને 'કસબીઓનાં કાવ્યો' (૧૯૭૫) રચનાઓ પણ એમણે આપી છે. 'પ્રાણયરાત્રિ' (૧૯૭૫) સાથું ઉપગુમ અને વાસવદત્તાનું ચરિત્ર વર્ણવતું અંકકાવ્ય છે. 'ધૂન સમાયણું' (૧૯૭૧)માં સમાયણના પ્રસંગો અને 'અધરામૃત' (૧૯૭૬)માં કૃષ્ણભકિતનાં ગીતોનો સંગ્રહ છે. 'સસમાવિકા'

(૧૯૩૯), 'આપણાં લગ્નગીતો' (૧૯૪૨), 'મીરાનાં ભક્તિગીતો' (૧૯૪૬), 'અમૃતધારા' (૧૯૫૩) અને 'સફળતાનો સળભાગ' (૧૯૫૩) એમની સંપાદિત કૃતિઓ છે.

નિ.વો.

બુદ્ધનાં ચક્ષુ : નયનરસ લઈ અવતરેલા બુદ્ધે અંધારે ભ્રમતા જગતને કેવું નવું ચક્ષુ આપ્યું, એ સંદર્ભની આસપાસ ભાવવિશ્વ ઊભું કરતું સુંદરમૂર્તિ કાવ્ય.

ચં.ટા.

બુદ્ધ અને હૃદય : દોષ કાઢવાનું કામ બુદ્ધનું છે ને કામ અપવા-લેવાનું કામ હૃદયનું છે; અને તેથી બુદ્ધના વિષયોને પૂંદે મૂકી હૃદયના આવેગને પુખ્ત કરવા ઉપર લક્ષ સાધવાનું સૂચવતો મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીનો નિબંધ.

ચં.ટા.

બુદ્ધધન : ગાવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રસિદ્ધ નવલકથા 'શરસ્વતીચંદ્ર'માં આવતી સુવાર્ણપુરની સળ્યાપટપટ વસ્ત્રનું અમાત્યનું પાત્ર. એના પુત્ર પ્રમાદધન સાથે નાવિકા કુમુદસુંદરીનું લગ્ન થયેલું છે.

ચં.ટા.

બુદ્ધવિજય : સમનારાયણ વિ. પાઠક, 'દ્વિરંક'ની ટૂંકીવાર્તા. ગુરની ના છતાં મહત્વાકાંક્ષાથી સુવાર્ણપ્રયોગની અજમાયશ કરનાર બુદ્ધવિજય અંતે કરપીણ મૃત્યુને વરે છે એવું એમાં કથાનક છે.

ચં.ટા.

બુમલાખાઉ ફરામજી મંચેરજી : સ્વ-જીવનના કેટલાક પ્રસંગોની ટૂંકી નોંધો રજૂ કરતું આત્મકથાત્મક પુસ્તક 'બુમલાખાઉ ફરામ-જેઠ મંચેરજીની જિંદગીની ટૂંકનોંધ' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

બુલબુલ : જુઓ, દેશસરી ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ.

બુલાખીદાસ મુળચંદ : 'શકુંતલા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

બુવા દત્તાત્રેય : ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'નવનાથચરિત્ર'-ભા. ૧-૨ (૧૯૨૩) અને 'અનશૂલામાતા' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

બુવા સદાશિવ : ભક્તિવિષયક પદ્યકૃતિ 'તાપીમહાત્મ્ય' (૧૯૨૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

બૃથ જન્મશંકર ગુલાબરાય (૧૫-૯-૧૯૦૨, ૧૩-૧૧-૧૯૨૭) : કવિ. જન્મ વસાવડ (જિ. રાજકોટ)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ જ્ઞાનદાસમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ગોંડલની સંગ્રામજી હાઈસ્કૂલમાં તેમ જ ગીરાસીયા કોલેજમાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૩માં જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી બી.એ., ૧૯૨૫માં એમ.એ. ૧૯૨૫થી અવસાનપર્યંત સુરતની કોલેજમાં અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક.

'જન્મશંકર મૅટ્રિક' (મરણોત્તર, ૧૯૨૭) રમણલાલ યાજ્ઞિકની પ્રસ્તાવના સાથે પ્રકાશિત થયેલો એમનો એકમાત્ર કાવ્યસંગ્રહ છે. કાવ્યો ઉપરાંત તેમાં એમના નિબંધો-પત્રો પણ સંગ્રહાય છે. આયુષ્યનાં છેલ્લાં પાંચ વર્ષોમાં લખાયેલી આ સાદેક ઠેરવી મૌલિક-અનૂદિત રચનાઓમાં એમનું કવિ તરીકેનું રૂપ ઊઘડી આવ્યું છે. પ્રારંભમાં અન્યની અસર ઝીલતી લેવા છતાં પછીનાં વર્ષોમાં નિજી સ્વરૂપ પ્રકટાવતી, કલ્પના અને ચિંતનના પુટલાળી, ભાવ અને ખાનીની પકવના દાખવતી સભળ કૃતિઓ એમણે આપી છે. પ્રકૃતિ ને જીવન એ બે મહત્ત્વનાં બિંદુઓએથી એમની કૃતિઓ વિસ્તરે છે. 'પડતું પાંખી', 'શરદ્ પૂનમ', 'ગરુડ', 'વૈજળીને' ઉક્ત લોકીકતનાં નોંધપાત્ર દૃષ્ટાંતો છે. કલ્પના અને ચિંતનના રોચક મિશ્રણવાળું 'જિરનારની યાત્રા' એમનું એક મહત્ત્વાકાંક્ષી કાવ્ય છે. 'સ્મશાને', 'બાબુ' અને 'વિંતુ' જેવાં મૃત્યુ-વિષયક ઊર્મિકાવ્યો પણ આ સંગ્રહની સંપત્તિ બન્યાં છે.

પ્ર.દ.

બૃથ ગુલાબરાય લક્ષ્મીદાસ : 'ચાર કલંકવનની રમૂજ વાર્તા' (૧૯૮૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

બૃથ ચંદ્રશંકર અમૃતલાલ, 'સુકાની' (૨૫-૯-૧૯૯૬, ૨૨-૯-૧૯૫૮) : નવલકથાકાર, નિબંધકાર. જન્મ મુંબઈમાં. વતન મુંદરા. ૧૯૧૮માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. પાંચ વર્ષ મુંબઈની સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાં સંસ્કૃતના વ્યાખ્યાતા ત્યારબાદ મુંબઈની શ્રીમદ્ ભાગવદ્ ગીતા પાઠશાળામાં ત્રણ વર્ષ સુધી શાસ્ત્રી. ૧૯૨૩થી સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન સાથે સંબંધ. ૧૯૫૦માં એના જોઈન્ટ જનરલ મેનેજર. ૧૯૫૨માં નિવૃત્ત. 'ચિતન' અને 'નાગરિક' ના તંત્રી. ૧૯૫૬નો કુમારચંદ્રક પ્રાપ્ત.

'દેવો ધાધલ' (૧૯૩૭) આજ સુધી વિષયવસ્તુની રીતે અનોખી રહેલી સમંદરના સાવજની સાહસકથા છે. હેતુલક્ષી અને માહિતી-સભર હોવા છતાં આ કથા રોમાંચક રીતે વાસ્તવિકતાનું વાતાવરણ રચે છે. આજથી બસો વર્ષ પહેલાંનો જન્મનો એમાં આલંબાયેલો છે. આ ઉપરાંત, 'દુઝાકિયો બાણ' સાગરકથા પણ એમના નામે છે.

'રુદ્ર શિવ અને લિંગસંપ્રદાય' (૧૯૨૯) નિબંધ ઐતિહાસિક અન્વેષણનો છે. 'રુદ્રાધ્યાય' (૧૯૨૯) ટીકા અને વ્યુત્પન્ન સંદેહ સહિતનું એમનું ગુજરાતી ભાષાંતર છે.

ચં.ટા.

બૃથ છગનલાલ વેણીલાલ : કથાકૃતિ 'આપવીતી' ના કર્તા.

નિ.વો.

બૃથ જન્મશંકર મહાશંકર, 'લલિત' (૩૦-૬-૧૯૭૭, ૨૪-૩-૧૯૪૭) : કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ જૂનાગઢ અને રાજકોટમાં. ૧૯૦૩માં એસ.ટી.સી. શાળામાં રાજવી કુટુંબના શિક્ષક. દસેક વર્ષ બાદ ગોંડલની હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. પછીથી ૧૯૦૮-૧૦ દરમિયાન રાજકોટમાં 'ક્રિકેટવાડ ટાઈમ્સ' ના તંત્રી. ૧૯૧૩થી ૧૯૨૦ સુધી વડોદરામાં લોકોપદેશક તરીકે સેવા. ૧૯૨૫થી લેડી નોર્થકોટ હિંદુ ઓર્ફનેજમાં અને ખાતગી પરિવારોમાં શિક્ષણ-

કાર્ય. ૧૯૨૧થી ૧૯૨૨ સુધી રાષ્ટ્રીય મહાવિદ્યાલય, મુંબઈમાં ભાષાસાહિત્યના અધ્યાપક. ૧૯૩૮માં નિવૃત્ત.

'લલિતનાં કાવ્યો'(૧૯૧૨), 'વરોદરને વરલે'(૧૯૧૪) અને 'લલિતનાં બીજાં કાવ્યો'(૧૯૩૪) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'લલિતનો રણકાર'(૧૯૫૧) નામના મરજોત્તર પ્રકાશિત કાવ્ય-ગ્રંથમાં એમની સમગ્ર કવિતા સંચિત થયેલી છે.

નારીહૃદય, દામ્પત્યજીવન, પ્રાણ અને સ્વદેશભક્તિ એ એમની કવિતાના મુખ્ય વિષય છે. ગુહજીવનના ભાવોને નિરૂપતી એમની ઊર્મિકવિતામાં એમના છંદ પરત્વેના કૌશલનો પરિચય મળે છે. પ્રકૃતિચિત્રો અને રસજાતી કાવ્યભાની એ પણ એમની કવિ તરીકેની વિશિષ્ટતા છે. ખંડકાવ્ય જેવી ત્રણેક રચનાઓ તથા વ્યક્તિ-ચરિત્રાત્મક કાવ્યો ઉપરાંત બાળગીતો પણ એમની પાસેથી સાંપડ્યાં છે.

'શીતા વનપાસ'(૧૯૦૩-૧૯૦૪) એ 'ઉત્તરસમચરિત'નું અનુ-સરણ કરતું પણ પોતાની રીતે ગુહજીવનના પ્રસંગોને ઉપસાવતું એમનું નાટક છે, જે તત્કાલીન જનસમાજમાં ખૂબ જાણીતું થયેલું. બ.જ.

બુધ જ્યોત્સ્ના ઉસિતકાન્ત (૩૦-૧૧-૧૯૨૪) : ચરિત્રકાર, વાર્તા-કાર. જન્મ પાટણમાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ.

એમની પાસેથી ઉરિસય બુધના જીવનનો પરિચય કથાવતું ચરિત્ર-લક્ષી પુસ્તક 'હરિકેરણ'(ઉસિત બુધ સાથે, ૧૯૬૩), નવલિકા-સંગ્રહ 'કમ્બુક્કમાં અઠવાળાં'(૧૯૭૯) અને નિબંધસંગ્રહ 'પરિતાપ'(૧૯૬૪) તથા 'વાનગીનો અમી'(૧૯૮૩) મળ્યાં છે. નિ.વા.

બુધ નરવરલાલ પ્રભુલાલ (૨૧-૧૦-૧૯૦૬) : હાસ્યલેખક. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૯૨૩માં મૈટ્રિક. ૧૯૨૭માં ફર્ગુસન કોલેજ, પૂનાથી સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૯માં સંસ્કૃત મુખ્ય વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૩૦થી ૧૯૩૯ સુધી દક્ષિણામૂર્તિ વિનયમંદિર, ભાવનગરમાં અંગ્રેજીના શિક્ષક. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૮ સુધી ધરશાળા હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજીના શિક્ષક. ૧૯૪૮થી ૧૯૫૮ સુધી ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ, આંખલામાં ઉપનિયામક. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૮ સુધી લોકસેવા મહાવિદ્યાલય 'લોકભારતી', સાંજસલામાં પ્રાધ્યાપક અને ઉપનિયામક. ૧૯૮૧થી નિવૃત્ત.

'અમરોટી'(૧૯૩૯), 'બનાવટી ફૂલો'(૧૯૫૩), 'અમરોટી'-ત્રીજી(૧૯૬૮) અને 'છેલવેલું'(૧૯૮૨) એમનાં વિવિધ વિષયો પરનાં હળવાં લખાણોના સંગ્રહો છે. એમના નર્મ-મર્મમાં શિક્ષક-જીવનના પરિપ્રેક્ષ્યનું પ્રાધાન્ય છે. 'કાગળનાં કેસૂડાં'(૧૯૮૬) એમનો હળવી પદ્યરચનાઓનો સંચય છે. 'હળવાં ફૂલ'(૧૯૮૪) માં હાસ્યનાટકો સંગૃહીત છે. એમણે 'ઉદેપુર મેવાડ'(૧૯૩૭) પ્રવાસવર્ણન અને 'ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ અને લોકભારતી'(૧૯૭૬) પરિચયપુસ્તિકા આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'ગાંધીજીનો જીવન-સંદેશ'(૧૯૬૩), 'ઈશુને પગલે'(૧૯૬૭), 'રેવિડ કોપરફીલ્ડ'(૧૯૭૦) વગેરે ખંડર ભેટલાં અનુવાદ-પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

બુધ પુરાતન જન્મશંકર (૨-૧૦-૧૯૦૭) : ચરિત્રલેખક. જન્મ જૂનાગઢમાં. ગાંધીજી સાથે વીસેક વર્ષ સમાજસેવાનું કાર્ય.

એમની પાસેથી મુખ્યત્વે પ્રસંગોનાં સંસ્મરણોને આવેળપતાં અને ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'ગાંધીજીના સાંનિધ્યમાં'(૧૯૪૪), 'બાપુની છત્રછાયામાં'(૧૯૪૫), 'આપણા જવાહર'(૧૯૪૭), 'ભગવાનનાં છોડે'(૧૯૫૮) વગેરે મળ્યાં છે.

નિ.વા.

બુધ વેણીભાઈ છગનલાલ : બાળવાર્તાનું પુસ્તક 'દારુજન જાડી'ના કર્તા.

નિ.વા.

બુધ સનાતન : કવ્ય-દેવ્યાનોના પ્રાણપસંગોને અનુલક્ષીને કર્તા અને પ્રાણ્ય વચ્ચેના સંઘર્ષને આવેળનું નાટક 'સંજીવન'(૧૯૩૫) - ના કર્તા.

નિ.વા.

બુધ સવિતાલક્ષ્મી ઉરિસય : ગોત-ગરબાઓના સંગ્રહ 'ગદ ગરનારી'(૧૯૬૦)નાં કર્તા.

નિ.વા.

બુધ ઉરિસય ભગવંતરાય (૨૨-૮-૧૯૮૧, ૧૯-૧૯૬૨) : વિવેચક, ચરિત્રલેખક. જન્મ જૂનાગઢમાં. ૧૯૦૯થી વરોદરના 'સયાજી-વિજય' સામયિકના ઉપનંત્રી.

એમની પાસેથી 'હારમાળા અને તેના લેખક'(૧૯૧૨), બાળા-પર્યાગી કૃતિ 'ચક્રવર્તી અયોધ્યા'(૧૯૨૧), અનૂદિત નવલકથા 'કમલાકુમારી અથવા પૂર્વપશ્ચિમનો હસ્તમિલાપ'(૧૯૧૨) તથા પ્રકીર્ણ કૃતિ 'પાર્લામિન્ટ અથવા ટ્રિટીશ ચાલ્યાસભા' મળ્યાં છે.

નિ.વા.

બુધ ઉસિત ઉરિસય (૨૬-૪-૧૯૨૧, ૧૪-૫-૧૯૮૯) : કવિ, વિવેચક, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. પ્રાથમિકથી ઉચ્ચ શિક્ષણ વરોદરમાં. ૧૯૪૨માં ગુજરાતી (મુખ્ય), સંસ્કૃત વિષયો સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ., ૧૯૪૪માં એમ.એ. ૧૯૪૬થી ૧૯૭૧ સુધી ગુજરાતની વિવિધ સરકારી કોલેજોમાં અધ્યાપક તથા રાજકોટની કોલેજમાં આચાર્ય. ૧૯૭૧થી ૧૯૮૦ સુધી ગાંધીનગરમાં ગુજરાત રાજ્યના ભાષાનિયામક. હૃદયરોગના હુમલાથી વરોદરમાં અવસાન.

એમણે મુખ્યત્વે કવિ અને વિવેચક તરીકે પ્રદાન કર્યું છે. એમનું પ્રથમ પ્રકાશન 'બ્રહ્મઅનિધિ'(૧૯૪૭) ન્હાનાલાલ વિશેનું અંતઃલિકાવ્ય છે. એમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'રૂપનાં અમી'(૧૯૫૪) છે; પછીના સંગ્રહો છે: 'સાન્નિધ્ય'(૧૯૬૧), 'નિરંતર'(૧૯૭૩), 'તન્મય'(૧૯૭૬) અને 'અંતર્ગત'(૧૯૭૯). એમના 'સૂરમંગલ'(૧૯૫૮)માં ગેય અને અભિનેય રૂપકો, 'ગાંધીધ્વનિ'(૧૯૬૯)માં ગાંધીજી વિશેનાં કાવ્યો અને 'આગિયા ઝૂકાકાપા'(૧૯૬૩) તથા 'એનથેન દીવાધેન'(૧૯૮૧)માં બાલગીતો સંગ્રહાયેલાં છે. એમણે અંગ્રેજી અને હિન્દી ભાષામાં પણ કવિતા રચી છે, જે અનુક્રમે 'વિન્ડો'(૧૯૮૧) અને 'ઈપત્'(૧૯૮૪)માં ગ્રંથસ્થ થયેલી છે.

રચનાની સુગ્રેયતા, પ્રાસાદિકતા અને ઊર્મિપ્રધાનતા એ એમની કવિતાનાં લક્ષણો છે.

એમણે નવલકથા, ટૂંકીવાર્તા અને એકાંકી જેવાં સ્વરૂપો પણ ખેડ્યાં છે. ‘યલ અયલ’ (૧૯૬૮), ‘આભને છેડે’ (૧૯૭૦) અને ‘મેઘના’ (૧૯૭૯) એ એમની નવલકથાઓ છે, જે પૈકી બીજીનો હિંદીમાં અનુવાદ થયો છે. આ નવલકથાઓમાં ઝીણી વિગતોનાં આલેખનો સહિતનાં આસ્વાદ્ય વર્ણનો—ચિત્રાંકનો છે. ‘આલંબન’ (૧૯૬૮), ‘વાદળી ઝાંઝા કરતી હતી’ (૧૯૭૬) અને ‘તાણે વાણે’ (૧૯૮૧) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘શુભસ્ય શીઘ્રમ્’ (૧૯૫૮)માં સંગૃહીત એમનાં એકાંકીઓમાં સાંપ્રત સમસ્યાઓ નર્મનર્મ અને કટાક્ષના વિનિયોગથી આલેખાયેલી છે. એમનાં બીજાં અભિનેય એકાંકીઓ ‘નવાં નવાં નાટકો’ (૧૯૭૭) અને ‘કિશોરોનાં નાટકો’ (૧૯૭૭)માં સંગ્રહામાં છે. ‘વડોદરા, આ વડોદરા’ (૧૯૮૪) એ એમનો વડોદરા વિશેના નિબંધોનો સંગ્રહ છે.

‘દલપતરામ-એક અધ્યાયન’ (૧૯૫૫) સ્વાધ્યાયગ્રંથ ઉપરાંત ‘અનવય’ (૧૯૬૯) તથા ‘તદ્ભવ’ (૧૯૭૬) એ બે વિવેચન-સંગ્રહો એમણે આપ્યા છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા દ્વારા કરાવાયેલી ‘ગ્રંથસ્થ વાક્ય સમીક્ષા’ (૧૯૬૩), ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રેણી માટે તૈયાર કરાયેલી પુસ્તિકા ‘મીરાં’ (૧૯૭૮) તેમ જ ગુજરાતી કવિતાના આસ્વાદ-લેખનો સંગ્રહ ‘ક્ષણો ચિરંજીવી’-ભા. ૧-૨ (૧૯૮૧) વગેરે ગ્રંથો એમની પરિશ્રમભરી અભ્યાસપરાયણતાનો ખ્યાલ આપે છે.

એમણે ચરિત્રાલેખન, અનુવાદ ને સંપાદનનું કાર્ય સ્વતંત્રપણે તેમ જ સહયોગમાં કર્યું છે. ‘સિદ્ધરાજ’ (૧૯૪૮) અને ‘હરિકિરણ’ (૧૯૬૩) જ્યોત્સ્ના હ. બૂચના; તે ‘ધમ્મપદ’ (૧૯૫૪), ‘સિદ્ધલેખ’ (૧૯૫૭), ‘જાદવાસ્થળી’ (૧૯૬૧) અને ‘પ્રસાદ’ (૧૯૬૩) જ. કા. પટેલના સહયોગમાં સંપાદિત થયેલા એમના અન્ય ઉલ્લેખનીય ગ્રંથો છે.

હે.દે.

બૃહ હીરાલાલ જાદવરાય : ભક્તિ અને તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક કાવ્ય-કૃતિઓના સંગ્રહો ‘વેદતાત્પર્યભિધિની’ (૧૯૦૭), ‘સાચાં મોતી’-ભા. ૧ (૧૯૧૨) અને ‘ભાગ્યોદય ભૂમિકા’-ભા. ૧ (૧૯૧૯)ના કર્તા.

નિ.વે.

બૂરાઈના દ્વાર પર : ઝવેરચંદ મેઘાણીની ટૂંકીવાર્તા. અહીં ઝીના કોમળ વ્યક્તિત્વના સ્પર્શે પુરુષની હતાશાને અને દુર્બળતાને હણું કોળી કોમળું પ્રસન્ન દાંપત્ય વાર્તાના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.ટો.

બૃહત્ કાવ્યદોહન-ભાગ ૧-૮ (૧૯૮૬-૧૯૧૨) : ઈરછારામ સૂર્યશામ દેસાઈએ સંપાદિત કરેલા મધ્યકાલીન સાહિત્યકૃતિઓના સંગ્રહો. મધ્યકાલીન કૃતિઓને એકઠી કરવાનું, એના પાઠ તૈયાર કરવાનું અને એને પ્રકાશિત કરવાનું પ્રારંભિક છતાં ભગીરથ કાર્ય અહીં થયેલું છે. સાહિત્યિક મૂલ્યથી નિરપેક્ષ રહી જે કાંઈ મધ્ય-કાલીન સાહિત્યસામગ્રી ઉપલબ્ધ બની તેને ગુજરાતી સાહિત્યના

ઈતિહાસના સાધનરૂપે સાચવી લેવાનો પ્રયત્ન આ સંપાદનો પાછળ મુખ્ય છે. લોકપ્રિય કાવ્યો સુલભ થાય અને સાગ સંગ્રહો બહાર આવે એવા હેતુથી થયેલાં આ સંપાદનોને અંતે કદાચ શબ્દોનો કોશ પણ આપવામાં આવ્યો છે. મીરાંબાઈ, નાકર, દયારામ, પ્રીતમ વગેરે અંગેના વિસ્તૃત લેખો આ સંગ્રહો સાથે સંકળાયેલા છે.

ચં.ટો.

બૃહત્ પિંગળ (૧૯૫૫) : રામનારાયણ વિ. પાઠકનો છંદશાસ્ત્ર પરનો શાસ્ત્રીય ગ્રંથ. પંદર પ્રકરણો અને વીસ પરિશિષ્ટોમાં વર્ણનાયેલા, લગભગ સાતસો પૃષ્ઠોમાં વિસ્તરેલા આ ગ્રંથ ગુજરાતી કવિતામાં છેક દલપતરામથી રચાવા શરૂ થયેલા છંદશાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં નિરૂપણની દૃષ્ટિએ સહુથી વિશેષ સર્વગ્રાહી અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિવાળો છે. ગાંધીયુગ સુધીની ગુજરાતી કવિતામાં થયેલા છંદવિષયક બધા પ્રયોગોની શાસ્ત્રીય વિચારણા અહીં થઈ છે. કાવ્યમાં છંદનું સ્થાન, ગુજરાતી ઉચ્ચારણોના સંદર્ભમાં લઘુગુરુની ચર્ચા, અક્ષરનું સ્વરૂપ, વૈદિક છંદોનું સ્વરૂપ અને તેમના પ્રકારો, અક્ષરમેળ છંદોનું સ્વરૂપ અને તેમનાં મેળ મિશ્રણો, માત્રામેળ છંદો, સંખ્યામેળ છંદો, મસત્રીમાંથી આવેલા ઓવિ-અભંગ આદિ છંદો, રિંગવના છંદ, દેશી, પદ, ગજલનું સ્વરૂપ તેમ જ પ્રવાહી છંદ કે સળંગ પદ્યરચનાના પ્રયોગો — એ સર્વની ઝીણવટભરી ચર્ચામાં પોતાના પુરોગામી પિંગળશાસ્ત્રીઓએ આપેલાં મંતવ્યોની ફેરતપાસ છે અને ઘણી જગ્યાએ પોતાનાં મૌલિક પ્રતિપાદન છે. સંધિ અને પદ્યભાટ વચ્ચેનો સંબંધ તપાસી ભારતત્ત્વને લક્ષમાં રાખ્યા વગર સંધિઓનું કરેલું પૃથક્કરણ; માત્રામેળ છંદોના સંધિઓના તાલ અને સંગીતના તાલ વચ્ચે બતાવેલા સંબંધ; ગજલના છંદોને માત્રામેળ છંદો જ્યાં આવૃત્તસંધિ છંદો બતાવવા; ઘનાક્ષરી, મનહર અને અનુદ્વંપની સંખ્યામેળ છંદો તરીકે ગણના કરવી અને આ છંદોનું અક્ષરમેળ કરતાં માત્રામેળ છંદો સાથેનું મળતાપણું બતાવવું; માત્રામેળ છંદોમાં બ્લેન્કવર્સ જેવો પ્રવાહી છંદ બનવાની અક્ષમતા, પૃથ્વીમાં પ્રવાહી છંદ બનવાની આંશિક ક્ષમતા અને વનવેલીમાં પ્રવાહી છંદ બનવાની વધુમાં વધુ ક્ષમતા બતાવવી — વગેરે છંદશાસ્ત્ર વિશેનાં એમણે કરેલાં નિરીક્ષણો મૌલિક અને મામિક છે.

જ.ગા.

બે જગજીવનરામનો સાક્ષાત્કાર : જ્યોતિષ જાનીની ટૂંકીવાર્તા. એમાં એકનો એક દીકરો પશવો સાધુ થઈ ગયો છે એ પ્રસંગને અનુલક્ષીને જગજીવનરામનાં, મગની બે ફાડ જેવાં રૂપો વચ્ચેનો વિવાદ નર્મ-વિનોદમાં જીવંત રીતે નિરૂપાયો છે.

ચં.ટો.

બે નદીઓની વાર્તા : તાપી અને સાબરમતી નદીનાં ઉદ્ગારણ પડછે, હડોળાયેલી અને સ્વચ્છ જીવનશૈલી તથા લેખનશૈલીની ચર્ચા કરતો થી. ના. પટેલનો ચિંતનાત્મક નિબંધ.

ચં.ટો.

બે સંસ્કૃતિઓ : સભ્યતાના વિકાસ માટે કુરુક્ષેત્ર પર ભાર મૂકતી ભદ્રલોકની સંસ્કૃતિ અને પરિશ્રમ પર ભાર મૂકતી સંત અથવા ઓલિયા સંસ્કૃતિ વચ્ચેનાં વિરોધલક્ષણો ચર્ચિત કિશોરલાલ

મરાઠ્ઠવાળાનો ચિંતનાત્મક નિબંધ.

ચં.ટો.

બેકાર : જુઓ, પટેલ ઈપ્રાસિમ દાદાભાઈ.

બેજ અને ભિસ્તરા : સામાનના ડગલાથી વીંટાવાની વૃત્તિ મુસાફરીથી માંડી આપણાં અનેક વળગાંજા સુધી પહોંચેલી છે— એના પર વિનોદપૂર્ણ કટાક્ષ કરતો બકુલ ત્રિપાઠીનો ધારણનિબંધ.

ચં.ટો.

બેચરવાળા શામળ ચીમનલાલ : નવલકથા 'બ્રહ્મદેશની રાણી'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

બેટાઈ રમેશચંદ્ર સુંદરજી (૧૨-૧૯૨૬) : વિવેચક, અનુવાદક, સંપાદક. જન્મસ્થળ માંડવી (કચ્છ). ૧૯૪૭માં મુંબઈ યુનિવર્સિટી-માંથી સંસ્કૃતવિષય સાથે બી.એ., ૧૯૫૦માં એમ.એ., ૧૯૫૭માં પીએચ.ડી. સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક.

'સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઈતિહાસ'-ભા. ૧-૨ (૧૯૬૦), 'દર્શવર્ધન' (૧૯૬૬), 'ભારતીય સાહિત્યવિચાર મંજૂષા'-ભા. ૧-૨ (સંપાદન, ૧૯૭૫), 'ભારતીય કાવ્યભીમાંસા' (૧૯૭૮) વગેરેમાં સંસ્કૃત-સાહિત્યનો અભ્યાસ, કાવ્યશાસ્ત્ર વિશેની સૂઝતેમ જ વિષયને સરળ ભાષામાં સદૃશાંત રજૂ કરવાની એમની પદ્ધતિનો પરિચય થાય છે. 'વિવેકયુગમણિ' (૧૯૭૬) એમનો અનુવાદ છે. 'બુદ્ધચરિત' (૧૯૫૮), 'વિક્રમોર્વશીય' (૧૯૫૮), 'મિથદૂત' (૧૯૫૯), 'શાકુંતલ' (૧૯૫૯), 'કાવ્યપ્રકાશ'-સર્ગ ૧, ૨, ૩, ૧૦ (૧૯૫૯) વગેરે અનુવાદો મુખ્યત્વે વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થાય તેવા છે. 'પ્રાચીન ભારતીય સામાજિક સંસ્થાઓ' (૧૯૭૪) એમનું સમાજ-દર્શનનું સંશોધન-પુસ્તક છે.

નિ.વા.

બેટાઈ સુંદરજી ઝાકળદાસ, 'ટૂંકપાવન', 'મિત્રાવસુણી' (૧૦-૮-૧૯૦૫, ૧૬-૧-૧૯૮૯) : કવિ, વિવેચક. જન્મ વતન જામનગર જિલ્લાના બેટ-દ્વારકામાં. ૧૯૨૮માં અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયો સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ., ૧૯૩૨માં એલ.એલ.બી., ૧૯૩૬માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. પ્રારંભનાં ચારપાંચ વર્ષ 'હિંદુસ્તાન' ને 'પ્રજામિત્ર'માં સબએડિટર, ચારપાંચ વર્ષ મુંબઈની એક સંસ્થામાં આચાર્ય, એ પછી મુંબઈની એસ.એન.ડી.ટી. વિમેન્સ કોલેજમાં નિવૃત્તિપર્યાંત ગુજરાતીના અધ્યાપક. ઈન્ડિયન પી.ઈ.એન.ના સભ્ય. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક વિજેતા. મુંબઈમાં અવસાન.

પચાસક વર્ષથી સતત કાવ્યસર્જન કરનારા આ ગાંધીયુગના કવિ નરસિંહરાવની કવિતાથી વિશ્વ પ્રભાવિત છે, જે ખંડકાવ્યો અને કરુણપ્રથસ્તિઓની સ્વસ્થગંભીર શૈલી, જીવનનાં મંગલમય તત્ત્વો પર આસ્થા, પ્રકૃતિ પ્રત્યેનું આકર્ષણ વગેરેમાં જોઈ શકાય છે. અલબત્ત, સોનેટોનું વ્યાપક ખંડાણ કે નિષ્કામ કર્મવાળા જીવનનું આકર્ષણ એમની કવિતા પર ગાંધીયુગના પ્રભાવની પણ પ્રતીતિ કરાવે છે.

'જ્યોતિરેખા' (૧૯૩૪)માં પૌરાણિક અને ઐતિહાસિક પ્રસંગો

પરઆધારિત પાંચ પંડકાવ્યો છે. 'ઈન્દ્રવનુ' (૧૯૩૯), 'વિશંખાવલિ' (૧૯૫૨), 'સદ્ગત ચંદ્રશીલાને' (૧૯૫૯), 'ગુલસીદલ' (૧૯૬૧), 'વ્યાંજના' (૧૯૬૯), 'અનુવ્યાંજના' (૧૯૭૪), 'ચિંતિતે વસંત' (૧૯૭૬) અને 'શ્રાવણી ઝરમર' (૧૯૮૨) એ એમના કાવ્ય-સંગ્રહોની કવિતા પરથી દેખાય છે કે અધ્યાત્મચિંતન, પ્રણય, પ્રકૃતિ અને સ્વજનમૃત્યુથી જન્મતો શોક પ્રારંભથી અંત સુધી એમની કવિતાનાં ચાલકબળ રહ્યાં છે. અલ્પપરિચિત સંસ્કૃત શબ્દોના વિશેષ ઉપયોગવાળી સંસ્કૃતાદ્ય પ્રસ્તારી શૈલીને લીધે સોનેટ કરતાં લાંબાં ચિંતનમનનનાં કાવ્યો વધુ સફળ નીવડ્યાં છે.

પૂર્વે પ્રકાશિત 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં સોનેટ' (૧૯૩૫)ને સમાવના વિવેચનસંગ્રહ 'સુવર્ણમિઘ' (૧૯૬૪)માં ન્દાનાલાલ, બ. ક. ઠાકોર અને મેઘાણીની કવિતાનું તટસ્થ નિરીક્ષણ કરતા સમદૃષ્ટિવાળા ધ્યાનપાત્ર લેખો છે. 'આમેદ' (૧૯૭૮)માં 'ગુજરાતી કવિતામાં અનુષ્ટુપ' જેવા મહત્ત્વના લેખ ઉપરાંત સંસ્કૃત અને ગુજરાતી કવિઓ અને તેમની કવિતા વિશેના લેખો છે. 'નરસિંહરાવ' (૧૯૮૦) નરસિંહરાવના વાલ્મીયપુરુષાર્થની ગ્રંથી ક્યવની પુસ્તિકા છે. કવિ તથા કવિતા તરફ જોવાની સમદૃષ્ટિ એમના વિવેચનનો લાક્ષણિક ગુણ છે.

'સાહિત્યમાધુરી', 'સાહિત્યોદ્યાન' અને 'સાહિત્યસુખમાં' એ એમનાં શાળોપયોગી સંપાદનો છે.

જ.ગા.

બૈન માણેક મદનજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રીરામલલરી' : લહેર : ૧ (અન્ય સાથે, ૧૯૧૬)નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

બેન્ડવાલા પ્રભાઈ, 'સુવર્ણી' : બાળવર્તનનું પુસ્તક 'જુદાનો પવનો' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

બેકામ : જુઓ, વીરાણી બરકતઅલી ગુલામહુસેન.

બેહન : વાર્તાકૃતિ 'સ્તનગદનો બાળકુમાર' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

બેલસરે મલહાર ભિકાજી (૨૨-૫-૧૮૫૩, ૪-૪-૧૯૦૬) : કોશકાર, અનુવાદક. જન્મ પૂના જિલ્લાના બેલસર ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણથાણ ને મુંબઈમાં. ૧૮૭૦માં મૅટ્રિક. ૧૮૭૩માં બી.એ. ઉર્દૂ, લેટિન અને ફ્રેન્ચ ભાષાનો અભ્યાસ. ૧૮૭૫માં રાજકોટ અને પછી જૂનાગઢ લાઈસ્કૂલમાં સંસ્કૃતના શિક્ષક. ૧૮૮૩માં વીરમગામમાં ઓગ્લે વર્નાક્યુલર સ્કૂલના આચાર્ય. ૧૮૮૭માં અમદાવાદની મેઝ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં વાઈસ-પ્રિન્સિપાલ.

એમણે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રથમવાર જ નેપાર કરેલા 'ગુજરાતી-અંગ્રેજી કોશ' (૧૮૮૫) એમનું મહત્ત્વનું પ્રદાન છે. તે ઉપરાંત એમની પાસેથી 'હિંદુસ્તાનની ચાલપદ્ધતિ', 'સ્થાનત્રય' તેમ જ અનૂદિત પુસ્તક સંસ્કૃત 'માર્ગપદ્ધેશિકા' મળ્યાં છે. આર. એસ. તરખડના મરાઠી ગ્રંથમાળાના ત્રણ ગ્રંથોનો ગુજરાતી અનુવાદ અને અન્ય અંગ્રેજી પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

બેસ બેસ દેડકી : બાળકથા વર્ગમાં પ્રવેશવા કવિના ગંભીર આચારથી વિશિષ્ટ રીતે આસ્વાદ્ય બનતું ચંદ્રકાંત ચેતનું કાવ્ય. ચં.ટા.

બોટાદકર ચીમનલાલ લલ્લુભાઈ : નવલકથા 'અન્નપૂર્ણા અથવા પરિવ્રત પ્યાર'(૧૯૨૨) તથા 'સુવાર્ણપુરની સુંદરી'(૧૯૨૨)ના કર્તા. ૨૨.૬.

બોટાદકર દામોદર ખુશાલદાસ (૨૭-૧૧-૧૮૭૦, ૭-૯-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ બોટાદમાં. છ વેરણ શુધીનો અભ્યાસ. તેરમા વર્ષ શિક્ષક. કુટુંબની આર્થિક મુશ્કેલી દૂર કરવા જુદા જુદા સમયે એમણે જુદા જુદા વ્યવસાયો અભ્યાસવેલા. વેપાર અને વેદનું કર્તા, પણ તેમાં ફાવેલા નહીં. ૧૮૯૩માં વૈષ્ણવ ગોસ્વામી મહાશય નૃસિંહલાલજી સાથે તેમના કારભારી તરીકે મુંબઈ ગયા. 'પુષ્કિમાર્ગ પ્રકાશ'નું નંત્રીપદ સંભાળ્યું. મુંબઈના નિવાસ દરમિયાન ત્યાંના કોઈ શાસ્ત્રી પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો. નાદુરસ્ત તબિપતને લીધે ૧૯૦૭માં વનર પાછા આવી પુનઃ શિક્ષકનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યો.

એમનું પ્રથમ પ્રકાશન 'શાહ પ્રણીત લાલસિદ્ધ સાવિત્રી નાટક અથવા સ્વયંવરવિધિથી સુખી દંપતીનું ચરિત્ર' નામનું નાટક છે. એ જ રીતે 'ગોકુળગીતા', 'સસવાળન અને 'સુબોધ કાવ્યસંગ્રહ' પણ એમની પ્રારંભિક કૃતિઓ છે. તે પછી કાવ્યોપાસનાના ઘોતક સંગ્રહો 'કલ્લોલિની'(૧૯૧૨), 'સ્રોતસ્વિની'(૧૯૧૮), 'નિર્ઝરિણી'(૧૯૨૧), 'સસનરંગિણી'(૧૯૨૩) અને મરણોત્તર 'શીવલિની'(૧૯૨૫) મળ્યા છે. 'સસનરંગિણી'ના સસોએ એમને એક નોંધપાત્ર સસકવિનો સ્થાનમાન મેળવી આપ્યાં છે. તે જમાનાની ગુજરાતીને આ સસોએ ખૂબ ઘેલું લગાડેલું. લોકઢાળોનો તેમાં ખૂબીપૂર્વકનો વિનિયોગ થયો છે. 'શીવલિની'નાં કાવ્યોની ગુણસંપત્તિ નોંધપાત્ર છે. એમાં પ્રકૃતિ અને ગૂઢજીવનના ભાવોને એમણે કાવ્યરૂપ આપ્યું છે. ગ્રામજીવનના પરિવેશના અને એના તળપદા વિષયોના સુચારુ અને મધુર પ્રાસાદિક નિરૂપણે એમને 'સૌંદર્યદર્શી કવિ'નું બિરુદ અપાવ્યું છે. ગૂઢજીવનની ભાવનાનાં કાવ્યો એમનું મુખ્ય અને મહત્ત્વનું પ્રદાન છે. કન્યા, માતા, નણંદ, સાસુ, લગ્નોદ્યતા, ભાગિની, નવોઢા, ગૃહિણી, સીમંતિની, પ્રૌઢા - એમ નારીજીવનની જુદી જુદી અવસ્થા અને એના પદને લક્ષ્ય કરીને એનાં અનેકવિધ સુકુમાર સંવેદનોને એમણે મધુર અને પ્રસસ્ય રૂપ આપ્યું છે.

સરેરાશ કલાએ રહેતી કલ્પનાશકિત તથા સંસ્કૃતપ્રચુર શૈલી અને કઈંક સીમિત રહેતા વિષયવર્ણનની મર્યાદા છતાં એમના ભાવસમૃદ્ધ સસો અને ગૂઢજીવનનાં કોમળ નિર્વ્યાજ સંવેદનોનાં કાવ્યો એમનું વિરંજીવ પ્રદાન છે.

પ્ર.દ.

બોડાવાલા મણિલાલ નાથુભાઈ : પહેલીવાર ગામડેથી મુંબઈ જતા ને ત્યાં નાયકને યતા અનુભવોમાંથી જન્મતું પ્રહસનકલાનું હાસ્ય રજૂ કરતી સંવાદતત્ત્વવાળી વાર્તા 'ગામડિયો ગમાર'(૧૯૧૪)ના કર્તા. કી.બ્ર.

બોડીવાલા (શાહ) નંદલાલ યુનીલાલ (૧૮૯૪, ૬-૭-૧૯૬૩) : જન્મ અમદાવાદમાં. ઈન્ડર આર્ટ્સ શુધીનો અભ્યાસ. પરકારત્વમાં સક્રિય. 'ગૃહિણીભૂપણ', 'દેશા શ્રીપાદીઅંબુ', 'મનોરંજન', 'ગ્રામસ્વરાજ'નું સંપાદન. ૧૯૨૩માં 'સંદેશ' દૈનિકની સ્થાપના. ૧૯૪૧માં પક્ષાધાતનો હુમલો. ૧૯૫૮માં 'સંદેશ' અગ્યને સોંપીને નિવૃત્ત.

આત્મકથાત્મક કૃતિ 'મન મત બન અથવા નંદલાલ બોડીવાલાનો આત્મવૃત્તાંત'(૧૯૫૯) એમના નામે છે. નિ.વા.

બોધ : 'ગુજરે જર શિરે નારે જગતનો નાય તે સંલક' જરથી પંકિત-ઓથી, સંસારને કઈ રીતે સ્વીકારવો એનો બોધ આપતી બાલાશંકર ઉદ્ધાસરામ કંથારિયાની જાણીતી ગઝલ. ચં.ટા.

બોરીસાગર રતિલાલ મોહનલાલ (૩૧-૮-૧૯૩૮) : હાસ્યલેખક, નિબંધકાર. જન્મ સાવરકુંડલા (નિ. ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ સાવરકુંડલામાં. ૧૯૫૬માં એસ.એસ.સી., ૧૯૬૩માં બી.એ., ૧૯૬૭માં એમ.એ. ૧૯૮૯માં 'સાહિત્યિક સંપાદન : વિવેચનાત્મક અધ્યયન' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૭૧માં સાવરકુંડલા કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૭૪-થી ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગરમાં એકેડેમિક સેક્રેટરી.

લેખનકાર્યનો આરંભ ટૂંકીવાર્તાથી કર્યો; પરંતુ સાથે સાથે હાસ્ય-લેખો લખવા માંડ્યા, જેમાં એમને વધુ સકળતા-સિદ્ધિ મળ્યાં. એમના બે હાસ્યસંગ્રહો 'મરક મરક'(૧૯૭૭) અને 'આનંદલોક'(૧૯૮૩) છે. એમનું હાસ્ય વાચકને મરકમરક હસાવે તેવું છે. બહુશ્રુતતાનો હાસ્યાર્થ સહજ કૌશલથી વિનિયોગ થયો હોવાથી માનવીય નિર્બળતાઓ હાસ્યનો વિષય બને છે, છતાં એમનું હાસ્ય દંશદ્વેષથી સદંતર મુક્ત છે અને સાથે જ જીવન પર પ્રકાશ પાથરવાના ધ્યેયથી યુક્ત છે. એમણે કેટલાક ગંભીર નિબંધો આપ્યા છે, તેમ જ કેટલીક લઘુકથાઓ પણ લખી છે.

ર.પા.

બોલ વ્હાલમના : મણિલાલ દેસાઈનું નારીસંવેદનાને વાચા આપતું નિજી અભિવ્યક્તિવાળું લાક્ષણિક ગીત. ચં.ટા.

બ્રહ્મચારી ચીમનલાલ : સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિએ લખાણેથી ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'શ્રી સ્વામિનારાયણ'(૧૯૪૬)ના કર્તા. નિ.વા.

બ્રહ્મચારી નગીનલાલ રાજરામ : પદ્યકૃતિ 'નગીનવાણીનિવાસ'(૧૯૧૫)ના કર્તા. નિ.વા.

બ્રહ્મભટ્ટ અનિરુદ્ધ લાલજી (૧૧-૧૧-૧૯૩૫, ૩૧-૭-૧૯૮૧) : વિવેચક, કવિ, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ પાટણમાં. શાળાશિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ., ૧૯૬૦માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૯ થી ઉભોઈની

આટર્સ કોલેજમાં અભ્યાસના ત્યારબાદ બીલીમારાની કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૨૮થી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં ગુજરાતીના ડી.એ. 'ભૂમિકા' અને 'કિમ્પિ'ના તંત્રી. પ્રભાવક વક્તા. ડ્યુકેમિયાથી અમદાવાદમાં અવસાન.

આધુનિક સાહિત્ય અને વિશ્વસાહિત્યની સંપ્રસારના સ્થાય વિવેચનક્ષેત્રે સુરેશ જોષી પછી જે તારબી આવી એમાં અભ્યાસક્રમ કે અસહિયજ્ઞતા વિના આ લેખકે સ્વરૂપની શુદ્ધતાને અનુલક્ષીને સુશ્લિષ્ટ ને સમતાલ વિવેચન આપવાના પ્રયત્ન કર્યો છે. 'અન્વીક્ષા' (૧૯૭૦)માં ચાવીસ લેખો છે, જે પૈકી આઠ કૃતિલક્ષી અને કર્તાલક્ષી છે, બપોરે પંદર ગ્રંથસમીક્ષાઓ છે. 'ગુજરાતી સાહિત્ય-વિવેચનના કેટલાક પાયાના સંપ્રત્યયો' પરનો લેખ મહત્વનો છે. 'અગનપાંખી' અને 'છિન્નપત્ર' જેવી કૃતિઓની ટૂંકી સમીક્ષાઓ દ્વારા છે. 'ભારતીય સાહિત્યશાસ્ત્રમાં ગુણ અને રીતિની વિચારણા' (૧૯૭૪)માં આચાર્ય ભરતથી છેક જગન્નાથ સુખીના આચાર્યોના પ્રદાનોનું ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં તત્ત્વનિરૂપણ છે. 'પૂર્વાપર' (૧૯૭૨) 'જન્મભૂમિ' દૈનિકમાં 'અલપદ્મવપ'ની ચાલેલી કોલમ-માંથી પસંદ કરેલાં લખાણોનો સંગ્રહ છે. સાહિત્યિક સભાનતાથી લખાયેલાં આ લોકાભિમુખ લખાણો રચિતપૂર્ણ છે. એમાં કાવાબ્રતા યાસુનારી કચારીમોદો, સેદાં, રિલ્ક, લર્બટ રીડ વાલેરી જેવાઓના સુપેરે પ્રવેશ કરાવ્યા છે. 'એળાવ' (૧૯૭૮) પરની પરિચય ટ્રસ્ટની પુસ્તિકા રશિયન વાર્તાકારને સરલ છતાં રસિક રીતે ઉપવાસી આપે છે. 'સંનિકર્ષ' (૧૯૮૨) એમનો મરણોત્તર વિવેચનગ્રંથ છે. એમાં નવલકથા, નવલિકા, કવિતા અને થિયેટર પરના અન્વેષણલેખો છે. ઓરિસ્ટોટલના 'પોએટિક્સ'નો પહેલો ગુજરાતી અનુવાદ 'ઓરિસ્ટોટલનું કાવ્યશાસ્ત્ર' (૧૯૬૯) એ આ લેખકનું ગુજરાતી વિવેચનક્ષેત્રે મહત્ત્વનું પ્રદાન છે.

'કિમ્પિ' (૧૯૮૩) એમનો મૌલિક અને અનૂદિત કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. તેમાં હાઈકુ, સોનેટ, મુક્તક, ગીત એમ વિવિધ કાવ્ય-પ્રકારોમાં એમની શ્રદ્ધાપૂર્ણ રચના છે. વાગ્મિતાનું બળ એમની અશ્વંદસ રચનાઓના લયનિયંત્રણમાં ને યથાર્થ શબ્દપસંદગીમાં તેમ જ વિવાદોની નાટ્યાત્મક પ્રસ્તુતિમાં ખાબ લાગ્યું છે. મૃત્યુનો સંવેદનોનો પાસ પામેલી એમની રચનાઓમાં એમનો અવાજ પોતીકા બન્યો છે.

'અજાણું સ્કેશન' (૧૯૮૨) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. અહીં પ્રસંગ-ચિત્ર-રેખાચિત્ર કે ક્યારેક આત્મક્યાત્મક પ્રકારનું તત્ત્વ વાર્તાઓની રચનામાં ભાગ ભજવે છે. જીવનતત્ત્વ ને કલાતત્ત્વ વચ્ચેની જોલા ખાતી આ વાર્તાઓ કોઈ ને કોઈ મર્મ ઉપસાવવામાં ઉદ્યમી રહી છે. 'નામરૂપ' (૧૯૮૧)માં વાર્તા અને વાસ્તવના સંયોગથી ઊભાં થતાં ચરિત્રોની હારમાળા છે. જીવનના વિવિધ પ્રસંગોએ ચેતનાના ભિન્નભિન્ન સ્તરે આવીને જીવી ગયેલાં આ ચરિત્રોમાં રહેલા લેખકને પાનકરસ આસ્વાદ છે. આ ચરિત્રસૃષ્ટિમાં લેખકની મનોસૃષ્ટિનું કોંવત ભળ્યું છે. 'યલ મન વાટે ઘાટે'ના ૧ થી ૫ ભાગ (૧૯૮૧-૧૯૮૨) વિવિધ કક્ષાના વિશાળ વાચક વર્ગ તરફ પહોંચવા માગતી દૈનિક કોલમનાં લખાણોના સંગ્રહ છે. જીવનની નાની-મોટી સમજદા આ લેખતા આ સંગ્રહો રચિતપૂર્ણ રીતે લોકભોગ્ય છે.

'ઋષિકાણી' (૧૯૮૨) એ 'આખંડ આનંદ'માં ઉપનિષદના સૂત્રને લઈને 'પાર્થ' ઉપનામથી એમણે લખેલી લેખમાળા છે. એમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ અને તત્ત્વચિંતનને સામાન્ય જનસમાજ માટે સુભોધ કરી આપવાનું વલણ છે.

આ ઉપરાંત, 'જવેરચંદ મેઘાણી' (૧૯૬૯), 'મણિશંકર ભટ્ટ કાંત' (૧૯૭૧), 'રમાણભાઈ નીલકંઠ' (૧૯૭૩) ને તે સર્લક પરની તેમ જ 'કાન્તા' (૧૯૭૩), 'સુદામાચરિત્ર' (૧૯૭૫), 'પ્રમાણદેવક દુર્વભાઈનું સામેરુ' (૧૯૮૨) ને તે કૃતિ પરની એમની સંપાદિત સ્વાધ્યાયશ્રેણીઓ નોંધપાત્ર છે. તે, 'જ્યાંની દવાલની પ્રતિનિધિ વાર્તાઓ' (૧૯૭૧), 'નાટક વિશે જ્યાંની દવાલ' (૧૯૭૪), 'પતીલનાં ચૂટેલાં કાવ્યો' (૧૯૭૪), 'સંવાદ' (૧૯૭૪), 'ગુજરાતી વાર્તાઓ' (૧૯૭૭), 'ઓબ્સર્વ' (૧૯૭૭) એમનાં પોતાનાં અને અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે.

નં.૩૦.

બ્રહ્મભટ્ટ અમૃતલાલ મો. : સામાન્ય રીતે સાંખ્ય નીકાશમના જીવન ચરિત્રને આલેખનું પુસ્તક 'સ્વામી નીકાશમ' (૧૯૫૫) ના કર્તા. નિ.વો.

બ્રહ્મભટ્ટ અંબાશંકર મોરારજી, 'અમિત', 'સેવક' : સામાજિક વાર્તા 'નખરાળી નંદુ અને ભાડૂતી ભરથાર' (૧૯૨૭) તથા 'વોરદાદા જશરાજ' (૧૯૪૩) ના કર્તા.

૨.૨.

બ્રહ્મભટ્ટ કમલા : સામાજિકશાસ્ત્રને અનુલક્ષીને રચાયેલી કૃતિ 'સમપર્યાની સંધી' અને બ્રાજવાની 'કળાજ્ઞાના ઋષિ' (૧૯૬૧) ના કર્તા. નિ.વો.

બ્રહ્મભટ્ટ છગનભાઈ મેતાપભાઈ : નવલકથા 'વૌર પ્રતિજ્ઞા' (૧૯૨૧) ના કર્તા. નિ.વો.

બ્રહ્મભટ્ટ છગનલાલ અમથારામ : નવલકથાઓ 'પ્રતાપી પ્રતાપ' (૧૯૨૫) અને 'અમરકેશરી કટારી' (૧૯૩૧) તથા શૌર્યપ્રેરક ઐતિહાસિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'તોગારી તલવાર અને રાજ-સિંહજીરી હથેળી' (૧૯૩૧) ના કર્તા. નિ.વો.

બ્રહ્મભટ્ટ જયસિંહ દયારામ : પદ્યકૃતિ 'શ્રીસમ સુવસ માતરાનત્ત-તરંગિણી' (૧૯૩૦) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

બ્રહ્મભટ્ટ જીવણલાલ કલાનજી : નાટક 'વિમલજ્યાતિ' (ત્રી. આ. ૧૯૫૦) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

બ્રહ્મભટ્ટ જ્ઞેશિજવાલ લાલજીભાઈ : નવલકથા 'કંઈકુમાર' (૧૯૧૧) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

બ્રહ્મભટ્ટ ડાહ્યાલાલ અં. — બ્રહ્મભટ્ટ શિવલાલ ખુશાલભાઈ

બ્રહ્મભટ્ટ ડાહ્યાલાલ અં. : ઓગણીસ લોકકથાઓનો સંગ્રહ 'વિવિધ લોકકથાઓ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ દામોદર ભૂપતસિંચ, 'પ્રહ્લાદ' : નવલકથા 'મહારાજ સિદ્ધરાજ અને સતી ઠસમા ઓડણુ' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ નરસિંચદાસ ભા. : 'શ્રી સૂરદાસજીનું જીવનચરિત્ર' (અન્ય સ્થાને, ૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ નાનાલાલ બળદેવજી : નાટક 'મીનળ-મુંજલ' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ પ્રહ્લાદ દામોદરદાસ (૨૨-૮-૧૯૦૮) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૨૮માં મૅટ્રિક. 'સંદેશ' વર્તમાનપત્રથી પત્રકારત્વનો આરંભ. વર્ષો સુધી 'સેવક'ના તંત્રી. 'જનસત્તા' થરૂ થતાં તેના સહતંત્રી.

નાની-મોટી નેલું જેટલી સામાજિક નવલકથાઓ આપનાર આ લેખકની નોંધપાત્ર કૃતિઓમાં 'અધૂરી પ્રીત', 'તૃપ્તા અને તૃપ્તિ' (૧૯૬૧), 'માદીનાં માનસી' (૧૯૬૨), 'એક પંથ : બે પ્રવાસી' (૧૯૬૩), 'માલે બાંધ્યાં વેર' (૧૯૭૦), 'ઝેરનાં પારખાં' (૧૯૭૬), 'રેતીનું ઘર' (૧૯૭૯), 'તૂટેલા કાચનો ટૂકડો' (૧૯૮૧), 'મનનાં બંધ કમળ' (૧૯૮૮) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

એમણે 'ઉમા' (૧૯૩૮), 'અધૂરા ફેરા' (૧૯૪૬), 'નિવૃત્તીનાં ફળ' (૧૯૬૪), 'આખનાં પોચણાં' (૧૯૬૫) વગેરે વાર્તાસંગ્રહો તેમ જ 'લાહોરનો શહીદ ભગતસિંહ' (૧૯૩૧), 'નેતાજી' (૧૯૪૬), 'નેતાજીના સચીદારો' (૧૯૪૬) વગેરે જીવનચરિત્રો આપ્યાં છે.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ મગનલાલ બાપુજી : નવલકથાકાર, કવિ. વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર.

કથનાત્મક શૈલીમાં લખાયેલી, પ્રકરણ પાઠ્યા વગરની સંગળ નવલકથા 'મોટા ઘરની પુત્રી' (૧૯૬૨), મુમતાઝ અને શાહ-બહાનો પ્રાણપ્રસંગ વર્ણવતી કલ્પનામિશ્રિત ઈતિહાસકથા 'નથી રે જૂદાઈ' (૧૯૬૪) અને ધારાવાહી નવલકથા 'રતન ગયું રોળ' (૧૯૬૭)માં લેખકે કથાનિર્વહણ માટે મુખ્યત્વે સંવાદોનો ઉપયોગ કર્યો છે. 'રાજહંસ' (૧૯૩૮)ની કેટલીક વાર્તાઓ સામાજિક પ્રસંગકથાઓ જેવી છે. 'રણબંકા' (૧૯૪૧), 'ગુલ્યાતની લોકવાતો' (૧૯૫૨), 'શૂરવીરની વાતો' (૧૯૩૩) તથા 'કીર્તિશૃંગલ'માં કેટલીક ઐતિહાસિક શૈલિકથાઓ તથા લોકસાહિત્યની અને ચારણોની વીરસભરી ગાથાઓને વાર્તારૂપે રજૂ કરવાનો પ્રયાસ છે. 'બહારવટીઓ મીરખાં' (૧૯૩૪), 'દેવધિ દિવાકર દયાનંદ' (૧૯૩૬) અને 'છત્રપતિ શિવાજી' (૧૯૩૬) જીવનચરિત્રો છે. 'રઠિયાળાસ' (૧૯૩૭)માં ગુલ્યાતનાં કેટલાંક લાક્ષણિક તળપટાં ગીતો સંપાદિત થયાં છે. 'સોળ વર્ષની સતી અને નવ વર્ષનો પતિ' (૧૯૨૨), 'કળિયુગની સતી અને લલિતાનું જાહેરનામું' (૧૯૨૩),

'ગામનીનો ગજબ' (૧૯૨૩) વગેરે નટકાવીન રૂઢિઓને વર્ણવતાં પદ્યો છે.

નિ.વા.

બ્રહ્મભટ્ટ/કવિ મંગળદાસ ચતુર્ભુજ (૨૪-૧૨-૧૮૯૬, -) : કવિ. જન્મ વિજપુરમાં.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિ 'શ્રીનાથજી આવધૂતલીલા' (૧૯૨૮) ઉપરાંત અન્ય પાંચેક ગ્રંથો મળ્યા છે.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ રઘુનાથ ત્રિભુવનદાસ, 'મનરવી', 'રસકવિ' (૧૩-૧૨-૧૮૯૨, ૧૧-૭-૧૯૮૩) : નાટ્યકાર, ગીતકાર. જન્મ લોચ (નિ. મહેસાણા)માં. મૂળ વતન નડિયાદ. ધારણુ ચાર સુધીના અભ્યાસ પ્રકારમાં. અંગ્રેજી ધારણુ પાંચ સુધીનો અભ્યાસ નડિયાદમાં. વ્યવસાયે રંગભૂમિનાં નાટકો અને ગીતોનું લેખન.

'સુદ્ધદેવ', 'શૃંગીઝપિ', 'ભાવિપ્રાબલ્ય', 'છત્રવિજય', 'ઉપા-કુમારી', 'શ્રોમત બાજીચાવ', શાકુંતલ પરથી 'સ્નેહમુદ્રા', 'પ્રેમ-વિજય', 'અજાતશત્રુ' વગેરે એમનાં નાટકો છે અને તે ધારણુવાર ભજવાયાં છે. ઉપરાંત 'નવીનયુગ' (૧૯૩૦), 'અમરકીર્તિ' (૧૯૩૧), 'સંસારના રંગ' (૧૯૪૨), 'કલ્યાણશકત' (૧૯૬૦) વગેરે નાટકો પણ એમણે લખ્યાં છે. 'જય સોમનાથ નૃત્યનાટિકા' (૧૯૪૧), 'સરસ્વતીચંદ્ર નાટક' (૧૯૫૫), 'કાન્તા' (૧૯૫૮) વગેરે રંગભૂમિન અનુરૂપ નાટ્યકૃતિઓ છે. 'લક્ષ્મીનાચણુ', 'અનારકલી', 'ચામુકચ', 'સિસાબુદ્દોલા', 'પૃથ્વીરાજ', 'રતનાવલી' જેવાં એમનાં અનેક ભજવાયા વગરનાં નાટકો છે.

નાટ્યસિવાયના સાહિત્યસર્જનમાં 'સુમનસોરભ' (૧૯૬૪), 'દેવા, ઝપિઓ અને પ્રતાપી પુરુષો' (૧૯૬૫), 'પુરાણ અને ઈતિહાસનાં યથસ્વી પાત્રો' (૧૯૬૯), નવલકથા 'યશોધર્મા' (૧૯૭૧), આના નોલકૃતિની અનૂદિત નવલ 'યાયા' (૧૯૭૨), 'પ્રાચીન ભારતની વિભૂતિઓ' (૧૯૭૪), રંગભૂમિનાં સંસ્મરણ આલેખતા ગ્રંથ 'સ્મરણ-મંજરી' (૧૯૫૫) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

પ્ર.મ.

બ્રહ્મભટ્ટ લલ્લુભાઈ કૂલજી : પદ્યકૃતિ 'ગિરિશાહ ભક્તિસાગર' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ વાઘજી મોતીલાલ : બ્રહ્મચર્ય, શિષ્ય, મા-બાપની સેવા વગેરે વિષયો પર લખેલા નિબંધોનો સંગ્રહ 'કટારી'ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ વ્રજલાલ રણછોડજી : પદ્યકૃતિ 'જ્ઞાનગાડી' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ શિવલાલ ખુશાલભાઈ : પદ્યકૃતિઓ 'દુષ્કાળદર્પણ અથવા છપનાનો છાપ' (૧૯૦૦), 'સંભવનાથ પ્રતિજ્ઞામહોત્સવ' (૧૯૧૨) અને 'વિવાહવિનોદ' (૧૯૧૨) ઉપરાંત નાનાં-મોટાં વૈયંક પ્રશસ્તિવિરહવર્ણન વગેરે વિશેનાં કાવ્યોના કર્તા.

૨૨૬.

બ્રહ્મભટ્ટ રચામણ જ્યોતિષ : પદ્યકૃત 'અન્યોક્તિવિવાસ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

બ્રહ્મભટ્ટ હરિશ્ચન્દ્ર અમૃતલાલ, 'હરીશ્વ વદાવવાગા' (૧૮૭૩-૧૮૭૭):
કવિ, જન્મ વદાવમાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. ગુજરાત હાઈસ્કૂલ
બોર્ડ, વડોદરામાં સુપરિન્ડેન્ટન્ટ. 'અક્ષર'ના મંત્રી.

કાવ્યસંગ્રહ 'સૂરજ ઊગવાની શામી' (૧૮૮૩), નિર્ભયસંગ્રહ
'અલ્પવિરામથી પૂર્ણવિરામ' (૧૮૮૪) અને નવલકથા 'સપનાં
લોલા કન્યા' (૧૮૮૪) એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.કો.

બ્રહ્મવિ હરેરામ : પદ્યકૃત 'સતી મહાદેવી ગરબાવડી' (૧૮૭૨)ના
કર્તા.

૨.૨.૬.

બ્રાહ્મ ગુલાબદાસ સરજીવનદાસ, 'કથક' (૨૦ ૯-૧૯૦૯): વાર્તાકાર,
નાટ્યલેખક, પ્રવાસલેખક, વિવેચક, જીવનચરિત્રલેખક, સંપાદક.
જન્મ પેટલોદરમાં. મુંબઈની ન્યુ ભરણ સ્કૂલમાંથી ૧૯૨૬માં
મેટ્રિક. ૧૯૩૦માં ઓલિવિયરન કોલેજમાંથી અંગ્રેજી-ગુજરાતી
વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૩થી ૧૯૩૪ સુધી મુંબઈ ઈસ્ટબજારમાં
બ્રાહ્મ તરીકે કામ કર્યું. ૧૯૪૦થી પી.ઈ.એન.ના સભ્ય. ૧૯૫૮-
૧૯૬૦ દરમિયાન તેના માનદ મંત્રી, ભજનથી. ૧૯૮૧માં
સ્નેહિતક નિગુનિ. ૧૯૫૬માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીમાં ગુજરાતીના
સલાહકાર મંડળમાં. ૧૯૮૩થી તેની કારોબારીના સભ્ય.
પી.ઈ.એન.ના ફાન્કફુર્ટ (જર્મની) અધિવેશનમાં ભારતના
પ્રતિનિધિ. ૧૯૬૨માં અમેરિકન સરકારના નિમંત્રણથી સ્ટડી
મિશનના ઈન્ટરનેશનલમાં અમેરિકા ગયા. ૧૯૬૩માં જર્મન સરકાર
(પશ્ચિમ)ના નિમંત્રણથી ત્યાં ગયા. ૧૯૬૮ના કુમારસંદ્રક પ્રાપ્ત.
૧૯૭૪-૧૯૭૫માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

એમની 'લતા શું બોલે?' વાર્તાએ વિષય અને રીતિની દૃષ્ટિએ
અનોખી ભાવ પાડી તેથી એમની પ્રતિષ્ઠા થઈ. 'લતા અને બીજી
વાતો' (૧૯૩૮), 'વસુંધરા અને બીજી વાતો' (૧૯૪૧), 'ઊભી
વાટે' (૧૯૪૪), 'સૂણી' (૧૯૫૦), 'માણસનાં મન' (૧૯૬૨),
'બ્રાહ્મની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૫૭), 'ભીતરનાં જીવન' (૧૯૬૭)
અને 'પ્રેમ પદારથ' (૧૯૭૪) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. એમની
'ગુલામદીન ગાડીવાળો', 'નીલીનું ભૂત', 'સુર્યાબ', 'બા', 'પ્રેમ
પદારથ' વગેરે વાર્તાઓ કલાત્મક અભિવ્યક્તિ તેમ જ જીવનકાર્યને
લીધે નોંધપાત્ર બની છે. એમાં એમની કલાત્મક વાર્તાપ્રવિધિઓ
દેખાઈ આવે છે. મનોવલણાનું આલેખન એમની વાર્તાઓની
વિશિષ્ટતા છે. 'પુણ્ય પરવાળું નથી' (૧૯૫૨), 'હરિનો મારગ' સત્ય-
કથાઓના સંગ્રહો છે. વાસ્તવિકતાની ભાવની સાચવણીમાં કલા
પાંગરી નથી એ તેમાં દેખાઈ આવે છે. 'અમૃતદીક્ષા' (૧૯૭૬)
-માંનાં જીવનચરિત્રોની પણ એ જ દશા છે. 'સ્મરણનો દેશ'
(૧૯૮૭)માં બીજાં અનેક વ્યક્તિચિત્રો છે.

એમની વાર્તાકલામાં સંવાદો ચિત્તાકર્ષક સિદ્ધ થયા હોઈ, એમાં
નાટ્યશૈલ્યમાં કાવ્ય અનુભવો છે. પણ બહુધા નાટકમાં પાત્રો
નાટકકારનાં પૂતળાં જેવાં લાગે છે. જોકે એકાંકીઓ પ્રમાણમાં

સફળ છે. 'ધૂમ્રચંદર' (૧૯૪૮) અને 'મનનાં ભૂત' (૧૯૬૪) જેવાં
નાટકોની તુલનામાં 'મા' અને 'મહાનિર્ગમ' તેમ જ 'જવલંત
અગ્નિ' જેવાં એકાંકીઓ વિશેષ ગુણવત્તા ધારણે છે. 'જવલંત
અગ્નિ' (૧૯૧૬), 'બ્રાહ્મનાં પ્રતિનિધિ એકાંકી' (૧૯૭૩) એમના
એકાંકીસંગ્રહો છે.

'વસન્તે' (૧૯૬૪) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમનું પ્રવાસપુસ્તક
'નવા ગગનની નીચે' (૧૯૭૦) શેષક શૈલીમાં સરસ ભાવ પાડે છે.
'રૂપસુષ્ટિમાં' (૧૯૬૨) અને 'સાહિત્ય તત્ત્વ અને તંત્ર' (૧૯૭૭)
સાહિત્યસિદ્ધાંતનાં-વિવેચનનાં પુસ્તકો છે. તેમાં એમની સરળ
કલાસૂત્રનો પરિચય થાય છે. કૃતિવિવેચનમાં એમની સાહિત્યકલાની
સમજણ વ્યક્ત થાય છે. 'અભિવ્યક્તિ' (૧૯૬૫), 'નર્મદ' (૧૯૭૬)
વગેરે એમના અન્ય વિવેચનગ્રંથો છે. 'ગુજરાતનાં એકાંકી'
(૧૯૫૮), 'આપણી શ્રેષ્ઠ નવલિકાઓ' (૧૯૪૮), 'કાવ્યસુખમાં'
(અન્ય સાથે, ૧૯૬૭), 'વાર્ધક્યવિહાર' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૧)
વગેરે એમનાં સંપાદનો છે; તે 'વિવાસ સુનંદાબદન' (૧૯૫૪),
'ભૂતાવળી' (૧૯૬૦), 'વિચ્છેદ' (૧૯૬૭), 'કથાભારતી' વગેરે
એમનાં રૂપાંતર-અનુવાદનાં પુસ્તકો છે.

અ.ગા.

ભક્ત કેવળરામ કાવુરામ : પદ્યકૃત 'જ્ઞાનાદેવપદસંગ્રહ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભક્ત જોકુળદાસ નાનજીભાઈ : દોહાબદ્ધ 'દેવ્યાંકવલિ' (૧૯૩૦)
ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભક્ત જોવિદજી શંકરજી : પદ્યકૃત 'ભજનમાળા' (૧૯૧૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભક્ત લેલારામ જ્ઞાનારામ : પદ્યકૃત 'સતઉપદેશ ભજનમાળા -
ભજનસંગ્રહ' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભક્ત મજનલાલ વનમાળીદાસ : પદ્યકૃત 'લાલબાવાનાં વજન
અને મંદિરમાં ધામધૂમ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભક્ત મુળજીભાઈ : બાળગીતોનો સંગ્રહ 'પર્યાટ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભક્ત સત્તારશાહ : બુદ્ધો, પદ્યાનુ અનુકુલસત્તારશાહન ભસ્ત-
ગુણપાન.

ભક્ત લીલાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ : પદ્યકૃત 'કીર્તનમાળા તથા પ્રમુ-
પ્રાર્થનાઓ' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભક્તકવિ જોવિદજી રામેશ્વર : પ્રેમ, ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય-
બોધક પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'જોવિદગીત' -ભા. ૩ (૧૯૬૦)
તેમ જ 'અમૃત ભજનમાળા' (૧૯૫૩) અને 'ભજનનાંદ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભકતકવિ નરસિંહભાઈ રામભાઈ—ભગત નિરંજન નરહરિલાલ

ભકતકવિ નરસિંહભાઈ રામભાઈ : નાટક 'માલિની'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભકતરાજ માણિકેશ્વરજી ગંગારામ : નાગરીવિધિમાં મુદ્રિત ભકિત-
પૂર્ણ પદોનો સંગ્રહ 'પ્રભુલીલાપદસંગ્રહ'(૧૯૨૬)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભકિતદાસજી ગુરુ વિઠ્ઠલદાસજી : પદ્યકૃતિ 'ભકિતકાવ્યસંગ્રહ'ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

ભકિતપ્રિય : જુઓ, મેવચા પ્રેમલાલ ળા.

ભકિતરામ જ્ઞેઠારામ : પદ્યકૃતિ 'સમષ્ટ રાસસંગ્રહ'(૧૮૯૬)ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

ભગત અમૃતલાલ માધવલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રીકૃષ્ણકીર્તનમાળા'
(૧૯૫૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભગત ગણપતરામ કાથીરામ : પદ્યકૃતિ 'જગ્યાજી મહારાજનો પાક'
ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભગત યુનીલાલ આશારામ, ('શ્રી' મોટા' (૪-૯-૧૮૯૮,
૨૩-૭-૧૯૭૬) : આત્મચરિત્રકાર, નિબંધલેખક, પ્રવાસકથા-
લેખક. જન્મ સાવલી (જિ. વડોદરા)માં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૧
માં વડોદરા કૅલેજમાંથી ઈન્ટરમિડિયેટ દરમિયાન કૅલેજ છોડી
ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં જ્ઞેડાયા. ૧૯૨૨થી ૧૯૪૧ સુધી ગુજરાત
હરિજન સેવક સંઘના કાર્યકર તરીકે સેવા અને જીવનસાધના.
સાહિત્ય, યુવકપ્રવૃત્તિ, વિજ્ઞાનસંશોધન, અધ્યાત્મસાધના જેવી
વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે સમાજમાંથી ભંડોળ એકત્રિત કરીને
તેમ જ પોતાનાં પુસ્તકોની સંપૂર્ણ આવક આપીને વિવિધ જાહેર
સંસ્થાઓને પ્રોત્સાહન. સાધક-મનીષી. ફાજલપુર (જિ. વડોદરા)-
માં અવસાન.

જીવનચરિત્ર, પત્ર, પ્રાર્થના, સંસ્મરણ અને નિબંધ જેવાં
સાહિત્યસ્વરૂપોમાં સતત લખતા રહેલા આ સર્જકે મુખ્યત્વે
આત્મ-અનુભવને વાચા આપી છે. તેમ કરતાં ગદ્ય અને પદ્યનો
ભેદ એમણે નથી કર્યો. 'મનને'(૧૯૪૦), 'તુજ ચરણે'(૧૯૪૪),
'જીવનપગલે'(૧૯૪૪), 'હૃદયપોકાર', 'ગંગાચરણે'(૧૯૪૫),
'કર્મગાથા'(૧૯૪૭), 'અભ્યાસીને'(૧૯૬૭)તથા 'જીવનરસાયણ'
(૧૯૭૨), 'જીવનસૌરભ'(૧૯૭૨), 'જીવનસ્પંદન'(૧૯૭૩),
'જીવનપ્રવાલ'(૧૯૭૫) જેવી જીવનલક્ષી પાંત્રીસેક નોંધપાત્ર
પુસ્તિકાઓ એમણે આપી છે.

'જીવનસંદેશ'(૧૯૪૮), 'જીવનપાથંચ'(૧૯૪૯), 'જીવનપ્રેરણા'
(૧૯૫૦), 'જીવનમંથન'(૧૯૫૬) વગેરે એમણે સાધનામાર્ગીઓને
લખેલા પત્રોના સંગ્રહો છે. એમનાં પુસ્તકો પૈકી 'તુજ ચરણે',
'મનને' અને 'જીવનસંગ્રામ'ના અનુક્રમે 'એટ ધાય લોટસ ફીટ',
'ટૂ ધ માર્બલ્સ' અને 'સ્ટ્રેંગલ ઓવ લાઈફ' નામે અંગ્રેજીમાં
અનુવાદો થયા છે.
૨.૨.૬.

ભગત દેવરામ રથા : પદ્યકૃતિ 'કીર્તનસંગ્રહ'(૧૯૦૫)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભગત નટુ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી મનમોહન ભગનાવળી'-ભા. ૨ (અન્ય
સાથે, ૧૯૫૯)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભગત નંદલાલ રતિલાલ, 'નંદુ ભગત' : પદ્યકૃતિ 'શ્રીનાથજી
ભગનાવળી'-ભા. ૧-૨(૧૯૫૭)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભગત નિરંજન નરહરિલાલ (૧૮-૫-૧૯૨૬) : કવિ, વિવેચક.
જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ અમદાવાદની કલુપુર
શાળાનાં. ૧ માં અને માધ્યમિક શિક્ષણ પ્રૌધાર્દટરી તથા નવચેતન
હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૪૨ની સ્વાતંત્ર્યચળવળમાં અભ્યાસ છોડ્યો.
૧૯૪૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪-૪૬ દરમિયાન અમદાવાદની એલ. ડી.
આર્ટ્સ કૅલેજમાં બે વર્ષનું શિક્ષણ લઈ ૧૯૪૮માં મુંબઈની
ઓલિવિન્સ્ટન કૅલેજમાંથી એન્ટાયર અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ.
ફરી એલ. ડી. આર્ટ્સ કૅલેજમાં દાખલ થઈ અંગ્રેજી મુખ્ય
અને ગુજરાતી ગૌણ વિષયોમાં ૧૯૫૦માં એમ.એ. ૧૯૫૦થી
૧૯૮૬ સુધી અમદાવાદની વિવિધ આર્ટ્સ કૅલેજોમાં
અંગ્રેજીના અધ્યાપક તથા વિભાગીય અધ્યક્ષ. ૫૭૩થી નિવૃત્ત.
૧૯૫૭-૫૮માં 'સંદેશ' દૈનિકના સાહિત્યવિભાગના સંપાદક.
૧૯૭૭માં 'ગ્રંથ' માસિકનું સંપાદન. ૧૯૭૮-૭૯માં ત્રૈમાસિક
'સાહિત્ય'ના તંત્રી. ૧૯૪૯માં કુમારચન્દ્રક. ૧૯૫૭માં નર્મદ-
ચંદ્રક. ૧૯૬૯માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

ગાંધીયુગેતર સૌન્દર્યાભિમુખ કવિનાના મહત્વના આલોકકાર
પ્રગટ કરનાર આ પ્રમુખ કવિની કાન્ત અને કલાન્તને અનુસરની
મધુર બાની, સ્વીન્દ્રનાથના સંસ્કર જીવનો લયકસબ અને બળવાંત-
રાય ઠાકોરની ભવિષ્ય સૌન્દર્યાભાવનાને પ્રતિષ્ઠાપતી આકૃતિઓ
આસ્વાદ્ય છે. એમાં વિષયની રંગદર્શિતા અને અભિવ્યક્તિની
પ્રશિષ્ટતાનો મહિમા છે. યુરોપીય ચેતનાનો અને બોદલેરની નગર-
સૃષ્ટિના વિષયનો ઉદ્ઘાડ પહેલવહેલો એમની કવિતામાં થયો છે.

'છંદોલય'(૧૯૪૭) નાગરી ગુજરાતી વિધિમાં ગુજરાતી કવિના-
નો નવો વળાંક સૂચવતો તથા માંજેલી ભાષાનો અને ગુસ્ત પદ્ય-
બંધનો અનોખો આસ્વાદ આપતો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'કિન્નરી'
(૧૯૫૦) ગીતસંગ્રહ છે. 'રે આજ અપાઠ આપો' કે 'દર્શિવર
મુજને હરી ગયો' જેવી પ્રસિદ્ધ ગીતરચનાઓ આપતો આ સંચય
પ્રણય-અજ્ઞાપાની વિવિધ મુદ્રાઓ ને સ્થાયી ભાષાકલેવરો ધરતો
જેવાય છે. 'અલપવિરામ'(૧૯૫૪) મુંબઈનાં સ્થળ, કાળ અને
પાત્રોની પચીસ કૃતિઓનો સંગ્રહ છે. વળી, 'સ્વેત સ્વેત' કે 'દિન
થાય અસ્ત' જેવાં અપૂર્વ છંદસ ગીતો પહેલીવાર અહીં નજરે
ચડે છે. 'છંદોલય'(સંવ. આગૃત્તિ, ૧૯૫૭) પૂર્વેના ત્રણે સંગ્રહો-
માંથી ચૂંટેલાં કાવ્યો તથા 'સંસ્કૃતિ'માં પ્રગટ થયેલાં અન્ય પ્રકીર્ણ
કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. ઉપરાંત, મુંબઈ વિશેનાં કાવ્યોનો ગુરુછ
'પ્રવાલદ્વીપ' નામે અહીં અંતે આપ્યો છે. 'પ્રવાલદ્વીપ' કાવ્યજૂથ
કવિના મુંબઈ મહાનગરમાં વસવાટ દરમિયાનના પ્રબળ સંસ્કારોનો

અભિનવ કલ્પનોમાં વિરક્ષેટ છે. પ્રશિષ્ટ રેખાઓ વચ્ચે ગાઠવાયેલી આ આધુનિક વિષયસામગ્રી સંવેદનસભર છે. નગરકવિતાનું ગુજરાતી ભાષામાં પ્રવેશનું આ સૌન્દર્ય નવું છે. '૩૩ કાવ્યો' (૧૯૫૮)માં મુંબઈના અનુભવોના વળગારમાંથી કવિ આગળ વધે છે અને મનુષ્ય-મનુષ્ય વચ્ચેના સંબંધના પ્રદેશ તરફ વળે છે. અહીં મનુષ્યસંબંધ અંગેની શંકા અને શ્રદ્ધાની વૈકલ્પિક અનુભૂતિઓની તાજી જોવાય છે; તેમ છતાં લંબાયેલા લાગણી શરૂ થઈ, પ્રિયારૂપરથી અમૃતભર્યા લાથ સુધીની યાત્રામાં શ્રદ્ધાનો અવાજ જ સર્વોપરિ રહે છે.

'કવિતાનું સંગીત' (૧૯૫૩) વધુલેખ છે. એમાં પ્રો. બ. ક. ઠાકોરની પદ્યરચનાની વિભાવનાના સંદર્ભમાં કવિતાના સંગીતનો શો અર્થ થાય એ સમજવાનો પ્રયત્ન છે. પ્રચલિત અર્થમાં અને કવિતાના સંદર્ભમાં સંગીતને સ્પષ્ટ કરી કવિતાના ગદ્ય અને સંગીતના સંબંધને તપાસ્યા છે. 'આધુનિક કવિતા: કેટલાક પ્રશ્નો' (૧૯૭૨) અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ અને ભાખાભાઈ પટેલના પ્રશ્નોના ઉત્તરરૂપે લખાયેલું લખાણ છે. એમાં છેલ્લાં સવાસો વર્ષના વળાંકો ઉપરાંત આધુનિક કવિતાના વળાંકની ચર્ચા કરવામાં આવી છે અને નવાનાલાલના અપદ્યાગદ્યથી આધુનિક ગદ્યકવિતાની સિદ્ધિનં તપાસવામાં આવી છે. અર્થનિરપેક્ષતા, સર્ચિયાવિરુદ્ધ અભિવ્યક્તિ જેવા પ્રશ્નોના પણ અહીં પરામર્શ થયો છે. 'યંત્રવિજ્ઞાન અને મંત્રકવિતા' (પૂર્વાર્ધ, ૧૯૭૫)માં મૂળે વ્યાખ્યાનનો વિષય નિર્બંધના સ્વરૂપમાં વિસ્તર્યો છે તે નિર્બંધના કુલ સાત ખંડોમાંથી અહીં પ્રથમ પાંચ ખંડ પ્રસિદ્ધ થયા છે. યંત્રવિજ્ઞાનના તાર્ત્વિક પ્રશ્નોથી માંડી યંત્રવિજ્ઞાનના ઈતિહાસ અને ઐતિહાસિક ઈતિ સુધીના વિસ્તાર સાથે અહીં ગુજરાતી ભાષાની પાંચ ગદ્યપદ્ય-કૃતિઓને વિશ્લેષવામાં આવી છે. 'નવાનાલાલની ઊર્મિકવિતા' (૧૯૭૫) ઉપરાંત એમણે 'કવિતા કાનથી વાંચો' (૧૯૭૨), 'મીસંભાઈ' (૧૯૭૬), 'કવિ નવાનાલાલ' (૧૯૭૭), '૨૭૫ બી. મિટ્સ' (૧૯૭૯) અને 'એલિયટ' (૧૯૮૧) જેવી પરિચય-પુસ્તિકાઓ આપી છે.

'પ્રો. બ. ક. ઠાકોર અધ્યયન ગ્રંથ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૯), 'સુંદરમ્: કેટલાંક કાવ્યો' (૧૯૭૦) અને 'મૃદુલા સારાભાઈ - પ્રથમ પ્રત્યાઘાત: બાપુની બિહારયાત્રા' (૧૯૮૧) એમનાં સંપાદનો છે. એમણે 'ચિત્રાંગદા' (૧૯૬૫) અને 'ઓરેનનાં કાવ્યો' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૬) જેવા અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

ચં.દો.

ભજન ભલાભાઈ ધૂળાજી : ફિલ્મના ગીતોના પ્રચલિત રાજ-રાગ પર રચેલાં ભજનોનો સંગ્રહ 'ધ્રેમાનંદવિવાસ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભજન માધુભાઈ ધૂળાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'શક્તિ ભજન-ગરબાવલી': ૫-૬ (૧૯૮૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભજન રત્નો (૧૯૭૫, -) : કવિ. વનન ભુજ તાલુકાનું મમુઆરા ગામ. ભકિતપરાયણ જીવન.

એમણે ગુજરાતી કચ્છીમાં ભજનો, પદો, દોહરા વગેરે લખ્યાં છે.
બી.મ.

ભજન વનમાળીદાસ જોષાજીદાસ : પદ્યકૃતિ 'ભજનાવળી'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભજન વિજ્ઞે (સંત જરીબદાસજી) : મૂળ નામ વિજયરાવ. પ્રભુ-પરાયણ જીવન.

'પ્રેમ હુદ્દાસ' (૧૯૦૯) નામે એમણે નાનકડો પદ્યસંચય છે. એમાં ગુજરાતી, કચ્છી, દિંદોમાં લખાયેલાં ભજનો અને પદો સંગૃહીત છે.
બી.મ.

ભજનજી મોતીલાલ રણછોડજી, 'નવરંગી', 'શ્રીકાંત' (૨૬-૩-૧૯૧૮) : સહસ્રકથા 'લાલગીરી લાશ' (૧૯૬૬) અને 'અંજલિ'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભજદેવ કનુ : 'કારમી ચોસ' (૧૯૭૪), 'ખંડેરના સપાટ' (૧૯૬૪) અને 'કંપારી' (૧૯૬૫) જેવી સહસ્રકથાઓના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભજવદ્દેવગોમંડલ (૧૯૪૪-૪૬) ગોંડલના મલારાજ ભજવનવિલક જી દ્વારા નવ ભાગમાં તૈયાર થયેલો બૃહદ્ ગુજરાતી શબ્દકોશ. ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યનું મૂલ્ય વધારવામાં આનો અનન્ય ફાળો છે. ગુજરાતી ભાષાના ૨,૮૧,૩૭૦ શબ્દોનો એમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રાચીન, મધ્યકાલીન, અર્વાચીન શબ્દભંડોળમાં માન્ય, દેશ અને રૂઠું શબ્દોનો પણ સંગ્રહ છે. ઉપરાંત, વિસ્તૃત ઐતિહાસિક બાબતો અને અગત્યની વીગતોને પણ એમાં આવરી લેવામાં આવી છે. શબ્દના અર્થસમર્થનમાં જાણીતાં લખાણોમાંથી દૃષ્ટાંતો આપ્યાં છે. આ દૃષ્ટાંતો બેવડી કામગીરી બજાવે છે: અર્થન સ્પષ્ટ કરે છે, સાથે સાથે શબ્દનું ગુજરાતીપણું પણ સમર્થિત કરે છે.
ચં.દો.

ભજવાનદાસ દામોદર : દીર્ઘસંવાદો ધરાવતું ચાર પ્રવેશનું નાટક 'હરામી હીરો' (૧૯૮૭)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભજવાનદાસ વિક્રામ : પદ્યકૃતિ 'ગુણપદ્યવળી' (૧૯૧૫)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

ભજવાનલાલ ઈન્દ્રજી (૭-૧૧-૧૮૩૯, ૧૬-૩-૧૯૮૮) : ગદ્યકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. પ્રારંભમાં ગામઠી શાળામાં શિક્ષણ. પ્રાચીન શિક્ષાલેખો, તામ્રલેખો અને પ્રાચીન સિક્કાઓમાં વિશેષ રચિ. સામગ્રી પરથી ઈતિહાસ નિર્માણ કરવાની આવડત. ૧૮૬૧માં મુંબઈ ગયા. ૧૮૮૨માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં ફેલો. ૧૮૮૩માં હોલેન્ડની લિડન યુનિવર્સિટી તરફથી પીએચ.ડી.ની માનાર્હ પદવી. ૧૮૮૪માં લંડન યુનિવર્સિટી તરફથી ડિ.લિટ.ની પદવી. બલિન યુનિવર્સિટી તરફથી પણ ડૉક્ટર ઓવ ફાઈલોસોફીની પદવી. એમની સ્વતંત્ર સંશોધનપ્રવૃત્તિના પરિણામ રૂપે લખાયેલા સંશોધનલેખો અંગ્રેજીમાં અનુવાદિત થઈ સંશોધન-સામયિકોમાં પ્રગટ થયા છે. ગિરનારના જેવા અનેક પ્રાચીન અભિલેખોનું શુદ્ધ

વાચન એનો એક ચલત્ત્વનો ભાગ છે. મુંબઈ ઈલાકાના ગઝેટિયર માટે એમણે 'ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ' (૧૮૫૬) મહત્ત્વે તૈયાર કરેલો, જે પછીથી એ. એમ. ટી. લેક્સને પૂરો કરેલો છે. ઈ.સ. પૂર્વે ૩૧૯થી ઈ.સ. ૧૩૦૪ સુધીનો ગુજરાતનો આ પદ્ધતિપૂર્વકનો પહેલો વ્યવસ્થિત ઇતિહાસ છે. આ ઉપરાંત એમના પુરાતત્ત્વવિદ્યાના લેખો તેમ જ એ સંદર્ભે કરેલી પ્રવાસ-નોંધો અને 'શિવનીશી'નું ગદ્ય નોંધપાત્ર ગણાયું છે.

ચં.ટો.

ભગ્ન સ્વપ્નની નાવ : [વિકટ વાસ્તવ નિરૂપનું અને ઉગારો ઝંખનું સ્નેહરશ્મિનું ગીત.

ચં.ટો.

ભયેય અચરતલાલ મ. : 'ગવરીબાઈનું જન્મચરિત્ર ને કવિતા' (૧૮૮૨)ના કર્તા.

ન.વો.

ભયેય જોષાળશંકર વેણીશંકર (૧૮૫૬, —) : આત્મકથાત્મક કૃતિ 'દરદી : મારું જીવન તથા મારું ચિંતન' (૧૯૨૭)ના કર્તા.

ન.વો.

ભયેય દિલાહર ચિ. : બટ્ટીકેદારની વાત્રાના અનુભવા, ત્યાંનાં સમાજીય સ્થળો અને વિશિષ્ટતાઓને કથાત્મક સ્વરૂપે રજૂ કરતી કૃતિ 'જ્યાં દેવ વિરાજે' (૧૯૬૦)ના કર્તા.

ન.વો.

ભયેય પ્રમોદરાય મોતીલાલ : પદ્યકૃતિ 'પ્રમોદવાણી' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

ન.વો.

ભટ્ટનું ભાષાળું (૧૮૬૭) : ફ્રેન્ચ પ્રદર્શનકાર મોલિયેરના નાટકના ફ્રિંડિંગે કરેલા અંગ્રેજીભાષાંતર 'મોક ડોક્ટર'નું નવલયમ લક્ષ્મીરામ પંડયાએ કરેલું ગુજરાતી રસાનુસારી રૂપાંતર. વૃદ્ધની સાર્થેન્દ્ર એક કન્યાના લગ્નને અટકાવી, એ કન્યાના પ્રિય પાત્ર સાર્થે એનાં લગ્ન યોજવાની નેમ રાખતું આ નાટકનું વસ્તુ ઉપલક્ષ્ય અને વિડંબનાથી સંસારસુધારાને પણ સિદ્ધ કરે છે. મૂળની નાટ્યાત્મક સ્થિતિઓને સફળતાપૂર્વક ગુજરાતી પરિવેશમાં ઢાળી હોવાથી નાટક મૌલિક હોવાનો ભાસ ઊભો કરે છે. ગુજરાતી ભાષાનું આ પહેલું સફળ રંગમંચક્ષમ પ્રદર્શન છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ અમુલખ સાકરલાલ (૧૦-૧૨-૧૯૩૨) : નાટ્યકાર. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના ગઢડા ગામમાં. બી.એ., બી.એડ. સુધીનો અભ્યાસ. શિક્ષક. ચિલ્ડ્રન્સ થિયેટર, રાજકોટના સ્થાપક.

એમની પાસેથી પાંચ બાળએકાંકીઓનો સંગ્રહ 'અભિજ્ઞાન' (૧૯૮૪) મળ્યો છે.

ન.વો.

ભટ્ટ અમૃતલાલ નાનકેશ્વર/નાથલાલ (૩-૧૦-૧૮૭૯, —) : કવિ. જન્મ કપડવંજમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ રાણપુરમાં. ૧૮૯૫માં અમદાવાદથી મૅટ્રિક. ૧૯૦૨માં હાઈકોર્ટ પ્લીડરની પરીક્ષા પાસ

કરીને ઉમરેકમાં વકીલાત. પછી ડાકોરના રાજ્યોડયાલજીના મંદિરમાં રિસીવરની જગ્યાએ. ધર્મશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસી. શોપનલેખક, સંસ્કૃતચર્ચા, ગ્રાઉનિંગ અને કાવિદાસનો પ્રભાવ.

(વપયને અનુરૂપ નર્તી પરંતુ કાલક્રમે મુકાયેલાં, ૧૯૦૪ કરીના સભાપર્વના અવનાખ્યાન પરથી સ્વાયેલ 'પુલોમા' ઉપરાંત ખંડ-હરિગીત, રાસ કે અંબની ઢબે લખાયેલાં મન્યમકાંદિનાં પરલક્ષી અને ચિતનશીલ સુડતાલીસ કાવ્યો 'પુલોમા અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૨૮)માં સંચિત છે. આ ઉપરાંત, નાટ્યાત્મક એકાંકિતની રીતિએ લખાયેલું 'કૃપ્ણાકુમારી' (૧૯૨૮) અને ચૌદ ખંડમાં વહેંચાયેલું, પૂર્વજીવનના પ્રસંગોનાં સ્મરણરૂપે સીતાના મુખમાં મુકાયેલું 'સીતા' કથાકાવ્ય પણ એમણે લખ્યું છે. ભાગવતના 'દશમસ્કંધ'ના પાંચ અધ્યાયોનો 'સાસપંચાધ્યાયી' (૧૯૩૮) નામે સફળ સમશ્લોકી અનુવાદ પણ એમણે આપ્યો છે.

પા.માં.

ભટ્ટ અમૃતલાલ લાલજીભાઈ, 'અમૃત વાયલ' (૩૦-૯-૧૯૧૦) : ગઝલકાર. જન્મ રાજકોટ [જિલ્લાના સરધારમાં. ત્યાં જ સાત ધારણ સુધીનું શિક્ષણ. પછી રાજકોટની આર્ટ ફ્રેંડ હાઈસ્કૂલમાંથી ૧૯૪૯માં મૅટ્રિક. તે જ વર્ષે રાજકોટની ધર્મન્દ્રસિદ્ધજી આર્યકોલેજમાં પ્રથમ વર્ષ બી.એ.નો અભ્યાસ કર્યો. ૧૯૩૯થી ૧૯૩૯ સુધી પાળેદ દરબાર ક્ષેત્રી ઈમામુદ્દીનખાન મુર્તિખાનના સહસ્પર્ધી. ૧૯૪૯થી ૧૯૭૩ સુધી જાહેર બાંધકામ ખાતામાં વિભાગીય હિસાબનીશ તરીકે સારવડુંડલા, ભુજ, આદિપુર અને અમદાવાદમાં સેવા આપી. નિવૃત્તિ પછી રાજકોટમાં સ્થાયી.

મુલાયમ ભાષાની સરલ અને અસરકારક અભિવ્યક્તિ એમની ગઝલની જાણીતી વિશેષતા છે. જીવન પરત્વેનો સ્વસ્થ અભિગમ એમાં જ્ઞાપ્ય છે. ભાષાગત કસાયે છેછ વગર હાયવળી તળપટ્ટી, કહેવતસ્વરૂપ, રૂઢિપ્રયોગસ્વરૂપની ભાષા, છંદની શુદ્ધતા, રટીફતા નિશ્ચિત અન્યપ્રાસ વગેરેમાં એમની ગઝલનો વેબવ પ્રગટ વાય છે. મુલાયરાના આ અગ્રણી ગઝલકારની ગઝલની 'પેશકસ' અને રજૂઆત લોકપ્રિય નીવડેલી છે.

એમની કૃતિઓ છે : 'શુભ અને સમણાં' (૧૯૫૪), 'રંગ' (૧૯૬૦), 'રૂપ' (૧૯૬૭), 'જાંવ' (૧૯૮૨), 'અગ્નિ' (૧૯૮૨) અને 'ગઝલ નામે શુભ' (૧૯૮૪).

મ્.એ.

ભટ્ટ અગ્નિનીકુમાર હરપ્રસાદ (૨૨-૭-૧૯૩૬) : નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. એમ.એ., એલ.એલ.બી. પ્રેમાભાઈ હોલ સાથે સંલગ્ન. પછીથી સ્વનંત્ર-લેખન.

અદ્ભુત અને રહસ્યની સીમાઓને સ્પર્શતી એમની નવલ-કથાઓમાં 'લજ્જા સંન્યાલ', 'નીરજા ભાર્ગવ' (૧૯૭૯), 'સૌજન્ય સાગર' (૧૯૭૯), 'આશકા મંડલ' (૧૯૭૯), 'ઓયાર' (૧૯૮૪), 'ફાંસલો' (૧૯૮૫) વગેરે મુખ્ય છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ અંબાશંકર મહાશંકર : છંદશાસ્ત્રના નવમાને અનુસરીને લખાયેલાં પ્રકીર્ણ કાવ્યોભો સંગ્રહ 'વિવિધ વિપયગ્રંથ' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

ન.વો.

ભટ્ટ આત્મારામ પ્રભાશંકર (૧૪-૭-૧૯૦૨) : નવલકથાકાર. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના રાજુલા ગામમાં. ગુજરાતી નવલકથા સુધીનો અભ્યાસ. સમાજસેવક.

એમની પાસેથી એક સત્યાગ્રહીના મનનું મંથન નિરૂપતી નવલકથા 'મુદાના બંદો' (૧૯૭૦) મળી છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ આત્મારામ પ્રેમજી : નવલકથા 'માધવાનળ' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ આનંદરાય : સા સા શ્લોકોના બે વિભાગમાં વહેંચાયેલું, સરળ કથાપ્રવાહ અને લયમધુર પદ્યરચનાવાળું ખંડકાવ્ય 'દેવયાની' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ ઇન્દુપ્રસાદ : દુનિયાના નવ દેશોના બાળકોનાં મુખે તેમના દેશની સંસ્કૃતિક અને સામાજિક માહિતી તથા વિશિષ્ટતાઓ રજૂ કરતું પુસ્તક 'વરનોના બાળમેળો' (૧૯૪૫), બાળવાર્તા 'બાળી જન્મતા' (કાકર મણિલાલ સાથે, ૧૯૩૦), 'વાત બહેનો' (કાકર મણિલાલ સાથે, ૧૯૩૦), 'પંચમલ' તેમ જ 'બાપુની ઢૂચ' જેવાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ ઈલા રમેશચંદ્ર (૭-૯-૧૯૩૩) : ચરિત્રકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૨માં બી.એ., ૧૯૫૪માં એલ.એલ.બી. ૧૯૭૦માં ઈંગ્લાન્ડની તેલઅલોવ કોલેજમાંથી ઈન્ડરનેશનલ ડિપ્લોમા ઈન લેબર એન્ડ કોઓપરેટિવ. 'સેવા' સંસ્થા, અમદાવાદનો મંત્રી. મલિલા સેવા સંસ્કારી બેંક, અમદાવાદ; 'વિમેન્સ વર્ક ઓર્ગેનિક્સ, ન્યૂયોર્ક અને 'નિશનલ કમિશન ઓન સેક્સ ઓર્ગેનિઝેશન'ના પ્રમુખ. સંસદસભ્ય. શ્રમજીવી બહેનોનાં જીવન અને કાર્ય અંગે માહિતીપ્રદ લેખો આપતા પાશ્ચિક 'આનસૂયા'નું સંપાદન.

એમની પાસેથી નારીજીવનનો વિકાસ આલેખતું ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'ગુજરાતની નારી' (૧૯૭૫) તેમ જ 'ઓની મનોમુનિનું રૂપ' (૧૯૭૮) ઉપરાંત અન્ય કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ ઈશ્વરચંદ્ર ભગવાન (૨૧-૯-૧૯૨૧) : નિબંધકાર, પ્રવાસલેખક, કવિ. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના બગવાડામાં. ૧૯૪૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૪માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૧ થી ખત્તલવાડા, સંજ્ઞા વગેરે સ્થળે લેડમાસ્ટર. ૧૯૭૯માં નિવૃત્ત.

નિબંધસંગ્રહ 'પરપોટા' (૧૯૭૦), પ્રવાસગ્રંથ 'ભ્રમણરસ' (૧૯૭૫), સ્મૃતિવિગ્રોનું પુસ્તક 'મૃગશીર્ષનું આકાશ' (૧૯૮૨) વગેરે એમના નામે છે. 'પર્ણરવ' (૧૯૭૬) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

ભટ્ટ ઉત્તમરામ કૃપાશંકર : માનદેસરી પદ્ધતિ મુજબ લખાયેલી કૃતિ 'બાબકો સાટે ગાવાની કવિતા' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ ઉપેન્દ્ર રવિશંકર, 'વિનાયક', 'વાલ્મીકિ વાસ', 'સોનર્ય' (૧૫-૧૦-૧૯૧૬) : (વિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦માં વિદ્યાસભામાંથી અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૧માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૮માં પીએચ.ડી. શરૂમાં એમ.જી. સાયન્સ કોલેજમાં અધ્યાપક, પછી ૧૯૬૩થી ૧૯૭૭ સુધી એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપન.

એમણે 'ચરિત્રસાહિત્ય : સ્વરૂપ અને વિકાસ' (૧૯૬૬), 'મોટા યથા પદો' (૧૯૭૩), 'નાના છતાં મોટા' (૧૯૭૯), 'સાનેરી સવાર' (૧૯૮૨), 'ટમકતા તારવા' (૧૯૮૨) વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે. 'નાનો કોથ' (રતિલાલ નાગક સાથે, ૧૯૫૪), 'લલિતા પંચક' (૧૯૬૯) અને 'સાહિત્યની પરિભાષા' (૧૯૬૭) જેવાં સંપાદનો ઉપરાંત એમણે 'આપણી લોકશાહી' (૧૯૩૬) જેવા અનુવાદ પણ આપ્યો છે.

પા.માં.

ભટ્ટ ઉપેન્દ્ર રામશંકર, 'ઉપેન ભટ્ટાચાર્ય' (૨૦-૭-૧૯૪૫) : નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ વતન ભાવનગરમાં. ડિપ્લોમા ઈન ટેક્ટાઈલ ટેકનોલોજીના અભ્યાસ પછી મુખ્યત્વે અમદાવાદની કાપડ મિલોમાં ડિઝાઇન-રિનિશિય વિભાગમાં ડિપાર્ટમેન્ટલ આસિસ્ટન્ટ.

'સપતાની વાયુગર' (૧૯૬૮) એમની નવલકથા છે. 'ફાગણની આગ' (૧૯૭૨) અને 'ઉંચાવલોણું' (૧૯૭૪) એમના અનુવાદ-ગ્રંથો છે. એમની ફેટલીક વાર્તાઓ સામયિકોમાં પ્રગટ થઈ છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ એમ. : નવલકથા 'આદર્શ ગુલસ્થ અને જ્વહરની જાડૂસ'ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ કનેયાલાલ માણેકલાલ : કથાકૃત 'દૃશ્યતમાળા'ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ કુરુણાશંકર કુબેરજી (૧૯-૮-૧૯૭૩, ૨-૧૦-૧૯૪૩) : સેન્ટ-નીથીલેખક. જન્મ અમદાવાદ નજીકના સારસામાં. વડોદરાની પુરુષ અધ્યાપન પાઠશાળામાં કવિ 'કાન્ત' પાસેથી એમણે શિક્ષણ-દૃષ્ટ મેળવેલી. ૧૯૯૩-૧૯૯૫ દરમિયાન કોલિન્ડ્રા, પીપળી, વડોદરા, ગંબીરા અને પેટવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૧૫થી અમદાવાદમાં શેઠ અંબાલાલ સારાભાઈનાં સંતાનોના પાનગી શિક્ષક. બંગાળી સાહિત્ય, ધાર્મિકનિકેતનની શિક્ષણસંસ્થા અને માન્દેસોરીની શિક્ષણ-પદ્ધતિનો પરિચય. ૧૯૨૦માં સ્વીન્ટરનાથ અને ક્ષિતિમાલન સંતોનો સંપર્ક. ૧૯૩૮માં નિવૃત્ત.

એમની જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે 'સંસ્કાર શિક્ષક' (૧૯૭૩), 'સંસ્કારલક્ષી શિક્ષણ' - ગ્રંથ ૧ : પત્રો (૧૯૭૩) અને 'સંસ્કારલક્ષી શિક્ષણ' - ગ્રંથ ૨ : નોંધપોથીઓ - ભા. ૧, ૨ (૧૯૮૨, ૧૯૮૭) પ્રગટ થયા છે. નોંધપોથીઓ મુખ્યત્વે અધ્યયન અને અધ્યાપનને લગતી છે.

ચં.ટા.

ભટ્ટ કલાનજી માધવજી, 'રત્નાગ્રહી' : ત્રિઅંકી નાટક 'કમળકાન્તા' (૧૯૮૧), 'પ્રેમ-પચ્ચીસી-પ્રેમપ્રબોધ' (૧૯૮૫), આઠ પ્રવેશનું

ભટ્ટ કાન્તિ હરગોવિંદ -- ભટ્ટ ગજનંદ મણિશંકર

ફારસ 'કૃષ્ણભૂષા અને પ્રથમી દિવસ' (૧૮૮૨) અને 'ધરડા કાકનો વરધોયો' (૧૮૮૩); નવલકથાઓ 'જગો અને જીવરામ' (૧૮૮૨) અને 'મિલ-જેઠવો' (૧૮૮૧); 'પ્રિસ્તનું ચરિત્ર' (૧૯૦૯) તેમ જ અનૂદિત કૃતિ 'ગીત-ગોવિંદ'ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ કાન્તિ હરગોવિંદ, 'પ્રેમસ્વરૂપ ભટ્ટાચાર્ય', 'પ્રિયકાંત ભાટિયા' (૧૧-૭-૧૮૩૧) : નિબંધકાર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના ઝાંઝમેર ગામે. બી.કોમ. સુધીનો અભ્યાસ. વ્યવસાયે પત્રકાર. 'અભિપેક'ના તંત્રી.

એમની પાસેથી 'રસ પીઓ અને કાયાકલ્પ કરો' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૯) અને 'એકાંતની ચાટાસીએથી' (૧૯૮૨) જેવા નિબંધ-સંગ્રહો મળ્યા છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ કાન્તિપ્રસાદ સુ. : પદ્યકૃતિ 'શ્રી રતિપ્રભુપ્રસાદમાલિકા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ કાન્તિલાલ કલ્યાણજી, 'નિરંજન ભટ્ટ' (૧૧-૯-૧૮૪૪) : કવિ. જન્મ રાજપરા (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૬૩માં એસ.એસ.સી. થઈ એફ. વાય. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૬૧થી જમ-ખંભાળિયામાં પ્રાથમિક શિક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'સૂરજના શંકરમાં' (૧૯૮૭) મળ્યો છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ કિલાભાઈ ઘનશ્યામ (૧૮૬૯, ૧૯૧૪) : સંશોધક, અનુવાદક. જન્મ દસકોઈ તાલુકાના ભુવાલડી ગામમાં. મૌન્ટ્રેક. અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત સાહિત્યનો સ્વાધ્યાય.

એમણે કવિ બાણકૃત 'પાર્વતીચરિણ્ય' તથા કવિ કાલિદાસકૃત 'વિક્રમોર્વશીય', 'કુમારસંભવ' અને 'મિઘદૂત'ના અનુવાદો આપ્યા છે. આ પૈકી 'મિઘદૂત'નો સમશ્લોકી અનુવાદ તેની સાથેના સંશોધનલેખોથી સમૃદ્ધ છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ કૃષ્ણકુમાર : નવલકથા 'નયન વહેઅમીધાર' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ કૃષ્ણદત્ત : નવલકથા 'ચંબલનાં કાંતરોમાં' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરજાશંકર : બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો 'જહુઈ બાગ'-ભા. ૧ (૧૯૧૯) અને 'બાલગીતમાળા'ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ કૃષ્ણપ્રસાદ લલ્લુભાઈ (૧૨-૯-૧૯૧૧) : નવલકથાકાર, કવિ, ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ દાહોદમાં. વતન કપડવંજ. ૧૯૨૯માં અલીગઢ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૩૦માં 'દોહડ ગેઝેટ'ના સંપાદક.

એમના નામે 'પ્રતિજ્ઞાની પૂર્ણહૃતિ' (૧૯૨૭), 'પ્રતાપી મૃત્યુ'

(૧૯૨૮), 'ચંદ્રવીણા' (૧૯૨૮), 'સ્નેહભંગોત' (૧૯૨૮), 'ઝીંડી નાગણુ' (૧૯૩૦), 'ભેદી માનવ' (૧૯૪૯), 'જંગલસમ્રાટ' (૧૯૫૨) વગેરે સામાજિક, ઐતિહાસિક અને રહસ્યાત્મક નવલકથાઓ મળી છે. 'પ્રેમીયુગલ' (૧૯૩૦), 'કીર્તનમાળા' (૧૯૩૧) અને 'સસપુષ્પ' (૧૯૪૧) એમના કાવ્યગ્રંથો છે. 'ભગવાન મહાવીર' (૧૯૪૩), 'શમદેવપીરચરિત્ર' (૧૯૫૩) અને 'ભક્ત નરસિંહ' (૧૯૫૪) જેવાં ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો તેમ જ કેટલાંક અનુવાદપુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ કૃષ્ણલાલ : નવલકથા 'દિલનાં દાન' (૧૯૬૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ કેશવજી ગોબર : 'કાવ્યરત્નાકર'-ભા. ૧ (૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ કેશવરામ હરિરામ (૧૮૫૧, ૧૮૮૬) : કવિ. જન્મ મોરબીમાં. નર્મદયુગના પદ્યકાર.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'કેશવકૃતિ અથવા અનુભવનો ઉદ્ગાર' (૧૮૯૯)માં સંસ્કૃત સાહિત્યના પ્રૌઢ સંસ્કારવાળાં ઈશ્વરસ્તુતિ, વૈરાગ્ય અને આધ્યાત્મિકતા વિશેનાં કાવ્યો ઉપરાંત સુવાચનાં કેટલાંક અપલક્ષણો પર કટાક્ષ કરતાં દલપતસેવીનાં અને અર્જુન-યાતુર્ધવાળાં કાવ્યો પણ જોવા મળે છે. પાંચસો પાનાંના એમના આ કાવ્યસંગ્રહમાંથી ભાવની ગદનના અને આદ્ર્તાવાળાં અટનાલોચ ભાવનો પસંદ કરીને એક નાની કાવ્યપુસ્તિકા 'કેશવકૃતિ' (બી. આ. ૧૯૦૯) પ્રગટ કરેલી છે. આ ઉપરાંત 'અનસૂયાભ્યુદય', 'ભગવની ભાગ્યોદય', 'સાવિત્રીચરિત્ર' વગેરે પણ એમના કાવ્ય-ગ્રંથો છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ કેશવલાલ છોટાલાલ : કથાકૃતિ 'સિદ્ધાસનજત્રીચોની વારતાઓ'-ભા. ૧-૨ (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ ખીમજી વસનજી : પદ્યકૃતિઓ 'કાકિયાવાડી જવાહીર' અને 'પંચામૃત' તથા નવલકથા 'પીપાજી'ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ ખેલશંકર શંકરલાલ (૧૮૭૫, ૧૧-૨-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. વતન ભાવનગર. મૌન્ટ્રેક સુધીનો અભ્યાસ. ભાવનગર રાજ્યમાં સરકારી કારકુન અને પછી વહીવટદાર.

'અનુરાગ' (૧૯૬૫) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. પિતાએ સ્વેચ્છ સંસ્કૃત નાટક 'દ્રુવાભ્યુદયમ્'નો એમણે જુલ્યાતીમાં અનુવાદ કર્યો છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ ગજનન નાનકેશ્વર : ત્રિઅંકી નાટક 'મહારાણા કિશોરસિંહ અને રાણી રૂપસુંદરીનું નવીન નાટક' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ ગજનન મણિશંકર (૩૦-૧૨-૧૯૨૭) : કવિ. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના પારડીમાં. ૧૯૪૭માં ન્યૂ ભરડા હાઈસ્કૂલ, મુંબઈથી

મૈટ્રિક. ૧૯૬૮થી ૧૯૮૬ સુધી પ્રાદેશિક ભાષાના અનુવાદક અને દુભાષિયા તરીકેની કામગીરી.

‘ગુલઝરે શાયરી’(૧૯૬૭), ‘ત્રિપટા’(૧૯૬૮), ‘સંવેદન’(૧૯૭૧), ‘કટોકટીનાં કાવ્યો’(૧૯૭૭), ‘વિસ્ફોટ’(૧૯૭૯), ‘શબ્દલીલા’(૧૯૮૬) વગેરે એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. ‘ઈન્વોકેશન’(૧૯૮૬) એમની અંગ્રેજી કાવ્યરચનાઓનો સંચય છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ/પંડિત ગટુલાલજી ધનશ્યામ(૮-૨-૧૯૦૧, ૧૯૯૮): કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. વતન કોટા. સાતમે વર્ષે ‘અમરકોશ’ કંઠસ્થ કર્યો. નવમે વર્ષે શીતળાના ઉપદ્રવથી આંખ ગઈ; પરંતુ પિતા પાસેથી સંસ્કૃત ભાષાનાં સર્વ અંગો ભણી લીધાં. ૧૯૮૭માં એમને ‘ભારતમાર્ગદર્શન’ પદ એનાયત થયું.

એમની ગુજરાતી કવિતાનો સંગ્રહ ‘સુભાષિતલક્ષ્મી’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. એમનાં સંસ્કૃત પુસ્તકોમાં ‘યમુનાલક્ષ્મી’, ‘ઋકિમાણીયમ્પૂ’, ‘વેદાંતચિંતામણિ’, ‘કંસવધ’, ‘કૃષ્ણાભિસારકાવ્ય’ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ ગણપતરામ જઠાભાઈ: ‘ચરિત્રકુમાર નાટકનો ઓપેરા’(૧૯૧૪) અને ‘શ્રવણ નાટકનો ઓપેરા’(૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ ગણપતરામ રાજારામ(૨૪-૧-૧૯૪૮, ૧૫-૬-૧૯૨૦): કવિ, નાટકકાર. જન્મ અમદાવાદ નજીકના મેસ્તાળના ઝાણુ ગામે. વતન આમેદ. દોઢ-બે વર્ષ ગામડી શાળામાં અભ્યાસ કરી, સરકારી ગુજરાતી શાળા, આમેદમાં ચારેક વર્ષ ગાળી, ૧૯૬૨માં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે સુરત ગયા. ત્યાં ન ફાવતાં ૧૯૬૫માં ટંકારીઆની શાળામાં સહાયક શિક્ષક. પછી સુરત ટ્રેનિંગ સ્કૂલમાં પ્રવેશ. ૧૯૬૬-માં ઈખરમાં શિક્ષક તરીકે જોડાયા. ત્યાંથી સરભોણ ગયા. દહેજ, ભરૂચ, કરમસદ, નડિયાદ અને અમદાવાદમાં શિક્ષક. એકાવન વર્ષની વયે સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ.

બાલ્ય કાસીગરીથી દલપતરીતિમાં લખાયેલી એમની રચનાઓમાં પ્રમાણ કે ઔચિત્ય બહુ ઓછું છે. એમની કૃતિઓમાં ‘લીલાવતી કથા’(૧૯૭૨), ‘ભરૂચ જિલ્લાનો કેળવણી ખાતાનો ઈતિહાસ’(૧૯૭૭), ‘બાળલગ્નનિષેધ’(૧૯૮૮), ‘બાળલગ્નથી થતી હાનિ’(૧૯૮૯), ‘પાર્વતીકુંવર ચરિત્ર’(૧૯૯૧), ‘લઘુભારત’-ભા. ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ (૧૯૯૬, ૧૯૦૦, ૧૯૦૩, ૧૯૦૭, ૧૯૦૯) મુખ્ય છે. એમના ‘પ્રતાપ નાટક’(૧૯૧૭)ના જાહેર વાચનવેળા હજારો શ્રોતાઓની હાજરી રહેતી. ‘મારો વૃત્તાંત’(૧૯૦૭) એમનું આત્મચરિત્ર છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ ગણપતિરામ ઉત્તમરામ: નવલકથાઓ ‘પ્રતાપ અથવા સન્યનો જ્ય અને પ્રપંચનો પરાજય’-ભા. ૧ (૧૯૦૧), ‘રાજનગર પ્રથમ સહસ્ર અથવા અલકકિશોરી’(૧૯૦૨), ‘મોહનગુપ્ત’(૧૯૦૩), ‘ત્રણ રત્નો’(૧૯૦૪), ‘વિશ્વમોહિની’(૧૯૧૨), ‘માધિક મોહ’(૧૯૧૬), ‘આર્ષદેવ’, ‘દિવ્યરત્ના’ અને ‘પુષ્પમાળા’; વાર્તાસંગ્રહો

‘ક્યાગુરુ’ અને ‘ક્યાસાગર’ તથા જીવનચરિત્રો ‘મુગલશંખ મહારાજાઓનું અર્ધગતિ સ્મરણ’(૧૯૦૦) અને ‘અલીર-ઉલ-દીન મહમ્મદ બાબર’-ભા. ૧(૧૯૦૦)ના કર્તા.

કો.ગ્ર.

ભટ્ટ ગિરિજાશંકર/ગિરીશભાઈ મયારામ, ‘ગિરીશ’(૧૨-૨-૧૯૮૧, ૮-૭-૧૯૭૨): વાર્તાકાર, બાળસાહિત્યકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના કુતિયાણા ગામમાં. મૈટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ત્યારબાદ ભાવનગરની દક્ષિણામૂર્તિ સંસ્થામાંથી ‘દક્ષિણામૂર્તિ પ્રમાણિત’ની પદવી. ૧૯૧૧થી ૧૯૨૦ સુધી જૂનાગઢ સત્યાગ્રહની રેલવે ઓફિસમાં નોકરી. ૧૯૨૦થી ભાવનગરની રાષ્ટ્રીય કેળવણી-સંસ્થા શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાલયમાં ગુજરાતી ભાષાના શિક્ષક, શિક્ષણ સમિતિના સભ્ય અને મંત્રી. ૧૯૪૦થી ભાવનગરની ‘ઘરશાળા’માં ગુજરાતી ભાષાના શિક્ષક તથા સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક. સાહિત્ય, શિક્ષણ અને સમાજસેવા અંગેનાં કાર્યોમાં જીવનપર્યંત પ્રવૃત્ત. જૂનાગઢમાં અવસાન.

એમની પાસેથી નવલકથાસંગ્રહો ‘અખિલ ત્રિવણી’(૧૯૩૬) અને ‘પાંખડીઓ’(૧૯૩૮) મળ્યા છે. ‘શનિની પનોતી’(૧૯૩૫), ‘ગિરીશભાઈની વાર્તાઓ’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૭, ૧૯૩૮), ‘વાર્તા-લક્ષ્મી’(૧૯૩૮) તથા ‘ગમ્મતગીતો’(૧૯૩૬) એમનાં બાળ-સાહિત્યનાં પુસ્તકો છે. ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘મૂછળી મા’(૧૯૪૪)માં બાળશિક્ષણના પ્રણેતા ગિજુભાઈ બધેકાનું ટૂંકું જીવનચરિત્ર બાળકોને અનુલક્ષીને લખાયું છે. ‘ઘરશાળા અને શેરી’માં એમના શિક્ષણવિષયક લેખો સંચિત થયા છે. ‘મહાન વિગ્રહ પછીની જર્મનીમાં કેળવણીની પ્રણાલિ’ એ એમનું અનુવાદ-પુસ્તક છે. ‘ગુજરાતી કવિતા’-ભા. ૧, ૨, ૩ ગુજરાતી ભાષાના પ્રસિદ્ધ કવિઓનાં કાવ્યોનું એમણે કરેલું સંપાદન છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ ગિરિજાશંકર રેવાશંકર: ગરબાસંગ્રહ ‘નવરાત્ર-નિર્ઝરિણી’ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ ગુણવંત મંજળજી, ‘જ્યદેવ’(૧-૭-૧૯૩૭): નવલકથાકાર. જન્મ અંબાલામાં. છ વેરાણુ સુધીનો અભ્યાસ. ‘લોકમેળો’ના તંત્રી. લેખનનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી ‘જીવનજંઝાવાત’(૧૯૬૦), ‘ચંદરવે’(૧૯૬૬), ‘અગન પડછાયા’(૧૯૭૪), ‘આંખનાં રણ પાંપણ સુધી’(૧૯૮૧), ‘વસંત પુરબિયો’(૧૯૮૩) વગેરે નવલકથાઓ મળી છે. ‘સંતસુવાસ’(૧૯૬૧), ‘જીવનર જેર કટોરા’(૧૯૬૫), ‘શાહ્યાદીપ’(૧૯૬૬), ‘શૂરો સોરઠદેશ’(૧૯૭૨) અને ‘કાળી તારાં કામણ ન્યારાં’(૧૯૭૮) એ એમનાં લોકસાહિત્ય પર આધારિત પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ ગોકુળભાઈ દૌલતરામ(૧-૮-૧૯૮૮): કવિ, ચરિત્રકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ હાથલમાં. સામાન્ય અભ્યાસ. રાજસ્થાન રાજ્ય ખાદી બોર્ડ અને સર્વેદ્ય મંડળ, જ્યપુરના પ્રમુખ. વિલેપાર્લે સાહિત્યસભા, મુંબઈના મંત્રી.

એમની પાસેથી કાવ્યકૃતિ 'કવ-દેવગાની' (૧૯૮૨) તથા ચરિત્ર-લક્ષી કૃતિઓ 'અંધકાર પીમાશંકર', 'શાંતિલાલ', 'દિવ્યાન્મા' અને 'ગાઉત્ર મહાવાન' (૧૯૮૨) મળી છે. 'સાગરભૂમિ' (૧૯૨૦), 'અ.ભવ કૃતિ' (૧૯૨૪), 'કવિવાણી' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૨૫) અને 'ગીતા પ્રવચન' એમની સંપાદિત કૃતિઓ છે; તે 'ગીતા અને કુરાન' અને 'ગીતાઈ' (૧૯૮૬) અનૂદિત પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ ગોવર્ધન સદાશમ : પદ્યકૃતિઓ 'શ્રીગમયતસઈ અને શ્રીકૃષ્ણ સ્તવનગંજરી' (૧૯૧૪) અને 'સંસારરોનું એટલે સંસાર ઉત્તરયાત્રા પૂર્વ' (૧૯૦૫) તેમ જ પંચ અંકની પ્રાણ્યપ્રધાન નાટ્યકૃતિ 'સંનીત સુરેભાલરણુ નાટક' (બી. આ. ૧૯૯૧) તથા 'સ્વર્ગોશોભિણી આખ્યાન' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ ગોવિંદલાલ હરગોવિંદ (૭-૯-૧૯૦૧, ૪-૪-૧૯૬૫) :

નિબંધલેખક, વડોદરા કોલેજમાં સંસ્કૃતના પ્રોફેસર. વડોદરાના પ્રાચ્યવિદ્યામંદિરના નિયામક.

એમની પાસેથી તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ, ખુદ્દિમાર્ગ અને વ્યક્તિપરિચય વિશેના લેખાનો સંગ્રહ 'મનોમંથન' (૧૯૬૬) મળ્યા છે. એમણે ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન વિશેના અન્ય ગ્રંથો 'જગતના વિદ્યમાન ધર્મો' (૧૯૩૬), 'યુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાંતપ્રદીપ' (૧૯૩૬) અને 'તમસ-કૂલપ્રકરણ' (૧૯૪૩) આપ્યા છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ ચતુર્ભુજ માણિકેશ્વર (૧૮૭૨, ૨૩-૧૧-૧૯૩૯) : કવિ, નવલ-કથાકાર. જન્મ ઈસ્ટ પાસેના બડોલી ગામે. ૧૮૯૨માં મૅટ્રિક. ૧૮૯૯માં હાઈકોર્ટની વકીલની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. ઈસ્ટમાં સ્ટેટ મુન્સફ અને જજ. એ પછી મહીકાંઠા એજન્સીમાં સપ્ટેક વર્ષ વકીલાત તથા માણસા અને દાંતા રાજ્યમાં દીવાન.

એમની પાસેથી બાળકાવ્યસંગ્રહ 'બાળગીત' તથા નવલકથાઓ 'શૂરવીરરાવસિંહ' (૧૯૯૧), 'હી-ગીતા અથવા વીજળી ગામડીઆણ' (૧૯૦૪), 'સુવર્ણકુમારી' (૧૯૧૪) અને 'નિર્મળા' (૧૯૨૪) મળ્યાં છે. 'ઈંગ્લેજી ભાષીને શું કરવું?' (૧૯૮૯) તથા 'પદ્માકુમારી યા આધુનિક નાટકોનો ઉદ્દેશ શો દેખાય છે તે શો હોવો જોઈએ?' (૧૯૯૧), 'રત્નગ્રંથિ' (૧૯૧૦) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ ચંદ્રભાઈ કાલિદાસ (૧૯૦૪, ૧૯૮૮) : નવલકથાકાર, છવન-ચરિત્રલેખક, નિબંધલેખક. જન્મ શિનેરમાં. અભ્યાસ દરમિયાન ત્રોતસ્કી પંથનો સ્વીકાર. ડાબેરી વિચારધારા તરફ લગાવ. સમાજ કન્યા વિદ્યાલયમાં શિક્ષક.

એમણે 'દરિયે લાગ્યો દવ' (૧૯૩૫), 'ચિંતાની વેદી પર' (૧૯૩૬), 'ડાકિયું' (૧૯૩૬) અને સામ્યવાદી વસ્તુને આવેખતી અને તે કારણે જાત થયેલી 'ભટ્ટી' (બી. આ. ૧૯૮૭) જેવી નવલ-કથાઓ તથા 'શમણ બુદ્ધ' (૧૯૩૩), 'છવનજ્યોતિર્ધરિ' (૧૯૫૩),

'ગીતમ બુદ્ધ' (૧૯૫૫), 'સિકેટીસ અને પેટો' (૧૯૫૬) વગેરે ચરિત્રગ્રંથો આપ્યાં છે. ઉપરાંત 'માનવીનું પૂર્વ' (૧૯૫૨), 'યુદ્ધચક્ર' (૧૯૫૨), 'અશોકચક્ર' (૧૯૫૨) અને 'પુરુષાર્થની પ્રાંતમાઓ' જેવાં ગદ્યકો પણ એમણે આપ્યાં છે. 'એકલું માનવી' (૧૯૩૮), 'પૂર્વેખી ભીતરમાં' (૧૯૩૯), 'એબ્રહિમિયા પર ઓધાર' (૧૯૩૯), 'મોશિયાની ભીતરમાં' (૧૯૪૮), 'સાક્રિનાળ' (૧૯૪૬), 'લોકાંત' (૧૯૪૮), 'પૌત્રો દાવાનળ' (૧૯૪૮), 'લોકરિલયાલ' (૧૯૫૦) વગેરે રાજકીય અને સામાજિક વિચાર-સરણીને વ્યક્ત કરતાં પુસ્તકો પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ ચંદ્રશંકર પુરુષોત્તમ (૧૯૦૧, ૧૯૫૪) : ચરિત્રલેખક. જન્મ ગોધરા (વિ. પંચમહાલ)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ગોધરામાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપન.

એમણે છવનચરિત્ર 'સીતાલરણુ' (૧૯૨૩) તથા 'વિદ્યામીડની જાવામાં' (૧૯૪૩), 'મોદરપ્રવેશ અને શાઓ' જેવાં મૌલિક પુસ્તકો તેમ જ 'ચીનનો અવાજ' (૧૯૨૭) નામનાં અનુવાદ આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ ચંદ્રશંકર પુરુષોત્તમ, 'સારિલક્ષ્મી' (૧૩-૮-૧૯૨૪) : કવિ, વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ પંચમહાલ જિલ્લાના લુણ-વાડામાં. ૧૯૪૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૧માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૩માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૩થી ૧૯૫૮ સુધી ઈસ્ટમાંઈલ કોલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપન. ૧૯૫૮માં ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદમાં અને પછી ૧૯૫૯થી ૧૯૬૨ સુધી રોલિન્સ્ટન કોલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૨થી ૧૯૮૪ સુધી ગુજરાત લો સોસાયટી સંચાલિત સી. યુ. શાહ કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૮૪માં નિવૃત્ત.

એમણે પરંપરામાં ઉન્મેષ દાખવતા 'નિર્મિતિ' (૧૯૬૮), 'રૂપરોમાંચ' (૧૯૭૭), 'આનંદલેલી' (૧૯૮૭), 'દૂદાજી કાગળ મોકલો' (૧૯૮૮), 'જીવતરનો એવો' (૧૯૮૮) અને 'શાસનો શાસ' (૧૯૮૮) કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે.

અધ્યાપન અને સર્જનવ્યાપારના દ્વિવિધ અનુભવે સંમર્ગિત વિવેચનચેતનાનો લાભ એમના 'અલંકારદર્શન' (૧૯૫૪), 'ભિમિકવિતા' (૧૯૭૪), 'સંનિધિ' (૧૯૭૬), 'સમભાવ' (૧૯૭૮), 'મનમુદાનું કાવ્ય' (૧૯૭૮), 'ચંદનીએ ચીનયા સમીર' (૧૯૮૦), 'છંદ' અને અલંકાર' (૧૯૮૧) વગેરે વિવેચનગ્રંથોને મળ્યા છે.

'આપણાં ખંડકાવ્યો' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૭), 'કુંવરબાઈનું મામેરું' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૪), 'સુદામાચરિત્ર' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫), 'મિથ્યાભિમાન' (૧૯૭૯), 'આપણાં સોનેટ' (૧૯૮૧) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે; તે 'ઉદાતતર્વ' (૧૯૭૧) એમનો, લેન્જ-ઈનસના 'જોન ધ સંવાઈમ'નો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ ચંદ્રશંકર મણિશંકર (૨૧-૮-૧૯૦૧) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ રેવાકાંઠાના જબુગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોધરા-

આણંદમાં. ૧૯૨૧માં બાલનગરના દર્શાણમૂર્તિ બાલમંદિરમાં શિક્ષક. 'બાલમિત્ર' માસિકના તંત્રી. 'ગુણસુંદરી'ના બાળવિભાગના પણ તંત્રી. 'વાનરસેના' સાપ્તાહિકના તંત્રી.

'ચાર બાલસંવાદો' (૧૯૨૭), 'બાલમિત્રની વાતો' (૧૯૨૭), 'દેવકથાઓ' (૧૯૨૮), 'સિન્દુબાદ શેઠ' (૧૯૨૮), 'ચતુર કરોળિયો' (૧૯૩૩), 'આપણા મહારાજ' (૧૯૩૩), 'ક્રિસ્થોફર કોલમ્બસ' (૧૯૩૩), 'પ્રાણીવર્ણન' (૧૯૩૪), 'પંચનંત્રની વાર્તાઓ': ૧-૨ (૧૯૪૧) વગેરે એમનાં બાલભાગ્ય પુસ્તકો છે. 'મિથ્યાભિમાન' (૧૯૩૩) એ એમણે દલપતરામની કૃતિનો કર્લો બાલોપયોગી સંક્ષેપ છે.

ભટ્ટ ચીમનભાઈ, 'મનસ્વી પ્રાંતિકવાલા': મધ્યમવર્ગીય લોકોના જીવનમાં ઘટતી કટુભૂષણોનું લાગણીશીલ નિરૂપણ કરતાં અને ગીતોભર્યાં નાટકો 'કીર્તિવિજય', 'સંસારચિત્ર', 'કોની મહત્તા' અને 'કન્યાદાન'ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ ચીમનલાલ પ્રાણલાલ (૨૧-૧૧-૧૯૦૧, ૧૦-૭-૧૯૮૬): કવિ, બાળવતલિખક. જન્મ ભરૂચ (જિ. ભા.)માં. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સ્નાતક. સ્વરાજ આશ્રમ, વેંછીના નિયામક.

એમણે ગવન્ટ્રમેક્ષની કથાનું નિરૂપણ કરતું ખંડકાવ્ય 'ભાઈ અને વેરી' (૧૯૪૮), ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગોને નિરૂપતાં 'ગાંધી કથાગીતો' (૧૯૪૯) તથા કિશોરકથા 'વધોનું વન' (૧૯૪૪) ઉપરાંત 'મહાસભાનાં ગીતો' (૧૯૪૧) નામનું સંપાદન પણ આપ્યું છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ યુનીલાલ પીતામ્બર: જીવનચરિત્ર 'ભાગ્યપ્રભં' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ યુનીલાલ રણછોડજી (૧૮૭૩, —): કવિ. જન્મ શિવોરમાં. ગુજરાતી ઉપરાંત સંસ્કૃત, મરાઠી અને અંગ્રેજી ભાષાઓના અભ્યાસી. સન્યોધકથા પુસ્તકાલયના સ્થાપક.

એમણે મનુષ્યના ચાર ધર્મો; કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિનો ક્રમ; શુનિ-સ્મૃતિ વિશે ભાષ્ય તથા નરસિંહ, મીરાં, નર્મદ, મણિલાલની કાવ્યકૃતિઓ સમેત સ્વરચિત પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'વેદધર્મદર્શક વચનામૃત' (અન્ય સાથે) આપ્યો છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ યુનીલાલ રવિશંકર, 'જા'બાળીઆ', 'નક', 'બિલખાકર', 'શારિત્ય રાજકોટી', 'સીદસરીઆ' (૨૧-૧૨-૧૯૧૭): વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ વતન જૂનાગઢ જિલ્લાના જા'બાળામાં. અભ્યાસ એમ.એ., એમ.એડ. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષક, ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર અને છેલ્લે ગુજરાત રાજ્યમાં સમાજ-શિક્ષણ વિભાગના વડા.

'હૈયાનાં હેત' (૧૯૭૦) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'સમાજશિક્ષણ: સિદ્ધાંત અને વ્યવહાર'-ભા. ૧-૩ (૧૯૬૩) ઈત્યાદિ એમનાં સમાજ, શિક્ષણ અને કૃષિવિષયક પુસ્તકો છે.

૨૨.૭.

ભટ્ટ યુનીલાલ હરિલાલ: પદ્યકૃતિ 'પ્રેમયોગીનાં કાવ્યો' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જી. ભ.: ઉપદેશાત્મક નાટ્યકૃતિ 'સંવાદો અને ગીતો' (૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જોટાલાલ નરભેરામ (૧૮૫૦, ૧૯૩૭): કવિ. આત્મચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ મહેમંદાવાદમાં. વતન અલીપુત્રા. સુરત ટ્રેનિંગ કોલેજમાં પાસ થઈ ભરૂચમાં શિક્ષક. વડોદરા રાજ્યમાં હંદમ:સ્તર.

'કામકટાક્ષ' (૧૮૮૩) અને 'શાંતિસુધા અથવા સ્તુતી સુકન્યા' (૧૮૮૬) એમની લાંબી પદ્યકથાઓ છે. એમનું 'આત્મવૃત્તાંત' (૧૯૩૫) જીવિતલાલ હ. ભટ્ટે ૧૯૫૩ માં સંપાદિત કર્યું છે, જેમાં એમનો બાલ્યકાળ, એમની શિક્ષક તરીકેની કારકિર્દી અને સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિ વર્ણવાયાં છે. એમણે ચોવીસ જેટલાં અનુવાદ-પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જોટાલાલ રણછોડલાલ: નાટ્યકૃતિ 'કેટલાક સંવાદો'- ભા. ૧ (૧૯૧૫) તથા 'કવિતા અને રાસ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જોટાલાલ રામશંકર: હનુલક્ષી અહાર બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'બટા, તારે વાર્તા સાંભળવી છે?' (૧૯૬૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જોટાલાલ સેવકરામ (૧૮૪૨, ૧૯૧૦): કવિ, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ગામકી શાળામાં, પછી અંગ્રેજી સ્કૂલમાં અભ્યાસ. ડુંગરપુરના રાજકુમારના શિક્ષક. ત્યારબાદ કચ્છનરેશ ખેંગારજીના સેક્રેટરી.

નર્મદયુગના આ મહત્વના કવિ પર દલપતરીતિનો પ્રભાવ સ્પષ્ટ છે. એમની રચનાઓમાં પ્રૌઢિ છે, પણ કાવ્યત્વની રીતે વિશેષ આકર્ષણ નથી. તેઓ સર્વેયાઓથી પ્રસિદ્ધ છે. 'જોટાલાલ ભાવની' (૧૮૮૪), 'ઉપવનવિનોદ' (૧૮૮૮), 'જોટાલાલ પદ્મોદિની' (૧૯૦૧), 'સૌ. લાડકીબહેન (લીલાવતી) વિરલ' (૧૯૦૨), 'જોટાલાલ સમક્ષતી' (૧૯૦૫) વગેરે એમના કાવ્યગ્રંથો છે. એમણે 'ગુજરાતી શબ્દમૂળદર્શક કોષ' (૧૯૭૯) પણ આપ્યો છે. 'વૃન્દ-સતસાઈ' અને 'તુલસી સતસાઈ'નાં વ્રજભાષામાંથી ભાષાંતરો આપ્યાં છે; એ ઉપરાંત 'જગતની ભૂગોળ', 'મુસલમાની શરહ', 'શંકસપિયરનો કથાસમાજ', 'ટ્રેલિમેક્સ' વગેરે ભાષાંતરો પણ એમણે આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જોટાભાઈ જોઈતારામ: કિશોરકથાઓ 'સીથી પહેલા દાદાજી' (૧૯૫૦), 'કુણ્ણાલ' (૧૯૫૦), 'માધવકાકા' (૧૯૫૧), 'વસંતનું આગમન' (૧૯૫૨), 'અકાશના તારો' (૧૯૫૧) તથા 'ચીમ-ભાઈનું પહેરણ' (બી. આ. ૧૯૫૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જટારાંકર બળદેવરામ: પદ્યકૃતિ 'શ્રીનાથ કીર્તનાવળી' તથા ઉત્તમ કેળવણીની ચર્ચા કરતું 'ગૃહકેળવણી'ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ જનાર્દન નરસિંહપ્રસાદ — ભટ્ટ દિવાળીબહેન વાલજીભાઈ

ભટ્ટ જનાર્દન નરસિંહપ્રસાદ (૧૪-૧૦-૧૯૩૭) : વિવેચક. જન્મ બમનગરમાં. ૧૯૬૧માં બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. આર્ટ્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજ, સાવરકુંડલામાં અધ્યાપક. 'વિવિશાળ-એક રસલક્ષી વિવેચન' (૧૯૭૧) અને 'સમપદી' (૧૯૭૫) જેવાં પુસ્તકો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ ગયંતકુમાર મણિશંકર (૧૭-૮-૧૯૦૨) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. મુંબઈની ઍલફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી બી.એ. લંડનની યુનિવર્સિટી કોલેજમાંથી એમ.એ., પીએચ.ડી. મુંબઈની પ્રેમચંદ સપ્તઁન્ડ ઍન્ડ સન્સ લિમિટેડ સાથે સંલગ્ન.

એમણે ચિત્તરંગનદાસનું સરિત્ર 'દિશબંધુ' (૧૯૨૫) ઉપરાંત વાર્તા, નાટિકા, નિબંધો, કાવ્યો અને વિવેચનલેખો લખ્યાં છે, જે વિવિધ સામયિકોમાં પ્રકાશિત થયેલાં છે.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ જી. યુ. : 'કહાના કુંભારની વાર્તા' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ જેઠાલાલ મોજીલાલ : ભકિતભાવપૂર્ણ કીર્તનાનો સંગ્રહ 'કીર્તનકુસુમમાળા' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ જ્યેષ્ઠારામ ન્હાનાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'શ્રીમદ્દોગવશિષ્ઠ' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ ડાહ્યાભાઈ ઉત્તમરામ : નવલકથા 'સંસાર શા માટે?' તથા પદ્યકૃતિ 'મેઘસ્તુતિ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ ડોલરકુમાર કૃષ્ણપ્રસાદ (૨૦-૧૧-૧૯૧૩) : વાર્તાલેખક. જન્મ રામરેલીમાં. એમ.એ. કામાણી ઔદ્યોગિક શૂથ, મુંબઈમાં જાહેર સંપર્ક વ્યવસ્થાપક.

'રેણુકન્યા' (૧૯૭૯) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ તનસુખ પ્રાણશંકર, 'યાત્રી', 'સુરેન્દ્રભટ્ટાર્ય' (૨૧-૩-૧૯૧૧) : કવિ, આત્મકથાકાર, નિબંધકાર. ગુજરાત વિદ્યાસભા અનુસ્નાતક વર્ગમાંથી ૧૯૪૩માં એમ.એ., પછી મુંબઈથી પીએચ.ડી. મુંબઈની સિદ્ધાર્થી કોલેજમાં ગુજરાતી વિષયના અધ્યાપક.

'દાંડીયાત્રા' (૧૯૫૧) કાલિદાસીય શૈલીનું ૧૦૮ કડીનું મંદાકાંતા છંદમાં લખાયેલું ખંડકાવ્ય છે. દાંડીયાત્રા નિમિત્તે અહીં ગુજરાતની પ્રકૃતિને વર્ણવી છે. 'કાવ્યલક્ષી' (૧૯૫૫)માં એમનાં છંદસ કાવ્યો સંઘરાયાં છે. 'મહાત્માયન' (૧૯૭૪) ગાંધીજી વિષેનું મહાકાવ્ય છે.

'મેં પાંખો ફફડાવી' (૧૯૪૬) ચૌદ વર્ષનાં સંસ્મરણોને આત્મ-કથાત્મક શૈલીમાં રજૂ કરતું પુસ્તક છે. 'અતીતના અનુસંધાનમાં' (૧૯૭૭) રેખાચિત્રોનું પુસ્તક છે. 'આશ્રમના આંગણમાં' (૧૯૮૧) સં. ૧૯૦૯ની દિવાળીથી સં. ૧૯૨૫ની દિવાળી સુધીના સાબરમતી આશ્રમ નિવાસની સ્મૃતિઓને આલેખે છે.

બ.જ.

ભટ્ટ દયારાંકર મ. : નાટક 'પરંગુલી કે કુંવારી' (૧૯૨૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ દલપતરામ કે. : કિશરકથાઓનો સંગ્રહ 'હિંદનાં બાગે' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ દામોદર કેશવજી, 'સુધાંશુ' (૨૫-૧૨-૧૯૧૩, ૨૬-૩-૧૯૮૩) : કવિ, વાર્તાકાર, સંપાદક. જન્મ પોરબંદરમાં. પ્રાથમિક-મધ્યમિક શિક્ષણ પોરબંદરની ભાવસિદ્ધજી હાઈસ્કૂલમાં. વડોદરાની કોલેજમાં સેફ. વા. બી.એ. બ.દ., ગાંધીજીના નેતૃત્વ નીચે ૧૯૨૮-માં પોરબંદરમાં મંગેલી રાજકીય પરિષદમાં સ્વયંસેવક. વડોદરા કોલેજ છોડ્યા બાદ સાણપુરમાં 'ફૂલજીભ'માં અને પછી મુંબઈમાં 'જન્મભૂમિ'માં જોડાયેલા. ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોમાં વૃત્તાંત-નિવેદક. ભાવસિદ્ધજી હાઈસ્કૂલ, પોરબંદરમાં શિક્ષક. ત્યાંથી નિવૃત્ત થયા પછી ૧૯૭૧થી ૧૯૭૯ સુધી પોરબંદરની નગર-પાલિકાના ભાવમોંદરમાં આચાર્યપદે. પોરબંદરમાં અવસાન.

'શમસાગર' (૧૯૫૦), 'અલખતારો' (૧૯૫૬), 'શામ' (૧૯૬૦) અને 'કવિ સમ્રાટ ન્હાનાલાલનો' (૧૯૭૭) એમનાં કાવ્ય-સંગ્રહો છે. મોટે ભાગે જૂનાં ભજનોના ઢાળોને પોતીકી પ્રતિભાથી યોજીને તેઓ કાવ્ય રચતા. આત્મ, ભજનકવિતા એ એમનું આગવું પ્રદાન છે. તળપદા સોરઠી શબ્દો, ગિરનારી અલખસુષ્ટિ, જીવનના જૂઠું રહસ્યમય પ્રશ્નો અને લય-નાટયુક્ત કાવ્યબાની એ એમની કવિતાની નોંધપાત્ર લક્ષણિકતા છે.

'હલેસો' (૧૯૬૬) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. ગુણવંતરણ આચાર્યનો શૈલીની આ સાગરકથાઓ ઍનાં વિષયસમગ્રી અને ભાષાકર્મથી બાનાઈ બનેલી છે.

અવરચંદ મેઘાણીએ પોરબંદર, બરડા અને સોરઠના સાગર-કંઠાના વિસ્તારનું ભજન-સંશોધન અને લોકસાહિત્ય-સંશોધનનું તથા સાગરખેડૂનોના જીવન અંગેનું સંશોધનકાર્ય એમને સોંપેલું, જે ફળસ્વરૂપે 'બુદ્ધિપ્રકાશ' આદિ સામયિકોમાં લેખમાળાઓ રૂપે પ્રકાશિત થયું છે. એમનો 'લખઅલખનો પારવર' નામે ભજન-સંશોધનનો લેખ 'શમસાગર' કાવ્યસંગ્રહમાં પ્રકાશિત થયેલો છે.

બ.જ.

ભટ્ટ દિનકરરાય કેશવલાલ, 'મીનપિયાસી' (૨૧-૯-૧૯૧૦) : કવિ. જન્મ ચૂડા (જ. સુરેન્દ્રનગર)માં. ૧૯૨૯માં મૅટ્રિક. વ્યવસાય વૈદ્ય.

એમણે સહજ-સરલ પ્રસન્નકર ઉદ્દેશ્યર ધરાવતા કાવ્યસંગ્રહો 'વર્ષાજલ' (૧૯૬૬) તથા 'જુલછડી અને જૂઈ' (૧૯૮૬) આપ્યા છે. આ ઉપરાંત 'નળસરોવરનાં પંખી' (૧૯૬૯) અને 'પંખીજગત' (૧૯૬૯) જેવાં પુસ્તકો પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ દિવાળીબહેન વાલજીભાઈ : ગીત-કાવ્યોનો સંગ્રહ 'દીપ-માલિકા' (૧૯૪૩) તથા 'ગુહલક્ષ્મી કેવી લાવી જોઈએ?', 'સુવર્ણમિહિની' અને 'સૌભાગ્ય'નાં કર્તા.

ન.વા.

ભટ્ટ દુર્લાભરામ જ્યોત્ષારામ : પંડકરવ્ય 'ઉપ લાભ' (૧૯૦૦) ના કર્તા.
૨૨.૬.

ભટ્ટ દેવશંકર કેશવરામ : પદ્યકૃતિ 'આળવીર કાવ્યમળા' (૧૯૨૭)
ના કર્તા.
૨૨.૬.

ભટ્ટ દેવશંકર વૈકુંઠજી (૨૦-૧-૧૮૫૮, ૨૨-૮-૧૯૨૨) : નાટ્યકાર.
જન્મ પછિગામ (જિ. ભાવનગર)માં.

એમણે નાટક 'આવ્યમલોદય' ઉપરાંત ભ.વનગર અને શિલોરના
ઈતિહાસ ભૂજાળનાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. વિવિધ સામયિકોમાં
એમના સંશોધન વિષયક લેખો પ્રકાશિત થયા છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ દોલતભાઈ વસંતભાઈ, 'દોલત ભટ્ટ' (૧૭-૭-૧૯૩૪) : નવલ-
કથાકાર, નવલિકાકાર, પત્રકાર. જન્મ ધરખા (જિ. અમરેલી)માં.
ગુજરાતની ભાષા સાહિત્યનું સ્વ.અભ્યાસન. પત્રકાર.

એમણે સૌરાષ્ટ્રની ધરતી અને લોકજીવનને નિરૂપતી સ્થાનિક
નવલકથાઓ 'નવ્ય ધરા સોરઠ' (૧૯૬૬), 'નાચે મનના મોર'
(૧૯૬૬), 'ધરતીની ફાંદમ' (૧૯૬૮), 'સજ્યા સેળ શાણકાર'
(૧૯૬૮), 'વદાલપનાં વેણું' (૧૯૭૨), 'કારભારી' (૧૯૭૫) અને
'વાંસળી વાગી વાલમની'; નવલિકાસંગ્રહ 'પરભેતર' ઉપરાંત
'ગુજરાતની રસધાર', 'ઘટમાં ઘોડા થતજને', 'સરવે સોરઠ દેશ'
વગેરે લોકકથાઓ; 'મહેરામણનાં મોતી' (૧૯૮૩) અને 'બ્રાહ-
તેજના તાણખા' જેવી સત્યકથાઓ આપી છે. 'નાગરદાસ ફોનદાર',
'છેલભાઈ દવે', 'મિત્રાડનો મંત્રી' અને 'લક્ષ્મીદાસ' એ એમની
બાલોપયોગી ચરિત્રપુસ્તિકાઓ છે. આ ઉપરાંત 'સુગંધ' (૧૯૭૪),
'સંગાથ' (૧૯૭૬), 'ગુર્જરગિર' (૧૯૮૭) જેવાં ગીતસંપાદનાં
તેમ જ રસને: રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર', 'આઝાદીજંગલોનાં પ્રથમ પવાસ
વર્ષ' વગેરે સંશોધન-સંપાદનો પણ એમણે આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ ધન્વંતર વેણીરામ : મરણોત્તર પ્રકાશિત કાવ્યસંગ્રહ 'ધન્વંતર
કાવ્યસુધા : અમૃતપાન' (બી. આ. ૧૯૪૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ ધીરજીરામ કેશવરામ : નવલકથા 'લોલાદેવી' (૧૯૩૩) તથા
'વિશાલાખા' (અન્ય સ્મૃતિ, ૧૯૪૨) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ ધીરજીરામ ધનેશ્વર : પદ્યકૃતિ 'પંચાવનનો પોકાર અને
છપ્પનનો સપાટો' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ ધીરજીલાલ અમૃતલાલ (૧૪-૮-૧૮૮૯) : નવલકથાકાર,
ચરિત્રલેખક, કવિ. જન્મ રોહડા (તા. ધંધુકા)માં. અમદાવાદની
મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ત્રણ વર્ષના અભ્યાસ પછી શાળામાં શિક્ષક
તથા આચાર્ય.

એમણે 'સજાપૂત્રોનો સમુજા' (૧૯૧૮), 'પેશાવરની પદ્મિની'
(૧૯૨૦), 'આનંદલક્ષ્મી' (૧૯૨૨) જેવી નવલકથાઓ; 'આદર્શ

ચરિત્રાવળી' (૧૯૨૦), 'અબજાની આત્મકથાઓ' (૧૯૨૧),
'વનિતાની વાતો' (૧૯૨૪) જેવાં ચરિત્રો તથા 'ધીરજીનાં કાવ્યો'
(૧૯૨૩) અને 'ભાવકવિતાઓ' ઉપરાંત 'કલાંદરની કટાર' (૧૯૨૪)
અને 'લાલચીનો' (૧૯૨૫) જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ ધ્રુવ પ્રબોધરાય (૮-૫-૧૯૪૭) : નવલકથાકાર, ખાળ
સાહિત્યલેખક. જન્મ નિગાળા (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૭૨માં
બી.કેમ. ગુજરાત મશીન મેન્યુફેક્ચરરમાં ગ્રેડ્સ સુપરવાઈઝર.

એમણે કિશોરકથા 'ખિવાયેલું નગર' (૧૯૮૪) અને ટ્રોપિકોને
કથાકેન્દ્ર ખનાવી લખેલી નવલકથા 'અગ્નિકળ્યા' (૧૯૮૮) આપી
છે. આ ઉપરાંત પ્રનિષ્ઠિત સામયિકોમાં એમની કાવ્યકૃતિઓ
પ્રકાશિત થયેલી છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ નટવર જગન્નાથ (૩-૫-૧૯૩૦) : ચરિત્રલેખક. જન્મ
સાગળીપળામાં. ૧૯૪૮માં મેટ્રિક. પત્રકારવનની પ્રવેશ તાલીમ
માટે અભ્યાસ અખૂરો મૂકી વિવિધ સમાચારપત્રોમાં પત્રકાર,
પછીથી મુંબઈની ફેલોશિપ લાઈસ્કૂલમાં હિન્દી ભાષાના શિક્ષક.

એમણે હિન્દીના સુખ્યાત કવિ રહીમ વિશેની પરિચયપુસ્તિકા
'કવિ રહીમ' લખી છે. આ ઉપરાંત 'અખંડ આનંદ', 'સમર્પણ'
જેવાં સામયિકોમાં એમણે વાર્તાઓ અને કટારો લખી છે.

૨૨.૬.

ભટ્ટ નવનરાય કલ્યાણજી : નવલકથા 'પ્રીતપરણ' (૧૯૬૬) ના
કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ નરેશ ભગવતીશંકર (૧-૭-૧૯૩૬) : પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ
વનવલસાડામાં. સંસ્કૃત વિષયમાં એમ.એ., પીએચ.ડી. કોલેજમાં
સંસ્કૃતના અધ્યાપક.

'ભૃમું મેં ઈશાન' (૧૯૭૮) અને 'વસુભુના દેશમાં' (૧૯૮૩)
એમના પ્રવાસગ્રંથો છે.

૧૮.૫.

ભટ્ટ નરોત્તમ ઘેલાભાઈ : દોહસૂત્રી સંવેદો ધરાવતું ચતુર્લકી
'આર્યજ્ઞાન નાટક' (૧૯૯૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ નર્મદાશંકર ત્ર્યંબકરામ, 'ભાલેન્દુ' (૧૫-૫-૧૯૦૦, -) : છવન-
ચરિત્ર 'જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય' તથા 'ગુજરાતનો ઈતિહાસ'
(૧૯૩૭) ના કર્તા.

૨૨.૬.

ભટ્ટ નર્મદાશંકર પ્રભુરામ (૧૮૭૪, ૧૯૯૯) : કવિ. જન્મસ્થળ
વતન લીલીયા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ લીલીયા, અમરેલી
અને ભાવનગરમાં.

સંસ્કૃતપરંપરા અને દલપતશૈલીથી કાવ્યલેખનનો આરંભ
કરનાર આ કવિએ પછીથી ગીતો, હિમિકાવ્યો અને પંડકાવ્ય જેવા
કાવ્યપ્રકારોમાં 'કાન્ત'ની કાવ્યશૈલીમાં કેટલીક નોંધપાત્ર રચનાઓ
કરી છે; પરંતુ કવિપ્રતિભાના ઘડતરકાળે જ આવસાન પામેલા

ર્યા કવિએ મૃત્યુપૂર્વે અનુભવેલ વ્યાનિ દરમિયાન આવેશવશ કેટલીક કૃતિઓનો નાશ કરેલો. એમાંથી બચેલી વીસ કૃતિઓનો એમના નાનાભાઈએ 'શાપરાંભમ અને બીજી કવિતાઓ' (૧૯૨૫) નામનો મરણોત્તર સંગ્રહ પ્રકાશિત કરેલો છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ નલિન (૨-૩-૧૯૧૦): જીવનચરિત્રલેખક, કવિ. જન્મ વલસાડમાં. પ્રાથમિક માધ્યમિક શિક્ષણ વલસાડમાં. મુંબઈની વિસ્સન કોલેજમાંથી એમ.એ., બી.ટી. ૧૯૩૫થી ૧૯૫૪ સુધી માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૫૪થી ૧૯૬૯ સુધી મુંબઈની ભવન્સ કોલેજમાં સંસ્કૃતનું અધ્યાપન. નિવૃત્તિ દરમિયાન 'અનુભવ' (જી. વલસાડ)માં 'નિગમાશ્રમ'ની સ્થાપના.

એમણે નરસિંહચરિત્ર 'વૈષ્ણવજન' (૧૯૫૮), કાવ્યસંગ્રહ 'પદ્યપરિમલ' (૧૯૫૭), 'ગીતાનો ત્રિગુણાતીત' (૧૯૫૮), 'ગીતાનો પરમેશ્વર' (૧૯૫૮), 'ગીતાનો સ્થિતપ્રજ્ઞ' (૧૯૫૮) જેવાં ગીતાભાષ્ય કરતાં એકવીસ પુસ્તકો ઉપરાંત ઉપનિષદ, ભાગવત પરનાં ભાષ્યાત્મક પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ નલિન મણિશંકર: કલાપીની અસર ઝીલતાં છંદોબદ્ધ કાવ્યોના સંગ્રહ 'નલિની પરાગ' (૧૯૩૨) અને 'સરોજ સુરભિ' (૧૯૪૯) તથા 'ઈશાપનિષદ'નું ગુજરાતી ભાષ્ય (૧૯૪૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ નંદલાલ પુરુષોત્તમ: નવલકથા 'સહકારી મગનલાલ અને અસહકારી છગનલાલ' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ નારાયણ કલ્યાણજી (૧૨-૬-૧૯૩૮): નવલકથાકાર. જન્મ ભુજમાં. એમ.એ., બી.એડ. શિક્ષક.

એમણે 'પ્રીત પરાગ' (૧૯૬૪), 'અંતરની પિછાન' (૧૯૬૫), 'આગ, અંતર અને આશ' (૧૯૬૬), 'જીવનવનની પથથાર' (૧૯૬૭), 'ત્રણ પાંખડી' (૧૯૭૦), 'મન એક દર્પણ' (૧૯૭૨) વગેરે સામાજિક નવલકથાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ નિર્મળા: પ્રવાસકથા 'શમણાં નંદનવનનાં' (૧૯૬૭) તથા બાલવાર્તાસંગ્રહ 'નાની વાતો' (અન્ય સાથે)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ નૃસિંહપ્રસાદ કાલિદાસ, 'નાનાભાઈ ભટ્ટ' (૧૧-૧૧-૧૯૮૨, ૩૧-૧૨-૧૯૬૧): આત્મચરિત્રકાર, કથાલેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. મૂળ વતન પરછેગામ (ભાલ). પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી ૧૯૦૩માં વેદાંત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૦૭માં એ જ વિષયોમાં મુંબઈથી એમ.એ. પછી એસ.ટી.સી. નોકરીનો પ્રારંભ મહુવાની હાઈસ્કૂલ ના આચાર્યપદથી. ૧૯૦૮માં શામળદાસ કોલેજમાં ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપક. ૧૯૧૦માં 'દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન' નામની સંસ્થાની સ્થાપના. આંબલા (સોનગઢ પાસે) ગામે નઈ તાલીમ આધારિત ગ્રામ-કેળવણીના નૂતન પ્રયોગ 'ગ્રામ દક્ષિણા-

મૂર્તિ' નામની 'લોકશાળા'ની સ્થાપના. આને પગલે ગુજરાતમાં અનેક 'લોકશાળાઓ' જન્મી અને ગ્રામ-કેળવણીમાં ક્રાંતિ થઈ. ૧૯૫૩માં ગ્રામ ઉચ્ચકેળવણીની સંસ્થા 'લોકભારતી' (સણેસરા)ની સ્થાપના. ૧૯૪૮માં નવા સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના પ્રથમ પદ્ધાનમંડળમાં, શિક્ષણમંત્રી. ગાંધીજીના નિમંત્રણથી ૧૯૨૬ના અરસામાં સવા વર્ષ માટે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના કુલનાયક. ૧૯૫૪-૧૯૫૮ દરમિયાન રાજસ્થાનના નિયુક્ત સભ્ય. કેળવણીપ્રદાન અંતે ૧૯૬૦માં 'પદ્મશ્રી'નો પિતાબ. 'લોકભારતી', સણેસરામાં આવસાન.

'આપણા દેશનો ઈતિહાસ' (૧૯૨૦)માં ચરિત્રકેન્દ્રી ઈતિહાસ એક વિશિષ્ટ અભિગમનો ધોતક છે. 'હજરત મહમદ પયગમ્બર [સ]' (૧૯૨૦)માં ધાર્મિક એકતાનો સંદેશ છે. 'ઘડતર અને ચણતર' (૧૯૫૪) એમની નિખાલસ અને નિર્ભીક આત્મકથા છે.

એમનું મહત્ત્વનું પ્રદાન છે પ્રાચીન સાહિત્યનું મૌલિક શૈલીમાં પુનર્નિર્માણ: 'મહાભારતનાં પાત્રો' (૧૩ પુસ્તકાંશો: ૧૯૨૯-૧૯૩૪) અને 'રામાયણનાં પાત્રો' (૬ પુસ્તકાંશો: ૧૯૩૪-૧૯૪૪). ઉપર્યુક્ત મહાકાવ્યોનાં પાત્રોનું અહીં પાત્રકેન્દ્રી અનુ-સર્જન છે. નાટ્યાત્મક રજૂઆત, ફલેશર્ગકનો પ્રયોગ, પાત્રચિત્રિત જેવી યુક્તિઓથી આ રચનાઓ સુવાચ્ય બની છે. તેનું સરળ અને હૃદયસ્પર્શી ગદ્ય સર્ગશક્તિની ધતીતિ કરાવે છે; તે અંધાટ, અર્થગંભીર સંવાદો અને મનોમંથનોની અભિવ્યક્તિ માટે ભાષા પાસેથી સુંદર કામ લેવાયું છે.

હિન્દુધર્મની 'આખ્યાયિકાઓ': ૧, ૨ (૧૯૨૪, ૧૯૩૩), 'ભાગવત કથાઓ' (૧૯૪૫) તથા 'દૃષ્ટાંતકથાઓ': ૧, ૨ (૧૯૪૭, ૧૯૫૩)માં એમણે આપણા પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી પ્રેરક કથાઓ સૂંટીને રોચક છતાં સરળ શૈલીમાં, આમવર્ગ સમજી શકે એ રીતે નિરૂપીને જીવનના મર્મે પુષ્ટા કર્યાં છે. ભક્તિપ્રણય 'ભાગવત'ને એમણે 'શ્રીમદ્ લોકભાગવત' (૧૯૪૫)ના રૂપમાં લોકભાગ્ય બનાવ્યો, એટલું જ નહીં, અનેકવાર ગામડાંઓમાં તેની પાયાપાણુ પણ કરી.

કેળવણી અને ધર્મચિંતનવિશેનું સાહિત્ય એ એમનાં લખાણોના ત્રીજા મહત્ત્વનો વિભાગ છે. 'ગૃહપતિને' (૧૯૩૪) અને 'કેળવણી-ની પગદંડી' (૧૯૪૬) એ એમના કેળવણીવિષયક સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારુ ચિંતન-અનુભવોનો બહુ અલ્પભાગ રજૂ કરતાં, આગવા પ્રયોગનો નિચોડ આપતાં પુસ્તકો છે.

'સંસ્થાનું ચરિત્ર', 'ભારતીય સંસ્કૃતિ શું છે?', 'પથારીમાં પડવાં પડવાં' વગેરે એમની ધર્મસંસ્કૃતિ પરની, ચિંતનને વાચા આપતી પુસ્તિકાઓ છે.

ભ.ભ.

ભટ્ટ નૃસિંહપ્રસાદ નારાયણ (૧૫-૧-૧૯૧૨): કવિ. જન્મ સાવર-કુંડલામાં. ધારણ પાંચ સુધીનો અભ્યાસ. પછી સંસ્કૃત પાઠશાળામાં તાલીમ. કર્મકાંડી.

'નૃસિંહકાવ્યમાળા' (૧૯૫૦) ઉપરાંત એમણે 'શ્રીરામ-હનુમાન યુદ્ધ અથવા કોની ક્રૈઠતા?' નામે ત્રિઅંકી નાટક આપ્યું છે.

અં.દા.

ભટ્ટ નાનાલાલ અંબાલાલ : નાટક 'મહાકાવ્યકુમાર કિશોરિણી' (૧૮૮૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પરમાનંદ મહિષાંકર, 'કવિ ત્રાપજી' (૨૪-૨-૧૯૦૨) : નાટ્યલેખક, કવિ. જન્મ ત્રાપજ (જ. ભાવનગર)માં. ત્યાં જ પુસ્તકાલય સાત વારણ સુતીનું શિક્ષણ.

એમણે ૧૯૨૫-૧૯૭૯ દરમિયાન પાલિનાણાની ભક્તિપ્રદર્શક નાટક કંપની તથા મુંબઈની આર્થનૈતિક નાટક સમાજ અને શ્રી દેશી નાટક સમાજ વગેરે સંસ્થાઓ માટે વાર્ષિક નાટકો લખ્યાં છે. એ પૈકી 'અનારકલી' (૧૯૨૫), 'વીર અભિમન્યુ' (૧૯૨૬), 'બાજીરાવ પેશ્વા' (૧૯૨૮), 'પરબવની પ્રીત' (૧૯૩૫), 'જ્ય જ્વાન' (૧૯૩૫) વગેરે ઐતિહાસિક, સામાજિક, પૌરણિક તથા દેશપ્રેમ અંગેનાં વિવિધ શૈલીનાં નાટકો આતંત્રલોકપ્રિય નીવડ્યાં છે.

પ્રથમ કવ્યસંગ્રહ 'પરમાનંદ કાવ્યકુંઠ' (૧૯૨૯) પછી એમના બીજા ત્રણ કાવ્યસંગ્રહો 'આતમવાણી' (૧૯૫૯), 'અંસરી મીઠાશ-ભરી' (૧૯૫૯) અને 'વાણીનાં ફૂલ' (૧૯૭૬) પ્રસિદ્ધ થયાં છે. 'આતમવાણી'માં છાંયા, કુંડળિયા, ચોરદી દૂલા તથા વ્રજ અને ચારણી શૈલીનાં કવિત્વ અને સવૈયા એમ વિવિધ પ્રકારનાં ૧૨૬ કાવ્યો છે. 'અંસરી મીઠાશભરી'માં 'મધુબિહુ' નામે બાલક અને પ્રેરક સૂક્તોનો સંગ્રહ, ૫૫ અન્યોક્તિઓ તથા ૨૫ દૂહાઓનો સમાવેશ છે. 'વાણીનાં ફૂલ' ૫૧૧ દૂહાઓનો સંગ્રહ છે.

ધ.મ.

ભટ્ટ પાંદુરંગ વિઠ્ઠલ, 'રંગજ્વલન' (૧૮૮૭, ૧૯-૧૧-૧૯૬૮) : કવિ. મૂળે રત્નાગિરિ સંગમથર તાલુકાના દેવળ ગામના વતની. બાપરા અને વડોદરામાં શિક્ષણ. ગૂઢરાત વિદ્યાપીઠના સ્નાતક. દેશ-મુક્તિની લાકડ વળતે સક્રિય. સંત મહંતાની સલાહથી નર્મદાકાંઠે નારથરના મંદિરમાં ધૂણી ધખાવી. ત્યાં જ નારથર આશ્રમની સ્થાપના.

સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને મરાઠીમાં એમણે લગભગ ઓગણત્રીસ જેટલા ગ્રંથોમાં ૧૯,૦૦૦ દોહરાવાળો 'શ્રીગુરુલીલામૃત' ગ્રંથ મહત્વનો છે. 'દત્તાવાની', 'ઉપનિષદની વાતો', 'તાલસ્તોત્ર અને શિક્ષણ', 'જીવીણ ભાષા પ્રવેશ'-ભા. ૧, ૨ વગેરે એમનાં પૂર્વાશ્રમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.દો.

ભટ્ટ પીતાંબર ગોવિંદરામ : નવલકથા 'વિચાર વિનાનો આચાર તથા વિવેક વિનાની વિદ્યા' (૧૯૧૫) તેમ જ 'બ્રહ્મચારી' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ : 'દૂધી પોલીસ' નામના માસિકમાં પ્રકાશિત રહસ્યકથા 'પાપનો પડછાયો' (૧૯૫૯) તથા બાળવાર્તા 'સીનેરી શિખામણ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ અંબારામ : નવલકથા 'વસંત અને ગુલાલ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ ગોવિંદરામ : પદ્યકૃતિ 'શ્રીનાથકીર્તન' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ યુનોલાલ : દોહરા, હરિગીત, ગઝલ જેવા માત્રામેળ તથા ઉપજાતિ, વસંતનિલકા જેવા અક્ષરમેળ છંદોમાં રચેલ 'જીતા કાવ્ય' (બી. આ. ૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ જ્ઞાણીભાઈ (૯-૯-૧૮૭૭, ૧-૧-૧૯૫૧) : કવિ, નાટ્યલેખક, નિબંધકાર. જન્મ સંદેરમાં. ૧૯૯૫માં મંદિર. ૧૯૯૯-માં બી.એ. ઓકિટંગ મામલતદાર અને એ પછી ૧૯૫૫માં અભ્યાસના નાણ દીવાન. ૧૯૩૦માં નિવૃત્ત.

એમનું 'ઝાબા હાથનો બળવો' નામનું કટાક્ષયુક્ત નાટક દક્ષિણ-માર્ગના સાહિત્યમાં ઉમેરો કરે છે. 'મયુરવજ્ર' નાટકમાં રાજ મયુરનાં પરાક્રમે આલેખાયાં છે, તે 'ભીમયાતુર્ય' નાટકમાં દ્રૌપદીને મનાવતા ભીમની ચતુર્યઈનું નિરૂપણ છે. 'બળવાખાર' વિનોદનાટિકા છે અને તે જ્ઞાતિસેવાને ખ્યાલમાં રાખીને લખાઈ છે.

એમના કવનવિષયો તથા રચનાશૈલી કલ્પનશામ અને બ્રાટાટ કરની કવિતાશૈલીની યાદ આપે છે. 'દ્રુમજાયા' જેવું કાવ્ય નિવૃત્ત-વૃદ્ધ સહજનોની બેકક અંગેનું છે.

એમણે પંડિત જગન્નાથના 'ભામિનીવિવાર'નું સમપ્રવાહી ભાષાંતર ૧૯૨૫માં પ્રગટ કરેલું છે. ભવાનીશંકર ભટ્ટના 'ગુપ્તેશ્વર-સ્તોત્ર'નું ભાષાંતર પણ એમણે કર્યું છે. આ ઉપરાંત અપ્રાચ્યાયી 'ફૂટી'નું પદાર્થ સાથે ગદ્યપદ્યાત્મક ભાષાંતર પણ એમણે ૧૯૨૯માં કર્યું છે.

કૃ.ક.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ મૂળશંકર : 'શ્રીકુમારી નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૪) કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ મોચરજી : નાટક 'લેખવરસિકવૃંદા' (૧૯૯૩)ના ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુરુષોત્તમ શિવરામ (૮-૭-૧૮૯૯) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ ડિંગુયા (જ. મહેસાણા)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વતન ગવાડામાં. પછીથી વડોદરા ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તાલીમ લઈને શિક્ષક.

એમણે 'શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્ય યાને જગદ્ગુરુ જીવનકથા' (૧૯૩૦) ઉપરાંત 'તાજી તવંગર' (૧૯૨૦), 'શ્રીઓનો સાથે દેવ યાને પતિવ્રતગીતા' (૧૯૨૧), 'નાગર સુદર્શન' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુષ્પદંત : રહસ્યકથા 'વેળાના વંદોળ' (૧૯૭૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ પુષ્પા નાનાલાલ (૧૪-૧૨-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ વતન અમદાવાદ જિલ્લાના કોઠ (ગાંગર)માં. ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ.

ભટ્ટ પૂર્ણાનંદ — ભટ્ટ બાપાલાલ ભાઈશંકર

૧૯૮૨માં 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં ભાગવત દશમ-સ્કંધને લગતું પ્રદાન' વિષય પર પીએચ.ડી. કપડવંજી કેલેજમાં ગુજરાતીનાં અધ્યાપક.

'અંતઃસ્થા'(૧૯૮૩) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમના કેટલાક વિવેચનલેખો પણ પગટ થયા છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ પૂર્ણાનંદ : દસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'પિતાજીનો વનપ્રવેશ' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ પૂર્ણાનંદ મહાનંદ : નવલકથા 'ગૃહિણી' તથા વ્યાકરણવિષયક પુસ્તક 'ગુજરાતી ગ્રામર'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ પૂર્ણામા ચંદ્રશંકર(૧૯-૧૦-૧૯૩૯) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૫માં એસ.એસ.સી., ૧૯૫૯માં બી.એ., ૧૯૬૧માં એમ.એ., ૧૯૮૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૨થી આજ દિન સુધી એસ.એલ.યુ. કેલેજ, અમદાવાદમાં પહેલા અધ્યાપક પછી આચાર્ય.

'નવલરામ પંડ્યા : વ્યક્તિત્વ અને વાક્યમય'(૧૯૮૭) એમનો મહાનિબંધ છે. 'કુંવરબાઈનું મામેરું'(અન્ય સાથે) એમનું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ પ્રબોધ માણેકલાલ (૨૦-૧૨-૧૯૧૩, ૧૪-૨-૧૯૭૩) : કવિ. જન્મ કોટડાસાંગાણી (જ. રાજકોટ)માં. વતન ભાવનગર. ૧૯૩૪-માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૮માં શામળદાસ કેલેજમાંથી સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે સ્નાતક. ૧૯૪૦માં રેલવે ખાતામાં નોકરી. ૧૯૪૩માં ભાવનગરમાં રેવન્યુ ખાતામાં થાણેદાર. ૧૯૪૮માં નાયબ વહીવટી અધિકારી અને ૧૯૫૪માં મહાલકારી. ૧૯૬૬માં નિવૃત્ત થઈને અમદાવાદ જિલ્લાના સાદરા ગામમાં પંચાયતી રાજ્ય તાલીમ કેન્દ્રના અધ્યાપક. ૧૯૭૩માં સાદરામાં અવસાન.

મુકુંદરાય પારાશર્યા સાથેના એમના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'અર્ચન'(૧૯૩૮)માં કથાવસ્તુવાળાં કાવ્યો આકર્ષક છે. 'અંતરીક્ષ'(૧૯૬૨) અને 'સરોરુહ'(૧૯૮૨)ની કવિતા મૃદુ તેમ જ રમણીય અભિવ્યક્તિને કારણે વિશેષ આસ્વાદ્ય છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ પ્રવીણ : બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ 'કૂલડાં'ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ પ્રવીણકુમાર મણિલાલ (૧-૫-૧૯૪૯) : કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ કપડવંજી તાલુકાના લસુદ્રા ગામમાં. એમ.એ. સુધીનો અભ્યાસ. પત્રકારત્વનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'ટેરવા'(૧૯૮૪), ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'કૃષ્ણમૂર્તિચરિત'(૧૯૮૩) અને ચરિત્રવિકાસ દર્શાવતી કૃતિ 'રાધા'(૧૯૮૪) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ પ્રાણશંકર પ્રેમશંકર (૧૯૬૧, ૧૯૧૮) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ જમનગરમાં. ગુજરાતી છ વોરણ સુધીના અભ્યાસ પછી સંસ્કૃતનો વિશેષ અભ્યાસ

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યકુસુમ'(૧૯૮૪), નિબંધકૃતિ 'આપણો ઉદય કેમ થાય?'(૧૯૯૬) તથા અનુવાદો 'અદ્ભૂત-સિદ્ધિ' અને 'અષ્ટાંગહૃદય'(૧૯૧૩) તેમ જ પ્રકીર્ણ પુસ્તક 'વેદ-વિદ્યાનું તાત્પર્ય'(૧૯૯૭) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ પ્રેમશંકર હરિલાલ, 'જનક', 'નચિકેત'(૩૦-૮-૧૯૧૪, ૩૦-૭-૧૯૭૬) : કવિ, વિવેચક. જન્મ ધ્રાંગધ્રા તાલુકાના રાજ-સીતાપુર ગામે. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ધ્રાંગધ્રા-જીવદમાં. ૧૯૩૮માં શામળદાસ કેલેજ, ભાવનગરથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૦માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. પાંચ વર્ષ બર્મા શેલ કંપનીમાં પ્રકાશન અધિકારી. પછી ખાલસા સૌક્રિયા અને સિદ્ધાર્થ જેવી મુંબઈની કેલેજોમાં અધ્યાપન. ૧૯૫૬થી ૧૯૬૬ સુધી સ્વામીનારાયણ આર્ટ્સ કેલેજ, અમદાવાદમાં આચાર્ય. ૧૯૬૬થી ૧૯૭૬ સુધી દહેગામ કેલેજના આચાર્ય. ૧૯૭૬માં નિવૃત્ત. હૃદયરોગથી અવસાન.

ગાંધીયુગીન કવિતાનું અનુસંધાન કરતો 'ધરિત્રી'(૧૯૪૩), લોકસાહિત્યનો પાસ દાખવતો 'તીર્થોદક'(૧૯૫૭), કર્ણજીવન-વિષયક કાવ્યરચના 'મહારથી કર્ણ'(૧૯૬૯), મહાભારતના કથા-પ્રવાહમાંથી ટ્રૌપદી, ટ્રૌણ અને ભીષ્મની અગ્નિજ્યોતને નિરૂપતો 'અગ્નિજ્યોત'(૧૯૭૨) તેમ જ 'દીપબુજાઓ'(મરણોત્તર, ૧૯૭૭) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'શ્રીમંગલ'(૧૯૫૪) એમનું પદ્યરૂપક છે.

'બીજલ'(૧૯૪૮) લઘુ નવલકથાનું પુનર્મુદ્રણ 'આજી ઉજસ ઘેરા અંધકાર'(૧૯૭૩) નામે થયું છે.

'મધુપક'(૧૯૪૭) અને 'આયમન'(૧૯૬૭) જેવા વિવેચન-ગ્રંથોમાં અભ્યાસપૂત દૃષ્ટિ ધરાવતા લેખો છે. 'પ્રેમામૃત'(૧૯૭૮) એમનો અવસાનોત્તર પ્રકાશિત વિવેચનસંચય છે.

'ચયનિકા'(૧૯૪૨) અને 'સુદામાચરિત્ર'(૧૯૬૩) એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ બહેચરલાલ નથુરામ : 'બાળપુસ્તક'(૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ બળદેવ કૃષ્ણરામ : પદ્યકૃતિઓ 'શ્રી માલતીસ્વયંવર'(૧૯૮૫) અને 'હનુમાનચરિત્ર', વાર્તાસંગ્રહ 'શ્રી ભોજ સુબોધ ગ્નમાલા'(ત્રી. આ. ૧૯૦૮) તથા સંશોધનાત્મક કૃતિ 'વનપર્વ'(૧૯૯૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ બાપાલાલ ભાઈશંકર : ગરબીઓ, કથાત્મક કાવ્યો અને આખ્યાનોનો સંગ્રહ 'સુબોધ ગરબાવળી'(૧૯૦૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભટ્ટ બાપાલાલ વેણીરામ : પદ્યકૃતિઓ 'મધ માટે ઈશ્વરસ્તુતિ' (૧૯૯૮) અને 'નરસિંહ મહેતાનાં શાપનું કાલ્દ' (૧૯૮૦) તથા નવલકથા 'શાન્ત:વિજય' (૧૯૧૦) તેમ જ 'અમરચરિત્ર' -ભા. ૧ થી ૪ (૧૯૨૨-૧૯૨૪) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ બાલકૃષ્ણ : ગીતસંગ્રહ 'ગીતરઝની' (૧૯૪૦) અને રાસસંગ્રહ 'રાસકવિકા' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ બાલકૃષ્ણ ભાઈશંકર, 'પુનિત મધારાજ' (૧૯૧૫-૧૯૦૮, ૨૭-૭-૧૯૬૨) : કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. તેજબ એન્ડ કંપનીમાં ટાઈપિસ્ટ. ત્યારબાદ ધર્મ અને સંસ્કૃતિ-વિષયક લોકોપયોગી કથાણુપ્રવૃત્તિ. 'જનકથાણુ'ના સ્થાપક તંત્રી. એમણે 'ભક્તિપ્રણા' (૧૯૩૬), 'પુનિત રામયાણુ' (૧૯૬૫), 'નવધાભક્તિ' -ભા. ૧ થી ૨૨ (૧૯૮૦-૧૯૮૨) તેમ જ અન્ય અનેક ધાર્મિક પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.દે.

ભટ્ટ બાલાશંકર જગજીવન (૧૮૬૧) : કવિ. જન્મ રાજા તાલુકાના હરમતિયા ગામમાં.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિઓ 'અક્ષીણુ ગુણદોષદર્શક' (૧૯૯૪) અને 'વાનવવાવની' મળી છે.

નિ.વે.

ભટ્ટ ભગવત રામચંદ્ર : વાર્તાસંગ્રહ 'દ્વિદલ', 'ઈન્દ્રવાસણી' અને 'ઈન્દ્ર વાતો' (૧૯૫૪) તથા 'મીઠાનાં મોતી' (૧૯૭૩) તેમ જ હળવા નિર્ગંધનો સંગ્રહ 'દૂટે દુપટ્ટે' (૧૯૫૭) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ ભગવાન શિવશંકર : કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યવિલાસ' (૧૯૦૬) તથા 'ગુજરાતી વ્યાકરણનાં મૂળ નક્ષા' (૧૯૯૧) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ ભગવાનદાસ નારણજી : ૧૦૮ પદોનો સંગ્રહ 'શ્રીકૃષ્ણ-કીર્તનમાળા' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ ભરત નાનાભાઈ (૭-૧૦-૧૯૪૦) : ચરિત્રલેખક. જન્મ ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૬૦માં લોકભારતી, સણેસરામાંથી સ્નાતક. ૧૯૬૨માં ટી.એ.એ. ૧૯૬૮માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૨માં ઈતિહાસ વિષયમાં એમ.એ. લોકભારતી અને ઘરશાળાનાં અધ્યાપનમંદિરોમાં તથા ભાવનગરની વાળિયા આદર્શ કોલેજ અને લોકભારતીમાં ગુજરાતી તથા ઈતિહાસનું અધ્યાપન.

એમણે કેળવણીકાર નાનાભાઈ ભટ્ટની જીવનપ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'સ્થિર પ્રકાશવંત દીપ' (૧૯૮૯) ઉપરાંત ભારતીય અને વિશ્વના ક્રિકેટ-ખેલાડીઓનાં ચરિત્રોના સંગ્રહ 'ભારતના અગિયાર ઉત્તમ ક્રિકેટરો' (૧૯૭૭) અને 'ટેસ્ટ ક્રિકેટ શતાબ્દીની વિશ્વ એકાદશ' (૧૯૮૪) આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

ભટ્ટ ભાઈશંકર નાનાભાઈ (૧૩-૮-૧૯૪૫, ૬-૩-૧૯૨૦) :

નાટ્યકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના ભુવાલડી ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભુવાલડી અને અમદાવાદમાં. મુંબઈમાં સો.વિસીટર. લોકમન્યતિલકના બચાવપત્ર સરકાર સામે કરેલી વિશિષ્ટ કામગીરી. વિદ્યાર્થીય, ધાર્મિક અને લોકોપયોગી કાર્યો માટે દાન તથા અનેક સંસ્થાઓની સ્થાપના.

એમની પાસેથી નાટ્યકૃતિઓ 'કામનાથ ને રૂપસુંદરી', 'સંસાર-દુ:ખદર્શક' (૧૯૦૪) અને 'સંભારતિલાલ'; વાર્તાકૃતિ 'શિવલક્ષ્મી અને દીપચંદ શાહ' તથા આત્મચરિત્રના કેટલાક પ્રસંગોને રજૂ કરતી કૃતિ 'મારા અનુભવની નોંધ' (૧૯૧૨) ઉપરાંત 'વ્યવહાર-મયૂખ ભાષાંતર' અને 'ભાઈશંકરગ્રંથમાળા' (૧૯૦૪) મળ્યાં છે.

નિ.વે.

ભટ્ટ ભાનુપ્રસાદ મણિલાલ : બ્રાજસાહિત્યનું પુસ્તક 'જ્ઞાનગંગા' (૧૯૪૮) તથા જંગલનાં પ્રાણીઓનાં જીવનને રસભરી શૈલીમાં અલેખતી અનૂદિત કૃતિ 'જંગલવીર' (૧૯૬૧) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ ભાનુશંકર ચતુર્ભુજ : નાટ્યકૃતિ 'પ્રેમબંધન ઊર્ફે' બાજીરાવ મસ્તાની' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ ભાસ્કર પ્રભાશંકર (૪-૮-૧૯૩૯) : કવિ. જન્મ ધંધુકા તાલુકાના ધનાગામમાં. એમ.એ. સચિવાલય, ગાંધીનગરમાં નાણા નિયામક.

'કુંપળનો અંગવાસ' (૧૯૮૩) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.દે.

ભટ્ટ ભાગીન્દ્ર નાનાલાલ : દલપતશૈલીની પદ્યકૃતિ 'દાહાદર્શન' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ મકનજી વાસુદેવ : કરુણપ્રશસ્તિ રજૂ કરતી પદ્યકૃતિ 'વિદુહ-વર્ધ રાણોડરામનાં સોભાગ્યવંતાં જ્યેષ્ઠ પુત્રી બહેને પ્રસન્ન થા પસી ઊર્ફે' કાશીબાનું સ્વર્ગગમન અને શોકશમન' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ મગનલાલ હરિકૃષ્ણ : કથાત્મક કૃતિઓ 'મહાભારતની નીતિ-કથાઓ' અને 'આદર્શ ગૃહસ્થ' (૧૯૧૭) ના કર્તા.

નિ.વે.

ભટ્ટ મણિલાલ છબારામ (૨૮-૨-૧૯૬૪, ૧૮-૧૨-૧૯૪૭) : કવિ, નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદ પાસેના કુબડયલ ગામમાં. કુબડયલ અને અમદાવાદમાં પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. સંસ્કૃતના અભ્યાસી. શરૂઆતમાં મુંબઈમાં સો.વિસિટરના કારકુને, પછીથી 'ગુજરાતી' સામાજિકના તંત્રી વિભાગમાં તથા 'સમાલોચક' માસિકના તંત્રી. ૧૯૧૦થી ગુજરાત વનકચુલર સોસાયટીમાં કોશકાર્યમાં સહયોગ. ૧૯૨૩માં નિવૃત્ત.

મિથૂન'ના અનુકરણમાં લખાયેલું એમનું પ્રથમ ખંડકાવ્ય તથા દૂતકાવ્ય 'અનિવદ્ધત'(૧૮૮૮) અર્વાચીન ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યમાં સંસ્કૃતરીતિની ભાષા, શૈલી, વિગ્રાત્મકતા અને સુંદર અલંકારયોગ્યતાને કારણે નોંધપાત્ર બન્યું છે. કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્ય-પીયૂષ'(૧૯૧૧)માં પુરાણકથાઓના પ્રસંગો, સંસ્કૃત શ્લોકોનાં અનુકરણો, ભાષાંતરો તથા કેટલાંક ગીતો છે. 'સીમન્તિની આખ્યાન'(૧૯૧૩)માં સોમપ્રદોષની વાર્તાને વૃત્તબદ્ધ કરેલો છે. 'ઞ્જનુ-વર્ણન'(૧૮૮૮) પણ એમનું ઉલ્લેખનીય કાવ્ય છે.

એમની પાસેથી ઐતિહાસિક વાર્તાઓ 'ગુજરાતની જૂની વાર્તાઓ'(૧૮૯૩-૯૪), 'પૃથ્વીરાજ ચોડાણ ને ચંદ બદરાયી'(૧૮૯૭) અને અનુદિત કૃતિ 'ગંધીની ચાણી'(૧૮૯૮) તથા સામાજિક નવલકથાઓ 'રતિસુંદરી'(૧૯૦૦), 'મુંબાઈની શેઠાણી ગુર્જરી'(૧૯૧૫) તેમ જ 'મઠમ કે મધુરી'(૧૯૨૦) મળી છે. 'મૃગાવતી'(૧૯૦૬) અને 'સીતાહરણ'(૧૯૧૯) એમનાં અપૂર્ણ નાટકો છે. 'આત્મપુરાણ'(૧૯૦૭), 'વિષ્ણુપુરાણ'(૧૯૧૨), 'અથાવક્રગીતા'(૧૯૨૯), 'ગુદ્ધ ચાણક્ય' એમનાં સંસ્કૃતમાંથી કરેલાં ભાષાંતરો છે; તે 'બર્નિયરનો પ્રવાસ'(૧૮૯૮), 'શહેનશાહ-બાનુ મેરી'(૧૯૧૧) અને 'બોર્ડ લોરેન્સ' અંગ્રેજીમાંથી કરેલા અનુવાદો છે. સ્ત્રીઓ માટે ઉપયોગી એવાં 'પતિવ્રતા સતીઓ'(૧૯૦૬), 'હુંદર બહેન'(૧૯૦૬), 'સ્ત્રીઓની રંગભૂમિ'(૧૯૧૮) વગેરે પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

(ન.વો.)

ભટ્ટ મણિલાલ હરિનારાયણ : 'કુસુમચંદ્ર આખ્યાન'(૧૮૮૮)ના કર્તા.

(ન.વો.)

ભટ્ટ મણિશંકર નાગેશ્વર : પદ્યકૃતિ 'સાવિત્રીચરિત્ર'(૧૯૨૩)ના કર્તા.

(ન.વો.)

ભટ્ટ મણિશંકર રત્નજી, 'કાન્ત'(૨૦-૧૧-૧૮૬૭, ૧૬-૬-૧૯૨૩) : કવિ, નાટ્યકાર. જન્મ ચાવંડ (જિ. અમરેલી)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ માંગરોળ, મોરબી અને રાવઠકાટમાં. મોરબીમાં શાસ્ત્રી શંકરલાલ માહેશ્વરને ત્યાં જ્ઞાતિજનોનો કવિતાવિવાર ચાલતો, તેમાં વ્રજભાષાની શબ્દચમત્કૃતિભરી કાવ્યશૈલીમાં રચનાઓ થતી તેમ જ સંસ્કૃતમાં પણ વૈવિધ્યભર્યા અને અનવદ્ય છંદોવિધાનવાળી રચનાઓ થતી. કાન્તના શબ્દછંદપ્રભુત્વમાં આ કવિતાવિલાસનો ફાળો હોવાનો સંભવ છે. ૧૮૮૮માં મુંબઈ-માંથી લૌઠિક અને મોરલ ફિલોસોફીના વિષયો સાથે બી.એ. પાશ્ચાત્ય બુદ્ધિવાદે એમને અજ્ઞેયવાદી બનાવ્યા, નીતિશાસ્ત્રના અભ્યાસે જીવનની ચરિતાર્થતાના ગહનગંભીર પ્રશ્નો એમની સમક્ષ ઊભા કર્યા અને અંગ્રેજી કવિતાએ એમના પર અજબ કામણ કરી એમની કાવ્યસુધિને નૂતન રીતે ઘડી. ૧૮૮૯માં થોડો વખત સુરતમાં શિક્ષક તરીકે કામ કર્યા પછી ૧૮૯૦થી ૧૮૯૮ સુધી વડોદરાના ક્વાભવનમાં સાહિત્યશાસ્ત્રના અધ્યાપક, વાઈસ પ્રિન્સિપાલ અને એની અંગભૂત ટ્રેનિંગ કોલેજના આચાર્ય તરીકે

રહ્યા. આ દરમિયાન ૧૮૯૧માં પ્રથમ પત્નીનું અવસાન થયું, તેણે એમને તીવ્ર મર્માઘાત કર્યો. એમના સ્ત્રોતનુર કવ્યાણુઓ છુદ્દયને ૧૪ બુદ્ધિવાદ અને અજ્ઞેયવાદથી સતીપ નોંદોતા અને વિયોસોફીના રહસ્યવાદથી તેઓ આ પૂર્વે પ્રબળપણે આકર્ષાયા હતા, પણ હવે તેઓ ઈશ્વરના અસ્તિત્વને માનતા અને ભક્તિની આવશ્યકતાને સ્વીકારતા થઈ જાય છે અને ત્રિભિન્ન ખંચાણાની અનુભૂતિ સાથે, ૧૮૯૮માં લગ્નસ્નેહની દિવ્યતા પ્રભાવતા તથા સ્વર્ગમાં પણ સ્ત્રીપુરુષના આત્માના મિલનની ખાતરી આપતા સ્વીડનબોર્ગીય ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ૧૪ઈ વિરમે છે. ૧૮૯૮માં એમણે ખ્રિસ્તી ધર્મનો કરેલો સ્વીકાર કામચલાઉ નીવડ્યો, પણ ભાવનગર ગયા પછી ૧૯૦૦માં કરેલા જાંઘર સ્વીકાર જાનિભલિકૃત થવાથી કરેલા પ્રાર્થાશ્રિત પછીયે નિવડગીભરનો હૃદયધર્મ બની રહ્યો.

૧૮૯૮થી ૧૯૨૩ સુધી એમણે ખ્રિસ્તી ધર્મ-સ્વીકારને કારણે યંચા થેલા વિશ્લેષ સાથે ભાવનગર રાજ્યમાં બહુધા શિક્ષણ અધિકારી તરીકે અને પછીથી દીવાન આફિસમાં કામગીરી બજાવી. ૧૯૨૩માં કારસોરના પ્રવાસે ગયા, ત્યાંથી પછઠ્ઠ ફરતાં યવગ-પિટીથી લાંબાર આવતી મેલ ફેરમાં એમનું અવસાન થયું.

સાહિત્યક્ષેત્રે એમનું મુખ્ય અને મહત્ત્વનું પ્રદાન કવિ તરીકેનું છે. અંગ્રેજીના પ્રભાવ નીચે વિકસતી આવેલી અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાનું પ્રૌઢ સ્વાધીન રૂપ પાંડસીવાર એમની કવિતામાં પ્રગટ થાય છે. 'પૂર્વાલાપ'(૧૯૨૩)માં એમણે પોતાનાં કાવ્યોના સંચય કર્યા પછી ૧૯૨૬ની રા.વિ. પાઠક સંપાદિત આઘૂનિમાં પરિશિષ્ટ-રૂપે કેટલાંક કાવ્યો ઉમેરાયેલાં છે તેમ છતાં હજુ કેટલાંક કાવ્યો અપ્રગટ રહેલાં તથા સામયિકો ને નાટક કે સંગીતના પ્રયોગો કાન્તના નામે કે નામ વગર પડ્યાં રહેલાં છે. ૧૮૮૬ કે તે પૂર્વે થી માંડેને ૧૯૨૩ સુધીના કાવ્યસર્જનના આ પ્રવાહની દિશા અને ગતિ ૧૮૯૧ પછી એકદમ બદલાઈ જતી ભાસે છે. ત્યાં સુધી વૃત્તબદ્ધ અને એમાંયે વિશેષે લાંબાં વૃત્તાંતકાવ્યો આપનાર કવિ પાસેથી પછીથી અંગત ઊર્મિનાં થોડાં વૃત્તબદ્ધ કાવ્યો, તે વિશેષે ગઝલ, ક્વાલી, અંજલી વગેરે પ્રકારની ગીતરચનાઓ અને સંગીતાનુકૂલ શબ્દરચનાઓ મળે છે; કાવ્યબાની સંસ્કૃતની શિષ્ટમિષ્ટ છંદોથી તળપટ્ટી સરલતા અને સૌંદર્યપણ તરફ ઢગની જાય છે; પ્રયોગશીલતા શાંત પડે છે અને કવિતાની સિદ્ધિઓની ભરેલો અંક પૂરો થતા અનુભવાય છે. સૌન્દર્યતત્ત્વના ઉપાસક કવિ હવે શિવતત્ત્વના ઉપાસક પ્રતીત થાય છે. કવિતાના આ અસાધારણ દિશા-ગતિના પલટામાં ઊંચા કાવ્યાદર્શ અને અત્યંત સભાન, આયાસપૂર્ણ કાવ્ય-લેખનરીતિના થાકથી પ્રસંગોપાત્ત ઉદ્ભવતી નિરાશા, પત્નીના મૃત્યુ જેવા અંગત જીવનના આઘાતો, વડોદરાના ક્વાભવનમાં 'શિક્ષણનો ઈતિહાસ' જેવા ગ્રંથની કામગીરીનો ભોજ અને સૌથી વિશેષ સ્વીડનબોર્ગીય ખ્રિસ્તી ધર્મના સ્વીકારમાં પશિણુમેલું કવિનું આંતરમંથન કારણભૂત હોવાનો સંભવ છે.

કાવ્યની કવિપ્રતિભાનો વિશિષ્ટ ઉન્મેષ, પછીથી 'ખંડકાવ્ય' એ સંજ્ઞાથી ઓળખાયેલાં એમનાં વૃત્તાંતકાવ્યો છે. પુરાણકથા કે કવિ-સમયનો આક્રામ, માર્મિક જીવનકાણું રહસ્યગર્ભી વસ્તુલક્ષી સ્વસ્થ આલેખન અને વૃત્તવૈવિધ્યથી સિદ્ધ કરેલું મનોરમ કાવ્ય-

સ્થાપના—એ એનાં વક્ત્રાં પછીથી ખંડકાવ્યનાં સ્વરૂપવિષયક વક્ત્રાં બની ગયાં છે અને ‘વસંતવિજય’, ‘ચક્રચક્રમિથુન’ અને ‘દેવયાની’ એ ત્રણ કાવ્યોમાં એમની સિદ્ધિ અદ્યપર્યંત અનુપમ રહી છે. આ ખંડકાવ્યોમાં પ્રાણ્યની અનુમિતી વેદના અને તે નામિત્તે કંકાર વિવિધાસનનું કરુણુ જીવનદર્શન વ્યક્ત થયેલું છે.

નવેકની સંખ્યામાં મળતાં એમનાં ખંડકાવ્યો કરતાં એમનાં ઊંમિ-કાવ્યો જગ્યામાં ઘણાં વધારે છે. એમાં પણ ‘ઉપહાર’, ‘ઉદ્ગાર’, ‘વન્સલનાં નાનો’, ‘સાગર અને શરી’ જેવી ગદ્ય ભાવભરી, મૂર્ત શૈલીની સ્થાપના સુંદર રચનાઓ છે; પરંતુ ઘણાં ઊંમિકાવ્યો કવિના અંગત જીવન સાથે સંકળાયેલાં છે અને વિવિધ પ્રસંગોની એમની લાગણીઓનું વલન કરે છે. એમાં મિત્રાને અને સ્વજનોને અનુલક્ષીત સ્વાયેલાં કાવ્યો છે, તેમ કેવળ પ્રાસંગિક કાવ્યો પણ છે. આ ઊંમિકાવ્યો સર્લકના સચ્ચાઈભર્યા સંવેદન અને પારદર્શક અભિવ્યક્તિથી આસ્વાદ્ય બન્યાં છે.

એમનાં વચ્ચે નાટકો ‘સલીમશાહ અથવા અશ્રુમતી’, ‘શિમન આત્મશાસન અથવા શિમન સ્વચાલ્ય’, ‘દુઃખી સંસાર’ અને ‘ગુરુ ગોવિંદસિંહ’ અનુક્રમે ૧૯૦૮થી ૧૯૧૪ દરમિયાન લખાયાં છે. એમાંથી ‘શિમન સ્વચાલ્ય’ અને ‘ગુરુ ગોવિંદસિંહ’ (જે નાટકો) ૧૯૨૪માં તથા ‘દુઃખી સંસાર’ ૧૯૧૫માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે. ‘ગુરુ ગોવિંદસિંહ’ સિવાય ત્રણે નાટકો ભજવાયેલાં; તેમાં ‘શિમન સ્વચાલ્ય’ દેશી નાટક સમાજ ફેરફાર સાથે ભજવેલું, જે કાન્તના નામ વિના ‘જલિમ દુલિયા’ નામથી ૧૯૧૨માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. આ નાટકો મદ્યસજા ભાવસિદ્ધજીની ઈચ્છાથી અને તેમનાં સૂચનો અનુસાર તેમ જ તત્કાલીન રંગભૂમિની અપેક્ષાઓને પણ નજરમાં રાખીને લખાતાં હતાં. ‘સલીમશાહ’ અને ‘દુઃખી સંસાર’માં તે, ખાસ કરીને એના પ્રવસન-અંશોમાં, ડાહ્યાલાલ શિવરામ કવિનું સંલક્ષ્ણ ત્વ છે. આમ, આ નાટકોને કાન્તની સ્વતંત્ર સર્જકિતના પરિણામરૂપે જાવામાં મુશ્કેલી છે. તેમ છતાં એમાં જમાનાની ખરી સમસ્યાઓને વ્યવહારુ રીતે સ્પર્શ કરવાનો એમનો પ્રયત્ન તથા એમનાં વ્યક્તિત્વ અને વિચારોનો પ્રભાવ જોઈ શકાય છે. ‘સલીમ-શાહ’માં જનિભેદ અને તજજન્ય વૈરની દીવાલને તેડવા મથતી પ્રતાપપુત્રી અશ્રુમતી અને સલીમશાહના પ્રેમની કરુણ-કેમલ કલ્પિત કથા વર્ણવાયેલી છે; તે ‘ગુરુ ગોવિંદસિંહ’માં પણ સ્વદેશીનો સીમાલો છેડી સર્વદેશીપણા સુખી આંબવા જતી હિન્દુ-મુસ્લિમ એકચની ભાવના આલેખાઈ છે. ‘શિમન સ્વચાલ્ય’માં બીજરૂપે રાજશાહી વિરુદ્ધ પ્રજાશાસનનો નવીન અને પ્રભાવશાળી વિચાર પડેલો છે. ‘દુઃખી સંસાર’ આવા કથા નવીન વિચારના અનુપ્રવેશ વિનાનું એક સંસારચિત્ર માત્ર છે. સંસ્કૃતાદ્ય શિષ્ટ વાણીને સ્થાને વ્યવહારુ ભોલચાલની વાગ્ભંગિઓને પ્રયોગવા મથતું આ નાટકોનું ગદ્ય પણ તત્કાલીન સાહિત્યિક નાટકોમાં કંઈક જુદી ભાત પાડે છે. વ્યક્તિત્વચિત્રણ અને લાગણીવિચારના આલેખનમાં કાન્તને કેટલીક સફળતા મળી હોવા છતાં આ નાટકોમાં નાટ્ય-વસ્તુનાં કલ્પન ને ગ્રથનમાં ઘણી શિથિલતાઓ રહી ગઈ છે. ‘દુઃખી સંસાર’ અને ‘જલિમ દુલિયા’માં વ્યવસાયી રંગભૂમિને છાજતું અનિરંજકતાનું ચાતાવરણ છે; પરંતુ અન્ય નાટકોમાં લોકભોગ્યતા-

ના અંશો હોવા છતાં એકંદરે શિષ્ટ રુચિ અને સાહિત્યિકતાનો આભોલવા પ્રવર્તે છે.

કાન્તના સંભવતઃ ૧૯૯૭ના અરસામાં લખાયેલા પાંચ સંવાદો (‘કલાપી-કાન્તના સંવાદો’, બી. આ. ૧૯૨૩) કાલ્પનિક કે ઐતિહાસિક પાત્રોનાં જીવનની માર્મિક પળનું અવલંબન લેતા હોવા છતાં એકંદરે વિચારચર્ચાના નિર્ભયા છે અને ધર્મ, કર્તવ્ય, ઈશ્વર વગેરે પરત્વેનાં કાન્તનાં લાક્ષણિક વિચારવલણોની દૃષ્ટિએ વિશેષ નોંધપાત્ર છે. કાન્તની અધૂરી વાર્તા ‘કુમાર અને ગોંડી’ (૧૯૧૦)માં પણ કાન્તનું કેટલુંક વિચારમંચન છે; જ્યારે બીજી વાર્તા ‘દીરામાણિકની એક માટી ખાણ’ (બી. આ. ૧૯૧૨)માં હેતુલક્ષી બોધપ્રધાન જીવનવિશ્લેષણ છે. કિશોરવયમાં કાન્તે દલપતરામ વક્ત્રબદાસ પાઠકના સહકર્તૃત્વથી લખેલી ‘ખડી માલોબન અથવા ગુલબાસનું ફૂલ’ (૧૯૧૨) બાણની વર્ણનશૈલીનો પ્રભાવ દર્શાવતી તથા વિવિધ છંદો-ઢાળોના વિનિયોગશાળી એક લાક્ષણિક પ્રેમવાર્તા છે.

‘શિક્ષણના ઈતિહાસ’ (૧૯૧૫) કાન્તની ઊંડી અભ્યાસશીલતા અને પર્યાપ્તકૃતિના ફળ સમે આકરગ્રંથ છે. જગતમાં જુદા જુદા દેશકાળમાં જે શૈક્ષણિક પરિવર્તનો અસ્તિત્વમાં આવે, જે શૈક્ષણિક પ્રયોગો થયા, કેળવણીવિષયક જે વિચારો પ્રવર્ત્યા તેનો વિગતવાર માહિતી અને ચર્ચા રજૂ કરતા આ ગ્રંથમાં સ્વાભાવિક રીતે જયુરોપીય પ્રજાનો શિક્ષણઈતિહાસ કેન્દ્રમાં રહ્યો છે. મુખ્યત્વે અંગ્રેજી ગ્રંથોના ટોહનરૂપે રચાયેલા આ ગ્રંથના ગદ્યમાં કેટલીક કિલ્લપના અને કેટલુંક ભારોમપણ્યું રહી ગયેલાં છે, તે ઘણું સ્થાને નોંધપાત્ર પ્રાસાદિકના અને વિશદતા સિદ્ધ કરી શક્યાં છે.

‘સિદ્ધાંતસારનું અવલોકન’ (૧૯૨૦) કાન્તની એક વિશિષ્ટ ને વિરલ કૃતિ છે. ‘જ્ઞાનસુધા’માં ૧૯૧૫માં ક્રમશઃ પ્રગટ થયેલી મણિલાલના ‘સિદ્ધાંતસાર’ની આ સમીક્ષા વેદાંતવિચારનું તીવ્ર ખંડન કરે છે અને કાન્તના લાક્ષણિક ધર્મવિચારને વ્યક્ત કરે છે; પણ એ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર તે બને છે એનાં આકાર અને અભિ-વ્યક્તિથી. કલ્પિત કાન્તના વિધવા કાન્તા પર લખાયેલા પત્રોના રૂપમાં ચાલતી આ સમીક્ષા એ રસિક સંદર્ભમાં સરસ લાભ લે છે ઉપરાંત કાન્તનાં તર્કપાટવ, કટાક્ષકલા અને વિનોદવૃત્તિનો પણ મનોરમ અનુભવ કરાવે છે.

‘કલાપીનો કેકારવ’ (૧૯૦૩) તથા કલાપીના અન્ય બે ગ્રંથો ‘માલા અને મુદ્રિકા’ (૧૯૧૨) અને ‘હમીરજી ગોહેલ’ (૧૯૧૩)નાં યોગે પ્રગટ કરેલાં સંપાદનોમાં મૂકેલી પ્રસ્તાવનાઓ, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પહેલા અધિવેશન (૧૯૦૫)માં રજૂ કરેલાં ‘આપણું નવીન કાવ્યસાહિત્ય’ નામનો નિર્ભય તથા કલાપી વિશેનાં વ્યાખ્યાનોમાં કાન્તનું સાહિત્યવિવેચન સમાયેલું છે. એમાં એમની સૂક્ષ્મ કાવ્યસહજતા, વિવેકવંત મૂલ્યદૃષ્ટિ અને સુઘડ ઉદ્ગારની શક્તિનો પરિચય થાય છે. ‘ઊગ્યો પ્રકુલ અમીવર્ષણ ચન્દ્રરાજ’ એમ કહીને કાન્તે જેટલી સરળતાથી ન્દાનાલાલનું પંડવલહેલું ઉમળકા-ભર્તું સ્વાગત કરે છે એટલી જ તટસ્થતાથી કલાપી અને ન્દાનાલાલ જેવા મિત્રોની કવિતાની મર્યાદા પણ સૂચવી શકે છે.

કાશ્મીરથી મોકલેલી અને ‘પ્રસ્થાન’-જ્યેષ્ઠ ૧૯૮૩ (૧૯૨૩)માં

પ્રગટ થયેલી કાન્તની આત્મકથાત્મક બે અધૂરી ટૂંકી નોંધ ('મણિ-શંકર રત્નજી ભટ્ટ' અને 'નર્મદા એક પ્રેમકથા')માં એમના હૃદયની સરલતાનું પ્રતિબિંબ પડ્યું છે અને એમાં સ્ફૂર્તિલી ગદ્યશૈલી પણ આકર્ષક છે. 'કાન્તમાલા'(૧૯૨૪)માં તથા 'પ્રસ્થાન' વગેરે સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલા કાન્તના અનેક પત્રોમાં એમનું કોમળ લાગણી-શીલ હૃદય, એમની કોઈક અંગત જરૂરિયાતથી પ્રેરાયેલી ઉત્કટ ધર્મશોધ અને એમનો તીવ્ર જીવનસંઘર્ષ—એ સર્વને પારદર્શક અભિવ્યક્તિ મળી છે. કાન્તનું આદિતીય સ્મારક બની શકે એટલી માતબર આ પત્રસામગ્રી છે.

કાન્તના અનૂદિત ગ્રંથો પૈકી કેટલાક એમની નવી ધર્મશ્રદ્ધાને પ્રેરકપોષક કૃતિઓના અનુવાદો છે—જેમ કે સ્વીડનબોર્ગના બે અનુવાદો 'લગ્નસ્નેહ અને તેનાં વિશુદ્ધ સુખો'(૧૮૯૭) તથા 'સ્વર્ગ અને નરક'(૧૮૯૯), બાઈબલનાં બે પ્રકરણોના અનુવાદો 'નવું યાજ્ઞાલેખ અને તેનો સ્વર્ગીય સિદ્ધાંત'(૧૯૧૬) તથા 'સિન્ટ જોહાનનું ભાગવત'(૧૯૨૩); તે કેટલાક જગતની પ્રશિષ્ટ કૃતિઓના અનુવાદો છે—જેમ કે ગ્યોથના 'વિલ્હેમ માઈસ્ટર'ના એક પ્રકરણનો અનુવાદ 'એક દેવીનો આત્મવૃત્તાંત'(૧૮૯૭), 'ઓરિસ્ટોટલનું નિકોમિક્કોસ નીતિશાસ્ત્ર'(૧૯૧૨), ટાગોર-કૃત 'ગીતાંજલ'(મહારાણી નંદકુંવરબાના નામે, ૧૯૧૯) તથા 'પેટ્રોફ્રોન્ટ ફીડ્રસ'(૧૯૨૧). આ ઉપરાંત 'પ્રેસિડેન્ટ લિકનનું ચરિત્ર'(૧૮૯૫) અને 'ઈન્જિમ'(૧૮૯૫) અન્ય ઉપયોગી ગ્રંથોના એમના અનુવાદો છે. એમનું અનુવાદસાહિત્ય એમની જીવન-ભાવનાઓ, વિદ્યાપ્રીતિ અને ભાષાસામર્થ્યની પ્રતીતિ કરાવે છે.

કાન્તના જીવનવિચારને વણી લેતો એક નાનકડો લેખ 'દિનચર્ચા'(૧૯૦૦) સ્વનંત્ર પુસ્તિકારૂપે મળ્યો છે. ઉપરાંત એમણે 'બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ'(૧૯૧૪-૧૯૧૯) તથા 'ધ હાર્ટ ઓવ ઈન્ડિયા'(૧૯૧૫) સામયિકો ચલાવેલાં તેમાં તથા અન્યત્ર પ્રકાશિત એમનાં પ્રકીર્ણ અનૂદિત-સ્વનંત્ર ગદ્યલખાણો હજી અગ્રથસ્થ છે.

જ.કો.

ભટ્ટ મધુસૂદન પ્રાણશંકર, 'સેતુ'(૨૨-૧૧-૧૯૩૨): નિબંધલેખક. જન્મ ભુજમાં. ૧૯૪૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૩માં બી.એ., ૧૯૭૦માં એમ.એ. અત્યારે સામાન્ય વહીવટ વિભાગ, ગાંધી-નગરમાં ડેપ્યુટી સેક્રેટરી.

'નૂતન ક્ષિતિજ'(૧૯૮૭) એમનો આર્થિક આયોજનલક્ષી અને સાહિત્યિક નિબંધોનો સંગ્રહ છે. ઉપરાંત 'અભ્યાસભૂમિ કચ્છ'(૧૯૮૭) અને ચરિત્રસંગ્રહ 'માડુ સવાલાખ'(૧૯૮૭) પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ મનુભાઈ ભાઈશંકર (૨૮-૮-૧૯૨૮): બાળસાહિત્યકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના લાંધણમાં. અભ્યાસ મૈટ્રિક સુધી. વેપાર અને નોકરી.

'બાધકથાઓ'(૧૯૮૪) અને 'બાહુકજીનું બપોડજંતર'(૧૯૮૪) એમનાં બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે. 'સ્વ. ઈન્દિરા ગાંધી'(૧૯૮૫) એમનું બાળોપયોગી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ મહાશંકર લલ્લુભાઈ: સંશોધિત કાવ્યકૃતિ 'ચંદ્રોક્તિકા'(૧૯૦૩); ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'ચંદ્રપ્રભાચરિત્ર'(૧૯૦૬), 'દમયંતી'(૧૯૦૬), 'જોધબા'(૧૯૦૬), 'ઈન્દિરા'(૧૯૦૬) અને 'અહલ્યાબાઈ'(૧૯૦૬); કથાત્મક પુસ્તકો 'પતિ કે પ્રિયાચ'(૧૯૨૫), 'કપટીનું કાવગુ', 'ગરીબ બિચારી ગંગા', 'પયોસ હજરની ચોરી—ગંગા ગોવિંદનું ગુમ થવું', 'પ્રામિલા અથવા લગ્નને દિવસે ગુમ થયેલી કન્યા', 'વિવિધ વાર્તામાળા'—ભા. ૧-૨ તથા બાળોપયોગી નીતિબોધક પુસ્તકો 'બાલબોધક મહાભારત' અને 'બાલબોધક રામાયણ' વગેરેના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ મહાશંકર સોમેશ્વર: બાળવાર્તા 'વીર ધનંજય'ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ મહાસુખરામ નરસિંહરામ: ગદ્યકૃતિ 'મલેનાજી અને તલાટીનો સંવાદ'(૧૮૯૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ મીરાં અરુણભાઈ (૨૭-૯-૧૯૩૨): જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ કડીમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. 'ભૂમિપુત્ર'નાં સહસંપાદક.

'સંતવાણી ગ્રંથાવલિ'(૧૯૮૩), 'આજીવન સન્યાસી વીર આત્મારામ'(૧૯૮૪) જેવાં ચરિત્રપુસ્તકો ઉપરાંત એમણે 'ધન્ય-ભૂમિ ભારત'(૧૯૮૧) જેવું બાળસાહિત્યનું પુસ્તક પણ આપ્યું છે. 'ઘરઆંગણે ગંગા'(૧૯૬૭), 'શિક્ષણવિચાર'(૧૯૬૭), 'ખાટીવિચાર' વગેરે એમનાં સંકલ્પના છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ મુનિકુમાર મણિશંકર, 'પંચામૃત'(૭-૨-૧૯૮૮, ૧૯૭૧):

જન્મ વડોદરામાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરની એંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલ અને આર્કફેડ હાઈસ્કૂલમાં, તેમ જ પેટલાદની હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૧૭-૧૮ માં કોલેજનો પ્રથમ વર્ષનો અભ્યાસ જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાં અને ઈન્ટર-મિડિયેટ પુનાની ડેક્કન કોલેજમાં. ભાવનગરની દીવાન ઓફિસમાં અને પછી ત્યાંના જૂના દફતરના ઉપરી તરીકે. આ પછી સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના ઉપરી દફતરી અને પુરાતત્વના વડા.

'ઈંડે પહોરે'(૧૯૪૫) એમનો નર્મમર્મ્યુક્ત હાસ્યલખાણોનો સંગ્રહ છે. એમાં બાવીસ ગદ્યલેખો અને દશ પદ્યરચનાઓ મળી કુલ બત્રીસ કૃતિઓ છે. નિબંધ, વાર્તા, પત્ર, રેખાચિત્ર એમ વિવિધ સાહિત્યપ્રકારોનો એમાં વિનિયોગ છે. મુખ્યત્વે ભટ્ટભટ્ટ પરંપરાની પાંડિત્યદંભી સંસ્કૃત ભાષા દ્વારા અહીં બુદ્ધિલક્ષી હાસ્ય નીપજાવવાનો પ્રયત્ન છે. 'એક ઐતિહાસિક મૃત્યુ' અને 'એક ઉપયોગી વિનાશ' જેવા લેખો રસપ્રદ છે. આ સિવાય 'બજવવા જેવાં બે નાટકો'(૧૯૬૫) અને 'બજવવા જેવાં ત્રણ નાટકો'(૧૯૬૫) પણ એમના નામે છે. આ નાટકો મૌલિક નથી, તે ભાષાંતરે પણ નથી.

આ ઉપરાંત 'કલાપીના ૧૪૪ પત્રો'(૧૯૨૫), દેવશંકર લેકુંજી ભટ્ટનાં ઈતિહાસ-સમાજશાસ્ત્રનાં લખાણોનો સંચય 'સિંહોરની હકીકત'(૧૯૨૮) તેમ જ કાન્તનાં કેટલાંક પુસ્તકો એમણે સંપાદિત કર્યાં છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ મૂળશંકર મોહનલાલ (૨૫-૬-૧૯૦૭, ૩૧-૧૦-૧૯૮૪) : ચરિત્રલેખક, નિબંધલેખક, અનુવાદક. જન્મસ્થળ અને વતન ભાવનગર. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ દક્ષિણમૂર્તિ, ભાવનગરમાં. ૧૯૨૧માં વિનીત. ૧૯૨૭માં મુખ્ય વિષયસંગીત અને ગોપુ વિષયો હિન્દી-ગુજરાતી સાથે ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદના સ્નાતક. ૧૯૩૦થી ૧૯૩૯ સુધી દક્ષિણમૂર્તિ-ભવનમાં તથા ૧૯૩૯થી ૧૯૪૫ સુધી તેની ભગિનીસંસ્થા ઘરથાળામાં શિક્ષક તથા ગૃહપતિ. ૧૯૪૫થી ૧૯૫૩ સુધી ગ્રામદક્ષિણમૂર્તિ, આંબલાના અધ્યાપનમંદિરમાં શિક્ષક અને આચાર્ય. ૧૯૫૩થી ૧૯૬૪માં નિવૃત્ત થયા ત્યાં સુધી લોકભારતી ગ્રામવિદ્યાપીઠ, સાંજાસરામાં ગૃહપતિ, અધ્યાપક અને આચાર્ય. નિવૃત્તિ પછી ભાવનગરમાં રહી દક્ષિણમૂર્તિ, લોકશક્તિ સંગઠન, ગુજરાત નઈ તાલીમ સંઘ, ગુજરાત આચાર્ય કુળ જેવી વિવિધ સંસ્થાઓમાં પ્રમુખ તરીકે પ્રવૃત્ત. ભાવનગરમાં અવસાન.

એમણે 'મહાન મુસાફરો' (૧૯૩૮), 'તાનસેન' (૧૯૪૭), 'ગાંધીજી : એક કેળવણીકાર' (૧૯૬૯) 'દલપતરામ : સુધારાના માણી' (૧૯૭૧) અને 'નાનાભાઈ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) જેવાં ચરિત્રો તથા 'દલપતરામની વાર્તા' (૧૯૫૭), 'દેશદેશની લોકકથાઓ' (૧૯૮૨) તેમ જ હિંદીમાં 'ગામાતા કા વરદાન' (૧૯૮૨), 'પ્રભુ કા પ્રકાશ' (૧૯૮૩) અને 'દૈત્ય સે દેવ' (૧૯૮૩) નામે વાર્તાપુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત રોમણે 'વાંચતાં આવડી ગયું' (૧૯૫૭), જીવંત શિક્ષકની વ્યાખ્યાને સવિસ્તર ચર્ચનું 'શિક્ષકની નિગ્રા અને દૃષ્ટિ' (૧૯૭૧) તથા બાળઉછેર તેમ જ શિક્ષણની ગુરુચાવીઓનું નિરૂપણ કરતાં 'બાળકોને વાર્તા કેમ કહીશું?' (૧૯૫૬), 'વાચનપટ' (૧૯૫૬), 'ઘરમાં બાળમંદિર' (૧૯૬૨), 'બાળકો તોફાન કેમ કરે છે?' 'કેળવણી વિચાર' (૧૯૬૬) જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

લેખનકાર્યની સાથે જ એમણે કરેલા અનુવાદો પૈકી, કિશોરોમાં અત્યંત લોકપ્રિય બનેલી જુલેવર્ન, સ્ટીવન્સન વગેરેની સાહસકથાઓ 'સાગરસમ્રાટ' (૧૯૩૩), 'સાહસકોની સૃષ્ટિ' (૧૯૩૪), 'પાનાળપ્રવેશ' (૧૯૩૫), 'મજનનાની શોધમાં' (૧૯૩૫), '૮૦ દિવસમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા' (૧૯૩૯), 'ચંદ્રલોકમાં' (૧૯૪૦), 'ઘરનીના મથાળે' (૧૯૪૨), 'ગગનરાજ' (૧૯૫૬)ના તથા તોલ્સ્તોયકૃત નાટક 'પાવર ઓવ ડાર્કનેસ' અને વિક્ટર હ્યુગોકૃત નવલકથા 'લા મિઝરેબલ'ના અનુક્રમે 'અંધારના સીમાડા' (૧૯૬૪) અને 'દુઃખિયાશો' : ૧-૨ (૧૯૪૫) નામે અનુવાદો ઉપરાંત 'તારાઓની સૃષ્ટિ' (૧૯૪૬), 'સભ્યતાની કથા' (૧૯૬૧), 'આનંદ અને અજ્ઞવાળાંની વાર્તા' (૧૯૭૬) વગેરે અનુવાદો નોંધપાત્ર છે.

લોકમિલાપ દ્વારા પ્રકાશિત 'આપણા સંસ્કારવારસો' નામના ગ્રંથસંપુટ નિમિત્તે સ્વામી આનંદની કૃતિઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરતું 'ઘરનીની આરતી' (૧૯૭૭) તથા 'ગિજુભાઈના લેખો' (૧૯૭૫) જેવાં સંપાદનો ઉપરાંત હિંદી ભાષાની સા વાર્તાઓનું 'બરથો કી કહાનિયાં' (૧૯૮૦) નામનું સંપાદન પણ એમણે કર્યું છે.

મ.સ.

ભટ્ટ મૂળશંકર રામજી : નાટ્યકૃતિ 'પ્રજોધસંદ્રોહ્ય નાટક'ના કર્તા. નિ.વો.

ભટ્ટ મૂળશંકર લક્ષ્મીરામ : મહારાણી મીનળદેવીના જીવનવૃત્તાંતને ગદ્ય-પદ્યમાં નિરૂપતી કૃતિ 'મીનળદેવી' (૧૯૧૭) ના કર્તા. નિ.વો.

ભટ્ટ મેઘનાદ હરિશ્ચંદ્ર, 'શવણદેવ' (૨૪-૧૦-૧૯૩૬) : કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ સુરત જિલ્લાના ઓલપટ ગામે. ૧૯૫૪માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૦માં સીડનહામ કોલેજ, મુંબઈથી બી.કેમ. મફતલાલ ગ્રુપના એકાઉન્ટ ડિપાર્ટમેન્ટ સાથે સંલગ્ન.

'છીપલાં' (૧૯૮૦) કાવ્યસંગ્રહમાં આધુનિક ચેતનાને સમગ્રી સાથે કામ પાડતી એમની રચનાઓ રસપ્રદ છતાં ઓછી પરિણામગામી બની છે. 'અમથાનુભવ' (૧૯૮૦) એમની લઘુનવલ છે. ચં.ટો.

ભટ્ટ મોતીરામ હરિશંકર : નવલકથા 'દાહના સુધારાના સપાટો' (૧૯૧૪)ના કર્તા. નિ.વો.

ભટ્ટ મોહનલાલ ઈશ્વર : કાવ્યસંગ્રહ 'સુભાષિતસહસ્રી' (૧૯૦૩)ના કર્તા. નિ.વો.

ભટ્ટ મોહનલાલ છગનલાલ : રહસ્યકથા 'અંશકિત યાને ડિટેકટીવ નોવેલ' (૧૯૩૬)ના કર્તા. નિ.વો.

ભટ્ટ મોહનલાલ દલસુખરામ, 'માહિનીચંદ્ર' (૬-૭-૧૯૦૧, ૬-૮-૧૯૬૨) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ વડાલીમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ કપડલંગ અને અમદાવાદમાં. મૈટ્રિક પછી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિનીત. મુખ્ય વ્યવસાય પત્રકારત્વ અને પૂઠ્ઠીડિંગ. 'પ્રજાબંધુ', 'ગુજરાત સમાચાર', 'જયોતિર્ધર' અને 'સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય'માં કામગીરી.

એમની દશ વાર્તાઓ આપના સંગ્રહ 'દિગંત' (૧૯૩૮)માં સામાજિક નીતિચીત્રને કારણે મુશ્કેલીમાં મુકાતાં મનુષ્યોની કથા આલેખાઈ છે. 'મંજૂલા' (૧૯૪૨) અને 'અચ્યુતપુરનો પંથ' (૧૯૫૬) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'સૂરજ બોલાવે' (૧૯૫૪) અને 'મોતીનો દાણો' (૧૯૬૧)માં એમનાં બાળગીતો સંકલિત થયાં છે. 'પારસનાં ફૂલ' (૧૯૫૪)માં ચિત્રનકશિકાઓ અને કેટલીક ઉન્નત ભાવનાઓ ગદ્યકલ્પકાઓરૂપે સંગૃહીત છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ મોહનલાલ મગનલાલ (૨-૮-૧૯૮૮) : નવલકથાલેખક. જન્મ રાજપીપળા (જિ. ભરૂચ)માં. ૧૯૨૦માં અસહકારની લડત અંગે હિન્દોરની મેડિકલ સ્કૂલ છોડી. ૧૯૨૧થી 'નવજીવન' અને 'સ્વરાજ' સાથે સંલગ્ન. લેખો લખવા પ્રદલ અવારનવાર જેલની સજા. 'નવજીવન'ના મૈનેંગિંગ ટ્રસ્ટી. પછીથી રાષ્ટ્રભાષાપ્રચારકાર્ય.

એમણે જેલજીવનની કથા 'લાલ ટોપી' (૧૯૩૧) આપી છે.

નિ.વો.

ભટ્ટ રજનીકાન્ત મનુભાઈ — ભટ્ટ રામચંદ્ર ગણપતરામ

ભટ્ટ રજનીકાન્ત મનુભાઈ (૯-૯-૧૯૧૮) : કવિ. જન્મ વનન ખેડા જિલ્લાના ઠાસરામાં. એમ.એ., બી.ટી. સુધીનો અભ્યાસ. ગુજરાત અને પૂર્વ આફ્રિકાના યુવાન્યતી શાળાઓમાં શિક્ષક.

‘નીલધારી’ (૧૯૧૭) અને ‘માર્ગ ન જ્યોતિ’ (૧૯૨૦) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. ‘વસંતવિહાર’ (૧૯૪૪) એમનો પ્રાચીન કાવ્ય-કાવ્યનો અનુવાદ છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ રણછોડ જયશંકર : કથાકૃતિ ‘મિસ્સ ઓફ ઓપરેશન’ (૧૯૭૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ રણછોડલાલ હરલાલ (૮-૧-૧૯૯૪) : કવિ, નવલકથાકાર. અશોક મિલમાં સાર્વજનિક હેડક્લાર્ક. ૧૯૫૮માં નિવૃત્ત. ‘કર્મવીર’ અને ‘બ્રહ્મચારી’ માસિકના નાંચી.

એમની પાસેથી આધ્યાત્મિકતાના અર્કવાણી અને આરતભવો ઈશ્વરસ્તુતિનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘પ્રજ્ઞાવન’ (૧૯૭૫) તથા નવલ-કથાઓ ‘લક્ષ્મીકાન્ત’-ભા. ૧-૨ (૧૯૨૮), ‘અંગ્રેજી સંભવનો ઉપક્રમ યાને પિંદરાઓનો દૌરદમામ’ (૧૯૨૯), ‘શશિબાળા યાને ભયંકર મઠ’ અને ‘સતી ત્રવેણી’ મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત ‘દેવપતિ મોક્ષમાર્ગ’, બે નાના ભજનસંગ્રહો અને બંગાળીમાંથી અનૂદિત કૃતિઓનો સંગ્રહ ‘ભક્તિ પુષ્પાંજલિ’ પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

ભટ્ટ રતિલાલ દયારામ : સ્વામી શ્રાદ્ધાનંદનું જીવનચરિત્ર વર્ણવતી કૃતિ ‘શ્રાદ્ધાનંદ’ (૧૯૨૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભટ્ટ રમણભાઈ ગણપતરામ (૧૨-૨-૧૯૧૭) : સંશોધક. જન્મ કડીમાં. એમ.એ., ઈ.સી.ટી. (કોલોબિયા યુનિવર્સિટી). ગુજરાત યુનિવર્સિટીના શિક્ષણ વિભાગમાં રીડર. અન્યારે નિવૃત્ત.

‘ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ’ (૧૯૬૬) એમના નામે છે.

ચં.ટા.

ભટ્ટ રમણલાલ : બાળવાર્તા ‘મહાશ્વેતા-કાદમ્બરી’ (૧૯૬૩) ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રમણલાલ દેવશંકર : બાળસાહિત્યનું પુસ્તક ‘કળજી’ (૧૯૩૩) તથા રેને ફ્યુલ્વેપ-મિલરની કૃતિઓના અનુવાદ ‘વીર ગાર્ફિલ્ડ’ (૧૯૩૦) અને ‘તારણહાર’ (૧૯૩૪) ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રમણલાલ પ્રેમાનંદ : રહસ્યકથા ‘કાળાં ભવાં’ (૧૯૩૨) તથા વાર્તાસંગ્રહ ‘અંજાવાત અને બીજી વાતો’ (૧૯૩૩) ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રમણલાલ શંકરલાલ, ‘નારદ’ : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ઉમરેઠ (જ. ખેડા)માં. રાણપુર, ધંધુકા વિસ્તારમાં અસહકારની ચળવળમાં સક્રિય. અવારનવાર જેલવાસ. પત્રકારત્વ સાથે સંલગ્ન.

એમણે ‘ગુજરાત સમાચાર’માં કમ્પશ: પ્રકાશિત કટાક્ષકાવ્યોનો

સંગ્રહ ‘નારદવાણી’ (૧૯૪૭) આપ્યો છે. તેના ઉપરાંત આરંભે એમણે કેટલીક વાર્તાઓ પણ લખેલી છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ રમેશ મહાસુખરામ (૧૩-૬-૧૯૩૫) : નિર્દોષરોપક, વિવેચક, સંશોધક, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૮માં બી.એ. ૧૯૬૦માં એમ.એ. પછી પીએચ.ડી. ૧૯૬૧થી અમદાવાદની ડ. કા. આર્ટ્સ કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

હાસ્ય, ચિંતન, ચરિત્ર અને નિરૂપણો એમનાં ત્રણ પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે. તે પૈકી ‘મોઝ, મજાક, મહાશ્વેલ’ (૧૯૨૦), ‘ગપગોષ્ઠિ’ (૧૯૬૮), ‘હાસ્યરૂપ જૂઠાવાં’ (૧૯૭૭) અને ‘હાવને કલા ચક્રવેળાંય’ (૧૯૮૩) માં સામાન્ય પરિસ્થિતિમાંથી કવન અને ઉદાહરણોને અનુષંગે હાસ્યનિર્માણની એમની પદ્ધતિ જોવાય છે; ‘ચિદાકાશ’ (૧૯૮૩) માં ચિંતનાત્મક વાણી છે; ‘શાંખ સમર્પણ’ (૧૯૭૨), ‘શ્રી મોટા’ (૧૯૭૪) અને ‘આત્માનંદ સરસ્વતી’ (૧૯૮૦) ચરિત્રનિર્માણના ગ્રંથો છે; ‘આસ્વાદન’ (૧૯૬૯), ‘કલનું લલિતેતર સાહિત્ય’ (૧૯૭૩), ‘પરિચયન’ (૧૯૭૯) અને ‘વિલોકના’ (૧૯૮૩) એમના વિવેચનલેખસંગ્રહો છે.

‘પૂ. શ્રી મોટા : જીવન અને કાર્ય’ (૧૯૭૫), ‘આપતી જીવન-સાધના’ (૧૯૭૮), ‘પૂ. મોટાનો જીવનસંદેશ’ (૧૯૮૩) અને ‘આનંદશંકર ધ્રુવની ધર્મભાવના’ (૧૯૮૩) એમના સંશોધન-મૂલ્યાંકનના ગ્રંથો છે. ‘નિજારા’ (૧૯૭૧), ‘કૃપા’ (૧૯૭૨), ‘કર્મ ઉપાસના’ (૧૯૭૩), ‘પ્રેમ’ (૧૯૭૩), ‘ગુણવિમર્શ’ (૧૯૭૪), ‘મૌન એકાંતની કેડીએ’ (૧૯૮૨), ‘મુક્તાત્માનો પ્રેમરૂપણ’ (૧૯૮૩) વગેરે સંપાદનો ઉપરાંત આરોગ્યવિષયક સંપાદના ‘શરીરસુખ’ (૧૯૭૭) અને ‘શ્રીરંગા પર બાયોકેમિક ઉપચાર’ (૧૯૭૮) પણ એમણે આપ્યાં છે.

૨.૬.

ભટ્ટ રમેશચંદ્ર : ‘જ્ય મહાકાલી’ (૧૯૫૬) નામક સંગ્રહ કથાના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રવિશંકર ત્રંબકરામ : ‘રમા-રમણ અને મારી વસંત’ (જન્ય સાથે, ૧૯૦૬) ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રવીન્દ્ર : પ્રવાસકથા ‘એક રાગપટ્ટી - હિમાલયની ગોદમાં, પુષ્પોની વાડીમાં’ (૧૯૭૬) ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રામકૃષ્ણ દેવશંકર : ‘શબ્દાર્થ યાત્રાસંગ્રહ’ (૧૯૭૩) નામક કોશ-ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રામકૃષ્ણ ભાઈશંકર : નવલકથા ‘જુલિયા દાલિયા અને પવિત્ર ગુલનાર’ ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રામચંદ્ર ગણપતરામ : નવલકથા ‘અભય યાને ચડતી પડતીનો પડછાયો’ (૧૯૦૭) ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રામજીભાઈ વસનજી : 'શ્રી નવીન નવલમુક્તા નાટકનાં ગીતો'ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રામશંકર મોનજી(૨૭-૭-૧૮૭૯, -) : પ્રવાસલેખક. જન્મ ભૂભલી (જિ. ભાવનગર)માં. કોલેજમાં પ્રથમ વર્ષ સુધી અભ્યાસ. ૧૯૦૨થી રેલવેના ટપાલખાતામાં. ૧૯૧૮માં નિવૃત્ત. 'મોક્ષ-પત્રિકા' માસિકના તંત્રી.

એમણે 'ચરિત્ર યાત્રા પ્રસંગ'(૧૯૨૩)પ્રવાસપુસ્તક આપ્યું છે. આ ઉપરાંત આકેકે આધ્યાત્મિક પુસ્તકોના અનુવાદ એમણે કર્યા છે.

મુ.મા.

ભટ્ટ રેવાશંકર અંબારામ : ગુજરાતનાં રજવાડાંઓનો ઇતિહાસ રજૂ કરતી ભાટવારણીની આઠ કથાઓને સંપાદિત સ્વરૂપમાં આપ્યું પુસ્તક 'રત્નમાળા'ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રેવાશંકર ગણપતરામ : 'શ્રી વાલ્મીકિચરિત્ર'(૧૯૦૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ રેવાશંકર વજીરામ : ઉચ્ચપુસ્તક મહાસાહિત્યની 'પ્રશંસા પદ્યકૃતિ'ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ લક્ષ્મીકાંત હરિપ્રસાદ(૧૬-૯-૧૯૨૭) : વાર્તાકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના સિદ્ધપુર-પાટણમાં. વતન જામનગર. ૧૯૪૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૩માં બી.એસસી. ૧૯૬૦માં ડી.એડ. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી એમ.એ. ૧૯૭૬માં એમ.એડ. શાળામાં શિક્ષક અને આચાર્ય. અત્યારે રાજ્ય શિક્ષણ ભવનમાં પ્રવક્તા.

'શ્રીપે...શ્રીપે'(૧૯૭૭) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. માનવજીવનની વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાંથી પસાર થતાં પાત્રોના મનોવ્યાપારોના આલેખનનું લક્ષ્ય હોવાને લીધે વાર્તાઓ રસાચલ બની છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ લલ્લુભાઈ કાશીરામ : 'મુખપક્ષેન-મુખપવની નાટકનાં ગાયનો' (અન્ય સહયે, ૧૯૦૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ લલ્લુભાઈ નાનાભાઈ : ૩૦૧ શ્લોકમાં, મંદાકાન્તા છંદમાં લખેલું 'મિઘદૂત'ની યાદ આપતું કાવ્ય 'પત્રદૂત'(૧૯૯૬) તથા 'ભગવતી ભાગવત' પરથી વસ્તુ લઈને રચેલું નાટક 'શશિકળા'(૧૯૮૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ લાલભાઈ, 'કલ્યાણી'(૧૯૫૮) : નવલકથાઓ 'પિયુ ગથા પરદેશ'(૧૯૫૮) અને 'સંધીનું સિદ્ધર'(૧૯૬૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વસુબ્રહ્મ જનાર્દન, 'આશાબહેન'(૨૩-૩-૧૯૨૪) : વાર્તાકાર.

જન્મ વડોદરામાં. વતન અમદાવાદ. પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ વડોદરામાં. ગુજરાતી, માનસશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૭થી ૧૯૮૨ સુધી આકાશવાણી, અમદાવાદ-રાજકોટ વડોદરાનાં કેન્દ્રનિયામક. ગુજરાત રાજ્ય સમાજકલ્યાણ સલાહકાર બોર્ડનાં અધ્યક્ષ. અનેક સામાજિક ને સ્ત્રી સંસ્થાઓ સાથે સંલગ્ન. આકાશવાણીના કલાત્મક દ્રષ્ટિના કાર્યક્રમો માટે ૧૯૭૮નો દિલ્લી એવોર્ડ.

એમની લઘુનવલ 'આકાશપિછોડી'(૧૯૫૯)માં સ્ત્રીજીવનનો શક્તિ અને મર્યાદાનું સંવેદનસભર નિરૂપણ છે. જીવનના કસ્ટુર-મંગલ પ્રસંગો નિરૂપેતા 'પાંદરે પાંદરે મોતી'(૧૯૬૩), ક્ષાંતકથાળ તો ક્ષાંતકથાનાં ચિત્રો રજૂ કરેતા 'સરસિતર'(૧૯૬૬), અંતર-મનને કલાત્મક રીતે વ્યક્ત કરેતા તથા નૂતન અભિગમનું આલું દર્શન કરાવેતા 'દિવસે તારા રતને વાટળ'(૧૯૬૮), હળવી વાર્તાઓ આપેતા 'માભારત'(૧૯૭૩), ભાષા-ટંકનિક-પ્રસંગોવાદન અને સંવેદનને આગવ્યાર કરેતા 'ઘડી આપાદ ને ઘડી ફાગણ'(૧૯૮૦) — આ એમના નવલિકાસંગ્રહો છે.

પા.માં.

ભટ્ટ વલ્લભજી ઝોરીશંકર : ગાયની મહત્તા વર્ણવતી પદ્યકૃતિ 'શ્રી ગી ગીતા'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વિજયશંકર : 'લોખા કુલાણી નાટકનાં ગાયનો તથા ટૂંકસાર'ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વિનોદ જયવંતલાલ (૧૪-૧-૧૯૩૮) : હાસ્યનિબંધકાર, સંપાદક. જન્મ દલગામ તાલુકાના નાંદોલમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં બી.એ. ૧૯૬૪માં એલ.એલ.બી. પહેલાં સેક્સટેન્કુસ કન્સલ્ટન્ટ, છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી ઈન્કમેટેક્સ કન્સલ્ટન્ટ. ગુજરાતનાં પ્રમુખ દૈનિકોમાં વ્યંગ-કટારનું લેખન. કુમારચંદ્રક વિભેતા.

હાસ્યના વિવિધ પ્રકારો અને એની વિવિધ છટાઓને તાજગીથી પ્રગટ કરના રહેનાર આ લેખકે સાહિત્યની સામગ્રી અને સાહિત્ય-કારોને ધણ વ્યંગનો વિષય બનાવ્યાં છે. એમનાં હાસ્યનિબંધો અને હાસ્યવાર્તાઓ ભાગ્યે જ તીવ્ર કટાક્ષનો આશ્રય લે છે. મુખ્યત્વે મધુર વ્યંગ એમનાં લખાણોનું પીઠબળ છે. એમને હાથે સાહિત્યકારોની વ્યંગપૂર્ણ ઊતરેલી ગંગત ચરિત્રરેખાઓ એમનું મુખ્ય પ્રદાન છે.

'પહેલું સુખ ને મૂંગી નાર'(૧૯૬૨), 'આજની લાત'(૧૯૬૭), 'વિનોદ ભટ્ટના પ્રેમપત્રો'(૧૯૭૨), 'ઈંદમ્ તૃતીયમ્'(૧૯૬૩), 'ઈંદમ્ ચતુર્થમ્'(૧૯૭૪), 'વિનોદની નજરે'(૧૯૭૯), 'અને હવે ઈતિહાસ'(૧૯૮૧), 'આંખ આડા કાન'(૧૯૮૨), 'ગ્રંથની ગરબડ'(૧૯૮૩), 'નરો વા કુંજરો વા'(૧૯૮૪), 'અમદાવાદ એટલે અમદાવાદ'(૧૯૮૫), 'શ્રેષ્ઠાદમ ગ્રેટાદમ'(૧૯૮૫) વગેરે એમનાં હાસ્યનિરૂપણનાં પુસ્તકો છે. 'કોમેડી કિંગ ચાર્લી ચેલિન'(૧૯૮૯), 'નર્મદ : એક કેરેક્ટર'(૧૯૮૯), 'સ્વાખન્દ્રષ્ટા મુનશી'(૧૯૮૯) અને 'હાસ્યમૂર્તિ જ્યોતીન્દ્ર દવે'(૧૯૮૯) એમણે આપેલા વિનોદલક્ષી વ્યક્તિચિત્રો છે 'વિનોદવિમર્શી'(૧૯૮૭)

હાસ્યને એનાં વિવિધ પાયાંઓ સાથે વર્ણવતો એમનો વિવેચન-ગ્રંથ છે.

‘શ્રલીલ-અશ્રલીલ’(૧૯૬૭), ‘હાસ્યાવન’(૧૯૭૮) જેવાં સંપાદનો ઉપરાંત એમણે ૧૯૮૧-૮૩ દરમિયાન જ્યોતીન્દ્ર દવે, મધુસૂદન પારેખ, ચિનુભાઈ પટવા, તારક મહેતા, ધનસુખલાલ મહેતા અને વિનોદ ભટ્ટની શ્રેષ્ઠ હાસ્યરચનાઓને અલગ અલગ ગ્રંથમાં સંપાદિત કરી છે. એમણે ‘હાસ્યમાધુરી’ નામે બંગાળી, ઉર્દૂ, મરાઠી, ગુજરાતી અને હિંદી હાસ્યરચનાઓને પણ જુદા જુદા ગ્રંથમાં સંપાદિત કરી છે. ‘બ્રીલાવપચ્ચીસી’(૧૯૮૭) એમની હાસ્યરચનાઓના હિંદી અનુવાદનો ગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ વિનોદરાય હ., ‘આનંદેશ’: ‘પ્રદક્ષિણા’(૧૯૩૭), ‘અભયેક’(૧૯૩૮), ‘ધૂપદાની’(૧૯૩૮), ‘મેઘધનુષ’(૧૯૪૧), ‘એને પરણવું નહોતું’(૧૯૪૨) વગેરે વાર્તાસંગ્રહોના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વિભૂતિ વિક્રમ(૧૧-૯-૧૯૩૮): સંશોધક. જન્મ વડોદરામાં. એમ.એ., પીએચડી. ભા. જી. વિદ્યાભવન, અમદાવાદમાં અધ્યાપિકા. ‘ગુજરાતશર પુરોહિત કવિ સોમેશ્વર: જીવન અને કવન’(૧૯૮૧) અને ‘સોમેશ્વર વિરચિત સુરશોભ્યવ - એક અનુશીલન’(૧૯૦૩) એમના સંશોધનગ્રંથો છે.

મુ.મા.

ભટ્ટ વિશ્વનાથ મગનલાલ(૨૦-૩-૧૯૯૮, ૨૭-૧૧-૧૯૬૮): વિવેચક. જન્મ વતન ભાવનગર(જિલ્લાના ઉમરાળામાં). ૧૯૧૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૦માં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૨૦-૨૬ દરમિયાન ઉમરેદ, અમદાવાદ, ભરૂચ આદિની શાળાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૨૮-૨૯માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં જોડણીકોશની કામગીરીમાં જોડાયા. ૧૯૨૯-૩૦માં ગોંડલ ‘ભગવદ્ગોમંડળ’ની કામગીરીમાં સામેલ. ૧૯૩૦-૩૯ દરમિયાન જુદી જુદી શાળાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૪૪-૪૫માં અમદાવાદની એસ. એલ. યુ. કોલેજ ફોર વિમેનમાં અને ૧૯૪૭-૪૮માં એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૩૫માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

‘સાહિત્યસમીક્ષા’(૧૯૩૭), ‘વિવેચનમુકુર’(૧૯૩૯), ‘નિકષ-રેખા’(૧૯૪૫), ‘પૂજા અને પરીક્ષા’(૧૯૬૨) એ વિવેચનસંગ્રહોમાંના ‘વિવેચનનો આદર્શ’, ‘વિવેચનની અગત્ય’, ‘વિવેચકની સર્જકતા’, ‘વિવેચનની પવિત્રતા’ વગેરે લેખો દ્વારા ગાંધીયુગના આ અગ્રણી વિવેચકે વિવેચનપ્રવૃત્તિનું વિશ્લેષણ કરી સાહિત્ય-જગતમાં તેનું મૂલ્ય સમજાવવા નોંધપાત્ર પુરુષાર્થ કર્યો છે. વિવેચકનો સાહિત્યકૃતિ સાથેનો પહેલો મુકાબલો સૌંદર્યલક્ષી હોય છે એ ખ્યાલને આગળ વિસ્તારી, વિવેચક પણ સર્જક છે એવા ખ્યાલને, એમના સમયના કે પછીના બધાએ ન સ્વીકાર્યો તોપણ અભિનિવેશપૂર્વક એમણે આગળ કર્યો. ‘સૌષ્ઠવપ્રિય અને કૌતુકપ્રિય’, ‘શીલ અને સાહિત્ય’ વગેરે એમના સિદ્ધાંતચર્ચાના લેખો છે. દલપતરામ, નર્મદ, રમણલાલ દેસાઈ, જવેરચંદ મેઘાણીની સર્જન-

પ્રવૃત્તિની ચર્ચા કરતા સુદીર્ઘ લેખો તેમ જ ‘પંડિતયુગનું માલકાવ્ય’, ‘સસતરંગગણી’, ‘નર્મદનું કાવ્યમંદિર’ ઇત્યાદિ લેખો દ્વારા અનુક્રમે ગાંધીનગમ, બોદાદકર, નર્મદ ઇત્યાદિના સર્જનવિશ્લેષણની તપાસ કરતા લેખો એમની સર્વાશ્લેષી વિવેચનપદ્ધતિના નિદર્શક છે. પ્રસ્તાર, ઊંડાણની ઊણપ, વિચારનું ઘેરું નિરૂપણ જેવી મર્યાદા એમના વિવેચનમાં અનુભવાય છે, તોપણ સર્વગ્રાહિતા, નિર્ભીકતા અને સાહિત્યનિષ્ઠા જેવી ગુણસિદ્ધિ એમના વિવેચનનો વિશેષ છે. ‘સાહિત્યનો સ્વાધ્યાય’-પૂર્વાર્ધ(૧૯૬૩) એ હરસનના અંગ્રેજી ગ્રંથ ‘ઈન્દ્રોડકશન ટુ ધ સ્ટડી ઓફ વિટરેચર’ને આધારે રચાયેલા સાહિત્યસિદ્ધાંતોની સમજૂતી આપતો ગ્રંથ છે. ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ થવાનો બાકી છે.

એમણે ‘વીર નર્મદ’(૧૯૩૩) જીવનચરિત્રમાં નર્મદના જીવન-વીરયોદ્ધો, ઉત્સાહી આત્મચાળી સર્જક, વિલક્ષણ વિચારક અને સુધારક ઇત્યાદિ વ્યક્તિત્વરંગોને તન્કાલીન યુગની પશ્ચાદ્ભૂમિમાં ઉપસાવ્યા છે.

‘ગદ્યનવનીત’(૧૯૨૬), ‘પારિભાષિક શબ્દકોશ’(૧૯૩૦), ‘નર્મદનું મંદિર-પદ્યવિભાગ’(૧૯૩૫), ‘નર્મદનું મંદિર-ગદ્ય-વિભાગ’(૧૯૩૮) તથા ‘નિબંધમાલા’(૧૯૪૦) એમના સંનિષ્ઠ સંપાદનગ્રંથો છે.

‘આવું કેમ સૂઝવું?’(૧૯૨૮), ‘કથાવલિ’-ભા. ૧, ૨(૧૯૩૨, ૧૯૩૫), ‘નવો અવતાર’-ભા. ૧, ૨, ૩(૧૯૩૨, ૧૯૩૩, ૧૯૩૪), ‘લગ્નસુખ’(૧૯૩૬) ઇત્યાદિ તાસ્તોયની વાર્તાઓ-નવલકથાઓના અનુવાદો છે.

એમનું ઘણું વિવેચનલખાણ અદ્યાપિ અગ્રંથસ્થ છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ વિશ્વનાથ માધવજી: ‘કૃપણચરિત્ર’(૧૯૦૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વિષ્ણુપ્રસાદ મણિલાલ(૨૪-૭-૧૯૩૮): વાર્તાકાર. જન્મ-સ્થળ જાગુના મુવાડા. ૧૯૫૨માં બી.એ. ૧૯૬૮માં એમ.એ. ૧૯૭૩માં એમ.એડ. એ. જી. ટીસર્ચ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

‘મહીસાગર’(૧૯૮૩) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ વીરભદ્ર ભગવાનજી: ગદ્યપદ્યકૃતિ ‘સુરેખાહરણ’ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વેણીશંકર ગો.: જીવનચરિત્ર ‘યોગીની મેયા’(૧૯૩૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ વેદનાથ મોતીરામજી: સંસ્કૃત ભાષાનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપતી કૃતિ ‘સારસ્વત વ્યાકરણ’(૧૯૯૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ શરદેન્દુ શાંતિલાલ, ‘નીર’(૩-૩-૧૯૪૨): કવિ. જન્મસ્થળ ઉમરેદ. બી.એ., એલ.એલ.બી. વકીલાતનો વ્યવસાય.

‘ધંચમ’(૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ શંકર/શંકરલાલ, 'ઈન્કલાબ': 'અંકિત દર્પણ' (૧૯૫૫) અને 'સૌરાષ્ટ્રની કથાઓ' (૧૯૫૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ શંકરલાલ જ્ઞાનાર્થી (૧૯૩૪, —): કવિ. રહેવાસી જામનગર. પ્રારંભમાં જામખંભાળિયામાં શિક્ષક, પછી જામનગરની કન્યા-શાળામાં હેડમાસ્ટર. દર બુધવારે ત્યાં મળતી 'શ્રીસદ્ધર્મબોધિક સભા'ના સ્થાપક. ૧૯૮૫માં અંધાપો. ૧૯૮૪માં તીર્થયાત્રા.

'પ્રજ્ઞાપ્તાન' (૧૯૮૦) પૌરાણિક કથા પર આધારિત મધ્યકાલીન આખ્યાન-પરંપરા જાળવતી અને સ્ત્રીધર્મનો બોધ કરતી તેતેર કડવાંની કૃતિ છે. ૧૯૮૦ની બીજી આવૃત્તિમાં એક કડવું વધુ ઉમેરાયેલું છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ શામજી લવજી: પદ્યકૃતિ 'અય શ્રી સૌનાજીના વિવાલ તથા સ્વયંવર મંડપ' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ શાંતિકુમાર જ્યોશંકર, 'આત્માનંદ' (૧૯૩૩-૧૯૨૧):

વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૯માં મૅટ્રિક, ૧૯૪૩માં બી.એ., ૧૯૪૬માં એમ.એ., ૧૯૫૬માં એલ.એલ.બી. ૧૯૪૬-થી ૧૯૪૮ સુધી મુંબઈ સરકારમાં પ્રાદેશિક ભાષા સહાયક. ૧૯૪૮થી 'મુંબઈ સમાચાર' સાપ્તાહિકના તંત્રી. ૧૯૭૦માં શ્રિરત્નનો પ્રવાસ.

વાર્તાસંગ્રહ 'ગરીબોનું ગૌરવ' (૧૯૫૨) અને જીવનચરિત્ર 'ભક્તમનોરથપૂરક સ્વામી ભગવાન' (૧૯૮૧) એમના નામે છે. 'શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય:દાર્શનિક આચારની પરંપરા' (૧૯૭૫), 'સ્વાતંત્ર્યનો સેનુ' (૧૯૫૭), 'હું નિરોગી છું' (૧૯૫૯) અને 'ગાઈડ ટુ મેડીટેશન' (૧૯૬૬) એમનાં અનુવાદ-પુસ્તકો છે.

મુ.મા.

ભટ્ટ સન્યનારાયણ હરિલાલ: હાસ્યપદ્યકૃતિ 'પટલાણીના રત્નાગ્રહ' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ સન્યેન્દ્રરાવ હરિલાલ: નવલકથા 'કુરબાનીની કલાણી'ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ સંતપ્રસાદ રણછોડદાસ (૨૫-૨-૧૯૧૬, ૨૪-૫-૧૯૮૪):

વિવેચક. જન્મ સુરતમાં. સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલ, સુરતમાં શાળા-કેળવણી લઈ અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયોમાં મુંબઈથી અનુસ્નાતક. સેન્ટ એલિયસ કોલેજ, મુંબઈથી અધ્યાપનનો પ્રારંભ. પછી ધર્મનૃસિદ્ધજી કોલેજ, રાજકોટ તથા એલ.ડી. આર્ટ્સ કોલેજ અને જી. એલ. એસ. કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપન. ૧૯૫૬થી બી. ડી. આર્ટ્સ કોલેજ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૭૮માં એ જ કોલેજના આચાર્યપદેથી નિવૃત્ત. ત્યારબાદ એ જ કોલેજના કો-ઓર્ડિનેટર. ઉત્તમ વક્તા તરીકે સમસ્ત ગુજરાતમાં ખ્યાતિ. અમદાવાદમાં અવસાન.

'શેક્સપિયર' (૧૯૭૦) એ એમનું શેક્સપિયરની ચતુર્થ શતાબ્દી નિમિત્તે લખાયેલું, એમના સાહિત્ય-અધ્યયનના નિષ્કર્ષ સમું મહત્ત્વનું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટ સંતોકલાલ માણેકલાલ: 'આપના હિંદી-ગુજરાતી શબ્દસંગ્રહ' (૧૯૫૨)ના સંપાદક તથા પદ્યકૃતિ 'ગજલમાં ગીતા' (૧૯૬૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભટ્ટ હરિગોવિંદ કાનજી, 'પાન્ય': છંદોબદ્ધ પદ્યકૃતિ 'સમાચારનાં રસાત્મક ચાર' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હરિકૃષ્ણ બળદેવ: પદ્યકૃતિઓ 'કાવ્યનિમગ્ન' અને 'કાવ્યવિનોદ' (૧૯૯૬) તથા હરિગીતમાં અનૂદિત 'મિથૂન' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હરિપ્રસાદ જોરીશંકર, 'બંડખેર', 'મસ્તફૂકીર', 'લખાટો', 'લલિયો' (૧૯૯૬, ૧૦-૧૧-૧૯૫૫): હાસ્યકાર, વાર્તાકાર. જન્મ રાજકોટમાં. વતન ચાવંડ (જિ. અમરેલી). પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદ, ભાવનગર અને મુંબઈની શાળાઓમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૧૪-૧૭ દરમિયાન 'અખબાર સોદાગર' વર્તમાનપત્રના તંત્રીવિભાગમાં. ૧૯૨૧થી 'પ્રભામિત્ર પારસી'ના ઉપતંત્રી. ૧૯૨૭થી હિન્દુસ્તાન લિમિટેડનાં વર્તમાનપત્રો સાથે સંલગ્ન.

'મસ્તફૂકીરની મસ્તી' (૧૯૨૬), 'મસ્તફૂકીરનો હાસ્યભંડાર' (૧૯૨૭), 'મસ્તફૂકીરનો હાસ્યવિલાસ' (૧૯૩૨), 'મસ્તફૂકીરનું મુક્તહાસ્ય' (૧૯૩૨), 'મસ્તફૂકીરનાં હાસ્યછાંટણાં' (૧૯૩૮), 'મસ્ત ફૂકીરનાં હાસ્યરત્નો' (૧૯૪૪), 'મારી પડોશણ' (૧૯૫૨), 'મંછુલાલા' (૧૯૫૩) વગેરે એમના ગ્રંથોમાં હળવા નિબંધ, વાર્તા કે પ્રસંગ તરીકે ઓળખાવી શકાય એવી રચનાઓ છે. અતિશયોક્તિનો આશ્રય લઈ પ્રસંગમાંથી તેઓ બહુધા સ્થૂળ હાસ્ય નિષ્પન્ન કરે છે, તેપણ એમના વિપુલ લખાણમાંથી 'કેળાંવાળી', 'ગુંદરીયાં', 'ભજ્જલદાર', 'પાટીયાં અને તેના વાંચનારાઓ' જેવી હળવી નિબંધરચનાઓ નોંધપાત્ર છે. 'મણિયો' (૧૯૩૪), 'ઉદરમામા' (૧૯૪૧) અને 'શાણે શિયાળ' (૧૯૪૩) એમનાં બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે. 'પતંગિયું' (૧૯૩૩) દેશદેશનો પ્રવાસ કરી જુદી જુદી સ્ત્રીઓના મનને આકર્ષતા લહેરી સ્વભાવના કથાનાયકને ઉપસાવતી નવલકથા છે.

જ.ગા.

ભટ્ટ હરિપ્રસાદ બાલમુકુન્દ: પદ્યકૃતિ 'સુબોધસાગર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હરિવલ્લભ કૃષ્ણવલ્લભ: સામાજિક નવલકથા 'પંડિતા રત્ન-લક્ષ્મી અને સંપીલું કુટુંબ' (૧૯૮૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હરિશંકર જ્યોશંકર: પદ્યકૃતિ 'શ્રીનાથપ્રાર્થના' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હરિશંકર માધવજી (૧૮૬૬, —) : નાટ્યલેખક. જન્મસ્થળ મોરબી. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગામઠી શાળામાં, પણ પછીથી ગુજરાતી-અંગ્રેજી તથા કાવ્ય અને નાટકનું સ્વ-અધ્યયન. મોરબીની આર્થ-સુબોધ નાટક મંડળીના ભાગીદાર.

એમણે 'ભક્તરાજ અંબરીષ' (૧૯૦૭), 'કંસવધ' (૧૯૦૯) જેવાં નાટકો ઉપરાંત દોહરાબદ્ધ 'કુબેરનાથ શતાવળી' (૧૯૨૧) અને 'લખધીરયશ ઈન્દુપ્રકાશ' જેવી પદ્યકૃતિઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હરિશંકર ભગવતીશંકર (૬-૧૨-૧૯૦૬, ૧૮-૫-૧૯૫૦) :

કવિ. જન્મ ઓરપાડ (જ. સુરત)માં. મુંબઈમાં મૅટ્રિક સુધીનું શિક્ષણ. સંસ્કૃત, વેદસાહિત્ય ઉપરાંત પોલિશ, જર્મન, અંગ્રેજી જેવી ભાષાઓનો અભ્યાસ. કોઈ પાનગી પેઢીમાં સેવાઓ આપતા. પછીથી પોલોન્ડની રાજદૂત કચેરીમાં (પોલિશ કોન્સ્યુલેટમાં) જોડાયેલા. નાલંદા પબ્લિકેશન્સ નામની સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિલક્ષી પ્રકાશન-સંસ્થાની સ્થાપના. ૧૯૪૯થી પરમાણંદ કાપડિયાના તંત્રીપદે નીકળતા સામયિક 'યુગધર્મ'માં જોડાયેલા. છેલ્લે એચ. ઈશ્વર એન્ડ કંપનીને પરદેશથી પુસ્તકો મંગાવી આપવાની કામગીરી.

રિલકે, બોદલેર જેવા કવિઓનો ઊંડો અભ્યાસ કરી એમના વિશેની વિગતો ગુજરાતીમાં પ્રસ્તુત કરનારા આ પ્રથમ કવિ છે. વિશ્વના સાહિત્યથી પૂરા પ્રભાવિત અને કલાવાદી આ કવિની કવિતાનાં ભાવ, ભાષા અને અભિવ્યક્તિ ધ્યાનાર્હ છે. 'સફરનું સખ્ય' (મુરલી ઠાકુર સાથે, ૧૯૪૦) એમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ છે; જ્યારે 'કેસૂડો અને સોનેરું' તથા 'કોજાગ્રી' (૧૯૪૧) એમનો બીજો સંગ્રહ છે, જેમાં પોલિશકવિ વોઈચેલ બાંકનાં અઢાર કાવ્યોના ગુચ્છનો પોલિશમાંથી કરેલો અનુવાદ સમાવિષ્ટ છે. 'સ્વપ્નપ્રયાણ' (૧૯૫૯) ઉમાશંકર જેથી સંપાદિત એમનો મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ છે. કવિના પત્ની અને એમના ભાવનાજગતનો આલેખ આપતો ઉપોદ્દ્યાત, સર્જાતી કવિતાના મૂળ પાઠો, કવિવિચારો અને અર્થસંદર્ભયુક્ત ટિપ્પણ આ સંપાદનની આગવી વિશિષ્ટતા છે. કવિની લગભગ તમામ રચનાઓ અહીં સમાવિષ્ટ થઈ જણાય છે. તેમાં એમની બહુશ્રુતતા, રચનાઓનું વિષયવૈવિધ્ય, ભારતીય અને વૈશ્વિક સંદર્ભો, છંદસૂઝ, લયનું નાજુક ને કલામય સંયોજન, બહોળા માનવસંસ્કૃતિ-વિસ્તારમાંથી ચોજેલા સંદર્ભો તેમ જ વિષય અને અભિવ્યક્તિની સચ્ચઈ જાળવવા માટેનો અથાક કલાશ્રમ જેવાય છે. એક સૌંદર્યસાધક કવિ તરીકેનું તેમનું સ્થાન ગુજરાતી કવિતાના ઈતિહાસમાં સીમાસ્તંભરૂપ છે.

બ.જ.

ભટ્ટ હરિશંકર પ્રાણશંકર (૧-૫-૧૯૮૫, ૧૦-૩-૧૯૭૮) : કવિ. જન્મ વેકરિયા (સૌરાષ્ટ્ર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સાવર-કુંડલામાં. ઉચ્ચશિક્ષણ ભાવનગર અને મુંબઈમાં. બી.એ. થયા પછી અકોલા (મહારાષ્ટ્ર)ની સરકારી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. અસહકારની લડતમાં સન્યાસી તરીકે પકડાતાં અઢાર માસ કારાવાસ. ભા. જ. વિદ્યાભવન, અમદાવાદમાં જ્યોતિષશાસ્ત્રના અધ્યાપક તથા

પીએચ.ડી.ના માર્ગદર્શક. 'સંદેશ'ના 'પ્રત્યક્ષ પંચાંગ'ના વર્ષો સુધી મુખ્ય સંપાદક. અમદાવાદની વેદશાળાના પુરસ્કૃત તથા નિયામક.

'એક જ દે ચિનગારી મહાનલ!' કાવ્યથી સુવિદિત થયેલા આ કવિએ પ્રભુશ્રદ્ધા, જીવન-આશ્વા, રાષ્ટ્રભાવ ને ગાંધીચીંતી દલિત-ભક્તિ જેવા વિષયોને, જે પાઠોમાં રચેલાં એકલીસ લઘુ-ઊર્મિ-કાવ્યોમાં નિરૂપનો સંગ્રહ 'હૃદયરંગ' (૧૯૩૪) આપ્યો છે. એમાં ગાંધી-ગુણસંચયને પુરસ્કારની 'ભવ્ય ડોસા!', રાષ્ટ્રભક્તિના ઉન્મેષ ધરાવતી 'હમારો દેશ' અને અંધશ્રદ્ધા પરત્વેનો ઉપાકાર આલેખતી 'ગામઠી ગીતા' જેવી ધ્યાનાકર્ષક રચનાઓ સંગૃહીત છે.

૨.૨.૬.

ભટ્ટ હિમાંયુ દામોદર (૧-૪-૧૯૪૧) : (વિવેચક. જન્મસ્થળ જૂના-ગઢ. વતન પોરબંદર. ૧૯૬૬માં એમ.એ. ૧૯૭૨માં 'ગુજરાતી ભજનસાહિત્ય-મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન' વિષય પર પીએચ.ડી. સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતક વિભાગમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'દ્યુતિદર્શન' (૧૯૮૧), 'આત્મચેતનાનું મહાર' (૧૯૮૧) ઇત્યાદિ એમનાં વિવેચનપુસ્તકો છે. એમણે કેટલુંક સંપાદનકર્તા પણ કર્યું છે.

૬૪.૫૦.

ભટ્ટ હંમા : પંચાવન ભક્તિપૂર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'ધ્રુવનારકને' (૧૯૬૯) તથા સ્વામીનારાયણ ધર્મ વિશેનું સંપાદન 'અનુપમ' (૧૯૭૧)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

ભડિયાદરા ગભરુભાઈ હામાભાઈ (૧૧-૬-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના ભડિયાદમાં. ૧૯૬૭માં જૂજન વિદ્યાપીઠ-માંથી હિંદી-ગુજરાતી વિષયો સાથે પારંગત. અત્યારે સમાજસેવા મહાવિદ્યાલય, ગાંધી વિદ્યાપીઠ, વેડપ્રીમાં આચાર્ય.

'પરિવેશ' (૧૯૮૬) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ગ્રા.

ભણકાર (૧૯૧૮, બી. આ. ૧૯૪૨, ત્રી. આ. ૧૯૫૧) : બળવંતચય ક. ઠાકોરનો કાવ્યસંગ્રહ. એમણે ૧૯૪૧ સુધીની કવિતા ૧૯૪૨ની આવૃત્તિમાં તથા ૧૯૫૦ સુધીની લઘુ અને મધ્યમ કદની કૃતિઓ ૧૯૫૧ની આવૃત્તિમાં સમાવી લીધી છે. આ ત્રીજી આવૃત્તિ 'કવિ અને કવિતા', 'વતન', 'અંગત', 'પ્રેમનો દિવસ', 'ખંડકાવ્યા', 'બાલોદ્યાન', 'બોધક' અને 'વધારો' એમ નવેસરથી સાત ગુચ્છમાં ગુંફિત છે. આ સંગ્રહનું પ્રથમ પ્રકાશન કાવ્યક્ષેત્રે ઐતિહાસિક બનાવ છે. પંડિતયુગ અને ગાંધીયુગની કડીરૂપ આ સંગ્રહમાં નરી ઊર્મિલતા, પોચટતા અને ભાવનાપ્રધાન અપદ્યાગદ્યની સામે અર્થપ્રધાન પરલક્ષી કવિતાની 'દ્વિજ્ઞેત્તમ જાતિ'નાં તેમ જ પ્રવાહી પદ્યનાં કલામય બુદ્ધિધન કાવ્ય-સર્જનો છે. એમાં, બંધોનું નાવીન્ય છે, પ્રયોગશીલ માનસ છે, શ્લોકબંધ-શ્રુતિબંધ-પતિબંધ સાથેના વિલક્ષણ પદ્યપ્રદોશો છે, ગુલબંકી-પરંપરિત-ત્રોટક-જૂલણાનું નવી રીતે પંકિત-સચ્ચાચોજન છે, 'પૃથ્વીતિલક' જેવા પૃથ્વીનો નવતર પ્રયોગ છે, શબ્દસૌંદર્યને ગૌણ કરી અર્થાનુસારી

લયના પ્રસરીત શુદ્ધ અંગેય પદ્યનો આદર્શ છે. કવિને હાથે પ્રસિદ્ધ થયેલાં ને સૌથી વધુ સફળ નોટવેલાં પ્રાણ્ય, મૈત્રી, શ્રદ્ધા, સુખદુઃખ પરનાં સોનેટો અત્યંત સમૃદ્ધ છે. 'પ્રેમનો દિવસ'નાં સોનેટોમાં કલિપત નાયક-નાયિકાના જીવનનું, અન્યોન્ય પ્રેમની સમૃદ્ધાંતિ દર્શાવતા પ્રસંગો દ્વારા, નિરૂપણ થયું છે. 'જૂનું પિયર-ઘર' અને 'વધામાળી' એમાં સૌથી જાણીતાં છે. વૃદ્ધાવસ્થાને લગતી સોનેટ-કૃતિઓ વિષયનાવીન્યની રીતે ધ્યાન ખેંચે તેવી છે. 'આસોલાણું' પ્રતિખંડકાવ્ય છે. આ સર્વમાં કવિનો વૈજ્ઞાનિક, બુદ્ધિવાદી, અજ્ઞેયવાદી અને વાસ્તવવાદી અભિગમ ખુદ્વક્ષાઈ સાથે અને શૈલીની ઓજસ્વિતા સાથે વ્યક્ત થયો છે. 'ભણકાર'માં સાચી અને ઊંચી કવિતાને પામવાનો કાવ્યપુરુષાર્થ છે.

ચં.ટો.

ભણકાર : રેવાના સૌંદર્યસ્વ સાથે સુન્દરભાવના રહસ્યસૌન્દર્યને ભાગવનું બળવનશાય ક. દાકારનું સૌંદર્યપૂર્ણ સોનેટ.

ચં.ટો.

ભણકાર : પુસ્કર ચંદરવાકરનું એકાંકી. જળના દેડકા જેવા ખલાસીઓ જળમાં સમાતા જાય, છતાં દરિયાકાલને ખાળે પુત્રોને ધર્યા કરતી ખલાસીઓની વેદના આ નાટકના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.ટો.

ભણસારી જાકુળદાસ વનમાળીદાસ : પદ્યકૃત 'શ્રી હિંગુળ-માતાનાં ભજનનો ચાપડી' - ભા. ૨ (૧૯૧૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભણસારી ભગવાનદાસ ભવાનીદાસ : 'રાજ ચંદન નાટકનાં ગાયનો' (૧૮૮૨) તથા ત્રિઅંકી નાટક 'ચંદન મલયાગિરિ' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટસ્વામી : 'અત્મકથા કે યોગમાયા?' (૧૯૬૩) તથા સ્વામી શિવાનંદકૃત અંગ્રેજી ગ્રંથને અનુવાદ 'જયયોગ' (૧૯૬૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભટ્ટભટ્ટ (૧૯૦૦) : રમાબાઈ નીલકંઠની, પ્રથમ કકરે કકરે માસિક પત્ર 'જ્ઞાનસુધા'માં છપાયેલી, પછી ગ્રંથસ્વ, સર્ગણ હાસ્યરસિક નવલકથા. સર્વાન્તીસની કૃતિ 'ડોન કિહોટે'ને અનુલક્ષીને અંભારમ અને ભટ્ટ મદ્ર જેવાં બે હાસ્યપાત્રોને કેન્દ્રમાં રાખી આ કથા વિકસી છે. એનું નિરૂપણ અંબાલાલ દ્વારા થયું છે. પ્રથમ પુરુષ નિરૂપણ-શૈલીમાં લખાયેલી આ પહેલી નવલકથા છે, તેથી દૃષ્ટિબિદુના નિર્ધારણનો લાભ કથાને મળ્યો છે. અહીં ડિક્લેયુસ્તો અને પરંપરા-વાદીઓ પરના સુધારક રમાબાઈનો ઉપદાસ તત્કાલીન વિડંબિત વ્યક્તિઓ અને પરિસ્થિતિઓને મહદંશે ઉદ્ધંધી ગયો છે, એ નવલકથા-કલાનો વિભવ છે. ભટ્ટભટ્ટની પ્રચુર સંસ્કૃતશૈલી કટાક્ષ-કથાને ઉપસાવવામાં સફળ રહી છે. ઉપરાંત વિવિધ ભાષાસ્તરો પરનો નવલકથાકારનો કાબૂ પ્રશસ્ય છે. ભટ્ટભટ્ટના 'નામધારણું' થી શરૂ કરી ભટ્ટભટ્ટના જેલમાં અને જેલમાં જવા પર્યાનનું આ નર્મહાસ્ય ગુજરાતી સાહિત્યમાં હજી સુધી અજોડ છે.

ચં.ટો.

ભટ્ટભટ્ટ : રમાબાઈ નીલકંઠની વિખ્યાત હાસ્યનવલ 'ભટ્ટભટ્ટ'નું મુખ્ય પાત્ર. ડિક્લેયુસ્તવા અને રેદિયાપણના અર્થમાં આ પાત્ર આજે ગુજરાતી સમાજમાં મુક્કર થઈ ગયું છે.

ચં.ટો.

ભમન : નાટક 'એ કેનેા વાંક?' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભરતકુમાર : બ્રાજવાનાંઓનો સંગ્રહ 'શાભારમ ને ત્રીસ બોલ વાનો' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભરતદાસ જી. : બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો 'નદીપાર', 'ભારતનાં પ્રાણીઓ', 'આપણે ભારતદેશ', 'વાંદરા અને રીંછ', 'ઉત્તમ વૃક્ષ', 'કાકાની અદ્ભુત પાઘડી', 'આપણે આઝાદ છીએ' વગેરેના કર્તા.

નિ.વા.

ભરથરી : જુઓ, મહતા ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ.

ભરવાડા બભીબહેન : સૌરાષ્ટ્રની નગરશેઠ-પરંપરા અને ગાંધીચીંથા પ્રામતવનિર્માણનું નિરૂપણ કરતી નવલકથા 'નગરશેઠની હવેલી' (૧૯૬૪) નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

ભરુચા ડેસાભાઈ એદલજી (૧૮૮૨, -) : સત્તર વર્ષની ઉંમરે નિશાળ છેડી આટર્સ સ્કૂલમાં બેઠાઈને ચિત્રકલાનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. ઓગણીસમા વર્ષે અમેરિકાના ન્યૂયોર્ક શહેરમાં હિન્દુસ્તાની ઢબે નીકળેલી હોટલમાં વાનિત્ર વગાડનાર. મસ્તક-પરીક્ષક.

એમણે 'જુલમા' (૧૯૦૪), 'એમના મહાત' (૧૯૦૭) જેવી નવલકથાઓ ઉપરાંત 'એ દુન્યા', 'ભડી ભાર્યા' વગેરે નાટકો આખ્યાં છે. 'એપોલોથી અમેરિકા', 'અમેરિકાની અજાયબી' વગેરે જેવા લેખો પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ભરુચા ફકીરજી એદલજી (૧૮૭૧, -) : નવલકથાકાર, નાટકકાર. જન્મ મુંબઈમાં. એલિફન્ટાઈ સ્કૂલમાં કેળવણી લઈ જમ્યુબિલી ટેકનિકલ કોલેજમાં પ્રવેશ મેળવી ત્રણ વર્ષનો મિકેનિકલ ઓનિવર-નિયરિગનો અભ્યાસ. ૧૮૯૧ માં એલ.એમ.ઈ.ની ઉપાધિ. સર જમશેદજી જીજીભાઈ સ્કૂલ ઓવ આર્ટ્સનું સર્ટિફિકેટ.

નવલકથા 'અમીરઅલી' (૧૮૯૯) અને ફારસ 'બેથી કોણની' - બંને અંગ્રેજી પર આધારિત એમની કૃતિઓ છે.

ચં.ટો.

ભરુચા ફરુતમ : 'ગુજરાતી વ્યાકરણ' (૧૮૧૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભરુચા હાસિમબિન યુસુફ, 'અર સંદેરી' (૧-૧૧-૧૮૮૭) : કવિ. જન્મ સંદેર (જિ. સુરત)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સંદેરમાં. દિલ્હીની મદ્રેસા અમીનિયહ અરબિયમાં ઉચ્ચશિક્ષણ. સંદેરમાં યુવાની ફાર્મસી.

એમણે 'શાયરી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૩૬) તથા 'શમ્શીરે સદાકત', 'હિંદુસ્તાનના હુમલા', 'આત્મા અને પુનર્જન્મ' જેવાં પુસ્તકો

ઉપરાંત 'કરદુસ્સબીલ'(૧૯૧૩), 'મુહનનદ', 'ધર્મપ્રચાર', 'મહાત્મા અને ઈસ્લામ' તથા 'હિન્દુસ્તાની ભાષા' જેવા અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

ભરૂચી અંબાશંકર હરિશંકર : પદ્યકૃતિ '(ભયોભય) જ્યપતાકા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભલાણી અસ્મિતાબહેન લખુભાઈ (૧૧-૪-૧૯૩૨) : જીવન-ચરિત્રલેખક. જન્મ સમઢિયાળા (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૫૬-૧૯૬૨ દરમિયાન એમ.એ., એલ.એલ.બી. ૧૯૬૦થી ૧૯૭૦ દરમિયાન 'લોકમિલાપ', માહિતી ખાતું, 'ગુજરાત સમાચાર' સાથે પત્રકારરૂપે સંલગ્ન. પછીથી પિતાના વ્યવસાયમાં મદદ.

એમણે 'કર્મયોગી ભાઈકાકા'(૧૯૬૬) તથા 'કુમારી કલેરા બાર્ટન'(૧૯૬૭) જેવાં ચરિત્રો તેમ જ 'આત્મપ્રવેશિકા' નામનું ચિત્રનપ્રધાન લેખોનું સંપાદન આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

ભવસાગર(૧૯૫૧) : ઈશ્વર પેટલીકરની ગ્રામસમાજની જડતા-નિષ્કરતા નીચે શિબાતી અને એ અસહ્ય બનતાં આત્મવિલોપન કરતી નારીની વેદનાને નિરૂપતી નવલકથા. દીકરી અને અગ્રુષ દીકરાને સૂરજને માથે નાખીને એનો પતિ આફ્રિકા કમાવા ગયાં છે; ત્યાં એ દારૂજુગારની લતમાં ખુવાર થાય છે; ચોરી કરી હોવાથી ભાગીને આવી શકતોય નથી. ભવસાગરમાં એકલી સૂરજ જૂરે છે. પરણાવવા લાયક દીકરી માટે મૂરતિયો શોધવા એ મથે છે. સાસુ-જેઠાણી-જેઠ મદદરૂપ થવાને બદલે એને મહેણાં મારે છે. ઘરની સામે રહેતો ચિમન સૂરજની મનોવેદનાને સહી શકતો નથી, તે એનો આધાર બનવા ઝંખે છે; પણ જડને સંવેદનહીન સમાજનાં લોકાપવાદ સહન કરવાની એની તૈયારી નથી. કદાચ સૂરજને એથી વધારે હડપૂત થવું પડશે એમ માનીને તે ચૂપ રહે છે. ક્યારેક મદદ કરીને આધાર બનનારા ચિમન પ્રત્યે સૂરજને અપાર લાગણી છે, પણ એ દીંગરાઈને-હિજરાઈને રહી જાય છે. દીકરીનું ગોઠવાયેલું લગ્ન અચાનક ફેક થતાં સૂરજ હામ હારી બેસે છે; એની સહન-શકિતની સીમા આવી જાય છે. આખરે, માદીકરી કેરોસીન છાંટીને સળગી મરે છે. સૂરજને લેખકે આવા એક પછી એક કપરા અનુભવ-માંથી પસાર કરી છે, આથી એની સઘન વેદના ઊપસી રહે છે. ઉપદેશક બન્યા વિના લેખકે અહીં કૃતિને માનવ અને સંવેદનની સીમાઓ સાથે ખૂલવા-ઊકલવા દીધી છે. પાત્રોચિત્રને ભાવોચિત્ર ભાષા અહીં સાહજિક બળકટતા પ્રગટાવી શકી છે. એમની ખુદની અન્ય નવલકથાઓમાં પણ આટલી કલાભિમુખતા વિરલ જોવાય છે.

મ.પ.

ભાઈજીભાઈ કહાનભાઈ : 'વસંતવિજય નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાઈદાસ કેવળદાસ : રહસ્યકથા 'ભેદી પૂતળું યાને હિટેકટીવ દેવેન્દ્રનું નવું પરાક્રમ'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાઈરામ : પોતાના જ અન્ય રૂપે જેવા ભાઈલાલના નિરૂપણ દ્વારા વ્યક્તિત્વનાં ઊંડાં રહસ્યોને તાકતો ચન્દ્રકાન્ન શેઠનો નોંધપાત્ર નિર્ગંધ.

ચં.ટો.

ભાઈશંકર કાશીરામ : નર્મદની કવિતાધાર્ટીએ રચેલ 'હિન્દુસ્તાનનો કવિતારૂપ ઈતિહાસ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાઈહરિયા એચ. જી. : નવલકથા 'જ્યપુરનો કાર્ગિસિલ'(૧૯૮૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાગલિયા આઝાદ રફીક : નવલકથા 'મૂર્તિની આંખનો હીરો'(૧૯૧૫) તથા 'ઢોંગસોંગ વાર્તામાળા'-ભા. ૨ (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાગલિયા દીનશાહ કુંવરજી (૧૯૭૯, ૧૯૧૮) : નવલકથાકાર, નવલિકાકાર. 'ગુલશને ઈલમ' તથા 'શ્વનંત્ર' નામનાં પત્રોની સ્થાપના.

એમણે હિન્દી અને વિદેશી કથાઓને આધારે રચેલ ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'મહેરે અહ્લાલ'(૧૯૦૮), 'બલ્લસ્તનું ગુલખુલ'(૧૯૧૨), 'મોતીગૌરી'(૧૯૧૫); સામાજિક નવલકથાઓ 'શયતાન કે બલા'(૧૯૦૯), 'દોલતે દુનિયા'(૧૯૧૫) તથા રહસ્યકથાઓ 'જુપીનની લાહેરી'(૧૯૧૫), 'શાહચેર'(૧૯૨૩) અને 'શયતાનનો સાથી' તેમ જ નવલિકાસંગ્રહ 'ભાગલિયામાળા'-૧, ૨, ૩ (૧૯૧૨-૧૪) અને 'વાર્તામાળા' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

ભાગવત ગોવિંદરાવ પાંડુરંગ : જીવનચરિત્ર 'ગાંડીની રાણી'(૧૯૪૫), 'ફ્રાંસની રણચંડી'(૧૯૪૯) તથા નવલકથા 'રણંગણ'(૧૯૪૫) ઉપરાંત સાનેગુરુજી કૃત 'કાંતિ'(૧૯૫૬), આખરે ગુરુજીકૃત 'સ્વરાજ્યના માર્ગદર્શક(ટબક'(૧૯૫૭) અને વિનાયક સદાશિવ સુખકણ્ણકૃત 'દુબળી શ્રીમંતાઈ'(૧૯૫૬) જેવાં અનૂદિત પુસ્તકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાગવત સ્મિતા સિદ્ધાર્થભાઈ(૧૦-૭-૧૯૪૫) : નવલકથાલેખક. જન્મ વડોદરામાં. બી.એસસી., બી.એડ.

'તેજસ્વિની'(૧૯૮૨) એમની નવલકથા છે.

ચં.ટો.

ભટવડેકર ગાગી : જીવનચરિત્ર 'ડો. સર ભાલચન્દ્ર કૃષ્ણ ભટવડેકર'(૧૯૩૭)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાટિયા કાલિદાસ ભગવાનદાસ : પરંપરિત ધાટીનાં ભજનોનો સંગ્રહ 'ભજનામૃત'(૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભાદેના હોરમસજી એદવજી : નવલકથા 'આફતમાં કરામત'(૧૯૪૧)ના કર્તા.

ચં.ટો.

ભાડલાવાળા સુચેતા છગનલાલ (૭-૭-૧૯૪૨) : સંશોધક, જન્મ જમનગરમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી., એલએલ.બી. એ. કે. દોશી મહિલા કોલેજ, જમનગરમાં માનદ વ્યાખ્યાના.

‘હાવારની માલધારી જાતિનાં સંસ્કારગીતો’(૧૯૭૯) અને ‘હાવારની માલધારી જાતિના ગણદા’ એમનાં સંશોધનપુસ્તકો છે. ચં.દો.

ભાણજી જગજીવન : નાટક ‘ગજગરમત’ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાણજી મોહનજી : પદ્યકૃતિ ‘પતિવ્રતાપ્રત્યાષ’(૧૯૫૧)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાણશંકર જ્ઞેશંકર : નવલકથા ‘ભભકપુર’(૧૯૭૦)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાણભાઈ મકનજી : પદ્યકૃતિ ‘વટલેલા હિન્દુઓના ગરબા’(૧૯૧૫)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાણુશા માણિકજી નવરોજી : બાલગીતોના સંગ્રહ ‘ગરબાવલો’(૧૯૫૪)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાણુ : ઝવેરચંદ મેઘાણીની નવલકથા ‘વિવિશાળ’માં નાણિકા સુશીલાના સુખલાલ સાથેના નૂટના વેવિશાળને શાંત પ્રભાવથી નિષ્ફળ કરતું ભદ્ર પાત્ર. ચં.દો.

ભાષા રતનજી કેકી : નવલકથા ‘મોહનને મોહનાડ’(૧૯૨૭)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાષાણી ગોપાળજી મેઘજી : નવલકથા ‘માણિકચંદ ચંપાવની ચરિત્ર’(૧૯૯૭)ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાષાણી મયારામ સુંદરજી : નવલકથા ‘હિંદની દેવનાઈ તપાસ’ના કર્તા. ૨૨.૬.

ભાષાણી ઉરિવહ્નભ યુનીલાલ(૨૬-૧-૧૯૧૭) : સંશોધક, ભાષા-શાસ્ત્રી, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ જે હિલવાડના મહુવામાં. ૧૯૩૪-માં મહુવાની એમ.એન. હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક. ૧૯૩૯માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૧ માં સંસ્કૃત અને અર્ધમાગધી વિષયોમાં ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈથી એમ.એ. ૧૯૫૧ માં મુનિ જિન-વિજયજીના માર્ગદર્શન હેઠળ કવિ સ્વયંભૂદેવકૃત અપભ્રંશ ભાષાના સમાચારવિષયક મહાકાવ્ય ‘પદ્મચરિય’ પર મહાનિબંધ દ્વારા પીએચ.ડી. ૧૯૪૫ થી ૧૯૬૫ સુધી ભારતીય વિદ્યાભવનમાં સંશોધક-અધ્યાપક. ૧૯૬૫ થી, ૧૯૭૫ પર્યંત ગુજરાત યુનિ-વર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવન સાથે સંલગ્ન. ૧૯૭૫ માં સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ. ત્યારબાદ લાલભાઈ દલપતભાઈ પ્રાર્યવિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં માનદ પ્રાધ્યાપક. ૧૯૮૦માં ઈન્ટરનેશનલ સ્કૂલ

ઓવ ટ્રિવિરિયન વિગ્નિવસ્તિક્સ, ત્રિવેન્દ્રમમાં ગુજરાતીના પ્રોફેસર. ૧૯૬૩માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૧માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મધ્યકાલીન ભાષાસાહિત્યની લાંબી પ્રણાલીનો પરિપ્કૃત રુચિવારસો અને પશ્ચિમના ભાષાવિજ્ઞાન તેમ જ આધુનિક વિવેચનસંપ્રદાયોની અભિજ્ઞતા એમની ભાષા-વિચારણાને અને સાહિત્યવિચારણાને એક સમતુલ પરિપ્રેક્ષ્ય આપે છે; સાથે સાથે એમનાં સંશોધન-સંપાદનમાં રહેલી ઝીણવટ, વ્યવસ્થિતતા અને શાસ્ત્રીયતા એમની વિદ્વત્તાને પ્રમાણિત કરે છે.

‘વાગ્વ્યાપાર’(૧૯૫૪), ‘શબ્દકથા’(૧૯૬૩), ‘અનુશોલનો’(૧૯૬૫), ‘શ્લોક વ્યાકરણવિચાર’(૧૯૬૯), ‘શબ્દપરિશીલન’(૧૯૭૩), ‘વ્યુત્પત્તિવિચાર’(૧૯૭૫), ‘ગુજરાતી ભાષાના ઈતિહાસની કેટલીક સમસ્યાઓ’(૧૯૭૬) વગેરે એમનાં ભાષા અને ગુજરાતી ભાષાની વિચારણા અંગેનાં તથા ભાષાવૈજ્ઞાનિક સંશોધન અને સ્વાધ્યાય અંગેનાં પુસ્તકો છે.

‘શાધ અને સ્વાધ્યાય’(૧૯૬૧), ‘કાવ્યમાં શબ્દ’(૧૯૬૮), ‘અનુસંધાન’(૧૯૭૨), ‘કાવ્યનું સંવેદન’(૧૯૭૬), ‘રચના અને સંરચના’(૧૯૮૦), ‘કાવ્યવ્યાપાર’(૧૯૮૨), ‘કૃષ્ણકાવ્ય’(૧૯૮૬), ‘કાવ્યકૌતુક’(૧૯૮૭) વગેરે એમનાં સંશોધનવિવેચનનાં પુસ્તકો છે. આ પુસ્તકોમાં ભારતીય સાહિત્યવિચાર અને આધુનિક પાશ્ચાત્ય સાહિત્યવિચારની તુલનાભૂમિકાએ એમણે કરેલું કાર્ય અને સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રની સર્વોપરિતાને સ્વીકારતું એમનું તારણ નોંધપાત્ર છે. એક બાજુ ઔચિત્ય, પદ્યનાટક, અભિનવગુમનો કાવ્યવિચાર કે ભોજનો રસવિચાર જેવા વિષયો, તે બીજી બાજુ શૈલીવિજ્ઞાન, અંધારણુવાદ, પ્રકારનિષ્ઠ વિવેચન, હર્મન્યૂટિક વિવેચન તેમ જ સાહિત્ય-ભાષા-વિજ્ઞાન જેવા વિષયો અહીં ચર્ચામાં લેવાયા છે. એમના ઘણા લેખો મૂળ લખાણોના અનુવાદોના સંપાદિત ટુકડાઓથી વિકસેલા હોવા છતાં લેખકની વિવેકદૃષ્ટિનો દોર એમાં જળવાયેલો જોઈ શકાય છે. ‘લોકસાહિત્ય : સંપાદન અને સંશોધન’(૧૯૮૫)માં લોકગીતો અને લોકકથાઓનું તુલનાત્મક અને ઐતિહાસિક અધ્યયન છે, તેમ એની સમસ્યાઓનો પરિચય પણ એમાં અપાયો છે.

‘મદનમોહનો’(૧૯૫૫), ‘ત્રણ પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યો’(૧૯૫૫), ‘રૂસ્તમનો સલોકો’(૧૯૫૬), ‘સિદ્ધાસનખત્રીસી’(૧૯૬૦), ‘દશમસ્કંધ’(અન્ય સાથે, ૧૯૬૬), ‘પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય’(અન્ય સાથે, ૧૯૭૫), ‘હરિ વેણુ વાય છે રે હો વનમાં’(૧૯૮૮) વગેરે એમનાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યનાં સંશોધન-સંપાદનો છે; તે ‘સંદેશકરાર’(અન્ય સાથે, ૧૯૪૫), ‘પદ્મસિરિચરિય’(અન્ય સાથે, ૧૯૪૮), ‘અપભ્રંશ વ્યાકરણ’(૧૯૬૧), ‘નેમિનાહચરિય’-ભા. ૧,૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૦, ૧૯૭૧), ‘સાવનુકુમારચરિય’(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪) વગેરે એમના પ્રાકૃત-અપભ્રંશ કૃતિઓના-સંપાદનગ્રંથો છે.

એમણે ‘જાતકવાર્તા’(૧૯૫૬)માં નવી અગિયાર કથાઓ, જાતક-કથાઓ વિશેનો પરિચયલેખ વગેરે ઉમેરી એની સંશોધિત આવૃત્તિ

ભાયાણીસાહેબ — ભાવસાર મફતલાલ અંબાલાલ

‘કમળના તંતુ’(૧૯૭૯) નામે આપી છે. ‘પ્રપા’(૧૯૯૮)માં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત સાહિત્યમાંથી લીધેલાં મુક્તકોના અનુવાદ છે. ‘મુક્તકમાધુરી’(૧૯૮૬) પણ એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

ભાયાણીસાહેબ : અંગત પ્રેમ અને વ્યંગના સ્વાદથી ડો. હરિવલ્લભ ભાયાણીના વ્યક્તિત્વને ઉપસાવતો રઘુવીર ચૌધરીનો ચરિત્રનિબંધ.

ચં.ટો.

ભારતનો દેંકર(૧૯૧૯) : અરદેશર ફરામજી, ‘ખબરદાર’નો કાવ્ય-સંગ્રહ. એમાં ‘સ્વપ્ન’, ‘મનન’, ‘ગુજન’ અને ‘ગર્જન’ એમ ચાર વિભાગો છે. પહેલામાં ભૂતકાળની ગાથા વ્યક્ત કરતાં, બીજામાં નિરાશા ને વિપાદ દર્શાવતાં, ત્રીજામાં આત્મભાન સાથે સ્વદેશની ઉન્નાતિનાં, તો ચોથામાં દેશોદય માટે રણસંગ્રામની હાકલનાં કાવ્યો છે. સંગ્રહની કુલ સત્તર રચનાઓમાં ‘સ્વપ્ન’ સુંદર છે; તે ‘રન્ન-હરણ’, ‘પ્રકાશનાં પગલાં’, ‘ભારતનો વિજયધ્વજ અને શંખનાદ’ વગેરે પણ નોંધપાત્ર છે. એકતા, બંધુતા, સમાનતા ને સ્વનંત્રતાના આદર્શો અહીં છે અને કવિ ‘યુગમૂર્તિ’ બની જાણે તત્કાલીન યુગની મૂર્તિમંત ભાવના ગાય છે. મધુરતા, સરળતા અને ગેયતા આ રચનાઓની વિશિષ્ટતા છે.

ધ.મા.

ભારતીબહેન સારાભાઈ : બાળનાટક ‘ધરવખોટી’ તથા ‘બે નારી’નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

ભારદ્વાજ : જુઓ, દવે મહાશંકર ઈન્દ્રજી.

ભારેલો અગ્નિ(૧૯૩૫) : મુખ્યત્વે કાલ્પનિક અને ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ, તાત્યા ટોપે, મંગળ પાંડે જેવાં કેટલાંક ઐતિહાસિક પાત્રો દ્વારા ૧૮૫૭ના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામની ઘટનાનું આલેખન કરતી રમણલાલ વ. દેસાઈની નવલકથા. રુદ્રદત્તા, ગૌતમ, ત્ર્યંબક, કલ્યાણી, લ્યુસી વગેરે પાત્રોના સંબંધોને નિરૂપતી આ કૃતિમાં ઐતિહાસિક ઘટનાઓ પાર્શ્વભૂમિરૂપે રહે છે. સમગ્ર નવલકથા પર રુદ્રદત્તાની છાયા પથરાયેલી છે, તે રુદ્રદત્તા પર ગાંધીજીની છાયા. રુદ્રદત્તાની અહિંસાત્મક પ્રતિકારની ભાવના ૧૮૫૭ના સમય સાથે સુસંગત નથી, એવી ફરિયાદ થઈ છે. ક્યારંબે ગૌતમ, ત્ર્યંબક અને કલ્યાણી વચ્ચે પ્રણયત્રિકાણનાં એંધાણ વર્તાય છે; પણ આગળ જતાં ત્ર્યંબક સ્પર્ધામાંથી ખસી જતાં કૃતિ કલ્યાણી અને ગૌતમની પ્રણયકથા બની રહે છે. આ કૃતિ એના સર્જકની સૌથી વધુ સફળ અને સંતર્પક ઐતિહાસિક નવલકથા ગણાઈ છે.

દી.મ.

ભાર્ગવ : કલ્પના, માયા, હતાશા વગેરે વિષયોને છબ્બીસ છંદોબદ્ધ રચનાઓમાં નિરૂપતો કાવ્યસંગ્રહ ‘પરાગ’(૧૯૬૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભાલચન્દ્ર : નવલકથા ‘રાગપૂત પ્રેમ-રહસ્ય અર્થાત્ પ્રેમમંદિર અને પ્રણયલીલા’(૧૯૩૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભાવનગરિયા શ્યામજી રણછોડ : નાટક ‘ચંદ્રલસા અને ચન્દ્રકળા’(૧૯૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભાવસાર અંબાલાલ હાલચંદ, ‘ઝાપર’(૧૧-૧૦-૧૯૧૯) : કવિ. જન્મ ગાંધીનગર પાસેના પેવાપુરમાં. ૧૯૩૭માં મૅટ્રિક. દરજ્જાકામ.

‘ઝરણી’(૧૯૬૨) એમનો ૧૨૫ મુક્તકોનો સંગ્રહ છે. સ્થૂળ વિષયોને અને કથાક ભાવાલેખનને અનુસરતાં મુક્તકો મુખ્યત્વે બુદ્ધિચાતુર્યના અંશને ઉપસાવે છે. ‘અંગઝાઈ’(૧૯૬૩) યમ-કૃતિનો આશ્રય લેતી અણસરખી ગઝલોનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

ભાવસાર કિરીટ કાન્તલાલ(૧૦-૧૨-૧૯૩૮) : સૂચિકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૬માં એસ.એસ.સી., ૧૯૬૧માં બી.એ., ૧૯૬૩માં એમ.રો., ૧૯૬૭માં બી.લિ.બ.એસસી., એમ.એલ.-આઈ.એસસી. પ્રારંભમાં ભા. જી. વિદ્યાભવન, અમદાવાદમાં ડસ્તખતભંડાર સાથે, પછી એમ. જી. પુસ્તકાલય સાથે સંલગ્ન. ૧૯૬૮થી જૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગ્રંથપાલ.

‘ગુજરાતી સામાયિક લેખ સૂચિ’(૧૯૭૫) ઉપરાંત એમણે ‘તપાસ નિબંધસૂચિ’(૧૯૭૫) પણ આપેલી છે. ‘સૂચીકરણ : ઈતિહાસ અને વહેવાર’(૧૯૮૭) એમનું સંપાદનપુસ્તક છે.

ચં.ટો.

ભાવસાર કેવળદાસ અમીચંદ : ‘ટૂંટીયાનો ઘસડો’(૧૯૭૧), ‘નીતિવર્ધક’(૧૯૭૨), ‘નેમવિવાહ’(૧૯૭૩) તથા ‘સાબરનો સાખા અને બત્રીસાનો બેહાલ’(૧૯૭૫) જેવી પદ્યકૃતિઓના કર્તા.

નિ.વા.

ભાવસાર જગજીવન ત્રિભુવન : નવલકથા ‘ઈચ્છનકુમારી પાને ભાળો ભીમ’ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ભાવસાર જીવરામ ભલદેવદાસ : પદ્યકૃતિ ‘પારસમાણ અથવા આત્માને ઓળખવાની યાત્રી’(૧૯૧૨) તથા રહસ્યવાર્તા ‘કુંદન-મણિ’(૧૯૧૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભાવસાર જેઠાલાલ રંગનાથ : પદ્યકૃતિ ‘સંવન ૧૮૫૬ના ભયંકર દુઃખના દોખાવનું વર્ણન’(૧૯૦૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

ભાવસાર નવલકાન્ત નેમચંદ : ગદ્યકાર, અનુવાદક. જન્મ કાથોટ (જિ. સુરત)માં. ચાંદોદ શાળામાં આચાર્ય. ૧૯૩૩થી ૧૯૪૭ સુધી ધર્મજમાં સુપરવાઈઝર.

એમણે પ્રવાસપુસ્તક ‘સુરતથી સિમલા’-ભા. ૧-૨(૧૯૪૫) તથા કેટલાંક વિજ્ઞાનવિષયક પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત છએક નવલકથાઓના અનુવાદ એમણે કર્યા છે.

મુ.મા.

ભાવસાર મફતલાલ અંબાલાલ(૧-૩-૧૯૩૪) : વિવેચક. જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાનાં મેઉમાં. ૧૯૬૬માં વિસનગર કોલેજમાંથી

ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૫માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિદ્યાવાચસ્પતિ (પીએચ.ડી.). પ્રારંભમાં થેરાં વર્ષ શાળામાં શિક્ષક. પછીથી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

‘એકાંકી : સ્વરૂપ અને વિકાસ’ (૧૯૭૭) એમનો શોધનિબંધનો ગ્રંથ છે. ‘ઉદ્ઘોષણ’ (૧૯૮૦), ‘પૂર્વરંગ’ (૧૯૮૧) ઈત્યાદિ એમના વિવેચનસંગ્રહો છે.

જા.બા.

ભાવસાર સાંકળચંદ ગિરધરભાઈ : પદ્યકૃતિ ‘છપ્પનના દુકાળની સુરત’ (ખંડિત ગાવર્ધનસમ બહેચરભાઈ સાથે, ૧૯૦૦) અને ધાર્મિક કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘સુંદર સૂર્યપ્રકાશ’ (૧૯૦૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભાવસાર સોમનાથ બુલાખીદાસ : ‘પ્રેમવાણી બજનમાળા’ - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૧૪, ૧૯૧૫, ૧૯૧૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભાવસાર સામાભાઈ આશારામ (૧૩-૩-૧૯૧૧) : કવિ, નિબંધકાર, ચરિત્રકાર, બાળસાહિત્યકાર. જન્મ કાલાલમાં. ‘પ્રથમા’ સુધીનો અભ્યાસ.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ ‘પરિવંદના’ (૧૯૭૬), નિબંધ-સંગ્રહો ‘છવનવ્યથા’ અને ‘બાળકાના આચાર’ તથા ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો ‘તરાણામાંથી મેટુ’, ‘વીર હનુમાન’ (૧૯૪૯), ‘અમર ગાંધીજી’ (૧૯૪૯), ‘રવીન્દ્રનાથ ટાગોર’ (૧૯૬૧), ‘ગામડાના યાત્રી બબલભાઈ’ (૧૯૬૧) અને ‘નાના હતા ત્યારે’ મળ્યાં છે. ‘ધાણીયાણા’ (૧૯૫૩), ‘ચંગડોળ’ (૧૯૬૧), ‘તત્તમનિયા’, ‘ગુજન’, ‘પારેકટોપરા’, ‘છપોલીઓ’ અને ‘શિશુસાથી’ - ભા. ૧, ૨, ૩ એમનાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

નિ.વા.

ભાવે શિવાજી : ગુરુદર્શી દૃષ્ટિએ ભગવાન બુદ્ધના છવનપ્રસંગોને આલેખતું ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક ‘ભગવાન બુદ્ધ’ (૧૯૬૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભિક્ષુ અખંડાનંદજી : જુઓ, ઠક્કર જગજીવન લલ્લુભાઈ.

ભિક્ષુ સાયલાકર : જુઓ, દેસાઈ બાલાભાઈ વીરચંદ.

ભીખા ગોદરશાહ : જુઓ, ફરામશેજ ખુરશેદજી બમનજી.

ભીખાભાઈ અમરચંદ : નાટ્યકૃતિ ‘દ્વિ-ત્રીયા પતિ દુઃખી’ (૧૯૦૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભીખાલાલ હરજીવનદાસ : મહાન ભક્તોના છવનપ્રસંગોને આલેખતું પુસ્તક ‘ભકિતભાનુ’ - ભા. ૨ ના કર્તા.

નિ.વા.

ભીમદેવ : કનેયાલાલ માણિકલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથા ‘જય સોમનાથ’નું મુખ્ય પાત્ર.

ચં.ટો.

ભૂખણવાળા ભગવાનદાસ હીરાલાલ (૨૬-૩-૧૯૧૭) : નાટ્યકાર, પત્રકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૩૯માં

ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયોના વૃત્તવિભાગમાં વૃત્તવાચક અને પછી ૧૯૪૦માં મધ્યરથ સરકારના ગુલખાતામાં પત્રકાર. ૧૯૪૨થી ૧૯૪૮ સુધી મુંબઈની ધિ પદ્ય પબ્લિકેશન્સ લિ.ના મંત્રી અને ગુજરાતી વિભાગના સંપાદક. ૧૯૪૮-૧૯૫૨ દરમિયાન દૈનિક ‘હિન્દુસ્તાન’ના સહનંત્રી અને ‘પ્રજામિત્ર’ દૈનિકના તંત્રી.

‘રત્નું ગજ’ (૧૯૫૧) જે. બી. પ્રીસ્લવીના નાટક ‘ડિન્કરસ કોર્નર’નું રૂપાંતર છે; ‘વારસદાર’ (૧૯૫૫) હેન્રી જ્વેસની નવલકથા ‘ધ વોશિંગ્ટન સ્કવેર’ના અંગ્રેજી નાટ્યરૂપાંતર ‘ધ ઓરેસ’નું ગુજરાતી સંસ્કરણ છે; તે ‘જમા ઉધાર’ (૧૯૫૮) આર્થર મેકક્રુટ બિય ઓન્ડ્ઝ મીટ’નું ત્રિઅંકી પ્રહસન સ્વરૂપ કરેલું રૂપાંતર છે. યુસુફ મહેરઅલીના અંગ્રેજી પુસ્તકના રૂપાંતર ‘આપણા નેતાઓ’ - ભા. ૨ (૧૯૪૭) માં દેશના અગ્રણી નેતાઓનાં રેખાચિત્રો છે. આ ઉપરાંત એમનું એક નાટક ‘સત્યની શોધમાં’ પણ પ્રગટ થયું છે. પ્રકીર્ણ પુસ્તકો ‘ભારતનું બંધારણ’ નામે અનુવાદ, ‘કોંગ્રેસનાં ૯૦ વર્ષો’, ‘તાતાની ઔદ્યોગિક સાહસની કથા’ વગેરે એમના નામે છે.

પ.ના.

ભૂતા મગનલાલ જમનાદાસ (૧૯૦૩) : પ્રવાસલેખક. જન્મ ભાવનગરના ભૂભલી ગામમાં. ત્યાં ગામકી શાળામાં સાત વર્ષ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૨૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૫માં કચેરીમાં પોર્ટ-ટ્રસ્ટ અને કસ્ટમમાં નોકરી. ત્યારબાદ બર્મા શેલમાં નોકરી. ૧૯૩૮-માં ઓઈલરીડ્સ ટ્રેડિંગ કંપનીમાં આસિસ્ટન્ટ મેનેજર અને ૧૯૩૯માં કંપનીની મદ્રાસ શાખાના મેનેજર. ૧૯૪૫માં કમાણી ઓન્નિરનિયરિંગ કંપનીના સેક્રેટરી. ૧૯૪૬થી સ્વનંત્ર વેપાર. ૧૯૭૧માં નિવૃત્ત.

એમના પ્રવાસપુસ્તક ‘દક્ષિણાપથ’ (૧૯૭૪)માં દક્ષિણ ભારતનાં તીર્થસ્થાનો વિશેની ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક વિગતો તથા યાત્રાના અનુભવો પ્રાસાદિક શૈલીમાં રજૂ થયાં છે.

નિ.વા.

ભૂતા લક્ષ્મીદાસ પરમાણંદદાસ : સામાજિક સુધારાને અનુલક્ષતાં નાટકો ‘પ્રાણલક્ષ્મી’ - ભા. ૧ (૧૯૧૧) અને ‘કન્યાવિકૃતની ફૂરતા’ (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

ભૂવો : પ્રજાહત્યમાં જીવ ગ્રાહી બેઠેલા ભૂવો અને એનાં કરતૂતો તથા ગામના અજ્ઞાન વિશે ચિતવતો ઈશ્વર પેટલીકરનો નિબંધ.

ચં.ટો.

ભેદવારે સાપુર નસરવાનજી (૧૮૫૯, ૧૯૧૬) : ‘હક ઈન્સાફ યાને મૂગો માર’ (૧૯૯૬) નાટકના કર્તા.

ચં.ટો.

ભેસાન્યા રૂસી જે. : કબીર અને તુલસીદાસની પદ્યકૃતિઓ ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય વિષયો પર લખાયેલા બારસો ઉપરાંત દોહરાનો સંગ્રહ ‘રૂસી વાણી’ (૧૯૨૯), અગિયાર પારસી નરનારી-ઓની યજ્ઞગાથા આલેખતાં કાવ્યોનો સંચય ‘નિકેની નેયલે’ (૧૯૩૧) અને ભકિતવિષયક તેમ જ ઐતિહાસિક ખ્યાલો રજૂ

કરતી પદ્યકૃતિ ‘ખ્યાલે રૂસી’(૧૯૩૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભૈયાદાદા : ધૂમકેતુની જાણીતી ટૂંકીવાર્તા. રેલવે અધિકારી સાંધાવાળા ભૈયાદાદાને એમની કોઈ ગફલતને કારણે વહેલા નિવૃત્ત કરી દે છે અને ફાટક પાસેની ઝૂંપડી-વાડીના પ્રેમમાં પડેલા ભૈયાદાદા ઝૂંપડી-વાડી ખાલી કરવાને બદલે ખાળિયું ખાલી કરીને ચાલી નીકળે છે — એવું કથાનક કરુણને ઝંકૃત કરી જાય છે.

ચં.ટો.

ભોઈરાજ અંબાલાલ વીરજીભાઈ : પ્રકીર્ણ વિષયો પરનાં કાવ્યો અને સુભાષિતોનો સંગ્રહ ‘ઓમ તુર્સા’(સાણા ભગવાનદાસ ઈશ્વરદાસ સાથે, ૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભોજક અમૃતલાલ મોહનલાલ, ‘પંડિત’(૩૦-૧૧-૧૯૧૪) : ચરિત્રકાર. જન્મ પાટણમાં. ધારણ સાત ગુજરાતી સુધીનો અભ્યાસ. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, અમદાવાદમાં સંશોધક-સંપાદક. ‘વિદ્યાવિભૂતિ મહાધિ પંડિત સુખલાલજી સાથેના થોડા પ્રસંગો’(૧૯૭૮) ઉપરાંત ‘પુણ્યભૂતિનાં કેટલાંક સંસ્મરણો’ નામક કૃતિ એમની પાસેથી મળી છે.

ચં.ટો.

ભોજક ઈચ્છારામ ભાઈશંકર : શુભાશુભ કર્મોનાં ફળોને નિરૂપતું દશપ્રવેશી નાટક ‘ચંદ્રસેન-ચંદ્રસેના’(૧૯૮૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભોજક કનેવાલાલ અંમથાલાલ, ‘સત્યાલંકાર’(૨૦-૯-૧૯૨૩) : નિબંધકાર, અનુવાદક. જન્મ મહેસાણામાં. ગુજરાતી સાત ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. એ પછી કોવિદ. એમની પાસેથી નિબંધસંગ્રહો ‘મહેસાણા : પ્રાચીન-અર્વાચીન’(૧૯૫૭) અને ‘વિવેકવિચાર’(૧૯૬૦) તથા અનૂદિત કૃતિ ‘મંદિરનો ચબૂતરો’(૧૯૬૦) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

ભોજક ગજનન દેવીદાસ, ‘ઠાકુર’(૩૦-૧૦-૧૯૨૨) : કવિ. જન્મ વડનગરમાં. મૈટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ.

‘આત્મગુંજન’(૧૯૬૩), ‘પરમાત્મગુંજન’(૧૯૭૧) અને ‘શુદ્ધાત્મગુંજન’(૧૯૭૬) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

ચં.ટો.

ભોજક ચીમનલાલ મજનલાલ, ‘ચકુડો’(૪-૧૦-૧૯૦૭) : નાટ્ય-લેખક. જન્મ લાડોલમાં. ગુજરાતી બે ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ‘સીને સમજાશે’(૧૯૬૮) અને ‘અમૃત કે ઝેર’(૧૯૭૧) એમનાં નાટકો છે.

ચં.ટો.

ભોજક જયશંકર ભૂધરદાસ, ‘સુંદરી’(૩૦-૧-૧૯૮૯, ૨૨-૧-૧૯૭૫) : આત્મકથાકાર. જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાના વિસનગરમાં. બે ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૮૯-૧૯૦૧ દરમિયાન કલકત્તા

ઉદ્દે નાટક મંડળીમાં. વચ્ચે થોડો સમય બાદ કરીએ તો મુખ્યત્વે ૧૯૦૧-૧૯૩૨ દરમિયાન મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળી સાથે સંકળાયેલા રહ્યા. ૧૯૪૮ થી ૧૯૬૨ સુધી અમદાવાદમાં રંગભૂમિ-ની આબોહવા સર્જવા સક્રિય બન્યા. ૧૯૬૪ માં મુંબઈમાં મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના બાવીસમા અધિવેશનમાં કળા વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૫૧ માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૫૭ -માં રાષ્ટ્રપતિ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૧ માં પદ્મભૂષણનો ઈલ્કાબ. વિસનગરમાં અવસાન.

‘થોડાં આંસુ થોડાં ફૂલ’(૧૯૭૬) એમની આત્મકથા છે. ત્રણે સો વર્ષની ગુજરાતી રંગભૂમિ અને નાટ્યવિશ્યતિને સમજવા માટે મહત્ત્વ ધરાવે છે. લેખક-નિર્માતા-દિગ્દર્શક વચ્ચે સુમેળના અભાવે ગુજરાતી નાટક અને રંગભૂમિને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડી છે એ મુખ્ય સૂર આ કૃતિમાંથી સંભળાય છે. કળાકારની સાધનાને સમજવા માટે પણ આ કૃતિ ઉપયોગી છે. ગલબત્તા, નમ્ર સ્વભાવ અને આત્મકથાના પ્રકાર સાથે કામ પાડવાની ઓછી આવડતને લીધે આત્મકથાકારનાં અંગત જીવન અને વ્યક્તિત્વ ઓછાં ઊપસે છે.

નવ.ગા.

ભોજક નુલસીદાસ અમૃતલાલ : ‘પ્રતાપી રાજસિંહ નાટકનાં ગાયનો’(૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભોજક ત્રિકમલાલ કેશવલાલ : દારૂબંધીની હિમાયત કરતી નાટ્ય-કૃતિ ‘અમર સ્મૃતિ યાને મધુયજ્ઞ’(૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

ભોજક હિમતકુમાર નેમચંદ, ‘નેમચંદ ખુશાલદાસ’(૧૪-૨-૧૯૦૭) : ચરિત્રકાર. જન્મ થરાદમાં. ગુજરાતી છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ‘જ્યંતસેનસૂરિનું ચરિત્ર’(૧૯૮૦), ‘સંતનાં સંભારણાં’(૧૯૮૧), ‘મહાત્મા ગાંધીની કથા’(૧૯૮૨), ‘થીરપુરનો ઈતિહાસ’(૧૯૮૩) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

ભોજણી દામજી નાનજી : ‘સંસારચિત્ર નાટકનો ટૂંકસાર તથા ગાયનો’(૧૯૩૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

ભોજણી પુરુષોત્તમ હરજી (૧૯-૩-૧૯૮૭, ૧-૨-૧૯૮૮) : કવિ. જન્મ જામનગર જિલ્લાના દુધઈમાં. ૧૯૧૭માં મૈટ્રિક. ૧૯૨૮માં પુગાન્ડા ગયા.

‘ભાતીગર’(૧૯૩૭) વાર્તાસંગ્રહ ઉપરાંત ‘વિભૂતિવંદના’(૧૯૪૮), ‘નીલગંગાને તીર’(૧૯૬૩), ‘નીલગંગાને ઇંધે’(૧૯૬૮) વગેરે કાવ્યસંગ્રહો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

ભોજણી મહમદઅલી દામજી, ‘આજિઝ’(૧૯૦૨, ૧૪-૧૦-૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, કવિ, સંપાદક. જન્મ તળાજમાં. અંગ્રેજી છઠ્ઠા ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. ઉદ્દે, ધૂરસી, અંગ્રેજી, મરાઠી અને ગુજરાતીનું

જ્ઞાન. શિક્ષક તથા પત્રકારનો વ્યવસાય. 'બ્ર ઘડી મોઠ' તથા 'રમનારામ' માસિકના સહતંત્રી તથા તંત્રી. મુંબઈમાં અવસાન.

એમની નવલકથા 'પરચીસી' (૧૯૩૪)માં ગરીબ મુસ્લિમ કુટુંબની કથની મર્મરૂપથી ભાષામાં નિરૂપાઈ છે. 'નૂરે સુખન'માં ઉર્દૂ શાયરોની કવિતાઓના ગુજરાતી અનુવાદ સંગૃહીત છે. 'માનુભૂમિ', 'રજવાડાના રંગ', 'રસઝરણા', 'સુલતાના રઝિયા' વગેરે પણ એમની કૃતિઓ છે.

નિ.વા.

ભોમિયા વિના : 'ભોમિયા વિના મારે ભમયા' તા ડુંગરા' જેવી ઉઘાડ-પંક્તિથી, કોઈનીયે સહાય વગર દુર્ગમ ભ્રમણનું સાહસ વ્યક્ત કરતું ઉમાશંકર જોશીનું પ્રસિદ્ધ ગીત.

ચં.ટો.

ભ્રમર : જુઓ, જોપીપુત્ર નયસુખરામ પુરુષોત્તમવાવ.

મ : જિલજીવનનો નોંધપોથીને આધારે લખાયેલી નવલકથા 'કપ્રસ્તાન' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

મ. જ. અ. : જુઓ, અધ્યારુ મણિશંકર નગનનાથ.

મકરંદ : જુઓ, નીલકંઠ રમણભાઈ મહીપતરામ.

મકરાણી આહમદ લાલમોહમદ (૧-૧૦-૧૯૪૧) : ગઝલકાર. નરમ દેવળિયા (જિ.જામનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ઉપલેટામાં. ૧૯૬૧માં રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિદ્ધજી કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૬૭માં ગુજરાતી વિષય સાથે એમ.એ. ઉપલેટા કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

કેટલીક પારંપરિક અસરોને મુક્તપણે ઝીલતા એમના ગઝલ-સંગ્રહ 'આયના' (૧૯૭૪)માં ભાવનિરૂપણની ઝજુતા, કાવ્ય-ભાનીની સરળતા તથા વિષયની આધુનિકતા નોંધપાત્ર છે.

નિ.વા.

મકરાણી ખલીલ ઈસ્માઈલ, 'ખલીલ ધનતેજવી' (૧૨-૧૨-૧૯૩૯) : નવલકથાકાર. નરમ વડોદરા જિલ્લાના ધનતેજમાં. ગુજરાતી ચાર ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. પત્રકારત્વનો વ્યવસાય.

'ડો. રેખા' (૧૯૭૪), 'સુવાળો ડંખ', 'કોરી કોરી ભીનાશ', 'તરસ્યાં એકાંત', 'માત મલકે મીઠું મીઠું' જેવી અનેક નવલકથાઓ એમણે આપી છે.

ચં.ટો.

મકવાણા ઈસુદાસ ડાહ્યાભાઈ, 'ઈસુ ડભણિયા' (૨૬-૨-૧૯૪૧) : નવલકથાલેખક. નરમ ડભાણમાં. એસ.એસ.સી. સુધીનો અભ્યાસ. 'શીતરી છબી ચિત્રમાં' (૧૯૮૨) એમની નવલકથા છે.

ચં.ટો.

મકવાણા કરમશીભાઈ કાનજીભાઈ (૭-૧૦-૧૯૨૮) : ચરિત્રલેખક. નરમ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના સાયલા તાલુકાના અડાળા ગામમાં. આંબલાની લોકશાળા ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ અને ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં

અભ્યાસ. ખેતીનો વ્યવસાય. ગ્રામસેવક. સંસ્કારકેન્દ્રના શિક્ષક. ગ્રામવિદ્યાલય લોકશાળા, ધજળાના સંચાલક.

લોકકેળવણી અને ગ્રામવિકાસકાર્યમાં પોતે મેળવેલા અનુભવો અને વિદ્યાર્થીજીવનનાં સંસ્મરણોને આલેખતું પુસ્તક 'વનરાનું હું તો ભાઈ કૂલડું' - ૨ (૧૯૮૩) એમની પાસેથી મળ્યું છે.

નિ.વા.

મકવાણા ખીમજીભાઈ પી. : જસૂસી કથા 'ખૂબસૂરતીનો ખૂની' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

મકવાણા દેવજી ઉકાભાઈ : 'કવિ નાગજીનું જીવનચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વા.

મકવાણા રતનજી ધામજી : નવલકથા 'બારે માસ શ્રાવણ' (૧૯૭૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

મકવાણા લાલજી, 'અમી' : કાવ્યસંગ્રહ 'શબ્દને કાંઠે નગર' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

મકવાણા સવશીભાઈ કાનજીભાઈ (૧૨-૬-૧૯૩૨) : ચરિત્રકાર. નરમ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના સાયલા તાલુકાના ધજળા ગામમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ જોરાવરનગરમાં. આંબલામાં લોકશાળા દક્ષિણ-મૂર્તિના વિદ્યાર્થી. ચિત્રકામ અને ખાટી ગ્રામોદ્યોગની તાલીમ. ૧૯૫૩થી ૧૯૫૮ સુધી વઢવાણની ધરશાળામાં ચિત્રશિક્ષક અને ગૃહપતિ. ત્યારબાદ ધજળામાં ગ્રામવિદ્યાલય ટ્રસ્ટની સ્થાપના અને તેના મંત્રી. સુરેન્દ્રનગર જિલ્લા સર્વોદય યોજનાના ઉપ-સંચાલક. ખેતીનો વ્યવસાય.

ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ અને લોકભારતીના ગ્રામપ્રદેશ અને પછાત-સમાજની પુનર્રચનાનાં કાર્યો કરતાં કરતાં મેળવેલાં અનુભવો અને સંસ્મરણોને રજૂ કરતું પુસ્તક 'વગડામાં વનસઈ' (૧૯૮૩) એમની પાસેથી મળ્યું છે.

નિ.વા.

મકવાણા હરીશકુમાર પુંજભાઈ (૧૭-૧૦-૧૯૩૨) : વાર્તાકાર. નરમ વતન ખેરા જિલ્લાના ચકવાસીમાં. શાળાંત, પી.ટી.સી. કર્યા પછી પ્રાથમિક શિક્ષક.

'સપનાનો ઉજગરો' (૧૯૮૨) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

નર.ગા.

મકાટી પીલા ભીખાજી, 'નોશાકરી પીલા' (૯-૭-૧૯૧૩) : નરમ નવસારીમાં. કવે વિદ્યાપીઠમાં સ્નાતક સુધીનો અભ્યાસ કર્યો, પણ પરીક્ષા આપેલી નહીં.

તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક એમનાં કેટલાંક પુસ્તકો ઉપરાંત એમણે 'પારસી સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (૧૯૪૯) આપ્યો છે. બારસો પાનાંનો આ તવારીખી સાહિત્ય-ઈતિહાસ કુલ ચૌવીસ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો છે. પારસીઓના આગમનથી, મધ્યયુગીન પારસી સાહિત્ય તેમ જ અર્વાચીન પારસી સાહિત્ય સુધીની વીગતોને આવરી લેવાનો એમાં

મકાતી નાગકુમાર નાથાભાઈ — મજબુદાર તરુણેન્દ્ર

પ્રયત્ન છે. ફરદૂનજી મર્ઝબાન તથા દાદાભાઈ નવરોજજીથી માંડીને આજના રતન માર્શલ તથા મીનુ દેસાઈ સુધીના, ગુજરાતી સાહિત્યના પારસી લેખકોનો એમાં પરિચય છે.

ચં.ટો.

મકાતી નાગકુમાર નાથાભાઈ (૧૯૦૭): બાળોપયોગી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'જગદ્ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્યજી' (૧૯૩૧), 'શ્રી આનંદધનજી' (૧૯૩૨), 'શ્રી દેવચંદ્રજી' (૧૯૩૨), 'વીર દયાલદાસ' (૧૯૩૮), 'શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર', 'મહામંત્રી ઉદયન', 'નળદમયંતી', 'વીર ભામાચાલ', 'ભરત બાહુબલી' વગેરે તથા માહિતીલક્ષી કૃતિઓ 'ગોમદેશ્વર' (૧૯૪૦) અને 'વરોદરા' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

નિ.વો.

મગન: સિતાંશુ યશશ્ચન્દ્રના કાવ્યસંગ્રહ 'ઓડિસ્યુસનું હલેસું'માં પ્રકાશિત હળવી વક્રચનાઓ 'મગનકાવ્યો'નો, આધુનિક વર્ણતાને ઉપસાવતો નાયક.

ચં.ટો.

મગનલાલ ક્રીકાભાઈ: નવલકથા 'વીરસિંહ યાને લોહીનો ખાલો' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

મગનલાલ ક્રીલાભાઈ: કથાકૃતિ 'સુમનસુંદરી' ના કર્તા.

નિ.વો.

મગનલાલ જગજીવન: પદ્યસંગ્રહ 'સત્સંગ માહાત્મ્ય તથા પ્રભુ-પ્રાર્થનાનાં પદ' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

મગનલાલ જીવરામ: ગદ્યકૃતિ 'જદુગર' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મગનલાલ સતીભાઈ: ચરિત્રકાર, ગદ્યકાર. જવેરચંદ મેઘાણી સાથે એમણે ૧૯૪૨માં 'મરેલાંનાં રૂધિર ને જીવતાંનાં આંસુડાં', 'આપણું ઘર', 'અકબરની યાદમાં', 'પાંચ વરસનાં પંખીડાં', 'આપણા ઘરની વધુ વાતો' વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે વાર્તા-સંગ્રહ 'લોકગંગા'નું સંપાદન કર્યું છે.

મૂ.મા.

મગનલાલ હરગોવિંદદાસ: પદ્યકૃતિ 'સૃષ્ટિ ચમત્કાર' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મગર ફજલ એસ.: બાળવાર્તા 'સમશેર બહાદૂર' (૧૯૬૧) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મચ્છર મણિલાલ મગનલાલ: ભજનોનું પુસ્તક 'પ્રભુનાં દર્શન' (૧૯૫૦) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજનૂ: જુઓ, ઠક્કર કપિલરાય પરમાનંદદાસ.

મજબુદાર અનિલ હ.: ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'ભગવાન ગૌતમ બુદ્ધ' (૧૯૫૮) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર અરવિંદ: વાર્તાસંગ્રહ 'સ્વપ્નતિથિ' (૧૯૪૭) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર ઈશ્વરલાલ લલ્લુભાઈ: 'વિપય દુઃખદર્શક નાટક' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર એમ. એસ.: બાળવાર્તા 'ચંદનહંસ' ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર ધનિષ્ઠાબહેન: પદ્યકૃતિઓ 'સસજ્યોતિ' (૧૯૪૦) અને 'સૌભાગ્ય' (૧૯૪૦) નાં કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર ચંદ્રકાન્ત: 'અદ્ભુત કથાઓ', 'અંબાજીનાં નવાં ભજનો', 'અંબાજીની અમીધારા' (૧૯૫૭) તેમ જ 'બાળ રામાયણ' અને 'ઉપાણાં અને ખાચણાં' જેવી કૃતિઓના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર ચુનીલાલ પ્રાણલાલ: 'ચુનીલાલ હૃદયસુધા કાવ્ય' - આ. ૧-૨ (૧૯૧૨) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર ચૈતન્યબાબા: વિવેચનલેખસંગ્રહ 'લલિતકળા અને બીજા સાહિત્યલેખો' (૧૯૩૯) નાં કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર છગનલાલ હરિલાલ: 'નવલવિનય' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર છોટાલાલ જાદવરાય (૧૮૫૭, ૧૮૯૬): કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. ગુજરાતી સાથે અંગ્રેજી ચોથા વોરણ સુધીનો અભ્યાસ. જૂનાગઢ રાજ્યમાં નોકરી.

એમનાં પુસ્તકોમાં 'ભક્તિવિનોદ', 'બાળલગ્નનિષેધક કાવ્ય', 'મિત્રવિવાસ', 'બાળ ગરબાવળી' વગેરે મુખ્ય છે.

ચં.ટો.

મજબુદાર જેઠાલાલ લાલજી, 'કવિ જેઠમ': 'સુબોધસાગર' (૧૮૯૦) ઉપરાંત 'ભીમશતક' (૧૮૮૩), 'શૈલરુદન' (૧૮૮૩), 'પુત્રોત્સવ' (૧૮૮૫), 'વતનવિગ્રહ' (૧૮૮૪) વગેરે દલપતશૈલીની કૃતિઓના કર્તા.

ચં.ટો.

મજબુદાર જ્યોત્સના: બાળવાર્તા 'જલન્ધર વૃન્દા' (૧૯૩૪) નાં કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર તરુણેન્દ્ર: કાવ્યસંગ્રહ 'કુંપળ' (મરણોત્તર, ૧૯૩૮) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મજબુદાર દત્તાત્રેય ચિંતામણી : પ્રવાસકથા 'યુરોપનો પ્રવાસ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર દેવેન્દ્ર ર. : ચરિત્રકાર, પ્રવાસલેખક, બાળસાહિત્યકાર. એમની પાસેથી બાલોપયોગી કૃતિ 'પાર્વતી' (૧૯૩૬) તથા પ્રવાસકથા 'હિંદની સફરે નીકળેલા વહાણવટીઓ' (૧૯૩૧) તેમ જ છવનચરિત્ર 'હુ-એન-રાંગ' (૧૯૪૧) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

મજબુદાર નારાયણરાવ કેશવલાલ : 'નવીન મહાકવિસૂરજી રમુલ્લ-ફારસ' (૧૯૯૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર નીનુ નાગેન્દ્ર, 'નિરંજન' (૯-૧૧-૧૯૧૧) : કવિ. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૩૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૭-૩૯માં લૅટિનસાહિત્યનો અભ્યાસ. શરૂમાં પત્રકારત્વનો વ્યવસાય. ત્યારબાદ પિનાની સાથે ચલચિત્રક્ષેત્રે પાંડલાં બાંસુરીવાદક, પછી પ્લેબંક સિંગર અને પછી સંગીતદિગ્દર્શક તરીકે વીસેક ફિલ્મોમાં સંગીત સંભાળ્યું. ૧૯૫૩થી ૧૯૭૫ સુધી આકાશવાણી, મુંબઈ કેન્દ્રોમાં હિન્દી મ્યુઝિક પ્રોડ્યુસર.

એમણે 'નિરમળ' (૧૯૬૩) નામે કાવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે. 'જુલારે શાપરી' (૧૯૬૧) પણ એમના નામે છે.

ચં.ટા.

મજબુદાર પરીક્ષિતલાલ લલ્લુભાઈ (૮-૧-૧૯૦૧, ૧૨-૯-૧૯૬૫) : જન્મ પાલિતાણામાં. ૧૯૧૯માં પાલિતાણાથી મૅટ્રિક. અર્થશાસ્ત્રના વિષય સાથે સ્નાતક. ગાંધીજીના અનુયાયી. હરિજનસેવક. અનેક-વાર જેલવાત્રા. નવસારી હરિજન આશ્રમના સ્થાપક. સાબરમતી આશ્રમ, અમદાવાદમાં હૃદયરોગથી આવસાન.

'માનવતાની સાધના' (૧૯૬૪) એમનું પ્રસંગાલેખનોનું પુસ્તક છે.

મુ.મા.

મજબુદાર પી. સી. : 'ગાલાઝ એલવાન્સ્ટ ડિક્શનરી' (૧૯૬૯) તથા 'માય પોકેટ ડિક્શનરી : ઈંગ્લીશ ઈન ટુ જુગરતી વીથ ઈંગ્લીશ અધર વર્ડ્ઝ'ના સંપાદક.

મુ.મા.

મજબુદાર પ્રીતમલાલ : બાળકાવ્યકૃતિ 'કૂલકાળી' (૧૯૩૬) અને નિબંધસંગ્રહ 'પંચમળ' (૧૯૭૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર ભગીરથ : બાળવાર્તા 'પરશુરામ' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર ભુલાભાઈ કિરપારામ : પ્રાચીન ગદ્યપદ્યકૃતિ 'સુમત-સુંદરી' (૧૯૯૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર મદનકુમાર : નિબંધસંગ્રહ 'ત્રિકોણનો ચોથા ખૂણા' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર મનોરમા : બાળકથાઓ 'હરિશ્ચંદ્ર' (૧૯૩૩) અને 'નર્મદા' (૧૯૩૧)નાં કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર મંજુલાલ રમુલ્લોડલાલ (૧૯-૯-૧૯૨૭, ૧૧-૧૧-૧૯૮૪) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ પેટલાદમાં. વતન મહુધા. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૧૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૮માં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૧માં એલ.એલ.બી. ૧૯૨૨માં વકીલાતનો પ્રારંભ. ૧૯૨૯માં મહાનિબંધ દ્વારા સમાજશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૪૩માં 'જુગરતી કથાની સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા : ખાસ કરી પોથીચિત્રો' પર પીએચ.ડી. વડોદરા સભ્યના ભાષાંતર ખાતા સાથે સંલગ્ન. પછી વડોદરા કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૫૨માં નિવૃત્ત. ૧૯૬૮માં રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

મધ્યકાલીન સાહિત્યના સંશોધન અને સંપાદનના ક્ષેત્રે એમની કામગીરી વિશેષ છે. લોકસંદર્ભ, સમાજસંદર્ભ અને સંસ્કૃતિ-સંદર્ભને સ્પર્શતો એમનો અભ્યાસ ગ્રંથાસાથી જુગરતી શિલ્પ, સ્થાપત્ય અને એના ઇતિહાસ સુધી પહોંચેલો જવાય છે. અભ્યાસ-કથાઓ 'નિલોત્તમા : એક અખસારસૃષ્ટિની વાર્તા' (૧૯૨૬), 'ખેલુલા' (૧૯૩૪) તેમ જ 'જુગરતી સાહિત્યનાં સ્વરૂપો : મધ્યકાલીન તથા વર્તમાન પદ્યવિભાગ' (૧૯૫૪) 'રિવાને તીરે તીરે' (૧૯૫૬), 'મીરાંબાઈ : એક મનન' (૧૯૬૦), 'વૈષ્ણવતીર્થ ઝકાર' (૧૯૮૪) વગેરે એમનાં સ્વતંત્ર પુસ્તકો છે.

એમનાં સંપાદનોમાં 'સુદામાચરિત્ર' (આઠ કવિઓની કૃતિઓનાં સંપાદન, ૧૯૨૨), 'પ્રેમાનંદકૃત રમુલજ અને વર્ણનાકૃત રમુલંગ' (૧૯૨૪), તાપીદાસનું 'અભિમન્યુ આખ્યાન' (૧૯૨૬), કવિ શામળકૃત 'પંચદંડ' (૧૯૨૯), 'સાહિત્યકાર પ્રેમાનંદ' (૧૯૩૮), 'સાહિત્યકાર શામળ ભટ્ટ' (૧૯૪૦), 'માધવાત્તલ કામ-કંઠલા પ્રબંધ' (૧૯૪૧), 'અભિમન્યુ આખ્યાનની સંસ્કૃત ચક્રબુદ-કથા તથા દેહલકૃત અભિવન ઊંઝણુ' (૧૯૪૭), 'સાહિત્યકાર અખો' (૧૯૪૯), ડી. બ. કૃ. મો. ઝવેરી લેખસંગ્રહ' (૧૯૫૧), બીમકૃત 'સદયવત્સવીરપ્રબંધ' (૧૯૬૧), 'શ્રેણદેવની ભ્રમરગીતા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૩), 'ગનીમતી લઝાઈનો પવાડો' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫) વગેરે મુખ્ય છે.

'પૂર્વ અને પશ્ચિમના નૈતિક અધ્યાસો' (૧૯૪૦) એમણે આપેલા અનુવાદ છે.

ચં.ટા.

મજબુદાર રતનલાલ વ્રજલાલ : નવલકથા 'શકુંતલા' (૧૯૧૨) તેમ જ ભેરન મંથાજનનાં આશ્ચર્યકારક પરાક્રમને વર્ણવતા અનુવાદ 'સાહસસંગ્રહ'ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર લીલાબહેન : સ્વીન્ડ્રનાથ ટાંગાર વિશે બાળભાગ્ય વાર્તા-કૃતિ 'કવિકથા' (૧૯૬૧)નાં કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર વિક્રમરાય : બાળવાર્તા 'બીખ' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

મજબુદાર શાંતિરાય : બાળવાર્તા 'દમયંતી'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

મૃ.મા.

મજબુદાર શ્રીમતીબાલા : બાળભોગ્ય ઔષધ-પ્રેરક ચરિત્રકૃતિઓ 'પ્રહ્લાદ'(૧૯૩૪), એકલવ્ય'(૧૯૩૪), 'ચિંતામણિ'(૧૯૩૪), 'લવકુશ'(૧૯૪૧), 'સતી પાર્વતી'(૧૯૪૮), 'શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય'(૧૯૪૮) વગેરેનાં કર્તા.

મૃ.મા.

મજબુદાર સરલાદેવી પ્રતાપરાય (૨૩-૯-૧૯૧૧) : બાળસાહિત્ય-લેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન સુરત. અભ્યાસ એમ.એ. સુધી. શાળામાં શિક્ષિકા.

'ગાંધીચિત્રકથા'(૧૯૬૯) એમનું બાળ-કિશોરસાહિત્યનું પુસ્તક છે.

જ.ગા.

મજબુદાર સુમુખી હરિહરેન્દ્ર (૧૪-૮-૧૯૧૬) : જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૮માં બી.એ.

સંગીતનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપતું પુસ્તક 'સંગીતશાસ્ત્ર'(૧૯૫૮) તેમ જ 'શ્રીદત્તસ્તોત્રસંગ્રહ' અને 'દત્તબાવની'(૧૯૬૪) એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

મજબુદાર સુરેશા હિંમતલાલ(૨-૧૦-૧૯૧૧) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ પેટવાદ (જિ. ખેડા)માં. વડોદરામાં મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ.

એમણે પ્રકૃતિ, ઉત્સવો, અંગત જીવનપ્રસંગો, રાષ્ટ્રીયતા વગેરે વિષયોના સ્પર્શવાળી કવિતાનો સંગ્રહ 'અર્ચના'(૧૯૬૧), બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ 'ટહુકો'(૧૯૭૮) તથા પુત્રના મૃત્યુપ્રસંગે લખાયેલી કરુણપ્રશસ્તિ 'ઉરનાં આંસુ'(૧૯૬૫) જેવાં કાવ્યપુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત વાલ્મીકિકૃત 'રામાયણ'ના બાલકાંડ, અયોધ્યાકાંડ, અરણ્યકાંડ, કિષ્કિંધાકાંડ, સુંદરકાંડ, યુદ્ધકાંડ અને ઉત્તરકાંડનો મૂળનાં અર્થ-વસ્તુ-લયને જાળવતા લોકભોગ્ય અનુવાદ (૧૯૭૯, ૧૯૮૧, ૧૯૮૩) પણ એમણે આપ્યો છે.

નિ.વા.

મટલાની મહેરા : જુઓ, લામ જરબાઈ બાપુજી.

મડિયા ચુનીલાલ કાળિદાસ, 'અપ્પો રૂપેરો', 'કલેન્દુ', 'વક્રગતિ', 'વિરંચી'(૧૨-૮-૧૯૨૨, ૯-૧૨-૧૯૬૮) : નવલકથાકાર, નવલિકાકાર, નાટ્યકાર, વિવેચક, કવિ. જન્મ ધોરાજી (જિ. રાજકોટ)માં. ૧૯૩૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૫માં મુંબઈની સિડનહામ કોલેજમાંથી બી.કોમ. ૧૯૪૬માં 'જન્મભૂમિ', મુંબઈમાં. ૧૯૫૦-માં 'યુસીસ', મુંબઈના ગુજરાતી વિભાગમાં. ૧૯૫૫માં અમેરિકા-પ્રવાસ. ૧૯૬૨માં 'યુસીસ'થી નિવૃત્ત. ૧૯૬૬થી 'રૂચિ' સાહિત્યિક સામયિકનું પ્રકાશન. ૧૯૫૭નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક અને નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક. હૃદયરોગથી અમદાવાદમાં અવસાન.

'પાવકજવાળા'(૧૯૪૫), 'વ્યાજનો વારસ'(૧૯૪૬), 'ઈંધણ ઓછાં પડ્યાં'(૧૯૫૧), 'વેળા વેળાની છાંયડી'(૧૯૫૬), 'લીલુડી

ધરતી'-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૭), 'પ્રીતવછેાયાં'(૧૯૬૦), 'શિવાળનાં શનદલ'(૧૯૬૦), 'કુમકુમ અને આશક'(૧૯૬૨), 'સંધરા ભેરસંગ-નો સાળો'-ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨), 'પ્રાકૃત વનના એક'(૧૯૬૫), 'ઈન્દ્રધનુનો અઠમેા રંગ'(૧૯૬૭), 'સંધરાના સાળાનો સાળો'(૧૯૬૮), 'આલ્પ ધાધલનું ઝીંઝવડર'(૧૯૬૮) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. પ્રાદેશિક નવલકથાઓના સર્જક તરીકે એમને યશ આપાવે એવી કૃતિઓ બહુ ઓછી છે, તેમ છતાં વાસ્તવરોતિ અને કટાક્ષરીતિથી એમની કથાસૃષ્ટિમાંથી ઊપસતો પ્રદેશ ભાવકના આસ્વાદનો વિષય થઈ પડે છે. પ્રદેશને ઉપસાવવાની એમની રીતિનું અહીં ઘણું મહત્ત્વ છે.

'ધૂલવતાં પૂર'(૧૯૪૫), 'શરણાર્થીના સૂર'(૧૯૪૫), 'ગામડું બોલે છે'(૧૯૪૫), 'પદ્મજા'(૧૯૪૭), 'ચંપા અને કેળ'(૧૯૫૦), 'તેજ અને તિમિર'(૧૯૫૨), 'રૂપ-અરૂપ'(૧૯૫૩), 'અંતાં-સોતા'(૧૯૫૬), 'લોકબ સર્કલ સાત રસ્તા'(૧૯૫૯), 'જ્ઞાણર્થી'(૧૯૬૨), 'જ્ઞાન-વિજ્ઞાત'(૧૯૬૮) એ એમના નવલિકાસંગ્રહો છે. બહુધા માનવમનની ગૂંચને તાકતી એમની ટૂંકીવાર્તાઓમાંથી કેટલીક, ગુજરાતી વાર્તાસાહિત્યની ખરા અર્થમાં સીમાસ્તંભ કૃતિઓ બની રહે એ કક્ષાની છે. સંવાદોમાંથી અને વર્ણન-કથનમાંથી પરિસ્થિતિને કે પરિવેશને નિરૂપવાની એમની કળા ઉલ્લેખનીય છે.

'હું અને મારી વહુ'(૧૯૪૯), 'રંગદા'(૧૯૫૧), 'વિગવિમોચન'(૧૯૫૫), 'રક્તતિલક'(૧૯૫૬), 'શૂન્યશેષ'(૧૯૫૭), 'શમલા શેબિનહૂડ'(૧૯૬૨) વગેરે એમનાં ત્રિઅંકી અને એકાંકી નાટકનાં પ્રકાશનો છે. કેન્દ્રસ્થ ભાવને ડગવાશથી પાત્રોના માધ્યમ દ્વારા મૂકતાં આ નાટકો રંગભૂમિને નજર સમક્ષ રાખીને લખાયેલાં છે. નાટ્યકાર તરીકેની સર્જકની આ વિશિષ્ટતા એમનાં નાટકોમાંથી પ્રગટ થાય છે; એ રીતે તેઓ નાટ્યનવજ્ઞ નાટ્યકાર કરે છે.

'ગાંધીજીના ગુરુઓ'(૧૯૫૩)માં ગાંધીજીએ જેમને ગુરુ માનેલા તે શ્રીમદ્ શબ્દચંદ્ર, ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે, તેલ્લેતોય ને રિક્કન એ ચારનાં ચરિત્રો આવેલાં છે. 'વિદ્યાપ્રેમી ફાર્બસ' પણ એમની ચરિત્રપુસ્તિકા છે. 'ચોપાટીના બાંકડેથી'(૧૯૫૯) એ એમનો ડગળી શેલીના નિબંધોનો સંગ્રહ છે; તે 'જ્યાંગિરનારી'(૧૯૪૮) એમનું પ્રવાસની વિગતો આવેખનું પુસ્તક છે.

'સોનેટ'(૧૯૫૯) એમનો એકવીસ સોનેટકાવ્યોનો સંગ્રહ છે.

'વાર્તાવિમર્શ'(૧૯૬૧), 'ગ્રંથગરિમા'(૧૯૬૧), 'શાહમુગ અને સુવર્ણમુગ'(૧૯૬૬) અને 'કથાલોક'(૧૯૬૮) એ એમના, કથાસાહિત્યની સૈદ્ધાંતિક વિચારણા અને વ્યાવહારિક વિવેચનના ગ્રંથો છે. એમાંથી ખાસ કરીને નવલકથા-નવલિકા વિશેના લેખો-માંથી એમના એ અંગેના પાશ્ચાત્ય સાહિત્યના અભ્યાસનો પરિચય થાય છે. 'નાટક ભજવતાં પહેલાં'(૧૯૫૭), 'ગુજરાતી સાહિત્યમાં ડોકિયું'(૧૯૬૩) એમની પરિચયપુસ્તિકાઓ છે.

એમનાં સંપાદનોમાં 'મડિયાની હાસ્યકથાઓ', 'મડિયાની ગ્રામ-કથાઓ', 'મડિયાની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ', 'શ્રેષ્ઠ એકાંકીઓ', 'નટીયુન્ય નાટકો', 'નાટ્યમંજરી' અને 'ઉત્તમ એકાંકી' જેવાં સંપાદનો ઉલ્લેખનીય છે. જેકે આસાં મોટા ભાગનું સંપાદન પુનર્મુદ્રિત

છે. 'ક્રોધ અમેરિકન વાર્તાઓ' અને 'કાળજી' કાસ્ટાઓ' એ પ્રખ્યાત અમેરિકન વાર્તાકારની કૃતિઓના અનુવાદોના સંગ્રહ છે; તે 'આંતરરાષ્ટ્રીય એકાકીઓ' અને 'કામણગારો કર્નાલ' એ એમણે કરેલા નાટ્યાનુવાદો છે.

બ.જા.

મઢાકર: જુઓ, પંડ્યા નાગરદાસ રેવાશંકર.

મણિકીવાળા રણછોડલાલ ગિરધરલાલ: 'નામ તેનો નાશ યાને કાગચકની ગતિ' તથા 'અણુ પ્રવાસવર્ણન'(૧૯૦૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિકાન્ત: જુઓ, પંડ્યા શંકરલાલ મગનલાલ.

મણિભાઈ જ્ઞાભાઈ: જુઓ, મહેતા મણિભાઈ નરભાઈ.

મણિભાઈ ત્રિભોવનદાસ: 'કવિતાસંગ્રહ'(૧૯૯૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિમય સૌથી: મવાનો સૌથી અને ભવાટવીની પગથીને એકાકર કરીને ચાલતી ન્હાનાલાલની વિવિધ છંદો આપન્યાર કરતી કાવ્ય-રચના.

થો.દો.

મણિયાર અવિનાથ: પરંપરિત ધાટીની ચૌદ વાર્તાઓના સંગ્રહ 'લક્ષ્મણરેખા'(૧૯૩૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિયાર ઉમેદભાઈ મોતીચંદ (૨૩-૪-૧૯૦૯, ૨૮-૫-૧૯૮૫):

વાર્તાકાર, ચરિત્રલેખક. જન્મ જમનગર (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૩૩માં બી.એ. ૧૯૩૬માં એમ.એ. ૧૯૬૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૩૬થી ૧૯૭૪ સુધી એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટીમાં અધ્યાપન.

એમણે વાર્તાસંગ્રહ 'પાંખ વિનાનાં'(૧૯૪૫) તથા પરિચય-પુસ્તિકા 'જ્યોત્સ્ન બર્નાર્ડ શૌ' ઉપરાંત અંગ્રેજીમાં 'વ ઈન્ફલ્યુઅન્સ ઓવ ઈન્ડિયન ઓન ગુજરાતી પોએટ્રી'(૧૯૬૩) તથા 'ન્હાનાલાલ'(૧૯૭૭) જેવી પુસ્તિકાઓ પણ આપી છે.

ર.ર.દ.

મણિયાર કેશવલાલ ભોખાભાઈ: પદ્યકૃતિ 'નગનલીલા'(૧૯૩૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિયાર ગોપાળદાસ છેટાલાલ: પદ્યકૃતિ 'શ્રી ગૃહભૂપણલાલજી'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિયાર ગોરધનદાસ અમીચંદ: આત્મચરિત્ર 'છવનનૃત્યાંત'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિયાર યુનીલાલ પુંજારામ: સામાજિક નવલકથાઓ 'માલતી'(૧૯૦૧), 'નર કે ઝેર' તથા 'સત્યસિદ્ધ અથવા સુખદુઃખની સંજ્ઞા'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિયાર પ્રિયકાંત પ્રેમચંદ (૨૪-૧-૧૯૨૭, ૨૫-૬-૧૯૭૬):

કવિ. જન્મ વિરમગામમાં. વતન અમરેલી. નવ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. પોતાના જાતિગત વ્યવસાયની સાથેસાથ કાવ્યલેખન. કુમાર સુવર્ણચંદ્રક ઉપરાંત ૧૯૭૨-૭૩નું ઉમા-રનેલ્લરિમ પરિતોષિક. અમદાવાદમાં અવસાન.

'કુમાર'ની બુધસભામાં મકરન્દ-નિરંજન આદિ કવિ(મિત્રોના સંપર્ક) એમની કાવ્યભાવના કેળવાઈ અને કાવ્યસંગ્રહ 'પ્રતીક'(૧૯૫૩) પ્રગટ થયો. એમાં વિવિધ છંદો પરંતુ પ્રભુત્વ ધ્યાનાકર્ષક છે, તેમ માત્રામેળ છંદોનું અભ્યસ્ત સ્વરૂપ કથિતવ્યને બહુરૂપ ખીલવવાની ફાવટ પણ અસાધારણ છે. મત્તયોવનેમિતિ છાંદ એમનાં લયમધુર ગીતોમાં તરવરે છે, તે ઊર્મિરસિત વિચારરમણ એમની કૃતિઓનું મુખ્ય લક્ષણ બની રહે છે. 'પ્રતીક'નું બળકટ અંગ છે માનવવાદથી અનુપ્રાપ્તિ થયેલી યથાર્થલક્ષી રચનાઓ. 'એક ગાય' આનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. સાળ રચનાઓ ધરાવતા સંગ્રહ 'અશબ્દ રાત્રિ'(૧૯૫૯) કાવ્યબાની અને કાવ્યવિપયની દૃષ્ટિએ સર્વથા નવીન છે. 'પ્રતીક'ની જેમ 'અશબ્દ રાત્રિ'માં પણ કવિની ઉન્કટ સંવેદનશક્તિ અને વિલક્ષણ કલ્પનકળાનો ઉત્તમ સમન્વય થયેલો જોવા મળે છે. 'સ્પર્શ'(૧૯૬૬)માં સંગૃહીત રચનાઓમાં અડધા ઉપરાંતની સંખ્યા ગીતોની છે. 'ઉચાટ', 'સાંઠ/સમાનો દોષ' ઉપરાંત વ્રજભૂમિની કૃષ્ણવ્યાપી ભાવલીલા પ્રકટ કરતાં ગીતોમાં કાવ્યત્વની પરાકાષ્ઠા જોવાય છે. એમાંની છંદોબદ્ધ રચનાઓ પણ સરસ છે. 'ક્યાં?' અને 'નદીકાંઠે હાથ' વિલક્ષણ કૃતિઓ છે. 'સમીપ'(૧૯૭૨)માં વૃત્તાબદ્ધ રચનાઓ જૂના છે અને અહીં ગદ્યકાવ્યો પહેલીવાર આવે છે. કવિના અમેરિકા-પ્રવાસના ફલરૂપ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'પ્રબલગતિ'(૧૯૭૪) મુખ્યત્વે ગદ્યકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'એ લોકો' ઉત્તમ ગદ્યકાવ્ય છે. સામાજિક વિષમતાઓને લક્ષ્ય કરતો પ્રબળ લાગણીપ્રરફોટ અહીં છે. 'વ્યોમલિપિ' અને 'લીલેરા ઢાળ' એમનાં મરણાંતર પ્રકાશનો (૧૯૭૯) છે. આધુનિક મનુષ્યનાં સંકુલ સંવેદનો 'વ્યોમલિપિ'નાં કાવ્યોમાં ગૂંથાયાં છે, તે 'લીલેરા ઢાળ' સાદ્યંત લયમધુર ગીત-રચનાઓથી સમૃદ્ધ છે.

ન.સા.

મણિયાર બાલુભાઈ કલાનદાસ: નવલકથા 'દુઃખીયારી મુક્તા યાને બાળલગ્નની કલાણી' - ભા. ૧(૧૯૯૯), નાટક 'હમ્મીરસાજ ચોહાણુ' તથા પદ્યકૃતિઓ 'તખ્તેશા તવારીખ યાને મહાસાજવિરલ અથવા પ્રિન્સ તખ્તસિદ્ધનો ઈતિહાસ'(૧૯૯૬) અને ગેળા, દોહરા, વસંતતિલકામાં રચિત 'આર્યાવર્તનો અવદશા'(૧૯૯૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મણિયાર રહમનુલાહ અબ્દુરહેમાન, 'અમીન': રસપ્રદ શૈલીમાં લખાયેલી ચરિત્રપુસ્તિકા 'શિવાજી અને સંગઠનોઓ' (બી. આ. ૧૯૨૭) અને ઈસ્લામમાં પૂજ્ય લેખાનાં ખલીફાબાનુ ખુદીજ (ર. અ.)નું અનૂદિત છવનચરિત્ર 'અલ-કુબરા'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

કૌ.જ.

મણિયાર લાલુભા: પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'બજનપુષ્પાવલી'

મણિલાલ — મધ્યરાત્રિએ કોયલ

(૧૯૫૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિલાલ : કીર્તનસંગ્રહ 'શ્રીરામરસ' તથા દોહરાબદ્ધ 'સ્વાનુભવ-પ્રકાશ'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિલાલ છગનલાલ : ત્રણ પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'કુંવારોને કષ્ટ, નોકરીનું દુઃખ, પરણેલાનો પરતાવો'(૧૯૨૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિલાલ 'પાગલ' : જુઓ, ત્રિવેદી મણિલાલ ત્રિભોવનદાસ.

મણિલાલ મોતીભાઈ : પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'બઈરાંનું પંચ'(૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિલાલ રણછોડલાલ : 'ખડગધારેશ્વર મહાદેવની કથા'(૧૮૮૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિલાલ રાજરામ : નાંદોદના રાજના મૃત્યુપ્રસંગે રચેલી પદ્યકૃતિ 'રાસડો'(૧૮૬૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિલાલ હરગોવિંદ, 'પ્રેમવિલાસી' : ન્હાનાલાલનાં રાસ અને ડોલનશૈલીનું અનુકરણ કરતી કાવ્યરચનાઓનો સંગ્રહ 'પ્રેમનાં ઝરણાં'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિશંકર ઈચ્છારામ : ગદ્યકાવ્યખંડોનો સંગ્રહ 'આશાસોહિની'(૧૮૯૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મણિશંકર જટારાંકર : પદ્યકૃતિ 'ધર્મમાળા'(૧૮૭૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મત્સ્યગંધા અને ગાંગેય : બટુભાઈ ઉમરવાડિયાનું એકાંકી. ગાંગેયની ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા આ પૌરાણિક નાટકના કેન્દ્રમાં છે. વૃદ્ધ પિતાના પ્રેમ માટે રાજ્ય અને લગ્નસુખ ઉપરાંત પોતાના પ્રેમનો પણ ત્યાગ આમાં બતાવાયો છે.

ચં.ટો.

મધુરદાસ ત્રિકમજી : આત્મકથાલેખક, જીવનચરિત્રલેખક. ગાંધીજીના અંતેવાસી.

એમણે ગાંધીજી સાથેના તેત્રીસ વર્ષના સહવાસમાં સાંપડેલી જીવનપ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'બાપુની પ્રસાદી'(૧૯૪૮) તથા વિષાદમય આંતરજીવનની એકવીસ વર્ષના સમયગાળાની આત્મકથા 'આત્મનિરીક્ષણ'(૧૯૫૩) ઉપરાંત ક્ષયરોગચિકિત્સા અંગેના સ્વાનુભવને નિરૂપનું ઉપયોગી પુસ્તક 'મરુકુંજ'(૧૯૩૭) પણ આપ્યું છે.

૨.૨.૬.

મદદનીશ : કિશોર જદવની ટૂંકીવાર્તા. પોતે બેસતો એ ખુરશીમાં

કેઈ અજાણી વ્યક્તિને જોતાં ઊભી થયેલી નાયકની ભયચિંતાની કપોલકલ્પિત સૃષ્ટિ વાર્તાના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.ટો.

મદ્રાસની જલચરી : મદ્રાસના 'એક્વેરિયમ' યાને જલચરીની ટાંકીઓમાં રાખેલી જુદી જુદી માછલીઓનો રસપ્રદ ક્લોઝ-અપ અભિપ્રેય સુંદરમ્નો નિબંધ.

ચં.ટો.

મદ્રાસવાલા અબ્દુલલતીફ હાજીહુસેન : 'મારી હજારો મુસાફરી'(૧૮૮૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

મધુ રાય : જુઓ, ઠાકર મધુસૂદન વલ્લભદાસ.

મધુકર : જુઓ, કાપડયા મગનલાલ સાકરલાલ.

મધુકાન્ત 'કલ્પિત' : જુઓ, વાઘેલા મધુકાન્ત શક્તિભાઈ.

મધુચન્દ્ર : કાવ્યો અને નવલકથાના સંગ્રહ 'જાંખી'(૧૯૪૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મધુર : જુઓ, પંચાલ ગનિલાલ જા.

મધુરમ્ : જુઓ, માસ્તર ધર્મેન્દ્ર મદનલાલ.

મધુસૂદન લાલજી : પદ્યકૃતિ 'અર્જુનગીતા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મધુક : નવલકથા 'જ્યોતિષ્જીવ' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મધ્યકાલીન સાહિત્ય(૧૯૫૪) : અનંતરાય રાવળનો સાહિત્યના ઇતિહાસનો ગ્રંથ. મધ્યકાળને આવરી લેતો આ ગ્રંથ સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને વિવેચનનો અત્યંત સંતર્પક સમન્વય દર્શાવે છે. સૌન્દર્યરચિની સમતુલિતતા, પ્રમાણિત વીગતોની ક્રમિક વ્યવસ્થા અને ગુણદર્શી વિવેકનો અભિગ્રહ એ આ સાહિત્ય-ઇતિહાસનાં મુખ્ય આકર્ષણ છે. 'ગુજરાતી ભાષા'થી માંડી 'કંઠસ્થ લોકસાહિત્ય' સુધીની મધ્યકાલીન સામગ્રીનો અહીં સમાવેશ થયો છે.

ચં.ટો.

મધ્યમા(૧૯૭૭) : રાજેન્દ્ર શાહના આ કાવ્યસંગ્રહમાં બે ખંડ છે. પ્રથમ ખંડ 'દૈનંદિની'માં એકત્રીસ અને દ્વિતીય ખંડ 'નિદ્રિત નયને'માં ત્રીસ રચનાઓ છે. 'દૈનંદિની'ની બધી જ રચનાઓ નિશ્ચિત પ્રકારના દૃઢ બંધવાળી છે. પ્રત્યેક રચનામાં ચાર શ્લોકો છે અને પ્રત્યેક શ્લોકમાં કખખગગક પ્રાસરચનાવાળી છ પંક્તિઓ છે. આ રચનાઓમાં શેઠબરોજની સામાન્ય ઘટનાઓમાંથી કાવ્યત્વને કંડારવાનો પ્રયાસ થયો છે. દ્વિતીય ખંડની રચનાઓમાં સ્વપ્નસૃષ્ટિની આબોહવા આલેખાયેલી છે.

પ્ર.બ.

મધ્યરાત્રિએ કોયલ : મધ્યરાત્રિએ સાંભળેલા કેપલના ટલુકથી ઉત્તોળિત હૃદયની અભિવ્યક્તિ આપનું નરસિંહરાવ દિવેટિયાનું જાણીતું કાવ્ય.

ચં.ટો.

મધ્યસ્થ : જુઓ, ધ્રુવ આનંદશંકર બાપુભાઈ.

મધ્યાહ્ન (૧૯૫૮) : કરસનદાસ માણિકનો કાવ્યસંગ્રહ. હળવાશનો સૂર અને લયકસબ ઉપરાંત તળપદા શબ્દો સાથે સંસ્કૃત-ફારસીનો સમન્વય આ સંગ્રહની રચનાઓને જુદું કલેવર આપે છે. 'મને એ જ સમજાતું નથી', 'ચુંબનો ખંડણીમાં' જેવાં કાવ્યો નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટો.

મધ્યાહ્નનું કાવ્ય : ઉપયોગિતાથી દૂર હટી, તડકાનો વિવિધ સ્તરે સૌન્દર્યમૂલક આસ્વાદ આપતો, અત્યંત નિષ્ઠ સંવેદનાવાળો કાકા કાલેલકરનો લલિતનિબંધ.

ચં.ટો.

મન બગડે એ પહેલાં : જ્યાંતી દવાલનું ઝોકાંકી. શહેરના રોજ-ચાળાના નમૂનાઓની તપાસને દબાવી દેવા માટે મુખ્યાધિકારી અને નગરપતિ દ્વારા થયેલાં દબાણોની વચ્ચે રુશવત સામે આણુનમ રહેતા પ્રયોગશાળાના નિયામકનું નાટ્યવસ્તુ અહીં કેન્દ્રમાં છે.

ચં.ટો.

મનચંચા : જુઓ, દવાલ જ્યાંતી ઘેલાભાઈ.

મનચેરજી જમશેદજી : 'એસકી બાનુ તથા એસકી ધાણીનો ગરબો' (૧૮૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મનનો મહિમા : સર્વ માનવોનો સંબંધ એક મનરૂપી તંતુથી વણાયેલો છે એવી મહત્તાને ઉપસાવતો રસિકલાલ છે. પરીખનો ચિંતનાત્મક નિબંધ.

ચં.ટો.

મનવંત : પદ્યકૃતિ 'સ્વચ્છપુષ્પ'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મનસુખ : જુઓ, લંજાના મંચરજી કાવસજી.

મનસ્વિની : ધીરુબેન પટેલની ટૂંકીવાર્તા. અહીં પોતાની આકર્ષકતાને કારણે અનાકર્ષક મોટીબહેન આશાનું લગ્ન ગોઠવાતું નહોતું એ કારણે છાત્રાલયમાં રહેવા થાલી જતી સુવર્ણાનું મનોગત માતાના કટાક્ષ સામે વાર્તાને અંતે બ્યંગક રીતે મુકાયું છે.

ચં.ટો.

મનાણી હરિલાલ જીવણલાલ, 'દીપક'(૧૧-૬-૧૯૩૧) : બાળ-સાહિત્યકાર. જન્મ ભીમકટ્ટામાં. ડી.એ.એસ.એફ. જીવનદીપ ક્લિનિક, સિદ્ધપુરમાં જનરલ મેડિકલ પ્રેક્ટિશનર.

'બાલ પાંખડી'(૧૯૫૨), 'દીપક ગરબાવલી'-બા. ૧-૩ (૧૯૫૧-૫૫), 'શક્તિ દીપકમાલા'(૧૯૬૦) વગેરે એમનાં બાળ-સાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

મનીરામ : પદ્યકૃતિ 'નુરાના દિલપસંદ ખેલ'(૧૯૭૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

મને કેમ ના વાર્ષો? : નગર વચ્ચે વસેલા ગ્રામવાસીના અતીતક

સાગને અને વિચ્છેદને વેદના પૂર્ણ રીતે વ્યક્ત કરતું રઝુવીર ચૌધરીનું દીર્ઘકાવ્ય.

ચં.ટો.

મને થતું : અનાકર્ષક પત્નીના માતૃસ્વરૂપથી આકર્ષતા પતિના મનોભાવને આલેખતું જ્યન્ત પાઠકનું સોનેટ.

ચં.ટો.

મનોમુકુર-ગ્રંથ ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૨૪, ૧૯૩૬, ૧૯૩૭, ૧૯૩૮) : નરસિંહરાવ દિવેટિયાના ગદ્યલખાણોના સંગ્રહો. વિવેચન, રસચર્ચા વગેરેના આ બુદ્ધિપરાયાણુ લેખોમાં એમના વ્યક્તિત્વનું પ્રતિબિંબ જાઈ શકાય છે. વિસ્તારપૂર્વકની વિષયમોડણી અને ઝીણું પૃથક્કરણ એમની શક્તિ અને મર્યાદા છે. ગ્રંથ ૧માં ગ્રંથાલોકન, કલા-તત્વાન્વેષણ, જીવનદર્શન, ધર્મ અને તત્ત્વદર્શન, હાસ્ય, વ્યાકરણ અને ભાષા સંબંધી લેખો છે; એમાં 'અસત્ય ભાવારોપણુ' તેમ જ 'ગુજરાતી કવિતા અને સંગીત' જેવા લેખો મહત્ત્વના છે. ગ્રંથ ૨માં 'જ્યાજ્યાન્ત'નું અલોકન નોંધપાત્ર છે. ગ્રંથ ૩માં 'ગુજરાતના નાથ'નું વિવરણ તેમ જ 'કૂલડાંકટોરી'નું અર્થઘટન ઘોતક છે. 'કાવ્યની શરીરઘટના' પરનો લેખ કીમતી છે. ગ્રંથ ૪માં 'કવિતા અને સંગીત' તથા 'રમણભાઈ કવિ' એ લેખો ધ્યાનપાત્ર છે. બુદ્ધિપૂત વિશદ ચર્ચા આ લખાણોનું વ્યાવર્તક લક્ષણ છે.

ચં.ટો.

મનોરદા : પન્નાલાલ પટેલને સાહિત્યમાં પ્રવેશ આપતી એમની લઘુ-નવલ 'વળામણાં'માં પરિણીત યુવતી ઝમકુને વાત્સલ્યથી બચાવી અને સુખી કરતા મુખીનું પાત્ર.

ચં.ટો.

મનોરદાસ રાણેશદાસ : પદ્યકૃતિ 'વિદ્યામોહક નિબંધ'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

મનોરમા : નવલકથા 'મનોરમા અથવા એક જીવનચરિત્રનું શુદ્ધ સ્વરૂપ'(૧૯૧૨)નાં કર્તા.

નિ.વો.

મનોવિહાર (૧૯૫૬) : રામનારાયણુ વિ. પાઠકનો નિબંધસંગ્રહ. આ નિબંધોને વિવિધ રસના વિષયો પરના મનનાવહાર તરીકે ઓળખાવાયા છે. એમાં કેટલાક ટૂંકા નિબંધો છે, કેટલાક સંશો-ધનાત્મક વિસ્તૃત લેખો છે; કેટલાક પત્રરૂપે છે, કેટલાક નિરીક્ષણ-ચિંતનરૂપે છે, તેો કેટલાક વાર્તાવાપરૂપે છે. આ લેખો જીવનની વિવિધ દૃષ્ટિથી સંપન્ન છે. ગાંધીયુગના ચિંતનની અહીં સૌમ્ય-સાદી શૈલીમાં ઠેરઠેર પ્રતીતિ થયા વગર રહેતી નથી.

ચં.ટો.

મનોહરવિજય : કથાકૃતિ 'ભીમકુમારનું ભુજબળ'(૧૯૨૫) અને 'સુંદર રાજની સુંદર ભાવના'ના કર્તા.

નિ.વો.

મનોહરસિદ્ધ : કથાકૃતિ 'પૂર્વજન્મની હકીકત'(૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

મન્સુરી ગુલામ મહીયુદ્દીન રસુલભાઈ (૩૧-૮-૧૯૩૩) : નાટ્યકાર, નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૨-માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી મનોવિજ્ઞાન વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૪ સુધી ટ્યુટર અને ૧૯૬૪થી વ્યાખ્યાતા. હાલ સહજનંદ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં મનોવિજ્ઞાન વિભાગના અધ્યક્ષ.

એમના પ્રથમ એકાંકીસંગ્રહ 'ન' (૧૯૭૦)માં ત્રણ એકાંકીઓ અને એક દ્વિઅંકી નાટક 'ઝંખના'નો સમાવેશ થાય છે. મુખ્યત્વે કરુણ-ગંભીર પ્રકૃતિના આ નાટકો છે. છ અભિનેય એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'કેન્સર' (૧૯૭૪)માં પ્રથમ સંગ્રહમાંનું 'ઝંખના' નાટક એકાંકી તરીકે રૂપાંતરિત છે. એમાં બે નટીશૂન્ય એકાંકીઓ પણ છે. સંગ્રહનાં 'નાથી' સિવાયનાં એકાંકીઓમાં મુખ્યત્વે શહેરી જીવનની આસપાસના કથાવસ્તુનું આલેખન છે. 'કેન્સર'નું શિધી ભાષાંતર ૧૯૮૨માં પ્રગટ થયું છે. 'અંતરછાયા' (૧૯૭૪) નવલકથા તેમ જ માનસિક રોગો વિશેના લેખોનો સંગ્રહ 'અસાધારણ વ્યક્તિત્વ પરિચય' (૧૯૮૩) પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

પ.ના.

મન્સુરી ફકીરમહમ્મદ ગુલામનબી, 'આદિલ' (૧૮-૫-૧૯૩૬) :

ગઝલકાર, કવિ, નાટ્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ અમદાવાદની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજની શાળામાં અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે અમદાવાદની જે. એલ. ન્યુ ઈંગ્લિશ સ્કૂલમાં તથા કરાંચીની મેટ્રોપોલિટન હાઈસ્કૂલમાં. ઘણા વ્યવસાય કર્યાં. પહેલાં કરાંચીમાં પિતા સાથે કાપડનો અને પછી અમદાવાદમાં સૂતરનો અને કાપડનો વેપાર; એ પછી 'ટોચિક' અને 'અંગના' જેવાં અંગ્રેજી-ગુજરાતી સામયિકોમાં પત્રકારની કામગીરી અને પછી ૧૯૭૨માં જાણીતી ઓરવરટાઈલિંગ કંપની 'શિલ્પી'માં કોપી-રાઈટર રહ્યા. છેવટે ભારત છોડી કાયમ માટે અમેરિકામાં વસવાટ.

તેઓ નવી પ્રયોગશીલ જગલના અગ્રણી છે. 'વગાંક' (૧૯૬૩), 'પગરવ' (૧૯૬૬) અને 'સતત' (૧૯૭૦) એમના ગઝલસંગ્રહો છે. એમાં ગઝલની બાની, તેનાં ભાવપ્રતીકો અને રચનારીતિમાં નવીનતા છે. અંદાજે બયાનની આગવી ખૂબીથી તેમ જ પોતાંકા અવાજથી તેઓ તોખા તરી આવે છે. એમની ગઝલમાં મુખ્યત્વે વિચિછન્નતા, નિર્ભાનિત અને ક્લાન્તિના ભાવો શબ્દબદ્ધ થયા છે. મૌન, શૂન્યતા, અંધકાર, ઘર, મકાન, સૂર્ય આદિને આ કવિએ પોતાના કથનાર્થે તેમ જ કોઈ રહસ્યના કે વિશિષ્ટ અનુભૂતિના સૂચનાર્થે ઉપયોગમાં લીધાં છે.

ગઝલના રચનાક્સબનું એમનું પ્રભુત્વ ઉદ્દૂ ગઝલના એમના અભ્યાસને આભારી છે. ઉદ્દૂમાં પણ એમણે એક સંગ્રહ થાય એટલી ગઝલો રચી છે. 'પગરવ/સંભવ/પાલવ' તથા 'મૂંગા/ભડકો/લહિયો' જેવા કાફિયામાં અને 'વરસાદમાં', 'સૂર્યમાં', 'ભીંડીબજારમાં' તથા 'અ', 'પરંતુ' જેવા રદીફમાં તેમ જ ગુજરાતી-સંસ્કૃતની સાથેસાથ ફારસી અને અંગ્રેજી શબ્દોના યથોચિત ઉપયોગમાં એમની પ્રયોગશીલતા પરખાય છે. અમદાવાદની સંયોગાધીન વિદાયવેળાએ રચાયેલી 'મજે ન મજે' રદીફવાળી ગઝલ લોકપ્રિય

યઈ છે. ગતિશીલ શબ્દચિત્રોથી મંડિત લાંબાં-ટૂંકાં છાંદસ-અછાંદસ કાવ્યો અને કેટલાંક ચોટદાર મુકતકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

'હાથપગ બંધાયેલા છે' (૧૯૭૦) એમનો આધુનિક જીવનની અસંગતિને અવનવી રચનાછટાથી દર્શાવતાં એક્સર્ડ એકાંકીઓનો સંગ્રહ છે. 'જે નથી તે' (૧૯૭૩) એમનો બીજો એકાંકીસંગ્રહ છે. લ.દે.

મન્સુરી ફકીરમહમ્મદ જમાલભાઈ (૧૦-૧૨-૧૯૨૬) : કવિ, સંપાદક. જન્મ વિસનગર (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૫૦માં ગુજરાતી અને ઈતિહાસ વિષયો સાથે એમ. એન. કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૨ સુધી વિ. પ. મહાવિદ્યાલય, વલ્લભવિદ્યાનગરમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૬૨થી ત્યાંની જ નવિની-અરવિંદ ઓન્ડ ટી. વી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. અત્યારે નિવૃત્ત.

એમના એંશી જેટલી કાવ્યરચનાઓના સંગ્રહ 'ઈન્દન' (૧૯૬૮) -માં છંદોબદ્ધ, ગીત અને ગઝલ સ્વરૂપની રચનાઓ છે. કવચિન્ પ્રયોગશીલતા તરફની ગતિ સૂચવતાં અને મુખ્યત્વે પરંપરા સાથે અનુસંધાન જાળવતાં એમનાં કાવ્યો આધુનિક જીવનની વિરૂપતાને વિષય બનાવે છે. 'કાવ્યમધુ' (દિવાવરસિદ્ધ જાડેજ અને જશવંત શેખરીવાળા સાથે, ૧૯૬૧) અને 'કાવ્યપરિમલ' (દિવાવરસિદ્ધ જાડેજ અને રમેશ ત્રિવેદી સાથે, ૧૯૭૦) એમનાં અર્વાચીન કવિતાનાં સંપાદનો છે; તે 'ભાઈકાકાનાં સંસ્મરણો' (અન્ય સાથે) એમનું સ્વ. ભાઈકાકાની આત્મકથાનું સંપાદન છે.

કો.બ્ર.

મપારા હરકિશનદાસ દુર્લભરામ : 'સુરતના હુલ્લડનો ગરબો' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૪)ના કર્તા.

ર.ર.દે.

મફત રણેલાકર : જુઓ, રબારી મફતલાલ ચેલાભાઈ.

મયાણી ધીરજભાઈ : પ્રકૃતિ, પ્રણય અને દેશભક્તિ વિશેનાં ગીતો-કાવ્યો અને ગરબાઓનો સંગ્રહ 'ગીત ગોરસી' (૧૯૪૯) નાં કર્તા. નિ.વો.

મયૂખ : જુઓ, શાહ ચંદ્રકાન્ત ગઠાલાલ.

મયૂર : જુઓ, ત્રિવેદી મગનલાલ શામજી.

મયૂરાનંદ વર્મા : જુઓ, વૈદ્ય વિજયરાય કલ્યાણરાય.

મરણોત્તર (૧૯૭૩) : સુરેશ જોષીની પ્રકાશનિષ્ઠ વિવેચન માટે પડકારરૂપ બનતી આ લઘુનવલ લલિતનિબંધ, કવિતા અને નવલ જેવાં સ્વરૂપોનું સંયોજન છે; છતાં અહીં એમની 'જનાન્તિકે'ની નિબંધશૈલીનું વર્ચસ્વ છે. આ રચનાના પિસ્તાલીસ જેટલા નાના નાના ખંડો કોઈ ધારે તો ભિન્ન આનુપૂર્વીમાં પણ વાંચી શકે. પાંખું કથાનક આવું છે : 'હું' અને અન્યોનું સુધીરને ત્યાં આવવું; 'હું' સિવાયનાંઓનું ચાંદનીતટે ધૂમવું; પણ ફરી વ્હીસ્કીની પાર્ટીમાં ચૂરથવું; પછી ઊંઘના ઊકરડામાં ધરબાઈ જવું; પ્રભાત સુધી 'હું'નું રહેવું અને છેવટે 'હું'માંથી સરણું ફેંકાઈ જવું. અહીં કૃતિના કેન્દ્રમાં મરણ છે—એ મરણ વ્યક્તિનું, સંસ્કૃતિનું પણ હોઈ શકે;

પણ એ મરાણને ઉલ્ટટ સંવિચિતિ ધરાવતા નાયકની ચેતના દ્વારા રૂપ આપવામાં આવ્યું છે.

(શ.ખં.)

મરમ : કથાકૃતિ 'અદેખાઈની આફત'ના કર્તા.

(નિ.વો.)

મરીચિ : જુઓ, જુહાર ત્રિભુવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ.

મરીઝ : જુઓ, વાસી અબ્બાસ અબ્દુલઅલી.

મર્યન્ટ એચ. જી. : કથાકૃતિઓ 'વસંતસેના' (૧૮૯૯), 'વીરવલ્લય', 'મહાકાળીની મૂર્તિ ને તેના ભાગ', 'સજા ભાગ અને કવિ કાલિદાસ' તથા શબ્દકોશ 'ન્યૂ ષોકેટ ગુજરાતી-અંગ્રેજી ડિક્શનરી' (બંગાળી એલ. એમ. સાથે, ૧૮૯૯) અને 'સંસ્કૃત-ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૮૯૫)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

મર્યન્ટ એન. પી. : બોધક વાર્તાઓ 'વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ યાને લુચ્ચે લાડુભટ્ટ' (૧૮૮૫) અને 'શેરને માથે સવા શેર અથવા જગદાસની ઠગાઈ યાને ચેરના બાઈ ઘંટીચેર' (૧૮૮૭)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

મર્યન્ટ રમણીકાન્ત ગુલાબચંદ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'મહાસતી સુભદ્રા' (૧૯૧૯)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

મર્યન્ટ શેશનઅલી આહમદભાઈ, 'શેશન' (૧૧-૧૧-૧૯૪૨) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ધિન્સ અલીખાન હોસ્પિટલ, મુંબઈમાં ઍરટેટ સુપરવાઈઝર.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'શેશની' (૧૯૬૮) મળ્યા છે.

(નિ.વો.)

મર્યન્ટ સી. ડી. : બાળનાટ્યકૃતિ 'સત્યનો જળ'ના કર્તા.

(નિ.વો.)

મર્ઝબાન અદી ફિરોજશાહ (૧૭-૪-૧૯૧૪, ૨૬-૨-૧૯૮૭) :

નાટ્યકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૨૬માં ન્યૂ ભરડા હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૩૩માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સાહિત્ય સાથે બી.એ. ૧૯૩૬થી 'જમ-એ-જમશેદ', 'જમ વીકલી' અને 'ગપસપ' માસિકના તંત્રી. ૧૯૪૭થી આકાશવાણીના મુંબઈ કેન્દ્ર પર અંગ્રેજી-ગુજરાતી નાટકોના સ્ટાફ પ્રોડ્યુસર. ૧૯૫૩માં નાટ્યતાલીમ માટે ઈન્ટરનેશનલ થિયેટર ઈન્સ્ટિટ્યુટ (યુનેસ્કો)ની સ્કોલરશિપ. ૧૯૬૪માં પદ્મશ્રીનો ખિતાબ. ૧૯૭૦માં સંગીત નાટક અકાદમીનો તખ્તાના શ્રોષ્ટ દિગ્દર્શક માટેનો એવોર્ડ. કેન્સરથી મુંબઈમાં અવસાન.

એમણે 'તોફાની ટોળકી', 'પિરોજબવન', 'કાતરિયું ગેપ', 'માથે પહેલા મફતલાલ', 'બેરી કે બલા?', 'ઘરડી ઘોડી લાલ લગામ' જેવાં પંચાવન જેટલાં નાટકો લખ્યાં છે અને દિગ્દર્શિત કર્યાં છે. અનેક અંગ્રેજી નાટકોનું પણ એમણે દિગ્દર્શન કર્યું છે. એમણે આકાશવાણી પરથી મોટી સંખ્યામાં રેડિયોડ્રામા અને ટી. વી. પરથી

'આવે મારી સાથે' જેવી નિયમિત લોકપ્રિય શ્રોણી આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

મર્ઝબાન કેકોબાદ બહેરામજી : મુંબઈમાં મુદ્રકનો વ્યવસાય. જાણીતા સુધારક.

એમણે જીવનચરિત્ર 'ફરહુનજી મર્ઝબાનજી' (૧૮૯૮) આપ્યું છે.

(નિ.વો.)

મર્ઝબાન જહાંગીર બહેરામજી, 'બાબા આદમ' (૨-૯-૧૮૪૮,

૫-૨-૧૯૨૮) : હાસ્યકાર, નવલકથાકાર. પહેલાં 'ટાઈમ્સ ઓવ ઈન્ડિયા' સાથે સંલગ્ન, પછી 'નૂરે ઈલ્મ' માસિકના તંત્રી. ત્યારબાદ 'રાસત ગોફતાર'ના તંત્રી. ૧૮૮૭થી 'જમે જમશેદ'માં અને એના વિકાસમાં મહત્ત્વનો ફાળો. બે વાર ઈંગ્લેન્ડનો પ્રવાસ.

અંગ્રેજી નવલકથાઓને આધારે હાસ્યરસને અનુલક્ષીને લખાયેલી એમની નવલકથાઓ અશ્લીલ બન્યા વગર મુખ્યત્વે પારસી સમાજનાં અનિષ્ટોને ચીંધે છે. 'બુલબુલામરી' (૧૮૯૦), 'આદાની સૂક' (૧૮૯૮), 'ઘેરના ઘેલા ને બહારના ડાહ્યા' (૧૮૯૭), 'ધણી કે ઢેર' (૧૯૦૦), 'મુશકીલ આસાન' (૧૯૧૫), 'માં કી યવીત્રી' (૧૯૧૬), 'ચેરીયામાર' (૧૯૨૦) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'મોદીખાનેથી માસેલ્સ' (૧૯૦૬) અને 'વેલાતનું ગાયું દાસ્તાન' (૧૯૧૫) એમનાં પ્રવાસપુસ્તકો છે. 'અક્કલના સમુદર' (૧૮૯૦) એ પિક્ચીક પેસરનો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

મર્ઝબાન ફરહુનજી (૧૭૮૭, ૨૩-૩-૧૮૪૭) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ સુરતમાં. મોફતી જહાહોદીન બીન નસરોહા નામના ઉસ્તાદ પાસે ફારસી અને એક પંડિત પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ. ૧૭૯૯માં ગૃહન્યાય. ત્યારબાદ મુંબઈ પહોંચવાની તક. મુંબઈના પ્રખ્યાત ટસ્તુર મુહાફિરોહ પાસે જીવનઘડતર. ૧૮૦૮માં બુક-બાઈન્ડિંગનું કામ. ૧૮૧૨માં મુંબઈ કોર્ટવિરતારમાં સૌપ્રથમ ગુજરાતી છાપખાનાનો પ્રારંભ. ગુજરાતી મુદ્રણના જનક ગણાયા. ૧૮૨૨માં 'મુંબઈના શમાચાર' સાતવારિયાની શરૂઆત. પછી ૧૮૩૨થી એને દૈનિક બનાવ્યું. દમણમાં વિવરના દર્દથી અવસાન.

'દબેસ્તાન' (૧૮૧૫) મુંબઈમાં થયેલા એમના પહેલા વનકિયુલર પ્રેસમાં ૧૮૧૪માં છપાયેલા સંવત ૧૮૭૧ ના ગુજરાતી પંચાંગ પછી છપાયેલું ફારસી તરજુમાનું એમનું આ બીજું પુસ્તક છે. એમણે 'ખાદે અવેસ્તા' (૧૮૧૭)નો પણ તરજુમો આપ્યો છે. 'ગેલેસ્તાનનો તરજુમો' (૧૮૩૮) અને 'અદલે કવિનો તરજુમો' (૧૮૪૧) પણ એમના નામે છે. 'મોખતેશર-શાહનામું' (૧૮૪૩) એમનો ફિરદોસી તુષીના શાહનામાનો તરજુમો છે. એમણે 'કામાવતી વાર્તા', 'નંદબત્રીસી વાર્તા', 'ગુલે બકાવતીની વાર્તા' વગરમાં આપી છે.

ચં.ટો.

મર્ઝબાન ફિરોજશાહ જહાંગીર, 'પીજમ' (૬-૫-૧૮૭૬,

૧૧-૪-૧૯૩૩) : નવલકથાકાર, નાટકકાર. મુંબઈની ન્યૂ હાઈ-સ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ૧૮૯૯માં એમ.એ. થઈ લખવાની કારકિર્દી

આરંભેલી. ૧૯૨૨માં 'જામે જમશેદ'ના સહનંત્રી, ૧૯૨૮માં નંત્રી.

હાર્યકટાક્ષયુક્ત એમની પારસીશાઈ નવલકથાઓમાં 'વારસો ના કબૂલ' (૧૯૦૬), 'નસીબની લીલી' (૧૯૧૩), 'આઈતા ૧૨ કોઈતું' (૧૯૨૧), 'મહોબ્બત કે મુશીબત' (૧૯૨૨) વગેરે મુખ્ય છે. 'માસીનો માકો' (૧૯૧૦), 'અફલાતુન' (૧૯૧૭) વગેરે સહિત એમણે પાંચસાત નાટકો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

મર્ઝબાન બહેરામજી ફરદૂનજી (—, ૧૮૮૫) : બાળપણ દમણમાં વિતાવી, પિતાના અવસાન પછી મુંબઈમાં જઈ ૧૮૪૨માં 'દફતર આશકારા' મુદ્રણાલયની સ્થાપના કરી. ૧૮૫૭માં 'સ્રીબાઈ'નું સંચાલન. ૧૮૬૭માં 'તંદુરસ્તી' માસિક ઇફ્ કર્નું.

'ગુલશનોવર' (૧૮૪૩), 'દાનેશ નામ એ જોહાન' (૧૮૪૬) જેવી નવલકથાઓ આપ્યા ઉપરાંત એમણે 'કન્યાદર્પણ' (૧૮૭૭) નામનું સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તક આપ્યું છે. 'યુરુફ બુલેખા' (૧૮૪૮) નામે ઉર્દૂ નવલકથાનો અનુવાદ પણ એમણે આપ્યો છે.

ચં.ટો.

મર્ઝક હિમતલાલ : બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો 'કાસમ ચાઉસ' (૧૯૪૧), 'વડવાઈઓ' (૧૯૪૧) અને 'રેશિયાળ બિહીબાઈ'ના કર્તા.

નિ.વો.

મર્ઝર (૧૯૫૪, બી. આ. ૧૯૫૭) : જ્યન્ત પાઠકનો કાવ્યસંગ્રહ. એમાં કવિતા-પ્રેયસીની આસનાવાસના કરતી કૃતિઓ; મુગ્ધતા અને પ્રસન્નતાના ભાવોને વણતાં પ્રણયકાવ્યો; સંતવાણીનું સ્મરણ કરાવતાં જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભકિતનાં કાવ્યો; માનવપ્રેમ, ધરતી-પ્રીતિ, વ્યક્તિ અને સ્થળવિશેષનાં કાવ્યો છે. વિવિધ ઋતુઓનો રૂપલેખવ આલેખતાં કાવ્યો અહીં ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. 'બીજ', 'જંગલી ને મરણ', 'અબાલા' જેવાં મર્માળાં મુક્તકો; 'ચંપાનો છોડ', 'ઉનાળો', 'પ્રેમઘટા ઝૂક આઈ' જેવાં આકર્ષક ઉપાડનાં ગીતો તથા 'મને થતું', 'ઉનાળાનો દિવસ' જેવી સૌષ્ઠવયુક્ત સૌનેરચનાઓ કવિની સૌન્દર્યાભિમુખતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

દ.વ્યા.

મર્સી : મનુભાઈ પંચોલી, 'દર્શક'ની પ્રસિદ્ધ નવલકથા 'જે તો પીધાં છે જાણી જાણી'નું મહત્વનું નારીપાત્ર. અંધનાયક સત્યકામની અંગત મદદનીશ, નાયિકા રોહિણીના દિવર અચ્યુતની પત્ની અને ભારતીય પિતાની નિગ્રો પુત્રી, મર્સીએ પાલક પિતા રેખચુના ઘાતક જર્મન કાર્લની શુશ્રૂષામાં પ્રગટ કરેલું 'પ્રિસ્તીપણું' અવિસ્મરણીય છે.

ચં.ટો.

મલ ઈશ્વરલાલ અમૃતલાલ : સામાજિક લેખો, પત્રો અને નવલિકાઓનો સંગ્રહ 'યૌવનના ઉદ્ધાસ' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

મલબારી ફિરોજ બહેરામજી, 'છોટાબાબા' : પ્રવાસવાર્તાની સાથે રમૂજભર્યા પ્રસંગો આલેખતું પુસ્તક 'શાસં મમાઈની મુસાફરી'

(૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

મલબારી બહેરામજી મહેરવાનજી (૧૮-૫-૧૮૫૩, ૧૧-૭-૧૯૧૨) : કવિ, ગદ્યકાર. જન્મ વડોદરામાં. મૂળ પિતા ધનુજીભાઈ મહેતા, પરંતુ પિતાના અવસાન બાદ પાંચ વર્ષની વયે મા ભીખીબાઈ સહ્યે મહેરવાનજી નાનાભાઈ મલબારીને ત્યાં આંગળિયાત તરીકે ગયા. બ્રાહ્મવય સુરતમાં વીત્યું. પહેલાં દેશી પદ્ધતિએ ચાલતી નરભેરામ મહેતાની શાળામાં, પછી પારસી પંચાયતની સ્કૂલમાં, પછી સર જમશેદજી ઝેંગલો વર્નાક્યુલર સ્કૂલમાં અને પછી મિશન સ્કૂલમાં અભ્યાસ. ૧૮૭૧માં મૅટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી, પણ ઉચ્ચ-શિક્ષણમાં દાખલ થયા નહિ; છતાં ગુજરાતી અને અંગ્રેજી પર પ્રભુત્વ. શરૂમાં શિક્ષકનો વ્યવસાય. ડૉ. વિલ્સનનું અને ડૉ. ટેલરનું પ્રોત્સાહન. પત્રકાર તરીકેની કારકિર્દીની શરૂઆત. ૧૮૭૯થી મરણપર્યંત 'ઈન્ડિયન રેપ્કેટર'ના નંત્રી. 'વોઈસ ઓવ ઈન્ડિયા' નામે પત્ર દ્વારા પણ પ્રજાસેવા. પત્રકાર તરીકે નિર્ભીકપણે બાળ-લગ્ન અને પુનર્લગ્ન બાબતે સુધારાવાદી વિચારોની અભિવ્યક્તિ. ૧૮૯૦માં યુરોપના પ્રવાસે ગયા. ૧૯૦૧માં 'ઈસ્ટ ઍન્ડ વેસ્ટ' નામના માસિકની શરૂઆત. હૃદય ઝોકાઝોકે બંધ પડવાથી સીમલામાં અચાનક મૃત્યુ.

સંસારસુધારો, દેશદાઝ અને નીતિબોધને લક્ષ્ય કરતી રચનાઓના એમના છએક કાવ્યસંગ્રહો છે. 'નીતિવિનોદ' (૧૮૭૫) મધુર અને કરુણ ગરબીઓનો સંચય છે. એમાં બાળવિધવા, કબોડાવાળી સ્ત્રી, પરણેલી બાળપત્ની વગેરેના સ્ત્રીદુઃખના વિલાપો છે. 'વિલ્સન-વિરહ' (૧૮૭૮) મિત્ર ડૉ. જહોન વિલ્સનના મૃત્યુ પરનું શોકકાવ્ય છે. એમાં તેઓ દલપતરામના 'ફોર્ગસવિરહ'ને જ અનુસર્યા છે. 'સરોદ-ઈ-ઈત્તેફાક' (૧૮૮૧)માં ફારસી શૈલીનાં ગીતો અને કવિના છે. આ ઉપરાંત એમના 'અનુભવિકા' (૧૮૮૪), 'આદમી અને તેની દુનિયા' (૧૮૮૮) અને 'સાંસારિકા' (૧૮૯૮) કાવ્યસંગ્રહો છે. 'ઈતિહાસની આરસી' જેવી 'સાંસારિકા'માં સચવાયેલી પ્રચલિત રચના ભાષાની પ્રૌઢિ દર્શાવે છે. મુખ્યત્વે દલપતરામ અને નર્મદની શૈલીનું અનુસંધાન આ કવિની રચનાઓમાં હોવા છતાં પારસી બોલીને અતિક્રમી ગુજરાતી, શુદ્ધ ભાષા લખવાનો અને ગુજરાતી પિંગળને અનુસરવાનો એમનો પુરુષાર્થ નોંધપાત્ર છે.

એમણે અંગ્રેજી ભાષામાં જ રચનાઓ કરી તેનો સંચય 'ઈન્ડિયન ન્યૂઝ ઈન ઈન્ડિયા ગાર્બ' (૧૮૭૬) નામે પ્રસિદ્ધ થયો છે. એમાં અંગ્રેજી પિંગળનો સારો અભ્યાસ નજરે ચડે છે. કવિએ હિંદને લગતા દેશી પ્રશ્નો એમાં ચર્ચ્યા છે.

૧૯૭૮માં કરેલા ગુજરાત-કાઠિયાવાડના પ્રવાસના પરિણામ રૂપે મળતું 'ગુજરાત ઍન્ડ ધ ગુજરાતીઝ' તથા ૧૮૯૦ની યુરોપ-યાત્રાના પરિણામરૂપે મળતું 'ઈન્ડિયન આઈ ઍન ઈન્ડિયન લાઈફ' - બંને પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં છે. આ ઉપરાંત, હિંદુ ધર્મની ફિલસૂફીને લગતાં મેક્સમુલરનાં 'હિબર્ટ લોકયર્સ'નું મનચેરજી મોખેદજીના સહયોગમાં ગુજરાતી ભાષાંતર એમણે આપ્યું છે.

ચં.ટો.

મલબારીનાં કાવ્યરત્નો (૧૯૧૭) : મલબારી બહેનમણી મહેરવાનજીના કાવ્યગ્રંથોમાંથી અરદેશર ફક્તમણી ખબરદારે સૂટી કાઢેલી કવિનાઓનો સંગ્રહ. એમાં 'ઈશ્વરસ્તુતિ અને કુદરત', 'રનેલ સંબંધી', 'સંસારસુધારો', 'સ્વદેશસેવા સંબંધી', 'નીતિ સંબંધી', 'નામાંકિત મનુષ્યો સંબંધી', 'સંસારની વિચિત્રતા', 'ઈશ્વરજ્ઞાન અને ભક્તિ', 'હિંદી કાવ્યો', 'પારસી શૈલીનાં કાવ્યો' વગેરે શીર્ષકો હેઠળ કુલ ૧૬૮ જેટલી રચનાઓ સમાવી છે. આ કવિની રચનાઓમાં સુધારક, વિચારક અને નીતિવાદી છાયાઓ જોવાય છે. પ્રારંભમાં શામળ અને દુઃખપતનમની ભાષાનો ભાસ, છતાં પછીથી શિષ્ટ ગુજરાતીની પ્રૌઢિ એમની રચનાઓમાં પ્રગટેલી. સંસારસુધારો અને દેશભક્તિ એમનાં ઘણાંખરાં કાવ્યોનાં મૂળ છે.

ચં.ટો.

મલયાનિલ : જુઓ, મહેતા કંચનલાલ વાસુદેવ.

મલિક મુહમ્મદ : કાવ્યસંગ્રહ 'લગ્ન' (૧૯૭૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

મલુકદાસ : પદ્યસંગ્રહ 'ભક્તિપ્રકાશ' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહિક ગુરુદયાળ (૧૮૯૭, ૧૯૭૦) : કવિવર સ્વીન્ડનાય, ટીનબંધુ એન્ડ્રુઝ અને ગાંધીજીના અંતવાસી. માતૃભાષાનું પૂરતું જ્ઞાન, ઉપરાંત અંગ્રેજી, હિંદી, બંગાળી, ગુજરાતી અને મરાઠીના જાણકાર. અપરિગ્રહી અને શાંતિના ચાહક. શિક્ષક. કેન્સરથી અવસાન.

બાલોપયોગી પ્રસંગકથાઓના સંગ્રહ 'ગાંધીજી સાથે જીવન-યાત્રા' એમના નામે છે.

ર.ર.દ.

મલ્હારજી માણેકલાલ જમનાદાસ : સદ્વિચાર અને મનુષ્યના મનને અનુક્રમે ગુરુ-શિષ્ય રૂપે સ્વીકારીને રચેલા સંવાદ 'શાંતિ-સુધારસ' (૧૮૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મથકવાળા ઈશ્વરદાસ ઈચ્છારામ : પાણીપતના ગુરૂને વિપય બનાવતી ઐતિહાસિક નવલકથા 'વેશવાઈની ધરતીનો પ્રસ્તાવ' (૧૯૦૮) તેમ જ અન્ય નવલકથા 'કલ્પેઆમ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

કો.બ્ર.

મથકવાળા કિશોરલાલ ધનશ્યામલાલ (૫-૧૦-૧૮૮૦, ૯-૯-૧૯૫૨) : ચરિત્રકાર, નિબંધકાર, અનુવાદક. જન્મ મુંબઈમાં. મૂળ વતન સુરત. પ્રાથમિક શિક્ષણનો પ્રારંભ આકોલામાં મરાઠી ભાષામાં. આઠ વર્ષની વયે માતાનું અવસાન થતાં, મુંબઈમાં માથી પાસે જઈ રહ્યા અને એમનું શિક્ષણ ગુજરાતીમાં આરંભાયું. શાળાકાળ દરમિયાન મુંબઈમાં પ્લેગ ફાટી નીકળતાં થોડા સમય માટે આગ્રામાં અભ્યાસ. ત્યાં હિંદી તથા ઉર્દૂ પણ શીખ્યા. પદાર્થવિજ્ઞાન તથા રસાયણશાસ્ત્રને એકિછક વિષયો તરીકે રાખી ૧૯૦૯માં મુંબઈની વિલ્સન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૧૩માં એલ.એલ.બી. આશ્રમની રાષ્ટ્રીય શાળામાં ૧૯૧૭થી ૧૯૧૯ સુધી શિક્ષક. ગાંધીજીએ

સ્થાપેલી ગુજરાત વિદ્યાપીઠના પંડલા મહામાત્ર. આ અરસામાં એમને કાકાસાહેબ કાલેલકર મારફતે, આશ્રમમાં કેદારનાથજીનો પરિચય થયો. એમની સાથેની ચર્ચાવિચારણાઓના પરિપાકરૂપે, સાંપ્રદાયિક શ્રદ્ધાઓ કે પરંપરાપ્રાપ્ત માન્યતાઓને વિવેકદૃષ્ટિથી, શાંત અને સ્થિર ચિત્તે ચકાસી, તેમાંથી જીવનોર્થપ સાધક સત્યનું જ પ્રહણ કરવાની આત્મશક્તિનો ઉદય થયો. જીવનના અને અભ્યાસના પ્રશ્નોને જોવાની, સમજવાની અને ઉકેલવાની એમની દૃષ્ટિમાં આથી આમૂલ પરિવર્તન આવ્યું. ૧૯૩૪થી ૧૯૩૮ સુધી ગાંધી સેવા સંઘના પ્રમુખ. દેશના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં ભાગ લેતાં ૧૯૩૦, ૧૯૩૨ તથા ૧૯૪૨ માં વધતાઓછા પ્રમાણમાં કારાવાસ. ૧૯૪૬થી જીવનપર્યાંત 'હરિજન' પત્રના તંત્રી.

એમની લેખનપ્રવૃત્તિનો ગંભીરતાપૂર્વકનો પ્રારંભ, પોતાના મંથનકાળમાંથી બહાર આવ્યા ત્યારપછી એટલે કે ૧૯૨૨ પછીથી થયો છે. કેળવણીવિષયક ચિંતન, ગાંધીજીના વિચારોની સમજૂતી, વૈયક્તિક અને સામાજિક અભ્યુદય માટેનું દિશાસૂચન તથા યોગ, સાધના, અવતાર, ઈશ્વર વગેરે અંગે વિવેકપૂત, તર્કશુદ્ધ, વિશદ અને નિખાલસ સ્ફૂર્જાત—આ બાબતોનો એમના લેખનમાં વધુ એક રહ્યો છે.

તેઓ સત્ય અને અસત્યની, શ્રેયસ્ અને અશ્રેયસ્ ની સૂક્ષ્મ વિવેકદૃષ્ટિએ જીવનને અવલોકતા રહ્યા છે, તેને નિબંધરૂપે પ્રગટ કરતા રહ્યા છે; પરિણામે એક શાંત, સ્વચ્છ, નિર્દોષ, લોકહિતૈવી નિબંધકાર તરીકે બહાર આવ્યા છે. એમની ગદ્યશૈલી શીલસમૃદ્ધ છતાં સરલ, ચારદર્શક અને જોમવતી છે. 'શમ અને કૃષ્ણ' (૧૯૨૩), 'ઈશુ ખ્રિસ્ત' (૧૯૨૫), 'બુદ્ધ અને મહાવીર' (૧૯૨૬), 'સહજનંદ સ્વામી' (૧૯૨૬) વગેરે ચરિત્રાત્મક નિબંધોમાં એમણે અવતાર લેખાતા જે તે મહાપુરુષના માનવીય ગુણોનું પ્રતીતિકર આલેખન કર્યું છે. સાધક ને ચિંતક તરીકેની એમની સીમાસ્થંભરૂપ, યાદગાર અભિવ્યક્તિ 'જીવનસાધન' (૧૯૨૯) તથા 'સમૂળીકાંતિ' (૧૯૪૮) માં જોવા મળે છે. 'ગાંધીવિચારદોહન' (૧૯૩૨), 'અહિંસાવિવેચન' (૧૯૪૨), 'ગાંધીજી અને સામ્યવાદ' (૧૯૫૧) વગેરેમાં ગાંધી-વિચારના ભાષ્યકાર તરીકેના એમના સામર્થ્યનાં દર્શન થાય છે. કેળવણીકાર તરીકેની એમની સૂક્ષ્મ તેમ જ મૌલિક દૃષ્ટિનો પરિચય 'કેળવણીના પાયા' (૧૯૨૫), 'કેળવણીવિવેક' (૧૯૪૯) અને 'કેળવણીવિકાસ' (૧૯૫૦) એ ગ્રંથત્રિપુટીમાં થાય છે.

ઔદ્યોગિક સમાજમાં વિસંવાદી લાગે તેવા વિચારો દર્શાવતું 'સ્ત્રીપુરુષમર્ષદા' (૧૯૩૭) ઉપરાંત ગાંધીવાદીઓ પરના કટાક્ષ-લેખોને સંબંધરતું 'કાગડાની આંખે' (૧૯૪૭), કાનિકારી વિચારણા પ્રગટ કરતું અને પ્રચલિત વિચારોમાં રહેલા દોષોને ખુલા પાડતું 'સંસાર અને ધર્મ' (૧૯૪૮) એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

ખલિલ જિબ્રાનકૃત 'ધ પ્રોફેટ', તોલ્સ્ટોયકૃત 'ધ લાઈટ સાઈન્સ ઇન ડાર્કનેસ', મેરિસ મોટરલિકકૃત 'ધ લાઈફ ઓફ ધ વ્હાઈટ એન્ટ્સ' અને પેરી બર્જસકૃત 'હૂ લોક એબાન' ગ્રંથોનાં અનુક્રમે 'વિદાયવેળાએ' (૧૯૩૫), 'તિમિરમાં પ્રભા' (૧૯૩૬), 'ઊંધઈનું જીવન' (૧૯૪૦) અને 'માનવી અંડિપેરો' (૧૯૪૬) નામે એમણે

ભાષાંતરો આપ્યાં છે. ભાષાંતરો માટે એમણે પસંદ કરેલી સામગ્રીમાં પણ જીવનલક્ષી દૃષ્ટિનો પરિચય થાય છે. 'શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા'નો એમણે આપેલો સમશ્લોકી અનુવાદ 'ગીતાધ્વનિ'(૧૯૨૩) મૂળને વફાદાર અને સરળ તથા લોકભોગ્ય છે.

કા.આ.

મધ્યરેક : જુઓ, ઈરાની સોહરાબ શહેરિયાર.

મથાલથી : જુઓ, મહેતા બળવંતરાય ગોપાળજી.

મસાની મનીજેહ, 'મામા' : 'બચપણનો બહાર'(૧૯૦૬)ના કર્તા.
મૂ.મા.

મસાની રૂસ્તમજી પેસ્તનજી, 'દિલફરોઝ' (૨૩-૯-૧૮૭૬, નવે. ૧૯૬૬) : જન્મ મુંબઈમાં. ન્યૂ હાઈસ્કૂલ અને ઓલિવિસ્ટન કોલેજમાં કેળવણી. અંગ્રેજી-પર્શિયન વિષયોનો સ્નાતક તથા અનુ-સ્નાતક કક્ષાનો અભ્યાસ. ૧૮૯૭-૯૮માં ઓલિવિસ્ટન કોલેજમાં ફેલો. ૧૮૯૭માં 'ગપસપ'ના આધિપતિ. ૧૮૯૯માં 'કયસરે હિંદ'ના અંગ્રેજી વિભાગના તંત્રી, પછી 'ઈન્ડિયન સ્પેક્ટેટર'ના તંત્રી. ૧૯૨૨માં મુંબઈના પહેલા હિંદી મ્યુનિસિપલ કમિશનર. ૧૯૩૯-થી ૧૯૪૨ સુધી મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં વાઈસ ચાન્સેલર.

'બોધલું', 'ચન્દ્રચળ'(૧૯૦૨), 'એબિસિનિયાનો હબસી', 'રઝિયા ભેગમ', 'ભાઈકી ભરથાર' વગેરે એમના ગ્રંથો છે. એમણે 'ફેક્ટોર ઓવ વેલ્સ' ઉપરાંત દશેક જેટલાં અંગ્રેજી પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

ચં.ટો.

મસ્ત કાંવ : જુઓ, ત્રિવેદી ત્રિભુવન પ્રેમશંકર.

મસ્તફકીર : જુઓ, ભટ્ટ હરિપ્રસાદ ગૌરીશંકર.

મસ્ત મંગેરા : જુઓ, મંગેરા અબ્દુલ ઈબ્રાહિમ.

મસ્તવઝીર : નવલકથા 'રેસના રંગ'(૧૯૩૦) તેમ જ 'ચિત્રપટ' સામાહિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'પરદેશની પ્રેમ-કથાઓ'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મસ્તહબીબ સારોદી : જુઓ, પટેલ હસનભાઈ મુસાભાઈ.

મહમ્મદ ઉમર, 'કોકિલ' (-, ૩૦-૩-૧૯૬૬) : 'ગુજરાતી ભાષાનું ઐતિહાસિક ભંડોળ'(૧૯૩૮), 'પૂર્વના મહાન પુરાવિદ ડો. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી'(૧૯૪૦), 'અપહપહલ વાલી હબી મુઝફ્ફર વાઝા અલી વા ગુજરાતનો ઈતિહાસ'(૧૯૪૦) અને 'પારસી હસ્તલિખિત ગ્રંથોની નામાવલિ'(૧૯૫૦)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

મહમ્મદઅલી મુરાદઅલી : બોધક પ્રસંગકથાઓના સંગ્રહો 'કોધ'(૧૯૫૨), 'આભમાન'(૧૯૫૨) તથા 'સબૂરી ધીરજ'(૧૯૫૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહંત મોરારદાસ પુરુષોત્તમ : 'શ્રી રતનદાસજી ઉર્ફે બાવાસાહેબનું જીવનચરિત્ર'-ભા. ૧(૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહંત રતનદાસજી સેવાદાસજી : જીવનચરિત્ર 'સત્ય શ્રી કબીર દિગ્વિજય'-ભા. ૧(૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહંત રાજેન્દ્ર : પદ્યકૃતિઓ 'નુલજનામ-સંકીર્તન'(૧૯૮૦) તથા 'શ્રી દેવીરક્ષાકવચ'(૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહાજન મંડળ - પ્રથમ દર્શન : અંક ૧-૨(૧૯૯૬) : મગનલાલ નરોત્તમદાસ પટેલ દ્વારા સંપાદિત આ પુસ્તકનાં ૧,૪૧૭ પૃષ્ઠોમાં વિવિધક્ષેત્રના મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો આપાયાં છે. એમાં નૃપતિઓ, મહાધર્મીઓ, ધર્મપ્રવર્તકો, મહાપાંડિતો, ભક્તો અને કવિઓ, નામાકિત સાક્ષરો, મહાસતીઓ, ઋષિપત્નીઓ, વીરાંગનાઓ તેમ જ વિદેશી મહાજનોને પણ આવરી લેવાયાં છે.

ચં.ટો.

મહાજનને ખોરડે : ચુનીલાલ માડયાનું એકાંકી. વેવાઈને જ બીજી પર ત્રીજી તરીકે દીકરી પરણાવી, મોટે ઘેર દીકરી દીધાનો ધન્યતા ગાનુભવતા સોની દુર્લભનું અજ્ઞાન આ નાટકના કેન્દ્રમાં છે.

ચં.ટો.

મહાદેવભાઈની ડાયરી - પુસ્તક ૧ થી ૧૫ : મહાદેવભાઈ દેસાઈ લિખિત ૧૯૧૭ થી ૧૯૪૨ પર્યંતની રોજનીશી. આ ડાયરીમાં લખનારની આત્મકથા નહીં, પરંતુ મહાન ચરિત્રનાયક ગાંધીજી અંગેની વિપુલ કાચી સામગ્રી સહિતની જીવનકથા પડેલી છે. ગાંધીજી સાથેના સેવાકાળ દરમિયાન, જાતને ભૂંસી નાખી, નમ્રતા-પૂર્વક એમણે ગાંધીજીના પત્રવ્યવહારની, એમનાં ભાષણોની, અગત્યની વ્યક્તિઓ સાથે થયેલી મુલાકાતોની, સંભાષણોની, વર્તમાન ઘટનાઓની તેમ જ વિવિધ વિષયો પરના એમના પ્રગટ થયેલા વિચારો-ઉચ્ચારોની ઝીણવટપૂર્વક જ નોંધ રાખેલી છે તેમાં ગાંધીજીની જીવનકથા તો છતી થાય જ છે, એ સાથે તેમાં લેખકનું સમર્પિત વ્યક્તિત્વ અને ગાંધીજી પ્રત્યેનો આનહદ ભક્તિભાવ પણ છતો થાય છે. ડાયરીનું લેખન ઉચ્ચ પ્રકારની સાહિત્યરચિને પ્રગટ કરનારું છે. ઉપરાંત કયાંક વાંચેલાં પુસ્તકોનાં આકર્ષક વિવેચન અને સારગ્રહણ, તો કયાંક વ્યક્તિઓનાં ઉત્તમ રેખાચિત્રો પણ સાંપડે છે. સ્વલ્પ ગુજરાતી ડાયરીસાહિત્યમાં આ ગ્રંથો અત્યંત મૂલ્યવાન છે.

ચં.ટો.

મહાપ્રસ્થાન (૧૯૬૫) : પદ્યનાટકની દિશામાં અભિનવ પ્રસ્થાન કરતી ઉમાશંકર જોશીની સાત કૃતિઓનો સંગ્રહ. તેમાંની પ્રથમ ચાર પદ્યનાટકો 'મહાપ્રસ્થાન', 'યુધિષ્ઠિર', 'અર્જુન-ઉર્વશી' અને 'કચ'નું વિષયવસ્તુ મહાભારતમાંથી; 'મંથરા' અને 'ભરત'નું વિષયવસ્તુ રામાયણમાંથી તથા 'નિમંત્રણ'નું વિષયવસ્તુ ભગવાન બુદ્ધના જીવનમાંથી લીધેલું છે. આ રીતે 'પ્રાચીનો'નાં પદ્યરૂપકોથી આગળ વધતાં આ પદ્યનાટકોમાં પૌરાણિક પાત્રો-પ્રસંગો અને તેમના દ્વારા ધ્વનિત થતા રહસ્યની કાવ્યમય અભિવ્યક્તિ સાથે કવિની નાટ્યશક્તિનો વિશિષ્ટ ઉન્મેષ પ્રગટે છે. નાટકના વ્યાવર્તક

- અંગ સંવાદનો, આપણી કવિતામાં અહીં પ્રથમવાર સફળ પ્રયોગ થયો છે. સંવાદો પાત્રોચિત હોવાની સાથે, પાત્રોના મનોસંઘર્ષોને માર્મિક રીતે રજૂ કરનારા, લાઘવયુક્ત અને કાવ્યત્વનો સ્પર્શ પામેલા છે. પ્રવાહી વનવેલીમાં બોલચાલની ભાષાનો લય કૃતિને આસ્વાદ્ય બનાવે છે. 'મંથરા' કૃતિ કાવ્ય-નાટ્યના સંયોજનનો એક ઉત્તમ નમૂનો છે.
- નિ.વો.
- મહારાજ ઉમેશચંદ્રજી :** પદ્યકૃતિ 'ઉમેશચંદ્રજીકૃત કાવ્યસંગ્રહ' (૧૮૮૯)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ કાલિદાસ :** ચરિત્રાત્મક પુસ્તકો 'સોરઠના સંતમહાત્માઓ' (૧૯૬૧), 'સોરઠની વિભૂતિઓ' (૧૯૬૧) અને 'સોરઠી સંતો' (૧૯૬૧)ના કર્તા.
- નિ.વો.
- મહારાજ કૃપાલાનંદજી :** પ્રચલિત ભજન-કાળ પર રચાયેલી પદ્ય-કૃતિઓનો સંગ્રહ 'પ્રેમધારા' - ૨ (૧૯૫૬) તથા ભગવદ્ ગીતાનું સમશ્લોકી ભાષાંતર 'ગીતાગુંજન' (૧૯૬૨)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ કેશવદાસજી મધુરાદાસજી :** પદ્યકૃતિ 'સવરી આખ્યાંન' (૧૮૮૨)ના કર્તા.
- નિ.વો.
- મહારાજ ગણપતરામ જીવતરામ :** બાળબોધ વિષયમાં છપાયેલી પદ્યકૃતિ 'જ્ઞાનબોધ નિર્વાણ કીર્તનાવલી' - ભા. ૧ (૧૮૮૪)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ જયકૃષ્ણ :** 'પદ્યસંગ્રહ' (૧૯૦૪)ના કર્તા.
- નિ.વો.
- મહારાજ ત્રિલોકચંદ્રજી :** પદ્યકૃતિ 'સ્તવનાવલી' - ભા. ૩ (૧૮૯૩)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ નરસિંહદાસ ગોવિંદ :** પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'નાયણ બોધ'ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ નીલકંઠરાય કૃષ્ણારામ :** પદ્યકૃતિ 'નીલકંઠ ભજનાવલી' - ભા. ૨ (૧૯૫૪)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ ભોમારામ હેમારામ :** પદ્યકૃતિ 'ભક્તિભામ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૩૨)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ રામચંદ્ર માધવલાલ :** 'શ્રી સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્ર સત્ય-વિજય નાટકનાં ગાયનો'ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ લાલજી :** ભગવદ્ ભક્તિ અને લોકહિતચિંતાને નિરૂપતા ગદ્યબંદો તથા દેશપ્રેમ અને પ્રભુપ્રેમને આલેખતાં પોતાનાં તેમ જ સાથી ભક્તોનાં ભજનોનો સંગ્રહ 'પ્રગટ છે ભારતમાં ભગવાન' (૧૯૬૪)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ શંકર (ઉનાવાવાળા) :** વેદાંતજ્ઞ, ભજનિક, કવિ. એમણે 'શ્રી શંકરવિલાસ' - ભા. ૧-૮ (૧૯૪૪), ૨૯૭ પદ્યરાવનું 'વેદાંતવિલાસ' (ત્રી. આ. ૧૯૪૪), 'ગીતાભાવાર્થગીત-મંજરી' - ભા. ૧ (૧૯૪૬), 'અષ્ટાવકગીતા' (૧૯૪૬), 'શ્રીકૃષ્ણ-સ્તવન' (ત્રી. આ. ૧૯૪૭) ઉપરાંત 'શ્રી કૃષ્ણભક્તોન્સવ', 'ઈશ્વરના લાડીલા' અને શંકરાચાર્યકૃત સ્તોત્રોનો અનુવાદ 'પરમ-તત્ત્વવિલાસ' આપ્યાં છે.
- ૨.૨.૬.
- મહારાજ સુંદરદાસ વીરભાનુ :** ભજનસંગ્રહ 'કીર્તનસચિનો'ના કર્તા.
- મૃ.મા.
- મહારાજ ભગવતસિંહજી :** ભુઓ, જાડેજા ભગવતસિંહજી સંગ્રામજી.
- મહારાજ ભાવસિંહજી તખ્તસિંહજી :** ભુઓ, ગોહલ ભાવસિંહજી તખ્તસિંહજી.
- મહારાજ સુરશાબહેન ધાંતિલાલ (૨૬-૧-૧૯૩૫) :** કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન વિસનગર. ૧૯૫૭માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૮૭માં 'ધ્યાનભવનાં યોગસૂત્રો' પર સંસ્કૃત વિષયમાં પીએચ.ડી. ગુજરાત રાજ્યના આરોગ્ય-સેવા વિભાગમાં અધિકારી. 'ઋતંભરા પ્રજ્ઞાપુષ્પો' (૧૯૮૫) એમનો યૌગિક અનુભવોને વ્યક્ત કરતાં અઘાંદસ કાવ્યોનો સંગ્રહ છે.
- જ.ગા.
- મહારાણી નંદકુંવરબા નારણદેવજી :** ભુઓ, જાડેજા નંદકુંવરબા ભગવતસિંહજી.
- મહાલક્ષ્મીબહેન, 'તરંગિણી' :** નવલકથા 'ગોકુળની પનિહારી' (૧૯૬૧)નાં કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહાવીરપ્રસાદ શિવદત્તરામ :** પદ્યકૃતિ 'કાકિલનિકુંજ'ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહાસુખરામ :** પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'રસિક પદમાળા' (૧૯૩૩)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહિડા જેમલસિંહ :** અશોક બાલપુસ્તક માળામાં પ્રસિદ્ધ સચિત્ર બાલકાવ્યોનો સંગ્રહ 'કુમકુમ પગલી' (૧૯૪૬)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહિડા નાથલાલ એમ. :** નવલકથા 'હરિદાસી' (૧૯૨૭)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.
- મહિડા રત્નસિંહ :** પ્રચારાત્મક નાટકો 'શરભી' (૧૯૫૩), 'ગ્રામ-સેવક' (૧૯૫૬) વગેરે તથા અનુક્રમે ત્રિઅંકી નાટક અને સમ-પ્રવેશી નાટક આપતી કૃતિ 'ઠોકર અને સંગ્રામ' (૧૯૫૬)ના કર્તા.
- ૨.૨.૬.

મહીજી હીરાલાલ—મહેતા ઈશ્વરલાલ કરુણાશંકર

મહીજી હીરાલાલ : ઈસુકથા 'નિવાયેલું ઘેટું'ના કર્તા.

૨૨.૨.૬.

મહુવાકર : જુઓ, દોશી ફૂલચંદ હરિચંદ.

મહેક ટંકારવી : જુઓ, મેન્ક યાકુબ ઉમરજી.

મહેતા અનંત સી. : સાત નવલિકાઓનો સંગ્રહ 'હિયાનો કાદવ' (૧૯૫૩)ના કર્તા.

૨૨.૨.૬.

મહેતા અનુપ્રસાદ શંકરલાલ : પદ્યકૃતિ 'સદ્ગામાં ગીરે મૂકાયેલી બેરી' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા અમૃતલાલ અનોપરામ, 'અફલાતૂન' : કવિ. તત્કાલીન સમાજની રૂઢિને અનુસરીને કરેલી પારંપરિક પદ્યરચનાઓના એમના કુલ સાત સંગ્રહો છે; એમાં સાતમા મહારાજ ઓડવડના મૃત્યુ નિમિત્તે સૌરઠા, સવૈયા અને હરિગીત જેવાં વૃત્તોમાં લખાયેલી કૃતિ 'મહારાજ સમમ ઓડવડનો મરણશોક' (૧૯૧૦), તત્કાલીન સમાજનાં દૂપણોને પદ્યમાં રજૂ કરતી પુસ્તિકા 'કલજુગની કળા' (૧૯૧૧), ડાકોરમાં થયેલા યજ્ઞમહોત્સવનું વર્ણન કરતો પદ્યગ્રંથ 'ડાકોર શતમુખયજ્ઞ મહોત્સવ' (૧૯૧૧), મહારાજશ્રી નટવર-સિદ્ધજી ઝાનોદની રાજગાદીએ બેઠા તે વેળાએ રચેલાં પદ્યોનો ગ્રંથ 'શ્રી નટવરસિદ્ધજીનો દત્તાવિધાન મહોત્સવ' (૧૯૧૧), નર્મદાસ્તુતિનાં પદ્યો 'નર્મદાસ્તુતિ' (૧૯૧૩) તેમ જ 'ફરોહસિદ્ધ-વિરહ'નો સમાવેશ થાય છે.

કૌ.બ્ર.

મહેતા અમૃતલાલ ખુશાલદાસ : સામાજિક નવલકથા 'રસિકચંદ્ર'-ભા. ૧-૨ (૧૯૧૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા અમૃતલાલ ગોકલદાસ : નવલકથા 'ગાંધર્વલગ્ન' (૧૯૨૯) તેમ જ આધ્યાત્મિક પુસ્તકો 'શકિતજ્યોત' (૧૯૬૯), 'આત્મ-જ્યોત' (૧૯૭૧) અને 'પરમજ્યોત' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા અમૃતલાલ છગનલાલ : બાળગીતોની પુસ્તિકા 'ઝાંઝરિયાં'-ભા. ૧ (૧૯૪૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા અરદેશર નશરવાનજી : તત્કાલીન સમાજમાં જલસાઓ તેમ જ બેઠકોમાં ગવાતી 'કલગી' સ્વરૂપની રચનાઓનો સંગ્રહ 'સુબોધ કલગી ગાયન સંગ્રહ' : ૧-૨ (૧૯૮૩) તેમ જ પારસી રમૂજ ચોપડી 'હંમેશનો સાથી અથવા વાકયાવધી' (૧૯૮૩)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

મહેતા અર્ધમનબહેન : બાળવાર્તા 'વસંત' (૧૯૩૧)નાં કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા અવિનાથ યજ્ઞચંદ્ર (૧૯-૧૦-૧૯૨૧) : નવલકથાકાર. જન્મ પેટલાદમાં. અર્ધશાસ્ત્ર અને ઈતિહાસ વિષયોમાં અનુસ્નાતક.

એલ.એલ.બી. ઇન્કમટેક્સ એપેલિટ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય.

એમની પાસેથી પરંપરાગત માળાખાતી નવલકથાઓ 'સિન્ધુ-સ્વામિની' (૧૯૭૫) અને 'શિશનીનું નૂર' મળી છે.

મુ.મા.

મહેતા અંજની સુરેન્દ્રભાઈ (૧૬-૧૦-૧૯૪૦) : વિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૨માં બી.એ. ૧૯૬૪માં એમ.એ. બી. ડી. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

એમણે લઘુપ્રબંધ 'હરીન્દ્ર દેવેની સાહિત્યસિદ્ધિ' (૧૯૮૨) આપ્યો છે.

ચં.ટો.

મહેતા અંબાભાઈ : અલગ અલગ રાજ પર આધારિત ૧૧૪ પદ્યોનો સંગ્રહ 'શ્રી બાલાકૃત માધવમાળા' (૧૯૧૩)નાં કર્તા.

૨૨.૨.૬.

મહેતા અંબાલાલ ગિરધરલાલ : 'કનકસેન-પદ્માવતી નાટક' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા અંબાલાલ માણેકલાલ, 'અંબુજ' : પ્રકીર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કાવ્યકલિકા' ('ભમ્મર' સાથે, ૧૯૧૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા આર. પી. : પદ્યકૃતિ 'આપદાન' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા ઈન્દુમતી : કાવ્યસંગ્રહ 'સંજીવની' (૧૯૭૬) અને અનુવાદ-પુસ્તક 'કલાસૃષ્ટિ' (૧૯૩૮)નાં કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા ઈલા આરબ/આચાર્ય ઈલા ગુણવંતરાય (૧૬-૬-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૮માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૦માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૭ સુધી રુઈયા કોલેજ અને ૧૯૭૦થી અદ્યપર્યંત સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપન.

'ત્રિકોણની ત્રણ રેખાઓ' (૧૯૬૬), 'ધીજેલા આકાર' (૧૯૭૦), 'સાધા' (૧૯૭૨), 'એક હતા દિવાનબહાદૂર' (૧૯૭૬), 'આવતી કાલનો સૂરજ' (૧૯૭૯) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. એમની 'અને મૃત્યુ' (૧૯૮૨) નવલકથામાં કેટલીક મુખરતા છે, છતાં વિષયવસ્તુ અને નિરૂપણની તાજગી છે.

આ ઉપરાંત 'એક સીગરેટ એક ધૂપસળી' (૧૯૮૧) નામક વાર્તાસંગ્રહ પણ એમણે આપ્યો છે.

ચં.ટો.

મહેતા ઈશ્વરલાલ કરુણાશંકર, 'આનંદ મહેતા' (૨૮-૯-૧૯૫૦, ૨૪-૨-૧૯૮૦) : કવિ, વિવેચક. જન્મ ધારી (જિ. અમરેલી)માં. ૧૯૭૨માં બી.એ. ૧૯૭૪માં એમ.એ. ૧૯૭૬માં બી.એંડ. રાજકોટમાં શિક્ષક.

કાવ્યસંગ્રહ 'આ અથવા ઈ' (મરણોત્તર, ૧૯૮૧) એમના નામે છે.

મુ.મા.

૪૪૬ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

મહેતા ઈશ્વરલાલ મણિલાલ : તીર્થધામ વૃંદાવનની વિરનૂત માહિતી આપતી ગદ્યાગદ્યકૃતિ 'ભકિતધામ વૃંદાવન' (૧૯૬૯)ના કર્તા. મુ.મા.

મહેતા ઉકચંદ જેઠાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'જમનગરનાં ચિતાર' (૧૮૮૯) અને વાર્તાકૃતિઓ 'અમુલ્ય રત્ન સંગ્રહ' (૧૯૦૬) તેમ જ 'સની સુમતિ - કાપે કુમતિ યાને હિતશીક્ષા' (૧૯૦૬)ના કર્તા. મુ.મા.

મહેતા ઉમિયાશંકર જેશંકર : 'અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતા સાહિત્ય' (૧૯૨૬) અને 'છોટાભાઈને સ્મરણાંગલિ' (૧૯૨૯)ના કર્તા. મુ.મા.

મહેતા ઉમેશ ગૌરીશંકર, 'ઉમેશ કવિ' (૩૧-૧-૧૯૦૯) : કવિ, નાટ્યકાર. ઉછેર અને પ્રાથમિક શિક્ષણ ગોમટા (ગોંડલ)માં. માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ગોંડલ રેલવે, ભાવનગર-અંદર તથા કરસ્ટ વિભાગમાં નોકરી. પછી નિવૃત્ત.

રાસકૃતિઓનો સંગ્રહ 'પંસલી' (૧૯૪૩), પરિચિતો અને સ્વજનોને આપેલ અંગ્લકો અને પ્રશસ્તિઓનો સંગ્રહ 'ઉડુપન' (૧૯૫૭), નારીના માતૃભાવને નિરૂપના શ્લોકોનું સંકલન 'માતૃ-વૈભવ' (૧૯૬૩) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે. 'ડોક્સ હાઉસ'ની અસર ઝીવનું 'ધરકૂકડી' (૧૯૪૨), દામપત્યભાવને નિરૂપનાં ત્રણ નાટકો 'જુવાનીનું નાણું', 'ઢાંકણછેડી' અને 'જસો'ને સમાવતો સંગ્રહ 'ઢાંકણછેડી' (૧૯૪૭), મહાભારતના કૃષ્ણવિષ્ટ-પ્રસંગ પર આધારિત અને નહેરુની રાજનીતિની પ્રશસ્તિ કરવાનો પ્રયત્ન કરતું 'સમાધાન' (૧૯૫૫), લગ્નસમરૂપા પર આધારિત 'મંગલ ઘડી' (૧૯૬૯) અને વાનદિહી 'સીતાવનવાસ' (૧૯૭૭) એમનાં નાટકો છે. 'વારસ' (૧૯૪૬) નામનો વાર્તાસંગ્રહ તથા દિંદી ભાષાની કૃતિ 'ખતરેકા બિગુલ' પરથી પ્રેરિત 'સાવધાન' (૧૯૪૪) અને 'ધર્મગ્રંથ અને ધર્મગુરુ' જેવા નિર્ગંધસંગ્રહો પણ એમણે આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે પોતાનાં એકાંકીઓને 'ઉમેશ કવિનાં એકત્રિત એકાંકીઓ' (૧૯૬૯) તથા 'વારસ'ના પ્રાકથનરૂપે મૂકેલ લેખને 'સાહિત્ય-વાતો' નામે પ્રકાશિત કરેલાં છે.

ર.ર.દ.

મહેતા એચ. જી. : 'કૃષ્ણજ્યોતીના ગરબા અને સુરત શહેરની ધામધુમ'ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા એન. એચ. : 'શંકરશાસ્ત્રી અથવા કર્મહીન કમલા - એક રસિક અને સદ્બોધક વાર્તા' (૧૯૯૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા એમ. જી. : નવલકથા 'જીભાઈ પટેલ' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કનુ, 'વ્યામ' : કાવ્યસંગ્રહ 'સભર ખાલીપો' (૧૯૭૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કનેયાલાલ દ્વૈજભાઈ : નાટક 'પુનર્જન્મ' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કાંબલરાય મનવાંતરાય (૩-૧-૧૯૧૧) : જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગ્રાન્ટ રોડની મ્યુનિસિપલ શાળામાં. ૧૯૨૮માં અમદાવાદમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં ઉચ્ચશિક્ષણ માટે જોડાયા. ત્યાંથી રાજકારણ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે સનાતક. બોચાસણ ઉદ્યોગમાંદિરમાં શિક્ષક. ૧૯૩૨માં મુંબઈ. ૧૯૩૪માં અમદાવાદ પરત આવી, ૧૯૬૨ સુધી 'ગુજરાત સમાચાર'ના તંત્રીપદે. ત્યાર-પછી સાત વર્ષ 'સંદેશ'ના તંત્રીપદે. આ વર્ષો દરમિયાન સરકારના નિર્મંત્રણથી આખરાનો અભ્યાસ માટે ઈંગ્લેન્ડ તથા ૧૯૬૫માં અમેરિકા-પ્રવાસ.

'અમદાવાદ સર્વસંગ્રહ', 'સમૂહિતાનાં ચરણોમાં', 'દક્ષિણ ભારતની વિકાસયાત્રા' ઉપરાંત અમેરિકાના ઉપપ્રમુખની જીવન-કથાનો અનુવાદ 'લુબર્ટ હમ્ફ્રી' એમના નામે છે.

અં.દો.

મહેતા કમળાશંકર જે. : માનવજીવનની તેજશ્યા રહૂ કરતી, 'આગંડઆગંડ' માસિકમાં પ્રગટ થયેલી વાર્તાઓના સંગ્રહ 'સમર્પણ' (૧૯૪૯) અને 'મૃત્યુજય' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કલ્યાણજી વિઠ્ઠલભાઈ (૭-૧૧-૧૯૦૦, ૧૧-૭-૧૯૭૩) : કવિ, ચરિત્રલેખક, અનુવાદક. જન્મ વાંઝા (જિ. સુરત)માં. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ત્રણ વર્ષ અભ્યાસ. ભારોલી સત્યાગ્રહમાં અગ્રભાગ. ગુજરાતની નવી રચાયેલી ધારાસભાના પ્રથમ અધ્યક્ષ. 'પટેલ બંધુ' માસિકના તંત્રી. મરોલીના કરનુરબા સેવા સંઘ સાથે સંલગ્ન. 'ગોંડાનું ધર'ના સ્થાપક. 'પદ્મભૂષણ'નો ખિતાબ. ફેફસાના કેન્સરથી મરોલીમાં અવસાન.

એમની પાસેથી 'મહંત' (૧૯૧૧), 'ગોપકાવ્યાં' (૧૯૧૪), 'દેશકીર્તન' (૧૯૧૯), 'હૃદયમંથન' (૧૯૧૯) વગેરે પદ્યકૃતિઓ તેમ જ 'ટૂકી વાર્તાઓ' (૧૯૧૫), 'ગુરુ નાનક' (૧૯૧૫), 'ગુજરાતનું નૂર' (૧૯૨૨) જેવી ગદ્યકૃતિઓ મળી છે. એમણે કેટલાક અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

મુ.મા.

મહેતા કંચનલાલ વાસુદેવ, 'ગોગમટોળ શર્મા', 'મલગાનલ' (૧૯૯૨, ૨૪-૬-૧૯૧૯) : વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક કેળવણી અમદાવાદમાં. ૧૯૦૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૨માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ત્યારબાદ અમદાવાદમાં મૅચ ફેક્ટરીમાં નોકરી. આ દરમિયાન અંગ્રેજી-સંસ્કૃતનો અભ્યાસ. એમ.એ. કરવાના બે વારના પ્રયત્ન છતાં નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે વિચાર પડતો મૂક્યો. ૧૯૧૬માં એલ.એલ.બી. મુંબઈની ભાઈશંકર કાંગા નામની સોલિસિટરની પેઢીમાં કમકાજ સંભાળ્યું. વકીવાતના પ્રારંભ. એપિન્ડિસાઈટિસના દર્દથી અવસાન.

ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તાને પહેલો ક્વાત્મક આલેખક આ લેખકે આપ્યો છે. એમના પહેલાં, પ્રગટ થયેલી વાર્તા નામક રચનાઓ ઉપદેશ, ઉદ્દેશ અને બોધથી લદાયેલી તેમ જ આણંદ ભાષાશીલો ધરાવતી હતી; જ્યારે 'વીસમી સદી'માં પ્રસિદ્ધ થયેલી આ લેખકની પહેલી વાર્તા 'ગોવાલણી' પ્રાણવાન છે. 'પ્રતિમા કે પ્રિયા' પણ

એમની એટલી જ જાણીતી વાર્તા છે. એમના મરણોત્તર વાર્તા-સંગ્રહ 'ગોવાલણી અને બીજી વાર્તા' (૧૯૩૫)માંની બાવીસ વાર્તાઓમાં એમના સમકાલીનો કરતાં કલાત્મક સૂઝ અને સજ્જતા વિશેષ રૂપે પ્રગટ થતી જોઈ શકાય છે. આ ઉપરાંત, ૧૯૦૯થી ૧૯૧૮ના ગાળા દરમિયાન એમણે અઢીસો જેટલાં કાવ્યો રચ્યાં છે; એમાં 'હૃદયમાં કોયલ', 'મનોરથજૂલો' વગેરે રચનાઓ નોંધપાત્ર છે. એમણે કેટલાક હાસ્યપ્રધાન લેખો પણ લખ્યા છે.

ચં.ટો.

મહેતા કાનજી પુરુષોત્તમ : પદ્યકૃતિ 'કવિતા અને રાસ'ના કર્તા.
મુ.મા.

મહેતા કાન્તલાલ અમુલખરાય : પદ્યકૃતિ 'સ્વદેશ ગીતામૃત' (૧૯૧૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કાથીબહેન છોટુભાઈ (૧૮-૧-૧૯૧૯) : આત્મચરિત્ર-લેખક. જન્મ ધારાજીમાં. ખામગાંવ, અમદાવાદ અને અમરેલીમાં શિક્ષણ મેળવ્યા બાદ નર્સ-મિડવાઈફ કોર્સ પૂરો કરીને અમદાવાદ જિલ્લાના સાણંદમાં વિશ્વવત્સલ ઔષધાલયમાં જોડાયાં. છેલ્લાં અડતાલીસ વર્ષથી ભાલ-નળકાંઠા વિસ્તારનાં ગામોમાં માનવ-સેવાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ.

'મારી અભિનવ દીક્ષા' (૧૯૮૬)માં એમણે સ્વ-જીવનના અનુભવોની ટૂંકી તવારીખ આપી છે.

ચં.ટો.

મહેતા કાથીરામ જોભાઈ : ધાર્મિક પદ્યકૃતિ 'સીતા આપ્યાન' (૧૯૮૩) તથા 'શૌટામાં વેશાયેલી કામાવતી રાણી'ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કાળિદાસ રામજી : 'તખ્તસિંહ ગરબાવળી' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કિશોરચંદ ઈશ્વરલાલ (૭-૯-૧૯૨૫) : કવિ. જન્મ કુમાણા (જ. વિરમગામ)માં. શાળાંત સુધીનો અભ્યાસ. શિક્ષક.

'વિનોદજરણી', 'માઈપ્રસાદ', 'માઈચમત્કાર' અને 'માઈ-જયોત' વગેરે કૃતિઓ એમના નામે છે.

મુ.મા.

મહેતા કીર્તિવદન : કાવ્યસંગ્રહ 'નિદેશના' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કુમુદચંદ્ર : બાલવાર્તા 'સુગંધમુગ' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કુંજવિહારી યુનીલાલ (૧૪-૭-૧૯૨૩) : વિવેચક. જન્મ વતન વલસાડ જિલ્લાના નવસારીમાં. ૧૯૩૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૨માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે મુબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૪૫માં એમ.એ. ૧૯૪૬થી ૧૯૬૯ સુધી એમ. ટી. બી.

કોલેજ સુરતમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૦થી ૧૯૮૩ સુધી એ જ કોલેજમાં આચાર્ય.

'સાહિત્યરંગ' (૧૯૫૭) અને 'સાહિત્યસ્વરૂપો' (૧૯૬૦) એમના વિવેચનલેખોના ગ્રંથો છે. 'ગુજરાતનું સાંસ્કૃતિક દર્શન' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૩) એમનું સંસ્કૃતિ-ઈતિહાસનું પુસ્તક છે. 'ગદ્યરંગ' (૧૯૫૬), 'આખાના છળ્યા' (૧૯૬૩), 'કાન્હડદે પ્રબંધ' - ખંડ ૧ (૧૯૭૨) એમના સહસંપાદિત ગ્રંથો છે; તે 'ઉડા અંધારેથી' (૧૯૫૭) અને 'અખંડ જગત અને ભારત' (૧૯૫૭) એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

જ.ગા.

મહેતા કુંદનગૌરી : 'ગીતસંગ્રહ'નાં કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કૃપાશંકર ગંગાશંકર (૧૮૬૯, —) : નાટ્યકાર. જન્મ જૈતપુરમાં.

એમણે મહાભારતના ઉપાખ્યાનને આધારે 'નાશકારક ઘોડી અથવા ડાંગવોપાખ્યાન' નાટક આપ્યું છે.

યા.માં.

મહેતા કેશવલાલ દુર્ગાશંકર : ટૂંકી નવલકથા 'કુમુદકુમારી' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કોકિલા : નવલકથા 'શમણના સાથી' (૧૯૬૭)નાં કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા કૌશિકરામ વિઘ્નહરરામ (૧૮૭૪, ૧૯૫૧) : જીવન-ચરિત્રકાર. જન્મ સુરતમાં. સુરત હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક અને વડોદરા કોલેજમાંથી બી.એ. વડોદરાની આધ્યાત્મિક સંસ્થા શ્રી શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગ અને શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીના સંપર્કને એમના જીવન પર ઊંડો પ્રભાવ. આરંભમાં અનેક સ્થળોએ શિક્ષક અને પછી જૂનાગઢ, રાજકોટ વગેરે સ્થળોએ હેડમાસ્ટર. ભાવનગરમાં વિદ્યાધિકારી તરીકે નિવૃત્ત. ત્યારબાદ અમદાવાદની વનિતાવિશ્રામ કન્યા હાઈસ્કૂલના આચાર્ય.

એમણે 'ગૌરીશંકર ઉદયશંકર જીવનચરિત્ર' (૧૯૦૩)માં ભાવ-નગર રાજ્યમાં સામાન્ય ઝરકુનીથી માંડી પ્રધાનપદ સુધી પહોંચનારા 'ગંગા ઓઝા'ની કાર્યકુશળતા અને સંઘર્ષકથા આલેખી છે. આ ચરિત્રનાં પ્રથમ પાંચ પ્રકરણ મણિલાલ ન. દ્વિવેદીએ લખેલાં છે. આ ઉપરાંત 'ભકિત પદ્ય તરંગિણી' (૧૯૦૫) નામક સંગ્રહમાં શ્રી શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગની આઠ કવિત્રીઓની ભકિત-રચનાઓ એમણે સંપાદિત કરી છે. સંસ્કૃત પ્રશિષ્ટ ગ્રંથોના પરિચય માટે એમણે 'શમાયણ સાર' (૧૯૮૬) પ્રગટ કર્યું છે; તે સંસ્કૃતનું વ્યાકરણ વિદ્યાર્થીઓથી માંડીને આમપ્રજમાં આદર પામે તે હેતુથી 'સરલ સંસ્કૃત' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૬, ૧૯૧૭) પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. 'પુરુષ અને સ્ત્રી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૦૧, ૧૯૦૨) માં દામ્પત્યજીવનનો આદર્શ સમજાવ્યો છે; તે 'સો ટચની વાતો' (૧૯૨૫)માં બાલભોગ્ય વાર્તાઓ આપી છે.

લ.દે.

મહેતા ગજનવિહારી લલ્લુભાઈ (૧૫-૪-૧૯૦૦, ૨૮-૪-૧૯૭૪):
 હાસ્યલેખક, જન્મ અમદાવાદમાં. વતન ભાવનગર. ૧૯૨૧માં
 ઍન્કિફ્ટન્સ્ટન કૉલેજ, મુંબઈથી બી.એ. વધુ અભ્યાસ લંડન સ્કૂલ
 ઍફ ઇકોનોમિક્સમાં. ૧૯૨૩-૨૫માં 'બ્રામ્હે કોનિકલ'ના મદદ-
 નીશ તંત્રી. સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપનીમાં કલકત્તા શાખાના
 વીસ વર્ષ મેનેજર. ૧૯૩૯-૪૦માં કલકત્તાની ઈન્ડિયન ચેમ્બર
 ઍફ કોમર્સના પ્રમુખ. ૧૯૪૭માં ભારતની બંધારણસભાના સભ્ય.
 ૧૯૪૭-૫૦ દરમિયાન ભારતના ટ્રેડિંગ બોર્ડના પ્રમુખ. ૧૯૫૨માં
 ટ્રેડિંગ કમિશનના ચેરમેન. ૧૯૫૨-૫૮ દરમિયાન અમેરિકા ખાતે
 ભારતના એલચી. મુંબઈમાં હૃદયરોગથી અવસાન.

છવનના વિવેક અનુભવોની ભૂમિકાથી સંપન્ન એવા સચિ-
 તંત્રને પ્રગટાવતા એમના હાસ્યલેખોમાં નૈસર્ગિકતા, સાથે સાથે
 બુદ્ધિનિષ્ઠ વિનોદની સૂક્ષ્મતા છે. 'આકાશનાં પુષ્પો' (૧૯૩૧)
 અને 'અવળી ગંગા' (૧૯૭૧)ના આ પ્રકારના લેખોમાં એમની
 વિલક્ષણ મામિક દૃષ્ટિ બેઠી શકાય છે. એમણે 'એલચીની કામગીરી'
 (૧૯૬૦), 'બટ્ટાન્ડ રસેલ' (૧૯૭૦) જેવી પરિચયપુસ્તિકાઓ
 પણ આપી છે.

ચં.દા.

મહેતા ગંગારામ પ્રાજ્ઞ (૮-૧૨-૧૯૧૫): વાર્તાકાર. જન્મ
 ચાતુલામાં. ૧૯૪૨ની લડતમાં સક્રિય. આરંભ દાંબાદ અને
 પછીથી ભાવનગરમાં પછાત વર્ગ કલ્યાણપ્રવૃત્તિ. વેપારી.
 એમણે નવલિકાસંગ્રહ 'પાસા સમંદર' (૧૯૬૨) આપ્યો છે.

નિ.વા.

મહેતા ગંગાદાસ ભાતીચંદ: કલુણપ્રસસ્તિનું કાવ્ય 'સમુદ્રસિંહ-
 વિરલ' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગિરજાશંકર દલસુખરામ: 'કવિનારૂપ ગુજરાતના ઈતિહાસ'-
 ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગિરજાશંકર મયારાંકર: શબ્દકોશ 'શબ્દાર્થ' -ભા. ૧, ૨
 (૧૯૨૯, ૧૯૩૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગોકુલદાસ કુબેરદાસ (૧૮૯૨, -): કવિ, વાર્તાકાર, ચરિત્ર-
 કાર. જન્મ ઉમરેકમાં. ૧૯૧૬માં અમદાવાદની પ્રેમચંદ રાયચંદ
 ટ્રેનિંગ કૉલેજમાંથી સિનિયર ટ્રેઈન્ટ. અમદાવાદની મ્યુનિસિપલ
 શાળામાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી 'વાર્તાનો સંગ્રહ' (૧૯૧૯); પદ્યસંગ્રહો 'રાષ્ટ્રીય
 કીર્તન' (૧૯૨૧), 'બાલગીત' (૧૯૨૨) અને 'બાલિકાગીત';
 ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'પંડિત જવાહરલાલ' (૧૯૩૧) અને નાટ્યકૃતિ
 'સંવાદસંચય' (૧૯૨૭) મળ્યાં છે. એમણે ભૌગોલિક પુસ્તકો
 'અમદાવાદ શહેરની ભૂગોળ' અને 'મુંબઈ ઈલાકો' પણ આપ્યાં
 છે.

નિ.વા.

મહેતા ગોપાલકૃષ્ણ અમથારામ: શૌર્યગીતોનો સંગ્રહ 'સમુલ્લેહ'
 (૧૯૬૩) અને પ્રકીર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'ત્રિપથગા' (૧૯૬૬)ના
 કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગોપાળરાય પ્રભુરાય: ભક્તપુરુષોનાં છવનચરિત્ર વર્ણવતું
 પુસ્તક 'ભક્તમાળ' તથા પદ્યકૃતિ 'ધર્મવિચાર' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગોવિંદજી લલ્લુભાઈ: રાષ્ટ્રભક્તિપ્રેરક ગીતોના સંગ્રહ
 'રાષ્ટ્રવજ'ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગોવિંદલાલ: કથાકૃતિ 'એકલવ્ય અને ધૃત્વેના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ગૌરાંગી રસિકલાલ: ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'મા શારદાદેવી'
 (૧૯૫૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ઘનશ્યામ નટવરલાલ: ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'દામય આલ્સા
 અરિસન' (૧૯૬૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ઘનશ્યામલાલ કૂલજીભાઈ: શ્લોકસંગ્રહ 'દિલનરંગ'ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ચતુર્ભુજ શિવજી: કચ્છના રાજવી, કારભારી તેમ જ
 સેનાપતિઓનાં ચરિત્રો તથા ઐતિહાસિક તપાસીખને દુહા અને
 છપ્પાબલ પદ્યમાં નિરૂપી કૃતિ 'કચ્છવૃત્તાંત' (૧૯૬૯), કાવ્ય-
 સંગ્રહ 'સસ ગુણોદ્યાન' (૧૯૮૯) અને કથાકૃતિ 'સવ ગાંધી
 દિવાના'ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ચંદુલાલ પુરુષોત્તમદાસ: 'સસસંગ્રહ' -ભા. ૨ (૧૯૨૬)ના
 કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ચંદુભાઈ માધુભાઈ: કથાકૃતિ 'સદ્ગુણી સુંદરી'ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ચંદ્રકાન્ત લરિપ્રસાદ (૧૧-૧૧-૧૯૧૧): વિવેચક, અનુવાદક.
 જન્મ સુરત જિલ્લાના ઓલપાડમાં. વતન સરસ (જિ. સુરત).
 ૧૯૩૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૫માં અર્થશાસ્ત્ર વિષય સાથે બી.એ.
 ૧૯૩૭માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. પછી પીએચ.ડી. ૧૯૩૭
 થી ૧૯૪૫ સુધી મુંબઈની ખાલસા કૉલેજમાં અને ૧૯૪૬થી
 ૧૯૬૧ સુધી ભવન્સ કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૬૧થી
 ૧૯૭૭ સુધી દિલ્લી વિશ્વવિદ્યાલયમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.
 'ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ'ના ૧૯૭૮માં મળેલા ૨૯મા
 અધિવેશનના પ્રમુખ.

એમના શોધનિબંધ 'મધ્યકાળના સાહિત્યપ્રકારો' (૧૯૫૫)માં
 મધ્યકાળના દરેક મહત્ત્વના સાહિત્યપ્રકારની સ્વરૂપ અને ઈતિહાસ

દૃષ્ટિએ ચર્ચા થઈ છે. 'કથાવિશેષ'(૧૯૭૦)માં મુનશીની અને શિવકુમાર જોષીની નવલકથાઓ પરના લેખો મુખ્ય છે. 'કવિતાની રમ્ય કેડી'(૧૯૭૧)માં મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન કવિઓની કવિતા પરના લેખો છે. 'અનુકરણ'(૧૯૭૩)માં મુખ્યત્વે ગાંધી-પુણીન સાહિત્ય પરના લેખો છે. 'કાકા કાલેલકર'(૧૯૮૦) એ ગ્રંથકાર શ્રીણીના ઉપક્રમે લખાયેલી અભ્યાસપુસ્તિકા છે. 'કલાપીની કવિતા', 'મધ્યકાલીન સાહિત્યસ્વરૂપો'(૧૯૬૬), 'આનંદશંકર ધ્રુવ'(૧૯૭૮) ઇત્યાદિ એમની અન્ય પરિચયપુસ્તિકાઓ છે. 'સહજાનંદજી'(૧૯૪૭) એમનું ચરિત્રપુસ્તક છે.

બંગાળીમાંથી એમણે કરેલા અનુવાદોમાં વિભૂતિભૂપણ ગંદા-પાઠ્યાચાર્યની નવલકથા 'આરણ્યક' તથા 'ગુરુદેવ ટાગોરનાં એકાંકી'ના અનુવાદ નોંધપાત્ર છે. હિંદીમાંથી ડૉ. નગેન્દ્રની 'રસસિદ્ધાંત'(૧૯૬૯), ભગવતીચરણ વર્માની 'ભૂલેખસરે ચિત્ર'(૧૯૭૦) ઇત્યાદિ કૃતિઓના અનુવાદ એમણે કર્યા છે. આ શિવાય અંગ્રેજી અને મરાઠી કૃતિઓના અનુવાદ પણ એમણે કર્યા છે. 'સિલેક્ટેડ સ્પીચીઝ ઓફ મોરારજી દેસાઈ' એ ગુજરાતીમાંથી અંગ્રેજીમાં કરેલા અનુવાદનો ગ્રંથ છે.

જ.ગા.

મહેતા ચંદ્રકાન્ત હરિશંકર, 'શશિન્'(૬-૮-૧૯૩૯): કવિ, વાર્તાકાર, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન સરોડા (જિ. અમદાવાદ). હિંદી વિષયમાં એમ.એ., પીએચ.ડી. અમદાવાદની નવગુજરાત આટર્સ કોલેજમાં હિંદીના અધ્યાપક. અત્યારે નવગુજરાત મલ્ટિકોર્સ ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટના માનદ નિયામક.

'ધીરે વહે છે ગીત'(૧૯૭૩) એમનો ગદ્ય અને ગીતોનો સંગ્રહ છે. 'મન મધુવન'(૧૯૮૦) અને 'સ્વપ્નલોક'(૧૯૮૨)માંની વાર્તાઓ મુખ્યત્વે પ્રણય અને દાંપત્યજીવન નિરૂપે છે. 'સ્વાતંત્ર્ય-સેનાની યોગાનંદ'(૧૯૭૭), 'ડૉ. આબેડકર'(૧૯૭૯) ઇત્યાદિ એમની કિશોરોપયોગી ચરિત્રપુસ્તિકાઓ છે. 'કિસરકવારી'(૧૯૮૩) તથા 'નારી, તારાં નવલખ રૂપ'માં પ્રેરક પ્રસંગો છે. 'એક જ દે ચિત્રગારી'(૧૯૮૩) તથા 'અંતરૂરિ'(૧૯૮૪) એમનાં ચિંતનાત્મક લેખોનાં પુસ્તકો છે. 'ગુજરાત સમાચાર'માં ચાલતી એમની 'ગુફ્તેગો' કોલમ નિમિત્તે 'ગુફ્તેગો-યુવાનો અને પરિણય'(૧૯૮૫) જેવાં કેટલાંક સાંસારિક બોધનાં પુસ્તકો મળ્યાં છે.

'લોકકવિ મીર મુરાદ'(૧૯૭૯) એમનો મુસલમાન કવિ મુરાદના જીવન-કવનના અભ્યાસનો ગ્રંથ છે. મુરાદની અપ્રકાશિત કવિતા પણ આ ગ્રંથમાં 'મુરાદવાણી' શીર્ષક હેઠળ પ્રકાશિત થઈ છે. એમણે હિન્દીમાં પણ એક વિવેચનસંગ્રહ પ્રગટ કર્યો છે. આ ઉપરાંત પ્રાકૃત, હિન્દી અને ગુજરાતી કવિતાઓના કેટલાંક સંપાદનગ્રંથો પણ એમણે પ્રકાશિત કર્યા છે.

જ.ગા.

મહેતા ચંદ્રવદન ચીમનલાલ, 'ચં. ચી. મહેતા'(૬-૪-૧૯૦૧):

કવિ, નાટ્યકાર, આત્મકથાકાર, વિવેચક, પ્રવાસલેખક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૪માં મુંબઈ ઍલિફન્ટસ્ટન કોલેજમાંથી

ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૩૩થી ૧૯૩૬ સુધી મુંબઈની ન્યૂ એન્ડ લાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. મુંબઈ તેમ જ અમદાવાદ 'આકાશ-વાણી'ના નિયામક. નિવૃત્તિ બાદ મ. સ. યુનિવર્સિટી અને ગુજરાત વિદ્યાપીઠના નાટ્યવિભાગ સાથે સંલગ્ન. વિદેશના ધરણપ્રવાસે અનેક દેશોની નાટ્યચળાઓના, સમકાલીન નાટ્યપ્રવૃત્તિના, લેખકો, દિગ્દર્શકો અને નાટ્યકલાના તેમ જ નાટ્યનંત્રના નિખાતોના પરિચયમાં. આજે નાટ્યકલાના વિશ્વવિખ્યાત તદ્દિત. ૧૯૭૮માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. ફોર્બસ ગુજરાતી સભાના પ્રમુખ. ૧૯૩૬માં સુવિનયસમ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૪૨-૪૬નો નર્મદચંદ્રક. ૧૯૫૦માં કુમારચંદ્રકનો અસ્વીકાર. ૧૯૭૧માં સાહિત્ય એકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

મંચનક્ષમતા ધરાવતાં નાટકો, હાસ્યકટાક્ષથી સ્વકીય મુદ્રા ધારણ કરતાં કેટલાંક કાવ્યો, ગદ્યની વિવહજ્ઞ છટાઓ બનાવતી આત્મકથા અને પ્રવાસકથાઓ—એ સર્વ આ લેખકની વિશિષ્ટ વ્યક્તિ સંપદાનો સ્પર્શ પામેલા આવિષ્કારો છે.

રંગભૂમિની સૃષ્ટિથી લખાયેલાં, તખ્તાને જીવંત કરતાં એમનાં નાટકોની સંખ્યા મોટી છે ને એમાં વૈવિધ્ય પણ છે. ટૂંકટો, કોમેડી, ફારસ, ભાંડભવાઈ ઉપરાંત ઐતહાસિક, સામજિક, ધોરણિક તેમ જ જીવનચરિત્રવિષયક સામગ્રીનો એમણે ઉપયોગ કર્યો છે. નાટકકાર તરીકેની એમની સિદ્ધિ હાસ્યરસમાં છે અને હાસ્યરસમાં પણ એમને અદ્ભુત વિશેષ જ્ઞાપે છે. એમણે ઓગણત્રીસ જેટલા નાટ્યગ્રંથો આપ્યા છે: 'અખા'(૧૯૨૭), 'મુંગી ઓ'(૧૯૨૭), 'અખા વરવહુ અને બીજાં નાટકો'(૧૯૩૩), 'આગગાડી'(૧૯૩૩), 'રમકડાંની દુકાન'(૧૯૩૪) 'નર્મદ'(૧૯૩૭), 'નાગાખાખા'(૧૯૩૭), 'પ્રેમનું મોતી અને બીજાં નાટકો'(૧૯૩૭), 'સીતા'(૧૯૪૩), 'શિખરિણી'(૧૯૪૬), 'પાંચમ્બોળ'(૧૯૪૭), 'મના-પોપટ અથવા હાથીધોડા'(૧૯૫૧), 'રંગભંડાર'(૧૯૫૩), 'સાના-વાટકડી'(૧૯૫૫), 'માઝમશત'(૧૯૫૫), 'મદોદા'(મિઠયા)(૧૯૫૫), 'કિશોર નાટકો'-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૬), 'હાહાવિકા'(૧૯૫૭), 'કપૂરનો દોલો'(૧૯૬૦), 'પરમ માહેશ્વર'(૧૯૬૦), 'સતી'(૧૯૬૦), 'કરોળિયાનું જાણું'(૧૯૬૧), 'શકુંતલા અથવા કન્યાવિદાય'(૧૯૬૬), 'ધરાગુર્જરી'(૧૯૬૮), 'અંદર અંદર'(૧૯૬૯), 'અબોલા સણી'(૧૯૭૨), 'સંતાકૂકડી'(૧૯૭૨), 'ચંદ્રવદન મહેતાનાં પ્રતિનિધિ એકાંકીઓ'(૧૯૭૪), 'અંતર બાહર અને બીજાં નાટકો'(૧૯૭૫).

એમની કવિતામાં એક બાજુ બળવંતરણ દાકારના કાવ્યાદર્શના સ્વીકાર અને બીજી બાજુ ભગિનીપ્રેમના છન્ન ભાવાવેગની સંદિગ્ધતાનો પુરસ્કાર છે. 'યમલ'(૧૯૨૬)માં ચૌદ સોનેટોના સંચય છે. 'ઈલાકાવ્યો'(૧૯૩૩)માં 'યમલ'નું પુનમુદ્રણ અને 'કથનજ્ઞા'ની સોનેટમાલા સમેત કુલ પાંત્રીસ સોનેટ છે. 'ધાંદરણી'(૧૯૩૫) બાલગીતસંગ્રહ છે તે 'રતન'(૧૯૩૭) સળંગ પૃથ્વી છંદમાં ૧,૬૩૬ પંક્તિનું કથાકાવ્ય છે. આ કાવ્યમાં બહુન રતનનો ત્યાગ અને એનું મૃત્યુ નિરૂપાયાં છે. 'રૂડો રબારી'(૧૯૪૦)કથાકાવ્ય પછી 'રૂડો રે શિખર રાજ રામની'(૧૯૭૫)માં એમનાં વીસ જેટલાં પ્રતિનિધિકાવ્યો છે, જેમાં 'ઓ ન્યૂયોક',

‘કાલિકાલિયુગ’ ગુજરાતીમાં કવિતા’ લેખી રચનાઓ વિશિષ્ટ છે.

‘મમ્મા આપુ’ (૧૯૫૦) અને ‘વાતવકસંવા’ (૧૯૬૭) કથા-સંગ્રહ છે; તે ‘મંગલમયી’ (૧૯૭૫)માં ત્રણ સત્યકથાઓ સંવિત ખેલી છે. એમાં ‘જીવનો પૂતળીઓ’ નવલકથા પણ આપી છે.

નાટ્યકાર પછી આ લેખકનું સૌથી બ્રહ્મું અંગ ગદ્યકારનું છે. પ્રશિષ્ટ છટાઓ ને તળપદા સ્તરેથી પ્રગટતી ભાવભંગીઓ સાથે વ્યક્તિત્વનો પ્રભળ અંશ સામિલ કરી જીવંત પુદ્ગલ રચનું એમનું ગદ્ય એમની આત્મકથાઓમાં ને પ્રવાસકથાઓમાં જોઈ શકાય છે. એમની વિવિધ ‘ગદરિયાં’ વિવિધ વિષયસંદર્ભે છૂટકી વિશેષ ભાષા-ગદરિયાં છે : ‘ભાંધિ ગદરિયાં’-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૪), ‘દેશગદરિયાં’ (૧૯૫૬), ‘સફર ગદરિયાં’ (૧૯૫૬), ‘ભમિયે ગુજરાતે ન રેવપાદે ન વાદે’ (૧૯૬૨), ‘રંગ ગદરિયાં’ (૧૯૬૫), ‘રૂપ ગદરિયાં’ (૧૯૬૫), ‘નાટ્ય ગદરિયાં’ (૧૯૭૧), ‘અંતર ગદરિયાં’-ભા. ૧-૨ (૧૯૭૩), ‘ધ્રુવ ગદરિયાં’ (૧૯૭૬) અને ‘ગાંઠ બંધનિયાં’ (૧૯૭૬).

એમણે નાટ્યમર્મમાં તરીકે જે કેટલુંક નિરીક્ષણ કર્યું છે એમાં શિવેશ્વરી માંડે નાટકની ભજવણી સુધીની વિચારણા સાથે વિદેશોની નાટ્યસૃષ્ટિનો અનુભવ ભજોલો છે. એમના નાટ્યવિષયક વિવેચનના ગ્રંથોનો સંગ્રહ અગિયાર જેટલો છે : ‘કવિ શ્રી નાનાલાલનાં નાટકો અને આકબરશાહની રંગભૂમિ પર રજૂઆત’ (૧૯૫૯), ‘નાટક ભજવતો’ (૧૯૬૨), ‘વિરિક’ (૧૯૬૨), ‘વિરિક અને લગરિક’ (૧૯૬૫), ‘નાટ્યરંગ’ (૧૯૭૩), ‘અમેરિકન થિયેટર’ (૧૯૭૪), ‘યુરોપના દેશોની નાટ્યસૃષ્ટિ’ (૧૯૭૪), ‘જાપાનનું થિયેટર’ (૧૯૭૫), ‘વાકુ’ (૧૯૭૫), ‘એકાંકી : ક્યારે ક્યાં અને કેવો ઉપસંત બીજા નાટ્યવિષયક લેખો’ (૧૯૭૫). એમનું અંગ્રેજી પુસ્તક ‘ખિખિઓગ્રાફી ઓવ રટેજેબલ પ્લેઝ ઈન ઈન્ડિયન લેંગ્વેજિસ’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૬૪, ૧૯૬૫) નાટ્યસંશોધનનો ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ દ્વારા યુરોપના નાટ્યક્ષેત્ર એમની પ્રસિદ્ધિ થઈ. એમાં ૧૯મી અને ૨૦મી સદીમાં ભારતમાં ભજવાયેલાં-લખાયેલાં નાટકોની સાલ, કર્તા, પાત્રવાર યાદી એમણે દશ વર્ષની મહેનતથી તૈયાર કરેલી છે.

એમના બીજા પ્રકૃતિગ્રંથોમાં ‘રિચિયા રૂપકો’, ‘પ્રેમનો તંત’, ‘નવભારતના ભાગ્યવિધાતા સરદાર વલ્લભભાઈના જીવન પર બાર રૂપકો’ વગેરેના સમાવેશ થાય છે.

ચં.ટો.

મહેતા ચંપક : શ્રી હરજીવનદાસ મહેતાના ૭૫મા વર્ષની ઉત્સવગીતિ નિમિત્તે લખાયેલી પુસ્તિકા ‘જીવનઉત્સવનું રહસ્ય’ (૧૯૫૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ચંપકલાલ દુર્લભરામ : કથાકૃતિ ‘વેનાગપશ્વરી’ (૧૯૯૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા ચીમનલાલ માધવલાલ : કથાકૃતિ ‘પુષ્પશુંગાર’ (૧૯૧૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જયનલાલ કેવળરામ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘સંસ્કારવાત્રા અથવા એક સંન્યાસીના પૂર્વાશ્રમ’ (૧૯૦૫) તથા કથાકૃતિ ‘અનાથબાળા અથવા સુધારાનું ખેલું પગથિયું’ ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા છોટાલાલ કેશવલાલ : નેકરશાહીના અન્યાયરોને વાર્જવતી પદ્યકૃતિ ‘ગોરળ પ્રજાનો દુહનગીતો’ (૧૯૨૫) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જગજીવન નારાયણ (૧૮૮૧) : બાલ્યકાળથી આરંભેલું જીવનની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓનાં સ્મરણને કમબલ્ક રીતે આલેખતી અને તત્કાલીન સમાજ જીવનનો દસ્તાવેજ આલેખ આપતી આત્મકથા ‘મારું જીવનસંસ્મરણો’ (૧૯૬૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જગદાંકર ગૌરીશંકર : નીનિખિલવિષયક ગદ્યપદ્યસંગ્રહ ‘કૌલ્ય શાધ’ (૧૯૭૮) તથા પદ્યકૃતિઓ ‘કુમારિકા વિદોપદેશ’ (૧૯૭૮), ‘શવિકાનું મુસાજુ’ વગેરેના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જટુભાઈ, ‘અવિનાશ’ : નવલકથા ‘એમાં શું?’ (૧૯૪૦) અને ‘માતાનું કાળું’-ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૪૭) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જનુભાઈ છોટાલાલ : નાટ્યકૃતિ ‘સલુ સલુના તાનમાં’ (૧૯૫૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જયસુખલાલ કૃપાજીવાલ (૧૮૮૪, -) : નિર્ગંધલેખક, જન્મ સુરતમાં. એમ.એ. ૧૯૨૦માં કોંગ્રેસમાં. સત્યાગ્રહની વિવિધ લડતોમાં સક્રિય. મુંબઈ હરિજન સેવક સંઘના પ્રમુખ.

એમણે લખવા નિર્ભયતા સંગ્રહ ‘પૂજરીને પગલે’ (૧૯૩૧), ‘જયનતી ધર્મશાળામાં’ (૧૯૩૨) અને ‘જયનના અસપ્તમો’ આપ્યા છે.

નિ.વા.

મહેતા જયંત : નવલિકાસંગ્રહ ‘ગુલાબી’ (૧૯૫૩) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જયંતીલાલ અમૃતલાલ (૧૨-૯-૧૯૨૧) : નવલિકાકાર, વિવેચક, જન્મ વનન પાલીતાણા (જિ. ભાવનગર) માં. ૧૯૪૩માં બી.કે.મ. પહેલાં બેન્કમાં કારકુન, પછી ખાનગી પેદીમાં મેનેજર. એ પછી રૂનો વેપાર.

‘દુહિયા લનુમાન’ (૧૯૮૪) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે. એમાં કેટલીક વાર્તાઓ વિદેશી વાર્તાઓનાં રૂપાંતર છે. ‘વાર્તાકસૂડાં’ (૧૯૭૫), ‘કાલ્યકસૂડાં’ (૧૯૭૬) અને ‘સુવર્ણકસૂડાં’ (૧૯૮૪) એમના સહસંપાદનના ગ્રંથો છે. એમના કેટલાક વિવેચનલેખા સામયિકોમાં પ્રગટ થયા છે.

જ.ગા.

મહેતા જયંતીલાલ માણિકલાલ : નાટ્યકૃતિ ‘સ્નાહવતા’ ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા જયંતીલાલ મોરારજી — મહેતા જીવાભાઈ ધનરાજ

મહેતા જયંતીલાલ મોરારજી : નવલકથા 'મયુરા કિંવા બ્રહ્મસંસાર' (૧૯૧૬) અને 'વાર્તામાં બોધ' (૧૯૩૮), રાજનીતિવિષયક કૃતિ રાજ્યભક્તિ યાને વફાદારી' (૧૯૧૬) તથા બાળકો માટે સચિત્ર અક્ષરપોથી 'ચિત્રોનું રમકડું' (૧૯૫૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જયા વલ્લભદાસ, 'રીટા શાહ', 'જનકી મહેતા'

(૧૬-૮-૧૯૩૨): કવિ, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ કોળિયાક (નિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૫૪માં બી.એ., ૧૯૬૩માં એમ.એ. પછી 'અખિ, પ્રેમાનંદ, શામળ, દલપતરામ અને નવલરામનો વિશિષ્ટ અભ્યાસ' પર પીએચ.ડી. હાલ એસ. એન. ડી. ટી. યુનિ-વર્સિટી, મુંબઈમાં પ્રાધ્યાપક. 'સુધા' અને 'વિવેચન'ના સહતંત્રી. 'વેનિશન બ્વાઈન્ડ' (૧૯૭૮), 'એક દિવસ' (૧૯૮૨), 'આકાશમાં તારાઓ ચૂપ છે' (૧૯૮૫) વગેરે એમના કાવ્યસંગ્રહો છે; 'મનોગત' (૧૯૮૦), 'કાવ્યજાંખી' (૧૯૮૫), 'અને અનુસંધાન' (૧૯૮૬) વગેરે એમના વિવેચનગ્રંથો છે; જ્યારે 'કવિપ્રિય કવિતા' (૧૯૭૬), 'વાર્તાવિશ્વ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૦) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. 'મારા મિત્રો' (૧૯૬૯), 'આરતી પ્રભુ' (૧૯૭૮), 'મનનું કારણ' (૧૯૭૮), 'ચર્ચબલ' (૧૯૮૦), 'ચાની' (૧૯૮૧), 'સ્વીન્ડરનાથ : ત્રણ વ્યાખ્યાનો', 'સૌંદર્યમીમાંસા' (અન્ય સાથે), 'ચંપો અને હિમ-પુષ્પ', 'સમુદ્રયાળની પ્રચંડ ગર્જના' વગેરે એમના અનુવાદો છે.

મુ.મા.

મહેતા જયેન્દ્ર : પદ્યકૃતિ 'મંજરી' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જયગંત મણિલાલ (૧૧-૪-૧૯૩૧): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યલેખક, વિવેચક. જન્મ વતન ભાવનગરમાં. ૧૯૫૪માં બી.એસસી. મુંબઈની કંપનીઓમાં સેલ્સમેન. અત્યારે લાર્સન એન્ડ ટુબ્રો લિ.માં સેલ્સમેનેજર.

'માનવતા મહેકી ઊઠી' (૧૯૫૯), 'સેવાશ્રમ' (૧૯૫૯), 'મજધાર' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૫), 'ઝરણાં વહ્યાં જ્યાં એક' (૧૯૬૫), 'તિરાડ' (૧૯૭૪), 'ભૂલ્યો પંથ પ્રવાસી' (૧૯૭૬) ઇત્યાદિ એમની ચાળીસેક લોકભોગ્ય નવલકથાઓ છે. 'પ્રણયપુષ્પ' (૧૯૫૭), 'પરતી આભ મિનારા' (૧૯૬૪), 'સૂનાં હૈયાં' (૧૯૭૩), 'દસમે ગ્રહ' (૧૯૭૮) ઇત્યાદિ એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'ઈડિયટ' (૧૯૭૩), 'નટીશૂન્ય કુમાર નાટકો' (૧૯૭૪) અને 'નાટકો નાટકો' (૧૯૭૭) એમના એકાંકીસંગ્રહો છે. 'હૃદયની આંખે અમેરિકા' (૧૯૭૯) એમનો પ્રવાસગ્રંથ છે. 'સર્જનની પાંખે' (૧૯૭૮) એમનો વિવેચનસંગ્રહ છે.

જ.ગા.

મહેતા જિનુભાઈ પ્રભાશંકર, 'ચંડુલ' (૧૯-૯-૧૯૦૪): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. સત્તરમા વર્ષે ખાંડના કારખાનામાં નોકરી. પછી મુંબઈમાં વસવાટ. 'પ્રજામિત્ર કેસરી'માં જોડાયા. સક્રિય પત્રકાર.

વાગ્મિતા, રંગદાશિતા અને ઘેરી શૈલીને પસંદ કરતા આ લેખકે 'અજવાળી કેડી' (૧૯૫૫), 'જ્યેં તખ્ત પર જાગી' (૧૯૬૧),

'પ્રીત કરી તે' કેવી' (૧૯૬૧), 'જીવનની સરગમ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૪) જેવી સામાજિક નવલકથાઓ અને 'શાપના વિસાદો' (૧૯૫૫), 'ગુલાબી રંખ' (૧૯૫૬) જેવી રહસ્યકથાઓ આપી છે. 'પરતા તારા' (૧૯૬૦) અને 'સનકારો' (૧૯૬૫) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'સિતાનનો સંતાપ' (૧૯૫૮) એમણે આપેલા અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

મહેતા જિતેન્દ્રકુમાર પ્રાણજીવનદાસ, 'મધુમિદુ' (૧૩-૧-૧૯૩૭): કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ વતન મહુવા (નિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૫૯માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં એમ.એ. ૧૯૬૧-૬૮ દરમિયાન મુંબઈની કોલેજમાં અને પછી ૧૯૬૮ થી આજ સુધી મહુવાની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'આવિર્ભાવ' અને 'મનોયાત્રા' (૧૯૭૨) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'પ્રીત ન કરિયો કોઈ' (૧૯૬૬), 'મહાપ્રસ્થાન' (૧૯૬૮) ઇત્યાદિ એમની નવલકથાઓ છે.

જ.ગા.

મહેતા જી. જી.: સીતા અને રામના સંવાદને વિષય બનાવતી ગુજરાતી-સંસ્કૃત મિશ્રકૃતિ 'પતિપરાયાણ અને પ્રેમનું પ્રાવચ્ચ' - ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જી. ડી.: કથાકૃતિ 'શંક અને ગુમાસ્તાની વાર્તા'ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જીવણલાલ ઝવેરલાલ : અલખશુભાભીરામનું જીવનચરિત્ર આપનો ગદ્યકૃતિ 'ગુરુજ્ઞાનગ્રંથ' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જીવણલાલ પ્રભુદાસ : 'રૂપસિંહ નાટક' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જીવનલાલ અમરશી (૧૯૮૩, ૧૯૪૦): નિબંધલેખક, કોશકાર, અનુવાદક. જન્મ ચલાળા (નિ. અમરેલી)માં. વડોદરા ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અભ્યાસ. થરૂમાં શાળામાં નોકરી, પછી 'દેશભક્ત' પત્રમાં સહસંપાદક, પછી ગુજરાત સોસાયટીમાં કારકુન. ત્યારબાદ પુસ્તક-પ્રકાશનનું કામ. 'જ્ઞાનસુધા' માસિકના તંત્રી.

એમની પાસેથી નિબંધ 'જીવનચરિત્ર' મળ્યો છે. એમણે 'ગુજરાતી શબ્દાર્થ ચિંતામણી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૫, ૧૯૨૬) નામે કોથ તૈયાર કર્યો છે. આ ઉપરાંત 'ધર્મનો જય' (૧૯૮૯), 'વિકૃત જુલ્દનો વિવાદ', 'શ્રીકૃષ્ણજીવન' (૧૯૧૧), 'ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલે' (૧૯૧૫), 'સત્યભામા' (૧૯૧૬) વગેરે અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

મુ.મા.

મહેતા જીવનલાલ સાંકળેશ્વર : 'સતી રત્નકુમારી નાટક' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જીવાભાઈ ધનરાજ : ભક્તિગીતાનો સંગ્રહ 'હરિહરકાવ્યરસ ઉર્ફે બીલનાથ લહેરી' (૧૯૨૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા જી. વી. : સહસ્ત્રપૂર્ણ નવલકથા 'પારસની પૂતળી'ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા જેકોરબહેન મંગળદાસ : ભકિતગીતસંગ્રહ 'જગ્યાળાનાં પદો'(૧૯૭૮)નાં કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા જેઠાલાલ હરજીવન : કથાકૃતિઓ 'સ્કતપિપાસુ સહકુમારી અથવા શુદ્ધ પ્રાણ અને ભાષણ બેવફાઈનું દુનિયુદ્ધ'(૧૯૩૮) તથા 'શત્રુંજયના શ્યામ અને જંગલીનું ખપ્પર'ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ઝવેરીલાલ રાંપતરામ : પદ્યકૃતિ 'ત્રિપુરેશ્વરી સ્તવન'(૧૯૪૯)ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ડાહ્યાભાઈ છોટાલાલ : 'સુરસેન-સિકા નાટકનો ગીતા'ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ : 'વ્યાકરણ શિખવવાની સાપતી'ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ડાહ્યાભાઈ રામચન્દ્ર(૧૮૭૨, -) : નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ ભરૂચમાં. ગુજરાતી-અંગ્રેજીના અભ્યાસ. 'દિનમણિ' છાપખાનામાં નોકરી. પછી ભરૂચના 'પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ' પ્રેસમાં, પછી અંકલેશ્વર જર્નલિંગ ફેક્ટરીમાં. ૧૯૦૨માં મુંબઈ ગયા. સંવિત્ર માસિક 'ભારતજીવન' શરૂ કર્યું.
'અંકલેશ્વર'(૧૯૦૫), 'અગાધ્યા અને અંગ્રેજ'(૧૯૦૭), 'પ્રતિપ્રતા પ્રેમ જુનુનિસા'(૧૯૦૯), 'યોગમાયા સ્વદેશસેવા એ જ સ્વધર્મ'(૧૯૧૦), 'દેવી અન્નપૂર્ણા'(૧૯૧૧), 'પ્રભુ-ચાલિશી'(૧૯૧૪), 'આનંદમંદિર'(૧૯૧૬), 'શાજ છત્રસાલ'(૧૯૧૬), 'સીતાદેવી'(૧૯૨૩), 'શિવપાર્વતી'(૧૯૩૧) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. આ ઉપરાંત એમણે 'રામકૃષ્ણ પરમહંસ'(૧૯૧૮), 'શ્રીરામચન્દ્ર દત્ત'(૧૯૨૧), 'ભગવાન બુદ્ધ'(૧૯૨૫) વગેરે ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.
ચં.ટો.

મહેતા ડાહ્યાભાઈ વેણીરામ : 'બવહાશેપયોગી નિબંધસંગ્રહ'ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ડી. એન. : 'શહેનશાહ-જયોજ્ઞ પાંચમા'(૧૯૧૨) નામક ચરિત્રકૃતિના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા તરલા : આળનાટચકૃતિ 'અલકાની અદ્ભુત નગરી'(૧૯૭૪)નાં કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા તરુલા દીપકભાઈ (૨૧-૬-૧૯૪૨) : વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૩માં નડિયાટથી ગુજરાતી વિષય સાથે

બી.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૭૭માં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી-માંથી 'અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં પ્રણયનિક્ષણ' વિષય પર ધોષપ્રબંધ લખીને પીએચ.ડી. સી. બી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ, નડિયાટમાં અને પછી માલવડ આર્ટ્સ કોલેજ, સુરતમાં વ્યાખ્યાતા. એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'વિયોગ'(૧૯૮૬) અને લઘુનવલ 'મીસ'(૧૯૮૬) મળ્યાં છે.
મૂ.મા.

મહેતા તારક જગુભાઈ(૨૬-૧૨-૧૯૨૯) : નાટ્યલેખક, લારણ-લેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૬માં ખાલસા કોલેજ, મુંબઈથી ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૮માં ભવન્સ કોલેજ, મુંબઈથી એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૫૮-૫૯માં ગુજરાતી નાટ્યમંડળના કાર્યાલયમાં કાર્યકારી મંત્રી. ૧૯૫૯-૬૦-માં 'પ્રજાનંત્ર' દૈનિકના ઉપનંત્રી. ૧૯૬૦થી ૧૯૮૬ સુધી ભારત સરકારના માહિની અને પ્રસારણ મંત્રાલયના ફિલ્મ્સ ડિવિઝન, મુંબઈમાં વૃત્તાન્તલેખક અને એજેટેડ અધિકારી.
એમણે ત્રિઅંકી નાટક 'નવું આકાશ નવી પૃથ્વી'(૧૯૬૪), પ્રલસન 'કોયળામાંથી બિલાડું'(૧૯૬૫), ત્રિઅંકી નાટક 'દુનિયાને ઊંધા ચરમા'(૧૯૬૫) ઉપરાંત 'તારક મહેતાનાં આઠ એકાંકીઓ'(૧૯૭૮) અને 'તારક મહેતાનાં છ એકાંકીઓ'(૧૯૮૩) આપ્યાં છે.

'તારક મહેતાના ઊંધા ચરમા'(૧૯૮૧), 'શ્રાપ હાસ્યચરનાઓ'(૧૯૮૨), 'તારક મહેતાનો ટપુડો'(૧૯૮૨), 'તારક મહેતાના ટપુડોનો તરખાટ'(૧૯૮૪), 'દોઢઢાહ્યા તારક મહેતાની ગણી' - ભા. ૧-૨(૧૯૮૪) વગેરે એમના હાસ્યલેખસંગ્રહો છે. 'તારક મહેતાની ટોળી પરદેશના પ્રવાસે'(૧૯૮૫)માં પ્રવાસવિષયક હાસ્યલેખો છે.

એમણે 'મિથજી પેથરાજ શાહ : જીવન અને સિદ્ધિ'(૧૯૭૫) નામક જીવનચરિત્ર પણ લખ્યું છે.
ચં.ટો.

મહેતા તારકનાથ : નવલકથા 'અંતિમ વિદાય'(૧૯૬૪)ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ત્રંબકલાલ : બાળોપયોગી ચરિત્રકૃતિ 'જયોજ્ઞ વાશીગટન'(૧૯૫૯)ના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા ત્રિભુવનદાસ અમથાલાલ : વન કપડવંજી. મોડાસા મ્યુનિ-સિપાલિટીના સેક્રેટરી.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિ 'વૃદ્ધની વિનંતીના કાગળ' મળી છે.
મૂ.મા.

મહેતા ત્રિભુવનદાસ નારણજી : 'સાનંદના ઢગલા અને વાંદાનાં વલખાં'(૧૯૧૦), 'હિંદુ હોટેલ પુરાણ'(૧૯૧૧), 'હિંદુ નાટક પુરાણ'(૧૯૧૧), 'હિંદુ હિલોલા પુરાણ'(૧૯૧૧), 'શંખાણીના દુઃખનો ચિતાર'(૧૯૨૨) વગેરે પદ્યકૃતિઓ અને 'રામાની રામાયણ અને પરણેલાનો પસ્તાવો'(૧૯૧૩), 'કુબુદ્ધિનો કેર'(૧૯૧૩) જેવી હાસ્યમિશ્રિત ગદ્યકૃતિઓના કર્તા.
મૂ.મા.

મહેતા દલપતરામ જગન્નાથ - મહેતા દીપક ભૂપતરાય

મહેતા દલપતરામ જગન્નાથ : 'ભારતયાત્રા'(૧૯૬૦) પ્રવાસ-પુસ્તક ઉપરાંત 'સ્વરૂપવિચાર'(૧૯૪૬) તથા 'ચમત્કારિક દૃષ્ટાંત સાગર'(૧૯૭૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા દામુભાઈ ડાહ્યાભાઈ (૧૮૬૨, -) : કોશકાર. ૧૮૮૩માં બી.એ. ૧૮૮૫માં એમ.એ.બી.એસસી. ૧૮૮૭માં એલ.એલ.બી. પહેલાં વડોદરા ટ્રેનિંગ સ્કૂલના હેડમાસ્તર, ત્યારબાદ ન્યાયાધિકારી. અમરેલી પ્રાંતના ઠગ.

'ગુજરાતી કહેવતોનો સંગ્રહ' એમના નામે છે.

ચં.દો.

મહેતા દારબશા હોરમસજી, 'ડેન્ટલ સીઝનલ લક્ષ્મી સુખરંજી પેરીયું': પારસી કોમેડી 'રમુજે મનપસંદ'(૧૯૨૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા દારબશાહ બી. દારા : એકાંકી પારસી કોમેડી 'મરુમની મોહિનીનાં ગીતો'(૧૯૪૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા દિગ્વીશ નાનુભાઈ (૧૨-૭-૧૯૩૪) : નિબંધકાર, નવલકથાકાર, વિવેચક. જન્મ પાટણમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સિદ્ધપુરમાં. ૧૯૫૩માં અંગ્રેજી-મનોવિજ્ઞાન વિષયે બી.એ. ૧૯૬૮માં યુનિવર્સિટી ઓફ લિડ્સમાંથી એમ.એ. અત્યારે ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક.

'આપણા ઘડીક સંગ'(૧૯૬૨) એમની વિનોદશૈલીની એક પ્રયોગસભર લઘુનવલ છે. ૧૫૮ પૃષ્ઠ અને બાવીસ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલી આ કથાના તાણવાણુ ગૂંથાયા છે અર્વાચીના અને ધૂર્જટિના તદ્દન સાદાસીધા પ્રણય વડે; પણ લેખકે આ કથાને ફક રૂપે નહિ, અફક રૂપે રજૂ કરી છે. અહીં ઘટનાઓ ઓછી છે, પણ જ કંઈ કથાંશો છે તેને તેઓ સચોટ પાત્રનિરૂપણ દ્વારા અને એ પાત્રોના આંતરજગતને કળામય રીતે અભિવ્યંજિત કરના પદાર્થો-પરિસ્થિતિઓ દ્વારા સઘન કરે છે. હાર્ય-મજાકવાળી વિલક્ષણ શૈલી વડે એમણે જીવનના અનેક મમેને અહીં લીલયા ઉદ્ઘાટિત કરી આપ્યા છે. એક લાક્ષણિક પ્રયોગ લેખે આ લઘુનવલનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય ગણાયું છે.

'દૂરના એ સૂર'(૧૯૭૦)ની લલિતનિબંધની ચૌદ રચનાઓમાં એમની લેખિની 'મનુષ્ય'ને, તેના મનવિવર્તોને, તેના સ્વભાવની વિસંગતિઓ અને વિચિત્રતાઓને તાગવા-તાકવાનું વલણ વિશ્વ ધરાવે છે. પ્રસંગનું માત્ર નિરૂપણ કરવાને બદલે તેને અનેક સંદર્ભો વચ્ચે ખીલવીને મનુષ્યચિત્તના કોઈક ને કોઈક ખૂણાને અનાવૃત્ત કરી આપવો - એ પ્રકારની એમની રીત વિશિષ્ટ છે. વસ્તુ કે પાત્રને ચિત્રાત્મક ઉઠાવ આપવાની શક્તિ એમની કલમમાં છે. 'પાત્રો', 'લોક' કે 'દૃશ્યો' જેવી રચનાઓમાં એમની આ શક્તિ વિશેષ ખીલેલી જોવાય છે. નિબંધકારનાં અભ્યાસ, અનુભવ, કલ્પના અને તીવ્ર નિરીક્ષણમાંથી પ્રકટતી ઉપમાઓ-ઉત્પ્રેક્ષાઓ એમના નિબંધોને અનન્ય સૌંદર્ય આપી રહે છે.

'પરિધિ'(૧૯૭૬) એમની અભ્યાસનિષ્ઠાને ઘોતક વિવેચન-સંગ્રહ છે. વિદેશના કેટલાક સર્જકોની મલત્તવપૂર્ણ કૃતિઓની વિચારણા, કેટલાક સૈદ્ધાંતિક મુદ્દાઓની વિશદ ચર્ચા તથા ગુજરાતી સર્જક કે ગુજરાતી કળાકૃતિ ઉપરના આ લેખોમાં એમની નિજી દૃષ્ટિનો પરિચય થાય છે.

એમણે અંગ્રેજીમાં 'શ્રીમદ્ રાજવન્દ' (૧૯૮૦) નામક લઘુ-ચરિત્રપુસ્તક લખ્યું છે.

પ્ર.દ.

મહેતા દિનકર (૧૭-૧૦-૧૯૦૭, ૩૦-૮-૧૯૮૯) : આત્મકથાકાર. જન્મ સુરત (જિલ્લાના ચીપલીમાં). સુરતમાં માધ્યમિક શિક્ષણ લઈ, મૅટ્રિક થઈ મુંબઈની વિસ્વત કૉલેજમાં પ્રવેશ. ત્યાંથી પછી ગુજરાત વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થી અને ત્યાં જ અધ્યાપક. ૧૯૨૮માં બારડોલી સત્યાગ્રહમાં સક્રિય. ૧૯૩૬માં ગુજરાતમાં માફસવાદી સામ્યવાદી પક્ષના મંત્રી. ૧૯૬૪માં (મિલકતમદારોના પ્રશ્ને આંદોલન અને જલવાસ. ૧૯૬૬માં અમદાવાદના મેયર. માફસવાદી સામ્યવાદી પક્ષના મુખ્યપત્ર 'લોકવ'નું તંત્રીપદ. અમદાવાદમાં અવસાન.

'પરિવર્તન' અને 'કોતિની ખાલતો' એમની આપવીતી છે. 'પવટાનાં ગામડાં' એમનું અન્ય પુસ્તક છે.

ચં.દો.

મહેતા દીપક ભૂપતરાય (૨૬-૧૧-૧૯૩૯) : વિવેચક, અનુવાદક. જન્મસ્થળ મુંબઈ. ૧૯૫૭માં મુંબઈની ન્યુ ઈસ્ટ સ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે સેન્ટ ઝેવિયર્સ કૉલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. ૧૯૬૩થી ૧૯૭૪ સુધી કે. જી. સોમૈયા કૉલેજ, મુંબઈમાં ગુજરાતીનું અધ્યાપન. ૧૯૭૪-૧૯૭૬ દરમિયાન પરિચય ટ્રસ્ટમાં સહાયક સંપાદક. ૧૯૭૬થી ૧૯૮૨ સુધી યુ. એસ. લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ, નવી દિલ્હીના ગુજરાતી અને મરાઠી ભાષાના વિશેષજ્ઞ અને પછીથી કાર્યકારી અધ્યક્ષ. ગુજરાતી સાહિત્ય સભા, દિલ્હીના સંવાદક.

એમણે 'નવલકથા : કસબ અને કલા' (૧૯૭૬) તથા 'કથાવ-લોકન' (૧૯૭૮) એ બે વિવેચનગ્રંથો ઉપરાંત 'રમણલાલ વ. દેસાઈ' (૧૯૮૦) નામક લઘુપ્રબંધ આપ્યો છે. 'પરીકથામાળા' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૦), 'સભરસ કથામાળા' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૭) એમનું બાળસાહિત્ય છે. 'શામળની કવિતા' (૧૯૭૨), 'જગતનો શ્રેષ્ઠ નવલકથાઓ' (૧૯૭૫) અને 'રમણલાલ વ. દેસાઈ' (૧૯૭૯) તથા 'કનેગાલાલ મુનશી' જેવી પરિચય-પુસ્તકોઓ એમણે લખી છે. આ ઉપરાંત ૧૯૬૦થી ૧૯૮૦ દરમિયાન પ્રગટ થયેલી નવલકથાઓની શીર્ષકસૂચિ 'કથાસંદર્ભ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૪), 'સમિધ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫) અને 'માતૃવંદના' - ભા. ૧-૨ (૧૯૮૩) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે. મરાઠીમાંથી 'માહીમની ખાડી' તથા અંગ્રેજીમાંથી 'એક કોડીનું સ્વપ્ન' (૧૯૭૯) અને 'સરદાર પટેલનો પસંદ કરેલો પત્રવ્યવહાર' : ૧-૨ (૧૯૭૭) એ એમના અનુવાદો છે.

ર.ર.દ.

મહેતા દુર્લભજી ગુલાબચંદ : પદ્યકૃતિ 'વૃક્ષવંદનજી છવનચરિત્ર' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા દુલેશય વજ્રેશંકર : પદ્યકૃતિ 'શ્રી કૃપણભાગવતીકા' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા દેવશંકર કાસીરામ : નવલકથા 'ધરનીનાં પછેડાં' (૧૯૧૭) ના કર્તા.

મુ.મા.

મહેતા દેવશંકર ના. (૧૯૧૧-૧૯૧૬) : નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ ગુલ્લવટી (ઝાલાવાડ). ધર્મા પત્ની અને લેખન.

એમની પાસેથી 'ધરનીની અપરની' (૧૯૧૬), 'અલ્લઅમર' (૧૯૨૨), 'અલ્લ પિયાલી' (૧૯૨૩), 'એળે ગણે અવતાર' (૧૯૨૪), 'ખાવાયેલા અંજનાં કોકળું' (૧૯૨૬), 'એક સતી બે પતિ' (૧૯૩૨), 'ખાશાપાણીનું ખમીર' (૧૯૮૧) વગેરે નવલકથાઓ મળી છે.

મુ.મા.

મહેતા દેવશંકર નાથાલાલ (૩-૩-૧૯૦૯) : કવિ, નાટ્યકાર, નિબંધકાર. વતન વિરાનગર. મુદ્રણનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિઓ 'શ્વેતમ' (૧૯૩૦), 'સાક્ષી વરસનાં સંભારણી' (૧૯૪૩) અને 'દેદામાં ગણગણો' (૧૯૪૩) મળી છે. બાળકોને જ્ઞાન સાથે જન્મતા આપની નાટ્યકૃતિઓ-પ્રવાસકૃતિઓ 'તારંગણી દેકરીઓ' (૧૯૧૬), 'કવિમેળો', 'મંગલસૂત્ર', 'મંનાકુંભ' અને સ્થળવિશેષનો પરિચય આપતું શબ્દચિત્ર 'વિરાનગર-વરનગર' એમના નામે છે. આ ઉપરાંત 'અર્ધદેવ', 'શાલવટી', 'પેલે પાર', 'બીષમ', 'નૂરવટી', 'મૃતદેહ' વગેરે અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

મુ.મા.

મહેતા દેવી (૨૧-૧૨-૧૯૪૨) : ચરિત્રલેખક, સંપાદક. જન્મ વાંકાનેર (જિ. રાલકોટ)માં. અણ્યુવેદનો તબીબ. અમદાવાદમાં સ્વતંત્ર તબીબી વ્યવસાય.

એમની પાસેથી ચરિત્રકૃતિઓ 'અમૃતની પરબ' (૧૯૭૦) અને 'માઘાન મહિલાઓ' : ભા. ૧થી ૬ (૧૯૭૨) તેમ જ સંપાદન 'લગ્નગીતો' (૧૯૮૧) જેવાં પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મુ.મા.

મહેતા દેરાબ ફરતમજી (૨૦-૪-૧૯૧૭) : વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૩૪માં મુંબઈથી મૅટ્રિક થયા પછી એક વર્ષ કલાવિભાગમાં અભ્યાસ. લાલ વર્તમાનપત્રોમાં કટારલેખન. આકાશવાણી અને દૂરદર્શન ક્ષેત્ર લેખનમાં કાર્યરત.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહો 'ઝીટા' (૧૯૩૮), 'દસ લાખનો દરનાવેલ' (૧૯૪૦) અને 'ઠગારી' (૧૯૪૩) મળ્યા છે. એમણે 'મિસ્ત્રી ઓવ થ મોનોકલ' (૧૯૪૨) નામની અંગ્રેજી વાર્તા લખી છે. એમણે આકાશવાણી અને દૂરદર્શન માટે કેટલાંક નાટકો લખ્યાં છે, જે પૈકીનાં થોડાંક વિદેશમાં પણ ભજવાયાં છે.

મુ.મા.

મહેતા ધનજીયા ફરામજી, 'ગણ' : 'પર્મોવળ', 'દિગ્ગણ', 'એ ત્રે બંદન', 'ગુમાયેલું ગોલર', 'ખાર', 'લકઠાર' વગેરે નાટકોના કર્તા. ચં.કે.

મહેતા ધનસુખલાલ કૃપણલાલ, 'દીન', 'નર્મદાશંકર વ્યાસ', 'ભરવટી' (૨૦-૧૦-૧૮૯૦, ૨૯-૮-૧૯૭૪) : હાસ્યકાર, વાર્તાલેખક, નાટ્યકાર. જન્મ વઢવાણ (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. વતન સુરત. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વઢવાણ, પાલીતાણા અને સુરતમાં. મુંબઈની વિક્ટોરિયા બ્યુઝિલી ટેકનિકલ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાંથી ઈલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરિંગમાં એલ.ઈ.ઈ.નો ડિગ્રીમા. ૧૯૧૪-૧૯૨૧ દરમિયાન મુંબઈમાં વિવિધ સ્થળે નોકરી. ૧૯૨૧થી સિંધિયા સ્ટ્રીમ નેવિગેશન કંપનીમાં. ૧૯૪૦માં રણવિરતરમ સુવર્ણચંદ્રક. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક.

ધૂમકેતુ પૂર્વે ગુલ્લટી ટુંકીવાતાનું ગરુ કાઢવામાં તે સત્કંડાએ ડાળા આપ્યા તેમાં અને સમાજભાઈ નીલકંઠે પછેના ધ્યાનપાત્ર હાસ્યકારોમાં આ લેખકને સ્થાન આપી શકાય. 'દુ', સરકા અને મિત્રમંડળ' (૧૯૨૦), 'હાસ્યકથામંડળી' : ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૨, ૧૯૨૪), 'હાસ્યવિહાર' (૧૯૩૧), 'ભૂતના ભડકા' (૧૯૩૨), 'વાર્તાવિહાર' (૧૯૩૨), 'સાસુજી' (૧૯૩૪), 'છિન્ની કાલ' (૧૯૪૦), 'વાર્તાવિહાર' અને 'હાસ્યવિહાર'ની કેટલીક વાર્તાઓ સંકલિત કરી પ્રગટ કરેલા સંગ્રહ 'પહેલા કાલ' (૧૯૪૩), પોતાની પસંદ કરેલી પ્રતિનિધિવાતઓનો સંગ્રહ 'સન્યાસાણું' (૧૯૧૦), 'અમારો સંસાર' (૧૯૧૧), 'ભૂતનાં પગલાં' (૧૯૧૧), 'ડોક્ટર જમાઈ' (૧૯૧૧), 'દમનાં રખવાળો' (૧૯૧૪), પૂર્વેના વાર્તાસંગ્રહોમાંથી કેટલીક વાર્તાઓ સંચિત કરી થયેલા 'શમની સંધ્યા' (૧૯૧૪), 'ખાળો ભયો' (૧૯૧૬), 'હૂસરના ફાકા' (૧૯૧૭), પૂર્વેના વાર્તાસંગ્રહોમાંથી કેટલીક હાસ્ય વાર્તાઓનું સંકલન 'ઘડીભર જન્મતા' (૧૯૧૮), 'અંતરનાં અમી' (૧૯૬૧) અને 'સચિત્રના ઓછાણા' (૧૯૬૬) - આ પુસ્તકોમાં એમનાં મૌલિક, રૂપાંતરિત કે અનૂદિત વાર્તાઓ નાટકો-નિબંધો સંચુલિત છે. અલબત્ત, એમાં નાટક-નિબંધ કરતાં મૌલિક-રૂપાંતરિત વાર્તાઓનું પ્રમાણ વધુ છે. શહેરનાં મધ્યમવર્ગીય મનુષ્યોનાં છવનને વિષય બતાવી રચાયેલી મૌલિક વાર્તાઓમાં હળવી અને ગંભીર બંને શૈલીનો વિનિયોગ છે ને એમાં પ્રસંગકથન કરતાં માનવમનના વ્યાપારોને આલેખવા તરફ એમનું વિશેષ લક્ષ છે. હાસ્ય નિબંધન કરવા માટે નિબંધ કરતાં વાર્તાનો પ્રકાર એમને વિશેષ અનુકૂળ આવ્યો છે. સામાન્ય પ્રસંગ અને સામાન્ય વ્યક્તિના કોઈ સ્વભાવ-વિશેષને આલંબન બતાવીને તેઓ હાસ્ય નિબંધન કરે છે. સર્વજન્ય પરિસ્થિતિ અને ભાષા એમની હાસ્યપ્રધાન રચનાઓની મુખ્ય લક્ષણિકતા છે.

'અમે ભયો' (૧૯૩૧) એ જ્યોતોન્દ્ર દવે સાથે લખેલી સુરતના જનજીવનને ઉપસાવતી નોંધપાત્ર હાસ્યપ્રધાન નવલકથા છે.

અવિનાશ વ્યાસ સાથે રચેલું 'અવધીની' (૧૯૪૬), 'છિન્ની ઘડીઓ' (૧૯૪૯), 'વહેલી ડોસાજી' (૧૯૫૨), અણુભાઈ શુક્લ સાથે રચેલું 'વાવાજોડું' (૧૯૫૬), ધીરુભહેન પટેલ સાથે રચેલું

‘પંખીનો માળો’(૧૯૫૭), ‘ગરીબની ઝૂપડી’(૧૯૫૮) — આ એમનાં અનેકાંકી નાટકો છે. ‘ધૂમ્રસેર’(ગુલાબદાસ શ્રોત્ર સાથે, ૧૯૪૮) સાત દૃશ્યોમાં અને સમયના લાંબા પટ પર આગળ-પાછળ વિસ્તરતું, ગુલાબદાસ શ્રોત્રની વાર્તા પરથી રચાયેલું લાંબું નાટક છે. એ અને ‘વાવાએડું’ ગંભીર નાટકો છે; જ્યારે બાકીનાં પ્રહસનો છે. સંઘર્ષમૂલક નાટ્યસામગ્રી કે નાટ્યાર્થને ઉપસાવતા વસ્તુવિધાનની ઊંચાણને લીધે તથા નાટ્યાત્મકતાને બદલે તખ્તાલાયકી તરફ લેખકનો વિશેષ ઝોક હોવાને લીધે આ નાટકો બહુ પ્રભાવક ભલે નથી, અભિનયક્ષમ જરૂર છે.

‘ગ્રેમનું પરિણામ’(૧૯૫૧), ‘રંગોત્સવ’(૧૯૫૩), ‘રંગમાધુરી’(૧૯૫૮), ‘રંગરંજન’(૧૯૫૯), ‘રસરંજન’(૧૯૫૯), ‘પહેલું અને છેલ્લું’(૧૯૬૦), ‘જમાઈ આવ્યા’(૧૯૬૩), ‘રજનું ગલ’(૧૯૬૬), ‘પીછેહઠ’(૧૯૬૮) — એ એમના એકાંકીસંગ્રહોમાં રૂપાંતરિત રચનાઓની તુલનાએ મૌલિક રચનાઓ ઓછી છે. મોટા ભાગની રચનાઓ હળવી છે. ઓછા કાર્યતત્ત્વવાળી અને વિશેષ શબ્દચાતુરીવાળી આ રચનાઓ રંગભૂમિ પર ખૂબ ભજવાઈ છે.

‘બિચારો અને ભૂલના ભોગ’(૧૯૨૧), ‘સરી જતું સૂરત’(૧૯૪૨), ‘સ્નેહનાં ઝેર’(૧૯૫૦), ‘મનુની માસી’(૧૯૫૧), ‘દસ મિનિટ’(૧૯૫૧), ‘આંધળો ન્યાય’(૧૯૫૬), ‘ખંડિયેરમાં રહેનારા’(૧૯૬૨) અને ‘બંગલો રાખ્યો’(૧૯૬૩) એ એમનાં ગ્રંથસ્થ તથા ‘રંગીલો રાજા’, ‘આલ્યાગયા’, ‘નાસોગાસો’, ‘મામાજીનો મોરચો’ વગેરે અગ્રંથસ્થ એવાં રંગભૂમિ પર વખતો-વખત ભજવાયેલાં અનુદિત-રૂપાંતરિત નાટકો છે.

‘ડિટેક્ટીવ બહાદૂર શેરલોક હોમ્સ’(૧૯૦૯), ‘ચંદાળચોકડી અને શેરલોક હોમ્સનું નવું પચાકમ’(૧૯૧૩), ‘મેટરલિકના નિબંધો’(૧૯૨૦), ‘રણમેદાને ફમજુમલાલ’(૧૯૨૦), ‘અમે ત્રણ’(૧૯૬૦), ‘અમને ઓજાર આપો’(૧૯૬૧), ‘અરેબિયન નાઈટ્સ’(૧૯૬૩) એ એમના અન્ય અનુવાદગ્રંથો છે.

‘વિનોદવિહાર’(૧૯૩૧) એમનાં હળવાગંભીર નિબંધોનો ગ્રંથ છે. ‘મીઠી નજર’(૧૯૪૦)માં વિવેચનલેખો, રેખાચિત્રો અને કેટલાંક પ્રાસંગિક કાવ્યો છે. ‘આરામખુરશીએથી’(૧૯૪૫), ‘સર્જનને આરે’(૧૯૫૬), ‘ગુજરાતી બિનધંધાદારી રંગભૂમિનો ઈતિહાસ’(૧૯૫૬), ‘નાટક ભજવતાં પહેલાં’(૧૯૫૯), ‘નાટ્ય-વિવેક’(૧૯૬૦), ‘બિચારો નાટ્યકાર’(૧૯૬૨) એ વિવેચન-ગ્રંથોમાં નાટ્યવિવેચનનું પ્રમાણ વિશેષ છે.

‘સ્વ. સર લલ્લુભાઈ શામળદાસ’(૧૯૫૪) એ જીવનચરિત્ર છે; તે ‘આથમતે અજવાળે’(૧૯૪૪) અને ‘અતીતને ઉલેચું છું’ એ એમના આત્મકથાના ગ્રંથો છે.

‘ગુજરાતી નાટ્યશતાબ્દી મહોત્સવ સ્મારક ગ્રંથ’(૧૯૫૨) અને ‘નરસિંહરાવની રોજનીશી’(૧૯૫૩) એમના સહસંપાદનના ગ્રંથો છે.

મહેતા ધીરેન્દ્ર પ્રીતમલાલ (૨૯-૮-૧૯૪૪) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, કવિ, વિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. ભુજની ઑલફ્રેટ

હાઈસ્કૂલમાંથી ૧૯૬૧માં મેટ્રિક. ૧૯૬૬માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૮માં ભાષાસાહિત્ય ભવન, ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદમાંથી એમ.એ. ૧૯૭૬માં ‘ગુજરાતી નવલકથાનો ઉપેચલક્ષી અભ્યાસ’ વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૬ સુધી ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાં અને પછીથી આર.આર.લાલન કૉલેજ, ભુજમાં ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યનું અધ્યાપન.

આદ્યમાદ્યકાના આ મનોવિશ્લેષણવાદી નવલકથાકારે આધુનિક મનુષ્યનાં મન:સંચલનોને તાકતી પાત્રપ્રધાન કૃતિઓ આપી છે. ‘વલય’(૧૯૭૧)માં નવપસંધિત પ્રાણયનું તાજગીભર્યું આલેખન છે; તે ‘ચિહ્ન’(૧૯૭૮) અને ‘દિશાંતર’(૧૯૮૩)માં વિકલાંગ કથાનાયકના સંઘર્ષપૂર્ણ મનોલોકનું સંકુલ નિરૂપણ છે. નાટ્યકૃતિ પરથી રૂપાંતરિત નવલકથા ‘અદૃશ્ય’(૧૯૮૦)માં જીવનનું અપ્રગટ રહી જતું કારુણ્ય લાઘવપૂર્વક તાદૃશ્ય થયું છે અને ‘આપણે લોકો’(૧૯૮૭) માનવજીવનની વિભીષિકાને તાકે-નાજે છે. ‘કાવેરી અને દર્શણલોક’(૧૯૮૮)માં બે લઘુનવલો સમાવિષ્ટ છે.

‘સંમુખ’(૧૯૮૫) એમના પ્રયોગધર્મી છવ્વીસ ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત લઘુપ્રબંધ ‘ડૉ. જયંત ખત્રી’(૧૯૭૭), મહાનિબંધ ‘નંદશંકરથી ઉમાશંકર’(૧૯૮૪), પ્રાણકાવ્યોના સંગ્રહ ‘ભૂસકાની ઉજાણી’(૧૯૮૬) વગેરે પણ અમૂલ્ય આપ્યા છે. ‘રણની આંખમાં દરિયો’(૧૯૮૫) એમનું કચ્છી વાર્તાઓનું સંપાદન છે.

૨૨.૬.

મહેતા ધ્રુવકુમાર પ્રમોદરાય (૧૯-૧૦-૧૯૨૮) : નાટ્યલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એલ.એલ.બી. લંડનથી ઓલોગિક વહીવટ અને વ્યવસ્થા અંગેનો ડિપ્લોમા.

સંગીતનૃત્ય-નાટિકાઓ ‘પાયલિયા ઝંકાર’(૧૯૫૧) અને ‘બેલુ બાવરો’(૧૯૫૨) એમના નામે છે.

મુ.મા.

મહેતા નગીનદાસ ગોકુળદાસ (૨૩-૮-૧૯૬૩, ૧-૧૧-૧૯૦૦) : ગદ્યકાર. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૮૨માં વડોદરાથી મેટ્રિક. ૧૯૮૭માં મુંબઈની ઑલફ્રેડસ્ટન કૉલેજમાંથી બી.એ. આરંભમાં વડોદરામાં શિક્ષક, પછી વડોદરા રાજ્યના શિક્ષણાધિકારી.

‘સ્મરણભકિત’(૧૯૬૪)માં એમની વિદ્વતા અને પૃથક્કરણાત્મક પ્રાસાદિક શૈલીનો પરિચય મળે છે. એમણે શ્રેયસ્ સાધક અધિકારી વર્ગ સંસ્થાનાં ‘સદુપદેશ શ્રોણી’, ‘મહાકાલ’ નામક માસિકોમાં અનેક લેખો લખ્યા છે.

મુ.મા.

મહેતા નટવરલાલ ત્રિકમલાલ : કથાકૃતિ ‘કર્મબંધન યાને વિધવાની કર્મકથા’(૧૯૧૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા નટુભાઈ અમૃતલાલ, ‘અંગાર’, ‘રાજકોટકર’, ‘સ્વામી અક્ષય-વિવેક’(૧-૨-૧૯૩૨) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ ભાવનગરમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. સુધીનો અભ્યાસ. સુરેન્દ્રનગરમાં ફેક્ટરી-મનેજર. ત્યારબાદ વકીલાત હેમ જ રાજકીય અને સામાજિક

પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય. 'સિંધુનાદ', 'દેવક' અને 'ફ્રન્ટ' સામયિકોના તંત્રી.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'સાકી' (૧૯૬૨) તથા 'ઉરવેદના' (૧૯૭૧) નાં ગીતો તેમ જ છાંદસ-અછાંદસ કાવ્યોમાં મુખ્યત્વે સમ્પૂર્ણકિત અને પ્રણયભાવનું નિરૂપણ છે.

(નિ.વા.)

મહેતા નરભરામ જમિયતરામ : ત્રિઅંકી નાટક 'સત્યવિજય' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૩) અને 'નિર્ભય કાવ્યસંગ્રહ' - ભા. ૧ (૧૯૧૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા નરભરામ મયારાંકર : 'કનકાવતી દુઃખદર્શક નાટક' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નર્મદાશંકર દેવશંકર (૨-૮ ૧૯૭૧, ૨૦-૩-૧૯૩૯) :

ગદ્યકાર. જન્મ નાંડ્યાદમાં. ૧૯૮૮ માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૪ માં વડોદરાથી સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. સંસ્કૃતનું ભાઈ દાજી ઈનામ તથા ગુજરાત કૉલેજની દક્ષિણા કૃષ્ણશિષ્ય. અધ્યાપકપદને ત્યાજ કરી પિનુઈચ્છાને માન આપી ૧૯૯૬ માં ધંધુકામાં કારકુની સ્વીકારી. એમના સદ્ગુરુ શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીની પણ આ નિર્ણય પર સંમતિ. ટૂંકસમયમાં જ મામલતદાર અને ડેપુટી કલેક્ટરના પદે પહોંચ્યા. ૧૯૧૦ થી અમદાવાદ અને મુંબઈની મ્યુનિસિપલિટીઓમાં ચીફ ઓફિસર અને કમિશનર તરીકે લાંબા સમય કામગીરી. ૧૯૩૧ માં નિવૃત્ત થયા બાદ ખંભાતના નવાબના નિમંત્રણથી એ રાજ્યની દીવાનગીરી સંભાળી. ૧૯૩૪ માં પશ્ચાત્તનો હુમલો. શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીના અધિકારી શિષ્ય અને શ્રેયસ્ સાધક અધિકારી વર્ગના અગ્રગણ્ય સાધક.

'સાહિત્યિક લેખો અને વ્યાખ્યાનો' (૧૯૬૯) માં એમના સાહિત્યિક લેખો તથા 'ધર્મતત્ત્વવિચાર' - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૭૨, ૧૯૭૭, ૧૯૭૮, ૧૯૮૦) માં એમના ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનને લગતા વિવિધ લેખો સંગ્રહાય છે. 'હિંદ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૪, ૧૯૨૫) ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ગુજરાતીમાં પહેલીવાર નિરૂપતો શાસ્ત્રીય ગ્રંથ છે. 'ઉપનિષદ વિચારણા' (૧૯૩૨) અને 'શાકત સંપ્રદાય' (૧૯૩૨) નામના ગ્રંથોમાં એમણે અખત્યાર કરેલી ઐતિહાસિક અને તુલનાત્મક પદ્ધતિ તથા મૌલિક વિચારણા ધ્યાનાર્હ છે. 'અખાકૃત કાવ્યો' (૧૯૩૧) ના સંપાદનમાં આખાની કવિતા અને તેના તત્ત્વજ્ઞાનને સમજાવતી એમની વિશદ દૃષ્ટિનો પરિચય મળે છે. એમણે 'સુપ્રજ્ઞન શાસ્ત્ર' (૧૯૨૩) અને 'સંધ્યાકર્મવિવરણ' (૧૯૨૪) જેવાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

૬.૬.

મહેતા નવનીલલાલ ટી. : કથાકૃતિ 'પ્રેમાંધ લાગણી યાને હર્ષમાં બાધ' (૧૯૦૮) ના કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નંદશંકર તુમજશંકર (૨૧-૪-૧૯૩૫, ૧૭-૭-૧૯૦૫) :

નવલકથાકાર. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૫૪ થી ૧૯૫૮ સુધી

આસિસ્ટન્ટ માર્સલર અને પછી શાળાના મુખ્ય અધ્યાપક. એલએસી અને દેશી રાજ્યોના શિક્ષણખાતામાં મૅટ્રી. ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં આચાર્યપદ. ૧૯૬૯ માં અંકલેશ્વરમાં મામલતદાર. પછી ૧૯૭૧ માં ધંધુકામાં અને પછી દેવગઢવારિયામાં આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ. બાદમાં ૧૯૮૦ માં કચ્છના દીવાન. ૧૯૯૦ માં બાધરા ગયેલા. નિવૃત્તિ પછી સુરતમાં નિવાસ.

'કરણધેવી' (૧૯૬૬) એ એમની ત્રીસ વર્ષની ઉંમરે રસેશ્વ સાહેબની પ્રેરણાથી લખાયેલી ઐતિહાસિક કથાવસ્તુવાળી અને ગુજરાતી સાહિત્યની પહેલી નવલકથા છે. કેશવ મરાયો અને ગુણસુંદરી સતી થઈ ત્યારપછી પાટણની જે ખાનાખરાબી થઈ તેનું આભેદુભ વર્ણન એમાં છે. બાળપણના સંસ્કરોનો પ્રભાવ એમની આ નવલકથામાં જિવાયો છે. વસ્તુસંકલનાની, પાત્રાલેખનની તથા સંવાદકલાની ખામીઓ હોવા છતાં 'કરણધેવી' એ જમાનામાં આવકારપાત્ર કૃતિ બની હતી.

૨.૬.

મહેતા નાથાભાઈ એન. : પદ્યકૃતિ 'પંચાવતીની વાતો' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નાથાલાલ જશંકર : પદ્યકૃતિ 'સૌસદ્ભાષિતાર' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નાનજી કાલિદાસ (૧૯૮૮, ૨૫-૮-૧૯૬૯) : આત્મકથાલેખક. જન્મ બારાડી ગામમાં. વન ગેરાણા. ચાર વારણ સુધીનો અભ્યાસ. પ્રથમ ક્ષાન્તા ઉદ્યોગપતિ. પેરબંદરના આર્યકન્યા ગુરુકુળના સંસ્થાપક.

આફ્રિકામાં કરેલા સાહસિક વ્યાપારનું વર્ણન કરતી આત્મકથા 'મારી અનુભવકથા' (૧૯૫૫) તથા 'યુરોપનો પ્રવાસ', 'તંબા-ભૂમિ બદરી-કેદાર' વગેરે પુસ્તકો એમાંજ આપ્યાં છે.

પા.માં.

મહેતા નારણદાસ જમનાદાસ : 'માતીસિંહ ને સુલક્ષ્મી નાટક અથવા નારીદુર્ગુણનિર્ધેક નાટક' (પારંગ નારણદાસ લલ્લુભાઈ સાથે, ૧૯૮૦) ના કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નિહંરી : કાવ્યસંગ્રહ 'અરવ' નો કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નિલાલચંદ ગણેશજી : 'ત્રિસક સુલક્ષ્મી પુરુષોની સ્તવનાવળીનું પુસ્તક' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

(નિ.વા.)

મહેતા નીતિન શાંતિલાલ (૧૨-૪-૧૯૪૪) : કવિ. જન્મ વૃનાગઢમાં. ૧૯૬૨ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૮ માં બી.એ. ૧૯૭૧ માં એમ.એ. ૧૯૮૨ માં '૧૯૫૬ પછીની ગુજરાતી કવિતાની કાવ્યભાતી' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૭૨-૭૩ માં 'ગ્રંથ' માસિક સાથે સંલગ્ન. ૧૯૭૩ થી ૧૯૮૪ સુધી મણિબેન નાણાવટી વિમેન્સ કૉલેજ, મુંબઈમાં અધ્યાપક. ૧૯૮૪ થી એમ.એસ.

મહેતા નૃસિંહગિરિ મણિગિરિ - મહેતા પ્રબોધ પ્રાગજી

યુનિવર્સિટી, વડોદરાના ગુજરાતી વિભાગમાં અધ્યાપક.

‘નિર્વાણ’ (૧૯૮૮) એમનો, આધુનિકતાની અભિજ્ઞતા દર્શાવેલો કાવ્યસંગ્રહ છે. ‘પંડિતયુગનું પુનર્મૂલ્યાંકન’ (૧૯૮૭) એમનું સંપાદન છે.

ચં.દો.

મહેતા નૃસિંહગિરિ મણિગિરિ : જીવનને ઉન્નતગામી બનાવવા માટે માર્ગદર્શક બની રહે તેવા નિબંધોનો સંગ્રહ ‘જીવનનાં ચડાણ’- પુસ્તક ૩ અને ૪ (૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા નીતમકાંત જાદવજી, ‘નીતમકાંત’, ‘મસ્ત અમોર’, ‘મામા મુરલીધર’, ‘સાહિત્યવિલાસી’, ‘સુદર્શન’ (૨૪-૧૦-૧૯૯૯, -) : નાટકકાર, નવલકથાકાર. જન્મ રાજકોટમાં. પાંચ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ.

‘એમની પાસેથી ‘સિદ્ધસંતાન’ (૧૯૩૧), ‘ક્યાં સુધી?’ (૧૯૩૨), ‘સમરશાકિત’ (૧૯૩૨), ‘વિજયનાદ’ (૧૯૩૪) વગેરે નાટકો તથા ‘અંજમ અભણનો’ (૧૯૨૬) એકાંકી મળ્યાં છે. ‘અપરાધિની’ (૧૯૩૦), ‘વાંક વિનાની’ (૧૯૪૦) અને ‘અણ-હિલવાડનો યુવરાજ’ - ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૧, ૧૯૪૨) એમની નવલકથાઓ છે.

નિ.વો.

મહેતા પરશુરામ હરિસુખરામ : ધર્મ અને નીતિબોધક લેખિતો સંગ્રહ ‘સ્વધર્મ’ (૧૯૦૦) તેમ જ ‘સંસારયાત્રા’ (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા પી. જી. : નાટ્યકૃતિ ‘શયતાની સમશેર’ (૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા પુરુષોત્તમ ગોકુલદાસ : સ્તુતિ તથા ભજનોનો સંગ્રહ ‘શ્રી મહાલક્ષ્મી વાઘેશ્વરી સ્તવન’ (૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા પુરુષોત્તમ પ્રાગજી (૧૬-૪-૧૯૧૫) : નવલકથાકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ગુરુકુળ મહિલા કોલેજ, પેરબંદરમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક અને પ્રિન્સિપાલ.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ ‘અંશુ’ (૧૯૪૦), ‘પ્રેરણા’ (૧૯૪૨) અને ‘શ્રીહર્ષ’ (૧૯૫૨) મળી છે. અંગ્રેજી ભાષામાં કેટલાંક વિવેચનપુસ્તકો એમણે લખ્યાં છે.

નિ.વો.

મહેતા પુરુષોત્તમ લલ્લુભાઈ : નવલિકાસંગ્રહ ‘રત્નગ્રંથિ અથવા ટૂંકી વાર્તાઓ’ અને ‘સંસાર સાર કે અસાર?’ (મહેતા રણછોડજી હીરાલાલ સાથે, ૧૯૦૩) તથા ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક ‘શૂરવીર સ્ત્રીઓ’ (૧૯૦૧) તેમ જ બાંગળી નવલકથા ‘તરુણ તાપસી’નો અનુવાદ ‘પ્રભાવતી વા પતિપ્રિયા’ (૧૯૯૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા પુષ્કરરાવ વામનરાવ : નવલકથા ‘આપઘાત કે ખૂન?’

(૧૯૧૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા પુષ્પાબેન જનાર્દનરાય/દેસાઈ પુષ્પાબેન હરપ્રસાદ

(૨૧-૩-૧૯૦૫, ૨-૪-૧૯૮૮) : નવલકથાકાર. જન્મ પ્રભાસ-પાટણમાં. પ્રારંભમાં કેટલી વિધિપૂર્વકનું શિક્ષણ નહીં, પરંતુ વચ્ચે ભાદ કવે યુનિવર્સિટીમાંથી સ્નાતક અનુસ્નાતક કક્ષાનો અભ્યાસ. શિક્ષણથી આરંભી જ્યોતિસંઘ અને અમદાવાદ વિકાસયુદ્ધની નારીપ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય. સામજિક કાર્યકર. રાજ્યસભાપદે તેમ જ પ્રધાનપદે પણ રહી ચૂકેલાં. ૧૯૫૫માં પદ્મભૂષણ અને ૧૯૮૩માં જનકીદેવી જાજી એવોર્ડથી સન્માનિત. અમદાવાદમાં અવસાન.

‘ખડ ખૂટલો’ (૧૯૮૫) એમની સૌરાષ્ટ્રના ભ્રમણશીલ માલ-ધારીઓના દુષ્કાળસમયના જીવનસંઘર્ષને નિરૂપતી નવલકથા છે.

ચં.દો.

મહેતા પ્રકાશ ભૂપતરાય (૨૨-૧૦-૧૯૩૦) : વિવેચક. જન્મરાજ્ય મુંબઈ. વતન ભાવનગર. અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૫થી આજ સુધી વિવિધ કોલેજોમાં ગુજરાતીના વ્યાખ્યાતા.

‘બળવંતરાય ઠાકોર’ (૧૯૬૪) એમની પરિચયપુસ્તક છે. ‘અન્વીતિ’ (૧૯૭૮) વિવેચનસંગ્રહના બે વિભાગ પૈકી પહેલામાં પ્રો. ઠાકોર વિશેના લેખો અને શ્રીજમાં વિશિષ્ટ કૃતિઓ તથા સર્જકોનાં મૂલ્યાંકનો આપેલાં છે. ‘સંચયિતા’ (અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ સાથે) અને ‘વાર્તાસૃષ્ટિ’ - ભા. ૧, ૨ (ભાનુભદ્રેન વ્યાસ સાથે) એમનાં સહસંપાદનો છે.

પા.માં.

મહેતા પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ (-, ૧૮-૮-૧૯૭૧) : કવિ. જન્મપુર મેટલ વર્ક્સના મુખ્ય સંચાલક. રાજસ્થાન લલિતકલા અકાદમીના પ્રથમ અધ્યક્ષ. બેંગલોરમાં દીપક કેબલ કંપનીની સ્થાપના. બાળકો માટે સંગ્રહસ્થાનોની રચના. ખગોળના જ્ઞાનપ્રસાર માટે જાહેરમત. વૈજ્ઞાનિક અને જ્ઞાનપ્રદ રમકડાં તથા સાધનોની સુવિધાના હિમાયતી. શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ તરફથી ‘રાજ્યરત્ન’નો અને ભારત સરકાર તરફથી ‘પદ્મશ્રી’નો ખિતાબ. બેંગલોરમાં હૃદયરોગથી અવસાન.

એમની પાસેથી ગીત-સંવાદનો સંચય ‘દિવ્યદર્શન અને ગીતો’ (દેવવાડાકર ગોપાળજી કલ્યાણજી સાથે, ૧૯૨૨) મળ્યા છે.

નિ.વો.

મહેતા પ્રફુલ્લચંદ્ર નર્મદાશંકર (૩-૨-૧૯૩૬) : વિવેચક. જન્મ વતન મહેસાણા જિલ્લાના વાલમમાં. ૧૯૫૯માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં એમ.એ. ૧૯૮૩માં પીએચ.ડી. અમદાવાદની ડ. કા. આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

‘ગુજરાતી નાટકોમાં સમાજચિત્ર’ (૧૯૮૪) એમનો સાંધ-નિબંધ છે. એમના અન્ય કેટલાક વિવેચનલેખો પણ પ્રગટ થયા છે.

જ.ગા.

મહેતા પ્રબોધ પ્રાગજી (૧૬-૪-૧૯૧૫) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર,

વિવેચક, જન્મ જૂનાગઢમાં. વનન બાવનગર. ૧૯૩૮માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. અને ૧૯૪૪માં એમ.એ. સરકારી કૉલેજોમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક અને આચાર્ય.

‘અંધ’ (૧૯૩૯), ‘અવરોધ’ (૧૯૪૦), ‘સ્નેહની ટૂંક’ (૧૯૫૦), ‘શ્રીલપ્’ (૧૯૫૧) ઇત્યાદિ એમની નવલકથાઓ છે. ‘માનવી’ (૧૯૪૦), ‘ઉરનાં એકાંત’ (૧૯૪૦) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘પશ્ચિમી સાહિત્યના વિવેચનાત્મક લેખો’ (૧૯૮૩) એમનો વિવેચનસંગ્રહ છે. ‘જાપાની વાતો’ (૧૯૭૫) એમનો અનુવાદ-ગ્રંથ છે. એમણે અંગ્રેજીમાં પણ કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

જ.ગા.

મહેતા પ્રભાશંકર શામળજી : દલપતશૈલીના પ્રભાવ દર્શાવતી પદ્ય-કૃતિઓ ‘નુપમ નાથીર કે સોબત અસર’ (૧૯૬૫), ‘અંબાજી બલુચરાજી... ગરબા છંદ’ (૧૯૭૦), ‘ઉત્કંઠ મહાદેવના ગરબા’ (૧૯૭૩), ‘સંસ્કૃત પ્રભાતિયો’ (૧૯૮૪), ‘સત્તાવનનો ચુગાલ’ (૧૯૦૧) અને ‘સુરતની ’૩૯ની રેવના ઘરડો’ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રમોદશય અંબકલાલ : જસૂસી કથા ‘પાપાણુપ્રતિભા યાને માનવમૂર્તિ’ (૧૯૨૯) અને ‘પોઈન્ટ ઝીરો’ (૧૯૬૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રવીણચંદ્ર મણિલાલ, ‘અમર પાવનપુરી’ (૧૯૮૧-૧૯૭૫) : કવિ. એસ.એસ.સી. પછી અવેનન રંગભૂમિમાં અટ્ટાકારી. અન્યારે ઝંઝારતના ધંધામાં.

‘ઉગરડા’ (૧૯૮૯) એમના ગદ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટા.

મહેતા પ્રસન્નકુમાર : સહાયકથા ‘ચાલીસ હજારનો થેક’ (૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રસન્નગવરી મુકુંદરામ : કથાકૃતિ ‘ઉપાક્રમ અથવા રંગ ૦ વર્ષ પૂર્વે નું મહાસાગર’ અને ‘સુશિક્ષિત સ્ત્રી’નાં કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રાણજીવન : નવલિકાસંગ્રહ ‘ઓપરેશન કોનું ?’ અને બીજી વાર્તાઓ’ (૧૯૪૦) તથા ‘આયુર્વેદના મૂળ સિદ્ધાંતો’ (૧૯૬૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રાણજીવન લાલજીભાઈ (૧૪-૭-૧૯૩૭) : કવિ. જન્મ ભુજમાં. એફ.વાય. કોમર્સ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૬૨થી ૧૯૭૩ સુધી શિક્ષક મિલમાં અને ત્યારબાદ મુંબઈમાં કસ્ટમ હાઉસ ક્લિયરિંગ એજન્ટને ત્યાં નોકરી.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ ‘કાનોમાતર’ (૧૯૭૯) મળ્યો છે.

નિ.વા.

મહેતા પ્રાણભાઈ એમ. : વિવેચનકૃતિ ‘લોકસાહિત્યનાં સહસ્રો’ (૧૯૫૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રિયંવદ ન. : કાવ્યકૃતિ ‘હૃદયમંચન’ (૧૯૨૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રેમનાથ : નવલિકાસંગ્રહ ‘ચક્રચૂડ’ (૧૯૭૭) અને સંપાદિત વાર્તાસંગ્રહ ‘નવસંધાન’ (૧૯૮૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા પ્રેમલીલા સુમન્ત/મહેતા પ્રેમલીલા કાન્તિચંદ્ર

(૭-૯-૧૯૦૩, ૧૯૪૮) : જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૨૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૪માં વડોદરાની કૉલેજમાંથી બી.એ.સસી. પછી વડોદરામાં મહારાણી જર્સી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૨૬-૨૭માં રાજકોટની બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ. ‘ગુણસુદૃષ્ટી’નાં તંત્રી.

એમના ગ્રંથોમાં ‘મુકુલ’ (૧૯૨૨), ‘જૂદાઈપિકા’ (૧૯૩૦) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ‘પ્રેમસૌરભ’ (૧૯૫૧) એમના લેખોને અને સ્વજનોએ એમને આપેલી અંગ્રજીઓને સમાવતું મર્યાદાત્મક પ્રકાશન છે.

ચં.ટા.

મહેતા ક્યામજી કાવસજી : કથાકૃતિ ‘કાકાનો વારસો’ તેમ જ ‘ધર્મોત્કાંઠ’ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા કિરંજીશાહ ફસ્તમજી : કવિ, વિવેચક. ‘પારસી અંસાર’ના સ્થાપક તંત્રી.

એમણે એપિગ્રામના સંગ્રહ ‘અભ્યાક્રિયા’, વિવેચનગ્રંથ ‘વાર્તા-શૈલી’ તથા ‘ડૉ. મિનોચેલરનો દર્દી’ અને ‘એકદર્શન કલાનું વાંધવાનું જ્ઞાન’ જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.ર.

મહેતા બબલભાઈ પ્રાણજીવનદાસ (૧૦-૧૦-૧૯૧૦, ૨૭-૯-૧૯૮૧) : આત્મકથાલેખક, જીવનચરિત્રલેખક, નિબંધકાર. જન્મ હળવદ (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ હળવદ, કરાંચી, મુંબઈ તથા વઢવાણમાં. ઉચ્ચશિક્ષણ ડી. જે. સિંધ કૉલેજ (કરાંચી) તથા ગૂઢચાત વિદ્યાપીઠમાં. આજીવન લોકસેવક.

સામાન્ય વ્યવહારમાંથી ઉદ્ઘાટરણો લઈને અભિવ્યક્તિને અસરકારક બનાવતું એમનું ગદ્ય નિતાન્ત સરળ અને સાદું છે. ‘મારી જીવનયાત્રા’ (૧૯૮૩) એમની આત્મકથા છે. ‘મહાસાગર થતાં પહેલાં’ (૧૯૪૩) અને ‘રવિશંકર મહાસાગર’ (૧૯૪૪)માં એમણે નિષ્કામ કર્મયાગી લોકસેવકનું જીવનચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. ગાંધીવિચારનાં ગ્રામજીવન, લોકશિક્ષણ, ગ્રામસેવા વગેરે વિષયોને આવરી લેતાં ‘મારું ગામડું’ (૧૯૩૯), ‘યજ્ઞસંદેશ’ (૧૯૫૫), ‘સફાઈમાં ખુદાઈ’ (૧૯૬૧), ‘શ્રમનો પ્રસાદ’ (૧૯૬૨), ‘શીવ-સંચય’ (૧૯૬૯), ‘બાપુને પ્રતાપે’ (૧૯૬૯) વગેરે આડંબરરહિત સરળ ભાષા અને પ્રાસાદિક શૈલીમાં લખાયેલાં એમનાં પુસ્તકો છે.

‘સર્વોદય અને ભૂદાનયજ્ઞ’ (૧૯૫૭), ‘સર્વોદયની વાતો’ (૧૯૫૮) અને ‘સંપત્તિદાનયજ્ઞ’ (૧૯૫૮)માં ભૂદાનપ્રવૃત્તિ વિશેના વિચારોનું નિરૂપણ છે. એ. જે. સેકના ‘ધ બર્થ ઓવ રશિયાન ડેમોક્રસી’ને આધારે લખેલું પુસ્તક ‘રશિયાનું ઘડતર’ (૧૯૩૪)

મહેતા બહેરામજી પેસ્તનજી — મહેતા ભૂપતરાય ગોપાળજી

રશિયાની સ્વાનંત્ર્યલડતનો પ્રેરક ઈતિહાસ વર્ણવે છે.

નિ.વા.

મહેતા બહેરામજી પેસ્તનજી : સામાજિક નવલકથા 'બે પરભૂતર યાને પહેલી ખરી બીજી જોટી' (૧૮૯૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા બળવંતરાય ગોપાળજી, 'મશાવતી' (૧૮-૨-૧૮૯૯, ૧૯-૯-૧૯૬૫) : નાટ્યલેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૧૯માં ગાંધીપ્રેરિત પ્રથમ સત્યાગ્રહથી જાહેરજીવનમાં સક્રિય. ૧૯૨૨થી ૧૯૪૫ દરમિયાન સત્યાગ્રહી સૈનિક અને સત્યાગ્રહી કેદી. ૧૯૪૮માં સ્થપાયેલા ભાવનગર રાજ્યના જવાબદાર રાજ્ય-તંત્રના મુખ્યમંત્રી. સૌરાષ્ટ્ર સરકારમાં નાયબ મુખ્યપ્રધાન. ભારતીય કોંગ્રેસના વિવિધ હોદ્દા પછી એના મહામંત્રી. પછી ગુજરાત રાજ્યના મુખ્યપ્રધાન અને એ દરમિયાન વિમાન-પ્રવાસમાં અકસ્માતે અવસાન.

એમણે નાટકો 'દેકનું કોઈ ધણી નથી' (૧૯૩૩) તથા 'ભૂવાયેલાં ભાંડું' (૧૯૩૩) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મહેતા બળવંતરાય લક્ષ્મીરામ : પદ્યકૃતિ 'અંબિકાસ્તુતિ' (૧૮૯૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા ભાપુલાલ ઉમેદરામ : ફ્રેન્ચકૃતિ 'સ્વેલ્ડ ઓવ પારિસ' પર આધારિત 'ત્રિમૂર્તિ' - ભા. ૧ (૧૯૦૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા ભગવાનદાસ રણછોડદાસ : સરળ રજૂઆત ધરાવતા 'બાકરણના નવીન પાકો' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા ભગીરથ : કાવ્યસંગ્રહો 'ખંડેર' (૧૯૪૦), 'ઝૂંખો' (૧૯૪૦), 'સૌભાગ્ય' (૧૯૪૦) તથા 'ચન્દ્રને' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા ભરતરામ ભાનુસુખરામ, 'હંસલ' (૧૬-૭-૧૮૯૪, —) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટની તાલુકાશાળા, સૌરાષ્ટ્ર તથા આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં. વડોદરામાં ઈન્ટર આર્ટ્સ પછી અભ્યાસ છોડી વડોદરા રાજ્યના ભાષાંતર વિભાગમાં જોડાયા. એ પછી આંતરસુબાની શાળામાં હેડમાસ્તર.

એમણે 'રણજિતસિંહ' (૧૯૨૦), 'સમુદ્રગુમ' (૧૯૨૧), 'શ્રીહર્ષ' (૧૯૨૧), 'તુકારામ' (૧૯૨૨), 'શૂરવીર શિવાજી' (૧૯૨૪) જેવાં જીવનચરિત્રો આપ્યાં છે. 'નાની નાની વાતોમાં' (૧૯૫૬), 'વડોદરા રાજ્યની સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૭), 'મારી સાહિત્યસેવા' (૧૯૫૯), 'ભવાઈના વેશની વાર્તાઓ' (૧૯૬૪) વગેરે એમની પુસ્તિકાઓ છે. નાકરકૃત 'મોરધ્વજાખ્યાન' (૧૯૨૪), ભાલણ અને મંગલકૃત 'ધ્રુવાખ્યાન' (૧૯૨૪) તેમ જ 'મોર્ડન ગુજરાતી-અંગ્રેજી ડિક્શનરી' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૫), 'સરળ જોડણીકોશ' (૧૯૬૧) વગેરે સંપાદનો ઉપરાંત મરાઠી,

અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત ગ્રંથો પરથી 'માબાપને જે ખોલ' (૧૯૧૭), 'વીર પુરુષો' (૧૯૧૮), 'પ્રાચીન હિંદમાં કેળવણી' (૧૯૨૩), 'અથોકચરિત' (૧૯૨૭), 'પ્રાચીન હિંદમાં સંઘજીવન' (૧૯૩૪), અદ્ભુત અલકા' (૧૯૫૭) વગેરે અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

મહેતા ભવાનીશંકર કલ્યાણજી : પદ્યમિશ્રિત કથાકૃતિ 'સુસ્સન અને વીરબદ્ધ' (૧૮૯૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા ભવાનીશંકર શંભુરામ : 'તેજા યમ્મન આપનાર ગુજરાતી નાટક' (અન્ય સાથે, ૧૮૭૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા ભાગીરથી ભાણજીભાઈ, 'જલ્દનવી' (૩-૬-૧૯૧૮) : કવિ. જન્મ ભૂથા (જ. ભાવનગર)માં. ૧૯૪૨માં કર્વે કોલેજ, ભાવનગરથી જી.એ. ૧૯૫૪માં પોસ્ટગ્રેડથી જી.બી.ટી.સી. ૧૯૪૨-૪૩ ૧૯૭૫ દરમિયાન ભાવનગર, સુરેન્દ્રનગર અને ધારણજીની શાળાઓમાં શિક્ષિકા, સુપરવાઈઝર અને આચાર્ય.

કાવ્યસંગ્રહો 'અભિલાષા' (૧૯૫૯) અને 'સંજીવની' (૧૯૮૪) ઉપરાંત એમણે 'શ્રી સંત રત્નો' (૧૯૮૮) અને 'મિંધીમિન' જેવા ચરિત્રગ્રંથો આપ્યા છે. એમણે હિંદીમાંથી કેટલાક અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

મુ.મા.

મહેતા ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ (૧-૬-૧૮૬૧, ૨૦ ૧-૧૯૪૮) : ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. મૌન્ટ્રીક પછી વડોદરા કોલેજમાં એક વર્ષ અભ્યાસ કરી, વિજ્ઞાનનો શાળા હાવાથી એ જ કોલેજમાં અંગ્રિકસ્વર બ્રાન્ચમાં પ્રવેશ. ૧૮૯૦માં પહેલી પરીક્ષા પસાર કરી, પછી અભ્યાસ છોડ્યો. ૧૮૯૧માં રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં શિક્ષક. ૧૯૦૪થી ૧૯૦૯ સુધી રાજકોટની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં. પછી છોટાઉદેપુરના મહારાજના પ્રાઈવેટ સેક્રેટરી. ફરીને રાજકોટમાં મિડલ હાઈસ્કૂલમાં અને પછી દેવગઢબારિયામાં રણજિતસિંહ હાઈસ્કૂલમાં હેડમાસ્તર. 'ચન્દ્રપ્રકાશ'ના સંપાદક.

'પ્રેમાનંદ' (૧૯૧૮), 'મીરાંબાઈ' (૧૯૧૮), 'વિષ્ણુદાસ' (૧૯૨૦), 'મહીપતરામ' (૧૯૩૦) જેવાં ચરિત્રપુસ્તકો તથા 'શ્રી સયાજી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ' (૧૯૨૦) અને 'ધ મોર્ડન ગુજરાતી-ઈંગ્લિશ ડિક્શનરી' (૧૯૨૫) જેવા કોશગ્રંથો એમણે આપ્યાં છે. એમનાં સંપાદનોમાં 'બધ્રુવાલન આખ્યાન' (૧૯૧૭), 'સુદામાચરિત્ર' (૧૯૧૯), 'કવિ વિષ્ણુદાસનાં કાવ્યો' (૧૯૨૧), 'મામેરુ' (૧૯૨૨), 'ધ્રુવાખ્યાન' (૧૯૨૪), 'રણુયજ્ઞ' (૧૯૨૫) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ચં.તા.

મહેતા ભૂપતરાય ગોપાળજી (—, ૪-૨-૧૯૮૯) : 'બ્રહ્મવિદ્યાનો પારિભાષિક કોશ' (૧૯૩૮), 'બ્રહ્મવિદ્યાનું રસદર્શન-રસજીવન' (૧૯૬૪) તથા 'કલાસૃષ્ટિ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૮), 'તત્ત્વમીમાંસા' (૧૯૪૦), 'યોગજીવન' (૧૯૪૦) અને 'સુખની સર્વસામાન્ય ચાવી' (૧૯૪૫) વગેરે અનુવાદોના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મ. : નવલકથા 'આદર્શ ગુહરજ અને જાપાની જાસૂસ' (અન્ય સાથે)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મકનદાસ હરજીવનદાસ : બાળવાર્તા 'મૈત્રીની માળા' (૧૮૩૧) તથા પ્રેમચંદ્રકૃત દિન્દો રચના 'આહુતિ'ના અનુવાદના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મગનલાલ રમણીરાવલ : 'મદ્યાપાન દુઃખદર્શક ચન્દ્રમુખી નાટક'(૧૮૭૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મગનલાલ હરિકૃષ્ણ : 'મહાભારતની નીતિકથાઓ' (બી. આ. ૧૯૨૨), 'ભક્તચરિત્ર' તથા અનૂદિત પુસ્તકો 'ભારતના મહાન પુરુષો'(૧૯૧૪) અને 'ભારતની દેવીઓ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મણિભાઈ જશભાઈ (૧૮૪૪, ૧૯૦૦) : ગદ્યકાર. જન્મ નડિયાદમાં. અંગ્રેજી અભ્યાસ નડિયાદમાં થયું કરી અમદાવાદમાં પૂરા કર્યાં. ૧૮૬૮માં અમદાવાદના જજની કોર્ટમાં હેડક્લાર્ક. ૧૮૭૦માં જૂનાગઢમાં ન્યાયાધિકારી. ૧૮૭૨માં પાલનપુર એજન્સીમાં નેટિવ આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ. ૧૮૭૩માં વડોદરાના નેટિવ આસિસ્ટન્ટ રેસિડન્ટ. ૧૮૭૬માં કચ્છનું પ્રધાનપદ. ૧૮૯૦માં મહારાજ સયાજીરાવે એમને મુખ્યપ્રધાનપદ આપેલું.

'શૈક્ષણિક ક્યાસમાળ' (અન્ય સાથે), 'મુસલમાની કાયદા' અને 'સાહ્યનીતિ' એમનાં પુસ્તકો છે.

અં.કે.

મહેતા મણિલાલ નુ. : કબીરના જીવનની વાર્તાત્મક ઘટનાઓ અને તેમના જીવનદર્શનની આંખો કરાવતું પુસ્તક 'કબીરસાહેબ' (૧૯૫૦) તથા સંપાદન 'કબીરસાહેબના ભજનો'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મણિલાલ હરિલાલ : પદ્યકૃતિ 'મોંઘવારીની મહાકાવ્ય' (અન્ય સાથે, ૧૮૭૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મણિશંકર ધ્રાણશંકર : પદ્યકૃતિ 'અંગિકાસ્તુતિ અને આરાસુરનું વર્ણન'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મણિશંકર ભોમજી : સમય, સુખદુઃખનું સમન્વ, સ્વાર્થ, સ્નેહ અને પરસ્ત્રીયમને જેવા વિષયોનું નિરૂપના નિબંધોનું અંગ્રેજી 'મણિનિબંધમાળા'(૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મધુરિકા : 'સાસરજની'(૧૯૩૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મનસુખભાઈ કૌરવરાંદ : 'શ્રીમદ્ સાહ્યચન્દ્રની જીવનરેખા' (૧૯૪૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મનસુખરામ કૃષ્ણમુખરામ : વિવેચનગ્રંથ 'કવિઓ અને તેમની કવિતા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મનસુખલાલ દામોદર : સામાજિક ત્રિઅંકી નાટક 'સુખનાં સ્વપ્નાં'(૧૯૨૮) તથા 'વાઘણી'(૧૯૨૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મનહરરામ હરિહરરામ (૧૮૭૭, —) : નાટ્યલેખક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ અનુક્રમે ધ્રાંગણા અને રાજકોટમાં. ૧૮૯૩માં મૅટ્રિક. ૧૮૯૯માં બી.એ.

એમણે 'શિવાજી અને આફઝાખાનનું ટુન્ડુયુદ્ધ'(૧૯૧૧) નામનો પવાડો, 'પરશુરામ વિજય'(૧૯૨૩) નામનું નાટક તથા 'ભાલકાંડ'(૧૯૧૨) અને 'મેઘદૂત'(૧૯૪૨) નામના અનુવાદો આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

મહેતા મંજુલા : પ્રવાસકથા 'પૂણેપની યાત્રાના અનંદ'(૧૯૩૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા માણિક દારાશાહ : 'દિવ્યપ્રેમનું પુખ્ત, આત્મજ્ઞાનનું અમૃત યાને દિવાને માણિક'-ભા. ૧, ૨(૧૯૫૮, ૧૯૭૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા માણિકલાલ ત્રિકમજી : 'સંસાર સ્વચર્યા યાને બહાદુર બાળાઓ'(૧૯૩૧) તથા 'ચન્દ્રકિશોર યાને ચન્દ્રના સંસાર-પ્રવાસ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા માણિકલાલ પ્રાણશંકર : 'મહાકાવ્યો અભ્યાસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૯૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા માણિકલાલ લલ્લુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'જુગદંબા સ્તવન'(૧૯૦૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા માનશંકર પીતામ્બરદાસ (૨૧-૩-૧૮૬૩, ૧૬-૮-૧૯૩૭) : જીવનચરિત્રલેખક, નિબંધલેખક. જન્મ સાવરકુંડલા (જા. ભાવનગર)માં. ૧૮૮૪માં મૅટ્રિક. પ્રિવિયસમાંથી અભ્યાસ અધૂરો મૂકી ભાવનગર રાજ્યના વસુલાતખાતામાં જોડાઈ કમચા. બકતી મેળવી વહીવટદાર. ૧૯૧૮માં નિવૃત્ત. ભાવનગરમાં અવસાન.

એમણે 'રાજા છબીલાસભાહુર અથવા નાગરવીર સમક', 'મેવાડના ગુહિલો'(૧૯૨૮) જેવાં ચરિત્રો તથા 'નીતિવિચાર'(૧૯૮૦), 'સત્ય'(૧૯૮૦) અને 'જનસ્વભાવ'(૧૯૮૦) જેવા નિબંધસંગ્રહો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત 'વાક્યસુધા'(૧૯૯૦), 'વેદાન્તસાર'(૧૯૯૦), 'નાગરી લિપિ અને નાગરો'(૧૯૧૨) જેવા અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

મહેતા માયાબહેન : બાળવાર્તા 'મેઘધનુષ'(૧૯૫૧), સચિત્ર બાળવાર્તાઓ 'આકાશનું સસલું', 'કબૂતર અને ઉંદર', 'કચકચિયો

કચબો' અને 'મૂરખ માછલી' (૧૯૫૨) તથા 'રૂપાં અને પરીઓ' (૧૯૫૫) નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મીના : સામાજિક નવલકથાઓ 'ઘાયલ', 'પહેલી પ્રીત', 'આઈ મિલન કી બેલા', 'ખામોશી', 'અરમાન' વગેરેનાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મુકુન્દરાય નિત્યારામ : જીવનચરિત્રકૃતિ 'વીર શિવાજી' (૧૯૨૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મૃદુલા પ્રવીણભાઈ (૨૫-૧૨-૧૯૩૪, ૧૧-૮-૧૯૮૭) : જીવનચરિત્રલેખક, પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ નાઈરોબી (ઈસ્ટ આફ્રિકા, કેન્યા)માં. ૧૯૫૮માં લોકભારતીનાં સ્નાતક. ૧૯૭૫માં એમ.એ. ઈતિહાસનાં અભ્યાસી. ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલય, ગુંદી અને ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ લોકશાળા, મણારમાં શિક્ષિકા તથા આચાર્યા.

એમણે જીવનચરિત્રો 'દેવદૂત : જયોર્જ વોશિંગ્ટન કાર્વર' (૧૯૬૭), 'બે પુણ્યશ્લોક પુરુષો' (૧૯૮૬); પ્રવાસકથા 'યુરોપ-દર્શન' (૧૯૮૫) તથા એમને લખાયેલા મનુભાઈ પંચોલી, 'દર્શક'ના પત્રોનું સંપાદન 'ચિતો વિસ્તારની યાત્રા' (૧૯૮૭) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'નવજગરણ' (૧૯૬૩), 'રસેલના વાર્તાલાપો' (૧૯૭૧), 'આપણી લૂંટાતી ધરતી' (૧૯૭૬) અને 'હિંદુ ધર્મની વિકાસયાત્રા' (૧૯૮૦) જેવા અનુવાદો પણ એમણે આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

મહેતા મોતીલાલ નાયજી : 'અભણ પતિ સ્ત્રી દુઃખી નાટક' (૧૯૬૭) તથા પદ્યકૃતિ 'પ્રિયાવિરહ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મોરારજી જયરામ : 'શૂરવીર કલ્યાણદેવચરિત્ર' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મોહનદાસ મકનદાસ : કથાત્મક કૃતિ 'મેઘદૂતસાર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મોહનલાલ ગંગાશંકર : પદ્યકૃતિ 'ભારતમાનુનાં યજ્ઞગાન યાને ભારતમાનુના યથારાષ્ટ્ર છંદો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા મોહનલાલ તુલસીદાસ, 'શ્રી', 'સોપાન' (૧૪-૧-૧૯૧૦, ૨૩-૪-૧૯૮૬) : જન્મ મોરબી તાલુકાના ચક્રમપરમાં. બાળપણ કરાંચીમાં. અંગ્રેજી બે ધોરણના અભ્યાસ બાદ ૧૯૨૧માં શાળા છેડી. શાળા અને કૉલેજના વ્યવસ્થિત શિક્ષણના અભાવમાં જાતે સખત પરિશ્રમથી અભ્યાસ. શરૂમાં જુદી જુદી વેપારી પેઢીઓમાં કામ કર્યા પછી પત્રકાર ક્ષેત્રે ઝંપલાવી, 'પ્રવાસી', 'નૂતન ગુજરાત', 'જન્મભૂમિ' દૈનિકોના તેમ જ 'ઊર્મિનવરચના', 'જીવનમાધુરી', 'આખંડઆનંદ', 'અભિનવભારતી' વગેરે માસિકોના તંત્રી. મુંબઈ-માં અવસાન.

પત્રકારત્વની ગરિમા સાથે અનુભવનિષ્ઠ અને ભાવનાનિષ્ઠ

ભૂમિકા પર મુખ્યત્વે કથાસાહિત્યને આપનાર કરનાર આ લેખકે જીવનવિચાર અને તત્ત્વવિચારને લક્ષ્ય કર્યા છે; અને જીવન-પ્રેરણાત્મક લગભગ પિરનાલીસ જેટલા સાહિત્યગ્રંથો ને વીસ જેટલા રાજકારણાદિના ગ્રંથો આપ્યા છે.

એમની નવલકથાઓમાં 'સંજીવની' (૧૯૩૬), 'પ્રાપ્તિ' (આ. ૧, ૨ (૧૯૩૬, ૧૯૩૭), 'મંગલમૂર્તિ' (૧૯૩૮), 'જાગતા રે' (આ. પૂવાર્ધ, ઉત્તરાર્ધ) (૧૯૩૯, ૧૯૪૦), 'વનવાસ' (૧૯૪૧), 'કૂટુંબો સુવર્ણપાત્રો' (૧૯૪૨), 'કન્યાસ્ત' (આ. ૧-૨ (૧૯૫૩) મુખ્ય છે. 'અંતરની વાતો' (૧૯૩૫), 'ઝાંઝવાનો જળ' (૧૯૩૭), 'અંતરની વચ્ચા' (૧૯૩૭), 'આખંડજ્યોત' (૧૯૩૮), 'ત્રણ પગલાં' (૧૯૪૧), 'વિદાય' (૧૯૪૪) વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ઉપરાંત સુભાષચન્દ્ર બોઝ પરનું પુસ્તક 'ચાલો દિલ્લી' (૧૯૪૬), 'પૂજ્યા બાપુ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૮) અને 'મિશ્ર આખંડાનંદ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૭) જેવાં ચરિત્રલેખનો એમના નામે છે. 'સુભાષનો લેખો અને પ્રવચનો' (૧૯૪૬) એમનું સંપાદન છે.

માં.દા.

મહેતા યશવંત દેવશંકર (૧૯-૬-૧૯૩૮) : નવલકથાલેખક, બાળ-સાહિત્યકાર. જન્મ લીલાપુરમાં. ૧૯૫૨માં મૈટ્રિક. ૧૯૬૧માં અર્થશાસ્ત્ર-આંકડાશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. 'ગુજરાત સમાચાર'ના પ્રકાશન 'શ્રી' સામાજિકના સહસંપાદક.

એમણે સામાજિક અને વૈજ્ઞાનિક નવલકથાઓ 'ટૂંકે બાદલ' (૧૯૬૬), 'તરસી ચાંદનો' (૧૯૭૦), 'ઝાંઝવાં' (૧૯૭૧), 'કચલ-કોટ' (૧૯૭૬), 'સોનલવરણી વીજ' (૧૯૭૬), 'ચાથી દીવાલ' (૧૯૭૬), 'એક મીન મૃગજળે' (૧૯૭૭), 'સંમલિના' (૧૯૭૮), 'હલી' (૧૯૭૮), 'પાશ' (૧૯૭૮), 'સપનાની જળ' (૧૯૮૦), 'કરુણા' (૧૯૮૦), 'તથાપિ' (૧૯૮૨) અને 'અગનજાળ' (૧૯૮૩) આપી છે. આ ઉપરાંત 'નિશા નિમંત્રણ' (૧૯૭૮), 'સ્વેત સતના શ્યામ પડછાયા' (૧૯૭૯), 'કોહિનૂર' (૧૯૮૦), 'લોખા' (૧૯૮૧), 'શ્યામા' (૧૯૮૧), 'ચિર નૃપા' (૧૯૮૨), 'ગાંધારી' (૧૯૮૨) વગેરે એમની આધારિત કે અનુદિત નવલકથાઓ છે.

બાળકો માટે સાહસકથાઓ, શૈક્ષણિક બાળસાહિત્યનો નવક કૃતિઓ, ભૂગોળ અને વિજ્ઞાન વિશે માહિતી આપતી પુસ્તકો તથા કેટલાંક અન્ય પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

પા.માં.

મહેતા યશોધર નર્મદારાંકર (૨૪-૮-૧૯૦૯, ૨૯ ૬-૧૯૮૯) :

નાટ્યકાર, નવલકથાકાર, નિર્ગંધકાર. જન્મ વતન અમદાવાદમાં. ૧૯૩૨માં ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાંથી ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૦માં લંડનથી બાર-એટ-લો. વ્યવસાય વકીલ. ભારત સરકાર અને ગુજરાત સરકારના વિભિન્ન કાવદા કમિશનોના સભ્ય અને અધ્યક્ષ. ૧૯૪૬માં કુમારચંદ્રક પ્રામ. હૃદયરોગથી અમદાવાદમાં અવસાન.

'રણુછોડલાલ અને બીજાં નાટકો' (૧૯૪૭)માંનાં, ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ પરથી રચાયેલાં પાંચ ચરિત્રલેખકી રેડિયોનાટકો પૈકીનું લેખકનું જાણીતું થયેલું પહેલું નાટક 'રણુછોડલાલ' અમદાવાદને

ઓદ્યોગિક નગર બનાવનાર ઉદ્યોગપતિ રણછોડલાલના જીવનને આલેખતું ચરિત્રવલ્લી નાટક છે. 'સમર્પણ' (૧૯૫૭) ઐતિહાસિક રેડિયોનાટક છે. 'મંત્રાભંગ' (૧૯૫૧) અને 'ધેણા બબલ' (૧૯૫૨) પ્રદર્શનો છે.

'સરી જતી રેતી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૦, ૧૯૫૨) નવલકથા અર્વેધ જાતીય સંઘર્ષ અને ઉધારો કામુક નિરૂપણોને લીધે એક સમયે સમાજમાં ઘર્ષાસ્પદ બનેલી. એમની એ પછીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'વહી જતી જેલમ' (૧૯૫૫), 'નુંગનાય' (૧૯૫૭), 'સંધ્યારાગ' (૧૯૬૩) અને 'મહામદ ગઝની' (૧૯૬૬) માં પણ કામુકતાનું નિરૂપણ ઓછેવત્તે અંશે ચાલુ રહે છે; પરંતુ એની સાથે ઐતિહાસિક પરિબલોમાંથી જન્મતા ઘર્ષણને આધ્યાત્મનાં તરણે પણ ભળે છે. 'મહાસાગર' (૧૯૫૪) એમની આધ્યાત્મિક અનુભવને આલેખતી નવલકથા છે. 'નેવું વર્ષ' - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૭૪, ૧૯૭૭, ૧૯૭૯, ૧૯૮૩) એ ૧૯૫૭થી ૧૯૪૭ સુધીના, નેવું વર્ષના ગુજરાતના અંદર સાંસ્કૃતિક જીવનને આલેખતી દીર્ઘ નવલકથા છે.

'પ્રેમગંગા' (૧૯૫૪) ઐતિહાસિક પ્રેમકથાઓના સંગ્રહ છે. 'રસનાદા' (૧૯૫૪) માં યોગિક સિદ્ધિના અનુભવની વાર્તા છે. 'કિમિયાગરો' (૧૯૫૧) માં જનતા અને રાષ્ટ્ર પર અસર કરી જનાર અઢાર વ્યક્તિવિશેષોનાં ચરિત્રો છે. 'નવ સંતા' સંતાના જીવન પરનું ચરિત્રપુસ્તક છે.

'શ્રી નંદા' (૧૯૫૮) અને '૪૪ ચત્રિઓ' (૧૯૬૦) એમનાં પ્રવચનવર્ણનનાં પુસ્તકો છે. 'સરી જતી કલમ' (૧૯૫૪), 'યશોધારા' (૧૯૫૬), 'ધિવસદનનું સ્નેહકારણ' (૧૯૫૯) એમનાં લખ્યા નિબંધોનાં પુસ્તકો છે. 'નદીઓ-નગરો' (૧૯૫૦) માં રેડિયો-વાર્તાલાપ છે. 'અગમનિગમ' (૧૯૫૯), 'ધૂન્યતા અને શાંતિ' (૧૯૬૨), 'ઋષિઓનું સ્વરાજ્ય' (૧૯૬૭), 'શ્રદ્ધાની ચાત્રિ' (૧૯૬૯), 'આનંદધારા' (૧૯૬૯), 'સાક્ષાત્કારને રસ્તે' (૧૯૭૨), 'શ્રદ્ધા અને અનુભૂતિ' (૧૯૭૫) તથા 'સમાધિ' (૧૯૭૭) મુખ્યત્વે આધ્યાત્મિક લેખોના ગ્રંથો છે. 'ભાવિના ભેદ' (૧૯૫૪), 'ભાવિના ગગનમાં' (૧૯૬૬), 'ભાવિના મમ' (૧૯૭૮) ઇત્યાદિ એમના જ્યાનિષવધાના ગ્રંથો છે.

'નર્મદાશંકર મહેતા-સ્મારકગ્રંથ' (૧૯૬૮) એમના સહ-સંપાદનનો ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત અંગ્રેજીમાં પણ એમના કેટલાક ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા છે.

જ.ગા.

મહેતા રણછોડલાલ પરાગજી : બુદ્ધજીવનની ૧૧૫ પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'ચમત્કાર કે સદાચાર' (૧૯૬૨) તથા સંપ, સાદગી, પરોપકાર, સ્વમાન, નીરશતા જેવા ગુણોને નિરૂપતી બોધપ્રધાન કથાઓનો સંગ્રહ 'સુબોધકથાઓ' (૧૯૬૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રણછોડલાલ હીરાલાલ : 'રત્નગ્રંથિ અથવા ટૂંકી વાર્તાઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૩) તથા નવલકથા 'સંસાર સાર કે અસાર?' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રણછોડલાલ : જીવનપ્રસંગકથા 'બાળ દિવસ' (૧૯૫૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રણછોડલાલ સાંકળચંદ (૧૯૮૦, ૧૯૫૭) : પદ્યકૃતિ 'શ્રી-કૃષ્ણસ્તુતિ અથવા સાકાર કીર્તનાવલિ' તથા 'શિમિયા-ભૂલિયેટ' ના ગુજરાતી સંપાદના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રણજિતરામ વાવાભાઈ (૨૫-૧૦-૧૯૮૧, ૫-૫-૧૯૫૭) : નિબંધકાર, જન્મસ્થળ સુરત. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૦માં ગુજરાત કોલેજમાંથી બી.એ. આર્ટ્સ માસ ત્યાં ફેલો. ૧૯૦૫માં ઉમરેટની હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય. ૧૯૦૬થી ૧૯૧૭ સુધી પ્રો. ગજલર અને પ્રભાશંકર પટ્ટણીના અંગત મદદનીશ તથા શંદ નરોત્તમદાસના પુત્રના ખાસ શિક્ષક. ગુજરાતી પ્રજા અને સાહિત્યના વિકાસ તેમ જ ગૌરવ માટે સાક્ષરજાતીઓની ઉજવણી તથા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનાં અધિવેશન જેવાં નાનાવિષય ધ્યેયો અને તજજન્ય કાર્યોના આયોજનપૂર્વકના અમલ અર્થે ૧૯૦૪માં ગુજરાત સાહિત્યસભાની સ્થાપના ને તેનું સંચાલન. એમની સાહિત્યસેવાના ઉપલક્ષ્યમાં ગુજરાતી સાહિત્યકારોને તેમના સાહિત્યસર્જન માટે ગુજરાત વિદ્યાસભા દ્વારા દર વર્ષે એમના નામનો 'રણજિતરામ સુવર્ણચન્દ્રક' અપાય છે. છતાંલોક વર્ષની વધે મુંબઈમાં જૂલુના દરિયામાં તરનાં શીખતાં અવસાન.

એમણે લખેલાં નિબંધ, ટૂંકીવાર્તા, નાટક તથા અધૂરી નવલ-કથાઓનાં બે મસજીતર પ્રકાશનો થયાં છે. પરિષદ દ્વારા પ્રકાશિત 'રણજિત કૃતિ સંગ્રહ' (૧૯૨૧) માં ચારસો પૃષ્ઠોમાં, કનેપાલાલ મુનશીના ઉપેદ્યદાત સાથે 'સાહબરામ', 'સાહલીઓ' અને 'મંજળા' નામની અધૂરી નવલકથાઓ; 'હીરો', 'દોલત', 'ખવાસાનું' અને 'માસ્તર નંદનપ્રસાદ' જેવી ટૂંકીવાર્તાઓ તથા 'તેજસિદ' નાટક સંચિત છે; તે 'રણજિતરામના નિબંધો' (૧૯૨૩) માં સવાબસો પૃષ્ઠોમાં 'ઈશુનું વરસ ૧૯૦૮' ઇત્યાદિ નોંધપાત્ર તેવીસ નિબંધો છે. આ ઉપરાંત એમણે શોખથી એકઠાં કરેલાં ગુજરાતી લોકગીતોનું પ્રથમ શાસ્ત્રીય અને શકવર્તી સંપાદન 'લોકગીત' (૧૯૨૨) પણ પ્રગટ થયું છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે એમની જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે એમની સચળી ગદ્યકૃતિ-ઓનું 'રણજિતરામ ગદ્યસંચય' : ૧-૨ (૧૯૮૨) નામના ગ્રંથરૂપે પુનર્મુદ્રણ કર્યું છે.

૨.૨.૬.

મહેતા રતનજી લીલાધર : દાહરાબદ્ધ પદ્યકૃતિ 'તાવના તડાકો' (૧૯૯૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રતિલાલ વાસુદેવ : જીવનચરિત્રો 'ત્રાત્સ્ક્રી' (૧૯૩૭) અને 'સદ્ગત ગોવર્ધનરામભાઈ' (૧૯૪૪) તથા અનુવાદગ્રંથો 'પડકાર' (૧૯૫૯), 'સ્વજનોની સુવર્ણભૂમિ' (૧૯૫૯) અને 'લોકશાહી વિશે જેક્સન' (૧૯૬૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ — મહેતા રશિમન્ ગોવિંદલાલ

મહેતા રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ : પંચાંકી નાટક 'વનરાજ ચાવેરો' (૧૯૦૪) તથા 'કનકસિંહ અને સતી તારા' (બી. આ. ૧૯૦૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રમણલાલ છોટાલાલ (૩૧-૧૦-૧૯૧૮) : વિવેચક, હાસ્ય-લેખક. જન્મ સુરતમાં. બી.એ., ડિ.મ્યુઝ. અત્યારે નિવૃત્ત. 'ગુજરાતી ગેય કવિતા' (૧૯૫૪) અને 'સંગીતચર્ચા' એમનાં વિવેચનપુસ્તકો છે; જ્યારે 'પંચાલ્શી' (૧૯૫૧) એમનું હાસ્યનું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

મહેતા રમણલાલ નાગરજી, 'ભીખુભાઈ' (૧૫-૧૨-૧૯૨૨) : નિબંધકાર. જન્મ કતાર ગામમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. અત્યારે નિવૃત્ત. 'વર્ણક સમુચ્ચય' (૧૯૫૯), 'પુરાવાસ્તુવિદ્યા' (૧૯૬૧), 'ગુજરાતને મળેલો શિલ્પ અને સ્થાપત્યનો વારસો' (૧૯૬૮), 'ઈતિહાસની વિભાવના' (૧૯૮૨) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે. 'ભૂતકાળની ભીતરમાં' (૧૯૭૫) અને 'ભારતીય પ્રાગિતિહાસ' (૧૯૮૨) પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

મહેતા રમણિક કિશનલાલ : ન્હાનાલાલની અસર ઝીલતાં ચાલીસ ગીતોનો સંગ્રહ 'મધુબંસી' (૧૯૩૨), વાર્તાસંગ્રહ 'પતનના પંથે અને બીજી વાર્તા' (૧૯૩૨), બાળનાટક 'બિલીપત્ર' (૧૯૩૪), સંપાદન 'કલાપીનો કેકરવ : ધુરવણી' (૧૯૨૩) તથા અનુવાદો 'પાપાણી' (૧૯૨૬), 'રાજ્યશ્રી' (૧૯૩૫) અને 'રેણુ અને બીજી વાર્તા' (૧૯૪૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રમણિકરાય અમૃતરાય (૫-૬-૧૯૮૧, —) : નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. મુંબઈની વિલ્સન કોલેજમાંથી અધ્યયન અભ્યાસે પત્રકારત્વમાં. ૧૯૧૪-૧૯ દરમિયાન 'હિન્દુસ્તાન' દૈનિક તથા સાપ્તાહિકના તંત્રી. પછીથી 'ગુજરાતી'ના કાર્યવિધ્યમાં મેનેજર. એમણે 'સમ્રાટ જયોન્' (૧૯૧૨), 'ભૂજબળથી ભાગ્યપરીક્ષા' (૧૯૧૫), 'સૈનિક મહેલમાં રાજ્યખટપટ' (૧૯૧૯) અને 'આજ-કાલનાં નાટકો' (૧૯૩૦) જેવાં મૌલિક પુસ્તકો ઉપરાંત 'નવો જમાનો : અમૃત કે જહર' (૧૯૦૭), 'દિનાબરસ' (૧૯૧૩), 'ભદ્રપુરની ભદ્રશ્યામા' (૧૯૧૬), 'ભાગીરથીની ભૂચ' (૧૯૨૫) તથા 'દસ લાખને દહો' (૧૯૨૬) જેવાં રૂપાંતરિત પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મહેતા રમણિકલાલ રતિલાલ, 'નકીર', 'બાલમૂર્તિ' (૨-૩-૧૯૯૯, —) : હાસ્યલેખક. મુનશીયુગના આ લેખકમાં હાસ્યની દૃષ્ટિ છે અને હાસ્યાનુકૂલ પ્રસંગો યોજવાની આવડત છે. જોકે, અતિશયોક્તિ-માંથી પ્રગટતું સ્થૂળ હાસ્ય વધુ છે અને બુદ્ધિપૂત સૂક્ષ્મ હાસ્ય એમની રચનાઓમાં નથી.

'નવરાત્રી સોંધ' (૧૯૪૫)માં દુચકાના ચોરક મિશ્રણવાળા નિબંધાકારી લખવા લેખો છે. 'હાસ્યલિપ્તોલ'માં દસ વાર્તાઓ અને એક લેખ છે. 'જીવનહાસ્ય' (૧૯૪૫)માં શાબ્દિક વિનોદ અને અતિશયનામાંથી પ્રગટતું સ્થૂળ હાસ્ય છે. 'હસતા રામ' (૧૯૪૯) એમનો પિસ્તાલીસ વિનોદપ્રધાન વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.

બુ.સુ.

મહેતા રમેશ : નવલકથા 'બંધનોની બેડી' (૧૯૪૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા રમેશચંદ્ર મણિલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'રાષ્ટ્રપતિ જવાહરલાલ નહેરુ' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા રવજીભાઈ નાગજીભાઈ : ચરિત્રલક્ષી પદ્યકૃતિ 'સંતોકભાઈ સંભળ મહાત્મ્ય' (૧૯૧૪) ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા રવિશંકર વિઠ્ઠલજી, 'સંભળ' (૧૦-૧૦-૧૯૦૪, ૨૦-૮-૧૯૮૮) : નિબંધકાર. જન્મ ગાંધીવાડમાં. ત્યાંથી જ મૅટ્રિક. જૂનાગઢની બહાઉદ્દીન કોલેજમાંથી બી.એ. બાબુ પન્નાલાલ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં શિક્ષક. ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહમાં જોડાયા. પછી 'હિન્દુસ્તાન', 'પ્રજામિત્ર', 'સાંજ વર્તમાન'માં પત્રકાર અને તંત્રી. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૬ સુધી 'જન્મભૂમિ'ના તંત્રી. ૧૯૫૧થી 'જનશક્તિ'ના તંત્રી. ૧૯૬૮માં નિવૃત્ત. ૧૯૬૯માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અમદાવાદ અધિવેશનમાં પત્રકાર વિભાગના પ્રમુખ. 'સન-ડે એડવોકેટ' અંગ્રેજી સાપ્તાહિકના પણ એકવારના તંત્રી.

'જીહ્વણવનની નાજુક કલા', 'જીવનની કલા', 'વર્તમાનપત્ર કેવી રીતે તૈયાર થાય છે?' વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

મહેતા રશિમકાંત પદ્માનંત (૧૪-૫-૧૯૪૬) : વિવેચક. જન્મ વતન ભાવનગરમાં. એમ.એ., એમ.ફિલ. કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક.

'સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કરુણરસ' (૧૯૮૩) એમનો એમ.ફિલ.ની પદવી માટે તૈયાર થયેલો અભ્યાસનિબંધ છે.

જ.ગા.

મહેતા રશિમન્ ગોવિંદલાલ, 'દેવદૂત', 'સિક્કચંદ્ર' (૨૧-૯-૧૯૩૩) : ચરિત્રકાર, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. શરૂઆતમાં 'સંદેશ' તેમ જ 'ગુજરાત સમાચાર'ના તંત્રી વિભાગમાં, ત્યારબાદ ગુજરાત રાજ્યના માહિતીખાતામાં સંયુક્ત માહિતી-નિયામક.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'કૂલ અને ફારમ' - ભા. ૧થી ૩ (૧૯૬૭) તથા કથાકૃતિ 'ખલાસાગરની મુરખાફરી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૪) મળ્યાં છે. 'નિદ્રા : ભારતની ઈશાની સરહદ' (૧૯૬૩), 'કરછનો રણમોરચો' (૧૯૬૬), 'નંદીની ખૂંધ' (૧૯૬૬), 'પારિજાત'

(૧૯૬૬) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે. 'પુરુષાર્થની પ્રતિમાઓ'(૧૯૬૮) એમનું અનુવાદપુસ્તક છે.

નિ.વા.

મહેતા રસિકલાલ હાથીભાઈ (૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ કચ્છ જિલ્લાના લાકડિયામાં. વતન ભુજ (કચ્છ). ત્રણ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. લેખનનો વ્યવસાય.

'પ્રણયપ્રકાશ'(૧૯૬૨), 'એક મધરાતે'(૧૯૬૫), 'ધબકાર'(૧૯૬૭), 'સંબલનો ચિત્કાર'(૧૯૭૬) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'ઝબુલહાર'(૧૯૬૬), 'શિમાંથ'(૧૯૬૮) ઈત્યાદિ એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'એક હતો રાજા'(૧૯૭૬), 'રહસ્યાંગના'(૧૯૭૭) ઈત્યાદિ એમનાં નાટકો છે. 'ભગવાન અને ઈન્સાન'(૧૯૭૨) એમનું જીવનચરિત્રનું પુસ્તક છે. 'ચાલો ચાંદામામાને ઘર'(૧૯૬૬) ઈત્યાદિ એમનાં બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે.

જ.ગા.

મહેતા રાજચંદ્ર રવજીભાઈ, 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'(૧૧-૧૧-૧૯૬૭, ૯-૪-૧૯૦૧) : કવિ, ગદ્યલેખક. જન્મ મેરબીના વવાણિયા ગામમાં. આઠમા વર્ષથી કવિતાલેખનને ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસનો આરંભ. અસાધારણ યાદશક્તિને કારણે ઓગણીસમા વર્ષથી જ 'શતાવધાની' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. બાલ્યસમા વર્ષથી ઝવેરાતનો ધંધો. ઘરમાં કૃષ્ણભક્તિનું વાતાવરણ હોવા છતાં જૈન ધર્મ પ્રત્યે વિશેષ આકર્ષણ. વિવિધ ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસથી અદ્વૈત વેદાંતના સમર્થ વિદ્વાન અને સર્વધર્મસમન્વયના પ્રબોધક બન્યા. એમની આત્મશુદ્ધિ માટેની તીવ્ર ઝંપના તથા બિનસાંપ્રદાયિક અને સત્યગામી વિચારધારાનો મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ આદર કર્યો. તેઓ સંસારમાં રહીને જ જીવનસાધક સંતપુરુષ તરીકેનું જીવન જીવ્યા. તેત્રીસ વર્ષની વયે રાજકોટમાં અવસાન.

એમની રચનાઓ ધર્મનીતિબોધક છે. દલપતરીતિના શતાવધાની શીઘ્રકવિ તરીકે કાવ્યપ્રવૃત્તિ આરંભાયેલી. 'મોક્ષમાળા' એમનું જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોની સરળ સમજૂતી આપતું પુસ્તક છે. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-વચનામૃત સારસંગ્રહ'(૧૯૪૯) અને 'રાજપ્રશ્ન'માં એમનાં વ્યાખ્યાનો, સિદ્ધાંતોનાં ટૂંકાં સૂત્રાત્મક લખાણો, સંક્ષિપ્ત ચરિત્રકથા-પ્રસંગો, ભાવનાચિત્રો વગેરે સંગૃહીત છે. ધર્મ અને મોક્ષના પ્રતિબોધનું તથા સત્યશોધક ને ગુણગ્રાહક દૃષ્ટિએ વિવિધ ધર્મગ્રંથોના કરેલા વાચન-મનનનું મિતાક્ષરી, સરળ અને કવિત્વપૂર્ણ શૈલીમાં આલેખન થયું છે; રસિક, જ્ઞાનમૂલક રૂપક-દૃષ્ટાંતોનો યથોચિત વિનિયોગ પણ નોંધપાત્ર છે. એમનાં અન્ય પુસ્તકો 'નમિરાજ'(૧૯૮૪), 'સુબોધસંગ્રહ'(૧૯૮૪), 'ભાવનાબોધ'(૧૯૮૬), 'મોક્ષસિદ્ધાંત શેઠનીશી'(૧૯૯૦), 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર'(૧૯૯૬) તેમ જ મરણોત્તર પ્રકાશિત પુસ્તકો 'ઊગમતે પ્રભાતે'(૧૯૫૮), 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની દૃષ્ટાંતકથાઓ'(૧૯૫૯), 'સ્ત્રીનીતિબોધ'-૧ વગેરેમાં ધર્મ અને વ્યવહારને સમન્વય તથા વિવિધ ધર્મોનાં સદૃત્ત્વોનો સમુચિત સમાદર છે. એમની ભાષા અર્થપૂર્ણ, હાર્દને વ્યકત કરનારી અને પરિષ્કૃત છે; દાર્શનિક પરિભાષાના ઉપયોગથી કવચિત્ દુર્ગમ પણ અનુભવાય છે.

નિ.વા.

મહેતા રાજચંદ્ર મ. : દસ નાટકોનો સંગ્રહ 'નૂતન શાલોપયાગી નાટકો'(૧૯૬૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા રામનારાયણ પ્રસાદરાય : કથાકૃતિ 'મંદારપ્રભા અથવા સુવાણ્ણિલિની'(૧૯૮૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા રામશંકર પૌતામ્બર : મેઘરાજની કૃપાયાચના માટે લખાયેલાં ભજનોનો સંગ્રહ 'હદીલો અરસઠો'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા રૂપા : અમેરિકાના પ્રવાસ દરમિયાન મળેલા અમેરિકન મિત્રોનાં પરિચયાત્મક શબ્દચિત્રો આલેખનું પ્રવાસપુસ્તક 'સબસે ઊંચો પ્રેમસગાઈ'(૧૯૭૩)નાં કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા લક્ષ્મણલાલ લા. : 'આભનાં અજવાળાં'(૧૯૩૬) નામક કાવ્યસંગ્રહના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા લક્ષ્મીદાસ દેવીદાસ : પદ્યમાં લખાયેલી ચંદ્રિતલક્ષ્મી કૃતિ 'મરહુમ શેઠ સર આદમજી પીરભાઈ નાઈટનું જન્મચરિત્ર'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા લજ્જશામજી (શર્મા) : 'શ્રીમતી ભારતેશ્વરી મહારાણી વિક્ટોરિયા ચરિત્ર'(૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

મહેતા લાલુભાઈને અમૃતલાલ (૧૭-૧૨-૧૯૧૫) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, બાળસાહિત્યકાર, અનુવાદક. જન્મ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના લખતરમાં. વતન રાણપુર. ૧૯૩૭માં અંગ્રેજી વિષય સાથે મુંબઈની એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટીમાંથી જી.એ. 'સૌરાષ્ટ્ર', 'ફૂલછાબ', 'અખંડઆનંદ', 'જન્મભૂમિ પ્રવાસી', 'ગૃહમાધુરી' જેવાં દૈનિક-સામયિકોમાં જીવનભર કટારલેખન.

'શોધને અંતે'(૧૯૪૦), 'બિંદી'(૧૯૫૫), 'મોનીષા'(૧૯૭૦) ઈત્યાદિ એમના વાર્તાસંગ્રહોમાં મુખ્યત્વે કુટુંબજીવનમાં રહેતી ભદ્રવર્ગની સ્ત્રીની વિભિન્ન સ્થિતિઓને વિષય બનાવી રચાયેલી ભાવનાપ્રધાન ટૂંકીવાર્તાઓ છે. 'પ્રણયદીપ'(૧૯૫૭) એમની સામાજિક નવલકથા છે.

'કલા અને કલાકાર'(૧૯૬૫) તથા 'કલાકારના અંતરંગ'(૧૯૭૯)માં એમણે મુખ્યત્વે ભારત અને ગુજરાતના ખ્યાતનામ સંગીતકારો, નૃત્યકારો અને કવચિત્ અન્ય કળાકારોની રૂબરૂ મુલાકાતોને આધારે તે તે કળાકારોના અંતરંગ વ્યક્તિત્વની છબી ઉપસાવી છે. 'પારસમણિના સ્પર્શ'(૧૯૭૯)માં 'ગાંધીજીના પ્રભાવથી જન્મનું જીવન સમૃદ્ધ બન્યું છે એવા કેટલાક પુરુષોની મુલાકાતો પરથી લખેલાં પ્રેરક ચરિત્રો છે. 'મારા જીકાકા-મારું રાણપુર'(૧૯૭૯)માં પોતાના પિતા અમૃતલાલ શેઠનું ચરિત્ર તથા પોતાના વતનનું સંસ્મરણ એમણે આલેખ્યાં છે. 'અર્ધજ અવસ્થાના જીવનસંગ્રામની આનંદયાત્રા'(૧૯૮૧) પાંચ પ્રેરક

મહેતા લાલશંકર હરજીવનદાસ—મહેતા વિનાયક નંદશંકર

ચરિત્રો આપની પુસ્તિકા છે.

‘જ્ય જવાહર’ (૧૯૪૦), ‘સરદાર અને પંતજી’ (૧૯૬૧) વગેરે એમણે બાળકો માટે લખેલાં ચરિત્રો છે. ‘નુલસીનાં પાન’ (૧૯૪૦) અને ‘એનું નામ અપૂર્વ’ (૧૯૬૧) એ એમનાં બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે.

‘૧૫ દિવસનો પ્રવાસ’ (૧૯૪૦) એમનું પ્રવાસપુસ્તક છે. ‘જીવનમાંગલ્ય’ અને ‘સંસારમાધુરી’ (૧૯૬૧) એમનાં પ્રસંગ-ચિત્રોનાં પુસ્તકો છે.

‘પથેરપાંચાલી’ (૧૯૪૦), ‘માનસરોવર’ (૧૯૫૫), ‘તરુણીસંઘ’ (૧૯૫૫) ઈત્યાદિ એમના બંગાળી નવલકથાઓના અનુવાદ છે.
જ.ગા.

મહેતા લાલશંકર હરજીવનદાસ : ‘તારણહાર નાટકનાં ગાયનો તથા ટૂંકસાર’ (૧૯૩૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા લીલીબહેન છગનલાલ : કથાકૃતિ ‘વિદ્યાલખા’ (૧૯૪૨) નાં કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વનલતા એન. : બાળનાટકોના સંગ્રહો ‘સાત નાટિકાઓ’ (૧૯૭૭), ‘નવ બાલનાટિકાઓ’ અને અનૂદિત નાટક ‘મોહિની’ (૧૯૫૮) નાં કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વર્ષા : પરીકથા ‘એક હતી રાજકુમારી’ (૧૯૬૧) નાં કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વલ્લભજી ભાણજી (૧૮૮૬, —) : કવિ. જન્મ મોરબીમાં. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ.

‘વલ્લભકાવ્ય’ (૧૯૦૬) એમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ છે. એમના અન્ય કાવ્યસંગ્રહો ‘હૃદયબંસી’ (૧૯૧૪), ‘વસંતવિલાસિની’ (૧૯૨૧), ‘ભારતકીર્તન’ (૧૯૨૩), ‘અંતરનાં આમી’ (૧૯૨૮), ‘વાદળી’ (૧૯૨૮), ‘વિભુની વાટે’ (૧૯૨૯), ‘કુંજવેણી’ (૧૯૩૦) વગેરેમાં મુખ્યત્વે કાન્ત, કલાપી અને ન્હાનાલાલની શૈલીની અસર જોવાય છે.

નિ.વો.

મહેતા વસુમતી : નાનાં બાળકોને ગાવાં ગમે તેવાં સરળ-સાદાં ગીતો, જોડકણાં અને ઊખાણાંના સંગ્રહો ‘કાકા કડકડાટ’ (૧૯૬૨), ‘જણકાર’ (૧૯૬૨) અને ‘રણકાર’ (૧૯૬૨) નાં કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વંદના દીપક (૨૨-૫-૧૯૪૨) : સૂચિકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક, માધ્યમિક તેમ જ ઉચ્ચ શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ૧૯૬૫માં સમાજશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૯થી મુંબઈ ‘ઈલ્ડ વીકલી’ સાથે સંલગ્ન.

એમની પાસેથી લેખક અને પ્રકાશકને માટે ઉપયોગી થઈ પડે તેવો સંદર્ભગ્રંથ ‘જ્ઞાનમંજૂષા’ (૧૯૮૧) તેમ જ ‘કથાસંદર્ભ’ (અન્ય સાથે, ૧૯૮૫) મળ્યા છે. ‘કલાનું સમાજશાસ્ત્ર’ એમનો

અનૂદિત ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત સમાજશાસ્ત્ર વિશે પરિચય આપની પુસ્તિકા ‘સમાજશાસ્ત્ર શું છે?’ પણ એમની પાસેથી મળી છે.

નિ.વો.

મહેતા વાડીલાલ ગંભીરમલ : નવલકથા ‘લક્ષ્મીવિલાસ’ (૧૯૦૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વાસુદેવ નારાયણલાલ (૨૮-૩-૧૯૧૭) : પ્રવાસલેખક, અનુવાદક. જન્મ વનન અમદાવાદમાં. ૧૯૪૦માં અમદાવાદનો ગુજરાત કોલેજમાંથી અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ‘પ્રભાત’, ‘જનતા’, ‘વર્તમાન’, ‘ગુજરાત સમાચાર’, ‘જનનંત્ર’, ‘સંદેશ’ ઈત્યાદિ વર્તમાનપત્રોમાં અનુવાદક અને ઉપનંત્રી. ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકના ‘જનતારાજ’ સાપ્તાહિકની સંપૂર્ણ જવાબદારી એમને સોંપાયેલી. ‘જનનંત્ર’, ‘જનસત્તા’ અને ‘લોકસત્તા’માં યોગ્ય સમય નંત્રી.

‘આ પેલું રશિયા’ (૧૯૭૬) એ એમનું પોતે રશિયાનો પ્રવાસ કર્યો એ પછી લખેલું પુસ્તક છે; તેને પ્રવાસગ્રંથ કહી શકાય, પરંતુ અન્ય પ્રવાસગ્રંથોની જેમ અહીં પ્રવાસવાર્ણન મુખ્ય નથી. અહીં મુખ્ય લક્ષ્ય છે રશિયામાં ચાલી રહેલા સામાજિક પરિવર્તનને પ્રત્યક્ષદર્શનથી સમજવાનું. એટલે, રશિયામાં સમાજવાદ કેવો અને કેટલો સિદ્ધ થયો એનો આલેખ આ ગ્રંથમાં મળે છે. ‘પેલેસ્ટાઈન’ (૧૯૪૭) એમની યહુદીઓ અને આરબો વચ્ચેના યુદ્ધની ભૂમિકાને સમજવતી માહિતીસભર પુસ્તિકા છે.

‘કાઈસ્વરની આત્મકથા’ (૧૯૫૩), ‘ટૂંક યુનિયન દ્વારા ટાકો કાંતિ’ (૧૯૫૪), ‘આધુનિક સામ્યવાદનો ઉદય’ (૧૯૫૭), ‘અમેરિકાની વિદેશનીતિ’ (૧૯૬૨), ‘આંગેકૂચનો અવસર’ (૧૯૬૫) વગેરે એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

જ.ગા.

મહેતા વિઠ્ઠલદાસ જોકળદાસ : કથાકૃતિ ‘સત્યનો ભંડાર રત્નસિંહ’ ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વિદ્યાગૌરી : કથાકૃતિ ‘વીરંગના નીવાદેવી’ (૧૯૪૦) નાં કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વિનાયક નંદશંકર (૩-૬-૧૮૮૩, ૨૭-૧-૧૯૪૦) : ચરિત્ર-લેખક, નાટ્યકાર. વતન માંડવી (કચ્છ). પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરા અને સુરતમાં. ૧૯૦૨માં મુંબઈની ઓલિવિન્સ્ટન કોલેજમાંથી જીવશાસ્ત્ર વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૦૩માં ઈંગ્લેન્ડની કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટીની કિંગ્ઝ કોલેજમાં જોડાયા. ૧૯૦૬થી પુનઃ ભારતમાં આવીને સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ અલ્હાબાદ, લખનૌ અને કાશીમાં સરકારી નોકરી. ૧૯૩૨-૩૫ દરમિયાન કાશીમાં મહેસૂલપ્રધાન. ૧૯૩૭-૩૮માં બિકાનેરમાં મુખ્યપ્રધાન. અંગ્રેજી, જર્મન, ફારસી, સંસ્કૃત અને ઉર્દૂ ભાષાના જાણકાર. હૃદય બંધ પડવાથી પ્રયાગ ખાતે અવસાન.

‘નંદશંકર જીવનચરિત્ર’ (૧૯૧૬) એ એમણે લખેલું એમના

પિતાનું જીવનચરિત્ર છે. પિતા: વિશે તેમ જ એ સમય વિશે પ્રમાણ-ભૂત અને શ્રદ્ધેય સામગ્રી એમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

‘કોજાગ્રિ?’ એમનું વચનભંગ, વૈરનૃતિ અને માનવીય સંવેદનોની વિષયસામગ્રીથી યુક્ત નાટક છે. ‘પ્રામાત્સર’ એમના વૈચારિક વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરાવે છે.

ર.દ.

મહેતા વિમલા : બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘હડતાલ સમકાંની’ (૧૯૭૩)નાં કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વિભક્ષુકુમાર અમૃતલાલ (૩૦-૩-૧૯૩૩) : નવલકથાકાર, નવલિકાકાર. જન્મ લાંબીમાં. એમ.એ. સુધીનો અભ્યાસ. સર જયગંતસિંહજી હાઈસ્કૂલ, લાંબીમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ ‘દાવાનળ’ (૧૯૬૦), ‘મૃગજળનાં મીન’ (૧૯૬૯), ‘કોરું આકાશ’ (૧૯૭૭), ‘સ્મૃતિભંગ’ (૧૯૮૧) અને ‘મનપિંજરનાં પંખી’ (૧૯૮૩) તથા નવલિકારોગ્રહ ‘નીલમ્માની નાઈટ’ (૧૯૭૫) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

મહેતા વીરબલ હરિસુખરામ : બાળવાર્તાઓના સંગ્રહો ‘પર ધન મિટ્ટી સમાન’ (૧૯૧૫), ‘જદૂઈ દીવો’, ‘જદૂઈ ઘોડો’, ‘રત્નજઢંબા બાળકુમાર’, ‘કેવો કિમત અને વેદિયા ઢોર’ તથા નિબંધસંગ્રહ ‘ગુજરાતી નિબંધો’ (૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા વ્રજલાલ છગનલાલ (૨૩-૧૧-૧૯૧૦) : નવલકથાકાર. જન્મ વતન જમનગરમાં. અભ્યાસ બી.એસસી., એલએલબી. જીવન વીમા નિગમમાં રિવિઝનલ મેનેજર.

‘નંદિની’ (૧૯૬૨), ‘એક દીપ જલે અંતરમાં’ (૧૯૭૦), ‘શ્રવેત પત્ર’ (૧૯૭૯), ‘પ્રો. રઘુનીશ’ (૧૯૮૦) ઇત્યાદિ એમની નવલકથાઓ છે.

જ.ગા.

મહેતા શરદચંદ્ર મંજુભાઈ : કાવ્યસંગ્રહ ‘સૌદામિની’ (૧૯૩૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શશીવદન : ‘નાશાયણી અને બીજાં’ નાટકો (૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શંકરલાલ છગનલાલ : પદ્યકૃતિ ‘લોકદુ:ખદર્શક અનાવૃષ્ટિ-વર્ણન - સં. ૧૯૫૫નું પોગળ’ (૧૯૦૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શંકરલાલ જ્યંતીલાલ : પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક ‘હિમાલય તથા કેલાસની યાત્રા’ (પ્રભુદાસ મહાશય સાથે)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શંભુપ્રસાદ શિવપ્રસાદ (૧૯૭૧, —) : વિવેચક. જન્મસ્થળ ભાવનગર. ૧૯૯૬માં બી.એ. એ જ વર્ષથી વઢવાણ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. પછી મુંબઈમાં ખાનગી નોકરી.

‘ભરાઈ વિશે વિવેચન’, ‘દેવીચરિત્ર’, ‘સિકંદરની સવારી’, ‘માસે માનસિક મૂર્તિઓ’ વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.દે.

મહેતા શારદા સુમન્ત (૨૬-૬-૧૯૮૨, ૧૬-૯-૧૯૭૦) : જીવન-ચરિત્રકાર, આત્મકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક કેળવણી મગનભાઈ કન્યાશાળામાં. માધ્યમિક કેળવણી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન અંગેની સરકારી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૯૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૧માં તર્કશાસ્ત્ર અને નૈતિક ફિલસૂફી વિષયો સાથે બી.એ. થનાર ગુજરાતનાં પહેલાં મહિલા ગ્રેજ્યુએટ. ગુજરાતના નાગરિકત્વના વિકાસની અને ગુજરાતના મહિલા-જીવનના ઉત્કર્ષની મહત્વની સંસ્થાઓ સાથે સંલગ્ન.

‘ફ્લોરેન્સ નાઈટિંગેલનું જીવનચરિત્ર’ (૧૯૦૭) ઉપરાંત એમણે ‘જીવન સંભારણી’ (૧૯૩૮)માં પોતાનું આત્મચરિત્ર આપ્યું છે. એમાં એમનો આંતરિક પરિચય ઓછો છે, પરંતુ એમના જાહેર જીવનનો પરિચય વધુ છે. સ્ત્રીશિક્ષણ માટેના એમના પ્રયાસોનું એમાં બયાન છે. ‘પુરાણની બાલબોધક વાર્તાઓ’, ‘બાળકનું ગૃહશિક્ષણ’ (૧૯૦૫), ‘પ્રાચીન કિશોરકથાઓ’ વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે. ‘સુધાસુહાસિની’ (લેડી વિદ્યાબહેન સાથે, ૧૯૦૭) અને ‘હિંદુસ્તાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન’ (૧૯૧૧) એમનાં અનુવાદપુસ્તકો છે.

ચં.દે.

મહેતા શાંતિલાલ અધેવજી, ‘શાંતિ આંકડયાકર’ (૧૧-૯-૧૯૨૮) : વાર્તાકાર. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના મોટા આંકડયામાં. ૧૯૪૮માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિનીત. ૧૯૬૩માં બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાંથી હિન્દી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૬માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. સલકોટ જિલ્લામાં શિક્ષણવિદ્યાકારી.

‘સ્મિતા’ (૧૯૫૮) અને ‘વેલપિયાસી’ (૧૯૬૪) એમના નવલિકાસંગ્રહો છે. ‘પરીક્ષા’ (૧૯૬૦) અને ‘દિલનાં અજવાળાં’ (૧૯૬૧) બાળવાર્તાસંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત શિક્ષણ, પૌઢશિક્ષણ અને કિશોરસાહિત્યનાં પાણી કેટલાંક પ્રકાશનો એમણે આપ્યાં છે.

ચં.દે.

મહેતા શાંતિલાલ કે., ‘સંઘર્ષ’, ‘વિલોચન’ : કાવ્યસંગ્રહ ‘અભિષેક’ (૧૯૬૪) તથા સંપાદિત કાવ્યગ્રંથો ‘ગાંધીવંદના’ (૧૯૭૦) અને ‘ગાંધીકાવ્યનવનીત’ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શાંતિલાલ દીનાનાથ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘સ્વામી સમતીર્થ’ (૧૯૪૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શાંતિશંકર વ. : બ્રહ્મદેશના એક ખરક પર બાધિલા પેગાડા ‘ચાઈકો’ની કરેલી યાત્રાનું વિગતપ્રધાન વર્ણન આપતું પ્રવાસકાવ્ય ‘ચાઈકોયાત્રા’ (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

મહેતા શિવલાલ ત્રિભુવન : નવલકથા ‘વિશાકપ્રાનમાં’ (૧૯૨૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા સત્યેન્દ્ર સાંકળેશ્વર (૧૮૮૨, —): નવલકથાકાર. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ.

એમણે ‘કુમુદકુમારી’, ‘પદ્મવતી’, ‘તરુણ તપસ્વિની’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૫, ૧૯૧૭), ‘કાળસત્રિ’-ભા. ૧-૨ (૧૯૧૫), ‘વસંત-વિજય’-ભા. ૧-૪ (૧૯૧૮-૧૯૨૧), ‘ઝેરી જમાનો’-ભા. ૧-૫ (૧૯૨૧), ‘કેલાસકુમારી’-ભા. ૧-૨ (૧૯૨૨), ‘વિશ્વમોહિની’-ભા. ૧-૮ (૧૯૨૩), ‘કુસુમકાંત’-ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૧૮, ૧૯૨૦, ૧૯૨૨), ‘રત્નપુરની રામા’, ‘કુંભકિશોરી’, ‘માયાવી મોહિની’, ‘સિક્કમની વીરાંગના’ (૧૯૨૫), ‘અદ્ભુત યોગિની’ (૧૯૨૭), ‘શહીદોની સૃષ્ટિ’ (૧૯૩૧), ‘આદર્શ રમણી’, ‘રાજપૂત પ્રતિજ્ઞા’ (૧૯૩૩) તથા ‘જુલમી રાજા’, ‘બહાદુર બાળા’, ‘કાળસત્રિનું ખૂની ખંજર’ અને ‘રાજસ્થાનના રંગ યાને ભેદી અંડેર’ જેવી દીર્ઘ નવલ-કથાઓ આપી છે. આ પૈકી કેટલીક કૃતિઓ પરથી ચલચિત્રોનું નિર્માણ પણ થયું છે. ૨૨.૬.

મહેતા સરોજિની નાનક (૧૨-૧૧-૧૮૮૮, ૧૯૭૭): જન્મ અમદાવાદમાં. રમણભાઈ નીલકંઠનાં દીકરી. ૧૯૧૪માં અમદાવાદની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૧૯માં સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૨૩માં લંડન સ્કૂલ ઓફ ઈકોનોમિક્સમાં સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ. ૧૯૨૪માં વનિતાવિક્રામ, અમદાવાદનાં સુપરિન્ટેન્ડન્ટ. ૧૯૩૦માં એમ.એ.

‘અમરવેલી’ (૧૯૫૪) એમની કુટુંબસમસ્યાની નવલકથા છે. ‘એકાદશી’ (૧૯૩૫), ‘ચાર પથરાની મા’ (૧૯૫૩) અને ‘વળતાં પાણી’ (૧૯૬૨) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે.

‘સ્રીસ્વાતંત્ર્યવાદ’ (૧૯૨૭), ‘ગુજરાતની લગ્નવ્યવસ્થા અને કુટુંબસંસ્થા’ (૧૯૩૪), ‘બાળલગ્નનો જુરો રીવાજ’ (૧૯૩૪), ‘સંસારના રંગ’ (૧૯૫૩), ‘ગૃહજીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન’ (૧૯૫૮) વગેરે એમના સમાજવિષયક ગ્રંથો છે.

‘પ્રેમસીરબ’ (૧૯૫૧) માં એમણે પ્રેમલીલા મહતાના લેખો અને તેમનાં સ્વજનો તરફથી તેમને આપાયેલી અંગ્રજીઓને સંપાદિત કર્યાં છે. ૩.૬૦.

મહેતા સિતાંશુ યશશ્ચન્દ્ર (૧૮-૮-૧૯૪૧): કવિ, નાટકકાર, (વંચેચક. જન્મ જુજમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરા-મુંબઈમાં. મુંબઈની સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. એ જ વિષયોમાં ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૬૫થી ૧૯૬૮ સુધી ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૬૮માં ફૂલબ્રાઈટ સ્કોલરશીપ સાથે અમેરિકા જઈ ૧૯૭૦માં સૌંદર્યશાસ્ત્ર અને તુલનાત્મક સાહિત્યમાં એમ.એ.ની ઉપાધિ મેળવી. ડૉ. ન્યૂટન પી. સ્ટોલનેસ્ટના માર્ગદર્શન હેઠળ ‘નાટયાચાર્ય ભરતની અને ફિલસૂફ કાન્તની પરંપરામાં કલા-સ્વરૂપનો વિભાવ’ એ વિષય પર ૧૯૭૫માં પીએચ.ડી. ભારત પાછા ફર્યા પૂર્વે એક વર્ષ ફ્રાંસમાં નિવાસ. ફોર્ડ ફેલોશિપ હેઠળ ત્યાં આયોજિત સ્કોના ‘મૅકબેથ’ નાટકને ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું; અને શેક્સપિયરના ‘મૅકબેથ’ સાથે એનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કર્યો. ભારત પાછા ફર્યા બાદ ૧૯૭૨-૭૭ દરમિયાન મીઠીબાઈ આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૭૭માં સાહિત્ય અકાદમી,

દિલ્હી તરફથી તૈયાર થયેલ ‘ભારતીય સાહિત્યના જ્ઞાનકાસ’ના મુખ્ય સંપાદક તરીકે નિમણૂક. ૧૯૭૭માં જ સમપ્રસાદ બક્ષીના માર્ગદર્શન હેઠળ ‘રમણીયતાનો વાગ્વિકલ્પ’ વિષય પર મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૮૩થી એમ.એસ. યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં પ્રોફેસર અને અધ્યક્ષ. ૧૯૮૭નો સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

પ્રતીકો અને પ્રતિરૂપો કાર્યકારણની શૃંગારાથી છૂટકાં, એ સાથે ભાષાની અપૂર્વ શક્તિતાને જે પ્રદેશ પૂલેલા એમાં આ કવિએ એમના બહુ પૈત્રીકા કાવ્યવ્યાપાર સાથે સર્ચિયાલિખનના માર્ગ સ્વોકાર્યો. ‘ઓરિસ્સુસનું ધલેસુ’ (૧૯૭૮) આ કવિનો અને આધુનિક ગુજરાતી કવિતાનો મહત્ત્વનો કાવ્યસંગ્રહ છે. અહીં કવિ શુદ્ધ મનોગત સ્વયંસંચલનોને, સ્વયંસ્ફુરણોને, સ્ફુરણ-આલેખોને, સ્વપ્નસૃષ્ટિને, સંમોહનને, અતર્કને, અને નિઠારિક સમયને, ઉદ્દેશપૂર્વકની અસંગતિને, તરંગલીલાને, ઈન્દ્રિયપ્રભોને અનુસરે છે. સર્ચિયાલિખનના સિદ્ધાંતોથી આ કવિ ધારી રચનાઓની ઊંચાઈને પામ્યા છે. ‘સંસ્કૃતિ’ (ઓગસ્ટ, ૧૯૭૦)માં પ્રકાશિત ‘સિંચે-જો-ટો’ આ કવિની સર્ચિયલ રચનાકીશલનો ઉત્તમ સિદ્ધિ દાખવે છે. આ પછી આધુનિક ચેતનાથી મધ્યકાલીન સામગ્રીનો વિનિયોગ કરવા તરફ ફેંટાગેલી એમની પ્રતિભાએ સર્ચિયલથી દૂર જઈ અનેક રચનાઓના પ્રયોગ પછી ‘જટાયુ’ (‘સંજ્ઞા’: જુલાઈ, ૧૯૭૬)માં આખ્યાનના પરંપરિત સ્વરૂપને તદ્દન અપૂર્વતાથી વ્યક્તિમત્તા સમર્પી છે. આ પછી ‘પ્રલય’ (‘સંસ્કૃતિ’: ઓક્ટો.—ડિસે., ૧૯૮૪) જેવી દીર્ઘ રચનાએ ધીન પરિપ્રેક્ષ્યમાં વૈશ્વિક પરિમાણ પર પરિણામ સિદ્ધ કરવા સમર્થ પ્રયત્ન કર્યો છે. ટૂંકમાં, આધુનિક કવિઓમાં આ કવિના અવાજ અગ્રેસર છે. આ સર્વ રચનાઓ એમના મહત્ત્વના કાવ્યસંગ્રહ ‘જટાયુ’ (૧૯૮૬)માં સંકલિત થયેલી છે.

‘સીમાકંઠ અને સીમાલંઘન’ (૧૯૭૭)ના વિવેચનલેખોમાં સૌંદર્યમીમાંસાની શોધ છે. ‘આકાર, પ્રતીક અને અનુભવ’થી માંડી ઉમાશંકર જોશી અને એલન ગિન્સબર્ગની કવિતાનો અહીં મળતા તુલનાત્મક અભ્યાસ એક કવિચિંતકની ઉપલબ્ધ છે. ‘રમણીયતાના વાગ્વિકલ્પ’ (૧૯૭૯) એમનો મહાનિબંધ છે; પરંતુ નાના ફલક પર તુલનાત્મક સૌંદર્યમીમાંસાના વિષયમાં મૂળભૂત વિભાવોને અહીં નવસ્પર્શી રીતે ચર્ચવામાં આવ્યા છે. પાશ્ચાત્ય દૃષ્ટિએ સહેલા ‘આકાર’ના સંપ્રત્યયને અને ભારતીય અલંકારશાસ્ત્રની પરંપરામાં સહેલા રમણીયતાના સંપ્રત્યયને અહીં તાર્ત્વિક, ઐતિહાસિક અને તુલનાત્મક ભૂમિકા પર મૂલવવામાં આવ્યા છે.

આ ઉપરાંત અપ્રકાશિત છતાં ભજવાયેલાં નાટકોમાં રંડયાનાટક ‘કેમ મકનજી કયાં ચાલ્યા? — અમે અમથલાલને ત્યાં ચાલ્યા’, ટોમસ હાર્ડીની વાર્તા પરથી થયેલી નાટ્યકૃતિનું રૂપાંતર ‘વૈશ્યાખી કોયલ’, [પટ્ટર શેફરકૃત ‘એકવસ’ પર આધારિત ‘તોખાર’ મહત્ત્વનો છે. ‘આ માણસ મદ્રાસી લાગે છે’ અને ‘ગૃહણુ’ એમનાં અઘાપિ અપ્રકાશિત મૌલિક નાટકો છે. ‘નાટ્યકેસુડાં’ એમનું સંપાદન છે. ૩.૬૦.

મહેતા સુમતિ લક્ષ્મીભાઈ/મહેતા સુમતિ ભૂપતરાય(૧૮૮૦, ૯-૭-૧૯૧૧): કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. મોંગરોળ-વાળા વૈષ્ણવ અનંતપ્રસાદ પાસે સંસ્કૃતના અભ્યાસ કર્યો. પિતાના મિત્ર બરજીવરજી પાદશાહે અંગ્રેજી કવિતાનો શોખ લગાડ્યો. અહાર વર્ષની વયે લેખનકાર્યનો આરંભ. લાંબી બીમારીને અને માત્ર એકવીસ વર્ષની વયે અવસાન.

‘પ્રભુપ્રસાદીનાં પદો’(૧૯૦૯) અને ‘હૃદયઝરણી’(૧૯૧૨) એમના કાવ્યસંગ્રહ છે; તે ‘દિવ્યમેખલાવ’(૧૯૧૧) ગ્રાઉનિંગના કાવ્ય પરથી લખેલું કથાકાવ્ય છે. ‘પરમાર્થની પ્રતિમા અથવા આત્મબોજની પરિસીમા’(૧૯૧૦), ‘શાન્તદા’(૧૯૧૩), ‘કમળા-કુમાર’ અને ‘કેટલીક નવલકથાઓ’ એમનું નવલકથાસાહિત્ય છે. આ ઉપરાંત ‘મધુરી’ નામે એક નાટક પણ એમના નામે છે.

અં.કે.

મહેતા સુમન્ત બટકરામ(૧-૧-૧૮૭૭, ૧૦-૧૨-૧૯૨૮): આત્મકથાલેખક. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. મૈટ્રિક તથા એમ.બી.સી.એચ.બી. મુંબઈમાં. લંડનમાં જાહેર આરોગ્ય અંગેનો અભ્યાસ. ૧૯૦૩થી ૧૯૨૧ સુધી વડોદરા સત્યાગ્રહ આરોગ્ય વિભાગમાં. ૧૯૨૨થી ૧૯૩૫ સુધી વિવિધ સામાજિક, સર્જકીય પ્રવૃત્તિ. ૧૯૩૨થી ૧૯૩૫ સુધી ‘યુગધર્મ’ માસિકનું સંપાદન.

એમણે ચાર ખંડોમાં વિભાજિત ચરિત્રો, જીવનપ્રસંગો, લોક-દર્શન અને માહિતીપ્રદ લેખોનો, રચના પદવારી સંપાદિત સંગ્રહ ‘સમાજદર્શણી’(૧૯૬૪) તથા આત્મચરિત્ર ‘આત્મકથા’(૧૯૭૧) આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

મહેતા સુશીલા: વાસ્તવની પદ્યાદૃશ્ય પર રચાતી રંગદર્શી નવલકથા ‘સાહ્યગસિદ્ધૂર’(૧૯૬૫)નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા સોદામિની ગજનવિહારી(૧૮-૧૧-૧૯૦૩, ૧૭-૧૨-૧૯૮૯): આત્મકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે ગુજરાત કોલેજમાંથી બી.એ. સમાજસેવા.

‘સ્મરણીની સુવાસ’(૧૯૭૯) એમની આત્મકથા છે. એમણે, ક્લકત્તામાં વસતાં અંગાળી તથા ગુજરાતીઓનાં જીવનને નિરૂપતી તેર વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘એકલવાયો જીવ’(૧૯૫૪) તથા પરિચય-પુસ્તિકાઓ ‘ઘરની સજવટ’(૧૯૬૨), ‘સમકુળમિશન’(૧૯૬૮) ઉપરાંત ‘ગિફ્ટ ફ્રોમ ધ સી’નો અનુવાદ ‘મનોમંથન’(૧૯૬૪) પણ આપ્યો છે. ‘ગાંધીમાટીમાંથી ઘડાયેલાં માર્ટિન લ્યુથર કિંગ’(૧૯૬૭) અને ‘એલ્લેગર ફૂલેવેલ્ટની આત્મકથા’ એમનાં અનુવાદ-પુસ્તકો છે.

ર.ર.દ.

મહેતા સ્નેહલતા શશીકાંત(૧૯૧૨): વિવેચક. ૧૯૩૬માં મૈટ્રિક. ૧૯૪૬માં બી.એ. ૧૯૫૯માં એમ.એ. ૧૯૬૮માં પીએચ.ડી.

એમણે બાલાશંકર કથાશ્રિયાનાં જીવન અને કવન ઉપરાંત તેમના મિત્ર મણિલાલ નભુભાઈની ચરિત્રાત્મક વિગતો આલેખતો, વિશેષ

દળદાર અનેલો મહાનિર્ગંધ ‘બાલાશંકર : એક અધ્યયન’ આપ્યો છે.

ર.ર.દ.

મહેતા હરખજી દામજી: પદ્યકૃતિ ‘તીર્થયાત્રાપ્રગંધ’(૧૮૮૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરજીવન ઉત્તમરામ: વિવિધ છંદોબદ્ધ ‘વસંતતિલકાખ્યાન’(૧૮૭૩), ‘શીવનરંગ’(૧૮૮૫) તથા અનુવાદગ્રંથ ‘વેતાળ-પચ્વીસી’(અન્ય સાથે, ૧૮૭૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરજીવન કાલિદાસ(૧-૧૦-૧૮૮૨, ૨૧-૧-૧૯૭૮): ચરિત્રલેખક. જન્મ મહુવા પાસેના કોલ્લી ગામે. ભાવનગર સત્યાગ્રહ પ્રધાન તરીકે ગ્રામસુધારણા, કેળવણી, ખેતી, નગરપાલિકા આદિ વિવિધ ખાતાંની સંભાળ. યિયોલોજિકલ રોસાયટીનાં સંમિલનોમાં તેર વખત પ્રમુખ.

જીવનચરિત્ર ‘એની બેસેન્ટ’(૧૯૬૫) ઉપરાંત અધ્યાત્મવર્ધા કરતું પુસ્તક ‘કર્મનો સિદ્ધાંત’(૧૯૪૪) એમના નામે છે.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિચંદ વશ્મીચંદ: પ્રવાસવર્ણનકૃતિ ‘કાશ્મીરથી ગેપાળ’(૧૯૨૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિન: સંગીતકાર તાનસેન તથા તેના પુત્ર બિલાસખાંના જીવનપ્રસંગો પર આધારિત નવલકથા ‘શુભદિન આપો’(૧૯૬૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિપ્રસાદ રામનારાયણ: નવલકથા ‘ઐતેનો બપોલો અથવા સત્યાગ્રહ સુલુદરી’(૧૯૧૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિભાઈ ભાઈચંદ: પદ્યકૃતિ ‘હૃદયમાલિની’(૧૯૯૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિલાલ ગિરધરલાલ: પદ્યકૃતિ ‘જગજનું જવાહીર’(૧૯૧૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિશંકર: ફકીરભાઈ કાશીદાસ સંપાદિત પદ્યકથા ‘છલનો વાર્તા’(૧૯૭૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિશ્ચન્દ્ર: જીવનચરિત્ર ‘જેસેફ પિલગુહસ્કી’(૧૯૩૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરિસુખગૌરી વા.: નવલકથા ‘ધર્મગુપ્ત’, નાટક ‘સીમંતિનો’ અને ‘ઋષ્યશૃંગ’ તેમ જ પદ્યકૃતિઓ ‘માતાજીના યરબા’ અને ‘જ્ઞાનવાટિકા’નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

મહેતા હરીશકુમાર પુરુષોત્તમભાઈ — મહેરજીરાણા દારાં સોરાબજી

મહેતા હરીશકુમાર પુરુષોત્તમભાઈ, 'સિલિડ મહેતા'
(૧૨-૭-૧૯૫૩): કવિ. જન્મ હળવદ (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં.
એસ.એસ.સી., પી.ટી.સી. પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક.

એમણે 'અંતરિયાળ'(૧૯૮૨) કાવ્યસંગ્રહ તથા 'સંશય' નામનું
સંપાદન આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મહેતા હર્ષદ રોય : રહસ્યકથા 'ઝેર કોણે આપ્યું?' ઉપરાંત 'મહંત
મહારાજનું મિશન' તથા 'મહાત્મા ગૌતમ ગુહ્ય'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હર્ષવદન : કાવ્યસંગ્રહ 'નિદર્શન' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૩)ના
કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હંસાબેન મનુભાઈ / મહેતા હંસાબેન જીવરાજ
(૩-૭-૧૯૮૭, —): બાળસાહિત્યકાર, અનુવાદક. જન્મ સુરતમાં.
૧૯૧૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૮માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. વધુ
તાલીમ માટે યુરોપ અને જાપાનનો પ્રવાસ. લંડનમાં પત્રકારત્વ
અને સમાજશાસ્ત્રનું શિક્ષણ. વડોદરા યુનિવર્સિટીનાં વર્ષો સુધી
કુલપતિ. 'પુષ્પ' બાલમાસિકનાં તંત્રી.

એમની સુઘડ બાળસાહિત્યની કૃતિઓમાં 'બાલવાર્તાવલિ' - ભા.
૧, ૨ (૧૯૨૬, ૧૯૨૯), 'ત્રણ નાટકો'(૧૯૨૬), 'ઈટાલિયન
વાર્તા પરથી 'બાલવાનાં પરાક્રમો'(૧૯૨૯), 'અરુણનું અદ્ભુત
સ્વપ્ન'(૧૯૩૪), 'હિમાલય સ્વરૂપ અને બીજાં નાટકો'(૧૯૪૧)
વગેરેને ગણાવી શકાય. આ ઉપરાંત 'અરણ્યકાંડ', 'યુદ્ધકાંડ',
'સુંદરકાંડ'ના અનુવાદો સાથે એમણે શૈક્ષણિકપરનાં નાટકોના
'હિસ્તોટ'(૧૯૪૨) અને 'વેનિસનો વેપારી'(૧૯૪૫) નામક
અનુવાદો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

મહેતા હાથીરામ પુરુષોત્તમ : ચતુરંકી નાટક 'ખરનો નર અથવા
નરનો ખર'(૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હિમતલાલ મણિલાલ : બાળસાહિત્યની કૃતિ 'જ્યાને પત્રો'
(૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હીરા ક. : જુઓ, પાઠક હીરા સમનારાયણ.

મહેતા હીરાલાલ ઘ. : ગાંધીજીવનકથા નિરૂપનું ત્રિઅંકી નાટક
'પ્રેમલજ્વોતિ'(૧૯૬૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હીરાલાલ દશરથલાલ(૨૫-૩-૧૯૦૭): કવિ, નાટ્યલેખક.
જન્મ અણિયોડ (જિ. સાબરકાંઠા)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ
કપડવંજમાં. ૧૯૨૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૮માં મદ્રાસથી બી.એ.
૧૯૩૨ સુધી રંગૂનમાં બેન્કમાં. ઓડિટરની પરીક્ષા આપ્યા પછી
૧૯૩૭થી સ્વનંત્ર વ્યવસાય. મુંબઈમાં ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ.
૧૯૬૪માં નિવૃત્ત.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'હરિગીત અને બીજાં કાવ્યો'(૧૯૨૪) તથા
નાટક 'સાક્ષરોની સરસ્વતી'(૧૯૬૩) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મહેતા હીરાલાલ બાપાલાલ : જીવનચરિત્ર 'કવિ જુવામીરામ
ચકુરામ'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હીરાલાલ માણેકચંદ : ગદ્યપદ્યમિશ્રિત પંચાંકી નાટક
'ઈન્દ્રસેન પદ્માવતી'(૧૯૯૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હેમચંદ્ર દયાળજી : નવલકથા 'સુશીલ સુંદરી'(૧૯૧૧)ના
કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતા હેમા, 'અમી મહેતા' : નવ બાળનાટકોનો સંગ્રહ 'મારના
ટલુકા'(૧૯૭૯)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતાજી કેવળદાસ માનાચંદ : 'રુક્માણિવિવાહ તથા બાળચરિત્ર
અને દાણવીલાની ગરબીઓ'(૧૯૬૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતાજી ગોવિંદરાય દોલતરાય : ગુજરાતી પંચનું ભેટપુસ્તક-
નવલકથા 'સુધાસુંદરી'(૧૯૨૬) તેમ જ ચરિત્રકથાઓ 'વીર
અભિમન્યુ અને ભક્ત પ્રહ્લાદ'(૧૯૨૭) તથા 'એકલવ્ય અને
ધ્રુવ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતાજી છોટમલાલ ડોલરરામ : પદ્યકૃતિ 'અઠારસે' નવ્યાણુંની
મેઘપ્રશસ્તિ'(૧૯૯૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતાજી દુર્ગારામ : જુઓ, દેવે દુર્ગારામ મંજારામ.

મહેતાજી નરભેરામ કાથીરામ : પદ્યકૃતિ 'સમકાંડ અને ગરબીઓ'-
ભા. ૧-૨(૧૯૭૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતાજી નાથજી ભાઈશંકર : પદ્યકૃતિ 'જન્માષ્ટમી માહાત્મ્ય'
(૧૯૦૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેતાજી વ્રજભૂષણદાસ દલપતરામ : પદ્યકૃતિ 'ત્રીઆંને
શિખામણનો ગરબો'(૧૯૬૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેન્દ્ર 'મનોજ' : પદ્યસંગ્રહ 'કાવ્યાભિસાર'ના કર્તા.

(નિ.વે.)

મહેન્દ્ર 'સમીર' : જુઓ, જોશી મહેન્દ્રકુમાર જીવનલાલ.

મહેરજીરાણા દારાં સોરાબજી : જીવનચરિત્ર 'દસ્તુરાંન દસ્તુર
મહેરજીરાણા યાદગીરી ગ્રંથ' તથા વિવેચન-નોંધાનો સંગ્રહ 'નોંધ-
પોથી' તથા 'દીસાપોથી'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહેશ મસ્તકૃત્રીર : પૂન, વલકમેઈલિંગ, દાણુચોરી તથા દામ્પન્ય-જીવનના વિસંવાદ જેવી સમસ્યાઓને નિરૂપતી, સર્જનગરિ અને બેલાચોયનાં પાત્રો ધરાવતી રહસ્યકથાઓ 'સ્વનપ્રિયા'(૧૯૭૦), 'મહુપંચમી'(૧૯૭૦), 'આશ્વેપા'(૧૯૭૦) અને 'સાયોનારા'(૧૯૭૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મહોમ્મદભાઈ રસૂલભાઈ : ત્રિચાંકી નાટક 'વિનયવતી (વલાસચંદ્ર અથવા દગાખાર મિત્ર'(૧૯૮૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મળે ન મળે : અમદાવાદને અને વતનને છોડવાની વિચારજાણીની હતાશાને લક્ષ્ય કરતી આદિલ મન્સૂરીની જાણીતી ગઝલ.

ચં.ટો.

મળેલા જીવ (૧૯૪૧) : પન્નાલાલ પટેલની સીમાસ્તંભ નવલકથા. ઈરિયા પ્રદેશના જંગીપરા અને ઉધરિયા ગામનાં પટેલ કાનજી અને ધાંયજી જીવીની આ કરુણાન્ત પ્રેમકથામાં 'એક પા લાડીના કોગળા અને બીજી પા પ્રીનના ઘૂંટણ' છે. જ્ઞાતિભેદ અને માટાભાઈના કુટુંબની સાંપાચેલી ગવાબદારીને કારણે કાનજી જીવીને અન્યત્ર પરણાવી વિચ્છેદ રચે છે. પોતાના વહેમી પતિથી વાજ આવી જીવી આપઘાત કરવા શેટલે વખ મેળવે છે ખરી, પરંતુ અકસ્માતે એ શેટલે પતિથી ખવાઈ જતાં અને પતિ મરી જતાં જીવી જાંડી બની જાય છે. છેલ્લે આવી સર્વનાશ પામેલી જીવીને કાનજી પોતાના જીવનમાં સંઘરે છે. ગ્રામીણ વાસ્તવનાં શુદ્ધ તળપદાં પરિબળો વચ્ચે વસ્તુવેગ અને મનોવિશ્લેષણની દ્વિવિધ ભૂમિકાએ સમગ્ર સંસારના પર્યાયરૂપ ધબકતો આ સ્થાનિક લોકસંસાર લેખકને પોતીકો છે. સુન્દરમે સાચું કહ્યું છે : 'અન્યારે આ કથા જેવી છે તેવી પણ હિન્દના કોઈ પણ સાહિત્યમાં અને થોડા સંકોચ સાથે દુનિયાના સાહિત્યમાં પણ ગુજરાતી કથાનું પ્રતિનિધિત્વ ધારી શકે તેવી બની છે.'

ચં.ટો.

મંગલ મંદિર ખાલા : નરસિંહરાવ દિવેટિયાની પુત્રવરહ પરની કરુણપ્રથારિત 'સ્મરણસીંહતા'નું અત્યંત પ્રસિદ્ધ પ્રાર્થનાગીત.

ચં.ટો.

મંગલજી ભગવાનદાસ : પદ્યકૃતિ 'કેસરીસિંહવરહ'(૧૯૦૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મંગલત્રિકોણ : બાળકતા સાંનિધ્યમાં પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરતા દંપતીને નિરૂપતું અને સુંદર ઉપમાચિત્ર આપતું સમનાચયણ વિ. પાઠક, 'શિષ'નું કાવ્ય.

ચં.ટો.

મંગલદાસ કરશનદાસ મુળજી : જીવનચિત્ર 'એકોનર'(૧૯૮૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મંગલદાસ જ. ઝેરધનદાસ : પ્રેમ, ભાકત, જીવનચિત્રને તેમ જ પ્રાસંગિક વિષયોને અક્ષરમેળ-માત્રામેળ છંદોમાં નિરૂપતો સચિત્ર

કાવ્યસંગ્રહ 'હું છું ના કવિ તો પણ મારો અપ્તમા કવિતાધેલો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મંગલવિજયજી મુનિ(૧૯૭૭, ૧૯૪૨) : કવિ. જન્મ લંધિમાં. પૂર્વાશ્રમનું નામ મનસુખ. ૧૯૦૦માં દીક્ષા.

એમણે પદ્યકૃતિઓ 'ધર્મપ્રદીપ', 'ધર્મજીવનપ્રદીપ' તથા 'અટપ્રકારી પૂજા' ઉપરાંત 'તત્ત્વાખ્યાન'-ભા. ૧-૨, 'દ્રવ્યપ્રદીપ', 'સામભંગી પ્રદીપ', 'સમ્યક્ત્વપ્રદીપ' જેવા તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત એમણે સંસ્કૃત ભાષામાં વ્યાકરણગ્રંથ 'ધર્મદોષિકા' તથા 'જેનતત્ત્વપ્રદીપ' પણ રચેલા છે.

૨.૨.૬.

મંગલસૂત્ર : મંગલસૂત્ર વેચીને સાઈકલ ખરીદી લાવતી માતાના વાત્સલ્યને કેન્દ્રમાં રાખીને ચાલતી કિશનસિંહ ચાવડાની આત્મ-કથાત્મક ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટો.

મંગળપ્રભાત (૧૯૧૧) : મોહનદાસ કરમચંદ જાંધીએ યરવડા જેલ-માંથી ૧૯૩૦માં દર અટવાડિયે આશ્રમવાસીઓ માટે મોકલેલા પ્રવચનલેખોનો સંગ્રહ. આ લેખોમાં એમણે સાબરમતી આશ્રમ-વાસીઓએ પાળવા માટેનાં અગિયાર વ્રતોનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. આ વ્રતોમાં સત્ય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ ભારતીય આધ્યાત્મિક પરંપરામાં પ્રતિષ્ઠા પામેલાં વ્રત છે; તે આસ્વાદ, અભય, અસ્પૃશ્યતાનિવરણ, જાતમહેનત, સર્વધર્મ-સમભાવ અને સ્વદેશી એ અન્ય છ એમણે પોતાના અનુભવ તથા દેશની તત્કાલીન સ્થિતિને અનુભવીને આપેલાં વ્રત છે. આ વ્રતોના પાલન પાછળ સ્વનો વિકાસ કરવો અને એ દ્વારા સત્યનું દર્શન કરવું એ આ લેખોનું મુખ્ય લક્ષ્ય છે.

જ.ગા.

મંગેરા આઠમદ ઈશ્રાહિમ, 'મસ્ત મંગેરા'(૨-૧-૧૯૩૪) : નવલકથા-લેખક, વાર્તાલેખક, જન્મ કાંજવઈ (જ. વલસાડ)માં. ૧૯૬૫માં બી.એડ. ૧૯૭૦માં એમ.એડ. જુદી જુદી માધ્યમિક શાળાઓમાં શિક્ષક અને આચાર્ય. ૧૯૮૪માં નિવૃત્ત.

એમણે વાર્તાસંગ્રહ 'સરવાળો'(૧૯૬૮), નવલકથા 'આક્રમો વાર'(૧૯૭૯), વિવેચન 'મહાકવિ ઈકબાલ'(૧૯૮૧) તથા સંપાદન 'સમજ અપની અપની'-ભા. ૧, ૨(૧૯૭૦, ૧૯૮૮) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મંદ્રુ શરાફ : વર્ગમાં ભણતા વિલક્ષણ સહાધ્યાયીનું સંવેદનાપૂર્ણ ચરિત્રચિત્રણ કરતો ચન્દ્રવદન ચી. મહેતાનો નિબંધ.

ચં.ટો.

મંગરી : કનેયાલાલ માણિકલાલ મુનશીની સુપ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક નવલકથા 'ગુજરાતનો નાથ'માં એના પસકમી નાયક કાકને પહેલાં તરછેડતી અને પછી 'સૌભાગ્યનાથ મમ' કહી ઉત્કટ પ્રેમથી અપનાવતી, રૂપગવિતા અને વિદ્યાસંપન્ન નાયિકાનું ઐતિહાસિક નાહિ પણ લેખકનું કલ્પિત પાત્ર.

ચં.ટો.

મંજુલ ચંદારિક પાઠક—માણસાઈના દીવા

મંજુલ ચંદારિક પાઠક : જુઓ, પાઠક રમણલાલ હિમતલાલ.

મંજર નવસારવી : જુઓ, શેખ મુખતારઅહમદ મોહમ્મદયુસુફ.

મંડળી મળવાથી થતા લાભ : વાકુછટાઓથી મૌખિક સંકેતોને પહેલીવાર લેખિત સંકેતોમાં ઢાળતો, સમાજસુધારણાના વિચાર-બીજરૂપ, નર્મદનો તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્યનો પણ પહેલો નિબંધ.
ચં.ટો.

મંથરા : ઋજુલા અને કાલરાત્રિ જેવાં મંથરાનાં પોતાનાં જ રૂપો સાથેના વિવાદ અને કેકેથી સાથેના સંવાદથી નાટ્યાત્મકતા ઊભી કરતું તેમ જ નાટ્ય-કાવ્યનો વિશેષ સિદ્ધ કરતું ઉમાશંકર જોશીનું પદ્યરૂપક.
ચં.ટો.

મા : ગુલાબદાસ બ્રોકરનું એકાંકી. એનું નાટ્યવસ્તુ આ પ્રમાણે છે: મફતિયા પૈસાથી મગજ ફેરવી બેઠેલા પુત્ર વાડીલાલની સાન કેકાણે લાવવા પોતાની બધી જ બાપીકી મિલકતને માતા રાજબાઈ છેવટે ધર્મદામાં આપી દે છે.
ચં.ટો.

માઈબોના માઈલો મારી અંદર : પૃથ્વીની અને વિશ્વની અનેક મુદ્દાઓના, ચેતનાની આરપાર થતા ગતિસંચારથી ચમત્કૃતિ રચતું ઉમાશંકર જોશીનું કાવ્ય.
ચં.ટો.

માઈસોરવાલા જહાંગીર રુસ્તમ : સૂક્ષ્મવાદ અને ગજલ પરનો સંશોધનલેખ ધરાવતો, ૨૧૩ ગજલોનો સંપાદિત સંગ્રહ 'દિવાને જહાંગીર યાને જગતના દિવ્યગાન' (૧૯૩૬)ના કર્તા.
૨૨.૬.

માઉ અમરસાંદ ભગવાનજી : પદ્યકૃતિઓ 'ઈ'દરીઓનો સંવાદ' (૧૯૭૫), 'દેવજીસ્વામીવિરલ' (૧૯૮૪), 'જૈન રસિક સ્તવનાવળી' (૧૯૮૪) તથા 'સુરજીવિલાસ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.
૨૨.૬.

માખનચેરદાસજી, 'નિર્મોહી' : ભજન-ગરબાસંગ્રહ 'શ્રીહિત-સ્નેહલતા' (૧૯૩૨)ના કર્તા.
મુ.મા.

માછી બચુભાઈ સુખલાલ, 'જાહિદ શિનોરવાળા' (૧૫-૩-૧૯૪૩) : જન્મ વડોદરા જિલ્લાના શિનોરમાં. ૧૯૬૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૨માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૮માં હિંદી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૪માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયોમાં એમ.એ. અત્યારે સચિવાલયના કૃષિ અને વનવિભાગમાં મદદનીશ કારકુન. 'મીનાકારી' (૧૯૭૦) એમનો ગજલસંગ્રહ છે. 'મીનાબાજાર' (૧૯૭૨) ગજલ-સંપાદન છે. 'દ્વીપ' (૧૯૮૦)માં એમણે નવોદિત કવિ-ગજલકારોની કૃતિઓ સંપાદિત કરી છે.
ચં.ટો.

માછીકન્યા : સ્નેહરશ્મિની ટૂંકીવાર્તા. અનુદ મૈત્રીસંબંધે જોડાયેલા સોમા અને દેવા તરફ સરખો ભાવ છતાં માછીકન્યા રૂપાં આખરે સોમાને પરણી, પુત્રી મીઠી દેવાને સોપી સાગરની ઝાઝરીની સહેલે

ગતાં સોમા સાથે એમાં સમાઈ જાય છે—એવા કથાનકને કાવ્ય-પોષક સંસ્કાર મળ્યો છે.

ચં.ટો.

માછીનાચ : વસઈનિર્મળીના મેળામાં થતા માછીનાચની વૃન્દ-હિલચાલનું અદ્ભુત શબ્દચિત્ર આપતો સ્વામી આનંદનો લલિતનિબંધ.
ચં.ટો.

માજ વેલા : સુન્દરમ્ ની ટૂંકીવાર્તા 'માજ વેલાનું મૃત્યુ'માં ઉપેક્ષિત વર્ગના કુટુંબકબીલાના વત્સલ વડાનું યાદગાર પાત્ર.
ચં.ટો.

માજ વેલાનું મૃત્યુ : માજ વેલા અને એની સંતાન દ્વારા વાસ્તવિકતાની ભોંય પર નીચલા સામાજિક સ્તરને સબળ રીતે નિરૂપતી સુન્દરમ્ ની જાણીતી ટૂંકીવાર્તા.
ચં.ટો.

માટલિયા દુલેરાય પ્રભુદાસ (૧૮-૧૦-૧૯૧૮) : ચરિત્રલેખક, સંશોધક. જન્મ બાલંભા (જ. જામનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ બાલંભા અને મોરબીમાં. ૧૯૩૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૨માં શામળદાસ કૉલેજ, ભાવનગરથી બી.એ. આયુર્વેદમાં 'ભિષક'ની ઉપાધિ. ૧૯૪૨માં જલનિવાસ. પછી ગ્રામસેવા, ભાવનગરમાં. એમની પાસેથી 'સંતબાલની જીવનસાધના' (૧૯૮૨) ઉપરાંત 'પ્રયોગનાં પગથિયાં' (૧૯૫૯), 'લકિત વિશ્વની, સેવા ગામની' (૧૯૬૦), 'શુદ્ધિપ્રયોગ-મારી દૃષ્ટિએ' (૧૯૬૧), 'પછાતમાં જે પછાત' (૧૯૭૪), 'ભરવાડ આહીર' (૧૯૭૪) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.
મુ.મા.

માણસ : 'હસતાં હસતાં રડી પડે ભૈ, માણસ છે' જેવી સરલ પંક્તિઓથી માણસની લાક્ષણિકતાઓને ધૂબલૂ કરતું જ્યંત પાઠકનું કાવ્ય.
ચં.ટો.

માણસની વાત (૧૯૬૮) : લાભશંકર ઠાકરની દીર્ઘ કાવ્યરચના. અહીં શુદ્ધ કવિતાનો આશય છે, તેમ જ કેવળ પ્રેરણાને સ્થાને સંવિધાનકલાનો પુરસ્કાર છે. કથાદોરને બદલે ભાષાદોર પર આગળ વધતી આ રચનામાં કવિએ વિધાનોથી કાર્ય સાધ્યું છે. કટાક્ષ, વક્તા, ઉપહાસ-ઠઠાવિરોધની પ્રજ્ઞાનો કલ્પન-પ્રતીક-પ્રતિભાવનાં સંવેદનો સાથેનો સમન્વય સૂક્ષ્મ છે. ગદ્યવિધાનોની સાથે સાથે શાલિની, વસંતતિલકા, મિશ્રોપજાતિ, પૃથ્વીનો લય ચમત્કારિક છે. લોકકથાના લહેકાઓ અને લોકગીતોના ઢાળોનું અનુસંધાન માર્મિક છે. અહીં 'માણસ' જેવી જાતિવાચક સંજ્ઞામાંથી આદિથી આજ સુધી ચાલી આવેલી બિનંગત-અંગત વાત બત્રીસ વર્ષના અનુભવ-કેન્દ્રથી આરંભાયેલી છે. આધુનિક કવિતાનાં મહદ્ લક્ષણો આ રચનાએ પ્રગટ કર્યાં છે.
ચં.ટો.

માણસાઈના દીવા (૧૯૪૫) : ઝવેરચંદ મેઘાણીનો, ગુજરાતના ખેડા જિલ્લાની બારૈયા-પાટણવાડિયા કોમના બહારવટિયા-લૂંટારુઓનાં

જીવન પર આધારિત પ્રસંગચિત્રોનો ગ્રંથ. આ પ્રસંગ-ઘટનાઓ લેખકે ગુજરાતના લોકસેવક સ્વિકૃત મહારાજના સ્વાનુભવ પરથી અને તેમના મુખેથી સાંભળીને આલેખ્યાં છે. મહારાજની ભાષા-શૈલીને પ્રસંગ-આલેખનમાં વણી લઈ અને પોતાનાં અંગત સંવેદનોને આલેખનમાં ભળવા ન દઈને લેખકે આ પ્રસંગચિત્રોને શક્ય તેટલું દસ્તાવેજી રૂપ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ગુનેગાર ગણાતી આ કોમની ગંદર પણ માણસાઈનું તત્ત્વ કેવું પરોલું છે એ પ્રગટ કરવા તરફ જન્મ લેખકનું લક્ષ્ય છે તેમ એ કોમનો માણસાઈને પ્રગટ કરતા મહારાજનું — ગાંધીપ્રભાવિત ગાંધીસક ને નિઃસ્વાર્થ લોકસેવકનું — ભકિતવ ઉપસાવવા તરફનું પણ રહ્યું છે.

જ.ગા.

માણવદરવાળા ઈસ્માઈલ ઈબ્રાહીમ જુસબ : વૈવિધ્યપૂર્ણ ગદ્ય-પદ્યસંગ્રહ 'અમૂલ્ય જવાહર' (૧૯૩૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

માણિકયાસિદ સૂરીશરજી મહારાજ : જ્ઞાનકર્મવિધવક 'ગાંધી સંગ્રહ' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

માણેક કરસનદાસ નરસિદ, 'પત્ર', 'વેશંપાયન', 'વાસ' (૨૮-૧૧-૧૯૦૧, ૧૮-૧-૧૯૦૮) : કવિ, વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જમનગર જિલ્લાના હરિયાણાના વતની. જન્મ કરાંચીમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. અસહકારની ચળવળવેળાએ કરાંચીથી ઈન્ડરને અભ્યાસ છેડી ૧૯૨૧ માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં બેઝયા, પણ પરીક્ષા આપ્યા વિના ૧૯૨૩ માં ફરી કરાંચીની ડી. જી. કોલેજમાં દાખલ થઈ ૧૯૨૭ માં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. થયા. ૧૯૩૯ સુધી ત્યાંની બે હાઈસ્કૂલોમાં આચાર્ય તરીકે કામ કર્યું; અંતે એ દરમિયાન એક વર્ષ 'ઈઈવી મિસ્સ' નામનું અંગ્રેજી છાત્ર ચલાવ્યું તેમ જ ૧૯૩૦ અને ૧૯૩૨માં જલવાસ ભોગવ્યાં. ૧૯૩૯ થી 'જન્મભૂમિ'ના તંત્રી(વિભાગમાં. વસવાટ મુંબઈમાં. ૧૯૪૮ થી જન્મભૂમિ ટ્રસ્ટના 'નૂતન ગુજરાત'ના તંત્રી. ૧૯૫૦ માં એ સામયિક બંધ પડતાં ૧૯૫૧ થી 'સારથિ' સાપ્તાહિક અને પછી 'નચિકેતા' માસિક શરૂ કર્યું. વડોદરામાં અવસાન.

એમની લેખનપ્રવૃત્તિનો આરંભ ૧૯૨૪ માં એમણે કરેલા ટાંગાર-કૃત 'મુક્તધારા' અને 'બે બાળનાટકો' ('શરદુત્સવ', 'મુકુટ')ના અનુવાદોથી થયો. 'ખાખનાં પોયણાં' (૧૯૩૪) અંડકાવ્ય એમની આરંભની કાવ્યશક્તિનો ખ્યાલ આપે છે. 'આલબેલ' (૧૯૩૫)માં મુક્ત પ્રણય, સામ્યવાદી મિજાજથી રંગાયેલી સફળકિત અને ઈશ્વરભકિતનાં કાવ્યો છે. 'મહાભતને માંડવે' (૧૯૪૨)માં ધોંગા પ્રણય-શુભારને વાચા મળી છે. 'વેશંપાયનની વાણી' -ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૩, ૧૯૪૫)માં સમકાલીન સજકારણ, સામાજિક કુરિવાજો ઉપર ઘેરા કટાક્ષો કરતી આખ્યાનશૈલીની રચનાઓ ગ્રંથસ્થ થઈ છે. 'પ્રેમધનુષ્ય' (૧૯૪૪)માં મુગ્ધ પ્રણયનાં અને 'અહા સયજી સુણિયે' (૧૯૪૫)માં સમાજવાદી વિચારસરણી અને સફળકિતનાં કાવ્યો સંગૃહીત છે. ગાંધીજી ઉપર લખાયેલી પદ્યકૃતિ 'કલ્યાણ-યાત્રી' (૧૯૪૫) પ્રશસ્તિપૂર્ણ રચના છે. 'મધ્યાહન' (૧૯૫૮)માં

મુગ્ધ પ્રણય અને સમકાલીન જીવનની વિષમતા, 'શમ નારો દીવડો' (૧૯૬૪)માં ભકતની આરત તથા 'શતાબ્દીનાં સ્મિતો અને અશુઓ' (૧૯૬૯)માં શતકનાં હાસ-શોક કાવ્યબદ્ધ થયાં છે. એમની બે દીર્ઘરચનાઓ 'હરિનાં લોચનિયાં' (૧૯૬૯) અને 'લાક્ષ્મીગૃહ' (૧૯૭૬) અનુક્રમે ગાંધી-કૃષ્ણનાં જીવનની કરુણતા અને મહાભારતકર્મમાં વ્યાસનાં કનૃત્વ-વેદનાને આલેખે છે.

જીવનની સમસ્યાઓ અને મંગળતત્ત્વને નિરૂપતી એમની વાર્તાઓ 'માલિની' (૧૯૪૪), 'શમ જરૂંબે બેકકે' (૧૯૬૬) અને 'તરણા ઓથે' (૧૯૭૫)માં; તે ધર્મકથાઓ, પુરાણકથાઓ અને બોધકથાઓને પોતાની શૈલીમાં વાર્તારૂપે ઢાળી છે તે કથાઓ 'પ્રકાશનાં પગલાં' (૧૯૪૫), 'દિવ્ય વાર્તાઓ' (૧૯૫૫), 'અમર અવવાળાં' (૧૯૫૯) અને 'રઘુકુળશીતિ' (૧૯૬૩)માં સંચિત થઈ છે. સિંધની કથાઓ, દંતકથાઓ પર આધારિત 'સિંધુની પ્રેમકથાઓ' (૧૯૫૩)માં અને બે લઘુનવલો 'સિંધુનું સ્વપ્ન અને પ્રીતનો દોર' (૧૯૬૫)માં ગ્રંથસ્થ થઈ છે.

એમના ગંભીર પર્યાપ્તાત્મક નિબંધો 'કળીઓ અને કુસુમો' (૧૯૪૯)માં, ચિંતનાત્મક નિબંધો 'ગીતાવિચાર'માં અને ધર્મ-અધ્યાત્મના નિબંધો 'હરિનાં દ્વાર' (મરણોત્તર, ૧૯૭૯)માં સંચિત છે. 'સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ડોકિયું' (૧૯૫૯) નામક પરિચયપુસ્તિકા એમનો વિવેચક તરીકેનો પરિચય કરાવે છે. 'મહાભારતકથા' -ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૭૨, ૧૯૭૩, ૧૯૭૪)માં એમણે મહાભારતને રસળીની શૈલીમાં નિરૂપ્યું છે. 'આઝાદીની' યજ્ઞવાળા' (૧૯૪૩) ૧૮૫૭ થી ૧૯૪૨ સુધીના ભારતના આઝાદીજંગલો ચિતાર આપે છે. 'સાહિત્ય અને પ્રગતિ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૫) એમનું ઉમાશંકર જીથી આદિના સહયોગમાં થયેલું સંપાદન છે; તે વિનોબા અને શિવાનંદજીના વિચારોનું એમણે 'અધ્યાત્મદર્શન' (૧૯૬૩) માં સંકલન કર્યું છે. 'ભર્તૃહરિનિવંદ' (૧૯૫૮) એ હરિહર ઉપાધ્યાયના સંસ્કૃતગ્રંથનો એમણે કરેલો અનુવાદ છે.

બા.મ.

માણેકચંદજી મોતીચંદજી : ગદ્યપદ્યમિશ્ર કૃતિ 'દ્યુત દુઃખદર્શક નાટક' (૧૯૮૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

માણેકડું : કાળિયા કુંભારનું અડિયલ માણેકડું માં આગળ લાકડીએ લટકાવેલા ગાજરની લાલચે કામગરું બને છે, એ ઉદાહરણથી મનુષ્ય પર કટાક્ષ કરતું મનહર છંદમાં હળવી શૈલીએ લખાયેલું વિનોદ અધ્વનું ગંભીર કાવ્ય.

ચં.દા.

માણેકદાસ : 'માણિક સિંધુરત્ન ભજનમાળા' (૧૯૬૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

માણેકલાલ કેશવલાલ : ચરિત્રકૃતિ 'લક્ષ્મીપ્રસાદનું ટૂંક જીવનચરિત્ર' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

માણેકલાલ જયશંકર : ભકિતગીતકૃતિ 'મીનોમંદર' -ભા. ૭ (૧૯૫૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

માણિકલાલ નાથલાલ - માનવીની ભવાઈ

માણિકલાલ નાથલાલ : વાર્તા 'મસ્તીખોર માંડુ' યાને વિલક્ષણ વિદ્યાર્થી'(૧૯૪૯) તથા નાટક 'સવાઈ ઠગનો રમૂજી ફારસ'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માણિકલાલ મલ્હારજી : 'સુબોધક કથાવાર્તાઓ'(૧૯૫૬)ના કર્તા

મૃ.મા.

માણિકથા દાદાભાઈ : 'ગાયને મનપસંદ'(૧૯૭૧) અને 'ધુરૂવ આખ્યાનનાં ગવાયલાં ગાયણો'(૧૯૭૯)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માણિકિયા એચ. એસ. : નવલકથાઓ 'મટકાવાલી'(૧૯૪૩) અને 'પત્નીથી પ્યારી'(૧૯૪૫)ના કર્તા.

ચં.ટો.

માતરીયા મણિલાલ મોહનલાલ : નવલકથા 'ભેદી ગજકુમાર'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માત્થી : 'માત્થીની લખેલી સુવાર્તા'(૧૯૪૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માદન એદલજી ફરામજી, 'ઈ.એફ.એમ. : 'ધાર્મિક નિબંધો' તથા 'જરથોસ્તી ધર્મનાં નીતિવચનો'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માદન ડી. જી. : ઈરાની સંસારની એક રસીલી વાર્તા 'ગુમાયેલી ગુલનાર યાને માશુકે રાહજન'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માદન નવલ એમ. : નવલકથાકાર, ઓરીએન્ટ એમેચ્યુઅર્સના માલિક તથા કુશળ નટ.

એમની પાસેથી 'દીલસોઝ દોસ્ત', 'જફાકાર', 'કળો નાગ', 'જરની જંજબ', 'નવલ નાણાવટી', 'છબીલો ગણેશ', 'ચાનજી ચક્કર', 'હાંડામાસ્તર' તથા 'માસીના ઓચર્યા', 'આંધળે બહેરૂ' વગેરે હાસ્યકૃતિઓ-નવલકથાઓ મળી છે.

મૃ.મા.

માદન બેરામજી પીરોજયા : કબીરજીના જીવન અને સર્જન અંગેનું પુસ્તક 'કબીરવાણી'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માદન રતનજી બહેરામજી, 'આર.બી.એમ. '(૧૯૬૭, ૧૯૧૦) : 'સર જમશેદજી જીજીભાઈ પહેલા પારસીબેરોનેટનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૯૯) અને નવલકથા 'ભણેલો બીખો'(૧૯૯૯)ના કર્તા.

ચં.ટો.

માદન હોરમજીદયાર બરજેરજી : નવલકથાઓ 'ખુફિયા ખંજર'(૧૯૧૯), 'નઝીર'(૧૯૨૦), 'સાચી પણ કાચી'(૧૯૪૩), 'જીતાયેલું જીગર'(૧૯૪૪) વગેરેના કર્તા.

મૃ.મા.

માધવ કયાંય નથી (૧૯૭૦) : હરીન્દ્ર દવેની નવલકથા. અહીં દેહધારણથી દેહવિલય સુધીના કૃષ્ણના જીવન અને એમનાં કાર્યોનું

આલેખન નારદની ભાવનાપ્રધાન દૃષ્ટિથી થયું છે. કૃષ્ણના આંશિક રૂપ સમા નારદ પોતાની સમગ્રતારૂપી કૃષ્ણને પામવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમાં વર્નમાન જીવનમાં ખંડિત વ્યક્તિત્વ વડે અખંડ વ્યક્તિત્વને પામવાની જીવતા માણસની અભીપ્સા જોઈ શકાય. કૃષ્ણના જન્મની ઓંધાણી મળતાં જ તેમને મળવાની કળતા નારદ દર વાપતની જોમ થોડા મોડા પડે છે; અને અંતે કૃષ્ણ જીવનલીલા સંકેલી લીધી એ પછી જ તેમનાં દર્શન પામે છે. કૃષ્ણકથાના ચમત્કારોનું નિવારણ લેખકે કેટલાક ચમત્કારોને કથામાંથી ગાળી નાખીને, કેટલાકને બુદ્ધિગ્રાહ્ય ઘટનારૂપે, નિરૂપીને, તે કેટલાકને ભાવનાશીલ પાત્રોની દૃષ્ટિથી નિરૂપીને કર્યું છે. કૃતિની ભાષામાં કાવ્યાત્મકતાનો સ્પર્શ વર્તાય છે.

દી.મ.

માધવ કયાંય નથી મધુવનમાં : માધવવિરહને મોહક લયાંદોલમાં રજૂ કરતું હરીન્દ્ર દવેનું જાણીતું ગીત.

ચં.ટો.

માધવસિદ્ધ બાપુરાજસિદ્ધ (૧૩-૭-૧૯૧૧) : ચરિત્રકાર. જન્મ બેરો (જિ. ભરૂચ)માં. સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સહકારના ક્ષેત્રે તાલીમ અને નોકરી.

એમની પાસેથી 'મલજી મૌકિતક'(૧૯૫૩) અને 'હબસી શિક્ષકાનું ચરિત્ર' મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

માધાણી મોતીચંદ શામજી : 'કરણ વાલેલા નાટકનાં ગાયનો અને અન્ય'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માધુર્ચીજી પરમારર્થીજી : ત્રિપુરવેસી 'હીરાલાલ ને ડાહીવહુનો ફારસ'(૧૯૯૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

માનકર : 'મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૬૭)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માનચતુર : ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા 'સરસ્વતીચંદ્ર'ના બીજા ભાગમાં ગુણસુંદરીની કુટુંબજળ વચ્ચે ક્રિયાશીલ વીલ અને થોથા ભાગમાં નાથિકા કુમુદસુંદરી પરન્વે વત્સલ પિનામહ તરીકે આવતું ગૌણ છતાં જીવંત પાત્ર.

ચં.ટો.

માનવીનાં રે જીવન : મનુષ્યજીવનની કરુણતાને સુખદ અનુભૂતિમાં ઢાળતું મનસુખલાલ ઝવેરીનું જાણીતું ગીત.

ચં.ટો.

માનવીની ભવાઈ (૧૯૪૭) : પન્નાલાલ પટેલની સીમાસ્તંભ નવલકથા. એમાં, પહેલીવાર તળપદરા ગ્રામજીવનની વાસ્તવિકતાનો સાહિત્યિક આલેખ મળે છે. ગુજરાતના ઈશાનિયા ખૂણાના ગ્રામ-પ્રદેશનાં ઉત્સવો અને રીતરિવાજો, કથાઓ અને ગીતો, બોલી અને લહેકાઓ વચ્ચે તેમ જ છપ્પનિયા કાળની વચ્ચે મુકાયેલું કથાવસ્તુ કાળુ-રાજુના પ્રેમ કરતાં ઝાઝું લો એમની પ્રેમયાતનાનું છે. આ યાતનાને ગ્રામવાસીઓની બુલ્લદ યાતનાના સંદર્ભમાં અહીં તોળેલી

છે. હૈયાની અને પેટની ભૂડી ભૂખને અનેક સ્તરે ઉઘાડતી આ નવલકથાને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી શકાય : કુલ આડત્રીસ પ્રકરણ પૈકી પહેલાં ચૌદ પ્રકરણ કાળુનો જન્મ, બાળવયમાં એનો રાહુ સાથે થતો અને માલી ડોશીને કારણે નૂટનો વિવાદ, એમનાં અન્ય ત્રણ વર્ષનાં લગ્ન વગેરેને વર્ણવે છે; પછીનાં દસ પ્રકરણો બે ભૂખ્યાં હૈયાંની વેદનાને, એમના એકબીજા તરફના આકર્ષણને, એમના ઈર્ષ્યા અને ભયના જગતને પ્રગટાવે છે; છેલ્લાં બાકી રહેલાં પ્રકરણો ભયંકર દુકાળ, ગ્રામજનો માટેનો કાળુનો સંઘર્ષ, નજીકના નગરમાં સ્થળાંતર, મૂલ્યનાશની અને વેદની નિરૂદ્ધિ અને અંતે પાંદડાં-વિહોણા વડ નીચે, પહેલી ઝડી વચ્ચે કાળુરાહુનું ઉત્કટ મિલન વગેરેને નિરૂપે છે. 'ભૂખી ભુતાવળ' જેવા પ્રકરણમાં પન્નાલાલનું આલેખન મહાકાવ્યની કક્ષાએ પહોંચતું અનુભવાય છે. બાવાની લંગોટી અંગેની લોકવાર્તા, લોકગીતો અને લગ્નગીતોનો સંદર્ભ, દિવાળીટાણુ ગાય રમાડવાનો ચાલ, ઋતુઋતુના બદલાતાં દૃશ્યો, 'પરથમીનો પોઈ' તરીકે ચીતરાયેલા ખેડૂત—આ સર્વ પ્રાદેશિક લોકસંપત્તિનો આદી સર્જનાત્મક વિનિયોગ છે. ક્યારેક તજપટ્ટી બાલી વચ્ચે પ્રવેશતા મોંબરા સંસ્કૃત શબ્દો તેમ જ રાહુની સરખામણીમાં ક્યારેક અલ્પાંશ પ્રાકૃત બનતું કાળુનું પાત્ર કંઈ છે, છતાં ગુજરાતી ભાષાનો અને પન્નાલાલની પ્રતિભાનો આ ઉત્તમ ઉન્મેષ છે.

ચં.ટો.

માનસર (૧૯૬૦) : બરકત વીસાણી, 'અફામ'નો ગઝલ, મુક્તક અને નઝમોનો સંગ્રહ. અહીં દર્દ, નિરાશા, સતમ-સાકી, સુરા, જામ, બુલબુલ, બાગ, બાગબાં જેવી પરિચિત સામગ્રીને શયદા-પરંપરાની ગઝલ-સૌંદર્યની નિરૂપણી રચનાઓ છે. મુશાયરા દ્વારા લોકપ્રિય બનવા ઉપરાંત અભ્યાસીઓનું ધ્યાન ખેંચનારી કેટલીક ગઝલોના, મરાઠી પરના મક્તાઓની ચમત્કૃતિ વિશિષ્ટ છે.

ર.ર.દ.

માનસાતા ભોમજી વીરજી : ગીતાવિષયક ગદ્યપદ્યકૃતિ 'ગીતા ગીત-કળી' (૧૯૪૫) તથા રામાયણવિષયક ગદ્યપદ્યકૃતિ 'રામાયણ રસ-ખિંદુ' (૧૯૫૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

માનસિદ રતનાસિદ : 'શ્રીકૃષ્ણ-કળા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

માની દીકરી : જ્યાંતી દલાલનું યશસ્વી એકાંકી. નાટ્યવસ્તુ આ પ્રમાણે છે : વેશ્યા કૃષ્ણા માટે દીકરી સુકન્યાને બજારે બેઠેલી જોવી એ જોઈતું દુઃખદ છે તેટલું જ દુઃખદ એને ઉદ્ધારક અનાંતના લગ્ન-ઉપકાર હેઠળ જોવી એ છે. અંતે કૃષ્ણા દીકરીના દુર્ભાગ્યને નિવારી નથી શકતી.

ચં.ટો.

માને ખોળે : સુન્દરમ્ ની ટૂંકીવાર્તા. એનું કથાનક મહોસાગર પટમાં પાતની કાયરતાની સાક્ષીએ સસરાને હાથે માત પામતી ગર્ભવતી શબૂની આસપાસ ગૂંથાયેલું છે.

ચં.ટો.

માન્યકર શ્રીરંગધર મૂળશંકર : ગદ્યપદ્યકૃતિ 'રાહુકેટલી રા'ખેગાર નાટક' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

માપલા જસી : ગદ્યપદ્યમિશ્રિત ત્રિઅંકી હાસ્યનાનાટિકા 'ચશમ-ચાર' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મામતોરા ભાઈલાલ ભવાનીદાસ, 'પુરંજન,' 'રાહુસ્મૃતિ' (૧૯૧૯-૧૯૨૪) : કવિ. જન્મ મોડલીમાં. અભ્યાસ ઈન્ટર આર્ટ્સ સુધીનો. પંજાબ નેશનલ બેન્ક, ભુજમાં મેનેજર.

'વત્સવલ્લરી' (૧૯૭૩) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'શ્રી કાંદેશ્વર પ્રાર્થનામાળા' (૧૯૬૮) એમનું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

મામા મુરલીધર : જુઓ, માંડના નીતમકાન્ન જાડવજી.

માયર્સ એફ. બી. : ઈસુખ્રિસ્તના જીવન અને એમના સંદેશને વર્ણવતું પુસ્તક 'મુર્યા-ઈશ્વરનો સેવક'ના કર્તા.

નિ.વા.

મારગી દેવીદાસ દયારામ : 'રામભક્તિરસ-ભજનસંગ્રહ' (૧૯૩૨) તેમ જ 'ભજનસંગ્રહ શબ્દસારિકા'-ભા. ૪ (૧૯૪૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

મારકુંતિયા કસ્તુરચંદ સૂરચંદ : કથાકૃતિ 'સીમાવ્યચંદ્ર શેક'-ભા. ૧ ના કર્તા.

નિ.વા.

મારકુંતિયા કંથવલાલ સાંકળચંદ : ધર્મબાધક કથાકૃતિ 'યુકરાજ-ચરિત્ર' (૧૯૯૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

મારકુંતિયા ચમનલાલ સાંકળચંદ : સંશોધિત-સંપાદિત કૃતિઓ 'ધર્મપરીક્ષાનો રાસ' (૧૯૯૭) તથા 'જૈન રામાયણ યાને રામચરિત્ર' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

મારકુંતિયા નગીનદાસ તુલસીદાસ, 'વ' (૧૯૪૦, ૧૯૦૨) :

નાટકકાર. જન્મ વતન સુરતમાં. ૧૯૬૩માં મુંબઈ યુનિ-વર્સિટીમાંથી બી.લુ. સ્નાતકભૂથ બહાર આવ્યું તેમાં ઓલિવિન્સ્ટન કોલેજમાંથી પહેલા ગુજરાતી સ્નાતક. આ પછી ઓલિવિન્સ્ટન હાઈસ્કૂલમાં ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટ. ૧૯૬૮માં એલ.એલ.બી. વડી અદાલતમાં પહેલા ગુજરાતી વકીલ. નર્મદના મિત્ર. નર્મદે પાંચછ જણને ભેગા કરી એક 'વિદરરી કલબ' શરૂ કરેલી એમાંના એક. 'ડાંડિયો'નું નામકરણ એમણે કરેલું. 'મહારાજ લાયબલ કેસ'માં નર્મદના વકીલ તરીકેની કામગીરી. ભક્તિ અને કીર્તનમાં વ્યવસાયને ભોગે પણ અખૂટ રસ.

ગુજરાતી નાટ્યસાહિત્યની શરૂઆત દલપતરામે કરેલા ઓરિસ્ટો-ફેનિસના ભાષાંતર 'લક્ષ્મી નાટક' (૧૯૫૧) અને 'સ્રી સંભાષણ' (૧૯૫૬)થી જરૂર થયેલી, પરંતુ નાટ્યસંવિધાનની રીતે વ્યવસ્થિત માંડણીવાળી પહેલી નાટ્યકૃતિ 'ગુલાબ' (૧૯૬૨)નો યથ આ

नाटककारने इण्डे जय छे. पांच अंकनुं आ नाटक ट्रिअंकी अने त्रिअंकी नाटकोने भेगां करीने बनाव्युं होय ओवी छाप पडे छे. बेनी वर्ये 'कारस'नो प्रयोग पलु बेअके मूकयो छे. वडीवटनी बडीओने ताकतो अेक तंतु अने भोगीवाल-गुवाबना प्रारुयने ताकतो भीजे तंतु संकवित यता न होवा छतां अंग्रेछ नाटयअंधनी आसियतो, सुरनी बोलीनी विनयत अने वृत्तप्रयुर लभावटने कारसे आ मौलिक नाटक ऐतिहासिक रीते नोंधपात्र बन्युं छे. अेमले आ उपरांत 'बुद्धिबर्धक ग्रंथ'मां प्रगट थयेवुं 'मालिक' नाटक लभ्युं छे. 'भुंभेनुं सर्व विद्योसेवकालय' नामनो निबंध तेम न 'डांडयो'नां केटवांक लभासे पलु अेमनां छे.

सं.टो.

भारततिथा सुभद्रा रविवदन, 'सुरमा' (३०-१२-१९१७): चरित्र-बेअक, अेकंकीकर. न्मस्थण सुरत. अेम.अे., पीअेय.डी. अेड.अेड. वाडिया विमेन्स कोबेन, सुरतनां आचार्या. पछीनिवृत्त. अेमनी पासैथी चरित्रलक्षी पुस्तक 'पुरुषार्थनी प्रतिमा' (१९७५) अने अेकंकीसंग्रह 'नुवसी ईस संसार में' (१९८३) मण्यां छे.

नि.वो.

भारा नामने दरवाजे (१९७२): भापासंयोगनो अने भापा-संवेदनोनी बणुकी अलिब्यक्तितो दृशवतो बाभरंकर ठाकरेनो भासठ रचनाओने समावतो प्रयोगशील कव्यसंग्रह. भापानी प्रत्यायनशीलतानो विरोध करती भापानी कौतिकरक विभावना अर्ली रचनाओ पाछण कार्यरत छे. असंगतता अने असंभद्धताने केन्द्रमां राभी जेडाता शब्दसंदर्भोनी यमकृति आधुनिक चेतनानी विरिधनता अने अर्थहीनताने व्यक्त करवा मथे छे. मुभ्यत्वे अचेतनना स्तरेथी आवती होय ओवी प्रतीक-कल्पननी सामग्री वास्तविकतानो तारस्वर विरोध करे छे. पारंपरिक कव्यवयोनी तो अर्ली ठेरे ठेरे विडंबना छे. आधुनिक मनुष्यनी विडंबना जेवां 'बधरा'नां कव्यो पलु आस उल्लेखपात्र छे. 'आवाजनो उंचकी थकतो नथी / ने उंचकी थकतुं नथी मौन' जेवी जालीती रचना पलु अर्ली छे.

सं.टो.

भारी आंभे कंकुना सुरज आधम्या : आभासी मृत्युनी संवेदनाने ईन्द्रियोनी अवलसवण अनुभूतिओथी प्रत्यक्ष करती रावछ पट्टेवनी अन्धतं बोडप्रिय गीतरचना.

सं.टो.

भारी गंधानो वर : न्माई पूनमलाव तरङ्गना विधवा लक्ष्मीना अेयाए द्वारा दमित मनोग्रंथिनी कोई सामाजिक तरेड शोधती उभाशंकर जेसीनी जालीती टूकीवार्ता.

सं.टो.

भारी दुनिया (१९७७)/साइल्यटाइल (१९८३): जीष्वाभाई देसाई, 'स्नेहशरिम'नी आत्मकथा. वतन सीअलीथी आरंभाती आ कथानो प्रथम अंड माता, पिता, मामा, गामने नदीनो परिवेश, शाणाओ-शिक्षकोना अनुभवोनी दुनियानुं आबेअन करे छे. अेमां निभावस

कबूलात करना संवेदनशील रीते छवता क्रिेशरनुं व्यक्तित्व नो जेपसे न छे, साथे साथे तत्कालीन राजकीय, सामाजिक अने शैक्षणिक व्यवस्थानो आसुसर पलु सांपडे छे; तेम न अेमनी केटवीक कृतिओना छवनसंदर्भोनी सामग्रीनो परिचय थाय छे. 'भारी दुनिया' १९२०नी आसपास असलकारनी लडन आगण शाणाछवननी विद्या साथे पूरी थाय छे; तो 'साइल्यटाइल' असलकारना आख्यानथी शरु थई १९३३नी आसपास समाप्त थाय छे. तेर वर्षनी आ कथामां गांधीछनो, गांधीछप्रेयां वातावरणनो, गांधीछनी आसपासनी व्यक्तित्वनो अने आअदीनी लडननो दस्तावेछ प्रत्यक्ष चितार छे. स्नेहशरिमना घडनरनां आ वर्षोमां गूढरात विद्यापीठनो छवंत ईतिहास धअके छे. बेअकनी तकेदारी अने समजदारीने सतत व्यक्त करती प्रवाडी गद्यशैली आस्वाद्य छे. अेमनी आत्मकथा आ पछी 'जिधरे नवी क्षितिज' अने 'दिवस जेयो अने'ना वधु भागोमां आगण यावे छे.

सं.टो.

भारी उकीकत (१९३३): भूजे नर्मदे 'नर्मगद्य'- पुस्तक रना भीण अंक तरीके पोताना आ आत्मचरित्रनी बे-पांच नकवो न छपावेवी अने पोताना भरलुभाट प्रगट करवानी विनंती करेवी. कविना छेक न्मशताब्दीवर्षमां पुस्तकाकारे आ चरित्र पछीअखार आयुं. अेमां उछ सप्टेम्बर १९३३थी १८ मी सप्टेम्बर १९६६ सुधीनुं स्वात्मचरित्र छे. दुर्गाराम मखेताना शेजनीशी इये लभा-येवा आत्मचरित्र पछीनुं व्यवस्थित इपनुं आ पडेलुं आत्म-वृत्तांत छे. अेमां न्मथी शरु करी धरअं वडीबा अने माभापनी ओगणथी मांडी शिक्षण, उंचुं शिक्षण, मंथनकाण, प्रयत्नकाण, सुधारनो धवन अने कविनो यशकाण तथा मध्यकाण निरूपयेवां छे. अर्ली निभावस कबूलात, रचिने भोजे पलु प्रामाणिक कथननी जेवना अने आत्मनिरीक्षणनो सजग प्रयत्न-आ त्रिजे वानां आत्मकथाकारनी सभान लभावट साथे गूथायेवां मालूम पडे छे. घडाता आवता गद्यमां जितरेवी भापानी केटवीक छवंत लडंसा आ आत्मकथानी निछ पूछ छे.

सं.टो.

भारी खेयासगडी-भा. १-२ (१९५०): नारीना अलुप्रोछवा करुण-छवननो ज्वाल आपनी ईश्वर पेटवीकरनी समस्याप्रधान नवल-कथा. चित्रबेया पुरुषत्वडीन गांडा पति अने कामी न्हठ वर्ये ज्जुमी छेवटे सुधारक न्यातिवाल साथे परले छे अने अेम छेवट सुधी पुरुषनुं रमकडुं नर्ली बनोने सजगती खेयासगडीमां लांग्रा समय शेकाय छे अेनी आ कथा छे. बाणबगन अने नारी तरङ्गनी चोक्कस समाजगृत्तामांथी न्मता अनिष्टनुं अर्ली निरूपलु छे. कथा नायिकामुजे कडेवायेवी छे छतां बेअकनो आवाज अेमां स्पष्ट वर्ताय छे. भावगत सादी, सरल अने दस्तावेछ छे.

सं.टो.

भा. २ मल्लिकलाव छगनलाव, 'राकेश' (२-११-१९३७): विवेक. न्म राजकोटमां. अेम.अे., बी.अेड., पीअेय.डी. 'प्रकाशपुंग'

સામયિકના તંત્રી.

એમની પાસેથી વિવેચનગ્રંથ 'છંદોલિમર્શી' (૧૯૮૫) મળ્યા છે.
નિ.વા.

મારું બાળપણ : ૧૯૯૦ ની આસપાસના અમદાવાદના જીવનનો
ચિતાર આપેના વિદ્યાગીરી નીલકંઠનો દસ્તાવેજી નિબંધ.

ચં.ટો.

માર્શલ રતન રુસ્તમજી (૧૪-૧૦-૧૯૧૧) : ચરિત્રલેખક. જન્મ
ભરૂચમાં. વતન સુરત. બી.એ., એલ.એલ.બી., પી.એચ.ડી. સુરત
પારસી પંચાયતમાં આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી અને પછી સેક્રેટરી.

'ભીમજી હાલવેદ' (૧૯૪૩), 'અરદેશર કોટવાલ' (૧૯૪૬),
'નસરવાનજી વકીલ' (૧૯૭૯) વગેરે એમનાં જીવનચરિત્રો છે.
'ગુજરાતી પત્રકારત્વનો ઇતિહાસ' (૧૯૫૦) એ પી.એચ.ડી.ની
ઉપધિ માટે લખેલા શોધનિબંધ છે. 'દેશના દીવા' (૧૯૬૨),
'ગુજરાતના પારસીઓ' (૧૯૬૯) ઇત્યાદિ એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

જ.ગા.

માલધારી કાનજીભાઈ સાંકાભાઈ (૧૨-૯-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ
પાટણ તાલુકાના ખાનપુર-રાજકવાડામમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી.
ખેતી તથા વકીલાતનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'દૂધમનીને કાઠે' (૧૯૮૧) તથા
સંશોધિત-સંપાદિત કૃતિ 'પાટણવાડાના રબારી સમાજનાં લોક-
ગીતો' (૧૯૮૩) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

માલધારી જ્યંતીભાઈ : પરિક્રમનું મહત્ત્વ વર્ણવતી કથાકૃતિ
'મધ્યાજ્ઞ' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

નિ.વા.

માલવલિપ્ત્યા દલસુખભાઈ ડાહ્યાભાઈ (૨૨-૭-૧૯૧૦) : સંશોધક,
સંપાદક. જન્મ સાયલા (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. સાયલામાં પ્રાથમિક
શિક્ષણ પૂરું થાય તે પહેલાં પિતાજીનું અવસાન. જ્યપુર, બ્યાવર
વગેરે સ્થળે જઈને ગુરુકુળોમાં રહી 'જૈન વિશારદ' અને 'ન્યાયતીર્થ'ની
પદવીઓ મેળવી. પંડિત બેચરદાસ દોશી પાસે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત
વ્યાકરણશાસ્ત્રનો અને વિવિધ ધર્મોના તુલનાત્મક અભ્યાસ કર્યો.
૧૯૩૨માં શાંતિનિકેતન જઈ પાણી ભાષા તથા બૌદ્ધદર્શનનો
અભ્યાસ. અહીં મુનિશ્રી જનવિજયજી સાથે સંપર્કમાં આવતાં
એમના ગંભીર અધ્યયનને નવું બળ મળ્યું. ૧૯૩૪ થી સ્થાનકવાસી
જનોના મુખપત્ર 'જૈન પ્રકાશ', મુંબઈમાં. ૧૯૩૮ થી બનારસ
હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં પંડિત સુખલાલજીના વાચક અને પાછળથી
ત્યાં જ 'જૈનચેર'ના પ્રોફેસર. ૧૯૫૯ થી લા. દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ
વિદ્યામંદિર, અમદાવાદના નિયામક. ૧૯૭૬ માં નિવૃત્ત. બનારસ,
દિલ્હી, મુંબઈ, ઈન્દોર તથા ઉજ્જૈન યુનિવર્સિટીમાં પી.એચ.ડી.ના
વિદ્યાર્થીઓના માર્ગદર્શક તેમ જ કેનેડાની ટોરોન્ટો યુનિવર્સિટી,
બલિવનની ફ્રી યુનિવર્સિટી અને પેરીસ યુનિવર્સિટીમાં મુલાકાતી
અધ્યાપક. ૧૯૭૬ માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પોરબંદરમાં
મળેલા અધિવેશનમાં સંશોધનવિભાગના અધ્યક્ષ. 'સંબોધિ'
ત્રૈમાસિકના સંપાદક.

દર્શનશાસ્ત્રમાં, ખાસ કરીને જૈનદર્શન પરત્વે આ લેખકનું પ્રદાન
નોંધપાત્ર છે. એમણે ગુજરાતી ઉપરાંત હિન્દી અને અંગ્રેજીમાં
પણ સંપાદન, સંશોધન, નિબંધોના ગ્રંથો લખ્યા છે. 'બગવાન
મહાવીર' (૧૯૪૭), 'આત્મમીમાંસા' (૧૯૫૩), 'જૈનધર્મચિંતન'
(૧૯૬૫), 'પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામીનો જીવનસંદેશ' (૧૯૭૨),
ગુજરાતી ગ્રંથકર કોણીનું પ્રકાશન 'પ્રજ્ઞાચક્ર પં. સુખલાલજી'
(૧૯૭૭) વગેરે એમના મુખ્ય ગ્રંથો છે.

એમની પાસેથી અનેક વિદ્વત્તાપૂર્ણ સંપાદનો તેમ જ શબ્દો
અનુવાદો મળ્યાં છે. 'ન્યાયાવતાર કાનિકવૃત્તિ' (સિંધી જૈન ગ્રંથ-
માળા : ૨૦, ૧૯૪૯), 'પ્રમાણુવાર્તિક' (બનારસ હિંદુ યુનિ., ૧૯૫૯),
'પ્રમાણુમીમાંસા' (પંડિત સુખલાલ સાથે, ૧૯૩૯), 'જ્ઞાનબ્રિહુ',
'તર્કભાષા' (૧૯૪૯) ઇત્યાદિ એમનાં સંપાદનો છે. 'ગણધરવદ' (૧૯૫૨)
અને 'સ્થાનાંગ સમવાયોગ' (૧૯૫૫) એમના અનુવાદો
છે.

ન.પ.

માલવી વનરાજ નટવરલાલ (૧૭-૧-૧૯૨૭) : બાળસાહિત્યકાર.
જન્મ વતન સુરતમાં. ૧૯૪૪ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૮ માં સુરતની
એમ. ટી. બી. કોલેજમાંથી ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ.
૧૯૪૮ થી ૧૯૭૮ સુધી સુરતના ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિરના
સંચાલનમાં. ૧૯૬૯ થી અમદાવાદ આવી 'ગ્રંથલોક' નામની
સ્વતંત્ર પ્રકાશનસંસ્થાની સ્થાપના અને એ સંસ્થા દ્વારા પ્રેક્ટિકલ
સાયકોલોજી વિશેનાં પુસ્તકોના લેખન-પ્રકાશનની કામગીરી.

'ગોવર્ધનરામની વાતો' (૧૯૫૫) તથા 'નહેરુચાચાની વાતો' - ભા.
૧-૫ (૧૯૫૬) એમની બાળકોને ઉપયોગી જીવનપ્રસંગો નિરૂપની
પુસ્તિકાઓ છે. 'સુસુનું સાહસ' (૧૯૫૬), 'વલે' નિયાનો દેશ'
(૧૯૫૬), 'દેત્યનો પ્રેમ' (૧૯૫૭), 'જાદુઈ કાચ' (૧૯૫૭) ઇત્યાદિ
એમના બાળવાર્તાસંગ્રહો છે.

'પાયામાં પુરાણેલાં' (૧૯૬૨), 'માઠીભૂખ્યો' (૧૯૬૩), 'નસીબ-
વંતી' (૧૯૬૪) ઇત્યાદિ એમણે આપેલા નવલિકા-નવલકથાના
અનુવાદગ્રંથો છે.

'વકનુન્વશકિત કેમ ખીલવશે?', 'તમારી માનસિક કાબેલિયન
દસ ગણી ખીલશે' (૧૯૮૧), 'મનોવ્યથાથી મુક્ત કેમ રહેશે?'
(૧૯૮૨), 'લોકોના મનોભાવ કેમ ઉકેલશે?' (૧૯૮૩) ઇત્યાદિ
સ્વવિકાસ માટે ઉપયોગી એવાં વ્યવહારુ મનોવિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો
એમણે આપ્યાં છે.

જ.ગા.

માલવીય નરેન્દ્રભાઈ : નવલકથાઓ 'પારકાની પ્રીત' (૧૯૬૪)
અને 'આઝાદીનો આશક' (૧૯૬૬) ના કર્તા.

નિ.વા.

માલાદેવી : મધ્યકાલીન લોકવાર્તા પર આધારિત બટુભાઈ ઉમર-
વાડિયાનું એકાંકી. નાયિકા માલાદેવી ક્રિડે ચાલતલા સંગીતકાર
ત્રિલોકનાથ માટે રાજ પ્રજનો રોષ તે વલોરે જ છે, અંતે પોતાના
પ્રાણ પણ આપે છે-એવું એનું રોચક કથાનક છે.

ચં.ટો.

માલી ડોશી— માસ્તર છગનભાઈ પોચાભાઈ

માલી ડોશી : પન્નાલાલ પટેલની યશસ્વી નવલકથા 'માનવીની ભવાઈ'માં બે ભાઈઓનાં કુટુંબ વચ્ચે દ્વેષકલહનું અને કાળુ-રાઠુના વિવાહવિરોધનું કારણ બનનારું કુટિલ સ્ત્રીપાત્ર.

ચં.ટો.

માલેગામવાળા જરબાનુ બરજેર : નવલકથા 'ઉછાંછળીનો અંત' (૧૯૩૫) અને 'તોખમમાં તલેરામ' (૧૯૩૫)નાં કર્તા.

નિ.વો.

માવદીઆ જગજીવનદાસ : પ્રવાસપુસ્તક 'દક્ષિણ ભારત પ્રવાસ' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

માવળંકર ગણેશ વાસુદેવ, 'દાદાસાહેબ માવળંકર'
(૨૭-૧૧-૧૮૮૮, ૨૭-૨-૧૯૫૬) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૦૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૮માં બી.એ. ૧૯૧૨માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૩થી ૧૯૩૭ સુધી અમદાવાદમાં વકીલાત. ૧૯૨૮માં ઈંગ્લેન્ડ-યુરોપનો પ્રવાસ. સરદાર વલ્લભભાઈ અને ગાંધીજીનો પ્રભાવ. સ્વાતંત્ર્યના આંદોલનમાં સક્રિયતા અને અનેકવાર જેલવાસ. ૧૯૩૭માં મુંબઈ વિધાનસભાના અધ્યક્ષ. ૧૯૪૬માં કેન્દ્રીય વિધાનસભાના અધ્યક્ષ. ૧૯૫૨માં ભારતની લોકસભાના પ્રથમ અધ્યક્ષ. કુશળ સંસદવિદ. અનેક સામાજિક અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સાથે સંબંધ.

એમની પાસેથી 'માનવતાનાં ઝરણાં' (૧૯૫૨), ગાંધીજી સાથેના જીવનપ્રસંગોને આલેખતું 'સંસ્મરણો' (૧૯૫૪), મરણોત્તર પ્રકાશન 'જાહેરજીવનના સાથી' (૧૯૮૮) વગેરે ચરિત્રપુસ્તકો મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'હૈયાને અજવાળે' (૧૯૫૫), 'સ્પીકરનું પદ' (૧૯૬૫), 'મારા પુત્રોને સલાહના બે બોલ' (૧૯૮૮) વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વો.

માવળંકર પુરુષોત્તમ ગણેશ, 'રોમેશ' (૩-૮-૧૯૨૮) : નિબંધકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૯માં અર્થશાસ્ત્ર-રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૧માં એમ.એ. ૧૯૫૧થી ૧૯૫૩ દરમિયાન લંડન સ્કૂલ ઓફ ઈકોનોમિક્સમાં સંસદીય સંસ્થાઓ વિશે સંશોધન. ૧૯૫૩માં એલ. ડી. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં પ્રાધ્યાપક અને ૧૯૬૦થી ૧૯૬૮ સુધી આચાર્ય. ૧૯૫૪માં હેરલ્ડ લાસ્કી ઈન્સ્ટિટ્યુટની સ્થાપના અને તેના નિયામક. ૧૯૭૨માં લોકસભાના સભ્ય. ૧૯૬૦થી ૧૯૭૦ સુધી 'અભ્યાસ' માસિકના તંત્રી. ૧૯૭૦થી ૧૯૮૦ સુધી ગુજરાતી સામાજિક 'નિરીક્ષક'ના સ્થાપક-સંપાદક. શિક્ષણ અને લોકસેવાની અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંબંધ.

એમની પાસેથી 'પ્રોફેસર હેરલ્ડ લાસ્કી' (૧૯૫૭), 'વિચારધારાનો યુગ' (૧૯૬૪), 'વિમર્શ' (૧૯૬૮), 'વિવિધ વાયુપ્રવચનો' (૧૯૬૯), 'રાજ્યશાસ્ત્રવિચાર' (૧૯૭૦), 'વિચારબહેણ' (૧૯૭૧), 'લોકશાહીનું સ્વરૂપ' (૧૯૭૪) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે. 'સંસદસભ્ય' (૧૯૮૩) અને 'સર્વપક્ષી સંધાકૃષ્ણન' (૧૯૮૮) એમણે આપેલી પરિચયપુસ્તકો છે.

નિ.વો.

માવાણી ત્રિકમજી વિઠ્ઠલદાસ : શક્તિ પ્રમાણે ૧૪ ખર્ચ કરવાનો ઉપદેશ કરવું આઠ પ્રવેશનું સામાજિક ફારસ 'મીસ્તર કુલસુજીનો હાસ્યરસ ફારસ' (૧૮૮૭) તેમ જ 'બાસુંદી પુરીનો હાસ્યરસ સ્મૂલ્હ ફારસ' / 'પુરુષ ચરિત્ર ફારસ' (૧૮૯૧)ના કર્તા.

કી.બ્ર.

માસીને દે ફાંસી : બેકિંગ પાવડરને બટલે ઉંદર મારવાની દવા ભૂલમાં આપી છે એવું કેમિસ્ટના કલ્પવાથી ફિરોઝ પોતાને ત્યાં ઠસેલાં માસીજી મંદરભાઈને બચાવવા જતાં માસીજીની મિલકત યુમાવે છે, પણ માસીજીથી છૂટકારો પણ મેળવે છે- એવા વિનંદા ફરતે રચાતું ફિરોઝ આંટિયાનું પારસી એકાંકી.

ચં.ટો.

માસ્તર અલીભાઈ નાનજી : કવિતાસંગ્રહ 'તારીફે સુલતાન મહમ્મદ' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર એમ. ડી. : ખ્યાતનામ વ્યક્તિઓની પ્રશસ્તિ કરનાં કાવ્યોનાં સંગ્રહ 'કીર્તિસંગ્રહ' - ભા. ૧ (૧૮૭૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર કરીમ મહમદ (૧૮-૮-૧૮૮૪, ૨૧-૧૨-૧૯૬૨) : કવિ, સંપાદક. જન્મ ઉમરેટમાં. ૧૯૦૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૪માં બી.એ. ૧૯૦૭માં એમ.એ. ૧૯૧૦માં જૂનાગઢ હાઈસ્કૂલમાં લેડ-માસ્તર. ૧૯૨૮માં રાધનપુર રાજ્યમાં બ્યુટિશિયલ ખાતામાં પછી જૂનાગઢ રાજ્યમાં જાગ.

એમનાં પુસ્તકોમાં 'ઈસ્લામની ઓળખ' (૧૯૨૮), 'કરીમ મહમદનાં કાવ્યો અને લેખો' (૧૯૩૬), 'કવિતાપ્રવેશ' (સંપાદન; હિંમતલાલ અંજારિયા સાથે, ૧૯૦૯) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ચં.ટો.

માસ્તર કાસમજી સુલેમાન : કથાકૃતિઓ 'પ્રમરન્ત' (૧૯૦૫), 'સૂર્યપુરની રાજબાળા' (૧૯૦૭), 'રસમય નીતિકથાઓ' (૧૯૧૧) વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર ખૂબચંદ કેશવલાલ : 'જનગુણપુષ્પાવલી તથા ગર્લુલી-સંગ્રહ' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર ચીમનલાલ વિઠ્ઠલદાસ : બાળકોને માટે પ્રેરક બની રહે તેવી બોધક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'વૈષ્ણવ બાલોપયોગી સરસ મજાની વારતાઓ' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર સુનીલાલ નાનાભાઈ : 'શૂરા સહોડ નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૮૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર છગનભાઈ પોચાભાઈ : 'પુરુષોત્તમ સ્વામીનો રાસ' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

માસ્તર છોટાલાલ જીવણલાલ, 'વિશ્વવંદ' (૧૮૬૧, ૧૮૧૧) :

કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ અમદાવાદ પાસે બાલુઆ (બાલવા)માં. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૮૭૮માં મૅટ્રિક. પછી વડોદરામાં સરદાર સ્કૂલમાં શિક્ષક. શ્રીમન્નસિદ્ધાચાર્ય સ્થાપિત શ્રેયઃ સાધક અધિકારી વર્ગની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન અને સંસ્થાનાં માસિક 'મહાકાલ', 'પ્રાતઃકાલ'ના તંત્રી.

એમણે 'શ્રીસુધાસોતરિવની' - પ્રથમ અને દ્વિતીય કલ્પોલ (૧૮૯૮, ૧૯૧૦)નાં સંખ્યાબંધ પદોમાં સાધકહૃદયનાં વિવિધ અનુભવો અને સ્પંદનોને અભિવ્યક્ત કર્યાં છે. 'યોગિનીકુમારી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૧, ૧૯૩૦) અધ્યાત્મરહસ્યને વાણી બેતી આત્મ-કથનાત્મક પદ્ધતિએ લખાયેલી એમની નવલકથા છે. 'અધ્યાત્મબલ-પોષક ગ્રંથમાળા' - પ્રથમ અક્ષ (૧૯૦૨), 'બાળકોને કેવી રીતે કેળવવાં?' (૧૯૦૪), 'ધનવાન થવાની અમોઘ કલા' (૧૯૧૦), 'મંગલપ્રેરિત સંદેશ' (૧૯૧૧), 'વિજ્ઞાનની સંસિક વાતો' (૧૯૧૭) વગેરેમાં જીવનવ્યવહારના, અધ્યાત્મવિચારના કે વિજ્ઞાનની નૂતન શોધના પ્રસંગો પ્રસન્નપ્રવાહી શૈલીમાં મૂક્યાં છે. ટૅક્ટર જગન્નાથ પૂજલાલે ઉપર્યુકત લખાણો ઉપરાંત 'મહાકાલ' વગેરે માસિકોમાં પ્રગટ થયેલા એમના લેખોનું સંકલન કરી 'વિશ્વવંદ-કિરણાવલી' : પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ કિરણ (૧૯૬૨, ૧૯૬૩, ૧૯૬૮, ૧૯૬૯) જેવા દળદાર ગ્રંથો પ્રગટ કર્યાં છે. એમનાં સંપાદિત 'વિચારરત્નરાશિ' (૧૯૪૪), 'વિશ્વવંદ વિચારરત્નાકર' (૧૯૪૮), 'આત્મબલ' (૧૯૬૧), 'સુખ, શાંતિ અને સમૃદ્ધિનો સાથે માર્ગ' (૧૯૬૯), 'આંતરમન' (૧૯૬૯), 'માનસ રસાયન' (૧૯૬૯), 'વ્યાધિ, ગુહ્યાવસ્થા અને મૃત્યુનો જય' (૧૯૭૦), 'પ્રતિભા' વગેરે પુસ્તકોમાં તથા 'પરિમલ અને પરિચય' (૧૯૬૩) અને 'પ્રાસંગિક ઉક્તિઓ ને સુહૃદ્પુષ્પાંજલિ' (૧૯૬૫) નામના પત્રસંગ્રહોમાં એમનાં ગદ્ય-વિચારની પ્રૌઢિનાં દર્શન યાચ છે.

લ.દે.

માસ્તર જમનાદાસ એચ. : કૃષ્ણભકિતનાં ગીતો-કાવ્યોનો સંગ્રહ 'બ્રીજસ્તન મહારાજની ઝાંખી'ના કર્તા.

નિ.વા.

માસ્તર જેઠાલાલ શિવદાસ : 'ચાત પૂન નાટકનાં ગાયનો'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર ગદ્યાભાઈ : ગદ્યપદ્યમિશ્ર વાર્તા 'કિરમતનું કરામત'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર ત્રિભોવનદાસ લક્ષ્મીભાઈ : 'નિર્મળદાસનો ભજનસંગ્રહ' (૧૯૧૩) અને 'સુદામાજીની અકળ લીલા' (અન્ય સાથે, ૧૯૧૩) ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર દલપતરામ ભગુભાઈ : એમણે ગુજરાતી શબ્દકોશ રચવાનો પ્રથમ વિચાર ને પ્રારંભ કરેલો. એમણે કરેલા પ્રારંભના આધારે પછીથી મિરજા મહમ્મદ કાઝિમ અને નવશેજી ફરફૂનજીએ 'અ ડિક્શનરી - ગુજરાતી ઓન્ડ ઈંગ્લીશ' (૧૮૪૬)

નામનો શબ્દકોશ રચ્યો હતો. આમ, આ કર્તા કોશસાહિત્યના પ્રચ્છન્ન પ્રારંભક ગણાય.

ર.ર.દ.

માસ્તર દામોદર જગજીવન : પદ્યકૃતિ 'દામોદર માસ્તર ગાયન-સંગ્રહ' : ૧ (૧૯૧૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર દેવજી કુંવરજી : જીવનચરિત્ર 'ગેરીઆડી'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર ધર્મેન્દ્ર મદનલાલ, 'મધુરમ્' (૧૨-૧-૧૯૨૬) : કવિ, વિવેચક. જન્મ વતન ભરૂચમાં. ૧૯૪૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૫૦માં એમ.એ. ૧૯૬૪માં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી-માંથી પીએચ.ડી. ૧૯૪૮ થી ૧૯૫૨ સુધી શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૫૨ થી ૧૯૫૪ સુધી ક્વે યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૫૪ થી ૧૯૬૦ સુધી વલ્લભવિદ્યાનગરની કોમર્સ કોલેજમાં અને એ પછી ૧૯૬૬ સુધી નાટ્યાદની સી. બી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'ઝરમર' (૧૯૫૬), 'બાપુવંદના' (૧૯૫૭) અને 'સાદ' (૧૯૫૯) એમના ગીતસંગ્રહો છે; તે 'કૂદોખેલો' (૧૯૫૬) અને 'કૂઠન' (૧૯૬૭) બાળકાવ્યસંગ્રહો છે. 'ગુજરાતી ધંધાદારી રંગભૂમિનાં નાટકોનાં ગીતો' (૧૯૭૬), 'કવિ શિવલાલ ધનેશ્વર - જીવન અને કવન' (૧૯૮૦), 'અ. ફ. ખબરદારની કવિતા - એક અધ્યયન' (૧૯૮૧) વગેરે એમના વિવેચનગ્રંથો છે.

ઠ.ગા.

માસ્તર નરસિંહ દેવચંદ : નવલકથા 'લક્ષ્મી અને મેના'ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર નંદલાલ મગનલાલ : 'અલીભાઈ વેરાજીની રસભરી રમૂજી વાર્તા' (૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

માસ્તર નાનાભાઈ નસરવાનજી (૧૮૩૮, ૧૯૧૦) : સંક્ષિપ્ત જીવન-ચરિત્રોનું પુસ્તક 'પનોતો પુત્ર' (૧૮૬૯)ના કર્તા.

ચં.ટો.

માસ્તર નાયક : નાટ્યગીતકૃતિઓ 'કાતીલ કીનો' (૧૯૨૬) તથા 'કાળી નાગણ' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર પાગલ : નવલકથા 'માનભરમાન ભિખારી' (૧૯૧૯)ના કર્તા.

ચં.ટો.

માસ્તર પેશતનજી જીવણજી : 'પારસી ક્રિકેટ ક્લબની મુસાફરીનો રમૂજી હેવાલ' (૧૯૯૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર પ્રાણસુખ માનચંદ : પદ્યકૃતિ 'સગુણજન જીનાવલી' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

મૃ.મા.

માસ્તર કૃતી ધાપુરજી—માહુલીકર શ્રીકાન્ત દત્તાત્રેય

માસ્તર કૃતી ધાપુરજી : ગદ્યપદ્યમિશ્રિત વાર્તાપુસ્તિકા 'પ્રેમનું પરિણામ'(૧૯૪૦)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર કુલાભાઈ ગરબડાસ : પદ્યકૃતિ 'સેના આખ્યાન'ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર મગનભાઈ જ્ઞેશભાઈ : ગદ્યપદ્યકૃતિ 'સત્પુરુષચારિત્ર્ય યાને વ્યાખ્યાન દિવાકર'(૧૯૩૯)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર મગનલાલ સુંદરજી : આર્યજ્ઞાન સુબોધક નાટક કંપની માટે રચેલાં 'મોહનચંદ્ર નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૯૬)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર મહમ્મદ અમરશી (ચીન્નલવાલા) : આધ્યાત્મિક વાર્તાઓ 'દૃષ્ટાંતસંગ્રહ'(૧૯૨૧)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર મંજારામ ઘેલાભાઈ : નવલકથાઓ 'ફિશનની ફિશિયારી યાને ચાલુ જમાનાનો ચિતાર'(૧૯૧૧), 'ચતુર્સિદ્ધ'(૧૯૧૪) અને 'મૂરખો'(૧૯૧૪); નાટક 'સાવકી માથી છોકરાઓ પર પડતાં દુઃખ'(૧૯૮૦); પદ્યકૃતિ 'મનસુખ ગરબાવળી'(૧૯૭૦) તેમ જ 'ગુજરાતી કહેવતોની ચોપડી' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

માસ્તર મુરાદઅલી ભાઈવલી : ભજનસંગ્રહ 'રસમય રત્નમાલા'(૧૯૧૪)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર મોહનલાલ લવજી : ભક્તિપદ્યકૃતિ 'આદિરત્ન મણિ'(૧૯૧૩)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર રૂસ્તમજી નસરવાનજી, 'આદિલ', 'ખ્યાલી આદિલ' (૧૯૬૭, ૧૯૨૯) : જમનગરના દરબારી કવિઓ સાથે સ્પર્ધામાં ઊતરી ઈનામો ઉપરાંત 'રાજકવિ'નું બિરુદ પામ્યા હતા. પછીથી મુંબઈ આવીને સર્જન દ્વારા મોખરાના કીર્તનકાર તરીકે કીર્તિ મેળવેલી. પારસી સાહિત્યકારોમાં લેખન દ્વારા જીવનનિર્વાહ કરનાર.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિઓ 'ફિરદોસી થાહનામુ'(૧૯૧૫), 'ખ્યાલે કિસ્સાએ સંગણુ'(૧૯૧૬), 'દીવાને આદિલ'(૧૯૨૮), 'રાહે આદિલ'(૧૯૨૯) તેમ જ અંગ્રેજી પદ્યકૃતિઓ 'હિસ્ટોરિકલ ટ્રેન્જી ઓવ નીરો' અને 'કોરોનેશન પોએમ્સ ઓન્ડ લવ સોંગ્સ' મળી છે.
મૂ.મા.

માસ્તર વિઠ્ઠલદાસ પરબુદાસ : 'પ્રેમપદમાળા'-૧(૧૯૬૭)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર વીરજી રાજપાલ : મહાવીર વિશેની ગદ્યપદ્યકૃતિ 'મહાવીર'(૧૯૧૪)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર બ્રજલાલ રણછોડદાસ : 'સંગીત ચાંપાનેરના મહારાજ પનાઈ રાવળનું ત્રિઅંકી નાટક'(૧૯૫૦)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર સા. જી. : આધ્યાત્મિક પદ્યકૃતિ 'સજ્જન સન્નિમત્ર યાને ચિન્ત વિશુદ્ધ રસાયન દ્રહ'(૧૯૧૩)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર સાકળચંદ વિઠ્ઠલદાસ : 'કીરતનાવળીનું પુસ્તક'(૧૯૧૫)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર સોમચંદ અમરશી : 'શ્રી ગિરધરચરિત્ર નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૬)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

માસ્તર સોરાબજી પીરોજીયા, 'સપમ' : ગદ્યપદ્યમિશ્રિત નવલકથા 'કમભખ્તીના પારાવાત'(૧૯૩૬) તથા નવલકથા 'કરપીણુ કોરગો'(૧૯૩૬)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર હમીરાણી : ઐતિહાસિક લોકવાર્તાઓ, લોકકથાઓ અને સામાજિક કથાપ્રસંગોનો સંગ્રહ 'હુમ્મર'(૧૯૬૪)ના કર્તા.
નિ.વા.

માસ્તર હરજીભાઈ ખૂજ : ગુજરાતી-ઉર્દૂ ગદ્યપદ્ય સંવાદકૃતિ- 'નિર્બંધપ્રકાશ' : ૧(૧૯૧૧)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર હાસમ હાજી : 'જીકરે સુલતાન મહમ્મદ અથવા ઈસમાઈલી દીનભાઈઓને વાંચવા લાયક કવિનાઓ'(૧૯૧૧)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર હિમતલાલ ગમુભાઈ : ગદ્યકૃતિઓ 'વખત વખતની છાયા'(૧૯૦૯) અને 'સુરતની સુંદરી અથવા રમણ સુંદરી'(૧૯૦૯); પ્રવાસકથા 'અરબસ્તાનની મુસાફરી' તેમ જ 'શ્રીકૃષ્ણજયંતીના ગરબા અને સુરત શહેરની ધામધૂમ'(૧૯૧૧)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માસ્તર હીરાલાલ મંગળદાસ : નવલકથા 'બે વીર રત્ન અને આર્યોને બે બોલ'-ભા. ૧(૧૯૧૬) તથા 'બે વીર રત્ન અને આર્ય મહિલાઓને સદુપદેશ'-ગ્રંથ : ૨(૧૯૧૭) તેમ જ નાટ્યકૃતિ 'દિલીપકુમાર'ના કર્તા.
નિ.વા.

માહિમવાળા મંગલદાસ એચ. : નવલકથા 'તજપ્રભા'(૧૯૦૫)ના કર્તા.
મૂ.મા.

માહુલીકર શ્રીકાન્ત દત્તાત્રેય(૮-૧૦-૧૯૨૮) : કવિ, જન્મ અમદાવાદમાં. વતન મહારાષ્ટ્રના સતારા જિલ્લાનું માહુલી ગામ. ૧૯૪૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૦માં સંસ્કૃત મુખ્ય વિષય સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૫૨ માં એ જ વિષયમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૫૨-૧૬ દરમિયાન અમદાવાદની

શાળાઓમાં શિક્ષક. ૧૯૫૬-૫૭માં અલિયાબાડાની કોલેજમાં, ૧૯૫૭થી ૧૯૬૫ સુધી અમદાવાદની લા. ઉ. કોલેજ ફોર વિમેનમાં અને ૧૯૬૫-૬૬માં મોડાસાની કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક. ૧૯૬૬-૬૯ દરમિયાન વઢવાણ અને દ્વારકાની કોલેજોમાં આચાર્ય. ૧૯૬૯થી અમદાવાદની સરદાર વલ્લભભાઈ આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૮૮થી નિવૃત્ત.

‘આમોદ’ (૧૯૬૫) અને ‘આમોદ’નાં કાવ્યોમાં બીજાં કાવ્યો ઉમેરી પ્રગટ કરેલા ‘મુખર મૌનનો લય’ (૧૯૭૫)નાં કાવ્યો સંવેદન અને અભિવ્યક્તિ પરત્વે ગાંધીયુગની કવિતાનું અનુસંધાન વિશેષ કરે છે. સોનેટ, ગીત અને છંદોબદ્ધ કાવ્યરૂપોમાં પ્રગટ થતું કવિનું સંવિત્ જીવન પરની શ્રદ્ધા ને એમાંથી જન્મતી પ્રસન્નતાનું છે. પ્રણય, પ્રકૃતિ, રાષ્ટ્રપ્રેમ અને ઈશ્વર એના મુખ્ય વિષયો છે. આ કાવ્યોમાં ભાષા અને લયની સફાઈ ધ્યાનપાત્ર છે. આ ઉપરાંત લેખકના કેટલાક વિવેચનલેખો સામયિકોમાં પ્રગટ થયા છે.

જ.ગા.

માહેશ્વર વીરજી ગંગાધર : આત્મકથા ‘હિલ્લાળા’ (૧૯૫૪) તથા અશોકના સમયથી માંડીને છેક વીસમી સદી સુધીનો મુંબઈનો ઇતિહાસ કહેતું પુસ્તક ‘જૂનું મુંબઈ’ (૧૯૫૬) ના કર્તા.

મુ.મા.

માહેશ્વર શાંતનુ : વિવેચનસંગ્રહ ‘ત્રીજું લોચન’ (૧૯૬૭) ના કર્તા.

મુ.મા.

માળવી (વીમાવાળા) નટવરલાલ મુળચંદ, ‘કે. જી. પંડિત’, ‘પ્રયોગી’, ‘મપૂરક’, ‘મંગો પાક’, ‘સુખન્વા’ (૩૦-૯-૧૯૦૦, ૧૬-૪-૧૯૭૩) : બાળસાહિત્યલેખક. જન્મ સુરતમાં. વિલ્સન, ફર્ગ્યુસન અને સુરત કોલેજમાં શિક્ષણ. જુનિયર બી.એ. દરમિયાન અસહકારની લડતમાં જોડાઈ ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં દાખલ થયા. બારોડી સત્યાગ્રહમાં જોડાવા વિદ્યાપીઠની સ્નાતક પદવી જતી કરી. ૧૯૨૧માં મોટાભાઈ ઈશ્વરલાલ વીમાવાળા સાથે ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિરની સ્થાપના. ૧૯૨૩માં નિર્દેષ વિનોદસાહિત્ય પીરસતા સામયિક ‘તોષ’નું પ્રકાશન; પછીથી તેનું ‘ગાંધીવ’ નામે રૂપાંતર. મરાઠી-બંગાળી ભાષાઓના જાણકાર.

એમણે ‘બલિદાન’, ‘કુરબાનીની કહાણીઓ’, ‘ભવાટવી’ વગેરે સામાજિક કથાઓ તથા ‘તોફાની ટિપુડો’, ‘કચુંબર’, ‘ધૂપસળી’, ‘એક હતો કૂતરો’, ‘મેઘધનુષ’, ‘ચોપગાંની ચનુરાઈ’, ‘હાથી ધમ ધમ ચાલે’ જેવી બાળસાહિત્યની શ્રેણીબદ્ધ પુસ્તિકાઓ આપી છે.

‘રાષ્ટ્રીય ગરબાવળી’ (૧૯૨૪), ‘ચાલો ભજવીએ’ (૧૯૫૫) અને ‘અમીઝરાણા’ (૧૯૫૫) એ એમના અનુક્રમે ગરબા, બાળનાટકો અને ગીતોનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત એમણે મરાઠી, બંગાળી અને અંગ્રેજી ભાષાઓમાંથી ‘શિરહીન શબ’ (૧૯૧૫), ‘સોનેરી શિર’ (૧૯૧૯), ‘બાંબયુગનું બંગાળા’ (૧૯૨૩), ‘હાથ આસામ!’ (૧૯૨૩), ‘કલકત્તાનો કાચાગાર’ (૧૯૨૩), ‘પંજબનું પ્રચંડ કાવતરું’ (૧૯૨૪), ‘બંગાળાનો બળવો’ (૧૯૨૯), ‘ઘોડચોર’ (૧૯૩૧) વગેરે અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

માંકડ કિશોરકાન્ત બી. : નાટક ‘તુફાન શમ્યું’ (૧૯૫૬) અને ‘તુફાન ના શમ્યાં’ ના કર્તા.

મુ.મા.

માંકડ ગુણવંતરાય ભગવતીદાસ : વિજયરામ પ્રીતમરામ ઓઝાનાં જીવન, કવન અને સંસ્મરણોને આલેખતું પુસ્તક ‘વિજય-વીણા’ (૧૯૩૫) ના કર્તા.

મુ.મા.

માંકડ ડોલરરાય રંગીલદાસ (૨૩-૧-૧૯૦૨, ૨૯-૯-૧૯૭૦) :

વિવેચક, સંશોધક, કવિ. જન્મ કરછ જિલ્લાના જંગી-વાગડમાં. વતન જોડિયા ((જ. જમનગર). પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જોડિયા અને રાજકોટમાં. ૧૯૨૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૪માં કરાંચીની ડી. જી. સિંધ કોલેજમાંથી સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. અને ૧૯૨૭માં એમ.એ. અભ્યાસકાળ દરમિયાન થોડો સમય કરાંચીની શાળામાં શિક્ષક અને આચાર્ય. ૧૯૨૭ થી ૧૯૪૭ સુધી ડી. જી. સિંધ કોલેજમાં સંસ્કૃત અને ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૪૭ થી ૧૯૫૩ સુધી વલ્લભવિદ્યાનગરની વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. વચ્ચે બે વર્ષ એ જ સંસ્થામાં આચાર્ય. ૧૯૫૩ થી ૧૯૬૪ સુધી જમનગર પાસે અલિયાબાડામાં સ્થપાયેલા દરુબાર ગોપાળદાસ મહાવિદ્યાલયમાં આચાર્યપદે. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૬ સુધી અલિયાબાડાના હરિભાઈ સંશોધન મંદિરના નિયામક. ૧૯૬૬ થી ૧૯૭૦ સુધી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના પ્રથમ કુલપતિ. ૧૯૪૬ માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૬૪માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર, ૧૯૫૨માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના નવસારીમાં મળેલા અઢારમા અધિવેશનમાં સાહિત્યવિભાગના પ્રમુખ. ‘ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ’ની સ્થાપનામાં પ્રેરક.

એમની વિવેચનપ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ આમ તો ૧૯૨૭થી થયો, પરંતુ એમનું પ્રથમ પુસ્તક ‘સંસ્કૃત નાટ્યસાહિત્યના વિકાસની રૂપરેખા’ ૧૯૪૩ માં પ્રગટ થયું. એમાં એમણે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ સંસ્કૃત નાટ્યવિવેચનનો અભ્યાસ કર્યો છે. એમનો બીજો વિવેચન-ગ્રંથ ‘કાવ્યવિવેચન’ (૧૯૪૯) પ્રગટ થયો ત્યારે ગાંધીયુગના અગ્રણી ગુજરાતી વિવેચકોમાં એમનું નામ પ્રતિષ્ઠિત થઈ ગયેલું. સંસ્કૃત સાહિત્ય અને વિવેચન સાથેનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ, સાહિત્યને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક-નૈતિક ભૂમિકાએ જોવાનું વલણ, વિષયની પાછળ રહેલા તાર્ત્વિક મુદ્દાને પકડવા તરફનું વલણ, દૃષ્ટિમાં શાસ્ત્રીયતા, મૌલિકતા અને વિશદતા એ એમના વિવેચનગુણો આ ગ્રંથમાં પૂરેપૂરા ઊપસી આવે છે. ‘સાધારણીકરણ વ્યાપાર’, ‘ઊર્મિજન્ય ભાવાભાસ’, ‘ધ્વનિના પ્રભેદો’, ‘અનુભાવના શક્તિ’, ‘સંગીત-કાવ્યો’ ઇત્યાદિ સૈદ્ધાંતિક ચર્ચાના લેખો, કેટલીક કાવ્યસમીક્ષાઓ અને ગ્રંથાવલોકનો એનાં ઘોતક છે. પછીના ગ્રંથોમાં એમની આ વિવેચનદૃષ્ટિ એવી ને એવી એકનિષ્ઠ ચાલુ રહી છે. ‘સાહિત્ય-મીમાંસાના બે પ્રશ્નો’ (૧૯૫૮) નામક પુસ્તિકામાં ‘રસાભાસનું સ્વરૂપ’ અને ‘અલંકારની વ્યંગતા’ એ વ્યાખ્યાનરૂપે અપાયેલા બે અભ્યાસલેખો છે. ‘નેવેદ્ય’ (૧૯૬૨) માં ‘કલામાં ધ્વનિ’, ‘એકાંકી

નાટકો' જેવા સિદ્ધાંતચર્ચા ને સ્વરૂપચર્ચાના લેખો છે; 'સરસ્વતી-ચંદ્ર', 'જેર તે પીધાં છે જાણી જાણી', 'શિવલક' જેવી પ્રશિષ્ટ કૃતિઓ પરના સમીક્ષામૂલક લેખો છે; તે સંશોધન અને ભાષા વિશેના લેખો પણ છે. 'ભગવાનજીવન'નો અનુવાદ પણ એમાં છે. 'ગુજરાતી કાવ્યપ્રકાશ' (૧૯૬૪)માં એમણે માનવજીવન-નિરૂપણ, વસ્તુ-ઉદ્દીપન અને વસ્તુ-આલંબનની દૃષ્ટિએ ગુજરાતીના કાવ્યપ્રકાશો પાત્રી જે ચર્ચા કરી છે તેમાં કેટલોક નવો અભિગમ છે.

'ભગવાનની લીલા' (૧૯૪૮) અનુષ્ટુપમાં રચાયેલું એમનું લાંબું કથાકાવ્ય છે. 'કર્ણ' (૧૯૩૯) એમનું બાળવાર્તાનું પુસ્તક છે.

'એકસૂત્રી શિક્ષણ યોજના' (૧૯૫૦), 'વિક્રમોર્વશીયમ્' (૧૯૫૮) ઇત્યાદિ એમની શિક્ષણવિષયક કૃતિઓ છે; 'ઋગ્વેદમાં વશિષ્ઠનું દર્શન' (૧૯૬૪), 'હિંદુ ધર્મમાં મધ્યમમાર્ગ' (૧૯૬૪), 'ધર્મસંસ્થાપકોની વાણી' (૧૯૬૮), 'ગીતાનો બુદ્ધિયોગ' (૧૯૬૯), મરજોત્તર પ્રકાશન 'સાસપંચાધ્યાયી' (૧૯૭૩) ઇત્યાદિ એમનાં ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકો છે; તે 'યકાદયસ્નોત્ર' (૧૯૨૯), 'અહુનવર' (૧૯૩૫), 'પ્રાચીન ભારતમાં શિક્ષણ યોજના' (૧૯૫૦) ઇત્યાદિ એમના અનુવાદગ્રંથો છે.

જ.ગા.

માંકઃ પ્રતાપરાય શિવલાલ (૧૮૪૩, -) : કવિ. જન્મ જમનગરમાં. ત્રણ વર્ષની ઉંમરે શીળીને કારણે આંખોનું તેજ ગુમાવ્યું, પણ પુરુષાર્થ અને ખંતથી અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. સાહિત્ય પ્રવૃત્તિની અભિરુચિને કારણે મિત્રોની સહાયથી 'મનોરંજક સભા', 'મનો-રંજક પુસ્તક સાગા' અને 'મનોરંજક છાપખાના'ની સ્થાપના.

એમણે ધર્મનીતિ, ઋતુવર્ણન, સમસ્થાપૂર્તિ તથા સુખદુઃખ-વિષયક ભાવોને નિરૂપતાં કાવ્યોના સંગ્રહો 'મનોરંજક પ્રતાપ કાવ્ય' - ભા. ૧-૨ (૧૮૮૩) અને 'ભરતનું હાલરડું' આપ્યાં છે.

નિ.વો.

માંકઃ ભગવાનલાલ લક્ષ્મીશંકર (૨૭-૧૦-૧૮૯૨, ૮-૨-૧૯૬૯) : કવિ, વિવેચક. જન્મ રાજકોટમાં. ૧૯૧૧માં મૌન્ટ્રીક. ૧૯૨૧માં બી.એ. ૧૯૩૩માં એમ.એ. ૧૯૩૬માં બી.ટી.

એમની પાસેથી ગદ્યકાવ્યો 'પરાગ' (૧૯૪૨), પદ્યકૃતિઓ 'રૂપલીલા' (૧૯૨૨) અને 'મામેરૂ' (૧૯૨૮), અંગ્રેજી પદ્યકૃતિ 'કલાઉડ્ઝ' (૧૯૧૭) તથા સંપાદનો 'સાહિત્યકુંજ' (૧૯૩૦), 'અનુરાગ' (૧૯૫૧) અને 'સુમન માયા' (૧૯૫૬) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

માંકઃ ભવાનીશંકર : પદ્યકૃતિ 'હનુમત્ વિજય' (૧૯૬૬) ના કર્તા. મુ.મા.

માંકઃ મોહમ્મદ વલીભાઈ (૧૩-૨-૧૯૨૮) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, બાળસાહિત્યકાર, અનુવાદક. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના પાળિયાદ ગામમાં. બી.એ. દસેક વર્ષ બોટાદ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ત્યારબાદ સુરેન્દ્રનગરમાં કાયમી વસવાટ. લેખનનો વ્યવસાય. ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીના પ્રથમ પ્રમુખ.

એમની પ્રથમ લઘુનવલ 'કાપર' (૧૯૫૯)માં રેલવે-અકસ્માતમાં કરોડરજીવનને થયેલી ઈજને કારણે પુરુષત્વ ગુમાવી બેઠેલા ગિરધર

નામે શિક્ષિત યુવકના મનઃસંઘર્ષોની કટુણ કથા આલેખાયેલી છે. ભાવનાશક્તિ અને સુશીલ પત્ની સાંપ પ્રત્યે શંકાસીલ બનેલા ગિરધરનાં તીવ્ર મનોમંથનો કથાને હૃદયસ્પર્શી બનાવે છે. એમની બ્રીજી યશસ્વી નવલકથા 'ધુમ્મસ' (૧૯૬૫)માં વર્તમાન યુગની વિપત્તિઓને કારણે શુભ બનેલા, આધ્યાત્મિક મૃત્યુ અનુભવના સંવેદનશીલ નાયક ગૌતમના પાત્ર દ્વારા માનવમનનાં સહસ્રોનું સબળ નિરૂપણ થયેલું છે. ત્રણ જાત્રોની આસપાસ રચાયેલી લઘુનવલ 'અજાણ્યાં બે જણ' (૧૯૬૮)માં એમની પ્રયોગશીલતાનો પરિચય મળે છે. 'ગ્રહભ્રમણ' (૧૯૭૧), 'મોરપિચ્છના રંગ' (૧૯૭૩), 'વંચિના' (૧૯૭૩), 'શતવાસો' (૧૯૭૬), 'ખિલ' (૧૯૭૬), 'દંતકથા' (૧૯૭૭), 'મંદારવૃક્ષ નીચે' (૧૯૮૧) વગેરે એમની અન્ય લોકપ્રિય નવલકથાઓ છે. એમના નવલકાસંગ્રહ 'તા' (૧૯૬૭)માં વિષયવસ્તુનું વૈવિધ્ય દાખવતી સત્તાવીસ વાર્તાઓ છે; એમાંની કેટલીક રચનાઓ મર્મસ્પર્શી છે. 'કાકળનાં માતી' (૧૯૫૮), 'મનના મગેડ' (૧૯૬૧), 'વાતવાતમાં' (૧૯૬૬) વગેરે એમના અન્ય નવલકાસંગ્રહો છે. 'આજની જાણ' (૧૯૭૮), 'ફેલિડોસ્કોપ' - ભા. ૧ થી ૪ (૧૯૮૫), 'સુખ એટલે' (૧૯૮૭), 'આપણે માણસો' - ભા. ૧-૨ (૧૯૮૭) વગેરે એમના નિર્બંધાત્મક લેખોના સંગ્રહો છે. 'સંપૂર્ણતાઓ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૮૫)માં બાળકોને રસ પડે તેવી વાર્તાઓનો સંચય છે. 'મહાનગર' (૧૯૬૬) એમનું અનૂદિત પુસ્તક છે.

નિ.વા.

માંકઃ શિરીષભાઈ ડોલરસય (૧૮-૪-૧૯૩૬, ૧૬-૭-૧૯૮૧) : જન્મ પાકિસ્તાન કરંચીમાં. ૧૯૫૭માં બી.એ., ૧૯૫૯માં બી.એડ., ૧૯૬૪માં એમ.એડ., ૧૯૭૪માં 'અભ્યાસક્રમ સંરચના' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૫૭થી ૧૯૬૩ સુધી અલિયાબાદમાં શિક્ષક, ૧૯૬૩થી ૧૯૭૩ સુધી અલિયાબાદમાં પ્રાધ્યાપક અને ૫મી ૧૯૮૧ સુધી તે જ સંસ્થામાં આચાર્ય.

એમણે સાહિત્યવાચનના શિક્ષણને લગતા ગ્રંથ 'વાચનશિક્ષણ' આપ્યો છે. આ ઉપરાંત એમના શિક્ષણવિષયક અનેક લેખો સામયિકોમાં પ્રગટ થયા છે.

હ.ત્રિ.

માંકઃ સુધીર : કિશોરકથા 'ખહુરત્ના વહુધરા' (૧૯૬૬) ના કર્તા. મુ.મા.

માંકઃ હરિલાલ રંગીલદાસ : વહાણવટાવિષયક સચિત્ર માહિતી અને શબ્દસંગ્રહ આપતું પુસ્તક 'વહાણની પરિભાષા' (૧૯૩૫) ના કર્તા. મુ.મા.

માંડવિયા યુસુફ અબ્દુલગની, 'જમીલ જલાલી', 'શાહીન આફઝી' (૧૯૧૦) : વાર્તાકાર. જન્મ ટંકારા (જિ. જમનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ઉજ્જૈનમાં. અસહકાર-આંદોલનમાં જોડાતાં, અંગ્રેજી શિક્ષણના વિરોધમાં અભ્યાસ છોડી 'દીન', 'સાદિક', 'મુસ્લિમ', 'મેમણ બુલેટિન' તથા 'ઈન્કલાબ'માં પત્રકાર અને તંત્રી. ૧૯૩૮માં બાંટવાનર હોલિનૂર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના મેનેજર.

પાકિસ્તાન રાઈટર્સ ગિલ્ડ, ગુજરાતી રિવિયુના સેક્રેટરી. દેશ-વિભાજન પછી કરાંચીમાં, મુજાહિદ પ્રિન્ટરી સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'નયનનાં નીર'(૧૯૩૩), 'અશ્વકથાઓ'(૧૯૩૩), 'જવાબાઓ'(૧૯૩૭) વગેરે વાર્તાસંગ્રહો આપ્યા છે. આ ઉપરાંત 'ઈસ્લામ અને તલવાર', 'નંદુરસ્તીનું શર્મનામું'(૧૯૪૦), 'કાઈદે આઝમ મુહમ્મદઅલી જિન્નાહ'(૧૯૪૭), 'જેલવીની'(૧૯૭૮) વગેરે એમનાં અન્ય પુસ્તકો છે.

૨.૨.૬.

મિઠાઈવાળા અરદેશર કુંવરજી : 'દીપુ સુલતાન'(૧૯૯૩) નવલકથા-ના કર્તા.

ચં.ટો.

મિત્ર : જુઓ, પટ્ટણી પ્રભાશંકર દલપતરામ.

મિત્રતાની કલા : ટોળામાંથી મિત્રની અને અંગતમિત્રમાંથી વિશ્વમિત્રની શોધને ચીંધેના ઉમાશંકર જ્ઞાણીના નિબંધ.

ચં.ટો.

મિથ્યાભિમાન (૧૯૭૧) : કવિ દલપતરામ-રચિત, ગુજરાતી નાટ્ય-સાહિત્યનું પહેલું પ્રદર્શન. આઠ અંક અને પંદર પ્રવેશના આ પ્રદર્શનમાં પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિ, સંસ્કૃત નાટક અને તળપદા ભવાઈના અંશોનું જીવંત મિશ્રણ છે. રતાંધળા જીવરામ ભટ્ટ પરણેતર જન્મનાને તેડવા સાસરે જાય છે તે દરમ્યાન જ્ઞાન, કુળ અને ધનના મિથ્યાભિમાનને કારણે કઈ રીતે ક્રોધને ભેટ્ટે છે એનું, ક્રિયાસાતત્ય સાથે હાસ્યજન્ય પરિસ્થિતિઓ ને સંવાદોમાં નિરૂપણ થયું છે. એની અસરકારકતા એવી છે કે જીવરામ ભટ્ટ મિથ્યાભિમાનના પર્યાયવાચી તરીકે ગુજરાતી સાહિત્યમાં અમર છે. સાહિત્યિક ગુણવત્તા અને અભિનયક્ષમતાને કારણે દલપતરામનું આ નાટક યાદગાર બન્યું છે.

ચં.ટો.

મિનોચેરડામજી માલિકજી બરજેરજી (૧૯૪૦, ૧૯૯૮) : વાર્તાકાર. ઍલિફન્ટાઈન્ટ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં કેળવણી. ઈન્સ્ટિટ્યુટ છોડ્યા પછી લશ્કરી હિસાબખાતામાં. 'દોસ્ત હિંદ'ના તંત્રી. ૧૯૬૪-૬૫માં 'મુબઈ સમાચાર'ના તંત્રી તથા પછીથી તેના માલિક. ૧૯૬૬માં 'સમાચાર', ૧૯૬૮માં 'લોકમિત્ર' અને પછી રમૂજ પત્ર 'દાતરડું'ની સ્થાપના. 'દાતરડું' પછીથી 'હિન્દીખંચ'માં રૂપાંતરિત થયેલું.

એમના 'બરજેરનામા'ના ૯થી ૧૮ સુધીના ભાગ ૧૯૭૯માં પૂરા થયેલા છે. એમાં એમણે શૌર્યસાહસકથાઓ આપી છે.

ચં.ટો.

મિયાં ફુસકી : બહારથી મૂર્ખ વાગવા છતાં સંકટસમયે બુદ્ધિથી માર્ગ કરતો, જીવરામ જોષીની દશ ભાગોમાં વહેંચાયેલી બાળવાતની બાળવાચકોને અત્યાંત પ્રિય નાયક.

ચં.ટો.

મિયાં બી. પી. : નાટક 'સતી મદાલસા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિયાંસાહેબ કાલુમિયાં : પદ્યકૃતિ 'પીર મુખારીની ઉત્પત્તિ તથા વર્ણન'(૧૯૮૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિશનરી અમીરઅલી કાસમ : ચરિત્રસંગ્રહ 'સૂફી સંતો'(૧૯૫૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી અંબાલાલ નાથાલાલ : જીવનચરિત્રો 'અમર કલાકાર'(૧૯૫૭) અને 'મીનજદેવી' તથા વાર્તાસંગ્રહો 'સૌલંકીપુગની કીર્તિકથાઓ'(૧૯૫૭) અને 'રુદ્રમાળ અને બીજી વાતો'(૧૯૫૭) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી આઈ. એચ. : 'ઈ'ગિલશ ઈડિયમ્સ ટ્રાન્સલેટેડ ઈન ગુજરાતી'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી આત્મારામ ગંગારામ : પદ્યકૃતિ 'જ્ઞાનબોધચિનામણી'(૧૯૯૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી એ. એફ. : રમૂજ વાર્તા 'કમાલ કોમેડી : પારસી રોબિન્સન કૂઓ'(૧૯૩૮) તથા 'ગમ્મતના ગબારા'(૧૯૩૬) અને 'વફાઈમાં વમળ'(૧૯૩૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી એદલજી દાદાભાઈ : દૂબંકી ઓપેરા 'ગુલ અને બુલબુલ'(૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી ગોવિંદ નારણ : પદ્યકૃતિ 'ગોવિંદગિરા'(૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિસ્રી જાફરઅલી, 'અસ્તર'(૧૧-૧-૧૯૦૫, ૫-૨-૧૯૨૯) : જીવનચરિત્રલેખક. ૧૯૨૦માં 'ચૌદમી સદી' માસિકનું તથા ૧૯૨૭માં 'મુસ્લિમ લિટરેચર' ગ્રંથમાળાનું પ્રકાશન. મુંબઈમાં અવસાન.

એમણે જીવનચરિત્ર 'હજરત મોહમ્મદ'(૧૯૨૭) ઉપરાંત 'કુરકાનની ફિલોસોફી', 'ઉમવી દરબારના ભેદભરમો' અને 'પ્રેમનું પરિણામ' વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મિસ્રી જીજીભાઈ પેસ્તનજી(૧૯૫૯, ૧૯૧૩) : વાર્તાકાર, સંપાદક. ૧૯૭૯માં બી.એ., ૧૯૮૨માં એમ.એ. ફોર્ટ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. 'વિશ્વામિત્ર'ના અધિપતિ.

એમની પાસેથી 'પ્રાચીન ઈતિહાસની વાતઓ' તથા જન્મશેઠજી નસરવાનજી પીતીતનાં કાવ્યોનું સંપાદન 'મારી મજેલ તથા બીજી કવિતાઓ'(૧૯૯૨) મળ્યાં છે. એમણે ફરામજી દાદાભાઈ પાંડેએ તૈયાર કરેલો કહેવતસંગ્રહ 'કહેવતમાળા' - ભા. ૧-૨ પ્રગટ કર્યો છે.

ચં.ટો.

મિસ્રી દામજી મેઘજી : 'પ્રેમભદ્રા અને બ્રહ્મદત્તા : એક વાર્તા'(૧૯૯૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી દારબ બી. — મીર રશીદ કમાલભાઈ

મિત્રી દારબ બી. : નાટક 'સચ્ચાઈનો સાથી' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી દિનેશ : જીવનચરિત્ર 'બાલચન્દ્ર ત્રિવેદી : ઝંઝાવાતી જીવન-કથા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી નટવરલાલ ઝીણભાઈ : ત્રિઅંકી સામાજિક નાટકો 'માનવ-રંગ' (૧૯૩૯) તથા 'શિક્ત નવન' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી નટુભાઈ, 'ચિતક' : સત્યઘટનાઓ પર આધારિત સચિત્ર બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'જવાનોની જવાંમદી' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી નથુ ગોબર : 'શ્રીચરિત્રનું હાસ્યકારક ફારસ અથવા મોતી-ચંદની હુંશિયાડી' (૧૯૮૯), 'ધનીમાના ધમણ મંગળ અથવા વાણિયાભાઈનું પોકળ' (ચો. આ. ૧૯૦૪) તથા 'છપ્પરપંગો છપ્પરિયો' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી પુરુષોત્તમ જીવજી : 'વૈનાળની વાતો' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૨) તથા 'મહાપરથીસી' (અન્ય સાથે)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી ભૂપેન્દ્ર રામલાલ (૧૧-૧૦-૧૯૩૭) : વિવેચક, જન્મસ્થળ અમદાવાદ. ૧૯૫૯માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ., ૧૯૬૧માં એમ.એ. 'ગુજરાતી નવલકથાસાહિત્યમાં પ્રાદેશિક વિશેષતાઓનું નિરૂપણ' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૦થી આટ્સ કોલેજ, ઉભાઈમાં અધ્યાપન.

એમની પાસેથી 'સાહિત્યનો આસ્વાદ અને સ્વાધ્યાય' (૧૯૭૨), 'આચમન' (૧૯૭૨), 'સાહિત્યવિવેચનના સિદ્ધાંતો' (૧૯૭૭) તથા 'ગુજરાતી પ્રાદેશિક નવલકથાઓ' (૧૯૮૩) જેવાં પુસ્તકો તેમ જ પ્રેમાનંદકૃત 'કુંવરભાઈનું મામેરું' (૧૯૭૩)નું સંપાદન મળ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મિત્રી મગનભાઈ કે. : રશિયન ક્રાંતિકારીનું જીવનચરિત્ર 'વીરા ફીગનર' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી મનસુખલાલ ઝવેરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'ખાટાં-મીઠાં બોર' (૧૯૪૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી માણિકલાલ દીનશાહ : જન્મશેઠજી જીજીભાઈ અને ફિરોજશાહ મહેતાનાં જીવનચરિત્રો નિરૂપણ 'સ્મરણકૂલડાં' તથા 'જ્ઞાનગમ્મતનાં ગોલરો' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૮, ૧૯૨૦) જેવાં પુસ્તકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી રણછોડજી કેસુરભાઈ : દારૂની બદીનું નિરૂપણ કરતી વાર્તા 'જમનો દૂત'; નવલકથાઓ 'ક્રાંતિકારી લગન' (૧૯૨૯), 'સત્યાનાશ'

(૧૯૩૦) તથા જીવનચરિત્રો 'વીરની હાકલ : સરદાર વલ્લભભાઈની સમુજર્જનાઓ' (૧૯૩૦) અને 'રાજાજીની વાતો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી દુસ્તમજી હોરમસજી : નવલકથાકાર. પારસી લેખક-મંડળના માનદ મંત્રી અને ભમિજહામની કમશિયલ ઈન્સ્ટિટ્યુટના ફેલા. વિવરપુલની જાણીતી વેલ્ડ કંપનીની મુંબઈ શાખામાં એક્ઝિક્યુટિવ. એમણે 'પ્યાર વડો કે પૈસો?' (૧૯૮૭), 'સિપલની સુનો' (૧૯૮૮), 'શરમાળ કુંવર' (૧૯૮૯), 'સોનારાણુ' (૧૯૦૨), 'જન્મશેઠની બહમતો' (૧૯૦૭), 'દુશ્મન દારબ' (૧૯૦૮), 'સૂમીની મહાકાણુ' (૧૯૧૦), 'તેલમીનું તકદાર' (૧૯૧૪) જેવી સામાજિક નવલકથાઓ તથા 'પોકેટ ગુજરાતી-ઈંગ્લિશ ડિક્શનરી' (૧૯૮૯) અને 'સમોચાર શબ્દસંગ્રહ' (૧૯૧૭) જેવા કોશ આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

મિત્રી લવજી લવંચિયા : નાટક 'સચ્ચાઈનો સાથી' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મિત્રી હોરમસજી શાહરાબજી, 'હરમીસ' (૧૯૭૦, ૧૯૪૫) : 'મધુરિકા' (૧૯૧૪), 'હિંદના દાદા' (૧૯૧૭), 'માતા મધુરી' (૧૯૨૩), 'બાળકબોધ' (૧૯૨૭) વગેરે કાવ્યગ્રંથો; 'નસીબનો નાજ' (૧૯૧૭), 'મોહન મહાલ' (૧૯૧૮), રાગ કે વૈરાગ' (૧૯૨૧) વગેરે નવલકથાઓ તથા 'જિંદગીનું પગાણુ' (૧૯૨૨) નાટકના કર્તા.

ચં.ટા.

મીકુજી ફરામરોજ જહાંગીર : 'ફરામરોજ જહાંગીર મીકુજીની આત્મકથા' તથા સંતસમાગમ વર્ણવનું પુસ્તક 'સત્યની શોધમાં મહારો આઠ વર્ષનો અનુભવ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મીનાપિયાસી : જુઓ, ભટ્ટ દિનકરરાય કેશવલાલ.

મીનાવાલા હોમી પીરોજશાહ : 'જુપડીનું ઝવેર નાટકનાં ગાળનાં' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મીનબહેવી : રાજા કર્ણદેવના અવસાન પછી સગીર નરયદેવ નિમિત્તે શાસનને પોતાને હસ્તક લેવા અનેકોએ ખોંચતાણુ અને સંઘર્ષ કર્યો એનું નિરૂપણ કરતી કનૈયાલાલ માણિકલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથા 'પાટણની પ્રભુતા'નું મુંબલ સાથે પ્રેમ-સંબંધે સંકળાતું રાજમાતાનું પાત્ર.

ચં.ટા.

મીર ગુલાબભાઈ ભીખાભાઈ : પદ્યકૃતિ 'માઈજૂઅર' (૧૯૪૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મીર રશીદ કમાલભાઈ (૧-૬-૧૯૫૦) : કવિ, જન્મ ખેડા (જિલ્લાના પડાવમાં. એમ.એ. વડોદરાની એમ. ઈ. એચ. ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

- ‘દેસ’(૧૯૮૫) એમનાં કાવ્યસંગ્રહ છે. ચં.દો.
- મીરઝાં અલીકાઝીમ : ‘રિક્તચનરી ગુજરાતી એન્ડ ઈંગ્લિશ’(અન્ય સાથે, ૧૯૪૬)ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મીરઝાં (દસ્તુર) કેમોજી પેશાતનજી(૧૯૮૫, ૧૯૪૫) : ‘વસ્ત્રાસ્તી વિપયો’(૧૯૪૦), ‘અવસ્તા સાહિત્ય’(૧૯૪૧) તથા ‘ચાન્-ભકિતનો ઈરાની આદર્શ’ જેવાં પુસ્તકોના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મીરઝાં ફરામરોઝ ફિરોઝ, ‘મીરઝા પુસ્ત્રો’ : જીવનચરિત્ર ‘અલેવાલ-એ-ઈરાનશાહ’ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મીરઝાં (દસ્તુર) હોરમજદવાર ફિ. કૈયોજી : જીવનચરિત્ર ‘ઈરાન-શાહ અને દસ્તુર નયેસિંગ ધવલ’ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મીરા (૧૯૬૫) : ચંદ્રકાન્ત બક્ષીના આ વાર્તાસંગ્રહમાં તેવીજ ટૂંકીવાર્તાઓ અને છાસદ પૃષ્ઠની લાંબી વાર્તા ‘મીરા’નો સમાવેશ છે. દુચકા જેવા પ્રસંગો લઈ એનું આલેખન કરતી ‘ઈંગ્લેન્ડ રીટર્ન’ જેવી વાર્તાઓ, વિધિવક્તાને કુશળતાથી ઉપસાવતી રચના-પદ્ધતિથી ક્યાંક ક્યાંક ધૂંટાયેલી કસુહાનું અચ્છું નિરૂપણ કરતી ‘ફેરા’ જેવી વાર્તાઓ, પ્રક્ષેપણની પદ્ધતિથી ભયભરનિત મનોવ્યથાનું નિરૂપણ કરતી ‘અંધ’ વાર્તા, કાંબોરાના દરદીનું બેહોશી અને જાગ્રતાવસ્થાની ત્રુટકતાની કટીક વૈચિત્ર્યપૂર્ણ લાગતી પરિસ્થિતિનું સચોટ આલેખન કરતી ‘ઉંધનો એક દોર’ વાર્તા ઈત્યાદિ ઉલ્લેખનીય કૃતિઓમાં બક્ષીની જાણીતી નબળાઈઓ અને એમનાં વળગણો, એમનું આલેખનસામર્થ્ય વગેરે અંશોનું પ્રતિનિધિત્વ જોવાય છે. લઘુનવલનાં લક્ષણો ધરાવતી લાંબી વાર્તા ‘મીરા’ પ્રક્ષેપણની સંગતિપૂર્ણ ટેકનિકના વિનિયોગથી અંધ મીરાના જીવનનો કરુણતાને ઉપસાવવામાં સફળ નીવડી છે અને ઉપરછલા અસ્તિત્વ-વાદની નવલની નિષ્ફળતામાંથી ઊગરી ગઈ છે. ૨.૩.
- મીરાંબહેન : જીવનચરિત્ર ‘રતિલાલ : મારી મા’(૧૯૮૩) તથા સંપાદન ‘ગાંધીવિચાર-સાર’(૧૯૬૨)નાં કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુર્ખ-જે-રેશી જિન્દે-જે-રેશી મુર્ખી : મૂઆઓનો રેશી તટસ્થ હોય છે, જિન્દાઓનો રેશી ભવિષ્યની દિશામાં ચાલતો હોય છે-એવા આધાર પર સજ્જઓની નહિ પણ પ્રજાની વાતને આગળ કરતો ચન્દ્રકાન્ત બક્ષીનો નિબંધ. ચં.દો.
- મુકાદમ જી. એસ. : ‘મુકાદમના નિર્ગમિ’ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુકાદમ વામન સૌતારામ(૧૯૮૫, ૧૯૫૦) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ ગોધરા(જી. પંચમહાલ)માં. ૧૯૧૨થી જાહેરજીવનમાં સક્રિય. ૨.૨.૬.
- ૧૯૨૪માં ધારાસભ્ય. પક્ષના મુખ્ય-દેરક. ૧૯૩૦માં ધારાસભ્ય સત્યાગ્રહવેળા દોઢ વર્ષનો કારાવાસ. એમણે સંદર્ભગ્રંથની ગરજ સારતું જીવનચરિત્ર ‘જીવનચરિત્ર શિવાજીચરિત્ર’(૧૯૩૪) તથા મરાઠી કૃતિ ‘સંગીત એકજ પ્યાલા’નો અનુવાદ ‘મદિરાપ્રતાપ’ આપ્યાં છે. ૨.૨.૬.
- મુકુન્દરાય : કુટુંબના કેન્દ્રમાંથી ઉદ્ભવીને બહાર નીકળી ગયેલા પુત્ર સંદર્ભે પિતાની વેદનાની પરાકાષ્ટા બતાવતી રામનારાયણ વિ. પાઠક, ‘દ્વિરેફ’ની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા. ચં.દો.
- મુકેશચન્દ્ર : સમાજકથા-શ્રેણી તથા પ્રકાશિત નવલકથાઓ ‘સુલાની રાત ઢલ ચૂકી’, ‘સાજન સે દૂર’ અને ‘ગિરધિયાસી’(૧૯૭૯)ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુક્તાબાઈ : પત્રસંગ્રહ ‘મુક્તાબાઈ’(૧૯૭૯)નાં કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુકિતપ્રસૂન : શિવકુમાર જશીનું એકાંકી. નાટ્યવસ્તુ આ પ્રમાણે છે : સ્વાતંત્ર્ય પછી બંગદેશના ભાગલા બાદ બળાત્કારનો ભોગ બનેલી કલ્યાણી ભોગ બનાવનારનું પછીથી ખૂન કરે છે અને ઉદરના બાળકને આવકારે છે. ચં.દો.
- મુકિતવિજયજી : ‘શબ્દરત્ન મહોદયિ : સંસ્કૃત-ગુજરાતી’(૧૯૩૩) ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુખી ગિરધરલાલ, ‘નટખટ’(૨૦-૧૧-૧૯૨૦) : ‘રંગ અને રંગત’(૧૯૬૮), ‘મધુર મસ્તી’(૧૯૭૩), ‘ગંગા અને ઝમઝમ’(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪), ‘સિક રથામ ભજનાવલિ’, ‘ખૂરખૂ’, ‘પ્રેમનિર્ઝરી’ અને ‘કલરવ’ જેવા કાવ્યસંગ્રહોના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુનશી અબ્દુલરશીદ મહમ્મદભાઈ, ‘રશીદ’(૨૩-૭-૧૯૩૯) : કવિ. જન્મ ખેડામાં. એમ.એ., એલ.એલ.બી. પોલીસ મહાનિદેશકની કચેરી સાથે સંલગ્ન. એમણે અસ્તિત્વનાં વિવિધ રૂપોને પામવાની મથામણોને આલેખતી કાવ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ ‘અસ્તિત્વને શોધું છું’(૧૯૮૦) તથા અન્ય કાવ્યસંગ્રહ ‘શબ્દસરોવર’ આપ્યા છે. ૨.૨.૬.
- મુનશી અબ્બાસઅલી : નાટકો ‘ગુલબકાવલી’, ‘નઈ રોયની’, ‘સેવકધર્મ’(૧૯૨૪) તથા ‘કાર્યસિદ્ધિનાં ગાયનો’ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુનશી અરદેશર ડોસાભાઈ : દુચકા-રમૂજોનો સંગ્રહ ‘રમૂજો કિલ-પસંદ અથવા દિલને રીજવનારા દુચકા’(૧૯૮૩)ના કર્તા. ૨.૨.૬.
- મુનશી અવિનાથ ગજનન (૨૮-૬-૧૯૨૩) : કવિ, નવલકથાકાર, ૨.૨.૬.

એકાંકીલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. એમ.એસસી., પીએચ.ડી. ગુજરાતની વિવિધ વિજ્ઞાન કોલેજોમાં આચાર્ય. શ્રામિક વિદ્યાકેન્દ્ર, અમદાવાદના માનદ નિયામક.

એમણે નવલકથાઓ 'શરમાળ'(૧૯૭૪) અને 'ગુલાબચક્ર'(૧૯૭૫); કાવ્યસંગ્રહ 'મૌનની વાણી'(૧૯૮૨) તથા એકાંકી-સંગ્રહો 'દ્વિદલ'(૧૯૬૨), 'પડદો ઊપડે ત્યારે'(૧૯૭૪) અને 'નટી વિનાનાં નાટકો'(૧૯૭૬) આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'કુદરતની કરામત'(૧૯૬૪), 'ચાંદો'(૧૯૬૫), 'તાઈકો'(૧૯૬૫), 'છૂક છૂક છૂક'(૧૯૬૯) અને 'અમારાં ગીત'(૧૯૮૩) જેવી બાળસાહિત્યની પુસ્તિકાઓ પણ આપી છે.

૨૨.૬.

મુનશી ઉમરજી મોહમ્મદભાઈ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'પીરઝાદા બાવામીયા'(૧૯૩૦) તથા અનૂદિત કાવ્યપુસ્તક 'કરીમાની ગુજરાતી કવિતા અથવા ઇસ્લામનાં મોતી'ના કર્તા.

નિ.વો.

મુનશી ઉમેદઅલી કરીમમોહમ્મદ : રાવસાહેબ દોવાન પ્રિભદાસના મૃત્યુ નિમિત્તે લખાયેલી કરુણપ્રથારિત 'પ્રિભવિરહબેતાબીસી'(૧૯૮૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

મુનશી એમ. એસ. : નાટ્યકૃતિ 'અસીરે હિર્સ'ના કર્તા.

નિ.વો.

મુનશી કનેયાલાલ માણેકલાલ, 'ઘનશ્યામ વ્યાસ'(૩૦-૧૨-૧૮૮૭, ૮-૨-૧૯૭૧) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, નિબંધકાર. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૯૦૧ માં મૅટ્રિક. ૧૯૦૨ માં વડોદરા કોલેજમાં પ્રવેશ. ઓગણીસમે વર્ષે એલિસ પ્રાઈઝ સાથે બી.એ. ૧૯૧૦ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૩ માં મુંબઈમાં વકીલાતનો પ્રારંભ. ૧૯૨૨ માં 'ગુજરાત' માસિકનો પ્રારંભ. ૧૯૩૭ માં મુંબઈ રાજ્યના ગૃહપ્રધાન. ૧૯૪૮ માં રાષ્ટ્રની બંધારણસભાના સભ્ય. એ પછી કેન્દ્રીય પ્રધાનમંડળમાં ખેતીવાડી ખાતાના પ્રધાન. ૧૯૫૨ની ચૂંટણી પછી ઉત્તરપ્રદેશના રાજ્યપાલ તરીકે નિયુક્તિ. ૧૯૩૮ માં ભારતીય વિદ્યાલવનની સ્થાપના અને જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં તેની પ્રવૃત્તિઓના વિકાસ પાછળ પ્રવૃત્ત. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ૧૯૩૭, ૧૯૪૯, ૧૯૫૫ માં પ્રમુખ. મુંબઈમાં અવસાન.

સાહિત્યસર્જક મુનશીને વિશેષ ખ્યાતિ નવલકથાકાર તરીકે મળી છે. 'વેરની વસુલાત'(૧૯૧૩)માં જગતકિશોર અને તનમનની કરુણાન્ત પ્રેમકથા અંતર્ગત એમણે રત્નગઢની રાજબટપટો, જસૂસી, ભેદભરમ ઈત્યાદિ ગૂંથી લીધાં છે. 'કોનો વાંક?' (૧૯૧૫)માં બંડખોર સમાજલક્ષિતા આગળ તરી આવે છે. 'સ્વપ્નદ્રષ્ટા'(૧૯૨૪)માં વીસમી સદીના પ્રથમ દશકની આપણી રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓ અને અર્થવેદ, ટિંબક વગેરે નેતાઓના પ્રભાવ તળે આવેલા નવયુવકોના માનસનો ચિતાર અપાયો છે. 'સ્નેહ-સંભ્રમ'(૧૯૩૧) માણસની નબળાઈ અને બેવકૂફી પર લંગ-કટાક્ષ કરતી સફળ ફાર્સકૃતિ છે. 'તપસ્વિની'-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૭),

ભા. ૩ (૧૯૫૮)માં લેખકની નેમ ગુજરાતી જીવનના ૧૯૨૦ થી ૧૯૩૭ સુધીના સામાજિક તેમ જ રાજકીય પ્રવાહોને પ્રતિબિંબિત કરવાની છે; એકે નવલકથાની વસ્તુસંકલના વિશુભલ છે. પોતાની આ પાંચેય સામાજિક નવલકથાઓમાં જ્યાં એમણે વિનોદ-ઉપહાસનો આકાશ લીધો છે ત્યાં એમને સારી સફળતા મળી છે.

ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં તેઓ ઐતિહાસિક સત્યનું ગૌરવ કરતા નથી. એમના મતે ઈતિહાસ સાહિત્યમાત્રની જ નહીં 'સરસતા'ને કારણે આસ્વાદ્ય છે. એમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ પર ફ્રેન્ચ નવલકથાકાર એલેક્ઝાન્ડર ડ્યુમાનો પ્રભાવ સ્પષ્ટ છે. 'પાટણની પ્રભુતા'(૧૯૧૬) એમની સૌલંકીયુગની નવલકથાની પ્રથમ કડી છે. તેનું વસ્તુ સંકલિત-સુગ્રથિત છે ને તેમાં સત્તાસંઘર્ષની કથાની સાથે જ મીનળ-મુંજલ, ત્રિભુવન-પ્રસન્ન અને હંસા-દેવપ્રસાદની પ્રણયકથાઓ ગૂંથાયેલી છે. મીનળ-મુંજલ ઐતિહાસિક પાત્રો હોવા છતાં તેમની વચ્ચેનો પ્રેમ અનૈતિહાસિક-કાલ્પનિક છે. તેમાંનું પાત્ર આનંદસૂરિ પણ કાલ્પનિક છે. 'ગુજરાતનો નાથ'(૧૯૫૮) 'પાટણની પ્રભુતા'ના કથાતંતુને આગળ વધારે છે. પાટણ પર આક્રમણ કરનાર અવંતીના સેનાપતિ ઉલક સાથે સંજોગવશાત્ કરવામાં આવતી સંધિ, પાટણની ડામાડોળ દશાનો લાભ લઈ ભીંસ દેવા મથતા જૂનાગઢના રા'નવઘણની હાર એ આ નવલની મુખ્ય રાજકીય ઘટનાઓ છે; પણ વાસ્તવમાં કૃતિ કાકની પરાક્રમગાથા છે. 'રાજાધરાજ'(૧૯૨૨) નવલકથાની છેલ્લી કડી છે. જ્યાંસિદ્ધ-દેવનો જૂનાગઢનો વિજય કૃતિનું મુખ્ય વસ્તુ છે. વર્ણનાત્મકતા, પથરાટ અને કથનપ્રાધાન્યનું પ્રમાણ અહીં વધું છે ને નાટ્યાત્મક પ્રસંગો ઘટયા છે. રાણકનો સતી થવાનો અને મંજરીના મૃત્યુનો — બંને પ્રસંગ રસાવહ બન્યા છે. પ્રબળ કાર્યવેગ ને રહસ્યમયતાનું અસરકારક નિરૂપણ કથાત્રયીને વાચનક્ષમ બનાવે છે. ગાંધીયુગના આરંભે આવતી આ કૃતિઓમાં જીવનમૂલ્યોનો અભાવ વરતાય છે. કૌનુકપ્રિયતા અને ભૌંદિકતાનું લેખકે કરેલું મિશ્રણ કારગત પુરવાર થયું છે. ત્રણે કૃતિઓ નાટ્યાત્મકતા ધરાવે છે.

'પૃથિવીવલ્લભ'(૧૯૨૦) એમની પાત્રપ્રધાન ઐતિહાસિક લઙ્ગ-નવલ છે. રસજા માલવપતિ મુંજનું, તેના હાથે સોળ-સોળવાર પરાજય પામેલા તેલંગણના ચાલુક્યરાજ તેલપ દ્વારા કેદ પકડાવું અને કેદમાંથી ભાગી છૂટવાના વિક્ષણ કાવતરાની સજરૂપે હાથીના પગ તળે કચરાવું એ કથાની પ્રમુખ ઘટનાઓ છે; સાથેસાથ કેટલી મુંજ અને તેલપની ક્રોર વૈરાગ્યવ્રતી વિધવા બહેન મૃણાલનો પ્રેમપ્રસંગ કથાને રસાવહ બનાવે છે. નિત્યેના 'સુપરમેન'ના સંપ્રત્યયને મુંજના પાત્ર દ્વારા મૂર્ત કરવાનો લેખકનો પ્રયાસ છે. 'ભગવાન કીટિલ્ય'(૧૯૨૪)માં આચાર્ય વિભણ્ણગુમ ચાલુક્ય ચંદ્રગુમ મૌર્યને બ્રાહ્મણદ્રોષી મહાપદ્મ નંદની કેદમાંથી છોડાવી નસાડે છે એ કથા કહેવામાં આવી છે. કીટિલ્યનું પ્રભાવક વ્યક્તિત્વ નવલકથાનું પ્રભાવકેન્દ્ર છે. 'જય સોમનાથ'(૧૯૪૦)માં મહંમદ ગઝનીએ સોમનાથના સંસ્કૃતિકેન્દ્ર પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે દેશની અને ગુજરાતની શી સ્થિતિ હતી તે દર્શાવવાનો લેખકનો પ્રયાસ છે. અલબત્ત, કૃતિનો સબળ અંશ છે—વિશાળ ફલક પર આલેખાયેલાં 'રણ અને આંધી' જેવાં હૃદ્દાનચિત્રો અને કવિત્વપૂર્ણ સ્મરણ-

વિષયો. 'ભગ્નપાદુકા' (૧૯૧૫)માં ગુજરાતના અંતિમ હિંદુ રાજ કર્ણ વાઘેલાના શાસનકાળ દરમિયાન આઠાઉદીન ખીલજ દ્વારા ગુજરાત પર થયેલા આક્રમણની અને ગુજરાતે કરેલ તેના પ્રતિ-રોધની કથા આલેખાઈ છે.

મુનશીનો ઈતિહાસપ્રેમ એમને પુરાણ સુધી ખેંચી જાય છે. વેદ-પુરાણકાળને નિરૂપીને એક સંસ્કૃતિકથા રચવાની એમની ઈચ્છા પૌરાણિક નવલકથાઓ અને નાટકો દ્વારા ચરિતાર્થ થઈ છે. 'લોમહાપિણી' (૧૯૪૫) ઋગ્વેદકાળની કથા છે. તેમાં દાશરાજયુદ્ધ અને સદસ્યાર્જુનસંહારની તથા યુન:રોપની કથા કાંઠાયેલી છે. 'ભગવાન પરશુરામ' (૧૯૪૬)માં 'લોમહાપિણી'ની કથા આગળ વધે છે. તેમાં રામ-લોપાના યૌવનકાળનાં કથા છે અને મુખ્યત્વે પરશુરામનાં પશ્ચિમે આલેખાયાં છે. 'કૃષ્ણાવતાર' - ખંડ ૧ થી ૮ (૧૯૬૩-૧૯૬૪)માં કૃષ્ણના જીવન અને પરાક્રમોની કથા નિરૂપાયેલી છે. આકૃતિવિધાનની શિથિલતા વિશાળ ફલક પર આલેખાયેલી આ નવલકથાને કલાકૃતિ બનતી આટકારે છે.

'શરસ્વતીચંદ્ર' પછી મુનશીનો નવલો ગુજરાતી નવલકથા-વિકાસનું એક વિશિષ્ટ પ્રકરણ બની રહે છે. નાટ્યાત્મક નવલકથા મુનશીનું નોંધપાત્ર પ્રદાન છે. ડ્યુમાની અસર નીચે તેઓ પોતાની નવલકથાઓમાં ત્વરિત ગતિથી વહેતો રસપૂર્ણ વસ્તુપ્રવાહ, સુશ્લિષ્ટ વસ્તુગૂંદન, સ્પષ્ટરેખ સજીવ પાત્રાલેખન, નાટ્યાત્મકતા, ચમકદાર સંવાદરચના આદિ નવલકથાનાં અંગિણે આકર્ષક રીતે વિકસાવે છે. ધેનનથી તરવરતાં, અસાધારણ શક્તિવાળાં-પ્રભાવ-શાળીં પાત્રો એમણે સર્જ્યાં છે. નવલકથા માટેની સમુચિત ભાષા-શૈલી તેઓ પહેલીવાર સફળતાપૂર્વક સર્જે છે. બોલાતી જીવંત ભાષાનો રણકર એમની ભાષામાં સંભળાય છે.

એમણે સામાજિક, ઐતિહાસિક, પૌરાણિક-ત્રાણ પ્રકારનાં નાટકો લખ્યાં છે. સામાજિક નાટકો મુખ્યત્વે પ્રહસનરૂપ છે. તેમાં ક્રોધિત વર્ગનાં દંભ અને અભિમાન પર કાનિક પ્રહારો કરી લેખકે તેમની પોકળતા હાસ્યાસ્પદ સ્વરૂપમાં પ્રગટ કરી છે. 'વાવાશેઠનું સ્વાનંત્ય' (૧૯૨૧) 'હારસ'ની નજીક જતું લેખકની મજાકશક્તિનું દૃષ્ટાંત છે. 'જે ખરાબ જાણુ' (૧૯૨૪)માં હાસ્યોત્પાદક પરિસ્થિતિઓ છે. 'આજ્ઞાંકિત' (૧૯૨૭)માં હૃદયપરિવર્તન બહુ પ્રતીતિકર લાગતું નથી. ત્રણે નાટકોના કેન્દ્રમાં લગ્નનો પ્રશ્ન છે. ઉપરાંત ઓગ-કટાક્ષનું પ્રાધાન્ય હોવાથી આતિશયોક્તિનો આશય લેવામાં આવ્યો છે. 'કાકાની થયી' (૧૯૨૮) પ્રહસન હોવા છતાં તેમાં ફાસિકલ તત્વનો અભાવ છે. ઈબ્સનશૈલીનું આ નાટક મુનશીની નાટકકાર તરીકેની અનેક લાક્ષણિકતાઓને પ્રગટ કરતું, રંગભૂમિ પર સફળ નીવડેલું ઉલ્લેખનીય નાટક છે. 'બ્રહ્મચર્યાશ્રમ' (૧૯૩૧)માં લેખકે ગાંધીજીના છીછરા શિષ્યોના બ્રહ્મચર્યાના આડંબરી આદર્શની ઠેકડી ઉડાવી છે. 'પીડાગ્રસ્ત પ્રાફેસર' (૧૯૩૩) એમની જ નવલકથા 'સ્નેહસંભ્રમ'નું નાટ્યરૂપાંતર છે. 'ડૉ. મધુરિકા' (૧૯૩૬) આધુનિક નારીની મુક્ત વિચારસરણીના સંદર્ભમાં આપણા સમાજજીવનમાં ઉદ્ભવતી સમસ્યાને હળવાશથી બ્યક્ત કરતું સરેસશ ક્ષાનું નાટક છે. 'છીએ તે જ ડીક' (૧૯૪૮) અને 'વાહ રે મેં વાહ!' (૧૯૪૯) પ્રહસનો છે.

'ધ્રુવસ્વામિની દેવી' (૧૯૨૯) એમનું એકમાત્ર ઐતિહાસિક નાટક છે. વિશાખદત્તાના ખંડિત સ્વરૂપે મળતા નાટક 'દેવી ચંદ્ર-ગુપ્તમ્'નો આધાર લેવાયો છે. રંગક્ષમ નાટક અને રસપ્રદ ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિ-ઉભયરૂપે આ રચના ઉલ્લેખનીય છે. ધ્રુવસ્વામિની અને ચંદ્રગુપ્ત વચ્ચેનો પ્રેમ કાલ્પનિક છે. ચાર અંકોમાં વહેવાયેલું આ નાટક વૈસિક વર્ષના વિશાળ સમયપટને આવરી લેતું છતાં વસ્તુ-ગ્રથનની દૃષ્ટિએ શિથિલતા બતાવતું નથી. સુરેખ અને જીવંત પાત્રાલેખન એનું અન્ય જમા પાસું છે.

એમના સંગ્રહ 'પૌરાણિક નાટકો'માં 'પુરંદર પરાજય' (૧૯૨૨), 'અવિભક્ત આત્મા' (૧૯૨૩), 'તર્પણ' (૧૯૨૪) અને 'પુત્ર-સમોવડી' (૧૯૨૪) સંગૃહીત છે. આ નાટકોમાં અનુક્રમે ચવન-ચુકન્યા, વસિષ્ઠ-અરુંધતી, સગર-સુવર્ણા અને કન્ય-દેવયાનીની કથા નિરૂપવામાં આવી છે. ભારતીય સંસ્કૃતિના ઉગમકાળની આ કથાઓમાં આપણી સંસ્કૃતિનાં પાયાનાં મૂલ્યોનો સ્થાપના કરવાના લેખકનો પ્રયાસ છે. પૌરાણિક પરિવેશને અનુરૂપ સંસ્કૃતાક્રમ સંવાદભાષા તથા વાગ્મિતાપૂર્ણ છતાં નાટ્યાત્મકતાને ઉપકારક નીવડે છે. 'લોપામુદ્રા'નો પ્રથમ ખંડ નવલકથારૂપે આખા પછી લેખકે એના બીજા ત્રણ ખંડ નાટકરૂપે આખ્યા છે—ખંડ ૨: 'શંબરકન્યા' (૧૯૩૩), ખંડ ૩: 'દેવે દીવેલી' (૧૯૩૩), ખંડ ૪: 'ઋષિ વિશ્વામિત્ર' (૧૯૩૪). આ નાટ્યત્રયીમાં ભરતકુળના આર્યગજ વિશ્વરથ ઋષિ વિશ્વામિત્ર કેવી રીતે બને છે તે લેખકે દર્શાવ્યું છે. એકંદરે મુનશીનાં પૌરાણિક નાટકોમાં વાચનક્ષમતા અને રંગભૂમિક્ષમતાનો ઠેકઠીક સમન્વય સધાયો છે.

મુનશી પાસેથી એક જ વાર્તાસંગ્રહ 'મારી કમલા અને બીજી વાર્તા' (૧૯૨૧, પછીથી 'નવલકથાઓ') મળ્યાં છે. 'મારી કમલા-ચલાઉ ધર્મપત્ની' અને 'ખાનગી કારભારી'માં રમૂજ, કટાક્ષની સાથે સાથે લેખકની વસ્તુગ્રથનની દૃષ્ટિ પણ જોવા મળે છે. 'શામળ-શાનો વિવાહ'માં મોટી ઉંમરે નાની બાળકી સાથે લગ્ન કરના ધનિક શેઠની ઠેકડી ઉડાવાઈ છે. 'મારી કમલા'ના વસ્તુમાં પરિસ્થિતિ-જન્ય કરુણ નિષ્પન્ન થવાની શક્યતા છે, પણ લેખક તેનો તાજ કાઢી શક્યા નથી. મોટા ભાગની વાર્તાઓમાં લેખકે કથિતવાર્તાનો આયોજનરીતે સ્વીકાર્યો છે.

ગાંધીજીના પ્રભાવથી સત્યપ્રિયતાને વરેલી ગુજરાતી આત્મકથાને મુનશી સરસતા પ્રતિ વાળે છે. આત્મકથા અને નવલકથા સંહાર સાહિત્યપ્રકારો છે એની પ્રતીતિ મુનશીની સુદીર્ઘ રસિક આત્મકથા કરાવી રહે છે. 'અરધે રસ્તે' (૧૯૪૨)માં એમણે પોતાનાં બાલ્ય-કાળ અને કોલેજજીવનનાં (૧૮૮૭થી ૧૯૦૬ સુધીનાં) સંસ્મરણ આલેખ્યાં છે; 'સીધાં ચઢાણુ' (૧૯૪૩)માં ૧૯૦૭થી ૧૯૨૨ ના સમયખંડને, તે 'સ્વપ્નાસિદ્ધિની શોધમાં' (૧૯૫૩)માં ૧૯૨૩થી ૧૯૨૬ ના સમયખંડને આવરી લીધાં છે. આત્મકથામાં અવાર-નવાર ધ્યાન ખેંચતો લેખકનો અહં-રસાસ્વાદમાં વિદ્વનરૂપ બને છે. 'શિશુ અને સખી' (૧૯૩૨) પ્રકારાન્તરે આત્મકથા જ છે. અહીં ત્રીજા પુત્ર એકવચનમાં વાર્તારૂપે રજૂઆત થઈ છે; અને અંત કાલ્પનિક છે. 'મારી બિનજવાબદાર કહાણી' (૧૯૪૩)માં યુરોપ-પ્રવાસનાં સંસ્મરણો અગંભીર રીતે રજૂ થયાં છે.

મુનશી કનેચાલાલ મોતીલાલ - મુનશી મુસ્તફા સૈયદઅલી

‘નરસિંહો-ભક્ત હરિનો’(૧૯૩૩) અને ‘નર્મદ-અર્વાચીનોમાં આઘ’(૧૯૩૯) એ બંને ચરિત્રાત્મક કૃતિઓ છે. બંને ચરિત્રો લેખકની રસપ્રધાન સર્જનાત્મક શૈલી અને પાત્રોના વ્યક્તિત્વને જીવંત કરવાના પ્રયાસને લીધે શુદ્ધ જીવનકથાને બદલે જીવંત વાર્તાઓ સમાં બન્યાં છે.

‘કેટલાક લેખો’(૧૯૨૪)માં સંચિત કરેલો લેખ ‘ગુજરાતના જ્યોતિર્ધરો’માં મુનશીએ સહસ્રાબ્દનું કાર્તવીર્ય અને પરશુરામથી માંડી આંધીજી સુધીના, ગુજરાતના કેટલાક સમર્થ સંસ્કારપુરુષોનાં મિતાભરી ચરિત્રો આલેખ્યાં છે. ‘નરસિંહયુગના કવિઓ’(૧૯૬૨) પંદરમી યતાબ્દીના મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિઓ તથા કૃતિઓ વિશેનું મુખ્યત્વે માહિતીલક્ષી પુસ્તક છે.

‘કેટલાક લેખો’-ભા. ૧-૨(૧૯૨૬), ‘થોડાંક રસદર્શનો’(૧૯૩૩) તથા ‘ગુજરાતની અસ્મિતા’(૧૯૩૯)માં એમના નિબંધો સંચિત થયા છે. ‘કેટલાક લેખો’માં સંગૃહીત ઈતિહાસ, સાહિત્ય, સંસ્કૃતિ, સામાજિક સુધારણા, કેળવણી વગેરે વિશેના લેખો લેખકને અનેક ક્ષેત્રોમાં જીવંત રસ છે એની પ્રતીતિરૂપ છે. ‘આદિવચનો’-ભા. ૧ (૧૯૩૩) અને ભા. ૨ (૧૯૪૩)માં ઘણાખરા લેખો ઉદ્ભોધનો જ છે. સાહિત્ય સંસદના પ્રમુખ તરીકે એમણે આપેલાં વ્યાખ્યાનો પ્રથમ ભાગમાં અને અન્ય પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલાં છ વ્યાખ્યાનો દ્વિતીય ભાગમાં સંગૃહીત કરવામાં આવ્યાં છે.

આ ઉપરાંત એમણે ‘ગુજરાતની કીર્તિગાથા’(૧૯૫૨), ‘ચકવર્તી ગુર્જરો’, ‘આત્મશિલ્પની કેળવણી’, ‘આખંડ હિંદુસ્તાન’, ‘પરિષદને પ્રમુખપદેથી’(૧૯૫૫) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે. એમાંનાં કેટલાંક મૂળ અંગ્રેજીનાં ભાષાંતરો છે.

એમની પાસેથી અંગ્રેજીમાં પણ ચાળીસેક ગ્રંથો સાંપડયા છે. તે પૈકી ‘ગુજરાત એન્ડ ઈટ્સ લિટરેચર’(૧૯૩૫) સાહિત્યના ઈતિહાસનું પુસ્તક છે.

પ્ર.બ્ર.

મુનશી કનેચાલાલ મોતીલાલ : ‘કુમિત્રદર્પણ’(૧૯૮૬)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી ગુલામઅલી ગુલામનબી : કથાકૃતિ ‘ઓરંગઝેબ આલમ-ગીર અને જાળ્યાવેરો’ તથા ઈસ્લામ ધર્મ વિશેની અનૂદિત કથાઓ ‘સફરનામું’(૧૯૨૪)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી ગુલામમોહમદ ગુલામઅહમદ : કથાકૃતિ ‘શેરદીવ નવાબ’(૧૯૨૯)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી છોટેસાહેબ : ‘હિન્દી-ગુજરાતી ઓર ગુજરાતી-હિન્દી કોશ યાની લુઘાત’(મુનશી ન્યાયનુષ્ઠા સાથે, ૧૯૩૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી જનમુખરામ નરહરરામ : ‘રામરાજવિયોગ નાટકનાં ગાયનો’(૧૯૮૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી ઝેસાભાઈ સોરાબજી (૧૭૮૪, ૧૮૭૦) : ‘દાહરાસંગ્રહ તથા કહેવતપોથી’ અને ‘ઈન્દ્રસભા’ તેમ જ અન્ય કેટલાંક ઐતિહાસિક, ધાર્મિક અને અન્ય અનૂદિત પુસ્તકોના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી તસુલખાન, ‘બક’ : નાટ્યકૃતિ ‘ખૂની શેરની’(૧૯૨૬)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી તાપીગોરી માણેકલાલ : જ્ઞાનભકિત અને સાંસારિક પ્રેમ વિશેનાં દલપતરીતિને અનુસરતાં કાવ્યોનો સંગ્રહ ‘અનુભવનરંગ’(૧૯૨૬)નાં કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી ત્રિલોકનાથ પરમાનંદ : પદ્યકૃતિ ‘રાજ્યનીતિ’(૧૯૮૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી નરહરરામ નરભરામ : શબ્દકોશ ‘શબ્દસમૂહ અને સંગ્રહ’(૧૯૬૯), અંગ્રેજી વ્યાકરણનું પુસ્તક ‘વિદ્યાર્થીદર્પણ’(૧૯૮૦) તથા સંગીતના વિવિધ રાગોનો પરિચય આપતું પુસ્તક ‘ગાયનદર્પણ’(૧૯૮૨)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી ન્યાયનુષ્ઠા : ‘હિન્દી-ગુજરાતી ઓર ગુજરાતી-હિન્દી કોશ યાની લુઘાત’(મુનશી છોટેસાહેબ સાથે, ૧૯૩૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી પરમાનંદ ભોળાભાઈ : ‘અહિલ્યાબાઈ લાલકરનું ચરિત્ર’(૧૯૮૪)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી પૂણિમાબહેન રામરાવ : કાવ્યસંગ્રહ ‘પરાગ’(૧૯૬૫)નાં કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ : નાટ્યકૃતિ ‘બલિદાન’(૧૯૩૦) અને નવલકથા ‘સોનલ’(૧૯૪૪)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી ભગવંતરાવ દાજીભાઈ : ‘ભગવંત ગરબાવળી’ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી મગનરામ નરહરિરામ : ‘મનોરંજક વારતા તથા ટૂંકકા-સંગ્રહ’(૧૯૮૧)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી મહમ્મદશાહ : નાટક ‘ખૂબસૂરત બલા’(બી.આ. ૧૯૧૧)ના કર્તા.
નિ.વો.

મુનશી મુસ્તફા સૈયદઅલી : નવલકથા ‘જંગે બાલકન : ટર્કી વિરુદ્ધ બાલકન લુડાઈ’(૧૯૧૩) તથા નાટક ‘અહાઉદ્દીન’(૧૯૧૧)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

મુનશી મોઈઉદ્દીન નાજ્ : 'ખાકી ખૂતલા' (૧૯૧૯), 'મતલબી દુનિયા' (૧૯૨૦), 'સાપી લૂટ્ટેસ નાટકનો ટૂંકસાર તથા ગાયનો' (૧૯૨૫), 'ઝોલતા હંસ નાટકનો ગાયનો' (૧૯૨૯), 'ખુશ અંજમ નાટકનો ગાયનો' (૧૯૩૩) તથા 'હૂરે અરબ'ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી રામરાય મોહનલાલ, 'દિવાનંદ' : સપ્ટેમ્બર, જાનોવતા, દિદુ ધર્મનું પતન વગેરે વિષયોને નિરૂપતાં ત્રિઅંકી નાટકો 'જાગિની' (૧૯૩૫), 'પ્રીતમની ખાસ' (૧૯૩૭), 'ગાંધી કોણ?' (૧૯૩૮), 'ઈશ્વરનું ખૂન' (૧૯૪૧), 'કાંતિનાદ' (૧૯૪૫) વગેરેના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી લવજી ડાહ્યાભાઈ : ત્રિઅંકી નાટકો 'કામલતા' (૧૯૧૦), 'વિનોદનો કરમ્' (૧૯૧૧), 'પ્રતાપી પ્રમીલા' અને 'સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર'ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી લીલાવતી કનેયાલાલ (૨૩-૧-૧૮૯૯, ૬-૧-૧૯૭૮) :
નિબંધકાર, જન્મ અમદાવાદમાં. ચાર વેરાણ સુધીના અભ્યાસ પછી ઘેરબેઠાં અસ્ક્રુત અને અંગ્રેજીનો અભ્યાસ. સ્વરાજની લડતમાં કારાવાસ. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની લડતમાં સક્રિય. પ્રથમ લગ્ન ૧૯૧૩માં શેઠલાલભાઈ સાથે. પતિના મૃત્યુ પછી મુનશી સાથે પુનર્લગ્નથી બેઠાં. સાહિત્ય અને સમાજસેવાની પ્રવૃત્તિમાં છેક સુધી સક્રિય. મુંબઈમાં અવસાન.
એમણે વિનોદપ્રધાન અને રસાળ શૈલીમાં નિખાલસ, સરસ, તેજસ્વી માનવહૃદયભાષોને વ્યક્ત કરતાં 'રેખાચિત્રો-જૂનાં અને નવાં' (૧૯૨૫) લખ્યાં છે, જેમાં મોર્ગેટ એસ્કવીથ, મુનશી, મહાદેવ દેસાઈ વગેરેનાં ચરિત્રચિત્રણ ધ્યાન ખેંચે છે.

આ ઉપરાંત વેગીલા ધરનાપ્રવાહવાળું, ગુમયુગના કથાવસ્તુ પર આધારિત પંચાંકી નાટક 'કુમારદેવી' (૧૯૩૦); ફેશન, સંગીત, સાહિત્ય, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય, યુવાનો ઈત્યાદિ વિશેના લેખોને સમાવતા 'સંચય' (૧૯૭૫); નવલિકા, નાટિકા, પ્રોસ્પર અને મેરીમીના પત્રોનો હૃદયગમ અનુવાદ વગેરેનો સંગ્રહ 'જીવનની વાટચી' (૧૯૭૭); આર્થિક શેઠ જેલમાં લખાયેલી, પ્રતાપી અને ક્યુબાયેલાં સ્ત્રીપાત્રોને રજૂ કરતી લાંબી ટૂંકીવાર્તા અને નાટકનો સંગ્રહ 'જીવનમાંથી જડેલી' (૧૯૩૪); 'વધુ રેખાચિત્રો અને બીજું બધું' (૧૯૩૫) વગેરે પુસ્તકો પણ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

પા.માં

મુનશી શાહજાદાન શમ્શ : નાટક 'અરબ કા સિનારા' (૧૯૩૨)ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી સેવદ યાવરહલી : નાટક 'ઓશિયાઈ સિનારા' (૧૯૧૯)ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી સેવદ સુલેમાન, 'આસિફ' : 'જાફિલ મુસાફર' (૧૯૧૭), ઉર્દૂ કૃતિ 'કુદરત કા ફત્તેહલા' (૧૯૨૦) અને 'બહાદુર બેગમ

નાટકનો ટૂંકસાર તથા ગાયનો' (૧૯૩૨)ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી હકીમ નિઝમ : નાટક 'દાગે હસરત જાનિસાર ઉર્દૂ' શીરી-ફરહાદ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી હરિલાલ હરદેવરાય, 'ઓશિયાણું' : નાટક 'ચૈતન્યભૂલ' તથા 'દેવપતપિંગળ' ને 'રણપિંગળ' પર આધારિત 'સ્વછંદપિંગળ'ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી હર્ષદરાય સુંદરલાલ : 'પરમાર પુશ્વીસિદ અને નિમકલલાલ સતી મેના'-ભા. ૨ (૧૯૦૪), 'મદનચન્દ્ર અને નવનીતકલા' (૧૯૦૬), 'મીરાંબાઈ' (૧૯૦૬), 'ભક્ત બોડાણો' (૧૯૦૬), 'શૂરવીર સજભક્ત' પ્રતાપરુદ્ર' (ચો. અ. ૧૯૨૪) વગેરે નવલકથાઓ તથા 'નિમકલલાલ ચળમલનું ત્રિઅંકી નાટક' (૧૯૯૯), 'સતી લીલાવતીનું પંચાંકી નાટક' (૧૯૦૪), 'સુરખાલસમ્' (૧૯૦૫) વગેરે નાટકો ઉપરાંત 'માઝેશ મહિમા' (૧૯૧૧) અને 'વૌશ માગુજની વાર્તા' (૧૯૩૨) જેવી પદ્યકૃતિઓના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી હામિદમિયાં ડેસામિયાં : 'વૌરાંગના કે દેવાંગના અથવા અબળા કે પ્રબળા' (૧૯૨૧) તથા જીવનચરિત્ર 'ખાલિદ બીન વલિદ' (૧૯૨૩)ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનશી હુસેનમિયાં ઝરીફ : 'બકાવલી નાટકનો ગાયનો' તથા 'ગુલ-એ-ઈશક ઉર્દૂ' સાની-એ બકાવલી'ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનસિફ ધનપ્રસાદ છોટાલાલ : સાહબચમ અને અદ્દુભાઈ જેવાં બે ચરિત્રોને કેન્દ્રમાં રાખીને લખાયેલી નવલિકાઓનો સંગ્રહ 'ચિરેન્દ્ર અને બીજી વાર્તા'ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનસિફના સોરાબયા દાદાભાઈ : મૂળ ફ્રેન્ચ કથાના અંગ્રેજી અનુવાદ પર આધારિત અને ગુજરાતી ભાષાની પ્રથમ નવલકથા ગણાયેલી, અસ્પૃશ્યતાની બટીનું નિરૂપણ કરતી કૃતિ 'હિંદુસ્તાન મધેનું ઝૂપડું' (૧૯૬૨)ના કર્તા.
૨૨.૬.

મુનસિફ નચિકેત દ્રુપદલાલ, 'કેતન મુનશી' : વાર્તાકાર. ૧૯૪૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૧માં બી.એ. ઓપરેશન વખતે ગર્ભવતથી ઓકિસ-જનને બદલે નાઈટ્રોજન શ્વાસમાં જતાં તરુણવયે મુંબઈમાં અવસાન.

ગુજરાતી વાર્તાસાહિત્યમાં તેજસ્વી કહી શકાય એવા આ લેખકે અવનવી રચનારીતિથી થોડીક ઉત્તમ વાર્તાઓ સિદ્ધ કરી છે. વાર્તાવિષયનું અને કથનરીતિનું વૈવિધ્ય ધ્યાન ખેંચે એવું છે. 'અંધારી રાતે' (૧૯૫૨) એમનો પહેલો વાર્તાસંગ્રહ છે. ત્યારબાદ 'સ્વાપ્નનો ભંગાર' (૧૯૫૩) નામક બીજા વાર્તાસંગ્રહમાં 'ફટકો' નીવડેલી વાર્તા છે. અનાંતરાય શવળની પ્રસ્તાવના સાથેના, એમની

મુનસિદ્ધ મદનલાલ લલ્લુભાઈ—મુનિ માણિક

ઓગણીસ વાર્તાઓના મરણોત્તર પ્રકાશિત સંગ્રહ 'રક્તદાન' (૧૯૬૨)માં 'રક્તદાન' વાર્તા કલાત્મક છે.

સં.દો.

મુનસિદ્ધ મદનલાલ લલ્લુભાઈ : 'સુર્યા અથવા સુખી સંસાર' (૧૯૬૩) તથા અનુવાદ 'માતીલાલ અથવા વહેલ છોકરી' (૧૯૬૯) અને 'પ્રમદા અથવા સદ્ગુણી વહુ' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ કમલ : પદ્યકૃતિ 'દયાવિમલચરિત્ર પચ્ચીસી' તથા 'સ્તવનો' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ ગંભીરવજ્યજ્ઞ : પદ્યકૃતિ 'પૂજા, યોવીસી તથા સ્તવનો' (૧૯૮૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ ચંદ્રપ્રભાસાગરજ્ઞ, 'ચિત્રભાનુ' : એમનો પાસંચી બાંધક, પ્રેરક અને સરળ ભાષામાં લખાયેલી પ્રસંગકથાઓ અને વાર્તાઓના સંગ્રહો 'ભવનું ભાનું' (૧૯૫૮), 'બિંદુમાં સિંધુ' (૧૯૬૨) અને 'કથાદીપ' (૧૯૬૨) મળ્યા છે. એમણે જેલના કેદીઓ સમક્ષ અને અન્યત્ર આપેલાં પ્રવચનોના સંગ્રહ 'હવે તે જગો' (૧૯૫૮) તથા 'બંધન અને મુક્તિ' (૧૯૬૨)માં થયા છે. ઉપદેશાત્મક સુવાક્યોના સંચયની પુસ્તિકા 'પ્રેરણાની પરબ' (૧૯૬૨) અને પ્રકૃતિસૌંદર્યના દર્શનથી જાગેલી ઊર્મિઓનું પદ્યાત્મક ગદ્યકલ્પકાઓમાં નિરૂપતી કૃતિ 'ઊર્મિ અને ઉદયિ' (૧૯૬૬) તેમ જ 'સુધાર્ણવદિતી' (૧૯૪૬) જેવાં ચિત્રનાત્મક સર્જનલક્ષી પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.ના.

મુનિ ચિત્રવિજયજ્ઞ : સાધુજીવનનું મહત્ત્વ નિરૂપનું પુસ્તક 'હું સાધુ કેમ થયો?' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ ચિદાનંદજ્ઞ : જીવનચરિત્ર 'ભરતેશ્વર બાહુબલિ' -ભા. ૧-૨ (૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ છોટાલાલજ્ઞ, 'સદાનંદી' : જીવનચરિત્ર 'વિદ્યાસાગર' -ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૧, ૧૯૧૨), સંવાદસંગ્રહ 'મદાન્ધ મસ્તી' (૧૯૧૭), 'મારી વીતકવાર્તા : એક સહૃદય વિધવાની આત્મકથા' (૧૯૨૦), કલાપોની અસર ઝીલતી પદ્યકૃતિ 'લઘુકાવ્ય પચ્ચીસી' (૧૯૨૫), લઘુચરિત્રકોશ સમું 'વંદનીય સાધુજનો' (૧૯૪૮) તથા 'સદુપદેશ કુસુમમાળા' (ન. આ. ૧૯૬૧) તેમ જ અર્ધમાગધીમાંથી અનુદિત ગ્રંથ 'પ્રશ્નવ્યાકરણ' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ જયપ્રભાવિજયજ્ઞ, 'જયકીર્તિ' : 'બાલચમાયણુ' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ જિનવિજયજ્ઞ (૨૭-૧-૧૮૮૮, ૩-૬-૧૯૭૬) : જન્મ ઉદેપુર-મેવાડ જિલ્લાના રૂપાહેલી ગામે. મૂળ નામ કિશનસિંહ

ગુલ્દરિસિંહ પરમાર. ૧૯૦૩માં શાસ્ત્રજ્ઞાનની ઈચ્છાથી સ્થાનકવાસી જૈન સંપ્રદાયની દીક્ષા; ૧૯૦૯માં જૈન શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના સંવિગ્ન માર્ગની દીક્ષા. આ જ વખતે કિનવિજય નામ ધારણ કર્યું. પદમુખના જૈનાચાર્ય શ્રીકાન્તવિજયજ્ઞ પાસે સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાસાહિત્યનો અભ્યાસ. આખરે સાધુવેશ ત્યાગી, મુક્ત થઈ અધ્યાપકજીવનનો સંકલ્પ. જૂલ્યાન વિદ્યાપીઠના પુરાતત્ત્વ-મંદિરના આરંભનાં થોડાં વર્ષ આચાર્ય. ૧૯૨૮માં ભારતીય વિદ્યાના અભ્યાસ અર્થે જર્મની-પ્રયાણ. ૧૯૨૯માં પુનરાગમન. ૧૯૩૨થી ૧૯૩૬ સુધી શાંતિનિકેતનમાં જૈનસાહિત્યના અધ્યાપક. ૧૯૩૯માં ભારતીય વિદ્યાભવનના પુરાતત્ત્વવિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૫૦માં રાજસ્થાન પ્રાચ્યવિદ્યા પ્રતિષ્ઠાનના માનાર્હે નિયામક. ૧૯૬૭માં નિવૃત્ત. ટ્રેકસાના કેન્સરથી અમદાવાદમાં અવસાન.

પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્ય અને સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસના સંશોધક આ લેખકે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, આપદ્રાંશ, જૂની ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યનું પાઠ્ય, વહેદા, પુના વગેરે રચનાના સમૃદ્ધ ગ્રંથ-ભંડારમાં સહેલી હસ્તપ્રતોને આધારે અધ્યયન સંશોધન કર્યું છે; અને સિંધી ગ્રંથમાલાના સંપાદન હેઠળ ગુજરાતના ઈતિહાસની મહત્ત્વની સાહિત્યિક સાધનસામગ્રી પ્રકાશિત કરી છે. એમનો સંપાદનોમાં 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' -ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૮, ૧૯૨૨), પાલી ભાષાનો શબ્દકોશ 'અભિધાનદીપિકા' (૧૯૨૪), 'જૈન ઐતિહાસિક ગુર્જર કાવ્યસંચય' (૧૯૨૬), 'પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યસંદર્ભ' (૧૯૩૧) વગેરે મુખ્ય છે.

સં.દો.

મુનિ જ્ઞમલજ્ઞ : 'લવજ્ઞ સ્વામીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ દેવેન્દ્ર : ચરિત્રકથાઓના સંગ્રહ 'અતીતનાં અનુવાણો' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ નાનચંદ્રજ્ઞ : પદ્યકૃતિ 'આધ્યાત્મિક ભજનપદ્યપુષ્પમાળા' (૧૯૨૯), 'પ્રાર્થનાપદ' (૧૯૩૮) તથા 'ચિત્તવિનોદ' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ પુષ્કર : ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'નારી નરથી આગળ' (૧૯૭૭), 'પુણ્યનો પ્રભાવ' (૧૯૭૮), 'સજકુમાર મહાબલ' (૧૯૭૮), 'માનભંજ' (૧૯૭૯), 'સની પતિની' (૧૯૭૯), 'કર્મરેખા' (૧૯૭૯), 'વીરંગદ સુમિત્ર' ; બાંધક કથાઓનો સંગ્રહ 'સદ્ગ જીવન સોપાન' (૧૯૬૭) તેમ જ પ્રવચનસંગ્રહો 'જિંદગીનો આનંદ' (૧૯૬૦) અને 'જીવનનો ઝંકાર' (૧૯૬૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ માણિક : પદ્યકૃતિ 'મનહરમાળા તથા કુસુમમાળા' (૧૯૦૮), 'સ્રી શિયળવતી' (૧૯૧૧), 'બાળબાંધયોવીસી', 'ચંપકશ્રોક્ષીનું ચરિત્ર' (૧૯૧૨), 'ચરિત્રમાળા' (૧૯૧૨), 'વિશ્વાનુભવ અને દર્પાસુશતક' (૧૯૧૨) વગેરેના કર્તા.

૨૨.૬.

મુનિ રત્નચંદ્રજી સ્વામી : 'ગુજરાતી-અર્ધમાગધી શબ્દકોશ'-ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૨૬, ૧૯૨૭, ૧૯૩૦, ૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિ રત્નવિજયજી : પદ્યકૃતિઓ 'શ્રી મંત્રિજીની સ્તુતિ' (૧૯૦૪), 'શ્રી મુનિચંદ્રસ' (૧૯૦૪) તથા 'વર્ધમાન તપ પદ્યાવળી' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિ રવિચંદ્રજી : પદ્યકૃતિ 'જનગુણકોત્તમમાળા' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિ વિદ્યાવિજય (૧૮૭૭, —) : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ સાઈબા (જ. બેડ)માં. પૂર્વાશ્રમનું નામ બેચરદાસ અમથાલાલ શાહ. પ્રાથમિક શિક્ષણ દહેગામમાં. કાશીની યશોવિજયજી જૈન યાદ-શાળામાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાઓ તથા જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ. કાશીથી કલકત્તા પદયાત્રા. એ પછી વિજયધર્મસૂરિ પાસે દીક્ષા. વિવિધ જૈન સંસ્થાઓનું સંચાલન તથા સમયિકોની પ્રકાશન-વ્યવસ્થા.

એમણે આચાર્ય લીરવિજયસૂરિ અને ધર્મપ્રેમી મોગલ શાસક અકબરના ઉમદા મંત્રીસંબંધાને નિરૂપનું ચરિત્ર 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ' (૧૯૨૦) તથા અન્ય ચરિત્રો 'વિજયધર્મસૂરિચરિત્ર' (૧૯૧૧) અને 'શાળી સુલસા' (૧૯૧૨); બાળનાટક 'શાહ કે બાદશાહ' (૧૯૨૫), ઔષધક નિબંધસંગ્રહ, 'નવો પ્રકાશ' (૧૯૨૭) અને 'સમયને ઓળખો' (૧૯૨૮) વગેરે મૌલિક પુસ્તકો ઉપરાંત 'ઐતિહાસિક સંસ્મરણમાળા' (૧૯૧૮), 'ઐતિહાસિક યાસસંગ્રહ' - ભા. ૧-૪ (૧૯૨૧), 'પ્રાચીન લેખસંગ્રહ' (૧૯૩૦) તથા 'ધર્મપ્રવચન' (૧૯૩૦) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મુનિ વિનયચંદ્રજી : 'વિનયવિનાદ' - ભા. ૧ (૧૯૧૬) તથા 'ગજલ ગુલતાન' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિ વિશ્વબંધુ : બાલક પ્રસંગકથાઓના સંગ્રહ 'કોઈ માતી કોઈ છોપ' (૧૯૭૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિ શુભકરવિજય : બાલકથા 'દેરાનખની કથા' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિ હર્ષચંદ્ર : જીવનચરિત્રો 'શ્રીમદ્ ધર્મસિદ્ધ અને શ્રીમદ્ ધર્મદાસજી' (૧૯૨૪), 'શ્રી મહાવીર જીવનરંખા' (૧૯૨૯) તથા 'ભારતનાં દર્શના' (૧૯૪૦) અને 'જૈનદર્શનમાં વિકાર' (૧૯૪૩) જેવાં પુસ્તકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુનિરાજ બુદ્ધિસાગરજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રી બુદ્ધિપ્રકાશ-જ્ઞાનસંગ્રહ' - ભા. ૧ (૧૯૦૪) અને વ્યાકરણ 'પંચગ્રન્થો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુમુક્ષુ નારાયણચંદ્રજી : પદ્યકૃતિ 'પાસીપુર પ્રવેશ મંદાન્સવ' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુસદખાં : પદ્યકૃતિ 'મુસદ સુબોધ પદ સંગ્રહ' - ભા. ૧ (૧૯૯૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મુસરીલાલ : 'મહેદાર ગજલમાળા' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુસ્તાની મહમ્મદભાઈ નથુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'સાલપોરની ભજના-વલી' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુક્લાં ઉમર લાજી (જિતપુરવાળા) : ગદ્યપદ્યમિશ્રિત નવલકથા 'ગુલફ અને ગુલફખસાર અથવા દિપક-પતંગ દંપતી' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુક્લાં ખોરશેદ તી. : નવલકથા 'ગુલિયલ ગુલિયો' (૧૯૬૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુક્લાં માલિક ફરદુનજી (૧૮૮૦, ૧૯૩૮) : ઈરાની પ્રજાની સંદર્ભી-કરણી અને ઈરાનની સફરનું વર્ણન કરતું પુસ્તક 'ઈરાનભૂમિનો ભામ્બો' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુસ અરદેશ્વર ફરામજી (૧૮૨૭, ૧૮૯૫) : 'નીતિબોધ(નર્મણ)' (૧૮૫૮) તેમ જ 'હિંદુસ્તાનમાં મુસાફરી' (૧૮૭૧)ના કર્તા.

ચં.દો.

મુસન્ની ફામુન્સી અબ્બાસખલી : ગદ્યપદ્યમિશ્રિ નાટ્યકૃતિ 'સતી મંઝરી ઉફે' શ્રીમતી મંઝરી' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુસજે યશવંત પરશુરામ : ચરિત્રકૃતિઓ 'સંત નામદેવ : જીવન અને કવન' (૧૯૭૯) તથા 'સમર્થ સ્વામી શમદાસ : જીવન અને કાર્ય' (૧૯૮૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

મુસા યુસુફ, 'નૂરી' (૨૫-૩-૧૯૧૭) : એમના ગજલસંગ્રહ 'અવસર' (૧૯૬૮)માં ગજલો ઉપરાંત મુક્તકો, રૂબાઈઓ, નર્મો અને તરમીનો છે. પરંપરાના ગજલલેખનમાં એમણે ગુજરાતી ભાષા સાથે ઉર્દૂ અને ફારસી શબ્દોનો સુભવ વિનિયોગ કર્યો તથા તેમ છતાં કેટલાક અજ્ઞાપાના શેર સારા ઊતર્યા છે.

ચં.દો.

મુસાફર : જુઓ, દિવેટિયા નરસિંહશવ ભોળાનાથ.

મુસાફર પાલનપુરી : જુઓ, સિંધી અમીરમહમ્મદ દીનમહમ્મદ.

મુસ્તફા ગુલામહુસૈન (૧૯૦૭, ૧૦-૯-૧૯૬૯) : સુરત જિલ્લાના વરાછા ગામના વતની. પંદર વર્ષ સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશનની

મુહિબ — મૃત્યુ : એક સરરિયલ અનુભવ

કચેરીમાં કેશિયર. ૧૯૩૭માં કરાંચી ગયા. પાક મુહિબમ ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળના પ્રમુખ.

સાહિત્ય અને ઈસ્લામી ઈતિહાસ એમનાં રુચિસ્ત્ર રહ્યાં છે. ગુજરાતનાં ઘણાં સામયિકોમાં એમના સાહિત્ય-ઈતિહાસના લેખો પ્રગટ થયા છે.

ચં.ટો.

મુહિબ : જુઓ, સૈયદ ઈબ્રાહિમ.

મુંજ : કનેયાલાલ માણિકલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથા 'પૃથિવીવજ્રભ'નાં નાયક. તૈલપ દ્વારા કેટ થઈ અને હાથીના પગ તળે કચડાતો અને તૈલપની કઠોર બાંધન મૃણાલવતીના પ્રેમને જીતતા ધારાનગરીના રસિક અને વૈર ચાહતો.

ચં.ટો.

મુંજલ મહેતા : કનેયાલાલ માણિકલાલ મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'પાટણની પ્રભુતા' અને 'ગુજરાતનો નાથ'માં ગુજરાતને સર્વોપરિ દેશ તરીકે સ્થાપવાનું સ્વપ્ન જોતા પાટણનો પ્રતાપી અને કૂટનીતિજા નગરશ્રોષ્ટ્ર.

ચં.ટો.

મુંડયા સ્વામી દયાનંદજી ગીરી : પદ્યકૃતિ 'મનપ્રબોધ ભજનાવળી' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

મૂકમ્ કરોતિ (૧૯૫૩) : જ્યંતી દલાલનો સોળ વાર્તાઓના સંગ્રહ. ઘટના કે પરિસ્થિતિ નહિ, વ્યક્તિનું વલણ કે વર્તન આહી દૃષ્ટિ-વર્તુળમાં છે. માનવીના મનના મરોરને, એના વૈચિત્ર્યને આ વાર્તાઓ તાકે છે. 'ભંગાર-ભંગાર', 'માગવા જોગ', 'લાકુસ', 'કાણુ કહ્યું?' એ રચનાઓ એનાં ઉદાહરણ છે. 'ઈલાજ', 'શાબા વૈષ્ણવની અને કલા પ્રભુની' એ કૃતિઓમાં લેખકની સામાજિક-રાજકીય નિસબત પણ જોઈ શકાય છે. વાસ્તવ અને વ્યાજ મળીને કયાંક શોભ ઉત્પન્ન કરે છે. 'મનનો માળો' સંવેદનથી સ્પર્શક્ષમ બની છે, તે 'ગઠરીમ' લાધા ચાર', 'અસંપાદિત', 'છાંટા' જેવી કૃતિઓ કટાક્ષ બનીને રહી જાય છે. 'મૂકમ્ કરોતિ' અને 'યુગ-સંઘા'માં અનુક્રમે પુરાણકથાનાં અને રિપોર્ટજર્નાનાં લક્ષણો, તે 'મં પાટિયું'વાંચ્યું' અને 'અસંપાદિત'માં પ્રયાગશીલતા ધ્યાનાર્હ છે. સાહિત્યિક સુબદ્ધ સર્જનાત્મક ગદ્યના નમૂના પણ આ વાર્તાઓમાં ઠેરઠેર સાંપડે છે.

ધી.મ.

મૂકી ચોખા : અનાજતંગી તથા ભૂખમરા વચ્ચે ભટ્ટસમાજ અને કંગાલ ટોળા વચ્ચેના સંઘર્ષનું વિશિષ્ટ વર્ણન આપતી જ્યંતી દલાલની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટો.

મૂલાણી મૂળશંકર હરિનંદ (૧-૧૧-૧૯૬૭, ૧૯૫૭) : કવિ, નાટકકાર. જન્મસ્થળ ચાવંડ. અંગ્રેજી ચાર ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. રાષ્ટ્રમે વર્ષે ધારીમાં તલાટી. ઓગણીસમે વર્ષે મુંબઈમાં 'સન્યવક્તા' સામાહિકમાં. મુંબઈ ગુજરાતી નાટક કંપની અને અન્ય નાટક મંડળીઓમાં પગારદાર લેખકનો વ્યવસાય.

એમણે વિપુલ સંખ્યામાં નાટકો લખ્યાં છે અને રંગભૂમિ પર તે ભજવાયાં છે : 'દિવકન્યા', 'ઉર્વશી', 'કનકમંડરી', 'હુંદ્રાળા', 'કોકિલા', 'ચૈતન્યકુમાર', 'જયરાજ', 'રતનાવલી', 'ચક્રવર્તી', 'શ્રીકૃષ્ણચરિત', 'સુદર્શન', 'સુંદરવેણી', 'સૌભાગ્યસુંદરી' વગેરે. પરંતુ આ બધાંમાંથી ફક્ત એક જ નાટક 'દિવકન્યા' (૧૯૦૮) છપાઈને પુસ્તકાકારે પ્રગટ થયું છે.

મુ.મા.

મૂલાણી હરિશંકર હરિલાલ : નાટક 'બદ્રાભામિની' (૧૯૦૮) તથા 'કયા કે લક્ષ્મી'ના કર્તા.

મુ.મા.

મૂસિકાર : જુઓ, પરીખ રસિકલાલ છંદાલાલ.

મૂળજી હીરજી : નાટક 'સની રતનાકુમારી' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મૂળશંકર મયાશંકર : કસ્કર વિશે નિબંધ 'ત્રિવલ્લ સીમે ભઈ' (૧૯૮૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

મૂળસ નૂરમોહમદ મીઠા : પદ્યકૃતિ 'જળકતી નેકી' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

મૂળે ખંડેરાવ : ગુજરાતી ભાષા દ્વારા ચમ્રભાષાનો અભ્યાસ કરવામાં મદદદાર થાય એવું પુસ્તક 'હિંદી ભાષાનું સુગમ વ્યાકરણ' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

મૂળયા (૧૯૮૩) : 'અનુનય'ના પ્રકાશન પછીના સમયગાળાની, જ્યંત પાઠકની ઈકાંતર કાવ્યરચનાઓનો સંગ્રહ. વન, નદી, ગાહાર અને વરસાદને અંકે કરતી કૃતિઓમાં પ્રકૃતિનાં વિવિધ સ્વરૂપોને મૂર્ત કરતાં કરતાં કવિ સ્વચિત્તની ભાવસામ્રાજીને પણ ઉઘાર આપે છે. વર્ણનની ચમત્કૃતિ આયાસપૂર્ણ નથી ત્યાં આસ્વાદ્ય છે. ફળવની નદીને લક્ષ્ય કરીને લખાયેલી કેટલીક રચનાઓમાં આ સંગ્રહના વિશેષ પ્રગટ્યો છે.

ચં.ટો.

મૂળાલવતી : કનેયાલાલ માણિકલાલ મુનશીની નવલકથા 'પૃથિવી-વજ્રભ'માં પ્રાણ્યસંદર્ભ મુંજની સામે મુકાયેલું તૈલપની સત્તાધીશ બહેનનું કઠોર પાત્ર. આ પાત્ર અંતે મુંજને પ્રેમવશ થાય છે.

ચં.ટો.

મૃત્યુ : એક મોટા મોઝેઈક રૂપે મૃત્યુનો સાક્ષાત્કાર કરતું ગુલામ-મહામદ શેખનું કાવ્ય.

ચં.ટો.

મૃત્યુ : એક સરરિયલ અનુભવ : જાતના પ્રતીક અશ્વરૂપે મૃત્યુનું વિશિષ્ટ સંવેદન આપતું અને દ્યોતક નાદવિશ્વ રચનું સિતાંશુ યશશ્વંદ્રનું કાવ્ય.

ચં.ટો.

મુદ્દલ : જુઓ, ધામી મોહનલાલ યુનીવાર્સ.

મેકવાન જોસેફ ઈન્નાસ (૯-૧૦-૧૯૩૬) : નવલકથાકાર. જન્મ આર્મ્સ તાલુકાના ત્રણાલીમાં. એમ.એ., બી.એડ. સેન્ટ એલિયાસ હાઈસ્કૂલ, આર્મ્સમાં શિક્ષક. ૧૯૮૯નો સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

'વચનાં વીતક' (૧૯૮૫)માં શોષણપ્રધાન સમાજનાં દલિત-વરિત્રાનાં આલેખનો છે. 'વહાલનાં વલગાં' (૧૯૮૭) અને 'પ્રીત પ્રમાણી પગલે પગલે' (૧૯૮૭) પણ વરિત્રલક્ષી પુસ્તકો છે. 'આંગળિયાત' (૧૯૮૬) વાણકર અને પટેલ કોમના વર્ગસંઘર્ષને કેન્દ્રમાં રાખી સામાજિક દુષ્ટ અને સંઘર્ષને દલિત દૃષ્ટિ-કોણથી ઉપસાવતી જનપદી નવલકથા છે. વસ્તુપરક રીતિ ને દસ્તાવેજી સામગ્રીને કારણે આ કૃતિ પ્રચારલક્ષી થતાં અટકી ગઈ છે. બોલીનું ભાષાકર્મ એમાં ધ્યાન ખેંચે તેવું છે. 'લક્ષ્મણની અગ્નિપરીક્ષા' (૧૯૮૬) નવલકથામાં આત્મકથાત્મક શૈલીમાં શશીકાન્તના લક્ષ્મણવ્રતને વેદના અને સદનશીલતાના સંદર્ભે નિરૂપ્યું છે. 'માડી પરણતર' (૧૯૮૮) એમની અન્ય નવલકથા છે. 'સાધનાની આરાધના' (૧૯૮૬) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'માડી બિલ્લુ' (૧૯૮૯) વરિત્રકથા છે.

સં.ટા.

મેકવાન યોસેફ ફિલિપભાઈ (૨૦-૧૨-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ વતન અમદાવાદમાં. ૧૯૬૮માં ગુજરાતી વિષય સાથે ગુજરાત યુનિ-વર્સિટીમાંથી બી.એ., ૧૯૭૦માં એમ.એ., ૧૯૭૫માં બી.એડ. ૧૯૬૩થી શેઠ યી. ન. વિદ્યાલય, અમદાવાદમાં શિક્ષક.

'સ્વપત' (૧૯૬૯) ની સોનેટ, છંદોબદ્ધ અને ગીતમાં આકારિત પ્રકૃતિ અને પ્રાણ્યની કવિતા સૌંદર્યલક્ષી કવિતાથી વિશેષ પ્રભાવિત છે. 'સુરજનો હાથ' (૧૯૮૩)માં પ્રકૃતિકાવ્યો છે, પરંતુ અછાંદસ અને પરંપરિતનો આશ્રય લેતી અને નગરજીવનના સંવેદનને પ્રગટ કરતી એમની કવિતા આધુનિક પ્રભાવવાળી છે.

'તેજાન' (૧૯૭૯) અને 'ડિંગડોંગ ડિંગડોંગ' (૧૯૮૨) એમના બાળકાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'કોસ અને કવિતા' (૧૯૭૭) તથા 'સ્તોત્રસંહિતા' (૧૯૮૦) એમનાં આસ્વાદ અને અનુવાદનો પુસ્તકો છે.

જ.બા.

મેકવાન સોલોમન પી. (કુંજરાવવાળા) : નાટકો 'અંતિમ આંસુ' (૧૯૪૩), 'વહાલનાં વાંકે' (૧૯૪૩), 'મિલાડી નરવાર' તથા દ્વિઅંકી નાટિકા 'શાહી સત્તા' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મેઘણીવાળા કપૂરચંદ ભવાન : પદ્યકૃતિ 'સદનાચાની સફર યાને ડુંગ્રોનાં સંઘર્ષો' (૧૯૯૧) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મેઘણી અ. ન. : પાત્રનિરૂપણથી ધ્યાન ખેંચતી બે લેખકાની સાત-સાત વાર્તાઓનો સંયુક્ત સંગ્રહ 'સંગમ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૪) ના કર્તા.

મૂ.મા.

મેઘણી જવેરચંદ કાળોદાસ, 'દ.સા.ણી.', 'વિરાટ', 'વિવાગી', 'શાંભા', 'સાહિત્યપાત્રી' (૧૭-૮-૧૯૯૭, ૯-૩-૧૯૯૭) : કવિ, નવલકથા-કાર, વાર્તાકાર, લોકસાહિત્યના સંશોધક-સંપાદક, વિવેચક, અનુ-વાદક. જન્મસ્થળ ચોટીલા (જિ. સુરેન્દ્રનગર). વતન બગસરા (જિ. અમરેલી). પ્રાથમિક શિક્ષણ રાજકોટ, દાકા, પાળીઆદમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ સ્વજનોને ઘરે રહી વઢવાણ કેમ્પ, બગસરા અને અમરેલીમાં. ૧૯૧૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૬માં અંગ્રેજી સંસ્કૃત વિષયો સાથે જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાંથી બી.એ. ભાવનગરની હાઈસ્કૂલમાં ખંડસમયના શિક્ષક તરીકે થોડો વખત કામ કર્યું. તે દરમિયાન એમ.એ.નો અભ્યાસ કરવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ કોટ્ટુંબિક કારણોસર શિક્ષકની નોકરી અને અભ્યાસ છોડી કલકત્તામાં એલ્યુમિનિયમના કારખાનામાં અંગત મંત્રી તરીકે જોડાયા. ૧૯૧૯-માં કારખાનાના માલિક સાથે ત્રણેક મહિના ઈંગ્લેન્ડ-પ્રવાસ. એ પછી બે વર્ષ કારખાનામાં નોકરી કરી, પરંતુ વનનના આકર્ષણે ૧૯૨૧માં યાજ્ઞબગસરા આવ્યા. ૧૯૨૨માં 'સૌરાષ્ટ્ર' સામાજિકના તંત્રીમંડળમાં જોડાયા ત્યારથી એમના પત્રકાર તરીકેના જીવનના પ્રારંભ. ૧૯૨૬માં 'સૌરાષ્ટ્ર'માંથી છૂટા થયા. ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહ-ચળવળમાં જોડાવા બદલ ખોટા આરોપસર બે વર્ષનો જેલવાસ. ૧૯૩૨માં 'કૂલછાબ' સામાજિકમાં જોડાયા, પરંતુ 'કૂલછાબ'ને રાજકીય રંગે રંગવાનો નિર્ણય લેવાનાં તેમાંથી ૧૯૩૩માં છૂટા થયા અને મુંબઈ જઈ 'જન્મભૂમિ' દૈનિકમાં 'કેવમ અને કિતાબ' કોલમના સાહિત્યપાનાનું સંપાદન. ૧૯૩૬માં ખોટાદ આવી ફરી 'કૂલછાબ'માં જોડાઈને તંત્રી બન્યા. ૧૯૪૬માં રાજકોટ ખાતે ભચાયેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સાહિત્ય વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૨૮માં સ્ફુર્જિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૪૬માં મહાીડા પારિતોષિક. ખોટાદમાં અવસાન.

ગીરના પ્રદેશમાં વિશેષપણે નોકરી નિમિત્તે રહેતા પિતા પાસે, શાળાઓની રજાઓ દરમિયાન વખતોવખત જવાને કારણે સૌરાષ્ટ્રની વનપ્રકૃતિ અને જનસંસ્કૃતિ સાથે સ્થપાયેલો ઘનિષ્ઠ સંબંધ, કોલેજકાળ દરમિયાન કવિલભાઈ ઠક્કર જેવા મિત્રના સહવાસથી ગાંધીજીના સત્યાગ્રહ-આંદોલન માટે જન્મલેખા આદરભાવ અને હડાયાના વાજસૂરવાળાની મૈત્રીથી લોકસાહિત્ય પ્રત્યે જાગૃત્વ આકર્ષણ-આ તત્ત્વોએ મેઘણીનો વ્યક્તિત્વ અને સાહિત્યમાનસ ઘડવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો. 'સૌરાષ્ટ્રી સાહિત્યકાર' અને 'સાંપ્રીય શાયર' તરીકે ઓળખાયેલા મેઘણીની કાવ્યસર્જનની પ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ તો શાળા-કોલેજના અભ્યાસ દરમિયાન થઈ ગયેલો, પરંતુ વ્યવસ્થિત લેખન શરૂ થયું ૧૯૨૨થી. એ વર્ષે લખાયેલા ત્રણ લેખોમાંથી 'ચારનો પોકાર' લેખ એમને 'સૌરાષ્ટ્ર' સામાજિક સાથે સાંકળવામાં અને એમના પત્રકાર અને સાહિત્યક જીવનનાં દ્વાર ઉઘાડી આપવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો.

સૌરાષ્ટ્રના પહાડી પ્રદેશમાં માણેલી દુહા-સૌરાષ્ટ્રની રમઝટ, શાળા-જીવનમાં કલાપીની કવિતાનું અનુભવેલું આકર્ષણ, કલકત્તાનિવાસ દરમિયાન બાઉલ-ભજનો અને રવીન્દ્ર-કવિતાનો પરિચય તથા લોકસાહિત્યનો ઘનિષ્ઠ સંપર્ક - એ બધાથી બંધાયેલી કાવ્યરુચિવાળી મેઘણીની કવિતા ગાંધીયુગીન ભાવનાઓને ઝીલે છે, પરંતુ અભિ-

વ્યક્તિ પરત્વે બ. ક. ઠાકોરની કાવ્યશૈલીથી સાવ મુક્ત રહી ગૈય-તત્ત્વની પ્રબળતાને લીધે પોતાના અન્ય સમકાલીન કવિઓની કવિતાથી જુદી મુદ્રા ધારણ કરે છે. 'વૈષ્ણીનાં ફૂલ' (૧૯૨૩) અને 'કિલોલ' (૧૯૩૦)ની બાળકો વિશેની અને બાળકો માટેની ગીત-રચનાઓમાં લોકગીતોના લયકાળોને ઉપાડયા છે; તે બંધાળી, અંગ્રેજી, જાપાની કવિતાની છાયા પણ જિવાઈ છે. કવિને રાષ્ટ્રીય શાયરનું બિરુદ અપાવનાર 'યુગવંદના' (૧૯૩૫)માં વીર અને કુરુણરસવાળાં, લોકલય અને ચારાણી છટાવાળાં રાષ્ટ્રભક્તિતાં, પીડિતો પ્રત્યેની અનુકંપાનાં, અન્ય કાવ્યો પરથી રૂપાંતરિત કે સૂચિત એવાં 'કોઈનો લાડકવાયો' જેવાં કથાગીતો અને આત્મ-સંવેદનનાં કાવ્યો છે. 'એકતારો' (૧૯૪૭)નાં સુઝતાલીસ કાવ્યોમાં કાવ્યત્વ કરતાં પ્રચારલક્ષિતા વિશેષ છે. 'બાપુનાં પાશુ' (૧૯૪૩)માં ગાંધીજીવિષયક કાવ્યો છે. 'રવીન્દ્રવીણા' (૧૯૪૪)માં રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના કાવ્યસંગ્રહ 'સંવાપિતા'નાં કાવ્યો પરથી રચાયેલાં રૂપાંતરિત કે અનુસર્જનરૂપ કાવ્યો છે.

એમણે વાર્તાલેખનની હથેલી ટાગોરની 'ક્યા ઓ કાલિની'ની કથાઓ પરથી રૂપાંતરિત 'કુરબાનીની કથાઓ' (૧૯૨૨) તથા લોકકથાઓના સંપાદન નિમિત્તે મેળવી લીધેલી, પરંતુ એમનું મૌલિક વાર્તાસર્જન શરૂ થયું ૧૯૩૧થી. એમની માદરવની મૌલિક બાસક નવલિકાઓ 'મેઘાણીની નવલિકાઓ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૧, ૧૯૩૫) અને 'વિલોપન' (૧૯૪૬)માં સંગૃહીત છે. રચનારીતિમાં ધૂમકેતુની વાર્તાઓને વિશેષ અનુસરતી આ વાર્તાઓમાં આપણા રૂઢિગત જીવનનાં મૂલ્યો પર તીખા કટાક્ષ છે; તે સ્વાર્પણ, મર્દાનગી, દિલાવરી જેવાં સૌરકી સંસ્કૃતિનાં વિલીન થતાં મૂલ્યો પ્રત્યેનો અહોભાવ છે. 'જેલ ઓફિસની બારી' (૧૯૩૪)માં જેલની સજા પામેલા ગુનેગારો અને તેમનાં સ્વજનોનાં જીવનનું આલેખન છે. 'માણસાઈના દીવા' (૧૯૪૫)માં લોકસેવક સવિશંકર મહાસાહને મોઢે સાંભળેલી ચરોતરની ચોર-લૂંટારુ ગણાતી બારૈયા-પાટણવાડિયા કોમનાં માણસોમાં રહેલી માણસાઈને પ્રગટ કરવાની નેમ છે. 'પ્રતિમાઓ' (૧૯૩૪) અને 'પલકારા' (૧૯૩૫)માં વિદેશી ચલચિત્રો પરથી રૂપાંતરિત પંદર વાર્તાઓ છે. 'દરિયાપારના બહાર-વટિયા' (૧૯૩૨) એશ્ટન લુલ્કના પુસ્તક 'ધ આઉટલોઝ ઓવ મોડર્ન ડેઝ'ની સત્યઘટનાત્મક વાર્તાઓ પરથી રૂપાંતરિત ચાર બહારવટિયાઓની કથાઓનો સંગ્રહ છે.

પત્રકારત્વના વ્યવસાય નિમિત્તે વાર્તાઓ ઉપરાંત નવલકથાઓ પણ એમની પાસેથી મળી છે. એમની પહેલી મૌલિક પાત્રલક્ષી નવલકથા 'નિરંજન' (૧૯૩૬)માં નિરંજનને એક તરફ ગ્રામ-જીવનના સંસ્કાર પ્રત્યે, તે બીજી તરફ આધુનિક જીવન અને તેની પ્રતિનિધિ સુનિલા પ્રત્યે ગન્મેલું આકર્ષણ એ બેની વચ્ચે ઝાલા ખાતો બતાવી અંતે ગ્રામજીવન અને ત્યાંનાં મનુષ્યો તરફ ખેંચાતો બતાવ્યો છે. 'સૌરક, તારાં વહેતાં પાણી' (૧૯૩૭) ઓગણીસમી સદીના અસ્ત અને વીસમી સદીના ઉદ્ભાવના સમયની સૌરકી જીવનની વાતાવરણપ્રધાન પ્રાદેશિક નવલકથા છે. 'વેવિશાળ' (૧૯૩૯) ધનિક બની ગયેલા કુટુંબની કન્યાના ગરીબ ઘરે થયેલા વેવિશાળમાંથી ઊભી થતી સમસ્યાની સામાજિક નવલકથા છે.

'નુલસીકચારો' (૧૯૪૦) જૂની પેઢીની સંસ્કારિતાને આલેખતી સામાજિક કથા છે. 'પ્રભુ પધાર્યા' (૧૯૪૩) બ્રહ્મદેશની ભૂમિમાં રોપાયેલી, ગૂર્જર-બમી પ્રજાના સંસ્કારસંપર્કને આલેખતી અને મુખ્યત્વે ગ્રામી પ્રજાનું સમાજચિત્ર રજૂ કરતી કથા છે. 'કાળચક્ર' (૧૯૪૭) ૧૯૪૦-૫૦ના સમયની સામાજિક સમસ્યાઓને આલેખતી અપૂર્ણ નવલકથા છે.

એમની લોકસાહિત્યના સંસ્કારવાળી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ પૈકી 'સમરાંજણ' (૧૯૩૮) ગુજરાતના છેલ્લા સુલતાન મુઝફ્ફર ત્રીજાના યાજ્ઞઅમલના સમયની કથા છે; 'શંજંગાળગિયો' (૧૯૩૯) પંદરમી સદીનો જૂનાગઢનો રા'માંલિક માંલિકમાંથી મુસ્લિમ ધર્મ કેમ અંગીકાર કરે છે એને આલેખતી કથા છે; તે 'ગુજરાતનો જય' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૯, ૧૯૪૨) વિક્રમની તેરમી સદીની છેલ્લી પચીસીમાં વસ્તુપાલ-તેજપાલને હાથે ગુજરાતના પુનરુદ્ધાર માટે થયેલા પ્રયત્નોની કથા છે.

એમની રૂપાંતરિત કે અન્ય કૃતિ પરથી પ્રેરિત નવલકથાઓ પૈકી 'સત્યની શાયમો' (૧૯૩૨) અષ્ટન શિક્ષકેરની 'સમ્યુઅલ ધ સીકર' કૃતિ પરથી અને 'બોડલા ટ્રાર' (૧૯૩૯) એ જ લેખકની 'લગ્ન પિલગ્રિમેજ' કૃતિને આધારે લખાયેલી છે; તે 'વસ્તુપાલનાં વહાલાંવલ્લાં' (૧૯૩૭) વિક્ટર લૂગાની 'ધ લાફિંગ મેન' પરથી અને 'અપરાધી' (૧૯૩૮) હોલ કેઈનની 'ધ માસ્ટર ઓવ મેન' પરથી પ્રેરિત કથાઓ છે.

વિવિધ રૂપે પાંગરેલી મેઘાણીની લેખનપ્રવૃત્તિમાં લોકસાહિત્યનાં સંશોધન, સંપાદન અને સમાલોચનની પ્રવૃત્તિ અતિમહત્વની હતી. ગુજરાતી સાહિત્યમાં લોકસાહિત્યને શિક્ષકાગ્ય રૂપમાં રજૂ કરવાનું શ્રેય એમને છે. સૌરાષ્ટ્રને ગામડે ગામડે ફરી એકલે હાથે ભંગા કરેલા લોકસાહિત્યનું સંપાદન એમણે સાહિત્યિક દૃષ્ટિને મુખ્ય અને સામાજિક દૃષ્ટિને ગૌણ રાખીને કર્યું છે. 'ડોશીમાની વાતો' (૧૯૨૩) લોકસાહિત્યના સંપાદનનું એમનું પહેલું પુસ્તક, પરંતુ એમને સાહિત્ય જગતમાં પ્રતિષ્ઠા અપાવી 'સૌરાષ્ટ્રની રસધાર' ના પાંચ ભાગ (૧૯૨૩, ૧૯૨૪, ૧૯૨૫, ૧૯૨૭, ૧૯૨૭) અને 'સૌરકી બહારવટિયા'ના ત્રણ ભાગ (૧૯૨૭, ૧૯૨૮, ૧૯૨૯) એ ગ્રંથોએ. 'સૌરાષ્ટ્રની રસધાર'માં સૌરકી જનસમાજનાં વેર અને ધ્રેમની, બંધુતા અને ધિક્કારની, દગા અને દિલાવરીની કોમળા, કડુણ અને બીપણ લાગણીઓવાળી સૌએક વાર્તાઓનું સંપાદન છે. સંપાદિત લોકકથાઓના કથ્યરૂપને યથાતથ જળવવાને બદલે એને અહીં ટૂંકીવાર્તાનો ઘાટ અપાયો છે. 'સૌરકી બહારવટિયા'માં પરિપૂર્ણ નહીં, પણ બહારવટિયાઓના કેટલાક જીવનપ્રસંગોને શક્ય એટલું દસ્તાવેજી રૂપ અપાયું છે; તે પણ પ્રસંગોની રસભરી રજૂઆત કથાઓને કાલ્પનિક રંગે રંગે છે. 'કંકાવટી' - ભાગ ૧, ૨ (૧૯૨૭, ૧૯૨૮)માં ચમત્કારી તત્ત્વોવાળી, નૃવંશશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી બને તેવી છેતાલીસ વાર્તાઓનું, લેખકનાં અન્ય સંપાદનો કરતાં વધુ શાસ્ત્રીય એવું, સંપાદન છે. 'દાદાજીની વાતો' (૧૯૨૭) અને 'ડોશીમાની વાતો'ની વાર્તાઓને સમાવી એમાં બીજી વધુ વાર્તાઓ ઉમેરી પ્રગટ કરેલા 'દાદાજી અને ડોશીમાની વાતો'ની વાર્તાઓમાં તથા 'રંગ છે બારોટ'

(૧૯૪૫)ની બાળસાહિત્ય વાર્તાઓમાં કેટલીક વાર્તાઓ પરીકથા સ્વરૂપની છે. 'સૌરથી સંતો'(૧૯૨૮) અને 'પુરાતન જ્યોત'(૧૯૩૮) બિનસાંપ્રદાયિક લોકસંતોની જીવનકથાનાં સંપાદનો છે. 'સૌરથી ગીતકથાઓ'(૧૯૩૧)માં અંગ્રેજી 'બેલેડ'ને મળતી તેર લોકગીતકથાઓ છે.

'રેકિયાળી સત'-ભા. ૧થી ૪(૧૯૨૫, ૧૯૨૬, ૧૯૨૭, ૧૯૪૨) માં દાંપન્યજીવન, ઝમકડાં, હાલદડાં, કાનગાપી, વિનોદગીતો, રસ-ગીતો, નવરાત્રિનાં જોડકણાં, સંસારચિત્રો, ઋતુગીતો, કળેડાનાં ગીતો, દિવસભાજનનાં ગીતો, ઈશ્વરસ્તીનાં ગીતો, મુસલમાની યાસડા, કથાગીતો, જ્ઞાનગીતો આદિ શીર્ષકો નીચે વર્ગીકૃત થયેલાં ગુજરાતમાં પ્રચલિત લોકગીતોનું સંપાદન છે. 'ચૂંદડી'-ભા. ૧-૨ (૧૯૨૮, ૧૯૨૯)માં જુદી જુદી કેમોનાં લગ્નગીતો સંચિત થયાં છે. 'હાલદડાં'(૧૯૨૮), 'ઋતુગીતો'(૧૯૨૯), 'સૌરથી સંતવાણી'(૧૯૪૭) અને 'સૌરકથા દુહા'(૧૯૪૭) તદ્વિષયક ગીતો, ભજનો અને કાવ્યોનાં સંપાદનો છે. લોકસાહિત્યનાં આ સંપાદનો કંઈક મિશનરી આવેશ અને ઊંમિલ અભિગમને લીધે શાસ્ત્રીય કરતાં લોકભાગ્ય વિશેષ છે, તેપણુ લોકસાહિત્યનાં આત્મા ખંડિત ન થાય એની કાળજી જરૂર લેવાઈ છે.

'લોકસાહિત્ય-પરતીનું ધાવણુ'-ભા. ૧, ૨(૧૯૩૯, ૧૯૪૪)માં મધ્યાણીએ પોતે સંપાદિત કરેલા લોકસાહિત્યના ગ્રંથોમાં મૂકેલા પ્રવેશકો, અન્ય સંપાદકોના ગ્રંથોની પ્રસ્તાવનાઓને વ્યાખ્યાનો સમાવી લેવાયાં છે. 'લોકસાહિત્ય - પ્રગટ્ટીનો ખંચ'(૧૯૪૪) સ.ખા. કમળાશંકર સ્મારક વ્યાખ્યાનમંથાના ઉપક્રમે આપાયેલું વ્યાખ્યાન છે, જેમાં પ્રાચીનકાળથી ચાલ્યા આવતા લોકસાહિત્યની પ્રગટ્ટીનો પરિચય મળે છે. 'લોકસાહિત્યનું સમાલોચન'(૧૯૪૬) માં કક્કર વસનજી સાધવજી વ્યાખ્યાનમંથાના ઉપક્રમે આપાયેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનો છે, જે કૃષ્ય ભાષાના સાહિત્યસીમાડા, 'ગુજરાતનું લોકસાહિત્ય પ્રગટ્ટાવનારાં સંસ્કારકર્મણો', 'કેટી પાટનારઓ', 'સ્વનંત્ર અને સજીવનસ્ત્રોત' તથા 'સર્વતોમુખી ઉદ્ધાર' - એ શીર્ષકો હેઠળ લોકસાહિત્ય વિશે સર્વગ્રાહી અને પ્રમાણભૂત ચર્ચા કરે છે.

સ્પષ્ટ રીતે આત્મકથા ન કહી શકાય, પરંતુ લેખકના અંગત જીવનનો અનુભવ આપતી ત્રણ કૃતિઓ પૈકી 'પરક્રમા'(૧૯૪૬) અને 'છેલ્લું પ્રયાણ'(૧૯૪૭)માં લોકસાહિત્યનું સંશોધન અને સંપાદન કેટલી વલંબતથી એમણે કરેલું તેનો પરિચય મળે છે; તે મરણોત્તર પ્રકાશન 'વિ. સ્નેહાધીન જવેરચંદ'(૧૯૪૮)માં એમના કૌટુંબિક અને સાહિત્યિક જીવનમાં ડોકિયું કથવના ૧૭૬ ચૂંટેલા પત્રો સંચિત થયા છે.

'બે દેશદીપક'(૧૯૨૭), 'કક્કરબાપા'(૧૯૩૯), 'મરેલાંનાં યુધિર'(૧૯૪૨), 'અકબરની યાદમાં'(૧૯૪૨), 'આપણું ઘર'(૧૯૪૨), 'પાંચ વર્ષનાં મંખીડાં'(૧૯૪૨), 'આપણા ઘરની વધુ વાતો'(૧૯૪૨) તથા 'દયાનંદ સરસ્વતી'(૧૯૪૪) એ એમની લઘુજીવનચરિત્રોની પુસ્તિકાઓ છે.

'સૌરાષ્ટ્રનાં ખંડેરોમાં'(૧૯૨૮) અને 'સૌરઠનં તીરે તીરે'(૧૯૩૭) સૌરઠનાં ઈતિહાસ, ભૂગોળ, સાહિત્ય અને જીવનનો પરિચય કથવતા પ્રવાસગ્રંથો છે. પત્રકારત્વની નીપજરૂપ અન્ય ગ્રંથોમાં

'પરાતમાં'(૧૯૩૯)માં પરદેશી સાહિત્યકારો અને સાહિત્યકૃતિઓ પરથી રચેલાં કસ્ટુણા અને કટાક્ષમિશ્રિત માનવનારંગી રોમાંચિત્રો છે; 'પરિભ્રમણ'-ભા. ૧, ૨, ૩(૧૯૪૪, ૧૯૪૭, ૧૯૪૭)માં 'જન્મભૂમિ' દૌનકની કટાર 'કલમ અને કિતાબ' હેઠળ સાહિત્ય અને જીવન વિશે લખાયેલા લેખો છે; 'સાંપ્રેલાના સૂર'(૧૯૪૪) 'શાંખા'ના ઉપનામથી લખાયેલી કટાક્ષિકાઓનો સંગ્રહ છે.

'વંકેલાં'(૧૯૩૪) ત્રણ એકંકીઓનો સંગ્રહ છે. એ ઉપરાંત કેટલીક નાટ્યરચનાઓ અનૂદિત છે: 'શંખા પ્રતાપ'(૧૯૨૩) અને 'શાહબાહો'(૧૯૨૭) દિલ્લેન્દ્રલાલ સોવનાં નાટકોના અનુવાદ છે, તે પદ્યનાટક 'રાજરાણી'(૧૯૨૬) સ્વીન્ડરનાય ટાગોરના નાટકનો અનુવાદ છે.

'એશિયાનું કલંક'(૧૯૨૩), 'હંમેલીનો તારણહાર'(૧૯૨૭), 'મિસરનો મુક્તિસંગ્રામ'(૧૯૩૦), 'સળગતું આયર્લેન્ડ'(૧૯૩૧), 'ભારતનો મલાવીર પાટોશી'(૧૯૪૩) અને 'વજન-મિલાપ'(૧૯૪૩) એ એમના ઈતિહાસગ્રંથો છે.

બી.ગા.

મધ્યાણી મહેન્દ્ર જવેરચંદ(૨૦-૬-૧૯૨૩): બાળસાહિત્યકાર, સંપાદક, અનુવાદક. કોલમ્બિયા યુનિવર્સિટીમાંથી પત્રકારત્વના અભ્યાસ. હાલ લોકમિલાપ ટ્રસ્ટના નિયામક.

એમની પાસેથી બાળસાહિત્યકૃતિઓ 'ઉગા મહેતાજી'(૧૯૫૭) અને 'ચાંગ અને ચતુરા'(૧૯૫૭), ભૂગોળ અને સંસ્કૃતિના પરિચય આપતી કૃતિ 'જય ઈન્ડોનેશિયા'(૧૯૪૬) તથા અનુવાદપુસ્તકો 'જવાણા'(૧૯૪૭), 'ભાઈબંધ'(૧૯૫૧), 'કોનટિકિ'(૧૯૫૨), 'નિબ્રટમાં સાત વર્ષ'(૧૯૫૬) વગેરે મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'મધ્યાણીના પત્રો'(૧૯૪૮), 'વિ. સ્નેહાધીન જવેરચંદ'(૧૯૪૮), 'જવાહરલાલ નહેરુનો વિચાર અને વારસો'(૧૯૬૪), 'દાપડાનું યાદગાર વાંચન'(૧૯૫૫) વગેરે સંપાદનના પણ આખ્યાં છે.

મુ.મા.

મધ્યાણી વ્રજલાલ ધરમચંદ, 'વેવેકબુદ્ધિ': નવલકથા 'દુષ્ટાપતી દુનિયામાં'(૧૯૩૩) અને વાર્તાસંગ્રહ 'આળાં હોયો'(૧૯૪૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મેજર ઈશ્વરદાસ: 'મુક્તિફોજનાં ગીતો'(૧૯૮૯) અને 'સિનાપાત જનસ્વ ગુપ્તનું ચરિત્રવર્ણન'(૧૯૮૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

મેજર ટકકર: ચરિત્રપુસ્તક 'ગુરુ ફકીરસાંજ'(૧૯૮૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

મેજર ફરામશેજ એચ.: દિશનેબલ બંધા પાને બહારે જૂજનૂમા નાટકનાં ગાયનાં તથા સાર'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

મેઠ અંજલિ સુકુમાર(૨૨-૯-૧૯૨૮, ૧૦-૨-૧૯૭૯): મદ્રાસમાં અડધાર ખાતેની કલાશાળામાં નૃત્ય, કાર્ણાટકી સંગીત તથા તમીળ અને સંસ્કૃતનો અભ્યાસ. ૧૯૪૭માં કલા ભેત્રની નૃત્ય-તાલીમનો ડિપ્લોમા. ૧૯૫૧થી ૧૯૫૩ સુધી ભારતીય વિદ્યા-

મેઠ વિનાયક અનંતરાય — મેવાડા નટવર

ભવનની નર્તન શિક્ષાપીઠનાં પ્રથમ આચાર્યા. ૧૯૬૦માં મ. સ. યુનિવર્સિટીનાં વડાં. ૧૯૬૧થી ગુજરાત રાજ્ય સંગીત અકાદમીનાં સભ્ય. ત્રણસો ઉપરાંત નૃત્યોમાં અગ્રગણ્ય ભાગ અને સંયોજન. એમની પાસેથી નૃત્યનાટિકા ‘ચંદ્રમૌલીશ્વર કુરલંજી’(૧૯૭૭) ઉપરાંત ‘અષ્ટનાયિકા’ તથા ‘નર્તનદશિકા’ વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મું.મા.

મેઠ વિનાયક અનંતરાય : ‘તીર્થમાળા’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેના : બાદશાહના પ્રલોભન સામે સંઘર્ષમાં ઊતરતું ગુજરાતી લોક-સાહિત્યનું જાણીતું પાત્ર. એ જ લોકકથા પર આધારિત રસિકવાલ છે. પરીખના નાટક ‘મેનાગુજરી’નું મુખ્ય પાત્ર.

ચં.ટો.

મેના ગુજરી (૧૯૭૭) : ૧૯૩૦ના ‘પ્રસ્થાન’-માર્ચના અંકમાં ‘એક કથા : પાંચ દૃશ્યો’ એવી ઓળખે છપાયેલી રસિકવાલ છે. પરીખની સાહિત્યિક નાટ્યરચનાનો આ નવો વિકસિત ઘાટ છે. ‘મેના ગુજરી’-નો લોકગરબો આ નાટકની મૂળ પ્રેરણા છે. સાસુની વારી છતાં કુતુહલથી બાદશાહની છાવણી જોવા ગયેલી મેના કેદ થાય છે; ગુજરાતના શીર્ષથી છૂટી પાછી ફરેલી મેના સાસુ-નણંદના મહોળાના તિરસ્કારથી અંતે મહાકાળીમાં ભળી જાય છે-એવા કથાનકના નિર્માણમાં લેખકે કાવ્ય, નાટ્ય, પાત્ર અને સંવાદની નિર્મિતિમાં કૌશલ દાખવ્યું છે અને તળપદા લોકનાટ્યને ઉપસાવ્યું છે.

ચં.ટો.

મેનેજર રણછોડભાઈ ફકીરભાઈ : નાટ્યકૃતિઓ ‘સ્રી યનુરાઈ અને ...મહોબતથી’(૧૮૮૬), ‘મનમોહનાનો નાચ યાને ગાયનનો શાખીન’(૧૮૮૭), ‘ગોપીચંદ નાટકનાં ગાયનો’(૧૮૮૮), ‘ચીંધા પ્રકાશ યાને યુનીલાલ અને પ્રેમકોર સંવાદ’(૧૮૮૮), ધોંથી કોમની સુધારણાની જરૂરિયાતને નિરૂપતું નાટક ‘દીવાળીબા અને લઘુચંદ’(૧૮૮૮), ગરબીરૂપે વિકસતું નાટક ‘દીવાળીનો દમમ અને ગરબા લહેજત/દીવાળીનો ભભકો અને શેઠનો સપાટો’(૧૮૮૧) ઉપરાંત ‘રસીલી વાર્તા’(૧૮૮૮), ‘લોકપ્રિય ગરબાસંગ્રહ’(૧૮૮૮), ‘વરોદશમાં પડેલી હડતાલ’(૧૮૮૮), ‘સૂરતમાં લાગેલી આગનો ગરબો’(૧૮૮૦), ‘શાહજાદા આલ્બર્ટ વિક્ટર ઝોફ વેલ્સની હિન્દુસ્તાનમાં પધરામણી’(૧૮૮૦) વગેરે કૃતિઓના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેન્ક યાકુબ ઉમરજી, ‘મહેક ટંકરવી’(૧૬-૧૧-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના ટંકરીઆ ગામે. અંગ્રેજી વિષયમાં એમ.એ. ગુજરાતી સર્ટિફિકેટ ગિલડ, યુ.કે.ના પ્રમુખ.

‘ધ્યાસ’(૧૯૭૩) એમના ઈંગ્લેન્ડના સુષ્ટિસૌન્દર્યને પ્રગટ કરતો ગઝલસંગ્રહ છે. ઉપરાંત ‘સબરસ’(૧૯૭૩) નામક સંપાદિત કાવ્યસંગ્રહમાં એમણે ઈંગ્લેન્ડમાં વસતા કવિઓની કૃતિઓનો સમાવેશ કર્યો છે.

ચં.ટો.

મેમણ મુસાભાઈ : પાત્રનિરૂપણથી ધ્યાન ખેંચતી, જે પાકિસ્તાની લેખકોની સાત-સાત વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘સંગમ’ (મિથાણી અ. ન.

સાથે, ૧૯૬૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેમણ મુસાભાઈ હુસેનભાઈ : ત્રિઅંકી નાટક ‘પ્રમોદાકુમારી’(૧૯૧૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેમણ સાલેમહમદ અલારખા : ત્રિઅંકી ‘કામસૈન ચન્દ્રિકા નાટક’(૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેરાઈ શાંતિલાલ દામોદર (૧-૧૨-૧૯૪૦) : વાર્તાકાર, પ્રવાસ-લેખક. જન્મ વલસાડ જિલ્લાના ધરમપુરમાં. ૧૯૬૨માં અર્થશાસ્ત્ર વિષય સાથે અને ૧૯૬૩માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષય સાથે મુંબઈથી બી.એ. ૧૯૬૫માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં ‘સમર્પણ’ના શૈક્ષણિક સંપાદક, પછી વિભિન્ન કોલેજોમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૩થી વ્યારાની આટ્લર્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં અધ્યાપક.

ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘ઉબરનો દેસ’(૧૯૮૬) ઉપરાંત એમણે પ્રવાસપુસ્તક ‘મારો પ્રવાસ’(૧૯૮૪) અને હાસ્યલેખોનું પુસ્તક ‘બે નંબર’(૧૯૮૧) આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

મેરીબહેન : બાળવાર્તાઓના સંગ્રહો ‘બટુકવાર્તાઓ’ તથા ‘જૂની નવી વાર્તાઓ’નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મેરુ : જુઓ, શાહ યુનીલાલ વર્ધમાન.

મેલારામ : પદ્યકૃતિ ‘કિર્તનમાળા’-ભા. ૧(૧૯૬૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેવયા પ્રેમલાલ ગોવર્ધનદાસ, ‘લકિનપ્રિય’(૨૦-૧૦-૧૯૧૧) : નાટ્યલેખક, વાર્તાલેખક, જીવનચરિત્રલેખક, સંપાદક. જન્મ વેળવા (તા. માણાવદર)માં. સ્વ-અધ્યયનથી સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિ. લેખણ સંપ્રદાયના અભ્યાસી. ‘વૈશ્વાનર’ માસિકના વીશ વર્ષ સગી તંત્રી.

એમણે ‘દિવ્યપુષ્ટિમાર્ગના પ્રણેતા : રસખાન’, ‘પરમભક્ત નારાયણદાસ’, ‘બ્રહ્મસંબંધ અને આપણું કર્તવ્ય’, ‘સત્યનો સંગાથી’ જેવાં નાટકો ઉપરાંત વાર્તાસંગ્રહ ‘ભાવનામંદિર’-ભા. ૧-૨ તથા જીવનચરિત્રો ‘પુરુષોત્તમ પ્રતિભા’ અને ‘જય ગોપાલ’ આપ્યાં છે. આ સિવાય ‘લેખણવર્કદમણિ’, ‘લેખણ પાઠમાળા’, ‘વ્રજ્યાત્રાનો સંગાથી’, ‘વિહારી સ્મરણ’, ‘પરાગ’, ‘સૌરભ’ વગેરે એમનાં ધર્મ સંબંધી સંપાદનો/અનુવાદો છે.

૨.૨.૬.

મેવાડા નટવર : સામાજિક નવલકથાઓ ‘ધીરેથી પગ મૂકજે’(૧૯૭૬), ‘યૌવનને લાગ્યાં આળ’(૧૯૭૬), ‘હું એક અધૂરી નાર’(૧૯૭૬), ‘સર્પગંગા’(૧૯૭૭), ‘ચક્રવેળ’(૧૯૭૮), ‘સખવળાટ’(૧૯૭૮), ‘એક સરોવર સ્નેહનું’(૧૯૭૮), ‘કાચી માટીની દીવાલો’(૧૯૭૮) અને ‘પંખી’(૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેવાડા બાબુભાઈ ડી. : સમાજશિક્ષણ ગ્રંથમાળાની પુસ્તિકાઓ 'પાણી પહેલાં પાળ' (૧૯૮૦) અને 'ઊલટી ગંગા' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝાઈ છગનલાલ નારાયણભાઈ : સામાજિક નવલકથાઓ 'નંદન-વનને નાશ અથવા આ તે શમની અથોધ્યા?' (૧૯૦૭), 'કામિની અને કાંચન' - ભા. ૧-૩ (૧૯૧૩), 'પાપપુંજ' (૧૯૧૫), 'વિધિનું વિધાન' (૧૯૧૯) અને 'વંધ્યા' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઠાવાળા નટવરલાલ જી. : નાટક 'સંગકન અને તેનાં ગાયનો' (૧૯૪૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝાઈ જી દડો : એક સુરશિલ અકસ્માત : સભ્યતા અને ઈતિહાસની સહોપસ્થિતિ દ્વારા અસંબલ્ધતા તેમ જ નિરર્થકતાને તારવરે રચી કરનું વિનાંશુ યશશ્ચન્દ્રનું મુંબઈ પરનું દીર્ઘ સર્શિલ કાવ્ય.

અં.ટો.

મેઝરવાળા પુરુષોત્તમદાસ મહારાજકર : પદ્યકૃતિ 'શ્રી ભગવતીના વિશટ સ્વરૂપનો ગરબો' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝરાં : બળવાંતરણ ક. કાકોરનું સોનેટ. એમાં, મેઝરાની જેમ દલેદલ વિશુદ્ધ હરે કર્યા પછી જ સ્પર્શનો અધિકાર અંખતા નાયકનો નાયિકા પ્રતિનો પ્રાયશ્ચિત્ત ઉદ્ગાર છે.

અં.ટો.

મેઝરાઈ ઈન્દ્રજિત ગંગાદાસ (૧૯૧૫-૧૯૦૯, ૧૭-૪-૧૯૮૫) : જન્મ વલસારમાં. ૧૯૨૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૦માં એસ.ટી.સી. ૧૯૨૮થી ૧૯૩૦ સુધી વલસારમાં શિક્ષક તરીકેની કારકિર્દીની શરૂઆત. ૧૯૩૧થી ૧૯૮૦ સુધી મુંબઈમાં પ્રથમ મદદનીશ શિક્ષક અને પછી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ.

'મહાન ઉદ્યોગપતિ જમશેદજી ટાટા' (૧૯૫૯) નામે જીવનચરિત્ર ઉપરાંત એમણે દશેક છાત્રોપયોગી પુસ્તકો આપ્યાં છે.

હ.ત્રિ.

મેઝલાલ શામજી : નવલકથા 'પ્રપંચ પ્રેમદા યાને સ્મૂજ સંધા-વૃત્તાંત' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝલાલ મારુતર : નવલકથા 'વસંતકુમારી : પ્રોફેસરની પત્ની' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝાણી આર. જી. : પદ્યકૃતિ 'પુષ્પપાંખડી' (૧૯૨૯) તથા સળપૂતીનાં મૂલ્ય' (૧૯૩૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝક તારાબહેન (૧૯૪-૧૯૯૨, -) : બાળવાર્તાલેખક. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૦૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૪માં બી.એ. ૧૯૨૧માં સળ-

કોટની બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં આચાર્યા. પછીથી મોન્ટેસેરી શિક્ષણપદ્ધતિથી આકર્ષાઈ ગિજુભાઈ બધેકા સાથે દક્ષિણમૂર્મિમાં શિક્ષક. 'શિક્ષણપત્રિકા'નાં નંત્રી.

એમણે બાળસાહિત્ય અને કેળવણી પરની નાની-મોટી પંદર પુસ્તિકાઓ આપી છે. એ પૈકી 'બાળકોનાં સમકર્ણ' (૧૯૨૭), 'બાળવાર્તાની વેણીઓ' (૧૯૨૯), 'બાલચરિત્ર' (૧૯૨૯), 'મંગેશનો પોપટ' (૧૯૨૯), 'છાણાં થાપી આવ્યાં' (૧૯૨૯), 'ગિરિશિખરો' (૧૯૨૯), 'ચરિત્રકથન' (૧૯૨૯) 'બાલપ્રેમ' (૧૯૨૯), 'બાળકની માગણી અને હક' (૧૯૨૯), 'ધરમાં મોન્ટેસેરી' (૧૯૨૯) વગેરે નોંધપાત્ર છે.

૨.૨.૬.

મેઝાઈ જયંતભાઈ નારણજી, 'બાળગ્રાહ' (૭-૧૨-૧૯૩૭) : કવિ. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના પોરબંદરમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૩માં સમાજશાસ્ત્ર-ઈતિહાસ વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ સુધી પોરબંદરમાં ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓફન્ટ. ૧૯૭૫થી તે જ સ્થળે કોમ્યુનિટી ઓર્ગેનાઈઝર.

એમનો 'ટશર' (૧૯૭૪) નામનો કાવ્યસંગ્રહ પ્રકાશિત થયો છે.

હ.ત્રિ.

મેઝાઈ દેવકુમાર જેઠાલાલ, 'શિવદૂત' (૯-૩-૧૯૩૨) : નવલકથાકાર, વાર્તાલેખક. જન્મ કાટકોળા (જિ. જામનગર)માં.

એમણે 'સૈનલની સખાતે' (૧૯૭૧) અને 'બરડાની રાજમાતા કલાબાઈ' (૧૯૭૨) જેવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ તેમ જ ચરિત્રકથાઓનો સંગ્રહ 'બરડાના શૂરા અને સંત' (૧૯૭૧) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

મેઝાઈ દેવજી રામજી, 'શિરીષ' (૮-૫-૧૯૧૩, ૨૧-૧૧-૧૯૮૭) : કવિ. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૯૩૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪માં મુંબઈ યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્ન ડી. જે. સિંધ કોલેજમાંથી એમ.એ. પાકિસ્તાનનું સર્વેન થયા બાદ ૧૯૪૮માં વતન પોરબંદર આવી નવી શાળા નવયુગ વિદ્યાલયમાં આચાર્યપદે નિયુક્ત પામ્યા. ૧૯૬૩માં શ્રેષ્ઠ શિક્ષકનો રાષ્ટ્રીય એવોર્ડ. ૧૯૭૭માં ત્યાંથી જ નિવૃત્તા.

'પ્રયાણ' (૧૯૫૧), 'શ્રદ્ધા' (૧૯૫૭), 'આરત' (૧૯૫૯), 'અનિદ્રા' (૧૯૬૨), 'વનશ્રી' (૧૯૬૩), 'સંધિકા' (૧૯૬૯), 'શિલ્પા' (૧૯૭૩), 'અમૃતા' (૧૯૮૨) વગેરે એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. તથા પદી સરલતાના સ્પર્શવાળી એમની સહજ અને ભાવનિષ્ઠ બાની એમની કવિતામાં પરિણામગામી બની છે. ગીતો અને મુક્તકોમાં એમનો કલાવિશેષ જોવાય છે.

જ.મો.

મેઝાઈ ઓધવજી : જીવનચરિત્ર 'અભયકુમાર' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૦૮, ૧૯૨૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મેઝાઈ ધારસી : 'વ્રતધારી ભક્તરાજ અંબરીષ આખ્યાન' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીભાઈ હીરાચંદ - મોદી ચિનુ ચંદુલાલ

મોતીભાઈ હીરાચંદ : પદ્યકૃતિ 'સદ્ગુણી તથા નિર્ગુણી પદ, ભક્તિ-ભૂષણ સહિત' (૧૯૦૧) નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીરામ : પદ્યકૃતિ 'સ્તુતિ જીવબોધ ગ્રંથ' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીરામ ત્રિકમદાસ : 'આ પ્રોનાઉન્સિંગ પોકેટ ઈંગ્લિશ ઍન્ડ ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીરામ સારથરામ : પદ્યકૃતિ 'ધારસી વિહર' (૧૯૮૫) તથા 'સમનવાલજી મહારાજ લીલા વિસ્તાર્પનો વિહર' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીલાલ ઉદયરામ : 'રામકૃષ્ણ પરમહંસનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીલાલ છબીલદાસ : 'સૌભાગ્યચન્દ્ર નવીન નાટક' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીલાલ લલ્લુભાઈ નાનાભાઈ : નવલકથા 'કુસુમસુંદરી' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીલાલા અલહાજી ઈબ્રાહિમ : પ્રવાસકથા 'મારી હજીની મુસાફરી' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોતીલાલા ભવાનીદાસ નારણદાસ (૨૬-૯-૧૯૦૬,-) જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૨૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૯ માં સેન્ટ એલિસ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૦૨ માં એલ.એલ.બી.

એમણે 'કરસનદાસ મૂળજી' પુસ્તક ઉપરાંત શશિપાદ બેનરજીનું જીવનવૃત્તાંત અંગ્રેજીમાં આલેખ્યું છે. 'સ્વાર્પણનું શાસ્ત્ર' પણ એમનો ગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

મોદી અમૃત : બાલોપયોગી જીવનચરિત્ર 'પ્રેરણામૂર્તિ જવાહર' (૧૯૬૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોદી આયમાઈ માણેકજી : પદ્યકૃતિ 'નાની કવિતાઓ' નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

મોદી એદલજી ફરતમજી, 'અરમ' : નવલકથાઓ 'પેસાને પરણેલી પૂતળી' (૧૯૮૬) અને 'બહેરામ અને શીરીન' (૧૯૮૬) તથા નાટક 'લવજી લક્ષ્યાપતિ' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોદી કિશોર ફકીરભાઈ (૨૩-૧૦-૧૯૪૦) : કવિ. જીવનચરિત્ર-લેખક. જન્મ કનસાડ (જિ. સુરત) માં. ૧૯૬૫-૧૯૭૯ દરમિયાન એમ.એસસી., પીએચ.ડી., વિવિધ વિજ્ઞાન કોલેજોમાં અધ્યાપન. પછીથી વિવિધ સંસ્થાઓમાં અધિકારી. હાલ ઔપધ-રસાયણ ક્ષેત્રે

સ્વનંત્ર સલાહકાર.

'બલજી' (૧૯૮૩) એમનો ગદ્યસંગ્રહ છે. જીવનચરિત્રોની પાંચ પુસ્તિકાઓનો 'વિજ્ઞાનની વિભૂતિઓ' (૧૯૭૩) નામે સંપુટ પણ એમણે આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

મોદી ગોપાળદાસ પ્રભુદાસ : સંવત શેલીએ લખાવેલા સ્વાનુભવાનો સંગ્રહ 'સ્વાનુભવના જીવનપ્રસંગો' (૧૯૬૧), પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'આ ધરા! આ લોક!' (૧૯૭૧) તથા પ્રકીર્ણ નિબંધોનો સંગ્રહ 'શ્યામ વાદળ કોર ફૂંચેલી' (૧૯૭૫) જેવાં પુસ્તકોના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોદી ચતુર્ભુજ ભગવાનજી : પદ્યકૃતિ 'માનસનરંગાવલી' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોદી ચંપકલાઈ રમણલાલ (૧-૧૧-૧૯૩૪) : કવિ. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના ડભોઈમાં. ૧૯૫૩ માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૩ માં ઈતિહાસ-માનસશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૩ માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૬ માં પીએચ.ડી. ૧૯૭૩ થી ૧૯૮૫ સુધી નડિયાદમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક રહ્યાં એ પછી ત્યાં જ આચાર્ય.

એમનાં પ્રકાશનોમાં 'શૌર્યજ્યોત' (૧૯૬૫) અને 'ગીતગુજન' (૧૯૭૩) જેવા કવ્યસંગ્રહો; 'સાત એકાંકી' (૧૯૭૮), 'નાટ્યો-પવન' (૧૯૮૧) વગેરે નાટ્યસંગ્રહો; 'વહેમનાં વિષ અને ભગવાનને ઘેર' (૧૯૭૮) નામક નવલકથાસંગ્રહ તથા 'નાટ્યવજ્યતના સ્વપ્નદ્રષ્ટા ગુજરાતી અલગારી કવિ ચંદ્રવદન મહેતા' (૧૯૭૭) અને 'કેટલાક સાહિત્યસર્જકો' (૧૯૮૩) જેવા વિવેચનગ્રંથોનો સમાવેશ થાય છે.

ક.ત્રિ.

મોદી ચંપકલાલ છગનલાલ : વાર્તા 'બાલવિધવા' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

મોદી ચંપકલાલ લલ્લુભાઈ : નવલકથા 'ભયંકર હન્યાકાંડ યાને વીંટીનો ભેદ' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

મુ.મા.

મોદી ચિનુ ચંદુલાલ, 'ઈશાદિ' (૩૦-૯-૧૯૩૯) : કવિ, નાટ્યકાર, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના વિજાપુરમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ વિજાપુરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ધોળકા, અમદાવાદમાં. ૧૯૫૪ માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮ માં ગુજરાતી-ઈતિહાસ વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૦ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૬૧ માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયોમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૬૮ માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિદ્યાવાચસ્પતિની ઉપાધિ. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૪ સુધી કપડવંજ અને તલોદની કોલેજોમાં અધ્યાપન. ૧૯૬૫ થી ૧૯૭૫ સુધી અમદાવાદની સ્વામીનારાયણ આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૫ થી ૧૯૭૭ સુધી ઈન્ડિયન સ્પેસ રિસર્ચ ઓર્ગેનાઈઝેશનમાં સિક્રટ-ટાઈટર. ૧૯૭૭ થી જાહેરાત ક્ષેત્રે ફ્રી લાન્સર. 'રે', 'કૃતિ', 'ઉન્મૂલન' અને હોટેલ પોએટ્રી ગ્રુપ એસોસિએશનના તંત્રી.

એમની પ્રારંભકાળની 'વાતાયન' (૧૯૬૩)ની કવિતા સંવેદન અને છંદઆયોજન પરત્વે અનુગાંધીયુગીન સૌંદર્યલક્ષી કવિઓની કવિતાને અનુસરે છે; પરંતુ 'રે મઠ'ના કવિમિત્રોના સંપર્કમાં આવ્યા પછી તરત એમની કવિતામાં આધુનિક કવિતાનો મિજાજ પ્રગટ થાય છે. 'વાતાયન'ની રચનાઓને સમાવી એમાં બીજી રચનાઓ ઉમેરીને પ્રગટ કરેલા સંગ્રહ 'ઝિણનાભ' (૧૯૭૪)ની કવિતામાં છાંદસની સાથે અછાંદસ કવિતા રચવાનું વલણ દેખાય છે. ત્યાર પછી પ્રગટ થયેલા 'શાપિત વનમાં' (૧૯૭૬) અને 'દેશવટો' (૧૯૭૮)ની રચનાઓમાં એ વલણ વિશેષ પ્રભાવક બને છે. જીવન પ્રત્યેની નિર્ભ્રાન્તિ, એકવિધ જીવન પ્રત્યેની ઉબક, માનવસમાજ ઊભાં કરેલાં મૂલ્યોની મજાક વગેરે આધુનિક સંવેદન એમાં વ્યક્ત થાય છે. અછાંદસ રચનાઓની સાથે ગઝલ પણ 'રે મઠ'ના કેટલાક કવિમિત્રો દ્વારા આધુનિક મિજાજની વાહક બની પોતાનું નૂતન રૂપ સિદ્ધ કરે છે. ગઝલનું આ નૂતન રૂપ સિદ્ધ કરવામાં આ કવિનો પણ અગત્યનો ફાળો છે તે 'લોહિના મહેલમાં' (૧૯૭૨), 'દર્શણની ગલીમાં' (૧૯૭૩) અને 'ઈર્શાદગઢ' (૧૯૭૮)ની ગઝલોમાં જોઈ શકાય છે. 'તરબી' પ્રકારની નવા સ્વરૂપવાળી ગઝલ કવિનો પોતીકા ઉન્મેષ છે. 'બાહુક' (૧૯૮૨) 'નળાપ્યાન'ના પૌરાણિક પાત્ર બાહુકને વિષય બનાવી સંસ્કૃતાઢ્ય શૈલી અને અલંકાર-લેખવથી ખંડકાવ્યના નૂતન રૂપને સિદ્ધ કરવા મથતું, નગરવિયોગને વાઘા આપતું પરલક્ષી કાવ્ય છે.

'રે મઠ'ના કવિમિત્રો સાથે રહી કવિતાની સાથે નાટ્યરચનામાં પણ પ્રયોગશીલ વલણ એમનાં નાટકોએ દાખવ્યું છે તે 'ઝાવનાં પંખી' (૧૯૬૭)નાં પદ્યમાં રચાયેલાં ઓક્સર્ડ એકાંકીઓ બતાવે છે. આ અને પછીનાં 'કાલબેલ' (૧૯૭૩)નાં એકાંકીઓમાં નાટ્ય-સિદ્ધિ કરતાં પ્રયોગપ્રિયતા વિશેષ છે. પરંતુ 'આકંઠ સાબરમતી'ના નાટ્યપ્રયોગની વર્કશોપ થરૂ થઈ ત્યારપછી રચાયેલાં 'હુકમ, માલિક' (૧૯૮૪)નાં એકાંકીઓમાં નાટ્યતત્ત્વ વિશેષ સિદ્ધિ થયું છે. એમાંની શીર્ષકદા 'હુકમ, માલિક' કૃતિમાં ચૈતન્યવિહીન યંત્ર-સંસ્કૃતિએ માનવજીવનને કેવા ભરડો લીધો છે એ વિચારને અરબી કથાના જીવનની વાત દ્વારા સુંદર અભિવ્યક્તિ મળી છે. 'જલકા' (૧૯૮૫) એ 'શઈનો પર્વત' નાટકના જલકાના પાત્રને કેન્દ્રમાં મૂકી રચાયેલું, સ્ત્રીમાં રહેલાં મહત્ત્વાકાંક્ષા અને પુત્રપ્રેમને વ્યક્ત કરતું નવપ્રવેશી ત્રિઅંકી નાટક છે. 'અશ્વમેધ' (૧૯૮૬) એ યજ્ઞના અશ્વ અને અશ્વમેધ કરનાર રાજાની રાણી વચ્ચેના જાનીય સંભોગની શાઓકત વિધિને વિષય બનાવીને રચાયેલું, સ્ત્રીમાં રહેલી કામાવેગની ઉન્કટતા અને એમાંથી સર્જાતી પરિસ્થિતિને આલેખતું ધ્યાનપાત્ર ત્રિઅંકી નાટક છે. આમ, એકાંકી પરથી અનેકાંકી નાટ્યરચના તરફની લેખકની ગતિ જોઈ શકાય છે.

કવિતા અને નાટકના સર્જનની સાથે સાથે એમનું નવલકથા-સર્જન પણ સમાંતરે ચાલતું રહ્યું છે ખરું, પણ એમાં સિદ્ધિ ઓછી છે. 'શૈલા મજમુદાર' (૧૯૬૬) આત્મકથાત્મક રીતિમાં રચાયેલી, બે પુરુષોના સંપર્કમાં આવતી, દરેક પુરુષ પોતાને સ્ત્રી તરીકે નહીં પરંતુ એક વ્યક્તિ તરીકે જુએ એમ અંખતી અને એમાં નિરાશ થતી નાયિકાની કથા છે. 'ભાવચક્ર' (૧૯૭૫)ના એક ખંડમાં 'શૈલા

મજમુદાર'ની કથાનું જ પુનરાવર્તન છે. બીજા ખંડમાં પૂર્ણેન્દુ શર્માના પરિપ્રેક્ષથી બનેલી ઘટનાને જોઈ છે ખરી, પણ એનાથી કૃતિને કોઈ વિશેષ પરિમાણ પ્રાપ્ત થતું નથી. ગ્રામપરિવેશવાળી 'લીલા નાગ' (૧૯૭૧) મનુષ્યમાં રહેલા જાનીય આવેગ અને તેની વિકૃતિની કથા છે. 'હિંગ ઓવર' (૧૯૮૫) કામના ઉન્કટ આવેગ-વાળી સ્ત્રીમાં જન્મતી ઉદ્દેગ પ્રગલ્ભતાને આલેખે છે. એમની વિશેષ જાણીતી બનેલી નવલકથા 'ભાવ-અભાવ' (૧૯૬૮) પોતાના અસ્તિત્વથી સભાન બનેલા એક માનવીની જીવનકથા છે. વિચાર-તત્ત્વનું ભારણ આ લઘુકૃતિની કલાત્મકતાને જાખવાવે છે. 'પહેલા વરસાદનો છાંટો' (૧૯૮૭) એમની ધારાવાહી નવલકથા છે. 'ઝાંબી મૂઠી જમણી મૂઠી' (૧૯૮૬) એમનો ઠેરઠેર પદ્યાંકિતઓથી મંડિત પ્રયોગલક્ષી વાર્તાસંગ્રહ છે.

'મારા સમકાલીન કવિઓ' (૧૯૭૩) અને પછી એ ગ્રંથના લેખોમાં બીજા લેખ ઉમેરી પ્રગટ કરેલા ગ્રંથ 'બે દાયકા ચાર કવિઓ' (૧૯૭૪)માં ચાર આધુનિક કવિઓ મણિલાલ દેસાઈ, રાવજી પટેલ, લાભશંકર ઠાકર અને મનહર મોદીની કવિતાની સૂઝભરી સહદયી તપાસ છે. 'ખંડકાવ્ય-સ્વરૂપ અને વિકાસ' (૧૯૭૪) એ મહાનિબંધ તથા 'કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી' (૧૯૭૮) એ ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રોણીની પુસ્તિકા લેખકની કાવ્યવિષયક સૂઝની પ્રતીતિ કરાવે છે.

'ચઢો રે શિખર રાજ રામના' (૧૯૭૫) અને 'ગમી તે ગઝલ' (૧૯૭૬) પૈકી પહેલું ચંદ્રવદન મહેતાની પ્રતિનિધિ કવિતાનું, તે બીજું આધુનિક ગઝલકારોની નીવડેલી ગઝલોનું સંપાદન છે. 'વસંતવિહાર' (૧૯૫૭) એ જ નામના મધ્યકાલીન ગુજરાતી ફાગુકાવ્યનો અનુવાદ છે.

જ.ગા.

મોદી ચીમનલાલ ભગવાનદાસ : નવલકથા 'દીનદયાળ'નાં કર્તા. મૂ.મા.

મોદી ચુનીલાલ જમનાદાસ : ગદ્યપદ્યમિશ્ર ચરિત્રકૃતિ 'ગીરીશંકર વિરહ ઉર્ફે સ્વામી સચ્ચીદાનંદ સરસ્વતીજીએ કરેલા સર્ગવાસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૨)ના કર્તા.

મૂ.મા.

મોદી ચુનીલાલ બાપુજી : ચરિત્રકૃતિઓ 'નિર્માલિયન મહાન બાનાપાર્ટ' (૧૯૮૧), 'સિકંદરનામું' (૧૯૮૩), 'પ્રતાપી ધીરનું ચરિત્ર' (૧૯૮૪), 'મોહનલાલ ર. ઝવેરીનું ચરિત્ર' (૧૯૮૮), 'મહારાજ આલકેડનું ચરિત્ર' (૧૯૭૩) તથા 'શિબિન્સન કૂએ'ના કર્તા.

મૂ.મા.

મોદી છગનલાલ ઠાકોરદાસ (૨૦-૧૦-૧૮૫૭, -) : નિબંધકાર, અનુવાદક, જન્મ સુરતમાં. ૧૯૭૯ માં બી.એ. ૧૯૮૦ માં વડોદરા ડાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ત્યારબાદ ટ્રેનિંગ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર. પછી શિક્ષણાધિકારી.

'હિતવચનમણા' (૧૯૮૧), 'કિલ્લે ઉભાઈનાં પુરાતન કામો' (૧૯૮૪), 'પ્રવાસ' (૧૯૮૫) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે. અંગ્રેજી

મોદી જગજીવનદાસ દયાળજી - મોદી પ્રતાપરાય મોહનલાલ

અને મરાઠીમાંથી એમણે કેટલાક અનુવાદ પણ આપ્યા છે.
ચં.ટો.

મોદી જગજીવનદાસ દયાળજી (૧૬-૧૨-૧૮૭૧, ૪-૩-૧૯૫૪) : કવિ, ચરિત્રકાર. જન્મ ડેબોઈ તાલુકાના ફાફળિયામાં. પ્રાથમિક શિક્ષણમિયાગામમાં. વડોદરાની ટ્રેનિંગ સ્કૂલ 'શિક્ષણપદ્ધતિ શાળા'માંથી ૧૮૯૦માં મધ્યમ-પદની અને ૧૮૯૬માં ઉત્તમ-પદની પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ. પ્રથમ નિમણૂક પ્રાથમિક શિક્ષક તરીકે ગણદેવીમાં, પછી બોલીમોરા, અકોટી, કરજણમાં અને ૧૮૯૭માં વડોદરાની સવપુરા પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક. વડોદરામાં બુદ્ધી બુદ્ધી શાળાઓમાં મુખ્યશિક્ષક. અંતે ૧૯૩૪માં વડોદરાની પુરુષ અધ્યાપન પાઠશાળાના અધ્યાપકપદેથી નિવૃત્ત.

કીર્તનસંગ્રહ 'સ્તવનમન્દાર' (૧૮૯૮), સાતસો લીટીનું મહાકાવ્ય 'મધોપાલમ્બ' (૧૯૦૦), 'કન્યાસંગીતમાળા' (૧૯૦૦), વિરહકાવ્ય 'મણિભાઈ વિરહ' (૧૯૦૦), ખંડકાવ્ય 'રમણસિકા' (૧૯૦૨), સચિકા છંદના ૫૧૭ શ્લોકમાં ચમક્યા 'સચિરા રામાયણ' (૧૯૪૮) વગેરે એમના કાવ્યગ્રંથો છે. એમણે 'દયારામ' (૧૯૧૮), 'ગિરધર' (૧૯૧૯), 'નુલસીભાઈ બકોરભાઈ અમીન' (૧૯૪૭), 'વિદ્યાભૂપણ હીરાલાલ વ્રજભૂપણદાસ ક્રોઈ' (૧૯૪૭), 'રૂક્મણી બા' (૧૯૪૯) વગેરે ચરિત્રગ્રંથો પણ આપ્યા છે.

'વૈતાલપચીસી' (૧૯૧૬), પ્રેમાનંદનું 'સુદામાચરિત્ર' (૧૯૨૩), 'દયારામકાવ્યમણિમાલા' (૧૯૨૪), કવિ ગિરધરનું 'પ્રહ્લાદાખ્યાન' (૧૯૨૮) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

'સુભદ્રા' (૧૯૨૩) વરદકાન્ત મજમુદારની બંગાળી નવલકથાનો એમણે કેરેલા અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

મોદી જમનાદાસ પરમાનંદદાસ : સંસ્કૃત શ્લોકો અને ગુજરાતી અનુવાદ 'હીમજ સ્તુતી' (અન્ય સાથે, ૧૮૮૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

મોદી જીવનજી જમશેદજી (૨૬-૧૦-૧૮૫૪, ૨૮-૩-૧૯૩૩) : નિબંધકાર, પ્રવાસલેખક. જન્મ મુંબઈમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કેળવણી અનુક્રમે ફોર્ટની બ્રાંચ સ્કૂલ અને ઍલ્ફિન્સ્ટન સ્કૂલમાં. ૧૮૭૧માં મૅટ્રિક. ૧૮૭૬માં બી.એ. ઈરાનિયન વિષયોમાં માન-ભર્યું સ્થાન. યુરોપ, એશિયા, આફ્રિકા, ભર્મા, ચીન, જાપાનની લાંબી મુસાફરી.

'મારી મુંબઈ બાહારની સેહેલ' (૧૯૨૬) ઉપરાંત 'ભવિષ્યની જિંદગી અને આત્માનું અમરપણું' (૧૮૮૯), 'શાહ જમશેદ અને જમશેદી નરોજ' (૧૮૯૩), 'એક અસલી ઈરાની બાનુ અને તેણીનો સંસાર' (૧૮૯૩), 'મિત ઉપર વાએજ' (૧૯૦૨), 'શાહનામુ અને ફિરદોશી' (૧૮૯૭), 'જ્ઞાનપ્રસારક વિષયો' - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૮૯૮, ૧૯૦૬, ૧૯૧૭, ૧૯૨૦), 'શાહનામાની સુંદરીઓ' (૧૯૦૮) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે. અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચ ભાષામાં પણ એમણે કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

ચં.ટો.

મોદી ત્રિવેણીબહેન ગો. : હિમાલયના પ્રવાસનું વર્ણન 'યાત્રાનો ચમત્કાર' (૧૯૮૦)નાં કર્તા.

મુ.મા.

મોદી નગીનભાઈ ફકીરભાઈ : વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ કનસાડ (જિ. સુરત)માં. આરંભિક શિક્ષણ કનસાડમાં અને કૉલેજ શિક્ષણ નવસારીમાં. ૧૯૫૭માં બી.એ.સી. ૧૯૬૪માં એમ.એ.સી. પ્રથમ ગાર્ડ કૉલેજમાં ડેમોન્સ્ટ્રેટર, પછી બારિયા સાયન્સ ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં ટ્યુટર. અત્યારે એસ. વી. આર. કૉલેજ ઓવ ઍન્વિરનિયરિંગ એન્ડ ટેકનોલોજી, સુરતમાં અધ્યાપક.

એમનો પાસેથી નવલકથાઓ 'ધાંપ તરીકે ઊઠ જાવનકી' (૧૯૬૨), 'ભાંજ્યાં મોતી, તૂટ્યાં મન' (૧૯૬૬), 'સ્નેહનર્પણ' (૧૯૬૭), 'મારાં સપનાં, મારી દુનિયા' (૧૯૬૮), 'નેહા' (૧૯૭૪); નવલિકા-સંગ્રહ 'ધુધવાટ' (૧૯૭૦); બાળસાહિત્યકૃતિ 'વિરાટદાદાની વિજ્ઞાનવાર્તાઓ' (૧૯૮૬) તથા નિબંધગ્રંથો 'પાણી એક અદ્ભુત સ્ત્રાવણ' (૧૯૬૦), 'અજયભ આઈસોટોપ' (૧૯૭૨), 'પ્રદૂષણનો અવગર' (૧૯૮૭) વગેરે મળ્યાં છે.

મુ.મા.

મોદી નવીનચંદ્ર કાળિદાસ (૧૩-૧-૧૯૪૨) : વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ સુરત જિલ્લાના વ્યારામાં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૨માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૬માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૬માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૭ સુધી વ્યારામાં મદદનીશ શિક્ષક. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૨ સુધી જોડવડ કૉલેજમાં ટ્યુટર અને ૧૯૭૨થી વ્યારા કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમનો લેખનવ્યાપ વાર્તા, નવલકથા અને વિવેચનમાં વહેંચાયેલો છે. 'લઘિમા' (૧૯૭૮) અને 'તારી આંખા પડેખર સુંદર છે' (૧૯૭૯) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'એકાંત મારાં ભડકે બળ' (૧૯૮૦) અને 'સદા સુહાગણુ' (૧૯૮૧) એમની નવલકથાઓ છે. 'ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા : આકાર અને આગમન' (૧૯૮૦), 'આર્વાચીન ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા' (૧૯૮૧), 'બે સમર્થ સર્જક : ધૂમકેતુ અને દ્વિરેફ' (૧૯૮૩) વગેરે એમના વિવેચનગ્રંથો છે. 'ચૌધરી બોલી અને સંસ્કૃતિ : એક અભ્યાસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૧) એમનું સંશોધન છે.

હ.ત્રિ.

મોદી પ્રતાપરાય મોહનલાલ (૯-૨-૧૮૯૬, -) : વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભાવનગરમાં. ઉચ્ચશિક્ષણ જૂનાગઢ અને અમદાવાદમાં. ૧૯૨૦માં બી.એ. ૧૯૨૬માં કાશીથી બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ૧૯૨૬થી ૧૯૫૩ સુધી ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક. ૧૯૨૮માં 'અક્ષરા-અ ફરગોટન ચૉપ્ટર ઈન ઈન્ડિયન ફિલોસોફી'ના શોધપ્રબંધથી પી.એચ.ડી. ૧૯૬૧થી એમ. એસ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં માનાર્હ અધ્યાપક.

એમની પાસેથી ચરિત્રકૃતિ 'રામાનુજચાર્ય' (૧૯૪૧), 'હિંદુ ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો' (૧૯૪૦) તેમ જ અનુવાદ 'ભગવદ્ગીતા' મળ્યાં છે.

મુ.મા.

મોદી પ્રબુદાસ લાધાભાઈ (૧૮૮૨, -): વાર્તાકાર, જન્મ સાવરકુંડલામાં. વતન ભાવનગર. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. 'સાંજ વર્તમાન'ના સદનંત્રી.

એમની પાસેથી 'વિનોદ વાર્તાઓ' (૧૯૧૨), 'કૃષિજ્ઞ અગ્રેસર માળા' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૧૫, ૧૯૧૭), 'કૃષિજ્ઞ કેલેન્ડર' (૧૯૦૫) તથા 'આમવચનો' (૧૯૧૮) મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

મોદી બમનજી એદલજી: પોતાના ભાઈના અવસાન પ્રસંગે લખાયેલી કસ્ટો પ્રશસ્તિ 'બરબરજી વિરલ' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી ભજવાનદાસ ભાગીલાલ: નાટક 'નલ અને દમયંતી' (૧૯૦૭) તથા નવલકથા 'વનદેવી' - ભા. ૨ (૧૯૧૭)ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી ભારતી પો.: લેખસંગ્રહ 'સમર્પિ' (૧૯૮૧)ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી ભારતી વિનોદ: ભાષાવિદ, મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. ઈલિનાય (યુ.એસ.એ.)થી પણ એમ.એ. મ. સ. યુનિવર્સિટીમાં પત્રીસ વર્ષથી અધ્યાપન.

એમણે 'પાશ્ચિમમાં વ્યાકરણમીમાંસા' (૧૯૭૯) નામક પુસ્તકમાં ૧૯૫૫થી ૧૯૭૦ સુધીના મહત્વના સૌક્રાંતિક વર્ષાંકોને આવરી લેવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

મૃ.મા.

મોદી ભાંખુભાઈ: જીવનચરિત્ર 'ઉદ્યાગવીર પરશુરામ પંત' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી મજનલાલ શંકરલાલ: વાર્તા 'ધૂધવનો અગ્નિ યાને અંત્યજનો આર્તનાદ' (૧૯૩૧) ઉપરાંત અનુવાદ 'શિઝા ભામ્બઈ અથવા પાદરીની પુત્રી' - ભાગ ત્રીજો (૧૯૩૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી મધુસૂદન ત્રીમનલાલ (૨૦-૧૧-૧૯૦૪, ૨૩-૩-૧૯૭૪):

સંશોધક, સંપાદક, જન્મ ઠાસણમાં. ૧૯૨૨માં મૅટ્રિક થયો સમય વડોદરામાં અને પછી પૂનાની ફર્ગ્યુસન કોલેજમાંથી ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી ૧૯૨૬માં બી.એ. સંસ્કૃત-વેદાંતશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૩૨માં અમદાવાદથી એલ.એલ.બી. વેપાર કરવા ઉપરાંત તેઓ શેઠ જીવણલાલ ગિરધરલાલ તથા સર ચિનુભાઈને ત્યાં ભાષાકોને ખાનગી શિક્ષણ આપતા. ૧૯૩૮માં રતિલાલ મોહનલાલ ત્રિવેદીના સહયોગમાં અમદાવાદમાં ન્યુ એજ્યુકેશન હાઈસ્કૂલની સ્થાપના. પ્રાકૃત-અપભ્રંશ વિષયમાં એમના પ્રદાનને લક્ષમાં લઈ ૧૯૩૯થી આરંભાયેલા ગુજરાત વિદ્યાસભાના અનુસ્નાતક વર્ગમાં શિક્ષક તરીકે માન્યતા. ૧૯૫૨માં નૂતન હાઈસ્કૂલ અને ૧૯૫૩માં વિદ્યાનગર હાઈસ્કૂલ સ્થાપી. બીલીમોરામાં સ્ટ્રો બોર્ડના કાર્યાલયમાં ભાગીદાર. કાર્યાલયનામાં જ અવસાન.

મોદે ભાગે અપભ્રંશમાં અને થોડુંક જૂની ગુજરાતીમાં એમનું

સંશોધનમૂલક પ્રદાન છે. 'ગૂર્જર રસાવલિ' (૧૯૫૬) બ. ક. ઠાકોર અને મો. દ. દેસાઈની સાથે કરેલું સંપાદન છે. 'વસંત-વિલાસ' પણ એમનું સંપાદન છે. એમાંના શબ્દકોશથી એમનાં ભાષાજ્ઞાન અને અર્થઘટનની સૂઝનો પરિચય થાય છે. 'હમસમીક્ષા' (૧૯૪૨)માં હેમચંદ્રાચાર્યની ઉપલબ્ધ કૃતિઓની પર્યાપણા છે.

અપભ્રંશ કૃતિઓ 'પદ્મસિરિયરિડ' ('પદ્મચરિડ') (૧૯૪૭), 'નમિનાહરચરિડ' (૧૯૭૨)નાં સંપાદનો એમણે ડૉ. હરિવલ્લભ ભાયાણીના સહયોગમાં તૈયાર કરેલાં છે. 'છક્કમુવએશા' (૧૯૭૨) એમનું સ્વતંત્ર સંશોધન સંપાદન છે. ઉપરાંત 'અપભ્રંશ-પાઠાવલિ' અને 'ભાવનાસંધિપ્રકરણ' પણ એમના અપભ્રંશ ભાષાજ્ઞાનના પરિચય કથાવનારા ગ્રંથો છે.

બ.જા.

મોદી મનહર શાંતિલાલ (૧૫-૪-૧૯૩૭): કવિ, જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૨માં અર્થશાસ્ત્ર અને આંકડાશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૪માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. અને ૧૯૬૬માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૬થી ૧૯૫૮ સુધી ટેક્ટાઈલ ડિઝાઈન સેક્સમેન. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૬ સુધી વેસ્ટર્ન રેલવેમાં ટ્રિકટિક્કાર્ક. ૧૯૬૬માં ભવન્સ કોલેજમાં અને પછી ડાકોરમાં ભાષ્યાતા. અત્યારે ભકત વલ્લભ યોગ્યા આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. 'નિરીક્ષક' અને 'ઉદ્ગાર'ના તંત્રી.

'રે મઠ'ની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ અને બજવાણીમાં તેઓ આરંભ્યો જ સક્રિય રહેલા. સાહિત્યની સમજણથી એમણે આંદોલનો કર્યાં ને ગુજરાતી કવિતામાં વર્ષાંક આવ્યો. 'આકૃતિ' (૧૯૬૩) એમનો પહેલો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમનો બીજો 'ૐ તત્ સત્' (૧૯૬૭) નામક કાવ્યગ્રંથ અત્યંત પ્રયોગશીલ છે. એમની 'ડાકોર ઉમરેઠ', 'તરડાયેલા પડછાયા', 'જૂ' જેવી કૃતિઓ એક કાળે રચાઈને વિષય હની. છંદ-લયમાંથી બહાર આવીને જીવનની વિચિત્રતાને ઇન્નલયમાં અભિવ્યક્ત કરતી એમની કવિતા અર્થથી મુક્ત થઈને 'નર્થ' સુધી જાય છે. એમની ગજલને પણ આ વાત લાગુ પડે છે. એમની લગભગ બધી જ ગજલોને સમાવેતા સંચય '૧૧ દરિયા' (૧૯૮૬) પ્રગટ થયો છે. એમની રચનારીતિથી ગુજરાતી ગજલને નૂતન પરિવેશ મળ્યો છે. અત્યંત પ્રયોગશીલતામાં સરી પડેલી એમની ગજલ પછીથી પરંપરા અને પ્રયોગનો સુભગ સમન્વય સાધે છે. 'હસુમતી અને બીજા' (૧૯૮૭)માં એમની લાક્ષણિક રચનાઓ સંગૃહીત છે. એમણે 'રે' કવિમિત્રો સાથે 'ગજલ ઉસને છેડી' (૧૯૭૪) તેમ જ ચિનુ મોદી અને આદિલ મન્સૂરી સાથે 'ગાઈ તે ગજલ' (૧૯૮૦) જેવાં સંપાદનો આપ્યાં છે. 'સુરેશ બેશી: મૂલ્યાંકન', 'ગદ્યનું ક્વાસ્વરૂપ', 'અધીત' - ૧૦-૧૧-૧૨, 'વિવેચનના વિવિધ અભિગમો' અને 'ગુજરાતીના અધ્યાપકોના માહિતીકોશ' (૧૯૮૮) એમનાં સહસંપાદનો છે.

મ.પ.

મોદી મૂળચંદ રામજીભાઈ (૧-૩-૧૯૩૧): નવલકથાકાર, જન્મ ઠિંતાલી (તા. ભરૂચ)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ઠિંતાલીમાં.

૧૯૪૬ માં મૅટ્રિક, ૧૯૫૫ માં પી.ટી.સી. પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક. એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'જીવનજોડો દુર્ગારામ' (૧૯૫૯), 'કાળા પડછાયા' (૧૯૬૦), 'વેરનાં વળામણાં' (૧૯૬૫), 'સ્નેહ-મંજરી' (૧૯૬૫), 'સિવાસદન' (૧૯૬૬), 'પુરુષાર્થ અને પતન' (૧૯૬૭), 'કન્યાદાન' (૧૯૬૮), 'ફાગણનાં બે ફૂલ' (૧૯૬૮), 'કહીં કહીં દીપ જલે' (૧૯૬૯), 'પ્યાસે દીપ' (૧૯૭૦), 'જલ-કમલ' (૧૯૭૧), 'ત્રિથૂલ' (૧૯૭૪) વગેરે; ચરિત્ર 'કબીર પ્રકાશ' (૧૯૭૬); વાર્તાસંગ્રહો 'પાંચ વીધા જમીન' (૧૯૬૨) અને 'દિવ્ય દૃષ્ટિ' (૧૯૬૩) તથા બાળસાહિત્યકૃતિ 'છુક છુક ગાડી' (૧૯૭૧) મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

મોદી મોતીલાલ શામળદાસ : 'ગુલામસિદ્ધ અને સમુદ્રા ચરિત્ર નાટક' તથા 'શેક શેકાણીનું રમૂજ ફારસ' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી રજનીકાન્ત : કાવ્યસંગ્રહો 'અર્ધા' (૧૯૪૬) અને 'અર્ચના' ઉપરાંત 'કેલેન્ડરની કથા' (૧૯૬૪), 'જ્ઞાનાંજલિ' (૧૯૬૮), 'જગતની સંસ્કૃતિઓ' (૧૯૬૮) વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકોના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી રમણિક ગીરધરલાલ : પદ્યકૃતિ 'રાષ્ટ્રીય ગીતાંગલિ' (૧૯૨૧) અને નવલકથા 'રસદાયક રત્નનિધિ' (૧૯૨૩) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી રામદાસ કાઠીરામ : નવલકથા 'સુખસાધક' (૧૯૮૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી રામલાલ યુનીલાલ (૨૭-૭-૧૯૮૦, ૧૦-૪-૧૯૪૯) :

વિવેચક, સંપાદક. જન્મ પાટણમાં. ૧૯૦૮ માં મૅટ્રિક. પછી વડોદરા રાજ્યના કેળવણીખાતામાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય. ૧૯૪૫-૫૦ દરમિયાન ઈતિહાસવિષયક સંશોધન માટે નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક. રાજકોટમાં અવસાન.

મુખ્યત્વે જૂની ગુજરાતી અને ગુજરાતના ઈતિહાસ પરનાં એમનાં લખાણોમાં શોધક દૃષ્ટિ છે. મધ્યકાલીન કવિ ભાલાણનું શાસ્ત્રીય રીતે આપાયેલું ચરિત્ર 'ભાલાણ' (૧૯૧૯), 'સંસ્કૃત દ્રવ્યકાવ્ય કાવ્યમાં મધ્યકાલીન ગુજરાતની સામાજિક સ્થિતિ' (૧૯૪૨) અને 'ભાલાણ, ઉદ્ભવ, ભીમ' (૧૯૪૫) માં ઐતિહાસિક વીગતોનું તાર્કિક સંકલન તેમ જ એમના મરણોત્તર પ્રકાશિત 'લેખસંગ્રહ' ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૩, ૧૯૬૫) ના લેખોમાં તાર્કિક સૂઝનોંધપાત્ર છે.

'કવિ ભાલાણકૃત બે નળાખ્યાન' (૧૯૨૪) અને ભાલાણ, વિષણુ-દાસ, શિવદાસ એ જુદા જુદા ત્રણ કવિઓનાં 'જલધર આખ્યાન' (૧૯૩૨) એમનાં ઘોતક સંપાદનો છે.

'પાટણસિદ્ધપુરનો પ્રવાસ' (૧૯૧૯) એમનો પ્રવાસવિષયક ગ્રંથ છે; તે 'કર્ણ સોલંકી' (૧૯૩૫) અને 'વાયુપુરાણ' (૧૯૪૫) ઈતિહાસવિષયક ગ્રંથો છે. 'મુઘલ રાજ્યવહીવટ' (૧૯૪૨) સર જદુનાથ સરકારના પુસ્તકનો એમણે કરેલો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

મોદી વનમાળી લાધા : 'પ્રેમરાય અને પ્રેમગૌરી' (૧૯૮૭), 'સાંસારિક ચમત્કાર અથવા સુજ્ઞ શામલાલ' (૧૯૮૮), 'સુશીલ યમુના' (૧૯૯૦), 'ભાગ્યલીન ભાઈબહેન અથવા મધિ અને મોહન' (૧૯૯૨), 'પ્રેમની પરિશીમા' (૧૯૯૩), 'કરમચંદની કકણાઈ અથવા અનાચારનો આપટા' વગેરે નવલકથાઓ તથા નવલિકાસંગ્રહ 'યુવાવસ્થાનો અનુભવ' (૧૯૯૭) તેમ જ નાટક 'માણિકજી મેજસ્તેરેત યાને એક લાખ રૂપીયાની અક્કલનું રમૂજ ફારસ' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી વાડીલાલ લ. : પદ્યકૃતિ 'ત્રિકમતત્ત્વવિલાસ' (૧૯૩૧) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી સરનવાજ બલ : નવલકથા 'છાનું ત્યાં સુખમાં કાનું' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મોદી હરજોવિદ : બાળસાહિત્યકૃતિ 'ગાંધીજીની વાતો' - ભા. ૧ થી ૧૦ (૧૯૫૫-૧૯૫૭), 'દરબારની વાતો' (૧૯૫૬), 'કક્કર-બાપાની વાતો' (૧૯૫૬), 'સરદારની વાતો' (૧૯૫૭) તથા અનુવાદ 'સુવર્ણપ્રભાત' (૧૯૫૭) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોદી/ઝવેરી હીરાચંદ કસ્તૂરચંદ (૭-૭-૧૯૦૧) : કવિ, નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મ સુરતમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. સુરત ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળની સ્થાપનાના સહભાગી અને મંત્રી. આ સંસ્થા પાછળથી 'નર્મદ સાહિત્યસભા' બની.

એમની પાસેથી મહાકાવ્ય 'જંગૂનિલક'; નવલકથાઓ 'જગ-ન્મોહિની', 'નટસજ', 'નાગકન્યા', 'મૃગજળ' અને 'સંસારસ્વાન' તથા પદ્યાનુવાદ 'મયખાનું યાને રૂપાયને ઉમ્મરખાયામ' મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

મોનજી રુદર : અનાવિલોના બલિકાર વચ્ચે પત્ની ભીખીબાઈના સહકારથી અણનમ રહેતા મોનજીનું આલેખન કરતો સ્વામી આનંદનો ચરિત્રનિબંધ.

ચં.ટો.

મોનાણી ખીમજી લાલજી : 'રમાસુંદરી નાટકનાં ગાયનો - ટૂંકસાર' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોન્ટગમરી રોબર્ટ : 'અંગ્રેજી-ગુજરાતી શબ્દકોશ' (અન્ય સાથે) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

મોબેદ બહેરામજી ફરહુનજી : નવલકથા 'ભરુચના નવાબ' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોબેદ મેહરવાનજી ખુરશેદજી બેદરામ કામદીન : પદ્યકૃતિ 'ગુલદસ્તે ચમને અનબ્યા' (૧૯૨૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોખેદ ફરતમ જમથેદજી : 'શેઠ જીભાઈ દાદાભાઈનું જન્મ-વૃત્તાંત' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

મૃ.મા.

મોમના એ. પી. : ગુજરાતીમાં 'પશ્ચિમ ભાષાનું સરળ વ્યાકરણ અને લેખન' (પરમાર વાલર નં. સાથે, ૧૯૫૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

મોમાયા દેવશી ડુંગરશીભાઈ : ભક્તિવિષયક કાવ્યો-ગીતાનો સંગ્રહ 'જનનંદ્ર ભક્તિરસમંજરી' ના કર્તા.

નિ.વો.

મોમીન વલીમોહમ્મદ, 'લલ્લુભાઈ છગનભાઈ અમદાવાદી' (૧૮૮૨, ૧૯૪૧) : ચરિત્રકાર, વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ફરસી, અરબી, ઉર્દૂનો અભ્યાસ. ૧૯૦૨ માં 'સિરાજ' નામના દૈનિક પત્રનો અને ૧૯૦૪ માં 'અલ દિલાલ' નામના ગુજરાતી માસિક પત્રનો આરંભ. ૧૯૦૫ માં મોગરોળના નવાબની પુત્રીના શિક્ષક. ૧૯૧૧ માં માણાવદરમાં ખાન શ્રી ફતોહદીનખાનના ખાનગી સેક્રેટરી.

એમની પાસેથી 'લગ્ન મુહમ્મદરાહબનું જીવનચરિત્ર', 'મોસ્કોટનું ઈસ્લામ', 'અરમાનુસા' -ભા. ૧-૨, 'વિશ્વધર્મ ઈસ્લામ', 'સોમનાથની મૂર્તિ', 'નાલીમ મગરબીને મિટ્ટી ખરાબ કર દો', 'બલિમ પિતા માયાગુ પત્ની અને સપુત પુત્રની વાર્તા' વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વો.

મોરનો ઈંડાં (૧૯૩૪) : કૃષ્ણલાલ ક્રીધરાણીનું સંસ્કૃત-પ્રાકૃત તત્ત્વોના સંઘર્ષનું પ્રતીક શૈલીનું નાટક. અહીં નિર્ણયના સંતાન સમા તીરથને ભાગ્યવરા માટે છાત્રાલયમાં રખાય છે. પુસ્તકના આજરો અને છાત્રાલયની શિસ્ત એની ચેતનાને રુધિ છે. ગામમાં મિયાણાની ઘાટ પડી ત્યારે કોઈને પૂછ્યા વગર તત્કાળ છાત્રાલયમાંથી છટકી તેણે મિયાણાનો સામનો કર્યો અને શહાદત વહોરી લીધી. આશ્રમનાં જ્ઞાન, શિસ્ત અને અભ્યાસની સામે લેખકે તીરથના જીવનનાં પ્રેમ, શૌર્ય અને કર્તવ્યને વિરોધાવી સભ્યતાને ઝાંખી પાડી છે. અહીં લેખકે રુસોના કેળવણીવિષયક પ્રકૃતિવાદથી પ્રભાવિત બાણ્ય છે. નાટકનું ગદ્ય કાવ્યમય છે. તીરથમાં ક્યાંક પ્રવેશનું સુધરેલાપણું, ખોયાતો ચર્ચા-અંશ અને ઉદ્ભવતું ક્રિયામંદ્ય લેખકની સિદ્ધિને ખાસ ઢાંકે શકનાં નથી.

નૃ.પા.

મોરપરિયા રવીન્દ્ર મગનલાલ (૮-૧-૧૯૪૫) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, નવલકથાકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ઈન્ડિયન આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ. 'જન્મભુમિ-પ્રવાસી' અને 'નવનીત'ના તંત્રીવિભાગમાં.

એમની પાસેથી નવલકથાસંગ્રહ 'સપનાંતા શીશમહલ', ચરિત્ર-લક્ષી કૃતિ 'વિશ્વના ટેસ્ટ ક્રિકેટરો' અને નવલકથા 'વીખરાતા સૂર' મળ્યાં છે.

નિ.વો.

મોરારજી મણિશંકર : 'દીવાન બહાદુર મણિભાઈ વિરલ શોકોદ્યાર'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોરારજી માવજી : કથાકૃતિ 'ક્રીમીન કે શયતાન?' યાને વંદેકો શેકાણી'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોરારજી શાંતિકુમાર ન. : ગાંધીજીના અંતરંગ જીવનના પોતે જોયેલા અને સ્મરણમાં નોંધેલા પ્રસંગોને રજૂ કરતું પુસ્તક 'ગાંધીજીનાં સંસ્મરણો અને બીજી સાંભરણો'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોરીસવાલા ફિરોજ : રહસ્યકથાઓ 'ઘટના એક રાતની' (૧૯૬૭), 'જન્મદીપનો કેદી' (૧૯૬૭) અને 'ભેદી લાશ' (૧૯૬૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

મોરે રામચંદ્ર માધવરામ : કથાકૃતિઓ 'પૈસાનો પાપ', 'જીગરની જવાલા' અને 'માયાનો માર'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોરેજરીઆ મુક્તાબહેન મથુરદાસ : 'મુક્ત ભજનાવલી'નાં કર્તા.

નિ.વો.

મોરિખ' : જુઓ, ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી.

નિ.વો.

મોલવી મોહમ્મદ એહમદ : કથાકૃતિઓ 'મિરાતુલ અફસ યાને કન્યાદર્મીણી' (૧૯૭૭), 'શિશનઆરા' (૧૯૭૭) અને 'ત્રિખેલ નસુલ યાને નસુલ નામના એક ગૃહસ્થે કીધેલા તેભાલ' (૧૯૮૪), તથા નાટ્યકૃતિ 'બેહોરને શદદાદ અથવા બાગે ઈશ્મ' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

મોલિયા બળદેવ પ્રહલાદ : નાટ્યકૃતિઓ 'જીવનનાટક' (૧૯૪૪), 'અભયપાત્ર' (૧૯૫૪), 'કોટાનો ફૂલ' (૧૯૫૫), 'દીવા લઈને' (૧૯૫૭) તથા 'નાટકોની દુનિયા'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોહન ખેરવાકર : જુઓ, રબારી મોહનભાઈ ખુમાભાઈ.

મોહન મુકલ : જુઓ, વ્યાસ લક્ષ્મીનારાયણ ચણછોડદાસ.

મોહનજી પ્રેમજી : પદ્યકૃતિ 'સીસદ્બોધબાવીસી' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

મોહનલાલ છગનલાલ : ભજનસંગ્રહ 'મોહનભજનાવલી' -ભા. ૧ (૧૯૫૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

મોહનલાલ કલ્યાણજી : 'જન્મજુવર વિશે નિબંધ'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોહનલાલ પ્રમોદરાય : નાટ્યકૃતિ 'પ્રિયદશિકા'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોહનલાલ ભગવાનદાસ : કથાકૃતિ 'કિસ્મતનું કરામત'ના કર્તા.

નિ.વો.

મોહનલાલ લાલાજી : 'નરસિંહ મહેતા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૫), 'સતી તિલોત્તમા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૫) અને 'વિશ્વાસયાત

મોહનલાલજી - યંગ રોબર્ટ

નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

મોહનલાલજી : નીતિધર્મવિષયક પદ્યકૃતિ 'આત્મહિનપ્રકાશદોહરા' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

મોહિનીચંદ્ર : જુઓ, ભટ્ટ મોહનલાલ દલસુખરામ.

મોન (૧૯૬૬) : હરીન્દ્ર દવેનો ગીત, ગઝલ, છંદોબદ્ધ અને અછાંદસ રચનાઓને સમાવતો સંગ્રહ. ગીત આ સંગ્રહનું પ્રમુખ આકર્ષણ છે અને એમાં પ્રણયનો ભાવ પ્રમુખ છે. ક્યારેક વૈયક્તિક અને ક્યારેક સાધાકૃષ્ણની પ્રતીકાત્મકતા સાથે આ પ્રણયનાં ગીતો મનોહર લય દ્વારા, ભાષાની કલેવતકક્ષાએ પહોંચતા પંક્તિ-અવતરણ દ્વારા, સરલ છતાં વેધક અને મુગ્ધ અભિવ્યક્તિઓ દ્વારા અત્યંત પ્રચલિત બન્યાં છે. 'નજરું લાગી', 'માધવ કયાંય નથી મધુવનમાં', 'રજકણ', 'કાનુબને બાંધ્યો છે હીરના દોરે' જેવાં ગીતો તે ગુજરાતી સાહિત્યની સંપત્તિ સમાં છે. છંદોબદ્ધ રચનાઓમાં પ્રારંભકાલીન ઓછપ છે; તે અછાંદસમાં આધુનિક બનવાની ધગશ વર્તાઈ આવે છે. 'ખ્યાલ પણ નથી' ગઝલની સાદગી ધ્યાન ખેંચે છે.

ચં.ટો.

મોન ભલાવી : જુઓ, પટેલ ચંદુલાલ જોષીતારામ.

મોનનાં ચોદ પાતાળ : કાણે કાણે મૃત્યુ પામતા મનુષ્યના વિષાદને મોનની શિલા નીચેથી વાચા દ્વારા વહાવી દેવાની ઈચ્છા રાખતો સુરેશ જોષીનો લલિતનિબંધ.

ચં.ટો.

મોલાબક્ષ ધીસેખાન (૧૮૩૩, -૭-૧૮૯૬) : કવિ. જન્મ દિલ્હી પાસેના ચીહડ ગામમાં. ગામઠી શાળામાં હિંદુસ્તાની પછી મરાઠી, ગુજરાતી, સંસ્કૃતનો અભ્યાસ. પચ્ચીસ વર્ષ સુધી હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં ફરી સંગીતગ્રહણ. વડોદરાનરેશ ખંડેરાવ મહારાજે વડોદરા જોલાવી લીધેલા, પરંતુ પાછા નિઝામ રાજ્યમાં ગયેલા. ૧૮૮૬માં વડોદરામાં સંગીત પાઠશાળા સ્થપાતાં એના આચાર્યપદે.

'સંગીતાનુભવ', 'બાલસંગીતમાળા', 'સંગીત છંદોમંજરી', 'ભગવંત ગરબાવળી' વગેરે એમના ગ્રંથો છે.

ચં.ટો.

મ્હારાં સોનેટ (૧૯૫૩) : બ. ક. ઠાકોરે ૧૯૩૫માં 'મ્હારાં સોનેટ' નામે એક ચોપડી બહાર પાડેલી તેમાં તે તારીખ લગી સર્જાયેલાં સોનેટ સમાવેલાં, પરંતુ છ-એક વર્ષમાં એ ખપી જતાં ઘણા સુધારા-વધારા સાથે નવી આવૃત્તિ અંગે કવિએ આયોજન કરેલું; એ સામગ્રી અને બીજી વધુ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી કુલ ૧૬૪ સોનેટનો આ સંપૂર્ણ સંગ્રહ ઉમાશંકર જોષીએ સંપાદિત કર્યો છે. 'મ્હારાં સોનેટ' સંગ્રહ છ વિભાગમાં વહેંચાયેલો જેઈ શકાય છે : કવિતા; પ્રેમ; મિત્રતા, બુર્જોઈ, મૃત્યુ, શ્રાધ્ધ; ઈતિહાસદૃષ્ટિ; સમાજ-દર્શન; સંસારની સુખદુઃખમયતા. વિષયો જોતાં લાગે છે કે આ કવિએ પોચટ અને ભાલુક બનેલી અંગતતાની સામે બિનંગત

વિચારપ્રધાન કવિતા ધરી છે; અને સોનેટ જેવા કાવ્યપ્રકારને વિવિધ રીતે ખેડીને એને કલાત્મક રીતે ફલિત કર્યો છે. સૂક્ષ્મ આકારસૂઝ અને ભાષાકસબની સમાનતાથી કવિએ લાક્ષણિક રીતે કવિધર્મ બજાવ્યો છે. કવિતાવિષયક સોનેટોમાં રસકોટિએ પહોંચતી અંગત વિભાવના; પ્રેમવિષયક સોનેટોમાં કલ્પિત પાત્રો દ્વારા વિવિધ પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ અને એથી પ્રગટ થતા ચિત્રાત્મક તેમ જ નાટ્યાત્મક કાવ્યોન્મેષા; મૃત્યુ અને ખાસ તો વૃદ્ધાવસ્થાની સંવેદનાઓને ઉપસાવતાં સોનેટોના અપૂર્વ ભાષા-વિકાસો ઉલ્લેખપાત્ર છે. સમાજ અને સંસારનું નિરૂપણ કરતાં સોનેટોમાં ઈતિહાસવિદ કવિનું વ્યવહારવાદી, બુનિયાદી, બુદ્ધિ-વાદી, યથાર્થવાદી ને વિશિષ્ટ રીતે અજોયવાદી વલણ અછળું નથી રહેતું. પ્રત્યેક ભાષાપ્રયોગની સાભિપ્રાયતા અંગેની સજગતા આ કવિની શક્તિ અને મર્યાદા છે. 'જૂનું' (ધિયરધર', 'વધામાળી', 'પ્રેમની ઉષા', 'ધમને નિમંત્રણ' વગેરે સોનેટો ગુજરાતી સાહિત્યની માસિક અને સીમાચિહ્નરૂપ કૃતિઓ છે.

ચં.ટો.

મ્હેડ સુસ્મિતા પરાશર, 'મિધા' (૧૯૧૬-૧૯૧૮) : વિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૩૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૮માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૧ માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૫૧ થી ૧૯૬૩ સુધી અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાં અને ૧૯૬૩થી ૧૯૭૦ સુધી નવગુજરાત કોલેજમાં અધ્યાપન. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૭ સુધી એ જ કોલેજમાં ખંડસમયનાં અધ્યાપક. 'નરસિંહરાવ દિવેટિયા : એક અધ્યયન' (૧૯૫૨) અને 'અધિગમ' (૧૯૭૩) એમનાં વિવેચનપુસ્તકો છે. વૈતાલિક' (૧૯૮૭)માં એમણે મૃદુલાબહેન સારાભાઈની જીવનકથા આલેખી છે. 'નરસિંહરાવનાં કાવ્યકુસુમ' (૧૯૫૮) એમનું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

યજુર્વેદી : નવલકથા 'સીમંતિની' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

યતિ મનસુખલાલ નેમચંદજી : 'બાલમિત્રરતવનાવલી' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

યતિ મુકુંદકામ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી તત્વાદર્શ' (૧૯૨૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

યતિ રાજેન્દ્ર સોમ : 'શ્રી જનગુણસ્તવનમાલા' - ભા. ૧ (૧૯૮૯) ના કર્તા.

મુ.મા.

યથ ન. શાહ : ચંદ્રકાન્ત બક્ષીની પ્રયોગશીલ નવલકથા 'આકાર'નો અસ્તિત્વવાદી નાયક.

ચં.ટો.

યંગ રોબર્ટ : 'ગુજરાતી વ્યાકરણ', 'વ્યાકરણ : અંગ્રેજી-ગુજરાતી' જેવાં વ્યાકરણવિષયક પુસ્તકો તથા 'ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનરી' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

યંત્રવિજ્ઞાન અને મંત્રકવિતા (૧૯૭૧): નિરંજન ભગતનો વિવેચનનિબંધ. આ નિબંધના કલ્પેલા કુલ સાત ખંડોમાંથી પૂર્વાર્ધે રૂપે પાંચ ખંડોને વસ્તુવિષયની એકતા જાળવાય એ રીતે લીધેલા છે. ટેકનોલોજિકલ યુગમાં કવિતાની મૂલ્યવિચારણાનો અહીં ઉપક્રમ છે. ઔદ્યોગિક મનુષ્ય, ઔદ્યોગિક સમાજ, ઔદ્યોગિક સંસ્કૃતિ અને ઔદ્યોગિક યુગના સંદર્ભમાં કવિતાના સ્થાનને તપાસવાનો ઉદ્દેશ છે. આ તપાસમાં દલપતરામકૃત 'હુન્નરખાનની ચઢાઈ', ગાંધીજીકૃત 'હિન્દસ્વરાજ', રાજનિતરામની વાર્તા 'માસ્તર નંદન-પ્રસાદ', બજાવંતરાય દાકોરકૃત 'ઈતિહાસદિવ્દર્શન'નો ત્રીજો ખંડ અને ઉમાશંકરની સોનેટમાલા 'આત્માનાં ખંડેર' એ ગુજરાતી ભાષાની પાંચ ગદ્યપદ્યકૃતિઓનું મિત્રાક્ષરી વિશ્લેષણ અને વિવેચન થયું છે. વિશદતા અને અભિનિવેશ આ નિબંધનાં બે મહત્ત્વનાં લક્ષણો છે. ચં.ટો.

યાજ્ઞિક અમૃતલાલ ભગવાનજી (૮-૮-૧૯૧૩): વિવેચક, ચરિત્રકાર, નિર્ગંધકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના ધ્રાંગધ્રામાં. પ્રાથમિકથી મૅટ્રિક સુધીના અભ્યાસ ધ્રાંગધ્રામાં. ૧૯૩૬માં શામળદાસ કૉલેજમાંથી ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૯માં ત્યાંથી જ એ બે વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૯-૪૦ માં રામનારાયણ રુઠયા કૉલેજમાં ખંડસમયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૪૦થી ૧૯૬૦ સુધી ત્યાં જ ગુજરાતીના મુખ્ય અધ્યાપક. ૧૯૬૦-૬૧માં કે. જે. સોમયા કૉલેજ, ઘાટકોપરના સ્થાપક આચાર્ય. ૧૯૬૧થી ૧૯૭૮ સુધી મોદીબાઈ કૉલેજ ઓવ આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ, વિલેપાર્લેના આચાર્ય.

આ લેખકની શિક્ષણ, સાહિત્ય અને સંસ્કારજગતની ત્રિવિધ સેર એમના વાક્યમયવ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાંઓને સ્પર્શે છે. સહૃદય શ્વાસ્યાયના નમૂના જેવા એમના વિવેચનલેખો 'ચિદ્દેશ' (૧૯૭૧) માં સંજુલીત છે. 'મુખડા કથા દેખો દરપનમં' (૧૯૭૯) માં શિક્ષણ અને સમાજ વિશેના ચિંતન સાથે સાહિત્ય-ચિંતનનો વિભાગ મુકાયેલો છે. ગુજરાતી ગ્રંથકર શ્રેણીનાં એમનાં પુસ્તકો 'કિશોરલાલ મશ્શરવાલા' (૧૯૮૦) અને 'જુલાબદાસ શ્રોકર' (૧૯૮૩) નિઠાપૂર્વકનાં છે.

સ્વાનુભવ વર્ણવતું 'જાગંગાનાં વહતાં નીરં' (૧૯૭૦), શિક્ષણ-સમાજ-વિષયક 'આત્મગંગાત્રીનાં પુનિત જલ' (૧૯૭૪), સ્વાનુભવકથિત પ્રસંગઘટનાઓ આપતું 'જગીને જોઈ તો' (૧૯૭૬), શિક્ષણસમાજને ચીંધતું 'સમાજગંગાનાં વહેણો' (૧૯૮૧), સમાજના ઘટકરૂપ કુટુંબચિતન આપતું 'કુટુંબ-જીવનનાં રેખાચિત્રો', 'વિદ્યાસુષિતના પ્રાંગણમાં' (૧૯૮૭) - આ સર્વ સત્વાગ્રહી પુસ્તકોના ચિંતનાત્મક નિબંધોનું સરલ ગદ્ય ધ્યાનાર્હ છે.

'લોકસાહિત્યનું સમાલોચન' (૧૯૪૬), 'ગુજરાતમાં ગાંધીયુગ : ઐતિહાસિક અને સાહિત્યિક અવલોકન' (૧૯૬૮) એ એમનાં સંપાદનો છે; તો 'કાવ્યસુખમાં' (૧૯૫૯), 'વાક્યમયવિહાર' (૧૯૬૪), 'અક્ષર આરાધના' અને 'સાહિત્યિક વાદ' (૧૯૮૦) એમનાં મહત્ત્વનાં સહસંપાદનો છે.

'વૈર્વશીલોની વીરકથાઓ' (૧૯૫૯), 'શિક્ષણ અને લોકસાહી' (૧૯૬૪), 'અમેરિકાની સંસ્કૃતિની રૂપરેખા' (૧૯૬૪), 'કુમારન આશાન' (૧૯૭૯) વગેરે એમના અનુવાદો છે.

દિ.ભ.

યાજ્ઞિક અંબારંકર કાળિદાસ : 'સ્વદેશપ્રેમ અને મણિભૂપણ'ના કર્તા. મુ.મા.

યાજ્ઞિક અંબારંકર હરિશંકર : પદ્યકૃતિ 'જ્યોર્જ જગપતાકા' (૧૯૧૧)ના કર્તા. મુ.મા.

યાજ્ઞિક ઈન્દુલાલ કનેયાલાલ, 'પામદત', 'સમાજશાસ્ત્રી' (૨૨-૨-૧૯૯૨, ૧૭-૭-૧૯૭૨): આત્મકથાકાર, નાટ્યકાર, નવલકથાકાર. જન્મ વતન નડિયાદમાં. પ્રાથમિક માધ્યમિક શિક્ષણ ત્યાં જ. ૧૯૦૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૦માં પદાર્થવિજ્ઞાન-રસાયણશાસ્ત્ર વિષયો સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૧૨માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૩થી ૧૯૧૫ સુધી વક્રીલાત. તે દરમિયાન 'હિંદુસ્તાન' દૈનિકમાં અગ્રલેખો લખવાની શરૂઆત. ૧૯૧૫માં વક્રીલાત છોડી સમાજસેવા અને દેશસેવામાં જીવન સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય. 'નવજીવન અને સત્ય' માસિકના તંત્રી. ૧૯૨૨માં 'યુગધર્મ'ની શરૂઆત. દેશસેવાનું કામ છોડી થોડો વખત ફિલ્મક્ષેત્રમાં. 'પાવાગઢનું પતન' ફિલ્મ ઉતારી. બીજી ફિલ્મ ઉતારવાનો પ્રયત્ન અધૂરો છોડ્યો. ૧૯૩૦થી ૧૯૩૫ સુધી વિદેશમાં. ૧૯૩૬માં ભારત પાછા આવી વિવિધ રાજકીય આંદોલનોમાં સક્રિય. ૧૯૪૨માં 'નૂતન ગુજરાત'ના તંત્રી. ૧૯૪૪માં નેનપુરમાં આશ્રમ ખોલી રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ આરંભી. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત. સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ પછી મહા-ગુજરાત આંદોલનના સેનાની. ઘણાં વર્ષ સુધી લોકસભાના સભ્ય. અમદાવાદમાં અવસાન.

'જીવનવિકાસ', 'ગુજરાતમાં નવજીવન', 'કાશવાસ', 'જીવન-સંગ્રામ', 'કિસાનકથા' અને (મરજોતર) 'છેલાં વહેણ' નામક પેટાશીર્ષકો નીચે પ્રગટ થયેલા 'આત્મકથા'ના છ ભાગ (૧૯૫૫, ૧૯૫૫, ૧૯૫૬, ૧૯૬૯, ૧૯૭૧, ૧૯૭૩) એમનું ગુજરાતી સાહિત્યને મહત્ત્વનું પ્રદાન છે. આત્મકથાકારનું ભાવનાશાળી, બુદ્ધિવાદી, પુરુષાર્થી, નિખાલસ, નીડર, સ્વમાની, અર્ધીર ન તરવરિયા સ્વભાવવાળું વ્યક્તિત્વ એમાંથી સુપેરે પ્રગટ થાય છે. લેખકનું સમગ્ર જીવન જાહેર પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલું હોવાને લીધે સિત્તેરેક વર્ષના ગુજરાત અને ભારતના રાજકીય-સામાજિક જીવનમાં ઉદ્ભવેલાં સંચલનોનું જે ચિત્ર એમાં ઊપસી આવે છે તે દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથનું દસ્તાવેજી મૂલ્ય પણ ઘણું છે.

'આશા-નિરાશા' (૧૯૩૨), 'રણસંગ્રામ' (૧૯૩૮), 'શોભારામની સરદારી' (૧૯૩૮), 'વરધોડો' (૧૯૪૩), 'અક્કલના દુશ્મન' (૧૯૫૪), 'ભોળાશેકનું ભૂદાન' (૧૯૫૪) વગેરે રાજકીય વિષયવાળાં ભાવનાલક્ષી અને પ્રચારલક્ષી નાટકો એમણે લખ્યાં છે; તો એમની નવલકથા 'માયા' (૧૯૬૫) એક સ્ત્રીની મહાગુજરાતના રાજકીય આંદોલનની પૃષ્ઠભૂમાં આકાર લેતી પ્રણયકથા છે.

‘મહાત્મા ગાંધીજીના સહવાસમાં’- પુ. ૧, ૨ (૧૯૩૩, ૧૯૩૪), ‘સત્યાગ્રહ: નિષ્ક્રમ ને નકામું શસ્ત્ર’ (૧૯૩૩), ‘યરોડા આશ્રમ’ (૧૯૫૨) એ ગાંધીજીના સહવાસના કૃત્તરૂપે રચાયેલા ગ્રંથોમાં ગાંધીજીનાં જીવન, સિદ્ધાંતો અને પ્રવૃત્તિઓની ટીકાત્મક દૃષ્ટિએ થયેલી આલોચના છે.

‘કુમારનાં સ્ત્રીરત્નો’ (૧૯૨૬) રેખાચિત્ર કે વાર્તાના પ્રકારમાં ન મૂકી શકાય એવાં અનુભવચિત્રોની માળાનું પુસ્તક છે. કુમાર નામના વકીલે પોતાના સંસ્કારધરતરમાં ભાગ ભજવ્યો હોય તેવી છ સ્ત્રીઓનાં અનુભવચિત્રો એમાં આલેખ્યાં છે. આ સર્વ ચિત્રોમાં સૂત્રરૂપે આવતા કુમારનું નોખું વ્યક્તિત્વ પણ એમાં ઊપસે છે.

‘શહીદનો સંદેશ’ (૧૯૩૬) એમનો ચરિત્રગ્રંથ છે. ‘નાગપુર મહાસભા’ (૧૯૨૧), ‘ગામડાનું સ્વરાજ્ય’ (૧૯૩૩), ‘કિસાન જાહેરનામું’ (૧૯૩૯), ‘સ્વદેશી શા માટે?’ (૧૯૫૪), ‘સોવિયેત દેશ’ (૧૯૭૨) વગેરે એમની પરિચય-પુસ્તિકાઓ છે. ‘શાસ્ત્રીના’ (૧૯૨૨), ‘મુકુલ’ (૧૯૨૪) વગેરે એમનાં સંપાદિત પુસ્તકો છે. એમણે અંગ્રેજીમાં પણ ‘મિ. ગાંધી એંડ આઈ નો હિમ’ અને ‘શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા’ જેવાં ચરિત્રપુસ્તકો લખ્યાં છે.

જ.ગા.

યાજ્ઞિક ઉપેન્દ્રાચાર્ય નૃસિંહાચાર્ય (૧૮૮૫, ૧૯૩૭): કવિ, નાટ્યલેખક, વાર્તાકાર, ગદ્યકાર. શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગના પ્રથમ આચાર્ય શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીના પુત્ર. આરંભમાં અમદાવાદ-વડોદરામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ; પછી મહત્ત્વના વિદ્વાનો દ્વારા એમની લૌકિક કેળવણીની વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી. ૧૮૯૭ માં પિતાનો દેહવિલય થતાં એમણે બાર વર્ષની લઘુવયે ‘વર્ગ’ની ધુરા સંભાળેલી. ‘મહાકાલ’, ‘પ્રાતઃકાલ’ માસિકોની સાથે સાથે ‘બાલકોના બંધુ’, ‘દંપતીમિત્ર’ અને ‘શ્રેયસ્સાધક’ માસિકો અનુક્રમે ૧૯૧૨, ૧૯૧૨ અને ૧૯૩૪ માં શરૂ કરેલાં.

‘શ્રી ઉપેન્દ્રગિરામૃત’: પ્રથમ, દ્વિતીય પરિવાહ (૧૯૧૦, ૧૯૩૮) માં સાધકોને ઉપદેશ આપતાં પદો તેમ જ માયા, જીવ, બ્રહ્મ વગેરેના સ્વરૂપને અને બ્રહ્માનુભૂતિની ખુમારીને વ્યક્ત કરતાં આદરો ઉપરાંત પદો છે. એમના ‘શ્રીસુદામાખ્યાન’ (૧૯૧૮) અને ‘શ્રીશુકળનકાખ્યાન’ (૧૯૨૮) માં અતિખ્યાત કથાવસ્તુઓને નવ્ય સંદર્ભમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન છે. ‘માતૃહૃદયવેદન’ (૧૯૩૨) નામક કરુણપ્રશસ્તિમાં ભગિની ભારતીદેવીને નિવાપાંજલિ આપાઈ છે. ‘શ્રીસદ્બોધમંદાર’: પ્રથમ, દ્વિતીય ગુચ્છ (૧૯૩૭, ૧૯૪૧) માં એમના વિવિધ પત્રોનો સંચય છે. ‘વિદ્યુતલેખા’ (૧૯૪૦) અને ‘નિત્યસંદેશ’ના લઘુલેખોમાં તથા એમના વિવિધ લેખોના સંગ્રહ ‘શ્રેયસ્સાધન’- ભા. ૧, ૨ (૧૯૭૮, ૧૯૮૫) માં એમની સૂત્રાત્મક ગદ્યશૈલીનો પરિચય થાય છે. ‘શ્રી વિશ્વવંદ્ય વિભૂતિવૈભવ’ (૧૯૩૯) માં એમણે છોટાવાલ માસ્તરને વિવિધ ગદ્યલેખો અને કાવ્યોમાં અંજલિ આપી છે. ૧૯૨૧-૩૭ દરમિયાન ‘રસદર્શન’માં ભજવાયેલાં અને સ્વતંત્ર પુસ્તિકાઓ રૂપે પ્રગટ થયેલાં ‘ગુરુભક્તિમાહાત્મ્ય’, ‘જન્મસાર્થકથ’, ‘બાલનીકૃત’, ‘અધમોદ્ધરણ’, ‘ભક્તિભલ’, ‘જીવનપતનો’, ‘સંધ્યાબલ’,

‘ચિરંજીવન’ વગેરે બત્રીસ સંવાદતાટકો પણ એમનું પ્રદાન છે. લ.દે.

યાજ્ઞિક કલ્યાણજી પૂજારામ: ‘મંત્રી વિશે સૂચના’ (૧૯૭૧) અને ત્રણ અંકોમાં પ્રકાશિત ‘કલ્યાણકાવ્ય’ (૧૯૭૧) ના કર્તા. ર.ર.દ.

યાજ્ઞિક યુનીલાલ હરગોવિંદ: ક્યાત્મક કૃતિઓ ‘સુગોષસિંહ અને સત્યાસિંહ’- ભા. ૧ (શિક્ષી ઝવેરીલાલ શંકરલાલ સાથે, ૧૯૦૬) અને ‘એક દિવસમાં પચાસ લાખ પર પાણી યાને સુનીતિનો ઉદય’ (૧૯૧૪) ઉપરાંત ‘ઉભાચાલ’ ના કર્તા. મૂ.મા.

યાજ્ઞિક છગનલાલ લાલજી, ‘પીયૂષ’: ગદ્યપદ્યમિશ્રિત નાટક ‘નૃલ્મી જાલિમ યાને સ્વાર્થમય સંસાર’ (૧૯૩૨) ના કર્તા. મૂ.મા.

યાજ્ઞિક જયેન્દ્ર ઠાકોરલાલ, ‘અચ્યુત યાજ્ઞિક’ (૧-૧૨-૧૯૪૬): ચરિત્રલેખક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના ધર્મજા ગામે. ૧૯૨૨ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૨૫ માં નૃવંશશાસ્ત્ર વિષય સાથે ટિલ્લી યુનિવર્સિટી-મોંચી બી.એસ.સી. ૧૯૩૦ થી ૧૯૮૦ સુધી ‘ગુજરાત સમાચાર’માં ઉપસંપાદક. ૧૯૮૦ થી અત્યાર સુધી સેન્ટર ફોર સોશયલ નોલેજ એન્ડ એકથન- ‘સેન્ટુ’ ના મંત્રી. ૧૯૮૨ થી ‘અર્થાત્’ ના મંત્રી.

‘કરસનદાસ મૂળજી’ (૧૯૮૪) એમનું પ્રમાણિત ચરિત્રપુસ્તક છે. ચં.ટો.

યાજ્ઞિક તુળજાશંકર ગોરીશંકર: ‘પંચનંત્રની વાર્તા’ (૧૯૧૫) ના કર્તા. મૂ.મા.

યાજ્ઞિક દેવશંકર મહાશંકર: ‘પ્રભુગીતાવળી’ (૧૯૦૧) ના કર્તા. મૂ.મા.

યાજ્ઞિક ધનંજય: નવલકથા ‘સ્થિર આંખો અસ્થિર મન’ (૧૯૭૫) ના કર્તા. મૂ.મા.

યાજ્ઞિક નૃસિંહાચાર્યજી દુર્લભરામ, ‘શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી’ (૨૮-૧૧-૧૮૫૩, ૩-૮-૧૮૯૭): કવિ, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ સુરત જિલ્લાના કડોદમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ કડોદમાં અને માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતની મિશનરી સ્કૂલમાં. પછીથી અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરી પબ્લિક સર્વિસ પરીક્ષા પાસ કરી. ૧૮૭૩ માં સુરતમાં ‘પ્રાર્થના સમાજ’ ના ઉપદેશક આચાર્યપદે. ૧૮૭૪ માં નૂતન અભિગમવાળી ‘ધાર્મિક વિદ્યાશાલા’ની સ્થાપના. ૧૮૭૪-૭૫ માં ઈજનેરી ખાતામાં નોકરી. વડોદરામાં બદલી થતાં નિઝામપુરાના નિવાસસ્થાને એમનાં વાર્તાલાપો-ભજનો પ્રતિ જનસમુદાયનું આકર્ષણ. વડોદરામાં ભૂતડીઝાંપે ‘શ્રીનૃસિંહાશ્રમ’માં નિવાસ. ૧૮૮૨ માં બહુજનસમાજની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અર્થે ‘શ્રી શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગ’ નામક સંસ્થાની સ્થાપના. ૧૮૮૯ માં સંસ્થાના મુખ્યપત્ર ‘મહાકાલ’નો આરંભ.

એમનાં વૈવિધ્યસભર પદોમાં સ્વાનુભવનો સ્પર્શ છે. અનંતરાય સર્વજ્ઞ આ પદોને ‘પર્યંતીનો પ્રસાદ’ તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. એમનો ગદ્યછટાઓ પણ ધ્યાન ખેંચે છે. એમણે વિવિધ સાહિત્ય-પ્રકારોનું સર્જન કરી એક વિચારક, ઉદ્ભાવક અને તત્ત્વદર્શી સંન તરીકે પ્રશસ્ત્ય કામગીરી બજાવી છે. ‘શ્રીનૃસિંહવાણી(વિલાસ)’-પુસ્તક ૧, ૨, ૩(૧૮૮૦, ૧૮૮૮, ૧૮૯૬)માં પદ્યમાં વેદ-ઉપનિષદના તત્ત્વજ્ઞાનને લાઘવમાં રજૂ કર્યું છે. તેમાંથી ચર્ચન કરેલાં પદોનો સંગ્રહ ‘શ્રીનૃસિંહકાવ્યસંદોહ’ (સંપા. શ્રીમન્ સુરેશ્વર ભગવાન) ૧૯૭૩માં પ્રગટ થયો છે. એમના ગદ્ય-વાક્યમાં સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોને કેન્દ્રમાં રાખી રોચક શૈલીમાં લખા તેવા ‘ભામિનીભૂપણ’ના પાંચ અલંકારો (૧૮૮૬, ૧૮૮૯, ૧૮૯૧, ૧૮૯૨, ૧૮૯૫) મુખ્ય છે. અધ્યાત્મરહસ્યને પ્રાચીન પદ્ધતિની રૂપકાત્મક વાર્તામાં વણી લેતા ગ્રંથો ‘શ્રી ત્રિભુવનવિજયી ખડ્ગ’ (૧૮૯૬;—યશોવર મહેતાએ લેખે ‘ઉમા હેમવતી’ નામક સંક્ષેપ કર્યો છે), ‘સિદ્ધાંતસિદ્ધિ’ (૧૮૮૫), ‘શ્રીગંધર્વદગ્ધુત્તાંત’ (૧૮૯૬) નોંધપાત્ર છે. ‘શ્રીસુરેશ્વરચરિત્ર’ (૧૮૮૪) અને ‘સતી સુવાણી’ (૧૮૯૭) એમનાં નાટકો છે. ‘અન્નિત્રનું મિત્ર પ્રતિ પત્ર’ (૧૮૯૫) અને ‘શ્રી સદ્ભાષી પારિજાતક’ (૧૮૯૩) એમના પત્રસંગ્રહો છે. ‘સુખાર્થ સદુપદેશ’ (૧૮૯૯), ‘શ્રીનૃસિંહકિસ્લોવણી’ (૧૯૩૭)માં એમના વિવિધ લેખો સંચિત થયેલા છે.

લ.દ.

યાજ્ઞિક ભદ્રકુમાર અંબાલાલ (૨૯-૮-૧૯૦૭, ૨૯-૧૨-૧૯૬૫) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના સામેત્રામાં. વન માતર. અંગ્રેજી છ ધારણ પ્રોપ્રાયટરી હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદમાં. ખંદર વર્ષની વયે ગૃહત્યાગને સાધુસંગત. ૧૯૩૦ થી ૧૯૪૫ સુધી પત્રકારત્વ. મુંબઈમાં અવસાન.

પત્રકારત્વ અને ફિલ્મપ્રચાર ક્ષેત્રના વિવિધ અનુભવોને સીધી સીધા રજૂ કરવાના પ્રયત્ન રૂપે સ્થૂળ વાર્તા અને જાતીય સંબંધો નિરૂપતી ‘સ્વાર્ણણી’ (૧૯૩૬), ‘સ્નેહચિત્રપુટી’ (૧૯૩૭), ‘નવી નારી’ (૧૯૫૭), ‘ઉરનાં એકાંત ભડકે બળે’ (૧૯૫૯), ‘રંગભવન’ (૧૯૬૧), ‘મોસમનાં ફૂલ’ વગેરે નવલકથાઓ એમણે આપી છે. ‘આકાશનાં ફૂલ’ (૧૯૫૩) અને ‘અભિસાર’ એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. એમણે ‘બગતસિંહની જીવનકથા’ (૧૯૩૧), ‘સુભાષભાઈ’ (૧૯૪૯), ‘દેશભક્ત ભૂલાભાઈ’ (૧૯૫૦) જેવાં ચરિત્રો પણ આપ્યાં છે.

અં.દો.

યાજ્ઞિક ભરત મનસુખલાલ, ‘શ્યામ’ (૧૪-૧૧-૧૯૫૦) : કવિ. જન્મ મહુવામાં. એમ.એ., બી.એડ. અમદાવાદમાં એચ. બી. કાપડિયા હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

‘એક કીડીનું ગ્રહરન્ધ્ર સૂંઘવા’ (૧૯૮૫) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

અં.દો.

યાજ્ઞિક મણિલાલ વિશ્વનાથ : નવલકથા ‘યાત્રી ઊર્મિલા યાને આદર્શ આપી’ (૧૯૧૪) તથા ‘પ્રેમદાદેવી ઉર્ફે મેરિયાબહેન’ (૧૯૧૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

યાજ્ઞિક મનસુખલાલ પ્રેમાર્નદ : નવલકથા ‘શ્રી સત્યનારાયણ’ (૧૯૧૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

યાજ્ઞિક મયારામ રઘુરામ : નાટ્યકૃતિઓ ‘પરસ્તી હુઃખદર્શક’ (૧૮૭૭) અને ‘સગાળશાહ’ (૧૮૮૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

યાજ્ઞિક મૂળશંકર માણેકલાલ (૩૧-૧-૧૮૮૬, —) : નાટ્યકાર, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ વતન નડિયાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક અભ્યાસ નડિયાદમાં. કોલેજનો અભ્યાસ જૂનાગઢની બાલકોલેજ કોલેજ અને વડોદરા કોલેજમાં. શરૂઆતમાં ઈન્ડિયન સ્પીચી બેન્કમાં એજન્ટ અને પછી વડોદરા સભ્યના કેળવણી ખાતામાં.

એમની પાસેથી નાટકો ‘દિગ્વિજય’ (૧૯૩૪) અને ‘મિલાડ પ્રતિષ્ઠા અથવા મહારાણા સર્વસિંહ’ (૧૯૩૫) ‘નરસિંહ નિનાદ’ (૧૯૩૪), ‘શ્રીલક્ષ્મી ઉપરાંત ‘સત્યધર્મપ્રકાશ’ (૧૯૧૨), ‘નુવનાત્મક ધર્મ(વિચાર’ (૧૯૧૯), ‘આપણું પ્રાચીન સભ્યતંત્ર’ (૧૯૨૮) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મુ.મા.

યાજ્ઞિક રમાજીલાલ કનેયાલાલ (૨૧-૯-૧૮૯૫, ૧૧-૧૨-૧૯૬૦) : નાટ્યકાર, વિવેચક, સંપાદક. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદમાં. ૧૯૧૭માં અંગ્રેજી વિષય સાથે મુંબઈની વિલ્સન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૨૦માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. પછી ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં અંગ્રેજીસાહિત્યના મુખ્ય અધ્યાપક. ૧૯૨૯-૩૧માં અભ્યાસ અર્થે ઈંગ્લેન્ડનો પ્રવાસ. ત્યાંથી જ ‘ભારતીય રંગભૂમિ અને નાટકો’ વિષે શ્રાવણપ્રબંધ લખીને પીએચ.ડી. સૌરાષ્ટ્ર સભ્યના શિક્ષણતંત્રના નિયામક.

‘ઈન્ડિયન થીયેટર’ (૧૯૩૩) એમના નામે છે. ‘જેનેન્દ્રમૌકિતકો’ (૧૯૨૮) એમનું સંપાદન છે.

મુ.મા.

યાજ્ઞિક વિભાકર : ‘ઊર્મિલા’ (૧૯૬૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

યાજ્ઞિક શશીકાન્ત ગિરિજશંકર, ‘શશિન્’ (૯-૧૧-૧૯૪૦) : નવલ-કથાલેખક. જન્મ ટંકરામાં. એમ.એ., બી.એડ. શિક્ષક.

‘ભીતર ભડભર બળે’ (૧૯૭૮) એમની નવલકથા છે.

અં.દો.

યાજ્ઞિક સાકરલાલ તુળજશંકર : નિબંધલેખક, અનુવાદક. પૂનાની ટ્રિગ્ગ મહારાષ્ટ્ર વિદ્યાપીઠમાંથી બી.એ. તેમ જ આયુર્વેદ-વિશારદ. ૧૯૩૧થી નિવૃત્તિવય સુધી પૂનાના ડિસ્ટ્રિક્ટ લોકલ બોર્ડમાં ડોક્ટર. પૂનાની ચિત્રશાળા પ્રેસ સંસ્થા તરફથી પ્રગટ થતા ‘ચિત્રમય જગત’ નામના ગુજરાતી માસિકના સહતંત્રી.

નિબંધિકાઓનો સંગ્રહ ‘વહેતી ગંગા’, દેશી-વિદેશી અનુદિત વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘આમ્રમંજરી’ (૧૯૫૨) ઉપરાંત ‘માનવ તારી પામરના’ (૧૯૫૩) જેવો લેખસંગ્રહ એમના નામે છે. એમણે મરાઠીમાંથી અનુવાદ ‘સૌંદર્ય અને લલિતકળા’ (૧૯૨૫) પણ આપ્યો છે.

શ.ઓ.

યાજ્ઞિક હસમુખરાય વ્રજલાલ, 'ઉપમન્યુ', 'યુગ્મધન્વા', 'બી. કારયર', 'વ્રજનંદન જાતી', 'શ્રીધર', 'હસુ યાજ્ઞિક'(૧૨-૨-૧૯૩૮): નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ રાજકોટમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક કેળવણી રાજકોટમાં. ૧૯૬૦માં બી.એ. અને ૧૯૬૨માં એમ.એ. ૧૯૭૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૩-૬૨ દરમિયાન સુરેન્દ્રનગર, વિસનગર, અમદાવાદ, જમનગરની સરકારી કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૮૨થી ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીના મહામાત્ર. રંગકલાને તાકતી એમની ઘણી નવલકથાઓ છે. 'દુખ્યા' (૧૯૬૮), 'હાઈવે પર એક રાત' (૧૯૮૧), 'બોજી સવારનો સૂરજ' (૧૯૮૨), 'સોળ પછી' (૧૯૮૬) 'નીસ કોસાની' (૧૯૮૭) વગેરેમાં સરલ કથાવસ્તુ અને સુવાચ્ય શૈલી છે. 'દીવાલ પાછળની દુનિયા' (૧૯૮૪) સ્વયં ઘટનાઓમાં કલ્પનાનું ચતુર્કથિત્તુ મિશ્રણ કરીને લખાયેલાં લગભગ અઠ્ઠાવીસ કિસ્સાઓ વર્ણવે છે. 'મનડાની માયા' (૧૯૮૫), 'એક જુહાની માંથી' (૧૯૮૫) અને 'પછીતના પશ્ચરે' (૧૯૮૫) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. એમણે 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી પ્રેમકથા' (૧૯૭૪), 'મધ્યકાલીન કથાસાહિત્ય' (૧૯૮૭), 'શામળ' (૧૯૭૮), વગેરે વિવેચનગ્રંથો આપ્યા છે. 'કામકથા' (૧૯૮૭)માં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત મધ્યકાલીન ગુજરાતી સ્ત્રીચરિત્રનાં કથાનકો આપ્યાં છે, તેમ 'કામકથા : સૂઝાબહાંતેરી' (૧૯૮૭)માં પણ સ્ત્રીચરિત્રને વાચા આપતાં કથાનકો આપ્યાં છે. 'કૂટલી પાંખિનો પહેલો ફૂડાટ' (૧૯૭૨) એમનું સહસંપાદન છે, તે 'હરિ વેળુ વાય છે રં લા વનમાં' (૧૯૮૮)માં ડૉ. હરિવલ્લભ ભાયાણી સંપાદિત પારંપરિક ભક્તિગીતોનું એમણે સ્વરંકન આપ્યું છે.

પ્ર.દ.

યાત્રા (૧૯૫૧): સુન્દરમ્ નો ગીતો, સોનેટો, દીર્ઘ ચિંતનકાવ્યો અને પરંપરિત હરિગીત, જૂલણ કે કટાવની રચનાઓને સમાવતા કાવ્યસંગ્રહ. યુગધર્મ પછી સ્વધર્મે વળેલી સુન્દરમ્ ની કવિતા અહીં આત્મધર્મ તરફ અધ્યાત્મમાર્ગે ફેંટાયેલી છે. અહીં ગાંધીવાદી-સમાજવાદી વિચારણાનું શ્રી અરવિંદના પ્રભાવ લેકળ ઉન્કાંતિશીલ ઊર્ધ્વજીવનની ઝંખનામાં ઉપશમન થયું છે. 'યાત્રા'નો યાત્રી ઊર્ધ્વસૃષ્ટિને ઝંખતો સંનિષ્ઠ સત્યશોધક છે, પરંતુ એની શબ્દા કવિતા પર્યંત પહોંચવામાં ઊંચી ઊંચી ડાવાની પ્રતીતિ રહે છે. તેમ છતાં અહીં 'રાધવનું હૃદય', 'નિશા ચૈત્રની', 'આ ધ્રુવપટ', 'ગુલબાસની સાડમાં' વગેરે પ્રતિભાપૂર્ણ રચનાઓ છે. 'ઉજ્જવલ બગીચામાં', 'એક કિલાને તોડી પડાતો જોઈને', 'અનુ દીકરી'માં સામાન્ય અનુભવોની અસામાન્ય રજૂઆત કાવ્યોને રોચક બનાવે છે. એમાંય 'અનુ દીકરી'માં મૃતદીકરી પ્રત્યેના વાત્સલ્યની તીક્ષ્ણ પરિણતિ અવિસ્મરણીય રીતે કરુણ છે. વ્યક્તિકાવ્યોમાં 'સ્વેતકેશી પિતર' અને 'અલો ગાંધી' નોંધપાત્ર છે. ધિન્ન ભિન્ન રંગોને સ્પર્શતી સોનેટમાલામાં રંગોના વ્યક્તિત્વને સ્ફૂટ કરવાની કવિની નેમ છે. અહીં 'હૂંઠ હૂંઠ' અને 'મિરે પિયા' વ્રજભાષામાં રચાયેલી મધુર ગીતરચનાઓ છે.

ચં.ટા.

યાત્રાણુ : જુઓ, પાઠક રામનારાયણુ વિશ્વનાથ.

યાદ અને હું : જ્યાંત ખત્રીની ટૂંકીવાર્તા. અહીં સાત વર્ષ પહેલાંની યાદની દુનિયા અને આજની દુનિયાની બીંસ વચ્ચે દિલજબાવાદક લાસમ, શંકર અને વેરયા ગુલાબનું કથાનક ચિત્રપરંપરામાં ઊપરણું છે.

ચં.ટા.

યાદવ લક્ષ્મણસિંહ વરવાજી : નવલકથાઓ 'ધેલો કુસુમ કિવા સરસ્વતીચંદ્રનો ગૃહસ્થાશ્રમ' (૧૯૮૫) અને 'જગદેવ અને વીર-મતિ' તથા લેખસંગ્રહ 'સુષ્ટિસૌંદર્ય'ના કર્તા.

મૂ.મા.

યાદવ શંભુપ્રસાદ બચુભાઈ : 'શંભુ ભજનગાવલિ' - ભા. ૨ (૧૯૫૬) -ના કર્તા.

મૂ.મા.

યામિનીન કિનાર : સંધ્યાના ફૂલ પર સહ્યવ ઝાયાપિત્રો આલેખનું ચાલેન્દ્ર શાહનું જાણીનું સોનેટ.

ચં.ટા.

યાયાવર : જુઓ, પટ્ટેલ વિનુભાઈ ઉમેડવાઈ.

યાવર : જુઓ, સેવદ યાવરઅલી બાકરઅલી.

યુગલ યુવક : નવલકથા 'રતિમોહન' - ભા. ૧ (૧૯૦૪)ના કર્તા.

મૂ.મા.

યુગવંદના (૧૯૩૫) : સારકી લોકગીતોની તાજગી અને કથાક કવિતાનો બુલંદ નૈસર્ગિક આલેખકાર આપનો જવેરચંદ મેઘાણીનો કાવ્યસંગ્રહ. અહીં કવિકર્મમાં બાઉલ ગીતકારો અને પછી સૌરાષ્ટ્રના ભાટ-ચારણો, બારોટો, ભજનિકો, ખારવાઓના સૂરના સંસ્કારો ગૂંથાયેલા છે તે સાથે સાથે ગાંધીવાદ-સમાજવાદથી પ્રેરિત યુગ-સંવેદનો પણ ઝિલાયેલાં છે. લોકગીતો, લોકસૂરો અને લોકકાળાઓ મેઘાણીની કાવ્યપ્રવૃત્તિને વિપુલ રીતે વેગ આપ્યા છે. એમની રચનાઓ પાછળ લોકસંગની વ્યાપક એવાણુ પડેલી છે. એમાં પત્રકારવની શીઘ્રતા અને સમયના તકાળનો સમન્વય પણ જોઈ શકાય છે. તત્કાલીનતા, ઐતિહાસિકતા, પ્રસંગાનુકૂળતા મેઘાણીનાં કાવ્યોનો વિશેષ છે. 'યુગવંદના', 'પીડિતદર્શન', 'કથાગીતો', 'આત્મસંવદન', 'પ્રેમલહરીઓ' - એમ કુલ પાંચ ખંડમાં વહેંચાયેલા આ સંગ્રહ 'છેલ્લો કટોરો', 'કસુંબોનો રંગ', 'રૂના સમદરની પાળે' જેવી યશસ્વી રચનાઓ આપે છે. એમાંય 'સૂના સમદરની પાળે'માં લોકગીતનો લય સર્જકક્ષાએ ચઢી કાવ્યની રમ્ય આકૃતિ કંડારી આપે છે. આ ઉપરાંત રવીન્દ્રનાથની અને દ્વિવેન્દ્રનાથની કૃતિઓના તેમ જ અંગ્રેજી કૃતિઓના રોચક અનુવાદો પણ અહીં છે. 'કોઈનો લાડકવાયો' ઉત્તમ અનુવાદનું ઉદાહરણ છે.

ચં.ટા.

યુધિષ્ઠિર? (૧૯૬૮) : જ્યન્તી દવાલનો ઓગણીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ. એમાંની 'યુધિષ્ઠિર?', 'જીવનો ફેર', 'તું, સ્પીડ અને સાહસ!' ઈત્યાદિ વાર્તાઓ મનુષ્યની નિર્ભયતા, જીવનનાં વિરોધાભાસી રૂપ, માનવવ્યવહારમાં દેખા દેતા દંભ ઉપર તિર્યક દૃષ્ટિપાત કરે છે; તે 'કૂલો', 'કાંકરીના માર્યા કદી ન મરીએ', 'શ્રી...

નો અંધારપછેડો', 'સરકારી જનવર', 'નામ મચુર તવ', 'મને મોકલો', 'શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમ' વગેરે સમાજ, સજ્જકારણ, સરકારી તંત્ર, ધાર્મિક આચાર ઉપર સીધા કટાક્ષ કરે છે. 'મોહિત', 'હું એ? એ હું?'માં માનવસંબંધની સંકુલતા અને સંવેદનનું અસરકારક નિરૂપણ છે. માનવગરિમાની જોડ અને એ માટે જરૂરી સંપ્રજ્ઞતા આ વાર્તાઓનું પ્રમુખ લક્ષણ છે. સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ કોઈ કોઈ વાર્તામાં દુયકાનાં, તો કોઈમાં નિબંધનો તત્ત્વા દેખાય છે. પ્રયોગ-શૈલી અને અર્થદ્યોતક અરૂઢ શૈલી એનું વિશિષ્ટ તત્ત્વ છે.

ધી.મ.

યુવક : જુઓ, શાહ વાડીવાલ મોતીવાલ.

યુસુફ મહેરઅલી : ચરિત્રકથાસંગ્રહ 'આપણા નેતાઓ' - ભા. ૨ (૧૯૪૭)ના કર્તા.

• મૃ.મા.

યોગી : જુઓ, જોશી પ્રાણસંકર સોમશ્વર.

યોગી છગનલાલ વનમાળી, 'યોગેશ' : નવલકથા 'વોરંગ'ના (૧૯૨૩) ઉપરાંત 'યોગેશની વાર્તા' (૧૯૩૬), ચરિત્ર 'રમાણમહિમા' (૧૯૫૨) તથા સંપાદન 'માક્ષનો માર્ગ' (૧૯૫૯)ના કર્તા.

મૃ.મા.

યોગી દેવચંદભાઈ વાઘજીભાઈ, 'દેવયાગી' (૨૨-૯-૧૯૩૭) : જન્મ કેશણી (નિ. મહેસાણા)માં. એમ.એસસી., પીએચ.ડી. સાયન્સ કોલેજ, કડીમાં અધ્યાપક.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'પુનર્મિલન' (૧૯૭૩) અને 'ઉપદ્રવો દિલનાં દ્વાર' (૧૯૭૬) મળી છે.

મૃ.મા.

યોગી પ્રાણસંકર : સરલ પદોમાં રચાયેલી 'આવિદગીતા' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

મૃ.મા.

યોગેન્દ્ર : જુઓ, દેસાઈ મણિભાઈ હરિભાઈ.

યોગેશ્વરજી : જુઓ, આચાર્ય જગદીશચંદ્ર શાંતિલાલ.

રખડવાનો આનંદ (જૂન, ૧૯૫૩) : દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકરનો દેશદર્શનનો આનંદ વ્યક્ત કરનારા લેખનો સંગ્રહ. જુદાં જુદાં તીર્થો અને કલાસ્થળોનો અહીં ચોન્દર્શનમાં લેખકે રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા, સાંસ્કૃતિક સજ્જતા અને ધાર્મિક ઉત્કટતાથી પરિચય કરાવ્યો છે. 'દેશદર્શન એ મારે મન દેવદર્શનનો જ ભાગ છે' એવી અહીં આ લેખકની પ્રતિજ્ઞા છે. 'દક્ષિણને છેડે'થી શરૂ થતાં બાલુબલી, વસઈનો કિલો, દેલવાડા, ભુવનેશ્વર સહિત કુતુબમિનાર, તાજ-મહાલ વગેરે સ્થળોનાં પરિચયવર્ણનોમાં ભારતીયતાની ગવેષણા છે; તો સાથે સાથે ધર્મ, સમાજ, સંસ્કૃતિ, જીવનવ્યવસ્થાદિ અંગેનું રસપ્રદ ચિંતન પણ છે. સ્વસાજ્જેવાનાં અનેક કામોને નિમિત્તે દેશમાં ફરજું પડતું અને જે જોયું તેની અહીં કલાપ્રસ્તુતિ છે.

ચં.દો.

રખડ : જુઓ, જોશી ગીરીશંકર ગોવર્ધનરામ.

રખમાભાઈ : સ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે માર્ગદર્શક બની રહે તેવાં પ્રાચીન સાહિત્યમાંનાં દૃષ્ટાંતોને આધારે લખાયેલા લેખોના સંગ્રહ 'મહિલાસંસાર' (માણિકભાઈ કલાનજી કવિ સાથે)નાં કર્તા. નિ.વો.

રઘુ અક્કલગરો : કુરુકુરિયા વાવવાથી માંડીને માસ્તરની થાટલી બાંધવા સુધીનાં પરાક્રમ કરના કમઅક્કલ રઘુની લાગણીનાં પાસાંઓ ઉઘાડતો અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટના ચરિત્રનિબંધ. ચં.દો.

રઘુનાથાચાર્ય : ઈશ્વરભક્તિ વિશેનાં કાવ્યોનું પુસ્તક 'કાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૧૯)ના કર્તા. નિ.વો.

રઘુચંદી લાધારામ વિસરામ : પદ્યકૃતિ 'હંસવિરલ પોટલે શેઠ હંસરાજ કરમશી જસ્ટીસ ઓવ ધી પોસ્ટનું સ્વર્ગવાસ વર્ણન' (૧૯૭૨), અન્યોક્તિકાવ્ય 'શિક્ષારત્ન' (૧૯૦૧) અને 'પાંચક કાવ્ય સંપે વિજય'ના કર્તા. ર.ર.દ.

રજકણુ : ક્યાકૃતિ 'દોકરોનો દાઝ'ના કર્તા.

નિ.વો.

રજનીકાન્ત મહેતા : જુઓ, પરમાર મકનજી માનસિલ.

રજપૂતાણી : ધૂમકેતુની ટૂંકી વાર્તા. એમાં ચામાસમાં ગરસાણીને મળવા નીકળેલા અને રૂપેણમાં ટૂંકી આવળને થયેલા ગરસાણીનું ઘર માંડવા અંતે પાણીમાં ટૂંકી જતી ગરસાણીનું કથાનક લોક-કથાત્મક અને સરસપૂર્ણ છે.

ચં.દો.

રઠિયાળી રાત - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૯૨૫, ૧૯૨૬, ૧૯૨૭, ૧૯૪૨) : ઝવેરચંદ મેઘાણીએ સંપાદિત કરેલા લોકગીતોના આ ચાર સંચયો ૧૯૭૩ની નવી આવૃત્તિથી બે ભાગમાં પ્રાપ્ય છે. એમાં ગીતોની વિષયવાર ફેરગોઠવણી કરવામાં આવી છે. પહેલા ભાગમાં ઢાંપન્ય, ઈશ્કમસ્તી, વિનોદ, કળેડાં, કુટુંબસંસાર, દિયરભાજાઈનાં ગીતો તેમ જ હાલરડાં અને બાલગીતો છે; જ્યારે બીજા ભાગમાં રાસ, રાસડા, કાનગોષી, જાનગીતો, જ્ઞાનગીતો, રમકડાં, ઈનિહાસગીતો, ગીતકથાઓ અને નવરાત્રિનાં જોડકાણાં છે. ઉપરાંત અંતે લોકશબ્દાનો કાશ પણ જોડેલો છે. લોકગીતો પર ઉદ્યમ કરવા માગતા આભ્યાસી માટે આ સંચય નગદ કાચી સામગ્રી છે.

ચં.દો.

રઘુ કે સરોવર : સમુદ્રકિનારાની ફેલાયેલી વિસ્તીર્ણતા અને એમાં ભરતી ઓટનો મહિમા દર્શાવતો કાકાસાહબ કાલેલકરનો નિબંધ. ચં.દો.

રણછોડ ગજુરામ/ગજુરામ : દલપતશૈલીનું અનુકરણ કરતી કવિતાનો સંગ્રહ 'રણછોડકૃત કાવ્યસુધા' (૧૯૮૬) તથા અન્ય પદ્ય-કૃતિઓ 'સુબોધમાળા' (૧૯૬૧), 'થાવીસીના ચોમાસાની વડાઈ' (૧૯૬૮), 'શિવનો ભયંકર ખેલ' (૧૯૭૫), 'પ્રાકૃત એકાદશી

રણછોડજી અમરજી - રમણીયતાનો વાગ્વિકલ્પ

મહાત્મ્ય' (૧૮૭૭), 'સુધન્વા આખ્યાન' (૧૮૮૬) વગેરેના કર્તા.
નિ.વો.

રણછોડજી અમરજી : 'ચંડીપાઠના ગરબા' (૧૮૭૦) અને 'શિવરાત્રી
મહાત્મ્ય' (૧૮૭૩) ના કર્તા.
નિ.વો.

રણછોડદાસ હરિદાસ : પદ્યકૃતિ 'વીરપસલી' ના કર્તા.
નિ.વો.

રણછોડભાઈ ઝીણાભાઈ : કથાકૃતિ 'સૂરતની જાણીની માલતી અને
છેલછબીલા ઈશ્કીનો ઝઘડો' (૧૯૦૯) ના કર્તા.
નિ.વો.

રણછોડરામ ઉદયરામ : જુઓ, દવે રણછોડરામ ઉદયરામ.

રણછોડલાલ મોતીરામ : 'સુંદર સ્ત્રીવિલાસ મનહર ગરબાવળી'
(બી. આ. ૧૮૮૪) અને ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'લકત સુરદાસ' -
ભા. ૧-૨ ના કર્તા.
નિ.વો.

રણજિતરામ : વ્યક્તિગત સંવેદના અને સમાજગત પ્રતીતિમાંથી
રણજિતરામના અવસાન નિમિત્તે, એમના મહત્વપૂર્ણ વ્યક્તિત્વને
ઉપસાવતો કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશીનો ચરિત્રનિબંધ.
ચં.ટો.

રણમાં પાછાં પગલાં ન કરવા વિશે : સુધારા અંગેનો ઉદ્યમ
પડતો ન મૂકવા અંગે સમાજજનોને પ્રોત્સાહિત કરતો ઉદ્બોધન-
શૈલીનો નર્મદનો નિબંધ.
ચં.ટો.

રતનજી નસરવાનજી : નવલકથા 'કનકતારા' (૧૮૯૦) ના કર્તા.
નિ.વો.

રતનજી શામજી : પદ્યકૃતિ 'સદ્ગૃહ પરિણામદર્શક' (૧૮૬૬) અને
'રત્નાપંચશતી' (૧૮૬૭) ના કર્તા.
નિ.વો.

રતનભાઈ (૧૯૦૫, -) : કાવ્યસંગ્રહ 'રે' ઠિયો' નાં કર્તા.
ચં.ટો.

રતનભદ્ર માણેભદ્ર : ચરિત્રલક્ષી લેખેનો સંગ્રહ 'ઉદ્યોગી પુરુષોનાં
જીવનવૃત્તાંત : જિંદગી અને ઉપયોગ' ના કર્તા.
નિ.વો.

રતિલાલ અનિલ : જુઓ, રૂપાવાળા રતિલાલ મૂળચંદલાલ.
રતીભાર : કથાકૃતિઓ 'પરણતાં દગો' (૧૯૪૫), 'કિંમતી મદદ'
(૧૯૪૬), 'બુરામાંથી ભલું' (૧૯૪૬), 'પરમાર્થમાં પ્રવિણતા'
(૧૯૪૬) વગેરેના કર્તા.
નિ.વો.

રતુરા મહેરજી માણેકજી (૪-૪-૧૯૭૯, -) : નાટકકાર. જન્મ
અમદાવાદમાં. વતન સુરત. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ.
'વાનપ્રસ્થ' (૧૯૦૮), 'ભગવદ્ભાવના' (૧૯૦૮), 'ગૃહસ્થ'

(૧૯૧૧), 'દેવેદાસનું દેવાલય' (૧૯૧૭), 'મહાત્મા મહિમા'
(૧૯૨૫) વગેરે શુદ્ધ ગુજરાતીમાં લખાયેલાં નાટકો એમના
નામે છે.
ચં.ટો.

રફીક : જુઓ, લંગડાના ડોસાભાઈ ફસમજી.
રબાડો પેસ્તનજી કાવસજી : નવલકથાઓ 'મનોરંજક કથા'
(૧૮૭૨) અને 'મનુશ પરેમી' (૧૮૮૪) તેમ જ 'કલેવતમૂળ'
(૧૮૮૬) ના કર્તા.
નિ.વો.

રબારી મફતલાલ ચેલાભાઈ, 'મફત રંજુલાકર' (૧-૫-૧૯૪૭) :
નવલકથાકાર. જન્મ રંજુલામાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ.
એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'માથે લીધો માઝમગત' (૧૯૬૩),
'લાલી ભરેલી શુંદર' (૧૯૭૧) અને 'માર્ગ ભૂલ્યાં માનવી' (૧૯૭૪)
મળી છે.
નિ.વો.

રબારી મોહનભાઈ પુમાભાઈ, 'મોહન ખેરવાકર' (૧૬-૪-૧૯૪૦) :
નવલકથાકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના ખેરવામાં. ૧૯૫૮ માં
એસ.એસ.સી. પ્રાથમિક શિક્ષક.
'માથે છત્તર આભનું' (૧૯૭૨) અને 'સાચી સાલાગણું' (૧૯૭૫)
એમની નવલકથાઓ છે. 'ગરબા ગુજરાતની ગરવી વાતા' (૧૯૭૭)
વાર્તાસંગ્રહ છે. 'નારી નમણે રૂપ' (૧૯૭૭) ચરિત્રસંગ્રહ છે.
ચં.ટો.

રમણલાલ બાબુભાઈ : બાળાપંચાંગી પ્રવાસપુસ્તક 'કેલાસ માન-
સરોવરદર્શન' (૧૯૫૮) ના કર્તા.
નિ.વો.

રમણલાલ લલ્લુભાઈ : પ્રવાસપુસ્તક 'લિલાલપ યાને ઉત્તરાખંડ'
(૧૯૫૦) તથા ચિંતનાત્મક નિબંધોનો સંગ્રહ 'હું અને આત્મા'
(૧૯૪૮) ના કર્તા.
નિ.વો.

રમણીયતાનો વાગ્વિકલ્પ (૧૯૭૯) : સિતાંશુ યશશ્વન્દ્રના આ શૈધ-
નિબંધમાં જગન્નાથના 'રમણીયતા'નો વિભાવનું તથા કાન્દના
'સ્વરૂપ'ના વિભાવનું તુલનાત્મક અધ્યયન ભર્તૃહરિના ભાષા-
દર્શનના સંદર્ભમાં કરવામાં આવ્યું છે. ભર્તૃહરિ, ભરત, અભિનવ-
ગુપ્ત તથા શોપનહોર વગેરેના વિભાવોની તુલનાત્મક તપાસ દ્વારા
તેઓ અનુભવથી કાવ્યાનુસાર વચ્ચે રહેલી પ્રક્રિયાની સ્પષ્ટતા કરે
છે. એમના મતે અનુભવ પામવાની પ્રક્રિયા મનુષ્યના અસ્તિત્વની
સાથે સંકળાયેલી છે. આ પછી તેઓ અનુભવની જ્ઞાનમીમાંસા અને
અસ્તિત્વમીમાંસા સ્વૂ કરે છે. એમાં દર્શાવ્યું છે તેમ, માનવીય
અનુભવ ત્રિ-પરિમાણી છે : કાર્યશીલતા, ચૈતન્યશીલતા અને
સ્વપ્નશીલતા. એમની આ 'ભૂમિકા'ના તાત્ત્વિક સ્વરૂપને તેઓ
કાન્દ અને જગન્નાથના અનુક્રમે 'આકાર' અને 'રમણીયતા'ના
સંદર્ભમાં તપાસે છે; અને આ બેનાં તદ્દન ભિન્ન પરંપરાનાં
ચિંતનોના તુલનાત્મક અધ્યયન દ્વારા એમણે જે ભૂમિકા પૂરી
પાડી છે તે તુલનાત્મક સૌન્દર્યમીમાંસાના ક્ષેત્રમાં એક મહત્વનું
અર્પણ છે.
હ.ત્રિ.

રલેકર જ્ઞેતીબા ભાગોજી : ‘બાગગંજાધર ટિગકનું જીવનચરિત્ર’ અને કથાકૃતિ ‘શેલપુરની સુંદરી’નાં કર્તા.

નિ.વેા.

રવિશંકર મહારાજ : જુઓ, વ્યાસ રવિશંકર શિવશમ.

રશ્મિ : સ્ત્રીઓની સામાજિક અને આર્થિક પરિસ્થિતિને અનુલક્ષીને લખાયેલી અને સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની હિમાયન કરતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ ‘હૃદયયજ્ઞ’(૧૯૩૪)ના કર્તા.

નિ.વેા.

રશ્મિકાન્ત : જુઓ, યાહ સોમાલાલ મંગળદાસ.

રસકવિ : જુઓ, બ્રહ્મભટ્ટ રઘુનાથ ત્રિભુવનદાસ.

રસજ્ઞ : ગઝલ અને રાસકૃતિઓનો સંગ્રહ ‘હૃદયપાંખડી’(૧૯૪૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રસિક : જુઓ, આવસન્થી વિઠ્ઠલદાસ યજ્ઞેશ્વર.

રસિક વિનોદી : જુઓ, જ્ઞેશી નાનાલાલ.

રંજ અવધૂત : જુઓ, ભટ્ટ પાંડુરંજ વિઠ્ઠલ.

રંજ અવધૂત : જુઓ, માદી અમૃતલાલ નાથલાલ.

રંજ રંજ વાદળિયાં : લયના હિલ્લોળ સાથે વાદળિયાંની આત્મકથા આપતી સુન્દરમ્ની જાણીતી ગીતરચના.

ચં.ટો.

રંજનરંજ-ભા. ૧ થી ૬ (૧૯૩૨, ૧૯૪૧, ૧૯૪૧, ૧૯૪૨, ૧૯૪૪, ૧૯૪૬) : જ્યોતીન્દ્ર હ. દવેની હાસ્યરસિક નિબંધિકાઓના સંગ્રહો. હાસ્યરસનાં વિવિધ રૂપો અને પ્રકારોને એમણે અહીં અજમાવ્યાં છે. નિર્દેશ ઉપહાસથી પ્રાણ હાસ્યરસ પ્રગટ કરના કેટલાક ઉત્તમ કોટિના એમના હાસ્યલેખોમાં ‘ગઝલમાં ગીતા’, ‘જીભ’, ‘છત્રી’, ‘આગસ’, ‘કરકસર’, ‘ઉંઘની દવા’ વગેરે નોંધપાત્ર છે. સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ, વેધક દૃષ્ટિ, અનપેક્ષિત સાદૃશ્યકલ્પના, કુતૂહલ-પ્રેરક સંવાદલીલા, સમુદ્ધ તરંગલીલા અને દૃષ્ટાંતખચિત સ્મરણ-શકિત-આ બધું હાસ્યરસને અનુકૂળ એવી ભાષાશૈલીમાં અહીં પ્રગટયું છે. લેખકનો નર્મમર્મ પાછળનો ફિલસૂફ ચહેરો ગુલ્યાતી સાહિત્યમાં આજ દિન સુધી અપૂર્વ છે.

ચં.ટો.

રંગદા (૧૯૫૧) : યુનીલાલ મડિયાનો એકાંકીનાટકોનો સંગ્રહ. ૧૯૪૦ થી ૧૯૫૦ સુધીમાં લખાયેલાં એકાંકીઓ પૈકી તેર આ સંગ્રહમાં સંગૃહીત છે. આ નાટકો તખ્તાને નજર સામે રાખીને લખાયેલાં છે. એમાંનાં આઠેક નાટકો ગ્રામજીવનને લગતાં છે, તે બાકીનાં પાંચમાંથી ચાર નગરજીવનને લગતાં છે. ‘સમ્રાટ શ્રેણિક’ તદ્દન જુદું તરી આવતું એકાંકી પુરાકથાને લગતું છે. લેખકનો ગ્રામજીવનનો ઊંડો પરિચય પાત્રોની તળપદી બોલીની સિદ્ધહસ્તતામાંથી પ્રગટ થાય છે, પરંતુ નગરજીવનનાં નિરૂપણો પૂરતું ઊંડાણ સાધી શક્યાં નથી. એકંદરે, આ સંગ્રહ એકાંકી જેવા અઘરા સ્વરૂપને સફળતાથી પ્રયોજી શક્યો છે. લોકસ્તરને સ્વાભાવિક

પરિવેશમાં અને સાહજિક બોલીછટામાં રજૂ કરવાના પ્રયોગો અહીં કલાત્મક રીતે પાર પડ્યા છે. ‘શિર માટી’ અને ‘વાની મારી કોપલ’ નોંધપાત્ર રચનાઓ છે.

ચં.ટો.

રંગસો : જુઓ, પટેલ જયંતીલાલ કાળિદાસ.

રંગીલદાસ ડાહ્યાભાઈ : તીર્થકથાકૃતિ ‘બાર વર્ષનો ગાદાવરી’ (૧૯૯૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રંગીલદાસ મનસુખરામ : પદ્યકૃતિ ‘જૈનપૂજાવિધિ સ્તવનાવલિ’ (૧૯૦૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રંગીલદાસ શિવશંકર : પદ્યકૃતિ ‘વેદાંતવિલાસ’-ભા. ૩ (૧૯૧૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રંગૂર ભાનુન્દ પ્રાણજીવનદાસ : ઝોસી ગઝલોનો સંગ્રહ ‘ગઝલ રંગૂર’(૧૯૧૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રા. ભાનુ : ઐતિહાસિક નવલકથા ‘નિભ્યગુમ’(અન્ય સાથે)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાઈટર દીનશાહ સોરાબજી : નવલકથા ‘મારી મસ્તી મોસમ’ (૧૯૪૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાઈ : પરદાસનો સ્વીકાર કરવાની કટોકટીની ક્ષણે નૈતિક હિંમતથી બહાર આવતું, સમાજભાઈ નીલકંઠના પ્રશિષ્ટ નાટક ‘રાઈનો પર્વત’-નું મુખ્ય પાત્ર.

ચં.ટો.

રાઈનો પર્વત(૧૯૧૪) : સમાજભાઈ નીલકંઠ તરફથી મણિભાઈ ન. દ્વિવેદીકૃત નાટક ‘કાન્તા’ પછી ગુજરાતી સાહિત્યને મળેલું બીજું પ્રશિષ્ટ અને સાહિત્યિક નાટક. આ નાટકના વસ્તુ માટેનું ‘ભવાઈસંગ્રહ’માં ‘લાલજી મનીઆર’ના વેશમાં આવતા દૂહા પરથી અને દૂહા નીચે આપેલી વાર્તા પરથી લીધું છે. જુવાન ધવાના કોઠ સાથે જલકા માલણના વૃક્ષપ્રયોગને જોવા આવતા વૃદ્ધ રાજ પર્વતસિંહનું જલકાના પુત્ર રાઈને હાથે અજાણતાં બાણ વાગતાં મૃત્યુ થાય છે અને જલકા રાજના શબને દાટી દઈ રાઈને રાજ બનાવવાની યોજના ધરી કાઢે છે. રાજગાદીનો અધિકાર છે એવું જાણ્યા પછી રાઈ યોજના સ્વીકારે છે ખરો, પરંતુ કયાકલ્પ કરીને બહાર આવતાં વૃદ્ધ પર્વતસિંહની યુવાન પત્ની લીલાવતીના પતિ પાણ થવું પડશે એવા નીતિવિચારે તે પોતાની ઓળખ પ્રગટ કરી દે છે. છેવટે રાઈ પર્વતસિંહની વિધવા પુત્રી વીણાવતી સાથે લગ્ન કરે છે. સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી નાટ્યપ્રણાલીઓના સમન્વય દ્વારા લખાયેલું આ નાટક લેખકના પ્રાર્થનાસમાજ વિચારોનું વહન કરતું હોવા છતાં અને છેલ્લા બે અંકમાં વિધવાવિવાહના પ્રસ્ત સાથે એની વસ્તુસંકલના શિથિલ પડતી હોવા છતાં એકંદરે તત્કાલીન યુગનું સમર્થ પ્રતિનિધિ બન્યું છે.

ચં.ટો.

રામસ - રાજધિરાજ

રામસ : સુરેશ જોશીની આ ટૂંકીવાર્તામાં ઈરિપતાલમાં પડેલી કથા-ગ્રન્થ નાથિકાના સંદર્ભે વર્તમાનમાંથી સ્મૃતિકલ્પનામાં ખૂબની ભૂતસૃષ્ટિ રસપ્રદ છે.

ચં.કે.

રાઘવ કવિ (૧૮૭૦, ૧૯૧૧) : 'ખતાબાવની' તથા 'સંતાસંત દર્પણ' વગેરે કર્ણી કૃતિઓના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજ પર્વતસિદ્ધ અમીરસિદ્ધ, 'ચંદ્રમણિ ઝણારકર' (૨૩-૩-૧૮૬૭, ૧૭-૧૦-૧૯૫૦) : કવિ, નાટકકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ભૂજ તાલુકાના ઝણાર ગામમાં. સાત ધોરણ-વર્નાકલ્પવર ફાઈનલ સુધીનો અભ્યાસ. ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળામાં નોકરી.

'મનહર કીર્તનમાળા યાને મોક્ષ મેળવવાની ચાવી' તથા 'ભજન-મૃત' (૧૯૫૦) એમના ભક્તિવિષયક કાવ્યોના સંગ્રહો છે. 'સંગીત રામ-રાવણ નાટક' અને 'શયીકાન્ત અને શયીકાનાનું નાટક' એમની નાટ્યકૃતિઓ છે. 'કાષ્ટના ઘોરાની વારતા', 'ભારતનું ભાવિ અને કવિયુગનાં કૌતુક' તથા 'પાપી પિતા અને મૂલ્યવાન મોતી' એમની કથાત્મક કૃતિઓ છે. 'વિકટોરિયા વિરહ', 'પંચરત્નોત્તર રત્નાષ્ટક', 'નમસ્તે આષ્ટક', 'મારાં મોંઘેરાં મોતી', 'ગણગણો યાને ગાંડી ગુજરાત', 'જમાનો યાને કવિયુગનો કાકો' વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વા.

રાજકવિ કેશવલાલ શામજી : ઉપદેશગર્ભ અને રંબક ધાર પદ્ય-કૃતિઓનો સંગ્રહ 'કેશવકૃતિ' (૧૯૪૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજગુરુ કમળાશંકર વિશ્વનાથ (૧૮૯૬, -) : નવલકથાકાર. જન્મ રાજપીપળા (નિ. ભરૂચ)માં. મૅટ્રિક્યુલેટ.

એમણે 'વાસંતી અથવા વારંગના કે વીરાંગના' (૧૯૨૪) તથા 'સમરાંગણની સુંદરી અથવા મોગલ સમ્રાટની હિન્દુ ધર્મભાગિની' જેવી સામાજિક તથા ઐતિહાસિક નવલકથાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

રાજગુરુ જગજીવન નારાયણ : નવલકથા 'વીર સંદ્રકુમાર' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજગુરુ રામજી કાનજી : બાળસાહિત્યકૃતિ 'બાળકોનો બગીચો' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજગૌર કેશવજી જોરામ : નવલકથા 'દિવ્ય કિશોરી' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજગૌર શિવપ્રસાદ ભાઈશંકર (૧૯-૧-૧૯૨૩) : સંશોધક. જન્મ ભાવનગરમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. સંયુક્ત શિક્ષણ નિયામક, ગુજરાત રાજ્ય. એ પછી નિવૃત્ત.

'ગુજરાત એક દર્શન' (૧૯૫૭), 'અર્વાચીન ગુજરાતનો રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ' (૧૯૬૪), 'ગુજરાતની કેળવણીના

ઈતિહાસ' (૧૯૬૬), 'ગુજરાતના વલ્લભવદાનો ઇતિહાસ' (૧૯૭૬) વગેરે પુસ્તકો એમના નામે છે.

ચં.કે.

રાજગ મૂળરાજ : એકાંકીસંગ્રહ 'વનેસરની વાત' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજપરા નટુભાઈ ગોકુળદાસ (૧૪-૯-૧૯૩૧) : વિવેચક. જન્મ બ્રહ્મદેશના મોલમીનમાં. ૧૯૫૬ માં બી.એ. ૧૯૫૯ માં એમ.એ. પહેલાં શિક્ષક, પછી ૧૯૫૮ થી ધર્મન્દ્રસિદ્ધ કોલેજ, રાજકોટમાં અધ્યાપક.

'ભારતીય કાવ્યસિદ્ધાંત' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૦) એમનો કાવ્ય-શાસ્ત્રનો પ્રારંભિક ગ્રંથ છે.

ચં.કે.

રાજપરિયા સાંકળચંદ વનમાળીદાસ : નવલકથા 'મનહર કમળા' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજવૈદ્ય રામશંકર નારાયણજી : પદ્યકૃતિ 'ભૂર્નૃલરિ રાજનો વેરાજ્ય' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજસ્થાન : 'ઉંટનાં સ્તબ્ધ રૂંવાં શું ધાર' જેવા લાક્ષણિક કલ્પન સાથે ભૂતકાળ અને સંસ્કૃતિના સ્તરો ઉપસાવતું રઘુવીર ચૌધરીનું સ્થલાવિષયક કાવ્ય.

ચં.કે.

રાજ મથુરાદાસ ગોકુળદાસ, 'મનહર' : નવલકથાઓ 'સ્નેહમાં સંકટ' અને સંસારની વિચિત્રતા' (૧૮૯૮), 'નિર્ધન શેઠને ઘણી ખમ્મા', 'ફક્કરચંદ અથવા નામકાણીના જલસાની મોજ' (૧૯૦૦) તથા 'શાહજાદી હુરનઆરા' (૧૯૦૩) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજધિરાજ (૧૯૨૫) : કનૈયાલાલ મુનશીની ગુજરાતના સાલંકી-યુગના ઇતિહાસ પર આધારિત નવલકથાત્રયીની 'ગુજરાતનો નાથ' પછીની નવલકથા. ચાર ખંડમાં વિભક્ત આ નવલકથામાં વ્યર્ષિસિદ્ધ સિદ્ધરાજનો સૈરકવિજય અને લાટમાં જાગેલું બંડ એ જે મુખ્ય ઘટનાઓ સાથે સંબંધિત કથા ગૂંથાયેલી છે. રા'મ'ગારે કરેલા અપમાનનું વેર લેવા પંદર વર્ષથી જૂનાગઢને ઘેરા નાખીને પડેલા વ્યર્ષિસિદ્ધ સિદ્ધરાજ આખરે દેશજ-વીશજે બતાવેલા ગઢના છૂપા માર્ગેથી લુમલો કરી જૂનાગઢ પર વિજય મેળવે છે, પણ એ વિજય પછીયે રાણકદેવી સાથે લગ્ન કરવાની તેની ઈચ્છા વાણસંતોષાયેલી રહે છે. રાણકદેવી કાકની મદદથી સતી થાય છે. આ કથાની સાથે સાથે કાકની ગેરહાજરીમાં લાટમાં થયેલા બંડની કથા પણ ગૂંથાની આવે છે. લાટના બંડને પાટણની સેના ટબાવી દે છે, પરંતુ કેદમાં સપડાયેલી મંજરી તેને મદદ પહોંચે તે પહેલાં મૃત્યુ પામે છે.

કાકના પાત્રનું અતિગૌરવ અને મહત્વની ઘટનાઓમાં એનું વર્ણવે 'ગુજરાતનો નાથ'ની જેમ અહીં પણ અનુભવાય છે. અપ્રતીતિકર પણ શેમાંચક અને સાહસિક ઘટનાઓથી થતી કથા-રસની જમાવટ આ કૃતિનો નોંધપાત્ર વિશેષ છે.

જ.ગા.

રાજુ : પન્નાલાલ પટેલની યશસ્વી નવલકથા 'માનવીની ભવાઈ'ની અવિસ્મરણીય નાટિકા. કાળુ સાથે લગ્ન ન થઈ શક્યાં છતાં બીમાર પતિને અને એની દરિદ્રતાને સતત સહન કરતી આ નાટિકા ભયંકર દુકાળ વખતે કાળુનું પ્રોત્સાહન અને કાળુની મરણોત્તેજ અવસ્થામાં એનું જીવનદાન બને છે.

ચં.ટો.

રાજે ઉષા : 'શર-શાયરી'(૧૯૭૧)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજ્યગુરુ આણંદજી વાલજી : નાટકો 'કળેડા વિશે સંભાષણ'(૧૯૭૯), 'શિષ્યબોધ'(૧૯૮૮) અને 'લક્ષ્મણોદય'(૧૯૮૮) તથા મરાઠી નાટકોનો અનુવાદ 'નારસિંહાવતાર'(૧૯૮૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજ્યગુરુ ઉમાકાન્ત વજેશંકર (૧-૬-૧૯૪૪) : વ્યાકરણવિદ. જન્મ વાવડીમાં. એમ.એ.,બી.એડ. તળાજની એમ.જે. દોશી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

'નાપાથુલ્લનું શિક્ષણ-૧ : હ્રસ્વ દીર્ઘ'(૧૯૮૨) એમનું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

રાજ્યપુરોહિત એન. એમ. : પદ્યકૃતિ 'ચાલુ જમાનાનો ચિતાર'(૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાજ્યચંદ્ર (૧૯૩૫) : નર્મદનો ઈતિહાસગ્રંથ. મૂળમાં 'રાજ્યચંદ્ર' - ભા. ૧ 'નર્મદગદ' - ભા. ૨માં છપાયો છે, જ્યારે 'રાજ્યચંદ્ર' - ભા. ૨ ફોર્બસ ગુજરાતી સાહિત્યસભા દ્વારા ૧૯૩૫માં પ્રકાશિત થયો છે. 'મહાદર્શન - પહેલું'માં પ્રલયકાળથી ઈ.સ.ના પાંચમા સૈકા લગીનો, તે 'મહાદર્શન - બીજું'માં ઈ.સ.ના પાંચમા સૈકાથી ઈ.સ. ૧૮૫૮ સુધીનો ઈતિહાસ છે. આ લેખન માટે લગભગ બસો જેટલા ગ્રંથોનો નર્મદે અભ્યાસ કર્યો છે. એમાં એમનાં વિશ્વસંગંધી મનોરાજ્ય અને વિચાર અંકિત છે. જગતનાં રાજ્યો અને સંસ્કૃતિનાં ઉત્થાન-પતનના આ ઈતિહાસગ્રંથની શૈલી મહત્ત્વાકાંક્ષી છે.

ચં.ટો.

રાજ નવસારવી : જુઓ, સૈયદ સગીરઅહમદ અલીજન.

રાહોડ જસ્ટીન એલ. : 'પાલેસ્તાઈનનો પ્રવાસ'(૧૯૭૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાહોડ દિવાળીભાઈ ઝીણાભાઈ : લઘુજીવનચરિત્રોનો સંગ્રહ 'આપણા દેશના મહાન પુરુષોની વાતો' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૧, ૧૯૩૨) તથા 'ઐતિહાસિક વાતો' - ભા. ૧ (૧૯૪૧)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

રાહોડ ધીરેન્દ્રસિંહ, 'કેકાકિન'(૨૨-૬-૧૯૩૪) : કવિ. જન્મ ચાપલધરા (જ. વલસાડ)માં. ૧૯૬૦માં સિનિયર પી.ટી.સી. પ્રાથમિક શાળામાં આચાર્ય.

એમણે બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ 'એનધેન દીવાધેન'(૧૯૮૧) આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

રાહોડ ભાણુભાઈ મૂળાભાઈ (૧૬-૯-૧૯૩૯) : ચરિત્રકાર. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના દુદાણા ગામમાં. ઔદ્યોગિકવ્યરમાં ડિપ્લોમા. 'સોરઠી સંત વીરા ભગત'(૧૯૭૩) એમના ચરિત્રગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

રાહોડ મંગળભાઈ જેઠાભાઈ (૧૮-૨-૧૯૩૯) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૬૫માં બી.એ. ૧૯૭૦માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. સુરતની એમ. ટી. બી. આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપન.

એમણે આધુનિક વ્યક્તિચંતનને નિરૂપતી અર્ધાંદસ કૃતિઓનો સંગ્રહ 'બાગમાં'(૧૯૮૨) આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

રાહોડ રામસિંહજી કાનજીભાઈ (૮-૧૨-૧૯૧૭) : વિવેચક. જન્મ કચ્છના ભુઆડમાં. ૧૯૩૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૭માં ડિપ્લોમા ઈન ફોરેસ્ટ્રી. ૧૯૪૮માં બનારસ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એસસી. પહેલાં કચ્છ રાજ્યમાં ફોરેસ્ટ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, પછી વનવિભાગના વડા, પછી સ્પેશ્યલ ફોરેસ્ટ ઓફિસર. ત્યારબાદ ગુજરાત રાજ્યમાં કચ્છ, સુરેન્દ્રનગર, રાજકોટ, ભાવનગર જિલ્લાઓમાં વિભાગીય વન-અધિકારી. પછીથી ગુજરાત રાજ્યના વનવિભાગના પંચવિસિટી એન્ડ લિયાયઝન ઓફિસર. છેલ્લે ભારતીય વન સેવામાં વન-અધિકારી. ૧૯૬૧નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

'કચ્છનું સંસ્કૃતિ દર્શન'(૧૯૫૯) સંદર્ભગ્રંથ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક પરિચયગ્રંથો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

રાણપુરા દિલીપ નાગજીભાઈ (૧૪-૧૧-૧૯૩૨) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ ધંધુકામાં. ૧૯૫૦માં વર્નાક્યુલર ફાઈનલ. ૧૯૫૮માં જુનિયર પી.ટી.સી. શરૂમાં સર્વોદય યોજનામાં જોડાયા પછી શિક્ષણવ્યવસાયમાં. જુદી જુદી જગ્યાએ પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષક તરીકે રહ્યા પછી અત્યારે બજાણમાં પ્રાથમિક શાળાના આચાર્ય.

'સૂકી ધરતી સૂકા હોઠ'(૧૯૬૭), 'હું આજું છું'(૧૯૬૯), 'હજાહજા અમી'(૧૯૬૯), 'આતમ વંજિ પાંખ'(૧૯૭૦), 'ભીસિ'(૧૯૭૦), 'મધુડંખ'(૧૯૭૨), 'હરિયાળાં વેશન'(૧૯૭૨), 'કોઈ વરદાન આપો'(૧૯૭૬), 'કાસવાં ગુજર ગયા'(૧૯૭૬), 'નિયતિ'(૧૯૭૬), 'કાન તમે સાંભળો તો'(૧૯૭૭), 'અમે તરસ્યાં પૂનમનાં'(૧૯૭૮), 'રે અમે કોમળ કોમળ'(૧૯૭૯), 'મને પૂછશો નહીં'(૧૯૮૦), 'વાસંતી ડૂસકાં'(૧૯૮૧), 'કૂંપળ ફૂટવાની વાત'(૧૯૮૩), 'આંસુભીનો ઉજસ'(૧૯૮૪), 'મીરાંતી રહી મહેક'(૧૯૮૫), 'પીઠે પાંગર્યો પીપળો'(૧૯૮૭), 'અંતરિયાળ'(૧૯૮૯) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. આ ઉપરાંત વાર્તાસંગ્રહો 'મારી શ્રોષ્ટ વાર્તાઓ'(૧૯૭૫) અને 'પણ માંડેલી વારનાનું શું?'(૧૯૮૬); સંસ્મરણકથા 'દીવા તળે ઓછાયા'(૧૯૭૭) તથા ચરિત્રનિબંધસંગ્રહ 'વાત એક માણસની'(૧૯૮૫) અને 'છવિ'(૧૯૮૮) પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

રાણપુરા સવિતા (૨૮-૧૦-૧૯૩૩, ૧૨-૮-૧૯૭૭) : વાર્તાકાર,

રાણા અમૃતલાલ ભાણાભાઈ — રામભાઈ કલ્યાણ

નવલકથાલેખક. જન્મ દામનગર (જિ. ભાવનગર)માં. ૧૯૫૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૨માં જુનિયર પી.ટી.સી. પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષિકા. કેન્સરથી અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે લઘુનવલ 'માંહલું રૂપ' (૧૯૬૮) અને વાર્તાસંગ્રહ 'મારી શ્રોત્ર વાર્તાઓ' (૧૯૭૫) આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

રાણા અમૃતલાલ ભાણાભાઈ, 'દાસ ઈશ્વર': આશાપુરી માતા વિશેના ગરબાઓનો સંગ્રહ 'આશાપુરી ગરબાવલી' (૧૯૬૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

રાણા એલ. કે. : 'લક્ષ્મીવિજય' (૧૯૦૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણા પીરશજ રૂસ્તમજી : નવલકથા 'પવિત્ર કે પાપી' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણા ભગવાનદાસ ઈશ્વરલાલ : પ્રકીર્ણ વિષયોને નિરૂપતી પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'ઓમ તુર્સી' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણા મંગળસિંહ એમ. : જીવનચરિત્ર 'કચ્છના સંતો' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૮, ૧૯૫૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણા માણિકલાલ શંકરલાલ : જીવનચરિત્ર 'સંત ભાભારામ' (૧૯૮૩) તથા 'ગુજરાતભક્તો' (૧૯૫૭) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણારામ : 'સન્સંગ ભજનામૃત' (૧૯૪૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણિયા અમૃતલાલ મકનજી (૨૦-૮-૧૯૩૨) : વિવેચક. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના વડાલમાં. ૧૯૫૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૬માં બી.એ. ૧૯૬૦માં એમ.એ. આરંભે ડભોઈમાં અને પછીથી ઉપલેટામાં અધ્યાપક.

'મધ્યકાલીન ગુજરાતી કૃતિઓ' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૪) ઉપરાંત એમણે 'શિવસૂત્ર' (૧૯૭૯) નો ગુજરાતી અનુવાદ આપ્યો છે.

ચં.ટો.

રાણીખેતવાળા સાવક બી. : નવલકથા 'પૈસાનાં પાપ' ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાણીના નાનાભાઈ રૂસ્તમજી, 'હયરાની' (૧૯૩૨, ૧૯૦૦) : નાટકકાર, કોશકાર. ઘણાં વર્ષો 'જ્ઞાનપ્રસારક' ના તંત્રીપદે. ૧૯૬૧-૬૨માં 'શ્રીબોધ' માસિકનું સંચાલન. ૧૯૬૨માં કરસનદાસ મૂળજીના સહકારથી 'સન્યટીપક' નામના સામાજિકનું પ્રકાશન, જે ૧૯૬૬ સુધી ચાલેલું.

નાટ્યમંડળીઓએ ભજવેલાં એમનાં નાટકોમાં તાત્કાલાયકી છે. 'સાવિત્રી' (૧૯૮૩), 'કાળા મેઢા' (૧૯૮૫), 'લોમલો હાઉ' (૧૯૮૮) વગેરે એમનાં નાટકો છે. એમનું નોંધપાત્ર કાર્ય અરદેશર

ફરામજી મુસ સાથે રચેલો 'અંગ્રેજી-ગુજરાતી શબ્દકોશ' (૧૯૭૩-૧૯૦૧) છે. ૧૯૫૭માં આરંભેલું આ કાર્ય છેક એમના મૃત્યુવેળા બાર ભાગોમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

ચં.ટો.

રાણે જી. કે. : રમૂજ વાર્તા 'કેલક કન્યાને માણિકલાલ પરણ્યા' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાત્રિની સમૃદ્ધિ : વિવિધ વર્ણનોથી, આકાશના તારાખંચિત ભવ્ય રૂપ તરફ સંવેદનશીલ બનાવતો કાકાસાહેબ કાલેલકરનો લલિત-નિબંધ.

ચં.ટો.

રાદિલાન્ત : જુઓ, પરીખ રસિકલાલ છેટાલાલ.

રામ : સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'વંદેલાની વાતો' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામ અને કૃષ્ણ (૧૯૨૩) : કિશોરલાલ મણરૂવાલાનું, વાલ્મીકિકૃત 'રામાયણ' અને ચિંતામણિ લેદકૃત 'કૃષ્ણચરિત્ર' પર આધારિત ચરિત્રપુસ્તક. અવતાર લેખાતા પુરુષો આપણા જેવા માનવીઓ જ છે - એ માન્યતા અહીં સ્વીકારાઈ છે. અહીં પ્રસંગના નિરૂપણ કરતાં પ્રસંગોની આલોચના પર વિશેષ લક્ષ્ય છે. મહાપુરુષોનાં જીવનનો પરિચય આપવા કરતાં તેમના જીવનકાર્યને અવલોકવાની લેખકની દૃષ્ટિ અહીં વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે.

કા.આ.

રામ બાવાજીરામ : પદ્યકૃતિ 'રામ બાવાજીરામવાણી' (૧૯૩૫) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામકૃષ્ણ પ્રાણશંકર : પદ્યકૃતિ 'ભકિત ઉપદેશિકા' (૧૯૩૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામચંદ્ર બલવંતરામ : વાર્તા 'સિદ્ધપુરની રાજકુમારી' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામજી મહારાજ : પદ્યકૃતિ 'નિન્યાનિયમ' (૧૯૮૦) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામજી હંસરાજ : બાળસાહિત્યની પુસ્તિકાઓ 'ફૂલકોર શેઠાણી' (૧૯૩૨), 'સૌને વંચાવો' (૧૯૩૨), 'જસવંતીનું સમૂરનું' (૧૯૩૨) તથા 'બાનભૂજ્યા વાણિયો' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામભક્ત બલરામ : પદ્યકૃતિ 'રામસ્તુતિ સંગ્રહ' (૧૯૫૧) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામભાઈ કલ્યાણ : વાર્તા 'સુશીલ પત્ની' ના કર્તા.

૨૨.૬.

રામલાલ શિવલાલ : 'બલુચરાજી સ્તુતિ ગાયન સંગ્રહ' (અન્ય સાથે, ૧૮૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રામવિજય : પદ્યકૃતિ 'જીવન્તિકાનો ગરબો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રામસિદ્ધ કલાનદાસ : બાળવાર્તા 'નકલક અવતાર' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

ન.વો.

રામસે એચ. એમ. : 'ગુજરાતી વ્યાકરણના સિદ્ધાંતો' (૧૮૪૨)ના કર્તા.

ન.વો.

રામાનુજ કનેયાલાલ લક્ષ્મીરામ, 'પણી', 'વનરાજ' (૧-૧૧-૧૯૩૮) : ચરિત્રકાર, વાર્તાકાર. જન્મ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના ભડવાણા ગામમાં. ૧૯૫૮માં લખતરની સર. જે. હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ત્યારબાદ એન.એફ.સી.આઈ. અને સી.ટી.આઈ. તથા સંસ્કૃત વિશારદ. નેશનલ ફિટનેસ કોર્પસ ઈન્સ્ટ્રક્ટર. વન્યજીવન અને પ્રાણી-પક્ષીઓના જીવનનો અભ્યાસ. 'વર્લ્ડ વાઈલ્ડ લાઈફ'ના યુનિટ સેક્રેટરી.

એમની પાસેથી વન્ય પ્રાણીસૃષ્ટિનો પરિચય આપતી સાહસ-કથાઓ અને માહિતીલક્ષી કૃતિઓ 'વન્ય પ્રાણીસૃષ્ટિ' (૧૯૭૯), 'સાવજનું અપમાન' (૧૯૮૦), 'આંગણ તનનાં પણ મનનાં નહિ' (૧૯૮૨), 'રીછરબારમાં અગિયાર રાતો' (૧૯૮૩), 'કુદરતને જોળે ખેલનારા' (૧૯૮૩), 'અધીર જંગલના અધીરી સાધુઓ' (૧૯૮૫), 'જંગલની દુનિયા મોતનો મુકાબલો' (૧૯૮૭) વગેરે મળી છે.

ન.વો.

રામાનુજ માધવ ઓધવદાસ (૨૨-૪-૧૯૪૫) : કવિ. જન્મ પરશુમ (જિ. અમદાવાદ)માં. ૧૯૭૩માં અમદાવાદની સી. એન. કોલેજ ઓવ ફાઈન આર્ટ્સમાંથી કમ્પ્યુટર આર્ટ વિષયમાં ગવર્નમેન્ટ ડિપ્લોમા ઓવ આર્ટ. ૧૯૬૯માં 'અખંડઆનંદ' સામયિકના નંત્રીવિભાગમાં. ૧૯૬૯થી ૧૯૭૦ દરમિયાન વેરા ઓન્ડ કંપનીના પ્રકાશન-માસિકપત્રિકાના સંપાદનવિભાગમાં. ૧૯૭૦થી ૧૯૭૩ દરમિયાન આર. આર. શેઠની કંપનીનાં પ્રકાશનોનાં મુખપુસ્ત્રચિત્રોના કલાકાર તરીકે કામગીરી. ૧૯૭૩થી અઘરપર્યંત સી. એન. ફાઈન આર્ટ્સ કોલેજના ઓપવાઈડ આર્ટ વિભાગમાં અધ્યાપક.

નેવું ઉપરાંત કાવ્યરચનાઓના સંગ્રહ 'તમે' (૧૯૭૨)માં મુખ્યત્વે પરંપરિત લય-ઢાળોના આધારે લખાયેલી પ્રણય-વિરહ વગેરે ભાવોને નિરૂપતી ગીત-સ્વરૂપની કૃતિઓ છે. ગ્રામીણ-તળપદા ભાવો તથા રાધા-કૃષ્ણ જેવા પરિચિત સંદર્ભોનો રજૂઆત થયેલી છે. ઉપરાંત સોનેટ, ગઝલ, અછાંદસ, મુક્તક વગેરે સ્વરૂપની પણ કેટલીક રચનાઓ આહી છે.

૫.ના.

રામી દુર્લભરામ ગિરધરદાસ : ત્રિઅંકી 'સુધડ તારા નાટક' (૧૯૦૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રામી મગનલાલ જ્ઞેઠાલાલ (૯-૮-૧૯૦૮) : કવિ. જન્મસ્થળ કડા (તા. વસનગર). છ વીરણ સુધીનો અભ્યાસ. પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક. પછીથી તાર-ટપાલ ખાતામાં. ગ્રાંચ પોસ્ટઓફિસ નરીક્ષક તરીકે નિવૃત્ત.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'સુધરસ' (૧૯૭૯) આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

રામી લક્ષ્મણરામ કાશીરામ (૧૮-૮-૧૯૦૮) : કવિ. જન્મ દહેગામ તાલુકાના નાંદોલ ગામમાં. અંગ્રેજી ચાર વીરણ સુધીનો અભ્યાસ. હિન્દી, મરાઠી અને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ. કરિયાણાનો વેપાર.

એમની પાસેથી 'આત્માનંદ ગીતાવલી' (૧૯૩૨), 'જીવનમઠ' (૧૯૩૨), 'હરિજનસ્તોત્ર' (૧૯૩૨), 'આનંદવર્ષા' (૧૯૩૨) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

ન.વો.

રામેશ નીતા પ્રમોદ (૧૪-૭-૧૯૪૧) : બાળસાહિત્યલેખક, કવિ. જન્મ મોરબીમાં. ૧૯૫૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૦માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૨માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૬ સુધી એમ. જી. એસ. એમ. કોલેજ, માટુંગામાં અધ્યાપક. ૧૯૬૬-થી આજ સુધી એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટી, મુંબઈના અંગ્રેજી વિભાગમાં પ્રાધ્યાપક.

'ધમાચક્રી' (૧૯૮૬) એમનો બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'શબ્દને રસને' કાવ્યસંગ્રહ પણ એમના નામે છે.

અં.દો.

રામચુરા ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ, 'દાલચીવડા', 'રસિક ચતુર' (૧૯૮૦, ૧૯૫૧) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, લોકસાહિત્યના સંશોધક-સંપાદક. જન્મ સોરઠના બાલાગામમાં. વાર્તાકાર પિનાનો સંસ્કારવારસો. મુંબઈમાં શૈરબજારનો ધંધો. પોતે નક્કી કર્યા પ્રમાણે બત્રીસમે વર્ષે ધંધાકીય કામકાજ છોડીને સાહિત્યને જ વ્યવસાયનું ક્ષેત્ર બનાવ્યું.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'નવનીત' (૧૯૨૧)નાં કેટલાંક કાવ્યોમાં દલપતરામની પ્રાકૃત બોધક શૈલી છે, તે કેટલાંકમાં લોકગીતની ફોરમ છે. 'રસિયાના રાસ' તથા 'રાસમંદિર' (૧૯૧૫)ના રાસોમાં ન્દાનાલાલ-બોટાદકરનાં શૈલી અને વિષયોનું અનુસરણ છે, તે સાથે કેટલાક રાસોમાં કલ્પના વિશેષ મૌલિકતાથી વિકસી છે. 'સોરઠી દુહાની ગ્મઝટ' (૧૯૬૬) મેરૂબા ગઢવી સાથે કરેલું ૭૦૧ દુહાનું એમનું સંપાદન છે, જેમાં સામસામે બોલાતા દુહા સંગૃહીત થયા છે. 'મહીપાળદેવ', 'ગ્રહરાજ', 'સોરઠાણી', 'નગાધિરાજ', 'કુલદીપક', 'સોરઠપતિ' તથા 'સોમનાથની સપાતે' એ સાત નવલકથાઓમાં એમણે આલેખેલી સોરઠના યૂગસમાઓની કીર્તિકથામાં પરંપરાગત ઇતિહાસ ઉપરાંત લોકકથાઓનો પણ આધાર લીધો છે. નવલકથાઓની લખાવટ રસભરી છે. 'ઈસરદાન' ઈસરદાસ ચારણના જીવન પર આધારિત સંવાદસભર નવલકથા છે. 'સ્નેહપૂર્ણ' સામાજિક નવલકથા છે. 'રસીલી વાર્તાઓ' (૧૯૨૫), 'વ્યાસજીની વાર્તાઓ' (૧૯૨૮) તથા 'દાલચીવડાની દસ વાર્તાઓ' (૧૯૨૯)માં સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં, મુખ્યત્વે હાસ્યરસપ્રધાન અને વાર્તાકારની વ્યંજનાશકિતનો સુષ્ટુ પરિચય આપતી પ્રસંગકથાઓ આલેખાઈ

છે. 'કાકિયાવાડની લોકવાર્તાઓ' (૧૯૨૫) તથા 'સોરઠી વીરંગનાની વાર્તાઓ' (૧૯૨૮)માં કાકિયાવાડના લોકજીવનને વર્ણવ્યું છે. 'ગાંધીયુગની વાર્તાઓ' (૧૯૩૧)માં મહાત્મા ગાંધીજીના આચાર-વિચારના આપણા જીવન પર પડેલા ઘેરા પ્રભાવને વર્ણવતી વાર્તાઓ છે. 'સબળ ભૂમિ ગુજરાત' (૧૯૪૮)માં રખારી, કાઠી, વાઘેર, ખારવા વગેરે તેર ખડતલ જાતિઓનો પરિચય કરાવતા કેટલાક સ્વાનુભવો છે, તે કેટેલીક રસપ્રદ પ્રસંગકથાઓ પણ છે.

નિ.વો.

રાવજ્ઞદા રાજેન્દ્રસિંહ વિજયસિંહ (૧-૭-૧૯૪૩) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ જૂનાગઢ જિલ્લાના સોદરડા ગામે. ૧૯૬૨માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૬માં અર્થશાસ્ત્ર-રાજ્યશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૫માં ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૯માં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી-માંથી 'અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં રહસ્યવાદ' પર પીએચ.ડી. ફેરફાર, ગોંડલ અને મેસવાણીની સ્કૂલોમાં આચાર્ય. ૧૯૭૭થી હકીમસિદ્ધજી વિનય મંદિર, કેશોદમાં આચાર્ય.

'ગુલમહોરની નીચે' (૧૯૭૭) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. 'હું, કાળો છોકરી અને સુરજ' (૧૯૮૧) એમનો કવિતાસંગ્રહ છે. 'રહસ્યવાદ' (૧૯૮૧) એમના શોધપ્રબંધનો સારરૂપ ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત 'રાધામાધવ' (૧૯૭૦) અનુવાદ અને 'ફરવા આવ્યો છું' (૧૯૭૬) નું સંપાદન પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

રાવજી જયશ્રી : 'જીવનપંથના રંગ' (૧૯૮૨)નાં કર્તા.

નિ.વો.

રાવકૃષ્ણ ગાયનદાસ ઓધવજી : પદ્યકૃતિ 'સ્મરણાંગલિ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવકૃષ્ણ હિમતલાલ રતિલાલ, 'રાહીર' (૧૩-૧૧-૧૯૩૯) : નિબંધ-લખક. જન્મ કરાંચીમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ધ નવાનગર ચંબર ઓફ કોમર્સ એન્ડ ઈન્ડસ્ટ્રી, જમનગરમાં અધિકારી.

'બાલહંસ' (૧૯૫૦), 'રસબિંદુ' (૧૯૫૨), 'કલા' (૧૯૫૭) એમનાં નિબંધલેખોનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

રાવસંપટ એલ. : રચિત્ર બાળવાર્તા 'અલાદિન અને તેનું જાદુઈ ફાનસ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવહરિશા એચ. જી. : વાર્તા 'ભૂતનો ભાઈ' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવ ચંદ્રકાન્ત હરજોવિદદાસ (૨-૨-૧૯૩૦) : નવલકથાકાર. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના અઘાલિયા ગામે. ૧૯૪૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૧માં બી.એ. ૧૯૫૮માં એમ.એ. ઉમહા અને વડોદરાની શાળાઓમાં શિક્ષક.

'પ્રેમદિવાની' (૧૯૬૮), 'આરાધના' (૧૯૭૬), 'જેઠમ જંધી ગઈ' (૧૯૭૯), 'સાંભ કાંઠે શ્યામ' -ભા. ૧-૨ (૧૯૮૩) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે.

ચં.ટો.

રાવ નાનાભાઈ કલ્યાણભાઈ : 'મુંબઈનો મવાલી' (૧૯૨૫)નામક પદ્યકૃતિના કર્તા.

મુ.મા.

રાવ ભરતકુમાર રામસિંગ (૨૦-૧૧-૧૯૪૪) : કવિ, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૯૬૨માં એસ.એસ.સી. અંગ્રેજી વિષય સાથે ૧૯૬૭માં બી.એ. અને ૧૯૭૦માં એમ.એ. સાવર-કુંડલાની આર્ટ્સ-કોમર્સ કોલેજમાં અંગ્રેજી વિષયના વ્યાખ્યાતા.

એમની પાસેથી ગુજરાતી-હિન્દી કાવ્યસંગ્રહ 'ક્રાંતિ' (૧૯૮૨) મળ્યો છે. 'ચિરંતન યૌવન' (૧૯૭૭) એમનો અનુદિત કાવ્યોનો સંગ્રહ છે; તે 'અમૃતા' એમની સંપાદિત કૃતિ છે.

નિ.વો.

રાવકવિ અંબાલાલ પી. : ચાનાં દૂપણ નિરૂપતી પદ્યકૃતિ 'પીનારનો પોકાર' તથા 'શવર્ષવની રંગતો'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવત ડાહ્યાભાઈ હિમતલાલ : નવલકથા 'ગુલામી વહેપાર' -ભા. ૧-૨ (૧૯૧૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

રાવત બમુભાઈ પોપટભાઈ (૨૭-૨-૧૯૮૮, ૧૨-૭-૧૯૮૦) :

સંપાદક, કલાવિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોંડલમાં. ૧૯૧૪માં ત્યાંથી જ મૅટ્રિક. ૧૯૧૫થી ૧૯૧૯ સુધી સંગ્રામજી હાઈસ્કૂલ, ગોંડલમાં શિક્ષક. ૧૯૨૦-૨૧માં સરનું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય સાથે સંલગ્ન. ૧૯૨૨-૨૩માં નવજીવન પ્રકાશન મંદિરમાં સંપાદન-પ્રકાશન સહાયક. ૧૯૨૪થી ૧૯૪૨ સુધી રવિશંકર ગવળ સાથે 'કુમાર'ના સહનંત્રી. ૧૯૩૦માં બુધસભાની સ્થાપના. ૧૯૪૩થી ૧૯૮૦ સુધી 'કુમાર'ના નંત્રી. ૧૯૫૩માં મુંબઈ રાજ્ય વિધિ સુધારણા સમિતિમાં કામગીરી. ૧૯૫૪માં જૂના મુંબઈ રાજ્યની વિધાનસભામાં ગવર્નર તરફથી છ વર્ષ માટે નિમણૂક. પહેલી ગુજરાતી મુદ્રક પરિષદના પ્રમુખ. ૧૯૬૫માં સુરતમાં મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના તેવંસમા અધિવેશનમાં પત્રકાર વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૬૮માં ઈંગ્લેન્ડ-અમેરિકાનો પ્રવાસ. ૧૯૪૮માં પત્રકારત્વ ક્ષેત્રે સેવા બદલ રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૫માં પદ્મશ્રીનો ખિતાબ.

સક્રિય સાહિત્યિક સંપાદન અને પત્રકારત્વ દ્વારા ગાંધીયુગનો સાહિત્યરૂચિને સંસ્કારવામાં એમનું મૂલ્યવાન પ્રદાન છે. 'ગુજરાતી ગ્રંથસ્થ ચિત્રકલા'માં કલાવિષયક લેખો અને કલાવિવેચન છે. ઉપરાંત એમણે 'ગુજરાતી વિધિના નવા પરીઠનું નિર્માણ' પુસ્તક પણ આપ્યું છે. 'ટૂંકી વાર્તાઓ' (૧૯૨૧)માં એમણે હિન્દીમાંથી ટૂંકીવાર્તાઓના કરેલા અનુવાદો સંચિત છે.

ચં.ટો.

રાવસાહેબ મગનલાલ દલપતરામ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'કોટડીનો ભાણ' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

રાવળ અનંતરાય મણિશંકર (૧-૧-૧૯૧૨, ૧૮-૧૧-૧૯૮૮) :

વિવેચક, સંપાદક. જન્મ મોસાળ અમરેલીમાં. વતન સૌરાષ્ટ્રનું વલ્લભીપુર. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમરેલીમાં. ૧૯૨૮માં

મૈટ્રિક. ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજમાંથી ૧૯૩૨ માં સંસ્કૃત અને ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૪ માં ગુજરાતી અને અંગ્રેજી વિષયોમાં એમ.એ. દરમિયાન ૧૯૩૨ થી એ વર્ષ શામળદાસ કૉલેજમાં ફેલો રહ્યા પછી મુંબઈમાં 'હિંદુસ્તાન પ્રજામિત્ર' દૈનિકમાં ઉપનંત્રી તરીકે ત્રણેક માસ કામ કર્યું. ઓગસ્ટ ૧૯૩૪ થી અમદાવાદની ગુજરાત કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. એ પછી જામનગરની ડી. કે. વી. કૉલેજમાં દોઢેક વર્ષ આચાર્ય. ત્યારબાદ એક દશકો ગુજરાત રાજ્યના ભાષાવિભાગમાં રાજ્યવહીવટની ભાષાના ગુજરાતીકરણની કામગીરી. ૧૯૭૦ માં ભાષાનિયામક પદેથી નિવૃત્ત. નિવૃત્તિ પછી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્ય ભવનમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક તરીકે નિમાયા અને સાડા છ વર્ષ એ સ્થાને કામગીરી બજાવી, ૧૯૭૭ માં ભાષાસાહિત્ય ભવનના અધ્યક્ષપદેથી નિવૃત્ત. ત્યારબાદ એમણે ગુજરાત સરકારના લૉ કમિશનમાં સભ્ય તરીકે સેવાઓ આપી. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના, વડોદરામાં ૧૯૮૦ માં મળેલા ત્રીસમા અધિવેશનના ભિનહરીફ પ્રમુખ. ૧૯૮૫ માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૪ નો સાહિત્ય અકાદમીનો અવોડ.

એમનો પ્રથમ વિવેચનસંગ્રહ 'સાહિત્યવિહાર' ૧૯૪૬ માં પ્રગટ થયેલો; તે પછી અનુક્રમે 'ગંધાક્ષત' (૧૯૪૯), 'સાહિત્યવિવેક' (૧૯૫૮), 'સાહિત્યનિક્ષ' (૧૯૫૮), 'સમીક્ષા' (૧૯૬૨), 'સમાલોચના' (૧૯૬૬), 'ગ્રંથસ્થ વાક્યમય' (૧૯૬૭), 'તારતમ્ય' (૧૯૭૧), 'ઉન્મોચન' (૧૯૭૪) પ્રગટ થયા. એમણે કોઈ એકાદ સાહિત્યસ્વરૂપનું જ વિવેચન કર્યું નથી; એમની વિવેચક તરીકેની યતિ વાકિત ને લલિતેતર બંને પ્રકારનાં સાહિત્યસ્વરૂપોમાં લગભગ એકસરખી છે. એમના વિભિન્ન વિવેચનસંગ્રહોમાં કવિતા, નાટક, ટૂંકોવાર્તા, નવલકથા, ચરિત્ર વગેરે વિવિધ સાહિત્યપ્રકારનાં પુસ્તકોના પ્રવેશકો છે; અધ્યયનગ્રંથો માટે લખાયેલા લેખો તથા યુનિવર્સિટી આભ્યાનો છે; આકાશવાણી માટે અપાયેલા વાર્તાલાપો છે તથા સામાયિકોમાં કરેલાં લાંબાં-ટૂંકાં અવલોકનો છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા માટે એમણે ૧૯૩૭, ૧૯૪૫, ૧૯૪૬, ૧૯૪૭ ની વાર્ષિક વાક્યમયસમીક્ષાનું કાર્ય કરેલું. આ ચારેય વાર્ષિક સમીક્ષાઓ 'ગ્રંથસ્થ વાક્યમય' (૧૯૬૭) માં પ્રગટ થઈ છે. 'કવિવર્ય ન્હાનાલાલ' (૧૯૮૫) માં એમનો કવિ ન્હાનાલાલ પરનો સર્વગ્રાહી અભ્યાસ છે.

ઊંડી નિષ્ઠા, સાંગોપાંગ નિરૂપણ, ઝીણું અને ઊંડું નિહાળતી વેધક દૃષ્ટિ, વિશાળ સમભાવ એ એમના વિવેચનની લાક્ષણિકતા છે. 'ઉપચય' (૧૯૭૧) એમનો વિવિધ પ્રયોજને લખાયેલાં શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ, સાહિત્યવિજ્ઞેનાં તથા સાહિત્યકારોને આદર્શરૂપ લખાયેલાં છત્રીસ લેખો-પ્રવચનોનો સંગ્રહ છે. સંગ્રહમાંનાં સાહિત્યેતર લખાણોના કેન્દ્રમાં પણ તેઓ સાહિત્યમીમાંસક જ રહેલા છે.

'ગુજરાતી સાહિત્ય : મધ્યકાલીન' (૧૯૫૪) માં સાહિત્યના ઈતિહાસની દૃષ્ટિ-પદ્ધતિને કેન્દ્રમાં રાખીને એમણે મધ્યકાળની રાજકીય, સામાજિક પશ્ચાદભૂ, એ સાહિત્યની લાક્ષણિકતાઓ-મર્યાદાઓ, વિવિધ સાહિત્યસ્વરૂપો વગેરેની ચાર પ્રકરણોમાં ચર્ચા કરી છે ને પછીનાં આઠ પ્રકરણોમાં થતકવાર વ્યક્તિલક્ષી સાહિત્ય-સર્જનનો પરિચય કરાવ્યો છે. અનેક વિષયોની વિશદ-સઘન માહિતી

તેમાં છે ને છતાં શૈલીની સમતાની જાળવણી સાથે, સર્વ વર્ણવિષય અંગેનાં માહિતી-મૂલ્યાંકન-તારણ-સૂચન તેમાં સહજસુલભ છે.

સંપાદક તરીકેની એમની કામગીરી પણ ખાસ ઉલ્લેખનીય છે. 'બોટાદકરની કાવ્યસરિતા' (૧૯૫૬), 'ન્હાનાલાલ મધુકોશ' (૧૯૫૯), 'નળાખ્યાન' (૧૯૬૦), 'ગુજરાતીનો એકાંકીસંગ્રહ' (૧૯૬૦), 'સ્નેહમુદ્રા' (૧૯૬૦), 'મદનમોહન' (૧૯૬૬), 'કલાપીનો કાવ્યકલાપ' (૧૯૭૪), 'ચૂનીલાલ વ. શાહની શ્રોષ વાર્તાઓ' વગેરે એમનાં મહત્વનાં સંપાદનો છે. એમનાં સહ-સંપાદનોમાં 'બુદ્ધિપ્રકાશ-લેખસંગ્રહ' - ભા. ૧-૨, પ્રેમાનંદકૃત 'ચંદ્રહાસાખ્યાન', 'રમણલાલ દેસાઈની શ્રોષ વાર્તાઓ', 'કવિકાં ન્હાનાલાલ સ્મારકગ્રંથ', 'મનસુખલાલ ઝવેરીની કાવ્યસુષમા', 'કરસનદાસ માણિકની અક્ષર આરાધના', 'કલેલકર અધ્યયનગ્રંથ', 'સરકારી વાચનમાળા' : ૧-૪, 'દી. બ. નર્મદાશંકર મહેતા સ્મારક-ગ્રંથ' વગેરે મુખ્ય છે. ૨. વ. દેસાઈકૃત નવલકથા 'ગ્રામલક્ષ્મી'નો સંક્ષેપ પણ એમણે કર્યો છે; સાહિત્ય અકાદમી માટે 'સાહિત્ય-ચર્ચા' (૧૯૮૧) નું સંપાદન કર્યું છે; ૧૯૮૪ માં 'નર્મદાસ મહેતાનાં પદો' નું પણ સંપાદન કર્યું છે. આ સંપાદનો નિમિત્તે એમણે વિસ્તૃત પ્રવેશકો લખ્યા છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ બહાર પાડેલ 'ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ' ના ચોથા ભાગનું સંપાદન એમણે ઉમાશંકર જોશી વગેરે સાથે કર્યું છે. આ ઉપરાંત એમણે વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટની સાથે 'ટોક્સટોચની નવલિકાઓ' નો અનુવાદ કર્યો છે તથા જી. ડી. પાઠક સાથે 'આહારવિજ્ઞાન' નામનું પુસ્તક લખ્યું છે. એમણે 'ચા ઘર' (૧૯૪૪) માં વાર્તાઓ આપી છે.

પ્ર.બ.

રાવળ ઉપેન્દ્ર ઉમિયાશંકર, 'મરાલ' (૨૫-૨-૧૯૩૯) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૬ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૮૨ માં હોમિયોપથીમાં આર.એમ.પી. પ્રારંભમાં ફોર્બસ ગુજરાતી સભામાં ગ્રંથપાલ-કલાર્ક અને પછી પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક.

કાવ્યસંગ્રહ 'શુકિત' (૧૯૬૬), બાળકાવ્યસંગ્રહ 'છપછપિયાં' (૧૯૭૦), સંપાદનગ્રંથ 'ભડલોવાક્ય' (૧૯૭૦) વગેરે પ્રકારનાં એમના નામે છે.

ચં.ટો.

રાવળ ઊમિયાશંકર જીવનરામ : પદ્યકૃતિ 'એઘડનાય મહાદેવના જરબો' તથા 'કિશોર-કાન્ના નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવળ કનુ, 'આવશ' : ગીત, ગઝલ અને બજરનોનો સંગ્રહ 'સારંગા' (૧૯૭૬) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવળ કનુભાઈ : 'હિતોપદેશ' ના કથાપ્રસંગો પર આધારિત બાંધક બાળવાર્તાઓ 'દેખાદેખીનું પરિણામ' (૧૯૮૧), 'બેમાં ત્રીજો કાવે' (૧૯૮૧), 'રૂપાની ઘંટડી' (૧૯૮૧) અને 'ઉદર વાદ્ય બન્ને' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ કનોલાલ જગજીવન—રાવળ જયવંતરાય ક.

રાવળ કનોલાલ જગજીવન (૩-૪-૧૯૧૪) : વાર્તાકાર, નાટકકાર, નિબંધકાર, વિવેચક. જન્મ ભાવનગરમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. કોલેજ અને એસ.ટી.સી. શિક્ષક અને શાળાના આચાર્ય. એમની પાસેથી નવવિકાસંગ્રહ 'છુંદણાં' (૧૯૫૫), એકંકીસંગ્રહ 'મસ્ત હવા' (૧૯૬૭), નિબંધસંગ્રહો 'જીવનપથ' (૧૯૫૭) અને 'ગંગ અને ફોરમ' (૧૯૬૪) તેમ જ વિવેચનલેખસંગ્રહ 'અભિગમ' (૧૯૭૪) જેવાં પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વા.

રાવળ કરસનજી જગજીવન : પદ્યકૃતિ 'કુદરતના કોપ' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ કાન્તલાલ લ. : 'જગદંબા કાવ્યમાળા' (૧૯૫૯) ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ કાલિદાસ નીલકંઠરાય : પદ્યકૃતિઓ 'કંસરીવિરલ' અને 'પારસમણિ' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવળ કૃષ્ણાગૌરી હીરાલાલ : પદ્યવાર્તા 'સદ્ગુણી હંમંતકુમારી' (૧૯૯૯) નાં કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ કેવળરામ દયારામ : પદ્યકૃતિ 'કુધારા કષ્ટપ્રકાશ' (૧૯૮૨), વાર્તાકૃતિ 'ભાગીરથીનું ભોખાળું' અને કુસંગનું કુડું પરિણામ' (૧૯૮૫) તથા ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'આદર્શ દંપતિ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ કેશવલાલ જી. : પદ્યકૃતિ 'જગદંબા ગરબાવળી' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવળ ગિરીશ : જસુસી કથા 'પૈસા તારે ખાતર' (૧૯૩૮) અને વાર્તાસંગ્રહ 'ઓટનાં પાણી' (ગુણવંતરાય આચાર્ય સાથે, ૧૯૩૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ ગોકળજી પ્રાણજીવન : 'કાવાણુપિનુભકિત નાટક' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રાવળ છગનલાલ વિદ્યારામ (૧૨-૩-૧૯૫૯, ૧૯૪૭) : પ્રાચીન કવિતાના સંશોધક, સંગ્રહક-સંપાદક. જન્મ વતન લુણાવાડામાં. ૧૯૮૧માં પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજનો ૩ વર્ષનો અભ્યાસ પૂરો કરી સરકારી કેળવણીખાતામાં શિક્ષક. ૧૯૧૫માં નિવૃત્ત.

એમણે કાલિદાસકૃત 'ઋગ્વેદ'ની ધાટીએ 'ઋગ્વેદનકાવ્ય' (શિવશંકર તુ. દેવ સાથે, ૧૯૮૬) લખ્યું છે. શિક્ષક તરીકે કહેલી ટૂંકી, બોધક અને માર્મિક વાર્તાઓ અને ગુજરાતી ગૃહિણીના કરુણ-મધુર મનોભાવોને પ્રગટ કરતાં ગીતોના સંગ્રહો અનુક્રમે 'ઠંડા પહોરની વાતો' - ૧ (૧૯૨૫) અને 'ગુજરાતના રસ કિલ્લોલ' (૧૯૨૯) એમણે આપ્યા છે.

ભાષાવિજ્ઞાન અને વ્યાકરણ ઉપરાંત ધર્મ, વેદક, સમાજ અને અર્થશાસ્ત્ર જેવા પ્રકીર્ણ વિષયોમાં પણ એમણે સુઝનાલીસ ભટ્ટવા લેખો તથા નાની-મોટી પુસ્તિકાઓ લખ્યાં છે.

નરસિંહ, પ્રેમાનંદ, મીરાં, ભોળે, દયારામ, પ્રીતમ, અખિ, ઝુમખરામ, મુકુંદ, રાધાભાઈ, જોવિદરામ, પ્રાણદાસ, દુલ્લભદાસ આદિ પરિચિત-અપરિચિત કવિઓની અપ્રગટ કૃતિઓનો સંગ્રહ 'પ્રાચીન કાવ્ય સુધા' : ૧-૨ (૧૯૨૪), ૩-૪-૫ (૧૯૩૧) એમણે સંપાદિત કર્યો છે. વર્ષો સુધી ચાલેલું સંશોધનકાર્ય પછીથી મૂળ ચાર ગ્રંથોની યોગ્યતા મુજબ 'પ્રાચીન કાવ્ય વિનોદ' (૧૯૩૦) નામે પ્રકાશિત કર્યું છે.

સર્જન અને સંપાદન ઉપરાંત એમણે મરાઠીમાંથી 'મનુષ્યપત્તા નીતિવચનો' (૧૯૨૩) તથા 'વિદ્યાસિની અથવા સત્યાનાં જળ' જેવા અનુવાદો પણ આપ્યા છે.

પ્ર.દ.

રાવળ છગનલાલ હિમતરામ : કથાકૃતિ 'વસંતવીણા' ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ જગન્નાથ જઠાભાઈ : બાળવાર્તાઓ 'જ્ઞાનંદમાળા' - ભા. ૨ અને 'બાળવિનોદ' ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ જગન્નાથ વ્રજલાલ : નવલકથા 'પ્રાણિયવરીનું પ્રેમમંદિર' અથવા સતીનો સત્યાગ્રહ' ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ જગુભાઈ મોહનલાલ : કાવ્યસંગ્રહ 'ચારસકા' ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ જયકાન્ત જ્યંતીલાલ (૭-૮-૧૯૩૦) : વાર્તાકાર. જન્મ લાંબડી (નિ. સુરેન્દ્રનગર) માં. ત્યાં જ પ્રાયમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૨૫માં અમદાવાદથી એલ.એલ.બી. ૧૯૫૮માં સી.એ.-આઈ.આઈ. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૩ સુધી 'મંચરી' ટ્રીમાસિકના સંપાદક.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'સાનેરી ઝાડ' (૧૯૬૮) મળ્યા છે.

મૂ.મા.

રાવળ જયશંકર હરિલાલ, 'મિલન' (૩-૧૦-૧૯૨૬) : બાળસાહિત્ય-લેખક. જન્મ સરપદડ (નિ. રાજકોટ) માં. અભ્યાસ પી.ટી.સી. સુધી. મોટાવડાની શાળામાં આચાર્ય.

એમની પાસેથી બાળભોગ્ય નાટકો 'એકઆનો' (૧૯૫૮), 'પિંજર પડેલાં' (૧૯૫૮), 'રમકડાં લ્યો કોઈ' (૧૯૫૯) વગેરે મળ્યાં છે.

મૂ.મા.

રાવળ જયવંતરાય ક., 'અચલ' (૧૯-૯-૧૯૨૬) : કવિ. ભાવનગરની માસ્ટર સિલ્ક મિલ્સમાં શેઠના સેક્રેટરી ઉપરાંત તે મિલ્સની નૂતન સહકારી મંડળીના પ્રમુખ.

પદ્યકૃતિ 'અચલવાણી' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૭) એમના નામે છે.

મૂ.મા.

રાવળ જ્યોતિર્ ગોવિંદલાલ (૩૧-૩-૧૯૪૩) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન હજવદ (જિ. સુરેન્દ્રનગર). અભ્યાસ કોલેજના પ્રથમ વર્ષ સુધી. ૧૯૬૧ થી ૧૯૬૬ સુધી વિવિધ પ્રકારની નોકરી. ૧૯૬૬ થી ૧૯૬૯ સુધી ઉનાવા (જિ. ગાંધીનગર)માં, ૧૯૬૯ થી ૧૯૭૧ સુધી લીબ્રેરિયા (જિ. મહેસાણા)માં અને ૧૯૭૧ થી ૧૯૭૪ સુધી અમદાવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૭૪ થી અંતરીક્ષ ઉપયોગ કેન્દ્રના ખેડ કોમ્યુનિકેશન પ્રોજેક્ટમાં લેખક અને નિર્માતા.

‘ઉર એક આગ જલે’ (૧૯૬૯), ‘ઝંખના’ (૧૯૭૦), ‘સૂરજ થવાનું સમણું’ (૧૯૭૭), ‘કોઈનેય કહેશો નહીં’ (૧૯૭૮), ‘અડકા તો મારા સમ’ (૧૯૭૯) વગેરે એમની પચીસેક સામાજિક નવલકથાઓને રહસ્યકથાઓ છે. ‘દક્ષિણા’ (૧૯૭૫), ‘તમે ન્યાય કરો’ (૧૯૭૭) અને ‘આટકચાયા’ (૧૯૮૦) એમના એકાંકીસંગ્રહો છે. ‘સૂરજ તારી છાયા’ (૧૯૮૪) એમનું બાળનાટક છે. આ ઉપરાંત એમની ઘણી ટૂંકીવાર્તાઓ વિવિધ ગુજરાતી સામયિકોમાં પ્રગટ થઈ છે.

જ.ગા.

રાવળ તાપીશંકર પ્રભુશંકર : ‘તાપીશંકરનું ગદ્ય’, ‘શાસ્ત્રોનું નવનીત’ તથા પદ્યકૃતિ ‘શ્રીસયાજીસ્તોત્ર’ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ તંબકલાલ દેવશંકર : ‘ઈન્દુમતી’ (૧૯૦૦), ‘નરસિંહ મહેતા’ (૧૯૦૪), ‘મીરાંબાઈ’ (૧૯૦૫), ‘ભક્ત પીપાજી’, ‘રાધા પ્રેમભક્ત’, ‘ધ્રુવકુમાર’, ‘મહારાજા ગોપીચંદ’, ‘સૂર શ્યામ’, ‘નર્મદા નાટક’ (૧૯૦૮), ‘ડાલતી દુનિયા’ (૧૯૦૮) વગેરે નાટકોના ઓપેરાના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ દલપતરામ ભાઈશંકર : ‘કલંકિત કુમારિકા’ (૧૯૧૮), ‘કપૂરમંજરી’ (૧૯૨૧), ‘ધર્મજિજ્ઞાસુ અકબર અને આચાર્યશ્રી હીરવિજયસુરિ’ (૧૯૨૧), ‘ચકવર્તી અશોક’, ‘દસ લાખનો દક્ષો અને રત્નકંકણ’, ‘શારદાનું સ્વાર્પણ અને સેવાધર્મ સમીક્ષા’, ‘સંસારી કે સંન્યાસી’ વગેરે નવલકથાઓ તથા બાળસાહિત્યકૃતિ ‘બાલગીતા’ (૧૯૧૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ દશરથલાલ જગન્નાથ : ચરિત્રકૃતિ ‘સ્વરાજ સેવકો’ (૧૯૩૧) તથા વાર્તાસંગ્રહ ‘પુરસ્કાર અને બીજી વાતો’ (૧૯૩૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ દુર્લભરામ જટાશંકર : ‘સગુણ બ્રહ્મઉપાસક શ્રાવણકુમાર’ (૧૯૧૪) નામક નાટ્યસાર તથા ગાયનોના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ દેવશંકર રામચંદ્ર : ધાર્મિક કૃતિ ‘પાંડવોનું ઉત્તર ચરિત્ર’ તથા ‘ચંદ્રહાસનું આપ્યાન’ (૧૯૮૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ દેવશંકર હરિશંકર : નાટક ‘વિદ્યાલક્ષ્મીનો સંવાદ’ (૧૯૧૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ નટવર અંબાશંકર (૨૮-૧-૧૯૩૨) : ચરિત્રકાર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના માંડવધારમાં. ૧૯૫૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૪માં બી.એ. ૧૯૭૦માં એમ.એ. ૧૯૮૧માં એમ.ફિલ. પ્રારંભમાં ‘કૂલછાબ’ દૈનિકમાં ઉપનંત્રી. અન્યારે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક.

છવનચરિત્ર ‘મધર ટેરીઝા’ (૧૯૭૫) ઉપરાંત સમાજશિક્ષાનુવિપયક ‘એક જ માટીનાં કામ’ (૧૯૮૦) અને ‘નવા ચીલા’ (૧૯૮૩) જેવાં પુસ્તકો એમના નામે છે.

ચં.ટા.

રાવળ નથુરામ પીતામ્બર, ‘નથુરામ શર્મા’ (૧૧-૧૦-૧૮૫૮, ૧૯૩૧) : નિબંધકાર, કવિ. જન્મ મોજહડ (લોબરી)માં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ પછી રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તાલીમ લઈ સાતેક વર્ષ સૌરાષ્ટ્રનાં ગુડાં ગુડાં ગામોમાં પ્રાથમિક શિક્ષક. પછીથી માંગરોળ અને ભાવનગર રાજ્યની દીવાન ઓફિસમાં કરવારી. સંસ્કૃત, હિન્દી, બંગાળી અને મરાઠી ભાષાના જાણકાર. યોગ અને વેદાંતના અધ્યયનના ક્ષેત્રે ૧૯૮૮માં વ્યવસાય છોડી બીલખા આનંદાશ્રમની સ્થાપના અને સદુપદેશ-પ્રવૃત્તિ.

એમણે નાના-મોટા સંખ્યાબંધ ગ્રંથો રચ્યા છે. એમાં ‘શ્રીનાયકાવ્ય’ (૧૯૧૦) તેમ જ ‘સ્વાભાવિક ધર્મ’ (૧૯૭૯), ‘યોગ-ક્રીસ્તુભ’ (૧૯૮૯), ‘યોગપ્રભાકર’ (૧૯૯૧), ‘પાતંજલ યોગ-દર્શન’ (૧૯૯૧), ‘સાંખ્યદર્શન’ (૧૯૯૩), ‘ભગવદ્ગીતા’ (૧૯૯૬), ‘વેદાંતદર્શન’ (૧૯૯૯), ‘ઉપનિષદો’ (૧૯૦૩), ‘સુશ્રીય કલ્પલતા’ (૧૯૦૩), ‘શ્રી શંકરાચાર્ય અષ્ટાદશ રત્નો’ (૧૯૧૫), ‘સાંખ્યપ્રવચન’ (૧૯૧૬), ‘ભક્તિસુધા’ (૧૯૧૬) તથા ‘વેરાગ્ય સુધાકર’ (૧૯૧૮) નોંધપાત્ર છે.

ર.ર.ટ.

રાવળ નલિન ચંદ્રકાન્ત (૧૭-૩-૧૯૩૩) : કવિ, વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ અમદાવાદમાં. વતન વઢવાણ. પ્રાથમિક શિક્ષણ કાળુપુરની શાળા નં. ૭માં. માધ્યમિક શિક્ષણ ન્યૂ ઓલમ્પુકેશન હાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૫૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૬માં અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૯માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયોમાં એમ.એ. ભરૂચ અને નડિયાદમાં થોડો સમય અધ્યાપન કર્યા બાદ બી. ડી. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક.

રાજેન્દ્ર-નિરંજનની અનુગામી પેઢીના સત્ત્વશીલ આ કવિ એમની ટૂંકી રચનાઓમાં પ્રતીક-કલ્પનના વિશિષ્ટ સંદર્ભ સાથે વૈચારિક સૌન્દર્યને સુકુમારને સૂક્ષ્મ લયથી ઉપસાવે છે. ‘ઉદ્ગાર’ (૧૯૬૨) એમની એકવીસ રચનાઓનો લઘુસંગ્રહ હોવા છતાં એમાં કેટલીક આધુનિક નગરસંવેદનની કસબયુક્ત અભિવ્યક્તિઓ મળે છે. સમયને, વૃદ્ધત્વને કે મુંબઈ યા ભરૂચ જેવા શહેરને લક્ષ્ય કરતાં કાવ્યો પરિણામગામી છે. ‘અવકાશ’ (૧૯૭૨) કાવ્યસંગ્રહમાં પણ સુબદ્ધ રચનાઓ એમની સ્વકીય મુદ્દાઓ સાથે મળે છે. અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્ર શિસ્ત અને પ્રશિષ્ટ રંગદર્શિતા એમની કૃતિઓની ઓળખ છે. ‘અપ્રવત્યામાની સ્વગતોકિત’ જેવા કાવ્યની અછાંદસ અભિવ્યક્તિ ધ્યાન ખેંચે છે.

‘સ્વપ્નલોક’ (૧૯૭૭) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. સોળ વાર્તાઓમાં કોઈ એક સ્વપ્ન અંકાયેલી પરેલી સ્વપ્નરેખા ગ્રંથશીર્ષકને સાર્થક કરે છે. વાર્તામાં શબ્દ સ્વપ્ન ઘટના છે એવી પ્રતિજ્ઞા સાથે અંદર-બહારની ગતિથી વાર્તાકાર અહીં કથાવસ્તુનો અનન્ય અંશ કાવ્યાત્મક રીતે ઉપસાવવા મથે છે.

‘પાશ્ચાત્ય કવિતા’ (૧૯૭૩)માં ગ્રીકકવિતાથી શરૂ કરી અમેરિકન કવિતાનો ભાવનસંદર્ભ છે; તે ‘અનુભાવ’ (૧૯૭૧) વિવેચન-ગ્રંથમાં કવિના સાથેના અંગત મામિક સંબંધમાંથી નરમ્ભેલાં લખાણો છે. કાવ્યભાવનના હાર્દમાં સુલભ બનેલા પ્રવેશનો રોમાંચ એમનામાં વર્તાય છે. ‘પ્રિયકાંત મણિયાર’ (૧૯૭૬)માં મૈત્રીના સંવેગથી કથાવેલો કવિતાપરિચય બહુધા વિવેકપૂર્ણ અને જીવંત છે.

‘સિદ્ધી સાહિત્યના ઈતિહાસની રૂપરેખા’ (૧૯૭૭) એમનો અનુવાદ છે.

અં.ટો.

રાવળ નવનીતકુમાર ઈશ્વરલાલ, ‘ત્રિભુભા’ (૧-૧૧-૧૯૪૧) : નાટ્યકાર, કવિ. નરમ બનાસકાંઠા જિલ્લાના નૂના ડીસામાં. વતન એ જિલ્લાનું કલાણા. ૧૯૬૮માં હિન્દી મુખ્ય વિષય સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૭૧ માં બી.એડ. ૧૯૭૩ માં એમ.એ. ૧૯૭૧માં વિસનગરમાં અને ૧૯૭૨ થી મહારાષ્ટ્રના કોલ્હાપુરમાં શિક્ષક.

‘ઓવોડ’ (૧૯૭૫) અને ‘અજગર’ (૧૯૮૧) એમના એકાંકી-સંગ્રહો છે. ‘ગીત’ (૧૯૭૬) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એ ઉપરાંત એમની ઘણી લઘુકથાઓ ગુજરાતી સામયિકોમાં પ્રગટ થઈ છે.

જ.ગા.

રાવળ નાજરદાસ જી. : વાર્તાકૃતિ ‘બાલસંવાદ’ (૧૯૧૬)ના કર્તા. મુ.મા.

રાવળ નાથલાલ ત્રિભાવનદાસ : પદ્યકૃતિ ‘સરસ્વતીસ્તવન’ (૧૯૦૦)ના કર્તા. મુ.મા.

રાવળ પંડિતરાવ : ગદ્યપદ્યમિશ્ર કૃતિ ‘અરવિદ્યાયન’ (૧૯૭૧)ના કર્તા. મુ.મા.

રાવળ પોપટલાલ લક્ષ્મીરામ : ‘અર્તાંદ્રિય યોગી બાપુસાહેબ મિટકર : તેમનું જીવનચરિત્ર અને આધ્યાત્મિક માર્ગદર્શન’ના કર્તા. મુ.મા.

રાવળ પ્રકાશમ્ : બાળસાહિત્યકૃતિઓ ‘મહાકવિ કાલિદાસની બાલવાતો’ (૧૯૪૬), ‘બીરબલની ચિત્રમય બાલવાતો’ (૧૯૪૬), ‘અક્કલની કિંમત’ (૧૯૫૦), ‘કવિ કાલિદાસની બત્રીસ બાલવાતો’ (૧૯૬૦) વગેરેના કર્તા. મુ.મા.

રાવળ પ્રજારામ નરોત્તમ (૩-૧-૧૯૧૭) : કવિ, અનુવાદક. નરમ વતન સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના વઢવાણમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. મૅટ્રિક થઈ ૧૯૪૧માં પાટણની આયુર્વેદિક કોલેજમાંથી

સ્નાતક. ૧૯૫૪ થી ૧૯૭૨ સુધી ભાવનગરની કોલેજમાં અધ્યાપક અને એ પછી ૧૯૭૧ સુધી આચાર્ય. વ્યવસાયે વૈદ.

એમનું કાવ્યસર્જન શરૂ થયું ગાંધીયુગના કવઓની સાથે. ગાંધિદસ્વામી સાથે પ્રગટ કરેલી ‘મહાયુદ્ધ’ (૧૯૪૦) નામની ત્રણ કાવ્યોને સમાવતી પુસ્તિકામાં ‘આગામી મહાયુદ્ધ’ કાવ્ય એમાં રચેલું છે. વિશ્વયુદ્ધની ભયંકરતાના નિદેશ સાથે વિશ્વપ્રેમની ઝંખના એમાં પ્રગટ થઈ છે. એમનો સ્વતંત્ર કાવ્યસંગ્રહ ‘પદ્મા’ (૧૯૫૬) કીકઠીક સમય પછી પ્રગટ થયો એ બાબત સૂચક છે, કારણ કે સોનેટનું સ્વરૂપ કે વિશ્વપ્રેમની ભાવનાને બાદ કરતાં ગાંધીયુગની કવિતાનો પ્રભાવ એમની કવિતા પર નહિવત્ છે. એમના બીજા બે કાવ્યસંગ્રહો ‘નાન્દી’ (૧૯૬૩) અને ‘નેવદા’ (૧૯૮૦) દર્શાવે છે કે અરવિદ્દર્શનથી પ્રભાવિત કવિ જીવનમાં પ્રેમ અને સંવાદના ઉપાસક છે; અને તેથી એમની મોટા ભાગની કવિતા પ્રકૃતિ અને અધ્યાત્મ-અનુભવ વિશેની છે. વિવિધ ઋતુઓ અને પ્રકૃતિનાં વિવિધ દૃશ્યોને વિષય બનાવી એમણે ઘણાં પ્રકૃતિ-કાવ્યો રચ્યાં છે; તે ઘણાં કાવ્યોમાં શ્રી અરવિદનો મહિમા તથા શ્રી માતાજીની કૃપાથી અનુભવાતી ધન્યતાની લાગણી વ્યક્ત કરી છે. ગીત, સોનેટ અને છંદોબદ્ધ રચનાઓ કવિએ કરી છે, પરંતુ એમની વિશેષ શિક્ષિત ગીતમાં છે. ‘જાલાવારી ધરતી’ વતનપ્રેમનો સર્વકાલઈને આવનું એમનું ધ્યાનપાત્ર પ્રકૃતિગીત છે.

‘પરબ્રહ્મ’ (૧૯૬૬)માં શ્રી અરવિદનાં કાવ્યો અનૂદિત છે; તે ‘રઘુવંશ’ (૧૯૮૫) એમનો કાલિદાસના મહાકાવ્યનો સમશ્લોકી અનુવાદ છે. ‘પ્રતિપદા’ (૧૯૪૮) એ એમનો ગાંધિદસ્વામીનાં કાવ્યોનો સહસંપાદનનો ગ્રંથ છે. ‘બુદ્ધિનો આદશાહ’ (૧૯૬૮) અને ‘આયુર્વેદનું અમૃત’ એમના અન્ય ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

રાવળ પ્રકુલ, ‘આનંદ ધર્મન’ (૧-૯-૧૯૪૮) : વિવેચક. નરમ વતન વીરમગામમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી.

એમની પાસેથી સમીક્ષામૂલક ચરિત્રકૃતિ ‘વર્ધાન દલાલ’ (૧૯૭૯) મળી છે.

મુ.મા.

રાવળ પ્રવીણચંદ્ર ચંદ્રવદન, ‘આરજૂ’ (૨૦-૧-૧૯૪૮) : એમ.એ., બી.એડ. શિક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ ‘આંસુ’ મળ્યો છે.

મુ.મા.

રાવળ પ્રાણજીવન મોતીરામ : દેવીભાગવતના શુંભાનિશુંભ-વધના પ્રસંગને વિષય બનાવી લખાયેલી કૃતિ ‘દુર્ગા નાટક’ (૧૯૮૩) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ પ્રાણશંકર હીરાલાલ : પદ્યકૃતિઓ ‘ઈન્દ્રવિલાસ નાટકનાં ગાયનો’ (૧૯૦૫) તથા ‘સયાજીરાવ મહારાજનાં યશોગાન’ (૧૯૦૫) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ બકુલ જટારાંકર, 'શાયર' (૬-૩ ૧૯૩૦) : કવિ, વિવેચક. જન્મ બદોલી (તા. ઠીંચર)માં. ૧૯૧૭ માં ગુજરાતી સંસ્કૃત વિષયમાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. પછી જ્યોતિષ કેલેબર, મુંબઈમાં વ્યાખ્યાતા અને વિભાગીય વડા. એ પછી મલાઈની મલિલા આદર્શ કેલેબરમાં ઉપાચાર્ય અને આચાર્ય. ૧૯૮૩ થી પત્રકારત્વ કર્યું.

એમના 'મુદ્રા' (૧૯૭૨) અને 'સંબંધનું ઘર' (૧૯૮૩) કાવ્યસંગ્રહમાં વિવિધ સ્વરૂપો પરની ટૂંકી રચનાઓ છે. એમાંની ગદ્યો: બહુધા મુશાયરા માટે રચાયેલી છે. 'નરણી પરંપરા' (૧૯૭૬) વાર્તાસંગ્રહમાં સરેરાશ વાર્તાઓ છે. 'પરિતે પ' (૧૯૭૭) એમના વિવેચનલેખોના સંગ્રહ છે. એમણે કેટલાંક શિક્ષણનાં પુસ્તકોનું લેખન-સંપાદન કર્યું છે. 'અને માણસ મરી જાયો' તથા 'એક યુવા બાજીયાવ' એમનાં અનુવાદપુસ્તકો છે.

મ.પ.

રાવળ બાલાભાઈ કાલિદાસ : નવલકથા 'બિટી ભુવંચ પાને વીરનું વહેર' - ભા. ૧ (૧૯૨૬) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ મણિલાલ મગનલાલ (નારદીપુરવાળા) : 'શ્રી જગદેવ મણિરત્ન ગરબાવળી' (૧૯૩૧) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ મથુરાદાસ હરગોવિંદ : પદ્યકૃતિ 'મલિપમલિની અંબિકાસ્તવના' (૧૯૯૯) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ મનહરલાલ વક્ત્રીશંકર, 'દિવદાર' (૧૩-૪ ૧૯૨૭) : કવિ, સંપાદક. જન્મ આમરણ (તા. મોરબી)માં. સોશ.એસ.સી. સુનીતા અભ્યાસ કેલેબરમાં વેપાર. 'અંબુર', 'કલ્પારિકા', 'શર્વરી' વગેરે ગદ્યનાં અનિષ્ઠકાવિઓના સંપાદક.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિઓ 'શ્રાવણ જાન વ્યા' (૧૯૬૨), 'ગાંધી ગદ્ય ગુલઝાર' (૧૯૭૦), 'સરદાર સ્મૃતિકાવ્યો' (૧૯૭૫), 'સન્યનરાયણની કથાનું ગદ્યમાં રૂપાંતર' (૧૯૮૧) મળી છે. 'દિવદારી' (૧૯૮૮) એમનો ગદ્યસંગ્રહ છે.

મુ.મા.

રાવળ મનુભાઈ એમ. : ગરબાની પુસ્તક 'માઈરસ' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ મહેશકુમાર, 'અનિમેષ' : કાવ્યસંચય 'સ્વસ્ત્યજીવની' (૧૯૭૯) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ માધવપ્રસાદ ર. : નવલકથા 'પાટણની પ્રાંતકા' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ માધવલાલ ત્રિભુવન (૧-૧૦-૧૯૦૪) : નવલકથાકાર. જન્મસ્થળ અને વતન મુળી. પ્રાથમિક શિક્ષણ ત્યાં જ. ૧૯૨૨ માં રાજકોટની હંટર મેલ ટ્રેનિંગ કેલેબરમાંથી શાળાના પરીક્ષા પાસા.

૧૯૨૯ માં ગુજરાતી સાહિત્યની ઉચ્ચ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. પછી સંસ્કૃત, હિંદી અને વેદાંતના અભ્યાસ. શરૂઆતમાં રાજકોટની હંટર મેલ ટ્રેનિંગ કેલેબરમાં નવ વર્ષ સુધી અને પછી બાર્ડન કૃતિયા કેલેબર હોર વિમેનમાં સ્થાયી.

એમની પાસેથી 'કોલેલ્યાન' (૧૯૨૪), 'દિંદુકવા' (૧૯૩૦), 'જીવનના જાંબ' (૧૯૩૧), 'પવલતાં જીવન' (૧૯૩૧), 'મલા-સર્જાપિય' (૧૯૩૫) વગેરે નવલકથાઓ મળી છે.

મુ.મા.

રાવળ મૂળશંકર પ્રભુરામ, 'પરિવહન' : નવલકથા 'શ્રી સાવિત્રી' (૧૯૦૩) તથા 'સદ્ગુણો અમળાઓ નારકના સુક્યાપન-પર' (૧૯૦૭) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ મોહનલાલ રેવાશંકર : 'કિશોરપ્રવાસ-પા' ૧ : ઉત્તમ કાવ્ય કૃતિઓના સંગ્રહમાં (૧૯૧૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

રાવળ રજનીકાન્ત પ્રાણલાલ (૪-૪-૧૯૨૭) : સર્નાકર, પરિવહક. જન્મ ખેડા જિલ્લાના સેલવડમાં. ૧૯૮૦ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૪ માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૬ માં અભારણ યુનિવર્સિટીમાંથી હિંદી વિષયમાં એમ.એ. ઓગસ્ટપ્રસાદ વર્ષે આચ. કે. કેલેબર, અમદાવાદમાં હિંદીના પ્રાધ્યાપક.

'પવલગાર' (૧૯૩૮) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. એમાં 'મલા', 'સાગ પ્રતાપ' (૧૯૬૭) જીવનચરિત્ર આપ્યું છે. 'સાવિત્રીવર્ણ' (૧૯૬૮), 'અંબાળની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૭૫), '૧૯ વંદાળા વાર્તાઓ' (૧૯૮૩) અને 'વિકલોર સહેન્દ્ર' એમના અનુવાદો છે.

મ.પ.

રાવળ રવિશંકર મહારાંકર (૧-૮-૧૯૨૨, ૯-૧૨-૧૯૭૭) :

આત્મકથાલેખક, પ્રવાસલેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૧૦ માં મૅટ્રિક. મુંબઈની આદર્શ સેસાયટીમાં માંચ વર્ષના ચિત્રકલાના અભ્યાસમાં ઉત્તીર્ણ થતાં ૧૯૧૬ માં મેયો મંડળ. લાજ માર્કમ્મટ અભારણિયાના સંપર્કથી પ્રસાદને ૧૯૨૪ માં અમદાવાદમાં 'કુમાર' કાર્યાલયની સ્થાપના અને તેનું સંચાલન. સરદાર પટેલ વિશ્વવિદ્યાલય, વડોદરામાં માનાર્થ કલા-અધ્યાપક. કલાપ્રવૃત્તિ માટે ગુજરાત વિદ્યાલય દ્વારા ૧૯૩૦ ના વર્ષના સ્મૃતિકાવ્ય સુવર્ણમૅટ્રિક. ૧૯૩૫ માં ભારત સરકારના પદ્મશ્રી ભિનાય. ૧૯૭૦ માં શક્તિવક્ત્ર અકાદમીના ફેલા. અમદાવાદમાં અવસાન.

જાપાન અને ઉત્તરભારત તથા કુલુમનાલીની કલાયાત્રાનું પાનું કરતું 'કલાકારની સંસારયાત્રા' (૧૯૪૭) તથા વિષેના અને મોરકોની વિશ્વશાંતિ પરિષદ નિમિત્તે કરેલી વિદેશયાત્રાના અનુભવો નિરૂપનું 'મોટીકાં નવાં માનવી' (૧૯૫૬) એમનાં પ્રવાસ-પુસ્તકો છે. ગુજરાતની કલા અને સંસ્કૃતિની વિકાસરેખા નિરૂપતાં એમની આત્મકથા 'આત્મકથાનક' (૧૯૬૭) પણ સંપ્રદાય છે.

એમાંનું અવનીન્દ્રનાથ, જમનજાણુ, ગુણકામી અને કાદું (નિસ્ક શંકર વેચા કલાચિત્રો વિશેના ચરિત્રલેખોના સંગ્રહ 'કલાકારની

રાવળ રસિકચંદ્ર - રાવળ સુમંત બળવંતરાય

કવમે'(૧૯૫૬) અને 'ભારતની સંસ્કૃતિના પૂજક બેસ કડીન્સ' (૧૯૫૯) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. ઉપરાંત એમણે અઠરાંતાની શિક્ષકચિત્રસમૃદ્ધિનું નિરૂપણ કર્યું, રંગીન ચિત્રાથી युक्त પુસ્તક 'અઠરાંતાના કલામંડપો'(૧૯૩૬) ઉપરાંત કલાનું સ્વરૂપ, તેનું મહત્ત્વ અને મૂલ્ય સમજાવતાં કલાવિષયક લખાણો અને ભાષાંજ્ઞતા સંગ્રહ 'કલાચિંતન'(૧૯૮૭) તેમ જ 'શૈલ સુંદર ચિત્રો'(૧૯૨૫) જેવાં કલાવિવેચનો પણ આપ્યાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના કરોંચીમાં મળેલા અધિવેશનમાં કલા વિભાગના પ્રમુખ તરીકે આપેલું વ્યાખ્યાન 'ચિત્રસૃષ્ટિ'(૧૯૩૭), મુનશી પદ્મિપુત્રિ નિમિત્તે દોરેલાં તેમની ક્યાસૃષ્ટિનાં યાત્રાનાં કાલ્પનિક રંગીન ચિત્રો 'ક. મા. મુનશીની યાત્રસૃષ્ટિ'(૧૯૫૩), ચરોતર ચિત્રશિક્ષક સંઘ અધોદિગ વિદ્યાર્થી ચિત્ર-પ્રદર્શનના ઉદ્દેશ્યે નિમિત્તે કરેલ પ્રવચન 'ચિત્રશિક્ષા'(૧૯૩૯) વગેરે એમનું તદ્દિપયક પ્રકીર્ણ પ્રદાન છે.

૨૨.૬.

રાવળ રસિકચંદ્ર : ગદ્યસંગ્રહ 'કુલડાંતી માળ'(અન્ય સાથે, ૧૯૩૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ રાઠેન્દ્ર : જીવનચરિત્ર 'જગતના પ્રથમ વિમાની રાઈટ બંધુઓ'(૧૯૫૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ રામસિદ્ધ : ચરિત્રવક્ત્રી કૃતિ 'નેતાજી સુભાષચંદ્ર બાલ' (૧૯૬૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

રાવળ રામેશ્વર સરદેવ : પદ્યકૃતિ 'તમિરપ્રકાશ'(૧૯૭૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ રેવાશંકર પ્રભુરામ : 'ગાસ્વામી નુલસીદાસજીનું જીવન-ચરિત્ર'ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ રેવાશંકર મથાશંકર : 'એક રમૂજ વાર્તા'(૧૯૮૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ લલ્લુભાઈ જોરીશંકર : પદ્યકૃતિ 'માતાજીના ગરબા'(૧૯૩૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ લાભશંકર વેણીશંકર, 'શાયર'(૧૬-૫-૧૯૩૧) : કવિ. જન્મ સુરેન્દ્રનગર ગિરજાના ખેડુમાં. ૧૯૪૮માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૯માં બી.એ. ૧૯૬૨માં એમ.એ. પહેલાં શિક્ષક, ત્યારબાદ ૧૯૬૨ થી જામનગરની ડી. કે. વી. કૉલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક.

'કરુણો'(૧૯૫૫)કાવ્યસંગ્રહ અને 'શિવાયન'(૧૯૮૧) ભક્ત-કાવ્યોનો સંગ્રહ ઉપરાંત એમણે 'જીવનનાં વલેણો'(૧૯૫૧) વાર્તાસંગ્રહ તથા 'આગ્રે મોરા દેશ'(૧૯૬૨) લઘુનવલ આપ્યાં છે.

ચં.દો.

રાવળ શકુન્ત કલુણાશંકર (૧૪-૧-૧૯૧૩, ૬-૭-૧૯૮૦) : આત્મ-કથાલેખક. જન્મ કાળિયા (વિ. ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ કાળિયા, પાઠશી અને મુંબઈમાં. સ્ટુડન્ટ લીગના કાર્યકર. 'જન-શક્તિ'માં પત્રકાર.

એમણે આત્મકથા 'સ્વરાજની વાતો'(મરણાંતર પ્રકાશન, ૧૯૮૧) તથા ચરિત્રકથાઓનો સંગ્રહ 'આઝાદીના શહીદો'(અન્ય સાથે, ૧૯૪૯) તેમ જ પ્રેમા કંટકકૃત નવલકથાનો અનુવાદ 'કામ અને કામિનો'-ભા. ૧-૨(૧૯૩૮) આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

રાવળ શંકરપ્રસાદ જગનલાલ (૨૬-૧-૧૯૮૭, ૨૪-૪-૧૯૫૭) : સંશોધક, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ વડોદરામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ભરૂચમાં. ૧૯૦૯માં ભરૂચની અંગ્રેજી શાળામાં શિક્ષક. પછીથી મુંબઈની કબીબાઈ હાઈસ્કૂલમાં. ત્યાંથી નિવૃત્ત થઈ ફોર્બસ ગુજરાતી સભામાં સહમંત્રી અને ગ્રંથપાલ.

એમની કૃતિઓમાં 'દયારામનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૯) સવિશેષ ઉલ્લેખપાત્ર છે. ચરિત્રનાયકના સમયનું સામાજિક, રાજકીય અને શૈક્ષણિક વાતાવરણ તથા તેમનું સર્જનકાર્ય એમાં યથાચિત નિરૂપાયાં છે.

'પ્રબોધવત્રીથી'(૧૯૩૦), નરપતિકૃત 'પંચદંડ', 'હંરાવની વિક્રમ ચરિત્ર' અને કવિ શ્રીધરકૃત 'રાવણ-મંદોદરી સંવાદ' તેમ જ 'દયારામકાવ્યસુધા' એમનાં સંપાદનો છે. ફોર્બસ ગુજરાતી સભાની હસ્તપ્રતોની નામાવલી પણ એમણે તૈયાર કરી હતી.

એમણે ગોલ્ડસ્મિથના જાણીતા કાવ્ય 'ડેકેટ(વલેજ)નું 'ભાગેલું ગામ'(૧૯૫૫) નામે ભાષાંતર કર્યું છે. અનુવાદ માટે એમાં 'આજાહરણ'ના ઢાળ પરંતર કર્યાં છે.

પ્ર.૬.

રાવળ શાન્તિલાલ દેવશંકર, 'શૈલન શાયર'(૧૯-૧૨-૧૯૪૭) :

કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ લખઈ (તા. મોરબી)માં. ૧૯૬૪માં એલ.એલ.બી. ઈન્ડિયન સિરેમિક ઈન્ડસ્ટ્રીઝ, વાંકાનેરમાં મેનેજર.

એમણે ગદ્યસંગ્રહ 'વીળાના ચૂર'(૧૯૭૧) તથા લઘુનવલ 'લોલાછમ ગુલમહારની મૂરઝની છાયા'(૧૯૭૭) આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

રાવળ શિવશંકર રામચંદ્ર : 'સદેવંત-સાવલી'ના નાટકનો ગાયનો (૧૯૦૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ શ્રીકાન્ત : કિશોરકથા 'રાક્ષસી વાંદરો'(૧૯૫૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

રાવળ સુમંત બળવંતરાય, 'નિખાલસ'(૧૪-૧૧-૧૯૪૫) : વાર્તાકાર. જન્મ ભાવનગરના પાળિયાદમાં. ૧૯૬૨માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૮માં બી.એ. હાલ લીંબડી તાલુકા પંચાયતમાં વિસ્તરણ અધિકારી.

'શિવાલેખ'(૧૯૮૧) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

પરર : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

રાવળ હરિલાલ ઉમિયાશંકર : પદ્યકૃતિ 'શિક્ષક ઓચ્છવ પદમળા-મણિ'(૧૮૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાવળ હરીશ : બોધક કિશોરકથા 'ખાવાયો ધરતીને આંગણે'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાવળ હરેન્દ્ર છબીલદાસ(૧-૪-૧૯૩૫) : નિબંધલેખક. જન્મ સાબરકાંઠાના બરોલીમાં. ૧૯૫૨માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૬માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૮માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. (વિવેકાનંદ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૨થી માનદ સોફ્ટવેર/પરિસ્થિતિ કામગીરી.

'મનના એવા માનવી' (અન્ય સાથે) એમનું મનોવૈજ્ઞાનિક નિબંધાનું પુસ્તક છે. 'વધુ સારું જીવન' (અન્ય સાથે) એમનું ધિતનપ્રધાન પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

રાવળ હસમુખ ચાંતલાલ, 'સ્પંદન'(૧૦-૧-૧૯૩૬) : નવલકથા-કાર, જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ લખતર (જ. સુરેન્દ્રનગર)માં. ૧૯૫૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૧માં બી.એ. ઝોનર્સ. આકાશવાણી, રાજકોટમાં હિસાબનીશ, પટકથાલેખક અને નાટ્ય-નિર્માતા. સમાચારપત્રોમાં કટારલેખક.

એમણે 'કાંધે સવાર સાગતી'(૧૯૮૧), 'ગજકુંભનું મોતી'(૧૯૮૧), 'ચિલવિખૂટાં ફૂલ'(૧૯૮૧), 'સ્વયંભૂમા'(૧૯૮૧) અને 'પાળિયો' જેવી સામાજિક નવલકથાઓ તથા 'નાટ્યસ્વરૂપ'(૧૯૬૫) નામે વિવેચનગ્રંથ આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'વીરાંગના શાળી લક્ષ્મીબાઈ'(૧૯૮૪), 'મહાન સેનાપતિ તાન્યા ટોપે'(૧૯૮૪), 'કાંતિસમ્રાટ ચન્દ્રશેખર આઝાદ'(૧૯૮૪), 'સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ'(૧૯૮૫), 'લાલા લજપતરાય' વગેરે નાનાં-મોટાં પંદર ચરિત્રો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

રાવળ હીરાલાલ વિદ્યારામ : 'બાળ સદ્ બોધરત્ન'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રાસતરંગિણી(૧૯૨૩) : બોટાદકરનો 'કલોલિની', 'સ્રોતસ્વિની' અને 'નિર્ઝરિણી' પછીનો ચોથો કાવ્યસંગ્રહ. પૂર્વેના ત્રણ સંગ્રહો વૃત્તબદ્ધ, સંસ્કૃતપ્રચુર અને પંડિતભોગ્ય છે; એની સામે, આ સંગ્રહમાં કવિએ ગરબી જેવા લોકગીતોના ઢાળોમાં સરલ-સ્વાભાવિક અને લોકભોગ્ય અભિવ્યક્તિ સાધી છે. ભવ્યતા સાથેની સુંદરતા દર્શાવતો કવિનો ઉન્મેષ ગૃહજીવનનાં, કુટુંબજીવનનાં અને ખાસ તો સ્ત્રીહૃદયનાં સૂક્ષ્મ દર્શનોમાં જોવા મળે છે. 'જનનીની જોડ સખી નહિ જરૂરે લોલ' જેવી વિખ્યાત ગરબી અહીં છે. તદુપરાંત, પ્રકૃતિતત્ત્વનાં વર્ણનો કયાંક પ્રકૃતિતત્ત્વની આત્મોક્તિરૂપે, તો કયાંક કવિના પોતાના નિરૂપણરૂપે મળે છે.

ચં.ટો.

રાસતે ત્રિકમજી હરિરામ(૧૮૫૨, ૧૯૨૬) : કવિ, નાટ્યલેખક. જન્મ ભુજપર(તા. મુંદ્રા)માં.

એમણે પદ્યકૃતિ 'સેવકગોત્રાદિ ત્રીપિકા'(૧૯૨૫) તથા નાટક 'વિધવાદુઃખદર્શક' આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

રંદિરિયા મધુકર રંગીલદાસ(૩-૪-૧૯૧૭) : નાટ્યકાર, જીવન-ચરિત્રકાર, નિબંધકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૩૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૯માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૧માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૪૨માં કબીબાઈ લાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં શિક્ષક. ૧૯૪૮માં જ્યોહિદ કોલેજમાં અધ્યાપક. 'જન્મભૂમિ'ના તંત્રી(વિભાગમાં) પત્રકાર. ઓલ ઈન્ડિયા રેલોમાં પ્રોગ્રામ ઓફિસર(ચુકવ. ૧૯૬૧થી ૧૯૬૪ સુધી ભવન્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૬થી ૧૯૭૭ સુધી દેના બેન્કમાં વિકાસ અધિકારી. 'ગુજરાતી નાટ્ય'ના તંત્રી. ૧૯૭૭થી નિવૃત્ત.

'અંતે તો તમારી જ'(૧૯૫૭), 'અનન્તને આરે'(૧૯૫૮), 'મુક્તિદાતા લિકન'(૧૯૬૧) જેવાં નાટકો તથા 'મહાસભાના મહારથીઓ'(૧૯૪૬), 'ધરતીવડાં'(૧૯૫૮), 'ભક્તશિરોમણિ દ્યારામ'(૧૯૫૯) જેવાં જીવનચરિત્રો એમણે આપ્યાં છે. એમનાં અન્ય પુસ્તકોમાં 'મનોયાત્રા'(૧૯૬૬) નિબંધસંગ્રહ છે, 'નવવંશુને પગલે'(૧૯૫૭) વાર્તાસંગ્રહ છે, તો 'ગુજરાતે શાયરી'(૧૯૬૭) ગઝલસંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત એમણે એક નાટ્યરૂપાંતર અને કેટલાક અનુવાદો પણ આપ્યાં છે.

દ.ત્રિ.

રિન્દભલોચ ઉસ્માન મુરાદમહમદ, 'બરબાદ જૂનાગઢી'(૧૧-૫-૧૯૩૦) : કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. શિક્ષણ પાંચ ધારણ સુધી. જૂના માલસામાનની લારીનો ધંધો.

એમની પાસેથી ગઝલસંગ્રહ 'કાલસ'(૧૯૮૦) મળ્યો છે.

મુ.મા.

રુક્મણીબા : 'પાટોન્સવ-સમોયાનું વર્ણન'(૧૯૩૬) નામક પદ્યકૃતિનાં કર્તા.

દ.ત્રિ.

રુદ્રદત્ત : ૧૮૫૭ની ક્રાંતિના સમયનું, રમણલાલ વ. દેસાઈએ એમની સુપ્રસિદ્ધ નવલકથા ભારેલો અગ્નિમાં ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વને અનુલક્ષીને કાલવ્યુત્ક્રમ વહોરીને કલ્પેણું ભવ્ય પાત્ર. અહિંસા અને પ્રજાતંત્રનો આદર્શ તેમ જ પ્રાચીન-અર્વાચીન મૂલ્યોનો સમન્વય આ પાત્ર સાથે સંકળાયેલ છે.

ચં.ટો.

રુદ્રથરણ : જુઓ, જોશી ગૌરીશંકર ગોવર્ધનરામ.

રુસ્વા મજલૂમી : જુઓ, બાબી ઈમામુદ્દીન મુર્તઝાખાન.

રૂખસાર : વાર્તા 'લગનની રેસ'(૧૯૪૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

રૂઢિપ્રયોગ કોશ(૧૮૮૮) : ગુજરાત વર્નાક્યુલર સાસપટ્ટી દ્વારા પ્રકાશિત ભોગીલાલ ભીખાભાઈ ગાંધીએ રચેલો કોશ. ધાર્મિક લાક્ષણિક અર્થવાળા પ્રયોગો અને રૂઢ થયેલા અલંકૃત પ્રયોગોનું સમાવિષ્ટ કરતો આ કોશ ગુજરાતી ભાષાના રૂઢિપ્રયોગોનું

રૂપકથા — રેખાચિત્રો : જૂનાં અને નવાં

અકારકલ્પે વ્યવસ્થિત વર્ગીકરણ આપે છે. એમાં ગુજરાતમાં નાપોથી મલી સુધી વપસતા, મલીથી સાબરમતી સુધી વપસતા અને સૌરાષ્ટ્રમાં કે ઉત્તર તરફના ભાગમાં વપસતા: રૂઢિપ્રયોગોને એકઠા કરવામાં આવ્યા છે. દરેક રૂઢિપ્રયોગના અર્થને સમજાવે એના સમર્થન માટે એની સાથે એનો પ્રચિત્ત રચનામાં થયેલા ઉપયોગ પણ દર્શાવ્યા છે.

ચં.ટો.

રૂપકથા (૧૯૭૨) : મધુ રાવનાં વાર્તાસંગ્રહ. અઠાવીસ વાર્તાઓમાંથી પારંપરિક શૈલીની થીડીક વાર્તાઓ ઉપરાંતની આર્દી આદેક લામોનિકાના પ્રયોગો દ્વારા વાર્તાસાહિત્યમાં જે આગવું સ્વરૂપ ઊભું થયું છે તે આ સંગ્રહનું મુખ્ય આકર્ષણ છે. વાર્તા એ લેખકે વાચકને લખેલા પત્ર નથી અને તેથી ખરેખર વાર્તા વાચકના મનમાં જન્મે છે, એવા નિરૂપણ સાથે થયેલા લામોનિકાના પ્રયત્નોમાં અભ્યાષ્યેય બનતી વાર્તા અંગત સ્વતંત્ર યથાર્થ જન્માવે છે. વાર્તાવલોબિત નાદ પર વિકસતું આ વાર્તાઓનું દોષોનું અર્થશૂન્ય સ્વરૂપ વાચકને માટે ઉદ્દીપકનું કાર્ય કરે છે. આ સર્વમાં 'કાચ સામે કાચ' પરિણામગામી લામોનિકા છે. લામોનિકાઓ સિવાયની વાર્તાઓમાં 'ઈંદ્રના સાત રંગ' વાર્તા અસંગત અને તરંગના દાર પર સ્થાયેલી વિશિષ્ટ નિરૂપણરેતિથી પ્રભાવક છે.

ચં.ટો.

રૂપમ્ : જુઓ, ચંદ્ર એમશકુમાર.

રૂપરચનાથી વિઘટન (૧૯૮૬) : આધુનિકતાની વિભાવનાને નવેસરથી તપાસતા શિલ્પી પંચાલનો વિવેચનગ્રંથ. એમાં રૂપ-રચનાથી વિઘટન સુધીના સાહિત્યસિદ્ધાંતોને આવરી લઈ સર્લ્ક, અનુ-આધુનિકતા, પરંપરાભંગકતા, સાહિત્યનું સમાજચાલ, સાહિત્યના વ્યાપક સંદર્ભો, આધુનિક માનવસંદર્ભ-વગેરેની પુનઃવિચારણા કરી છે; અને વિવેચનના સંકોચાઈ ગયેલા ક્ષેત્ર પરત્વે સમાન બની કૃતિની સાથે સંબંધ ધરાવતાં સ્વલક્ષણ-સાપેક્ષ પરિમાણના મહત્ત્વને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

ચં.ટો.

રૂપાણી નવીનચંદ્ર લાલજી : ગીતાનું સરળ ભાષ્ય આપતી કૃતિ 'ગોપીગીતા'ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

રૂપાણી ભીમજી કાળિદાસ : પંચાંકી નાટક 'ચન્દ્રસિદ્ધ દીપસાણી' (૧૯૮૪)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

રૂપાણી મહમદ જુમા (૩૧-૭-૧૯૧૨) : કવિ. જન્મ પૂર્વ આફ્રિકાના ઈન્યામ્બાન જિલ્લાના મુતામ્બામાં. ૧૯૩૪માં મોટ્રિક. ૧૯૩૯માં બી.એ. જંગબાર, ડોડોમા (ટાન્ઝાનિયા) અને મોમ્બાસામાં અંગ્રેજીના શિક્ષક.

'યોગિની મારી' (૧૯૬૯) એમણે આપેલા કાવ્યસંગ્રહ છે; તે 'શંકરપિયરનાં ૧૫૯ સોનેટ' (૧૯૭૭) અને 'જપાની કવિઓનાં એક હજાર નેવું હાઈકુ અને વાકા' (૧૯૭૯) એમની અનૂદિત કૃતિઓ છે.

ચં.ટો.

રૂપારવ મૂળરાજ જ્વેશમ (૩૦-૧૦-૧૯૩૫) : નવલકથાકાર. જન્મ કલકત્તામાં. દશમા ધારણ સુધીના અભ્યાસ. પ્રારંભમાં રસાયણના ધંધા, પછી જમનગરની દિગ્વિવર્ય ટાઈલ્સ એન્ડ પોટરીઝ લિ.માં કેશિયર. ૧૯૬૯થી ઈન્ડિયન સિસ્ટમિક સેન્ટરમાં ઓકાઉન્ડન્ટ.

'જીરવ્યું જીરવાનું નથી' (૧૯૬૫), 'રેખાણુ' (૧૯૬૭), 'આવાવરુ ઝોરડા' (૧૯૭૫), 'ટલુકો તરફે ટોલે' (૧૯૮૨) વગેરે નવલ-કથાઓ તેમ જ 'આંશુનાં શિક્ષ' (૧૯૬૬) વાર્તાસંગ્રહ એમના નામ છે. વળી, 'કચ્છડો કામણુગારો' (૧૯૭૨), 'બલો બટારો કચ્છ' (૧૯૭૪) વગેરેમાં એમણે લોકકથાઓ સંચિત કરી છે.

ચં.ટો.

રૂપાવાળા રતલાલ મૂળચંદદાસ, 'અનિલ', 'સાંદીપતિ', 'ટ્યાક', 'કલિક' (૧૯૧૯) : ગઝલકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ સુરતમાં. પ્રાથમિક એ ધારણ સુધીના અભ્યાસ. ૮ થી ૧૪ વર્ષની વય સુધી જડી વાવુકર. ૧૯૪૪ સુધી પાવરહૂમ્સ વણુકર. ૧૯૫૫ થી ૧૯૬૦ સુધી 'ખ્યાલ બાણુ' માસિકનું સંપાદન. ૧૯૬૧માં સુરતના હરિહર પુસ્તકાલયમાં પુસ્તક પ્રકાશન અધિકારી. ૧૯૬૨-૬૩માં 'શિક-વાણી' દૈનિક, સુરતમાં ઉપનંત્રી. ૧૯૬૪થી ૧૯૭૭ સુધી 'ગુજરાત મિત્ર' દૈનિક, સુરતમાં સહનંત્રી. ૧૯૬૫થી ૧૯૮૨ સુધી 'ગુજરાત સમાચાર', સુરતમાં ઉપનંત્રી. ૧૯૮૩માં 'ગુજરાત કેસરી', સુરતમાં સહનંત્રી. 'કંકાવટી'નું સંપાદન.

ગઝલના મિજાજ પ્રગટાવતી કેટલીક રચનાઓ એમના 'ઉમરો આને નુલસી' (૧૯૫૫) ગઝલસંગ્રહમાં મળી છે. 'મરતીની પળોમાં' (૧૯૫૬) મુખ્યત્વે રૂબાઈસંગ્રહ છે. એમાં વિચાર અને અભિ-વ્યક્તિની ચાહુતા છે. 'આવા હના બાણુ' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૫૭) અને 'ઈન્દ્રજ ગાંધી' (૧૯૬૮) એમનાં જીવનચરિત્રો છે.

ચં.ટો.

રૂસરફ : 'દિલનો ડોખ' (૧૯૪૪) અને 'રૂખનો સંજેગ' (૧૯૪૪) નામની નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.ટો.

રૂસ્તમજી ભીખાજી : 'બંધાર બાદશાહની વાર્તા' (૧૯૫૦)ના કર્તા.

૨૨૨.૬.

રેખાચિત્રો : જૂનાં અને નવાં (૧૯૨૫) : લીલાવતી મુનશીનો રેખાચિત્રોનો સંગ્રહ. પહેલા વિભાગમાં અમૃતલાલ પઢિયાર અને ન્હાનાલાલ કવિથી માંડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ અને શારદાબહેન મહેતાનાં ટૂંકાં ચરિત્રોનો છે; તે બીજા વિભાગનાં પ્રકીર્ણ આલેખનોમાં પાર્વતી અને પદ્મિનીથી માંડી આનંદશંકરભાઈ વગેરેનો સમાવેશ છે. વળી, દ્રૌપદી, મીરાંબાઈનાં જીવનચરિત્રો પણ છે. આ જ વિભાગમાં કેટલાંક ઊડતાં ચિત્રો પણ આપ્યાં છે. વિભાગ ત્રીજો આર્થર શેડ જેલમાં લખાયેલા છે. એમાં મહમ્મદ-અલી ઝીણા, નહેરુ, ભુલાભાઈ દેસાઈ વગેરે વિશેનાં લખાણો છે. આ રેખાચિત્રોનું દસ્તાવેજ મૂલ્ય છે.

ચં.ટો.

રેતપંખી (૧૯૭૪) : એક પાત્રની આસપાસ ફરતી, વર્ષા અડાલજની લઘુનવલ. નાયિકા સુનંદા બીજવર જગમોહનદાસને પરણીને પૂર્વાપન્નીના મૃતવ્યકિત્તવની છાયામાં, શ્રીધર તરફના આકર્ષણમાં, વચસ્ક સાવકાં પુત્રપુત્રી અમલા વિનયના પ્રનિકારમાં અને કાકાની દીકરી બહેન તારાના પુનઃપરિચયમાં કઈ રીતે પોતાની વિવિધ સંબંધરેખાઓ ઉપસાવે છે એની મનોગતિનો આલેખ છે. માનસિક સ્તર પર પહોંચવા જતી આ લઘુનવલમાં ફૂલ્મી મનો-વશ્વેધણ પદ્ધતિના પડેલા ઓછાયા રોચક ન હોવા છતાં, સંવાદ કક્ષાએ એકદરે જળવાયેલી તાજગી નોંધપાત્ર છે.

ચં.દો.

રેલવાણી જ્યંત જીવતરામ (૩-૯-૧૯૩૬) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ લાડકાણા (સિંધ-પાકિસ્તાન) માં. ૧૯૫૫ માં મૅટ્રિક. ૧૯૭૫ માં બી.એ. આરંભે રેશનિંગની દુકાન અને પછીથી પશ્ચિમ રેલવે વિભાગ સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'સિંધી બાળવાર્તાઓ' (૧૯૬૭), નવાવિકાસંગ્રહ 'તૂટના સંબંધો' (૧૯૮૧), નવલકથા 'સફેદ અંધારો' (૧૯૮૫) અને 'સિંધુ કાવ્યસરિતા' (૧૯૮૬) જેવી રચનાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત એમણે સિંધી ભાષામાં પણ 'અમર પ્રેમ' (૧૯૮૪), 'સંબંધ' (૧૯૮૪), 'સુધા' (૧૯૮૬) જેવી નવલકથાઓ આપી છે. 'સલીબ પર લટકતો માનવી' (૧૯૬૭) એમનું કાવ્યસંપાદન છે. દિલ્લી તેમ જ સિંધી ભાષામાંથી કેટલાક ગ્રંથોના ગુજરાતી અનુવાદ પણ એમણે કર્યા છે.

ર.ર.દ.

રોબર્ટસન ઈ. પી. : 'ઉક્ષતરી ઈંગ્લેશ એન્ડ ગુજરાતી' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

રોહિયા રતુદાસ ખાણીદાન, 'દેવહંસ' (૧૧-૯-૧૯૩૭) : નવલ-કથાલેખક, વાર્તાલેખક, સંપાદક. જન્મ જામનગર જિલ્લાના સુમરીમાં. અર્ધા મૂંગા-બહેરા હોવાથી ગૃહ-અભ્યાસથી જૂની હસ્ત-પ્રતોનું વાચન. ગુજરાતી ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાં હસ્તપ્રત નિરીક્ષક. 'દેવીપુત્ર', 'રત્નાકર'ના તંત્રી. 'દિલ્લી ચારણવાણી'ના સહસંપાદક.

'જગદંબા જૈતબાઈ' (૧૯૬૩) નવલકથા ઉપરાંત એમણે 'રતન સવાયાં લાખ' (૧૯૭૨) વાર્તાસંગ્રહ આપ્યો છે. 'ચારણી સાહિત્ય પ્રદીપ' (૧૯૮૧), 'ચારણી સાહિત્ય : આપણા સમૃદ્ધ સાંસ્કૃતિક વારસો' (૧૯૮૨), 'ચારણી સાહિત્ય : સત્ત્વ અને સૌંદર્ય' (૧૯૮૩) વગેરે એમના સંશોધનગ્રંથો છે. 'ઓખાહરણ' (૧૯૮૦) એમનું સંપાદન છે.

ચં.દો.

રોહિણી : જીવનમાં આવતા પ્રહારો અને આઘાતોનું ઝેર જીરવી સમજ, સમભાવ અને નિતિશ્યા દર્શાવતી, 'દર્શક'ની પ્રસિદ્ધ નવલ-કથા 'ઝેર તે પીધો છે જાણી જાણી'ની નાયિકા.

ચં.દો.

રોહેકર શીલા : પ્રણયવૈફલ્યનું પરંપરિત ધાટીએ નિરૂપણ કરતી તેર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'લાઈફ લાઈનની બહાર' (૧૯૬૯) નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

લ : જુઓ, દેવે નર્મદાશંકર લાલશંકર.

લક્ષ્મીદાસ પરમાણંદદાસ : નાટ્યકૃતિ 'પ્રાણલક્ષ્મી' (બા. ૧ (૧૯૧૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

લખા ભગત : જુઓ, ખબરદાર અરવિંદશર ફરામજી.

લખાણી આનંદજી લવજી : પદ્યકૃતિ 'ઝંડુવિરાટ' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

નિ.વા.

લઘરા : લાભશંકર કાકરના કાવ્યસંગ્રહ 'બૂમ કાગળમાં કોચ'ની કેટલીક રચનાઓમાં, નિઃસત્ત્વ શબ્દ પકડીને જીવંત પડે છે એનો વેદનાને હણવી રીતે રજૂ કરતું કવિનું કલ્પિત પાત્ર.

ચં.દો.

લટકારી કીર્તન : પૈંડાનો સાથે સંગ્રામયેલી વૈજ્ઞાનિક શ્રેણીની રસિક વિકાસાત્મક રૂપરેખાને આલેખતી બાલમનોગ્ય કૃતિ 'પોંડું' (૧૯૪૧) અને ગુજ્જ પર ચઢી શકનારાં પ્રાણીઓનો રસપ્રદ માહિતી આપતું પુસ્તક 'પોપટની મુસાફરી' (૧૯૪૧) ના કર્તા.

નિ.વા.

લતા : વિજ્ઞાનરસિક પતિના સાહિત્યરસિક મિત્ર તરફ આકર્ષાતી, ગુલાબદાસ બ્રોકરની જાણીતી ટૂંકીવાર્તા 'લતા શું બોલે?' ની નાયિકા.

ચં.દો.

લતીફ ઈબ્રાહીમ (૨૨-૬-૧૯૦૧) : કવિ. જન્મ અંબરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ કચ્છમાં. ઉચ્ચ શિક્ષણ ઈંગ્લેન્ડમાં. નૈસર્ગિક શિક્ષિત્સા અને આર્યતત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસી.

એમની પાસેથી મહાત્મા ગાંધીજીને અંગ્રજિરૂપે ડાલનશૈલીમાં લખાયેલી કૃતિ 'પુષ્પાંગરલિ' તથા રાસ અને સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામ વિશેનાં ગીતોના સંગ્રહો અનુક્રમે 'રસાંગરલિ' અને 'કાંતિની જવાબ' (૧૯૨૪) મળ્યાં છે. 'કિરણાવલિ' (૧૯૨૮) માં એમણે ઉપનિષદના તત્ત્વજ્ઞાનને સરળ ભાષામાં રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. 'નત્યાંગરલિ' (૧૯૨૮), 'સ્વામિની' (૧૯૨૯), 'પ્રેમાંગરલિ' (૧૯૩૦), 'પ્રેમગીત' (૧૯૩૨) વગેરે એમની અન્ય પદ્યકૃતિઓ છે.

નિ.વા.

લખ્યા ફૂલચંદ મોહનલાલ : કથાકૃતિ 'સતી દમયંતી' ના કર્તા.

નિ.વા.

લલિત : જુઓ, બૂથ જન્મશંકર મયદશંકર.

લલિત ત્વસ્મિલ : કવિ ન્હાનાલાલ, કબીર, કવિ 'લલિત' આદિનો ગીતોને રચનામાં સાંકળતી અને ગીતરૂપે સીતાવનવાસની કથા આપતી કૃતિ 'ગીતસંગીત' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

કે.પ્ર.

લલિતમુનિ : 'શ્રી પુષ્પાવતી પાને મંગલસિદ્ધંતા રાસ' (૧૯૭૦) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

લલિતા : રણછોડભાઈ ઉદયરામના ગુજરાતી ભાષાના પહેલા

લલિતાદુઃખદર્શક - લાખાણી ઈબ્રાહીમ વલીમોહમ્મદ

કુટુંબાન્ત નાટક 'લલિતાદુઃખદર્શક'ની નાયિકા. દુષ્ટ પતિ નંદનકુમારે ત્યજી દીધા પછી દુઃખાની પરંપરામાં ફસેલી લલિતા અંત મૃત્યુ પામતી વેળાએ, લગ્ન બ્રાહ્મણે વરુ કન્યાની સંમતિ લેવાનો ઉપદેશ આપે છે.

ચં.કો.

લલિતાદુઃખદર્શક (૧૮૬૬): રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવેનું સામાજિક વાસ્તવને આલેખતું પંચાંકી નાટક. એના કેન્દ્રમાં ભવાઈના કબ્જાનો વેશ છે. લલિતા નામની એક સુશીલ સ્ત્રીના ચરિત્રભ્રષ્ટ ધનિક નંદન સાથે લગ્ન થયેલાં છે. નંદનકુમાર પત્ની લલિતાને ત્રાસ આપી મારહૂલ કરીને કાઢી મૂકે છે, પણ પૂરઝુમલ ભેગો નંદનનું ખૂન કરીને લલિતાનું અપહરણ કરવા જાય છે ત્યાં પંચોરામ આવી પહોંચે છે અને લલિતાનું રક્ષણ કરતાં માર્ગો જાય છે. ત્યાંથી પર્વતપુરના રાજાના હાથમાં સપડાયેલી લલિતા નદીમાં ડૂબવાય છે, તે ખાશવાઓ તેને બચાવે છે; પણ પછી પ્રિયંવદાની બહેન ચંદ્રાલલિતા પંજમાં તે સપડાય છે. આ પછી કુભાંડીના પંજમાં સપડાય છે. કુભાંડીને વાઘ મારી નાખે છે એટલે અથડાની-કુટાની લલિતા પોતાના આમ અંપાનગરીમાં આવે છે. અહીં બધાં તેને ભૂત ગણીને મારે છે પણ અંતે લલિતા પોતાના પિતાને ખરી પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપે છે અને નાટક અહીં પૂરું થાય છે. કબ્જાના લગ્નની અવસ્થાનો ઉપદેશ આપતું આ નાટક મુંબઈમાં મહંતાજીઓએ ભજવેલું, ત્યારથી ગુજરાતી નાટકની મંડળી સ્થપાઈ અને પછીથી રણછોડભાઈ પારસી રંગભૂમિથી જુદા પડેલા. આમ, રંગભૂમિના ઉદ્ભવ અને વિકાસના સંદર્ભે આ નાટકનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય પણ છે.

બ.જા.

લલુભાઈ કરમચંદ : 'સદેવંત સાવળિયાની વારતા'(૧૮૫૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

લલુભાઈ હજનલાલ અમદાવાદી : જુઓ, મોમીન વલીમોહમ્મદ.

લલુભાઈ જમનાદાસ : 'બાગના ગરબે'(૧૮૩૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

લલુભાઈ દામોદરદાસ : 'દેવતરુદન ગરબાવળી'ના કર્તા.

નિ.વો.

લલુભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસ : શબ્દકોશ 'શબ્દાર્થભિદ'(૧૮૮૧), ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યનું ચરિત્ર' અને યુષ્ઠિ-માર્ગના અનુયાયીઓ માટે ઉપયોગી બની રહે તેવાં ધર્મવિષયક પુસ્તકો 'શ્રીકૃષ્ણલીલામૃત' અને 'શ્રીતત્ત્વાર્થદીપ'ના કર્તા.

નિ.વો.

લલજી રૂપસિંગ મથુરાદાસ : બાળવાર્તાઓનું પુસ્તક 'હાજીબાબાનાં સાહસો'(૧૮૬૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

લવંગકા દેસાઈ : જુઓ, શાહ શાન્તિલાલ મજનલાલ.

લશ્કરી શંભુપ્રસાદ બેચરદાસ : 'ભરતખંડનો પ્રવાસ'(૧૮૮૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

પરદ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ-૨

લહેરી અમૃતલાલ નારણદાસ : નાટ્યકૃતિઓ 'રસિકાનો રમુજી ફારસ'(૧૮૮૨), 'નરસિંહ મહેતાનું મામરું તથા ટુંડી'(૧૮૮૩) વગેરેના કર્તા

નિ.વો.

લહેરી કમલ : ચરિત્રપુસ્તક 'ગાંધીજીનું વામનપુરાણ'(૧૯૪૮)ના કર્તા.

ર.ર.ક.

લહેરી પાપટલાલ દુલાભાઈ : લોકપ્રિય થયેલા ઢાળામાં લખાયેલાં ભગવાનોના સંગ્રહ 'સતજ્ઞાનપ્રકાશ'(શ્રી. આ. ૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

લંગડાના ડોસાભાઈ ફરામજી, 'રૂંકીક'(૧૮૬૯, ૧૮૭૮) : 'ગમગીન ગુલાં'(૧૯૦૪), 'કાળું વેદનું'(૧૯૦૪), 'ગુલગર' (૧૯૦૮) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

ચં.કો.

લંગડાના મંચિરજી કાવસજી, 'મનસુખ'(૧૮૨૭, ૧૯૦૨) : સ્ત્રી-કેળવણી વિષયક લેખો, 'ફુસ્તમ સોસબ' નામક સ્વનંત્ર ચૈતરસ-કાવ્ય, સામાજિક લેખો, ઐતિહાસિક વાર્તાઓ અને ચરિત્રકૃતિઓને સમાવેતા ચૌદ ભાગમાં વહેંચાયેલા ગ્રંથ 'ગંઢનામિદ'(૧૮૫૫)ના કર્તા.

ચં.કો.

લંગડાના મીનુ : હાસ્યરસિક નાટક 'પારસી લરિશાંદ'(ડૉ. વાડીયા સાથે)ના કર્તા.

નિ.વો.

લાઈટવાળા એમ. એન. : પદ્યકૃતિ 'બદ્ધગાળી માતાની રત્નિ'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

લાઈન : શહેરીજીવનની લાઈનની યાંત્રિકતા વચ્ચે નારદ સાથે આવી ખુદ વિપણની પણ પારખું બનાવવાની શક્તિ હામણી જાય છે - એવા નર્મપૂર્ણ નાટ્યવસ્તુની આસપાસ રચાતું ચંદ્રકાન્ત શેકનું એકાંકી.

ચં.કો.

લાકડવાળા પુસુફાલી હસનઆલી : 'લગ્ન મહંમદ પેગંબર-સાહેબનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૨૮) અને 'ચિતનાત્મક નિર્ભયોનો સંગ્રહ 'નિદગી'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

લાખાણી ઈબ્રાહીમ વલીમોહમ્મદ (૧૮૭૫, ૨૪-૧૨-૧૯૪૧) : વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક અને ઉચ્ચ કેળવણી ભાવનગરમાં. જૂનાગઢની મોહબત મદ્રેસા હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક અને હડમાસ્તર. ૧૯૩૦માં જૂનાગઢના ઓજ્યકેશનલ ઓફિસર. ૧૯૩૨માં રાજકોટ ખાતેના જૂનાગઢના સ્ટેટ વકીલ.

એમની પાસેથી 'કન્યાભૂપણ'(૧૯૧૪), 'ટૂંક ઈસ્લામી તવારીખ'(૧૯૩૬), 'હું અને મારી વહુ'(૧૯૩૬), 'બિધક કિસ્સાઓ'

(૧૯૩૮) અને 'કુરાને મજ્હામાંથી નિબંધો' (૧૯૪૧) વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વો.

લાખાણી ગોવિંદજી જાદવજી : નવલકથા 'બાદશાહ બહેરામ ગોહર અને બાનુ હુસેનની વારતા' (લાખાણી નુલસીદાસ જાદવજી સાથે, ૧૯૯૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાખાણી ચંદુભાઈ : નવલકથા 'ધરતીનો ધબકાર' (૧૯૬૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાખાણી નુલસીદાસ જાદવજી : નવલકથા 'બાદશાહ બહેરામ ગોહર અને બાનુ હુસેનની વારતા' (લાખાણી ગોવિંદજી જાદવજી સાથે, ૧૯૯૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાખાણી વલીમહમ્મદ હાજી સિદીક, 'વલી' (૭-૧૨-૧૯૨૪) : ગઝલકાર. જન્મ ભાવનગરમાં. ત્રણ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. તમાકુનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી ગઝલસંગ્રહો 'ઉરના સૂર' (૧૯૫૨), 'અરમાન' (૧૯૬૫) અને 'ગંગા ઝમઝમ' (૧૯૭૪) મળ્યા છે.

નિ.વો.

લાખિયા જલિની ચંદ્રપ્રકાશ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદજી' (૧૯૫૩) અને અનૂદિત કૃતિ 'મહાત્મા દેવેન્દ્રનાથ મજમુદાર' (૧૯૫૫) નાં કર્તા.

નિ.વો.

લાખિયા રતિલાલ જીવનલાલ : 'શહેનશાહ શાતમા એડવર્ડ (શાસ્ત્રી ભોલાદાસ ગણપતરામ સાથે, ૧૯૧૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાટસાહેબ : જુઓ, સોમૈયા જ્ઞાણલાલ.

લાદીવાળા રાજભાઈ ખેરાજભાઈ (૧૦-૧-૧૯૨૩) : નિબંધલેખક. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૯૪૭ માં એલ.એલ.બી. પોરબંદરમાં વકીલાત. 'ચિંતન' (૧૯૬૨) માં એમણે આધ્યાત્મિક નિબંધો આપ્યા છે.

ચં.ટો.

લામ જરબાઈ બાપુજી, 'મટલાની મહેરાં' : નવલકથા 'દાદીશેઠનો દીકરો' (૧૯૧૪) નાં કર્તા.

નિ.વો.

લારેસ : કથાકૃતિ 'નવીન નવરંગ' ના કર્તા.

નિ.વો.

લાલચંદ લલ્લુભાઈ : 'ધના સાળીભદ્રજી જેની નાટક' (૧૯૮૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાલદાસ બિહારીદાસ : 'પદસંગ્રહ' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાલન ફરોહચંદ કપૂરચંદ (૧૯૫૮, -) : નિબંધકાર. જન્મ કરછ-માંડવીમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન અંગેનાં

પુસ્તકોનું વિશેષ વાચન.

એમની પાસેથી ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન વિષયના લેખોના સંગ્રહો 'આત્મબોધ', 'આત્મવિકાસને માર્ગ', 'શ્રમાણુ નારદ', 'પરમજ્ઞાન પંચવિશતિ', 'સદ્વક્તા', 'સ્વાનુભવદર્પણ' વગેરે મળ્યા છે.

નિ.વો.

લાલભાઈ છોટાલાલ : નવલકથા 'દેવકુમાર' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાલલાણી જ્ઞા મધવદાસ (૮-૩-૧૯૪૫) : નાટ્યલેખક. જન્મ પાકિસ્તાનના કંડિયામાં. ડિપ્લોમા ઈન ટીચીંગની સાયન્સ. મહાપિ દયાનંદ હાઈસ્કૂલ, અમદાવાદમાં ગ્રંથપાલ.

એકાંકીસંગ્રહ 'તારાં દુઃખ મારાં છે' (૧૯૮૩) ઉપરાંત એમણે 'સિંધી નાટ્યભૂમિ' (૧૯૮૨) પુસ્તક પણ આપ્યું છે.

ચં.ટો.

લાલા પ્રકાશ નટવરલાલ (૭-૧૨-૧૯૪૭) : નાટકકાર. જન્મ બનાસકાંઠાના દિયોદરમાં. ૧૯૬૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૭૦ માં બી.એ. ૧૯૭૦ માં પત્રકારત્વમાં ડિપ્લોમા. હાલ ગુજરાત રાજ્યના માહિતી ખાતામાં મદદનીશ પ્રકાશન નિરીક્ષક.

આખનાટ્યસંગ્રહ 'ચાલો રમીએ નાટક નાટક' (૧૯૮૦) અને ત્રિઅંકી નાટક 'તિરી બી ચૂપ, મેરી બી ચૂપ' (૧૯૮૨) એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

ચં.ટો.

લાલીવાળા ખુરશીદજી મહેરવાનજી : દ્રાસ્યરસિક એકાંકીઓ 'ગુસ્તાદ ધામટ' (૧૯૮૩) અને 'મનલબ બહેરાં' (૧૯૦૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

લાવ જરા : મૃત્યુશણે પોતાની સમૃદ્ધ સ્મરણગુપ્તિના થનાર લોપના અનુભવને નજીકથી જોના વૃદ્ધનું તીવ્ર સંવેદન આલેખનું રાજેન્દ્ર શુક્લનું કાવ્ય.

ચં.ટો.

લિરિક (૧૯૨૮) : મૂળે, 'કૌમુદી' ત્રિમાસિક, વર્ષ-૧ અને વર્ષ-૨માં છપાયેલા, બખ્તવારના ક. કાકોરના નિબંધનું નજીવા ફેરફારવાળું પુસ્તકરૂપ. સ્વિનબર્ન પછીની અંગ્રેજી કવિતામાંથી ઉદાસરૂપિા લઈ ઊર્મિકવિતાની પાશ્ચાત્ય વિભાવનાને રૂપરૂ કરવાનો અને ઊર્મિકવિતાની પેટાજાતિઓ અનેક છે એમાંથી મુખ્યને દર્શાવવાનો એમાં પ્રયત્ન કર્યો છે. વિરલ-શોક, ખટક અને શાંતિ, આનંદ અને પ્રેમ, ઉત્સાહ-ભકિત-પ્રજ્ઞા-અગમનિગમ - એમ ચાર વિભાગમાં ઊર્મિકવિતાનું દિગ્દર્શન કર્યું છે.

ચં.ટો.

લીના મંગળદાસ : જુઓ, પારોખ લીના મંગળદાસ.

લીલુડી ધરતી - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૭) : યુનીલાલ મડિયાની પ્રયાગધર્મા અરૂદ નવલકથા. આલેખન કરતાં કથાવસ્તુનો વિશેષ અને એની રૂઢિગત વર્ણનાત્મક રજૂઆતને સ્થાને સંવાદો વડે નાટ્યાત્મક રજૂઆત એ અહીં લેખકનું મુખ્ય ધ્યેય છે. એક સગવળ પરિણીતા પર પતિના અવસાન પછી આવનાર આખના કથાગ્રીજામાંથી

સીલેસ કાળ-- જુદાર ત્રિભુવનદાસ પુરપોત્તમદાસ

અહીં સંનુ જાબર માંડણની મુખ્ય કથા જન્મી છે; પરંતુ ગુંડાસર નામના પરિવેશ ફરતે અનેક ગોપીકથાઓને તેમ માટા પાત્ર-સમુદાયને વ્યાપમાં લેવી આ કથા કાલાપર્યાય નવલકથા બનવાની નામ લેવાય છે. અલબત્ત, વ્યંગતાની અને સંકુલતાની માત્રા વધુ હોત તો સૌરાષ્ટ્રના તળાપટા ગ્રામસ્થવનના સમગ્ર અસબાબ સાથે યજ્ઞકર્તા એવો નતકાલીન કાલાખંડ મર્યાદિત રીતે સામાજિક ન સંદર્ભો વૈશ્વિક બની શક્યો હોત. તેમ છતાં આ લેખના પ્રયોગ નવલકથા-કારને નવલકથામાં સંદર્ભી આપરંપાર શક્યતાઓના પ્લાવ આપ્યો છે.

અં.કો.

સીલેસ કાળ (૧૯૭૯) : પ્રાયકનન માંજુવારના મર્યાનાર પ્રકાશિત ગીતસંગ્રહ. ઈશ્ટોનેર ગીતોમાં ધાર્મિકગુણ સંપાદકમુને મિશે મુખ્યત્વે પ્રાણવ્યાય વ્યક્ત થયો છે; એમાં ઉન્નમ્પ ફરતાં લયોદીનો અનુભવ વધુ છે. આમ છતાં લયનું નાન અને સંજયદશી ઉદ્દેશને કારણે ગીતોને ક્યાંક બળ મળ્યું છે.

અં.કો.

જુદાર કરસનદાસ ભોખાભાઈ, 'નિરંકુશ' (૧૯૬૮-૧૯૪૨) : કવિ. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના ધાંધીવાડામાં. આઠ વારણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૬૧-૬૨ માં જુનાગઢ પી.ટી.સી. અભ્યાસ કેટકોલ (વિદ. જાતનગર)માં પ્રાયમિક શિક્ષક.

'લોલા અભાવ' (૧૯૭૪) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'જળ જવાન' (૧૯૬૮) માં શૈયગીતો, 'અરદાર સ્મૃતિ સૌરભ' (૧૯૭૭) માં સરદાર પટેલને અપાયેલી સ્મરણાંજલિઓ અને 'દામ સ્વીટ લેમ' (૧૯૮૩) માં ઘરવિષયક કાવ્યો છે; તે 'લોકારો' (૧૯૮૫) માં બાળકાવ્યો છે. 'એક મૂઠી આકાશ' (૧૯૮૫) માં અન્ય કવિઓની રચનાઓનું એમણે સંપાદન કર્યું છે.

જ.બા.

જુદાર શંભુલાલ : ઐતિહાસિક નવલકથા 'મગધપતિ' (૧૯૩૦) અને નવલિકાસંગ્રહ 'જામધણી' (૧૯૪૨) ના કર્તા.

નિ.સ.

જુદાર ત્રિભુવનદાસ પુરપોત્તમદાસ, 'કોપા ભગત', 'ત્રિશૂળ', 'મંત્રિ', 'સુન્દરમ્' (૨૨-૩-૧૯૦૮) : કવિ, વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના આમોદ તાલુકાના મિયાંમાતરમાં. સાત થોપડી સુધી માતરની લોકલ બોર્ડની શાળામાં અભ્યાસ કર્યો. પછી અંગ્રેજી પાંચ થોપડી સુધી આમોદની શાળામાં અને એક વરસ ભરૂચની છોટુભાઈ પુરાણીની રાષ્ટ્રીય ન્યૂ ઈંગ્લિશ સ્કૂલમાં ગાળી, ભરૂચમાંથી વિનીત થઈ ૧૯૨૯ માં સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી વિષયો સાથે 'ભાષાવિશારદ'ની ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરી, ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સ્નાતક થયા. એ જ વર્ષે સોનગઢ ગુરુકુળમાં અધ્યાપન. ૧૯૩૫ થી ૧૯૪૫ સુધી અમદાવાદની સૌસંસ્થા જ્યોતિસંઘમાં કાર્યકર્તા તરીકે. ૧૯૪૫ થી શ્રી અરવિંદ આશ્રમ, પિંડિચેરીમાં સકુટુંબ સ્થાપી નિવાસ સ્વીકાર્યો. ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ થી 'દક્ષિણ'ના તંત્રી. ૧૯૭૦ માં જૂનાગઢમાં મણેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. ૧૯૭૪ માં આફ્રિકા-ઝંબિયા-કેન્યા-મોરેશસનો પ્રવાસ. ૧૯૭૫ માં

સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વજ્રભવિધ્યાનગર તરફથી ડૉક્ટર અંબા વિદ્યેચરની માનદ ઉપાધિ. ૧૯૭૪ માં સુવર્ણજયંત્રી, ૧૯૪૬ માં મહીલા પરિતોષક, ૧૯૫૫ માં નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક, ૧૯૬૮ માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુસ્કાર. ૧૯૬૭ થી ડૈપ્યુટીની નગરરચનામાં કાર્યરત.

એક છેલ્લે ગાંધીવાદનાના સ્પર્શે નવી વાસ્તવ કે કુલ્લિત વાસ્તવને ભાવનિષ્ઠ ભાંગ પર ઉતારતા અને બીજા છેલ્લે અરવિંદ-વિચારના સ્પર્શે અધિવાસ્તવને તત્ત્વનિષ્ઠ ભાંગ પર ઉતારતા એક સફળ કવિ તરીકે, સુન્દરમ્ નું સ્થાન નિશ્ચિત છે. ઉપરાંત ભાષા અને અભિવ્યક્તિની નવી ગુંજશથી ગ્રામ કે નગરની ચેતનાને પ્રતિભાપૂર્ણ પાત્ર તથા પરિસ્થિતિથી સાકાર કરતા પ્રયોગશીલ વાર્તાકાર તરીકે અને સામિક દૃષ્ટિવિદ્યથી સાહિત્યને કે સાહિત્યના ઈતિહાસને પ્રાદના સહકૃત વિવેચક તરીકે પણ એમનું સ્થાન ગાંધી-યુગના સર્જકોમાં પ્રથમ પંક્તિમાં છે. ગાંધીયુગના સાહિત્યનો સૌન્દર્યાનિષ્ઠ વિશેષ સૌથી ઉત્તમ સ્વરૂપમાં એમના સાહિત્યમાં યગદ્યો છે.

'કોપા ભગતની કડવી વાણી અને ગદીગીતાનાં ગીતો' (૧૯૩૩) સુન્દરમ્ નો પહેલો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાં ગાંધીશૈલિક તરીકે સમાવળા ઉત્થાન માટે સુધારાનો આદેશ જાવાય છે. સમાજ ભાષીના સંદેશ વિશે પોતે પ્રતિબદ્ધ હોવા છતાં કોપા ભગતના પ્રકારે રૂપે એમનાં ભજનોના કાળમાં ક્યાંક ક્યાંક સૌન્દર્યપ્રતિષ્ઠાની ચમત્કૃતિ આણવાદક છે. 'કાવ્યમંગલા' (૧૯૩૩) માં વૃત્તબદ્ધ કાવ્યો, સોનેટો અને ગીતો છે. ગાંધીવાદી અને સમાજવાદી વિચાર-સરણીના સંયુક્ત દબાવમાંથી પ્રગતિશીલ ઉન્નમ્પો અહીં પ્રગટયા છે. એમાં, સમજાવૃત્તિનો ઉત્સાહ અને દલિતપીડિતો પરત્વેનો સમભાવ પ્રગટ છે; ને છતાં, કાવ્યોમાં ક્લાનિષ્ઠ વાસ્તવભિમુખતા આકર્ષક છે. 'વસુધા' (૧૯૩૯) માં કવિ સામાજિક વાસ્તવથી આગળ વધી વધુ અંતરંગતા અને સ્વાયત્તા તરફ વળે છે; અને કવિતાનાં ઉત્તમ પરિણામે લાવે છે. '૧૩-૭ ની લોકલ' આ સંગ્રહની સિદ્ધરચના છે. ઈન્દ્રયાનુરાગી અભિવ્યક્તિમાં પ્રણયરસ અને શરણરસને વ્યંજિત કરતી કેટલીક કૃતિઓ પણ નોંધપાત્ર છે. 'પાત્રા' (૧૯૫૧) અરવિંદવિચાર અને દર્શનનું કવિતાની દૃષ્ટિએ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને સ્વરૂપ દર્શાવે છે. આધ્યાત્મિક ઊર્ધ્વતા કાવ્યપદક ઊર્ધ્વતા સાથે સમાંતર રહી ન લોવાથી કૃતિઓનું વિષમ સ્તર ઊભું થયું છે; છતાં કેટલાંક સોનેટો, ગીતો અને પ્રાર્થનાગીતોમાં કવિની મુદ્રા અંકિત છે. 'કાવ્યમંગલા'ના 'કચહી ધ્રુવપદ'નો જવાબ 'પાત્રા'માં 'આ ધ્રુવપદ' કાવ્યથી અપાયો છે; પરંતુ એમાં કવિ કરતાં વધુ શબ્દાવાન મનુષ્યનું ધ્રુવપદ હાથ ધર્યું હોય એવું લાગે છે. 'રંગ રંગ વાદળો' (૧૯૩૯) માં એમનાં બાળકાવ્યો સંગૃહીત છે. આમ, એકંદરે વૈશ્વિક સમભાવની સામગ્રી અને અર્થપ્રધાન અભિવ્યક્તિના વિશેષથી ગાંધીયુગની પ્રયોગ-શીલતા પ્રગટ થઈ એમાં આ કવિની કવિતાનું વશિષ્ટ વ્યક્તિત્વ છે.

સુન્દરમ્ ની દ્વંકીવાર્તાઓ સર્જનની ઊંચી ગુંજશ પ્રગટાવે છે. ગાંધીવાદ અને પ્રગતિવાદની મિશ્ર ભાંગ પર ગ્રામચેતના અને નગરચેતનાની ક્લાત્મક માંડણી કરતી, પુરોગામી વાર્તાના ક્લા-

કસબને અને ભાષાકસબને પ્રયોગશીલ રીતે રૂપાંતરિત કરતી તથા વ્યંગનાનો વિશેષ આશ્રય લેવા મથતી એમની વાર્તાઓ ગુજરાતી વાર્તાસાહિત્યમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. 'હીરાકણી અને બીજી વાર્તા'(૧૯૩૮)માં ૧૯૩૧માં લખાયેલી 'લૂટારા' નામની પહેલી વાર્તા ઉપરાંત 'ગાંધી', 'પૂનમડી', 'આ નસીબ', 'ગટ્ટી', 'ભીમજી-બાઈ', 'મિલનની રાત' અને 'હીરાકણી' એમ કુલ આઠ વાર્તાઓ છે. 'ખાલકી અને નાગરિકા'(૧૯૩૯)માં 'નાગરિકા', 'નારસિંહ' અને 'ખાલકી' જેવી વાર્તાઓમાં વિવાદાસ્પદ નીવડેલાં જાતીય નિરૂપણો સૌન્દર્યનિષ્ઠ રોમાને ઓગંગીને નથી ધાલતાં. 'ખાલકી'માં તે પતિસમાગમ પર્ણ પહેલ્યની ગ્રામીણ નારીની ચિત્તક્ષમ્બાને આલેખ સૂક્ષ્મ રીતે કલાત્મક છે. 'પિપાસી'(૧૯૪૦)ની વાર્તાઓમાં ગ્રામીણ નારી કે અકિંચન વર્ગની કોઈ એક ઘટના કે એના પાત્રની આસપાસ કસબપૂર્ણ રીતે વાર્તાવિશ્વ ધબકી રહે છે. 'માજ વેલાનું મૃત્યુ'માં સમાજના અભદ્રલોકમાં પ્રવેશી અંદરખાનેથી જે રીતે સમભાવપૂર્ણ અને તટસ્થ ચિત્ર દોર્યું છે એને કારણે એ સંગ્રહની ઉત્તમ વાર્તા બની છે. 'માને બોગે'ની કરુણ વ્યંગના અવિસ્મરણીય છે. 'ઉન્યન'(૧૯૪૧) વાર્તાસંગ્રહમાં 'ખાલકી અને નાગરિકા'ની પાંચ વાર્તાઓને સમાવી બીજી પાંચ વાર્તાઓ ઉમેરેલી છે. એમાં, 'પ્રસાદજીની બેચેની' રન્યાબાસ અને ઈશ્વરનિઝાના વિરોધમૂલક તંતુઓ પર ચમત્કૃતિ સર્જતી વાર્તા છે. 'તારિણી'(૧૯૭૮) પોંડિચેરીના સ્થાયી નિવાસ પછી લખાયેલી કુલ ત્રીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. એમાં થોડીક અધૂરી વાર્તાઓ પણ છે; નાના નાના ટુકડાઓ પણ છે. આ બધી વાર્તાઓ હાથ ચડેલા કસબની સરજત છે.

સુન્દરમનું અભ્યાસપૂર્ણ વિવેચનાનું પાસું પણ ઊજળું છે. ૧૯૩૧ના ગ્રંથસ્થ ગુજરાતી સાહિત્યની સમતોલ સમીક્ષા કર્યા પછી 'અર્વાચીન કવિતા'(૧૯૪૬) એમનો પ્રમાણિત ઇતિહાસગ્રંથ છે. એમણે દલપત-નર્મદથી શરૂ કરી અર્વાચીન કવિતાના નાનામાંટા ૩૫૦ જેટલા કવિઓની ૧,૨૨૫ જેટલી કૃતિઓને ઝીણવટથી વાંચી, અનેક સેરોમાં જોડકી, સહૃદય પ્રતિભાવથી તત્ત્વયુક્ત અને તલગામી ઇતિહાસપ્રવાહ આપ્યો છે. એમનાં કેટલાંક મૌલિક અભિપ્રાયો-નારણે કીમતી બન્યાં છે. 'અવલોકના'(૧૯૪૫) એમણે કરેલાં ગ્રંથાવલોકનોનો સંગ્રહ છે. પૂર્વાર્ધ પદ્યનાં અવલોકનો અને ઉત્તરાર્ધ ગદ્યનાં અવલોકનો આપે છે. આ સર્વ અવલોકનો પાછળ એમનું સર્જક વ્યક્તિત્વ, એમની સૌન્દર્યદૃષ્ટિ અને એમનું વિશિષ્ટ સંવેદન પરેલાં છે. એમાં 'પુલોમા અને બીજાં કાવ્યો'થી માંડી 'હિંદોલ' સુધીનો તેમ જ 'સોરઠી બહારવટિયા' - ભા રથી માંડી 'ઈશાનિયા દેશ'(ભાંગ્યાના ભેટું) સુધીનો અવલોકન-પટ વિવિધ વિવેચનમુદ્રા દર્શાવે છે. એમનો વિચારસંપુટ રહ્યું કરતા ત્રણ ગદ્યગ્રંથો પૈકી 'સાહિત્યચિંતન'(૧૯૭૮) અને 'સમર્થના'(૧૯૭૮) સાહિત્યવિષયક છે. 'સાહિત્યચિંતન'માં વિવિધ તબક્કે લખાયેલા સાહિત્ય અંગેના ચિંતનલેખો છે; જેમાં લેખકના ચિંતના વિકાસની છબી ઊપસે છે અને વિચારદર્શનનું વિસ્તરતું વર્તુળ જોઈ શકાય છે. એમના સાહિત્યચિંતન પાછળ સત્ય અને સૌંદર્યના નિર્માણનો પ્રાણપ્રશ્ન પરેલા છે. 'સમર્થના'માં સાહિત્યિક વ્યક્તિઓને કેન્દ્રમાં રાખી લખાયેલા લેખો છે; જેમાં સાહિત્ય-

વિભૂતિઓને ભિન્નભિન્ન રૂપે અંકગણિતો અપાયેલી છે. આ લેખોમાં અંગત ઉપમા અને ભાવ આસ્વાદ્ય છે. દયારામ, દલપત, કલાપી, કલાનથી માંડીને ગાંધીજી, કલેલકરનો એમાં સમાવેશ છે.

'વાસન્તી પૂણિમા'(૧૯૭૭) લેખકની ગંભીર-અગંભીર ભાવે લખેલી નાની-મોટી નાટ્યરચનાઓનો સંગ્રહ છે. આમાંની ઘણી રચનાઓ સ્ત્રીસંસ્થા માટે લખાયેલી છે; એમાં હાસ્યની સાથે વિવિધ ભાવો ગૂંથા છે. છેલ્લે મુકાયેલી બે અનૂદિત નાટ્યકૃતિઓમાંથી એક તે આપરિશ કવિ રબ્લૂ. બી. યેટ્સની કૃતિનો પદ્યાનુવાદ છે. 'પાવકના પથ'(૧૯૭૮)માં વાર્તામાં કે કવિતામાં કે નિગંધમાં જે આવી શકે તેનું ન હતું તેને લેખકે અહીં જોડવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. વ્યાધિથી સમાધિ સુધીની પાંખા કથાનકની આ કથા બે ભાગમાં વહેંચાયેલી આત્મવૃત્તાંતરૂપે છે. કેટલાક ગદ્યખંડો આસ્વાદ્ય બન્યા છે.

'દક્ષિણાયન'(૧૯૪૧) દક્ષિણ ભારતના પ્રવાસનું પુસ્તક છે. સ્વલસામગ્રી, સંસ્કૃતિસામગ્રી અને સમાજસામગ્રીનો ઉપયોગ કરતા આ પ્રવાસના આધારે કંતાયેલા કેટલાક રમ્ય ગદ્યતંતુઓ મહત્ત્વના છે. 'ચિદંબરા'(૧૯૬૮) લેખકના વિવિધ વિષયના અને વિવિધ અનુભવના ગદ્યલેખોનો તથા અનૂદિત કૃતિઓનો સંગ્રહ છે. તંત્રીનોંધા, વાર્તાત્મક લેખો અને ચિંતનપ્રવાન નિર્ગંધાની આ પ્રકીર્ણ સામગ્રીમાં ગુણસંપત્તિ છે. 'શ્રી અરવિંદ મહાપ્રાણી'(૧૯૫૦) ટૂંકું જીવનચરિત્ર છે.

ગોવિંદસ્વામીની રચનાઓનો કાવ્યસંગ્રહ 'પ્રતિપદા'(અન્ય સાથે, ૧૯૪૮) એમનું સદસંપાદન છે.

'બગવત્કવિત્ત'(૧૯૪૦), 'મુચ્છકટક'(૧૯૪૪), 'અરવિંદ મહર્ષિ'(૧૯૪૩), 'અરવિંદના ચાર પત્રો'(૧૯૪૬), 'માનાજીનો નાટકો'(૧૯૫૧), 'આવિત્રી'(૧૯૫૬), 'કાયાચલટ'(૧૯૬૧), 'પત્રાવલિ'(૧૯૬૪), 'સુદર કથાઓ'(૧૯૬૪), 'જનતા અને જન'(૧૯૬૫), 'સ્વપ્ન અને ઝાયાઘડી'(૧૯૬૭), 'પરબ્રહ્મ અને બીજાં કાવ્યો'(૧૯૬૯), 'ઓસી હે નિંદગી'(૧૯૭૪) વગેરે એમણે કરેલા અનુવાદો છે.

ચં.દો.

બુહાર પરચોત્તમ બુલાખીદાસ : 'ભક્તોની વાણી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૬, ૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

લેડી એડવર્ડ : 'ગુજરાતી વ્યાકરણના સિદ્ધાંતો'(૧૯૩૫)ના કર્તા. નિ.વા.

લેખનિરન્ય : ઘટનાને તર્કીવત્ કરી વિચિત્ર વાસ્તવિકતા પર ભાષા-સંદર્ભ રચતી કિશોર જાદવની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.દો.

લેલે લક્ષ્મણ ગણેશ : કાવ્યસંગ્રહ 'પદ્યમંજરી'ના કર્તા.

નિ.વા.

લોકસાગરને તીરે તીરે(૧૯૫૪) : રુમાઝમાંથી મળેલાં પાત્રો અને પ્રસંગોને રહ્યું કરતું ઈશ્વર પેટલોકરનું પુસ્તક. પહેલા ખંડ સત્તર પાત્રોનો છે; એમાંથી ઘણાંપદાં સ્ત્રીપાત્રો છે. એનું લેખન

લોકસાહિત્યનું સમાલોચન - વકીલ ગણેશજી જેઠાભાઈ

લગ્ન, પ્રેમ, સાસરાના પ્રશ્નોની આસપાસ થયું છે. બીજા ખંડ સાંસ્કૃત પ્રસંગોનો છે. સામાજિક, રાજકીય, ધાર્મિક પ્રવાહોનું એમાં વિશ્લેષણ નિરીક્ષણ છે. પ્રજાની નબળાઈઓ અને સમાજની બદોષોનો આ ચિત્રણ પાછળ સુધારણાનું કામ છે. લોકલેખક તરીકે આ લેખક પાત્રોને પ્રસંગોને કાઢી પણ કલાઘાટ આપવાની ખેવના કર્યા વગર સીધીસીધાં શબ્દ કરે છે, તેમ છતાં વાર્તાતત્ત્વ કથાંક કથાંક નોંધપાત્ર બન્યું છે.

ચં.ટો.

લોકસાહિત્યનું સમાલોચન (૧૯૪૬) : ઝવેરચંદ મેઘાણીએ ૧૯૪૩-માં દક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળાને ઉપક્રમે લોકસાહિત્ય પર આપેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનોનો ગ્રંથ. 'કથા ભાષાના સાહિત્ય-સીમાડ', 'ગુજરાતનું લોકસાહિત્ય પ્રકટાવનારાં સંસ્કારબળો', 'કેડી પાઠનાયકો', 'સ્વતંત્ર અને સજીવન સ્ત્રોત' અને 'સર્વતામુખી સમુદાય' - એ આઠી વ્યાખ્યાન-વિષયો છે. પ્રથમ વ્યાખ્યાનમાં કથા ભાષાના સાહિત્યને ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂકીને પ્રાંત-પ્રાંતના લોકસાહિત્યની તુલનાત્મક રીતે વિચારણા થઈ છે; બીજા વ્યાખ્યાનમાં લોકસાહિત્યને જન્મ આપનારી તળપટ્ટી સોરઠી સંસ્કારિતાનો પરિચય અપાયો છે; ત્રીજા વ્યાખ્યાનમાં ગુજરાત લોકસાહિત્યના અન્વેષણ વિવેચનનો ઈતિહાસ છે; ચોથા વ્યાખ્યાનમાં લોકકવિતા અને કવિસર્જિત કવિતાના નિરૂપણમાં શંકલાં મિદ દર્શાવાયા છે; તે પાંચમા વ્યાખ્યાનમાં લોકસાહિત્યના વિવિધ પ્રકારોનું દિગ્દર્શન છે. આ વ્યાખ્યાનોમાં લેખકનો લોકસાહિત્ય પ્રત્યેનો પક્ષપાત વિશેષરૂપે પ્રગટ થતો દેખાય, છતાં લોકસાહિત્યના સ્વરૂપની અદ્યત્તી વ્યવસ્થિત ચર્ચા ગુજરાતી સાહિત્ય-વિવેચનમાં આ પૂર્વે કે પછી થઈ નથી એ દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથનું ઘણું મૂલ્ય છે.

જ.ગા.

લોકસાહિત્ય શબ્દકોશ (૧૯૭૮) : જેઠાલાલ ત્રિવેદી અને મંગલા-ગોરી ત્રિવેદીએ સંપાદિત કરેલા આ કોશમાં ચારેક હજાર ઉપરાંત શબ્દોને વર્ગીકૃત કરીને ગોઠવ્યા છે ઉપરાંત પુસ્તકોમાં લોકસાહિત્યનાં સ્વરૂપોને લગતા શબ્દો પણ મૂક્યા છે. ઉપલબ્ધ સમગ્ર લોકસાહિત્યને તપાસી જે શબ્દો અહીં લીધા છે તે દરેકની સુલભ વ્યુત્પત્તિ, એનો અર્થ, અંગ્રેજીમાં પણ એનો અર્થ અને મૂળ સાહિત્યકૃતિની નોંધ આપ્યાં છે. અહીં શબ્દચયન પાછળ સાહિત્યપ્રકારના વૈવિધ્યથી માંડી પ્રદેશ અને ઊંચાણનું વૈવિધ્ય જોવાય છે.

ચં.ટો.

લોખંડવાલા મુહમ્મદ એફ. : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'હજરત મુહમ્મદ' (૧૯૩૫), ખાળોપયાગી કથાકૃતિ 'મહમુદ બેગડો' (૧૯૩૭) તથા 'ફારસી સાહિત્યનો ઈતિહાસ' (૧૯૪૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

લોધિયા (હાજી) સુલેમાન શાહમહમ્મદ : 'પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા' વગેરે પ્રવાસકથાઓના કર્તા.

શ.ર.દ.

લોહાણા સુદ્ધદર્પ : કથાકૃતિ 'હવનની જવાબાઓ' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

લોહી વરસેલો ચંદ્ર : સળિયા, બારી, ચંદ્ર જેવાં પ્રતીકોની સૂચકતા વચ્ચે કમલની ખુશ્ખાપણની ભીંતિને નિરૂપનું મહાશ દેવેનું એકાંકી.

ચં.ટો.

લોહીની સગાઈ : ઈશ્વર પેટલીકરની પ્રસિદ્ધ ટૂંકીવાર્તા. અહીં ગાંડી તીક્ષ્ણ પરન્વેની માનુષ્યની ઉત્કટતાનું છેવટે ઉન્મત્તતામાં થતું પરિવર્તન લક્ષ્ય બન્યું છે.

ચં.ટો.

લોહીનું ટીપું : જ્યંત ખત્રોની આ ટૂંકીવાર્તામાં વંશાનુગત મળેલા સંસ્કારની કેદનું સૂક્ષ્મ વ્યંજનાથી નિરૂપણ થયું છે.

ચં.ટો.

વકાણી એલ. એમ. : પદ્યકૃતિ 'દશધેલા ગાંધીજીના છઠ્ઠીના લેખ' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ અનંત : નવલકથાઓ 'દેશના દુશ્મન' (૧૯૩૮) અને 'હવનું લાર્ડપેવર' (૧૯૪૦); ત્રિઅંકી સચિત્ર નાટક 'રાજા ભરથરી' (૧૯૪૧); બહારવટિયાવિષયક વાર્તાકૃતિઓ 'જીવીદાસ ખુમાર' (૧૯૩૬), 'કાદુ મકરાણી' (૧૯૩૬), 'માવર સંઘવાણી' (૧૯૩૬), 'રામલાળો' (૧૯૩૬), 'ભીમા જટ' (૧૯૩૬) તથા પ્રવાસપુસ્તક 'આશતની તીર્થયાત્રા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ અમૃતલાલ કૃપારાંકર : નવલકથા 'મહારાજ શવ નોઘણ' (૧૯૯૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ અમૃતલાલ પ્રેમજી : નવલકથા 'દુર્ગાશંકર દીવાન' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ કુંવરજી કલ્યાણજી (૧૮૬૭, -) : નાટ્યકાર, ગદ્યલેખક. જન્મ કેરા (કચ્છ)માં. વકીલાતનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી ગદ્યપદ્યમિશ્ર કૃતિઓ 'ચંદ્રબા અને બેચર-સિંગ', 'કચ્છ મુંદ્રામાં મરકોનો ઉપદ્રવ', 'દરહડની હલાકી' - ભા. ૧ (૧૯૦૦) તેમ જ ત્રિઅંકી નાટક 'નંદરેન અને દીપમણિ' મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વકીલ કૃષ્ણજી જેરામ : ચરિત્રકૃતિ 'જૂનાગઢનો રાજા રા મંડલિક' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ ગણેશજી જેઠાભાઈ (૧૯મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ) : લીબડીના વતની.

એમણે 'કૌનુકમાળા અને બોધવચનો' - ભા. ૧ (૧૮૮૫) નામનું પુસ્તક આપ્યું છે. આ દુયકાસંગ્રહમાં દુયકા પ્રકારની ૧૦૧ કથાઓ છે. એની લોકપ્રિયતાને કારણે આ પુસ્તકનાં 'ઇન્ડિયન ફોકલોર' (૧૯૦૩) નામે અંગ્રેજીમાં ઉપરાંત હિન્દી, બંગાળી અને મરાઠીમાં પણ ભાષાંતરો થયાં છે.

અં.ટો.

વકીલ જહાંગીર જે. : બાળસાહિત્યકૃતિ 'ઢેડનો બાળક' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ જીવનલાલ નાથાલાલ : નવલકથા 'શબલકમો' ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ ઝીણી એચશાહ : નવલકથા 'સાચી પણ કાચી' (૧૯૨૩) નાં કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ ડાહ્યાભાઈ મો. : કાગ-ગરૂડ સંવાદ સ્વરૂપની પદ્યકૃતિ 'થટ-સ્ફોટ' (૧૯૫૭) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ દયાળજી રણછોડદાસ : નવલકથા 'વલ્લુકવિદ્યાની વાતો' - ભા. ૧ ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ નૂરખાન અમરખાન : નવલકથા 'ગવહરજન અથવા અલબેલી નાર' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ નુસિહરામ શંકરલાલ : નવલકથા 'સ્નેહનું કાંતલ સ્વરૂપ યાને ખૂન' (૧૯૨૪) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ પરમાનંદદાસ ગિરધરલાલ : નવલકથા 'પાતાળની પ્રેમતા' (૧૯૦૫) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ પુષ્પા રમણ (૧૪-૯-૧૯૦૮) : કવિ, ચરિત્રકાર, સંપાદક. ૧૯૩૧ માં ગુજરાતી વિષય સાથે બી.એ. મુંબઈની મોડર્ન હાઈ-સ્કૂલમાં આચાર્ય. પછીથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી ચરિત્ર 'મીસાભાઈ' (૧૯૩૬), કાવ્યસંગ્રહ 'ત્રિવેણી' (૧૯૪૧) તેમ જ સહસંપાદિત 'વાતસંગ્રહ' (રમણ વકીલ સાથે, ૧૯૩૫) મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

વકીલ પ્રસન્નવદન ન. : સંશોધક-વિવેચક. એમ.એ., પીએચ.ડી. એલ.ડી. આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યના પ્રાધ્યાપક. પછીથી કલકત્તા-નિવાસ.

એમની પાસેથી શોધપ્રબંધ 'કવિ પ્રેમાનંદની સંદેહ્ય કૃતિઓ' (૧૯૫૧) ઉપરાંત 'સોવિયેટ શિક્ષણ' (૧૯૪૫) જેવાં પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

વકીલ શબલ પ્રધાન : ભગનોનાં રસદર્શન કરાવતી કૃતિ 'ભગનો-ભાવાર્થ' (૧૯૭૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ બંસીલાલ છોટાલાલ : નવલકથા 'સુરતની સહજ' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ ભૂપેન્દ્ર ડાકોરલાલ (૨૨-૮-૧૯૨૩) : નવલકથાકાર, કવિ, સંપાદક. જન્મ વનન કોર (સુરત) માં. ૧૯૪૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૮ માં બી.એ. ૧૯૬૨ માં એમ.એ. ૧૯૪૮ થી ૧૯૫૧ સુધી સુરતમાં 'ગુજરાત' દૈનિકના સાહિત્યવિભાગમાં. ૧૯૫૦ થી શિક્ષક અને પછી આચાર્ય. 'અભિલાષ' ના સંપાદક.

એમની પાસેથી નવલકથા 'પ્રીતમના કેટલાક પત્રો' (૧૯૫૦), કાવ્યકૃતિ 'શાંતિદૂત' (૧૯૫૮), ચરિત્ર 'આદર્શમૂર્તિ મોરારજી દેસાઈ' (૧૯૬૭) તથા 'ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ' (૧૯૭૦) જેવાં પુસ્તકો મળ્યાં છે. 'વનફૂલ' (૧૯૭૪) એમનું સંપાદન છે.

મૃ.મા.

વકીલ મુકુંદજી દલપતરામ (૧૮૭૪) : જન્મ અંબર (કચ્છ) માં. એમની પાસેથી નવલકથા 'સવાઈસિદ્ધ બહાદુર' મળી છે.

મૃ.મા.

વકીલ રણછોડલાલ અંમ. : 'કાવ્યામૃત વાણી' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ રત્નેશ્વર ભવાનીશંકર : ચરિત્રો 'શ્રી માતાજી' (૧૯૪૧) અને 'સ્વામી આત્માનંદ સરસ્વતી' (૧૯૪૭) તથા નવલકથાઓ 'મારો દેશ' (૧૯૨૫), 'ગુહદાહ', 'પ્રાણ-પંક', 'સૌનકની સુંદરી' તેમ જ 'ટૂંકીવાતઓ' ના કર્તા.

મૃ.મા.

વકીલ રમણલાલ નરહરિલાલ (૧૧-૧૨-૧૯૦૮, ૭-૩-૧૯૭૫) :

કવિ, નાટ્યકાર, વાર્તાકાર, સંપાદક. જન્મ ભરૂચમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ગોધરામાં. માધ્યમિક શિક્ષણ નરિયાદ, નાસિક અને ભરૂચમાં. ઉચ્ચ શિક્ષણ મુંબઈની વિલ્સન કોલેજમાં. ૧૯૩૧ માં અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૩ માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. મુંબઈમાં પોતે સ્થાપેલી 'મોડર્ન હાઈસ્કૂલ' ના આચાર્ય. 'મુકુર' માસિકના તંત્રી.

એમણે 'પ્રાણપ્રકાશ' (૧૯૩૨), 'ચિત્રલેખા' (૧૯૩૯), 'અંતિમા' (૧૯૪૭) જેવા કાવ્યગ્રંથો આપ્યા છે. અહ ઉપરાંત 'ટુનાઈટ થેડોઝ અન્ડ ટુ યુરોપ' (૧૯૭૫) નામે અહિંસા, શાંતિ, પ્રેમ ને માનવતા વિષયક એમનો અંગ્રેજી કાવ્યસંગ્રહ છે. આ સંગ્રહનું 'ટુ યુરોપ' ચારસો પંકિતનું સુદીર્ઘ, યુરોપને કેન્દ્રમાં રાખીને બીજા વિશ્વયુદ્ધનું ઉપલક્ષ્યનું કાવ્ય ૧૯૪૨ માં અલગ પ્રગટ થયેલું. સોનેટ, ગઝલ, મુક્તક, ગીતો, સુદીર્ઘ કાવ્ય આદિ પ્રકારોમાં વિષયની વિવિધતા, છંદપ્રભુત્વ, શિષ્ટ ભાષા, હૃદયની સચ્ચાઈ સાથે કથાંક તેજસ્વી કવિત્વ જણાય છે. અંગ્રેજી કાવ્યોય એમની છંદ-ચકિત અને સૂઝનાં પરિચાયક છે.

'ઉરનંત્ર' અને 'નાટયકલા' (૧૯૩૨) અને 'ત્રાણ નાટક' (૧૯૩૪) નામક સંગ્રહમાં તેઓ અભ્યાસી અને એકાંકીનાટયકાર રૂપે દેખાય છે. એમાં 'નાટયકલા' નામના બાણી પાનના વિસ્તૃત કામમાં એમાં નાટયકલાનાં વિવિધ પાસાંના અભ્યાસ કર્યા છે; તે 'ઉરનંત્ર', 'પિટના પાઠ', 'ભાવનાની ભીંતો' અને 'ભવ સુધારણા' સમાવેશી આશિષનેાનું પ્રતિભિજ પાઠનાં અભિનય નાટક છે. એમણે છ પાત્રો અને બે પ્રવેશોવાળું, રૂઢિચુસ્ત ધર્મનિષ્ઠ માનસ સમેત બાળલગ્નનિષેધક વસ્તુવાળું, સ્થૂળ લગ્નના કટાક્ષમય લક્ષ્યથી સમર એકાંકી 'ભવ સુધારણા' વધુ રંજમયીય યોગ્યતા ધરાવે છે. આ ત્રણમાં સ્ત્રીપાત્રો નથી. આને મુક્તબંધે એકાંકી 'ઉરનંત્ર'માં દીર્ઘસુત્રી સંગ્રહો અને ચર્ચાપ્રાચુર્યથી શિથિલતા આવી છે. 'સુનંદા' (૧૯૪૪) એમની લઘુનવલ છે.

'સાલિત્યરત્ન' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૩૩), 'કિશોર વાચનમાળા' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૩૩), 'વાર્તાસંગ્રહ' (પુષ્પાભલેન વકીલ સાથે, ૧૯૪૩), 'નવો કવિતા' (મનસુખલાલ ઝવેરી સાથે, ૧૯૫૨) તથા ગંગેશ 'સિલકટ્ટેડ વર્સ' (૧૯૩૯) એમનાં વિવિધ સંપાદનો છે.

ધ.મા.

વકીલ રસિકલાલ મા. : 'યુલ્યાન', 'શાળાપત્ર' અને 'ગુલ્દપ્રકાશ' - ના તંત્રી.

એમાં પોતાના દાદા સ્વ. લરિલાલ દામોદરદાસ વકીલનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર 'નળપદી પ્રતિભાનું નૂર' (૧૯૬૪) આપ્યું છે.

મુ.મા.

વકીલ વિદ્યાભલેન : ૧૯૬૧માં અન્ય સાથે લખેલી 'દીકરીના પ્રેમ' અને બીજી વાંત', 'રઘુકુળદીપક' અને બીજી વાંત', 'સોનાનો કંકણ' અને બીજી વાંતો' વગેરે બાળસાહિત્યની કૃતિઓનાં કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ શહેરો કામુશઃ : નવલકથા 'ફલાદીશ' (૧૯૨૦)નાં કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ શ્યામજી લરિશમ : 'ઝરાનું યુદ્ધ' અને 'કચ્છની શૌર્યકથા' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વકીલ સાકરલાલ ગઢ્યાભાઈ : 'યુરોપ-અમેરિકાનો પ્રવાસ' (૧૯૨૧) ના કર્તા.

મુ.મા.

વક્તા પ્રવીણ : નાટક 'ભારતના જાલ' (૧૯૪૯) તથા નવલકથા 'પૂનીત પગલું' (૧૯૫૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

વક્તાણકર ભીમભાઈ : નવલકથા 'સતી વલ્લમા' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

વક્તાણિ : ભુઓ, માડયા યુનીલાલ કાળિદાસ.

વખારિયા મનોજ ગિરધરલાલ : નવલકથા 'મુજબ્બ' (૧૯૬૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

વગડો : ભરત નાયકની કુંડીવાતા. વગડો અને એના વિવિધ પરિવેશ વચ્ચે ગુફો ઘડ્યો વાંદરા-વાંદરીનાં માનથી માંડી દાવાનકન (વસ્તરના વનુળમાં પોતાને નિરોધ વેતે જુઓ છે - એનાં વિશિષ્ટ વર્ણન એમાં આલેખ્યાં છે.

વં.કો.

વજાણી ચીમનલાલ લરજીવનદાસ : નવલકથાઓ 'સંદ્રસિદ્ધ' અને 'સંદ્રમુખી' યાને સત્યાની સત્યતા અને પતિવ્રતાનાં પ્રભાવે' (૧૯૧૬) તેમ જ 'રમાકંત' (૧૯૧૬) તથા પદ્યકૃતિ 'લટયજરણી' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

વજાણી શામળદાસ લક્ષ્મણદાસ : 'કાવ્ય (વિવેખીકા)' - ભા. ૧ (૧૯૦૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

વજૂ માતરી : ભુઓ, ગાલવી વજરુદીન સખાદુદીન.

વગીર ગુલામસુલેન કાસમભાઈ : જીવનપ્રસંગોના સંગ્રહ 'જબકલા જીવનપ્રસંગો' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

ર.ર.ર.

વગીરાણી કાશ્મીરાભલેન : પૂલ્યા માટાના જીવન અને કવનને નિરૂપનું, સંતવાણી યાંચાવલિનું ૧૯મું ચરિત્ર 'પૂલ્યા શ્રી માટા' (૧૯૮૩)નાં કર્તા.

ર.ર.ર.

વગામા મંજુલા : પ્રવાસકથા 'જાણું મેં યુરોપ' (૧૯૬૬)નાં કર્તા.

ર.ર.ર.

વડો (૧૯૩૧) : કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીએ વીસ વર્ષની વયે રચેલું નાટક. એમાં કાવ્યતત્ત્વ, નાટયતત્ત્વ, અંગીત અને નૃત્યના સમન્વય થયો છે; તેથી નાટકની બાળભોગ્યતા વધી છે. 'વડો'ની સુષ્ટિમાં વૃક્ષો છે, પુષ્પો છે, સમીર છે, ગ્રાંથો અને નક્ષત્રો છે, મેઘ છે, અંજાવાત છે. આ બધા પદાર્થો અહીં સચેત પાત્રો તરીકે વર્તે છે. એ સુષ્ટિમાં ભયવાદી અને બાળકો પણ છે. પરંતુ આ નાટકમાં કોઈ રૂપક લાવાની સંભાવના જણાતી નથી. અંજાવાત એ પ્રકૃતિની એક શકિત છે, તે વડો તેની બીજી શકિત છે. આ બંને શકિતઓ એકબીજા સાથે ટકરાય છે. વડો પરાક્રિત થાય છે પણ પરાધીન થતા નથી; તેથી એનો પરાભવ ભવ્ય લાગે છે. આ નાટક અનેક-વાર ભજવાયું છે. એના પૂર્વાર્ધમાં કાર્યવેગ થયો છે, તેમ જ એના કથાઘટકો પરસ્પર નિરોધપણું સંયોજ્યા જણાતા નથી. આમ છતાં, ટાંગોરના 'અકથર'ની જેમ આ નાટક અને એની ભજવાણી દરેક વયનાં પ્રેક્ષકોને આકર્ષે છે.

નૃ.પા.

વડવાનલ (૧૯૬૩) : ધીરુબલેન પટેલની નવલકથા. અનાથ અંગના એના ફૂબાને ત્યાં અભ્યાસાર્થે આવે છે અને ફૂબાની સમવયસ્ક પુત્રી રેખા અંગનાની ઈર્ષ્યાનો ભોગ થઈ પડે છે. અંગનાથી ત્રસ્ત એવી રેખાનો ઉછેર રેખા પાસે અંગનાના ખૂનનું પગલું ભરાવે છે. જેવમાં રહેતી રેખા કોઈને મળવા ઉત્સુક નથી. પોતાની બાળકીને ખરી વિજાતો મળી રહે એ હેતુથી પોતાના અંતરમાં ઊઠેલી

જવાલાઓરૂપી વેદનાની ગાથા એ સાધ્વીજીને ડાપરીરૂપે આપે છે. એક નારીના ચિત્તની મનોવ્યથા આહી કેન્દ્રમાં છે. મનોવૈજ્ઞાનિક કથાવસ્તુવાળી નવલકથા તરીકે આ કૃતિ ઉલ્લેખનીય છે.

બ.જ.

વડેરા આવચંદ માવજી : સત્તર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'ખંડિત માળખાં' (૧૯૪૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વડેરિયા ભૂપતભાઈ છોટાલાલ (૧૯-૨-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, નિર્બંધકાર. જન્મ ધ્રાંગધ્રામાં. ૧૯૪૬માં બી.એ.સસી. 'લોકશક્તિ'માં કામ કર્યા પછી ૧૯૫૫ થી 'ફૂલછાજ'ના મુખ્ય તંત્રી. 'સંદેશ'માં ન્યૂઝ એડિટર તરીકેની અને 'ગુજરાત સમાચાર'માં સહાયક તંત્રી તરીકેની કામગીરી. ૧૯૮૨થી ૧૯૮૬ સુધી ગુજરાત સરકારમાં માહિતી નિયામક. સાહિત્ય અકાદમી, ગુજરાત રાજ્યના એકવારના અધ્યક્ષ. હાલ 'સમભાવ' દૈનિકના તંત્રી.

'પ્રેમ એક પૂજ' (૧૯૭૯) જેવી અનેક નવલકથાઓ એમના નામે છે. 'કસુંબીનો રંગ' (૧૯૫૨), 'છવન જીવવાનું બળ' (૧૯૫૫), 'અંતરનાં રૂપ' (૧૯૫૮) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત 'ધરે બહિરે' - ભા. ૧-૫ (૧૯૭૮-૮૨)માં અને 'આબાદીની આબાહવા' (૧૯૮૭)માં એમના નિર્બંધો સંચિત થયા છે.

ચં.ટો.

વતનથી વિદાય થતાં : વતનમાં આવીને ફરી વતન છોડવાની ક્ષણે, ખેતરમાં હાથ ઊંચો કરી રિસાળ શિશુને વારતી સાતાની ભ્રમણાને પરકાષ્ટા પર મૂકતું જ્યન્ત પાઠકનું વતનના વિયોગનું સોનેટકાવ્ય.

ચં.ટો.

વત્સલનાં નયનો : તોટકમાં મનોહર નાટ્યમુદ્ધિ સાથે કલ્પન કરતું 'કાન'નું ગાનું પણ પ્રાણવાન ઊમિકાવ્ય.

ચં.ટો.

વધામણી : બળવંતરાય ક. ઠાકોરનું સોનેટ. અહીં પ્રસૂતિ માટે પિયર ગયેલી નાચિકા પુત્રપ્રાપ્તિની ખબર કાવ્યાત્મક પત્રથી પહોંચાડે છે.

ચં.ટો.

વનફૂલ : જુઓ, આચાર્ય હરિનારાયણ ગિરધર.

વનમાળી : જુઓ, ધ્રુવ કેશવ હર્ષદ.

વનવાસી : જુઓ, શાહ ચંદુલાલ સાકરલાલ.

વનવિહારી : જુઓ, દિવેટિયા નરસિંહરાવ ભાળાનાથ.

વનાંચલ (૧૯૬૭) : જ્યન્ત પાઠકની સ્મૃતિકથા. એમાં શૈશવના આનંદપર્વનું વિપાદમધુર સંસ્મરણ છે. બાર પ્રકરણોમાં વિસ્તરેલી આ કથાનો આરંભ પૂર્વ-પંચમહાલના પ્રાકૃતિક, સાંસ્કૃતિક, ભૌગોલિક પરિવેશથી થાય છે. બાળક બચુના શિશુજીવનમાં એ સઘળું ક્રમેક્રમે અનાયાસ પરોવાતું જાય છે. અંતે સાડા ત્રણ દાયકા પછી ફરી વતનમાં ગયેલા લેખક પ્રકૃતિ પર આધુનિક સભ્યતાની-સંસ્કૃતિની સરસાઈ જુઓ છે અને પોતાને પોતાના જ વતનમાં અજાણ્યા અનુભવે છે. અહીં શિશુવયના નિર્ભેળ રોમાંચની સૃષ્ટિ

તો ખૂબે જ છે, પણ સાથે વનનની આદિવાસી પ્રજાની ગરીબી, ભૂખમરો, અજ્ઞાન, વહેમ, લાચારી, ઈમાનદારી, એમના પર થતા જુલમ-સિતમ, એમના હરખસોકની આર્દ્ર-વેદનશીલ સ્વરૂપમાં અંકિત છબિ પણ ઊપસે છે. કૃતિનું સર્જક ગદ્ય નોંધપાત્ર સિદ્ધિ દર્શાવે છે.

દ.વ્યા.

વનેચર : જુઓ, આચાર્ય હરિનારાયણ ગિરધર.

વમળનાં વન (૧૯૭૬) : જગદીશ જોષીનો, 'આકાશ'નો અનુયાયી કાવ્યસંગ્રહ. અહીં કુલ ૧૧૪ કૃતિઓ છે; એમાં સત્તાવન ગીતો છે અને બાકીનાં અર્ધાંદસ, ગઝલ અને છંદોબદ્ધ કાવ્યો છે. આધુનિક અને તળપદા સંવેદનનું જ્યાં રસાણુ થયું છે ત્યાં કેટલીક સારી રચનાઓ મળી છે. ગદ્યકાવ્યોમાં પણ ક્યારેક સારું પરિણામ આવ્યું છે. 'એક હતી સર્વકાલીન વારતા' આ સંગ્રહની નીવડેલી ગીત-રચના છે.

ચં.ટો.

વરતિયા ગણેશરામ છગનરામ : દલપતશૈલીના વિપયાને નરૂપની પદ્યકૃતિ 'હિતશિક્ષાવળી' (૧૯૧૪) તથા 'લઘુ પિંગળ પ્રવેશ' (૧૯૩૧) ઉપરાંત ગીતાના નવ અધ્યાયોના માત્રામેળ છંદોમાં કરંલ અનુવાદ 'ગીતા અમૃતસાગર' (૧૯૨૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વરતિયા બાલુરામ મૂળદાસ : પદ્યકૃતિ 'નવા જમાનો અને આત્મજ્ઞાન' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વરતિયા હિરદાસ પાનારામ : પદ્યકૃતિ 'હિરાલ'સવાણી' (૧૯૮૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વરતેજવાળા (વરતેજ) ઈબ્રાહિમ જુસબ : પદ્યકૃતિઓ 'હૈદર હુલાસ' (૧૯૦૦) અને 'સુગરા વિલાપ' (૧૯૦૨) ઉપરાંત કથાકૃતિ 'જમાનાનો જફર' અને 'સોનેરી સબક'ના કર્તા.

નિ.વા.

વરસોનાં વરસ લાગે : મનોજ ખંડેરિયાની પ્રસિદ્ધ આધુનિક ગઝલ. એની પ્રત્યેક શેરની ચમત્કૃતિ આસ્વાદ્ય છે.

ચં.ટો.

વરિયા નારાયણ : પ્રકૃતિ અને ગ્રામજીવનને નિરૂપતાં ચાળીસ બાળગીતોનો સંગ્રહ 'બાલગીતાવલી' (૧૯૬૨) અને રાષ્ટ્રભક્તિનાં ગીતોનો સંગ્રહ 'પ્રેરણા' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વરુ સુરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'બંગલાવિજય' (૧૯૭૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વરેડિયા મોતીભાઈ રામજીભાઈ : 'ભીલ મહાપુરુષો' - ભા. ૧-૨ (૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્ણી અવિનાશાનંદ — વલ્કલરાય

વર્ણી અવિનાશાનંદ : બ્રાજબ્રાહ્મણ (વિપિમાં છપાયેલી પદ્યકૃતિ 'કચ્છની લીલાનાં પંદા' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્નમાન : જુઓ, પાઠક રામનારાયણ (વિશ્વનાથ.

વર્મા ઉદિતનારાયણલાલ : નવલકથા 'દીપનિર્વાણ' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્મા કૃપણલાલ : જીવનચરિત્ર 'દિમનલાલ ગાંધીશાસ્ત્ર અંબારિયા' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્મા ગુમાનલાલ નાહારભાઈ : નવલકથા 'વિશ્વાચર્માની' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્મા ચેતલાલ હરિલાલ : 'મુંબઈની મરકીનો નાટકરૂપ અલંકાર' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્મા જયકૃપણ નાગરદાસ (૨૬-૧૧-૧૯૨૪, ૧૯૪૩) : જન્મ ભરૂચમાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ભરૂચમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૧૬માં બી.એ. ૧૯૧૯માં એલ.એલ.બી. ઈંગ્લેન્ડ જઈ ગેરિસ્ટર થયા. લંડન યુનિવર્સિટીમાંથી અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એસસી. સ્વદેશાગમન પછી મુંબઈની લાઈકોર્ટમાં વકીલાત. ૧૯૨૩ થી સીમાસિક 'ગુણસુંદરી'ના તંત્રી.

સરળ ભાષામાં ગાંધીજીની જીવનવિગતો આપતું 'મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૨૨) એમની પાસેથી મળ્યું છે. ઉપરાંત 'વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ' (૧૯૨૫) અને 'લક્ષ્મીની સાડી અને બીજી વાર્તાઓ' (૧૯૩૧)નામે વાર્તાસંગ્રહો એમણે આપ્યા છે. 'હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો ઇતિહાસ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૧, ૧૯૨૩) એમણે લખ્યા છે, જે પેકી પહેલા ભાગ મિસીસ બ્રિસ્ટાન્ટના લખાણ પર આધારિત છે.

શ્રા.ત્રિ.

વર્મા ત્રિભુવનદાસ : જીવનચરિત્ર 'પ્રજ્ઞાચક્ષુ વેદજ્ઞાતા માર્તંધી વીરજાનંદજી' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્મા નિરંજન ભાવલસિહ, 'અશ્વિનીકુમાર', 'જયવિજય' (૧૯૧૭, ૧૯૫૧) : નવલકથાકાર, ભાજસાહિત્યકાર. જન્મ રાજરા (જિ. જામનગર)માં. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધીનું શિક્ષણ વાંકાનેરમાં; પછીનું વિનીત સુધીનું દક્ષિણામૂર્તિ, ભાવનગરમાં. ૧૯૩૩ થી ૧૯૪૭ સુધી સત્યાગ્રહ અને ભૂગર્ભ પ્રવૃત્તિ. એ ટરમિયાન ત્રણ માસનો જેલવાસ. જયમલ પરમાર સાથે રાષ્ટ્રોત્થાનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ. ૧૯૩૯ થી ૧૯૪૨ સુધી ઝવેરચંદ મેઘાણી સાથે 'ફૂલ-છાબ' સાપ્તાહિકના સહતંત્રી. આંધ્રના મદનપટ્ટી ગામે અવસાન.

પોતાનું સઘળું લેખનકાર્ય જયમલ પરમાર સાથે કરનાર આ લેખકે આઝાદી અને રાષ્ટ્રધર્મ સંબંધી વિષયવસ્તુ ધરાવતી 'અંડિત કલ્પવૈ' (૧૯૪૨), 'આણાનૂટ ધાસ' (૧૯૪૫), 'કંદમ કંદમ બઢાયે

જ' (૧૯૪૬) નામની નવલકથાઓ આપી છે. કાઠિયાવાડ, ગૌડ-બંગાળ, બ્રુટિલખંડ, પંજાબ અને રાજસ્થાનની લોકકથાઓ ઉપરાંત 'દોલનપટ્ટી', 'સોનાપદમણી', 'નાગકુમારી', 'ગંડુ રાજ', 'પાકો પંડિત', 'નીલમણિ' અને 'ફૂલવંતી' જેવી બાળવાર્તાઓ ધરાવતી 'લોકકથા ગ્રંથાવલિ' : ૧, ૨, ૩ (૧૯૪૪, ૧૯૪૫, ૧૯૪૬) પણ એમણે આપી છે. 'આંગણના શણગાર', 'ભિડના ભંગી', 'વગડમાં વસનારાં', 'કંઠે સોહામણા' અને 'ધેમી પંખીડાં' નામની પક્ષી-પરિચય ગ્રંથાવલિ (૧૯૪૫)ની પુસ્તિકાઓ તથા 'કાઠિયાવાડના ઘડલેયા' (૧૯૪૧), 'જીવનશિલ્પીઓ' (૧૯૪૧), 'આચાર્ય પ્રફુલ્લચન્દ્ર ચૌધરી' (૧૯૪૫), 'શાહનવાઝની સંગાથે' (૧૯૪૬), 'સુભાષના સેનાનીઓ' (૧૯૪૬) અને 'ઝવેરચંદ મેઘાણી' (૧૯૪૭) જેવી ચરિત્રપુસ્તિકાઓ એમના નામે છે. 'સાંખેલાં' (૧૯૪૨), 'અમથી ડોશીની અવળવાણી' (૧૯૪૬) નામનાં વ્યંગચિત્રો તેમ જ 'ગજનની ગોમિ' (૧૯૪૪), 'આકાશપોથી' (૧૯૫૦) વગેરે વિજ્ઞાન-પુસ્તકો એમણે લખ્યાં છે. આ ઉપરાંત, 'સરહદ પાર સુભાષ' (૧૯૪૩) એમનું અનુવાદપુસ્તક છે.

૨.૨.૬.

વર્મા બંસીલાલ, 'કિશોર વકીલ', 'ચકોર' (૨૩-૧૧-૧૯૧૭) : હાસ્ય-વ્યંગલેખક. જન્મ ચોટિયા (ઉત્તર ગુજરાત)માં. ગુજરાતના કલાગુરુ રવિશંકર રાવળ પાસે ચિત્રકળાનો અભ્યાસ. પાંત્રીસ વર્ષથી વિવિધ આખબારોમાં વ્યંગ અને ઠ્ઠાચિત્રોનું તેમ જ ગ્રંથાવલિનું આલેખન.

એમણે 'વિનોદવાટિકા' (૧૯૨૯) ઉપરાંત લાલબહાદુર શાસ્ત્રીના સેવાકાળને સ્પર્શનાં વ્યંગચિત્રોનો સંગ્રહ 'વામનમાંથી વિરાટ', 'ભારતમાં અંગ્રેજી અમલ' તથા 'શાંતિમય ક્રાંતિ' જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

વર્મા મોહનદાસ વિઠ્ઠલદાસ : 'અયોગ્ય દીક્ષા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૩૩) તથા 'કાળો બજાર' (૧૯૪૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વર્માની એક સુંદર સાંજ : બળવંતરાય ક. ઠાકોરનું સોનેટ. એમાં પર્વતપ્રદેશમાં વર્ષા પછીનો ઉઘાડ પ્રિયાના ટહુકાથી નવું સૌંદર્ય ધારણ કરે છે.

શં.ટો.

વલાણી કનોયાલાલ ફકીરચંદ : પદ્યકૃતિ 'અશોકગીતમંજરી' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વલીઆણી એચ.ઈ., 'કોઈપણ', 'મુશ્વિમ' (૧૯૧૨, ૧૦-૬-૧૯૭૧) : નાટક 'શંખ અને કોડી' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વલીમોહમ્મદ : હેંદરચરિત્ર તથા હેંદરવાણીના કર્તા.

૨.૨.૬.

વલ્કલ : જુઓ, ઠાકોર બળવંતરાય કલ્યાણરાય.
વલ્કલરાય : જુઓ, ખબરદાર અરદેશર ફરામજી

વલ્લભરામ ઈચ્છારામ : પદ્યકૃતિ 'વલ્લભગરબાવતી'(૧૮૬૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વલ્લભવિજયજી : જીવનચરિત્રોનો સંગ્રહ 'ધાર્મિક પુસ્તકો'(૧૮૯૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વસી અંબલાલ કરશનજી (૨૩-૧૧-૧૯૦૪, ૨૭-૩-૧૯૮૦) : વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ તલંગપુર (જિ. સુરત)માં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૨૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૮માં મુંબઈનો ખેતીવાડી કૉલેજમાંથી બી.એ.છ. પછી વાડિયા કૉલેજ, પુનામાં ગુજરાતીના માનાર્હ અધ્યાપક તથા લેડી ઠાકરશીના અંગત મદદનીશ. પુનામાં અવસાન.

એમણે કેટલીક મૌલિક અને અન્ય અનૂદિત વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'માલિકા' આપ્યો છે. આચાર્ય અત્રેકૃત મરાઠી નાટક 'ઉદયાંધ્યા સંસાર'નો એમણે 'આવની કાવ' (૧૯૩૬) નામે અનુવાદ કર્યો છે.

૨.૨.૬.

વસી કાળાભાઈ લલ્લુભાઈ : સર્ગભદ્ર પદ્યકૃતિ 'ગૃહિણીગુહ-વિલાપકાવ્ય'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વસઈગર ફરેદુન ફરામજી : 'ઉક્કરજી ઉતાવલયા તથા પાનનો ભેટ'(૧૯૦૫) અને 'ગ્રામોદ્ધેનની ગરબડ'(૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વસનજી ભગવાનજી : 'સતી ચંદનબા તથા વિક્રમશેનની રસીલી વાર્તા'(૧૯૮૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વસંત : જુઓ, ગામુત્રા વસનજી દયાગજી.

વસંતનંદન : જુઓ, દેશી મણિલાલ નથુભાઈ.

વસંતવિજય : 'કાન્ત'ની તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્યની મહત્વની કાવ્યકૃતિ. વિવિધ ઉદ્દીપનસામગ્રીથી ઉદ્દીમ પાંડુ, પોતે અભિ-શાપિત હોવાથી પત્નીસુખની ક્ષણે અંત પામે છે - એવું ક્યાનક આ ખંડકાવ્યમાં અત્યંત અકર્ષક વૃત્તાશિલ્પમાં ઢળેલું છે.

ચં.ટો.

વસંતવિનેદી : જુઓ, દેસાઈ ચંદુલાલ મણિલાલ.

વસંતોત્સવ (૧૯૮૮) : ન્હાનાલાલનું ડેવનશૈલીમાં રચાયેલું પ્રથમ પરલક્ષી પ્રસંગકાવ્ય. ખંડકાવ્ય, ગદ્યકાવ્ય અને ગોપકાવ્ય-એ સંજ્ઞાઓથી પણ એને ઓળખવામાં આવ્યું છે. વાસંતી પૂર્ણિમાના દિવસે કુંજવાટિકામાં ફૂલ વીણવાની અને ચંદ્રદર્શનની ઘટનાઓ દ્વારા કવિએ રમણ-સુભગા તથા સૌભાગ્ય-વિલસુ એ યુવાન પ્રણયી યુગ્મેના પ્રણયોદ્ધાસનું એમાં આલેખન કર્યું છે. કાવ્યસ્વરૂપની નિર્ભયતા, ભાવની મસ્તી, વસંતસમયની ગુજરાતની તળપ્રકૃતિનો પરિવેશ તથા પૂર્વ-પશ્ચિમના સમન્વયમાંથી જન્મેલી કવિની સ્નેહ-લગ્નની ભાવનાનો પયગંબરી અદાથી થતો ઉદ્દેશ્ય-એ સહુમાં કવિની રોમેન્ટિક પ્રકૃતિ પ્રગટ થાય છે. કેટલાંક મનોહર ઉપમા-

ચિત્રોથી આસ્વાદ્ય બનવા છતાં અલંકારોના અતિરેક અને ભાષાના આડંબરથી કાવ્યનું કથયિતવ્ય પાંખું પડે છે તેમ જ કથન-વર્ણનનું ઉચિત સંયોજન કરવામાં કવિની મર્યાદા પણ અનુભવાય છે.

જ.ગા.

વસા જ્યંત : વાર્તાસંગ્રહ 'રૂપે રંગે રૂડી'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

વસાણી ટપુભાઈ ત્રિભુવન(૧૯૦૪, ૧૯૨૬) : કવિ. જન્મ અમરેલીમાં. જૂનાગઢની બહાઉદ્દીન કૉલેજમાં અભ્યાસ. એલ.એલ.બી.ની પરીક્ષા દરમિયાન પાંડુરોગથી અવસાન.

'જવાલા'(૧૯૨૭) એમનાં કાવ્ય, નાટક અને અન્ય લખાણોનું છેલ્લેથી દયાશંકર વ્યાસ દ્વારા સંપાદિત મરણોત્તર પ્રકાશન છે.

ચં.ટો.

વસાણી દલપત રવજીભાઈ, 'શોભન'(૧૫-૩-૧૯૩૬) : કવિ. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના રાયપરમાં. ૧૯૫૮માં આયુર્વેદવિશારદ. ૧૯૬૨માં આયુર્વેદાચાર્ય. ૧૯૭૨થી અમદાવાદમાં વૈદકીય વ્યવસાય. ભાવનગર અને અમદાવાદની આયુર્વેદ કૉલેજમાં માનદ પ્રોફેસર.

'ઉરસંવેદના'(૧૯૬૩), 'મૌનના ભણકાર'(૧૯૭૬), 'આયુર્વેદ-નિનાદ'(૧૯૮૦) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. 'ગમતાં ગાઈ ગીત'(૧૯૭૬) એમનો બાળગીતોનો સંગ્રહ છે. 'અતૃપ્ત અંખના'(૧૯૭૨) એમની ઐતિહાસિક નવલકથા છે. આ ઉપરાંત આયુર્વેદ સંદર્ભે એમનાં કેટલાંક પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે.

ચં.ટો.

વસાણી નીલા : નારીજીવનને કેન્દ્ર ગણીને આલેખાયેલાં પ્રસંગ-ચિત્રોનો સંગ્રહ 'વાહ રે જીવન વાહ! તારા ફૂલકાંટાળા રાહ!' (૧૯૮૦) અને ચિત્રનકશિકાઓનો સંગ્રહ 'અંતર મમ વિકસિત કરો'(૧૯૮૦)નાં કર્તા.

નિ.વો.

વસાણી વન્સલ રવજીભાઈ(૨૨-૨-૧૯૪૬) : નિર્ગંધકાર. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના રાયપર ગામમાં. ગુજરાત આયુર્વેદ યુનિવર્સિટી, જામનગરમાંથી એમ.એસ.એ.એમ. (આયુર્વેદપ્રાણાચાર્ય)ની પદવી. એન.ડી (નિચરકર્ષક). આરંભમાં આયુર્વેદ સહાયક નિધિ, અમદાવાદમાં મેનેજર. 'નિરામય' માસિકનું સંપાદન. ત્યારબાદ 'આયુર્કિલનિક' આયુર્વેદિક દવાખાનાનો આરંભ અને 'આયુ-ડાયનેસ્ટ' નામના માસિક પત્રના તંત્રી.

એમની પાસેથી લલિત અને ચિત્રનાત્મક નિબંધોના સંગ્રહો 'અંતરનાં ઝરાણાં'-ભા. ૧ થી ૫ (૧૯૭૬-૧૯૭૮), 'જગીને જાઉં તો'(૧૯૮૦) 'ઉંઘમાં આટપટા ભોગ ભાસે'(૧૯૮૦) અને 'સ્નેહ તણી સરવાણી'(૧૯૮૧) મળ્યા છે. 'શોગ અને આરોગ્ય'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૮૨, ૧૯૮૩), 'અનુભૂત ચિકિત્સા'(૧૯૮૪) વગેરે આરોગ્યવિષયક પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વો.

વસાવડા અશ્વિન : લઘુકથાઓનો સંગ્રહ 'કિટ્ટા'ના કર્તા.

નિ.વો.

વસાવડા ઈન્દ્રવદન ઉમિયાશંકર (૨૩-૧૧-૧૯૧૨) : નવલકથાકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. હિંદીભાષી પ્રદેશમાં ઉછેર અને શિક્ષણ. ૧૯૩૨માં બહાઉદ્દીન કોલેજ, જૂનાગઢમાંથી બી.એ. ઘણી હાર્દી-સ્કૂલોમાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય. એ પછી ફેગવાણી ખાતામાં એજ્યુકેશન ઈન્સ્પેક્ટર અને યજ્ઞ શિક્ષણ ભવનના નિયામક. ૧૯૭૧થી નિવૃત્ત. અમદાવાદમાં નિવાસ.

પ્રેમચંદજીની અસર, માનવલીલાનું સદ્યે ચિત્રણ, સખલનો તરફ કામ્ય દૃષ્ટિ વગેરેથી એમની નવલકથાઓ 'શાભા' (૧૯૩૭) અને 'ગંગાનાં નીર' (૧૯૪૦) નોંધપાત્ર બની છે. આ ઉપરાંત 'ચંદા' (૧૯૪૨), 'પ્રયાણ' (૧૯૪૩), 'સમર્પણ' (૧૯૫૬), 'ગરીબનો લક્ષ્મી' (૧૯૫૭) વગેરે એમની સામાજિક નવોત્થાનને સ્પર્શતી નવલકથાઓ છે.

'શાળાપયોગી નાટકો' (૧૯૫૬) અને ત્રિઅંકી નાટક 'દીવા માસ દેશનો' (૧૯૬૧) એમનાં નાટકો છે; તે ઐતિહાસિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'ઈતિહાસને અજવાળે' (૧૯૪૫) તથા સામાજિક વાર્તાઓના સંગ્રહ 'નવનીતા' (૧૯૪૫) અને 'શધુ' (૧૯૫૭) એમનું વાર્તાપ્રદાન છે. આ ઉપરાંત 'રમૂજ પ્રવાસમાળા' (૧૯૫૨) અને 'જ્યુની ડાળે' (૧૯૫૪) જેવી બાળવાર્તાઓ તથા 'રામ રામ ભોલાજી' (૧૯૬૮) નામની બાળનવલકથા પણ એમના નામે છે.

'નાનસેન : તેના પ્રવાસો' (૧૯૫૦), 'હિમાલયને પેલે પાર' (૧૯૫૧), 'ભયંકર શબ્દો' (૧૯૭૮) એમની સાહસપૂર્ણ પ્રવાસ-કથાઓ છે. રમૂજવાલ સોનીના સલ્લેખક તરીકે 'હ્યુએન-સંગે પ્રવાસકથા એમણે આપી છે.

આ ઉપરાંત એમણે હિન્દીની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓનાં સંપાદન સહિત 'હિન્દીની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૪૨) નામે અનુવાદ આપ્યા છે. 'કેંચરઈને હોર્સો'નો મુક્ત અનુવાદ 'મારી મા' (૧૯૫૫) નામે એમણે આપ્યો છે.

ખ.દ.

વસાવડા છગનલાલ વજ્રભજી : 'ગુજરાતી સંગીત સમાયણ' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

વસુધા (૧૯૩૯) : 'સુન્દરમ્'નો કાવ્યસંગ્રહ. સમાજમાં પ્રવર્તતી અસમાનતા અને વિસંવાદિતાનાં કાવ્યો 'મોટરહોકનાર', 'ઈંટાળા', 'વનયુગનો સ્થિતપ્રજ્ઞ', '૧૩-૭ની લોકલ' વગેરેમાં માનવજાત પ્રત્યેની અનુકંપા જોવા મળે છે. ગોપીલાલે કે ક્યાંક તત્ત્વ-ચિંતકની દૃષ્ટિએ કવિ ઈશ્વરની લીલા નિહાળે છે ત્યાં કવિતાની અને ભક્તિની અનન્ય પરાકાષ્ઠા નિરૂપાય છે. પ્રણયનો ઉત્કટ આવેજ, ગુજરાતી પ્રણયકવિતાના સીમાચિહ્નરૂપ ગણાયેલ 'સર્ગ સર્ગિયા પરે'માં ચિંતનાત્મક ઢબે વણાયેલી પ્રણયની આરત, મનુષ્યપ્રેમની ઉત્કટતા સાથે પરમતત્ત્વનું અનુસંવાન, અભીપ્સાની સાથે સમર્પણની ભાવના અને સાચી અનુભૂતિનો સ્ફુરક અહીં જોવા મળે છે. 'કર્ણ' અને 'દ્રીપદી' જેવાં કથાકાવ્યોમાં એ પાત્રો પ્રત્યેની કવિની લાગણી કાવ્યમય રીતે પ્રગટ થઈ છે. સમગ્રપાંચુ જોતાં, 'વસુધા'ની કવિતા જીવનતત્ત્વ, પ્રકૃતિ અને પ્રેમ, અધ્યાત્મ-તત્ત્વના આલેખકારો, ચિંતનગર્ભની સ્ફુરણાની સાથેસાથે સાંપ્રત

જનસમાજનાં જીવનવલોખ અને લાગણીઓ સાથે સંકળાયેલી છે. ભાષાનું બળ, એનું માધુર્ય, શૈલી અને સૌન્દર્યના કારણે આપણને અહીં વિશ્વ કવિતા મળે છે. એમાં ભદ્રગુણો વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે. કિ.સો.

વસુમતીબાઈ : સરળ અને સુગંધ ભાષામાં અપાયેલાં પ્રેરક પ્રવચનોનો સંગ્રહ 'વસુધાણી' - ભા. ૨ (૧૯૬૨) અને 'વસુધારા' - ભા. ૨ (૧૯૬૯) નાં કર્તા.

નિ.વો.

વસુધરા અને બીજી સાતો (૧૯૪૧) : ગુલાબરાસ શ્રોકરનો વાર્તા-સંગ્રહ. ખંદર જેટલી સાંસારિક વાર્તાઓના આ સંચયમાં, પક્ષકાર કે વક્રીલ તેમ જ ઊંમિપ્રધાન બન્યા વગર સ્વસ્થ ગનિએ મનોવિશ્લેષણ તરફ ઢગતી એમની વાર્તાઓ વાર્તાકલા કરતાં વાતકલાના નમૂનાઓ વધુ છે. આથી જ એમની ભાષા સૌથી ક્યનરીતિનો પુરસ્કાર કરતી લાગે છે.

ચં.ટો.

વસોયા જ્યન્ત વશરામભાઈ (૧૧-૧-૧૯૪૯) : ગઝલકાર. જન્મ ઉપલેટા (વિ. શરકોટ)માં. શિક્ષણ ઉપલેટામાં. ૧૯૭૧ માં હિંદી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૩ માં એ જ વિષયમાં જૂનાગઢથી એમ.એ. શ્રી વજ્રભ વિદ્યાલય, ઉપલેટામાં માધ્યમિક વિભાગમાં શિક્ષક. પછી ઉપલેટા આટ્સ-કોમર્સ કોલેજમાં હિન્દીના વ્યાખ્યાતા.

એમના ગઝલસંગ્રહ 'અસર' (૧૯૮૩)માં કુલ છોતેર ગઝલોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એમની ગઝલોની ભાવસૃષ્ટિ ભાતીગળ છે. વિષાદમય પ્રેમગોષ્ઠિ, અનુભૂતિનું બળ, જીવનની સમજ, રચનાકર્મની પ્રયોગશીલતા અને સરળ પ્રાસાદિક કાવ્યભાતી દટગરુપથી છે.

કિ.સો.

વડી જતી પાછળ રમ્ય ઘોષા (૧૯૬૫) : લાભશંકર ઠાકરનો પરંપરા અને પ્રયોગના સંધિકાળનો કાવ્યસંગ્રહ. અહીં ભિન્નોપ-જાનિતી શક્યતા અને પ્રવાહિતા ખીલવવાનો પ્રયત્ન ખાસ આગળ તરી આવે એવો છે. સંમુખના જીવનકોલાહલ કરતાં કવિનું ધ્યાન અતીતની જીવનગતિ તરફ વિશેષ રહ્યું છે. સ્મૃતિભિષે કલ્પન તરીકે રચનાઓમાં આહ્વાદક રીતે ઊપલેલાં છે. 'ચાંદરાણુ', 'અંતિમ ઈચ્છા' જેવાં પારંપરિક કાવ્યોની સાથે 'ચક્રપથ', 'સાંજના ઓળખા વચડતા જાય', 'સૂરને શિક્ષા કરો' જેવાં પ્રયોગનાં કાવ્યો ગોઠવાયેલાં છે. પ્રયોગની આત્મીયતા બતાવવું પ્રસિદ્ધ 'તડકો' કાવ્ય ખાસ ઉલ્લેખનીય છે.

ચં.ટો.

વહોરા અબ્દુલહુસેન આદમજી : નાટ્યકૃતિ 'સવાઈ ઠગનો રમૂજ શરસ' (૧૯૮૫) અને 'શ્રીચરિત્રની વારતા'ના કર્તા.

નિ.વો.

વહોરા રસુલભાઈ ન. : પ્રેરક અને રસપ્રદ શૈલીમાં ૧૯૩૫માં લખાયેલાં ચરિત્રો 'અમેરિકાના પ્રમુખ અબ્રાહમ લિંકન', 'અમેરિકાના પ્રમુખ જોન્સ ગાર્ફિલ્ડ', 'દાનવીર એન્ડ્રુ કાર્નેગી', 'હિંદનો મિત્ર હનરી ફોસેટ', 'સ્વિટ્ઝર્લેન્ડનો દેશભક્ત વિલિયમ ટેલ',

‘વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી ટોમસ આલ્વા એડિસન’ તથા ૧૯૪૮માં લખાયેલાં ચરિત્રો ‘ભગવાન ગુલ્ડ’, ‘મહામદ પયગંબર’, ‘મહાવીર પ્રભુ’, ‘ગુરુ નાનક’, ‘કબીરસાહેબ’, ‘સંત ફ્રાન્સીસ’, ‘દીવડાં’ ઉપરાંત ‘બાદશાહ જહાંગીર’(૧૯૪૪), ‘સૌન્દર્યમૂર્તિ મહાદેવભાઈ’(૧૯૪૪), ‘જીવનસુવાસ’(૧૯૬૧) વગેરેના કર્તા.

મુ.મા.

વળામણાં (૧૯૪૦) : પન્નાલાલની આરંભકાળની એક નોંધપાત્ર લઘુનવલ. જનપદી જીવનની, નાનકડા ફલકની, પણ વિલક્ષણ કથા એમાં રજૂ થઈ છે. જન્મના સુધારણની અબુધ કલંકિતા ટીકરી ઝમકુના લગ્નજીવનની વિચિત્રતા આ કથાને ગતિ આપતું તત્ત્વ છે; પણ પન્નાલાલે એ નિમિત્તે ખાસ તે મનોર મુખીના દૃશ્યપરિવર્તનની કથા કેન્દ્રમાં આણી છે. અસહાય ઝમકુને મનોર મુખી સિક્કિતથી પોતાના કબજામાં લઈ અમદાવાદમાં કયાંક વેચી નાખવા નીકળે છે, પણ નીકળતી વેળાએ ઝમકુના નિર્દોષ નમણુ ચહેરામાં તેમને પોતાની ગૂત પુત્રી નાથીની મુખરેખાઓ એકાએક પ્રત્યક્ષ થઈ ઊઠે છે ને એ સાથે અંતરમાં ઊંડે ઊંડે અપરાધભેદની લાગણીથી તેઓ અસ્વસ્થ બની જાય છે. પ્રખંચમાં રાચતા મુખીનું અંતર ઝમકુની સરળ નિર્વાજ લાગણીથી ધીમે ધીમે પીંગળતું જાય છે. અંતે તેમનામાં પિતૃત્વની લાગણી જન્મે છે અને ઝમકુનાં તેની જ જ્ઞાતિના મૂરતિયા મોતી જેડે લગ્ન કરાવી તેને હેતથી વળાવે છે. તરુણ ઝમકુના ભીતરમાં ઊઠતી શિશુચલન ઝંખનાઓ અને લાગણીઓનું આવેખન કરવામાં તેમ જ મુખીના ભીતરી સંઘર્ષને માર્મિક રીતે ઉપસાવવામાં સર્જકે પ્રશસ્ત સૂઝ દાખવી છે. ગ્રામજીવનનું સાચકનું વાસ્તવલક્ષી ચિત્રણ, પ્રકૃતિનો જીવંત પરિવેશ, ગૌણ પાત્રોની પણ બળવાન રેખાઓ, લોકભેલીના રૂઢ-પ્રયોગોથી સચોટતા સાધતી કથનરીતિ અને સુરેખ રચાઈ આવેલી આકૃતિ આ લઘુનવલને આગવું મૂલ્ય અર્પે છે.

પ્ર.ચ.

વળાવી બા આવી : દિવાળીની રજાને અંતે સૂના ઘરમાં ફસકાઈ પડતી માતાનું વેધક ચિત્ર દોરતું ઉથાનસૂનું સૌનેટકાવ્ય.

ચં.દો.

વાઈવાળા ગોરધનદાસ દયારામ, ‘દાસબહાદુર’(૪-૪-૧૯૨૪) : ચરિત્રકાર, કવિ. જન્મ સુરતમાં. છ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. કાપડનો વ્યવસાય અને પત્રકારત્વ.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ ‘ભક્ત પ્રહલાદ’(૧૯૫૪), ‘રામસ્વામી’(૧૯૫૬), ‘સંત માધવદાસ’(૧૯૫૭) વગેરે તથા પદ્યસંગ્રહ ‘દાસબહાદુર કાવ્યકુંડલ’-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૬) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

વાગીશ્વરીનાં કર્ણકૂલો (૧૯૬૩) : મનુભાઈ પંચોળી, ‘દર્શક’ના સાહિત્યવિવેચનલેખોનો સંચય. કુલ બાર લેખોનું રૂપ અભ્યાસ-સ્વાધ્યાયનું છે. મૂળકૃતિનાં સૌંદર્યતત્ત્વો-સ્વસ્થાનો ચીંધી બનાવીને એની મુલવણી કરતા અભ્યાસલેખો ગુજરાતી વિવેચનમાં, એમાંના માનવતાવાદી અભિગમને કારણે ઉલ્લેખનીય છે.

‘ગોર એન્ડ પીસ’, ‘ડો. જિવાગો’, ‘સિબિલ’, ‘આરણ્યક’, ‘ધરે બાહરે’, ‘સરસ્વતીચંદ્ર’, ‘ગુજરાતનો નાથ’ અને ‘માનવીની ભવાઈ’ જેવા અહીં કૃતિલક્ષી સ્વાધ્યાયલેખો છે; તે ‘મીરાંની સાધના’ અને ‘શરચંદ્રની ઉપાસના’ જેવા, સર્જકની સમગ્રલક્ષી પ્રતિભાને મૂલવતા અભ્યાસલેખો પણ છે. આમાં લેખકની નીતિવાદી-ક્લાવાદી સાહિત્યવિભાવનાનો પરિચય થાય છે.

બ.જ.

વાઘા વઘરામ ભક્ત : ગદ્યપદ્યાત્મક કૃતિ ‘આગમનિગમ જ્ઞાન-પ્રકાશ અને અવિનાશી કોણ?’ (૧૯૬૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

વાઘાણી કનૈયાલાલ ગ્રજલાલ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો ‘લાહણુ સંતો’(૧૯૭૦) અને ‘અલખના આસધકો’ના કર્તા.

નિ.વો.

વાઘાણી રામજીભાઈ જાદવભાઈ (૧૨-૬-૧૯૨૮) : ચરિત્રકાર. જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના કુંભણ ગામમાં. ગ્રામદક્ષિણામૂર્તિ અને આંબલાની લોકશાળામાં અભ્યાસ. ઘરની ખેતી અને સમાજસેવાનું કાર્ય. ગ્રામપંચાયતના સક્રિય સભ્ય.

એમની પાસેથી આંબલાની લોકશાળાના અનુભવોને વર્ણવતું પુસ્તક ‘માટીની સુગંધ’(૧૯૮૩) મળ્યું છે.

નિ.વો.

વાઘેલા મધુકાન્ત શકરાલાલ, ‘કલ્પિત’(૭-૧૨-૧૯૪૫) : કવિ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના લાંઘણજમાં. ૧૯૬૫માં મેટ્રિક. ૧૯૭૦માં મનોવિજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૭૩થી ગુજરાત રાજ્યના આરોગ્ય ખાતામાં કુટુંબનિયોજન કાર્યકર.

‘કેશરિયા ટશરનું આકાશ’(૧૯૭૯) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

વાઘેલા મોહનલાલ દયાળભાઈ, ‘પ્રયાસી’(૧-૨-૧૯૩૬) : કવિ, ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ ભરૂચમાં. એમ.એ., એમ.એડ. નગર પ્રાથમિક શિક્ષણ સમિતિ, સુરતમાં નિરીક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો ‘જયજવાન’(૧૯૬૨) અને ‘ઝંકાર’(૧૯૬૪) મળ્યા છે. ‘તમે એટલે તમે’(૧૯૮૧) અને ‘પંચોતર વરસનો જવાન ઝીણાભાઈ નાવિક’(૧૯૮૨) એમનાં ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો છે. ‘સાત સમંદર સર કર્યા’(૧૯૭૦) એમનું અનૂદિત પુસ્તક છે.

નિ.વો.

વાઘેલા રમણભાઈ ત્રિકમભાઈ, ‘રહમકીકરી’(૧૬-૯-૧૯૪૯) : કવિ. જન્મ નડિયાદમાં. એમ.કેમ. સુધીનો અભ્યાસ. સચિવાલય, ગાંધીનગરમાં સેક્શન ઓફિસર.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ ‘સ્પર્શની મહેક’(૧૯૮૪) મળ્યો છે.

નિ.વો.

વાક્યમયવિમર્શ (૧૯૬૩) : રામપ્રસાદ બક્ષીના વિવેચનસંગ્રહ. આ ગ્રંથમાં બે લેખ સિવાય બાકીના લેખ સિદ્ધાંતચર્ચાના છે. બધા લેખો ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલા છે. પહેલા વિભાગના અઠાર લેખો

વાચન - વારીલાલ ભગુભાઈ

કાવ્યતત્ત્વચર્ચાના છે; એમાં કાવ્યપ્રયોગન, પ્રતિભા, અલંકાર, છંદ, પ્રાસ, રસ ઈત્યાદિ કાવ્યની સાથે સંકળાયેલાં તત્ત્વોની ચર્ચા છે. બીજા વિભાગમાં રસ અને અલંકારની ચર્ચા કરતા લેખો છે. આ બંને વિભાગમાં રસ અને અલંકારની આધુનિક સાહિત્યના સંદર્ભમાં નવાસ અને તેમની પ્રસ્તુતતાની લેખકે કરેલી ચર્ચા મહત્ત્વની છે. ત્રીજા વિભાગના સત્તર લેખોમાંથી ચૌદ લેખો નાટક વિશે છે; એમાં નાટકનું પ્રાણભૂત તત્ત્વ, નાટકના તાત્ત્વિક પ્રકારો, રસ અને નાટ્ય, સાધારણીકરણ અને અભિનય, સંસ્કૃત એકાંકીનું સ્વરૂપ ઈત્યાદિ વિશેની માહિત્તિ ચર્ચા છે. આ વિભાગના બીજા બે લેખોમાં ટૂંકીવાર્તાના સ્વરૂપની ચર્ચા છે. બીજા વિભાગનો 'જુલ્યાની સાહિત્યમાં લાસ્યરસ' અને ત્રીજા વિભાગનો 'લગવા નિર્ગંધા' એ બે લેખ જુલ્યાની સાહિત્યમાં તેને સ્વરૂપના વિકાસને આલેખ છે. સંસ્કૃત સાહિત્યનું ઊંડું પરિચયન, રઠૂઆતમાં શાસ્ત્રીયતા, વિશદતા ને મૌલિકતા આ લેખોની લક્ષણિકતાઓ છે.

બ.વા.

વાચન : શિક્ષાનુના વિસ્તાર સાથે વાચનનો વિસ્તાર વધુ થયો છે, પરંતુ તે પત્રવચાલી છે - એનું તારણ આપતા અને ખાસ ગંભીર વાચન તરફ પ્રેરતા મનિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીનો નિર્ગંધ. સં.દો.

વાચસ્પતિ : જુઓ, પાઠક રમાણલાલ દિમતલાલ.

વાચા : જુઓ, પાઠક સરોજ રમાણલાલ.

વાચ્ય ગુલ જલ, 'જુલરૂપ' : 'જુપની શાપે', 'શાહી શેતરંગ', 'ઓ મદારી બંદન', 'વહાની મૂનિ', 'રશિયાની રાધા' વગેરે કથા-કૃતિઓ તથા આરોગ્યવિષયક પુસ્તક 'ચપટીમાં થમન્કાર'નાં કર્તા. નિ.વા.

વાચ્ય (સર) દીનશા એદલજી (૨-૮-૧૮૪૪, ૧૯૩૬) : ચરિત્ર-લેખક. બન્મ મુંબઈમાં. ઓલિવ્ન્સ્ટન કોલેજમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ. ૧૮૬૪માં ગ્રેન્ડની નોકરી. એ પછી સ્વદેશી મિલ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૦૧માં કોંગ્રેસના અને મુંબઈ કોર્પોરેશનના પ્રમુખ. ૧૯૧૯માં મતભેદ થતાં કોંગ્રેસ છોડી સિબરલ પક્ષમાં જોડાયા. ૧૯૨૨માં એના પ્રમુખ. હિંદી વાસસભા અને કાઉન્સિલ ઓવ સ્ટેટના સભ્ય.

એમાંજ 'શિરસકાની તવારીખ', 'પ્રેમચંદ રાયચંદ' અને 'બમશેદજી નસરવાનજી ટાટાનું જીવનવૃત્તાંત' ઉપરાંત અર્થકારણ અને સવકાશણ વિશેનાં કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વા.

વાચ્ય નસરવાનજી ફતમજી : ત્રિઅંકી નાટક 'સાદીને જુદિ નાદી' (૧૯૦૯) અને ચાર અંકનું નાટક 'તીશીરવાને સમનગાન અને શીરીને શીસતાન'નાં કર્તા.

નિ.વા.

વાચ્ય માણેકજી એદલજી (૧૮૬૪, ૧૯૩૧) : 'બે પરજીતરનો ખાર' (૧૯૦૪), 'જુલથન' (૧૯૦૬), 'નસીબનાં નાખણ' (૧૯૦૭), 'અક્કલમંદ અરઠાન' (૧૯૨૨) વગેરે નવલકથાઓનાં કર્તા.

સં.દો.

વાચ્ય રતનજી ફરામજી (૧૮૧૫, ૧૮૯૩) : બે ભાગમાં બજાનાત્ય શંકર શેઠ, લક્ષ્મીદાસ વીરજી, જાકુલદાસ તેજબાલ, ડૉ. બાઉ દાજી, ફરસનદાસ મૂળજી, નાશાયણ વાસુદેવ આદિ મુંબઈવાસી મહા-બનોનાં જીવનચરિત્રો સહિત, સત્તાવાર આંકડાઓમાં મુંબઈનું વર્ણન આપતા 'મુંબઈનો ખલાર' ગ્રંથના કર્તા.

સં.દો.

વાડિયા બહાંગીર રતનજી : લાસ્યરસિક નાટકો 'ધોટાલામાં જાસ', 'બિવહા ઘેડ કીર્કે' દગા કીસીકા સગા નહિ' (૧૯૪૧), 'પારસી લશિયાંદ પાને ઈમાનદારી ઉપર સિતમગણી' અને 'પરનાઓંલો પારસી' તથા નવલકથા 'એશિયન ઈન્ડરૂલૂ' (૧૯૩૪)નાં કર્તા.

નિ.વા.

વાડિયા દારબથા બમશેદજી : કથાકૃતિ 'કુંવારીની કેળવણી' (૧૯૪૦) અને 'ગરીબીનું ગોલ્ડ' (૧૯૪૨)નાં કર્તા.

નિ.વા.

વાડિયા ધનબાઈ બમનજી : પારસી કામના ખ્યાતનામ પુરુષોનાં જીવનચરિત્ર આલેખનું પુસ્તક 'અરેવાલે અરદેશર કોરવાલ' (૧૯૩૦)નાં કર્તા.

નિ.વા.

વાડિયા પુતળીબાઈ ધનજીભાઈ (૧-૯-૧૮૬૪, ૧૯-૭-૧૯૪૨) : વાર્તાકાર. સત્તર વર્ષની વયે 'ઓખિય' સામયિક નિમિત્તે લેખન-પ્રવૃત્તિનો આરંભ. ૧૯૧૭થી 'ઓખિય'નાં તંત્રી. એમના પુસ્તક 'ટૂંકી કલાણીઓ' - ભા. ૨ ને શ્રેષ્ઠ અનુવાદનું મહીપતદાસ નીલકંઠ તરફથી પારિતાપિક. રિચાર્ડ કેમ્પલ દ્વારા 'ઈન્ડિયન એન્ટીકવેરી' સામયિકમાં એમાંની વીસેક વેટલી લોકપ્રચલિત વાર્તાઓની અંગ્રેજીમાં રઠૂઆત. એ સામયિકમાં એમનાં 'જુલ્યાની ગરબો', 'નરસિહ મહેતાનું મામેરું' તેમ જ 'પારસી લગ્નગીતો'નું પણ પ્રકાશન. અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી આ સામયીનો, પાંચ ભાગમાં વહેંચાયેલા, જુદી જુદી ભાષાનાં પ્રેમ અને લગ્ન વિશેનાં લગભગ ત્રણેક લક્ષ્ય ગીતોના અંગ્રેજીમાં ઈટાલિયન કવિ પ્રાફેસર માર્કો એન્ડોનિયો કેતીનીએ ઉપયોગ કરેલા; અને એમાં પુતળી-બાઈનાં સંકલિત ગીતોને 'સૌથી સુંદર પ્રવેશન' તરીકે પ્રશસ્તિ મળેલી.

એમની પાસેથી 'ટૂંકી કલાણીઓ' - ભા. ૨ અને ચરિત્રલક્ષી ભાષાંતરિત પુસ્તક 'મહાશાણી વિકટોરિયાએ લાયલેન્ડમાં જુલરૂલી વિટગીની વધુ નોંધો' મળ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે 'જુલ્યાની ગરબો', 'નરસિહ મહેતાનું મામેરું' વગેરે પદ્યકૃતિઓ તથા 'પારસી લગ્નગીતો' નામે સંપાદિત પુસ્તક પણ આપ્યાં છે.

નિ.વા.

વાડિયા બાપુજી નવરોજી : લેખસંગ્રહ 'મિત વખતે દિવાસા' (૧૯૪૧)નાં કર્તા.

મૃ.મા.

વાડીલાલ ભગુભાઈ : ગદ્યપદ્યમિશ્રિત નાટક 'ચતુર અંગળ નાટક' (૧૮૮૯)નાં કર્તા.

મૃ.મા.

પૃષ્ઠ : જુલ્યાની સાહિત્યકોશ - ૨

વાણિયા રામજી : નાટકો 'શબ્દ' (૧૯૬૨) અને 'સ્વપ્ન-શિલ્પ' (૧૯૬૨) ના કર્તા.

મું.મા.

વાત્રકને કાંઠે : પન્નાલાલ પટેલની ટૂંકીવાર્તા. બહુબે લગ્ન પછી પણ સંયોગવશાત્ વૃદ્ધ મારા-માસી સાથે એકલી રહેતી નાયિકા નવલની, સસરાથી રિસાઈને સાધુ થઈ ગયેલા પહેલા પતિ અને નવલની છેડતી કરનાર મુખી-પુત્રનું ખૂન કરીને ભાગતા ફરના બીજા પતિ માટેની અત્યંત સંકુલ તેમ જ મિશ્ર લાગણીનું વાત્રક નદી અને તેના બે કાંઠાના પ્રતીકની સહાયથી કલાત્મક નિરૂપણ કરતી ઉલ્લેખનીય કૃતિ.

૨૨.૬.

વાયડા વિજય કાનજીભાઈ : નવલકથા 'મૃગજળ સામે મીટ' (૧૯૭૯) ના કર્તા.

મું.મા.

વાર્તાલાપ : માણસની એકલતાને ભાંગતા વાર્તાલાપ દ્વારા માણસોનું અને એ દ્વારા પોતાનું માહાત્મ્ય સમજવતો ઉમાશંકર જોશીનો નિબંધ.

ચં.ટો.

વાલજી બેચરદાસ : પદ્યકૃતિઓ 'ઉંચીડનાં ગીતો' (૧૯૭૬) અને 'કબીર મત દર્શક' (૧૯૮૧) ના કર્તા.

મું.મા.

વાલેરવાળા કુમાર : પદ્યકૃતિ 'ભક્તિપ્રકાશ' (૧૯૦૬) તથા 'સદેવંત-સાર્વાળંગના પરસ્પર પ્રેમી પત્રો' (૧૯૦૮) ના કર્તા.

મું.મા.

વાલેસ કાર્વેસિ જોસે, 'ફાધર વાલેસ' (૪-૧૧-૧૯૨૫) : નિબંધ-લેખક. જન્મ સ્પેનના લેગોનોમાં. ૧૯૪૧ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૪૫ માં સલામાન્કા યુનિવર્સિટીમાંથી ગ્રીક વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૯ માં ગ્રેગોરિયન યુનિવર્સિટીમાંથી તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૩ માં મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાંથી ગણિતશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૦ થી ૧૯૮૨ સુધી સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં ગણિતશાસ્ત્રના અધ્યાપક. ૧૯૬૬ માં કુમારચંદ્રક અને ૧૯૭૮ માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

જીવનઘડતરના ધ્યેયથી 'સદાચાર' (૧૯૬૦), 'તરુણાશ્રમ' (૧૯૬૫), 'ગાંધીજી અને નવી પેઢી' (૧૯૭૧) વગેરે સંખ્યાબંધ નિબંધસંગ્રહો એમણે આપ્યા છે. 'આત્મકથાના ટુકડા' (૧૯૭૯) માં એમના જીવનની વીગતો રસપ્રદ છે. એમનાં લખાણોમાં સરલ ગદ્યની કેટલીક નોખી અભિવ્યક્તિઓ એમના હાથે સહજ બની છે. ઉપરાંત એમણે ભાષાના વ્યવહારમાં શબ્દોના વિનિયોગ વિશે ચિંતન કરતો ગ્રંથ 'શબ્દલોક' (૧૯૮૭) પણ આપ્યો છે.

ચં.ટો.

વાલોડી 'અંજુમ' : ચરિત્રસંગ્રહ 'અલાહના બંદાઓ' - ભા. ૧ (૧૯૫૮) ના કર્તા.

મું.મા.

વાલ્મ્ય લલ્લુ : 'ક્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિજીનું જન્મ ચરિત્ર' (૧૯૮૮) ના કર્તા.

મું.મા.

વાણિય ચન્દ્રગુપ્ત : બાળસાહિત્ય-ચરિત્રકૃતિ 'ખ્વાજ મઈદીન ચિસ્તી' (૧૯૬૦) ના કર્તા.

મું.મા.

વાસન અશોક : વાર્તાસંગ્રહ 'અર્યાના' (૧૯૭૭) ના કર્તા.

મું.મા.

વાસી અબ્બાસ અબ્દુલઅલી, 'મરીઝ' (૨૨-૧-૧૯૧૭, ૧૯-૧૦-૧૯૮૩) : ગઝલકાર. જન્મ સુરતમાં. અભ્યાસ બે ધોરણ સુધી. વ્યવસાયે પત્રકાર.

એમણે થોડીક નઝમો અને માટી સંખ્યામાં ગઝલો લખી છે, જેમાંની અનેક બીજાઓને વહેંચેલી-વેચેલી એમ કહેવાય છે. પરિણામે થોડીક જ એમના નામે ગ્રંથસ્થ છે. એમનો પ્રથમ ગઝલસંગ્રહ 'આગમન' (૧૯૭૫) અને બીજો 'નક્શા' (મરણોત્તર, ૧૯૮૪) છે. આ ઉપરાંત અન્ય સાથે એમની રચનાઓ 'દિશા' (૧૯૮૦) માં સંપાદિત થયેલી છે.

'મરીઝ'ની ગઝલ એની સ્વરૂપગત મર્યાદાઓને અનિકમી ઊંચી કવિતા સિદ્ધ કરી શકી છે. એમની ગઝલોમાં ઉત્તમ શેરોની સંખ્યા ઘણી છે. કેટલીક તો સાદાન્તસિદ્ધ ગઝલો છે. એમણે જીવન વિશે, પોતાની અવદશા વિશે, ભગ્નપ્રણયની વ્યથા વિશે, દોસ્તો વિશે અને પરવરદિગાર વિશે કલાત્મક અભિવ્યક્તિવાળા અશઆર આપ્યા છે, જેમાંના ઘણા યાદગાર છે. એમના શેરની વિશેષતા એ છે કે તે સાદી-સરળ વાણીમાં અર્થઘન અને માર્મિક વાત કહે છે; એમાં કવિનો મર્મ કે કચારેક કટાક્ષ એવી રીતે ધ્વનિત થતો હોય છે કે તે સહસા પમાય નહીં. આમ, ઊંડાણ અને અસરકારકતાના ગુણોને કારણે કાવ્યરસિકો એમને ગાલિબ સાથે સરખાવવા પ્રેરાય છે. તેઓ ગુજરાતી ગઝલજ્ઞે ત્રે સાચકવી કવિતાના સર્જક છે.

હં.ટો.

વાસુ વિજયશંકર મુરારજી, 'ઈન્દ્રધનુ', 'કૌટિલ્ય', 'કૌશિક શર્મા', 'ચાણક્ય', 'બૃહસ્પતિ', 'મુક્તાનંદ', 'વિજયગુપ્ત મૌર્ય', 'વિશ્વ-યાત્રી', 'હિમાચલ', 'સોહલમ્' (૨૬-૩-૧૯૦૯) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ પોરબંદરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ પોરબંદરમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એડવોકેટનો અભ્યાસ. ૧૯૩૩ થી પોરબંદરમાં વકીલ. ૧૯૩૭-૩૮ થી પોરબંદર રાજ્યમાં દીવાની તથા ફોજદારી અદાલતોમાં ન્યાયાધીશ. ૧૯૪૨ની 'હિંદુ છોડો'ની લડત વખતે ત્યાંથી રાજીનામું. સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિના આંદોલનમાં સક્રિય ભાગ. પછી થોડો સમય વકીલાત કરીને ૧૯૪૪ થી 'જન્મભૂમિ'ના તંત્રી-વિભાગમાં. બાળપણથી જ પ્રકૃતિનાં વિવિધ તત્ત્વો-પશુપંખીઓનાં જીવનનું નિરીક્ષણ-શોધન કરવાનો શ્રોષ. બાંધે નેચરલ હિસ્ટરી સોસાયટી અને ગુજરાતી પ્રકૃતિમંડળના સભ્ય.

બાળકોને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તથા પ્રેરક અને માર્ગદર્શક બની રહે તેવાં અનેક પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે. એમનું પ્રથમ પુસ્તક 'પ્રિન્સ બિસ્માક' (૧૯૫૩) ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક છે. એમણે મહાગુજરાતનાં પક્ષીઓ વિશેનું એક પુસ્તક 'પ્રકૃતિનાં લાડકવાયાં' (૧૯૫૭) લખ્યું છે. એમની લખેલી પ્રાણીકથાઓમાં 'જંગલની કેડી' (૧૯૫૩), 'મોતનો સામનો' (૧૯૫૪), 'શિકાર અને

વાસુકિ - વાંસનો અંકુર

શિકારી' (૧૯૫૪), 'શિકારીની તરાપ' (૧૯૫૮), 'કપિનાં પગક્રમો' (૧૯૬૨), 'શિરખાન', 'હાથીના ટોળામાં' (૧૯૬૩) વગેરે પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે. 'ક્રીમિયાગર કબીર' (૧૯૫૯) નામના પુસ્તકમાં એમણે કીટસુશિની કથા આલેખીને નાનાં જીવજંતુઓનો પરિચય આપ્યો છે. એમણે 'અવકાશની યાત્રા' (૧૯૬૧), 'દરિયાની દોલત' (૧૯૬૨) વગેરે પરિચયપુસ્તિકાઓ પણ લખી છે.

નિ.વો.

વાસુકિ : જુઓ, જોશી ઉમાશંકર જોશીવાલ.

વાહ રે મેં વાહ (૧૯૫૩): કનૈયાલાલ મુનશીનું સામાજિક પ્રહસન. લેખક તેને 'ફેન્ટેસી' - 'અસંભવ' તરીકે ઓળખાવે છે. ભારત સરકારના પોલીટિકલ એજન્ટની જવાબદારી સ્વીકારી હેદ્દાબાદ જવાની તૈયારી કરતી વેળાના નિરૂપાયેલા પ્રસંગમાં લેખક પોતાની ઠેકડી ઉડાડે છે. જતાં પહેલાં મુનશીને સપનું આવે છે અને એમનાં વિવિધ પાત્રો ફરિયાદ કરે છે, સલાહ પણ આપે છે. આમાં આયોજનનો નવતર પ્રયોગ થયો છે છતાં નાટક ઊપસતું નથી. નાટ્યાત્મક સંઘર્ષ, પરિસ્થિતિ, વળાંક, પરાકોટી કે નાટ્યાત્મક ગતિ, કાર્યવેગ કે જીવંત ચરિત્રચિત્રણનો અંજો અનુભવ થતો નથી. સંવાદો બોલકા છે અને ઘટનાના અંકોડા સુગ્રહિત નથી. અન્ય સામાજિક નાટકો જેવી હાસ્યની માવજત પણ અહીં થઈ નથી.

ર.ઠા.

વાળંદ નરોત્તમ માધવલાલ (૧૯૦૯-૧૯૩૧): હાસ્યકાર, વિવેચક, ચરિત્રલેખક, બાળગીતકવિ, સંપાદક. જન્મ ભેચરાજી (જિ. મહેસાણા)માં. પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૦માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૪માં બી.એ. ૧૯૫૬માં એમ.એ. પૂનાની સમર સ્કૂલ ઓવ લિગ્વિસ્ટિક્સમાં ભાષાવિજ્ઞાનનો અભ્યાસ. ૧૯૫૬થી ભરૂચની જ્યેન્દ્રપુરી આર્ટ્સ કોલેજના ગુજરાતી વિભાગમાં પ્રાધ્યાપક.

'મહતિયા મેન્ટાલિટી' (૧૯૭૦) અને 'પરોપદેશે પાંડિત્યમ્' (૧૯૮૨) એમના હાસ્યસંગ્રહો છે. 'સંકૃતિ અને ગુજરાત' (૧૯૭૯) તથા 'સૌરભ' (૧૯૭૯) એમના વિવેચનગ્રંથો છે. એમણે 'રણછોડદાસ ઝવેરી' (૧૯૬૬), 'આપણા જ્યોતિર્ધરો' (૧૯૮૦), 'છોટુભાઈ પુશણી' (૧૯૮૪) જેવા ચરિત્રગ્રંથો પણ આપ્યા છે. 'છીપલાં' (૧૯૭૬) એમનો બાળગીતસંગ્રહ છે. 'રણયજ્ઞ'નું સંપાદન (૧૯૭૫) અને 'બહુચરાજી' (૧૯૬૮) નામક સંશોધન એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

ર.પા.

વાળા અરિસિહ નાથાભાઈ (૭-૫-૧૯૮૦, ૩-૧-૧૯૬૬): કવિ. જન્મ અમરેલી જિલ્લાના સરખડી ગામે. ચાર ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. આફ્રિકાના ઈથાનમાં વેપાર અને નોકરી. સ્વદેશગમન પછી ખેતી.

એમની પાસેથી વિવિધ પ્રકારનાં રાગ, ઢાળ અને સવૈયામાં લખાયેલાં ઈશ્વરભક્તિ વિશેનાં બોધક કાવ્યો અને પ્રકીર્ણ ગીતોનો સંગ્રહ 'વાળાની વાણી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૬૬, ૧૯૭૭) મળ્યો છે.

નિ.વો.

વાળા શિવસિહ કાળુભાઈ : ૧૯૩૫માં પ્રગટ થયેલી 'સતી ઉજળી અને મેહ જોઈવો', 'સતી સોન કંસારી', 'નાગવાળો અને નાગ-મતિ'; ૧૯૩૬માં પ્રગટ થયેલી 'જોગીદાસ ખુમાણ', 'લાખણી અને માણકદે', 'વીર રામવાળો', 'શણે અને કોટાળી કુંવર'; ૧૯૩૭માં પ્રગટ થયેલી 'માલો અને નાગદે', 'કાદુ મકરાણી', 'સંઘજી કાવઠીઓ', 'મૂળુ માણેક' વગેરે એમની પ્રેમ-શૌર્યકથાઓ છે. 'પ્રેમનું પૂજન-ખીમરો અને ખંભાતણું' (૧૯૩૭), 'દેવાના દરબારમાં : સ્વર્ગની મુસાફરી' (૧૯૩૮) વગેરે એમની નવલ-કથાઓ છે. 'અક્કલના ઓથમીરો', 'અડવાનાં નવાં પરાક્રમો', 'એભલવાળો' વગેરે એમની બાળસાહિત્યકૃતિઓ છે.

મૃ.મા.

વાળા સુરજવાળા બાવાવાળા (૧૫-૩-૧૯૦૪, ૧૫-૫-૧૯૫૦): જન્મ વડીયા (જિ. અમરેલી)માં. વડીયા ગામના રાજવી. મુંબઈમાં અવસાન.

એમની પાસેથી મોટરસ્તે કરેલ પ્રવાસનું વર્ણન આપતું પુસ્તક 'કાઠિયાવાડથી કન્યાકુમારી' (૧૯૩૮) મળ્યું છે.

મૃ.મા.

વાંક બહાદુરભાઈ જાભાઈ (૧૩-૫-૧૯૩૭): વાર્તાકાર. જન્મ જોતપુરમાં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. ઓગણત્રીસ વર્ષ એસ.ટી. ખાતા સાથે સંલગ્ન. અત્યારે ફ્રી લાન્સ આર્ટિસ્ટ. મુંબઈ, દિલ્લી, અમદાવાદ, રાજકોટ વગેરે સ્થળોએ ચિત્રકલાના વન-મેન થા. 'હોનાસ્ત' (૧૯૮૬) લઘુનવલ તથા 'પીછો' (૧૯૮૮) વાર્તા-સંગ્રહ એમની પાસેથી મળ્યાં છે.

શં.દો.

વાંઝા પુરુષોત્તમ વસરામ : ભજનસંગ્રહ 'ભક્તિરસ કીર્તનમાળા' (૧૯૫૪) તથા 'પુરુષોત્તમ પુષ્પમાળા' (૧૯૬૪) ના કર્તા.

મૃ.મા.

વાંઝાવદરકર શિવલાલ ત્રિભુવન, 'મંગલ' : ૧૯૨૫માં પ્રગટ થયેલી 'એક જ પૈસા', 'ઝેરી ઝવેરી', 'વિપનો વરસાદ', 'વીરનું વેર', 'રાડા ત્રણ ભાઈબંધ' અને ૧૯૨૬માં પ્રગટ થયેલી 'લક્ષ્મીપતિ કે લૂંટારો', 'અર્જુનદેવ', 'ચંપા', 'દોઢ દિવસની દુનિયા', 'પવિત્રતાનો પ્રતાપ', 'વીરપૂજન', 'રાજ મોઘણજી' વગેરે નવલ-કથાઓના કર્તા.

મૃ.મા.

વાંસનો અંકુર (૧૯૬૮): ધીરુભહેન પટેલની લઘુનવલ. કથાનાયક કેશવની નસોમાં સ્વાભિમાની માતા સુશીલાનું બંડખેર લોહી વહે છે. પતિને ઘરજમાઈ ન થવા દેતાં સુશીલાએ સ્વેચ્છાએ ગરીબી સ્વી-કારેલી. પુત્રને જન્મ આપી એ મૃત્યુ પામેલી ત્યારે કેશવનો હવાલો દાદાજીએ લીધેલો. હવે કેશવે એમની પ્રતિકૃતિ બનવાનું હતું. કેશવ બળવો કરે છે, તે પણ દાદાજીની શૈલીએ જ! અંકુર ખરો, પરંતુ તે વાંસનો જ. કેશવના લાગણીતંત્રના આઘાત-પ્રત્યાઘાત અને સાત્ત્વિક સંઘર્ષનું સ્પર્શક્ષમ ઘટનાઓ, પ્રાકૃતિક સાદૃશ્યો અને કલ્પનોને સહારે અહીં કલાપૂર્ણ નિરૂપણ થયું છે. દોહિત્ર કેશવ, જમાઈ મોતીલાલ અને દાદાજીનાં મનોગતને સૂચક રીતે વ્યક્ત

કરતી કથનગીતિ, પાત્ર સામે પડકારરૂપે ઉપસ્થિત થતી ઘટનાઓ-પરિસ્થિતિઓ, સંવેદનનો સાક્ષાત્કાર કરાવતાં કલ્પનો, લાઘવ અને વ્યંજના — આ સર્વથી કૃતિ કલાત્મક બની છે.

દ.વ્યા.

વિકાજી અરદેશર મહેરજીભાઈ : પ્રાણ્યના કથાનકવાળું ત્રિઅંકી નાટક 'પ્રેમરાય'(૧૮૮૨)ના કર્તા.

કૌ.બ્ર.

વિકાજી જલંજીર ખુરશેદજી, 'નાજુક'(૧૮૬૯, ૧૮૪૨) : ભાવ-ચમત્કૃતિ અને મનોરંજનના અંશવાળા 'ઝોબાશના વારસ'(૧૮૯૯), 'સતી'(૧૯૦૨), 'ખુસીની મોકાણ'(૧૯૦૨), 'મહારી સુખ્યારી પળો'(૧૯૧૦), 'નાજુક સરોદ'(૧૯૪૦) વગેરે કાવ્ય-ગ્રંથોના કર્તા.

ચં.ટો.

વિજયકેસરસૂરિ(૧૮૭૬, ૧૯૨૯) : ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ પાળીયાદ (તા. ધંધુકા)માં. પૂર્વાશ્રમનું નામ કેશવજી માધવજી. છ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સત્તર વર્ષની વયે વડોદરામાં આચાર્ય વિજયમલસૂરિ પાસે જૈનધર્મની દીક્ષા. સત્તાવીસમા વર્ષે આચાર્યની પદવી.

એમની પાસેથી 'મલયસુંદરી ચરિત્ર'(૧૯૦૮), 'સુદર્શના ચરિત્ર'(૧૯૧૩), 'આનંદ અને પ્રભુ મહાવીર'(૧૯૨૭) ઉપરાંત ધર્મને લગતાં કેટલાંક પુસ્તકો અને અનુવાદો મળ્યાં છે.

મૂ.મા.

વિજયગુપ્ત મોર્ય : જુઓ, વાસુ વિજયશંકર મુરારજી.

વિજયધર્મસૂરિ : 'ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ'-ભા. ૧ થી ૪(૧૯૧૭) તથા જૈનતીર્થસ્થાન વિશે માહિતી આપતી કૃતિ 'દેવકુલ પાટક'(૧૯૧૬)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિજયભદ્ર : કથાકૃતિ 'જવડશા'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિજયભુવનતિલકસૂરિ : આત્મારામજી, વિજયકમલજી અને વિજય-લબ્ધિજી જેવાં ત્રણ સૂરિચરિત્રો આપતું પુસ્તક 'ત્રણ મહાપુરુષો'(૧૯૫૭)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિજયમનોહરસૂરીશ્વરજી : 'દાદાશ્રી જીર્તાવિજયજી મહારાજનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિજયરામચંદ્રસૂરીશ્વરજી : જૈન ધર્મ વિષયક ચંડકીશિક ચરિત્ર 'પતન અને પુનરુત્થાન'-ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૫૬)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિજયશંકર કાલિદાસ : 'રામરત્ન નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૪)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિજુ ગણાત્રા : જુઓ, ગણાત્રા વિજયાલક્ષ્મી ચીમનલાલ.

વિઠ્ઠલદાસ પુરુષોત્તમદાસ : ગીતસંગ્રહ 'વિઠ્ઠલ ગીતાવળી'(૧૮૬૭) તથા વાર્તાસંગ્રહ 'મિના અથવા જદુઈ ભેદભરી વાર્તાઓ'-ભા. ૧ (૧૮૯૩)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વિદાય : પ્રહ્લાદ પારેખનું ક્ષમાથી ચમત્કૃતિ રચનું જાણીતું સોનેટ.

ચં.ટો.

વિદિશા(૧૯૮૦) : ભોળાભાઈ પટેલનો પ્રવાસનિબંધિનો સંગ્રહ. આ નિબંધોમાં લેખકના જણાવ્યા પ્રમાણે મુખ્ય સંવેદના ભ્રમણની છે. આ ભ્રમણ ક્યારેક એકાકી, ક્યારેક સમૂહમાં થયું છે. 'વિદિશા', 'ભુવનેશ્વર', 'માંડું', 'ઈમ્ફાલ', 'જસલમેર', 'ચિલિકા', 'બ્રહ્મા', 'ખજુરાહો', 'કાશી', 'રામેશ્વરમ્' - એમ કુલ દશ સ્થાનોના પ્રવાસો ઉપરાંત લેખકે પોતાના ગામનું ભ્રમણ પણ અહીં દાખલ કર્યું છે. ગામથી વિદિશા અને વિદિશાથી ગામનું જે ચક્ર પૂરું થયું છે તેમાં લેખનની ભાવવ્યંજકતા, સૂક્ષ્મતા અને રસિકતા ઊપસી આવે છે. એકંદરે પ્રવાસનાં સંવેદનોને લાલિત્યપૂર્ણ એકાત્મકતા આપવાનો પ્રયાસ છે.

ચં.ટો.

વિદ્યાર્થી મગનલાલ રતનજી : જીવનચરિત્ર 'હર્ષટ ર્ષેન્સર'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિદ્યાનંદ : પદ્યકૃતિ 'વિદ્યાનંદ ભજનાવલી' તથા 'સ્વામી બ્રહ્માનંદ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિદ્યાવિનોદી : જીવનચરિત્ર 'શ્રેષ્ઠ ગોપાળદાસ ખીમજી અઢિયાનું જીવનવૃત્તાંત'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિનયચંદ્ર ધનજી : પદ્યકૃતિ 'માજી આશાપુરાના છંદ'(અન્ય સાથે, ૧૮૮૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિનયવિજય : નવલકથા 'ભયંકર ન્યાય'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિનાયક : જુઓ, વૈદ્ય વિજયરાય કલ્યાણરાય.

વિનોદકાન્ત : જુઓ, વૈદ્ય વિજયરાય કલ્યાણરાય.

વિનોદ હર્ષ : ભગવાન મહાવીરના જીવનદર્શનને નિરૂપતું ચરિત્ર 'સન્મતિચરિત્ર'(૧૯૭૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિપુલ મહેતા : જુઓ, પારેખ જ્યંત જેઠાલાલ.

વિપ્ર મેઘજી લાલજી : પદ્યકૃતિઓ 'રણછોડજીના ગરબા'(૧૯૧૧), 'સંતના ચાબુખ'(૧૯૨૨), 'સંતપ્રભાવ', 'રઘુરામ રત્નમાળા' તેમ જ 'ક્રીમત્ દ્વારકાધીશનો પ્રસાદ'(૧૯૧૧), 'રસિક રામ-રક્તનું સંગીતમાં ગાન'(૧૯૧૩) તથા 'મેઘજીનાં મહાકાવ્ય'(૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિભાગર નવોન - વિવિધ વ્યાખ્યાનો

વિભાગર નવોન : નબીબી દુનિયાનું નિરૂપણ કરતી પ્રણયિક્યા 'અભી મત જઓ' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિભાગર નૃસિંહદાસ ભગવાનદાસ(૨૫-૨-૧૮૮૮, ૨૮-૫-૧૯૨૫): નાટ્યકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જૂનાગઢમાં. ૧૯૦૮ માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૧૦ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૧૩ માં ઈંગ્લેન્ડ જઈને બેરિસ્ટર થયા પછી સ્વદેશ આવીને મુંબઈમાં વકીલાત. સાહિત્યમાં રુચિ અને રંગભૂમિના ઉત્કર્ષ માટે સતત પ્રયત્નો. ૧૯૨૩ માં 'રંગભૂમિ' ઐતિહાસિકનો આરંભ.

વ્યવસાયી નાટ્યશૈલીમાં સુધારો કરવાની ભાવનાથી પ્રેરાઈને એમણે નવોન પ્રગતિશીલ વિચારસરણીવાળાં નાટકો આપ્યાં છે. પ્રથમ નાટક 'સિદ્ધાર્થ બુદ્ધ' (૧૯૪૧) માં પૌરાણિક વિષયને એમણે નવા પરિપ્રેક્ષ્યમાં રજૂ કર્યો છે. એમનાં અન્ય નાટકોમાં નવયુગની સામાજિક મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ તથા સ્વદેશભાવનાનું નિરૂપણ થયું છે. 'સ્નેહસરિતા' (૧૯૧૫) માં સ્ત્રીઓના અધિકારનો પ્રશ્ન ચર્ચાયો છે. 'સુધારાંદ્ર' (૧૯૧૬) માં સ્વરાજની ભાવના તથા 'મધુબંસરી' (૧૯૧૮) માં હોમરૂલ લીગની ચળવળનું આલેખન છે. મજૂરોની જાગૃતિને વિષય બનાવતું 'મિઠમાલિની' (૧૯૧૮) અને 'અભજ્ઞોનાં બંધન' (૧૯૨૨) માં પણ એમનું સુધારાવાદી માનસ પ્રગટ થાય છે. નાટકોની સાહિત્યિક ગુણવત્તા અને અભિનયતાના સુમેળ માટે તેઓ સતત સભાન રહ્યા છે. જુસ્સાભર્યા, સંસ્કારી ભાષાવાળા સંવાદોએ એમનાં નાટકોને સફળ બનાવ્યાં છે. રંગભૂમિ પરના ખિટા ભભકભર્યા ઠઠારા દૂર કરીને તથા કૃત્રિમ 'ઝેતબાજી'ને બદલે સ્વાભાવિક જીવંત સંવાદો આપીને રૂઢ નાટ્યશૈલીને સુધારવાનો એમણે હંમેશાં આગ્રહ રાખ્યો છે. 'આત્મનિવેદન' (૧૯૨૪) માં એમણે પત્રકાર તરીકે લખેલા લેખો સાહિત્ય અને કળા, સમાજ, રાજકારણ અને પ્રકૃષ્ટ એમ ચાર વિભાગમાં આપેલા છે. 'નિપુણચંદ્ર' (૧૯૨૪) એમની ભાવના-પ્રધાન નવલકથા છે.

નિ.વો.

વિભાવના (૧૯૭૭): પ્રમોટકુમાર પટેલના વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ. એમાં વિસ્તૃત આઠ અભ્યાસપૂર્ણ અને એક અનૂદિત એમ કુલ નવ લખાણો સમાવ્યાં છે. મુખ્યત્વે સિદ્ધાંતચર્ચાના આ લેખોમાં સાહિત્યશાસ્ત્ર અને સૌન્દર્યશાસ્ત્રના પાયાના પ્રશ્નોને સમજવાનો અને તપાસવાનો ગંભીર ઉપક્રમ છે. કોઈ આગ્રહ કે અભિનિવેશ વગરની આ વિવેચકની વિશ્લેષણમૂલક અને વિસ્તારમૂલક પદ્ધતિ નોંધપાત્ર છે. 'સુરેશ જોશીની કળાવિચારણા' આ ગ્રંથનો મહત્ત્વનો લેખ છે.

ચં.ટો.

વિમર્શન : જુઓ, પરીખ રસિકલાલ છોટાલાલ.

વિરંચી : જુઓ, મડિયા યુનીલાલ કાળિદાસ.

વિરાટ : જુઓ, મેઘાણી ઝવેરચંદ કાળિદાસ.

પઝર : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

વિરાટ ટપકું (૧૯૬૬): સરોજ પાઠકની બાવીસ ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ. ઘટનાલોપ કે ઘટનાપ્રચુરતાથી સભાન બન્યા વગર મનોચેતનાના અંશોને વાર્તાના અભ્યન્તરમાં ભિળવતી એમની કેટલીક વાર્તાઓ નોંધપાત્ર છે. 'ન કૌંસમાં ન કૌંસ બધાર' એનું અહીં ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. ઉપરાંત, 'વિરાટ ટપકું', 'સ્વયંવર', 'સંજીવની' જેવી વાર્તાઓ પણ ઉલ્લેખનીય છે. કથાને માત્ર કહી જવામાં નહિ પરંતુ કથાને વાર્તાની કલાત્મક કક્ષાએ ઊંચકવામાં આ વાર્તાકાર સફળ છે.

ચં.ટો.

વિરાટની પગલી : વિરાટમૂર્તિ અંતે અંતરમાં ઝળહળ બંધાત બની સમાઈ જાય, એ અંતરિયાળ વિરાટના પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઝીવતી 'ચુન્દરમ્'ની કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

વિરાટનો હિંદોળો : ઉદાત્ત કલ્પનાના નમૂનો આપતું ન્હાનાલાલનું પ્રસિદ્ધ ઊંમિકાવ્ય.

ચં.ટો.

વિલક્ષણ વિદ્યાર્થી : નવલકથા 'મરનોપાર માંકુ' (૧૯૯૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિલાપી : જુઓ, મેઘાણી ઝવેરચંદ કાળિદાસ.

વિલાસચંદ્ર પુરુષોત્તમ : નવલકથા 'રમાન્દમણ અને મારી વસંત : શોખથી સત્યાનાથ કાકતાર જૂલજ્ય ને પતિ-પત્નીના પ્રેમ' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિલિયમ ફાર્ગસ : 'ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ' (૧૮૫૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિલેકર : પદ્યકૃતિ 'બાળકાવ્યો' (૧૮૭૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિવર્તલીલા (૧૯૩૩): તરસિહદાવ ભાળાનાથ દિવંદિયાની નિબંધિકાઓનો સંગ્રહ. 'વસંત'ના અંકોમાં 'જ્ઞાનભાલ'ના છન્દનામથી જુદે જુદે વખતે પ્રકાશિત લેખો અહીં સંકલિત થયા છે. ઊંડું મનન કે અવગાહન નહિ પણ વિવિધ પ્રશ્નોને અદ્ભરપદ્ધર છેડવાની અને ભિન્નભિન્ન પ્રસંગે ઉદ્ભવેલા જ્ઞાનમનનના આદ્ય વિવર્ત રંગોને સ્થૂળરૂપમાં ગ્રહી લેવાની નિબંધકારની ઝેવના છે. અધ્યાત્મ, સાહિત્ય, સંગીત વગેરેની રુચિ કેરકેર વ્યક્ત થતી પમાય છે. 'ચક્રવાકમિથુન'માં સૂફી મતનો છાયા કે 'ચક્રવાકમિથુન'ની સમાપનપંક્તિની સંદિગ્ધતાની ચર્ચા યસપ્રદ છે. અશ્વિષ્ટ અને તૂટક લાગતું આ નિબંધોનું ગદ્ય ક્યાંક સ્વૈરગતિનું લાલિત્ય પ્રગટાવી શક્યું છે.

ચં.ટો.

વિવિન્ધુ : જુઓ, ગાંધી ચીમનલાલ ભોગીલાલ.

વિવિધ વ્યાખ્યાનો- ગુચ્છ ૧, ૨, ૩ (૧૯૪૫, ૧૯૪૮, ૧૯૫૬): બળવંતરાય ક. ઠાકોરનાં વ્યાખ્યાનોને સમાવતા ગ્રંથો. પહેલા ગુચ્છમાં ગોવર્ધનરામનું પ્રબોધમૂર્તિ તરીકે મૂલ્યાંકન ઉપરાંત સરસ્વતીચંદ્રનાં વિષયવસ્તુ અને સ્ત્રીપાત્રોનું પરીક્ષણ થયું છે.

‘સૌંવાવનો જીવનકલા’ની તપાસ પણ એમાં છે. બીજા ગુરુશ્રમાં પ્રમાનંદ, નર્મદ, નવવસરામ પંડ્યા, મણિલાલ નભુભાઈ, રમણભાઈ નીલકંઠ, મણિશંકર અને ન્દાનાલાલ-એમ સાત સાહિત્યકારોનો સમાવેશ છે. ત્રીજા ગુરુશ્રમાં કેળવણી, સાહિત્ય અને ઈતિહાસના વિવિધ વિષય પર વિચારણા છે. સિદ્ધાંતોના વ્યાપક ફલક પર મુકાયેલા લેખકનો સાહિત્ય અને ઈતિહાસ-કેળવણી વિષયક દૃષ્ટિસંપન્ન અભિગમ, વિવક્ષણ ગદ્યની છટાઓ સાથે આ વ્યાખ્યાનોમાં મેળૂદ છે.

ચં.ટો.

વિવેચનની પ્રક્રિયા (૧૯૮૧): રમણલાલ જોશીનો વિવેચનસંગ્રહ. લેખક પોતાના વિવિધ પ્રકારના લેખોને નવ ખંડમાં વહેંચ્યા છે. પહેલા ખંડનો ‘વિવેચનની પ્રક્રિયા’ અને આઠમા ખંડનો પ્રશ્નોત્તરી લેખ ‘વિવેચન-પ્રક્રિયા, સમકાલીન સાહિત્ય અને ગોવર્ધનરામ’ લેખકની વિવેચન અંગેની સમજ દર્શાવતા, ઉપયોગી સિદ્ધાંત-ચર્ચાના લેખો છે. નવમા ખંડનો ‘મિથુ આર્નોલ્ડનો કાવ્યવિચાર’ પણ સિદ્ધાંતચર્ચાનો લેખ છે. બીજા ખંડના ત્રણ લેખોમાં આધુનિક વિવેચનની ગતિવિધિની વાત છે. ત્રીજા ખંડમાં ન્દાનાલાલની સર્જન-વિવેચનની પ્રવૃત્તિનો વિચાર કરતા ચાર લેખો છે. ચોથા ખંડમાંના ગુજરાતી કવિતા વિશેના છ લેખોમાં આધુનિક કવિતા વિશેના લેખો વધુ છે. એમાં કેટલાક તે આધુનિક કવિઓના કાવ્ય-સંગ્રહોની પ્રસ્તાવનાઓ છે. પાંચમા ખંડમાં ગુજરાતી અને અંગ્રાણી કથાસાહિત્ય પરના છ લેખો છે. સાતમા ખંડના ત્રણ પ્રશ્નોત્તરી લેખો આ સંગ્રહમાં ઓછા પ્રસ્તુત છે.

જ.ગા.

વિવેચનનું વિવેચન (૧૯૭૬): જ્યંત કોહરીના વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ. અહીં ગુજરાતી સાહિત્યવિવેચનનાં વર્ગાંકો અને સીમા-ચિહ્નો તપાસવાનું વલણ છે. ઉપરાંત આ જ વલણને લક્ષમાં રાખી અહીં સાત જટલા વિવેચનગ્રંથોની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. વળી, સ્થાપિત મંતવ્યોમાં ઊંડાપોહ કરેલા હોય એવા લેખોનો પણ અહીં સમાવેશ છે. એક રીતે જોઈએ તો, આ ગ્રંથ વિવેચનનો એક નમૂનો છે, જ્યાં વિવેચન પરનું વિવેચન લક્ષ્ય બન્યું છે.

મુ.મા.

વિશ્વાલવિજયજી : પ્રવાસવર્ણનો ‘ચાર જેન તીર્થો’ (૧૯૫૬), ‘ઘોષા-તીર્થ’ (૧૯૫૮) તથા ‘શ્રી કુંભારિયાજી તીર્થ’ (૧૯૬૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિશિષ્ટ સાહિત્યસંજ્ઞાકોશ (૧૯૮૮): આધુનિક સાહિત્યસંજ્ઞાકોશ પછીનો, વિશ્વસાહિત્યના આંતરસાંસ્કૃતિક અને તુલનાત્મક અભ્યાસની ભૂમિકાએ ઉપયોગી નીવડતો, ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળા-એ સંપાદિત કરેલો સાહિત્યસંજ્ઞાકોશ. કોશમાં વર્ણનક્રમે યોજાયેલી મૂળ અંગ્રેજી સંજ્ઞાઓના ગુજરાતી પર્યાય આપીને તેની વિભાવના સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે. આવશ્યકતાનુસાર જે તે સંજ્ઞાનું દૃષ્ટાંત પણ આપેલું છે. ‘વેન એન્ડ વુ’ જેવી ચીની નાટ્ય-પરંપરાની સાથે સંકળાયેલી સંજ્ઞા કોશની વ્યાપકતા સૂચવે છે, તે ‘વીક ટેક્સ્ટ’ સંજ્ઞાનો પર્યાય આપવા ઉપરાંત ‘સ્ટ્રોંગ ટેક્સ્ટ’ એવા

માટે મુકાયેલા પ્રતિનિર્દેશ કોશની શાસ્ત્રીયતા અને ઉપદેયતા સૂચવે છે.

૨.૨.૬.

વિશ્વગીતા (૧૯૨૭): ‘રામાયણ’, ‘મહાભારત’, ‘ભાગવત’, ‘શાકુન્તલ’ વગેરે પ્રાચીન ગ્રંથોની ‘સ્વવેલેથી વીણેલી’ ‘વાર્તા-કળીઓ’ને ‘પાણી છાંટી ખીલાલી પ્રકૃષ્ટાલી...’ એમાં ‘નવો સૌરભ’ ભરી તેના પ્રવેશો બનાવી, સ્થળકાળ અને કાર્યની એકતાઓને કોરે મૂકી, ‘ત્રિલોકની આણ્ણસૃષ્ટિના અનુકરણ સમુ’ કવિ ન્દાનાલાલે રચેલું વિલક્ષણ નાટક. એના ત્રણ અંક અને પંદર પ્રવેશોનાં સ્થળ, કાળ અને પાત્રો એકમેકથી જુદાં છે. પોતપોતાની રીતે સ્વનંત્ર એવા પ્રવેશોને ‘અદૃશ્ય ભાવ-એકાગ્રતા’ની ‘રસસાંકળે’ જોડવા હોવાનું કવિ કહે છે. પહેલા અંકને ‘કાળજૂના પશ્નો’, બીજા અંકને ‘પરાપૂર્વનાં મંથન’ અને ત્રીજા અંકને ‘ત્રિકાલ પર સનાતનતા’ એવાં શીર્ષકો આપી પોતાના ઈંગિતનો ઈશારો કવિએ નેમાં કર્યો દેખાય છે. પહેલા અંકના પાંચ પ્રવેશોમાં જગતમાંનાં પાપ, અન્યાય અને અંધકારને છતાં કરી, બીજા અંકમાં એને દૂર કરવાના થતા રહેલા પ્રયાસો ભણી લક્ષ ખેંચી, કવિ ત્રીજા અંકમાં પરમાત્માની જગલ્લીલા અને એમાં આત્માર્થોઓ અને પ્રભુના બંદાઓની સહાયક કામગીરીનું સૂચન કરતા હોય, એવો અર્થ કાઢી શકાય. કૃતિ નાટક અને કલાની દૃષ્ટિએ ભલે સંતર્પક ન હોય, તેપણ એનાં વસ્તુ, વક્તવ્ય અને કવિતાની દૃષ્ટિએ એક ધ્યાનપાત્ર રચના બની છે. કવિની કેટલીક સારી કાવ્યરચનાઓ એમાં સ્થાન પામી છે.

અ.રા.

વિશ્વજિત (૧૯૬૫): પૃથ્વીને નક્કરી કરનાર ભગવાન પરશુરામની પૌરાણિક કથાના સંદર્ભે નવીન અર્થરચના પ્રગટાવતી પિનાકિન દેવેની નવલકથા. અહીં પરશુરામ પોતાનાં માતાપિતાની હત્યાનો બદલો લેવા માટે જ ક્ષત્રિયો પ્રત્યે પ્રબળ વૈમનસ્ય ધરાવતા કૂર બ્રાહ્મણ નથી; ક્ષત્રિયોના વિનાશ માટેનું એક બીજું પણ પ્રયોજન છે અને એ છે સુરા, સંપતિ અને સત્તાની લાલસામાં મનિભ્રષ્ટ બનેલા ક્ષત્રિય રાજાઓના જુલમમાંથી ત્રસ્ત પ્રજાને મુક્તિ અપાવવાનું. આ બીજું પ્રયોજન પ્રસ્તુત કથાના કેન્દ્રસ્થાને છે. આથી પુરાણમાંની મૂળ વાર્તાને અને પરશુરામના પાત્રને નવું પરિમાણ મળે છે. અહીં પરશુરામની શૌર્યકથા સાથે અન્ય પાત્રોની પ્રણયકથાઓનું થયેલું આકર્ષક નિરૂપણ રસવૈવિધ્ય સાધે છે. ઝડપથી બનતા જતા પ્રસંગોની સુગ્રથિતતા, માનવહૃદયની વિવિધ ભાવસ્થિતિઓનું નિરૂપણ, વેધક ઉક્તિઓ અને કથાને અનુકૂળ એવું સર્જનું તત્કાલીન વાતાવરણ નવલકથાને ધ્યાનાર્હ બનાવે છે.

નિ.વો.

વિશ્વવંદ : પદ્યકૃતિ ‘ઘોગિનીકુમારી’ (૧૯૨૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિશ્વનાથ છગનલાલ : ચોપાઈ અને સવૈયાબદ્ધ પદ્યકૃતિ ‘વટજોત્ર તીર્થ માહાત્મ્ય’ (૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વિશ્વબંધુ : જુઓ, દેસાઈ દિનકર છેટાલાલ.

વિશ્વમિત્ર — વીરમતી

વિશ્વમિત્ર : જુઓ, ઠક્કર મોરારજી છગનલાલ.

વિશ્વમિત્ર : જુઓ, પંડ્યા નટવરલાલ કુંભરદાસ.

વિશ્વવરથ : જુઓ, દવે જયંતીલાલ તુલસીરામ.

વિહંગ : નવલકથા 'ઈશકે અંજમ યાને માતનો પૈગામ'-ભા. ૨ (૧૯૨૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વિહારી : જુઓ, જૈશી શીરીશંકર ગોવર્ધનરામ.

વિહારી : જુઓ, ત્રિવેદી વિષ્ણુપ્રસાદ રમુછોડાદાસ.

વિહારીલાલ : પદ્યકૃતિ 'હરિલીલામૃત' તથા 'કીર્તનકોસ્તુભમાળા' (અન્ય સાથે, ૧૯૯૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વી. એમ. પી. : નવલકથા 'પ્રારબ્ધના પાસા'(૧૯૪૭)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

વી. ડી. જી. : નવલકથા 'ફિહીપાની ફરજ યાને બોલિલની મલોબ્રત'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વીક્ષા અને નિરીક્ષા (૧૯૮૧) : નગીનદાસ પારેખના આ વિવેચન-સંગ્રહમાં નાનામોટા તેવીસ લેખો છે. 'કોથેનો કલાવિચાર' અને ઓલંગેકેટવ કોરિલેટિવ અને વિભાવાદિ' એ લેખોમાં પાશ્ચાત્ય કાવ્યવિચારની તથા અન્ય બે લેખોમાં ભારતીય કાવ્યવિચારની વિશદ મીમાંસા લેખકે કરી છે. કાવ્યમાં આકાર અને અંતસ્તત્ત્વ, તથા અને સત્ય, સર્જનપ્રક્રિયા જેવા મુદ્દાઓ પરની વિચારનોંધોમાં એમની સાહિત્યપદાર્થના બાહ્યાભ્યંતર સ્વરૂપ વિશેની દૃષ્ટિ જેવા મળે છે. વિખ્યાત બંગાળી કથાસ્વામી શરદબાબુના જીવનની રસાત્મક ઝાંખી સંક્ષિપ્તતાથી કરાવાઈ છે. 'રાષ્ટ્રીય એકતા અને બંગાળી સાહિત્ય' નામના લેખમાં એમણે બંગાળી ભાષા અને સાહિત્ય વિશેના પોતાના અભ્યાસનો આછો ખ્યાલ આપ્યો છે. સ્વીન્ડનાયકૃત 'કથાઓ કહિની' અને ભર્તુ હરિકૃત 'નીતિશતક'ના આસ્વાદો; ઉમાશંકરકૃત 'નિરીક્ષા', અને રઘુવીર ચૌધરીકૃત 'અમૃતા' વિશેના અભ્યાસલેખો, 'મોખરે' અને 'જૂનું ઘર ખાલી કરતાં' વિશેના પરિશીલનલેખો તથા 'આરોહણ', 'વધામણી' વગેરે વિશેની ચર્ચાઓ લેખકની સજગ વિવેચક તથા વિનમ્ર વિશ્લેષક તરીકેની શક્તિ દર્શાવે છે. સંગ્રહ લેખકની વિદ્વતા, રસદૃષ્ટિ, ચોકસાઈ, નિખાલસતા વગેરે ગુણોને સુપેરે પ્રગટ કરે છે.

પ્ર.બ્ર.

વીણ સનતકુમાર : હાસ્ય, અદ્ભુત, વીર ને કરુણ રસનાં વિષયવસ્તુ ધરાવતી સામાજિક-ઐતિહાસિક નવલકથાઓ 'ભમતાં પંખી' (૧૯૩૩), 'એમ તો એમ' (૧૯૩૪), 'કોંતિને કિનારે' (૧૯૩૭), 'તાત્યારામનું તાવીજ' (૧૯૩૮) તથા 'સ્નેહમિલન' (૧૯૪૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વીણનો મુગ : અચાનક તીર વાગતાં મુગ અને વીણના થતા વિશેષને લક્ષ્ય કરતું સુરસિદ્ધિ તખ્તસિદ્ધિ ગોઠિલ, 'કલાપી'નું જાણીતું ખંડકાવ્ય.

ચં.ટો.

પ૪૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

વીમાવાળા ઈશ્વરલાલ મૂળચંદ (૧૮૮૦-૧૯૬૭, ૧૯૧૧-૧૯૫૦) : જન્મ સુરતમાં. ઈન્ડિય સુધીનો અભ્યાસ. 'ગોડોવ', 'સોશલિસ્ટ'ના તંત્રી.

'સાચાં સંવાદર', 'વીર શેઝા', 'દેવો વૈધયાળો' જેવી સામાજિક કથાઓ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

વીમાવાળા છગનલાલ ઉત્તમચંદ : નવલકથા 'નિર્ભય'ના કર્તા.

૨૨.૬.

વીમાવાળા હિમતલાલ વ્રજલાલ : નવલકથા 'પુરુષપરીક્ષા'ના કર્તા.

૨૨.૬.

વીમો : બળવંતરાય ક. કાકોરનો નિર્ભય. એમાં, મધ્યકાલીન જીવન-પદ્ધતિની સરખામણીમાં આર્યાવીન જીવનપદ્ધતિમાં વીમાની જરૂરિયાત જોતા લેખક છેવટે સ્વાશાયને જ વીમો ગણે છે.

ચં.ટો.

વીર નર્મદ (૧૯૩૩) : વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટનો, ચરિત્ર-અભ્યાસનો ઉત્તમ નમૂનારૂપ, કવિ નર્મદાશંકરની પ્રથમ શતાબ્દી પ્રસંગનો સ્મારકગ્રંથ. પ્રેમ અને શૌર્યથી ઊછળતા નર્મદજીવનનો ચરિત્રકારે ટૂંકો પણ માર્મિક પરિચય કરાવ્યો છે. નર્મદના જીવનનો આંતરબાહ્ય રેખાઓને ઉપસાવતા જઈ, વ્યક્તિ અને કવિ તરીકેનો તેમ જ વિચારક અને સુધારક તરીકેનો વિવિધ પાસાંઓને અહીં ખોલવાં છે. ચિત્રાત્મક નિરૂપણ અને કથાત્મક વેગપૂર્ણ રજૂઆતને કારણે આ ચરિત્ર પ્રભાવક બની શક્યું છે. 'જૂનો ને નવો જમાનો', 'જીવનરેખા : ધોડોક દૃશ્યો', 'યોવનમૂર્તિ', 'જીવનવરનો જોડો', 'કવિતા', 'યુગપુરુષ' - એમ છ પ્રકરણોનું આયોજન કલ્પના-શીલ છે.

ચં.ટો.

વીરચંદ હરિલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રોત્રકચરિત્ર'ના કર્તા.

૨૨.૬.

વીરવંદન : રહસ્યકથા 'તવંગર ટોળી'(૧૯૩૮) તથા ઐતિહાસિક નવલકથા 'સૌંદર્યના કેફ'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વીરની વિદાય : કેસરબીના કંથને રમુચાટ મેકલની કાવ્યપ્રણીના મનોભળને ગૂંથતું નવાનાલાલનું જાણીતું ગીત.

ચં.ટો.

વીરમતી (૧૮૬૯) : નવલરામ લક્ષ્મીરામ પંડ્યાકૃત ઐતિહાસિક નાટક. ફ્રાન્સિસ-રચિત 'રાસમાળા'(૧૮૫૬)ની અંગ્રેજી આવૃત્તિમાં સંગૃહીત જગદેવ પરમારની વાતની આધારે આ નાટક રચાયેલું છે. સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી નાટકની અસર નીચે, મુખ્યત્વે જગદેવની શૌર્યગાથા અહીં આલેખાઈ છે. નાટકના કેન્દ્રમાં ઊંચું પતિવ્રતને શીલ ધરાવતી વીરમતીનું પાત્ર છે. કથાવસ્તુના નાટ્યાત્મક અંશ નાટ્યસંઘર્ષને પ્રબળ કરનારા રહ્યા છે. જોકે, પ્રસ્તારને લીધે નાટકની સુગ્રંથિતતા ને કલાત્મકતા ઝાઝી જળવાઈ નથી. પાત્રના મનોભાવોને વ્યક્ત કરતા કાવ્યખંડોમાં કર્તાનું કવિત્વ, વિશેષે કરુણ-શૃંગાર રસના નિરૂપણમાં, પ્રભાવશાળી જણાય છે. કૃતિની ધરાણી

ભાષા નવરૂપા સંચારના વિનાની અને કૃત્રિમ લાગ છે.

ર.સુ.

વૌશ રસ્તા : પદ્યકૃતિ 'કારમની વીળગી' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

વૌશમી જગદીપચંદ્ર દ્વારકાપ્રસાદ (૧૭-૧૨-૧૯૧૩,

૨૬-૭-૧૯૫૬) : કવિ. જન્મ જમનગરમાં. ૧૯૩૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૬માં રિપોસા ઈન રેડિયો ઓર્ગેનિઝેશનિંગ. કારકિર્દીના આરંભે ભાવનગરની માહ્યકાવ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં ચિત્રશિક્ષક તથા ગોંડલના યાજ્ઞકુટુંબમાં સંગીતશિક્ષક; પછી વડોદરા રેડિયો સ્ટેશનમાં સંગીત ડિરેક્ટર. ૧૯૫૩માં ભાવનગરમાં વિવિધ લલિતકલાઓની તાલીમ આપતી 'સમકલા' સંસ્થાની સ્થાપના. દ્વય બંધ પડવાથી ભાવનગરમાં અવસાન.

એમણે પ્રત્યેક કાવ્યકૃતિની સ્વરલિપિ સમેતના કાવ્યસંગ્રહો 'રૂઝરિયા' (૧૯૪૫), 'પૂનમચાન' (૧૯૫૧) અને 'વિકાસ' (૧૯૫૩) આપ્યા છે.

પા.માં.

વૌશમી નરકતચાલી ગુજામહુરેન, 'જિજ્ઞાસુ' (૨૫-૧૧-૧૯૨૩) :

ગઝલકાર, નવલિકાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ધોલગી (વિ. ભાવનગર)માં. ભાવનગરની સનાતન હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષણ. પ્રારંભમાં 'વનન' દૈનિક સાથે સંબંધ, પછી ૧૯૪૬થી આકાશવાણીના મુંબઈ કેન્દ્રમાં સમાચાર વિભાગમાં સ્ક્રિપ્ટ ઓરિટર. ૧૯૮૩થી નિવૃત્ત.

ગુજરાતી ગઝલપદ્યમાં સાદગી સાથે ધમત્કૃતિને વણી લઈ, ખાસ તે મૃત્યુ પરન્વે મકતાઓને કસબથી રહુ કરવામાં આ કવિની નોંધપાત્ર સિદ્ધિ છે. 'માનસર' (૧૯૬૦), 'ઘેટા' (૧૯૭૦), અને 'ખાસ' (૧૯૮૦) એમના ગઝલસંગ્રહો છે. 'આજ અને અજવાળા' (૧૯૫૬) અને 'જીવતા સૂર' (૧૯૫૬) એમના નવલિકાસંગ્રહો છે. 'રંગસુબંધ' - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૬) એમની નવલકથા છે.

બ.જા.

વૌશમી રત્નજાડદાસ ભોમજી : પદ્યકૃતિ 'શ્રી હરદ્વાર ગીતાવલી' (૧૯૦૧) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

ગુજ : માતૃસ ગુજ બની જાય છે અને પછી કુટુંબીજીવના દ્વારા એનું શોષણ થાય છે - એવા નાટ્યબીજમાંથી વિકસનું લાભશંકર દાકરનું એકાંકી.

ચં.ટો.

ગુજાપનિપદ : સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના સંદર્ભોથી ગુજાના સંવર્ધન અને સંકીર્તન માટે પ્રોત્સાહિત કરતો જ્યંત પંડ્યાનો નિબંધ.

ચં.ટો.

ગુંદાવનદાસ : જીવનચરિત્ર 'મહાત્મા સરયૂદાસ' (૧૯૫૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

વેગડ અમૃતલાલ ગોવામલ (૩-૧૦-૧૯૨૮) : જન્મ મહાપ્રદેશના જલકપુરમાં. ૧૯૪૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૨માં રિપોસા ઈન આર્ટ. ૧૯૫૫માં બી.એ. ૧૯૫૩થી જલકપુરમાં શાસત્રીય કલા-નિકેતનમાં ચિત્રકળાના શિક્ષક.

'આપુ સૂરજના દોસ્ત' (૧૯૭૦), 'આપુને વશ અંગૂર્ણ' (૧૯૭૦) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

વેગડ પ્રકાશ મનજીભાઈ (૧૧-૭-૧૯૩૬) : સંપાદક. જન્મ અલવાળાદમાં. ૧૯૫૮માં બી.એ. ૧૯૬૩માં બી.વિજ.એસ.સી. પ્રારંભમાં નૈનિતાલ અને વિદ્યાનગરમાં ગ્રંથપાલ, પછી ૧૯૬૫ થી ૧૯૮૦ સુધી સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં ગ્રંથપાલ. ૧૯૮૦થી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ચી. મં. ગ્રંથાલયમાં ગ્રંથપાલ.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વૈજ્ઞાનિક સૂચિકાર્ય દ્વારા ઉપયોગી સંદર્ભો સામગ્રી પૂરી પાડવામાં એમનું પ્રદાન છે. એમણે 'મહાનિબંધ વર્ગીકૃત સૂચિ, ૧૯૫૭-૧૯૭૭' (૧૯૭૮) માં પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યના ક્ષેત્ર ફાર્સ, અમેરિકા, ઐર્લેન્ડ, ફ્રેન્ચ રિપબ્લિક ઓવ જર્મની અને ભારતની યુનિવર્સિટીઓ દ્વારા ખીએચ.ટી. તથા અન્ય પદવીઓ માટે સ્વીકૃત ૩૪૪ મહાનિબંધોની વર્ગીકૃત માહિતી આપી છે; તે 'ગુજરાતી સાહિત્ય સૂચિ-મધ્યકાળ' (૧૯૮૪) માં ૭૦૦ જેટલા મધ્યકાલીન કર્તાઓને આવરી લીધા છે તેમ જ એ કર્તાઓ અને એમની કૃતિઓ વિશેના મળતા બધા જ શક્ય સંદર્ભો નોંધ્યા છે. 'જ્વહર ગ્રંથાલય : સંકલ્પ, સ્વરૂપ અને બવરચાવિચાર' (૧૯૮૮) માં એમણે જ્વહર ગ્રંથાલય સંદર્ભ ગ્રંથાલયવાદોની અનિવાર્યતાની વિશદ છાયાવટ કરી છે.

ચં.ટો.

વેણુવિદારી : નવલકથા 'વાલમીકિના જીવન' ના કર્તા.

ર.ર.દ.

વેદ આમુમુકતસુત : નાટક 'માન્યાના આગ્યાન' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

વેદ કિશોર : મોરબી સાહિત્ય કલા મંદિર દ્વારા અધિનીત અને પ્રકાશિત દ્વિઅંકી નાટક 'પરદેશીને પગલે' (૧૯૪૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

વેદ નરેશંદ્ર લક્ષ્મીદાસ (૩-૩-૧૯૪૮) : વિવેચક. જન્મ રાજકોટ જિલ્લાના ગોંડલમાં. ૧૯૬૪માં એચ.એસ.સી. ૧૯૬૮માં બી.એ. ૧૯૭૧માં એમ.એ. ૧૯૭૮માં ખીએચ.ટી. પ્રાંતરૂપ, મોરબી, રાજકોટમાં અધ્યાપન કર્યા પછી ૧૯૭૭થી સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગમાં અધ્યાપક.

'નવલકથા : શિલ્પ અને સર્જન' (૧૯૮૩) એમનો સંશ્લેષણ-ગ્રંથ છે; તે 'કથાવમર્શ' (૧૯૮૩) એમનો વિવેચનગ્રંથ છે. 'ભાવસેતુ' (૧૯૮૩) એમનું સહસંપાદન છે.

ચં.ટો.

વેદ મૂળજી દુર્લભજી (૧૬-૮-૧૮૮૦, -): કવિ, નાટ્યકાર, અનુવાદક. ૪૪મ રાજકોટમાં. વતન ટંકારા (મોરબી). પ્રાથમિક શિક્ષણ મોરબીમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ પાલનપુર અને મુંબઈમાં.

એમની પાસેથી 'જનૂતિમાળા' (૧૯૦૯), 'મિજકુંભ' (૧૯૦૯), 'કુંભલીલા' (૧૯૧૨), 'સેવા સંગીત' (૧૯૧૩), 'લીલાવિસ્તાર' (૧૯૧૬), 'પાંચ બકતોનાં હૃદયકીર્તન', 'સરસ્વતીચંદ્રનાં સમાધાન-મહર્ષિ ગો. મા. ત્રિ.નો અક્ષરદેહ' (૧૯૩૦) જેવી કાવ્યકૃતિઓ; 'શ્રીશક્તિ' (૧૯૨૦) જેવી નાટ્યકૃતિ; સોરઠામાં ભાષાંતરિત 'યુગલગીત', 'વૈષ્ણગીત', 'અક્ષરનવનીત', 'ઈશાપનિષદ' તેમ જ 'સ્વરૂપાવેક' (૧૯૦૨) જેવી ધાર્મિક કૃતિઓ વગેરે મળ્યાં છે.

મું.મા.

વેદ મૂળજી રણછોડ : નવલકથાઓ 'શ્રીવિષ્ણુની પેટપોડ' (૧૯૩૨), 'જ્યુગાઈ' (૧૯૩૩), 'સરસ્વતીની સલતશીલતા અને મતિ-સુરસીની માદત્તા' (૧૯૩૩); વેદને લગતાં પુસ્તકો 'કલ્પનાસૃષ્ટિ અને પ્રલકલ્પના' (૧૯૩૭), 'અલૌકિક અમૃત' (૧૯૩૭), 'પરા અને આપણ' (૧૯૩૭) તથા હંસરાવસ્વામી વિરચિત ઓષ્ધીબદ્ધ મરાઠી ટીકાનો અનુવાદ 'સદાચાર' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

મું.મા.

વેદ સામાબાઈ લક્ષ્મીદાસ : વલ્લભસંગ્રહ 'ભજનભાવલિ' (૧૯૬૯) નો કર્તા.

નિ.વા.

વેદાલોકાર દિલીપ : ચારત્ર 'મહર્ષિ દયાનંદ' (૧૯૮૩) ઉપરાંત લેખ-સંગ્રહ 'વેદેશી વિદ્વાનોની દૃષ્ટિમાં વિન્દનો વારસો' (૧૯૬૫) ના કર્તા.

મું.મા.

વેદમોકર (ડૉક્ટર) દત્તાત્રેયબાબા : નવલકથા 'પ્રચાચી પ્રેમ' (૧૯૧૪) તથા નાટક 'ભારતી' ના કર્તા.

મું.મા.

વેદાન જીવન (૧૯૭૩) : કમળાશંકર લલ્લુભાઈ ખંડયાની આત્મકથા. સ્વાતંત્ર્યસૈનિકની આ આત્મકથા સ્વાતંત્ર્ય પહેલાંના અને પછીના દેશ અને ગુજરાતના રાજકીય પ્રવાહોને મૂલવે છે અને અંગત જીવનની કથા સાથે સંવેદનશીલ રાજકીય કથાને નિરૂપે છે. નિરીક્ષકવાદી વલણ, રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક અને ધાર્મિક મૂલ્યોની સતત બુદ્ધિવાદી કસોટી, સમાજવાદી વિચારસરણીમાં આખૂદ શ્રદ્ધા અને લોકશાહીનો આગ્રહ-આ સર્વ લોકનેતાના જીવનવૃત્તાંતને અહીં ઊંડું પરિમાણ બક્ષે છે. મંથનો ને સંઘર્ષોની આંતરિક કથા પણ સારી રીતે વ્યક્ત થવા પામી છે.

ચં.ટો.

વેદચંદ ધનજી : બાળસાહિત્યકૃતિ 'કન્ધતરુ કક્કાવલિ' (૧૯૨૮) તથા પદ્યકૃતિ 'સપ્તધ્વજવંદન' (૧૯૩૧) ના કર્તા.

મું.મા.

વેદિયાળ (૧૯૩૮) : સોરઠના તળપદા સમાજજીવનને સ્પર્શનો અવેશ્ચંદ મેઘાણીની નવલકથા. ધનિક શંપકશેઠ પોતાના નાના-

બાઈની ટીકરી સુશીલાનું ગરીબ ઘરે સુખલાલ સાથે થયેલું વેવિરાગ દેક કરવા મથે છે અને એમની ચાલને સુશીલા, સુખલાલ, ભાભુ અને ખુશાલ નિષ્ફળ બનાવે છે એનું કથાનક રસવાદી હાવા છતાં એમાં ઘટનાઓની પ્રતીતિકરતા ઓછી છે; તેપણ એકંદરે નવલકથા સુગ્રચિત છે.

ચં.ટો.

વેદસુવાલા કાવસજી નવરાજજી : ચરિત્રકૃતિ 'વિવાપતના કવિશ્વરો' (૧૮૮૦) ના કર્તા.

મું.મા.

વેદાનાં વઘટલાં (૧૯૬૭) : માહત્તમક માંડલની નવલકથા. પત્ની તારાના મૃત્યુ પછી ડૉક્ટર વોરાને ખબર પડે છે કે પોતાનો માટે ડીકરો સુધીર અનેરસ છે અને પોતાના જ નોકર ક્રાંતિનું સંતાન છે; આથી ડૉક્ટર જેર આપી સુધીરનું મૃત્યુ નીપજવે છે. પત્ની-છંદ અને સંતાનવાત્સલ્યની ધરીઓ પર મનોવ્યથા અને મંદા-વિશ્વેપાવુની નસવા ઉપસાવવામાં આ નવલકથા સફળ રહી છે.

ચં.ટો.

વેકુંઠ નથી જાવું (૧૯૮૩) : પ્રકુલ ત્રિપાઠીનો લલિતનિબંધના સંગ્રહ. વસ્તુની પાછળ રહેલા કોઈ વૈચિત્ર્યને પારખવું, એ વૈચિત્ર્યને હળવી શૈલીમાં ઉપસાવવું અને એ હળવાશમાંથી પછી કોઈ અંગત સંવેદનની ગોપિત ભૂમિમાં ભાવકને ખેંચી લેવા એ આ નિબંધોની લક્ષણિકતા છે. અહીં જીવનની વિવિધ સ્થિતિઓમાંથી પ્રગટતો નરવા આનંદ છે. સામાજિક સભ્યતાને ચાતરતા મુક્ત નિર્દોષ આચરણ દ્વારા, નવા જીવનમાં સ્મૃતિશેષ બનતી કેટલીક ભૂતકાલીન ઘટનાઓની સ્મૃતિ દ્વારા અને મધ્યમવર્ગીય જીવનમાં જન્મ મળતી-કંટાળો આપે એવી કેટલીક રોજિંદી ઘટનાઓ પરત્વેની અવળી દૃષ્ટિ દ્વારા આ આનંદ પ્રગટ્યો છે. નિર્દેશતા અને બૌદ્ધિક ચબરાકી અહીં લાસ્યની વિશિષ્ટતા છે.

જ.ગા.

વૈતરણીને કંઠે : મણુ દામ્ણ માટે ગાયને પડાવનાર પરમ સુખ વૈતરણી તરે અને માંધા ધનાને 'સરગ'માં પણ ન્યાય ન મળે-એવા કટાક્ષ પર અવલંબનું પન્નાલાલ પટેલનું એકાંકી.

ચં.ટો.

વેદ ઈશ્વરલાલ : ગીતસંગ્રહ 'કલ્પનાના રંગ' (૧૯૫૦) ના કર્તા.

મું.મા.

વેદ ઉમાશંકર મધનજી : 'શ્રી કવિત કટમ્બ' -ભા. ૨-૩ (અન્ય સાથે, ૧૯૧૬) ના કર્તા.

મું.મા.

વેદ કિરીટ સુમનરાય (૧૪-૫-૧૯૩૭, ૨૩-૧૦-૧૯૮૯) : નાટકકાર. ૪૪મ ભુજમાં. ૧૯૫૫ માં મૈટ્રિક. ૧૯૬૦ માં બી.એ. ૧૯૬૫ માં એમ.એ. ૧૯૭૭ માં પીએચ.ડી. પહેલાં લુણાવાડામાં, પછી ૧૯૭૨ થી સંખેડાની કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. 'કિલ્મોલ' (૧૯૬૮) એમનો એકાંકીસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

વૈદ્ય કોરપારાંકર ભગવાનજી : 'નાયાનાભાઈ ચરિત્ર'(૧૮૭૫)ના કર્તા.

ક્રી.બ્ર.

વૈદ્ય કુંવરજી નાયુ : 'કુંવરજી કીર્તન સંગ્રહ'(૧૮૮૮)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય કેશવરામ શિવાનંદ : કાવ્યકૃતિ 'સ્મરણુ ચિત્રણ ગુર્જરી'ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય જાજનન મહાદેવ : ડાયલોગ્સવર્ણમાં જાપાપણું પુસ્તક 'આ નાના છાકરાઓ શું કરી શકે?'(૧૯૪૧)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય ચંદુલાલ : ચરિત્ર 'અરબસ્તાનનો સૌરકી સૌદાગર'(૧૯૪૦)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય સોમનલાલ મજનલાલ : નારત્રકૃતિ 'આટનમાનંદ પંડિત ગદ્યસાવલ્લભ'(૧૯૫૬) અને વાર્તાસંગ્રહ 'ત્રીપદાન અને બીજી વાર્તા'(૧૯૬૪)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય ચુનીલાલ લાલજીભાઈ : નવલકથા 'સનિ સુખદાપિની'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય જિતેન્દ્ર : નવલકથા 'કાંઠાલો'(૧૯૬૬)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય ભેદાલાલ મોતીરામ, 'નાયેશનંદ્ર' : નવલકથા 'પ્રેમમાળા કે પ્રણવપ્રતિમા'(૧૯૧૭)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય જ્યોતિ : નાટ્યસંગ્રહ 'જાંઝવાનાં જળ'(અન્ય સાથે, ૧૯૬૧)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય અંબકલાલ મણિશંકર : કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યગ્રંથો'(૧૯૦૫)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય દામોદર કાનજી : પદ્યકૃતિ 'સતી અનસૂયાનો શણગાર'(૧૯૧૨) તથા 'બીભચરિત્ર' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૧)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય (સુરતગાળા) ધીરેન્દ્રરામ દલપતરામ : કથાકૃતિ 'દેવતાઈ સ્વપ્ન અથવા ગાયોની ફરિયાદ'(૧૯૯૧), નવલકથા 'સમેશ્વર અને પાર્વતી'(૧૯૦૬), આધ્યાત્મિક વાર્તાલાપ 'શિશુબોધ'(૧૯૦૪), વાર્તાઓ 'દોરાબજીના દીકરાઓની રમૂજી વાર્તાઓ' અને 'વલ્લભાખ્યાન તથા મૂળપુરુષ' તથા 'સંસ્કૃત વ્યાકરણ' - ભા. ૧ (૧૯૬૧)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય નાનાલાલ દેવશંકર : જીવનચરિત્ર 'કર્મદિગ્દેહ સ્વામી'ના કર્તા.

ર.ર.ર.

વૈદ્ય પો. અંબ. : 'પ્રાકૃત વ્યાકરણ'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય પોપટલાલ પ્રભુરામ : નવલકથા 'સૌભાગ્યવતી બળકુંવર'(૧૮૮૯)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય પ્રભુલાલ જીવનરામ : પાનાની પત્ની વિદ્યાનું ચરિત્ર 'લલા કુંવર'(૧૮૯૬)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય બળવંતરાય કાલિદાસ : નવલકથા 'શ્વગીય પુણ્ય અથવા પુણ્યકુમારી'ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય બાબુભાઈ પ્રાણજીવન, 'બિાગન વેદ્ય'(૨૩-૭-૧૯૭૬) :

નવલકથાકાર, નવલિકાકાર, નાટ્યકાર, ચરિત્રલેખક. ૧૯૨૫ દ્વારકામાં. જનપુરમાંથી પ્રાયમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વર્ષ ૧૯૨૭માં ભૂતનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે જોડાયેલા. એક વર્ષ વડોદરા કોલેજમાં, પણ પછીથી પુનઃ બહાઉદીન કોલેજમાં. પરંતુ સત્યાગ્રહની વડતને કારણે વેદ્યનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યો. ૧૯૪૩થી 'દુલ્હણજી' દૈનિકના સહયોગી. ૧૯૪૬થી મુંબઈના દૈનિક 'સાંજ વર્તમાન'માં. ૧૯૪૭માં સહકારના 'વ્યાજિદ' દૈનિકના આયત્ની. ૧૯૪૮થી પછાત વર્ગ ભોડના માનદ મંત્રી. ૧૯૫૨થી ૧૯૫૭ સુધી ધારાસભ્ય. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૭ સુધી અધ્યક્ષ ધારાસભ્ય. પછીથી તમામ પ્રવૃત્તિઓમાંથી નિવૃત્તિ.

'નંદબાબુ'(૧૯૫૭), 'ઉપમા'(૧૯૬૪), 'ગોદાવરી'(૧૯૬૯), 'વિશ્વામિત્ર' અને 'શાકુન્તલેય ભરત' એમની નવલકથાઓ છે. એમાં ખાસ કરીને સામાજિક સમસ્યાઓમાં પરિસ્થિતિવશ માણસ કેવી કેવી વિટંબણાઓમાં મુકાય છે એનું કથાનક છે.

'એ આવજો'(૧૯૫૫), 'પ્રેરણા'(૧૯૫૬) જેવાં મૌલિક નાટકો ઉપરાંત એમણે 'ઢોંગલોધર', 'લંસી', 'લોકશત્રુ', 'વિધિનાં વિધાન' જેવા નાટ્યાનુવાદો આપ્યા છે.

'અ.સૌ. વિધવા'(૧૯૪૧), 'છત્તરી ગઈ', 'વહંતું વાત્સલ્ય'(૧૯૬૪), 'નિરાંતનો શેટલો', 'પારકી છઠ્ઠીના જાગતલ', 'મા વિનાના', 'રેતી ઢોંગલી', 'શણકદેવી' વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહોની ઘટનાપ્રધાન વાર્તાઓમાં મોટે ભાગે કુટુંબજીવનની સમસ્યાઓ નિરૂપાયેલી છે. 'રેતીમાં વહાણ'(૧૯૭૫) એ એમનું સ્વાતંત્ર્ય-લડતના એક ગુજરાતી અગ્રણી કુંવરજીભાઈ વિદ્યવત્માઈ મહેતાનાં સંસ્મરણોને આલેખતું પુસ્તક છે. 'જવરંદ મેઘાણી'(૧૯૬૯) અને 'અકબર' એમણે લખેલાં જીવનચરિત્રો છે.

ખ.જ.

વૈદ્ય ભગવાનલાલ ત્રિભુવન : કથાકૃતિ 'ગૃહિણી કે દેવી'ના કર્તા.

નિ.વો.

વૈદ્ય ભારતી ઈન્દ્રવિજય (૩-૩-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર.

બરમ મુંબઈમાં. ૧૯૪૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૮માં બી.એ. ૧૯૫૫માં એમ.એ. ૧૯૬૦માં પીએચ.ડી. 'સિદ્ધુસ્તાન' દૈનિકના તંત્રી વિભાગમાં અને આકાશવાણીના સમાચાર-વિભાગમાં કામગીરી પછી સાહિત્ય અકાદમીના પશ્ચિમ વિભાગીય કાર્યાલય, મુંબઈમાં પ્રાદેશિક સચિવ.

'સસ સાહિત્ય'(૧૯૬૬) શાષ્ટ્રબંધ ઉપરાંત 'કાયા મનના મેળ'(૧૯૭૮) નવલકથા, 'અદો અક્ષરની પ્રીત'(૧૯૮૦) વાર્તાસંગ્રહ તથા 'છવન એક નાટક'(૧૯૮૩) નાટ્યસંગ્રહ એમણે આપ્યાં છે. 'પત્તાના મહેલ'(૧૯૭૧), 'બ્રાહ્મણકન્યા'(૧૯૭૧) વગેરે એમનાં અનૂદિત પુસ્તકો છે.

ચં.દે.ત.

વૈદ્ય મણિલાલ લલ્લુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'વિક્રમામિત્રી સાહાત્મ્ય'(૧૯૮૩) અને કથાકૃતિ 'સનોચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય મધુરકાન્ત ગુણવંતરાય (૧૧ ૧૯૧૪) : ચરિત્રકાર. બરમ પ્રભાસપાટણમાં. ઈન્દોરની રૅસિડન્સી કોલેજમાંથી ૧૯૩૫માં બી.એ. વિન્દી અને ઉર્દૂ વ્યવસાયી નાટકમંડળીમાં. પછી માધ્યમિક શાળામાં ડેરમાસ્તર, ભારત સરકારના રાજકીય ખાતામાં, ઓલ ઈન્ડિયા રૅડિયોના પ્રોડક્ટર અને ટ્રેલિવિઝન મોનિટરિંગની કામગીરી. પછીથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી 'અલ્પલાભાઈનું છવનચરિત્ર' તથા પરિચય-પુસ્તિકા 'ગાયપ્રદેશ'(૧૯૭૬) મળ્યાં છે.

નિ.વા.

વૈદ્ય મયારામ સુંદરજી : 'સુવર્ણમંદોપકા', 'સુમદુર્ગા વિશે નિબંધ', 'સ્વર્ણવર્ણન' તથા 'હિંદની દેવતાઈ તપાસ'ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય મહેશ ધનવંતરાય, 'ચંબત'(૬-૧-૧૯૨૨) : કવિ. બરમ જૂનાગઢમાં. અભ્યાસ ભાવનગરમાં. લોકલ સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટ રિપ્લેમા.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'સ્વાતિ(બન્દુ' મળ્યાં છે.

નિ.વા.

વૈદ્ય મંગેશ હ. : બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો 'વેશ ભજવ્યા'(૧૯૬૧) અને 'મહેમાનને વિદાય'(૧૯૬૧), પદ્યકૃતિ 'પથ્થર તરેશે રામનામના'(૧૯૬૦), 'શાણપણની સુવાસ' અને 'સજીવન' થયાં ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય મૂળજીભાઈ રામનારાયણ : પદ્યકૃતિ 'વ્રજવતનાજી વિરાલ'(ગ્રન્થ સાથે, ૧૯૩૮)ના કર્તા.

મૂ.મા.

વૈદ્ય રણછોડલાલ (આબુવાલા) : સૌસુબોધક વાર્તા 'સદ્ગુણી સુશોભા'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય રણછોડલાલ કુંવરજી : કથાકૃતિ 'સીનો પસંદગી'ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય રતિલાલ ત્રિભાવનદાસ : કથાકૃતિ 'પાપની પૂતળી અથવા પેટમાંના દાંત'(૧૯૨૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય રમેશ જી. : કાવ્યસંગ્રહ 'માત્રા'(૧૯૭૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય રસિકલાલ જેઠાલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'રાજવેદ્ય પ્રભાસંકર નાનાભટ્ટ'(૧૯૫૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય રામદાસ માવજી : 'કાો સદ્ગુરુ પ્રાર્થનાપાઠસમાપ્ત'(૧૯૫૨) ના કર્તા.

નિ.વા.

વૈદ્ય વિજયરાય કલ્યાણરાય, 'ક્રિકેટ', 'મયુગાનંદ', 'વિનાદકાન્ત', 'શિવનન્દન કાશ્યપ'(૭-૪-૧૯૯૭, ૧૭-૪-૧૯૭૪) : વિવેચક, છવનચરિત્રકાર, નિર્ભયલેખક, આત્મકથાકાર. બરમ ભાવનગરમાં. ૧૯૨૦માં મુંબઈની વિલ્હન કોલેજમાંથી અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૨૦-૨૧માં મુંબઈની ચર લલ્લુભાઈ શામળદાસ બેન્કમાં કેશિયર. ૧૯૨૧-૨૨માં મુંબઈના 'સિદ્ધુસ્તાન' સામાજિકના તંત્રી અને દૈનિકના સહનંત્રી. આ પછી કનેપાલાલ મુનશીના નિમંત્રણથી 'ગુજરાત'ના કાર્યકારી તંત્રી અને વ્યવસ્થાપક. ૧૯૨૨-૨૪ દરમિયાન 'સાહિત્ય સંસદ'ના મંત્રી. ૧૯૩૭થી ૧૯૫૨ સુધી એમ.ટી.બી.કોલેજ, સુરતમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૬૫માં સુરત ખાતે મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અધિવેશનમાં વિવેચન વિભાગના અધ્યક્ષ. આખિલ વિદ્ય પી.ઈ.એન. કેન્દ્રના સ્થાપક સભ્યો પૈકીના એક. ૧૯૩૧માં સમુદાયસભા સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૬૨માં નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક.

એમનું સૌથી મહત્ત્વનું અને ઉજ્જવળ પ્રદાન સાહિત્યિક પત્રકારત્વનું છે. નવલસામે સેવેલા સમીક્ષાના સ્વતંત્ર સામયિકનું સ્વપ્ન એમણે આપૂર્વરીતે સાકાર કર્યું. બટુભાઈ ઉમરવાડિયા જેવા મિત્રોના સહકારમાં એમણે 'ચિંતન'(૧૯૨૦-૨૩)ના સંપાદનથી આ દિશામાં પ્રસ્થાન કર્યું. 'ચિંતન'ના પ્રથમ અંકનો સંપાદકીય લેખ 'ચિંતન : તેની ભાવના અને કાર્યક્રમ' એમણે લખેલો છે; જે સાહિત્યિક અને સમીક્ષામૂલક સામયિક વિશેના એમના આદર્શ અને અભિગમનો દ્યોતક છે. એમના આ વલણનો લાભ વચ્ચેના ગાળામાં મુનશીના 'ગુજરાત'ને પણ મળ્યો હતો. પરંતુ તેનો પૂર્ણ વિકાસ થયો 'કૌમુદી'(૧૯૨૪-૩૫) અને 'માનસી'(૧૯૩૫-૬૦)માં. 'કૌમુદી સેવકાણ'ની યોજનારૂપે સાહિત્યવ્રતના આદર્શને પુરસ્કારી એમણે વિશ્વપ્રસાદ ત્રિવેદી, વિશ્વનાથ ભટ્ટ જેવા અનેક તેજસ્વી વિવેચકોને તેમાં સાંકળી, ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય વિશેની ઊંચી રુચિની કેળવણીમાં અનન્ય ફાળો આપ્યો છે. આ સામયિકો દ્વારા વિવેચનનો એક નવો પ્રવાહ ઉદ્ભવ્યો, જે બહુધા રોમેન્ટિક પ્રકારનો હતો. કથળતી તબિયત અને નબળી આર્થિક સ્થિતિમાં પણ સંઘર્ષ કરીને એમણે સાક્ષરી સામયિકો ચલાવ્યાં તેમાં એમની સાહિત્યનિષ્ઠતા દર્શન થાય છે. આ સામયિકો બંધ કરવાં પડ્યાં પછી પણ એમણે એક સંસ્કાર-

પત્રિકા 'સંદિગ્ધો' શરૂ કરેલી, જે થોડા સમકાસ પછી અસ્ત થઈ ગયેલી.

એમણે કાવ્યા, ટૂંકીવાર્તાઓ, લલિતનિબંધો આદિ સર્જનાત્મક સાહિત્યથી લેખન-આરંભ કરેલો. એમનાં કેટલાંક કાવ્યો 'ચિત્ર'માં પ્રગટ થયાં હતાં. દેખાવે ગંભીર લાગતા હોવા છતાં તેઓ માર્મિક વિનોદ ભરત્માવી શક્તા અને પોતાને ભાગે પણ નિર્મળ હાસ્ય નિખન્ન કરી શકતા એ એમના 'વિનોદકાન્ત'ના નામથી લખાયેલા સંગ્રહમાં લલિતનિબંધોથી સમજાય છે. એમનાં પ્રારંભનાં લલિતનિબંધો, ટૂંકીવાર્તાઓ અને સંવાદો 'પ્રામાતના યંગો' (૧૯૨૭) માં ગ્રંથસ્થ થયાં છે. 'નાલુકસવારી' (૧૯૩૮), 'હિંદનાં પાન' (૧૯૪૧) અને 'દરિયાવની મીઠી લહર' (૧૯૬૧) એમના લલિતનિબંધોના યશસ્વી સંગ્રહો છે.

એમણે 'ચિત્ર'થી જ વિવેચક કારકિર્દીનો પણ આરંભ કરેલો અને તેજ સમયભાઈ નીલકંઠના પરિપદ-પ્રમુખ તરીકે અપાયેલા વ્યાખ્યાનની શૈક્ષણિક 'ક્રિટિક'ના ઉપનામથી લખેલા આક્રમક લેખો. એમનાં પછીનાં વિવેચનોમાં પણ આ સાક્ષરી પત્રકારત્વના પ્રભાવને કારણે સાક્ષરોચિત વિદ્વાન, અભ્યાસ અને શિષ્ટતા ઉપરાંત યુગુત્સા અને પ્રદારશક્તિ સતત પ્રગટ થતાં રહ્યાં છે. એમનાં વિવેચનોમાં રોમેન્ટિક પ્રતિભાને કારણે અરૂઢતા પણ આવી છે. 'સાહિત્યદર્શન' (૧૯૩૫) અને 'નૃઈ અને કેતકી' (૧૯૩૯)ના વિવેચનલેખોમાં વિદ્વતા સાથે શિષ્ટ, ગૌરવશીલ, ચેતનચંત્રને શીખાવતી શૈલી છે. 'ગતશતકનું સાહિત્ય' (૧૯૫૯)માં એમની સંશોધનમૂલક વિવેચના છે. 'નીલમ અને પોખરાજ' (૧૯૬૨), 'માણિક અને અકીક' (૧૯૬૭), 'મોતી અને પરવાળો' (મરણોત્તર, ૧૯૮૩), 'લેસા અને પન્ના' (મરણોત્તર, ૧૯૮૪) એ ગ્રંથોમાં પણ એમના વિવેચનની ઉપર્યુકત સર્વ લાક્ષણિકતાઓ પ્રગટ થવા ઉપરાંત સમગ્ર ગુજરાતી સાહિત્યનાં મુખ્ય-મુખ્ય ચક્ષુવલણોની સમીક્ષાઓ થઈ છે. એમના આ વિવેચનગ્રંથોમાં કેટલાક પાશ્ચાત્ય સર્જકો અને નર્મદથી આરંભી મહત્ત્વના ગુજરાતી સર્જકોનું મૂલ્યાંકન થયું છે. કેટલાક લેખો સંસ્મરણાત્મક છે છતાં વિવેચનદૃષ્ટિએ ઊંચા નથી તેમ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ અદ્ભુત છે. 'લીલાંસુકાં પાન' (૧૯૪૩)માં નર્મદયુગ વિશેના સંશોધનાત્મક લેખો છે, તે 'નાનાલાલ કવિની જીવનદાષ્ટ' (૧૯૫૭)માં કવિ વિશેનું અલોભાવયુક્ત રસલક્ષી વિવેચન છે. 'કૌમુદીમનન' (મરણોત્તર, ૧૯૮૫)માં 'કૌમુદી'નાં પૃષ્ઠો પર કેવળ સાહિત્યિક નહિ, સાંસ્કૃતિક ઘટનાઓ વિશેનું એમનું પ્રગટ થયેલું મિતાક્ષરી અને મૂલગ્રાહી ચિંતન ગ્રંથસ્થ થયું છે. એમનું સૌથી યશસ્વી વિવેચન કાર્ય છે: 'ગુજરાતી સાહિત્યની રૂપરેખા' (૧૯૪૩). સેઈન્સબરીની શૈલીછટા ધરાવતું આ પુસ્તક નિરૂપણના લાઘવ અને વિષયના સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનને કારણે ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ આલેખતા ગ્રંથોમાં નોખું છે. આ ગ્રંથની સંશોધિત-સંવર્ધિત આવૃત્તિ (ભા. ૧ : ૧૯૬૫, ભા. ૨ : ૧૯૬૭, ભા. ૩ : ૧૯૭૩) પ્રગટ થઈ છે.

એમણે લખેલી નવલકથામની જીવનકથા 'શુકતારક' (૧૯૪૪) અને 'શિવનન્દન કાશ્યપ'ના ઉપનામથી લખેલી આત્મકથા

'વિનોદકાન્ત આત્મકથા' (૧૯૬૯) સર્જનકલ્પ ચરિત્રલેખનનાં ઉદાહરણો છે. ભાવનગર રાજ્યના દીવાન ગોવિંદશંકર ઓઝાનું એમણે લખેલું જીવનચરિત્ર 'સૌરાષ્ટ્રનો મંત્રીશ્વર' (૧૯૫૯) શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનું ચરિત્રલેખન છે. 'ઋગ્વેદકાળનાં જીવન અને સંસ્કૃતિ' (૧૯૪૧) અને 'અર્વાચીન ગુજરાતનું સાંસ્કૃતિક દર્શન' માં એમની શૈલી ગંભીર અને વસ્તુગામી રહી છે; તે 'ખુશ્કી અને તરી' (૧૯૩૩)માં રોજનીશીરૂપે લખાયેલાં પ્રવાસવર્ણનો છે. 'પહેલું પાનું' (૧૯૩૬)માં ગીતાનાં સૂત્રો ઉપર મનનાત્મક લેખો છે. 'અર્વાચીન સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો' (૧૯૩૨) ગ્રંથાલય-શાસ્ત્રનું, તે 'મનુષ્યવાણીની ઉત્પત્તિ અને વિકાસ' ભાષાશાસ્ત્રનું પુસ્તક છે. 'પારસના સ્પર્શ'માં કેટલાક સંવાદો, નિબંધિકાઓ અને વાર્તાઓનું પુનર્મુદ્રણ છે.

'નર્મદ શતાબ્દીગ્રંથ' (૧૯૩૩) અને 'મનપસંદ નિબંધો' (સાહિત્ય અકાદમી, નવી દિલ્હી; ૧૯૭૦) એમનાં નોંધપાત્ર સંપાદનો છે. 'એક જ્ઞાનિકારની આત્મકથા' (ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૨, ૧૯૩૩) રસિયન વિખ્ખવી રાજકુમાર કોપાટકેનના આત્મ-ગુણનાં સંક્ષિપ્ત અનુવાદ છે. 'દૃષ્ટિપરિવર્તન' (૧૯૩૪)માં લિપ્યા તેસ્તોયના ધર્મવિષયક છ પત્રો અને નિબંધોનું પ્રવેશ સર્થનું ભાષાંતર છે; તે 'તિમિગલ' (૧૯૬૨) શ્રીભદ્રમુખ વેદ્ય સાથે કરેલા 'મિશ્રિત'નો અનુવાદ છે.

ર.સુ.

વેદ્ય વિશ્વનાથ પ્રભુરામ (૨૩-૨-૧૮૬૩, ૧૧-૧૨-૧૯૪૮):

વિવેચક, જીવનચરિત્રકાર. જન્મ પારંબરમાં. મુખ્યત્વે મુંબઈમાં કેળવણી. ૧૮૮૩માં મૅટ્રિક. ૧૮૮૫માં બી.એ. ૧૯૦૧માં કાયદાના અભ્યાસાર્થે ઈંગ્લેન્ડગમન. ૧૯૦૨માં ઓરિએન્ટલ કોલેજમાં જોડાયા. ૧૯૦૪માં ઓરિએન્ટલ થઈ મુંબઈ લાઈકોર્ટમાં જોડાયા. ૧૯૦૮માં મુંબઈમાં ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિમિટેડની સ્થાપના. બે વાર જર્મનીનો પ્રવાસ. સંસ્કૃત ભાષાના જાણકાર. વેદ્યવિદ્યામાં પ્રવીણ. ૧૯૩૪માં વડોદરામાં પ્રાચ્યવિદ્યા પરિષદના ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ.

'લોર્ડ લોરેન્સનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૮૫) ઉપરાંત 'વદાંતકથાન' (૧૯૦૦), 'અદ્વૈતામૃત' (૧૯૦૪), 'ન્યાયસાર' (૧૯૦૯) વગેરે એમના ગ્રંથો છે.

ચં.કે.

વેદ્ય વિશ્વનાથ વિઠ્ઠલજી : નવલકથા 'ચંદ્રપ્રભાચરિત્ર' તથા 'સાવિત્રીચરિત્ર નાટક' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદ્ય સુશીલા પ્રા., 'કમલ વેદ્ય' (૧૫-૪-૧૯૨૦): કાવ. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના પાટરામાં. વડોદરાથી મૅટ્રિક. અમદાવાદથી બી.એ. પહેલાં વડોદરાની સયાજી લાઈસ્કૂલમાં, પછી મુંબઈ ઘાટકોપરની ગુરુકુળ શાળામાં મુખ્યશિક્ષક. ત્યારબાદ રાજકોટના શ્રીવલ્લભ કન્યા કેળવણી મંડળ સંચાલિત બાલ અધ્યાપન મંદિરમાં મુખ્યશિક્ષક. પછી નિવૃત્ત.

'પ્રતીતિ' (૧૯૬૬) અને 'ઉજ્જવલ શર્વરી' (૧૯૮૬) કાવ્ય-

સંગ્રહો એમના નામે છે. ટાંગાર શક્તિન્દ્રના પ્રભાવ લક્ષ્ય પદ્મપરાયન અંશોને ઉપસાવતી એમની રચનાઓમાં ફક્ત પ્રતીકા ત્યકતા છે.

અં.ટો.

વેદ્ય સામર્થદ કેશવલાલ : ઈંગ્લીશ ગુજરાતી અને ગુજરાતી-ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી તથા 'પાયોનિયર ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનરી'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

વેદ્ય સામર્થદ જ્ઞકલાલ : સુધાચલો વચ્ચ કલાક કરતો અવપદ્ય મિશ્ર કૃતિઓ 'મારું પોગળ'(૧૯૨૦) 'કળાયુગની કલ્પમાળા'(૧૯૨૧), 'કળાવુગની ક્ષેત્રભાઈ'(૧૯૨૧) વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

વેદ્ય હરિલાલ ભગવાનલાલ : નાટ્યકૃતિ 'છીનામ છત્રીચી ક્રિડું ચીકની વલુનો ફારસ અને માતીની માળા'(૧૯૯૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

વેદ્ય હોંચાઈ ધનજી : નવલકથા 'નોનિનપુણુ નોનમલાલ'(૧૯૦૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

વેદ્યશાસ્ત્રી નિત્યાનંદ રત્નેશ્વર : બાલક કથાકૃતિ 'આત્મટીપિકા'(૧૯૦૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

વેદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર જાવિદજી(૩૧-૩-૧૮૫૯, ૧૯૩૭) : નવલકથાકાર. જન્મ જમનગરમાં. જમનગરથી મૅટ્રિક. વેંટકનો અભ્યાસ. આતંકનિગ્રહ ઔષધાલયના સંસ્થાપક.

એમની પાસેથી નવલકથા 'મુકતા', 'શમ અને સવણુ', 'પાંડવ અને કૌરવ'(૧૯૧૦), 'પાંડવાશ્વમેધ', 'સંક્ષિપ્ત કાદંબરી' તથા વેંટકશાસ્ત્રના ગ્રંથ 'આર્યાનાર્ય ઔષધ' તેમ જ 'શ્રીમદ્ ભગવદ્-ગીતા'નું ભાષાંતર મળ્યાં છે.

નિ.વો.

વેદ્યશાસ્ત્રી મનરૂપગિરિ જીવણગિરિ : સામાજિક નવલકથાઓ 'શેવાલિની'(૧૯૩૫) અને 'મહેન્દ્રકુમાર'(૧૯૩૬)ના કર્તા.

૨૨.૨.

વૈનેતેય : જુઓ, ત્રિવેદી નવલરામ જગન્નાથ.

વૈરાગી જગદીશ ભગવાનદાસ : ભગવદ્ભક્તિવિષયક ગીતસંગ્રહ 'પ્રેમસંગીતમાળા'-૧(૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

વૈશંપાયન : જુઓ, માણિક કરસનદાસ નરસિંહ.

વૈશાખનો બપોર : પ્રગટપણે કટાક્ષ કરતું સમનારાયણ (વ. પાઠક, 'શિવ'નું પ્રસંગકાવ્ય. એમાં ભરબપોરે છત્રીયાકુ સજનારા બાપ-દીકરો પ્રયત્ન છતાં મજૂરી અને અન્નથી વંચિત રહે છે અને ભદ્રસમાજથી ઉપેક્ષિત તેઓ અંતે શ્રમજીવીઓ વચ્ચે માણસાઈને પામે છે-એવું વસ્તુ પ્રભાવક રહ્યું છે.

અં.ટો.

વૈશ્ય જ્ઞલાભાઈ જમનાદાસ : 'શ્યામિ હાનંદ સરસ્વતીનું જીવન-ચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વો.

વૈળપુવ અનંતપ્રસાદ ત્રિકમલાલ(૩૭-૧૮૬૫, ૧૯૫૭) : કવિ, નવલકથાકાર, નાટ્યલેખક. જન્મ મોંગેશામાં. રાધનપુરના વતની. અંગ્રેજી ત્રણ વારણ સુધીનો અભ્યાસ. સમાનુકૂલ સંપ્રદાયના અનુયાયી અને ભક્ત. રાધનપુરના દીવાનપદથી ૧૯૦૧માં નિવૃત્ત. 'આનંદ' સાહિત્યના તંત્રી.

એમણે દ્રવ્યપનથીનીનું કાવ્ય 'શિવવર્ધવિભવ', પદ્મકીર્તનના સંગ્રહ 'અનંત પદસંગ્રહ' અને હરિદાસી પદ્યતિનો ગદ્યપદ્યાત્મક આખ્યાનોનો સંગ્રહ 'અનંત આખ્યાનમાળા' (ત્રણ ભાગમાં) આપ્યાં છે. એમની પંદર પ્રકરણમાં લખાયેલી વર્ણનપ્રચુદ એનિયાસિક નવલકથા 'શણકદેવી'(૧૯૦૩) સામયિક દૃષ્ટિએ મહત્વની છે. સાત અંકમાં રચાયેલું 'હિંમત(વિભવ નાટક'(૧૯૩૯) તેમ જ 'ત્રિવેણી વર્ણન' અને 'બિરાવર વિનાદ'(૧૯૦૫) વાર્તાઓ પણ એમના નામે છે. 'દક્ષિણ મહાવાચા(વલાસ' એમનું પ્રવાસવિષયક પુસ્તક છે. 'અ. સી. સુમતિગનનો અભ્યુદય(૧૯૧૨) એમણે લખેલી ચરિત્રાત્મક પુસ્તક છે. આ ઉપરાંત એમની પાસેથી પદ્યમહાઓ પણ મળી છે. એમણે કેટલાંક ધર્મવિષયક હિંદી પુસ્તકો તથા સંસ્કૃત ગ્રંથોનો ભાષાંતર પણ આપ્યાં છે.

નિ.વો.

વૈળપુવ ગંગાશંકર મણિશંકર(૧૫-૮-૧૮૭૨, ૧૯૨૧-૧૯૧૭) : બાળસાહિત્યકાર, વ્યાકરણકાર. જન્મ ધ્રોંગધામાં. વન સર્વકોટ. બી.એ., બી.એસસી., એસ.ટી.સી. તેસંજ લાઈસૂકૂલ, યોગરામાં આસિસ્ટન્ટ લેડમાસ્તર.

'બાળસ્વભાવ'(૧૯૯૯), બાળકોને જ્ઞાન, નીતિગ્રાંથ અને મનોરંજન આપે તેવી વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'બાળવાર્તા'(૧૯૩૨) તથા ગુજરાતી વ્યાકરણ 'જ્ઞાનપ્રદીપ' વગેરે પુસ્તકો ઉપરાંત એમણે 'બાયોલોજી અને કેમેસ્ટ્રી' તથા 'ગુણવ્યવસ્થા' જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

નિ.વો.

વૈળપુવ ચમનરાય શિવશંકર(૧૮૬૧, ૧૯૦૯) : કાથકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. કેળવણી ખાતામાં નોકરી. 'આર્યધર્મપ્રકાશ'ના તંત્રી. 'વિદ્યાઈ'નામનું ચોપાનિવું એકાદ વર્ષ ચલાવેલું.

'ઓષધીકોશ'(૧૯૦૦) ઉપરાંત નીતિયુક્ત 'વાર્તાસંગ્રહ' અને 'મણિલાલ જયશંકર કીકાણીનું જીવનચરિત્ર' એમના નામે છે.

અં.ટો.

વૈળપુવ ચમનલાલ શિવશંકર(૧૮૯૭, ૧૯૪૦) : 'ચમનલાલ વૈળપુવના પત્રો'(બી. આ. ૧૯૪૪), 'ખોશક' અને 'કુદરતમય જીવન'ના કર્તા.

નિ.વો.

વૈળપુવ જહુરાય વૈજનાથ : કથાકૃતિ 'લીલા અથવા પ્રેનેડાનો ઘેરો'ના કર્તા.

નિ.વો.

વૈષ્ણવ ત્રિકમદાસ શિવદાસ : 'શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય યોગ તથા જાપન-સંગ્રહ'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

નિ.વૈ.

વૈષ્ણવ દિનકરરાય જાદવરાય : 'ઈંગ્લેન્ડ-ગુજરાતી ડિક્શનરી'(ત્રી. આ. ૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વૈ.

વૈષ્ણવ નટવરલાલ કનેયાલાલ(૧૮૯૦, -) : ચરિત્રકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. કાકિયાવાદ એજન્સીના જમ્મી ખાનામાં નોકરી. ટાઈપિસ્ટ તરીકેની કારકિર્દી.

'શાજકુમાર ધ્રુવચરિત', 'સૌભાગ્ય સંગૈત સંગ્રહ', 'સુંદરી અને સાક્ષરો' વગેરે પ્રકીર્ણ પુસ્તકો એમના નામે છે. આ ઉપરાંત એમણે વેદકીય વિષયની અનેક પુસ્તિકાઓ પણ આપી છે.

ચં.દો.

વૈષ્ણવ પ્રભુલાલ અમુલખદાસ : સૌભાગ્ય કથાઓનો સંગ્રહ 'સમાજદર્શન અને નીતિના ભાંગ'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

નિ.વૈ.

વૈષ્ણવ બાપુભાઈ જાદવરાય : જીવનચરિત્ર 'અકબર'(૧૯૨૬)ના કર્તા.

ચં.દો.

વૈયા અમૃતલાલ સુખલાલ : 'કવ્યપુસ્તકોનાં ગીતો'(૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વૈ.

વૈયા ઉપેન્દ્રરાય નાનાલાલ : કાવ્યસંગ્રહો 'પગદંડી' અને 'કાવ્ય-પૂર્વા'(૧૯૪૧)ના કર્તા.

નિ.વૈ.

વૈયા ઉપા : 'સમચરિત કથામાલા' ભા. ૧-૨-૩(૧૯૬૦) ઉપરાંત અનુવાદો 'શાજજીનો સુંદર વાતો'(૧૯૬૨), 'ટૅલિફોનની કલાણી'(૧૯૬૩)નાં કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા કનુભાઈ : ચરિત્ર 'રવિશંકર મહાનજર'(૧૯૮૪) તથા અનુવાદ 'સિવામૂર્તિ કક્કરબાપા'(૧૯૫૭), 'સિદ્ધ યોગીઓના સાંનિધ્યમાં'(અન્ય સાથે, ૧૯૮૦) ઉપરાંત સંપાદન 'મધુસંચય'(૧૯૫૭)ના કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા કલાવતી ભાનુચંદ (૧-૧૦-૧૯૧૯) : વાર્તાકાર, નિબંધકાર, અનુવાદક. ૧૯૩૯માં જી.એ. મુંબઈની ફાઈટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અધ્યાપક. 'જનસંદેશ' અને 'વિકાસ'નાં તંત્રી.

એમની પાસેથી ચરિત્રસંગ્રહ 'ગુજરાતના સાહિત્યસર્જકો'(૧૯૫૯) તથા નવલિકાસંગ્રહ 'રાધા' ઉપરાંત 'ગુંદરીએ લાગ્યા ડાઘ' અને 'જીવનલક્ષ્ય' જેવાં અનુવાદપુસ્તકો મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

વૈયા કાન્તિપ્રસાદ શંભુપ્રસાદ : 'ગોવિંદ ગુણમાળા'(૧૯૦૯) અને 'બુલબુલનાં કાવ્યો'(૧૯૪૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા કુલીન ક. : ત્રિઅંકી નાટક 'મંદિરનો શિલ્પી'(૧૯૫૮), ચરિત્રસંગ્રહ 'આપણાં સૌકવિઓ'(૧૯૬૦) ઉપરાંત સંપાદન 'ગુલઝરે શાયરી'(૧૯૬૧)ના કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા ખાનભાઈ અમીજી : 'આદમજી પોરબાઈનું જીવનચરિત્ર' ઉપરાંત 'હબોબ અયવા સખાવતની સજા', 'ઈબને અલ્લાન' - ભા. ૧(૧૯૩૦) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા ખીમચંદ : ઐતિહાસિક નાટિકા 'યર્મવર્ચન'(૧૯૫૩) તથા 'અમિશાપ' અને બીજાં નાટકો'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા ગુલાબશંકર કલ્યાણજી : 'સ્વયં દર્શવર્ણન'(૧૯૮૩) અને 'વિલાસચન્દ્ર કુસુમ વિચિત્ર નાટક'ના કર્તા.

વ.વિ.

વૈયા ગૌરીશંકર જયરાંકર(૧૮૬૬, -) : કવિ. અંબરના વતની. ગુજરાતી-અંગ્રેજીનો અભ્યાસ. સિંધી ભાષાનું પણ જ્ઞાન. રાપર ગઢવાલીના મૈનેજર.

'કાવ્યમુદ્રિકા', 'નીતિચિન્તમાલિકા', 'નસાશાબત્રીસી', 'ચન્દ્ર ચરિત્ર', 'ચન્દ્રકિશોર', 'ભજનસાદસિન્ધુ', 'રવિ સંત', 'સાંભા કુલાણી', 'જ્ઞાનચન્દ્રિકા' વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.દો.

વૈયા જટારાંકર હરજીવન : 'નરસિદ નાટક'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

વૈયા ધીરેન્દ્ર નવીનચંદ્ર (૧૨-૧૦-૧૯૪૫) : વાર્તાકાર. જન્મ-સ્થળ કડી (જિ. મહેસાણા). ૧૯૭૦માં મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરાથી ઈલેક્ટ્રિકલ ઓન્લિનિયર. ૧૯૭૦-૧૯૮૫ દરમિયાન મુંબઈ અને સાઉદી અરેબિયામાં. ૧૯૮૫થી વેપાર.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'ખાસી પ્રીત'(૧૯૭૦) અને 'પ્રેમપૂજા'(૧૯૭૧) મળી છે.

વૈયા ધૈર્યબાળા પ્રાણલાલ(૧૨-૫-૧૯૨૫) : ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૧માં મુંબઈથી મૅટ્રિક. ૧૯૪૫માં સંસ્કૃત વિષય સાથે મુંબઈની ઓલિફન્ટસ્ટન કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૪૭માં એ જ કોલેજમાંથી ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ઈતિહાસ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૮માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૧ સુધી માટુંગાની મહિબલેન શાહ મહિલા કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૬૧થી ત્યાં જ આચાર્ય. ૧૯૬૪થી 'જન્મભૂમિ-પ્રવાસી'ના 'સંસારચક્ર' વિભાગનાં સંપાદક. ૧૯૬૫-૬૬માં વિદેશપ્રવાસ.

એમની પાસેથી ચરિત્ર 'જ્યોર્જ ઝિમેલ'(૧૯૮૩) તેમ જ 'આધુનિક ભારત'(૧૯૭૪), 'સમાજ એટલે શું?'(૧૯૭૫) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો ઉપરાંત કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકો પણ મળ્યાં છે.

મૃ.મા.

વૈયા નાનાલાલ વૈકુંઠરાય(૧૮૮૮, ૧૯૭૦) : કવિ. જન્મ અંબર (કચ્છ)માં. શિક્ષક.

પદ્યસંગ્રહ 'કચ્છી કાફીઓ' એમના નામે છે.

મુ.મા.

વેદા નિરંજના શ્વેતકેતુ : બુદ્ધો, દીક્ષિત નિરંજના સંદ્રશંકર.

વેદા નીતિન સુમન્યંદ્ર (૧૩-૧૦-૧૯૧૩) : વાર્તાકાર, જન્મ કડીમાં. એમ.ડી., ડી.વી.એન.ડી. સ્કીન સ્પેશિયાલિસ્ટ. આયુનગર જનરલ હોસ્પિટલ, અમદાવાદમાં આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર.

'નામોશી'(૧૯૮૬) એમના વાર્તાસંગ્રહ છે.

સં.તા.

વેદા બદ્ધક : આળવાતી 'નારાયણુલા' (૧૯૬૧) હાલન 'વચન-પુત્રી'(૧૯૬૨), 'એન્ડરસનની પરીકથાઓ'(૧૯૬૨), 'વિરાટ'(૧૯૬૩) વગેરે અનુવાદપુસ્તકોના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા ભાસ્કર રમણિકરાય (૧૨-૮-૧૯૦૭) : કવિ, નાટ્યકાર, જન્મ ભાવનગરમાં. ત્યાંની શામળદાસ કોલેજમાંથી ૧૯૩૨માં બી.એ. ૧૯૩૬માં એમ.એ. આરંભે રેલવેમાં ગોક્કરી, એ પછી ૧૯૪૫થી આકાશવાણી, ચાલકાટમાં સ્ટાફ આર્ટિસ્ટ. હાલ નિવૃત્ત. એમની પાસેથી નાટકો 'સાળના રમકડો'(૧૯૪૦) અને 'સંગવામિ યુગ યુગ'(૧૯૬૪) તથા ગોનસંગ્રહ 'સ્પંદન'(૧૯૫૫) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વેદા ભૂષરદાસ બચરદાસ : 'સરસ્વતીચંદ્ર' નવલકથાને અનુસરની શૈલીમાં લખાયેલી 'સગાણસુંદરી'(૧૯૦૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા ભાગીલાલ રતનચંદ : 'શીખળા પજાના પાને ક્ષેત્રનો કુચારો'(૧૯૧૫), 'પાટણુક કાવ્ય મંડલો'(૧૯૨૭), 'શઠ વિમળ-શાલનું સંગીતમય ચરિત્ર'(૧૯૩૨) વગેરે પદ્યકૃતિઓ ઉપરાંત 'અનુપમાદેવી'(૧૯૪૫), 'જેન વિરાંગના પાટમદે'(૧૯૪૫) વગેરે ઐતિહાસિક નવલકથાઓના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા મણિભાઈ પુરુષોત્તમ (૨૩-૧-૧૯૦૫) : સંશોધક, પુરાતત્ત્વ-વિદ્. જન્મ પેરબંદરમાં. ઈતિહાસ વિષય સાથે બી.એ. શિક્ષક. 'શ્રીરાષ્ટ્ર ઈતિહાસ પરિષદ' અને 'ગુજરાત ઈતિહાસ પરિષદ'ના પ્રમુખ.

એમની પાસેથી 'પેરબંદર'(૧૯૭૦), 'સંસ્કૃતિપૂજા'(૧૯૭૯), 'ધૂમલી : શબ્દકીય અને સાંસ્કૃતિક'(અન્ય સાથે, ૧૯૮૨), તેમ જ અંગ્રેજી પુસ્તક 'એમ્બ્રોયડરી ઓન્ડ બ્રોય વર્ક ઓવ કચ્છ ઓન્ડ સીરાપ્' (અન્ય સાથે) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વેદા મધુવચરામ બલવચરામ (૨૮-૮-૧૯૪૮, ૨૮-૧૨-૧૯૨૪) : કવિ, નાટ્યકાર, અનુવાદક. શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૬૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૪માં બીલીમોરાની અંગ્રેજી શાળામાં હેડમાસ્ટર. પછી સુરતની હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૬૯માં વકીલની અને ૧૯૭૩માં સબ-જજની પરીક્ષાઓ પસાર કરી, વકીલાત શરૂ કરી. ૧૯૭૫માં ક્ષેત્રકામાં સબ-જજ. ત્યારપછી ૧૯૯૦માં સુરતમાં સબ-જજ. ૧૯૦૩માં તે જ પદેથી નિવૃત્ત. 'ગુજરાત

મિત્ર' તથા 'વિદ્યાવિલાસ'ના વેદાક સમય માટે નથી.

એમણે 'મનુરક્ષણ'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૬૭, ૧૯૬૮)માં નર્મદકીર્તિનાં કાવ્યો આપ્યાં છે. એ પછીના કાવ્યસંગ્રહ 'સુવાસિકા'(૧૯૮૮)માં નવી રીતિએ પ્રારંભ થતો બેઈ શકાય છે. 'ચંદાળ્યાન'(૧૯૧૫) નેર અધ્યાયમાં સંસ્કૃત મહાકાવ્યની રૂબે થયેલી રચના છે. 'નૃસિંહ નાટક'(૧૯૮૦) અને 'આશિરવાદ'(૧૯૮૫) એમનાં નાટકો છે. આ ઉપરાંત 'મગવદ્શીતા', 'ઉત્તરગીતા', 'સનત્યુનીત', 'ક્રોધપરિપટ', 'ક્રોધાકરોપરિપટ', 'હર્યાવિનાદ'-ભા. ૧ ૨ ૩, 'ધર્મનીતિશાધિની'-ભા. ૧ ૨ ૩, 'નીતિસ્તમાળા', 'જગત્કાવ્ય ગણના', 'જગત્પુરનું અભિગમન', 'રત્નાવલિ'(૧૯૮૦) વગેરે અનુવાદો પણ એમની પાસેથી મળ્યા છે.

મુ.મા.

વેદા મણિકલાલ મલાદેવ : નવલકથા 'નિલગીકાન'(૧૯૫૪) તથા પદ્યવાર્તા 'પ્રમદાપ્રાણીણી'(૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.તા.

વેદા રઘુવીર લાખાભાઈ (૧૩-૨-૧૯૪૫) : સંસ્મરણલેખક, જન્મ અમલપુર (તા. મંચુકા)માં. પ્રાયગિક શિક્ષણ શાળાપુરમાં. ૧૯૬૦માં કાઠીથી મૅટ્રિક. ૧૯૬૪માં લોકભારતીના સ્થાપક. ૧૯૬૮માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી સમ જમાનવશાસ્ત્ર વિષયમાં એમ.એ. વેરણીમાં અને પછી સુરતમાં અધ્યાપક. જગપ્રકાશ નાશાયણ સાથે સેવાકાર્ય. હાલ જમનગર જંગલ શુપરિન્ડેન્ડન્ટ. એમની પાસેથી શિબિરના અનુભવોને આવેળનું 'પુરવક શરાપાર્શ્વજિનો છાવાણીમાં'(૧૯૭૨) તથા 'કેદીઓને જીવનઘનર'(૧૯૮૩) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વેદા રતનચંદ લલ્લુભાઈ : પરિત્રાત્મક પદ્યકૃતિઓ 'સંજીવ અધારી વર્ણન'(૧૯૯૬) અને 'રઘુનાયજ્ઞ મહાકાવ્યનું પરિત્ર અને ઉપદેશ રત્ન'(૧૯૯૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા રમણિકલાલ યો. : પોતાની રીતે કાવ્યો મહાભારતની સંપાદિત કથાવાર્તાઓ 'ધર્મક્ષેત્ર કુસુક્ષેત્રે'-ભા. ૧ થી ૫ (૧૯૪૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા રંગરાય વ્રજરાય : 'ભજનમાળા'-૧ (૧૯૦૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા રામવ : નવલકથાઓ 'સાળના આડ'(૧૯૬૨) અને 'છલના'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા લક્ષ્મીકાન્ત : નવલકથાઓ 'મંડલો'(૧૯૬૬), 'વલોમુન ક હત્યાકાંડ'(૧૯૭૦) અને 'પ્રેમપ્રાણ'ના કર્તા.

મુ.મા.

વેદા લક્ષ્મીશંકર દુલેરાય (૧૯૯૨, ૧૯૪૭) : જન્મ કચ્છમાં.

એમની પાસેથી કાવ્યકૃતિ 'કચ્છની ચાલીસી અને અન્ય કુટકળ કાવ્યો' મળી છે.

મુ.મા.

વૌરા લલ્લુભાઈ મોતીચંદ : પદ્યકૃતિ 'કુધારના ચિતાર અને કુટુંબી રૂઢિ નિર્ણયક' (૧૯૦૬) તથા 'ઋષભદેવ ભગવાનનું ચરિત્ર' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

વૌરા વાડીલાલ ઓઘડભાઈ : પદ્યવાર્તા 'સ્વભૂમિ'નદ્ર શિયળ માહાત્મ્ય' (૧૯૨૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

વૌરા ગુજરાલ દ્યાટમલાલ : ચરિત્ર 'નવતારી'ના કર્તા.

મુ.મા.

વૌરા સવાઈલાલ દ્યાટમલાલ (૧૮૫૬, -) : ચરિત્રકાર, જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૮૭૬માં મૅટ્રિક. ૧૮૭૮થી ભાવનગર રાજ્યમાં નોકરી. ૧૮૯૫માં નિવૃત્ત.

'ભાવવિકાસ' અને 'મુક્તાસાર' કાવ્યગ્રંથો ઉપરાંત એમણે ભગવદ્ગદ્યકથાચરિત્ર', 'સમ્રાટ અકબરનું જીવનચરિત્ર', 'દુષ્ટપતિ શિવાજીનું જીવનચરિત્ર', 'ધામાનુજયચરિત્ર', 'વીરકસરી નંપાલિયન બોનાપાર્ટનું જીવનચરિત્ર' વગેરે ગ્રંથો આપ્યા છે. 'કુસુમકુમારી' એમની નવલકથા છે. 'શબ્દચિત્રામણિ' સંસ્કૃત-ગુજરાતી કાશ પાણુ એમના નામે છે.

ચં.ટા.

વૌરા સાકરચંદ ગઢ્યાભાઈ : 'શાંત સુનારસ સ્તવન સંગ્રહ' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

વૌરા સુનંદા જ્ઞાનચંદ્ર (૨૩.૧૧.૧૮૨૨) : કવિ, જન્મ અમદાવાદમાં. અભ્યાસ મિન્દી કોલેજ સુધી. કાબા (ગાંધીનગર)માં અર્થગ સેવા પ્રવૃત્તિ.

એમની પાસેથી કાવ્યગ્રંથો 'ગીતમંજુષા' (૧૯૬૩) ઉપરાંત 'પંચધારા' (૧૯૩૨), 'જગી ડીકો જ્ઞાનદંબ' (૧૯૭૪), 'મુમુક્ષુનાને મંથે' (૧૯૮૨), 'ધ્યાન એક પરિશીલન' (૧૯૮૩), 'ચિંતનાની ભીતરમાં' (૧૯૮૪) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો તથા સંપાદન 'ગંગા સતી એમ બોલિયાં રે' (૧૯૭૫) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વૌરા ઉર્ધ્ધકાન્ત : પ્રસંગચિત્રો 'પરોક્ષનાં સમાધાં' (૧૯૫૮) અને 'કૂલપાંદડી' ભા. ૧-૨ (૧૯૫૯) તથા અનુવાદ 'શિક્ષણવિચાર' (૧૯૫૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

વૌરા હિમાંશુ ઓંકટરાવ (૧૦-૨-૧૯૨૮) : કવિ, વાર્તાકાર, વિવેચક. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૫૪માં મૅટ્રિક. મુંબઈની રૂઈઆ કૅલેજમાંથી અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં સ્નાતક-અનુસ્નાતકની ઉપાધિઓ. ૧૯૫૩-૫૪માં વલ્લભવિદ્યાનગરમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૫૪થી ૧૯૫૯ સુધી ઓર્મ્બે સ્ટેટ ફાઈનેન્શિયલ કોર્પોરેશનમાં અધિકારી. પછીથી જીવન વીમા નિગમમાં આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી.

એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'ઉચ્ચાર' (૧૯૬૨), નવલકથા 'બંધ દિશાઓ' (૧૯૬૮), વાર્તાસંગ્રહો 'સલુની સંગે' (૧૯૬૪) અને 'વિકુલનું મરાજ્જચરિત્ર' (૧૯૬૯) તથા વિવેચનસંગ્રહ 'મંતવ્ય' (૧૯૮૧)

આપ્યાં છે. 'ગુજરાતીમાં ગદ્ય-સ્વરૂપ અને વિકાસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૭) એમનું સંપાદન છે.

ચં.ટા.

વૌરા હીરાલાલ કુશુભાઈકર : નવલકથા 'મોવનું અમૂલ્ય મર્જિયાન પ્રીતિદર્શન'ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાકુલ વૈષ્ણવ (૧૯૩૩) : વ્યાકુલ મનોરથમાં વિવિધ સમયે લખાયેલી ઉચ્ચસ્ત્રી ઠીકાતર કાવ્યસ્વનાઓના સંગ્રહ. આ સ્વનાઓમાં ભાવનાસુત્રની સળંગતાની કૃતિને અપેક્ષા છે. આ સ્વનાઓના 'ગીતિ' સ્વરૂપમાં 'નિવેદનાત્મક રીતિ' છે અને છંદથી ભિન્ન માત્રામેળ લયનું પદ્યરૂપ છે, જે ગીતથી ભુલું પડે છે. સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોરની 'ગીતાંજલિ'ની કવિતાનો ઘેરો સંસ્કાર અહીં અછોતા નથી. અહીંનું કાવ્યજગત પ્રેમની ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિઓનાં ભક્તિરૂપાંતરો આપવા મચ્યું છે.

ચં.ટા.

વ્યાજનો વારસ (૧૯૪૬) : નાયક વિનાનો નવલકથાના પ્રયાસરૂપ યુનીલાલ મરિયાનું કથારજ્ઞેન. નવલકથાનાં સ્થાપિત વારસાથી ભુલી પડવા છતાં આ કૃતિ પ્રમાણમાં સુશિલ્પ છે. ઉમાશંકર વગાપે છે તેમ, 'કથાની ખરી નામિકા તે છે લક્ષ્મી, વ્યાજનો પેસા. એનો નાયક છે ગામડાનો ગરીબ સમાજ.' આભાશાની મિલકતના એક માત્ર વારસ યુવાન શિખવનું ઓર્ધિનું મુન્ય થતાં આભાશાની મિલકત પચાવવા અને બચાવવાના ઉદ્દેશ્યો શરૂ થાય છે અને ત્યારે લક્ષ્મીના સાંધા ઉપભોગ તીર્થરૂપ વ્યક્તિઓ મારફત એક માત્ર સમાજકરી શકે એમ છે-એવા મુખ્ય વિચારનો છેવટે કલાત્મક ઘાટ સર્જાય છે. સૌંદર્યના ધીરધાર કનનારા કુટુંબની આ ખટખટ-લીલામાં ક્યારેક આચારનો પુટ વર્તાય છે; તેમ છતાં સૌંદર્યના સમાજજીવનને એની બંધી પ્રાદેશિક લાક્ષણિકતાઓ સાથે કાવ્યાત્મક ગદ્યમાં જે અભિવ્યક્તિ મળી છે તે અત્યંત નોખી છે.

ચં.ટા.

વ્યાપક ધર્મભાવના (૧૯૩૩) : ગાંધીજીના ધર્મવિષયક લેખોના પ્રથમ સંગ્રહ 'ધર્મમંથન' પછીનો, એમની વ્યાપક ધર્મભાવનાના સ્વરૂપને રજૂ કરતા લેખોનો સંગ્રહ. અહીં ગાંધીજીનાં લખાણો-માંથી તારવીને લેખો લીધા છે; અને 'આપણે એક જીએ', 'સર્વધર્મ-સમભાવ', 'સર્વોદય', 'નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ', 'ચરિત્ર-કીર્તન', 'સમાજધર્મ', 'સેવાધર્મ', 'સ્વદેશીધર્મ', 'સજાપ્રજ્ઞધર્મ'-એમ નવ અંકોમાં તેમને વહેંચવામાં આવ્યા છે. સર્વ પ્રશ્નોને ગુહિની કસોટીએ ચડાવતી ચિંતનાનું સંવેદન આ લખાણોમાં છે. ગદ્યની સરલ આભા પાણુ, અન્યત્ર તેમ અહીં પાણુ નોંધપાત્ર છે.

ચં.ટા.

વ્યાસ અનંત, 'સ્મિત' (૧૭-૭-૧૯૩૬) : જન્મ ભાવનગરમાં. બી.એ. 'પગદડી'ના સહનર્તી.

એમની પાસેથી બાળસાહિત્યકૃતિ 'ભૂંદા મદારાજ' (૧૯૬૧) તથા 'પ્રસંગ પરિમલ' (૧૯૬૨) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વ્યાસ અમથારામ લીલાધર - વ્યાસ ક્રાન્તિલાલ બળદેવરામ

વ્યાસ અમથારામ લીલાધર(૧૮૬૭, -): કવિ. જન્મ બરોલી (તા. ઈંડર)માં. ઈંડર રાજ્યાશ્રિત સંસ્કૃત પાઠશાળાના સ્થાપક. એમની પાસેથી પદ્યકૃતિ 'શ્રી શંકર સ્તવન' મળી છે.

મુ.મા.

વ્યાસ અમૃતલાલ મોતીલાલ : જીવનચરિત્ર 'સરદાર વલ્લભભાઈ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ અવિનાશ આનંદરાય (૨૧-૭-૧૯૧૧, ૨૦-૮-૧૯૮૪): કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ઈન્ટર આર્ટ્સ સુધીનો અભ્યાસ. ફિલ્મક્ષેત્રે સંગીત-નિયોજક તરીકેનો મુખ્ય વ્યવસાય. મુંબઈમાં અવસાન.

'દૂધગંગા'(૧૯૪૪), 'સયવાસો'(૧૯૫૨), 'વર્નુળ'(૧૯૮૩) વગેરે એમના ગીત અને ગરબાના સંગ્રહો છે. સંગીતતત્ત્વને કારણે ગુજરાતી સમાજમાં એમની ઘણી રચનાઓ ખૂબ લોકપ્રિય બનેલી છે.

'મિટીનો પાન'(૧૯૪૭; સંવ. આ. ૧૯૫૮) એમનો નૃત્ય નાટકોનો સંગ્રહ છે. 'સાખનો સ્મકડો'(૧૯૫૨) અને 'અર્વાચીના'(ધનસુખલાલ મહેતા સાથે, ૧૯૪૭) એમનાં નાટકો છે.

જ.ગા.

વ્યાસ અશ્વિનકુમાર વાડીલાલ (૨૦-૧-૧૯૧૭): નવલકથાકાર. જન્મ વઢવાણમાં. ૧૯૩૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦માં બી.એ. ૧૯૪૨માં એમ.એ. ૧૯૫૨માં એલ.એલ.બી. ઓક્સનલ લેબર કમિશનર તથા પ્રોવિડન્ટ ફંડ કમિશનર તરીકે કામગીરી.

'લીના'(૧૯૫૮)માં એક લઘુનવલ અને સત્તર નવલકથાઓ સંગૃહીત છે. 'અનૂદ સ્નેહબંધન'(૧૯૭૬), 'અમારાના આગિયા'(૧૯૭૭), 'સ્નેહસેતુ'(૧૯૮૦), 'ફૂલ કોઈ ખીલે, કોઈ કરમાય'(૧૯૮૧) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે.

ચં.ટો.

વ્યાસ ઈશ્વરાશંકર અમથારામ : પદ્યકૃતિઓ 'નામદાર સખાવતે બહાદુર શેઠાણી હરકુવરબાઈ શ્રી સમેતશખરની જાત્રાએ સંઘ કાઢી ગયાં'(૧૮૬૪), 'જદુકપટપ્રકાશ'(૧૮૬૮), 'ચિત્રીસાના દુકાળની દશા' વગેરેના કર્તા.

કો.બ્ર.

વ્યાસ ઈશ્વરલાલ દેવશંકર : 'પટેલ પોગલદર્શક નાટક'(૧૮૮૪) ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ ઉત્તમરામ પ્રાણનાથ : પદ્યકૃતિ 'દૃષ્ટિમૃત'(૧૮૬૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ એમ. બી. : કથાકૃતિ 'અક્કલની વાતો વાને શિખામણની સોટી'(૧૯૨૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ કસુભાશંકર જેઠાલાલ : પદ્યકૃતિ 'ક્રાન્તિખંડ'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ કસુભાશંકર હરજીવન : પદ્યકૃતિ 'સુગાંધક શકિતસ્તુતિ'(૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ કલ્યાણજી રામદેવજી : 'ધોસથી વેળવની વાતો'(૧૯૯૯), 'ખંચરત્ન ગીતા'(૧૯૯૯) તથા ઐતિહાસિક નવલકથા 'પૃથ્વીરાજ ચોલાણી'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ કાન્તા, 'નેતિ' : નવલકથા 'સચ્ચી ઘર ક્યાં છે'(૧૯૭૪)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ ક્રાન્તિલાલ કરશનદાસ : અંતેવાસીની લેસિયતથી મા આનંદમયી સાથેના પ્રસ્નોત્તર તથા જીવનપ્રસંગોને નિરૂપનું પુસ્તક 'મા આનંદમયીના સાંનિધ્યમાં'(૧૯૫૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ ક્રાન્તિલાલ બળદેવરામ(૨૧-૧૧-૧૯૧૦): ભાષાવિદ, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના હામપુરમાં. ૧૯૨૬-માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૦માં ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદથી ઈન્ટરમીડિયેટ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૩માં એમ. ટી. બી. કૉલેજ, સુરતથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૬માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી ડી.લિટ. ૧૯૩૭થી ૧૯૫૯ સુધી ઓફિન્સર કૉલેજ, મુંબઈમાં ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૫૯થી ૧૯૬૫ સુધી એમ. એન. કૉલેજ, વિસનગરમાં; ૧૯૬૫-૬૬માં ધર્મેન્દ્રસિંહ કૉલેજ, રાજકોટમાં અને ૧૯૬૬-૬૭માં શામળદાસ કૉલેજ, ભાવનગરમાં પ્રિન્સિપાલ. ૧૯૬૮થી ૧૯૭૧ સુધી યુ.જી.સી.ના ઉપક્રમે મીઠીબાઈ કૉલેજ, મુંબઈમાં પ્રોફેસર. ૧૯૭૧થી ૧૯૭૪ સુધી સી. એમ. કૉલેજ, વિરમગામમાં અને ૧૯૭૪-૭૫માં શૂરજી વલ્લભદાસ આર્ટ્સ એન્ડ કૉમર્સ કૉલેજ, માંડવીમાં પ્રિન્સિપાલ. ૧૯૭૫માં નિવૃત્ત. ૧૯૪૮માં ઈંગ્લેન્ડની રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટીના ફેલો. ૧૯૬૩માં 'ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ'ના પ્રમુખ.

'ભાષા-વૃત્ત અને અલંકાર'(૧૯૪૫), 'પદ્મનાભ'(૧૯૮૨) અને 'કાવ્યની શૈલી'(૧૯૮૩) એમનાં ભાષાવિવેચનનાં પુસ્તકો છે; તે 'ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્રના વિકાસની રૂપરેખા'(૧૯૪૬), 'ભાષાવિજ્ઞાન'-ખંડ ૧(૧૯૬૪), 'ગુજરાતી ભાષા-ઉદ્ભવ અને વિકાસ'(૧૯૬૪), 'ભાષાવિજ્ઞાન : અદ્યતન સિદ્ધાંતવિચારણા'(૧૯૭૮) વગેરે એમનાં ભાષાશાસ્ત્રવિષયક પુસ્તકો છે.

એમનાં સંપાદનોમાં 'વસંતવિલાસ'(ગુજરાતી આવૃત્તિ, ૧૯૫૭), 'કાન્હડદેવપ્રબંધ'-ખંડ ૧-૨(૧૯૫૯), 'કાન્હડદેવપ્રબંધ'-ખંડ ૩-૪(૧૯૭૭), 'કુંવરબાઈનું મામેરું'(અન્ય સાથે, ૧૯૬૪) મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત એમના નામે આઠેક જેટલાં અભ્યાસ-સંપાદનનાં અંગ્રેજી પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

૫૫૪ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

આસ કાશીરામ દેવરામ : છ પાત્રો અને તેર પ્રવેશ 'પદ્યવનું સામાજિક લઘુનાટક 'સુંદર કામદાર નાટક'(૧૮૮૪), દેવનાગરી લિપિમાં એકત્રીસ કરવામાં લખાયેલું આખ્યાન 'અભિમન્યુનો ચક્રાવૈ' (૧૮૮૫) તથા પદ્યકૃતિઓ 'બાલકૃપાસુલાલજના વિવાહનો ગરબો' (૧૮૮૨) અને 'શ્લુછોડણ મહારાજનો ગરબો' (૧૮૮૨) ના કર્તા.

કી.બ્ર.

આસ કાશીરામ નિન્ધારામ : 'વિશ્વનુવું દાન્યરિત્ર નાટક અને તુલસી શાલીગ્રામની ઉત્પત્તિ તથા એક રમૂજ ફારસ'ના કર્તા.

નિ.વા.

આસ કીર્તિકુમાર ડાહ્યાભાઈ (૧૨-૬-૧૮૪૫) : કવિ. નાટ્યલેખક. જન્મ કલોલમાં. એમ.એ., એમ.એડ. પ્રિમિયર હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં આચાર્ય.

'પ્રિમિયર પદ્યાવલિ'(૧૮૮૪) કાવ્યસંગ્રહ ઉપરાંત 'વાંતા વિદેશી વિલાયતી'(૧૮૮૩), 'નીરખ્યા હરિને ફરી'(૧૮૮૫) વગેરે લેખસંગ્રહો તથા 'નાટક નાટક નાટક'(૧૮૮૦) જેવું નાટક એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

આસ કૃપારામ મોતીરામ : પદ્યકૃતિઓ 'જગરંભના ઝપાટો' (૧૮૮૩) તથા 'જ્વાળામુખીનો ઝપાટો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ કેશવલાલ મગનલાલ : સં. ૧૮૩૨માં અમદાવાદમાં આવેલા પૂરનું વર્ણન કરતી પદ્યકૃતિ 'અમદાવાદમાં બત્રીસાની રેલનો રોલ' તથા નવલકથા 'મદનચંદ્ર અને નવનીતકળા'(સૈફી મણિલાલ શેલાભાઈ સાથે, ૧૮૦૬) અને 'દિવ્યકિશોરી'(૧૮૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

આસ કેશવલાલ મો. : બાલોપયોગી ચરિત્ર 'નહેરુઆચા કિદાબાદ' (૧૮૬૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ ગણપત દયાશંકર : પદ્યકૃતિઓ 'અમારાં જીત'(૧૮૩૯), 'સાસકોકિલા'(૧૮૩૯) તથા 'અભિનયના'(૧૮૫૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ ગણપત મુજટરામ : નવલકથા 'અકલ વેચનારની દુકાન' ભા. ૧ (૧૮૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ ગણપતરાવ હરજીવન : 'પદ્યકૃતિ 'શિવસાગર અમૃત' (૧૮૨૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ ગિરિજાશંકર કેશવલાલ, 'કેશવપુણ્ય'(૩૧-૧-૧૮૦૯) : વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ લૂણીધાર અને જૂનાગઢમાં. ૧૮૨૯માં મૅટ્રિક. ૧૮૩૩માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે જૂનાગઢ કૉલેજમાંથી બી.એ.

૧૮૪૦માં અમદાવાદથી એલ.એલ.બી. સર્વકોટમાં વકીલાતની શરૂઆત. પછી જુદાં જુદાં સ્થળે ન્યાયકોર્ટમાં કામગીરી. ૧૮૬૮થી નિવૃત્ત.

એમણે 'ભગવાન સામનાથ'-ભા. ૧, ૨ (૧૮૬૩, ૧૮૬૪), 'મણિમોહના'-ભા. ૧, ૨ (૧૮૬૪, ૧૮૬૫), 'નયન નીતરે નેહ'(૧૮૬૬), 'સસજ્યોત'(૧૮૬૮), 'હૈયું હેતે હલબલે'(૧૮૬૯), 'પરદેશી સંન્યાસી'(૧૮૭૨) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત 'કૌમુદી' જેવાં સામયિકોમાં એમની ટૂંકીવાર્તાઓ પ્રગટ થયેલી છે.

મુ.મા.

આસ ગોવિંદરામ મોહનલાલ : પ્રચારલક્ષી લોકપ્રિય એકાંકીઓ અને ત્રિઅંકી નાટકો 'સૈનિક'(૧૮૫૪), 'માયું ગામ'(૧૮૫૪), 'સાચા શહ'(૧૮૫૫), 'બરબાદીના પંચ'(૧૮૫૫), 'ધરતીનાં છાંયું'(૧૮૫૬), 'સુખનો શોધમાં'(૧૮૬૧), 'સમજફેર'(૧૮૬૨), 'ગામ જાજે તે!'(૧૮૬૪), 'અદ્યૂત કોણુ?' વગેરેના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ શેલાભાઈ હરિકૃષ્ણ : 'કેદારેશ્વર મહાદેવની સંલિપ ગરબાવલી'(૧૮૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

આસ ચંદુલાલ જોશલાલ : નવલકથાકાર, અનુવાદક. જન્મસ્થળ વીરમગામ. સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. 'બહુકૃપી' અને 'બિરાદર'ના માલિક-તંત્રી.

એમણે 'પ્રજ્ઞબંધુ'ના ભેટપુસ્તકરૂપે લખેલી નવલકથા 'સોરઠનો મુત્સદ્દી વીર'(૧૮૨૯) ઉપરાંત અંગ્રેજી અને મરાઠી ભાષામાંથી અનુદિત 'અદ્ભુત લૂંટારો'(૧૮૨૦), 'વેર વસૂલ'-ભા. ૧થી ૪ (૧૮૨૦-૨૧), 'આગ્રાનો ખજનો'(૧૮૨૨), 'સોનેરી દેવી'(૧૮૨૩), 'પ્રાણ કે પ્રતિષ્ઠા'(૧૮૨૯) વગેરે રહસ્યકથાઓ પણ આપી છે.

૨.૨.૬.

આસ ચંદ્રકાંત પૂજલાલ, 'ચંપુ'(૨૫-૧૦-૧૮૩૯) : નાટકકાર, વિવેચક. જન્મસ્થળ સાવલી (જિ. વડોદરા). ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ., એ જ વિષયોમાં એમ.એ., 'વીસમી સદીના પૂર્વાર્ધની ગુજરાતી ભાષાવિચારણા : હિંમતલાલ અંજ-રિયાની ભાષાવિચારણાના સંપાદન સહિત' વિષય પર સ. પ. યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૮૬૩થી ૧૮૬૮ સુધી કચડવંજ કૉલેજમાં અધ્યાપક. એ પછી ૧૮૮૪ સુધી નવજીવન આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કૉલેજ, ટાલોદમાં પ્રાધ્યાપક અને ૧૮૮૪થી ત્યાં જ આચાર્ય.

'મંચલિપિ'(૧૮૮૩)રંગમંચ (વર્ણનાં રંગમંચ નિમિત્તે લખાયેલાં એમનાં એકાંકીઓનો સંગ્રહ છે. 'રમણભાઈ નીલકંઠ'(૧૮૭૮) ગુજરાતી ગ્રંથકર કોષ્ટીનો એમનો સંનિષ્ઠ સ્વાધ્યાયનો નમૂનો છે; તે 'સાહિત્ય-સંશોધનની પદ્ધતિ'(૧૮૮૧) આયોજનપૂર્વકની વિચારણાનું ફળ છે, જેમાં સાહિત્યસંશોધનની પરિચયાત્મક છતાં બહુપરિમાણી ભૂમિકા રજૂ કરવાનો ઉદ્દેશ છે. 'મિયાનતરે વા'

(૧૮૮૮) એમના વિવેચનસંગ્રહ છે. 'સ્વકલ્પ અને ધર્મકલ્પ' (૧૯૮૫) મધ્યકાલીન ગુજરાતીની કેટલીક કૃતિઓનું, એમના અભ્યાસલેખ સહિતનું સંપાદન છે.

સં.ટા.

વ્યાસ સંપત્તિવાલ ગ્રંથાભાઈ (૨૦-૧૯૧૧) : કવિ. જન્મ વ્યાસ (ભ. વલસાડ)માં. બી.એ. ખેતીનો અભ્યાસ.

'ઉપામાં ઊગેલાં' (૧૯૩૭), 'અંતરને ઓવારે' (૧૯૪૬), 'ત્રિદલ' (૧૯૬૫) જેવા કાવ્યસંગ્રહ તથા ખંડકાવ્ય 'પદ્મવ' (૧૯૬૦) એમના નામે છે.

૨૨.૬.

વ્યાસ ચીમનલાલ દાભાઈ (૩૦-૧૧-૧૯૦૩, ૧૮-૧૨-૧૯૮૭) : કવિ. વતન મહેમદાવાદ. એમ.એ., એલ.એલ.બી. ફ્રેન્ચ-જર્મન ભાષાઓના પણ અભ્યાસી. સુરતની લો કોલેજમાં અધ્યાપક અને આચાર્ય.

એમની પાસેથી 'વળાંક' (૧૯૬૯), 'વમળ' (૧૯૭૧) અને 'વંદેણ' (૧૯૭૫) જેવા કાવ્યસંગ્રહ મળ્યા છે. આ ઉપરાંત કવિતાવિષયક પ્રમાણભૂત પુસ્તકો પણ એમણે લખ્યાં છે.

સં.ટા.

વ્યાસ ચીમનલાલ લ., 'નિસાકર' : કાવ્યસંગ્રહ 'લહરી' (૧૯૬૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ યુનીલાલ કાશીનાથ : 'ત્ર્યંબકશ્વર મહાદેવના ગરબો' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ છેલશંકર : ગાંધીચીંથ્યા સત્યાગ્રહમાં પણ હિંસાનું ઓગિત્ય પ્રમાણુવા મથતી નવલકથા 'દાવાનળ' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જટાશંકર દયારામ : શબ્દની શક્તિઓને નિરૂપતી વ્યાકરણ-પુસ્તિકા 'શબ્દશક્તિઓ' (૧૮૮૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જટિલરાય કેશવલાલ, 'જટિલ' (૧૫-૫-૧૯૧૭) : કવિ. જન્મ સજકોટ જિલ્લાના કોટડાસાંગાણીમાં. ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી બી.એ. પશ્ચિમ રેલવેમાં ઓડિટર.

એમના સંગ્રહ 'કાવ્યાંગના' (૧૯૪૫) નાં ગીતો અને છંદોબદ્ધ કાવ્યોમાં પ્રભુ મુખ્ય ભાવ છે; તે 'સંસ્પર્શ'ની ગીતરચનાઓમાં પ્રભુભક્તિ અને માનવપ્રેમના તથા ગઝલોમાં જીવનની નિરાશા અને વિષાદના ભાવ મુખ્ય છે.

જ.આ.

વ્યાસ જયશંકર ગણપતરામ : 'સ્વ. આ.સો. કમળાગૌરીનું જીવન-ઝરમર'ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જયંત અંબાશંકર (૯-૨-૧૯૪૨) : નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, વિવેચક. જન્મ પોરબંદરમાં. ૧૯૬૩માં બી.એ., ૧૯૬૫માં

આમ.એ., ૧૯૭૨માં પી.એચ.ડી. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૫ સુધી ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૭૬-૭૭માં આચાર્યદરમાં કોલેજના આચાર્ય. ૧૯૭૮થી ભાવનગર યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમની પાસેથી નવલકથા 'ખલપુરમ' (૧૯૬૯), વિવેચન-સંશોધનલેખોનો સંગ્રહ 'આભિપ્રાય' (૧૯૭૩), પી.એચ.ડી. માટેના સંશોધનપ્રબંધ 'મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ' (૧૯૭૫), ડૉ. ઈશ્વરલાલ ર. દવે સંપાદિત સાહિત્યસ્વરૂપ શ્રેણીનું પથમ પુસ્તક 'ગઝલ' (૧૯૭૫) અને ત્રિઅંકી દીર્ઘનાટક 'જે કોઈ પ્રેમ અંત અવરે' (૧૯૮૦) મળ્યાં છે.

(વ.ભ.)

વ્યાસ જશવંતલાલ ભાઈશંકર : પદ્યકૃતિ 'શક્તિસાગર'ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જિતેન્દ્ર ઈશ્વરલાલ : નવાનવાલીય અપદ્માગદ્યનું અનુ-સરણ કરતી કાવ્યપુસ્તિકા 'અગ્નિજ્વાળા' (૧૯૫૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જિતેન્દ્ર કાલિદાસ (૫-૧૧-૧૯૪૩) : કવિ. જન્મસ્થળ ચાણુસ્મા. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ચાણુસ્મામાં. ૧૯૬૪માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૬૬માં એમ.એ. પછી ચાણુસ્મા હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. એ જ વર્ષે પાટણની કોલેજમાં જોડાઈ અઘપર્યંત ત્યાં જ અધ્યાપક.

ગીત, ગઝલ, છાંદસ, સોનેટ તેમ જ અછાંદસ રચનાઓને સમાવેતા તથા સંસ્કૃત અને ગુજરાતીની પરંપરાવાદી કવિતાની ઈકઠીક આસર દર્શાવેતા કાવ્યસંગ્રહ 'ભ્રમરિયું મધ' (૧૯૮૨) એમણે આપ્યું છે. ગીતોમાં લોકલય અને તળપદી ભાષા ધ્યાનાર્ભ છે; તે પરંપરાની રીતે આવેળાથેલાં પ્રેમનાં વિવિધ સંવેદના આસ્વાદ્ય છે.

મા.પ.

વ્યાસ જ્ઞાભાઈ નાગરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'સમદેવ યાત્રા પગથાળા સંઘની સંચાટ કલાની' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જ્ઞેશંકર નંદરામ : પદ્યકૃતિ 'દેહણું વાળી માતા : મંદાકમળોની જાત્રામાં લાગેલી આગનું વર્ણન' (૧૯૮૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ જ્ઞેશંકર માધવજી : 'વિજયવૃંદા નાટકનાં ગાવનો' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ગદ્યાભાઈ છગનલાલ : 'શિવમહિમા શિમનણી નાટક' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ત્રિકમલાલ ઈચ્છાશંકર : પદ્યકૃતિ 'વસ્ત્રાદનો વિલાપ' (૧૯૦૦), 'મરછવેધ' (૧૯૦૭) તથા પાંચક કડવામાં રચાયેલું 'શુરેખાહરણ' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ત્રિભુવન ગૌરીશંકર (૨૨-૧-૧૮૮૮, ૪-૭-૧૯૭૫) : કવિ. જન્મ રોજળા (વિ. ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ જૂના સાવરમાં. શાળાંત સુધીનો અભ્યાસ. પિતાના અવસાનને કારણે તાની ઉંમરે શિક્ષકની નોકરીમાં જોડાયા. આ દરમિયાન વડોદરાની ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી ટ્રેઈનર થવાની તક મળી. સ્વાતંત્ર્ય આંદોલનને કારણે નોકરી છોડી. ખાદીપ્રચાર તેમ જ 'સૌરાષ્ટ્ર પત્ર' અને 'નવજીવન'માં કાર્ય કર્યું. પછી અમદાવાદથી રાજકોટ જઈ સંપ્રીય શાળામાં જોડાયા. નોકરીનાં શેષ વર્ષોમાં કિશોરસિદ્ધિ તાલુકા-શાળાના આચાર્ય. રાજકોટમાં અવસાન.

લગ્ન માધુર્ય, ભાવોની ઋજુતા અને સહજશિલ્પ અલંકારથી યુક્ત એવાં માહિતી, ઉપદેશ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાસ વગેરે ગુણલક્ષણોને લીધે એમનાં કાવ્યો બાળજગત ને બાળશિક્ષણ માટે નોંધપાત્ર છે. 'નવાં ગીતો' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૫), 'જુજીવ' (૧૯૪૧) જેવા બાળ-કાવ્યોના સંગ્રહો એમણે આપ્યા છે. 'આવર્તન' (૧૯૮૮) એમની જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે ઉમાશંકર જોશી, મકરંદ દવે અને નાથાલાલ દવેની પ્રસ્તાવનાઓ સાથેનો સંપાદિત કાવ્યગ્રંથ છે. 'બે દેશગીતો' (૧૯૨૮) અને 'નવી ગરબાવળી' (૧૯૪૨)માં લોકઝાંબીની બળકટતા છે. 'આનખાનાન' (૧૯૪૬) એમનો બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. 'મિઠાત' (૧૯૩૭), 'ઋજુસંહાર' (૧૯૪૬) વગેરે સંસ્કૃત ખંડકાવ્યોના એમના પદ્યાનુવાદ છે; તેો નિષ્કુબાનંદકૃત 'ધીરજ આખ્યાન'નું એમણે ગદ્યરૂપાંતર આપ્યું છે.

આ ઉપરાંત 'સદગુરુ ચરિત' (૧૯૨૪), 'સર લાખાજીજીવનાં સંસ્મરણો', 'સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયની ઐતિહાસિક આલોચના' (૧૯૫૬) જેવા સમાજવિપ્લોગી ગદ્યગ્રંથો પણ એમણે આપ્યા છે. બ.દ.

વ્યાસ દક્ષા બળવંતરાય (૨૬-૧૨-૧૯૪૧) : વિવેચક. જન્મ વ્યારામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વ્યારામાં. ૧૯૬૨માં સુરતથી બી.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૭૮માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૩ સુધી ગુરુકુળ મહિલા કોલેજ, પોરબંદરમાં અને ૧૯૭૩થી વ્યારા કોલેજમાં ગુજરાતીનાં અધ્યાપક.

'સ્વાતંત્ર્યોત્તર ગુજરાતી કવિતા : પરિદર્શન' (૧૯૮૧) એમનો શોધપ્રબંધ છે; તે 'ભાવપ્રતિભાવ' (૧૯૮૧), 'સૌંદર્યદર્શી કવિઓ' (૧૯૮૪) એમના સંશોધન-વિવેચનના ધ્યાનપાત્ર ગ્રંથો છે. ઉક્ત શોધપ્રબંધમાં સ્વાતંત્ર્યોત્તર ગુજરાતી કવિતાને પામવાની એમની સમગ્રદર્શી શક્તિ જોવા મળે છે; 'ભાવપ્રતિભાવ'ના લેખોમાં એમની અભ્યાસપૂત દૃષ્ટિનું પ્રતિબિંબ જિલાયેલું જોવા મળે છે; 'સૌંદર્યદર્શી કવિઓ'માં પાંચમા કાયકાના ચાર પ્રમુખ કવિઓ રાજેન્દ્ર શાહ, નિરંજન ભગત, ઉશનસ્ અને જયંત પાઠકની કાવ્યપ્રવૃત્તિનો ઉપરાંત પાછલા ત્રણની વિવેચનાનો પણ સર્વોગત આલેખ મળી રહે છે.

પ્ર.દ.

વ્યાસ દયારામ રતનશી : પદ્યકૃતિ 'ભજનભૂપણ તથા ભકિતભૂપણ' (૧૯૧૨) તથા 'યજ્ઞચન્દ્રિકા યાને શ્રીમાન શેઠ તુલશીદાસ સુરજી વર્માનાં ધાર્મિક સુકાર્યોનું સંક્ષેપ વર્ણન' (૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ દયારાંકર ભ. : ચોંટ ડાહ્યાનિર્ભયોનો સંગ્રહ 'હારણધાર' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ દલસુખરામ દલપતરામ : પદ્યકૃતિઓ 'દલપત-બકળકળા' (૧૯૧૪), 'મનહરવાણી' - ભા. ૧ (૧૯૦૩), 'ભવતારણ ભજનાવલી' (૧૯૦૮) વગેરેના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ દશરથલાલ ગં. : નાટક 'કેશીચરિત' (૧૯૮૬) તથા પદ્યકૃતિ 'યજ્ઞોગાન' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ દીનાનાથ સોમેશ્વર (૭-૧૧-૧૯૨૭) : કવિ. જન્મસ્વળ અરસવણી (વિ. ખંડ). બનારસ વિન્દુ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ. શિક્ષણકાર્ય.

'વપમિંગલ' (૧૯૬૮) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

૨.૨.૬.

વ્યાસ દુર્લભરાય તુલસીરામ : 'નરસિંહ મંદનાના નાટકનો ગાયનો' (૧૯૦૫) તથા 'સુભાગી સુંદરીના નાટકનો ગાયનો' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ દેવશંકર : ઐતિહાસિક નવલકથા 'નિયજુમ યાને કેવલકામને શરણે' (અન્ય સાથે, ૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ ધીરજકુમાર વલ્લભજી (૧૬-૧૧-૧૯૪૭) : નવલકથાલેખક. જન્મ ભાવનગર વિજ્ઞાના વીજપડીમાં. એમ.એ., પીએચ.ડી. સાવરકુંડવાની કે. કે. ડાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

'ઊમિ અને પડધા' (૧૯૭૯) એમની નવલકથા છે.

ચં.દો.

વ્યાસ નવલકિશોર હરજીવન (૧૩-૧૧-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ કુંકાવાવમાં. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ. શિક્ષણ ખાતા સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'કેસરકચારી' (૧૯૬૪), 'સ્નેહલક્ષ્મી' (૧૯૬૬), 'ચંચ-મંડપ' (૧૯૬૭), 'પિજરનું પંખી' (૧૯૬૯), 'વરસી પ્રેમપટા ધનધોર' (૧૯૭૪), 'મોસમભીનો મન' (૧૯૭૮), 'લાગણીનો પડળ' (૧૯૭૯) વગેરે પચાસેક લોકપ્રિય નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત પચીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'કુમકુમ પગલે' (૧૯૮૦) પણ એમણે આપ્યો છે.

૨.૨.૬.

વ્યાસ નિર્ભયરામ મંજારામ : પદ્યકૃતિ 'કુરુક્ષેત્ર', નાટક 'સુંદર-માધવ' (૧૯૯૩) તથા 'ચતુરવિજય' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ નિર્વાણ : અંગ્રેજી પરિવેશ ધરાવતાં ત્રણ એકાંકીઓનો સંગ્રહ 'નવા પ્રયોગો' (૧૯૭૨), પ્રેમકથા 'ઋતંભરા પ્રજા' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૪) તથા 'આત્મજ્યોતિકા' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ પીનામ્બર પૂજ્યભાઈ -- વ્યાસ ભોંપાભાઈ પુરુષોત્તમ

વ્યાસ પીનામ્બર પૂજ્યભાઈ : 'શ્રી ભાનુપ્રસાદ નાટકોનાં ગાથોનાં' (૧૮૯૯)ના કર્તા

૨૨.૬.

વ્યાસ પાપટલાલ : સામાજિક નાટકો 'કનકતારા' અને 'અંબ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ પ્રભુલાલ કાલિદાસ : છંદાબદ્ધ કાવ્યોના સંગ્રહ 'પ્રિયણી' (૧૯૫૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ પ્રભુલાલ મણિશંકર : 'શામળશાનું આખ્યાન' (૧૯૦૬) તથા 'વિકૃતનાથજીનો પરમ ભક્ત દામાજી' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ પ્રભુશંકર નરભરામ : પદ્યકૃતિઓ 'કાવ્યકુસુમ' (૧૯૧૨), 'આંતરસંસ્કૃતિ' - પ્રવાહ ૧ (૧૯૨૪) અને 'કોષપરાજય' (૧૯૨૭) તથા 'સુબોધક વાર્તાસંગ્રહ' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ભાપાલાલ ઈશ્વરશંકર : પદ્યકૃતિ 'તાપોનું તોજાન' (૧૮૮૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ભાષુભાઈ : વીર સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'વર્ષા' (૧૯૬૨) તથા નાટ્યસંગ્રહ 'એક ને એક બે' (૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ બાલકૃષ્ણ : આકાશવાણી પર સ્વ. ચંચલ બાલોપયોગી ચરિત્ર 'બાગકોના શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય' (૧૯૬૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ભગવાનદાસ માણિકચંદ : પદ્યકૃતિ 'સંકટ નિવારણ અંતરની પ્રાર્થના' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ભવાનીશંકર વિજયશંકર, 'અતિથિ', 'નીલકંઠ', 'સળશેખર' (૨૭-૧૨-૧૯૦૫) : વાર્તાકાર. જન્મ ભુજમાં. ૧૯૨૮ માં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૬ માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. પ્રારંભમાં કરાંચીની શાળાઓમાં, ત્યારબાદ ૧૯૩૩ થી ૧૯૪૮ સુધી કરાંચીની ડી. જે. સિંધ કોલેજમાં સંસ્કૃત અને ગુજરાતીનું અધ્યાપન. ૧૯૪૮ થી ૧૯૫૧ સુધી આણંદની સરદાર પટેલ કોલેજમાં સંસ્કૃત વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૫૧ થી ૧૯૭૦ સુધી ભારતીય વિદ્યાભવનની કોલેજોમાં સંસ્કૃત વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૭૦ માં નિવૃત્ત. 'ફાલગુની' અને 'વાણી'ના એક કાળે સહનત્રી. 'પદ્ધવનિ' (૧૯૩૩) એમનો નવલિકાસંગ્રહ છે. 'ચતુર્મુખ' (૧૯૫૦) એમની નાટિકા છે. આ ઉપરાંત એમણે સંસ્કૃતમાંથી અનુવાદ 'કુંદમાલા' (૧૯૩૬) પણ આપ્યો છે.

અં.ટો.

વ્યાસ ભાઈલાલ છગનલાલ : ગઝલસંગ્રહ 'ગઝલગર્જના' (૧૯૨૦) તથા સંપાદન 'શ્રી પુષ્ટિ મહારસાધિ' - ભા. ૧ (૧૯૨૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ભાનુપ્રસાદ મણિરામ, 'ભાનુ' : સામાજિક સમૂહ ઇતેહકેતવ નવલકથા 'માસ્તર કે મનહર' (૧૯૧૫) તેમ જ 'સમાકાંત યાને અર્વાચીન ભારત' (૧૯૧૫) અને 'સરલા' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

વ્યાસ ભાનુશંકર ઓધવજી (૫-૧૦-૧૯૨૪, ૧૨-૯-૧૯૮૭) : કવિ, વિવેચક. જન્મ વાંકાનેરમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કેળવણી વાંકાનેરમાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સ્નાતક-અનુસ્નાતક. પછી પૂના યુનિવર્સિટીમાંથી પણ અનુસ્નાતક. દશેક વર્ષ મુંબઈની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં કામગીરી પછી યુવાનજાના શિક્ષણખાતામાં. ૧૯૬૮ થી નિવૃત્ત અને લંડનમાં સ્થાયી નિવાસ. ત્યાં જ અવસાન.

'પરિવેશ' (૧૯૫૭), 'સંકેત' (૧૯૬૬), 'સંનિવેશ' (૧૯૭૧), 'સમીર' (૧૯૭૨), 'પ્રસ્પંદ' (૧૯૭૩), 'પદરવ' (૧૯૭૪) અને 'તરંગ' (૧૯૭૪) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. એમણે 'આ પાર પેલે પાર' (૧૯૬૩) અને 'શ્યામલ તેજ પ્રવેત પડછાયા' જેવી નવલકથાઓ તથા 'મેળાનાં પંખી' (૧૯૬૫) વાર્તાસંગ્રહ આપ્યાં છે. અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચ કાવ્યસમજની પાર્શ્વભૂ સાથે એમણે 'નિર્ઝર' (૧૯૭૧), 'પ્રસોહ' (૧૯૭૪), 'અરુણ' (૧૯૭૫), 'કવિતા : સૂર્યના અંકુર' (૧૯૭૫), 'સૂર્ય સુર્યનુનો સહકાર' જેવા વિવેચનસંગ્રહો આપ્યા છે. 'સુભાષિત મંજુષા' (નટવરલાલ પાક્ષિક સાથે, ૧૯૫૨), 'આફ્રિકાની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૯૬૨), 'વિશ્વની શ્રેષ્ઠ સાહસ કથાઓ' (૧૯૬૨) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત એમણે ચિંતન, ઇતિહાસ અને પ્રવાસ વિશેનાં કેટલાંક પ્રકીર્ણ પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

અં.ટો.

વ્યાસ ભાનુશંકર બાબરશંકર, 'બાદશાહી', સુંદરજી બેટાઈ સાથેના સંયુક્તલેખનમાં બંનેનું ઉપનામ 'મિત્રાવરુણી' (૧૨-૫-૧૯૦૫, ૧૪-૧૧-૧૯૬૩) : કવિ. જન્મ કચ્છના આધાઈમાં. વતન નડિયાદ. પ્રાથમિક શિક્ષણ મોરબીમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ પહેલાં મોરબીમાં, પછી રાજકોટમાં. રાજકોટની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ૧૯૨૭માં ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજ, મુંબઈથી સંસ્કૃત અને ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૦માં એમ.એ. કબીલાઈ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈમાં ઘણાં વર્ષ સુધી શિક્ષક. પછી સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, મુંબઈમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. ૧૯૪૧ માં એલ.એલ.બી. થઈ વકીલાતનો પ્રારંભ. છેલ્લે મુંબઈ આકાશવાણીના ગુજરાતી વિભાગ સાથે સંલગ્ન. રંગભૂમિ ક્ષેત્રે વિશેષ સંસ્કારસેવા. હૃદયરોગથી અવસાન.

એમના એકમાત્ર કાવ્યસંગ્રહ 'કેરી' (૧૯૪૧)માં ગીતો, ભજનો, સોનેટો, મુક્તકો અને એકાદ-બે લાંબી રચનાઓ છે. ગાંધીયુગના કવિઓની જેમ યુગપ્રભાવનું તેમ જ યુગભંગનું ચિત્રણ એમનું મુખ્ય ધ્યેય રહ્યું છે; પરંતુ એમનો ઉન્મેષ અધિકતર ગીતોમાં પ્રગટ થયો છે.

અં.ટો.

વ્યાસ ભીખાભાઈ પુરુષોત્તમ (૧૮૯૯, -) બાપસાહિત્યલેખક. જન્મ ગોધરા (જિ. પંચમહાલ)માં. પ્રેમચંદ સયચંદ ટ્રેનિંગ

કેલેન્ડરમાંથી તાલીમ લઈને શિક્ષક. નિવૃત્તિ દરમિયાન બાળકો માટેનાં ત્રીમાસિક અને માસિકનું સંપાદન.

એમણે બાળભોગ્ય ચરિત્ર 'સીતા વનવાસ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૦, ૧૯૨૧), 'બાળકની વાતો' - ભા. ૧-૨, નાટક 'ગુંજનો વર' (૧૯૨૧) તથા નવલકથા 'ભયંકર ભુજંગ' (૧૯૨૧) ઉપરાંત 'મારતવીર' (૧૯૨૬), 'રાષ્ટ્રકીર્તન' અને 'રાષ્ટ્રગરબી' જેવાં પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

વ્યાસ ભોજીલાલ મહારાંકર : દ્વિઅંકી નાટક 'ચંદ્રામ્બી લેખન' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ ભોજીલાલ પ્રેમજી (૨૧-૨-૧૮૮૭, -) : કવિ. જન્મ રીબ (જે. રાજકોટ)માં. ૧૯૧૬માં હંટર મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી તાલીમ લઈને પ્રથમ વર્ગ મેળવી અમદાવાદની વનિતાવિશ્રામ શાળામાં શિક્ષક.

એમણે 'શ્રી પ્રભુચરણ' (૧૯૨૬) તથા 'નવદીવડ' (૧૯૩૨) જેવી પુસ્તિકાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

વ્યાસ મજનલાલ હરજીવન : ચતુરંકી 'ભાનુમતિ વિજય નાટક' (૧૮૮૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મજનલાલ હરિભાઈ : આધ્યાત્મિક લેખસંગ્રહો 'સન્સંગ-માળા' (૧૯૪૮) અને 'શ્રેયનો માર્ગ' (૧૯૮૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિધરપ્રસાદ શંકરલાલ (૩-૮-૧૮૮૩, ૮-૩-૧૯૩૬) : જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૦૬માં ડોક્ટરી પાસ. ગાંધીજીના અંતવાસી.

નોંધપોથી 'મહાત્માની છાયામાં' (મરણોત્તર પ્રકાશન, ૧૯૬૯) એમના નામે છે.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિલાલ જઠવજી : નવલકથાઓ 'હર્યાદગાર' - ભા. ૧ (૧૯૧૧) અને 'પ્રિયંવદા' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિલાલ જ્ઞેલાલ (૧૮૮૦, ૧૯૪૦) : જાદુકથા 'અહ્યાઉ-દીનનો ઉદય' (૧૯૧૮) તથા નવલકથાઓ 'ખૂન કે જાદુ' (૧૯૧૭), 'કલ્યાણી' (૧૯૧૮), 'મહાલક્ષ્મીનું ખડગ' (૧૯૧૮), 'આસામ પર હલો' (૧૯૧૮), 'સ્નેહમયી અને વિષમયી' (૧૯૧૯), 'કુમારી કામંદકી' (૧૯૨૫), 'સવિતાનું સાવિત્રીઘન' (૧૯૨૬), 'શશી-વદની અને શશીપ્રભા' (૧૯૩૩), 'સતી ભકિતપ્રભા' (૧૯૩૩) વગેરેના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિલાલ બકોરભાઈ : વિવેચનગ્રંથ 'જૂની ગુજરાતી ભાષા અને જૈન સાહિત્ય' (૧૯૧૪) તથા સંપાદનો 'વિમલપ્રબંધ' (૧૯૧૪) અને 'પ્રબોધબત્રીસી' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિલાલ ભાઈશંકર : પદ્યકૃતિ 'સમનામ ભજનાવળી' (૧૯૩૧) તથા નાટકનાં ગીતો અને લગ્નગીતોનાં સંપાદનો 'મસ્તાની માંશુક' અને ભગાનવાવનો આશક' - ભા. ૧-૨ (૧૯૩૪) અને 'નવાં નવાં નાખરાં' (૧૯૩૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિશંકર રણછોડજી : 'જ્ઞાનોદય ભજનમાળા' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મણિશંકર લલ્લુભાઈ : 'મણિશંકરકૃત કાવ્ય' ભા. ૧ (૧૯૭૫) તથા 'ચતુર સ્ત્રીવિચાર મનોરંજક ગરબાવલી' (૧૯૮૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

વ્યાસ મનહરલાલ ચંદુલાલ : નવલકથાઓ 'અધમનાના અવધિ' (૧૯૫૩), 'કલાકારની કતલ' (૧૯૫૩), 'પાંચ એકા' (૧૯૫૩) વગેરેના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મયાશંકર નથુરામ : નવલકથા 'વિજયધ્વનિ' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મયાશંકર બોધાભાઈ : નાટક 'રાણા ચંદ્રસિંહ' (૧૮૮૯) તથા કથાકૃતિ 'સતી શ્રીદેવી' (૧૮૮૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ માલેકલાલ છગનલાલ : ચરિત્ર 'વિષ્ણુવ ઝાલોળા કૃતિ' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ માલેકલાલ હરજીવનદાસ : કચ્છ-જરખોના વતની. એમની પાસેથી કાવ્યગ્રંથ 'વિરહોદ્ધાર યાને કવિજીવન વિરહ' મળ્યો છે.

મુ.મા.

વ્યાસ મૂળશંકર પ્રભુલાલ : ભજનસંગ્રહ 'ગોવિંદગીત' (૧૯૪૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મૂળશંકર પ્રેમજી (૧૯-૧-૧૯૦૦) : વાર્તાકાર. જન્મ રીબ (ગાંડલ)માં. રાજકોટની હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ અને અમદાવાદની રાત્રિશાળામાં અભ્યાસ કરીને મૌલિક. ઉપરાંત સર જે. જે. આર્ટ સ્કૂલની બે પરીક્ષાઓ રાજકોટથી પાસ. અમદાવાદમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી કથાકૃતિઓ 'સ્વર્ગની પરીઓ' (૧૯૩૩), 'કથા-કુસુમે' (૧૯૩૫) વગેરે મળી છે.

મુ.મા.

વ્યાસ મૂળશંકર લલ્લુભાઈ : કવિતા 'ઉદિત્ય કુચાલનિવર્તક પ્રબંધ' (૧૯૮૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ મેઘજી હરિરામ : પદ્યચરિત્ર 'આનંદવિધાગ' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ માતૃસાહચર્ય ઓટાવાલ : નર્મદ અને બ્રાહ્મણશંકરની શૈલીને અનુસરતી પદ્યકૃતિઓ 'પ્રેમ સતી સહી'(૧૮૯૯), 'મરકીની (વિરંગણા ને વિદ્યાની લાલત'(૧૮૯૯), 'કુસુમગુચ્છ'(૧૯૦૧), 'કૃષ્ણગુપ્તનાં કોતક'-ભા. ૧(૧૯૧૩), 'પાંચાળીચરિત્ર'(૧૯૧૩) ઉપરાંત 'ભાલેકવાસી ગારવામિ શ્રીદેવકીનંદનાચાર્યનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર અને શોકદુગાર'(૧૯૧૩) તેમ જ 'ભદ્રાભદ્રના ભેદુનો ભવાલ અને સુધારની દ્વેષ'(૧૯૦૨), 'રત્નદાર'(૧૯૧૦) (૧૯૧૦), 'દયાસમ અને ઊર્મિલા અથવા સુધારે કે શેતન'(૧૯૧૭) જેવી નવલકથાઓના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ યશવંત ઊમિયાશંકર : બાળવાનાકૃતિ 'સાહ્યનો બારકસો'(૧૯૫૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ યોગેન્દ્ર ધીરુભાઈ (૧૯૧૦-૧૯૪૦) : નવલકથાકાર, ભાષા-વિદ, જન્મસ્થળ અમદાવાદ. ૧૯૫૭માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી અને ભાષાવિજ્ઞાન વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૬૯માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૩થી ૧૯૬૬ સુધી એમ. એમ. થાલ મહિલા કોલેજ, સુરેન્દ્રનગરમાં ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક અને આચાર્ય. ૧૯૬૬થી ૧૯૬૮ સુધી સરદાપુર આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં પ્રાધ્યાપક અને ૧૯૬૮-૬૯માં ત્યાં જ આચાર્ય. ૧૯૬૯થી ૧૯૮૦ સુધી ભાષાવિજ્ઞાનના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૮૦થી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્યભવનમાં ભાષાવિજ્ઞાનના સીડર.

'બે કિનારાની વચ્ચે'(૧૯૮૨) અને 'કૃષ્ણગુપ્ત'(૧૯૮૩) એમની લઘુનવલો છે. 'ભીલીની કિશોરકથાઓ'(૧૯૭૬) અને 'મનોરંજક બોધકથાઓ'(૧૯૭૯) એમનું બાળસાહિત્ય છે.

'ભાષા અને તેનું ભૌતિક સ્વરૂપ'(૧૯૬૭), 'બાલીવિજ્ઞાન અને ગુજરાતની બાલીઓ'(૧૯૮૧), 'ભાષા, સમાજ અને સાહિત્ય'(૧૯૭૫), 'ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ'(૧૯૭૭), 'ભાષાવિજ્ઞાન અને ભાષાકૌશલ્યોનું શિક્ષણ'(૧૯૭૬), 'સામાજિક ભાષાવિજ્ઞાન'(૧૯૮૩) વગેરે એમનાં ભાષાશાસ્ત્રને લગતાં પુસ્તકો છે.

ચં.દો.

વ્યાસ રજની કૃષ્ણલાલ (૨૩-૯-૧૯૩૩) : બાળસાહિત્યકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ ભરૂચમાં. ૧૯૫૧માં મેટ્રિક. ૧૯૫૫માં સર જે. જે. સ્કૂલ ઓવ આર્ટ્સ, મુંબઈથી ડી.સી.એ. અમદાવાદમાં 'ગુજરાત સમાચાર', 'સંદેશ' વગેરેમાં ચિત્રકામ. ૧૯૭૭થી ૧૯૮૦ સુધી 'બુલબુલ' બાલપાઠિકનું સંપાદન. ૧૯૮૧થી ૧૯૮૪ સુધી 'રમકડું' બાલપાઠિકનું સંપાદન. ૧૯૮૬થી 'સમભાવ' દૈનિક સાથે સંલગ્ન. ૧૯૮૮માં બ્રિટન-પ્રવાસ.

'મિજબાની'(૧૯૭૯), 'સોનેરી વાતો'(૧૯૮૫), 'રૂપેરી વાતો'(૧૯૮૫), 'પંચતારક કથાઓ'(૧૯૮૭), 'પંચશીલ કથાઓ'(૧૯૮૭) વગેરે એમનું બાલસાહિત્ય છે. 'અવિસ્મરણીય'(૧૯૮૮) એમનો વ્યક્તિચિત્રોનો ગ્રંથ છે. 'ગુજરાતનો અસ્મિતા'(૧૯૮૮) ગુજરાત અંગેનો સચિત્ર સર્વસંગ્રહ છે.

ચં.દો.

વ્યાસ રઘુજીવલાલ : પદ્યસંગ્રહ 'રમુનિરંગા'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ રઘુજીવલાલ નાયજી : 'ભદ્રકાળી ભક્તિવિષયક કાવ્ય'(૧૯૯૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ રમણલાલ એ. : કાવ્યગ્રંથ 'રવસ્વલરી'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ રમણજીવલાલ માણેકલાલ : નવલકથા 'વિશાલનો પ્રાંત-લીલા'ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ રવિશંકર શિવરામ, 'રવિશંકર દાદા', 'રવિશંકર મહારાજ'(૨૫-૨-૧૯૮૪, ૨-૭-૧૯૮૪) : સમાજસેવક. જન્મ રટ્ટુ (તા. માનર)માં. વન સરસવણી (મહેમદાવાદ). શિક્ષણ સરસવણીમાં. શરૂઆતમાં ભાવરા (તા. દોલગામ)માં શિક્ષક. ૧૯૦૩માં સેવાળી કલકત્તાની ગોઠરી. ૧૯૦૪થી વલ્લભનગર. એ સાથે ૧૯૦૩થી આર્થિકસમાજના પ્રચારક. ૧૯૧૮થી ગાંધીજી સાથે સાબરમતી આશ્રમમાં. ૧૯૨૦થી દાહનિર્વેન-પ્રવૃત્તિમાં. વિલક સ્વરાજદ્વારા માટે પાટુ કામ કર્યું. ૧૯૨૨માં ગુણવત્તા સંપ્રેમશાળાની સ્થાપના કરી અને તેમાં પટ્ટાવાળાથી આચાર્ય સુધીનું બધું કામ જાતે જ સંભાળ્યું. ૧૯૨૩માં ઝંડા સત્યાગ્રહમાં ભાગ લેતાં જેલવાસ. દરમિયાન અકોલા જેલમાં વિનોબાજીના સંપર્ક. જેલમાંથી છૂટી છાપરા (તા. મહેમદાવાદ)માં સ્થિર થઈ સેવાકાર્ય. ૧૯૩૦માં મીઠાના સત્યાગ્રહમાં. એ પછી ગાંધીજીના આદેશથી સરગામમાં વસવાટ અને ગાંધીપ્રેરિત પ્રવૃત્તિ. ૧૯૩૪માં તરિપુરા કોંગ્રેસમાં. ૧૯૪૨માં ફરી જેલવાસ. પાટણવાડિયા, બારેયા અને અન્ય પક્ષના ભવિષ્યોના ઉદ્ધાર માટે સતત પરિશ્રમ. આઝાદી પછી ચીન જવાના આસંત્રણથી ૧૯૫૨માં ચીન અને શીયાંપુરની યાત્રા. ૧૯૫૩માં વિનોબાજી સાથે ભૂદાનપ્રવૃત્તિમાં કાર્ય. ૧૯૬૮માં ગુજરાતના સુરત વિદ્યાલયનાં પુસ્તકોનાં લોકોની યાત્રા. ૧૯૬૯-૧૯૭૦ દરમિયાન બિલારમાં દુકાળસહાયકાર્ય. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમનાં પુસ્તકો મુખ્યત્વે રવાનુભવોના નિષ્કર્ષમાંથી રસાયેલાં છેને તેમાં અંધશ્રદ્ધા, કુરિવાજો આદિ વિશે અશિક્ષિત લોકો માટે ક્યનાત્મક શૈલીમાં એમણે સહજ-સરળ ભાષામાં લખ્યું છે અને સમાજ, શિક્ષણ, ખેતી, પ્રવાસ વગેરે વિષયોને આવરી લીધાં છે. 'સત્યાગ્રહનો વિષય'(૧૯૩૯), 'શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ'(૧૯૪૮), 'પર્વમહિમા'(૧૯૫૦), 'લગ્નવિધિ'(૧૯૫૩), 'મારો ચીનનો પ્રવાસ'(૧૯૫૪) અને 'મહારાજની વાતો'(૧૯૭૨) એમનાં પુસ્તકો છે. 'મારો ચીનનો પ્રવાસ'માં એમણે ચીનનાં સંસ્કૃતિ, સમાજ, શિક્ષણ, ખેતી આદિનું અભ્યાસપૂર્ણ આલેખન કર્યું છે.

મુ.મા.

વ્યાસ રૂપશંકર ગંગાશંકર : પદ્યકૃતિઓ 'શિવસ્તુતિ'(૧૯૭૧), 'સંસકૃતકાવ્ય'-ભા. ૧, ૨(૧૯૭૨, ૧૯૭૪), 'વનિતાવિયાળ'(૧૯૮૦) તથા 'વલ્લભાંડનગ્રંથ'ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ રેવાશંકર જયશંકર : મહાભારત-કથાના પ્રસંગને પદ્યરૂપે વર્ણવતી કૃતિ 'મચ્છવેધ'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ લક્ષ્મીકાન્ત ભાઈશંકર, 'તોરંદાબ' (૨૩-૧૧-૧૯૨૦) :

વાર્તાકાર. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૩૯માં વડોદરાથી મૅટ્રિક. ૧૯૪૩માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૪૪થી ૧૯૪૪ સુધી શિક્ષક. ૧૯૪૪થી ૧૯૪૭ સુધી રાજકોટમાં એકાઉન્ટન્ટ ઠગરણ. ૧૯૪૭થી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'સાહ્યાયુ અને બીજી વાર્તા' (૧૯૮૮) મળ્યા છે.

મુ.મા.

વ્યાસ લક્ષ્મીનારાયણ/ભનુભાઈ રણછોડલાલ, 'મોહન શુકલ',

'સ્વપ્નસ્થ'(૧૩-૧૧-૧૯૧૩, ૨૩-૧૦-૧૯૩૦) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ રાજકોટમાં. વતન જામનગર. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ રાજકોટમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. ૧૯૩૬થી ૧૯૪૪ સુધી મુંબઈમાં ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સમાં થોડો સમય 'વંદેમાતરમ' અને 'સંસ્કાર' સામયિકમાં. જ્ઞાની બીમારીને લીધે ફેટલાક સમય જામનગર ઠરકીને આરામ. ૧૯૪૮થી પછી મુંબઈ ઠરકીને 'આસોપાલવ', 'નૂતન ગુજરાત', 'દિગ્દુસ્તાન'માં. ૧૯૫૦થી યુ.એસ.એસ.આર.ના પબ્લિકિટી વિભાગ, દિલ્હીમાં ગુજરાતી ભાષાનરકાર.

ગાંધીયુગીન કવિતાનો ફેટલાક પ્રભાવ ઝીલવા છતાં ગાંધી-વિચારસરણી કરતાં સામ્યવાદી વિચારસરણી તરફ આસ્થાવાળા આ કવિમાં પ્રગતિથીજ સર્જકોનો મિજાજ વિશેષ છે. ભગ્નપ્રેમનું શિખરિણી છંદમાં રચાયેલું કરુણ કાવ્ય 'અચલા'(૧૯૩૭), 'વિનાશના અંશો, માયા'(૧૯૩૮) તથા માનવસંસ્કૃતિની કથાને આલેખનું પૃથ્વી છંદમાં રચાયેલું ધિતનપ્રધાન 'પરતી'(૧૯૪૬) એમનાં દીર્ઘકાવ્યો છે. સોનેટ, ગીત અને છંદોબદ્ધ કાવ્યોના સંગ્રહ 'અજંપાની માધુરી'(૧૯૪૧)માં વાસ્તવલક્ષી કાવ્યો કરતાં પ્રકૃતિકાવ્યો વધારે સંતર્પક છે. ભજનો અને લોકગીતોના ઢાળ તથા સૌરાષ્ટ્રની વાણીના સંસ્કારવાળી 'શવણલથા'(૧૯૪૨)ની ગીત-રચનાઓમાં દેશ અને સમાજમાં પ્રવર્તતાં શોષણ, ગરીબાઈ અને ગુલામી જેઈને અજંપો અનુભવતા કવિનો શોષ અને વેદના-પૂર્ણ અવાજ છે; તે સમાજને પલટવાનો ક્રાંતિકારી મિજાજ પણ છે. 'લાલ સૂર્ય'(૧૯૬૮) કવિની સામ્યવાદી વિચારસરણી પ્રત્યેની શ્રદ્ધાને વ્યક્ત કરતા કાવ્યસંગ્રહ છે. 'ચિરવિરહ'(૧૯૭૩) એમનાં નોંધપાત્ર કાવ્યોનો મરણોત્તર પ્રકાશિત સંગ્રહ છે.

'દિનરાત'(૧૯૪૬) અને 'ધૂણીનાં પાન'(૧૯૫૦) એ દ્વૈકી-વાર્તાના સંગ્રહોમાંની ઘણી વાર્તાઓમાં જાતીય આકર્ષણનાં વિવિધ રૂપો આલેખાયાં છે. કેટલીક વાર્તાઓમાં ગરીબાઈ અને શોષણ-માંથી જન્મતી સામાજિક વિપત્તિ આલેખાઈ છે. વસ્તુ તરફ જેવાનો વાસ્તવવાદી અભિગમ અને ઝીણું રેખાંકન આ વાર્તાઓની લાક્ષણિકતાઓ છે.

'જહનવી'(૧૯૫૩) સામ્યવાદી વિચારસરણીવાળાં તે પાત્રોના મુગ્ધપ્રેમમાં આવતા પરિવર્તનને આલેખતી નવલકથા છે. 'શાધ'

(૧૯૩૭) મોહન શુકલના છાન્નનામથી લખેલી એમની લઘુ-નવલ છે.

'યુગપુરુષ ગાંધી'(૧૯૪૩), 'પુનમનાં પોયાણી'(૧૯૫૩) અને 'પલટાને જમાના'(૧૯૫૭) એમના અનુવાદગ્રંથો છે. 'સાહિત્ય અને સંસ્કાર'(૧૯૪૪) તથા 'સાહિત્ય અને પ્રગતિ'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૪૦, ૧૯૪૧) એમના માકુર્સવાદી અભિગમવાળાં કાવ્યો, વાર્તાઓ અને લેખોના સહસંપાદિત ગ્રંથો છે.

જ.ગા.

વ્યાસ લલિતારાંકર લાલશંકર (૧૯૫૨, -) : કવિ. જન્મ સુરતમાં. મૅટ્રિક સુધીનું અભ્યાસ. જે. જે. સ્કૂલ, સુરતમાં મુખ્યશિક્ષક. સુરત મ્યુનિસિપલ સ્કૂલના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ. વાનતાવિશ્રામના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ.

એમનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'લલિતકાવ્યસંગ્રહ'(૧૯૩૮) ખૂબ મોટાથી પ્રકાશિત થયો છે. એમાં 'કથાપ્રેલો', 'દરિદ્રાન્દ', 'પાંડવ વિજય', 'દિલ્હી પર લલો' વગેરે નાટકોનાં ગાનનાં પણ લખ્યાં છે.

સં.દે.

વ્યાસ લલ્લુભાઈ ભાપુરામ : પદ્યકૃતિ 'રશ્મિલી વાણી'ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ વલ્લભરામ સૂર્યરામ (૧૯૪૫, ૧૯૨૫) : ધર્મનોતિ(વિષયક પદ્યકૃતિઓ 'પરનારીનો સંગ ન કરવા વિશે ગરબીઓ'(૧૯૬૯), 'કાવ્ય'(૧૯૭૪), 'વલ્લભકૃત કાવ્ય'(૧૯૭૭), 'અમદાવાદની આજ'(૧૯૭૭), 'વલ્લભનીતિ'(૧૯૮૩), 'ન્યાયવલ્લભ'(૧૯૮૩), 'અકળ લોકાની વાણી'(૧૯૮૬), 'સંગવાખ્યાન'(૧૯૮૬), 'વલ્લભપદમાળા'(૧૯૮૬), 'ભાવાર્થપ્રકાશ'(૧૯૮૬), 'કાવ્ય-પુસ્તક': ૨ (૧૯૮૮), 'મચ્છવેધ'(૧૯૯૩), 'સુરેખાલક્ષ્મી'(૧૯૯૩), 'અભિમાનનો ચક્રાવો'(૧૯૯૪), 'ભારતની કથા'(૧૯૯૫), 'પાંડવાશ્વમેધ'(૧૯૯૮), 'વિશ્વકર્મચરિત્ર'(૧૯૧૧), 'આધ્યાત્મિક વાર્તાવાપ'(૧૯૧૪) વગેરેના કર્તા.

નિ.ગા.

વ્યાસ વલ્લભરામજી : પદ્યકૃતિ 'વલ્લભાવધિ'-ભા. ૩(૧૯૩૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ વિઠ્ઠલરાય ગોવર્ધનપ્રસાદ (૨૧-૧૦-૧૯૬૨) : વાર્તાકાર, કોષકાર. જન્મ ગોધરા (પંચમહાલ)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણગોધરામાં. ૧૯૮૩માં અમદાવાદથી મૅટ્રિક. શરૂઆતમાં કોલસરમાં કારભારી, પછી માણસમાં ન્યાયાધીશ. નિવૃત્ત પછી કાપડ મિલ સાથે સ્વનંત્ર વ્યવસાય.

એમની પાસેથી 'મૂલત્વી સામવાનાં માઠાં ફળ'(૧૯૮૫), 'માઠાપ તેવાં છેકરો'(૧૯૮૭) જેવા લખસંગ્રહો તથા 'ધી સ્ટાન્ડર્ડ ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનેરી'(૧૯૯૦), 'ધી સ્ટુડન્ટ્સ સ્ટાન્ડર્ડ ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનેરી'(૧૯૯૬), 'ધી કોન્ડેન્સ્ડ ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનેરી'(૧૯૧૧), 'ધી પોર્કેટ ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ડિક્શનેરી' તેમ જ અનુવાદ 'યુવાનોને બાધવચન'(૧૯૯૭) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વ્યાસ વિનુભાઈ માતીલાલ - વ્યાસ હરિનારાયણ અંબાલાલ

વ્યાસ વિનુભાઈ માતીલાલ : જીવનચરિત્ર 'સરદાર વજ્રભભાઈ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ વિષ્ણુકુમાર દયાલજીભાઈ (૯-૮-૧૯૨૦) : નાટ્યલેખક. જન્મ થાણદેવળી (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ૧૯૪૪માં સરકારેથી બી.એ. ૧૯૫૨માં મુંબઈથી એમ.એ. મુંબઈથી ડિપ્લોમા ઈન ટ્રામેટિક્સ. ૧૯૪૪થી ૧૯૫૪ સુધી ગુરુકુળ હાઈસ્કૂલ, ઘાટકોપરમાં અધ્યાપક. ૧૯૫૪થી ૧૯૬૪ સુધી સિદ્ધાર્થ કોલેજ, મુંબઈમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૬૪થી ૧૯૬૫ સુધી એમ.એસ. યુનિવર્સિટી, વડોદરાના નાટ્યવિભાગમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૬૫થી ૧૯૬૮ સુધી મુકંદ આયર્ની લિ., મુંબઈમાં ઓફિસર. ૧૯૬૮થી ૧૯૭૫ સુધી અંજુમન કોમર્સ કોલેજ, મુંબઈમાં પ્રાધ્યાપક. 'નાટ્યરંગ' માસિકના તંત્રી. નાટક તેમ જ નૃત્યનાટિકાઓનું ભારતીય વિદ્યાભવન, ડાંડનમાં દિગ્દર્શન. નાટ્ય અને ચલચિત્રક્ષેત્રે અભિનય. એમની પાસેથી ત્રિઅંકી નાટક 'દયાસમ'(૧૯૬૧) તેમ જ ર.વ. દેસાઈની નવલકથા 'પૂર્ણિમા'(૧૯૫૯)નું તથા યરદબાબુની નવલકથા 'દેવદાસ'(૧૯૫૯)નું નાટ્યરૂપાંતર મળ્યાં છે.

મુ.મા.

વ્યાસ વ્રજનાથ : કાવ્યપુસ્તક 'ગીતામાલા'ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ વ્રજલાલ ઉમેદલાલ : પદ્યગ્રંથ 'જ્ઞાનરત્નસાગર'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ વ્રજલાલ જયજીવન, 'વ્યાસજી'(૨૫-૫-૧૯૪૧) : હાસ્યલેખક. જન્મ સરકોટ જિલ્લાના સાંથળીમાં. ૧૯૫૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૩માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહનવ્યવહાર નિગમમાં ભાવનગરની વિભાગીય કચેરીમાં જુનિયર અસિસ્ટન્ટ.

'હાસ્યમેવ જ્યતે'(૧૯૮૧) એમનો હાસ્યબંધ-કાવ્યોનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

વ્યાસ શંકરલાલ ત્રિકમલાલ(૨૩-૧૧-૧૯૨૫) : નવલકથાકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના કેરાણીમાં. ૧૯૫૦માં બી.એ., ૧૯૫૨માં એમ.એ., ૧૯૫૩માં એલ.એલ.બી. પહેલાં શિક્ષણક્ષેત્રે, પછી વકીલાત.

'સ્નેહસાધના'(૧૯૫૦), 'આભનેત્રી'(૧૯૫૨) અને 'ખંડિત સ્વપ્ન'(૧૯૫૭) એમની નવલકથાઓ છે.

ચં.ટો.

વ્યાસ શંકરલાલ મગનલાલ : 'કાવ્યચંદ્રોદય'(૧૯૧૪), નવલકથા 'દિવ્યકિશોરી'(૧૯૧૫) અને સંપાદન 'સદ્ગુણમાળા' - ૧ ના કર્તા.

મુ.મા.

વ્યાસ સતીશ ઘનશ્યામ(૧૦-૧૦-૧૯૪૩) : નાટ્યકાર, વિવેચક, કવિ. જન્મ ધંધુકા તાલુકાના સેજકામાં. વતન સુરત. ૧૯૬૫માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. ૧૯૮૧માં

દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી 'આધુનિક કવિતાનો ભાષા : પ્રયોગ, વિનિયોગ અને સિદ્ધિ' એ વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૭ થી કીકાણી આટર્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, ધંધુકામાં ગુજરાતીના અધ્યાપક. પછીથી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષાસાહિત્યભવનમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'નો પાર્કિંગ'(૧૯૮૪) એમનો એકંકીસંગ્રહ છે. સુમન શાહ સંપાદિત સાહિત્યસ્વરૂપ શ્રેણીનું પ્રથમ પુસ્તક 'આત્મકથા'(૧૯૮૩), શ્રોત્રપ્રબંધ 'આધુનિક કવિતામાં ભાષાકર્મ'(૧૯૮૩) અને વિવેચનલેખસંગ્રહ 'આધુનિક એકંકી'(૧૯૮૪) એમના વિવેચનગ્રંથો છે. એમના વિવેચનમાં સ્વસ્થ અભ્યાસીની મુદ્રા છે.

(વ.જી.

વ્યાસ સાકરલાલ ગૌરીશંકર : પદ્યકૃત 'વિભવચરુનિ' ભા. ૧ (૧૯૭૬)ના કર્તા.

(ન.વ.વ.

વ્યાસ સામભાઈ : નાટ્યકૃત 'શવેરી વાન વૈદ માંગો'(૧૯૫૮)ના કર્તા.

(ન.વ.વ.

વ્યાસ સામોગોરી પ્રહ્લાદજી : 'રવિદયી જીત'ના કર્તા.

(ન.વ.વ.

વ્યાસ હરખજી મુળજી : કવ્યકૃત 'શાહજાદો મુશકે'ના કર્તા.

(ન.વ.વ.

વ્યાસ હરકૃપા મોહનલાલ, 'અલગારી', 'એન.એમ.વી.', 'જિખાર', 'વિનાયક', 'નિઝમ્માસ્ટર્સ વોઈસ'(૧૯૫૫-૧૯૭૪, ૨૫-૧૯૪૭) : વાર્તાકાર. વતન લાઠી. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. પછી શિક્ષક. વૈજ્ઞાનિક શાંખેખાળેમાં ડસ. 'લઘુવાચિ' અને 'શૌર્યાવાચિ'ના યોજક. લાઠીમાં અવસાન.

'પ્રકંપ'(૧૯૪૧) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત એમાંજ 'ચિત્રક ઈંગ્લિશ ગૃથમાળા'-પુસ્તક ૯(૧૯૪૦) અને 'એક માસ મોં હિંદી'(૧૯૪૧) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

વ્યાસ હરિનારાયણ અંબાલાલ, 'હરિહર', 'હરીશ વ્યાસ'(૭-૭-૧૯૨૯) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના ચૂરામાં. ૧૯૪૯માં એસ.એસ.સી., ૧૯૫૩માં બી.એ., ૧૯૬૬માં એમ.એ., ૧૯૭૩માં પીએચ.ડી. પ્રારંભમાં સર્વોદય કાર્યકર્તા, સાંતિસૈનિકની કામગીરી; પછી ૧૯૬૬થી ૧૯૭૨ સુધી અમદાવાદ અને દેવગઢભારિયામાં અધ્યાપન. ૧૯૭૨ થી મોડાસાની કોલેજમાં અધ્યાપક.

'સર્વોદયનાં ગીતા'(૧૯૫૮), 'જીવનસંગીત'(૧૯૬૯), 'સૌંદર કહોએ કોને ?'(૧૯૭૯) અને 'ગાતાં ગરમાળાનાં વન'(૧૯૮૧) એમના કાવ્યગ્રંથો છે. 'ખોવાયો ધરતીને આંગણું'(૧૯૬૦), 'ધરતીની વાતાં'-ભા.૧-૫(૧૯૫૮), 'ધરતીની વાટે વાટે'(૧૯૬૬), 'કિકિયાસી'(૧૯૮૦) વગેરે એમના વાર્તાગ્રંથો છે. 'મહાત્મા ગાંધીનો ગુજરાતી સાહિત્ય પર પ્રભાવ'(૧૯૭૯) એમના

સંશોધનગ્રંથ છે. 'વિપર્યયા' (૧૯૮૧) એમનો વિવેચનગ્રંથ છે.
ચં.ટો.

વ્યાસ હરિપ્રસાદ પ્રાણજીવનદાસ (૧૩-૩-૧૯૨૪): નવલિકાકાર, નાટકકાર, જન્મ ભાવનગરમાં. બી.કોમ. સુવૈયા અભ્યાસ. બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા, અમદાવાદમાં ઓફિસર.

એમની પાસેથી નવલિકાસંગ્રહ 'બાળવાણી નાગમાણી' (૧૯૬૦) અને 'સ'નવધાણી' (૧૯૬૧) તથા નાટકો 'શ્રાણી વિજાણી' (૧૯૬૧), 'સ'ક્રવાટ' (૧૯૬૧), 'સ'માંડલિક' (૧૯૬૪), 'સાનબાઈની ચુંદડી' (૧૯૬૫) અને 'ભાદર તારો વંદનાં પાણી' (૧૯૭૫) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

વ્યાસ હરિપ્રસાદ મણિરાય, 'પ્રસાદ', 'હરિનવેદ' (૨૧-૧-૧૯૦૪, ૧૩-૭-૧૯૮૦): બાળસાહિત્યકાર, હાસ્યલેખક. જન્મ વડોદરા વિજ્ઞાના બોડકામાં. ૧૯૨૧માં મૌનિક. ૧૯૨૫થી ઝેનિયા ડાઈફ ઍન્ડ જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કંપનીની ઓબરસી ઓફિસમાં મેનેજર. કૅલેકેન્ડરિયાના સ્થાનોએસિમાં આચાર્ય.

બાળકોને પેરે અને રમવા તેવું સમર્થ બાળસાહિત્ય આપનાર આ લેખકે એમનાં વિનોદપ્રેરક લખાણોમાં સરલ અને રોચક શૈલીનો ઉપયોગ કર્યો છે. એમનાં હાસ્યરસનાં લખાણ પાણી ચિત્ર રચિનાં છે. 'હાસ્યજ્વલા' (૧૯૩૩), 'હાસ્યકિલ્લોલ' (૧૯૩૩), 'કલાહાર' (૧૯૪૨), 'પાથીમાંનાં રંગાણાં' (૧૯૫૮) વગેરે એમના હાસ્યલેખોના સંગ્રહો છે. 'બકોર પટેલ'નાં ત્રીસ પુસ્તકો (૧૯૬૭થી ૧૯૮૦), 'લિજાબાબ બગાબાઈ'નાં છ પુસ્તકો (૧૯૭૨), 'હાથીશંકર ધમધમિયા'નાં છ પુસ્તકો (૧૯૭૨), 'સુંદર સુંદર'નાં છ પુસ્તકો (૧૯૭૨) વગેરે બાળસાહિત્યનાં પ્રસિદ્ધ પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત બાલવિનોદ, હાસ્યવિનોદ, આનંદવિનોદ ભૂષી અનેક કથામળાઓ પણ એમણે આપી છે. 'ચાલો ભગવાંઓ' (૧૯૬૪)નાં દશ પુસ્તકોમાં એમણે બાળનાટકો આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

વ્યાસ હરિલાલ નરસિંહરામ : સંસ્કૃત બાણાનાં કાવ્યોનાં માત્રામેળ છંદોમાં બાણાંતરો 'રઘુવંશ' (૧૯૯૭) તથા 'શિશુપાલવંશ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૦૮, ૧૯૧૦) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

વ્યાસ હરિશંકર દયારામ : કથાકૃતિ 'મનારંજક સુભાગી' (૧૯૮૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

વ્યાસ હર્ષદ વિશ્વનાથ (૧૯-૧૦-૧૯૭૫): ચરિત્રકાર. જન્મ રાજકોટમાં. ૧૯૫૭માં અંગ્રેજી અને માતૃશાસ્ત્ર વિષયે સાયે બી.એ. વધુ અભ્યાસ માટે લંડન. ૧૯૬૮માં એમ.એડ. ૧૯૬૩થી લંડન યુનિવર્સિટીમાં લેક્ચરર.

વિખ્યાત અંગ્રેજ શિક્ષક ઓલેકઝાન્ડર સધરલેન્ડ નીચ અને તેમણે રચાયેલી શાળા 'સમરહિલ' વિશેની રસપ્રદ માહિતી આપતી પરિચયપુસ્તિકા 'નીચ અને સમરહિલ' (૧૯૭૭) એમના નામે છે.

નિ.વો.

વ્યાસ હીરાલાલ ઈચ્છાશંકર : પદ્યકૃતિ 'અઢારમી ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસ અને પ્રદર્શનની પ્રખ્યાતિ' (૧૯૦૨) ના કર્તા.

નિ.વો.

વ્યુત્પત્તિવિચાર (૧૯૭૫): હરિવલ્લભ બાયાણીનો આ ગ્રંથ કુલ ચાર ખંડોમાં વહેંચાયેલો છે. પહેલો ખંડ સામાન્ય વિચારણાના છે; જેમાં વ્યુત્પત્તિનો સંપ્રત્યય, તેમાં સહાયક બનનારી સામગ્રી, ભુદાં ભુદાં બાપાકુળો, ગુજરાતી બાપાનો ઉદ્ગમ, નામકરણ, વિકાસ, પરંપરા વગેરેની ચર્ચા છે. 'ધ્વનિપરિવર્તન' નામના બીજા ખંડમાં ભારોપીયથી ભારતીય આર્ય, પ્રાચીન ભારતીય આર્યથી મધ્યમ ભારતીય આર્યમાં સ્વરો અને વ્યંજનોમાં થયેલું પરિવર્તન અને પછી મધ્યમ ભારતીય આર્યથી ગુજરાતી અપભ્રંશ અને ગુજરાતી અપભ્રંશથી ગુજરાતી સુધીમાં સંસ્કૃતમાંથી સ્વીકૃત શબ્દોમાં થયેલાં પરિવર્તનો વગેરેની ચર્ચા છે. ત્રીજા ખંડ 'કેટલીક વ્યુત્પત્તિ નોંધો'માં ગુજરાતી બાપાના કેટલાક શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ નોંધો આપેલી છે. છઠ્ઠા 'પ્રકીર્ણ' ખંડમાં કેટલાક પ્રકીર્ણ લેખો છે; જેમાં બાપાવિજ્ઞાન અને વ્યુત્પત્તિવિજ્ઞાન, પ્રાચીન વ્યુત્પત્તિ, ગુજરાતી વ્યુત્પત્તિ વગેરેની ચર્ચા છે. ગુજરાતી શબ્દોનાં મૂળ અને ઈતિહાસ તપાસવાની પ્રવૃત્તિ વ્રજવાલ શસ્ત્રીથી આપેલું તો આરંભાયેલી એનું મહત્વનું અનુસંધાન અહીં જોવાય છે.

હ.ત્રિ.

વ્રજનંદન જાની : ભૂઓ, યાજ્ઞિક હસમુખરાય વ્રજવાલ.

વ્રજભૂખણદાસ : 'રિક્ષતરી ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી ઍન્ડ ગુજરાતી-ઈંગ્લીશ' (કાશીદાસ સાથે, ૧૯૮૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

વ્રજભૂખણદાસ તુલસીદાસ : કૃષ્ણભકિતનાં ગીતાનો સંગ્રહ 'પ્રેમતરંગાનંદ' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

વ્રજવિહારી : 'સુદર્શન'માં પ્રકાશિત પદ્યકૃતિઓ 'વીરૂં નર્મદની ઉત્તરાવસ્થાનો વૃત્તિશૈલ' તથા 'કવિ અને તેનું વિશ્વ' (૧૯૦૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

વ્રજવલ્લભદાસ દામોદરદાસ : 'બાળા પરબાવલિ' (૧૯૦૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

વ્હલ માછલીનું આક્રમણ : વ્હલ માછલીનાં મોંમાં પાણુ ખુરશી માટે ઝપાઝપી કરતા પ્રધાનોનાં ચિત્ર દ્વારા રાજકીય લોલુપતા પર કટાક્ષ કરતો વિનોદ ભટ્ટનો હાસ્યનિબંધ.

ચં.ટો.

શકુંતલાદેવી : બાળવાર્તા 'પંચતંત્રની વાર્તા' - ભા. ૧ નાં કર્તા.

નિ.વો.

શકિત શાંડિલ્ય : ધર્મગ્રંથક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'માઈને પંથે' (૧૯૬૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

શશિ — શર્મા જગન્નાથ માધવરામ

શશિ : વાર્તાસંગ્રહ 'નૃપજ્ઞા'(૧૯૬૬)ના કર્તા. (નિ.વે.)

શનિશ્વરા નારાયણ દામોદર (૭-૯-૧૯૩૨) : નવલકથાકાર. જન્મ માંડવીમાં. દશ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. માંડવી નગરપાલિકામાં હેડક્લાર્ક.

'નિયતિચક્ર'(૧૯૭૯), 'ધૂમ્પાણનાં આવરણ'(૧૯૮૦) જેવી નવલકથાઓ અને 'મનનાં સ્પંદન'(૧૯૮૧), 'ખિઅવાજ હોઈ'(૧૯૮૨) જેવા નવલિકાસંગ્રહો એમના નામે છે.

ચં.ટો.

શક્તીક હાતીમ અબ્બાસભાઈ (૧૫-૪-૧૯૩૯) : નવલકથાકાર. જન્મ રાજસ્થાનના ગલ્યાકોટ ગામમાં. સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સુરતમાં ફોટો-ફેમનો ધંધો.

એમની પાસેથી રહસ્યકથા 'હીલા મહલ'(૧૯૬૭) તથા સામાજિક નવલકથા 'વચિપત'(૧૯૭૧) મળી છે.

નિ.વે.

શબ્દાર્થભેદ અથવા પર્યાય તરીકે વપરાતા શબ્દો વચ્ચેનો તફાવત (૧૯૮૧) : લલ્લુભાઈ પ્રાણવલ્લભદાસ પારોખ રચિત ભાષા-વિચારના આ ગ્રંથમાં પર્યાય તરીકે વપરાતા શબ્દોના અર્થભેદ, ઉપયોગ સાથે તપાસ્યા છે. ગ્રંથને અંતે ગ્રંથમાં વપરાયેલા શબ્દોની વર્ણાનુક્રમમાં સૂચિ છે. લગભગ ૪૨૫ જેટલા શબ્દોની અહીં ચર્ચા કરાયેલી છે.

ચં.ટો.

શમશીર અમીરુદ્દીન : કથાકૃતિ 'કરબલાનો વીર'(૧૯૫૭) અને 'શેરખુદાની શાહજાદી'(૧૯૫૮)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શમ્સ : જુઓ, મુનશી શાહજહાન.

શમ્સી ટી. એચ. : 'અરબી-ગુજરાતી શબ્દકોશ'-ભા. ૧,૨(૧૯૬૬, ૧૯૬૯)ના કર્તા.

નિ.વે.

શયદા : જુઓ, દામાણી હરજી લવજી.

શરણાઈવાળો : શરણાઈને બદલે સાંભેલું વગાડવાનું સૂચવતા અરસિક ધનિકજન પર કટાક્ષ કરતી મનહરમાં લખાયેલી દલપતરામની જાણીતી કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

શરદ્ પૂનમ : દૂર રહેલા કે મુન્યુશાયી સ્નેહીઓ પણ હૃદયની સમક્ષ થઈ જાય એવા શરદ્ પૂનમના સાગરતટે થયેલા સૌન્દર્યચમત્કારને વર્ણવતું ન્હાનાલાલનું પ્રસિદ્ધ ખંડકાવ્ય.

ચં.ટો.

શરાફ મુનીલાલ છગનલાલ : જૈન ધર્મનાં સ્તુતિગીતોનો સંગ્રહ 'રત્નપ્રસાદ'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શરાફ મોતીલાલ નગોનદાસ : પદ્યકૃતિ 'નવસ્મરણ તથા રત્નાકર-પચ્ચીસી'(૧૯૮૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શરીફ સાલેમહમ્મદ અહ્મદીન : નવલકથા 'વિશ્વમંદ્ર જગત' ૧૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે 'હિંદુસ્તાન'(૧૯૮૭) તથા 'ખેલોના પ્રશ્નોત્તર, કીટો તથા સોક્રેટીસનું જીવનચરિત્ર'ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ઈચ્છાદેવી મ. : 'ખંડિન મહારાણીશંકર શર્મા - જીવનચરિત્ર'નો કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા કૃષ્ણ : કાવ્યકૃતિઓ 'સુખોપચંદ્રિકા', 'કવિરવિ', 'શ્રીમધુપદ્મન'(૧૯૮૮), 'કાવ્યમાલા'(૧૯૮૮) અને 'શઠ સુધારકો'(૧૯૮૯)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ખુશાલદાસ રઘુરામ : 'ક્રોધી હિમન(વલ્ગ્ય યજ્ઞગાન'(૧૯૩૨)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ગણપતિ કેશવલાલ : 'ગુરુત્તર (વિગ્રાવોનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ગણેશદત્ત : 'ગુજરાતી-હિન્દી શબ્દકોશ'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ગોપાળરામ : 'ગોપાળકાવ્ય'(૧૯૩૯) અને 'ગુરુમુખવાણી'(૧૯૪૪)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ગોવર્ધન : નવલકથા 'રાખના સ્ત્રિયા'(૧૯૪૬) અને સંપાદિત કૃતિ 'મહાકવિ ચંદ્ર અને પૃથ્વીરાજ રાસો'(૧૯૪૭)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ગૌતમ પ્રતાપભાઈ (૨૮ ૬-૧૯૨૯) : કવિ, વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ભુજમાં. ઈન્ડર ગ્રામંસ સુધીનો અભ્યાસ. નાણકલેક્ટર અને ડાંગમાં સેટલમેન્ટ ઓફિસર.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'આરોહ'(૧૯૫૮) અને 'ઝંકાર'(૧૯૭૨) તથા નવલિકાસંગ્રહ 'રેતમાં ફૂલ'(૧૯૭૫) મળ્યા છે. 'કોક જ સમણાં ફળે'(૧૯૬૭), 'પ્રતિબંધ'(૧૯૭૪), 'મન્યગંધા'(૧૯૮૦), 'કૃપાવતી'(૧૯૮૧) અને 'વિચ્છિન્ન ક્રીકૃષ્ણ'(૧૯૮૩) એમની નવલકથાઓ છે.

(નિ.વે.)

શર્મા ઘનશ્યામ વાસુદેવ : 'જનકજ્ઞાણુ ભજનાવલી'(૧૯૫૫)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા ચંદ્રનારાયણ : નવલકથા 'ઊંચી ડાળનું ફૂલ'(૧૯૬૨)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા જગન્નાથ આત્મરામ : પદ્યકથા 'કુંદન અને પુષ્પ'(૧૯૨૭)ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા જગન્નાથ માધવરામ : 'હરિનાં પદ'ના કર્તા.

(નિ.વે.)

શર્મા જયરામ : 'જ્ઞાનાન્મગ્ધો ભજનસુધારસ કાવ્યમાળા' - બા. ૨ (૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા ત્રિલોક્યન : સહસ્રકથા 'ભલિમોનો જમાત' (૧૯૫૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા દયારામ રત્નસિદ્ધ : 'દિવ ભજનાવલી' (૧૯૧૪), 'ભજન-મણિ' (૧૯૧૬), 'ભજનભૂષણ', 'દયાસાગર', 'યશોદ્રિકા', 'સુખોપ સુધાકર', 'ચતુર ચિન્તામણિ' વગેરે પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા દામોદર શિવરામ : પ્રાર્થનાસંગ્રહ 'સ્મૃષ્ટિકા' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા દામોદરદાસ : 'પાખંડ પર્માખંડન નાટક' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા નરહરિ બી., 'વિચાર', 'પરિભવ' (૧૯૨૦, -) : કવિ. જન્મ કચ્છના ગઢરીયા ગામમાં. અંગ્રેજી ચાર ધારણ સુધીના અભ્યાસ. વેદકનો વ્યવસાય.

એમની પાસેથી પદ્યકૃતિઓ 'વિશ્વલીલા' (૧૯૨૦) અને 'સંપ્રીય ગીતગંજા' (૧૯૩૦) મળી છે.

નિ.વા.

શર્મા નારાયણ વિશ્વનાથ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'મહાત્મા તુલસીદાસ' (૧૯૩૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા પરબુભાઈ વાલ્લાભાઈ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'નિષાધિયન ગોનાપાર્ટ' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા પાપટલાલ : કાવ્યકૃતિ 'મિથસંદર્શ' (૧૯૨૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા પ્રભાશંકર પ્રધાન : કાવ્યકૃતિ 'પર્વન્યાસરાત્ર'ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા પ્રાણલાલ સિંધુલાલ : 'ગોવિવાપ ગાયનસંગ્રહ' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા ભજવતીકુમાર હરજોવિદ, 'નિલંપ' (૩૧-૫-૧૯૩૪) : કવિ. નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નિબંધકાર. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૫૦માં અશ.એસ.સી. ૧૯૬૮ માં ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયે સાથે બી.એ. ૧૯૫૫થી 'ગુજરાત મિત્ર' દૈનિકના તંત્રીવિભાગ સાથે સંલગ્ન. ૧૯૭૭માં કુમારચંદ્રક. ૧૯૮૪નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૭નો સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર.

'આરતી અને અંગારા' (૧૯૫૭), 'મન નહિ માને' (૧૯૬૨), 'રિક્તા' (૧૯૬૮) વગેરે આરંભની નવલકથાઓ કરતાં એમની એ પછીની નવલકથાઓ 'વ્યક્તમધ્ય' (૧૯૭૦), 'સમયદ્વીપ' (૧૯૭૪), 'ઊર્ધ્વમૂલ' (૧૯૮૧) અને 'અસૂર્યલોક' (૧૯૮૭) વધુ વિકસિત

અને નોંધપાત્ર છે. 'વ્યક્તમધ્ય'માં નાયક સમાધાન કે પ્રળવો કર્યા વગર અનિશ્ચયે પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરે છે અને અનિર્ણયનો કેદો બને છે. એની કટુભક્તિ છે. 'સમયદ્વીપ' બ્રાહ્મણ નીલકંઠની અબ્રાહ્મણ પત્ની નીરા કુટુંબમાં સ્વીકાર પામતી નથી એના સંઘર્ષની પછે મૂલ્યસંઘર્ષની કથા છે. 'ઊર્ધ્વમૂલ' એમની સૌથી વધુ મહત્ત્વાકાંક્ષી બૃહદ્ નવલ છે. 'અશ્વ', 'સર્પ' અને 'અશ્વત્થ' નામક ત્રણ ખંડોમાં વિસ્તરેલી ૬૩૦ જેટલાં પાનની આ રચના નાયિકા ક્ષમાની સ્મરણકથા અને વેદનાકથા છે. નાયિકાના આંતરવિશ્વ મિષ્ટે આધુનિક માનવીનો મૂલ્યહીનતાની પરિસ્થિતિનો આડો વિસ્તાર છે. એમાં કલ્પનનિષ્ઠ શૈલી કયાંક પ્રભાવક બની છે. 'અસૂર્યલોક' અંધ નાયકના સંબંધવિશ્વને બૃહદ્ સાંસ્કૃતિક ફલક પર નિરૂપતો એમની મહત્ત્વની નવલકથા છે.

'દીપસે દીપ જલે' (૧૯૫૯), 'કંઈ યાદ નથી' (૧૯૭૪), 'વ્યર્થ કક્કો છળ બારાખડી' (૧૯૭૯), 'અડાબીડ' (૧૯૮૫) વગેરે નવલકથા વાર્તાસંગ્રહોમાં પરંપરાનો ભૂમિકા પર રહીને લેખક મથે છે અને આધુનિક પ્રવાહને ખેંચી ક્યારેક ઊંડી સંવેદના સાથે વાર્તાઓમાં પરિણામ લાવે છે. આ સંદર્ભમાં 'અડાબીડ'ની 'ડાઘ' કે 'શંકા' જેવી પ્રથમ કોટિની વાર્તાઓ ઉદાહરણરૂપ છે.

'સંભવ' (૧૯૭૫) કાવ્યસંગ્રહમાં પરંપરાનો ભાગ વિશેષ છે. કવિનો અવાજ ત્યારપછી ગઝલના વિશેષ ક્ષેત્રમાં પ્રયોગશીલ રીતે ફૂટેલો જોઈ શકાય છે. એ રચનાઓ 'છંદો છે પાંદડાં જેનો' (૧૯૮૭)માં ગ્રંથસ્થ છે. 'શબ્દાતીત' (૧૯૮૦) અને 'વિસતંતુ' (૧૯૮૦) નિબંધસંગ્રહોમાં સુરતના ઉલ્લેખોથી ક્યારેક સમુદ્ધ થતો નિબંધનો પટ એકંદરે પાતળો છે. 'નદીવિરછેદ' જેવા નિબંધોની સંખ્યા ઘટી છે. 'ચરલ શાસ્ત્રીજી' એમનું જીવન-ચરિત્ર છે.

'શ્વાસોસ્થવાસ' ગની દહીંવાલા સમતિપૂર્તિ અભિનંદનગ્રંથનું એમણે અન્ય સાથે કરેલું સંપાદન છે; તે 'શાત યુગોસ્વાવ વાર્તાઓ' (૧૯૭૮) અને 'આપાઠનો એક દિવસ' (૧૯૭૯) એમના અનુવાદો છે.

સં.વા.

શર્મા ભીમાશંકર ભૂ. : દલપતસંવિતાનાં બાંધક શૈલીનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કાવ્યમણિમાલા' (૧૯૫૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા મણિશંકર પ્રાણશંકર : કટુભક્તિસંસ્થિતકાવ્ય 'ભવનવિરહ' (૧૯૧૧) તથા 'પ્રહલાદ જીવનચરિત્ર' (૧૯૨૬)ના કર્તા.

નિ.વા.

શર્મા મહારાણીશંકર અંબાશંકર : કવિ, નવલકથાકાર. આર્યમાલ્ય વિચારના સુધારક.

એમણે 'સતીસંગીતાવલિ' (૧૯૧૨), 'શંકરગીતાવલિ' (૧૯૧૩) અને 'સંધ્યાસ્તવનાવલિ' (૧૯૨૦) જેવા ગીતસંગ્રહો તથા નવલકથા 'ચન્દ્રગુપ્ત' (૧૯૧૬) આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

શર્મા મહાશંકર લલ્લુભાઈ : નવલકથા 'ડો. ફૂલસાહેબ' - બા. ૨ (૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શર્મા માધવ : 'દેવકીનંદનાચાર્ય ચરિત્ર'(૧૯૧૩)ના કર્તા.
૨૨.૬.

શર્મા રાઘવજી : પદ્યકૃત 'આનંદ મહાદેવ'(૧૯૩૨)ના કર્તા.
૨૨.૬.

શર્મા રાજેન્દ્ર : સામાજિક નવલકથા 'જયદેવ'ના કર્તા.
૨૨.૬.

શર્મા સધેશ્યામ સીતારામ(૫૧-૧૯૩૬) : કવિ, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ગાંધીનગર જિલ્લાના વાવોલમાં. વનન રૂપાલ. ૧૯૫૭માં ગુજરાત કોલેજમાંથી ગુજરાતી અને મનોવિજ્ઞાન વિષયે સાર્થ બી.એ. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૫ સુધી ધાર્મિક કથાપ્રવચન. ૧૯૬૫થી ૧૯૮૩ સુધી ધાર્મિક પાશ્ચાત્ય ધર્મલેખના સંપાદક.

કલ્પનોથી આરૂઢ ગદ્યકવિતા, ચલચિત્રસંપાદનોનો વિશેષ ખતાવતી નવલકથા, આંતરબાહ્ય તાણુના માર્મિક ગ્રિહ પર ટકતી ટૂંકીવાર્તા, આરૂઢ વિવેચન વગેરે દ્વારા આ લેખકે આધુનિક સાહિત્યમાં યોગદાન વૈયક્તિકતા સ્થાપિત કરી છે.

'આંસુ અને ચાંદરાણી'(૧૯૬૩) આધુનિકતાની ભોગ પર ઊભેલી કલ્પનગંધી અને પ્રતીકગંધી ગદ્યરચનાઓનો સંચય છે. દુરાચિત સામગ્રીનું અને સાહચર્યોનું ઝનૂન એમાં સ્પષ્ટ છે. 'નિર્ગોષિત્વ એવ ઇન્ટરનટી'(૧૯૭૪) એમનો અંગ્રેજી કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. 'સંચેતના'(૧૯૮૩)માં રચનાઓ અર્ણવેશ છે, પણ છંદોથી આવી પડવા ત્યાં ઝનૂનપૂર્વક ભૂંસી નાખવાનો આગ્રહ નથી. અર્થ, પ્રતીક, વાચકકલ્પન કે સૌન્દર્યવાદના ખૂંદાથી રચનાઓને પર રાખવાના પ્રયત્ન સાથે કવિએ લાઘવનાં સંયમશિસ્તનો લક્ષમાં રાખ્યાં છે. અહીં વાક્યચલીન શબ્દોની રચનાથી માંડી હાવકુ જેવી લઘુરચનાઓના પ્રયોગો છે.

'ફેરો'(૧૯૬૮) લઘુનવલમાં સ્તનાવિચ્છેદના અભિગ્રાતમાંથી પાંગરેલી તરસ અને અતૃપ્તિની આંતરસૃષ્ટિ છે. એની તમામ સામગ્રી નાયકમનના અવતારો છે. નવલકથાની પક્રિયામાં ટ્રેન, સ્ટેશન, સ્ટેશન અને ટ્રેનના મુસાફરો, સિગ્નલ, બારીનું થોકડું, પડછાયો, ડબ્બો, સંડાસ અત્યંત અંગતતમ સંકેતોની અગ્રાધ્ય છબી ઉપસાવે છે. 'સ્વપ્નતીર્થ'(૧૯૭૯) જેવી પ્રયોગશીલ લઘુનવલમાં નાયક સંસ્કૃતિગત સાંપ્રદાયિક વાતાવરણમાં શ્વાસ લે છે. આદિ, મધ્ય અને અંતમાં રૂપક, સ્વપ્ન અને પ્રતીકને અખત્યાર કરતી કથાનો નાયક કિશોર છે. ચલચિત્રના તરીકાઓ અને કિશોરની ડાયરીના ગદ્યખંડો દ્વારા વિશિષ્ટ બનતી પિતા-પુત્રના સંબંધની સંદિગ્ધતા આ રચનાના હાર્દમાં છે.

'બિચારી'(૧૯૬૯), 'પવનપાવડી'(૧૯૭૭) અને 'વાર્તાવરણ'(૧૯૮૭)ની આ લેખકની ટૂંકીવાર્તાઓ લઘુકલ્પને પસંદ કરી નિર્ધારિત ગતિથી અસંબલને ઉપસાવવાનો અને એ રીતે વાર્તા-સ્વરૂપનાં પરિમાણને ઉઘાડવાનો પુરુષાર્થ કરે છે. કૃતિ વાચાળ ન અને અને વ્યંજનાપૂર્ણ અને એવી આ લેખકની નેમ ભાષાના ગજને અને એની ગુંજશને કસોટીએ ચઢાવે છે.

'વાચના'(૧૯૭૨)માં અવલોકનાત્મક અને આસ્વાદપ્રાપ્તિનાં લેખો છે. એમાં કોઈ પૂર્વનિશ્ચિત વિવેચનસિદ્ધાંતના માનદંડથી સાહિત્યસર્જનનું મૂલ્યાંકન કરવા કરતાં પ્રસ્તુત સાહિત્યના વિવેચન કૃતિને કેન્દ્રમાં રાખીને ચર્ચવાનો આગ્રહ રાખ્યો છે. સિદ્ધાંત કરતાં સર્જનવિચારનું મૂલ્ય વિશેષ રીતે ઉપસાવવાનો અહીં પ્રયત્ન છે. 'ગુજરાતી નવલકથા'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪)માં ગુજરાતી નવલકથાનો સ્વરૂપવિકાસ આપ્યો છે. 'સંપ્રત'(૧૯૭૮)માં અવલોકના કરતાં ખાસ તે કવિતા, નવલકથા તેમ જ વાર્તાસંગ્રહને લક્ષ્ય કરી આસ્વાદ તથા વિવેચન કરવાની દૃષ્ટિ રખાયેલી છે. સંસિક્ક પરિભાષા ધાર્મીવાદ સુવિધાનું સુખ આપે છે, પણ સ્વકીય ચંતનાના નરવા પ્રતિભાષા આપવામાં ગ્રાધા પેદા કરે છે તેથી લેખકે એનાથી ઊગરવાનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે. 'કવિતાની કલા'(૧૯૮૩)માં આસ્વાદલેખો છે. એમાં કવિતાને વંચિરેક્ટમાં નાખી લાવવાને બદલે અને જ કાવ્યાભિમુખ બનવાનો લેખકનો પ્રયત્ન છે.

'દેવાલની પ્રતિનિધિ વાર્તાઓ'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૧), 'મૂમકેતુનો નાવસુષિ'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૩), 'નાટક વિશે દવાલ'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪), 'નવી વાર્તા'(૧૯૭૫) વગેરે એમનો સંપાદનો છે. એમાં અંગ્રેજી-તિન્દીમાંથી કેટલાક અનુવાદો પણ કર્યા છે.

અંદો.

શર્મા વિજયશંકર જયશંકર : 'સુગાન ગરબી સંગ્રહ'(૧૯૧૨)ના કર્તા.
૨૨.૬.

શર્મા ગુજલાલ પરમાનંદ : નવલકથા 'ચિત્તહીના સુદામતર કિમ્બા આળક વીર બાદલ'(૧૯૨૫) અને 'સોરાષ્ટ્રનો શિરતાલ યાને પ્રતાપી રા'નોધાર્મ'ના કર્તા.
૨૨.૬.

શર્મા શ્રીકાંત : અરુપશયતાનિવારણનું મહત્ત્વ નિરૂપનાં વ્રમ્ એકાંકીઓ 'વીર માલો', 'સંત રોહીતાસ' અને 'શ્વામી તેજનંદ'ના સંગ્રહ 'ત્રિવેણીસંગમ'(૧૯૭૭)ના કર્તા.
૨૨.૬.

શર્મા સીતારામ જ્ઞપ્તિસિદ્ધ(૧૩-૮-૧૯૯૧, ૧૯૬૫) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ પ્રાંતીજમાં. ગુજરાતી સાન અને અંગ્રેજી પાંચ વંશનું સુધીનો અભ્યાસ. પહેલાં લોકલ બોર્ડની શાળામાં શિક્ષક, પછી લેખનપ્રવૃત્તિ આરંભાતાં 'નવયુગ' માસિકના તંત્રી. ત્યારબાદ 'પ્રજામિત્ર કેસરી' અઠવાડિકના તંત્રી. ૧૯૩૩થી ૧૯૩૭ સુધી 'હિંદુસ્તાન પ્રજામિત્ર'ના તંત્રી.

'પ્રસૂનોજલિ'(૧૯૧૫) કાવ્યસંગ્રહમાં તેમ જ 'સ્વદેશગીત'(૧૯૨૧) કાવ્યગ્રંથમાં જાણીતા કવિઓનાં અનુકરણ વર્તીય છે. એમણે નાટક 'ત્રિયારાજ'(૧૯૨૪), ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ 'જુવાનીમાંની વાતો'(૧૯૨૮) અને નવલકથા 'સુભગા'(૧૯૪૮) પણ આપ્યાં છે. 'વીણાવિહારી'-ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૩, ૧૯૨૪) મરાઠી રચના પર આધારિત એમની નવલકથા છે. આ ઉપરાંત એમણે દૈનિક અને સામયિક પત્રોમાં પ્રકાશિત 'નિરંજન', 'આંજવાનું જલ', 'સંસારયજ્ઞ' જેવી લાંબી વાર્તાઓ આપી છે.

અંદો.

શર્મા હરિલાલ ભગવાનલાલ : 'શ્મૂઝ (કલપસંહિત સાગનસંગ્રહ)' (૧૯૦૧) તથા 'વાયડી ચક્કી'ના કર્તા.

૨.૨.૬

શર્મા હરિશંકર : 'અશ્વમેધવ્રત વગેરે સ્વપાનવાનન્દકા' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શર્મા હરદાસ : પદ્યકૃતિ 'જ્ઞાનચિન્તામણિ' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શર્માજી ગિરધર : પદ્યકૃતિઓ 'જ્ઞાનચન્દ્ર' (૧૯૨૬), 'નોતિશનક' (૧૯૨૯) અને 'અમર વચનસુધા' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શવિલક (૧૯૫૭) : રસિકલાલ છાંદાલાલ પરીખનું નાટક. 'દરિદ્ર-વારદત્ત' અને 'મુચ્છકટિક'ને આધારે ઘડાયેલું આ પાંચ અંકનું નાટક અનુવાદ નથી તેમ જુપાંતર પણ નથી; પરંતુ મૂળ સંસ્કૃત નાટકોમાં જે ગોપીકથા તરીકે શવિલકની સાદસકથા અને યાંતિકથા આને છે તેને અહીં સ્વતંત્ર નાટ્યરૂપે આપવામાં આવ્યું છે અને નાયક તરીકે શવિલકની રચાવના કરવામાં આવી છે. શવિલક શબ્દપરિવર્તન માટે પદ્યોત્તર રચે છે એ પદ્યોત્તરના પ્રારંભ તેમ જ વિકાસ આ નાટકમાં જોઈ શકાય છે. સંસ્કૃતશૈલીને ચુસ્તપાંખા અનુસરતું આ, એક રીતે જોઈએ તે સ્વતંત્ર નાટક છે.

ચં.કે.

શશિશિવમ્ : જુઓ, ભદ્ર ચન્દ્રશંકર પુરુષોત્તમ.

શશીવદન મહેતા : જુઓ, ગાંધી ઈન્દુલાલ ફૂલચંદ.

શહેરની શેરી (૧૯૪૮) : વ્યર્થની દલાલનો નગરજીવન પર્યેનાં નિરીક્ષણોનાં ગદ્યચિત્રોના સંગ્રહ. દારીબાંધી માનવતાનું સાદાંત, નાપશિળ, સંપૂર્ણ દર્શન વગેરે યાવ છે તે શેરીના ઉદ્ભવ-ઈતિહાસનું, ઇતિહાસનું, તેમાં વસના માનવીનાં માનવતા, લાચારી, કાસુણ્ય, સંઘર્ષ આદિનું માનવીય, માનસશાસ્ત્રીય, વીજતભર્યું નિરૂપણ ધરાવેલા આપામાં નિબંધ, લેખ અને વાર્તાસ્વરૂપે થયું છે. શેરીનો પીપળા, શેરીનો નળ, ઉમશ-ઓટલા, ચાર-ગોકરી, પ્રાણીઓ-જંતુઓ, ફરિયા, ઉન્સવા-સાક, શ્રાહ્માન્નશ્રાહ્મા તેમ જ શેરીનું લોકશાસ્ત્રન વગેરેનું નિજી ચિત્રાત્મક શૈલીમાં આલેખન છે. લેખકનાં શબ્દ-ભંડાળ, ભાષાસામર્થ્ય, સચ્ચાઈ, હમદિલોની પ્રતીતિ કરાવતી આ કૃતિ અમદાવાદ શહેરની ગઈકાલ અને આજનો ગચ્છા સામાજિક દસ્તાવેજ છે.

૨.કા.

શહેરાવાળા ઈન્દુકુમાર શંકરલાલ : સામ.વિક્ર નવલકથાઓ 'વજ્રવી' (૧૯૩૭), 'જિતીશ' (૧૯૩૭) અને 'બંધન' (૧૯૩૯) તથા પદ્યકૃતિ 'નવરસિકા' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શંકર : જુઓ, દેસાઈ ઈચ્છાશમ સૂર્યશમ.

શંકરલાલ ચેતનજી : પદ્યકૃતિ 'હરસિક્ક ભગવાનવર્ણી' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શંકરલાલ બુલાખીદાસ : 'વિક્રમચરિત્રની વાર્તા' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શંકા : ભગવતીકુમાર શર્માની ટૂંકીવાર્તા. અહીં, ચિકાર બસમાં થયેલી યૌવા નાયકની લઘુશંકા અને પત્ની પરની શંકાના દાખમાંથી ઊભી થતી સમાન્તર અનિસુષ્ટિનું આલેખન છે.

ચં.કે.

શક્ત : જુઓ, પરીખ રસિકલાલ છાંદાલાલ.

શકેય દ્વારકાભાઈ : જીવનચરિત્ર 'આનંદીભાઈ જાધી' (૧૯૯૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬

'શાદ' જામનગરી : જુઓ, પૌશલા અબ્દુલગફાર ઈસ્લાક.

શાન્તમ્ : ગીત, સંગીત અને મુક્તકોની સુડનાલીસ રચનાઓના સંગ્રહ 'મુકુલ' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શાન્નિકુમાર : પદ્યકૃતિ 'સાગ્નિજી' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શાન્તપ્રથમ્ : કાવ્યસંગ્રહ 'ત્રિવણી' (અન્ય સાથે, ૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શાપુરજી એદલજી : 'ગુજરાતી-ઈંગ્લેજ કોશ' (અન્ય સાથે)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શામળશાહનો વિવાદ : આગલગન અને વૃદ્ધવિવાહનો એકસાથે દટ્ટો રચની કનીયાલાલ મુનશીની જાણીતી ટૂંકીવાર્તા.

ચં.કે.

શાયર : જુઓ, રાવળ લાભશંકર.

શાયર અબ્દુલહુસેન આકરભાઈ : પદ્યકૃતિ 'કલત્રી વાચનસંગ્રહ' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શારદાપ્રસાદ વર્મા : જુઓ, તન્ના રનિલાલ નાનાભાઈ.

શાસ્ત્રી અમૃતલાલ નારાયણ : 'કુમારપાળચરિત'ના કર્તા.

૨.૨.૬

શાસ્ત્રી અરવિંદ નર્મદાશંકર, 'આનંદકુમાર ભટ્ટ', 'પ્રસન્ન રાવળ', 'પ્રસન્ના ભટ્ટ' (૨૯-૧-૧૯૦૯) : નવલકથાકાર, આજવાર્તાલેખક, અનુવાદક. બી.એ. સુધીનો અભ્યાસ.

એમણે 'એના' (૧૯૭૬), 'ચેરભાઈ' (૧૯૭૬), 'આચાર્ય શ્રી શંકર' (૧૯૮૦), 'ચાર દિવસની ચાંદની' (૧૯૮૨) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. 'વિક્રમની વાતો' (૧૯૪૪), 'કસ્તુરી' (૧૯૫૪) અને 'બુદ્ધિ-વિલાસ' (૧૯૪૪) એમના આજવાર્તાઓના સંગ્રહો છે. 'શંકનો ડાહ્યો' (૧૯૬૬), 'અક્કલબહાદુર' (૧૯૭૨), 'ટૂંકીગણકર' (૧૯૭૨), 'કિલ્લીના ઠગ' (૧૯૭૨), 'વાણિયા વટના કદકા' (૧૯૭૨) વગેરે એમના હાસ્યનિબંધોના સંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત એમણે 'પ્રણયચરિત્ર' (૧૯૩૩), 'ઈશ્વરી ઈન્સાફ' (૧૯૩૪),

‘સાહિત્યકોશ’ (૧૯૪૧) જેવા અનુવાદો અને શામળાની ‘સિદ્ધાંત-બ્રહ્મીશી’ની તાર્નાઓનું ‘મેન્ડા-પોષ્ટ’ (૧૯૪૮) નામે સંપાદન આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી અરુણચન્દ્ર ડી. : સ્વાતંત્ર્ય કક્ષાએ ઉપયોગી નોંધડતી સિદ્ધાંત-વિચારણા કરતો ગ્રંથ ‘ભારતીય કાવ્યમીમાંસા’ (૧૯૬૧) ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી કાવિદાસ જોનંદજી : ‘ભાગ્યપ્રબંધ’ (૧૯૮૬) ઉપરાંત સંસ્કૃતમાંથી કરેલા અનુવાદો ‘સ્કંધપુરાણિકન દ્વારકામાલત્ય’ (૧૯૮૭) તથા વિદ્યાપતિ-રચિત ‘પુરુષપરીક્ષા’ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી કાશીરામ કરસનજી (૧૮૮૨, ૨૧-૭-૧૯૬૩) : કવિ. જન્મ પચવાળી (લિ. જૂનાગઢ)માં. પૈરબંદરની પાઠશાળામાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક. ૧૯૦૧માં માંગરોળની પાઠશાળામાં અધ્યાપક. ૧૯૫૮માં નિવૃત્તિ. વલ્લભ સંપ્રદાય તથા ઉવેલી સંગીતના જ્ઞાના-કીર્તનકાર. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે પદ્યકૃતિ ‘માધવરાયના વિવાહનાં પંદો’ (૧૯૩૭) આપી છે. આ ઉપરાંત ‘પ્રેમરસગીતા’ તથા ‘વિદુરનીતિ’નો સમશ્લોકી અને ‘સરાયંચાધ્યાયી’નો ગ્રંથ પદ્યબદ્ધ અનુવાદ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરજશંકર : ‘શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર’ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી કૃષ્ણપ્રસાદ મણિશંકર : ‘ભારતભાગી યાત્રા’ ભા. ૧, ‘વિલક્ષણ વેર અથવા પાપનો પ્રતિકાર’ અને ‘શ્રીમતી વિલ્યા’ જેવી નવલ-કથાઓ; ‘લોકમાન્ય બાળગંગાધર ટ્રિગ્ગનું જીવનચરિત્ર’ તથા નાટક ‘સ્વામી વિવેકાનંદ’ ઉપરાંત અનુવાદ ‘વલ્લભી વનિતા’ (૧૯૧૯) તથા ‘કૃષ્ણચરિત્ર’ (૧૯૧૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી કેશવજી મોરારજી : નાટક ‘કૃષ્ણભકિતચંદ્રિકા’ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાસ્ત્રી કેશવરામ કાશીરામ, ‘ગર્જા શેષી’, ‘ગાંધી’, ‘વિદુર’, ‘સાહિત્યવન્સલ’ (૨૮-૭-૧૯૦૫) : ચરિત્રલેખક, કોશકાર, સંશોધક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ માંગરોળ (સિંચાણ)માં. કુળ-પરંપરાની અવટંક ‘બાંભણિયા’. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ માંગરોળમાં. ૧૯૨૨માં મૅટ્રિક. દરમિયાન પિતાજી પાસે સંસ્કૃત વ્યાકરણ, કાવ્ય અને વેદાંતનું અધ્યયન. ૧૯૨૫થી કોરોનેશન હાઈસ્કૂલ, માંગરોળમાં ગુજરાતી-સંસ્કૃતના શિક્ષક. ૧૯૩૭માં ગુજરાત વનોકચુલર સંસ્થાપત્રીમાં સંશોધક તરીકે નિમણૂક. ૧૯૪૪માં મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી ગુજરાતીમાં અનુસ્નાતક-અધ્યાપન માટેની માન્યતા. ૧૯૪૬ થી ભા. જે. વિદ્યાભવન, અમદાવાદમાં અધ્યાપક-સંશોધકની કામગીરી સંભાળી. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૧ દરમિયાન ભા. ટ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં સંશોધનકાર્ય. ૧૯૫૫ થી ભા. જે. વિદ્યાભવનમાં માનાર્હ અધ્યાપક

અને પીએચ.ડી.ના માર્ગદર્શક. ૧૯૬૧થી ગુજરાત સંશોધન મંડળની અમદાવાદ શાખાના માનાર્હ નિયામક. ‘અનુવાદ’ નેમ જ ‘પ્રજ્ઞબંધુ’ના તંત્રી. ગુજરાત સાહિત્ય સભાના મંત્રી અને ઘણે ઉપપ્રમુખ. ૧૯૫૨નો સ્વનિવૃત્તરસમ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૬૬માં ‘વિદ્યાવાચસ્પતિ’ની સંમાનનીય પદવી. ૧૯૭૬માં પદ્મશ્રીનો ખિતાબ. ૧૯૭૭માં ‘મહામહિમોપાધ્યાય’ની માનદ પદવી. ૧૯૮૬માં પૂનામાં ભરણેજ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અધિ-વેશનના પ્રમુખ.

એમની લેખના પ્રવૃત્તિના આરંભ સંસ્કૃત ગ્રંથોના સંપાદન અને અનુવાદથી થયા; પરંતુ એમનું વિશેષ સત્ત્વ વિકસનું જૂની ગુજરાતીના ગ્રંથોના સંપાદનમાં તથા ગુજરાતી લક્ષ્મણના આધારે મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિઓને લગતી માહિતીના સંકલનમાં. એમણે ગુજરાતી ભાષા-વ્યાકરણ અને કોશના સંદર્ભમાં પણ વિશેષ પ્રદાન કર્યું છે. લગભગ ૧૫૦થી વધુ ગ્રંથો એમના નામે છે. ‘સંશોધનને માર્ગ’ (૧૯૪૮), ‘પ્રેમાનંદ : એક અધ્યયન’ (૧૯૫૮), ‘ભાલણ : એક અધ્યયન’ (૧૯૫૮), ‘વસંતવિલાસ : એક અધ્યયન’ (૧૯૫૮), ‘ચાર ફાગુઓ : એક અધ્યયન’ (૧૯૬૨), ‘ભાણ : એક રૂપક પ્રકાર’ (૧૯૬૩), ‘નરસિંહ મહંતા : એક અધ્યયન’ (૧૯૭૧), ‘ત્રણ જ્યોતિર્લિંગ : આંખા, શામળા ને દયારામ’ (૧૯૭૩), ‘ભકિતકવિતાનો ગુજરાતમાં ઉદ્ભવ અને એનો વિકાસ’ (૧૯૮૧) ‘ભીમ અને કેશવદાસ’ (૧૯૮૧) વગેરે એમના વિવેચનવિષયક ગ્રંથો છે.

‘અક્ષર અને શબ્દ’ (૧૯૪૫), ‘અનુશીલન’ (૧૯૪૮), ‘ગુજરાતી વાગ્વિકાસ’ (૧૯૫૧), ‘ગુજરાતી રૂપરચના’ (૧૯૫૮), ‘ગુજરાતી વ્યાકરણશાસ્ત્ર’ (૧૯૬૩), ‘ગુજરાતી ભાષાનો વિકાસ અને અર્વાચીન ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ’ (૧૯૬૫), ‘ભાષાશાસ્ત્ર અને ગુજરાતી ભાષા’ (૧૯૬૯), ‘ગુજરાતી માન્ય ભાષાનું લઘુ વ્યાકરણ’ (૧૯૭૧), ‘વાગ્વિવંશવ’ (૧૯૭૩) વગેરે એમના ભાષા અને વ્યાકરણ અંગેના ગ્રંથો છે. એમણે કેટલાક કોશ આપ્યા છે; એમાં ‘ગુજરાતી ભાષાનો લઘુકોશ’ (૧૯૫૦), ‘ગુજરાતી ભાષાનો અનુપ્રાસ કોશ’ (૧૯૫૧), ‘ગુજરાતી ભાષાનો પાયાનો કોશ’ (૧૯૫૬), ‘જુલદ ગુજરાતી કોશ’ - ખંડ ૧, ૨ (૧૯૭૧, ૧૯૮૧), ‘વનોપધિ કોશ’ (૧૯૮૧) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

‘કવિચરિત્ર’ - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૯, ૧૯૪૧), ‘આપણા કવિઓ’ - ખંડ ૧ (૧૯૪૨), ‘શ્રી વલ્લભાચાર્ય - મહાપ્રભુજી’ (૧૯૫૪) જેવાં ચરિત્રો આપ્યાં છે. ‘ખાનદાન લોહી’ (૧૯૮૧)માં એમણે સામા-નિક નાટિકાઓ આપી છે. ‘ગુજરાતી લક્ષ્મણના સંકલિત યાદી’ (૧૯૩૮) પણ એમણે તૈયાર કરી છે. ઈતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ વિશેના પણ એમના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

એમનાં સંપાદનોમાં ‘પ્રબોધપ્રકાશ’ (૧૯૩૬), ‘તંસાડેલી’ (૧૯૪૫), ‘દેવપતકાવ્ય-નવનીત’ (૧૯૪૯), ‘નજાખ્યાન’ (૧૯૫૭), ‘સિક્કવલ્લભ’ (૧૯૬૧), ‘નરસિંહ મહંતાનાં પદ’ (૧૯૬૩), ‘ગુજરાતના સારસ્વતો’ (૧૯૭૭) વગેરે મુખ્ય છે. એમના મહત્ત્વના અનુવાદોમાં ‘ભારતીય ભાષાસમીક્ષા : ગુજરાતી ભાષા’ (૧૯૪૧), ‘સ્વર વ્યંજન પ્રક્રિયા’ (૧૯૪૪), ‘કાવિદાસનાં

નાટકો'(૧૯૪૮), 'મુદ્રારાક્ષસ'(૧૯૪૯), 'ભારતનાટકચક્ર'-ભા. ૧ (૧૯૫૬), 'જૂની પશ્ચિમી રાજસ્થાની'(૧૯૬૪), 'અમરકોશ'(૧૯૭૫), 'કવ્યસંહિતા'(૧૯૭૯) વગેરે ઉલ્લેખનીય છે.

હ.શા.

શાસ્ત્રી કેશવલાલ રેવાશંકર : પદ્યકૃતિ 'કેશવ સદ્બોધ'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી ગણપતરામ ગોવિંદરામ : 'આનિ બિગાંટનું ચરિત્ર'(૧૯૯૪) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી ગોપાલ ગુનીલાલ (૧૪-૮-૧૯૪૪) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૬૬ માં બી.એ. ૧૯૬૮માં એમ.એ. ૧૯૭૫માં 'પારસીઓનું ગુજરાતી રંગભૂમિને પ્રદાન' વિષય પર પીએચ.ડી. ૧૯૭૦ થી શિક્ષક તરીકેની કામગીરી.

કાવ્યસંગ્રહ 'કામના'(૧૯૭૨) અને વાર્તાસંગ્રહ 'ત્રણ ચંદરા'(૧૯૭૩) એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

શાસ્ત્રી જીવરામ કાલિદાસ, 'ચરાણીર્થ મહારાજ'(૫-૨-૧૯૨૬, ૨-૯-૧૯૭૮) : સંપાદક, સંશોધક. સોળ વર્ષની વયે 'શાસ્ત્રી'ની પદવી. ૧૯૦૫ માં મુંબઈમાં વેંકટેશ્વર પ્રેસમાં. ૧૯૦૮માં મુંબઈમાં રસશાળા ઔષધાલયની સ્થાપના. ૧૯૧૦માં ગોંડલ જઈ ત્યાં રસશાળા ઔષધાલયની સ્થાપના. મહારાજ ભગવતસિંહે 'રાજવેદ' સ્થાપ્યા. ૧૯૪૨ માં બાલોરમાં યોજાયેલા ઓલ ઈન્ડિયા આયુર્વેદિક કોંગ્રેસના એકત્રીસમા સંમેલનના પ્રમુખ. 'આયુર્વેદ રહસ્ય' માસિકનું સંપાદન-પ્રકાશન.

'ભુવનેશ્વરી કથા' આપવા ઉપરાંત એમણે ભારતનું અપ્રાપ્ય નાટક 'યજ્ઞફલમ્'(૧૯૨૧) સંપાદિત કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાન, જ્યોતિષ, કર્મકાંડ, વ્યાકરણ, ન્યાય, ધર્મ, કાવ્યાલંકાર, પુરાણ વગેરે પરના લગભગ બસો ગ્રંથ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

શાસ્ત્રી દુર્ગાશંકર કેવળરામ (૨૪-૧-૧૮૮૨, ૨૯-૯-૧૯૫૨) :

નિબંધકાર, ચરિત્રલેખક, સંશોધક, અનુવાદક. જન્મ અમરેલીમાં. વતન જામનગર. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ગોંડલમાં. દસમા ધોરણથી શાળા છોડી, રાજકોટની મહેરામણ કેમિકલ લેબોરેટરીમાં અઢી વર્ષ અભ્યાસ કરી પ્રેક્ટિકલ ફાર્માસિસ્ટની પરીક્ષા પસાર કરી. પછી સંસ્કૃતનો અભ્યાસ. ૧૯૦૪ થી મુંબઈમાં પ્રાચીન સાહિત્ય, ધર્મ અને ઇતિહાસનો અભ્યાસ. ૧૯૧૦માં ઝંડુ ફાર્મસી સાથે સંલગ્ન. 'આયુર્વેદવિજ્ઞાન' માસિકના તંત્રી.

'ઝંડુ ભટ્ટજીનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૨૦) અને 'પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૪૪) એમના ચરિત્રગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત 'લૈબ્લુવ ધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'(૧૯૧૭), 'શૈવ ધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'(૧૯૨૧), 'પુરાણ વિવેચન'(૧૯૩૧), 'ગુજરાતના મધ્યકાલીન હિંદુ સંસ્કૃતયુગના ઇતિહાસમાં પ્રબંધાત્મક સાધનો'(૧૯૩૨), 'ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ'

ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૭, ૧૯૩૯), 'આયુર્વેદનો ઇતિહાસ'(૧૯૪૨), 'ઐતિહાસિક સંશોધન'(૧૯૪૨), 'ભારતીય સંસ્કારો અને તેનું ગુજરાતમાં અવતરણ'(૧૯૫૦), 'આપાગ્રી સંસ્કૃતિનાં કેટલાંક વલણો'(૧૯૫૩) વગેરે એમના ઇતિહાસ, પુરાણ અને સંસ્કૃતિ પરના ગ્રંથો છે.

એમણે 'પ્રબંધચિંતામણિ'(૧૯૩૨)નું સંપાદન કર્યું છે અને પછીની તેનો અનુવાદ (૧૯૩૪) પણ આપ્યો છે.

હ.શા.

શાસ્ત્રી નટવરલાલ મણિશંકર : પદ્યકૃતિ 'ક્રીકૃપ્ણકાવ્ય'(૧૯૩૨) તથા 'કીર્તનસંગ્રહ'-ભા. ૧ (૧૯૩૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી નરહરિ બંકદેશ : 'છંદોનિર્ણય'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી નરહરિપ્રસાદ : બાળપ્રવાસકથા 'ઉન્કંઠેશ્વર મહાદેવ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી નાગેશ્વર જેઠકરામ : 'સીતા-દમયંતીનાં આખ્યાન'(૧૯૦૭) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજાશંકર : એમણે હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાના સહલેખનમાં 'તપત્યાખ્યાન', 'પાંચાલીપ્રસન્નાખ્યાન', 'શિવદર્શિકા સત્યભામાખ્યાન' જેવાં નાટકો તથા 'અષ્ટવક્રાખ્યાન', 'કામાવતીની કથા', 'કંતીપ્રસન્નાખ્યાન', 'દ્રૌપદીહરણ', 'પ્રજ્ઞોત્તર-માલિકા', 'માધાતાખ્યાન', 'મિત્રધર્માખ્યાન' વગેરે પદ્યકૃતિઓ આપી છે. ઉપરાંત 'ધીરા ભકતકૃત કવિતા', 'નિરાંતભકતકૃત કવિતા', 'નરભેરામકૃત કવિતા', 'બાપુસાહેબકૃત કવિતા' જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી પ્રભાકર રામચંદ્ર : 'અપભ્રંશ શબ્દપ્રકાશ'(૧૮૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી પ્રાણજીવન હરજીવન : ચરિત્રકૃતિ 'સદ્ગત વૈદ્ય પ્રભુરામ જીવનચરમ'(૧૯૦૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી બાલ : 'બાલવ્યાકરણ'(૧૮૫૫)ના કર્તા.

ચં.ટો.

શાસ્ત્રી ભકિતપ્રિયદાસ : નિષ્કુળાનંદ સ્વામીનાં જીવન અને કવનનું નિરૂપણ કરતી ચરિત્રપુસ્તિકા 'સદ્ગુરુ નિષ્કુળાનંદ સ્વામી'(૧૯૭૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી ભદ્રશંકર જયશંકર : પદ્યકૃતિ 'બાળરામાયણ'(૧૯૧૫) તથા 'યમુનાસ્તોત્રરત્નાકર'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી ભોળાદત્ત ગણપતરામ : 'શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતિરામ - શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળિદાસ

શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતિરામ (૭-૧૨-૧૮૭૩, ૧૮-૭-૧૯૩૫) : કવિ, સંપાદક. જન્મ માતર (જિ. ખેડા)માં. ૧૯૦૨માં એમ.એ. મુંબઈના રેવન્યુપાતા સર્વે સંવહન, પછીથી ઓરિફ્ટન્ટન હાઈસ્કૂલ અને પુના ડેક્કન કોલેજમાં સંસ્કૃતનું અધ્યાપન. વલ્લભાચાર્ય-તત્ત્વજ્ઞાનના જ્ઞાતા.

એમણે ‘હરિપ્રિયા’ (૧૯૧૭) અને ‘શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાંતપ્રદીપ’ (૧૯૦૩) આપ્યાં છે. ‘ગાયત્રીભાષ્ય’ (૧૯૦૩), ‘શ્રી દશમસ્કંધ પ્રથમોધ્યાય સુબોધિની’ (૧૯૧૦), ‘શ્રી ગોપિકાગીત સુબોધિની’ (૧૯૨૫), ‘વેદસ્તુતિ સૂક્ત ટીકા’ (૧૯૨૬), ‘વેદ્યુગીત સુબોધિની’ (૧૯૨૭), ‘શ્રી યુગલગીત સુબોધિની’ (૧૯૩૧) વગેરે સંસ્કૃત-ગુજરાતી ગ્રંથોનું સંપાદન પણ એમણે કર્યું છે.

૨.૨.૬.

શાસ્ત્રી મણિશંકર હરિકૃષ્ણ : ‘શંકરાચાર્યચરિત્ર’ (૧૯૦૬) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

શાસ્ત્રી મંગળજી ઉદ્ભવજી, ‘મંગલ’ : જીવનચરિત્ર ‘ભક્ત સોહિદાસ’ (૧૯૧૫) તથા સંપાદનો ‘ભક્ત સૂરદાસનાં પદો’ (૧૯૪૭), ‘ધીરા ભગતનાં પદો’ (૧૯૪૭), ‘મિજ ભગતના ચાબખા’ (૧૯૪૭) વગેરેના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાસ્ત્રી લક્ષ્મીનાથ બટ્ટીપ્રસાદ : વડોદરાના સંસ્કૃત મહાવિદ્યાલયના આચાર્ય. પછીથી ફેકલ્ટી ઓફ ફાઈન આર્ટમાં માનાર્હ અધ્યાપક. એમણે સાહિત્ય, ચિત્ર, શિલ્પ, સંગીતાદિ લલિતકલાઓની મીમાંસા કરતો ગ્રંથ ‘ભારતીય સૌન્દર્યશાસ્ત્ર’ (૧૯૫૯) આપ્યો છે. ૨.૨.૬.

શાસ્ત્રી લલિતકુમાર ભવાનીશંકર (૯-૭-૧૯૩૧) : વાર્તાકાર, નવલ-કથાકાર, નિબંધલેખક. જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના હીરપુરા ગામે. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૬૨માં બી.એ. પછી એમ.એ. ‘પ્રતાપ’ના તંત્રી વિભાગમાં કાર્ય. પછી આકાશવાણીમાં પ્રોગ્રામ ઓફિસ્યુટિવ.

‘આતંકનો એક ચહેરો’ (૧૯૪૩), ‘અમૃત અને આસવ’ (૧૯૬૪), ‘ઈશિતા’ (૧૯૬૫), ‘હૃદયપિયાસી’ (૧૯૬૭), ‘અસત્યના પ્રયોગો’, ‘માટીની માયા’ (૧૯૭૧), ‘મનમજ્જારે’ (૧૯૭૧), ‘આત્મીયા’ (૧૯૭૫), ‘આવરણ-અનાવરણ’ (૧૯૭૫), ‘કચકડાની કામિની’ (૧૯૭૭) અને ‘તૂટ્યો તંબૂરાનો તાર’ એમની ઘટનાપ્રધાન નવલકથાઓ છે. ‘એક દિવસ માટે’ (૧૯૬૪), ‘માધવનો માગો’, ‘રંગ, રેખા અને રૂપ’ વગેરે એમના પરંપરાગત વાર્તાઓના સંગ્રહો છે. ‘અમૃતધારા’-ભા. ૧ થી ૪માં એમના ચિંતનાત્મક ગદ્યખંડો સંગૃહીત છે.

નિ.વો.

શાસ્ત્રી લાધારામ : ‘ભીમા જમાદારની ભવાઈ’ (૧૮૮૯) ના કર્તા. ૨.૨.૬.

શાસ્ત્રી વસંતરામ હરિકૃષ્ણ : જીવનચરિત્રલેખક. જન્મ અમદા-વાદમાં. સંસ્કૃત પાઠશાળામાં વ્યાકરણ, અલંકાર, ન્યાય, કાવ્ય, વેદાંતાદિનો અભ્યાસ. વ્યવસાયે પત્રકાર.

એમણે ‘શ્રી પુરુષોત્તમજીનું ચરિત્ર’ (૧૯૨૯) આપ્યું છે. આ ઉપરાંત ‘ફલપ્રકરણ સુબોધિની’, ‘શાંડિલ્ય ભક્તિસૂત્ર ભાષ્ય’, ‘શિદ્ધાંતરહસ્ય’, ‘ન્યાયમૂર્તિનો ચુકાદો’, ‘પુષ્ટિમાર્ગનો ઈતિહાસ’ વગેરે તેત્રીસ ગ્રંથો સંપાદિત કર્યા છે.

૨.૨.૬.

શાસ્ત્રી વિજય રમણલાલ (૧૦-૮-૧૯૪૫) : વાર્તાકાર, નવલકથા-કાર, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ સાન્તાકુઝ (મુંબઈ)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. ૧૯૮૧માં પીએચ.ડી. દમણની કોલેજમાં, સુરતની વાડિયા મહિલા કોલેજમાં અને પછી ૧૯૬૮થી સુરતની આર્ટ્સ કોલેજમાં અધ્યાપક.

‘મિસિસ શાહની એક બધેર’ (૧૯૭૧), ‘અહીં તો’ (૧૯૭૩), ‘હોવું એટલે હોવું’ (૧૯૭૮), ‘ઈતરેતર’ (૧૯૭૯) અને ‘ઈત્યાદિ’ (૧૯૮૭) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘હું અને હું’ (૧૯૭૦) અને ‘એક હતા માણસ’ (૧૯૭૦) એમની નવલકથાઓ છે. કથાસર્જક તરીકે તેઓ પ્રયોગતરફી વલણ ધરાવે છે અને એમાં માનવીય સંવેદનાને તીવ્રતમ સ્વરૂપે અભિવ્યક્ત કરવાનો એમનો પુરુષાર્થ જિવાય છે.

એમના વિવેચનગ્રંથોમાં ‘મહાકવિ દાનંતે’ (૧૯૭૦), ‘આસ્વાદ-લેખોનો સંગ્રહ’ (ઉદ્દગાર (૧૯૭૬), ‘અત્રતત્ર’ (૧૯૮૨), ‘ટૂંકી-વાર્તા’ (૧૯૮૪) અને ‘કથાપ્રવચ્ચ’ (૧૯૮૦) સમાવેશ થાય છે. ‘સંસ્કાર ખાતર’ (૧૯૭૧) અને વિશ્વની પ્રતિનિધિ વાર્તાઓ’ (૧૯૭૪) એમના અનુવાદો છે.

૨.૫ા.

શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળિદાસ (૨૬-૧૧-૧૮૨૫, ૧૪-૧૧-૧૮૯૨) : ભાષાશાસ્ત્રી, સંશોધક, અનુવાદક, કવિ. જન્મ મલાતજ (તા. પેટલાદ)માં. અવટકે ત્રવાડી. પ્રાથમિક શિક્ષણ મલાતજમાં. સંસ્કૃતનો અભ્યાસ પેટલાદમાં. વ્યાકરણ, દર્શનો, કાવ્ય ને કાવ્ય-શાસ્ત્રનો વિશેષ અભ્યાસ. ૧૮૫૭માં અમદાવાદની કન્યાશાળામાં શિક્ષક. ‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ના એકલેખાના તંત્રી. ‘ધર્મપ્રકાશ’ના તંત્રી. ૧૮૭૬માં વર્નાક્યુલર કોલેજ ઓફ સાયન્સમાં અને પછી ૧૮૭૯માં અમદાવાદની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સંસ્કૃતના અધ્યાપક. ૧૮૮૧માં મલાતજમાં સ્થાયી નિવાસ.

આ લેખકનું સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, અર્ધમાગધી તેમ જ પાલીનું અધ્યયન એમને ગુજરાતી ભાષાના વિકાસ અને એની વ્યુત્પત્તિ સંબંધે પાયાની વિચારણા તરફ લઈ ગયું છે. આથી ‘ગુજરાતી ભાષાનો ઈતિહાસ’ (૧૮૬૬), ‘ઉન્સર્ગમાળા’ (૧૮૭૦), ‘ધાનુસંગ્રહ’ (૧૮૭૦), ‘ગુર્જરભાષાપ્રકાશ’ (૧૮૮૨) તેમ જ ‘ઉક્તિસંગ્રહ’ જેવા મૂલ્યવાન ભાષાવિષયક ગ્રંથો એમની પાસેથી મળ્યા છે. ‘રસગંગા’ (મરણોત્તર, ૧૯૩૪) એમનું રસશાસ્ત્ર પરનું પુસ્તક છે. ‘હિતોપદેશ શબ્દાર્થ’ (૧૮૭૦) તેમ જ ‘વૈશેધિક તર્કસાર’ (મરણોત્તર, ૧૮૮૮) એમના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

હ.શા.

શાસ્ત્રી શંકરદત્ત પાર્વતીશંકર : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'મહાપિ દયાનંદ' (બી. આ. ૧૯૪૭) અને અનુદિત પુસ્તકો 'ક્રાંતિ' (૧૯૩૦), 'નાનક' (૧૯૪૪), 'ગરીબાઈનો જુનો' (૧૯૫૫), 'જીવનમુક્તિ-વિવેક' (૧૯૫૫) વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

શાસ્ત્રી શંકરલાલ ગંગાશંકર (૨-૧-૧૯૦૨, ૧-૬-૧૯૪૬) :

વિવેચક, નવલિકાકાર. જન્મ ચુણેલ (તા. નરિયાદ)માં. વતન મલાતજ (તા. પેટલાદ). પ્રાથમિક શિક્ષણ મલાતજમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ સોજિત્રામાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૩માં બી.એ. ૧૯૨૫માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૨૯માં એલ.એલ.બી. પ્રોપાયટરી ડાઈસ્કૂલ, અમદાવાદમાં ચારેક વર્ષ શિક્ષક. પછી થોડા સમય અમદાવાદમાં વકીલાત. ૧૯૩૨થી જૂનાગઢની બહાઉદીન કોલેજમાં અધ્યાપક.

એમના 'સાહિત્યને ઓવારેથી' (૧૯૩૮)ના ખંડ ૧માં કેટલાક અગ્રગણ્ય સાહિત્યકારોનાં અવલોકનો છે, જ્યારે ખંડ ૨માં પ્રાચીન-અર્વાચીન સાહિત્યકારો વિશેના લેખો છે. અન્ય લેખસંગ્રહ 'સાહિત્યદ્રષ્ટાને' (૧૯૪૧)ના ખંડ ૧માં સાહિત્યને લગતા કેટલાક સામાન્ય વિષયોનું નિરૂપણ છે, જ્યારે ખંડ ૨માં પ્રેમાનંદચી માંડીને 'લલિત' સુધીના સાહિત્યકારોનાં અવલોકનો પત્રશૈલીમાં રજૂ થયાં છે. એમાં માહિતી-અન્વેષણ અભ્યાસપૂર્ણ છે.

'પાનદાની' (૧૯૪૧) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે. વ્રજલાલ કાળિદાસ શાસ્ત્રીના આપ્રકાશિત ગ્રંથ 'રસગંગા'ના એમણે ૧૯૩૪માં કરેલા સંપાદનમાં એમણે લખેલા ઉપોદ્ધાન લેખ ગ્રંથકર્તાના સાક્ષર વ્યક્તિત્વને તેમ જ તેમના જમાનાને અભ્યાસપૂર્વક મૂલવે છે.

હ.શા.

શાસ્ત્રી શંકરલાલ માહેશ્વર (૧૯૪૪, —) : નાટકકાર, કવિ. જન્મ જમનગરમાં.

એમણે 'સાવિત્રીચરિત્ર નાટક', 'શ્રીગોપાલચિત્રામણિવિજયમ્', 'ચંદ્રપ્રભાચરિત્ર', 'અનસૂયા અભ્યુદય', 'સ્તોત્રરત્નાવલી', 'સ્તોત્રસંગ્રહ' વગેરે નાટ્યપુસ્તકો અને પદ્યગ્રંથો આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

શાસ્ત્રી શ્યામજી વિ. : કથાકૃતિ 'સરિત્ સાગર' - ભા. ૧ (૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાસ્ત્રી સિદ્ધેશ્વરદાસ : સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના ભક્તકવિ બ્રહ્માનંદનું જીવનચરિત્ર આલેખતી કૃતિ 'સદ્ગુરુ બ્રહ્માનંદ સ્વામી' (૧૯૭૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાસ્ત્રી હરિપ્રસાદ ગંગાશંકર (૧૭-૧૦-૧૯૧૯) : ચરિત્રલેખક, સંશોધક, સંપાદક. જન્મ પેટલાદ જિલ્લાના મલાતજ ગામે. છ ધોરણ સુધીનું પ્રાથમિક શિક્ષણ મલાતજમાં. માધ્યમિક શિક્ષણનાં આરંભનાં ત્રણ વર્ષ ત્યાંની એ.વી. ડાઈસ્કૂલમાં. ત્યારબાદ મૅટ્રિક સુધીનું શિક્ષણ જૂનાગઢની બહાઉદીનજી ડાઈસ્કૂલમાં. ૧૯૩૬માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૦માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે

બી.એ. ૧૯૪૨માં અમદાવાદની ગુજરાત વિદ્યાસભાના સંશોધન વિભાગમાંથી સંસ્કૃત, અર્ધમાગધી અને વૈકલ્પિક અભિલેખવિદ્યા (એપિગ્રાફી) વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૪૭માં ભો. જી. વિદ્યાભવન-માંથી સંસ્કૃત વિષયમાં પીએચ.ડી. ૧૯૪૫થી ૧૯૫૬ સુધી ત્યાં અધ્યાપક અને ૧૯૫૬થી ૧૯૬૮ સુધી ઉપાધ્યક્ષ તથા ૧૯૬૮થી ૧૯૭૯ સુધી અધ્યક્ષ. પછી નિવૃત્તા. વચ્ચે, ૧૯૫૮-૬૧ દરમિયાન લા. દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં સંશોધક. ૧૯૫૭-૫૮માં 'મુદ્ધિપ્રકાશ'ના સંપાદક. ૧૯૬૦-૬૨માં ગુજરાત ઈતિહાસ પરિષદના પ્રમુખ. ૧૯૬૦માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૭૫નો કુમારચંદ્રક.

સંશોધનની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ અને દૃષ્ટિ સાથે પ્રવૃત્ત આ લેખકનું ઈતિહાસ, સંસ્કૃતિ અને સમાજને અનુબંધે થયેલું સાહિત્યપ્રદાન વિશિષ્ટ છે. 'કરુણાશંકર - શિક્ષકવિભૂતિ' (૧૯૬૧) એમનું સંપાદિત જીવનચરિત્ર છે. 'છોટમ્'ની પદ્યકૃતિઓનાં સંપાદનો કરીને એમણે 'સાંખ્યસાર અને યોગસાર' (૧૯૫૨), 'સુમુખ આખ્યાન તથા નૃસિંહકુંવર આખ્યાન' (૧૯૫૪), 'એકાદશીમાહાત્મ્ય' (૧૯૫૫) જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'સંતકવિ છોટમ્ - એક પરિચય' (૧૯૬૨) એમનું પરિચયાત્મક પુસ્તક છે.

પુરાતત્ત્વવિદ અને ઈતિહાસવિદ આ લેખકે 'હરખ્યા અંત મોહ' - જો-દડો' (૧૯૫૨) અને 'મૈત્રકકાલીન ગુજરાત' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૫) થી માંડીને 'ભારત બહાર વિસ્તરેલી ભારતીય સંસ્કૃતિ : ઈન્ડોનેશિયામાં' (૧૯૫૭) અને 'ગુજરાતનો પ્રાચીન ઈતિહાસ' (૧૯૬૪) પર્યાંતના સંખ્યાબંધ રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ-ગ્રંથો આપ્યા છે.

ચં.ટો.

શાસ્ત્રી હરિશંકર ઓમકારજી : 'શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજનું ચરિત્ર તથા વિષ્ણુદ્રોહીઓને ધડકાર' (૧૯૨૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમીચંદ નથુભાઈ : પદ્યમાં લખાયેલું 'તિલકદેવને થયેલ યજ્ઞ માટે શોકદર્શક દિલગીરીનું પુસ્તક' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમીચંદ મોતીચંદ : 'સંકટહરણ ગરબાવળી' (૧૯૨૬) અને 'અંબાજીના છંદ' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમુલખરાય : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'સ્વ. સૂર્યકાન્ત શાહ' (૧૯૪૪) - ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમૃતલાલ : 'કન્યાવિક્રયદુઃખદર્શક નાટક'ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમૃતલાલ કાલિદાસ : પદ્યકૃતિ 'શૂરવીર દેવરાજ' (પાઠક પુરુષોત્તમ યેલાભાઈ સાથે, ૧૯૧૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમૃતલાલ છ. : નવલકથા 'બાવળનો કાંટો' (૧૯૬૮) અને વાર્તાસંગ્રહ 'સ્ફુટર' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અમૃતલાલ મોતીલાલ - શાહ ઓછવભાઈ

શાહ અમૃતલાલ મોતીલાલ, 'પ્રવાસી', 'રસહીન', 'હૃદયયોગી'
(૯-૭-૧૮૯૩, ૧૮-૫-૧૯૩૯): કવિ. જન્મ ઘોડાસર ગામે. અંગ્રેજી છદ્ધા ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. પાલનપુર રાજ્યમાં ફાજદારી ન્યાયકોર્ટમાં ચિરસ્નેહાર.

એમની પાસેથી 'ગજલમાં ગાયા'(૧૯૨૫), 'અયો જરથુસ્ત અને હૃદયકાવ્યો'(૧૯૪૮), 'રાસરમાળી'(૧૯૫૧), 'અમૃતકાવ્યો', 'હૃદયગીતાંજલિ', 'ગ્રાંથે શીરીન', 'બહેનોને શીખામણ', 'પુદા' વગેરે પદ્યગ્રંથો મળ્યા છે.

નિ.વો.

શાહ અરવિંદભાઈ લીલચંદભાઈ, 'ધૂની માંડલિયા'(૧૨-૧૧-૧૯૪૨): જન્મ સુરેન્દ્રનગરના ઝાંઝુવાડામાં. ૧૯૨૪માં બી.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક, પછી કાલંકપાસ-ડૂના ધંધામાં. ૧૯૭૦થી અમદાવાદમાં રેડીમેટ વસ્ત્રોનું સ્વતંત્ર સંકુલ.

'માઝલી સાથે જ દરિયો નીકળ્યો'(૧૯૮૨) એમનો ગજલ-સંગ્રહ છે.

સં.દો.

શાહ અશોક : નાટ્યકૃતિ 'નાકકદ'(૧૯૭૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અંબાલાલ નૃસિંહલાલ, 'અંતરૂપ', 'પ્રિયમ્'(૨૯-૯-૧૮૯૮, ૧૩-૪-૧૯૭૧): નવલકથાકાર, ચરિત્રકાર, નાટકકાર. જન્મ હલધરવાસમાં. ઈન્દર આટર્સ. પછીથી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી ૧૯૨૫માં ભાષાવિશારદ. ૧૯૪૪માં એલ.એસ.જી.ડી. અને સમૂહાપા કોલિદ. સુરત નિઃશ્ચાનાં ચિખલી, અંજર વગેરે ગામોમાં શિક્ષક તરીકે કામ કર્યા પછી કલકત્તાનો ભવાનીપુર ગુજરાતી શાળામાં આચાર્ય. ૧૯૫૪માં અમદાવાદ મ્યુનિ-સિપાલિટીના પ્રકાશન-અધિકારીપદેથી નિવૃત્ત.

એમણે 'હૃદયજ્વાળા'(૧૯૩૨), 'લગ્નપ્રેમ'(૧૯૪૮) 'છઠ્ઠીના લેખ', 'નિર્વાસિતા' વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. 'જાલીમ જલ્લાહ'(૧૯૩૦) એમની નાટ્યકૃતિ છે; તે 'શ્રી મોરારજી ધનજી પડીઆ'(૧૯૫૧) ચરિત્રલક્ષી કૃતિ છે. 'ગરીબાઈનો ગજલ' (૧૯૩૦) અને 'આજનો ધર્મ'(૧૯૩૭) એમના અનુવાદો છે.

નિ.વો.

શાહ અંબાલાલ પ્રેમચંદ : 'જૈનતીર્થ સર્વસંગ્રહ'-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૩) અને 'શાલુકપુરનો પંચતીર્થ'(૧૯૫૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અંબાલાલ બહેચરદાસ : સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રી વલ્લભાચાર્યને અનુલક્ષીને રચાયેલી પદ્યકૃતિ 'વલ્લભશતક'ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ અંબુભાઈ : સાધનશુદ્ધિ માટે કરેલા પ્રયોગોનું રસપ્રદ નિરૂપણ કરતી કૃતિ 'શુદ્ધીપ્રયોગનાં સફળ ચિત્રો'(૧૯૬૫) તથા ચરિત્ર-લક્ષી કૃતિઓ 'સૌજન્યમૂર્તિ લલિતાબહેન'(૧૯૮૨) અને 'સાધક-સેવિકા કાથીબહેન'(૧૯૮૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ આશાભાઈ અમુલખ : બોધક કથાકૃતિ 'સોબને અસર'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ આશારામ દલીચંદ(૭-૨-૧૮૪૨, ૨૬-૩-૧૯૨૧): કોશકાર. જન્મ રાજકોટમાં. પ્રાથમિક કેળવણી રાજકોટમાં. મુબઈ યુનિ-વર્સિટીની પ્રથમ એન્ટ્રંસ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. લીબડી અને મોરબીની શાળાઓમાં શિક્ષક અને હેલ્પમાસ્તર. પાછળથી ઝાલા-વાડ એજન્સીના ડેપ્યુટી શાળાધિકારી.

એમની પાસેથી ગુજરાતી ભાષાની કહેવતો, રૂઢિપ્રયોગો અને લોકોક્તિ તરીકે પ્રચલિત બનેલા પ્રાચીન દોહરા તેમ જ સાખી-ઓના વિશાળ સમુચ્ચયરૂપી ગ્રંથો 'ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ'(૧૯૧૧) અને 'ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ તથા પ્રાચીન દોહરા-સાખીઓ'(બી. આ. ૧૯૨૩) મળ્યા છે.

નિ.વો.

શાહ ઈલા રસિકલાલ : ડૉ. રસિકલાલ શાહની જીવનસ્મરણિકા આલોપતી ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'પ્રેમજળયોતિ'(૧૯૭૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઈશ્વરલાલ મંગળદાસ : કાવ્યસંગ્રહ 'ઊર્મિગીતમાળા'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઉકરડાભાઈ શિવજી : 'ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ડિક્શનરી'(૧૯૭૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઉદયચંદ લાલચંદ : કથાકૃતિ 'શાંતિકુંજની સુંદરી'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઉમેદ હરજોવનદાસ : 'કીર્તનાવળી'(૧૯૬૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ એચ. એમ. : 'ભર્તૃહરિ નાટકનાં ગાયત્રો'(૧૯૮૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ એન. એમ. : ચરિત્રલક્ષી પ્રાણોપયોગી કૃતિ 'હૈનરી ફાઈ'(૧૯૬૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ એન. જી. : કથાકૃતિ 'પાપીને પસ્તાવો અને પરમેશ્વરને લખેલો કાગળ'(૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઓમ. એમ. : 'સિલ્વર સ્ટાર પોકેટ ડિક્શનેરી'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઓમ. એમ. : 'સિલ્વર સ્ટાર પોકેટ ડિક્શનેરી'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ઓચ્છવલાલ મગનલાલ : કથાકૃતિ 'ભાગ્યહીન કુસુમ'-ભા. ૧(૧૯૧૧)ના કર્તા.

નિ.વે.

શાહ કનુભાઈ/કનૈયાલાલ લલ્લુભાઈ (૧૫-૮-૧૯૩૭) : સૂચિકાર. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના પાણેથામાં. ૧૯૫૪માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં બી.એ. ૧૯૫૯માં બી.લિબ.એસસી. ૧૯૬૨માં એમ.એ. ૧૯૮૮માં એમ.લિબ.એસસી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠના ગ્રંથાલયમાં ગ્રંથપાલ.

એમની પાસેથી 'નપાસનિબંધસૂચિ' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫) તથા 'ગુજરાતી સામયિક-લેખસૂચિ'-ભા. ૧, ૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫, ૧૯૭૬) મળી છે.

નિ.વે.

શાહ કપૂરચંદ બીખાભાઈ (૫-૨-૧૯૯૦) : કવિ. જન્મ બનાસ-કાંઠાના ધાતા ગામમાં. વર્નાક્યુલર ફાઈનલ. શિક્ષકની નોકરીથી શરૂઆત કર્યા પછી ઝવેરાતનો વ્યવસાય.

'કપૂરકાવ્યમાળા' યાને કપૂર ઉરની ઊર્મિઓ' એમના નામે છે.

નિ.વે.

શાહ કમલ કનૈયાલાલ (૨૫-૫-૧૯૪૪) : નવલકથાલેખક. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૬૯માં બી.મ્યુઝ. ૧૯૮૦માં પત્રકારત્વમાં ડિપ્લોમા. અન્યારે ગુજરાત રિફાઈનરી સાથે સંલગ્ન.

'સ્વપ્નેના મેળા'(૧૯૭૯) એમની નવલકથા છે.

અં.ટો.

શાહ કરસનદાસ જોકળદાસ : પંચાંકી નાટક 'તાજલમુખી ગુલબંકાવલી'(૧૯૮૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ કાનજી ત્રિકમજી : પદ્યમય ચતુરંકી 'ગૃંદા દુઃખદર્શક નાટક'(૧૯૮૭) તથા નિબંધ 'સંવત ૧૯૫૬ના કાળનું અસરકારક વર્ણન'(૧૯૯૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ કાન્તિલાલ અમૃતલાલ, 'દાકતર-પિતા', 'દોષશુભક', 'પ્રમાદી', 'સત્સંગી'(૨૩-૪-૧૯૦૨, ૮-૧૨-૧૯૮૮) : નિબંધલેખક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૧૯માં અમદાવાદથી મૅટ્રિક. ૧૯૨૭માં મુંબઈની ગ્રાન્ટ મેડિકલ કોલેજમાંથી એમ.બી.બી.એસ. ૧૯૩૧થી ૧૯૫૨ સુધી મેડિકલ ઓફિસર. ૧૯૫૩થી ૧૯૬૮ સુધી ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં ચીફ મેડિકલ ઓફિસર. પછીથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી 'સભરસ'-ભા. ૧થી ૩ (૧૯૬૪-૧૯૬૭) અને 'શંભુમેળા'(૧૯૮૭) જેવા લેખસંગ્રહો ઉપરાંત 'ઈશ્વરની શ્રાવમાં'(૧૯૪૦), 'ઈશ્વરના સાંનિધ્યમાં'(૧૯૪૩), 'ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ'-વોલ્યુમ ૩૭, ૪૦, ૪૫(૧૯૭૫) જેવા અનુવાદો તેમ જ 'તબીબી વિજ્ઞાનની પરિભાષા'(૧૯૫૭) અને 'આયુ-વિજ્ઞાનનો જ્ઞાનકોશ'(૧૯૭૬) જેવાં સંપાદનો મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શાહ કાન્તિલાલ મલિલાલ(૧૬-૧૧-૧૯૧૧) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ વાવડી (જિ. રાજકોટ)માં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. 'ઊર્મિ-નવરચના'ના સંપાદક.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહો 'સમયનાં વ્હોણ'(૧૯૩૨), 'મિલમજૂર'(૧૯૩૩), 'રાજેશ્વરી'(૧૯૩૯) અને 'પાનાચંદની પરસાદી'(૧૯૪૧); ચરિત્રો 'મુસ્તફા કમાલ'(૧૯૩૭), 'કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર'(૧૯૪૧), 'કક્કરબાપા'(૧૯૫૫), 'આઝાદીના અંધારીઓ'(૧૯૫૭), 'અમર શહીદો'(૧૯૫૭), 'બાબા ગુરુ-દત્તસિંહ અને કામાગારા મારુ'(૧૯૫૯) તેમ જ સંપાદનો 'પાંચ લોકકથાઓ'(૧૯૫૨), 'ગુજરાતીમાં ગાંધીજી'(૧૯૫૫), 'બંગાળની રસકથાઓ'(૧૯૫૫), 'દક્ષિણદેશની લોકકથાઓ'(૧૯૫૫), 'દરિયાની વેળ'(૧૯૫૬), 'કાશ્મીરની લોકકથાઓ'(૧૯૫૭) વગેરે મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શાહ કાન્તિલાલ ૨. : ચરિત્ર 'કવિવર ટાગોર'(૧૯૩૩)ના કર્તા

મુ.મા.

શાહ કાળિદાસ ગિરધરલાલ : 'જાલિમ જન્માન્ત અને ધ્રુવની ધરા'(૧૯૨૧) અને 'ટેકીબો અમર યાને સંસારદર્પણ'(૧૯૨૧) જેવાં નાટકોનાં ટૂંકસાર અને ગાયનોના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ કિશોરલક્ષ્મીબહેન પૂંજલાલ : 'ભગવત્ ભજનાવળી'(૧૯૬૨) નો કર્તા.

મુ.મા.

શાહ કીકાભાઈ પ્રભુદાસ : ગીતોનું પુસ્તક 'હાળીસંગ્રહ'(૧૯૮૧) ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ કીર્તિકુમાર : બાળભોગ્ય 'પાંચ એકાંકી'(૧૯૭૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ કુંદનલાલ : આદર્શ કુટુંબજીવનનું ભાવનાપૂર્ણ આલેખન કરતી નવલકથા 'અજાણ્યે પંથે'-ભા. ૧-૨(૧૯૪૦)ના કર્તા.

નિ.વે.

શાહ/કાપડિયા કુંવરજી આણંદજી (૧૫-૩-૧૯૬૪) : જન્મ ઘોઘા (સૌરાષ્ટ્ર)માં. શિક્ષણ સાત ધોરણ સુધી. શરૂઆતમાં કાપડનો વ્યવસાય, પછી પત્રકાર. 'જૈન ધર્મપ્રકાશ'ના તંત્રી.

એમની પાસેથી શ્રી ઋષભદાસજી-વિરચિત 'હિતશિક્ષાના રાસનું રહસ્ય'(૧૯૨૪) અને 'કુમારપાળ રાજના રાસનું રહસ્ય'(૧૯૫૦) જેવાં પુસ્તકો ઉપરાંત 'શ્રાવકના પાશ્વિક અતિચાર'(૧૯૩૫) અને 'શ્રાવક યોગ્ય આચાર-વિચારાદિ સંગ્રહ'(૧૯૩૮) જેવાં ધર્મસંબંધી પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શાહ કૃષ્ણલાલ ચીમનલાલ(૨૪-૧-૧૯૧૯) : નવલકથાલેખક, જીવનચરિત્રલેખક. ૧૯૪૧ના વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહમાં જોડાતાં જેલવાસ. ૧૯૪૨માં ભૂગર્ભમાં રહીને પત્રિકા-પ્રકાશન. અમદાવાદ શહેર કોંગ્રેસ સમિતિના ઉપપ્રમુખ. પત્રકારત્વ સાથે સંલગ્ન.

શાહ કેવળદાસ ઠાકરસી - શાહ ગોકલદાસ લાલચંદ

એમણે 'પિશાચોની પાપવીલા' (૧૯૩૩), 'વીરની વીરલાક' (૧૯૩૪), 'ત્રણ હોયો' (૧૯૪૪), 'કૃપા' (૧૯૪૫), 'સંગનો રંગ' (૧૯૫૪), 'ઝેર તો પીધાં હસીને' વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત જીવનચરિત્ર 'સરદારના સાન્નિધ્યમાં' (૧૯૬૨) પણ એમના નામે છે.

મૃ.મા.

શાહ કેવળદાસ ઠાકરસી : પદ્યકૃતિ 'સુભદ્રા સત્ય ચરિત્ર' (૧૯૯૪) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ કેશવલાલ ગોકુળદાસ : પદ્યકૃતિઓ 'દેશસેવા' (૧૯૨૧), 'દેશનો દુશ્મન' (૧૯૨૩) અને 'દેશી ગરબાવળી' (૧૯૨૩) તથા રહસ્યકથા 'છુપી પોલિસ' (૧૯૩૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ/પાલખીવાળા કેશવલાલ જમનાદાસ : 'મણિલાલ વિરહ' (૧૯૦૦), 'સદોરિયાને શિખામણ' (૧૯૧૨), 'ઊર્ણ સ્તવનાવલિ' (૧૯૧૩) ઉપરાંત 'દાકુરિયાની દશા', 'મેઘરાજની વિનંતિ', 'દુષ્કાળના દુઃખનું વર્ણન', 'શિક્ષોના ઝઘડા અને પતિનો પસ્તાવો' વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ કેશવલાલ નગીનદાસ : નવલકથા 'હૃદયપલટો' (૧૯૩૦) તથા 'હિંદુ સમાજનો અગ્નિકુંડ' (૧૯૩૦) ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ કેશવલાલ મગનલાલ : 'ક્રાંતિ પાનસર મહાવીર સ્વામીની સ્લોકો' (૧૯૧૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ કેશવલાલ લલ્લુભાઈ : બાળવાર્તાકૃતિઓ 'વનરાજ' (૧૯૩૪), 'ભારતભૂમિ' (૧૯૩૪), 'કીર્તિમંદિર' (૧૯૩૬), 'ગલ્પરિયાં' (૧૯૩૮) અને 'પાતાળવાસી' ઉપરાંત સંપાદિત કૃતિ 'વરનો અને ઉખાણાં' (૧૯૩૩) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ખુશાલ તલકશી : નાટકો 'મોહનમાયા' (૧૯૨૬) અને 'મહાત્માનો હકથોગ' ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ખેરાજ ચાંપશી : 'ક્રાંતિ કર્મસિંહજી સ્વામીની સ્તવના' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગફલ ઝવેરદાસ : શોકગીત 'બનુમિયા વિરહ' (૧૯૮૩) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગાંડાલાલ બહેચર : ભજનસંગ્રહ 'ભક્તમાળા' - ૧ (૧૯૧૨) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગિરધરલાલ હરગોવિંદદાસ : પદ્યકૃતિ 'અન્તારી ગૌરવ' (૧૯૦૬) તથા નિબંધ 'આપણું પ્રારબ્ધ આપણો હાથ' ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગિરધરલાલ હીરાભાઈ : 'વીરવિજય મહારાજનો ટૂંકો પ્રબંધ' (૧૯૨૦) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગુણવંત ભુષણલાલ (૧૨-૩-૧૯૩૭) : નિબંધકાર, ચરિત્રકાર, નવલકથાકાર. જન્મ સંદેર (સુરત) માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ સંદેરમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ જૈન હાઈસ્કૂલ સુરતમાં. ૧૯૫૭માં રસાયણ વિષય સાથે બી.એસસી. ૧૯૫૮માં મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એડ. ત્યાંથી જ પછી એમ.એડ. અને પીએચ.ડી. ૧૯૬૦થી ૧૯૭૨ સુધી મ. સ. યુનિવર્સિટીમાં રીડર. ૧૯૬૭-૬૮ માં અમેરિકાની મિશિગન યુનિવર્સિટીમાં મુલાકાતી પ્રાધ્યાપક. ૧૯૭૨-૭૩ માં ટેકનિકલ રિસર્ચ ટ્રેનિંગ ઈન્સ્ટિટ્યુટ, મદ્રાસમાં શિક્ષણ વિભાગના અધ્યક્ષ. ૧૯૭૩-૭૪ માં એસ.એન.ડી.ટી. યુનિવર્સિટી, મુંબઈમાં વિભાગીય અધ્યક્ષ. ૧૯૭૪થી દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના શિક્ષણ વિભાગના અધ્યક્ષ. 'નૂતન શિક્ષણ' ના તંત્રી.

'કાંડિયોગ્રામ' (૧૯૭૭), 'રણ તો લીલાંછમ' (૧૯૭૮), 'વગડાને તરસ ટહુકાની' (૧૯૭૯), 'વિચારોના વૃંદાવનમાં' (૧૯૮૧), 'મનનાં મેઘધનુષ' (૧૯૮૫) વગેરે એમના કવિતાના પાસવાળી અને કવેનાઈ પાસવાળી શૈલીના નિબંધોના સંગ્રહો છે. 'વિસ્મયનું પરીક' (૧૯૮૦) એમનું ગદ્યકાવ્યોનું પુસ્તક છે. 'રંગકણ સૂરજ થવાને શમણે' (૧૯૬૮) અને 'મોટેલ' (૧૯૬૮) એમની નવલકથાઓ છે. 'કોલાંબસના હિંદુસ્તાનમાં' (૧૯૬૬) એમનું પ્રવાસ-પુસ્તક છે. ઉપરાંત એમણે 'ગાંધી - નવી પેઢીની નજરે' (૧૯૮૨), 'મહામાનવ મહાવીર' (૧૯૮૬) અને 'કરુણામૂર્તિ બુદ્ધ' (૧૯૮૩) જેવા ચરિત્રગ્રંથો પણ આપ્યા છે. 'શિક્ષણની વર્તમાન ફિલસૂફીઓ' (૧૯૬૪), 'સાવધાન, એકવીસમી સદી આવી રહી છે' (૧૯૮૭), 'કૃષ્ણનું જીવનસંગીત' (૧૯૮૭) ઈત્યાદિ એમના પ્રકીર્ણ ગ્રંથો છે.

યાદ.

શાહ ગુલાબચંદ જલ્લુભાઈ : પદ્યસંગ્રહ 'સંગીત ઊર્ણગુણનામૃત' (૧૯૨૮) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગુલાબચંદ લક્ષ્મીચંદ : પદ્યકૃતિઓ 'અશ્વમેધ' (૧૯૫૮), 'એલાચીકુંવર' (૧૯૭૮) ઉપરાંત 'સામાયિક સૂત્રાર્થ અને જીવ-વિચાર' (૧૯૭૮) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગોકળદાસ બાપુજી : નાટ્યલેખક. ગુલાબવલુ અને મગનલાલ માસ્તરના અર્નેતિક સંબંધને ખુલ્લો પાડતી સાતપ્રવેશી નાટ્યકૃતિ 'ગુલાબવલુ અને મગનલાલ માસ્તરનો રમૂજ ફારસ' (૧૯૮૮) માં ભવાઈની 'અસર' વિશેષ છે. કમ્પાઉન્ડરના ઊંટવેદાથી નીપજવા ડોશીના મન્યુની વાત રમૂજથી રજૂ કરતી કૃતિ 'ઊંટવેદનો ફારસ' (૧૯૮૬) માં રાંવાદને મુકાબલે વાર્તાકથન વિશેષ છે.

કૌ.ગ્ર.

શાહ ગોકળદાસ લાલચંદ : 'સીતાહરણ નાટક' (૧૯૮૨) તથા 'શુકન પ્રભા ચરિત્ર' - ભા. ૧-૨ (૧૯૮૯) ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ જોકુળદાસ મથુરાદાસ : નવલકથા 'શ્રીમિયાગરની કન્યા', ચરિત્ર 'નેપોલિયન બોનાપાર્ટ'—ભા. ૧ થી ૪ (૧૯૨૪-૧૯૨૬) તથા અનુવાદ 'પ્રતાપસિંહ મહારાજ ગાયકવાડ-પરિચય તથા 'યાપમું'ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ જોષાજદાસ પ્રેમચંદ : નાટક 'સૂર્યકળા'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ જોષાજદાસ લાલદાસ : 'જોષાજ ગીતાવળી'(૧૯૯૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગોરધનલાલ હરજીવનદાસ : પદ્યકૃતિ 'મુંબઈની શેકાણી' - ૨ (૧૯૨૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ગોવિંદલાલ મોહનલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી સ્વસ્થાન આંખલો-આરાના પાટવિકુમારશ્રીનો જન્મોત્સવ'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ઘેલાભાઈ નેમ્ણશી : 'વાંઢાવિલાપ બાવણી'(૧૯૯૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ અનુભાઈ તારાચંદ : કથાકૃતિ 'મુંબઈની મોહિની'—ભા. ૧ (૧૯૧૬) તથા નાટક 'વફાદારે સિન્દ' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ : પ્રવાસકથા 'તીર્થયાત્રાનો હેવાલ' (૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદુલાલ જ્ઞેડાલાલ, 'મયુખ' : ફિલ્મ સિનારિયો 'સતી સાવિત્રી' તથા 'ગુણસુંદરી'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદુલાલ સાકરલાલ, 'વનવાસી' : સામાજિક નવલકથા 'મારે જવું એકલપંચ'(૧૯૬૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદુલાલ હરગોવનદાસ : નાટક 'વીર ઘટોત્કચ'(૧૯૧૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રકાન્ત : 'આજના વિશ્વનેતાઓ'(૧૯૯૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રકાન્ત રૂલચંદ : કક્કરબાપા, દરબાર જોષાજદાસ, રવિશંકર મહારાજ અને છોટુભાઈ પુરાણીનાં ચરિત્રોનો સંગ્રહ 'ગુજરાતના લોકસેવકો'(૧૯૪૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રકાન્ત બી. : ચીઠ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'અંતરના ડાઘ'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રકાન્ત મદતલાલ(૧૯૧૪) : નવલકથાકાર, કવિ, ચરિત્ર-લેખક, નાટ્યલેખક. જન્મ કરાડ (મહારાષ્ટ્ર)માં. ગૌટિક સુધીનો અભ્યાસ.

એમણે 'જીત કોની?'(૧૯૩૪), 'મૃણાલિની'(૧૯૩૫), 'દેશની માય'(૧૯૩૬), 'આબરની ભીતરમાં'(૧૯૪૪) જેવી સામાજિક અને 'મહામંત્રી શકટાલ'(૧૯૪૬), 'ડગમગનું સિદાસન'(૧૯૪૭) જેવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ આપી છે. 'મોહવિજેતા ઈલાચીકુમાર'(૧૯૪૭), 'દાનેશ્વરી જગદુશાહ'(૧૯૪૮), 'ક્યવના શેઠનું સૌભાગ્ય'(૧૯૪૮), 'મયણસુંદરી'(૧૯૪૯), 'યશવંતરાવ ચળ્લાણ'(૧૯૬૦) જેવાં ચરિત્રો ઉપરાંત એમણે કાવ્યસંગ્રહ 'શસબત્રીસી'(૧૯૩૯) તથા નાટ્યસંગ્રહો 'સમય ભોલે છે'(૧૯૫૮) અને 'સૌ સરખા'(૧૯૬૦) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રવદન ગુનીલાલ(૨૨-૭-૧૯૦૫) : વિવેચક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૨૬માં બી.એ., ૧૯૨૮માં અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક અને આચાર્ય. એમણે અભ્યાસગ્રંથ 'ગુજરાતી સાહિત્ય અને પ્રજાજીવન'(૧૯૩૨) તથા 'સાહિત્યમુકુર'—ભા. ૧-૨-૩(૧૯૩૧-૧૯૩૨), 'પદ્યસંગ્રહ'(૧૯૩૧) અને 'આપણા જ્યોતિર્ધરો'(૧૯૫૪) જેવાં સંપાદનો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રાબહેન ધનંજય : નવ બાળશૈર્યકથાઓનો સંગ્રહ 'છાતી-ધડા જવાનો'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૫)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંદ્રિકા : નાટક 'ધરમની પત્ની'(૧૯૭૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચંપકલાલ પોપટલાલ : 'આરાસણ યાને કુંભારિયાજી તીર્થ'(૧૯૫૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ/કરકરાવાયા ચિનુભાઈ, 'સોતાળ' : પદ્યકૃતિ 'સૂરીલો સોલાળ'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચીમનલાલ કચરાભાઈ : ત્રિઅંકી નાટક 'તપસ્વિની'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચીમનલાલ છગનલાલ : નવલકથા 'લાલની લીલા અને બુઠ્ઠાનો બળાપો'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચીમનલાલ જ્યેષ્ઠ : નવલકથા 'કવે રસને'(૧૯૩૦) તથા સંપાદન 'સુશીલાના પત્રો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચીમનલાલ નાથલાલ, 'શ્રીકાંત' : વાર્તા 'મિજલસ યાને મોતના માગે'(૧૯૨૯) તથા 'શર્માધિ પ્રસન્નચંદ્ર'(૧૯૩૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ચીમનલાલ વજ્રભદ્રાસ - શાહ જગદીશચંદ્ર ઓચ્છવલાલ

શાહ ચીમનલાલ વજ્રભદ્રાસ : પદ્યકૃતિ 'દુર્ગુણનું દર્પણ પાને કળિયુગ'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ યુનીલાલ અમથારામ : પૌરાણિક કથાસામગ્રી પર આધારિત નાટક 'સદેવંત સાવળીગા'(૧૯૮૩)ના કર્તા.

પા.માં.

શાહ યુનીલાલ કુબેરદાસ : મનહર છંદમાં જુદા જુદા વિષયો પર લખાયેલાં ૧૦૮ બોધદાયક કવિતાનો સંગ્રહ 'મનરંજન મનહર-બાલા' (ગોવર્ધનદાસ અને હરિદાસ સાથે, ૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ યુનીલાલ નરસિંહ : 'હીરાચંદ્રજી સ્વામીનો રાસ'(૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ યુનીલાલ મગનલાલ : નવલકથાઓ 'પતિ કે પિશાચ?' (૧૯૧૫), 'કૃષ્ણાવલિનાં કાવતરાં અને સ્વર્ગની અદ્ભુત લીલા' (૧૯૧૫), 'સુધારાનો સાર કે કિસ્મતનો પ્રહાર?' (૧૯૨૦) તથા પદ્યકૃતિ 'અક્કલનું પડીકું'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ યુનીલાલ લખમીચંદ : પદ્યકૃતિ 'છપ્પનનો દુકાળ'(૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ યુનીલાલ લલ્લુભાઈ : સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'સૌ-વિનોદ'(૧૯૮૪) તથા 'સુબોધછત્રીસી'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ યુનીલાલ વર્ધમાન, 'મિરુ', 'સાહિત્યપ્રિય'(૨-૫-૧૯૮૭, ૧૨-૫-૧૯૬૬) : નવલકથાકાર, પત્રકાર, વિવેચક. જન્મસ્થળ વઢવાણ. ૧૯૦૩માં મૅટ્રિક. પહેલાં અમદાવાદમાં 'રાજસ્થાન' અને 'જેનોદય' પત્રના સંપાદક. એ પછી ૧૯૧૯થી અમદાવાદના 'પ્રજાબંધુ' સામાજિકમાં સહનત્રી. ત્યાંથી નિવૃત્ત થયા પછી થોડો સમય 'અખંડઆનંદ'માં સંપાદક. ૧૯૩૭નો રણજિતરામ સુવર્ણ-ચંદ્રક.

એમણે પચાસ જેટલી ઐતિહાસિક-સામાજિક નવલકથાઓ-આપી છે; તે પૈકી 'પ્રમોદા અથવા દિલેર દિવારામ'(૧૯૦૭), 'ધારાનગરીનો મુજ'(૧૯૧૧), 'ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્ત', 'નોકરીનો ઉમેદવાર'(૧૯૧૪), 'કર્તવ્ય કૌમુદી'(૧૯૧૫), 'પાટણની પડતીનો પ્રારંભ'(૧૯૧૫), 'ન્યાયના મૂળમાં નીતિ'(૧૯૧૬), 'મૂળરાજ સોલંકી'(૧૯૨૦), 'રૂપમતી'(૧૯૪૧), 'જીગર અને અમી'(૧૯૪૪), 'વિષયક'(૧૯૪૬), 'કંટકછાયો પંથ'(૧૯૬૩) વગેરે વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

'ચાંપસજ હાંડો'(૧૯૦૬), 'દેવનર્તકી'(૧૯૫૮) અને 'સાક્ષર મહાશય'(૧૯૬૪) જેવાં નાટકો; 'રૂપાનો ઘંટ'(૧૯૪૨) અને 'વર્ષા અને બીજી વાતો'(૧૯૫૪) જેવા ટૂંકીવાર્તાઓના સંગ્રહો; ચરિત્રસંગ્રહ 'રત્નજીવનજ્યોત'(૧૯૪૩) તથા 'ધરતીને ખાજો'

(૧૯૪૪) અને 'હોવાનું ધામ'(૧૯૬૩) જેવા બાળસાહિત્યગ્રંથો તેમ જ ૧૯૩૦-૩૧ના ગ્રંથસ્ય વાક્યમયની સમીક્ષા વગેરે એમનું પ્રદાન છે. આ ઉપરાંત 'લેયાની શાપણ'(૧૯૫૬), 'ભાળો ખેડૂત'(૧૯૫૬) જેવાં અનુવાદપુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

બ.જી.

શાહ યુનીલાલ હકમચંદ : નવલકથા 'અમૂલ્ય અમૃત' તથા 'શ્રી વિશેષાવશક ભાષાંતર'-ભા. ૨ ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ યુનીલાલ હરિવજ્રભદ્રાસ : નવલકથા 'શ્રીટનીસ'(૧૯૮૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શાહ યુનીલાલ હેમચંદ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી અંબાજીપ્રતાપ ગુમફળ'(૧૯૦૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ છગનલાલ ઉત્તમચંદ : નવલકથા 'નિર્ભય'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ છગનલાલ લલ્લુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'મણિમલિમા'(૧૯૮૦) ઉપરાંત 'રાજગુરુ કોડદેવ અને શિવાજી'(૧૯૮૨), 'પાણીપતની પનિહારી'(૧૯૦૩), 'કેસરીકુમાર'(૧૯૦૪) 'ગુમાની ગોલર'(૧૯૦૭) વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ છોટાલાલ : ત્રિઅંકી નાટક 'ચતુરચન્દ્રકા'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ છોટાલાલ મગનલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રોણિક મહારાજનો રાસ તથા અષ્ટપ્રકારી પૂજા વિધિ સહિત'ના કર્તા.

કો.બ્ર.

શાહ છોટાલાલ મૂળચંદ : નાટ્યકૃતિ 'વિક્રમચરિત્ર'(૧૯૦૦) તથા 'કામલતા નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૫), 'સૌભાગ્યસુંદરી નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૫) વગેરે પુસ્તિકાઓના કર્તા.

કો.બ્ર.

શાહ છોટાલાલ સાંકળચંદ : 'ગુજરાતી વ્યાકરણનો ટૂંકસાર'(૧૯૮૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જગજીવન વીરજી : 'કન્યાવિક્રય સંવાદ'(૧૯૨૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જગદીશચંદ્ર ઓચ્છવલાલ (૨૦-૭-૧૯૩૯) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ રૂબાઈ (જિ. વડોદરા)માં. ૧૯૬૩માં ગુજરાતી-હિન્દી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૫માં ગુજરાતી-પ્રાકૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૮માં 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી ભક્તિકવિતા' વિષય પર અંશોદન કરીને પીએચ.ડી. નડિયાદ કોલેજમાં અને પછી સુરતની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

એમણે 'ભાષાવિજ્ઞાન: પરિચય'(૧૯૭૦), 'રમણલાલ વ. દેસાઈ :

સર્જક અને વિવેચક' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૩), 'સાહિત્યતત્ત્વવિચાર' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૬), 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી ભક્તિકવિતા' (૧૯૮૧) જેવા વિવેચનગ્રંથો ઉપરાંત કવિ વિશ્વનાથ જાનીકૃત 'પ્રેમપચ્ચીરી' (૧૯૭૩), આત્મકૃત 'અનુભવબિન્દુ' (૧૯૭૫), 'શામળકૃત 'મદનમોહના' (અન્ય સાથે, ૧૯૭૫) અને નર્મદ-વિષયક કાવ્યો-લેખોનું સંપાદન 'યા હોમ' (અન્ય સાથે, ૧૯૮૪) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ જગદીશચંદ્ર પૂજલાલ : ભાષક ચરિત્રકથાઓનો સંગ્રહ 'માનુદેવો ભવ અને ઈતર વાતઓ'ના સહલેખક.

૨.૨.૬.

શાહ જગમોહનદાસ નરોત્તમદાસ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી રાધારમણ પ્રેમભક્તિ અને કૃષ્ણકીર્તન' - ભા. ૧-૨ (૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જયસુખલાલ લક્ષ્મીરામ : નાટક 'સત્યવિજય' (૧૮૮૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬

શાહ જયંત ન્યાયચંદ : 'ખેડા વર્તમાન'નું ભટપુસ્તક નવલકથા 'જયશ્રી' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જયંતીલાલ : બે નાટકો 'પૂર્વદૃશ્ય' અને 'ભરતી અને ઓટ'નો સંગ્રહ 'ભસ્મકંકણ' (૧૯૩૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જયંતીલાલ અંબાલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી વલ્લભ ગાંધીમાળા' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જયંતીલાલ દેવચંદ (૨૧-૯-૧૯૩૬) : નાટકકાર. જન્મ સુરેન્દ્રનગરના કાસીયાણીમાં. ૧૯૫૬માં મૅટ્રિક. છેલ્લાં ઓગણત્રીસ વર્ષથી અમદાવાદમાં ટેકનિકલ હેડ સરવેયર.

એમણે 'ભૂમિદાનની ભીતરમાં' (૧૯૭૨)માં પ્રસંગચિત્રો તથા 'કેના વાંકે' (૧૯૭૪)માં એકંકીઓ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

શાહ જયંતીલાલ નાથજીભાઈ, 'રસજ્ઞ' : સ્ત્રીપાત્રવિલોણું નાટક 'ધરતીનો ધણી' તથા ગીતસંગ્રહો 'સ્વતંત્રનાનો સૂર' અને 'હૃદયપાંખડી'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જયંતીલાલ બાલાભાઈ : તેર વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'કામના તણખા' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જયેશકુમાર મણિલાલ (૧૪-૨-૧૯૩૧) : ચરિત્રલેખક. જન્મ કુણાદરા (જિ. ખેડા)માં. ૧૯૫૭માં બી.એ. ૧૯૫૮માં એમ.એ. ૧૯૬૩માં પીએચ.ડી. અમદાવાદ તથા ભરૂચની માધ્યમિક શાળાઓ અને ભરૂચની કોલેજમાં ઈતિહાસ અને ભારતીય સંસ્કૃતિનું અધ્યાપન.

એમણે 'રાજ ટોડરમલ' (૧૯૭૩), 'મોગલ શહેનશાહ બાબર' (૧૯૮૦), 'શ્રી સહજનંદ રવામી' (૧૯૮૨) વગેરે ચરિત્રો તથા 'પ્રાચીન ભારતનો ઈતિહાસ' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૮), 'ગુપ્તસમ્રાટો' (૧૯૭૫), 'હર્ષકાલીન ભારતની સામાજિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ' (૧૯૭૫) અને 'અફઘાનિસ્તાન' (૧૯૭૯) જેવાં ઈતિહાસ અને ભારતીય સંસ્કૃતિને નિરૂપતાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ જી. એમ. : 'ભર્તૃહરિ પંચાંકી નાટક' (૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જીવનલાલ હરિવલ્લભદાસ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી સંગીત વાયુપુરાણ' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જેઠાલાલ જોરધનદાસ (૧૦-૧૦-૧૮૯૩) : ચરિત્રલેખક, સંશોધક-સંપાદક. જન્મ ખંભાત (જિ. ખેડા)માં. ૧૯૧૭માં બી.એ. ૧૯૨૩માં એમ.એ. અમદાવાદની લા. ઉ. મહિલા વિદ્યાલયમાં અધ્યાપક તથા આચાર્ય. પુષ્ટિમાર્ગના અભ્યાસી.

એમણે 'સૂરદાસ' (૧૯૨૪), 'રસેશ શ્રીકૃષ્ણ' (૧૯૨૮), 'ભક્ત દયારામનું આંતરજીવન' (૧૯૩૧) વગેરે ચરિત્રો ઉપરાંત 'પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું?' (૧૯૨૪) તથા 'તત્ત્વદીપ નિબંધ' (૧૯૨૫), 'બરસો બાવન વૈષ્ણવની વાર્તા' (૧૯૨૬), 'રાસપંચાધ્યાયી - ભાગવત સુબોધિની' - ભા. ૧-૩ (૧૯૨૭-૧૯૨૮) જેવાં ધર્મવિષયક અનુ-દિત-સંપાદિત પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ જેઠાલાલ છોટાલાલ, 'ઊર્મિલ' (૧૯૧૫) : નિબંધલેખક. જન્મ સાવલી (જિ. વડોદરા)માં. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. પછી ઘેરબેઠાં, શાસ્ત્રી પાસે સંસ્કૃતનો સ્વાધ્યાય. તમાકુનો વ્યવસાય.

એમણે નિબંધસંગ્રહ 'જીવનસંસ્કૃતિ' (૧૯૩૭) તથા અભ્યાસ-લેખોનો સંગ્રહ 'સંસ્કૃત વાક્ય પ્રદીપ' (૧૯૮૫) આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

શાહ જેઠાલાલ દલસુખરામ : સચિત્ર 'તીર્થકર ચરિત્ર' (૧૯૨૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ જ્યોત્સ્નાબહેન હરિનભાઈ (૨૧-૧૦-૧૯૨૩) : વાર્તાકાર. જન્મ જૂનાગઢમાં. બી.એ., ડી.એસ.એસ.એ., પીએચ.ડી.

'તેજહાયા' (૧૯૪૭) અને 'પ્રેમનાં પિતર' (૧૯૭૩) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'સમાજની ભીતરમાં' (૧૯૬૩), 'ચીનની ઝલક' (૧૯૮૪) લેખસંગ્રહો છે. 'હેમાળો ગાળ્યો' (૧૯૬૨) એમનું અનુવાદપુસ્તક છે.

ચં.ટો.

શાહ ઝવેરચંદ પ્રેમચંદ : પદ્યકૃતિ 'આગબોટ વીજળી દુઃખદર્શક ગાયન' (૧૯૮૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ઝવેરભાઈ ડાહ્યાભાઈ : બ્રહ્મચર્યનું મહત્ત્વ સમજાવતી પદ્ય-કૃતિ 'શીયળ બાવની' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ ઠાકોરદાસ નાગરદાસ — શાહ દેવેન

શાહ ઠાકોરદાસ નાગરદાસ : 'મદનકળા નાટકનાં ગાયનો'(૧૮૯૬)
-ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ ડાહ્યાભાઈ પૂંજભાઈ : 'ક્રી રામકૃષ્ણલીલાનાં ગાયનો'
(૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ ડાહ્યાલાલ પાનાચંદ : પદ્યકૃતિ 'મનુષ્યતારણ'(૧૯૧૫)ના
કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ તલકચંદ શિરચંદ : જ્યોતિષની આગાહી અને કલિકાલનું
વર્ણન કરતી પદ્યકૃતિ 'પચીસ વર્ષનું ભવિષ્ય યાને કલીકાલનો
પ્રભાવ'(૧૯૫૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ તારાચંદ તલકચંદ : પિસ્તાળીસ ગીતોમાં નેમિનાથનું ચરિત્ર
નિરૂપતી કૃતિ 'નેમનાથનું ટૂંકું જીવનચરિત્ર'(૧૯૧૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નુજાબરામ જમનાદાસ : કથાકૃતિ 'કમળા' (ગાંધી શકરાભાઈ
ભુલાભાઈ સાથે, ૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ત્રિકમલાલ કાલિદાસ : કથાકૃતિ 'બાપ કેદલાલ'(૧૯૨૭)ના
કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ત્રિભોનદાસ લહેરચંદ : 'જૈન જ્ઞાનમહોદય' અને 'પ્રાચીન
ભારતવર્ષ'(૧૯૩૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ દલસુખ વી. : સદૃશિયારપ્રેરક ગદ્યઅંકોનો સંચય 'છીપનાં
મોતી'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દલસુખભાઈ મ. : બાળોપયોગી પુસ્તકો 'ઓખાહરણ'
(૧૯૬૨), 'કુંવરભાઈનું મામેરું'(૧૯૬૨) અને 'સુદામાચરિત્ર'
(૧૯૬૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દામોદર ખુશાવદાસ : 'લાલસિંહ-સાવિત્રી નાટક'(૧૯૮૮)ના
કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દામોદર પી. : 'વૈરાગિન નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૩૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દામોદર વખતચંદ : કથાકૃતિઓ 'કિરણસિંહ', 'લલિતમોહન'
તેમ જ 'સિતારનો શોખ અને સૂરમાલા' (દિવેંદ્રિયા ભોગીન્દ્ર
રતનલાલ સાથે, ૧૯૧૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દિનકર શાંતિલાલ, 'જય'(૯-૧૨-૧૯૪૦) : કવિ, નવલકથા-
કાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૨માં

અર્ધશાસ્ત્ર વિષયસાથે બી.એ. ૧૯૬૫માં એલ.એલ.બી. અમદાવાદ
મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ઓડિમિનિસ્ટ્રેટિવ વિંગમાં નોકરી. ત્યાર-
બાદ નગરવિકાસ ખાતાની હાઉસિંગ શાખામાં સિનિયર ક્લાર્ક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'મારે કંઈક કહેવું છે'(૧૯૭૮)
અને 'અજનબી વસ્તીમાં'(૧૯૮૫) મળ્યા છે. 'ભૂલે રાહ ના
રાહી'(૧૯૭૮), 'વેદના'(૧૯૭૮), 'પરિચય'(૧૯૮૦), 'અવ-
લંબન'(૧૯૮૧), 'અંધારાં એકાંત'(૧૯૮૬) અને 'અલ્પવિરામ'
(૧૯૮૭) એમની નવલકથાઓ છે.

નિ.વો.

શાહ દિનમણિ સી. (૩૧-૫-૧૯૧૩) : કવિ. જન્મ પૂનામાં.
સામાજિક સ્ત્રીકાર્યકર.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'દીપિકા'(૧૯૫૧) અને 'કિરણ-
વલિ'(૧૯૬૫) મળ્યા છે.

નિ.વો.

શાહ દિનેશ વિનોદચંદ્ર (૧-૧૨-૧૯૩૮) : કવિ, નવલિકાકાર,
નાટ્યકાર. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના ભંજુસરમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક.
૧૯૫૯માં બી.એ. ૧૯૬૨માં એમ.એ. ૧૯૬૧માં મુંબઈ
યુનિવર્સિટીમાંથી એલ.એલ.બી. ૧૯૬૨થી ૧૯૭૧ સુધી અમદા-
વાદની લૉકોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. એ સાથે ૧૯૭૫ સુધી હાઈકોર્ટમાં
વકીલાત. ૧૯૮૦થી મૅનેજમેન્ટ કન્સલ્ટન્ટ. ગુજરાત યુવક કેન્દ્ર,
અમદાવાદના સંસ્થાપક. ગુજરાત પ્રદેશ યુવક કોંગ્રેસના પ્રમુખ.
'કોંગ્રેસપત્રિકા' અને 'નર્મદા' પાક્ષિકના તંત્રી. 'વિકાસભારતી'ના
સ્થાપક તંત્રી. ગુજરાત પ્રદેશ કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ. ગુજરાત
રાજ્યના નાણા અને આયોજન મંત્રી.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહો 'આકાશગીત'(૧૯૮૪), 'ધરાગીત'
(૧૯૮૫) અને 'ક્ષિતિજ'(૧૯૮૬) મળ્યા છે. 'નિરેન મૌલિક અને
બીજી વાર્તાઓ'(૧૯૮૭) એમનો નવલિકાસંગ્રહ છે. 'અમે
અન્યાય માગીએ છીએ અને બીજી નાટિકાઓ'(૧૯૮૮) એમનો
નાટ્યસંગ્રહ છે.

નિ.વો.

શાહ દીપકકુમાર જોરધનદાસ, 'દીપક નડિયાદી'(૭-૧-૧૯૪૪) :
નવલિકાકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ નડિયાદમાં. બી.એ. નડિયાદ નગર-
પાલિકા કચેરીમાં કર્મચારી. 'સુવર્ણચંદ્રક' સામયિકના સંપાદક.

એમની પાસેથી નવલિકાસંગ્રહ 'તારી યાદ સતાવે'(૧૯૭૪)
અને ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'સાક્ષરભૂમિના સિતારાઓ'(૧૯૮૦),
'ભારતીય વિશ્વવિભૂતિઓ'(૧૯૮૦) તેમ જ 'નડિયાદ નગર-
પાલિકાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'(૧૯૮૨) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

શાહ દીપિકા : 'પ્રેમીના પ્રણયપત્રો'(શાહ દીપક સાથે, ૧૯૬૬)નાં
કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દેવશી : ધાર્મિક પદ્યકૃતિ 'શિવવિનોદ'ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ દેવેન(૭-૭-૧૯૪૧) : નાટ્યલેખક. ડિપ્લોમા ઇન ડ્રામેટિક્સ.
આકાશવાણી, રાજકોટમાં સિનિયર એનાઉન્સર.

એમની પાસેથી એકાંકીસંગ્રહ 'ચહેરા વગરનો માણસ' (અન્ય સાથે) તથા હિન્દી એકાંકીસંગ્રહ 'નયે રંગ' મળ્યા છે.

નિ.વો.

શાહ દોલતરામ ખેમચંદ : પદ્યસંગ્રહ 'આત્મોપદેશ સ્તવનાવળી' - આ. ૧ (૧૯૧૧) અને 'અંબાજી માતાના ગરબા' (૧૯૧૩) ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ધનલક્ષ્મી એચ. : પોતાની અને અન્યની પદ્યકૃતિઓનાં સંપાદનો 'સ્વધારા' (૧૯૬૩), 'સ્વમંજરી' (૧૯૬૩) અને 'લકિતનું ઝરાણું' (૧૯૭૧) નાં કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ધનવંત તિલકરાય (૨૬-૧૨-૧૯૩૯) : વિવેચક. જન્મસ્થળ ભાવનગર. ૧૯૫૫માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૦માં બી.એ. ૧૯૬૨માં એમ.એ. ૧૯૬૯માં પીએચ.ડી. પહેલાં મુંબઈની કોલેજમાં ગુજરાતીના વ્યાખ્યાતા, અત્યારે ઓરિસ્સા કેમિકલ પ્રા. વિ.માં મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

'કવિ નાનાલાલની કવિતામાં માનવજીવનદર્શન' (૧૯૭૭) એમનો શાધપ્રબંધ છે.

ચં.ટો.

શાહ ધનંજય રમણલાલ, 'પાર્થ', 'અર્જુન' (૨૯-૮-૧૯૨૫, ૨૮-૭-૧૯૨૬) : જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૪૨માં મૅટ્રિકયુલેશન કર્યા પછી ૧૯૪૮માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એસસી. અને ૧૯૫૮માં એમ.એસ. યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એડ. 'શ્રેયસ્' અને 'બાલધર'માં અધ્યાપક. આકાશવાણીમાં પ્રોગ્રામ ઍકિકકયુટિવ. ગુજરાત ઍંગ્રો ઈન્ડસ્ટ્રીઝ કોર્પોરેશનમાં સંપર્ક અધિકારી. પબ્લિક રિલેશન્સ સોસાયટી ઍવ ઈન્ડિયાના તથા બાળસાહિત્ય સભાના ચેરમેન.

એમણે બાળકો માટે મોટી સંખ્યામાં વાર્તાઓ, સાહસકથાઓ, નીતિકથાઓ, પરીકથાઓ, નાટકો અને ગીતો લખ્યાં છે. 'રત્નો રબારી' (૧૯૫૫), 'અલીબાબા અને ચાલીસ ચોર' (૧૯૫૯), 'પાંખાળો ઘોડો' (૧૯૬૧), 'હકચુંલસનાં પરાક્રમો' (૧૯૬૧), 'ઝરમરિયાં' (૧૯૬૩) એમના મુખ્ય બાળગ્રંથો છે. ઉપરાંત 'સોટી અને પોટી'ના પાંચ સેટ, 'સ્વાનંત્ય કથામાળા'ના ત્રણ સેટ તેમ જ 'રૂપકથામાળા', 'નીતિકથામાળા', 'રંગકથામાળા', 'શૂરકથામાળા', 'પરીકથામાળા', 'વીરકથામાળા', 'લાલુ લપલપિયા'ના પ્રચલિત સેટ પણ એમણે આપ્યા છે. એમના 'ઢીંગલો' નાટકનું ચિત્રિત સોસાયટી ઍવ ઈન્ડિયા દ્વારા ફિલ્મીકરણ થયું છે.

ચં.ટો.

શાહ ધીરજીલાલ ટોકરચી (૧૮-૩-૧૯૦૬) : નિબંધકાર, બાળ-સાહિત્યકાર. જન્મ સૌરાષ્ટ્રના મૂળી તાલુકાના દાણવાડા ગામમાં. વિદ્યાપીઠમાંથી 'વિનીત'. ચી. ન. વિદ્યાવિહારમાં તાલીમ લઈ ચિત્રકાર. ૧૯૨૬થી ૧૯૩૦ સુધી એ જ શાળામાં ચિત્રશિક્ષક. 'જૈન જ્યોતિ' માસિકના સંપાદક. શતાવધાની.

એમણે નિબંધસંગ્રહ 'જીવનવિચાર પ્રવેશિકા' (૧૯૨૮) આપ્યો

છે. 'કુદરત અને કળાધામમાં વીસ દિવસ' (૧૯૩૧), 'અઠંતાનો યાત્રી' (૧૯૩૧), 'અચલરાજ આબુ' (૧૯૩૧) વગેરે એમનાં પ્રવાસપુસ્તકો છે. બાળગ્રંથાવલીની અનેક પુસ્તકાઓ ઉપરાંત એમણે બાળકોને રસપ્રદ માહિતી આપતી કૃતિઓ 'પાવાગઢનો પ્રવાસ' (૧૯૩૧), 'જળમંદિર પાવાપુરી' (૧૯૩૧) તેમ જ સંપાદિત કૃતિ 'જૈન બાળગ્રંથમાળા' પણ આપી છે.

નિ.વો.

શાહ ધીરજીલાલ દલસુખદાસ, 'સત્યકામ' : વાર્તાસંગ્રહ 'પુનાસ્મૃતિ' (૧૯૫૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ ધીરજીલાલ ધનજીભાઈ (૧૨-૧૧-૧૯૧૨, મે ૧૯૮૨) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, રોજનીશીલેખક. જન્મ ભાવનગરમાં. ૧૯૩૧માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૨માં બી.એ. ૧૯૬૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૩૮માં સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયમાં પ્રેસ-વ્યવસ્થાપક. ૧૯૪૦માં 'અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ સમાચાર'ના પ્રથમ તંત્રી. ૧૯૪૨ની 'હિંદ છેડો'ની ચળવળમાં સક્રિય ભાગ. ૧૯૪૩થી વેપાર. ૧૯૫૩થી ૧૯૫૮ સુધી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના મંત્રી. મુંબઈની જૈન સંસ્થાઓના અગ્રણી કાર્યકર. 'ચા-ધર'ના સભ્યોમાંના એક.

એમની પાસેથી ચરિત્રલક્ષી અને પ્રસંગકથાઓ આલેખતી કૃતિઓ 'બા' (૧૯૪૪), 'ક્રામણ ભગવાન મહાવીર' (૧૯૪૫), 'સોળ સતી', 'લાટનો દંડનાયક', 'જૈસર', 'ભાઈબીજ' (૧૯૪૮), 'મહાગુજરાતનો મંત્રી', 'મહામાત્ય', 'સહકારક્ષેત્રે ગુજરાત', 'અમારે ખાંચે' (૧૯૬૩) વગેરે મળી છે. 'વિમળપ્રબંધ' એમનું સંશોધિત-સંપાદિત પુસ્તક છે. નિબંધસંગ્રહ 'ચિંતન અને મનન' (૧૯૬૭) પણ એમણે આપ્યો છે. ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયમાં રોજ સાંજે મળતા સાહિત્યકારોનાં સંમિલનનાં સ્મરણોને આલેખતી રોજનીશી 'ચા-ધર' (૧૯૭૪) એમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન છે.

નિ.વો.

શાહ ધીરુભાઈ : ચિંતનાત્મક ગદ્યખંડોનો સંગ્રહ 'હૃદયમંથન' (૧૯૫૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નકુભાઈ કાળુભાઈ : નાટ્યકૃતિઓ 'અધૂરાં લગ્ન' (બી. આ. ૧૯૦૨), 'સતી તોરવ' (૧૯૧૫), 'છત્રવિજય' (૧૯૨૦), 'સંસારલીલા' (ત્રી. આ. ૧૯૨૪), 'સતિમદન' (૧૯૨૭) અને 'સરસ્વતીચંદ્ર' (તેરમી આ. ૧૯૩૦) ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નગીનદાસ જીવણલાલ (૧૩-૧-૧૯૩૧) : સંશોધક, સંપાદક. જન્મ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના સાયલા ગામમાં. ૧૯૫૨માં એસ.એસ.સી. સંસ્કૃત વિષય સાથે ૧૯૫૬માં બી.એ., ૧૯૫૮માં એમ.એ., ૧૯૬૪માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૦ સુધી કે. વી. કોલેજ, જામનગરમાં વ્યાખ્યાતા. ત્યારબાદ ક. લા. ભારતીય પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં રિસર્ચ ઍફિસર, નાયબ અધ્યક્ષ, અધ્યક્ષ અને સંસ્કૃત વિષયમાં રીડર.

એમની પાસેથી સંશોધિત-સંપાદિત પુસ્તકો ચક્રવર્તી 'ન્યાય-મંજરી ગ્રંથિભંગ' (૧૯૭૨), ઉપાધ્યાય હર્ષવર્ધનકૃત 'અધ્યાત્મ-ત્રિદુ' (૧૯૭૨), 'જૈન પ્રકરણસંગ્રહ' (૧૯૭૪), 'જિનેશ્વરસૂરિ-કૃત 'ગાહારણ્યકોસ' (૧૯૭૬), પદ્મસુંદરસૂરિકૃત 'જ્ઞાનચંદ્રોદય નાટક' (૧૯૮૧), સૂરાચાર્યકૃત 'દાનાદિપ્રકરણ' (૧૯૮૩) અને 'પ્રશમરતિ' (૧૯૮૬) મળ્યાં છે. જયંત ભટ્ટકૃત 'ન્યાયમંજરી' (૧૯૭૫), 'બૌદ્ધધર્મદર્શનની પાયાની વિભાવના' (૧૯૭૭), વગેરે એમનાં અનૂદિત પુસ્તકો છે. 'સાંખ્યયોગ' (૧૯૭૩) 'ન્યાયવૈશેષિક' (૧૯૭૪) અને 'બૌદ્ધધર્મદર્શન' (૧૯૭૮) એમના તત્ત્વજ્ઞાન-વિષયક ગ્રંથો છે.

નિ.વો.

શાહ નગીનદાસ પૂનમચંદ : નવલકથા 'નવરસ અને બોધામૃત' - ભા. ૧ (શેઠ હરિલાલ મૂળચંદ સાથે, ૧૯૦૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નગીનદાસ હરીસંગ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'મેઘકુમારચરિત્ર' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નટવરલાલ દલસુખરામ : ભકિતગીતોનો સંગ્રહ 'હૃદય-વિહાર' (૧૯૪૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નટવરલાલ ભાણજી (૨૩-૫-૧૯૨૧) : નવલકથાકાર. જન્મ રાજકોટમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ સુધીનો અભ્યાસ. 'પાનેતર'ના એકવારના તંત્રી.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'રાગ-અનુરાગ' (૧૯૬૨), 'હંસી માનસરોવરની' (૧૯૬૫), 'ઊઘડયાં રસદ્વાર' (૧૯૬૭), 'અનુ' (૧૯૬૯), 'વેરવિખેર' (૧૯૭૧), 'દૃષ્ટા' (૧૯૭૩), 'લાગીરે લગન' (૧૯૭૪), 'જોબનજરાનું યુદ્ધ' (૧૯૭૫), 'હંયાની ઠકરાત', 'સુખનો અજંપો' વગેરે મળી છે.

નિ.વો.

શાહ નરસિંહ દેવચંદ : કથાકૃતિ 'લક્ષ્મી અને મેનાં' - ભા. ૧ (શાહ જયચંદ મગનલાલ સાથે, ૧૯૦૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નરસિંહ મૂળજીભાઈ, 'ન. મૂ. શાહ' (૧૮-૧૨-૧૮૮૯, ૨૮-૯-૧૯૭૧) : ચરિત્રલેખક. જન્મ લીંબડીમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૨૪માં મુંબઈની રૉયલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ સાયન્સમાંથી બી.એસસી. ૧૯૩૦માં એમ.એસસી. ૧૯૩૮માં પીએચ.ડી. અમદાવાદની ગુજરાત કૉલેજમાં રસાયણશાસ્ત્રના અધ્યાપક. ત્યાંથી નિવૃત્ત થયા પછી અમદાવાદની ઝેવિયર્સ કૉલેજમાં અધ્યાપક અને પછી કપડવંજની કૉલેજમાં આચાર્ય.

એમની પાસેથી બાળોપયોગી ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો 'મંડમ કચુરી' (૧૯૪૭), 'મહાન વૈજ્ઞાનિકો' - ભા. ૧, ૨ (સુરેશ શેઠના સાથે, ૧૯૪૭, ૧૯૪૮), 'લૂઈ પાશ્ચર' (૧૯૪૮) ઉપરાંત 'બાલવિજ્ઞાન વાચનમાળા' - ભા. ૧ થી ૬ તથા અન્ય પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વો.

શાહ નવનીત મણિલાલ : રાસસંગ્રહ 'રાસપરિમલ' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નવનીતલાલ છોટાલાલ (૨૭-૧-૧૯૨૮) : વિવેચક. જન્મ કલેશમાં. ૧૯૫૧માં બી.એ. ૧૯૫૩માં એમ.એ. આર્ટ્સ કૉલેજ, પાટણમાં પ્રાધ્યાપક. હાલ નિવૃત્ત.

વિવેચનલેખસંગ્રહ 'સાહિત્યસ્પર્શ' (૧૯૮૪) એમના ન.મે છે. સં.ટો.

શાહ નવલભાઈ નેમચંદ (૧૦-૧૨-૧૯૨૦) : નવલિકાકાર, નાટ્યકાર, નવલકથાકાર. જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના કેરવાડા ગામમાં. બી.એસસી. ટેક અને હિન્દી કોલેજ. સામાજિક કાર્યકર. 'વિશ્વવાત્સલ્ય' અને 'નવાં માનવીના તંત્રી.

એમની પાસેથી નવલિકાસંગ્રહ 'પાથેય' અને 'સાધના', નાટ્યકૃતિ 'સોનાનો સૂરજ' તથા નવલકથાઓ 'માનવી માટીનાં મન મોતીનાં', 'સર્જતાં હંયાં', 'નિર્માણ', 'શાધ', 'ચાત પાણી પડી' અને 'પ્રેમ પારાવાર' મળ્યાં છે.

નિ.વો.

શાહ નંદલાલ વિઠ્ઠલદાસ : પદ્યસંગ્રહ 'નંદતરંગ અથવા વિશુદ્ધિનો પંથે' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નાથાલાલ હરગોવિંદદાસ : કથાકૃતિ 'ચંડાળચોકડી અથવા નાયક હમીરની ચાલાકી'ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ નાનાલાલ મગનલાલ : 'દંતલશેઠ દુઃખદર્શક નાટક' (૧૮૮૮), 'છેલ છટાકનો રમૂજી ફારસ' (૧૮૯૬); નવલકથાઓ 'જાદુઈ ખેલ' (૧૮૯૬), 'ભયંકર ભૂતાવળી' (૧૮૯૬); હાસ્યકૃતિ 'ગાંધીદાસની ગપ અને તરંગી નુકકા' (૧૮૮૯), 'ગમમત ઘાંટ અથવા મસાલેદાર મુરબ્બો' (૧૯૦૭) વગેરેના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ નારણદાસ નરસિંહદાસ : 'શ્રાવણ માસનો ગરબો'ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ નાહનચંદ્ર છગનલાલ : પદ્યકૃતિ 'સુધરેલાનો સંતાપ અને ફેશનની ફળેતી' (૧૯૨૩) તથા સંપાદન 'ગજલોં કી બહાર' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ નીલાંજના સુબોધચંદ્ર (૫-૬-૧૯૩૪) : વિવેચક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ વિસનગરમાં. ૧૯૫૩માં સંસ્કૃત-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૫માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૦માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૮થી ૧૯૬૦ સુધી બહાઉદ્દીન કૉલેજ, જૂનાગઢમાં અને પછી આજ સુધી ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાં સંસ્કૃતનું અધ્યાપન.

'સૌલંકીકાલનું સાહિત્ય' (૧૯૭૭) અને 'ભટ્ટિકાવ્ય : એક અધ્યયન' (૧૯૮૭) એમના વિવેચનગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત શિવ-ભદ્રકૃત 'શિવભદ્રકાવ્ય' (૧૯૭૪), લક્ષ્મણકૃત 'સુકિતરત્નકોશ'

(૧૯૮૬) જેવાં સંપાદનો તથા 'પૂર્વ અને પશ્ચિમની સંતનારીઓ' (૧૯૬૮) જેવો અનુવાદ એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

શાહ નેમચંદ્ર જી. : યત્નુજ્જ્વલ-સ્થળવર્ણન આપતી પુસ્તિકા 'આત્મચંદ્રન ગિરિરાજ શત્રુઘ્ન'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પદ્મકાન્ત રણછોડલાલ, 'સ્મિતાનંદ' (૬-૧૦-૧૯૧૫) : જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૩૨માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૬માં બી.એસસી. ટેકનો-લોજિકલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓવ ગ્રેટબ્રિટનમાંથી એ.એમ.ટેક.આઈ. ૧૯૫૮માં લાઈબ્રેરી એસોસિયેશન, લંડનમાંથી એ.એલ.એ. ૧૯૫૦ થી ૧૯૭૫ સુધી નેશનલ રેયોન કોર્પોરેશન લિ., કલ્યાણમાં ટેકનિકલ ઈન્ફર્મેશન સેન્ટરના સંશોધન અધિકારી.

'કુતૂહલ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૫, ૧૯૩૯)માં કિશોરજિજ્ઞાસાના વૈજ્ઞાનિક ઉત્તરો છે. 'મુદ્રારાક્ષસ' (૧૯૩૫) એમનો બાળભાગ્ય અનુવાદ છે. આ ઉપરાંત 'પેટ્રોલિયમ', 'કાગળ', 'સૂર્યશક્તિ' વગેરે વિજ્ઞાનજ્ઞાનનાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

શાહ પરિમલ ચંદુલાલ (૨૯-૩-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર. જન્મ રાજકોટ જિલ્લાના કનેસરા ગામમાં. ઈન્ટર સુધીનો અભ્યાસ. 'બુઝાતો દીપક' (૧૯૬૦), 'રહસ્યમયી રમણી' (૧૯૬૪), 'એક પગ પડછાયામાં' (૧૯૮૨) વગેરે સાહત્રીસ જટલી નવલકથાઓ એમણે આપી છે.

ચં.ટો.

શાહ પુનશી અર્જુન : વાર્તા 'કસ્તુરી' (૧૯૧૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુરુષોત્તમ ગીગ્નાભાઈ : નાટ્યકૃતિ 'નવીન મોતીસાહ અને ડાહી વહુનો ફારસ' (બી. આ. ૧૮૮૯) તથા સંપાદન 'ભવાઈ-સંગ્રહ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુરુષોત્તમ ગોકુળદાસ, 'ચિંતા' (૧૯-૧૦-૧૯૨૨) : કવિ. જન્મ ચિંચણ-તારાપુરમાં. પ્રથમ વર્ષ વિનયન સુધીનો અભ્યાસ. 'રંગ રંગ ચૂંદડી' (૧૯૮૦) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

શાહ પુરુષોત્તમ છગનલાલ : જીવનચરિત્રો 'પ્રો. મગનલાલ ગણપતરામ શાસ્ત્રીનું જીવનદર્શન' (૧૯૪૨) અને 'મોતીભાઈ અમીન : જીવન અને કાર્ય' (૧૯૫૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુરુષોત્તમ જેઠાભાઈ : 'સરલ વ્યાકરણ' (૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુરુષોત્તમ નથુભાઈ : 'વિધાત્રીની કથા' (૧૮૯૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુરુષોત્તમદાસ લ. : વૈચારિક સ્વાતંત્ર્યની મહત્તાને નિરૂપતી નાટિકા 'બંધ બારણાં'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુરુષોત્તમદાસ સી. : પદ્યકૃતિ 'કાવ્યકલિકા' (૧૯૨૯) તથા 'કૃષ્ણકનેયો' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુષ્પા ક. : પ્રૌઢશિક્ષણ માટે ઉપયોગી પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'મંગલ આરતી' (૧૯૮૩)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પુષ્પી : અઢાર વાતઓનો સંગ્રહ 'વલ્લુનૂટયા સંબંધી' (૧૯૭૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પોપટલાલ કેવળચંદ : જીવનચરિત્ર 'શહેનશાહ સાનમે એરવડ' (૧૯૦૯), તથા પદ્યકૃતિઓ 'બહુસુખભત્રીશી' (૧૯૧૫) અને 'નવીન ગરબાવલી' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પોપટલાલ ગોવિંદલાલ : 'વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ' (૧૯૩૭)ના સંયોજક.

૨.૨.૬.

શાહ પોપટલાલ પૂજાભાઈ (૧૮૮૮, —) : કવિ, નિબંધલેખક. જન્મ વાંકાનેર (જિ. રાજકોટ)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ત્યાં જ. ૧૯૧૭માં ભાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાંથી ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. વાંકાનેરમાં શિક્ષક.

એમણે પદ્યકૃતિ 'શસભત્રીશી' (૧૯૨૨), 'હિંદનો ઈતિહાસ' (૧૯૨૫-૨૬), સ્થળવર્ણન 'ભગવાન જડેશ્વર' (૧૯૨૯), 'જૈન સંવાદો' (૧૯૨૯), 'સંવાદિકા' (૧૯૩૦) ઈત્યાદિ મૌલિક પુસ્તકો ઉપરાંત 'એક ટૂંકું વિવેચન' નામની પ્રસ્તાવનાથી ધ્યાન ખેંચતું સંપાદન 'સંવાદસાહિત્ય' (અન્ય સાથે, ૧૯૩૦) અને ગોલ્ડસ્મિથ-કૃત 'ડિઝર્ટેડ વિલેજ'નો અનુવાદ 'તજાવેલ તિલકા અથવા ગ્રામ્ય ગૌરવ' (૧૯૨૩) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ પોપટલાલ મગનલાલ : હિન્દી ગુજરાતી-ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી' (૧૯૧૩) તથા 'નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જયેશ્વરનું જીવન-ચરિત્ર' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પોપટલાલ મૂળચંદ : સ્થૂલભદ્રની કથા આપતું 'ક્રી સુમતી ચરિત્ર સ્થૂલી નાટક' (૧૮૮૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રતિભા ડાહ્યાભાઈ (૧૯-૮-૧૯૪૭) : વિવેચક. જન્મસ્થળ ભરૂચ. ૧૯૬૮માં બી.એ. ૧૯૭૦માં એમ.એ. ૧૯૮૬માં પીએચ.ડી. આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, દહેગામમાં અધ્યાપક. 'ભક્તકવિ રણછોડ-એક અધ્યયન' (૧૯૮૮) એમનો શોધ-નિબંધ છે.

ચં.ટો.

શાહ પ્રકૃતચંદ્ર મણિલાલ, 'ભારતીય', 'નગુણિા નડિયાદી' (૨૪-૧૧-૧૯૩૭) : કવિ, વાર્તાકાર. જન્મ ખંભાતમાં. ૧૯૬૦માં બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. શિક્ષણના વ્યવસાયમાં.

‘ઉન્માદિની’(૧૯૬૩), ‘આંખ અમારી આંસુ તમારા’(૧૯૭૨), ‘એક દ્રૌપદી કલિયુગની’(૧૯૭૯) વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘સપના’(૧૯૭૦), ‘મારા સ્વપ્નનો ચિરાગ’(૧૯૭૩)માં વ્યંગ-કાવ્યો છે. ‘વૈશાખી ગુલમહોર’(૧૯૭૭) એમનો કાવ્યગ્રંથ છે. ‘મહેફિલ’(૧૯૮૧) મુક્તકસંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત એમણે કેટલાંક સંપાદનો પણ આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

શાહ પ્રભાકર: ‘એક જ પ્રહાર નાટકનો ગાયનો તથા ટૂંકસાર’(૧૯૪૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રબુદાસ પુરુષોત્તમદાસ: ‘લાલસિંહ-સાવિત્રી નાટક’(અન્ય સાથે, ૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રમીલા કાન્તલાલ (૨૪-૯-૧૯૧૯): બાળસાહિત્યલેખક. જન્મ કરાંચીમાં. ૧૯૪૯માં કવે મૅટ્રિક.

એમણે ‘ચાંદકુમારી’, ‘જહુઈ આરસી’, ‘અક્ષયપાત્ર’, ‘બુઢી કુભારજી’, ‘અમરલોક’ અને ‘યામાતોકેનાં પરાક્રમા’ નામે જાપાનીઝ પરીકથાઓના ભા. ૧ થી ૬(૧૯૬૦) તેમ જ ‘ટાગોરની બોધ-કથાઓ’ તથા બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ ‘આંધી’ જેવાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રમોદરાય અમૃતલાલ (૧-૮-૧૯૩૪): વાર્તાકાર. જન્મ સાદરામાં. બી.એ., આર.એમ.પી.

‘ટ્રેમિલી ડોક્ટર’(૧૯૭૩) અને ‘ઝેરનો ખાલો કોણે મોકલ્યો?’ (૧૯૭૯) એમનાં કથાસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

શાહ પ્રવીણકાન્ત મોહનલાલ (૭-૯-૧૯૪૫): ચરિત્રલેખક. જન્મ નાળા (જ. ખેડા)માં ૧૯૬૭માં બી.એ. શ્રોફ પેઢી તથા વેપાર.

‘વીર વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ’(૧૯૭૬) તથા ‘નડીયાદની રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા’(૧૯૭૪) જેવાં ચરિત્ર પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રવીણચંદ્ર અમૃતલાલ (૧૨-૬-૧૯૩૨): સંશોધક. જન્મ નડિયાદમાં. ૧૯૪૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૯માં બી.એ. ૧૯૬૫માં એમ.એ. ૧૯૭૨માં પીએચ.ડી. ૧૯૬૬ થી આજ સુધી વિરમગામની કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક.

‘કામાવતીની કથાનો વિકાસ અને શિવદાસકૃત કામાવતીની વાર્તાની અધિકૃત વાચના’(૧૯૭૬) એમનો શોધપ્રબંધ છે.

ચં.ટો.

શાહ પ્રવીણચંદ્ર હંસરાજ (૩-૯-૧૯૪૦): નવલકથાલેખક. જન્મ સુથારી (જ. કચ્છ)માં.

એમણે ‘નિશાગીત’(૧૯૬૭) તથા ‘દરદ અને દરદી’(૧૯૬૭) જેવી નવલકથાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રાગજીભાઈ લાલભાઈ: ‘કનકસેન રાજા ને પદ્માવતી રાણી’(૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રેમચંદ કરમચંદ: ‘સરળ ગુજરાતી પ્રાગવ્યાકરણ’(૧૯૨૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રેમચંદ જ્ઞેઠાલાલ: નાટક ‘સત્યવિજય’(૧૯૮૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ પ્રેમચંદ ભાણજી: ‘અત્રીશવક્ષણા છોડરાની વાર્તા’(૧૯૯૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ કૂલચંદ ઝવેરચંદ (૧૦-૯-૧૯૭૯, ૧૪-૩-૧૯૫૪): નાટ્યકાર, આખ્યાનકવિ. જન્મ નડિયાદ (જ. ખેડા)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ નડિયાદની ગવર્નમેન્ટ હાઈસ્કૂલમાં પૂરું કરી સરકારી મહેસૂલખાતામાં તલાટી અને પછીથી સર્કલ ઈન્સ્પેક્ટર. પછી સર.જે.જે. સ્કૂલ ઓવ આર્ટના સ્નાતક. ૧૯૦૫ થી ૧૯૧૨ સુધી પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદમાં ચિત્રશિક્ષક. ૧૯૧૨માં નડિયાદ ગવર્નમેન્ટ હાઈસ્કૂલમાં ચિત્રશિક્ષક. અનેક નાટ્યમંડળીઓ માટે નાટ્યલેખન તથા અભિનય. પછી નાટ્યકાર તરીકે ક્ષેત્રસંન્યાસ. નડિયાદમાં અવસાન.

આરંભમાં સંસ્કૃત સાહિત્યકારો કાલિદાસ, બાણભટ્ટ અને ભવભૂતિની કૃતિઓ તથા પૌરાણિક વિષયો ઉપરથી સરળ, સંક્ષિપ્ત અને ગીતપ્રધાન લોકભોગ્ય નાટકો અને પછીથી રંગભૂમિનાં અનિષ્ટોથી ત્રાસી જઈ આખ્યાન લખતા થયેલા આ કવિ-ચિત્રકારે ‘શાકુન્તલ’, ‘કાદમ્બરી’ અને ‘માલતીમાધવ’ ઉપરથી અનુક્રમે ‘મુદ્રાપ્રતાપ’(૧૯૨૧), ‘મહાશ્વેતા કાદમ્બરી’(૧૯૫૭) અને ‘માલતીમાધવ’(૧૯૫૭) તથા પુરાણ-આધારિત ‘સુકન્યા સાવિત્રી’(૧૯૧૦), ‘મહાસતી અનસૂયા’(૧૯૧૧), ‘શુકદેવજી’(ત્રી. આ. ૧૯૧૭), ‘વિશ્વધર્મ’(૧૯૬૭), ‘સૂરજમણિ’ વગેરે નાટકો આપ્યાં છે.

‘અજામિલ’(૧૯૨૫), ‘વામનજી’(૧૯૨૫), ‘વિશ્વમોહિની’(૧૯૨૫), ‘શ્રીકૃષ્ણલીલા’(૧૯૨૬), ‘હરિશ્ચન્દ્ર’(૧૯૨૬), ‘જાપીચંદ’(૧૯૨૭), ‘અંકાર’(૧૯૨૮), ‘ચન્દ્રહાસ’(૧૯૨૮), ‘માતાંગમોક્ષ’(૧૯૨૯), ‘સતી સાવિત્રી’(૧૯૨૯) અને ‘બાલ-રામાયણ’(૧૯૩૧) જેવાં આખ્યાનો ઉપરાંત રાગ-પરિચય કરાવતું ‘રાગરૂપાવલિ’(૧૯૬૨) અને ગદ્યપદ્યમિશ્ર કૃતિ ‘ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ’(૧૯૮૦) જેવાં પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

મોરબી આર્ય સુબોધ નાટક મંડળીના માલિક મૂળજી આશારામ ઓઝાના નામે આ કર્તાની એકાધિક નાટ્યકૃતિઓની આવૃત્તિ થઈ છે. એમના અવસાન પછી એમના અંગેની સ્મારક સ્મૃતિ સમિતિએ એમનાં મોટા ભાગનાં નાટકોનું પુનઃપ્રકાશન કર્યું છે.

૨.૨.૬.

શાહ/વૈદ્ય બાપાલાલ ગરબડદાસ (૧૭-૯-૧૯૮૬): જીવનચરિત્ર-લેખક, વિવેચક. જન્મ સણસૌલી (જ. પંચમહાલ)માં. પ્રાથમિક-

શાહ (ચાંદવડવાલા) બાલચંદ હીરાચંદ - શાહ મગનલાલ ઝવેરચંદ

માધ્યમિક શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં. ઈન્ટર પછી એમ.બી.બી.એસ.માં બ્રહ્મચારી, પાણી બીમારીને કારણે અભ્યાસ છોડી અંબુભાઈ પુરાણીની રાષ્ટ્રીય શાળામાં શિક્ષક. પછીથી અમૃતલાલ પટ્ટણીના અંતેવાસી રૂપે વૈદકને અભ્યાસ. મીઠાના સત્યાગ્રહ દરમિયાન જેલવાસ. હાંસોટ(જિ. ભરૂચ)માં ઓગણીસ વર્ષ સુધી વૈદિકીય ને સામાજિક સેવા. પછીથી સુરતના નાઝર આયુર્વેદ મહાવિદ્યાલયમાં ૧૯૬૫ સુધી આચાર્ય. એ દરમિયાન 'ભિષગભારતી' નામના આયુર્વેદિક માસિકનું સંપાદન. ૧૯૬૫ નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક.

એમણે જીવનચરિત્ર 'વનસ્પતિશાસ્ત્રી ઠાકુરભાઈ'(૧૯૩૧) ઉપરાંત 'નિઘંટુ આદર્શ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૭, ૧૯૨૮), 'અભિનવ કામશાસ્ત્ર'(૧૯૩૦), 'ગુજરાતની વનસ્પતિ', 'ધરગણ્યુ વૈદક', 'સંસ્કૃત સાહિત્યમાં વનસ્પતિ'(૧૯૫૩) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે. ૨૨.૬.

શાહ (ચાંદવડવાલા) બાલચંદ હીરાચંદ, 'બાલેન્દુ' : 'સુબોધ સ્તવન કુસુમાવલિ'(૧૯૦૦)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ બાલાભાઈ છગનલાલ(૧૮૭૩, -) : વાર્તાલેખક, સંપાદક. જન્મ અમદાવાદમાં. અંગ્રેજી છ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. પુસ્તકો તથા દવાના કમિશન એજન્ટ.

એમણે 'અજના સતીનો રાસ', 'વૈરાગ્યોપદેશપોથી' - ભા. ૧ (૧૮૮૮) તથા માનવજન્મની મહત્તા સમજાવતી બોધક દૃષ્ટાંત-કથાઓનો સંગ્રહ 'મનુષ્યભવના દુર્લભપાણા વિશે દસ દૃષ્ટાંતો' જેવાં પુસ્તકો તથા 'જૈન સંસ્કૃતિમાળા' - ભા. ૧-૨-૩(૧૯૧૩) અને 'જૈન કથાસંગ્રહ' - ભા. ૧ (૧૯૧૫) જેવાં સંપાદનો આપ્યાં છે. ૨૨.૬.

શાહ બાલાભાઈ ત્રિકમલાલ : પદ્યકૃતિ 'જૈનગુણપ્રબોધ સ્તવ-ચિત્રામણિ'(૧૯૦૧)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ બાલુભાઈ : બાલોપયોગી પુસ્તિકા 'માણસ'ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભગવાનદાસ ચૂનીલાલ : 'ધ્યાનપદ'(૧૯૩૦) તથા 'શ્રી બાળકૃષ્ણલીલામૃત'(૧૯૩૮)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભગવાનલાલ : ત્રિઅંકી નાટક 'ચતુરચન્દ્રકા'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૨)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભગવાનલાલ રણછોડલાલ : ચરિત્રગ્રંથો 'ગ્લેડસ્ટન સાહેબનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૮૩) અને 'રા. બ. રણછોડલાલ છોટાલાલ સી.આઈ.ઈ.નું જન્મચરિત્ર'(૧૯૮૮) તથા પદ્યકૃતિઓ 'વિદ્યાત્રી-નો વાંક'(૧૯૭૧), 'રાણી વિક્ટોરિયાનો સ્વર્ગવાસ'(૧૯૦૧) અને 'શબ્દાભિષેક અથવા દિલ્હી દરબાર'(૧૯૦૩)ના કર્તા. ૨૨.૬.

૨૦(૯૬૩)૨.૬.

શાહ ભગુભાઈ પ્રેમચંદ : 'તારા, વીજળી કથનિવારણ નાટક'(૧૯૮૮)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભરતકુમાર મણિલાલ : 'બાળવિનોદ'(૧૯૩૦)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભાઈચંદ ગોવર્ધનદાસ : ત્રિઅંકી નાટક 'મહિષાસુરમર્દન'(૧૯૮૮)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભાઈચંદ પૂજાદાસ(૨૫-૯-૧૮૭૬, -) : બાળવાર્તાલેખક, સંપાદક. જન્મ સાદરા (જિ. વડોદરા)માં. અંગ્રેજી બીજા ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. તબિયત ઠીક ન રહેતાં અધૂરા અભ્યાસે સાદરાની શાળામાં શિક્ષક. પછીથી ડભોડા તાલુકાશાળામાં હેડમાસ્તર.

એમણે 'ગુજરાતના ઈતિહાસની સચિત્ર સહેલી વાર્તાઓ'(૧૯૨૪) તથા 'ભૂગોળનો પદ્યપાઠ'(૧૯૨૧), 'ઈતિહાસનો પદ્યપાઠ'(૧૯૨૧) વગેરે પાઠ્યપુસ્તકો ઉપરાંત 'બાળગીતસંગ્રહ' - ભા. ૧, ૨(૧૯૧૫, ૧૯૨૪), 'સંવાદસંગ્રહ' - ભા. ૧, ૨, ૩(૧૯૨૧, ૧૯૨૨, ૧૯૨૮), 'સંવાદમાળા' - મણકો ૧, ૨(૧૯૨૨, ૧૯૨૮) જેવાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે. ૨૨.૬.

શાહ ભાઈલાલ મગનલાલ : પદ્યકૃતિ 'મહામદાવાદની મઝા'ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભીખાભાઈ છગનલાલ : નવલકથા 'સતી નર્મદા ચરિત્ર'(૧૯૧૩) તથા 'શ્રીધૃત્ તિલક વિરહ'(૧૯૦૮)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભીખાભાઈ રણછોડદાસ : 'ભકિતમણિકાવ્ય'(૧૯૦૮)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભીમસિંહ માણેક (શ્રાવક) : 'ધર્મ બુદ્ધિમંત્રી અને પાપબુદ્ધિ રાજનો રાસ', 'પરદેશી રાજનો રાસ', 'મહાબલ-મલયાસુંદરીનો રાસ', 'વિમલ મંત્રીનો રાસ', 'હરિશ્ચન્દ્ર રાજનો રાસ', 'હંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ' વગેરે નાના-મોટા રાસોનાં સંપાદન તથા 'ચતુર્વિંશતિ જીવસ્તવન', 'ચૈત્યવંદનચોવીશી', 'જૈન હોરીસંગ્રહ', 'જીવવિચાર પ્રકરણ', 'વિવિધ પૂજાસંગ્રહ'(૧૯૮૫) અને 'સ્તવનાવલિ' જેવાં મધ્યકાલીન જૈનકૃતિઓનાં સંચય-સંપાદનો ઉપરાંત 'અર્હન્નીતિ'ના અનુવાદના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભૂપેન્દ્ર : નવલકથા 'સધાકિસન'(૧૯૭૬)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભોગીલાલ મ. : 'મારાં જીવનનાં સંસ્મરણો'(૧૯૭૧)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ ભોજરાજ નથુભાઈ : પદ્યકૃતિ 'આનંદમંગળ'ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ મગનલાલ ઝવેરચંદ : 'યશોમતી'(૧૯૮૧) તથા 'આત્મબોધ આનંદચોવીસી'(૧૯૧૬)ના કર્તા. ૨૨.૬.

શાહ મગનલાલ નાગરદાસ — શાહ મંગળદાસ મનસુખરામ

શાહ મગનલાલ નાગરદાસ : 'મિત્રાણાતીર્થનાં ઢાળિયાં અને સ્તવનો' (૧૯૦૨)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ મગનલાલ મોતીરામ : 'બાળગરબાવળીની નોટ' (૧૯૧૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મગનલાલ લક્ષ્મીચંદ : 'અહિન્સાચિંતિ રાવણ આખ્યાનનાં ગાયન' (૧૯૯૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મગનલાલ હરીશંકર : પદ્યચરિત્ર 'રત્નસાર ચરિત્ર સંલોકા સંગ્રહ' (૧૯૯૯) તેમ જ અનુવાદ 'શ્રી મુનિપતિ ચરિત્ર સંગ્રહ' (૧૯૯૯)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મગનલાલ હરિલાલ : 'જુગારસિદ્ધ અને જ્યકુમારી દુઃખદર્શક ત્રિઅંકી નાટક' (૧૯૯૪)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મગનલાલ હીરાચંદ : 'કાન્હડ કઠિયારા ચરિત્ર' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મણિલાલ ચુનીલાલ : 'સુસીલા નાટકનાં ગાયનો' (૧૯૦૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ લેખડિયા મણિલાલ છોટાલાલ, 'મુસાફર' : પદ્યકૃતિ 'વિલસુ'ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મણિલાલ ન્યાલચંદ : નવલકથાઓ 'ચતુર સ્ત્રીનો ચીડિયો ભરથાર' (૧૯૧૩), 'સાચી ટેકની ગેબી ફતેહ અથવા કાન્હડ કઠિયારો' (૧૯૧૫), 'બપ્પભટ્ટ સૂરિ' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૬, ૧૯૨૭), 'ચંપક-શ્રેષ્ઠી' (૧૯૨૮), 'બ્રજસ્વામી અને જવડાશાહ' (૧૯૩૩), 'શ્રીમહાવીર અને શ્રેણીક' (૧૯૩૩), 'ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા' (૧૯૪૪), 'નરનારાયણ યાને કંસવધ' (૧૯૪૮), 'પેથડકુમાર-માંડવગઢનો મંત્રી' વગેરેના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મનસુખદાસ મૂળચંદદાસ : 'નવીન સુંદર ગરબાવળી'ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ : નવલકથા 'કાન્તાસુંદરી' - ભા. ૧ (૧૯૦૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મનુભાઈ ભભલદાસ (૧-૫-૧૯૩૯) : કવિ. જન્મ ખેરાલુ તાલુકાના કરબટિયામાં. એમ.એ., બી.કેમ. બી. ડી. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક.

'ઝંખના' (૧૯૮૫) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. ઉપરાંત 'ભારતનો ઈતિહાસ' (૧૯૭૬) પુસ્તક પણ એમણે આપ્યું છે.

ચં.ટો.

શાહ મનુભાઈ સુખલાલ : આળવાત્તઓ 'બચુએનની ઢીંગલી' (૧૯૫૧), 'ગિડતું જુલજુલ' (૧૯૫૧), 'ચકલીનાં ઈંડાં' (૧૯૫૧), 'ફૂલપાંખડી' (૧૯૫૧) વગેરેના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મનોજકુમાર કનેયાલાલ (૧૮-૧૦-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર. જન્મ નડિયાદ (જિ. ખેડા)માં. અભ્યાસ પ્રથમ વર્ષ વિજ્ઞાન સુધી. નડિયાદમાં છોકણી-તમાકુના વેપારી.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'દિલના દીપક' - ભા. ૧ (૧૯૬૭), 'પાલવ પાછળ' (૧૯૬૯), 'બદનામી' (૧૯૭૧), 'કંકણનો અવાજ' (૧૯૭૨), 'સ્નેહના અભિનય' - ભા. ૧-૨ (૧૯૭૩) અને 'પાલવ બાંધી પ્રિત' (૧૯૭૩) મળી છે.

મૃ.મા.

શાહ મહાસુખ ચુનીલાલ : 'પોકેટ રિક્ષનરી-ગુજરાતી એન્ડ ઈંગ્લીશ' (અન્ય સાથે ૧૯૯૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મહીપતરાય જાદવજી : નવલકથા 'મુક્તિના મંદિરમાં' (૧૯૪૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મહેન્દ્રકુમાર : ચરિત્રકૃતિ 'રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર' (૧૯૬૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મહેન્દ્રકુમાર ભાપુલાલ (૨-૧૦-૧૯૩૬) : જન્મ મુંબઈમાં. ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૭માં પીએચ.ડી.

એમની પાસેથી શોધપ્રબંધ 'પ્રદ્યુમ્નકુમાર ચોપાઈ' (૧૯૭૮) મળ્યો છે.

મૃ.મા.

શાહ મહેંથ નાનાલાલ, 'શીતલ શાહ' (૨-૪-૧૯૪૭) : કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૬૫માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૮માં બી.એ. ૧૯૮૦માં એમ.એ. 'સમર્પણ' માસિકના સલાહક સંપાદક, 'જનશક્તિ' દૈનિકમાં સમાચાર-સંપાદક તથા બાલભારતી જુનિયર કૉલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક તરીકે કામગીરી કર્યા બાદ હાલમાં આકાશ-વાણીના મુંબઈ કેન્દ્રમાં ઉદ્દ્યોષક.

'શરૂઆત' (૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

શાહ મંગળદાસ જોઈતારામ : કથાકૃતિઓ 'ચતુરસુંદર સ્ત્રીવિલાસ' (૧૯૨૩), 'અસલ મોટી ગજરા મારુની વાર્તા' (૧૯૨૫), 'ઢોલામારુની વાર્તા' (૧૯૨૮), 'હલામણ જઈવો અને સોનરાણી' (૧૯૨૮), 'ચૂરવીર છેલ જરા અને સતી મુમનાની વાર્તા' (૧૯૨૮), 'દેવતાઈ પલંગ' (૧૯૩૧) તેમ જ ચરિત્રકૃતિ 'મહાત્મા કબીરદાસ' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મંગળદાસ દામોદરદાસ : 'બ્રહ્માણી માતાજીનાં ગાયનો' (૧૯૧૪)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મંગળદાસ મનસુખરામ : પદ્યકૃતિ 'જૈન કુસુમાવળી' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શાહ મંગળદાસ લલ્લુભાઈ : કથાકૃતિ 'ચારના ભાઈ ઘંટીચેર' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મંગળભાઈ વાલજીભાઈ : 'મંગળ ભજનાવળી'(૧૯૯૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ માણિકલાલ અંબારામ : 'ઓપ્પામંડળના શૂરવીર વાઘેરો', 'કૃષ્ણલાલનાં કાવત્રાં', 'ઠયા', 'દેવી ચૌધરાણી', 'પ્રભાલક્ષ્મી', 'સંસાર' વગેરે નવલકથાઓના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ માણિકલાલ જ્ઞેઠાલાલ (૧૮૭૦, -) : જન્મ અમદાવાદમાં. અભ્યાસ મૌન્ટ્સ સુધી. 'દસા નાગર (હતેરછુ) માસિકના સહાયક તંત્રી.

એમની પાસેથી 'ત્રાસદાયક તેરમા દુઃખદર્શક નાટક'(અન્ય સાથે, ૧૯૯૩) તેમ જ 'સુખદી આખ્યાન'(૧૯૦૨) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શાહ માણિકલાલ નાગરદાસ : 'વ્યાકરણ શિક્ષણ શૈલી' - ભા. ૧ (૧૯૯૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ માવજી દામજી (૧૮-૧૦-૧૯૨૨, -) : જન્મ ભાવનગરમાં. પ્રાથમિક અભ્યાસ ભાવનગરમાં પૂરો કરી બનારસની શ્રીમદ્ યજ્ઞાવલ્ક્ય જ્ઞેન સંસ્કૃત પાઠશાળામાં છ વર્ષ અભ્યાસ. પછી મુંબઈમાં બાબુ પન્નાલાલ ડાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી 'જ્ઞાનપંચમી'(૧૯૨૪), 'કુમારિકાને પત્રો'(૧૯૨૫), 'સુખનાં સોપાન'(૧૯૪૮), 'સુખના સિદ્ધાંત'(૧૯૪૮) તથા સંપાદન 'જ્ઞેન કાવ્ય પ્રવેશ'(૧૯૨૫) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શાહ મુકુંદલાલ પ્રાણજીવનદાસ, 'કુસુમેશ', 'સાહિત્યપ્રિય', 'સમર્પિ'(૨૭-૪-૧૯૨૩) : હાસ્યલેખક. જન્મ વડોદરા જિલ્લાના શિનોરમાં. દશ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. પ્રારંભમાં 'સંદેશ'માં, પછી 'નવચેતન' માસિકના સહતંત્રી. અન્યારે એના તંત્રી.

'હાસ્યતરંગ'(૧૯૭૯)માં એમના હાસ્યલેખો છે, જ્યારે 'જીવનપંથ'(૧૯૭૯)માં વાર્તાઓ છે. આ ઉપરાંત નવ નેટલાં જીવનપ્રેરક પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

ર.દ.

શાહ મૂળચંદ આશારામ : ચરિત્રકૃતિ 'આશારામ દલીચંદ શાહ અને તેમનો સમય'(૧૯૩૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મૂળજી કેશવલાલ : 'રસિક સ્તુતિસંગ્રહ' - ભા. ૧(૧૯૦૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મૂળજીભાઈ પીતાંબરદાસ (૧૨-૯-૧૯૧૦, ૨૭-૧૦-૧૯૭૫) : કવિ, વાર્તાલેખક, નાટ્યલેખક, ચરિત્રલેખક. મૌન્ટ્સ સુધીનો

અભ્યાસ. પછીથી 'સાહિત્યભૂપણ', 'સાહિત્યચાર્ય', 'સાહિત્ય-મહોપધ્યાય' ઉપાધિઓ મેળવેલી. આકાશવાણી, વડોદરા સાથે સંલગ્ન. 'નભોવાણી'ના તંત્રી. વડોદરા સાહિત્યસભાના એકવારના મંત્રી.

'રત્નસિયાના રાસ'(૧૯૩૧), 'રાસનિકુંબ'(૧૯૩૪), 'કૂલવેણી'(૧૯૩૬), 'રાસપદ્ય'(૧૯૩૭), 'રાસકીમુદી'(૧૯૩૮) વગેરે એમના રાસસંગ્રહો છે. 'સ્મૃતિનિકુંબ'(૧૯૩૯) એમનો ઊર્મિકાવ્યોત્તે સંગ્રહ છે. એમણે ધંધાદારી રંગભૂમિનાં કેટલાંક નાટકો માટે ગીતો રચેલાં છે. 'નિરંજના'(૧૯૩૮), 'વસુધરા', 'ત્રિનેત્ર', 'રસકવિ જગન્નાથ' વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'ઉદયપ્રભાત'(૧૯૬૦) અને 'તાજમહાલ'(૧૯૬૦) એમના રેડિયો-નાટિકાઓના સંગ્રહો છે. 'અંસીની જંગમાયા'(૧૯૩૩) એમનું ઐતિહાસિક ત્રિઅંકી નાટક છે. 'પંખીનો મેળો', 'સતીની દહેરી' અને 'પ્રેમપંથ પાવકજવાલા'(મરણી તાર, ૧૯૭૬) એમના વાર્તા સંગ્રહો છે. 'વીર કુમારપાળ', 'શહેનશાહ શાહજહાન', 'સંતદર્શન'(૧૯૬૭) વગેરે એમના ચરિત્રગ્રંથો છે. 'રંગભૂમિના રાસ' એમનું સંપાદન છે; તે 'મૃગનયની' - ભા. ૧-૨ એમનો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

શાહ મૂળજીભાઈ ભોગીલાલ 'કિશોરકાન્ત - નવીન નાટ્ય'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મૂળજીભાઈ હરિવજ્રભદાસ : 'મુકુંદચંદ્ર નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૯૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોતીરામ મંછારામ : 'ચંડિકાના ગરબો'(૧૯૦૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શાહ મોતીલાલ ભાપુજી : 'વીરકથાઓ'(૧૯૩૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોતીલાલ મન:સુખરામ(એપ્રિલ ૧૮૫૭, ઓગસ્ટ ૧૯૧૩) : કોશકાર, સંપાદક.

એમના 'ગૂજરાતી શબ્દાર્થકોશ'(૧૮૮૬)માં ગૂજરાતી 'નર્મ-કોશ'માં નહિ આવેલા ૧,૪૦૦ શબ્દોના અર્થ આપવામાં આવ્યા છે. 'સદુપદેશમાલા'(૧૮૯૦) અને 'સુખોપકથામાલા'(૧૯૧૨)માં જુદા જુદા વિષયો પરની ઉપદેશમૂલક કથાઓ છે. 'રામ રાસ'(૧૯૧૧) મુનિશ્રી કેશરાજજી-રચિત 'જ્ઞેન રામાયણ'નું ટીકા સહિત એમણે કરેલું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

શાહ મોતીલાલ સોમાલાલ : ચરિત્રાત્મક કૃતિ 'પીરાણા પંથ'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોહનલાલ : પદ્યકૃતિ 'શ્રી સયાજી ચરિતામૃત મધુરિમા'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોહનલાલ કેસરીચંદ : નવલકથા 'પ્રતીક'(૧૯૩૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોહનલાલ ચુનીલાલ - શાહ રમણલાલ ચીમનલાલ

શાહ મોહનલાલ ચુનીલાલ : ગીતસંગ્રહ 'સુરતની સફર'(૧૯૦૮)
ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોહનલાલ જોડાલાલ : 'સુરેમાહારણ નાટકનાં ગાયનો'
(૧૮૮૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોહનલાલ પ્રાણજીવનદાસ : 'વિદ્યાર્થી શબ્દકોશ'(ત્રી.આ.
૧૯૫૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ મોહનલાલ ભોગીલાલ : બાળજાતસંગ્રહ 'ગુજન'(૧૯૫૦)
ના કર્તા.

મુ.મા.

શાહ રજનીકાન્ત અંબાલાલ : નવલકથાઓ 'શ્રીનીલા'(૧૯૪૨),
'ગીતમ'(૧૯૪૪) અને 'માધવ'(૧૯૪૮) તથા વાર્તાસંગ્રહ
'કૃપક્રુમાર'(૧૯૪૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રણછોડજી ગોવિંદજી : સમાંકી નાટ્યકૃત 'તપ્તસિંહ-
પ્રભાવતી'(પુરુષોત્તમ ગ્રાહ્યાભાઈ સાથે, ૧૮૯૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રણછોડલાલ મોતીલાલ : પદ્યકૃતિઓ 'નગીર' અને 'પવિત્ર
લીલાવતી'ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રતનચંદ કાળીદાસ : પદ્યસંગ્રહ 'ગાડડનો રાસડો તથા
ગરબીઓ'(મગનલાલ દેવચંદ સાથે, ૧૮૭૧) અને સંપાદિત કૃતિ
'રસિક સ્તવનાવળી'ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રતનલાલ આત્મારામ : નવલકથાઓ 'પ્રિયંવદા'(૧૯૧૦),
'કડક બંગાળી'(૧૯૧૦), 'ત્રણ વર્ષમાં ત્રણ લાખ'(૧૯૧૧),
'પ્રપંચજળ'(૧૯૧૩), 'પ્રભાવતી', 'વસંતલીલા', 'સરસ્વતી',
'પુનર્લગ્નનો પશ્ચાત્તાપ' વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રતિલાલ ગિરધરલાલ (૩૧-૭-૧૯૧૩) : નવલકથાકાર,
નિબંધકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના કાલરી ગામમાં. પ્રાથમિક
અને માધ્યમિક શિક્ષણ કાલરી અને અમદાવાદમાં. એમ.એ.,
એલ.એલ.બી. સરકારી કર્મચારી. પછીથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'અપૂર્વ મિલન'(૧૯૫૦), 'મેઘનાદ'
-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૫), 'વિમળમૂર્તિ-સ્વાતંત્ર્યનો શહીદ'(૧૯૫૭)
અને 'હૃદયામૃત'(૧૯૭૩) મળી છે. 'મધુપરાગ'(૧૯૪૩) એમનો
નિબંધસંગ્રહ છે.

નિ.વો.

શાહ રતિલાલ ડી. : પદ્યકૃતિ 'શાંતીય રણગીતા'(૧૯૩૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રતિલાલ નાભાભાઈ : સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'ઝાંખાં

કિરણ'(૧૯૩૮) તથા ચરિત્રલક્ષ્મી કૃતિ 'ત્રિશલાનંદ મહાવીર'
(૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રતિલાલ મક્કાભાઈ : જૈન ઇતિહાસ અને પરંપરાઓને
વર્ણવતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'અષ્ટમંગલ'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શાહ રમણલાલ ચીમનલાલ (૩-૧૨-૧૯૨૬) : નાટ્યકાર, ચરિત્ર-
કાર, પ્રવાસલેખક, સંપાદક, વિવેચક. જન્મ પાદરામાં. ૧૯૪૪ માં
મેટ્રિક. ૧૯૪૮માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૫૦માં
એમ.એ. ૧૯૬૧માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૧ થી ૧૯૭૦ સુધી સેન્ટ
એલેક્સાન્ડર કોલેજ, ગુંબઈમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૭૦થી મુંબઈ યુનિ-
વર્સિટીમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક અને અધ્યક્ષ. ફોર્બસ ગુજરાતી
સભાના પ્રમુખ. મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પ્રમુખ. ૧૯૮૪થી જૈન
સેન્ટર, લંડન-લેસ્ટરના માનદ નિયામક.

નવ એકાંકી નાટકોનો સંગ્રહ 'શ્યામ રંગ સમીપે'(૧૯૬૬);
અબ્રાહમ લિકનનું જીવનચરિત્ર 'ગુલામોનો મુકિતદાતા'(૧૯૫૭),
હેમચંદ્રનું પ્રવચન-ચરિત્ર 'હેમચંદ્રાચાર્ય'(૧૯૮૦); પ્રવાસવિષયક
પુસ્તકો 'એવરેસ્ટનું આરોહણ'(૧૯૫૫), ઉત્તર ધ્રુવનાં અદ્ભુત
પ્રાકૃતિક દૃશ્યો અને અવકાશી દૃશ્યો તથા અનોખા હવામાનને
તેમ જ જુદા જુદા સાહસિકોની રોમાંચક કથાઓને આલેખતું
'ઉત્તર ધ્રુવની શોધસફર'(૧૯૮૦), એશિયા ને યુરોપના પ્રવાસ-
પ્રસંગોને નિરૂપતું 'પાસપોર્ટની પાંખે'(૧૯૮૩), 'ઓસ્ટ્રેલિયાના
પ્રવાસનું વર્ણન આપતું 'પ્રદેશે જય-વિજયના'(૧૯૮૪) વગેરે
એમના સર્જનાત્મક ગ્રંથો છે.

સાહિત્યવિવેચનમાં 'ગુજરાતી સાહિત્યનું રેખાદર્શન'(૧૯૫૪),
'૧૯૬૨નું ગ્રંથસ્થ વાક્યમય'(૧૯૬૬), મોટે ભાગે જૈન-
સાહિત્યની કૃતિઓના વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ 'પડિલેહા'(૧૯૭૯),
'આપણાં ફાગુકાવ્યો'(૧૯૭૯), સમયસુંદરના જીવનકવન વિષેની
પરિચય-પુસ્તિકા 'સમયસુંદર'(૧૯૭૯), જૈન-જૈનેતર કથા-
સાહિત્યના પ્રવાહો રજૂ કરીને તેની વિશદ છણાવટ કરતો 'ગ્રંથ-
'નલ-દવદંતી કથાનો વિકાસ'(૧૯૮૦), અધ્યયન-ગ્રાધ્યાપનાર્થે
લખાયેલો વિવેચનસંગ્રહ 'બુંગાકુ-શુભિ'(૧૯૮૦), પ્રાચીન અને
મધ્યકાલીન કવિ-લેખકોની કૃતિઓ તથા પારિભાષિક વિષયો વિશેના
ખ્યાલોને વ્યક્ત કરતા લેખોનો સંગ્રહ 'ક્રિતિકા'(૧૯૮૨) વગેરે
ગ્રંથો મુખ્ય છે. 'સાંપ્રત સહચિંતન' - ભા. ૧-૨-૩ (૧૯૮૯)માં
એમની અનેક વિષયો પરત્વેની વિચાર પ્રતિક્રિયા વ્યક્ત થઈ છે.
'જૈન ધર્મ'(૧૯૭૫), 'નરસિંહ પૂર્વેનું ગુજરાતી સાહિત્ય'
(૧૯૭૬), 'બૌદ્ધ ધર્મ'(૧૯૭૭) વગેરે એમની પરિચય-
પુસ્તિકાઓ છે. 'જંબુસ્વામી રાસ'(૧૯૬૧), ઉદ્યોત્તનસૂરિકૃત
'કુવલયમાળા'(૧૯૬૫), શ્યામસુંદરકૃત 'મૃગાવતીચરિત્ર ચોપાઈ'
(૧૯૭૮), ગુણવિનયકૃત 'નલદવદંતી પ્રબંધ'(૧૯૮૦), સમય-
સુંદરકૃત 'થાવચ્યામુતરિધિ ચોપાઈ'(૧૯૮૦), ઋષિવર્ધનસૂરિકૃત
'નલરાયદવદંતી ચરિત્ર'(૧૯૮૧), ગુણવિનયકૃત 'ધન્ના-
શાલિભદ્ર ચોપાઈ'(૧૯૮૩), કવિ જ્ઞાનસાગરકૃત 'નલદવદંતી-
ચરિત્ર' અને કામાકલાલકૃત 'થાવચ્યાપુત્ર અણગાર ચૌઢાલિયા'

એ ગંભીરો સંગ્રહ 'લઘુનારાકૃતઓ'(૧૯૮૪) વગેરે એમનાં કાવ્યનિબંધો, તેમ સોનિદરસંગ્રહ 'મનીષા'(૧૯૫૧), 'શ્રેષ્ઠ કવિપ્રાસનો'(૧૯૫૬), 'શબ્દલોક'(૧૯૭૧), 'ચિત્રનયાત્રા'(૧૯૭૩), 'ત્રીયાવતાર'(૧૯૭૩), 'વેદાસ'(૧૯૭૫), 'અવગાહન'(૧૯૭૭), 'સમર્થવર્ણ'(૧૯૮૩), 'કવિતાલહરી'(૧૯૮૪) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે. 'શબ્દલ સાંકૃત્યાયન' એમનો અનુવાદ-ગ્રંથ છે.

પા.માં.

શાહ રમણલાલ ધીરજલાલ : વાર્તાસંગ્રહ 'દીનાનામ'(૧૯૪૦) અને નવલકથા 'વચ્ચેથી'(૧૯૫૯)ના કર્તા.

[નિ.વો.

શાહ રમણલાલ નવલાલ, 'દ્યૂમંતર'(૧-૮-૧૯૮૮) : બાળ-સાહિત્યકાર. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૧૭માં મૌનિક. વડોદરામાં પ્રવક્તા નોકરીથી આરંભ. એક વર્ષ શિક્ષકની નોકરી કર્યા બાદ નવલપુરમાં ૧૯૨૪-૨૫થી સરમોઆદે પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં અને પછી ૧૯૨૬-૨૭માં 'સાહ્યોજ્ય' વડોદરામાં પ્રેસમેનેજર. ૧૯૩૩માં 'વેદાસ' પ્રવક્તા નોકરીમાં પ્રવેશ્યા અને ૧૯૬૬ સુધી તેમજ પછે તે. ૧૯૩૫માં સામયિકો- 'જિતી' અને 'સદાકરી', 'મુંબઈ ફોરે લિટ', 'સુવાર્ણમણી', 'નવજુલ્લાત' વગેરેનું સંપાદન. મુખ્યત્વે ૧૯૨૦થી ૧૯૭૨ સુધી 'બાલજીવન'ના તંત્રી.

'વેદાસ'ની પહેલી જાળકો માટેનો મનોરંજક, રસપ્રદ, નીતિબાધક અને ચાર્મપ્રેરક અનેક પુસ્તકો મળ્યા છે. 'આટકચાળાં વાંદરાં', 'સંસારના હલાળીઓ', 'ચાલાક વાર', 'શિખલ હંસ', 'સફેદ લાથી', 'ધારસંગાલી', 'દેવપલકો', 'ભાંટું શિયાળ' વગેરે નીતિપ્રેરક અને સરસ બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે; 'બાળકોની રંગભૂમિ', 'અદાલતને આંજીવણી' વગેરે બાળનાટકો છે; તે 'આનંદતરંગ', 'હાસ્યગંગા' - ભા. ૧-૨, 'કૃતિયો', 'ભિાળિયા રાજ', 'ધૂમ્મસ' વગેરે વિનાટકથાઓ છે. એમણે ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'ઝંડીની સાણી', પ્રવાસપુસ્તક 'માથેરાન' તેમ જ પુરાણકથાઓ અને પ્રાણીવાર્તાઓ વિશેનાં અન્ય પુસ્તકો પણ આપ્યાં છે. 'આંજીવણી નવલકથા' અને 'બાળકોનું મહાભારત'ના બે બાળ ઉપરાંત સરળ ભાષામાં શૈક્ષણિકવિષયનાં નાટકોને કથાસ્વરૂપે સંકલિત કરીને 'શૈક્ષણિકવિષયનાં કથાનકો' - ભા. ૧ થી ૪ પણ આપ્યાં છે. 'પ્રેમની ખુશાલી' - ભા. ૧-૨, 'ઝરીના', 'અરુણા - વારાંગના કે સીંગાના?' વગેરે એમની નવલકથાઓ છે.

[નિ.વો.

શાહ રસિકલાલ વિમળશી, 'અગામી', 'એકાકી', 'નહાનો મધુ'(૨૯-૮-૧૯૧૫) : વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના ભોયાણી ગામે. ૧૯૩૨માં બી.એસસી. ૧૯૩૩માં બી.એ. ૧૯૩૪માં એલએલ.બી. મુંબઈ લાઈબ્રેરીમાં એડવોકેટ રહ્યા બાદ યુગાન્ડા અને ઝામ્બિયામાં લિગલ ઓફિસર, ટેક્સ ઓફિસર અને સિનિયર ટેક્સ ઓફિસર તરીકેની કામગીરી.

એમણે 'દીપિકા'(૧૯૩૮)ની આઠ ટૂંકીવાર્તાઓમાં એક સંગળ ચિત્રનાત્મક વાર્તા આપી છે. 'દર્શન અધૂરાં વસુંધરાનાં'

(૧૯૩૨)માં પાંચ આફ્રિકન ચળવળોનો પ્રવાસજન્ય પરિચય છે. ચં.ટો.

શાહ રમેશ મોહનલાલ, 'સંગિન્ટુ'(૧૦-૬-૧૯૩૭) : કવિ. જન્મ કરાચીમાં. ૧૯૫૮માં એસ.એસ.સી. મુંબઈની ઈસમાઈલ યુસુફ કોલેજ, જોગેશ્વરીમાંથી ૧૯૬૧માં ઈન્ટર આર્ટ્સ. ૧૯૬૧-૬૨માં 'ચિત્ર-મહાંદર'માં પ્રૂફરીડર. હાલમાં ખાનગી કંપનીમાં મુખ્ય હિસાબનીશ.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'સપનાંનો દરિયો'(૧૯૮૫) મળ્યા છે.

[નિ.વો.

શાહ રમેશચંદ્ર રણછોડલાલ (૯-૪-૧૯૩૬) : નાટકકાર, નવલકથા-કાર. જન્મ લાલોલમાં. ૧૯૫૩માં એસ.એસ.સી. ૧૯૫૮માં બી.એ. ૧૯૬૭માં એમ.એ. પ્રારંભનાં બારેક વર્ષ શિક્ષક, પછી ૧૯૬૮થી અદ્યપર્યંત સરસપુર આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા.

'શ્મનો ત્રી.બી. પેશન્ટ'(૧૯૭૧), 'આપજુ'(૧૯૭૨), 'શાલિ-દાક'(૧૯૭૪) અને 'ધૂમ્મસ ઓગળે છે'(૧૯૮૫) એમના એકંદ્રીસંગ્રહો છે. અસંબંધનો આશ્રય લઈ નાટ્યાત્મક પરિસ્થિતિ સર્જવાનો ઉદ્દેશ એમનાં નાટકોમાં જોવાય છે. 'કર્કેટક'(૧૯૭૫) નવલકથા ઉપરાંત 'સપનાં ઉઘાડી આંખનાં'(૧૯૮૬) લઘુનવલ પણ એમણે આપી છે.

ચં.ટો.

શાહ 'રશ્મિ' : જસૂરી કથાઓ 'ભયંકર ઓરત'(૧૯૫૩) અને 'બેદી મદદગાર'(૧૯૫૩)ના કર્તા.

[નિ.વો.

શાહ રશ્મિકાન્ત રમણલાલ, 'કિરણ'(૬-૧૦-૧૯૩૭) : બાળ-સાહિત્યકાર. જન્મ વડોદરામાં. ૧૯૫૮માં બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. ૧૯૬૪માં એલએલ.બી. ૧૯૭૫માં બી.કોમ. ૧૯૫૮થી ૧૯૭૮ સુધી 'બાલજીવન'ના તંત્રી. અન્યારે વડોદરાની પાટરા કોલેજમાં ભૂગોળના વ્યાખ્યાતા.

એમણે બાળનાટકો ઉપરાંત બાળનીતિકથાઓ અને મનોરંજક પરીકથાઓ આપી છે. 'પંખો અને ફાનસ'(૧૯૬૫)માં જાપાની બાળવાતો છે. કેટલાંક સંપાદનો પણ એમણે કર્યાં છે.

ચં.ટો.

શાહ રસિકલાલ યુનીલાલ : 'રાષ્ટ્રભાષા કોશ-ગુજરાતી શબ્દાર્થ સાથે'(૧૯૫૦)ના સંપાદક.

૦૦૦

શાહ રસિકલાલ પ્રેમચંદભાઈ (૧૫-૬-૧૯૩૨) : ભાષાવેદ. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના બિલોદરામાં. ૧૯૫૪માં બી.એસસી. ૧૯૫૬-માં ડિપ્લોમા ઈન ડેફ ઓલ્યુકેશન. અન્યારે ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર ધ રિસર્ચ ઓવ ધ ડેફના પ્રિન્સિપાલ.

'બંધિરેનું વાણીશિક્ષણ'(૧૯૮૧) એમનો ભાષાશાસ્ત્રવિષયક ગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

શાહ રસિકલાલ હરજીવનદાસ : પ્રેરક નિર્બંધિકાઓનો સંગ્રહ 'એક કદમ આગે' (૧૯૪૪) તથા જસૂસકથા 'લાલબલ્લાદૂર'ના કર્તા.

નિ.વે.

શાહ રાજેન્દ્ર કેશવલાલ, 'શમ વૃંદાવની' (૨૮-૧-૧૯૧૩) : કવિ. જન્મ વતન કપડવંજમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ કપડવંજમાં. અંબુભાઈ પુરાણીની વ્યાયામપ્રવૃત્તિમાં રસ લીધો. ૧૯૩૦માં અસહકારની લડતમાં જોડાયા. ૧૯૩૨માં મેટ્રિક. ૧૯૩૪માં વડોદરા કોલેજમાં જોડાઈ ૧૯૩૭માં ફિલસૂફી વિષય સાથે બી.એ. અમદાવાદની શાળામાં નોકરી. પછી જ્યોતિસંઘમાં ૧૯૪૨ સુધી કામ કર્યું. ત્યારબાદ અમદાવાદમાં મોદીખાનાની દુકાન. ૧૯૪૫માં મુંબઈ જઈ જંગલોમાં લાકડાં કાપવાનો કોન્ટ્રાક્ટરાખતી કંપનીમાં નોકરી. ૧૯૫૧ થી ૧૯૫૫ સુધી કાગળનો વેપાર. ૧૯૫૫માં 'વિધિની પ્રિન્ટરી' નામના પ્રેસનો પ્રારંભ. ૧૯૪૭નો કુમારચંદ્રક, ૧૯૫૬નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક અને ૧૯૬૪નો સાહિત્ય અકાદમીનો પુરસ્કાર. ૧૯૭૦થી નિવૃત્ત જીવન અને વતનમાં નિવાસ.

એમનો કાવ્યરાશિ વિપુલ છે તેમ સત્વશાળી પણ છે. ઈયત્તા અને ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ આ કવિ અનુગાંધીયુગના પ્રમુખ કવિ છે. એમની કવિતામાં પ્રહ્લાદ પારેખની કવિતાનાં લક્ષણો વિકસિત રૂપે જોવા મળે છે. પ્રહ્લાદ પારેખ-શ્રીધરાણીથી શરૂ થયેલી સૌંદર્યાભિમુખ કવિતાની પરકાક્ષા આ કવિની કવિતામાં આવી છે; ને ગાંધી-કાકોર-પ્રભાવ ઓસરતો ગયો છે. વળી, રવીન્દ્ર-પ્રભાવ પ્રબળ રૂપમાં અન્ય કાવ્યો કરતાં એમનાં ગીતો પર વિશેષ જણાય છે. 'ધ્વનિ' (૧૯૫૧)નાં ૧૦૮ કાવ્યોમાં પિસ્તાળીસ ગીતો છે. આ સંગ્રહ પ્રગટ થયા પછી થોડાક મહિના પછી કવિનો સાઠ ગીતોનો સંગ્રહ 'આંદોલન' (૧૯૫૧) પ્રગટ થયો છે. તે પછીના સંગ્રહોમાં પણ ગીતો સારી સંખ્યામાં છે. ઉપરાંત ૧૯૭૮માં કવિનો બીજો ગીતસંગ્રહ 'ઉદ્દગીતિ' પ્રગટ થયો છે. આમ, આ કવિ, ન્હાનાલાલ પછીના આપણા મોટા ગજના ગીતકવિ છે.

એમના પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'ધ્વનિ'એ કાવ્યશક્તિનાં ઊંચાં શિખરો સર કર્યાં છે. અનવદ્ય પ્રકૃતિકાવ્ય 'શ્રાવણી મધ્યાહને', અર્થસઘન ચિંતનપ્રવણ કાવ્ય 'નિરુદ્દેશ', મૃત્યુનાં મિલનનું વિરલ કાવ્ય 'શેષ અભિસાર', યશોદાથી સોનેટમાળા 'આયુષ્યના અવશેષ' વગેરેથી આ સંગ્રહ સમૃદ્ધ છે. ૧૯૬૦માં બાળકાવ્યસંગ્રહ 'મોર-પિચ્છ' પ્રકાશિત થયો છે.

'શાંત કોલાહલ' (૧૯૬૨) એમનો બીજો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમાં 'રાગણી'નાં આઠ સોનેટના ગુચ્છમાં સંગીતના વિવિધ રાગોને અનુલક્ષીને સંપન્ન દામ્પન્યજીવનની પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી છે. આવું જ નોંધપાત્ર બીજું ગુચ્છ છે 'વનવાસીનાં ગીત'. આ બે ગુચ્છો ઉપરાંત 'ઇલાનિર્મલ', 'મીડીને એકાંત', 'સ્વપ્ન', 'ફિરિયો અને ફક્કડ', 'શાંત કોલાહલ', 'ધરુ' જેવાં ઉત્તમ કાવ્યો સંગ્રહની ગુણવત્તા વધારે છે. 'ચિત્રણ' (૧૯૬૭)માં માધ્યમ કવિનું હોવા છતાં દૃષ્ટિ તેો ચિત્રકારની જ છે. એમાં સોળ કૃતિઓ છે, જેમાંની આઠ દૃશ્ય-ચિત્રણોની અને આઠ ઇબિ-

ચિત્રણોની છે. આ ચિત્રણોમાંથી 'પારિજાત', 'દ્વારિકા', 'ગાંધી', 'કુ. નર્મરા'નાં ચિત્રાંકનો વિશેષ આસ્વાદ્ય છે. 'વિષાદને સાદ' (૧૯૬૮)નાં કાવ્યોમાં સાંપ્રત પરિસ્થિતિની સભાનતા અનુભવાય છે. એમાં બે પ્રકારની રચનાઓ છે : પુરાણના પ્રસંગો વર્તમાનને સ્પર્શતા અર્થઘટન સાથે રહુ થયા છે તેવી 'અગ્નિ-નેજ', 'આગ અને ભસ્મ', 'મેલ', 'હિરણ્યકશિપુ', 'પૂતનાનો પ્રેમ' જેવી રચનાઓ અને મનુષ્યની ભાષા તથા તેની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ વિશે સીધી-સીધી વાતો કહેતી રચનાઓ. 'શાણ જે ચિરંતન' (૧૯૬૮)નાં 'મુંબઈમાં', 'મધ્યરાત્રીએ શહેર' જેવાં નગરકાવ્યો નિરંજન આદિનાં નગરકાવ્યોથી ભિન્ન પ્રકારનાં તે છે જ, સાથે સાથે કવિની વૈચકિતક મુદ્રાથી અંકિત પણ છે. 'મધ્યમા' (૧૯૭૭)માં કવિ નવું કાવ્યરૂપ લઈ ઉપસ્થિત થયા છે. પ્રથમ ખંડ 'દૈનંદિની'ની નિશ્ચિત પ્રકારના દૃઢબંધવાળી એકત્રીસ રચનાઓમાં શેઠ-બરોજની સામાન્ય લાગતી ઘટનાઓમાંથી કાવ્યત્વને કંડારવાના પ્રયાસ થયો છે. 'દક્ષિણ' (૧૯૭૯)ની કાવ્યસૃષ્ટિ રહસ્ય-ચિંતન-અધ્યાત્મની સૃષ્ટિ છે. અહીં કવિ વૈચકિતક અનુભૂતિનો વૈશ્વક અનુભૂતિ સાથેનો સંબંધ જોડી આપે છે.

પત્રકાવ્યોનો સંગ્રહ 'પત્રલેખા' (૧૯૮૧)માં મુખ્યત્વે ઈલ્લૌકિક અનુભૂતિઓનું આલેખન સાંપડે છે. કુટુંબજીવન સાથે સંકળાયેલા અનેક ભાવોનું આલેખન અહીં કેટલીક રચનાઓમાં થયું છે. દીકરીને સાસરે વળાવવાના સર્મસ્પર્શી પ્રસંગનું આલેખન કવિએ 'ગુહિણીને' રચનામાં કર્યું છે.

'પ્રસંગસમક'નાં કાવ્યોમાં એક નાટ્યમય આકૃતિ રચવાનો કવિનો પ્રયાસ જોઈ શકાય છે; છતાં 'અલ્પલા', 'કેકેયી', 'શેલુકાનો પુનર્જન્મ', 'પૃથ્વીની વરપ્રાપ્તિ' વગેરે કાવ્યોમાં શાપ-અભિશાપ અને વરદાન કેન્દ્રમાં રહેલાં છે. 'સંકલિત કવિતા' (૧૯૮૩) એમનો પૂર્વપ્રકાશિત સંગ્રહોનો સંગ્રહ છે. એમણે ૧૯૮૫માં 'આંબે આવા મોર' નામે બીજો બાળકાવ્યસંચય આપ્યો છે.

એમની કવિતાના મુખ્ય વિષયો પૈકી એક છે પ્રેમ. એમનો પ્રેમનો અનુભવ વધુ ને વધુ વ્યાપક થતો ગયો છે એની પ્રતીતિ 'ધ્વનિ'થી 'પત્રલેખા' સુધીનાં પ્રેમકાવ્યોમાં થાય છે. એમાં પ્રણયભાવ ઘણીવાર લૌકિકતાની હદને ઓળંગી અલૌકિકતાના સીમાડાને સ્પર્શી રહે છે. બીજો મહત્વનો વિષય છે પ્રકૃતિ. પ્રકૃતિ જ્યાં આલંબનવિભાવ તરીકે આવી છે ત્યાં શુદ્ધ પ્રકૃતિકાવ્યો પ્રાપ્ત થયાં છે, પરંતુ પ્રકૃતિ જ્યાં ઉદ્દીપનવિભાવ તરીકે પ્રયોજાઈ છે ત્યાં તે પ્રણયના ભાવને ધોષક બની છે. પ્રેમકવિતા કરતાં પ્રકૃતિકવિતાનું ફલક વિસ્તૃત છે. એમની પ્રભુપ્રેમની, રહસ્યવાદી અને સાંપ્રત પરિસ્થિતિની સભાનતાની ચિંતનકવિતા એકી સાથે અધ્યાત્મની અને ક્લાની એમ દ્વિવિધ પ્રાપ્તિ માટે મથે છે. એમનાં કાવ્યો પરથી એમનું જે કવિવ્યક્તિત્વ આપણી સમક્ષ ખડું થાય છે તે ઋતદૃષ્ટિ કવિનું છે.

ઊર્મિકવિતાનું અત્યંત મહત્વનું લક્ષણ 'લિરિસિઝમ' એમની કવિતામાં નૂતનતા અને તાજપ સાથે અભિવ્યક્ત થાય છે. એમની કવિતા સૌંદર્યાનુભૂતિની પીઠિકા પર આસ્વાદી શકાય છે એનું કારણ છે એમની અપૂર્વ સંવેદનક્ષમતા. કવિમાં સૂક્ષ્મ સંવેદન-

શકિત તો છે જ, સૂક્ષ્મ શબ્દશાક્રેત પણ છે. આ શકિતદ્વયનું રસાયણ રચના કવિતામાં ભાવસૌંદર્ય પ્રગટે છે. એમની કવિતાનો પ્રધાન ગુણ માધુર્ય છે. ઉચિત પ્રતીક-કલ્પનોને; વિનયોગ, ભાષાની સુઘડતા, શબ્દોની ચારુતા, છંદ-અલંકાર-લય-પ્રાસાદિનું સૂઝભર્યું નિયોજન તથા કાવ્યભાષાની સુઘટ્ટ રેશમી પેાત એમની કવિતાને કલાત્મક રૂપ આપે છે.

એમણે ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળ, કલકત્તાના વાર્ષિક 'કેસુડી'માં 'સુરદાસ' અને આઈ.એન.ટી.ના સામયિક 'એકાંકી'માં 'ગતિ-મુકિત' એમ બે એકાંકીઓ પ્રકાશિત કર્યા છે. એમણે આદેક વાર્તાઓ પણ લખી છે. કવિ જ્યદેવ-વિરચિત પ્રશિષ્ટ સંસ્કૃત કૃતિ 'ગીતગોવિંદ'નો એમણે કરેલો સમશ્લોકી અનુવાદ ધ્યાનાર્હ છે.

પ્ર.શ્ર.

શાહ રામદાસ માણિકલાલ : કથાકૃતિ 'મસ્તીખાંડ મંકુ'(૧૮૯૩)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ લખમશી શિવજી : પદ્યકૃતિ 'રત્નાસાર'ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ લાલચંદ સુંદરજી : સંવત ૧૯૫૬ના દુષ્કાળને વર્ણવતી કથાકૃતિ 'છપ્પનના પટ્ટા ને ગજબનો ગોલો'(૧૯૦૦)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ લીલાબહેન જયંતીલાલ : 'શધિકૃષ્ણ ભજનામૃત'-ભા. ૩ (૧૯૫૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વજુભાઈ માણલાલ (૬-૨-૧૯૧૦, ૯-૧-૧૯૮૩) : ચરિત્ર-લેખક. જન્મ વાવડી (તા. કંડોરણા, જિ. રાજકોટ)માં. ૧૯૨૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૯માં કરાંચીની ઍન્જિનિયરિંગ કોલેજમાં. લાહોર કોંગ્રેસ અધિવેશન વખતે પોતાનું જીવન રાષ્ટ્રને સમર્પિત કરવાનો સંકલ્પ કરી ગાબ્યાસ છોડી રાષ્ટ્રસેવા સ્વીકારી અને જીવનપર્યંત અર્થોપાર્જન માટે કોઈ વ્યવસાય ન કર્યો. 'નવરચના' માસિક તથા 'સ્વરાજધર્મ' પાલિકના તંત્રી. અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે જીવનચરિત્ર 'મહાદેવભાઈ'(૧૯૪૫) આપ્યું છે. આ ઉપરાંત સિયારામશરણુ િગુમની હિન્દી નવલકથા 'નારી'ના 'ચિરંતન નારી'(૧૯૪૩) નામે તથા પર્લબકકૃત 'વેરટવિંડ'નો 'અચડતા વાપરા'(૧૯૪૫) નામે અનુવાદ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

શાહ વરજીવનદાસ કેશવલાલ : 'નવીન સુબોધચન્દ્ર નાટક'(૧૯૦૧)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વર્ધમાન સ્વરૂપચંદ : ભેદક કૃતિ 'પુત્રી ગીતા' તથા પ્રકીર્ણ કૃતિ 'અધિધાનો જુવમ'(૧૯૯૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વલ્લભજી કુબેરદાસ : ઈશ્વરસ્તુતિ અને ભકિત વિશેનાં ગીતોનો સંગ્રહ 'કીરતનાવલી'(૧૯૦૪)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વાડીલાલ અમથા : નવલકથા 'સંસારચિત્ર : શાણી સુભદ્રા'(પટેલ લલ્લુભાઈ ગો. સાથે, ૧૮૮૯)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વાડીલાલ ઈશ્વરલાલ : પદ્યકૃતિઓ 'અમૂલ્ય માતી યાને વણિકવિજય'(૧૯૧૩), 'મનોરંજનમાળા'(૧૯૧૪), 'મધુર મોહિની'(૧૯૧૫) તથા 'સંવાદસંગ્રહ'(૧૯૨૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વાડીલાલ મોતીલાલ, 'કેવલ્ય', 'મોટું મોટું', 'યુવક', 'વેન્સ્યાર રમૂજ', 'શોધક'(૧૧-૭-૧૮૭૮, ૨૧-૧૧-૧૯૩૧) : નિબંધ-લેખક. જન્મ વિરમગામમાં. વતન અમદાવાદ જિલ્લાનું વિશલપુર. પ્રાથમિક શિક્ષણ વિરમગામમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. કોલેજકાળના આરંભમાં જ મુનિશ્રી છગનમલજી સ્વામીના સંપર્કથી જૈનોની સંકુચિત વૃત્તિ સામે વિદ્રોહ. ૧૯૧૧માં રતલામમાં જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજની રચાપના. 'જૈન હિતેશ્વર' માસિક અને 'જૈન સમાચાર' સાપ્તાહિકના તંત્રી.

વેદાંત, જૈનદર્શન, નિત્યે અને શોપનહોરની તત્ત્વવિચારણાથી પ્રભાવિત એમનાં લખાણો ગાબ્યાસી અને સાધક કક્ષાનાં છે. એમની 'નમીરાજ'(૧૯૦૬), 'સુદર્શન'-ભા. ૧(૧૯૦૮) અને 'મૃત્યુના મોંમાં અથવા અમૃતલાલનું અઠવાડિયું'(૧૯૨૧) જેવી નવલકથાઓ ધર્મતત્ત્વને લક્ષ્ય કરે છે. 'સતી દમયંતી'(૧૯૦૨), 'ઋષિદત્તા આખ્યાયિકા'(૧૯૦૪) અને 'મસ્તવિલાસ'(૧૯૨૫) એમની ધર્મપ્રવાણુ કથાઓ છે. 'હિતશિક્ષા'(૧૯૦૪)માં ભાષણો-રૂપે ઉપદેશ છે; તે 'ક્રી મહાવીર'(૧૯૦૮) ચરિત્રમૂલક છે. 'મહાત્મા કબીરનાં આધુનિક પદો'-ભા. ૧(૧૯૧૧), 'ધર્મસિંહ બાવની'(૧૯૧૧) અને 'જૈન સમાચાર ગદ્યાવલિ' : ખંડ ૧-૮ (૧૯૧૨), ખંડ ૯-૧૦(૧૯૧૩) એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત અનેક ધર્મતત્ત્વવિષયક ગ્રંથો એમણે આપ્યા છે.

ચં.ટા.

શાહ વાડીલાલ હરગોવનદાસ : નાટ્યકૃતિ 'અજબ તોફાની'(૧૯૧૬), 'કુસુમાવતી નાટકનાં ગાયનો' અને 'નુગરો સાપ નાટકનાં ગાયનો'ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વિજય : કાવ્યસંગ્રહ 'હં એટલે તમે'(૧૯૭૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વિઠ્ઠલદાસ કસનજી : નાટ્યકૃતિ 'કિશોરકાન્ત નવીન નાટ્ય'(શાહ મૂળજીભાઈ ભોગીલાલ સાથે, ૧૯૦૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વિનયચંદ ધનજી : 'મુગ્ધ મત્તખંડન નાટક'(ઈશ્વરામ ભાઈચંદ ભોજક સાથે, ૧૮૮૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વિપિન : બહુમુખી પ્રતિભા ધરાવતા માઈકલ એન્જેલોનો સચિત્ર પરિચય આપતી કૃતિ 'માઈકલેન્જેલો'(૧૯૭૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

શાહ વિભૂત ચંપકલાલ—શાહ શાન્તિલાલ અં.

શાહ વિભૂત ચંપકલાલ (૨૩-૬-૧૯૩૬): નવલિકાર, એકાંકીકાર. જન્મ મેરામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ મેરામાં. ૧૯૫૬માં અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાંથી અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૩માં એલ.એલ.બી. પછી લાયબ્રેરી સાયન્સનેા ડિપ્લોમા. ૧૯૬૫થી ૧૯૬૫ સુધી જામનગરની એમ. પી. શાહ મેડિકલ કોલેજમાં ગ્રંથપાલ. હાલ અમદાવાદ હાઈકોર્ટમાં ગ્રંથપાલ.

એમના નવલિકારોમાં 'ટિકરીઓ પર વસંત બેઠી છે' (૧૯૬૮), 'બંદિશ' (૧૯૭૭) અને 'ફલાવર વાડ' (૧૯૮૮) તથા એકાંકી-સંગ્રહો 'લાલ, પીળો ને વાદળી' (૧૯૭૦) અને 'શાંતિનાં પક્ષી' (૧૯૭૪) પ્રગટ થયા છે. 'અસંગતિ' (૧૯૮૮) એમની નવલકથા છે. નવલિકારો પૈકીની કેટલીક પરંપરાગત રચનારીતિ સાથે અનુ-સંધાન જાળવે છે, તેા કેટલીક આધુનિક વાર્તાકથાનાં વિભિન્ન તત્ત્વોનો ઓછોવત્તો વિનિયોગ સાધે છે. એમાં વર્ણવેલુ અને આકારનું ઠીકઠીક વૈવિધ્ય છે. નવલિકારની નુલનામાં એકાંકી ક્ષેત્રે એમની વધારે સિદ્ધ નથી. સ્થૂળ, ઘીછરા અને વ્યસ્ત સંવાદો, પ્રસંગ-સંયોજનમાં શિથિલતા ને ખાસ તેા નાટ્યદૃષ્ટિની ઊણપને કારણે એમની નાટ્યકૃતિઓ ઓછી પ્રભાવક છે.

પ્ર.પ.

શાહ વીણાબેન કાન્તિલાલ (૧૮-૧૨-૧૯૨૫): ચરિત્રકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૪૮-માં અંગ્રેજી વિષયમાં એમ.એ. પછાત વર્ગનાં બાળકો માટે બાળ-મંદિરસંચાલનની પ્રવૃત્તિ. 'ભગિનીસમાજ પત્રિકા'નાં માનદ નંત્રી.

જગતની કેટલીક મહાન વ્યક્તિઓની ટૂંકી જીવનકથા આપતી પુસ્તિકાઓ 'આલ્બર્ટ સ્વાઈટ્ઝર' (૧૯૭૦), 'ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યા-સાગર' (૧૯૭૨), 'સ્વામી આનંદ' (૧૯૭૮), 'જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન', 'માદામ ક્યુરી', 'ભગવાન મહાવીર', 'વિક્રમ સારાભાઈ' વગેરે એમની પાસેથી મળી છે. 'વર્ષા ડાયરી' (૧૯૫૯) તથા 'બીતાની બિહી' (૧૯૮૨) એમના અનુવાદ છે.

નિ.વે.

શાહ વીરચંદ લાલચંદ : પદ્યકૃતિઓ 'રસકુંપિકા' (૧૯૩૧), 'જ્ઞાપાના' (૧૯૩૧) 'સંકટમોચન' (૧૯૩૩), 'સુવાસિત ફૂલડાં' (૧૯૩૫) અને 'તેજમય તારલા' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

નિ.વે.

શાહ વીરપાળ હંસરાજ : ત્રિઅંકી નાટક 'ઉદ્યોગ પ્રારબ્ધની મહત્તા' (૧૯૮૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ વૃંદાવનદાસ કેશવલાલ : 'ભજનિક કાવ્યસંગ્રહ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ વેણીલાલ પરશોત્તમદાસ : 'વાંઢાવિલાપ અથવા અતિરમૂજ અને હાસ્યકારક વાંઢાનો ફારસ' (૧૯૮૬) તથા 'મગડીઓ સોની અને કેશર સોનારણનો અતિરમૂજ અને હાસ્યકારક ફારસ' (૧૯૮૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ વૃજલાલ અ. : બાળકાવ્ય 'બિલખાંચાં કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ શકરાભાઈ સોનીલાલ : વિનયન-સાહિત્યકેતુ. હેતુકાવ્યોના અનુવાદો (૧૯૭૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ શરદ : છ ગ્રંથકથાઓના સંગ્રહ 'સંસ્કારકથાઓ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ શર્મા જ્યોતીલાલ (૨૯-૧૨-૧૯૨૬): નવલિકાર, નવલકથાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ અંકેરાવડ (નિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. અમદાવાદ શાહ આર્ટ્સ કોલેજ, સુરેન્દ્રનગરની પોસ્ટા. શ્રીકામ વિજયન કેમ્પસ્ટેશ ઓફિસર. હાલ સફાવત વાણજના નિહિત.

એકલતા, હનાશા અને પર્યાપ્તતાને સંવરવાન વિચારોનો 'સામયુગ' (૧૯૭૨)ના ચત્તારીસ નવલિકારોમાંથી ત્રીજા વ્યક્તિરીતિ અને પ્રવેશવલિત નિર્ધારણ છે. જાતીય લાગણીના વિષય જાળવતી લખાણો સાથે વિવિધતાનો સંગ્રહ 'જલવાળાના નાયક' (૧૯૭૪)માં અભિસરને પ્રવેશવલિત સાથે છે. કથાકારક શૈલ્યોજના સંદર્ભે જાતીય સુગ પરતવના અભિનુભ સામયિક સંવેદનને આલેખતા નવલકથા 'ભૂત આકાશ ગીર્વા' (૧૯૭૭)માં આધુનિકતાનો વ્યામાલ છે.

૨.૨.૬.

શાહ શાન્ત નાગરદાસ, 'સત્યાસ્' (૧૯૨૬-૧૯૨૬): નવલિકાર, ચરિત્રલેખક, વાર્તાકાર, અનુવાદક. જન્મ સોયા (તા. રાજકુમ્ભ, નિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. ૧૯૪૨માં બી.એ. બી.એડ. વિવિધ વર્તમાન પત્રોમાં પત્રકાર. 'નવાલકા' માસિકના નંત્રી.

આસુરે સત્યપ્રદતા પર આધારિત 'સંજ્ઞાપાત્રી' (૧૯૬૫)ના અનુવાદ 'નવની વાટ' (૧૯૬૦) અને 'કાવ્ય' (૧૯૬૨) નામનાં નવલકથાઓ, શ્રોત વાર્તાઓને સંગ્રહ 'નિશિગંધ' (૧૯૪૫), અભિ-ચરિત્રો 'ભક્ત જલારામ', 'શ્રમણ મહાવીર' (૧૯૫૨), 'સુભા ભોજ અને કવિ કાવિદાસ' તથા 'પ્રેરક છાપનપ્રસંગો' (૧૯૫૮) ઉપરાંત 'ઢોલા મારુ' (૧૯૫૩) અને પંદર પુસ્તિકાઓની શ્રેણી 'સર્વધર્મકથા' જેવાં સંપાદનો આપ્યાં છે.

એડગર સઈસબ્રો વિખિત સૌથીસાહસપૂર્ણ ટ્રાન્સલેશનઓના અનુવાદ 'ટ્રાન્સલેશન શૌર્ય', 'ટ્રાન્સલેશન સાહસો', 'ટ્રાન્સલેશન શૌર્ય', 'ટ્રાન્સલેશન મિલાપ' અને 'ટ્રાન્સલેશન શાહ જંગલ' આપ્યાં છે. 'શોનશાનનાં સાહસો' (૧૯૫૭), 'સુવાર્ણભૂમિ' (૧૯૬૨), 'યાગ' (૧૯૬૩), 'ગુલિવરની મુસાફરી', 'ખંડૂતલાલ', 'એન્જલિન ફ્રેકલિન', 'પૃથ્વીનાં પનોતી' ઉપરાંત 'દેવદાસ', 'ગેશા', 'નીકાડૂબી' અને 'શિખરવાલી' જેવી બંગાળી નવલકથાઓના અનુવાદ પણ એમણે આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

શાહ શાન્તલાલ અં. : શાળાતંત્ર પરીક્ષાથીજીવન મદદરૂપ થતા ગુજરાતી-હિન્દી જોડણીકેશ 'નવયુગ શાળાતંત્ર કેશ' (૧૯૭૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

૫૯૦ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ-૨

શાહ શાન્તલાલ છોટાલાલ : ગદ્ય-પદ્યલેખોનો સંગ્રહ 'શાન્તિ-નિકુંજ'(૧૯૩૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ શાન્તલાલ કૂલચંદ, 'દિગંત'(૧૮-૧૨-૧૯૦૯) : કવિ. જન્મ વઢવાણ (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. સમાજસેવા. શ્રી માનવસેવા સંઘ સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'સ્મરણાંજલિ'(૧૯૫૧), 'કૂલદીવા'(૧૯૬૩), 'રસેલ'(૧૯૬૩) વગેરે કાવ્યસંગ્રહ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

શાહ શાન્તલાલ મગનલાલ, 'પ્રશાંત', 'યાત્રી', 'હર્ષગિકા દેસાઈ', 'વકાચાર્થ'(૭-૪-૧૯૧૮) : નવલકથાલેખક, વાર્તાલેખક. જન્મ ભરૂચ (જિ. ખેડા)માં. ત્યાં જ પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ. ૧૯૩૯-માં વડોદરા કોલેજથી બી.એ. આમોદની શાળામાં શિક્ષક. ૧૯૪૨-૪૩ દરમિયાન જલવાસ. મુંબઈમાં 'અખંડઆનંદ' માસિકનું સંપાદન. ગુજરાત રાજ્યના માહિતીખાતામાં. પછીથી વિવિધ વર્તમાનપત્રોમાં પત્રકાર.

'બળતાં પાણી'(૧૯૪૬), 'ભરતી-ઓટ'(૧૯૫૨), 'લગ્નમંડપ'(૧૯૫૨), 'અરમાન'(૧૯૫૪) વગેરે વાર્તાસંગ્રહો તથા 'કૃષેરી કિનાર'-ભા. ૧-૨ (૧૯૬૬), 'પ્રતિષ્ઠા'(૧૯૬૬), 'શર્વરી-સ્નેહ-દીવાની'(૧૯૬૬), 'ચંદનહાર'-ભા. ૧-૨ (૧૯૬૬), 'ચોથી જગીર'(૧૯૬૬) અને 'કુંવારી ધરતી'(૧૯૬૭) જેવી નવલકથાઓ એમના નામે છે. આ ઉપરાંત 'રેડિયોની દુનિયા'(૧૯૬૬) નામની પરિચયપુસ્તિકા તથા અનુવાદ 'અપરમા'(૧૯૪૬) પણ એમણે આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

શાહ શાન્તલાલ મો. : લગ્નસમસ્યાને નિરૂપતાં ત્રિઅંકી નાટકો 'જગવાંબાર'(૧૯૩૫) અને 'આશાની પાંખે'(૧૯૩૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ શાન્તલાલ હરજીવન : જીવનચરિત્ર 'બાણ'(૧૯૧૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ શાન્તલાલ હરિલાલ : નવલકથા 'ચન્દ્રકળા'(૧૯૫૬) તથા 'જ્યોતિષ માર્ગદર્શન'(૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ (મઠડાવાળા) શિવજી દેવશી (૧૯૮૦, -) : કવિ, નવલકથાકાર, નિબંધલેખક. જન્મ નળિયા (જિ. કચ્છ)માં. જૈનધર્મના અભ્યાસી. ગઢડા (જિ. ભાવનગર)માં આશ્રમની સ્થાપના.

એમણે નવલકથાઓ 'વિદ્યાચન્દ્ર અને સુમતિ'-ભા. ૧, 'કૃતજી ક્રેસર'(૧૯૩૦), 'નવનીત'(૧૯૫૭); કાવ્યસંગ્રહ 'શિવવિનોદ' તથા નિબંધસંગ્રહો 'શિવબોધ' અને 'પુરુષાર્થશિક્ષિ' આપ્યાં છે.

૨૨.૬.

શાહ શ્રીકાંત વલ્લભદાસ, 'નિરંજન સરકાર'(૨૯-૧૨-૧૯૩૬) : નાટ્યકાર, નવલકથાકાર, કવિ. જન્મ બાંટવા (જૂનાગઢ)માં. ૧૯૫૮માં મનોવિજ્ઞાન વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૬૨માં એ જ

વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૨-૬૩માં અમદાવાદની એચ. કે. આર્ટ્સ કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા. ત્યારબાદ જમનગરમાં ઓમ્બોયમેન્ટ ઓફિસર. 'જનસત્તા', સજકોટના મેનેજર તથા 'જનસત્તા', અમદાવાદના જનરલ મેનેજર તરીકેની કામગીરી પછી હાલ વિવેકાનંદ આર્ટ્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં વ્યાખ્યાતા.

એમના ચોવીસ કાવ્યોના સંગ્રહ 'એક'(૧૯૬૨)માં શહેરી જીવનની (વસંતગતિઓનું) વિશિષ્ટ તરેહમાં ચિત્રણ કરતાં મુખ્યત્વે આઈંદસ કાવ્યો છે. નવલકથા 'અસ્તી'(૧૯૬૬)નું ઘટનાવિહીન કથયિતવ્ય નાયક 'તે'ના સાક્ષીભાવે નિરૂપાયું છે. સુરેશ જોશીએ ચાતરેલા ઘટનાહાસના થીલે ચાલતી આ વિશિષ્ટ અસ્તિત્વવાદી કૃતિ છે. 'ત્રીજો માણસ'(૧૯૬૫) નવલકથા 'નિરંજન સરકાર'ના ઉપનામથી પ્રગટ થયેલી રહસ્યકૃતિ છે. એમના પ્રથમ નાટ્યસંગ્રહ 'તીરાડ અને બીજાં એકાંકીઓ'(૧૯૭૧)માં સામાજિક તથા મનો-વજ્ઞાનિક અભિગમથી લખાયેલાં મંચનક્ષમ નાટકો છે. સામાજિક આંતરસંબંધોને અસ્તિત્વવાદી અભિગમથી રજૂ કરતાં, ત્રણ પાત્રો ધરાવતા દ્વિઅંકી નાટક 'નેગેટીવ'(૧૯૭૫)માં સિનેમાની ટેકનિકનો વિનિયોગ થયો છે. 'કેનવાસ પરના ચહેરા'(૧૯૮૨)નાં સાળ એકાંકીઓ પૈકી ચાર નટીશૂન્ય છે. '...અને હું'(૧૯૮૨)નાં કુલ બાર એકાંકીઓ પૈકી દશ મૌલિક છે. લેખકની રંગભૂમિ-ટેકનિકની સૂઝ તથા સંવાદકલાનું પ્રભુત્વ અહીં નોંધપાત્ર છે. 'એકાંત નંબર ૮૦'(૧૯૮૪) પણ એમનો એકાંકીસંગ્રહ છે.

૫.ના.

શાહ સત્યવતી : સત્યઘટના પર આધારિત સામાજિક રેખાચિત્રોનો સંગ્રહ 'પાનખર અને વસંત'(૧૯૬૫)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ સરલાબહેન વિમલભાઈ : એકવીસ વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'આરાધના'(૧૯૪૦) તથા અનુદિત પુસ્તકો 'આવતીકાલની ગ્રામસંસ્કૃતિ'(૧૯૬૨), 'સહકારી સમાજ'(૧૯૬૪) અને 'ગ્રામ-તપાસ પદ્ધતિ'(૧૯૬૪)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ સરલાબાઈ સુમતિચંદ્ર : સ્ત્રીજીવનની વિપત્તિઓ અને તેનાં નિરાકરણોનું બોધક નિરૂપણ કરતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'કચ્છાતી કથિયો'(૧૯૩૦) તથા નિબંધસંગ્રહ 'લેખલહરી'(૧૯૪૧)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ સરોજ શંકરલાલ, 'દેવિકા રાજપૂત' : નવલકથાઓ 'સ્નેહ અને સંગ્રામ'(૧૯૬૪), 'લ્હ્યુ ઈમ્પાલા'(૧૯૭૧), 'રેશમી ખૂન'(૧૯૭૧) અને 'હંમે વરચ્યું વિષ'(૧૯૭૧)નાં કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ સવાઈભાઈ રામચંદ : નવલકથા 'શ્રીપાળ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ સાંકળચંદ દેવચંદ : પદ્યકૃતિઓ 'નૂતન ભજનાવળી', 'શીખામણ છત્રીસી' તથા 'નવીન સ્તવનસંગ્રહ'ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ સાંકળચંદ પીતામ્બરદાસ : પદ્યકૃતિઓ 'વૈરાગ્યતરંગ ભક્તિ-માળા' (૧૯૦૫), 'મનસુખબાઈ વિરહ' (૧૯૧૩) અને 'વિવાહની વધાઈ' (૧૯૧૩) તથા જીવનચરિત્ર 'ગુરુગુણમાળા' (૧૯૧૬) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ સી. એમ. : ચરિત્ર 'એડોલ્ફ હિટલર' (૧૯૪૧) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ સુકુમાર : દૃષ્ટાંતકથાઓનો સંગ્રહ 'અધિક માસની અમૃત-વાણી' તથા 'શિંદબાદની સફર' ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ સુભાષ રસિકલાલ (૧૪-૪-૧૯૪૧) : કવિ, નાટ્યકાર, નવલ-કથાકાર. જન્મ ખેડા જિલ્લાના બેરસદ ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ બેરસદમાં. ૧૯૫૯ માં વડોદરાથી એસ.એસ.સી. ૧૯૬૨ માં આંકડાશાસ્ત્ર-ગણિતશાસ્ત્ર વિષયે સાથે એમ. એસ. યુનિવર્સિટી-માંથી બી.એસસી. ૧૯૬૪ માં આંકડાશાસ્ત્ર વિષયમાં એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એસસી. ૧૯૬૪ થી ૧૯૮૩ સુધી સીટી કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં અધ્યાપક. ૧૯૮૪-૮૫ માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીના સેન્ટર ફોર ડેવલપમેન્ટલ ટ્રોપીકલ યુનિકેશનમાં કોન્સોલિ-નેટર. હાલમાં અમદાવાદમાં હદીસીંગ વિઝ્યુઅલ આર્ટ સેન્ટરના ડાયરેક્ટર. ૧૯૭૨ માં વી-વિથેટરની સ્થાપના.

'સુભાષ શાહનાં કાવ્યોની ચોપડી' (૧૯૬૫) ગુજરાતીનો પ્રથમ ડાઈક્ટુસંગ્રહ છે. ચુસ્ત સત્તરાક્ષરીને સ્થાને લઘુસ્વરૂપની ચોટ એની શુભા નેમ છે.

'એક ઊંદર અને જહુનાથ' (૧૯૬૭) લાભશંકર ઠાકર સાથે લખેલું એમનું ઓલ્ડસ ટ્રિઅંગી નાટક છે. 'બહારનાં પોલાણો' (૧૯૬૯) ની સાત નાટિકાઓમાં આધુનિક ઓલ્ડસ રંગમંચની સભાનતા ઊતરેલી જોઈ શકાય છે. 'યુમનલાલ દો. દવે' (૧૯૮૨) એમનું ટ્રિઅંગી નાટક છે. 'મિકભીલવ : પાંચ ઝૂ નાટકો' (૧૯૬૭) માં અન્ય ચાર સાથે આ લેખકનું નાટક પણ સંચિત થયેલું છે.

'નિર્વાનત' (૧૯૮૬) નવલકથા, વધુ પડતી સભાનતા વેદના ભણી નહીં પણ આનંદ ભણી લઈ જાય છે એવા ગૃહીતથી નાથિકા સરુની ભ્રાંતિનાં પરણોને એક પછી એક અનાગૃત કરી વેદનાના શમનનું વિશ્વ ઉપસાવે છે. 'અકથ્ય' (૧૯૮૬) લઘુનવલમાં સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના અદ્રૈતના અકથ્ય અનુભવને કથ્ય કરવાનો પુરુષાર્થ છે. એમાં શ્યામા સાથેના અદ્રૈત અને તનુશી સાથેના દ્રૈત વચ્ચેના તોષ્ટ તણાવ પર ઊભેલા પ્રો. અનંતપ્રસાદની આંતર-સ્મૃતિકથા છે. 'વેંત છેટી મહાનતા' (૧૯૮૮) અને 'અનાથ' (૧૯૮૮) એમની અન્ય નવલકથાઓ છે.

ચં.ટો.

શાહ સુમનચંદ્ર : કિશોરોપયોગી સાગરકથા 'સાગરરાજની સંગમથે' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૨) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શાહ સુમન ગોવિંદલાલ (૧-૧૧-૧૯૩૯) : વાર્તાકાર, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ડભોઈમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ડભોઈમાં.

૧૯૫૬ માં મૅટ્રિક. ૧૯૬૨ માં ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૪ માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૮ માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિદ્યાવાચસ્પતિની ઉપાધિ. ૧૯૬૪ થી ૧૯૬૬ સુધી ઉપલેટાની અને ૧૯૬૬ થી ૧૯૭૨ સુધી કપડવંજની કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૨ થી ૧૯૭૭ સુધી ભાડેલી આર્ટ્સ કોલેજમાં આચાર્ય. ૧૯૭૭ થી આજ સુધી ગુજરાત યુનિવર્સિટીના 'ભાષાસાહિત્યભવનમાં રીડર.

'અવરશુંકેલુબ' (૧૯૭૬) વાર્તાસંગ્રહની, પ્રયોગશીલતાથી ભાષ-કથાને વાર્તાસ્વરૂપમાં ઊંચકતી એમની વાર્તાઓ ભાષાસંવેદનની મુદ્દા ઉપસાવવામાં વધુ સક્રિય છે. 'બડકી' (૧૯૮૭) પરંપરા અને પ્રયોગના સંયોજન પર ઊભેલી, જાતીયતાને પડછે પ્રાણને મૂલવતી એમની નવલકથા છે. 'બાજબાજી' (૧૯૮૯) નવલકથામાં ક્રામત અને પ્રયોગશીલતાથી બચીને એમણે પ્રેમમાં વહમ થક, અને શંકાની જગદૂની કરુણ વાર્તા કરી છે. 'બાયલાઈન' (૧૯૯૦) માં વિચારનોંધો છે.

આધુનિક કથાસાહિત્યને તોષ્ટ સંવેદન સાથે ગ્રહીને એની અર્થવત્તાને પ્રગટાવવામાં આ વિવેચકે પ્રત્યક્ષવિવેચનના મૂલ્યવાન નમૂનાઓ આપ્યા છે. 'ચંદ્રકાન્ત બક્ષીથી ફેરો' (૧૯૭૩) આ વાર્તાની પ્રતીતિ આપે છે; એમાં આધુનિક નવલોનો ઓછામાં ઓછા શાસ્ત્રીય સ્તરે સંવેદનપરક અભ્યાસ છે. 'નવ્ય વિવેચન-પછી' (૧૯૭૭) માં મહત્વના અમેરિકન સાહિત્યવાદ પછીની દિશાઓનો ચર્ચા છે. 'સુરેશ જોશીથી સુરેશ જોશી' (૧૯૭૮) સુરેશ જોશી પરનો શોધપ્રબંધ છે. સુરેશ જોશીનાં સર્જન અને વિવેચનને સહદય સમીક્ષક અને સમભાવશીલ નિરીક્ષકનો લાભ મળ્યો છે. 'સાહિત્ય-સંશોધન વિશે' (૧૯૮૦) અને 'સાત્રનો સાહિત્યવિચાર' (૧૯૮૦) અભ્યાસનાં નારણો છે. 'નિરંજન ભગત' (૧૯૮૧) અને 'ઉમાશંકર : સમગ્ર કવિતાના કવિ-એક પ્રોફાઈલ' (૧૯૮૨) માં અનુક્રમે બંને કવિઓની સર્જકતાની સર્વગ્રાહી ચર્ચા કરવાનો ઉપક્રમ છે. 'મિવના' (૧૯૮૫) સાહિત્ય અને શિક્ષણ તેમ જ સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓ પરના વિવિધ સમયે લખાયેલા લેખોનો સંગ્રહ છે. અહીં લેખોની વિચિત્રતા છતાં સઠ્ઠા વિવેચકનાં ઓખરો ખપ લાગેલાં જોઈ શકાય છે. 'સંરચના અને સંરચન' (૧૯૮૬) 'સંરચનાવાદી અને ઉત્તરસંરચનાવાદી વિવેચનભૂમિકાને વિસ્તારથી રજૂ કરતું સંગ્રહ પહેલું ગુજરાતી પુસ્તક છે. 'સાહિત્યમાં આધુનિકતા' (૧૯૮૮), 'આધુનિક ગુજરાતી કવિતા અને સર્જક ચેતના' (૧૯૮૮), 'કથાપદ' (૧૯૮૯) અને 'કવિ વિવેચક ઓલિયટ' (૧૯૮૯) એમના અન્ય વિવેચનગ્રંથો છે.

'સુરેશ જોશીથી સન્યજિત શર્મા' (૧૯૭૫), 'આઠમા દાયકાની કવિતા' (૧૯૮૨), 'સંધાન' - ૧ (૧૯૮૫) અને 'સંધાન' - ૨ (૧૯૮૬), 'આત્મનેપટી' (૧૯૮૭) 'સંધાન' - ૩-૪ (૧૯૮૮) એમનાં સંપાદનો છે. આ ઉપરાંત, એમણે સંપાદિત કરેલી સ્વરૂપશ્રોણી હેકળ આત્મકથા, જીવનકથા, નવલકથા, ટૂંકીવાર્તા, સૉનેટ, ખંડકાવ્ય, નિબંધ ઈત્યાદિ પરનાં વિવિધ લેખકોનાં વિશિષ્ટ ભાત પાડતાં પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે.

એન્ટન ચૅમ્બોવકૃત 'શ્રી સિસ્ટર્સ'નો અનુવાદ 'ત્રણ બહેનો'

(૧૯૬૫) અને ડિપોઝિટર દોસ્તોએવસ્કીકૃત 'ધ મિક વન'નો અનુવાદ 'વિનીના : એક કપોલકલ્પિત'(૧૯૮૫) એમના નામે છે.
ચં.દો.

શાહ સુરેન્દ્ર પી. : નાટક 'યુગલદર્શન'(૧૯૪૦) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ સુભાષના મોતીચંદ (૫-૫-૧૯૩૭) : વિવેચક. જન્મ માંડવી (જિ. સુરત)માં. એમ.એ., એમ.એડ., પીએચ.ડી. સુરતની સાર્વજનિક કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનમાં વ્યાખ્યાતા.
એમણે 'નર્મદ : એક અધ્યયન'(૧૯૮૩) વિવેચનગ્રંથ આપ્યા છે.
૨.૨.૬.

શાહ સૂરજલાલ માણેકલાલ : 'સમલીલા તથા કૃષ્ણલીલા'(૧૯૩૧) ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ સોમચંદ કેશવલાલ : 'શ્રી સામળાજીના ગરબા અને શ્લોક'(૧૯૨૯)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ સોમનાથ જોરાંગભાઈ : નવલકથા 'સૂર્યાપુરની સજબાળા'(૧૯૦૯)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ સોમાલાલ મંગળદાસ, 'રશ્મિકાન્ત' : નવલકથા 'માલતી' તથા 'સીતાનાથ'(૧૯૩૨)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હરિનભાઈ : ચીની સામ્યવાદનો ચિતાર આપતાં ચરિત્રોનો સંગ્રહ 'ચીનના હાકેમો'(૧૯૬૪) તથા જ્ઞાનકૌશલ્ય પ્રકાશન શ્રેણીની પુસ્તિકા 'લડાઈ અને લડાઈયા'(૧૯૬૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હર્ષવદન છગનલાલ, 'ઉત્સુક'(૧૨-૮-૧૯૩૧, ૨૪-૧૨-૧૯૮૮) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ ભરૂચમાં. વિજ્ઞાન અને માનસશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. પત્રકારત્વનો ડિપ્લોમા. માહિતી મદદનીશ, ક્ષેત્રીય પ્રચાર અધિકારી, મદદનીશ તંત્રી, માહિતી કેન્દ્રના વ્યવસ્થાપક અને સહાયક નિયામક તરીકેની વિવિધ કામગીરી. 'ગુજરાત' દીપેન્સવી અંકના સંપાદક.
રેડિયો-રૂપકોનો સંગ્રહ 'અવાજ'(૧૯૬૨), વાર્તાસંગ્રહ 'તર્પણ'(૧૯૭૦), કાવ્યસંગ્રહો 'હોનારતના હાહાકાર'(૧૯૮૦) અને 'અશ્રુભીની આંખડી'(૧૯૮૫) ઉપરાંત 'મા'(૧૯૫૭) અને 'મિયર'(૧૯૬૧) જેવાં અનુવાદપુસ્તકો એમની પાસેથી મળ્યાં છે.
નિ.વો.

શાહ હસમુખ : નવલકથા 'કાંતિનાં વાદળ'(૧૯૬૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હસમુખ શંકરચંદ : 'વરદક્ષણી માતાનો મહિમા'(૧૯૬૦) અને 'મા શ્રી વરદાધિની'(૧૯૬૭) તથા 'માધ્યમિક જોડણીકોશ'(૧૯૬૫)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હસમુખલાલ ચંપકલાલ, 'હસમુખ મઢીવાળા'

(૧-૧૦-૧૯૨૬) : કવિ. જન્મ સુરત જિલ્લાના વ્યારામાં. વતન સુરત જિલ્લાનું મઢી ગામ. ૧૯૪૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૭માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. અને ૧૯૫૧ માં એમ.એ. ૧૯૫૦માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એલ.એલ.બી. ૧૯૪૭-૫૦ દરમિયાન શાળામાં શિક્ષક, મુંબઈ રાજ્યના સચિવાલયમાં અને મુંબઈની ઓરિએન્ટલ ટ્રાન્સલેટર્સની ઓફિસમાં નોકરી. ૧૯૫૧ થી ૧૯૫૮ સુધી બારડોલી (જિ. સુરત)માં વકીલાત. ૧૯૫૮-૭૧ દરમિયાન ગુજરાત રાજ્યમાં વિવિધ સ્થળે સિવિલ જજ. ૧૯૭૧ થી ૧૯૭૫ સુધી આસિસ્ટન્ટ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ. ૧૯૭૫ થી ૧૯૭૭ સુધી ગુજરાત રાજ્ય સચિવાલય, ગાંધીનગરમાં નાયબ સચિવ. ૧૯૭૭ થી ૧૯૮૪ સુધી ગુજરાતમાં વિવિધ સ્થળે ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેસન્સ જજ.

એમણે કાવ્યસંગ્રહો 'આશ્લેષ'(૧૯૫૬) અને 'વરલવ'(૧૯૭૪) માં સોનેટ, ગીત અને ગઝલ સ્વરૂપોનો આકાશ લઈ મુખ્યત્વે દાંપત્યજીવન અને ગૃહજીવનની પ્રસન્નતાને આલેખી છે. એ ઉપરાંત આ સંગ્રહોમાં ગાંધીજી, સરદાર ગાંધિને વિષય બનાવી રચાયેલાં અંગ્લિકાવ્યો પણ છે. વળી, કવિએ અહીં સ્વાતંત્ર્ય પછી દેશની પ્રવર્તમાન સ્થિતિ જોઈ મનમાં અનુભવેલો સંતાપ પણ વ્યક્ત કર્યો છે. 'શુદ્ધક રજકણ એક'(૧૯૮૪) એ એમનો દુહા સંગ્રહ છે. 'ઝલક અને ઝાંખી', 'તરંગ અને તરણી', 'ધૂપશલાકા' અને 'કોઈ કંકર કોઈ મોતી' બાદરણના સ્વામી શ્રી કૃષ્ણાનંદજીના અંગ્રેજી ગ્રંથોના અનુવાદ છે; તે 'આજિયાના અંગાર'(૧૯૬૧) સમરસેટ મોમની નવલકથાનો અનુવાદ છે.
જ.ગા.

શાહ હંસરાજ હીરજી : 'વરજ્યાજ અને સુશીલારાણીની વાર્તા'(૧૯૦૨)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હિંમતલાલ અમૃતલાલ : 'મહિમદર્ન'(૧૯૦૮)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હિંમતલાલ યુનીલાલ (૨૧-૧-૧૯૦૬) : નવલકથાકાર, બાળવાર્તાકાર. જન્મ ઉમરેઠ પાસેના સારસા ગામમાં. અંગ્રેજી ત્રણ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. વેપાર-વ્યવસાય.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'ઠોલતું નાવ'(૧૯૨૯), 'બકુલા-ભાભી'(૧૯૩૧), 'ઊંમિલાદેવી'(૧૯૩૧) અને 'દિનેશ'(૧૯૩૭) મળી છે. 'કેમ કથાઓ'(૧૯૨૮) તેમ જ 'વનફૂલ'(૧૯૩૪) એમનાં બાળવાર્તા-પુસ્તકો છે. 'જ્યાના પત્રો તે જ કસોટીમય લગ્ન'(૧૯૩૪) પુસ્તક પણ એમની પાસેથી મળ્યું છે.
નિ.વો.

શાહ હીરજી ખીમશી : પદ્યકૃતિ 'દુઃખી સ્ત્રીઓ યાને યડતી-પડતીનો પડછાયો'ના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હીરાલાલ આર. 'અરવિદ' : નવલકથા 'લાલમયમયી'(૧૯૦૧), 'ચારુશીલા', 'ગ્રામ્યગૌરી અથવા વર્તમાન સમયની વિલક્ષણતા' વગેરેના કર્તા.
૨.૨.૬.

શાહ હીરાલાલ પાનાચંદ - શુક્રમેરાણા કાવસજી પેસ્તનજી

શાહ હીરાલાલ પાનાચંદ : 'શેરને માથે સવાશર અને બીજી નાટિકાઓ'(૧૯૩૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહ હીરાલાલ વર્ધમાન : નવલકથાઓ 'ઊંઘિલાહરણુ'(૧૯૧૩), 'ચંદ્રિકા'(૧૯૨૦) અને 'કપટી કપિલા'(૧૯૫૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાહમુગો : મનોજ ખંડેરિયાની દીર્ઘ કાવ્યકૃતિ. એમાં અનેક સાહચર્યોમાંથી કેન્દ્રરથ પ્રતીકની ગતિ દ્વારા વિવિધ ભાવસંવેદનો ઉપસાવાયાં છે.

ચં.ટો.

શાહાનશાહ અકબરશાહ (૧૯૩૦) : નહાનાલાલનું ડોલનશૈલીનું નાટક. ત્રણ અંક અને એકવીસ પ્રવેશોમાં વહેંચાયેલું આ નાટક શેક્સપિયરની નહિ, ફાઉસ્ટની શૈલીને અનુસરે છે. મોગલ બાદશાહ અકબરશાહના પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થથી ભરેલા ઈતિહાસને ઐતિહાસિક અભ્યાસસામગ્રીને આધારે નાટ્યરૂપ આપવાનો આહીં સંકલ્પ છે. એમાં ક્રિયાને સ્થાને વર્ણનો પર તથા પાત્રોના વિકાસને સ્થાને પાત્રોની વિચારધારાઓ પર ધ્યાન વધુ કેન્દ્રિત છે. કોમોનો, સાહિત્યોનો, કલાઓનો, ધર્મોનો અને સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય કરવા અંગેનો અકબરનો મનોરથ નાટકના કેન્દ્રમાં છે. 'એકલવાયો બાદશાહ' - પ્રવેશ અત્યંત પ્રભાવક છે.

ચં.ટો.

શાંત કોલાહલ (૧૯૬૨) : રાજેન્દ્ર શાહના આ કાવ્યસંગ્રહની છવાસી રચનાઓમાં છંદ, લય, વિષયોનું વૈવિધ્ય સારા પ્રમાણમાં સધાયું છે. સંગ્રહનું મહત્ત્વનું સર્જન 'રાગિણી'નું આઠ સોનેટનું ગુચ્છ છે. સંગીતના વિવિધ રાગનાં આ શબ્દચિત્રોમાં કવિએ દામ્પન્યજીવનની પ્રસન્નતાને પ્રગટ કરી છે. આગું જ નોંધપાત્ર બીજું અઢાર ગીતોનું ગુચ્છ છે 'વનવાસીનાં ગીત'. આ ગુચ્છમાં કવિએ વનવાસીના જીવનના મુગ્ધ-મધુર ભાવોને વિવિધ લયમાં અભિવ્યક્ત કર્યા છે. 'છલનિર્મલ', 'મિડીને એકાંત', 'સ્વપ્ન', 'ફેરિયો અને ફક્કડ', 'મારું ઘર', 'શાંત કોલાહલ', 'ધરુ' જેવાં ઉત્તમ કાવ્યો સંગ્રહની ગુણવત્તાને વધારે છે. આ સંગ્રહમાં કવિએ પ્રયોગશીલ વલણ પણ દાખવ્યું છે. 'છલનિર્મલ' જેવી કૃતિમાં મનહરને પરંપરિત કરીને ગદ્યના સારલ્યનો લાભ લેવાયો છે.

પ્ર.બ્ર.

શાંતિ આંકડિયાકર : જુઓ, મહેતા શાંતિલાલ ઓધવજી.

શાંતિકુમાર : પદ્યકૃતિ 'રણશિગું'(૧૯૩૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શાંતિપ્રિયમ્ : કાવ્યસંગ્રહ 'ત્રિવેણી'(અન્ય સાથે, ૧૯૫૬)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શિકારીને : 'સૌન્દર્યો પામતા પહેલાં સૌન્દર્ય બનવું પડે' દ્વારા સૌન્દર્યની મીમાંસા કરવું સુરસિદ્ધજી તખ્તસિદ્ધજી ગોહિલ, 'કલાષી'નું જાણીનું કાવ્ય.

ચં.ટો.

શિયામવાળા નરભિરામ રણછોડદાસ : પદ્યકૃતિ 'મહીસાગરનું તોફાન તથા મહિષાસુર'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શિખી રમેશ દામોદર, 'મધુકર' : કાવ્યસંગ્રહ 'આ નસોમાં વહેતું કચાંક અટકી ગયું છે રણુ' તેમ જ બાળવાર્તાસંગ્રહ 'પતંગિયાની પાંખે'ના કર્તા.

મુ.મા.

શિયાળાની સવારનો તડકો (૧૯૭૫) : વારીલાલ ડગલીનો અંગત નિબંધોનો સંગ્રહ. લેખકના અંગત જીવનની ઘણી હકીકતો આહીં વણાઈ ગઈ છે એ સારું, પણ પોતાના અંગત જીવનને ખોલવું એ લેખકનો ઉદ્દેશ નથી. વાસ્તવમાં આ હકીકતો લેખકના મનમાં જે વિચારસંક્રમણ ચાલે છે તેને વ્યક્ત કરવાનું આલંબન બને છે; એટલે આપણે લેખકના ભાવવિશ્વથી ઓછાં, વિચારવિશ્વથી ઝાઝાં પરિચિત થઈએ છીએ. માતાપિતાના સંતાનો સાથેના સંબંધથી માંડી સંસ્કૃતિ, ધર્મ, સંસ્થાકીય નીતિરીતિઓ, વૈયક્તિક જીવનની ટેવો ઈત્યાદિ ઘણા વિષયો પરના લેખકના મૌલિક, પ્રેરક, કથારેક ઉત્તેજક ને છતાં વ્યવહારુ વિચારો જણવા મળે છે. સમાજ અને રાષ્ટ્ર માટે ઊંડો પ્રેમ, મૂલ્યોના જતનની ચિંતા, નિર્ભીકતા અને નિખાલસતા એ લેખકના વૈચારિક ગુણો આ નિબંધોમાંથી પ્રગટ થાય છે. 'ન્યાગની ટોપી', 'બાબકો માટે સમય કયાં છે?', 'શિયાળાની સવારનો તડકો', 'આધ્યાત્મિકતાની શેખી', 'તાણનું સંગીત', 'મોંઘી સાદગી', 'હા-નો ભય', 'ના કહેવાની કળા' ઈત્યાદિ લેખો આનાં દૃષ્ટાંત છે. સૂત્રાન્તક ગદ્ય વિચારોની સચેટ અભિવ્યક્તિ અર્થે આહીં ઉપકારક નીવડવું છે.

જ.ગા.

શિવકુમાર : 'યતીન્દ્ર જીવનચરિત્ર'ના કર્તા.

મુ.મા.

શિવનંદન કાશ્યપ : જુઓ, વૈદ્ય વિજયરાય કલ્યાણરાય.

શિવલાલ હીમચંદ : નાટક 'સૌભાગ્યસુંદરી'(૧૯૮૬)ના કર્તા.

મુ.મા.

શિવશંકર કરસનજી : 'ગુજરાતીનો ગુજરાતી અને ઈંગ્રેજી કોશ'(૧૯૭૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

શિવાભાઈ જેઠાભાઈ : નિબંધસંગ્રહ 'જીવનપ્રબોધ'(૧૯૨૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

શીરીનબાનુ : આત્મચરિત્ર 'શીરીન મડમ'(૧૯૮૦)નાં કર્તા.

મુ.મા.

શુકદેવજી : ધાર્મિક કૃતિ 'નવનાથચરિત્ર'(૧૯૬૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

શુક્રમેરાણા કાવસજી પેસ્તનજી : નવલકથા 'ખજને હેકાએત'(૧૯૮૮)ના કર્તા.

ચં.ટો.

શુકલ અજિતરામ નરહરિશંકર : કવ્યસંગ્રહ 'અજિતકૃતિ' (૧૯૨૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ અમૃતલાલ રેવાશંકર : નવલકથા 'કુમુદકુમારી' (અન્ય સાથે, ૧૯૦૪)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ અસિત : નવલકથા 'પંચકોણિયો પ્રેમ' (૧૯૭૧)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ અંબારામ કલ્યાણજી : 'શ્રી તુલસી જન્મચરિત્ર અને શ્રી સાવિત્રી જન્મચરિત્ર' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ અંબાલાલ ડી. : રહસ્યકથા 'વિચિત્ર ઠગ' (૧૯૩૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ અંબાશંકર, 'શ્યામલ' : પદ્યકૃતિ 'હરિ સ્નેહ સુધા સિંધુ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ એમ. જી. : નવલકથા 'હાથલ-પદમણી' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ કરુણાશંકર નારણજી : મલ્હારરાવ ગાયકવાડની સ્તુતિ કરતી પદ્યકૃતિ 'શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ મહારાજ મલ્હારરાવના છંદો' (૧૯૭૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શુકલ કલ્યાણજી પ્રાણજીવન : પ્રેમકથા 'નૂતન શૃંગારથતક' - ભા. ૧ (૧૯૧૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ કલ્હાનજી ઘેલાભાઈ : એકાંકી નાટક 'વિદ્યાલક્ષ્મીનો વિવાદ' (૧૯૧૨) ઉપરાંત પદ્યકૃતિ 'પ્રકાશક પંચોતરી અથવા આપણી ઉન્નતિ કેમ થાય?' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ કુબેરજી પૂંજભાઈ : પદ્યકૃતિ 'સંગીત મીરાંભાઈ ચરિત્ર' (૧૯૦૮)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ કુમુદ : વાર્તાસંગ્રહો 'ગુલાબની ટેકરી' (દામુ શુકલ સાથે, ૧૯૫૫), 'ચકલાનો માળો' (૧૯૬૪), 'ભણેલી વહુ અને બીજી વાતો'નાં કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ કૃષ્ણશંકર કાલિદાસ : પ્રેમકથા 'શૃંગારશ્રોણી' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ અંદુલાલ : નાટકસંગ્રહ 'સનાતન રંગ' (૧૯૬૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ ચંદ્રવદન પ્રાણજીવન, 'ચક્ર ચેટિયાર', 'વિશ્વામિત્ર કૌશિક'

(૨૬-૯-૧૯૧૦) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, કવિ. જન્મ લુણાવાડામાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ પાદરા, વડોદરા, પેટલાદ અને મુંબઈમાં. ૧૯૨૭માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૬માં અમદાવાદમાંથી બી.એ. ૧૯૩૫-૩૬થી ૧૯૫૬ સુધી ઉદ્દામ રાજકારણમાં. ૧૯૪૭થી પત્રકારનો વ્યવસાય. ૧૯૫૦માં 'જનશક્તિ'ના મદદનીશ તંત્રી અને ૧૯૬૨માં તંત્રી. 'જનશક્તિ' બંધ થતાં 'વિરાટ જાગે' સામાજિકના તંત્રી. મુંબઈમાં સાહિત્ય સહકારી પ્રકાશન નામની સંસ્થાના સ્થાપક. 'સાહિત્ય ગુર્જરી' નામની સાહિત્યસંસ્થાના પણ સ્થાપક.

'રેવા, તારાં વહતાં વારિ' (૧૯૬૧), 'બંધમોચન' (૧૯૬૨), 'અંતર તારો તાગ' (૧૯૬૨), 'બંધવ માડીજાયા' (૧૯૬૩), 'પરાજતા' (૧૯૬૩), 'ખોલો નયન ભીતરનાં' (૧૯૬૬), 'પરોઢ' (૧૯૬૭), 'આપરાધિની' (૧૯૬૮), 'કરવટ બદલે કાળ' - પૂર્વાર્ધ-ઉત્તરાર્ધ (૧૯૭૦), 'માહપડળ' (૧૯૭૩), 'ઓથાર અતીતનો' (૧૯૭૮), 'તિમિરે તેજબિમ્બ' (૧૯૮૨) વગેરે સંખ્યાબંધ નવલકથાઓ એમણે આપી છે. કળાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ કંઈક ઊણી ઊતરતી એમની નવલકથાઓ વિલક્ષણ કથાનક અને વેગવંત શૈલીને લઈને આકર્ષણ જાળવી રાખે છે. 'સોમવહી' (૧૯૬૮) ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. આ ઉપરાંત 'ત્રિભેદે અને બીજાં કાવ્યો' (૧૯૬૬), 'શિશુરજન' (૧૯૭૯), 'હું કથા કહું મહામાનવની' (૧૯૮૧), 'સાચરન' (૧૯૮૩) વગેરે પદ્યરચનાઓ પણ એમણે આપી છે. 'સોહામણો સાગરખેડુ', 'એલીનેર ડુલવેલ્ટ' (૧૯૬૩) વગેરે એમનાં અનુવાદપુસ્તકો છે.

પ્ર.દ.

શુકલ ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર (૧૯૦૧, ૧૬-૧૦-૧૯૫૩) : નિબંધ-લેખક, અનુવાદક. જન્મ ગોધરામાં. પ્રાથમિક કેળવણી ગોધરા-ઝલોદમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ ગોધરામાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક. 'હરિજનબંધુ'ના પહેલા તંત્રી. 'હિંદુસ્તાન'ના તંત્રીપદે, પછી ભારતીય વિદ્યાભવનના મહામાત્રપદે. ગાંધી સ્મારક ટ્રસ્ટમાં ગાંધીજીને લગતી ફિલ્મોના વિભાગ સાથે સંલગ્ન. બાળપ્રજાની સંસ્કારરુચિ માટે એમણે લખેલી રામાયણની કથા 'સીતાહરણ' (૧૯૨૩) અત્યંત મહત્ત્વની છે. વિશ્વસાહિત્ય-માળાના ઉપક્રમે લખાયેલો મિસરના સાહિત્ય પરનો આસ્વાદ્ય મણકો 'પિરામીડની છાયામાં' (૧૯૪૩) તથા 'મિસરનું પ્રાચીન સાહિત્ય' (૧૯૫૬) પણ નોંધપાત્ર છે. 'મંદિરપ્રવેશ અને શાસ્ત્રો' (૧૯૪૭)માં ઊંચનીચના ભેદભાવનો ઈતિહાસ છે.

એમના અનુવાદોમાં 'ચીનનો અવાજ' (૧૯૨૭), 'અહિસાની તાલીમ' (૧૯૪૨), 'હિંદુ જીવનદર્શન' (૧૯૪૨), 'ધર્માનુ મિલન' (૧૯૪૩), 'યંત્ર સામે બળવો' (૧૯૪૮), 'ઉપનિષદોનું તત્ત્વજ્ઞાન' (૧૯૪૮), 'ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનની રૂપરેખા' - ખંડ ૧-૨ (૧૯૫૫) વગેરે ઉલ્લેખનીય છે.

ચં.દો.

શુકલ ચિનુ ડ. : વાર્તાસંગ્રહો 'કલ્પનાનાં પ્રતિબંબ' (૧૯૩૨) અને 'પ્રતિભા' (૧૯૩૩)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શુકલ ચ્યવનરાય — શુકલ દામુભાઈ છગનલાલ

શુકલ ચ્યવનરાય : ડૉ. જીવરાજ મહેતાનું ચરિત્ર 'સર્વમાન્ય લોક-નેતા'(૧૯૬૧)ના કર્તા.
મુ.મા.

શુકલ છેલશંકર ગો. : ચમત્કારિક વાર્તા 'જગજ્ઞાની રાજકુમારી'(૧૯૬૧)ના કર્તા.
મુ.મા.

શુકલ છેટાલાલ સાંકળેશ્વર : 'રમાજુરત્ન અને ચંદનકુમારિકાની રસિક વાર્તા'(૧૯૦૦)ના કર્તા.
મુ.મા.

શુકલ જયદેવ ચંદ્રકાન્ત (૨૫-૪-૧૯૪૬) : કવિ. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૬૨ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૮ માં બી.એ. ૧૯૭૧ માં એમ.એ. બારડોલી અને મોડાસામાં અધ્યાપન કર્યા પછી ૧૯૭૪ થી આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, સાવલીમાં અધ્યાપક.
સંગીતકલાના અધ્યાસોથી આધુનિક રીતે વૈયક્તિકતા હાંસલ કરવા મથતાં 'પ્રાથમ્ય'(૧૯૮૮) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'ખંડકાવ્ય'(૧૯૮૬)માં સાહિત્યસ્વરૂપની ચર્ચાને લેખકની વિચારણાનું બળ મળ્યું છે. 'હનુમાન-લવકુશમિલન'(૧૯૮૨) અને 'પ્રથમ સ્નાન'(૧૯૮૭) એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે.
ચં.દો.

શુકલ જયદેવ મોહનલાલ (૩૦-૨-૧૯૨૨) : સંશોધક. જન્મસ્થળ કલોલ. મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી એમ.એ., થીએય.ડી. અમદાવાદની એલ.ડી. ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓવ ઈન્ડોલોજીમાં પ્રાધ્યાપક.
એમની પાસેથી 'પ્રાચીન ભારતના સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસની રૂપરેખા'(૧૯૬૧), 'એ ડિક્શનરી ઓવ સંસ્કૃત ગ્રામર'(૧૯૭૫), 'પાણિનીય વ્યાકરણશાસ્ત્ર પરંપરાનો ઇતિહાસ'(૧૯૭૫), 'પાણિનીય શિક્ષા'(૧૯૮૦) જેવા ગ્રંથો ઉપરાંત 'વાસવદત્તા કથા'(૧૯૫૮), 'વ્યાકરણ મહાભારત' જેવાં સંપાદનો મળ્યાં છે.
મુ.મા.

શુકલ જયંત શિવશંકર (૬-૧૦-૧૯૨૬) : કવિ. વતન સારસા (જિ. ખેડા), રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાગ લેવા માટે શાળાનો અભ્યાસ પડતો મૂકેલો. આઝાદી પછી બાળકેળવણીના ક્ષેત્રે ઝંપલાવી, ગિન્ટુભાઈનાં સાથીદાર તારાબહેન મોડક પાસે તાલીમ લઈ ગુજરાત-મહારાષ્ટ્રના આદિવાસી વિસ્તારોમાં કામ કર્યું. ભાવનગર અને સુરેન્દ્રનગરમાં શિક્ષણક્ષેત્રે સેવાઓ આપી. ૧૯૬૮ થી વડોદરામાં પોતાના ઔદ્યોગિક સંકુલમાં જોડાયા, પરંતુ પછી ત્યાંથી સ્વેચ્છાએ નિવૃત્ત થઈ વાયોરિયા (જિ. વડોદરા)ની સંસ્થા 'લોક-મંગલાચતન'માં માનદ સેવાકાર્ય.
એમણે 'ચકુબકુ'(૧૯૭૩) નામે બાળકાવ્યોનો સંગ્રહ તથા 'વિદિશા'(૧૯૭૪) અને 'છીપે છીપે મોતી'(૧૯૮૨) નામે ગઝલો-મુક્તકો-ગીતોના સંગ્રહો આપ્યા છે. એમનાં કાવ્યોમાં ચિંતન, સંવેદન ઉપરાંત જીવનમૂલ્યોનું આલેખન છે. આ ઉપરાંત એમણે જાણીતા બાળસાહિત્યકાર નટુભાઈ બરાનપુરિયાનાં બાળ-ગીતોનું 'નટુભાઈનાં બાળગીતો'(૧૯૭૪) નામે સંપાદન કર્યું છે.
સ.ડ.

શુકલ જ્યોત્સના બલુસુખરામ, 'પ્રિયમતી'(૩-૮-૧૯૨૭) : કવિ, ચરિત્રકાર, અનુવાદક. શિક્ષણ સુરતમાં. બટુભાઈ ઉમરવારિયા સાથે 'વિનોદ'નાં સહતંત્રી. ૧૯૨૨ માં 'ચેતન'નાં સહતંત્રી. 'સુદર્શન' સાપ્તાહિકનાં તંત્રી.

એમની પાસેથી 'મુક્તિના રાસ'(૧૯૩૮), 'આકાશનાં ફૂલ'(૧૯૪૧), 'રંગતાળી'(૧૯૫૫) વગેરે કાવ્યસંગ્રહો; 'કાનજીભાઈ'(૧૯૬૨) અને 'ધૂપસુગંધ'(૧૯૭૨) જેવાં ચરિત્રો; મરાઠીમાંથી અનૂદિત નવલકથાઓ 'ઈન્દિરા'(૧૯૧૩) અને 'જ્યારે સૂર્યાદય યશે' વગેરે મળ્યાં છે.
મુ.મા.

શુકલ તનમનીશંકર રામચંદ્ર (૬-૧૨-૧૯૨૩) : જન્મ સરસ (જિ. સુરત)માં. ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. પેટલાદની, પછી મેરબીની કોલેજમાં અધ્યાપક.
એમની પાસેથી સમીક્ષાગ્રંથ 'ધુમકેતુ - એક અધ્યયન'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૪) મળ્યો છે.
મુ.મા.

શુકલ ત્યંબકલાલ માણેકલાલ : ચરિત્રો 'સંત નુકારામ'(૧૯૩૭), 'ભિક્ષુ અખંડઆનંદ'(૧૯૪૨), 'સ્વામી સમતીર્થનું સાક્ષિ જીવન અને વચનામૃત'(૧૯૪૪) તથા અનુવાદો 'ભારતીય નીતિકથાઓ'(૧૯૪૧), 'મા', 'રાધારાણી' અને 'ઉપનિષદોનાં ચૌદ રત્નો'નાં કર્તા.
મુ.મા.

શુકલ દયાશંકર ભાઈશંકર : પદ્યકૃતિઓ 'આભયા એકાદશી'(૧૯૧૩) અને 'રાજ-ગીતમાળા'(અન્ય સાથે, ૧૯૧૪) તથા સંપાદન 'આલિસજીવન-કાવ્યકલાપ'(૧૯૧૪)ના કર્તા.
મુ.મા.

શુકલ દયાશંકર મગનલાલ : નાટક 'ઓખા-અનિરુદ્ધ'(૧૯૦૭)ના કર્તા.
મુ.મા.

શુકલ દામુભાઈ છગનલાલ (૧-૧૧-૧૯૦૩, ૨૦-૨-૧૯૭૮) : વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ વીરપુર (જિ. ખેડા)માં. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૨૬ માં ગુજરાત કોલેજમાંથી અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૫ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૨૬ થી ૧૯૩૫ સુધી અમદાવાદમાં શિક્ષક. ૧૯૩૫ થી તેત્રીસ વર્ષ નવચેતન હાઈસ્કૂલમાં આચાર્ય. ૧૯૫૨ થી ૧૯૬૦ સુધી દિલ્હીમાં મુંબઈ રાજ્યના ધારાસભ્ય.

'કુંવારા જ સારા?'(૧૯૪૭) લગ્નજીવનની સમસ્યાઓની ચર્ચા કરતું ત્રિઅંકી નાટક છે. 'રૂપા અને બીજાં ત્રણ'(૧૯૫૮)માં સમાવિષ્ટ પાંચ અંકનું નાટક 'રૂપા' યુવાપ્રેમીઓના મનોવ્યવહારની વાત કરતું સામાજિક નાટક છે, જ્યારે અન્ય ત્રણ એકાંકીઓ પ્રહસન પ્રકારનાં છે. 'ભાંગેલી વહુ અને બીજી વાતા'(કુમુદબહેન શુકલ સાથે, ૧૯૫૦) વાર્તાસંગ્રહમાં ઘટનાનિરૂપણ કરતાં પાત્ર-ચિત્રણ ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપ્યું છે. 'વિદ્યાર્થીની વાતો' - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૪૮, ૧૯૫૧, ૧૯૫૪) માં શાળાનાં વિદ્યાર્થીઓને લક્ષમાં રાખી લખાયેલી જીવનઘડતરકથાઓ છે. 'ગુલાબની ટેકરી'(૧૯૫૫),

‘ચક્રલાંભો માળો’ (કુમુદબદેન શુકલ સાથે, ૧૯૬૪) વગેરે એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત ‘ચાર મોરચાની કેળવણી’ (૧૯૫૨), ‘યોગાસનો’ (૧૯૫૫), ‘શિવમ્ પન્થા:’ (૧૯૬૮), ‘વિદ્યાર્થીઓની ઝીતા’ (૧૯૭૬) વગેરે એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે.

પ.ના.

શુકલ દિવ્યાશ્રી દિવાકર (૨૮-૧૧-૧૯૪૧): વિવેચક, કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૧માં બી.એ. ૧૯૬૩માં એમ.એ. ૧૯૭૦માં ‘ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઊંમિપ્રધાન કાવ્યો’ પર પીએચ.ડી. અભ્યાસે સોમૈયા કેલેજ, મુંબઈમાં ગુજરાતીનાં વ્યાખ્યાતા.

એમણે વિવેચનસંગ્રહ ‘લેમટીપ’ (૧૯૮૬) તથા કાવ્યસંગ્રહ ‘છાલક’ (૧૯૮૮) આપ્યા છે.

સં.ટો.

શુકલ કુર્જેશ તુલજશંકર, ‘નિરંજન શુકલ’ (૯-૯-૧૯૧૧):

નાટ્યકાર, વાર્તાકાર, કવિ. જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના રાણપુરમાં. વતન વઢવાણ. ૧૯૩૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૫માં અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિષયો સાથે ભાવનગરની શામળદાસ કૅલેજથી બી.એ. ૧૯૩૮-૧૯૪૯ દરમિયાન મુંબઈની શાળાઓમાં શિક્ષક. પછી લેખનનો મુખ્ય વ્યવસાય.

‘પૃથ્વીનાં આંસુ’ (૧૯૪૨), ‘ઉત્સવિકા’ (૧૯૪૯) અને ‘ઉદ્ધાસિકા’ (૧૯૫૬) એમના એકાંકીસંગ્રહો છે. પહેલાં સંગ્રહમાં સમાજના નીચલા સ્તરનાં માનવીઓમાં રહેલી માનવતાને પ્રગટ કરનાં વારતવલક્ષી અને કાવ્યત્વના અંશોવાળાં ભાવનાપ્રધાન એકાંકીઓ છે. બીજા બે સંગ્રહોમાં કિશોરોને ભજવવા લાયક એકાંકીઓ છે; જેમાંનાં કેટલાંક મૌલિક, તે કેટલાંક સૂચિત કે રૂપાંતરિત છે. ‘કબૂતરનો માળો’ (૧૯૬૨) અને ‘જળમાં જકડાયેલાં’ (૧૯૬૪)માં બાળકો માટેની નૃત્યનાટિકાઓ છે.

‘પૂજનાં ફૂલ’ (૧૯૩૪), ‘છાયા’ (૧૯૩૭), ‘પલ્લવ’ (૧૯૪૦) અને ‘સજ્જવન ઝરણાં’ (૧૯૫૭) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. તેમાં મુખ્યત્વે સમાજના નીચલા સ્તરનાં અને ગ્રામવાસી માનવીઓનાં જીવનને લગ્ય કરી લખાયેલી ધૂમકેનુશીલીની વાર્તાઓ છે. એમાંની ‘કદમડીને કરમે’, ‘જીવલીનું જીવતર’ અને ‘અન્નપૂર્ણા’ નોંધપાત્ર વાર્તાઓ છે. ‘વિભંગકલા’ (૧૯૩૭) પ્રણયવિકૃતિનો ઉપહાસ કરતી અને નિર્મળ ઉદાત્ત પ્રેમનો પુરસ્કાર કરતી એમની નવલકથા છે.

‘ઉર્વશી અને યાત્રી’ (૧૯૪૪)માંનું ‘ઉર્વશી’ ઉર્વશી અને પુરુરવાના પ્રણયનું અભ્યસ્ત પૃથ્વીમાં રચાયેલું સંવાદકાવ્ય છે. પૃથ્વી છંદને પદરૂપકમાં છેક ૧૯૩૩માં કવિએ પ્રયોજ્યો એ દૃષ્ટિએ એનું મહત્ત્વ છે. સંગ્રહની બીજી કૃતિ ‘અનાદરાનો યાત્રી’ જે યાત્રોના પ્રણયને આલેખતી પૃથ્વી છંદમાં રચાયેલી સૌનેટમાળા છે. ‘અંકુત’ (૧૯૪૯)માં પારંભમાં ત્રીસ કાવ્યો અવસરેનાં મરાઠી કાવ્યોનો અનુવાદ છે, તે બાકીનાં કાવ્યો કવિનાં મૌલિક છે. ‘તટ જુહુના’ (૧૯૮૩) એમનો ત્રીજો કાવ્યસંગ્રહ છે.

‘ડોલે છે મંજરી’ (૧૯૫૭), ‘ડોસીમાનું નુંબડું’ (૧૯૫૭), ‘મૃગાંક’ (૧૯૫૭), ‘છમછમાછમ’ (૧૯૫૭), ‘ક્લાધામ ગુફાઓ’ (૧૯૫૭),

‘શિશુ સાહિત્ય સૌરભ’-ભા. ૧-૫ (૧૯૬૫) ઇત્યાદિ એમની બાળસાહિત્યની પુસ્તિકાઓ છે.

‘સુંદરવન’ (૧૯૫૩), ‘પલ્લવી પરણી ગઈ’ (૧૯૫૭), ‘રૂપમ્ પ્રથમમ્’ (૧૯૫૮), ‘રૂપે રંગે રાણી’ (૧૯૬૦) અને ‘અંતે ધર ભણી’ (૧૯૬૮) અંગ્રેજી નાટકો પરથી રૂપાંતરિત સામાજિક પ્રહસનો છે; તે ‘પિયરજીન્ટ’ (૧૯૫૩) લેનિનક ઇબ્સનના નાટકનો અનુવાદ છે.

જ.ગા.

શુકલ નથુરામ સુંદરજી (૧૮-૩-૧૯૬૨, ૧૮-૪-૧૯૨૩): કવિ, નાટકકાર. જન્મ વાંકાનેરમાં. પ્રાથમિક કેળવણી ગામઠી શાળામાં. ૧૯૮૧માં ભુજ ગયા અને ત્યાં લખપતની પાઠશાળામાં કાવ્ય-શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ. પછી ધ્રાંગધ્રાનરેશની સહાયથી વ્રજભાષાના અભ્યાસ માટે કાશીવાસ. ભાવનગરમાં પ્રાણજીવન મોરારજી પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ. ૧૯૮૧માં શ્રી વાંકાનેર વિદ્યાવર્ધક નાટક મંડળી નામની નાટ્યસંસ્થાની સ્થાપના. ૧૯૦૨માં આ નાટ્ય-સંસ્થા બંધ થઈ. ભાવનગર, પોરબંદર, વાંકાનેર રાજ્યના રાજકવિ. વાંકાનેરમાં નિશ્ચયશીલેથી પડતાં અવસાન.

દલપતશીલીના આ શિદ્ધ કવિએ સંસ્કૃત અને વ્રજભાષાના સંસ્કારથી રસાયેલી કવિતા અને તખ્તાલાયક ધાર્મિક તેમ જ ઐતિહાસિક નાટકો આપ્યાં છે. ‘ઋતુવાર્ણન’ (૧૯૮૮), ‘શું ગાર-સરોજ’ (૧૯૦૪), ‘કવિતાસંગ્રહ’-ભા. ૧ (૧૯૧૬) જેવા મુખ્ય કાવ્યગ્રંથો; ‘તખ્તવિરહભાવની’ (૧૯૮૬), ‘ત્રિભુવનવિરહશતક’, ‘ભાવવિરહભાવની’ જેવી વિરહરચનાઓ; ‘વિવેકવિભવ્ય’ (૧૯૧૫) જેવી વેદાંતના તત્ત્વવિચારને નિરૂપતી કૃતિ તથા ‘કૃષ્ણબાળલીલા-સંગ્રહ’ (૧૯૦૭) જેવો પદોનો અનુવાદસંગ્રહ નોંધપાત્ર છે. ‘નાટ્યશાસ્ત્ર’ (૧૯૧૧) ગુજરાતી ભાષામાં પહેલીવાર ભરતના નાટ્યશાસ્ત્રનો પરિચય કરાવતો ગ્રંથ છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતી રંગભૂમિને થયેલું એમનું પ્રદાન પણ મહત્ત્વનું છે. એમનાં વીસેક નાટકોમાંથી ‘નરસિંહરાય’, ‘સૌભાગ્યસુંદરી’, ‘સુરદાસ’, ‘કુમુદચંદ્ર’ જેવાં નાટકો અત્યંત લોકપ્રિય બન્યાં હતાં.

સં.ટો.

શુકલ નરહરપ્રસાદ ભીખાભાઈ, ‘પૂર્ણમ્’ (૨૪-૭-૧૯૧૨):

જન્મ ભરૂચ પાસેના જાડશ્વર ગામમાં. ઈન્ટર સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૪૭માં ટી.ડી.ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. વડોદરાની એમ. કે. હાઈસ્કૂલ, અલકાપુરીમાં શિક્ષક અને પછી આચાર્ય. પછીથી નિવૃત્ત.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ ‘રુકુરણી’ (૧૯૭૬) મળ્યો છે.

નિ.વાં.

શુકલ નરન્દ્રકુમાર બાલકૃષ્ણ, ‘ગોરખ’ (૫-૮-૧૯૧૯): નવલકથા-કાર. વતન ખેડા જિલ્લાનું કઠલાલ. ચૌદ વર્ષની વયે સંસ્કૃતભાષાના અભ્યાસ માટે સંસ્કૃત વૈદિક મહાવિદ્યાલય, સિદ્ધપુરમાં જોડાઈને પરીક્ષાઓ પાસ કરી. કર્મકાંડ અને જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં પદવીધર પંડિત.

મિસરની મહારાણી કિલઓપેટ્ટાના બહુરંગી જીવનની કરુણ

શુકલ નર્મદાશંકર દામોદર — શુકલ ભાઈશંકર કુબેરજી

બાજુને વિષય બનાવતી ઐતિહાસિક નવલકથા 'નાઈલની નાગિણી'(૧૯૬૨), પૌરાણિક નવલકથા 'અંગુલિમાલ'(૧૯૫૯), કથાત્મક કૃતિ 'મૃત્યુ પરાજય' તેમ જ 'વસંતસેના'(૧૯૫૯) એમના નામે છે. એમણે કેટલાંક છંદોબદ્ધ કાવ્યો અને ગજલો પણ રચ્યાં છે.

કૌ.પ્ર.

શુકલ નર્મદાશંકર દામોદર : વાર્તાસંગ્રહ 'એકાકી'(૧૯૩૮)ના કર્તા. નિ.વો.

શુકલ નવનિધરાય જર્મનીલાલ (૨૨-૯-૧૯૩૬) : નવલકથાકાર. જન્મ વિરમગામમાં. ૧૯૫૪માં મૌન્ટ્રેક. ૧૯૮૫માં બી.એ. ૧૯૬૦માં એમ.એ. ૧૯૮૦માં એમ.ફિલ. અત્યારે પાલનપુરની કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક.

'કેવડાના ડંખ'(૧૯૮૪) એમની લઘુનવલ છે.

ચં.ટો.

શુકલ નંદકુમાર સો. : ભજનસંગ્રહ 'નંદકુમાર ભજનમાલિકા'ના કર્તા. નિ.વો.

શુકલ નિર્ભયરામ પુરુષોત્તમ : નાટ્યકૃતિઓ 'પતિવ્રતા ગુણસુંદરી'(૧૯૮૧) અને 'ગૌરક્ષોપદેશક નાટક'(૧૯૮૨)ના કર્તા. નિ.વો.

શુકલ પરશોત્તમ વાલજી : કથાકૃતિ 'લાલજી લુંટારો'(૧૯૮૩)ના કર્તા. નિ.વો.

શુકલ પૃથુલાલ હરિકૃષ્ણ, 'તુસબ'(૧૯-૯-૧૯૮૫, ૧૫-૧૧-૧૯૩૧) : વતન નડિયાદ. પ્રાથમિક કેળવણી ચીખલી અને ગણદેવીમાં. અંગ્રેજી છ ધોરણ સુધીના અભ્યાસ બાદ પિતાનું અવસાન થતાં મદ્રાસ, કલકત્તા, રંગૂન, રામેશ્વર વગેરે સ્થળે નોકરી માટે ભ્રમણ. ફરી નડિયાદમાં. ૧૯૧૮માં 'ભારત' પત્રના તંત્રી. ૧૯૨૬માં સ્ટીમરના વાયરલેસ વિભાગમાં. ૧૯૨૮માં 'સાંજ વર્તમાન' સાથે સંલગ્ન. ન્યૂમોનિયાથી મુબઈમાં અવસાન.

'કૂલપાંદડી'(૧૯૨૪) અને 'આરામગાહ'(૧૯૨૮) એમની મુખ્ય કૃતિઓ છે; જેમાં ગદ્યકાવ્યના નમૂનાઓ જળવાયેલા છે. 'ચિતગારી'(૧૯૩૮) એમનો મરણોત્તર ગદ્યકાવ્યકંડિકાઓનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

શુકલ પોપટલાલ રેવાશંકર : નાટક 'ચંદ્રસ્વેતા'ના કર્તા. નિ.વો.

શુકલ પ્રભોધિની જ. : કાવ્યસંગ્રહ 'કાવ્યરજ'(મુગ્ધા વી. શુકલ સાથે)નાં કર્તા. નિ.વો.

શુકલ પ્રભાશંકર જોષિદરામ : 'સચિત્ર સંગીત ગર્વમોચન નાટક'(૧૯૧૭) તથા નવલકથાઓ 'પ્રભાતચંદ્ર'(૧૯૧૫) અને 'સતી દેવાંગના'(૧૯૧૮)ના કર્તા. નિ.વો.

૫૯૮ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

શુકલ પ્રવીણચંદ્ર જી. : નવલકથા 'સર્જન-વિસર્જન'(૧૯૬૨)ના કર્તા. નિ.વો.

શુકલ બસુભાઈ પ્રભાશંકર (૪-૧૦-૧૯૦૫, -) : નવલકથાકાર, નાટકકાર, અનુવાદક. જન્મ વતન વઢવાણમાં. ૧૯૧૯માં મૌન્ટ્રેક. શાંતિનિકેતનમાં અભ્યાસ. 'વિશ્વભારતી'ના સ્નાતક. અનુસ્નાતક કક્ષાએ ભાષાશાસ્ત્રનો વિશેષ અભ્યાસ. એકંદરે બારેક ભાષાઓની જાણકારી. વધુ અભ્યાસ માટે જર્મનીની બોન યુનિવર્સિટીમાં પ્રવેશ મેળવ્યા પછી અંગત કારણસર સ્વદેશ પુનરાગમન. શાંતિનિકેતનમાં ત્રણ વર્ષ શિક્ષક. વિલેપાર્લેની ધ્યુપિલ્સ ઓન સ્કૂલના આચાર્ય.

'અધૂરું સ્વપ્ન'-ભા. ૧-૨ (૧૯૪૨), 'અધૂરી વાત'(૧૯૪૫), 'અધૂરું જીવન'(૧૯૪૬) અને 'અધૂરો આદર્શ'(૧૯૫૬) એમની નાટ્યત્મકતા અને રજૂઆતથી જુદી ભાત પાડતી મૌલિક નવલકથાઓ છે.

'શુકશિક્ષા'(૧૯૩૪), 'મંદૂકકુંડ'(૧૯૩૬) અને 'હરિરથ ચાલે'(૧૯૫૫) એમનાં નાટકો છે. 'ભાષાવિજ્ઞાન પ્રવેશિકા'(૧૯૩૪) એમનો અભ્યાસગ્રંથ છે.

એમણે બંગાળીમાંથી ઘણું સાહિત્ય ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું છે. 'રાજધિ'(૧૯૪૧), 'વહુરાણી વિભા'(૧૯૪૧), 'ચાર અધ્યાય અને માલવ' વગેરે રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની નવલકથાઓના તથા 'અપૂર્વ ભારતી'(૧૯૩૮), 'વિપ્રદાસ'(૧૯૪૭), 'દુર્ગા'(૧૯૫૩), 'નવી વહુ'-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૩) વગેરે શરદચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની નવલકથાઓના અનુવાદો છે. ઉપરાંત, બંકિમચન્દ્રની નવલકથાઓ 'કૃષ્ણકાન્તનું વીલ'(૧૯૪૦) તેમ જ શશધર દત્તાની નવલકથાઓ 'શ્રીકાન્ત શેષપર્ણ'(૧૯૪૬) નામે અનુવાદ એમણે આપ્યો છે. આ સિવાયના અનેક નાટકોના અને નવલકથાઓના અનુવાદો પણ એમણે કર્યાં છે.

ચં.ટો.

શુકલ બંસીધર છગનલાલ, 'ચિત્રગુમ', 'ફ્રેન્ક વ્હાઈટ', 'હરિહર'(૧૧-૧૧-૧૯૩૪) : જન્મ અમદાવાદમાં. બી.કોમ. સુધીનો અભ્યાસ. જીવન વીમા નિગમ, અમદાવાદમાં કેશિયર.

'વિરાટનો હિડોળો'(૧૯૬૭), 'છેતરાતી નજર'(૧૯૬૮), 'વિજ્ઞાનયાત્રા'(૧૯૬૮), 'જ્ઞાનસંહિતા'(૧૯૭૬) અને 'પ્રસન્નિકા જ્ઞાનકોશ'(૧૯૭૬) વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

શુકલ ભાઈશંકર કુબેરજી (૧૮-૧-૧૯૭૯) : કવિ. જન્મ મોરબીમાં. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ મોરબીમાં. રેલવેમાં નોકરી.

એમની પાસેથી દલપતરામ અને નરસિંહરાવની અસર ઝીલતી કવિતાના સંગ્રહો 'હૃદયરંગ'-ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૦૪, ૧૯૦૭, ૧૯૧૦) તેમ જ 'રસમંજરી'(૧૯૨૦), 'કાવ્યવિલાસ'(૧૯૩૦), 'વિવાહસંગીત'(૧૯૩૪) તથા 'ઊર્મિલાનું સ્વપ્ન અને બીજાં કાવ્યો'(૧૯૪૭) મળ્યાં છે. સંસ્કૃત વૃત્તોના સુઘડ ઉપયોગથી એમનાં કેટલાંક કાવ્યો નોંધપાત્ર બન્યાં છે. નાના અગિયાર સર્ગોમાં વહેંચાયેલી સુદીર્ઘછંદોબદ્ધરચના 'અજુ' નઉર્વશીસંવાદ' તથા 'યમ

અને નચિંદનાસંવાદ', 'ગુમ વાસવદત્તા', 'ઊર્મિલાનું સ્વપ્ન' વગેરે એમનાં પ્રસંશા પામેલાં કાવ્યો છે. છેલ્લા સંગ્રહમાં ટાગોર, ગાંધીજી, સ્વદેશભાવના તથા ચંત્રદેવ વિશેનાં તેમ જ અનૂદિત કાવ્યો પણ છે. 'કવિતારૂપ સિદ્ધસ્થાનનો ઈતિહાસ'માં હિદુ રાજવીઓ અને મુસ્લીમોના હુમલાઓનું વર્ણન છે. 'માયાવિનય નાટક' અને 'સોમનાથ શતક' પણ એમની કૃતિઓ છે.

નિ.વો.

શુકલ ભાનુભાઈ લક્ષ્મીશંકર, 'આનંદ', 'સુરેશ રત્નાકર'

(૧૮-૮-૧૯૧૮): વાર્તાકાર, નાટ્યકાર. જન્મ વઢવાણમાં. એમ.એ., એલ.એલ.બી. સુધીનો અભ્યાસ. 'સમય'ના તંત્રી. 'શબ્દલોક', સુરેન્દ્રનગરના ટ્રસ્ટી.

એમની પાસેથી નવલિકાસંગ્રહ 'સગી આંખે' (૧૯૫૮), એકાંકી-સંગ્રહ 'એકાંકી : ત્રણ નાટિકા' (૧૯૫૮) તથા નવલકથા 'હેત સળખું' (૧૯૮૩) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

શુકલ ભાનુશંકર રબુદોડજી : વાર્તાકૃતિ 'દશકુમારચરિત' (૧૮૮૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ મધુકર : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'લાલબહાદુર શાસ્ત્રી' (૧૯૬૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ મયાશંકર જીભાઈ : નવલકથા 'રાજબાળા યાને ભાગ્યહીન ભામિની' (બી. આ. ૧૯૧૯) તથા નાટક 'ભવાઈનો ભોમિયો' ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ માણેકલાલ દેવાશંકર : નવલકથા 'કુમુદકુમારી' (મહેતા કેશવલાલ દુર્ગશંકર સાથે, ૧૯૦૪) ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ મોતીરામ નરહરિશંકર : પદ્યકૃતિ 'રસઝરણા' (૧૯૨૦) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શુકલ યજ્ઞેશ હરિહર, 'પીયૂષ' (૧૩-૩-૧૯૦૯, ૧૩-૧૨-૧૯૮૧): જન્મ વલસાડમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૨૬ માં મુંબઈથી વાણિજ્ય ડિપ્લોમા. ૧૯૨૭ થી ૧૯૩૨ સુધી મુંબઈના 'ગુજરાતી' સામાજિકમાં. ૧૯૩૩ માં 'હિન્દુસ્તાન' દૈનિકમાં. ૧૯૩૪ થી ૧૯૪૦ સુધી 'જન્મભૂમિ' દૈનિકમાં. ૧૯૪૧ થી ૧૯૫૪ સુધી 'વન્દે માતરમ્'માં. એ દરમિયાન ૧૯૪૭ થી ૧૯૫૦ સુધી 'વન્દે માતરમ્'ના તંત્રી. ૧૯૫૪ થી 'જામે જમશેદ' તરફથી શરૂ થયેલા 'પ્રજામત' દૈનિક સાથે સંલગ્ન. ૧૯૫૫ થી 'મુંબઈ સમાચાર'ના તંત્રીમંડળમાં. મુંબઈમાં હૃદયરોગથી અવસાન.

એમણે 'ઈર્ષ્યાની આગ' (૧૯૩૧), 'સુનીતા ક્રોફ એમ.એ.' (૧૯૩૫) અને 'જીવતા સોદા' (૧૯૩૬) જેવી નવલકથાઓ તથા 'પોડશી' (૧૯૩૩), 'અર્ધું અંગ' (૧૯૩૪), 'હૈયાસૂની' (૧૯૩૯), 'સુધા?' ના મારો સુધીર અને બીજી વાતો' (૧૯૮૧) જેવા વાર્તા-સંગ્રહો આપ્યાં છે.

એમના લાંબા પત્રકારજીવનનો નીચોડ આપતી 'એક વ્યવસાયી પત્રકારની ઘડતરકથા' (૧૯૬૯) નામક આત્મકથા તેમ જ પત્રકારત્વની મીમાંસા કરતો 'અર્ધશતાબ્દીની અખબારયાત્રા' નામક ગ્રંથ એમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન છે.

ગિરજશંકર ભટ્ટનો હીરક મહોત્સવ ગ્રંથ 'ગિરુ હીરક ગ્રંથિકા' તેમ જ અન્ય સાથે તૈયાર કરેલો 'શાંતિનિકુંજ' ગ્રંથ એમનાં સંપાદનો છે; તે 'નૂટેલાં ગંધન' (૧૯૨૯), 'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી' - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૨, ૧૯૩૩), 'એ પન્ની કોની?' (૧૯૩૭), 'ખીલતી કળી' (૧૯૩૭) વગેરે એમના બંગાળી-હિન્દી-મરાઠી નવલકથાઓના અનુવાદો છે.

ચં.ટો.

શુકલ યશવંત પ્રાણશંકર, 'વિલંગમ', 'તરલ', 'સંસારશાસ્ત્રી'

(૮-૪-૧૯૧૫): નિબંધકાર, વિવેચક, અનુવાદક. જન્મ ઉમરેઠમાં. ૧૯૩૮ માં સુરતની એમ. ટી. બી. કૉલેજ દ્વારા મુંબઈ યુનિવર્સિટી-માંથી ગુજરાતી-અંગ્રેજી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૯-૪૧ દરમિયાન ગુજરાત કૉલેજ તથા ઓલ્ડિફ્સ્ટન કૉલેજમાં ખંડસમયના વ્યાખ્યાતા. ૧૯૪૨-૪૫ દરમિયાન ભારતીય વિદ્યાભવનમાં પહેલાં રીડર પછી પ્રોફેસર. ૧૯૪૬-૫૫ દરમિયાન ભો. જી. વિદ્યાભવનમાં પહેલાં પ્રોફેસર પછી આસિસ્ટન્ટ ડાયરેક્ટર. ૧૯૫૫ થી ૧૯૭૮ સુધી હ. કા. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં આચાર્ય. દરમિયાન ૧૯૭૪-૭૫ માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના કુલપતિ. ૧૯૭૮ થી આજ સુધી ગુજરાત વિદ્યાસભામાં સંપોજક. ૧૯૭૩ થી ૧૯૮૩ સુધી નેશનલ સાહિત્ય અકાદમીની જનરલ કાઉન્સિલ અને એકિઝક્યુટિવ બોર્ડના સભ્ય. ૧૯૮૪-૮૫ માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ. નર્મદચંદ્રક વિજેતા.

'કેન્દ્ર અને પરિઘ' (૧૯૮૦) માં વ્યાખ્યાનો, લેખો, નોંધો વગેરે સ્વરૂપે લેખકનાં બહુ મોટાં પ્રકાશિત થયેલાં ત્રીસેક નિબંધલખાણો છે. એમાં સંસ્કૃતિલક્ષિતા અને માનવીય અભિગમ સ્પષ્ટ છે. કુશળ વક્તા હોવાથી લખાણોની તાર્કિકતા અને સુસ્તતા પણ અનિવાર્યપણે જોવાય છે. તત્ત્વવિચાર અનુસ્યૂતપણે વિષયના ગાંભીર્યને ઉપસાવે છે. 'અહીં' સુશ્લેષ ગદ્યની, કચારેક તળપદા આવિષ્કારને સમાવી લેતી જીવંતતા નોંધપાત્ર છે.

'ઉપલબ્ધિ' (૧૯૮૨) માં લગભગ સાડા ચાર દાયકાના સમય-ગાળામાં સાહિત્યતત્ત્વ વિશેની સમજને સ્પષ્ટ કરવાની મથામણથી સામાજિકોમાં જે અવલોકનલેખ તરીકે લખાણું રહ્યું તેમાંથી યોડું સાચવી લેવાનું બન્યું છે. નવલકથાવિષયક વિચારણાના દશેક લેખોમાં કેળવણીકાર, ઈતિહાસકાર, સંસ્કૃતિચિંતક જેવાં આ લેખકનાં વિવિધ પાસાંઓએ એમના વિવેચનને ઘડયા કર્યું છે. નાટ્યશ્યપૂર્ણ સત્યશોધન એમના વિવેચનનો મુખ્ય ઉપક્રમ છે. 'શબ્દાન્તરે' (૧૯૮૪) માં પણ લાંબા સમયપટ પર લખાયેલા વિવેચનલેખોનું ચયન છે. એમાં કવિતા, નવલિકા અને નાટકના સાહિત્યપ્રકારો પરન્વે વિચારક-વિવેચકનો અભિગમ જોઈ શકાય છે. 'દલપતરામ'થી માંડી 'નિશીથ' અને 'ટોળું' પર્યંત વિસ્તરેલો સહૃદયનો વિવેચન-આલેખ હૃદય છે.

'ક્રાંતિકાર ગાંધીજી' (૧૯૮૦) માં ગાંધી જન્મદિન નિમિત્તે

ગાંધીવિચાર અંગે લેખકે આપેલાં જે વ્યાખ્યાનો સંગૃહીત છે. ગાંધીવિચાર પરનું પ્રભુત્વ અને શૈલીની પ્રભાવકતા એમાં અછતાં નથી રહેતાં.

એમના અનૂદિત ગ્રંથોમાં લેખિક ઈબ્સનની કૃતિના અંગ્રેજી અનુવાદ 'ધ બેડી ફ્રોમ ધ સી'નો અનુવાદ 'સાગરથેલી' (૧૯૬૪), મેકથાવેલીકૃત 'ધ પ્રિન્સ'નો અનુવાદ 'રાજવી' (૧૯૬૯) અને બ્રૂન્ડરસેલકૃત 'પાવર'નો અનુવાદ 'સત્તા' (૧૯૭૦) મુખ્ય છે. 'ઉમાશંકરની વાર્તાઓ' (૧૯૭૩) અને 'વોલ્સ્નોયની વાર્તાઓ' (૧૯૭૩) સંપાદનો છે; તે 'મેઘાણીની નવલિકાઓ' (૧૯૭૨), 'ગુજરાતી કાવ્યસંગ્રહ' (૧૯૭૩), 'ગુજરાતી વાર્તાઓ' (૧૯૭૫) અને 'સમાજઘડતર' (૧૯૭૭) એમનાં અન્ય સાથેનાં સહસંપાદનો છે.

ચં.ટો.

શુકલ યોગેન્દ્રપ્રસાદ નાથાલાલ, 'ગુસ્તાબ' (૧૩-૧૧-૧૯૩૧):

જન્મ કલોલમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ કલોલમાં. એમ.એ., એમ.એડ., ડી.પી.એડ., સાહિત્યરત્ન. વિસનગરની એસ. ટી. ટી. કોલેજમાં વ્યાખ્યાતા.

એમની પાસેથી નવલિકાસંગ્રહ 'આ(લ)ના ડાઘ' (૧૯૮૧) મળ્યો છે.

નિ.વો.

શુકલ રઘુરામ ખીમજી : 'બીચરકાવ્ય' (ત્રવાડી લક્ષ્મીશંકર ભાગવત સાથે, ૧૯૮૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ રમેશચંદ્ર મહાશંકર (૨૭-૧૧-૧૯૨૯) : વિવેચક, સંશોધક, સંપાદક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૫૪માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૭૮માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીમાંથી પીએચ.ડી. ૧૯૫૪-૮૦ દરમિયાન સરકે. પી. કોલેજ ઓફ કોમર્સ, સુરતમાં; લાલન કોલેજ, ભુજમાં; શામળદાસ કોલેજ, ભાવનગરમાં; એમ.પી. શાહ કોલેજ, સુરેન્દ્રનગરમાં અને બહાઉદીન કોલેજ, જૂનાગઢમાં અધ્યાપન. ૧૯૮૦થી સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યભવનમાં રીડર.

'પ્રેમાનંદ-એક સમાલોચના' (૧૯૬૫), 'નર્મદ-એક સમાલોચના' (૧૯૬૬), 'અનુવાક' (૧૯૭૬), 'કુન્તકનો વક્રોક્તિ-વિચાર' (૧૯૭૮), 'અનુસર્ગ' (૧૯૭૯), 'અન્વર્થ' (૧૯૮૧), 'નવલરામ' (૧૯૮૩), 'અનુમોદ' (૧૯૮૪), 'સંભૂતિ' (૧૯૮૪) અને 'નર્મદદર્શન' (૧૯૮૪) એમના વિવેચન અને સંશોધનના ગ્રંથો છે. પ્રેમાનંદ, નર્મદ અને નવલરામ વિશેનાં સમગ્રલક્ષી મૂલ્યાંકન આપવાનો તેમજ કુન્તકના વક્રોક્તિવિચારને ગુજરાતી કવિતામાંથી ઉદાહરણો શોધી બતાવીને સમજાવવાનો એમનો પ્રયત્ન ધ્યાનાર્હ છે. 'કલાપી અને સંચિત' (૧૯૮૧) અને 'સ્નેહાધીન સુરસિંહ' (૧૯૮૫) એમના સંશોધનમૂલક ગ્રંથો છે.

પ્રેમાનંદકૃત 'દશમસ્કંધ' (૧૯૬૬), ભાલણકૃત 'કાદંબરી' (૧૯૬૭), 'વસંતવિલાસ' (૧૯૬૯; બી. આ. ૧૯૮૨) એમનાં મધ્યકાલીન કૃતિલક્ષી સંપાદનો છે. 'ચંદ્રલાસ આખ્યાન' (૧૯૬૧),

'આખાના છપ્પા' (૧૯૬૩), 'કુંવરબાઈનું મામેરું' (૧૯૬૪) અને 'અભિમન્યુ આખ્યાન' (૧૯૬૭) એમનાં અન્ય સાથેનાં વિદ્યાર્થી-ભોગ્ય સંપાદનો છે. 'ન્યાનાલાલ અધ્યયન ગ્રંથ' (૧૯૭૭) અને 'પ્રલંબિતા' (૧૯૮૧) પણ એમનાં સંપાદનો છે. 'ટૂંકીવાર્તા : સ્વરૂપ અને સાહિત્ય' (૧૯૬૭) અને 'સાહિત્યનો આસ્વાદ અને છંદ-અલંકાર ચર્ચા' (૧૯૭૪) અન્યના સહયોગમાં તૈયાર થયેલા ગ્રંથો છે. 'ગુજરાતનું સંસ્કૃતિદર્શન' (૧૯૬૪)માં એમણે ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ રચણતી શૈલીમાં નિરૂપ્યો છે.

બ.જા.

શુકલ રાજેન્દ્ર અનંતરાય (૧૨-૧૦-૧૯૪૨) : કવિ. જન્મ વતન જૂનાગઢ જિલ્લાના બાંટવા ગામે. માધ્યમિક શિક્ષણ વતનમાં. ઉચ્ચ શિક્ષણ અમદાવાદમાં. ૧૯૬૫માં અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાંથી સંસ્કૃત-પ્રાકૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૮૨ સુધી વિવિધ કોલેજોમાં અધ્યાપનકાર્ય. ૧૯૮૦-૮૧ નું ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિક. સ્વેચ્છાએ નિવૃત્તિ પછી અત્યારે પોતાનાં બાળકો માટે શાળાની તાલીમનો પ્રયોગ.

એમના કાવ્યસંગ્રહો 'કોમલ સિખલ' (૧૯૭૦) અને 'અંતર ગંધાર' (૧૯૮૧) માં ગ્રામજીવન અને નગરજીવનના સ્વાનુભવથી, મનુષ્યને પૂરા રસથી ચાહવાની વૃત્તિથી અને સાહિત્ય ઉપરાંત સંગીત, જ્યોતિષ, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાનાદિ વિષયોના અધ્યયનથી કેળવાયેલી એમની કવિ તરીકેની સજ્જતા જોઈ શકાય છે. એમની કવિતામાં અદ્યતન ભાવ-વિભાવનો તેમ જ કલાન્તિ, નૈરાશ્ય અને વિચિત્રનનતાના અનુભવનો સ્પર્શ પમાય છે. કૃતિર્નિર્મિતિમાં ઝીણું નક્શીકામ કરવાનો કલા-કસબ, કલા-આકૃતિ અંગેની સભાનતા અને પ્રયોગશીલ વલણને લીધે એમની કવિતા તાજગીસભર છે. એમના પ્રયોગોને આપણી બધી પરંપરાઓની સમૃદ્ધ ભૂમિકા સંપડી છે. આધુનિક જગતનો પૂરા પરિવેશ આ કવિ પાસે છે; પણ એમનું માનસ, એમનું કવિસંવિત્ નર્મુભારતીય છે. એ જેટલું પ્રશિષ્ટ છે તેટલું જ તળપદ છે. એમણે છાંદસ-અછાંદસ કાવ્યો અને ગીતો રચ્યાં છે, પરંતુ એમની વિશેષ સિદ્ધિ ગઝલમાં છે.

હે.દે.

શુકલ રામચંદ્ર દામોદર (૮-૭-૧૯૦૫) : સંપાદક, વિવેચક. જન્મ શહેરામા (જિ. પંચમહાલ)માં. ૧૯૨૧માં દાહોદથી મૅટ્રિક. ૧૯૨૫માં સંસ્કૃત-અંગ્રેજી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૩૦માં એલ.એલ.બી. ૧૯૩૧માં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૨૬થી ૧૯૩૧ સુધી દાહોદમાં શિક્ષક. ૧૯૩૧થી અઘપર્ષિત દાહોદમાં વકીલાત.

'સ્વિટ્ઝર્લેન્ડની સ્વતંત્રતા' (૧૯૨૪) એમનું પહેલું પુસ્તક છે. 'નવલિકાસંગ્રહ' (૧૯૨૮) માં ૧૯૧૨થી ૧૯૨૭ સુધીની મૌલિક નવલિકાઓનું સંપાદન છે. 'પશ્ચિમની કલાકૃતિઓ' (૧૯૩૬)માં ફ્રેન્ચ, રશિયન તથા ઈંગ્લિશ નવલિકાઓ તથા ગાલ્સવર્ધીના 'ધ મોબ' અંગ્રેજી નાટકનું ભાષાંતર સમાવિષ્ટ છે.

'ગુજરાતી સાહિત્ય : એનું મનન અને વિવેચન' (૧૯૩૬)માં એમની પૃથક્કરણાત્મક અને નિર્ણયલક્ષી વિવેચનપદ્ધતિનો

પરિચય મળે છે. 'નવલિકાનાં પચાસ વર્ષ' (૧૯૮૨)માં મેઘાણી-ઉમાશંકરથી માંડી આજના ઉત્પલ ભાયાણી સુધીના વાર્તાસર્જનનો પરિચય મળે છે.

ભા.જા.

શુકલ રામપ્રસાદ મોહનલાલ (૨૨-૬-૧૯૦૭): કવિ. જન્મસ્થળ ચૂડા. વતન વઢવાણ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ જમખંભાળયા-માં. ૧૯૨૮માં ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૪૪માં ગુજરાત વિદ્યાસભામાંથી એમ.એ. અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કૉલેજમાં ગુજરાતીનું અધ્યાપન. ૧૯૬૩થી ૧૯૭૩ સુધી આર્ટ્સ કૉલેજ, ખંભાતના આચાર્ય. ૧૯૭૩માં નિવૃત્ત.

એમના સોનેટસંગ્રહ 'અન્દુ' (૧૯૪૩)માં જુદા જુદા વિષય પરનાં પાંત્રીસ સોનેટો ઉપરાંત 'વિનાશ અને વિકાસ' પરની પરચીસ સોનેટની એક શ્રેણી છે, જેમાં બીજા વિશ્વયુદ્ધની વિભીષિકાના આલેખનનું શ્રદ્ધામાં પરિણમન થતું જોવાય છે. આ સર્વ સોનેટોમાં એમણે અજેયતા અને વિચારપ્રધાનતાને પ્રાસાદિકતા જળવીને અખત્યાર કરી છે.

'આપણું સાહિત્ય' - ભા. ૧-૨ (અન્ય સાથે, ૧૯૫૭) એમનો ગુજરાતી સાહિત્યનો ઈતિહાસ છે.

ચં.ટો.

શુકલ લક્ષ્મીશંકર રત્નેશ્વર: 'શ્રી વટસાવિત્રીવ્રતનું ગીત' (૧૯૧૧) ના કર્તા.

મુ.મા.

શુકલ વસંત: લોકકથાઓ પર આધારિત નવલકથાઓ 'જોતીઓ સરદાર' (૧૯૩૮) અને 'બાબરા દેવા: ગુજરાતનો મશહૂર બહારવટીઓ' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ વાસુદેવ શંકરલાલ: પ્રવાસવર્ણનનું પુસ્તક 'બાલપ્રવાસ' (૧૯૧૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ વિનાયક હરદના: દેહ, જીવ, જ્ઞાન, બુદ્ધિ, ધર્મ વગેરેને પાત્રરૂપે આલેખની બોધક રૂપકકથા 'પ્રમુદ વિજ્ઞા અથવા સ્વાત્મ-બિન્દુ'ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ શંકરલાલ નાથજીભાઈ: કથાકૃતિઓ 'અમરસિંહ' (૧૯૧૧), 'સન્મિત્ર કે શયનાન?' (૧૯૧૬), 'ભેદક ખૂન' (૧૯૧૬) અને 'પ્રેમપિંજર કે ખૂની ખંજર?' (બી. આ. ૧૯૨૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ શિવશંકર પ્રાણશંકર (૨૫-૧૧-૧૯૦૮): નવલકથાકાર, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ ગોધરામાં. ગુજરાત વિદ્યાપીઠની 'આર્યવિદ્યાવિશારદ'ની પદવી. સ્વાતંત્ર્ય-આંદોલનમાં સક્રિય.

એમની પાસેથી નવલકથા 'યુગાંતર', દાંડીકૃત્યનું જીવંત અને પ્રમાણભૂત વર્ણન આપતી કૃતિ 'સરિતાથી સાગર' (૧૯૪૯), 'ઈંદિરાની આપવીતી' (૧૯૫૩), 'એક પોપટની યાત્રા' (૧૯૫૯),

'એક બાળકની ઝાંખી' વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે. 'હૃદયમંથન' (૧૯૩૨)માં એમણે ચેંભાવની વાર્તાઓના અનુવાદ આપ્યા છે. સર્પ વિશેનું મૌલિક પુસ્તક 'સાપ' અને અંગ્રેજીમાંથી અનુદિત 'ભારતના સર્પો' તથા ગુજરાતની નદીઓ વિશે રસપ્રદ માહિતી આપતું પુસ્તક 'ગુજરાતની લોકમાતાઓ' (૧૯૪૯) એમનાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત 'પદ્મ અને પોપણા' (૧૯૬૧) અને 'હરિસંહિતાનાં ઉપનિષદો' (૧૯૬૪) જેવાં સંપાદનો પણ એમણે આપ્યાં છે.

નિ.વો.

શુકલ શૃંગાર: 'ટૂંકી કહાણીઓ' - ભા. ૨ નાં કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ સેવકરામ નાનાભાઈ: પદ્યકૃતિ 'સુધારક સિંહનું ચરિત્ર'ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ હરજીવન પુરુષોત્તમ (૧૯ મી સદીનો ઉત્તરાર્ધ): કઠલાલના વતની.

આ લેખકે પિસ્તાગીસ પાનાંની 'ભડવી વાક્યો' (૧૮૮૨) નામની પુસ્તિકા આપી છે; એની પ્રસ્તાવનામાં ભડવી વિશેની દંતકથાઓ આપી છે. 'દયારામ ભક્તિ નીતિ કાવ્યસંગ્રહ' (૧૮૭૬) એમનું સંપાદન છે.

ચં.ટો.

શુકલ હરિલાલ: 'અભિનવ નિબંધમાલા' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ હરેન્દ્ર હ.: બાળોપયોગી પુસ્તકો 'રેખાચિત્રો' (૧૯૫૯), 'ભાઈબહેન' (૧૯૬૧), 'શ્રમદાન' (૧૯૬૧) અને 'અટંકો ઈશ્વરભાઈ' (૧૯૭૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ હર્ષદરાય: ભારતનાં વિવિધ સ્થળો વિશે રસપ્રદ માહિતી આપતું પ્રવાસોપયોગી પુસ્તક 'ભારતનો ભોમિયો' (૧૯૪૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ હસમુખરાય ભાઈશંકર: નાટક 'હાઈગંગળ' (૧૯૭૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શુકલ હીરાલાલ નરોત્તમદાસ, 'હીરુ શુકલ', 'પગભર' (૨-૪-૧૯૩૬): કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. બી.એ., બી.એડ. ઈંગ્લિશ ટ્રીચિંગ સ્કૂલ, નડિયાદમાં શિક્ષક.

'પગભર' (૧૯૭૯) તથા 'ધરતી અને આકાશનો આ તો સંબંધ છે' (૧૯૮૧) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

ચં.ટો.

શૂન્ય પાલનપુરી: જુઓ, બલૂચ અલીખાન ઉસ્માનખાન.

શૂન્યમ્: જુઓ, પટેલ હસમુખ દેસાઈભાઈ.

શુભ અને શમભાઈ (૧૯૫૪): અમૃત 'ધાયલ'નો ગઝલસંગ્રહ. તેમાં સાદી અને સરળ ભાષામાં હૃદયના કોમળ ભાવો અસરકારક રીતે અભિવ્યક્ત થયા છે. પ્રિયમિલનની આતુરતા અને વિરહની વેદનાને વ્યક્ત કરતી આ ગઝલોમાં સૂફી રહસ્યવાદનો સ્પર્શ છે. મુશાયરા દ્વારા લોકપ્રિય બનેલી કેટલીક ગઝલોમાં સ્વર-વ્યંજનની સંવાદી યોજનાથી સધાયેલું લય-માધુર્ય નોંધપાત્ર છે. ફારસીને બદલે ગુજરાતી ભાષાની વિવિધ લઢણો અને શૈલી બોલચાલની ભાષાના શબ્દોના વિનિયોગથી ગુજરાતી રૂપ ધારણ કરતી આ ગઝલો પરંપરાથી અલગ પડે છે.

(ન.વો.

શેખ અબ્દુરશીદ અબ્દુલમજીદ હાંસોટી: જન્મ ભરૂચ જિલ્લાના હાંસોટગામમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ. ૧૯૬૦માં એસ.એસ.સી. પછી સિનિયર પી.ટી.સી. અને હિન્દી શિક્ષક સનદ. સુરત જિલ્લાના કોસંબી ગામની શાળામાં શિક્ષક. સમાજશિક્ષણનાં કાર્યોમાં સક્રિય રસ. પત્રકાર.

એમનો પાસેથી 'વિશ્વપ્રકાશજ્યોત', 'ઈસ્લામ ધર્મની વાર્તા', 'ભારતના કર્ણધારો', 'મોહમદ પયગંબર સાહેબનું જીવનચરિત્ર', 'જમશેદજી તાતા' વગેરે ધર્મપ્રેરક અને ચરિત્રલક્ષી પુસ્તકો મળ્યાં છે. 'વીણેલાં મોતી' (૧૯૭૮) એમનો બોધક પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ છે.

(ન.વો.

શેખ અબ્દુલકરીમ ભીખુભાઈ (૧૫-૬-૧૯૩૫): કવિ. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૫૩માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૭માં અંગ્રેજી વિષય સાથે બી.એ. ૧૯૫૬માં એ જ વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૬૫થી આજ સુધી ડ.કા. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં અંગ્રેજીના વ્યાખ્યાતા.

એમના 'તમારી વસ્તુ' (૧૯૮૦) કાવ્યસંગ્રહમાં કૃતિનાં વસ્તુ અને આકૃતિના દ્રવ્યમાં પડવા વગર પોતાને અભિપ્રેત છે તે વ્યક્ત થયું છે. અહીં ગીત અને અર્ષાદસ રચનાઓ કરતાં સોનેટ અને ગઝલમાં કવિત્વ વિશેષ છે. પરંપરાશીલ અને પ્રશિષ્ટ રીતિની એમની આધુનિકતા ધ્યાનાર્હ છે.

(મો.શે.

શેખ અબ્દુલમજીદ ગુલામરસુલ, 'સાગર નવસારવી' (૧૨-૪-૧૯૩૫): કવિ. જન્મ નવસારી (જિ. વલસાડ)માં. ૧૯૬૫માં બી.એ. ૧૯૭૬માં એલ.એલ.બી. ૧૯૫૮માં ગુજરાત જ્વેલ ડિપાર્ટમેન્ટમાં જુનિયર ક્લાર્ક તરીકે જોડાઈ ૧૯૭૯માં જ્વેલ તરીકે નિવૃત્ત.

એમણે ગઝલસંગ્રહો 'અવતરણ' (૧૯૭૨) અને 'પાદ' (૧૯૭૭) આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

શેખ અબ્દુલરઝાક અબ્દુલસાગર, 'નાદાન': કથાકૃતિ 'વાધમાર યાને બીકણ બહાદુર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શેખ ગુલામમોહમ્મદ તાજમોહમ્મદ (૧૬-૨-૧૯૩૭): કવિ. જન્મ વઢવાણમાં. ૧૯૫૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮માં મ.સ. યુનિવર્સિટી-

માંથી બી.એ. (ફાઈન). ૧૯૬૧માં એમ.એ. (ફાઈન). ૧૯૬૬માં રોયલ સ્કૂલ ઓવ આર્ટ, લંડનમાંથી એ.આર.સી.એ. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૯ સુધી મ. સ. યુનિવર્સિટીની ફેકલ્ટી ઓવ ફાઈન આર્ટમાં વ્યાખ્યાતા, ૧૯૭૯થી ૧૯૮૨ સુધી રીડર અને ૧૯૮૨થી પ્રોફેસર તથા ચિત્રકલા વિભાગના અધ્યક્ષ. 'ક્ષિતિજ', 'વિશ્વ-માનવ', 'સાયુજ્ય'માં કલાવિભાગોનું સંપાદન. ૧૯૮૩માં પદ્મશ્રી એવાર્ડ.

'અથવા' (૧૯૭૪) કાવ્યસંગ્રહમાં આધુનિક ગુજરાતી ગદ્ય-કવિતાનું તેમ જ કાલધર્મી કવિતાકલા સાથે સ્થલધર્મી ચિત્રકલાના તરીકાઓના સંયોજનનું એક નવું પરિમાણ જોવા મળે છે. શબ્દો દ્વારા ઊપસતાં દૃશ્યસંયોજનોની શ્રોણીમાંથી બનતો કાવ્યપટ વિશિષ્ટ વાક્ય-રીતિઓને તાકે છે. આથી પદબંધની અને વાક્ય-બંધની અપૂર્વ ચમત્કૃતિ ઊભી યાય છે. કથારેક નિષિદ્ધ ક્ષેત્રોનાં સાહચર્યથી ભાવપોતને કુબ્ધ કરી આધુનિક સંવેદનાને તીવ્ર-વચનો પ્રચલન પાણું જોવાય છે. આ ઉપરાંત 'અમેરિકન ચિત્રકળા' (૧૯૬૪) એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

(ચં.ટો.

શેખ મુખતારઆહમદ મોહમ્મદયુસુફ, 'મંઝર નવસારવી' (૧૩-૯-૧૯૩૩): કવિ. જન્મ નવસારીમાં. કૉલન ઍન્ડ સિલ્ક મિલ, નવસારીમાં નોકરી.

'દર્પણ' (૧૯૭૮) અને 'ગઝલિયાને મંઝર' (૧૯૭૯) એમનાં કાવ્યપુસ્તકો છે.

(ચં.ટો.

શેખ યુસુફઅલી બાકરભાઈ: 'ઈ'ગ્વાંરમાં પ્રવાસ'ના કર્તા.

મુ.ગા.

શેખ સાદી: બાળવાર્તાઓ 'સાદીની પ્રસાદી'-ભા. ૧-૨ (૧૯૫૩) -ના કર્તા.

મુ.મા.

શેખાદમ આબુવાલા: જુઓ, આબુવાલા શેખાદમ મુલ્લાં શુખઉદ્દીન.

શેઠ અજિત વૃન્દાવનદાસ (૧૯-૯-૧૯૩૨): જન્મ મુંબઈમાં. વતન મેંદરડા. બી.કોમ., બી.એ. મુંબઈમાં એડ્વોકેટ એન્ડવર્ટીઈઝિંગ એન્ડ માર્કેટિંગ કંપનીના સંચાલક. ભારતીય વિદ્યાભવનમાં કલા વિભાગના નિયામક. રવીન્દ્રસંગીતના ગાયક. સંગીતનિર્દેશક.

'ગુજર ગયા વહ જમાના' (૧૯૮૧)માં પંકજ મલ્લિકનું આત્મ-કથાત્મક અને સંસ્મરણાત્મક આલેખન તથા મૂલ્યાંકન છે.

મુ.મા.

શેઠ અમૃતલાલ દલપતરામ (૨૫-૮-૧૯૮૧, ૩૦-૬-૧૯૫૪): નાટ્યલેખક. જન્મ લીંબડીમાં. અભ્યાસ મૅટ્રિક સુધી. ધેરબેઠાં વકીલાતનો અભ્યાસ કરી હાઈકોર્ટ-પ્લીડરની પદવી મેળવી સુરેન્દ્રનગરમાં વકીલાત આરંભી. ૧૯૧૮થી લીંબડી રાજ્યના ન્યાયાધીશપદે. ૧૯૨૧માં રાણપુરમાં 'સૌરાષ્ટ્ર' પત્રની શરૂઆત. ૧૯૩૦માં ધાલેરા સન્યાસ્રહનાં મંડાણ અને બે વર્ષનો કારાવાસ. ૧૯૩૪માં 'ઉઈલીસન' અને 'જન્મભૂમિ' પત્રોની સ્થાપના. ૧૯૪૨માં 'નૂતન ગુજરાત'ની સ્થાપના. ઈન્ડિયન લેન્ડવેજીસ

ન્યૂઝ પેપર્સ ઍસોસિયેશનની સ્થાપના અને તેના પ્રમુખ.
એમની પાસેથી નાટક 'નામદાર વાઈસરોય સાહેબની મુંબણ' મળ્યું છે.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ ઉપા રમેશભાઈ (૯-૬-૧૯૩૮) : નવલકથાકાર, વાર્તાકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૫૭માં વિલ્સન કોલેજ, મુંબઈમાંથી અર્થશાસ્ત્ર અને આંકડાશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૮થી મુંબઈની વિવિધ સંસ્થાઓમાં મહિલા-ઉત્કર્ષ તેમ જ બાળવિકાસનાં સામાજિક કાર્યો સાથે સંકળાયેલાં છે.

પોતાની બાર વર્ષની પુત્રીને થયેલા અસાધ્ય અને પીડાકારી વ્યાધિ સામે બળપૂર્વક ઝઝૂમતાં પુત્રી અને પોતે અનુભવેલા મનઃસંઘર્ષની સત્યઘટનાત્મક નવલકથા 'મૃત્યુ મરી ગયું' (૧૯૭૯) ના આવેળનમાં અનુભૂતિની સરચાઈનું સંવેદન તેમ જ કથા-પ્રવાહની સહજગતિ નોંધપાત્ર છે. 'મારા ઘરને ઉંબરો નથી' (૧૯૮૫) અને 'કથા ભીતરની' (૧૯૮૬)માં એમના સ્વાનુભવ-પ્રસંગોનું નિરૂપણ છે.

કૌ.બ્ર.

શ્રેષ્ઠ એ. એફ., 'સુદર્શક' : જાતીય સંબંધોનું નિરૂપણ કરતી નવલકથા 'આકૃતિ' (૧૯૬૭) તથા રસિક મહેતાકૃત નવલકથા 'ગગન સમાધે નયનમાં'નું નાટ્યરૂપાંતર 'રહસ્યાંગના' (૧૯૭૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શ્રેષ્ઠ એચ. એમ. : ત્રિઅંકી 'સતી રાણકદેવીનું નાટક' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ કંચનલાલ વીરપાળ : 'આધારકોશ' (૧૯૨૧-૧૯૩૧)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ કુમુદબહેન અમૃતલાલ : જન્મ રાણપુરમાં. શિક્ષણ બી.એ. સુધી. મુંબઈમાં આવસાન.

એમની પાસેથી લેખસંગ્રહ 'ગૃહજીવનનાં દૃશ્યો' (૧૯૪૫) મળ્યો છે.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ કેમ્બુશરો હોરમજી (આલપાઈવાળા) : નિબંધ 'મુંબઈમાં દેશીઓની કેળવણી' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ કેશવ જ. : ચરિત્ર 'જીવન સ્મરણો' - પૂર્વાર્ધ (૧૯૨૮)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ કેશવલાલ હરગોવિંદદાસ (૨૦-૧૧-૧૮૮૮, ૧-૧૧-૧૯૪૭) : કવિ, અનુવાદક. જન્મ ઉમરેઠ (જિ. ખેડા)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ઉમરેઠમાં. વધારે અભ્યાસ આપમેળે અમદાવાદમાં. ખડાયતા મુદ્રણકલા મંદિરના સ્થાપક. 'ખડાયતા મિત્ર'ના તંત્રી.

એમની પાસેથી પદોમાં 'લગ્નગીત' (૧૯૧૬), 'સ્નેહસંગીત' (૧૯૧૯), 'પ્રભુ ચરણે પ્રાર્થના' (૧૯૧૯), 'રાસ' (૧૯૨૨), 'અંજલિ' (૧૯૨૬), 'રાસમંજરી' (૧૯૨૯), 'કેસરિયાં' (૧૯૩૦),

'રણના રાસ' (૧૯૩૦), 'રાસનલિની' (૧૯૩૨), 'વીરમસલી' (૧૯૩૩), 'આળગીતાવલી' (૧૯૩૮), 'મહાગુજરાતનો મહાકવિ' (૧૯૨૭) વગેરે પદ્યગ્રંથો મળ્યા છે. ન્હાનાલાલનું અનુકરણ કરતી એમની કવિતાશૈલી કમશઃ અભિવ્યક્તિની પોતીકી મુદ્રા તરફ વળેલી જોઈ શકાય છે; છતાં વાગાડંબરમાં વિવેક અને પ્રમાણભાન જળવાયાં નથી. ગૃહજીવન અંગેના તેમ જ રાષ્ટ્ર અંગેના ભાવોમાં એમની ગતિ પ્રમાણમાં નોંધપાત્ર છે.

'કોન્સ્ટિટ્યુશનલ પલની કથા' (૧૯૨૧) અને 'શંભાજીનું રાજ્યા-રોહણ' (૧૯૨૨) જેવા અનુવાદ પણ એમણે આપ્યા છે.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ ગુલાબચંદ નાનચંદ : 'તીર્થચરિત' - ભા. ૧ થી ૩ (૧૯૫૭-૧૯૬૦)ના કર્તા.

મૃ.મા.

શ્રેષ્ઠ ચંદ્રકાન્ત ત્રિકમલાલ, 'આર્યપુત્ર', 'નંદ સામવેદી', 'બાલચંદ્ર' (૩-૨-૧૯૩૮) : કવિ, નિબંધકાર, વિવેચક, સંપાદક. જન્મ કાલોલ (જિ. પંચમહાલ)માં. વતન કાસરા (જિ. ખેડા). ૧૯૫૪માં મૅટ્રિક. ૧૯૫૮માં ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૬૧માં એમ.એ. ૧૯૭૯માં 'ઉમાશંકર જોશી-સર્વક અને વિવેચક' ત્રિપય પર ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી વિદ્યા-વાચસ્પતિની ઉપાધિ. ૧૯૬૧-૬૨માં સેન્ટ ઍલિયર્સ કોલેજ, અમદાવાદમાં ખંડસમયના અધ્યાપક. ૧૯૬૨-૬૩માં કષયલંબ કોલેજમાં, ૧૯૬૩ થી ૧૯૬૬ સુધી ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં, ૧૯૬૬ થી ૧૯૭૨ સુધી ભકત વલ્લભ ધોળા કોલેજમાં અને ૧૯૭૨ થી ૧૯૭૯ સુધી પુનઃ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક. ૧૯૭૯થી ૧૯૮૪ સુધી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત ક.લા. સ્વાધ્યાય-મંદિરમાં નિયામકપદે. અત્યારે ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક. ૧૯૬૪માં કુમારચંદ્રક. નર્મદચંદ્રક-વિજેતા. ૧૯૮૪-૮૫ નું ઉમા-સ્નેહરશ્મિ પારિતોષિક. ૧૯૮૫માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક. ૧૯૮૬માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો ઍવોર્ડ.

સાતમા દાયકામાં પ્રભાવક બનેલા 'રે મઠ'ના કવિઓના સંપર્કને કારણે એમનો 'પવન રૂપેરી' (૧૯૭૨) કાવ્યસંગ્રહ સંવેદન અને અભિવ્યક્તિ પરત્વે આધુનિક મિજાજ દાખવે છે. જીવનની કૃતકતામાંથી જન્મતો ખાલીપો, સાચું જીવન ન જીવી શકવાને લીધે અનુભવાતી ગૂંચળામણ, મથામણોની વંધ્યતા, ચૈતન્યહ્રાસ જેવાં સંવેદનો તથા ભાષા અને કલ્પનોની તાજગ્ય, આકારની સુરેખતા, કટાવનો લય આદિ અભિવ્યક્તિગત લાક્ષણિકતાઓથી યુક્ત સંગ્રહની આધુનિક મુદ્રાવાળી કવિતામાંથી કેટલીક નીવડેલી ધ્યાનાર્હ રચનાઓ છે. અલભત ગીત, ગઝલ, સોનેટ જેવા કાવ્ય-પ્રકારોનો આશ્રય લઈ પુરોગામી સૌંદર્યલક્ષી કવિઓની કવિતાને અનુસરવાનું વલણ પણ અહીં છે. 'ઉઘડતી દીવાલો' (૧૯૭૪)ની રચનાઓમાં શબ્દની વ્યર્થતાને અનુભવ, જીવનની અગત્યકતામાંથી જન્મતો વિષાદ, નિરૂપણમાં હળવાશ, અછાંદસ તરફની ગતિ આદિ લાક્ષણિકતાઓથી આધુનિક વલણ બળવત્તર બન્યું છે. 'ચાંદચિયાની ગાડી' (૧૯૮૦) બાળકો માટે, તે 'પ્રૌઢશિક્ષણ ગીતમાળા' (૧૯૮૬) પ્રૌઢો માટે રચાયેલાં ગીતોના સંગ્રહો છે.

‘પડ્યાની ઘેલે પાર’(૧૯૮૭) કાવ્યસંગ્રહમાં આત્મશોધકનું ઉકિતવૈચિત્ર્ય છે.

‘નંદ સામવેદી’(૧૯૮૦)માં અંગત સંવેદનને અભિવ્યક્ત કરતા લલિતનિબંધો છે. નંદના કલ્પિત પાત્ર દ્વારા લેખકે ‘સ્વ’ સાથે વાત કરી છે. માનવમાનવ વચ્ચેના સંબંધમાં જ્યાં સંકુચિતતા, કૃતકતા, કુટિલતા છે ત્યાં નંદ ગૂંગળામણ ને વિષાદ અનુભવે છે. શેશવને સ્મૃતિમાં વાગેલાની કૃતિ ‘ધૂળમાંની પગલીઓ’(૧૯૮૪) ના પ્રસંગોની કથા આત્મચરિત્ર અને લલિતનિબંધ-બંનેના સંધિસ્થાને ઊભી છે. ‘ચહેરા ભીતર ચહેરા’(૧૯૮૬)માં સમાજના સામાન્ય માનવીઓના ચહેરાઓને ઊજળી બાજુએથી જોઈને, આલેખાયેલા ચરિત્રલક્ષી નિબંધો છે. ‘હેત અને હળવાશ’(૧૯૯૦)માં વિનોદરસિક લેખો છે.

‘કાવ્યપ્રત્યક્ષ’(૧૯૭૬) મુખ્યત્વે કાવ્યસર્જનની પ્રક્રિયા, કવિતા અને છંદ, કાવ્યમાં ઔચિત્ય જેવા કાવ્યસિદ્ધાંતોની અને અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાના કેટલાક અગ્રણી કવિઓની કવિતાની તપાસ કરતો વિવેચનગ્રંથ છે. ‘અર્થાન્તર’(૧૯૭૮)માં નાટક, નવલકથા, ગુજરાતી ગદ્ય આદિ વિશેના સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નોની ચર્ચાથી પર રહેતી, ગુજરાતી સાહિત્યની કેટલીક નોંધપાત્ર નવલકથાઓની ચર્ચા છે. ગુજરાતી ગ્રંથકાર શ્રેણીની ‘રામનારાયણ વિ. પાઠક’(૧૯૭૯) પુસ્તિકામાં સર્જકના વાઙ્મયપુરુષાર્થની તપાસ છે. ‘આયરનીનું સ્વરૂપ’(૧૯૮૪) નાની પરિચયપુસ્તિકા છે. ‘સ્વામિનારાયણ સંતકવિતા’(૧૯૮૪)માં સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના કવિઓની કેટલીક નોંધપાત્ર કવિતાઓ પરના આસ્વાદલેખો છે.

‘સ્વપ્નપિન્નર’(૧૯૭૩) નાં એકાંકીઓ નિરૂપણ પરત્વે ઓંસડ નાટ્યશૈલીનો પ્રભાવ દર્શાવે છે. ‘ગુજરાતીમાં વિરામચિહ્નો’(મોહનભાઈ પટેલ સાથે, ૧૯૭૩) ગુજરાતી વિરામચિહ્નો વિશે શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી સર્વગ્રાહી ચર્ચા કરતું ગુજરાતીમાં પ્રથમ પુસ્તક છે. ‘દામ્પત્યમંગલ’(૧૯૭૯) દામ્પત્યવિષયક કાવ્યો અને વિચારોનો સહસંપાદિત ગ્રંથ છે. ‘પુષ્ટિદર્શન’(૧૯૮૬) આચાર્ય વ્રજરાયજીએ પુષ્ટિદર્શન વિશે આપેલાં વ્યાખ્યાનોનું સંપાદન છે. ‘માનુદર્શન’(૧૯૮૧) માનુભકિતનાં ગુજરાતી કાવ્યોનું સહસંપાદન છે. ‘ભાષા-સાહિત્ય દ્વારા રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા’(૧૯૭૭) મુખ્યત્વે ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યના અભ્યાસીઓના સાહિત્ય દ્વારા સધાતી રાષ્ટ્રીય એકતા વિશેના વિચારોનું સહસંપાદન છે. ‘બૃહદ્ ગુજરાતી ગદ્યપરિચય’-ભા. ૧-૨(૧૯૭૩) તથા મધ્યકાલીન ગુજરાતી કાવ્યગ્રંથોમાં વપરાયેલી સંખ્યાનો નિદેશ કરતા શબ્દોની માહિતી આપતું ‘સંખ્યાનિદેશક શબ્દસંગ્રહો’(૧૯૮૩) એ એમનાં અન્ય સહસંપાદનો છે. ‘પંડિત ભાતખંડે’(૧૯૬૭) એ ડૉ. એસ. એન. રાતંજનકરના અંગ્રેજી પુસ્તકનો અનુવાદ છે. ‘મલયાળમ સાહિત્યની રૂપરેખા’(૧૯૭૮) પણ એમનો અનુવાદગ્રંથ છે.

જ.મા.

શેઠ ચીમનલાલ માણેકલાલ : નવલકથા ‘બ્રહ્મદેશની રાણી’ના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ જગમોહન કલ્યાણદાસ : ‘પાગલ હરનાથ અથવા ક્રીહર-

જીની અપૂર્ણ પત્રાવલી’(૧૯૪૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ જયચંદ્ર : વાર્તાસંગ્રહ ‘રેતીનું ઘર’(૧૯૩૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ ત્રિભુવનદાસ જમનાદાસ (૧૧-૧૨-૧૮૭૩, -) : જન્મસ્થળ વ્યારા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ સુરતમાં. ૧૮૯૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૭ માં બી.એ. સુરતની ઈંગ્લિશ સ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૦૫ માં એલ.એલ.બી. થઈ સુરતમાં વકીલાત શરૂ કરી, પણ આ કામ ન ફાવ્યું તેથી ૧૯૧૫ થી ફરી શિક્ષણસંસ્થામાં આચાર્ય.

એમની પાસેથી ચરિત્ર ‘કવિરત્ન દયારામ-સંપૂર્ણ જીવનકથા’(૧૯૯૯) તેમ જ અંગ્રેજી પુસ્તક ‘હિન્ડ્સ ઓન ધ સ્ટેડી ઓવ ગુજરાતી’(અન્ય સાથે, ૧૯૦૦) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શેઠ દેવચંદ દામજીભાઈ, ‘કુંડલાકર’(૨૪-૧-૧૮૮૨, -) : બાળ-સાહિત્યકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ ઊનામાં. વતન કુંડલા. પ્રાથમિક શિક્ષણ ઊનામાં. વધુ શિક્ષણ ઘેરબેઠાં. ‘જૈનવિજય’, ‘તરંગ’, ‘તરુણી તરંગ’ તેમ જ ‘શુભેચ્છા’ સામાયિકોના સંચાલક ઉપરાંત ‘સ્રી-સુખ દર્પણ’ના તંત્રી.

એમણે ‘તીર્થકર ચરિત્ર’, ‘જૈન સતિ આદર્શ જીવનમાળા’, ‘ગુજરેશ્વર કુમારપાળ’ જેવાં ચરિત્રો ઉપરાંત ‘બાળશિક્ષણમાળા’ તથા ‘ભાવનગર સ્ટેટનો ઈતિહાસ’, ‘જૈનો અને શત્રુજય’, ‘શત્રુજયપ્રકાશ’ વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

મુ.મા.

શેઠ ધીરજલાલ વિઠ્ઠલદાસ : પદ્યકૃતિ ‘મારૂંતી ભજનાવલી’(૧૯૨૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ નગીનદાસ યુનીલાલ : નવલકથા ‘રત્નસિંહ ચંદ્રિકા’(૧૯૮૯) ના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ પરમાનંદદાસ જીવનદાસ : ‘સારંગધ્વજ અને રત્નસારિકા નાટક’ તથા ‘લલિતાદુષ્ટદર્શક નાટક’(૧૯૮૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

શેઠ પુરુષોત્તમ મૂળજી : ‘ધુધ્ડ ગીતાંજલિ’ અને ‘વીરપૂજા’-ભા. ૧-૨ ના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ પોપટલાલ હંસરાજ : ‘કબીરકાવ્ય’-ભા. ૧ (૧૯૧૬) ઉપરાંત નવલકથાઓ ‘સુંદરી મેવાડીઓની મહત્તા’(૧૯૯૯), ‘ભારત-વર્ષનો રોબિનહુડ’, ‘સ્રીદર્પણ’ વગેરેના કર્તા.

મુ.મા.

શેઠ મકનજી જૂઠાભાઈ : પદ્યકૃતિ ‘વીરબહાદુર પદ્માવતી યાને જદુઈ જિરાંના ખેલનાં ગાયનો’(૧૯૦૦)ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ મગનલાલ વખતચંદ (૧૮૩૦, ૧૧-૩-૧૮૬૮) : નિબંધકાર, ચરિત્રકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૮૫૦માં મેટ્રિક. ગુજરાત વિદ્યાસભાના પહેલા સહાયક મંત્રી. અમદાવાદ સુધરાઈના કમિશનર. અમદાવાદની રોયલ બેન્કના એજન્ટ.

એમની પાસેથી 'જૈનાચાર્ય શ્રીવીરવિજયનું જીવનચરિત્ર' તથા 'હોળી' (૧૮૫૦), 'અમદાવાદનો ઈતિહાસ' અને 'કથનાવળિ' મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ : પ્રકીર્ણ કાવ્યોત્તો સંચય 'કાવ્ય-સરિતા' (૧૮૧૪) ના કર્તા.

નિ.વે.

શ્રેષ્ઠ માવજી ગોવિંદજી : 'મિસિસ એની બેસન્ટની જીવનકથા' (૧૮૧૭) ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ મોહનલાલ અમરશી : ચરિત્ર 'લાલા લક્ષ્મણરાય' ઉપરાંત નવલકથા 'સુમતિચંદ્ર' - ભા. ૧-૨ તથા અનુવાદપુસ્તકો 'સમાધિ-સમતા' અને 'અનુભવશતકો' (૧૮૦૭) ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ રજનીકાન્ત ગુલાબદાસ (૩-૭-૧૮૩૩) : નાટ્યકાર. જન્મ વાંસદામાં. ૧૮૫૧માં એસ.એસ.સી. ૧૮૫૫માં બી.કોમ. ૧૮૫૭માં એલ.એલ.બી. ૧૮૭૫માં એમ.કોમ. અત્યારે સ્ટાન્ડર્ડ સોલ્ટ વર્ક્સ, સુરતમાં ડિરેક્ટર.

'અંધારાં અજવાળાં' (૧૮૫૭), 'મધુરાં મિલન' (૧૮૫૮), 'કારમી રાતે' (૧૮૮૧) વગેરે એમનાં ત્રિઅંકી નાટકો છે. એમણે એકાંકીસંગ્રહો 'શાળોપયોગી નાટકો' (૧૮૭૮) અને 'તખ્તાલાયકી નાટકો' (૧૮૭૮) આપ્યા છે. 'અંકુર' (૧૮૬૨) અને 'ખલક' (૧૮૮૪) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત સહકાર વિષય પરનાં તથા ઉદ્યોગ-વ્યવસ્થા-વહીવટવિષયક એમનાં અનેક પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે.

ચં.ટો.

શ્રેષ્ઠ રણછોડલાલ વાલાભાઈ : અમદાવાદના સંત સરજુદાસજીના અવસાન વિશેની પદાકૃતિ 'સંતવિયોગ' (૧૮૧૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ રણજિત મ. : 'રસમૂર્તિઓ' (૧૮૪૦), 'આનંદી અને બીજી વાર્તા' (૧૮૪૮) જેવા વાર્તાસંગ્રહોના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ રતુભાઈ અમુલખ : જન્મ વતન રાજકોટમાં. એમ.એ. ટેકટાઈલ મશીનરી અંગેનો મુંબઈમાં વ્યવસાય.

એમની પાસેથી ચરિત્રો 'સંતોની સુવાસ' (૧૮૬૦), 'સંતોની કૂલવાડી' (૧૮૬૧), 'સુવાસના સોદાગર' (૧૮૬૨), 'સંતકથાઓ' (૧૮૮૪) ઉપરાંત બાળસાહિત્યકૃતિઓ 'વિદ્યાચતુર' (૧૮૫૧), 'પરીમહેલ' (૧૮૫૬), 'જ્ઞાનચતુર' (૧૮૬૧), 'વાણીચતુર' (૧૮૬૧), 'અડગ હૈયાં' (૧૮૬૨) વગેરે મળી છે.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ રંગનાથ વલમ : 'સૂરજમલ પારાધીનો રાસ' (૧૮૮૦) ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ વજ્રભદાસ પોપટલાલ (મહુવાકર) (૧૮૫૮, ૧૮૧૭) : કવિ. વતન મહુવા (સૌરાષ્ટ્ર). શિક્ષણ અંગ્રેજી ચાર ધોરણ સુધી. થોડો સમય વેપાર, પછી વકીલાતના વ્યવસાયમાં. એ પછી ભાવનગર રાજ્યના વસુલાતી ખાતામાં જોડાઈ ડેપ્યુટી વહીવટદારના હોદ્દા સુધી પહોંચીને નિવૃત્ત. મહુવામાં અવસાન.

એમની કવિના પ્રવૃત્તિનો આરંભ ગુરુ શંકરલાલ મહેશ્વરના મૃત્યુ ઉપર લખાયેલા અંજલિકાવ્ય 'મહેશ્વર વિરહ' (૧૮૮૦) થી થયો. એ ૬ વર્ષે સૌરાષ્ટ્રની પ્રશસ્તિરૂપે લખાયેલ 'સૌરાષ્ટ્ર ચિંતા-મિલ્લ' નું પ્રકાશન થયું. કુરિવાળેના સંપૂર્ણ આલ્બમ તરીકે ઓળખાયેલ અને કતને કવિયશ આપાવનાર 'સુબોધ ચિંતામણિ' (૧૮૮૨) નાં કાવ્યોમાં સુધારાનો સૂર અને કુરિવાળે પરના કટાક્ષો વ્યક્ત થયા છે. 'દૃષ્ટાંત ચિંતામણિ' (૧૮૮૪) ઐતિહાસિક વિગતોના નિરૂપણમાં રચતી રચનાઓ સમાવે છે. 'મહામારી વર્ણન' (૧૮૮૦) એમની સામાન્ય રચના છે. આ ઉપરાંત કાવ્ય-તત્ત્વજ્ઞાનનાં કેટલાંક પુસ્તકો પણ એમણે લખ્યાં છે, જે અદ્યાપિ અપ્રગટ છે.

બા.મ.

શ્રેષ્ઠ શંભુપ્રસાદ બહેચરભાઈ : 'ભરતખંડનો પ્રવાસ' ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ સરલા જયચંદ (૨૦-૭-૧૮૧૩) : નવલકથાલેખક, વાર્તાલેખક. જન્મ ભરૂચમાં. બી.એ., એલ.એલ.બી. સામાજિક કાર્યકર.

એમની પાસેથી 'મંથન' (૧૮૭૫), 'શાલિની' (૧૮૭૮) તેમ જ વાર્તાસંગ્રહ 'હું અને એ' (૧૮૭૫) મળ્યાં છે.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ સારાભાઈ ચંદ્રમલ : 'ધનસાર-રૂપચુંદરી નાટક' (૧૮૮૨) ના કર્તા.

મુ.મા.

શ્રેષ્ઠ હરિલાલ મૂળચંદ : 'હરિશ્ચન્દ્ર નાટક' (૧૮૮૪) તથા 'અભયસિંહ-કેશરીસિંહ નાટકનાં ગાયનો' (૧૮૮૮) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

શ્રેષ્ઠ હસમુખ રતિલાલ (૧૦-૨-૧૮૩૩) : નવલકથાકાર. જન્મ ભોટાદમાં. ૧૮૫૧માં એસ.એસ.સી. ૧૮૬૫માં બી.એ. ૧૮૬૮માં એમ.એ. પ્રારંભમાં શિક્ષક, પછી સોમૈયા કોલેજ, મુંબઈમાં બારેક વર્ષ ગુજરાતીના અધ્યાપક.

'ફટકિયાં મોતી' (૧૮૭૩), 'ભીતરે ભયો લાવા' (૧૮૭૪), 'વૈશ્યાળી આભ' (૧૮૭૬), 'સ્નેહનો આસવ' (૧૮૮૦), 'કેસૂરે મન મોહ્યું' (૧૮૮૩) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'મારી શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ' (૧૮૭૫) એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

શ્રેષ્ઠ હેગસ્ટે બાપુ સદાશિવ : 'ઉદમકર્મસંવાદ' (૧૮૫૭) ના કર્તા.

નિ.વે.

શેઠના એન. પી. — શેષનાં કાવ્યો

શેઠના એન. પી. : કથાકૃતિ 'તરુલતા'(૧૯૧૧)ના કર્તા.
નિ.વો.

શેઠના એરથથાણ એદલજી : કથાકૃતિ 'નામે આદમ યાને આદમ-
ચિતાર' - ૧(૧૮૮૫)ના કર્તા.
નિ.વો.

શેઠના નવરોજી કે. : કથાકૃતિ 'જુલ્મી યાચ જબે'(૧૮૭૮)ના
કર્તા.
નિ.વો.

શેઠના ફરામજી હોરમસજી : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'મહાપુરુષોના
જન્મારાનો અહેવાલ'ના કર્તા.
નિ.વો.

શેઠના યાહ્યા એ. : ગઝલસંગ્રહ 'ગુલિસ્તાને ગઝલ અથવા દીવાને
ફઝલ'(૧૯૩૩)ના કર્તા.
નિ.વો.

શેઠના રતનજી ફરામજી (૧૮૭૨, ૧૯૬૫) : જ્ઞાનકોશકાર, નાટક-
કાર. જન્મ થાણા જિલ્લાના ભીંડીમાં. પ્રારંભમાં થોડાં ગુજરાતી
અને મરાઠી ધારણોનો અભ્યાસ. મુંબઈમાં અંગ્રેજોનો અભ્યાસ.
સૂતર અને દોરડાં બનાવતા કારખાના સાથે સંલગ્ન. ૧૮૮૫માં
મુંબઈની અંગ્રુમને ઈસ્લામ લાઈબ્રેરીના ઓનરરી બુક કમિશનર.
૧૮૯૭માં 'ગુલ અફશાન'ના અધિપતિ.

એમણે 'એશિયાની સદગુણી બાનુઓ'ના બે ભાગ પૈકી ભાગ
પહેલામાં ઓગણત્રીસ બાનુઓનાં ગદ્યચરિત્રો અને ભાગ બીજામાં
ત્રણ બાનુઓનાં પદ્ય કે બેતમાં ચરિત્રો આપ્યાં છે. નૂરજહાંથી
બિકાનેરની રાણી લાલિમા સુધીનાં પાત્રો એમાં આવરી લેવાયાં છે.
'સુંદર હેલન'માં હોમરને આધારે મહાયુદ્ધની કથા આલેખાયેલી છે;
તો 'ગુલખુશરો' પારસી ભાષામાં લખાયેલું એમનું દ્વિઅંકી રમૂજી
ફારસ છે. આ ઉપરાંત 'ખુદા પર સબર', 'પાક જાત પરીને',
'જલનું જીગર', 'સહનશીલ પીરોજ', 'રોશન ચિરાગ' વગેરે એમનાં
સામાજિક-ઐતિહાસિક નાટકો છે.

નવ ખંડો ધરાવતો 'જ્ઞાનચક્ર યાને ગુજરાતી એન્સાઈક્લો-
પીડિયા'(૧૮૯૯) એ ગુજરાતીમાં જ્ઞાનકોશને અવતારવાનો
માણેકજી એદલજી વાચ્છા અને અરદેશર ફરામજી સોલાનના
જ્ઞાનકોશ 'સર્વવિદ્યા'(૧૮૯૧) પછીનો મહત્ત્વનો પ્રયત્ન છે. આ
ઉપરાંત 'સંજ્ઞાદર્શક કોશ અથવા સંખ્યાંત શબ્દાવધિ' પણ એમનો
ગ્રંથ છે.

ચં.ટો.

શેઠના સુરેશ મ. (-, ૧૦-૧૦-૧૯૮૪) : પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિકોનાં
ચરિત્રોનો સંગ્રહ 'મહાન વૈજ્ઞાનિકો' - ભા. ૧-૨ (અન્ય સાથે,
૧૯૬૯) તથા વિવિધ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોની માહિતી આપતો
ગ્રંથ 'શોધ અને સિદ્ધિ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શેલત કાલિદાસ : રામાયણ પર આધારિત કથાકૃતિ 'રામાયણની
રસધાર'ના કર્તા.

નિ.વો.

શેલત યુનીલાલ રામચંદ્ર : ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'રામકૃષ્ણ પરમહંસ'
(૧૯૨૪), 'મહાન શીખ ગુરુઓ' (મહેતા કલ્યાણજી વિઠ્ઠલભાઈ
સાથે, ૧૯૬૬); બાળોપયોગી પુસ્તિકા 'બાળઉખાણો'(૧૯૨૨);
સંપાદિત કાવ્યસંગ્રહો 'ગોપકાવ્યો'(૧૯૧૪) અને 'કાવ્યોદ્યાન'
તેમ જ અનુદિત પુસ્તક 'આત્મવિલાસ'(૧૯૪૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

શેલત જમિયત ગો. : નાટ્યકૃતિ 'વીર કોલેજકુમાર'(૧૯૩૪)ના
કર્તા.

નિ.વો.

શેલત નાનુભાઈ ગોરીશંકર (૧૧-૬-૧૯૦૮) : નિબંધકાર. જન્મ
ઉમરેઠમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ઉમરેઠમાં. વડોદરા કોલેજ-
માંથી બી.એ. ૧૯૩૦માં એલ.એલ.બી. ૧૯૩૬માં સબ-જજ
તરીકે ન્યાયખાતાની નોકરીનો આરંભ. ૧૯૬૫થી ગુજરાત લાઈ-
કોર્ટના ન્યાયમૂર્તિ, પછી નિવૃત્ત. 'ઉદય' માસિકના તંત્રી. સાહિત્યિક
પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય રસ. ૧૯૬૭થી શ્રી બૃહદ્ ગુજરાત સંસ્કૃત
પરિષદના પ્રમુખ અને કુલપતિ.

એમની પાસેથી 'કેટલાક લેખો'(૧૯૭૦) પુસ્તક મળ્યું છે.

નિ.વો.

શેલત મણિલાલ શિવશંકર : નવલકથાઓ 'વિશ્વવિત : વિશ્વવાસ-
ઘાત'(૧૯૦૯) અને 'વિશ્વપ્રભા : ભેદભરેલું પૂન'(૧૯૦૯)ના
કર્તા.

નિ.વો.

શેલત વાસુદેવ રામચંદ્ર (૨૩-૯-૧૯૦૨) : કવિ. જન્મ ઉમરેઠમાં.
પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ વડોદરામાં. ૧૯૧૯માં મૅટ્રિક. ૧૯૨૩
માં બી.એ. ૧૯૩૨માં મુંબઈ બાર કોલેજના સેન્ટ્રલ કોલેજની
પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ. બોરસદમાં વકીલાત.

એમની પાસેથી કવિ બોટાદકરનાં રાસ-કાવ્યોની અસર ઝીલતો
કાવ્યસંગ્રહ 'ફૂલવાડી'(૧૯૩૧) મળ્યો છે.

નિ.વો.

શેલત હિમાંશી (૮-૧-૧૯૪૭) : વાર્તાકાર. જન્મ સુરતમાં. અંગ્રેજી
વિષયમાં સ્નાતક અને અનુસ્નાતક. 'વિદ્યાધર નાયપાલની નવલ-
કથા' પર પીએચ.ડી. ૧૯૬૮થી એમ. ટી. બી. આર્ટ્સ કોલેજ,
સુરતમાં અંગ્રેજીનાં વ્યાખ્યાતા.

'અન્તરાલ'(૧૯૮૭) એમની સર્જકપ્રતિભા અને તાજગીને
પ્રગટ કરતી ટૂંકીવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

શેષ : જુઓ, પાઠક રામનારાયણ વિશ્વનાથ.

શેષનાં કાવ્યો(૧૯૩૮) : રામનારાયણ વિ. પાઠક, 'શેષ'નો કાવ્ય-
સંગ્રહ. એમાં તોત્તર જેટલી વિષય, સ્વરૂપ અને વૃત્તાના વૈવિધ્ય-
વાળી કૃતિઓ છે; જ ગાંધીયુગનું પ્રતિનિધિત્વ તો કરે જ છે, સાથે
નિજી વિશિષ્ટતાને પણ પ્રગટ કરે છે. અભિવ્યક્તિમાં ઠાકોરશાઈ
રહેવા છતાં કવિએ અહીં સોનેટ ઉપરાંત મુક્તકો, ગીતો, ભજનો
આપ્યાં છે; મધ્યકાલીન સ્વરૂપોને પણ અવશિષ્ટ રીતે પ્રયોજ્યાં

છે; ને કાવ્યશાસ્ત્રની પૂરી જાણકારી અને સૂઝબૂઝથી પ્રયોગમાંય સગભગ પ્રતિભાની બરાબરીનું કવિકર્મ સિદ્ધ કર્યું છે. આ કાવ્યોની બીજી વિશિષ્ટતા છે, કવિની બૌદ્ધિક સજ્જતા. પ્રેરણાવશતાને બદલે એમાં બુદ્ધિનું પ્રબુદ્ધ કર્મ જોવાય છે. કોઈ એક ભાવ કે વિષયનું એમાં ઘેઘૂર આલેખન નથી; પણ કલાનાં સંયમ, પ્રકાશ અને પ્રસન્નતા છે. આવાં નોંધપાત્ર કાવ્યો ‘દુંગરની કોરે’, ‘એક સંધ્યા’, ‘છેલ્લું દર્શન’, ‘ઓધિતી ઊર્મિ’, ‘એક કારમી કલાણી’, ‘રાણકદેવી’, ‘વૈશાખનો બપોર’, ‘આતમરામને’, ‘શિધુનું આમંત્રણ’ વગેરે છે.

ન.પં.

શૈલી અને સ્વરૂપ (૧૯૬૦): ઉમાશંકર જોશીના સાહિત્યવિવેચન-લેખોનો સંગ્રહ. નિબંધ, એકાંકી, નાટક, ટૂંકીવાર્તા, પદ, મુક્તક, સોનેટ વગેરે વિન્નભિન્ન સાહિત્યપ્રકારો પરનાં લખાણો ઉપરાંત શૈલી પરનો પચાસેક પાનનો નિબંધ એમાં સમાવિષ્ટ છે. સાહિત્ય-પ્રકારોની વિશિષ્ટ દૃષ્ટિથી અહીં સ્પષ્ટ છણાવટ થઈ છે તેમ જ પ્રકારો અંગેનો લેખકનો નિજી અભિગમ પણ અભિવ્યક્ત થયો છે. ખાસ તો ‘ટૂંકીવાર્તા એટલે અનુભૂતિકણ’ જેવી મળેલી વ્યાખ્યાઓ મહત્ત્વની છે. આ ઉપરાંત ‘આજની ગુજરાતી કવિતા’, ‘ત્રીસ પછીની કવિતા: ભાવપ્રતીકોનો પ્રશ્ન’, ‘આવતી કાલની ગુજરાતી કવિતા’ ઉપરાંત અન્ય ચારેક લેખો દ્વારા સમકાલીન ગુજરાતી કવિતાનું ધોતક મૂલ્યાંકન થયું છે. આ ગ્રંથને પ્રૌઢ કવિની આલોચના-વિચારણાનો લાભ મળ્યો છે.

ચં.ટો.

શૈવલિની (૧૯૨૫): બોટાદકરનો કાલાનુક્રમે પાંચમો અને મરણોત્તર કાવ્યસંગ્રહ. ‘રાસતરંગિણી’ પછીનો હોવા છતાં આ સંગ્રહ પહેલાં તૈયાર કરી રાખેલો હોવાથી પ્રકાશકની ગફલતને કારણે ‘ચનુર્થ કાવ્યસંગ્રહ’ ગણાયો છે. નરસિંહરાવની લાંબી પ્રસ્તાવનાનું ‘પુસ્કરણ’ આ સંગ્રહને મળ્યું છે. બોટાદકરની ઉત્તરાશ્રમની પ્રૌઢિનાં વિવિધ પાસાંઓનો ‘શૈવલિની’માં આંવિષ્કાર છે. અન્યોક્તિ અને સ્વભાવોક્તિ જેવી રચનાયુક્તિઓથી કવિ પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, ગુહજીવન અને સમાજજીવનના વિવિધ પ્રસંગો અને ભાવોને આવી લે છે. અંગ્રેજી ભાષાના સીધા સંપર્કનો અભાવ અને સંસ્કૃત ભાષા પરત્વેનો રૂઢભાવ - આ બે પરિસ્થિતિઓએ એમનાં શૈલી-સ્વરૂપને ઉપસાવ્યાં છે. એમની સંસ્કૃતપ્રચુર શૈલી, અરૂઢ સંસ્કૃત શબ્દો અને સમાસોને બાદ કરતાં, એકંદરે ગૌરવાન્વિત રહી છે. સંસ્કૃત વૃત્તો પરનું પ્રભુત્વ પ્રશસ્ત છે અને એમના પદાબંધમાં ચારુતા જોવાય છે. ‘અભિલાષ’ જેવી કવ્વાલીના પ્રકારની એમની છેલ્લી રચના અહીં છે, તે ‘રામાશ્વમેધ’ જેવી સંપૂર્ણ બોટાદકરશાઈ અને કહેવતોની કક્ષાએ પહોંચતી પંક્તિઓવાળી પ્રસિદ્ધ રચના પણ અહીં છે.

ચં.ટો.

શોધ અને સ્વાધ્યાય (૧૯૬૫): પ્રાચીન-મધ્યકાલીન સાહિત્ય-વિષયક, હરિવલ્લભ ભાયાણીનો સંશોધનપરક લેખસંગ્રહ. પાંચ જાતકકથાઓ, અપભ્રંશ સાહિત્ય, પ્રાચીન ગુજરાતી ફાગુ પરના અભ્યાસપૂર્ણ લેખો; મધ્યકાલીન કથાઓના તાણાવાણાને ઝીણવટ-

પૂર્વક ઉકેલતા નુલનાત્મક લેખો તેમ જ ‘દેવતા-અગ્નિસંવાદ’-થી માંડી ‘પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર’ જેવી કૃતિઓનો પરિચય આપતા લેખો ધ્યાનપાત્ર છે. ‘ભરુચ અને નર્મદા’ યા ‘મધુમતી: મહુવા’ અંગેની નામ-શોધખોળ પણ રસપ્રદ છે. ઈતિહાસ, સાહિત્ય અને નુલનાની દૃષ્ટિથી થયેલું સામગ્રીનું સંમાર્જન અહીં મહત્ત્વનું છે.

ચં.ટો.

શોધક: પદ્યકૃતિ ‘પ્રેમજીવન’ (૧૮૮૭)ના કર્તા.

નિ.વાં.

શોધન હર્ષદલાલ અમૃતલાલ: પ્રવાસપુસ્તક ‘ગંગોત્રી’ (૧૯૭૮)ના કર્તા.

નિ.વાં.

શોભન: જુઓ, વસાણી દલપતભાઈ સ્વજીભાઈ.

શિમદ: ચરિત્રલક્ષી કૃતિ ‘કૂલની ટોપલી’ (૧૯૭૯)ના કર્તા.

નિ.વાં.

શ્યામજી અરદેશર: નિબંધસંગ્રહ ‘વિવિધ વિષયમાળા’ના કર્તા.

નિ.વાં.

શ્યામ સાધુ: જુઓ, સોલંકી શામળદાસ મૂળદાસ.

શ્યામલ: નવલકથાઓ ‘અલગારી’ (૧૯૬૮), ‘અભંપાના ડંખ’ (૧૯૬૯), ‘નલસાટ’ (૧૯૭૭) અને ‘વ્યાંઢળ’ (૧૯૭૯) તથા નવલિકાસંગ્રહો ‘પેગોડા’ (૧૯૭૩) અને ‘ત્રીજો ધુવડ’ (૧૯૭૬) ના કર્તા.

નિ.વાં.

શ્રદ્ધાનંદ: મહાકાવ્ય ‘રામાયણ’નો કથાસાર આપતી પુસ્તિકા ‘રામાયણની સ્વસ્વકથા’ (૧૯૨૭)ના કર્તા.

નિ.વાં.

શ્રવણ: જુઓ, જોશી ઉમાશંકર જેઠાલાલ.

શ્રાવક નાથાલાલ: ‘ધર્મરક્ષિતકુમારનો રાસ’ (૧૮૭૩)ના કર્તા.

નિ.વાં.

શ્રાવક હંશલાલ હંસરાજ: કથાકૃતિ ‘અમરદત્ત-મિત્રાનંદ ચરિત્ર’ (૧૮૯૧)ના કર્તા.

નિ.વાં.

શ્રાવણી મધ્યાહ્ન: વિશિષ્ટ કાલસ્થલ સંદર્ભે ઉત્કંઠિતેશ્વર પ્રતિની સહેલની અપૂર્વ અભિવ્યક્તિ આપતી રાજેન્દ્ર શાહની યશસ્વી કાવ્યરચના.

ચં.ટો.

શ્રાવણી મેળો (૧૯૩૭): મુખ્યત્વે ૧૯૩૫ અને ૧૯૩૬ના ગાળામાં લખાયેલી ઉમાશંકર જોશીની વાર્તાઓનો સંગ્રહ. જુદાં જુદાં સ્વરૂપમાં અખતરા કરવાના શોખ ખાતર લેખક વાર્તાસ્વરૂપ તરફ વળ્યા છે અને જુદી જુદી વાર્તાઓમાં પણ આયોજન કે નિરૂપણ બાબતે અખતરાઓ કર્યાં છે. મોટા ભાગની વાર્તાઓનું કથાવસ્તુ કલ્પિત હોવા છતાં એનું વાતાવરણ મુંબઈ, અમદાવાદ અને ગામડાનું રહ્યું છે. વાર્તાઓના કેન્દ્રમાં સૌંદર્યમૂલક વાસ્તવ-

લક્ષિતા રહી છે અને તેથી જ સામાજિક સમસ્યાનું, સમાજ-વ્યવસ્થાની કઠોરતા કે સમાજ-વિષમતાનું ચિત્રણ કરવામાં એક સંયત અને પ્રશિષ્ટ અભિગમ જોવાય છે. વાર્તાઓમાં મામિક સંવાદો અને સ્ત્રીપાત્રો વધુ પ્રભાવક છે. 'છેલ્લું છાણું', 'મારી ચંપાનો વર', 'પગલીનો પાડનાર', 'શ્રાવણી મેળો' જેવી અને પ્રસિદ્ધ વાર્તાઓ આ સંગ્રહમાં છે.

ચં.દો.

શ્રી કલાપીની પત્રધારા (૧૯૩૧): કલાપીના પત્રોનું, જિરાવર-સિલજી સુરસિલજી ગોહિલ દ્વારા સંપાદિત આ પુસ્તક છે. એમાં જગન્નાથ દામોદરદાસ ત્રિપાઠી, 'સાગર' સંશોધક તરીકે રહ્યા છે. અહીં, મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી પરના ૧૦૮ પત્રો, શોભના પરના ૮ પત્રો, કોટડાવાળાં બા પરના ૮૪ પત્રો, દરબાર વાજ-સુરવાળા પરના ૧૦૭ પત્રો, રૂપશંકર ઉદયશંકર ઓઝા- 'સંચિત' પરના ૪૩ પત્રો, કંથારીઆના રાણા સરદારસિલજી પરના ૯૯ પત્રો, આનંદરાય હિમતરાય-દેવે 'આનંદ' પરના ૨૩ પત્રો, જન્મશંકરમહાશંકર બુચ- 'લાલિત' પરના ૧૧ પત્રો, ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી પરના ૧૧ પત્રો, ગિરધરદાસ મંગળદાસ દેસાઈ- 'તાત્યાસાહેબ' પરના ૯ પત્રો, કેપ્ટન એ ઓલ્ડફીલ્ડ સાહેબ પરનો ૧ પત્ર, હરિશંકર નરસિહરામ પંડયા પરના ૬ પત્રો, વિજયસિલ તખ્તસિલજી ગોહિલ પરનો ૧ પત્ર, રમા પરના ૧૬ પત્રો, મોરબીના લખધીરસિલજી સાહેબ પરના ૮ પત્રો— એમ કુલ ૫૩૫ પત્રો સંચિત થયા છે. લેખનનાં સરલતા અને લાલિત્યથી યુક્ત આ પત્રો કવિજીવનની મહદંશે ઝાંખી કરાવે છે.

ચં.દો.

શ્રીકીર્તિમુનિજી (૧૯૮૪): જન્મ ફોલોયુર (સીકર-રાજસ્થાન)માં. પદ્યકથાકૃતિ 'દેવદત્તાકુમારનો રાસ' (૧૯૪૩) એમના નામે છે.

મુ.મા.

શ્રીકૃપાલુ ચોગીવર્ષ: શ્રીકૃષ્ણની બાળલીલાને વર્ણવતાં ભજનો અને તેમનો રસાસ્વાદ કરાવતી કૃતિ 'ગોપીભાવનાં ભજનોનું ભાવદર્શન' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીગોપાલદાસજી: 'શ્રી વદ્ધભાષ્યાન' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

હ.ત્રિ.

શ્રી મોટા: જુઓ, ભગત યુનીલાલ આશારામ.

શ્રીરામચન્દ્ર સ્વામી: 'પૂજ્યશ્રી અજરામર સ્વામીજીનું જીવન-ચરિત્ર' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીકંઠ: રહસ્યકથા 'દંડે કેલેજે ખૂન' (૧૯૬૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીધરાણી કૃષ્ણલાલ જોડાલાલ (૧૬-૯-૧૯૧૧, ૨૩-૭-૧૯૬૦): કવિ, નાટ્યકાર. જન્મ ઉમરાળા (ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ ઉમરાળામાં. માધ્યમિક શિક્ષણ દક્ષિણામૂર્તિ-વિનયમંદિરમાં. ૧૯૨૯માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદમાં જોડાયા. ૧૯૩૦ ની ઐતિહાસિક દાંડીકૂચના એક સૈનિક તરીકે એમની પસંદગી થઈ.

ધરાસણા જતાં કરાડીમાં એમની ધરપકડ થતાં સાબરમતી અને નાસિકમાં કારાવાસ. વિદ્યાપીઠનું શિક્ષણકાર્ય સ્થગિત થવાથી ૧૯૩૧માં વિશ્વભારતી-શાંતિનિકેતનમાં દાખલ થયા. ૧૯૩૩માં ત્યાંથી સ્નાતક, બીજા વર્ષે કવિવર ટ્રાગેર તેમ જ એક અમેરિકન શિક્ષકની સલાહથી વધુ અભ્યાસાર્થે અમેરિકા ગયા. ૧૯૩૫માં ન્યૂયોર્ક યુનિવર્સિટીમાંથી સમાજશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૩૬માં કોલંબિયા યુનિવર્સિટીની ગ્રેજ્યુએટ સ્કૂલ ઓવ જર્નાલિઝમમાંથી એમ.એસ. ચાર વર્ષ પછી એ જ યુનિવર્સિટીમાંથી સમાજશાસ્ત્ર અને રાજકીય તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયોમાં અભ્યાસ કરી પીએચ.ડી. દરમિયાન અમેરિકામાં હિન્દને આઝાદ કરવાની લડતનો મોરચો રચી, અમેરિકી પ્રજાને સમજણ આપી લોકમત જાગ્રત કર્યો. ૧૯૪૫ પછી 'અમૃતબઝાર પત્રિકા' માટે લખવાનું શરૂ કર્યું. ૧૯૪૬માં ભારત આવ્યા પછી પત્રકારત્વ એમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ. ૧૯૪૬માં રાજકોટ ખાતે મળેલી યુગરાતી સાહિત્ય પરિષદના ઈનિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૫૮નો રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક એમને મરણોત્તર એનાયત થયેલો. હૃદય બંધ પડવાથી દિલ્હીમાં અવસાન.

'કોડિયાં' (૧૯૩૯)માં સંગૃહીત એમની કવિતા લોકપ્રિય બની છે. બાળકાવ્યો અને પ્રણયકાવ્યોમાં કવિના સંવેદનની વૈયકિતકતા જણાઈ આવે છે. યુગની મહોર વાગી હોય એવાં અનેક કાવ્યોમાં વિચાર કે અર્થના પ્રાધાન્યને બદલે રસ અને સૌન્દર્યની ચમક દેખાય છે. અજેય પદ્યરચનાનો બહુ આદર નથી. શ્લોકબંધ, ગ્રાસ જાળવવાનું વલણ તેમ જ ગેયતા તરફનો પ્રક્ષપાત રહ્યો છે; તેથી રૂપમેળ ગુત્તો કરતાં માત્રામેળ છંદોમાં રચાયેલાં કાવ્યોમાં તેમ જ સોનેટ કરતાં ગીતોમાં સિદ્ધિ વિશેષ છે. સંવેદનમાં ઈન્દ્રિય-સંતર્પકતા છે; ભાષામાં ઓજસ અને વ્યંજના છે; તેમ જ નાટ્યાત્મકતા વિશેષ ગુણલક્ષણ બની રહે છે. અનુગાંધીયુગમાં રવીન્દ્રનાથનો પ્રભાવ વિશેષ કાર્યાન્વિત થઈ રહ્યો હતો અને શુદ્ધ કવિતાની જરૂર વધતી હતી ત્યારે એમણે રવીન્દ્રપ્રભાવને પર્યાપ્ત રીતે આત્મસાત્ કરી કેટલીક ઉત્તમ કાવ્યકૃતિઓનું સર્જન કરેલું.

રાજકારણ અને સમાજકારણ સાથેના ઘનિષ્ઠ સંપર્કને કારણે નિભ્રાન્ત બનેલા આ કવિ ૧૯૪૮ પછી પુનઃ કાવ્યલેખન આરંભે છે. 'કોડિયાં' (૧૯૫૭)-નવી આવૃત્તિમાં ઉમેરેલાં અગિયાર જેટલાં કાવ્યો તેમ જ મરણોત્તર પ્રગટ થયેલા કાવ્યસંગ્રહ 'પુનરપિ' (૧૯૬૧)માં સંગૃહીત બાવીસ રચનાઓમાં ઊપસતું ઉત્તર-શ્રીધરાણીનું કવિવ્યકિતત્વ વિશિષ્ટ છે. કવિના ઊંડા વાસ્તવદર્શન અને વેધક કટાક્ષનિરૂપણની દૃષ્ટિએ 'આઠમું દિલ્હી' અત્યંત નોંધ-પાત્ર કાવ્ય ગણાય. કટાક્ષ અને હાસ્ય એમની નવતર રચનાઓનાં સંઘટક તત્ત્વો છે. તાજગીભર્યાં કલ્પનો અને પ્રતીકો ઉપરાંત ભાષાની સખ્તાઈ પણ ધ્યાન ખેંચે છે. સર્વેયા અને ચોપાઈ જેવા છંદોને પરંપરિત કરવામાં તેમ જ એમાં ગદ્યના અધ્યાસો જગવી પ્રયોગ લેખે પદ્યમુકિતની દિશા ચીંધવામાં એમની વિશેષતા છે. આ સંદર્ભમાં, ૧૯૫૬માં રચાયેલાં બે કાવ્યો ઉમાશંકરકૃત 'છિન્ન-ભિન્ન છુ' અને આ કવિનું 'આઠમું દિલ્હી' ગુજરાતી કવિતાક્ષેત્રે નવપ્રસ્થાન બનેલાં છે.

એમણે નાનાં-મોટાં મળી સોળ નાટકો લખ્યાં છે. 'વડલો' (૧૯૩૧) અને 'પીળાં પલાશ' (૧૯૩૩)માં સંગૃહીત બાળ-નાટકોમાં જે રંગદર્શિના, કલ્પકતા, ઊંમિકવિત્વ અને ધ્વનિસુગંધ છે તે બીજા કોઈ સમકાલીન લેખકનાં બાળનાટકોમાં નથી. 'વડલો' નાટક તો હિંદી, મરાઠી અને અંગ્રેજી ભાષાનો વેશ પહેરી ગુજરાત બહાર પણ પ્રસર્યું છે. 'પિયો ગોરી' (બી. આ. ૧૯૪૬)માંનાં નાટકોનો બંધ દૃશ્યબાહુલ્ય, સંવાદોમાં આવનાં ગીતો તેમ જ ઘટનાપ્રવાહનો મંદગતિને કારણે શિથિલ લાગે છે; પરંતુ 'ડૂસકું' અને 'પિયો ગોરી'માં થયેલો નાટ્યતત્ત્વ ને કાવ્યતત્ત્વનો સુમેળ એ કૃતિઓને વિશેષ રમણીય બનાવે છે. 'ડુંગળીનો દડો', 'વીજળી' અને 'ગૃપલ' ગંગભૂમિની જરૂરિયાતોને ઉપેક્ષા છે.

એમણે લખેલાં ત્રિઅંકી નાટકો પૈકીનું 'મોરનાં ઠોંડાં' (૧૯૩૪) વાસ્તવાલેખન, વસ્તુને મળતો કવચિત્ રહસ્યનો ઓપ, પ્રતીક-મયતા, નાટકમાં ચિત્રીસને મળતું પ્રાધાન્ય જેવી બાબતોને લીધે ઈશ્વરનાશીલીનો; તે એમાંની ભાવનામયતા, રંગદર્શિના અને કાવ્યતત્ત્વ ન્હાનાવાલ કે ટાંગેરની શૈલીનો પ્રભાવ સૂચવે છે. પરંતુ સમગ્ર રીતે એ નાટકમાં લેખકની પોતીકી છાપ અંકિત થયેલી જણાય છે. બીજું 'પદ્મિની' (૧૯૩૪) ઐતિહાસિક નાટક છે. પોતાના દેશને અને હજારો દેશબંધુઓને બચાવી લેવા પોતાના શિવમનું અલિહાન આપતી 'મોતના વાના' (મોરિસ મેટરલિન્કકૃત)ના અભિગમની પ્રતિક્રિયારૂપે સર્જાયેલું 'પદ્મિની', એને સમસ્યાનાટક બનાવવાની લેખકની ધૂનને કારણે, ઈતિહાસના વાસ્તવને જોખમાવતું, પાત્રાલેખનમાં વિસંગતિ જન્માવતું અસ્વાભાવિક નાટક બન્યું છે.

ટાંડીકૂચના એક શૈનિક તરીકે નાસિકમાં કારાવાસની સજા થઈ એ વખતે કેટલાક કેદીઓની આપવીતી સાંભળી, એ સત્ય-કથાઓને આધારે એમણે ટૂંકી નવલકથા 'ઈન્સાન મિટા ઢૂંગા' લખેલી; એમાં એમનું વાર્તાકાર તરીકેનું સામર્થ્ય પ્રગટ થયું છે; પરંતુ ઉશ્કેરાટભર્યા પ્રસંગો નિરૂપવા જતાં કલાસંયમ ચૂકી જવાયો છે. આ 'ઈન્સાન મિટા ઢૂંગા' (૧૯૩૨) સંગ્રહમાં બીજી આઠ વાર્તાઓ છે, જે વાર્તા તરીકે સામાન્ય કક્ષાની છે.

આ ઉપરાંત 'આપણી પરદેશ નીતિ' (૧૯૪૮) એમના નામે છે. 'ગોર વિચાઉટ વાયોલન્સ' (૧૯૩૯), 'માય ઈન્ડિયા, માય અમેરિકા' (૧૯૪૧), 'ધ બિગ ફોર ઓવ ઈન્ડિયા' (૧૯૪૧), 'વોર્નિંગ ટુ ધ વેસ્ટ' (૧૯૪૩), 'ધ મહાત્મા એન્ડ ધ વર્લ્ડ' (૧૯૪૬), 'જનરલ નોલેજ એન્સાઈક્લોપીડિયા' (૧૯૪૯), 'સ્ટોરી ઓવ ધી ઈન્ડિયન ટેલિગ્રાફ' (૧૯૫૩), 'ધ જર્નાલિસ્ટ ઈન ઈન્ડિયા' (૧૯૫૬), 'ધી એલેન્ચર્સ ઓવ અપસાઈડ ડાઉન ટ્રી' (૧૯૫૬) અને 'સ્પાય્ કસ ફોમ કશ્મીર' (૧૯૫૯) એમના અંગ્રેજી ગ્રંથો છે.

નૃ.પા.

શ્રીમતી : કાવ્યસંગ્રહ 'અભિલાષ' (મરણાત્તર, ૧૯૪૫) નાં કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રભગવાન : જુઓ, યાજ્ઞિક ઉપેન્દ્રાર્ય નૃસિંહાચાર્ય.

શ્રીમદ રાજચંદ્ર : જુઓ, મહેતા રાજચંદ્ર રાવજીભાઈ.

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી : જુઓ, યાજ્ઞિક નૃસિંહાચાર્યજી દુર્લાભરામ.

શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ : તેજછાયાનું એક ચિત્ર : સયાજીરાવ ગાયકવાડના પાંચીસ વર્ષના આખંડ પરિશ્રમને બિરદાવતો અને એક મહાન ગુજરાતી તરીકે એમને ઉપસાવતો કવિ ન્હાનાવાલનો નિર્બંધ.

ચં.ટો.

શ્રીમાળી ખુશાલદાસ રઘુરામ : પદ્યકૃતિ 'પ્રેમપત્રિકા' (૧૯૧૫) ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીમાળી દલપતભાઈ ડાહ્યાભાઈ (૩-૧૦-૧૯૩૩) : વાર્તાકાર, વિવેચક. હિંદીમાં 'સાહિત્યમહોપાધ્યાય' અને 'વિદ્યાવાચસ્પતિ'ની ઉપાધિ. ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘમાં 'સેવા' અને 'પ્રાયશ્ચિત્ત' સામયિકોનું સંપાદન. ત્યારબાદ ૧૯૭૧ માં 'જરુડ' પાસિકનું પ્રકાશન.

એમની પાસેથી વાર્તાસંગ્રહ 'ડાળાં પાણી', વિવેચનલક્ષી કૃતિ 'દાસી જીવાણ અને એનાં ભવનં', 'સંસ્કૃતિનાં મૂળ', ચરિત્રલક્ષી પુસ્તિકા 'સિવામૂર્તિ પરીક્ષિતલાલ' (૧૯૭૦), ધર્મપંચક રચના 'ધૂપસુગંધ' તેમ જ 'ગાંધી આશ્રમ કે ભ્રષ્ટાચારીઓના અપારાડ?' વગેરે પુસ્તકો મળ્યાં છે.

નિ.વો.

શ્રીમાળી દલસુખભાઈ મૂળજીભાઈ, 'ત્રિમૂર્તિ' (૯-૫-૧૯૪૫) : ચરિત્રકાર. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના કડીમાં. ૧૯૬૦માં મેટ્રિક. કેલેજના પ્રથમ વર્ષ સુધીનો અભ્યાસ. પ્રાથમિક શિક્ષક.

'બક્તકવિ દયારામ - જીવનકવન' (૧૯૮૬) એમનું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

શ્રીમાળી મગનલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'બાબા રામદેવ' (૧૯૬૧) ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીહર્ષ : 'બાળચાંતો' (૧૯૨૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રુતિ અને સ્મૃતિ : ચંદ્રકાન્ત બક્ષીની આ ટૂંકીવાર્તામાં મિત્ર-દંપતીનો એમની બહેરી અને મુંગો ટીકરી શ્રુતિ માટેનો પુરુપાર્થ અને એનો કરણ અંત માર્મિક છે.

ચં.ટો.

શ્રેયસ : નવલકથા 'કુરબાની : પરજીમની પાટયાહીનો પાયો' (૧૯૨૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રીયાર્થીની સાધના (૧૯૫૩) : નરહરિ પરીખકૃત કિશોરલાલ મણરૂવાળાનું જીવનચરિત્ર. કિશોરલાલે લખેલી સ્મૃતિનોંધો, એમનાં પુસ્તકો, લેખો, પત્રો અને ભાષણો તેમ જ અન્ય દ્વારા લખાયેલાં સંસ્મરણોને આધારે અહીં તેમનું વાકિતચિત્ર ઉપસાવવાનો પ્રયત્ન થયો છે. પોતે ચરિત્રનાયકના આઠ સંપર્કમાં હતા તેમ જ બંનેનું કાર્યક્ષેત્ર એક હતું, છતાં ચરિત્રલેખકે સામગ્રીને

શ્રોક્ષ ધનવન્ત - સન્યા પેસ્તનજી જમશેદજી

વ્યવસ્થિત કરી તેને મુખ્યત્વે સંપાદિત કરવાનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે. ઈતિહાસકાર અને સંપાદક તરીકે અગ્રેસર રહેતા આ લેખક આર્થી ચરિત્રકાર તરીકેની કલાને ગૌણ ગણીને ચાલ્યા છે. કૃતિમાં, એકંદરે, ચરિત્રનાયકનાં વિવિધ પાસાંઓનું પ્રમાણિત ચિત્ર મળે છે.

મુ.મા.

શ્રોક્ષ ધનવન્ત : કાવ્યસંગ્રહો 'સુમતિ'(૧૯૩૪), 'બાલબાલે'(૧૯૩૪) અને 'સાયો શહીદ'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રોક્ષ રેખા આ. : બાળનાટિકા 'રક્ષાબંધન'(૧૯૬૩) અને નવલકથા 'ધરતીકંપ'(૧૯૭૫) તથા પ્રકીર્ણ અનૂદિત પુસ્તક 'નટની તાલીમ'નાં કર્તા.

નિ.વો.

શ્રોક્ષ ધાવકથા દાદાભાઈ, 'ફિરોજગર' : 'બસ તારે જ પ્યાર' (૧૯૧૮), 'લાખપતિના લેખ'(૧૯૩૩), 'સેવટ સુધી સફળતાને વરી શક્યા સાચી'(૧૯૩૯), 'સુખી કે દુઃખી' વગેરે નવલકથાઓ; 'જૂઠી જગત'(૧૯૩૩), 'કોમ આવાઝ'(૧૯૪૭), 'મોટે ઘેરની મીઠું', 'સરજત', 'બનવા કાળ', 'મફતની મિસિસ', 'બેરોનેટનો બેટો', 'કરોડપતિ કંજુસ', 'સિવિલ મેરેજ', 'ધર્મી ધુતારો' વગેરે નાટકો તથા મુંબઈના વિકાસમાં પારસીઓના ઉદ્યમને નિરૂપનું પુસ્તક 'ગુલઝર મુંબઈ'(૧૯૫૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

શ્રોક્ષ સુનુ અદી : નવલકથાઓ 'નસીબસંજોગ યાને શ્રાપનો ભોગ', 'મોહબત યા ઈઝત' અને 'વેરની વસુલાત'ના કર્તા.

નિ.વો.

શ્રોક્ષ સુભદ્રાબેન ચિ. : 'દેબરભાઈની જીવનઝરમર'(૧૯૭૮)નાં કર્તા.

નિ.વો.

શ્રોક્ષ હીરાલાલ વ્રજભૂખણદાસ (૧૮૬૭, ૩૦-૫-૧૯૩૦) : જન્મ પેટલાદમાં. કૂવા વ્રજભૂખણદાસને ત્યાં દત્તક. પિતાનું નામ નરોત્તમદાસ. ઍલ્ફિન્સ્ટન હાઈસ્કૂલમાંથી મૅટ્રિક. ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી બી.એ. થોડો વખત મુંબઈમાં સખારામ મંજારામવાળા શેઠ યુનીવાલને ત્યાં સેક્રેટરી. ૧૯૦૮માં વડોદરાની સયાજી હાઈસ્કૂલના આચાર્ય. પેટલાદમાં અવસાન.

એમણે 'શિશુકંઠાભરણ' કાવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે. 'મદનમોહના' અને 'નંદબત્રીસી'નાં સંપાદનો પણ આપ્યાં છે. વળી, 'નવલ-ગ્રંથાવલી', 'ગીતગોવિંદ' અને 'સંસ્કૃત સાહિત્યકથાઓ' - ૧ ની પ્રસ્તાવનાઓ પણ એમણે લખેલી છે.

સં.દો.

સકલાતવાલા જમશેદ એદલજી (૧૮૬૧, ૧૯૪૪) : 'સલમાને ફારસી' અને 'ઓમરખ્યામ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સકઈ જમનાભાઈ નગીનદાસ : કથાત્મક કૃતિ 'સ્રી પોકાર અથવા અર્ધી દુનિયા સાથે લડત'(૧૯૦૭) અને 'દુકાબપીડિત વિભાગોમાં બાનુઓની મુસાફરી'નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

સખી મેં કલ્પી 'તી : આદર્શ અને વાસ્તવના વિરોધનું રમણીય રીતે ઉપશમન કરતું ઉમાશંકર જોશીનું જાણીતું પ્રખ્યાત-સોનેટ.

સં.દો.

સગીર : જુઓ, 'કાસીમ જુલામહુસેન મોહમ્મદ.

સગુણા બાનુસુખરામ : 'સ્રી-ઓષક સનીચરિતો'(૧૯૦૭)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

સચકુંજ : 'ખેડા વર્તમાન'માં ક્રમશઃ પ્રગટ થયેલી સામાજિક ટૂંકી-વાર્તાઓનો ગ્રંથસ્થ સંગ્રહ 'દુલારી અને બીજી વાર્તા'(૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સચદે જ્યંત : 'લાહોળા સમાચાર'નું ખેડપુસ્તક સામાજિક નવલકથા 'પ્રણયપાત્ર'(૧૯૬૧)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સચરાચરમાં (૧૯૫૫) : બકુલ ત્રિપાઠીના વિનાદપ્રધાન ત્રીસ નિબંધોનો સંગ્રહ. આસપાસના જગતને માર્મિક રીતે દર્શાવતા આ લેખોમાં ડંખ વગરનો હળવો વ્યંગ નરવાપણાથી ઊપસતા જેઈ શકાય છે. લેખકની અડફ્ટે રાષ્ટ્રગીત આવ્યું કે ઓટોગ્રાફ આવ્યો, કેલેન્ડર આવ્યું કે બેગ અને બિસ્તરા આવ્યાં - આ સર્વ હાસ્યની વિવિધ ગતિરીતિનાં અને હાસ્યસ્વરૂપોનાં ઉપકરણ બન્યાં છે. વિચાર-વસ્તુ કે પ્રસંગમાં રહેલી અસંગતિને ઝડપતી લેખકની નર્મદૃષ્ટિ નોંધપાત્ર છે.

સં.દો.

સચિત્ર સાક્ષરમાળા (૧૯૧૨) : જયસુખરામ પુરુષોત્તમરાય જોષીપુરા દ્વારા તૈયાર થયેલા આ પુસ્તકમાં પંદરમા શતકથી વિદેહ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરોની છબીઓ એમના સાંક્ષિપ્ત વૃત્તાંત સાથે આપવામાં આવી છે. કેટલાક રાજવંશી સાક્ષરોનો પણ અહીં સમાવેશ થયો છે.

સં.દો.

સચેદીના એ. જી., 'આઝાદ' : 'ગુજરાતી સ્વાહીલી શબ્દકોશ'(૧૯૫૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

સજ્જન છોટાલાલ ગિરધરલાલ : નવલકથાઓ 'સ્નેહસૌભાગ્ય'(૧૯૧૦) તથા 'રજનીકાંત'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સદ્ગાવાળા મોતીલાલ ત્રિભોવનદાસ : નવલકથા 'વિક્રમની વીસમી સદી અથવા હાલના હાલહવાલ'(૧૯૦૧) તથા કાવ્યસંગ્રહ 'રસિક ઝઘડો'(૧૯૧૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સન્યા પેસ્તનજી જમશેદજી, 'ઈપોક'(૧૮૫૯, ૧૯૩૦) : નવલ-કથાકાર. 'ગુજરાતી' પત્ર સાથે પચીસ વર્ષ સુધી સંલગ્ન. પત્ર-

કારત્વની એકનિષ્ઠ સેવા.

એમણે અંગ્રેજી નવલકથાનાં અનુકરણો દ્વારા 'જનનાખાનાની બીબીઓ'(૧૮૮૯), 'ચાંદબીબી'(૧૮૯૪), 'અઠારમી સદીનું વિન્ડુસ્તાન અથવા સૂર્યનો અસ્ત અને ચંદ્રનો ઉદય'(૧૮૯૬), 'શાહજહાં અને ભીખારી'(૧૮૯૮) વગેરે સફળ ઐતિહાસિક નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત, 'અકબર ખીરબલનો વિનોદી વાર્તાસંગ્રહ'(૧૯૨૭), 'ખીરબલનો હાસ્યબંધાર'(૧૯૨૮), 'અંકલ ટોમ્સ કેબીન યાને ગુલામી બજાર અને તળંગરની તલવાર'(૧૯૩૦) વગેરે પુસ્તકો પણ એમના નામે છે.

ચં.ટો.

સત્યકામ : મનુભાઈ પંચાગી, 'દર્શક'ની પ્રસિદ્ધ નવલકથા 'જિર' તે પીઠા છે જાણી જાણી'નો નાયક. જ્યોતિષની આગાહીને કારણે રોહિણીને સુખી કરવા રોહિણીથી દૂર ગયેલો સત્યકામ શીતળાથી આગમ ગુમાવે છે, પણ ભારતીય પરંપરાનાં ઉત્તમ મૂલ્યોથી ઘડાયેલું એનું વેદનાગ્રસ્ત ચિત્ત યુરોપની બીજ વિશ્વયુદ્ધની યાતનાઓની સાક્ષીએ અંત ઉદાર કરુણાને પામે છે.

ચં.ટો.

સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા - ભા. ૧, ૨ (૧૯૨૭, ૧૯૨૯) : ગાંધીજીની આત્મકથા. મૂળે ૨૯-૧૧-૧૯૨૫થી ૩-૨-૧૯૨૯ દરમિયાન 'નવજીવન'માં હપતે હપતે છપાયેલી આ આત્મકથામાં લેખકનું જીવન ઓતપ્રોત હોવા છતાં સત્યના પ્રયોગો જ બહાર નરી આવ્યા છે. રાજ્યપ્રકાશી ક્ષેત્રના નહીં, પણ અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રના આ પ્રયોગોની પાછળ નમ્રતાની વૃદ્ધિ અને આત્મદર્શન એવા બે મુખ્ય હેતુ રહ્યા છે; તેથી કથા તટસ્થભાવે નિરભિમાનપણે લખાયેલી છે. એમાં સિદ્ધાંતોનું વર્ણન નથી, પરંતુ સિદ્ધાંતો પર રચાયેલાં કાર્યોની ઈનિહાસ છે. મુખ્ય સિદ્ધાંત છે સત્યનો. લેખકને મન સત્ય સર્વોપરિ છે. એમાં જ સત્યથી વિન્ન મનાતા અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય ઈત્યાદિ નિયમોના પ્રયોગો પણ આવી જાય છે. આથી, સત્ય જ છે અને એ સિવાય બીજું કંઈ આ જગતમાં નથી એવા દિનપ્રતિદિન વૈષ્ટ્ય ગતા વિશ્વાસની આ વિકાસકથા બની છે. લેખકે કહેવા યોગ્ય એક પણ વાત છુપાવી નથી અને પોતાના દોષોનું ભાન વાંચનારને પૂરેપૂરું થાય તે પ્રમાણે નિર્ભીકપણે નિરૂપણ કર્યું છે. આત્મનિરીક્ષણ ને આત્મપરીક્ષણની બેવડી ધારે ચાલતું નિરૂપણ, નિર્વાજ સરલતા ને સદૃશતાથી ઊઘડતી જતી વાત, પ્રસંગે પ્રસંગે વણાટમાં સત્યસૂત્રનો પ્રભાવ, પ્રકરણે પ્રકરણનું શિલેષ કલેવર, વિનોદ અને નર્મવૃત્તિનો વિવેકપુરઃસર વિનિયોગ, માર્મિક અનુભવસારને ઉપસાવતી દૃષ્ટિ, સુસ્ચિની સીમાને કચારેય ન અતિક્રમતી અભિવ્યક્તિ - આ બધાંથી શ્રેષ્ઠ આત્મકથાનો આદર્શ અહીં સ્થાપિત થયો છે. ભારતની જ નહીં, જગતભરની ઉત્તમ આત્મકથાઓમાં આ આત્મકથાનું મોખરે સ્થાન છે.

ચં.ટો.

સત્યપ્રસાદ હરિલાલ : પદ્યકૃતિ 'મહારુ' મોતી'(૧૯૧૩) ના કર્તા.
૨.૨.૯.

સત્યમ્ : જુઓ, શાહ શાન્તિલાલ નાગરદાસ.

'સત્યવકતા'નો માલિક : નવલકથા 'પ્રમદા'(૧૮૮૭)ના કર્તા.
૨.૨.૯.

સત્યવંદર મીરાં, 'સ્વપ્નસેવી'(૧૯૧૯) : વાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ નડિયાદ (જ. ખેડા)માં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીની સ્નાતક-પુર્વેની ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી સિનિયર ટ્રેઈન્ટ.

એમણે 'જીવનના રંગ', 'વર્ષા', 'કમળનાં ફૂલ', 'રુદ્રમંગલ' અને 'ધરા ગુર્જરી' જેવી નવલકથાઓ તથા વાર્તાસંગ્રહો 'પ્રેમનાં આંસુ' અને 'છીપનાં મોતી' આપ્યાં છે.
૨.૨.૯.

સથવારા રતિલાલ ગોવિંદરામ (૧૦-૧-૧૯૪૨) : નવલકથાલેખક, કવિ. જન્મ વિજપુર તાલુકાના સોજમાં. એમ.એ., બી.એડ. માણસાની બી. એલ. ડી. સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

'કૂલ ખીલ્યું વેરાનમાં'(૧૯૭૮) નવલકથા ઉપરાંત એમણે 'છાલક'(૧૯૭૫) કાવ્યસંગ્રહ પણ આપ્યા છે.
ચં.ટો.

સદાગ્રતી નરભેરામ માધવજી (૧૪-૧૦-૧૯૨૦) : પ્રવાસકથાલેખક. જન્મ મરમક (જ. જૂનાગઢ)માં. ૧૯૪૦માં મેટ્રિક. વડોદરાની કોલેજમાં બે વર્ષ અભ્યાસ કરી 'હિંદ છોડો'ની લડતમાં જોડાતાં જેલવાસ. પછી મુંબઈમાં શિક્ષક. દરમિયાન બી.એ., એમ.એ. ૧૯૪૮થી 'જન્મભૂમિ' અને 'જનસત્તા'માં પત્રકારત્વ.

એમણે ગુજરાતની પર્વતારોહક ટુકડીએ કરેલા હિમાલય-પ્રવાસની, 'જન્મભૂમિ'માં ક્રમશઃ પ્રગટ થયેલી પ્રવાસકથા 'ક્રી કેલાસદર્શન'(૧૯૬૪) આપી છે.
૨.૨.૯.

સદ્ગત ચંદ્રશીલાને (૧૯૫૯) : સુંદરજી બેટાઈ રચિત દીર્ઘ શોક-પ્રશસ્તિ. નાના-નાના નવ ભાગોમાં વહેંચાયેલું, વિવિધ છંદોમાં લખાયેલું આ કાવ્ય અભિવ્યક્તિની તીવ્રતા, સૂક્ષ્મતા, ભાવની આર્દ્રતા અને સંયતતા, છંદ અને ભાષાની ભાવાર્થપૂર્ણ વિશદતા વસાયે છે. પત્નીના અવસાનથી જન્મેલો શોક વર્ણવીને કવિ છત્રોસ વર્ષના દામ્પત્યજીવનની અનેક મધુર ક્ષણોને નિરૂપે છે. માથેરાન, ગોદાવરી, ગંગા-જમનાનો તટ, પૂનમની રાતો ને હુંફળી બપોરો આદિ સ્થળકાળ-સંદર્ભિત વિશેષ સંવેદનોને કવિ યાદ કરે છે. આ સૌની ઉપર તરી આવેનો પ્રેમ કરુણના આવરણમાં વધુ ને વધુ સ્પર્શક્ષમ બને છે. વર્ણનોમાં ક્યાંક સ્થૂળતા કે સામાન્યતા આવી ગઈ છે, એ સિવાય કવિએ છંદોને સફાઈદાર રાખી તત્સમ પદાવલિ વડે ભાવાર્થની વ્યંજનને જળવી છે.

મ.પ.

સદ્ગત મોટાભાઈને : મોટાભાઈના મૃત્યુનિમિત્તે અનુભૂત વિશિષ્ટ સંવેદનાને મૂર્ત કરતું ઉમાશંકર જોશીનું ક્રુણપ્રશસ્તિકાવ્ય.

ચં.ટો.

સધરા જ્ઞેસંગ : રાજનૈતિક ભ્રષ્ટાચારના પ્રતીક જેવો, યુનીલાલ મડિયાની હાસ્યનવલકથા 'સધરા જ્ઞેસંગનો સાળો'નો નાયક. ગમર

કાંઈયામાંથી મંત્રીપદે પહોંચી સગાંવહાલાંને સહાયક થતો સધરો શાસનતંત્ર પરનો કટાક્ષ છે.

ચં.ટો.

સધરા જ્ઞેસંગનો સાળો - ભા. ૧-૨ (૧૯૬૨) : થીલેચલુ નવલ-કથાથી ઊંફરાટે જવાના પ્રયાસરૂપે લખાયેલી યુનીવાલ મડિયાની હાસ્યરસિક નવલકથા. ગુજરાતી ભાષામાં 'ભદ્ર'ભદ્ર' અને 'અમે બધાં' જેવી મહત્ત્વની રચનાઓ પછીની આ સર્ગંગ હાસ્ય નિરૂપતી સુદીર્ઘ કથા ગણનાપાત્ર છે. સામાન્ય કાંઈયા સધરા જ્ઞેસંગને સેવકરામ ચૂંટણીમાં ખોચે છે અને સધરો પોતાના સાળા ભડક અને સેવકરામ મારફતે ચૂંટણીમાં જીતી મુખ્યપ્રધાન બને છે. પરંતુ સાળો ભડક સધરાને છેવટ સુધી નચાવ્યે રાખે છે અને અંતે પોતે વિરોધપક્ષમાં ભળી જાય છે. આ કથાવિષયને નિરૂપવા જતાં નવલકથાકારે અતિરંજિત ચિત્રણા, અતિશયોક્તિઓ, વ્યંગ અને વિલક્ષણ પાત્રો તેમ જ ઘટનાઓનો આશ્રય લીધા છે. મતલબી-પણાથી અને ડરપોકપણાથી હીનસ્ત્વ એવા પાત્રની આસપાસ રાજકારણ અને લોકશાહીનાં દૂષણોની ઠેકડી કરવા સાથે લેખક વર્તમાન સમાજ, સાહિત્ય, શિક્ષણ, વેપાર, ઉદ્યોગ, ધર્મ વગેરે વિવિધ લોકજોત્રોમાં ધૂમી વળે છે. આ માટે લેખકે પ્રયોજેલાં ભાષાના વિવિધ વર્ગના વિવિધ સ્વરો તથા નવાં અર્થઘટનો, નવી સાદૃશ્યરચનાઓ ને શબ્દવિશ્લેષો નોંધપાત્ર છે. એકંદરે લેખકે અંગત પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત રહી સર્ગંગ હાસ્યની સફળ નવલકથા આપી છે.

ચં.ટો.

સપારણ : ઝવેરચંદ મેઘાણીની નવલકથા 'સોરઠ તારાં વહતાં પાણી'ની સોરઠી સત્ત્વ અને ખમીરને પ્રગટ કરતી મેર નાયિકા. સત્ત્વહીન વ્યક્તિને પરણવાને બદલે ઘર છોડી ગયેલી તે અંતે ડાકૂ બની સ્માત વર્ષની કેદ સ્વીકારે છે.

ચં.ટો.

સમપદાં (૧૯૮૧) : ઉમાશંકર જોશીનો સાત પદો—કાવ્યોનો સંગ્રહ. મૂળે બાર કૃતિઓનું કલ્પેલું ગુચ્છ, પાંચ કૃતિઓના ગુચ્છની કલ્પનામાં ફેરવાઈ છેવટે સાત કૃતિઓના ગુચ્છમાં પરિણમેલું છે : 'છિન્નભિન્ન છુ', 'શોધ', 'નવપરિણીત પેલાં', 'સ્વપ્નોને સળગવું હોય તો', 'પીછો', 'મૃત્યુક્ષણ' અને 'ખંખીલોક'. આ સાત કાવ્યો પૂર્ણતા તરફ સરકી એક કાવ્ય થવા મહત્ત્વાકાંક્ષી પ્રયત્ન કરે છે, પણ અહીં પહેલી અને છેલ્લી રચના વચ્ચે પચીસ વર્ષનું છેટું છે; તેથી એમાં સર્જનની વિષમતા, સ્તરની ઉચ્ચાવચતા, અભિ-વ્યક્તિના તરીકાઓની અલગ અજમાયશો-આ બધું સહજપણે ઊતરી આવ્યું છે. આ કાવ્યોમાં માનવીય તર્ક મુખ્ય આધારબળ છે; સાતે કાવ્યોમાં 'ખંખીલોક' સર્ગંગ તાજગીનો અનુભવ કરાવે છે અને છબી કાવ્યોની મર્યાદાને અતિક્રમી પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ઉપસાવે છે. ઉમાશંકરનું મોટા કવિનું ગઠું એમાં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

ચં.ટો.

સમયદ્વીપ (૧૯૭૪) : ભગવતીકુમાર શર્માની આ લઘુનવલમાં ચુસ્ત ધાર્મિક સંસ્કારો અને આધુનિક જીવનરીતિ અંગે એક સંવેદનશીલ

બૌદ્ધિકના મનમાં જન્મતી દ્વિધાનું આસ્વાદ્ય આવેખન છે. સૂરા ગામમાં કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં જન્મ તથા ઉછેર અને પછી મુંબઈમાં વસવાટ તથા આધુનિક સભ્યતાના રંગે રંગાયેલી યુવતી નીરા સાથેના વચનનું વિચ્છેદમાં પરિણમન આ દ્વિધાનાં નિમિત્તો છે. આને માટે લેખકે સમયનું વિશિષ્ટ સંયોજન કર્યું છે. પ્રત્યક્ષ રીતે અહીં મુંબઈમાં પોતાની ઓરડીમાં એકલવાયા રહેતા નીલકંઠના જીવનનો એક દિવસ રજૂ થયો છે; એમાં વચ્ચે સ્મૃતિરૂપે એક વરસ પહેલાં નીરા સાથે સૂરા ગામમાં ઓળિં વિતાવેલા અને પછીનો અમુક સમય ઊપસનો આવે છે. વાયફરતી ગોઠવાયેલા આ ખંડે સાંસ્કૃતિક વિવેદની સહોપસ્થિતિ રચે છે અને તેના વિરોધને તીવ્રપણે ઉપસાવે છે.

ધી.મ.

સમીર : નવલકથા 'વિશ્વાસઘાત'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સમૂળી કાંતિ (૧૯૪૮) : કિશોરલાલ ઘ. મશરૂવાળાનું, સમાજના આમૂલ પરિવર્તનની વિચારણા આપતું પુસ્તક. ગાંધીવિચાર એના પાયો બન્યો છે; પણ ઘણીવાર તેને લેખક અતિક્રમી ગયા છે. એનો બીજો પાયો છે ભારતીય સનાતની સિદ્ધિ સમાજ; પણ છેવટે એમની વિચારણા જગતિક કક્ષાની બની ગઈ છે. એમની વિચારણા સામ્યવાદના જેવી નિરીશ્વરવાદી નથી, તે તે ગૂઢવાદીઓના જેવી શેશ્વરવાદી પણ નથી. આ વિચારણા એમણે ધર્મ, સમાજ, કેળવણી વગેરે ચાર વિભાગોમાં વહેંચી નાખી છે. તેનો સારાંશ છે : ઈશ્વર એક જ છે; જમે તેવો મોટો માણસ-અવતાર કે પેગંબર-ઈશ્વર નથી જ; સમાજનો પાયો વ્યવહારશુદ્ધિ અને નીતિ છે, તેનો કોઈ પેગંબર કે અવતાર ભંગ ન કરી શકે; કેળવણી ચારિત્ર્યમૂલક હોય અને તે સમાજના યોગક્ષેમના વિકાસ માટે જ હોય-બધું જ વિવેકપૂર્ણ રીતે જ સ્વીકારવું અથવા અસ્વીકારવું જોઈએ.

કર્તાની વિચારણા મૂળભૂત અને મૌલિક હોવાથી તથા એનું નિરૂપણ સઘન, મહન ને વિશદ હોવાથી આ પુસ્તક વિચારપ્રેરક ને ઉત્તેજક છે. અતિસામાજિકતા એ આ પુસ્તકની વિચારણાની મર્યાદા પણ ગણાય; અને એ રીતે તે ગૂઢવાદીઓ-રહસ્યવાદીઓની ટીકાનું પાત્ર પણ બન્યું છે.

ના.પં.

સમેજ ઈબ્રાહીમ સુલેમાન, 'ખલીલ ભાવનગરી'

(—, ૨૧-૧૪-૧૯૫૩) : કવિ. જન્મસ્થળ ભાવનગર. રણજિત-શિહના ઠરબારમાં પોલીસ ખાતાના બેન્ડ વિભાગમાં નોકરી.

'ખલીલની શાયરી' (૧૯૫૬) એમનો મરણોત્તર સંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

સમ્રાટ શ્રોણિક : માતા ચેલ્લણા દ્વારા પુત્ર કુણિક સમક્ષ ખૂલના જતા, પિતા સમ્રાટ શ્રોણિકના વાન્સલ્યવૃત્તાન્તની આસપાસ કરુણાન્ત સર્જનું યુનીવાલ મડિયાનું એકાંકી.

ચં.ટો.

સરકવિ હીરાલાલ મોહનલાલ : કીર્તનસંગ્રહ 'આવના' (અન્ય સાથે) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સરભ્યુદાસજી : વિવિધ માત્રામેળ છંદોમાં રચાયેલ 'મોહનિત આખ્યાન તથા જંબુસર આખ્યાન' (૧૮૯૬)ના કર્તા.

૨૨૨૬.

સરદાર પટેલ : જુઓ, પટેલ વહાલભાઈ ઝવેરભાઈ.

સરનામા વગરનું મોત : શ્રીકાન્ત શાહનું એકાંકી. એમાં મૃત્યુ જેવી સંબંધલેનતાની પરિસ્થિતિ વચ્ચેરાહુલની કરુણતાને ઉપસાવવામાં આવી છે.

ચં.ટો.

સરસ્વતીચંદ્ર - ભા. ૧, ૨, ૩, ૪ (૧૮૮૭, ૧૮૯૨, ૧૮૯૮, ૧૯૦૧) : ગોવર્ધનરામ માધવરામ (ત્રિપાઠીની બૃહન્કાય નવલકથા. આશરે અઠારસો પૃષ્ઠમાં વિસ્તરેલી આ કથાને 'પુરાણ', 'પંડિતયુગનું મહાકાવ્ય', 'મહાનવલ' વગેરે રૂપે ઓળખાવવામાં આવી છે. ગાંધીજી પૂર્વે ગુજરાતના શિક્ષિત સમાજ પર ઊંડો પ્રભાવ આ નવલકથાએ પાડ્યો એનું કારણ આ કૃતિમાં વ્યક્ત થયેલું જીવનવિષયક ઊંડું વ્યાપકચિંતન તથા એ ચિંતનને કળારૂપ આપનારી સર્જકપ્રાનિભા છે. પ્રાચીન પૂર્વ, અર્વાચીન પૂર્વ ને અર્વાચીન પશ્ચિમ - એ ત્રણ સંસ્કૃતિઓના સંગમક્રમે ઊભેલા ભારતીય પ્રજાજીવનનાં ધર્મ, રાજ્ય અને ગૃહ વિશેના પોતાના વિચારો પ્રજા સમજ મૂકવાનો ઉચ્ચાશય કૃતિના સર્જન વખતે સર્જકના મનમાં હતો; ને તેથી નવલકથાનું વસ્તુ અનેકકેન્દ્રી નિરૂપણવાળું બન્યું છે.

બધી કથાઓ સાથે ઓછેવત્તે અંશે સંબંધિત અને ચારે ભાગમાં સેરરૂપે વહેતી કથા સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદસુંદરીના પ્રણયની છે. મુંબઈના ધનવાન વેપારી લક્ષ્મીનંદનના યુનિવર્સિટીની કેળવણી પામેલો, વિદ્યાભ્યાસંગી, વૈરાગ્યવૃત્તિવાળો અને ગુણવાન પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર અપરમા ગુમાનની કાનભંભિરણીથી પિતાએ કહેલાં કટુ વચનો અને કરેલા આક્ષેપોથી આવેશમાં આવી પિતાની સંપત્તિનો તથા પોતાની વાગ્દત્તા અને રત્નનગરીના અમાત્યની પુત્રી કુમુદસુંદરીના ત્યાગ કરી ઘર છોડી ચાલ્યો જાય છે એ આ પ્રણયકથાનો ધરીરૂપ પ્રસંગ છે. સરસ્વતીચંદ્રના ગૃહત્યાગથી કુમુદસુંદરીનાં લગ્ન સુવર્ણપુરના અમાત્ય બુદ્ધિધનના અલ્પશિક્ષિત અને દુરાચારી પુત્ર પ્રમાદધન સાથે થાય છે. વિદ્યાચતુરના ઘરમાં મળેલાં કેળવણી ને સંસ્કારને લીધે વિદ્યારસિક કુમુદસુંદરી મનોમન પ્રમાદધન અને સરસ્વતીચંદ્રની સરખામણી કરતી શ્વસુરગૃહ વ્યથિત રહે છે. પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે સરસ્વતીચંદ્રને ભૂલવા યત્ન કરે છે, પણ ભૂલી નથી શકતી. ગૃહત્યાગ કરીને નીકળેલા પણ કુમુદનું મન જાણવા તેને મળવાની અપેક્ષાએ રત્નનગરી જવા નીકળેલા સરસ્વતીચંદ્ર સમુદ્રના તોફાનને લીધે વહાણ સુવર્ણપુરના આરેઆવી પહોંચતાં, અમાત્ય બુદ્ધિધન સાથેના પરિચયમાં પોતાનાં જ્ઞાન અને શીલથી બુદ્ધિધનને આકર્ષે છે અને નવીનચંદ્ર નામ ધારણ કરી અમાત્યના ઘરમાં એક વિશ્વાસપાત્ર સ્વજન બની રહે છે. બુદ્ધિધન તેને રાજ્યમાં સારી નોકરી આપવાની વાત કરે છે, પરંતુ કંઈક બુદ્ધિધનના ઘરમાં કુમુદની દુઃખી હાલત જોઈ વ્યથિત બનેલો, કંઈક અનુભવાથી બનવાની ઈચ્છાથી, તે કંઈક કુમુદની લાગણી સમજીને દૂર થવા સારુ તે સુવર્ણપુર છોડી જાય છે.

જંગલમાં બહારવટિયાઓને હાથે એનું ઘાયલ થવું અને સુંદરગિરિ પર્વત પરના વિષ્ણુદાસ તથા તેમના સાધુઓની અનુકંપાએ મઠમાં જવું; તે બીજી તરફ ધિર જવા નીકળેલી કુમુદસુંદરીનું એ જ જંગલમાં બહારવટિયાઓના રસ્થા કે સ્વેચ્છાએ કે પગ લપસવાથી સુભદ્રા નદીમાં પડી તણાવું અને સંગમતટે સંદ્રાવલી મૈયાની સહાયથી ઊગરી એના આશ્રમમાં મધુરીમૈયા નામે રહેવું અને પછી હૃદયસાંત્વન અર્થે સુંદરગિરિ પર્વત પર જતાં, ત્યાં સરસ્વતીચંદ્રનો પુનર્મેળાય થવો; તે ત્રીજી તરફ પ્રમાદધનનું અપમૃત્યુ થવું - એ આ પ્રણયકથાની બીજી મહત્વની ઘટનાઓ છે.

સુંદરગિરિના સાધુઓ દ્વારા વિધવા કુમુદ અને સરસ્વતીચંદ્રનાં લગ્ન માટેના પ્રયત્નરૂપે વિષ્ણુદાસના આદેશથી બંનેને સૌમનસ્ય ગુણમાં પંચરાત્રિનો એકાંતવાસ આપવામાં આવે છે; પરંતુ લૌકિક દૃષ્ટિએ બધી બાબુથી વિચારતાં સરસ્વતીચંદ્ર કુમુદની નાની બહેન કુસુમ સાથે લગ્ન કરે છે અને ક્યાણગ્રામની પોતાની પાળના સાકાર કરવા તે સંસારમાં પાછો ફરે છે.

વસ્તુતઃ આ નવલકથા પ્રણયકથા નિમિત્તે સંસ્કૃતિકથા છે; તેથી ચારે ભાગમાં લેખકે પ્રણયકથાની સાથે અન્ય કથાઓ પણ ગૂંથી છે અને તદર્થે એમનાં જુદાં જુદાં લક્ષ્ય રહ્યાં છે. પ્રથમ ભાગમાં સુવર્ણપુરમાં બુદ્ધિધન અને શકરાય વચ્ચે ચાલતી સત્તાની સ્પર્ધા, એ સ્પર્ધામાં બુદ્ધિધનનો શકરાય પર-સહનો અસદ્ પર-વિજય આલેખી લેખકે તત્કાલીન દેશી રાજ્યોમાંનાં ખટપટ અને કુટિલતાનું વાસ્તવિક ચિત્ર ઉપસાવ્યું છે; બીજા ભાગમાં સરિણજી અને ત્યાગશીલા ગુણસુંદરીની કુટુંબકથા નિમિત્તે સંયુક્ત કુટુંબનાં વિવિધ પાસાં ઊંડળમાં લીધાં છે; ત્રીજા ભાગમાં રત્નનગરીના મહારાજ-મણિરાજની કથા નિમિત્તે આદર્શ દેશીરાજ્યનું ચિત્ર ઉપસાવ્યું છે; તે ચોથા ભાગમાં વિષ્ણુદાસ સાધુ અને સંદ્રાવલી મૈયાના મઠનાં સાધુ-સાધ્વીઓની કથા દ્વારા મનુષ્યના આધ્યાત્મિક જીવનના પ્રશ્નો ચર્ચા છે. ચારે ભાગમાં વિજતીય આકર્ષણમાંથી જન્મતાં મધુર તેમ જ વિકૃત રૂપોની જે ભાત લેખકે ઊભી કરી છે તે એમની અનુભવનાં વિવિધ પરિમાણોને તાગવાની શકિતની પરિચાયક છે.

એકથી વધુ કથાઓ આ કૃતિમાં ભળેલી હોવાને કારણે કથા-સાત્ય એમાં તૂટે છે એ સાચું, પરંતુ કથાસંકલનાની, પોતાના કોઈ પણ પુરોગામી અને ઘણા અનુગામીઓએ ન બતાવેલી સૂઝ લેખકે અહીં બતાવી છે એની પ્રતીતિ પહેલા અને બીજા ભાગની સંકલના તપાસતાં થાય છે. પશ્ચાદ્ભૂ, સ્મૃતિ, પત્રલેખન આદિ પ્રયુક્તિઓથી જે રીતે સમયના તત્ત્વને લેખકે સંકેત્યું છે તે એ સમયગાળામાં રચાતી નવલકથા માટે ઘણી મોટી સિદ્ધિ હતી. સંકલનાની શકિત જેટલી પહેલા બે ભાગમાં દેખાય છે તેટલી, અલબત્ત, છેલ્લા બે ભાગમાં નથી દેખાતી. લેખકનું જીવનવિષયક ચિંતન માત્ર વિચારરૂપે આવ્યા કરે છે અને તેથી ત્રીજા ભાગથી નવલકથા નવલકથાપણું ત્યજતી જાય છે. જોકે, આ વિચારોને કળાત્મક બનાવવા લેખકે કેટલોક પ્રયત્ન કર્યો છે. જેમ કે, ત્રીજા ભાગમાં મહાભારતનાં પાત્રોને રૂપકાત્મક અર્થમાં નિરૂપીને દેશી રાજ્યની ચર્ચા થઈ છે; તે ચોથા ભાગમાં એકાન્ત સૌમનસ્ય

ગુફામાં સરસ્વતીચંદ્ર-કુમુદનાં સહસ્વપ્નોના આલેખન દ્વારા અવિધ્યના ભારતનું દર્શન કરાવાયું છે. જોકે, આ સમગ્ર ચિત્રન કળાકીય દૃષ્ટિએ કૃતિનો અંતર્ગત અંશ બની શકતું નથી.

‘ઈશ્વરલીલાનું સદર્થે ચિત્ર’ આપવાનો હેતુ અને વ્યાપક જીવનને પકડમાં લેવાનો પુરુષાર્થ મનમાં હોવાને લીધે અહીં જીવનના વિવિધ સ્તરોમાંથી વિપુલ પાત્રસૃષ્ટિ આવે છે. સંક્રાંતિ-કાળના યુગનું વાસ્તવદર્શી ને ભાવનાલક્ષી ચિત્ર દોરવાની નેમ હોવાને લીધે નવલકથામાં એક જ વર્ણનાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનનાં સ્પર્શમાં પાત્રો મળે છે. આ પાત્રો અગતિશીલ છે; કોઈ ભાવના કે લાગણીનો પ્રતનિધિ છે; અને તેપણ એમનાં વ્યક્તિત્વમાં જોવા મળતાં સદ્-અસદ્ તરવો, એમનાં ચિત્તમાં આવતાં મનોમંથન અને નૈતિક દૃષ્ટિએ ઉચ્ચગ્રાહી પાત્રોનું અસદ્થી સદ્ તરફ વળવું—એ સર્વને લેખક પ્રતીતિકર રીતે આલેખે છે કે જ્યેષ્ઠી આ પાત્રો જીવંત અને હૃદયસ્પર્શી બને છે. સ્ત્રીપાત્રો પુરુષપાત્રોને મુકાબલે સવિશેષ સંકુલ અને આકર્ષક છે. એમાંય નવલકથાનું સૌથી વિશેષ કરુણ પાત્ર કુમુદસુંદરી તે પાત્રચિત્તાનાં ઊંડાણમાં અવગાહન કરવાની લેખકની શક્તિનો ઉત્તમ નમૂનો છે.

કથન, વર્ણન, સંવાદ, પત્ર, કવિતા એ સહુનો આશ્રય લેતી નવલકથાની શૈલી પ્રસંગે ને પાત્રને અનુરૂપ વિવિધ મુદ્રા ધારણ કરે છે. વિગતપ્રચુર વર્ણનો બાબતે બાણ અને બર્ફના ગદ્યની યાદ અપાવતી ને છતાં એમના ગદ્યથી જુદી પડતી પ્રલંબ વાક્યોવાળી શૈલી, આવેશરુપિય વાર્તાવાપ અને પત્રાલાપમાં જોવા મળતી ઉદ્બોધન શૈલી કે લાગણીના આવેગવાળી કવિત્વમય શૈલી—એમ વિવિધ પોત એમાં જોવા મળે છે. અપરિચિત તત્સમ શબ્દોને પ્રયોજવું, નવા શબ્દો નીપજાવવું, આલંકારિક, મૌલિક તેમ જ અનુદિત કાવ્યો અને અવતરણોને ગૂંથવું ગદ્ય અહીં પાંડિત્યસભર છે; તે અલ્પશક્તિ, અલ્પરુચિ અને અલ્પબુદ્ધિવાળાં પાત્રોની વાણીમાં રૂઢપ્રયોગો, કહેવતો તથા ગ્રામ્ય શબ્દોને ગૂંથવું તળપટ્ટી ભાષાના સંસ્કારવાળું પણ છે.

આજે આ કૃતિની ઘણી મર્યાદાઓ બતાવી શકાય. કથાના સંયોજનમાં કેટલાક વિસ્તારી ચિત્રન-મનનની કળાકીય દૃષ્ટિએ અનુપયુક્તતા; આજે કાળગ્રસ્ત લાગે એવી કેટલીક વિચારણા; શૈલીની કેટલીક કૃત્રિમતા વગેરે આ નવલકથાની મર્યાદાઓને સ્વીકાર્યા પછી પણ આ બૃહત્ નવલકથામાં ઓગણીસમી સદીના અંતભાગમાં જીવનને આટલા વ્યાપક સંદર્ભમાં જોવા-મૂલવવાનો અને તેને કળારૂપ આપવાનો જે પુરુષાર્થ એના સર્જકે કર્યો છે તે ઘટના ગુજરાતી સાહિત્યમાં જ નહીં, બલકે સમગ્ર ભારતીય સાહિત્યમાં અજોડ છે.

જ.ગા.

સરસ્વતીચંદ્ર : વ્યક્તિપ્રેમની મનોવેદનાને અનેક પ્રલોભનો અને કસોટીઓની પાર જઈ સમષ્ટિકલ્યાણના વ્યાપક ફલક પર રોપતો, ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની પ્રશિષ્ટ નવલકથા ‘સરસ્વતીચંદ્ર’-નો વિખ્યાત નાયક.

ચં.ટો.

સરસ્વતીબહેન : પદ્યકૃતિ ‘શ્રી ભકિતરસામૃત’ (૧૯૩૯) નો કર્તા.

૨૨.૬.

સરાફ મનમોહનદાસ દયાળદાસ : પદ્યકૃતિઓ ‘નિર્મળ ભજન-માળા’ (૧૯૯૦), ‘બાળબોધમાળા’ (૧૯૯૧) તેમ જ ‘કૃષ્ણચરિત્ર’ (૧૯૯૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

સરાયા ગોકુળદાસ મોતીલાલ : ‘શ્રી સદ્ગુરુનો સ્તુતિનાં અને શુદ્ધ મુમુક્ષુઓની અભિલષિત પદ્યાર્થોની યાચનાનાં પદો’ (અન્ય સાથે, ૧૯૪૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

સરાયા દ્વારકાદાસ લાલજી : ચરિત્ર ‘ભૂપાત્મકાવ’ (૧૯૨૯) ના કર્તા.

૨૨.૬.

સરી જતી રેતી-ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૦, ૧૯૫૧) : યશોધર મલંતાની, એમાંના ઉન્માદક શૃંગારના અતિચિત્રણને કારણે ટીકાપાત્ર બનેલી નવલકથા. પહેલા ભાગમાં એક બાબુ સુધીર, પદ્મા અને યમુનાની વચ્ચે સર્જાતા પ્રણયત્રિકોણની; તે બીજા બાબુ ડૉ. કલ્યાણના તેના ઈંગ્લેન્ડનિવાસ દરમિયાન પરિચયમાં આવેલી સ્ત્રીઓ સિદ્ધા, માર્ની, સાબીના, મોલી અને લીસલ સાથેના તથા ભારતમાં મેના અને રયામા સાથેના કામુક સંબંધોની કથા છે. વચ્ચે કાકોરદાસના કુટુંબમાં નોકર નંદલાલ અને કાકોરદાસના પત્ની રાંદન અને સાળી શ્યામા સાથેના કામુક સંબંધોની કથા પણ આલેખાઈ છે. બીજા ભાગમાં યોગીઓના સંપર્કને લીધે કલ્યાણ ધીમે ધીમે, કામુક સંબંધથી મળતા ઈન્દ્રિયસુખમાંથી નિવૃત્ત અને તે જતો નિરૂપાયો છે. નવલકથામાં જાતીય સુખ અને યૌગિક અનુભવ-એ બેનું સંયોજન અસ્વાભાવિક અને અપ્રતીતિકર રહ્યું છે.

જ.ગા.

સરૈયા એની ચંદ્રકાન્ત (૯-૧૦-૧૯૧૭) : કવિ, બાળસાહિત્યકાર. જન્મ મુંબઈમાં. ૧૯૩૯ માં ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ. ઈન્ટરનેશનલ કોન્ફરન્સ ફોર સાશિયલ વર્ક તરફથી કેનેડા અને જાપાનનો પ્રવાસ.

‘તારલિયા’ (૧૯૫૯), ‘મોતીડાં’ (૧૯૭૧), ‘મોરપીંછ’ (૧૯૭૯), ‘ઈન મીન ટીન’ (૧૯૮૨), ‘અલક દલક’ (૧૯૮૩) વગેરે એમના બાળગીતોનો સંગ્રહ છે. ‘કલકલ કથા’-ભા. ૧-૨-૩ માં બાળવાર્તાઓ છે. ‘માધવમાલિકા’ (૧૯૮૩), ‘કલ્પનકીર્તિકા’ (૧૯૮૩), ‘શ્યામ શણગાર’ (૧૯૮૩), ‘ગોપીગુંજન’ (૧૯૮૩) વગેરે કૃષ્ણભક્તિનાં ગીતોના સંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત કેટલીક બાળસાહિત્યકૃતિઓના અનુવાદ પણ એમણે આપ્યા છે.

ચં.ટો.

સરૈયા નટવરલાલ : શંકરાચાર્યના જીવન તથા એમણે રચેલા ગ્રંથોની સમીક્ષા દ્વારા શાંકરદર્શનનો વિસ્તૃત પરિચય આપતો ગ્રંથ ‘આચાર્ય શંકરનું જીવન અને દર્શન’ (૧૯૭૬) ના કર્તા.

૨૨.૬.

સરોદ : જુઓ, ત્રિવેદી મનુભાઈ ત્રિભુવનદાસ.

સર્ગદર્શન : સૌવર્ણ પગોદમાં સુષ્ટિસર્ગનાં રહસ્ય અને સંકેતને જોતું
બળવાંતરાય ક. ઠાકોરનું વિચારઝલ્લું કાવ્ય.

ચં.ટો.

સવેંચર જહાંગીર બરજેરજી : ‘પારસપ્રાર્થના’(૧૯૩૦) તથા
‘પારસગીતા’(૧૯૩૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સલાટ કાશીરામ લાલચંદ : ‘શ્રી સોમનાથજી સુબોધ ગાયન-નાટક
મંડળી દ્વારા અભિનિત/મંચિત ઓપેરા’(૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સલિલ : જુઓ, ચોંહાણુ ભગવાનભાઈ ભૂરાભાઈ.

સલેમાન અબ્દુલઆલી કરીમભાઈ : ‘પદ્યકૃતિ ‘ઠર નિબંધ’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સલોત અમૃતલાલ અમરચંદ : ‘સંસ્કૃત યાતુકોશ’(૧૯૨૨)ના
કર્તા.

૨.૨.૬.

સહ્યા મનસુખલાલ મોહનલાલ (૨-૧૧-૧૯૪૨) : જન્મ નેસરી
(જિ.ભાવનગર)માં. ૧૯૬૩માં લોકભારતીના સ્નાતક. ૧૯૬૭માં
ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી ગુજરાતી વિષયમાં એમ.એ. લોકભારતી
ગ્રામવિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપન.

સમાજશિક્ષણ ગ્રંથમાળાની ચરિત્રપુસ્તિકા ‘સંગનો રંગ’
એમના નામે છે.

૨.૨.૬.

સવાદયા લક્ષ્મીશંકર દુર્લભજી : પ્રવાસકથા ‘હિન્દુસ્તાનની
મુસાફરી’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સલરાની ભવ્યતા (૧૯૮૦) : રઘુવીર ચીધરીએ કરેલાં રોમાચિત્રોનો
સંગ્રહ. મૂળે ‘ગ્રંથ’માં ‘તસ્વીર’ શ્રોણી હેઠળ ઉમાશંકર જોશી અને
જર્મની દલાલ વિશે લખેલું. ત્યાર પછી પ્રસંગોપાત્ત અને ચાહીને
જે વ્યક્તિચિત્રો યથાંતે સર્વને આહી એકસૂત્રે બાંધનારું કોઈ તત્ત્વ
હોય તે તે લેખકની સર્જકવ્યકિત્ત્વોને ઝીલવાની વિલક્ષણ દૃષ્ટિ છે.
અંગતનાની સાથે ભજેલો લેખકનો વ્યંગ કે નર્મનો કાકુ કલાકારોની
દુનિયામાં ડોકિયું કરાવી એની નકારાત્મક સમૃદ્ધિને અને જગતના
ઉદારપાસાના સંવેદનને સરસ ઉઠાવ આપે છે. પન્નાલાલ, સુરેશ
જોશી, નિરંજન ભગત, રાવજી, સુન્દરમ્, પ્રિયકાન્ત વગેરેનાં
ચિત્રો મમીલાં છે.

ચં.ટો.

સહસ્રલિંગ તળાવના કાંઠા ઉપરથી પાટણ : નરસિંહરાવ ટિવેટિયાનું
રોળાવૃત્તમાં લખાયેલું, પાટણની નષ્ટ સમૃદ્ધિ પરત્વેના ઉદ્દોગનું
કાવ્ય.

ચં.ટો.

સહીઆડ શંકરરાય અમૃતરાય (૧૯-૮-૧૯૭૪, ૭-૮-૧૯૫૧) : કવિ.
જન્મ અમદાવાદમાં. પ્રાથમિકથી ઉચ્ચ કેળવણી વડોદરામાં. બી.એ.
થયા પૂર્વે અભ્યાસ છોડી વડોદરાની નેટિવ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક.

૧૯૮૪થી ત્યાં જ સહાયક આચાર્ય. અમદાવાદ આવ્યા પછી
૧૯૧૧માં ‘જ્ઞાનમંદિર’ છાપખાનાનો પ્રારંભ. ‘અધુસમાજ’ના
સભ્ય.

‘ગીતમાળા’-ભા. ૧-૨, ‘અમદાવાદનો જીવનવિકાસ’ વગેરે
પુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

સહુ ચલો જીતવા જંગ : નર્મદનું સાહસને ઉત્તેજનું વીરરસભરું
કાવ્ય.

ચં.ટો.

સળિયા : પતિ પારકી પત્ની જેટ નાસી ગયો છે એના ઓથાર વચ્ચે
નાયિકાની પરિક્ષિતિને પ્રતીકાત્મક દૃશ્યસામગ્રીમાં પ્રગટ કરતી
સધેરયામ શર્માની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટો.

સંગતિ (૧૯૬૮) : મકરંદ દવેનો ૧૦૧ રચનાઓને સમાવતો
કાવ્યસંગ્રહ. તથાપદા ભજનસૂર અને સંજક પદાવલિના મિકાણ-
માંથી ઊભી થતી આ કવિની બાની પ્રમાણમાં સરલ છે. ગીત,
સોનેટ, ભજન કે મુક્તકમાં અધ્યાત્મનો પુટ અવશ્ય છે. ‘પુશ-
પુશાલી’ જેવી રચનામાં કવિનો મિજબ બરાબર ઝિલાવો છે.
સંગ્રહને અંતે ‘મિનાઈ ગીતિ’ની કૃતિઓમાં ભકિતનું કાવ્યમાં
રૂપાંતર જવલ્લે થયું છે.

ચં.ટો.

સંઘવી ઉદ્ધવજી તુલસીદાસ : નવવક્યા ‘ચારુશીલા’-ભા. ૧
(૧૯૦૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી કનેયાલાલ કૃષ્ણજી : ‘અંબાજીમાતાનો ગરબો’(૧૯૨૧)ના
કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી ચંપકલાલ નાથાલાલ (૧૧-૨-૧૯૨૬) : કવિ. જન્મસ્થળ
સુરત. ૧૯૪૮માં ઈતિહાસ-અર્થશાસ્ત્ર વિષયો સાથે બી.એ.
લાકડાનો વ્યવસાય.

‘શ્રીગુણ’(૧૯૮૦) અને ‘તને’(૧૯૮૧) એમના કાવ્યસંગ્રહો
છે.

ચં.ટો.

સંઘવી જીવણલાલ છગનલાલ : ‘જૈન સિદ્ધાંતની વાર્તાઓ’-ભા. ૧
(૧૯૩૨), ‘જૈન સાહિત્યની કથાઓ’-ભા. ૧ (૧૯૩૨), ‘આદર્શ
જૈન રત્નો’(૧૯૩૩), ‘વીરભાણ ઉદયભાણ ચરિત્ર’(૧૯૩૬), ‘વીર
સામંતસિંહ અને ક્ષત્રિયોનું ધૂરાતન’(૧૯૩૩) તથા ‘છગનલાલજી
મહારાજનું જીવનચરિત્ર’(૧૯૪૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી દીના : ગુજરાતના લોકનાટ્ય ભવાઈના મૂળભૂત અંશને
અકબંધ રાખીને રચેલા આધુનિક પાંચ વેશોનો સંગ્રહ ‘તાળાબંધ
લોકભવાઈ’(૧૯૪૯)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ (૧૯૬૪, ૧૯૪૨) : કવિ, નાટક-

કાર. જન્મ અમદાવાદમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ કરી કોલેજ-પ્રવેશ. પરંતુ અભ્યાસ છોડવો પડ્યો. ઈડર સ્ટેટમાં અભિયાર વર્ષ નોકરી. 'મદાકાલ' માસિકની સ્થાપના.

'બ્રાહ્મણ અથવા વિજ્ઞાસિલ વિજ્ઞા' (૧૮૮૩), 'પદ્યસંઘ' (૧૮૮૨), 'પાખંડપચીશી', 'અમલદાર અષ્ટાદશી', 'પાખંડમંડપ-ખંડન પટ્ટપદાવલી' વગેરે એમના પદ્યગ્રંથો છે. 'કેસરી કર્ણમંડળ' એમનું કુંડળિયા છંદમાં લખાયેલું રાજનીતિનું પુસ્તક છે. 'ચારુ-ધિત્રા' (૧૯૧૩) એમની નવલકથા છે. આ ઉપરાંત 'ભારતજી શેકનું ચરિત્ર' (૧૯૦૮) તથા નાટકો 'કલાધરની ક્રીતિ' (૧૯૨૭) અને 'શિશુપાલ મદમદન' પણ એમણે આપ્યાં છે.

લ.દં.

સંઘવી બળવંત ગૌરીશંકર, 'અગ્નિકુમાર', 'પ્રસન્નહંસ'
(૨૪-૮-૧૯૦૦, ૧૯૬૯): કવિ, નિબંધલેખક. જન્મ પાટણ (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૨૦માં મૅટ્રિક. ૧૯૪૫માં એમ.એ., શ્રી.ટી. મુંબઈની નાણાવટી હાઈસ્કૂલમાં અને અમદાવાદની ટ્રુટોરિયલ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક. ૧૯૬૩માં નિવૃત્ત.

એમણે હાસ્યનિબંધોના સંગ્રહ 'ઓધિયાની આરસી' (૧૯૩૧) અને 'હાસ્યનેવેદ્ય' (૧૯૩૯); હાસ્યનાટક 'શસ્ત્રહીન શૂરવીર' અને પ્રહસન ત્રિપુટી' (૧૯૩૨) તથા વાર્તાસંગ્રહ 'પત્રપુષ્પ' (૧૯૩૩) અને 'પરાક્રમી પેદી' (૧૯૪૬) આપ્યાં છે. 'આનંદ-વિનોદ' (૧૯૫૦), 'હાસ્યસાધના' (૧૯૫૩), 'હાસ્યમોહક' (૧૯૬૫) અને 'હાસ્યપોથી' (૧૯૬૬) જેવા હાસ્યકવિનાના સંગ્રહો ઉપરાંત 'સમાજશાસ્ત્રી મનુ' (૧૯૪૭) અને ધાર્મિક સ્તવનોનો સંગ્રહ 'આત્મદર્પણ' (૧૯૪૭) પણ એમનાં પુસ્તકો છે.

૨.૨.૬.

સંઘવી મફતલાલ અમુલખ, 'જનદાસ', 'મણિરત્ન': 'કલાસૃષ્ટિ'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી રમેશ: નાઝીવાદનો વિરોધ કરી આઝાદીને ઝંખતી રશિયન નારીઓનાં ચરિત્રોનો સંગ્રહ 'સોવિયેટ વીરાંગનાઓ' (૧૯૪૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી સુખલાલ સંઘજી, 'પંડિત સુખલાલજી' (૮-૧૨-૧૮૮૦, ૨-૩-૧૯૭૮): ચરિત્રકાર, નિબંધકાર, સંપાદક. જન્મ સુરેન્દ્રનગર નજીકના લીમલી ગામમાં. સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ વતનમાં. સોળમા વર્ષે શીતળાથી આંખ ગુમાવી. ૧૯૦૪થી ૧૯૨૧ સુધી કાશી-મિથિલામાં ભારતીય દર્શનનો અભ્યાસ. ૧૯૨૧થી ૧૯૩૦ સુધી ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં અને ૧૯૩૩થી ૧૯૪૪ સુધી બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં અધ્યયન અને અધ્યાપન. ૧૯૪૪-માં બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ મુંબઈમાં ભારતીય વિદ્યાભવનમાં અને પછી ભો. જે. વિદ્યાભવન, અમદા-વાદમાં અધ્યાપન. ૧૯૫૧માં અખિલ ભારત પ્રાચ્યવિદ્યા પરિષદના પ્રાકૃત અને જૈન ધર્મવિભાગના તથા તત્ત્વજ્ઞાન વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૫૭માં ગુજરાત યુનિવર્સિટી તરફથી, ૧૯૬૭માં સરદાર પટેલ

યુનિવર્સિટી તરફથી અને ૧૯૭૩માં સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી તરફથી ડી.લિટ.ની માનાર્હ પદવી. ૧૯૫૮માં સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર. ૧૯૭૪માં ભારત સરકાર તરફથી પદ્મભૂષણનો પિતારખ.

ગાંધીવાદી તત્ત્વજ્ઞાની આ લેખકે ભારતીય દર્શનશાસ્ત્ર પર મૂળભૂત વિચારણા કરી છે; અને તત્ત્વજ્ઞાનને શાસ્ત્રો અને ધર્મની જડ સીમાઓમાંથી મુક્ત કરવાનો યત્ન કર્યો છે. એમની તત્ત્વ-વિચારણા પાછળ અનુકંપા અને તર્કનું સંલિપારું બળ પડેલું છે; અને તેથી જ ધર્મ અને સંસ્કૃતિનું હમેશાં માનવકલ્યાણના માનદંડથી જ એમણે મૂલ્યાંકન કર્યું છે. ક્રિયાકાંડથી મુક્ત અને સમન્વયદર્શી ધર્મનું સ્વરૂપ એમની વિચારણાનું મુખ્ય બળ છે.

'ચાર નીર્થકર' (૧૯૫૯), 'સમદર્શી આચાર્ય હરિભદ્ર' (૧૯૬૫) અને 'મારું જીવનવૃત્ત' (મરણોત્તર, ૧૯૮૦) એમના ચરિત્રગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત ધર્મ, સમાજ, રાજનીતિ, કેળવણી વગેરેને આવરી લેતા લેખો 'દર્શન અને ચિંતન' - ભા. ૧-૨ (૧૯૫૭) માં સંચિત થયા છે. 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' (૧૯૩૦) એમનો જૈન ધર્મ-દર્શનનો પ્રમાણભૂત પાઠ્યગ્રંથ છે. 'આત્માત્મવિચારણા' (૧૯૫૬), 'ભારતીય તત્ત્વવિદ્યા' (૧૯૫૯), 'જૈન ધર્મનો પ્રાણ' (૧૯૬૨) વગેરે એમના અન્ય ગ્રંથો છે. એમણે સંપાદન અને સંશોધન ક્ષેત્રે અનેકવધ દિશામાં કામ કર્યું છે; તેમાં ભારતીય દર્શનશાસ્ત્રના સંદર્ભગ્રંથ સમાન સિદ્ધસેન દિવાકરકૃત 'સન્મતિ તર્ક' - ભા. ૧-૬ (૧૯૨૦-૧૯૩૨)નું સંપાદન મૂલ્યવાન પ્રદાન છે.

ચં.દં.

સંઘવી સુધા: પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'લેખા-અંકુશે' (૧૯૭૨) નો કર્તા.

૨.૨.૬.

સંઘવી હરિપ્રસાદ મોહનલાલ, 'દિવલદ સંઘવી' (૧૬-૧૧-૧૯૩૨): કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. મૅટ્રિક. શિહારનગર પંચાયતમાં કલાર્ક.

એમણે ગીત અને મુક્તકોનો સંગ્રહ 'ગીતમી' (૧૯૬૫) તથા ગઝલસંગ્રહો 'કસ્તૂરી' (૧૯૬૮) અને 'દિશા' (૧૯૭૬) આપ્યા છે.

૨.૨.૬.

સંચિત: જુઓ, ઓઝા રૂપશંકર ઉદયશંકર.

સંજય: જુઓ, પરીખ રસિકલાલ છોટાલાલ.

સંજ્ઞા કેખથડ રૂસ્તમજી: નાટક 'ભૂડો ભરથાર' (૧૯૩૮) ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સંજ્ઞા જાડાંગીર એદલજી, 'અનાર્થ' (૧૪-૫-૧૮૮૦,

૧૭-૧-૧૯૬૪):

વિવેચક. જન્મસ્થળ આકોલા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ મરાઠીમાં. મુંબઈની ઝેલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાંથી સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. થઈ ફેલોશિપ મેળવી. મુંબઈ સરકારના ભાષાંતર વિભાગમાં આરંભે મદદનીશ, પછીથી મુખ્ય અનુવાદક. સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, ઉર્દૂ અને ગુજરાતી ભાષાના વિપુલ વાચન-લેખનની ફલશ્રુતિ સ્વરૂપે એમણે કરેલાં વિવેચનોમાં 'કલાન્ત કવિ કલાન્ત કવિ!' (૧૯૪૪) અને ૧૯૪૨માં એમણે આપેલાં કક્કુર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનમાળાનાં પાંચ વ્યાખ્યાનોનો સંયથ 'સ્ટેડીઝ ઈન ગુજરાતી લિટરેચર' (૧૯૫૦) વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

આ ઉપરાંત 'અનર્થનાં અડપલાં'(૧૯૫૫)માં એમના આખા-ખોલા વકતૃત્વને ઝીલના લેખો સંગૃહીત થયેલા છે.

૨૨.૬.

સંખ્યા જહાંગીર બરજોરજી (૧૮૬૩, ૧૯૩૭) : પદ્યકૃતિઓ 'ગુણકારે પારસ' અને 'કાવ્યસંગ્રહ', ગદ્યગ્રંથ 'મહાન વચ્ચોસ્તી ધર્મ' તેમ જ અનુવાદ 'અર્ધવિરાઈ'(૧૯૨૮) ના કર્તા.

૨૨.૬.

સંખ્યા પી. બી. : જીવનચરિત્ર 'પેગમ્બર વચ્ચોસ્તના જન્મસાનેનો આલેવાલ'(૧૯૦૩) ના કર્તા.

૨૨.૬.

સંત ખુશીદાસ : જુઓ, પુરોહિત વણીભાઈ જમનાદાસ.

સંત છાયા : સૌરાષ્ટ્રના લોકજીવનને નિરૂપતી નવલકથા 'માયા મસાણું'(૧૯૭૮) ના કર્તા.

નિ.વો.

સંતબાલ : જુઓ, દાશી શિવલાલ નાયજીભાઈ.

સંતસાહિત્ય શબ્દકોશ (૧૯૮૪) : જઠાલાલ ત્રિવેદી સંપાદિત આ કોશમાં ગુજરાતી સંતવાણી મુખ્ય વિષય હોવા છતાં કેટલાક હિંદી, રાજસ્થાની શબ્દો પણ ઉપયોગી માનીને સામિલ કર્યા છે. શબ્દ, એનો અર્થ, ઉદાહરણ અને સાથે અંગ્રેજી પર્યાય આપવાનો આર્હી પ્રયત્ન છે. આ કોશનું મહત્ત્વ માત્ર ગુજરાતી માટે નહિ, પણ ભારતની અન્ય ભાષાઓ માટે પણ છે. ભારતીય આર્યભાષાઓના સંતસાહિત્યના સ્વરૂપને સમજવામાં આ કોશ ઉપયોગી છે.

સં.ટો.

સંતુ રંગીલી : ચુનોલાલ મડિયાએ પોતાના જ એકાંકી 'કંકુના યાયા' પરથી લખેલી નવલકથા 'લીલુડી ધરતી'ની નાયિકા. યોગરથી ગર્ભ રહ્યા બાદ યોગરનું અકસ્માતમાં મરણ થતાં ગ્રામવાસીઓ અને દુશચારિણી માને છે અને દુકાળનું કારણ ગણે છે. મૃત બાળક અવતરતાં અંતે સંતુ પાગલ થઈ જાય છે.

સં.ટો.

સંતોક નોશીરવાન આદિલ : નવલકથા 'જરટીસ યાને ન્યાય'ના કર્તા.

સં.ટો.

સંતોકભાઈ કુબેરજી : પદ્યકૃતિ 'સતી શિરોમણિ સુકન્યા આખ્યાન અને કેશરકુમારી'(૧૯૯૬)નાં કર્તા.

નિ.વો.

સંતાના અનુજ (૧૯૭૧) : સ્વામી આનંદનું પુસ્તક. અંગ્રહિઓ દ્વારા આદરણીય ગુરુજનો કે સાથી સૂહદોનાં આર્હી લેખકે સ્મૃતિ-તર્પણ કર્યા છે. એમાં વિષય બનનાર વ્યક્તિ પરત્વેનો પૂજ્યભાવ મુખ્ય છે. કળાકારીગરીના કોઈ ધ્યેય વગર લખાયેલાં આ લખાણો હૃદયસ્પર્શી છે. વામનદાદાથી શરૂ કરી બદરીશા, ડો. માયાદાસ, તાતારામજી, કિશોરલાલભાઈ, મહાદેવભાઈ, નરહરિભાઈ, વૈકુંઠભાઈ મહેતા વગેરેનાં વ્યક્તિચિત્રણોમાં પોતાના અનુભવે સંપરેલો સંતોનો મહિમા નિરૂપાયો છે.

સં.ટો.

સંધી મામદ મનુભાઈ : ભજનસંગ્રહ 'પ્રેમનો પ્રવાહ'(૧૯૨૨)ના કર્તા.

નિ.વો.

સંપ વિશે : રૂપકાત્મક અને ઉદ્દ્યોગ્યત શૈલીમાં સંપની ઉત્પત્તિ અને સ્વરૂપની ચર્ચા કરતાં નર્મદનો નિબંધ.

સં.ટો.

સંપટ ચંદુલાલ કરશનદાસ, 'બોધો' : નિબંધગ્રંથ 'બોધાના બખેડા'(૧૯૨૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

સંપટ જમનાદાસ મોરારજી, 'જમન' (૧૮૮૮, ૧૯૫૫) : નાટ્ય-લેખક.

'ભૂલનો ભાગ'(૧૯૨૨), 'એમાં શું?'(૧૯૨૩), 'લગ્નબંધન'(૧૯૩૨), 'ગુનેગાર દુનિયા'(૧૯૩૪), 'પ્રથમનો પવન'(૧૯૩૪), 'નવદ સોદો', 'અધૂરાં અમૃત', 'કોલેજિયન', 'રાજસ્થાન', 'અંધારો ગણી', 'કોનો વાંક?', 'શિતરંજનો દાવ' વગેરે એમનાં સામાજિક વિષયવસ્તુને આલેખતાં નાટકો છે. તખ્તાસૂઝ અને સાહિત્યિક ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ એમનાં નાટકો નોંધપાત્ર છે.

નિ.વો.

સંપટ ડુંગરશી ધરમશી (૧૮૮૦, ૧૨-૧૦-૧૯૬૭) : પ્રવાસલેખક, ચરિત્રકાર. જન્મ અંજારમાં. અંગ્રેજી ત્રણ ધારણ સુધીનો અભ્યાસ. મુંબઈની શેઠ અમરચંદ માધવજીની કંપનીનું સંચાલન. કરાંચી શાખાના માલિક. ૧૯૪૭ સુધી ત્યાં વ્યવસાય. ભાગલા થતાં મુંબઈમાં વસવાટ. મુંબઈમાં અવસાન.

પ્રવાસગ્રંથ 'હિમાલયના પુણ્યપ્રદેશમાં', ચરિત્રગ્રંથ 'જીવન-સાથી'(૧૯૪૪), વાર્તાસંગ્રહ 'સાગરકથાઓ(૧૯૪૭) ઉપરાંત એમણે 'કચ્છી વહાણવટાનો જૂનો ઇતિહાસ', 'કચ્છનું વેપાર-તંત્ર', 'જાપાન'(૧૯૪૨), 'હૃદય-વિશ્વયુદ્ધના વમળમાં'(૧૯૪૩), 'વ્યાપારી સર્વસંગ્રહ'(૧૯૪૫), 'આરોગ્ય સાધના'(૧૯૪૫) જેવાં પ્રકીર્ણ પુસ્તકો આપ્યાં છે. 'ભક્ત સુરદાસનાં પદો'(૧૯૪૭), 'ધીરા ભગતનાં પદો'(૧૯૪૭), 'ભાજ ભગતના ચાખખા'(૧૯૪૭) એમનાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો છે.

સં.ટો.

સંપટ નરોત્તમ જઠાભાઈ, 'નરમણિ' (૨૯-૧-૧૮૮૦, ૧૯૬૭) :

કવિ. જન્મ મુંબઈમાં. માધ્યમિક શિક્ષણ મોરબીમાં. ૧૮૯૬માં મૅટ્રિક. વડોદરા કોલેજમાં બે વર્ષ અભ્યાસ કર્યા બાદ શિક્ષકની નોકરી. સંસ્કૃત ભાષાનો વધુ અભ્યાસ. ૧૯૦૫થી ૧૯૩૨ સુધી રૂનો વેપાર. ૧૯૩૨થી ૧૯૩૭ સુધી તિબેટ, નેપાળ, બ્રહ્મદેશ, સિલોન વગેરેનો પરગણા પ્રવાસ. ત્યારબાદ મુંબઈમાં નિવાસ.

એમની પાસેથી ભજનસંગ્રહ 'નરમણિનાં કીર્તનો'(૧૯૬૦), ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'શેઠ હંસરાજ પ્રાગજી ઠાકરશીનું જીવનચરિત્ર'(૧૯૨૧) તથા પદ્યકૃતિ 'ભાનુપ્રકાશ'(૧૯૦૮) મળ્યાં છે.

નિ.વો.

સંપટ પુસ્તોત્તમ વિક્રામ માવજી (૧૧-૧૧-૧૮૭૯, ૩-૭-૧૯૨૯) : નવલકથાકાર. જન્મ દ્વારકા પાસેના વરવાળા ગામમાં. મૅટ્રિક થયા

પછી ઘેરબેઠાં અંગ્રેજ શિક્ષક પાસે ઈતિહાસ, રાજકારણ, સાહિત્ય, પુરાતત્ત્વ વગેરે વિષયોનો અભ્યાસ. હસ્તલિખિત ગ્રંથો અને ચિત્રોના સંગ્રહક. આ સંગ્રહ મુંબઈના ભારતીય વિદ્યાભવનને સોંપાયો. મુખ્ય વ્યવસાય વ્યાપાર-ઉદ્યોગ. દ્વારકાની પ્રખ્યાત સિમેન્ટ ફેક્ટરીના મૂળ સ્થાપક અને સંયોજક. છઠ્ઠી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના કલાપ્રદર્શન વિભાગના પ્રમુખ. મુંબઈમાં અવસાન.

એમની પાસેથી નવલકથાઓ 'રણવીરસિંહ'(૧૯૦૦), 'સુર-સાગરની સુંદરી'(૧૯૦૪), 'શિવાજીનો વાઘનખ'(૧૯૦૬) વગેરે મળી છે. આ ઉપરાંત એમણે ઈતિહાસ પર આધારિત કેટલાંક પુસ્તકો 'પ્રબોધ ભારત'-ભા. ૧-૨ (૧૯૦૧), 'માનવ ધર્મમાલા'(૧૯૦૬), 'સંધ્યા યાને મરાઠા રાજ્યનો સૂર્યાસ્ત'(૧૯૦૯), 'રણુયજ્ઞ યાને પરચીસ વર્ષનું યુદ્ધ'(૧૯૧૯), 'નીતિવચન'(૧૯૨૨), 'વજ્રઘાત યાને વિજયનગરનો વિનાશકાળ'(૧૯૨૩) વગેરે આપ્યાં છે. એમણે અંગ્રેજીમાં પણ કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

(નિ.વો.)

સંપટ મૂળજી લક્ષ્મીદાસ, 'નંગકવિ'(૧૯૦૬, ૧૯૫૮): કવિ.

ઐત્રિક સુધીનો અભ્યાસ. ભાટિયા બાલાક્રમમાં શિક્ષક.

એમની પાસેથી કાવ્યસંગ્રહ 'કચ્છી કાવ્યકુંજ' મળ્યો છે.

(નિ.વો.)

સંબંધ : ગ્રામીણ અને નાગરી ચેતનાના સંમિશ્રણ વચ્ચે કયાંક આછી કયાંક ઘાટી, વિવિધ ઈન્દ્રિયમુદ્રાઓ ઝીલતી સવજ પટેલની લાક્ષણિક દીર્ઘ કાવ્યકૃતિ.

ચં.ટો.

સંરચના અને સંરચન(૧૯૮૬): સાહિત્યવિવેચનના સંરચનાત્મક સિદ્ધાંતને નિરૂપતો સુમન શાહનો વિવેચનગ્રંથ. એમાં સોસ્યુરથી દેરિદા સુધીના સંરચનાવાદી ચિંતનની સાથે એની પ્રવૃત્તિને સાંકળીને સંરચનાવાદનું સ્વરૂપ અને એની વિભાવનાને સ્પષ્ટ કરવાનો ઉપક્રમ છે. વળી, સંરચનાપરક કથામીમાંસાની દિશાઓ ખોલનારા શ્કલોવ્સ્કી, પ્રોપ, યાકોબસન, ગ્રેમા, તેદોરોવ, ફાઉલર વગેરેના પ્રદાનનો પરિચય કરાવ્યો છે. અંતમાં સંરચનાવાદી સિદ્ધાંતોનો વિનિયોગ કરી ન્હાનાલાલ, ઉમાશંકર, સુરેશ જોશી વગેરેની કૃતિઓ પરત્વે પ્રત્યક્ષવિવેચનનાં નિદર્શનો આપ્યાં છે.

ચં.ટો.

સંસર્જનાત્મક કાવ્યવિજ્ઞાન(૧૯૮૫): ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળાનો મહાનિબંધ. પ્રવેશ, પરિપ્રેક્ષ્ય, તત્ત્વનિરૂપણ ને તત્ત્વપરીક્ષા જેવા ચાર પ્રમુખ વિભાગોમાં વિભાજિત આ અભ્યાસમાં, આધુનિક કવિતાની સર્જકતાની તપાસ પૂર્વપરંપરિત ચિત્ત-સંસ્કાર માત્રથી નહીં, પરંતુ વૈજ્ઞાનિક ઉપાદાનો સમેત થવી જોઈએ એવા ભાષાવિજ્ઞાની અભિગમનું નિરૂપણ થયું છે. કવિતાની ભાષાસ્થિતિ, ભાષાની તેમ જ કવિની સર્જકતા, આધુનિક કવિતા અને ભાવકગત સંક્રિયતા, રશિયન સ્વરૂપવાદ, સંરચનાવાદ, અમેરિકન નવ્ય વિવેચન, સંસર્જનાત્મક વ્યાકરણ, વિચલન અને તેનાં સ્વરૂપ-કાર્ય વગેરે અભ્યાસ-ઘટકોની ચર્ચા ઉપરાંત કેટલીક ઉલ્લેખનીય

ગુજરાતી કાવ્યકૃતિઓની તત્ત્વપરીક્ષા પણ આ અભ્યાસમાં સામેલ છે.

૨૨.૬.

સાઈ મીનુ : કાવ્યસંગ્રહ 'અણસાર'(૧૯૬૧)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

સાઈ રનુભાઈ : કાવ્યસંગ્રહ 'કલ્પના'(૧૯૬૩)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

સાઈ શરણાનંદ સ્વામી : 'સાઈ લીલાખ્યાન'(૧૯૬૨)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

સાકરનો શોધનારો : આટા દાબ દ્વારા બાળકની સર્જકતાને રૂંધવી ન જોઈએ, એવા ઉદ્દેશને લક્ષ્ય કરતું યશવંત પંડ્યાનું એકાંકી.

ચં.ટો.

સાકરબહેન : બાળવાર્તાસંગ્રહ 'એકવીશ વાર્તા'નાં કર્તા.

(નિ.વો.)

સાકરલાલ મગનલાલ : નવલકથા 'અંધકાર પર પ્રકાશ'(૧૯૨૧)ના કર્તા.

(નિ.વો.)

સાકરવાલા એ. ડી. : 'ગુલાબસિંહ અને રૂપસુંદરીનો વાર્તા'ના કર્તા.

(નિ.વો.)

સાકી : જુઓ, દામાણી મહમદઅલી હરજી.

સાકીન કેશવાણી : જુઓ, કેશવાણી મહમદહુસેન હબીબભાઈ.

સાક્ષરજીવન(૧૯૧૯): ૧૯૧૯ની આખરે નિવૃત્ત થયા પછી તરત ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીએ 'સમાલોચક'માં શરૂ કરેલા આ દીર્ઘ-નિબંધ ૧૯૦૩ સુધી ખંડશઃ પ્રગટ થયો હતો. જેકે તે અધૂરો રહ્યો છે. તેનું પ્રકાશન કરતાં બ. ક. ઠાકરે એના અધૂરાપણા માટે, કર્તાની શકિતનો અને અનુભવજ્ઞાનનો અભાવ એવું જો કારણ આપ્યું છે તે પૂરતું પ્રતીતિકરે જણાવતું નથી. આ કૃતિમાં સાક્ષરજીવનનાં પ્રકાર, લક્ષણ, સ્વરૂપ અને ધર્મની પૂર્વપશ્ચિમની સંસ્કૃતિમાંથી દૃષ્ટાંતો આપીને વિગતે ચર્ચા કરી છે. અન્નપૂર્ણાના પ્રસાદથી નૃમ સાક્ષરજીવન સ્વયં લોકકલ્યાણકર હોઈ નિવૃત્તિપરાયણતા, તટસ્થતા અને નૃમિત્તે લેખકે એનાં ખાસ લક્ષણ ગણ્યાં છે. મનુષ્ય-જીવનનું અશ્વસ્ય સારથિપણુ કરતા સાક્ષરજીવનનો એમનો આદર્શ જેટલો વિશાળ તેટલો જ ઊંડી સમજણભર્યો છે.

ઉ.પં.

સાક્ષરલાલ નિરક્ષરદાસ : જુઓ, ખબરદાર અરદેશર ફરામજી.

સાગર : જુઓ, ત્રિપાઠી જગન્નાથ દામોદરદાસ.

સાગર અને શશી : 'કાન્ત'ની પ્રસિદ્ધ કાવ્યરચના. નાટના સંમોહન પર સંદિગ્ધ પદાવલિના લાલિત્યથી જૂલજૂલાના લયમાં રચાયેલું આ કાવ્ય ચન્દ્રોદયથી રૂપાંતરિત ભીતરનાં ને સાગરનાં ગતિશીલ ચિત્રોને મૂર્ત કરે છે.

ચં.ટો.

સાગર નવસારવી : જુઓ, શેખ અબ્દુલમજીદ ગુલામરસુલ.

સાચી ગઝલ્યાલ્હીનું કાપડું : પન્નાલાલ પટેલની ટૂંકીવાર્તા. અહીં શેઠ શિવલાલ અને હરિજન ઘરાક લખુડા દ્વારા અવેદ્ય સંબંધનું છેવટે માનવીય સંબંધમાં ઢળનું રૂપ જોવાય છે.

ચં.ટો.

સાજન છાટાલાલ ગિરધરલાલ : નવલકથાઓ 'રનોલસૌભાગ્ય' (૧૯૧૧) અને 'રનોનકાન્ત' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

(ન.વો.

સાઠીના સાહિત્યનું દિગ્દર્શન (૧૯૧૧) : ગ્રાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ દેસાસરીએ લખેલા આ ગ્રંથમાં, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની સ્થાપનાને સાઠ વર્ષ પૂરા થયાં તે નિમિત્તે સાઠીના સાહિત્યનું દિગ્દર્શન થયું છે. અર્વાચીન સાહિત્યના ઈતિહાસનું આ પહેલું ગુજરાતી પુસ્તક છે. સાઠ વર્ષનો ગાળો ટૂંકો હોવાથી પ્રગટ થયેલા સાહિત્ય વિશે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવા લેખકે એકલાનો અભિપ્રાય ન લેતાં, જે તે પુસ્તકોને માટે અન્ય દ્વારા શું કહેવાયું છે અને કેવી એની કિમત અંકાયેલી છે તે જણાવવાની કાળજી રાખી છે. પહેલા ખંડનાં પાંચ પ્રકરણોમાં સાઠીની સ્થિતિ, કેળવણીની શરૂઆત, અમદાવાદમાં સાહિત્યને અંગે ચળવળ, તે સમયના અમદાવાદ, મુંબઈ, સુરત, કાઠિયાવાડના ગૃહસ્થો વગેરેની ચર્ચા છે; અને એ રીતે સાઠીની સાક્ષરપ્રવૃત્તિને ઉપસાવી છે. બીજા ખંડનાં દશ પ્રકરણોમાં સાઠીનું વાડમય તપાસ્યું છે; એમાં વિવિધ વિષયો અને વિવિધ સ્વરૂપોનાં પુસ્તકોનાં અવલોકનો અને છેવટે સામયિક પત્રો અને છાપખાનાંની માહિતી આપ્યાં છે. ૧૯મી સદીના ઉત્તરાર્ધનાં પ્રકાશનોની મુલવણીનો આ સંનિષ્ઠ પ્રયાસ છે.

ચં.ટો.

ડા. કૂટની ઘટના : ઘરાકને મૂછે પર આઝો અડી ગયાની એકમાત્ર ઘટનાની આસપાસ કીંગાના નાયકનાં ચરિત્રવજ્રાંત્રા પ્રગટ કરતી રાધેશ્યામ શર્માની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટો.

સાણુઘરા હરસુખલાલ મનસુખલાલ, 'પરિમલ' (૨૬-૭-૧૯૪૯) : કવિ. જન્મ પેરગંદરમાં. બી.એ., બી.એડ. કોંબાલાનંદ શિશુ-નિકેતન, અમનગરમાં શિક્ષક.

'ઋષિ ત્રિકમાચાર્ય' (૧૯૮૩) એમનું ચરિત્રપુસ્તક છે; તે 'આનંદ' (૧૯૮૪) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

સાત પગલાં આકાશમાં (૧૯૮૪) : સ્ત્રી અને પુરુષો વચ્ચેના સંબંધોની સંકુલ અને નાજુક સમસ્યાઓના સંદર્ભે નારીજીવનની વ્યથાને નિરૂપની, કુંદનિકા કાપડિયાની નવલકથા. કેટલીક સત્ય ઘટનાઓ અને મુખ્યત્વે વસુધાના પાત્ર દ્વારા સ્ત્રીનું અસ્તિત્વ અને તેની અસ્મિતા વચ્ચેના સંઘર્ષની કથા સારી આલેખાયેલી છે. અહીં પ્રયોજાયેલું શીર્ષક લાક્ષણિક છે. સાત પગલાં દ્વારા સમષ્ટી-વગ્નજીવનનું વ્યવધાન સુચવાય છે, તે 'આકાશ' દ્વારા એ વ્યવધાનમાંથી મળતી મુક્તિ સુચવાય છે. પરંતુ આ વાત ઉપસાવવા જતાં નાયિકા વસુધાની પડછે વ્યોમેશના પાત્રને સભાનપણે એક-પક્ષી, કુંઠિત અને સ્ત્રીઓને અન્યાય કરનારા પુરુષોના પ્રતિનિધિ

જેવું ચીતર્યું છે તેમાં અસંતુલિત આલેખન કળાઈ જાય છે. વળી, ઘણાં બધાં પાત્રો અને સમસ્યાઓનું એકસાથે નિરૂપણ કરવા જતાં નવલકથાના આકારની સુરેખતા પણ સધાયેલી નથી અને તેથી આનંદગ્રામની ચોળનાની વાસ્તવિકતા સંશય પ્રેરે તેવી છે. આમ છતાં પાત્રોનાં મનોવિશ્લેષણ અને મનોમંથનો કથાને રસપ્રદ બનાવે છે.

(ન.વો.

સાતા કરણાશંકર ભ. : ગ્રીક પુરાણકથા પર આધારિત નાટ્યકૃતિ 'વિશ્વવિજેતા' (૧૯૧૯)ના કર્તા.

(ન.વો.

સાદિક મલમદશોખ આહમદ, 'કનેયો', 'ગલકાન્ત', 'શિવદિયો', 'ખંચાનિયા', 'ગંસીયર', 'માલવાનુકર', 'સાદિક કરબલાઈ' (૧૯૦૧) : નવલકથાકાર. જન્મ ઈરાકના કરબલામાં. આઠેક વર્ષની ઉંમરે ઈરાકથી ઈરાનની મુસાફરી. ૧૯૧૦માં જમીનમાર્ગે માતાપિતા સાથે હિંદમાં મુસાફર તરીકે આવ્યા પછી પાછા ન ફર્યા. મુંબઈમાં અંગ્રેજી અને ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ. મૂળ ભાષા ફારસી. આજીવિકા અર્થે પત્રકારત્વ સ્વીકાર્યું. 'હિંદુસ્તાન', 'મુંબઈ સમાચાર', 'ગોલ વર્તમાન', 'ભારતપત્ર'માં રિપોર્ટરની કામગીરી. ૧૯૨૧થી હિન્દની રાજકીય લડતમાં સક્રિયતા અને જેલવાસ. ૧૯૨૪માં શયદા સાથે મળીને 'એ ઘડી મોજ' સામાજિકની સ્થાપના.

'દિલ્હીના મંગલ સમ્રાટ બહાદૂરશાહ ઝફર' (૧૯૨૧), 'મહાકવિ ગાલિબ' (૧૯૨૬), 'સુલ્તાના રઝિયા' (૧૯૨૭) વગેરે એમની નવલકથાઓ છે. 'મહાત્મા શેખ સાદી' (૧૯૨૪)માં એમણે વિખ્યાત ફારસી કવિનું જીવનચરિત્ર આપ્યું છે. 'બંગાળી ભૂત' (૧૯૨૨) એમણે કરેલો અનુવાદ છે.

ચં.ટો.

સાધુ કાચીરામ : 'ભજનાવળી'ના કર્તા.

(ન.વો.

સાધુ બટ્ટીનાથદાસજી : 'કોર્નનાવળી' (૧૯૯૩)ના કર્તા.

(ન.વો.

સાધુ માધવપ્રિયદાસ : ચરિત્રવક્ત્રી પુસ્તક 'ભક્તરાજ દાદાખાધર' (૧૯૭૮)ના કર્તા.

(ન.વો.

સાધુ સમર્થરામજી મનસુખદાસજી : પદ્યકૃતિ 'ભક્તિપ્રવાહ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

(ન.વો.

સાધુ સુંદરદાસજી લક્ષ્મણદાસજી : પદ્યકૃતિ 'સરળ્યુ સાગર સન અંશ ઉપદેશ' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

(ન.વો.

સાધ્વીશ્રી મયણાશ્રી, 'સૂર્યશિશુ' : બોધક પ્રારંગીનો સંગ્રહ 'માપાની જાજમાં' (૧૯૬૨) તથા નવલકથા 'સંસારના વહેણમાં' (૧૯૬૪)નાં કર્તા.

મૃ.મા.

સાપના ભાષા (૧૯૩૬): ઉમાશંકર જ્ઞેશીનાં અગિયાર સામાજિક એકાંકી નાટકોનો સંગ્રહ. અંગ્રેજી ભાષા મારફત વાંચેલાં નાટકોને આધારે નાટકનું કાર્ય દૃષ્ટિ સમક્ષ બનતું હોય એમ સતત કલ્પતા રહીને નાટકકારે ગ્રામજીવનની વાસ્તવિકતાને બોકબોલીના વિવિધ ઘાટમાં ઉતારી છે. ગ્રામીણ સમાજ, ગ્રામીણ પાત્રો અને ગ્રામીણ પરિસ્થિતિઓની કોઠાસૂઝભરી કલાનિર્મિતિ આ નાટકોનો વિશેષ છે. મોટે ભાગે નિરાશાનું, દુ:ખનું નિરૂપણ છે છતાં અનિષ્ટચિંતકનું અહીં દોષદોષાપણું નથી. ગ્રામપ્રદેશની વૈવિધ્યપૂર્ણ જીવંતતાને સર્જકની સંવેદનશીલતાથી ઉપસાવવામાં આવી છે. 'સાપના ભાષા'માં સસરાથી સગર્ભા બનતી વિધવા પુત્રવધૂ મેનાની કરુણતાનું કે 'બારણે ટકોરા'માં અતિથિકાદ્દામાંથી ચલિત થતી ગોશાળીની વેદનાનું નિરૂપણ વેધક છે. આ ઉપરાંત 'ઊંડણ ચરકલડી', 'ખેતરને ખોળે', 'હેડના હેડ ભંગી' વગેરે પણ સિદ્ધ નાટકો છે. 'ગાજરની પિપુડી'માં શહેરી જીવનનો કટાક્ષપૂર્ણ અનુભવ ઊતર્યો છે.

ચં.ટા.

સાફી મણિલાલ ઘેલાભાઈ: નવલકથા 'દિનકર-મણિ' (બી. આ. ૧૯૨૭)ના કર્તા.

નિ.વા.

સાબિર વટવા: જુઓ, બુખારી સાબિરઅલી અકબરમિયાં.

સાબુગોળા(વાળા) પોપટલાલ મોહનલાલ: કથાકૃતિ 'પુષ્પાયુધ'ના કર્તા.

નિ.વા.

સામી કરુણાદાસ બેચરદાસ: ભજનસંગ્રહ 'આનંદવિલાસ રતનાવલી' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

નિ.વા.

સાવલાકર કેશવલાલ રણછોડદાસ, 'મસ્તરામ': સૌરાષ્ટ્રના બહાર-વટિયા ખાપરાકોડિયાના જીવનની ઘટનાઓને વર્ણવતી કથાકૃતિ 'ખાપરાકોડિયાનાં પરાક્રમે' (૧૯૩૮) તથા 'મહાત્મા કમળદાસ આખ્યાન' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

સાયુજ્ય (૧૯૭૨): હસમુખ પાઠકનો આધુનિક કવિત્વરીતિને અનુસરતાં પ્રયોગશીલ કાવ્યોનો સંગ્રહ. અહીં પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'નમેલી સાંજ'નાં કેટલાંક કાવ્યોના પુનર્મુદ્રણ સાથે અઢાર જેટલી નવી રચનાઓ છે. 'સાંજ', 'વૃદ્ધ', 'કોઈને કાંઈ પૂછવું છે?' જેવાં કાવ્યોમાં કવિની વક્તૃત્વ સાંપ્રત સમયની વિસંવાદિતાઓને લય, પ્રાસ, પ્રતીક અને કૌસની પ્રયુક્તિઓ દ્વારા સાર્થ રીતે નિરૂપે છે. પંક્તિઓની સહેતુક વિશિષ્ટ ગોઠવણી કરીને કવિતાનો દૃશ્ય આકાર ઉપસાવવાનો યત્ન પણ અહીં છે. ઊર્ધ્વગામી થવા મથતી કવિની ભાવના અજામિલ અને ગર્જન્દ્ર જેવાં પુરાકલ્પનો દ્વારા પ્રગટ થઈ છે. 'એક ને એક', 'વિચાર એટલે', 'ઈચ્છામૃત્યુ' જેવાં કાવ્યોનો આરંભ આકર્ષક છે.

નિ.વા.

સારસ્વત: જુઓ, બારોટ પ્રહલાદ જુગલદાસ.

સારગ બારોટ: જુઓ, બારોટ ગદ્યાલાલ દેવનરામ.

સારોદી: જુઓ, પટેલ ઉમરજી ઈસ્માઈલ.

સાર્જન્ટરાય: જુઓ, દિવાંટયા ભાગીન્દ્રરાવ રતનાલાલ.

સાલિક પોપટિયા: જુઓ, પોપટિયા અલારખા ઉસ્માન.

સાવલા માવજી કેશવજી (૨૦-૯-૧૯૩૦): ચરિત્રલેખક. જન્મ તુંબડી (જ. કચ્છ)માં. ૧૯૪૪માં મૈટ્રિક. ૧૯૬૬માં બી.એ. ૧૯૬૮માં તત્ત્વજ્ઞાન વિષયમાં એમ.એ. ૧૯૭૪થી ૧૯૭૭ સુધી આદિપુરની તેલાણી આર્ટ્સ કોલેજમાં તત્ત્વજ્ઞાનના ખંડસમયના અધ્યાપક. પછીથી પોતાની વેપારી પેઢી સાથે સંલગ્ન.

એમણે 'ગુર્જયેફ: એક રહસ્યમય ગુરુ' (૧૯૮૭), 'યાત્રિકની આંતરકથા' (૧૯૮૭), 'સંવાદને સથવારે' (૧૯૮૭) જેવી ગુર્જયેફની જીવનસાધનાને નિરૂપતી પુસ્તિકાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત 'ભારતીય દર્શનશાસ્ત્ર' (૧૯૭૫) અને 'સનાતન સમસ્યાઓ: ફિલસૂફીની આંખ' (૧૯૭૫) નામની પુસ્તિકાઓ પણ એમણે આપી છે.

૨.૨.૬.

સાવલિયા મનસુખલાલ લવજીભાઈ (૪-૧૦-૧૯૩૪): ચરિત્રકાર, સંપાદક. જન્મ ફતેપુર (જ. અમરેલી)માં. ભોજ ભગતના વંશજ. એમ.એ., એલ.એલ.બી. ઉપલેટાની કોલેજમાં અધ્યાપક.

એમણે 'જે પીડ પરાઈ જાણે' (૧૯૮૪) અને 'સંતકવિ ભોજ ભકત' (૧૯૮૫) જેવાં ચરિત્રો, 'ભોજ ભગતનો કાવ્યપ્રસાદ' (૧૯૬૫), વિસ્તૃત અને અભ્યાસપૂર્ણ સંપાદકીય સાથેનું સંપાદન 'ભોજ ભગતની વાણી' (૧૯૮૩), અનુવાદ 'મિઠદૂત' (૧૯૮૦) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

સાહિત્ય અને વિવેચન - ભા. ૧, ૨ (૧૯૩૯, ૧૯૪૧): કેશવ લલિત ધ્રુવનાં લખાણોના સંગ્રહો. ભા. ૧માં ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યને લગતા લેખો સિવાયના, માસિકોમાં છપાયેલ મૌલિક કાવ્યો, ગદ્ય અને પદ્યના અનુવાદો તેમ જ સાહિત્ય-ઈતિહાસને લગતા લેખો સંચિત થયેલા છે; જ્યારે ભા. ૨માં ગુજરાતી ભાષા-શાસ્ત્ર પરના તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્ય અને ભાષાના વિકાસના અભ્યાસમાં ઉપયોગી બને તેવા લેખો છે. આ લેખોમાં સમભાવ-શીલ સંશોધકની સૂક્ષ્મ રચિતો પરિચય થાય છે.

ચં.ટા.

સાહિત્યપ્રિય: જુઓ, શાહ ચુનીલાલ વર્ધમાન.

સાહિત્યયાત્રી: જુઓ, મેઘાણી ઝવેરચંદ કાલિદાસ.

સાહિત્યવત્સલ: જુઓ, શાસ્ત્રી કેશવલાલ કાશીરામ.

સાહિત્યવિચાર (૧૯૬૬): આચાર્ય આનંદશંકર ધ્રુવના વિવેચન-લેખોનો સમનારાયણ પાઠક અને ઉમાશંકર જ્ઞેશી દ્વારા સંપાદિત સંગ્રહ. આ ગ્રંથમાં પ્રવચનો, નિવાર્ણલેખો, જુદાં જુદાં પરિસંવાદ/પરિષદ વેળાનાં લખાણો વગેરે મળી પચાસ લેખો છે. લેખો પ્રાસંગિક હોવા છતાં તેમાં લેખકની સાહિત્યવિભાવના તથા

કલાદૃષ્ટિયોગ્ય રીતે પ્રગટ થયાં છે. લેખક 'સાહિત્ય' સંજ્ઞાને વિશાળ અર્થમાં પ્રયોજે છે. એમના મને ભાષા, ઈતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન, વિજ્ઞાન-સાધનાં શાસ્ત્રોનું પર્યવસાન સાહિત્યમાં થાય છે. એમની માન્યતા છે કે આત્માના લાગણી, બુદ્ધિ, જાતિ ને આધ્યાત્મિકતા એ ચારેય અંશો કાવ્યમાં અનિવાર્યપણે જોવા મળે છે

હ.ત્રિ.

સાહિત્યસમીક્ષા (૧૯૩૭) : વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટનો ચૌદ વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ. પ્રમાણમાં ટૂંકા હોય, વૈવિધ્ય જળવાયું હોય અને લેખકને જે ઉત્તમ લાગ્યા હોય તેવા આ લેખોને વ્યવસ્થિત ક્રમમાં જોડવાનો અહીં પ્રયત્ન થયો છે. પરંતુ ગુચ્છ સિદ્ધાંત-ચર્ચાના, ઓછા ગુચ્છ નર્મદયુગીન સાહિત્યના અભ્યાસનો, તે ત્રીજા ગુચ્છ સમકાલીન સાહિત્યનાં અવલોકનોનો છે. નર્મદ, દેવપતરામ, નંદશંકર, નરસિંહરાવ, બોટાદકર, બળવંતરાય ઠાકર, હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા વગેરે સાહિત્યકારો વિશે એમાં દ્યોતક સમીક્ષા છે. 'વિવેચનનો આદર્શ'માં સત્યનિષ્ઠા, સ્વાનંત્ર્ય, તાટસ્થ્ય અને સમભાવના-એ ચાર અગત્યનાં લક્ષણો એમણે દર્શાવ્યાં છે તેનો વિનિયોગ આ ગ્રંથમાં જોઈ શકાય છે. 'સૌષ્ઠવપ્રિય અને ક્રોનુઃપ્રિય'માંની સાહિત્યવલણોની વિસ્તૃત ચર્ચા ધ્યાન ખેંચે છે.

ચં.ટો.

સાહિત્યસિત્તચિતક : જુઓ, વેદા વિજ્ઞાનરાય કલ્યાણરાય.

સાંકળચંદ વાડીલાલ : 'ઉકશનરી : ગુજરાતી એન્ડ ઈંગ્લિશ' (૧૯૮૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સાંકળિયા ધીરજલાલ બ્રજદાસ : નવલકથા 'પરમાનંદની પ્રાપ્તિ' (૧૯૪૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સાંકળિયા હસમુખ ધીરજલાલ (૧૦-૧૨-૧૯૦૮, ૨૮-૧-૧૯૮૯) : આત્મકથાલેખક, પુરાતત્ત્વવિદ. જન્મ મુંબઈમાં ઉચ્ચશિક્ષણ મુંબઈ તથા ઈંગ્લેન્ડમાં. ૧૯૨૯ માં બી.એ. ૧૯૩૨માં એમ.એ. ૧૯૩૩ માં એલ.એલ.બી. ૧૯૩૪માં ઈંગ્લેન્ડમાં સર મોર્ટિમર વ્હીલર પાસે તાલીમ પામી ૧૯૩૬માં 'આર્કિયોલોજી ઓફ ગુજરાત' પર મહાનિબંધ લખી પીએચ.ડી. ૧૯૩૭થી પૂનાની ડેક્કન કોલેજમાં પુરાતત્ત્વ વિભાગમાં અધ્યાપક. ભારતભરની નાનાવિધ શોધ-ખોળ અને ઉત્ખનનના માર્ગદર્શક. ૧૯૬૬માં રણજિતરામ સુવર્ણચન્દ્રક.

એમણે પોતાની આત્મકથા ઉપરાંત 'રામાયણ' પર વિમર્શ કરતા ગ્રંથો 'પુરાતત્ત્વ અને રામાયણ' (૧૯૭૩), 'પુરાતત્ત્વમાં ગુજરાત' (૧૯૮૩), 'નવપુરાતત્ત્વ' (૧૯૮૩), 'અયોધ્યાકાંડ : રામાયણનું હાઈ' (૧૯૮૪) આપ્યા છે. આ ઉપરાંત 'યુનિવર્સિટી ઓફ નાલંદા' (૧૯૩૪), 'ઈન્ડિયન આર્કિયોલોજી ટૂડે' (૧૯૬૨), 'એસ્કવેશન ઓટ લાંધણેજ' (૧૯૬૫) વગેરે અંગ્રેજી પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

સાંગણકર બિપિન : જીવનચરિત્ર 'શહીદ વીર કિનારીવાળા' (૧૯૬૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સાંગણી ચંદ્રકાન્ત : નવલકથાઓ 'ખોળાનો ખૂંદનાર' (૧૯૬૦), 'સૂની પડી રે સિનાર' (૧૯૬૨) તથા 'પ્રીતમ આન મિલો' (૧૯૬૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સાંગણી દામુભાઈ માવજીભાઈ (૨૦-૧૧-૧૯૧૨) : નાટ્યકાર, પાર્તાકાર, નવલકથાકાર. જન્મ જમનગર જિલ્લાના સરોવર ગામમાં. પાંચ વૈરાણ સુધીનો અભ્યાસ.

એમનાં વ્યવસાયી રંગભૂમિનાં નાટ્યલેખનોમાં 'માટા ધરનો જમાઈ' (૧૯૫૭), 'શું હતા, શું થઈ ગયા?' (૧૯૬૦), 'આવ્યા એવા ગયા' (૧૯૬૨) અને 'નટીશૂન્ય નાટકો' (૧૯૬૭) મુખ્ય છે. 'ઈશ્વરે ઘર બદલ્યું' એમનું દ્વિઅંકી નાટક છે. સામાન્ય રીતે તેઓ લગ્નજીવનની આસપાસની પરિસ્થિતિઓનું નિરૂપણ કરે છે અને સ્થૂળ પ્રસંગો તેમ જ ઘટનાઓમાંથી હાસ્યની નિષ્પત્તિ કરે છે. 'જીવનના પડછાયા' (૧૯૩૩), 'હું અને મારી શ્રીમતી' (૧૯૬૧) અને 'બારમો ચન્દ્રમા' એમના હાસ્યપ્રધાન નવલિકાસંગ્રહો છે. 'મારે નથી પરણવું' (૧૯૫૫), 'પસંદગીનો પતિ' (૧૯૫૮), 'હું એક મૂર્તિયો' (૧૯૬૦), 'પરણ્યાં છતાં કુંવારો' (૧૯૬૦), 'રેતીમાં વહાણ' (૧૯૬૧) અને 'લાગી મને લગની' (૧૯૬૨) એમની હાસ્યરસિક નવલકથાઓ છે.

પ્ર.મ.

સાંગણી ચોપટલાલ : 'શિશુ સંવાદમાળા' - ભા. ૧ ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સાંગણી પ્રતાપ : લગ્નજીવનની નિષ્ફળતાના કારુણ્યને નિરૂપતું દ્વિઅંકી નાટક 'માંડવાની નીચે' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સાહેસરા ઉપેન્દ્રરાય જયચંદભાઈ (૩૦-૭-૧૯૨૧) : ચરિત્રલેખક. જન્મ આમદાવાદમાં. નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે માત્ર દસ વૈરાણ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૪૨ થી શેરબજારમાં સબબ્રોકરનો વ્યવસાય. ૧૯૭૦ માં નિવૃત્ત. વ્યવસાય દરમિયાન નિસર્ગોપચારનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ અને ચિકિત્સા. તુલસીપત્ર દ્વારા વિવિધ અસાધ્ય રોગોનું નિવારણ.

એમણે 'ધર્મસંસ્થાપક શ્રીકૃષ્ણ', 'પૂજ્યતમ શ્રીકૃષ્ણ', 'શ્રીમત્ કૃષ્ણ', 'સારથી શ્રીકૃષ્ણ' (૧૯૬૭), 'શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ અને અન્તર્ધાર્મી : પૂર્વાર્ધ, ઉત્તરાર્ધ (૧૯૭૩, ૧૯૭૮), 'ધર્મરક્ષક શ્રીકૃષ્ણ' (૧૯૭૬), 'મંત્રી શ્રીકૃષ્ણ', 'શકુંતલા અને સાવિત્રી' (૧૯૭૭), 'ચ્યાતિ' (૧૯૭૭), 'જનક અને સુલભા' (૧૯૭૮), 'અભિમન્યુ' (૧૯૭૮), 'નચિકેતા' (૧૯૮૨) જેવાં ચરિત્રો આપ્યાં છે. 'વેદવ્યાસ અને મહાભારત' (૧૯૭૬), 'મહાભારત-અદ્યતન સંદર્ભમાં' (૧૯૭૬), 'મહાભારતમાં ધર્મસંવાદ' (૧૯૭૮), 'ધૃતરાષ્ટ્રનું શોકનિવારણ' (૧૯૭૮) વગેરે એમનાં પુરાણવિષયક પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત એમણે 'શીખ ધર્મ દર્શન' (૧૯૭૩) અને

‘શીખદર્શન’(૧૯૭૬) જેવી શીખ ધર્મની લાક્ષણિકતાઓ નિરૂપતી પુસ્તિકાઓ પણ આપી છે.

બ.બ.

સાંસાર ભાગીલાલ જ્યયંદભાઈ (૧૩-૪-૧૯૧૭): વિવેચક, સંપાદક. જન્મ પાટણ તાલુકાના સંડેરમાં. ૧૯૩૫માં મૅટ્રિક. ૧૯૩૫-૩૭ દરમિયાન ‘ગુજરાત સમાચાર’ અને ‘પ્રજાબંધુ’ના નંત્રીભાતમાં. ૧૯૪૧માં ગુજરાત કોલેજમાંથી ગુજરાતી-સંસ્કૃત વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૪૩માં ગુજરાત વિદ્યાસભાના અનુસ્નાતક વર્ગમાંથી એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૪૩થી ૧૯૫૦ સુધી ભા. જો. વિદ્યાભવન, અમદાવાદમાં અર્ધમાગધીના અધ્યાપક-સંશોધક. ૧૯૫૦માં પીએચ.ડી. ૧૯૫૦થી ૧૯૭૫ સુધી મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરામાં ગુજરાતી વિભાગના પ્રાધ્યાપક અને અધ્યક્ષ. ૧૯૫૮થી ૧૯૭૫ સુધી પ્રાચ્યવિદ્યામંદિરના નિયામક. ‘સ્વાધ્યાય’ ત્રૈમાસિકના સંપાદક. ૧૯૫૫માં નડિયાદમાં મળેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ૫૯મા અધિવેશનમાં ઈતિહાસ-પુરાતત્વ વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૫૯માં ભુવનેશ્વરમાં મળેલ અખિલ ભારત પ્રાચ્યવિદ્યા પરિષદમાં પ્રાકૃત ભાષાઓ તેમ જ જૈન ધર્મના વિભાગના પ્રમુખ. ૧૯૬૨-૬૪ દરમિયાન ગુજરાત ઈતિહાસ પરિષદના પ્રમુખ. ૧૯૫૬-૫૭માં પશ્ચિમ અને પૂર્વના દેશોનો પ્રવાસ. ૧૯૫૩માં રમ્ભજિતરામ સુવર્ણચન્દ્રક. ૧૯૬૨માં નર્મદ સુવર્ણચન્દ્રક. ૧૯૮૮માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

પ્રાચ્યવિદ્યા, ભારતીય વિદ્યા, ભારતીય સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-અર્ધમાગધી સાહિત્યશંદર્ભ, જૂની ગુજરાતી, મધ્યકાલીન સાહિત્ય, ગુજરાતનો ઈતિહાસ અને એની સંસ્કૃતિ વગેરે વિષયોમાં વ્યાપક વિદ્વત્તાથી આ લેખકે કાર્ય કર્યું છે. જરૂરી સારદર્શન દ્વારા, જરૂરી અનુવાદો અને ટિપ્પણો દ્વારા શાસ્ત્રીય રીતે સંકલિત અને સંપાદિત શ્રેણી સામગ્રી સંદર્ભે સ્પષ્ટ અભિપ્રાયો તેમ જ ગુણદર્શો પ્રતિભાવ આપતું એમનું લેખન મુખ્યત્વે વસ્તુલક્ષી ગદ્યનો આશ્રય લે છે.

પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સાહિત્યની વૃત્તરચનાથી આગળ વધતું ‘પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં વૃત્તરચના’(૧૯૪૧), ઐતિહાસિક શબ્દાર્થશાસ્ત્ર પરનાં પાંચ વ્યાખ્યાનો આપતું ‘શબ્દ અને અર્થ’(૧૯૫૪), શોધપ્રબંધ ‘મહામાત્ય વસ્તુપાલનું સાહિત્યમંડળ તથા સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તેનો ફાળો’(૧૯૫૭), પશ્ચિમ અને પૂર્વની વિદ્યાયાત્રા વર્ણવતું ‘પ્રદક્ષિણા’(૧૯૫૯), ‘દયારામ’(૧૯૬૦), લેખસંગ્રહ ‘સંશોધનની કેડી’(૧૯૬૧), ‘ઈતિહાસ અને સાહિત્ય’(૧૯૬૬), ઈતિહાસ અને સાહિત્યવિષયક લેખસંગ્રહો ‘અન્વેષણ’(૧૯૬૭) અને ‘અનુસ્મૃતિ’(૧૯૭૩), ‘મુનિ જિન-વિજયજી: જીવન અને કાર્ય’(૧૯૭૮) વગેરે એમનાં મૌલિક પુસ્તકો છે.

‘વાઘેલાઓનું ગુજરાત’(૧૯૩૯), ‘ઈતિહાસની કેડી’(૧૯૪૫), ‘જયેશ્રીમહા જ્ઞાતિ અને મહાપુરાણ’(૧૯૪૮), ‘જગન્નાથપુરી અને ઓરિસાના પુરાતન અવશેષો’(૧૯૫૧), ‘જૈન આગમ સાહિત્યમાં ગુજરાત’(૧૯૫૨) વગેરે એમનાં ઈતિહાસ-સંસ્કૃતિ-વિષયક પુસ્તકો છે.

એમનાં સંપાદનોમાં સંઘવિજયકૃત ‘સિદ્ધાસનબત્રીસી’(૧૯૩૩),

‘માધવકૃત રૂપસુન્દરકથા’(૧૯૩૪), ‘વીરસિદ્ધકૃત ઉપાહરણ’(૧૯૩૮), ‘મતિસાર કપૂરમંજરી’(૧૯૪૧), ‘સત્તરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જરકાવ્ય’(૧૯૪૮), ‘મહીસજ્જીત નલદવદંતીસાસ’(૧૯૫૪), ‘પ્રાચીન ફાગુ સંગ્રહ’(૧૯૫૫), ‘વર્ણકસમુચ્ચય’-ભા. ૧, ૨ (૧૯૫૬, ૧૯૫૯), ‘શ્રી સોમશ્વરદેવરચિતં ઉદ્ધારસાઘવનાટકમ્’(૧૯૬૧), ‘યશોધીરકૃત પંચાખ્યાન બાલાવબોધ’-ભા. ૧ (૧૯૬૩), ‘મહાપુરાણ’(૧૯૬૪), ‘શ્રી સોમશ્વરદેવરચિતં સમ-શતકમ્’(૧૯૬૫), ‘ગંગાધરપ્રાણીનં ગંગાદાસપ્રતાપવિલાસનાટકમ્’(૧૯૭૩) અને ‘અમુતકલશકૃત હમ્મીર પ્રબંધ’(૧૯૭૩) મહત્વનાં છે.

‘સંઘદાસગણિકૃત વસુદેવદિંડી’(૧૯૪૬) પ્રાકૃતમાંથી એમણે આપેલો અનુવાદ છે.

ચં.ટા.

સાંદીપની: જુઓ, રૂપાવાળા રતિલાલ મૂળચંદ.

સાંસારિકા (૧૮૮૮): ખંડેરામજી મહરવાનજી મલખાચીના, સંસારના અવલોકને સૂચવેલા વિચારો દર્શાવતાં પ્રસંગાનુસારી પાંત્રીક કાવ્યોધરાવતો સંગ્રહ. આ પારસી કવિને હાથે અહીં નોતક, સાંસારિક અને ઐતિહાસિક વિષયો ગુજરાતી પિંગળાની જાણકારી સાથે સરલતાથી રજૂઆત પામ્યા છે. સંસારસુધારો અહીં મુખ્ય સૂત્ર છે. ‘કળેડું-સ્વભાવનું’ અને ‘કળેડું-ઉમરનું’, ‘સુઘડ-ફૂવડનો ધરસંસાર’, ‘પારકા પૈસા નસાથી ખૂસ’, ‘પારકી સ્ત્રી મરત્રીથી ખૂસી’ વગેરે રચનાઓ આનાં ઉદાહરણો છે. ‘સુરતી લાલા સલવાણી’માં નફરા નકટા સુરતી લાલાઓને પડતીને પાર કરવાનો ઉપદેશ છે. ‘ઈતિહાસની આરસી’માં શહેલી ભાષાની પ્રોંઠિ એને આ સંગ્રહની ઉત્તમ રચના ઠેરવે છે. ‘મીનની મઝા’માં છેડાનો મીન જેવો વિષય એ જમાનામાં અરૂઢ છે. છેલી ત્રણેક પદરચનાઓમાંની ઘજજાંટ ધ્યાનાર્હ છે.

ચં.ટા.

સિતાંશુ યશસ્ચન્દ્ર: જુઓ, મહંતા સિતાંશુ યશસ્ચન્દ્ર.

સિદ્ધાન્તસાર (૧૮૮૯): મણિલાલ ન. દ્વિવેદીના મૌલિક ધર્મચિંતનના આ ગ્રંથમાં, આરંભે એક સર્વમાન્ય ધર્મભાવના નક્કી કરવાની આવશ્યકતા સ્થાપીને છેવટે અદ્વૈતમૂલક આર્યધર્મ એ માટે યોગ્ય છે એમ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. વચ્ચેનાં પ્રકરણોમાં વેદ, ઉપનિષદ, સૂકત, સ્મૃતિ, પડ્દર્શનો, બૌદ્ધ-જૈન-ચાર્વાક મતો, પુરાણો, તંત્રો અને વિવિધ પંથ-સંપ્રદાયોનો તુલનાત્મક પરિચય આપ્યો છે. આ ગ્રંથે ‘સુધારક’ વર્ગમાં ભારે ઊલાપોહ જગાવેલો. આ ગ્રંથમાં લેખકે કરેલા પુરાણોના અર્થઘટને સ્ટેકહોમની ઓરિએન્ટ કોંગ્રેસમાં મેકસમૂલરના મતનું ખંડન કરેલું; તે બીજી તરફ ‘ભદ્ર’ભદ્ર’માં એનો ઉપહાસ થયેલો છે.

ધી.દા.

સિદ્ધાન્તસારનું અવલોકન (૧૯૨૦): મણિલાલ ન. દ્વિવેદીકૃત ‘સિદ્ધાંતસાર’નું કાન્તે કરેલું અવલોકન. મૂળે ‘જ્ઞાનસુધા’માં ૧૮૯૪-૯૬ દરમિયાન પ્રગટ થયેલું આ અવલોકન કાન્તના એક વિધવા સ્ત્રીકાન્તા ઉપરના પત્રો તથા કાન્તાના કાન્ત પરના એક

પત્ર રૂપે છે. મણિલાલના વેદાન્તવિચારની તીક્ષ્ણ પરીક્ષા કરતા આ વધુગ્રંથમાં કાન્તના તર્કપાટવનો તથા એમની વિનોદશક્તિનો હૃદય પરિચય થાય છે. એમાં ઉપલાસ-વ્યાંગના શસ્ત્રનો ધારદાર ઉપયોગ થયો છે. ધર્મનો બુદ્ધિ કરતાં વિશેષે હૃદયની લાગણી સાથે સંબંધ સ્થાપતો અને તત્ત્વજ્ઞાન કરતાં ધર્મમય જીવન નીપજવવામાં એની સફળતા લેખતો, બુદ્ધ-ઈશુ-મહંમદ વગેરે પ્રભાવક વ્યક્તિત્વોનું આકર્ષણ વ્યક્ત કરતો તથા વાસ્તવનિષ્ઠ કહી શકાય એવો કાન્તનો ધર્મવિચાર પણ આ અવલોકનમાંથી પ્રગટ થતો જોવાય છે.

જ.કો.

સિનોરવાળા મગનલાલ વિશ્વનાથ : રમૂજી ફારસ 'કાકા કાવસનું ખૂન' (૧૯૦૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સિન્ધવ ગણેશ ગોવિન્દ, 'બાદલ' (૧-૮-૧૯૪૧) : બાળસાહિત્યકાર. જન્મ સુરેન્દ્રનગરના મુંજપર ગામમાં. એસ.એસ.સી. સુધીનો અભ્યાસ. પ્રાથમિક શિક્ષક.

'જાવ રે ગીત' (૧૯૬૬) એમનો બાળગીતોનો સંગ્રહ છે; તે 'પપ્પાનો થપ્પો' (૧૯૭૬) જોડકણીસંગ્રહ છે. 'વેણુ વાગી રે' (૧૯૭૧) અને 'ગીત લેજે રે ગીત' (૧૯૭૭) એમના ગીતસંગ્રહો છે.

ચં.ટો.

સિન્ધુનું નિર્મત્સર : સિન્ધુ અને પરમતત્ત્વ બંનેને એકસાથે લાગુ પડી શકે એવી સમાન્તરતાની ચમત્કૃતિથી રચાયેલું રામનાયકણ વિ. પાઠક, 'શેષ'નું જાણીતું કાવ્ય.

ચં.ટો.

સિસોદિયા (રાણા) દોલતસિંહ : નવલકથાઓ 'સાક્ષર અને તેની સ્ત્રી' (૧૯૧૩) અને 'ઉદયકાન્ત' તથા પદ્યકૃતિ 'નવગીતા' (૧૯૨૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સિંકલર સ્ટીવનસન : ગુજરાતી ભાષા-શિક્ષણ માટે ઉપયોગી પુસ્તિકા 'ગુજરાતી ફર્સ્ટ સ્ટેપ' (૧૯૧૩)નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

સિજારવ (૧૯૫૫) : વેણીભાઈ પુરોહિતનો બોત્તેર કાવ્યોનો સંગ્રહ. અહીં એમને ગીતકવિ અને ગઝલકવિ તરીકે મળેલી સફળતા નોંધપાત્ર છે. 'તારલિયા', 'દીવડાને દરબાર', 'જરમર' વગેરે પ્રકૃતિવિષયક ગીતો છે; તે 'કેસરિયો રંગ', 'પરોડિયાની પદમણી', 'વિછવો', 'વિજેગણ' વગેરે યૌવનના રંગ-ઉમંગની સાથે વિરહની વેદના નિરૂપતાં પ્રણયકાવ્યો છે. જેકે એમની આગવી વિશેષતા વ્યક્ત કરતાં 'અમલકટોરી', 'રામજરુષો', 'સુખડ અને બાવળ' વગેરે ભકિત-ઉદ્ધાસ ગાતાં ગીતો-ભજનો ભકતકવિનો મિજાજ અને અનુભૂતિની સચ્ચાઈ દાખવતાં હોઈ વિશેષ ધ્યાનાર્હ છે. 'પંચામૃતનો મુખરિત પાશવાર' છલકાવતા આકવિ પ્રભુભકિતની સાથે તત્ત્વાનુભૂતિની વાતને પણ વણી લે છે. પ્રાચીન પરંપરાનાં ભજનોનાં લયઠાળ એમને સહજસિદ્ધ છે. આ ઉપરાંત 'દસ્તૂર

યાતો જાઉં છું', 'ગંગાકિનારો', 'અટકળ બની ગઈ જિંદગી' વગેરે ગઝલો એમની વિચાર અને વાણીની ચમત્કૃતિ બતાવે છે. એમનાં સોનેટો અને છંદોબદ્ધ દીર્ઘપ્રવાહી રચનાઓમાં ભાવ અને ભાષાની વિશદતા જોવા મળે છે. પ્રકૃતિ, પ્રણય અને પ્રભુભકિતની સાથે રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા અને સમાજની વાસ્તવદર્શિતા પણ અહીં કવનવિષય બન્યાં છે.

નિ.વો.

સિધી અમીરમહમ્મદ દીનમહમ્મદ, 'મુસાફિર પાલનપુરી', 'મસ્ત કલંદર' (૨૧-૬-૧૯૪૩) : કવિ. જન્મ બનાસકાંઠા જિલ્લાના પાલનપુરમાં. વ્યવસાયે શિક્ષક.

એમણે પાલનપુરી લોકબોલીમાં લખાયેલાં કાવ્યોનો સંગ્રહ 'કલંદરમાળા' - ભા. ૧ (૧૯૭૩), મુક્તક-ગઝલ-નઝમોનો સંગ્રહ 'ચિત્કાર' (૧૯૭૮) અને તઝમીનસંગ્રહ 'આગવી ઊંધિઓ' (૧૯૮૬) જેવા કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે.

ર.ર.દ.

સી.આઈ.ડી. : અસૂસી વાર્તા 'અદૃશ્ય લત્તારો' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સી. એમ. ટી. : 'મુનિશ્રી છગનલાલજી : એમનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સીતારામ મહારાજ : પદ્યકૃતિઓ 'સીતારામ કાવ્ય' - ભા. ૧-૨ અને 'સીતારામ સદ્બોધ પદમાળા' (૧૯૪૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સુઈ હરદાસ : 'રામાયણના ચન્દ્રાવળા'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સુકાની : જુઓ, બૂચ ચંદ્રશંકર અમૃતલાલ.

સુકીત : જુઓ, પટેલ રામચંદ્ર બબલદાસ.

સુખડવાળા વાઘજી કલ્યાણજી : નવલકથા 'સન્નિશોધકચન્દ્ર' (૧૯૯૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સુખડિયા નારાયણલાલ પુરુષોત્તમ : ચરિત્રકૃતિઓ 'સંતસુવાસ' (૧૯૭૧) અને 'બે રાષ્ટ્રીય સંતો' (૧૯૭૧) તથા પદ્યકૃતિ 'કમળદળ' (૧૯૩૭)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સુખદુખનાં સાથી (૧૯૪૦) : પન્નાલાલ પટેલનો પ્રથમ વાર્તા-સંગ્રહ. એમની સર્જકશક્તિના વધુ લાક્ષણિક ઉન્મેષો અહીં તળગામડાનાં દીનહીન લોકોની કથા આલેખતી વાર્તાઓ 'રેશમડી', 'ધણીનું નાક', 'ઘડાતો તલાટી', 'દાણીનું ઘડિયાળ', 'સુખદુખનાં સાથી' વગેરેમાં જોવા મળે છે. આ પ્રકારની વાર્તાઓમાં વિશેષપણે લગ્નજીવનની ગૂંચો, કૌટુંબિક વેરઝેર, વહિમ અને અંધશસ્ત્રો જેવાં અનિદોષમાંથી જન્મતી વિષમતા તથા ગ્રામીણસમાજની રંક દશા અને પરવશતા જેવી પરિસ્થિતિ વગેરેનું આલેખન થયું છે. સરળ

સુમેશ્વર બાપુજી - સુન્દરમ્

શિષ્ટ બાનીમાં યથાવકાશ લોકબોલીનાં તત્ત્વોને સાંકળીને વાર્તા-કથનની વિશિષ્ટ શૈલી વિકસાવવામાં તેમ જ પાત્રોનાં ભીતરી વૃત્તિ-વલણો છતાં કરવામાં અને લાગણીઓને વળ આપી તીવ્રતા સાધવામાં એમણે ઊંડી સૂઝ બતાવી છે. સંગ્રહમાં શહેરના શ્રીમંત અને મધ્યમ વર્ગના જીવનને વિષય કરતી કેટલીક વાર્તાઓ પણ છે.

પ્ર.પ.

સુમેશ્વર બાપુજી : નાટક 'મિથ્યાજ્ઞાનખંડન'(૧૮૬૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુતરિયા કીર્તિભાઈ : ખેતાલીસ અભિનયક્ષમ આળસવાદોનો સંગ્રહ 'બાલસંવાદો'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુતરિયા ચંદ્રકાન્ત : હાસ્યનિબંધોનો સંગ્રહ 'પરપોટા'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુતરિયા દીનથા માણિકજી (૧૮૬૨) : કવિ. જન્મ નવસારીમાં. ગરીબી અને અડચણ છતાં ૧૮૮૦ માં મૅટ્રિક. થોડોક વખત શિક્ષક. ૧૮૮૪ માં મુંબઈ પબ્લિક વર્ક્સ ડિપાર્ટમેન્ટમાં નોકરી. એ ખાતામાં ઍકાઉન્ટ્સની બધી પરીક્ષાઓ પસાર કરતાં ઍકાઉન્ટન્ટ સેકંડ ગ્રેડની પદવી.

સંસ્કૃતમય ભાષામાં લખાયેલી રૂપકાત્મક પદ્યકથા 'કુળવંતી અથવા અજ્ઞાનવિલાપ'(૧૮૮૫) એમના નામે છે.

ચં.ટો.

સુતરિયા નંદલાલ ઉત્તમરામ : કથાકૃતિઓ 'બાપડી અથવા સંસારોપયોગી રસીલી કથા', 'દલપત તથા ધનલાલની રથિક વાર્તા'(૧૮૮૫), 'સદોડિયા રંડાયા અથવા સુરતના સટ્ટા કેસની રમૂજ કહાણી' વગેરેના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુતરિયા માણિકલાલ મુનીલાલ : ચરિત્રલક્ષી કૃતિઓ 'મીરાંભાઈ' અને 'અડિયાવાળા મહારાજ સૂર્યશંકરનું આખ્યાન'(૧૯૨૭), 'ત્રિઅંકી નાટક 'લાવણ્યમયી'(૧૯૦૨) અને 'ચન્દ્રચન્દ્રિકા નાટક' તથા નિબંધસંગ્રહ 'બોધામૃત'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુતર રામજી જીવન : પદ્યકૃતિ 'ક્રી ભકિતનું હિત'(૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુથાર કમલ ગોપાલદાસ(૨૫-૩-૧૯૪૦) : નવલકથાકાર. જન્મ સાબરકાંઠાના તાજપુરી ગામમાં. ૧૯૭૬ માં હિન્દી-ગુજરાતી વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૫૯ થી ૧૯૬૫ સુધી સૌનાસન અને મેઘરજમાં શિક્ષક. અન્યારે હિમતનગરમાં શિક્ષક.

'સંઘર્ષઘડી'(૧૯૬૯) અને 'ઝાંતભરા'(૧૯૭૧) એમની નવલકથાઓ છે; તે 'સમાધાન'(૧૯૬૭) અને 'એક અનેક એક'(૧૯૭૨) એમની લઘુનવલો છે. એમણે અનેક લઘુકથાઓ અને વાર્તાઓ પણ આપી છે.

ચં.ટો.

સુથાર નરસિંહરામ જેઠારામ : 'નરસિંહવિલાસ ભજનમાળા'-ભા. ૧ (૧૯૫૪)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુથાર ભગવત નારાયણલાલ (૧૯-૯-૧૯૩૩) : ચરિત્રલેખક, વાર્તાલેખક, નવલકથાલેખક. જન્મ રાજપુર (જિ. મહેસાણા)માં. ૧૯૬૨ માં બી.એ. ૧૯૬૫ માં એમ.એ. પ્રારંભે માધ્યમિક શાળામાં, પછી ૧૯૬૫ થી કોલેજ-સ્તરે ગુજરાતી ભાષાનું અધ્યાપન.

એમની પાસેથી પ્રાલોપયોગી ચરિત્ર 'વીર નર્મદ'(૧૯૭૬), નવલકથા 'આ મનને શું કહીએ?'(૧૯૭૭) તથા નવલકથાસંગ્રહ 'એક એ પણ'(૧૯૮૫) મળ્યાં છે.

૨.૨.૬.

સુદર્શન એમ. એ. : જુઓ, રૂપાટેલ પ્રવીણચંદ્ર જીવાણલાલ.

સુદર્શન ગદાવલિ (૧૯૧૯) : મણિલાલ ન. દ્વિવેદીના, 'સુદર્શન' અને 'ધ્રિયવદા'માં પ્રગટ થયેલા નિબંધોનો બૃહદ્ સંગ્રહ. એમાં ધર્મ, ગૃહ, રાજ્ય, સાહિત્ય, કલા એમ લગભગ તમામ ક્ષેત્રોના મહત્ત્વના વિષયોની તાત્ત્વિક તેમ જ વ્યાવહારિક વિચારણા છે. વિભિન્ન ધુણિ અને અધિકારવાળા શાયકોને રસ પડે તેવી વિષય-સામગ્રી ધરાવતા આ નિબંધોની મુખ્ય વિશેષતાઓ છે : ઉચ્ચ કોટિની વિચારસંપત્તિ અને વિષયનું સુદૃઢ ગ્રથન તથા નિરૂપણ. તત્ત્વચર્ચા અને સિદ્ધાંતનિરૂપણના પ્રસંગે એમની શૈલી સ્વસ્થતા અને ગૌરવ સાથે ઊંડી પર્યાપ્તતા ધારણ કરે છે. આ નિબંધોમાં થયેલી વિચારણા અને તેથી ચાલેલા વિવાદોને લીધે ગુજરાતી ગદ્યની શાસ્ત્રીય ચર્ચાની ક્ષમતા ઘડાઈ હતી એ કારણે આ ગ્રંથ 'ગુજરાતી સાહિત્યનો સર્વોત્તમ નિબંધભંડાર' ગણાયો છે અને એના લેખકને અર્વાચીન યુગના ત્રણ શ્રેષ્ઠ નિબંધકારોમાં સ્થાન મળ્યું છે.

ધી.કા.

સુદર્શનજી : નવલકથા 'અંધારી દુનિયા'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુદામો : જુઓ, સોની રમણલાલ પીતાંબરદાસ.

સુધાંશુ : જુઓ, ભટ્ટ દામોદર કેશવજી.

સુધીર : પુનર્લગ્નની સમસ્યાને નિરૂપતી નવલકથા 'જીવનસ્વપ્ન'-ભા. ૧(૧૯૪૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુનંદાબહેન : છ બ્રાજનાટકોનો સંગ્રહ 'આનંદીલહર'(૧૯૬૪) તથા નવલકથા 'કોશિશ તેા કરીશ'(૧૯૭૪)નાં કર્તા.

૨.૨.૬.

સુનાવલ ધનાભાઈ રતનજી : નવલકથા 'સારા સારા પોપાકો અને કીમતી ઘરેણાં તે જ શું સ્ત્રીનો સાચો શાણગાર છે?'(૧૯૦૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સુન્દરમ્ : જુઓ, લુહાર ત્રિભુવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ.

સુન્દરમ્ શિવમ્ : ત્રીસ ભાગવાર્તાઓને સંગ્રહ 'રૂપેરી સત' (૧૯૬૮)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુપ્રિયા : સંગીતપ્રધાન નાટક 'પાનનરત્ના રંગેનાં કર્તા.

ર.ર.દ.

સુખન્ધુ : જુઓ, દિવેદિયા 'માગીનદ્રશવ રતનવાલ.

સુખન્ધુ આત્માસમ : બાલસુલભ 'માઈબલકથાઓ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સુભદ્રાદેવી : જુઓ, કોએ શાર્કોટ લર્મન.

સુમન : જુઓ, દવે શાન્તાગૌરી ગૌરીશંકર.

સુમનનું મન : ટેકનોક્રોટિક ચેતના વચ્ચે ધર્મવૃત્તિ પર પ્રત્યાઘાત આપતો સુમન શાસ્ત્રી સંભાષણાત્મક નિબંધ.

ચં.દો.

સુમરો આદમ નૂરમાલમદ (૧૫૫૪-૧૯૪૦) : કવિ. જન્મ માંડવીમાં. કરંચી યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૬૭થી ૧૯૭૯ સુધી રેડિંગ પાકિસ્તાનના જુજરાતી સવિસ વિભાગમાં પ્રોફેસર. કરંચીના દૈનિક 'મિહન'ના સમાચારતંત્રી.

'ઉલ્લાવ'(૧૯૮૮) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'કરંચી : કાળ-દર્પણમાં'(૧૯૮૨) અને 'પરિચય પાકિસ્તાનનો'(૧૯૮૮) એમનાં માહિતીવહી પુસ્તક છે.

ચં.દો.

સુમંગલા (૧૯૫૫) : શિવકુમાર જ્યોતી ત્રિઅંકી નાટિકા. પત્ની મંગળાના મૃત્યુ પછી સદ્ગુણરાય પોતાનાથી નાની ઉંમરની વિમળાને પરણે છે અને આ વાતથી અજાણ મોદો દીકરી ગૌતમ લંડનથી પાછો ફરતાં, પાંડવો આઘાત પામે છે અને પછી પિતા દ્વારા ગેરસમજના ભાગ બને છે. વાત્સલ્ય અને ઈર્ષ્યાના કથાનકની આસપાસ, બીજાં પાત્રો વચ્ચે, મંગળા મૃત હોવા છતાં એનું વર્ણન આખા નાટકમાં વર્તે છે.

ચં.દો.

સુમંત : જુઓ, દેસાઈ રામમોહનરાય જશવંતરાય.

સુમંતકુમાર મણિલાલ : વાર્તાસંગ્રહ 'પેટકેથી અને બીજી વાતાં' (૧૯૩૯)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુમિત્ર : જુઓ, દૂરકાળ શિવુભાઈ બાપુભાઈ.

સુરત : લુમ જલોજવાલીની વેદનાને વાચા આપતું નર્મદનું, સુરત પરવેના નગરરાજનું કાવ્ય. 'સૂરત સૂતાની મૂરત' જેવી પ્રસિદ્ધ પંક્તિ આ કાવ્યની છે.

ચં.દો.

સુરતવાળા ફકીરભાઈ કાશીદાસ : કથાકૃતિઓ 'બદિયલ જમાલ પરીની વાર્તા'(૧૯૮૫) અને 'છેલની વાર્તા'(ચં. આ. ૧૯૦૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સુરતી આબિદ ગુલામલુસેન (૧૫૫-૧૯૩૫) : નવલકથાકાર, વાર્તા-લેખક. જન્મ વાપેરા (જિ. રાજુલ.)માં. ૧૯૫૪માં એસ.એસ.સી. ૧૯૬૦માં બે.એ. સ્કૂલ ઓફ આર્ટમાંથી જી.ડી. વ્યવસાય એજ્યુકેશનકાર.

'તૂટેલા ફરિશ્તા'(૧૯૬૫), 'નાના નાના રાક્ષસ'(૧૯૬૭), 'આઠમું આકાશ'(૧૯૬૮), 'કાળા સૂરજની કન્યા'(૧૯૭૦), 'રૂંઠાં ગુલમહોર'(૧૯૭૬), 'વાસકરાજા'(૧૯૭૮), 'વસંત આત્માના મને વાંદમ'(૧૯૮૩) વગેરે એમની લોકપ્રિય નવલ કથાઓ છે. 'એક હાથ કાંઠા સુધી'(૧૯૬૭) અને 'મારી શ્રેષ્ઠ વાનગી'(૧૯૭૨) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'એક જલક જપાનની'(૧૯૭૫) પ્રયાસવાર્ણન આપતું પુસ્તક ઉપરાંત ત્રિઅંકી નાટકો પણ એમાંજ લખ્યાં છે.

ચં.દો.

સુરતી આણુ અ. : નવલકથાઓ 'બલિદાન'(૧૯૫૩), 'અદેવાઈનો આગ', 'શુપકીદીની કિમત', 'શેરની', 'માલીની', 'કુદરતનો કિનો', 'ઈનસાન કે લયવાન', 'બલ્યા બંદો', 'ગમીદા' વગેરેનાં કર્તા.

મુ.મા.

સુરતી જમશેદજી સારાબજી, 'ઝાલ' : સુવશવાદી ગ્લાંચા રચીન, અંગ્રેજીના અમલ દરમિયાન હામોળ બંનલી પારસી સંસ્કૃતિના મૂળને મજબૂત કરવાના પ્રયાસરૂપે લખાયેલી પદ્યકૃતિ 'બાહારે કલગી ગયાન'(૧૯૮૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુરતી જયકૃષ્ણ ચીમનલાલ, 'મસ્ત મધૂર'(૧૫૫-૧૯૮૬, ૧૦-૧ ૧૯૫૧) : ગાંધીજીનો દાંડીકૃચને લક્ષ્ય કરીને રચાયેલા ૯૯૦ પંક્તિના અંકકાવ્ય 'માકામિનિષ્કમાણે'ને સમાવતા કાવ્ય-સંગ્રહ 'સુદુદુદુમિ'(૧૯૨૨) ઉપરાંત નવલકથાઓ 'ગૂંઠર પતિ'-ગ્રંથ ૧ ૨ અને 'જુમ ગૌરવ' -ભા. ૧-૨(૧૯૪૦) તથા વાર્તા-સંગ્રહ 'કલ્પનાચિત્રો'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુરતી નાનુભાઈ રણછોડદાસ (૬-૬-૧૯૨૨) : વાર્તાકાર. જન્મ અમદાવાદમાં. મૌંદ્રિક સુધીના અભ્યાસ. ૧૯૪૫થી જ્યુબિલી આયર્ન વર્કસના ભાગીદાર

'જીવનઝંજીર'(૧૯૬૯) અને 'અમાસનાં અજવાળાં'(૧૯૭૩) એમના વાર્તાસંગ્રહો છે. આ ઉપરાંત કેટલુંક અનુદિત બાળ-સાહિત્ય પણ એમાંજ આપ્યું છે

ચં.દો.

સુરતી ભૂપેન્દ્ર વેણીલાલ (૪-૨-૧૯૪૨) : લેખક. જન્મ સુરત જિલ્લાના એરથાણમાં. ૧૯૬૪માં બી.એ. ૧૯૬૬માં એમ.એ. નવયુગ આદર્શ કોલેજ, સુરતમાં અધ્યાપક.

એમણે 'સાહિત્યનો આસ્વાદ અને સ્વાધ્યાય'(૧૯૭૦)નામનું વિદ્યાર્થીલક્ષી પુસ્તક આપ્યું છે.

ચં.દો.

સુરતી મણિલાલ નગીનદાસ : કથાકૃતિ 'ચંદનપ્રસાદ'(૧૯૦૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુરતી રૂસ્તમજી કાવસજી - સૂર્યશિશુ

સુરતી રૂસ્તમજી કાવસજી, 'જાંબુલી'(૧૮૪૩, ૧૮૮૪) : 'રૂસ્તમ જાંબુલી કાવ્યસંગ્રહ'ના કર્તા.

ચં.ટો.

સુરતી વ્રજલાલ ભૂખણદાસ : કથાકૃતિ 'ગુણસુંદરી સતી'(૧૮૮૭) ના કર્તા.

નિ.વો.

સુરેન્દ્ર પંડયા : જુઓ, કાજી હસગુખવાલ મણિલાલ.

સુરેન્દ્ર ભટ્ટાચાર્ય : જુઓ, ભટ્ટ તનસુખ પ્રાણશંકર.

સુરેશ જ્ઞેશીથી સુરેશ જ્ઞેશી (૧૯૭૮) : સુમન શાહનો શોધનિર્માધ. આ દીર્ઘ અભ્યાસમાં સુરેશ જ્ઞેશીના સમગ્ર લેખનકાર્યને 'સર્જન : શુદ્ધ સાહિત્યકળાની ક્ષિતિજે ભણી', 'વિવેચન : રૂપનિર્મિતિની પરિશોધ' અને 'પૂરક પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રભાવ' નામનાં ત્રણ પ્રકરણોમાં વહેંચીને મૂલવવામાં આવ્યું છે. એક તરફ સુરેશ જ્ઞેશીના સર્જન વિવેચનમાંના રૂપનિર્મિતિની ઓળખ પરત્વેના દૃઢાગ્રહને આ સંશોધન તપાસે છે, તે બીજી તરફ એમનો વિવેચન-વિચાર એમના સર્જન-વ્યાપારની તુલનાએ વધુ વિકસિત અને પ્રભાવક છે તેવું સ્થાપિત કરે છે.

ર.ર.દ.

સુરેયા એમ. ઓ. : પદ્યકૃતિઓ 'અશ્રુમતી અથવા તુલસીનું પાન' અને 'અનિલકુમાર' તથા અનુદિત પદ્યકૃતિઓ 'જાતિ'(૧૯૩૯), 'સૂનું ગામડું'(૧૯૪૦), 'ત્રિવેણી'(૧૯૪૧) અને 'મહેરામણ'(૧૯૪૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુલભ ધંધુકિયા : જુઓ, ધંધુકિયા પુરુષોત્તમ બનારસીદાસ.

સુવર્ણા રાય : જુઓ, ઠાકર સુવર્ણા મધુસૂદન.

સુશીલ : જુઓ, પરીખ ભીમજી હરજીવન.

સુશીલ વ્યાયામોનિધિ : ચરિત્ર 'વિજયાનંદસૂરિ'(૧૯૩૫)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુહાગી : જુઓ, ખન્ડવાલા પ્રભાધ.

સુહાસી : જુઓ, ગાંધી સંપકલાલ હીરાભાઈ.

સુંદર : શિવસનુતિ 'શ્રી સુંદર'(૧૯૨૪)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુંદરદાસજી : માત્રામેળ છંદોમાં રચાયેલી, ચોત્રીસ અંગોમાં વિભાજિત પદ્યકૃતિ 'સુંદરવિલાસ'(૧૯૫૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુંદરરામ ત્રિપાઠી : જુઓ, ઉમરવાડિયા ભટ્ટભાઈ લાલભાઈ.

સુંદરરામ : જુઓ, કાપડિયા ભગવાનદાસ રણછોડદાસ.

સૂચક ટી. પી. : વાર્તાસંગ્રહો 'છેલ્લી રાત'(૧૯૫૯) અને 'હજીવે રાત બાકી છે'(૧૯૬૧) ઉપરાંત સંપાદન 'આફ્રિકાની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ'(અન્ય સાથે, ૧૯૬૨)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુદી ચંકર : પદ્યકૃતિ 'દેદારદોષ'(૧૯૨૭)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુદી શેખ આદમજી : ૨૯૯ ભજનોને સમાવતા 'બહનસંગ્રહ'(૧૯૪૧)ના કર્તા.

મુ.મા.

સુબેદાર ધનમાય રૂસ્તમજી : અંગજી પરથી અનુદિત તથા મૌલિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ 'બગીચાનાં બુલબુલ'(૧૯૩૫)નાં કર્તા.

ર.ર.દ.

સુબેદાર મહમૂદમિયાં મહમ્મદ ઈમામ, 'આરિમ સંદેરી' (૧૫-૮-૧૯૦૪) : કવિ, ગઝલકાર, સંપાદક. જન્મ સુરતના સંદેરમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. એ પછી અરબસ્તાનમાં પિતાનું અચાનક અવસાન થતાં અધૂરા અભ્યાસે વિદેશ જવું પડ્યું. ૧૯૨૮થી ૧૯૩૨ સુધી ઈસ્ટ આફ્રિકામાં 'કેન્યા ડેલી મેઈલ'ના તંત્રીવિભાગમાં કામગીરી કર્યા પછી સ્વદેશ આવી મુંબઈમાં સ્વિડિશ મેચ કંપનીની શાખા વલ્કન ટ્રેડિંગ કંપનીમાં સેલ્સગ્રાન. દરમિયાન ૧૯૫૦માં 'લીલા' માસિકની સ્થાપના. ૧૯૬૫માં નિવૃત્ત. ૧૯૬૫થી ૧૯૭૧ દરમિયાન કોલંબો, આફ્રિકા, અરબ-સ્તાન, માડાગાસ્કર, સિન્ડુનિયન, મારેશિયસ વગેરે દેશોના પ્રવાસ કરી ત્યાંની ભારતીય સંસ્થાઓમાં તેમ જ ત્યાંનાં ટી.વી. કેન્દ્રો પર ગુજરાતી-ઉર્દૂ શાયરીઓની રજૂઆત. ૧૯૭૩માં લંડન, કેનેડા અને અમેરિકાનો પ્રવાસ. હાલમાં સપરિવાર અમેરિકા-નિવાસ.

'લીલા'(૧૯૬૩) એમનો મુખ્યત્વે પ્રણયકાવ્યોનો સંગ્રહ છે. એમાં લીલાના એક જ પાત્ર પર લગભગ કથાસ્વરૂપની સંકલના-બદ્ધ પંચાશી રચનાઓ છે. આ કાવ્યો છૂટાંછૂટાં તેમ સર્ગગ પ્રણયકથા તરીકે પણ આસ્વાદ્ય છે. બાનીની ચરણતા અને પ્રાસાદિકતા એમનાં ગઝલ-ગીતોની લાક્ષણિકતા છે. 'શણગાર'(૧૯૭૮)માં ૧૯૨૭થી ૧૯૭૮ સુધી રચાયેલ ગઝલો-મુક્તકો ઉપરાંત જુદા જુદા વિષયો પરનાં નઝમો-ગીતો સંગૃહીત છે. અહીં એમનાં ગીતો પણ ગઝલરૂપથી છે અને અભિવ્યક્તિની સાદગી કાવ્યરસિકને આકર્ષનારી છે.

એમના ગ્રંથ 'નાયતવાડાની વડી જુમ્મા મસ્જિદનો પ્રાચીન ઈતિહાસ'(૧૯૭૪)માં આઠસો વર્ષ પૂર્વે સંદેરમાં અરબસ્તાનથી આવેલ 'નાયત' અરબોની તવારીખ અંગેનું સંશોધન રજૂ થયું છે.

ખૂ.સુ.

સૂરજબા : પદ્યસંગ્રહ 'અમૃતવાણી'-૧(૧૯૨૧)નાં કર્તા.

મુ.મા.

સૂર્યપ્રકાશ : 'દૃષ્ટિની આપખુદી અથવા અંક કુટુંબની કફળા-જનક કથા'ના કર્તા.

મુ.મા.

સૂર્યમલજી : સંસ્કૃત ચરિત્રકૃતિ પર આધારિત 'સમકિત કૌમુદી રાસ'(૧૯૧૩)ના કર્તા.

મુ.મા.

સૂર્યશિશુ : જુઓ, સાધ્વીશ્રી મયણાશ્રી.

સેજપાલ દર્મ્યતી વાલજી : ચરિત્રકૃતિ 'મારા ગુરુદેવ'(૧૯૭૩) તથા પ્રસંગપ્રધાન ચરિત્ર 'રણછોડદાસજી મહારાજ-જીવન અને કવન'(૧૯૮૩)નાં કર્તા.

મુ.મા.

સેનગુમા/શાહ પ્રીતિ, 'અથકથ', 'નામુમકિન'(૧૭-૫-૧૯૪૪) : ઝરમ અમદાવાદમાં. અંગ્રેજી વિષયમાં અનુસ્નાતક. ડ. કા. આર્ટ્સ કોલેજમાં થોડો સમય અંગ્રેજીનું અધ્યાપન. અત્યારે ન્યૂયૉર્કમાં નિવાસ.

એમના કાવ્યસંગ્રહ 'ઠૂઠનું ઝુમણું'(૧૯૮૨)માં મુખ્યત્વે ગીત-ગઝલો સાથેની ચોવીસ રચનાઓ છે; તે 'ખંડિત આકાશ'(૧૯૮૫)માં રંગદર્શી મિજાજનું આધુનિક કલેવર ભક્તવતી ગદ્યરચનાઓ છે. 'પૂર્વા'(૧૯૮૬) અને 'દિગદિગન્ત'(૧૯૮૭) એમના પ્રવાસગ્રંથો છે.

ચં.કે.

સેવારકા ચંદુલાલ ભગવાનજી, 'ચન્દ્રલાલ શેલન'(૨૯-૮-૧૯૩૧) : વાર્તાકાર, નવલકથાલેખક, કવિ. ઝરમ વેકરિયા(નિ. જુનાગઢ)માં. ૧૯૫૩માં બી.કેમ. ૧૯૫૪માં બી.એ. ૧૯૫૫માં એલ.એલ.બી. તથા સી.એ. ૧૯૫૬થી વાર્દેડ ઓકાઉન્ડન્ટનો સ્વતંત્ર વ્યવસાય.

એમણે 'દૂરના ડુંગરા'(૧૯૫૯), 'ભીની મોસમ'(૧૯૬૩), 'સ્કુલિંગ'(૧૯૬૪), 'આકાશો શુક્રવાર'(૧૯૬૫), 'આકાશ વગરનો સંબંધ'(૧૯૭૫), 'નિરદગીના ધમકારા'(૧૯૭૫) વગેરે દસ વાર્તા-સંગ્રહો ઉપરાંત 'એકલવંચ પ્રવાસી'(૧૯૬૨), 'ઉર ઉદાસી મનડું પાસી'(૧૯૬૨), 'ભીતર સાત સમુદર'(૧૯૬૫), 'સર્પ અને સીડી'(૧૯૬૭), 'ફરી મળાય ન મળાય'(૧૯૭૬), 'વિકલ્પ'(૧૯૭૮), ઊંચડતી સાંજનો અજાણો'(૧૯૮૦), 'ભીનાં વાદળ, સૂકી સાંજ'(૧૯૮૩), 'સુખનાં પગલાં સાત', 'નામ તેજોગણી ગણું'(૧૯૮૩) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. એમની કથાત્મક કૃતિઓમાં મુખ્યત્વે, સામાજિક વારતવવાદી તરીકેની એમની નિરૂબત છતી થાય છે.

'તારણનાં મોતી' એમના રંગચિત્રોનો સંગ્રહ છે.

લ.નિ.

સેવક ગીતા : નવલકથા 'અંગારપંથ'નાં કર્તા.

મુ.મા.

સેવક નવનીન (૮-૧૨-૧૯૩૧, ૧૩-૩-૧૯૮૦) : નવલકથાકાર. ઝરમ રેંટિયામાં. બી.એ. સુધીનો ગુજરાતી વિષયમાં અભ્યાસ. આજીવિકા માટે વાતવિખનના વ્યવસાયનો સ્વીકાર. સ્ફૂટર-અકસ્માતમાં અમદાવાદમાં અવસાન.

એમણે વિપુલ સંખ્યામાં સામાજિક, ઐતિહાસિક નવલકથાઓ તેમ જ સાગરકથાઓ, સંબલકથાઓ, રહસ્યકથાઓ અને બાળકથાઓ સામાન્ય વાચકવર્ગના આકર્ષણ માટે લખી છે. 'રંગના'(૧૯૭૨), 'જલજલાલા'(૧૯૭૪), 'અભિમાન'(૧૯૭૬), 'માનસરોવર'(૧૯૭૭), 'ભવોભવ'(૧૯૭૯) વગેરે સામાજિક નવલકથાઓ; 'દેશવટો', 'અનિરુદ્ધ'(૧૯૭૨), 'જસસંધ'

(૧૯૭૫), 'દર્પભંગ'(૧૯૭૬), 'દેહોન્સર્ગ'(૧૯૭૭), 'કૃપણ-સુદામા'(૧૯૭૭), 'ખાંડવદહન'(૧૯૭૯), 'કિરાતાજીન'(૧૯૮૦) વગેરે ઐતિહાસિક-પૌરાણિક નવલકથાઓ; 'સમુદ્રના સાવજ'(૧૯૬૦), 'વેરના વટેમાર્ગ'(૧૯૭૯) વગેરે દરિયાઈ અને સંબલકથાઓ ઉપરાંત એમણે 'સોરથ ચહેરા' નામનો એકાંકીસંગ્રહ પણ આપ્યો છે.

ચં.કે.

સેવક હરિહર પુરુષોત્તમ, 'દિવાના'(૧૯૮૧, ૧૯૪૧) : કવિ, નાટક-કાર. દિવાનાનું પાત્ર ભલ્લેજી ન્યારથી એમણે 'દિવાના' સંજ્ઞા લેખક તરીકે વાપરવા માંડેલી. સૌરાષ્ટ્રના માધવપુરના વતની. આઠ વર્ષની વયે વતન છોડી મુંબઈ જઈ રંગભૂમિ સાથે સંકળાયો. ગુજરાતી ઉપરાંત ઉર્દૂ ભાષામાં પણ નાટકો લખ્યાં. ઊંચી કોલેજના નટ અને દિગ્દર્શક.

'સંસારરૂપણું'(૧૯૧૭), 'પુંગવિકે'(પાં. આ. ૧૯૧૮), 'સૌંદર્ય-વિજય'(૧૯૨૫) વગેરે નાટકો એમણે આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમનું નાટક 'ભાવના કાગળ' અત્યંત ઓકપ્રિય રહ્યુંઆન પામેલું; એમાં નાટકનો પાત્રોના સંવાદ ઉર્દૂ શૈલીએ ગજવના બંધારણની ખંડિતઓમાં ગુજરાતી નાટકમાં ઉતારનાર તેઓ પ્રથમ હતા.

ચં.કે.

સેવકરામ : જુઓ, પટેલ પીતાંબર નરસિંહભાઈ.

સેવકરામ કૃપરામ (૧૯મી સદીનો મધ્યભાગ) : કવિ. ઝરમ અમદાવાદમાં.

એમણે 'વ્યાધનું આગ્ન્યાન'(૧૮૬૮) ઉપરાંત 'બંસી' નામની રચના આપી છે.

ર.ર.દ.

સેવાનંદ : જુઓ, પંડયા નર્મદાશંકર.

સેહેની : જુઓ, કાકાર બળવંતરાય કલ્યાણુરાય.

સેફ પાલનપુરી : જુઓ, ખારાવાળા સૈફુદ્દીન.

સેફી મણિલાલ શેલાભાઈ : નવલકથા 'મદનચન્દ્ર અને નવનીત-કથા'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સૈયદ અહમદઅલી : નાટક 'કોમી દિલેર યાને વતન બંસરી'(૧૯૨૬)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સૈયદ અઝીમુદ્દીન ફખરુદ્દીન, 'મુનાદો' : જીવનચરિત્ર 'મુહમ્મદ-અલી'(૧૯૩૧) ઉપરાંત 'કેદીનાં કાવ્યો', 'કર્તવ્યભાન' તથા ચાનુવાદ 'તબલીગ સંદેશ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સૈયદ અબ્દુલ : શબ્દની ઉત્પત્તિની ચર્ચા કરતી પુસ્તિકા 'શબ્દનાં મૂળ'(અન્ય સાથે, ૧૯૬૯)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સૈયદ અબ્બાસ : ટરાન અને હુસેનની કરુણપ્રશસ્તિ 'માતમે હસનેન'(૧૯૮૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સૈયદ કાસમમિયાં જહરમિયાં - સૌની છોટાલાલ કિશોરદાસ

સૈયદ કાસમમિયાં જહરમિયાં : પદ્યકૃતિ 'જંગલનામા માંડુગઢ : મીરાં સૈયદઅલી દાતાર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સૈયદ નવાબઅલીસાહેબ : પ્રાણપંચાંગી પુસ્તિકા 'ખ્યાસ નશી' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સૈયદ ખીરસાહેબ તુસેનઅલી : જ્ઞાન-મૌકિનકાનો સંગ્રહ 'મશાલ' (૧૯૩૮)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સૈયદ બાવાસાહેબ અહમદઅલી : 'શ્રી સદ્ગોર ઈમામશાહ તથા નાયાકાકાનો સંવાદ અર્થાન્ પ્રેમપાઠ'(૧૯૨૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સૈયદ ભજવાનલાલ આપાલાલ : 'ચતુરંકી નાટક ચિત્રાંગદા સ્વયંવર'(૧૯૮૨), 'આર્યપ્રજા', 'સતી લીલાવતી'(૧૯૮૦) વગેરે નાટકો તથા 'રેલના શેળ' પદ્યકૃતિના કર્તા.

૨.૨.૬.

સૈયદ મહામદ : નવલકથા 'મહેબૂબ એ ખુદાવંદ'(૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સૈયદ મોટામિયાં અલીમિયાં, 'ઓઝસ પાવનપુરી'(૨૫-૭-૧૯૨૭, ૪-૧૦-૧૯૬૮) : કવિ. છ પારણ સુધીનો અભ્યાસ. ખેતી અને બાગવાનીનો વ્યવસાય. સર્પદંશથી મૃત્યુ.

કેટલીક ચોટદાર ગઝલો આપતો, મરણે તર પ્રકાશિત કાવ્યસંગ્રહ 'ઓઝસ' એમની પાસેથી મળ્યો છે.

ચં.ટો.

સૈયદ યાવરઅલી બાકરઅલી, 'યાવર' : નવલકથા 'પ્રીતના પડછાયો' (૧૯૫૪)ના કર્તા.

મૃ.મા.

સૈયદ સગીરઅહમદ અલીજન, 'રાજ નવસારવી'(૯-૧૨-૧૯૩૫) : કવિ. જન્મ નવસારીમાં. ૧૯૫૬માં ઈતિહાસ-ફારસી વિષયો સાથે બી.એ. ૧૯૭૯માં ફારસી-હિન્દી વિષયોમાં એમ.એ. માધ્યમિક શિક્ષક.

'ઊર્મિનાં શિલ્પ'(૧૯૮૨) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ચં.ટો.

સૈયદ હામિદમિયાં ડેસામિયાં(૧૯૮૨, -) : નવલકથાલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. શિક્ષણ અમદાવાદમાં. રેવન્યુ ખાતા સાથે સંલગ્ન. ૧૯૧૭થી પત્રકારત્વ.

એમણે 'ઝાહરા'(૧૯૧૮), 'વીરાંગના કે દેવાંગના'(૧૯૧૯), 'પિશાચલીલા'(૧૯૧૯), 'પ્રેમની પ્રાંતમા'(૧૯૨૫), 'પ્રેમનો શિકાર'(૧૯૨૫), 'અપસરા કે ચૂરેલ'(૧૯૨૬), 'પ્રેમનો વિજય'(૧૯૨૭), 'મહિસૂરનો સિલ્હ'(૧૯૨૮) અને 'ભૂતબંગલો'(૧૯૩૦) જેવી નવલકથાઓ આપી છે. આ ઉપરાંત ચરિત્ર 'હજરત ખાલિદ બિનવાલિદ'(૧૯૧૮) પણ એમણે આપ્યું છે.

૨.૨.૬.

સોક્રેટિસ(૧૯૭૪) : મનુષ્યોઈ પંચાલી, 'દર્શક'નો ઐતિહાસિક નવલકથા. એમાં સોક્રેટિસના દૃશ્ય-અદૃશ્ય કે શ્રાવ્ય-અશ્રાવ્ય વ્યક્તિત્વની આબોહવા ઊભી કરવાનો આદર્શ નવલકથાકારે દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખ્યો છે. સમાનર યાવતી કાલ્પનિક પાત્રો મીડિયા અને ઝંપિયોહોહોસની પ્રેમકથા નાયક સોક્રેટિસની વ્યક્તિત્વકથાને બલિષ્ઠ કરે છે. તત્કાલીન ગ્રીક સંસ્કૃતિ અને ગ્રીક પ્રજાજીવનનું ચિત્રણ પ્રતીતિજનક છે. લેખક પોતે પણ આ કૃતિને પોતાની મહત્ત્વની કૃતિ ગણે છે.

ચં.ટો.

સોનલ છાંય(૧૯૬૭) : (પપુ, શરદ અને અમૂલ્ય પરચેના પ્રમુખ-ત્રિકાણીની કથા અપરંપરાગત રીતે કહેતી, શિવકુમાર જોશની લઘુ-નવલ. કથામાં અમૂલ્ય વાચકની નજર સામે મોટું ભાગે હાજર નથી; હાજર છે તેની ડાયરી. ડાયરીના અંશોને શરદના આત્મકથન સાથે વાણી લઈને લેખકે એકસાથે બે જુદાં દૃષ્ટિબિંદુઓથી કથા રજૂ કરી છે. કૃતિમાં સાહિત્યિક રતરની અને બોલચાલનો ભાષાનું (મશાલુ કુશળતાપૂર્વક થયું છે. દીર્ઘ વ્યાપવાળી પોતાની બ્રીજ અનેક નવલકથાઓની સરખામણીમાં લેખક, આ કૃતિમાં વધુ કલાત્મકતા સિદ્ધ કરી શક્યા છે.

દી.મ.

સોની અંબાલાલ હિમતલાલ : પદ્યકૃતિ 'ઈશ્વર ભજનકુંજ'(૧૯૫૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોની કેશવજી જેઠાભાઈ : નાટક 'રનેલખાળા'(૧૯૧૨)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોની કેશવલાલ ભાઈબંક : પદ્યકૃતિ 'જ્ઞાન-ઉપદેશ ભજનમાળા'(૧૯૫૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોની ચતુરદાસ નારણદાસ(૧૯૭૧, -) : કવિ. જન્મ વઢવાણમાં. ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ.

એમણે 'વ્યાધોશ્વરી કાવ્ય'(૧૯૮૮) અને વિવિધ રાજબંધ ૧૬૮ ભકિતપૂર્ણ પદ-ભજનોનો સંગ્રહ 'જગદંબા કાવ્યામૃત'(૧૯૨૨) આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

સોની ચંદુલાલ મનસુખલાલ : 'સીમાગયચંદ્ર નવીન નાટક'(અન્ય સાથે, ૧૯૦૫)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોની ચીમનલાલ : જસૂરાકથા 'અજીબ ઉદાવગીર'ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોની છોટાલાલ કિશોરદાસ, 'સોની છોટા' : કવિ. જન્મ ભેટાસી (તા. બોરસદ)માં.

એમણે પદ્યકૃતિ 'છોટમ્ કૃત જ્ઞાનોપદેશ ભજનાવલી'(૧૯૮૮) આપી છે.

૨.૨.૬.

સોની જગજીવનદાસ જ્યારામજી : પદ્યકૃતિઓ 'દેશમાન્ય દિગ્ગજ મહારાજની પાદગીરીનું ગીત'(૧૯૦૮), 'શ્રીયુત દેશમાન્ય દિગ્ગજ મહારાજના તથા નવરાત્રના ગરબા'(૧૯૦૮) તથા 'હિંદીઓની માજી યાને ચતુરનાં ચરમો'(૧૯૦૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

સોની પ્રેમાનંદ બાપુભાઈ : 'પતઈ આખ્યાન'(૧૯૦૭)ના કર્તા.

૨૨.૬.

સોની ભગવાનજી હરિલાલ, 'સુંદરકાન્ત' : પદ્યકૃતિ 'વિધિનું વમળચક્ર'(૧૯૨૩)ના કર્તા.

૨૨.૬.

સોની રમણ કાન્તિલાલ(૭-૭ ૧૯૪૬) : વિવેચક, સંપાદક. જન્મ ઈસ ૧૯૧૧ તાલુકાના ચિત્રોડ ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ ચિત્રોડમાં. ૧૯૩૩ માં એસ.એસ.સી. ૧૯૩૭ માં અમદાવાદની એલ. ડી. આર્ટ્સ કોલેજમાંથી બી.એ. ૧૯૩૯ માં એમ.એ. ૧૯૪૧ માં પીએચ.ડી. ૧૯૩૦-૩૧ માં પેટવાદની આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજમાં અધ્યાપક. ૧૯૩૧ થી ઈસરની આર્ટ્સ-કેમ્પસ કોલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક અને વિભાગીય અધ્યક્ષ. ૧૯૪૦-૪૪ દરમિયાન ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સાહિત્યકોશ વિભાગમાં સંપાદકની કામગીરી.

'કવિતાનું શિક્ષણ'(અન્ય સાથે, ૧૯૭૮) કવિતાનાં આંતરબાહ્ય તત્ત્વો વિશે સમજ આપતું પુસ્તક છે. પુસ્તિકા 'ખબરદાર'(૧૯૮૧)માં ખબરદાર વિશેનો સંક્ષિપ્ત પણ સમગ્રદર્શી અભ્યાસ તેમ જ તેમની કવિતા વિશે ફેરવપાસ કરતું સ્વતંત્ર મૂલ્યાંકન છે. મહાનિબંધ 'ઉશનસ્ -સર્જક અને વિવેચક'(૧૯૮૪)માં એક અભ્યાસી વિવેચક તરીકેની એમની સંનિષ્ઠ અભ્યાસશીલતા અને સૂક્ષ્મ સંવેદનપદ્ધતાનો પરિચય મળે છે. આ ઉપરાંત 'ગુજરાતી વ્યાકરણવિચાર'(અન્ય સાથે, ૧૯૮૪) પુસ્તક પણ પ્રગટ કર્યું છે. એમનાં સંપાદનોમાં સ્વ. ભૂપેશ અધ્વર્ણની વાર્તાઓનું 'હનુમાન-લવકુશ મિલન'(૧૯૮૨) નામે અન્ય સાથે કરેલું સંપાદન તેમ જ 'ગુજરાતીનો અધ્યાપક સંઘ'નાં વાર્ષિક 'અધીત'-૭(૧૯૮૩) અને 'અધીત'-૮(૧૯૮૪)નાં અન્ય સાથેનાં સંપાદનો મુખ્ય છે.

પ્ર.પ.

સોની રમણલાલ પીતાંબરદાસ, 'સુદામો'(૨૧-૧-૧૯૦૮) :

બાળસાહિત્યકાર, અનુવાદક. જન્મ મોડાસા તાલુકાના કોકાપુર ગામમાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ મોડાસામાં. ૧૯૪૦ માં આગ્રા યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ. ૧૯૪૧ માં બી.ટી. મોડાસા લાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક અને આચાર્ય. સત્યાગ્રહની લડતમાં સક્રિયતા અને જીલ-ગમન. ૧૯૪૧ માં નોકરી છોડીને સાહિત્ય અને સમાજહિતનાં કાર્યોમાં વધુ સક્રિય. ખેડૂતો તથા હરિજનોના ઉદ્ધાર માટે અનેક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન. ૧૯૫૨ થી ૧૯૫૭ સુધી મુંબઈ ધારા-સભાના સભ્ય.

એમના બાળસાહિત્યમાં કલ્પના, વસ્તુ અને નિર્માણનું વૈવિધ્ય છે. 'શિશુકથા'(૧૯૩૫), 'શિશુસંસ્કારમાળા'(૧૯૪૬), 'જલબા

શિયાળનાં પશુક્રમો'(૧૯૪૭), 'શિશુભારતી ગ્રંથમાળા'(૧૯૫૦), 'ખડાવીને ખાનું-જિવાડીને જીવવું'(૧૯૬૨), 'પાટી દ્રાક્ષ', 'પૂછ-કટ્ટો', 'સિલંત અને નંદિયા'(૧૯૭૨), 'વનોતપનોતની પડવડ'(૧૯૭૭), 'ભોળા ભાભા'(૧૯૭૭), 'ચટકચંદ ચટણી'(૧૯૭૭) વગેરે મૌલિક અને અનુદિત-રૂપાંતરિત બાળવાર્તાપુસ્તકો એમણે આપ્યાં છે. 'શમાયણ કથામંગલ'(૧૯૪૬), 'ઉપનિષદ કથામંગલ'(૧૯૪૬), 'ભાગવત કથામંગલ', 'રામરાજ્યનાં મોતી'(૧૯૬૨) વગેરે પુસ્તકોમાં પૌરાણિક વાર્તાઓને બાળભોગ્ય શૈલીમાં નિરૂપી છે. 'સિદ્ધાસનખત્રીસી'(૧૯૪૨), 'અરેભિયન નાઈટ્સની વાતો'(૧૯૪૬), 'વીર વિક્રમ', 'ઈસપની બાલવાતો'(૧૯૮૨) વગેરેમાં અદ્ભુતરસિક બાળવાર્તામાળાઓ છે. 'છબીલો લાલ'(૧૯૫૯), 'થાયા! થેઈ! થેઈ!'(૧૯૫૯), 'અમથો કારભારી ને ફૂલો ઠાકર'(૧૯૫૯), 'ભગવો ઝંડો'(૧૯૫૯) અને 'બાલમંદિરનાં નાટકો'(૧૯૬૨)માં બાળમાનસમાં ઉચ્ચતર જીવનભાવનાનાં બીજ વાવે તેવી અભિનયક્ષમ નાટિકારો છે. આ બધાં નાટકોનું સંપાદન 'રમણ સોનીનાં બાળનાટકો'(૧૯૭૯)માં થયું છે. 'રમણ સોનીનાં બાળકાવ્યો'(૧૯૭૯)માં બાળકોને ગાવાં ગમે તેવાં સરળ, પ્રેરક અને પ્રાસાદિક કાવ્યો-ગીતો છે. એમનાં અભિનય-ગીતો બાળકોની કલાભિરુચિને જાગ્રત કરે તેવાં છે. 'રમણ સોનીનાં બાળજોડકાં'(૧૯૭૯)ના લય-પ્રાસ અને તાલ આકર્ષક છે. 'કિશોર સ્વસ્થકથા-માળા'(૧૯૬૭), 'દાગેરની દૃષ્ટાંતકથાઓ', 'હુમારકથા'(૧૯૭૯) વગેરે કિશોરો માટેના વાર્તાસંગ્રહો છે. 'જગતના ઈતિહાસની વીરકથાઓ' તથા 'પૂછડિયાના પ્રદેશમાં'(૧૯૩૫)ની વાર્તાઓ બાળકોને શૂરવીર અને સાહસપ્રિય બનવા પ્રેરણાદાયક છે. 'સંકરાચાર્ય'(૧૯૪૮), 'શ્રી કંથવચંદ્રસેન'(૧૯૪૮), 'શ્રી દાદાભાઈ નવરોજજી'(૧૯૪૮), 'ગુરુદેવ સ્વીન્દ્રનાથ'(૧૯૬૪), 'આણદાબાવા'(૧૯૭૯) વગેરે ચરિત્રકૃતિઓ બાળકોની વૃત્તિઓને સંસ્કારે, કેળવે અને ઉદાત્ત બનાવે તેવી છે. 'અમૃતકથા'(૧૯૭૯)માં પ્રાચીન જાનકકથાઓ સંચિત થઈ છે. 'વિશ્વની લોકકથાઓ'(૧૯૮૨), 'પ્રભોધકથાઓ'(૧૯૮૨) અને 'વિશ્વનો લોકકથા-બંડાર'(૧૯૮૩)માં દેશપરદેશની લોકકથાઓ સંકલિત થઈ છે.

એમના વાર્તાસંગ્રહ 'ચમૂતરો'(૧૯૩૨)માં બાઈબલ-ઓપિત પ્રેમ, દયા, ક્ષમા આદિ ગુણોને સ્વતંત્ર વાર્તારૂપે આલેખવાને પ્રયાસ છે. 'બ્રહ્મપુરીનો બ્રાહ્મણ'(૧૯૬૬) ચરિત્રાત્મક લાંબી વાર્તા છે. 'ગુજરાતનાં યાત્રાધામો'(૧૯૭૧) એમનું પ્રવાસપુસ્તક છે. 'ભારતીય કથામંગલ'(૧૯૬૪)માં ઉપનિષદો, મહાભારત, રામરાયણ, ભાગવત વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોની પ્રસંગકથાઓનું લોક-ભોગ્ય શૈલીમાં આલેખન થયું છે.

બંગાળી સાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓના અનુવાદક તરીકે એમનું આગવું સ્થાન છે. શરદબાબુ, સ્વીન્દ્રનાથ, દેવેશદાસ, નરેશબાબુ વગેરેની વાર્તા-નવલકથાઓના અનુવાદો એમણે આપ્યા છે. 'સ્વામી'(૧૯૩૪), 'શ્રીકાંત'(૧૯૩૭), 'કથા ઓ કાલિની'(૧૯૪૧), 'સંન્યાસિની'(૧૯૪૩), 'ચોખેરવાલી'(૧૯૪૬), 'ગોરા' - ભા. ૧-૨ (૧૯૪૬), 'પથેરદાબી'(૧૯૫૭), 'વિરાજવલુ'(૧૯૫૭), 'બડી દોદી'(૧૯૫૭) વગેરે એમના સફળ અને સંનિષ્ઠ

સોની શિવલાલ બહેચરદાસ — સોયનું નાકું

અનુવાદો છે. ‘ભારતની કહાણી’ (૧૯૫૪), ‘ચમત્કારો આજે પણ બને છે’ (૧૯૭૫), ‘અનંતના પાત્રીઓ’ (૧૯૭૭), ‘શ્રીકૃષ્ણપ્રેમ’ વગેરે એમનાં અન્ય અનુવાદપુસ્તકો છે.

ગિ.સા.

સોની શિવલાલ બહેચરદાસ : પદ્યકૃતિ ‘દેવશમાં દુઃખદર્શક ગાયન’ (૧૯૯૬)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોનેરી ચાંદ રૂપેરી સૂરજ (૧૯૬૭) : સીમાભાઈ દેસાઈ, ‘સ્નેહ-રશ્મિ’ના ઉપલઠાઈકું અને ૬ નાંકા કાવ્યો સમાવતા ઠાઈકુંસંગ્રહ. ઠાઈકુંના સ્વરૂપની એમાં પ્રતિષ્ઠા છે. મૂળ નાંકામાંથી ઊતરી આવેલો જાપાની કાવ્યપ્રકાર ઠાઈકું સત્તર શ્રુતિની લાઘવયુક્ત રચના છે. ક્ષયનો સૌંદર્યાનુભવ એમાં કલ્પનરૂપે અભિવ્યક્તિ પામ્યો હોય છે. ઘટકતત્ત્વોની સ્પર્શક્ષમતા વસ્તુલક્ષિતા, સફોટકતા ને તાજગી એની લાક્ષણિકતા છે. આ સંગ્રહમાં ઉક્ત લક્ષણો સાથે કવિકલ્પના અને કવિત્વશક્તિનો સુપેરે પરિચય થાય છે. અનેક રચનાઓ એનાં લાઘવ, સફાઈ, લયની પરખ અને ઠાઈકુંના સ્વરૂપ પરની કવિની હયાટીની પ્રતીતિ કરાવે છે. અનેક કૃતિઓમાં કલ્પનાના પ્રાપ્ત્ય સાથે વ્યંજકતા પ્રગટે છે. અન્યોક્તિની ક્ષમતા પણ ઠેરઠેર વરતાય છે.

૬.વ્યા.

સોપાન : જુઓ, મહેતા મોહનલાલ નુલસીદાસ.

સોમદાસ : પદ્યકૃતિ ‘પ્રેમપ્રસાદી’ (૧૯૫૦)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોમનાથ દલસુખરામ : ‘આરતીસંગ્રહ’ (૧૯૩૭)ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોમપુરા ચીમનલાલ જયશંકર, ‘વિપ્લુ શર્મા’ (૨૦-૭-૧૯૨૦) : નવલકથાલેખક. જન્મ ધાંગધ્રા (જિ. સુરેન્દ્રનગર)માં. માધ્યમિક શિક્ષણ ધાંગધ્રામાં. ૧૯૩૯ માં મૅટ્રિક. આરંભે ધાંગધ્રા કેમિકલ્સ કંપનીમાં, પછીથી મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન સાથે સંલગ્ન. એમણે ‘પ્રીતિસંગમ’ (૧૯૭૦), ‘લખ્યા લેખ લલાટે’ (૧૯૭૦), ‘હાંમિના અગનખેલ’ (૧૯૭૩) વગેરે નવલકથાઓ ઉપરાંત ચરિત્ર-સંગ્રહ ‘કપોળ ગૌરવ ગ્રંથ’, એકાંકીસંગ્રહ ‘કલંક ભૂંસી નાખો’ (૧૯૬૨) અને ‘દસ નાટકો’ તથા વાર્તાસંગ્રહ ‘લોક અદાલત’ (૧૯૬૯) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

૨.૨.૬.

સોમપુરા રેવાશંકર ઓઘડભાઈ (૨૬-૧૧-૧૯૯૫, —) : ચરિત્રલેખક. જન્મ પાલિતાણા (જિ. ભાવનગર)માં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ પાલિતાણામાં. ૧૯૧૨ માં મૅટ્રિક. ૧૯૧૮ માં બી.એ. બાલાસિનોર, ભાવનગર તથા ભોટાદની ઠાઈસ્કૂલોમાં વિજ્ઞાનશિક્ષક તથા આચાર્ય. એમણે ‘એડિસનનું જીવનગુનાંત’ (૧૯૧૯) અને ‘ભારતના મહાન વૈજ્ઞાનિકો’ (૧૯૩૦) જેવાં ચરિત્રો ઉપરાંત ‘આરોગ્યના પ્રદેશ’ (૧૯૩૦), ‘વિજ્ઞાનનો વિકાસ’ (૧૯૩૦) વગેરે પુસ્તિકાઓ આપી છે.

૨.૨.૬.

સોમપુરા સુરેશ રતિલાલ (૨૬-૮-૧૯૩૪) : નવલકથાકાર, નિબંધ-લેખક. જન્મ મુંબઈમાં. અંગ્રેજી છ વોરુ સુધીનો અભ્યાસ. ૧૯૫૧માં માર્ચલ અને ટ્રાઈલ્સ ફેકલ્ટીમાં ક્લાર્ક તરીકે જોડાઈ મનેજર-પદ સુધીની વિવિધ કામગીરી. ૧૯૬૬થી ‘વિત્રલેખા’માં પત્રકાર. ‘યુવદર્શન’ના સંપાદક.

એમણે વિવિધ ભારતીય ભાષાઓમાં અનૂદિત યેલો, કાપાલિક અને અધારી સંપ્રદાયોને નિરૂપતી અનુભવકથાઓ ‘ચમત્કારને નમસ્કાર’ (૧૯૭૬), ‘અધારીઓ સાથે પાંચ દિવસ’ (૧૯૭૭), ‘આવય’ (૧૯૮૦), ‘મંત્ર’ (૧૯૮૩), ‘કંપ’ (૧૯૮૪) અને ‘ચિંત્તુ પરિમાણ’ ઉપરાંત ‘જાંખના’ (૧૯૬૮), ‘અને પછી?’ (૧૯૬૯), ‘જન્માંતર’ (૧૯૮૭) વગેરે નવલકથાઓ આપી છે. ‘સમિધા’ (૧૯૮૨), ‘સ્વધર્મ અને કલ્પનાયોગ’ (૧૯૮૩), ‘માનસ’ (૧૯૮૫) વગેરે એમના ચિંતનાત્મક નિબંધસંગ્રહો છે; તા ‘જૂઠાં બોલે કીઆ કાટે’ (૧૯૮૪) એમનો હાસ્યલેખનો સંગ્રહ છે.

૨.૨.૬.

સોમાણી દામોદર રતનશી : ‘કામચંદન અને યસિકા નાટકમાંનો ગાયનો’ (૧૯૭૯), ‘પંચાંકી નાટક મુચ્છકટિકનો સાર’ (૧૯૮૪) તથા રંગમંચ પર ૧૯૮૪માં ભજવાયેલું પણ મુદ્રિત નહિ થયેલું નાટક ‘ગાંધીચંદ’ના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોમાણી ધીરેન્દ્ર અમૃતલાલ, ‘રંજે સુલતાન’, ‘રંજપૂતલી’, ‘રંજ મગરૂબ’, ‘ડી. એ. ભાવસાર’ (૧૫-૩-૧૯૩૫) : નાટ્યલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. પ્રિન્ડોરિયમ, અમદાવાદમાં સુપરવાઈઝર. ‘સતી રાણકદેવી અને રા’ર્જાગાર’ (૧૯૭૮) અને ‘રાજ ગાંધીચંદ’ (૧૯૭૮) એમનાં નાટકો છે.

ચં.સા.

સોમૈયા જઠાલાલ, ‘લાટ સાંજબ’ (૧૨-૧૨-૧૯૧૨) : આઝાદ ચાર નામના એક નાયકનાં ચોરીનાં વિવિધ પરાક્રમેને નિરૂપતી રોમાંચક નવલકથાઓ ‘આઝાદ ચોર’ (૧૯૬૬), ‘અલબેલા અપરાધી’ (૧૯૬૬) વગેરેના કર્તા.

૨.૨.૬.

સોમૈયા વનુ જીવરાજ, ‘વનસુલ’ (૧૩-૮-૧૯૨૯) : વાર્તાકાર. જન્મ યુગાન્ડાના મસાકામાં. બ્રિટનના વતની. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. મેનેજરટીસને કારણે બંને કાન નિષ્ક્રિય. ‘નવબ્રિટન’ માસિકના તંત્રી. લેસ્ટરમાં પોતાનું પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

‘યુગાન્ડાનો હાહાકાર’ (૧૯૭૭)માં વાર્તારૂપે યુગાન્ડામાંના એશિયનોની હકાલપટીનો ઈતિહાસ નિરૂપાયો છે.

ચં.સા.

સોયનું નાકું : જ્યંતી દલાલનું એકાંકી. અહીં એક બાજુ શેક નંદનંદનના અવસાનની શોકસભાનાં પ્રશસ્તિવચનો અને બીજી બાજુ એનો છેલ્લો ઉઝાડતી પાર્ષદ તેમ જ વિત્રગુપ્ત સમક્ષ ખૂલતી એમની ભ્રષ્ટલીલાઓ—એ બંનેની સહોપરિચિત્તથી નાટ્યાત્મક પરિચિત્તિ રચાય છે.

ચં.સા.

સોરઠ તારાં વહેતાં પાણી (૧૯૩૦) : ઝરેરચંદ મેઘાણીનાં સોરઠી જીવનની વાતાવરણપ્રધાન નવલકથા. 'નાયક નહિ, નાયિકા નહિ, પ્રેમનો ત્રિકોણ નહિ' એવી આ કથામાં નાયક આખા જનસમાજ છે. કેટલીક જીવની વ્યક્તિઓની છાયા અહીં પાત્રો પર પડેલી છે; પરંતુ એકંદરે ઐતિહાસિકતા, સામાજિકતા અને તળપદાપણને સંયોજિત કરી વાતાવરણને ઉપસાવવાનો પ્રયત્ન જ પ્રમુખ રહ્યો છે. ઈડરના બ્રાહ્મણ મહીપતરામની ભેખડગઢમાં થયેલી નિમણૂકથી શરૂ થઈ આગળ વધતી ને છેવટે એના ટ્રોલિટ્રથી અંત સુધી પહોંચતી આ કથાનું વસ્તુવિધાન પાખું છે; છતાં ગોરાનાં દમન અને દરબારોના જુલમ વચ્ચે જીવતી પ્રજાની આંતરબાહ્ય જીવન-રીતિ અને એનું રાચરચીલું રંગદર્શી શૈલીમાં રસ જમાવે છે. વીગતો કરતાં પણ વાતાવરણની જરૂર ઈતિહાસમાં વિશેષ છે એવા અભિગમ સાથેનો, જનસમૂહનો એવો ઈતિહાસ લોક-કથાનાં ઘટકોના સંયોજનથી અહીં જીવંત બન્યો છે.

ચં.ટો.

સોરઠિયા ગોરધનદાસ જીવરાજ (૧૨-૨-૧૯૩૨) : ચરિત્રલેખક. જન્મ કુકાવાવ (જિ. અમરેલી)માં.

એમણે સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનો વિસ્તૃત પરિચય આપના ચરિત્રલક્ષી ઓગણત્રીસ ગ્રંથો આપ્યા છે; એમાં 'પ્રેમસખી પ્રેમાનંદસ્વામી', 'નિષ્કુબાનંદ સ્વામી', 'મુક્તાનંદ સ્વામી', 'બ્રહ્માનંદ સ્વામી' વગેરે સવિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

ર.ર.દ.

સોરઠી બહારવટિયા - ભા. ૧, ૨, ૩ (૧૯૨૭, ૧૯૨૮, ૧૯૨૯) : ઝરેરચંદ મેઘાણીએ સોરઠની ભૂમિમાં બહારવટે ચઢેલા નરબંકાઓનાં આલેખેલાં ચરિત્રચિત્રોના સંગ્રહો. દોઢસો-બસો વર્ષ પૂર્વેનાં લોકમાનસ, રાજમાનસ અને પ્રજામાનસનું દસ્તાવેજી ચિત્રણ આપતી આ કથાઓમાં સ્થાનિક રાજા, મરાઠા કે અંગ્રેજો દ્વારા થયેલા અન્યાય સામે જૂઝનારા સ્વામીનાં પુરુષોનાં શૌર્ય-પરાક્રમ-ટેકને નિરૂપવામાં આવ્યાં છે. આ ચિત્રો કેપ્ટન બેલ, બીમન નેકિનકેઈડ જ્યાઓની ઈતિહાસનોંધો, બહારવટિયાઓનાં સગાંસંબંધીઓ, પોલિસ અધિકારીઓ, ગ્રામજનો, ખુદ બહારવટામાં સામિલ થયેલાઓ, નજરોનજર સાક્ષીઓ વગેરેને આધારે તૈયાર થયાં છે. જેઠીદાસ ખુમાણ, જિંધો માણેક, મૂળુ માણેક, કાદુ મકરાણી, રામવાળો, ચાંપરાજવાળો, વાલો નામોરી જેવી વીરમૂર્તિઓ સ્મરણીય બની છે.

ચં.ટો.

સોરાબથા ડોસાભાઈ : 'અંગ્રજ અને ગુજરાતી સંઘર્ષમુલ' (૧૯૪૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સોલંકી કિથોરસિદ હેંદુજી (૧-૪-૧૯૪૯) : કવિ, નવલકથાકાર. જન્મ બનાસકાંઠાના મગરવાડમાં. ૧૯૬૯માં એસ.એસ.સી. ૧૯૭૩માં બી.એ. ૧૯૭૫માં એમ.એ. પહેલાં મોડાસા કોલેજમાં, પછી ૧૯૭૯થી મહુધા કોલેજમાં અધ્યાપક.

એમણે 'રઝગતા દિવસ' (૧૯૭૭) અને 'ઋતુ' (૧૯૭૭) જેવી લઘુનવલો ઉપરાંત 'વિન્યાસ' (૧૯૮૧) કાવ્યસંગ્રહ આપ્યો છે.

ચં.ટો.

સોલંકી ચતુરભાઈ ડાહ્યાભાઈ, 'કર્મરાજ', 'શીતલ'

(૨૬-૧૦-૧૯૪૯) : નવલકથાલેખક. જન્મ મહેસાણા જિલ્લાના દેવરાસણમાં. એસ.એસ.સી. સુધીનો અભ્યાસ. અમદાવાદમાં ખસ-કંડકદર.

'આરજુ' (૧૯૭૭), 'ચંબલની સનસનાટી' (૧૯૮૦), 'ચંબલનો આવાજ' (૧૯૮૨), 'શરણાગતિ' (૧૯૮૪) વગેરે એમની નવલ-કથાઓ છે.

ચં.ટો.

સોલંકી નારાયણદાસ રણછોડદાસ, 'ધૂળધાયા' (૧૯૦૬) : કવિ. જન્મ કુકરવાડા (જિ. મહેસાણા)માં.

એમણે નાટક 'અમરકુમાર અને મયણસુંદરી' (૧૯૬૦), કાવ્ય-સંગ્રહ 'ઓરતા' (૧૯૬૬), પદ્યનાટક 'સતી સંદનબાલા અને કંચરબોધ' (૧૯૭૭) આપ્યાં છે. એમણે લગ્નગીતોનો સંગ્રહ 'લગ્ન, યાત્રા અને અજવાળી રાત' (૧૯૫૮) પણ આપ્યો છે.

ર.ર.દ.

સોલંકી પુરુષોત્તમ બાવાભાઈ (કકલ), 'મૃગુલાવ' (૧૦-૧૧-૧૯૩૬) : બાળસાહિત્યલેખક. એસ.એસ.સી. સુધીનો અભ્યાસ. પે-સેન્ટર શાળા, ખીયામાં શિક્ષક.

'દીવડા' (૧૯૬૭) એમનું બાળસાહિત્યનું પુસ્તક છે. 'લોક-માતાઓ' (૧૯૭૨), 'લોકવાર્તાઓ' (૧૯૭૪), 'જ્ય બાલવી મા' (૧૯૮૪) વગેરે એમનાં લોકસાહિત્યનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટો.

સોલંકી પ્રમોદ પ્રભુલાલ (૧૨-૧૨-૧૯૩૩) : નવલકથાલેખક, એકાંકીલેખક. આકાશવાણીના રાજકોટ કેન્દ્રમાં સંપાદક.

એમણે 'જે દેખા સપના થા' (૧૯૬૨), 'સમણાં તે સંપાનાં ફૂલ', 'અંતર તરસે પાણવાર' (૧૯૮૨) વગેરે નવલકથાઓ તથા એકાંકી-સંગ્રહ 'શ્વેશ વગરનો માણસ' (અન્ય સાથે) આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

સોલંકી મેરી સેમ્યુઅલ (૨૧-૧૨-૧૯૦૩) : બાલસાહિત્યલેખક. જન્મ સુરતમાં. ૧૯૨૪માં મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજમાંથી સિનિયર ટ્રેઈનડ. દક્ષિણામૂર્તિના મોન્ટેસોરી અધ્યાપનમંદિરને એક વાનિ તાલીમી અભ્યાસક્રમ. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના બાલમંદિરમાં શિક્ષિકા.

એમણે 'મધુરાં ગીતો' (૧૯૨૬), 'કેટલીક જૂની વાર્તાઓ' (૧૯૩૧) તથા 'બટુકવાર્તાઓ' (૧૯૩૧) વગેરે પુસ્તકો આપ્યાં છે.

ર.ર.દ.

સોલંકી શંકર ભગવાન (૨૧-૩-૧૯૨૧) : કવિ, નાટ્યલેખક, આત્મકથાલેખક. જન્મ જૂના ડીસા (જિ. બનાસકાંઠા)માં. ગુજરાતી ચાર ધોરણના અભ્યાસ પછી પ્રયાગથી ડિન્ટી વિશ્વરદ. વેપાર,

સાલંકી શામળદાસ મૂળદાસ — સ્નેહમુદ્રા અથવા હૃદયમાં મુદ્રાંકિત થતા સ્નેહની છાયા

ખેતી, વધતી ગાંધી આશ્રમમાં ગ્રામોદ્યોગકાર્ય, દવાખાનામાં નોકરી, પછી સ્વતંત્રરૂપે તબીબી સેવા.

એમણે ૨,૫૦૦ કડીનું 'શમાયાણ મહાકાવ્ય'(૧૯૮૨) તથા 'પૂ. મોદાની મૂડી મેદાન'(૧૯૮૪), 'ગામની વહારે ધાળે'(૧૯૮૪), 'ભામાએ ભીંસ્યો ભૂપ'(૧૯૮૫), 'લ્ય સુદ્રમહાલ'(૧૯૮૫), 'કનૈયાની વસમી વિદાય'(૧૯૮૫) વગેરે નાટકો તથા સંવાદો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત 'ગળચટ્ટાં ગુલાબ'(૧૯૮૩) નામ આત્મચરિત્ર પણ એમણે આપ્યું છે.

૨૨.૬.

સાલંકી શામળદાસ મૂળદાસ, 'શ્યામ સાધુ'(૧૫-૬-૧૯૪૧):

કવિ. જન્મ જૂનાગઢમાં. મૅટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. પહેલાં ઓકટ્ટોય ક્લાર્ક, અત્યારે સાયકલ ભાડે આપવાની દુકાન.

'પાપાવરી'(૧૯૭૩) એમનો કાવ્યસંગ્રહ છે. એમણે મુખ્યત્વે ગદ્ય અને અછાંદસ કાવ્યો લખ્યાં છે. એમની પ્રયોગશીલ ગદ્યલેખને તથા વિશિષ્ટ ભાવોને નવનર સીનિમાં નિરૂપતી અછાંદસ કૃતિઓએ ધ્યાન ખેંચેલું છે.

મ.ય.

સાલંકી હકા આંબા : કશીરનાં પદોનું ભાષ્ય કરતા 'સત્ય શબ્દ મૂળ વિચાર પારંપર્યાર ચિંતામણિ'(૧૯૧૧)ના કર્તા.

૨૨.૬.

સોલિડ મહેતા : જુઓ, મહેતા હરીશ પુસ્તોત્તમ.

સોસા કિથન નાયુભાઈ, 'અનામય'(૪-૪-૧૯૩૯): કવિ. જન્મ સુરતમાં. ગુજરાતી સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ. સુરત મહાનગરપાલિકામાં નોકરી.

'સહસ'(૧૯૭૭), 'અવનિ-તનવા'(૧૯૮૩) અને 'અનરુત સૂર્ય'(૧૯૮૫) એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

સં.ટો.

સોલલો ગામડિયો : 'નવનું દોઢ'(૧૯૪૨) નવલકથાના કર્તા.

સં.ટો.

સોજન્ય : જુઓ, પટેલ પીતાંબર નરસિંહભાઈ.

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર-ભા. ૧ થી ૫ (૧૯૨૩-૧૯૨૭): લોકસાહિત્ય-સંશોધનના પરિણામરૂપે પ્રાપ્ત થયેલા જવેરચંદ મેઘાણીના આ ગ્રંથોમાં કાકિયાવાડની-સૌરાષ્ટ્રની પિછાન આપવાનો, પ્રાચીન સૌરાષ્ટ્રના હાઈને પ્રગટ કરવાનો અભિલાષ છે. કેવળ પ્રાંતીય અભિમાનનું નહિ, પણ લોકસાહિત્યના ખંતનું એમાં બળ છે. સૌરાષ્ટ્રની શૌર્યવંતી વ્યક્તિઓના ઈતિહાસ અને એમનાં કૌવત રજૂ કરતી, અહીં ગ્રંથસ્થ થયેલી સૌ જોટલી કથાઓમાં યુદ્ધશૌર્ય, પ્રેમવેર અને દગાવહાદારીને ઘણું અરુ કથ્ય કથાના અંશેષી, ત્વરિત-ગતિચિત્રેષી અને ભરપૂર રંગદશિતાથી ઉપસાવ્યાં છે. કથાઓ, લેખકનાં પુનઃસર્જનો છે.

સં.ટો.

સ્કંપબુક્સ (૧૯૫૭-૧૯૫૯): ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીની અંગ્રેજી રોજનીશી; જેનો સારગ્રાહી ગુજરાતી અનુવાદ રામપ્રસાદ બક્ષીએ

૬૩૨ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ - ૨

'ગોવર્ધનરામની મનનનોંધ'(૧૯૬૯) નામે આપ્યો છે. રૂઢ અર્થમાં આ સ્કંપબુક્સ છાપાં વગેરેમાંથી કાપડીઓનો-વાચનનોંધનો સંગ્રહ નથી. શરૂમાં ૧૯૮૫ ના અન્યુઆરીમાં એનું એવું રૂઢ સ્વરૂપ હતું, પણ ૫-૨-૧૯૮૮ થી ૩-૧૧-૧૯૮૯ સુધીનું, જીવનના છેલ્લા બે મહિના બાદ કરતાં, એનું સ્વરૂપ મનનનોંધનું જ છે. ગોવર્ધનરામે નિરૂપ્યું છે તેમ પોતાને વાત કરવા મૂરતોય કોઈ મિત્ર હોય તે તે પોતે જ હોઈ, અહીં તેઓ જાત સાથે હૃદયગોષ્ઠિ, આત્મનિરીક્ષણ ને આત્મપરીક્ષણ કરતા જણાય છે. એમને માટે આ નોંધો સ્મૃતિસહાયક, સાન્ત્વન ને આજ્ઞાસનદાયક, બળ અને ધૃતિનો સંચાર કરનાર તેમ એમની નિર્ભાગતાઓની નિદર્શક નીવડી છે. પોતાનું કુટુંબ અને તેને લગતા પ્રશ્નો, તત્કાલીન દૈનિક અને અન્ય ઘટનાઓ તેમ જ જીવનનિયામક અધ્યાત્મ-ચિંતન અહીં કેન્દ્રસ્થાને છે. સમષ્ટિના દિનાર્થે વ્યષ્ટિનું સમર્પણ — ઉત્સર્ગસિદ્ધિનો એમનો પ્રિય સિદ્ધાંત — આ નોંધોમાં પાંડવો જ વાર સ્ફુટ થયો છે. નિવૃત્તિપ્રેમી, સંન્યાસશીલ, કુટુંબવત્સલ, દેશપિતૈષી, કડક આત્મપરીક્ષક અને ધર્મજ્ઞપ્રત આત્માની આ નોંધો એમના અંતરજીવનની સ્પષ્ટ છબી છતી કરે છે.

ઉ.પં.

સોનવ : ખલ નહિ પણ કોમળતા અને પ્રેમવૃત્તિમાં સ્ત્રીત્વના મહિમા જેવો મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીનો નિબંધ.

સં.ટો.

સ્થપતિ વસંતરાય : પદ્યકૃતિઓનો સંગ્રહ 'સનકારો'ના કર્તા.

૨૨.૬.

સ્નેહજ્યોતિ : જુઓ, પાકક રતિલાલ છાટ્ટાલાલ.

સ્નેહમુદ્રા અથવા હૃદયમાં મુદ્રાંકિત થતા સ્નેહની છાયા

(૧૯૮૯): ૧૧૦ કાંડમાં પચસલેલી ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીની વૃત્તાંતમૂલક પરલક્ષી પદ્યરચના. વૃત્તાંત ઘણું નાનું, કંઈક વિલક્ષણ તેમ અસાધારણ છે; પૂરું પ્રતીતિકર પણ નથી. કથામાં મુખ્ય ચાર પાત્રો છે : કથાનાયક ચેતન પથિક (મૃત્યુ પછી હૃદયભૂત), તેની પત્ની, નાયકનો મિત્ર (ચેતન-મિત્ર) અને મિત્રપત્ની. નાયક-નાયિકા ઉત્તરધ્રુવ તરફનાં છે, જેઓ ભારતમાં વિજયપાત્રાએ આવતાં કોઈ યુવતીને સતી થતી જુએ છે. લોકવન્સલ નાયિકા એથી દુઃખી દુઃખી થઈ, ભારતીયો પરદેશીઓના જુલમનો ભોગ થશે એવો શાપ આપે છે. વિદ્યાકલિકનો પશ્ચિમમાં અવતાર થયા બાદ એના પ્રતાપે સિદ્ધમાં સારાં વાનાં થશે એવું શાપનું નિવારણ પણ દર્શાવે છે.

વ્યષ્ટિને અતિક્રમી જતા ઊર્ધ્વાભૂત સમષ્ટિસ્નેહની-સ્વદેશપ્રેમની કથા આ ચિંતનસભર કૃતિમાં આલેખાઈ છે; પણ અહીં સંવેદનની ઉત્કટતા અને કાવ્યક્ષમ અભિવ્યક્તિની અસરકારકતા બહુ ઓછી દેખાય છે. દેશી ઢાળ, માત્રમેળ છંદો, વૃત્તો, નાટકના ઢાળનાં ગાયનો, ભજનોના ઢાળ વગેરેનો વિવેકહીન હારડો તથા અરૂઢ-અપરિચિત કિલ્લ સંસ્કૃત શબ્દપ્રયોગો સાથે ગ્રામ્ય શબ્દોનું મિશ્રણ વગેરે કારણે કૃતિ રસાવલ બની શકી નથી; છતાં કેટલાંક પ્રકૃતિવર્ણનો તથા 'સ્નેહનિદાન', 'કેકિલાને સંબોધન' જેવા અંદો

સર્જકની કવિત્વશક્તિના દ્યોતક બન્યા છે.

ઉ.પ્ર.

સ્નેહરશ્મિ : જુઓ, દેસાઈ ઝીણાભાઈ રતનજી.

સ્નેહસેનુ : જુઓ, પંડવા ભૂપેન્દ્ર મોહનલાલ.

સ્નેહસ્વામી : નવલકથા 'પ્રભાત'(૧૯૧૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્પર્શ (૧૯૬૬) : પ્રિયકાન્ત મલ્લિયારનો બ્યાસી રચનાઓને સમાવતા કાવ્યસંગ્રહ. એમાં ત્રીસ ગીતા છે. કવિની શરૂ શરૂની રચનાઓમાં સ્વાભાવિકતા અને સાહજિકતાને સ્થાને પ્રમાણમાં આયાસ વધુ છે. કાવ્યપ્રતીકો ક્યારેક કલ્પન-કોટિની કક્ષાએ રહી જાય છે, ક્યારેક શબ્દ-સંયોજનો તરડાયેલાં જોવાય છે, અને વિષયનો સમન્વય ઓછો સધાયો છે; તેમ છતાં કવિના અવાજનું નોખાપણ અળપાયું નથી. આ કારણે 'સંયોગ', 'કયાં?', 'સમયનું સોનું', 'ફૂલનાં પવન લોચન મારે વાયો' જેવી માતબર રચનાઓ આ સંગ્રહમાં સાંપડી છે.

ચં.ટો.

સ્પંદ અને ધ્રંદ (૧૯૬૮) : ઉશાનસ્ના કાવ્યસંગ્રહ. આ શક્તિશાળી કવિની સર્જકતાના પ્રતિનિધિ ઉન્મેષો એમાં પ્રગટ થયા છે. અહીં પ્રકૃતિ અને ઋતુ-આલેખનનું મુખ્ય આકર્ષણ છે અને એમાંય પ્રમુખ આકર્ષણ છે 'અનહદની સરહદ'ના સોનેટગુચ્છનું. એમાં આદિમનાગરી બળનું સંવેદન શબ્દચેતનાની ઊંડી અને ઈન્દ્રિય-વેદ્ય ભૂમિકાએ ઊતરવા મથ્યું છે. આ સોનેટગુચ્છ ઉપરાંત 'વળાવી બા આલ્યા', 'ઈતિહાસની આ બાજુએથી' જેવાં સોનેટગુચ્છ પણ નોંધપાત્ર છે. આ સંગ્રહમાં કુલ ઓછી જેટલાં વિપુલ સંખ્યામાં સોનેટો સંગૃહીત થયાં છે. અહીં પ્રાણના સંવેદનમાં અનુભિ અને ઝંખનાનું પરિમાણ આસ્વાદ્ય છે; તેમ જ તૃણ અને વર્ષાનાં ઈન્દ્રિયોત્તેજક કલ્પનપ્રતીકોનો ભાષાવેગ અત્યંત વૈચકિતક અને વિશિષ્ટ છે.

ચં.ટો.

સ્મરણમુકુર (૧૯૨૬) : નરસિંહરાવ દિવેટિયાનું સ્મૃતિચિત્રોની લેખમાળા આપતું પુસ્તક. પોતાની સાથે પરિચયમાં આવેલી મહત્ત્વની સાહિત્યિક વ્યક્તિઓનાં આ ચિત્રોમાં લેખકની આત્મ-સંપર્કની છાયા ઓછીઝાઝી પ્રવેશેલી છે. કેટલાંક ચિત્રો ઝાંખાં છે; કેટલાંક અર્ધરૂપે રેખાવાળાં છે; તે કેટલાંક સ્પષ્ટરેખ છે. ભોળાનાથ સારાભાઈ, મલીપતરામ રૂપરામ, નવલરામ, નંદશંકર, મન:સુખરામ સૂર્યરામ, કાન્ત, મલ્લિલાલ દ્વિવેદી, હરિ હર્ષદ ધ્રુવ, ગેવર્ધનરામ ત્રિપાઠી, નારાયણ હેમચન્દ્ર-જેવાનાં ચિત્રોનો પડછે ૧૯મી સદીના સાહિત્યિક-સાંસ્કૃતિક જીવનના અણસાર સાંપડે છે. આ પ્રકારનું સ્મૃતિચિત્રો આપતું ગુજરાતી સાહિત્યનું આ પહેલું પુસ્તક છે.

ચં.ટો.

સ્મરણયાત્રા (૧૯૩૪) : કાકાસાહેબ કાલેલકરનો, નાનપણનાં કેટલાંક સ્મરણોનો સંગ્રહ. આ સ્મરણો દ્વારા લેખકનો ઉદ્દેશ આત્મકથા

આપવાનો નથી, પરંતુ પોતાના પ્રાણપણનાં વિન્નભિન્ન ભાવ-પ્રતિભાવો, ગુણદોષો, જયપરાજય, ક્ષુદ્ર અહંકાર અથવા સહજ સ્વાર્થત્યાગની વૃત્તિ વગેરેને નિખાલસતાથી રજૂ કરવાનાં અને તેની મારફતે પ્રાણકો તથા યુવાનો સાથે સમભાવ કેળવવાનો છે. આમ કરવા જતાં કાલાનુક્રમ જળવાયો નથી; છતાં સંગ્રહનાં કુલ તોત્તેર સંસ્મરણલખાણમાં એકનૂતના અવસ્થા જળવાઈ છે.

અહીં સંચિત સ્મરણો માટે ભાજો કોટુંબિક જીવનનાં તેમ જ મુશાફરી ઝંજોનાં છે. જ્યાં જ્યાં જવાનું થયું ત્યાંનું લોકજીવન, તથા ત્યાંનાં પ્રકૃતિસૌંદર્ય, ઉન્મેષો અને પ્રતો ઉપરાંત મન ઉપર કાયમી છાપ મૂકી ગયેલી વ્યક્તિઓ અને પ્રસંગો - આ સંગ્રહની મુખ્ય સામગ્રી છે. શાહપુર, બેળગુંદો, સાતારા, બેલગામ, સાવંત-વાડી, કારવાર, પૂના, મીરજ, સાંગલી, સાવનૂર ઈત્યાદિ સ્થળો સાથે જોડાયેલા ભાષાનુબંધ પ્રત્યેક સ્થળની વિશેષતાઓ સાથે અહીં પ્રગટ થયા છે. અહીં બંધ નથી, જીવનદર્શનની નવીનતા અને કુનૂલ છે; અને એ માટે લેખકનું રસાળ ગદ્ય ઉપકારક બન્યું હોઈ સર્વથા આસ્વાદ્ય છે.

જ.ગં.

સ્મરણસંહિતા (૧૯૧૫) : પુત્ર નાચિતકાન્તના ન્યાકાળ અવસ્થાનના આઘાતનિમિત્તે અવતરેલી નરસિંહરાવ દિવેટિયાની કરુણપ્રશસ્તિ. ત્રણ ખંડમાં વિસ્તરેલી આ પ્રશસ્તિ નિકટના લોહીના સંબંધની સાચી લાગણીમાંથી સંપન્ન અને સુભગ, કલાત્મક આકાર ધારણ કરી શકી છે. સાદી અને અસરકારક ભાષામાં થયેલું કરુણ, શાંત તેમ જ ભક્તિતરસનું નિરૂપણ; ખંડ હરિગીતનો પ્રમુખ અને પ્રશસ્ત પ્રયોગ; પ્રકૃતિનું વર્ણનિત આલેખન; તત્ત્વચિંતનની આર્દ્ર સામગ્રી; અનુલક્ષણ માટે લીધેલા શુભાલશા ને એની પત્ની સન્ધ્યા-વતીની પરિચિત કથામાંનો સારભાગ - આ બધું કૃતિને કેવળ શોકોદ્ધાર બનતી અટકાવે છે અને રુદનને પશ્ચાદ્ભૂમાં મૂકે છે. આથી કાવ્યને એક પ્રકારની સુશ્લિષ્ટતા મળી છે. દેનિસનના 'ઈન મેમોરિયમ' કાવ્યના મોડેલને અનુસરતું હોવા છતાં ગુજરાતી ભાષાનું આ શ્રેષ્ઠ શોકકાવ્ય છે.

ચં.ટો.

સ્માર્ત ઉમ્દરામ જહુરામ : પદ્યકૃતિ 'વનિતાવિનોટ'(૧૯૧૫)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્મિત : જુઓ, વ્યાસ અનંત.

સ્મૃતિ અને વિસ્મૃતિ : જ્યાંની દલાલનું એકાંકી લેખકે એને 'વશ' કહીને ઓળખાવ્યું છે; કારણ કે એનું નિર્વહણ એક જ સપાટીએ થયું છે. કુસ્ત્રોત્રના યુદ્ધ પછી રાજ્યધર્મના આડંબર વિશે યુધિષ્ઠિર સાથે ભીમની મુકાબેલી વિચારભૂમિકા આ નાટકમાં સંઘર્ષનું કેન્દ્ર છે.

ચં.ટો.

સ્વ. લુંથીલાલની યાદમાં : રાવજી પટેલનું જાણીતું કાવ્ય. અહીં કલ્પિત પાત્ર સંદર્ભે મરશિયાના લોકસ્વરૂપનું વિડબન-કાકુઓથી સર્જક રૂપાંતર થયું છે, જે અત્યંત આસ્વાદ્ય છે.

ચં.ટો.

સ્વદેશાભિમાન -- સ્વામી ભગવદ્વાચાર્ય

સ્વદેશાભિમાન : સંકુચિતનમમાંથી બહાર આવી વિદ્યા અને કામ વડે સિદ્ધસ્તાનનું મુક્તિપદ વાંચ્યતા નર્મદનો નિર્ગમ.

ચં.ટા.

સ્વદેશી : 'પ્રયત્ન કવિતા'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વપ્નદ્રષ્ટા (૧૯૨૪) : સમકાલીન સારક્રીય પરિવ્રજાને આલંબવાના પ્રવૃત્ત કરતી કર્નેયાલાલ મુનશીની નવલકથા. અંગ્રેજોનું આધિપત્ય અને સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામની ચળવળના સંઘર્ષ વચ્ચે અરવિંદ ધોષ, કોકમાન્ય ટ્રેગિકના પ્રભાવ નીચે આવેલા યુવાનોની સ્વપ્નદ્રવ્યજાને આડી ચાલુવામાં આવી છે. એનો નાયક સુદર્શન છે. વાર્તાનાં પાત્રો અને વસ્તુ કાલ્પનિક છે; તેમ છતાં વિદેહ અને જીવતાં વાસ્તવ-વ્યક્તિત્વાનો આણુસાર એમાં આણવાની લેખકે છૂટ લીધી છે. 'ભારતીની આત્મકથા' પ્રકરણમાં ૨૦૦ વર્ષેલો મહામાનવનો અથાક મુનશીના દૃષ્ટિબિંદુને સમજવામાં ઉપકારક છે, તેમ એમના ગદ્ય-સામર્થ્યનો પરિચાયક પણ છે.

ચં.ટા.

સ્વપ્નપ્રયાણ (૧૯૫૯) : પરિશ્ચન્દ્ર ભટ્ટનો, ઉમાશંકર જાથી દ્વારા સંપાદિત મરાઠીતર કાવ્યસંગ્રહ. માત્ર અંગ્રેજી નહીં બલકે પુરોપીય સાહિત્યના સંસ્કારો ઝીલતો આ સંગ્રહ ચાલીસી પછીની કવિતામાં મોટો અપવાદ છે. ભારતીય સંસ્કૃતિથી માંડી પશ્ચિમની ગ્રીક કથાઓ, ગિરસતી ધર્મ અને પુરોપીય કલા-સાહિત્યના સંદર્ભો તેમ જ ઉલ્લેખોથી સમૃદ્ધ આ કવિતામાં સૌન્દર્યનિષ્ઠ ધ્યેય અગ્રેસર રહ્યું છે. લયની સૂક્ષ્મ સૂઝને કારણે ઊંચસતો સઘન છંદપ્રભાવ, બિનંગત પ્રસ્તુતિ, પ્રેમ અને ધર્મની સામગ્રી તરફનો ઝાક-આ બધાં સંગ્રહનાં સ્વાભાવિક આકર્ષણ છે.

ચં.ટા.

સ્વપ્નસેવા : જુઓ, સન્યસીર મીરાં.

સ્વપ્નસ્થ : જુઓ, વ્યાસ લક્ષ્મીનારાયણ રણછોડલાલ.

સ્વામી આનંદ : જુઓ, દેવે હિમતલાલ રામચંદ્ર.

સ્વામી કરસનજી : 'વિધવા-ધર્મ અથવા મણિમાતીની વાર્તા' (૧૯૩૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી ગણેશપુરી લક્ષ્મણપુરી : પદ્યકૃતિ 'અથ અન્નભવપ્રકાશ' (૧૯૧૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી ગોપાલાનંદ : 'ક્રી ગોપાલાનંદ સ્વામીની વાર્તા' (૧૯૩૭) ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી ગોવિંદ વાડીભાઈ, 'ગોવિંદ સ્વામી' (૬-૪-૧૯૨૧, ૧-૩-૧૯૪૪) : કવિ. વતન અમદાવાદ. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ અમદાવાદમાં. મૌન્ટ્રીક થઈ ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે એલ. ડી. આર્ટ્સ કૉલેજ, અમદાવાદમાં જોડાઈ એફ. વાય. આર્ટ્સમાં ઉત્તીર્ણ થઈ આયુર્વેદ મહાવિદ્યાલય, પાટણમાં દાખલ થયા.

૧૯૩૭-૩૮માં ઈન્દુલાલ પાર્લિક સાથે સક્રિય. ૧૯૩૯ના બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી સામ્યવાદના માર્ગે વળ્યા. ૧૯૪૧માં જાપાને પ્રભવેશ ઉપર આક્રમણ કર્યું ત્યારે ગેરીલા યુદ્ધનો તાલીમ-શિબિરમાં જોડાયા. ૧૯૪૩માં આયુર્વેદની ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરી, થોડા સમય પંજાબમાં વેદક કાર્ય કર્યા પછી અમદાવાદમાં દવાખાનું શરૂ કર્યું. એ ૧૪ વર્ષે કન્જચુમરસ સોસાયટી સ્થાપી, એના મંત્રી બન્યા. 'શલ્યુની' ત્રૈમાસિકનું તંત્રીપદ સંભાળ્યું. ટાઈફોઈડથી અમદાવાદમાં આકાળ મૃત્યુ.

'મહાપુદ્ગ' (૧૯૪૦) અને મરાઠીતર કાવ્યસંગ્રહ 'પ્રતિપદા' (સંપા. ઉમાશંકર જાથી, સુદરમ્, પ્રજારામ શવળ; ૧૯૪૮) એમનાં પુસ્તકો છે. 'પ્રતિપદા'માં એમની પ્રતિનિધિ-રચનાઓ ગ્રંથસ્થ થઈ છે. મુખ્યત્વે સોનેટ અને ગીતાનો આ સંગ્રહ યુવાન કવિની સર્જકપ્રતિભાનો પરિચય આપે છે. તત્કાલીન રોમન્ટિક મિજાજ, અંગત પ્રાણ્યોમિ, પ્રકૃતિપ્રેમ, રાષ્ટ્રપ્રેમ અને સામ્યવાદી અભિગમ એમાં જવાય છે. કવિની કલ્પનાશક્તિ અને છંદો ઉપરનો કાબુ જ્ઞાન ખોંચે છે. 'મહાપુદ્ગ'ની બીજા વિશ્વયુદ્ધથી પ્રેરિત રચનાઓમાં કવિના માનવપ્રેમ અને સામ્યવાદી મિજાજને અભિવ્યક્તિ મળી છે.

બા.મ.

સ્વામી ગોવિંદઆનંદજી મુનીયાઆનંદજી : પદ્યકૃતિ 'શબ્દપ્રકાશ : મોક્ષમાર્ગ, હૃદયઉજ્જ્વલ ભજનાવલી પુસ્તક' (૧૯૧૨)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી ચેતન્યાનંદ, 'બ્રહ્મચારી' : કિશોરભાગ્ય શૈલીમાં લખાયેલાં, ચરિત્રનાપકના આધ્યાત્મિક વિકાસ અને પ્રભાવને વ્યક્ત કરતાં જીવનચરિત્રો 'મા ક્રી શારદામણિદેવી' (૧૯૪૪) અને 'સ્વામી વિવેકાનંદ' (૧૯૫૫)ના કર્તા.

નિ.વા.

સ્વામી જગદીશતીર્થ : પદ્યકૃતિઓ 'મણિરત્નમાળા-પ્રશ્નોત્તરમાળા' (૧૯૩૩) તથા 'ભજનસંગ્રહ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી જ્યાનંદ : જીવનચરિત્રો 'મા શારદા' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૦), 'વિવેકાનંદ' (અન્ય સાથે, ૧૯૪૭) અને 'મા શારદામણિદેવી' (અન્ય સાથે, ૧૯૬૩) તથા 'ભકિતતત્ત્વ'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી ધર્માનંદ : પદ્યકૃતિ 'ભાગવતધર્મ' (૧૯૧૩)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી પરમાનંદજી, 'પાંચલ' : નાટક 'આદર્શ ગ્રામડું' (૧૯૨૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

સ્વામી પ્રણવતીર્થજી : જુઓ, ધારોખાન રમેશ રંગનાથ.

સ્વામી ભગવદ્વાચાર્ય : માતૃભાષા ગુજરાતી ન હોવાને કારણે કદંબી ભાષામાં અને રૂઢિવાદી અભિગમથી લખાયેલું ગુજરાતી વ્યાકરણ 'ગુર્જર શબ્દાનુશાસન - ગુર્જર વ્યાકરણ' (૧૯૬૯)ના કર્તા.

ચં.ટા.

સ્વામી મનસુખભાઈ મોહનલાલ, 'નાવિક'(૧૯-૭ ૧૯૩૯) :
ચરિત્રકાર. જન્મ પાટણ (સૌરાષ્ટ્ર)માં. ડી.ટી.સી., ડી.એમ.
વીરનગરની વી. પી. ડાઈરેક્ટવમાં આર્ટ-માસ્ટર.

'પાળિયા બોલે છે'(૧૯૮૨), 'વરમની ધજા'(૧૯૮૩),
'શકિતની જ્યોત'(૧૯૮૪) વગેરે એમનાં ચરિત્રપુસ્તકો છે.
ચં.દો.

સ્વામી મહાપુરુષદાસ : જીવનચરિત્ર 'સદ્ગુરુ શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી'
(૧૯૬૩)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી મુનીશાનંદજી : પદ્યકૃતિ 'ભજનાવલી'(અન્ય સાથે,૧૯૧૨)
ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી રવિદાસજી રાધિકાદાસજી : 'શ્રી રવિગીતા'(૧૯૧૬)ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી રામપુરી ઉકાપુરી : પદ્યકૃતિ 'વિચારનરંગ-ભજનાવળી'
(૧૯૨૯) તથા 'શોભકી વિભવ નાટકનાં ગાયનો'(૧૯૦૬)ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી વિનાયક યોગીમહારાજ : 'જીવનજ્યોતિ રસામૃત કાવ્ય'
(૧૯૩૧)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી શ્રીભદ્ર : પાતાના પૂર્વાકામના અદ્ભુતરંગી જીવનપ્રસંગોને
આલેખતી આત્મકથા 'આત્મકથા કે યોગમાયા?'(૧૯૬૬)ના
કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી સચ્ચિદાનંદ ગુરુ સ્વામી મુક્તાનંદજી 'પરમાત્મ'
(૨૨-૪-૧૯૩૨) : જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના મોટી સુંદર ગામે.
પૂર્વાકામનું નામ ત્રિવેદી નાનાલાલ મોતીલાલ. વારાણસી સંસ્કૃત
વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી વેદાન્તાચાર્ય.
'મારા અનુભવો'(૧૯૮૫) અને 'વિદેશયાત્રાના પ્રેરક પ્રસંગો'
(૧૯૮૫) એમના ચરિત્રલક્ષી ગ્રંથો છે. 'ભારતીય દર્શનો'
(૧૯૭૯), 'સંસાર સમાયજી'(૧૯૮૪), 'વેદાન્ત સમીક્ષા'(૧૯૮૭)
વગેરે અધ્યાત્મ અને સંસ્કૃતિવિષયક ગ્રંથો છે.
ચં.દો.

સ્વામી સાર્થ શરણાનંદ : જુઓ, પટેલ વામનરાવ પ્રાણગાવિદ.

સ્વામી સારદાનંદ : પદ્યકૃતિ 'રામકૃષ્ણલીલા પ્રસંગ'-ભા. ૧-૨
(૧૯૩૦)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી સ્વયંજ્યોતિતીર્થ : જુઓ, પાઠક રામલાલ છેડાલાલ.

સ્વામી સ્વયંપ્રકાશતીર્થ : 'જ્ઞાનગીતા'(૧૯૧૪)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી સ્વરૂપાનંદતીર્થજી : 'શ્રીકૃષ્ણકીર્તન'(૧૯૨૮)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામી હેમાનંદજી : કુંડળિયા, દોહા-ચાપાઈ સ્વરૂપની તથા અન્ય
પદ્યરચનાઓના સંચયે 'કાવ્યસંગ્રહ અથવા જ્ઞાનબોધ'(૧૯૩૨)
અને 'ભજનસંગ્રહ અથવા કાવ્યધિતામણિ'ના કર્તા.
નિ.વા.

સ્વામીનારાયણ ચમનલાલ મણિલાલ : પદ્યસંગ્રહ 'સદ્ગુણી સવિતા
અને છૂટક કાવ્યો'(૧૯૧૬)ના કર્તા.
૨.૨.૬.

સ્વામીનારાયણ જ્ઞાલાલ ચીમનલાલ (૨૮-૮-૧૯૦૪,
૨૬-૪-૧૯૪૧) : નાટ્યલેખક. જન્મ અમદાવાદમાં. ૧૯૯૯માં
મૈટ્રિક. ૧૯૦૪માં વડોદરા કોલેજમાંથી બી.એ. અને ફેલો. ૧૯૦૫
માં પૂનાની ફર્ગ્યુસન કોલેજમાં એમ.એ.ના અભ્યાસ માટે જોડાયા
પણ નાદુરસ્ત તબિયતને લીધે પાછા આવી ગણિતના શિક્ષક થયા.
૧૯૦૯માં ફરી પ્રવૃત્ત કરી ગણિતમાં એમ.એ. થયા. ગુજરાત
કોલેજમાં પ્રાધ્યાપક. ૧૯૨૧માં અસહકારની લડત સંદર્ભે
નાકરી છાડી. ૧૯૩૦ સુધી મુંબઈની ધારાસભામાં. દાંડીકૂચ વેળા
રાજીનામું અને જલવાસ. નિવૃત્તિ પૂર્વે ચારેક વર્ષ અમદાવાદની
એલ. ડી. કોલેજમાં ગણિતનું અધ્યાપન. 'ઉદ્બોધન' નામના
માસિકનું સંપાદન.

એમણે 'મહારાજા પ્રતાપસિંહ'(૧૯૧૫) અને 'પરાકર્મી પૌરવ'
(૧૯૨૦) નામનાં નાટકો આપ્યાં છે.
૨.૨.૬.

સ્વૈરવિહાર - ભા. ૧, ૨(૧૯૩૧, ૧૯૩૭) : રામનારાયણ વિ.
પાઠકના નિર્ભયના સંગ્રહો. 'પ્રસ્થાન' નિમિત્તે અને સ્વૈરવિહાર
અર્થે લખાયેલા આ લેખો છે. પદ્યરચાથી વિપરે, વ્યક્તિઓ,
વસ્તુઓ, પ્રસંગોને યત્ન કરી ચિત્ત સ્પર્શ અને એ નિમિત્તે સ્વાતાં
શાદ્દશ્યોમાંથી ઊભા થતા સ્વૈરવિહાર આ લેખોનો ઘાટ રથે છે.
સપાટી પરથી મર્મ તરફ અને મર્મથી સપાટી તરફ સરકતા વિનોદ
સાથે હજવાશનો એક પુટ આ લેખોમાં જોવાય છે. એમાં તરંગ-
તુક્કા, તર્કાતર્કનાં સ્થિત્યંતરો, વ્યંગકટાક્ષ-વિડંબનાના અનેકાનેક
સ્વરો અને આંતરબ્રાહ્મ આવાગમનનાં સંકમણો આહ્વાદક છે.
વિવિધ વાક્યપ્રયોગો, શબ્દપ્રયોગો, રૂઢિપ્રયોગો, અલંકારો,
અવતરણો, કહેવતોથી ઉદ્બોધન, ચિતન, સંવાદ અને કથનનાં
શૈલીરૂપોમાં સરનું એમનું ગદ્ય નર્મ-મર્મની અનેક સીમાઓમાં
અનુનેયશીલ છે. સમતિયાગપાણાથી, છટકિયાળપાણાથી અને
જીવનપાણાથી આ સ્વૈરવિહારોએ નિર્ભયના સ્વરૂપની નવી તરંગો
નિપજવી છે. 'પચાબ કરવાની કળા', 'જેવવિહાર', 'મુંબઈ વિશે'
જેવાં લખાણો એ હકીકતનાં સુંદર ઉદાહરણો છે.
ચં.દો.

સ્વૈરવિહારી : જુઓ, પાઠક રામનારાયણ વિશ્વનાથ.

હકીમ દારો રૂ. : નીતિ, બોધ અને સામાજિક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતાં
નાટકો 'નેકદીવ', 'શહેરાસ્ત', 'ધીરજનું ધન', 'ખાટાઈ ઇન્સાઈ',
'અમીરણ કોણ?' વગેરેના કર્તા.
નિ.વા.

હકીમ હાજી મુહમ્મદલુસેન નુરમુહમ્મદ - ઉરિયો

હકીમ હાજી મુહમ્મદલુસેન નુરમુહમ્મદ : પ્રવાસપુસ્તક 'માદરમાર્ગે લલ્તના પ્રવાસ'(૧૯૩૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

હકીમ હાજી અબ્દુલહસીઝ : નવલકથા 'ચમતકારિક તારા અને સંસારના મત'(૧૯૦૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

હકીમજી નાથાભાઈ અબ્દુલ્લાજી : કથાકૃતિ 'ભવિષ્યનું મહાત્મ્યા યાને ચડનીપડનીનું પરિણામ'ના કર્તા.

નિ.વો.

હકીમ : જુઓ, ઝવેરી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ.

હકીમતવાળા હરજોવિદદાસ ભાઈચંદ : રામદેવ પીરની પ્રસંગ-કથાઓને આલેખનું પુસ્તક 'જય રામદેવજી'(૧૯૫૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

હથુરાણી આહમદ મુહમ્મદ : મુસ્લીમ ગુર્જર સાહિત્યનાં કેટલાંક મૌલિક તથા સંપાદિત પુસ્તકો 'ખ્યાબ અને તાબીર', 'સાસરે જતી દીકરીને', 'કિયામતની નિશાનીઓ', 'ઈસ્લામના ચમત્કારો', 'ધુનારા બાપુ', 'દુલ્હનની ડોહી અને બીજી સાચી કલાણીઓ'(૧૯૭૦), 'વાલા નેક બનીઓ', 'સાચી કલાણીઓ અને સાચી આપવીતીઓ'(૧૯૭૦), 'ખલિફાની મહેફેલ' વગેરેના કર્તા.

નિ.વો.

હનફી : નવલકથા 'દુખિયારી દુખતર અથવા મુરદાબ બદસ્તે જીંદા' -ભા. ૧(૧૯૧૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

હનીફ 'સાહિબ' : જુઓ, પદાણ હનીફખાન મહમ્મદખાન.

હમદાની એચ. એફ. : ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'જગતની મહાન જ્યોતિષો'ના કર્તા.

નિ.વો.

હયાતી (૧૯૭૭) : હસીન્દ્ર દવેનાં કાવ્યોના સુરેશ દલાલ દ્વારા સંપાદિત આ સંગ્રહમાં 'આસવ', 'મીન', 'આર્પણ', 'સમય', 'સૂર્યોપનિષદ' જેવા સંગ્રહોમાંથી લીધેલી તેમ જ 'સૂર્યોપનિષદ' પદ્યોની રચનાઓ મળીને કુલ ૧૦૨ રચનાઓનો સમાવેશ થયો છે. પરંપરા સાથે રહી આધુનિક બનવા માગતી આ રચનાઓનો વિકાસ-આલેખ અહીં સ્પષ્ટ થાય છે. 'હ વરા', 'નજરુ વાગી', 'કાનુલાને બાંધ્યા છે હીરને દોરે', 'માધવ ક્યાંય નથી મધુવનમાં' જેવી સિદ્ધ રચનાઓ અહીં છે.

ચં.ટો.

હરકુંવર મૂળજી : 'વિવિધ વચનાવળી'નાં કર્તા.

નિ.વો.

હરજોવિંદ, 'હરદમ હરનો દાસ' : ભજનસંગ્રહ 'હરબત્રીસી ડંકા'(૧૯૩૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરજીવન ગોકળદાસ : કથાકૃતિઓ 'અંત:પુરની રમણીઓ'(૧૯૮૯), 'બ્રાહ્મણ અને બીરબ્રહ્મ'(૧૯૯૫), 'આદ્ભુત ચમત્કાર'

(૧૯૯૫) તથા શેકસપિયરની નાટ્યકથાઓના સંગ્રહ 'નાટ્ય-કથારસ'(૧૯૯૪)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરજીવન ગોવિંદરામ : 'મિત્રવર્મસૂચના' તથા ડ્રુણપ્રચરિતકાવ્ય 'તપનવિરલ'(૧૯૯૬)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરજીવન રામચંદર : 'અશ્વકાંટી કાવ્યમ્'(૧૯૯૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરભાઈ : જુઓ, ત્રિવેદી હરિશંકર દુર્લાભજી.

હરમીસ : જુઓ, મિત્તી હારમસજી સોરાબજી.

હરરાય ત્રિપાઠી : જુઓ, ઉમરવાડિયા બટ્ટભાઈ લાલભાઈ.

હરિદાનજી મહારાજ : ચિંતનાત્મક નિબંધોના સંગ્રહ 'વિશ્વશાંતિ'(૧૯૬૭)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરિદાસ : જુઓ, શુક્લ બચુભાઈ પ્રભાશંકર.

હરિદાસ શિવશંકર ગોવિંદરામ : ભજનસંગ્રહ 'મુકિતમાળા' - ભા. ૨-૩(૧૯૨૧)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરિદાસ હીરાચંદ : ચરિત્રલક્ષી પુસ્તક 'જમશેદજી જીજીભાઈ ગેરેનેટ'(૧૯૬૪) અને કોથ 'ધાતુમંજરી'(૧૯૬૫)ના કર્તા.

નિ.વો.

હરિનાં દર્શન : ન્દાનાલાલનું મધ્યકાલીન શૈલીનું લાક્ષણિક અર્વાચીન ભજન. અહીં ભકિતનો તીવ્રતાએ ક્યાંક મનાહર કાવ્યત્વ સંભળી છે.

ચં.ટો.

હરિનાં લેખનિયાં : કરસનદાસ માણિકનું સામાજિક અને આર્થિક આંદોલન પર કટાક્ષ કરતું પ્રસિદ્ધ કાવ્ય.

ચં.ટો.

હરિનો હંસલા : ગાંધીજીની હત્યા સંદર્ભે ભજનદાળમાં રચાયેલું, બાલમુકુંદ દવેનું જાણીતું ગીત.

ચં.ટો.

હરિયાણી ગુરારિદાસ પ્રભુદાસ, 'મુરારિયાપુ'(૨૫-૯-૧૯૪૬) : જન્મ તલગાજરલા(મહુવા)માં. પ્રાથમિક શિક્ષણ તલગાજરલામાં. માધ્યમિક શિક્ષણ મહુવામાં. અભ્યાસ એસ.એસ.સી. સુધી. પ્રાથમિક શિક્ષક. ૧૯૭૭થી દેશ-પરદેશમાં રામકથા-પ્રવચન. એમની પાસેથી 'સુંદર રામાયણ'(૧૯૮૧) તથા 'રામભક્ત હનુમાનજી'(૧૯૮૧) જેવાં રામાયણકથા પર આધારિત પુસ્તકો મળ્યાં છે.

મૂ.મા.

હરિયો : દીપ્તજ સાથે જગતને નિરૂપતી પરિદાસશૈલીમાં લખાયેલી મધુ રાયની હરિયાજીની ટૂંકીવાર્તાઓનો નાયક.

ચં.ટો.

હરિરામ : કથાકૃતિ 'સુરસિંહ અને બહાદુરસિંહ' (જન્ય સાથે, ૧૮૯૬)ના કર્તા.

નિ.સા.

હરિલાલ છગનલાલ : પદ્મભગવતસંગ્રહ 'આર્યસંગીતાવલી'(૧૯૦૭) ના કર્તા.

નિ.સા.

હરિલાલ મગનલાલ : 'શ્રીભિક્ષરિત્ર'(૧૮૯૧)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

હરિવલ્લભજી મૂળજી : 'ગુજરાતી અક્ષર ભંડારી'(૧૮૭૦)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

હરિશ્ચન્દ્ર બીજે : પત્ની ડાહીના આગ્રહથી કમને હરિશ્ચન્દ્ર તરીકે પાત્ર ભજવતા ફિરોઝના ખુદના પ્રખ્યાતી એની માથી આગળ કેવી કફોડી સ્થિતિ થાય છે એનો વિનોદ પ્રગટાવતું ફિરોઝ આંટિયાનું પારસી એકાંકી.

ચં.ટા.

હરિસૌહતા (૧૯૧૯-૧૯૬૦) : પોતાની 'કાવ્યપાત્રાનું મહાનીર્ધ' તરીકે, ખુદ એના સર્જક કવિ ન્હાનાલાલ વડે ઓળખાવાયેલી, 'ભાગવત'ના જેવડી ખતાવવા ધારેલી પણ અધૂરી રહેલી, ત્રણ મોટા ગ્રંથો રૂપે કવિના મૃત્યુ પછી પ્રગટ થયેલી એમની 'કુરુક્ષેત્ર' ની ત્રણ મોટા કદની મહત્વાકાંક્ષી કૃતિ. દ્વારકાધીશ શ્રીકૃષ્ણ 'સુંદર મદી ભવ્ય થયા' એ સિદ્ધ કરવા, 'કુરુક્ષેત્ર' મહાકાવ્ય પછી તેનાથીય વડિયાતું 'વિરાટકાવ્ય' કે પુરાણકાવ્ય ગુજરાતને આપી જવાના કવિના અભિલાષનું અને તેને મૂર્ત કરવાના એમના સર્જન-પુરુષાર્થનું ફળ તે આ કૃતિ. નિર્ધરિલાં ખારમાંથી આઠ મંડળ ૬૪ કવિ પુરાં કરી શકેલા, જે અહીં મુદ્રણ પામ્યાં છે. મહાભારત યુદ્ધ વેળા ચૈત્રાથી વર્ષના શ્રીકૃષ્ણ ત્યારબાદ સોળ વર્ષ પછી સા વર્ષના થયા ત્યારે ઉજવાયેલા તેમના શતાબ્દી મહાન્સવ પછી તેમણે અર્જુન-સુભદ્રા તથા યાદવપરિવારને સાથે લઈ મોટા સંઘ કાઢી સહર્મ-સંસ્થાપનાર્થે સોળ વર્ષે પૂરી થયેલી ભારત-યાત્રા કરી એવી કલ્પના ચલાવી, હરિવરની એ ધર્મયાત્રા કવિએ આ કૃતિમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. દ્વારિકાથી સૌરાષ્ટ્ર વટાવી નર્મદા, વિંધ્યાચળ, ગોદાવરી, મલયપ્રદેશ, કૈરળ, કન્યાકુમારી, રામેશ્વર, ઉત્કલ, કામરૂપ, મિથિલા, હિમાલય, કાશી, અયોધ્યા, હસ્તિનાપુર, ગ્રજ, આશાવલી અને શ્રીમાળ થઈ ત્યાંથી સૌરાષ્ટ્રના અત્યારના દ્વીપ-કલ્પની ઉત્તરની સાગરપટ્ટીના જળમર્ગે પાછા દ્વારિકા-એવા એ યાત્રાને કમ કવિએ પોતાના ભૂગોળજ્ઞાનની મદદથી એમાં ગોઠવ્યો છે. કૃતિનાં પ્રસંગો અને પાત્રાલેખન કરતાં સાગરઝડીઓ, નર્મદા, વિંધ્યવન, દંડકારણ્ય, હિમાલય વગેરેનાં વર્ણનો એમાંનાં શબ્દલેખને ને કાવ્યસ્વને લીધે આકર્ષક અનુભવાય છે. પાત્રોમાં શ્રીકૃષ્ણ, અર્જુન, રુકિમણી, સુભદ્રા, વ્રજબાળા અને નારદજી વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે. બહુધા શ્રીકૃષ્ણને મુખેથી અને કથારેક વ્રજબાળા તથા નારદ જેવાં ભકતો અને તીર્થસ્થળોએ મળતા ઋષિ-નપસ્વીઓને મુખેથી થતી જ્ઞાનભક્તવર્ધક ધર્મવાર્તાઓ આખા પ્રવાસ દરમિયાન થતી રહે છે. હિમાલયમાં શ્રીકૃષ્ણમુખે

નવ ઉપાસનાત્રો અને ચંદ્ર-ગાયત્રી ઉચ્ચારાવ્યાં છે. કવિની બધી પ્રિય ભાવનાઓ કૃતિમાં ઠીકઠીક હદે પુનરુચ્ચારણ પામી છે. ત્રધાં મંડળો, અધ્યાયોના આદિ અને અંતમાં મૂકેલા અન્ય વૃત્તોના શ્લોકો સિવાય પ્રવાહી અનુષ્ટુપમાં રચાયાં છે. અંદર મુકાયેલાં નવ ઉપનિષદોમાં ઉપનિષદોના જેવું જઇ, તે શ્રીકૃષ્ણનાં ઉપાસનાત્રો તથા હિમાલયની શ્રીકૃષ્ણના વિરાટ સ્વરૂપની સ્તુતિમાં આર્ષ જેવી છંદરચના પ્રયોજ્યાં છે. બધાં થઈને સો ઉપરાંત ગીતો પણ કૃતિમાં જુદા જુદા સંદર્ભે મુકાયાં છે. સમગ્રપણે ઊપરની આ સર્જકની ગ્રામ મહાકાવ્યના કવિ કરતાં ભક્તકવિની વિશેષ છે.

અ.રા.

હરિસુખગૌરી વામનરાય કપલરાય / હરિસુખગૌરી મુગટરાય મણિરાય (૧૮૬૫, -) : કવિ. જન્મ સુરતમાં. વાંચતાં લખતાં આવડયા પછી વાચનનો શોખ.

'ચની સીમન્તિની', 'વર્મલુપ', 'હરેન્દ્રવિરલ', 'અભયયુગ', 'વજન' વગેરે એમનાં પુસ્તકો છે.

ચં.ટા.

હરિહરનાંદ : પદ્યકૃતિઓ 'હરિનામમાલા અને શ્રીહરિભગવતમાલા' (૧૯૦૦) તથા 'સાધનસરિતા' (૧૯૪૪)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

હરીશ વ્યાસ : જુઓ, વ્યાસ હરિનારાયણ અંબાલાલ.

હર્ષ : ગ્રામબોધક પ્રસંગકથાઓનો સંગ્રહ 'બાળવાતો'ના કર્તા.

ર.ર.દ.

હર્ષ અશોક રતનસી, 'અનિકેન', 'પ્રકર્ષ' (૨૭-૯-૧૯૧૫) : વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, અનુવાદક. જન્મ વતન કચ્છ નિહાના મુદ્રામાં. પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ મુદ્રામાં. મૅટ્રિકના વર્ષમાં અભ્યાસ છોડી સ્વાતંત્ર્ય-આંદોલનમાં જોડાયેલા. પત્રકારત્વ મુખ્ય વ્યવસાય. ૧૯૫૩ માં કુમારચંદ્રક પ્રાપ્ત.

એમના 'સાગરના સાવજ' (૧૯૪૪) અને 'સુપમા' (૧૯૪૭) નવચિકાસંગ્રહોમાં મૌલિક અને અનૂદિત વાર્તાઓ સંગૃહીત છે. સાહસકથા તથા વિજ્ઞાનકથા એમની લાક્ષણિકતા છે. નિરૂપણનું વૈવિધ્ય ધરાવતી અને કદની દૃષ્ટિએ ટૂંકી આ વાર્તાઓ માનવ-મનની કોઈ વિલક્ષણતાને સહજ રીતે પ્રગટ કરે છે. 'પંચામૃત' (૧૯૮૫) એમના દૃષ્ટાંતકથાઓનો સંગ્રહ છે. 'સાગરનાં છૌંયાં' (૧૯૪૮) એ પરદેશનાં કેટલાંક ઉત્તમ એકાંકીઓનાં રૂપાંતર અને અનુવાદનો સંગ્રહ છે. 'ડૉ. એસ. ભટનાગરનું જીવનચરિત્ર' (૧૯૩૯) અને 'વિભૂતિમંદિર' (૧૯૪૬) એમની ચરિત્રકૃતિઓ છે; જે પૈકી બીજી કૃતિમાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ખ્યાત દેશ-વિદેશના મહાનુભાવોનાં પ્રેરક ચરિત્રાલેખનો સંચિત થયાં છે. પ્રકીર્ણ ગ્રંથ 'માનવજીવનના ઉપકાળ' (૧૯૩૯) નૃવંશશાસ્ત્રવિષયક છે.

જ.ગા.

હર્ષદ પટેલ : જુઓ, પટેલ ભાઈલાલ હાથાભાઈ.

હર્ષદ ભારેટ : જુઓ, પરમાર જયંત.

હલદીઘાટનું યુદ્ધ અથવા શૂરા બાવીસ હજ્જર : માગલ સામે

હાલેલી - હિંચકો

ગાલીસ હજારના સૈન્યને ગુમાવતા રામા પ્રતાપની યોરતાન આલેખનું ખગરદાર રચિત કાવ્ય.

ચં.દો.

હાલેલી : ઉમાશંકર જાશીનું એકાંકી. એમાં કેશલા કેશવ પ્રધાન થતાં એની સાથે ભૂધરકાકાના અને ગ્રામજનના વર્તનમાં થતા ફેરફાર ઊંડા બંધ સાથે નિરૂપાયા છે.

ચં.દો.

હસુ યાજ્ઞિક : ભુજો, યાજ્ઞિક હસમુખરાય પ્રજ્ઞલાલ.
હણવટકર ગોરીશંકર ત્રિભુવન : 'દાયા-ઓરંગઝેબ નાટકનાં ગાયના' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

હણવટકર મણિશંકર પોપટલાલ : પદ્યકૃતિ 'સતી અને સૂયા નાટકનાં ગાયના' (૧૯૧૫)ના કર્તા.

૨૨.૬.

હાજી ગુલામઅલી હાજી ઈસ્માઈલ, 'રહિમાની' (૧૮૬૪, -) : નિબંધલેખક. જન્મ અને શિક્ષણ મુંબઈમાં, 'સાહે નજત', 'નૂરે ઈમાન' અને 'બાગે નજત' નામનાં માસિકપત્રોનું સંપાદન પ્રકાશન.

એમાં 'મુસલમાના અને ગુર્જર સાહિત્ય' તથા 'નૂરે હિદાયત' (૧૮૮૨) નામનાં પુસ્તકો ઉપરાંત 'કુશને શરીફ' અને અરબી, ફારસી, ઉર્દૂ માંથી ધર્મ-સંબંધી કેટલાંક પુસ્તકોના અનુવાદ પણ આપ્યા છે.

૨૨.૬.

હાડા માનાભાઈ ધુનાચંદ : ગરબીસંગ્રહ 'માનપદબંધ' (૧૯૦૦)ના કર્તા.

૨૨.૬.

હાનરિયા માલુકજી લોમજી : પ્રવાસકથા 'ઈરાનની મુસાફરી' (૧૮૬૪) તથા ઈતિહાસગ્રંથ 'એજરદારે શિયાને ઈરાન'ના કર્તા.

૨૨.૬.

હાથી કહાનજી શંકરજી : પિતૃમહિમા કરતાં, વિવિધ છંદોખંડ પદ્યોનો સંગ્રહ 'પિતૃભક્તિ માહાત્મ્ય' (૧૮૯૯)ના કર્તા.

૨૨.૬.

હાથી છાટાલાલ મણિશંકર : પદ્યકૃતિ 'જનુવિરહ' (૧૯૦૪)ના કર્તા.

૨૨.૬.

હાફિઝ ઈસ્માઈલ એમ. : નવસાક્ષર માટેની વાચનપોથી 'ભવાયા દિલ્હી ગયા' તથા 'સાચી વીરતા'ના કર્તા.

૨૨.૬.

હાવાઈ વસનજી ઠાકરસી : ચરિત્ર 'ભાઈ પમણી ઉર્ફે' કેશવકાકાના કર્તા.

૨૨.૬.

હાવારી બોલો (૧૯૭૮) : શાંતિભાઈ આચાર્યનો પોંચેચ.ડી.ની પદવી નિમિત્તે તૈયાર થયેલો સૌરાષ્ટ્રની હાવારી બોલોના ભાષા-

વૈજ્ઞાનિક અધ્યયનનો ગ્રંથ. સૌરાષ્ટ્રના જમનગર, રાવડોટ અને વૂનાગઢ જિલ્લાના વિસ્તારમાં પવરવેલું આ ભાષીસ્વરૂપ માતૃય ગુજરાતી ભાષાથી ઉચ્ચારણ, સ્વનિષ્ટકોની વ્યવસ્થા, ઉપયોગ, ફર્પન તથા શબ્દભંડોળની ગણતરીમાં કઈ રીતે ભુલું પડે છે તેની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ તપાસ થઈ હોવાને લીધે આ ગ્રંથ એ સંદર્ભે મહત્વનો બની રહે છે.

૬૪.૫.

હાલોલવાળા ચંદનબાદેન : જીવનચરિત્ર 'શ્રી મદનમાદન વ્રજ-વિલાસનું રસમય પુસ્તક'નાં કર્તા.

૨૨.૬.

હાસ્યમંદિર (૧૯૧૫) : રમણભાઈ નીલકંઠ અને વિદ્યાગૌરી નીલકંઠનું સહિયારું પુસ્તક. એમાં ૧૨૦ પાનનો રમણભાઈનો 'હાસ્યરસ' વિશેનો નિબંધ છે. આ નિબંધ સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્ર અને પશ્ચિમની હાસ્યવિચારણાના સંદર્ભ લઈને તૈયાર થયે છે. અહીં હાસ્ય એંગેના બર્ગસિના વિચારોનો લેખકે કરેલી ચિકિત્સા અત્યંત મોલિક છે, તે 'વિટ' અને 'હ્યુમર' વિશેના હેઝલિટ તેમ જ ડેવિડ લેનના વિચારોનું પરીક્ષણ પણ સૂચક છે. ઉપરાંત, રમણભાઈનો અને વિદ્યાગૌરીનો હાસ્યપ્રેરક પ્રસંગચિત્રો, વાર્તાઓ, ટુચકાઓ, સંવાદો જેવાં પાંત્રીસ લખાણો અહીં રચિત થયાં છે.

ચં.દો.

હાંફતાં સરઘસ : આધુનિક નગરસભ્યતા વચ્ચે રાતના અવાજોનાં હાંફતાં સરઘસ સવારે સૂરજની હાંફ પણ ન પામી શકે એવી ઘણી નિષ્પત્તિ દર્શાવતું સર્વશ્યામ શર્માનું કલ્પનપ્રચુર દોષકાવ્ય.

ચં.દો.

હાંસાટવાળા ભાનુનંદ પ્રાણજીવનદાસ : પદ્યકૃતિ 'જગલે રંગૂર' (૧૯૧૮)ના કર્તા.

૨૨.૬.

હિમાલયનો પ્રવાસ (૧૯૨૪) : કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ લેખમાળા એક હસ્તચિહ્નિત માસિક માટે સાબરમતી આશ્રમના સાથીઓ તથા વિદ્યાર્થીઓ ખાતર શરૂ કરેલી. પ્રવાસમાં લેખકની સાથે સ્વામી આનંદ અને અનંત બુવા મરેઠકર હતા. ચાલીસ દિવસના પ્રવાસની આ લેખમાળા, પ્રવાસ પછી સાત વર્ષે ૧૯૧૯માં શરૂ થઈ અને ઘંટર વર્ષ ચાલુ રહી. આ કારણે લેખકના જીવનરસનાં બદલાતાં વલણે આ પ્રવાસગ્રંથમાં જોઈ શકાય છે.

પ્રવાસનોંધનાં ચુંવાલીસ પ્રકરણો માત્ર હિમાલયપ્રવાસનાં નથી; એમાં પ્રયાગ, કાશી, ગયા, અયોધ્યા અને બેલુડ મઠની યાત્રાનો પણ સમાવેશ થયેલો છે. પ્રવાસનો આરંભ હરિદ્વારથી અને અંત જમનોત્રી, ગંગોત્રી, કેદારનાથ તથા બદરીનાથ સમીપે થાય છે. પ્રવાસવર્ણનમાં હિમાલયનો વૈભવ, નદીઓ તેમ જ વનની શોભા, સ્વપ્ન-સ્થળના લોકજીવનની વિશેષતાઓ, સાધકો-યોગીઓની કથાઓ, પ્રવાસનાં ઉદ્દાસ તથા આરત વગેરે પ્રભાવક રીતે રજૂ થયાં છે.

૬૪.૫.

હિંચકો : હિંચકાની મજની આસપાસ હિંચકાની બેઠકની ખાસિયતા નિરૂપેતા જ્યેષ્ઠસવ દૂરકાળનો નિબંધ.

ચં.દો.

હિંદોચા વસંતરાવ : પ્રવાસકથા 'આફ્રિકાનો ઉજાસ'(૧૯૫૮)ના કર્તા.

ર.ર.દ.

હિંદોચા હુતા દેવજીભાઈ(૧-૯-૧૯૩૧): કવિ, જન્મ પૂર્વ આફ્રિકામાં. મૅટ્રિક, સંગીત અને ચિત્રકલામાં રસ. 'સાચિત્રી' મહાકાવ્યને અનુવક્ષીને ચિત્રમાળાનું સર્જન.

એમણે શ્રી માતાજીને ઉદ્દેશીને રચેલી ભાવમય પ્રાર્થનાઓનો અંગ્રેજી 'ચરણવંદના'(૧૯૬૩) આપ્યો છે. આ ઉપરાંત કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકો પણ એમણે આપ્યાં છે.

પા.માં.

હિંદસ્તાનિયતક : જુઓ, ધ્રુવ આનંદશંકર બાબુભાઈ.

હિંદુસ્તાન મધ્યેનું એક ઝૂંપડું(૧૮૬૨): પારસી લેખક સોરાબશા દાદાભાઈ મુનસફના દ્વારા લખાયેલી અર્વાચીન ગુજરાતીની પહેલી ગદ્યાત્મક વાર્તાકૃતિ. મૂળે ફ્રેન્ચના અંગ્રેજી અનુવાદનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે. આજ સુધી નંદશંકર તુલજીશંકર મહેતાની નવલકથા 'કરણધેરો'થી ગુજરાતી નવલકથાના આરંભ ગણાતો હતો; પણ આ નવલકથા એનાથી ચાર વર્ષ પૂર્વે પારસી ગુજરાતી બોલીમાં લખાયેલી છે. એક આસ્પૃશ્ય પારીયા સાથે થયેલું વિધવા બ્રાહ્મણીનું લગ્ન સમાજ જીવે શકે તેમ ન હોવાથી આ દંપતી જંગલના એકાંતમાં ઝૂંપડી બાંધીને સંસાર રચે છે એવું એનું કથાવસ્તુ છે. વર્ષા સુધી વિસરાયેલી આ દુર્લભ કૃતિનું સંપાદન મધુસૂદન હોરાલાલ પારેખે કરેલું છે.

ચં.ટા.

હોરપરા પ્રેમજી નારણ : સસરાંગ્રહ 'સસ-સંડળ'ના કર્તા.

નિ.વો.

હોરાદાસ : પદ્યકૃતિ 'શિવાચમન અને વાસ્તીકિ આખ્યાન'(૧૯૫૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

હોરામાલેક નરગેશ તેલમુરસપ : કથાકૃતિ 'પતિ વધુ કે પિતા?' (૧૯૪૧)નાં કર્તા.

નિ.વો.

હોરાલાલ ઉભોયાશંકર : પદ્યકૃતિ 'ગાહસ્ત્રમીધની મુસાફરી'(૧૯૫૯) ના કર્તા.

નિ.વો.

હોરાલાલ જીભાઈરામ : 'સ્તુતિસાગર'-૧ (કુબેરલાલ લાલજીભાઈ સાથે, ૧૯૯૮)ના કર્તા.

નિ.વો.

હુન્નરખાનની ચડાઈ(૧૮૫૧) : દલપતરામની પ્રારંભકાલીન કૃતિ. આ લાંબી સળંગ રચના કુલ ૧૭૦ કડીની છે. લક્ષ્મી મળવાનો ઉપાય, હુન્નરનાં સાધનો વિશે, સ્વદેશીઓ પ્રતિ ઉકિત, છાપખાના વિશે-એમ એમાં ઔદ્યોગિક વિચારણાને કેન્દ્રમાં રાખેલી છે. આમ, આર્થિક પ્રશ્નો પરત્વે જગૃતિ પ્રગટ કરતી આ રૂપકકથા છે જતાં પ્રસંગનિરૂપણ, પાત્રનિરૂપણ અને કથાનિરૂપણ યોગ્ય રસપ્રદ થઈ થકવું છે. યુદ્ધપ્રસંગોને ખીલવવાનો યત્ન પણ છે. દોહરા-

ચોપાઈથી માંડી શંખધારી અને નારાય જેવા છંદોનો ઉપયોગ થયો છે. પ્રીતિની રીતે દલપતરામની સારી ગણાતી રચનાઓમાંની આ એક છે.

ચં.ટા.

હુસેની કલોમુદીન અબ્દુલહુસેન : વાર્તાસંગ્રહો 'અરબના ચાંદ-તારા'(૧૯૫૩), 'ધરતીના તારા'(૧૯૫૯) અને 'ફિરદોસનાં ફૂલ'(૧૯૬૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

હુસેની નિઝામુદીન નુરુદ્દીન : 'ઉદ્દમિત્રા ગુજરાતી કાશ'(૧૯૧૨) તથા નવલકથા, નાટક, પ્રવાસ, બાળસાહિત્યના સ્વરૂપનાં તથા રાજનીતિશાસ્ત્ર પરનાં બાણ્યું પુસ્તકોના કર્તા.

ર.ર.દ.

હુસેની મહમદ લાઈયાહેલે : કથાકૃતિ 'ચતરીકાતાંમુ ઈઆને યીનના શાહજાદાનો કીશો'(૧૮૫૧)ના કર્તા.

ચં.ટા.

હું પશલા છું : વિળજી બની રાજકુમારીને જીતવા ગયેલા પશલાને પ્રેમ નહિ, ભક્તિ મળે છે એની કરુણના પ્રગટાવતું ઈન્દુ પુવારનું એકાંકી.

ચં.ટા.

હું પોતે : કથાકૃતિ 'મહારો ભવાડો યાને તમારી ઢોલકી'ના કર્તા.

નિ.વો.

હું મુજ પિતા : પિતાના મૃત્યુ નિમિત્તે રચાયેલી ઉશતસ્ત્રની આકર્ષક સોનેટમાળાનું એક સોનેટ. પિતા સાથેના તાદાત્મ્ય-ભાવની અસરકારક વ્યંજના અહીં ઊપસેલી છે.

ચં.ટા.

હટયત્રિપુટી : રમા અને શ્યામના પ્રાંચની લાગણીના સંઘર્ષમાંથી પ્રગટેલું સુરસિદ્ધજી તખ્તસિદ્ધજી ગોહિલ, 'કલાપી'નું આત્મ-કથાત્મક ખંડકાવ્ય.

ચં.ટા.

હટયપલટો : હિમાલયના પરિવેશમાં વેશ્યા બની ગયેલી મા કુંતી અને દીકરા દોલતના છેવટના મિલન દ્વારા માનુભાવનો મહિમા કરતી ધૂમકેતુની ટૂંકીવાર્તા.

ચં.ટા.

હટયયોગી : જુઓ, શાહ અમૃતલાલ માતીલાલ.

હમચંદ્ર મોહનદાસ : 'ડિક્શનરી ઈંગ્લીશ એન્ડ ગુજરાતી'(૧૯૮૬) ના કર્તા.

નિ.વો.

હેમાણી ત્રિભુવન વીરજીભાઈ, 'ઝુકાનેવાલા', 'પાતાળકેતુ', 'પ્રકૃતિ-પૂજક', 'પ્રગતિપૂજક', 'ન.ઈ.ણી.'(૧૩-૧૨-૧૯૦૩, ૧૬-૯-૧૯૮૬): ચરિત્રકાર, સંપાદક, જન્મ જૈતપુરમાં. ૧૯૨૧માં અમરેલીથી મૅટ્રિક. મિડલ સ્કૂલ, લોધિકામાં બે વર્ષ શિક્ષક તરીકે રહ્યા પછી કમરીબાઈ લાઈસ્કૂલ, જૈતપુરમાં તેવીસ વર્ષ મુખ્યશિક્ષક તરીકે. એક વર્ષ બી. શિવચંદ અમૃતલાલ એન્ડ કંપનીમાં મેનેજર.

હેમુભાઈ -- હોળી

બે વર્ષ ગુણાબકુવરબા આયુર્વેદ કોલેજ, જામનગરમાં આચાર્ય. પંદર વર્ષ અમર ડાય ફ્રેમ વિ., મુંબઈમાં મેનેજર. 'લ્હો પ્રકાશ'ના નેત્રી. મુંબઈમાં અવસાન.

'વા. મો. શાહ : ટૂંકી જીવનસમીક્ષા'(૧૯૩૩), 'ગુજરાતી નાપકલુસો'(૧૯૭૬) વગેરે એમનાં મૌલિક પુસ્તકો છે. 'વા. મો. શાહની તત્ત્વકથાઓ'(૧૯૬૦), 'વા. મો. શાહનો જીવનસંદેશ'(૧૯૬૦), 'વા. મો. શાહનું રાજકારણ'(૧૯૬૧), 'વા. મો. શાહ જન્મશતાબ્દી ગ્રંથ'(૧૯૭૮) વગેરે એમનાં સંપાદનો છે.

ચં.કે.

હેમુભાઈ : બાળસાહિત્યનું પુસ્તક 'હેમુભાઈના પાઠો'(૧૯૩૩)ના કર્તા.

નિ.વો.

હોડીવાળા શાપુરજી કાવસજી (૧૮૭૦, ૧૯૩૧) : ભાષાવિપયક પુસ્તક 'ગુજરાતી શૈલી તથા લેખનપદ્ધતિ'(૧૯૨૨) તથા ચરિત્રલક્ષી કૃતિ 'શેઠે પ્લાનદાનની તવારીખ'(૧૯૩૧) ઉપરાંત પ્રકીર્ણ પુસ્તકો 'બુદ્ધીન સવામ સંબંધી રિપોર્ટ'(૧૯૦૪), 'પાક

ઈલાનશાહની તવારીખ'(૧૯૨૮) તેમ જ વર્તમાનકાલ વિષયક કેટલાંક અંગ્રેજીમાં લખાયેલાં પુસ્તકોના કર્તા.

નિ.વો.

હોપ શિવોદાર સી. : ઉત્તર ભારતના ઓલ્ડગુકરાનલ ઈન્સ્પેક્ટર. કવિ દલપતરામના મિત્ર.

એમનું 'ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ'(૧૮૮૩) તથા 'બુગાળ-વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો', 'ગુજરાતી પહેલી વોપડી'(૧૮૮૬), 'ગુજરાતી બીજી વોપડી'(૧૮૮૬) વગેરે પાઠ્યપુસ્તકો આપ્યાં છે.

નિ.વો.

હોરા સત્ત્વસુખ વી. : કથાકૃતિ 'સોભાગ્યદેવ'(૧૯૨૦)ના કર્તા.

નિ.વો.

હોળી : પાત્ર ભીજાપ રિના મારવાડની હોળીને કેવળ જાઈ, એના રંગરંગા સુર ભેળવતા બહુલ ત્રિપાદીના અંગતનિબંધ.

ચં.કે.

પરિશિષ્ટ

ઈરાની કૃતમ (ગુસ્તાપ) ખુરશ્દ : [જન્મસાલ ૧૯૩૯ ને બદલે ૧૯૩૯ વાંચવી.]

ઉધરાદાર ઉમર આહમદ, 'અઝીઝ ટંકારવી'(૧-૬-૧૯૪૪) :
વાર્તાકાર. જન્મ ટંકારિયા (જિ. ભરૂચ)માં. ૧૯૭૪માં બી.એ.
૧૯૭૫માં બી.એડ. ૧૯૬૩ થી ૧૯૮૦ સુધી માધ્યમિક શાળામાં
શિક્ષક. ૧૯૮૧ થી ૧૯૮૯ સુધી સાઉદી અરબિયામાં કલાર્ક.
એમણે વાર્તાસંગ્રહ 'લીલોહમ સ્પર્શ'(૧૯૮૩) આપ્યો છે.
૨.૨.૬.

[ટંકારવી અઝીઝ' પરનું અધિકરણ રદ ગણવું.]

ઉપાધ્યાય નારણજી લક્ષ્મીરામ : એમના અધિકરણમાં જન્મણ્યા
ઉપરાંત એમના નામે 'દેવપતવિરહ'(૧૯૯૮) કૃતિ પણ છે.

કરિયા રસીલા ચંદ્રકાન્ત (૬-૬-૧૯૪૧) : વિવેચક. જન્મ બોરસદ
(જિ. ખેડા)માં. ૧૯૬૨માં ગુજરાતી અને સંસ્કૃત વિષયો સાથે
બી.એ. ૧૯૬૭માં એ જ વિષયોમાં એમ.એ. ૧૯૮૧માં
પીએચ.ડી. ૧૯૮૯માં પ્રાકૃત અને ભાષાવિજ્ઞાન વિષયોમાં
એમ.એ. મોહિનાબા કન્યા વિદ્યાલય, અમદાવાદમાં ઉચ્ચતર
માધ્યમિક વિભાગમાં શિક્ષક.

એમણે 'આત્મકથા : સ્વરૂપ અને વિકાસ'(૧૯૮૫) નામક
શોધપ્રબંધ આપ્યો છે.
૨.૨.૬.

[આ રહી ગયેલું અધિકરણ ઉમેરી લેવું.]

કવિ મહાજન : [આ અધિકરણ રદ ગણવું.] જુઓ, દોશી
ઉત્તમચંદ મંગળજી. [ત્યાં 'કવિ મહાજન' તખલ્લુસ ઉમેરવું.]

કંગનવાલા માણેકલાલ (૧૯-૫-૧૯૩૬, ૫-૬-૧૯૮૯) : વતન ભુજ.
એમણે 'કંબના' જ્ઞેન સ્તવનસંગ્રહ ઉપરાંત 'અજંબાનાં આંસુ'
અને 'પાંપણે પાણી' ગઝલસંગ્રહો આપ્યા છે.
ધી.મ.

[આ રહી ગયેલું અધિકરણ ઉમેરી લેવું.]

ચોકસી પ્રબોધ નાટ્યકલાલ, 'વાચસ્પતિ'(૫-૭-૧૯૨૭,
૩૦-૫-૧૯૯૦) : ચરિત્રલેખક, સંપાદક, અનુવાદક. જન્મ
વડોદરામાં. ગાંધી આશ્રમમાં બાળપણ વિતાવ્યા પછી સર્વેદ્ય
આંદોલનની પ્રથમ ટૂકમાં જોડાયા. 'ભૂમિપુત્ર'ના સંપાદક,
'નિરીક્ષક'ના તંત્રી. જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં બી.એ. સ્સ, હૃદયરોગથી
અમદાવાદમાં અવસાન.

[મૂળ અધિકરણમાં ઉપર્યુક્ત જીવનસામગ્રી ઉમેરવી.]

જેથી જોઠાલાલ રણછોડલાલ : [એમની અવસાનતારીખ
૧૭-૧૨-૧૯૮૯ ઉમેરવી.]

ઠક્કર નારાયણ વસનજી : [તખલ્લુસ 'મોશિખને' બદલે 'મોશિખ'
વાંચવું.]

ત્રિપાઠી રસિકલાલ ચીમનલાલ : [એમની અવસાનતારીખ
૧૬-૧૦-૧૯૮૯ ઉમેરવી.]

દવે જ્યોતિલાલ તુલસીરામ, 'વિશ્વસ્થ' : [એમની અવસાનતારીખ
૫-૧-૧૯૯૦ ઉમેરવી.]

દેસાઈ ઈશ્વરલાલ ઈચ્છારામ (૧૮-૭-૧૯૦૩) : જીવનચરિત્ર-
લેખક, પત્રકાર. જન્મ વાલોડ (જિ. સુરત)માં. ૧૯૧૮ થી
જાહેરજીવનમાં સક્રિય. સત્યાગ્રહ દરમિયાન જીવવાસ. પછીથી
અરુપૃથતાનિવારણ, ખાદી તેમ જ મજૂર પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય.
'લોકવાણી' દૈનિક પત્રના તંત્રી.

એમણે સુરતના સેવાભાવી ભાઈઓ કુંવરજી તથા કલ્યાણજીના
જીવનને આલેખતી પુસ્તિકા 'બે કર્મચીર ભાઈઓ'(૧૯૭૪),
'પત્રકારવની પગદંડી'(૧૯૭૯) અને 'બારડોલી સત્યાગ્રહ'
(૧૯૭૦) જેવું સંપાદન આપેલાં છે.
ડી.બ.

[મૂળ અધિકરણ રદ ગણવું.]

પંડ્યા જનાર્દન ચંદુલાલ (જૂન ૧૯૧૮) : વિવેચક. જન્મ
વીરમગામમાં. ૧૯૪૧માં ગુજરાતી ઐતિહાસિક વિષય સાથે
ઓરિફ્ટરને કૉલેજમાંથી બી.એ. સરકારી નોકરી. ૧૯૪૭માં
એમ.એ. આનંદશંકર ધ્રુવ પર ૧૯૫૪માં પીએચ.ડી.

એમણે વિવેચનગ્રંથ 'સાહિત્યસુધા'(૧૯૫૯) આપ્યો છે.
[નિ.વો.]

[મૂળ અધિકરણ રદ ગણવું.]

પંડ્યા જમિયત કૃપારામ : [એમની અવસાનતારીખ
૨૮-૩-૧૯૯૦ ઉમેરવી.]

વૈદ્ય મંછારામ દયાશંકર : મુનશીના જમાનામાં વકીલાત. આંખની
મુશ્કેલીને કારણે ધંધો છોડ્યો. વળી, વિદ્યાવિષયક પ્રવૃત્તિને પણ
આથી નુકસાન થયું. અંગ્રેજી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત પર પ્રભુત્વ.

'તમીકાવ્ય' તાપી નદી પર, બે સર્ગમાં રચાયેલું એમનું કાવ્ય છે.
'તપનીતટસ્થ શ્રીરામેશ્વરસ્તોત્રમ્' એમની સંસ્કૃત-રચના છે.
ચં.દો

[આ રહી ગયેલું અધિકરણ ઉમેરી લેવું.]

